IA
V
16
85

2° Th Suk
23

Polóque, Soloque favente,
Iosephus Abbas
Virpergensis Electus. 1681

SANCTI

THOMÆ AQVINATIS

EX ORDINE PRÆDICATORVM

QVINTI ECCLESIÆ DOCTORIS ANGELICI

EXPOSITIONES PRÆCLARISSIMÆ,

IN GENESIM,

IN IOB, IN DAVIDIS PRIMAM quinquagenam, in Canticum Canticorum, in Esaiam, Ieremiam, & in eius Lamentationes.

QVAMPLVRIMIS QVIBVS SCATEBANT MENDIS correcta; cum Exemplari Romano, ac alijs vetustissimis manuscriptis codicibus collata; nec non varijs insacræ Scripturæ locis malè allegatis restituta,

Per R. P. F. COSMAM MORELLES, *Ordinis Prædicatorum S. T. D. ac in celeberrima Colonienſi Vniuersitate Professorem Publicum.*

KÖNIGL. KREISBIBLIOTHEK IN AMOSBURG

Operum TOMVS DECIMVS-QVINTVS.

Bibliotheca PARISIIS, Vrsbergensis

Apud SOCIETATEM BIBLIOPOLARVM, viâ Iacobæâ.

M. DC. LX.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

SANCTI

THOMÆ

AQUINATIS

EXORDIUM PRÆDICATORUM

ET

EXPOSITIONES PRÆCLARISSIMÆ

IN GENESIM.

Opetium

SANCTI THOMÆ AQVINATIS DOCTORIS ANGELICI, IN GENESIM EXPOSITIO AVREA.

CAPVT PRIMVM.

In principio creauit Deus cœlum & terram.

LIBER iste dicitur Geneſis: & ratio eſt ſecundum Damaſcenum, quia Geneſis ſiue generatio quod idem eſt, generale eſt ad primam rei conditionem. Vnde infrà 2. [Iſtæ ſunt generationes cœli & terræ,] & ad propagationem naturalem: vnde infrà 6. dicitur, [Hic eſt liber generationis Adam, &c.] Liber igitur iſte, in quo de propagatione naturali agitur, & de prima rerum conditione, in duas partes diuidi poteſt. In quarum prima ponitur prima conditio ſecundum quam ſunt omnia creata. In ſecunda ponitur propagatio naturalis, ſecundum quam natura humana eſt multiplicata, Infrà cap. 3. [Sed & ſerpens erat callidior.] In prima primò agitur de rerum omnium conditione generaliter. In ſecunda de productione hominis in ſpeciali, cap. 2. [Iſtæ ſunt generationes cœli & terræ.] In prima primò quantum ad factionem: in ſecunda, quantum ad perfectionem, cap. 2. [Igitur perfecti ſunt cœli & terra.] Factum verò diſtinguitur per creationem, de qua agitur primò, & per diſtinctionem, de qua ibi: [Dixit quoque Deus, Fiat lux.] Et per ornatum ſiue diſpoſitionem, de qua ibi, [Et ait, Germinet terra.] Secundum enim authorem libri de ſpiritu & anima, tria omni exiſtenti inſunt, Eſſentia qua res eſt, Species qua differt, Vſus quo vtilis eſt & proficua. Eſſentia pertinet ad creationem, ſpecies ad diſtinctionem, vſus ad vtilitatem. De opere creationis tangit cauſam creatricem, & ſubſtantiam creatam, ibi, [In principio creauit Deus cœlum & terram.] Dicit atque, [In principio.] Quæſtio autem poteſt eſſe, Si in principio teneatur cauſaliter, vel temporaliter: ſi teneatur cauſaliter, ſic eſt ſenſus, In principio, id eſt, in filio vel per filium, qui eſt principium, ſecundum illud Ioan. cap. 8. Ego principium, qui & loquor vobis. Et Pſalm. 103. Omnia in ſapientia feciſti. Et hoc dicit Hier. in lib. Hebraicarum quæſtionum, ſenſiſſe Hilarium in expoſitione cuiuſdam Pſalmi, vbi dicit quod in Hebræo habetur: In filio fecit Deus cœlum & terram. Auguſtinus etiam 12. Confeſſionum ait: Pater in principio quod eſt de te, & in ſapientia de te nata feciſti cœlum & terram. Licèt autem ita poſſit verè intelligi ſecundum vnum ſenſum, ſicut etiam dicit Hieron. in illo libro: tamen mens literæ magis videtur, eſſe quòd accipiatur principium non cauſaliter, ſed initialiter, quod eſt pro initio temporis. Vnde in decretali, firmiter credimus, dicitur quòd ab initio temporis ſimul vtranque naturam condidit, ſpiritualem & corporalem: & in Pſal. 101. dicitur, Initio tu Domine, terram fundaſti. Quo ſenſu etiam Àpoſt. ad Heb. 1. aſſumit hoc verbum. Et Propheta vtique ſuper iſtam Moyſi authoritatem fundat dictum ſuum. Ratio etiam ad hoc facit, quia magis neceſſarium fuit exprimere mundum non fuiſſe ab æterno, quàm trinitatem. Vnde Rabi Moyſes inquit, quod Moyſes niſus eſt vehe-

menter mundi inceptionem exprimere, & ideò deſcribit creationem ita ſerioſe, & texit numerum annorum ab Adam vſque ad Abraam, & deinceps. Nec cogit authoritas Hilarij in contra citata. Nam Hiero. inquit falſum eſſe quod in Hebræo habeatur, In filio creauit, &c. quod probat per omnes tranſlationes. Vnde Hilarius potuit decipi per dictum alicuius non textum exponentis, ſed allegorizantis, ſicut etiam allegorizat Auguſt. 12. Confeſ. lib. Item quæritur, Vtrum initium vel principium ſtet ibi pro initio tam corporalis quàm ſpiritualis creaturæ. Nam Damaſc. lib. 2. cap. 3. dicit quod ſtat pro initio corporalis creaturæ, ait enim, Quidam inquiunt, quod ante creaturam omnem corporalem Angeli ſunt creati. Vnde dicit Theologus Greg. quod primum excogitauit Deus angelicas virtutes, & excogitatio eius opus fuit. Alij autem quod poſtquam genitum eſt primum cœlum. Ego autem Greg. Theologo conſentio, par enim fuit intellectualem ſubſtantiam creari, atque inde ſenſibilem, & tunc ex vtriſque hominem. Vnde & ſuper illud ad Tit. 1. Quem promiſit Deus non mendax ante tempora ſecularia poſt alia inquit Hiero. ſex millia noſtri temporis nondum implentur annorum, & quantas prius æternitates, quantas ſpatiorum origines fuiſſe arbitrandum eſt, in quibus Angeli throni, dominationes, cæterique ordines ſeruierunt Deo & Deo iubente ſubſtiterunt; Item Moyſes non ſubdit niſi de creatione corporalium. Huius contrarium habent Aug. & cæteri authores Latini, & Innocen. tertius, in illa decretali, Firmiter credimus, Dicit enim quod ſimul Deus condidit creaturam ſpiritualem & corporalem. Et hoc etiam ex textu videtur haberi, in quo dicitur, Non in principio huius vel illius, ſed ſimpliciter & abſolutè, [In principio.] Sicut etiam finis ſimpliciter & abſolutè dictus accipitur pro fine vltimo totius creaturæ. Item Ioan. 8. Ille erat homicida ab initio, & certum eſt quod non fuit homicida ante hominem, igitur facti ſunt ſimul. Item Ioan. 1. ad inſtar Geneſis dicitur, In principio erat verbum. Sed principium ibi ſumitur pro initio corporalium & ſpiritualium, ergo etiam hîc in Gene. Item Iob. 40. Ecce, Behemoth quoniam feci tecum. Item Eccle. 18. Qui viuit in æternum, creauit omnia ſimul. Item 2. Pet. 2. Deus Angelis peccantibus non pepercit, ſed in tartarum detractos tradidit cruciandos, ergo fuit tunc infernus factus, & multò fortius aliæ creaturæ corporales. Item Iſaiæ 14. Quomodo cecidiſti de cœlo Lucifer, qui manè oriebaris? corruiſti in terram. Igitur terra tunc erat cum Angelo cadente, & hoc credo verum. Neque obſtat quod Hieron. & quidam Græci aliud dicunt, quia quamuis hoc ſit magis probabile, aliud tamen non eſt impoſſibile, nec id per ſcripturas ita neceſſariò conſtituitur, quin alia pars poſſit defendi. Igitur [in principio,] id eſt, in temporis initio. [Deus,] id eſt, tota Trinitas, vt teneatur eſſentialiter, non pro aliqua perſona particulari, [Creauit,] id eſt, de nihilo fecit. Et ponitur illud ſuppoſitum reſpectu talis actus, quod etſi non poneretur, intelligendum erat, quia nihil poteſt iſti actui ſupponi niſi natura potentiæ infinitæ, cuiuſmodi eſt natura diuina ſola, Deinde tangit ſubſtantiam creatam triplicem, ſcilicet luminoſam [cœlum:] & opacam [terram,] mediam, id eſt, tranſparentem quæ non eſt luminoſa de ſe, nec totaliter opaca, quia illuminabilis eſt ex alia natura, vt ſunt aquæ. Aqua enim eſt diaphana & media inter cœlum & terram ſitu & natura. Et primò agit de extremis, deinde de medio. Dicit igitur, [Cœlum] id eſt, totam naturam cœleſtem ſuper elementa conſtitutam. Et ponitur hîc cœlum ſingulariter non pluraliter, quia omnes cœli in vna natura conſiſtunt luminoſa, & in vna figura circulari, & in vna periodo vel menſura in eſſe corporali. Et dicitur cœlum à cælando, quia totam naturam inferiorem integraliter ambit, & in ſe & ſua continentia claudit. [Et terram,] id eſt, naturam opacam & inferiorem. Et dicitur terra quia teritur pedibus animalium, & eſt eorum ſolidum ſuſtentaculum, & etiam vomeribus & aliis inſtrumentis vt exculta fructificet, quia eſt animalibus in nutrimentum & pabulum. Deſcribit autem eam pro tempore creationis quantum ad triplicem defectum, ſcilicet quantum ad defectum fœcunditatis, quia, [inanis,] id eſt, non fœcunda in fructibus, quantum ad defectum ornatus vel decoris, quia vacua animalibus, vnde dicit, [& vacua.] Et quantum ad carentiam extrinſecæ lucis, quia carebat radiis illuſtrantibus, vnde dicit: [Et tenebræ erant ſuper faciem abyſſi.] Tenebra dicitur quaſi terens vmbram. Et nota quod idem intelligitur nomine terræ & abyſſi, ſed terra dicitur, quia vt commune ſubiectum generationis naturalis & naturalis actionis & ſuſtentationis animalium multiplicibus actionibus teritur & patitur. Abyſſus autem dicitur ratione informitatis, inanitatis, & tenebroſitatis, ſub quibus creata eſt. Abyſſus enim dicitur ab a, quod eſt ſine, & biſſus quod eſt candor, quaſi ſine candore vel pulchritudine. Vel ab a, quod eſt ſine, & baſe, quaſi ſine baſe vel fundamento, quia non habet corporale ſuſtentaculum Vnde Iob dicitur: Expandit terram ſuper nihilum. Et nota quod cum dicitur, [Et tenebræ erant, &c.] per tenebras non intelligitur natura aliqua, ſicut Manichæi volunt, dicentes tenebram rem aliquam creatam eſſe à malo Deo, ſed intelligitur tantum lucis carentia vel defectus, ſicut dicit Aug. contra Manich. & ponit exemplum accommodum, dicens, Silentium nihil eſt, ſed ſilentium eſt vbi ſonus non eſt. Vnde ſi eſſet ponenda regio tenebrarum, eſſet etiam ponenda regio ſilentiorum contra vocem Domini, ſicut tenebrarum contra lucem ab eo factam. Conſequenter tangit creationem naturæ mediæ quæ eſt diaphana, cum dicit, [Et ſpiritus Domini ferebatur ſuper aquas.] Inter alia elementa à terra tantum ponitur aqua ſecundum Hier. & Aug. & ſubticentur aqua & ignis, quia ſola aqua eſt viſibilis. Moyſes autem rudi populo loquens, creationem naturæ viſibilis vel ſenſibilis volebat texere. Et per ſpiritum intelligunt vim diuinam ſpiritui ſancto appropriatam materiam illam incompletam, inanem & vacuam fouentem & regentem. Non quod ignis & aër non ſint aliquid creatum reale, ſed quia non ita viſibiles res ſint. Aliqui tamen inquiunt aquas tantum exprimi & terram, quia alia elementa non ſunt aliquid per ſe. Nam ignis (inquiunt) non eſt in ſphæra, in qua ab aliquibus ponitur ſcilicet in ſublunari globo: ſed tantùm in materia terrea, de qua educitur per ſublimationem de terra, vnde non debet poni diſtinctum elementum ab ipſa; ſicut nec metalla, nec animalia quæ ex illa educuntur. Aër etiam non eſt aliud niſi vapores beneficio caloris à terra & aqua generati, qnod occupant totum medium inter cœlum & aquam. Quod etiam inde probant, quia in multis locis aër parum differt ab aqua, ſicut patet in locis humidis & frigidis: & etiam quia omnia illa quæ aſſignantur ad ponendum aërem poſſunt ſaluare cum iſto modo, ſicut ſpiratio & reſpiratio, & alia huiuſmodi. Item quia ponere ignem in ſphæra ſuperiori ſuperfluum videtur. Nam calor generatus ex corporibus primis ſufficit ad caloris generationem, quantum ad neceſſitatem generationis & corruptionis naturalis attinet. Addunt etiam ad hoc Aug. dicentem, quod aues per illum aërem volare poſſunt, qui de terræ & maris humoribus ſurgit. In olympo autem Macedoniæ monte non volant propter nimiam ſubtilitatem.

Dicit

Dicit igitur, [Et ſpiritus Domini ferebatur, &c.] Quod per ſpiritum hîc intelligatur vis diuina ſpiritui ſancto appropriata patet per aliam literam, quæ ſic habet, Spiritus Domini incubabat ſuper aquas. Et etiam quia ſi ſpiritus Domini accipiatur pro aëre, ſicut dicitur ſpiritus Domini, ſic etiam diceretur ſuper aquas Domini: nam vt aër ſic etiam & aquæ ſunt Domini. Non tamen eſt negandum quin ſæpius in ſcripturis ſpiritus pro aëre legatur vt patet Exod. 15. & in Pſal. 147. Flabit ſpiritus eius & fluẽt aquæ. Et attende quod illa tria cœlum, terra & aqua, fuerunt facta non ſub formis completis & diſtinctis: nam poſtmodum dicitur, Fiat firmamentum, & vocauit Deus firmamentum cœlum. Sed ſub formis incompletis, vel in materia ad tales formas apta, quæ iam vocabat nominibus formarum, ad quas erat apta, ſicut Aug. dicit in li. de Gen. contra Manich. & ſicut modus eſt ſcripturæ plurimis in locis aliis, & ponit exemplum in verbo illo, Omnia quæ audiui à patre meo, nota feci vobis. Non quia iam notificaſſet, ſed quia notificaturus erat. [Dixitque Deus, Fiat lux.] Deſcendendo de opere creationis, determinat de opere actualis diſtinctionis, quæ non eſt creatio, cùm ſupponat iam naturam creatam. Vnde magis dicitur factio quàm creatio. Propter quod ſignanter dicitur in ſequentibus. [Fiat & factum eſt.] Non autem dicitur, Creauit & creatum eſt. Et ſecundum triplicem naturam, ſcilicet, luminoſam, opacam, & mediam, ponit triplicem diſtinctionem per ordinem, ſecundum triplicem differentiam generalem eorum. Prima eſt diſtinctio lucis à tenebris: ſecunda eſt aquarum ab aquis: tertia eſt aquarum inferiorum ab ipſa terra vel à rebus infimis vel rerum mediarum ab infimis. Dicit ergo, [Dixitque Deus.] Iſtud dicere non fuit vocalis expreſſio ſeu inſinuatio, ſed fuit tantum conceptio cum ipſius voluntatis imperio: ad quæ ſubſecuta eſt exterior operatio. Vnde differentia eſt inter noſtram loquutionem & Dei, quia ad eius dicere ſequitur facere, & loquor de intellectu eius ad voluntatem extenſo: ad noſtrum autem dicere vel velle non ſequitur aliud extra, cum actiones quæ faciunt aliquod extra, requirant materiam in quam agant. Iſtæ autem actiones intelligere & velle ſunt actiones intrinſecæ, ideo nulla creatura nec angelica nec humana per illas exterius aliquid facit. Vnde decipi eos puto qui dicunt quod Angeli cœlum mouent ſolum per actum intellectus & affectus. In eo autem quod dicendo fecit lucere oſtenditur Dei potentia, cui ita facile eſt dicere ſicut facere & econtra. Sequitur, [Fiat lux] Non dicit, creetur lux, vel creauit lucem, ſed fiat lux, quia illa fuit facta de præiacenti materia. Si autem quæritur vbi fuerit facta, vel in qua parte mundi, credo quod in Oriente, & ſuo motu circa illam materiam informem faciebat diem in vna parte, quam potes appellare hemiſphæriũ in alia parte relinquebat ſua abſentia noctem, ſicut Sol facit modò. Vnde ille modus qui dicit quod ſuos radios diffundebat ad diem faciendum, & retrahebat ad noctem cauſandum, non videtur verus: quia ſequeretur quod hoc fieret cum miraculo, vel quod ageret à propoſito. Et etiam non poſſet aſſignari ratio, quare magis alternaret vices lucendi in vna parte quam in alia. Si autem quæritur quid factum ſit de illa luce cùm factus eſt Sol, dicitur vel quod redacta eſt in materiam præiacentem, ſicut ſtella magorum ſuo officio peracto, vel de ea factus eſt Sol, vel etiam cum Sole modo indiuiſa mouetur, tamen non apparet, quia eius lux minor, maioris luminis ſolaris claritate abſorbetur. Si rurſus quæritur, Cur non dicitur, Dixit Deus, Fiat cœlum & terra, ſicut dicitur, Dixit Deus, Fiat lux. Dicendum quod dicere ipſius Dei importat actum interiorem & effectum exteriorem. Et ideò ſi res imperfecta diceretur dicta, poſſet intelligi actio interior Dei imperfecta, quod non poteſt eſſe. [Et vidit Deus lucem quod eſſet bona.] Hoc reprehendunt Manichæi, quia ex hoc inquiunt, videtur quod prius non ſciuerit lucem eſſe bonam. Sed ad hoc reſpondet Aug. in lib. de Gen. contra Manich. dicens quod illud quod ſciuit vel vidit bonum ex ſimplici intelligentia ab æterno, vidit bonum ex experientia, quando lux fuit formata. Et ponit exemplum de artifice, quod primò concipit domum & intelligit eius fructum, tamen hoc non experitur niſi modò cùm videt quod ſit bona. Neque ſolum bona erat mediocriter vel communiter ſicut ſunt omnia entia: ſed etiam excellenter, & non ſolum formaliter, ſed etiam efficienter. Nam inter corporalia lux eſt ens accidentalius, virtuoſius, & ad omnem actionem naturæ aptius. Vnde poteſt appellari totius naturæ generalis & corporalis ſpiritus & anima, ſicut in Alchimia ſunt quædam corpora quæ vocantur ſpiritus, quia quaſi in omnibus effectibus Alchimiæ neceſſaria eſt illorum influentia, vt argentum viuum, & alia ſimilia. Ideo vt Deus res produceret ſecundum debitum ordinem primò lucem produxit. Quia verò vnumquodque eo ipſo quod in ſe perficitur ab alio diſtinguitur & præcipuè ab oppoſito. Sequitur, [Et diuiſit lucem à tenebris.] Non quod tenebræ aliquid eſſent in rerum natura quod poſſent à luce diuidi, ſicut aqua ab aqua diuiditur, vel terra, vel vna differentia contra aliam oppoſitam: Sed pro tanto diuidi dicuntur à luce cùm lucis ſint priuatio, quia per lucem ac ſi eſſet aliquid cognoſci poſſunt, priuationes enim per habitus cognoſcuntur, ſicut & rectum eſt ſui index & obliqui. Sequitur, [Appellauitque lucem diem, & tenebras noctem.] Nota quod hæc appellatio non dicit aliquam expreſſionem idiomatis alicui factam actualiter, ſed hoc tunc præconcepit quod poſtmodum compleuit, cùm fuit qui illud idioma potuit concipere. Lux autem illa dicitur dies, non quidem propriè & formaliter ſecundum ſuam eſſentiam, & ſecundum diffuſum ab ipſa luce fulgorem, & nox etiam dicit illius fulgoris abſentiam. Vnde ſi Sol eſſet ſine fulgore ſuper terram, non eſſet dies, ſicut patet cùm eclipſatur, & vt fuit in paſſione Domini. Et dicitur lux à luendo vel purgando, quia tenebrarum & ſordium purgatiua eſt, ac per hoc vbi non incidit lux, locus eſt ſpurciſſimus. Attende etiam quod non omnis tenebra nox eſt, ſicut tenebræ quæ ſunt in ſpeluncis, ſed illæ quæ ſuccedunt luci Solis dum recedit, & recedunt etiam vel non ſunt dum Sol ipſe reuertitur. Sicut neque econtrà omnis lux eſt dies, ſed illa ſola quæ eſt ex Solis præſentia. Lux enim candelæ non dicitur dies. Et hoc habet Aug. lib. 1. ſuper Geneſ. [Et factum eſt veſpere & mane dies vnus.] Non accipitur hic vnus pro re aliqua indiuiſa, ſed accipitur pro prima. Nam & ſequentium quilibet poſſet dici vnus. Sed hic eſt notanter primus: nam in eo oſtenditur noua lucis forma, cùm hoc etiam oſtenditur relatio ad ſequentem qui dicitur ſecundus. Luce autem iam facta in Oriente & præcedente ad modum Solis, factum eſt veſpere ex occaſu illius, quia veſpera dicit finem diei artificialis: eadem autem luce migrante ſub terra & faciente noctem ſuper illam per ſuam abſentiam, & veniente ad ortum ſuum, factum eſt mane, & ſic ex veſpere & mane factus eſt vnus dies naturalis ex 24. horis. Et per hoc ſoluitur quæſtio quæ fit quare primus dies non habuit mane, quia mane dicit finem noctis præcedentis & initium diei ſequentis. Quia igitur primam diem nulla nox præceſſit (nox enim dicit priuationem lucis diurnæ quæ diem conſtituit) & ante lucem illam primam non fuit priuatio illius, nihil enim priuatur antequam ſit, propter hoc primus dies mane non habuit. Quia autem hic ſupponitur quod diſtinctio

rerum facta fuit senario dierum numero, & per quandam successionem res fuerunt ab incompleto esse ad completum deductæ, ideo id ponitur sub quæstione. Aug. 11. super Gen. ad literam & lib. vlt. confess. dicit, quod omnia fuerunt simul facta sub formis completis, & inquit, quia opera sex dierum intelliguntur per respectum ad causas ipsorum operum & illuminationis Angelorum sub operibus prædictis Itaque mane vocat Aug. cognitionem ipsarum rerum in Verbo tantum, quæ est clara: vespere autem cognitionem earundem rerum in genere proprio. Et mouetur ex eo quod dicitur Eccle. 18. Qui viuit in æternum, creauit omnia simul. Item Gen. 2. Istæ sunt generationes cœli & terræ, quæ creata sunt in die quo fecit Deus cœlum & terram, & omne virgultum: Commendatur etiam in hoc omnipotentia Dei. Deriderent enim aliqui infideles scripturam cùm videretur ponere quod Deus indiguerit dierum successione & temporum. Istam tamen viam non tenent Doctores moderni, nec sancti alij sicut Hieron. Gregor. & alij, & scriptura oppositum videtur habere. Nec valet responsio quod ideo hæc ita narrat Moyses, vt populus melius intelligeret, nam æquè benè intelligeret omnia simul facta sicut successiuè, sicut etiam intellexit materiam omnium simul factam, quod difficilius fuit intelligere quam rerum distinctionem per actualem & completam formam: cùm nullum agens naturale agat materiam, sed supponat illam formam autem potest agere. Præterea nulla occasione Moyses legislator instrumentum Spiritussancti, & de præterito ignota prophetans falsum diceret: Falsum est autem quod simul sit terra discooperta & operta aquis, & homo simul formatus de limo & de nihilo, & quod Adam simul fuit extra Paradisum & intra, & multa talia. Item falsum esset quod Deus statuit diem septimum cæli ad firmandum fidem creationis mundi. Et Exod. 20. redditur ratio præcepti. Quia sex diebus fecit Deus cœlum & terram, & requieuit Deus, &c. Item in hoc quod materia primò est creata, & postmodum dicitur ad actum completum deducta, magis eliditur Platonis opinio, qui posuit materiam æternam. Si enim omnia essent simul facta, posset intelligi quantum ad formam, non quantum ad materiam. Item per hoc etiam ostenditur quod Deus non agit necessitate naturæ, sed libertate prorsus. Ad rationes autem in oppositum dicitur ad primum, quod authoritas Ecclesiastici intelligitur sic, quod omnia sunt simul facta, id est, in breui tempore. Sequitur, [Dixit quoque Deus, Fiat firmamentum.] In ista parte postquam posuit distinctionem luminosæ naturæ per productionem lucis, ponit distinctionem naturæ mediæ, scilicet, aquarum ab aquis. Vnde scriptura hæc dicit, quod fecit firmamentum quod aquas superiores ab inferioribus diuisit. Dicuntur autem aquæ superiores non aquæ lubricæ vel fluidæ sicut sunt istæ inferiores aquæ. Quare autem ibi ponantur aquæ istæ, credo hoc esse ad contemperandum calorem à calore cœlesti, & à stellis & planetis influentiæ calidæ generatum. Vnde sicut in minori mundo, hoc est in homine in parte superiori, hoc est in cerebro sunt aquæ, inquantum cerebrum est naturæ frigidæ humidę (Quod quidem calorem naturalem hominis & eius excessum contemperat) ita & in mundo maiori. Vnde licèt hoc subticeret scriptura, hoc docet ratio recta. Firmamentum autem illud quod istas aquas diuidit, est cœlum ipsum in quo sunt stellæ fixæ, sub quo sunt 7. Planetæ & eorum orbes, & dicitur à firmitate formæ, quia est incorporale, neque recipit peregrinas impressiones. Dicitur etiam firmamentum à firmitate loci, quia quamuis maneat super polos suos quantum ad singulas partes, tamen totum suum locum non mutat, & sic à firmitate actus

A dicitur etiam. Et nota quod istius firmamenti exprimit essentiam dum ait. [Fiat firmamentum.] Et quia vnumquodque debet locari secundum naturam, exprimit suum locum, dum dicit, [Fiat in medio aquarum.] Exprimit etiam suum necessarium actum dum inquit, [Et diuidat aquas ab aquis.] Sicut enim aquæ superiores & inferiores sunt necessariæ ad temperamentum caloris, ita firmamentum cum motu suo est necessarium aquis frigidis ad temperamentum nimij frigoris & humoris. Et ideo quia secundum Philosophum 3. de anima: natura in superfluis non abundat, neque deficit in necessariis, ideò illud fuit satis rationabile, ideò sequitur, [Et fecit Deus firmamentum diuisitque aquas quæ erant super firmamentum ab iis quæ erant sub firma-
B mento.] Sed videtur quod hanc diuisionem facere non debuit, quia vnumquodque secundum exigentiam suæ naturæ locare debuit, & quæ sunt propinquiora in natura, sunt etiam propinquiora secundum locum. Sicut aqua propinquior est terræ quàm cœlum, & cum ea magis conuenit in natura. Igitur aquæ debuerunt simul stare, vel saltem consequenter sine firmamenti interiectione. Dicendum ad hoc quod quamuis ita esset secundum conuenientiam naturarum particularium, tamen propter bonum naturæ vniuersalis & harmoniæ communis, oportuit illa quæ magis conueniebant diuidere ne possent in suis actionibus excedere, & naturæ ordinem corrumpere: Sicut videmus quod ligna igni subtrahuntur vel pars ignis, vt cibaria temperatè co-
C quantur. Determinat postmodum duplex esse ipsius firmamenti, scilicet esse existentiæ naturalis, cùm dicit, [Et factum est,] Nempè vt Deus dispoſuerat, & esse etiam in cognitione, vel in esse intellectuali, vt quando dicit, [Et vocauit Deus firmamentum, cœlum,] id est, cælatiuum, quia omnia inferiora cælat & claudit: [Dixit verò Deus, congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt, in locum vnum.] Agitur iam de distinctione naturæ opaca: scilicet, terræ à perspicua inferiori. Sicut ab aquis inferioribus, vnde tangitur hîc istorum duorum elementorum actualis & completa productio, & tangitur etiam suum fieri siue factum esse, bonitas etiam quam habet ex suo fine, Dixit igitur, [Dixit verò Deus, congregentur aquæ quæ sub cœlo
D sunt.] Illud enim quod producitur vel efficitur, congregari dicitur: quod autem corrumpitur, dispergitur. Cuius ratio est, quia partes simul vniuntur, & causæ. Ideo ait, [Congregentur aquæ,] id est producantur, [quæ sub cœlo sunt,] id est, sub firmamento, in locum vnum, Sed quare magis de aquis ponit quod congregentur in locum vnum quam de aliis? Dicitur quod quia aquæ quantum est ex se, habent fluxibilitatem & lubricitatem per quam quidem disperguntur, & ideò ad hoc quod maneant oportet quod in vnum colligentur, vnde congregatio est id sine quo nihil prodesset eadem productio. Vbi autem fuerint congregatæ dicit Beda, quod in magno mari. Nam quamuis flumina discontinuatur, & multa terrarum spacia inter ipsa in-
E tercipiatur: tamen & venæ terræ aliquam partem accipiunt in terræ visceribus, sicut patet in fluuiorum originibus. Attamen secundum ipsum Bedam, omnes aquæ in ipso mari congregantur, omnia namque maria magno mari immerguntur, & aquæ in occultis meatibus in mare reuoluuntur. Subdit mox de productione terræ in sua actualitate, dicit, [Appareat arida.] Prius enim latebat ob suam incompletionem, quia etiam erat aquis vel aquarum materia velata, & cum discooperta fuit, tunc actualitas sua quantum in se fuit se exhibuit, vt sui cognitionem generaret, & etiam quia impedimentum amotum fuit, videlicet ipsæ aquæ quæ ipsum circundabant. Hoc autem factum est propter necessitatem animalium quæ non possunt in aquis viuere, &

vocat

vocat eam aridam propter eius qualitatem alterum, est enim frigida & sicca, vnde multi in quibus abundat terra per prædominium sunt frigidi & sicci: & ob hoc tristes & meditatiui, quia calor dilatat & exhilarat: Frigus verò contristat: vnde rationabiliter sequitur, [vocauitque Deus aridam terram congregationesque aquarum appellauit maria.] Pluraliter dicitur maria propter multos eius sinus. [Et vidit Deus quod esset bonum.] In hoc notatur istius discoopertionis bonitas & vtilitas, scilicet habitatio animalium terrestrium, præcipuè eorum qui habent pulmonem & respirant, quæ in aqua diu non durant sine suffocatione: sicut sunt aliqui pisces, vt delphini secundum Arist. autem quæritur vbi legitur productio aliorum cœlorum à firmamento & à cristalino, quia de istis solum fit mentio. Dicitur quod productio eorum notatur in diuisione aquarum qui sunt super firmamentum, ibi enim traditur distinctio totius regionis cœlestis. Nam illa omnia corpora fuerunt per firmamentum ab elementis distincta & diuisa. Vnde sicut à parte elementorum ponuntur aquæ, quia secundum apparentiam, id est, secundum ea quæ sensui apparent sunt firmamento immediatè coniunctæ: ita apertè corporũ cœlestium illud tantũ cœlum exprimitur quod immediatè firmamento cõiungitur, illo tamen mediante alia diuiduntur. Sequitur, [Germinet terra herbam virentem.] Post elementorum distinctionem agit in hac parte de eorum ornatu, & primò de ornatu naturæ opacæ, secundò de ornatu luminosæ, ibi, [Fiant luminaria:] tertiò de ornatu mediæ, scilicet aquæ, ibi, [Producant aquæ.] Quartò vt addat aliquod, replicat de ornatu terræ, ibi: [Producat terra.] Dicit igitur primò, [Germinet terra.] Describit eam sicut prius, & quantum ad fieri, & quantum ad factum esse, & à sua vtilitate. Dicit igitur, [germinet,] ad productionem enim sequitur collatio potestatis ipsi terræ ad producendum terræ nascentia, pro nihilo enim materia requireretur, nisi illi data esset seminalis potentia. Vnde confertur potentia quantum ad duo, quantum ad illa quæ sunt in vsum hominum & iumentorum communiter: & quantum ad illa quæ sunt in vsum hominum specialiter vel singulariter. Priùs igitur describit collationem potentiæ seminalis respectu eorum quæ sunt ad vsum animalium generaliter, cùm dicit: [Germinet terra herbam virentem & facientem semen iuxta genus suum:] & subdit productionem actualem, cùm dicit: [& protulit terra herbam virentem, & facientem semen iuxta genus suum.] & istud est ad vsum animalium generaliter. [Et hortum pomiferum faciens fructum, vnumquodque semen secundum speciem suam: & istud est ad vsum hominum specialiter: vnde naturalis cibus iumentorum est herba, naturalis cibus hominum sunt fructus vel poma, sicut patet per sequentem literam, quæ dicit, quod homini in statu naturæ integræ fuit datum & assignatum alimentum illi statui conueniens. Sed fuerunt tantum assignati fructus arborum. Vnde quod aliis vtantur animalia vel iumenta & homines, non facit naturalis necessitas, sed humana curiositas: quæ ad suam voluptatem exquisiuit tantam potuum & ciborum varietatem. De hoc autem quòd hîc dicitur, [protulit terra herbam virentem, &c.] dubitatio consurgit. Certum est enim quod illud opus sicut alia opera sex dierum sunt facta in instanti. Non enim est intelligendum quod tota die Deus opera sua continuaret sicut artifex creatus. Agere autem in instanti est creato agenti impossibile. Igitur non debuit dicere, protulit, sed quod Deus produxit. Ad hoc posset dici quod terra non dicitur germinasse aut protulisse herbam tanquam causa efficiens, sed solum tanquam causa materialis, de qua & in qua est hoc factum, itaque quasi

A se habeat sicut mater ad supernaturalem partum, etiam cum dicitur protulisse: quia non fuit in ipsa terra tantùm potentia susceptiua vel pura materia, sed ratio seminalis ad talem effectum vel formam specialiter ordinata. Sicut etiam terra cum actione communis, patris, scilicet Solis, dicitur proferre herbas & talia, non quia habeat modum & dispositionem susceptiuam à se, sed ab ipso agente. Vnde si Sol posset agere in instanti, & educere potentiam materiæ in actum, diceretur proferre herbam in instanti, quia illud administraret quod deberet, scilicet materiam & rationem seminalem, illam materiam ad talem effectum determinantem, præsupponendo agentis actionem. Modus enim successiuus non est in rebus ex parte materiæ vel seminalis potentiæ: sed ex defectu agentis hoc habuit potissimum. Nec minus propter hoc dicitur illum fructum proferre, & hoc intelligo respectu illorum, respectu quorum habet seminalem potentiam terra ex se sine particulari agente, cum influentia vniuersalis agentis: respectu enim illorum non fuit miraculum, nisi quantum ad modum. Si autem sunt aliqua ligna ad quæ non est terra in potentia seminali ex se, nisi mediante aliqua specie, sicut pinus & ficus & talia: exponitur quod protulit ista, quia in eis ista prolata sunt. Dicitur ergo. [Et ait.] Vox illa, vt dicit Basilius, fuit quædam lex naturæ, terræ fructificandi præstans in posterum facultatem. Vnde sequitur, [Germinet,] id est à me potestatem germinandi accipiat, [herbam virentem.] In hoc mirabilis apparet Dei potentia quod in terra frigida & sicca aliquid virens efficitur, & de ea educitur naturaliter res virens, quæ humida est & calida. Virentia enim viuunt & vita fundatur in calore & humore secundum Arist. in lib. de plantis. Herbam autem vocat hîc omnia terræ nascentia, quantitatem breuem habentia, & raram substantiam. Lignum autem pomiferum vocat arbores quæ habent soliditatem maiorem ligneam, non raritatem herbalem: & habent quantitatem maiorem, [Iuxta genus suum.] Secundum enim naturam terræ nascentium est natura fructuum. In quo ostenditur quod in rebus creatis effectus specialis respondet causæ speciali, & proprio generi, vnde genus vnum non se extendit ad alterius generis effectum: Sicut nec actus intrinsecus qui est intra rem, scilicet ipsum esse quod est actus entis, & ita se habent actus extrinseci super actus intrinsecos sicut super radices proprias effectiuas fundati. Ideo diuersa genera arborum habent diuersa genera seminum & productorum effectuum. Deus autem est illimitatum ens, producens istos effectus inferiores, non secundum naturam vel genus suum: sed secundum suæ voluntatis imperium. Ideò sicut natura potest in illa ad quæ se extendit & ordinatur: ita & voluntas libera potest in omnia illa ad quæ se extendit libertas sua: Voluntas autem potest se extendere quantum ad actum in omnia rationem bonitatis habentia: ideò potest in omnia non secundum genus suum, sed secundum suum imperium. Et sequitur. [Et lignum pomiferum faciens fructum secundum speciem suam. Herbæ enim faciunt secundum genus suum, non secundum speciem suam, quia frequenter ex dispositione terræ ex semine vnius grani secundum speciem surgit aliud secundum speciem, sicut ex tritico siligo: & hoc propter imperfectionem & indifferentiam specierum. Sicut etiam masculus propter infirmitatem siue naturalis potentiæ vel materiæ mulieris, quamuis sit masculus, generat fœminam: & quamuis sit fortis, generat debilem. Arbores autem semper in semine suo generant idem secundum speciem. Si autem quæritur, quo tempore mundus est formatus? Respondet Beda in glossa germinet, &c. quod incœpit in tempore Vernali, in quo solent terræ

nascentia germinare. Nec obstat quod dicit Basilius ratiocinando, quod in Autumno formatus est, arguens ex plenitudine fructuum & seminum, quia ex quo illi fructus non fuerunt educti per generationem, non oportuit quod expectarent æstiuam maturationem. Fuit enim illa per vim diuinam quæ subitò potest totum facere, & probabilius fuit ac rationabilius quod fieret in Vernali tempore in quo naturaliter germinant omnia communiter, quàm in Autumno, in quo supernaturaliter fieri oporteret germinationem & maturationem. Ita enim Deus res administrat, quod quantum possibile est sibi, illud quod potest, illis reseruat. Rationabile enim videtur quod illo tempore fieret quo dies noctibus adæquarentur, & hoc est in tempore Vernali & sub Ariete, non sub Leone in Augusto, vel sub Libra in Autumno. Sequitur, [Dixit autem Deus, Fiant luminaria in firmamento cœli.] Agitur de ornatu firmamenti, & quantum ad fieri, & quantum ad situm, & quantum ad motum, secundum quem est distinctio diei & noctis, & temporum, ibi, [& diuidant diem & noctem,] & quantum ad effectum, ibi, vt luceant in firmamento. Quantum igitur ad fieri & situm dicit, [Fiant luminaria in firmamento.] Hoc intelligatur de firmamento largè, non de eo in quo sunt stellæ fixæ, quia in eo non sunt stellæ & luna. Sed accipitur firmamentum pro loco stellarum siue erraticarum siue fixarum Ista autem luminaria quamuis nondum exprimantur propriis nominibus, exprimuntur tamen in suis effectibus. Vnde sequitur, [& diuidant diem, &c.] Præsentia enim Solis facit in hemispherio vno diem, & eius absentia noctem. Item secundum ista non tantum est indicium diei & noctis: sed serenitatis & tempestatis, & ex interiectione diuersarum nubium fiunt Sol & Luna diuersi coloris, & ex diuersis eorum coloribus deprehenditur serenitas vel tempestas, secundum illud quod dicitur, Manè rubens cœlum, notat imbres: serò, serenum, Ratio verò est, quia quando serò rubet cœlum, nubes sunt in Oriente ad oppositum, ac ideò Sol in mane inuenit eas, & sibi propinquas dissoluit. Quando autem in mane sunt nubes longè à Sole & oppositæ, non potest Sol eas dissoluere, & ideò fit pluuia. Sunt etiam in tempora, nam secundum quod Sol est in diuersis signis, variantur tempora anni quatuor, atque in quolibet tempore stat sub tribus signis. Tempora autem sunt Ver, Æstas, Autumnus, Hyems, in Vere stat sub Ariete, Tauro, Geminis: In Æstate sub Cancro, Leone, Virgine: In Autumno sub Libra, Scorpione, Sagittario: In Hyeme sub Capricorno, Aquario, Piscibus. Et sunt ista signa diuersæ portiones cœli, sub quibus suo motu pertransit Sol in Zodiaco, & denominantur sic à stellis quæ in illis portionibus sunt sitæ secundum aliquam similitudinem ad illa ex quibus sumuntur ista nomina. Luna etiam sub istis signis diuersificat tempora vel qualitates aëris. Sunt etiam in dies & annos: Nam suo motu diurno Sol facit dies continuè, & suo motu in orbe proprio & anno facit annos: secundum quod mouetur ab Oriente in Occidens in 12. mensibus. Postmodum describit ea quantum ad effectum vel actum, & intrinsecum qui est ipsius luminaris in se, & extrinsecum qui est in aliud. vnde sequitur, [vt luceant in firmamento cœli:] Vt, legatur intransitiuè quasi dicat quod est cœlum, & illuminent terram. vndè describitur, & quantum ad actum interpolatum, qui est illuminare, & tunc subdit, [Fecit Deus duo luminaria.] Agitur de istis luminaribus distinctè postquam indistinctè de illis actum est, & primo agit de maioribus per se, secundò de minoribus per se, ibi, & [stellas,] & simul de vtrisque ibi, [vt luceant,] Dicitur verò Deus fecisse duo luminaria magna, quia magna vtique sunt ambo A in se considerata: licèt vnum ad aliud relatum sit minus illo, vt Luna quam Sol, vnde sequitur, [& luminare minus vt præesset nocti,] Sicut mons aliquis dicitur magnus absolutè, & respectu maioris montis dicitur paruus. Luna ergo in se magna est, & aliter cum decrescit, & aliter cum est integra, res disponit: cerebrumque augmentat pecorum & animalium marinorum viscera, arborumque medullas & ossium, & sic est etiam virtute magna, [luminare maius, vt præesset diei,] Sol enim maior est Luna quantitate & virtute. Quod quantitate patet ex eo, quia est à nobis remotior & tamen apparet maior: cùm tamen à remotiori res videantur minores, sicut homo super campanile, videtur quantitate vnius corniculæ. In virtute etiam excedit, B quia omnino illuminat & Lunam & stellas, & viuificat omnia: vnde dato quod stellæ & Luna etiam ex se luceant, tamen ex hoc apparet solaris lucis & virtutis suæ excellentia, quia earum lumen sua præsentia absorbet, [& stellas.] Agit de minoribus quas posuit in firmamento, & ad illuminationis effectum, vnde sequitur. [Et posuit eas in firmamento vt lucerent super terram.] Quod quidem dicit, Non quod luceant super aquas & in aëre simpliciter: sed quia earum lux magis apparet in terra. Vel fortè quia radius non illuminat, nisi in aliquo solido impingat, atque ideò, quia terra magis solida est, ideò magis resultat lumen ab ea vel circa eam, [vt præessent diei & nocti,] Non respectu Solis & Lunæ, sed respectu illuminationis, propter quod sequi- C tur: [& diuident lucem ac tenebras,] Non completè & integraliter, sicut lux primò facta vel Sol: sed incompletè, quia incompletam illuminationem faciunt, quæ sufficit ad necessitatem, nec est tanta quod excludat animalium quietem. Lux enim magna est sensuum appetitiua, & sic cùm somnus sit retractio & clausura sensuum, lux intensa quiescere non sinit, ideo est temperata de nocte, & commendatur ex hoc & aliis multis finibus. Sequitur, [Vidit Deus quod esset bonum, & factum est mane & vespere dies quartus.] Si autem quæritur, vtrum Sol & Luna, & stellæ differant specie ab ipsi orbibus & cœlis. Quamui non possumus habere magnam super hæc certitudinem, credo tamen quod differant specie, & probatur ex scriptura, quæ D dicit ea facta in quarta die, cœlum autem in secunda. Non enim verisimile est quod eadem specie fierent in diuersis diebus. An verò inter se differant specie? Dicitur id facilè sciri non posse: benè videmus tamen diuersitatem effectuum, quia vna stella infrigidat, alia inflammat: vna humectat, alia desiccat. Ex qua diuersitate possumus arguere diuersitatem speciei, sed non certitudinaliter: nam videmus mirabiles diuersitates in aquis, & tamen secundum Philos. omnis aqua omni aquæ est eadem specie. Videmus etiam mirabiles diuersitates in vino, aliud est rubeum, aliud album, aliud dulce, aliud amarum, &c. & tamen omne vinum omni vino idem specie dicitur, vnde in omni vino consecratur: & omnis aqua eadem specie est omni aquæ, E vnde in omni aqua baptizatur. Licèt autem illud non sit demonstrabile, tamen est possibile. Si autem quæritur vtrum Sol & Luna sint maiora cœli luminaria? Respondetur quod Augustinus mouet hanc quæstionem libr. 2. super Genes. ad literam cap. 16. & refert opiniones quorundam dicentium aliquas stellas esse maiores illis, licèt propter earum maiorem remotionem appareant minores. Et subdit, Dicant quicquid velint, nos credimus illa esse maiora, quæ magis commendat scriptura, & certè hoc concedent nostris oculis, quod patet magis lucere ista duo super terram. Quærit eodem lib. cap. 15. Augu. vtrum Luna fuerit facta plena, & arguit quod sic. secundum aliquos, quia non debuit esse imperfecta, & neutram partem asserit.

eſſent. Tamen Magiſter hiſtoriarum dicit quod fuerit facta plena, quod probat per aliam tranſlationem quæ dicit, Luminare minus in inchoatione noctis, in principio autem noctis non apparet niſi plena, quia tunc eſt Soli oppoſita diametraliter. Si tamen non fuit plena, non eſt inconueniens, quia iſta imperfectio non eſſet in ea, ſed in oppoſitione ad Solem, in ſe enim fuit perfecta. Quærit etiam Auguſtinus de cœlis an ſint animati, libro ſecundo ſuper Geneſim capite vltimo, & nihil determinat. Tamen Damaſcenus libro ſecundo, inquit, Nullus animatos cœlos exiſtimet, inanimati enim ſunt & inſenſibiles. Sequitur: [Producant aquæ reptile.] Vbi agit de natura medie, vel pertincia ſicut aëre & aquâ ſecundum modum in aliis obſeruatum, & quantum ad conditionem, & quantum ad ſuum ordinem, ibi, [& vidit Deus quod eſſet bonum,] & quantum ad multiplicationem, ibi: [Et benedixit, dicens: Creſcite, &c.] & quantum ad conſummationem, ibi: [Et factum eſt veſpere, &c.] Dicit igitur, [Producant aquæ reptile.] Reptile eſt quod repit & quaſi ſerpit, & diuiditur reptile contra greſſibile. Sed circa hoc quæritur, Nam dicit vniuerſaliter quod ornatus aquarum eſt reptile, videtur enim quod hoc ſit falſum: nam in terra ſunt quædam reptilia, ſicut ranæ, ſicut cancri, ſicut tauri marini; ſicut crocodili. Reſpondet Baſilius quod in omnibus iſtis de quibus loquitur eſt præcipuè natatus, vnde dicit reptile, quod communiter corpus per aquas trahit. Et duo aquis attribuit, ſcilicet reptibilia & etiam volatilia. Vnde per hoc aiunt quidam quod innuit quod aquæ non ſunt ab aëre diſtinctæ quantum ad intentionem ſcripturæ. Nam certum eſt quod aues fiunt vel producuntur ex aëre iſto pingui aquis vicino. Non quod non ſint in auibus alia elementa, ſcilicet terra & aqua, ſed aër eſt ibi in prædominantia. Et ſi argueretur quod tunc ſequeretur quod aues ſupernaturaliter mouentur, quia vnumquodque mouetur ſecundum naturam prædominantis in ipſo: ſicut videmus quod metalla, lapides, & talia quæ ſunt per prædominium de terra, mouentur deorſum. Dicendum quod aues & omnia animalia ex coniunctione elementorum producta ſunt à terra omnino, & plus eſt in illis de terra, quàm de alio elemento, atque ideò omnes ſequuntur eius motum, & mouentur ex grauitate quàm habent deorſum. Dicuntur tamen aliqua animalia ab aqua, aliqua ab aëre, non quod ibi ſit plus de aqua vel de aëre quàm de terra, nam aliàs nec haberent tantam denſitatem, nec tantam grauitatem, nec tantam ſoliditatem, cùm talia præcipuè ſequantur terram & qualitatem terræ: ſed pro tanto dicuntur ab aëre vel ab aqua, ſicut piſces vel aues, quia in ipſis plus abundant iſta, ſcilicet aqua in piſcibus, aër in auibus, quàm in cæteris animalibus, ſicut patet. Nam piſces habent naturam humidiorem, & rariorem, & frigidiorem, quod patet quia citius propter ſuam raritatem corrumpuntur, propter ſuam frigiditatem non ita nutriunt. Propter quod & Religioſi magis in conuentibus piſcibus vtuntur quàm carnibus, quia homines ex vſu piſcium propter ſuam frigiditatem ad voluptates non ita inardeſcunt, neque tantum humorem, neque tantum calorem in homine relinquunt, ſicut etiam patet in auibus quæ plumeſcunt, & plumæ ex natura ſua habent leuitatem & raritatem quæ ſequuntur aërem. Quod autem per aquas de quibus producuntur aues, intelligatur aër craſſus & pinguis, apparet per illã gloſſam Auguſt. ſuper illum locum vbi dicit, Aquarum natura locum ſortita eſt inferiorem hîc in terra, & ſuperiorem in aura flabili. Nota autem quod per hoc dicit reptile animæ viuentis, excludit errorem Philonis, qui poſuit Angelos eſſe ornatum aëris, & dicit volatile ſecundum genus ſuum. Ex quo videtur quod

A non fecit niſi vnam ſpeciem volatilis & reptilis. Nam in vna ſpecie ſeruatur ratio generis, & ſic oportuit poſtmodum alias ſpecies creari, vel de elementis ſine particulari agente cum cauſa vniuerſali, ſcilicet cum Sole educi. Quod tamen falſum videtur de ſpeciebus completis, quæ non generantur per putrefactionem, ſed propagationem. Ad hoc dicendum quod genus accipitur ſecundum totum ſuum ambitum, ſcilicet pro omnibus ſpeciebus in quibus ſaluatur & ſeruatur ratio generis: vnde accipitur pro genere & pro omnibus de quibus prædicatur, & in quæ deſcendit per differentias formales, ſicut ſunt omnes ſuæ ſpecies. Itaque accipitur hic genus pro ſpeciebus generis, ſicut etiam accipitur quandoque ſpecies pro omnibus indiuiduis, vt patet infrà cùm dicitur. Delebo quippè hominem à B facie terræ. Deſcribit deinde opera illius diei quantum ad ordinem, cùm dicit, [Vidit Deus quod eſſet bonum.] Nota quod non ſemper in præcedentibus poſuit verba iſta, ſcilicet in productione firmamenti. Cuius quidem ratio poteſt eſſe, quia non oportet illa exprimere, quæ in omnibus patent, & quæ nullum latent. Illa autem quæ ſunt patentia ſuper omnia, quantum ad neceſſitatem mundi & ordinis vniuerſi, ſunt corpora cœleſtia: ſine quibus nec aliquis viuit nec durat: Illa autem quæ latent & ſunt ad certitudinem difficilia vel ad intelligendum, oportet magis exprimere: ſicut eſt de iſtis reptilibus & volatilibus, in quibus ſunt multa quæ non videntur habere aliquam neceſſitatem, ſed magis ſuperfluitatem, imò magnam contrarietatem ad vniC uerſi ordinem, ſicut ſunt etiam multa animalia reptantia, & aues volantes. Quæ quidem etſi vtilitates earum latent vel eorum: tamen in ordine vniuerſi magnam vtilitatem afferunt. Mundus enim quibuſdam decoratur antidotis, nam id quod eſt vni rei vel particulæ nociuum, eſt alteri neceſſarium: & illud quod eſt contrarium naturæ ſanæ, eſt opus naturæ ægræ, ſicut patet de teriaca & multis aliis veneris. Atque propter hoc vt ſimplices edocerentur in illis quæ non ſunt per ſe expreſſa, & quæ ſunt occulta, & à ſpeciali prouidentia diuina ſpecialiter diſpoſita hic addit, [Vidit Deus quod eſſet bonum.] Non autem in præcedenti die cùm illud eſſet euidentiſſimum. Vel etiam illud non poſuit tunc, vt magis credo, ne totiens illud replicando D generaret faſtidium legentibus & audientibus. A quo etiam cauere debet qui aliquid in ſcriptis redigit, ne ſuus labor diſpliceat & contemnatur: & ſcripturæ debito fine priuentur ſi non legantur. Sequitur, [Et creauit Deus cete grandia.] Ingeminatio hæc ponitur propter duplicem rationem quam res ſupponit vt exeat in eſſe, ſcilicet, cauſalem & ſeminalem. Cauſalis eſt apud Deum diuinamue potentiam, & ob id dicitur, [creauit,] Seminalis apud materiam, propter quod dixit, [Producant aquæ reptile,] Et accipitur hîc creatio non pro productione rei ex nihilo, ſed de materia præiacenti. [Et omnem animam viuentem ac motabilem.] Per hoc quod dicit, Omnem animam viuentem, excludit arbores & ea quæ viuunt non per E animam, ſed per viriditatem, ſicut dicit Gregorius in homil. Motabile dicitur ad excludendum animam rationalem quæ non eſt motabilis ab eſſe in non eſſe. Et iſtam ſententiam ponit gloſa Bedæ, vnde accipit motabile pro corporali. Quod quanquam ſit verum, & quod anima rationalis eſt incorruptibilis, Omnis autem anima ſenſitiua & vegetatiua corruptibilis: tamen non videtur ille proprius ſenſus literæ. Credo autem quod intelligit per motabile, animam quæ eſt principium motus localis, vt diſcernat inter opus diei tertiæ, & iſtius diei quintæ. Nam tertia die fuerunt facta viuentia ſed non mobilia ſecundum locum, ſicut herba & plantæ. Et per hoc etiam & ſecundum iſtum ſenſum

potest haberi differentia operis istius respectu animæ hominis. Nam anima rationalis inquantum rationalis, non est principium motus localis, sed ille est ab altera anima vel ab altera potentia quam sit rationalis, quia motus localis est communis animalibus brutis & hominibus, ideo oportet quod sit per aliquid commune, Rationale autem non est quid commune brutis & hominibus. In hoc etiam ponit differentiam animæ vegetabilis quæ non mouetur secundum locum. Et aduertendum quod dicit, quod Deus illud creauit, & quod aquæ produxerunt vt concludatur quod nulla creatura in sua actione causam primam excludit, ex quo cum productione aquæ eandem rem producit. Quamuis vt propriè loquamur in ista materia, ideo producere dicuntur aquæ, quia inde fuerunt ista producta, non quod fuerit illa causa actiua. Sequitur iam ea pars in qua tangit de illorum benedictione & multiplicatione, vnde dicit, [Benedixitque illis dicens. Crescite, & multiplicamini, & replete aquas maris, & multiplicentur super terram,] Vbi benedictionem suam ad tria ostendit ordinatam, Ad propriam rerum promotionem, ibi, [Crescite,] & quantum ad generandorum vniuersitatem, ibi, [& multiplicamini,] & quantum ad ordinem & totius vniuersi decorem, ibi, [& replete aquas maris, aues que multiplicentur super terram.] Ista enim sunt tria quæ rem laudabilem reddunt, quando videlicet res in se debitum incrementum suscipit: quando aliud à se facit, vnde 7. Metaphy. vnumquodque tunc perfectum dicitur, quando generat sibi simile: Et etiam quando suum totum honestat, & vniuersitati proficit. Et ista sunt illa tria prædicta, Et sequitur consummatio, [Et factum est vespere & mane dies quintus,] Sequitur, [Dixit quoque Deus, producat terra animam viuentem.] Agitur primò de conditione irrationabilium, secundò, de conditione rationabilium, ibi, [Faciamus hominem,] Producit igitur terra animam viuentem, aliam scilicet à genere auium & piscium, nam & illa fuerunt quinta die facta. Quare autem ista animalia sicut iumenta, bestias & reptilia terræ fecit vltima die vel sexta cum homine, redditur ea ratio, quia cum homine habent communem habitationem, ideoque cùm sint facta ad habitaculi ornatum, eadem die debuerunt produci, & dicit, [in genere suo,] quia sub multis speciebus continentur. Possunt autem hæc quæ hîc notantur sic distingui. Nam animalium quædam sunt in hominis adiutorium, & hæc iumenta dicuntur, vnde iumenta sunt quasi iuuamenta, quædam sunt in exercitium, sicut illa quæ habent potestatem lædendi. Et hoc duplex potest esse, quia quædam habent potestatem nocendi occultè, vt serpentes & reptilia, quædam autem manifestè, sicut bestiæ quæ ferocitatem habent. Attamen secundum Augustin. lib. 3. super Genes. ad literam, quamuis ista fuerint ad nocendum apta ante peccatum, tamen homine stante in statu innocentiæ, ista aptitudo reduci non posset in actum, licet tunc creata fuisse non videtur posse debitari: vnde & infrà cap. 3. patet quod serpens fuerat creatus vnde ibi dicitur, [Serpens erat callidior, &c.] De spinis autem & herbis nociuis, an fuerint ante peccatum? Dicitur quod ita, Quod verò infrà capit. 3. dicitur, Spinas pariet tibi, Respondetur quod non est absolutè dictum, panet, sed pariet tibi. Quod enim fuerunt, hoc fuit ex creatione Dei, Sed quod ita creuerint: vt herbis fructiferis damno fuerint, & labor proinde exerceri debuerit ad illarum euulsionem, hoc est pœna peccati. Si verò quæritur de animalibus. An vnum aliud comedisset tunc? Non videtur inconueniens id concedere, cum vnum sit alterius alimentum. Posset etiam fieri quod omnia animalia fuissent herbis contenta, sicut videtur ex eo quod hîc dicit. [Dedi vobis omnem herbam & vniuersa ligna vt sint vobis in escam & cunctis animantibus.] vnde licet id detur quod tunc fuissent animalia herbis contenta & vnum aliud non occidisset, non sequitur quod natura eorum esset mutata, Nam videre est etiam homines qui maximam accipiunt variationem in cibis. Inueniuntur quoque mulieres, quæ viuunt de carbonibus, aliqua etiam fuit quæ viuebat de veneno, vt in antiquis historiis legitur, Sequitur: [Et vidit Deus quod esset bonum & ait, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram,] vbi vltimò agitur de conditione hominis, & id quantum ad finem, quia vt dicit Beda, & habetur etiam secundo lib. Physic. homo est omnium finis. Determinat verò de conditione hominis & quantum ad fieri, & secundò quantum ad factum esse, ibi, [Et factum est.] Tertiò quantum ad ordinationem in suum optimum, ibi, [Vidit Deus cuncta quæ fecerat.] Quartò quantum ad suam consummationem, ibi, [Et factum est vespere & mane, &c.] Dicit igitur, [Faciamus.] In quo per numerum pluralem apertè explicat ipsam Trinitatem, quia antè hoc nullus dogma de Trinitate intelligere potuit, vnde & glosa ait: Dum enim, qui doceretur, non erat: occulta fuit prædicatio veritatis. Si autem quæritur, Cuius fuit illa locutio, & ad quid, & ad quos fuit directa? Respondetur quod non fuit ad Angelos, quicquid dicant Iudæi, quia Dei & Angelorum non est imago vna, nisi secundum analogiam, Deus autem non loquitur nisi ad habentem suam similitudinem: vnde puto dicendum quod est loquutio vel verbum totius Trinitatis sub personarum trium distinctione loquentis & pluralitate. Nec audeo vel nolo dicere quod fuerit loquutio patris loquentis ad filium, quia respectu creaturarum non legi distinctionem actionum. Distinctio autem est inter loquentem & audientem, & inter loquutionem inquantum est in loquente, & in quantum recipitur in audiente. Propter hoc autem exprimitur hic distinctio Trinitatis & eius similitudo vel imago, quia homo configurationem habet ad filium propter rationem & intelligentiam, quia filius est ars patris. Et hoc notatur in ratione imaginis. Nam sic intelligentia est expressa similitudo memoriæ, sicut filius est expressa similitudo patris. Configuratur etiam patri, quod notatur in hoc quod dicit, [& præsit piscibus maris.] Nam in præsidentia designatur potentia, & potentia appropriatur patri. Configuratur etiam spiritui sancto cui appropriatur bonitas, quod ostendit cùm dicit, [Et vidit cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona.] Dicit igitur: [Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.] Habent ista duo distinctionem, nam imago attenditur secundum potentiam cognoscendi. Similitudo quantum ad potentiam diligendi, secundum Authorem libri de spiritu & anima. Vel imago dicitur quantum ad naturalia & dispositionem partium naturalium, sicut videmus quod imago habet consimilem dispositionem in partibus quantitatis cum re imaginata. Similitudo autem attenditur quantum ad gratuita, sicut dicit Magister in hist. Et subdit postea dispositionem suæ prælationis vel sublimationis, cùm dicitur, [& præsit piscibus maris,] vbi tangitur eius præsidentia respectu aquatilium & volatilium & respectu terrestris duplicis, scilicet gressibilis & reptilis, quæ omnia patent in litera: Et respectu creaturæ omnis corporalis, vniuersæque terræ. Quod alicui videbitur contrarium esse veritati & sensui. Nam videmus multa sibi resistere & contrariari, etiam pro in statu innocentiæ, nam tunc corpora cœlestia non fuissent illi subiecta, nec Sol, nec stellæ, neque etiam hic mineralia. Ad hoc dicitur quod pro illo statu habuit duplicem præsidentiam super omnem creaturam irrationalem: primò scilicet præsiden-

præsidentiam naturalis dignitatis: secundò præsidentiam finis bonitatis, quia sicut omnibus fuit natura superior, sic ad eius seruitium & vtilitatem omnia sunt producta & propter ipsum. Respectu autem naturalium, vel rerum quæ possunt nutus humanos aliqualiter recipere, habuit tertiam præsidentiam imperij, quandiu enim expediret eius nutibus obtemperassent. Si autem quæritur an tunc esset aliqua impressio in animalibus quæ modò non propter quam nutui hominis paruissent, an fortè sic se habent modò, etiam quod si homo non esset infectus, adhuc sibi obtemperassent? Incertum est quid horum duorum sit verius: verisimile est tamen quod ex vtraque parte modò sit defectus: Et quod tunc ex parte virtutis hominis, scilicet iustitiæ originalis, & ex parte dispositionis animalium obedientia illa caussaretur, quorum vtrumque nunc deest. In quibusdam tamen Deo sic ordinante dispositio ista remansit propter hominum maximam necessitatem, sicut in pecoribus & iumentis. Pisces dicuntur à pascendo, quia ex illis pascimur, vel quia vnus alterius est cibus. Dicit autem Papias quod piscibus nomina sunt instituta post animalia, vnde vocantur aut ex similitudine animalium terrestrium vt vituli, aut ex colore, aut ex moribus, vt canes, quia mordent. Alia verò nomina sunt prius exposita, vt volatile, &c. Sequitur. [Et creauit Deus, &c.] Vbi post dispositionem factionis tangit ipsam factionem hominis, & tangit ipsius esse secundum quod fuit in fieri, & secundum factum esse, & secundum sexuum distinctionem, vnde dicit per ordinem, [creauit,] id est, de materia produxit. Accipitur enim hîc creatio pro factione, & non pro productione ex nihilo. Quamuis autem productio hominis fuerit de materia, dicitur creatio, quia fuit factus subitò homo, vnde & si fuerit factus propter subiectum quod ibi fuit materia, tamen dicitur creatus propter istam causam: Sicut etiam scriptura vocat eum hominem ab humano vel limo de quo fuit factus cum aliis animalibus communiter, & denominatur sic à viliori, vt ex suo nomine discat homo subiici & humiliari Deo, quando cognouerit se esse de materia ista vili, & non possit eum latêre, quando nomen eius ad materiam tam vilem tantam habet vicinitatem. Et ne fortè æstimari posset quod ipsum fecisset quantum ad corpus solum, & quod non esset in eo aliquod nisi corporale & eductum de materia corporali: [addit, ad imaginẽ & similitudinem nostram.] Quia secundum quod dictum est imago, attenditur in homine secundum animam. At vero ne etiam ab aliquibus putaretur quod Deus solum produxit hominem secundum animam, eò quòd toties ponitur imago & similitudo quæ sequitur animam, sicut etiam dixerunt Manichæi quod corporalia essent à Deo malo, subdit. [Masculum & fœminam creauit eos.] Distinctio enim sexuum ad corpus pertinet, & ex illo pendet, Prouide Manichæorum error ex hoc manifeste eliditur. Hic autem moueri potest quæstio de muliere. An sexto die sit formata, an post septimum diem. Nam scriptura postquam recitauit opera sex dierum & post septimam diem quietis, enarrat formationem illius? Sed per istam literam potest videre alicui solutum quia dicitur hic quod fecit masculum & fœminam, & sic vterque videtur factus fuisse die sexta. Sed contrarium videtur dicere scriptura in alio loco, ideoque aliqui dixerunt quod ambo sexta die fuerunt facti secundum rationem caussalem vel seminalem, postea autem fuerunt facti secundũ existentiam actualem. Quod credo non esse verum. Sed secundum quod hîc recitat scriptura, credo prius scilicet sexta die fuisse factum hominem in genere masculino, & postmodum ex eo formatam mulierem, vt ex hoc monstretur quod homo sit generis humani principium, & quod respectu mulieris debet habere principatum. Et vt notaretur mulierem ad speciem humanam quasi quid annexum ad generationis scilicet officium esse. Sequitur, [Benedixitque illis.] Vbi igitur de conseruatione hominis secundum naturam speciei, & primò potentia multiplicatiua tribuitur, Secundò terminus illius potentiæ exprimitur, ibi, [Crescite & multiplicamini.] Tertiò dignitas multiplicandorum subiungitur, ibi, [& subiicite eam.] Ait ergo [Benedixitque illis,] Bonum est suiipsius diffusiuum. Vnde per verbum benedictionis ostenditur collatio gratuitæ virtutis quæ est radix diffusionis, [Crescite & multiplicamini, & replete terram & subiicite eam.] In hoc nota secundum glosam quod nullo modo sunt damnandæ nuptiæ, quas ad propagationẽ suprema benedictio instituit, & si virginitas præferatur, secundum quod probat Aug. in lib. de virginitate: videtur autem quod matrimonium hîc fuerit institutum, aliis autem videtur quod sit institutum infrà. 2. cùm dicitur, hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea, propter hoc relinquet homo patrem & matrem. Sed hæc contrarietas potest solui per distinctionẽ. Nam in matrimonio requiritur ad actum coniugalem habilitas, quæ fundatur in distinctione sexuum, & aptitudine ad multiplicationem secundum viam & potentiam diffusiuam: & hoc secundum statum etiam innocentiæ generaliter & vniuersaliter, & secundum statum naturæ communiter consideratæ. Vel etiam fundatur in aptitudine ad concupiscentiæ repressionem, & hoc secundum statum naturæ lapsæ singulariter, in quo matrimonium est in officium communiter sicut in statu naturæ intergræ, & specialiter in remedium concupiscentiæ. Et quantum ad ista fuit matrimonium institutum in illo loco quando vis generatiua fuit homini data. Requiritur etiam in matrimonio consensus animorum, & quantum ad hoc fuit institutum cap. 2. in loco citato. Non tantum autem dedit ei Dominus fœcunditatem, sed & dignitatem & præsidentiam, vnde dicit, [& subiicite eam,] id est, [terram, & dominamini piscibus maris.] Quæritur cur horum accepit homo dominium, cùm hæc non essent in alimentum, nec in iuuamentum? Respondet Beda, quod Deus præsciebat eum lapsurum, ideo dedit ei vnde posset se secundũ statum infirmitatis tueri, animalia scilicet in alimentum, indumentum, & laboris iuuamentum. 2. potest dici quod etiam pro illo statu fuerunt facta & ad illum ordinata ad decorem, scilicet & ornatum habitationis humanæ, & ad multiformem ostensionem diuinæ potentiæ & sapientiæ, & ad monstrandum in effectu multiformem ambitum generis & specierum entis, Item vt ex hoc reluceret hominis nobilitas, & dominatiua potestas, & eius sagacitas in gubernatione rerum. Propter hoc autem facta sunt sub tanta varietate, vt ex hoc admirabilis appareret diuinæ sapientiæ pulchritudo, quæ sub tanto ordine teneret, non tantum conuenientia secundum mores, sed etiam contraria: Sicut videmus quod quædam habent mititatem, quædam ferocitatem, & sic de aliis & tamen omnia sequuntur incommutabilem ordinem. Sequitur. [Dixitque Deus, Ecce dedi vobis, &c.] Agitur de conseruatione indiuidui. Primò enim contulit potentiam generatiuam ad multiplicandum speciem, & postmodum dat materiam & potentiam ad conseruandum indiuiduum, & patet ordo, quia illud prius est diuinius & communius. Quamuis enim quælibet substantia singularis super seipsam moueatur reciprocè, & quasi naturaliter alia diligit in quantum ad seipsam & ad bonum suum reducit, sicut dicit philosophus 9. ethic. quod amicabilia sunt ad alterum sunt ex amicabilibus quæ sunt ad se. Cuius etiam exemplum in ordine potentiarum, quia natura plus defert potentię nutritiuæ quę est ad conseruationem inui-

uidui quam generatiuæ quæ est ad conseruationem speciei. Nam communiter non mittit ad generatiuam nisi superfluum alimenti, secundum philosophum in lib. 16. de animalibus, tamen causa generationis quæ est naturæ vis generatiua, magis intendit bonum commune quam bonum cuiuslibet præcise. Sicut etiam rector ciuitatis vt saluet rempublicam occidit malefactorem. Ideo dico agetur de conseruatione indiuidui, quæ erat futura in hominibus & animalibus per modum nutrimenti. Quamuis enim homines possent non mori tamen non habebant necessitatem ad non moriendum. Immortalitas enim illa fundabatur super hoc quod cibum proportionatè ac sobriè sumerent, & à dæmonum aduersitate, per industriam suam & angelorum adiutorium se defenderent, & omne illud quod posset eos grauare, vitarent: Quia igitur indigebant cibo, ait. [Ecce dedi vobis omnem herbam, &c. cunctisque animantibus.] Manifestum ex hoc vt quod animalia cuncta communiter viuerent cum homine de herbis, granis, & terræ nascentibus. Ratio autem quare Deus voluit vt homo & animalia cibos haberent communes, fuit, quia voluit ei dare occasionem suæ humiliationis, ne nimis superbiret ex consideratione suæ prælationis & dignitatis, Sequitur. [Et factum est ita,] vbi post diuinum imperium sequitur necessariò, vt res imperata procedat in actum. Nam imperium suum est practicum & operis effectiuum, & sine transitu ad materiam agit rem exterius. Non enim agit vt nos, sed tantum dicit, & fit quod dicitur. [Et vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona.] vbi describitur conditio hominis quantum ad suum optimum & finem. Et signanter post productionem naturæ rationalis humanæ, additur, [valdè bona.] In aliis autem præcedentibus dicebatur, vidit Deus quod esset bonum, Nam ex conditione naturæ hominis dependet sub Deo quasi bonitas omnis naturæ corporalis, cùm finis sit quodammodo omnium, & ex fine habent ea quæ sunt ad finem necessitatem, bonitatem & ordinem, vnde ex comparatione ad hominem ad quem ordinantur & si res quælibet sit bona in se, tamen per respectum ad finem omnes sunt valdè bonæ. Si autem illud signum (cuncta) accipiatur collectiuè, tunc nullum dubium est quin omnia sunt valdè bona, & perfecta. Ideò sequitur consummatio. [Factum est vespere & mane dies sextus.] Secundum aliquos ideo in sexto die factæ sunt res adeo perfectæ, quia ille est numerus perfectus. Constat enim ex omnibus partibus suis aliquoties simul sumptis, Partes autem aliquotæ sunt, quæ aliquotiens sumptæ totum suum reddunt, sicut in senario vnitas, binarius, & ternarius, Ita enim simul sumpta faciunt sex. Sed ego neque isti neque alteri numero tantam prærogatiuam dandam puto, vt dicatur Deum fecisse res sub tali numero propter conditionem seu perfectionem numeri. Ideo magis putarem dicendum quod Deus fecit res sex diebus propter perfectionem sex rerum in quem quæ sufficiunt ad pulchritudinem & debitum ordinem vniuersi. Quod verò inquiunt sancti quod est attendenda ratio numeri in rebus factis, intelligendum est secundum sensum mysticum qui potest trahi quouis modo de litera, dum tamen possit probari per alium literalem sensum.

CAPVT II.

IGitur perfecti sunt, &c.] Postquam determinauit de rerum factione, agit de rerum perfectione, & ponuntur tria per ordinem, perfectio ibi, [facti sunt,] completio ibi, [compleuitque Deus,] cessatio ibi, [& requieuit Deus] benedictio ibi, [benedixitque

A diei,] Dicit igitur: Perfecti sunt cœli & terra, expressis enim operibus & sigillatim acceptis, & secundum se distinctis, sequitur necessariò totius operis perfectio. Et sicut ex præmissis bene ordinatis secundum artem, sequitur necessario conclusio: Sic etiam Deus faciendo opera singula & ornatus, operabatur secundum perfectam sapientiam & voluntatem, & ex istis infert perfectissimam vniuersi machinam, ideo dicit: [Igitur, &c.] & dicit pluraliter [cœli,] quia comprehendit cœlum empyreum, cuius ornatus sunt angeli, qui facti etiam fuerunt, quamuis illud in scriptura non sit euidenter expressum, & aqueum cœlum & firmamentum & omnes orbes planetarum. Per terram autem innuit totam mundi machinam inferiorem sub
B orbe lunæ conditam, quam vocamus naturam elementarem: Elementa etiam cum suis ornatibus comprehenduntur, Bestiæ enim & homines sunt ornatus terræ: aues aëris, pisces aquæ: Ignis verò non legimus ornatum distinctum, quia sicut tactum est prius, fortè non est elementum ab aliis distinctum, sed alia elementa per sublimationem naturæ ascendit. Si autem opponitur quòd postea sunt alia facta quæ non fuerunt tunc producta, nec secundum numerum, nec secundum speciem, sicut multa quæ sunt per putrefactionem per quam generantur etiam nouæ species, sicut etiam fuit noua stella, quæ Magos deduxit, Matth. 2. & columba quæ super Christum descendit. Matth. 3. Respondeo secundum Augustinum quod omnia fuerunt facta
C vel causaliter vel potentialiter, & materialiter, vel exemplariter. Causaliter sicut illa quæ generantur per putrefactionem, quorum ratio causalis est in natura. Exemplariter sicut illa stella & columba, quorum exemplar fuit in cæteris stellis & cæteris columbis. Potentialiter sicut aliqua miraculose facta, quæ nec habent causam in natura, nec similitudinem: sed tantum sunt in materia secundum obedientiam, qua Deo omnia obediunt, vt inde faciat quicquid disponit & ordinat, & sequitur, [Compleuitque Deus die septimo,] vbi ponitur rerum completio. Illud autem verbum magnam adducit difficultatem qualiter, scilicet, die septimo Deus compleuit mundum, cùm illa die nihil fecerit, ex nihilo autem facto non potest aduenire aliquod complementum alicui creaturæ, aut facturæ.
D Prætereà nihil faciendo non aliquid fecit, ac ideo cum septimo die nihil fecerit, videtur quod nihil compleuit. Ista autem difficultas sic explanari potest. Nam completio rei potest haberi dupliciter, vel in ipso fieri rei, & sic non compleuit Deus in die 7. mundum, quia secundum quod est probatum, nihil tunc fuit in fieri, nec Deus fuit in facere. Alio modo potest haberi completio in ipso facto esse, quia tunc res est completa propriè quando iam est facta, non quando est in fieri, & sic mundus fuit completus die septimo. Primo autem modo fuit completus die sexto. Et secundum quod dupliciter potest sic exponi, habetur duplex translatio. Vna enim dicit quod die sexto compleuit. Translatio autem
E secundum hebraicam veritatem dicit quod die septimo, & hoc habet vna glosa ordinaria super illum locum, quæ dicit quod vna translatio habeat sexto die, hebraica autem veritas habet die septimo. Si autem quæritur à quo opere dies ista denominatur? Dic, quod ab opere conseruationis præcise, in aliis enim diebus aliqua faciebat, & etiam omnia in facto esse conseruabat. In ista autem die nihil fecit, sed solum & præcise omnia conseruauit, Sic ergo dicendo ponit, [Compleuit Deus die septimo opus suum quod fecerat,] Et sequitur [Et requieuit Deus, die septimo.] Vbi post completionem congruè ponitur cessatio, quia cum omne ordinetur ad rei completionem, completione habita est quiescendum: sicut & motus ad formam, ordinatur

ad

ad quietem ſub forma, ideo Deus quieuit. Attende tamen quod quies iſta intelligitur ab opere primæ conditionis quæ fuit miraculoſa & ſupernaturalis, non de opere cooperationis in operibus propagationis, & productionis naturalis, quæ ſunt ex ptopriis cauſis rerum ſecundum quod dicitur. Ioan. 5. Pater meus operatur vſque modò & ego operor, quod bene inſinuatur, cum dicit: [Requieuit ab vniuerſo opere quod patrarat.] Non enim ceſſauit ab opere futuro, ſed ab opere iam facto, quia poſtmodum non fecit opus conditionis partium principalium mundi, nec opus communis exornationis, Et ſequitur [Et benedixit Deus diei ſeptimo,] Vbi ponitur iſtius diei benedictio, & ponuntur tria, Primò ponitur benedictio, ibi, [Benedixit, &c.] Secundò, [ſanctificatio,]: ibi, [& ſanctificauit illum.] Tertiò ſanctificationis ratio, quia in ipſo ceſſauerat, &c. Primò igitur ponitur benedictio: Dicitur autem dies benedicta non ex ſe, ſed ex fœlici euentu diei iam dictæ, quia in ipſa die fuerunt partes mundi completæ ſecundum eſſe, ſicut etiam dicitur maledicta dies, ex infœlici euentu, ſicut ibi, Iob. 3. Maledixit diei ſuæ, pereat dies in qua dictum eſt, Conceptus eſt homo, ideo dicitur dies benedicta, id eſt, à bono diei. Et ſequitur ſanctificatio. [Et ſanctificauit illum,] id eſt, ſanctitati deputauit. Nam à nobis ſanctè diem dominicum coli voluit, & ideo ſpecialiter etiam ſancto cultui diuino vacare, & in ipſo, & in memoriali eius continue beneficiũ noſtræ creationis rẽcolere: & ideo in lege veteri præceptum eſt in dicta die ab operibus ſeruilibus vacare, vt Deo magis, & cultui diuino liberius poſſent intendere. Vnde vocatur illa dies ſabbathum, quod idem eſt quod requies. Non tantum enim fuit ratio moralis vel literalis quod idem eſt in materia iſta, ſed etiam figuralis. Nam iſti dies multas ſignatiuas refulgentias habuit, quas longum eſſet enarrare, quia quot poſſunt inueniri quietis ſpiritualis myſteria: tot poſſunt inueniri etiam ſabbatha. Si autem quæritur vtrum adhuc maneat obſeruantia ſabbathi? Dic quod ibi fuit aliquid morale ſcilicet vacatio à ſeruili opere, ſecundum quod poſſibile eſt, & attentio ad diuinum cultum, cum idoneo modo & tempore & circunſtantijs. Aliud eſt ibi figurale, ſicut determinatio talis diei præciſe, & talis determinatio erat ad aliquid deſignandum; videlicet quietem corporis in ſepulchro, & aliqua alia. Ideo cum iam non ſit tempus vmbræ, ſed veritatis exhibitæ, quantum ad iſta potuit & debuit ceſſare. Ideo eccleſia ex ratione naturæ ne videatur iudaizare, diem illum tranſtulit in diem dominicum, & propter quietem completam corporis & animæ quam Chriſtus aſſumpſit in reſurrectione, quæ fuit facta in dominica die. Et ſequitur, [Quia in ipſo ceſſauerat ab omni opere, quod creauit Deus vt faceret, Vbi ponitur ſanctificationis cauſa, nam beneficia ſunt magis grata quanto magis completa, ac ideo quia die ſeptimo ab omni opere ceſſauit, & omne opus compleuit, meritò illum diem memoriale operum diuinorum reliquit: & ſeruitium ex ſuo tam magno expoſcit beneficio, ideo ſanctificauit, id eſt, ſanctitati deputauit & cultui ſancto, & in ipſo grates & laudes requirit, Et nota quod dicit, [Quod Deus creauit vt faceret,] Quod dupliciter poteſt exponi, vno modo ſic, quod Deus creauit primò in materia informi, vt faceret poſtmodum die illa communi. Alio modo ſecundum modum loquendi hebraicum, fortè quod Deus creauit vt faceret, id eſt, in opere, vel de facto. Sicut dicimus aliquid generatur in effectu, contra generationem in potentia, ſecundum modum loquendi Auicennæ & Ariſtotelis. Ariſtoteles enim dicit in acta, & Auicenna in effectu. Et hoc videtur dicere gloſa interlinearis, Dicit enim ſic: Creauit vt faceret, id eſt, in opere. [Iſtæ ſunt gene-

A rationes cœli & terræ.] Hîc ponitur primò recapitulatio præcedentium. Secundò proſequitur propoſitum, ibi, [Formauit igitur Deus hominem, &c.] Intentio iſtius libri & propoſiti eſt deſcribere hominis & eccleſiæ fundationem, productionem & introductionem ad legis ſuſceptionem. Et primò recapitulat rerum productionem generaliter. Secundò ſpecialiter, ibi. [vt omne virgultum agri.] Tertiò oſtendit quomodo producta fuerint prius, & poſt differenter: ibi, [Non enim pluerat Dominus ſuper terram,] Dicit igitur: [Iſtæ ſunt generationes cœli & terræ quando creatæ ſunt.] In hoc autem duplex modus producendi notatur, vnus quo res exiuerunt in eſſe per productionem de materia præiacenti: quem modum vocat
B ſcriptura generationem, & nos rerum diſtinctionem. Alius quo res fuerunt factæ de nihilo ſecundum vnam informem materiam quam vocat creationem: Propter quod dicit, [Sunt generationes quando creatæ ſunt.] Ita quod prius fuit creatio rerum quam earum generatio. Vel accipitur hîc generatio & creatio pro eodem, ab eodem termino ad quem, motus enim denominatur à termino ad quem eſt, ſecundum Philoſophum 3. phyſicorum, & ideo cum creatio & generatio ſint ad eſſe rerum ſubſtantiale: generatio accipitur hîc pro creatione, non autem per reſpectum ad terminum à quo: quia generatio eſt de aliquo, creatio autem de nihilo. Si autem quæritur, Quare non facit mentionem de mediis, ſed tantum de cœlo & terra? Iam dictum
C eſt quod per cœlum intelligit omnem naturam ſuperelementatem vel cæleſtem. Per terram autem naturam inferiorem vel ſubcæleſtem. [In die quo fecit Dominus cœlum & terram] Ponit autem hîc diem in ſingulari, Non quod creatio fuerit facta vna die, vel rerum productio, de qua hic loquitur: Sed per diem intelligit totum tempus ſex dierum vel productionis rerum, Scriptura enim habet iſtum modum, quod quandoque diem accipit pro tempore, ſicut habetur Mat. 4. Tolerabilius erit in die iudicij Sodomæ & Gomorrhæ, quàm illi ciuitati. Non enim eſt certum quantum protendetur iudicium. Sed accipit diem iudicij pro toto tempore iudicij. Vnde Aug. de ciuit. Dei, lib. 20. cap.
D 1. Cùm dicimus vltimum diem diuini iudicij, nouiſſimum tempus ſignificare intendimus, & non ſolum vnũ diem. Nam per quot dies iudicium hoc protendatur, hoc incertum eſt: ſed ſcripturarum more ſanctarum, diem ſolere poni pro tempore, nemo qui illas quamlibet diligenter legit, neſcit. Item per hoc ſoluitur quod dici poteſt, quod cœlum & terra fuerunt facta, ante omnem diem, non in die igitur. Ad quod dicendum, quod ſi dies acciperetur pro diurno motu Solis vel lucis, ſic valeret obiectio: quia ante talem diem fuerunt facti cœli & terra, ratione, ſcilicet, illorum qui dicunt ſuperiorum & inferiorum informem factam fuiſſe materiam: quia fuerunt facta iſta in principio ante productionem lucis, ſicut ſcriptura habet, quæ dicit, [In
E principio creauit Deus cœlum & terram.] Sed dies non accipitur pro motu Solis vel lucis, ſed communiter pro duratione qualibet temporalis productionis, & ſic ceſſat obiectio. Quod autem accipiatur hîc dies, non pro vna tantum die, ſed communiter pro productionis, vel primæ conditionis tempore, oſtenditur cùm dicit. [Et omne virgultum agri,] Certum eſt enim quod virgultum fuit factum tertia die, Nam per virgultum intelligit herbas & ligna fructifera, vnde illa tranſlatio quam ſequitur Auguſtinus, dicit, & omne viride agri: Iſta autem fuerunt tertia die facta, [Antequam oriretur in terra. Et omnem herbam regionis, antequam germinaret.] Iſtud videretur implicare contradictionem niſi ſuam acciperet expoſitionem. Nam primò dictum eſt quod creatum fuit virgultum, & cœlum

& terra, &c. Hic autem dicitur [antequam oriretur,] quod sic declaratur, quod prius habuerunt herbæ & arbusta esse à prima conditione & diuina dispositione, quam à naturali germinatione, vnde prius ea condidit: & postmodum, per rationes seminales terræ inditas à Deo, & per vim seminatiuam produxit terra consimilia. Et quod iste sit intellectus patet ex litera sequenti, quæ reddit rationem quare virgulta & herbæ non fuerant vel non eruperant per germinationem, sed per diuinum imperium & voluntatem, Nam subiungit, [Non enim pluerat Dominus super terram, Ad actum enim germinationis naturalis communiter necessarius est humor pluuialis. Quia igitur Dominus super terram non pluerat: terra non germinauerat. Sicut autem ad simplicem generationem indiget terra pluuiali humore: ita ad perfectam germinationem indiget humano opere, quo excolitur, Humanum autem opus tunc non erat, vnde sequitur, [Et homo non erat qui operaretur terram.] Igitur istæ generationes fuerunt antequam oriretur virgultum de terra per germinationem de ratione seminali: non antequam à Deo de nihilo, vel de materia virtute diuina fieret. Triplicem enim legimus huiusmodi originem rerum. Prima enim est per exitum à Deo de nihilo. Secunda est per exitum rei de materia ad speciem. Tertia est per exitum rei de consimilibus, consimili virtute speciei se multiplicantis. Primus exitus est creatio. Secundus est factio. Tertius generatio. Primus habet causam solum Deum. Secundus Deum & materiam. Tertius Deum, & materiam, & speciem. Rationes primi exitus sunt in solo Deo, & dicuntur extra res. Rationes secundi exitus sunt in Deo & materia, & dicuntur causales. Rationes tertij exitus sunt in Deo, materia & specie, & dicuntur rationes seminales, Primus exitus notatur, ibi, [quando creatæ sunt,] Secundus ibi, [In die quo fecit Deus cœlum & terram.] Tertius ibi, [Antequam oriretur, &c.] Et nota quod hîc recapitulat de ornatu terræ, non de ornatu aliorum elementorum: vt ordinatè introducat propositionem de formatione hominis, & eius collocationem in Paradiso herbis & arboribus consito. Et sequitur, [Sed & fons ascendebat è terra irrigans vniuersam superficiem terræ,] Quia posses quærere, ex quo non pluebat, & ad generationem temporalem humor sit necessarius: quomodo res poterant germinare & se multiplicare? Dicit quod aqua fontis terram irrigantis vices pluuiarum supplebat. Si autem quæritur, quomodo vnus fons poterat totum? Soluere possumus multipliciter vno modo quod sumitur ibi singulare pro plurali, more scripturæ in multis locis, sicut ibi, & homo non erat qui operaretur terram, id est, homines: quia per vnum hominem non posset benè excoli: vnde accipitur fons collectiuè pro omnibus fontibus terræ, qui à terra erumpebant & eam irrigabant & fœcundabant: vnde non erat ita arida nec ab aquis sequestrata, quin posset per irrigationes talium fontium producere terræ nascentia, vel fortè intelligit vnum fontem Paradisum voluptatis irrigantem, è quo exiliunt quatuor flumina, sicut dicitur infrà 4. vnde per vniuersam superficiem terræ, intelligit superficiem Paradisi, de quo volebat specialiter agere. [Formauit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ.] Terminata recapitulatione, agitur de hominis formatione. Secundò de formati conseruatione, ibi, [Plantauerat autem Deus.] Tertiò de formati & conseruati multiplicatione, ibi, [Dixit quoque Deus, non est bonum hominem esse solum.] Item primò agit secundum esse corporis materiale, secundò quantum ad esse formale, ibi: [Et inspirauit in faciem eius.] Dicit ergo, [Formauit igitur Deus,] id est fieri voluit, id est, iussit, quia

A ipse solus agit solo voluntatis imperio, [De limo terræ.] Id dicitur per synecdochen, accipiendo totum pro parte, Nam sola pars corporalis hominis fuit facta de limo terræ: anima enim non fit de limo terræ, sed creatur de nihilo. Formatus est autem homo de limo terræ, quæ est vilis terra aquæ admixta, vt homini generoso, qui de leui ex consideratione suæ dignitatis effertur: occasio humiliationis daretur. Et fuit factus de limo terræ, Non quod non essent ibi alia elementa, sed quia elementum terræ est ibi per prædominium: sicut etiam in aliis omnibus corporibus sensibilibus, eo quod terra habeat in omnibus terminum ex eorum densitate, quæ propria passio terræ apparet. [Et inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ.]
B Hic agitur de formatione hominis secundum esse formale, ipsius, scilicet, animæ rationalis, vnde dicit, [Inspirauit,] id est, substantiam animæ & spiritus fecit quæ hominem viuificant, sine qua homo non viuit: vnde dicitur spiraculum vitæ, & quia à Deo spiratur ad vitam dandam corpori: Et etiam dicitur spiraculum vitæ actiuæ, quia scilicet, spirat vitam formalem, vitam rationalem, vitam animalem, vitam vegetalem, vnde ex hoc habetur aliqua suasio, quod ista tria sunt vna substantia. Nam hic nominatur spiraculum singulariter. Quod licèt sit verum non disputo impræsentiarum. Licèt ad inductionem hanc respondeatur ab aliquibus quod non cogit, quia est dictum in singulari spiraculum, non quia vna sit substantia vel
C natura simpliciter sola sensitiua, vel vegetatiua: sed quia ista tria vel duo vnum actum vitæ perfectæ præstant, propter quod possunt dici vna anima, ab vno actu completo animandi, secundum triplicem differentiam animationis, quam ponit Philosophus secundo de anima & 3. Sicut videmus quod ad actum iustitiam exequendi multæ ordinantur particulæ: quæ tamen omnes propter vnum actum completum iustitiam exequendi vocantur singulariter iustitia: vnde dicitur: Recurre ad iustitiam. Hîc autem potest moueri quæstio, vtrum anima rationalis sit de substantia Dei, Nam per istam literam videtur quòd sic. Illud enim quod aliquid inspirat, videtur quod de se aliquid emittat, Igitur cùm Deus animam inspirauerit: videtur quod
D de sua substantia emisit. Respondeo quod circa istam quæstionem fuit multiplex error, aliqui enim dixerunt quod idem spiritus erat diuinus & humanus. Diuinus enim dicebatur prout in se consideratus, humanus secundum quod perficit humanum corpus. Quod falsum est. Nam illud quod informat aliquid est imperfectum respectu illius quod cum forma & in esse formali surgit: & sic Deus esset homine imperfectior. Item spiritus nobis coniunctus erat, & in operabilibus & in speculabilibus: Deus autem est sapientiæ infinitæ, nec potest errare. Alia est opinio Manichæorum, quæ sine argumento respondet, secundum quod recitat Augustin. de duabus naturis, quod in homine est duplex anima vna bona: & ista non errat: & alia mala & ista errat,
E & ad malum inclinat: Quæ opinio est contra veritatem, & contra Philosophiam. Nam secundum Philosophum secundo de anima, propriæ materiæ respondet propria forma. Si autem essent duæ, nulla esset propria. Item vna materia non recipit duos actus non coordinatos ad inuicem, maximè contrarios: quia cùm recipiat formam secundum dispositionem congruam, iam sequitur quod simul contrariè disponeretur. Item si esset de substantia Dei, aut de toto aut de parte, non de parte, quia sic Deus esset partibilis, nec esset simplicissimus, quod esset hæreticum. Si de toto, tunc non posset assignari pluralitas animarũ: vnde dic quod secundum Philosophum 2. physicorum, quædam sunt causæ rei extrinsecæ, sicut causa efficiens, exemplaris & finalis:

finalis: & tales possunt Deo conuenire respectu creaturæ, quia dicunt & ostendunt Dei perfectionem: efficiens enim ostendit Dei potentiã, finis suam bonitatem, exemplaris suam sapientiam. Aliæ sunt intrinsecæ, sicut materia & forma, & istæ duæ conueniunt. Nam tales causæ rei sunt commixtæ, Deus autem regit res ita quod non commiscetur eis. Item ita sunt partes compositi, & compositum est totum, & totum est maius parte: & sic Deo aliquid maius esset. Dic ergo secundum Augu. super Genesim circa finem vbi mouet quæstionem de hoc, quod anima est de nihilo. Vnde in primis rebus non fuit secundum materiam ex qua fieret: sed secundum materiam in qua fieret, quia quæritur vtrum fuit facta anima in corpore vel extra corpus? Augustinus refert aliquos dixisse, omnes animas cum Angelis productas, & postmodum successiuè suis corporibus coniunctas iussu Dei. Sed istud reprobat August. 6. super Genes. 7. & rationabiliter, quia sic haberent animæ ad vnionem aliqua merita vel demerita, quod est contra Apostolum ad Roman. 11. de Iacob & Esau, qui dicit, Cùm nihil boni aut mali egissent, &c. Item sic baptismus non tantum esset in paruulis contra peccatum originale: sed contra actuale. Ideo sunt alij qui dicunt, & videntur sequi Augustinum, quod aliæ animæ infunduntur corporibus & creantur in eis. Sed anima Adæ non, sed prius fuit producta, nam à principio fuit mundus complexus quantum ad partes principales: & hoc quantum ad esse actuale. Credo tamen quod Augustinus hoc non dicit asserendo, sed inquirendo, & tenendum est potius quod etiam Adæ & aliæ animæ creantur: cùm corpotibus infunduntur. Et ad hoc ratio est, Nam secundum Philosophum 1. & 2. Physicorum, ars imitatur naturam, & natura artem: quia in rebus creatis prius fuit effectus artificialis quam naturalis, (nam res procedunt à Deo per modum artis (Posterius autem habet esse naturale: vnde cum natura prius materiam disponat, deinde formam inducat: Deus similiter agens, ita fecit de anima, cum ipsa sit corpotis forma, quia est actus corporis Physici organici, vt dicitur de anima lib. 2. Et hoc innuit scriptura hęc quæ dicit quod Deus formauit corpus de limo terræ, & inspirauit in faciem eius. Nominat autem faciem, quia opera vitæ rationalis præcisè in facie relucent. Et sequitur, [Factus est homo in animam viuentẽ.] Antequam enim anima corpori infunditur, homo non dicitur nisi æquiuocè. Homo enim mortuus, nõ est homo: vnde expone, Factus est homo in animam viuentem, idest, per animam viuentem. [Plantauerat autem Dominus, &c.] Determinauit de hominis formatione, agit de conseruatione. Tria autem necessaria sunt ad hominis conseruationem, locus aptus continens, & nutrimentum sustentans, & exercitium exterius delectans. Igitur primò ostendit quomodo ista Deus ordinauit, secundò qualiter homini communicauit. ibi, [Tulit igitur, &c.] Et primò de loco dicit, plantauerat, &c. Credo quod tertia die quando fecit herbas & ligna pomifera, [Paradisum,] Paradisus Græcè, idem est quod hortus Latinè. Alia translatio dicit Paradisum in Eden, quod interpretatur delitiæ, quam sequitur Augustinus 8. super Genesim, vnde sensus est quod Deus fecit hortum diuersis plantis consitum amœnum & delicioslum, & hoc à principiò, idest, tertia die, sicut dictum est. Littera autem 70. secundum Hieronymum habet, ad Orientem, & sic accipitur principium non pro initio temporis, sed pro prima parte terræ habitabilis versus Orientem. Dicit autem Isidorus libro 14. Ethymol. cap. 3. quod ille semper Vernalem temperiem habet, quod satis est credibile cùm esset locus hominis pro statu nobilissimo

A viæ illius. Istius autem temperiei multiplex potest esse ratio: vna, aëris subtilitas, quia calor minus potest sibi incorporari, sicut videmus de igne qui fortius agit in materia grossa quàm subtili vel rara. Ignis enim in stipula est minus quam in ferrea materia. Secunda causa esse potest puritas impermixta, quia propter altitudinem terreni vapores ad locum illum non ascendebant, nisi aliqui pauci valdè: qui per naturam illius ex propinquitate cum igne tepefacti, citò poterant conuerti. Prætereà radij à terra vsque ad illum locum non reflectebantur, ac ideò calor ille ibi generatus ad ampliſſima spacia illius interstitij totius se refundens, remanebat in illo loco minus. Item & temperatus erat locus quantum ad superioritatem. Nam ille locus erat
B sub circulo medio vel æquinoctiali: vnde bis in anno radius. Solis erat directè super illum locum, scilicet in ascensu suo ad tropicum æstiualem: & in descensu ad tropicum hyemalem, & nunquam Sol ab illo loco multum recedit: quia est inter duos suos terminos, scilicet tropicum æstiualem & hyemalem, & propter hoc quantum in se est, locus calidissimus ex dispositione radiorum: & ideò vocatur à Philosophis Torrida zona. Tamen ex præcedentibus rationibus accidentibus erat temperatus. Item erant ibi fontes qui illam partem temperabant: & subtilitatem nimiam aëris respectu hominis ad grossitiem proportionatam reducebant. Quod autem dicunt Magister & Beda quod vsque ad lunarem circulum pertingit, intelli-
C gendum est hyperbolicè, hoc est, quia altissimus fuit. Nam ille locus supra se habuit auram respirabilem, sicut infrà legitur Dominum ambulasse ad auram post meridiem: quod tamen non esset si lunarem circulum attingeret. Et quia vnumquodque est vanum, nisi ordinetur ad finem debitum & bonum. Subiungit finem plantationis istius Paradisi, dicens, [In quo posuit hominem quem formauerat. Sequitur, [Produxitque Dominus.] In qua parte agitur de nutrimento hominis, & primò ponitur productio arborum communium: & secundò, productio prærogatiuarum singularium, ibi, Lignum etiam scientiæ boni & mali, produxitque Dominus, &c.] Nota quod illud dicitur per recapitulationem. Nam tertia die istud fuit
D factum, sicut loquitur suprà. Primò autem describitur illud quod à Deo factum est vt appetibile gustui, & delectabile visui, vt inferret homini delectationem, non tantum coniunctam, sed etiam separatam: Non tantum vt ab homine consumitur: sed etiam secundum quod in se manet & conseruatur. Lignum etiam vitæ dicitur secundum Augustinum libr. 13. de ciuitate Dei, cap. 20. quia aliis alebantur homines, ne esuriendo & sitiendo molestiæ aliquid sentirent. De ligno autem vitæ gustabant: ne mors eis vnquam subreperet, quod habebat, non ex qualitate aliqua absoluta, sed ex ordinatione diuina: sicut nunc videmus quod sacramentis nouæ legis inest diuina vis ad conferendam gratiam: quamuis non sit aliqua absoluta,
E ibi, Et hoc videtur dicere Augustinus super Genesim ad litteram libro vndecimo capite decimooctauo, vbi dicit quod status suæ immortalitatis de ligno vitæ virtute mystica præbebatur. Alij autem dicunt quod lignum vitæ ex vi suæ naturæ administrabat homini nutrimentum, erat enim assimilabile & conuertibile, quantum erat conueniens conseruationi & restaurationi humanæ. Et credo quod Augustinus istam vim præsuppossuit, sed aliam ad istam addidit: quia fortè ista omnino non sufficeret, nisi cum hac vis diuina adesset: sicut homo non sufficit ex sua voluntate vel etiam gratia habita particulari sanante animam, ad continuationem vitæ spiritualis sine exercitio in sacramentis, & sine vi

sacramentali. Et dicitur lignum vitæ sicut lignum scientiæ boni & mali, quod sic vocatum est, quia diabolus dicit per eius esum posse acquiri scientiam boni & mali, sicut infrà dicitur, Eritis sicut dij scientes bonum & malum, Alia ratio, quia per eius esum habuit experimentalem scientiam boni & mali, Boni, scilicet, quod perdidit, & mali culpæ quod commisit, & mali pœnę quod incurrit, [Fluuius egrediebatur de loco voluptatis, ideſt, de medio istius horti, vel de qualibet eius parte, qui inde diuidebatur in quatuor capita, ideſt, in quatuor fontalia initia quatuor fluminum. Vtrum autem ante peccatum fieret per alueos, nescitur, tamen modò non videtur hoc fieri, imò sicut ait, Magister historiarum, Ganges fluuius Indiæ, qui hic dicitur Fison: dicitur nasci in locis cauernosi montis, Nilus verò fluuius Ægypti qui hic dicitur Gion: dicitur nasci non procul ab Athlante, Tigris & Eufrates ab Armenia. Igitur per occultas regiones modo & non per alueos apertos sub viscеribus terræ à Paradiso oriuntur, & ab illo altissimo loco fiunt: vnde dicit Augustinus quod sub terra sunt, & post longos tractus. erumpunt. Istorum autem fluuiorum, excepto vltimo, ponitur duplex notificatio scilicet, & per nominis interpretationem, & per vicinam terram & eius proprietatem, & hoc quia pro magna parte ex natura fluuiorum, est nobilitas terrarum. Fison interpretatur mutatio oris. Nam mutatur à facie sua, ideſt, specie quam habuit in Paradiso secundum diuersa loca: quia in vno est clarus, in alio est turbidus: alibi paruus, alibi magnus: alibi calidus, alibi frigidus. [Ipse est qui circuit terram Euilath, ideſt, Indiam. Hieronymus dicit quod, Heuilath est regio Iudę, quæ possessa est ab Heuilia filio Ochan filij Heber Patriarchæ Hebræorum, sicut dicitur 1. Paralip. 1, India autem secundum Plinium est terra quæ venis aureis præ cæteris abundat. [Ibi inuenitur bdellium.] Bdellium secundum aliquos est genus lapidis. Secundum Plinium est arbor aromatica ad magnitudinem oliuæ, cuius lachryma lucida, gustui amara, & boni odoris.

[Et lapis onychinus.] Glosa, Onix est preciosus lapis, sic dictus, quia habet candorem permixtum cum rubedine ad similitudinem vnguis humani: quia onix Græcè, vnguis Latinè dicitur. Antiqua autem translatio habet carbunculum, qui est ignei coloris. Nomen secundo fluuio Gion. Gion interpretatur hiatus terræ: quia impetu suo dissoluit terram, & terram aperit, & secum trahit. Nomen tertio fluuio Tigris, quia ad similitudinem illius animalis velocissimi, est velocissimus, & decurrit contra Assyrios. Hæc tria flumina sic determinantur, quasi remota & ignota. Quartus verò fluuius dicitur Eufrates, quasi frugifer, nec determinatur per terram, quia notus est: est enim vnus limes terræ promissionis. [Tulit igitur Dominus Deus hominem.] Descripta Paradisi amœnitate, subdit de hominis collocatione: vt ex fructuum bonitate & loci amœnitate conseruetur in esse. Et primò ponitur in Paradiso. Secundò deputatur exercitio, [vt operaretur & custodiret.] Tertiò sibi dantur præcepta disciplinæ vt proficeret in obedientiali merito, ibi, [De omni ligno.] Et ponitur præceptum & affirmatiuum & negatiuum. Tulit igitur de loco in quo factus fuerat. Non enim factus fuerat in Paradiso, vt ex hoc sciret quod ex mera gratia ibi erat positus: & sic esset magis gratus ex illis quæ erant donis naturæ superaddita. Item vt ex hoc esset humilior, & remotior ab omni præsumptione & superbia: & ex hoc etiam cognosceret quod nisi benefaceret & obediret, Deus qui eum ad illum locum transtulerat, eum inde extraheret. Si quæritur, Quare Deus non fecit totam terram habitabilem pro Paradiso hominis? Respondetur quod decuit pro cæteris animalibus magnam partem terræ parari vt ibi starent communiter: Homini autem nobilissimæ parti mundi, & qui erat aliarum partium quasi finis, nobilissimam partem deputari specialiter. Si quæritur, Vtrum in illo statu Adam in ista inferiora ex illo loco esset descensurus? Respondeo quod ex scriptura non habetur quod non posset descendere, & inde ex aspectu creaturarum ad laudem Dei assurgere. Verum est tamen quod non deberet nec vellet descendere tanquam habitaturus: sed quantum conueniret suæ iucundæ contemplationi & inferiorum gubernationi, [vt operaretur & custodiret illum.] Hortum illum scilicet, & Paradisum excoleret & custodiret. Nota tamen quod illam operationem non faciebat laboriose, sed delicioſe: Labor enim non sequitur operationem, nisi improportionatam agenti: & in substantia passibili & debili & infirma. Dederat autem Dominus facultatem operandi homini non propter indigentiam quæ cogeret: sed quantum volenti satis esset. Videmus etiam nunc multos ex voluptate agrum colere, tunc verò maior voluptas erat: quia nihil aduersi accidebat, nec de cœlo, nec de terra. Si quæritur quid operaretur cum locus ille gratis daret omne lignum pulchrum visu & ad vescendum suaue? Dicendum quod locus ille daret gratis omnia, quæ deberent exire per naturalem influentiam, & etiam per occultam Dei administrationem: tamen adhuc aliqua possent surgere specialia per hominis industriam. & posset etiam facere locum illum aliquantulum amœniorem. Sed ad quid oportebat custodire illum locum, cùm nullus esset violentus inuasor? Potest dici, quod licet Deus locum illum sufficienter custodiret: & nunc etiam custodiat: decens tamen fuit quod aliqua eius custodia homini committeretur quamdiu ibi staret. Vnde quælibet incommoda quæ poterant vel ab auibus, vel ab aliis animalibus, vel etiam à dæmonibus contingere: poterant per hominem remoueri vel impediri. [Præcepitque ei dicens, &c.] Non fecit autem Deus aliquod præceptum morale homini, sed præceptum disciplinæ: quia ad præcepta moralia erat per virtualem & naturalem rectitudinem sufficienter inclinatus, & ad illa quæ sunt à natura non oportet tantum insistere: sicut non habent homines præceptum de amore filiorum. Item dedit sibi præceptum ceremoniale, nullam in se bonitatem includens: vt probaretur eius obedientia, retrahendo se ab appetibili materia secundum gustum, sensum vel tactum. Fuit autem præceptum in materia gulæ magis quàm alterius sensus: quia gustus aliis sensibus subseruit, & ex eius ordinatione vel deordinatione, aliorum sensuum ordinatio vel deordinatio multũ dependet. Et si contra hoc obiicitur, cur ergo ponitur præceptum de aliis fructibus comedendis: cùm de se esset ad hoc inclinatus vt quantum expediebat suæ necessitati sumeret? Ad hoc dicendum, quod hoc fuit factum & prohibitioni ligni vetiti annexum, vt ex hoc conuinceretur magis illius contumacia, quando pro sua necessitate haberet cibaria ita delectabilia, & ita varia. Nec est intelligendum quod esset coactus de omnibus comedere, sed tantum de aliquibus eorum, quantum sufficiebat nutritioni suæ. Vnde aliud ibi præceptum, aliud concessum, & suæ libertati commissum. Præceptum quod comederet quantum suæ necessitati expediret: Liberum quod acciperet de quibus vellet, excepto ligno scientiæ boni & mali. Fuerunt autem data ista præcepta statim, qua non erat ratio differendi, & debuit ad Dei cultum statim ordinari. Illud autem præceptum fuit factum per aliquam vocem sensibilem, & etiam fortè intelligibilem,

sicut

ſicut homo eſt ex anima & corpore, quamuis hoc non ſit clarum ex ſcriptura. Fuit etiam dictum illud præceptum, non tantum pro ſe, ſed pro tota ſua poſteritate, quod patet quia ad Euam deuenit, ſicut infra tertio dicitur, dixit dæmon: [Cur præcepit vobis, &c.] Item pœna eſt communis & omnes contingit, & ſic præceptum, vnde omnes fuiſſent obligati ſi Adam ſtetiſſet. [In quacumque die comederis, morte morieris. Hic literatur & per ſo primò intelligitur neceſſitas moriendi, vnde trãſlatio Symmachi magis propriæ loco illius, morte morieris, habet, mortalis eris. Includebatur & ibi mors damnationis æternæ, ſcilicet, carentia viſionis diuinæ: quæ per illam tranſgreſſionem incurrebatur, & ianua paradiſi claudebatur. De iſta tamen morte non agitur in littera apertè, ſed tantum occultè ſecundum Aug. in libr. de ciuit. Dei: quia huius mortis explicatio ad nouum teſtamentum pertinebat & ſpectabat, vbi ſecunda mors apertiſſimè declaratur. Item per mortem intelligitur tota infectio concupiſcentiæ originalis. Si autem quæritur vtrum ex ſolo iſto peccato incurriſſet mortem pro ſe & pro ſua poſteritate, vel etiam eam incurriſſet pro alio quouis peccato mortali, incertum eſt mihi, tamen credo quod ſic, ſi feciſſet contra vnum præceptum morale. Si tamen opponitur de Eua, quæ ſtatim non incurrit donec comedit & dedit viro, poteſt dici quod ex ratione fuit dilatum donec fuiſſet probatum quid faceret vir ſuus, vel etiam incurrit latenter tamen nequa ita euidenter quod poſſet deprehendi: vt probaretur virtus mariti, [Non eſt bonum hominem eſſe ſolum, deſcendendo de conditione viri, in quo completa eſt ſubſiſtentia ſingularis hominis: determinatur deformatione mulieris propter multiplicationem ſpeciei hominis, & primò ponitur diſpoſitio, ſecundò factio. [Immiſit ergo Deus ſoporem in Adam:] Tertiò ordinis determinatio ad ipſum virum mulieris iam factæ, ibi, [Adduxit eam ad Adam,] Primò enim res diſponitur fieri, ſecundò fit, tertiò ad finem ordinatur, [Non eſt bonum, Bonum ſecundum Dionyſium eſt ſui diffuſiuum, ſolus autem ſi eſſet vir, non poſſet ſe diffundere: ergo ſi eſſet ſolus, non eſſet ſufficienter bonus. Et nota quod non intelligitur quod non ſit bonum eſſe hominem ſolum, etiam pro ſtatu illo, quia ſic Deus feciſſet non bonum, quod eſt contra rationem: ſed refertur ad tempus futurum, quia erat factus vt eſſet totius generis humani principium. Si quæritur, Quare Deus non fecit quod ſolus vir eſſet generationis principium? Dicendum quod id magis competebat, & ordini naturæ & ſocietati humanæ, & proli propagandæ, ordini naturæ competebat. Nam ad hoc quod proles formaretur, oportet ibi eſſe aliquid actiuum vehementer, & forte & prædominans in calore: ad ſufficientem digeſtionem materiæ & ſiccitatem ſolidioris compactionis. Requiritur etiam materia mollis & humida, & benè formabilis. Iſta autem duo non poſſunt in vna perſona concurrere, & ideo oportet pro primo eſſe maſculum, qui eſt calidus & fortis: & pro ſecuudo, fœminam, quæ eſt humida & mollis. Conuenit etiam ſocietati humanæ, vt fratres quod debent ſimul conuenire in vna domo vel in vna vrbe: habeant exemplar in ſuis parentibus. Et neceſſitas etiam prolis hoc exigit, quæ indiget prius quantum ad corpus piè ac blandè foueri, & ſimpliciori & rudiori doctrina imbui: & tandem robuſtioribus exerceri, & inſtrui perfectiori & ſubtiliori doctrina: quorum vnum habet ex muliere vel matre, quæ eſt pia & magis infirma: aliud ex viro magis duro & forti, & magis docto, propter quod dicit rationabiliter. [Facianus ei adiutorium ſibi ſimile.] Et dicit ſimile, quia diſſimile non conueniret ſimul ſpeciei multiplicandæ, vel productioni vniuocæ: ſicut ex equo & aſino ſimilis ſpecies non exit. [Formatis igitur cunctis animantibus.] Ponitur autem neceſſitas productionis mulieris, quia ad prolem generandam ſeu propagandam neceſſe fuit vt haberet homo aliquam naturam ſimilem. In rebus autem prius factis, & ad Adam adductis, non eſt inuenta aliqua ſimilis naturæ: ac ideo oportuit quod de nouo fieret. Dicit igitur: [Formatis de humo.] Prius dixit volatilia de aquis formata. Quomodo igitur dicit de humo? Reſpondeo quod omnia animalia ſunt de humo per prædominium: ſimpliciter, quia plus eſt ibi de terra quàm de alio elemento: quod probatur per ſuam denſitatem, & per ſuam ſoliditatem, quæ ſunt magis paſſiones ad terram ſpectantes, propter quod dicit hîc formati omnia de limo. Cùm verò aliqua dicuntur fieri de aqua, dicit id, quia in ipſis magis abundat aqua quàm in aliis: ſicut in piſcibus aqua fluxibilis & humida, in auibus aqua vaporalis & vaporaliter eleuata. [Adduxit ea ad Adam.] Non tantùm viſione intellectuali vel imaginaria, vt aliqui dixerunt: ſed coram oculis ſuis præſentata. Quamuis enim veriſimile ſit, quod omnium iſtorum receperat ſcientiam: tamen ad ſuam conſolationem etiam aſſurgere ſpecialius in Deum voluit, eò quòd haberet etiam de eis notitiam non tantùm inditam, ſed à rebus acceptam. Non enim ſcriptura ſolemniter iſtam adductionem deſcriberet: ſi tantùm fuiſſet imaginaria, nec iſtum modum tenuiſſet. Sed quare non fit mentio de piſcibus? Poteſt dici quod ſub illo nomine animantium intelliguntur. Vnde paulò poſt dicitur, Adam omni viuenti nomina impoſuiſſe. Vel poteſt dici quod de piſcibus non erat tanta ratio, quia non habebant vicinitatem & ſocietatem cum homine ſicut alia animalia: nec erat eis ita vſurus. Prætereà probato quod nullum ſimile ſibi erat in animalibus, euidens erat de piſcibus: cùm minus conueniat cum illis, quam cum animalibus aliis. Item piſces non poſſunt aquas dimittere communiter, ideò commodè venire non potuerunt. Vnde fuerunt eis nomina impoſita poſtmodum cùm paulatim venirent ad hominum notitiam: & ſimilitudinem haberent ad animalia terreſtria. Secundum quod dicit Papias: Sicut canis marinus & porcus, &c. Fuerunt autem adducta vt homo probaret ſenſibiliter, quod nullum ſufficiebat ſibi ad ſapientialem colloquutionem, nec ad amicitiam ſocialem, nec ad Dei laudem: ideo deſideraret ſociam ſimilem. Et illud verbum, [Faciamus adiutorium, &c. & illud, Non eſt bonum eſſe hominem ſolum. Dixit Deus non tantùm intra, ſed etiam illuſtratæ menti ipſius Adæ. Fuit enim conueniens præexigere eius conſenſum: quia nulli debet dari vxor ſine eius proprio conſenſu, neque de ſubſtantia ſua debebat fieri quicquam ſine eius conſenſu aliquali: Sicut nec Chriſtus voluit de beata Virgine concipi, niſi requiſito eius conſenſu, & propter iſta fortè præfata narrantur, [vt videat quid vocaret ea.] ideſt, ita fecit ac ſi vellet probare quomodo vocaret ea. Loquitur enim nobis Deus more humano, ſicut mater balbutiens condeſcendit puero. Si quæritur vtrum Adam tunc haberet aliquam ſcientiam terrenarum vocum vel idioma ad ſignanda ſpecialia ſignata. Si enim adtè habebat, tunc videtur quod priùs ſciret nomina animalium, ſicut & nomina aliarum rerum. Si non habebat, cur fuit dictum ſpecialiter, quia primitiua nomina imponere non eſt difficile, nec requirit magnam ſcientiam? Dicendum quod veriſimile eſt quod Adam primarum rerum ſicut primorum generum, & corporum mundi, & principiorum naſcibilium & mixtorum, & talia nomina

accepit. Vel ipſe primò nominauit ea ſecundum placitum. Animalium autem nominationem per quandam deriuationem à principio homini ipſe Deus reliquit. Et intelligo deriuationem non ſolùm quæ fit per flexionem plurium nominum, ſicut ab homine humanus, ab humo homo: ſed de illa quæ fit per tranſſumptionem: per comparatiuas habitudines & analogias. [Ipſum eſt nomen eius.] Et hoc videtur quod nomina animalium prout apud Hebræos tempore Moyſi vocabantur, fuerunt eadem quæ & tempore Adæ. Ex quo etiam patet quod lingua Adæ Hebræis manſit. [Immiſit ergo Dominus Deus ſoporem in Adam,] vbi poſt diſpoſitionem de muliere facienda, ponitur formatio mulieris. Et ponit factum, & modum. Modum ibi: Omnique, &c. Immiſit ergo ſoporem, &c.] Septuaginta habent extaſim, id eſt, mentis exceſſum. Symmachus habet grauem & profundum ſoporem. Et ex verbo immiſſionis ſatis patet. Somnus enim eſt quies virtutum animalium cum intenſione naturalium. Immiſit dico ſomnum qualis immittitur prophetis ad videndum aliquas illuſtrationes diuinas. Iſta tamen ſomnia ſecundum Aug. tam fœlicia fuiſſent in ſtatu innocentiæ: quantum viſa vigilantium: vnde intellectus Adæ talis eſſet. Videtur intelligere Aug. quod nunquam ligaretur: imò ſemper eſſet in aliquo ſuo vſu, A laude enim Dei & merito nunquam ad horam deberet impediri. Omnis enim recta ratio vult ſemper Deum contemplari: & ſemper facere aliquid meritorium, & ideo ligatio intellectus & liberi arbitrij reſpectu iſtorum eſt aliquid pœnale, reſpectu ſtatus innocentiæ: & aliquid damnoſum. Impedimentum etiam liberi arbitrij, prouenit ex proſtratione dominatiuæ beatitudinis potentiarum reſpectu inferiorum, Quæ proſtratio videtur eſſe ex pœcato: & ideò non eſſet tale ligamentum. Si autem quæritur, vtrum ibi eſſet naturalis ſomnus; hoc non diffinit Auguſtinus. Tamen aliquibus videtur quod non, quia ſicut corpus poterat præſeruari à corruptione: ſic vires ſenſibiles poterant teneri ſine tali moderamine operandi, quod nunquam laſſarentur per vigiliam, & quod cùm vigilia vigerent maximè in operibus vegetatiuæ partis: & ſic non eſſet ſomnus neceſſarius, nec propter repauſationem virium, nec propter præſeruationem earum à laſſitudine: nec propter vigorationem earum in actibus vegetatiuæ partis. Abſtraherentur tamen à ſenſibus quandoque per actus dulcis contemplationis, & per ſpecialem gratiam ſupernæ immiſſionis: ita quod extaticè ſoporarentur. Quia differentia eſt inter ſoporem & ſomnum, quia ſomnus ſecundum philoſophum (de ſomno & vigilia] eſt quies animalium virium cum intenſione naturalium: Et ſopor eſt quies animalium cum intenſione intellectualium. [Tulit vnam de coſtis eius.] Intelligendum eſt quod non ſine carne, ſed cum carne: Nam infrà eodem cap. dicitur. Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea. Non autem debuit fieri de nihilo, vt in genere humano eſſet perfecta connexio & perfecta reductio ad vnum principium, ſicut in omnibus rebus ad Deum, & hoc vt perfectius eſſet fœdus ſocietatis humanæ cùm in gradu vno ſpeciei ſuæ communicent, & ab vno omnes deſcenderint. Fuit autem facta de coſta lateris; ad deſignandum etiam ſpeciem communem & quaſi comparem eius & nobilitarem viri reſpectum mulieris. Item ex hoc conſtat quod mulier fuit facta in Paradiſo, & quod etiam fuit perfecta de nobiliori materia quàm ipſe vir. Et hoc fortè fuit factum ne ipſe vir eam contemneret. Nec propter hoc tamen præſumeret, quia quidquid habuit, & locum, dignitatem, & materiam, mediante viro habuit. Hîc autem poteſt quæri quomodo de illa coſta fuit formata Eua, vtrum per rare-

A factionem materiæ: vel per additionem alienæ? Dicunt aliqui quod per additionem nouæ materiæ alienæ. Terrena enim materia & quæcunque alia, habet ſuæ rarefactionis terminos. Coſta autem non habet ratione materiæ, quod poſſet tantum rarefieri quod corpus humanum inde formaretur: ideo additio fuit facta. Item de coſta illa fuit mulier facta, ſicut faceret natura, niſi quod natura faceret ſucceſſiuè, & iſta actio facta fuit ſubitò, quia ab agente infinito Deo, natura autem ſi faceret aliquam materiam in ſe, vel in materiæ ſimilitudinem, conuerteret, (ſicut patet de embrione, & ſicut patet de ſemine plantarum, quæ requirunt humidum quod conuertunt) ſucceſſiuè ea faceret. Dicitur tamen magis fieri de coſta quam de alia
B materia, quamuis alia materia fuerit maior: quia coſta fuit principalis materia in quam aſſimilauit & tranſmutauit Deus ipſam in naturam conuenientem corpori humano. Item ſi tantùm rarefieret coſta: iam denſitatem corpori humano debitam non haberet. Argumentum autem contra hoc eſt de corpore Chriſti, quod factum fuit de ſanguinibus paruis beatæ Virginis ſine additione: igitur hic potuit eſſe. Quod ſoluitur, quia non eſt ſimile. Nam corpus in ipſo inſtanti fuit paruum, ideò non oportuit nimis rarefieri naturam. Præterea non reputo inconueniens ſi ad naturam illam ſementinam fuiſſet aliquid ſubitò conuerſum. Item ad argumentum quia panis conuertitur in Corpus Chriſti, & fit ibi corpus Chriſti ſine additione. Dicendum ſimiliter quod non eſt ſimile, quia panis
C non manet in corpore Chriſti, nec eſt eius materia: ideo non eſt vis ſi eſt magnus vel paruus, vel ſi rareſcit, vel non rareſcit, hic autem manet tota natura ſub tota forma, ad quod non ſufficeret parua materia. Si autem quæritur, vtrum Eua fuerit producta de illa coſta ſecundum rationem ſeminalem? Dicendum quod aliquis effectus habet in materia potentiam & ordinationem ad actum ſecundum obedientiam diuinam, ſicut iuſtificatio impij, ſicut etiam cùm de pane fit corpus Chriſti: & alia non habent rationem ſeminalem. Alio modo poteſt eſſe ſecundum ordinationem ad actum per aliquam naturalem potentiam, vel vnam, vel plures. Et iſto modo poteſt eſſe dupliciter: vel
D ſecundum ordinationem remotam, ſicut homo eſt in porco vel in cibo, quia poteſt comedi & in ſe conuerti & homo poteſt inde generari: & ſic dicitur ibi eſſe ſecundum rationem cauſalem, ſecundum ſanctos, & iſto modo erat Eua in coſta. Tamen iſta ratio fuit per vim ſupernaturalem adiuta, & quantum ad modum promota: quia quod faceret natura ſucceſſiuè, fecit vis diuina ſubitò. Alio modo habet ordinationem ad actum propinquam ſicut & embrio ad hominem: & iſto modo eſt ſecundum rationem ſeminalem. [Et adduxit eam ad Adam.] Non quod veniret à remotis quia erat facta in Paradiſo, ſed adduxit ſibi eam præſentando, & in vxorem tradendo: vnde ſicut adductio corporalis eſt ab ipſa remotione ad propin-
E quitatem: ita iſta fuit à quadam extraneitate ad familiaritatem. [Dixitque Adam, Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea.] Illud autem non ſciuit, quia illud vidiſſet: cùm in formatione mulieris eſſet in ſopore, & ſenſus ſui exteriores eſſent ligati, ſed hoc habuit per reuelationem in illo ſopore acceptam. [Hæc vocabitur virago,] id eſt, de viro facta, vnde ſubiungit rationem ſuæ nominationis. [Quia de viro ſumpta eſt. Quamobrem relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ.] Aliqui illud verbum, quamobrem reducunt ad modum facti, ſic, quia tanta eſt vnitas viri & vxoris, quod prima eſt formata de viro ſuo. [Relinquet homo.] Illud autem parum valet niſi pro ipſo, quia vxor ſua multum

ſibi

sibi attribuebat, quia de se sumpta erat: & tamen id etiam intelligit de aliis sicut de se, quia dicit, [Relinquet homo patrem & matrem.] Certum autem est quod ipse non habuit patrem nec matrem: quia factus fuit de limo terræ. Sed referendum est ad ipsam vxorem illud, quamobrem, vt sit sensus, [quamobrem,] id est, propter illam rem, propter vxorem, scilicet, [relinquet, &c.] non quantum ad dilectionem: sed quantum ad cohabitationem, & propriæ domus regimen & dispensationem. [Et erunt duo in carne vna,] id est, in carnali commixtione per quam sunt, quasi vna caro. Sicut etiam in vna carne prolis, respectu cuius habent vnam vim generatiuam. Item sunt vnum per vim indissolubilis coniugij per quam vnus indissolubiliter alteri alligatur: & potestas corporis vnius alteri traditur. Ex hoc autem videtur quod posset trahi quod de ratione coniugalis status est, quod vnus non habeat plures vxores, nec vxor plures viros: quia tunc erunt plures in carne vna quam duo. [Erant autem vterque nudus, & non erubescebant.] Nudi si quidem erant ex defectu exterioris operimenti, sed non nudi ex defectu interioris ornamenti: ac ideo quia in suis membris nihil erat quod rationi rebellaret (quia nullum habebant defectum vel enormitatem) non erubescebant. Erubescentia enim est de factis ingloriis & turpibus, secundum Aristo. 2. Retho. Quia igitur membra genitalia rationi rebellant, & contra rationem rectam & voluntatem se mouent ideo ad factum tale idem homo modò nudus erubescit & plus quam ex aliis passionibus. Sunt enim istæ magis fœdæ & magis viles, & ex toto sine ratione & voluntate: quod non est de aliis ita communiter. Aliqui tamen dicunt quod ex consuetudine, non ex natura, quod videtur falsum. Nam à principio non fuit consuetudo, sed tamen à principio sic fuit, vt infrà Gen. 3. Præterea Aug. dicit lib. 14. de ciui. Dei cap. 20. quod quidam sunt Cinici quæ contra humanam verecundiam, caninam & impudicam sententiam protulerunt: vt videlicet cum vxore palam non pudeat agere nec in vico, nec in platea coniugalem concubitum deuitare. Et dicit contra istos quod pudor naturalis vicit opinionem huius erroris Et cap. 18. dicit quod Tullius ait: Cum omnia rectè facta in luce se collocari velint, hoc rectè factum, scilicet concubitus coniugalis sic appetit, vt sciri tamen erubescat videri: ita quod nec filii testes huius fieri permittantur. Et cap. 17. dicit quod ex pudore quo Adam sua pudenda velauit, omnes gentes, quoniam ex illa stirpe procreatæ sunt vsque adeò tenent insitum pudenda velare: vt cum quidam in India nudi philosophentur, adhibent tamen genitalibus tegmina, quibus per cætera membrorum carent. Si quæritur de costa de qua fuit facta Eua, vtrum fuit de substantia Adæ? Dicendum quod sic, tamen non fuit post modum detruncatus, quia vel potuit aliunde impleri, vel ista costa fuit sibi addita super illas quas habent homines communes, ad illius mulieris formationem: sicut semen quod esset superfluum indiuiduo singulari, & tamen necessarium speciei.

A firmiorem: non enim venit ad virum, quia vir in assumpta natura facilè posset ipsum & fraudem suam dignoscere: sed solum ad mulierem quæ non fuit tantæ prudentiæ quod ipsum dignosceret, nec tantæ constantiæ quod sibi resisteret. Et intentando procedit non asserendo, sed interrogando: nec interrogando illam de re de qua intendebat euidenter, sed latenter & vniuersaliter: quia si expressisset de ligno scientiæ boni & mali, dicendo, Quare præcepit vobis Deus ne comederetis de ligno scientiæ boni & mali: magis posset habere suspectum quod intenderet aliquod malum. Sicut si aliquis vellet de aliquo inquirere cautè si in aliquo loco fuisset: magis quæreret in vniuersali: Fuit hîc aliquis homo de tali regno? vt ad quæstionem vniuersalem, reciperet quæstionem specialem.
B [De ligno autem scientiæ boni & mali præcepit, &c.] Et quia homo quandoque vitat peccatum timore pœnæ: excludit timorem mortis, dicens: [Nequaquam moriemini.] Sub testimonio etiam diuinæ scientiæ, & auctoritatis, subdit intentiuum magnæ ambitionis, & curiosæ perscrutationis, dicens: [Scit enim Deus &c.] Inuocat testem Deum ad falsum, & assumit Deum & suam scientiam in vanum: vnde ex hoc est pater mendacij & periurij. Dicit igitur, [Sed & serpens, &c.] Ex ista litera innuitur, quod in isto serpente erat aliqua intellectualis substantia, & ex hoc quod loquitur cautè & astutè: & ex hoc quod dicitur quod erat callidior. Si autem quæritur, Cur Deus
C permisit hominem tentari, Dicendum quod tentatio dicit actum qui est ad hominis experimentum, sicut tentatur homo in scientia, quando in aliqua difficili quæstione probatur, & consimiliter spiritualiter tentatur, quando eius vires spirituales per aliquem actum homini difficilem probatur, vt quando allicitur fortiter per delectabilia, vel terretur per tristibilia: & sic probatur vel virtus vel infirmitas sua. Sicut dicit Philosophus in libro Elenchorum de syllogismo tentatiuo, quod non est ad habendum conclusionem, sed tantum ad habendum de hominis scientia argumentum. Ista autem tentatio potest esse quantum ad intentionem alicuius, vel permittentis vel tentantis ad tentati laudem & promotionem, vel saltem ad alicuius boni
D de illa tentatione extractionem. Et isto modo tentat Deus, sicut infrà dicitur, Tentauit Deus Abraham, Isto modo etiam tentari permittit, & etiam ex causa bona, & sic permisit hominem tentari. Alio modo tentare dicitur in ordine ad deiectionem, & sic tentat diabolus. Si quæritur. Quare diabolus non apparuit Euæ in propria specie? Dic quod homo non poterat in statu innocentiæ videre substantias separatas, vnde indigebat alicuius imaginis adminiculo. Et quod ita sit, patet: Nam distabat Hierarchia angelica ab humana, quantum ad societatem secundum Dionysium & quantum ad intelligendi modum naturalem, sicut dicit 4. cap. Hierar. angelicæ. Si autem videret Angelos clarè, & spiritus non poneretur nec differentia nec
E distantia. Præterea si angelos aspiciebat, multò magis omnia animalia & eorum intima. Igitur non oportuisset adduxisse ea ad nominandum ea. Item si Eua Angelum vidisset: benè aduertisset, quod non esset beatus, quũ rationabile sit credere sicut à plerisq; tenetur, quod in genere naturæ spiritualis & intelligibilis: dæmon est natura horribilis. Nã in eo (vt puto) pulchritudo naturalis ex deformitate sui criminis est limitata, sicut etiam anima rationalis quæ est substantia incorruptibilis sicut angelica: facta est ex coniunctione cum carne infecta & fœda. Verũ est tamen quod secundũ Dionis. naturalia substantialia eis remanserunt integra, quod non est contra istud, quia hoc exterius esse, accidentale potius est, quã esse substantiale. In signum huius non permittũtur

CAPVT III.

SEd & serpens erat callidior.] Præmisso de hominis conditione, agitur de eius per peccatum destructione. Et primò narratur eius tentatio, & secundò eius præuaricatio & concupiscentialis infectio, ibi, [Vidit igitur mulier.] Tertiò eius à Deo iusta punitio, ibi, [Et cum vidissent, &c.] Primò igitur tangit astutum processum in tentando, quia primo venit ad mulierem, sicut ad partem generis humani in-

communiter assumere nisi corpora turpia eorũ deformitati conuenientia. Item gradus substantiarum est secundum gradus operationum: Ideo cum habeant Angeli vlteriorem gradum entis, etiam habent vlteriorem gradum operationis, quod non esset si primi parentes agnoscerent naturaliter Angelos, cum illud sit eorum supremum intelligibile per naturam. Si autem opponitur quod anima Adæ ita erat in potentia coniuncta sicut anima separata, quia corpus tunc non erat corruptum, nec eam aggrauabat, ac ideo cum substantias separatas videant animæ separatæ, videtur quod animæ coniunctæ tunc vidissent. Ad istud respondent aliqui quod naturale est animæ coniunctæ nihil videre nisi cum phantasmate: vnde cum Angeli non cadant sub phantasmate, nunc non poterant videri. Ista responsio tamen non est sufficiens, neque videtur valere. Quod enim anima innaturaliter existens extendat se naturaliter ad nobiliorem operationem, quando habet modum suum debitum & conuenientem videtur absurdum. Præterea sic damnati post resumptionem corporum non viderent horribiles facies dæmonum: quod tamen ponitur eorum maxima pœna. Sic etiam beati in suis corporibus non viderent Angelos bonos in genere proprio, sed tantum in verbo: & sic non gauderent in societate eorum. Ideo potest dici quod animę coniunctæ vel animę separatæ ex earum naturali conditione non possunt videre substantias separatas, cum substantiæ separatæ sint naturaliter in alio genere quam animæ: quia illæ sunt separatæ, ita quod non possunt corporibus coniungi vt ea informent, hæ autem sunt ita coniunctæ, quod tamen possunt separari. Quod autem animæ vel coniunctæ vel separatæ videre possint substantias illas coniungibiles, hoc habent ex aliquo sibi supernaturaliter addito, quod eis additur regulariter in statu determinato: sicut in statu extra meritum siue anima sit coniuncta, siue sit separata, & hoc ad bonorum gaudium & ad malorum supplicium. Sicut videmus etiam quod corpora resumpta ex naturali complexione non essent incorruptibilia, nec damnatorum, nec beatorum: cum tamen ex aliquo supernaturaliter addito & communiter & immutabiliter dato habebunt incorruptibilitatem. Bonorum quidem corpora propter suum bonum: malorum autem propter suum continuandum supplicium. Si quæritur, Quare in specie amicabiliori non apparuit, sicut in specie humana. Dicit Beda secundum quod refert Magist. in hist. quod serpens ille quem elegit diabolus ad decipiendum, fuit quidem serpens, sed habens vultum quasi muliebrem virgineum: vt sic quasi ex similitudine formæ sibi applauderet. Vel dicendum quod non tentauit diabolus nisi sicut fuit à Deo permissus. Fuit autem permissus in specie serpentis, vt per hoc quod est animal turpe & venenosum posset Eua aliqualiter deprehendere dolum suum: vt tentatio scilicet esset minus violenta: & si caderet, esset Eua minus excusabilis. Si quæritur, vtrum ille serpens esset serpens verus, vel assumptus ex vaporibus formatus? Non est magna vis tamen verisimile est quod fuit ex vaporibus, quia ille est communis modus dæmonis. Sed nunquid credidit mulier quod serpẽs qui loquebatur esset serpens purus, vel quod in eo esset angelus? Aliqui credunt quod nullo modo Eua fuit ita fatua, quod hoc credere posset: præsertim cum in eis nullus error posset esse nisi peccatum præcessisset quia omnis error est pœnalis, quamuis ignorantia vel nescientia possit esse naturalis. Item decuit eam esse sapientissimam, sicut vniuersalem matrem totius humani generis, parum autem sciret, nisi sciret illam distinctionem humanæ speciei contra totum genus animalium esse per rationale & irrationale, cum illud sciant pueri artistæ. Præterea si credidisset quod esset tantum serpens, non

A fuisse ei locuta de altissimis tanquam parum ratione vtenti. Nec igitur credidisset de rebus altissimis & secretissimis, scilicet, quod esum consequeretur scientia Deorum, quod non poterat capi ex vi aliqua ligni, sed ex vi aliqua diuina: & quasi modo sacramentali assistente illi ligno, sicut dicetur super illum passum. Ideo puto eam non credidisse esse purum serpentem, sed sciuit Angelum sibi in serpente loquentem. Et quamuis crederet fortè eum bonum angelum, non propter hoc deprehendebat eius fraudem, quia angelus eo modo loquebatur quo poterat loqui homini pro illo statu: vnde quod corpore vtebatur erat ex necessitate: vnde non poterat deprehendi quod fieret ex mala voluntate. [Ne comederemus & ne tangeremus illud, ne fortè moriamur. [Rerum enim illicitarum non tantum prohibetur vsus, sed etiam tactus. Et intelligo de tactu qui ordinatur ad vsum de propinquo: vnde sicut prohibitum est vti muliere carnaliter impudicè, ita tangere tali tactu, qui de se ad talem actum disponit, vel in se illum intendit, sicut tangere impudico tactu. Sed quæritur quomodo potuit esse in muliere talis hæsitatio cum prius non peccasset? Dicendum quod potuit hæsitare absque culpa. An sententia illa esset data omninò irreuocabiliter, aut quod sic inferretur, nisi Deus vellet eam misericorditer remittere: sicut etiam dicit Anſ. de casu diaboli, quod primus angelus nescisset se sic peccare, vt foret irreuocabiliter dãnandus, sicut fuit. Item alio modo potest responderi, quod sicut dicit Aug. li. 11. super Gen. ad lit. c. 16. quod aliqua elatio præcessit in muliere quæ excæcauit eius intellectum, & inclinauit ad credendum: & fuit fortè elata ex blando modo loquendi & reuerenti modo quem tenuit angelus loquendo cum ea. Mulier enim quasi à natura est magis glorioſa & magis gloriæ cupida [Dixit autem serpens ad mulierem, Nequaquam: scit enim Deus, &c.] Verbum est scriptoris vel Moysi. In quolibet enim libro inueniuntur quædam verba quæ non dicuntur in persona scriptoris sed alicuius alterius, sicut illa verba, [Non est bonum hominem esse solum. &c.] Alia autem sunt verba scriptoris aliquam veritatem enuntiantis, sicut illa verba, In principio creauit Deus cœlum & terram, &c. Sicut hîc dicitur, Dixit autem serpens ad mulierem. Diabolus secundum veritatem, serpens secundum apparentiam sensibilem, & secundum metaphoricam proprietatem dicitur. Et vocat eam proprie mulierem: quia iam ex hæsitatione probauerat eam mollem & inconstantem, & sequitur, [Nequaquam moriemini,] vbi vt intendat ad transgressionem, promittit impunitatem & abiicit diuinum timorem. Inter omnia enim quæ tenent hominem in bono & retrahunt à malo, est timor diuinus. Nam qui timet Deum faciet bona, & ideo cum vult diabolus introducere peccatum in mentem hominis, conatur abiicere timorem Dei & suæ iustitiæ vel sui rigoris, Et introducere curat præsumptionem impunitatis & securitatem malam: & tunc aperit ostia mentis omni iniquitati, malitiæ & vanitati. Propter hoc dicit diabolus, [Nequaquam moriemini. Scit enim Deus, quod in quacunque die comederitis, eritis sicut dij scientes bonum & malum.] Ecce quod aduocat diuinam scientiam in testimonium falsitatis. Sed quæritur, quam apparentiam potuit habere verbum serpentis, quod ex comestione vnius ligni, homo scientiam reciperet boni & mali. Imò tantam scientiam sicut diuinæ personæ. Scientia enim non acquiritur per comestionem, sed per studium & spiritualem & intellectualem exercitationem: vnde videtur fatua fuisse valdè si hoc credidit: vix enim est homo ita simplex qui hoc crederet, quod ex comestione alicuius generaretur menti aliquis habitus. Cibus enim agit in ventrem, non in mentẽ: restaurat corpus, non mentem.

Ad

Ad quod dicendum quod Eua non ita fatua fuit, nec diabolus ita incredibile proposuit: imo cautissime processit. Nam secundum Aug. in sermone de S. Laurentio. Quantumcunque aliquid sit incredibile, si video de facto simile: iudico esse possibile: vnde dicit, Nam cum mihi quædam impossibilia videbantur, cum simile esse conspexi: possibilia esse cognoui, sicut dicit de passione S. Laurentij. Multipliciter autem probauerat quod lignum vitæ quasi modo sacramentali erat, conferens exvi diuina sibi assistente, respectu vtentium ad præseruandum corpus humanum ab omni corruptione; Secundum quod dicit Aug. 13. de ciui. Dei cap. 20. ac per hoc simpliciter poterat credere valdè leuiter quod lignum illud per vim diuinam sibi assistentem perficeret in cognitione mentes sumentium de illo ligno: ideo quia leuiter potuit credere propter simile, Diabolus sicut verisimile proposuit, & ipsa ex simili experto statim illi credidit & consensit, Et nota cum dicit, [Aperientur oculi vestri.] Intelligit non de oculis corporalibus sed mentalibus. Bonum enim & malum obiecta oculorum sensibilium non sunt: sed intellectualium, vnde locutio est metaphorica qua corporalia transferuntur ad spiritualia. Oculi dicuntur secundum Papiam, quia eos ciliorum tegmina occultant, vnde oculi quasi occulti: & dicuntur ab oculo oculis. Et hoc ponit Isidorus etymologiarum libro 11. cap. 1. & Papias eadem verba ponit. Et attende quod dicitur. [Et aperientur oculi vestri,] non quod essent clausi totaliter & cognitione carentes: sed quia non erant ad sciendum bonum & malum intenti. [vidit igitur mulier.] Ponitur post tentationem ipsa præuaricatio. Et ponuntur tria per ordinem, Primò, [vidit,] postea, [tulit,] deinde, [comedit,] propter tria quæ sunt in peccato, scilicet, cogitatus, cùm dicit, [vidit.] Ideò summè cauendum est quid homo in corde reuoluat: quia omne malum intrat per sensus & cogitatus: vnde ille est ianitor diaboli, scilicet, oculus & malus cogitatus qui introducit bestias inferni, quæ animas vastant, secundum illud Thren. 3. Oculus meus deprædatus est animam meam. Et ponuntur tria quæ sunt in cogitatu, quæ solent mouere affectum, scilicet, bonum vtile, quod ponitur cùm dicitur, [bonum ad vescendum, bonum honestum cùm dicitur, [pulchrum oculis: bonum delectabile cùm dicitur, [aspectu delectabile.] Et cum ista affectum moueant, sequitur. [Et tulit de fructu.] Nisi consensisset non tulisset. Tertiò post cogitatum vel consensum sequitur effectus, [Et comedit.] In quo finit completum peccatum. Non tantum autem peccatum suum consummauit, sed etiam aggrauauit, eo quod virum ad consimile peccatum sollicitauit. Illud autem potuit facere vel ex carnali & naturali affectione, quia dulcedinem fructus probauerat, & quod erat bonum & dulce voluit socio communicare: vel potuit esse ex vitiosa & corrupta voluntate, quia iam in aliquo se peccasse sensit: & ex societate viri in crimine excusationem sui criminis quæsiuit. [Et comedit,] Mirum est quod Adam ita citò consensit, cum ita esset illustratus. At quod potest dici quod Adam non credidit sicut Eua, Nam quia Eua credidit, propterea dicit amplius 1. ad Tim. 2. Adam non est seductus, sed Eua seducta fuit, Sed quamuis non credidit illud, [Eritis sicut dij, &c.] videtur quod seductus fuit. Nam Aug. lib. 14. de ciuit. Dei cap. 11. & 13. dicit quod inexpertus diuinæ seueritatis æstimauit se in Dei oculis ita charum, quod sententiam de morte non exequeretur super eum: ac ideò Eua multipliciter fortè suadente comedit, quia cum multum eam diligeret & aliam sociam non haberet: noluit eam contristare, vnde ex tali causa frequenter fit quod offenditur Deus ne offendatur amicus. Nec propter

A hoc minus peccauit secundum Augustinum ibidem; immò magis, quia sciens & prudens peccauit: vnde multum exaggerat Augustinus istius peccati magnitudinem. [Et aperti sunt oculi amborum.] Non quod prius essent clausi, sed quia tunc experti sunt quod non habebant, scilicet, differentiam boni & mali. [Cumque cognouissent se nudos.] Quamuis prius scirent se nudos: hoc tamen dicitur, quia prius non habebant id sicut verecundum, nec sicut damnosum: ideo super nuditatem oculos non ponebant, Sicut homo in camera non curat de incompositione sua, sicut non consideratur quod nec est causa boni nec mali: sed quando est in aperto, tunc conuertit se ad suum defectum: quia sibi infert verecundiam. [Consuerunt folia ficus,]
B Non cum acu vel ferro, sed fortè cum aliqua herba, vel iunco tenui ad modum fili. [Et fecerunt sibi perizomata, id est, circuncinctoria, quasi braccas, à peri, quod est circum, & zoma, quod est corpus. [Et cùm audissent.] Hic agitur de primorum parentum punitione: & primo de eorum accusatione, Secundò de eorum misericordi conseruatione, [Et vocauit Adam,] Tertiò de eorum à Paradiso eiectione, [Ecce Adam, &c.] In primo sic procedit sicut bonus & optimus Iudex: vnde originaliter & radicaliter hîc docetur processus iudicij. Primò enim ponitur iudiciaria inquisitio seu interrogatio. Secundò inferitur peccantium confessio, ibi [Mulier quam dedisti mihi, &c.] Et tertiò subditur condemnatio, ibi, [Ait Dominus ad
C serpentem.] Dicit igitur, [Et cum audissent vocem domini deambulantis.] Ista Dei apparitio secundum Augustinum 11. super Genes. cap. 33. fuit facta per creaturam visibilem siue formam, vnde & auribus sensibilibus audierunt aliquam vocem corporalem, & hoc vt ipsi homines cum Deo tanquam cum homine loqueretur, Sicut Abraham locutus est cum Deo ad quercum Mambre, Si quæritur, quomodo cognouerunt quod ille esset modus Dei vel lex eius, & quod ille qui loquebatur esset Deus? Dicit Augustinus cap. præfato quod satis probabile est, solere Deum in forma humana illis hominibus apparere: quia per creaturam tali actioni congruam: vel potest dici, quod in forma qua apparebat, relucebant quædam diuinæ maiestatis
D insignia & authoritatis: ex qua vel cum qua immittebatur audienti vel intuenti sensus diuinæ præsentiæ. [Ad auram post meridiem,] Id est, hora nona, Nam sexta hora secundum quosdam peccauit, & etiam sextâ die. Litera autem Hieronymi habet: ad vesperam. Et loquitur de eo ad modum viri in horto suo propter æstum refrigerium quærentis. Et dicitur aura ab aëre, quasi aëra: quia leni & suaui motu aëris facta. [Abscondit se Adam,] Quæritur quomodo Adam fuit ita demens, quod Deo cuius oculi intima omnium rerum penetrant, se occultabat, & maximè per latibula lignea? Ad hoc Augustinus lib. 11. super Gen. cap. 33. respondet, & dicit quod non est, mirum, si ex passione pudoris & timoris fecit aliqua dementiæ similia,
E cum homines prudentissimi, ex talibus passionibus ita frequenter ligentur: quod fiunt quasi pueri & tremuli & trepidi, & verbum & vsum rationis amittunt. Et hoc præcipuè potuit contingere quia etiam iudicem suum sentiebat non tantum fide, non tantum mente: sed etiam corporali specie. Ideoque maiorem timorem ingerebat; [In medio ligni paradisi,] id est, in medio lignorum, singulare pro plurali assumendo. Hæc autem apparitio Dei fuit facta homini vt reduceretur ex tali timore ad pœnitentiam: secundum quod patet secundum faciem literæ. [Et dixit ei vbi es?] Hæc autem vox vel quæstio, non fuit Dei ignorantis: sed Dei responsionem de miseria in quam ceciderat, extorquere volentis. Fuit etiam insultantis & vocantis

Adam ad comparendum coram iudice pro meritis recepturum, Culpa enim sua eum coram Deo accusabat: & Dei iustitia eum ad iudicium proclamabat, cùm dicit, [Adam vbi es ?] Et interrogauit prius Adam quàm Euam, quia peccauerat recentius: ideo peccatum suum erat recentius. Nam procedit more hominum inquirentium absconsa & occultiora per præsentiora & patentiora. Item interrogat eum prius, quia ipse erat principalior, & corruptio generis humani magis ad ipsum spectabat. Item alia ratio est, quia veritas vt est virtus moralis est ex quadam constantia, & audacia est dicere rem sicut est: In timore autem audaciores sunt homines quàm mulieres, & fortes quam molles. Item quia naturali complexione est homo veracior: & citius confitetur culpam: ideo à pœna suæ nuditatis inquiritur & concludit suam culpam, quia per culpam inciderat in illam pœnam cùm dicit, [Quis verò ostendit tibi quod nudus esses, nisi quod de ligno de quo tibi præceperam ne comederes, comedisti ?] Et nota quòd serpens non interrogatur, quia omnino peruersus erat & obstinatus, & finaliter condemnatus: ideo illa interrogatio nihil profecisset quia non fuisset correptoria. Dicit tamen Augu. lib. 11. super Genes. cap. 36. quòd ideo non interrogauit serpentem, quia hoc fecerat non per seipsum, sed per diabolum mouentem ipsum: Sicut angelus locutus fuit per asinam, vnde vult quod fuit verus serpens. [Mulier quam dedisti mihi.] Ecce quod culpam suam refert & in mulierem, & in Deum per reductionem, quia Deus dederat mulierem. Hæc autem dixit vt fortius se excusaret, credens quod Deus sibi citius remitteret, ex quo ab aliquo à Deo dato homo ad peccandum occasionem acceperat. Vnde cùm homo quærit excusationis suffugium, nunquam petit veniam: nusquam infirmus implorat medicinam. Attende tamen quod isti suam culpam non negant sicut Cain, sed in alium referunt vt alleuient & excusent Non tamen à toto, quia sciebant quod habebant libertatem, & scientiam, & cognitionem, & gratiam: quibus accedentibus poterant peccato resistere, & non consentire. Tamen volebant se excusare à tanto, quia culpabilius est cadere nullo instigante, quam aliquo suadente: ideo homo refert in mulierem aut in serpentem. Ista est enim natura conspirantium in aliquem, quod quando reprehenduntur, vnusquisque totum malum in alium refundit & excutit à se quantum potest, & alteri imponit: & sic soluitur talis concordia, sicque contigit in proposito. [Serpens decepit me.] Et hoc pater quod capiebat in serpente ipsa Eua aliquam substantiam ratione vtentem, quia nunquam naturæ brutali imponeret quod decepisset eam quia decipere est naturæ sagacioris & astutioris. Ideò etiam ipse homo de muliere non dicit, Mulier decepit me, quia tunc recognouisset mulierem aliquo modo astutiorem & simpliciorem, vnde mulier in serpente credidit esse angelum sagacioris & astutioris naturæ. [Et ait Dominus ad serpentem,] Vbi dat pœnas pro peccato. Et debito procedit ordine, quia sicut peccauerunt: ita secundum ordinem puniuntur. [Quia fecisti hoc ideo maledictus eris.] Aliqui exponunt literam istam moraliter, referendo ad mores. Vel ad malitiam diaboli, exponendo mysticè non literaliter. Tamen credo quod potest literaliter exponi de serpente vero. Nam ex facto isto est animal generi humano odiosum: quia fuit primæ præuaricationis instrumentum. Vnde sicut signum crucis est diabolo odiosum, quia fuit instrumentum quo Christus exhibuit nobis nostræ liberationis beneficium: ita similiter serpens est apud homines maledictus, quia fuit talis maledictionis instrumentum: Vnde est maledictus super omnes bestias terræ. Et licèt sit animal venenosum: tamen ex euentu isto est redditum magis odiosum. Quare autem est punitus serpens, cùm non sit animal quod habeat liberum arbitrium? Dicendum quòd illud fuit ad ostensionem diuinæ iustitiæ, & scandalum vitandum, ne videretur quod Deus peccatum alicuius naturæ intellectualis dimitteret impunitum: ideo sicut fuerat in eo aliqua similitudo intellectualis, quia scilicet loquebatur: ita esset, in eo aliqua similitudo pœnæ inflictæ pro peccato. Quod autem sequitur, [Super pectus tuum gradieris, & terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ,] quidam exponunt & dicunt quod serpentes tunc ibant & incedebant erecti, & vescebantur fructibus, viuebantque de terræ nascentibus, sicut recitat Magister in historiis: Vnde quod supra suum pectus gradiantur, habent ex ista sententia, non ex natura. Hoc autem friuolum videtur, Nam nos non videmus quod habeant pedes vel instrumenta quibus possent incedere erecti cum pars eorum vltima sit in fine debilior ad totum corpus, & ita illud ei non possit inniti. Ideò dico quod aliqua incommoda sunt quæ habent serpentes ex ista sententia, sicut quod est maledictus & horribilis redditur ex isto facto, & ex facti consideratione fidelibus, & ex instinctu aliquo per diuinam iustitiam & ordinationem complantato in omnibus fortè, sicut etiam est sequens pœna quæ ponitur consequenter cùm dicitur. [Inimicitias ponam inter te & mulierem.] Aliqua autem sunt incommoda quæ habuit antè, sicut sunt ista, [Super pectus tuum gradieris, & terram comedes.] Et ista ponuntur & replicantur vt ex hoc aggrauentur alia & appareat maior pœna, sicut maior est afflictio addita infirmo quàm sano. [Inimicitias ponam inter te & mulierem.] Ad literam credo quod ex aliquo instinctu facto in muliere à Deo, habet quendam horrorem & imaginationem quasi naturalem ad ipsum serpentem. Vnde fit vt mulieres magis nitantur istam speciem exterminare, & caput suum conterere. Vel aliter dici potest, quod mulier ex natura habeat, sicut sexus infirmus, quòd ista venenosa horreat, quod ante non horrebat in statu innocentiæ, & tunc hoc habebat ex speciali dono diuinæ gratiæ, quod poterat certitudinaliter istorum nocumenta vitare, ac ideo non curabat ista persequi: Sicut etiam ex natura complexionis nunc patitur in partu mulier, tamen ex gratia Dei non pateretur in statu innocentiæ. Ideò ex culpa quæ ista gratia priuauit, est ista pœna. Item poterat esse quod aliquid erat in animalibus brutis, & aliqua impressio qua homini obediebant & parebant. Ista autem omnia cessauerunt per hominis culpam. Animalia enim fuerunt suis naturalibus passionibus relicta, & mulier fuit omni gratia destituta: & gratia gratum faciente, & omni alia gratis data. Ideò ex peccato factæ sunt inimicitiæ isto modo inter serpentem, & mulierem. Vnde dicitur: [Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo illius.] Quod dictum est secundum literam, quia serpens ambulat super pectus, insidiatur calcaneo, sicut parti sibi propinquæ, ad quam facilius potest attingere: [Et ipsa conteret caput tuum.] Quia aliquid hærens terræ, de facili potest ipsum terere. Mulieri quoque dixit, [Multiplicabo ærumnas tuas, &c.] Ecce vbi ponitur pœna mulieris, & ponuntur hic pœnæ quatuor, Prima multitudo inopiæ & miseriæ, vnde dicit, Multiplicabo ærumnas tuas.] Secunda est pœnalitas grauidationum & imprægnationum. Nam per conceptus non intelligit conceptum prolis qui fit per coitum, in quo est inordinata delectatio vel libido, sed intelligit imprægnationem subsequentem ipsum conceptum, quando proles crescit & augmentatur, in qua imprægnatione & grauidatione multa incommoda concomitantur. Vnde Hieronimus dicit quod vbi nos habemus ærumnas

tuas & conceptus tuos, septuaginta habent: tristitias tuas & gemitus tuos. Tertia pœna est dolor parturientium, quæ maxima est propter ratitatem complexionis mulierum, & teneritudinem illarum partium, & arctitudinem earum, respectu suorum fœtuum. Item propter abundantiam retentorum menstruorum sanguinum, quæ si non bene purgantur, infinitæ infirmitates & torsiones generantur, & illi humores corrumpuntur, Propter quæ dicitur: [In dolore paries filios.] Quarta pœna est seruilis subiectio eius ad virum, vnde dicitur: [Sub viri potestate eris.] Prius quidem erat sub eius potestate ad regimen & vtilitatem suæ directionis & gubernationis, absque omni pœna & displicentia & vilitate. Sed inquantum ponitur in pœnam est in seruili vilitate, & cùm eius displicentia, & includit multa inconuenientia. Vix enim potest esse quod vir propter qualitatem corruptionis naturæ non exerceat potestatem suam in mulierem immoderatè & superbè: præcipuè propter magnum hominis zelum, quem habet ad vxorem, propter suæ libidinis calorem & feruorem. Et nota quod istæ pœnæ non tantum respiciunt personam Euæ, sed totam suam posteritatem. Iustum enim est, quod sicut in ipsis peccauimus, ita in ipsis omnes puniamur. [Adæ verò dixit.] Hîc notatur pœna inflicta viro. Et prima pœna est miserabilis in ipsa vita afflictio, secunda mortis corruptio ibi, [Quia puluis es.] Procedit autem primo sic, quia primo ponit culpam peruersi consensus, & postmodum inordinati affectus, ibi [Et comedisti de ligno,] Isti enim sunt duo pedes peccati completi, Consensus & actus. Peccauerat enim & vxori consentiendo, & lignum vetitum comedendo, & ponit pœnam. [Maledicta terra, &c.] Tamen formalis ratio est in consensu, quia actus non est peccatum nisi propter consensum. Si autem tu opponis eodem modo, non est consensus malus, nisi propter actum malum, quia si actus esset indifferens, vel bonus, consensus in actu non esset peccatum. Ad hoc dic quod in consensu formaliter est peccatum. Nam oportet ad peccatum ponere consensum in actu, tamen ad peccatum non oportet ponere actum secundum effectum, sed tantum secundum quod est voluntatis obiectum. Obiectum autem potest esse non existens actu, dum tamen sit apprehensum, secundum quod dicit Philosophus 3. de anima, quòd obiectum voluntatis est bonum ratione apprehensum. [Quia audisti vocem vxoris tuæ.] Mulier enim debet audire vocem viri, nam ad solam eius vocem debet parere, nisi videret quod vox eius contineret aliquid voci superioris contrarium, iuri scilicet naturali, vel diuino, vel positiuo, ad quod esset magis obligata quàm viro. Sicut etiam subditus debet audire vocem prælati, nec debet discutere de suo præcepto, nisi appareret euidenter error aliquis: vir autem non debet audire vocem vxoris, nec prælatus subditi, quia neuter istorum habet auctoritatem, sed tamen debet audire vocem rationis per mulierem loquentis vir, vel per subditum prælatus: quia ratio præsidet, & præfertur & viro & prælato, & veritas & æquitas. Mulier etiam habet ex facto isto legem sibi præscriptam. Nam vir super mulierem à principio authoritatem suscepit, tamen neglecta sua authoritate prius mulieri obediuit, & eius vocem audiuit & sine ratione, Imò contra rationem ei obediuit magis quam mulier viro: vnde ille propter vocem inferioris contempsit vocem Dei præcipientis, & rationis dictantis, non audiri debere mulierem vel vocem eius, nisi vox haberet ex ratione vigorem & auctoritatem, propter quod dicitur hic, [Quia audisti vocem, &c.] Et replicat secundum iuris ordinem culpam, & procedit non tantum secundum culpam, sed secundum culpam confessam vel cognitam.

A Nam culpa super quam fertur sententia, debet esse vel per alios fide dignos probata: vel à reo confessa. Potest autem quæri, quid terra demeruit quia pro peccato Adæ maledicitur? Ad quod respondeo, quod terra non est maledicta in se vel in sua substantia, vel respectu operationum diuinarum, Nam terra semper sequitur diuinam voluntatem & diuinum imperium, propter quod debet benedici aut maledici, cum suo pareat conditori. Sed dicitur maledicta respectu operationum humanarum, Nam terra est homini nociua & mala, & inobediens humanæ voluntati & suæ operationi. Dicitur. [In opere tuo,] Homo enim terram laborioſe excolit, vt inde fructus colligat vnde viuat, & tamen quamuis multum laboret, multa contra eius intentionem reddit, quæ magis homini nocent quàm iuuant: vnde sequitur: [In labore comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ, spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbas terræ.] Quasi diceret, Tu pro comestione tua intendes & laborabis ad habendum herbas, & dabit tibi spinas & tribulos. Et nota quod pœna ponitur hic commutatio alimenti, quia herbæ, loco suauissimorum fructuum. Item labor acquirendi, quia fructus Paradisi sine labore hominis nascebantur, modo autem oportet quod terra laborioſe excolatur. Si autem quæritur si prius terra spinas & tribulos germinaret? Respondeo quod non video, quin hoc fieret, cum terra haberet ad ista secundaria principia, & cœli essent ita potentes, tamen ista germinatio non esset homini pœnalis, quia terra non excoleretur, vt aliud loco istorum expectaretur, cum viueret homo de fructibus ligniorum gratis productorum. Modo autem est pœnalis, nam cum maximo labore sperat inde alimentum, propter quod dicitur: [Germinabit tibi.] Priùs enim ista germinabat terra, non homini, sed animalibus istis vtentibus fortè sicut asinis, qui inde delectabiliter comedunt: vel ad terræ ornatum, vel ad eleuandum hominem ad laudem Dei: multiplicibus generibus entium, vel fortè ad aliquam necessitatem animalium brutorum, sicut ad aliquam curam alicuius infirmitatis, propter aliquam virtutem quam haberent vel adhuc habent respectu aliquorum animalium à tota specie, Sicut non est aliquid quod non habeat operationem consequentem suam speciem. Et nota quod Hieronymus dicit in hebraicis quæstionibus, quod: [in opere tuo,] Non intelligitur opus ruris colendi, Sed opus hominis accipitur hîc pro peccato hominis: vnde, [in opere tuo,] id est, pro peccato, Intelligitur de maledictione deterioris. Nam terra fuit deteriorata per peccatum saltem respectu hominis. Et huic expositioni concordant Aquila, qui ponit, maledicta humus propter te, & Theodosion, qui ponit, maledicta terra in transgressione tua. Et sequitur: [In sudore vultus tui vescēris pane tuo,] vbi expositiue dicit, & ponit sudorem vultus ad exaggerandum nimium laborem, vel in tanto labore pœnam, eo quod non solum in corpore, in quo citius est sudor propter cooperturam vestimentorum & propinquitatem quam habet cum corde, in quo est vena originalis caloris: sed etiam in facie erit sudor, quæ tamen facies est reuelata & ventis exposita. [Pane tuo,] id est, à te elaborato. Et intelligit per panem quicquid est necessarium ad victum, secundum viam alimenti, & etiam indumenti. Ista enim sunt homini necessaria secundum Apostolum, primæ ad Timotheum sexto. Habentes alimenta & quibus tegamur, his contenti sumus: Ista autem pœna sibi optimè competit, quia de ligno vetito gustauit voluptuosè, ideo debet viuere laborioſe, quia cum pœna sit medicina quædam contra culpam & remedium, & medicina, secundum Gregorium fiat per contraria, sicut curantur calida frigidis, si in culpa fuit

libidinosa delectatio, in pœna debet esse laboriosa afflictio. Ista autem medicina, labor talis, scilicet, non tantum est medicina curatiua, vel purgatiua infirmitatis præsentis, sed etiam præseruatiua, & cautela pro futuris. Nam labor & vexatio humiliauit hominem, ne nimis efferatur, & ne insolescat, sicut frenum continet equum ne impetuose currat. Per istam autem literam habetur quod homo qui sine labore aliquo vtili panem comedit, si potest commodè laborare, quod diuinam ordinationem quodammodo infringit secundum illud. 2. ad Tim. 3. & 4. & ad Titum 3. Si quis non vult operari, non manducet. Et quia posset aliquis dicere quod homo debet aliquo tempore laborare & sudare, & postmodum delitiis vacare, subdit terminum illius laboris, scilicet limitem mortis. [Donec (inquit) reuertaris in terram, de qua sumptus es,] Vbi cum præfixo laboris nobis impositi termino, ponitur specialis pœna peccati primi parentis, & suorum posterorum, scilicet, corporis resolutio in terram, & in sua principia scilicet in elementa, ex quo reliquerat curam diuini regiminis quo poterat esse immortalis, & non mori in illo statu persistens. Expositus fuit autem necessitati mortis, quia Dei mandatum reliquit, & non ex sola naturali aptitudine suæ originis, nam sumptus erat de terra quantum ad corpus, & ideo cum terrena omnia & elementaria sint in sua principia resolubilia & generabilia & corruptibilia, oportuit, ex quo iustitia diuina eum priuauerat supernaturali gratia, quod resolueretur via communi sicut alia, & istam causam innuit dicens, [de qua sumptus es,] Et expositiuè planius subiungit. [Quia pulus es, & in puluerem reuerteris.] Commemorat autem diligenter vilitatem suæ originis materialis, vt per hoc animositatem eius refrenet, & inducat ad superneccessariam virtutẽ humilitatis, & hoc quidem ipse Dei filius quod hîc facit verbo in veteri testamento, in nouo testamento in quo non tantum docuit verbo, sed verbum confirmauit exemplo docuit & humilitatem, & statum humilitatis seruauit; dicens, Matthæi 15. Discite à me quia mitis sum & humilis corde, Et subdit quomodo vocauit Adam nomen vxoris suæ, [Vocauitque Adam nomen vxoris suæ Euam, eo quod mater sit omnium viuentium,] Vbi agitur de hominis misericordis conseruatione, sicut de eorum indutione. Hîc autem videtur mirandum, cur nominatio vxoris hîc ponitur tantum. Potest esse ratio, quia Adam prius vocauerat mulierem à suo naturali principio, dicens: Hæc vocabitur virago, quia de viro sumpta est. Hîc autem ex alio euentu aliter nominat eam, scilicet ex speciali ipsius mulieris officio generationis pro omnibus posteris. Eua enim interpretatur secundum Hieronimum in libro hebraicarum quæstionum vita. Dicta est autem vita, quia ipsa est origo omnium viuentium, secundum quod statim subiungit: [eo quod mater esset omnium viuentium.] Et scriptoris est causa vel ratio, & Adæ nomen illud imponentis. [Fecit quoque Dominus Deus Adam & vxori suæ tunicas pelliceas.] Eos quidem induit propter eorum necessitatem & honestatem. Necessarium enim est naturæ humanæ tegumentum & propter frigus & propter calorem. Nam propter complexionis humanæ raritatem si exponeretur magnis algoribus, vel solis ardoribus, nimium frigus penetrans ipsam propter suam raritatem, calorem naturalem extingueret & nimius calor eius humorem consumeret, & nimis deficcaret. Alia autem animalia proteguntur vel duritia corij, vel pellis, vel locis specialibus: sicut pisces qui proteguntur in aquis, vermes in terra, per quæ vitant aëris intemperiem. Homo autem non habet corium durum, nec pilos, nec potest manere extra aërem, cùm indigeat puro & magno aëre propter respirationem, & refrigerandum cordis calorem. Propter quod illi non sunt audiendi, qui dicunt quod vestimenta non sunt necessaria nisi propter consuetudinem. Nam tunc non erant ad vestimenta consueti. Induit etiam eos propter honestatem, ad cooperiendum suam verecundiam. Nam erubescunt homines naturaliter de membris genitalibus, quæ rationi & voluntati post peccatum rebellant, sicut dicit Augustinus 14. de ciuit. Dei. cap. 20. Induit etiam eos ad ostendendum suam ad eos pietatem, & sic daret aliquam spem de sua reparatione, eo quod iam incipiebat de eis curare. Vnde ab isto loco incœpit nostram necessitatem releuare, & tunc consummauit quando ianuam Paradisi per suam passionem aperuit. [Tunicas pelliceas,] Pelliceæ dicuntur à pellibus, quia de pellibus sunt factæ, Pelles autem dicuntur, quia pellunt frigus, & ab homine & ab animalibus. In istis autem pelliceis mirabiliter aduocantur ad considerationem sui criminis, quia illi qui in principio in omnibus sibi sufficiebant, iam animalium exuuiis indigebant brutorum. Qualiter autem fecit, vel suo simplici imperio, vel angelorum ministerio non constat. Modus tamen Dei est communicare creaturæ quod potest suscipere taliter vt inter creaturas sit aliqua connexio actionum creaturarum superiorum respectu inferiorum. Lex enim diuinitatis est infima per media ad suprema reducere secundum Dionysium. [Ecce Adam quasi vnus ex nobis sciens bonum & malum.] Vbi ponitur electio eius de Paradiso, & nota historiam vsque ad finem capituli. Verbum autem illud est verbum Dei insultantis & posteros deterrentis, quasi diceret, Non solùm quod desiderauit non obtinuit, sed & quod habuit, non conseruauit. Voluit autem mulier scire bonum & malum cùm credidit diabolo dicenti, Eritis sicut dij scientes bonum & malum, & illud Adam imponit, quia sibi in hoc fauit & eam non corripuit. Vnde primo præmittit confusibilem insultationem. Secundò contra hominis vitam longam possibilem apponit cautelam, quia non fuit dignus Adam peccator ita diu viuere, nec in tanta sanitate sicut posset habere per lignũ vitæ, vnde dicit, [Nunc autem ne fortè mittat manum suam, & comedat de ligno vitæ & viuat in æternum,] Hyperbolica est locutio vel excessiua, id est longissimo tempore. In ligno enim vitæ non tantum erat vis diuina ad modum sacramentalis ad conseruationem hominis, sed erat qualitas absoluta, qua erat proportionatum & contemperatum complexioni hominis. Locus erat etiam valdè contemperatus, ita quod si ibi diu mansissent potuissent ita diu vixisse, Sequitur. [Emisit eum de Paradiso voluptatis vt operaretur terram de qua sumptus est.] Propter suum demeritum reductus est ad suum naturale & originale hospitium & ministerium sicut Domini seruos qui eos offenderunt, deponunt ab honore & ad priorem statum, & domos suas viles remittunt, & ad officia pristina vel eis debita. Secundum Magistrum in historiis Adam fuit positus in angulum vel agrum Damascenum, iuxta quem Adam & Eua sepulti sunt in spelunca duplici, & ibi fuerunt facti. Vnde autem hoc habet, nescio, nisi quod Iosue 14. dicitur, quod Ebron quæ fuit in sorte tribus Iudæ, & fuit data Caleph, antè vocabatur Cariatharbe, id est, ciuitas quatuor. Et subditur in textu, Adam maximus ibi sinus erat, vnde creditur quod vocata fuit ciuitas quatuor propter Patriarchas ibi sepultos cum vxoribus suis Adam, Abraham, Isaac & Iacob. Est autem verisimile quod ibi sepultus fuit vbi dixit. Hieronymus tamen dicit quod fuit eiectus ante fores Paradisi, & quod habitare fecit eum contra Paradisum voluptatis, & quod Deus posuit ibi, Cherubin ad custodiendam viam ligni vitæ. Tamen potuit esse quod licet eiectus fuit primo, sicut ad primum locum extra Paradisum,

Paradiſum, quòd ibi non remanſit, ſed vltra delatus A
fuit vſque ad prædictum locum ad angulũ vel agrum, ſcilicet Damaſcenum. [Et collocauit Cherubin ante paradiſum voluptatis, [Non oportet quod ibi fuerint fixi vel alligati ſicut vnus homo ianitor vni portæ, ſed vult dicere, quod ipſum locum commiſit cuſtodiæ angelicæ, qui dicuntur angeli Cherubin. Et dicuntur angeli Cherubin ab interpretatione, quia ſcientia pleni. [Et flammeum gladium & verſatilem.] Hîc ad literam loquitur ſecundum corporalem ſimilitudinem vel metaphoram. Sicut enim gladius verſatilis & ad omnem partem vibrabilis, & præcipuè ſi eſſet ferreus, & cùm hoc flammeus, optimè cuſtodiret aliquem locum, & homines ſummè terreret, & ratione ferri incidentis, & ratione ignis comburentis, & ratione verſalitatis B
hincinde attingentis: ſic vult intelligi quod angelica cuſtodia ita terribiliter illi loco præſideret, quo nullus ire præſumeret vel auderet, quoniam optimè cuſtodiunt, & tamen in cœlis Deo aſſiſtunt, non tantum mentaliter, ſed etiam ſubſtantialiter. Vnde ſequitur: [Ad cuſtodiendam viam ligni vitæ.] Hoc lignum ſpecialiter nominat, quia propter illud non edendum ſpecialiter clauſit Deus Paradiſum, quia per illud ſicut dictum eſt magis poſſet prolongari vita hominum. Iſidorus ethymologiarum lib. 14. cap. 3. dicit quod iſte locus eſt muro igneo ſeptus & interchuſus, quod vtrum ſit verum neſcio, ſed tamen poteſt eſſe quod circa mõtes & valles propinquas monti in quo eſt Paradiſus ſit multa mineria ſulphurea circum circa, quæ continuè reddat flammas, ſicut mons Vulcanus in Sicilia. Et nota quod Auguſt. 13. de ciuita. Dei cap. 21. dicit quod nonnulli ſenſerunt totam hanc Paradiſum non ad literam eſſe vel fuiſſe corporalem, ſed ſolum figuraliter fuiſſe deſcriptam, ad ſignandum intelligibilem Paradiſum gratiæ & gloriæ, & vitium ſibi contrarium per quod expellitur inde homo quod Auguſtinus improbat, licèt concedat illa verè ibi ſignari, ſicut per Agar & Saram ad Gal. 4. cap. deſignantur duo teſtamenta: & nihilominus fuerunt duæ mulieres realiter & ſecundum veritatem. Sicut etiam per petram de qua exiuit aqua Moyſe percutiente, figuratur Chriſtus ſecundum Apoſtolum 1. Ad Cor. 10. qui dicit, Petra autem erat Chriſtus. Si autem opponitur tunc de partu abſque dolore & corruptione quomodo ſit? Dico ſecundum Auguſtinum 14. de ciuit. cap. 24. quod ſicut nunc manus & digitos liberè laxamus, & liberè ſtringimus, & conſimiliter labia noſtra & palpebras: ſic mulier laxaret & ſtringeret partem ſui vteri ad conceptum & partum, ſed nulla corruptione neruorum & arteriarum, nec emitteret partum per violentam ſeparationem prolis à matrice, ſed magis per quandam digeſtiuam maturitatem. Et Auguſtinus ponit multa exempla ad hoc ibidem, & in materialibus, & in hominibus. Ex hoc autem ſequitur quod ſine libidine poterant concipere & generare ex eo quod membra ad nutũ obedirent. Si opponitur de meatibus & ſecibus. Dico quod fortè alimentum ita ſumeretur quod totum aſſimularetur. Et E
ſi eſſet impurum aliquid per ſubtiles euaporationes emitteretur. Item ſi eſſet groſſum, poſſet eſſe odoriferum ſicut quorundam animalium, & germen quarundam arborum, & emitterentur ad voluptatem hominum ſicut ſaliua. Et dato quod non emitterentur, meatus non eſſent ſuperflui, quia poſſent ſeruire multis aliis motionibus, & eſſent ad corporis ornatum, ſicut ſunt in patria vbi non emittuntur feces.

CAPVT IIII.

ADam verò cognouit vxorem ſuam.] Poſt quam egit de lapſu primi parentis, igitur de ſucceſſione generationis lapſorum: & primo ſucceſſio generationis reproborum ponitur quæ facta eſt per Cain. [Cognouit quoque Adam vxorem ſuam.] Item primo ponitur origo, ſecundo conuerſatio, [fuit Abel,] tertio ſucceſſio, [Cognouit autem vxorem ſuam. Adam vero &c.] Nota quòd tam ſcriptura quam ſancti patres honeſtiſſima ſunt vſi circunlocutione aliquid pudendi includente, & hoc vt quantum poſſent occaſionem libidinoſæ cogitationis pro audientibus vitarent: vnde Rabbi Moyſes dicit quod patres non habuerunt huiuſmodi nomina propria, ſed tranſumpta & accommodata, & hoc atteſtatur eorum honeſtati & caſtitati. Nam ita caſti erant quod etiam huiuſmodi nominare horrebant: videtur autem ex iſta litera quod illa die qua fuerunt creati vel paulo poſt peccauerunt primi parentes, Nam ſi ibi pluribus diebus ſtetiſſent, videtur quod conueniſſent, quod non legitur: vnde inquiunt aliqui quod ſextò die peccauerunt, & circa nonam, ſicut Chriſtus ſexto die paſſus fuit & hora nona expirauit, & illam culpam expiauit, vt tempus liberationis reſpondeat tempori tranſgreſſionis & præuaricationis. Et quod Adam prius non cognouerit
C Euam videtur etiam ex eo. Nam ſi eam cognouiſſet, concepiſſet, quia nulla eorum commixtio fuiſſet fruſtrata fructu debito & intento, & ſemper intendendo. [Peperit Cain dicens, Poſſedi hominem per Deum,] vnde à paſſione hac dictus eſt Cain, qui interpretatur poſſeſſio ſiue acquiſitio. Ex hoc autem & multis aliis colligitur Adam & Euam reductos ad Dei timorem & cultum, quia primum ſuum partum à Deo recepiſſe firma fide profitentur: vnde vexatio dedit eis intellectum. Sed & probatur ex ſequentibus, Nam Cain & Abel obtulerunt Deo ſacrificia, & veriſimile eſt quod non feciſſent, niſi à parentibus ad talem cultum in quo recognoſcunt Deum auctorem diuinæ maieſtatis informati fuiſſent. Si quæritur, quare Cain malus fuit prius
D generatus quàm Abel bonus? Reſpondet Auguſtinus 15. de ciuitate Dei, quod ſicut in vno homine non prius quod ſpiritale eſt, ſed quod animale gignitur, ſic ex Adam lapſo primo malum proceſſit, & poſtmodum per baptiſmum regeneratur, vel per aliud loco baptiſmi, vt per circunciſionem in veteri lege, vel per fidem & aliquam obſeruantiam in lege naturæ. Et in hoc oſtenditur quòd bonitas morum non eſt ex natura vel ex primogenitura, ſed ex mera Dei gratia [Rurſumque concepit & peperit Abel.] Abel interpretatur luctus, Nam Eua poſtquam Dominum Deum deſeruit, planxit ſuam culpam, & recognouit eam. Et iſte eſt ordo pœnitendi, Moueri in Deum deuotè, & peccatum lugere, vel de peccato dolere. Vnde ſecun-
E dum ordinem naturæ & iſtius literæ, primò eſt motus liberi arbitrij in Deum quam in peccatum, [Abel fuit paſtor ouium, Cain autem agricola.] Ponitur poſt originem prolis conuerſatio. Et nota quod quamuis Cain præceſſit in natiuitate, tamen Abel præponitur in conuerſatione. Sed ſi quæritur, Quare Abel fuit paſtor ouium cùm tunc carnes non ederent? Dicitur quod potuit eſſe propter lanas & ſacrificia quæ ex illis debebant fieri: & ad impinguandum agros quos colebat Cain, vt melius fructificarent. Si quæritur, Quare ſancti Patres fuerunt paſtores ab initio? De Abel poteſt dici, quod Adam ex neceſſitate deputauit Cain filium ſuum maiorem & fortiorem agriculturæ, vt liberius poſſet Deo vacare, & quieſcere, & regere familiã,

Abel autem deputauit officio multum vtili pro victu humano post agriculturam. De aliis autem patribus ratio fuit conditio terræ Orientalis, quæ abundat in pascuis propter maximum beneficium Solis & temperatum, qui Sol est pater omnium fructuum. Alia ratio potest esse quia istud officium est aptum solitudini & simplicitati, orationi & meditationi, & humilitati, & præcipuè vbi propter multitudinem pascuorum, vel latitudinem desertorum est magna sequestratio à plebibus & turbis. Et nota quod ab initio mundi omnes sancti status populi Dei incipiunt à summa simplicitate, & humilitate & paupertate, & puritate, quod nos in multis possumus intueri, tam ex vestitu quàm ex ornatu & victu, quia non erant textores. Vnde credo in vili tunica sine calceis, nudis pedibus incedebant, & modum à Deo sibi traditum de pelliceis obseruabant: sine salsamentis etiam, & sine vino de terræ fructibus viuebant. Item in defectu sociorum & ministrorum. Adam enim in persona propria colebat terram, & fodiebat, & boues & iumenta custodiebat, & ligna deferebat. Eua etiam fuit sola obstetrix, & nutrix partuum suorum, & ancilla in omnibus domesticis obsequiis domus suæ: & aquam ferebat, & ignem incendebat. Non erat etiam vsus pecuniæ, nec contractus venditionum, nec litigia causarum. Item quia habebant simplicissimas domos & viles, rusticano opere formatas, nec dum erat vsus musicorum vel inuentio inanium cantilenarum. [Factum est autem post multos dies, vt offerret Cain de fructibus terræ.] Ex hoc patet quod falsa est opinio dicentium quod sacrificia essent in lege introducta solum ad tollendam idololatriam, cùm constet hîc ab initio mundi secundum naturam generis incœpisse. Vnde sunt introducta vt essent in signum latrię & singularis adorationis & cultus Deo solum debiti. Si autem inuenitur aliquid in scriptura quod videatur huic contrarium, exponendum est quod non à principio præceperit sicut per se bona, sicut sunt præcepta moralia, sed sicut signa vel instrumenta actus perfecti, vel perfectæ iustitiæ, sicut latriæ. Et sic exponitur illud Ieremiæ 6. Non præcepi eis de verbo holocaustomatum, in die qua eduxi eos de terra Ægypti. Data sunt autem igni sacrificia & consumebantur, quia publico facto debemus protestari quod omnia nostra, sunt Deo offerenda & diuinis vsibus applicanda. Alia autem ratio potest esse necessitas congregationis fidelium in vno cultu & modo colendi Dominum sub quo viuant vniformiter. Propter hoc ergo [Cain obtulit de terræ frugibus, & Abel obtulit de primogenitis suis, & adipibus earum.] Et nota quod oblatio Cain dicitur nomine communi. Non enim dicitur de optimis terræ frugibus, quod si fecisset ad aliorum exemplum, scriptura non tacuisset, sicut dixit de Abel quod obtulit de primogenitis & adipibus earum: vnde ex hoc colligitur quod ex cupiditate & auaritia optimas fruges retinuit, & minus bonas Deo obtulit, sicut multi faciunt qui nunquam Deo offerunt nisi deterius, & quod est corruptum vel consumptum, & quo non possunt vti. Vnde Deus istius oblationem & talium condemnat, & faciem suam & oculos à tali oblatione auertit. Vnde sequitur: [Respexit Dominus ad Abel & munera eius, ad Cain autem & munera eius non respexit.] Qualiter autem fecit istum respectum & istam approbationem oblationis Abel, & reprobationem Cain & suorum munerum? Credo quod Deus aliquo signo ostendit quod illa approbabat, ista repudiabat: vnde fortè illa inflammabat & conuertebat in flammam, & fumum odorabilem ascendentem, quasi innueret quod eam superius ad se traheret, & eam acceptaret: alia autem dimitteret, sicut fuit in primo sacrificio Aaron, post eius consecrationem. Leuitici A nono: & in sacrificio Heliæ. 3. Reg. 18. Vnde secundum Hieron. Theodotionis translatio habet, Inflammauit Dominus super sacrificium eis. Et nota quod dicitur priùs respexisse super Abel, quàm super suum sacrificium, quia Deus magis acceptat sacrificium cordis, quam exterioris operis. Illud enim est sacrificium sibi gratissimum, de alio non ita curat, nisi quià istud concomitatur & aliud sequitur, vt quasi faciat sacrificium cordis sacrificio operis viam ad oculos Dei. Ideoque non iuit sacrificium Cain ante Dei approbantis aspectum, quia non habuit deuoti affectus ducatum. [Iratus est Cain vehementer.] Hîc agitur de peccato ipsius Cain in proximum, & primò de peccato affectus, secundo de peccato effectu, ibi, [Dixitque Cain B ad Abel.] Tangit autem duplex peccatum; Iræ, scilicet, & inuidiæ. Dicit ergo, [Iratus, &c.] Ira scilicet inuidiæ, & indignationis in fratrem, & impatientiæ in Dominum, qui munera sua non acceptauerat. Et fuit inuidia pessima & nequissima. Nam inuidia respectu boni alicuius temporalis magis mouetur secundum rationem, vel minus contra rationem: quia si inuideo de aliquo pulchro equo, ex hoc fortè moueor, quia si alter habet, ego non habeo. Si vnus alius est episcopus, ego non possum esse, quia duobus non communicatur: Sed bonum diuinum est ita commune, quòd omnibus communicatur nisi per hominem impediatur. [Et concidit vultus eius,] & intra, & extra. Intra quasi per quandam desperationem: extra per faciei & C oculorum depressionem, & pallorem & immutationem, & hoc propter nimiam tristitiam. Quia enim erat primogenitus, nec adhuc feciſſe poterat crimina sensibilia sicut fornicationes & furta, (quia non erat cui posset furari, neque cum qua posset mœchari & fornicari) quia vidit fratrem suum coram suis parentibus, & à Deo sibi præferri, intollerabilem incurrit inuidiam & maximam tristitiam ipsum totaliter consternantem. Concidit autem eius vultus exterior, quia ab interiori consternatione mentis vel cordis exterior aspectus faciei cadit. In vultu enim lucet communiter passio mentis. Sicut videtur in gallo, quamdiu enim habet constantiam, erigit pectus, & caput, & caudam. Vnde ex hoc apparet mirabilis virtus apprehensionis & affectionis, quòd ita subitò & ita vehementer to- D tam naturam immutat. Neque per aliquam qualitatem absolutam, vel actiuam, vel passiuam, sicut quando aliquid vel calescit, vel frigescit: nec per imperium & niotum voluntatis, sed per illam apprehensionem & affectionem ita concidit homo, & nescio per quem latenter influxum. [Dixit quoque Dominus Deus ad eum.] Vbi posita admonitione procedit ab effectu malo in actum malum, & accipit modum prædicatoris, & ponit quatuor quæ debent esse in prædicatione, scilicet argutio peccati, ibi, [Quare iratus es,] Promissio etiam solatij, & status boni, ibi, [Nonne si bene egeris.] Tertiò, comminatio supplicij, ibi, [Sin autem malè.] Quartò commonitio boni [Sub te erit appe- E titus tuus, Quare iratus es,] Arguit de inuidia & impatientia, innuens iram suam esse iniustam & irrationabilem: Nam monstrat causam quare Deus sua munera non acceptauerat, fuisse culpam suam, Deus enim non acceptat dona malorum. Vnde si vis eleemosynas, & quæuis opera bona non perdere, Deum tibi propitium & amicum prius habere satage: aliàs non valent ad meritum vel gloriam de condigno: licet valeant & prosint ad impetrandum gratiam de congruo, [Quare igitur, &c.] quasi dicat. Tu non debes propterea turbari & nequam esse, quia ego bonus sum, & ideo minus hominis indigni repello & iniusti. [Nonne si bene egeris recipies.] Ponitur promissio præmij respectu bonorũ, & promittitur bonum diuinæ reconciliationis:

vnde

vnde ſecundum Hieronymum in hebraicis quæſtionibus, in hebræo eſt. Nónne ſi bene egeris, dimittetur tibi etiam delictum? Theodoſion habet, acceptabile erit munus tuum mihi ſicut munus fratris tui iuſti acceptabile fuit. [Si autem male, ſtatim peccatum in foribus aderit,] id eſt, per aperta ſigna exterius patebit ac ſi eſſet in ianuis tuis, vel in aperta pœna, quaſi dicat, Non poteſt mihi occultari qui etiam inſpicio, nec diſſimulare poſſum quod non puniam: vnde quamuis peccatum tranſeat, quia eſt tranſitorius actus: tamen eſt præſens in pœna quæ peccatum ſequitur, Et quia peccatum punitur & in qua repræſentatur, [verumtamen ſub te erit appetitus tuus.] vbi hortatur ad bonum virtutis, id eſt, deſiderium peccati ſit ſub te. Eſt enim mos ſcripturæ accipere futurum indicatiui pro preſenti imperatiui, ſicut in præceptis decalogi patet Exod 20. Non concupiſces: Non furaberis. &c. [Et tu dominaberis,] id eſt, habe eius dominium cohibendo ipſum. Tamen poteſt legi indicatiuè vt monſtretur dominium quod habet homo ad vitandum peccatum, ideo inexcuſabilis eſt ſi peccet. Si quæritur, quare Cain non placebat domino, nec eius munus? Auguſtinus l. 5. de ciuit. Dei ca. 7. dicit quod in quo Cain Deo primum diſplicuit non eſt facile inuenire, niſi quod Ioannes in prima ſua Canonica cap. 3. dicit quod ideo fratrem ſuum occidit, quoniam opera eius erant maligna, Fratris autem iſta. Septuaginta habent iſtam literam, Nónne ſi rectè offeras, recte autem non diuidas peccaſti? Ex quo datur intelligi, Deum ideo non reſpexiſſe ad munera eius: quia malè diuidebat: quia dabat Deo aliquid ſuum, ſibi autē retinebat ſeipſum: quod omnes faciunt qui aliquid Deo dant vt eorum prauis voluptatibus opituletur, Mali enim volunt vti Deo vt fruantur mundo. Item ab Heb. 11. dicitur quod fide plurimam hoſtiam obtulit de Abel quam Cain, per quam conſequutus eſt eſſe iuſtus, teſtimonium perhibente eiuſdem muneribus Deo. Ex quo patet quod Abel habuit fidem per dilectionem operantem, & ideo Cain non placuit Deo quia non habuit charitatem: [Dixit Cain ad Abel,] vbi poſt peccatum affectus, ſequitur peccatum effectus, & hoc primo quantum ad actum manus per homicidium ibi, [Cumque eo nunc.] Dicit igitur, [Dixit autem Cain Abel, Egrediamur] volebat enim & conceperat fratrem ſuum occidere, ideò volebat quod lateret ſuos parentes, & etiam ſuas ſorores, quas etiam metuebat, propter hoc eduxit eum ad locum ſolitarium vbi nullus poſſet eum videre, nec factum impedire: nec ſcelus accuſare, nec punire. Ideò quod concepit, opere complenit, & concepit dolorem, & peperit iniquitatem: vnde ſequitur: [Qui cum eſſet in agro conſurrexit aduerſus fratrem ſuum Abel, & interfecit eum,] Maxima fuit malitia, quoniam fratrem ſuum occidit ex mera inuidia: vnde nec ipſum retraxit fœdus maximum & fortiſſimum naturæ vinculum quod debet eſſe inter fratres qui manant immediatè ab vna carne, Nec etiam timor comminatæ paulò ante pœnæ. Nec reuerentia iuſtitiæ quæ erat in fratre, id quod probauerat per Dominum qui eius holocauſtum acceptauerat: Nec ſimplicitas humilitatis & innocentiæ: Neque promptitudo obedientiæ, quia ſibi obediuerat eundo ad agrum: Ideo aduocat diuinia iuſtitia eum ad tribunal iudicis, vnde ſequitur: [Et ait dominus ad Cain, vbi eſt Abel frater tuus.] More iudicis interrogat, vt vel confeſſionem veritatis extorqueat: vel eius negationem doloſam adaperiat. Et primo ponitur tantum interrogatio, ſecundo ipſius Cain obſtinatio, ibi, [Qui reſpondit,] Dicit igitur, [vbi eſt Abel; Non eſt interrogatio ignorantis, ſed ad pœnitentiam inuitantis. [Qui reſpondit,] vbi primo ponitur obſtinatio in malitia, Secundò deſperatio de venia,

A ibi, [Maior eſt iniquitas, &c. Qui reſpondit. Nunquid cuſtos fratris mei ſum ego?] vnde ponit abnegationem veritatis & charitatis, dicit enim: [Neſcio:] Quod refertur ad pertinaciam intellectus, [Et nunquid cuſtos fratris, &c.] quod pertinet ad obſtinantiam affectus. Et reſpondit etiam indignanter & pertinaciter, [Nunquid, &c.] quaſi dicat, Iniuſte petis a me de fratre meo, cuius me non feciſti cuſtodē. Et tamen ſi bene conſideraſſet, certum eſt quod mendacium dixit, Nam vnicuique mandauit dominus de proximo ſuo Eccle. 17. [Dicítque ad eum, Quid feciſti?] vbi agitur de iuſtitia condemnante, & primo conuincitur de culpa, ſecūdo infertur pœna, ibi, [Nunc maledictus eris. Quid feciſti? vox ſanguinis &c.] Quia enim factum non confitetur, nec excuſat tantum ſicut Adam, ſed ſimpliciter
B & pertinaciter negat, ideo conuincit eum per euidentiam facti ſubdens, [vox ſanguinis &c.] quaſi dicat, Licet non confitearis, tamen factū euidens, & ſanguis fratris tui tenet locum & vicem accuſatoris: vnde interlinearis gloſa dicit, Euidentia enim patrati ſceleris non indiget clamore accuſatoris: vel aliter. Sanguis fratris tui ita effuſus, euidenter exigit à me fieri iuſtitiā: ſicut ſi alta voce clamaret: vnde Hebr. 11. inſcribit hāc vocē merito fidei ipſius Abel: vbi dicitur quod per illā vocem adhuc defunctus loquitur. [Nunc igitur maledictus eris,] vbi ponitur pœna condemnationis & maledictæ perſonæ, & punitio in opere. [Maledictus eris ſuper, &c.] Iſta litera exponitur tripliciter: Primò ſuper terram, id eſt, plus quàm terra, ſicut dicitur: ſuper
C omnes Deos, id eſt, magnus pluſquam omnes dij: vel ab his qui ſūnt ſuper terrā quia omnes maledicant tibi, id eſt, interpretabuntur te malum pro fratricidio: vel ſuper terram, quod os ſuum aperuit & ſuſcepit ſanguinem fratris tui de manu tua. Loquitur autē de terra quāſi de quadā crudeli beſtia hiatu oris ſui bibente ſanguinem ab aliquo ſibi effuſum vel per hoc innuit Cain quæſiuiſſe aliquam loci opportunitatem, ſicut aliquam foſſam quæ citò abſorberet ipſum & eius ſanguinē ne poſſet deprehendi: vnde fortè fecit vnā foſſam in qua abſcondit illum. [Cùm operatus fueris eam. &c.] Ponitur punitio in opere, & priùs ipſius commorantis, ſecundò progredientis, vt ſiue ſtans, ſiue progrediens, puniretur, ibi, [vagus & profugus.] Dicitur. [Cùm
D operatus fueris, &c.] Maxima pœna commorantis in aliquo loco eſt inutilitas laboris, & pœna procedentis de loco ad locum eſt inſtabilitas: quæ periculoſa eſt ex duobus, ex defectu neceſſariorum, & ex timore hoſtiū. Et primò eſt vagatio ex defectu neceſſariorū, ideo dicitur, [vagus.] Secundò ex fuga, ſcilicet ex timore hoſtiū, ideo dicitur, [profugus.] Vagus propter concupiſcentiā boni: profugus ob fugam neceſſariā propter timorē imminentis mali: vnde in Hebræo habetur timidus. [Dixítque Cain ad Dominum.] Notatur deſperatio de venia. Secundò Dei miſericordia aliquid relaxantis de pœna; ibi, [Dixit ei Dominus.] Deſperatio autē Cain ex triplici conſideratione ſurrexit, ex conſi-
E deratione culpæ irremiſſibilis & grauis. Vnde dixit: [Maior eſt iniquitas mea quàm vt veniam merear,] quaſi dicat: Omne meritū indulgentiæ vel omnē dulcedinem parcentis, vel condonantis miſericordiam tranſcendit culpa mea. Quod quidem ſi credidit ſimpliciter, non ſolùm fuit deſperatio, ſed etiam infidelitatis error. Si tamen paſſionatus dixit, tunc ſolùm fuit deſperatio, quæ eſt voluntatis paſſio. Secunda cauſſa deſperationis Cain, eſt ex conſideratione iuſtitiæ inflexibilis. Vnde ſequitur: [Ecce eijcis me, &c.] Vnde iam æſtimabat ſe ſententialiter damnatum, & aſpectu, & reſpectu diuino indignum. Ex quo ſequitur deſperatio, quia nullus poteſt veniam conſequi, nili primum ſuper eum ferantur

oculi Dei condescendentis, & ad se peccatorem reducentis, & suis dulcissimis oculis & sua gratia ad suam misericordiam aduocantis. Ista omnia excludit Cain. [Ecce eicis me à facie terræ, & à facie tua abscondar.] Tertia ratio desperationis, est pœna iam inflicta, & miseriæ præsentis & ignominiosæ, & incertæ mortis. Vnde dicit, Et ero vagus & profugus in terra. Omnis enim qui inuenerit me, occidet me.] Quæritur quare hoc timebat? Dicendum quod lex naturalis ei dicebat, quod per quæ peccat quis, per ea etiam torquetur. Sapientiæ 11. Et etiam hoc potuit dicere ex timore, sicut dictum est. Vnde quidam aiunt, quod ipse Cain habuit & timorem corporis & agitationem mentis furiosæ. Et vnum significatur nomine (vagus) aliud nomine (profugus.) Quia igitur ex istis deprehendebatur patenter sua culpa: timebat quod omnis qui eum inueniret, sicut legens in eo sententiam mortis, & sicut executor diuinæ iustitiæ: mortem sibi inferret. Vel hoc dixit ex desiderio sicut desperatus, ita quod exponatur, [occidet me,] id est, occidat me. Et hoc secundum Glosam interlinearem, vt compendio mortis præsentes cruciatus euaderet. [Dixitque ei Dominus:] Nequaquam ita fiet. Hîc subiungitur misericordia aliquid relaxans de pœna, & ponit tria per ordinem quæ debent releuare desperantem propter mortis timorem, scilicet, promissionem longioris vitæ, secundò punitionem interfectoris, tertiò signum datum ad euasionem interfectionis. Hæc dicit per ordinem; [Nequaquam ita fiet,] id est, non ita citò morieris sicut credis. Deus enim per suam misericordiam peccatores expectat ad veniam vel pœnitentiam: vnde ipsum Cain non ita citò voluit mori, vt hîc tempus haberet pœnitendi. [Sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur,] id est, non ita te reiicio à cura mea, quin grauissimè puniam eum qui te occiderit, authoritate sua. Si quæritur, quare non dicitur, Qui occiderit te, sed Cain? Dicendum quod Cain est nomen naturæ. Per hoc igitur ostendit quod non licet in naturam insurgere: licèt in peccatum sit licitum ratione culpæ illis quorum interest. [Posuitque Dominus signum in Cain.] Ponitur in signo euidenti, quod signum fuit tremor capitis, vt sciretur à Domino punitus & iudicatus, & ita non occideretur ab aliquo, inhumanum enim est afflicto afflictionem addere. Et istam sententiam ponit Magister historiarum. [Egressusque Cain à facie Domini, habitauit ad Orientalem plagam Edem.] Vbi ponitur conuersatio Cain post peccatum. Si quæritur, qualiter à facie Domini potuerit egredi, cùm enim Deus sit infinitus & secundum essentiam & secundum potentiam, & secundum scientiam: non videtur quod pateat aliquis sensus secundum quem possit aliquis egredi à facie Domini, nam vbique est quantum ad ista omnia. Egressio autem dicit quandam elongationem & remotionem. Dicendum est ad hoc, quod Cain non fuit egressus à diuina essentia, quia vbique est, nec ab eius potentia, quia vbique potest, nec ab eius scientia, quia omnia scit & intuetur: sed dicitur egressus à sua gratia & beneuolentia, quia obstinatus fuit & cum pertinacia. Vel à loco in quo erant primi parentes, in quo Dei erat supernaturalis influentia, & de quo erat ei specialis cura, vel à sua collocatione, per quam ipse Cain habebat sensum suæ præsentiæ. Per hoc patet quod Adam erat longè positus à Paradiso, quia innuit ista litera quod Cain longè fuit ad Orientem profiscisens. Et notantur in hoc ibi ista tria vitia quæ habuit ipse Cain, scilicet passio desperationis: quia egressus fuit à facie Domini, vnde fuit sicut ægrotus desperatus, qui ab ipsius facie Medici recedit, & reus desperatus qui se à misericordi iudice elongat, & veniam petere contemnit. Item ponitur timor malæ pusillanimitatis, cùm dicitur, [profugus,] ex nimio enim timore instabilis erat. Item amor inordinatus voluptatis, quia habitauit ad Orientalem plagam Edem. Edem enim interpretatur voluptas vel delitiæ, vnde assumit sibi terram voluptuosam. Fortè enim à parentibus audierat aliquid de delitiis, quas in Oriente in Paradiso habuerant, ideò illuc fugit. [Cognouit autem Cain vxorem.] Determinata autem Cain origine, ait de eius successione & suorum mala conuersatione, quæ in duobus principaliter consistebat In ædificatione ciuitatis, & bigamia, vel pluralitate vxorum. Quorum vnum procedit ex mundi cupiditate, aliud ex carnis voluptate. Et dicit, [Cognouit, &c.] Nota quod quamuis scriptura non exprimat generationem filiarum à parentibus primis, tamen eam subinnuit. Nam alias non potuit Cain habere vxorem, nisi duceret suam sororem. Tamen hoc scriptura tacuit quasi fuerit istud in principio ex necessitate, quia hoc erat, & est contra legem, & instinctu naturæ: vnde post modum in lege prohibetur, ideo voluit hoc scriptura tacere, ne esset incentiuum ad agendum contra illud præceptum, [Quæ concepit & peperit Enoch,] Quanquam generatio Enoch primò narretur, tamen non sequitur, secundum quod dicit August. de ciuit. Dei. l. 5. cap. 8. quod fuit primogenitus, sed priùs narratur eius generatio, quia fuit patri prædilectus, vel propter sequentes eventus, quia ab ijs o magis fuit populi denominatio & ciuitatis, & terræ: sicut non sequitur quod Iudas, à quo dicuntur Iudæi, fuerit primogenitus Iacob. Vnde sequitur. [Cain ædificauit ciuitatem & vocauit eam nomine filij sui Enoch.] Enoch interpretatur dedicatio, & propter hoc sic eum vocauit, quia omnes operas suas & bona sua illi filio, sicut præaccepto dedicauit. Sed quæritur, Cùm magnus populus requiratur ad vnam ciuitatem, quemodo ita pauci potuerunt facere ciuitatem? Ad quod respondet Augustin. de ciuit. Dei l. 5. cap. 8. & 9. quod istud fuit post longum tempus coniunctionis Cain cum vxore, ita quod ex eius prole iam magnus numerus manauerat. Nec est mirum, quia Cain diu vixit, & suo tempore potuerunt filij eius multum multiplicari, sicut filij Israël per 400. annos sic fuerunt multiplicati, quod vix poterant numerari, sicut habetur in Exodo 12. Posito autem quod Enoch fuit suus primogenitus, tunc oportet dicere quod post Enoch generationem non ædificauit statim ciuitatem, quia tunc non erant nisi paucæ personæ: sed longè post eius generationem, & magnam suæ prolis multiplicationem. Item si quæritur, Quare non vocauit ciuitatem nomine suo, sed nomine filij sui? Potest esse ratio, quia ex maledictione Dei & infamia facti sui, scilicet homicidij, erat mundo odiosus, ne ex infamia eius redderetur ciuitas odiosa, & in posterum eius filij ex memoria facti essent opprobriosi. Item alia ratio potest esse, quia parentes sunt magis soliciti de filiis quàm de seipsis, ideò ciuitatem à filio denominauit & eam sibi deputauit, non enim filij parentibus debent thesaurizare, sed parentes filiis. 2. Cor. 12. Item si quæritur, Quare fecit ciuitatem? Respondet Iosephus, quod cupiditas & timor mouerunt eum. Dicit enim: Rapina & violentia opes congregans suas ad latrocinia inuitabat, non timens illos quos lædebat in ciuitate suos, obscuritatem collegit. [Genuit autem Enoch Irad.] Istæ personæ ibi ponuntur non quod inde certa mysteria vel facta excerpantur, sed vt sequentium generatio texatur. Nisi enim radices plantemus, ramos non colligimus secundum glosam. Ab illis autem Lamech descendit, de quo scriptura dicit, Qui accepit duas vxores.

[Hîc

Hîc agitur de hoc quod ſpectat ad concupiſcentiam carnis, & diuiditur in duas partes, quia primò agitur de Lamech coniugio, ſecundò de homicidio, ibi, [Dixitque Lamech vxoribus.] Ponitur ergo deſponſatio duarum vxorum. [Qui accepit, &c.] Et quia creditur quòd hoc fecit ex ſola carnis libidine, ſubiungit generationem filiorum. [Genuitque Adam, &c, Iabel.] Ille fuit pater habitantium in tentoriis, non ſicut milites ad impugnandum, vel obſidendum: ſed ſicut paſtores ad cuſtodiam gregum. Fuit enim ſingularis inuentor eorum quæ ſpectant ad officium paſtorale: & fortè inter cætera inuenit vſum tentoriorum quibus vtuntur paſtores, præcipuè in Oriente propter maximos calores, & propter frigus nocturnum. Dicitur autem inuentor iſtius artis propter iſta, non quia primus paſtor fuit, quia Abel fuit primus paſtor, ſicut ſuprà dictum eſt. Vnde Abel fuit paſtor & pater primus quantum ad officium: ſed quantum ad aptum modum & ſingularem, Lamech dicitur primus. [Nomen fratris eius Tubal ipſe fuit pater canentium cythara & organo,] id eſt magnus inuentor artis muſicæ, & muſicorum inſtrumentorum. Si autem legimus quod poſt diluuium longè iſta facta & inuenta ſunt Reſpondetur quod iſti inuenerunt, ſed traditio ab iſto & ſuis facta & etiam inſtrumenta in diluuio perierunt, ideo alij reuocauerunt. Multa enim inuenta à primis per obliuionem vel aliam cauſam petierunt, quorum ſimilia poſtmodum à poſteris ſunt inuenta. Nec oportet quod iſti fuerint etiam omninò primi, ſed ſufficit quod fuerint ſolemniores reſpectu illorum temporum, & quaſi conſummatores: ſicut Ariſtoteles dicitur pater Logicalium, & Priſcian. Grammaticalium, cum tamen plures Logici & Grammatici fuerint ante eos. Nota tamen quod Ioſephus dicit quod ars illa muſicorum ab iſto Tubal deſcendit. Et ſi opponitur quod diluuium iſta inſtrumenta muſica deſtruxit, Reſpondit quod Tubal in duabus columnis muſicam ſcripſit: in vna lapidea, quæ non diſſolueretur, in lateritia ex lateribus, quæ non conſumeretur incendio. Nam iſta duo iudicia Adam propheticè prædixerat ventura, ac ideo filij eius propinqui ſe contra ea muniebant. Et tunc poteſt ſolui quod leguntur alij inuentores iſtius artis poſt diluuium, quia non intelligitur quod inuenerunt primarium actum, & neceſſaria ad ſimplicem modum: ſed quòd inuenerunt aliquem ſingularem modum. Sed quæritur quomodo potuit iſte conſonantias muſicas inuenire? Ad hoc reſpondent aliqui Hiſtoriographi, quod à fratre ſuo malleatore fabricante, qui vocabatur Tubalcain, qui erat frater ſuus ex parte patris, ſed de alia matre ſicut infrà eodem dicitur: delectatus: namque iſte Tubal in ſono & conſonantia caſuali, & ſine arte facta ex ponderibus malleorum conſonantias proximiores quæ ex eis naſcuntur, excogitauit. Quam etiam inuentionem ſecundum Iſidorum libro 3. Græci attribuunt Pythagoræ, Quod poteſt eſſe, quia Græci ignorabant iſtam artem, ideo eam prius non fuiſſe putabant. Sicut aliquis vadens ad terram alienam, multa de terra ſua poſſet fingere & inuenire apud illos qui alia non vidiſſent. Sicut etiam aliqui fingunt ſe componere libros, accipientes libros antiquorum ignotorum & propalantes, & modica immutatione facta ſibi aſcribentes. Cytharæ forma in principio ſimilis fuiſſe traditur pectori humano, quia vt vox à pectore: ita ex ipſa cantus eduntur, & propter hoc ſic vocatur. Nam pectus in lingua Dorica, cythara dicitur. Hoc dicit Iſidorus libro ethy. 3. capit. 33. vel dicitur cythara, quaſi iteratione percuſſa. Organum generale nomen eſt omnium inſtrumentorum muſicorum ſecundum Iſidorum ethymol. libro 3. capit. 22. Et hoc dicit etiam Papias, & dicitur ab orge quod eſt colere quia ſolebant his vti ad cultum Dei, [Sella quoque genuit Tubal cain, qui fuit malleator.] De hoc dicit Ioſephus quod ferrariam artem primus inuenit, res bellicas decenter exercuit, ſculpturas etiam in metaris in libidinem oculorum fabricauit. Ex quo ſumitur triplex huius neceſſitas, artis, ſcilicet, malleatoriæ neceſſitas, quantum ad vſum ferri pro humano victu, ſiue ad colendum terras, ſiue ad iungendum domos ligneas. Item alius finis eſt defenſio ab inimicis in rebus bellicis, quæ fit cum inſtrumentis ferreis. Tertius finis eſt voluptas ex ſculpturis. Si quæritur quomodo iſtam artem inuenire potuit? dicitur quod cùm ſuccendiſſent frutices in paſcuis venæ metallorum in mineris fluebant in riuulos, & fluebant laminæ de illis in aliquibus locis ſtantes & conſtrictæ poſt receſſum ignis figuras locorum referebant. Et ex hoc cœpit excogitare quod metalla poterant diuerſas configurationes accipere, & per liquefactionem & productionem vnde ſequitur, [Et faber in cuncta opera æris & ferri. Soror verò Tubal-Cain Noëma.] Hæc autem dicitur artem texturæ inueniſſe. Sed quomodo iſtam artem cogitauit, poteſt quæri, & dicitur quod ex operibus quorundam animalium ſolertia hominum potuit inſtrui, poſt peccatum propter ſubtilitatem naturæ. Et potuit iſta Noëma inſtrui ad texendum, quemadmodum ex mirabili operatione apum poſſunt architecti inſtrui ad domificandum. Sed quæritur an habere plures vxores fuerit peccatum? videtur quod non, cùm legamus ſanctos patres plures habuiſſe vxores, ſicut legitur infrà. 29. de Iacob & Moyſe, Dauid, & cæteris. Igitur non peccauit Lamech. Contrarium tamen videtur per gloſam quæ dicit quod Lamech primus contra naturam & contra morem adulterium commiſit. Dicitur quod Lamech peccauit duplici de cauſſa: Tum quia fecit contra naturam, hoc eſt contra ius naturale, & etiam contra conſuetudinem, Ius enim naturale dicit vnum eſſe vnius. Peccauit etiam contra bonos mores, quia contra temperantiam & moderantiam, Ex incontinentia enim immoderata plures vxores habuit. Quod autem opponitur de ſanctis patribus, dicitur quod cum ipſis fuit diſpenſatum, & hoc propter multiplicationem hominum ad diuinum cultum, in quo informabant eos ſancti patres: vnde ſancti patres non vtebantur eis incontinenter, ſed caſtè, prolis, ſcilicet, intentione, ideo cum ipſis fuit diſpenſatum. Item non peccabant ſancti patres habendo plures vxores ex ſecunda ratione, quam aſſignauimus in peccato Lamech, nam iſtud fuit tunc in conſuetudinem tractum. Si autem opponitur quod non poteſt fieri contra ius naturale, nec in eo diſpenſari. Dicitur quod aliquid poteſt eſſe contra ius naturale dupliciter: vel quia eſt malum ſecundum ſe, hoc eſt quod nullo modo & nulla cauſa poteſt bene fieri, vt fornicari, mentiri, & illud nunquam non poteſt eſſe peccatum, nec Deus poſſet ibi diſpenſare, quia ſic faceret contra ſuam bonitatem cùm includant in ſe eſſentialem malitiam: Aliud eſt contra ius naturale, vel contra dictamen rationis, non quia eſt malum ſecundum ſe, vel quod contineat eſſentialem malitiam agentis, vel inordinationem, ſicut dictum eſt de fornicatione & mendacio, ſed in ſe continet aliquod malum naturæ particularis, ad quod ſi moueatur aliquid, peccat contra naturam particularem. Tamen quia frequenter malum naturæ particularis accipitur, vt bonum reſpectu mali

communis, ideo vt malum commune vitetur, istud malum exercetur, & tunc non habet rationem mali, sed boni, sicut occidere, vel occisio hominis mala est respectu naturæ particularis, tamen vbi saluatur iustitia communis optima est. Et in talibus quæ sic se habent Deus potest dispensare, & sic etiam ratio & ἐπιείκεια aliquando dispensat in nonnullis rebus cum iudicibus, & inter talia est habere plures vxores, vel bigamia, qua quamuis non sit ibi tanta conformitas mutuæ societatis, sicut quando est vna vnius, nec tanta occasio pacis in familia, nec ita perfecta educatio prolis respectu vtriusque parentis: tamen quia ista recompensantur vel recompensabantur in bono maiori, scilicet, in promotione cultus diuini, ideo potuit ibi dispensari. [Dixitque Lamech vxoribus suis Adæ & Sellæ. Audite vocem meam vxores Lamech, auscultate sermonem meum, quoniam occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in liuore meo,] vbi Lamech coniugi describit suum homicidium, & excitat ad attendendum, dicens, [Audite. &c.] Sic enim loquuntur grandæui quando volunt attendi & reuerentur audiri. Sunt enim communiter in sensu præsumptuosi, & se reputant propter experientiam longam temporis: & alios contemnunt propter inexperientiam. Item se reputant propter quandam naturalem maturitatem, quia sunt in eis magis sedatæ passiones quæ sequuntur calorem naturalem, sicut intemperantia, & ira. Et signanter prouocat vxores ad audiendum, quia communiter mulieres sunt ad loquendum promptæ, & ad audiendum sunt graues propter animi maiorem leuitatem, & propter instrumenti maiorem mobilitatem: quod accidit propter eius raritatem & subtilitatem, [Quoniam occidi, &c.] Hic confitetur culpam suam, [In vulnus meum,] id est, in vulnus quod illi intulit, [Et adolescentiam in liuore meo,] id est, per plagas liuentes, quas sibi intuli vel [in liuore meo,] id est, in grandi ira mea, quæ vultum & labia pallescere facit. Et quamuis ad idem possit referri vtrumque cum dicit, [occidit virum,] & tamen dicit, [adolescentulum.] tamen ad diuersa secundum communiter loquentes refertur. Et dicit Magister historiarum quod per virum intelligit Cain, propter hoc quod sequitur: [Septuplum vltio dabitur de Cain.] Est vna opinio quæ ponitur in glosa quæ dicit, quod Lamech præ senectute caligauerant oculi, & ibat ad venationem pro recreatione, & vsu pellium, & directus à iuuene ductore misit sagittam quasi ad feram, & occidit Cain inter vepres latentem. Tunc iratus verberauit iuuenem ductorem, sciens quod ille qui occideret Cain septuplo puniretur per sententiam à Deo latam supra eodem cap. Istam sententiam reputant aliqui fabulosam, nec videtur mihi quod possit haberi per literam, nec quod occiderit Cain, nec quod occiderit ductorem suum, nam litera non dicit, nisi quod occiderit virum & adolescentulum, & hoc verum fuit. Nam homo fuit carnalis & voluptuosus, ideo ad fouendum delitias suas, & diuitias per quas suam voluptatem seruabat: aliquos potuit occidere, & hoc erat notorium. Et quia vxores suæ habebant eum odio, vt possent inuenire colorem occidendi eum, sicut, reum morte, ideo vt istum colorem tollat, allegat sic partim secundum rationem, partim secundum fictam adinuentionem procedens. Quod enim dixit pluries debere puniri occisores Lamech quam Cain, videtur rationabile, nam ille commisit fratricidium, iste autem simplex homicidium: ille occidit hominem Deo acceptum, iste hominem communem vel communes homines. Ille à Deo correptus & præmonitus non destitit: iste autem non legitur aliquam diuinam admonitionem recepisse specialiter, ideo videtur quod plus debuit puniri, ac ideo concludit & arguit: Si Cain plus peccauit quam ego, occidendo virum & adolescentulum: Igitur si ille punitur septuplo qui occidit Cain, plus ergo punietur qui occiderit Lamech. Et satisfacit apparenti ratione. Quod autem addit dicens: [Septuplo vltio dabitur de Cain, de Lamech verò septuagesies septies.] Ad timorem mulierum fuit ficta adinuentio. Vel etiam accipitur determinatum pro indeterminato, & sic sensus est, [septuagesies septies,] id est, longè plus. Sicut in Euangelio dicitur Petro quærenti quoties dimitteret fratri peccanti, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Item quantum ad modum quem narrant, non videtur illud verisimile: nam isto modo Lamech fuisset excusabilis, ex quo inuitus fecisset. Item non est dubium, quin Cain qui erat pater primus omnium de terra illa, haberetur in magna reuerentia. Nec apparet verisimile quòd lateret solus inter fruteta, sicut vna fera. Neque obstat quod dicitur, [Vagus erat & profugus super terram.] Nam hoc non fuit sibi dictum quasi non esset in magnis honoribus, vt potè quia ædificauit ciuitatem, sed hoc fuit dictum eò quòd ex sententia Dei amisit domum paternam, & terram natiuam, & iuit ad aliam, quam longo tempore quæsiuit, & pro qua antequam staret multum discurrit. [Cognouit quoque adhuc Adam vxorem suam, & peperit filium, vocauitque nomen eius Seth.] Determinata generatione reproborum, describitur generatio electorum, sicut Seth & suorum, filiorum, nominauit eum, & secundum morem communem & secundum modum sanctorum, & ponit nominationis rationem & motiuum, & totum reducit ad generationem diuinam. Seth enim interpretatur resurrectio, vel positio, quia quasi Abel in isto iusto filio resurrexit, quia quamuis alios post mortem eius genuisset, tamen similes in bonitate non erant. Iste autem fuit similis in bonitate, ideo Abel reputauerunt in isto suscitatum. [Sed & Seth natus est filius quem vocauit Enos.] Ponit autem generationem Seth, & eius nominationem, quia vocauit eum Enos, & ponitur istius nominis ratio. [Iste cœpit inuocare nomen Domini.] Enos enim interpretatur inuocatio. De hoc autem dubitatur quomodo cœperit inuocare nomen Domini. Nam sic ostenditur Ecclesia incœpisse sub eo vel ab eo. Ad quod tamen opponitur de Adam, de Abel qui omnes boni fuerunt. Dicitur quod non incœperit diuinum cultum, sed quod inuenit aliquem modum singularem colendi vel orandi Deum. Vnde Ecclesia incœpit ab Abel, non ab Adam, quia Ecclesia fuit semper continua, & semper in ea fuerunt aliqui iusti. Si verò ab Adam incœpisset Ecclesia, fuisset discontinuata, quia cùm peccauerunt parentes primi, nullus iustus fuit.

CAPVT V.

HIc est liber generationis Adam, &c.] Hic ponitur primò creationis hominis recapitulatio, secundò describitur eiusdem bona generatio, ibi, [Vixit autem Adam centum triginta annis.] Ponit autem creationem, & quantum ad hominis animam, & quantum ad corpus.] Hic est liber generationis Adæ.] Ponitur autem hic titulus liber generationis Adam, quia iste liber est vetus testamentum, vel primus liber veteris testamenti. Nam Adam fuit vetus homo: sicut titulus primi libri noui testamenti ponitur generatio noui hominis, scilicet Christi, vnde sicut hic dicitur, [Hic est liber

Liber generationis Adam.] Ita dicitur Mat. 1. Liber generationis Iesu Christi. [In die qua creauit Deus hominem.] Per hoc autem quod dicitur in die, videtur falsum esse dicere quod Adam & Eua non fuerunt vna die formati: nam hic dicitur quod in vna die fuerunt creati. Tamen potest responderi quod istud dicitur secundum intentionem scripturæ, quæ productionē mulieris post septimum diem quietis recitat expositiuè. Et quod dies accipitur hic pro toto tempore creationis ipsorum, sicut suprà, vbi dicitur, Istæ sunt generationes cœli & terræ, in die quo fecit Dominus cœlum & terram. Et nota quod Adam accipitur pro homine singulari, quando dicitur, Hic est liber generationis Adam: nam generationes mulierum scripturæ non recitant, tamen quando sequitur posteà. [Et vocauit nomen eorum.] Accipitur Adam pro homine communiter: nam Adam idem est quod homo, ambo autem erant homines ab humo dicti, sed per quandam excellentiam vir sibi retinet nomen, & mulieri imposuit nomen speciale. [Ad imaginem & similitudinem suam fecit hominem.] Homo accipitur hic sicut cum dicitur. Homo est animal rationale mortale. Per hoc autem quod dicit ad imaginem; notat conformitatem, in essentia, per similitudinem, verò conformitatem in gratia. Et ex hoc concluditur quod & Deus fecit hominem secundum animam, quia secundum illam habet similitudinem & imaginem Dei. Nec tantum secundum animam, sed & secundum corpus, in quo est distinctio sexus: vnde sequitur, [Masculum & fœminam creauit eos.] Ita quod illud plurale (eos) diuiditur vt singulæ partes subiecti singulis partibus prædicati referantur, quia Adam fecit masculum, Euam fœminam: Sicut si diceremus, Socrates & Plato habent duas animas, oporte: quod ad veritatem propositionis prædicatum diuidatur, & singulæ partes subiecti singulis partibus prædicati referantur: diuidendo duas animas in vnam, & dicendo: Socrates habet vnam animam & Plato habet vnam animam. [Et benedixit illis.] Nam non tantum dedit vim existendi in se, sed se multiplicandi in speciem. [Vixit autem Adam centum triginta annis, & genuit filium, &c.] Et diuiditur in multas partes: Nam ponit multorum generationes, & de quolibet tria facit: ponit tēpus quod fluxit in vita sua antequā generaret, & tēpus generationis, & tēpus mortis. Si quæritur, Quare tātū tēpus interposuit Adā ad propagationē filiorū post mortē Abel? Dicunt aliqui, quod non interrūpit actū generationis, sed generationes nō recitantur quæ non pertinebant ad Christū: vel etiā potest dici quod generationes istæ ponuntur ad existimandum ætatem mundi & decursum. Per generationes autem aliorum à Seth nihil profecisset decursus, quia tota aliorum posteritas & Cain, & aliorum fuit per diluuium abolita, & solum stetit generatio Seth in Noë, & sua posteritate. Vnde patet friuolum esse quod dicitur à quibusdam, quod Eua propter desolationem de morte Abel continentiam vouit, & quod Deus in voto suo dispensauit propter multiplicationem generis humani: & hoc videtur dicere Methodius, & Strabus. Istud autem reputo friuolum, quia habuerunt de multiplicanda prole præceptum, nec est verisimile quod essent huius transgressores mandati, nec de hoc à scriptura notantur. [Et genuit filium ad imaginem & similitudinem suam.] Non dicit ad imaginem Dei, sed suam. Nam imago Dei viui erat in homine deturpata, ita quod non debebat dici diuina cum careret suo formali, scilicet eleuato actu contemplationis Dei, & proprius sic dicitur, scilicet respectu obiecti diuini. Similitudo autem ex toto erat deleta, quia similitudo attenditur quantum ad gratuita: & posteritas Adæ concipitur in carentia gratiæ & originalis iustitiæ: Et ideo dicitur genitus ad imaginem & similitudinem primorum parentum, quia similis in natura ab eis etiam culpabiliter infectus processit. Notare autem debes secundum Hieronymum, in Hebraicis quæstionibus, quod vsque ad diluuium in generationibus hominum antequam generent filios suos, septuaginta Interpretes plus ponunt centum annos quam ponunt Hebræi. Sicut verbi gratia: vbi habemus de Adam quod vixit centum triginta annis, ipsi habent ducentos triginta annos, & sic de aliis. Postquam autem genuerunt de ætate sua, tantùm auferunt quod secūdum vtramque litteram in ætate eadem mortui sunt: quod vnde processit, nescio, nisi ex vitio scriptorum, & quod sit verius, Hieronymus non asserit. Sed hîc solet quæri de hoc quod hîc dicitur, quod iam in ætate magna generabant quomodo tantum expectabant. Et vt de Adam taceamus de quo constat quod anteà fuit centum triginta annorum, quum genuit Abel. de Enos quæramus qui dicitur fuisse nonaginta annorum quando genuit Cainam. Non enim videtur verisimile quod tantam ætatem ad contrahendum expectarent, cùm videamus in nobis qui sumus natura debiliores, quod citius homines generant, & non tantum expectant. Secundum Augustinum 15. de ciuit. Dei cap. 12. respondit quidam qui vocabatur Plinius secundus, cum commemorasset scriptum esse quosdam vixisse centum quinquaginta annis, alios trecentis, alios quadringentis, alios nongentis, & similiter, tanto tempore expectasse ad generandum, dixit hoc contigisse ex varietate annorum vel differenti sumptione. Quidam enim æstatem & hyemem pro duobus annis ponebant: Alii quatuor anni tēpora ponebant pro quatuor annis: Alii vnū mēsem lunarem pro vno anno. Alii autem dicunt quod anni illi de quibus hîc loquitur, sunt tales anni, quod illorum decem faciunt vnum annum nostrum, ita quod centum anni illorum sunt decem anni nostri, ita quod ille qui vixit nongentis annis de illis annis, vixit nonaginta de nostris. Istud autem probat Augustinus ibidem impossibile. Nam hîc dicitur quod Enos nonaginta annorum genuit Cainam, nonaginta autem de illis sunt nouem de nostris: igitur nouem annorum genuisset, quod nullus diceret. Item Cainam genuisset septimo anno, quia septuaginta annos habebat quando generauit. Istud autem à nullo diceretur, & propter hoc credo quod intelligit de communibus annis. Inconueniens enim esset, quod in causa necessaria, scilicet generationum descriptione, in qua ætas mundi probatur, & ex qua multæ prophetiæ & multarum scripturarum veritates & expositiones dependent: positum esset aliquid ita malignum, nisi esset alicubi expositum. Et quod obiicitur quomodo ista starent diu antequam accederent ad propagandum sicut hic videtur innui? Respondet Augustinus 15. de ciuitate Dei, cap. 15. quod tantò fuit serior & tardior proportione pubertas, quantò vitæ totius tunc erat maior annositas. Aut quod magis video esse credibile, non hic primogeniti commemorati sunt, sed illi quos successionis ordo poscebat, vt veniretur ad Noë & Abraham, & ad certos alios articulos temporum. Quod probat per exemplum genealogiæ Christi à Matthæo descriptæ, vbi primò dicitur, Abraham genuit Isaac, & reliquit Ismaël primogenitum. Deinde dicit, Isaac genuit Iacob, qui non fuit primogenitus, & sic quasi de omnibus, saltem de multis. Eos enim in ordine generationis posuit per quos ad Dauid & ad Christum perueniret. Potuit ergo esse quòd plures antè genuissent, sed de istis loquitur quorum generatio ad Christum pertinet, & à quibus Christus descendit. Si autem quæritur, vtrum viuebant ita diu naturaliter vel miraculosè? Dicunt aliqui, quod humanum genus, quia tunc re-

cens erat, plus habuit vigoris & durabilitatis, & quod per ſucceſſum temporum ille vigor deficiebat. Sed contra hoc arguitur, quia tempore Moyſi, & citra vita hominum ſatis cucurrit vniformiter, & Dauid dicit, dies noſtri ſeptuaginta anni. Vnde quibuſdam videtur quod Deus naturam antiquorum vigorauerit propter neceſſitatem humanæ propagationis & primariæ fundationis & inſtructionis humani generis, ac ideò à multiplicatione ſufficienti facta, ſicut à tempore Moyſi ſatis cucurrit vniformiter. Dant autem ſignum huius in Moyſe & Caleph, quia enim vita Moyſi erat populo regendo neceſſaria, propter hoc in fine Deuteronomij dicitur quod Moyſes centum annorum & viginti erat quando mortuus eſt, nec caligauit oculus eius, neque dentes eius ſunt moti. De Caleph verò quia conſtantia eius erat populo vtilis, dicitur Ioſue 14. Conceſſit mihi Dominus vitam ſicut pollicitus eſt, octoginta quinque annorum ſum, ſic valens vt valebam tempore quo ad explorandum terram miſſus ſum. [Vixit Mathuſalem centum octoginta ſeptem annis, &c.] Atque hic genuit Noë, qui vixit ſexcentis annis, & tunc fuit diluuium, & poſt vixit trecentis quinquaginta annis, & ita fuit nongentorum quinquaginta annorum quando fuit mortuus, ſicut infrà nono dicitur, & ſic Mathuſalem fuit mortuus, in anno in quo fuit diluuium. Nam Mathuſalem tempore ſuæ mortis fuit nongentorum ſexaginta nouem annorum. Centum enim & octoginta ſeptem quibus vixit Mathuſalem antequam genuit Lamech, & centum octoginta duo quibus vixit Lamech antequam genuit Noë, & ſunt trecenti ſexaginta nouem, quibus additi ſexcenti anni ipſius Noë, quos habuit tempore diluuij, faciunt nongentos ſexaginta nouem, quæ fuit ætas Mathuſalem tempore ſuæ mortis, ſecundum omnes tranſlationes. Vnde ſic patet quod in anno diluuij fuit mortuus, vt patet ex litera iſta, quæ eſt eadem cum Hebreo, ſecundum quod dicit Hieronymus in Hebraicis quæſtionibus, qui dicit quod iſtam literam inuenit etiam in Bibliis Samaritanorum, & ea ſoluit illam quæſtionem & perplexitatem quam mouet Auguſtinus 15. de ciuitate Dei, capite vndecimo, & Hieronymus ſuper iiſdem verbis mouet eam in Hebraicis quæſtionibus, & dicunt quod eſt quæſtio famoſiſſima, & ſecundum literam ſeptuaginta Interpretum, videtur haberi aliquid contra ſcripturam quæ dicit, quod omnes mortui ſunt exceptis octo animabus quæ fuerunt in arca Noë, inter quas non dinumeratur Mathuſalem. Quod autem ſic ſequatur probant per literam 70. Dicit enim litera eorum, quia Mathuſalem priuſquam genuit Lamech fuit centum & ſexaginta ſeptem annorum. Lamech autem quando genuit Noë fuit centum octoginta octo annorum, qui ſimul iuncti cum annis Mathuſalem, quos habebat quando genuit Lamech, faciunt annos trecentos quinquaginta quinque. His additi ſexcenti anni quos habuit Noë ante diluuium, faciunt nongentos quinquaginta quinque annos; Mathuſalem autem vixit nongentos ſexaginta nouem annos, igitur poſt diluuium vixit quinque & nouem annis, id eſt, quatuordecim annis. Ex iſtis moti quidam, ſecundum quod refert Auguſtinus ibidem, aiunt, quod ad tempus fuit cum Enoch patre ſuo in Paradiſo terreſtri, ad quem diluuium non aſcendit. Quem modum non approbat Auguſtinus, imò dicit quod certum eſt Mathuſalem non vixiſſe poſt diluuium: vnde ſecundum Hieronymum videtur quod litera noſtra ſit melior quæ tollit perplexitatem iſtam. Nec ex hoc ſequitur quod ſeptuaginta dixerunt falſum vel mendacium, ſed forte fuit vitium ſcriptorum. Quæritur de Enoch, de quo hic dicitur, [Ambulauitque cum Deo, & non apparuit, quia tulit eum Deus.] Quò tulerit eum, & vtrum

A viuum vel mortuum, non apparet clarè ex iſta litera, tamen videtur quod tulit eum Deus mortuum. Nam hic dicitur, Facti ſunt omnes dies eius trecenti ſexagintaquinque anni. Igitur videtur quodpoſt non vixit. Sed iſtud poteſt exponi, & exponitur verè de annis quibus vixit ante ſuam tranſlationem. Et quamuis non habemus quod fuit tranſlatus clarè ex iſta litera: tamen ſatis innuitur & efficaciter probatur ex multis. Primò ex hoc quod non dicit quod eſt mortuus, ſicut dicitur de aliis, quod tamen faceret ſi ita fuiſſet. Apparet etiam ex alia ſcriptura, Eccleſia. 44. dicitur. Enoch placuit Deo, & tranſlatus eſt in Paradiſum. Et ad Hebræos 11. dicitur: Fide Enoch tranſlatus eſt ne videret mortem, & non inueniebatur, quia tranſtulit eum Dominus. Vnde quamuis hoc loco ſcriptura, quæ ſtudet
B breuitati, non hoc exprimat ita clarè, tamen ex iſtis aliis ſcripturis patet clariſſimè, & iſti habuerunt hoc à Spiritu ſancto, & ab aliis qui ab illo tempore hoc reliquerunt in ſcriptis. Si autem quæritur quare fuit tranſlatus? Poteſt dici quod ſicut iudicia Dei occulta non ſunt temerè aut præſumptuoſe diſcutienda, ſed potius veneranda & metuenda, ſic eius arcana opera & conſilia non ſunt curioſe aut præſumptuoſe perſcrutanda, ſed fideliter magnificanda, & ſobriè ſpeculanda. Ratio tamen aliqua poteſt poni de ipſo & Helia conſimilis. Secundum enim teſtimonium Chriſti & Malachiæ Prophetæ Helias fuit reſeruatus vt in fine ſeculi
C filios Iſraël conuerteret. Item ad confirmandam fidem, & fortem & grandem æſtimationem magnalium illius temporis vltimi. Et propter hoc duo erant maximi ſui temporis & ſuæ ætatis, ætatis dico mundi. Nam Enoch fuit maximus ante legem, & Propheta ſecundum quod dicit Iudas in canonica ſua, & de iudicio prophetauit, propterea ad iſtud tempus reſeruatus fuit. Helias autem fuit maximus Propheta poſt legem & maximus iuſtitiæ zelator. Ideo debet eſſe iudicij (in quo fiet plena iuſtitia) teſtis. Vterque enim fuit circa tempus grandis iudicij, ſicut Enoch circa tempus diluuij, Helias circa tempus magnæ perſecutionis, nam tunc fuit magna interfectio Prophetarum ab ipſa Ieſabel 3. Reg. 8. Inſtetit etiam captiuitas decem tribuum. Item iſti duo Prophetæ ſicut patres & quædam capita Prophetarum, ideo conuenienter reſeruantur in
D teſtes illius temporis, in quo de vniuerſo orbe in gentibus & Iudæis neceſſe erit dare ſingulare teſtimonium de Chriſto & imminentis iudicij dare ſigna, & reducere diſperſa in vnum, ita quod ex Gentibus & Iudæis fiet vnum ouile. Si autem quæritur vnde viuunt? Dicitur quod de lignis Paradiſi quæ ſunt optimè proportionata pro complexione humana quantum ad ſuam qualitatem abſolutam, & cùm hoc habent vim diuinam ſibi tanquam ſacramentaliter aſſiſtentem, materiam eorum conſeruantem: ſicut in ſtatu innocentiæ fuiſſet. [Vocauitque nomen eius Noë, dicens. Iſte conſolabitur nos ab operibus manuum noſtrarum in terra cui maledixit Dominus.] Noë enim interpretatur requies, & prophetice, nomen iſtud ſuſcepit, nam per ipſum facta eſt humani generis reparatio, quia
E ab iſto totum genus humanum defluxit. Vnde ipſe eſt vniuerſalis pater omnium poſteriorum ſicut Adam reſpectu omniũ ſimpliciter. Vel alia ratione dicitur vel prophetatur quod conſolaretur nos, quia prædicabat diluuium imminere ad pœnam malorum & ad ſolatium bonorum. Vel quia ipſe bonus & iuſtus ſolatium erat inter malos ſuis parentibus. [In terra cui maledixit Dominus.] Non quantum ad ſuam eſſentiam, ſed quantum ad laborioſam hominis habitationem, & ſic terminatur generatio primę ætatis quę continet nouem generationes.

CAPVT,

CAPVT VI.

NOë igitur cum quingentorum esset annorum,] Hic agitur de generatione secundæ ætatis, in qua stipes est Noë, sicut in prima stipes est Adam, Et primò agitur de stipite, secundò de generationis successione, ibi, [Hæ sunt generationes filiorum Noë,] De statu ante diluuium infrà agitur septimo. [Dixit dominus ad eum,] De statu post diluuium infrà octauo circa finem, [Mense secundo septima die mensis.] Item primò exprimitur hominum culpa, secundò taxatur pœna, ibi eodem: [Corrupta est terra coram Deo.] Tertiò executioni mandatur sententia ibi, [Fac tibi arcam.] Primò ponit hominum communem malitiam. Secundò ipsius Noë innocentiam vel iustitiam ibi, [Noë verò inuenit gratiam coram domino.] Item primò quæruntur quædam præambula. Secundò infertur hominum malitia vt Deo abominabilis & odiosa, [videns autem Deus, &c.] Dicit igitur, [Noë verò, &c. Non est intelligendum præcisè, quod genuerit ipsos directè post quingentesimum annum statim, quia nec omnes simul generauit, nec in tam breui tempore, quia non legimus quod bigamus fuerit, ideo oportuit quod vnius generatio expectaret alterius natiuitatem propter vteri grauitatem. Infrà etiam 11. dicitur quod Seth centum annorum erat biennio post diluuium, Cùm igitur in diluuio erat sexcentorum annorum, videtur quod non fuerit genitus quando Noë habuit quingentos annos præcisè: sed duobus annis post. Infrà etiam 11. dicitur quod Cain fuit minor quàm Seth, ex hoc colligitur quod fuerint geniti circa illud tempus quo habuit Noë quingentos annos, scilicet, aliquantulum post. Aliqui dicunt quod ex ista litera colligitur quod Noë fuit magnæ continentiæ: qui ita diu vixit generationi non vacans: Tamen ex hoc non sequitur apertè, quia fortè plures habuit, quorum generatiò tacetur, vel fortè erant mortui, ideo non ponuntur, quia ipsi nihil egerunt ad reparationem generis humani, sed isti tres tantum. [Cumque cœpissent homines multiplicari super terram,] Quæritur quod intelligit per filios Dei? Dicendum quod sicut tota generatio Sarracenorum vel schismaticorum segregata est à generatione bonorum Christianorum, sic tota generatio Cain erat tunc segregata à generatione Seth. Et hi vocantur hîc filij Dei, alij vero vocantur filij hominum. Et probabiliter creditur quod ab Adam & Seth & cæteris patribus sanctis fuerunt filij prohibiti coniugaliter commiscri cum filiis vel filiabus populi Cain, sicut sunt modò prohibiti per ecclesiam nubere Saracenis: vnde ex hoc præcipuè appâret pœna sceleris sui, quia non fuit dignus quod aliquis de filiis suis ad generationẽ saluatoris aliqualiter pertineret, nec quod generatio eius vltra diluuium procederet. Eo tempore autem de quo loquimur modò contra prohibitionem parentum concupiscentia victi, commixti sunt filij bonæ generationis, filiabus malæ generationis, & econtrà, non attendentes nisi solam speciem corporalis pulchritudinis & suæ carnalis voluptatis [Dixitque Deus, non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est,] Ostenditur debitus ordo iudicij. Debet enim fieri admonitio, & deinde grauiora agentibus etiam damnatio, Et secundum hoc ponitur ibi, [vagantes autem erant, &c. Dixitque Deus.] Quæritur per quem istud prædicari fecit, vel si per seipsum omnibus dixit. Dicitur quod non decuit, quod per se omnibus diceret, cum iam genus humanum esset multiplicatum, sed decuit quod alicui insinuauit, quod omnibus istud reuelaret, & sic fecit quia reuelauit Noë, & per Noë aliis prædicauit, sicut patet 2. Pet. 2. vbi sic dicit. Et originali mundo non pepercit, sed octauum Noë iustitiæ præconem custodiuit, diluuium mundo impiorum inducens. Et continet duo hæc prædicatio. [Non permanebit, &c.] affectum, scilicet misericordiæ, & commutationem iustitiæ. Primum, ibi, [Non permanebit spiritus meus,] id est indignatio mea quasi dicat irremediabiliter non indignabor sicut feci angelo peccanti. Et reddidit rationem, [quia caro est,] id est, quia fragilis est vnde videtur reddere rationem irremediabilitatis peccati angeli, & reparabilitatis peccati hominis, quia homo peccauit ex infirmitate, angelus autem ex malitia. Tamen non loquitur hic de peccato primorum parentum, sed de peccato posteriorum. Nam Adam non peccauit ex infirmitate, quia ea prorsus caruit. Posteri autem peccant ex fragilitate & fomite carnis infectæ, propter quod magis excusantur. Posset tamen dici, quod peccatum primorum parentum fuit ex fragilitate respectu peccati angeli. Nam homo compositus ex anima & corpore, ex eo ipso quod est vnitus spiritus suus corpori, magis potest passionari multis passionibus, & compati corpori, & ideo plures habent homines occasiones peccandi quam angeli, cùm possint moueri appetibilibus duorum generum, scilicet, spiritualibus & corporalibus, angelus autem non mouetur corporali pulchritudine, neque dulcedine sicut homo. Sicut patet quando Eua peccauit, dicitur 3. Gen. quod vidit lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue. Secundum Hieronymum in hebraicis quæstionibus litera est hæc, Non iudicabit spiritus meus homines in sempiternum, quia caro sunt, id est, quia fragilis est in homine conditio, Non eos ad æternos cruciatus seruabo, sed hic illis restituam quod merentur. Ergo non seueritatem vt in nostris codicibus legitur, sed clementiam Dei sonat, dum peccator hic pro suo scelere visitatur, vnde videtur literam nostram intellexisse Spiritus meus, id est, dilectio mea, vel, voluntas mea: vel sic, spiritus meus, id est, anima rationalis quæ est à me creata, non permanebit in homine in æternum, id est, diu vel ita longo tempore sicut solet. Et isti sensui concordat quod consequenter subiungitur. [Eruntque dies illius centum viginti anni,] quasi dicat, vsque modò diu satis vixerunt per meam prouidentiam & specialem gratiam, sed de cætero non viuent communiter vltra centum viginti annos. Quæ sententia fuit satis obseruata. Nam & à tempore Abrahæ sancti homines ad communem ætatem erant reducti: vnde mirum fuit quod Sara octoginta annorum peperit, & Abraham non pauciorum quam centum annorum generauit. Quamuis autem iste sensus multum videatur literæ consonus, tamen Hieronymus & Augustinus istum sensum abiiciunt. Hieronymus in hebraicis quæstionibus & Aug. 15. de ciui Dei cap. 24. vnde dicunt sic, Non humana vita (vt errant multi) in centum viginti annos est contracta, quia post diluuiũ plures leguntur per ampliores annos vixisse: & intendunt quod velit dicere in illa litera, [Eruntque dies illius centum viginti anni.] Quod expectaret eos vsque ad centum viginti annos ad pœnitentiam, & tunc misericorditer eis inferret temporalem pœnam. Tamẽ contra istam expositionem est vna ratio, Nam istud fuit dictum postquam Noë habuit quingentos annos, sicut in eodem capite supra dicitur. Infrà autem diluuiũ à tempore illo non fluxerant, nisi centum anni, quia diluuium fuit factum Noë existente sexcentorum annorum. Ad hoc respondet Hieronymus in hebraicis quæstionibus quod propter eorum malitiam, ad quam omni die attendebant, fuit ille terminus abbreuiatus. Secundum Augustinum verbum istud fuit dictum Noë antequam haberet quingentos annos per vigintiannos,

& sic soluitur perplexitas. [Gentes autem erant super terram in diebus illis.] Postquam posuit culpam hominum simplicem, hic ponit culpæ dictæ aggrauationem, ad hoc quod probetur Deus inferre iustam iſtius punitionem. Et ij de quibus loquitur, habebant peccatum innocentiæ, & peccatum superbiæ, & exemplum malitiæ. Incontinentiam ostendit per ingressum filiorum Dei ad filios hominum, Superbiam ponit cùm dicit, [potentes à seculo.] Scandalizantem malitiam, patentem & apertam, cùm dicit, [viri famosi.] Quæritur quid intelligitur per istos Gigantes ? Isidorus libr. ethymologiarum 11. cap. 3. dicit quod gigantes dicuntur quasi terræ terrigenæ, id est, geniti à terra, quasi terra eos sua maxima mole formarit vel produxerit, non determinata hominis vis generatiua. Nam videtur quod ad hoc non extendat se vis à patre decisa, quod posset ita excessiuè & improportionaliter extendere materiam seminalem, ideo dicuntur à vulgo non ab hominibus propagati, sed à terra geniti. Alij dicunt, & sic Augustinus de ciuitate Dei, libro. 15. cap. 23. quod Gigantes sunt homines statura maximi, viribus fortissimi, & voluntate pessimi & crudelissimi : vnde Baruch. 3. Ibi fuerunt Gigantes viri nominati, illi qui fuerunt ab initio statura magna cientes bellum : vnde & à Symmacho vocantur violenti. In hebræo autem habetur cadentes. Refert autem Augustinus in loco prædicto hos Gigantes primò fuisse angelos, non bonos, sed malos, ex quorum commixtione cùm fœminis sunt postmodum alij Gigantes homines nati, qui fuerunt potentes in viribus, famosi in malitia, & crudelitate & fœuitia. Et si aliqui sint qui hoc non credant, ipse dicit, quod fama est, multique audisse confirmant Syluanos & Faunos, mulieribus sæpè improbos extitisse, ac earum appetisse & peregisse concubitum, vnde & hoc negare, ait, impudentiæ videtur. Modus autem quo id faciunt satis facile potest intelligi, Nam substantiæ spirituales hoc non faciunt nec facere possunt, nisi in assumptis corporibus, nec etiam in talibus per se delectantur, nisi pro quantò per ista ad vilitates peccatorum homines pertrahantur. Ipsi autem dæmones sciunt naturas seminum, & qualiter possunt in calore debito seruari : vnde primò sub specie mulieris sunt subcubi viris, & contra receptis seminibus, & in calore debito conseruatis accipiunt speciem virorum, & sic possunt generare. Sicut video quod semina arborum, possunt taliter conseruari, quod inde arbor potest produci, tamen si non conseruetur in tali modo, debitus calor naturalis exhalat, neque potest inde aliquid produci. Sed contra hoc obiicitur. Ex hoc adhuc non habemus quod isti sic generati debeant excedere staturam communem, Nam conseruantur in virtute seminis quod fuit à personis receptum, & per consequens producti inde maiores esse non possunt, quam essent si producerentur vel propagarentur à propriis parentibus, neque excedunt propriorum parentum staturam, Sicut si gallina cubat suo calore oua perdicis, pulli sunt eiusdem speciei cum perdice, & eiusdem staturæ, & non staturæ gallinæ. Ad hoc potest dici quod dæmones possunt staturam maiorem facere & minorem, Nam superexcrescentia in magnitudine, sicut est in gigantibus vltra medium statum, & diminutio in paruitate sicut in nanis potest esse ex parte materiæ, agente calore radicali improportionate. Nam multa materia & mollis est multum extensibilis in calore etiam mediocri : Ipse autem diabolus potest materiam augmentare, Sed obiicis quod & tunc saltem deberent esse molliores & magis debiles, sicut contingit in maximis hominibus, cuius contrarium hic dicitur, quia dicitur quod fuerunt potentes. Dicitur quod dæmones sciunt calorem naturalem augmentare, & proportionare, & sic ex tali augmento caloris etiam accidentalis fit materia magis fortis, sicut etiam ex dispositione humidi nutrimentalis proportionaliter calidi, materia magis ex eodem humido radicali extenditur, & etiam fortior redditur, sicut apparet quod idem bene nutritus fit maior & fortior, quam nutritus miserè & viliter, vel etiam si sint duo similis naturæ, dissimilis nutrimenti. Eodem autem modo posset esse in quantitate diminuta. Et patet modus istorum gigantum & quodammodo fuerunt vel potuerunt esse per causam supernaturalem & quasi artificialem, sicut etiam dæmones fecerunt serpentes sicut Moyses : vnde vocat eos Aug. 3. de Trini. agricolas, quia addunt principia & coniungunt ea, & hos sua sagacitate producunt effectus. Nota tamen quod Augustinus ponit & subdit in capitulo iam dicto quod non oportet dari istum modum ex hoc quod nati sunt tempore primitiuo homines gigantææ staturæ, quia etiam tales vt dicit à communibus patribus nati sunt Nam ante paucos annos Romæ fuit fœmina gigantea ante quam fiebat mirabilis vsquequaque concursus, & tamen parentes erant non multum longi. Quod etiam patet ex hoc, quia sicut ex aliqua accidentali causa & dispositione defectiua homo potest ita notabiliter à statura humana mediocri cadere : ita similiter credo quod ex aliqua accidentali causa melioratiua, vel à parte nutrimenti, vel à dispositione cœli poterit aliquis staturam humanam excedere mediocrem. Quæ autem multum excederet nostram communem hominum staturam, esset gigantea statura. [Videns autem Deus quod multa malitia hominum, &c.] posuit hominum culpam pœna dignam. Hîc ponit iustam Dei indignationem & puniendi dispositionem. Dicit igitur [videns &c.] videns si quidem non tantum exteriora mala opera, sed interiores cogitationes & internos motus animorum, vnde sequitur, [& quod cuncta cogitatio hominis intenta esset ad malum :] videt autem ista visione intelligentiæ simplicis, non approbationis. Vnde ex hoc incutit nobis timorem qui non possumus effugere Dei cognitionem. [Pœnituit eum quod hominem fecisset,] More humano loquitur. Et est quædam figura quæ antropopathos dicitur, quando passiones hominum Deo attribuuntur. Mos autem hominum est quod quando vnum opus destruunt, faciunt ex cordis displicentia, Cùm etiam aliquid fecerint. Et quando putant quod aliqnod malum potest contingere præueniendo occurrunt, & destruunt, & impediunt, & prætimentes in futurum timore peccata vitant. [Tactus dolore cordis intrinsecus.] In nobis enim actum detestationis sequitur passio doloris, Et isto modo hîc loquitur more humano. Vnde vult dicere quod habuit displicentiam. Et accepit vel significat causam per effectum. [Delebo hominem quem creaui à facie terræ, ab homine vsque ad animantia.] Sed quare deleuit animantia ? Dic quòd in signum detestationis eorum pro quibus erant facta, & vt ostenderetur quod non sunt nec conseruantur nisi propter hominem. [Noë verò inuenit gratiam coram Domino.] Posita est supra hominum communis malitia, hic subditur ipsius Noë iustitia. Alij enim ex iniustitia displicebant, sed iste ex iustitia placuit. Vnde tacitæ quæstioni respondet. Posset enim aliquis conijcere ex quo debebat mundum delere, Quomodo à regula quam generaliter proposuit istum Noë excepit ? & etiam quia videretur esse personarũ acceptor si alios deleret & istum conseruaret, ideo excusat se & respondet quod cætera non sunt paria. Nam alij communiter erant iniusti, & iste iustus. Ostenditur etiam deuotus ad Deum ibi, [Cùm Deo ambulauit.] Non potuit errare, bonum directorem habuit. Ostenditur etiam ordinatus ad semetipsum, ibi, [Iustus atque perfectus.]

perfectus.] Benenolus atque ſolicitus ad ædificandum & conſeruandum proximum & populum ſuæ correptioni ſubiectum, ibi, [In generationibus ſuis. Et genuit Sem, Cain, & Iaphet,] Qui fuerunt paternæ iuſtitiæ imitatores. [Corrupta eſt autem terra,] Hic ponitur taxatio ſententiæ & diſpoſitio de pœna & oſtenditur humani generis culpa, non tantum vt culpa, ſed vt ſtatim punienda. Culpa enim in ſcriptura non dicitur à Deo videri & venire ad faciem & conſpectum Dei, niſi quando diſponit eam punire. Prius ſe habet ſicut dormiens, vel ſicut ignorans: ſed cùm diſponit punire, tunc ſe habet ſicut aduertens, ſciens & cognoſcens, ſecundum quod habetur infra. Clamor Sodomorum & Gomorræorum venit coram me. Vnde de vno facto quando volumus quod à Deo puniatur dicimus, videat Deus & iudicet, Non quod ignoremus quod Dominus videt, vel optemus quod cognoſcat, ſed quia volumus quod videat ad puniendum, Ita dicitur hic. [Cumque vidiſſet Deus terram eſſe corruptam, dixit: Finis vniuerſæ carnis venit coram me,] quaſi dicat vidit ad puniendum. Vnde iſta viſio eſt viſio impatientis iuſtitiæ, non viſio diſſimulantis miſericordiæ, [vniuerſæ,] id eſt, omnium hominum, exceptis paucis, ſcilicet octo qui reſpectu tantæ multitudinis non faciunt numerum. Et dicit: [Diſperdam eos cum terra,] Quæritur quomodo terram diſperdidit? Dicitur quod non intelligitur quantum ad ſubſtantiam, ſed quantum ad apparentiam, quia fuit aquis vndique cooperta: vel intelligitur non quantum ad actum eſſendi vel innotificandi, vel etiam quantum ad aliquem vigorem & fœcunditatem, vnde dicit gloſa: Tradunt doctores terræ vigorem & fœcunditatem longè eſſe inferiorem poſt diluuium, & ideo hominibus eſum carnium eſſe conceſſum cùm antea tantum terræ naſcentibus viuerent, vel victitatent. Et dicitur terra repleta iniquitate, vt ſumatur continens pro contento, id eſt, homines habitantes in terra, Sicut etiam templum dicitur ſanctum; quia eſt ad ſanctos vſus dedicatum & deputatum [Fac tibi arcam,] Egit de damnatione reproborum, agit nunc de liberatione iuſtorum. Et deſcribitur iſta arca quantum ad omnes cauſas, quantum ad efficientem. [Fac;] materialem, [de lignis leuigatis,] Formalem, ibi, [& ſic facies eam,] finalem, ibi, [Ecce ego adducam aquas diluuij, &c. Fac tibi arcam.] Quærit Auguſtinus quomodo. Noë potuit tam magnam arcam facere cum ſuis filiis? Et reſpondet quod potuit alios euocare & adhibere mercedem, qui tamen non curauerunt intrare, quia nec verum credebant quod ille prædicabat, ſed panem ſuum lucrabantur. [De lignis leuigatis,] Iſta eſt materia, & dicuntur leuigata & complanata & polita. Fuerunt autem ligna ſic poſita ne arcæ aliquod noxium inhæreret. Septuaginta ſecundum Hieronymum habent: de lignis quadratis. Et potuit eſſe quod eſſent polita & quadrata. Quadrata vt multò melius poſſent coniungi. [Manſiunculas in ea facies,] id eſt, differentes manſiones compones, [Et bitumine linies,] Vt ſcilicet ligna indiſſolubiliter compingantur, Bitumen enim eſt genus terræ quod gluten dicitur. Vnde dicit Gloſa quod eſt gluten feruentiſſimum, quo ligna linita, nulla poſſunt diſſolui violentia. [Intrinſecus,] Ne diſſolueretur exigue vel hominum iocoſa diſſolutione, vel animalium impetuoſitate, [& extrinſecus.] Ne diſſolueretur aquarum impetu & fluctuum concuſſione & continua agitatione. Iſtud autem vt dicitur ab aliquibus colligitur in aliquibus in quibus ſupernatat, in Syria, & eſt limus de terra æſtuans. [Et ſic facies eam,] Ponitur forma & intrinſeca & extrinſeca, & deſcribitur quantum ad dimenſionum diſtinctionem. [Cœnacula & triſtega,] Et quantum ad dimenſionem trecentorum cubitorum longitudo, quinquaginta cubitorum, latitudo triginta cubitorum. Vnde erat quadratum altera parte longius. Erat etiam ſuperius ſtricta & inferius lata vt multum de aqua contingens minus ſubmergeretur, & à maiori aqua melius portaretur. Stricta autem ſuperius, ne aquis pluuialibus obrueretur. Quærit Auguſtinus 15. de ciuitate Dei cap. 27. Quomodo tam parua arca potuerit continere omnium animalium genera? & reſpondet quod illi cubiti erant Geometrici. Et imponit iſtam opinionem Origeni, & dicit quod iſtud non ineleganter aſtruxit. Cubitus autem geometricus quantum ſex noſtri continet. Vnde ſecundum hæc longitudo habuit mille octingentos cubitos, & de latitudine, & de longitudine ſimiliter numera. Sed videtur quod non potuit eſſe ita longa & ita lata, ex quo habebat niſi triginta cubitos in altitudine. Cùm enim in cubito deberet conſummari ſicut hic dicitur, quatuor extrema longitudinis & latitudinis, debebant conuenire & concurrere in cubito. Quod non videtur poſſe fieri in formoſa figura, niſi plus abſconderet & quaſi imperceptibiliter partes altitudinis ab arcæ extremis in quibus in choabant ad medium arcæ accederent. Propter quod dicit Auguſtinus de ciuitate Dei. lib. 15. cap. 27. quod quælibet trium domorum arcæ tantum habuit altitudinis, ita quod tota fuit nonaginta cubitorum in altitudine. Iſidorus autem dicit, quod intelligit vſque ad tabulatum. Et fortè idem intelligunt Auguſtinus & Iſidorus, quia prima domus terminabatur ad primum tabulatum. In cubito autem fuit conſummata, quia ſupremum eius erigebatur in ſurſum, & finis vel angulus iſtius pyramidis erat cubitalis. [Feneſtram facies in ea.] In parte, ſcilicet, ſuperiori, in camera luminis. Et dicunt Indæi ſecundum Magiſtrum in hiſtoriis quòd iſta quæ dicitur feneſtra fuit vitrea, & ad hoc, ſcilicet quod poſſet commodè lumen reddere & aquæ reſiſtere. [Cœnacula & triſtega facies in ea.] Hic determinatur ſicut dictum eſt, forma intrinſeca arcæ. [Cœnacula, &c.] facies in ea ſolaria, ita quod ſint in ea tria tecta, & tres manſiones, quia duo ſolaria faciunt tres manſiones. Et fortè in qualibet domorum erant multæ cameræ & multæ manſiones ad multas neceſſitates, quia alia manſio erat pro animalibus, alia pro auibus, &c. alia ad comedendum & quieſcendum, alia ad purgandum ventrem. Et hoc videtur dicere litera 70. quam ſequitur Auguſtinus 15. de ciuitate Dei, capitul vigeſimo ſexto, vbi enim habemus cœnacula & triſtega, ipſe habet bicamerata & tricamerata, ita quod ſit ibi ſecunda & tertia camera, & quælibet poteſt eſſe in plures diuiſa. Vel poteſt eſſe ſenſus quod præter inferiorem domum, ſecunda habut duas cameras, & tertia tres cameras, ita quod præter ſentinam fuerunt quinque cameræ, duæ in media vel ſecunda, tres in tertia, & hoc fortè intelligit quando dicit bicamerata & tricamerata. Et ex hoc loco vt puto accepit Magiſter in hiſtoriis Auguſtinum dixiſſe quod arca habuit quinque cameras præter ſentinam. [Ecce ego adducam aquas diluuij.] Hic ponitur cauſa finalis arcæ. Ad hoc enim facta eſt aqua vt ſaluarentur ab aquis, Noë & filij ſui. [Vt interficiam omnem carnem.] Videtur enim iſtud eſſe falſum. Nam piſces habent carnes, & etiam carnes in quibus eſt ſpiritus vitæ, nam viuunt & vita vegetatiua & vita ſenſitiua: & tamen piſces non fuerunt mortui in diluuio, imò potius conſolati. Ad hoc dicitur quod piſces, quamuis viuant vita vegetatiua, non tamen ſpirant. Vnde non habent ſpiritum vitæ, Non enim habent pulmonem qui aërem attrahit & expellit. Vnde infrà proximo explanatur iſtud, cùm dicitur, [vniuerſa in quibus eſt ſpiraculum vitæ, mortua ſunt.] Sed quæritur vnde ſuis

diluuium vel ex causa naturali, vel ex causa supernaturali? Quamuis aliqui fuerint qui dixerunt diluuium esse per naturam, dicendo quod cùm fuit diluuium aquarum, omnes Planetæ, & Stellæ, quæ possunt valere ad humiditatem, concurrerunt, & in diluuio futuro, ignis, omnes Planetæ calidi, & Stellæ quæ ad calorem faciunt, concurrent. Tamen si istud fuisset naturaliter, Philosophi vel Astrologi istud deprehendissent: & cùm non inueniamus quod aliquis Philosophus de hoc aliquam fecerit mentionem, dicendum est quod istud fuit per viam supernaturalem. Ideò bene signanter dicitur: [Ecce ego adducam aquas diluuij, ponamque fœdus meum.] Id est, ex fœdere specialis amoris quo te elegi, & quod tecum pepigi, te fideliter seruabo: Neque solum te, sed & tuum genus Vnde sequitur: [Ingredieris arcam tu & filij tui.] Hîc determinatur modus liberationis, quæ fuit facta, Secunda pars, ibi, [Tolles igitur tecum, &c.] Dicit igitur, [Et ex cunctis animantibus vniuersæ terræ bina,] Quæritur de muscis & stellionibus animalibus? Dico secundum Augustinum 11. de ciuit. Dei cap. 27. quòd illa quæ generantur ex corruptione, vel ex humore terræ, vel cadaueribus, non fuit necesse ibi ponere. Vnde non fuerunt animalia ibi, nisi quæ generantur necessariò per propagationem. Per hoc etiam soluitur illud de phœnice, num ibi fuerit? Ad quod dic quod fuerit ibi, sed non sub binario numero, sed vnica. Nam non potest phœnix generari nisi ab ipsa phœnice. Ideò non fuit ibi sub masculino sexu & fœminino, sed sub vno indiuiduo. Item de illis quæ ex commixtione specierum diuersarum generantur, sicut mulus? Dic quod non fuerunt ibi, quia sunt potentia in illis speciebus principalibus. Item quærit Augustinus lib. 15. de ciuit. Dei, cap. 27. de animalibus quæ non viuunt in aqua, nec in terra diu, sicut sunt vituli marini? Et respondet quod extra arcam habebant loculos ex quibus possent ascendere, & post modum in aquas descendere. Item quærit Augustinus ibidem. Si propter animalia quæ viuunt carnibus posita sunt in arca plura ad eorum vsum. Dic quod sunt aliqua quibus omnia animalia vegetantur vt dicitur, sicut ficus & castaneæ, & alia, propter quod dicitur, [Tollit igitur, &c. Fecitque Noë sicut præceperat illi Deus.

A Nihil esse immundum atque commune, Igitur nullum immundum erat animal per naturam, nec per legem, & per consequens non poterat esse talis animalium distinctio? Ad hoc potest dici quod illa erant munda vel immunda per legem determinanda, & ista Noë potuit scire diuina inspiratione, sicut sciebat diluuium futurum. Vel potest dici quod quædam dicta sunt per naturam immunda, non quod non sint à Deo, quia sic loquitur Apost. ad Rom. 14. sed quia quantum ad vsum hominis sunt horribilia, sicut sunt immundæ res abominabiles, & illa dicit immunda, non quia sint prohibenda in lege, vnde diuersimodè sumitur immundum hîc & ibi, propter quod credo quod fuerunt ibi septem porci, qui tamen porcus est in lege immundus &
B prohibitus, sed non est homini horribilis ad esum vel ad vsum. Sed quæritur quare plura præcepit sumi de mundis quam de immundis? Dici potest quod munda debeant esse post diluuium ad esum hominis & vsum, quia fuit homini post diluuium concessus esus carnium, & sunt etiam apta ad diuinum cultum & sacrificium, & ideo necesse fuit quod plus multiplicarentur & citius, & per consequens quod plura talium ibi ponerentur, Sed quæritur ex hoc quod dicit litera de mundis septena & septens de immundis bina & bina, vtrum fuerunt de qualibet specie munda duo septenaria, & de qualibet immunda duo binaria? Ad hoc potest dici secundum Rabanum, & in glosa quod non fuerunt duo septenaria, sed vnum, Sed litera sequens videtur con-
C tradicere, quæ postmodum dicit, [De omnibus quæ mouentur super terram ingressa sunt in arcam duo & duo, masculus & fœmina.] vnde videtur quod quilibet masculus haberet vnam fœminam, & econtra. Illud autem non potest stare in numero impari, ergo si esset ibi septenarium vnum in qualibet specie munda, sequeretur quod vnum esset ibi cui non responderet compar suus. Sed ad hoc potest dici quod de mundis fuerunt septem. Propter enim vsus ad sacrificium, vel ad aliquem alium vsum fuit ibi vnum, non cum alio ad generationem combinatum quia non fuit propter istum finem, vel vt postea posset septimum comedi, & alia generationi & multiplicationi vacarent. Quod autem dicitur de sequenti litera quæ videtur contraria, potest dici quod quando ante dicitur de omnibus duo & duo,
D intelligitur communiter quasi diceret communiter vni respondebit compar suus in sexu distinctus. Vnde si vnicum erat ibi non habens comparem, non impedit modum loquedi communem, Sicut cum imus processionaliter, & est vnus impar, vltimus videlicet, dicitur quod nos omnes imus bini & bini, quamuis sit vnus cui non respondet aliquis socius, [vt saluet semen suum super superficiem terræ,] Ex hoc colligitur quod non fuerunt ibi nisi illa quæ generantur ex semine, & per propagationem, non illa quæ generantur per putrefactionem, [adhuc enim post septem dies, &c.] id est, pluere faciam. Vnde in hoc ostenditur quod pluuia illa non fuit ex necessaria resolutione vaporum eleuatorium in aëre & ingrossatorum: sed fuit
E tantum per diuinum imperium. Nam cùm asinus generat asinum, quamuis ad hoc concurrat Dei voluntas & potentia, quia omni naturæ cooperatur: tamen generare asinum non dicitur, & hoc quia fit, cum generali Dei influentia, & etiam à naturali potentia. Sed si specialiter sine actu asini asinum faceret, diceretur ipsum propriè facere, sed tamen non generare, quia generare, dicit productionem similis ex simili naturali virtute & mediante semine, quod hîc non esset. Igitur si dicitur hîc pluere, manifestum est quod ita pluuia est facta specialiter virtute diuina, & non ex vaporum necessitate naturaliter euaporatorum. [Delebo omnem substantiam, quam feci.] In hoc videtur Deus respon-

dere

CAPVT VII.

DIxitque Dominus ad eum, Ingredere, &c.] Prius egit de statu Noë ante diluuium. Hic agit de illo pro statu diluuij, & primo quomodo fuit arcam ingressus, secundò qualiter inundationibus mundus fuit submersus, ibi, [Cumque transissent septem dies,] Et primò ponitur præceptum Domini, secundò executio præcepti. [Fecit ergo Noë omnia.] Dicit igitur: [Ingredere, &c.] Sed quæritur quando præcepit ingredi, An per septem dies antequam esset diluuium, Nam sequitur, [Adhuc enim post dies septem ego pluam,] Potest dici quod fuit sibi dictum quod pararet se ad ingressum, vel quod intraret ad parandum & disponendum arcam & alia. Vel debet intelligi ingressus pro illo tempore pro quo erat necessarium. Redditur autem ratio quare ipsum reseruauit magis quàm alium, quia hoc meruit sua iustitia quod sicut culpam aliorum communem euaserat singulariter: ita à pœna absolueretur specialiter, & propter hoc sequitur: [Te enim vidi iustum coram me & generatione ista. Ex animantibus mundis tolles septena & septena.] Quæritur quomodo illo tempore animalia fuerunt munda, & immunda, quia animalia munda & immunda fuerunt ex lege determinata, maximè cum Apostolus dicit,

dere vni quæstioni tacitæ, Posset enim dubitari vtrum Deus potuit istud facere quod omnia animantia vbique terrarum perirent, & quasi arguit sic, Facilius est destruere, Igitur si ista feci, & ista possum delere. Ex hoc etiam concluditur, quod Deus agit mera libertate, & non naturali necessitate. Nam causa quæ agit naturali necessitate, non agit contraria, sed conformia, secundum Philosophum dicentem, Idem semper manens idem, natum est semper facere idem, vnde sol nunquam destruit lumen, sed semper generat. Per hoc etiam excluditur error dicentium mundum ab æterno, & naturali necessitate productum. [Sexcentorum annorum erat Noë, quando aquæ diluuij inundauerunt super terram.] Ex hoc colligitur quod arca per centum annos fuit fabricata, Nam supra dicitur, quod Noë erat quingentorum annorum cum recepit præceptum de arca fabricanda, & quando intrauit sexcentorum annorum, & certum est quod habito præcepto statim fecit arcam, Nam dicitur hic & supra quod fecerit omnia quæ præceperat ei Dominus. Igitur centum annos vixit arcam fabricando. Et non sine ratione tantum tempus effluxit vt ligna essent consolidata & deficcata & compaginationes essent confirmatæ. Et si argueres quod Deus potest ista subito facere, Potest dici quod verissimum est, sed noluit, & modo communi & naturali totum opus reliquit. Alia ratio fortè fuit vt homines aspectu longo illius arcæ ad talem vsum deputatæ magis tunerent, & à suis peccatis, per aspectum arcæ, & ad prædicationem ipsius Noë resilirent. [Et ingressus est Noë & filij eius, vxor illius, & vxores filiorum eius.] Nota secundum glosam quod viri quando intrauerunt arcam, intrauerunt diuisi à suis vxoribus. Cum autem infra dicitur quod egressi sunt, dicitur ibi, quod egressus est quilibet cum sua vxore, ad notandum quod in arca debuerunt à generatione vacare, sed non postea, Non enim voluit Deus simul exterminare genus humanum. [De animantibus quoque mundis & immundis ingressa sunt in arcam.] Sed quæritur, quomodo Noë potuit ista animalia omnia habere, præcipuè cum regio quælibet habeat animalia aliqua, & aliquibus careat, sicut in Apulia non fuit cuniculi: In Francia autem non sunt vrsi vel leones, & sic de multis. Potest dici quod ipse multo & longo tempore istud factum præsciuit antequam arcam intraret, ideo potuit sibi prouidere, & hinc inde animalia mendicare. Sed iste modus non videtur probabilis, quia illa tempora non erant talia quod homo posset ita discurrere ad extremas terras & insulas, Ideò putò quod ipse Deus sua virtute omnia ad Noë adduxit ante arcam. Nisi enim Deus fecisset, Noë potuisset aliquam speciem omisisse. Prouidentia etiam Dei factum est, quod animalia ferocitatem suam deponebant, & arcam mansuetè intrabant. Qua etiam fiebat quod Noë & filij sui non horrebant ex animalium tam variorum diuersis ac variis effigiebus & horribilibus, [Cumque transissent septem dies.] Hîc agitur de diluuio quantum ad fieri & esse suum, & secundo quantum ad defectum, infra capite sequenti. [Recordatus est autem Deus.] Et describit primo quantum ad tempus certum, & quantum ad annum, & quantum ad mensem, & quantum ad diem. Sed quare non quantum ad septimanam? Potest dici quod ex quo habetur dies & mensis, de facili potest haberi septimana, cùm statim occurrat quot sunt septimanæ in mense. Vnde ponere septimanam esset quasi nugatorium, [Mense secundo,] id est, secundum Hieronymum in Maio, Iudæi enim & Moyses annum legalem ab Aprili incipiunt, [Septimo decimo die mensis,] Septuaginta habent, vigesimo septimo, [Rupti sunt omnes fontes abyssi,] Abyssi dicuntur aquæ quæ sunt in profundis

A terræ visceribus, quæ initium habent Oceanum, & hos dicit ruptos vt non sensim de more fluerent, sed repentina inundatione terram operirent. [Et cataractæ cœli apertæ sunt.] Cataractæ propriè sunt viæ aquæ subterraneæ, & sunt appropriatæ ostiis Nili, qui diuiditur in septem partes, & hinc transfunduntur ad aërem vel ad aquam pluuialem ab aëre cum copia maxima & impetu descendentem, sicut in ostiis fluuiorum cum aperiuntur est maximus aquarum impetus, sicut patet in molendinis, quæ quandoque clauduntur & quandoque aperiuntur. Vnde dicit, [Cataractas cœli: Nubes apertas, vt inde insolitæ maiores pluuiæ funderentur. Vel si vis ruptio fontium, est illius legis ruptic, de qua dictum est Prouerbiorum 8. Legem po-
B nebat aquis ne transirent fines suos. Apertio autem cataractarum est maxima resolutio vaporum ex quibus pluuiæ generantur, Vnde sequitur: [Et facta est pluuia super terram quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. In articulo diei illius: &c.] Articulus notat primam horam diei adhuc obscuram, ita quod parum diei transiuerit, artos enim dicitur membrum, & articulus dicitur paruum membrum quod cadit à natura membri, propter suam paruitatem, ita mane dicitur quasi non sit pars diei propter suam obscuritatem & breuitatem. Et repetit ingressum in arcam vt declaret quendam animalium ordinem, secundum quem etiam intraueruht. Vnde ordo non est omittendus, imò obseruandus quem Deus etiam inter animalia obseruauit
C vt prius intrarent rationalia, scilicet homines, & prius masculi quam fœminæ: postmodum irrationalia, & prius iumenta, deinde volatilia, deinde aërea animalia, Et post ingressum & ordinem ingredientium, subiungit speciale Dei adiutorium & beneficium. [Et inclusit eum Dominus de foris.] Glosa dicit quod exterius bituminauit ne aquæ introirent, quod homo facere non posset. Potuit enim fieri ostium talis dispositionis quod Noë intus existens, posset ipsum claudere & bituminare, sed exterius non, ideo posset aqua per aliquas rimas & iuncturas intrare. [Factum est diluuium super terram.] Post fieri diluuij & factum esse ponit effectum diluuij ipsius. Diluuium enim secundum Hugonem dicitur à diluendo, quòd est destruere, & ostenditur ipsius arcæ officium. Nam arca ad hoc fuit facta
D vt illa quæ ibi erant ab impetu aquarum eriperet, quòd & fecit, nam super aquas eleuata fuit, vnde fuit arca admodum nauis mobilis & agitabilis, sicut fortè sunt modò naues magnæ. Si enim talis non esset, sed esset immobilis & fixa sicut aliqua domus magna, nihil valuisset quantumcunque eleuata, nam omnia aqua operuerat, etiam montes altissimos, propter quod dicit quod aquæ omnia repleuerant, ita vt montes excelsos operuerint sub vniuerso cœlo, sed adiungit quod aquæ eleuauerunt arcam in sublimi. Et nota quod intelligit de montibus terræ spectantibus ad nostram habitationem miseram, & non intelligit de Paradiso terrestri: quia vsque ad ipsum diluuium non peruenit secundum
E Magistrum in historiis, & Isidorum in libro etymologiarum. [Consumptaque est omnis caro.] Vbi agitur de effectu diluuij, & occisione scilicet animalium rationalium, & irrationalium, & omnium in quibus erat spiraculum vitæ. Per quod excluduntur pisces, qui non respirant. Excludi etiam debent homines qui in terra miseriæ istius non morabantur, vt Enoch in Paradiso terrestri existens, Remansit autem solus Noë, &c. [Obtinueruntque aquæ diluuij terram centum quinquaginta diebus.] Quidam computant istos dies ab ingressu Noë in arcam, alij à cessatione pluuiæ, scilicet post quadraginta dies quibus durauit pluuia. Primus tamen modus videtur necessarius, nam ab ingressu Noë fluxerat mensis primus totus, & maior pars

secundi quia ingressus fuit decima septima die mensis, & ita ad minus sex menses effluxissent. Nam centum & quinquaginta dies faciunt quinque menses. Si igitur vltra hoc ponerentur quadraginta dies pluuiæ, iam arca requieuisset mense octauo, cùm tamen dicatur quod requieuit mense septimo.

CAPVT VIII.

RECordatus est autem Deus Noë.] Suprà egit Moyses de diluuio, hîc agit de cessatione diluuij, & diuiditur in duas partes, quia primò ponit cessationis diluuij causam, secundò ipsam cessationem. Secunda pars ibi, [Requieuit arca die, &c.] Primò igitur ponit causas multas defectus, contrarias, scilicet, causas ipsius effectus. Diluuium enim fuit multis ex causis, scilicet, ex offensa diuina, qua Deus peccatum hominis non potuit tolerare, ideo ipsum exterminauit, & ista fuit causa principalis & prima. Aliæ causæ fuerunt instrumentales & immediatæ, & sunt multæ. Vna ruptio aquarum de visceribus terræ manantium, alia apertio catharactarum cœli id est, nubium resolutarum more insolito pluuialiter descendentium: Alia ruptio illius legis qua dictum est, legem ponebat aquis ne transirent fines suos. Prouerb. 8. Contra ista omnia narrantur alia istis contraria. Contra enim offensam diuinam ponit diuinam condescentionem, contra fontium & legis aquarum ruptionem ponit earum clausionem. Et ex hoc concludit necessariò aquarum diluuij diminutionem, & diluuij cessationem. Ideo dicit, pro istis omnibus, [Recordatus est autem Deus, &c.] Notandum autem quod sicut semper vel communiter accipitur visio peccatorum in malum, scilicet, pro deliberatione ad puniendum, sicut Gen. 18. dicitur: vadã & videbo si opere compleuerint: ita recordatio peccatorum in scripturis accipitur in bonum, vel in clementiam, sicut illud scripturæ. Recordare domine quid acciderit nobis. Et huc alludit ratio vocabuli. Nam recordatus, idem est, quòd quasi iterum cordi datus. Fuit autem Deus recordatus Noë principaliter, sed animantium per accidens & minus principaliter, per quandam, scilicet, attributionem ad ipsum hominem & naturam rationalem. [Et adduxit spiritum super terram,] Per spiritum intelligunt aliqui ventum, qui aquas agitabat, ex qua agitatione exhalabant & vaporabantur, vel in vaporem transibant, & sic decrescebant: vel intelligitur Spiritus sanctus qui dicitur adductus ad illum effectum, sicut ad effectum bonitatis specialis & clementiæ. Nam appropriatur Spiritui sancto clementia, sicut potentia patri, & sapientia filio, sicut primo Geneseos dicitur, Quod spiritus domini ferebatur super aquas: vt aquis in vnum congregatis terra appareret, vt aquis ad suam originem reductis, ipsam terram ad vsum hominum & animalium discooperiret, vnde sequitur: [Imminutæ sunt aquæ & clausi sunt fontes abyssi & chataractæ cœli.] Non totaliter, quia & hodie fontes sunt aquæ de venis terræ, & nubes pluuialiter descendunt sensim & guttatim: sed intelligitur quod fuerunt clausi, ita quod in tanta redundantia non profluxerunt, [vt catharactæ cœli.] Loquitur secundum sententiam hominum vulgarium. Non enim nubes vel pluuiæ de cœlo descendunt secundum veritatem: sed secundum apparentiam hominum grossorum, qui non deprehendunt aliquid inter nos & cœlum, de quo possint cogitare quod descendant pluuiæ: ideo credit vulgus quod de cœlo descendant. Vel intelligit cœlum aëreum. [Rænerfæque sunt aquæ euntes & redeuntes.] Aliqui exponunt sic, Euntes ad suas origines, & redeuntes à terra. Sed melius secundum sensum literalem dicitur, Euntes & redeuntes quia per ventos agitabantur, & agitatæ & propulsatæ iterum redibant: sicut in fluminibus quando ex agitatione ventorum impelluntur, & impingentia in aliquid solidum iterum reuertuntur.

[Recordatus est Dominus.] In effectu, vel ad modum recordantis se habuit. [Et adduxit spiritum,] id est, ventum, scilicet ad desiccandum & reducendum aquas. [Et prohibitæ sunt pluuiæ.] Sed nunquid non antè cessauerunt, scilicet post quadraginta dies? Potest dici quod licèt cessassent, nihilominus semper erat tempus pluuiosum seu dispositum ad pluuium. Nec antè fuit tempus firmatum ad serenitatem. [Vel prohibitæ sunt pluuiæ,] id est, defluxus aquarum, quæ ex priori pluuia promanarant. [Euntes,] id est, recedentes à terra, [& redeuntes,] scilicet ad loca vnde venerant. Quædam enim redibant sursum, rarefactæ in vaporem aëreum: quædam verò ad sinus maris, vel ad intima terræ.

[Emisit coruum,] scilicet ad probandum si terra esset desiccata. Quod fortè ex hoc per coruum poterat coniici si non madidus rediret: aut si aliud desiccatum reportaret.

[Qui egrediebatur, & non reuertebatur. Secundum Hieronymum & septuaginta dicitur: Et egressus non rediit ad eum donec siccarentur aquæ de terra. In Hebræo verò dicitur, Et egressus est exiens & reuertens donec siccarentur aquæ de terra. Quod aliqui concordant, dicentes quod coruus pro tanto non rediit, quia circa arcam volitando redibat vsque ad eam, & recedebat ab ea. Et hoc est quod in Hebræo dicitur, Exiens & reuertens.

[Quæ cùm non inueniret vbi requiesceret pes eius.] Quod fortè potest intelligi de terra non montuosa. Vel licèt arca tunc insedisset super montes, adhuc tamen aliquantula aqua erat in tota superficie illorum montium. [Et aperiens Noë tectum arcæ.] Ex hoc patet quod fenestra de qua præmissum est, non fuit in tecto arcæ saltem in suprema eius parte. Circa istam autem partem potest primò quæri quare Deus per vniuersale diluuium voluit tunc orbem iudicare? Ad quod potest dici quod hæc similia Deus scit & potest multiformiter ordinare & narrare, vnde tam hîc quam alibi sufficit nobis attendere congruitates rationabiles huiusmodi operum. Primò ergo potest dari ratio congruitatis per respectum ad peccata illius temporis, quæ in se habebant tria quasi in summa, scilicet, sensibilem fœditatem, & vniuersalitatem, & obstinationis induratam firmitatem, & ideo ad purgandum tantam & vniuersalem fœditatem, conuenienter emissum est vniuersale diluuium aquarum. Contra verò gigantes superbos & obstinatos congruè irruit impetus fluctuum subiugantium eos. Præterea sicut Adam à sua diuina origine recedentem congruum fuit in suum infimum redigi scilicet, in terram: sic resolutos in aquas mundi humores congruum fuit submergi in aquis. Et hæc congruitas trahitur in parte ex verbis B. Petri in fine secundæ epistolæ suæ, vbi hoc iudicium aquæ comparat ad extremum iudicium quod erit in igne. Dicit enim quod sicut cœli & terra erant prius facti de aqua, & per aquam consistebant: sicut mundus ille perit per inundationem aquæ. Terram autem dicit esse factam de aqua & per aquam, quia per humorem aqueum stat conglutinata. Cœlos verò vocat partem aëris aquosam vsque ad regionem nubium attingentem, quia eosdem cœlos per ignem dicit esse dissoluendos. Secunda ratio sumitur per respectum ad vltimum iudicium, quod vt pœnalissimum, rectum est vt in igne fiat. Ad imprimendum autem illius timorem & fidem congruam, fuit aliquod grande iudicium præmittendum in hac

in hac vita, præexigente tamen hoc grauitate culparum. Post ignem autem nullum elementum fuit ad hoc conuenientius quam aqua, quæ se habet ad ignem, sicut ad calidum frigidum, & sicut materiale ad formale, & sicut debile ad forte, tam in puniendo, quàm in purgando. Aqua verò purgat superficialiter, ignis verò fortius & medullitus: Fuit autem conueniens quod à minoribus procedatur ad summa. Deinde prius præcessit Ioannes baptizans in seculo aqua, quam veniret Christus baptizans in igne Spiritus sancti. Et prius implentur hydriæ aqua literæ: quam conuertantur in vinum spiritualis intelligentiæ. Tertia ratio est, per respectũ ad statum eius qui per baptismum totum veterem hominem cum suis viris spiritualiter occidit & sepelit secundum Apostolum ad Roman. 6. Interiorem enim hominem regenerat, & renouat, & saluat, quasi Noë in crucis arca Quod quidem mysterium tangit B. Petrus 1. epist. cap. 3. Fuit enim valdè decens tantum Christi sacramentum, & tantam renouationem orbis: per aliquod solenne mundi lauacrum seu diluuium quasi sensibiliter præostendi. Quarta ratio est per respectum ad omnia mysteria hîc decenter præfigurata, siue sumatur diluuii in in bono, tanquam, scilicet, lauatiuum & saluatiuum: siue in malo tanquam vitæ extinctiuum. Nam hic præsignanter omnia generalia diluuia peccatorum, vtpotè idololatriæ ad execrationem Iudaicæ & carnalium cupiditatum in fine ecclesiæ & consilium. Præsignantur etiam hic diluuia omnium generalium captiuitatum seu generalium iudiciorum vsque ad vltimum. In bono autem hic præsignantur omnia generalia diluuia gratiarum factarum & faciendarum vniuerso orbi. Mouetur verò illius in psalmo, Dominus diluuium inhabitare facit, & sedebit dominus Rex in æternum. Secundum enim Richardum de sancto Victore, tunc Deus in corde inhabitare facit diluuium, quando per ebrietatem spiritualium gustuum tota vis funditus absorbetur, & tunc in ea Deus non stat mobiliter, sed potius sedet in æternum tanquam Rex. Nota autem quod referendo simul ad bonum & ad malum in sexto centenario Noë, id est, in sexta ætate humani generis inundauit diluuium Iudæorum & paganorum contra Christum, & martyres eius: Et econtra fuit tunc in Christo & ecclesia diluuium gratiarum. In apertione verò sexti signaculi similia expectamus, sicut patet ex Apocalypsi. A tempore enim quo filij Dei, clerici, scilicet, & religiosi videntes filias hominum, id est, villas, & ciuitates & temporales diuitias earum videntes quod essent pulchræ, & quod de facili generant multam & magnam prolem acceperunt sibi pro libito vndequaque, ex tunc orti sunt in ecclesia gigantes in magnis & mirabilibus supra se ambulantibus, qui potius videntur reges vel marchiones, quam Episcopi vel Abbates, & hi sunt fortes vel potentes à seculo, viri famosi, & ideo non mirum si per eos erigatur imago bestiæ, & statua Babylonis, & terrena ciuitas dilatetur. Et præcipuè hoc timendum est si filij euangelicæ paupertatis prædictas filias hominum amplectantur & ambiant, timendum est ne ex eis generent pseudochristos & prodigia magna. Moritur verò homo post interfectionem quinque sensuum, dum in sexto, id est, in depranatione rationis fit diluuium culpæ mortalis; iuxta illud Christi ad Samaritanam: quinque viros habuisti, & hunc quem habes non est tuus vir. Econtra post plenam iustificationem quinque sensuum quæ fit per vitam, intrat diluuium sapientiæ & mentalis munditiæ, quasi in sexto spiritualium contemplationum & gustuum experimentali sensu. Rursus sicut circa finem quinti centenarij Noë, inundauit malitia & tandem pœna ipsius, sic in fine quinti temporis ecclesiastici inundauit cupiditas & impietas. Et ideo in sexta die synagoga & idololatria perierunt exeunte de aquis syluestro quasi altero Noë. Et in sexta apparitione Ecclesiastici temporis est Babylon id est, carnalis Ecclesia submergenda in mare inundantium nationum, vt cœtus pauperum Christi de naufragio nudus euadat. Secundò potest quæri quare potius Deus voluit saluare Noë per huiusmodi arcam, quam solo miraculo solius potentiæ suæ? Ad quod potest quintuplex responsio dari. Prima est vt in hoc daretur aliquis locus prouidentiæ, & meriti & cooperationis ipsius Noë, quia fabricando tantam arcam, & tanto tempore, & pro tali causa, probata est fides & potentia eius, & per hoc cooperatus est restitutioni saluationis totius generis humani. Secunda est vt manifesta operatione fabricationis tantæ arcæ toti orbi apertæ prædicaret futurum diluuium, & sic quantum est ex se valde efficaciter compensaretur ad reducendum totum orbem in Deum. Quot enim putas derisiones incredulorum & giganteorum hominum pro hac re in centum annis sustinuit? Quot etiam ad Deum traxit aspicientes tanti viri laborem, sibique cooperantes & ipsius de diluuio futuro prædicationem? Et hinc est quod Petrus in epistola sua dicit: Tunc Christum in spiritu prædicasse incredulis, & in carcere carnis, & carnalis plebis conclusis. Tertia ratio est vt modus saluandi conformetur modo puniendi, & etiam modo communi quo per naui gia saluamur in mari. Quarta est ostensio multiformitatis diuinæ potentiæ & sapientiæ in diuersis modis saluandi: quos secundum diuersitatem temporum diuersimodè cogitauit & fecit. Iam enim potentia creandi erat satis ostensa in Adam: & in Enoch potentia transferendi seu rapiendi hominem subitò per varia mundi loca. Nunc verò pulchrè ostensa est potentia adductiua tot animalium ad manum Noë & ordinatiua eorum in arca tam quoad pabulum quàm quoad quietum & domesticum statum & consortium. Ostensa est etiam potentia mirę gubernationis arcæ in tanto diluuio, vt nec per contactum montium, arborum atque iumentorum metum frangeretur: neque turbulenter concuteretur, aut pars arcæ suprema ad infima regyraretur seu reuersaretur. Ostensa est hîc etiam potentia conseruatiua Noë & animalium in arca, cùm nec minimum respiraculum exterius prodiret ab arca, aut de foris intraret in eam: & tamen potuit sufficere tantæ multitudini animalium paucus aër inclusus, cùm aër exterior vsque ad regionem nubium versus esset in aquas: quia omnia hæc diuino fiebant miraculo. Quinta est multiformitas mysteriorum hic optimè præsignatorum. Nam per arcam designatur moraliter mens sancta, quæ ex lignis quadratis & politis, & à sua tortuositate complanatis, id est, ex stabili quadratura virtutum rectissimarum & politarum consistit. Et in hac tria sunt tecta, quorum primum attingit supremum sensualitatis: secundum verò attingit apicem rationis inferioris: tertium verò est in supremo vertice rationis superioris. Primum est perfecta continentia seu moderantia: secundum perfecta prudentia: tertium est tacita sapientia. In primo & secundo propriè stant viri & vxores: in tertio verò animalia, quamuis per quandam mutuam communicationem, sint infra & supra. Sunt hîc etiam non solùm munda, sed & immunda, tum per humilem memoriam peccatorum, tum per discretam conseruationem naturæ & potentiarum nostrarum immundarum. Allegoricè verò est ad præsens arca, primò scilicet Ecclesia, in qua triplex est mansio siue tectum, scilicet coniugatorum,

continentium; & virginum: vel incipientium, & proficientium, & perfectorum: vel secundum legem generalem omnis Hierarchiæ, est ibi ordo inferiorum, & mediorum & superiorum, vt potè actiuorum, contemplatiuorum, & rectorum ex vtroque commixtorum. Et ideo in arca sunt viri & fœminæ, & gressibilia & volatilia, & reptilia, in infimis actiuè humiliter repentia. Interiora autem & exteriora huius arcæ sunt feruido & indissolubili charitatis glutino bituminata: vt à nullo fluctu inundantium tentationum possit irrumpi aut penetrari. Secundò hæc arca est religio sacra, & præcipuè religio Euangelica, habens tria principalia vota. Tertiò est scriptura sacra, cuius prima mansio est lex noua, & spiritualis intelligentia manans ab vtraque. Quarta est doctorum precatio, & doctrina salutifera. Vel etiam est Virgo beata, in qua Christus corporaliter mansit: Christus, in quam totus mysticus, (caput scilicet cum membris sub tecto suæ multiformis qualitatis, charitatis & gratiæ) spiritaliter conquiescit. Est etiam Christi crux, vel Christi humanitas beata & gloriosa, quorum pertractatio, iuxta modos præmissos de facili patet. Notandum tamen quod secundum Augustinum decimoquinto de ciuitate Dei, capite vigesimo sexto talis proportio mensuræ datur arcæ, qualis est in corpore humano. Nam longitudo hominis quæ est à vertice capitis vsque ad pedes, sexies tantum habet, quàm latitudo quæ est ab imo latere vsque ad aliud latus, & decies tantum quàm quæ est à superficie dorsi vsque ad superficiem ventris. Sicut autem latitudo arcæ significat charitatis dilationem, quæ perstringit vsque ad iubilæum remissionis & gratiæ, & lætitiæ Spiritus sancti: sic altitudo est significatiua actionis in Deum quæ Decalogum implet diuinæ legis, & replicat per ternarium fidei, spei, & charitatis. Longitudo & perseuerantia longanimis & finalis, quæ centenarium, id est, perfectum speculum incedit per ternarium, id est, à principio bono, per medium bonum, in finem optimum, quasi à Patre per Filium in Spiritum sanctum. Nota etiam quod tectum arcæ arctando semper ascendit, & in cubito consummatur, quia secundum Dionysium lib. de mystica Theologia, in principio ascensionum in Deum est theologia lata, quia contemplatur Deum per omnium rerum negationem, & tantò plus ascendit, quantò plus ad huiusmodi negationes arctatur, vsque dum veniat ad silentium & super excessum omnimodæ negationis, per caliginem nubis in Moyse designatæ: quia & in illo superexcessu attingitur summa Dei vnitas & vniformitas, ideo hîc à multo & infimo proceditur & terminatur ad vnum & summum. Per ostium verò eius quod in latere est, secundum Augustinum laterale vulnus Christi significatur, per quod intramus in ipsum: quia inde sacramenta manarunt, quibus credentes initiantur, id est, sanctificantur. Generaliter autem significat pietatem condescensiuam & humilem, & ideo dicitur esse deorsum, id est, in inferiori parte lateris arcæ. Per hanc enim pietatem Ecclesia & quæcunque mens sancta exit ad proximum, & intra se recipit ipsum. Fenestra verò, id est, contemplatio & cultus, est in supremo & circa tectum, sicut sunt oculi in capite nostro. Post hoc nota quomodo mysticè dies & menses diluuij hîc narrantur. Nam pluuia fuit quadraginta diebus. In quo secundum vnum modum designatur totum laboriosum tempus Ecclesiæ vel huius vitæ. Hic est enim numerus annorum & mansionum populi in deserto, & ieiunij Christi. In tota autem hac vita non cessat pluuia tentationum, neque pluuia gratiarum, ideo designat hic numerus tempus finalium tentationum. Septimo autem mense requieuit arca non in loco

A infimo, sed in montium vertice, ad quem fuit per aquarum diluuium subleuata: quia Christus & eius mater per tribulationum diluuium ad cœlestis regni solium ascenderunt, habentes sabbathum seu requiem post perfectionem suorum operum & laborum, senario pereuntium dierum & mensium præsignatam. Ecclesia autem tam primitiua quàm finalis per pressurarum diluuium ascendit ad contemplationis & Euangelicæ perfectionis apicem, & tandem ad cœlestem sedem. Rursum hoc diluuium durauit per annum, secundùm Magistrum, etsi menses essent lunares, tunc eadem die anno reuoluto egressus est Noë de arca quò intrauit in eam. Intrauit enim decima septima die secundi mensis, licèt alia translatio habeat 27. Exiuit autem
B vigesima octaua die eiusdem mensis, quia quota est luna hodie, si vndecim dies addas anno lunari complent annum solarem. In quo designatur quod post plenam resolutionem vitæ solaris, id est, perfectæ, fit circularis reditus ad primum principium. Vlterius prima die decimi mensis apparuerunt cacumina montium & post quadraginta dies aperta arcæ fenestra, emittitur primò coruus, qui ad arcam non planè reuertitur, & tunc emittitur columba trina emissione. In prima rediit quia non inuenit requiem pes suus. In secunda adfert ramum oliuæ: In tertia euolat in æternum, tuncque subditur quod decimo anno Noë prima die mensis primi imminutæ sunt aquæ, & aperto tecto arcæ, vidit Noë terram esse exsiccatam: licèt mense secundo hoc plenius factum esse legatur, scilicet quadragesimo septi-
C mo die ab initio primi mensis præfati. In initio enim legis per mensem decimum propter præceptorum Decalogum designatæ apparuerunt prima elementa diuini cultus, & prima seminaria fidei. Et post eius laboriosum decursum, seu post quadraginta generationes à Iacob vsque ad Christum, reperta est fenestra sacræ scripturæ, quando in die resurrectionis Christus discipulis suis aperuit sensum vt inteligerent scripturas. Tunc enim quasi per fenestram in alto positam emissi sunt duo status Ecclesiæ, designati in Petro & Ioanne. Primus est actiuus & clericalis, & austeræ vitæ interpretatus est quasi coruus, qui quantum ad electos est per mortificationem niger, & per martyrium in
D aquis diluuij passionum & tentationum. Quantum verò ad eiusdem status imperfectos & reprobos coruus non rediit à negotijs corporalibus & secularibus, quasi ab aquis & cadaueribus. Habent tamen vocem præsumptione inflatam, & vitam per secularia & carnalia denigratam, & ideo oportet post hunc emitti columbam, id est, statum gratiosum & simplicem contemplatiuorum in amore & partu spiritalis moris instar columbæ multum fœcundatum. Si autem vis multiformiter speculari mysteria columbæ & corui, scito quod Iudaicus populus se habuit ad Christi Ecclesiam, sicut coruus ad columbam: vnde illæ sicut coruum in carnis cæremoniis & sacrificiis versabatur.
E Rursus clerus Græcorum à carnali coniugio non recedens, fuit coruus: Latinus verò pro quanto recessit, fuit columba. Rursus in fine temporum, ordo Ecclesiasticus ad carnem seu pellem temporalem inhians, ipse est coruus. Qui verò illa omnia fugit puro & columbino pastu contentus, ramum oliuæ portat in rostro: pacem Christi & gratiam annuntians toti orbi, columbæ assimulatur. [Locutus est autem Dominus ad Noë, dicens Egredere, &c.] Habito de exterminio primæ generationis facto per diluuium, hîc subditur de reparatione eiusdem. Narrantur autem hic septem per ordinem. Primò scilicet, egressus de arca cum Dei imperio ad propagandum, Secundo sacrificij cultus Deo acceptus cũ Dei promisso ad simile iudiciũ de cætero non fiendum, ibi, [Ædificauit autem Noë,]

Tertiò

Tertio hominis ad propagandum & vniuersis dominandum benedictiua à Deo reconfirmatio, cum speciali concessione carnium & piscium, ibi, [Benedixitque Deus Noë,] Quartò Dei cum homine de cætero per diluuium non delendo specialis pactio & confœderatio, ibi, [hoc quoque dixit dominus ad Noë,] Quintò pro prædicto fœdere signi mystici donatio, ibi, [Dixitque Deus, hoc est signum fœderis,] Sexto breuiter & in summa de diffusione totius humani generis facta à tribus filijs Noë, & specialiter quomodo Cham est natus de altero eorum, scilicet, de Chain, & narratur simplicitas vitæ Noë vt derisa à Cham, sed honorata à Sem & Iaphet: ibi, [Igitur filij Noë erant.] Septimo narratur prophetica benedictio duorum honorantium, & maledictio dehonorantis patrem ibi, [Euigilans autem Noë,] Et post breuiter subditur summa omnium annorum Noë, dicit igitur. [Sed omnia animantia egressa sunt de arca Noe.] Augustinus 16. de ciuitate Dei cap. 7. quærit quomodo animalia quæ ex sola commixtione nascuntur ad insulas vel vltra maria transierint. Et respondet quod possunt credi ad insulas proximas natando transisse: ad longinquiores verò portata fuisse per homines. Vel Dei iussu, vel ministerio angelorum hoc factum fuit. [Odoratusque est dominus odorem suauitatis,] Absit cogitatio quod Deus fuerit sensualiter delectatus in sensibili odore holocaustorum illorum: sed scriptura sic loquitur ad fortius exprimendum, quod Deus spiritalem virtutem sacrificij Christi in illis sicut in signis sacramentaliter contentam vehementer acceptabat. [Et ait ad eum: Nequaquam vltra maledicam terræ,] scilicet, per immissionem vniuersalis diluuij, Non enim intendit alia iudicia postmodum subsecuta vel subsecutura per hoc excludere. Nota autem quod in eo quod hoc subdit immediatè post illud, Odoratus, apertè innuit se istud promittere, non propter meritum Noë: sed propter meritum Christi in fide & sacrificio Noë, sacramentaliter contentum, [Sensus enim &, &c.] quasi diceret, Tanta est infirmitas corruptionis humanæ quod multa sunt sibi toleranda. Et nota quòd duas causas veniæ seu venialitatis, & remissibilitatis peccatorum nostrorum hic docet. Prima quidem est ex Dei, & Christi & omnium sanctorum suorum bonitate. Secunda ex humana infirmitate. [Cunctis diebus terræ sementis & messis, &c. non requiescent,] id est, non cessabunt. Quasi diceret, Omni tempore durabit debita alternatio dierum & noctium, & æstatis & hyemis, seu quatuor temporum anni, ac frigoris & æstus siue caloris, id est, quatuor qualitatum elementalium in quibus illæ duæ prædominantur, & messium seminum siue seminationum, Quasi diceret: Cursus mundi hominum conseruationi expediens, à me de cætero continuabitur, Dicit autem, [Cunctis diebus terræ,] Et infra dicit [signum fœderis dari in generationes sempiternas.] Non quod cursus huius vitæ sit æternaliter duraturus, sed est hic intelligendum iuxta quadruplicem modum tangendum infra tertio decimo super illo verbo, Omnem terram quam conspicis tibi dabo & semini tuo vsque in sempiternum. Et nota quod ab vltimo binario, scilicet, semente & messe procedit ad duo media quæ ad immutationem aëris magis spectant, & terminantur in primum & supremum, scilicet, in noctem & diem, cuius immediata causalitas est in sole. Sed fortè quæretur, quare repromittit hoc potius respectu diluuij quam cuiusuis iudicij particularis? Ad hoc dicendum quod consuetudo est Dei vnum & idem vniuersale iudicium non reiterare. Et hoc triplici ex causa quantum occurrit ad præsens Prima est propter varietatem peccatorum. Sicut enim minori culpæ minor pœna debetur, & maiori maior: sic diuersis generibus criminum diuersa genera suppliciorum congruè correspondent. Alia enim debentur peccatis carnalibus, alia spiritualibus: & alia his qui in lege naturæ peccauerunt, & alia contemptoribus legis, & contemptoribus gratiæ Christi. Secunda est ad ostendendum efficaciam meriti sanctorum patrum, & tandem Christi meriti: decens enim est, vt sanctis, qui patienter portauerunt, & triumphaliter transierunt aliqua summa & vniuersalia tentamenta & iudicis, detur hoc priuilegium, scilicet, quod amodo super eorum genus & posteros tale iudicium non contingat. Et in his figuratur priuilegium meriti Christi, per quod sic sumus in æternum saluandi, quod in saluatis ab eo nullum sit iudicium postea successurum. Tertia est, quia multiformitas iudiciorum & operum sub decenti ordine introducta, multum nobilitat ordinem vniuersi, & multum magnificat multiformitatem sapiētiæ & potentiæ Dei.

CAPVT IX.

BEnedixit Deus Noë. Et error vester & tremor sit sui per cuncta animalia.] Istud videtur dicere assecuratiuè, ne scilicet: formident quod Deus non operetur eis ad dominandum animalibus, & cæteris prout expedit statui huius vitæ. Videtur etiam subdi de animalibus edendis. [Omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt, & omne quod mouetur,] id est, omne animal, [erit vobis in cibū.] Ex hoc patet quod prius non erant eis in cibum, nec pisces prius erant traditi & concessi homini ad esum, aliàs frustrà hoc hîc appositum esset. Creditur autem hoc esse factum primò & principaliter propter deteriorationem terræ nascentium factam per diluuium: secundò ex condescensione. Deus enim per lapsum & descensum temporum condescendens hominibus concedit plura quæ in primis temporibus inhibuit. Vnde statum paupertatis Apostolicæ in communi non compulit seruari in Ecclesiis & Monasteriis, quibus opulentiam temporalium & propter infirmitatem status indulsit. Et certè maioris perfectionis erat à carnibus & piscibus abstinere: tum quia per hoc minuebatur carnale incitamentum & delectamentum, quod ex esu istorum prouenit; tum quia illud erat argumentum quoddam humanioris cuiusdam impietatis & pietatis. Nam animalia propter esum suum occidere, quandam videtur sapere crudelitatem. Ex hac tamen concessione subsecutum est multiplex mysterium. Primum scilicet quod animalis vita occisa & tandem homini incorporata ascendit per hoc ad dignitatem rationalem. Secundò quod animalis homo animalia edit & sapit, & animaliter viuit. Tertiò quod animalitas nostra erat post baptismale diluuium, & multò magis post finale iudicium Christo & apostolis incorporanda. Vnde Gentiles qui prius erant velut bestiæ, sunt per crucem Christi spiritaliter occisi, sunt & Christi Ecclesiæ incorporati, iuxta illud quod Actuum 10. dictum est Petro: Surge Petre, occide & manduca, &c. [Quasi olera virentia tradidi vobis omnia.] scilicet animalia, ita vt liceat vobis ea comedere, sicut licet comedere olera: Sed quomodo dicit omnia? Nunquid licuit eis comedere animalia venenosa & mortifera? aut quædam abominabilia, vt sunt vermes, aut muscæ, aut ranæ? Dicendum quod subintelligendum est, Omnia nostro esui vtilia & congruentia,] quia nec etiam olera aut quæcunque alia, sunt nobis nisi sub hoc modo concessa.] Excepto quod carnem cum sanguine non comedetis.] Id est, non comedetis animal suffocatū, in quo dum moritur & post mortē sanguis eius remanet. Et proinde rationem subdit: [Sanguinem enim,] scilicet esum, [animarum

vestrarum,] id est, in quo fundantur animæ vestræ seu vitæ vestræ, [requiram,] scilicet per vindictam. [De manu cunctarum bestiarum,] id est, bestialium hominum, qui nulla ratione ducti, sed sola bestiali ferocitate homines occidunt. [Et de manu hominis,] qui scilicet in occidendo aliqua ratione quasi homo rationalis moueri videtur. Deinde quasi expositiuè subdit: [De manu viri,] id est, fortis siue potentis, & quasi in hoc strenui siue virilis, & de manu fratris cuiuscunque secundum carnem propinqui. [Quicunque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius,] id est, morte punietur, scilicet vel in hac vita, vel in altera, nisi (supple) per mortem pœnitentiæ satisfecerit. [Ad imaginẽ qüippè Dei factus est homo.] Quasi diceret: Non debet homo tractari sicut animalia bruta; sed potius piè & reuerenter tanquam factus ad imaginem: ac per consequens ad æternam societatem Dei. Et nota quod in hac ratione apertè ostendit quod contra naturalem dignitatem imaginis Dei est quod moriatur, & ita est quod mors humana est contra rectitudiem primi ordinis naturalis. Sed quare prohibuit esum animalis suffocati seu mortui cum sanguine sito? Aut quid facit ad hoc ratio quæ subditur, scilicet de sanguine hominis non effundendo, præcipuè cum huic potius conformetur occisio animalium per effusionem sui sanguinis facta, quam quando fit absque effusione, sicut est in suffocatis? Quomodo etiam creditur quod de manu bestiarum requiret Deus sanguinem hominis effusum ab eis cùm à bestiis, secundum literam propriè sumptis non debeat requiri? Ad primum triplex ratio potest dari. Prima est vt doceat cibos & modos edendi abominabiles euitare. Carnes enim quibus sanguis coagulatus & mortuus est commixtus, sunt communiter abominabiles: & fortè minus sanæ, quia non est facta ex eis grossarum fumositatum euaporatio debita. Secunda est ad magis elongandum homines ab omni crudeli effusione sanguinis & voracitate, quæ generat & includit quendam bestialem appetitum sanguinis, & quandam brutalem rabiem in vorando, & hanc rationem videtur Deus hîc ponere. Effundere autem sanguinem animalis hac sola causa vt carnibus primum à sanguine emundatis, postmodum cum maturitate debita illæ comedantur, non sonat crudelitatem, sed humanam medicinam & sobrietatem. Tertia est mystica: Hoc enim præceptum aliquo modo fuit cæremoniale, vnde in Leuitico inter cæremonialia reputatur. Si enim sanguis designet corruptum amorem, constat nihil cum eo edendum: Si verò designet sanctum amorem in quo est sedes spiritalis vitæ, tunc non est edendus vt commixtus cum carne, id est, cùm carnali opere vel affectu sanguinis morticiniorum: Et potius designat corruptum amorem quàm sanctum. Dicunt autem aliqui quod vbi nos habemus de manu cunctarum bestiarum, in Hebræis est: De manu omnis viuentis. Et ne de omnibus hoc simpliciter intelligatur, subdit expositiuè, id est, de manu hominis. Vel potest secundò dici, quod ad quandam exaggerationem homicidij & pœnæ eius, dixit hoc de bestiis, à quibus pro tanto humanum sanguinem requirit, pro quanto propter hoc bestias homini nociuas vult & facit interfici, propter hoc enim licitum & etiam debitum est occidere eas. Bestia etiam quæ iam hominem de facto occidit, etiam in horrorem talis facti interficienda est, vt homines ab homicidio fortius deterreantur. Tertiò potest dici secundum modum suprà iam expositum, quod scilicet bestia sumatur hic pro homine furore bestiali moto ad occidendum. [Ecce ego statuam pactum meum vobiscum.] Nota quod à Noë & vltrà legitur Deus pactum cum homine fecisse, in signum quod post primi hominis lapsum, & post carnalis concupiscentiæ lubricum, & post mortis sibi debitæ diluuium, non habemus spem aut societatem cum Deo, nisi per specialis reconciliationis pactum. Significatur etiam per hoc quod Deus specialibus modis fœderatur cum suis electis post quælibet generalia iudicia: quia tunc fundat & initiat nouos status, & ideo oportet tunc fieri noua & specialia pacta pro toto tempore illius status. [Et ad omnem animam viuentem quæ est vobiscum.] Nota quod Deus non facit pacta ad animalia in seipsis, aut propter seipsa, sed solùm in hominibus & propter homines. Vnde cum Noë facit pactum de conseruatione animalium pro quanto hoc erat vtile homini. Dicitur tamen sic vt magis congruat mysteriis, quia in Noë & filiis eius designantur magis intelligentes: In animalibus verè simpliciores, qui à doctoribus erudiuntur.

[Arcum meum ponam in nubibus & erit signum fœderis inter me & inter terram.] Quidam dicunt quod ad literam arcum solaris refulgentiæ in nubibus generatum, dedit Deus pro signo diluuij non venturi. Et dicunt quod ante diluuium non fuerant nubes nec pluuiæ, ac per consequens neque talis arcus. Quandocunque autem arcus apparet, signum est paruæ & temperatæ rorationis, quia arcus iste non generatur in nube, nisi solum quando ex ea manat subtile & paruum stillicidium. & quando contra Sol refulget: quod non potest fieri quando totus aër est nubibus densis & pluuiis magnis opertus. Hinc etiam (vt dicunt) arcus hic est signum non citò vẽturi iudicii vltimi per vniuersalem conflagrationem ignium fiendi, quia dispositio ad illam est aëris vehemens siccitas & adustio, cuius oppositum arcus iste designat, quia non fit in nube sicca nec tempore sicco, sed in nube aquosa & tempore aliquantulum pluuioso. Sed contra istos est primò, quia non est certum, nec verisimile quòd ante diluuium non fuerunt nubes, nec pluuia, nec talis arcus. Nunquid enim terra promissionis & multæ aliæ terræ non egebant pluuiis irrigari & fœcundari, & contra æstum nimium plerumque refrigerari? Nunquid etiam per calorem Solis non eleuabantur tunc vapores ex terra & aqua, sicut & nunc? Quod si sic fiebat, vtique nubes erant. Secundò, quia licet arcus iste exigat pluuiam temperatam, non propter hoc est sufficiens signum seu argumentum quod Deus non deleat mundum per diluuium aquæ vel ignis, cum Dei potentia vel actio non dependeat ab actione aëris vel nubium, quin potius talia indicia facit & facturus est, quo minus hoc ab omnibus communiter æstimetur. Tertiò, quia tale signum est naturale potius quam specialis gratiæ siue pacti. Hîc autem Deus ponit illud pro signo specialis fœderis sui ad Noë & ad stirpem eius. Quarto, quia talis arcus non dicit aliquam rationem amoris vel meriti, propter quam debeat Deus recordari fœderis sui. Hîc autem dicitur à Deo quod cum viderit arcum suum, recordabitur fœderis sempiterni quod pepegit cum omni carne & cum omni viuente. Dicendum igitur quod Deus sicut & in cæteris mysteriis, sumpta figurali similitudine ex arcu nubium naturaliter temperie exigente & designante, voluit occultè significare formale & principale exemplar & signum inuiolabilis firmitatis fœderis sui ad genus humanum saltem quoad electos. Hoc autem est radicaliter immensa Dei bonitas ad genus humanum: expressiuè autem infallibilis veritas suarum promissionum tam scriptarum quàm inspiratarum, aut voce sensibili promulgatarum: promeritoriè verò est charitas & passio Christi hominis, ac deinde charitas S. Patrum. In quolibet enim horum instar arcus cælestis inueniuntur scilicet. Temperamentum refrigerij, Irroratio suauis stillicidii,

Dilatio

Dilatio amplexus, Refulgentia ſolaris radij, Gratioſitas aſpectus, Venuſta emiſſio iaculi amoroſi, Serena profunditas perſpicui nubiloſi. Licèt autem Deus à nullo obiecto cauſſaliter moueatur, nihilominus in horum viſione quam habet non de nouo, ſed ab æterno recordatur Deus fœderis, quod ex mera gratia pepegit cum electis. Et nota quod licèt Dei charitas & ſolaris veritas ſunt ſicut arcus pro quanto ad infima noſtra arcualiter ſe aperiunt & expandunt: & ſerena profunditas Dei ac nubes ſit & chorda in qua manet arcus iſte: nihilominus vt Solis ad nubem & arcum diſtinctio fiat, arcus iſte eſt æternæ charitatis & veritatis à patre genitæ radioſa expreſſio, poſita, primò in nubibus, id eſt, in profundis eloquiis diuinorum teſtamentorum, ſeu diuinorum promiſſionum vel ſcripturarum, & ſimul cum hoc in cœlicis & profundis cordibus Patriarcharum & Prophetarum, ac tertio in humanitate Chriſti, tam per perſonalem vnionem, quàm per ſingularem illius animæ irradiationem & inebriationem, & ſimul cum hoc poſitus eſt iſte in vtero Virginis, & poſteà ibi tam cor quam brachia ad nos inſtar arcus expandit. Sextò in mentibus Apoſtolicis per fidem ſemper feruidam & prædicationem. Septimò in mente & carne apparuit in pactum & teſtimonium futurorum. [Erant igitur filij Noë:] Hîc de filiis eius mentionem facit de Chanaam filio Cham, & benedictione Sem & Iaphet, de qua & mox agere intendit. [Tres iſti ſunt filij Noë & ab his diſſeminatum eſt totum genus humanum.] Ex hoc loco, & etiam ex præcedentibus apertè patet quod hi ſoli tres viri cum Noë remanſerunt poſt diluuium, & quod poſteà Noë non habuit aliam prolem. Ex quibus duo ſatis miranda occurrunt. Primum eſt quomodo in ſexcentis annis Noë ante diluuium & trecentis annis filiorum ſuorum nullus ex eis natus ſit præter hos tres; aut ſi plures ex eis nati ſunt, quomodo ſaluati non ſunt in arca. Secundum eſt quomodo in trecentis quinquaginta annis Noë poſt diluuium nullus ex eo natus eſt. Ad hoc ergo poteſt dici, quod ſiue ante diluuium plures ex eis nati fuerint, ſiue non, Deus tamen noluit in arca plures ſaluari quam Noë cum tribus filiis eius, humanum genus repropagaturus. Et hoc primò propter myſterium Trinitatis in vnitate firmatæ. Secundò propter maiorem nexum vnitatis generationum ſequentium. Tertiò in commendationem diuinæ potentiæ & ordinis ſuæ ſapientiæ, in eo quod ex paucis ſeminibus & radicibus multas meſſes facit mirabili ordine pullulare. Credendum eſt tamen quod ſi Noë ante diluuium aliam prolem habuit quod vel ſuæ ſanctitati non adheſerint, vel ante diluuium obierint, aut quod ſubmerſio eorum per diluuium fuerit eis ad purgationem delictorum ſuorum, ſicut & aliis tunc pœnitentibus & ad coredeuntibus creditur in purgationem fuiſſe; [Cœpitque vir agricola, &c. & plantauit vineam.] Secundum Magiſtrum in hiſtoriis naturales labruſcas tranſplantando & excolendo ad vſum vineæ reduxit. Nihil tamen eſt inconueniens ſi dicatur quod bonas vites inuenit & collegit, & vineam inde fecit. [Bibenſque vinum inebriatus eſt.] Ignorans, ſcilicet, vim eius propter debilitatem ſui capitis reſpectu fortitudinis vini, quod vtique facilius nocet homini inſueto & inexperto. An autem tunc cœpit vſus vini, ita quod ante diluuium non biberent homines niſi aquam, non poteſt planè argui ex hoc loco. Iſidorus tamen Etymologiarum libro decimoſeptimo dicit: Vitis plantationem primus Noë inſtituit rudi adhuc ſeculo. Et ſecundum hoc videtur quod ante diluuium non biberint homines ſaltem ex vinea culta. Nota quod ſcriptura multis factis & accidentibus Noë hoc vnum quod in ſe fuit modicum, nulliusque vir-

A tutis ſignificanter enarrat, tum propter memorabile factum filiorum ex hoc ſubſecutum, tum etiam propter magnum myſterium quod hic ſpiritus Moyſi vidit, tum etiam vt doceat quod etiam ſanctis viris plerunque ita humana & infirma contingunt: tum etiam vt in hoc ipſo innuat quod talia plerunque contingunt & contingere poſſunt abſque peccato tanquam non ſubiecta prouidentiæ noſtræ, & potius acta in nobis quàm facta à nobis. Myſterium autem huius ſancti ſumptum in bono fuit, primò in figuram ſummi Patriarchæ Chriſti, qui nimia charitate ſuæ vineæ, id eſt, Eccleſiæ ſuæ quam plantauit inebriatus, non erubuit pro nobis in cruce, & hoc in tabernaculo ſuo, id eſt, in medio populi ſui, pati. Secundò figurat exceſſiuos
B feruores Sanctorum, qui pro Chriſto & Eccleſia nuditates & confuſiones multimodas portauerunt, & portati ſunt inſtar Dauid, qui coram ancillis ſuis nudatus eſt & quaſi vnus de ſcurris: vnde & à Michol vxore ſua deriſus eſt, ſicut Chriſtus à ſynagoga. Tertiò ſignificat apertionem ſcripturarum quæ fit per exceſſum charitatis & per ebrietatem ſpiritus, ex qua Chriſti nuda veritas abſque tegumento figuralium illuceſſit, quam tamen inuidi & hæretici ſicut canes dilacerant & derident. Sumptum verò in malo deſignat quod plantatio ſeu aggregatio delectabilium & carnalium fomentorum generant inſaniam abominandorum
C exceſſuum, ſeu comeſſationum & ebrietatum, ad quam ſequitur nudatio femorum, id eſt, turpitudo luxuriæ, & licet hoc de ſe ſit deriſibile, non eſt tamen filiorum deriſoriè reuelare turpitudinem patris ſui. [Cum didiſciſſet quod fecit ei filius ſuus,] ſcilicet à duobus aliis filiis ſibi hoc referentibus. Sed nunquid hæc relatio fuit detractoria & Noë ad iram prouocatoria, & per conſequens peruerſa? Dicendum quod malum ſubditi poteſt licitè referri Prælato, vt tanquam pater increpet & corrigat illud, & præcipuè ſi eſt talis de quo omninò ſit præſumendum, quod non prouocetur impiè contra peccantem, ſicut de Noë ſanctiſſimo & naturali patre ipſius Cham erat vtique præſumendum, dato etiam quod ex quodam zelo deteſtationis tanti ſceleris dixerint hoc patri, & viro ſancto, benè potuit hoc fieri abſque peccato. Ait: [Maledictus, &c.] Sed nunquid maledicere non eſt peccatum ex
D peccato iræ cauſatum, cùm Apoſtolus prioris Corinthiorum ſexto dicat, quod maledicti regnum Dei non poſſidebunt? Dicendum quod Sancti in ſcripturis dicuntur maledicere non quaſi malum optantes, ſed quaſi propheticè futura mala prædicantes. Vnde hîc non debet ſuppleri, maledictus ſit, ſed maledictus eſt vel erit: vnde nec ſubdit, ſeruus ſit ſed ſeruus erit. Si tamen dicatur quod hæc ſit quaſi ex voto optantis, hoc fit ſolum ex zelo diuinæ iuſtitiæ, quam tunc promeritus fuerat. Nec ex hoc eſt facilè ad infirmis trahendum exemplum, quia quod zelo iuſtitiæ ſe facere putarent, facerent ſæpius ex liuore vindictæ & iræ. [Filius ſuus minor,] ſcilicet Cham. Qui
E minor dicitur vel ſolùm reſpectu Sem & Iaphet, ſcilicet ſi fuerit tertiò genitus: vel dicitur minor valore & dignitate. Et nota quod iſte meritò maledictus eſt à patre, prætermiſſo enim quod proprium patrem deriſit, ſtudendum eſt quod patrem tantæ ætatis, tantæque ſanctitatis, quem ita familiarem Deo probauerat, & in quo ſolo Deus omnia ſeruauerat & reſtaurauerat, ſic potuit deridere: & præcipuè cùm ille homo eſſet iam ſexcentenarius & qui cum ſolis ſeptem de diluuio ſaluatus erat, & maximè circa actiuum principium partis generatiuæ, de qua immediatè ſe nouerat propagatum. Vnde patet quod hoc eſſe non potuit niſi priùs à ſodalitate virtutis, & à reuerentia diuinorum vehementer decidiſſet,

sed propter quod meritò hîc scribitur tanquam valde stupendum. Et fortasse ex magna mentis præsumptione patris simplicitatem & casum eius superbè contempsit, & in cumulum sui contemptus hoc fit peius, quod rem occultam cæteris detractoriè & derisoriè propalauit. [Maledictus Chanaan.] Qui iam post diluuium ex Cham erat natus. Sed quare Noë huic primum maledicit, & non potius patri eius qui eum deriserat: Dicendum quod hoc facit, quia in spiritu vidit gentem Chananæorum ex hoc Chanaan generandam, esse singulariter à Deo maledicendam & exterminandam & subiugandam per Iudæos, qui fuerunt de genere Sem: & etiam antè per Assyrios qui de Sem sunt orti, & tandem per Romanos qui de Iaphet fuerunt. Moyses autem videtur hic, quantum ad literam, præcipuè dicere, quia subiugandi erant à Iudæis, in cuius signum est quod cæteri filij Cham, de quibus infrà dicitur, non maledicuntur: sed solus Chanaam. Potest etiam secúdò dici quod plus fuit hoc quàm maledicere patrẽ solum, quia perinde est ac si diceret: Tu & tua generatio estis maledicti à Deo. Fuit enim decens quod sicut malum filium se fecerat, sic filios malos & maledictos haberet. [Seruus seruorum erit fratribus suis.] Inter omnes seruos ent vilissimus & summæ seruituti subiectus, quasi seruiens seruis fratrum suorum. Dicitur enim seruus seruorum, sicut flos florum, & Deus Deorum, Nota quod seruitus legis huiusmodi in pœnam propter peccatum est primitus introducta. Licèt enim in omni Hierarchia sit dare superiores & inferiores secundum Dionysium, non tamen seruos. Seruitus enim propriè sumpta, est quid pœnale, nam libertas ei opposita, est quid naturaliter desideratum. Habet autem tria in se notabiliter pœnalia. Primum respectu animæ & spiritualium, quia seruus non habet liberam facultatem transferendi se ad vtiliora animæ suæ sine licentia Domini sui. Secundum est respectu corporis & temporalium, quia nec in corpore, nec in rebus habet liberum dominium, etiam respectu vtilium sibi aut necessariorum. Tertium est quia potest à dominis componi ad multas angarias & labores, & etiam potest vendi quasi iumentum. Dictus est autem seruus à seruando, quia victis hostibus capti ex eis seruabantur ad vitam, sic tamen quod modo prædicto essent subiecti seruatoribus suis. Et hac ratione secundum iura gentium seruitus processit, quia iusto bello capti & iustè occidendi gratisque ad vitam seruati, iustè potuerunt seruitutis pœna ligari. [Benedictus Dominus Deus Sem.] Hoc dicit quia vnius Dei cultus in sola stirpe Sem tempore Abrahæ remansit [Sit Chanaam seruus eius.] Non dicit hoc pro persona Chanaam, sed pro populo Chananæorum, qui nascitur ex ipso.] Dilatet Deus Iaphet.] Alludit nomini, quia Iaphet latitudo interpretatur, quia in nationibus dilatatus est. Nam secundum Hiero. populus gentium ex ipso est ortus. [Et habitet in tabernaculis Sem.] Id est, Populus eius ciuiliter commoretur sub regno seu imperio filiorum Sem, quod propriè impletum est in regno Assyriorum & Chaldæorum: sed tandem verius in regno Christi qui fuit de Sem, sub quo & in quo omnes gentes per fidem manserunt. [Sitque Chanaam seruus eius.] Hoc impletum est in parte imperij Græcorum & imperij Romanorum. Sed fortè quæret aliquis. Quid ponderis hæc maledictio. Nam quo ad culpam non fuit minus malum, imò peius quod filij Sem in regno idololatriæ super filios Cham regnauerunt, quam quod filij Cham eis in hoc subiecti fuerunt. Rursum cùm omnia moriantur, quæ prosperitas fuit Iudæis plus quã filiis Cham, in hoc quod illis de terra promissionis expulsis in ea temporaliter regnauerunt: cum per mortem inde exierint, sicut & illi, & etiam per consimilia

A bella sunt etiam inde expulsi? vlterius quæ benedictio fuit filiis Iaphet quod imperio filiorum Sem idolatrantium cohabitauerint? Dicendum quod hic & vbique in toto testamento est regulariter obseruandum quod in temporalibus benedictionibus & promissionibus ac maledictionibus & comminationibus subintelligantur æterna bona & æterna mala. Ita que in talibus intelliguntur temporalia bona vel mala illis in locis contenta, vel eisdem aliquid melius vel peius. Et ideo pro certo est tenendum quod Noë plus intendit hic prophetare de æternis & spiritualibus bonis & malis quam de transitoriis & terrenis. Et hinc est quod in huiusmodi semper prophetatur de complendis sub Christo. In Cham enim intelliguntur omnes reprobi, quorum
B generatio velit nolit seruit electis, siue exercendo eorum patientiam cæteraque virtutes, siue quia eorum malitiæ virtus sanctorum prædominatur, & post hanc vitam illam potentissimè & æternaliter conculcabit. Nota pro mysteriis quod Cham designat Iudæos & hæreticos & vniuersaliter omnes derisores Christi, & sanctorum & sapientiæ Dei. Per Sem verò & Iaphet designantur fides & charitas & omnes habentes eas, vel conuersi Iudæi, per Sem: & conuersi de gentibus per Iaphet, quia pallium, id est, immensitatem maiestatis & charitatis, & maturitatis & honestatis Christi imposuerunt humeris suis, se totos, scilicet, ei subiicientes, & per obedientiam eam portantes, & incedentes retrorsum, id est, non redeuntes in eam partem
C quæ est ante faciem, sed in eam quæ est post tergum qui motus retrocessiuus vocatur; non viderunt, sed operuerunt verenda patris sui, id est, carnali aut curioso & contemptiuo aspectu non aspexerunt Christi humilia & infirma: sed potius sicut omnino superexcedentia intellectum eorum operiunt illa pallio diuinæ maiestatis, id est, reuerendo ea tanquam diuinissima, & tanquam diuina maiestate assumpta. Per cuius contrarium Iudæi & hæretici in se & sua prole sunt maledicti, & æternæ seruituti apostolorum & fidelium addicti. Augustinus verò decimo sexto de ciuitate Dei cap. 2. ponit hîc mysteria quo ad quædam dicens: Quòd quodammodo in passione Christi id factum est,
Nam pro nobis eam factam honoramus, & Iudæorum
D facinus auersamur: vestimentum signat sacramentum, dorsa, memoriam præteritorum, quia passionem Christi vestimento sacramentorum honorabiliter tegimus, quam post tergum portamus, quia ipsius tanquam iam præteritæ memoriam celebramus. Dicit etiam quod reprobi solo sono vocis eam foris annunciant, & non intelligunt, intelligentia, scilicet, affectuali. Probi autem intus in corde honorant infirmum & stultum Dei, quia fortius & sapientius est hominibus. Et huius figura est quod Cham exiens hoc annuntiauerit foris. Sem verò & Iaphet vt hoc velarent, hoc est, honorarent, ingressi sunt, id est, interius id egerunt. Nota etiam quod idem subdit ibi à duobus filiis Noë benedictus vsque ad Abraham de nullo iustorum quod piè dominum colerent, nulla fit mentio, quamuis non sit
E credendum eos defuisse, sed si omnes commemorarentur, nimis longum fieret, & hoc esset magis historica diligentia, quàm prophetica prouidentia. Spiritus itaque Dei per Moysen illa subsequitur, quibus non solum narrentur præterita, verùm etiam prænuntientur futura, quæ tamen pertineant ad ciuitatem Dei, eò quòd quicquid hic dicitur de hominibus qui non sunt ciues eius, ad hoc dicit vt ex illa comparatione contraria vel proficiat, vel emineat.

CAPVT

CAPVT X.

HÆ sunt generationes filiorum Noë.] Habito de termino diluuij & separatione facta sub Noë, sequitur tertia pars de diuisione stirpis Noë in varias gentes & linguas. Et primò dinumerat generationes trium filiorum Noë, tangendo aliqua de appellatione terrarum & distinctione facta per filios eorum. Secundò narrat causam diuisionis linguarum, ibi: [Erat autem terra labij vnius.] Tertiò repetit generationem Sem, vt eam continuet, & per eam numerum temporum tradat, ibi: [hæ generationes Sem.] In prima primùm præmittit titulum generationis. Secundò enarrat ipsas. Et primò generationes minimi, scilicet, Iaphet. Secundò medij, ibi: [Filij autem Cham.] Tertiò generationes primi, ibi: [De Sem quoque nati sunt.] Nota quod secundum Augustinum decimosexto de ciuitate Dei ca. 3. hic narrantur septuaginta tres generationes, scilicet quindecim de Iaphet, triginta vna de Cham, viginti septem de Sem, & quælibet istarum fecit per se vnam linguam, præter Phaleth, in quo lingua hebraica patris sui remansit, & ideo Hebræi & Phaleth fecerunt nisi vnam linguam, & sic secundum eum fuerunt solum septuaginta duæ linguæ. Verum est quod Augustinus sequens translationem Septuaginta in generatione Sem, ponit vnum qui non est in Hebræo, scilicet, Cainam genuit Sale. Quam literam beatus Lucas sequitur. Sed sequamur veritatem hebraicam quæ non ponit Cainam, quia fortè Cainam non fuit naturalis filius Arphaxat, vt sic amoto Cainam sint septuaginta duæ. Quod si obiicias quod secúdum hoc Iudæi potius habuissent linguam Phaleth tanquam linguam Abrahæ quam Hebræi. Dicitur quod fortè ideo septuaginta apposuerunt Cainam, quia fecit per se vnam linguam. Phaleth autem bis numeratus est, quia in ipso lingua patris remansit, & quia in diebus eius diuisæ sunt linguæ. Nota etiam quando fuit diuisio linguarum, non solum fuerunt septuaginta duo homines sic numerati, imò potius septuaginta duæ gentes. Vnde in fine huius capituli dicitur. [Isti sunt filij Sem secundum cognationes & linguas, & generationes in gentibus suis.] Et post de omnibus in simul dicitur. [hæ familiæ iuxta populos & nationes suas.] Et supra dicitur. [Hi filij Cham in cognationibus & linguis & gentibus suis.] Et similiter suprà dicitur de filijs Iaphet, & vbi agit de filijs Cham expresse ponit nomina gentium: vnde dicit in isto cap. Nefraim genuit Ludim & Ananim, &cæ. E quibus egressi sunt Philistini & Caphtorimi. Et secundum Augustinum ideo multorum filij non sunt commemorati, quia ipsi gentes seu linguas per se non fecerunt, sed alijs gentibus adiuncti sunt. Quomodo enim alias cum filij Iaphet octo enumerantur ex solis duobus filij nati commemorantur? Et similiter cum filij Cham quatuor nominentur, ex solis tribus qui sunt nati adijciuntur. Et similiter cum filij Sem nominentur sex ex solis duobus nati describuntur. Numquid cæteri sine filijs remanserunt? Absque dubio non videtur. Nota etiam quod secundum Hieron. & secundum Iosephum filij Iaphet tenuerunt aquilonarem plagam à Tauro & Amano montibus Ciliciæ & Syriæ vsque ad fluuium Tanaim. In Europa verò vsque ad Gadira omnia scilicet maritima loca à prædictis montibus vsque ad Oceanum Britãnicũ. Tamen etiam nota secundum Isidorum libro 9. etymologiarum sequentem Hieronymum libro hebraicarum quæstionum & Iosephum quod filij Iaphet sunt septem, scilicet, Zomel, ex quo Galatæ, id est, galli, Magog, à quo arbitrantur Scythas & Gotthos traxisse originem: Madai, à quo Medi: Iaran à quo Iones, qui & Græci, vnde & vocatur mare Ionium: Tubal, à quo Iberi, qui & Hispani, licet quidam ex eo & Italos natos suspicentur: Mosoth, à quo & Cappadoces, vnde & vrbs vsque hodie apud eos Mozata dicitur: Thyras ex quo Thraces, [Filij Gomer Aschanaz, &c.] à quo Sarmatæ quos Græci reginos vocant Riphatd, à quo Paphlagones. Thogarma, à quo sunt Phryges: filij Iouan vel Iauan. Elisa à quo græci Elisæi qui vocantur Eolydes. Vnde & lingua quinta græca Æolis appellatur. Tharsis à quo Cilicij, vt Iosephus arbitratur: vnde & metropolis eorum Tharsus appellatur, de qua fuit Apostolus Paulus. Cetim, à quo Citij, id est, Cyprij nominantur. Dodanim, à quo Rhodij, qui Rhodum insulam occupant. Hæ sunt generationes de stirpe Iaphet, quia à Tauro monte ad Aquilonem mediam partem Asiæ, & omnem Europam vsque ad Oceanum Britannicum possident, quarum gentium vocabula partim sunt immutata, partim manent. [Filij Cham.] Nota secundum Hieronymum libro præfato quod septuaginta interpretes non valentes, heth literam, quæ duplicem aspirationem sonat, in sermonem græcum vertere frequenter Chi, græcam literam addiderunt, vt nos docerent huiusmodi vocabula aspirari debere: vnde hic transtulerunt Cham pro eo quod est Ham, à quo & Ægyptus vsque hodie Ægyptiorum lingua, Ham dicitur quia descenderunt à Cham vsque in Ægyptum. Vnde in Psalmo legitur, Iacob accola fuit in terra Cham. [Filij autem Cham: Chus,] à quo Æthyopes progeniti. Chus vsque hodie ab Hæbræis Æthyopia nuncupatur. [Mesraim,] à quo Ægyptij perhibentur exorti. [Phut,] à quo Libij. Vnde & Mauritaniæ fluuius vsque hodie Phut dicitur, omnisque circa eum regio Phurensis, licet in vna tantum climatis parte Libiæ nomen resederit, & reliqua terra Afrirca nominata sit. [Chanam,] à quo Aphri & Phœnices & Chananæorum decem gentes. [Filij Chus saba,] à quo scilicet Sabæi, de quibus Virgilius, soliscque & thurea virga Sabæis. Heuila à quo Getuli in parte remotioris Africæ & heremo cohærentes. [Sabbatha] à quo sabbateni, qui nunc Astabari nuncupantur. Regina verò & Sabbatha paulatim antiqua vocabula perdiderunt, & quæ nunc pro veteribus habeant ignorantur. [Filij Regina Sabaa & Dadan.] Hic scribitur Saba per Sin literam, supra verò per Sameth, à quo diximus appellatos Sabæos. Interpretatur verò nunc Saba Arabia. Nam in 71. Psalmo vbi nos habemus reges Arabum & Saba, munera offerent, scriptum est in Hebræo, reges Saba primum per Sin. secundum per Samech. Sunt ergo duæ Arabiæ citerior & vlterior. [Dadam,] à quo gens est Æthyopiæ in occidentali plaga. [Porrò Chus genuit Nenroth] De isto Nenroth agit diuersum à præmissis filius Chus, tum propter eius singularem primatum in robore & regno & malitia, tum quia hic aliquid breuiter de eo tradere intendebat. Voluit enim breuiter notare à quo post diluuium cœpit tyrannis, & orientale imperium: videlicet à filiis Cham, à Noë maledicti: & inter filios Cham, ab isto Nenroth, qui secundum Hiero. arripuit prius in populo tyrannidem insuetam: & regnauit in Babylone. Et in [Arath.] id est, in vrbe Edessa: & in Achadi, quæ nunc dicitur Nisibis. & in [Chalamne,] quæ postea à Seleuco rege dicta est Seleucia. Et secundum Aug. hic Nenroth fuit gigas. Et secundum Isidorum 7. lib. Etymologiarum Nenroth interpretatur tyrannus, & ipse aggressus est contra Deum, impietatis ædificare turrim. Si verò quæratur quomodo regnauerit in Babylone, & in terris circum adiacentibus, cum Babylon & terra Chaldæorum

ſpectauerint ad filios Sem. Nam ſecundum Hier. de Arphaxa filio Sem fuerunt Chaldæi? Poteſt dici quod per tyrannidem obtinuit varias terras earum Videtur autem Moyſes velle hic innuere quod Nenroth eſſet tunc Rex in Babylone quando turrim eius ędificabant, & quando ibi diuiſę ſunt linguæ. Dicit ergo: [Ipſe cœpit eſſe potens in terra] potentia, ſcilicet tyrannica & regali, [Et erat robuſtus venator coram domino.] Secundum Aug. præpoſitio græca eſt æquiuoca ad coram & ad contra. Vnde & hic melius eſſet contra dominum, quam coram Domino. Vult ergo dicere quod iſte per præceptum & voluntatem venabatur homines ac ſi feras ideſt quod per varias oppreſſiones eorum ſibi eos ſubiecit [Ad hoc] ideſt de hoc [exſuit prouerbium.] ſcilicet gentes, [Quaſi Nenroth robuſtus venator coram domîno] Senſus eſt, quod quando aliquis erat crudelis, & aliorum fortis oppreſſor dicebatur parabolicè inter gentes: Iſte quaſi alter Nenroth fortis venator contra Dominum. Fuit autem principium regni eius Balylon principalis, ſcilicet ſedes & metropolis regni eius, & [Arath & Chalamne,] ſcilicet fuerunt de regno eius, & fortè poſt Babylonem erant principales vrbes regni ſui. Vel Babylon cum alijs tribus vrbibus fuerunt principium, id eſt, principalis pars regni eius. In quo innuitur vlterius quia longè lateque regnum eius fuit diffuſum. [In terra Sennaar.] Eſt planicies prouinciæ Babylonis: ideſt de terra Sennaar. [Egreſſus Aſſur,] Secundum Hieronymum per Aſſur ſignificatur Aſſyriorum imperium. Secundum Auguſtinum propriè ſignificat filium Sem: vnde & hic tanquam de quodam ſingulari homine ſubditur. [Et ædificauit Niniuen & plateas eius, & duas alias vrbes, ſcilicet. Chale & Reſen:] Licet poſſet hic dici quod Aſſur, îd eſt, Aſſyriorum gens ædificauerit hanc, ſcilicet, Niniuen, ſed longe poſt. Nota quod idcirco de Aſſur facit hîc mentionem, cùm tamen non ſit de filijs Cham, vt innuat quod Prophetia Noë de ſubiugatione filiorum Cham ſub filijs Sem in iſto cœpit impleri: quia regnum Memorth ad regnum Aſſyriorum fuit tandem tranſlatum Fecit etiam hoc vt ſimul coniunctum duo primaria initia & duas principales ſedes primi & orientalis imperij demonſtraret. [At verò Meſrain genuit Ludim, & Anamim. & Laabim, &c.] Exceptis Laabim à quo Libies qui quondã Phutæi vocabantur: & Caſluim, à quo Philiſtini dicti ſunt. Cæteræ gentes ignotæ nobis ſunt, ait Hieronymus & Iſidorus, quia bello Æthiopico ſubuerſæ vſque ad obliuionem nominum peruenere. Poſſederunt autem terram à Gaza vrbe Philiſtinorum vſque ad extremos fines Ægypti. [Chanaan autem genuit Sidonem,] à quo vrbs in Phœnice Sidon vocatur. Secundus fuit [Etheus,] à quo Ethei. Tertius [Iebuſæus,] à quo Iebuſæi, ita de alijs intermedijs quos genuit. Sextus fuit Heuæus, à quo Heuæi: ipſi ſunt Gabaonitæ qui ſupplices venerunt ad Ioſue, Septimus fuit Aratæus, qui Archas condidit oppidum contra Tripolim in radicibus Libani ſitum. Octauus Aradius, à quo Aradij, qui Aradum inſulam poſſederunt, anguſto freto à Phœnicis littore ſeparatam. Samaræi verò ſunt quibus Edeſſa dicta nobilis ciuitas Syriæ, quæ vocatur Cœles ciuitas Amath vſque ad noſtrum tempus, tam à Syris. quàm ab Hebræis, ita vt apud veteres dicta fuerat, appellatur: quæ poſt Alexandrum dicta eſt Epiphania. Nonnulli verò putant Antiochiam primò vocatam eſſe Emath. [Factique ſunt termini Chanaan,] id eſt, Chananæorum. Venientibus à Sidone Geraram vſque ad Gazam de & vſque ad Laſan.] Laſa autem ſecundum Hieronymum eſt quæ nunc Caliache dicitur, vbi aquæ calidæ prorumpentes, in mare mortuum defluunt. [Hi ſunt A filij Cham, Cùm,] qui ſcilicet à Sydone vſque ad Gaditanum fretum omnem meridianam partem tenent. [De Sem quoque fratre Iaphet maiore nati ſunt patre omnium filiorum Heber.] Nota quod ſecundum Auguſtinum, quod hunc titulum ante enumerationem generationum Sem ſignanter præmittit, & oſtendit quod Heber inter filios & nepotes Sem omnibus eſt prælatus. Vnde & ex Heber Hebræi ſunt appellati, cuius linguam ſolus populus Iſraël potuit obtinere: in quo Dei ciuitas quaſi tota remanſit in tempore illo. Vocat autem Sem fratrem Iaphet, & non fratrem Cham, in ſignum reprobationis Cham. [Filij Sem: Elam,] à quo Elamitæ principes Perſidis: quæ metropolis vocatur Elam. [Aſſur,] qui Niniuen condidit vt ſuprà dictum eſt. [Arphaxad,] à quo Chaldæi. B [Lud,] à quo Ludij. [Aram,] à quo Syri, quorum metropolis eſt Damaſcus, [Filij Aram: Hus,] qui conditor Tratonitidis & Damaſci inter Palæſtinam & Cœlen Syriam tenuit principatum. Vnde in libro Iob vbi in Hebræo ſcribitur terra Hus, ſeptuagintadixerunt Anſitidem, quaſi Huſſitidem, tranſtulerunt, & Hul à quo Armenij Gether, à quo Acarnanij ſen Carij. [Mes,] à quo hi qui nunc vocantur Mæones. [Phaleth eo quod in diebus eius diuiſa ſit terra.] Phaleth enim diuiſio interpretatur. Nota quod non ſine cauſa Moyſes ita ſignanter enarrat has ſeptuaginta duas linguas, nec ſine cauſa Deus hunc numerum ordinauit, Nam & ſub conſimili nu- C mero ſeptuaginta duobus ſenioribus de ſpiritu Moyſi dedit, vt ſpiritualibus eum iuuarent, ſicut habetur Nũ. 11. & Chriſtus ſeptuaginta duos diſcipulos ſub duodecim Apoſtolis ad prædicandum elegit & miſit, ſicut patet Luc. 10. Sicut etiam in hoc numero, duodecim ſenarij, vel ſex duodenæ, (ex quibus ſeptuaginta conſurgunt) ſunt, & ſunt numeri vniuerſitatis, ita competenter in ipſis vniuerſitas gentium & linguarum comprehenſa fuit.

CAPVT XI.

ERat autem terra labij vnius,] Hic redit ad narrandum cauſam diuiſionis linguarum, quæ fuit culpa D ſuperbiæ ædificantium vrbem & terram Babylonis, & primò refertur culpa, ſecundò iuſtitia Dei culpæ illius punitiua & ſuperbæ intentionis eorum diſſipatiua, ibi: [Deſcendit autem Dominus.] Dicit igitur, [labij vnius,] Labium & lingua ſumuntur hic pro linguæ effectu, id eſt, pro loquutione, eo modo qui per cauſam effectus ſignificatur. [Cumque proficiſcerentur de Oriente inuenerunt.] An omnes tunc ſimul receſſerunt & in Sennaar inſimul venerunt, an ſolum principaliores ex eis cum aliquibus ſibi annexis, non plene claret ex hoc loco. Licet enim infrà dicatur, ſcilicet, quod inde de Babylone diſperſit eos Dominus in vniuerſas terras, hoc poteſt dici, aut quia cauſa diſperſio- E nis omnium fuit ex illo loco, aut quia principaliores ibi erant & inde diſperſi ſunt, & in eorum diuiſione & diſperſione diuiſæ ſunt gentes, quarum ipſi erant duces, quia nec alia poteſt dari ratio quomodo tunc omnes diſceſſerunt de Babylone: Non eſt enim dubium quin plures ibi tunc temporis remanſerint. Refert autem Magiſter quod Philo in libro quæſtionum ſuper Geneſim narrat, quod ex tribus filiis Noë adhuc ipſo viuente, fuerunt viginti quatuor millia virorum præter paruulos & mulieres. Sed videtur quod longè plures fuerunt: Noë enim ſecundum litteram noſtram & hebraicam vixit vſque ad exitum Abrahæ de domo patris ſui. Nam à diluuio vſque ad eius exitũ cõputantur trecenti ſeptuaginta duo anni. Noë autem vixit vltra hunc

numerum

numerum per tres annos. Tempore autem illo facta erat grandis populatio Chananæorum & aduersarum gentium & regnorum. Præterea populus Israël in minus quàm ducentis annis multiplicatus est in Ægypto, vsque ad sexcenta millia virorum præter paruulos & mulieres. Quid ergo mirum si in trecentis quinquaginta annis Noë sit facta multiplicatio longè vltra viginti quatuor millia virorum? [Inuenerunt campum, id est, planiciem, [in terra Sennaar.] Possibile est quod duabus ex causis de Oriente recesserant. Primò scilicet vt magis accederent ad medium terræ habitabilis, vt exinde possent melius circumquaque diffundi, & regi à principalioribus, quasi in medio populorum regendorum manentibus. Secundò, vt redirent ad terram in qua manserant Adam primi patres eorum. Quacumque autem ex causa fuerit, est notandum quàm mirabili ordine variauit Deus principales sedes patrum & diuini cultus, & regnorum mundi. Nam primò fuit in paradiso. Secundò creditur fuisse in Hierusalem siue circa Hebron, vbi Adam legitur esse sepultus. Tertiò faciente Domino quod arca post diluuium versus Orientem subsideret fuit in Oriente. Quartò, redijt circa Hierusalem, licet tunc aliquamdiu fuerit in Ægypto. Deinde sub Christo cultus Dei diffusus in omnes, quantum tamen ad principalem sedem, per Græcos venit ad Latinos; exinde rediturus ad omnes & præcipuè ad Iudæos. [Dixitque alter ad proximum suum, venite, &c.] Non est credendum quod Sem & cæteri sancti patres illius temporis in hoc consenserunt, & quanquam aliquis ex eis ad opus extrinsecus compelli potuit, præcipuè cùm videatur quod Noë adhuc viueret: quia secundum literam nostram à diluuio vsque ad ortum Phaleth in cuius diebus diuisa est terra, non sunt nisi anni centum triginta & vnus: & vsque ad mortem eius sunt trecenti quadraginta: Noë autem post diluuium vixit trecentis quinquaginta annis, decem scilicet post mortem Phaleth. Ex modo autem isto loquendi innuitur quod aliqui fuerunt principales incitatores aliorum ad hoc redificium, & etiam quod ex magno affectu, & cum multa & communi concordia hoc fecerunt. [Faciamus nobis ciuitatē & turrem,] id est, turres, singulari pro plurali. Vel turrim vocat capitulum ciuitatis factum ad modum turris. Triplici autem ex causa videntur ad hoc opus moti. Primò, scilicet ex cupiditate regnandi, & tyrannicam potentiam super vniuersam terrā exercendi in vrbe illa quam, scilicet & inexpugnabiliter, & insuperabiliter fundare intendebant. Secundò ex ambitione nominis & famæ ex hoc apud omnes obtinendæ. Vnde & hic dicitur: [Et celebremus nomen nostrum.] Tertiò secundum quosdam vt consimile diluuium si accideret, euaderent: & ideo vsque vltra nubes turrim voluerunt eleuare, vt illuc diluuium non posset attingere, [Pertingat vsque ad cœlum.] Id est, vsque ad supremam regionem aëris: quod cælum vocatur, quod secundum sensum cælo videtur esse coniunctum, vel hoc dicunt secundum præsumptionem superbiæ suæ. [Descendit autem.] Nota quomodo hic & alibi scriptura de Deo loquatur, quasi de vno temporali Domino, qui de sublimi loco suo descendit ad videndum opera subditorum suorum, vt corrigat & reformet quicquid est corrigendum & reformandum in eis. Nota etiam quod in hoc modo loquendi docet rectum & ordinatum processum iudicij. Nam culpa prius debet esse certa iudici, & ideo oportet vt ipse vel ad se conuocet iudicandos: aut si hoc modo bono fieri potest, quod ipse per se vel per subdelegatos iudices ad loca eorum accedat. Deus autem dicitur descendere ad videndum, pro quanto aspectus suæ sapientiæ & iustitiæ fertur ad videndum crimina subditorum suorum. Dicit autem [filij Adam,] vt innuat quod illi erant similes Adæ superbienti & ad scientiam siue sublimitatem attingere cupienti. [Et dixit: Ecce vnus est populus, &c.] Hoc intellectualiter dixit Deus intra se & etiam ad Angelos suos. Notantur autem in his verbis causa rationabilis & condigna perturbandi conatus, & intentiones istorum. Erant etiam sic affectuosi & irreuocabiliter intenti ad perficiendum opus inceptum, & ad obtinendum id quod ex ipso opere finalitet intendebant: quod per fortis manus obstaculum à prædictis reuocari non possent, Et quia ex vnitate linguæ & ex concordia voluntatum ad malum, robur vehemens assumebant, idcirco dixit Deus: [Ecce vnus est populus, &c.] Et ex his subinfert pœnam confusionis linguarum esse optimam ad turbandum eorum intentum & conatum. Et ad Angelos loquens subdit, [Venite igitur.] Confusio enim linguarum potuit saltem quoad aliquid fieri ministerio angelico. Vult autem scriptura per hos vel consimiles modos loquēdi ostēdere quod Deus facit per Angelos ea quæ per ipsos fieri possunt. Dicitur autem Deus huc descendere per efficaciam aut affectum potentiæ suæ in illa in quæ agit. Loquitur autem sic vt sensibilius & terribilius hominibus ingerat Dei præsentiam & iustitiam punitiuam. [Vt non audiat vnusquisque.] Id est, vt non intelligat, nec audiendo discernat. [Vocem proximi sui,] quicquid intendit significare per eam. [Et idcirco vocatum nomen eius Babel, quia ibi confusum est, &c.] Babel enim interpretatur confusio. Diuisio autem linguarum. confusio linguarum dicitur, quia ex hoc lingua vnius fiebat alteri confusa & intelligibilis. Nota circa hoc quod iudicium est vnum de vniuersalibus iudicijs Dei super genus humanum, & est tertium illorum vniuersalium quæ in Scriptura sacra leguntur. Nam primum est inflictio mortalitatis. Secundum est diluuij exterminium. Nota inquam primo rectam correspondentiam eius ad culpam pro qua est datum. Erat enim in illis peruersa pax & vnitas Deo valde contumelioſa, ipsisque damnosa, & electis onerosa & periculosa. Sicut etiam nihil melius quam omnes insimul fortissimè vniri in Deo & in omni bono: sic nihil peius quam omnes fortissima conspiratione vniri ad malum, sicut etiam Deo nihil magis honorificum quam quod omnia sibi soli vt summo capiti cohæreant & subijciātur, nihilque aliud defendere aut magnificare appetāt, nisi Dei imperium ac principatum. Et econtra nihil Deo contumelioſius ac intolerabilius, quam quōd omnes Deo & eius regno neglecto, aliquod caput & regnū sibi statuant pro toto posse. Eratne ergo tolerandū quod homines paulò post tantum diluuium de nouo propagati, vnum vilem tyrannum, scilicet Nemroth, quasi vnum caput omnium statuerent, & intra vnam vrbem, pro vno totius mundani regni capite conarentur, quasi in æternum fundare? Sicut autem superbis ad omnem machinationem semper intentis magnitudo potestatis aderat valdè nociua: sic quam plurimum expedit eis quod talis potestas aut omnino tollatur eisdem, aut saltem confringatur, & diuidatur & impediatur. Scimus autem quod humanæ dominationis potestas ex vnica & concordi hominum multitudine consurgit & corroboratur, & ideo quando superbè & pertinaciter conspirant ad malum, multis eis expedit quod diuidantur, sicut etiam electis plurimum, prodest habere multos inductores & quasi compulsores ad bonum, sic eis est periculosissimum & multum onerosum cum verbo & facto, doctrina & exemplo ab omnibus infligantur & compellantur ad malum. Et sicut iucundum est electis potentiam & gloriam reproborum videre humiliatam & annulatam: sic valdè est onerosum quando contrarium vident, & præcipuè si in æternum aut in tempus nimis longum semper excresceret aut perdura-

ret. Quid autem aptius & pulchrius ad prædictorum impiam vnitatem & potestatem dissecandam & confringendam, quàm linguarum diuisio & confusio ? Per hanc enim fit vt ampliorem societatem homo habeat cum sua carne, quàm cum hominibus, quorum linguæ sunt sibi mutuo barbaræ & ignotæ. Per hanc etiam factum est vt his qui Deo non obediebant, & subditi non solum eis non obedirent, imo nec eorum monita vel præcepta intelligere possent. Prædicta autem solum pro illo tempore docuerunt & profuerunt, sed etiam pro toto tempore quo superbia mundi regnat. Secundo notà eius pœnalitatem tam quoad malos, quam quoad bonos: Bonis enim est valdè pœnale quod non possunt communicare cum sanctis vel doctis vniuersi orbis, saltem per litteras & per scripta, nec docere se mutuo possunt, nec ad inuicem consolari: nisi communicent in vna aliqua lingua. Vnde & vltra hoc est eis valdè pœnale, quod doctrinam salutarem fidei non possunt in omnes nationes citò disseminare, nec iam disseminatam prout expedit irrigare. Communiter autem quantum ad malos & bonos est valdè pœnosa res quia ex diuersitate linguarum oritur facilitas discordiarum atque bellorum, difficultas stabilis nexus diuersarum nationum in vnum. Si autem quæritur, quomodo à principio vnus intellexit alium sine notitia linguæ ? Vnde enim sciuit quod per eandem vocem intenderet significare illud quod ipse ? Potest dici quod hoc, sicut & alia, factum est miraculosè, & fortè etiam per quandam rationalem conspirationem, per quam ex conformitate locutionis aliorum eiusdemque linguæ ad suam aduertebat quod idipsum significare volebant. Si autem vltra quæratur. An per hoc miraculum fit solum facta variatio in vi motiua linguæ, aut etiam vltra hoc in imaginatione & intellectu ? Dicendum quod in omnibus simul, quia ex habitibus illarum trium partium integratur vna perfecta habituatio ad loquendum hanc vel illam linguam. Oportet enim quod sciat significata propria vocum illius linguæ formandæ & serioſe connectendæ. Tertiò nota pro mysteriis quod diuisio linguarum moraliter designat diuisionem & contrarietatem vitiorum & vitiosorum, qui quantumcunque videantur vniti, impossibile est quin concordaliter discordent, quia prauus alios non diligit nisi solum propter seipsum. Allegoricè autem signant diuisionem schismatum & hæresum, & culturam diuersorum Idolorum: in quibus vnitas fidei in varias linguas errorum fuit multipliciter scissa. Sicut autem vrbs & turris Babylonica significat omnes sedes superbiæ: sic Nemroth omnia capita eius: & secundum hoc potes multiplicare mysteria tam moralia quàm allegorica iuxta numerum & processum principalium sedium & capitum superborum. [Hæ generationes Sem.] Hîc redit ad narrandam generationem Sem, vt sit veniat ad Abraham. [Sem centum annorum erat quando genuit Arphaxat biennio post diluuiũ.] Quidam volunt quod scriptura more suo dimittat hic duos annos Sem, quia dicunt quod centum annorum fuit mox post diluuium: sed hoc non videtur, quia hic signanter apponit biennium. Prætereà hic narrantur numeri generationum, ad sciendum numerum temporũ. Potius ergo videtur quod Sem immediatè non fuerit natus post sexcentos annos Noë, sed sexcentos duos annos sicut supra fuit factum. Nota quod in tota hac genealogia vsque ad Abraham iam patum, nunquam subditur, & mortuus est. Et licèt posset dici quod ex præcedentibus & subsequentibus hoc consimiliter vult hic intelligi, & etiam ex hoc quod dixit, Vixit tot annis, hoc satis apertè innuat, nihilominus videtur scriptura hic aliquod mysterium intendisse, scilicet quod regeneratio gratiæ terminatur in vitam æternam Abrahæ repromissam, & hoc per obseruantiam decalogi.

A Vnde & Abraham hic est decimus à Sem. Nota etiam quod ex numeris annorum hic positis habeatur quod Noë & Sem vixerunt longè post diuisionem linguarum. & etiam vsque ad tempus idololatriæ in mundo diffusæ, aut exitum Thare & Abrahæ de terra sua, posset aliquis mirari quomodo tanta idololatria ipsis viuentibus potuit introduci. Et an ipsi perdiderint suam linguam primam: & sic Arphaxat & Thare perdiderint, & aliam acceperint. Sed ad secundum potest dici quod in aliquibus singularibus prius potuit remanere prima lingua, & quod vltra hoc fieret quod scirent linguam gentis cum qua manebant. Vnde si Noë & Sem non manserunt tunc cum gente quæ retinuit linguam Heb. id est, linguam Hebræam, quæ creditur esse eadem cum prima lingua Adæ: verisimile est quod scirent vterque linguam scilicet primam, & alteram illius scilicet Gentis cum qua remanserunt. Ad primum verò potest dici quod S. Patres illi in tanta simplicitate vixerunt, quod cum proles eorum multiplicata parum curarit de eorum doctrina & vita, potius oportuit eos dissimulare malitias populi ab eis exorti, quã populum ex eis natum aliquo mundano timore oportuerit patrium viam reuereri aut sequi: & de hoc in omnibus filijs sanctorum Patrum habes exempla. Nota etiam tertiò quod lingua prima rectè remansit in solo populo fidei vnitatem Trinitatis tunc veraciter credente & colente. [Vixitque Thare septuaginta annis, & genuit Abraham & Nachor & Aram.] Non intelligit quod eodem anno sunt geniti, sed Abraham fuit genitus septuagesimo primo anno Thare, sicut ex subsequentibus patet: sequentibus verò annis nati sunt Nachor & Aram. [Hæ sunt autem generationes Thare.] Nota quomodo ad ostendendum quod Abraham fuit quoddam insigne principium populi Dei & noui temporis siue status, repetit generationes Thare, præmittendo insignem titulum, scilicet, [Hæ sunt autem generationes Thare.] Hieronymus super hoc loco dicit quod Hebræi tradunt fabulam, scilicet, quod Abraham in ignem missus sit quia ignem quem Chaldæi colunt, adorare noluit, & Dei auxilio liberatus est. Vnde & pro eo quod hîc dicitur quod mortuus est Aram ante conspectum patris sui Thare in regione Chaldæorum, in Hebræo legitur in Vr, id est in igne Chaldæorum. Vr enim in Hebræo idem est quod ignis. Vnde & infra loquitur Deus ad Abraham: [Ego sum qui eduxi te de igne Chaldæorum.] Et secundum hoc littera nostra quæ habet, [Mortuusque est Aram ante Thare,] debet exponi, id est, mortuus est coram Thare patre suo: quamuis potest esse sensus quod Aram mortuus est antequam Thare pater suus, & quod Vr esset nomen alicuius loci terræ Chaldæorum. Potest autem esse quod Vr esset locus in quo ignis à Chaldæis præcipuè colebatur. [Patris Melche & Iesche.] Secundum Hieronymum Saraï vxor Abraham cognominata est, Iescha: fuit enim binomia. Nec mireris quod Abraham & Nachor in vxores duxerunt duas filias Aram fratris sui, quia nondum erat lege prohibitum. [Tulit itaque Thare.] Tulit, dixit, pro deduxit, quia eos duxit secum sicut pater filios suos. [Et eduxit eos de Vr Chaldæorum.] Et satis videtur quod Vr Chaldæorum hic pro aliquo certo loco, vel pro tota terra Chaldæorum ponitur. [Vt irent in terram Chanaan.] Ex hoc patet quod iam ipsi Thare dixerat quod irent in terram Chanaan. Nec mirum quia secundum Augustinum 16. de Ciuitate Dei, capite decimotertio in libro Iudith ex verbis Achior habetur domum Thare persecutionem fuisse passam quia noluerunt sequi Deos patrum suorum, qui fuerunt in terra Chaldæorum, & ex hoc fuerunt in Mesopotamia. Quærit autem Augustinus ibidem, quare non fit hîc mentio de Nachor fratre Abraham,

ham, cùm infra vigesimoquarto capitulo dicatur quòd seruus Abrahæ perrexit in Mesopotamiam ad vrbem Nacher. Et respondet ibi Augustinus, quod fortè tunc à Deo patris sui discesserat & superstitioni Chaldæorum adhæserat, & postea in fine pœnitendo siue persecutionem patiendo eò quòd suspectus haberetur, & ipse emigrauit. [Veneruntque vsque Aram, quæ est vrbs in Mesopotamia.] Pro qua septuaginta ponunt Charam. [Et habitauerunt ibi.] Sed quare Thare iter suum in terram Chanaan non perduxit. Creditur à quibusdam quod fortè quod hoc texuit iudicans sibi sufficere quid à Chaldæorum infestatione elongatus & quietatus esset: vel fortè expectabat ad hoc tempus opportunius, vel voluit in hoc condescendere Nachor filio postquam iam ad eum aduenerat, quia Nachor videtur fuisse innoluntarius ad eundem. Quacunque autem ex causa hoc contigerit, esse in mysterium multorum, constat, qui per viam religionis aut pœnitentiæ de terra sua exeunt, sed ad terminum viæ non perueniunt, immò in via remanent quasi in termino finali essent: & ideo oportet quod etiam educantur à talibus patribus electi filij gratiæ, similes Abrahæ: & exeant & recedant vltra vsque ad viæ terminum finalem procedendo. Vnde Christus cum suis Apostolis recessit à Iudæis, ipsis in suis cæremonijs per quas de idololatria Ægypti exierant, volentibus finaliter immanere: sic & illis regularibus qui paupertatem cum terrena cupiditate negotiationem commiscent, erit & est amplius suo tempore recedendum, si in solis cœlestibus volumus immanere.

CAPVT XII.

DIxit autem Dominus ad Abraham.] Hæc est quarta pars principalis huius libri, in qua de tribus patribus populi Dei plenius prosequitur. Nàm de duodecim filijs Israël plenius prosequitur infra complendo historiam Iacob patris eorum. Primò igitur agit de Abraham. Secundò de Isaac infra 25. [Et post obitum illius benedixit Dominus Isaac.] Tertiò de Iacob cap. 28. Dicit autem, [Egressus Iacob de Bersabee.] Historiam Abrahæ prosequitur narrando septem apparitiones Dei successiuè ad ipsum factas. In quarum prima exitus de domo patris sui sibi præcipitur, & grandis magnificentia vsque ad vniuersas gentes dilatanda sibi promittitur. In secunda semini suo terra Chanaan promittitur, & duplex altare in cultum Dei ibi constituitur. Primum quidem circa Sichem, secundum circa Bethel. Et ipso propter famem in Ægyptum descendente, vxor eius à Pharaone subripitur, & tandem diuino miraculo liberatur, ipsoque inde redeunte Loth ab eo diuiditur: & hoc incipit infra 12. capit. [Apparuit autem Dominus Abraham.] In tertia eadem terra sibi & semini suo iterato promittitur, & innumerabilis multiplicatio seminis sui, & circumspecta & perambulata terra illa tertium altare in Hebron ab ipso constituitur, & quatuor magnis regibus Orientis ab ipso mirabiliter triumphatis, Loth per ipsum liberatur. Et quinque regibus terræ Sodomorum multa spolia per ipsum redduntur, & Melchisedech sacerdoti Dei ab Abraham decimæ dantur, & ab ipso Melchisedech tanquam à Dei sacerdote ipse benedicitur. De hoc infrà 13. [Dixitque Dominus postquam diuisus est ab eo Loth.] In quarta semen eius futurum à semine adoptiui distinguitur, ita quod iam expresse de eius corpore semen innumerabile sibi promittitur, & fides Abrahæ super hoc singulariter commendatur. Et signa benedictionis promissæ ab eius semine hæreditandæ sibi dantur: & tempus & generatio sub qua hoc fiet, exprimitur, & pacto Dei expresso, repromissio ista firmatur, & tandem de Agar ancilla filius sibi datur, & hoc capitulo 15. [His itaque transactis.] In quinta circuncisio instituitur, & prædicta promissio plenius confirmatur, in cuius signum nomen eius per vnam litteram ampliatur, filiusque ex Sara libera promittitur, & in illo promissiones factæ implendæ docentur, & hoc decimosexto capite. [Postquam verò nonaginta annorum esse cœperat.] In sexta beatissimæ Trinitatis mysterium sibi aperitur, & filius de Sara libera sibi iterato promittitur, anno reuoluto habendus: & Sodomorum excidium sibi reuelatur, & ex tunc Loth eius precibus liberatur, ac deinde à Rege Abimelch. Sara vxor eius subripitur, & diuino oraculo liberatur, & tandem Isaac de ipsa nascitur. Et hîc quædam locutio ad Abraham subinducitur, vt sic sexta apparitio sit quasi dupla, & tandem cum Abimelech Rege confœderatur, & hoc capitulo 18. [Apparuit autem ei Dominus.] In septima Isaac offerri præcipitur, & offertur, & repromissio cum iuramento immobili confirmatur, & tandem Sara moritur, & in sepulchro primi parentis sepelitur, & tandem Isaac vxor datur Rebecca, & ab Abraham alia vxor ducitur, ex qua multiplicantur proles: sed ab Isaac matre inferior longè secernitur. Et nota admirabilem processum & ordinem apparitionum & promissionum istarum. Nam vsque ad quartam Abraham non certificatur an semen sibi promissum debeat esse adoptiuum, aut de suo corpore procreandum: vsque ad quartam etiam non certificatur de tempore quo hæ secundum litteram incipiant adimpleri. In prima etiam non fuit expressa mentio de semine, nec de donatione terræ ad quam mittitur. In secunda etiam non erat clare expressum, an soli semini suo, & non semini Loth prædicta promitterentur, Sed in tertia per diuisionem Loth iam factam hoc aperitur. Rursus in prima non ponitur quod fuerit adeò ditatus, aut adhuc magnificatus, sed in secunda legitur esse ditatus, & in tertia. Rursus in quinta certificatur quasi quod in filio liberæ prædicta implebuntur. In sexta hoc plenius certificatur omni dubio expleto, & deitatis secreta pleniùs reserantur, filiusque liberæ futurus dicitur. In septima verò tam partus Isaac, quàm per ea quæ in eius immolatione sunt facta requies pacis datur: vt sic etiam locutio facta Abrahæ de eiectione ancillæ & filij eius possit stare pro septima. Nota igitur hic quomodo Deus gradatim & successiuè suas reuelationes clarificat, & reuelationes adauget. Vnde & in sexta mundi ætate Christus & Christianus populus quasi alter Isaac de libera nascitur, & ciuitatis mysterium publicè promulgatur, & in ætate septima pax Christo mediante speratur. Exponamus igitur aliquid de littera primæ apparitionis. [Dixit autem Deus ad Abraham: Egredere de terra.] & post. [Septuaginta quinque annorum erat Abraham cum egrederetur de Aram. Contra hoc arguitur quia supra dicitur, quod Thare postquam genuit Abraham vixit centum triginta quinque annis, & postmodum subditur, quid cum de Chaldæa venissent vsque ad Aram, facti sunt dies Thare ducentorum quinque annorum, & mortuus est in Aram, ergo videtur quod Abraham quando exiuit de Aran erat centum triginta quinque annorum. Ad quod secundum Hieronymum dicunt Hebræi, quod tempus Abrahæ non computatur hîc à sua natiuitate, sed à tempore quo de igne Chaldæorum fuit Dei auxilio liberatus: sed quia nullam habet certitudinem à scriptura, & quia infrà dicitur quod centum annorum erat quando habuit Isaac, Sara verò nonaginta, & tandem infra omnes anni vitæ eorum expressæ narrantur, qui cum præfata opinione Hebræorum non concordant: idcirco sequendo Augustinum decimosexto de Ciuitate Dei cap. 15. potius

est dicendum quod Deus dixit hoc Abrahæ longè ante mortem patris sui, licet scriptura more suo hoc post mortem patris narret, tanquam rediens ad id quod omiserat. Et huic sententiæ concordat beatus Stephanus Actuum septimo, dicens: Deus gloriæ apparuit Abraham cum esset in Mesopotamia priusquam moreretur in Charran, idest, in Aran, & dixit ad illum: Exi de terra, &c. Quod verò Stephanus ibi subdit. Tunc exiuit de terra Chaldæorum & habitauit in Chanaan, non refertur ad tempus in quo Deus dixit illa Abrahæ, cùm iam esset in Mesopotamia, nondum tamen in Aram, quæ est vrbs quædam Mesopotamiæ: sed refertur ad totum tempus exitus & promissus Abrahæ à terra Chaldæorum vsque in Aram. Quod autem ei iam in Mesopotamia constituto, hoc est iam de terra Chaldæorum egresso, dixit Deus, [Exi de terra tua, &c.] non dicitur vt corpore inde exiret quod iam fecerat, sed vt animũ inde euelleret. Adhuc enim secundum Augustinum sæpè redeundi desiderio tenebatur, quæ spes & desiderium Deo iubente & iuuante erat amputandum. Nec est intelligendum id quod à beato Stephano subditur, & inde scilicet de Aram postquam mortuus est pater eius, transtulit eum in terram istam in qua nunc vos habitatis: Quia secundum Augustinum per collocationem in terra Chanaan, non intelligit recessum eius de Aram, sed quandam firmiorem stabilitatem eius in terra promissa. Biennio enim post mortem patris sui emit agrum in quo est spelunca duplex, scilicet, cùm iam centum triginta septem annorum esset, sicut infrà ex capitulo vicesimotertio trahi potest, vbi & subditur, quod tunc confirmatus est ager Abrahæ in possessionem à filijs Beth. Sed contra hoc est quod beatus Stephanus subdit, scilicet quod non dedit illi Deus tunc hæreditatem in ea, nec passum pedis, quia ibi loquitur beatus Stephanus de illo modo donationis solennis, quæ sibi & semini suo promittebatur. Sed quare voluit Deus ipsum exire de terra sua, & de domo patris sui? Nunquid non æquè bonum erat Deum colere in terra sua, & à Deo ipsum magnificari in illa, sicut in aliena? Dicendũ quod Deus hoc rationabiliter voluit. Primò, quia huiusmodi exitus & recessus est multipliciter vtilis ad sui, mundique contemptum & ad peregrinationis huius vitæ sensibilius experimentum, & ad multarum pœnalitatum sufferentiam, cõfractiuam multarum carnalitatum & cupiditatum. Secundò, quia à propinquis & domesticis diuino cultui & amori contrarijs facilius homo impeditur & retrahitur à bono, trahiturque ad malum, quam ab extraneis & ignotis. Tertiò, quia dignum erat à gente & terra illa Dei cultum prius in ea plantatum tolli, ac decens, & vtile erat ipsum in medio terræ habitabilis transplantari, vbi & Adam fuerat, ac Christus nasciturus ac moriturus erat. Quartò, quia ab impijs Chananæis terra erat iustè tollenda & in vsum ac dominium iustæ prolis Sem redigenda. Quintò, quia mirabilius fuit ex vno patre in terra aliena grandem populum multiplicari, & alienam terram per manum robustam sibi dari, & ipsum patrem cum sua prole inter extraneos mirabiliter protegi & exaltari, quàm si hæc in terra propria & inter suos facta fuissent. Sextò, factum est in mysterium, quod omninò recedendum est à propria voluntate & ab affectione suæ carnis & suorum sensuum ei qui vult perfici in diuinis. Septimò, factum est in allegoricum mysterium omnium peregrinationum populi Dei, & etiam Christi, qui pro nobis hæreditandis in cœlo exijt à Patre, & venit in exilium huius mundi, vt in terra reproborum propagaret electos dominaturos & in illa. Vnde & exitus de sæculo per regularem abdicationem temporalium & parentum, vt perfectius adeatur ad patriam eis promissam hîc figuratur. [Faciamque te in gentem magnam,]

A scilicet per multiplicationem seminis tui, & per spiritalem principatum in omnes futurorum fidelium nationes. [Benedicam,] scilicet benedictione gratiæ & gloriæ. [Benedicentibus tibi,] scilicet ex fide Christi ex te nascituri, id est, his qui in te fideliter laudabunt Deum & eius fidem & gratiam tibi datam. [Atque in te benedicentur vniuersæ cognationes terræ.] Id est ex tuæ fidei exemplo, & ex merito Christi de te nascituri, iustificabuntur omnes gentes, id est, aliqui de omnibus, vel omnes gentes in Christum credituræ. Quidam tamen legunt hoc, vt sit sensus, quod quando gentes ab aliquo benedicentur, dicetur: Sic benedicat tibi Deus, sicut benedixit Abrahæ. Sed si hoc solum hîc & in sequentibus intelligatur, modicum & quasi nihil sibi promittitur. Primò, quia plurimis idololatris & paganis B imperatoribus incomparabiliter plus in temporalibus benedixit Deus quam Abrahæ, aut quàm alicui de semine eius, aut etiam Salomoni. Secundò, quia omnia temporalia merito spirituali homini sunt vel esse debent sicut stercora, & etiam, quia si ab aliquo carnaliter quærantur, plus vult quis modicum in terra suæ natiuitatis, quàm alibi multum, & sic hic plus voluisset Abraham modicum in Chaldæa, quàm multum in terra Chanaan. Tertiò, quia illum primum sensum Apostolus dicit in Abraham & in semine Christo impletum, & nos de facto credimus & videmus omnes gentes fidelium in semine Abrahæ iustificatos. [Et animas quas fecerat in Aram.] Id est, animalia, & seruorum mancipia ex suis seruis ibi genita. [Et egressi sunt in terram C Chanaam.] Nota secundum Augustinum quod eodem anno facta sunt omnia, scilicet, eius egressio, & habitatio in Chanaan, & Dei promissio. Quod probatur primo ex hoc quod infra decimosexto capite dicitur: quod post annos decem habitationis eorum in Chanaan dedit Sara viro suo Agar in vxorem. Et postea subditur quod septuaginta sex annorum erat quando peperit ei Agar Ismaëlem. Ex quo oportet quod in septuagesimo quinto anno suo quo egressus est de Aran, intrauit terram Chanaan. Secundo, quia secundum Apostolum ad Galatas 3. à promissione hic facta Abrahæ vsque ad legislationem fuerunt anni quadringenti triginta: & Exod. 12. dicitur, quod habitatio filiorum Israël in Ægypto fuit quadringentorum triginta annorum. Quod non potest esse verum, nisi pro quanto ab exitu Abraham de domo patris sui reputantur, quasi ex tunc peregrinus in Ægypto erit. Nunc de littera secundæ apparitionis. [Et vltra progrediens ad meridiem.] Id est, ad australem plagam terræ promissæ, quæ est confinis Ægypto. [Descendit Abraham.] Nota quod triplici ex causa Deus hoc ordinauit. Prima quia varia terrarum peregrinatio erat spiritualiter vtilis & meritoria ipsi Abrahæ. In illa enim plures difficultates, & plures mores gentium, & plures principaliores modos diuinæ prouidentiæ, & circa se, & circa alios plenius experiebatur. Secundò, quia mos est Dei in primis patribus & Ducibus populi Dei exemplariter depingere ventura populo illi. Descensum ergo populi Israël in Ægyptum, & eius afflictionem in illa eiusque liberationem & reditum voluit etiam exemplificare in Abraham. Tertiò, quia facta patrum Propheticè regebantur à Deo, in futurorum mysteria & multiplices prophetias. [Dicturi sunt, vxor ipsius est, & interficient me.] Sed quare æstimabat quod propter hoc interficerent eum. Nunquid non sufficiebat eis quod auferrent sibi eam? Ad hoc triplex datur causa. Prima est ad operimentum nequitiæ suæ, ipso enim occiso & postmodum ducendo Saram in vxorem non viderentur adulterari. Secunda est vt illam securius possiderent. Possent enim præsumere quod Sara semper vellet redire ad virum, & quod ipso viuo non plene afficerentur

tur

tur illis. Tertiæ est, vt à quibusdam dicitur, quia adulterium fortiter tunc temporis puniebant, & saltem in alijs odiebant. [Dic ergo obsecro quod soror mea sis.] Nota quod in hoc nihil falsum, imo verum fecit eam dicere: erat enim verè soror eius, eo modo quo & Loth infra dicitur esse frater eius. Nam propinquos carne fratres & sorores vocabant. Et quod istud hac mente dictum sit ostenditur aperte infra capite vigesimo. Vbi iam comperto Abimelech rege quod esset eius vxor, dixit ad Abraham, aliàs enim & verè soror mea est: erat enim filia fratris sui. Nec cogebatur tunc Abraham hoc dicere ex timore, quia tunc apertè confessus est quod erat vxor sua, Sed nunquid malefecit Abraham suæ vxoris pudicitiam tanto periculo exponendo ad vitandum solum periculum proprij corporis? Cur non potius de Deo suo sperauit, vt fateri non timeret vxorem? Ad hoc respondet Augustinus vigesimo secundo libro contra Faustum, dicens. Si interrogatus eam indicasset suam esse vxorem, duas res tuendas commisisset Deo, scilicet, suam vitam, & coniugis pudicitiam. Pertinet autem ad sanam doctrinam quando habet quod faciat homo, nõ tentare Dominum Deum suum. Vnde Paulus submissus est per murum, & Christus docuit discipulos suos fugere, & ipse etiam fugit in exemplum nostræ infirmitatis. Item decimosexto de Ciuitate Dei, capite decimonono dicit. Sed vxorem tacuit, non negauit, committens Deo tuendam coniugis pudicitiam, & humanas insidias cauens vt homo, quoniam si periculum, quantum cauere poterat, non caueret, magis tentaret Deum quàm speraret in Domino. Hæc Augustinus. Nota ergo quod nihil falsi dixit, sed aliquam veritatem velandam tacuit, & sub largo modo sumendo sororem, veritatem celandam cautius occultauit, quia periculosius fuisset vxori si eam raperent, viro occiso, quam viro in sua libertate viuente. Pluribus autem ex causis Deus voluit Abraham super his tunc temporis tentare. Primò, vt eius prouida discretio probaretur. Ex quo enim discretio est homini nobilis virtus, decet quod eius opera habeant locum suum. Secundò, vt eius fides & patientia plenius probaretur & exerceretur. Stare enim fixè & tranquillè in dubijs & incertis, maioris est fidei & constantiæ, quàm solum esse firmum & tranquillum in euentibus certis. Tertiò, vt in hoc & similibus monstraretur ordo distributionis gratiarum Dei. Non enim debet totum dari repentè & simul, sed ab aliquali initio gratiæ per meritum debet iri ad terminum completum: & ex gratia prima data, debent primò aliqua præire merita, antequam gratiæ consummentur. Decuit ergo quod Abraham committendo se Deo in dubiis & periculis, mereretur donum liberationis & protectionis sui & suorum. Quartò, quia fuit hoc vtilius. Nam quando post præcedentem indigentiam & post afflictionem amaram liberatio ipsa subsequitur, & in hoc ipso clarius apparet potentia liberantis. Quintò, vt tam ipsi quam sancti consimiles in huiusmodi, essent posteris in solatium & exemplũ: non enim omnes erãt certificandi de omnibus dubiis & periculis antequam accideren eis. [Abraham verò bene vsi sunt propter illam.] Id est secundum Hieronymum, Pharao benefecit Abraham propter eam dando, scilicet ei dona. Et ad hoc designandum videtur subdi, [Fueruntque ei oues, &c. Flagellauit ergo Dominus Pharaonem plagis maximis & domum eius,] scilicet familiam eius. Quæ fuerint hæc flagella hic non dicitur. Quæcunque tamen fuerint, patet ex sequentibus quod Pharao certificatus est se esse à Deo flagellatum, quia tulerat vxorem Abrahæ. Et ex ipso effectu flagellationis diuinæ, patet quod Deus non permisit Saram maculari à Pharaone. Vnde dato quod ante hæc flagella Sara diu manserit in domo Pharaonis, sufficit Deo dare flagellum tempore opportuno ad impediendum copulam Pharaonis cum Sara. [Quam ob causam dixisti esse sororem tuam vt tollerem eam in vxorem? Id est, ex occasione tui sermonis sequeretur quod ego eam ducerem in vxorem. Quasi dicat: Si sciuissem quòd esset tua vxor, non tulissem eam. Ex hoc videtur quod illo tempore sorores proprias non ducerent in vxores, aut si ducebantur, saltem ex tunc non vocabant eas communiter sorores, sed vxores. Sed primum magis credo, & puto à patribus hoc manasse tam naturalis rationis instinctu, quam diuina inspiratione vel illustratione hoc suadente. Si autem quæras, quare fuit hoc inductũ adhuc durante sola lege naturæ, cum ducere sorores non fuerit ab initio contra naturam, imò necessarium ad generationem humanam? Ad hoc triplex redditur causa. Prima est vitatio nimij amoris carnalis, quia si amor vxoris concurreret cum amore fraterno, nimium excresceret amor carnis, actusque carnalis. Secunda est naturalis reuerentia cognationis ex qua naturaliter homo plus erubesceret reuelare, aut denudare turpidinem sororis quam extraneorum. Nam societas fratris & sororis se habet per modum comparium, quia ab eodem manarunt stipite: Copula verò viri ad vxorem est sicut superioris ad inferiorem, & sicut mentis ad suam carnem, aut agentis ad patiens. Et quia fœda concupiscentia est sibi annexa, ideo sapit quandam confusibilem irreuerentiam, id est, includit quam natura horret circa sororem & multò altius erga matrem. Tertia est dilatatio charitatis & societatis ad proles secundum varios combinandi modos, quia vinculum cognationis satis ex se sufficit ad nexum amoris, & ideo per nexum coniugalem decuit aliquos sibi necti. Ad illud autem quod obijcitur de lege naturæ, & quod non fuit sic ab initio dici potest quòd necessitas fuit tunc in causa, qua cessante cessauit effectus. Licet etiam lex naturæ absolutè & in omnem euentum non excluderet sorores à copula coniugali, inclinat tamen. Ad hoc secundum rationes prædictas. Nota pro mysteriis huius facti, quod sancti Doctores & Patres duplicem habent sponsam, scilicet ipsam veritatem, & sanctam plebem quam informant; vtriusque autem pulchritudines, carnales & erronei libenter corrumpere amant, aut saltem primatum vendicant, vt scilicet, ascribatur eisdem quasi magistris. Propter quod sancti patres vt talium æmulationem tandem euitent, nolunt dici viri siue magistri veritatis quam habent, nec plebis quam regunt: sed potius fratres & simplices consodales, Ex hac autem plures potes elicere allegorias, applicando hæc ad varia tempora & ad varios status. In plagatione autem Pharaonis & domus suæ propter detentionem Saræ figurata fuit plagatio Ægypti facta in manu Moysi propter detentionem filiorum Israël, & per consequens cæteræ plagationes designatæ per plagationem Ægypti.

CAPVT XIII.

ASCendit ergo Abraham de Ægypto.] Ascendisse dicitur eò quòd terra promissionis est in situ altior Ægypto, & multò magis est hoc in rebus figuratis per eas. [Ad australem plagam.] Non quidem australem respectu Ægypti, sed respectu Hierusalem.

[Erat autem diues valde.] Secundum Hieronymum in Hebræo est. Erat autem grauis vehementer, id est, Ægypti pondere grauabatur. Diuitiæ enim Ægyptiæ viro sãcto graues sunt: vel est modus loquẽdo, quo per pondus diuitiarum ipsarum copiam significamus. Et fuit hoc figura spoliorum & diuitiarum Ægy-

pti, quas filij Israël secum tulerunt in exitu de Ægygto. Vtrumque autem horum fuit figura thesaurorum sapientiæ, quos sapientes Christianorum à Iudæis & à mundi philosophis tanquã ab iniustis possessoribus abstulerunt. Et vniuersaliter in omni solenni recessu virorum spiritualium à carnalibus aliquid simile contingit. Figuratur etiam hic copia spiritualium diuitiarum, quam habent ascendentes de hac miseria ad æternam patriam, vel de statu imperfecto ad statum perfectum. [Et non quibant habitare communiter, &c.] Nota quomodo copia rerum temporalium aufert seu impedit conuictum communem & pacificum, & ideo Abraham dixit: [Discede à me obsecro.] Possidentibus enim propria expedit rerum certa diuisio, & diuisa cohabitatio ad tollendum multas contentiones, ac suspiciones, ac æmulationes & rixas. Dixit etiam, [Ne quidem sit iurgium inter me & te, fratres enim sumus.] Peius enim & indecentius est inter fratres seu propinquos esse discordiam, quàm inter extraneos. [Si ad sinistram ieris, ego ad dexteram pergam, &c.] Nota secundum Augustinum 16. de Ciuit. Dei, capite vigesimo, quod hinc fortasse exijt consuetudo, vt quando terrenorum aliquid partiendum est, maior diuidat, minor eligat: [Eo autem tempore Chananæus & Pherezeus habitabant in terra illa. Hoc ideo videtur interponi ad innuẽdum quod defensio inter Abraham & Loth fuisset tunc periculosior eis propter Gentes eas inter quas habitabant. Dicitur etiam hoc ad ostendendum, quod quanquam erant diuites, erant tamen in illis terris vt peregrini. [Loth vidit omnem circa regionem Iordanis.] Id est, totam terram Sodomorum quæ erat circa Iordanem, quæ vniuersa irrigabatur sicut Paradisus Domini, & sicut Ægyptus. Iordanis enim per varias sui deductiones eam irrigat, sicut Nilus irrigat terras Ægypti, & sicut fluuius Paradisi terrestris irrigat Paradisum. Quod dicitur ad monstrandum quod terra Sodomorum ante subuersionem erat valde fertilis & amœna.

[Venientibus in Segor.] Id est, quæ terra occurrit his qui veniunt in Segor, quæ fuit vna quinque vrbium terræ Sodomorum, & per hanc designat totam terram illam, quia ista sola remansit, sicut habetur infra capite decimonono. [Et recessit ab Oriente.] Id est, ab Orientali parte, id est, à terra circa Bethel, quæ respectu terræ Sodomorum erat ad Orientem. Dicitur etiam hoc signanter ad innuendum quod recessus Loth ad Abraham, declinatióque eius ad Sodomam, erat quasi recessus ab Oriente in Occidens.

[Diuisique sunt alterutrum à fratre suo.] Id est, diuisi sunt ab inuicem. Fratres autem dicuntur, id est, cognati. Loth enim erat nepos Abrahæ. [Peccatores coram Domino nimis.] Secundum Hieronymum superflue hic in Septuaginta Interpretibus additum est in conspectu Dei, siue coram Domino. Non enim oportet quod aliquis dicatur peccator esse in conspectu Dei, nisi qui potest apud homines iustus videri. Potest tamen dici quod per hanc additionem designatur excessus peccati eorum, quasi dicat: Tanta erant peccata eorum quod ascendebant vsque ad Dominum & erant intolerabilia oculis Dei. Nota quod in Abraham designantur altiores religiosi, vel puriores obseruatores regulæ, quales sunt patres ipsarum religionum. In Loth verò designantur hi qui sunt inferiores vel imperfectiores respectu eiusdem regulæ. Expedit autem perfectioribus plerunque segregari ab inferioribus & imperfectioribus: quia aliquando ex disparitate morum surgit occasio rixarum & æmulationum & spiritualium impedimentorum. Et hæc est vna ratio distinctionis diuersarum religionum.

[Dixitque Dominus ad Abraham postquam diuisus

A est Loth ab eo.] Hic igitur de tertia apparitione. [Et inde à loco in quo nunc es.] Erat autem inter Bethel & Hay, sicut ex superioribus conuincitur.

[Omnem terram quam conspicis, tibi dabo & semini tuo vsque in sempiternum.] Septuaginta habent vsque in sæculum, quod secundum Augustinum aliquando significat idem quod in æternum, aliquando verò tempus vnius generationis. Nota autem quod plurimis locis veteris Testamenti in quibus temporalia promissa vel pacta vel præcepta in æternum non duratura, dicuntur in æternum mansura, quod talis locutio quadrupliciter verificatur. Primò vt sumatur in æternum pro aliquo longo tempore, iuxta quod de homine nimis diu viuente dicimus: Ille semper viuet
B & nunquam morietur. Secundò vt illud dicatur in æternum, & quod respectu humanæ potestatis & respectu inferiorum est quasi in æternum; licet hoc non sit respectu Dei, & secundum hoc tota lex cæremonialium Moysi æterna dicitur, quia non potuit ab homine humana authoritate mutari, sed à solo Deo, & hoc modo dicitur in æternum esse illud, cuius terminus non est præfixus apud illum respectu cuius dicitur: & hoc modo seruus æternus dicitur ille qui in æternum semper quandiu viuet seruire tenetur, nisi aliter à Domino suo absoluatur. Tertiò dicitur æternum illud cuius significatum est æternum. Sumitur enim sæpè signum pro suo significato, & ideo sæpè attribuitur signo illud quod est proprium signati, & hoc modo terra promissionis
C debebat esse seminis Abrahæ in æternum, quia status gratiæ & gloriæ erat spiritualis seminis eius in æternum. Et sic etiam omnes figuræ veteris legis possunt dici in æternum mansuræ. Quartò dicitur aliquid in æternum causaliter seu dispositiuè, quia scilicet habet fructum æternorum causaliter, & disponit ac ducit ad æterna. Et hoc modo lex Mosaïca erat æterna, quia dispositiuè ducebat ad gratiam & gloriam Christi æternam. Hoc etiam modo temporale meritum æternæ gloriæ dicitur æternum, quia scilicet meruit rem æternam. Sed quomodo dicit, [tibi dabo & semini tuo,] cùm sibi non sit data in sua persona, sed solum in semine suo? Dicendum quod duplici ex causa hoc dicit. Primò, vt ostendat quod meritò Abrahæ
D est data semini eius, ita quod quantum ad intentionem dantis potius fuit data Abrahæ quàm populo ex ipso deducto. Secundò, vt more veteris testamenti figuratiuè subinnuat, quod potius intendit loqui de æterna hæreditate, quàm de terrena. Æterna autem erat danda personæ Abrahæ, sicut & personis sanctorum filiorum suorum.

[Faciamque semen tuum sicut puluerem terræ.] Hoc hyperbolicè dicitur. Non enim ad litteram tot erant ex Abraham nascituri, quot sunt atomi terræ & pulueris eius. [Surge & perambula terrã.] Hoc facere iubetur vt exerceatur, & etiã vt firmior modus diuinæ promissionis per hoc ipsi Abrahæ & posteris eius fortius asseratur & imprimatur: & etiam vt Abraham per hoc
E quasi in corporali possessione poni videatur, tum etiam vt à filijs eius, quibus erat danda in maiori deuotione, habeatur tanquam bona perambulata & inhabitata à tam sanctissimo patre, & hoc non humanitus, sed iussu diuino: tum etiam in mysterium quod possessio spiritualis per virtualem & mẽtalem perambulationem obtinetur. [Et habitauit iuxta conuallem Mambre.] Est nomen viri & vallis, & vallis hîc denominatur.

[Ædificauitque ibi altare.] Hoc fuit tertium altare ab ipso constitutum. Signanter verò tria altaria scribitur construxisse in mysterium Dei Trini, & etiam in signum quod cultus Dei habet solidum principium & nobile medium, & perfectum finem siue terminum. Secundum hæc etiam fuerunt tria loca insignia. Vnus

scilicet

scilicet circa Sichem, de quo Ioann. 4. dicit Christo mulier Samaritana, Patres nostri in monte hoc adorauerunt. Secundus fuit propè Bethel, quæ interpretatur domus Dei. Tertius fuit in Hebron, vbi sepulti sunt quatuor Patriarchæ, & vbi primò regnauit Dauid. Et possunt per hoc significari tres status diuini cultus, scilicet legis naturæ, scriptæ, & gratiæ: vel diuinæ sedis primò plantatæ in Ierusalem, deinde in Antiochia, deinde Romæ.

CAPVT XIV.

FActum est autem in illo tempore.] Hic interserit historiam cuiusdam magni prælij inter diuersos Reges habiti, vt enarretur victoria quam habuit de eis Abraham cum sola familia sua. [Rex Sennaar,] id est, prouinciæ Babylonis. [Rex Elamitarum,] id est, Persarum, Euia-Elam erat metropolis Persidis. [Et Thadad Rex Gentium.] Non quidem omnium, sed quarundam, quæ nomen commune Gentium quasi sibi proprium vendicabat.

[Omnes hi conuenerant in vallem syluestrem,] id est, nemorosam. Erant enim ibi multæ arbores, [quæ nunc est mare salis,] id est, mare salsissimum, & salis generatiuum. Et nota quod non conuenerunt ibi nisi postquam percusserunt Gentes illas, de quibus subditur: [Duodecim annis seruierunt Chodorlaomor.] Et hoc dicitur ad mirandum magnificentiam huius Regis, ac per consequens victoriæ, quando deuictus est ab Abraham. Ex hoc autem quidam putant quod iste Rex esset tunc temporis quasi Monarcha Orientis, quia non est verisimile quod de vrbe Elam dominaretur regioni Sodomorum & Regibus eius, nisi terris intermedijs imperaret. Et potuit esse quod sedes imperij Babylonici esset tunc in vrbe Elam. Vnde & cæteri tres Reges viderentur secum venisse quasi cum Monarcha suo. Contra hoc tamen Augustinus 16. de Ciuitate Dei, cap. 17. dicit quod Ninus filius Beli; quando natus est Abraham, erat Rex Assyriorum, cuius regni caput erat Babylon, & exceptis Indis erat Monarcha totius Asiæ, quæ secundum eum ibidem est media pars orbis. Et 18. de Ciuitate Dei, dicit quod tempore exitus Abraham de Chaldæa, quartus Assiriorum Rex regnabat. Et secundum hoc videtur quod Chodorlaomor subesset tunc Regi. Quodcunque autem horum fuerit; sufficit quod præsens quod magnum posse habebat. Vnde ad potentiam sui exercitus plenius demirandum, subditur.

[Et percusserunt Raphaim,] id est, gigantes, secundum Hieronymum. Et infra decimoquinto connumerantur inter vndecim populos terræ semini Abrahæ promissæ. [In Astacoll & Carnaim,] id est, in terris sic nominatis. [Et Zuzim cum eis & Emim in Sabe.] ciuitate scilicet, quæ secundum Hieronymum vsque hodie sic nominatur. Et secundum eum [Zuzim & Emim,] terribiles & horrendi interpretantur. Pro quo septuaginta: Gentes fortissimas posuerunt: & sunt in Arabia secundum eum. [Reuersique sunt,] scilicet de solitudine Pharam versus Cades, quæ per anticipationem notat. [Hic fons Mesphat,] id est, iudicij, quia Deus ibi populum Israël iudicauit, sicut habetur Numerorum 20. Et est iste fons in petra seu rupe quam bis percussit Moyses. [Et percusserunt omnem regionem Amalechitarum.] Non quod tunc essent Amalechitæ, qui nati sunt de Amalech filio Eliphar, filio Esau, sed quia erat pater eorum. [Et Amorrhæorum qui habitabant in Asasonthamar.] Secundum Hieronymum hoc oppidum est quod nunc vocatur Engaddi, balsami & palmarum fertile, & sonat idem quod vrbs palmarum. Thamar enim palma dicitur: & est propè mare, vnde dicti Reges peruenerant ad confinia prouinciæ Sodomorum. [Et egressi direxerunt aciem contra eos, &c. Vallis autem syluestris habebat puteos multos bituminis,] de quibus videlicet bitumen extrahebatur. Hoc autem dicit quia multi Sodomitarum in illis puteis corruerunt. [Itaque, &c. Ceciderunt que ibi.] Non quidem Rex Sodomorum, sed multi de suis. [Nunciauit Abraham Hebræo,] id est, de genere Hebræorum. Ex quo patet quod Hebræi dicti sunt ab Heber potius quam ab Abraham. Ex hoc etiam patet quod lingua Hebræa remansit in Heber in diuisione linguarum. [Mambre Amorrhæi fratris Eschol & fratris Aner.] De his tribus fratribus mentionem hîc facit, quia cum Abraham profecti sunt in prælium. [Vernaculos.] Vernaculi sunt serui in domo domini sui nutriti. [Expeditos,] id est, leues & agiles ad pugnam, vel penè paratos & armatos quantum expediebat. [Et persecutus est eos vsque Dan.] Dan secundum Hieronymum est vnus fons Iordanis: nam alter vocatur Ior, & est iuxta oppidum Phœnices, quod nunc Penas dicitur, & est terminus Iudææ à parte Aquilonari. [Et diuisis socijs, & irruit in eos.] Interficiens, scilicet plures eorum. [Et persecutus est eos,] quoad illos, scilicet qui interfecti non erant, vsque [Hebā & Phœnicem,] quæ scilicet Obba, vel terra Phœnicis est ad læuam Damasci in valle Saue, quæ est vallis regia secundum Magistrum, & est secundum eundem iuxta vrbem Salem. Sed quomodo hîc primò legitur bellum à viro sancto factum? Quæritur an licuerit Abrahæ bellum gerere? & videtur quod non, Christus enim Matthæi vigesimo sexto dicit: Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt. Super quo Augustin. lib. 22. contra Faustum Manichæum ait, Ille gladium accipit, qui nulla superiori ac legitima potestate vel volente, vel concedente in sanguinem alicuius armatur. Sed Abraham non habuit ex se hanc authoritatem, cùm non esset Rex terræ: nec à Rege eam habuit, quin potius contra Principem pugnauit. Sciendum quod ad bellum iustum sex exiguntur. Primum est rationalis causa, secundum affectio & intentio recta, tertium est status idoneitas, quia in noua lege sacerdotes, & vir Euangelici nullo modo propria manu aliquem occidere debent. Quartum est debita in modo mensurabilitas, vt scilicet nihil fiat vltra mensuram rectam. Quintum est legitima potestas siue authoritas. Sextum est discretionis prouida maturitas, ne scilicet temerè se & alios periculo mortis exponat. Hæc autem omnia supponendum est hic fuisse. Nam nisi fide & spe diuina esset armatus, non video quin temerè se & suos periculo exposuisset. Item si Rex Elamitarum iustum bellum contra Sodomam habuisset, tunc Abraham iniustè bellasset. Vnde præsumitur quod Rex ille tyrannicè & iniustè prius sibi subiugauerat Sodomam, aut saltem quod illi iniustè recessserant à Domino eius. Et fortè Abraham præter inspirationem à Deo habitam init bellum de licentia Regum terræ præsumpta vel expressa. Vnde & Dominos terræ Ebron, in qua tunc habitabant, secum duxit ad bellum.

[At verò Melchisedech, &c.] Hic subitò agitur de Rege Melchisedech, tum in laudem Abrahæ & victoriæ suæ, quia tantus Rex sibi tunc singulariter benedixit, & pro seipso sacrificauit, tum ad breuiter innuendum, quod præter Abraham erant tunc inter Gentes magni cultores summi Dei: tum etiam secundum Apostolum ad Hebræos, ad mysticè designandum præcellentiam sacerdotij Christi, super sacerdotium Aaron, & super sacerdotium populi

Abrahæ, de quo Psalm. quinquagesimo dicitur: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem, &c. Nam mirabile est quod Abraham qui secundum ritum illius temporis erat sacerdos Dei, & inter sanctos illius temporis à Deo singulariter electus, post tantam victoriam dedit decimas ipsi Melchisedech quasi summo Pontifici suo, & benedictus est ab eo, ita quod Melchisedech obtulit pro eo sacrificium panis & vini. Ad quid enim Abraham hoc fecisset, nisi quia in spiritu Dei præsensit in hoc facto significari quod ipse & totum sacerdotium Leuitarum ab ipso propagandum & subiectum & subijciendum Christo Regi & pontifici, & per Christum decorandum & sanctificandum tanquam ex se imperfectum, nec sanctum, nec sanctificatum? Et ad hoc facit nomen Melchisedech, quia Melchos est Rex, & Sedech iustitia, quia Christus est Rex iustitiæ & pacis. Quod autem quidam exponunt: [Proferens panem & vinum,] quasi Melchisedech more humano protulerit Abrahæ & seruis eius cibaria, tanquam ex prælio redeuntibus, stare non potest, quia in huius probationis causam subditur: [Erat enim sacerdos Dei altissimi.] Ex quo patet quod panem & vinum obtulit tanquam Dei sacerdos in sacrificium. Et deinde tanquam in diuinum cibum, iuxta ritum, quo offerentes, & hi pro quibus offerebantur vescebantur oblatis in sanctuario Dei, tanquam Dei commensales. Non enim, sicut falso exponitur, benedixit Abrahæ benedictione vulgari, sed potius benedictione sacerdotali, tanquam sacerdos Dei, sicut hic apertè dicitur. [Dixit autem: Benedictus Abraham Deo,] id est, à Deo: vel Deo, id est, ad honorem Dei: vel benedictione contingente ipsum Deum, tanquam cultori suo. Et dedit ei decimas, scilicet Abraham ipsi Melchisedech, tanquam scilicet Sacerdoti Dei. Erat enim conueniens, quod qui hîc signanter dicitur Rex, & Dei Sacerdos, haberet decimas ab Abraham. Refert autem Hieronymus quod Hebræi aiunt hunc esse Sem progenitum Noë, omnesque progenitos à Noë vsque ad Aaron fuisse pontifices, & supputantes annos ipsius Sem, ostendunt eum vsque ad Isaac vixisse. Nam sicut suprà vndecimo habetur, vixit quingentis duobus annis post diluuium. A diluuio verò vsque ad Abrahæ ortum, sunt ducenti nonaginta duo anni, & vsque ad eius mortem trecenti nonaginta duo anni. Et sic restant adhuc vitæ Sem centum decem anni. Qua de re tractat Hieronymus in epistola ad Euagrium. Verisimilius est ergo quod Abraham dederit decimas Melchisedech prophetico & diuino spiritu, & iussu siue instinctu: & quod Melchisedech eodem prophetico spiritu tanquam Pontifex se habuit ad Abraham. Volebat enim Deus in eius Sacerdotio præfigurari præcellentiam Sacerdotum Leuiticorum. Dicitur autem quod [dedit ei ex omnibus, non quidem de his quæ in prælio ceperat, quia illa dicit esse Regis Sodomorum. Vnde & tanquam sua sibi omnia reddidit, sed de omnibus proprijs quæ habebat, dedit ei decimam partem. Nota autem quod secundum Bedam super illud Ioannis tertio: Erat Ioannes baptizans in Ænon iuxta Salym, quod Salym est oppidum iuxta Iordanem situm, vbi olim Melchisedech regnabat. Et secundum Hieronymum in epistola ad Euagrium Presbyterum: Non refert vtrum Salem, siue Salym nominetur, quia perrarò Hebræi notis in medijs litteris vtuntur, & pro voluntate lectorum, ac regionum varietate, eadem verba diuersis sonis atque accentibus proferuntur. Dicit etiam ibi quod Salem non ponitur ibi pro Ierusalem, prout Iosephus arbitratur, sed est oppidum iuxta Scythopolim, quod vsque hodie vocatur Salem, & ostenditur ibi palatium Melchisedech, ex magnitudine materiarum veteris operis ostendens magnificentiam. De quo infra. capite scilicet 33. dicitur, Venit Iacob in Sochot, & transiuit in Salem ciuitatem regionis Sychem. Nota quod hic primò legitur decimas fuisse datas, suprà verò leguntur datæ primitiæ. Pro quanto dicitur quod Abel obtulit de primogenitis gregis sui. Et quia fuerunt facta in lege naturæ, putant quidam quod primitiæ, decimæ, ac sacrificia sint de iure naturali: quod tamen non est simpliciter verum. Imò secundum aliquid sunt cæremonialia & figuralia. Si enim essent simpliciter moralia; omni tempore homines tenerentur ad illa. Constat autem quod homo ante lapsum non tenebatur ad ista, nec ad sacrificia animalium nunc tenemur. Præterea quum Pontifices ad moralia teneantur, tenerentur & ipsi dare decimas. Sed primitiæ & decimæ habent pro tanto aliquid morale, pro quanto populus Dei tenetur dare necessaria suis Prælatis qui eis ministrant & ministrare tenentur spiritualia. Fuerunt tamen tunc diuina inspiratione ad illa incitati in figuram triplicem. Prima est quia debuit homo solemniter profiteri quod Deus erat omnium principium & finis siue creator & remunerator. Per hoc verò quod Deo dabant primitias, profitebantur quod soli Deo est attribuenda dignitas primi principij, sicut & per denarium numerum, in quo est primus limes, & primus numerorum, ascribebatur ei omnium rerum finalis perfectio. Secunda, quia de Christo redemptore debuit homo lapsus sub figuris profiteri, non solum quod ipse esset sacrificium pro expiatione peccatorum nostrorum immolandum, sed etiam quod ipse erat assumpturus primitias nostræ massæ, id est, puriſſimam & præcipuam naturam ex nobis. Et quod erat futurus primogenitus mortuorum, & primogenitus filiorum Dei, & quod tota perfectio gratiæ, iustitiæ, gloriæ humani generis quasi decimæ, erat illi ascribenda: & quod dando decimas Sacerdoti, nostram perfectionem ascribimus Sacerdoti Christo. Tertia est in signum quod duo singulariter exigit à nobis Deus, scilicet subiectionem & ordinē, vt scilicet omnia faciamus tanquam ab eius primatu & imperio moti, & vt omnia in eius gloriam ordinemus. Vult ergo Deus omne imperium operum nostrorum, principium & finem sibi soli ascribi. Et per hæc duo obtinet medium operum nostrorum, imò & totum.

[Dixit autem Rex Sodomorum ad Abraham: Da mihi animas,] id est, personas captiuorum terræ meæ. [Cætera,] id est, totam substantiam aliam quam cepisti. [Tolle tibi.] Quasi diceret, De omnibus à te captis, quæ quatuor Reges prius abstulerunt, non volo nisi personas.

[Qui respondet ei, Leuo manum meam,] id est, Iuro tibi per Deum. Loquitur autem sic, quia iurantes solent leuare manus ad cœlum, quasi ad Deum.

Dicit autem, [in Deum possessorem cœli & terræ,] vt sic ostendat quid soli Deo principaliter competit, eò quod ipse sibi poterit satis dare, & quod non vult nisi ab ipso solo ditari,

[A filo subtegminis.] Quod est filum transuersale quod in nauicula textoris ex transuerso per telam discurrit, & dicitur à subtegendo & subtexendo, quia sub stamine in telam tegitur & texitur: quasi diceret, Nec minima aut viliſſima accipiam.

[Non accipiam ex omnibus quæ tua sunt.] Quærit Ambrosius libro de Patriarchis, Quomodo dicit, Non accipiam abs te quum præda fuerit in potestate victoris. Et respondet quod per hoc virilitatem ostendit & disciplinam, vt scilicet Regi seruentur omnia socijs tamen partem emolumenti

emolumenti tribuendam asserit, tanquam mercedem huius laboris. Et quoniam sibi mercedem ab homine non quæsiuit, à Deo accepit, vnde post hoc dixit Deus ad eum: Noli timere, ero protector tuus, & merces tua magna nimis. [Ne dicas ego ditaui Abraham.] Sed quare nolebat hoc dici? Ratio triplex est ad præsens. Prima est, quia Rex Sodomorum, & sui ex hoc de facili inuiderent diuitijs Abrahæ, ac per consequens ad ipsorum oblationem, & etiam ad eius occisionem suo tempore citius incitarentur. Secunda, quia tam Abraham quam sui ex hoc essent subiugati illi Regi & suis, & per consequens ad multa inexpedientia corpori & animæ eorum, possent ex hoc in posterum magis trahi. Tertia est, quia tam præsentibus quàm futuris volebat esse notum, quod de tota terra illa nihil vnquam habuerat, nisi per Dei prouidentiam & industriam suam. Præter hoc est, quarta ratio quare noluit ista retinere, in exemplum, scilicet abijciendæ cupiditatis, & etiam in signum plenioris charitatis ad eos quos liberauerat. Ex hoc enim patuit quod non fuit motus ad insectandum hostes cupiditatis, sed solius charitatis causa. Nota autem quod ex hoc quod non fit mentio de Regibus aliarum quatuor vrbium, sed solum de Rege Sodomorum, videtur quod iste Rex dominaretur quatuor alijs Regibus terræ suæ. Nota etiam quod ex hoc, & ex multis alijs locis scripturæ perpenditur quod ferè quælibet tunc temporis suum habebat Regem. Dicitur autem. [Sodomorum,] id est, Sodomæ, quia in singulari & in plurali captum hoc nomen semper est nomen eiusdem vrbis, sed Sodoma in singulari, stat pro sola vrbe, in plurali autem pro ipsa & pro suburbanis eius. Nota pro mysterijs huius partis moraliter quod per quinque Reges Sodomorum designatur regnum carnale quinque sensuum, in quibus præest concupiscentia gulæ siue gustus. Quæ duæ designantur per duas principales vrbes Sodomæ. Per quatuor verò Reges designantur quatuor principales venti dæmoniacarum tentationum dominantium regno carnis, & quinque sensuum eius, vt sunt ventus superbiæ, auaritiæ, & inuidiæ, &c. Superbia quæ omnibus præsidens est, designatur per Regem Elamitarum. In aduentu autem Spiritus sancti qui erat in Abraham & Loth, incipit regnum carnis recedere à seruitute superbiæ, quia etsi tunc omninò delicta carnalia non tolluntur, saltem recognoscunt carnales se esse abiectos respectu spiritualium virorum. Quia verò diabolus Rex superbiæ acrius impetit recedentes à se; Ideo si Rex superbiæ eos impetat, & non solùm illos, sed etiam quosdam spiritualium perfectos, & minus perfectos per Loth capiat & asportet, tunc zelus Abrahæ, id est, spiritualissimorum patrum, cum vernaculis, id est, cum virtutibus in ipso connutritis, & suæ summæ charitati & humilitati famulantibus, de illis triumphant, Lothque reddunt, sed nihil carnalium sibi reseruat, præter sola ea quæ in vsus necessarios sociorum, id est, virtutum inferiorum zelo charitatis seruientium fuerunt expensa, infirmioribus tantum sibi adiunctis, per tres fratres Abrahæ contentos designatis partes vult donari, quia inferiores & seculares fideles nolunt compelli ad summam perfectionem. Allegoricè autem figuratur hîc primò captiuitas populi Israëlitici sub quinque libris Moysi, & sub quinque sensibus, quasi sub quinque vrbibus & regibus, carnalia sectandis, inchoata per Assyrios, & consummata per Chaldæos. Et quia inter illos fuerunt capti aliqui spirituales, designati per Loth, vt potè Ezechiel & Daniel, & alij: idcirco meritò Abrahæ & per promissionem sibi factam de captiuitate illa reducti fuerunt, & restitutus est sacerdotalis cultus Dei. Secundò figuratur

A hîc captiuitas eiusdem populi tempore Christi facta occultè per dæmones, & visibiliter per Romanos. Ex quibus tunc Apostoli & primi Discipuli sunt reducti, & in fine temporum omnes sunt plenius reducendi. In vtroque autem horum tempore magnificandum est Sacerdotium Christi in specie panis & vini, proferentis corpus & sanguinem suum. Tertiò figuratur hic captiuitas Ecclesiæ factæ per Arrianos & alios hæreticos, ac deinde illa quæ fienda est per Antichristum, & illa quæ in Apocalypsi fienda dicitur. Et vniuersaliter omnes consimiles captiuitates per hoc figurantur, in quibus carnalis Ecclesia, subdita sensibus, per regna Sodomorum figuratur, cuius carnalis exercitus cadit in puteum bituminis, id est, in voraginem concupiscentiæ feruidæ & tenacis, nimiumque viscosæ & glutinosæ. Qui putei sunt in valle syluestri, id est, in profundo vitæ, non regularis, sed secularis: sed tamen qui ex ijs euadunt, fugiunt ad montem spiritualis perfectionis. Et nota quod signanter tredecim recesserant à dominio Regis Elamitarum, & tredecim ab ipso capti sunt, & ad Abraham liberati, quia duodecim sunt horæ diei, status mundanorum, & cuiuslibet consimilis status. In cuius figuram filia Archisynagogi per Christum suscitata erat duodecim annorum; & sanguinis fluxum totidem annis passa erat. Item in decimatertia generatione à Christo Arrianorum hæresis consurrexit. Et in decimaquartâ, per trecentos octodecim patres sub Papa Romano, quasi sub altero Abraham condemnatur, sicut Beda in libro de temporibus scribit. Nota etiam quod sicut Christi Sacerdotium triplicem habet actum, scilicet redemptionis, iustificationis, & glorificationis: sic in triplici termino temporum est singulariter magnificandum. In primo enim Christus veniens in carne mortali, per Petrum fide feruentem, tanquam per Abraham alterum, cum cæteris tamen discipulis, de Romano Imperio triumphauit, & ostensus est legalis Sacerdotij finis, Apostolis se ipsi subdentibus, tanquam Pontifici summo. In secundo veniens in spiritu, destruet superbiam Antichristi, & suæ Euangelicæ paupertatis Sacerdotium in seipso & Apostolis primitus exemplatum, exaltabit super Sacerdotium, temporali & carnali fulcimento, quasi legalibus cæremonijs circuncinctum, ita quod Christus vt Pontifex altissimæ paupertatis ostendetur esse decorator, non autem Sacerdotij temporalis. In tertio veniens beatificus, vt omnes electos offerat in gloria Dei Patris, de omnibus hostibus triumphando, æternaliter monstrando quod Sacerdotium beatificum decimat & perficit omne Sacerdotium huius vitæ.

CAPVT XV.

HIs itaque transactis factus est sermo Domini ad Abraham.] Hæc est quarta apparitio, id est, quare promissio sibi facta astruitur esse implenda in semine, non adoptiuo, sed naturali.

Et primò Deus ingerit se Abrahæ & tantum protectorem, & plenum remuneratorem.

Secundò ad plenè sciendum modum remunerationis & mercedis, ostendit Abraham Deo se non habere naturalem hæredem, sed solum adoptiuum, ibi: [Dixitque Abraham, Domine Deus, quid dabis mihi.]

Tertiò promittitur sibi filius de suo corpore procreandus, & innumerabiliter multiplicandus, ibi: [statimque sermo Domini.]

Quartò, amoroſe commendatur fides Abrahæ hæc credentis ibi: [Credidit Abraham Deo.]

Quintò, iterata à Deo promiſſione terræ promiſſionis, petit & accipit ſuper hoc ſignum à Domino, ibi: [Dixitque Dominus ad eum: Ego Dominus.]

Sextò, quia cùm ex Sara filium procreare non poſſet, accipit ancillam & gignit filium ex ea, ibi: [Igitur Sarai.] Dicit ergo.

[Factus eſt itaque ſermo Domini ad Abraham.] Et hoc per corporalem apparitionem vel imaginatiuam vel intellectualem.

[Noli timere,] ſcilicet à quibuſcunque hoſtibus. Iam experimento probas, quod [ego protector tuus ſum, noli timere,] etiam per diffidentiam neceſſariorum & præmiorum.

[Quia ego ſum merces tua magna nimis valde.] Dicitur autem Deus merces cauſaliter, & etiam ſubſtantialiter, quia ipſe eſt dator præmij. Et loquendo de præmio finali, ipſe eſt ſubſtantia eius.

[Ego vado,] ſcilicet, ad mortem, [ſine liberis,] quaſi dicat: Neque in mea perſona, neque in filio ex me genito videtur temporaliter complenda promiſſio tua. In Dei enim promiſſione duplex promiſſio includebatur, vna, ſcilicet, temporalis, de terra Chanaan, alia verò æterna de gloria cœleſti. Et de hac quidem pro ſe non conqueritur Abraham, quamuis quærat hoc pro quanto promittebatur hoc ſibi in multiplici prole. De prima autem quærit hoc propriè. [Et filius procuratoris domus meæ.] eſt ſupple.

[Iſte Damaſcus Eliezer.] Quaſi diceret, filius diſpenſationis domus meæ, qui vocatur Damaſcus Eliezer. Ex quo videtur quod diſpoſuerat illum facere hæredem ſuum. Ab hoc autem ſecundum Hieronymum, aiunt Damaſcum dictum & nuncupatum. Auguſtinus autem libro vigeſimoſecundo contra Fauſtum, dicit Abraham cùm videret ſibi non naſci filios, & factam tamen promiſſionem ſemini eius: primo de adoptiuo cogitabat. Et hoc indicat quod cum Deo loquens ait de vernaculo.

[Hæres hic meus erit.] Semen enim in ſcriptura aliquando quis appellatur, quamuis de carne eius non naſcatur. Hæc Auguſtinus.

[Eduxitque eum foras.] Hoc potuit fieri in viſione imaginaria, abſque motu corporali. [Suſpice,] id eſt, ſurſum erectis oculis, aſpice cœlum & [ſtellas numera ſi potes.] quaſi diceret, Sicut hoc non potes, ſic nec numerare ſemen tuum futurum, Non quod ſimpliciter fuit innumerabile aut infinitum, ſed nobis. Et ſecundum Auguſtinum libro decimoſexto, de Ciuitate Dei capite vigeſimotertio: hic promittitur multitudo ſeminis ſpiritualis. Et illud quod ſupra decimotertio dictum eſt de ſemine eius carnali, hîc verò de ijs qui per gratiam debebant eſſe ſicut ſtellæ cœli. Quamuis vtrumque poſſit referri ad idem. Dicit etiam Auguſtinus ibidem. Quicunque vniuerſum ſtellarum numerum apprehendiſſe iactatur ſicut Aratus vel Eudoxius vel ſi qui alij ſunt, eos libri huius condemnat auctoritas. [Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.] Et ex hac fide reputauit eum iuſtum, & etiam fideles qui nouerunt eum in hoc reputauerunt eum iuſtum. Nota quod hoc ſignanter ponitur in hoc loco, non quin in præcedentibus promiſſionibus ipſe Deo credidiſſet, aut quin illa fides ſibi ad iuſtitiam reputaretur: ſed hoc ponitur triplici ex cauſa. Prima eſt quia expreſſe credidit quod de proprio corpore tantum ac talem haberet, hoc autem fuit maius, quia credere indiſtinctè de quocunque ſemine. Secunda eſt, quam in ſequenti apparitione ipſe circunciſus eſt. Voluit autem oſtendere ſcriptura quod ipſe iuſtificatus eſt per fidem, & non per corporalem circunciſionem, ac per conſequens quod ſemen eius erit potius iuſtificandum per fidem: ita quod circũciſio nihil proderat, niſi pro quanto fides in ipſa includebatur ſacramentaliter. Et hoc eſt quod Apoſtolus oſtendit ad Romanos quarto, quare omnis fides Abrahæ quandam Antonomaſiam iuſtitiæ habeat. Et ideo de prærogatiua huiùs antonomaſiæ in exemplum futurorum debuit alicui ſingulariter dari, quod conuenienter factum eſt circa mediam apparitionem. In hoc enim docetur quod gradatim augebatur & proficiebat in bono: & quod profectus eius non fuit ſolum in fine, ita vt hic debeat hoc verbum legi per antonomaſiam, vt ſit ſenſus. [Credidit Abraham,] ſcilicet, in ſingulari exceſſu.

[Et reputatum eſt ei ad iuſtitiam,] ſingularem & antonomaſticè. Sed adhuc reſtat quæſtio quomodo per fidem qua credidit ſe habiturum filios & eos terram Chanaan hæreditaturos, fuit iuſtificatus, cùm conſtet quod hoc potuit credere abſque charitate? Et cùm ſola fides Chriſti & hæreditatis æternæ iuſtificet, ſine qua vtique potuit credere prædicta? Ad hoc poteſt dupliciter dici. Primò, quòd in fide ſeminis ex eo propagandi principaliter includebatur fides ſeminis Chriſti ex eo naſcituri, & fides hæreditatis æternæ. Et hoc vult ſcriptura hic more veteris teſtamenti ſub cortice figuralium & terrenorum innuere per hoc quod Deus ſeipſum ei propoſuerat, dicens, Ego ſum merces tua, non qualiſcunque, ſed magna nimis, id eſt, exceſſiuè magna. Et per hoc etiam quod ex fide dicit eum iuſtificatum, patet quod loquitur de fide per charitatem viuificata. Secundò poteſt dici quod licèt fides temporalis terræ vel ſeminis in quantum eſt obiectorum talium directè, non iuſtificet in quantum tamen eſt Dei cui credidit in hoc & innititur bono, iuſtificat, ſi tamen includat, ſicut & hîc includit fidem ſufficientem in Deum reſpectu eorum quæ neceſſaria ſunt ad ſalutẽ æternam. [Dixitque ad eum: ego Dominus.] Nota quomodo Deus in huiuſmodi apparitionibus altitudinem ſuæ maieſtatis & potentiæ ingerit ſanctis quibus apparet. Hoc enim principaliter expedit eorum illuminationi, & confortationi, & ſubleuationi in Deum. Rememorat etiam hîc beneficium liberationis, ſubdens.

[Qui eduxi te de Hur Chaldæorum,] id eſt, de incendio Chaldæorum ſecundum Hieronymum. [Vt darem tibi terram iſtam, &c.] vel, Ego ſum qui ideo feci te exire de terra Chaldæorum, vt darem terram iſtam & poſſideres eam. [Domine Deus vnde ſcire poſſum, &c.] Secundum Auguſtinum ſequentem litteram Septuaginta Interpretum quæ habet, ſecundum quid ſciam. Non ait, vnde ſciam, quaſi non crederet adhuc, ſed ait, Secundum quid ſciam, ſimilitudinem aliquam quærens qua eius modus cognoſceretur, ſicut virgo quando ait, Quomodo fiet illud, &c. Certa erat illud futurum, ſed modum quo illud fieret, inquirebat. Vnde & hîc ſimilitudo data eſt de animalibus. Sed & littera noſtra quæ habet. [Vnde ſciam,] poteſt & ad hoc ipſum referri vt ſit ſenſus. Ex quo ſigno, vel ex qua ſimilitudine hoc intelligam. Sed adhuc reſtat dubium, quomodo ad rem in verbis claris & proprijs ſibi promiſſam petit ſimilitudinem vmbratilem? Nunquid melius hoc ſciebat per verba propria, quam per verba figuralia? Præterea ſimilitudo quæ ſubditur quid facit ad hoc ſciendum? Ad hoc poteſt dici vt ſequamur litteram noſtram ſimul & Septuaginta, quod Abraham non petit, Vnde credam. Sed. vnde, id eſt, ex qua ratione hoc quod credo, [ſciam,] id eſt, intelligibiliter ſiue rationabiliter conijciam & ſpeculabor? Petit etiam ſecundum quid, id eſt, ſub quo modo & ordine ſciet illud eſſe fiendum. Specificatio enim modi & ordinis

& temporis impletionis rei promissæ, multum facit ad clariorem eius notitiam. Ad vtrumque autem prædictorum valet similitudo subiuncta. Ad primum quidem, quia in ea inuenitur ratio, ex qua per modum iustæ conclusionis poterat iustè inferri quod hæreditas promissa erat iustè & rationabiliter à semine Abrahæ consequenda. Nam in similitudine data significatur, quod in semine Abrahæ debebant esse perfectè actiui, ac contemplatiui, ac pœnitentes & innocentes, pro quibus erat patria illa sibi repromissa, velut peregrini & aduenæ, quia à dæmonibus simul & hominibus multa tentamenta essent passuri, vt fornace tribulationum & igne diuinarum immissionum perfectè expurgarentur. Quod autem in semine suo essent futuri perfectè actiui, quorum aliqui pœnitentes essent, aliqui innocentes, designatur & innuitur per vaccam, capram, & arietem, quorum quodlibet ponitur esse trimum, id est, trium annorum, tunc enim perfectæ ætatis, perfectique roboris non sunt. Partium verò diuisio facta per medium significat diuisionem actiuorum in duo officia. Oportet enim quod regant temporalia, & nihilominus quod se & alia dirigant ad æterna, & quasdam actiones distribuant proximo. Per hoc verò quod partes diuisas [altrinsecus,] id est, alteram contra alteram posuit, designat mutuam coordinationem prædictorum actuum & officiorum. Sic enim debent diuidi ad propria quod nihilominus sibi mutuo coordinentur. Per capram autem hirsutam & horridam, amara & austera compunctio pœnitentium designatur. Per vaccam verò iugum ferentem, obedientia legis & fortitudo. Per arietem verò simplicem & principem ouium & agnorum, perfectio innocentiæ designatur. Per aues verò, turturem & columbam, contemplatiuorum ad patriam cum gemitu suspirantium volatus, & perfectio notatur. Specialiter autem per turturem, contemptus inferiorum reddens hominem castum & solitarium. Per columbam autem amorosam ac gregalem & fœcundam, amor æternorum in spiritualibus socialis & fœcundus. Hæc enim duo complent statum contemplatiuum. Quæ aues non diuiduntur, quia contemplatiui, inquantum talis est, est vnum solum quærere, vni soli vacare. De quo Christus Mariam, Marthæ præfert, dicens. Porrò vnum est necessarium. De diuisione verò status actiuorum, secundæ Corinthiorum septimo, dicitur: Qui cum vxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Tentatio verò à dæmonibus quæ magis est super actiuos designatur per volucres super cadauera procedentes quasi ad pastum. Dæmones enim propter volatum superbiæ, & agilitatem naturalis potentiæ, volucres appellantur. Qui de nostris carnalitatibus quodammodo quærunt pasci. Quod autem eas abigebat Abraham, significat quod merito patrum, & per bonum regimen iustorum tentationes huiusmodi à subditis abigunt. Finalem verò tentationem, eiusque terribilitatem & obscuritatem, & difficultatem, quam erant passuri designat per amorem & tenebrosum horrorem, qui in occasu solis, quasi in fine diei super Abraham irruit, sicut & vox Dei facta ad Abraham declarat.

[Scito quod peregrinum erit semen tuum in terra non sua, & affligent; &c. Apparuit clibanus fumans & lampas ignis.

Per lampadem ignis, id est, per flammam ignis ad modum lampadis fulgentem transeuntes, inter partes animalium diuisas, significatur numerus finalis tentationis, quæ purgatiua erit & illuminatiua, & decoctiua carnalium, seu actiuorum qui purgatione indigent, plusquam contemplatiui, & ideo expressior mentio fit de eis. Iustitiam verò Dei, remuneratiuam afflictorum, & punitiuam affligentium expresse docet, dicens: [Veruntamen, &c.] In occasu autem solis præit tenebra, deterrens etiam patres maiores: post occasum verò Solis sequitur maior tenebra & fornax ignea, quæ & circa initium finalium tentationum primo immittitur, & terror ex imminenti tribulatione consurgit. Secundò sequitur pressura fortior ipsius tribulationis, sola carnalia consumens, spiritualia verò seruans & complens. Dicit autem, [sume mihi,] id est, ad meum munus potius quàm ad tuum, quia populum illum erat ipse propagaturus per se, & successores Deo oblaturus, tentamenta sequentia non erat ipse immissurus. Et ideo non dicitur quod assumat illa ijs. Ex ijs autem ostenditur sub quo modo & ordine populus Dei esset peruenturus ad hæreditatem promissam. Et nota quod sicut sub temporali promissione terrenæ hæreditatis continetur promisio spiritualis & æterna, sic in hac similitudine ostenditur ratio, modus & ordo peruentionis ad æternam gloriam: & similiter modus & ordo quod de seruitute legis ad libertatem Ecclesiæ per Christi passionem intratum est, expurgata per forte iudicium fœce carnalium ceremonalium, & fœce idololatriæ. Et consimiliter monstratur hic modus & ordo quo ad actiua in excessu contemplationis & perfectionis Euangelicæ, intrabit Ecclesia, & specialiter euangelicus status præeunte forti iudicio sub Antichristo tam mystico quàm aperto. Et ex his potest quis aduertere multas allegorias alias & moralitates, Quod autem dicit, [quadringentis annis,] secundum quosdam non refertur ad immediatè præcedens, scilicet, [Subijcient & affligent,] sed solum ad peregrinandum. Nàm à quinto anno Isaac in quo cœpit semen Abrahæ, vsque ad exitum filiorum Israël ex Ægypto, sunt anni quadringenti. Ab exitu verò Abrahæ de terra sua, quando primò sibi facta est promissio de hac hæreditate, sunt, secundum Apostolum ad Galatas tertio, anni quadringenti triginta. Secundum alios autem est mos scripturæ numerum totalem illi loco, vel operi tribuere in quo ipse numerus consumatur, licèt non inceperit ibi, vt sit sensus: Affligent eos quadringentis annis, id est, circa finem quadringentorum annorum affligentur, & hæc afflictio tunc finietur. Vel est sensus quod infra illos quadringentos annos in Ægypto seruient & affligentur. Et consimili modo habet exponi illud, Exodi duodecimo: Habitatio autem filiorum Israël qua manserant in Ægypto fuit quadringentorum triginta annorum. Ille enim numerus incipit computari ab exitu Abrahæ de terra sua, quo cœpit esse peregrinus. Ex hoc autem & consimilibus aduerte diligenter, & nota quod in visionibus propheticis significationes numerorum mirabiliter sunt occultæ, ita quod rarò ad plenum claret à quo tempore sint illi numeri inchoati. Vnde Esaiæ 7. capite, vbi dicitur. Adhuc sexaginta & quinque anni, & desinet Effraim esse populus, id est, post sexaginta quinque annos deficient decem tribus. Non fuit hoc verificatum inchoando à tempore quo hoc prædictum est ibidem ab Esaia, sed oportet computare à tempore anteriori, siue à tempore motus facti ab Osia, siue à tempore missionis primorum prophetarum prophetantium sub Osia. Et simile est de numero septuaginta septimanarum apud Danielem, qui numerus secundum Bedam non est computandus à tempore quo hoc dicitur à Daniele capitulo octauo, nec à tempore primæ libertatis populi illius. Deus enim numeros temporum sic vult prædici, quòd ad plenum intelligi nequeant vsque quo sunt impleti.

[Et post hæc egredietur cum magna substantia.] Hoc impletum fuit quando exeuntes de Ægypto petierunt multa sibi dari ab Ægyptijs accommodato, & sic de Ægypti spolijs sunt ditati. Vt habetur Exodi

duodecima. [Generatione autem quarta reuertentur huc.]

Contra hoc esse videtur quod secundum litteram septuaginta habetur, Exodi decimotertio. Vbi enim nos habemus, armati ascenderunt filij Israël de terra Ægypti: illi habent; Quinta autem generatione ascendunt, & cæt. Ad quod dicitur quod computando generationem sacerdotalem, scilicet, Leui ascenderunt generatione quarta; id est, post quatuor successiuè genitos, vt tot sint generationes, quotiens ibi dicitur, genuit. Char qui Amariam, qui genuit Aaron, qui Eleazar, qui cum Aaron egressus est. Computando verò secundum regiam tribum, scilicet, Iudæ, ascenderunt quinta generatione: Iudas enim qui cum Iacob intrauit in Ægyptum genuit Phares, qui Esrum, qui Amram, qui Aminadab, qui genuit Naason, qui cum patre egressus est. Et secundum hoc etiam nota, quomodo etiam hoc obscurè prædictum est. Non enim prædictum est an à primo filio cuiuscunque filiorum Iacob intrantium in Ægyptum, vel à primo filio Leui, hæ quatuor generationes essent computandæ.

[Necdum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum.] Per Amorrhæos vel Chananæos aliquando designantur omnes gentes quæ tunc erant in terra Chanaan, sicut nunc hic. Aliquando verò solam aliquam partem illorum designans, sicut paulò post faciet. Sed quid ad propositum, dicere quod iniquitates istorum nondum sunt completæ? Cuiusmodi etiam completionem exigat Deus in peccatis hominum, cùm potius exigat quod non peccent & peccata non consument? Ad hoc dicendum, quod per hoc verbum Deus vult ostendere quod mirabili mensura & moderamine iudicat vniuersos. Est autem inter cætera duplex in hac vita iudicium Dei. Vnum scilicet iustæ permissionis, quo hominum peccata vsque ad condignum malitiæ & demeritorum cumulum aggrauari permittit, præmia enim peccata merentur præcipitium sequentium peccatorum, & illa iterum ampliorum, vsque ad tertium cumulum à Dei iustitia & sapientia commensuratum. Aliud est iudicium Dei exterminij temporalis. Et licet Deus omnem mortaliter peccantem posset exterminare: Decet tamen bonitatem suam quod aliquam mensuram misericordis expectationis apponat, saltem respectu multitudinis populorum, & respectu suorum vniuersalium iudiciorum, & præcipuè quando in multitudine sunt aliqua temporaliter à Deo remuneranda. Pro vtroque autem iudiciorum dicitur. Notandum completæ sunt iniquitates Amorrhæorum. Hoc autem ideo hîc dicitur vt ostendat causam vnam propter quam differebat Deus dare semini Abrahæ terram Chanaan in hæreditatem. Nota secundum quosdam totum hoc quod dicitur de animalibus factum fuisse in visione. Magister verò historiarum dicit quod ad litteram ea accepit & diuisit, & tunc in occasu Solis contingit ei horror, & illa visio clibani de qua hîc agitur. Sed quodcunque horum fuerit quo ad significationem nihil refert. Nota etiam quod secundum Augustinum in animalibus diuisis figuratur quod in populo Israël essent carnales qui inter se diuiduntur. Per aues verò figuratur quod essent ibi spirituales, qui nullo modo inter se diuidûtur siue ab hominum conuersatione se remoueant; sicut turtur, siue inter illos degant, sicut columba. In hoc verò quod animalia sunt trina, designatur tertia ætas, tendens ad Abraham vsque ad Dauid, sub quo populus Israël terram promissam plenius possedit. Per vaccam autem designatur plebs sub iugo legis. Per capram verò eadem, vt peccatrix futura. Per arietem eadem vt regnatura. Nota etiam quod in quadringinta annis peregrinationis potest idem signari quod in quadraginta annis deserti. & quod in quadraginta diebus Heliæ & ieiunij Christi. Quadragenarius enim numerus, mysticè est numerus laboris. Sicut autem in quadragenario sunt quadraginta virtute, sic in quadringentis sunt quadraginta denarij, & ideo in idem mysterium quo ad hoc concurrunt. Quod verò in quarta generatione ab Ægypto redeunt, signant tres præcedentes in afflictione mansisse, vt sic post triduum de seruitute exirent, Et habes de hoc in scripturis multa mysteria tridui, & trium annorum. Nota tamen quod ab immediato semine Abrahæ, scilicet Isaac, septima generatione redierunt. In quo apertum sabbatismi mysterium cerni potest.

[In die illo pepegit Dominus cum Abraham fœdus, dicens, Tibi dabo, &c.] Nota quod per huiusmodi pacta Dei cum hominibus significatur quod Deus gratia & electione homini per peccatum à Dei societate alienato confœderabatur. Per successionem autem multiplicationis peccatorum significatur maioritas firmitatis indiuidui fœderis seu amoris ad illos cùm quibus paciscebatur. Non quod in Dei amore secundum se cadere possit magis & minus: sed solum respectu nostri, absque tamen vlla variatione sui. Nota etiam quod huiusmodi pacta faciebat Deus cum patribus non solum pro eis, sed etiam pro statu diuini cultus per eos formando: Sicut videmus quod fundatur stabiliter fundamentum, non solum pro se, sed pro tota domo firmius in ipso fundanda.

[A fluuio Ægypti.] Non quidem à magno eius fluuio qui dicitur Nilus, sed à quodam paruo qui Palæstinam diuidit ab Ægyptô, vbi est ciuitas Rhicoarura. Numerat autem secundum Augustinum vndecim gentes terræ promissæ, licet alibi pauciores nominantur, quia aliquando vna subintelligitur per alias, & econtra.

CAPVT XVI.

IGitur Sarai, &c. Ingredere ad ancillam meam. I Augustinus vigesimo secundo, contra Faustum dicit quod Abraham obediuit in hoc Satæ, credens ex nutus Dei id voluisse, qui iam ex seipso hæredem illi promiserat, sed ex qua fœmina non prædixerat. Et paulò antè dicit quod Sara sciens se esse sterilem, ancillaris vteri fœcunditatem, in vsum viri sui potestate licita vendicauit, non credens viro concupiscenti, sed iubenti obedienti. Et 16. de Ciuitate Dei, dicit quod hac concubina ad generandum prolem, non ad explendam libidinem vsus est: & non insultans, sed potius obediens coniugi. Et in hoc est iure illo vsa Sara, de quo dicit Apostolus, quod non habet potestatem sui corporis vir, sed mulier. In quibus Augustini verbis duo sunt cauenda & sanè intelligenda. Primum est quod Sara ex communi & absoluto iure coniugij non habuit potestatem in corpore viri sui, vt posset sibi iubere quod concumberet cum ancillâ suâ, nec de communi iure posset excusari ex isto præcepto. Secundum est quod opinio vel credulitas qua vir credidit hoc ex Dei nutu iussum, ad viri excusationem non sufficeret, nisi in tantum certus esset quod præponderaret vel æquipolleret certitudini quam habebat de præcepto iuris naturalis, quod est de non concumbendo cum aliqua nisi cum legitima vxore. Et ideo pro certo tenendum quod tam Sara quàm Abraham certi fuerunt quod Deus hoc volebat. Præter autem hæc duo Augustinus tria addit in facti huius excusationem. Primum est rectitudo intentionis, quia, scilicet propter prolem ad cultum Dei propagandum fiebat. Secundum

dum est sinceritas affectionis, quia non ex amore carnalis concupiscentiæ, sed ex voluntate casta hoc factum fuit, quod probatur, tum ex hoc quod Abraham hoc fecit ab vxore iussus, tum quia de ancilla iam habita, iam prægnante, dicit Saræ.

[Vtere ea vt libet.] Ex quo patet quod nulla intemperantia irretitus erat ancillæ. Tertium est, quod secundum Augustinum tunc plures habere vxores nulla adhuc lege prohibebatur. In quibus Augustini verbis aduertenda sunt iterum duo. Primum quia licèt nulla lege scripta prohibebatur, lege tamen diuinitus indita & naturali prius prohibitum erat. Secundò, quia mos vel communis consuetudo non potest aliquid facere licitum quod diuino & naturali præcepto est illicitum, nisi certum esset Deum super hoc dispensasse. Et ideo in prædictis oportet intelligi Abraham certum fuisse quod Deus cum ipso dispensabat. Sed adhuc quatuor restant quærenda. Primò, scilicet, an habere simul plures vxores sit contra ius naturale. Secundò, an Deus potuerit dispensare super pluralitate vxorum, cùm hoc sit contra ius naturale. Tertiò, an concubinatus potuerit aliquo modo fieri licitus, & concubinam aliquam habere ad tempus solum, licet, sicut Abraham habuisse legitur Agar. Nam postmodum fuit eiecta, Nec videtur quod ad eam accesserit vt ad vxorem: sed sicut ad ancillam vxoris, ita etiam quod domina eius vteretur iure suo in illa. Quartò, quare Deus non potius à principio fœcundauit Saram? Nunquid tantum delectatur in commixtionibus carnalibus extraordinarijs? Ex hoc enim & consimilibus Faustus Manichæus arguit Deum veteris testamenti fuisse malum, & patres eiusdem fuisse de gente tenebrarum. Quintò etiam posset quæri, quare Deus voluit quod hoc fieret iussu Saræ, ex quo dispensatum est cum viro super pluralitate vxorum, vt hoc faciat iussu vel licentia primæ vxoris? Ad primum dicendum, quòd est vtique contra ius naturæ, quod patet, primò ex Dei opere, quia primò non creauit nisi vnam. Secundò ex primorum patrum communi obseruatione. Nam nullus sanctorum patrum, vsque ad Abraham legitur habuisse plures vxores, sicut patet in Noë & filijs eius. Tertiò ex Christi lege, qui in hoc reduxit orbem ad primam rectitudinem legis naturalis. Quartò hoc ostendit natura prolis, quæ est finis operis coniugalis. Proles enim quantum in se est, horret aliam à matre patri subdi & ad filios alterius de facili æmulatoriè fertur, & nouerca ad filiastros suos vix vnquam amore plenario, pio, & liberali. Quintò ostendit hoc natura coniugalis societatis, quæ est tantæ vnitatis, quod coniuges sunt quasi caro vna, vnum corpus, vnus sensus, & quasi vna persona. Et ideo sicut est contra naturalem appetitum viri, quod eius vxor sit simul alterius viri vxor: sic etiam plures eiusdem difficillimè in vnum concordant, & vix pacificè cohabitant, licet pluralitas virorum propter quædam annexa sit magis contra naturæ rectitudinem, quàm pluralitas vxorum.

Vnde & in primo nunquam legitur fuisse dispensatum, tum quia mulier non potest sic eodem modo fœcundari à pluribus viris, sicut plures fœminæ ex eodem viro possunt simul esse prægnantes. Tum quia non est contra rationem dominij & principatus plures habere subiectos: est autem contra ipsum quod eorundem subditorum plures sint domini principales: constat autem quod vir plus habet de principatu in vxorem, quàm econtra. Tum quia si eadem fœmina esset simul pluium virorum, vir incertus esset an proles sua esset, an alterius, & ex hoc neuter curaret de prole nutrienda & docenda, nec proles etiam obediret alicui eorum tanquam patri certo & indubitabili. Sexto ostēdit hoc donatio mutua corporum respectu operis coniugalis & iuris mutuæ potestatis ex prædicta donatione. Cùm enim vir det corpus suum vxori & vxor viro, vxor habet potestatem in corpore viri respectu operis coniugalis. Constat autem contra naturam esse vt id quod est iam datum primæ vxori, detur alteri fœminæ, contra naturam primæ donationis, nisi ex speciali causa Deo dispensante fractio prædicti iuris recompensetur & excusetur. Ad secundum dicendum quod potuit dispensare super hoc, & rationabiliter pro tempore dispensauit. Quòd autem potuerit, ostenditur ex duobus. Primò, quia omnia quæ sortiuntur bonitatem & rectitudinem ex aliquo vltimo fine, & ab aliqua regula & forma superiori, non contrahunt obliquitatem si aliquando varientur eorum ordines ad vltimum finem & ad regulam superiorem, integro remanente fine vltimo: Finis autem vltimus status & operis coniugalis, est gloria Dei, & propagatio & dilatatio diuini cultus, & communis vtilitas generis humani & totius vniuersi eiusque suprema regula est Charitas. Quia autem non solum absque læsura charitatis & finis prædicti, sed etiam sub modo conferenti ad illa potuerunt in coniugium plures simul duci, ideo est, & fuit à Deo dispensabile. Secundò, quia si Dei honor est omnium vltimus finis, & Dei voluntas & imperium est causa & regula omnis iuris & rectitudinis, nihil est rectius quàm quòd omnia sint subiectissima suæ voluntati suoque honori. Et ideo illa quæ repugnantiam ad ipsam Dei voluntatem & gloriam in sua essentia essentialiter non includunt, rectissimum est quod possint variari à Deo prout libertas suæ maiestatis hoc exigit, & magnificentia sui honoris. Quod autem tempore Abrahæ & veteris legis sit rationabiliter super hoc dispensatum, ostēdit multiplex vtilitas ex hoc tracta. Prima est vtilitas præfiguratæ copulæ. Sicut enim per indiuisibilem copulam vnius cum vna significatur copula vnius Christi cum sola vna Ecclesia vniuersaliter: sic per plures vxores & concubinas significatur quod præter vnam principalem Ecclesiam, sunt aliæ secundum quid Deo coniunctæ, vt synagoga in quantum cæremonialis, & plures congregationes errantium vel peccantium in quantum habent aliquid veri & boni. Sicut enim ex libera liberi: sic ex ancilla sunt serui, qui ex solo timore Deo seruiunt, non ex libertate amoris. Fuit enim signanda differentia inter filios carnis, & filios gratiæ ex eodem stipite prodeuntes, & conformitas filiorum gratiæ, siue ex ancillari vtero genitorum, quæ in duodecim Iacob filiis est monstrata, suntque plures aliæ in his figuræ & significantiæ, de quibus infra suis locis tangetur. Secunda est vtilitas comparatiuæ differentiæ. Quia enim Christus erat venturus vt conderet noua, & destrueret vetera: decuit quædam dispensatione aliqua induci, ex quorum euacuatione Christi lex commendabilior & perfectior apparet. Quid autem lex Moysi speciali populo instar specialis religionis siue regulæ erat danda. Decuit ex primis patribus legis varios filios & populos propagari, ex quorum comparatione legalis populus meritò præferretur. Tertia est dilatatio diuini cultus, quæ per pluralitatem vxorum in lege facilius poterat maiorem populum propagare, fuitque hoc expediens tempore Abrahæ, quo vniuersalis verus Dei cultus non erat in orbe, quum adhuc non esset tempus dilatandi vbi cultum Dei per solam Dei gratiam specialem, scilicet per Euangelicæ prædicationis verbum. Hoc enim priuilegium Christo & eius statui seruabatur, & ideo oportebat tunc per carnis propagationem hoc fieri. Et quamuis cæteri filij Iacob non ita purè vnum Deum coluerunt: nihilominus non ita ab initio ab vnius Dei cultu elongati fuerunt sicut cæteri, qui de semine Abrahæ non fuerunt. Præterea famosa ma-

gnificatio fidei & meriti Abrahæ per varios filios & populos per ipsum propagatos multum profuit omnibus cultoribus veri Dei qui eum secuti sunt. Quarta ratio est vtilitas condescensionis ad infirmos & carnales sub lege, quibus tam ratione infirmitatis, quàm exemplis gentilium, qui tunc communiter plures habebant vxores, fuit expediens quod possent etiam plures habere. Ad tertium dicendum quod sicut Deus potuit statuere ius coniugale ad totam vitam, sic potuit ad vnum annum vel vnum diem sub debitis tamen rationibus cum circunstantijs recompensantibus bonum indiuisibilitatis copulæ coniugalis. Et sic volunt aliqui factum fuisse in Osea Propheta, qui iussus est facere fornicationum filios, quamuis illud pluribus alijs modis exponatur: Dicta est autem concubina non ratione separabilitatis, sed potius ratione disparitatis, quia tenebatur non vt domina domus & familiæ, sed vt ancilla. Illo verò tempore etiam inter Gentiles quædam vxores habebantur vt dominę, quædam vt ancillæ. Quod autem nutu vel iussu Saræ dicta est, indicat quod Sara sibi potius intendit ex illo suscipere prolem, quam ipsi ancillæ. Et huius rei triplex assignatur causa. Prima ad demonstrandum sinceram intentionem & affectionem patrum, per hoc enim patet quod non ex propria voluntate, nec ex carnali concupiscentia duxerunt plures vxores. Secunda causa est ad monstrandum quod plurificatio hæc vim trahebat à primo iure vnius vxoris ac si esset quædam subderiuatio iuris illius: Et vt pateat quod est subinducta ad implendum defectum carnalis propagationis illius vnius. Tertia causa est ad mysticè designandum quod caro debet seruire spiritui, & actiua vita contemplatiuæ, & synagoga ecclesiæ, & congregatio schismatica vel illegitima seu carnalis, veræ columbæ: & quod quidquid in his boni est, subderiuatur ab vxore principali. Et per hoc patet responsio ad quintum. Ad quartum dicendum, absit hoc Dominum iussisse quasi delectatum in fœdis concupiscentijs carnis, sed potius propter causas prædictas, Et etiam vt monstraret quod per varios gradus seruitium accipit. Vnde prius præeunt filij carnis & animales ante filios gratiæ & spirituales, & quod ante partum actiuæ, contemplatiua sterilis manet. Et quod prius parit etiam in hac vita quam in vita æterna.: Et sic de alijs mysterijs hîc comprehensis. Rursus tardatio fœcunditatis Saræ valuit ad plenius declarandum & magnificandum miraculum Dei fœcundantis eam, non solum sterilem, sed etiam senem. Et iterum valuit ad illud mysterium quo Isaac dicitur filius promissionis & gratiæ potius quam naturæ, quia quantò tardius & quantò magis supra legem naturæ datus est, tantò supernaturalius est opus & gratiosior eius conceptus: tantóque eius parentes fuerunt Deo gratiores, & tantò fuerunt & apparuerunt maioris fidei in credendo quod senex de sene & sterili prolem tandem haberet.

[Dixit Sarai ad Abraham, Iniquè agis contra me, &c.] Suspicata autem fuit quod ille dissimularet arrogantiam Agar corrigere, quia verisimile videbatur quod Abraham aduertisset illius arrogantiam in Saram. [Vtere ea vt libet,] id est, prout tibi placet, Supponit enim Saram esse talem quod non vteretur ancilla nisi moderatè. Super quo Augustinus decimosexto, de Ciuitate Dei, cap. vigesimoquinto, dicit: O virum viriliter vtentem fœminis, coniuge temperanter, ancilla obtemperanter.

[Inuenit eam iuxta fontem aquæ,] id est, iuxta puteum, vt ex sequentibus patet. Omnis enim puteus fons, & non econtra.

[In solitudine quæ est in via Assur, Nomen eius Ismaël eo quod audierit,] id est, exaudierit, seu benignè attenderit, [afflictionem tuam.] Secundum enim Hieronymum Ismaël interpretatur exauditio Dei.

[Hic erit ferus homo.] Secundum Hieronymum in Hebræo habetur Phare, quòd interpretatur Onager, qui est asinus Syluester: Significat autem semen eius habitaturum in eremo, id est, Sarracenos vagos, incertisque sedibus, qui vniuersas gentes quibus desertum ex latere iungitur impugnant, & ab omnibus impugnantur. Et hoc est quod dicit.

[Manus eius contra omnes, &c. Et è regione fratris sui figet tabernacula,] id est, ex opposito, & quasi contra omnes figet in deserto tentoria mansionum suarum.

[Vocauit autem dicens, Tu Deus qui vidisti me,] scilicet, oculo misericordiæ & per affectum misericordiæ, Vnde per contrarium dicimus, Talis non videt me, id est, non habet curam de me. Vnde pro causa huius nominis à se interpositi subdit, [profecto,] id est, pro certo, [Hic vidi posteriora videntis me,] id est, Dei curam habentis de me, & piè meam miseriam attendentis. Dicit autem, [posteriora,] quia fortè ob mysterium & ob reuerentiam diuinæ maiestatis noluit monstrare faciem formæ, in qua apparebat, sed quasi dorsum. Et Magister historiarum dicit, quod cùm loqueretur Dominus ad Agar, pertransijt in turbine, & ipsa tunc vidit posteriora Dei. [Propterea appellauit puteum viuentis & videntis,] id est, viui mihi & partui meo vitam dantis, & me misericorditer aspicientis. Est autem hoc in sequentibus valdè notandum quod persona sibi apparens ante dicta est Angelus Domini: hîc verò dicitur esse Deus, & consimiliter infrà decimonono duo Angeli dicuntur venisse Sodomam, ad quos tandem loquitur Loth tanquam ad vnum summum Deum. Et infrà trigesimo tertio dicitur: Dixit Angelus Domini ad Iacob in somnis, Leua oculos tuos, &c. Vidi omnia quæ tibi fecit Laban. Ego Dominus Deus Bethel vbi vnxisti lapidem, Et Iudicum 2. & 6. duo similia exempla habentur. In datione etiam legis, ille qui loquitur Moysi nunc vocatur Deus, nunc Domini Angelus. Et Exodi trigesimotertio, dicit Deus, Ecce ego mitto Angelum meum qui præcedat, & custodiat, & introducat in locum quem paraui. Obserua eum & audi vocem eius, quia est nomen meum in illo. Oseæ etiam duodecimo, Dicitur quod Iacob inualuit ad Angelum, & corroboratus fleuit & rogauit eum in Bethel, &c. Et tamen in Genesi decimosexto, qui sibi apparuit in Bethel vocatur Deus summus, & 15. cum quo Iacob prævaluit, luctando dicit se nomen habere mirabile, & de eius visione dicit Iacob, vidi Dominum facie ad faciem. Vnde & locum illum appellauit Phanuel, id est, apparitio Dei. Quamuis autem plures rationes possint dari, vna tamen signanter videtur à Deo intenta, vt scilicet per hoc innueretur quod in Deo plures sint personæ, & earum vna est ab altera. Quod quidem declaratur per hoc quod Deus dicitur esse nuntius Dei, id est, missus à Deo. Et cùm hoc sacramentaliter monstratur, missio filij Dei in carnem in qua ipse fuit summus Deus, & nuncius Dei. Pro quanto tamen in Angelis Dei, diuina maiestas adhæret & hominibus, poterat qui apparebat dici Deus & Angelus Dei; quamuis non ita propriè sicut Christus. Et cum scriptura fuerit edita feruente vbique idololatria, & sub lege summè inhibente cultum plurium Deorum, non est verisimile quod aliquem deinde Angelum diceret summũ Deum, & adoratum vt Deum, nisi Trinitatis & Incarnationis Christi mysterium sub hoc modo innuere vellet. Nota pro mysterijs quod per Agar ancillam Saræ designatur caro vel sensualitas, quæ est ancilla mentis: & scientia quæ est ancilla sapientiæ cœlestis: & lex vetus, quę

est

est ancilla legis nouæ: & littera occidens, quæ est ancilla viuificantis gratiæ, & ecclesia actiua, quæ est ancilla ecclesiæ contemplatiuæ: & temporalia bona, quæ ancillantur spiritualibus bonis: & ecclesia militans, quæ est ancilla triumphantis. Sæpè autem contingit quod ex scientia & littera, & ex sensualibus fructibus actiuæ, & ex cæremonijs legis scriptæ, &c. ancilla inflatur contra dominam suam. Concepit enim ex viro Saræ, id est, à Deo, & à virili animo aliquem fructum vtilem, & hoc post decem annos mansionis Abrahæ & Saræ in terra promissa, id est, aliquam impletionem seu notitiam decalogi diuinæ legis, plerumque autem per zelum charitatis afflicta fuit, quia sæpè spiritus videns se ex huiusmodi donis & studijs inflari, & meliora dona contemnere, cogitat omnino fugere studia & opera inferiora: sed Angelus Domini eam reducit, docens eam humiliari Dominæ suæ, & cum hoc promittens innumerabilitatem fructuum. Diuina enim illuminatio per quam spiritus aduertit quod si inferiora studia & dona perfectè subijciantur charitati pariunt multiplices fructus, & ideo facit huiusmodi dona resumi: ad fontem aquæ, id est, sanctæ scripturæ vel sanctarum meditationum, facit occurrere, qui sortis propter sui profunditatem viuificam & scientificam, puteus videntis & viuentis vocatur. Vel puteus iste potest intelligi qualitas nostræ culpæ & miseriæ: vel vilitas vniuersæ creaturæ: Vel profunda humilitas vitæ Christi & sanctorum: Vel humilitas contritionis & pœnitentiæ: Vel simplicitas scripturæ sacræ: vel prima principia fidei vel scientię. Ad vnumquodque enim istorum plerunque fugiendo ad dominam, id est, sublimem vitam aliquando peruenimus, quia descensus ad culpæ infima frequenter nos disponit ad videndum & sciendum prædicta profunda. Nota eijciam quod hîc est primus locus, vbi Angelus sub nomine Angeli simul & Dei legitur apparuisse in signum quod ratio angelici ad nos descensus est, ad nos fugitiuos reducendos in Deum. Si enim lapsi per primum hominem non fuissemus, reduxissent quidem nos, sed non à fuga dominæ, id est, sapientiæ & legis æternæ, Si enim fuga non fuisset in nobis, non venisset ad nos Deus homo. Et nota quod ancilla non videt nisi posteriora Dei dirigentis illam, quia solius superioris partis & virtutis est contemplari faciem Dei. Hæc etiam ancilla bene intelligitur Ægyptia, & per desertum fugiens in Ægyptum. In cuius signum populus Israël multum numerum famulorum & seruorum ex Ægypto eduxit, in qua & populus & ipse in palea & luto seruierunt, quia de tenebra huius mundi oritur hæc ancilla. Et ideo quando recedit à domina sua, fugit ad tenebras istas, tanquam ad locum originis suæ, & tanquam ad propria immediata. Obiecta enim ancillarum, id est, virtutum, vel industriarum inferiorum, sunt creata & sensibilia. Vnde quia sunt nobis viciniora, idcirco ex donis & fructibus ancillantium virtutum facilius inflamur. Et hæc est vna causa rebellionis ancillæ contra dominam suam superius tacta. Secunda verò est, quia facilius experimur delectabilitatem inferiorum, quàm superiorum & æternorum, & ideo ad allia & pepones, & ollas Ægypti redire voluit populus qui exierat de Ægypto, spreto dulcore inuisibilis mannæ. Tertia verò est fiducia potentiæ & diuitiarum, & inferiorum virtutum, & obiectorum, in quibus mens profuga fortius fidit quàm in Deo & in potentia ipsius, vnde propterea per Prophetam arguitur populus Israël, qui iam exierat de Ægypto, quia in sua defensione quærebant à regibus Ægypti auxilium confidentes in vmbra Ægypti, quæ est sicut arundo, &c, Huius etiam filius futurus dicitur ferus, & syluestris homo, cuius manus contra omnes, & omnium manus contra eum, quia si seruit dominæ, contra omnia carnis vitia militat: si verò superbit vniuersa simplicium bona deuastat. Vnde Synagogæ filius pro quanto fuit bonus multa propter Deum bella gessit temporalia, & omnes hostes populi Domini à quibus impeditur perfectio legis, superauit. Vides ergo quòd filijs ancillæ proprium est pugnare, propter quod meritò dicitur, [Manus eius contra omnes,] scilicet suos hostes, agrestis & ferus.

CAPVT XVII.

POstquam verò nonaginta & nouem annorum esse cœperat, &c.] Hæc est quinta apparitio in qua primò Abraham nouo fœdere ad perfectionem erigitur, & nomen eius immutatur atque innouatur. Et prius promissio de semine plenius confirmatur.

Secundò circumcisio pro pacto specialis cum Deo fœderis instituitur, ibi: [Hoc est pactum meum, quod obseruabitis.

Tertiò dura sententia pactum non obseruantium exprimitur, ibi: [Masculus cuius præputij caro.]

Quartò ex Sara filius promittitur, ibi: [Dixitque Deus ad Abraham.]

Quintò subditur quomodo confestim Abraham præceptum circumcisionis impleuerit, ibi: [Tulit autem Abraham, &c. Ambula coram me.] Non hoc dicitur, quia prius hoc non fecerat, sed vt altius hoc faciat. Vnde subditur: [Et esto perfectus.] Ad hoc enim exhibet Deus sanctis præsentiam suam vt eos ad se semper magis subleuet & sursum agat.

[Cecidit Abraham pronus in terram,] id est, genu flectendo, vel se totum prostrando, & caput ad terram demittendo, supplicauit Deo in signum summæ adorationis & humiliationis. Et nota quod quanto altiora sibi proponuntur & promittuntur, tantò plus se humiliat Deo. [Dixitque Deus, ego sum.] Ego solus habeo verum & summum & immutabile esse. Huiusmodi autem sibi proponit, tum vt in promissis suis stabilius confidere faciat, tum vt ipsum ad contemplationem eius altius erigat. Et nota quod sicut ens est primum quod occurrit intellectui, ita quod omnis conceptus intellectus dependet à conceptu entis: sic radix omnium illuminationum Dei à conceptu [& gustu summi & purissimi sui esse. Et ideo meritò Abrahæ & legislatori se ingerit Deus sub hac ratione.

[Erisque pater multarum gentium,] tam per viam naturæ quàm prr viam fidei. Et hoc vnum sonat nomen Gentium, quia per hoc omnes nationes Gentilium communiter designantur.

[Appellaberis Abraham, quia Patrem, &c.] Prius enim dicebatur Abram, quod interpretatur pater excelsus. Abba enim pater, & Ram excelsus interpretatur. Posteà verò vocatus est Abraham, quod transfertur pater multarum. Nam quod sequitur Gentium, nõ habetur in nomine, sed subauditur. Mirandum non est (dicit Hieronymus) quare cùm apud Græcos & nos A, littera videatur addita, nos He litteram additam dixerimus: quia idioma linguæ Hebrææ est per He, quidem scribere, sed per A legere, sicut econtra. A litteram sæpè per He pronuntiant. De nomine verò Sarai subdit, quia non scribitur nisi per vnam Y, & primò scribebatur per Sin, Res, Iod. Ergo Iod, id est, I, addita est He littera, quæ per A legitur, & vocata est Sara. Causa autem mutati nominis est, quia anteà dicebatur Princeps mea, quasi vnius tantum domus familias mater: posteà verò absolutè dicitur Princeps, quia ex eius filio debebant esse Gentes & Reges. Signanter autem hoc dicitur, quia non legimus in Græ-

co, Dixit Deus ad Abraham, Sara vxor tua, non vocabitur Sarai, id est, sed vt in Hebræo habetur. Non vocabis nomen eius Sarai: non dices ei, Princeps mea est. Omnium enim gentium futura iam Princeps est. Hæc Hieron. [Et statuam pactum.] Secundum Hieron. vbicunque in Græco, testamentum legitur, in Hebræo est fœdus siue pactum, id est, Berith. [Omnem terram Chanaan in potestate, &c.] Expone quomodo æternam iuxta quatuor supradictos modos. [Circuncidetur ex vobis.] Quare hoc instituit? Primò vt hîc subditur, in signum specialis fœderis Domini cum semine Abrahæ, & ad hoc ipsum reducitur quod secundum Apost. ad Romanos 4. habetur, quod fuit in signum fidei Abrahæ, per quam factus est pater omnium gentium sequentium fidem eius. Secundò in signum distinctiuum seminis Abrahæ ab aliis gentibus, vt ex hoc ab idololatria, & à cæteris vitijs aliarum gentium magis sibi cauerent: Et vt populus ex quo Christus secundum carnem erat nasciturus in signo generatiuæ potentiæ discerneretur. Tertiò in sacramentale remedium originalis peccati, quod vtique per generatiuam trahitur, & etiam respectu adultorum in pœnitentiale moderamentum & maceration-nem carnalis concupiscentiæ, quæ potissimum viget in loco illo. Et ad hoc reducitur quod dicitur fuisse in exercitium & experimentum obedientiæ Abrahæ & suorum successorum, quia est opus valde pœnale. Quartò in signum spiritualis circuncisionis vitiorum à corde, quæ fit per gratiam Christi, & ideo quia hæc debet esse totalis & non partialis, ideo bene designatur per circuncisionem corporalem quæ erat abscissio anterioris pellis membri virilis. Quintò in signum euacuationis figurarum, id est, cæremoniarum carnalium quasi pellium occultantium doctrinam generatiuam filiorum Dei per Christum reuelandam. Sextò in signum abdicationis temporalium per spatium euangelicæ paupertatis. Septimò in signum depositionis veteris hominis & mortalitatis in resurrectione finali explendæ. Vnde secundum Augustinum libro 16. de Ciuitate Dei, capite vigesimosexto: quid aliud circuncisio significat, quam naturam exuta vetustate renouatam? Propter quod parentum mutantur & nomina vt omnia resonent nouitatem. Et paulò antè dicit, quod quia hoc non per generationem, sed per regenerationem futurum erat, ideo nunc imperata est circuncisio, in filio promissionis, quo significata gratia non natura, id est, quando de Sara promissus est.

[Ex vobis omne masculinum.] Sed quare in solis masculis hoc signum instituit? Dicendum quod huius prima ratio fuit, quia tam carnalis generatio, quàm populorum distinctio principaliter pendet à masculis. Secunda quia in generatiua mulieris hoc non potuit conuenienter fieri. Tertia est mystica, in signum, scilicet, quod carnale & fœmineum manet incircuncisum à corruptione corporali. [Infans octo dierum.] Sed quare octauo die potius quàm alio? Ad hoc datur primo litteralis ratio, vt hoc non fieret nimis citò periculum mortis infantium. Oportuit etiam quod non fieret nimis tardè ne fortè iam grandiores effecti nollent circuncidi, & quia decens & necessarium erat quod statim cum bono modo profiterentur cultum Dei, & statum suæ religionis ac fidei, & quod mox cum possent susciperent sacramentale remedium peccati originalis: ideo taxatim est tempus, quod, scilicet transiret prius hebdomada vna & non plus. Secunda datur ratio mystica propter mysterium resurrectionis Christi factæ die octauo, & resurrectionis finalis futuræ post septem mundi ætates.

[Omne masculinum, &c. tam vernaculus quàm A emptitius circuncidetur.] Sed quare serui in domo nati vel postmodum emptitij erant circuncidendi, ex quo non erant de semine Abrahæ? Ad hoc est primo ratio litteralis, quia si serui eorum non essent sui ritus & cultus, hoc tam ipsis quàm eorum seruis obesset. Possent enim facilius trahi ad idololatriam seruorum si essent alterius ritus. Præterea mutua conformitas ritus multorum facit ad vnanimitatem: Decet autem & expedit quod tota familia eiusdem domus vnanimis sit. Secundò est ad hoc ratio mystica, quia & gentes infideles erant trahendæ & conuertendæ ad Christi legem & fidem, & ex eis & Iudæis debebat fieri vnus populus, & vnum ouile. Vnde secundum Augustinum ex hoc ostenditur ad omnes istam gratiam pertinere. B

[Masculus cuius præputij caro non fuerit circuncisa, delebitur anima illius,] de populo, scilicet. Quæritur hîc, quomodo hæc sententia fuit iusta, respectu infantium, quorum culpa non erat non circuncidi? Quomodo etiam in eis erat verum quod habet pars huius sententiæ quæ subditur, quia pactum meum irritum fecit? Dicendum quod in pacto circuncisionis includebatur primum pactum Dei cum toto genere humano irritum factum in Adamo, eo modo quo generale includitur in speciali, & antecedens in consequenti, & prius in posteriori, & morale in cæremoniali, siue figurali & sacramentali. Primum autem pactum Dei quæuis anima irritum fecit in Adam, eo C modo quo omnes in eo peccauimus seu peccatum contraximus, Et hoc scriptura vult hîc occultè more veteris testamenti subinnuere. Vnde Augustinus decimosexto de Ciuitate Dei, capite vigesimoseptimo dicit, quod omnes in Adam testamentum Dei dissipauerunt, & in illo peccauerunt. Testamentum autem primum factum, ad Adam est illud. Qua die comederis, morte morieris. Vnde scriptum est Ecclesiastici capite nono. Omnis caro sicut fœnum veterascet. Testamentum enim à sæculo est morte mori eos qui transgrediuntur præcepta Dei. Sed cùm dicat Apostolus, vbi non est lex, nec præuaricatio, quo pacto in Psalmo dicitur Præuaricatores æstimaui omnes peccatores terræ, nisi quia omnes legis alicuius præuaricatores sunt rei qui aliquo peccato tenentur obstricti? D Quia ergo circuncisio signum regenerationis fuit, sic intelligenda sunt verba prædicta, tanquam sic dicta. Qui non fuerit regeneratus, interibit anima illa de populo suo, quia testamentum Dei dissipauit quando in Adam peccauit. Si autem quis hoc de isto pacto. Circuncisionis esse dictum contendit, potest dici ideo dissipate testamentum, quia licet non ab illo, tamen in illo est dissipatum. Veruntamen aduertendum est quod propter hoc non posset anima paruuli incircuncisi exterminari de populo, nisi originali peccato esset obligata. Hæc Augustinus.

[Non vocabis Sarai, sed Saram.] Cuius ratio secundum Hieronymum tradita est, secundum Augustinum verò huiusmodi est ratio. Quia Sarai interpretatur, princeps mea, Sara autem virtus. Vnde scriptum est ad Hebræos vndecimo. Fide & ipsa Sara accepit virtutem ad emissionem seminis. Erat enim illa iam senex & etiam sterilis, & menstruo cruore destituta, propter quod iam parere non posset, etiamsi sterilis non fuisset, quia eis quæ ita prouectioris ætatis non sunt, vt solita mulierum eis adhuc fluant, de iuuene parere possunt, sed de seniore non ita: quamuis posset ille senior, sed de adolescentula gignere. [Et risit vxor.] Secundum Augustinum risus exultatio est gratulantis, non irrisio diffidentis. Verba quoque eius (in animo suo, scilicet.) [Sed centenario mihi nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet.] Non

sunt

sunt dubitantis, sed admirantis. Hoc autem potest probari primò ex commendatione fidei eius de promissione futuri seminis, quæ habetur supra decimoquinto. Secundo ex hoc quod infra Sara de risu suo increpatur à Deo, quod multo magis de Abraham fiendum esset, si ex consimili dubitatione risissiet. Tertio quia hic promittitur quod cecidit Abraham in faciem suam tanquam Deo humillima adoratione gratias agens de tanto ac tali promisso. Quarto quia tam perfectè Deo credens statim ipso die circuncidit se, & omnes mares domus suæ. Quod autem subdit.

[Vtinam Ismaël viuat coram te,] id est, ad tuum obsequium & honorem. Non dicit ex dubitatione alterius filij sibi de Sara promissi, sed tanquam significans quod pro magno habebat si solum eum haberet. Et in hoc significatur se pro maximo & summo habere si præter illum alium ex Sara, scilicet, habeat.

[Vocabisque nomen eius Isaac,] id est, risum. Secundum Hieronymum ex solo risu Abrahæ, vocatus est risus, non autem ex risu Saræ, quia risus Saræ post prædictionem huius nominis contigit. Augustinus decimo sexto de Ciuitate Dei, cap. trigesimoprimo, dicit quod Abraham vocauit nomen eius Isaac, quia vt habetur infra vigesimoprimo capite, ipse pater riserat quando sibi promissus est admirans in gaudio, riserat & mater dubitans in gaudio, à quo dubio per exprobrationem Angeli purgata est, & per Angelum in fide postmodum confirmata (& subdit.) Ex hoc ergo puer nomen accepit. Vnde & Sara meritò dixit, Risum mihi fecit Dominus.

[Nonaginta nouem annorum erat Abraham quando circuncidit, &c.] Nota quod signanter hic rememoratur antiquitas eius in signum & in exemplum nostrum quod nulla vetusta consuetudine, nullaque sæculi attritione ac nouitate & pœnalitate ritus circunciſionis est redditus difficilis vel tardus. Sed nunquid serui eius debuerunt ei mox credere, ita vt statim se circumciderent? Dicendum quod non, nisi prius per apparentia signa constaret quod ipse habuerat hoc à Deo.

[Pactum verò meum statuam ad Isaac.] Ex hoc innuit quod id quod infra vigesimo secundo clarius dicitur, scilicet, quod erit filius ancillæ, quia in Isaac vocabitur tibi semen.

[Quem pariet tibi Sara tempore isto in anno altero.] Ex hoc patet quod sequens apparitio in qua vidit Dominum in specie trium virorum, fuit facta eodem anno, & ferè eodem quo & illud dictum, Reuertar ad te, & habebit Sara filium. Patet etiam ex hoc quod subditur, quod nonaginta nouem annorum erat Abraham quando se circuncidit, centum autem annorum fuit quando natus est Isaac prout dicitur infra vigesimo primo cap.

[Et circuncidit carnem præputij eorum statim in ipsa die.] Hoc signanter dicitur ad commendandam celerem obedientiam Abrahæ, & miram reuerentiam & subiectionem omnium seruorum ad ipsum tanquam ad optimum patrem & dominum: quia eos seducens nequaquam circuncidisset. [Et Ismael filius suus tredecim annos impleuerat tempore circunciſionis.] Hoc signauter videtur exponi ad innuendum mysterium numeri tertij decimi, qui designatus est in tribus miraculis in diuersis annis factis decimotertio die à die natalis Christi, de quo plura recensèri queunt, & aliquid tactum est suprà cap. 14. vbi agitur de 13. anno recessus Sodomitarum tribui actio Regis Elamitarum. Nota secundum Hieronymum quod in veteri testamento quatuor absque velamine antequam nati sunt vocati, scilicet Ismaël, Isaac, Salomon, Iosias. Sed & præter hos etiam in nouo testamento sunt duo Ioannes & Dominus Ioannis, vt huic sexto septimum non desit Isa. 7. prædicitur vocandus Emanuël, & velociter spolia detrahens, licet hoc vltimum sit oratio potius quam nomen. Quia enim soli filij gratiæ in libro vitæ sunt nominati, & hi per septem ætates sæculi currunt, idcirco congruè septem per ordinem sunt conscripti, in quorum nominibus gratia commendatur: cuius prima ad veros miseros condescensio congruè exauditio & consolatio risus meritò vocatur: ac deinde mentis in Deum oblatio ac sacrificium optimè vocatur. Nostri verò per eam in Deum oblatio, & intentio, & sacrificatio optimè vocatur Iosias, id est, in quo est incensum, & post hoc singulariter illuminatio præcurrens Christum inducitur. In hora enim in qua dictum est Zachariæ quod vxor eius pareret sibi filium quem vocaret Ioannem, id est, in quo est gratia. Sexto autem mense nominatur nomen Iesu & conceptio eius, quia post prædicta ipse fons gratiæ saluificus expressus prægustatur, & tunc cum hoc sentitur nomen Emanuël, id est, quod Deus est nobiscum, & hic est virtus & victoria deprædationis hostium nostrorum.

CAPVT XVIII.

APparuit autem ei Dominus.] Hæc est sexta apparitio, in qua singulariter apparuit Deus trinus & vnus. Commendatur autem hæc apparitio singulariter ex septem. Primò ex euidentia expressionis. Secundò ex familiaritate comestionis. Tertiò ex efficacia promissionis, ibi: [Cumque comedissent, &c.] Quartò ex referatione familiarissimæ reuelationis diuini consilij & iudicij, ibi: [Cùm ergo surrexissent.] Quintò ex singulari exauditione precum Abrahæ, ibi: [Abraham verò adhuc stabat.] Sextò ex seueritate iusti iudicij Sodomæ, ibi: [Veneruntque duo Angeli. Septimo ex liberatione Loth propter preces Abrahæ, quæ partim interseritur, partim subiungitur sextæ parti. Post hæc autem subiungitur etiam quomodo duæ filiæ Loth, conceperunt ex eo, ibi: [Dixitque maior ad minorem.] Et postea subditur recessus Abrahæ de Hebron in Geraram, & liberatio Saræ de manu Abimelech Regis, infrà.

Profectus inde Abraham, & prædicitur etiam conceptus & partus Isaac, ibi: [Visitauit autem Deus Saram.] Circa hanc autem apparitionem est primò quærendum. An tres viri Abrahæ apparentes tenuerunt personam Dei, an solum alter eorum. Secundo, an Abraham à principio cognouerit Deum sibi apparere in specie trium virorum, vel solummodo tres crediderit esse homines. Tertiò, an hi tres secundum rem fuerunt Angeli. Quarto, quare & quomodo Deus vel Angeli in specie virorum comederint. Quintò, erit videndum de circunstantiis huius visionis hic signanter descriptis, scilicet, de loco

& ſtandi modo, quia ſedebat in oſtio, & in conuallе Mambre, quia in feruore diei, & ſic de aliis. Ad primum dicendum, quod licet quidam falſo dixerunt, quod vnus ſolus tenebat perſonam Dei & Domini, duo verò reliqui tenebant perſonam Angelorum & Sanctorum Dei. Vnde & infra dicto quod Dominus diſceſſit ab Abraham, ſubditur, quod venerunt duo Angeli. Certum eſt tamen ex verbis huius ſcripturæ, quod tres viri prædicti tenuerint pariter perſonam vnius Dei, ſic tamen quod vnus proprie tenuit perſonam Patris, duo verò qui dicti ſunt Angeli, geſſerunt perſonam Filij, & Spiritus ſancti. Quod probatur. Primum ex eo quod Loth infra ad duos qui dicti ſunt Angeli loquens, dicit in ſingulari. [Quæſo Domine mi.] Et aſcribit eis authoritatem & poteſtatem vni competentem, ſubditque in ſingulari quod Dominus dixit ad eum, Ecce etiam in hoc ſuſcepi preces tuas. Et ſecundò quia in principio huius totalis viſionis dicit Moyſes quod apparuit Dominus Abrahæ, & poſtmodum non dicit qualiter, niſi ſolùm pro quanto ſubdit, tres viros ei apparuiſſe. Nullumque horum in ſpeciali exprimit altero diſſimilem aut maiorem. Tertiò, quia plerumque præmiſſo in plurali quod Abraham loquitur ad eos, ſubditur in ſingulari. Domine mi. Et ipſi conſimiliter primò præmiſſi vt plures ſubdunt in ſingulari: Ego veniam, & conſimilia. Præterea recta ratio dictat quod ex quo Dei filius ei pro ſemine in quo benedicendæ erant omnes gentes, promittebatur, licet more veteris teſtamenti hîc ſub velamine exprimatur: quod ſibi Trinitatis myſterium reuelaretur. Decebat etiam quod hæc veritas radices mitteret in Patribus & Prophetis veteris teſtamenti, inſtar ſtipitis & ramorum propalanda in nouo. Ad ſecundum dicendum quod ſecundum Auguſtinum 16. de Ciuitate Dei, cap. 29. Abraham in principio eos æſtimauit eſſe homines, alias non tanquam mortalibus & humana refectione indigentibus miniſtraſſet. Veruintamen veriſſimè cognoſcebat Dominum eſſe in eis, ſicut eſſe aſſolet in Prophetis. Sed contra hoc vltimum quidam arguunt. Primò, quia ex tali æſtimatione Dei in Prophetis non eſt conſuetum loqui ad eos tanquam ad vnum exiſtentem Deum in eis, nec in adoratione eorum adorare vnum Deum. Secundò, quia nec ipſi Prophetæ ſoliti ſunt loqui in perſona Dei, niſi præmittendo: Hæc dicit Dominus Deus, aut aliquid æquiualens. Poteſt igitur dici, quod ſicut Chriſti diſcipulis euntibus in Emaus, Chriſtus eis apparens, primò creditus eſt eſſe peregrinus, ex quo tamen cœpit loqui ad eos, æſtimatus eſt ab eis multum reuerendus: & vt poſtmodum confitentur, multum ardoris in corde eorum per ſua eloquia immiſſum eſt, & tanquam reuerendum peregrinum ipſum inuitant, & ad ſuam cœnam compellunt, & tandem in fractione panis ipſum Chriſtum agnoſcunt. Sic, vt videtur Abraham in principio hos tres æſtimauit eſſe homines, poſtquam autem comederunt, & authoritate maieſtatiua tanquam vnus Deus loquuntur ad eum. [Reuertens veniam ad te, &c.] tunc ſe habuiſſe videtur ad eos tanquam ad vnum Deum, id eſt, tanquam ad tres perſonas vnius Dei. Et conſimiliter videtur fuiſſe in Loth, vbi ſcribitur: Dixitque Loth ad eos, Quæſo Domine mi, &c. cœpit Loth cognoſcere illos duos Angelos ſiue viros, id eſt, vnum Deum, & tanquam duas perſonas vnius Dei. Sed huic modo dicendi obuiare videtur, quia in primo occurſu Abrahæ ad eos, dicitur eos adoraſſe, & in ſingulari dixiſſe, Domine, ſi inueni gratiam in oculis tuis, ne tranſeas ſeruum tuum. Sed ad hoc poteſt dici quod etiam in principio facta eſt in Abraham quædam occulta & interna inſpiratio & motio compellens eum ſic loqui, quamuis nondum in ſeipſo plenè aduerteret, quid in mente ſua, quo ad hæc, gerebatur. Certum eſt enim ſæpè fieri immiſſiones & internos ſenſus & motus in aliquibus, & hoc in quibuſdam noſtri temporis me arbitror comprobaſſe. Vnde & ſæpè contingit quod tales poſtmodum aduertunt ſe aliqua ſenſiſſe in viſionibus ſuis, aut etiam in ſcripturis quæ prius non aduerterant ſe ſenſiſſe, dum diuina legerent, & viderent, vel audirent. Et præcipuè hoc contingit quando homini ſit ſibi quaſi ſuæ libertati aut libero arbitrio relinquitur: quod in quibuſdam diuinitus agitur, ſibimet non plenè relictus. Nónne enim mirabile eſt quod Paulus in raptu ad tertium cœlum neſciuit an eius anima eſſet tunc in corpore ſiue extra corpus? Et ſic puto in Abraham contigiſſe. Ad tertium Auguſt. vbi ſupra dicit, quod ipſos fuiſſe Angelos ſcriptura teſtatur, non ſolum in hoc lib. vbi hæc narrantur, ſed etiam in epiſtola ad Hebræos, cap. ſcilicet vlt. vbi cum hoſpitalitas laudaretur. Per hanc (inquit) quidam neſcientes hoſpitio receperunt Angelos, vel vt noſtra littera habet, Per hanc enim placuerunt quidam Angelis hoſpitio receptis. Videtur ergo dicendum quod forma corporalis horum trium Abrahæ viſibiliter apparens habuit triplicem reſpectum. Primò videlicet ad ſuam viſibilitarem ſiue figuram viſibilem, & ſecundum hoc prætendebat humanam ſpeciem virorum, & pro tanto vocantur hîc viri, Secundò ad ſuum efficiens, & mouens proximum & immediatum, & hi fuerunt Angeli iuxta regulas Diony. de legibus Hierar. quod Deus per miniſtros intermedios regit inferiora. Tertiò, ad ſuum principale ſignificatum, per quod principaliter repræſentandæ erant ſpecies virorum formatæ, & hoc modo apparebant & repræſentabantur in eis principaliter tres perſonæ vnius Dei. Vnde tam in figura quam in aſpectu, & geſtu, & locutione, & efficacia, refulgebat quidam modus maieſtatiuus, & dominatiuus, & deificus, ſoli ſummo Deo ſingulariter competens. Poteſt autem eſſe quod ſicut dæmon in viris arreptitiis, plerumque ita loquitur, quod audientes aliquando principaliter feruntur ad dæmonem in illis loquentem, aliquando verò ad ipſos arreptitios, quod ſic Deus per Angelos ſuos quos immediatè inhabitat, moueret illas ſpecies viſibiles trium virorum, ſic quod aliquando mentem & ſenſum Abrahæ principaliter ducebant in Deum inde apparentem & loquentem, aliquando verò quaſi in homines, & fortè aliquando quaſi in Angelos Dei. Ad quartum dicendum, quod non fuit magnum in corporibus aſſumptis cibos traijcere & occultè conſumere & reſoluere. Cauſa autem propter quam Deus voluit aſſumere formam comedentis, & lotionis pedum, & conſimilium, inter cæteras fuit triplex. Prima eſt vt in principio ad litteram crederentur eſſe homines, & ſic per conſequens pietas & hoſpitalitas Abrahæ & Loth probaretur & exerceretur, quæ quidem tanti eſt ponderis apud Deum, vt Apoſtol. ex eius virtute dicat eos meruiſſe Angelos hoſpitio habere. In hoſpitalitate enim generaliter ad omnes, & ſpecialiter ad ſanctos, non ſolum liberalitas, ſed etiam multa humilitas, & pietas, & ſocietas, & fraterna charitas, & ſanctorum ſpiritalis collocutio, & domeſtica, & commenſalis communicabilitas connutritur, & comparticipatur.

Sed

Sed tamen quomodo Abraham potuit credere ipsos esse viros sanctos, cum sciret illo tempore omnes gentes ad idololatriam & ad multa alia vitia declinasse? Ad hoc dicendum quod non est credendum omnes illius temporis in tantum errasse, quin adhuc essent hinc inde aliqui singularis sanctitatis, sicut vtique erat Melchisedech & Sem filius Noë adhuc viuens, & aliqui alij Patres antiqui, & quanto ex hoc cap. & seqnenti apparet, illo tempore sanctos Patres in multa simplicitate incidebant, in suis mutuis receptionibus soliti erant sibi inuicem pedes lauare. Vnde Abraham & Lorh inuitauerunt istos ad lotionẽ. Secunda causa est, vt per hoc familiarius se iungeret Deus Abrahæ, & etiam omnibus fidelibus hoc factum audientibus & credentibus, & vt per hoc ipsum Abraham ad maiorem spem & timorem, & fiducialiorem amorem erigeret sursum. Tertia est, vt veram humanationem Christi futuram, in qua cum hominibus verè comedit, propheticè præfiguraret: & vt epulas æternę patriæ nos cum Deo finaliter participaturos in quadam visibili imagine præmonstraret, & etiam epulas gratiæ, quas tota trinitas facit in mentibus amicorum suorum iuxta illud Ioan. 14. Si quis diligit me, pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Et nota quod congruè Deus dicitur hic apparuisse, vt viator & pauper verecundè subsidia vitæ petens, vt præfiguraret vitam Christi, de qua Hier. 54. dicitur. Quare quasi colonus futurus es in terra, & quasi viator declinans ad manendum? quare futurus es veluti vir vagus? &c. Et vt præfiguraretur quod tota Trinitas in nobis viatoribus & peregrinis viam quasi ductor, & sub specie ænigmatica & peregrina vt viator demonstrat. Patet autem quod dictum est, tum quia vidit eos stantes, tum quia ad pedum lotionem inuitat, quia id non solet fieri equitantibus, tum quia dicit eis, postea transibitis, vt pauperes scilicet: & etiam quia dicit eos idcirco de via communi declinasse & venisse ad tabernaculum eius, vt reficerentur ab eo. Et suprà non dicitur quod viderit eos euntes, sed stantes, & hoc est propriè signum petentium. Vnde hodie sicut fratres mendicantes, dum declinant ad domum alicuius sibi ignoti, stant sic ad portam, ibi gradum figentes quasi petentes hospitium. Et sic videtur quod fecerit Deus in specie trium virorum. Quia secundum Ambrosium lib. de Officiis. Verecundia petendi, ingenuos prodit natales. Idcirco hanc formam decet nos discere à Deo in specie pauperis apparente: non autem decet nos esse importunos & inuerecundos quæstores. Vnde Abraham & se & sua liberaliter offerenti, non dicunt, da mihi hoc & illud, sed solùm fac quod locutus es, quasi dicant, Specialia non petimus, sed quod dare volueris, recipimus. Ad quintum dicendum quod circunstantiæ huius apparitionis tanquam sextæ, vel præcipuè, debuerunt congruere, spirituali excessui huius visionis designando. Fit igitur in meridiano feruore diei, vt simul designaret charitatem & feruorem amoris Abrahæ ad Deum, & Dei ad Abraham. Fit & in sexta hora diei tanquam apparitio sexta, vt designet apparitionem sextæ ætatis factam in Christo & sexti temporis Ecclesiastici, de quo satis habetur in Apocalypsi. Fit etiam sedenti, ad designandum tranquillitatem mentis Abrahæ, & ad innuendum quod excessus contemplationis non est nisi mente quieta. Fit sedenti in ostio tabernaculi, sicut & Heliæ stanti in ostio speluncæ, quia non fit nisi in mentibus suum corpus habentibus pro transitorio tabernaculo, & pro carcerali spelunca, nec immersis in illis, sed quasi de illo ad æterna egressis. Fit etiam in conualle Mambre, quæ interpretatur diuisio,

A vel claritudo, vel alienatio. Fit enim in profundo humilitatis in se habentis diuisionem; & contemptum omnium mundialium & claritatem cœlestium radiorum, & alienationem sensuum ab operationibus sensualibus. Fit etiam, secundum 70. circa quercum, quę secundum Isidorum 17. Etymologiarum, fertur vsque ad Constantini Regis imperium perdurasse. Est enim arbor ex suo genere multum annosa, cuius fructus glandula vocatur, quæ in medicaminibus adhibetur. Sub hac autem quieuerunt & comederunt, quia crux Christi & tota textura operum naturæ, gratiæ, & gloriæ, & omnis diuinæ scripturæ atque doctrinæ, est veluti quercus, solida arbor & ramosa. Sub qua, & in qua excessus diuinæ contemplationis menti

B sanctæ apparet. In quolibet enim prædictorum instar arboris inuenies radices fundamentalium principiorum, procedentium per media vsque ad fructus finalium operum seu circuncisionum. Nota autem actus Abrahæ. Primò enim videt: Secundò, in occursum currit: Tertiò, adorat: Quartò, inuitat: Quintò, pedes lauat; Sextò, festinè mandat Saræ vt panes de simila purissima paret. Septimò, ipse optimum vitulum celeriter assumit, & per famulum occidit & coquit, coctumque cum butyro & lacte coram apponit, ipsisque assistit. Post primam enim Dei speculationem insilit & occurrit, affectus ad Deum, totumque Deo vsque ad infima subijcit & prosternit, ac proinde Dominum ad se inuitat & trahit. Et vt Deum reficiat potius

C quam seipsum, quod est charitatis altioris & transcendentioris: ac deinde profunda diuinorum processuum mentali puritati detegit super apparentium & superpositarum cõtrarietatum obstacula, quasi sordes diuinorum pedum spiritali lauacro abstergendo. Vel per pedes designantur non profunda, sed infima ipsius Christi. Potest etiam per lotionem pedum significari humilis pretas & reuerentia, quæ menti occultam ipsam vtilitatem membrorum Christi dictam puissimam fidem & intelligentiam beatissimæ Trinitatis subtili perscrutatione & collatione commixtam, & igne charitatis sub cineribus humillimæ abnegationis omnis proprij sensus rationis, sibi per Saram apponit. Quæ quidem per tria sata similæ designantur. Simila

D enim est puriſſimus flos farinæ triticææ prouinciæ Palæstinæ, capiens vnum & dimidium modium secundum Isidorum, Dei enim essentia in tribus personis capit vnum summum bonum, & omne ens creatum vel creabile, quod est quasi dimidium & semiplenum bonum, vt cum offert sibi totam puritatẽ primæ potentiæ, scilicet intelligentiæ, voluntatis & memoriæ. Sed ipse per se tanquam per summum apicem mentis suæ offert vitulum per famulum de armento ablatum, occisum & coctum, Christum videlicet: Non per S. Patres, sed per impios Iudæos ab hominibus segregatum & crucifixum: & per incendium deuotionis coctum & sacrificatum. Quæ apponuntur cum butyro,

E id est, cum sapore syncero, suaui & pingui: & cum lacte, id est, cum pura & innocenti seu infantuli simplicitate, sicque totus diuinæ mensæ, diuinæque refectioni assistit. Et nota quod omnia prædicta facta sunt etiam mira festinatione & celeritate, quia spiritus extaticus & super feruidus nescit agere lentè & tardè, imò instar aquilæ viuaciter & agiliter volat. Dicit autem. [Et ponam buccellam panis.] Vbi sumit panem pro omni comestibili. Buccellam verò dicit autem ex humilitate, aut in signum accelerati & succincti prandij, festinantibus ministrandi. Dicit etiam vitulum tenerrimum, id est, multum iuuenculum, & non duras, sed tenerrimas carnes habentẽ. Vitulus enim & hœdus quia sũt de matre sicca, eò sũt meliores quò sũt

iuniores: Agnus verò quia est de matre multum humida, est in principio minus bonus ad esum. De arbore autem sub qua hæc refectio fuit, sunt quædam alia mysteria tacta supra. [Cumque comedissent, dixerunt ad eum: Vbi est Sara vxor tua.] Non hoc quærunt quasi ignorantes, sed vt ex responsione Abrahæ detur occasio sequentia subtexendi. Ille respondit: [Ecce in tabernaculo est.] Nota religiositatem S. Saræ. Sic enim eis deuotè seruiunt, quod tamen seipsam extraneis non monstrauit, sed in interioribus mansit, hoc enim decet fœminas & dominas sanctas, & in hoc seruatur ordo Hierarchiarum, quia superioris est absque velo & immediatè Deo assistere, sicut hic Abraham faciebat: inferioris verò per intermedium velum & mediante superiori. [Cui dixit, Reuertens veniam, &c.] Quæritur quomodo à trina corporali specie trium virorum potuit vnà vox emanare, vt de omnibus tribus in singulari dici potuerit hoc quod dixit, Reuertens veniam ad te. Ad quod duplex responsio potest dari. Prima est quod quamuis vox fuerit corporaliter trina, significatione, tamen causaliter ac intellectualiter fuit vna, tanquam scilicet ab vno Deo in tribus loquente: Sicut dato quod vnus & idem dæmon tres viros agitans per eorum linguas eandem rem consimili voce loquantur: apud eum qui audiret dæmonem in tribus & per tres loquentem, esset quodammodo vna vox. Sicut & si aliquis nobis per scripturas trium scedularum loquatur. Non dicimus in plurali, Hi dixerunt hæc nobis, sed iste dixit. Secunda responsio est, quod Deus miraculosè per trium personarum corpus assumptum vnam solam vocem protulit, vt secundum rem, aut saltem secundum sensualem apprehensionem Abrahæ. Ita quod ipsi Abrahæ fuit sensibiliter visum quod eadem vox fuit trium. Et quicquid sit de primo, hoc vltimum fuit valdè facile Deo. Aliàs posset dici quod vnus loqueretur in persona omnium trium, sicut Petrus in persona omniũ Apostolorum aliquando respondebat. Primi tamen modi videntur magis honorifici Deo & amplius congruere mysterio sanctæ Trinitatis quamuis modus tertius respectu nostri benè competat Deo, tum quia per Filium incarnatum tota Trinitas locuta est nobis, tum quia more scripturarum appropriatiuè loquendo tota Trinitas aliquando loquatur nobis per Spiritum sanctum, aliquando per verbum inspiratum, vel per visibilem apparitionem sicut nunc, vel per inuisibilem & nouum gratiæ effectum. Nota quod annum integrum ab apparitione vsque ad partum Isaac ponit, tum propter alias causas: tum etiam ne statim quasi in Dei aduentu carnalis conceptio videatur facta fuisse, sed potius ferè post tres menses. [Vita comite.] Secundum Hieronymum septuaginta habent, in tempore hoc, & in hac hora. Sed pro hora est in Hebræo vita, vt sit ordo vel sensus. Reuertar ad te in tempore vitæ, quasi dicat, Si vixero, vel si vita fuerit comitata. Dicit hoc autem more humano, Hæc Hieronymus. Et tunc potest id dici, non quasi sit incertus de sua vita in tempore illo, cùm eius vita sit immutabilis & æterna, sed vt suo exemplo doceat nos sic debere loquĩ cùm loquimur de futuris per nos fiendis, iuxta quod docetur Iacobi 4. Quamuis in eo quod in Hebræo est (in tempore vitæ) possit nominari occultè tempus gratiæ viuificæ. Vel si ibi est in tempore hoc in vita hac, siue in tempore huius vitæ, significetur quod Deus venturus sit ad eum in tali tempore secundum effectum vel formam pertinentem ad statum huius vitæ. Secundum litteram verò 70. quæ habet. In hora hac videtur Deus vim suæ præsentiæ & prouidentiæ velle monstrare, ita vt non prædicat tempus natiuitatis Isaac in generali, sed etiam horam. [Et desierunt

A Saræ fieri muliebra,] id est, menstrua, quibus deficientibus deficit vis concipiendi & pariendi. [Quæ risit occultè, dicens,] scilicet in corde, vel quasi inter dentes, aut valdè silenter. Hæc enim narrantur ad ostendendum quomodo Deus præsciuit secretum risum & verbum. [Dixit autem Dominus ad Abraham, Quare risit Sara?] Nota quod Deus volens corripere Saram, non conuertit sermonem suum ad illam, sed ad virum eius. Primò, vt doceat quod ordine Hierarchico debet à Deo per intermedium superiorem inferior gubernari & corripi. Secundò, quia Sara non erat tum corporaliter ibi præsens, erat autem ibi vir eius. Tertiò, vt parceret rubori & confusioni Saræ, & ideo loquens ad virum, eam quasi dissimulatoriè corrigit. Sed
B quare Deus increpat Saram. Nunquid debuit ipsa hoc statim credere? Dicendum quod si ratio sui dubij proueniisset ex ambiguitate senilis ætatis, & ex incertitudine diuinæ reuelationis, tunc discretè & meritoriè dubitasset, quia tunc præsumptuosum & temerarium esset firmiter asserere, quod Deus non clarè & euidenter reuelat. Quia verò hoc contigit ex præponderatione communis cursus naturæ super potentiam Dei ex diffidentia ex hoc sumpta, ideo peccauit. [Nunquid Deo est quicquam difficile?] Nota quod Deus volens, ostendere se posse prædictum miraculum fœcundationis Saræ facere, dixit, Nunquid Deo est quicquam difficile. Et illud idem fecit Hieremiæ 32. cap. vbi dicit se traditurum filios Iuda in manus Chaldæo-
C rum, & tandem reductum, vbi tamen præmittit, Ecce ego Dominus Deus vniuersæ carnis. Nunquid mihi difficile erit omne verbum? Et paulò antè dicit Hieremias, Ecce tu fecisti cœlum & terram in fortitudine tua magna, & non erit tibi difficile omne verbum. Et hoc ipsum dicit Angelus Virgini, annuncians conceptum filij Dei, prout habetur Luc 1. Per omne autem verbum, vel per quidquam, id est, per quodcunque intelligitur omne quod habet rationem entis & factibilis & absque contradictione cogitabilis & dicibilis. Vnde quando Iudæi negant miracula & magnalia fidei Christianæ tanquam impossibilia Deo, vt sunt Christi incarnatio, & eius æterna generatio, & consimilia, inter multa quibus confutari possunt, & hoc
D vnum est, [Quod risit occultè, dicens: Postquam consenui, &c.]

Ex hoc patet quod ipsa risit tanquam dubitans & diffidens de conceptu prolis propter senectutem tam sui quàm viri. Videtur etiam quod vltra hoc Sara in verbis ista vellet notare, quod amodò inconueniens erat ipsam viro suo corporaliter commisceri, & carnali delectationi vacare. Quod vtique verum esset, nisi ex speciali Dei præcepto vel consilio & citra spem prolis hoc fieret. Sed quæritur, quomodo decenter Deus viuificauerit vim generatiuam Saræ & Abrahæ, quæ secundum Apostolum ad Romanos 4. iam erat quasi mortua, cùm in hoc ipso sit viuificatio vitiosæ concupiscentiæ illius partis. Dicendum quod Deus per se nõ
E viuificauit, nisi naturale bonum vis generatiuæ, & hoc quod decenter fecit & facere potuit, quamuis ad hoc per accidens sequeretur reuiuificatio vitiosæ concupiscentiæ illi parti ingenitæ: non enim habet Deus relinquere suos bonos & fructuosos effectus. Quamuis possit dici quod in viuificationem generatiuè eorum nõ fuerit vitiosa cõcupiscentia plus accẽsa quam prius esset, hoc enim modo benè potuit fieri à Deo. [Iuxta cõdictum,] id est, iuxta quod tibi promisi & dixi. [Negauit Sara, dicens: Nõ risi, timore perterrita.] Hoc vltimum subdit Moyses, vt ostẽdat quod Sara nõ negauit hoc quod Deus asseruerat tanquã scienter & irreuerenter vellet Deo cõtradicere, aut quasi assueta mentiri, aut tanquã voluntariè siue electiuè mentiens,

sed

sed potius, tanquam ex passione timoris seu verecundiæ ad hoc quasi repentè & sine deliberatione impulsa. Sed quomodo Sara potuit credere posse se à Deo abscondi. Dicendum sicut suprà dictum fuit de Adam se inter arbores à facie Domini abscondente. [Dominus autem : Non est (inquit) ita, sed resisti.] Duplici ex causa Deus ita fortiter obuiat negationi Saræ. Primò, scilicet vt ostendat infallibilitatem præscientiæ suæ, quod nihil potest eum latere, & vt eo ipso eos amplius certificet de verificatione sui promissi. Secundò, vt per eam fortem obuiationem & increpationem Saræ diffidentia plenius expurgetur, & vt etiam à repentino mendacio in posterum reddatur cautior. [Dixitque Dominus, Num celare potero Abrahæ quæ ego gesturus sum ?] quasi diceret, non potero. Non quin de potestate absoluta hoc posset, sed vult dicere quod tam familiari amicitia diligit ipsum : quod non posset velle illa sibi celare. Super quo nota, quod in hoc ipso Deus innuit quod in paucissimis & rarissimè & difficillimè secreta suorum iudiciorum reuelat antequam fiant, aliàs frustrà præmitterentur verba ista: huius autem prima ratio est, vt in hoc ipso Deus doceat quod secretum consilium Regalis personę non est passim reuelandum, quia eo ipso fieret minus reuerendũ, & ipsa detectio caperet leuitatem. Secunda ratio est, quia summa & profundissima solum summis, & solum ad hoc idoneis sunt à Deo immediatè reuelanda, vt tandem per illos ceteris, suo tamen tempore & sub debita proportione reuelentur. Et hic igitur præmittitur idoneitas Abrahæ, tam respectu suæ futuræ magnificentiæ, ad quam erat à Deo electus, quam suæ magistralis & paternæ solicitudinis respectu ad tradendum posteris salutaria præcepta diuini cultus. Tertia ratio est, quia Deus est valdè difficilis ad publicandum occulta crimina nostra, vnde vix secretè soli Ioanni voluit subinnuere Iudam proditorem, quamuis nobis hoc expedire videretur ad sciendum quod Christus est voluntariè passus tanquam præsciis proditionis contra se fiendæ. Plures sunt & aliæ rationes, quas super Mat. scripsi. Sed quæritur, Ad quid Deus Abrahæ reuelat iudicium destructionis istius ? Dicendum quod fecit hoc primò, vt ex hoc plenius conciperet Deum vt sibi familiarissimum & apertissimum, vt sic ex hoc plus incalesceret in Dei amorem, & fiducialius speraret in illum: & hinc est quod Deus eidem in principio dixit se ad reuelandum moueri ex multo amore communicandi se sibi. Secundò, vt per hoc & consimilia ostendatur, quod Deus notabilia iudicia huius mundi reuelat aliquibus multum specialibus priusquam faciat illa. Tertiò, vt Abrahæ detur occasio deprecandi pro Loth, & sic per consequens pateat quod eius meritis est liberatus. Quartò, vt ostendatur quod Deus vult nos scire & timere iudicia sua, & quod eorum notitia & meditatio multum expedit nobis, & quia per S. Patres tanquam per Dei ministros sumus de eis plenius edocendi : idcirco oportet quod illa clarius & immediatius reuelentur à Deo. Vnde & hic dicitur, quod Deus reuelauit hoc Abrahæ, quia erat futurus pater gentis magnæ, & præcepturus eis vt Deum, eiusque iudicia semper timerent. Quintò, vt ostendatur quod in hac vita consolationibus tristia sunt miscenda. Et ideò post visionem consolatoriam & promissoriam subditur reuelatio terribilis iudicij Dei. Sextò, vt ostendatur quod de perfectione contemplationis est, non solum Dei præmia, sed etiam iudicia & supplicia contemplari: & vt cum hoc mysticè figuretur, quod in clara reuelatione beatissimæ Trinitatis, mundialia euanescunt, videturque in ea seu per eam destructio carnalium & reproborum. Vnde quando fuit Virgini reuelatio per Angelum facta, tunc casum

A Iudæorum paulò pòst factum præuidit & prædixit, dicens : Deposuit potentes de sede, &c. Et etiam cum per Christum & Apostolos fuit euangelica veritas prædicata, tunc potestas dæmonum & idololatria corruerunt : quando verò per doctores fuit subtiliter exposita & defensata, tunc hæreses ceciderunt, cumque apertione septimi signaculi liber beatissimæ Trinitatis plenius reuelabitur, tunc corruet character bestiæ Antichristi. Septimò, vt ex subsequente euentu præiudicati iudicij Sodomorum Abraham & Sara sensibilius confirmarentur, tam de visione beatissimæ Trinitatis, quam de promissione filij nascituri ex eis. [Cum futurus sit in gentem magnam, &c.] Duplici ex causa hoc pro ratione quod non deberet sibi illud
B iudicium cælari, subditur. Prima est præexcellentia meriti, & gratiæ Abrahæ diffundendæ in omnes gentes, & singularitas charitatis eius ad ampliandum diuinum cultum. Secunda est præsidentia sui regiminis, propter quam decebat sibi sicut aliorum rectori & doctori plura Dei arcana reuelari. [Et faciant iudicium & iustitiam. Hæc duo in scripturis aliquando pro eodem sumuntur, vel per iustitiam significatur actus singularis iustitiæ, per iudicium verò actus eius vniuersalis, qui in communi iudicio eius exercetur. [Vt adducat Dominus propter Abraham omnia quæ locutus est ad eum.] Nota quod sicut in potestate & scientia inuenitur Ierarchicus ordo ad superiorum & inferiorum ordinem, sic & in merito. Vnde meritum Abrahæ habuit quandam instrumentalem causalitatem, respectu fidelium futurorum, quamuis hoc ipsum non habuit nisi ab ordine diuinæ electionis, & prædestinationis : & hoc in his & consimilibus modis loquendi scriptura innuere intendit. [Clamor ergo Sodomorum & Gomorrheorum multiplicatus est.] Clamor in huiusmodi locis, & consimilibus vocatur publica & excessiua diffamatio peccati, quasi pro se clamans ad Iudicem, vt de ea fiat iudicium & vindicta. Licet aut plura peccata in eis fuerint, vnum tamen singulariter turpe, de quo infra cum ad Loth peruentum fuerit, agetur. Ad Deum clamare intelligitur, per Sodomam autem & Gomorrham etiam cæteras vrbes eorum intelligit tanquam per principaliores. [Descendam & videbo vtrum clamorem qui venit ad me
D opere compleuerint.] More humano de seipso loquitur, vt iuxta rectam & maturam formam diuini iudicij, doceat ordinem & maturitatem iudicij humani. Et etiam vt in hoc ipso Prælatos doceat quomodo debeant suos subditos iudicare. Innoc. III. in quadam decretali sua dicit, quod ex hoc loco probatur, quod cum subditus vel Prælatus excedit, si per clamorem vel per famam ad aures superioris peruenit, non quidem à maleuolis & maledictis, sed à prouidis & honestis : nec semel tantum, sed sæpè : quod clamor & diffamatio innuunt quod debet coram Ecclesiæ senioribus veritatem diligentibus perscrutari : & si rei poposcit qualitas, canonica vltio de culpa fiat delinquentis. Non quasi idem superior sit actor & iudex, sed quasi
E denunciante fama, vel deferente clamore, vt officij debitum exequatur. Fama enim & clamor tenent hic locum accusatoris. Est ergo sensus. [Descendam & videbo, &c.] id est, veritatem omnium iudicandorum, & veritatem famæ vulgaris volo plene videre antequam iudicium proferam. Per descendere igitur ad locum, & per examinare seu inquirere de veritate clamoris seu famæ an ita sit sicut dicitur, ah non significat præsentiam & efficaciam ac diligentiam diuinæ iustitiæ & scientiæ super veritate iudicandorum, quam tamen habet Deus sine reali motu & descensu, & sine præuia inquisitione, vltra hoc etiam intendit dicere quod etiam in assumpto corpore vult quasi visibilia

homo probare, vel potius per factum in seipso probari; an in ipsomet nefaria perpetrari contemnant, quasi dicat. Tunc etiam coram hominibus habebo rationem aptam & necessariam puniendi, si etiam in persona mea vel nunciorum meorum nefaria inferre non verentur. Si quæratur quare Deus sic singulariter voluerit delere Sodomam cum non legantur idololatræ fuisse? Potest dici quod populo Dei legem suscepturo, & etiam omnibus posteris erat valde expediens per aliquod terribile iudicium aperte monstrari, quam detestanda sint flagitia contra naturam, & quia huiusmodi exempla & documenta solent præcipuè dari circa initialem fundationem statuum populi Dei, idcirco congruum fuit hoc tempore quo agebatur de spirituali conceptu Isaac. Secunda ratio est ne Deus videretur iniustè disperdere Chananæos Sodomitis intimos, quorum promittebat terram Abrahæ. Idcirco enim terribile iudicium circa vicinos eorum exercuit, vt per hoc quasi complerentur redire ad Dominum, quod si nollent, iustius suo tempore delerentur & ipsi. Est autem hoc consuetum Deo in consimilibus casibus & temporibus. [Abraham verò adhuc stabat coram Domino,] Si viri illi iam abibant, quomodo Abraham stabat? vult dicere, id est, ambulabat cum eis immotus, tunc illi abierunt, id est, ad alienandum se conuerterunt & disposuerunt, vel per anticipationem hoc dictum est quod abierunt. Nota quomodo secundum successiua incrementa diuinarum visionum & condescensionum creuit familiaris ausus Abrahæ ad dominum. Nam in quarto cœpit primo dicere, Domine Deus, quis dabit mihi, & vnde scire possum quod possessurus sum eam? Hîc vero audet sibi appropinquare, & etiam pro Sodomis deprecari. [Nunquid perdes iustum cum impio?] quasi dicat, Non vel quasi diceret, vtinam hoc non faceres. [Absit à te vt hanc rem facias.] Secundum quosdam vult dicere, Deus precor te vt non sit ita, vel potest legi aduersatiuè, seu negatiuè. Perdere enim iustum cum impio potest intelligi dupliciter. Aut eo modo quo cedit in vtilitatem iustorum, & tunc hoc potius est ipsum saluare, quam perdere. Aut sic quod perditio illa sic cedat in detrimentum iustorum, sicut & impiorum: Et hoc secundo modo non est Deo possibile, & hunc sensum magis videtur hic Abraham intendere; vnde absolutè subdit, [Non est hoc tuum qui iudicas omnem terram. Nequaquam facies iudicium hoc,] Sed verba Dei quæ subduntur, scilicet, quod non delebo propter quinquaginta, vel propter decem iustos ibi inuentos, sunt vera simpliciter & absolutè, quia facilius posset Deus nunquam impios perdere, quam vnum iustum iniustè damnare cum eis. Et Abraham non solum intendit suis allegationibus extorquere quod iustus Loth cum Sodomitis æternaliter non damnetur, sed etiam vltra hoc intendit Deum suis precibus inflectere, quod iustus ab eorum temporali subuersione seruetur. Idcirco verba ista sic sunt legenda, quod contineant aliquam rationem iustitiæ, & aliquid precũ & misericordiæ. Quamuis enim Deus possit iustos homines temporaliter perdere propter originalem culpam: per pœnam tamen non decet diuinam clementiam & piam iustitiam sic horribiliter occidere iustos cum impijs, quod sub consimili impietate videantur inuolui, saltem vbi grandes preces amicorum Dei pro hoc interuenerint, & secundum hoc est legendum; Non est hoc tuum, id est, tuæ pietatis. [Vidi omnem terram,] scilicet piè & cum pia iustitia. [Facies iudicium,] scilicet pium. Et tunc verba Dei quibus dicit, Non faciam propter quinquaginta, vel non propter triginta vel decem, non sunt vniuersaliter intelligenda, sed tunc dici potuit quod Deus sciebat, nec decem iustos ibi esse, & concedit hoc Deus Abrahæ ad exag-

A gerationem culpæ Sodomorum, in tantum quod innotuerit familiæ Loth, quod non fuerint tunc in ea decem iusti, vnde nullus inde liberatus est præter ipsum. In quo notandum occurrit quam nociua est spiritualibus carnalium societas & impiorum. Posset tamen dici quod Deus hoc ex speciali gratia concedit Abrahæ deprecanti, quasi diceret, Tuarum precum interuentu propter solos decem iustos ibi inuentos omnibus parcam. Et secundum hoc significatur hîc admirabilis efficacia precũ & meriti præcipuorum sanctorum, [Loquat ad Dominum meum cum sim, id est, quamuis sim, puluis & cinis, scilicet, primaria origine & finali resolutione, & terrea compositione. [Ne quæso inquit, indigneris Domine si loquar.] Hiero. dicit quia B videbatur interrogans Dominum, ad responsum eum arctare, ideo temperat præfatione quod quærit. Sed quare cum tanta gradatione precum à quinquaginta peruenit vsq; ad decẽ? Nũquid melius & facilius fuisset hîc rogare pro decem? Dicendum quod propter reuerentiam quam habebat ad Dominũ & propter magnitudinem rei postulandæ, non fuit à principio ausus petere hoc pro decem, sed Deo concedente in quinquaginta accepit ausum seu fiduciam eum petere hoc pro quadragintaquinque, & sic successiuè magis & magis vsque ad decem. Præterea Deus occultè sic mouit & temperauit animum eius, quod forma suarum precum spiritualibus mysterijs deseruiret, cœpit enim à quinquaginta, & petitionem terminauit in decem, id est, à C summo culmine gratiæ, qui est plenus iubilæus Spiritus sancti per quinquagesimum quasi per annum iubilæum mystice designatus. Minor autem iustitia ad salutem sufficiens esse non potest, quin saltem impleat decalogum præceptorum. Sunt etiam ipsæ petitiones notandæ, Nam in secunda & in tertia fit minutio solum de quinque ad quinque, in tribus verò vltimis semper de decem. Sex enim tempora sunt huius vitæ, In septimo autem est quies, in qua erimus ab omni necessitate & miseria liberati. In graduali autem diminutione perfectionis iustorum, primò fit descensus à plenitudine contemplatiuæ sapientiæ, in quinque prudentibus virginibus, quasi in quinque spiritualibus sensibus designatæ. Secundò à culmine perfectionis actiuæ, quæ sanctam mortificationem & moderatio- D nem quinque sensuum comprehendit. Deinde fit trinus descensus per decalogum, infra tamen decalogum remanendo. Tum quia in statu imperfectorum est gradus primorum, mediorum & infimorum. Tum quia in obseruantia mandatorum citra mortalem casum est trinus defectus. Perfectus enim modus est implere illa ex puro & solo amore, ita quod dulcor bonitatis præceptorum est primus solus motor voluntatis ad illa implenda. Et ab hoc est primus defectus. Quidam verò nituntur illa implere non quasi perfecti, sed tamen feruenter inhiantes ad perfectionem illorum adipiscendam, & ab hoc feruore est secundus defectus. Quidam autem conantur illa implere etsi non ex fer- E uore, saltem ex ratione qua conferunt secum vtilitatẽ, insipiditatem, ac damnum vitiorum & transgressionum ad preciositatem & fructum, ad condecentiam virtutum & obseruantiæ præceptorum: & ab eo est tertius defectus, & tunc non restat salutifera obseruantia, nisi ex timore damnationis mouente amorem, & quasi charitatis scintillam ad præcepta saltem formidolosè seruanda. [Abijtque Dominus versus Sodomam,] iuxta quod se descensurum ad eos prædixerat, vel [abijt,] id est, disparuit.

CAPVT XIX.

VEneruntque duo Angeli vespere sedente Loth, &c.] Poterant expendisse tempus à sexta vsque ad vesperam in comedendo & stando cum Abraham. Nota autem charitatem & hospitalitatem Loth. Primò, in expectando peregrinorum aduentum. Secundò, in occurrendo venientibus. Tertiò, inuitando cum humillimis precibus. Quartò, in compellendo. Quintò, in splendore ministrando. Sextò, in defensando hospites. Septimò, in credendo eorum sano consilio. [Sedente Loth in foribus,] id est, ante portam ciuitatis, quasi expectans hospitum seu peregrinorum aduentum. [Qui iuit obuiam eis.] Ex hoc patet quam feruidus & promptus, & quam assuetus erat ad hospitalitatem, & præcipuè quando hospites apparebant esse sancti, & huiusmodi obsequijs indigentes. [Adorauitque pronus in terra,] Adorare in scripturis sæpè sumitur pro reuerentia prostrationis seu genuflectionis, quæ fit homini alicui insigni, vt potè Regi. Vnde infra 33. cap. dicitur Iacob & filij & vxores ac famuli eius adorasse Esau. Et 1. Reg. 25. dicitur Abigail adorasse Dauid. Quum autem huiusmodi reuerentiæ excessus non soleat fieri nisi personæ supra modum reuerendæ, patet Angelos istos appuuisse in specie valde admirabili & reuerenda. [Declinate in domum pueri vestri.] Puer enim in scripturis sæpè sumitur pro seruo. [Qui dixerunt minime,] supplè, nisi nos amplius compellas. Non enim erat dignus eos accipere & habere nisi tanta esset eius charitas quod compelleret eos. Et hãc eius charitatem voluerunt per opetis euidentiam comprobari. [Sed in platea manebimus.] Ex hoc patet quod ibant in forma pauperum, non habentes vnde hospitium conducere possent. [Compulit illos, &c. viri ciuitatis vallauerunt,] id est, circuierunt & quasi obsederunt domum eius à puero vsque ad senem, [omnis turba,] id est, omnes pueri & senes. Potest tamen legi, à puero exclusiuè. Secundum aliquos puer sumitur hîc pro adolescente, nisi fortè etiam pueri septennes vel decennes illo pessimo crimine iam essent infecti, [Educ illos vt cognoscamus eos,] id est, abutamur eis. Hinc patet singulare flagitium Sodomorum. Ex hoc etiam conuincitur quod angeli in pulcherrima & gratiosissima specie virorum apparebant, vnde & tam vehementer fuerunt incitati ad abutendum eis. [Egressus ad eos Loth, post tergum accludens,] id est, Ne scilicet ipso egresso, possent forinseci intrare in domum illius. [Adducam eas ad vos, abutimini eis, &c.] Hoc secundum Augustt. in libro contra mendacium ex perturbatione credendus est dixisse, non ex deliberato consilio, quia illud non potuit fieri sine culpa. Nullum autem quantumcunque minimum peccatum debet facere quis vt vitet aliorum peccata quantumcunque maiora, sed nihilominus in ipso apparet quantum ipse illud scelus detestabatur, & quam maximo affectu ad suos hospites defensando ferebatur, & præcipuè ad tales. [Qui ingressi sunt sub vmbra culminis mei.] id est, lecti mei. Hoc dicit, tanquam inuens impium esse si ipse prodiret vel non defensaret eos, quos sub tutela sua receperat: & ad quem sicut ad patrem ipsi fiducialiter intrauerant. Sed quæritur an Loth recte fecerit nolendo committere minus peccatum in tradendo, scilicet suas filias illorum abusui, vt eorumdem maiorem abusum vitarent? Et videtur quod sic, quia stultus est qui permittit maius damnum quam minus, Sed proximi peccatum est damnosius, non solum ipsi proximo, imo etiam ipsi & toti Ecclesiæ, quam sit suum

A veniale. Item quod est Deo contumelioſius, tardius debet permitti, quam illud quod minus (Plus enim debemus euitare Dei contumeliam quam damnum nostrum) nam aliàs malefaceret qui ponit se ad confessiones audiendas, vel ad aliud aliquod obsequium proximi, in quo quasi certus esset se habiturum aliquos veniales motus concupiscentiæ, vel auaritiæ, vel vanæ gloriæ. Dicendum secundum Aug. lib. contra mendacium, quod nullus debet etiam minimum peccatum facere, vt vitet alterius peccatum maius. Prima ratio est, quia nullus peccat in eo quod facit rectè & debitè, aliàs esset ibi contradictio, scilicet quod rectum facere inquantum esset rectum facere, esset prauum agere seu peccare. Si enim minimum peccatum rectè
B & debitè sit, pro vitando maiori peccato alterius, ergo faciendo illud peccatum non peccat quis, vt peccando non peccat,, quod est impossibile. Secunda ratio eius est, quia si hanc peccatis aperimus viam vt committamus minora ne alij maiora committant, lato limite crimina tanta intrabunt, quia secundum hoc stupris nostris cauebuntur furta & incesta aliena. Et si qua impietas visa fuerit peiòr incestis, erunt à nobis incesta fienda: vt illa impietas non committatur ab alijs, & sic de alijs quibuscumque. Pauciora etiam peccata eiusdem ponderis erunt à nobis fienda, ne plura illis consimilia ab alijs fiant. Tertiò potest hoc probari ex relatione ad Deum, qui secundum Anselm. in omni peccato offenditur. Vnde 1. lib. Cur Deus homo cap. 21.
C dicit quod nec minimus aspectus illicitus seu intuitus est à nobis contra Dei voluntatem fiendus pro infinitis mundis seruandis. Quartò probatur hoc respectu ad Dei voluntatem, ex qua vtique constat, quod nullo modo potest velle aliquod nostrum peccatum quantumcunque minimum, nec ad illud nos mouere, imò odit & cohibet omne peccatum, sed Deus non mouet, & vult, & operatur omne id quod rectè facimus, & peccando modicum ne alius amplius peccet, Deus vellet & operaretur illud modicum peccatum nostrum. Quintò ex ordine cuiuscunque mali ad finem bonum & econtra. Omnis enim finis est prauus, qui ex sua ratione exigit aliqua mala fieri: ex quo patet quod nullus bonus finis exigit aliquod peccatum fieri.
D Omnis enim malitia in quantum talis est, priuatio debiti ordinis ad finem rectum vel ipsius finis recti. Sextò, quia secundum hoc Deus & Angeli licitè & rectè possent mentiri, & venialiter peccare ad vitandum aliorum peccata maiora, seu propter alium aliquem bonum finem, quod dicere est impossibile & blasphemum. Septimò, quia omne peccatum nostrum plus nocet nobis quantum est ex se, & per se quàm quodcunque peccatum aliorum, nam nec parum, nec multum pecco, nec parum, nec multum inficior per illa vel deprauor quorum contrarium est in quocunque minimo peccato nostro.

Et sic constat quod nullum peccatum debeo committere pro vitando alterius maiori peccato. Modus hic sequitur sententiam Apost. ad Rom. 3. vbi ostendit quod nec nostra iniquitas, nec nostrum mendacium valet per se ad Dei gloriam vel iustitiam, quia si ad hoc per se valeret, tunc talia peccata non posset Deus iustè punire, & ideo subdit, quod illi qui dicebant Apostolos dicere quod facienda sunt mala vt eueniant bona, [illegible] blasphemi & iustè damnandi. Ad primum igitur in contrarium patet quod nullum peccatum alterius est mihi ita damnosum, sicut minimum meum, nisi fortè per accidens & indirectè. Ad secundum dicendum, quod licèt minus peccatum aliorum sit simpliciter & absolutè contumelioſius Deo quam meum minus, non esset tamen in me & respectu mei. Plus enim offenditur Deus à me & in me per

meum minimum, quam offenditur à me & in me per omnia peccata aliorum in quantum aliorum. Quod dico, quia si peccata aliorum essent mea, sicut sunt peccata subditorum, pro quanto manant à prælatorum negligentia, vel à malo præcepto vel exemplo, tunc illa in quantum essent mea sortirentur rationem & comparationem meorum. Ad tertium dicendum, quod multum differt facere malum & facere bonum aliquod, ad quod per accidens subsequitur aliquod malum. Primum enim directè est contra intentionem boni. Secundum autem non fit ex primatia intentione boni quod facimus, imò est contra illam: vnde illa potius patimur & toleramus, quam quod illa electiuè & ex intentione faciamus. Præterea non omnes motus vitiosi habent semper in nobis rationem venialis culpæ siue reatus, aliàs sancti patres in omni opere coniugali necessariò peccassent venialiter, aut sanctimoniales in fœdis violentationibus corporis sui, quibus eorum consensus totis viribus renitebatur. [Nunquid vt iudices,] id est, vt nos corrigas qui sumus huius patriæ ciues. [Te ergo ipsum magis affligemus quàm hos,] scilicet nisi adducas eos ad nos. [Vimque faciebant Loth vehementissimè.] Ex hoc patet quod Loth quantum bono modo poterat obsistebat eis ne intrare possent. [Percusserunt cæcitate.] Non quod nihil penitus viderent, sed quod ostium videre & inuenire non possent sicut mox subditur. Et hoc modo secundum quosdam percussi sunt qui quærebant Helizeum cum esset coram eis, de quo habetur 4. Reg. 6. quamuis potius videatur quod aut illi nihil viderunt, aut saltem non sic quod possent discernere terram quam Helias fecit eos vsque in Samariam ire, sicut ibi patet. Et tali genere cęcitatis creduntur tenti oculi duorum discipulorum Christi ne eum agnoscerent vsque ad fractionem panis. Sed fortè videbitur alicui quod impossibile sit me videre omnia videndo omnia, & non videndo ostium vel personam existentem in loco quem video, cum in loco nihil sit à me visibile, nisi illud ostium videretur vel illa persona. Quod si dicas quod talis non videt locum occupatum, sed solum loca circum adiacentia, tunc sequitur quod saltem aduertat locum suum in confinijs illius loci terminari, & eo ipso de facili poterit aduertere, quod ibi est locus vel persona quam quærit. Dicendum quod hic modus excæcandi variis modis potest fieri secundum varia ad actum visus & iudicij visualis concurrentia. Nam concurrit ibi medium & obiectum, & organum visus, scilicet oculus & debitus eius aspectus & iudicium sensus communis, & ideo ex vnoquoque eorum vel ex omnibus simul sumptis potest dari multiplex visus impedimentum. Nam ex parte obiecti poterit in loco ostij offerri species similis parieti, ita quod in nullo discerneretur à cæteris locis. Aut poterit iudicium sensus communis subuerti, ita quod semper hoc vel consimile videatur sibi. Potest etiam aspectus visualis ita duci vel diuerberari, quod est in loco ostij aliam rem videat, aut videatur sibi videre, sicut aliquando sibi videtur quod lucernam vel fenestram domus videat in duobus locis, ita quod vnum sibi videatur duo. Sic etiam videtur sibi quod rem in tantum in profundo speculo videat quantum res distat à speculo, quod tamen est impossibile, cùm dimensio tantæ profunditatis non sit, nec esse possit infra illud speculum. [Dixerunt autem ad Loth, Habes hic quempiam tuorum generum? Nota quod ob meritum eius, suos qui vellent ei credere, saluare volebat. [Egressus itaque Loth] eadem scilicet nocte. Ex quo patet, quod mox in tantum credidit, quod exiuit hoc dicere generis suis. Vnde videtur quod vel ab hora excæcationis Sodomitarum cognouit esse eos Angelos, vel Deum in

A

B

C

D

E

specie virorum. vel saltem ex quo dixerunt, [Delebimus enim locum istum.] Nota etiam quod licet Deus communiter non reuelet horam secretorum iudiciorum suorum, quantum tamen expedit saluti & imminenti necessitati electorum, hic pro loco & tempore reuelat, sicut & hic fecit. [Egressus itaque Loth, locutus est ad generos suos. Secundum Hieronymum in Hebræo est, Locutus est ad sponsos qui accepturi erant filias eius, nondum enim acceperant eas: quamuis septuaginta habeant quod acceperant eas. Posset tamen legi, acceperant, id est, desponsauerant. [Et visus est eis quasi ludens loqui,] id est, quasi homo qui non loquitur assertoriè nec seriosè, quasi diceret: Illudquod dicebat, fuit eis ludicrum & incredibile, & derisorium, & quasi fabula. [Cogebant eum Angeli,] id est, importunè instabant vt recederet. [Surge & tolle vxorem tuam.] Ne & tu pariter pereas in scelere ciuitatis huius. Nota quod si non vellet iuxta præceptum Angelorum inde exire, non solum dicitur periturus in scelere ciuitatis, quia sicut communicare excommunicatis cum suis participantibus inducit crimen participationis & pœnam excommunicationis: sic & in proposito, ita quod præter peccatum incredulitatis & contemptus tanti beneficij sibi à Deo oblati videretur quodammodo fauere & consentire illorum sceleri damnato. [Dissimulante autem illo,] id est, negligente, & non plenè curante recedere. Non enim perfectæ fidei, nec perfectæ obedientiæ erat. Sed mirum est quod cum prius ita credidisset eis, quod modò ita tardabat & negligebat exire. Ad hoc triplex ratio potest dari. Prima est quia difficilius est aliquid contra apparentiam sensus credere vt mox futurum, quàm sit vt tarde futurum. Secunda est quia actualis recessus à consuetis, addit nouam & grandem difficultatem & ideo inchoando huiusmodi recessum de facili homo tentatur & angustiatur. Tertia est quia fortè ex derisione generum suorum aliquantulum obscurata & turbata fuerat fides eius. Sed nihilominus per manum trahitur in signum quod Deus subleuat infirmitates & negligentias electorum suorum, alias omnes perirent. [Noli respicere post tergum tuum] Hoc præceptum non datur sibi soli, sed etiam cæteris qui cum eo erant. Vnde vxor ex huius transgressione legitur paulò post punita. Sed quare hoc sibi præceperunt, cùm hoc de se esset indifferens? Dicendum primò quod in probationem obedientiæ, vt sic per hoc plenius suam liberationem mererentur. Secundò in detestationem sceleratæ gentis & terræ, & vt docerent talia flagitia in tantum esse detestanda & fugienda, quòd etiam vsque ad primum conspectum visus vel memoriæ non venirent. Tertiò in reuerentiam diuini iudicij, vt sic docerent quod Dei iudicia non sunt curiosè perscrutanda, sed potius metuenda & fugienda. Quartò in signum necessariæ festinationis in fuga, eo modo quo Christus discipulis ad prædicandum per orbem iturus dixit, Neminem per viam salutaueritis, quasi dicat. Ita sitis attenti & festini ad iter, & ad salutem animarum, quòd de exteriori salutatione & aspectu viatorum quasi non curetis, & sic est in proposito. Quintò in exemplum & in mysterium futurorum, vt primò scilicet aduertentes pœnam vxoris inobedientis, timeremus etiam in præceptis minimis non obedire. Sextò vt exeuntes à vitiis, vel à sæculari statu timerent retrocedere ad ea quæ primò reliquerant, & vt scirent quod non solum per opus intrinsecum retrocedentes, sed etiam per solam intentionem contra Dei præceptum vel votum retro aspicientes æterno supplicio sunt damnandi. [Nec possum in monte saluari, ne forte apprehendat me malum & moriar. Ex hoc iterum patet quod Loth omnino perfectus & constans non erat in credendo

& obtemperando verbis Dei per Angelos sibi dictis, quamuis ad hoc obediens esset quod sine Dei licentia humiliter obtenta nollet aliud facere. Sed quid malum sibi timebat in monte potius quàm in villa cuius refugium petit? Dicunt quidam quod fortè quasi iam senex montium frigora & laborem ascensus & itineris perhorrebat. Quicquid tamen fuerit, sufficit nobis quod aliquod malum æstimauit & timuit sibi euenturum in monte potius quam in villa illa. [Nunquid non modica est,] quasi dicat, Non est magnum quod eam mihi concedas, quia modica est & meæ vitæ vtilis. [Festina, &c. quia non potero facere quicquam,] scilicet subuersionis terræ. [Donec ingrediaris illuc.] Non posse hic idem est, quod nolle, quamuis Deus id quod iam supponitur firmiter promisisse & velle, eo ipso ponitur non posse, cùm hoc contrarium operari, propter contradictionem ibi inclusam. Firmiter autem volebat ab incendio illo saluare Loth, & hoc firmiter promiserat Abrahæ. Quamuis autem ipsum non ingressum in Segor posset ab incendio saluare, vult tamen in hoc seruare communem cursum, & ideo non vult quod in hora incendij sit in locis subuertendis, idcirco, quia scilicet Loth duxit eam modicam. [Vocatum est nomen loci illius Segor,] quod interpretatur parua, prius enim vocabatur Bala, & erat vna de quinque principalibus vrbibus Sodomorum, quæ propter preces Loth fuit dimissa. [Sol egressus est, &c.] Ex hoc patet quod in mane sequentis diei, quo Deus cum Abraham & Loth fuerat hospitatus, terra illa subuersa est. [Igitur Dominus pluit super Sodomam & Gomorrham ignem & sulphur,] hoc est, sulphur ignitum, seu ignem sulphureum. [A Domino de cœlo, id est, de superiori parte aëris. Dicit autem Dominus pluit adeo vt distinctionem & originalem habitudinem personarum Dei subinnuat. Quamuis enim essent plures si vna non esset ab alia, non posset propriè dici quod vna ab alia accepit potentiam & actum pluendi. Quidam tamen legunt quod Dominus vt existens in terra pluit à Domino, id est, à seipso, vt existente in cælo, sed hoc nihil est dictum. Habitudines enim diuersorum locorum Dei nihil faciunt respectu actus pluuiæ vt manantas à Deo. Et multum ridiculosum est quod scriptura de tali modo curauerit, cum nihil sapientiæ contineat in se. Congruè autem gentem fœtidissimam ac fœtido & viscoso igne incensam concupiscentiæ, fœtido ac sulphureo igne combussit: & gentem quæ leges naturæ funditus subuerterat, congruè subuertit, supremum terræ eorum ponens in infimo. Licet autem hic non dicatur, locum illum vertit Deus in mare sterile salsissimum, sicut ex alijs scripturis colligitur, & sicut experientia docet. [Versa est in statuam salis,] Corpus enim suum versum est in substantiam, remanente sua figura priori, quam Iosephus dicit se vidisse, & vsque ad tempus suum mansisse. Et secundum Augustinum conuenienter est conuersa in salem, quâ per hoc fidelibus quoddam inijcitur condimentum quod sapiant aliquid, vnde illud caueatur exemplum, factum est etiam hoc in signum, quod exeuntes de sæculo, & assumentes regularem vitam, & tandem corde quæ retrò sunt, respicientes, sunt hypocritalis statua, quæ sibi quidem est mortua, alijs verò dat saporem, & sensum viuendi bene. [Abraham verò mane consurgens vbi steterat prius coram Domino,] id est, consurgendo videns ad illum locum vbi steterat, &c. nisi fortè ibi iacuit in nocte illa, quamuis supra sit dictum quod Abraham ab illo loco reuersus in locum suum. [Intuitus est Sodomam & Gomorrham.] Videtur quod tanquam de terræ illius incendio certus, scienter aspexerit versus regionem illam: & fortè fecit hoc tanquam volens tunc ibi pro liberatione Loth. Vnde subditur: [Cum enim subuerteret Dominus ciuitates regionis illius, recordatus est Abrahæ & liberauit Loth.] Ad quid enim diceret: [Cùm enim,] nisi vellet innuere quod Abraham tanquam Dominum pro Loth exorans aspexit illuc, & obtinuit quod petebat? Hoc loco (enim) non est causalis coniunctio, sed aduerbium similitudinis vel certitudinis: vel est coniunctio expletiua, quia nihil significat, sed solum ponitur causa ornatus. Vel est quasi coniunctio illatiua, vt sit sensus. Cùm igitur subuerteret Dominus, &c. Nota autem ex hoc loco, quod Loth non solum merito iustitiæ suæ fuit liberatus, sed etiam principaliter meritis & precibus Abrahæ. [Viditque ascendentem fauillam,] id est, scintillam igneam, [quasi fornacis fumum,] id est, tertio fumo immixtam. Flamma enim illius incendij erat multum fumosa, qualis suo modo est in inferno. [Ascenditque Loth de Segor, & mansit in monte, timuerat enim manere in Segor.] Hieronymus secundum traditionem Hebræorum, dicit: quod Segor frequentes terræmotus fuerat hactenus passa, propter quod vocata fuerat Bala, id est, absorpta & inueterata. Et ideo visa subuersione cæterarum vrbium, timuit ibi manere, Et in hoc ipso de aliqua imperfectione fidei ad Dei promissum reprehensibilis fuit. Posset etiam dici quod pro tanto plus timebat manendo in Segor quàm in monte, quia sua imperfecta voluntate extorserat prius à Deo licentiam manendi in illa, quod cùm plenius credidit, migrauit in montem, in quo Deus prius voluerat quod maneret. Vel fortè vterque timor humanus, scilicet & diuinus fuit causa huius translationis suæ. [Dixitque maior ad minorem, Pater noster senex est, & nullus virorum remansit in terra, &c.] Ex hoc patet quod omnes viri Segor erant deleti, quamuis ipsa ciuitas propter Loth fuit ab incendio præseruata. Circa hoc factum filiarum Loth sunt tria dubia, & quorundam expositionibus in parte consurgentia. Primum est, an ipsæ peccauerunt inebriando patrem & cõcumbendo cum eo, vt saluarent semen humani generis, quod omnino deperditum esse credebant. Nam dixerintque quod nullus virorum remansit in terra qui posset ingredi ad nos. Sed ad hoc patet responsio, & primo de concubitu cum patre, qui nullo fine potuit bene fieri, cum sit hoc iure naturali à Deo prohibitum, nec vnquam super hoc à Deo fuerit dispensatum. Horret etiam hoc naturalis sensus honestatis pudoratæ erubescentiæ & paternæ reuerentiæ. In hoc etiam opere confunditur ordo & distinctio naturalis combinationum & correlationum, vt potè ordo & distinctio principij ad principatum, superioris ad inferiorem: coæqualis ad disparem: matris ad prolem, & lineæ descendentium, ad lineam stantium & ascendentium. Hic enim filia principata à patre fit immediatè principium eiusdem prolis, hic etiam filia fit suo gradu superior, ascendit enim ad gradum & locum suæ matris, & in eo quod per modum coniugalem, fit quasi vna persona cum patre, & pater cum ipsa. Inferior etiam fit superior, & superior fit inferior. Hic etiam eadem respectu prolis ex patre habitæ est mater & soror ac coæqualis, ac dispar, cùm etiam linea generationis naturali ordine descendat à patre per filios in nepotes, & sic deinceps, & hic peruertitur ordo ille. Vnde & hic membrum inferius assumit rationem sui capitis, & ramus gradum & rationem sui stipitis suæque radicis. Tanti igitur tamque naturalis ordinis subuersionem non immeritò & natura & lex naturalis abhorret & diuina sapientia, eiusque lex ordinatissima & omnia ordinans, imò & omnium ordo vt præfati ordinis causa, eiusque subuersioni contrariatur. Non tamen dico quin fortasse sciret ipsa & posset hoc opus

sub aliquo ordine sic rectificare, quod ex eius singulari dispositione fieret licitum. Secundò hoc patet de inebriatione, quæ quidem de se est illicita tanquam auferens vsum & statum, qui proximè competit homini in quantum est rationalis, & in quantum est homo, & sine quo nihil virtualis boni potest neque ad Deum, neque ad proximum, neque ad seipsum. Et dato quod aliquis pro aliqua cura proprij morbi fortasse posset quasi medicinaliter absque peccato se inebriare, vt aliqui concedunt, opus tamen quod à recta ratione singulariter exigit regulari, non solum non exigit inebriationem, imò potius maximam sobrietatem. Et certè tale opus est concubitus coniugalis, & ideo filiæ Loth peccauerunt patrem inebriando, quamuis vtrumque peccatum eorum multum alleuietur ex intentione & affectione earum: quia non ex carnali lasciuia, sed ex sola intentione prolis & saluationis humani generis, secundum earum æstimationem deperditi motæ fuerunt. Alleuiatur etiam ex præfata æstimatione earum, & ex ratione seu causa huius æstimationis, quæ fuit ex viso iudicio subuersionis terrarum circumadiacentium. Veruntamen quo ad aliquod aggrauatur ex hoc quod æstimauerunt patrem hoc factum tantum horrere, quod omnino conatæ sunt hoc eum latere, cùm tamen etiam in altera persona nihil tale deberent inchoare, sine consilio patris. Secundum dubium, an Loth in hac sui inebriatione & in filiarum suarum incestu peccauerit. Videtur enim quod non, quia semel aut bis ab altero cautelosè inebriari se nesciente, neque aduertente, fit aut potuit fieri absque peccato sic inebriari. Sed Loth videtur primò sic cautelosè fuisse à filiabus suis, ergo videtur quod absque peccato fuerit inebriatus. Hoc autem consequitur quod non peccauerit in incestu filiarum suarum, quia nullo modò fecit hoc volens aut sciens nisi solum voluntate sensuali brutali more sicut mouetur in somniantibus & furiosis. Quod autem Loth secundum voluntatem rationalem incestum huiusmodi abhorret, patet, quidem ex fama iustitiæ suæ ostensæ & commendatæ tam ex verbo Abrahæ orantis Deum pro ipso tanquam pro iusto: quam ex eius hospitalitate, propter quam secundum Apostolum meruit recipere Angelos, imò & Deum: quam ex detestatione flagitij Sodomorum, & intentiones eorum contra hospites Angelos: quam ex liberatione sua de communi incendio Sodomorum: quam ex verbo sancti Petri, in secunda epistola sua dicentis, quòd Deus iustum Loth oppressum à nephandorum iniusta conuersatione eripuit, aspectu enim & auditu iustus erat, &c. Patet etiam secundo ex hoc quod prout hîc dicitur filiæ suæ bene viderunt quod ipse nullo modo tali incestui consensisset, nec illum aliquatenus peregisset, nisi nescius & inebriatus. Vnde Augustinus vigesimosecundo, contra Faustum dicit ab illo autem opere ita patrem abhorrere sentiebant, vt illud se impleturas esse non crederent. nisi eius ignorantiam procurarent. Ad hoc dicunt quidam quod ipse non fuit plenè ebrius, ita quod ex illa ebrietate vsum totum rationis amiserit, quia tunc (vt dicunt) non potuisset concumbere: sed dicitur fuisse ebrius, quia non fuit ita compos rationis, nec dominus suæ voluntatis sicut prius. Et ideo dicunt quod dupliciter peccauit, scilicet, se inebriando, & in aliquo modo voluntariè concumbendo cum filiabus. Sed contra istos est non solum quod superiori relationi præmissum est, sed etiam quia scriptura expresse dicit, & signanter dicere curauit, quòd Loth in neutro concubitu sensit quod concubuerit, vel quando illa surrexit. Sed isti contra dicentes, quòd hoc fuerit impossibile, exponunt hoc verbum dicendo, quòd sensus est. Non sensit, id est,

A Non aduertit quod illa esset filia sua, credebat enim tunc quod esset vxor sua, mater, scilicet earum defuncta. Sed certè scriptura videtur hic omnino velle, quod ipse rationabili discretione nullo modo sensit, seu aduertit aliquid de toto isto concubitu, & hoc quidem est & fuit possibile, quia certum est quod ab amente & ab existente extra totalem vsum liberæ rationis posset aliqua imprægnari. Alij verò supponentes quod inebriando se peccauerit tanquam nimis negligenter & insolenter potus nimium à filiabus sibi propinati incommensuratè accipiens, dicunt quod etiam peccauit concumbendo, quia peccatum causatum ab ignorantia vel impotentia per culpam propriam introducta, non excusatur omnino à culpa. Vnde Aristoteles 3. Etichorum dicit, quod legislatores, siue iudices puniunt eos qui ignoranter peccant, si ipsi videantur causa esse ignorantiæ. Vnde ebrijs alios percutientibus duplices increpationes irrogant, quia ipsi fuerunt causa suæ ebrietatis & ignorantiæ ipsam consequentis, & similiter puniunt in alijs quæcunque propter negligentiam ignorare videntur: eo quod ipsi poterant habuisse diligentiam & repulisse illam. Alij verò dicunt quod dato quod voluntariè se inebriasset, non plus peccauit post modum concumbendo quam si non concubuisset, quamuis peccatum ebrietatis sit semper aggrauandum. Non solum ratione deformitatis quam de se habet genus ebrietatis: sed etiam ratione omnium peccatorum, ad quæ homo per ebrietatem eiusmodi se disposuit, & quodammodo necessitauit, & præcipuè respectu illorum peccatorum, de quibus potuit aduertere quod ipse iam inebriatus de facili posset habere occasionem incidendi in illa. Hoc autem dictum probant duplici via. Primò, scilicet ex mutua comparatione duarum consimiliter ex consimili coæquali culpa se inebriantium, & ad hæc coæquales occasiones habentium & sibi dantium ad cętera peccata. Quo posito detur quod solus alter eorum occidat aliquem vel fornicetur vel furetur. Quo dato probatur necessario ex datis, quòd iste nihil plus habeat culpæ vel reatus, quam alter qui nullum occidit. Probatur ex datis, quia iste non maiorem occidendi causam sibi dedit, quam alter: nec ille minorem quam iste. Secundò probant hoc ex causa & formali ratione peccati & culpæ, & ex eo in quo culpa principaliter & formaliter existit. Existit autem principaliter in libero voluntatis consensu, in actibus verò aliarum potentiarum non existit, nisi solum prout causaliter dependent à primo actualiter referuntur ad illum. Causa etiam principalis omnis culpæ est libera voluntas, & eius actus in quantum est liber seu libere deprauatus. Cùm igitur in præfato ebrio fornicante vel occidente, non sit alius liber consensus, nec alia libera causalitas nisi solum præterita qua se inebriauit, patet quod hîc non est addita noua causalitas, aut formalitas natæ culpæ. Ad verbum autem Aristotelis respondent quod secus est respectu legis ciuilis, quæ punit opus extrinsecus, non autem intrinsecum, nisi pro quanto operi extrinseco est coniunctum, & quæ in puniendo potius attendit commune damnum & periculum ciuium & temporalis boni communis, quàm internum & æternum reatum Deique occultam offensam. Aliud autem est de lege Dei, & de lege seu de recto dictamine internæ conscientiæ. Dicunt igitur isti quod si Loth nullo modo pèccauit inebriando se (quod vtique contingere potuit si in hoc nullam culpabilem negligentiam aut insolentiam habuit, sicut sancto Noë creditur contigisse) tunc in neutro illorum nullo modo peccauit. Si autem inebriando se aliquo modo saltem venialiter peccauit tunc sequens concubitus nullam nouam culpam primo peccato addidit, vel adiúxit, quamuis

quamuis primum eius peccatum culpabilius fuit propter periculum inceſtationis filiarum. Quamuis & hoc adhuc valde excuſabile eſſet, quia quaſi omnino incredibile erat quod filiæ tale factum facerent aut excogitarent. An autem Loth ſe inebriando peccauerit vel non, dicunt quod non poteſt pro certo probari ex textu. Auguſtinus in libro vigeſimoſecundo, contra Fauſtum dicit quod licet filiæ aliqua Sodomorum arte peſſima, etiam paucis poculis potuerunt patrem ſic inebriare, vt illud peccatum cum ignorante, vel potius de ignorante committerent: Minus tamen ſi hoc ſcriptura tacuiſſet, vel ſi Deus ſeruum ſuum ſine aliquo voluntatis eius vitio hæc perpeti ſineret. Hæc Auguſtinus ibi qui tamen paulò antè præmittit. Quapropter culpandus eſt quidem non quantum ille inceſtus, ſed B quantum mereretur illa ebrietas. Sed nota quod Deus hunc inceſtum permiſit induci etiam in ſanctum Loth: Primò, in ſignum quod gula & ebrietas ſint matres luxuriæ. Secundò, in ſignum quod poſt receſſum ab infimis ad ardua & à carnalibus ad ſpiritualia de facili quis labitur in vitia prioribus conformia & propinqua. Nam inceſtatio filiarum flagitijs Sodomiticis eſt vicina. Tertiò, vt oſtenderetur quanti periculi eſt ebrietas, quæ etiam inopinata mala inducit: & ſic per conſequens fortius timeretur, & cautius vitaretur. Tertium dubium eſt an filiæ adhuc virgines poterant in primo concubitu concipere abſque miraculo. Ad quod quidam dicunt, quòd non. Sed iſti nec authoritate, nec ratione probant dictum ſuum, quia non eſt impedimentum propter quod in prima ſui cognitione & defloratione non poſſit virgo concipere, cùm vtique vigor & temperamentum matricis non ſit minor tunc quàm poſtea. Scriptura etiam hic non aſcribit hoc miraculo ſed abſolutè ſic refert, ac ſi ſecundum curſum naturæ ſit poſſibile: Quocunque tamen modo hoc fuerit, diuina prouidentia hoc contigit. Primò propter multiplex myſterium. Secundò ad reuelandum earum inceſtum, & in exemplum occultò fornicantium, quæ in ſui reuelationem pœnalem ſæpè iuſto Dei iudicio imprægnantur, ſicut Berſabeæ cum Dauid contigit. In primo enim concubitu cùm prius videretur eſſe ſterilis imprægnata fuit. Tertio fortè ad implendam piam intentionem illarum, ſicut & in Thamar quæ ex primo concubitu cum Iuda geminos concepit, & tamen Chryſoſtomus credit quod adhuc eſſet virgo. Vult enim Deus ſæpè oſtendere ſe etiam in terra velle remunerare opera bona, eò quòd etiam bona multis impuritatibus annexa, quantum decet, remunerat. Nota pro myſteriis huius capituli, quod moraliter per Sodomorum iudicium deſignatur pœnitentiale iudicium. Pœnitens enim per amaræ compunctionis incendium omnia vitia carnis in ſeipſo ſubuertit & perdit & incendit: quòd quia fœtorem peccatorum mentali ſenſui imprimit, ſulphuri propriè comparatur, vertiturque locus eorum in mare ſaliſſimum, id eſt, in memoriam peccatorum mordacem & tenacem atque profundam. Duo autem Angeli ſunt illuſtratio intellectus, & inflammatio affectus, immiſſi à Deo ad compunctionis incendium inducendum; quos patris earum hoſpitalitas ſæpius promeretur. Qui quidem duas filias pulchras inuenitur habere; ſexus quidem fœminei potius, quàm virilis, ſcilicet, affabilitatem curialem & iucundam, & communicabilitatem humanam quoad temporalia ſubſidia huius vitæ, quas quidem de carnalibus, quaſi ſponſi earum in viris ſanctis amant, quamuis nec propter eas cum viris ſanctis mundum deſerere velint; imò deriderent in ſanctis ſalutifera verba mundani interitus & contemptus, & ſic de aliis amplifica. Allegoricè verò per duos Angelos deſignantur primò Moyſes & Aaron plangentes Ægyptum, & exinde educentes populum Iſraël. Secundò Ioannes & Chriſtus ſynagogam cæremonialium percutientes, & exinde cœtum Apoſtolicum educentes. Tertiò Barnabas & Saulus, vel Petrus & Paulus idololatriam gentium ſubuertentes, & exinde Chriſtianum populum educentes. Quartò Anachoretæ & Cœnobitæ per Heliam & Helizæum præfigurati carnalitatem Iezabel, id eſt, carnalis Eccleſiæ incedentes, & exinde cœtum regularium carnem ſuam mortificantium educentes. Quintò, Doctores Latini & Græci errores hæreſum ſubuertentes, & exinde cœtum fidelium educentes. Sextò, duo ordines prædicantium pauperum, ſeu duo primi patres eorum miſſi ad eccleſiaſticæ cupiditatis exterminium, vt educatur inde cœtus pauperum euangelicorum, &c.

CAPVT XX.

PRofectuſque inde,] ſcilicet de Ebron, [in terram auſtralem,] id eſt, verſus auſtrum, ſcilicet, verſus Ægyptum. [En morieris,] ſupple niſi reddideris eam. [Abimelech vero non tetigerat eam.] Et hoc patet quod idem ſentiendum eſt ſupra de Pharaone propter eam flagellato. [Domine num gentem ignorantem,] ſupple, quod illa eſſet vxor Abrahæ, [& iuſtum,] ſcilicet, quo ad hoc factum, [interficies? In ſimplicitate cordis mei,] Id eſt, ſimplici intentione. Et munditia manuum mearum in actu ſeu opere puro & innocenti, [feci hoc. Et ideo cuſtodiui te, &c.] Nota quod Deus propter ſimplicitatem hominis cuſtodit eum à multis peccatis, quæ alias per ignorantiam ageret. Nota enim quod licet in parte fuerit Abimelech cuſtoditus à Deo propter intentionis ſuæ ſimplicitatem: potiùs tamen hoc fuit propter charitatem Dei ad Abraham & Saram. [Nec peccares in me.] Licet omne peccatum in proximum ſit contra Deum, ſingulariter tamen illud quod eſt factum contra ſanctiſſimos & dilectiſſimos Dei, qualis erat Abraham. [Nunc ergo redde viro ſuo vxorem, quia Propheta,] & ideo minus lædendus & vexandus. Nota quod licet iſta ſcriptura more veteris teſtamenti pauca dicat de medulla vitæ ſpiritalis iſtorum patrum, & multum de cortice, ruſticano ſeu exteriori: in illis tamen paucis magnum tumulum ſpiritalitatis ſubinnuit. [Et orabit pro te, & viues.] Sed ad quid pro eius vita erat neceſſaria oratio Abrahæ, cum ipſe dicatur hoc factum innocenter feciſſe? propterea ei moriendum fuerat? Dicendum quod licet innocenter feciſſet quo ad hoc quod non ſciebat Saram eſſe vxorem Abrahæ, nihilominus tamen dignus erat pœna, quia à viro peregrino illam ſumpſerat; illo non præofferente, nec eo ad hoc promptum & voluntarium ſe oſtendente, ſed ſolum tolerante. Poteſt etiam dici quod ſæpè ad timorem temporali pœna percutit nocentes ſanctis viris, quanquam hoc faciant ignoranter, vt ex hoc poſtmodum tam ipſi quàm cæteri amplius vereantur lædere ſanctos viros. Nota etiam quod tam hîc quàm in præcedenti capitulo expreſſe legitur oratio vnius alteri prodeſſe. Oratio enim Abrahæ profuit Loth & Regi iſti.

[Quia induxiſti ſuper me & ſuper regnum peccatum grande,] ſupple de facto, vel peccatum grande, id eſt, pœnam debitam grandi peccato. Sed quomodo dicit ſuper regnum meum; cùm ipſe Rex ſolus hoc feciſſet? Dicendum quod regnum ſæpè temporaliter punitur pro peccato Regis, tum quia eſt aliquid Regis, tum quia frequenter participant in peccatis Regis.

[Vocauitque Abimelech Abraham, & dixit ei: Quæ non debuisti feciſti nobis, &c.] Hoc quod dicit verum esset si Abraham non habuisset rationem præsumendi quod interficeret eum si dixisset Saram esse suam vxorem.

[Rursumque expostulans,] id est, requirens rationem huius relationis ab Abraham, &c.

[Verè soror mea est, filia patris mei, & non filia matris meæ.] Secundum Hieron. septuaginta habent: Etenim verè soror mea est de patre, sed non de matre, id est, fratris eius Aram est filia, non sororis. Sed quia secundum eum in Hebræo habetur, [Verè soror mea,] est filia patris mei, & non filia matris meæ, & magis sonat quod Abrahæ soror fuerit: in eius excusationem dicimus necdum illo tempore tales nuptias lege prohibitas. Quidam verò dicunt supra illud 11. capit. Aram patris Melche & Ieſche, quod Ioſepha filia Aram est Sara dicta quæ est filia patris Abrahæ, id est, fratris sui Aram, quem ideò patrem suum vocauit, quia senior eo fuerat. Sed hoc falsum esse conuincitur, quia supra cap. vndecimo dicitur, quod Thare postquam vixerat septuaginta annis, genuit Abraham, qui vixit centum triginta quinque annis, & subditur, quod dies Thare fuerunt ducentorum quinque annorum. Ex quo necessariò sequitur quod Abraham sit genitus antequam Nachor & Aram. Non ergo Aram fuit senior quàm Abraham. Posset ergo dici quod fortè Abraham dixit quod filia est patris mei & non matris, quia Aram pater Saræ fuit filius Thare patris Abrahæ, sed tamen non de matre Abrahæ, sed de altera procreatus. Vel dicta est filia patris & non matris, quasi dicat, & summo descendit per lineam suam paternam. Et hunc sensum secuti sunt septuaginta.

[Saræ autem dixit: Ecce mille argenteos,] nummos scilicet, [dedi fratri tuo.] Secundum quosdam ironicè & irrisoriè dicit, [fratri tuo,] id est, quem tu quasi dolosè vocas fratrem tuum. [Hoc erit tibi in velamen.] Istud legitur tripliciter secundum quod istud pronomen (hoc) potest ad diuersa referri, primò scilicet ad argenteos Saræ datos, vt sit sensus, Hoc, id est, hæc pecunia, erit tibi in velamen oculorum, id est, in præparatione funeris, & tunc est irrisio secundum glosam, vel [in velamen] id est, ad vittas, siue ad velamina faciei tuæ emenda. Secundo sic, [Hoc,] id est, mendacium quo vocas, scilicet virum fratrem tuum, istarum mulierum pudibundarum, quæ scilicet, de suis amasijs solent dicere quod sunt fratres sui. [Hoc] inquam [erit tibi in velamen oculorum,] id est, in verecundiam tuã, vel in memoriam verecundiæ, [ad omnes,] id est, coram omnibus qui tecum sunt, vt scilicet recorderis, & recordando confundaris te tale mendacium dixisse. Tertiò sic, [Hoc,] id est, hæc vrbanitas loquendi qua virum vocas fratrem, [erit,] id est, [sit tibi in velamen oculorum tuorum ad omnes qui tecum sunt,] id est, ad honestè loquendum cum tuis & tibi familiaribus, quia ex hoc modo circa te decipi non possunt. [Et quocunque perrexeris memento te deprehensam,] scilicet mendacio, quasi dicat. Amodo non teneas talem modum loquendi, quod vtique cauebis si semper recorderis te in hoc deprehensam, [Sanauit Deus Abimelech,] scilicet vel ab aliquo morbo sibi immisso diuinitus, vel quo ad hoc quod de vxore & ancilla eius subditur. Nota pro mysteriis huius capituli quod in sexta ætate, quæ sub Christo currit, aut in sexto tempore Ecclesiæ, id est, sub tempore apertionis sexti signaculi, facto & viso iudicio Sodomorum, synagogæ, scilicet, & carnalis Ecclesiæ appropinquant spirituales patres ad regionem Australem, æterni solis ardore flammantem, & per altioris pau-A pertatis spiritum, & ex charitate contemplationis transcensum peregrinantur in Gerara, quæ interpretatur visio peregrinationis. In quo tempore Sara, id est, spiritualis Ecclesia, seu veritas Catholica, quamuis nonagenaria tantæ adhuc est pulchritudinis, vt à rege Geraræ adametur, quamuis non permittatur corrumpere eam, sed cogatur eam spiritualibus viris reddere, comperto quod nullum partum fructuosum potest aliter habere in domo sua, quamuis pallium sibi reputent iniuriosum. Accipiunt tamen spiritales viri ab eo multorum fidelium familiam & mille argenteos, id est, perfectionem inferioris doctrinæ & eloquentiæ, quæ multum coram domesticis est vtilis, in velamen & ornatum Saræ. Per Abimelech autem, qui interpretatur meus Rex, designantur patres antiquarum religionum seu ecclesiarum, quæ adhuc retinent nomen Geraræ, id est, peregrinationis & visionis seu contemplationis.

CAPVT XXI.

VIsitauit autem Deus Saram.] In hoc capitulo primò agitur de Isaac natiuitate, secundo de Ismaëlis ejectione, ibi, [Cumque vidisset.] Tertio de Abraham & Abimelech confœderatione, ibi, [Eodem tempore, &c. Visitauit autem Deus Saram,] C scilicet per gratiam & effectum fœcundationis, [Dixitque Sara, Risum fecit mihi Dominus,] id est, gaudium, [quicunque audierit,] supple deuotus huic miraculo & fidei meæ, [corridebit mihi,] id est, gratulabitur mihi [Et ablactatus est,] id est, à lacte ablatus. Hieronymus dicit quod quidam Hebræorum opinantur tempus ablactationis communiter fuisse quinto anno, & alij quod duodecimo. [Cumque vidisset Sara filium Agar Ægyptiæ ludentem.] Quidam dicunt quod ille ludus erat illusio & illusoria oppressio Isaac ab Ismaële, vnde Apostolus ad Gal. 4. vocat hoc perfectionem, dicens. Quomodo tunc qui secundum carnem natus fuerat persequebatur eum qui secundum spiritum: ita & nunc lupo. Alij dicunt quod D Ismaël assumebat sibi dignitatem primogenituræ vel signa dignitatis illius, & hoc ipsum quasi quædam persecutio erat: & huic modo magis consentit Hieronymus, quia hoc expressius probatur ex sermone Saræ dicentis, [Eijce ancillam & filium eius, Non enim hæres erit, &c.] Ex quo videtur quod Sara intellexit quod Ismaël vellet sibi vendicare primatum hæredis hæreditatis. Alij dicunt quod Ismaël idola ludo fecit, iuxta illud Exod. trigesimosecundo. Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere, id est, idola venerari, ludendo, scilicet, coram eis. Et hi dicunt quod ludendo Isaac idola colere docebat. Dicitur autem hîc signanter: [Agar Ægyptiæ,] ad innuendum consimile mysterium dominatiuæ oppressionis Ægyptiorum contra populum Israël. Dicit Hie- E ronymus quod illud quod sequitur, scilicet, [cum Isaac filio,] non habetur in Hebræo. Puto autem quod interpres hoc addidit tanquam exponens mentem litteræ, quæ ex verbis Saræ sequentibus trahi potest. [Durè accepit hoc Abraham.] Non enim erat hoc sibi reuelatum sicut Saræ, vel non suspicabatur illud malum imminere, quod suspicata est Sara. [Cui dixit Deus: Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius,] id est, de omnibus quæ dixerit tibi, vocem eius audi, vocem eius est modus loquendi. Nota ex hoc loco quod quãdoque superior debet credere inferiori, iuxta illud 1. Corint. 14. Quod si aliud reuelatum fuerit sedenti, (Vel secundum aliam litteram, iuniori) prior taceat.

Aliquando

Aliquãdo etiam inferior aliqua prudenter aduertit vel A
videt, quæ non superior. Nota etiam quod in hoc docemur quomodo carnalis affectus impedit rectum iudicium & spiritualem intellectum. Quia enim Ismaël secundum carnem plus attingebat Abrahæ quàm Saræ, & quia Abraham plus afficiebatur secundum carnem ad eum quàm Sara: idcirco Sara fuit magis disposita ad subtiliter & spiritualiter intelligendum malum Ismael quàm Abraham foret. Nota etiam quod ex hoc satis conuincitur apertè, quod Sara per diuinã reuelationem dixerit Abrahæ. [Ingredere ad ancillam meam,] quod supra decimo sexto habetur. [Quia in Isaac vocabitur tibi semen,] scilicet semen gratiæ & aliàs quomodo de filio ancillæ subditur. [Faciam enim eum in gentem magnam quia semen tuum est.] Prædictam expositionem prosequitur Apostolus ad Romanos decimo, dicens, Quod non omnes qui sunt semen Abrahæ, sunt eius filij, Sed in Isaac vocabitur tibi semẽ. Quod exponens subdit, Id est, non qui filij Dei, sed qui filij sunt promissionis æstimantur in semine: sed nunquid nõ aliquis natus de stirpe Ismaelis est saluatus aut saluandus? Nunquid etiam non multi de stirpe alia quam Isaac steterunt cum Abraham & Isaac? Ad quid ergo oportuit filium ancillæ eijci? Nunquid omnes sunt damnati qui non fuerunt filij Isaac, nec speciale semen Abrahæ? Dicendum quod non potest hic ad plenum sufficiens ratio dari nisi recurratur ad mysticam rationem. Voluit enim dominus in hoc facto figurari distinctionem & segregationem filiorum carnis à filiis gratiæ. Pro tanto tamen hic ratio litteralis, quia populus in quo erat illo tempore cultus Dei principaliter seruandus & propagandus, erat de solo Isaac nasciturus: illi autem populo erat valde nociua & periculosa commixtio cæterorum si starent cum eis vt conciues & cohæredes, quia tunc de facili scinderent & corrumperent veritatem diuini cultus.

[Tollens panem & vtrem aquæ imposuit scapulæ eius.] Sed nunquid non valde impium fuit Agar sic nudam & solam cum solo filio emittere, dando sibi solum modicum de pane & vnum vas aquæ? Quare enim non fecit eam bene associari, & quare non dedit sibi vnde ipsa cum filio semper sustentari posset? Dicendum quod quibusdam non indoctè visum est quod Abraham fecit hoc prophetice iuxta quod vidit Deum velle in hoc spiritalia mysteria. Deus etiam propter mysteria voluit hoc ita fieri, vt ex hoc tandem plenius pateret suum beneficium, suum regimen circa filium ancillæ, iuxta quod promiserat Abrahæ. Et fortè hoc etiam voluit in pœnam & correctionem superbiæ Agar, & filj eius, in signum quomodo serui siue subditi superbi & ambitiosi sint abijciendi quasi nudi.

[Abiecit puerum, &c.] Secundum Hieronymum non est intelligendum quod ipsa portauerit eum super se quia iam erat octodecim annorum & amplius, sed dicitur abiecisse quod dimisit eum longe à se, ne videret illum mori, vnde & paulò post dicitur ei. [Tolle puerum & tene manum eius.] Ex quo patet quod non eum super se ferebat, sed sicut comitem eum secum ducebat.

Et dicit quod mos est linguæ Hebraicæ quod omnis filius comparatione paruorum infans vocetur & paruulus.

[Exaudiuit autem Dominus vocem pueri.] Videtur quòd potius deberet dicere vocem matris, sed dicit Hieronymus, quod mater non suam mortem, sed filij deplorabat, & ideo dicitur exaudisse puerum, quia exaudiuit matrem pro puero. Vel etiam in hoc innuitur quod puer fleret, & vtique iam præ siti quasi moriens bibere cupiebat. Ipsum autem dicitur Deus exaudisse potius quam matrem, quia erat semen Abrahæ, de quo promiserat ei quod faceret illud in gentem magnam.

[Aperuitque oculos eius Deus,] ostendendo, scilicet, sibi puteum quem ibi esse nesciebat. Et fortè iste est puteus quem serui Abimelech vt abstulerant à seruis Abrahæ, de quo paulò post subditur. [Indigent enim ibi valde puteis,] non solum propter se, sed etiam propter pecora & armenta.

[Eodem tempore dixit Abimelech,] Istud refertur ad monstrandum quod Deus iam tantum magnificauerat Abraham, quod rex illius terræ pro magno habebat firmiter confœderari cum eo.

[Tulit] itaque Abraham oues & boues, & dedit Abimelech,] in signum supple amicitiæ specialis.

[Percusseruntque ambo fœdus & iurauerunt,] Quod fuit per tactum mutuum manuum, vel per manualem tactum altaris, alterius rei sacræ, vt sic firmarent mutua pacta.

[Vt sit testimonium mihi, [id est, pro me, [quoniam ego fodi puteum istum,] id est, quod puteus iste sit ad me, & ad meos spectat: tanquam à me confossus & factus. Sed quomodo absentibus vel futuris potuerunt septem agnæ esse testimonium huius facti? Præterea nunquid non tantùm valebant ad hæc mutua verba? Dicendum quod quando in pactis aliqua facta & dona adiunguntur verbis, est pro tunc multiplicius & sensibilius signum firmationis pactorum. C Cæteris autem quibus per testes & instrumentum postmodum innotescit: fit ad hoc fortior impressio & amplior fides, & memoria firmior ac fama celebrior. [Idcirco vocatus est locus iste Bersabeæ quia ibi vterque iurauit. Secundum Hieron. duplex est causa nominis huius. Vna est ab eo quod Abimelech accepit septem agnas de manu Abrahæ, Ber enim puteus, Sabæ vero agnæ vel oues dicuntur. Alia est, quia ibi iurauerunt. Sabæ enim est idem quod iuramentum. Quod autem paulò ante hoc nomen legimus, anticipatiuè est dictum: non enim tunc ita vocabatur. Dicit etiam Hieronymus quod vsque hodie est ibi oppidum dictum Bersabeæ. [Et fuit colonus terræ Philistinorum. Colonus est idem quod aduentitius seu peregrinus inhabitator, seu cultor terræ alienæ. Pro mysteriis huius capituli nota quod per ortum Isaac (qui dicitur risus) D designatur moraliter omnis spiritualis proles cuiuslibet mentis spiritualis, & præcipuè mentis contemplatiuæ, & spirituale gaudium habentis. Hæc proles & admiratio Saræ senis & sterilis, & admirabilis conceptus & partus designat admirationem mentis de nouo parientis contemplationis partum: cùm ipsa ex natura sua esset ad hoc impossibilis, & vltra hoc esset facta semel tam ex infectione sui vitiosa, quàm diuturnitate temporis iam fatigata, & quasi desperata de tali prole. Allegoricè autem significat omnes spirituales partus ecclesiæ per successionem temporum parientis nouum populum Dei, & nouos status gratiæ à primo partu E eius vsque ad vltimum quo parturiendi sumus ecclesiæ triumphanti & resurgenti: & respectu cuiuslibet istorum prius parit ancilla quàm libera, de qua dicitur, Lætare sterilis quæ non paris. Et in quolibet partu spiritali, Ecclesia cogitur parturitionis sustinere tristitiam & pressuram, sed cùm peperierit, non meminit pressuræ propter gaudium prolis. Mystica autem ablactatio Isaac, est abstractio eius à simplici & infantili iustitia & doctrina, ad cibum perfectioris iustitiæ & doctrinæ: ob quam spirituales patres faciunt magnum conuiuium spiritualis lætitiæ & doctrinæ, & tunc priores filij carnalis synagogæ vel carnalis religionis seu Ecclesiæ volunt sibi vendicare primatum, & pro hac re filios prosequuntur.

Secundò nota de abiectione ancillæ & filij eius quod moraliter Abraham durè accipiens verbum Saræ, significat difficultatem & tarditatem, quam sentit animus super totali reiectionis statu & prolis sibi hactenus etiam vtiliter famulantis: sed prævalente instinctu gratiæ & illuminatæ conscientiæ ex præcepto voluntatis diuinæ, spiritalis anima reijcit eos, non quidem semper occidendo, sed per hoc quasi eorum oblitus vix aut raro assumit eos ad vsum vel obsequium domus suæ. Vtrem autem aquæ, id est, onus mortificationis humeris imponit ancillæ tradendo panem solius necessariæ refectionis. Allegoricè autem Abraham durè accipiens, quosdam Prælatos designat, qui in vitio spiritalis segregationis spiritalium filiorum à carnalibus carnali affectione durescunt, non intelligentes super hoc arcanum spiritalis sapientiæ & iustitiæ Dei: tandem ex eis quidam intelligunt & implent consilium, imò & præceptum Dei & Saræ. Hoc enim modo fuit synagoga reiecta, & carnalis ecclesia, carnalisque religio, & actiuæ vitæ temporalis distractio circa finalem partum Ecclesiæ emittenda. Vel per Abraham designatur Deus omnium pater, qui secundum exteriorem corticem signorum siue voluntati quæ aliquando Dei voluntas in scripturis vocatur, videtur esse durus ac difficilis ad eijciendam ancillam & filium de domo sua, & quasi cum grandi difficultate & tarditate fuerunt reiectæ legales cæremoniæ & zelatores ipsarum. Et consimiliter erit in finali partu Ecclesiæ, & sic fuit intermediis partubus eius. Ancilla autem dum eijcitur imponitur onus litteræ frigidæ sicut aquæ, quia littera occidens relinquitur ei. Datur etiam sibi aliquis panis, id est, aliqua grossa & carnalis iustitia, cui carnalis sensus litteræ est pro potu. Sed quia carnalis sensus litteræ citò deficit, vel arescit, idcirco carnalis synagoga vel ecclesia dolet & plorat, sentiens se & filium suum mori, & remedia gratiæ longè esse. Hoc tamen pro carnali remedio sibi assumit, vt aduertat cogitatus suos ad considerandam mortem filij sui: sicque miserabiliter stat vsquequo adueniat illuminatio & prædicatio per nuntios Dei, quæ puteum spiritalis sapientiæ ac gratiæ sibi ostendat, ac bibat. Tertiò nota quod per confœderationē Abrahæ & Abimelech, designatur fœdus spiritalium & Euangelicorum virorum, quod post aliquale initium sui status, contrahunt cum Prælatis Geraræ, id est, religionis, vel Ecclesiæ vetustæ, & à veritate realis peregrinationis quasi alienatæ. Vnde Geraræ erat terra Palæstinorum seu Philistinorum, quos septuaginta Allophilos, id est, alienigenas vocant: qui & interpretantur positione cadentes vel ore concussi seu contundentes, quia tales positione carnalium & terrenorum cadunt à veritate suæ professionis & status, & suo carnali colloquio tam in se, quàm in aliis contendunt eloquia spiritalis doctrinæ. Puteus autem vi allatus à seruis Abimelech, est puteus scripturæ sacræ & catholicæ veritatis & sapientię & gratię ecclesiasticę, quem illi quidem auferunt partim sibi; & suo carnali statui ac sensui prædictum puteum ascribendo & applicando: partim ab illius vsu debito viros spiritales impediendo, ne scilicet illius gratiam & sapientiam sibi vel aliis administrent, saltem secundum formam & authoritatem ecclesiastici iuris. Initur autem fœdus mutuum per hoc quod Abraham dat illi oues & boues, id est, animas simplices, & specialiter septem agnas, id est, septem animas septiformi gratia adornatas. Et hæ sunt patri spirituali in testimonium, quod ipse puteum illum abstrahendo fodit, scilicet ab illo terrena obstacula, & carnales ac terrenos sensus claudentes & tegentes puteum sapientiæ & gratiæ spiritalis remouendo. Circa puteum autem plantat Abraham nemus, id est, arbores spiritalium animarum, & spiritalium expositionum & intelligentiarum, vt vbi iucundius & amœnius inuocet nomen Domini, &c.

CAPVT XXII.

QVæ postquam gesta sunt, &c.] In hoc facto circa tria est præcipuè attendendum. Primò scilicet circa tentationem, qua Deus dicitur tentasse Abraham. Secundò circa præceptum de offerendo filium. Tertiò circa Dei iuramentum & promissum. Circa primum est duplex dubium. Primum est quomodo Deus tentat aliquem cùm non tentare solet in malum. Vnde Iacobus ait, Deus neminem tentat. Secundum est quia omnis tentator intendit experiri aliquid quod ignorat, Deus autem nihil ignorat, ex quo videtur quod nullum tentare possit. Ad primum dicendum quod tentare vno modo dicit actum quantum est ex se & ex intentione tentantis inducentem malum, & de hoc modo loquitur Iacobus in verbis illis. Vnde ibi dicit, quod Deus non est tentator malorum, sed vnusquisque tentatur à concupiscentia sua. Alio modo tentare dicit actum ex se ordinatum ad bonum tentari, & ad probandum siue monstrandum sibi & aliis virtutem ipsius. Et hoc modo potest intelligi quod præmittit Iacobus: Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cùm probatus fuerit, &c. Et illud etiam: Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in varias tentationes incideritis, scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur, &c. Ad secundum dicendum quod licet homines, vt sæpius per actum tentandi velint sibi aliquid ignotum experiri, non tamen Deus. Nec mirum, quia etiam magister volens aliquando discipuli sui scientiam & ingenium sibi notum aliis propalare, quęstionibus & obiectionibus tentat eum: vt respondendo obiectis, eius scientię perfecta euidentia cæteris commendetur. Rursus sciendum quod licèt Deus nihil ignoret, non tamen nouit futura sub illo respectu & modo quo non sunt nec esse possunt scita vel scibilia. Dei igitur scientia prout respicit solum futurum contingens in suis causis liberis contingentibus, & per respectum ad tempus præcedens actualem euentum rei futurę non nouit certitudinaliter illud futurum fortè, vel in posterum esse debere, quia illud non est scibile, imo si poneretur illud esse scibile vel scitum, poneretur esse contradictio. Prout autem Dei scientia fertur ab ęterno super præsentialem existentiam rei futuræ, pro tempore pro quo erit, sic infallibiliter scit futura contingentia: quia modo non respicit ea vt contigentia respectu sui visus, sed potius vt præsentia, & vt præsentialiter existentia. Consimilis autem distinctio cadit super Dei velle, nam prima dicitur voluntas consequentis. Igitur respectu secundi modi non potest attribui Deo actus tentandi seu volendi experiri aliquando ignotum aliquod: sed respectu primi modi optimè potest. Deus enim voluntate antecedente, & prout in causali libertate & contingentia voluntatis nostræ, non est adhuc certum nec scibile an hoc vel eius oppositum sumus facturi, potest rationabiliter aliquid mandare vel facere; per quod alterum aliorum fiat scibile & etiam scitum: non quod Deo fiat scitum per illud, ita quod per illud aliquid causetur in scientia Dei, sed pro tanto potest dici, quod per illud ex parte sua, id est, ex parte ipsius futuri fiat scibile & scitum, pro tanto scilicet quia per hoc alterum oppositum determinatur ad actum essendi.

Circa

Circa præceptum verò de offerendo filio datum tria dubia occurrunt. Primum est, an Deus rectè potuerit hoc præcipere, cùm occisio innocentis sit actus impius, & potissimè quod hæc fiat à proprio patre. Et etiam cùm contumeliosum sit Deo monstrare quod ipse deletur in mortibus hominum & præcipuè innocentium. Secundum est, an Abraham rectè fecerit statim credendo & obediendo. Non enim statim se debuit reddere facilem, imò quantum erat ex se tristem & difficilem. Est etiam in hoc aliud dubium, An scilicet Isaac debuerit in hoc patri obedire. Nam sicut ex hoc textu patet, erat compos rationis. Portabat enim ligna & sciuit quærere & conferre, ex quo habebant ignem & ligna. vbi erat victima quæ debebat offerri. Suprà etiam dictum est, quod Abraham post Isaac natum & ablactatum fuit colonus terræ Palæstinorum multis diebus. Et tunc subdit, quod postquam gesta sunt, tentauit Deus Abraham, &c. Ex quo patet quod post multum tempus ab oblatione Isaac hoc factum contigerit. Vnde & Iosephus refert, quod Isaac tunc erat vigintiquinque annorum. Tertium dubium est, quomodo Abraham absque mendacio potuerit pueris suis dicere: [Ego & puer postquam adorauerimus, reuertemur ad vos,] cùm ipse indubitanter proponeret & crederet se occisurum filium suum, & per consequens crederet se ad illos non rediturum cum illo. Ad primum dicendum quod Deus conuenientissimè hoc præceperit, tam respectu sui, quàm respectu Abrahæ & filij sui, quàm respectu nostri. Primò quidem respectu sui, quia nihil debet Deus in suis tam quærere & amare, sicut perfectum actum amicitiæ & obedientiæ suæ. Non est autem perfecta amicitia & obedientia nostri ad creatorem, nisi actualissima promptitudine qua nos & omnia nostra amantissima sibi medullitus offeramus, & nisi eis præcepto, imò & nutui nos & nostra omnia sibi continuò subijciamus. Apertè autem patet quod Deus principaliter in hoc præcepto id quærebat. Secundò hoc patet respectu Abrahæ & filij sui. Constat enim quod ex hoc eorum virtus & meritum vehementius accrescebat, & ex ipsa impletione præcepti innotescebat, tam eis quam omnibus alijs hoc audituris. Ex hoc etiam maiorem fiduciam in Deum habere potuerunt & habuerunt. Tertiò, patet hoc respectu nostri, quia fuit nobis in maximum exemplum & documentum amandi, & Deo in omnibus obsequendi, tum quia per hoc inter cætera nobis innotuit quod Deus potest hoc & consimilia præcipere, & super his & consimilibus dispensare. Decuit etiam in patribus præostendi, quod Deus multa transcendentia rationem & leges communes erat Christi temporibus præcepturus: tum quia nobis vtile fuit Christum pro nobis immolandum pluribus modis præfigurari, & inter figuras nulla conformior & conuenientior ista. Vnde hæc figura non solum fuit vtilis nostræ informationi, sed etiam fuit valdè honorificatiua Dei Patris & vnigeniti sui: quia hîc expressè est figuratum ex quanta charitate Deus pro nobis dedit & obtulit vnigenitum suum morti, & ex quanta obedientia Christus fuit in hoc obediens Patri, quia eius Deitas sic fuit hîc exposita & tradita, quod tamen non fuit passa, sed solum aries, id est, eius agnina humanitas, quæ tanquam perfectus aries, est Princeps omnium ouium Dei. Fuit autem hoc figuratum in illo Patre cur primò apertè legitur facta fuisse promissio de Christo ex se nascituro, & qui pro cultu summi Patris defensando contra introducentes plures Deos singulariter stetit, & qui populi Dei legem suscepit, & primus pater fuit à cæteris gentibus segregatus.

A Fuit etiam conueniens hanc præcellentiam charitati ostendi in illo, ne propter pluralitatem vxorum, aut propter bella & diuitias temporales crederetur fuisse carnalis, aut imperfectus. Vnde quod obijcitur, hoc scilicet præceptum fuisse impium, patet ex præcedentibus esse falsum. Præterea constat quod propter solum originale peccatum Deus à nobis iustè exigit mortem, imò & omnes computamur rei mortis & filij iræ: nihil ergo iniustum fecit Deus si mortem Isaac exegit à quocunque suo ministro, etiam à Patre. Vlterius vitam & mortem nostram ordinare ad summum meritum & præmium nostrum, & ad summum Dei amorem & honorem non est impium, imò piissimum: sed per hoc præceptum nihil aliud hîc factum fuit.

B Vnde non fecit hoc Deus quasi absolutè delectetur in pœnis nostris, sed potius tanquam delectatur in profectibus nostris, & in laudibus suis. Si autem quæris, quomodo Deus veraciter potuit præcipere illud, quod finaliter fieri nolebat, cum præcipere quod fiat hoc vel illud, sit idem quod velle hoc fieri. Dicendum quod Deus voluit quod Abraham esset paratus hoc facere, & etiam quod hoc faceret nisi sibi aliud mandaretur. In præceptis enim Dei semper voluntas excepta est. Vnde in huiusmodi semper subintelligitur, nisi ipse oppositum insinuaret. Dato etiam quod Deus solum probatiuè diceret alicui: Fac hoc vel illud, etiam posito quod nullo modo esset faciendum: adhuc non esset sermo falsus. Ad secundum patet iam aliqualiter

C responsio ex prædictis. Est enim supponendum pro certo, quod Abraham fuit certissimus hoc præceptum fuisse à Deo, aliàs enim temerariè & impiè acceptasset opus tam inusitatum, & præcipuè non præhabito multiplici consilio prouido & maturo. Primis enim Patriarchis & Prophetis fiebant visiones vniuersales & fundamentales infallibiles tanquam fundatoribus & fundamentalibus radicibus totius diuini cultus & totius ecclesiæ Dei: & ideo non erant dubiæ tales visiones quales communiter fiunt singularibus personis quibusdam, quas non est securum sequi nisi per aliam certitudinem rationis & catholicæ fidei, seu scripturæ eorum veritas primitus innotescat. Hoc igitur concesso, sciendum quod Abraham debuit celerrimè & superferuidè implere præceptum, & post se-

D ipsum plus in filio quam in quocunque alio: & minus impium fuit, quod ipse sic vellet immolare filium quam si hoc voluisset de vno extraneo, quia immolando vnigenitum suum, sibi tam amore naturæ quam gratiæ dilectissimum, non potuit sibi esse suspectus quod impio aliquo motu hoc faceret: sed potius quod solo Dei amore inducente & in obsequium suum captiuante, totum naturalem & etiam spiritualem amorem, quem habebat ad corporalem vitam filij sui. De personis autem extraneis hoc meritò posset suspicari, tum quia quantò hoc erat difficilius suo naturali & carnali affectui: tantò erat virtuosius hoc perficere propter Dei amorem. Tum quia illud quòd naturali iure erat

E suum & sibi subiectum, potius decuit ab ipso offerri: quam rem extraneam, & quam rem suo dominio non subiectam. Illud etiam dubium de filio eius patet, debuit enim obedire tanto Patri, cuius sanctitatem, & diuinas reuelationes optimè nouerat & probauerat, & de facili aduertere potuit & debuit, quod tam sanctus pater tam dilectum filium nollet immolare nisi certissimus esset hoc Deum iussisse. Vnde & Josephus refert patrem suum sibi dixisse, quod sicut admirabiliter ex Dei voluntate fuerat conceptus & mundum ingressus: ita ex voluntate Dei necesse erat ei mirabiliter inde egredi, quem Dominus iudicasset dignum non morbo, nec bello vitam finire,

sed cum orationibus & sacrificijs animam ipsius ad se vocare : addens quod Deus suscitaret eum ob implendas promissiones suas. Sed fortè adhuc quæreretur. Ad quid præcepit, scilicet, quod ita longè, scilicet per tres dietas iret filium immolare ? Ad quid in tali monte ? Nunquid non maior esset probatio si in eodem loco in quo erat, visus esset ipsum statim immolare ? Ad hoc triplex ratio potest dari ad præsens. Prima est, vt Abraham diuturnius in hoc opere probaretur, quia enim Deus non intendebat filium finaliter occidi, idcirco in applicatione voluntatis Abrahæ ad actum occidendi voluit ipsum exerceri per tres dies. Secunda est, vt locum in quo erat templum Dei condendum, & iuxta quem Christus erat immolandus, suo opere præmonstraret & diuino cultui dedicaret. Secundum enim Hieronymum septuaginta ponunt: Vade in terram lucidam & Symmachus : In terram visionis. In Hebræo autem habetur : In Moria. Aiunt autem Hebræi esse montem, in quo (vt postea dicitur) cœpit Salomon ædificare domum Domini in Hierusalem in monte Moria, qui idcirco illuminans interpretatur & lucens, quia ibi est oraculum Dei, & lex & spiritus, scilicet, qui docet hominem veritatem. In huius autem signum est quod Abraham dicitur illuc die tertio peruenisse, quia de Geraris vbi tunc Abraham morabatur vsque ad montem Moria, id est, sedem templi est iter trium dierum. Malè igitur quidam putant Abraham illo tempore ad quercum habitasse Mambre, cùm inde ad montem Moria vix vnius diei iter sit. Tertia ratio est, vt in hoc opere multiplex mysterium Trinitatis ac trinæ itinerationis, triumque dierum & ascensionis in arduitatem crucis & martyrij præsignaretur. Ad tertium dubium dicendum, quod illud verbum Abrahæ potest tripliciter verificari. Primò ex spe resurrectionis Isaac. Nam secundum Apostolum ad Hebræos vndecimo, Abraham in hac fide obtulit vnigenitum, in quo susceperat promissiones implendas: arbitrans quia à mortuis eum suscitare potens est Deus. Secundò, ex conditione communiter subintelligenda vel subintellecta, scilicet, si Deus voluerit, & si vita comes fuerit. Tertiò intelligitur nisi ex speciali iussu Dei aliud euenerit. Sicut enim supernaturalia miracula sunt excepta à lege communi loquendi : sic supernaturalia & occulta, & inusitata Dei consilia & mandata. Nec oportet quod sciens illa semper secundum illa loquatur, maximè quando nouit hoc non expedire, nec decere, nec Deum hoc velle : sed sufficit quod loquatur hominibus secundum communem cursum & secundum communem notitiam, iuxta quod & Sacerdotes dicunt aliquando de sacramentaliter sibi confessis ac notis quod nesciunt illa, & tamen in hoc non mentiuntur nec reputantur mentiri. Ambrosius verò in libro de Patriarchis, dicit quod Abraham prophetauit quod ignorabat, ipse enim solus disponebat redire immolato filio, sed Dominus per eius os locutus est quod parabat. Captiosè autem loquebatur cum seruo, ne cognito negotio aut impediret cum aliquis : aut gemitu obstreperet, aut fletu. Hæc Ambr. In quo videtur velle quod sicut Deus per os Caiphæ nescientis prophetauit de Christo, Caipha contrarium intendente quod sic suo modo fuerit hîc, & quod Abraham iuxta suam intentionem locutus est hîc captiosè, non mendosè, vtens plurali pro singulari, vt sit sensus, Reuertemur, id est, reuertar. Primi tamen tres modi plenius Abraham excusare videntur. Circa Dei verò promissionem tria occurrunt dubia. Primum est quomodo dixit, [Nunc cognoui quod timeas Dominum ?] Nunquid enim omnia hæc non cognouerat ? Aut nónne Abraham ante hoc factum Dominum timebat ? Secundum, quomodo Deus ita magnificat hoc factum Abrahæ, cum multa alia maiora reperiantur ? Nunquid maius fuisset si seipsum immolasset ? aut instar martyrum se morti pro Domino obtulisset ? & præcipuè quia ipse alterum filium præter ipsum habebat, & adhuc plures habere poterat ? Tertium quomodo aut quare iurat Deus, cum suum iurare nihil addat supra suum simplex verbum ? Ita enim est verbum vnum sicut & reliquum. Et etiam quia iurare non videtur actus Deo conueniens, quia talis actus non assumitur nisi ad confirmandum aliquod dictum, quod aliàs non erat ita sufficienter firmatum. Ad primum dicendum, quod secundum August. sensus est. Nunc cognoui, id est, cognosci feci, & est modus quo causa denominatur à suo effectu, & est hoc legendum per Antonomasiam, id est, nunc euidentius feci cognosci quod tu præcellenter & singulariter timeas Deum. Secundò potest dici, quod Deus more humano de se loquatur, vt sit sensus. Ita est vt nunc euidens sit te timere Deum, quod etiam si prius me lateret, modò mihi esset notum. Tertiò potest dici quod per hoc significatur ordo diuinæ scientiæ ad suum temporale obiectum, licet enim æternaliter præcedat illud : nihilominus non est talis obiecti nisi pro tempore suo. Vnde singularem actum timoris Abrahæ in hoc facto habitum, sic Deus nouerat ab æterno, quod tamen non nouerat aliquando pro tempore præcedenti ipsum actum. Si autem quæras quare non potius dictum est. Nunc cognoui quod ames Dominum, cum actus immolandi pro Domino filium potius fieret ex Dei amore quam ex timore. Dicēdum quod per timorem designat amorem eo modo quo causa designatur per suum immediatum & inseparabilem effectum, & vltra hoc designauit proprietatem amoris sui, & specialiter respectu huius facti. Amor enim creaturæ ad dominum suum, non debet esse per æqualitatem, sed cum summa reuerentia, & respectu agendorum debet esse cum summa obedientia : & in homine qui potest adhuc peccare, debet esse cum summo timore offendendi. Opus etiam occidendi filium potius debebat fieri ex amore timente & hoc obediente, quam ex amore delectante aut æstimante Deum in pœna mortis delectari. Rursus in hoc præcepto Dei & in eius impletione fortissimè captiuabatur naturalis ratio, & naturalis affectus & sensus Abrahæ ; & ideo potius attribuitur timori comprimenti, quam amori dilatanti & iocundanti. Nota autem quod cum præmissum esset quod Angelus Domini dixit, [Nunc cognoui, &c.] subiecit tamen, [& non pepercisti filio tuo propter me,] quod vtique non potest referri nisi ad Deum, quia non propter Angelum, sed propter Deum non parcebat filio. De hoc autem supra decimosexto est amplius tactum. Ad secundum dicendum quod non sine causa ita magnificatur hoc opus, perfectum fuisse : & longè plus quàm si ab aliquo imperfecto esset factum. Tum etiam quia ex genere quidem in omnibus talibus difficilius est agere quàm pati. Vnde tam secundum instinctum naturæ, quàm gratiæ, incomparabiliter facilius foret Abrahæ ab altero pati sui & omnium suorum occisionem : quam quod ipse manu propria occideret filium. Rursus quoad aliud sibi etiam difficilius occidere filium quam seipsum, quia naturali instinctu & ordine filius speratur succedere patri, & pater in illo sentit se superuiuere, & ideo in illius morte non solum se, sed etiam spem suæ posteritatis sentit mori & eradicari, & præcipuè pater iam senex qualis erat tunc Abraham. Et circunstantiis verò

probatur

probatur hoc ipsum, tum quia hic filius erat innocentissimus, tum quia respectu vxoris liberæ & magis propriè erat vnigenitus, tum quia in senectute genitus, tum quia miraculo eis à Deo datus, & hoc postquam diu fuerat promissus & expectatus. Hæc enim omnia erant causa singulariſſimę dilectionis parentum ad ipsum, quantò autem magis erat diligibilis & dilectus: tantò erat difficilius occidere ipsum, & hoc est quod signanter innuit Deus quando ait: [Tolle filium,] non qualemcunque, sed [vnigenitum & quem diligis,] scilicet singulariter. Vltra hæc autem erat circunstantia altior quam tangit Apostolus ad Heb. 11. Nam in hoc filio sperabat Abraham se accepturum promissiones Christi nasciturj, & omnium electorum siue corporaliter, siue spiritualiter ex eo propagandorum, & cùm vitam æternam adipisci non posset nisi per Christum, eo ipso per hunc sperabat se assequi vitam æternam: ergo hunc filium offerendo offerebat totam fidem & spem omnium bonorum quæ erant sibi à Deo promissa: & hoc erat altissimum. Fuit etiam hoc opus perfectum, quia ex promptissima & ad eum attentissima voluntate processit, & hoc signat scriptura tam respectu principij, quam respectu medij & termini. Respectu quidem principij, tum quia Abraham vocatus à Deo, respondit, adsum, quod significat promptitudinem mentis ad Deo obsequendum & obtemperandum: sic enim diligentes & obsequiosi famuli adsunt domino suo: tum quia non expectauit, nec distulit: sed ipsa nocte consurgens fecit quod iusserat Deus. Respectu medij: tum quia tres dies in continuo feruore festinat ad opus implendum, tum quia tertio die relictis pueris non minus ad hoc festinat, dicens: [Ego & puer illuc vsque properantes:] tum quia actus præuios operis eiusque rememoratiuos & quasi præsentatiuos diligenter exercet. Nam ipsemet ligna holocausti posuit super filium suum, & vltra hoc portat in manibus propriis ignem quo filius debebat cõburi, & gladium quo debebat occidi, tum quia filio quærenti, vbi est holocaustum, diuino affectu & modo respondet, dicens, [Deus prouidebit, &c.] Respectu termini, tum in ædificando altare & ligna desuper componendo, tum in manus & pedes proprij filij colligando: quod (vt æstimo) fecit propter mysterium partim ad filij obedientiam plenius comprobandam: partim ne in hora immolationis filius quodam naturali horrore effugeret passionem: tum in extendendo manum & gladium, quantum in eo fuit efficaciter applicando ad actum: tum quia tunc à Deo vocatus respondit, [adsum.] In quo ostendit se promptum & præsentialiter attentum ad Deum & ad omne obsequium. Ad tertium dubium dicendum quod exterior iuratio Dei multum valet respectu nostri ad ampliorem confirmationem nostræ fidei & spei, quia secundum Apostolum ad Hebræos septimo, per hoc abundantius ostendit nobis Deus consilium suum secretum, vt per hoc fortissimum spei solatium habeamus, licet respectu Dei nihil addat secundum rem: addit tamen secundum rationem. Quamuis enim Dei voluntas secundum se semper sit æqualis & vniformis, respectu tamen obiectorum suorum quodammodo se habet secundum magis. Vnde dicimus quod Deus plus diligit matrem quàm Petrum, & quod plus vult se diligi quàm proximum, & quod immobilius præcepta primæ tabulæ quàm secundæ vult obseruari. Similiter potest in proposito dici, quod pro quanto maius inconueniens est periurium quam simpliciter mendacium, pro tanto Deus difficilior est ad periurium quàm ad simplex mendacium: quamuis secundum se & absolutè sit ei vtrumque æquè impossibile. Non igitur est inconueniens Dominum per semetipsum iurare:

A tum quia non iurat ad confirmandum dictum suum quasi debile ex parte Dei, sed quasi respectu nostræ fidei: tum qui non iurat per maiorem se, aut per alterum à se solùm per seipsum. Nota pro littera quæ restat, quod licet Isaac vocetur hic puer, non ex hoc sequitur quin esset adultus, quia secundum Hieronymum supra 21. supra illud, Tradiditque puerum & dimisit eum; iuxta Hebræum idioma, omnis filius ad comparationem parentum, infans vocatur & paruulus. Et nota quod vbi nos, iuxta interpretationem Aquilæ & Symmachi, habemus hic inter vepres, id est, inter virgulta spinosa, & inter se condensa & implexa: melius interpretati sunt 70. & Theodocion, qui ipsum nomen Sabek posuerunt
B dicentes, quod tenabatur in virgulto Sabek cornibus suis. Etenim συχέων, verbum Hebræum, quod sonat rete, quo Aquila posuit hic & Symmachus, per Sin litteram scribitur: hic verò Sabek littera posita est. Ex quo secundum Hieronymum manifestum est, non interpretationem stirpium condensorum, & in modum retis inter se virgulta contexta verbum Sabek sonare, sed virgultum. Vult ergo Hieronymus quod Sameth sit quædam species virgulti.

[Hærentem cornibus,] id est, infixum. Ex quo videtur quod cornibus erat infixus vepribus, quasi staret suspensus, in quo expressum typum tenuit Christi in cruce suspensi.

C [Appellauitque nomen loci illius Dominus videt.] Secundum Hieronymum pro eo quod hic habetur Dominus videt, in Hebræo scriptum est, [videbit.] Et subdit quod hoc apud Hebræos in prouerbium exiuit, vt si quando in angustia constituti sint, & à Deo optent auxilio subleuari, dicant: In monte Dominus videbit, hoc est, sicut Abraham misertus est, ita & miserebitur nostri. Vnde & in signum dati arietis solent etiam nunc cornu clangere. Videre igitur ponitur hic pro notitia.

[Et nunc possidebit semen tuum portas inimicorum suorum,] id est, vrbes & terras eorum. Per portas enim tanquam per aditum & fortalium vrbium, designat synecdochicè ipsas vrbes. Nota pro mysterijs huius partis, quod hic allegoricè designatur primò immolatio filij Dei facta à Deo Patre, vel etiam quodammodo à sanctis Patribus die tertio, id est, post legem naturæ & scriptæ, in tempore scilicet legis gratiæ. Asinus autem stratus ab Abraham, est rudis populus Iudæorum cæremoniis legis stratus. Duo verò iuuenes sunt Sacerdotes & Prophetæ qui post Patriarchas venerunt: & qui pro quanto figuris sensibilibus seruierunt respectu sapientiæ Christi, iuuenes fuerunt, qui quidem in quantum tales ad arcanum passionis Christi non intrauerunt. Ligna autem holocausti imposita super Isaac est crux Christi, primo ab ipso portata: sed postmodum super eam est positus & confixus, sicut Isaac postmodum est positus super ligna altaris. Hæc autem ligna concisa fuerunt quando à maleficis inflicta est pœna crucis, iuxta quod Deuteronomij vigesimoprimo scriptum est: Maledictus est à Deo qui pendet in liguo. Ignis vero & gladius in manibus Abrahæ portati sunt, ardor diuinæ charitatis ad dandum filium pro nobis in mortem: & rigor iustitiæ exigens ab ipso mortem pro soluendis reatibus nostris. Vel pro quanto per Abraham significantur Iudæi crucifixores, ignis & gladius sunt zelus ignitæ iræ & inuidiæ contra Christum, & gladius mortiferæ pœnæ sibi corporaliter illatæ. De qua matris eius dictum est, Tuam ipsius animam pertransibit gladius.

Mons verò visionis seu luminis vbi hoc factum est, vt eminentia metropolitanæ eorum sedis, in qua Christus est crucifixus, aut eminentia euangelicæ veritatis & vitæ, in qua persistens est persecutus & passus. Quod verò Isaac non occiditur, sed aries pro eo significat quod Christi deitas non moritur: sed eius caro hærens clauis & cornibus crucis. Secundò, per hoc allegoricè figuratur charitas patrum noui testamenti ad hoc exhibendum martyrio & crucifixioni pœnitentiæ, spirituales filios suos, vt omne carnale in eis penitus incenderetur & consumeretur, & spiritale proficeret: potissimè autem designat immolationem membrorum Christi fiendam sub Antichristo, tam mystico quàm patenti. Et potes per modum priori consimilem omnia ad propositum applicare. Moraliter autem designatur hîc holocaustum deuoti affectus, quod fit in monte contemplationis in altari solidissimæ veritatis fidei catholicæ per ignem incendij in lignis præcipuorum beneficiorum Dei accensi & enutriti, præeunte gladio, id est, acutissimo conscientiæ stimulo, seu verbo Dei viuo & acuto, omnia carnalia incidente. Asinus verò stratus est actio seu vita actiua, virtuosis circunstantiis adornata. Duo verò iuuenes sunt rationalis intellectus & rationalis affectus, qui super excessum præfati holocausti non intrant: sed extra simul & infra expectant vsquequo animus à supermundano contemplationis excessu rediens ad semetipsum reuertatur ad eos.

[His itaque gestis.] Quia infra erit narrandum quomodo Isaac duxit in vxorem Rebeccam filiam Bathuel filij Nachor, idcirco hîc breuiter subditur de generatione Nachor, & quomodo fuerit Abrahæ denunciatum eam peperisse, &c. Dicit autem Hieronymus quod de stirpe Hus primogeniti Nachor descendit Iob, & subdit, Male igitur quidam æstimant Iob de genere esse Esau, alijs vero contrarium magis placet. Et quod in terra Esau seu Idumææ fuerit Hus potest colligi ex eo quod infra 36. inter duces Hebræorum qui primo generauerunt in terra Edom numerat Disan, cuius etiam filij fuerunt Hus & Aram. Igitur ab isto Hus fortè fuit nominata terra ista Hus in qua erat Iob. Pro hoc etiam facit quia ibi subditur quod secundus Rex Edom fuit Iob, quod quidam putant esse Iob. Præterea etiam facit quod Theman fuit in terra Edon denominata à Theman filio Eliphat Themanites amici Iob, qui erat de genere Esau. Dicit etiam Hieronymus quod de Buz genere fuit diuinus ille, vt Hebræi tradunt, qui in libro Loth dicitur Eliu primum vir sanctus & propheta Dei: postea per inobedientiam & desiderium munerum dum Israël maledicere cupit, diuino vocabulo nuncupatur.

CAPVT XXIII.

VIxit autem Sara, &c.] Hîc subditur de morte & sepultura Saræ, & quia scriptura raro scribit de morte mulierum, videtur hîc interseri propter locum sepulchri sui, in quo firmiter & possessoriè obtinendo, non sine causa tantam fecit vim Abraham. Vnde puto quod tam ex reuelatione, quàm ex speciali deuotione ad sanctum & primum patrem Adam ibi sepulchrum hoc fecerit. Vnde & signanter nomen ciuitatis Ebron vocatur, [Arbee,] id est, quatuor, propter quatuor patriarchas ibi sepultos. [Venitque Abraham vt plangeret & fleret eam. Quamuis mos antiquorum fuerit mortuos ad litteram plangere: nihilominus per hoc significatur hîc religiosum officium funeri exhibitum. Vnde mox subiungitur.

[Cumque surrexisset ab officio funeris, locutus est ad filios Heth.] Iste Heth fuit vnus de filijs Chanaan. Filij autem eius vocantur hîc quicunque & de genere eius sunt.

[Date mihi ius sepulchri vobiscum,] id est, in terra vestra. Nota quod non petit sepulchrum, sed ius sepulchri, quia volebat ibi dominium habere, ne amodo de communi iure posset sibi auferri. Et est valde notabile quod prima terra quam de iure sibi acquisiuit & acquirere voluit, imò & prima quæ in scriptura empta legitur, fuit sepulchrum. Hoc enim de iure homini lapso competit, nec aliud hîc nobis est quærendum aut habendum. [Princeps Dei est apud nos,] id est, quasi à Deo nobis missus & institutus, quasi dicat, In tantum inter nos es & apparens, quod tibi tanquam principi omnium reuerentiam debemus, & in electis, id est, præcipuis & nobilioribus etiam sepulchrum. [Nullusque te prohibere poterit,] id est, audebit quin in monumento eius, quisquis ille sit, sepelias mortuum tuum, quasi dicat, Elige quodcunque sepulchrum de nostris, quia nos faciemus quod nullus te valeat impedire, [vtdet,] id est, vendat, [mihi speluncam duplicem.] Spelunca dicitur quia sepulchrum illud erat in saxo, vel rupe, vel in cauerna saxea. Duplex verò dicitur, quia duplicem habebat loculum, vnum, scilicet, pro Adam, alium pro Eua [Pecunia digna.] Sed quare plus vult eam habere precio quam dono, & precio condigno quam semipleno? Dicendum quod litteralis ratio est maior firmitas iurisdictionis, possessionis, & vt ex hoc libentius sibi soli & suo generi vendicaret illud sepulchrum, ad quod singulari deuotione ferri videbatur. Huius modi autem singulares deuotiones solent in sanctis patribus à Deo quodam speciali modo immitti ad honorandum ipsosmet sanctos: vel vt eorum memoria sit posteris notior ac celebrior, & per consequens etiam vtilior. Vel in exemplum infirmioribus vt sanctorum meritis religiosè afficiantur ad loca sacra & ad sepulchra sanctorum, sicut Abraham ad sepulchrum sancti Adæ. Vel propter aliqua mysteria nobis præsignanda. Nota quod secundum Hieronymum in Hebræo primo loco scribitur Ephron, vbi scilicet, dicitur, [Et audiuit Abraham Ephron.] Sed secundo loco per Vau legitur ibi, scilicet, vbi dicitur quod [appendit Abraham Ephran argentum, & pro Ephron appellatus est Ephran signante scriptura eum non fuisse consummatæ & perfectæ virtutis qui potuerit vendere memorias mortuorum. Sciant igitur qui pulchra vendunt & non coguntur vt accipiant precium: sed à nolentibus quoque exigunt & extorquent immutari nomen suum, & exire aliquid de merito eorum, cùm etiam ille reprehendatur occultè qui inuitus accepit. Hæc Hieronymus. Sed nunquid si Ephron vendendo peccauit, aut imperfectè egit, consimiliter Abraham emendo peccauit? Nam si vendere fuit symoniacum, per consequens & emere, & præcipuè quando emptor quasi compellit alterum ad vendendum, cum ille vellet sibi absque omni precio dare sicut fuit hic.]Nam & vbi etiam Ephron pretium taxat, dicens, [terra quam postulas, &c.] subdit. [Sed quantum est hoc? sepeli mortuum tuum,] quasi dicat. Non est hoc pretium tantum quod magnum quid sit me illud tibi dare, & ideo absque pretio sepeli mortuum tuum. Dicendum quod illud ex se non fuit tunc symoniacum, hodie tamen inter nos hoc esset propter ecclesiasticam consecrationem sepulchris fidelium adiunctam. Quocunque enim modo vendere sanctitatem vel consecrationem: aut vendere ideo plus rem sacram, fuit & est symoniacum. Modo autem vltra hoc ex rationabili statuto ecclesiæ est, etiam prohibitum vendere per se & directè

locũ ſacratum, venditur tamen indirectè, pro quanto, ſcilicet venditur ager vel fundus intra quem ſunt. Non etiam video quod Ephron multum imperfectè ſe habuit in vendendo, ex quo Abraham illud nolebat ex ſimplici dono abſque precio habere, & cum hoc inſtanter rogabat quod ſibi venderetur. Et ideo puto quòd ratio immutationis nominis eius data ab Hieronymo potius eſt myſtica quàm litteralis. Potuit enim mutari nomen non propter eum, ſed in figuram futurorum ſymoniacorum.

[Quadringentos argenti ſiclos.] Siclus ſecundum Hieronymum vnciæ pondus habet, & ſecundum hoc quadringentas vncias argenti appendit, id eſt, exoluit,

[Confirmatuſque eſt ager.] Tota ſolennitas quæ hîc narratur ad hoc fuit vt plenè pateret omnibus & plenius firmaretur. Abrahæ ius & poſſeſſio illius ſepulchri & agri. Nota autem quod ad hoc tempus dicit Auguſtinus verificari verbum Stephani Actorum ſeptimo, dicentis, quod Deus Abraham poſtquam mortuus eſt pater eius tranſtulit in terram iſtam, &c. tunc enim dicitur tranſlatus in eam, quia tunc cœpit firmius collocari in ea Nota pro myſteriis quod ſpelunca hæc myſticè eſt religio ſacra, aut quicunque ſtatus pœnitentiæ, in quo ſancti mundo morientes, mundo abſconduntur & ſepelluntur. Eſt autem duplex propter corpus & animam ibi locandam, vel propter actiuam vitam & contemplatiuam, vel propter prælatos & ſubditos. Et hæc quidem à filiis Heth, qui interpretatur vita vel pauor, id eſt, à filiis huius vitæ pauidæ & miſeræ, & ſpecialiter ab Ephron, id eſt, à puluere mortis acquiri debet, quia communis omnium mors & miſeria nobis magnam materiam exhibet ſepulturæ præfatæ, tum quia plerunque apud antiquiores quanquam carnaliter affectos inueniuntur inſignes regulæ ſanctorum patrum, ipſorumque ſpecialia exempla & documenta à ſanctis nouiter venientibus ſunt in vſum ſui iuris vendicanda. Sed nota quod hoc non fit firmiter ſine precio quadringentorum ſiclorum ſecundum formam ſolenniter approbatã traditorum. Chriſtus enim tam in merito quàm in præmio tria vota euangelica & regularia comparat fructui centeſimo & præmio centuplato, &c. Quartum autem eſt deſiderium mortis & martyrij, ſine quo tria prima non habentur perfectè. Qui autem hæc quatuor centenaria non relinquit mũdanis, non poteſt ſepulchrum præfatum firmiter obtinere, quia ab illis per tentationes familiares faciliter expeteretur. Vel donatio quadringentorum eſt abnegatio quadruplicis appetitus, ſcilicet appetitus dominandi, habendi ſeu poſſidendi, delectandi, & ſciendi, prout ſcilicet ſonant in præſumptionem & curioſitatem ſeu vanitatem. Vndè Chriſtus Matt. 13. argentum & theſaurum abſconditum in agro dicit emptum ex venditione & donatione vniuerſorum quæ emptor habebat, propter cuius theſauri copiam Iob quinto dicitur. Ingredieris in abundantia ſepulchrum ſicut acerꝰ tritici. Et Iob tertio de contemptoribus huius vitæ dicitur, quod expectant mortem & non venit, quaſi effodientes theſaurum: gaudentque vehementer cùm inuenerint ſepulchrum. Poteſt etiam per hoc ſepulchrum intelligi ſcriptura ſancta, de cuius ſapientia in ea ſub figuris ſepulta ſiue abſconſa. Prouerbiorum 2. dicitur, Si quæſieris eam quaſi pecuniam, & ſicut theſauros effodies illam, tunc intelliges timorem Domini, & ſcientiam Dei inuenies. In qua quidem eſt duplex ſpelunca, noüum, ſcilicet, & vetus teſtamentum ſub intelligentia litterali & myſtica, vel ſecreta ſuperiorum & inferiorum: quam qui vult per emptionem firmiter obtinere, oportet quod det vel relinquat quadruplicẽ ſenſum ſapientiæ ſtultæ, nam quatuor appetitus prædicti, vel alia priora quatuor habent ſuas proprias prudentias, quibus ſua appetibilia grauiter æſtimant, ac ſagaciter & ſolerter procurant, & qui eas perfectè non reijcit: non poteſt intrare in illam diuinam ſpeluncam ſapientiæ Chriſtianæ & ſupermundanæ, de qua Apoſt. 1. Corinthiorum loquitur.

CAPVT XXIV.

ERat autem Abraham ſenex.] In hoc capitulo agitur de vxoratione Iſaac, in quo ſeptem per ordinem enarrantur. Primo, ſcilicet, miſſio & itineratio ſerui ad terram Nachor. Secundo etiam Prophetica inueſtigatio puellæ Iſaac deſponſandæ. Tertio ſerui receptio à fratre Rebeccæ, [Itaque puella.] Quarto feſtina allocutio ſerui ad Laban pro Rebecca ſuo domino deſponſanda, ibi. [Qui ait, Non comedam donec loquar. Quinto parentum puellæ, & tandem ipſius puellæ aſſenſio, ibi, [Reſponderunt Laban & Bathuel.] Sexto ſerui cum Rebecca ad Iſaac reuerſio, ibi, [Qui introduxit eam, &c. Pone manum tuam ſubter femur meum. Hieronymus dicit, Tradunt Iudæi quod ſenius in ſanctitate Abrahæ, hoc eſt, in circunciſione iurauerit, Nos autem dicimus eum iuraſſe in ſemine Abrahæ, hoc eſt, in Chriſto qui erat ex illo naſciturus. Quod autem hæc ſecunda ſententia ſit melior, non ſolum patet ex præcellentia diuinitatis Chriſti: ſed etiam ex hoc quod corporalis circunciſio nihil habuit ſanctitatis niſi ex fide Chriſti, & ex ſacramentali ſignificatione ipſius, & quoad hoc habuit vis generatiua Abrahæ ſingularem primatum, quem ipſe bene non intelligens, non dicit, [pone] ſuper [femur,] ſed [ſubter femur.] Patet etiam ex hoc quod dicit, [vt adiurem te per Dominũ Deum.] Iurantes enim ſolent adiurari per vim præſtiti iuramenti, & per ſanctitatem eius in quo iurarunt. Ex quo videtur quod per Deum ex ipſo naſciturum iurauit. [Vt non accipiat filio meo vxorem de filiabus Chanaan. Hic autem duo quærenda ſunt. Primum eſt, quare noluit quod de Chananæis duceret vxorem. Si enim dicatur quod timebat ſuo ſemini illorum idololatriam, vel mores peſtiferos: eadem ratione non debuit hoc permiſiſſe Iacob de filijs, & tamen Iudas legitur apertè filiam Chananæi duxiſſe, & cæteri, & Ioſeph hoc ipſum veriſimiliter feciſſe creduntur. Secundum eſt cùm Iſaac eſſet tunc quadraginta annorum, ſicut ſequenti capitulo dicitur quomodo Abraham dicit ſeruo, quia non accipiat hinc vxorem filio, ſed potius de ſtirpe fratris ſui? Nunquid enim non fuiſſet hoc ipſi Iſaac conuenientius dicere? Aut nunquid Iſaac ita ſubiectus conſilio & imperio illius ſerui? Ad primum dicendum quod præter cauſam prædictam fuit altera, vt ſcilicet, magis apparerent eſſe in terra illa vt peregrini, vſquequo Deus ſua promiſſa impleret, & per hoc ſuis clarius prædicaret gentem illam eſſe delendam, & ſuo ſemini in poſterum fugiendam. Vnde & ſub Moyſe data eſt lex quod filij Iſraël non ducerent filias eorum. In filiis autem Iacob hoc non potuit ita ſeruari, tum quia plures erant, tum quia fortè tunc non erant nubiles filiæ Laban vel Nachor. Non etiam fuit hoc ita neceſſe, quoniam Deus illos intendebat tranſducere in Ægyptum, & ideo non curauit hoc ita inſpirare eis ſicut fecerat parentibus primis. Ad ſecundum dicendum quod patre viuente non debuit Iſaac de ſeipſo ordinare niſi iuxta voluntatem paternam: pater autem per hunc ſeruum tanquam per ſuum procuratorem de filio ordinabat, & eſt ſubintelligendum quod hoc faciebat de filij aſſenſu. Nec putó quod illa prædicta verba dicantur illi ſeruo quaſi præſi-

denti Isaac, aut quasi Isaac deberet eius consilio & imperio Regi: sed solùm dicuntur ei tanquam nuntio voluntatis paternæ, & tanquam ab ipso & ab eius filio habenti auctoritatem procuratoriam ad coniugem filio desponsandam. Quod verò subditur.

[Caue ne quando reducas filium meum illuc, non hoc dicitur quasi haberet ille authoritatem super Isaac, sed potius per hoc exprimitur quod non debebat sibi aliquam de domo Nachor desponsare seu procurare pro pacto vel sub conditione quod Isaac esset illuc iturus & moraturus: sed solum sub conditione quod illa esset ventura ad eum. Et nota quod ex hoc primum trahitur quod matrimonium potest inter absentes per procuratorem intermedium contrahi. Quia verò seruus posset timere quod suum iter sub tali conditione vix posset habere optatum & competentem effectum: ideo ipse Abraham ipsum super hoc asseuerat, subdens, [Dominus cœli qui tulit me, &c.] id est, qui ad suum cultum me singulariter assumpsit. [Qui locutus est mihi,] id est, qui non solum simplici verbo, sed etiam iuramento mihi promisit quod semen multiplicaretur & obtineret hanc terram. Ex his ergo duobus erat Abraham securus quod Deus prosperè dirigeret seruum: & maximè cum ipse in hoc non intenderet nisi cultum & beneplacitum Dei, [Orauit Dominum, dicens, Domine Deus, &c.] Videtur quod hæc oratio fuerit superstitiosa, quomodo enim fuit ipse certus, quòd illa quæ daret sibi potum iuxta quod ipse præcogitauerat, fuerit ordinata à Deo pro Isaac? Dicendum quod imò prædicta oratio fuit fidelis & deuota atque discreta. Fidelis quidem, tum quia nullæ rei superstitiosæ: sed soli pietati & prouidentiæ Dei innitebatur. Tum quia innitebatur sanctitati Abrahæ & Dei promissionibus super eius semine sibi factis: & dicto Abrahæ qui ei dixerat, [Dominus cœli qui nihil iurauit, dicens, Semini tuo dabo terram hanc, ipse mittet Angelum suum coram te.] Deuota autem fuit eò quod non rem curiosam, sed vtilem & necessariam, & piæ intentioni Abrahæ conformem petebat. Quia enim rationabiliter cogitabat quod suum iudicium aut experimentum non sufficiebat ad probandum & eligendum de terra & gente sibi incognita & inexperta puellam plenè congruam tanto viro: idcirco aliqua ostensione diuini prælagij iudicij expetebat à Deo, vt per illam sua electio dirigeretur. Discreta etiam fuit, quia conditionem posuit rationabiliter iudicatiuam strenuæ & egregiæ indolis puellæ, vt potè actum promptæ & piæ & largæ liberalitatis: & humilis obsequiositatis, vt potè quæ talis esset quod longè plus ei obsequeretur quàm ipse peteret: & hoc in loco & tempore ad contrarium fortiter inclinante, scilicet tempore vespertino, & in quo tam pro gregibus, quàm pro domo oportebat eam celeriter pro se & aquam haurire domumque redire, & potissimè quia plures aliæ pro consimilibus causis habebant ibi tunc haurire. Rursus ex euentis patuit quod coniecturalis illa cogitatio fuerat mota & ordinata à Deo, quia mox Rebecca venit & descendit ad fontem, id est, ad ripam putei, & omnia provt ille præcogitauerat, expleuit: quia verò omnia coniecturaliter proposuerat, admirabiliter per Rebeccam, & in Rebecca impleta fuerunt. Et cùm etiam inuentum est quod ipsa erat de domo & stirpe Nachor fratris Abrahæ, satis apertum & certum signum habuit, quod hæc præcogitatio erat præordinata & præuisa à Deo.

[Igitur puella, &c.] Secundum Hieronymum hic pro puella in Hebræo habetur, alma, quod verbum nunquam nisi de Virgine scribitur & interpretatur abscondita, & ideo per hoc nomen significatur non quæcunque virgo, sed virgo nimia diligentia custodi-

A ta. Et hoc idem verbum de Maria sorore Moysi adhuc virgine etiam legitur, vbi, scilicet, nos habemus perrexit puella, & vocauit matrem suam, &c. Ideò infert Hieronymus quod Esaiæ septimo, in Hebræo legitur, Ecce alma concipiet & pariet filium, maioris est laudis quàm si diceretur, Ecce virgo, quia virgo iuxta Apostolum potest esse corpore & non spiritu: sed abscondita quæ virgo est, per antonomasiam virginitatis habet vt & virgo sit & abscondita, & quæ abscondita est iuxta idioma Hebrææ linguæ, consequenter & virgo est. Sed fortè quis obijciet? Quomodo Rebecca erat sic abscondita, cùm ipsa iret extra vrbem ad hauriendum aquam sicut communiter faciunt vulgares puellæ? Potest dici quod sub tali circunstantia iuxta
B morem terræ hoc fiebat, quod nullum periculum nullaque suspicio mala poterat suboriri.

[Protulit vir inaures, &c.] Et infra. [Cùm vidisset inaures & armillas in manibus sororis suæ.] Est autem inauris & armilla propriè ornamentum armorum seu lacertorum virilium: communiter tamen stat pro circulo argenteo vel aureo, qui in pectore puellarum stringit caputium tunicæ vel camisiæ earum. Sed nunquid ille bene fecit dando puellæ huiusmodi iocalia, aut puella recipiendo ab eo? Dicendum quod à seue maturo & reuerendo, qualis præsumendus est fuisse procurator totius domus Abrahæ, pensata causa charitatis & curialitatis à puella acceptæ, & considerato etiam loco publico vbi tunc erant, & societate seu familia prædicti procuratoris, hoc nihil habuit suspicionis: sed potius fuit signum condignæ gratitudinis &
C charitatis ad puellam tam liberalem & obsequiosam. Vnde nec ipsa tanti viri donum bono modo respuere potuisset absque indecenti contemptu illius. Præterea licet hic videatur innui quòd primò dederit sibi iocalia antequam illa interrogata ab eo dixisset se esse filiam Bathuelis filij Nachor, infra tamen ex verbis serui apertè innuitur, quòd primò sciuit per ipsam quod esset de genere Abrahæ, &c.

[Est in domo patris tui locus ad manendum?] Hoc videtur subdere ne absque causa quæsiuisse videretur cuius esset filia, sed quasi ad sciendum, an pater eius haberet pro se hospitium aptum, quamuis principaliter
D intenderet scire an esset de genere Nachor filij Melchæ. Et occulto Dei instinctu de Melcha auia sua mentionem fecit: vt sic magis appareret quod non solum ex parte aui, sed etiam erat de genere Abrahæ & Saræ.

[Cùm vidisset inaures & armillas in manu sororis suæ.] Nota quod iocalia prędicta non portauit abscondse, sicut faciunt sibi de his suspectæ.

[Benedictus Dominus qui non abstulit misericordiam & veritatem suam à Domino meo.] Beneficium Dei & veritas est, vt impleat promissum suum.

[Cucurrit itaque puella & nuntiauit in domo matris suæ.] Ex hoc quidem volunt quod Bathuel pater eius iam obijsset, & etiam quia infra non dicitur, quod seruus obtulerit dona patri, sed solum matri & fratri-
E bus. Et iterum pòst subditur.

[Responderunt fratres eius & mater.] Quod autem paulò antè dicitur, Responderunt Laban & Bathuel, dicunt quod Bathuel dicitur pro tanto respondisse, quia delegauerat eam tradendam generi suo. Vel sustinendo quod Bathuel pater eius viueret, quod scriptura magis sonat, potest dici quod fortè pater eius habebat plures vxores, quarum quælibet habebat domum sibi pro se & prole sua: & ideo Rebecca dicitur iuisse ad domum matris suæ. Quod autem dicitur hic quod seruus dedit dona matris & fratribus potius quàm patri: fuit ideò, ne essent communia aliis vxoribus & earum filiis: Quod verò dedit matri & vterino fratri

plus

plus pertinuit ad Rebeccam : Quòd verò dicitur A quod respondetunt fratres eius & mater, per fratres intelliguntur pater eius & Laban frater, secundum quod trigesimoprimo capite, Iacob suos filios vocat fratres.

[Et appositus est in conspectu eius panis.] Per panem more scripturæ intelliguntur omnia cibaria, [distrauit omnes camelos,] id est, omnes discellauit & sarcinas ac sellam deposuit.

[Quamobrem si facitis misericordiam & veritatem cum Domino meo, indicate mihi, dare, scilicet, filiam suam filio Abrahæ, Misericordia erat pro quanto erat ad hoc obligatus, & quia Abraham erat in terra longinqua & peregrina, & quia erat expediens domui Abrahæ. Veritas seu iustitia erat pro quanto fratri vel B propinquo suo, & sic sanctè & ex tali causa filiam eorum expetenti erat iustum & debitum eam dari. [Vt vadam ad dexteram, siue ad sinistram.] Modus est loquendi satis vsitatus, quasi dicat. Secundum quod sumpseritis partem affirmatiuam vel negatiuam, & ego prosequar hanc vel illam. [A Domino egressus est sermo,] id est, Deus dixit & voluit, quòd eam tibi tradamus. Hæc autem Dominum dixisse dixerunt, pro quanto tam ex inspiratione Abrahæ, quam ex admirabili directione serui, & ostensione coniecturali signi patuit Deum hoc voluisse. Non possumus licitè & debitè extra placitum eius. [Et dixerunt vocemus & quæramus eius voluntatem, &c.] De iure enim naturali erat quærendus eius assensus, & hoc sic quod C esset per verba eius expressus : non enim inuita nubere debet, & præcipuè ita longè. [Et Deboram nutricem ipsius.] Hieronymus. Decens quippe erat & vt ad nuptias absque parentibus virgo proficiscens, nutricis solatio frueretur.

[Ad puteum cuius nomen est viuentis & videntis.] De hoc puteo habitum est supra decimo sexto. Sic secundo fuit vocatus ab Agar, [Habitabat enim in terra australi,] id est, in Geraris secundum Hieronymum? Vnde & supra decimosexto dicitur puteus ille esse in deserto Sur versus Ægyptum.

[Et egressus fuerat ad meditandum in agro.] Secundum Hieronymum septuaginta habent. [Et egressus est vt exerceretur in campo.] In Hebræo autē habetur. [Et egressus est vt loqueretur in agro,] & subdit quod sicut Dominus solus orabat in monte, sic Isaac, quia iustus erat, domum exierat ad orandum: & vt nona hora, vel ante solis occasum, spirituales Deo victimas offerret.

[Rebecca quoque conspecto Isaac descendit de camelo,] ex reuerentia, scilicet viri quem videbat in occursum eorum venire. Quamuis enim à seruo adhuc non quæsiuisset quis esset, nihilominus conijcere cœpit, quod esset aliquis reuerendus de domo viri sui.

[At illa tollens citò pallium.] Secundum Hieronymum in Hebræo, est & tulit theristrum. Theristrum est pallium & genus Arabici vestimenti quo mulieres illius prouinciæ velabantur. Narratur autem hoc in signum pudoratæ honestatis Rebeccæ. Et nota quomodo scriptura narrat à principio missum seruum à patre, sed redijsse ad filium tanquam ad Dominum suum : Hoc enim conuenit litteræ simul & mysteriis. Litteræ quidem quia prima tractatio vxorationis filij magis spectabat ad patrem : sed eius consummatio potius ad filium. Mysteriis verò quia prima origo bonorum, & prima missio nunciorum plus appropriatur Deo Patri : Desponsatio verò ecclesiæ plus filio, cui rex fecit nuptias sicut Christus ait, Amor verò quo dilecta est sponsa plus Spiritui sancto. Nota igitur pro mysteriis, quòd per Rebeccam potest mysticè intelligi quælibet anima, vel ecclesia Christo filio Dei Patris desponsata per intermediam procurationem Angelorum, vel quorumcunque sanctorum, de qua sex mysticè prædicantur. Primum est eius præparatio non facta à nuncio, sed solum intenta. Nisi enim Deus prius prædisponeret mentes, non possent per nuntios ad tam altas nuptias eleuari. Insignia verò suæ præparationis sunt quatuor, scilicet virginalis speciositas, (portat enim in scapula hydriam quam de fonte putei, id est, de sapientia fidei seu scripturarum impleuerat) & etiam eius profusa liberalitas & obsequiositas, nam feruenter suis denuntiat vt eis occurrant, illosque recipiant. Secundum est eius cognatio. Si enim non esset de genere Dei, saltem pro quanto est de genere rationali facto ad imaginem Dei, non esset his nuptijs apta : nec adhuc est ad hoc disposita, nisi prius per gratiam sit facta de domo & cognatione sanctorum vel fidelium. Tertium est ætas adornatior per nuncij dona. Vnde bene dicitur Rebecca, quod interpretatur quæ multum accepit. Quartum est eius & suorum sponsalis consensus. Quintum est ad sponsum suum adductio, quem quidem inuenit in terra Australi, id est, in terra meridionalis amoris & splendoris, & iuxta puteum viuentis & videntis, id est, iuxta profundam sapientiam æternæ vitæ & prouidentiæ Dei, non ociosum, sed in agro præmeditantem & sibi accurrentem. Tuncque sponsa in eius occursu suos defectus plenius recognoscens se profundius humiliat & mundat & ornat : & ideo de camelo gibboso descendit, & pallio charitatis se operit. Sextum eius introductio in tabernaculum Saræ, & nuptialis copulæ consummatio. Per Saram autem intelligitur prima & præterita ecclesia, non in quantum habuit aliquid ancillare & euacuandum quod designatur per Agar; sed potius in quantum habuit moralem sapientiam & gratiam atque iustitiam, & ideo in eius tabernaculum nupua & postrema etiam debuit introduci. Qualis autem fuerit & esse debuit harum nuptiarum minister seu procurator, aduerte, quia primò obligatur per vim generatiuam & regeneratiuam Dei Patris, vt scilicet nullam infidelem aut pestiferam adducat, quia hoc non esset facere Dei ecclesiam, sed Sathanæ : & quod sponsam potius adducat in domum Christi quam econtrario, cuius contrarium faciunt illi qui suis exemplis vel negligentiis Christi fidem & statum cum terrena gloria & cupiditate & opulentia faciunt possideri. Possunt hic consimiliter notari omnes actus nuncij huius, quomodo, scilicet, cum decem camelis Domini sui multa bona portantibus venit cum familia operum, vt subdita iugo legis & bonis gratiæ Dei plena cum quanta precum instantia potuit & diligentia, & discernit mentes idoneas ab ineptis coniugio tali & tanto & quomodo per sancta exempla & documenta, & sacramenta eas adornat ante ingressum, sed multo largius post ingressum habito iam consensu parentum, & fratrum & qualiter non comedit, id est, non quiescit, nec sanatur vsque quo obtineat quod intendit : cuius contrarium pseudo-apostoli faciunt qui prædicant propter quæstum, & qui realiter parum curant de commodis animarum, &c.

CAPVT XXV.

ABraham verò aliam duxit vxorem nomine, &c.] Hieronymus super hoc loco dicit quod Cetura interpretatur copulata aut coniuncta. Quam ob causam suspicantur Hebræi eandem esse Agar, quæ Sara mortua de concubina transierit in vxorem. Et videtur

per hoc decrepiti iam Abrahæ excusari ætas, ne scilicet senex post mortem vxoris suæ vetulæ, nouis arguatur nuptiis vacasse, & subdit. Nos quòd incertum est relinquentes, hoc dicimus, quòd iuxta historicos Hebræorum, filij Abrahæ natide Cetura occupauerunt Traconitidem & Arabiam, vsque ad terminos maris rubri. Idē etiam Hieronymus in commentario suo super Paralipomenon libro primo, in principio dicit, Cetura ipsa est Agar, quod in psalmo manifestatur cùm dicitur, Tabernacula Idumæorum & Ismahelitæ, Moab & Agareni, &c. Ismaelites vocans filios Ismael, qui vtique filius Agar fuit: & Agarenos, Madianitas & cæteras tribus, quas de Cetura sancta scriptura procreatas commemorat. Et iterum infra super illud quinti capituli, vbi dicitur quod filij Ruben in diebus Saül præliati sunt contra Agarenos. Ituræi verò & Naphæi & Moab præbuerunt eis auxilium, dicit. Notandum quod ipsa sit Cetura quæ & Agar, Nam cùm dicat Rubenitas pugnasse cum Agarenis, subditur, eis præbuisse auxilium Iturēos, Naphæos, & Nodab, qui vtique filij Ismael fuerunt. Idem in Paralipomenon Nodab in Genesi Cedma vocatur. Hæc Hieronymus. Cui etiam ratio pro tanto magis consonat, quia si Agar adhuc viuebat, condecens fuit tam veritati coniugis, quàm pietati in eam, quod post mortem Saræ reduceretur ad Abraham: quia illud quod præcesserat de eiectione eius in separatione Ismael, satis sufficiebat tam ad vitandum diffidium inter Agar & Saram, quam ad delectandum primatum hæreditarium Isaac super Ismaelem, quam ad correctionem prioris superbiæ Agar, & quàm ad mysteria futurorum. Huic etiam consonat quòd paulò pòst dicitur Ismael simul cum Isaac sepelisse Abraham. Ex quo videtur quod aliqualiter ad paternam amicitiam esset restiturus. Si autem dicatur. Quare scriptura non vocat eam hîc expresse Agar? Potest dici, quod hoc factum est ne mysterium eiectionis eius per hoc obscuraretur, & vt ex mutatione nominis, mutatio circa ipsam factam significetur. Augustinus verò decimo sexto, de Ciuitate Dei, dicit, Quid sibi vult quod Abraham post mortem Saræ Ceturam duxit vxorem, nisi absit vt incontinentiam suspicemur, præsertim in illa iam ætate, & illa fidei sanctitate? An adhuc procreandi filij quærebantur cùm iam Deo promittente tanta multiplicatio filiorum ex Isaac sicut stellas cœli & arenam terræ fides probatissima teneretur? Et subdit quod factum est hoc in figuram, quia scilicet per Agar & Ismael significantur carnales, qui sub nouo sunt testamento, vel quod etiam per hoc prouisum fuit contra futuros hæreticos secundas nuptias damnantes. Si verò quæratur quomodo potuit tunc Abraham filios generare? Respondet Augustinus libro eodem, capite vigesimo octauo, quod senex de adulescentula potuit gignere, eò quòd viuidam adhuc eius inuenit ætatem. Et quod Apostolus dicit corpus eius iam esse emortuum, sed ad gignendum. Deinde subdit aliam solutionem, quod scilicet donum gignendi, quod à Deo acceperat quando genuit Isaac etiam post obitum Saræ remansit. Præfert tamen primam solutionem, quia licèt in tempore nostro centenarius senex de nulla possit fœmina gignere, tunc tamen poterat quando adhuc tam diu viuebant, vt centum anni nondum facerent hominem decrepitæ senectutis.

[Deditque Abraham cuncta quæ possederat Isaac, &c.] Si hoc factum est post hos filios habitos ex Cetura, quomodo supra dixit seruus Abrahæ, quòd Abraham dederat Isaac omnia quæ habuerat? Potest dici sicut dicit Iosephus, quod ante duxerat Ceturam quam misisset pro vxore Isaac. Vel dicendum quod primo

A Isaac fecerat hæredem, non tamen sic quod de facto tradidisset sibi totam hæreditatem: sed hoc fecit paululum ante finem vitæ suæ.

[Filiis autem concubinarum largitus est munera.] Si Cetura est eadem quæ & Agar, tunc concubinarum dixit, ponens plurale pro singulari, id est, filiis concubinæ. Nec intelligas quod fuerint quasi non vxores, quia paulò antè dictum est idem de Agar. Sed concubinæ dicuntur ad differentiam, Supple Saræ.

[Et separauit eos ab Isaac filio suo ad plagam Orientalem,] id est, versus orientem. Secundum enim Hieronymum à plerisque filijs Abrahæ ex Cetura dicuntur occupatæ Indiæ regiones. Causa autem quare vo-
B luit eos ita esse separatos ab Isaac fuisse videtur, quia voluit clarescere, quod ille debebat esse singularis hæres promissionum suarum, & singularis pater populi Dei, & etiam quia præuidit quod commixtio progeniei nascituræ ex illis fuisset nociua filiis Isaac & Iacob, quæ progenies ad verum cultum Dei spectat. Vidit etiam vtilius fore ipsos dispergi, vt plures terras occupando, nomen Dei Abrahæ amplius dilataretur, aut magnificaretur in eis: & nihilominus ordinauit hæc Deus in mysterium futurorum. Nam hæreticis largitur quidem munera, sed non hæreditatem gratiæ & gloriæ. Stant etiam in vita ista separati à fidelibus & distincti. [Fuerunt autem dies vitæ Abraham centum
C septuaginta anni.] Ex hoc patet quod centum annis integris peregrinatus est in Chanaan: quia septuaginta quinque annorum erat quando venit illuc.

[Et deficiens mortuus est, &c.] Secundum Hieronymum in Hebræo est, Et mortuus est Abraham in senectute bona & senex & plenus dierum. Et subdit Malè à septuaginta interpretibus additum est, & deficiens mortuus est, quia non conuenit Abrahę & sanctis deficere & imminui, & etiam quia in Græcis codicibus ponitur plenus dierum, eò quòd luce, & diei plenus operibus occubuerit: tum etiam quia magis ad Anagogen facit si simpliciter ponatur plenus. Potest tamen dici quod sicut dicitur mortuus non in anima, sed in corpore: sic dicitur defeciisse per mortem corporalem. Plenus verò dierum dicitur tam propter
D consummationem temporalis ætatis, quàm vitæ spiritualis.

[Congregatusque est ad populum suum.] Hunc modum loquendi scriptura tenet vt subinnuat animas post mortem remanere, & in aliquod vnum collegium congregari: bonas quidem cum bonis, malas autem cū malis. Nota pro mysteriis quod post mortē Saræ Isaac ducente Rebeccam iuxta mysteria supradicta, Deus pater quasdam concubinas carnales diuino iudicio subinducit, ex quibus nascuntur hæretici & carnales.

[Et post obitum illius benedixit Deus Isaac.] Hîc incipit seperatim agere de Isaac, supra enim plura dicta sunt de eo prout à patre & sub patre regebatur. Et pri-
E mo agit de suæ prolis prodigiosa propagatione. Secundò de temporalium suorum prospera à Deo multiplicatione, vigesimo octauo capite. Tertiò de finali filiorum ab ipso benedictione vigesimoseptimo cap. In his autem tres Dei apparitiones seu locutiones factæ leguntur. Vna quidem ad Rebeccam, & duæ ad eum. Et in vltima dicitur ædificasse altare. In prima verò parte antequam narret de prole eius, præmittit generationes Ismahelis, tum quia fuit primogenitus, tum etiam vt breuiter de eo expediens continuam historiam de Isaac prosequatur. Voluit autem aliquid de prole Ismahelis tangere vt appareret promissionem Dei factam de eo ad Abraham bene fuisse impletam. Nam sicut supra decimoseptimo, dictum fuit Abra-

hæ,

hæ, quod Ismael duodecim duces generaret, sic duodecim filios habuit, quorum quilibet fuit Princeps & Dux in sua tribu & terra, & occupauerunt terram ab Euila, quæ est regio Indiæ vsque Sur, quæ est contra faciem Ægypti, de qua supra decimosexto, dictum est. Dicit autem, [Quę respicit Ægyptum introeuntibus Assyrios,] vel venientibus Assyrios, id est, circa illam partem respicit Ægyptum, qua itur & intratur in terram Assyriorum.

Dicit autem Hieronymus, quod à Nabaioth primogenito eius omnis regio ab Eufrate vsque ad mare rubrum vsque hodie dicitur Nabathena, quæ pars Arabiæ.

[Isti sunt filij Ismael, & hæc nomina per castella & oppida eorum,] secundum enim nomina ipsorum, fuerunt & nomina oppidorum suorum, & tribuum suarum. Vnde à Cedar dicta est Cedar regio in deserto, & Duma alia regio, & Theman ad austrum, & Cedma ad Orientalem plagam dicitur: Ab Itur verò dicta est regio Iturea, [Coram cunctis fratribus suis obijt. Secundum Hieronymum, id est, in manibus omnium filiorum suorum, superstitibus omnibus liberis suis, & nullo prius morte præuento: quod quidem sonat in magnam temporalem prosperitatem. Quòd autem fratres pro filiis appellentur, probat Hieronymus ex Iacob dicente ad Laban, quid inueneristi de vniuersis vasis domus tuæ? ponatur coram fratribus meis, & coram fratribus tuis. Nam Iacob exceptis liberis non habuit tunc secum aliquos fratres.

[Hæ quoque sunt generationes Isaac, &c. Abraham genuit Isaac.] Nota quomodo præmisso solenni titulo iterato incipit ab Abraham, vt ostendat in vtroque illorum esse solenne initium.

[Qui cum quadraginta esset annorum, duxit vxorem.] Nota quod qui quadraginta annis in virginitate vixerat, satis patet, quòd de facili residuum temporis sine concubitu transegisset: nisi Deus & ratio illius temporis aliud suasisset.

[Deprecatusque est Isaac Dominum pro vxore sua eò quòd esset sterilis.] Multis enim annis fuerant absque prole. Nam infra dicitur quod sexagenarius erat Isaac quando nati sunt paruuli. Sed quare orauit pro fœcunditate vxoris, cùm sciret à Deo infallibiliter hoc esse promissum? Dicendum quod diuina promissio & prædestinatio non euacuat orationes, imò exigit eas, quia Deus non promittit aut destinat talia futura absolutè, & in omnem euentum: sed sub congruis conditionibus & præsuppositis debitis dispositionibus. Posset etiam dici quod licet Isaac esset certus se habiturum filios, non tamen erat certus quod de Rebecca esset illos habiturus.

[Sed collidebantur in vtero eius paruuli.] Littera Hieronymi habet, & mouebantur filij eius in ea. Et secundum eum septuaginta promotione posuerunt ludebant, siue calcitrabant: Aquila verò, confringebantur. Symmachus autem, quod instar nauis agitatæ in superficie ferebantur.

[Perrexitque vt consuleret Dominum.] Perrexit quidem ad aliquem locum, in quo consueuerat orare & inuocare Dominum, quia enim pugna seu mutua colluſio puerorum apparebat tam matri quam proli mortifera, videbaturque hoc prodigiosum potius quam naturale: ideo iuit ad consulendum medicum, scilicet solum Dominum. [Duæ gentes in vtero tuo sunt,] id est, duo infantes de quibus duæ gentes nascentur. Vnde & materialiter & causaliter erant ibi duæ gentes.

[Et maior seruiet minori.] Hoc secundum litteram fuit impletum tempore Dauid, quando Edom factus A ei tributarius, prout habetur 2. Regum 7. Et quia temporalis seruitus, aut temporale dominium non fuit magnum quid apud Dominum, nec apud sanctos eius, nisi solum secundum corticem veteris testamenti: idcirco secundum interiorem medullam intelligitur hîc principaliter Christianorum super Iudæos, & spiritualium super carnales.

[Et totus in morem pellis hispidus.] Secundum Hieronymum vbi nos habemus hispidum, in Hebræo habent sear, quod interpretatur pilosus. [Plantam fratris tenebat manu, & idcirco vocauit eum Iacob,] id est, supplantator: In plantæ enim tentatione significatur quod fratrem supplantaturus erat. Luctantes enim solent se mutuo supplantare siue decipere, per B hoc quod vnus suo pede contingens plantam alterius facit eum subito labi: & per consequens etiam totum corpus illius corruere.

[Sexagenarius enim erat Isaac.] Ex hoc patet quod Abraham vixit quindecim annis post ortum Iacob, & ita in multis potuit Iacob edoceri ab auo. [Gnarus venandi,] id est, peritus venandi. [Iacob vir simplex,] id est, sine dolo & sine fictione. Quod signanter dicitur, ne subsequens emptio primogenituræ, & benedictionis paternæ subtractio credantur prouenisse ex aliquo dolo. [Iacob habitabat in tabernaculis,] scilicet pastoralibus, tanquam pastor, in quo vult significare quod fuit homo quietus, & internæ simplicitati & meditationi vacans. [Isaac amabat,] id est, C prædiligebat, [Esau, eò quod de venationibus illis vesceretur.] Hæc non fuit causa, sed fuit quædam prædiligendi occasio. Reuerentia enim & obsequiosa deuotio, quam Esau ad patrem in hoc plus quam Iacob habere videbatur, fuit huius prædilectionis causa, & præcipuè prout erat ei annexa dignitas primogenituræ: quibus Isaac humanitus æstimabat in Esau promissiones diuinas in eo principaliter esse complendas. Sed nihilominus scriptura non sine causa carnale obsequium & edulium dicit esse motiuum huius prædilectionis, vt innuat quod etiam in sanctis viris est plerumque aliquid affectionis carnalis: quoad aliquid obscurantis iudicium rationis, saltem pro quanto homo plus debito bonum sentit de sibi magis obsequiosis.

[Rebecca diligebat & præamabat Iacob.] Cuius causa inter cætera erat suprascripta reuelatio sibi facta. [Quam ob causam,] quia scilicet rufam lenticulam importunè concupiuit, in tantum vt propter eam primogenita venderet, idcirco: [vocatum est nomen eius Edom,] quod interpretatur rubrum siue fuluum. Hanc autem gulositatem eius vocat Apost. ad Hebr. 12. prophanam, id est, irreligiosam, & procul à phano, à Dei templo. Et nota quod licèt gula ex genere suo non videatur multum notabile crimen, efficitur tamen tale ex quo notabiliter reddit hominem brutalem, ac improbum & porcinum: & se nudat statu & dignitate spirituali, & talis erat Esau, tanti Patriarchæ primogenitus, & tunc fit sicut porcus conculcans sacra. Secundum autem Gregor. vitium gulæ quinque modis tentat, qui per hunc versum notantur. E

[Propere, lautè, nimis, ardenter, studiosè.] Primus enim modus est, quando indigentiæ tempora præuenit. Secundus, quando lautiores cibos quærit. Tertius, quando mensuram refectionis excedit. Quartus, quando ipso æstu immensi desiderij aliquis peccat. Quintus est, quando nimium studium in eorum accuratiori præparatione apponit. In quarto, scilicet in nimio appetitu plerunque ita excedunt & peccant aliqui in vilibus cibis, sicut alij in pretiosis, vnde & lenticula vilis cibus erat, [Vende mihi primogenita tua.]

Hier. dicit quod Hebræi tradunt primogenitos functos officio sacerdotum, & habuisse vestimentum sacerdotale, quo induti Deo victimas offerebant, antequam Aaron in sacerdotem eligeretur. Quidam etiam dicunt quod primogenitura sex dignitates habebat, scilicet, vestem: & hæc erat præcipua, finalem benedictionem in conuiuiis: & quod duplicem partem ferculorum accipiebat: & quod debebat habere duas partes hæreditatis; & quod prima sedes vel sessio erat sua. Sed nunquid peccauit Iacob, tam expetendo sibi vendi spirituale ius primogenituræ, quam in tanta famis angustia, fratres nolendo dare cibum modicum & vilem sine precio tam præcellenti? Dicendum quod si ex ambitione primatus aut ex cupiditate lucri primogenituræ, aut ex impietate in fratris necessitatem, aut ex animo ipsum malitiose decipiendi hoc fecisset, absque dubio multipliciter & enormiter peccasset in Deum & in fratrem. Sed puto pro certo tenendum esse quod ad hoc spiritualiter, & authoritate diuina & reuelatione prophetica motus fuerit, tum vt peccati gulositatis vilitatem, & irreligiositatem per hoc detegeret & probaret, tum vt dignitatem primogenituræ illum de iure diuino amisisse, & se acquisiuisse, ostenderet: tum vt futurorum mysteria in hoc propheticè præfiguraret. Vel si dicitur quòd Iacob de hoc nondum habuerat reuelationem expressam, potest dici quod Iacob à principio non serio, sed quasi ioco vel modo tentatiuo dixerit, vende mihi primogenita, sic tamen quod occulto instinctu Dei ad hoc dicendum fuerit impulsus. Vel si serio dixerit, æstimandus est sic simplici intentione hoc fecisse, quod nihil ambitiosum aut symoniacum contigerit mentem eius.

[En morior,] scilicet, fame, [Quid mihi proderunt primogenita?] Nota quod vitium gulæ in omni fame de facili imaginari facit periculum & angustiam mortis, ac parui pendere ac negligere spiritualium pretiositatem & vtilitatem.

[Iura ergo mihi,] id est, venditionem hanc mihi iuramento confirma. Nota pro mysteriis quod fere in quolibet ortu notabilis populi electorum assimilati Iacob inueniuntur aliqui præsumentes de primatu primogenituræ, seu status antiquioris. Vnde Pharisæi contra Apostolos murmurabant, hi nouissimi vna hora fecerunt: qui vt plurimum instar pseudo-apostolorum sic inseruiunt gulæ quod venter est Deus eorum. Sunt etiam magni & astuti venarores temporalium & agricolæ terrestrium cupiditatum. Et quia in sexta ætate, scilicet Christi, & in sexto tempore ecclesiastico sub apertione, scilicet, sexti signaculi, hi duo præcipuè oriuntur: ideo in ætate Isaac sexagenaria nasci dicuntur. Primus autem non solum concupiscentia, sed & iracundia totus est rufus & hispidus. Nam semper horrendo zelo & odio prosequitur fratrem suum, prout dicitur Amos primo. Secundus autem simplicitate & quieta intra se mansione gaudet: & tunc ob uecessariæ rei paruipensionem primogenituram alteri debitam sibi acquirit. Primus autem in principio à prælatis senescentibus solet præamari, propter venatus obsequij blandimenta: Secundus autem à diuina gratia & spirituali ecclesia præamatur. Nota autem quod istæ plerunque per diuersos status & habitus distinguuntur: sed nihilominus sub Rebecca eiusdem status reperiuntur, & in vtero ecclesiæ aut religionis matris suæ ab initio inuicem colluctantur, & se concertantes collidunt. Nota etiam quod in horum duorum pugna ab initio matris vsque in finem significatur pugna corporis reproborum & corporis electorum, qui sunt simul stantes in vtero humanæ naturæ, & etiam in vtero ecclesiæ, Item secundum Apostolum ad Romanos 9. ostensus est in hoc modus diuinæ prædestinationis, ex eodem vtero alterum gemellorum eligentis, & alterum reprobantis.

CAPVT XXVI.

ORta autem fame.] In hoc capitulo primò ostenditur, qualiter Isaac in sua peregrinatione est diuina prouisione directus,

Secundò, quomodo propria cautela protectus ibi, [Qui cum interrogaretur.]

Tertiò, quomodo à Deo ditatus, ibi, [Seminauit autem.]

Quartò, quomodo iniurias terrigenarum patienter tolerauit & vicit, ibi, [Ob hoc inuidentes ei.]

Quintò, quomodo diuina apparitione confortatus, ibi, [Ascendit autem ex loco illo.]

Sextò, quam libenter Rex Geraræ cum ipso confœderari expetijt, ibi, [Ad quem locum cum veniisset.]

Septimò, quomodo hinc prosperum nuntium de aquæ copia, recepit, ibi, [Ecce in ipso die, non descendas in Ægyptum, &c.]

Vnde est quod Deus de Abraham voluit quod tempore famis peregrinaretur in Ægyptum, sicut supra duodecimo est habitum: & consimiliter hoc voluit de Iacob, sicut habetur infra quadragesimo. De Isaac verò hoc noluit? Ad hoc ad præsens duplex ratio potest dari. Prima est ad ostendendum multiplicem modum diuinæ potentiæ & prouidentiæ. Si enim omnes tres tempore famis in Ægyptum iuissent: videretur quod Deus non potuisset eos nutrire in terra Chanaan tempore talis famis. Secunda est, quia sicut in patre primo, scilicet, in Abraham decuit præfigurari descensum populi in Ægyptum, & in tertio, scilicet, in Isaac, illum oportuit sociari: sic in medio, id est, in Iacob decuit præfigurari totam continuam mansionem populi Israël in terra promissionis, postquam ipsam obtinuerit. Et vt breuiter generale mysterium tangam, principia & exitus populi Dei habent probationes in Ægyptum, id est, in tenebras & angustias tentationum, descensus, media verò meridionali stationi plus assimilantur.

[Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, eò quod obedierit Abraham voci meæ.] Augustinus decimosexto de Ciuitate Dei, capite trigesimo sexto, ex hoc loco trahit, quod non ideo Isaac patri suo præferendus, quia nullam fœminam præter vnam coniugem nouerat, quia erant proculdubio paternæ fidei & obedientiæ merita potiora, in tantum vt propter illum dicat Deus, hæc se facere bona quæ facit: quod tamen hic quibusdam videtur esse incertum. Aliis autem videtur probabile, quod omnes tres, scilicet, Abraham, Isaac, & Iacob, omnibus pensatis fuerunt in merito pares, tanquam assumpti in speculum & mysterium beatissimæ Trinitatis, in qua tres personæ sic suis proprietatibus sunt distinctæ, quod tamen in substantia sunt æquales, idcirco potest dici non oportere quod per hoc verbum Augustini significetur maioritas meriti Abrahæ, sed solum originalis primitas, quia Abraham tanquam primus meruit sequenti potius quàm econtra. Vnde communiter omnes primi sancti habent aliquam causalem rationem, secundum quam sunt merita sequentium. Vnde & Iacob infra vltimo dicit de Ioseph, Benedictiones patris tui confortati sunt benedictionibus patrum eius. Et ad Laban trigesimoprimo dicit, Nisi Deus patris mei Abraham & timor Isaac adfuisset mihi, &c. & quadragesimosexto, dicit ei Dominus Deus. Ego sum fortissimus

Deus

Deus patris tui, noli timere. Est etiam alia ratio huius, quia sancti dum viuunt, nondum compleuerunt veritatem suam, nec peruenerunt ad statum immobilis securitatis, & expedit eis semper minora de se sentire, propter quod decet quod Deus eis quodammodo præferat merita præcedentium patrum.

[Et custodierit præcepta & mandata, & cæremonias legesque seruauerit, &c.] Augustinus contra Faustum vigesimosecundo hunc ludum Isaac excusans, dicit, Rex Rebeccam viri sui coniugem tunc esse cognouit, quando eum cum ea ludentem vidit: quod non cognouisset, nisi cum coniuge ille sic luderet, quomodo cum ea quæ coniuncta non esset ludere non deceret. Quod cum sancti coniugati faciunt, non inaniter faciunt, sed prudenter, descendunt enim quodammodo ad fœminei sexus infirmitatem, vt aliquid blanda hilaritate vel dicant, vel faciant, non eneruantes, sed temperantes virilem vigorem, quod ei quæ vxor non est, qui dixerit aut fecerit, turpis est. Verum hoc quod ad mores humanitatis pertinet, dixerim, ne quisquam durus & sine affectu idipsum pro crimine obijciat sancto viro, quod cum sua coniuge luserit. Tales enim homines inhumani si aliquem grauem virum ludicrum aliquid garrientem cum pueris etiam paruulis viderint, quo eorum lacteum sensum affabili & nutritoria facilitate remulceat, tanquam delirantem reprehendunt, obliti vnde creuerint, aut ingrati quod creuerint. Hucusque Augustinus.

Significatur autem per hoc ludus studiosi animi cum sapientia quasi cum sponsa sua, de quo Ecclesiastici trigesimo secundo, Præcurre prior in domum tuam, & illic lude, & age conceptiones tuas. Vel ludus filij Dei, qui est sapientia Patris cùm sanctis animabus, de quo Prouerbiorum octauo, dicitur, quod erat ludens in orbem terrarum, & delitiæ suæ esse cum filiis hominũ.

[Quare imposuisti nobis?] id est, quare decepisti nos? Impono enim vno modo idem est quod decipio, vnde impostor est deceptor, & impostura idem quod deceptio.

[Et inuenit ipso anno centuplum.] Secundum Hieronymum septuaginta habent centuplum hoc diei, Sed in Hebræo habetur vt Aquila trãstulit centuplum æstimatum (& subdit) quod scriptura tacens genus frugum quod centuplauit, cunctarum in illo virtutum multiplicationem videtur ostendisse & præfigurasse.

[Vocauit calumniam,] id est, fraudem & deceptoriam rapinam.

[Appellauitque inimicitias.] Secundum Hieronymum pro inimicitias est in Hebræo, satana, id est, aduersum siue contrarium.

[Ad quem locum cùm venissent Abimelech & Ochozath amicus illius.] Secundũ Hieron. in Hebræo habetur. Et collegiũ amicorũ eius, vt nunc tam hominem significet quam turbam amicorum quæ cum rege venerat, in quib⁹ fuit & Pichol princeps exercitus eius.

[Vnde appellauit eum abundantiam, & nomen vrbi impositum est Bersabee.] Secundum Hieron. Beersaba interpretatur putens saturitatis. Licet enim supra ex verbo iuramenti, siue ex septenario numero omium, quod saba dicitur, asseruimus, quod dicta sit Beersaba, tamen nunc ex eo quod aqua inuenta est Isaac ad præimpositum nomen vrbi alludens, declinauit paululum litteram, & pro stridulo Hebræorum, sin, à quo sabe, incipitur Græcum sigma, id est, Hebræum Sameth, põsuit.

Vult ergo Hieronymus dicere, quod litteram Sin, mutauit in litteram Samech, & ideo variata est nominis significatio seu interpretatio. Nota pro mysteriis, quod per tædia quæ Isaac cum suis passus est à Rege Geraræ & suis, significatur molestia multiplex, quam spiritales & spiritualium religionum patres à Prælatis & domesticis antiquorum statuum patiuntur: Inuident enim quando vident nouissimos sibi præferri. Quatuor autem genera puteorum sibi tollunt, quamuis quartum potius impugnent, quàm auferant: quorum duo primi fuerant patrum, sed ab eis obstructi, & post hos duos familia Isaac fodit alios, & pro vno nunc Palæstini sunt rixati. Quorum primus dictus est latitudo, alter verò abundantia vel saturitas. Per duos quidem primos à patre Isaac prius fossos, duo testamenta, vetus scilicet & nouum, designantur: quos per carnalem intelligentiam obstruunt carnales expositores, sed puteos alios, nouæ scilicet & Euangelicæ legis iterato fodit, nec aperit Isaac, quia illorum apertio est magis necessaria spiritali vitæ virorum Euangelicorum. Tertius verò puteus qui propriè est virginum dictus est calumnia, & quartus qui propter consimilem causam dictus est Satan, id est, aduersarius seu inimicitia significat specialem doctrinam, & vitam seu regulam spiritalium posterorum. Quorum primum impugnatur per calumniosam surreptionem, quia Palæstini, id est, antiqui carnalium positionum cadentes, doctrinam spiritalium prædictorum sibi ascribunt. Secundum verò impugnatur per æmulationem & inimicitiam satanicam. Sed post hæc foditur quintus, scilicet dilatatio charitatis, & pacis etiam vsque ad præfatos aduersarios, & pro ipso non corrixantur, imò post apertionem ipsius, & initiationem sequentis, prædicti aduersarij cum Isaac confœderantur, tuncque ad plenum fœdus, scilicet abundantia spiritalis satietatis quæ per gustum diuinæ contemplationis est, habetur. [Esau verò quadragenarius duxit vxores, &c. Quæ ambæ offenderant animum Isaac & Rebeccæ.] Fortè vel propter idololatriam, vel propter prauam & malè morigeratam vitam. Præmittitur autem hoc ante benedictionem sublatam Esau, & datam Iacob: ad amplius subinnuendum aliquid de demerito Esau, propter quod etiam benedictionem amisit.

CAPVT XXVII.

SEnuit autem Isaac.] In hac parte primò ostenditur voluntas Isaac ad finalem benedictionem dandam Esau, & præceptum quod dedit ipsi Esau ad eam obtinendam. Secundò, consilium matris Iacob ad illam cautelose surripiendam, ibi: [Quod cùm audisset Rebecca. Tertiò, rationabilis timor Iacob ad matris consilium peragendum, eiusque à matre assecuratio, & tandem consilij materni impletio, ibi: [Cui ille respondit, Nosti quod Esau. Quartò, Iacob se pro Esau offerentis à patre diligens examinatio, sed non comprehensio, ibi: [Dixitque Isaac: Accede huc.] Quinto, eius à patre acceptatio, ac commendatio & benedictio, ibi: [Benedicens ergo illi, ait: Tu es filius meus, &c.] Sexto, Esau aduentus, eiusque oblatio ac benedictionis paternæ requisitio, patrisque super hoc extatica admiratio & obstupefactio: & benedictionis ab ipso primo datæ confirmatio, ibi: [Vix Isaac sermonem impleuerat. Septimo, Esau ex hoc consternatio, & benedictionis iterata requisitio: & tandem aliqualis obtentio, ibi: [Auditis Esau sermonibus.] Octauo, Esau contra Iacob insidiosum odium, ibi: [Oderat enim Esau Iacob.] Nono, maternum consilium datum Iacob, & ad euitandum odij fraterni periculum, ibi: [Nunciata sunt Rebeccæ.] Decimo, cauteloſa captatio matris à patre ad datum consilium perficiendum, vt scilicet sub occasione vxorationis Iacob mittatur ad terram Laban auunculi sui, ibi: [Dixit quoque Rebecca ad Isaac, tædet me vitæ meæ, &c.]

Vndecimò, paterna visio super hoc sibi data, eiusque benedictio sibi reconfirmata, ibi: [Vocauitque itaque Isaac. Duodecimò, narratur quomodo hac de causa dixit filiam Ismaëlis, ibi: [Videns autem Esau.] Ait ergo, [Senuit Isaac, &c.] Si hæc benedictio data fuit anno quo Esau duxit duas vxores Chananæas, tunc fuit Isaae centenarius, si verò hoc factum est anno quo Iacob fugit ad Laban, tunc Isaac fuit ad minus centum triginta septem annorum, quia Iacob fuit septuaginta septem annorum quando venit ad Laban, & fuit octoginta quatuor annorum quando de facto copulatus est Lyæ, sicut probabitur infrà capite vigesimo nono.

[Sume arma tua, &c.] Ad quid voluit quod Esau de venatione sua primò sibi offerret cibos antequam benediceret eum? Ad hoc duplex potest dari ratio. Prima est, vt Esau meritoriè ad suscipiendam paternam benedictionem disponeretur per opus prouidæ obedientiæ, & obsequiosæ ac filialis dilectionis & reuerentiæ in sanctum patrem suum. Secunda est, quia sicut Isaac non humanitus, sed diuinitus mouebatur ad benedictionem de futuris, secundum Apostolum ad Hebræos dicentem: Fide & de futuris benedixit Isaac, &c. sic etiam credendum est quod ad prædicta moneretur, & etiam in figuram spiritualium & futurorum id filio suo præcepit. Vnde hæc omnia erant figuralia & sacramentalia.

[Fac mihi inde pulmentum.] Pulmentum dicitur quod cum pane comeditur, & est deriuatum à pulte. Puls autem est cibus ex aqua & farina confectus, vnde pulpa dicta est, quia caro pomposa olim cum pulte mixta edebatur. Quamuis secundum Isidorum pulpa dicatur à palpando, quasi palpa: quia palpitat & resilit.

[Affer mihi duos hœdos optimos, vt faciam ex eis escas patri tuo.] Sed nunquid matri pro prandio senis non sufficiebat vnus hœdus? Potest dici, quod licet sufficeret, nihilominus in signum solennioris epuli multò plus debuit sibi offerri, quàm esset necessarium refectioni suæ. Vel fortè vt duplici modo illos sibi offerret, vnum elixum, alterum assatum. Aut potest dici quod ob mysterium mater hoc fecit, nisi fortè quis dixerit quod non fuerit ibi naturaliter magnus cibus, quod enim est vni multum, est alteri parum, & quod vni superfluum, alteri est sobrium. [Timeo ne putet me sibi voluisse illudere, &c.] Ex hoc inter cætera, quod Iacob, quæ sequuntur, non fecit animo doloso, & illusorio, sed sola fide vt daretur benedictio & acciperetur, facile erat intelligere. Nam in hoc casu dolus apud eum nihil valuisset, sed potius obfuisset. Præterea nisi aliud reconfirmaret pactum, facile erat intelligere quod solus ille esset benedictus quem pater benedicere intendebat, potius quàm ille de quo non intendebat. Rursus facile fuit aduertere quod quando pater postmodum se à Iacob illusum vidisset, quod ipsum tanquam delusorem malediceret. Et esto quod ipse hoc non faceret, Deus hoc fecisset, si cum fraude & mendacio hoc factum fuisset. [Ad quem mater: in me sit ista maledictio, fili mi.] Hic loquitur tanquam per reuelationem certam, quod diuina benedictio erat Iacob danda, & per hoc factum sacramentaliter assumenda. Vnde & Iacob certus de fide & spiritualitate matris sibi acquieuit, [Et vestibus Esau valdè bonis, &c.] Secundum Hier. in hoc loco tradunt Hebræi primogenitos functos officio sacerdotum, & habuisse vestimentum sacerdotale, cum quo sacrificabant antequam Aaron eligeretur. De istis ergo videtur hic scriptura loqui. Aliàs potest dici quod sicut pelles collo Iacob apposuit, vt videretur esse Esau, qui erat pilosus, sic eadem ratione ipsum vestibus Esau induit, vt patri omninò videretur esse Esau. [Dixitque Iacob: Ego sum Esau primogenitus tuus.] Sed nunquid hoc verbum fuit mendosum? Augustinus decimo sexto de Ciuitate Dei, dicit quod hic fuit dolus simplicis, & fictio non mentientis, sed profundum mysterium veritatis. Sicut autem Christus non est mentitus, quando de Ioanne dixit, Ipse est Helias, quia ibi accipitur Helias non pro persona, sed pro conformi officio & virtute: Sic & Iacob verè dicit se esse Esau, non secundum personam, sed vice & dignitate primogenituræ sibi diuinitus traditæ: & iam prius sacramentali emptione promeritæ. Verum est, qnod si istud non fuisset factum inspiratione prophetica & authoritate diuina, non solùm non posset excusari à duplicitate mendosa, imò nec ab impietate iniuriosa, & proditoria in proprium fratrem: nec à sacrilegio in Deum, quia in Dei sacramentis sciẽter immiscere aliquid falsi, est sacrilegium & prophanum. Constat autem quod datio & susceptio huius benedictionis erat opus sacramentale: alias enim quilibet pater potuisset suis filijs benedictionem æqualis virtutis & vtilitatis conferre, imò aliàs superstitiosum & augurioſum fuisset credere quod propter benedictionem paternam solùm humanitus factam, obtineret quis in posterum bona temporalia vel æterna. Quia tamen delusores simplicitatis paternæ & scripturæ sacræ soliti sunt dicere, quod nos à mendacio & peccato excusamus quos volumus, & quos nolumus accusamus: attendant quomodo non ex nostro sensu, sed potius ex verissimo sensu ipsius scripturæ has expositiones accipimus. Quod enim Iacob nihil hic dixerit aut fecerit fallaciter aut mendosè, probatur. Primò ex hoc patet quando postmodum veritatem facti deprehẽdit, non est contra eum turbatus, nec benedictionem datam infregit, imò confirmauit, seu potius esse à Deo confirmatam asseruit, dicens:

[Benedixitque ei, & erit benedictus.] Secundò, quia à principio conceptionis eorum præsagio diuinitus est ostensum: quod minor maiori diuinitus est prælatus. Tertiò, quia ipse Iacob est suprà singulariter de simplicitate mentali & quietudine laudatus. Quartò, quia statim post hoc factum scriptura narrat, quomodo Iacob fuit à Deo diuinitus apparitionibus & promissionibus singulariter dilectus, & vsq; in finem prosequutus. Quintò, quia hi tres patres, scilicet Abraham, Isaac & Iacob in tantum per totam scripturam sacram præconizantur, vt Deus, Exodi tertio, glorietur se in æternum vocari Dominum Abraham, Isaac & Iacob. Et Moyses vbicunque vult Dominum fortiter adiurate, sicut fecit Exodi trigesimo secundo, singulariter eũ adiurat, dicens: Recordare Abraham, Isaac & Iacob, & Israël seruorum tuorum quibus iurasti, &c. Sic in Isaia, & in cæteris Prophetis miras præconizationes ipsorum reperies. Sic & in Psalm. Confitemini Domino. His tribus prænominatis tanquam Dei specialibus seruis & amicis subditur, Nõ reliquit Deus nocere eis, nec corripuit pro eis Reges. Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari, &c. Et sicut hîc vocãtur Christi Dei, & Prophetæ Dei, sic & à Christo Lucæ 13. dicitur, Et recumbent cum Abraham, Isaac & Iacob, &c. in regno Dei. Et capite 16. vbi Lazarum ait portatum in sinum Abrahæ. Et Matthæi 8. ait, quod multi venient & accumbent cũ Abraham, Isaac & Iacob in regno cælorum. Et Ioan. 8. dicit, Filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. Et Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum, vidit & gauisus est. Sic & Apostolus ad Heb. 11. inter cætera ait, quod confunditur Deus vocari Deus eorũ, parauit enim illis ciuitatẽ. Sextò, cõuincit hoc profunditas mysteriorũ diuinorũ in his & cõsimilibus admirabiliter cõprehensa: de quib⁹ aliqua licèt pauca post litteralẽ expositionem

nem tangentur. [Feci sicut præcepisti mihi.] Nota quod eo modo quo dixit se esse Esau primogenitum, dicit sibi fuisse præceptum quod fuerat iussum Esau, vt. scilicet pararet & adferret patri cibos. Intentio enim præcepti paterni prout erat diuina & diuinitus mota, ferebatur in illum qui secundum Deum erat melior & præelectus à Deo: quamuis eius intentio per humanam æstimationem erronea determinaretur ad Esau, quia credebat illum meliorem & præelectum à Deo. Ergo secundum rem & veritatem potuit dicere: [Feci sicut præcepisti mihi, &c. vt benedicat mihi anima tua.] Nota quod sæpè in scripturis per hoc quod dicitur anima tua, significatur teneritudo ac vehementia affectionis & sensus. [Vox quidem vox Iacob est.] Hic pater exprimit causam quare tactu voluit probare, an ipse ad litteram esset Esau, dubitabat enim ex hoc quod vox eius videbatur esse vox Iacob, & non Esau. [Et nota cognouit eum quia pilosæ manus.] Sed vnde est quod plus credidit tactui quàm auditui? cùm tamen auditus sit sensus magis disciplinatus quàm tactus. Dicendum quod primò non fecit hoc solus tactus sed plura alia cum tactu concurrentia, scilicet assertio Iacob dicentis quod ipse erat Esau, credebat enim pater quod ipse non auderet illudere patri suo. Item quia non vidit quomodo Iacob præceptum patris factum soli Esau præsciuisset. Item quia sciuit Iacob esse simplicem & non fraudulentum. Item quia secundum quosdam putauit quod Esau ad benedictionem à patre petendam ex quadam reuerentia vocem humiliasset, & quod ex hoc esset similis voci Iacob. Fortasse enim vox Esau fuit grossior & rigidior, vox autem Iacob subtilior & suauior. Secundò potest dici quod etsi respectu doctrinalium seu intellectualium auditus sit certior, ad discernendam differentiam Iacob ab Esau: multa tamen pilositas Esau, quæ tactu & non auditu poterat à patre probari, erat signum infallibilius, quàm esset sola differentia vocis eorum. Vnde & Iacob suprà timuit plus deprehendi in tactu suæ pellis lenis, quam in auditu suæ vocis. [Tu es filius meus, &c.] Si hoc non pars benedictionis sequentis est, sed potius expetitio iteratæ assertionis ad maiorem verbi confirmationem, tunc eius quod præmittitur, scilicet, [Benedicens ergo illi,] est sensus, id est, benedicere ergo volens illi. Potest tamen esse quod illa cõfessio, & ciborum allatio, patrisque deosculatio, essent materialia huius sacramentalis benedictionis: sicut est confessio in sacramento pœnitentiæ. [Statimque vt sensit vestimentorum flagrantiam, benedicens, ait: Ecce odor, &c.] Nota quod spiritus sanctorum extaticus aliquando ex occasione sensibilium incipit immutari, & ad excessum Propheticum subleuari: sicut Helizæus subleuatus fuit ad tactum cytharedi, prout habetur quarti Regum 3. Et sic fortè ex odore vestium est Isaac occasionaliter subleuatus. Vnde & à quodam viro sancto, secreto scio, quod post quosdam excessus, quos aliquando habuit, postmodum ad odorem florum sic immutabatur spiritus eius, quod quasi ridebat ad prædictos excessus. Est etiam notandum hîc quod ad spirituale mysterium concipiendum vel exprimendum valet quædam conformis affectio & repræsentatio sensibilium. Vnde Hier. super Amos, dicit, quod Prophetæ ex illis sensibilibus comparatiuas & propheticas similitudines plus accipiunt in quibus fuerunt assueti: & ideò Amos tanquam pastor bonus sumit similitudines ex vaccis, dicens, cap. 4. Audite verbum hoc, vaccæ pingues qui estis in monte Samariæ. [Ecce odor filij, &c.] In hac benedictione secundum litteram quatuor bona ponit. Primum est, odor famæ veracis ex virtutum & virtuosorum operum plenitudine, tanquam ex agro pleno odoriferis herbis & fructibus emanantis. Secundum est, abundantia rerum naturalium temporalium, ex fœcundatione terræ procedens. Tertium est, potestas dominationis, tam in alienos, quàm in fratres & propinquos. Quartũ est, abundantia prosperitatis in omnes sibi fauentes: & econtra inundantia calamitatis in omnes sibi aduersantes. Et hæc quidem secundũ corticem veteris testamenti, vmbratiliter in populo Israël impleta fuerunt. Si autem in scripturis aliquando contrarium repereris, scito quod hoc in patre fuit propter peccata populi: principalius verò vt omnes in huiusmodi promissionibus spiritalem intelligentiam quærere compellantur. Nam in his benedictio regni, gratiæ & gloriæ continentur: principaliter quidem & propriè respiciens Regem Christum: secundariò autem & participatiuè ecclesiam electorum: semper quidem ac simpliciter pro reali fama & copia spiritualium, & pro dominio spirituali: pro tempore autem & quantum expedit, etiam pro regno & dominio temporali electorum ecclesiæ, pro tempore collato, tam in veteri testamento, quam in nouo. [Expauit Isaac,] id est, secundum August. in quæst. super Genesim: in extasim cecidit, ita vt quædam mentis alienatio sequeretur. Et tunc fuit ei reuelatum à Domino, quod confirmaret benedictionem suam filio minori, cùm ei irascendum potius videretur: quia refellerat patrem. Et decimosexto de Ciuit. Dei cap. 37. dicit: Veniente repentè Esau, Isaac expauescit: & alium se pro alio benedixisse cognoscit. Miratur & quisnam ille sit percontatur, neque tamen se deceptum esse conqueritur: imò confestim reuelato sibi intus in corde magno sacramento, deuitat indignationem, confirmat benedictionem. Quis enim non hîc maledictionem potius expectaret irati, si hæc non superna inspiratione, sed terreno more generentur? O res gestas, sed propheticè gestas, &c. Et nota quod odor ille quem benedicendo habuit, quando ait, [Ecce odor filij mei, &c.] potuit cooperari ad hoc quod postmodum aduerteret, quod quicunque ille esset, siue Iacob, siue alius, ipse erat verè benedictus. [Irrugijt,] id est, rugitum magnum emisit. [Venit germanus tuus fraudulenter,] scilicet quantum ad exteriorem modum, non autem quantum ad rem. Vel fraudulenter, id est, cautelosè, & pia fraude. [Dominum tuum illum constitui.] scilicet specialiter & de iure. Vel constitui, id est, constituendum prædixi. Et intellige hoc magis respectu populorum ex eis propagandorum, quàm respectu ipsorum. [Et omnes fratres tuos,] id est filios tuos præsentes & futuros, aut etiam cæteros propinquos tuos. [Seruituti illius subiugaui: frumento, vino, & oleo stabiliui eum.] Opus diuinæ prædestinationis & gubernationis, siue spiritualis siue temporalis soli Deo competentis sibi ascribit, tãquam in hoc: Sacramentaliter gerenti vicem Dei: vel stabiliui, id est, stabiliendum promisi, & prædixi. Per frumentum autẽ omne pertinens ad cibum: per vinum omne pertinens ad potum: per oleum autem omne condimentum designatur. Signanter autem quod ad sensum litteræ tangit tria, quorũ erat copia in terra promissionis. [En tibi post hoc, fili mi, vltrà quid faciam?] Ex hoc patet quod non fuit in libera potestate patris benedicere quemq; filiorũ vellet, nec quomodocũque vellet. Sed quare nõ potuit sic vtrosq; benedicere, sicut Iacob benedixit duodecim filios suos, & Ioseph etiã filios suos: Ad quid etiam hæc benedictio proderat, aut ad quid ita solicitè à filiis à matre pro Iacob exquirebatur, ex quo nullus poterat eam habere nisi benedictus à Deo? Benedict⁹ autẽ à Deo nõ indigeret illa. Ad quid etiã Abraham nõ legitur benedixisse Isaac, si hęc benedictio absq; ipso vel ab ei⁹ patrib⁹ originẽ sumpsit? Ad primũ dicẽdũ quod per huiusmodi benedictiones declarabatur, & quodámodo sacramẽtali-

ter ordinabatur in quo & in cuius semine deberent propriè diuinæ promissiones ad Abraham factæ adimpleri: sicut autem Abraham per diuinam reuelationem sciuit quod in solo Isaac vno filiorum suorum hoc erat implendum, sed à principio non fuit sibi reuelatum in quo, & ideo ex quo sciuit quod in Iacob, vidit quod Esau erat segregandus à semine illo. Iacob verò sciuit quod ex omnibus filiis suis debuit vnus Dei populus in vnum statum congregari, ita quod fuerunt partiales rami vnius arboris populi Dei: & ideo suas partiales benedictiones ab ipso receperunt: Ad secundum dicendum, quod sicut sacerdotalis vel Episcopalis consecratio præexigit condignitatem in ordinando, & nihilominus confert ius sacramentale, & consummationem status & meriti plenioris: sic non inconuenienter potest in proposito dici, & sicut etiam contemptus sacramentorum priuat ordinem gratiæ, eorumque reuerens deuotio disponit ad illam, & confirmat illam: sic in viris præfatis contemptus paternæ benedictionis alienasset eos à gratia Dei, & à promissionibus eius, reuerens, verò deuotio reddebat eos condigniores gratia illa. Ad tertium dicendum, quod non oportet sola illa esse facta quæ sunt in canone scripta, dico tamen quod Abraham sub tali ritu non benedixit Isaac. Huiusmodi fortè potuit esse ratio, quia ante eius conceptum, & post eius ablactationem fuit expresse à Deo determinatum, rem siue effectum illarum benedictionum in ipso esse implendum. Non autem oportet prædictas benedictiones efficaciam habuisse nisi solum in propheticis viris, sicut fuit Noë maledicente Cam, & benedicente Sem & Iaphet, & sicut in Moyse benedicente duodecim tribus Israël, prout habetur Deuteronomij vltimo. [Cumque eiulatu magno fleret.] Nota secundum Apostolum ad Hebræos 12. quod Esau in tantum reprobatus est, quod non inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis requisisset eam, & non solum fuit hoc ratione culpæ prius cõmissæ, sed etiam ratione præsentis, quia non cum humilitate debita, nec cum virtuali contritione petijt illam, sed potius ex illa multa in fratrem condignatione & inuidia, & ex præsumptuosa ambitione primatus spiritualis & temporalis, à quo propter superbiam se molestè ferebat reiectum, flebat & benedictionem petebat. [In pinguedine terræ, &c.] Secundum litteram tangit illa quæ tam in Esau, quàm in semine eius Iudæorum litteraliter sunt impleta, nam terram competenter fertilem habuerunt, & vt bellicosi in gladio vixerant, & à Dauid vsque ad Ioram filium Iosaphat seruierunt Regibus Iudæ. Ex tunc verò excusserunt iugum seruitutis præfatæ, prout habetur quarti Reg. 8. vbi dicitur, In diebus eius recessit Edom ne esset sub Iuda, & constituit Regem. [Venient dies luctus patris mei, & occidam Iacob.] Patre enim viuente hoc non audebat, tum quia timebat exhæredari & maledici ab eo: tum quia non erat in omnibus ita reprobus, quin ipse adhuc vereretur offendere patrem suum. [Nunciata sunt Rebeccæ.] Si Esau solum in corde suo dixerat verba illa, prout supra dixit, videtur tunc quod per reuelationem diuinam sunt nunciata Rebeccæ: sin autem subintelligendum est quod impia Esau cogitatio, siue per verba, siue per alia signa forinseca vsque ad Rebeccam peruenerit: [Fuge ad Laban fratrem meũ.] Nota quod aliquando sanctis, vt in proposito fuit consuetum fugere, tam ad vitandum reatum, quam ad vitãdum personale periculum proprij corporis: sed fugere cum detrimento fraternæ salutis, aut propriæ virtutis, aut iustitiæ, aut veritatis, tunc talis fuga non est perfectorum. [Cur vtroque orbabor filio?] quasi dicat, Si hîc remanseris, occidet te frater tuus, tunc ipse fugiet, & sic orbabor: vel si occiderit te, non reputabo eum A filium meum, & sic orbabor vtroque: vel fortè timebat, ne ex hoc contingeret quòd mutuò se occiderent.

CAPVT XXVIII.

VOcauit itaque Isaac Iacob, &c.] Nota quomodo sancti isti longè maiorem curam habebant vt filiis suis prouiderent vxores aptas diuino cultui, sanctissimisque moribus: quam quod per eas contraherent affinitatem, aut temporales amicos cum Gentibus terræ, in qua habitabant, imò hoc propter primum totaliter recusabant. [Profectus peruenit in Mesopotamiam. Hoc nunc breuiter dicit, sed postmodum qualiter illuc iuerit prolixius enarrabit.

B [Videns autem Esau, &c. Iuit ad Ismaelem.] Sed nunquid non Ismael iam obierat? cùm suprà dictum sit quod facti sunt anni vitæ eius centum triginta septẽ, fuitque natus Isaac centesimo trigesimoseptimo anno. Probabiliter potest dici, quod ad Ismaelem dicitur iuisse, quia iuit ad populum ex eo genitum: nam more scripturæ tunc vulgari, progenies tota vocabatur ex nomine primi patris. Nota pro mysteriis quod sicut per cornum & columbam duo ordines ecclesiæ designantur, actiuorum scilicet & contemplatiuorum, seu clericorũ vacantium forinseco regimini, & religiosorum magis vacantium interno gustui diuinorum, & soli spirituali animarum ædificationi: sic per Esau intelligitur populus Iudæorum pelle litteræ ex pilis cæremonialium & C legis seueritate hispidus: per Iacob verò lenem, Christus, & populus Christianus, qui consilio diuinæ gratiæ & sapientiæ celerrimè duos optimos hœdos patri obtulit, scilicet puram intelligentiam vtriusque testamenti, aut Iudæos & Gentiles Christi gratia impinguatos, aut Græcos & Latinos quasi repentè conuertens. Quod per longa tempora non potuerunt Dei Prophetæ explere, quamuis instar venatorum mare & aridam circuirent vt facerent vnum proselytum. Christo enim Apostoli pellibus hœdorum manus & collum texerunt vt patri cæco viderentur esse Esau, quia verbũ doctrinæ & opera sua sub quædam obseruantia cæremonialium pro tẽpore velauerunt, ne doctrinæ & vitæ Euangelicæ aperta nuditas nimium offenderet cæcos legis D zelatores. Velant etiam se pelle hirsuta, id est, humili confessione peccatorum, dicendo se esse peccatores Christus etiam circumcisionem & cætera legalia obseruauit, ne Patribus & legi à Deo datæ contrarius videretur, & similitudine carnis peccati, quasi pelle hirsuta operuit, vt falleret Principem mundi & Iudæorum Põtifices & doctores: qui credentes se per Prophetas benedicere Esau, Iacob, id est, Christum nescij benedixerunt, quia ipsæ prophetiæ docent nos veraciter gloriam Christi & legalium subiugationem. Nota etiam quod in præfato opere satis luculenter figuratur quod omnes sensus deficiunt in persecutione sacramentorũ Christi, & præcipuè in sacramento corporis sui præter auditum quo verba sacramentalia percipiuntur, vt potè illa. Hoc E est corpus meum, & consimilia. Vnde benè dicitur, Vox Iacob, id est, propriè significans Christum, & eius gratiam ibi, esse, sed manus, id est, operationes, forinsecæ sunt manus Esau, id est, pelles sensibilium circumtectæ. [Igitur egressus Iacob de Bersabee.] Hîc incipit separatim agere de Iacob & filiis eius, licèt per accidens aliqua tãgantur de Esau & prole eius. In hac autem parte narrantur septem apparitiones Dei ad Iacob. Prima scilicet fugienti ad Laban. Secunda remunerando eum ex rebus Laban infra trigesimo primo, ibi: [Dixit Angelus Domini ad me in somnis.] Tertia verò de redeunti de Laban, cap. 32. ibi: [Iueruntque ei obuiam Angeli Dei.] Quarta metuenti fratrem suum, eodem capite 32. ibi:

[Et

[Et ecce vir luctabatur cum eo vsque manè.] Quinta post interfectionem Sichimorum 35. cap. ibi : [Interea locutus est Iacob.] Sexta postquam redijt in Bethel, infra eodem, [Apparuit autem iterum Deus.] Septima postquam renunciatnm est quod Ioseph viueret per fratres suos, quæ facta est ei vt iret ad Ioseph, infra 46. dum dicitur, [Profectusque Israël.] Ordo autem historiæ sit procedit. Primò enim narratur quomodo duas filias eius duxit. Secundò, quam prolem ex eis habuit, infra 29. ibi : [Et postquam expleti sunt. Tertiò, quam mercedem ex seruitio Laban habuit, infra 30. ibi : [Nato autem Ioseph.] Quartò, quomodo à Laban recessit, 31. cap. ibi : [Postquam autem.] Quintò, quomodo iram Esau placauit, 32. cap. ibi : [Fueruntque ei.] Sextò, quomodo in Sichem peruenit, & quomodo Sichem à filiis suis destructa fuit, infra 33. ibi : [Reuersus est itaque.] Septimò, quomodo ex illo loco recedens in Bethel peruenit, & tandem in Bethleem, & quomodo propè Bethleem Rachel pro partu Benamin obijt, infra 35. Octauò, refertur generatio Esau, & dominatus regni eorum, infra 36. Nonò, de venditione Ioseph, infra 37. Decimò, de generatione filiorum Iudæ, infra cap. 38. Vndecimò, de Ioseph tribulatione & magnificatione. Duodecimò, de descensu Israël in Ægyptum, infra 42. cap. ibi : [Audiens autem Iacob. Tertiodecimò, de morte Iacob, & benedictione filiorum eius, infra 48. [Cumque appropinquare cerneret.]

Dicit igitur, [Cumque venisset ad locum quendam,] scilicet ad vrbem Luzam, quæ pòst dicta est Bethel secundum aliquos, extra vrbem sub dio mansit, quia ciues illius terræ sibi suspectos habebat, vel vt liberius orationi vacaret. Vnde ipse infra 35. dicit, se hîc fuisse exauditum à Deo cùm tribularetur ex fuga fratris sui. Vel hoc fecit, quia fortè solitus erat austerè iacere, satis inuitur per hoc quod subditur, Lapides sibi iacentes supposuisse capiti suo, quasi pro ceruicali. Si verò quæris, quomodo filius tanti patris familias, qui, vt suprà legitur plurimos seruos, multasque diuitias habebat, ibat ita solus & ita pauper, vt non haberet nec stratum ceruical in quo de nocte dormiret, Potest dici primò quod fortè voluit suum iter esse fratri suo occultum. Vel potest dici quod licet plures seruos ac diuitias haberet, nihilominus soliti erant illi Patres simpliciter & humiliter viuere. Vnde & Esau agricola erat, & fessus de agro venerat quando Iacob valde simplicem cibum sibi ipsi coxerat. Nec Esau vt videtur, aliquod aliud pulmentum in domo sua tunc paratum inuenit. Supra etiam dicitur Rebecca cum hydria super scapulam iuisse, & tamen dicitur habuisse puellas in ancillas, cum quibus de domo patris ad Isaac venit. Vnde videtur quod nolebat liberos suos in otio carnali nutriri. Quamuis etiam Iacob non omninò sine socijs fuisse credatur. Nam paulò pòst subditur, quod ipse amouit lapidem ab ore putei, & adaquauit gregem Rachelis, & ibidem dicitur quoque quòd ille lapis erat valde grandis. [Viditque in somnis.] Nota quod diuersos gradus Angelicorum ordinum sub specie scalæ vidit, & eorum duplicem actum Hierarchicum: qui sunt eleuati in Deum, ad diuina accipienda & participanda: ac deinde descendere ad inferiores, ad dona suscepta illis communicanda. Sub specie verò domini innixi scalæ, designabatur præsentia diuinæ maiestatis omnes ordines inhabitantis. Signantur etiam per scalam gradus ordinis militantis ecclesiæ in cacumine attingentes vsque ad cœlum, id est, vsque ad infimum Angelicæ Hierarchiæ. Per Angelos verò ascendentes ostenditur nostram Hierarchiam per angelicam gubernari. Dominus verò scalæ innixus, præsentiam suæ maiestatis, & mysterium Dei crucifixi apertè designat. Per Angelos etiam designantur sancti, tam noui quàm veteris testamenti, quorum est ascendere ad Deum, & descendere ad proximum : iuxta duo præcepta geminæ charitatis. Dilatatio verò de qua subditur ad litteram intelligitur de quatuor plagis terræ promissionis respectu noui testamenti, de quatuor plagis orbis.

[Verè Dominus est in loco isto,] scilicet, per spiritalem effectum suæ gratiæ & reuelationis ibi tunc factæ. [Et ego nesciebam,] scilicet spiritum sub tali effectu ibi adesse, [pauensque,] scilicet timore, & admiratione & reuerentia eorum quæ viderat. [Quàm terribilis est locus iste,] id est, quam metuendus & reuerendus. Hoc dicit tum quia Deus ita magnificè in illo loco se exhibuerat eo quod ex hoc tempore locus quasi à Dei præsentia consecratus sibi occurrebat : tum quia in spiritu sensit locum illum ad cultum Dei in posterum ordinari : tum quia vidit quod typum gessit ecclesiæ totius, tam veteris quam noui testamenti : quæ est propriè domus Dei, & porta per quam intratur ad gloriam Dei. [Tulit lapidem & erexit in titulum,] id est, in insigne memoriale præfatæ visionis, & præfati sacramenti. [Fundens oleum desuper,] tanquam in sacramentale signum consecrationis illius lapidis. Nam per oleum significauit affluentiam & præsentiam diuinæ vnctionis & gratiæ, per quam, in ecclesia stabilitur & erigitur Dei cultus. [Appellauitque nomen vrbis Bethel, id est, domus Dei, [Quæ prius vocabatur Luza.] Dicunt quidam quod hæc vrbs sit Ierusalem, aliis tamen videtur magis, quod sit illa vrbs de qua supra 12. & 13. dictum est, quod Abraham mansit, &c. Alij inquiunt quod est illa de qua supra vigesimo primo dicitur, quod Agar errauit in solitudine Bersabee: quamuis locus ille non vocaretur tunc Bersabee, sed postmodum sit ei hoc nomen impositum, sicut ibidem paulo post legitur. [Vouit etiam votum, dicens, Si fuerit.] Circa hoc votum videntur esse tria dubia. Primum quomodo sub præpositione conditionis bonorum temporalium sibi dandorum vouet aliquid Deo. Secundum est, quomodo vouet illud ad quod tenebatur, scilicet quod Deus esset sibi in Deum. Tertium est, quomodo non impleuerit quod lapis ab ipso erectus in titulum, vocaretur domus Dei ? Præterea quid magni est nouissimè quod offerret decimas Deo, cum ipse sacerdos fuerit domus suæ, est ita vt videtur, ipsemet recipere decimas illas ? Ad primum dicendum & primo, quod licet temporalia propter se diligenda non sint, licet tamen pro eis à Deo obtinendis debitum obsequium vouere Deo: tum quia per hoc exhibet homo Deo debitam gratiarum actionem non solum de bonis spiritualibus, sed etiam de temporalibus ab ipso receptis. Secundo dicendum, quod in hac præsupposita conditione, potius intendit Iacob beneficium diuini regiminis, & diuinæ gratiæ & custodiæ circa se : quam ipsa temporalia bona secundum se sumpta. Ad secundum dicendum, quod bene potest quis illud ad quod prius tenebatur vouere. Vnde & in baptismo dicimus nos profiteri fidem & cultum Dei, & obseruantiam Christianæ legis. Nec est superfluum hoc, quia tunc ex hoc fit maior obligatio hominis ad Deum, & alter modus obligandi. Primus enim modus solum erat debitus, & ab altero impositus & merè necessarius. Secundus vero (dum, scilicet, accedit votum) est gratuitus & à propria voluntate assumptus & oblatus: Et ideo includit maiorem & firmiorem applicationem voluntatis, & maiorem reatum, si non impleatur.

Potest etiam dici quod per hoc intēdit Iacob aliquem specialem & supererogatiuum cultum Dei, ad quem prius non omnino tenebatur. Ad tertium dicendum quod secundum litteram in hoc videtur vouisse, quod inter cætera loca in quibus coleret Deum. & quæ dedicaret cultui Dei esset ille lapis & locus eius: & hoc inueniatur ab ipso impletum infra trigesimoquinto. Vel nomine illius lapidis intellexit generaliter terram promissionis, in qua Dei cultus per ipsum & eius semen erat singulariter celebrandus. Mysticè tamen per lapidem illum intellexit Christum, super quem est domus Dei fundata. Neque fuit modicum in tantum reuereri Deum & apparitionem ipsius, quod ex hoc locum illum in quo sibi apparuerat promiserit ei se in summa reuerentia habiturum: & se ibi colere Deum, ac propheticè & præfiguratiuè se ibi profiteri Christum venturum. Per infusionem verò olei designatur inunctio gratiæ & lætitiæ spiritalis quæ fuit in Christo & in sanctis patribus: quam Iacob sensit in visione præfata, & quam sciebat effundi à Deo cum solido altari seu fundamento diuini cultus. Ad illud verò de decimis dicendum, quod vt æstimo esse supponit quod sic decimas in vsus diuini cultus expenderet, quod in suos carnales vsus non reduceretur, & hoc potuit fieri quamuis ipsemet esset sacerdos. Nota quod hîc secundò fit mentio de decimis. Primò enim per Abraham leguntur datæ, hîc verò per Iacob voto firmatæ. Si autem quæratur. Vnde venit quod per partem decimam significaretur pars soli Deo reddenda & ascribenda? Respondetur quod ex hoc, quia in humanis computationibus numerus denarius erat communiter assumptus pro primo perfectoque limite numerorum. Sed si tunc vlterius quæras. Vnde hoc proueniat? Quamuis talium multas causas reddere non oporteat, cùm fuerint à voluntate humana, nihilominus duplex hîc ratio redditur. Vna, scilicet, sensualis, qua digitis nostrarum manuum resumimus illa decem: ideo communiter denarium pro mensura numerorum sequentium assumpserunt, præfigentes in illo numerum certum. Secunda ratio est magis intellectualis ex proprietatibus, scilicet, numeri denarij sumpta, quia, scilicet, super septenarium, in quo Deus compleuerat opera vniuersi, addit ternarium, & ita quasi comprehendit vniuersitatem rerum & Deum trinum: & hoc modo currit decalogus præceptorum, quia tria prima sunt ad Deum, septem verò alia sunt ad proximum pertinentia: Vel quia super quadraturam seu perfectionem ternarij addit vnitatem finalem, scilicet, super ter tria: quod videtur Deus obseruasse quando nouem ordinibus Angelicis qui constituunt ter trinas Hierarchias, addidit ordinem hominum quasi decimum: in quo quidem est finalis vnitas commendata, non solùm quia factus est vltimo, sed etiam quia totum genus humanum conditum est in homine vno, & tandem reparatum in vno vnitas in naturis. Nota quod visio scalæ præfata allegoricè refertur ad multa. Nam prout Iacob designat Christum fugientem malignum impetum Iudæorum, sic scala hæc completur in ipso, iuxta illud quod ipse Ioannes dicit, videbitis cœlum apertum, & Angelos Dei ascendentes super filium hominis. Et regulariter in initijs solennium statuum & temporum aliquid simile reperies in principalibus capitibus illorum statuum præmonstratum. Moraliter verò per scalam istam significatur perfectio vitæ fugientium mundum, & per duo latera scalæ, in quibus gradus scalæ infiguntur: intelligitur spes duplicis prouidentiæ Dei, æternorum, scilicet, à dextris, & temporalium à sinistris: Vel duo testamenta, quibus innititur fides nostra. Vel duplex notitia, diuinorum, scilicet, & mundanorum. Gradus verò scalæ designant virtutem gradus & A gradatos profectus. Ascensus verò angelici sunt illuminationes & meditationes ascendentes in cœlum: Descensus verò sunt considerationes peccatorum & miseriarum, omniumque defectuum nostrorum, & condescensiuè: compassiones ad proximum. Tali autem scalæ siue vitæ Deus est innixus siue infixus, promittens vtique gratiarum & præmiorum dilatationem vniuersalem.

CAPVT XXIX.

PRofectus verò Iacob venit in terram Orientalem,] id est in Mesopotamiam, quæ respectu terræ promissionis, est versus Orientem. B

[Morisque erat vt cunctis ouibus congregatis, euoluerent lapidem.] Fortè mos iste inoleuerat ibi, aut propter laborem frequentem reuoluendi lapidem, aut quia non poterat amoueri nisi à multis pastoribus insimul congregatis, vel fortè quia non erat ibi tanta copia aquæ, quin oporteret eam sub certa mensura ab ouium pastoribus distribui. Vnde & ideo ille puteus stabat sic clausus, ne quilibet pro libito inde posset aquam haurire.

[Dixtique Iacob ei, Date ante potum ouibus.] Hoc dixit vt se illis exhiberet humanum, non potius vt ex hoc haberet occasionem adaquandi gregem Rachelis venientis.

C [Et adaquato grege osculatus est eam.] Supponendum est quod primò indicauerit se esse consobrinum eius antequam oscularetur eam. [Eleuatáque voce fleuit,] scilicet, vel præ gaudio, vel præ amoris teneritudine: vel suæ propriæ peregrinationi compatiens. Nota pro mysterijs, quod fugiens mundum & insidias dæmonis, relinquit occidens culpæ, & venit ad orientem solis æterni, ibique in agro exercitij virtualis, inuenit puteum gratiæ & sapientiæ Dei: tresque greges ouium, id est, tres status fidelium, & perfectorum, simplicium, scilicet, incipientium, proficientium, & perfectorum, vel status electorum legis naturæ, scriptæ, & gratiæ. Post quos, siue in quorum fine venit Rachel, id est, vitæ contemplatiuæ culmen cum grege D contemplatiuorum. Nec potest fieri putei apertio, & ouium plena adaquatio seu potatio: nisi vel in aduentu istius, vel in die resurrectionis, cùm erunt omnes oues electorum in simul congregatæ. Stat enim puteus grandi lapide clausus, id est, partim lapidea duritia litteraliter, partim ex lapidea duritia cordis nostri, partim ex duritia seuera iustitiæ Dei nulli indigno contra iustitiam aliquid dantis, nec suas gratias volentis effundere, nisi sub proportionali mensura. Christus tamen supra communem spem antequam veniamus ad ouile æternæ patriæ, dum adhuc multum diei superest, id est, multum illuminationis solaris adhuc ab ipso in tertio statu mundi fiendæ, propter amorem Rachelis, lapidem amouebit, & fiet mira adaquatio gregis eius, tunc- E que sibi dabit osculum, illud quod sponsa petit in Canticis, dicens, Osculetur me osculo oris sui.

[Et postquam impleti sunt dies mensis vnius.] Hîc narratur quomodo Iacob duxit duas filias Laban, & tandem duas ancillas earum, & quomodo pro filiabus Laban seruierat quatuordecim annis, & qualiter Lya sex filios habuit & vnam filiam. Ex qualibet verò ancillarum duos filios, ex Rachel verò vnum, scilicet, Ioseph: Beniamin enim non fuit tunc natus ex ea. Contra verò errorem quorundam æstimantium Iacob tanquam carnalem ista egisse. Nota primo, quod ipse fuit septuaginta septem annorum quando venit ad Laban, quia sicut infra quadragesimo secundo dicitur, erat cen-

tum triginta annorum quando intrauit Ægyptum. Quo tempore fuit Ioseph triginta nouem annorum, nam triginta annorum erat, quando eductus de carcere, stetit coram Pharaone, prout dicitur infra cap. 41. Et post hoc transierant septem anni vbertatis, & duo anni famis, prout habetur cap. quadragesimoquinto. Et constat ex hac parte quod Iosephus natus fuit ante illos annor quibus Iacob debuit seruire pro mercede agnorum seu ouium. Vnde infra 30. dicitur. Nato autem Ioseph dixit Iacob socero, Dimitte me. Et post hoc ait ei Laban, Constitue mercedem quam dem tibi. Et capitulo trigesimo primo, dixit Iacob ad Laban, Per viginti annos seruiui tibi, quatuordecim pro filiabus, & sex pro gregibus tuis. Constat autem quod in primis septem annis non fuit carnaliter copulatus Racheli, vel Lyæ. Si igitur à centum triginta annis Iacob, subtraxeris triginta nouem annos Ioseph, & septem medios annos, in quibus seruiuit pro vxoribus suis: Iam igitur copulatis restabunt anni Iacob octoginta quatuor. Si verò detraxeris septem primo vbertatis, restant septuaginta septem. Videsne ergo quàm castus fuerit, qui tot annos absque vxore in virginitate permansit? Secundò, ad hoc ipsum nota, quod Augustinus contra Faustum optimè probat ex hoc loco, quod Iacob castissimè vsus est vxoribus suis. Cùm enim Rachel quæ erat pulchrior & pro dilecta de iure, deberet illum in quadam nocte habere (sub quadam enim lege iustitiæ videtur distribuisse vxoribus tempora sua) tunc Lya dicente, quod ipsum conduxerat, vt esset illa nocte cum ea, Iacob non reclamauit vt diceret, Imò intrabo ad Rachel, ad quam hæc nox de iure spectat, quod quidem dixisset, si ad eius concubitum carnaliter duceretur. Rursus libro tertio de doctrina Christiana probat hoc generaliter de sanctis patribus. Primò ex Tobiæ iunioris oratione, in qua ait, Domine, tu scis, quia non luxuriæ causa accipio vxorem meam, sed sola posteritatis dilectione, & ex eo quod Angelus dixerat ei, quod per tres dies continens oraret cum ea, & in sequenti nocte in copulatione sanctorum patriarcharum admitteretur. Secundò hoc probat ex rege Dauid, de quo minus id verum posset apparere, tum quia si ad vxores suas carnaliter afficeretur, inexpiabili odio contra Absalon incestatorem earum motus fuisset, & tamen econtra ipsius interitum vehementissimè planxit, nec tunc proprias vxores cognouit, tum etiam, quia cùm in Betsabee illicitè irruisset, increpatus de hoc per Nathan Prophetam, audiuit ab ipso parabolam, de vicino multas oues habente, qui in aduentum hospitis sui vnicam pauperis ouiculam exhibuit opulētam. Ex hoc enim patet quod immoderatæ libidinis appetitus, non fuit in ipso permansiuè, sed quasi in transitu: Vnde & ille appetitus non ciuis vel domesticus eius, sed hospes vocatus est à Propheta. Sed sicut ibidem Augustinus ait, quosdam contra prædicta mouet, quia laqueis libidinis obstricti, etiam in vna coniuge non possunt experiri aut imaginari, temperantiam illam quam sancti Patriarchæ & Prophetæ, etiam in pluribus vxoribus habuisse prædicantur. Sed contra tales arguit, quod eadem ratione possent dicere, quod incredibile est etiam Apostolos nostros, quando multorum credentium celebrantur laude & præconijs, & persequentium maledictis infamantur, nec laudis esca fuisse illectos, nec contumeliarum aculeis fuisse penetratos: quia quando ipsi honorantur & laudantur, intumescunt superbia, tantò auidiores inanissimæ gloriæ, quantò eis magis & frequentius lingua blandidior ventilauerit. Et econtra impetu iræ & impatientiæ horribiliter commouentur, quando se sentiunt persequi & maledici. Sicut igitur primum fuit in Apostolis, quamuis ipsi propter suam

A

B

C

D

E

corruptionem non possint hoc in seipsis experiri, sic & in proposito, sed fortè contra hoc obijcitur, quia etiam sanctæ virgines aut continentes noui testamenti sentiunt se omnino posse perfectam castitatem seruare & experiri, nisi pro posse fugiendo omnem imaginationem & aspectum & colloquium carnalis concubitus, vel operis coniugalis. Ad quod dicendum, quod aliter accipit ratio opus non congruens, imò sibi inhibitum, & aliter opus sibi pro tempore præceptum. In primo enim occurrit prauitas & disconuenientia rectæ rationi contraria, in secundo vero occurrit ordo rationis & ordo diuini præcepti: & ideo recta ratio non ita potest experiri in primo rectum ordinem virtutis, sicut facit in secundo, quamuis illa opera ex se sint eiusdem generis, & sic respectu operis coniugalis est inter sanctos Prophetas veteris testamenti, & inter sanctos religiosos noui. Nam opus coniugale est istis ex proprio voto inhibitum, nec sic perfectioni euangelicæ, sicut congruebat perfectioni veteris legis. Rursus Dei gratia non ita mouet aut ordinat hominem ad opera sibi illicita & inhibita: sicut facit ad opera sibi congrua & iniuncta, & communi vtilitati expedientia. Ad illa enim mouent per modum fugæ & abominationis, ad hæc verò deductiuè & moderatiuè, & pro quanto bona sunt approbata, aut relata in suum finem: & ideo non ordinat continentes noui testamenti ad opus coniugale, aut ad imaginationem ipsius: sicut ordinabat sanctos Prophetas. Vlterius honorificum ac decens diuinæ gratiæ ac potentiæ fuit, quòd in omni statu populi Dei à se solenniter institutos, aliquos ad perfectam obseruantiam illius status perduceret, ita quod essent in vertice montis illius status. Ergo sicut in abstractione virginali omnem concubitum respectu sui intime abhorrentes quosdam perfecit in nouo: sic in coniugali propagatione populi Dei moderatissimè exercenda quosdam debuit perficere in veteri lege. Sed fortè adhuc obijcietur, quia Iacob sic dicitur amasse Rachelem tanquam pulchriorem, quod septem annis pro illa habenda seruiuit, & videbantur sibi esse pauci dies præ amoris magnitudine, & eiusdem Rachelis amorem amori Lyæ prætulit. Item non videtur quod ex Dei difinitione Lyam accepit, imò sibi ignoranti fuit supposita, & ita aut ipsam debuit relinquere tanquam sibi contra ius coniugij copulatam: aut ex tunc non debuit ducere Rachelem. Item non videtur fuisse necessitatis, quod earum ancillas ducerēt, cùm ex Lya satis prolium haberet. Ad primi solutionem prænotandum est primò, quòd aliud est propter se, & principaliter fieri in alicuius pulchritudinem corporalem tanquam vt in mouentem ex hoc ad impudica & ad eneruandam vtilitatem cordi: aliud verò est ferri in illam vt subinductiuum, ad amicitiam honestam & socialem. Videmus enim quod pater aliquando subinducitur ad prædiligendum alterum filiorum, vel sociorum, vel fratrum, propter aliquam condecentiam decoris, vel aliarum proprietatum corporalium. Et Hugo de sancto Victore in quodam libello suo dicit, quòd sicut idem ferculum plus placet in scutella pulchra & munda quàm in minus munda, sic æqualis charitas plus placet & vehementius ad sui amorem allicit in persona suauium gestuum & verborum, quàm in persona rusticanorum vel agrestium seu incompositorum verborum & gestuum. Secundum est, quod in quibusdam actibus exercendis est necessaria aliqua delectabilitas & complacentia, ita quod aliter non est possibile illa perduci ad effectum & finem suum. Vnde Augustinus in libro Confessionum dicit, quòd ad actum comestionis necessaria aliqua complacentia cibi, aliàs enim corpus non reficeret, imò nec deglutiri aut deglutiri posset, nisi solum ad horam vt quædam

horribilia medicamina, & consimiliter videmus quod ad discendum est necessaria aliqua complacentia eorum quæ doctrinaliter audiuntur vel leguntur, vel meditantur, aliàs enim non posset homo ibi diu persistere, nec eorum veritas imbibi menti, & de hoc genere est actus coniugalis generatiuus prolis. Et ideo in talibus sic oportet moderari huiusmodi complacentias eis coordinatas, quod cum oportet eas admittere, non quasi propter se expetitas: sed solummodò vt operi vtili conneccessarias, quanquam viciositas sibi annexa sit semper detestanda. Tertium est, quod viri perfecti in aliquibus circundantiis quorundam operum suorum plerumque infirmantur etiam respectu illorum operum quæ aliàs multum perfectè exercent: sicut patet in magnis zelatoribus iustitiæ & veritatis, qui ex hoc aliquando increpatione aliqua, vel impetuositate aliquem excessum faciunt, aut in sancto multum liberali & hospitali, qui aliquando in domo vel in lætitia & hilaritate ad hospites vel pauperes superexcedit. Huiusmodi excessus siue defectus partim per imperfectionem ipsius operis, & aliarum circunstantiarum eius excusatur: partim verò per processum temporis, & per continuum incrementum virtutis expurgatur & expiatur: partim verò per alias perfectiones cæterarum virtutum & operum quodammodo recompensatur. Igitur iuxta tres modos præfatos debet intelligi amor Iacob ad Rachelem, & idem est de aliis consimilibus. Ad secundum dicitur quod ex hoc potius in parte posset contrarium argui. Si enim Iacob ad amplexus Rachelis multis voluptuosè ferreretur, tunc in prima nocte omnino voluisset sensus suos pascere illius decore & alloquiis blandis, & tunc non potuisset falli, an alteram vice illius ignoranter haberet, cuius tamen contrarium hic legitur contigisse.

Quòd autem cognito, quod esset Lya, non ipse à coniugio recessit, imò potius acceptauit: fuit ex duplici causa in simul concurrente. Prima fuit (secundum Augustinum) rationabilis pietas, ne scilicet illa ex hoc vituperaretur, & ne illam ludibrio habuisse videretur. Secunda causa principalior & formalior fuit, quia in spiritu percepit Deum velle quod vtramque sororem duceret in vxorem. Nam Rachelem iam prius duxerat quantum ad consensum expressum ratum & apertum, per nuptiarum conuiuium, promulgatum & celebratum, & ideo Rachel simpliciter erat sua vxor, Lyam verò postmodum propter incidentes seu accedentes causas accepit. Ad illud verò de ancillis satis patet per ea quæ supra decimosexto, de Abraham respectu Agar dicta fuerunt. Quid enim mirum si hoc per diuinam reuelationem fecit, quando ártem de concubitu ac conceptu & partu ouium Angelo reuelante peregit? prout infra trigesimoprimo habetur. Rursus ex serie litteræ huius habetur, quòd ancillas non duxit nisi iussus ab vxoribus suis, & hoc propter solum amorem prolis.

Primam namque ancillam duxit vt satisfaceret immenso dolori Rachelis, quæ fere moriebatur, quia non poterat habere prolem. Quid autem mirum si à sancto viro suo edoctæ, quod Deus sibi & patribus suis infallibiliter promiserat, populum innumerabilem ex ipso propagandum, & tandem Christum in quo Dei cultus fundaretur & in omnes gentes diffunderetur. Quid inquam mirum si hoc edoctæ, pia charitate inardescebant ad prolem ex ipso habendam, cuius fidem & sanctitatem tanta & tam assidua experientia comprobabant, quod de ea dubitare non poterant nec debebant? Quid etiam mirum si vir sanctus hæc sciens & docens, soli charitati earum condescendebat? Rursus notandum quod si Iacob libidinosè dilexisset Rachelem, quando pro ea septem annis seruiuit, non tantum distuliisse illi carnaliter commisceri, saltem per dolos & vias occultas. Non enim fuit difficile captare ad hoc horas & modos. Potius igitur est mirandum, quòd cum viri & præcipuè diuitum filij & magnorum, solebant pro vxoribus magnas dotes expetere & accipere, ipse non solum nullam dotem quæsiuit, imò pro eis per duas septenas annorum seruiuit: quod nullatenus vir prudens & valens feciisset, nisi diuinitus reuelationibus duceretur. Vnde & quod dicitur, videbantur illi pauci dies præ amoris magnitudine, si amor iste fuisset libidinosus, potius deberet contrarium dici, eo quod talis amor est impatiens moræ, nec rationem attendit, quamuis post factum multus labor pro amasia iam impensus videatur, paucus etiam libidinoso amori.

[Quare imposuisti mihi?] id est, quare talem impostoram vel deceptionem mihi feciisti? [Et hebdomada transacta Rachel duxit vxorem.] Ex hoc infertur quod quidam malè æstiment quod post septem annos alios Iacob Rachelem accepit vxorem. Non enim ita, est, sed post septem dies nuptiarum Lyæ.

[Sorore sterili permanente,] id est, non fœcundata, vel fortè ad litteram sterilis erat. Nota secundum Hieronymum quod Lya filium primum vocat Ruben, qui interpretatur visionis filius. Dixit enim quod, [vidit Dominus humilitatem meam,] id est, deiectionem, quia à viro meo despiciebar. Vidit inquam & misertus est mei. Secundus dicitur Symeon, id est, auditio.

[Quoniam audiuit me Dominus haberi contemptui, dedit etiam istum mihi.] Tertius Leui, id est, additio, siue appositus aut applicatus, quia dixit, [Nunc copulabitur mihi vir meus, &c.] vel secundum Hieronymum potest iuxta Hebræum transferri. Nunc persequetur me vir meus, id est, valdè firmo amore me vsque in finem vitæ meæ sequetur. Quartus dicitur Iudas, id est, confessio. Et secundum Hieronymum sumitur confessio hîc pro gratiarum actione, vel laude, sicut in Euangelio dicitur, Confiteor tibi Domine pater cœli, &c. id est, gratias ago tibi, vel glorifico te. Quintus de Bala ancilla Rachelis vocatur Dan, id est, indicium, dixit enim, [Indicauit mihi Dominus,] id est, indicium mihi fecit exaudiens preces meas iustas & pias. Sextus ab eadem vocatur Nephtalim, id est, conuersio vel comparatio, dixit enim, [Comparauit me Dominus,] id est, coæquauit seu assimilauit cum sorore mea, & quasi me conuertit, siue transtulit ad fœcunditatem illius. Septimus de Zalpha ancilla Lyæ, dicitur Gad, id est, fœliciter, vel in procinctu, seu in euentu, dixit enim se esse ex eo bene fortunatam, seu quod in bona fortuna & expeditè veniebat. Octauus ab eadem dicitur Izachar, id est, & merces, cuius causa fuit quod virum mercede mandragorarum conduxerat, & quia Deus istum, tanquam mercedem Lyæ dederat: quia ex charitate prolis dederat ancillam suam viro suo. In quo verbo Lyæ expresse patet, quòd ex diuina charitate mouebantur ad ista. Imò certè omnia quę dicũt in impositióne nominũ filiorum apertè iudicant quod in omnibus his humiliter & fideliter ferebantur in Deum, & suos partus Deo exaudienti & inferenti ac indicanti illos, hęc nomina ascribunt. Et hoc ipsum facit Moyses, vt potè quando ait, [videns autem Dominus, quod despiceret Lyam: aperuit vuluam eius,] & iterum post, [Et exaudiuit preces eius, concepitque & peperit filium quintum.] Et iterum de Rachele dixit, [Recordatusque Dominus Rachel, exaudiuit eam, & aperuit vuluam illius.] Decimus dicitur Zabulon, id est, habitaculum fortitudinis, dixit enim,

[Amodo

[A modo habitabit vir meus mecum, quia genui ei sex filios,] propter quod & præmisit, [Dotauit me Deus dote bona,] scilicet, sex filiis, qui amabiliores erunt viro : quàm si multam pecuniam ei Lya in dotem attulisset. Habuit etiam filiam Dinam, quæ interpretatur causa vel iudicium. Fuit enim causa iurgij in Sychimos, & ita occulto Dei iudicio sic fuit vocata. Post hoc de Rachele natus est Ioseph, qui interpretatur augmentum, sic dictus, quod sibi alium addi mater optauerat.

CAPVT XXX.

CErnens autem Rachel quod infœcunda esset, inuidit sorori suæ,] Non sic quod doleret Lyam habere prolem, sed quia dolebat se instar illius non posse habere, ita quod hic dolor augebatur, ex consideratione fœcunditatis Lyæ, quamuis non mirum si huic dolori aliqua passio deordinatæ inuidiæ fuit adiuncta. [Habeo, inquit, famulam Balam, ingredere ad eam.] Puto quod iam audiueram Saram aliquid tale de Agar ancilla fecisse, & sanctum Abraham consensisse : & ideo fortè eius exemplo Rachel fuit mota. [Parumne tibi videtur quod præripueris maritum mihi.] Abstulisse autem dicitur, Non quod vices Lyæ debitas vsurpauerit, sed quia Lya primo de facto fuit sibi iuncta : sed Rachel tanquam prædilecta tandem coniugalem primatum obtinuit. Præripuit ergo virum, tum quia patrem in viro accepit, quia aliàs fuisset totaliter Lyæ : tum quia in illo primatum habuit.

[Egressus autem Ruben tempore messis triticeæ.] Secundum Magistrum tres erant messes, id est, collectiones. Prima pomorum, secunda triticeæ, tertia vindemiarum. Quia tamen non est consuetum primam & tertiam vocari messes, potest dici, quod messem triticeam dixit ad differentiam hordeaceæ.

[Dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filij tui.] Quidam opinantur hoc genus pomi in escam sumptum sterilibus fœcunditatem parare, & quod ideo Rachel poma ista volebat, quod Augustinus reputat fabulosum. Vnde potius videtur quod curiositate fœminea voluerit illa : quamuis enim non sint apta esui, sunt tamen pulchra & odorifera, & fortè non fuerant aliàs visa ab ea. Scriptura tamen huiusmodi muliebria narrando apertè ostendit se magis in huiusmodi seruire mysteriis, quam sensui litterali, quamuis hic in parte narretur ad monstrandum quomodo Rachel quia non poterat fœcundari, paruipendebat carnalem concubitum, in tantum vt mandragoras prætulerit illi, & ad monstrandum sanctum desiderium Lyæ ad prolem diuino cultui pariendam. Vnde & paulo post dicitur, [quod exaudiuit preces eius Deus, concepit quia, &c.] Nota autem quod tota hæc proles infra septem annos est orta, quod patet, quia nato Ioseph qui postremo est natus pepegit Iacob cum socero suo seruire sibi pro mercede ex gregibus suis habenda. Dicitur autem infra quod quatuordecim annis seruiuit pro filiabus, & sex pro gregibus suis. Et constat quod in primis septem annis neutri filiarum carnaliter iunctus est. Cùm igitur Lya septem liberos habuerit, oportet (vt videtur) quod circa initium primi anni pepererit Ruben, & paulo post alium, & alium vsque ad Iudam, & eo genito plus solito steterit à conceptu, & illo medio tempore, cùm vidisset Balam concepisse, Zelphan ancillam dedit viro suo, & tandem postea alios concepit & pepert Lya filios. Et hoc ordine facile est videre, quomodo tota hæc proles infra septem annos potuit nasci. Et maximè quia Ioseph potuit concipi ante ortum Dinæ, & ad hoc nasci postremo post illam. Nota pro mysteriis quod Richardus in quodam libello suo de contemplatione, qui dicitur Beniamin minor, exponit hoc moraliter de actiua vita & contemplatiua, & earum multiplici prole. Nam per Iacob intelligitur animus contra vitia luctans, hostemque supplantans, qui veniens ad scripturas sanctorum patrum, principaliter quidem in Rachel ad sapientiam contemplatiuam, quia est facie decora, & aspectu venusto, accedit. Sicut autem in mente sunt duæ potentiæ quasi duæ sorores, scilicet ratio & voluntas, vel duo aspectus mentales, scilicet speculatiuus & practicus : sic per gratiam formantur in eis duæ vitæ siue duo modi viuendi. Vnus quidem secundum iustitiam operum, alter verò secundum gustum & sapientiam æternorum. Prima autem vita designatur per Lyam, tum quia ætate prior & maior, tũ quia lippa : tum quia interpretatur laborans. Per Rachel verò designatur secunda, scilicet contemplatiua, quia facie decora, tum quia iunior & posterior : tum quia interpretatur ouis atque videns Deum, vel videns principium. Iustitia enim actiua est multum laboriosa & respectu contemplandorum habet oculos per distractionem temporalium lippientes, vel etiam lippis est oculis, quia si vult esse iusta, multa temporalia commoda habet relinquere, ac si non videret illa : quod homines sic horrent sicut lippitudinem oculorum. Tamen secundum communem cursum prius nascitur illa quàm contemplatiua, & propter multitudinem ac sensibilem magnitudinem exteriorum operum æstimatur maior quàm illa, & etiam à principio : quamuis propter supradicta minor prædiligatur. Septem autem anni quibus Iacob pro illa seruit, significant aut totum huius vitæ decursum, aut plenitudinem & vniuersalitatem conatuum, quibus virtuosus pro contemplatione habenda laborat : & hoc totum videtur homini valde parum, respectu valoris & amabilitatis illius. Congruit autem ordine diuino, & inter homines consueto (quamuis id occultum sit homini inexperto & contemplationis desiderio non nimis inflammato) quod dum post multos conatus credit homo habere Rachelem, sibi in nocte supponatur Lya : quia propter tenebras & angustias huius vitæ, & etiam propter impetus vitiorum & carnis, compellitur homo in operibus actiuæ iustitiæ exerceri : sed tamen post septem dies, id est, post hanc vitam & plenitudinem operum actiuæ, intratur ad amplexum Rachelis. Cuius quidem prægustatio est in hac vita, sed consummatio est in futura. Duæ autem sorores prædictæ duas habent ancillas, quia rationi speculatiuæ ancillatur imaginatiua, quæ optimè vocatur Bala, id est, absorpta, vel inueterata : quia de veteribus seu de corruptibilibus instar vetularum semper garrulatur, & à speciebus sensibilium absorbetur. Voluntati verò siue virtuti practicæ, famulatur sensualis appetitus, qui sensualitas nominatur : quæ congruè vocatur Zelpha, id est, os hians, seu os fluens, quia semper inhiat ad delectabilia carnis, & illis inebriatur, & in delectationes putridas totus fluit. Parit autem Lya septuplam prolem, iuxta septem naturales affectiones nostræ voluntatis, quæ per gratiam directæ & fœcundatæ, transeunt in virtutes, & sunt amor & odium, & deinde sequuntur timor & spes, dolor & gaudium & verecundia, quæ est timor de turpi facto, seu est fuga infamiæ. Ordo autem generationis est iste. Nam primo mens ex visione diuinæ iustitiæ, & iudiciorum eius concipit timorem, & hic est Ruben, id est, visionis filius, est enim ex prædicta visione seu consideratione genitus. Secundò, incipit mens de peccatis propter quæ erat damnanda, com-

pungi & dolore affici, & hic Symeon, id est, exauditio, quia cum tali dolore petens veniam, exauditur à Domino. Tertiò, ex hoc concipitur spes gratiæ & misericordiæ, & hic est Leui, id est, auditus: quia iste nostræ imbecilli virtuti, addit auxilium & fiduciam, & assistentiam dictæ virtuti. Quartò, ab experimento pietatis & veritatis Dei, in quem sic fiducialiter sperat, concipitur quidam plenior affectus diuini amoris, per quem eum glorificat, & de bonis acceptis, & adhuc speratis siue promissis Deo gratias agit: & hic est Iudas, id est, confessio laudis. Aduerte autem quod licet amor foueat in virtutibus principatum, tamen prius intrat timor, quàm ipse perficiatur, & primò exercemur in actu diuini timoris, quàm in puro actu sui amoris. Quintò verò per Dei amorem & laudem, ratio ad ipsum speculandum fortius incitata mori se æstimat, nisi instar sorotis liberos gignat: & quia hoc per se non potest, idcirco famulam suam, id est, imaginationem viro suo tradit vt filios gignat, non sibi, sed rationi. Quia verò imaginatio in duo currit genera obiectorum, scilicet in pœnalia & suauia, seu terribilia & desiderabilia: idcirco in Deum per terribilem rationem directa, duos filios parit multum vtiles contemplationi. Primus est imaginaria speculatio pœnarum infernalium seu futurorum, & terribilium iudiciorum Dei. Voco autem imaginariam, non quod in sola imaginatione sistatur, sed quia in ipsa & per ipsam ratio futura Dei iudicia speculatur: & ideo hic filius Dan, id est, iudicium vocatur. Secundus filius est imaginaria speculatio æternorum præmiorum, & quorumcunque intellectualium seu spiritualium bonorum, & quia hoc est per conuersionem corporalium ad spiritualia, & temporalium ad æterna, & per quandam conuersiuam translationem istorum in illa: ideo hic Nephtalim, id est, comparatio, seu conuersio nominatur. Quia verò ordinationem imaginatiuæ sequitur ordinatio sensualitatis: idcirco post hæc ipsa filios parit, imperata tamen à Lya, id est, à voluntate superiori, quæ quidem ad regendam sensualitatem fortius incitatur, ex rationabili speculatione suppliciorum & præmiorum. Et quoniam tunc sensualitas bene regitur, quando delectabilia carnis abstinentissimè fugit, eiusque pœnalia tranquillè & materialiter portat: idcirco & ipsa geminam prolem patit, scilicet vigorem patientiæ, & rigorem abstinentiæ. Primusque filius vocatur beatus, secundus verò fœlix. Duæ enim sunt beatitudinis partes. Prima est, nihil tibi euenire quod odias. Secunda est,, omnia habere quæ recte desideras. Hæc autem duo nullo modo possunt à nobis, nisi per hos duos filios obtineri, quod ex suorum contrariorum comparatione clarius elucescit. Dentur enim homines duo, quorum vnus totis viribus carnis delicias concupiscit, eius verò pœnalia toto animo exhorrescit & fugit: alter verò totum è contraro facit, quia scilicet tota post se pœnalia quærit, & delectabilia fugit, tunc igitur videamus; quis horum duas partes beatitudinis præfatas, in hac vita plenius assequitur. Et constat quod vltimus, quia primus semper superabundat in his quæ super omnia odit, scilicet in pœnalibus, quibus hæc vita misera carere non potest: semper etiam eget delectabilibus, quæ super omnia quærit, quia appetitus eius est infinitorum, & quasi infinitus & pauca delectabilia sensus valet habere, & hoc ipsum non nisi per successiua & interposita momenta, & ideo æstu desideriorum furit & solicitudinibus & egestate languescit, præsentia verò pœnalium semper molestatur, & timore malorum imminentium continuè perterretur. Alter verò econtrario se habet. quia semper ad votum abundat in his quæ amat, & quærit, scilicet in pœnalibus, & de facili caret his quæ odit, scilicet

A delectabilibus huius mundi. Et experti sciunt quanta fœlicitas est nulla deordinata concupiscentia allici vel tentari: nec aliqua vel impatientia molestari. Primi autem duo qui sunt de Bala, in componenda pace internorum ciuium principalius occupantur. Nam Dan quasi iudex comprimit internos motus, tenens omnia sub tremore iudiciorum Dei: Nephtalim verò per abundantiam suauitatis suarum compositionum, omnia replet pace. Duo verò qui de Zelpha orti sunt, contra extrinsecos hostes pugnant, & ab illorum insultibus nos protegunt. Gad enim contra illecebras delectabilium stat semper in procinctu expeditionum, vnde infra Iacob dicit, Gad accinctus præliabatur ante enm. Aser verò contra tela aduersariorum præbet scutum
B patientiæ, & contra egestatem præbet exuberantiam alimoniæ: gloriatur enim in tribulationibus, vnde infra de eo Iacob dicit, quòd pinguis panis eius, & præbens delicias regibus. Quia verò à mente sic per Dei timorem ordinata colligitur magna messis, ne dicam hordei, imò & tritici: ideo post ortum prædictorum dicitur, Ruben, id est, Dei timor tempore messis triticeæ exisse in agrum, qui quidem exit foras, vel per hoc quod extrinsecis per opera manifestatur, vel per hoc quod aliorum imperio se subijcit: vt colligat messem triticeam obedientiæ sanctę. Quia autem talis timor sic regulatus & fructifer, non potest orbi non esse famosus, hinc est quod timor iste dicitur, mandragoras, poma, scilicet quædam odorifera, reperisse, quas matri
C Lyæ, id est, superiori voluntati dedit: quia laus & meritum huius, proprie spectat ad ipsam. Sed Rachel, id est, ratio pura & simplex, partem illarum sibi vult dari à Lya, id est, à voluntate. Non enim expedit quod voluntas multum se oblectet in extrinseca fama sibi oblata: sed oportet quod per rationem tota, vel saltem maior pars eius referatur in Deum. Vnde & ipsa poma non sunt apta ad esum, imo sunt insipida. Licet autem voluntati sit hoc difficile, & præcipuè quia contemplatiua ratio præter hoc virum præripuit voluntati, tum quia omnino vult illum ab omni propria voluntate abstrahi & alienari, tum quia plus vult illum ad superna contemplanda rapi, quam in inferioribus virtutum operibus immorari: nihilominus ratio obtinet
D mandragoras illas à Lya, & per hoc concedit virum suum in nocte, qua sola voluntas propriam gloriam non quærit concedendum est sibi quod nocte huius vitæ, in qua lucem æternam non possumus liberè contemplari, possit à viro suo concipere bonorum operum fructus vberiores, & ideo postea ex ipsa nascitur Isaac qui interpretatur merces, & ipse gaudium & gloria, quem talis mens habet de testimonio purę conscientię suæ. Non quod tale gaudium sit verè merces & quasi præmium mentis, nam etiam refutanti gloriam famæ alienæ pro mercede debetur gaudium, & gloria de solido testimonio propriæ puritatis, hoc est, illud gaudium quod per gustum videt requiem bonam & terram optimam. Sed sic dicitur quia in seipso prægustat
E quale erit gaudium in æterna vita, quando tale ac tantum potest haberi in ista, & quia nihil ita fortificat vires cordis, ad omnem laborem & omne opus præceptorum pro æterno præmio subeundum: ideò Isachar est asinus fortis, supponens suum humerum ad portandum, factusque est sub tributis seruiens. Post hunc autem nascitur Zabulon, id est, habitaculum fortitudinis, quidam scilicet sanctæ iræ robustissimus zelus contra omne vitium: & hîc est domus Dei, turris & propugnaculum, imò pugil & defensator. Potuit autem, aut decuit fieri, quod talis zelus ante supradictos filios nasceretur, tum quia inordinati non est aliorum vitia corrigere & increpare, tum quia multa pax & patientia, & gaudij diuini suauitas præexigitur ad hoc,

quod

quod quis habere valeat zelum rectum & moderatum, aliàs autem zelus eius in rancorem odij, vel in liuoreni inuidiæ de facili conuertetur, diceturque ei à Christo: Hypocrita, eijce prius trabem de oculo tuo, & tunc videbis eijcere festucam de oculo fratris tui. Quia verò non est iustus in terra qui non aliquando peccet, nihilque imbecillius quàm tantum zelatorem esse, & vitiorum obiurgatorem, & post tantum zelum in pluribus defectibus inuenire seipsum: Idcircò post hanc nascitur Dina, id est, virtuosa verecundia, per quam quis causam & iudicium (quod sonat nomen Dinæ) contra seipsum iterato assurgit, arguit enim homo seipsum, causans quod post totac tanta exercitia, & specialiter post tantum zelum in alios, ipse deficiens, etiam nihil minus reperiatur. Et nota quomodo partus Lyæ, ab humilitate suæ despectionis, diuinique timoris incipit, & in humilitatem verecundiæ, & confusiuæ obiurgationis sui ipsius finitur. Nota etiam quod hæc verecundia potius dicitur filia quàm filius; primò quia non ita arguit rigidè, eò quòd non inuenit materiam vitiorum sic obiurgabilem: sed procedit tantum quodam muliebri rubore & pudore, & quod maioris obiurgationis est, magis spectat ad Zabulon, id est, ad zelum superiorem. Secundò, quia timor in futurum ex deficiente sensu proueniens, est quasi fœmineæ debilitatis signum: & prouenit ex defectu virilis roboris & vigoris. Tertiò, quia vereri & pauescere humanum iudicium vel conspectum, sicut facit erubescens committere aliquem defectum, non est omnino virilis virtutis, sed potius veribilis. Quia verò ante mentem sic perfectam, sicque zelantem, sicque humilem & erubescentem; condecet ad supernæ sapientiæ lumina amplius eleuari: ideo tempus est omnino quod Rachel, id est, ratio fœcundetur. Et quoniam prius est illuminari ad seipsum discretè regendum & discutiendum, ac deinde etiam ad inferiores alios, antequam per extaticos gustus & superexcessus in diuina & æterna perspicaciter contemplanda possit omnino suspendi & rapi: ideo prius innascitur, Racheli discretio prudentiæ, scilicet Ioseph rector fratrum, & rector Ægypti, cuius decor in tantum est concubitus, quod filiæ discurrerunt per murum ad illum videndum: qui quidem rectè vocatur augmentum, quia exigit alium filium sibi apponi, scilicet contemplationis excessum, tum quia per discretum regnum supra modum augmentantur virtutes & earum opera, & familia domus Dei. Meritò autem nascitur hic postremo, tum quia multitudo temporis & diuturnæ experientiæ est necessaria ad perfectam discretionem habendam: tum quia perfectio eius ex priorum virtutum longa & ardua exercitatione dependet, tum quia multos casus tentationum, multasque differentias virtualium exercitiorum, & multos modos medicinalium remediorum, oportet mentem tam in se, quàm in alijs, non solum speculatiuè, sed etiam practicè comprobasse, antequam in his posset homo esse perfectè discretus & circumspectus. Et hinc est quod hic nascitur in senectute Iacob, sicut infra dicetur, & certè vix est aliquis plenè discretus vsquequo sit senex, nisi hoc sit à Deo supra legem communem, & quasi miraculosè. Potest etiam proles prædicta, quoad aliqua moralizari, vt scilicet, primus filius sit visitatio pauperum & despectorum, secundus verò exauditio petitionum ipsorum, vel condonatio iniuriarum, saltem quando petunt illa sibi indulgeri: tertius autem est obsequiositas, qua quis propriam personam copulat & mancipat corporalibus obsequijs aliorum. Per hæc autem tria sicut se homo exhibet alijs: sic Deus visitat & exaudit eum, & se copulat illi. Post hæc autem sequitur aliud genus actiuæ vitæ, scilicet, prædicatio Dei & fidei eius, & quartus filius confessio nominatur. Quia verò rationabilis manuductio multum adiuuat præfatæ predicationis effectum, ex hoc ratio incitatur, vt ex quo adhuc per intellectuales rationes, non potest nisi saltem per sensibiles similitudines ducatur ad intelligendum magnificentiam Dei, & operum eius. Et quia vniuersæ viæ Domini sunt misericordia & veritas, id est, iustitia, & per opera verò suæ misericordiæ monstratur amandus: Idcirco Dan & Nephtalim subsequuntur. Sed quia non sufficit verbo docere, nisi exempla operum subsequantur (non enim à sequente impetu suæ iræ & concupiscentiæ fructuosè docetur) idcirco oportet quod subsequatur generatio Aser, id est, exemplum perfectæ abstinentiæ, non solum à cibis, sed etiam ab omnibus concupiscibilibus & cupiditatibus mundi. Et tandem Aser, id est, perfecta patientia in aduersis. Et quia tales doctores sunt famosi in populis, idcirco oportet huius famæ odorem per rationem Deo offerre quo facto sequitur iocunditas vnitatis fraternæ, qua quis in ædificatione animarum & in dilatatione diuini cultus in eis intentissimè iocundatur, ita quod dicat: Ecce quàm bonum, & quàm iocundum habitare fratres in vnum: & hic est Isachar exhilarans totam ecclesiam Dei, & se pro illa supponens hominibus & tribuens vt postea sequatur Zabulon; id est, quod homo pro domo Domini defensanda, se hostibus in murum opponat. Ne autem hoc fiat indecenter vel impiè, aut immoderatè, oportet subsequi quandam reuerentiam pro posse ad omnes, saltem in his, in quibus sunt merito reuerendi: Et hoc est Dina, quam qui corrumpit, est merito culpandus & obiurgandus. Post hæc autem & non antea est quis idoneus ad regimen animarum, vt scilicet, excrescat siue ascendat vsque ad sedem ecclesiasticæ prælationis, & hic est Ioseph postremò exortus. Allegoricè autem potest hæc proles ex suæ generationis ordine iuxta duplicem modum præfatum aptari ad hoc quod per doctrinam ad prælatum consimilis proles formetur in cæteris animabus, seu in ecclesia Dei, quamuis prout hoc refertur ad monstrandum aliquid in ecclesia factum vel fiendum, sit propterea allegoria. Vel potest hic texi ordo ecclesiæ à Iacob vsque ad Christum. Primò enim in Ægypto natus est Ruben, id est, filius visionis, quia Dei populus ibi vidit prosperam sui multiplicationem sub Ioseph, & sui afflictionem sub Pharaone. Secundò sub Moyse & Aaron est à Deo iam populus exauditus, ac de Ægypto eductus, & tunc natus est Symeon, id est exauditio. Tertiò est Leuiticus ac Sacerdotalis ordo elatus. Quartò temporalis principatus, atque tandem Regalis ducatus sub Iudicibus, & præcipuè in stirpe Dauid, quæ fuit de tribu Iuda, est procreatus: tuncque doctores pædagogici elementorum, scilicet litteræ legis, & milites seu bellatores præualidi sunt quasi de ancillis exorti, gloria tamen regni & bellorum eius à Dauid cum cantoribus eius, non homini est ascripta, sed Deo. Propter quod ordo propheticus ei datus est, qui mercedem æternam sub Messia venturo promitteret eis: Et post transmigrationem Babylonis in restauratione templi sub Aggeo festiuo & læto quodammodo id partim præguttaret. Post hoc verò missus est Mathathias cum Iuda Machabæo, & cæteris filijs suis, qui zelo legis accensi pro patria pugnauerunt, & domum Domini defensarunt. Posteà verò præstita pace quædam proles carnalis & muliebris, est sub Pharisæis exorta, hypocritali Phariseorum superstitione: Et hæc est Dina. Post hæc autem natus est Christus, quia à Pharaone, id est, à regibus Romanorum dictus est tandem mundi Saluator. De ortu verò Beniamin infra subdetur, quia tam moraliter quã allegoricè, ea quæ ante ortũ eius habentur præire oportet.

[Nato autem Ioseph.] Hîc agitur de seruitio Iacob pro mercede, atque deinde de recessu eius à Laban propter contentionem causatam. Circa quam partem potest fieri quæstio triplex. Prima est, an Iacob licitè & iustè fecerit excogitando artem de virgis ante oues in hora conceptus antea positis: & hoc solum quando erat tempus conceptus ouium. Dicendum quod Iacob iustè hoc fecit, quod patet ex tribus quæ in hoc opere concurrunt. Primum est, seruitus eius præterita, qua per quatuordecim annos fidelissimè, & ipsi Laban vtilissimè seruierat absque temporali mercede resarciens etiam ei omne damnum, quamuis non ex culpa, aut ex negligentia sua accidisset vt ipse inferius dicit: & ideo aliquid de rebus Laban sibi meritò debebatur. Secundum est, quia in pacto, quod ipse cum Laban pepegit pars contigit ei peior. Vnde si Laban iustè circa Iacob se haberet, nullatenus sustinuisset quod Iacob deteriorem partem quàm ipse haberet: vt potè quod ex gregibus vnius coloris, sola proles varia esset Iacob, & quæ esset vnius coloris, esset Laban. Quia igitur Laban iniustè & impiè circa Iacob se habebat, ideo dignum fuit erga eum in hoc astutè & cautelosè procedi, sequendo cursum naturæ conceptus, & à forma pacti deuiando. Tertium est imperium seu consilium à Deo super hoc sibi datum. Quod enim Deus artem prædictis de virgis sibi reuelauerit, patet ex hoc quod ipse refert Lyæ & Racheli se vidisse in somniis mares concumbentes esse varios, & Angelum Domini sibi dicentem, quod aduerteret & videret quomodo erant varij & diuersorum colorum. Quod autem hoc sibi in visione mandaret & diceret propter artem prædictam, patet ex hoc quod Angelus subdit.

[Vidi enim omnia quæ fecit tibi Laban. Ego sum Deus, &c.] quasi dicat, propter iniustitias tibi à Laban factas, volo quod hoc fiat, & ex eo quod ei dicitur etiam.

[Ego sum Deus, qui tibi in Bethel promisi, quod ego te vbique custodirem.] Et varietas in virgis quam arietes fœminis videbantur habere, ratio fuit, quod esset in fœmellis causa concipiendi fœtus varios. Quod verò in fine visionis subditur.

[Surge & egredere de terra hac, &c.] intelligendum est quod prædicta visio fuit bis facta ad eum, scilicet, in principio ad discendum hanc artem: & iterum in fine vt recederet à Laban. Vnde hoc verbum, scilicet, surge, aut non fuit sibi in principio dictum, aut non fuit nunc sibi dictum, ad statim recedendum, vsquequo ex arte prædicta copiosam haberet mercedem, vel fortè Iacob quando retulit hoc suis vxoribus primam partem accepit ex visione prima: & vltimam sibi tunc vltimo factam. Ad hoc faciam facit quod Iacob tam in pacto quàm post totum effectum Deo ascribit, nam in pacto, dicit.

[Respondebitque mihi cras iustitia mea,] & post vxoribus dicit, [Tulitque Deus substantiam patris vestri, & dedit mihi.] Et paulò antè, [Deus autem patris mei fuit mecum, & non dimisit vt pater vester noceret mihi.] Ipse etiam Laban ante pactum confitetur se per effectum propriæ prosperationis cognoscere quod Deus in tantum erat cum Iacob, quod propter eum Deus in temporalibus benedixit ei, vnde ait.

[Experimento didici, quia benedixerit mihi Deus propter te.] Et Iacob postmodum confitetur subdens.

[Benedixitque tibi Deus ad introitum meum.] An autem solum duobus primis concurrentibus absque, scilicet, natu vel consilio diuino posset talis artis commentum iustè fieri, dubium est, Quidam enim dicunt A quod non, quia pacta sunt intelligenda secundum communem modum, & absque appositione alicuius doli. Alij dicunt, quod licèt non esset hoc licitum facere simpliciter & absolutè, esset tamen ad extorquendum, id quod aliàs sibi iustè debetur: adhibito tamen moderamine, quod per hoc non acquiratur amplius quàm sibi debetur. Quidquid autem sit, de hoc certum est quod ex Dei præcepto vel consilio potuit hoc fieri iustè, etiam si non concurreret primum, quia Deus potest cuicunque vult dare res quorumcunque, ipse enim est summus dominus omnium rerum. Secunda quæstio est, An ex arte præfata sequeretur varietas colorum in fœtibus naturaliter, vel solum miraculosè. Ad quod dicit Hieron. quod naturaliter, Dicit enim B quod Iacob nouam stropham, id est, artem conuersiuam commentatus est, & contra naturam albi nigrique pecoris naturali arte pugnauit, neque mirum quod hanc fœminarum in conceptu tradunt esse naturam, quod tales in extremo voluptatis æstu cùm concipiunt perspexerint, vel mente conceperint: talem procreent sobolem. Et hoc ipsum etiam in equarum gregibus apud Hispanos dicitur fieri. Et Quintilianus etiam pro defensione cuiusdam matronæ accusatæ quod Æthiopem pepererat, argumentatus est hunc conceptum esse naturalem. Et idem dicit Augustinus tertio de Ciuitate Dei, capite septimo, vbi ostendit, quod anima matris ex imagine colorum visorum vehementer affecta naturali ordine conformiter afficiebat materiam sui fœtus. C Nos multiplici experimento probamus, quod tanta est colligantia animæ ad corpus, quod vnius affectio vel passio de facili redundat in alterum. Vnde ad passionem timoris vel pudoris, resultant in corpore pauor vel rubor, & sic de aliis. Sed si cuiquam videretur quod quamuis ex inspecta forma imaginum, aliquando contrahatur consimilis forma conceptuum, non tamen hoc secundum naturam solam fit frequenter & regulariter, sicut fuit in casu isto, tunc potest dici quod supra legem aderat etiam hic regulatrix potentia Dei. Tertia quæstio est, An fuerit decens vel credibile quod Deus tam turpem visionem ostenderet, aut quod de causa vili & turpi opere se intromitteret? Dicendum quod nisi hoc fuisset decens, non fecisset D hoc Deus, neque Iacob assensisset, nec in scripturis sacris hoc ita solenniter scriptum esset. Ostenditur autem hoc fuisse decens, primò respectu diuinæ sapientiæ, quæ sic omnia quantumcunque turpia & difformia præclarissimè videt: ita quod ex hoc in nullo defœdatur aut dehonestatur. Idem est de Angelis & beatis: & ideo nihil indecens est eius sapientia, omnem veritatem specialiter contemplari, fuitque vtile nos etiam per exempla sensibilia edoceri quod Dei exemplaris sapientia sine fœditate omnia, etiam turpia repræsentat. Secundò patet hoc ipsum ex respectu suæ potentiæ & prouidentiæ, quia constat quod ipsa specialiter omnibus adest, nihil enim potest fieri sine ipsa & absit quod in aliquo horum fœdetur, quin potius in hoc apparet syncerior, quod incontaminabilitet E omnia facit, & omnibus adest. Nunquid etiam non iustum est & pium, quod non solum in spiritualibus, sed etiam in corporalibus remuneret sanctos, & puniat impios? Rursus, tanta est vis veri amoris, quod vsque ad infima condescendit amico, & ab amico tantò plus se diligi æstimat & regratiatur: quantò etiam minoribus sentit sibi ineffabiliter condescendi, & vsque ad extremas inimicitias de se curam haberi. Tertiò patet ex bonitate omnium naturalium rerum & operum, in quibus vtique nihil est peccati, imò sunt omnia plena ordine & ratione admirabilis sapientiæ Dei. Neque inexpediens fuit nobis ex sensibilibus ministrari & prophetari futura, etiam arcana sapientiæ. Inter

sensibilia

sensibilia autem nullum altius & profundius est, quàm huiusmodi formatiua vis animalium. [Respondit que mihi iustitia mea,] quasi dicat, pro te erit natura pecorum, quæ vnicoloria ex vnicoloribus oriuntur vt frequentius: pro me verò erit iustitia mea, scilicet vt Deus reddat mihi secundum iustitiam mei seruitij & laboris. [Cras,] id est, in futurum. [Quando beneplaciti tempus aduenerit coram te,] id est, quando tempus ex tuo beneplacito taxatum & institutum aduenerit. [Et omnia,] id est, de omnibus quæ non fuerunt varia, scilicet si fuerunt à me retenta, [furti me argues,] id est, securè me arguere possis. Nota vbi paulò post nos habemus, [Cunctum autem gregem ei tradidit in manu filiorum:] Melior, vt videtur, littera esset, si esset ibi sic, vel sic intelligi debet. [Et separauit in die illa capras & oues, & hircos & arietes varios atque masculosos à cuncto grege vnicolore. Et tradidit,] scilicet varios, [in manus filiorum suorum omnium. Iacob autem,] sicut mox subditur, [pascebat reliquos greges,] scilicet vnicolores, [alios per filios suos pascebat Laban.] hoc est, per filiarum suarum filios, Rachel & Liæ. [Et posuit inter se & generum spatium itineris dierum trium,] ne scilicet ex vicinitate pecorum istorum & illorum posset furtiuè aliquis dolus nasci. [Virgas populeas virides.] Ideo virides sumpsit, quia in huiusmodi maior apparet diuersitas inter partem decorticatam, & non decorticatam, ipsaque viriditas sensibilius oculis intuentium se offert: & etiam quia facilioris sunt decorticationis. Secundum autem Hieron. virgarum varietas faciebat vmbras seu imagines arietum & hircorum in aqua illa resplendentium, varias apparere fœmellis simul in aqua intuentibus virgas, faciebatque Iacob oues in ipsa potandi auiditate, ascendi: & ex duplici desiderio, scilicet potus & coitus affectuosius & fortius inhærerent imagines arietum in aquarum speculo visæ. Nota quod vbi nos habemus ex platanis, Hieronymus habet ex malogranatis, & dicit quod septuaginta habent virgas styracinas, & nucinas, & plataninas. [Et siebant serotina Laban, &c.] ideo hoc dicit, quia primi temporis fœtus est melior, ideo ante illas oues seu capras, quæ primo tempore quærebant marem, ponebat Iacob virgas, vt fœtus melior suis esset. Ante illas autem quæ serò, id est, tardiori seu posteriori tempore quærebant marem, virgas non ponebat, vt sic deterior fœtus esset Laban. Duplici autem ex causa (vt dicit Hieronymus) fuit quod Laban haberet ibi aliquam partem, non tamen ità bonam. Primò, scilicet, ne posset aliqua doli suspicio Laban insurgere vel apparere. Secundò, ne Laban plus debito spoliaretur.

CAPVT XXXI.

POstquam autem audiuit verba filiorum Laban.] Hîc est primò admonendum quantum ad dicta, quod quidam dicunt, quod prima immissio arietum in oues fuit in principio Veris, & prima erat melior, quia meliores oues citius appetunt coitum: ita quod illas primò faciebat ascendi, istas verò postremò. Alijs verò magis placet quod serotinus conceptus in Autumno, primus erat in Vere, quia, vt dicit August. in lib. quæst. super Gen. & Hieronym. natura Italicarum ouium & Mesopotamiæ traditur eadem esse, scilicet quod pariunt bis in anno. Vnde Virgilius ait: Bis grauidæ pecudes. Et hoc modo illud quod infra legitur, scilicet mutauit mercedem meam decem vicibus, intelligit Hieronymus, dicens id in sex annis quibus Iacob pro mercede seruiuit fieri potuisse. Quia sicut etiam August. in lib. quæst. super Genes. dicit in primo anno in quo inter se pacti sunt solum semel peperierunt: quia tunc non ita potuit eas facere bis ascendi. Sexto autem anno cùm semel peperissent, Prius recessit Iacob à Laban, quàm iterum parerent: quatuor autem annis intermediis, bis peperierunt. Posset tamen dici, quod licet in primo anno bis peperierint, non tamen pro illo anno mutauit sibi mercedem, quia nondum viderat se fraudatum: & ideo quod quinque annos sequentes eam decies mutauit, bis scilicet respectu cuiuslibet anni. [Et vendidit, comeditque precium nostrorum,] id est, nos tibi vendidit pro seruitio tuo: & precium seu vtilitatem illius seruitij sibi in nobis accepit. [Et Rachel furata est idola patris sui.] Satis est mirabile quod hoc fecit, cùm non sit credendum, quin à Iacob fuerit edocta, quod super omnia idololatriam fugeret & caueret. Nec sit verisimile quod tanquam cupida argenti vel auri (de quo fortè erant idola illa) fuerit. Quidam igitur dicunt quod hoc fecit, vt si pater insequeretur illos, haberent ad ea recursum & refugium, vt ad templa sacra. Vel posset dici, quod scilicet zelo iustitiæ contra eius auaritiam seu rapinam hoc fecerit. Dicit autem Hieronymus, quod vbi nos idola legimus, in Hebræo habetur Seraphim, quæ Aquila figuras vel imagines interpretatur. [Et amne transmisso,] id est, Eufrate fluuio transuadato.

[Contra montem Galaad.] Anticipatiuè sic vocatur, quia postmodum hoc nomen accepit, sicut infrà legitur. [Et comprehendit,] id est, attigit in montem. [Viditque,] scilicet Laban. [In somnis dicentem sibi Dominum, Caue, &c.] Nota quomodo Deus quasi omnia facta Iacob agebat. Vnde Sapientiæ decimo, dicitur, quod Deus reduxit eum per vias rectas, & in fraude circumuenientium illi adfuit & honestauit, & multum ditauit & magnificauit illum in laboribus suis. [Et nunc quidem valet manus mea addere tibi malum. Sed Deus patris tui heri dixit mihi, Caue, &c.]. Nota quomodo arrogantia superborum sæpè se confundit, vbi magis credit se super sanctos magnificare. Nam Laban volens ostendere quod benè poterat nocere Iacob in signum quod non desistebat defectu potentiæ, reuelauit inhibitionem Dei super hoc factam: non aduertens quod in hoc ipso ostendebat Deum quoad hoc esse cum Iacob, & Iacob esse iustum, ipsumque iniustum. Quod bene aduertens Iacob, subdit inferius. [Laborem manuum mearum respexit & arguit te heri clam me,] id est, me nesciente. [Abigeres,] id est, furtiuè abduceres. [Quasi captiuas gladio,] id est, ac si tuo gladio essent captiuatæ & captæ.

[Cur furatus es deos meos?] Nota quod hic primò legitur de pluralitate deorum, & de cultu idolorum; nondum enim suprà mentio facta erat. [Timui ne violenter auferres filias tuas.] Ex quo patet quod non fugiebat propter cupiditatem temporalium, quæ sibi asportabat. [Super stramenta cameli, id est, sub sella eius. [Quia consuetudo fœminarum nunc accidit mihi,] quasi dicat, Nunc patior menstrua, & ideo non possum sicut deberem assurgere tibi. [Sic deluſa,] id est, delusione frustrata est, [sollicitudo,] id est, sollicita intentio, [quærentis. Tumensque Iacob cum iurgio ait,] id est, Multum indignatus, tam vultus quàm verborum asperitate ait. Quod quidem pro loco & tempore sanctè fit à sanctis, & certè non solũ ex subsequentibus verbis Iacob, patet ipsum iustè fuisse indignatum: sed etiam ex facto Laban. Nullatenus enim debuit credere quod Iacob fuisset sibi aliquid furatus, & præcipuè idola, & saltem ex quo audiuit hoc fortiter negantem, & omnia sua eius scrutinio exponentem, debuit credere & desistere. [Pone hic coram fratribus tuis.] Fortè fratres suos vocat illos de quibus dicitur, quod Laban

assumptis fratribus suis persequutus est eum, vnde hoc de filiis Laban ipsius dicit. Nam filij ipsius Iacob parui erant, & primogenitus eius, scilicet Ruben, nondum habebat tredecim annos, & ideo ad hoc diiudicandum nondum erant idonei.

[Idcirco viginti annis fui tecum?] Hoc indignanter & interrogatiuè debet legi, quasi dicat, Obsequium quo viginti annis seruiui tibi, non meruerat vt ita scrutareris omnia mea. [Ego omne damnum reddebam.] Videtur quod Iacob aliqua de domo patris sui secum haberet ex quibus posset damna illa reddere. [Diu, noctuque æstu vrebar & gelu.] Æstu scilicet de die, gelu de nocte, & aliquando de die. Nec mirum si idem effectus potuit esse à diuersis causis, & maximè quia ventus est effectus immediatus, quamuis vstio immediatus sit ab æstu, quàm à gelicidio seu à frigore. Primi enim effectus caloris & frigoris, sunt calefacere & infrigidare, per infrigidationem autem fit aliquando nimia contractio carnium & pororum eius: ad quam sequitur interim caloris accensio & superficialis cutis nimia desiccatio. Sicque per viginti annos in domo tua seruiui tibi. Nota ex his quam fideliter, quamque simpliciter seruierit ei, & econtrà quàm iniustè & impiè ille semper se habuerit ad eum. [Immutasti quoque mercedem meam decem vicibus,] id est, pluries, sumitur enim numerus determinatus pro indeterminato. Vel ad litteram, decem vicibus iuxta modum superius tactum, immutauit eum hoc modo, quia quando Laban videbat plures diuersi coloris nasci, dicebat, Vnicolores sint deinceps merces tua. Quando verò videbat vnicolores plus multiplicari dicebat: Amodò diuersi coloris sint tui. Pro decem verò vicibus septuaginta habent, decem agnis. Sed Hieronymus dicit, quod nomen Hebraicum (monim) numerum magis quàm agnum sonat. [Et timor Isaac,] id est, Deus quem timet Isaac, vel sanctus timor quo ipse eum colit & timet. Nomine enim timoris intelligitur aliquando totus cultus Dei.

[Vterque iuxta proprietatem linguæ suæ.] Laban enim secundum Hieronymum antiquam parentum linguam commutauerat in linguam prouinciæ, in qua habitabat. Iacob igitur acerui testimonij lingua Hebræa vocauit Galaad. Galaad enim est aceruus testimonij, Laban verò idipsum, id est, aceruum testimonij lingua Syra vocauit, vt ibidem ostendit. Nota pro mysteriis quod sicut in prima procreatione virtuosæ prolis requiritur virtuosum exercitium: sic in procreatione habendæ mercedis requiritur prouidæ discretionis sagax ingenium, per quam scit homo se diuersimodè omnibus prout expedit contemperare & accommodare. Et primò oportet quod sciat intelligentiam proportionaliter variare, & scripturæ sacræ intelligentiam sub rationabili varietate inspicere. Oportet etiam quod in canalibus, id est, scripturæ sacræ libris seu tractatibus, in quibus aquæ diuinæ sapientiæ continentur, ponat virgas, id est, rectas & solidas intelligentias seu expositiones: in quibus sic seruetur sensus litteralis quasi cortex, quod nihilominus pro eo quod spiritales sensus exigunt, auferatur velamen corticis litteralis: vt sic exempla & documenta arietum, id est, sanctorum Patrum in his aquis descripta, mentibus seu affectibus spiritualiter fœcundandis appareant varia: in hora feruidi conceptus & potus, & ex hoc proles eorum erit conformiter variata. Et quia naturaliter omnia Dei opera sunt quidam carnales super quos est effusa aqua sapientiæ Dei, iuxta illud Ecclesiastici primo. Effudit illam super omnia opera sua: idcirco sic ex omnibus est Deus per similitudinem spectandus quasi specierum cortice remanente, quod nihilominus per priuationem omnium est super omnia segregandus vt ab omnibus secernatur, aliàs enim non concipietur recta intelligentia eius. Mystica verò ratio trinæ speciei virgarum potest tripliciter accipi, secundum tres generales rationes variationis prædictæ. Prima enim sumitur ex respectu operum agendorum, quæ pro loco & tempore varias circunstantias exigunt: ita quod id quod agendum est, aliquando in alio tempore est omittendum, vel augendum, vel minuendum, semper tamen debet esse recta intentio, quasi virga recta. Tunc igitur trina est virga secundum tria principalia obiecta, ex quibus sumuntur genera moralium operum. Nam per respectũ ad Deum debet esse virga florigera & fructifera, qualis est amigdalina quæ ad monstrandum Sacerdotium dignum floruit & fronduit. Opus enim habens Deum pro obiecto immediato, habet miros splendores diuinorum luminum, quasi flores: & miros sapores dulcorum & gustuum quasi fructuum. Per respectum verò ad seipsum, debet esse actio pungitiua & concupiscentialis caloris diuisiua: vt sit virga generans vinum acerbum malorum granatorum. Per respectum verò ad proximum instar virgarum populearum debet esse actio multiformis iuxta multiformitatem personarum & populorum. Secunda sumitur ex respectu statuum populi Dei, qui in tres distinguuntur, scilicet in coniugatos, clericos & religiosos: vel infimos, medios, & supremos, vel in statum actiuorum, & contemplatiuorum prælatorum: vel in statum ante legem, & sub lege, & post legem. Tertia est respectu fidei vel scripturæ, quæ iuxta modos prædictos habet distingui. Nota etiam quod sumendo fœcundationem hanc allegoricè, prout scilicet ad spiritales patres Ecclesiarum & religionum est in subditis huiusmodi varietas discretè formata: tunc per Laban intelliguntur Prælati seculariores & vetustiores, aut carnaliores, & tunc serotina, id est, pigri & inhærentes, semper sunt Laban. Prima verò, id est, strenui & præcipui spectant ad Iacob. Et sæpius sicut prima proles sanctorum statuum est spiritalis & feruida, sic serotina inuenitur tepida & carnalis, & quasi fex optimi vini in fundo vasis resistens & persistens. Nota etiam quod quandocunque Laban petit varia, tunc Iacob accipit vniformia pro se, & econtra. Carnales enim ex hypocrisi, aut ex sola consuetudine, aut ex aliquo schismatico, aut carnali, aut superstitioso, vel cæremoniali affectu & ritu, suas habent varietates & vniformitates, & ideo eorum varietati spiritalis vniformitas charitatis est opponenda: eorum verò carnali vnitati est discreta varietas obijcienda. Nota etiam tertiò quod in fuga Iacob à Laban, designatur finalis discessus spiritalium à carnalibus, propter quorum filias siue plebes ad Deum trahendas, suoque spiritui copulandas, eis per longa tempora seruierunt: sed quia in fine contra spiritales pro solito inseruiunt, idcirco oportet eos redire ad terram patrum suorum, vnde & in fine ad Iudæos conuertendos redibit prædicatio, & sicut Apostoli relicta Synagoga fuerunt missi ad Gentes, sic suo modo & isti. Quòd verò Rachel Iacob furatur deos, siue idola patris sui, si sumatur in malo, designat quosdam muliebres contemplatiuos, siue potius curiosos, qui curiosam carnalium scientiam in spiritualium habitu quasi furtiuè acquirunt, & ideo menstrua patiuntur iuxta morem secularium fœminarum, sapientium, scilicet, mundanorum: qui sola sapiunt carnalia & terrena. Sumptum verò in bonum designat perspicaciam verorum contemplatiuorum, per quam in arcano suorum cordium, quasi furtiuè dijudicant vitia & idola Prælatorum quos reliquunt.

Quia

Quia tamen dum carnales ob hoc inseruiunt, plerumque oportet aliud exterius simulare, sic tamen quod prædicta idola realiter conculcentur: idcirco Rachel se simulat quasi muliebria pati, tenendo tamen idola sub se & sub sella cameli, quia quietam vitam simpliciun seruorum Dei, quæ est quasi sella camelorum, præferunt idolis, illis sed simulando se muliebres & simplices fingunt se non subripuisse idola illa, & sic Laban deluditur. Per Iacob verò (licèt ignorantem) designantur hic quidam patres spiritales, qui circa huiusmodi zelum non ita tunc temporis occupantur, pro eo quod suis & suorum spiritalibus negotiis toti insistunt. In fœdere verò inter Iacob & Laban inito, figuratur primò quædam pax, quæ fit ante plenum discessum, per quem à Laban adiuratur quod alteram fidem, ne alias filias, id est, vitam aliam, à præhabita introducat, Secundò figuratur quædam pax dimissoria qua se mutuò finaliter impugnare desistunt.

CAPVT XXXII.

FVerunt ei obuiam Angeli Dei.] Hîc narratur quàm cautè & discretè Iacob placauit iram & impetum fratris sui, & hoc per quatuor quæ fecit.

Primum est, discreta missio munerum, non enim misit totum simul, nec semper eadem, aut per eosdem: imò quinque greges distinctos præter sextam legationem seruorum, quam primò præmiserat.

Secundum est ordinata distinctio suæ familiæ in duo, seu duas turmas, scilicet, ancillarum & liberarum] facta, ita quod sibi charissima posuit in fine postremo.

Tertium est attenta ac fortis & peruigil oratio & supplicatio eius ad Deum vsque ad plenam impetrationem intenti.

Quartum est humillimus modus honorandi Esau, tam verbo quàm gestu, tam per se quam per omnes famulos & famulas suas: quia omnes debuerunt ipsum vocare Dominum suum, sibique supplicare & genu flectere tanquam Domino. Ne hoc autem quasi ex solo ingenio aut tanquam metu consternatus, absque spe diuini consilij, vel quasi desertus à Deo hoc fecisse credatur: ideo ante ista præmittitur quod exercitus Angelici sibi venerunt obuiam, se sibi sub certa specie visibiliter ostendentes, ac si dicerent, Nos erimus tecum. Et vt ex littera conijcitur non solùm vidit eos quasi euntes, sed etiam eo modo quo in castris exercitus militum solent stare. Vnde nomen loci in quo eos vidit, vocauit Monaim, id est castra. Quæritur autem primò, Quomodo Iacob ita timuit fratris sui aduentum, cùm nuncij sui non legantur dixisse ei quod Esau veniret ad eum nocendi causa? Præterea nunquid non certus erat de Dei promissionibus ad se factis, quas ipse refert, dicens: Domine, qui mihi dixisti reuertere, &c. Dicendum, quod quantum ex serie huius litteræ conijcitur, Esau à principio veniebat ad eum animo nocendi. Conijcitur hoc primò ex hoc, quod cum quadringentis viris quasi manu armata veniebat ad eum. Secundò, quia Deus consolans super hoc Iacob, non dixit ei, ne timeas, quia non venit contra te animo irato, sed potius dixit, quod si fortitudine sua Deum vicerat, multò magis poterat hominibus præualere. Dato autem quod Esau non pacificè veniret, nihilominus Iacob probabiliter poterat contrarium suspicari. Ad illud autem de spe promissionis diuinæ dicendum, quod spes illa nec semper nec necessario excludit timorem sensualem vel naturalem, aut timorem ex humana ratione conceptum: sed sufficit quod excludit desperationem, & illum timendi modum qui desperationem inducit. Aliàs Ioseph & Christi mater vt quid timuerunt in Iudæam cum Christo venire, quia Archelaus ibidem regnabat, cum certi essent Christum contra suum beneplacitum non posse aliquid pati? Præterea licèt Deus promisisset Iacob suam protectionem, modum tamen non omnino explicauerat ei, & ideo dubitare poterat an Deus permitteret vxores & liberos eius occidi, & sic de multis damnis. Secundò quæritur de reuerentia quam exhibuit fratri suo, adorando, scilicet, eum: & vocando eum Dominum suum, & dicendo, quod suam faciem videret vt vultum Dei. Quod verbum maximæ adulationis fuisse videtur? Dicendum quod tam humanæ quàm diuinæ prudentiæ est scire se humiliare pro loco & tempore, etiam reprobis & indignis, & maximè vbi per hoc placatur ipsorum ira, & euitatur multiplex damnum: est etiam hoc virtutis humilitatis. Præterea licet Iacob diuino instinctu fratri suo subripuisset benedictionem & primogenituram, nihilominus quia modus exterior quandam speciem doli & iniuriæ contra Esau prætenderat: idcirco decens fuit quod se illi humiliaret, & suppliciter veniam postularet. Præterea indecens non fuit, quod fratri suo ætate maiori & temporaliter præpotenti exhibuit temporalem reuerentiam operis obsequio, & comprobauit non odisse aut contemnere fratrem suum: sed potius ipsum ex corde diligere & reuereri, & præcipuè cum falso contrarium putaretur. Rursus dicens & expediens fuit in hoc ipso subinnui quod vis benedictionis & primogenituræ fratri suo subtractæ potius erat intelligenda quoad primatum gratiæ spiritualis, quam quoad primatum dominationis & præsidentiæ temporalis. Dixit autem veraciter, vidisse vultum eius quasi vultum Dei, quia sensibiliter occurrerat ei, & admirabiliter timendus & reuerendus. Nam (quasi) non designat ibi æqualitatem, sed quandam similitudinem & hyperbolicam, qua communiter loquentes sæpè vtuntur. Ex quo etiam vidit fratrem suum ad se placatum, vidit faciem eius sibi sensibiliter valdè gratiosam: ita quod ex vtroque eorum potuit veraciter illud dici. [Mittoque nunc legationem ad dominum meu.] Videtur quod per legationem intelligat hîc non solùm seruos, sed etiam munera: aliàs quare iussit quod serui sui ex parte sua præmitterent oues & boues, &c. nisi intenderet dicere, Ecce tanta bona sunt mihi data à Deo, de quibus aliqua tibi tanquam domino meo mitto. [Minor sum cunctis,] id est, ad nullam misericordiam tuam mihi impensam habeo condignam magnitudinem aut bonitatem; imò respectu omnium sum deficiens & minor quam esse deberem. [In baculo meo transiui Iordanem istum.] Secundum quosdam istud dicit, non quod Iordanis esset tunc sibi præsens, sed ipsum demonstratiuè denotat, tanquam sibi propinquum, & tanquam notum & famosum in tetra Iudææ, & fortè videbat eum, licet à longè. Alij volunt quod ad litteram esset tunc iuxta Iordanem. Quod autem infrà dicitur transisse vadum Iacob, inquiunt quod nomen tale ex transitu illo pars illa Iordanis, quam transuadauit, accepit. Alij verò sequentes primum modum dicunt, quod Iacob est alueus à Iordane distans ab ipso per duo miliiaria, & est in finibus Idumææ: & inquiunt quod interpretationi nominis Iacob congruit, Iacob enim interpretatur puluis & iucta. [Ipse verò mansit nocte illa in castris,] id est, in Monaym, in loco, scilicet, præmisso. [Cumque maturè,] id est, festinè & antè diem, [surrexisset, remansit solus,] causa orandi, vt puto.

[Et ecce vir luctabatur cum eo.] Non puto quod eo modo luctaretur cum eo quo communiter luctantes: sed potius quod Angelus siue Deus in specie hominis sibi apparens, precibus & attractiuis manibus & amplexibus tenebatur à Iacob, dumque fingebat se omnino velle discedere, impellendo se ad recessum, tunc Iacob firmius tenebat, & ad se trahebat, quasi nitens ipsum ad se retinere, vsquequo preces quas pro salutatione sui & suorum ab Esau sibi porrigebat, exaudiret. Et hoc sonant verba quæ Deus subdit, dicens: [Dimitte me.] Et quod Iacob dicit: [Non dimittam te, nisi benedixeris mihi. Qui cùm videret quod eum superare non posset,] id est, non vellet bono modo, & loquitur sicut cùm dicimus: Deus non potest se negare suis amicis. Et non posse superare, sumitur pro non posse à manibus illius diuelli.

[Tetigit neruum femoris eius, &c.] Hoc fecit Deus, tum vt efficaciam suæ virtutis per quam facillimè potest omnibus prævalere, sensibiliter experiretur etiam tunc cum Deo prævalere videbatur: tum vt visionis memoria sibi fortius infigeretur, & suis ex hoc plenius notificaretur. Nam ex tali effectu post visionem in eo relicto, clarius patuit suæ visionis excessus. Factum est etiam hoc in signum sapientale & figurale, quod scilicet carnalis concupiscentia quæ viget in femoris imo, ad tactum Dei marcescit: & quod caro Iudæorum, & carnalis sensus legis & litteræ per luctam seu pugnam Christi cum eis erat exsiccanda: & ideo claudicat Iudaismus, quia ima eius pars iuit sursum ad Christum, & est benedicta ab ipso: altera verò iuit deorsum, & ideo est ab humore gratiæ exsiccata, propter quod veri filij Israël non comedunt neruum carnalis litteræ quæ occidit, & quo viuere non potest robur potentiæ creatæ, imò ad præsentiam diuinæ potentiæ ipsa est pura passio & quasi nihil. Si autem quæras, quare Deus sic luctabatur quod luctantem superare nollet? Ad hoc est prima ratio ad monstrandum scilicet efficaciam fortis & fiducialis orationis: tam illius quæ tunc erat in Iacob, quàm consimilium. Vnde & ideo Deus fingebat se omnino recessurum vt instantia precum fortius retineretur, & quasi violentaretur seu compelleretur suum rigorem flectere. Ideo enim à cordibus orantium sæpius euolat & quasi aufugit: vt fortius quæratur & trahatur, & violenti rapiant illum. Et vt etiam doceat per hoc quod homo non est dignus illum habere nisi fortius instet: ipsumque importunè propulset. Secunda est ad figurandam luctam Christi, non cum spiritu Iacob, sed cum carne brachio eius, id est, cum parte Iudæorum carnalium, à qua Christus propter redemptionis nostræ precium superandus erat ad horam. In cuius signum scriptura vocauit hîc luctam potius quam tractum, & si ad litteram speciem habuit communis modi luctandi in cuius rei signum est factum, & per consequens & in signum luctæ Prophetarum, & Apostolorum, & consimilium, cum carnali Synagoga seu ecclesia temporum suorum.

[Dimitte me, iam enim ascendit aurora.] Nota quod loquitur admodum alicuius Domini sui viri maturi & honesti, qui erubescit videri luctari, vel aliqua sibi non condigna agere. Vel loquitur ad modum alicuius qui habet festinationem ad locum alium recedendi allegans causam festinationis, quia omnino iam est hora eundi. Docens nos in hoc quod ex quo incipit quasi vsque prope diem cœlestis gloriæ cordi illucescere: ex tunc se inacceptabilem esse dicit. Sed nihilominus quia iste modum loquendi quandam humanam & socialem familiaritatem sapit: idcirco Deus ad speciales amicos suos aliquando tales modos loquendi habet, & ex hoc familiarius & socialius, & per consequens fiducialius se ingerit cordibus eorum. [Quod nomen est tibi?] Interrogat non quasi ignorans, sed vt ex responsis assumat causam benedicendi.

[Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum, sed Israël.] Quasi dicat, non solùm amodò supplantator hominum, vel suorum hostium diceris vel es: imò Princeps cum Deo. Cuius rationem subdit, [Quia si contra Deum fortis fuisti,] per violentiam scilicet, detentiuarum precum & importunarum pulsationum cum Deo pugnando, eiusque rigorem superando siue flectendo: quantò magis contra homines prævalebis? Sed fortè quæres, Quid facit hoc ad benedictionem, cùm bonum iam habitum potius astruatur, quàm nouum aliquod donum detur? Dicendum quod istud est benedictio commendans & confirmans donum gratiæ primò datum, & ita animum Iacob amplius lætificans & confortans, & vltra hoc non solum respectu Esau, sed etiam respectu omnis aduersarij saltem humani, prædicit fore victoriosum. Et in hoc ipso concluditur collatio efficaciæ, & promissio auxilij contra ipsos hostes, ac si diceret: Ne paueas, sed esto securus, qui tuis violentis precibus apud Deum quamquam renitentem obtinuisti, quod contra hostes tuos sis prævalidus & victoriosus. Potest etiam dici, quod præter hoc postmodum benedixit eum, vnde paulò post dicitur. [Et benedixit ei in eodem loco.] Nota autem quod secundum Hieronymum in hoc loco quòd interpretatio quia in libro nominum Israël interpretatur nomen Iacob, id est, vir videns Deum est violenta, vnde secundum eum propriè interpretatur, Princeps cum Deo, id est, Princeps fortis & præpotens sicut Deus. Vel fortis à Deo, interpretatur etiam secundum eum, directus Dei.

[Cur quæris nomen meum, quod est mirabile?] Sensus potest esse. Quod hoc dico mirabile est, nomen eius: vel quod nomen suum est ita mirabile, quod non est nobis comprehensibile. Vtrumque tamen realiter redit in idem, quia semper designatur quod Deus non potest à nobis comprehendi, nisi per admirationem & superexcessum super admirabilis transcendentiæ suæ. Sed nunquid Iacob non nouerat ipsum esse Deum, quando dixit ei, Non dimittam te donec benedixeris mihi: Aut quando ab ipso audiuit. Si contra Deum fortis fuisti, &c. Potest dici quod in parte nouerat, sed nihilominus plenius & altius hoc scire cupiebat. Vel potest etiam dici quod sancti in huiusmodi visionibus plus aguntur quàm agant. Vnde Deus ipsemet qui respondet occultè mouet eos ad interrogandum. Potuit etiam esse quod in principio non clarè distinxerit an persona sibi apparens teneret propriè personam Angeli vel Dei.

[Vocauitque nomen loci Phanuel, dicens. [Vidi Dominum facie ad faciem.] Phanuel enim interpretatur facies Dei. [Et salua facta est anima mea,] scilicet, ab omni humano nocumento & timore. Vel salua facta est in pleniori spe gloriæ & omnis boni. Quomodo autem viderit Deum, ex his quæ alibi dicta sunt, & etiam in lib. de angelica Hierarchia habentur satis patet.

CAPVT

A

CAPVT XXXIII.

ADorauit pronus in terram septies donec appropinquaret frater eius.] Licèt non dicatur quod adorauerit Dominum aut fratrem suum satis tamen innuitur, & etiam quod fratri suo de longè reuerentiam exhibuerit: vt sic magis placaret animum eius. [Et oues ac boues fœtas,]id est, fœtu plenas siue prægnantes, vel fœtas, id est, de nouo parientes, & à partu liberatas. Reuersus itaque illo die Esau. Hæc est sexta pars historiæ Iacob, in qua narratur quomodo in Sichem peruenit, & quomodo ob violentam oppressionem Dinæ, populus Sichem à filiis Iacob occisus fuit. Et Iacob venit in Sochoth. De quo dicit Hieronymus Sochoth vsque hodie est ciuitas trans Iordanem in parte Scitopoleos. Vnde & Iudicum octauo dicitur Gedeon transisse Iordanem, quando locutus est ad viros Sochoth, & inde coadescendens venit in Phanuel. Ex quo videtur vera opinio illa quæ dicit quod nondum transiuerat Iordanem, sed Iacob fluuium.

[Transiuitque in Salem vrbem Sichimorum, id est, spectantem ad prouinciam seu regionem vrbis Sichem. De hac autem vrbe dictum est supra decimo quarto cum de Melchisedech ageretur. Dicit autem Hierony. super hoc loco quod Salem vel nomen fuit duarum vrbium, videlicet istius & Hierusalem: aut ista Salem quæ nunc pro Sichem nominatur habet accentum paululum ab accentu alterius declinatum, & tunc illa interpretatur pacifica; hæc autem consummata atque perfecta. Vnde & in statu sequenti dicit, quod secundum litteram septuaginta, viri Sichem dicuntur viri pacifici, in Hebræo legitur salamium, quod Aquila interpretatus est consummatos atque perfectos.

[Inuocauit super illud fortissimum Deum Israël.] Fortè ideo vocatur hic fortissimus, quia liberauerat Iacob de manu Esau, vel quia Iacob ad magis singularem sensum diuini operis per prædicta fuerat perductus. Nota pro mysteriis, quod per Esau in hoc loco designatur pugna confratrum & corregularium, de qua posterioris ad Corinthios 11. dicit Apost. Periculũ in falsis fratribus: quorum caput, vt ibi præmittitur transfigurat se in angelum lucis; & quia nullum bellum acrius, quàm hostes domestici, & potissimè quando pro se colorem iustitiæ & maioritatem prælationis videntur habere: idcirco nullum prælium legitur Iacob ita fortiter timuisse, nec in quo Dei & exercituum angelicorum præsidium, ita sibi astitisse, sicut in isto. Quibus multa temporalia non solum semel & bis, sed sexties & vltra sunt relinquenda, imò & auferenda, cum temporali primatu quem appetunt: vt sub cineribus cœtus humilium quasi panis subcinericeus conseruetur, quamuis vbi hoc præiudicat veritati aliter sit agendum. Quòd verò populum suum in duas turmas diuisit, ponens liberas post ancillas & omnium postremo Ioseph cum Rachele, moraliter designat ordinatum statum mentis perfectæ: quia in loco vltimo debent esse dona superiora, & sic per ordinem vsque ad inferiora & extrema. Et per hoc intellige allegoricè ordinatum statum ecclesiasticæ familiæ, qui summo opere obseruandus est in tempore periculosæ pugnæ. Quamuis & per hoc figuretur ordo statuum ecclesiæ secundum diuersa tẽpora eius, quia primo tam sub lege naturæ quam scriptæ præcesserunt ancillæ cum filiis suis: deinde secuta est vita actiua, & postremo erit contemplatiua cum prole sua.

CAPVT XXXIV.

EGressa est autem Dina.] Quomodo Iacob venit & inhabitauit circa Sichem hîc subditur, & de oppressione Dinæ, & de vastatione vrbis Sichem ex eo subsequuta. Et nota quod hoc non fuit factum statim post aduentum Iacob, tum quia Dina non habuit tunc vltra septem annos, quando autem hoc contigit erat nubilis ætatis: tum quia Symeon & Leui, qui in consilio contra Sichimitas principales fuerant vix habebant tredecim annos, quando autem contigit oportuit eos fuisse maioris roboris & ætatis: Nota etiam quod multitudo non parua seruorum erat cum Iacob ex quibus aliqui cùm Leui & Symeone contra Sichimitas fuerunt. Sed duo filij eius in hoc facto singulariter nominantur, qui principes & authores fuerant. [Augete dotem, illam,] scilicet, quam maritus debet dare vxori. Responderunt filij Iacob in dolo, Non possumus dare sororem nostram homini incircunciso. Quidam aiunt quod hoc inter cætera dicunt dolosè, quia nondum hoc erat prohibitum: nisi fortè de incircuncisis illius terræ Chanaan, hoc ante scriptum à Deo ipsis prohibitum esset. Sed quæritur, An Symeon & Leui peccauerunt in facto isto, & videtur quod sic, tum ex loco isto, tum ex hoc quod Iacob penultimo cap. huius libri dicit, Symeon & Leui vasa iniquitatis bellantia, maledictus furor eorum quia pertinax. Sed contra hoc est, quia Iudith Deum in oratione sua facta sic alloquitur. Domine Deus patris mei Symeon qui dedisti illi gladium in defensionem alienigenarum qui violauerunt & denudauerunt femur virginis; & dedisti eos in diuisionem seruis tuis, quia zelauerunt zelum tuum, &c. Ad hoc est duplex responsio seu opinio. Prima est, quod peccauerint. Primò ratione iræ. Secundò quia in doloso pacto, qui dolus, licet in omni pacto fœderis sit illicitus & proditorius: vltra hoc etiam fuit hic sacrilegus, quia fuit in tanto sacramento, scilicet circunciſionis. Tertiò, scilicet in interfectione non illius solius qui crimen stupri commiserat: sed etiam totius plebis. Et hoc in puncto, in quo valdè fuerant miserandi: quia tunc ob vulnus circunciſionis vrgebantur acri dolore. Ad illud autem de Iudith dicitur, quod licet in illo facto habuerunt zelum Dei contra stuprum illud: tamen non habuerunt illud debitis circunstantiis moderatum. Licet etiam Deus inuenit eos in interfectione illorum, non ex hoc sequitur quod ipsi fuerunt à peccato immunes: quia Deus multis ex causis iurat temporaliter in peccatores. Secũda opinio est quod in hoc non peccauerunt, nec habuerunt dolum malum, sed potius rectum & cauteloſum. Viri enim de Sichem erant facinorum participes: ideoque erant digni mori. Non enim videtur quod familia Iacob in totam plebem illius vrbis propter crimen vnius solius sic desarsissent in iram; nisi sensissent quod erant participes & defensores facinorum eius. Quod verò Sichem consensit se & suos circunicidi, potius fecisse videtur ob carnalem amorem puellæ: quàm propter fidem, aut amorem diuini cultus & religionis; populusque eius potius ad hoc suasus esse videtur ob amorem Domini sui temporalis, & ob spem commodi temporalis, quam propter aliud: & ideo nullam indulgentiam, aut gratiam promeruerunt. Præterea si filia Iacob & familia eius fecit hoc impiè & dolosè, tunc apud Deum & homines maxima pœna digni fuerunt: & tunc non suffeciſſet, quod Iacob solo simplici verbo duos principaliores eorum increpasset, dicens.

[Turbasti me, &c. Non videtur quòd Deus cu-
rasset perterrere omnes vrbes vicinas, & non audè-
rent persequi eos, sicut sequenti capitulo dicitur fa-
ctum esse. Prætereà hîc dicitur quod paruulos & vxo-
res duxerunt captiuos, & deprædati sunt omnia bona
eorum: Ergo si iniustè hoc fecerunt, Iacob debuit re-
stituere omnia illa, quod non legitur feciſſe. Prætereà
Iacob infra capite quadragesimo octauo legauit Io-
seph vrbem Sichem, quam dicit se tulisse ab eis in gla-
dio filiorum suorum. Videtur autem quod hoc non di-
ceret, nisi illud bellum iustum fuisset. Si dicatur quod
Iacob loquitur ibi solum de parte agri quam emerat,
hoc ridiculosum videtur, tum quia hoc esset donum
quasi nullius valoris, ac per consequens non compe-
tens Ioseph & præcipuè in tali statu, tum quia partem
illius agri non acquisiuit in gladio, sed potius in pace,
& pacifico precio. Hæc autem opinio sumpta videtur
partim ex quodam libro apochrypho, qui nominatur
testamentum duodecim Prophetarum, vbi Symeon &
Leui in suo testamento dicunt se hoc bono animo fe-
cisse, ita quod de hoc non se accusant: imò potius
commendant. Et secundum hoc ad verbum Iacob
respondetur, quod, scilicet, ibi Propheticè loquitur de
futuro scelere Phariseorum & Scribarum contra Chri-
stum quasi de præterito, & quod illud quod pro pœ-
na maledictionis subditur, scilicet, illud, Diuidam eos
seu dispergam in Iacob, potius facit ad benedictio-
nem: saltem respectu Leui, quia diuisio illa in tribu Le-
ui facta est per totalem mancipationem ipsius ad diui-
num cultum: & per hoc quod decimas & oblationes
pro sorte hæreditatis accepit. Tertius modus est, qui
temperat modos prædictos, qui dicit quod Symeon
& Leui hoc partim fecerint moti à Deo, partim in
impetu zeli sui. Vnde Richardus dicit, Illud sanè di-
xerim, quod Dinæ fratribus meritò displicuit, meritò
eos placare non potuit circumcisio: quæ non tam pro
Deo quàm pro Dina facta fuit. Malum tamen in eis
fuit seueritatis modum excedere: & in vlciscenda in-
iuria, æquitatis mensuram minimè seruasse. Meritò
ergo Iacob inconsultam eorum audaciam redarguit:
seueritatemque tam indiscretam iustè reprehendit.
Neque mirandum si idem opus secundum aliquid sui
est rectum, & ex zelo procedens: & secundum aliquid
sit temerarium & excessiuum: quando etiam verbum
Caiphæ pro quanto fuit ab occulto Dei instinctu, fuit
propheticum: pro quanto verò à praua intentione
Caiphæ, fuit impium. Quod si dicas, neque zelum
sanctum posse ad talem proditionem mouere, vt, sci-
licet, sub specie fœderis, & sub promissione mutuæ
pacis & amicitiæ matrimonium contrahatur, & hoc
per sacramentum diuinæ religionis assumptum: vt sic
fœderatorum occisio perpetretur. Potest dici quod
Deus viderat cor Sichimorum in hoc fœdere non in-
tendere Deum, nec emendam scelerum, sed solum pa-
cem & voluntatem carnalem: idcirco non ex hoc ces-
sauit cor filiorum Iacob mouere ad zelum vltionis &
simpliciter potuit esse quod filij Iacob satis aduerte-
rent quod Sichimitæ nihil Deum timerent, neque in
his Deum intenderent, ac per consequens quod non
erat expediens connubia cum eis inire: & pro tanto
rectè potuerunt perseuerare in zelo exterminij illorũ.
Sed quod absque patris consilio & deliberatione tali
fœdere hoc perficere intenderint: non video quomo-
do potuit esse bonum. Pro quanto igitur hoc fuit à
Deo & bonum, laudatur quidem à Iudith: pro quan-
to verò fuit malum, increpatur à Iacob. Si quis tamen
dicat, quod sicut ipsa Iudith iudicio diuino iustè potuit
simulare se velle fœcundari cum Holoferne, vt ha-
beret opportunitatem occidendi eum, & sicut popu-
lus Israël potuit petere mutuum ab Ægyptijs quasi
ab amicis, absque hoc quòd intenderent reddere mu-
tuata: sic potuit & in proposito fieri. Non contra-
dico, quamuis non sit ita mihi clarum in hoc casu, si-
cut in illis.

[Acceptis duo filij Iacob gladiis, ingressi sunt vr-
bem confidenter,] siue audacter. An soli ambo fue-
runt, non claret omnino. Quidam volunt quod bene
potuit hoc fieri à solis duobus propter vehementem
dolorem, quem tunc ex circumcisione Sichimitæ ha-
bebant, & etiam propter spem fœderis initi, & maxi-
mè zelo iræ vehementis eos impetuosè mouente. Alij
volunt quod aliquos seruos suos secum habuerunt.
Nota pro mysterijs quòd moraliter Dina pro venusta
verecundia accipitur, sicut tactum est suprà cum de
tota prole Iacob moraliter ageretur.

Tunc per Sichem ipsam rapientem, & pro eius
amore se & suos circumcidentem, designatur amor
vanæ gloriæ: qui pro euitando detrimento potius,
quàm propter Deum amputauit suorum superflua pu-
dendorum, ne, scilicet, & impudentes, & sine vere-
cundia esse videantur. Vnde rectè eius pater est Emor,
qui interpretatur asinus, ipse verò Sichem labor, vel
humerus, quia de amore propriæ excellentiæ, qui est
stultus vt est asinus, nascitur amor inanis gloriæ, qui
humerum suum ad laborem exterioris circumcisionis
seu pœnitentiæ subijcit, quod est proprium hypocri-
tarum. Qui toties Dinam quasi nolentem opprimit:
quotiens mentem corruptionis siue confusionis eru-
bescentem, & idcirco fortiter reluctantem etiam in-
uitam vsque ad turpem delectationem seu glorifica-
tionem trahit, quod non fieret nisi ipsa exterius eua-
gasset curiosè volens inspicere mulieres vicinas, id est,
infirma forinsecæ gentis. Ex quo plerumque contin-
git, quod suum decorem illorum infirmitatibus præ-
fert, & ex hoc appetitus vanæ gloriæ ipsam vehemen-
tius pulsat: cuius impetum dum repellere non sufficit,
viribus Sichem victa succumbit. Sed cum hoc ad Sy-
meonem & Leui, id est, ad doloris & spei notitiam
peruenit: fit aliquando dolor excessiuè se vlciscendi.
Neque potest Dinæ copulari, nisi masculorum, id est,
motuum suorum fortium & cõsuetorum præputia cir-
cumcidat, & Sichem, id est, amor gloriæ hic deficiat.
Sichem siue Dina, id est, gloriatio, siue verecundia est
gloria imprudentis, nihilominus Symeon & Leui, id est,
dolor & spes sic aliquando se excedunt, quod non so-
lum inanem gloriam abijciunt: sed etiam opera bona
ex inani gloria inchoata, cum tamen in talibus non de-
beamus assumptam morum honestatem destruere, sed
intentionem mutare. Et nota quòd tertio die circunci-
sionis hanc stragem faciunt, tria enim bona quasi tres
dies sunt à circunci sione morum rectè facta. Primum
est, bonitas & difficultas operis extrinseci. Secundum
est, puritas cordis ex hoc exquisita & exercita. Tertium
est præmium, & hoc apud Deum promeritum. In
mente igitur considerante se propter inanem gloriam
consueta & amante vitiorum opera à se amputasse,
surgit dolor grauis, quia non relinquitur sine graui do-
lore quod possidebatur forti cum amore. Cùm verò
considerat se ex hoc non profeciſſe, sed potius capitale
vicium incurriſſe, fit dolo grauior & iustior. Sed cùm
tertio considerat se ex hoc non promeruisse præmium
apud Dominum, imo & æternum supplicium meruisse,
fit dolor grauissimus: & ideo tunc insaniunt Symeon
& Leui, qui nesciunt patienter dolere, neque de mo-
rum sic circunciſorum correctione sperare. Vel quia
gladius Symeonis, id est, doloris, est reprobatio mali
commissi: gladius verò Leui est exactio pœnitentiæ
rigidæ. Solet etiam spes nimium præsumens opera ni-
mis fortia & dura exigere. Quid est enim aliud eos ac-
ceptis gladiis, Dinæ amatores interficere, quam ex-

probatione malorum etiam ineuitabilium, vel exactione abstinentiarum, vel macerationum etiam impossibilium, non solum vires corporis, sed etiam vires mentis sic attenuare, vt postmodum nihil boni possit exercere? Vel generalius designatur hic moraliter periculum cùriosæ euagationis, ex qua mens aliàs casta etiam inuita corrumpitur ab illecebris apprehensis. Allegoricè autem per Sichem significatur Christus, per Dinam autem decor synagogæ pro qua Christus humeros suos omni labori subiecit: Et ipse est filius asini, vel quia ipse apud Deum pro nobis factus est vt iumentum, vel quia filius est sanctorum patrum, qui se velut asinos oneribus pœnitentiæ subiecerunt. Quia verò Christus synagogæ cum beneplacito Iudæorum non poterat copulari, nisi circumcisionem & sacramenta legalia à principio obseruasset: ideo pro ipsius amore se circumcidit. Sed quia Scribæ & Pharisæi Synagogam æstimauerunt à Christo corruptam, ideò ipsum & eius discipulos impiè occiderunt: Synagogam sibi funditus abstulerunt. Factumque est hoc tertio die, id est, tertio anno suæ prædicationis seu persecutionis, in quo fuit suæ crucis grauissimus dolor. Considerando verò factum Symeonis, & Leui in bono, tunc per ipsos designantur sancti Doctores Ecclesiæ & Prælati, vt Petrus & Paulus, qui contra Pseudo-apostolos & Christi Ecclesiæ corruptores, zelum miræ seueritatis exercuerunt. Consimiliter etiam contra hæreticos factum est per subsequentes Doctores & Ecclesiæ Rectores: & hoc in tantum quod apud quosdam de maioribus qui hic per Iacob designantur, reputati fuerunt excessisse mensuram. Quia verò Ecclesiæ Doctores non essent passi cum Pseudo-apostolis communionem habere, nisi illi ea quæ fidei apertè repugnant, à se circumcidissent, quod illi non verè, sed simulatè fecerunt: idcirco fuerunt in eis tres dies doloris. Fuit enim primò in eis dolor circumcidendo eloquia. Secundò fuit grauior dolor in circumcidendo sensum siue intellectum carneum. Tertiò fuit in eis grauissimus dolor circumcidere quæstum cupiditatum & gulositatum. Et ideò per istum & in isto Paulus inuenit aditum ad detegendum errores eorum, & ad ipsos exterminandos de Ecclesia Dei.

CAPVT XXXV.

INterea locutus est Deus ad Iacob.] Hæc est septima pars gestorum Iacob, in qua primò narratur recessus eius de Sichem. Secundò, aduentus in Bethel. Tertiò, in Bethleem. Quartò, trans turrem gregis. Quintò, in Ebron ad patrem suum. Et in qualibet harum contigit notabile aliquid. In prima, scilicet, abiectio, & sepelitio idolorum, & terrificatio gentium eis conuicinarum. In secunda altaris ædificati, & Delboræ mors & sepelitio, Deique ad Iacob apparitio. In tertia Beniamin, parturitio à Rachel morique illius & sepelitio. In quarta Balæ à Ruben incestatio, Post quod & subditur duodecim filiorum Iacob enumeratio. In quinta verò Isaac mors & sepelitio. [Interea locutus est Deus ad Iacob.] Hîc est notandum quàm solicitè regebat Deus patres istos. Quia enim nunc erat Iacob necessarium speciale consilium & auxilium Dei propter stragem Sichimorum, quæ omnes ciuitates vicinas concitauerat contra ipsum: Idcirco Deus nunc quinto apparet ei. [Abijcite deos alienos.] Quidam putant quod hoc dicatur pro Idolis Laban à Rachel furatis, sed quia non est verisimile quod tanto tempore perdurauerunt apud Rachelem, vt potè ferè

A per septem annos vel amplius quibus steterant circa Sichem: idcirco, videtur magis de idolis raptis cum præda Sichimorum: [Et mundamini,] scilicet, corde & veritate. [Vestimenta vestra.] Hoc iussit fieri in expressius signum totalis reiectionis idololatriæ, ritusque gentilis, & pristinæ conuersationis quantum ad minus bene acta: vt sit quasi altera innouatio diuini cultus. [Qui exaudiuit me in die tribulationis meæ.] Ex hoc patet quod prima visio Dei facta sibi in Bethel fuit facta sibi primitus petenti auxilium Dei in fuga sua.

[Dederunt ergo ei omnes deos alienos.] Ex hoc patet quòd alij præter Rachelem sibi idola dederunt. [Et inaures quæ erant in auribus eorũ,] scilicet idolorum. Voluit enim quod non solum idola, sed etiam ornamenta idolorum à se abijcerent. Vel fortè inaures quas à Sichimitis acceperant in detestationem gentilis lasciuiæ & superbiæ abijci fecit. [Et ille infodit,] id est, infra foueam sepeliuit. Nota quod noluit ea fundere, & materiam eorum conflatam retinere: sed potius omnino reijcere & sepelire, subter therebintum, quæ secundum Isidorum, est arbor generans resinam omnium præstantiorem, & secundum Papiam habet fructus modicos, qui mandi possunt. [Mortua est Delbora.] Nota quod nisi scriptura mysteria intenderet in narrationibus suis, non est verisimile quod mortem Delboræ plus quàm mortem Rebeccæ curasset. [Ad radicem Bethel,] id est, ad pedem vrbis illius. [Et appellauit eum Israël.] Supra prius promiserat ipsum sic appellandum: hic verò sibi de facto nomen istud imponit, vel hoc nomen sibi ante impositum hic plenius confirmat. Fecitque hoc in signum perfectionis virtutis & principatus ipsius Iacob & in signum maioris assistentiæ Dei ad eum, & etiam in signum quod supplantatione hostium ingeniosa ascenditur, & est ascendendum ad Dei visionem seu contemplationem, & ad Dei superabilem principatum. [Terramque quam dedi Abraham,] scilicet promissione, vel dedi in mea prædestinatione æterna; [libans,] id est, fundens, vel sacrificaturus super illud libamina. Libamina erant propriè liquidorum sacrificia, scilicet, vini vel olei: sed aliquando sumitur pro sacrificio de pane vel de simila glutinata.

[Quæ ducit Euphratem,] id est, Bethleem, Non quod iam tunc sic vocaretur, postmodum enim sic vocata est ex nomine vxoris Caleph. [Pater verò appellauit eum Beniamin, id est, filium dexteræ,] id est, virtutis, secundum Hieronymum. Errant qui putant Beniamin filium dierum interpretari: quia cùm hic sit iamin in n. terminatum, significat dexteram vel virtutem, Dum verò terminatur in m. est idem quod dies. [Erexitque Iacob titulum,] id est, lapidem vel lapides in insigne memoriale, [Trans turrem gregis.] Hieronymus dicit Hebræos velle hunc esse locum vbi postea fuit ædificatum templum Salomonis: de quo Michæas dicit, Et tu turris gregis nebulosa filia Sion, &c. Et dicitur turris gregis, id est, congregationis & cœtus, (& subdit. Sed si sequamur ordinem viæ potius est locus pastorum iuxta Bethleem, vbi vel grex Angelorum in ortu Domini, vel Iacob pecora sua posuit lobo nomen imponens, vel quod verius est, quodam vaticinio futurum iam tunc mysterium in hoc monstrabatur, & ob illud sic prius erat locus ille vocatus. [Abijt Ruben, & dormiuit cum Bala.] An illa consentiente, aut dormiente, aut reluctante hoc Ruben fecerit, non claret. [Erant autem filij Iacob duodecim,] quia nunc Beniamin fuit ortus, & duodenarius numerus filiorum Iacob completus: idcirco nunc repetit numerum filiorum eius. [Hi filij Iacob, qui nati sunt ei in Mesopotamia,] scilicet, pro maiori

parte. Nam Beniamin non fuit ibi natus. Vnde more scripturæ synecdochicè loquitur. [Venit etiam ad Isaac.] Si de primo aduentu personalis visitationis loquitur, satis est mirabile quod tanto tempore destiterit visitare patrem senem & cæcum. Propterea videtur quod solum loquatur de illo aduentu, quo cum tota familia & gregibus suis venit mansurus cum patre suo in Hebron. Nota pro mysteriis, quòd deleta synagoga & idololatria gentilium sub feruida fide & deuotione fidelium, qui post destructam synagogam fuerunt sepulti, erectus est cultus Dei in sede Ecclesiæ, quæ est verè Bethel, id est, domus Dei. Tuncque Delbora, id est, loquax prophetia Iudæorum est ad plenum mortua, & sub radicali fide Ecclesiæ; vt sub quercu, id est, sub robore Christiani imperij, quòd est quercus fletus seu desolationis sepulta: quamuis sit nutrix Rebeccæ, id est, Ecclesiæ. Nam ex quo Romanum imperium fuit vbique subiectum iugo Christi, non apparuit locus prophetandi alterum Christum: tuncque tam Christus, quam Christianus populus est dictus Israël, id est, Dominicus participans & videns Deum. Post hoc autem sequitur tempus vernale & floridum vt veniatur ad Euphratem, id est, ad frugiferam terram, seu ad Bethleem, id est, ad domum panis, vbi Virgo peperit Christum: & post hoc Rachel, id est, contemplatiua ecclesia pariet filium postremũ, scilicet contemplationis superexcessum seu statum extaticum, qui propter dolorem partus dicitur à matre Bennoni, id est, filius doloris: sed à Deo filius dextræ siue iubili & gloriæ. Et nota quòd tam moraliter quàm allegoricè Rachel moritur in hoc, tum quia non intratur ad supermundanos superexcessus, nisi cum Christo tota crucifigatur & sepeliatur, tum quia in matre, id est, in mente vel ecclesia, ante istum partum est aliquod corpus carneum, quod in hoc partu est necessario moriturum, sicut obijt synagoga in partu Christi, & populi Christiani, tunc igitur trans turrem gregis, id est, vitæ gregalis seu animalis ibitur. Sed sicut in exitu Christiani populi de gregali vita synagogæ, primogenitus, scilicet populus pro parte ad ipsum conuersus incestauit Balan concubinam eius, & pro eo zelo corrupto, legis cæremonias adamauit sic & in partu extremo quidam primogeniti cum ancilla euangelici status concumbent temporalia sub typo perfectionis euangelicæ, instar Pseudo-apostolorum quærentes & amantes. De hoc autem tangetur etiam infra vltimo c. vbi de Ruben sermo fiet. Postremo autem redibit Christus, scilicet, per gratiam ad patres, id est, ad Iudæorum populum, vnde exiuit, moraturus cum eis vsque ad finem: vt per mortem extremi iudicij ducat eos in cœlum.

CAPVT XXXVI.

HÆ autem generationes Esau. Hîc incidenter hæc pars interseritur; vt sciatur benedictio supra scripta etiam in Esau temporaliter fuisse impleta, & sciamus quod etiam malis Deus plerumque dat temporalia bona, tum propter merita patrum, tum propter aliqua quæ ipsi fecerunt. Et primò narrat generationem Esau factam in terra Chanaan. Secundò, quomodo inde recesserit, & mansit in monte Seyr, ibi, [Tulit autem Esau.] Tertiò, repetit breuiter generationes eius, vt referat generationes filiorum eius ibi, [Hæ autem sunt generationes Esau.] Quartò, narrat quod quatuordecim filij filiorum eius prænominati fuerunt duces, ibi, [Hi duces filiorum Esau.] Quintò, ibi, [Isti filij Seir Horræi,] ponit genealogiam patris Horræorum, qui dona miserat Esau in terra Edom. Quod secundum Hieronymum in parte facit, quia Channa, concubina Eliphatæ primogeniti Esau fuit filia istius Seir Horræi. Potest etiam dici, quod facit hoc vt sciatur quam potentem gentem expulit Esau de terra illa. Sextò, enumerat reges de genere Esau: qui regnauerunt in terra illa, antequam filij Israël haberent regem, ibi, [Reges autem. Septimò, enumerat duces & ducatus stirpis Esau, quod post præfatos reges habuerunt, ibi, [Hæc ergo nomina ducum Esau.] Aliter nominat ibi quàm prius, nam quas supra vigesimo sexto nominauit Iudith & Basemath, hîc vocat Ada & Olibama. Filiam verò Ismaël supra nominatam, Melat hîc vocat Basemath.

[Tulit autem Esau, &c.] Nota quòd licet ante mortem patris recesserit & manserit in terra Seir, vnde supra decimotertio dicitur, quod reuersus est Esau itinere quo venerat in Seir: hîc tamen refertur quod hoc post mortem patris plenius fecit, & hoc magis sonat verbum quòd subditur, scilicet, quòd recessit à fratre suo, [Esau patris Edom,] id est, Idumæorum populus qui ex eo genitus dictus est Edom, sicut & ipse dux [Theman.] Secundum Hieron. ex nominibus istorum sunt interposita nomina regionibus & gentibus Idumæorum quia sicut fecerant diuersas familias, sic sibi diuiserunt terras illas. [Isti filij Seir Horræi.] Secundum August. in libro quæstionum super Genes. quidam putant quòd Seir fuit pater Horræorum qui eos genuit. Hieronymus verò incipit versum, ibi, [Horræi habitatores terræ fuerunt,] scilicet, [Lotan & Zobal, &c.] & legit illud, [isti filij Seir,] cum præcedentibus. Posteà enim dixerat, [Iste est Edom, & hi filij Seir.] Et subdit Hieronymus Esau, & Edom, & Seir vnius est nomen hominis. Quod autem sequitur: [Et Horræi habitantes terram & reliqua.] Postquam enumerauit filios Esau, altius repetit, & exponit qui ante Esau in terra Edom Principes fuerint ex genere Horræorum. Hæc Hieronymus. Sed pro primo facit, quia posteà subditur, Hi duces Horræi filij Seir. Quòd autem filij Esau deleuerint Horræos, habetur Deuteronomij secundo. [Iste est Ana qui inuenit aquas in solitudine.] Hieronymus dicit, quod apud Hebræos sunt de hoc variæ opiniones, vbi autem nos habemus, qui inuenit aquas calidas, septuaginta legunt, qui inuenit τὴν ἰαμείν. Et quidam putant per Iamin, maria significari, quia eisdem litteris maria scribunt: & tunc dicunt quòd inuenit maria, id est, congregationes aquarum, quæ iuxta idioma Hebrææ linguæ maria nuncupantur, quòd scilicet stagnum in deserto reperit, cuius rei inuentio rata est in eremo. Alij verò putant aquas calidas hoc nomine significari sicut fit in lingua Punica, quæ vicina & coniuncta est Hebrææ. Et fortè pro magno est habitum quod fontem aquæ calidæ ibi inuenerit. Linguam autem Punicam videtur Hieronymus hîc vocare, linguam Phœniceam, id est, prouinciæ Phœnicis, in qua sunt Tyrus & Sydon: licèt alibi sæpè sumatur pro terra Africana & Mauritana. Alij putant Onagros ab isto primo admissos esse ad asinas, & ipsum primo huiusmodi concubitum inuenisse: vt ex his nascerentur, & secundum istos Iamin idem est quod associatio. [Reges autem qui regnauerunt in terra Edom antequam haberent Regem filij Israël fuerunt hi, &c.] Quidam volunt quod totum illud quod de Regibus & Ducibus Edom subditur, fuerit additum ab Esdra, vel ab eo qui librum Paralipomenon edidit, tum quia Moyses non potuit historicè omnia ista ita narrare, quia Duces qui post Reges hîc subduntur, fuerunt post omnes istos Reges, sicut in 1. Paralipomenon dicitur.

dicitur. Non est autem verisimile quod Moyses prophetice per modum historiæ prædixerit futura tanquam præterita historicè narrans, tum etiam quia rectè de Paralipomenon primo videtur assumpta. [Habitauit autem Iacob, &c. Hæ sunt generationes, supple quæ supra ante generationes Esau præmissæ sunt. Hoc author subiunxit, tum vt, quia dixerat quod Esau de Chanaan recessit in terram Edom, ordinatè subiungeret, quòd Iacob instar patrum habitauit in terra Chanaan: tum etiam vt quasi incidenter generationibus Esau insertis rediret ad Iacob, de quo, & cuius filiis est vlterius prosecuturus, quia de Ana sic signanter dicitur, quod inuenit aquas calidas in deserto, &c. Nota de hoc breue mysterium. Horræi enim, de quorum genere est Sobal, liberi vel iracundi interpretatur, Sabeon verò pater eius interpretantur statio dolons, aut eloquentia inutilis, Ana verò donum & gratificatio. Nota igitur quod de iracundia & libertate mundanorum, nascitur dolor cordi iracundo infixus, & eloquentia sterilis, arrogans, & verbosa: quæ tamen sic placet mundanis, quod complacentiam ex ipsa genitam vocant donum aut gratiam. Vnde de eloquentia fastuosa donum secularis gratiæ dicunt nasci, quæ tantam habet vim vt etiam in desertis cordium syluestrium, & ferocium, aquas calidas & sulphureas, feruidi scilicet & sulphurei amoris inueniat: quando huiusmodi gratia pascit non angelos quidem, sed asinos patris sui.

CAPVT XXXVII.

IOseph cùm sedecim esset annorum.] Hîc narratur venditio Ioseph, & primò refertur huius occasio sine causa. Secundò refertur modus ipsius, ibi, [Cúmque fratres illius.] Tertiò palliatio huius criminis facta Iacob patri eius, ibi, [Tulerunt autem.] Quartò patris dolor implacabilis, ibi, [quam cùm agnouisset pater.] Quintò Ioseph reuenditio à primis emptoribus facta, ibi, [Et illo perseuerante in fletu.] Dicit ergo, [Cùm sedecim esset annorum.] Ergo post hoc factum vixit Isaac tredecim annos, quia Iacob post decem annos à morte Isaac intrauit Ægyptum, & tunc erat Ioseph triginta nouem annorum, sicut exi subsequentibus patet. Nota quod in hac parte triplex causa iniusti odij contra Ioseph ponitur, prima est accusatio quæ vtique fuit iusta & pia, quia dixit hoc primi cuius erat corrigere, & qui præsumendus erat prodesse potius quam obesse. Secunda est Ioseph à patre prædilectio maior, & in speciali tunicæ, & consimilium præhonoratio. In quo est notandum quod etiã in sanctis sunt plerumque quædam amoris teneritudines ad minores & innocentiores, etiam ad deliciatus eos secundum corpus fouendos. Nota etiam quod in hoc ipso quamquam isti sancti patres essent diuites, communiter tamen induebant filios suos satis rusticanè: aliàs non referretur hîc tunica prædilecto specialiter data Ioseph. Tertia causa odij fratrum est relatio somniorum de sua prælatione super fratres, & super totam domum patris sui futura. Nota etiam quod horribile est odium inuidiæ, quia omnia motiua amoris præcipua, summè vertit in oppositum: Accipit enim vt sibi contrariissima quæ amantissima sunt. Vnde naturalis fraternitas Ioseph & eius iustitia & innocentia, & omnimoda gratiositas apud Deum, & apud patrem, & apud alios, fortius incitabat fratres ad inuidiam: & in tantum quod non poterent illud celare in corde, imò compellebat eos ad loquendum ei indignanter & æmulatoriè, & hoc non in vno verbo, vel in duobus: sed in omnibus. Vnde hic signanter subditur quod non poterant ei quicquam pacificè loqui. [Accusauitque fratres apud patrem crimine pessimo.] An omnes fratres, an solum filios ancillarum cum quibus pascebant gregem accusauerit, non claret: nec etiam de quo crimine accusauit eos. Quidam tamen dicunt quod hoc synecdochicè dicitur propter Ruben, cuius incestum patri denunciauit, sed hoc non patet ex textu: & nihilominus contra hoc facit, quia solus Ruben legitur restitisse proditioni fratrum contra Ioseph & multum doluisse de hoc facto. Quidam autem dicunt quòd filios ancillarum accusauit de peccato contra naturam. Sed neque hoc scitur. Vnde nobis sufficit quod veraciter de aliquo verissimo crimine eos accusauerit. [Israël autem diligebat Ioseph super omnes filios, eò quòd in senectute sua genuisset eum.] Satis est mirabile de causa prædilectionis hic reddita, tum quia Ioseph satis citò post alios fuit genitus. Omnes enim præter Beniamin infra septem annos sunt nati, tum quia in tam sancto patre non videtur fuisse ratio sufficiens ista ad prædiligendum, dum quia secundum hoc Beniamin fuisset amplius prædilectus, videtur ergo quod hoc sit secundum litteram sic positum pro causa aliqualiter inducente, sed quod hîc mysticè innuatur, alia causa principalior & spiritualior. Verùm est quidem, quòd senes cæteris paribus prædiligunt filios in senectute genitos, quia omni homini absolutè rememoratio seu imaginatio præstantis adhuc virtutis in seipso est delectabilis: & ideò seni est delectabile, quod videt se habuisse virtutem ad procreandam, prolem & nouitas prolis opposita vetustati quandam recompensationem iocunditatis adfert menti ex vetustate languenti. Principalis tamen causa prædilectionis Ioseph fuit æstimatio præcellentioris bonitatis eius, & præelectionis Ioseph fuit æstimatio præcellentioris bonitatis eius, & præelectionis eius à Deo. Et ad hoc æstimandum inducebatur Iacob ex eo quod potest omnes generat eum, & de vxore prima facta postrema: Ipse autem tam in Isaac quàm in seipso probauerat Deum frequenter præeligere posteriores, sciebatque Christum ex se in nouissimo tempore nasciturum, esse omnibus prioribus filiis præferendum.

[Fecitque ei tunicam polimitam.] Hieronymus habet variam, dicens, quòd pro varia, Aquila habet talarem, id est, vsque ad talos descendentem. Symmachus verò manicatam, aut quia manibus artificis erat mira varietate distincta, aut quia habebat manicas, Antiqui enim magis vtebantur colobiis. Est autem colobium vestis longa sine manicis. Dicitur autem polimita à polis quod est pluralitas, & mitas, quòd est gutta: quasi pluribus guttis vel coloribus tincta.

[Audite somnium meum quod vidi.] Sed nunquid malè faciebat talia somnia referendo, & maximè quibus protenderetur eum esse debere caput fratrum suorum, & etiam parentum? Dicendum quòd sicut huiusmodi somnia sibi diuinitus mittebantur à Deo, vt futura ipsius sublimatio plenius in posterum cognosceretur à Deo fuisse præuisa & præordinata: sic ex eadem causa impellebatur à Deo ad referendum fratribus illa. Vnde & signanter scriptura subdit, [quod pater hoc audiens rem tacitus considerabat,] tanquam vtique sentiens quod aliquod magnum prætendebant. Dato etiam quod ex quadam pura & innocenti simplicitate huiusmodi refert, non ideo malè faciebat, vnde bene poterat hoc fieri absque peccato.

[Et odij fomitem,] id est, nutrimentum odij, [Numquid ego & mater tua & fratres tui adorabimus te super terram?] Quidam dicunt quod mater

Ioseph adhuc tempore suæ venditionis viuebat. Sed contra hoc arguitur ab aliis quia paulò pòst dicitur, quod pater misit eum de valle Ebron in Sychem. Ex quo patet quod Iacob iam tunc venerat & stabat in Ebron. Supra autem dictum est, quòd inter recessum eius de Sychem, & aduentum eius in Ebron, mortua est Rachel dum veniret in Bethleem. Præterea Dina erat adhuc satis puella quando oppressa est in Syche, & constat quod ipsa erat antiquior quam Ioseph, Ioseph autem erat sex annorum ad minus quando venditus fuit. Ex quo satis apparet quod hoc de Ioseph fuerit post destructionem Sychem. Benè tamen potuit esse, quod summa ista viderit & retulerit, matre adhuc viuente, & ideo benè potuit dicere. Nunquid ergo & mater tua, &c. Quamuis etiam ipsa iam mortua non minus rationabiliter hoc dixisset, [Pascunt oues in Sychimis,] id est, in territorio seu in pascuis Sychem. [In Dothaym.] Hieronymus in libro locorum dicit, quod Dothaym vsque hodie duodecimo milliario à Sebasto, id est, à Samaria contra Aquilonis plagam ostenditur. [Ecce somniator venit.] Cùm somniator sonet frequentiam, quasi habitum: quomodo ex solis duobus somniis supra relatis vocant ipsum somniatorem? Potest dici, quòd etiam aliqua alia habuit & retulit, sed hæc duo specialiter narrantur: quia magis faciebant ad causam inuidiæ. Vel potest dici quod mens inuidia etiam pauca exaggerat quasi multa & continua. [Et non interficiamus animam eius,] id est, ipsum, pars enim sumitur pro toto. Vel animam eius, id est, vitam corporalem eius, [Aromata,] id est, species aromaticas. [Resina,] dicitur à reti, quod est dimanare, vel dicitur à resi, addendo na, & est gutta arboris, [Stactem,] verò est gutta, quæ dicitur mirrha.

[Vendiderunt eum Ismaëlitis,] hos eosdem vocauerat paulò antè Madianitas, & hoc ipsum facit in fine capituli, dicens, quod Madianitæ vendiderunt Ioseph in Ægypto. Exquo videtur, quod Madian qui fuerat filius Abrahæ de Cethura fuit, sicut ex Agar Ismaël, & quod ex hoc nomen vnius ex vno alteri attribuatur. Vel fortè isti erant Ismaëlitæ ex genere, Madianitæ viro habitationis: quia scilicet manebant in terra Madianitarum, vel econtra. [Viginti argenteis.] Secundum Hieronymum septuaginta habent, viginti aureis, & subdit, quod pro aureis in Hebræo habetur argenteis. Quidam tamen non legunt hîc viginti, sed triginta.

[Et ego quò ibo,] id est, quomodo absque puero ad patrem meum redibo? Videtur quod Ruben tanquam primogenitus, & patri pro incestatione Balæ iam obnoxius, timebat singulariter de morte Ioseph accusari à patre.

[Mittentes qui ferrent ad patrem & dicerent. Hanc inuenimus vide, &c.] Nota quod ipsi maiorem criminis sui occultationem non per se poterant tunicam primi, sed faciunt quod aliqui alij deferant, & etiam quod illi videantur quasi dubij, an illa tunica fuerit Ioseph vel non, [Scissisque vestibus.] Mos fuit antiquorum in signum doloris scindere vestes. [Noluit consolationem accipere,] id est, non potuit, vel etiam dictabat sibi magis lugendum.

[Descendam ad infernum ad filium meum,] id est, in limbum inferni, tunc enim animæ sanctorum illuc descendebant. Notant aliqui quod vbi non habemus infernum, in Hebræo sæpius legitur nomen significans foueam: & quod potest significare sepulchrum, vel infernalem foueam, siue lacum.

[Vendiderunt Ioseph Putiphari eunucho.] Secundum Hieronymum & secundum Hebræos hic est ille cuius filiam Ioseph dicitur accepisse vxorem, infra

A quadragesimoprimo c. & dicunt, quòd hic eunuchus anticipatiuè dicitur, quia nondum erat eunuchus, imò mercatus fuerat Ioseph ad turpem abusum ob nimiam pulchritudinem eius: sed virilibus eius arefactis à Deo est postmodum electus ad pontificatum vrbis Heliopoleos, iuxta morem ἱερεφαντῶν, qui vt videtur propter castitatem eunuchos in sacerdotes eligebant. Alij verò dicunt quod iste est alter ab illo magister militum. Secundum Hieronymum septuaginta habent archimagiros, & subdit, quod in plerisque locis, archimagiros, id est, cocorum Principes pro Magistris exercitus, scriptura commemorat. Nam ἀγχιστευειν Græcè interpretatur occidere. Et secundum Magistrum historiarum apud plures nationes dapifer Prin-
B cipis honorabilior est quàm princeps militũ. Nota pro mysteriis quod allegoricè Ioseph in omnibus factis suis tenet expressissimum typum Christi qui à Deo Patre missus est ad fratres suos Iudæos, qui tunc erant potius filij ancillarum quàm liberæ, id est, plus carnales quàm spirituales: propter quod Christus non quasi ad homines, sed quasi apud Deum loquens, eorum vicia fortissimè arguit, & publicè accusauit. Insuper & se tanquam Deum ac Regem & pontificem omnium, quasi sub somniorum parabolis proponebat: intantum quod dicebat se Dominum legis & Sabbati, & ideo ipsum summè oderunt & sibi inuiderunt, & in cisternam veterem, id est, in mortis vetustæ foueam proiecerunt, dicentes, quod fera pessima, id est,
C culpa eius grauissima, hoc fecit. Dicendo etiam vah, qui destruis templum Dei, & in triduo illud reædificas. Si filius Dei es, saluum fac temetipsum, quasi tunc diceret: Ecce somniator venit, occidamus eum, & videamus quid illi prosint somnia sua. Quidam tamen ex maioribus, vt potè Gamaliel & Nicodemus, & Ioseph ab Arimathia, instar Ruben & Iudæ, pro ipso steterunt. Quamuis Iudas etiam illos possit hîc designare, qui fecerunt vt traderetur Gentilibus, id est, Pilato, dicentes, quod eis non licebat occidere quemquam, ne suum Pascha contaminarent. Et secundum hoc per cisternam veterem designatur vetusta malitia Sacerdotum vel Synagogæ, carens aqua pietatis: in qua Christus tunc fuit proiectus, quando ipsum ce-
D perunt, & in domo Annæ & Cayphæ deluserunt. Pro quanto verò Iudas venditionem Ioseph consulit, designatur hic Iudas qui triginta argenteis vendidit Christum: & tunc per Ismaëlitas designantur Iudæi, qui iuxta Apostolum ad Galatas quarto, sunt allegoricè filij Agar, qui de Galaad, id est, de aceruo testimonij scripturarum fragantium diuini cultus & legis portabant in Ægyptum, id est, Gentibus: vel in Ægyptum ipsam, scilicet, ad curandos ad suos carnales affectus. Qui rectè dicuntur Madianitæ, id est, inclinati ad suos carnales affectus, aut contradicentes vel diiudicantes: & tunc per fratres Iudæ designantur fratres & discipuli Christi, qui ab ipso retrocesserunt, dicentes, Durus est hic sermo. Illud autem significatur per tunicam talarem & variam, quod per tunicam Christi inconsu-
E tilem, Christi, scilicet, charitas, & indiuisibilis vnitas: variis virtutibus & spiritalibus sensibus adornata. Hac autem Christum denudauerunt, in quantum ipsum blasphemum & impium, & legi Dei contrarium esse dixerunt: Et hoc ipsum est intingere tunicam eius in sanguine hœdi, & ex hoc populo Iacob suaserunt Christum à fera pessima culpæ propriæ deuoratum. Ex hoc etiam sensus propheticus & paternus manet vsque hodie desolatus: ita vt nihil spiritalis consolationis det populo illi. Deo tamen ordinante venditus est ab eis Putiphari eunucho, qui prius quidem inclinauit eos ad dissecandum fidem Christi, & populum eius. Vnde interpretatur os inclinans ad dissecandum. Sed tamen

eius

eius concupiscentia, postmodum est per Spiritum Christi castrata & castificata, qui benè dictus est Princeps militiæ Pharaonis: quia etiam post conuersionem Romanorum Imperatorum ad fidem, plures mundi Principes; qui Christi fidem anteà persequebantur, receperunt. Consimilis in parte allegoria pro electis finalis ecclesiæ Christi configurandis, potest hîc formari quæ expertis in spiritu satis patet, & experientia plenius edocebit. Moraliter autem sumendo per Ioseph virtutem discretionis & prouidentiæ prout suprà fiebat, cùm de tota prole Iacob moraliter ageretur, tunc ille est qui à patre merito prædiligitur: quia etiam in senectute habetur, & quia nulla virtus sine hac discretione conquiritur aut conseruatur aut perficitur: Imò sine hac omnes deficiunt vel excedunt. Huius est cunctis imponere debitum ordinem & mensuram: & ideo qui eius consilio non acquiescit, virtutis nomen amittit. Hîc igitur est qui fratrum suorum arguit negligentias & excessus, & hinc oritur inter ipsum & fratres ira & discordia implacabilis, quia monita & præcepta ac consilia eius videntur ei omnino dura & importabilia. Quid enim difficilius quàm in omni suo facto nunquam ordinem confundere, nunquam mensuram excedere: & in omni affectione sua modum seruare? Quia etiam animus virtutibus fulgens seipsum tamen per discretionem non profundè discutiens, ex adulantium acclamatoria laude vsque ad crimen hypocrisis illabitur aliquando: quod teste Christo est crimen pessimum, & ab ipso ferè super omnia crimina impugnatum, ideo prudentia ad patrem, id est, ad animum à quo est genita rediens accusat crimine pessimo fratres suos, quia etiam alienæ prudentiæ & consilio facilius acquiescunt erroris sui tenebras cognoscentes: quam de sua iustitia vel prudentia præsumentes. Hoc est quod Ioseph æmulantur sui, venerantur alieni: & quem Hebræi vendunt, Ægyptij emunt. Et quia etiam hic in duobus singularem habet prædominantiam, super fratres & etiam super patrem & matrem, scilicet in recollectione messium refectiuarum & illustratione præclara: hinc est quod eius manipulum, manipuli fratrum adorant, & eius lucem, sol & stellæ mirantur. Futura mala & pericula alterius & sublimius perspicit, præuidet, ac prædicit, ideo somniator vocatur: & hoc est inter cætera intollerabile cordi semper, videlicet, formidare, & pauorum tonitruosis turbinibus agitari. Propterea igitur de facili in cisternam veterem obliuionis, scilicet, & negligentiæ ab eis mittitur, vbi quidem est veræ sapientiæ aqua, tuncque fratres sedent vt comedant, quia tunc pro libito quæcunque placent faciunt. Et quia magisterium verbi adhuc sibi retinent, ideò prudentiæ doctrinam quam odiunt vendunt etiam mercatoribus sapientiæ secularis: retinentes solum superiorem tunicam eius, quàm cum sanguine suarum carnalitatum & impietatum cruentant: tuncque dicunt quod non ipsi discretionem huius quasi bonam & vtilem reiecerunt, sed potius suus ferox & crudelis excessus ipsum occidit & maculauit. Nota tamen quod absente Ruben venditur, qui & de hoc plurimum expauet, & sine illo redire ad patrem: quia nisi timor Dei postponeretur & absentaretur à corde, non fieret venditio tam impia & proditiosa: Per Ruben enim timor intelligitur sicut patuit supra.

CAPVT XXXVIII.

EOdem tempore descendens Iudas.] Hîc interseritur historia ista quæ continet quoddam singulare. Et primò ostenditur quomodo Iudas ex vxore Chananæa tres filios habuit. Secundò, quomodo Thamar duobus Iudæ filiis primis successiuè nupsit, sed ex eis propter eorum nequitiam non concepit. Tertiò, quomodo tertium filium sibi dare distulit. Quartò, quomodo Thamar ex ipso Iuda concepit. Quintò, quomodo ex ipso concepisse probauit, & quomodo per hoc à morte liberata fuit. Sextò, quomodo geminos peperit. [Eodem tempore descendens.] Aug. in lib. quæstionum super Genesim dicit quod hoc necessario fuit ante venditionem Ioseph, & ideo largè sumendum est hoc quod dicit, [eodem tempore,] quia à venditione Ioseph vsque ad ingressum Israël in Ægyptum, non fuerunt nisi viginti tres anni. Constat autem quod duo filij Iudæ erant adultæ ætatis antequam ducerent Thamar. Et vt hinc colligit Augustinus multi dies transierunt antequam Thamar haberet ex Iuda Phares & Zaram: & tamen infra 46. dicitur quod Phares ante ingressum Ægypti habuit duos filios, scilicet, Esron & Amon, & ideo oportet quod Iudas esset valdè adolescens quando primo duxit vxorem. [Fuitque Her nequam in conspectu Domini,] id est, secundum quosdam abutens vasculo vxoris: vel alio genere nequitiæ. [Ingredere ad vxorem fratris tui vt suscites semen fratri tuo.] Ex hoc patet quædam cæremonialia fuisse per inspirationem diuinam à patribus instituta & seruata. Ratio autem huius legis triplex fuit. Prima, scilicet, vt in hoc doceretur, quod ex charitate fraterna seu fraternitatis dilatatione coniugium erat sumendum: & proles ex ipso quærenda. Secunda, secundum Chrysost. est quia ante Christi resurrectionem, erat mors quasi desperatum & inconsolabile damnum, & præcipuè quando quis non solum in se, sed etiam in sua posteritate videbatur omnino extinctus, & ideo in huius consolationem fiebat, quod vxor fratris quæ sine prole defuncta maneret, à superstite fratre duceretur, sic quod filij fratri defuncto ascriberentur vt sic quodammodo eius nomen in eis & memoria viueret. Tertia ratio est mystica, scilicet, ad figurandum, quod Christo pro nobis mortuo, debemus prolem ex eius ecclesia suscitare potius quam nomini nostro: & potius quam soli nostræ vtilitati ociose vacare. [Et Hyras opilio gregis,] id est, pastor ouium eius. Ex hoc patet, quod suprà Iudas diuertit ad istum tanquam ad suum pastorem qui Odolamites erat patria, scilicet, vel natione: sicut dicitur Moabita à Moab, vel Ammonites ab Amon. [Assumpsit theristrum,] id est, pallium, & dicitur esse genus pallij subtilis instar veli. [Sedit in biuio itineris.] Secundum Hieronymum pro biuio, in Hebræo habetur nomen quod sonat in oculos, quia in biuio, siue in compito debet viator diligentius inspicere, quod iter gradiendi capiat.

[Dimitte me vt coeam tecum.] Non miteris si filij Iacob præter Ioseph & Beniamin quædam immunda & impia in sua iuuentute fecerunt quamuis postmodum in patres diuini populi sunt electi & instituti à Deo: quia expediens fuit posteris scire, quod sicut quidam electi sunt innocentes & in innocentia permansuri: sic quidam post criminosos lapsus erigerentur in altum, sicut in Paulo, & Petro, & Magdalena apparet. Et nota quod quia ira & concupiscentia de facili abundat in iuuenibus, hinc est quod quidam ex filiis Iacob per immoderatam iram exceserunt:

quidam verò per luxuriam. Et quia inter fratres de facili incidit æmulatio, quando aliquis eorum notabiliter præfertur eis, & maximè si hic sit ætate postremus: ideo etiam contra Ioseph per inuidiam grauiter peccauerunt. Sed valde mirum est, quomodo Thamar, quando iuit ad illud biuium, credidit quod Iudas concupiscceret intrare ad eam, cùm non probasset Iudam hactenus aliquam præter vxorem propriam cognouisse: & quod de Iuda sic intrante statim se concepturam crederet. Ex quo satis apparet quod Thamar non ex concupiscentia, sed amore prolis ex ipso habendæ totum hoc fecerit. Potest tamen dici quod ex desiderio huius euentus voluit probare si sic eueniret: & si sic, bene quidem. Sin autem quod esset occultum etiam ipsi Iudæ.

[Patiar quod vis si dederis mihi arabonem,] id est, bonam arram seu bonum pignus, sicut ex sequentibus patet, vel volebat habere ab eo solum aliquod signũ, ex quo si Iudas conciperet: posset ipsi Iudæ probare se concepisse ex eo, [Habeat sibi,] scilicet, hanc rem quam retinuit, vel habeat sibi, id est, sibimet imputet defectum solutionis. [Certè mendacij nos arguere non poterit,] scilicet commodè quamuis in quibusdam sint aliqua vitia, vtpotè lubricitatis vel consimilium, nihilominus sunt in eis notabiliter aliquæ virtutes, quæ sunt argumentum & spes, quod adhuc illi ad magna ducentur. Vnde Iudæ erat tanta legalitas & veritas, quod etiam meretrici nullatenus volebat frangere fidem pretij promissi. Sed est ne tale pactum meretrici seruandum? nónne melius esset dare illud pauperibus, aut in aliquos vtiles vsus cultu Dei necessarios: & maximè cùm contractus meretricius sit ex se vitiosus & contra legem Dei? Contra ius etiam naturale est quod aliquis vel aliqua vendat corpus suum ad vsum fornicarium. Dicendum secundum Augustinum in libro de bono coniugali, quod licèt furtum & adulterium mala sunt, tamen peior est qui neque fidem seruat adultero, neque furi: vtpotè si cum fure suo pepegit quod omnia furta sua condiuidat, & postea sibi totum rapiat: longè plus peccat quàm si partem socio condiuideret. Vlterius sciendum quod licet contractus meretricius sit respectu suæ materiæ vitiosus, nihilominus ipsa fidelitas quæ includitur in obseruantia pacti: non est vitiosa, sed bona, licet etiam mulier corpus vendat siue locet ad vsum nefarium, locat tamen rem suam, & ideo verè facit pretium locationis corporis sui: atque ita absque eius consensu non licet illud alteri dare, imò est sibi soluendum.

[Dixit Iudas, Producite eam vt comburatur.] Sed quo iure & qua authoritate Iudas hoc fieri iussit? cùm ipse non esset princeps illius terræ, nec Thamar maneret tunc in domo eius, sed in domo patris sui: neque esset tunc vxor alicuius filiorum Iudæ? Dicendum quod supposito quod Iudas hoc iustè fecerit, quod aliqua authoritas ciuilis ibi interfuit, quãuis hoc non exprimatur. Licet autem Thamar non esset actu copulata filio Iudæ, erat tamen in spe & fortiori vinculo quàm sit contractus sponsalium: sicut ex præmissis in hoc capitulo satis habetur, eam eadem lege, qua post primum fratrem, secundo nupserat: fuisse ordinatum quod nuberet tertio. Præterea non oportet quod Iudas iubendo dixerit quod combureretur, sed potius sic requitens iustitiam ab his quorum intererat: eius autem fuit requirere, pro quanto sibi & filiis suis videbatur Thamar iniuriam fecisse. [Iustior me est.] Secundum Hieronymum in Hebræo habetur, iustificata est ex me, id est, ex comparatione mei ipsa est iusta: & hoc modo minus malus potest dici iustus, respectu peioris. Iustior enim vel minus iniusta fuit illa quoad duo. Primò secundum Hieronymum, quia ipsa non vt Iudas vanam turpitudinem, sed solum liberos requisiuit. Secundò quia Iudas eam fraudabat coniugali copula filij sui, & in solam recompensationem eius ipsa hoc fecit. In quantum tamen ipsa scienter concubuit cum socero, ille autem non scienter cum nutú, in tantum ipsa plus peccauit. [Ligauit coccinum,] id est, filum coccineum, cocco scilicet intinctum & rubricatum. Coccus autem est flos, in cuius coma inuenitur vermis: ex cuius sanguine tingitur rubeus color. [Quare diuisa est propter te,] id est, à te est dirupta maceria. Maceria proprie est murus lapidis sine cæmento, sed hic sumitur pro quadam pellicula: in qua inuoluitur infans in matrice, quæ & dicitur secundina: quia sequitur puerum in partu. Quia ergo Phares nascendo diuisit hanc pelliculam cùm tamen alter visus fuerit debere primò nasci & primò diuidere eam: ideo vocauit eum Phares, id est, diuisio: alterum verò appellauit Zaram, id est, Oriens, fortè prius apparuit. Si quæratur, quare hoc capitulum de Iuda inter historias de Ioseph interseruit, & non potius eam præmisit, cùm primò contigisse probetur? Potest ad hoc duplex ratio reddi. Prima est, quia conceptus Thamar ex Iuda (propter quem conceptum, totum hoc principaliter refertur) fuit post venditionem Ioseph. Secunda est, quia licet Iudas fuerit natus ante Ioseph: illi tamen fuerunt primogenita data. Vnde primi Paralipomenon cap. 5. dicitur, quod primogenita Ruben data sunt filiis Ioseph. Sed de Iuda inter fratres fortissimo Principes germinati sunt. In signum ergo huius primogenituræ voluit primò inchoare à Ioseph. Vnde & Deus primò plantauit sedem sui cultus in tribu Effraim sicut in Sylo, sicut habetur Iosue decimo octauo, quam plantauerat illam in stirpe Dauid, seu in tribu Iuda. Et sicut etiam tres fuerunt tribus principales, scilicet Sacerdotalis quæ Leui, & Regalis quæ de Iuda, & tribus Effraim filij Ioseph. Sic Moyses de tribus illis tribubus principaliter scripsit, neque tanta solemnitas tribus Leui vsque ad electionem Moysi & Aaron apparuit, ideo non ita solenniter nunc tangit generationem Leui, sicut facit Exodi sexto, & tandem in libro Numerorum. Tertiò potest ad hoc ratio mystica dari, quia post venditionem Christi, Iudas, id est, Iudaicus populus ab altitudine & rectitudine fidei descendit, & diuertit ad pastores seu doctores litteræ suæ, qui designantur per Hyram. Hyra enim interpretatur pater meus videns. Qui est Odollamites, id est, testamentum, in aqua, scilicet, frigidæ, & insipidæ litteræ, ibique Iudaicus populus vxorem erroneam duxit de aqua, & neque filios genera uit. Nota igitur pro mysteriis, quod per Thamar Gentilitas designatur, cui priores filij Iudæorum commixti, propter eorum idololatriam à Deo sunt occisi, iuxta illud Psalmistæ: Commixti sunt inter Gentes, & seruierunt sculptilibus eorum, & factum est illis in scandalum. Quidam verò ex eis zelantes gloriam legis & suæ carnis, non curauerunt propagare in Gentibus cultum Dei, quia videbant, quod si per circunciſionem in Deum traherentur, non sibi ascriberetur fides eorum: proper quod & à Deo sunt deleti, maximè quia quidam ex eis scilicet, pseudoapostoli semen diuini verbi fundebant in terra, id est, in terreno sensu litteræ, & in quæstu cupido terrenorum. Cùm igitur Iudæorum Principes nollent cæteros filios Gentibus commiscceri, & iam vxor Iudæ Synagoga, scilicet, amica gratiæ esset extincta: tunc Gentilitas spiritu Dei ducta adhæsit legi & Prophetis eorum, accipiens ab eis pro arra annulum fidei, & armillam fortitudinis, vel fibulam pectoralis

munditiæ,

munditiæ, & baculum authoritatis Christi. Et ex his tandem probauit se concepisse à spirituali sensu legis & Prophetarum: ac per consequens esse dignam vita non morte. Neque curauit illa de hœdo promisso & misso, id est, de societate vel ritu populi legalis, in hircina pelle cæremonialium gloriantis. Benè autem dixit, [Sedere in biuio:] sed in oculos, quia optimè sciuit videre diuersas vias litteræ occidentis & gratiæ viuificantis: quamuis Iudas cæcus non cognouerit eam esse nurum suam, seu de domo sua. Per Phares autem & Zaram secundum sanctos, Iudaicus & Christianus populus designantur: & hoc duobus & quasi oppositis modis. Primo quidem per Zaram, quod interpretatur Oriens, intelligitur Christus & eius populus, de quo Zachariæ 6. dicitur, Ecce vir, Oriens nomen eius. Qui quidem quoad intentionem diuinæ prædestinationis & promissionis, primò visus est debere egredi, & in virtute operum in eius fide, factorum primò manum emisit, vnde & deuotæ animæ coccinum suæ charitatis ligauerunt manui eius, optantes quod prior egrederetur: sed illo retrahente manum perfectæ gratiæ in fine temporum dandæ, egressus est populus Iudæorũ, qui per specialem ritum & zelum à germanitate Gentium est diuisus. Secundo modo per Zaram designatur Iudaicus populus, qui primò quasi ad fortia opera manum emisit, quando ait, Omnia quæ locutus est Dominus, faciemus prout habetur Exodi vigesimoquarto. Et sapientia Dei vel Moysi, Coccinum sacrificiorum sanguinis animalium in manu ligauit, vt per admonitorium legis, prior ad opera moralia egrederetur. Sed tandem illo ab operibus gratiæ retrahente manum, egressus est Christus pelliculam cæremonialium diuidens, & medium parietem maceriæ soluens, id est, carnales inimicitias: quæ inter duos populos Iudæorum & gentium erant, prout docet Apost. ad Ephesios secundo. Post hæc autem orietur in tanto lumine gratiæ populus Iudæorum: vt oriens meritò nominetur. Non autem mireris quod eundem Iudam, nunc in bono accipimus, nunc in malo quia sicut in eodem Iudæi nomine, intelligitur Iudæus secundum carnem, & Iudæus secundum spiritum, & sicut ab eodem Iuda descenderunt Iudæi carnales, & Iudæi spirituales: sic gerit & mysteria diuersorum. Non etiam mireris quod Thamar sumpta pro Gentilitate, alterum filium eius sumpsimus pro populo Iudæorum: quia alterum mysterium habet Thamar respectu Iudæ, & priorum virorum suorum: alterum verò respectu filiorum. Non enim oportet mysteria iuxta continuationem historiæ semper sibi inuicem continuari. Si tamen vis continuare, tunc Sua vxor Iudæ tenet duplicem figuram. Primò, scilicet, humanæ naturæ, de qua Deus in duabus primis ætatibus mundi, duos nequam filios habuit, quorum primum occidit in diluuio: secundum autem in diuisione linguarum tempore idololatriæ. Et tunc per Thamar designatur plebs ad cultum vnius Dei parata quæ à sanctis Patribus finaliter concepit, primò quidẽ Iudaicum populum: & deinde Christianum, Secundò tenet Sua typum Synagogæ iuxta modum primo præmissum. Prout verò per Thamar intelligitur Ecclesia Christi, tunc ipsa ab initio concepit gemellos, quorum prior qui fuit ex Iudæis ad Christum conuersis prior manum emisit: ac deinde per plurium incredulitatem retraxit. Sed tandem in fine cùm plenitudo intrauerit gratiæ plenius nasciturus. Non mireris etiam, si aliquando ex factis malis & turpibus trahimus mysteria sancta & pulchra. Primò, quia nullum factum est ita malum, quin habeat aliquid in se de natura boni & pulchri. Et quantum ad hoc nihil inconueniens est si sumatur in spirtale seu in figurale mysterium summi boni. Sicut etiam licèt aurum sit longè precio-

A sius & pulchrius, quàm atramentum, nihilominus ad clarè scribendum ac legendum & significandum Deum per hoc nomen Deus: longè plus valet scriptura de atramento nigro, quàm scriptura de auro. Et sic etiam benè Augustinus ait, tertiò de doctrina Christiana, Quid prodest clauis aurea, si aperire quod volumus non potest? aut quid obest lignea, si hoc potest quod volumus, quando nil aliud quærimus nisi aperire quod clausum est?

CAPVT XXXIX.

B IGitur Ioseph ductus est in Ægyptum.] Hic agitur de tribulatione, & duplici magnificatione Ioseph. Repetitur etiam venditio eius Ægyptio viro. Secundo subditur magnificatio Ioseph apud illum, ibi: [Fuit Dominus cum eo.] Tertio impetitio eius ab vxore domini sui, & tandem diffamatio & incarceratio, ibi: [Post multos itaque dies.] Quarto eius magnificatio in carcere, & tandem plenior extra carcerem, ibi: [Fuit autem Dominus cum illo,] extra carcerem, incipit ibi: [Post duos annos vidit Pharao somnium. Nec quicquam aliud nouerat nisi panem quo vescebatur,] id est, non curabat de aliqua re domus suæ, nisi solùm quod haberet ad comedendum. [Apprehensa lasciuia,] id est, ora, vel extremitate vestis.

C

CAPVT XL.

ACcidit vt peccarent,] scilicet, contra Regem. [Duo eunuchi,] Pincerna & pistor. Secundum Hieronymum. Ille erat Princeps vinariorum, id est, vini dispensator, qui, scilicet, porrigit ex officio suo poculum domino suo. Et ne vile (sicut ait Hieronymus) putetur officium, cum etiam apud Reges barbaros vsque hodie maximæ dignitatis sit, Regi poculum porrigere. [In qua erant propagines,] id est, tres rami. [In gemmas,] id est, in germen, quod in principio de vite procedit instar gummi, vel paruuli lapilli, qui tandem in flores & folia se expandit. [Exinde dies tertius natalitius Pharaonis erat,] id est, dies tertius celebrationis sui natalis. [Restituitque alterum in locum suum, &c. alterum suspendit, &c. vt coniectoris veritas probaretur.] Vt hic nõ legitur causaliter, sed consequutiuè, id est, ita hoc factum est, quod ex hoc probata seu manifestata est veritas coniectoris, id est, Ioseph diuinitus conijcientis, seu præuidentis & interpretantis futuram veritatem, somniorum illorum. [Oblitus est interpretis sui,] id est, non curauit rogare Regem pro ipso, nec fortè aliquod speciale beneficiũ sibi exhibere.

CAPVT XLI.

E POst duos annos,] scilicet, ab incarceratione Ioseph. [In culmo vno.] Culmus est stipes herbę vel spicæ: & est dictus culmus quasi calamus. [Deuorãtes omnem priorum pulchritudinem,] id est, facientes tradi obliuioni pulchritudinem primarum. Vel fortè in visione videbatur sibi, quod istæ quasi adurerent & consumerent illas. [Pauore perterritus misit ad omnes cõiectores Ægypti.] Somnium hoc fuit à Deo Pharaoni immissum: & sic fuit etiam pauor & stupor admirabilis sibi ex hoc immissus & relictus. Quod factum est vt requisita à variis interpretatione, tandem veniretur ad Ioseph: & sic tam ipse quàm Deus & Dei sapientia in eo magnificè monstraretur & exaltaretur.

[Confiteor tibi peccatum meum,] id est, quod

hactenus contra Regem commisi: propter quod Rex iratus misit me in carcerem. [Vidi somnium,] quod scilicet, erat præsagium futurorum; id est, prædictio vel prædiuinatio futurorum, [absque me,] id est, absque mea humana prudentia. [Deus respondebit, prospera Pharaoni,] ideſt, prosperam interpretationem & salubrem Pharaoni. [Et obesis carnibus, id est, rotundis & vehementer crassis, quasi obese educatis & impinguatis. [Vireta carpebant.] Viretum est vbi crescunt herbæ virentes, qualia sunt circa ripas aquarum, [Quæ deuoratis, &c.] Sensus est, quod septem boues macilentæ ex comestione priorum pinguium, non apparuerunt in aliquo impinguatæ, imò ita macilentæ & squalidæ, sicut prius. Squalor autem est pallor, vel sordes, vel tabes: vel ariditas corporis macie confecti. [Dixit quoque Rex ad Ioseph: Ego sum Pharao absque tuo imperio,] id est, ego sum Rex, qui volo quod omnes obediant tibi. Est autem Pharao commune nomen Regum apud Ægyptios, sicut Cæsar apud nos. [Filiam Putipharis Sacerdotis.] Secundum August. libro quæst. super Genesi. Credibilius existimatur hîc esse alter ab illo, cuius Ioseph fuit seruus. Hieronymus tamen putat quod sit idem. Eliopolis verò est vrbs Ægypti, & interpretatur ciuitas Solis: nam Elyos Græcè idem est quod Sol.

[Vt arenæ maris coæquaretur,] Per hyperbolem significat grandem excessum abundantiæ tritici iam recollecti. [Manasses,] interpretatur obliuio: & Ephraim, crescens, vel augmentum, vel fertilitas. Et ex hoc patet ratio impositionis horum nominum ad Ioseph. Potest autem hîc quæri, An Ioseph habuit aliquod lumen habituale, per quod posset inuestigare & scire significationes somniorum aut visionum? Et videtur quod sic, quia in tribus somniis quæ hic interpretatus fuisse narratur, non dicitur quod Deus tunc in speciali illas interpretationes reuelauerit ei, & ipse etiam antequam specificarentur ei somnia, videbatur confidere & sentire, se habere à Deo facultatem interpretandi illa. Vnde ad pincernam & pistorem dicentes sibi, Somnium vidimus, dixit: Nunquid non Dei est interpretatio? Referte mihi quid videritis. Pharaoni etiam securè dixit: Absque me respondebit Deus prospera Pharaoni. Præterea Danielis primo dicitur: quod Deus dedit Danieli intelligentiam omnium visionum & somniorum. Dicendum, quod si quis nomine habitus, aut habitualis facultatis impropriè accipiat quendam modum se habendi hominis ad Deum, seu potius Dei ad hominem, ad sibi faciliter & plenariè assistendum in omni somnio, vel visione significatiua sibi reuelanda: sic nihil inconueniens est hoc in aliquibus sanctis fuisse. Quod autem per aliquem habitum luminis creati possent scire omnia, non videtur esse possibile. Primo, quia omnis habitus creatus est finitus, & ad finita aliqua limitatus. Secundò, quia somnia sunt aut esse possunt generum & modorum diuersissimorum, ad quæ vtique habitus vnus non poterit se extendere. Tertiò, quia species in visionibus apparentes non habent ex sua propria natura infallibiliter aut immobiliter significare omnia quæ significant: ergo habitus prædictus non poterit per illas species sufficienter iuuari, ad sciendum omnia significata, imò oporteret quod prius per se sciret omnia illa: & vltra hoc quod sciret illa per tales species significari. Et etiã quando, eadem veritas per diuersa somnia diuersarum specierum significaretur, oportet illum totum hoc præscire. Quartò, quia aut iste habitus erit habitus scientiæ in se scientialiter tenentis determinatam veritatem omnium somniorum, & suarum interpretationũ: aut erit habitus scientiæ solum in vniuersali illa scientis, non autẽ in speciali, aut erit habitus ingenij, aut ingenioſi acuminis seu luminis ad rationabiliter inuestigandas & probandas determinatas significationes somniorum vel visionum. Primũ autem nõ potest dari sine actuali infinitate, æquiualente infinitis habitibus infinitarum scientiarum, & præterea tunc non iuuaretur in aliquo ex relatione somniorum sibi facta, imò sciret in aliquo ita totum ante relationem sicut post. Secundus autem modus non sufficit, quãuis fortè nec talis modus scientiæ vniuersalis ad omnia de facili dari possit. Tertium autem non est possibile, tum quia futura contingentia ad vtrumlibet indifferenter se habentia, non possunt per rationem probari aut inuestigari, quia non per causas eorum, nec per effectus nec per quæcunque antecedentia, ex qnibus illa contingentia necessario cõcludantur. Præterea quomodo per rationem argumẽtatiuam poterit quis pro libito penetrare & inuestigare omnia secreta præsentiæ Dei, & omnia proposita voluntati suæ? Ad primum autem incontra dicendũ, quod Ioseph non innuit nisi Deum sibi assistere, ad ipsum prout expedierit illustrandum: & ideo solum primum modum sibi ascribit, quamuis nec illum nisi sub certa mensura beneplaciti Dei. Si autem quæras quomodo ipse sciebat quod Deus sic assisteret ei? Dicendum quod partim per intimum instinctum & sensum diuinę familiaritatis ad se: partim per expressam reuelationẽ, qua Deus expresse dicit ei, quod in omnibus (scilicet pro loco & tempore) ei assisteret: & per hoc patet etiã responsio ad secundum, scilicet, de Danielle. Nam sequenti cap. subditur quod ipse nescinit somnium Nabuchodonosor, nisi quando per specialem visionem reuelatum est. Sciendum est etiam, quod licèt homo nõ habeat lumen creatum sufficiens ad omnia indaganda, potest tamen habere quandam spiritalem munditiam & perspicaciam intellectus, & gustus ad veritatem sibi propositam perspicaciter degustandam & discernendã ab omni falsitate, seu falsa significatione opposita. Et hoc habent sancti per quendã altum & supermundanũ gustũ & sensum diuinæ æternitatis, & suæ æternæ veritatis ac bonitatis: sicut videmus quod per notitiam speciei humanæ de omni sibi oblato cognoscit homo, an sit homo vel non, quamuis de absentib⁹ hoc nõ possit: sic etiam peritus in discernendis vinis, per habitum sui gustus discernit vinum bõnum à malo, & sapidum ab amaro: quamuis de non gustatis vel absentibus hoc nõ possit. Huiusmodi autem sensus spiritales Deus diuersimodè distribuit sanctis suis. Nam quidam habent sensum ad discernẽdum mores hominũ, quidam ad discernendum spiritus malos ab Angelis bonis: quidam ad discernendum visiones à Deo immissas, & hoc habebant Daniel & Ioseph, prædicto tamen modo. Notandum quod quando Deus alicui electorum suorum daturus est aliquam gratiam, & magnificentiam singularem, solet Deus præmittere disponentia & stabilientia, fundamentum autem ad benè regendũ magnificentiam singularem est humilitas: ex qua habetur singularis & plena experientia status appositi magnificentiæ illi. Ex hoc enim nouit illã non sibi ascribere, sed soli Deo. Ex hoc etiam nouit quomodo debeat fouere abiectos & tribulatos: & nouit etiam nõ figere se in illa, sed in solo Deo, & sic de aliis. Et hinc est quod absque pręuiis tribulationibus audiui multum sublimatos corruisse: sicut vtique corruit primus angelus ac primus homo, & Saul & Salomon Reges. Quia igitur Ioseph erat singulariter sublimandus, ideo primò fuit singulariter humiliandus & tribulandus: & præcipuè quia discretio regiminis sibi dãdi præexigebat multimodas experientias casuum diuersarũ condescentionũ gratiæ & prouidentiæ Dei in casib⁹ illis. Rursus sciẽdũ quod licèt hęc talia dona Dei non cadãt sub merito propriè & ad plenũ: nihilominus decẽs est quod postrema & cõsũmata dona pręueniãtur per

per merita correſpondentia illis: ſicut labori pro quacunq; virtute correſpondet fœlicitas habita de plena poſſeſſione virtutis illius. Et hinc eſt quod Deus admirabiliter hunc ordinem ſeruauit in ſanctis. Nam volens hæreditare Abraham & ſemen eius, voluit ipſos prius peregrinari: & quando tertium Patriarcham Iacob præ cæteris voluit fœcundare in prole electa, ordinauit quod viginti annis per grandem ſeruitutis laborem ſuſtineret, & pro vxoribus, & liberis, & grege, quod de nullo alio ſanctorum Patrum legitur, & ſic intuere alia opera Dei, & inuenies ſimilia ferè ſemper. Nota pro myſteriis quod moraliter per vxorem eunuchi impetentem Ioſeph poteſt intelligi caro, nitens ad ſe trahere ſuperioris rationis conſenſum, & quia ratio ſæpius habet circa inferiora negotiari propter humanam neceſſitatem vel fraternam pietatem: ideo huius rationis pallium eſt neceſſitas vel pietas. Et quia vix poteſt fieri quod in huiuſmodi ſit ratio cum arbitris, id eſt, cum plena circunſpectione, & cauteloſa deliberatione omnium periculorum vel illecebrarum: hinc eſt quod per extremitatem pallij aliquando tenetur à carne: ſed tunc diſcreta ratio fugit relicto pallio, iuxta conſilium Chriſti. Si oculus tuus ſcandalizat te, proijce eum abs te. Multa enim vtilia & neceſſaria ſunt relinquenda: vt ruinoſum præcipitium euadamus. Allegoricè autem per hanc dominam deſignatur primò Synagoga, Chriſtum & cœtum Apoſtolicum, nitens trahere ad ſuum carnalem ſenſum & ritum, Chriſti vero pallium eſt lex diuina, cuius extremitas eſt littera & intelligentia litteralis. Et per hanc ſynagoga conata eſt ad ſe trahere Chriſtum, & eius collegium: ſed illi relicto pallio litteræ euaſerunt. Secundo per hanc dominam deſignatur hæreticorum eccleſia vt potè Arriana, vel quæcunque alia, quæ cœtum ſibi voluit erroneè commiſceri, quorum pallium erat ratio humana, veritatem fidei exterius ornans & ab impugnationibus fortuitis tegens: cuius extremitas ſunt dicta Philoſophorum, vel principia ex elementis ſeu experimentis mundi ſenſibilis. Vbi ergo periculum incidit, relicto pallio rationis humanæ, ad ſolam fidem fuit confugiendum: & maximè vbi non erant arbitri, id eſt, ſufficientia diſcretionis ex parte auditorum. Tertio per hanc dominam deſignatur hypocritalis præſumptio eccleſiæ carnalis, arida cæremoniarũ religione tumeſcens, & temporalium concupiſcentia feruens: quæ pauperes euangelicos ſibi commiſceri compellit, inſtar impiæ Ieſabelis. Pallium autem Ioſeph eſt condeſcentia vniformis, per quam ſe charitatiuè nititur inferioribus confirmare: & ab æmulorum corroſiuis inſidiis ſe cælare. Huiuſmodi autem extremitas eſt vitatio communis offenſæ: quia valdè impium videtur ritum communem deſtruere, & non vereri communitatis offenſam: & hoc eſt per quod fortiſſimè Ieſabel compellit Heliam ad fugam, nitens ipſum occidere, quia ipſe inſimul occiderat totum collegium pſeudoprophetarum. Secundum hoc ergo potes accipere quatuor incarcerationes Ioſeph, vnam, ſcilicet, moralem, & tres allegoricas. Nam caro ſentiens ſe à ratione ſubijci, prætendit animo pallium neceſſitatis, & argumentum quod ratio impiè vult deſtruere carnem & officia eius. Ex quo ſæpè tanta turbulentia tentationis ſurgit in corde: quod ratio recta ſtat vilis incarcerata. Sed Dei gratia ſibi aſſiſtente, etiã in ipſo carcere dominatur, & ibi ſuorum affectuum duos habet ſecum concarceratos, quorum vnus eſt pincerna deuotionis, alter verò eſt piſtor carnalis conſolationis: qui vbi ratio dominatur, non poteſt in carcere eſſe. Horum, inquam, ſomnia rectè interpretatur. Licèt enim vterque apparenter ſibi ſomniet alta: realiter tamen carnem ſomniat altitudo carnis, quæ in interitum vadit. Oportet enim illam ſuſpendi in cruce, non ſancti latronis, ſed reprobi. Et hoc poſt tres conuiuij ſummi Regis dies, quorum primus & ſecundus ſunt æternorum fides feruida, & ſpes ſolida & erecta, tertius verò eſt charitas inebriata & zelotypa, & hæc eſt quæ pincernam reſtituit, & piſtorem crucifixit, quamuis ratio nondum plenè à carcere liberetur, quouſque ad ſupernam gloriam aſſumatur. Allegoricè verò iuxta primum modum deſignat incarceratio Ioſeph mortem & ſepulturam Chriſti. Pincerna vero eſt latro per ſeipſum Deo Patri reconciliatus: Piſtor vero alter latro damnandus. Deſignat etiam incarcerationem fidei Chriſti, quæ per tres annos, id eſt, per tres centenarios annorum, vſque ad Conſtantinum durauit. Piſtor vero ſignificat Doctores groſſioris & materialis doctrinæ, Scribas, ſcilicet, Iudæorum. Per pincernam vero Doctores ſapientiæ ſpiritalis. Et primus quidem in primo centenario ſub Tito & Veſpaſiano eſt capite truncatus: ſecundus verò ex tunc liberius prædicauit, vel hæc incarceratio Ioſeph deſignat deſcenſum Chriſti ad inferos, relicto pallio carnis propter iram iuſtitiæ Dei: & tunc pincerna deſignat ſanctos Patres & Prophetas, qui erant in limbo: piſtor verò dæmones, qui per Chriſtum poteſtatem ſuper animas amiſerunt. Deſignat etiam piſtor quoſcunque curioſos, & vanæ gloriæ amantes Doctores, tria caniſtra farinæ ſuper caput habentes, ſcilicet, teſtamentum vetus & nouum, & proprias expoſitiones ſuper adiunctas: de quibus propter eorum inanem gloriam aues cœli paſcuntur. Vel primum caniſtrum eſt ſpeculatiuæ ſcientiæ Philoſophorum: ſecundum verò ſcientiæ practicæ eorundem: tertium verò ſubtilis commixtio doctrinæ vel prædicationis formatæ ex primis. Poſt hæc nota de ſomnio Pharaonis quod videtur poſt duos annos: primus eſt annalis circuitus, rationis ad diſcernenda propria intellectualia, ſecundus eſt eius aſcenſus ad ſuperintellectualia. Per primum autem ſomnium deſignatur tota ſcriptura, & omnis implicita ſeu figuralis præoſtenſio futurorum. Primò enim ſolet à Deo quaſi per modum ſeminis inuolutè & implicitè dari & tandem per expoſitionem doctorum, aut per ſuperinfluentiam clarioris luminis explicari. Vnde & Conſtantino, qui quaſi alter Pharao fuit, prius per ſanctos Petrum & Paulum fuit aliquid præoſtenſum: & poſteà per Sylueſtrum plenius explicatum. Sic etiam videmus quod circa fines priorum temporum qui ſunt quaſi quædam prægnantia initia temporum futurorum, quibuſdam etiam ſingularibus & petentibus fit plerumque quidam fortis inſtinctus, & quædam vehemens æſtimatio immutationis temporum & magnalium futurorum: implicitè tamen & in generali, ex qua ſolicitantur à mũdi ſapientibus quærere quid pertendat. Per ſeptem autem boues ſeptemque ſpicas pingues litteraliter deſignantes ſeptẽ annos temporalis fertilitatis, deſignatur moraliter plenitudo gratiæ ſeptiformis mentis in alta ſuſpenſæ: & ſuper fluuium diuinæ gratiæ plantatæ & paſtæ. Septẽ vero anni oppoſiti, deſignant quaſdam ariditates, quas mẽs etiam alta pro tẽpore cogitur pati, vt diſcat humiliari: & per diſcretionem ex donis præguſtatis ſe regere & paſcere in tẽpore egeſtatis. Fit etiam quod ſicut terra Ægypti amplius fuit Phraoni ſubiecta tempore egeſtatis quam fertilitatis, quo tempore magis ſollicita ad conſilium & auxiliũ Ioſeph recurritur: ſic miro modo fit quod mẽs per ſenſum ſuæ egeſtatis fortius ſe Deo ſubijciat & humiliter, & ad diſcretionis diuinæ conſilium recurrat, quam tempore quoad votum bibit & paſcitur in diuinis. Nota etiam quod quinta pars fructuum in horrea cõgregatur. Per quod deſignatur quod aſpectus ac conatus noſtræ virtutis ad quinq; eſt dirigendus, ſcilicet,

ad Deum de præsenti colendum: secundò ad Deo fortiter inhærendum: tertiò ad seipsum spiritualiter reficiendum: quartò ad proximum confouendum: quintò ad tempus futuri sæculi securè & absque omni periculo subeundum. Et hæc est quinta pars, in qua iam primæ quatuor partes virtualiter continentur: & per hanc omnia bona nostra ad executionem æterni præmij & euitationem futuri supplicij ordinantur. Allegoricè verò possunt ad præsens quatuor designari. Primò, scilicet, fertilitas huius vitæ ad merita cumulanda, & egestas vitæ futuræ respectu iterato merendi: propter quod sancta discretio hoc præuidens docet quod huius vitæ fertilitas thesaurizetur pro necessitate futuræ vitæ. Secundò per hoc designatur fertilis administratio scripturarum sanctarum, quæ per septem tempora Synagogæ durauit, & per Christum in horreis mentium Apostolicarum est sub ineffabili copia recollecta: vt Gentibus egestate confectis, per septem tempora ecclesiastica dispensetur. Tertiò per hoc designatur duplex tempus cuiuslibet status solennis. Nam sicut dies vsque ad sui medium crescit, & exinde semper decrescit: sic status solennes populi Dei quasi vsque ad sui medium abundant in fœcunditate donorum & bonorum operum, & postmodum tepiditas & ariditas semper excrescit. Et ideò volentibus se & alios saluare tempore egestatis, necesse est in thesauris memoriæ, & exercitatæ seu habituatæ experientiæ recondere copias donorum & sanctorum exemplorum: quibus S. Patres in priori tempore sunt ditati & impinguati. Quartò per hoc designatur temporalis & spiritalis & finalis eius tentatio, & aduersitas futura circa tempora Antichristi: & tunc filij Iacob fame compulsi venient ad Christum quem vendiderunt. Nota autem quod licèt per spicas & boues secundum interpretationem Ioseph, idem significetur, fit tamen hoc sub varia ratione. Nam prout per dona gratiæ vel sapientiæ ad fortia virtutum, & sanctæ agriculturæ opera, roboramur, tunc dona ipsa designantur per boues: prout vero per ipsa reficimur & satiamur, designantur per spicas. Et sicut ante spicarum messes sunt boues arantes, & visio boum fuit ante visionem spicarum, sic etiam fortia opera præcedunt messes spiritalium refectionum, & econtra torpor acidiæ & ignauiæ septem vaccarum, est causa ariditatis septem spicarum. Vnde optimè boues designantur initia temporum: & per spicas fines eorum. Sicut videmus quod in primo ecclesiæ tempore fuerunt Apostoli & Martyres quasi vaccæ pingues fortiter terras orbis arantes, & prolem ecclesiæ cum grandi gemitu parturientes: & post hoc sub tempore doctorum & claustralium, sequutæ sunt spicæ. Nota etiam de sublimatione Ioseph, quod prout per ipsum designatur singulariter Christi persona. Pharao Deum Patrem designat: prout verò per ipsum designantur Pontifices Christi, tunc per Pharaonem designatur Constantinus, & Christiani Imperatores, fidem Christi exaltantes, qui quo ad temporalē seu secularem gloriam aliquo gradu præeunt Pontifices Christi, quamuis simpliciter subsint illis. Christus autem in ascensione sublimatus in cœlum quatuor insignia regalia à Deo Patre accepit. Primum est plenitudo operatiuæ potestatis, de qua Matth. vlt. Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra: & hæc est sicut annulus, in eius manu diuinæ potentiæ sumptus. Secundum est refulgentia claritatis glorioſi corporis: & hæc est stola byssina. Tertium est æterna iocunditas, & hæc est torques aurea: & in collo, in quo est vis degustatiua. Quartum est eius sublimis sessio & superambulatio: & hic est currus secūdus, quamuis in quantum Deus sedebat cum patre in curru primo. Per Asseneth verè filiam Sacerdotis Eliopoleos, Romana Ec-

A clesia designatur: quia & Romana facta est tunc Eliopolis, id est, ciuitas Solis: quia Christus sol sapientiæ & iustitiæ, sedem suam fixit in illa. De duobus autem filiis Ioseph, infra capite penultimo plenius tāgetur, &c.

CAPVT XLII.

AVdiens autem Iacob, &c.] Hîc agitur de egressu Israël in Ægyptum, & primò de ingressu pro victualibus asportandis. Secundò pro morando, ibidem cap. 46. [Profectusque Israël.] In prima autem parte narrantur duo ingressus, & duo regressus filiorū Iacob: quorum primus fuit sine Beniamin, secundus vero cùm ipso: & hoc incipit cap. 43. ibi: [Interim fames, &c.] Hîc primo refertur quomodo fratres à Ioseph durè sunt tractati, cum quodam tamen munere gratiarum. Et post hoc narratur quomodo reuelauerit se eis cap. 45. ibi, [Non se poterat vltra. Ait ergo Quasi ad alienos durius loquebatur.] Nota quod triplex ratio reddi potest ad præsens, propter quam eos à principio sic durè tractauit: quarum duas priores ponit Aug. ibi lib. quæst. in Genes. Prima est ad quandam condignam punitionem & purgationem criminis eorum in se commissi. Secunda est vt ex longa suspensione suæ reuelationis sub huiusmodi duritie fortius occultatæ, ipsa reuelatio pleniori gaudio cumularetur, tanquam non essent condignæ passiones eorum in toto illo tempore quo turbabuntur, ad futuram gloriam exultationis, quæ in reuelatione Ioseph eis fuerat reuelanda. Tertia est vt Ioseph somnia, sapientia, & sui magnificentia à seipso prædicta quam illi deriserant, & quantum est in se extinxerant, plenius magnificarentur in illis & super eos, & ideo facit eos coram se contremiscere, & pro libito incarcerat eos, & quadam profunditate sapientiæ circumducit eos quasi stultos & malitioſos. Quod quidem voluit eis facere solum pro tempore quo Ioseph reuelatus non est eis. Semper enim ex hoc eius potentiam & sapientiam habuerunt fortius admirari & vereri: & de peccato suo præterito aliquo modo conteri & perfundi. Vt autem plenius aduertas, Ioseph in his & aliis diuinitus agi, nota inter cætera quod valde est mirabile, quod in viginti tribus annis quibus in Ægypto stetit inscio patre, nunquam per litteras vel nuncios aliquid de se patri significauit: etiam ex quo per nouem annos fuerat sublimatus à Pharaone super totam terram, cum tamen bene sciret mœstitiam patris. Ex quo patet quod expectabat tempus ad hoc ordinatum à Deo, nam per spiritum Prophetiæ sciebat se missum illuc pro salute domus patris sui. Quamuis etiam hæc sui occultatio non fuerit absque ratione. Nam per hoc detulit reuerentiæ fratrum suorum, in eo quod noluit etiam prodere crimen eorum. Secundo placuit eorum inuidiam ex qua potuissent aliqua contra ipsum machinari: si scirent illum viuere in aliqua prosperitate. Tertio prouidit rationabiliter tempus aptius suæ honorificæ ac salubri reuelationi, tempus, scilicet, in quo fratres sui necessitate pressi, compellerentur & ipsis insciis venire ad eum. Longiturnitas etiam tacitæ absconsionis reddidit omnibus admirabilem gloriam suæ reuelationis: ita quod ex hoc sua venditio & exaltatio plenius apparuit diuinitus ordinata. Præter hoc autem sicut iam dictum est fiebat etiam hoc in mysterium futurorum. [Exploratores estis,] id est, merito habemini & reputamini, vel exploratorum pœna digni estis. Quod autem esse quandoque sumatur pro haberi, patet ex tertio Reg. 18. capite, vbi Helias populo dicit, Deus qui exaudierit per ignē, ipse sit Deꝰ, ideſt, ipse habeatur pro Deo. Nō enim intēdebat dicere quod tūc per hoc inciperet esse Deus.

[Vt

[Vt videatis infirmiora terræ veniſtis.] Quòd per modum iſtum prædictum à mendacio ſaluari poteſt. Et ideo propter hoc quod eſſe ſumitur ibi pro videri, nota quod ſæpè in ſcripturis res dicitur eſſe, quando apparet eſſe, vt Matthæi vltimo: Data eſt mihi omnis poteſtas: Conſtat autem quod antea erat data, ſed tunc clarius apparuit. Et Matth. 13. dicitur quod de die illa & hora nemo ſcit, neque Angelus, neque filius hominis. Filius autem dicitur neſcire, quia non oſtendit ſe ſcire: & pro tanto videtur neſcire. Tertiò poteſt dici, quod Ioſeph in his & conſimilibus non loquitur aſſertoriè, ſed ſolum tentatiuè & probatiuè: vt ſic ſub tali modo tentatiuo, occaſiones accipiat capiendi eos: & veniendi ad eorum ſecreta, quaſi ad ſibi ignota. Talis autem modus loquendi poteſt aliquando ex rationabili cauſa aſſumi à ſapiente, & præcipuè à iudice: & potiſſimè à viro Prophetico, qualis vtique Ioſeph erat. [Hoc eſt (ait) quod locutus ſum, exploratores eſtis,] id eſt, hoc quod dicitis vos quòd eſtis fratres & habere vnum alium fratrem minorem, innuit vos huiuſmodi mendoſe confingere: ac per conſequens quod ſitis exploratores. [Donec probentur quæ dixiſtis vtrum vera vel falſa ſint. Alioquin, &c.] Si, ſcilicet, non probatis vera eſſe quæ dixiſtis.

[Per ſalutem Pharaonis exploratores eſtis,] id eſt, exploratores probabiliter videmini & comprobamini. Hinc inter cætera patet, quod non intendit ſimpliciter & abſolutè aſſerere ipſos eſſe exploratores aliàs fruſtra apponeret hîc conditionem dicendo, Si non probatis quod dicitis, probabiliter apparet quod exploratores eſtis, aut pro certo vos pro talibus habeo. Iurat autem per ſalutem Pharaonis tanquam in Pharaone venerans regiam poteſtatem ſibi à Deo datam, & tanquam per quendam notabilem Dei effectum qualis vtique erat Pharaonis vita & ſalus: quæ vtique ſecundum Deum erat ſibi chara & amabilis & venerabilis. Hunc autem modum iurandi ſignanter aſſumpſit, ad ſe magis occultandum eis, & ad magis terrendum eos per authoritatem & familiaritatem Pharaonis, quam in hoc ſe habere monſtrabat. [Videntes anguſtias animæ illius dum deprædaretur nos & nō audiuimus,] id eſt, non exaudiuimus. Nota quomodo ſcriptura ſcienter multa omittit, Nam ſupra narrans venditionem Ioſeph, nihil de hoc dixit, facilè tamen fuit per ſe cogitare, quod puer innocens periculo mortis, & tandem venditioni expoſitus, maximas cordis anguſtias pateretur: & quod humillimè fratres ſuos deprecaretur, ne ſibi nocerent. Ex hoc autem plenius patet fraterna impietas commiſſa in eum. [En ſanguis eius exquiritur,] id eſt, vltio ſanguinis eius nunc de nobis à Deo per ipſum expetitur. Sed quare hoc grauamen ſuum plus quàm aliis aſcribunt huic peccato? Poteſt dici quod hoc ideo, tum quia grauius, tum quia eorum grauamini correſpondentius. Nam ſicut illum grauauerunt: ſic grauabantur, tum etiam quia in fratre ſuo vterino probatio eorum exquirebatur: tum quia in Ægypto, ad quam Ioſeph vendiderant, tum quia plerumque iuſto Dei iudicio fit, vt illud crimen pro quo pœna infertur viuaciori remorſu memoriæ cordi ſe ingerat. [Tollenſque Symeon.] Quidam dicunt quod ipſum ſpecialiter detinuit quia in venditione fuerat ſibi magis infeſtus, quaſi aliquam iuſtam pœnam ipſum per hoc exoluere faciens: Sed quia per hoc & ſi non re, tamen aliquam ſpeciem expetitionis propriæ vindictæ habuiſſet: poteſt probabilius dici quod vnum de maioribus & primogenitis voluit retinere in ſignum maioris firmitatis, & iuſtitiæ rectioris. Noluit tamen Ruben, tum quia in eum fuerat præ omnibus pius, tum etiam quia venerabatur in eo primatum naturalis primogenituræ. [Et reponerent pecunias ſingulorum in ſaccis ſuis datis ſupra,] id eſt, infra prædicta, [Cibatiis in via,] id eſt, ſufficientibus pro tota via. Illud autem de pecunia voluit ſecretò fieri, & interim ſic occultè daret eis munera ſuo tempore reuelanda & regratiando, quod tamen nondum appareret amicitia ipſius ad eos: imò potius cùm eam reperirent, deterreret eos, nam ab ipſo poſſent de furto aut de negligentia ſoluendi notari. [Vt daret iumento pabulum in diuerſorio,] id eſt, in ſtabulo, vel in compito ad quod diuerterant: & ad quod viatores communiter diuertebant, [Deducetis canos meos,] id eſt, me canum & ſemen, &c.

CAPVT XLIII.

INterim fames, &c. Sub atteſtatione iurandi,] id eſt, iuramento teſtificans, [In meam hoc feciſtis miſeriam:] Hoc non legitur cauſaliter, ſed conſecutiuè, & ſic feciſtis hoc quod ex hoc ego conſequor miſeriam. [Ero peccati reus,] id eſt, ac ſi te occidiſſem, ſic ſemper volo reus contra te reputari. [Modicum reſinæ, &c.] Si verò quæris, quomodo tanto Domino de tam longinqua terra modicum minuſculum mitteret. Dicitur littera Hier. habet, aliquid reſinæ vel dicitur modicum non abſolutè: ſed reſpectu tanti viri. Iubet autem ferri viro quatuor ſpecies cum melle & amigdalis. Stacte autem eſt mirrha. Storax quædam ſpecies reſinæ, & arbor etiam de qua fluit, & vocatur ſtorax, quaſi ſtirax. Stiria verò Græcè idem eſt quod gutta. Terebintus verò ſumitur hic pro altera ſpecie fluente ab arbore quæ terebintus vocatur. [Ego autem quaſi orbatus abſque liberis ero.] Hoc dicit ſimpliciter non ſolum reſpectu filiorum Rachel, nec reſpectu Symeonis vel aliorum: ſed fortè omnes timebat amittere. [Et occidit victimas,] victima proprièeſt ſacrificium pro victoria hoſtium deuictorum: ſed aliquando ſtat pro ſolenni præparatione carnium, & ſic ſumitur hîc. [Et inſtrue,] id eſt, præpara ſeu ordina conuiuium, [vt deuoluat in nos calumniam,] id eſt, impoſitionem falſi criminis, [Non eſt in noſtra conſcientia,] id eſt, in ſaccis noſtris. Marſupium ſecundum Iſidorum ſacculus eſt nummorum, quam Græci marſupia appellant. [Nam pecuniam quam dediſtis mihi probatam ego habeo,] id eſt, pro habita teneo, id eſt, reputo me ſolutum, vere enim ſolierant ei, & pro tanto dicit verum. [Interrogauit eos dicens, Saluus ne eſt pater veſter ſenex, &c.] Nota quod in omnibus his interrogationibus per nullam viam interrogat de Rachele matre ſua. Ex quo probabiliter conuincitur, quod ante ſuam venditionem mortua fuerat: & ideo tanquam ſciens eam mortuam non curauit aliquid inueſtigare de ea. [Et prophanum,] id eſt, immundum, ſeu non religioſum putant huiuſmodi conuiuium. [Et inebriati ſunt cum eo.] Auguſtinus lib. quæſt. ſuper Geneſim dicit, quod hoc verbum ſæpè ponitur pro ſatietate, vt in Pſalmo, viſitaſti terram, & inebriaſti eam, & ideo ſuper hoc loco dicit, quod idioma eſt linguæ Hebrææ, vt ebrietatem pro ſatietate ſæpius ponat: ſicut ibi, In ſtillicidiis ſuis inebriabitur, germinans terra, ſcilicet, pluuiis irrigata.

CAPVT XLIV.

PErsequere viros,] id est, persequere. [Ciphus quem furati estis.] Hîc furati estis sumitur secundum rem, pro videmini furati esse: aliter esset sermo mendosus. Vel tentatiuè loquitur, sicut dictum est supra. [Et in quo augurari solet,] tam hoc quàm illud quod paulò post subditur. [An ignoratis quod non sit similis mei in augurandi scientia? Secundum Augustinum in libro quæstionum super Genesim, non dicitur serio siue assertoriè, sed iocosè. Quum autem ea quæ non sunt, ioco dicuntur, esse non reputantur mendacia. Iocosum autem modum loquendi videtur hic vocare Aug. modum loquendi tentatiuum. Potest etiam præter hoc dici quod loquitur secundum vulgatam opinionem gentium, vt sit sensus, ego iuxta communem opinionem astantium, &c, [Vos scitis quod duos genuerit mihi vxor mea,] id est, Rachel quæ antonimasticè vxor vocatur, tum quia primo & principaliter fuit Iacob desponsata, tum quia prædilecta. [Quia in meam hunc recepi fidem.] Ex hoc patet quod Iacob tradidit principaliter Beniamin, propter fide iussionem Iudæ. Creditur autem plus confidisse de ipso, tum quia omnium verior & fidelior apparebat & erat quod satis innuitur supra in facto Thamar, tum quia omnium fortissimus & constantissimus erat: prout in lib. Paralipomenon 5. cap. dicitur, vbi etiam aliqua ratio innuitur, quare de stirpe eius principes germinati sunt. Et nota quod post hanc fidelitatem Iudæ & fratrum suorum, tam ad Iacob, quam ad fratrem Ioseph vterinum subditur quod [non se potuerunt vltra cohibere Ioseph.] Ex quo patet quod fecerunt ista Ioseph, vt scilicet probaret an saltem fratri suo Beniamin essent fideles & compassiui, & in hoc ipso quodam modo promererentur obtinere gratiam eius: & etiam in parte scelus commissum in ipsum per hoc expiaretur. Nota autem quod aliqua verba refert hic Iudas dicta fuisse à Ioseph, quæ supra non leguntur dicta ab eo: sed non est inconueniens plura tunc fuisse dicta quam superius fuit relatum. [Et ipsum solum habet mater sua.] Modus est loquendi, quia constat quod Rachel mater Beniamin tunc temporis non viuebat, imò obierat in partu.

CAPVT XLV.

NOn poterat vltra se cohibere Ioseph, &c. Singulis quoque proferri iussit binas stolas.] Stola secundum Isidorum est matronale operimentum capitis & spatularum: hic tamen secundum quosdam stat pro veste longa, & tunc secundum eos non dicitur à stolon, quod est missio: sed à telon, quod est longum. Et nota quod si Ioseph matrem propriam æstimasset viuere: misisset ei specialia munera sicut fecit patri. [Ne iracamini in via,] Hoc dicit eis Ioseph, tanquam sciens hoc vitium in via difficulter vitari, nam concitatio corporalis motus, & lassatio itineris, ac communis libertas ac verbositas itinerantium: dant sæpè occasionem corrixationum. Nota pro mysteriis partis huius, quod moraliter designatur hic, quod afflictio egestatis spiritualis & temporalis, sæpè compellunt animum & eius effectus recurrere ad Deum pro alimonia: saltem pro pretio laboris debiti acquirenda. Sed quia decet & expedit affectus, qui hactenus contempserunt Ioseph, id est, Christum, & discretionem diuinam, vt durius pertractentur: ideo sic in principio

A habet se Deus ad eos, ac si essent impij & insidiosi. Vnde & menti incutit timorem, ne forte eorum oratio sit præsumptuosa & curiosa exploratio: & maximè quando aperte ostendunt fratrem minimum non secum duxisse, id est, summum excessum humilitatis, siue contemptus sui & mundi: qualis est in supermundano excessu mentis alienatæ in Deum. Primò ergo tribus diebus incarcerantur, secundum trinam coarctationem quam tunc eos sustinere oportet: & etiam coarctari interiorem sensum ne etiam ad illicita euagetur, deinde sensum exteriorem. Tertio Deus seu diuina regio ad quam nituntur ascendere occurrit eis, vt quædam imperscrutabilis tenebra: dura & clausa: velut carcer lapideus, aut velut cauerna profunda &
B saxea. Post hoc ergo quia non possunt liberè ascendere, redeunt ad requirendum prædictum fratrem minimum: retento tamen seniore in vinculis. Nam sicut suprà dictum fuit, per Symeon dolor intelligitur, qui quidem quando pro libito ad sui animi defectus deplorandos libere vacat, non est ligatus: quando verò catenis fortissimæ tristitiæ angustatur, ita quod plus à Dei seueritate agitur quam Agar: tunc quodammodo est ligatus. Et hic est qui pro infallibili obside retinetur, isto enim sic stante ligato, non possunt illi nolle cum minimo fratre redire: & præcipuè egestate perdurante. Et quia cum duraret, & quod ab eis exigitur perficere non valerent sine pabulo gratiæ Dei: ideo Ioseph saccos eorum tritico implet. Sed quia
C etiam præter dona aperta expedit eis aliqua dona dari occultè, in quo labor, quem quasi pro precio alimoniæ dederant eis, quodammodo redditus videatur: vt sic in aperta perceptione doni occulti non inflentur, sed potius terreantur, timentes quasi de latrocinio condignorum operum, quæ soluere debuerant iudicari à Christo: ideo & Ioseph similia facit. Atque vt Beniamin domi retentum difficillimum est Iacob extra in longinquum emittere: sic & sui contemptum & contemptibilitatem intra cor existentem, in tantum est difficile exterius, & hoc ita remotissimè pandere, quod homo se existimat moriturum, & canos suæ munditiæ & reuerentiæ quasi ad inferos ruituros: si abiectioni suæ munditiæ exterius proditæ aliquid accidat aduersitatis. Sed premente fame, Ruben, id est,
D Dei timor exponit duos filios suos morti: si hon reduxerit Beniamin saluum, id est, glorioſum. Sunt autem hi duo timoris filij, compressio viciorum, & obedientia præceptorum. Nam per hæc duo videtur hominis contemplabilitas exterius prodita ad gloriam suam primam reduci. Nec potest noster Beniamin conculcari: sine conculcatione horum duorum, tunc que Ruben eos occisioni exponit: quando ingerit animo. Quòd si Beniamin non reducitur securent à se abijciat fugam viciorum & obedientiam præceptorum. Sed quia hoc non sufficit animo sub nullo pacto volenti à Deo recedere, & maximè quia nihilominus adhuc vituperari veretur, idcirco Iacob verbo Ruben
E non assentit. Egestate verò quasi in desperationem animum comprimente, compellitur finaliter emittere ipsum: maximè vbi Iudas, id est, fortissimus amor diuinæ laudis se reum paternæ mortis fideiussoriè profert, nisi saluum reduxerit eum. Tunc igitur portatur pecunia duplex, id est, perfecta promptitudo ad se subijcienduni, tam pro donis habitis quam pro habendis: & cùm hoc mittuntur munera sex generum deuotionis ad placandum faciem Christi quæ sunt amara: compunctio peccatorum, per Stactem designata & pia compassio miseriarum Christi instantia sanctorum desideriorum, seu petitionum, & affluentia dulcium meditationum, ex diuersis floribus instar mellis recollectarum, & feruor contumeliarum & martyrio-

rum pro Christi fide suscipiendorum, & magnificatio diuinarum laudum & præconiorum, quæ sunt quasi fructus amigdalorum. [Et bene dicit, modicum resinæ, &c.] Quia quantumcunque in magna quantitate Christo mittantur, nunquam gratiosè mittuntur: nisi mittens se reputet modicum & quasi nihil mittere. Quo facto Ioseph plus solito condescendit, dicitque se ab eis esse solutum: & thesauros in ipsis saccis Dei munere abundasse. Tuncque Symeon expeditur, daturque ei liberum irriguum lachrymarum in lauacrum pedum: & pabulum sensualis & spiritualis lætitiæ ac fiduciæ asinis, id est, sensibilibus corporalibus, præbetur. Et in viso Beniamin, id est, patuli & superexcessiui conceptus, Iacob, Ioseph, id est, Christus exhilaratur & lachrymatur: quia nouit hunc in vtero suæ crucis fœtum esse conceptum, fitque familiare conuiuium omnibus fratribus, id est, omnibus spiritalibus affectibus mentis, excluso tamen carnali & alieno affectu: quia cum illo non possunt simul pati conuiuium istud. Quia autem humilitas quæ per Beniamin signatur, est cæterorum affectuum antiquior & dignior: ideò circa illam fidelitas est plenius per experientiam comprobanda, & in ipsa probatione occultè glorificanda: & idcircò ciphus superadmirabilis sapientiæ & præscientiæ Dei, in qua Christi omnia speculantur, occultè in sacco Beniamin ponitur: quia humilibus & paruulis, teste Christo Matth. 11. reuelantur abscondita Dei. Sed quid est, quod ex hoc de furto & de ingratitudine iudicatur, & decernitur carceri mancipandus: nisi quia quanto humilis animus altiora Dei dona & lumina suscipit, tanto ex hoc se iudicat magis ingratum Deo, & tanto plus de crimine furti formidat? Timet enim ne per præsumptionem, vel per inanem gloriam illa sibi ascripserit & vsurpauerit: ac per consequens quod ex hoc perpetuo carceri mancipetur à Deo. Fit etiam hoc & alio modo, quia admirabili ordine iudiciorum sapientiæ Dei super excessiua sapientia & doctrina humilium & abiectorum, tanquam præsumptuosa & stulta condemnatur: & tanquam hæretica iudicatur à superbis, etiam ab illis aliquando qui potestatem vel locum Christi videntur gerere in terris. Neque mirum, sic enim Christus ipse fuit à Caypha condemnatus. Quando igitur omnes fratrum affectus pro facto hoc libentissimè omni confusioni & carceri se exponunt, imputantes hoc merito deberi suæ iniquitati, & præcipuè quando Iudas, id est, robustissimus animus, & inseparabilis confessio diuinæ laudis pro hac cordaliter se exponit perpetuæ seruituti: tunc non potest se cohibere Ioseph, quin se ad plenum reuelet fratribus suis. Vt tamen relatio ipsa appareat mere gratuita, & humilitatis præfatæ superexcessum non concludens, sed augens: idcirco reuelat se vt venditum ab eis, sed tamen pro eis. Ex tunc igitur ipsi cum tota domo paterna fiducialiter veniunt mãsuri cum eo, tuncque omnes exosculans super omnium colla cum mira compassione recumbit: sed specialiter super Beniamin vterinum, quia vt Isaiæ vlt. dicit Dominus. Ad quem respiciam nisi ad pauperculum & contritum spiritu, & timentem sermones meos? Excelsus enim Dominus & humilia respicit, & superbis resistens, dat gratiam humilibus suis. Si verò quæras, quomodo Ioseph prout per ipsum discretio prouidentiæ designatur, est altior quam Beniamin, prout per ipsum contemplationis excessus significatur? potest tripliciter responderi. Primò quidem quod non oportet vbique idem secundum rem per Ioseph designari, vnde in hoc loco potius designat discretionem vel sapientiam Christi. Secundò potest dici quod sicut Ioseph alterius est dignitatis: sic alterius conditionis est discretio viri perfecti in actiua & contemplatiua simul A quam solius actiui, aut solius contemplatiui. Sumendo igitur discretionem prout est sufficiens ad regendum dona & opera actiuæ vitæ & contemplatiuæ: sic est altior quam excessus per Beniamin designatus, saltem quo ad regiminis gloriam & authoritatem. Tertiò potest dici sicut in fine libri quod dicitur Beniamin apud Richardum, quòd scriptura diuina solet circa eandem rem nunc significationem extendere, nunc restringere, vel mutare. Has autem alternationes solet determinare vel per actum, vel per locum, vel per alias circunstantias. Per locum quidem, vt cum Beniamin in Ægyptum ad Ioseph dicitur descendisse: per hoc enim significatur reuocatio intuitus mentalis à cõtemplatione æternorum, ad temporalia contemplanda. Per actum verò, cùm Ioseph & Beniamin se mutuo amplexantur & osculantur: per hoc enim designatur mutua concordia discretionis rationabilis & contemplatiõnis. Allegoricè verò per Beniamin designatur hic primò Christus humillimus virorum nouissimus, prout dicitur Isaiæ 55. sine quo nullus patrum potuit videre faciem sapientiæ Dei (qua instar Ioseph) omnia regit: quin potius omnes in limbo inferni fuerunt incarcerati, vsque ad veri Beniamin, id est, Christi aduentum. Sed isto adducto non potuit se continere sapientia Dei, quin se reuelaret fratribus suis. Nec mirum quia Christi humanitas est vterina præfatæ sapientiæ: tanquam in vtero eiusdem personæ verbi æterni cum ipsa plantata. Quia verò Christus postquam homo passibilis & mortalis ciphum Ioseph in ore sacci habuit, intantum vt diceret se esse sapientiam Dei: idcirco à zelatoribus Dei, licèt erroneis, accusatus de furto, addictus est morti, & dixerunt: Reus est mortis. Secundo per Beniamin designatur Paulus, qui ad litteram de tribu Beniamin fuit, qui etiam nouissimus fuit Apostolorum: & clamat se illorum minimum seu maximum peccatorem. Vsquequo autem iste fuit clarè adductus ad Christum, non se reuelauit Christus ad plenum gentibus, sed in huius aduentu facto cæremonialium velo, reuelata est mystica sapientia scripturarum. Nam Beniamin iste in mentis excessu raptus est vsque ad tertium cœlum: & ideo ex tunc Christus non se potuit cohibere, quin per os Pauli prædicaretur orbi. Sub hoc autem mysterio quædam alia consimilia mysteria includuntur: perfecta euidentia suo tempore reseranda à Christo. Postremò autem per Beniamin designãtur illi, quibus Paulus 1. ad Thess. 4. se connumerat, dicens: Deinde nos qui viuimus simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aëra. In illis enim iuxta ordinem temporum & operum Dei, consummabitur extremus gradus & superexcelsus contemplationis: ita vt semper adorent, & quasi præsentialiter cernant aduentum iudicis & nouissimi iudicij, & glorioſæ resurrectionis nouissimum diem subsequentis: & ideo non poterit ex tunc se cohibere Christus, quin in plena charitate resurrectionis omnibus electis appareat, omni tamen alieno excluso ab hac æterna ac beatissima visione. Nota etiam quod Pharao per Ioseph mittit plaustra, quæ plaustra sunt ipsa Dei virtus & voluntas, Christique meritum: in quibus portantur ad cœlum, & ad omne bonum. Possunt etiam per plaustra intelligi ordines Angelici, ac exempla & merita, & documenta priorum sanctorum. Per binas autem stolas singulis datas, duplex gloria intelligitur, scilicet corporis & animæ: vel substantialis & accidentalis. Sed Beniamin, id est, viri status superexcessiui, accipiunt trecentos argenteos, & quinque stolas optimas, id est, singularia præmia correspondentia trinę supererogationi euangelici status, & perfectioni quinq; sensuũ spiritualiũ: in quib⁹ cõtinetur perfectio contẽplatiuę sapiẽtię, in quinq; prudẽtib⁹ virginib⁹ designatę.

B C D E

CAPVT XLVI.

PRofectusque Israël.] Hic agitur de ingressu Israël in Ægyptum ad morandum ibidem. Et primò narratur quomodo Iacob confortatus, apparitione diuina, in Ægyptum peruenit. Secundò ponitur numerus prolis suæ cum ipso intrantis, ibi, [Hæc autem sunt nomina.] Tertiò narratur quomodo receptus est à Ioseph, & quomodo per ipsum præsentatus est Pharaoni: à quo terra Gessen est tradita sibi, ibi, [Misit autem Iacob Iudam.] Quartò narratur quomodo Pharao in pecuniis, & in censibus terræ perpetuis per Ioseph prouidentiam est ditatus, ibi, [E quibus omnem pecuniam congregant.] Quintò narratur tẽpus mansionis & vitæ Iacob in Ægypto, ibi, [Habitauit ergo Israël in Ægypto.] Dicit igitur, [Ioseph quoque ponet manum suam super, &c.] id est, intererit morti tuæ: & exequiis tuis. [Filij eius, & nepotes, & filiæ.] Filias dicit pro Dina, & pro Sara filia Asser filij sui. Vel pro sola Dina, ponens plurale pro singulari. De numero stirpis Iacob intrantis in Ægyptum. Nota quod secundum Hieronymum, & secundum veritatem Hebraicam, non fuerunt nisi septuaginta: sed secundum litteram Septuaginta Interpretum, fuerunt septuaginta quinque. Nam vbi littera nostra iuxta Hebræum habet, filij autem Ioseph qui nati sunt in terra Ægypti, animæ duæ, id est, fuerunt homines duo, pars pro toto. Ibi habent 70. animæ septem. (Et subdunt) quod debent computari inter filios Iacob & nepotes, Manasse & Effraim filij. Et hanc sequitur litteram Lucas Actuum 7. vbi refert verba B. Stephani, quibus dicitur septuaginta quinque animas esse ingressas Ægyptum. Sed contra hoc arguit Hieronymus tripliciter. Primò quia Manasses & Effraim non potuerunt tunc habere filios, nam primus ex eis non potuit aliquo modo esse plurium quàm nouem annorum: quia Ioseph duxit matrem eorum postquam fuit sublimatus à Pharaone, & ex tunc vsque ad ingressum in Ægyptum, non fluxerunt nisi circiter nouem anni. Secundò quia supra 41. dicitur quod nati sunt Ioseph filij duo antequam veniret fames, scilicet Manasses, & Effraim. Et infrà etiam 48. dicit Iacob ad eum: Duo filij qui nati sunt tibi antequam ego venirem ad te, mei erunt: reliquos autem quos genueris post eos tui erunt. Ex quo videtur etiam quod tempore mortis Iacob, non habuisset Ioseph nisi hos duos. Tertiò, quia septuaginta Deuteronomij cap. 9. habent quod in septuaginta animabus ingressus sit Israël in Ægyptum. Sed & ipsemet Hieronymus subdit, quòd Septuaginta Interpretes posuerunt hic septuaginta quinque animas per prolepsim, id est, per anticipationem futurorum. Augustinus verò 16. de Ciuit. Dei cap. 40. saluat hoc per alium modum, dicens, quòd tempus introitus Iacob in Ægyptum fuit totum illud tempus quo vixit Ioseph: per quem factum est vt intrarent. Sicut autem ex fine libri huius patet, filij Ioseph ipso viuente habuerunt filios & nepotes, id est, filios filiorum suorum. Sed fortè contra Augustinum aliquis arguet; Non est verisimile quin ante mortem Ioseph fuerint liberi Iacob plures, quam septuaginta quinque. Vnde videtur quod Septuaginta Interpretes non curauerunt hic superaddere, nisi solus quinque, qui de filijs Ioseph ipso viuente sunt nati. Et fortè moti sunt ea ratione, qua & Moyses de sola generatione Ioseph in hoc libro, in quo agitur de ingressu in Ægyptum, mẽtionem fecit. Quòd & in signum primatus Ioseph, & propter aliqua mysteria factum esse videtur. Si verò quæratur quare scriptura ita diligenter computat A hos numeros, scilicet omnes in simul fuerant septuaginta. Qui verò præter Ioseph & filios eius sunt, cum Iacob ingressi fuerunt septuaginta sex? Potest ad hoc duplex ratio reddi. Prima est litteralis, vt scilicet ex hoc plenius appareret mira multiplicatio ipsorum facta ante exitum de Ægypto in breui tempore. Non enim fuerant anni ducenti: & tamen Exod. 12. dicitur quod filij Israël erant ferè ducenta millia virorum absque paruulis & mulieribus, & absque vulgo quando egressi sunt Ægyptum. Secunda ratio est mystica, propter mysterium septenarij & senarij, siue septem decadum & sex decadum, quorum mysteria ex locis aliis satis patet. Si quis verò quærat quomodo Beniamin narrentur decem filij, cùm Ioseph supra 43. de B eo dicat, Est iste frater vester minimus, de quo dixeratis mihi? Et sequenti capite refert Iudas eos respondisse Ioseph. Est nobis pater senex & puer paruulus, &c. Dicendum quod paruulus dicitur non simpliciter, sed respectu fratrum suorum. Si enim natus fuit ante venditionem Ioseph, tunc ad minus fuit viginti trium annorum. Quòd autem natus fuerit ante, eodem modo probatur: quo & de morte matris. [Hæc autem dicetis vt habitare possitis in terra Iesse, quia detestantur Ægyptij pastores ouium.] Huius detestationis causa ea dicitur fuisse, quia Ægyptij adorabant idola sub specie ouium seu arietum: & ideo non comedebant oues. Vnum propter hoc poterant melius impetrare terram Iesse fortè, quia erat ad hoc magis apta potius quam soli agriculturæ: & ideo non curabant de C illa. Vel fortè quia erat semota à locis in quibus nobiliores terræ manebant: & ideo facilius concesserunt eam pastoribus, quod propè se difficulter sustinuissent. Dicit autem Hier. quod nonnulli Iudæorum asserunt Gessen tunc Thebaidem vocari: terram verò Ramasse, de qua paulò pòst subditur, autumant esse pagum Arsenoitem. Et Magist. histor. dicit, quod Gessen est post dicta Thebais, à qua Thebei, è quorum legione fuit B. Mauricius. Quæ posteà (cum scilicet reges fuerunt ex ea) dicta est vrbs heroum. Vnde & septuaginta, refert Hier. habetur quod Iacob misit Iudam ad Ioseph, vt occurreret ei ad vrbem heroum in terra Remasse. De qua dicit Magister histor. quod in finibus terræ illius ædificauerunt Hebræi vrbem tabernaculorum, quæ dicta est Remasse. De qua habetur Exod. 1. & quæ post pagus Arsenoes dicta est, quòd sonat sine sexu: quia tunc sine distinctione vterque sexus cœpit imperare Ægypto, &c. D

CAPVT XLVII.

INgressus est Ioseph, &c. Extremos quoque fratrum suorum.] Extremos, scilicet in supra, id est, quinque primogenitos. [Dies peregrinationis vitæ meæ centum triginta annorum sunt parui,] scilicet respectu annorum patrum meorum. [Et mali,] id est, in magna afflictione transacti, videtur eum loqui de malo pœnæ quam attribuit tempori, more loquendi satis vsitato. Vel etiam fortè per humilitatem loquitur de malo culpæ. Nota autem quod Magist. histor. dicit, quod in numero septuaginta intrantium cum Iacob includuntur Her & Onan filij Iudæ, qui mortui erant in terra Chanaan. Dicit etiam quod oportet Beniamin tunc habuisse decem filios, aliàs non erit verum quod filij Israël sunt quatuordecim, quia Ioseph non habebant tunc nisi duos filios. Et ideo dicit quod in Hebraica veritate Roch, & Numphin sunt duo nomina duorum, scilicet filiorum Beniamin: quæ apud nos vitiosè sunt iuncta. Licèt autem hoc vltimum de decem filiis E

Beniamin

Beniamin fortassis sit verum, quod apud nos vitiose A sunt iuncta: non tamen est verum quod Her & Onan inter septuaginta includantur. Nam scriptura in numero liberorum Lyæ numerat duas, scilicet Dinam & Saram: Et hoc est non solum in partiali enumeratione eorum: sed etiam in epilogatione summæ eorum, dicens, Omnes animæ filiorum & filiarum, &c. Constat autem quod si cum his duabus filiabus inter Lyæ liberos Her & Onan numerantur: tum cum illis decem sunt plures quam triginta tres. Præterea scriptura satis apertè reijcit eos de hoc numero, cum ait, Mortui autem sunt Her & Onan in terra Chanaan. Magister autem videtur fuisse motus quia in nostra littera communiter habita habetur quod liberi Lyæ sunt triginta tres: illis autem duobus exclusis non inueniuntur nisi tri- B ginta duo. Dina autem & Sara simul cum illis adiunctis sunt triginta quatuor, vnum & Magister dicit, quòd si Dina numeratur inter filios & nepotes septuaginta sunt præter Iacob. Verumtamen sciendum quod secundum hoc vbi nos habemus sexaginta sex deberet esse sexaginta septem: Sed illi habent sexaginta sex, quæ littera apud omnes communiter videtur. Et vbi dicitur filij Israël sunt tredecim, decet haberi quatuordecim potius, eò quod liberi Lyæ triginta duo, non autem triginta tres. Et hanc secundam regulam habet Hier. in libro Hebraicarum quæstionum, dicens. Ex quo manifestum est omnes animas de Iacob quæ ingressæ sunt Ægyptum de femoribus Iacob, fuisse septuaginta, dum sexaginta sex postea ingressæ sunt, C Ægyptum de femoribus Iacob, fuisse septuaginta, dum sexaginta sex postea ingressæ sunt, & repererunt in Ægypto tres animas, Ioseph, scilicet cum duobus filiis eius, septuagesimus autem ipse fuerit Iacob. Hanc etiam litteram sequitur Augustinus 16. de Ciuit. Dei, cap. 40. dicens. Ingressi itaque referuntur in Ægyptum simul cum ipso Iacob septuaginta quinque homines, annumerato ipso cum filiis suis, in quo numero duæ tantum fœminæ connumerantur: vna filia, neptis altera. Hæc August. Ex quo patet quod præter quinque nepotes Ioseph in numero septuaginta, includit Iacob & duas filias & fœminas, scilicet, Dinam & Saram filiam. [E quibus omnem pecuniam congregauit, &c.] Istud secundum corticem litteræ ideo subditur, vt ostendatur quantum Pharaonis Reges Ægypti tenebantur Ioseph, ac per consequens & suis, quia non solum liberauit totam terram à peri- D culo famis: sed etiam magnos thesauros regi congregauit, & totam terram regni sibi plenius subiecit: & quintam partem fructuum totius terræ sibi pro censu perpetuo acquisiuit. Et ideo signanter ponitur immediate post collocationem Iacob in terram Iesse: vt monstraretur quod Pharao plus per Ioseph recepit à domo Iacob quam dederit ei. Fit etiam hoc ad monstrandum ingratitudinem noui Pharaonis persecutoris Israël & successoris: de quibus habetur in principio Exodi. Nota pro mysteriis, quòd secundum diuersitatem prosperitatum populi Dei, & sapientialium illuminationum eius, potest Ioseph varia mysteria sortiri. Nam respiciens prosperitatem & illuminationem E externæ patriæ, tunc designat Christum à Deo Patre in gloria sublimatum: per quem intramus in optimam terram. Respiciendo verò totam illuminationem Ecclesiæ militantis, designat Christum hominem in Ecclesia sub Deo Patre regnantem: & electos in pinguedine ecclesiasticæ gratiæ colloeantem. Rursus nota quod statuendo quinque priores fratres coram rege significauit distinctionem duodecim fratrum & suarum tribuum in quinq; & septem, quæ in distributione terræ promissæ fuit seruata. Nam quinque tribus acceperunt primo partē: & postea septem residuis Iosue distribuit partes suas, sicut patet Iosue 18. Quod mysteriū Christus in quinq; & septem panibus obseruauit. Sicut etiā præcesserunt primò quinque patriarchales ecclesiæ, quasi quinque ciuitates in terra Ægypti: loquentes lingua Hebræorum, De quibus habetur Esa. 19. Rursus nota quod tres fames notabiles fuerunt tempore trium, patrum. Prima, scilicet sub Abraham. Secunda, sub Isaac. Tertia, sub Iacob: & hæc fuit omnium maior & mirabilius subleuata. Sicut enim per hos tres patres designantur tres personæ diuinæ, & tres status mundi eis mysticè appropriantur: sic vnicuique coaptantur suæ propriæ tentationes & fames, & famis subleuationes. Inter tentationes autem ecclesiæ singulariter prædicatur illa, de qua dicitur Angelo sextæ ecclesiæ, B Ego te seruabo ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem vniuersum. Illa etiam fames singulariter exaggeratur, de qua Apoc. 13. dicitur, quod bestia faciet ne quis possit emere aut vendere: nisi habeat characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius. Quartò nota quod Ioseph primo congregat regi pecuniam totius Ægypti. Secundo omnia pecora. Tertio in regis seruitutem emit totam gentem Ægypti & terras eorum præter terras sacerdotum à rege libertati donatas. Quarto restituit eis terras sub censu perpetuo quintæ partis fructuum. In quibus mysticè designatur quomodo Christus perfectissimè nos & nostra omnia subijcit Deo Patri, scilicet thesauros nostræ sapientiæ: & pecorales nostros seu animales sensus, & nos totos C & omnia nostra, neque aliter ad plenum possumus ab ipso spirituales cibos habere. Tunc verò regi supremo semper danda est gloria & laus de perfectione virtutū & nostræ iustitiæ, seu de omnibus nobis datis in quatuor temporibus anni, quæ quidem nulli conceduntur, nisi ad semina meritorum, & in cibum refectionis: gloria autem non nobis, sed soli Deo est danda. Terra vero sacerdotum dicitur esse libera, quia per excessiuam libertatem amoris non habent partem aliquam aliam quam Deum, & terram Domino consecratam: & ideo nihil est illi reddendum pro eo, quia potius computatur cum Deo illud ipsum. Vnde terra eorum non æstimatur in aliquo elongata ab vsibus Dei. [Cumque appropinquare cerneret.] Hæc est 13. pars historialis Iacob, in qua agitur de morte ipsius, & de benedictionibus filiorum eius. Et primo narratur quomodo firmiter ordinauit se in sepulchro patrum suorum sepeliendum. Secundo quomodo duos filiorum Ioseph benedixerit.

CAPVT XLVIII.

His itaque transactis.] Hîc consequenter agitur de morte ipsius Iacob & benedictionibus filiorum eius, & primò quomodo duos filios Ioseph benedixit, ibi, [His itaque transactis.] Secundò quomodo dicens se morturum, promittit suis. Dei assi- E stentiam & reductionem eorum ad terram promissionis: legans quiddam speciale sibi, Ioseph, ibi, & [ait ad Ioseph filium suum. En ego morior.] Tertiò prædicit futura duodecim filiorum suorum 49. cap. ibi, [vocauit autem Iacob.] Quartò refertur in summa quid vnicuique filiorum in specialem benedictionem dederit, ibi, [Et præcepit eis, dicens, Ego congregor.] Sextò refertur supplicatio fratrum ad Ioseph pro scelere venditionis suæ: & eius ad ipsos benignitas, ibi, Quo mortuo timentes fratres eius.] Septimò breuiter tangitur mors Ioseph & genealogia ipsius facta in eius vita, ibi, [Vixit centum decem annis, dicit ergo. Adorauit Israël conuersus ad lectuli caput.] Secundum Hieronym. septuaginta habent & adorauit Israël Do-

minum contra ſummitatem virgæ eius. Ex quo quidam (vt ait) volunt Iacob adoraſſe ſummitatem ſceptri Ioſeph: poteſtatem. ſ. eius adorans. Sed ſecundum eum in Hebræo, eſt, & adorauit Iſraël ad caput lectuli ſui. Quod exponens Hiero. ſubdit, quod quia filius iurauit ei, ſecurus de petitione ſua: adorauit Deum contra caput lectuli ſui. Sanctus quippè ibi habebat lectulũ poſitum: vbi ipſe iacentis habitus abſque vlla difficultate ad adorationem eſſet paratus. Litera tamen ſeptuaginta & expoſitioni concordat verbum Apoſtoli ad Heb. 11. dicentis: Fide Iacob moriens per ſingulos filiorum Ioſeph benedixit, & adorauit faſtigium virgæ eius. In quo Apoſtolus videtur innuere quod poteſtatẽ Chriſti præfiguratam in ſceptro Ioſeph adorauerit. Et veriſimile eſt quod gaudens Ioſeph tanquam de filio tanto & ita ſibi beneuolo: cum quadam reuerentia & alacritate conuertit ſe ad virgam Ioſeph adorando Deũ. [Deus omnipotens apparuit mihi in rupe,] id eſt, in Bethel. Hoc videtur nunc commemorare ad demonſtrandum ſe habere poteſtatem benedicendi filios Ioſeph, & quod quilibet habet ſortem in terra ſibi promiſſa: ſicut quicumque propriorum filiorum. Vnum ex hoc illatiuè ſubinfert, [Duo igitur tui, &c. mei erunt,] Id eſt ſecundum Hier. ſic hæreditabunt promiſſionis terram ſicut & filii mei, & ita facient duas tribus: vt Ruben, & Symeon, qui erant primogeniti. In quo etiam innuit quod non ſolum vult Ioſeph habere ius primogenituræ, ſed etiam quod hi duo filii Ioſeph teneant locum duorum primogenitorum ſuorũ. [Reliqui autem tui erunt, & nomine fratrum ſuorum vocabuntur,] In poſſeſſionem ſcilicet, id eſt, non accipient ſeparatim terram: ſed in tribus Effraim & Manaſſe quaſi appendices populi commiſcebuntur, [Mihi enim quando veniebam de Meſopotamia mortua eſt Rachel.] Secundum quoſdam iſtud interſerit quaſi excuſans ſe quare non ſepeliuerit in ſpelúca duplici, in qua ſe petebat à Ioſeph Rachelis filio ſepeliri. Sed contra hoc duæ inſtantiæ dantur. Prima eſt, quia non eſt tanta diſtantia de Bethleem vſque Ebron, quin benè potuiſſet ea portaſſe illuc: maximè cũ tunc eſſet in via veniendi ad patrem ſuum in Ebron, & non multo poſt illuc peruenerit. Ipſe autem de Ægypto vſque illuc ſe deferri volebat. Secunda eſt quia tunc erat tẽpus opportunum & valdè temperatum ſcilicet tempus vernale. Prætereà ſi in prædicti excuſationem hoc ſubiecerit, tunc hoc dixiſſet quando fecit iurare Ioſeph vt eum ſepeliret in ſpelunca duplici: potius quam hîc vbi filios Ioſeph benedicere volebat. Poſſet fortaſſe dici quod interſerit ad monſtrandum quandam ſenſibilem rationem quare volebat quod Ioſeph faceret duas tribus: quia ſcilicet de Rachel tanquam præuenta morte paucos filios habuerat, Quia tamen de morte eius huius occaſione egerant: ſubiecit & de ſepultura ipſius. [Deus in cui⁹ cõſpectu, &c. Angelus qui eruit me, &c.] Videtur quod Deum patrum ſuorum ſuum vocet angelum & ſui protectorem & ſaluatorem. Vnum & poſtea in ſingulari dicit, [Bene dicat pueris iſtis, &c. Niſi forte angelicam benedictionem diuinæ benedictioni tanquam comminiſtram ſiue ſubminiſtram adiungat. Sed modus loquendi quem tenet ſi bene aduertatur magis ſapit primum modum. [Et inuocetur ſuper eos nomen meum, Nomina quoque patrum meorum Abraham, Iſaac. Nota quòd Iacob adhuc viuens præſentiebat in ſpiritu quod nomen ſuũ tanquam nomen ſancti erat inuocandum ſuper populo ſuo. Vnum ſicut ipſe cum patre & auo erat ſingulariter electus à Deo in patriarcham ſui populi, & hoc in myſterium beatiſſimæ Trinitatis: ſic hic ipſum per reuelationem nominauerat. [Benedixitque eis in ipſo dicens. In te benedicetur Iſrael, &c. [Duplici ex cauſa eos in patre ſcilicet in Ioſeph benedixit. Prima eſt literalis, vt ſcilicet ex hoc pateret quod benedicendo eos principalius intendebat benedicere patrem: ſic quod ex benedictione patris ſubderiuabatur hæc benedictio ad filios. Secunda eſt figuralis. Sciens enim in Ioſeph Chriſtum præfigurari, benedixit eos in Ioſeph, id eſt, in virtute Chriſti: in cuius virtute etiam totus Iſraël erat benedicendus. [Do tibi partem vnam extra fratres tuos.] Id eſt, præter partem quam fortè accipies inter fratres tuos. Secundum Hiero. ſeptuaginta habent, Et ego dedi tibi Sychimam præcipuam. (Et ſubdit,) quòd Sychima iuxta Græcam & Latinam cõſuetudinem declinata eſt, Et Hebraicè dicitur Sychẽ vt Ioannes teſtatur licet ibi vicioſe legatur Sychar, & eſt nũc Neapolis vrbs Samaritanorum. Subdit etiam, quòd quia Sychem lingua Hebræa transfertur in humerum, pulchrè alluſit ad nomen, dicens, Et ego dabo tibi humerum vnum, pro præcipuo enim, id eſt, ξάφετον vnum ſcribitur in Hebræo. Dicit etiam quod arcum & gladium Iacob vocat hic iuſtitiam, per quam ipſe peregrinus & aduena meruit interfecto Sichem & Emor de periculo liberari. Vel ſecundum eundem per arcum intelligit fortitudinem ſuam, id eſt, pecuniam multo labore ac ſudore acquiſitam: per quam Sychimam emit. Secundum quoſdam verò ideo dicitur eam tuliſſe in arcu & gladio: quia poſt interfectionẽ Sychimitarum eam potenter defendit & obtinuit. Pro myſteriis nota, primò quare ita ſæpè poſtremi primogenitis præferũtur. Et quidem ſupra vbi de Abel & Cain agitur aliquæ rationes ſunt datæ. Sed occaſione trãſlationis innuum Iacob ſuper Manaſſen & Effraim, notandum quod quadruplex myſticæ tranſlationis genus inſcripturis inuenitur. Primum eſt in primogenitura, Secundum eſt in ſacerdotali cultura, Tertium eſt in regali ſolio ſiue dominio, Quartum eſt in nuptiali feſto ſiue connubio. Eius ratio eſt, quia iſtæ tranſlationes factæ ſunt in commendationem electionis diuinæ gratiæ, & quadruplicem habent reſpectum: ſcilicet ad ſuæ originis principium, ad Dei & ſuæ legis cultum: ad virtualis dominationis ſuper ſe & ſuper omnia inferiora faſtigium: & ad diuinæ fruitionis familiare gaudium & indiſſolubile connubium. In primogenitura autem facta eſt tranſlatio triplici ex cauſa. Primò, ſcilicet, vt primatus ſeu electio gratiæ non attribuatur naturali principio. Secundò, vt non aſcribatur tempori vel præcedenti merito. Tertiò, vt non præſumatur de gratiæ priuilegio abuſiuè tractato: ideo enim propter gulæ vitium eſt tranſlatum ab Eſau ad Iacob caſtiſſimum: à Cain ad Abel propter vitium malignitatis & duritiei indeuotæ. In ſacerdotali autem cultura facta eſt tranſlatio ab Heli ad Samuelem: ſaltem quoad auctoritatem iudiciariam, & ab Abiathar ad Sadoch: & tandem à Caipha ad Chriſtum, ſeu potius à ſacerdotio legali & carnali, ad ſacerdotium gratiæ ſpiritalis. Et hîc habet propriè locum verbum Apoſt. ad Hebr. 7. Tranſlato ſacerdotio, neceſſe eſt vt legis trãslatio fiat. In eandem autem figuram concurrit tranſlatio tabernaculi in templum, & cultus Sylo in cultum Hieruſalem. De quo dicit Pſalmiſta, quod repulit tabernaculum Sylo, & tribum Effraim non elegit, ſed elegit tribum Iuda, montem Syon, quem dilexit. Si autem diligenter inſpexeris literales cauſas tranſlationũ prædictarum: de facili tam moraliter quam allegoricè aduertes & ſpiritales. In regali verò dominio facta eſt tranſlatio à Saule ad Dauid, ab Adonia ad Salomonem, de quo 3. Reg. 2. dicit ipſe Adonias. Tranſlatum eſt regnum, & factum eſt fratris mei. Quantum verò ad principatum facta eſt ab Aman ad Mardocheum. In Regibus etiam decem tribuum inuenies plures alios. In nuptiali verò connubio à Vaſti ad Heſter, à

Synagogâ

Synagoga ad Ecclesiam : & fiet ab Ecclesia militante ad Ecclesiam triumphantem. Et de his inuenies figuras in vxoribus Abrahæ & Iacob , & Helcanæ patris Samuëlis,& hoc quoad sponsas , quia quoad viros habes exemplum in Sara,quod post viros septem data est iuniori Tobiæ & in Ruth,quę post primum virum nupsit Boos:& in Raab , quæ post : Amasios nupsit Salmon. Quoad vtrumque verò in Dauid & Bersabee:& quodam modo in Iuda & Thamar , Et nota quod Iacob hanc translationem hîc fecit sub signo crucis,brachia sua transducens: in quo simul tria significauit. Primum est quod Christus in cruce crucifigẽdo literam: carnalem affectum & sensum postponendum docet & operit. Secundum est quod Dei dextera dirigitur ad illum qui exterius est in eius sinistra , & in aduersitatum sufferentia pro ipso suscepta. Eius aut sinistra ad eos qui secundum exterius sunt in dextra,id est, in prosperitate temporalis primatus. Tertium quod Iacob per hoc conformauit manus suas exteriori positioni Ioseph,quia dexteram suam posuit super eum qui à sinistris erat. Ioseph enim econtrario fecerat , quia sinistram respectu sui posuit ad dextrã Iacob. Quod enim est vltimum respectu naturalis principij , videtur minus,quamuis respectu causæ finalis , quam Deus prædestinans præintendit, sit maius. & ideo naturalis affectus hic quodammodo renititur ordini prædestinationis diuinæ. Deinde nota hic morale & anagogicũ mysterium. In Manasse enim & Effraim duæ partes beatitudinis designantur. Prima est perpetua obliuio, seu carentia omnis mali,& hoc per Manassen , qui interpretatur obliuio. designatur. Secunda est consummatum augmentum omnis boni,& hoc per Effraim , qui augmentum interpretatur. Hæc autem secunda primæ in valore præfertur. Et quia per Ruben & Symeon timor & dolor,sicut supra dictum est designantur : ideo Iacob propriè dicit , quod Effraim & Manasses per Ruben & Symeon erunt sui. Nam securitas impossibilitatis succedit timori: plenitudo verò gaudij seu boni iocundi succedit dolori. In his etiam duobus designantur duæ perfectiones partis moralis. Prima est nullam passionem vicij experiri, quæ omnis vicij inexperientia dici potest: Et hæc est optima obliuio malorum domus patris. Secunda est exuperantia simul & gustatiua experientia spiritualium fructuum & incrementorum:& hanc excrescẽtiam habet Ioseph in terra paupertatis suæ. Nam paupertas perfecta in se includit fugam & exclusionem temporalium & amplexum ac continentiam thesaurorum supercœlestium.

CAPVT XLIX.

Vocauit autem Iacob filios suos.] Hîc Iacob Prophetice prædixit futura filiis suis, & primò ipsemet præmittit dicendorum procemialem titulum seu exordium:in quo potiuc innuit se prædicturum eis futura nouissima,quam propinqua. Innuit etiam se dicturum magna & valdè attendẽda, quod quidem facit dicendo , [Congregamini & audite.] Talis autem modus conuocandi & reddendi attẽtos non solet fieri nisi pro arduis rebus. Et nota quod ex huiusmodi præliba-tionibus seu circumlocutionibus solẽt Prophetæ subinnuere se principalius intendere postremos sensus quàm primos. Vnde per hoc quod hîc dicit se dicturum ventura in nouissimis diebus apertè innuit quod ad nouissima Christi ecclesiæ tempora fertur principalior intentio sua. Secundo prædicit futura sex filiis suis Liæ,& hoc iuxta ordinem suæ natiuitatis:nisi quod Zabulon præmittit ante Isachar. Tertiò prophetat filiis Balæ ac deinde filiis Zelphæ, ac tandem filiis Rachel:ordinans eos iuxta senectutem suæ natiuitatis,nisi quod filios Zelphæ ante Nephtalim ordinat. Notãdũ autem quod iuxta modum cæterarum prophetiarum hîc intenduntur plures sensus per ordinem se habẽtes. Primus hic est per verba metaphorica , & pro tanto mysticus. Dicitur nihilominus literalis , & hic propriè respicit statum tribuum secundum carnem descẽdentium à duodecim patriarchis. Et secundum hoc per eorum nomina hic tribus eorum aut aliqui futuri in tribubus illis intelliguntur. Vt autẽ sensus hic literalis apertè subseruiat sensibus subsequentibus , idcirco talia secundum sensum literæ dicantur quæ quodammodo plenius & proprius exponi valeant de Christo & suis: quam de statu primi temporis,circa quem literalis sensus insistit. Et hoc est quod tribus filiis prędixit prosperа,cum tamen omnibus aliis prædicat prosperа: quia sicut infra patebit,hoc fuit valde aptũ mysteriis Christi. Ne tamen literalis sensus secundum se mutilus omnino credatur : sciendum quod tam præcedentibus illa quæ hic prædicantur , quam subsequentibus fuerunt Prophetiæ vtiles & necessariæ ad fidem & spem ipsorum in Deo fundandam. Præcedentibus enim fuit expediẽs firmiter credere & sperare quod Deus sub certa distinctione tribuum, eos firmiter collocaret in terra promissa, & quod tunc Dei cultus magnificaretur in eis sub strenuis regibus & iudicibus. Subsequentibus verò fuit vtile scire quomodo illa quæ erant in eis impleta & promissa ad tollendum etiam æmulationem & scissuram super diuisione terræ , & super sublimatione quarundam tribuum super alias , fuit vtile scire quod huiusmodi erant per sanctos patres prædicta & præordinata à Deo. Fuit etiã ipsis omnibus vtile scire, quod totus status eorum distinguendus & ordinandus erat secundum aliquam figuram præsignatiuam ad Christum,& ad Christi statum:quem dispositoriè præcinebant. Literalem igitur sensum primò succinctè præcurrendo,sciendum est quod primo tribus primogenitis ostendit temporalem primatum esse ablatum propter sua peccata : quamuis Simeonis & Leui aliqualiter subinnuat spiritalem primatum quẽ habituri erant, quia etiam ipsi in suo excessu habuerunt occultè fortem zelum Dei. Dicit ergo ad Ruben , quod ipse ordine naturæ erat primogenitus tanquam de primordiali & viriliori robore patris sui genitus : & tanquam principium laboris & solicitudinis paternalis erga suam prolẽ fouendam. Ex quibus sequebatur quod erat prædiligendus & prior futurus in donis maioribus suscipiendis:& quod debebat aliis dominari & imperare. Sed quia per incestationem vxoris patris sui eius cõcupiscentia effusa est.sicut aqua de vase fracto : ideo subdit. [Non crescas scilicet in dignitatem primogenituræ:nec in temporalem primatum. De duobus verò sequentibus dicit. [Simeon & Leui fratres,]id est,in malo peragendo concordes, [vasa,] id est,arma seu instrumenta, [iniquitatis bellantia. In consilium eorum non veniat anima mea , quasi dicat Consilium habuerunt dolosum & iniquum : & ob hoc mihi valdè odiosum. [Et in cœtu illorum,]id est,turba , cum qua Sychimitas destruxerunt. [Non sit gloria mea,]id est, factum eorum non reputo inclitum seu glorioſum , immo potius ignominioſum. [Qaia in furore suo,] id est, in insano & effrenato impetu iræ,[Occiderũt virum,] scilicet,Sychem, vel virum,id est,viros : singulare pro plurali. Quia verò eorum ira fuit nimis rigida & aspera in vindicta : ideo maledicendo eam dicit quod fuit pertinax & dura. Præmissa ergo eorum culpa subdit pœnam eorum,dicens. [Diuidens eos in Iacob, &c.] Idẽ enim repetit per alia verba. Tribus enim Leui non habuit hæreditatem vel mansionem & partem seorsum : sed in omnibus tribubus quasi per omnes fuit

diſperſa, ſicut patet Ioſue 21. De tribu verò Symeon diſperſa, ſicut patet Ioſue 21. De tribu verò Symeon dicitur Ioſue 19. quod eorum ſors fuit in medio poſſeſſionis filiorum Iuda. Licèt autem diſperſio Leui principaliter fuit in gloriam eorum, vt, ſcilicet, intenderent ſoli cultui Dei, & vt diſperſi per omnes tribus poſſent in his quæ ad Deum ſunt plenius diligere eos: Nihilominus ſecundum carnem ſaltem carnalibus, potuit hoc eſſe pœnale: & pro tanto ponitur hic in pœnam. Innuitur etiam in hoc quod magnis & exceſſiuis zelatoribus etiam in bono eſt vtilis & neceſſaria pœna diuiſionis: vt ſcilicet per aliorum publicam & multiplicem ſocietatem, exceſſus eorũ & impetus moderetur. Præmiſſio igitur de quibus tribubus temporaliter principatus fuit ablatus, ſubdit de tribu Iuda, cui principatus regni fuit in Dauid collatus, oſtendens circa hæc tria. Prima, ſcilicet, gloriam & dominium eius ſuper totum populum Iacob, & ideo alludens ad nomen Iudæ qui confeſſio interpretatur, dicit, [Iuda te laudabunt fratres tui,] & poſteà. [Adorabunt te filij patris tui,] Id eſt, omnes tribus Iſraël. Non enim dicit filij matris tuę Sumitur autem hîc adorare pro reuerentia proſtrationis & ſubiectionis, quam facit ſeruus ſuo domino ſiue regi. Secundò oſtendit eis triumphalem potentiam ſuper hoſtes, dicẽs. [Manus tua, &c.] Et ad hanc plenius monſtrandam comparat eum leoni, non ſeni ſeu fracto: ſed iuueni & robuſto, dicens, [O Iuda tu es catulus Leonis,] Et quia leonis eſt grandem prædam de ſiluis & mõtibus ſibi venari, ideo dicit, [Ad prædam filij mi aſcendiſti,] id eſt, de præda ſeu cum præda iam capta aſcendiſti, ſcilicet, ad cubile tuum. Quia etiam leonis poſt hoc eſt ſecure & abſq; timore in loco ſuo quieſcere, quia potius omnia timeant ipſum inuadere, & inuadendo ſuſcitare, ideo ſubdit, [Requieſcens accubuiſti.] In quo ſignant, quod principatus. Iudæ neminem vicinarum gentium timebit quin potius ab omnibus valdè timebitur. Et hæc quidem in Dauid: & Salomone pro parte impleta fuerunt. Tertiò oſtẽdit regni eius terminum, & durabilitatem, dicens, [Nõ auferetur ſceptrum de Iuda &c. donec veniat qui mittendus eſt,] Id eſt, Chriſtus qui pro ſalute mundi à Deo patre mittendus erat, & ideo ſubdit, quod [ipſe erit expectatio gentium,] id eſt, gentes ponent in eo ſpem ſalutis ſuæ, & expectabunt ipſum tanquam ſaluatorem ſuum per huiuſmodi orationem metaphoricè oſtendit tria per ordinem ſe habentia ex quibus apparet ipſe mundi ſaluator. Et incipit à poſteriori effectu per medium tendens in effectiuum principium, & habet in ſe ſummæ puritatis decorem & munditiam, & ſummæ ſapientiæ gratiam & perſpicatiam. Et pro his dicit quod [pulchriores ſunt oculi eius vino.] Comparat autem eos vino, quia ſicut vini humor eſt clarus & nimis etiam gratioſus: ſic eſt & oculus, & præcipuè oculus inebriaturæ ſapientiæ Dei. Habuit etiam doctrinã puriſſimam, ſuauiſſimam & efficaciſſimam, & ideo dicit. [Et dentes eius lacte candidiores. Per iſta autem poteſt deſignari virtus actiua ſeu prædicatiua & contemplatiua myſteriorum ſuorum. Quia verò meritum ſuæ paſſionis fuit inſtrumentale medium noſtræ ſalutis, & etiam gloriæ ſui corporis, ideo dicit, [Lauabit in vino ſtolam ſuam,] id eſt, ſanguine ſuo effuſo corpus eius operietur ac ſi in ipſo lauaretur. Vel per hoc lauit corpus ſuum, quia per hoc eius gloriam meruit & obtinuit: & per hoc etiam laudabit eccleſiam ſuam quæ eſt quaſi veſtis eius. A duobus autẽ prædictis manauit ſalus eccleſiaſtici regiminis cõtinentis fideles ex gentibus & Iudæis, & ideo dicit. [Ligans ſcilicet præceptis, & ſacramentis & gratiarum donis, [Pullum ſuum,] id eſt, populum gentilem ad ſe conuerſum. [Ad veniam, id eſt, ad eccleſiam iuſtam, vineæ plantatam & cultam, [Ad vitem, id eſt, ad ſeipſum, qui eſt vitis vera. [Aſinam ſuam,] id eſt, ſynagogam prius iugo legis preſſam. Secundum Hieronymum pro vite in hebræo habetur, & in Soreth, id eſt, vitem electam ſeu optimam. Dicit etiam quod pro pullo in hebræo poteſt legi vrbem ſuam, & iuxta eundem ſenſum ad præcedentem aliis verbis eccleſia demonſtrata eſt, de qua ſcriptum eſt, nõ poteſt ciuitas abſcondi ſupra mõtem poſita. Nota autem quod quidam legunt prædicta de principatu Iudæ vſque ad regnum Saulis dicentes, quod vbi nos habemus donec veniat qui mittendus eſt: in hebræo eſt, Silo, id eſt, donec veniat inunctio Saulis in Sylo, & tunc dicunt quod per ſceptrum intelligitur quoddam dominium tribus Iudæ, quod, ſcilicet, primus intrauit mare, & dux eius primus obtulit in tabernaculo. Sequentia verò legunt de abundantia vini & lactis terræ illius tribus. Sed iſtud eſt ridiculoſum. Primò quia ante Regem Dauid tribus Iuda nullum nobile dominiũ plus quàm tribus cæteræ legitur habuiſſe, imò etiam minus. Nam Moyſes de tribu Leui, fuit primus dux Iſraëli, & poſtmodum Ioſue, qui fuit de tribu Effraim: & præter Othoniel Iudicẽ, non legitur aliquis de Iuda Iudex vel dux bellorum Iſraëlis fuiſſe. Secundò, quia quod per aduentum Saulis in Sylo inunctio intelligatur, non eſt conueniens. Nam tunc ſedes diuini cultus non cœpit eſſe in Sylo, imò poſt, & tunc cœpit inde transferri. Nam ſub Samuële manſit arca Dei in Cariatiarim, ſicut hábetur primi Regum ſeptimo, & tandem per Dauid tranſlata eſt in Ieruſalem. Vnde Dauid canit, Et repulit tabernaculum Ioſeph, & tribum Effraim non elegit: ſed elegit tribum Iuda, nomen Syon, & cæt. Tertiò, quia ſatis erat rationabile quod Iacob prædiceret regnum fundandũ eſſe in tribu Iuda, & ſuo tempore ſcient hoc à Deo ordinatum fuiſſe: & ſic per conſequens magis concorditer tribus aliæ ſubderentur imperio eius. Quartò, quia valde neceſſarium erat quod finis & finalis terminus Synagogæ ab initio prædiceretur, & quod ab initio mentio fieret de Chriſto venturo. Non autem potuit hoc conuenientius fieri, quàm loquendo de regno Iudaico in tribu Iuda fundando, & maximè quia Chriſtus de tribu Iudæ & de ſtirpe regia naſciturus erat. Quintò, quia nomen Sylo ſumptum appellatiuè potius facit ad ſenſum noſtrum. Nã Sylo eſt idem quod miſſus vel miſſio, apud Dominum autem Chriſtus ſic erat mittendus quod erat per æternam prædeſtinationem quaſi iam miſſus. Prout etiã Sylo interpretatur tranſlatio, amiſſio vel reſtitutio, deſinat tempus tranſlationis legis veteris in legem Chriſti: & tempus reſtaurationis factæ per Chriſtum. Sed contra nos quidam arguunt, quod ante aduentum Chriſti ſui regnum de tribu Iuda ablatum, ſcilicet, à tranſmigratione Babylonis & vltra. Nam poſtmodum Pontifices tenuerunt ducatum, præter Zorobabel & Neemiam. Prætereà Herodes alienigena, fuit per triginta annos Rex Iudæ ante Chriſti ortum, Ad quod dicendum primò quod Chriſtus non ſolùm debebat eſſe finis tribus Iuda, ſed etiam totius ſtatus Iudaici: & ideo loquẽdo de regno Iudaico prout erat finiendum in Chriſto, non ſolùm debuit loqui de regno tribus Iudæ: ſed etiam de tota regali poteſtate totius Synagogæ, & ideo quod ait: [Non auferetur ſceptrum de Iuda. Intelligendum eſt quod regnum fundatum in tribu Iuda, non auferetur populo Iudaico, donec veniat Chriſtus. Licèt enim ad tempus fuerit de facto interpolatum, vtpotè cùm fuerunt in captiuitate: non tamen fuit vſque ad Chriſtum totaliter ablatum, neque vnquam vſque ad Chriſtum iure perditum aut ablatum. Secundò dicendum quod prophetiæ ſpiritualium & æternorum habuerunt figuralem corticem carnalium & temporalium: ideo ad quẽdam aditum apertionis ſpiritualium pro tempore ſuo

oportuit

oportuit corticem carneum in pluribus esse defectiuũ. Vnde videmus quod in Psalmo, vbi Dauid præmittit quod Deus iurauit Dauid seruo suo vsque in æternum præparabo semen eius, & thronus eius sicut Sol in cõspectu meo. Ipse præsciens oppositum quodammodo esse futurũ, subdit, Tu verò repulisti & distulisti Christum tuum, & euertisti testamentum eius, & cæt. intãtum quod, vt subdit, Gentes etiam probauerunt commutationem Christi tui. Et certè isti qui dant prædictam instantiam contra prophetiam Iacob, ita possent eam dare contra promissiones Dei factas ad Dauid. Nam secundi Regum septimo dicitur: Erit domus tua & regnum vsque in æternum ante faciem meam, & thronus tuus erit firmus iugiter. Igitur in huiusmodi promissionibus oportet per regnum intelligi iurisdictionem Catholicæ fidei, & spiritalem sedem diuini cultus in electis Dei in æternum mansuram: quamuis non semper sit in hac terra vel illa, sed tunc per illud (donec) non signficatur terminus desertionis huius regni, sed potius terminus ambiguitatis, vt sit sensus, Etiam in tempore in quo de huius regni ablatione dubitari posset: scilicet, in tempore ante Christum, nullatenus auferetur; imò durabit vsque ad ipsum, & (supple) multò magis postquam ipse venerit. Tertiò posset dici, quod pro tanto vsque ad Christum mansit in tribu Iuda, pro quanto tribus Sacerdotalis & regia fuerunt commixtæ, & per coniugia ac vrbium domicilia sæpè vnitæ: & maximè, quia in ipsa tribu Iuda, sedes regni semper ac singulariter remansit. Licet autem ad illud de Herode satis pateat ex prædictis, nihilominus potest dici quod aliquantulum ante Christi ortum debuit aliqualis ablatio regni Iudaici inchoari: vt ex hoc innueretur quod Christi aduentus iam in ianuis erat. Quartò potest dici, quod prophetiæ sunt aliquando conditionales, prout dicitur Ieremiæ decimooctauo. Subintelligitur enim Dei promissio implenda si populus per peccata non reddiderit se indignum promissionibus Dei. Quia igitur Reges Iuda longo tempore peccauerant: idcirco non est inuenta in eis conditio præsupposita & subintellecta. Post hæc igitur subdit de Zabulon, dicens, [quod eius tribus stabit in maritima regione,] in qua est statio nauium, ita quod ex vna extremitate attingit regionem Sydonis. Quidam dicunt quod hoc intelligitur de mari, id est, de stagno Galilææ, iuxta illud Isaiæ nono, Terra Zabulon, & terra Nephtalim maris trans Iordanem Galilææ Gẽtium. Hieronymus tamen hic dicit quod Zabulon esset magna maris littora possessurus, & hoc ipsum satis patet ex Iosue decimonono. Vnde & secundum literã ideo videtur præmisisse Zabulon ante Isachar, quia voluit incipere à termino maritimo, & sic ad intermedias terras venire. Nec est inconueniens si ex vna sui parte tangit mare magnum: & ex alia parte mare seu stagnũ Galilææ. Ad Isachar verò subdit quod habebit terram mediterraneam, inter terminos, scilicet, Zabulon & Nephtalim, scilicet, pulcherrimã & fertilẽ in Galilææ regione iuxta Nephtalim: & ideo tãquam superabundantes messes habens velut asinus fortis portabit res suas ad mare, vt ibi vendat eas alibi asportandas, propter quod & ibi vectigalia soluet. Vbi autem nos habemus asinus fortis, in Hebræo est asinus osseus, & secundum rem idem est. Nota quomodo iuxta literalem sensum temporalium copia facit seruum & laboriosum. Nam tribus ista dicitur seruitura hominibus, & tributis, propter copiam suæ fertilitatis. De Dan verò, (alludens more prophetico ad eius nomen quod interpretatur iudicium) dicit quod habebit auctoritatem iudiciariam sicut & cæteræ tribus. Quod generaliter sumptum potest intelligi de iudicibus per tribus singulas distributis. Specialiter tamen prophetatur de Samson, qui fuit de duodecim Iudicibus totius Israëlis, & tunc de isto subdit, quod instar colubri [& cerastes,] id est, serpentis cornuti hostibus Israëlis insidias ponet inimis, & mordebit vngulas equi, ita vt hostis illum equitans cadat retro. Per vngulas autem equi intelligit fundamentale robur equorum seu hostium. Samsonem verò comparat colubro comuto: quia absque societate & absque equitum & armorum apparatu solus de hostibus triumphabit, quasi diceret tam astutè quàm potenter hostes Israël mirabiliter solus absque amicis & sociis opprimet. Et quia ille in sua miraculosa fortitudine specialem typum Christi saluatoris tenere debebat: ideo quasi de isto loquens, transit ad Christum cuius erat figura, dicens: [Salutare tuum, [id est, Saluatorem tuum, & salutem per ipsum fiendam. [expectabo,] quasi diceret in illum tendit finalis spes mea. [Cerastes.] Secundum Isidorum Etymologiarum libro duodecimo, est serpens habens in capite cornua similia arietum. Cereста enim Græci cornua vocant. Est enim flexuosus plus quàm alij serpentes, ita vt spinam non habere videatur: totumque corpus tegit arenis, & solum quandam ostentationem corniculorum suorum relinquit, quasi ad escam animalibus illuc venientibus: vt sic capiat ea. Quidam tamen legunt hæc de Antichristo quem (sed nescio an verè) de tribu Dan nàsciturum putant, propter quod, (vt dicunt) à Ioanne in Apocalypsi de tribu Dan non ponuntur signati. Qui quidem serpenti cornuto, comparatur bestiæ habenti duo cornua similia agni. Et secundum hoc per equum intelligitur cœtus electorum quem inescat tanquam Christus. Et quia falso dicet se esse Saluatorem & Christum, idcirco Iacob subdit, quod Dei Saluatorem expectat. Vel secundum aliquos per equum intelligitur Romanum imperium, & per assensorem Imperator vel Papa. Per Dan verò ideo Antichristus signatur, quia non de libertate gratiæ orietur: sed potius de ancilla, cupiditate, scilicet, & ambitione, & erit iudex iniquitatis. Deinde de Gad alludens ad nomen eius, subdit: [Gad accinctus,] id est, armis & balteo militari. Vel accinctus, id est, expeditus. [Præliabitur ante eũ,] id est, ante populum Israël, iuxta quod habetur Num. 32. vbi tribus Gad & Ruben Moysi promittunt, Nos armati & accincti pergemus ad prælium ante filios Israël, [& ipse accingetur retrorsum,] quia secundum Hierony. post quatuordecim annos ad possessionem suam trans Iordanem reuertens reperit prælium vicinarum gentium contra se, & victis hostibus dimicauit fortiter. [Aser pinguis panis eius, &c.] id est, terra eius erit fertilis & affluens delicijs. [Nephtalim ceruus emissus.] Id est, terra eius erit velocis fertilitatis, & in suis pullulationibus quasi ceruus. Secundum Hieron. Hebræa vox potest transferri, vel in ceruum emissum, vel in agrum irriguum: significans quod aquæ calidæ in ipsa nascantur tribu: siue quod super lacum Genezareth & fluenta Iordanis irrigatur.

[Dans eloquia pulchritudinis,] id est, dans pulchros flores & fructus: sicut os eloquẽs dat pulchra eloquia. Vnde septuaginta habent, Dans in generatione pulchritudinem. Vel secundum quosdam hoc dictum est propter Prophetas, qui ibi manserunt in monte Thabor. Vel secundum Hieronymum propter Christum, qui ibi maximè docuit. De Ioseph autem tanquam de sanctiori & prædilectiori, & iure primogenituræ digno, tangit primò eius prærogatiuam & meritum ibi: [Deus patris tui, &c.] Deinde prædicit eius tribui bona ibi: [Benedictiones patris tui, &c.] Et postmodum ipsum tanquam primogenitum specialiter benedicit. Alludens autem ad nomen Ioseph quod interpretatur augmentum, dicit quod est filius accrescens, quia quasi in regiam dignitatem super omnes fratres suos creuit:

& etiam quia creuit in duas magnas tribus.

[Et decorus aspectu,] propter quod [filiæ] id est, fœminæ [discurrerunt super murum,] ad ipsum, scilicet, videndum, id est, secundum Hieronymum, qui tam pulcher es, vt te tota de muris & turribus ac fenestris turba puellarum Ægypti prospectet. Sed & fratres eius [habentes iacula,] scilicet, liuoris & inuidiæ, vel Ægyptij filium incarcerantes, [exasperauerunt eum,] scilicet, verbis & factis duris & iniuriosis. [Et iurgati sunt,] scilicet, contra illum. [Sedit in forti,] id est, in Deo omnipotenti. [Arcus eius,] id est, fiducia & virtus, fuit firmata in Deo, & ideo [vinculo brachiorum & manuum dissoluta sunt per manus potentis Iacob,] id est, Dei, qui est potens protector & defensor populi Iacob, [Iudæ,] scilicet de vinculis illis.

[Pastor egressus est, &c.] scilicet, Ioseph factus tunc rector & pastor Ægyptiorum, & dominus patris sui, qui [est lapis Israël,] id est, fortis protector, & quasi lapideum fundamentum popul. Israël. Vel inde, id est, de Ioseph egressa est tribus Effraim fortis & stabilis & inuincibilis, instar lapidis durissimi: & sub Ieroboam imperans decem tribubus Israelis, sicut pastor ouibus suis.

[Et omnipotens benedicet tibi benedictionibus cœli.] id est, tam ex influentiis cœli, quàm irrigua pinguedine terræ. Habebis terram fertilem & feracem, tam animalium quàm hominum. Tribus Iudæ habebunt vuluam fœcundam ad concipiendum, vbera plena lacte ad nutriendum.

[Benedictiones patris tui,] id est, patri tuo à Deo datæ. [Confortatæ sunt,] id est, fortiores effectæ, [benedictionibus,] id est, propter merita benedictionum paternarum confortatæ, inquam, ad perdurandum. [Donec veniret desiderium collium æternorũ,] id est, vita æterna supernorum ciuium, vel æternarum mansionum quæ sunt quasi colles vel montes. Sumitur enim desiderium pro re desiderata: eo modo quo fides, vel spes, vel scientia, frequenter sumuntur pro re credita, vel sperata, vel scita. Hæ inquam, benedictiones tales ac tantæ, [fiant in capite Ioseph & in verticẽ Nazaræi,] id est, ipsius Ioseph. [Inter fratres suos.] Seu respectu fratrum suorum, singulariter sancti, & consecrati, & floridi. Et nota quod occasione regni Iudæ, egit de regno Christi æterno: sic occasione benedictionis seu gratiæ Patrum consummandorũ in Ioseph, egit de vltimo fine gratiæ, qui est finis omnis desiderij sancti. [Beniamin lupus rapax,] id est, tribus eius erit valdè bellicosa, & ideo instar bellantium. [Mane comedet,] id est, rapiet [prædam, & vespere spolia,] scilicet, rapta, [diuidet,] militibus suis. Vel per mane & vespere, intelligit multam continuationem bellorum. Moretamen scripturæ duo quæ triumphantes faciunt per quandam appropriationem eis distinxit: attribuens vnum vni tempori, & alterum alteri. Vel mane & vespere significandum idem quod prius & posterius, vt sumatur speciale pro generali. Hieronymus dicit quod Hebræi exponunt hoc de altari holocaustorum, quia templum in parte Beniamin fuit. Ibi enim Sacerdotes mane hostias immolabant, & ad vesperam sibi diuidebant partem hostiarum sibi debitam.

[Omnes hi in tribus Israel duodecim,] id est, isti facient duodecim tribus Israelis. Est enim hoc verbum Iacob adhuc prophetantis de eis.

[Benedixitque singulis, benedictionibus propriis,] addendo, scilicet, alia præter verba superiora, quia tribus primis non videtur superius benedixisse. Nisi fortè dicatur quod quando dixerit Ruben, [Non crescas,] id est, esto amodo humilis & moderatus: ei quodammodo benedixit, quasi diceret: Ex tua culpa licet per accidens bonum humilitatis & moderantiæ consequoris. Nota autem quod cùm benedictiones hæ per viam spiritus essent dandæ & diffundendæ, quod propriè vadunt ad spirituales successores istorum. Vnde benedictio Ioseph currit magis propriè super eos qui in gratia sanctitatis & regiminis ipsum erant imitaturi. Viso igitur qualicúmque sensu litterali, tangendum est aliquid breuiter de allegorico. Et primò prout omnia referuntur ad caput, scilicet Christum, scias quod eius primogenitus fuit populus ex Iudæis conuersus, qui in carnali sensu legalium per præsumptuosum zelum effusus est, sicut aqua inundans, & in ampullas inflatas minùm intumescens: & ideo primogenituram datam sibi amittit, quia totam legem & totum sensum legis, totamque Synagogam turpi errore fœdauit. Hinc verò adiuncta sunt Symeon & Leui, id est, Scribæ & Pharisæi, impiis consiliis & furibunda inuidia Christum occidentes, & murum veritatis suæ doctrinæ pro posse diruentes, & suffodientes: & ideo maledicti sunt à Deo, & per vniuersum orbem in captiuitatem dispersi. Tunc igitur Iudas à fratribus, id est, ab Apostolis laudatus, & adoratus est, scilicet, Christus, qui dæmonum potestatem oppressit: & velut Leo iunior ab inferis prædam traxit, & cum illa in cœlum ascendit: & etiam ab infernali statu infidelium multam prædam electorum traxit & trahet. Hic igitur per mortem obdormiuit & resurrexit vt Leo. Quam suscitationem non potuit facere Deus alter ab ipso. Et de huiusmodi regno & sceptro est benè verum, quod potestas eius est potestas æterna, quæ non auferetur: & regnum eius quod non corrumpetur, prout scribitur Danielis septimo. Ipse est Zabulon habitaculum, scilicet, fortitudinis, Naues Ecclesiæ regens, & cuius statio est portus salutis. Et sic de sequentibus quorũ pertractationem omitto, eò quòd ex supra scriptis & sequentibus satis pateat. Referendo verò hoc ad Christi membra, possunt inde trahi plures allegoriæ. Nam possunt hæc referri ad duodecim Ecclesias, à duodecim Apostolis fundatas, vel ad ipsosmet. Nam Iudas Petrum Principem Apostolorum designat: Ioseph verò Ioannem Euangelistam: Beniamin verò Paulum, qui & ad litteram fuit de tribu sua: qui instar lupi rapacis prædam Gentilium comedit, & attulit Christo, & spolia gratiæ & sapientiæ Christi sub mira discretione distinxit & distribuit Ecclesiæ Dei & discipulis suis. Potest etiam & hîc texi ordo Ecclesiæ, vt videlicet in Ruben intelligatur, sicut dictum est prima Ecclesia de Iudæis conuersis ad Christum. Per Symeonem verò & Leui, Doctores & Episcopi Arriani, vel alterius hæresis. Per Iudam Romani Pontifices in fide Christi constantes: quorum primatui omnes filij Christi subduntur, dein quibus regimen fidei vsque ad Christum Iudicem durat. Quamuis etiam hîc consimilis sit quæstio & responsio, qualis supra in sensu litterali est tacta. Per Zabulon verò intelliguntur robusti zelatores Ecclesiæ & Religionum. Per Isachar verò Anachoretæ & Monachi, qui pro amore cœlestis præmij sua corpora macerationi, pœnitentiæ & seruituti subiecerunt. Ne autem debitum regnum temporalium in Ecclesia Christi crederetur omnino inutile, aut nociuum: idcirco & ideni filius sensualis ancillæ designat populum suum, sicut & tribus superiores. Nam vtile est pro tempore malis insidiari: & robur eorum cautelosè mordere. Quia tamen in his temporalibus non est finis vltimus noster: ideo præter hoc Christum saluatorem expectare oportet. Rursus quia administratio temporalium de facili cedit in dolum & laqueum: idcirco coluber, serpensque cornutus tentationis finalis ex his manebit. Sicut autem bonum est iudicare intra, prudenter, sic etiam & extra contra hostes pugnare constanter: & ideo Gad fortiter prædatur.

tur. Verumtamen quia hæc temporalia obsunt, nisi ad opera vitæ ordinentur: ideo pinguis panis Aser subditur, fouens, scilicet, pauperes, qui teste Christo sunt regni cœlestis conciues. Neque hoc sufficit, nisi ex his temporalibus Deus laudetur, & ideo sequitur Nephtalim dans eloquia pulchra: eius enim est eloquentiam exteriorem instar cerui salientis emittere in altum. Post hunc ergo sequitur Ioseph gratiosissimus, benedictissimus, & præ cæteris Domino consecratus: status, scilicet, Euangelicus in nouissimo tempore suscitandus, vt non super arenam temporalium, sed super petram solidam æternorum pastorale regnum Ecclesiæ statuatur: vt sic postmodum ex vtero Euangelicæ vitæ, & oriatur contemplationis superexcessus, id est, Beniamin adolescentulus in mentis excessu, qui desiderio, quasi effrenato instar lupi rapacis prædam cœlestium ferculorum iugiter comedat, & spolia cœlestium thesaurorum, non solùm sibi assumat: sed triumphator aliis distribuat. Nam teste Christo eorum est alios recipere in æterna tabernacula tanquam in sua. Moraliter possunt hæc omnia exponi de prole virtutum superius tradita cùm de generatione prolis Iacob ageretur. Nam & amor diuinæ laudis significatur, & huius regnum non auferetur, quia secundum Apostolum, charitas nunquam excedit, imò in aduentu Christi, quem semper expectat: debet sibi immobiliter alligari, & eius vino inebriari, vt habeat oculos pulchros & amorosos: & dentes, id est, virtutes diuinas, &c. Timor autem per Ruben designatus & primogenitus (qui si mensuram teneret, prior esset in donis, quia Ecclesiastici vigesimo tertio dicitur, quod nihil melius quàm timor Dei, & capite vigesimoquinto dicitur, quod Deus timorem super omnia superposuit,) si excedat, effunditur sicut aqua: & incestat cubile paternum. Reperitur autem impedire duobus modis, scilicet, aut desperatiuè, & sic Iudam Apostolum dissipauit: aut nimis sollicitatiuè, & hoc modo plures etiam Prælatos nimium destruxit ad curas inferiorum, quia illic trepidauerunt timore vbi non erat timor, & hic est qui causat dissidentiam de Dei prouidentia & promissis: propter quod cadit à primatu constantiæ & veritatis. etiam Balam, id est, imaginationem horribiliter prostituit & corrupit, quia promptissimè facit semper imaginari & reuoluere omnia illa de quibus formidat & solicitatur: & etiam vias varias & innumeras, quibus illa quæ insipienter timet euadere possit. Gad autem retrorsum accinctus & strenuè bellans, designat quod sic pro veritate Christi, quæ ante nos est, constanter pugnare debemus; quod nihilominus contra occultas insidias dæmonum ad ea quæ retro sunt amplectenda fallaciter inducentes viriliter ac sagaciter dimicemus. De reliquis autem fratribus ex præcedentibus satis patet.

[Et præcepit eis, dicens: Sepelite me, &c.] Nota quod tantam curam suæ sepulturæ in loco patrum non habuit ex aliqua carnali cura, siue post mortem gloriæ temporalis: sed potius ex deuotione ad sanctos Patres suos, & ad Christum in terra illa venturum, ad cultum Dei ibi in suo populo faciendum, & ad firmius monstrandum & testificandum quam certus erat de terra illa in breui danda stirpi suæ. Hoc etiam valebat ad hoc quod fortius animarentur redire ad illam tempore suo: & ad illam semper maiori deuotione flagrarent.

[Finitisque mandatis quibus filios instruebat.] Nota ex his & consimilibus quod scriptura ferè maiorem partem moralis & spiritalis doctrinæ patrum, quam suas familias instruebant, non nisi implicitè tradit: vt seruet proprietatem veteris testamenti, & doctrinæ pædagogicæ, & breuiloquij moderati.

CAPVT L.

Quod cernens Ioseph, ruit, &c.

IN sepulchro meo quod fodi mihi in terra Chanaan.] Iacob illud fodisse dicitur, non quia per ipsum primò fuerit fossum: sed quia tam per ipsum, quàm per Patres suos fuit melius præparatum. [Venerunt ad arcam Adar, quæ sita est trans Iordanem.] Secundum aliquos hic est locus vbi populus contra Dominum murmurans igne consumptus est, de quo habetur Numerorum decimosexto. Et secundum Hieronymum est trans Iordanem in Orientali parte à Iordane ad duo milliaria: & distat à spelunca duplici per quinquaginta milliaria. Vnde prætergressi sunt locum in quo debebant eum sepelire, & postea redierunt ad illum. Quare autem hoc fecerint, non patet, ratio litteralis ex textu. Et fortè fuit hoc propter aliqua prælia, vel pericula quæ in recta via timebant: & ideo fortè illuc declinauerunt ad horam. Quacunque autem ex causa hoc fuerit, hic à Moyse non refertur, tum vt ostendat planctum istum ibi tunc factum fuisse præsagium mali quod postmodum contigit ibi, tum etiam propter alia mysteria. Si verò quæratur quare Ioseph sanctus, tantum plangebat patrem mortuum, & sanctum? Dicendum quod primò ad conformandum se moribus illius temporis. Secundò in signum reuerentiæ & pietatis ad patrem. Tertiò ad docendum plangere miseriam huius vitæ & generalis infectionis nostræ propter quam omnes morimur. Quartò ad docendum, quod rememoratio mortis est valdè vtilis nobis, iuxta illud Ecclesiastici septimo. Memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis. Quintò ad docendum quod licet mors sanctorum patrum sanctis morientibus sit salubris, nobis tamen hîc remanentibus in pluribus est damnosa. Vnde & sancti sæpè subtrahuntur propter peccata nostra. Sextò vt doceat quod pro mortuis est cum luctu orandum & supplicandum ad Dominum. Mysticè autem per sepulturam carnis Iacob, à qua iam spiritus abscesserat, potest significari sepultura synagogæ & cæremonialium eius quæ facta est à Christo & Apostolis, quasi à Ioseph & fratribus eius: & à gentibus eis per fidem associatis, qui hîc per Ægyptios designantur. Fuit enim lex cæremonialium tanquam diuinitus data reuerenter sepelienda, & mors synagogæ fuit Apostolis valdè lamentabilis & dolorosa. Planctus autem iste durat per septem decadas dierum, id est, per septem tempora ecclesiastica, in fine tamen planctus iste recompensabitur, quando omnis Israel saluus fiet: tunc enim Ioseph pleniorem fiduciam amicitiæ dabit fratribus suis merito patrum suorum.

[Filij quoque Machir nati sunt in genibus Ioseph,] id est, postquam iam nati sunt, steterunt aliquando in genibus eius. Vult enim in istis ostendere, quomodo clarum fuit quod tertiam generationem suam ipse viderit: quia vtique in genibus suis eam tenuit. Et nota quod ter legitur baiulatio puerorum in genibus. Primò, scilicet, à Rachele supra trigesimo cap. dicente, ad Iacob vt ingrederetur ad famulam suam vt pareret super genua Rachelis. Secundò in hoc loco. Tertiò, quarti Regum quarto, de Sunamite ponente puerum super genua sua vsque ad meridiem, & mortuus est, & tandem ab Helizeo Propheta suscitatus, quia Isaiæ vltimo promittit Deus electis quod ad vbera portabuntur, & super genua blandietur eis. Contra quod triplex ratio diffidentiæ poterat prouenire. Prima, scilicet ex conditione nostræ naturæ seruilis, relatæ ad

maiestatem Dei. Secunda ex corruptione culpæ tam originalis quàm actualis, relatæ ad sanctitatem Dei. Tertia ex intermediatione vel præposteratione propagationis temporalis, relatæ ad immediatam visionem & possessionem Dei. Idcirco in typicum remedium triplex figura præcessit. Quod enim non impediat conditio naturæ seruilis, est exemplum Rachelis volentis ancillam parere in genibus suis: Quod verò nec corruptio culpæ mortalis, est exemplum Sunamitæ: Quod verò neque intermediatio successiuæ propagationis, est exemplum in filiis Machir, qui nati sunt in genibus Ioseph proaui sui. Dei enim filius factus pro nobis seruus, & in nostra seruili natura passus & mortuus est, vt à generatione carnali, de qua in libro Geneseos agitur per generationis lauacrum nos purgatos redderet, & sic ad suæ generationis æternæ fastigium subleuaret, vt in genibus maiestatis paternæ baiulemur cum blanditiis familiaritatis & gloriæ excessiuis.

CVI SIT LAVS ET GLORIA. AMEN.

Explicit Expositio aurea S. Thomæ Aquinatis Ordinis Prædicatorum, in librum Geneseos.

Hic Commmentarius in Genesim, non est ineruditus, potestque imprimi absque dispendio fidei & bonorum morum 1571. pridie Nonas Augusti.

I. Molanus. Louanienſis.

Hunc Commentarium in Genesim extantem in suo originali in Bibliotheca Minoritarum Middelbulgensis sub titulo S. Thomæ, transcribi curaui & perlegi ego Fr. Antonius Senensis, sacræ Theologiæ Doctor Louanienſis & prælo dignum iudico pro vtilitate Reip. Christianæ. Dat. Louanij apud Prædicatores. 31. Augusti 1571.

Fr. Antonius Senensis.

SANCTI

SANCTI THOMÆ AQVINATIS DOCTORIS ANGELICI,

IN LIBRVM B. IOB, EXPOSTIO AVREA D. THOM.

PROLOGVS.

SICVT in rebus, quæ naturaliter generantur, paulatim ex imperfecto ad perfectum peruenitur: sic accidit hominibus circa cognitionem veritatis. Nam à principio parum quid de veritate attigerunt, posterius autem quasi pedetentim ad quandam pleniorem mensuram veritatis peruenerunt: ex quo contingit, multos propter imperfectam cognitionem circa veritatem, errasse: inter quos aliqui extiterunt, qui diuinam prouidentiam auferentes, omnia fortunæ, & casui attribuebant: & priorum quidem in tantum ad hoc inualuit opinio, vt ponerent mundum casu factum esse, & ea, quæ naturaliter generantur, casui attribuerent, sicut percipi potest ex opinionibus antiquorum naturalium, ponentium solum causam materialem. Posteriorum etiam quidam, vt Democritus & Empedocles, plurima casui attribuebant. Sed posteriorum Philosophorum diligentia perspicacius intuens veritatem, euidentibus indiciis & rationibus ostendit res naturales prouidentia regi, non enim tam certus cursus in motu cœli, & siderum, & in aliis naturæ effectibus inueniretur, nisi hęc omnia à quodam intellectu supereminente ordinatè gubernarentur. Opinione igitur plurimorum firmata in hoc, quod res naturales non casu, sed prouidentia regerentur, propter ordinem qui manifestè apparet in eis, dubitatio mansit apud plurimos de actibus hominum, vtrum res humanæ casu procederent, an aliqua prouidentia vel ordine quodam superiori gubernarentur. Cui quidem dubitationi maxime fomentum ministrauit, quod in euentibus humanis nullus certus ordo apparet. Non enim semper bonis bona eueniunt, aut malis mala, neque rursus semper bonis mala, aut malis bona: sed indifferenter bonis & A malis, bona & mala. Hoc igitur est, quod maxime corda hominum commoueat ad opinandum res humanas prouidentia diuina non regi: sed quidam eas casualiter procedere dicant, nisi quatenus prouidentiæ & consilio humano reguntur: quidam verò cœlesti fato eorum euentus attribuunt, hæc autem opinio maxime humano generi nociua inuenitur. Diuina enim prouidentia sublata, nulla apud homines Dei reuerentia, aut timor, cum veritate remanebit: ex quo quanta desidia circa virtutes, quanta pronitas ad vitia subsequeretur, satis quilibet perpendere potest. Nihil enim est quod tantum reuocet homines à malis, & ad bona inducat, quantum Dei timor, & amor. Vnde eorum qui diuino spiritu sunt sapientiam consecuti, ad aliorum eruditionem primum, & præcipuum studium fuit, hanc opinionem à cordibus hominum amouere; & ideo, post datam legem & prophetas, in numero hagiographorum, id est, librorum, per spiritum Dei sapienter, ad eruditionem hominum conscriptorum, primus ponitur liber Iob, cuius tota intentio in hoc versatur, vt per probabiles rationes ostendatur, res humanas diuina prouidentia regi. Proceditur autem in hoc libro ad propositum ostendendum ex suppositione, quod res naturales ex diuina prouidentia gubernentur. Id autem, quod præcipue prouidentiam Dei circa res humanas impugnare videtur, est afflictio iustorum. Nam quod C malis interdum bona eueniant, etsi irrationabile primo aspectu videatur, & prouidentiæ contrarium, tamen vtrumque habere potest aliqualem excusationem ex miseratione diuina, sed quod iusti sine causa affligantur, totaliter videtur subruere prouidentiæ fundamentum. Proponitur ergo ad quæstionem intentam, quasi quoddam thema, multiplex & grauis afflictio cuiusdam viri, in omni virtute perfecti, qui dicitur Iob. Fuerunt autem aliqui, quibus visum est, quod iste Iob

non fuerit aliquid in rerum natura, sed quod fuerit quædam parabola conficta, vt esset quoddam thema ad prouidentiæ disputationem, sicut frequenter homines confingunt aliqua facta ad disputandum de eis: & quamuis ad intentionem libri non multum referat, vtrum sic vel aliter fuerit, refert tamen quantum ad ipsam veritatem: videtur enim prædicta opinio authoritati sacræ scripturæ obuiare. Dicitur enim Ezec. 14. ex persona Domini: Si fuerint tres viri in medio eius, Noë, Daniel, & Iob, ipsi iustitia sua liberabunt animas suas. Manifestum est autem, Noë, & Daniel homines in rerum natura fuisse: vnde nec de tertio eis connumerato, scilicet, de Iob, in dubium debet venire, dicitur etiam Iacobi 5. Ecce beatificamus eos qui sustinuerunt; sufferentiam Iob audistis, & finem Domini vidistis. Sic igitur credendum est Iob, hominem in rerum natura fuisse. Quo autem tempore fuerit, vel ex quibus parentibus originem duxerit, & quis etiam huius libri fuerit author: vtrum scilicet ipse Iob hunc librum conscripserit, de se quasi de alio loquens, an alius de eo ista retulerit, non est præsentis intentionis discurrere. Intendimus enim compendiose secundum nostram possibilitatem, de diuino auxilio fiduciam habentes, librum istum, qui intitulatur beati Iob, secundum litteram sensum exponere: eius enim mysteria tam subtiliter, & discrete beatus Papa Gregorius nobis aperuit, vt his nihil vltra addendum videatur.

CAPITIS PRIMI.

LECTIO I.

VIr erat in terra Hus nomine Iob, & erat vir ille simplex, & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo. Natique sunt ei septem filij, & tres filiæ; & fuit possessio eius septem millia ouium, & tria millia camelorum, quingenta quoque iuga boum, & quingentæ asinæ, ac familia multa nimis: eratque vir ille magnus inter omnes orientales. Et ibant filij eius, & faciebant conuiuia per domos vnusquisque in die suo. Et mittentes vocabant tres sorores suas, vt comederent, & biberent cum eis. Cumque in orbem transissent dies conuiuij, mittebat ad eos Iob, & sanctificabat illos, consurgensque diluculo, offerebat holocausta per singulos, dicebat enim, Ne forte peccauerint filij mei, & benedixerint Deo in cordibus suis. Sic faciebat Iob cunctis diebus.

Quia, sicut dictum est, intentio huius libri ordinatur ad ostendendum, qualiter res humanæ prouidentia diuina regantur: præmittitur, quasi totius fundamentum disputationis, quædam historia, in qua cuiusdam viri iusti multiplex afflictio recitatur. Hoc enim est quod maxime videtur, diuinam prouidentiam à rebus humanis excludere. Huius igitur viri primo persona describitur: & quantum ad sexum dum dicitur: [Vir erat,] hic enim sexus ad perferendas molestias inuenitur robustior describitur etiam quantum ad patriam, cum dicitur: [In terra Hus,] quæ est in partibus orientis: & quantum ad nomen, cum dicitur:] Nomine Iob,] & videntur hæc duo posita esse, ad firmandum hoc quod dicitur non esse parabolam, sed rem gestam. Et ne aliquis aduersitates, quæ postmodum inducuntur, pro peccatis huius viri ei accidisse crederet, consequenter describitur eius virtus, per quam à peccatis demonstratur immunis. Sciendum quidem est hominem tripliciter peccare. Sunt enim quædam peccata, quibus peccatur in proximum, sicut homicidia, adulteria, furta, & alia huiusmodi: quædam, quibus peccatur in Deum, sicut periurium, sacrilegium, blasphemia & huiusmodi: quædam, quibus vnusquisque in seipsum peccat, secundum illud Apost. 1. Corint. 6. Qui fornicatur, in corpus suum peccat. In proximum autem quis peccat dupliciter, occulte per dolum, & manifeste per vim. Hic autem vir non circumuenit per dolum proximum, vnde dicitur: [Et erat vir ille simplex.] Simplicitas enim proprie dolositati opponitur, nulli violentiam intulit, sequitur enim: [Et rectus.] Rectitudo enim proprie ad iustitiam pertinet: quæ in æqualitate consistit secundum illud Esa. 26. Semita iusti recta est, rectus callis iusti ad ambulandum. Quod autem in Deo non peccauerit, aperte ostenditur per hoc quod sequitur: [Ac timens,] in quo reuerentia ad Deum designatur. Quod etiam in seipsum non peccauerit, ostenditur in hoc, quod subditur: [Ac recedens à malo,] quia malum odio habuit propter seipsum, non solum propter nocumentum proximi, vel offensam Dei. Descripta ergo huius viri & persona, & virtute, eius prosperitas consequenter ostenditur, vt ex præcedenti prosperitate, grauior sequens iudicetur aduersitas. Similiter etiam ad ostendendum, quod ex pura Dei intentione iustis semper bona retribuuntur, non solum spiritualia, verum etiam temporalia. Sed quod aliquando iusti aduersitatibus premantur, accidit propter aliquem specialem causam. Vnde sic à principio homo institutus fuit, vt nullis subiaceret perturbationibus, si in innocentia permansisset. Principium autem prosperitatis temporalis, post bonam consistentiam personæ propriæ, consistit in personis coniunctis, & præcipue innatis. Qui sunt quodammodo aliquid parentum, describitur igitur primo eius prosperitas, quantum ad fecundiatem prolis, cum dicitur: [Natique sunt ei septem filij, & tres filiæ. Consequenter numerosior multitudo marium, quam fœminarum ponitur: quia parentes affectare solent magis filios, quam filias, tum quia id, quod perfectius est, desiderabilius est: mares autem comparantur ad fœminas, sicut perfectum ad imperfectum: tum quia in auxilium rerum gerendarum, solent esse parentibus magis potentes nati, quam natæ. Deinde ostenditur prosperitas eius, quantum ad multitudinem diuitiarum, & præcipue in animalibus. Nam circa principium humani generis propter hominum paucitatem, agrorum possessio non ita pretiosa erat sicut animalium, & maxime in partibus orientis, in quibus etiam vsque hodie sunt pauci habitatores, præ latitudine regionis. Inter animalia autem primo ponuntur ea, quæ maxime deseruiunt ad victum & vestitum personæ, vt oues. Vnde dicitur: [Et fuit possessio eius septem millia ouium.] Secundo ponuntur ea, quæ maxime deseruiunt ad onera deferenda, scilicet cameli, & hoc est quod subditur: [Et tria millia camelorum.] Tertio ponuntur ea, quæ deseruiunt ad culturam agrorum: & hoc est quod subditur: [Quingenta quoque iuga boum.] Quarto ponuntur animalia, quibus homines ad vecturam vtuntur: vnde sequitur, [Et quingentæ asinæ,] ex quibus muli generantur quibus antiqui maxime insidebant. Sub istis autem quatuor generibus animalium, comprehenduntur omnia alia, quæ ad eosdem vsus deseruiunt: puta sub ouibus, omnia victui & vestitui necessaria: & sic de reliquis. Et quia homines multas

diuitias

diuitias possidentes, ad eas gubernandas, multitudine indigent famulorum, conuenienter subditur. [Ac familia multa nimis.] Consequenter ponitur prosperitas eius, quantum ad honorem & famam, quæ longe lateque diffundebatur: & hoc est quod dicitur: [Erat vir ille magnus inter omnes orientales,] id est, honoratus & famosus. Ad maiorem autem ipsius Iob commendationem, consequenter disciplina domus eius describitur, quæ immunis erat ab illis vitiis, quæ opulentia generari solent plerumque. Nam diuitiarum abundantia discordiam parit: vnde legitur Genes. 13. quod Abraham & Loth nequiuerunt simul habitare, ad vitandum iurgium, quod ex rerum abundantia proueniebat. Frequenter etiam homines multa possidentes, dum ea quæ possident, immoderare amant, eis tenacius vtuntur, vnde dicitur Eccl. 6. Est & aliud malum quod vidi sub sole, & quidem frequens apud homines: vir, cui dedit Deus diuitias, substantiam, & honorem, & nihil deest animæ eius ex omnibus quæ desiderat, nec tribuit ei Deus potestatem, vt comedat ex eo. Ab iis ergo malis immunis erat domus beati Iob; erat enim ibi concordia iocunda, & æqua frugalitas, quod significatur, cum dicitur. [Et ibant filij eius, & faciebant conuiuia per domos vnusquisque in die suo.] Hæc autem charitas & concordia non solum inter fratres erat, sed vsque ad sorores extendebatur, quæ frequenter despiciuntur à fratribus propter superbiam, quam opulentia plurimum gignit: vnde subditur. [Et mittentes vocabant tres sorores suas, vt comederent & biberent cum eis.] Similiter cum etiam designatur in hoc securitas, quæ de castitate filiarum habebatur, alias enim non circumducendæ erant, sed includendæ secundum illud Eccles. 26. In filia non auertente se, firma custodiam, ne inuenta occasione vtatur se. Sicut autem in domo Iob frugalitas & concordia vigebat, sic in ipso Iob vigebat sancta solicitudo puritatis, quam frequenter diuitiæ obruunt, vel etiam minuunt, secundum illud Deut. 32. Incrassatus est, dilatatus, & recalcitrauit, & postea sequitur, Dereliquit Deum factorem suum, &c. Et quidem de sua puritate in tantum solicitus erat, quod ab iis quæ inquinare poterant, totaliter procul erat, vnde non solum dicitur, Quod erat timens Deum, & recedens à malo, sed etiam circa filiorum puritatem maxime solicitus erat, permittebat siquidem eos conuiuia agere, eorum indulgens ætati. Quædam enim in iuuenibus tolerantur, quæ in personis grauibus, reprehensibilia sunt. Et quia in conuiuiis vix aut nunquam homines immunditiam vitare possunt, quin vel per ineptam lætitiam, vel per inordinatam loquacitatem, aut etiam immoderatum vsum cibi offendant filii, quos à conuiuiis non arcebat, purificationis remedium exhibebat: vnde dicitur, [Cumque in orbem transissent dies conuiuij, mittebat ad eos Iob, & sanctificabat illos.] Dicuntur autem in orbem dies transire conuiuij, quia cum septem filij essent, & vnusquisque in die sua conuiuium, faceret, per omnes dies septimanæ seriatim huiusmodi consumebant conuiuia: postmodum quasi circulariter, siue orbiculariter, sicut in diebus septimanæ, ità in conuiuiis ad principium rediebatur. Notandum autem est, quod licet Iob filiis indulgeret, vt conuiuia agerent, tamen ipse suam grauitatem conseruans, eorum conuiuiis se non immiscebat: vnde dicitur quod, [Mittebat ad eos,] non quod ipse ad eos iret. Modus autem sanctificationis, quo per internuntium sanctificabat eos, potest intelligi dupliciter, vel quia salubribus monitis eos instrui faciebat, vt si quid in conuiuiis deliquerant, emendarent: vel etiam quia aliquem expiationis ritum habebant, quo huiusmodi delicta expiabantur, sicut & sacrificia etiam ante legem data fuerant, & primitiatum, & decimarum oblatio. In conuiuiis autem homines interdum non solum impuritatem contrahunt modis prædictis, sed etiam grauioribus peccatis immerguntur, aliquando vsque ad Dei contemptum, & propter lasciuiam, ratione absorpta, & à reuerentia diuina abstracta, sicut in Exodo dicitur. Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere, id est, fornicari, vel idolis immolare. Iob ergo non solum contra leuia delicta, filiis, sanctificando, subueniebat, sed etiam contra grauiora remedium studebat apponere, quo eis Deus placaretur: vnde sequitur, [Consurgensque diluculo offerebat holocaustum per singulos.] In quibus verbis, ostenditur perfectio deuotionis ipsius, & quantum ad tempus, quia diluculo consurgebat, secundum illud Psal. 5. Mane astabo tibi, &c. & quantum ad modum oblationis, quia holocausta offerebat quæ totaliter comburebantur ad honorem Dei, nulla parte relicta in vsum offerentis, vel eius pro quo offerebantur: sicut erat in hostiis pacificis, & pro peccato. Dicitur enim holocaustum, quasi totum incensum, & quantum ad numerum, quia pro singulis filiis holocausta offerebat, singula enim peccata conuenientibus satisfactionibus sunt expianda. Causam autem oblationis holocaustorum subiungit, dicens, Dicebat enim, scilicet in corde suo Iob: non quidem de peccatis filiorum certus, sed dubitans. [Ne forte peccauerint filij mei,] scilicet opere, vel verbo, [Et benedixerint Deo in cordibus suis,] quod quidem dupliciter intelligi potest, vno modo, vt totum intelligatur coniunctim: quamuis enim benedicere Deum, sit bonum, tamen benedicere Deum de hoc, quod homo peccauit, significat voluntatem in peccatis quiescentem, & quantum ad hoc vituperatur, sicut in Zach. 11. dicitur contra quosdam, pasce pecora occisionis: quæ qui possidebant occidebant, & non dolebant: & vendebant ea dicentes, Benedictus Deus, diuites facti sumus. Alio modo, vt intelligatur diuisim à contrario sensu: & sic per hoc quod dicitur, Benedixerint, intelligatur maledixerint. Crimen enim blasphemiæ tam horribile est, vt pia opera ipsum nominare proprio nomine reformident, sed ipsum per contrarium significant: & conuenienter pro peccato blasphemiæ holocausta offeruntur: quia ea quæ in Deum committuntur, honoratione diuina sunt expurganda. Solet autem contingere, quod diuinus cultus à quibusdam deuote perficiatur, si rarus sit: cum autem frequens fuerit, in fastidium venit: quod est peccatum accidiæ, cùm aliquis, scilicet tristatur de spirituali labore, cui quidem peccato Iob subiectus non erat: nam subditur. [Sic faciebat Iob cunctis diebus:] quia perseuerantem in diuino cultu deuotionem conseruans.

LECTIO II.

QVadam autem die cum venissent filij Dei, vt assisterent coram Domino, affuit inter eos etiam Sathan, cui dixit Dominus, vnde venis? qui respondens ait: Circuiui terram, & perambulaui eam. Dixitque Dominus ad eum. Numquid considerasti seruum meum Iob, quod non sit ei similis in terra, homo simplex & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo? Cui respondens Sathan ait: Numquid frustra Iob timet Deum? Nonne tu vallasti eum, ac domum eius, vniuersamque substantiam eius

per circuitum? Operibus manuum eius benedixisti, & possessio eius creuit in terra. Sed extende paululum manum tuam, & tange cuncta, quæ possidet, nisi in faciem benedixerit tibi. Dixit ergo Dominus ad Sathan. Ecce vniuersa quæ habet, in manu tua sunt: tantum in eum ne extendas manum tuam.

Post prosperitatem beati Iob enumeratam, ponitur aduersitas ipsius, & primo inducitur in causa ipsius: & ne quis putaret aduersitates iustorum absque diuina prouidentia procedere, ac per hoc æstimaret res humanas prouidentiæ subiectas non esse, præmittitur quomodo Deus de rebus humanis curam habet, & eas dispensat. Hoc autem symbolice, & sub ænigmate proponitur secundum consuetudinem sacræ scripturæ, quæ res spirituales sub figuris rerum corporalium describit sicut patet Isa. 6. Vidi Dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum, & in principio Ezech. & in pluribus aliis locis. Et quamuis spiritualia sub figuris rerum corporalium proponantur: non tamen ea, quæ circa spiritualia intenduntur per figuras sensibiles, ad mysticum pertinent sensum, sed litteralem, quia sensus litteralis est, qui primo per verba intenditur, siue propriè dicta, siue figurate. Sciendum est autem quod diuina prouidentia tali ordine res gubernat, quod inferiora per superiora dispensat. Corpora enim generabilia & corruptibilia subduntur motui corporum cœlestium, & similiter inferiores spiritus rationales mortalibus corporibus vniti, scilicet animæ, per superiores spiritus incorporeos administrantur. Hæc autem habet ecclesiastica traditio, quod inter incorporeos spiritus, quidam sunt boni, qui puritatem in qua creati sunt, conseruantes, diuina gloria perfruuntur, à Dei voluntate numquam recedentes: & hi quidem spiritus in scripturis interdum dicuntur Angeli, id est, nuncij: quia diuina hominibus annunciant; interdum autem filij Dei dicuntur, inquantum Deo per participationem gloriæ similantur. Mali autem spiritus quidem sunt non per naturam, aut per creationem (cum vniuscuiusque naturæ author sit Deus, nec summum bonum potest esse causa nisi bonorum) sed sunt mali propter propriam culpam. Huiusmodi autem spiritus in scripturis dæmones dicuntur, & eorum primus dicitur diabolus, quasi deorsum cadens, vel etiam Sathan, id est, aduersarius. Vtique igitur spiritus, homines ad aliqua agenda mouent, boni quidem ad bona, mali autem ad mala. Et sicut homines mouentur à Deo per spiritus supradictos, ita etiam ea quæ per homines aguntur, dicuntur in scripturis, eisdem mediantibus, ad diuinum examen referri. Ad ostendendum igitur quod tam bona, quam mala, quæ homines agunt, diuino iudicio subsunt, dicitur. [Quadam autem die, cum venissent filij Dei vt assisterent coram Domino, affuit inter eos etiam Sathan.] Sciendum vero est, quod Angeli, qui hic filij Dei dicuntur, assistere dicuntur Domino dupliciter, vno modo, inquantum Deus ab eis conspicitur, sicut scriptum est in Dan. 7. Millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia, assistebant ei. Alio modo inquantum ipsi Angeli, & eorum actus à Deo conspiciunt, & ab eo conspiciuntur. Primo igitur modo, assistere non conuenit Angelis nisi bonis, qui diuina visione perfruuntur, nec iis omnibus, sed illis tantum, qui inter eos superiores existunt, qui magis intime diuina visione perfruuntur, & ad exteriora ministeria, secundum Diony. sententiam, non exeunt: vnde & à ministrantibus, in prædicta authoritate Danielis assistentes distinguuntur: secundo autem modo assistere

A

B

C

D

E

conuenit non solum omnibus bonis Angelis, sed etiam malis, & etiam hominibus: quia quæcunque per eos aguntur, diuino conspectui & examini subduntur: & propter hoc dicitur, quod cum venirent filij Dei vt assisterent coram Domino, affuit inter eos etiam Sathan, & quamuis ea quæ per Angelos bonos vel malos administrantur, continue diuino conspectui & examini subiiciantur, & sic semper filij Dei assistant, & Sathan inter eos assistere dicitur, &c. dicitur tamen, Quadam die, secundum moram Scripturæ, quæ ea quæ supra tempus sunt, interdum per tempus designat ex aliquibus, quæ dicuntur in tempore: sicut in principio Genes. dicitur Deus aliqua dixisse primo, vel secundo die, quamuis eius dicere sit æternum propter hoc; quod ea quæ ab ipso damnantur, fiebant in tempore: ita & nunc quia factum, de quo nunc intenditur, determinato tempore extitit, dicuntur administratores huiusmodi facti, quadam die coram Domino astitisse, quamuis coram ipso assistere numquam desistant. Considerandum est etiam, quod ad Dei iudicium aliter referuntur ea, quæ per bonos Angelos aguntur, aliter ea quæ per malos. Nam boni Angeli hoc intendunt, vt ea quæ agunt, referant in Deum: & ideo dicitur, quod filij Dei venerunt vt assisterent coram Domino quasi primo motu & intentione omnia diuino iudicio subdentes. Mali vero angeli non intendunt ea, quæ agunt, referre in Deum, sed eis nolentibus hoc accidit, vt quidquid agunt, subdatur diuino iudicio, vel diuinæ prouidentiæ: & ideo non dicitur de Sathan quod venerit vt assisteret coram Domino, sed solum quod affuit inter eos. Dicitur autem, [inter eos,] tum propter naturæ parilitatem, tum ad insinuandum quod mala non sunt ex principali intentione, sed superueniunt bonis, quasi per accidens. Est autem differentia inter ea, quæ per bonos angelos, & malos aguntur. Nam boni angeli nil agunt, nisi ad quod diuino iussu & voluntate mouentur: in omnibus enim voluntatem diuinam sequuntur. Mali vero sua voluntate discordant à Deo; vnde ea, quæ ipsi agunt à Deo aliena existunt, quantum ad eorum intentionem. Et quia non consueuimus interrogare de iis quæ nos facimus, sed de iis, quæ absque nobis fiunt: ideo non dicitur, quod Dominus aliquid quæsierit à filiis Dei, sed solum à Sathan: & hoc est quod subditur: [Cui dicit Dominus. Vnde venis?] Et notandum est quod non dicit ei Dominus: quid facis, aut vbi es? sed vnde venis? quia ipsa facta, quæ per dæmones procurãtur, interdũ ex diuina volũtate proueniũt, dũ per eos vel puniuntur mali, vel exercẽtur boni, sed dæmonũ intentio semper mala est, & à Deo aliena: & ideo à Sathan quæritur, Vnde venis, quia eius intentio, à qua procedit omnis ipsius actio, à Deo est aliena. Sciendũ autẽ est, quod dicere dupliciter accipitur, nam quandoq; refertur ad conceptũ cordis, quandoque autẽ ad significationẽ, qua huiusmodi cõceptus alteri exprimitur. Secundũ igitur primũ modũ, dicere Dei est ęternũ, & nil est aliud quã generare filiũ, qui est verbũ ipsius. Secũdo vero modo specialiter de aliqua dicit, diuersimode tamen, secundũ quod cõgruit eis quibus dicit. Nam hominibus corporeos sensus habẽtibus aliquãdo Deus locutus est aëreo sono, formato in aliqua subiecta creatura: sicut vox sonuit in baptismo, & in trãsfiguratione Christi, Hic est filius meus dilect⁹. Aliquãdo autẽ per imaginariã visionẽ, sicut multotiẽs legitur in Prophetis. Aliquãdo autẽ intelligibili expressione: & hoc modo intelligendũ est Dominũ ad Sathã dixisse, inquantũ eũ intelligere facit, quod ea quę ipse agit, à Deo cõspiciuntur. Sicut ergo dicere Dei ad Sathã, est ei notitiã præbere: ita Sathan respõdere Deo, est nõ quidẽ alicuius rei notitiam tradere Deo, sed cõsiderare omnia sua diuino cõspectui aperta esse: & secũdũ hunc

hunc modum dicitur. [Qui respondens ait, circuiui terram, & perambulaui eam.] Per hoc igitur quod Dominus dicit ad Sathan, Vnde venis: intentionem & acta diaboli Deus examinat: per hoc autem, quod Sathan respondet, Circuiui terram, & perambulaui quasi suorum actuum Deo rationem reddit, vt ex vtroque ostendatur, omnia quæ per Sathan fiunt, diuinæ prouidentiæ subiecta esse. Per circuitionem autem Sathan, calliditas eius ostenditur, ad explorandum quos decipere possit, secundum illud 1. Pet. vlt. Aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret. Conuenienter autem per circuitum calliditas designatur, sicut per rectum simplex & iustus. Nam rectum est, cuius medium non exit ab extremis. Cum ergo actio iusti à suo principio, quod est Dei voluntas, & fine illi intento, non discrepat, conuenienter iustis adscribitur rectitudo. Callidorum autem est aliud prætendere, ac aliud intendere: & sic id quod demonstrant de suo opere exit ab extremis, dum nec principio concordant, nec fini. Vnde recte callidi circuire dicuntur, propter quod scriptum est, In circuitu impij ambulant. Sciendum autem est, quod etsi diabolus erga cunctos, tam bonos quam malos calliditatis suæ studio vtatur, effectus tamen calliditatis suæ in solis malis consequitur, qui recte terra nominantur. Cum enim homo compositus sit ex natura spirituali, & carne terrena, malum hominis in hoc consistit, quod derelictis spiritualibus bonis, ad quæ secundum rationem mente ordinatur, terrenis bonis inhæret, quæ sibi competunt secundum carnem terrenam: & ideo mali, inquantum carnem terrenam sequuntur, recte terra dicuntur. Huiusmodi igitur terram non solum circuit Sathan, sed etiam perambulat: quia in eis effectum suæ malitiæ complet. Perambulationem enim complementum processus ipsius designatur, sicut e conuerso de viris iustis dicitur, quod in eis Deus perambulat. Vnde Apost. 2. Cor. 6. inducit, Inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos. Potest etiam ex hoc aliud intelligi. Triplex enim est status viuentium: quidam enim sunt supra terram, id est, in cœlo, vt Angeli, & beati homines: quidam in terra sicut homines in mortali carne viuentes, quidam autem sub terra, vt dæmones, & damnati omnes. Primos igitur Sathan neque circuit, neque perambulat: quia in cœlestibus ciuibus nulla malitia esse potest: sicut nec in cœlestibus corporibus inuenitur aliquod malum naturæ. Illos autem qui sunt in inferno perambulat, sed non circuit: quia eos totaliter suæ malitiæ subiectos habet: nec oportet vt ad eos decipiendos, aliqua calliditate vtatur. Eos autem qui sunt in terra, circuit, & perambulat, quia & calliditate eos decipere nititur, & quosdam eorum ad suam malitiam trahit, qui maxime per terram designantur, vt dictum est. Et quod per terram homines terreni designentur, satis aperte ostenditur per hoc, quod Dominus Iob, quamuis in terra habitantem, à terra tamen segregare videtur. Nam cum Sathan dixisset, Circuiui terram, & perambulaui eam, subiungitur: [Dixitque Dominus ad eum: Numquid considerasti seruum meum Iob, quod non sit ei similis, &c.] Frustra enim quæsitum videretur, an Iob considerasset, qui terram circuisse & perambulasse se asserebat, nisi seruum suum Iob præter terram esse intelligeret: & maxime ostendit, in quo à terra segregetur, in hoc quod dicit, Seruum meum Iob. Homo enim quasi medius constitutus est inter Deum, & res terrenas: nam mente inhæret Deo, carne autem rebus terrenis coniungitur. Omne autem medium duorum eo magis ab vno extremo recedit, quo magis alteri appropinquat. Homo igitur quanto magis Deo inhæret, tanto remotior est à terra, hoc autem est, seruum Dei esse, quod mente Deo inhærere: Nam seruus est, qui non sui causa est: ille autem, qui mente Deo inhæret, seipsum in Deum ordinat vt seruus amoris, non timoris. Et notandum est, quod affectiones terrenæ aliquo modo à remotis imitantur spirituales affectus, quibus mens Deo coniungitur: sed ad eorum similitudinem nullo modo peruenire possunt. Nam & amor terrenus ab amore Dei deficit, & per consequens omnis affectio: nam cuiuslibet affectionis, amor est principium. Vnde conuenienter postquam dixerat, Numquid considerasti seruum meum Iob, subditur, Quod non sit similis ei in terra; quia nihil in terrenis spiritualibus æquari potest, quamuis & possit aliter intelligi. Nam in vnoquoque sancto est aliqua virtutis præeminentia, quantum ad aliquem spiritualem vsum: propter quod de singulis confessoribus in Ecclesia canitur, Non est inuentus similis illi, qui conseruaret legem excelsi, nisi quod in Christo omnia secundum perfectissimam excellentiam fuerunt: & secundum hunc modum intelligi potest, quod nullus in terra habitantium similis erat Iob: inquantum Iob præeminebat quantum ad aliquem vsum virtutis. In quo autem Iob fuerit seruus Dei, & nullus ei similis in terra fuerit, ostendit cum subdit; [Homo simplex & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo.] quæ quia supra exposita sunt, ad præsens dimittantur. Considerandum autem quod Dominus, iustorum vitam non solum ad eorum bonum ordinat, sed etiam aliis eam conspicuam reddit. Sed conspicientes eam, non similiter afficiuntur ad ipsam. Nam boni eam pro exemplo habentes, ex ipsa proficiunt; mali vero si non corriguntur ex ea, vt eius exemplo boni fiant, ex sanctorũ vita inspecta deficiũt, dum vel perinuidiam torquentur, vel falsis iudiciis eam peruertere conantur, secundũ illud Apost. 2. Cor. 2. Christi bonus odor sumus Deo, & in iis qui salui sunt, & iis qui pereunt; aliis quidem odor mortis in mortem, alius autem odor vitæ in vitam. Sic igitur Deus vitam sanctorum non solum ab electis considerari vult ad profectum salutis, sed etiam ab iniquis ad cumulum damnationis; quia ex vita sanctorum, condẽnabilis ostenditur peruersitas impiorũ, secundum illud quod dicitur Sap. 4. Condemnat iustus mortuus viuos impios: & ideo Dominus ad Sathan dicit, Numquid considerasti seruum meum Iob? quasi diceret, terram quidem circuis & perambulas: sed seruum meum Iob solum considerare potes, & eius virtutem mirari. Solet autem peruersorum hominum, quorum princeps est Sathan, & eorũ hic personam gerit, talis esse consuetudo, vt cũ sanctorum vitam reprehendere non possunt, non ex recta intentione eos agere calumnientur, secundum illud Eccl. 11. Bona in mala conuertens insidiatur, & in electis imponit maculam; & hoc apparet ex hoc quod subditur. [Cui respondens Sathan ait: Numquid frustra Iob timet Deum?] quasi dicat, Negare non possum quin bona faciat, sed hoc non agit recta intentione propter amorem & honestatem, sed propter tẽporalia, quæ à te consecutus est: & ideo dicit, Numquid frustra Iob timet Deum? Illud enim frustra facere dicimus, ex quo id quod intendimus, assequi non possumus: Iob autem tibi seruit propter temporalia, quæ à te assecutus est, vnde non frustra, quod tibi seruiendo, te timeat. Et quod temporalẽ prosperitatem consecutus sit, ostendit quantum ad duo, primo quantum ad immunitatem malorum: quia scilicet preseruatus erat à Deo ab omni aduersitate: & hoc est quod dicit; [Nonne tu vallasti,] id est, protexisti sicut protegit vallũ, aut murus, [Eum, quãtũ ad suã personã. [Ac domum eius:] quantum ad eius prolem & familiam; [Vniuersamque substantiam eius:] quantum ad possessiones eius, & addit; [Per circuitum:] vt

perfecta immunitas ostendatur, quia illud quod per circuitum vallatur, ex nulla parte potest pati insultum. Secundo ostendit eius prosperitatem quantum ad multiplicationem bonorum, & hoc est quod dicitur [Operibus manuum eius benedixisti.] Et quia cum Deus dicendo omnia faciat, benedicere Dei est bonitatem rei dare. Tunc ergo Deus alicuius operibus benedicit, quando ea ad bonum producit, vt finem debitum consequantur, & quia quædam bona prouenium homini absque suo opere, & intentione, propter hoc addit, [Et possessio eius creuit in terra.] Sic igitur Sathan calumniatur facta B. Iob, quasi ea ageret ex intentione prosperitatis terrenæ; vnde manifestum est, quod ea bona quæ agimus, non referuntur ad prosperitatem terrenam quasi ad præmium; alias non esset peruersa intentio, si quis propter prosperitatem temporalem Deo seruiret; & similiter econuerso, aduersitas temporalis non est propria pœna peccatorum; de quo fere in toto libro quæstio erit. Vult autem ostendere Sathan per suum responsum, quod propter prosperitatem terrenam, quam consecutus erat, Iob Deo seruierat, per oppositum, si enim cessante prosperitate terrena. Iob Dominum timere desineret, manifestum fieret, quod propter prosperitatem terrenam, qua fruebatur, Deum timebat; & ideo subdit. [Extende paululum manum tuam, & tange cuncta quæ possidet,] scilicet ea auferendo. [Nisi in faciem benedixerit tibi,] id est, manifeste maledixerit: supple malum mihi accidat. Et notandum quod ex magna aduersitate etiam nec iustorum corda interdum commouentur: sed simulate iusti, ex modica aduersitate turbantur, velut nullam virtutis radicem habentes: vult ergo Sathan per hoc innuere, quod Iob non vere iustus erat, sed simulate: & ideo dicit, quod si paululum aduersitate tangeretur, murmuraret contra Deum, quod est Deum blasphemare; quod signanter dicit: Nisi in faciem benedixerit tibi, vt significet, quia etiam in prosperitate in corde suo Deum quodammodo blasphemabat, dum eius amori temporalia præponebat. Sed prosperitate sublata, etiam in facie blasphemaret, id est, manifeste. Potest & aliter intelligi hoc quod dicit, Nisi in faciem benedixerit tibi, vt benedictio proprie sumatur, & sit sensus: si tu paululum eum tangas, prosperitatem terrenam, scilicet auferendo, hoc mihi accidat, nisi manifestum fiat, quod antea benedixerit tibi, non in vero corde, sed in facie, id est, ad apparentiam hominum. Et quia sicut dictum est, Dominus sanctorum virtutem vult omnibus esse notam & bonis & malis: placuit sibi, vt sicut bona facta eius omnes conspexerunt, ita & recta eius intentio omnibus fieret manifesta: & ideo voluit Iob prosperitate terrena priuare: vt eo in Dei timore perseuerante, manifestum fieret quod ex recta intentione, & non propter temporalia Dominum timebat. Sed sciendum est, quod Deus malos punit: & per bonos angelos, & per malos, sed bonis nunquam aduersitatem inducit nisi per malos; ideo super B. Iob aduersitatem non nisi per Sathan induci voluit, & propter hoc subditur. Dixit ergo Dominus ad Sathan, Ecce vniuersa quæ habet, in manu tua sunt, id est, potentiæ vel potestati tuæ trado. Tantum in eum ne extendas manum tuam, ex quo manifeste datur intelligi, quod iustis viris Sathan non quantum vult, sed quantum permittitur, nocere potest. Considerandum etiam est, quod Dominus non præcepit Sathan vt Iob offenderet, sed solum ei potestatem dedit; quia voluntas nocendi inest cuilibet malo ex seipso, sed potestas non nisi à Deo. Patet igitur ex prædictis, hanc fuisse causam aduersitatis beati Iob, vt eius virtus omnibus fieret manifesta: vnde & de Tobia capite secundo, dicitur, quod Dominus ei tentationem euenire permisit, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob. Cauendum est autem, ne credatur Dominum ex verbis Sathan indictum esse ad permittendum Iob affligi: sed æterna dispositione hoc ordinauit, ad manifestandam, scilicet, virtutem Iob contra omnes calumnias impiorum: & ideo præmittitur calumnia, & subsequitur diuina permissio.

LECTIO III.

Egressusque est Sathan à facie Domini. Cum autem quadam die filij & filiæ eius comederent, & biberent vinum in domo fratris sui primogeniti, nuncius venit ad Iob qui diceret: Boues arabant, & asinæ pascebantur iuxta eos; & irruerunt Sabæi, tuleruntque omnia, & pueros percusserunt gladio; & euasi ego solus, vt nunciarem tibi. Cumque adhuc ille loqueretur, venit alter, & dixit: Ignis Dei cecidit de cœlo, & tactas oues pueroſque consumpsit; & effugi ego solus, vt nunciarem tibi. Sed adhuc illo loquente, venit alius, & dixit: Chaldæi fecerunt tres turmas, & inuaserunt camelos, & tulerunt eos; necnon & pueros percusserunt gladio, & effugi ego solus, vt nunciarem tibi. Adhuc loquebatur ille, & ecce alius intrauit, & dixit, Filiis tuis & filiabus vescentibus, & bibentibus vinum in domo fratris sui primogeniti, repente ventus vehemens irruit à regione deserti, & concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos, & mortui sunt; & effugi ego solus, vt nunciarem tibi.

Posita causa aduersitatis B. Iob, consequenter ostenditur, qualiter ei huiusmodi aduersitas superuenit, & quia tota hic aduersitas inducta est per Sathan, ideo de ipso dicitur primo: [Egressus est à facie Domini,] quasi dicat, ad vtendum potestate sibi permissa, & signanter dicitur quod egressus est à facie Domini. Nam Sathan, secundum quod potestas ei permittitur, nocendi alicui, coram facie Domini est: quia ex rationabili Dei voluntate hoc accidit, dum autem exequitur permissam sibi potestatem, à facie Domini exit: quia ab intentione permittentis recedit, quod quidem in proposito apparet: permissum enim fuit à Deo, vt posset nocere Iob, ad manifestandam eius virtutem, sed Sathan non propter hoc eum afflixit, sed vt eum ad impatientiam & blasphemiam prouocaret. Similiter autem in hoc apparet manifeste, verum esse quod supra diximus, Sathan affuisse inter filios Dei coram eo assistentes, secundum quod assistere dicuntur Deo aliqui, prout diuino, scilicet, iudicio & examini subduntur: non secundum quod assistere Deo dicũtur, qui Deum vident: vnde & hic non dicitur quod Sathan abiecerit à facie sua Deum, sed quod egressus est à facie Domini; quasi ab intentione prouidentiæ eius recedens, ordinationem prouidentiæ effugere non valens. Considerandum est autem quod

quod in aduersitate enarranda ordo contrarius obseruatur ordine, quo fuerat prosperitas enarrata. Nam in prosperitate enarrata, à maioribus ad minora processit, incipiens à persona ipsius Iob: & post hoc posuit prolem; deinde animalia, & primo oues, & deinceps alia, & hoc rationabiliter: quia perpetuitas quæ in persona saluari non potest, quæritur in prole, ad cuius sustentationem possessionibus indigetur. In aduersitate autem proponitur econuerso, Nam primo narratur amissio substantiæ, secundo oppressio prolis, tertio afflictio propriæ personæ: & hoc ad aduersitatis augmentum. Nam ille, qui maiori aduersitate oppressus est, minorem non sentit, sed post minorem sentitur maior: & ideo vt à singulis aduersitatibus Iob propriam afflictionem sentiret, & sic magis ad impatientiam commoueretur, incepit Sathan à minore aduersitate Iob affligere, & paulatim processit ad maiora. Considerandum etiam est, quod alijs quæ subito superueniunt hominibus, animus magis commouetur. Nam præcogitata aduersa facilius tolerantur, ideo vt Iob magis commoueretur in tempore maximæ iucunditatis, quando minus de aduersitate cogitari poterat: ei Sathan aduersitatem induxit, vt etiam ex ipsa præsenti iucunditate aduersitas grauior appareret. Nam contraria iuxta se posita magis elucescunt: & ideo dicitur, [Cùm autem quadam die filij & filiæ comederent, & biberent vinum.] quod specialiter ponitur ad iucunditatis indicium secundum illud Eccl. 11. Vinum in iucunditate creatum est, non in ebrietate. [In domo fratris sui primogeniti,] quod etiam ad maiorem solennitatem ponitur: probabile enim est quod in domo primogeniti solenne conuiuiũ celebraretur. [Nuncius venit ad Iob, qui diceret, Boues arabant,] vt ex memoria fructus, damnum intolerabilius videretur. [Et asinæ pascebantur iuxta eos.] quod etiam ponitur ad augmentum doloris dum consideraret, quod eo tempore superuenerunt, quo plura simul possent rapere. [Et irruerunt Sabæi,] hostes à remotis venientes, à quibus non de facili recuperari possent, quæ rapuissent. [Tulerunt omnia,] ne, si aliqua reliquissent, ea saltem sufficerent ad necessarium vsum, & ad propaginem. [Et pueros percusserunt gladio,] quod viro iusto grauius fuit. [Et euasi ego solus vt nunciarem tibi,] quasi dicat, ideo hoc euenit diuina dispensatione, vt ego solus euaderem, vt tu posses habere nuncium tanti damni, quod Deus te dolore affligere intendit. Hac autem aduersitate nunciata, statim altera nunciatur, ne, si aliquod interuallum fieret, intus ad cor suum rediret, & se ad patientiam præpararet, & sic sequentia facilius sustineret: & propter hoc subditur, [Cumque adhuc loqueretur ille, venit alius, & dixit, Ignis Dei,] id est, à Deo missus; [Descendit de cœlo,] vt eius menti imprimeret, quod non solum ab hominibus, sed etiam à Deo persecutionem pateretur, & sic facilius contra Deum prouocaretur: [Et tactas oues puerosque consumpsit,] quasi diuinitus hoc procreatum sit, vt statim ad tactum ignis, omnia consumerentur: quod est contra naturalem virtutem ignis. [Et effugi ego solus, vt nunciarem tibi.] sequitur, [Sed adhuc illo loquente venit alius, & dixit, Chaldæi,] supple, qui erant feroces & potentes: vnde ad eorum potentiam ostendendam subditur, [Fecerunt tres turmas,] vt sic vindicta sperari non possit, nec recuperatio damni: de quo damno subditur, [Et inuaserunt camelos, &c.] Sequitur de oppressione prolis: [Adhuc loquebatur ille, & ecce alius intrauit, & dixit, Filij tui, & filiæ bibebant vinum in domo fratris sui,] vt ex hoc eius mens tristior foret, quo Iob poterat dubitare, eos in statu

A alicuius peccati fuisse morte præuentos. Nam propterea ipse sanctificabat, & holocausta per singulos offerebat, quia timebat ne in conuiuiis aliquod peccatum incurrissent: & ne forte posset credi, quod pœnituerint, & animæ suæ prouiderint, subditur, [Repente venit ventus vehemens, & irruit à regione deserti, & concussit quatuor angulos domus,] quod dicitur ad ostendendum vehementiam venti: & præter consuetudinem, totam domum subuertit simul: & vt per hoc ostendatur ex diuina voluntate processisse, & sic facilius contra Deum moueretur, dum afligebatur ab eo, cui deuota mente seruierat: & ad maiorem doloris cumulum, subditur damnum interemptæ prolis, cum dicitur: [Quæ corruens oppressit liberos tuos, & mortui sunt,] scilicet omnes: ne saltem in aliquo euadente ex liberis, posteritatis spes remaneret; & hoc eo magis credebatur doloroſum, quo liberis omnibus interemptis, aliquis famulorum euadere potuit ad concitandum dolorem. Nam sequitur, [Et euasi ego solus, vt nunciarem tibi.] Considerandum est, quod cum omnis prædicta aduersitas sit per Sathan inducta, necesse est confiteri, quod Deo permittente, dæmones possunt turbationem aëris inducere, ventos concitare, & facere vt ignis de cœlo cadat; quamuis enim materia corporalis non obediat ad nutum angelis, nec bonis neque malis ad susceptionem formarum, sed soli creatori Deo, tamen ad motum localem natura corporea nata est spiritali naturæ obedire, cuius indicium in homine apparet: nam ad solum imperium voluntatis mouentur membra, vt affectum voluntate dispositum prosequantur. Quæcunque ergo solo motu locali fieri possunt, hoc per naturalem virtutem non solum spiritus boni, sed etiam mali facere possunt, nisi diuinitus prohibeantur: venti autem & pluuiæ, & aliæ huiusmodi aëris perturbationes, ex solo motu vaporum resolutorum ex terra & aqua fieri possunt. Vnde ad huiusmodi procuranda, naturalis virtus dæmonis sufficit, sed interdum ab hac diuina virtute prohibentur, vt non liceat eis facere omne, quod naturaliter possunt. Non est autem contrarium quod dicitur Hierem. 14. Nunquid sunt in sculptilibus gentium, qui pluant? aut cœli possunt dare imbres nisi volueris? Aliud est enim naturali cursu pluere, quod soli Deo conuenit, qui causas naturales ad hos ordinauit; aliud, artificialiter vti aliquo ad pluuiam, vel ventum, interdum quasi extraordinarie producendum.

LECTIO IV.

TVnc surrexit Iob, & scidit vestimenta sua; & tonso capite, corruens in terram, adorauit, & dixit: Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc: Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum. In omnibus his non peccauit Iob labiis suis, neque stultum quid contra Deum locutus est.

Enumerata aduersitate B. Iob, agit hic de patientia, quam in aduersitate monstrauit. Sciendum autem est, ad euidentiam eorum, quæ hic dicuntur, quod circa corporalia bona, & circa animi passiones, antiquorum Philosophorum diuersa opinio fuit.

Nam Stoici dixerunt, bona exteriora nulla bona hominis esse, & quod pro eorum amissione, nulla tristitia in animo sapientis poterat inesse. Peripatetici corum vero sententia fuit, quod bona exteriora sunt quædam aliqua hominis bona, non quidem principalia, sed quasi instrumentaliter ordinata ad principale hominis bonum, quod est bonum mentis, & propter hoc sapientem in amissionibus exteriorum bonorum moderate contristari concedebant, ita scilicet, quod per tristitiam, ratio non absorbeatur, vt à rectitudine declinaret; & hæc sententia verior est, & ecclesiasticæ doctrinæ concordat, vt patet per August. in lib. de Ciuit. Dei. Hanc igitur sententiam Iob secutus, tristitiam quidem in aduersitate monstrauit, tamen sic moderatam, vt rationi subiecta esset; & ideo dicitur, [Tunc surrexit Iob, & scidit vestimenta sua] quod apud homines solet esse tristitiæ indicium. Notandum vero est, quod dicit; Tunc scilicet post mortem filiorum auditam: vt de eis magis, quam de amissione rerum doluisse videatur, de amicis enim mortuis non dolere, duri & non sensibilis cordis esse videtur; sed virtuosi est hunc dolorem moderatum habere, secundum illud Apostoli Thess. 4. Nolumus vos ignorare de dormientibus, vt non contristemini sicut & cæteri, qui spem non habent: vnde hæc in beato Iob fuit, vnde & status mentis eius per actum exteriorem aperuit: quia enim ratio stetit, congruenter dicitur, quod Iob surrexit, quamuis homines dolentes magis soleant prosterni, quia tristitiam patiebatur, sed non penetrantem vsque ad intima rationis: tristitiæ signum ostendit quantum ad duo, scilicet quantum ad ea, quæ sunt extra naturam corporis, vnde dicitur: [Et scidit vestimenta sua:] & quantum ad ea quæ de natura corporis procedunt, vnde dicitur, [Et tonso capite.] quod apud eos qui comam nutriunt, solet esse doloris indicium, vnde hæc duo signa tristitiæ conuenienter præmissis aduersitatibus respondent: nam scissio tunicæ respondet amissioni rerum, tonsio capitis amissioni filiorum. Tunc autem mens recta stat, quando humiliter Deo subijcitur, vnumquodque enim in tanto maiori nobilitatis altitudine consistit, quanto magis suæ perfectioni substat: sicut aër dum subditur luci, & dum subditur materia formæ. Quod ergo mens B. Iob per tristitiam deiecta non erat, sed in sui rectitudine existens, manifestatur per hoc, quod Deo humiliter se subdidit. Nam sequitur, [Corruens in terram adorauit.] ad humilitatis & deuotionis indicium demonstrandum: & non solum factis statum suæ mentis declarauit; sed etiam verbis: rationabiliter enim demonstrauit, etsi tristitiam pateretur, se tristitiæ non debere succumbere, primo quidem ex conditione naturæ, vnde dicitur, [Et dixit: Nudus egressus sum de vtero matris meæ,] scilicet terræ, quæ est communis mater omnium: [Nudus reuertar illuc,] id est, in terram: & secundum hunc modum dicitur Eccl. 11. Occupatio magna creata est hominibus, & iugum graue super filios Adam, à die exitus de vtero matris eorum, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium. Potest & aliter intelligi, vt quod dicitur, de vtero matris meæ, accipiatur ad litteram, de vtero mulieris, quæ genuit eum, quod autem dicitur, [Nudus reuertar illuc,] intelligitur quod hæc dictio illuc, facit simplicem relationem, non enim aliquis iterato in ventrem matris reuertitur, sed reuertitur in illum statum, quem habuit in vtero matris, quantum ad aliquid, scilicet quantum ad hoc, quod est alienum esse à conuersatione humana, hoc ergo dicens, rationabiliter ostenditur,

A quod propter amissionem rerum, & exteriorum bonorum, non debet homo tristitia absorberi: quia exteriora bona non sunt ei connaturalia, sed accidentaliter adueniunt: quod ex hoc patet, quod homo sine eis in hoc mundo venit, & sine eis recedit: vnde accidentalibus bonis sublatis, si substantiale maneat, non debet homo tristitia obrui; etiamsi eum tristitia tangat. Secundo ostendit idem ex diuina operatione, scilicet quod tristitiæ homo non debet succumbere, dicens, [Dominus denit, Dominus abstulit.] Vbi primo considerandà est vera eius sententia de prouidentia diuina circa res humanas, in hoc enim quod dixit, [Dominus dedit,] confessus est prosperitatem mundanam hominibus aduenire, non causaliter, nec ex fato stellarum, nec solo humano studio, B sed ex dispositione & dispensatione diuina: in hoc vero quod dicit, [Dominus abstulit,] confitetur etiam aduersitates in hominibus diuinæ prouidentiæ iudicio prouenire; hic autem innuit quod non habet homo iustam querelam de Deo, si temporalibus bonis spolietur, quia qui gratis dedit, potuit vel vsque ad finem, vel vsque ad tempus largiri; vnde cum ante finem homini temporalia aufert Deus, homo conqueri non potest. Tertio ostendit idem ex beneplacito diuinæ voluntatis, dicens, [Sicut Domino placuit, ita factum est.] Est autem amicorum idem velle & nolle; vnde si ex beneplacito diuinæ prouidentiæ procedit, quod aliquis bonis temporalibus spolietur: si Deum amat, debet voluntatem C suam diuinæ voluntati conformare, vt hac consideratione tristitia non absorbeatur. Hic ergo tres rationes debito ordine ponuntur, nam in prima ratione ponitur, quod bona temporalia sunt homini extranea: in secunda quod à Deo homini dantur & auferuntur: in tertia, quod hoc accidit secundum beneplacitum diuinæ voluntatis: vnde ex prima ratione concluditur, quod homo propter amissionem temporalium bonorum non debet tristitia absorberi: ex secunda, quod nec etiam potest conqueri: ex tertia, quod etiam debet gaudere; non enim esset placitum Deo, quod aliquis aduersitatem pateretur, nisi propter aliud inde proueniens bonum; vnde aduersitas, licet ipsa ex se amara sit, & tristitiam generet: tamen ex consideratione vtilitatis, propter quam Deo D placet, debet esse iucunda: sicut & de Apostolis dicitur. Ibant Apostoli gaudentes, &c. Nam & de sumptione medicinæ amaræ, aliquis ratione gaudet propter spem sanitatis, licet sensu turbetur. Et quia gaudium est materia gratiarum actionis, ideo hanc tertiam rationem in gratiarum actione concludit, dicens, [Sit nomen Domini benedictum.] Vnde dicitur quidem nomen Domini ab hominibus benedicendum, in quantum de eius bonitate notitiam habent, quod scilicet omnia bene dispenset, & nil agat iniustè; sic ergo concluditur innocentia Iob cum dicitur, [In omnibus his non peccauit Iob labiis suis,] vt scilicet per verba, impatientiæ motum exprimeret. Neque stultum quidquam contra Deum locutus est,] E id est, vt supra, de diuina prouidentia blasphemaret. stultitia enim sapientiæ opponitur, quæ proprie est diuinorum.

CAPITIS

CAPITIS SECVNDI
LECTIO I.

FActum est autē, cū quadam die venissent filii Dei, vt starent corā Domino, venisset quoq; Sathan inter eos, & staret in cōspectu eius, vt diceret Dominus ad Sathan: Vnde venis? qui respondens ait: Circuiui terram, & perābulaui eā. Et dixit Dominus ad Sathan: Nūquid considerasti seruū meum Iob, quod non sit ei similis in terra, vir simplex, & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo, & adhuc retinens innocētiam: tu autem commouisti me aduersus eum, vt affligerē eum frustra. Cui respondens Sathan ait: Pellē pro pelle, & cuncta, quæ habet homo, dabit pro anima sua, alioquin mitte manum tuam; & tange os eius, & carnē; & tunc videbis quòd in faciem benedicat tibi. Dixit ergo Dominus ad Sathan: Ecce in manu tua est: verumtamen animam illius serua.

Cum triplex sit hominis bonum, sc. animæ, corporis, & exteriorum rerum: hoc modo adinuicem ordinantur, vt corpus sit propter animā, res vero exteriores & propter corpus, & propter animā; sicut ergo est peruersa intentio, si quis bona animæ ordinet ad corporis salutem: & quidem quod Iob in actibus virtutum abundauit, quę sunt animę bona, sensibiliter cunctis poterat esse manifestum, vnde & Dominus ad Sathā supra dixerat, Numquid cōsiderasti seruum meū Iob &c. sed Sathan calūniam inferebat, quasi Iob actibus virtutū intenderet propter tēporalia bona; sicut & mali homines, quorū Sathan princeps est, experimento sui iudicāt de intentione iustorum, sed hæc calumnia repulsa erat per hoc quod post exteriorū bonorū amissionē, adhuc in virtute stabilis permanebat; ex quo sufficiēter est ostensum, quod eius intētio non erat ad exteriora bona obligata. Restat ergo ostēdere ad perfectā demonstrationē virtutis Iob, quod nec etiam ad salutē proprii corporis incuruata erat eius intētio; & ideo rursus inducit diuinū iudiciū, quo hoc manifestatur, hoc est quod dicitur, [Factū est autē cum quadā die venissent filii Dei, & assisterent coram Domino: venisset quoque Sathan inter eos, & staret in conspectu eius, vt diceret Dominus ad Sathan: vnde venis?] Quibus verbis supra expositis diutius immorandū non est: nisi quod hoc notādū est, quod propter aliquod factū alia dies hic inducitur, sicut in principio Gen. secundum diuersa rerum genera, quæ creabantur, diuersi dies describūtur. Quid autē Sathan examinatus respōdit, ostēditur cōsequenter cum dicitur, [Qui respondens ait: circuiui terrā, & perambulaui eam] & hoc vt supra. Et rursus Dominus virtutē Iob ei, quasi conspicuā proponit, vt supra, vnde sequitur, [Et dixit Dominus ad Sathan, Numquid considerasti seruum meū Iob, quod non est illi similis in terra, vir simplex, & rectus, & timens Deū, ac recedens à malo!] Sed quia iam quædā virtus B. Iob manifesta erat, quæ prius manifesta non fuerat, sc. constantia in aduersis: & ideo nunc addit, [Et adhuc.] sc. post amissionem tēporaliū bonorum? [Retinens innocētiā,] ex quo vlterius Dominus ostendit suspicionem Sathan fuisse calumniosam, & intentionem frustraneam, vnde sequitur: [Tu autē cōmouisti me aduersus eum,] non est intelligēdum, quod Deus ab aliquo prouocetur ad volendū, quod prius nolebat, sicut & apud homines cōsuetū: dicitur enim Num. 23. Non est Deus vt homo, vt mentiatur: neq; vt filius hominis, vt mutetur, sed loquitur hic scriptura de eo figuraliter more humano, homines .n. quādo aliquid facere volunt propter aliquem, ab illo moueri dicuntur. Deus autē vult quidē facere sicut & facit hic; propter illud tamen absq; omni mētis cōmotione, quia ab æterno in mente habuit id quod factum est. Disposuerat ergo Dominus ab æterno Iob tēporaliter affligere, ad demonstrandum virtutem eius, vt omnis malignorū excluderetur calumnia, vnde ad hoc signādum hic dicitur: [Tu autem cōmouisti me aduersus eum,] quod autem dicitur, [Vt affligerem eum frustra,] intelligēdum quantū ad intentionē Sathā, non quantū ad intentionem Dei, expetierat .n. Sathan aduersitatē Iob, intendēs ex hoc eum in impatientiā & blasphemiā deducere, quod consecutus nō erat. Deus autē hoc permisit ad declarandā virtutem eius, quod & factū erat: sic ergo frustra afflictus est Iob, quātum ad intētionem Sathan, non quantum ad intentionem Dei. Repulsus autē Sathā non quiescit, sed adhuc calūniā inserit, ostendere volēs quod omnia bona, quæ Iob fecerat & etiā hoc ipsum, quod patiēter aduersa toleraverat, nō pro amore Dei fecerat, sed pro sui corporis salute, vnde sequitur: [Cui respōdens Sathan ait, pellē pro pelle, & cūcta quæ habet homo, dabit pro anima sua.] Cōsiderādum est autē, quod Iob afflictus fuerat, scilicet in amissione possessionū, & etiā in amissione natorū. Intendit igitur Sathā dicere, quod vtrāq; afflictionem Iob patienter toleraverat propter corporis sui salutem, & quod hoc nō erat magnæ virtutis, sed erat humanū, & apud homines cōsuetū, & hoc est quod dicitur. Homo, quasi quicūq; etiā nō virtuosus dabit de facili, Pellē pro pelle, id est, carnē alienā pro carne sua, sustinet .n. hō nō virtuosus, vt quicunq; alii etiam quātūcunq; coniuncti, potius corpore affligantur, quā ipse, & similiter homo quicunq; dabit cuncta exteriora, quę possidet, pro anima sua, id est, pro vita sua cōseruāda. Exteriora .n. bona ad cōseruationē vitæ quæruntur, vt sint in subsidium victus, & vestitus, & aliorum huiusmodi, quibus vita hominis commode cōseruetur, & quia posset aliquis dicere ad Sathan, vnde potest probari, quod Iob amissionem natorū & possessionū patiēter tulerit, timens dānum pellis suæ, & vitæ suæ? quasi huic quæstioni respondens, subdidit, [Alioquin,] id est si simplici verbo non credatur, [Mitte manum tuam] id est exerce virtutem tuam. [Et tange os eius & carnē,] id est affligas eum in corpore, non solum in superficie, quod significatur per tactum carnis, sed etiam in profundum, quod significatur per tactum ossis; vt scilicet tactus vsq; ad intima perueniat. [Et tunc videbis,] id est manifeste ab omnibus cōspici poterit. Quod in faciem benedicat tibi, quod exponendum est vt supra. Voluit igitur Dominus ostēdere, quod Iob Deo non seruierat propter corporis salutem, sicut supra ostenderat, quod ei non seruiuit, propter exteriora bona, vnde subditur; [Dixit ergo Dominus ad Sathan, ecce in manu tua.] id est potestatem tibi trado enm in corpore affligendi. [Verumtamen animam illius serua,] id est vitam ne ei auferas. Non enim totaliter Deus seruos suos voluntati Sathan exponit, sed secundum mensuram conuenientem, secundum illud Apost. 1. ad Corinth. 10. Fidelis Deus, qui non patitur vos tentari supra id, quòd potestis.

LECTIO II.

EGressus igitur Sathan à facie Domini percussit Iob vlcere pessimo à planta pedis vsque ad verticẽ eius, qui testa saniẽ radebat, sedẽs in sterquilinio. Dixit autẽ illi vxor sua, Adhuc tu permanes in simplicitate tua? benedic Deo, & morere: Qui ait ad illam, Quasi vna de stultis mulieribus locuta es; si bona suscepimus de manu Domini, mala quare non sustineamus? In omnibus his nõ peccauit Iob labiis suis. Igitur audientes tres amici Iob omne malum, quod accidisset ei, venerunt singuli de loco suo, Eliphaz Themanites, & Baldath Suites, & Sophar Naamathites: condixerant enim vt pariter veniẽtes, B visitarent eum, & cõsolarẽtur. Cumque eleuassent procul oculos suos, non cognouerũt eum; & exclamantes plorauerunt, scissisque vestibus sparserunt puluerẽ super caput suũ in cœlum; & sederunt cum eo in terra septẽ diebus, & septẽ noctibus, & nemo loquebatur ei verbũ; videbãt enim dolorẽ esse vehementem.

Accepta potestate Sathã ad eius executionem procedit, vnde dicitur, [Egressus igitur Sathan à facie Domini, percussit Iob,] percussit quidẽ eum turpi & abominabili vlcere, incurabili & doloroso, vnde dicitur, [Pessimo] & vniuersaliter. [A planta pedis vsq; ad verticem eius.] solent autem ægrotantium afflictiones remediis exterius adhibitis, & deliciis alleuiari: sed Iob sic alleuiatus non fuit, sequitur enim, [Qui testa saniẽ radebat,] in quo ostenditur, quod lenitiua medicamenta, & delicata ei nõ adhibebãtur. [Sedẽs in sterquilinio,] ex quo ostẽditur, quod nec recreabatur nec loci amœnitate, nec strãgulorũ mollitie, nec alicuius odoris oblectatione, sed magis contrariis vtebatur, poterat autẽ hoc duplici ex causa contingere, vel quia percussus à Domino ipse etiã se magis spõte affligebat, & humiliabat, vt misericordiã facilius obtineret; vel quia cũcta, quæ habebat, amiserat, vnde nõ poterat sibi cõuenientia remedia exhibere, & hoc satis probabile est ex hoc, quod supra Dominus dixit. Solent etiã afflictiones hominum verbis cõsolatoriis releuari: sed afflicto Iob verba exasperantia dicuntur, tanto magis prouocãtia, quãto à persona magis cõiuncta proferuntur. Sequitur enim, [Dixit autẽ illi vxor sua.] quã solã diabolus reliquerat ad occidẽdum, vt per eam viri iusti mentẽ pulsaret, qui per feminam primum hominem deiecerat, hæc autem primo in verba impatientiæ irruit dicens, (Adhuc tu permanes in simplicitate tua?) quasi dicat, saltem post tot flagella cognoscere debes, quod inutile tibi fuit simplicitatẽ seruare: sicut etiã quorundam persona dicitur Malac. 3. Vãus est qui seruit Deo, & quod emolumentũ erit nobis, quia custodiuimus præcepta eius? Secundo procedit ad verba peruersæ suggestionis dicẽs, [Benedic Deo,] id est maledic, quasi dicat, ex quo tibi benedicẽti Deo aduersitas superuenit: maledic Deo, vt prosperitate potiaris. Vltimo prorũpit in verba desperationis dicens, [Et morere,] quasi dicat, pro mortuo te habe? quia nihil tibi residuũ est in simplicitate remanẽti, nisi vt moriaris, vel aliter, [Benedic Deo, & morere,] id est, ex quo post tantã Dei reuerentiã sic aduersitate afflictus es, si adhuc Deo benedicas, nil restat nisi vt A morte expectes. Sãctus autẽ vir, qui sua incõmoda patiẽter tulerat, ait: [Quasi vna de stultis mulieribus locuta es,] recte eã stultitiæ arguit, quæ contra diuinã sapientiã loquebatur, quod autem stultè locuta fuerit, ostendit dicens, [Si bona suscepimus de manu Domini, mala quare non sustineamus?] in quo perfectã hominis sapientiã docet: eũ enim tẽporalia bona, & corporalia non sint amanda, nisi propter spiritalia, & ęterna: istis saluatis, quasi prĩcipalioribus, non debet homo deiici, si illis priuetur: nec eleuari, si eis abundet. Docet ergo nos Iob tantã animi cõstantiã habere, vt bonis tẽporalibus, si nobis à Deo dẽtur, sic vtamur, vt ex hoc in superbiã nõ eleuemur, & cõtraria mala sic sustineamus, vt ex eis noster animus nõ deiiciatur, secundũ illud Apostoli ad Phil. vlt. Scio humiliari, scio & abundare, & post subdit: Omnia possum in eo qui me confortat. Deinde concluditur perseuerãs in innocentia Iob, cum dicitur, [In omnibus his non peccauit Iob labiis suis. [Non solũ per vxorẽ diabolus mẽtẽ B. Iob exasperare nitebatur, sed etiã per amicos; qui quãuis ad solandũ venirent, tamen ad verba increpationis processerunt, de quibus dicitur: [Igitur audientes tres amici Iob omne malũ quod accidisset, venerunt singuli de loco suo, Eliphaz Themanites, Baldath Suites, & Sophar Naamathites.] Et quia inter hos fere versatur tota disputatio huius libri, considerandũ est, quod hi tres in aliquo eiusdem opinionis erant cum Iob: vnde amici eius dicuntur, & in aliquo ab eo differebãt inter se inuicem cõcordãtes: vnde ergo inuicem cõnumerãtur, & à Iob discernuntur? cõueniebant .n. cũ Iob, quod nõ solũ res naturales, sed etiã humanæ, diuinæ prouidẽtiæ subiacerent, sed differebãt ab eo, quod putabant hominem pro bonis, quæ agit, remunerari à Deo prosperitate temporali, quasi tẽporalia bona sint præmia virtutũ, & tẽporalia mala sint propriæ pœnæ peccatorũ, hãc autẽ opinionem quilibet eorum propriis modis defendere nititur, secundum quod sibi proprium ingeniũ succurrebat, propter quod dicuntur venisse singuli de loco suo. Iob autẽ huius opinionis non erat, sed credebat bona opera hominũ ordinari ad remunerationẽ spiritalẽ futurã post hãc vitã, & similiter peccata futuris suppliciis esse punienda, quod autẽ prædicti amici Iob ad consolandum venerint, ostenditur ex hoc, quod sequitur: [Cõdixerant. n. vt pariter venientes visitarent eum, & cõsolarentur, [in quo veros amicos se ostenderunt in tribulationibus sibi nõ deficientes, & primo quidem ipsa visitatio cõsolatoria erat: nã videre amicũ, & ei conuenire, delectabilissimũ est. Cõsolãtur etiã ipsum facti, cõpassionis suæ ad eum signa ostẽdendo: pro quibus cõpassionis signis præmittitur prouocamentum ad cõpassionem, cum dicitur, (Cumq; eleuassent procul oculos suos, nõ cognouerunt eum) erat. n. immutata facies ex vlcere, & habitu, & reliquo cultu, & rerum amissione. Quod autẽ dicit: Procul, intelligendum est secundum eam mensuram, qua homo à remotis potest cognosci, hæc autem immutatio amici eos prouocauit ad tristitiam, & compassionem, quam per signa ostenderunt, sequitur enim: [Et exclamãtes.] sc. præ magnitudine doloris: [Plorauerunt scissisq; vestib⁹ sparserunt puluerẽ super caput suum,] in signum humilitatis, & deiectionis, se ex deiectione amici deiectos reputãtes. Addit autẽ, [In cœlum,] vt quasi hac humiliatione cœlestem misericordiã prouocarent. Cõsiderãdum est autem, quod amicorum cõpassio consolatoria est: vel quia aduersitas quasi on⁹ quoddã leui⁹ fertur, quãdo à plurib⁹ portatur;

tatur;vel magis,quia omnis triſtitia ex admiſtione dilectionis alleuiatur, delectabiliſſimũ autem eſt, experimentum ſumere de amicitia alicuius, quod maxime ſumitur ex cõpaſſione in aduerſis: & ideo conſolationem affert, non ſolum autem ex compaſſione oſtenſa conſolabantur, ſed etiam ei ſocietatem exhibendo, ſequitur enim; [Et ſederunt in terra cum eo ſeptem diebus, & ſeptem noctibus.] Intelligendum tamen eſt,non continue, ſed congruentibus horis indigebat in magna triſtitia conſolatione diuturna;ſed tertium, quod maxime eſt conſolatorium, ſcilicet verbum non exhibebant, ſequitur enim: [Et nemo loquebatur ei verbum:] taciturnitatis autem oſtenditur cauſa, cum dicitur, [Videbant enim dolorem eſſe vehementem.] quæ cauſa magis redditur ſecundũ conſolantiũ opinionẽ,quã ſecundum ſtatum afflicti,cũ enim mens alicuius fuerit dolore abſorpta, conſolationis verba nõ recipit:vnde & poëta ditit, Quis natus,niſi mẽtis inops in funere nati flere vetatur? Iob autẽ non ſic erat diſpoſitus, vt præ triſtitia conſolationẽ recipere non poſſet; ſed magis ipſe ſecundum rationem conſolabatur ſeipſum, vt ex verbis eius ſupra inductis apparet.

CAPITIS TERTII.

LECTIO I.

POſt hæc aperuit Iob os ſuum, & maledixit diei ſuo, & locutus eſt. Pereat dies, in qua natus ſum; & nox, in qua dictũ eſt, Cõceptus eſt homo, dies ille vertatur in tenebras: non requirat eum Deus deſuper: & non illuſtretur lumine, obſcurent eũ tenebræ, & vmbræ mortis, occupet eum caligo, & inuoluatur amaritudine. Noctem illã tenebroſus turbo poſſideat, non cõputetur in diebus anni, nec numeretur in menſibus. Sit nox illa ſolitaria, nec laude digna, maledicãt ei qui maledicũt diei, qui parati ſunt ſuſcitare Leuiatham, obtenebrẽtur ſtellæ caligine eius, expectet lucem, & non videat, nec ortum ſurgentis auroræ, quia non concluſit oſtium ventris, qui portauit me, nec abſtulit mala ab oculis meis,

Sicut ſupra dictum eſt, circa paſſiones animę duplex fuit antiquorum opinio. Stoici enim dixerũt, triſtitiam in ſapientem non cadere. Peripatetici vero dixerunt, ſapientem quidem triſtari, ſed in triſtitia ſecundum rationem moderate ſe habere, & hæc opinio veritati concordat. Ratio enim cõtradictionem naturæ auferre non poteſt: eſt autem naturale ſenſibili naturæ, vt de conuenientibus delectetur, & gaudeat: & de nociuis doleat, & triſtetur. Hæc igitur ratio auferri non poteſt, ſed ſic moderatur per triſtitiam ratio, quod à ſua rectitudine nõ diuertat, concordat enim hæc opinio ſacrę ſcripturæ, quæ triſtitiam in Chriſto ponit, in quo eſt omnis virtus, & ſapientiæ plenitudo. Sic igitur Iob ex prænarratis aduerſitatibus triſtitiam quidem ſenſit: alias patientiæ virtus in eo locum non haberet; ſed propter triſtitiam ratio à rectitudine non declinauit, quin poſt triſtitiã dominaretur. Ad hoc igitur oſtendendum dicitur, [Poſt hæc aperuit Iob os ſuum] dicit autem, Poſt hæc, id eſt, poſt ſeptem taciturnitatis dies, ex quo manifeſtũ fit quod verba, quæ ſequuntur, ſecundũ rationem prolata ſunt, per triſtitiã non perturbatã, ſi .n. ex perturbatione mẽtis dicta fuiſſent, prius ea protuliſſet, quãdo vis triſtitiæ vehementior erat, triſtitia .n. quælibet lõgitudine tẽporis mitigatur: & in principio magis sẽtitur: vnde propter hoc tacuiſſe videtur, ne perturbata mente loqui videretur, quod etiã oſtẽditur per hoc quod dicitur: [Aperuit os ſuum.] cũ .n. aliquis loquitur ex impetu paſſionis,nõ ipſe aperit os ſuũ, ſed paſſione agitur ad loquendũ, non .n. per paſſionem noſtri actus domini ſumus, ſed per ſolã rationem, loquẽdo autẽ triſtitiã, quã patiebatur, oſtẽdit cõſuetũ .n. eſt apud ſapientes, vt ex ratione loquantur paſſionũ motus, quos ſentiũt, ſicut & Chriſtus dixit; Triſtis eſt anima mea vſq; ad mortẽ; & Apoſtolus dicit ad Roman. 7. Non enim, quod volo bonũ, hoc ago; ſed quod odi malũ, illud facio. Sicut etiã Boëtius in principio de cõſolatione triſtitiam aperuit, vt oſtenderet quo modo eam ratione mitigaret: ſicut etiã Iob loquẽdo triſtitiã ſuã aperuit, vnde ſequitur: [Et maledixit diei ſuo.] quod videtur cõtra illud Apoſtoli Roman 12. Benedicite, & nolite maledicere. Sed ſciendũ eſt, quod maledicere multipliciter dicitur. Cum .n. maledicere, nihil aliud ſit, quã malũ dicere, totiens dicitur maledicere, quotiens contingit malum dicere: cõtingit autẽ aliquẽ alicui maledicere, primo declarãdo malum, quod alicui debetur: & ſic ſententia iudicis aliquem iudicantis, eſt cauſa pœnæ eius, qui condẽnatur. Per hunc modũ intelligitur, quod Dominus dixit Geneſ. 3. Maledicta ſit terra in opere ſuo. Secundo, imprecãdo malũ, vel optando, ſicut legitur in primo Regũ, quod Philiſtæus maledixit Dauid in Diis eius. Tertio, conuenit aliquẽ dicere malũ, ſimpliciter enunciando, vel in præſenti, vel in præterito, vel in futuro, ſiue vere, ſiue falſe. Prohibet igitur Apoſtolus maledicere tali maledictione, qua quis imprecatur malum alicui, vel cum falſe diffamatur: non autẽ eõ modo, quo iudex reũ condẽnat, vel aliquis verax malũ alicuius rei ordinate demõſtrat vel demõſtrando præſens, vel recitando præteritum, vel præmittendo futurum. Sic ergo intelligendum eſt Iob ſic diei maledixiſſe, quia eum malum eſſe denunciauit, non ſecundum ſuã naturam, quia à Deo creatus eſt, ſed ſecundum illã ſcripturæ cõſuetudinẽ, qua tẽpus dicitur bonũ, vel malũ, ſed ſecundũ ea, quæ in tẽpore aguntur, ſecundum illud Apoſtoli Epheſ. 5. Redimẽtes tẽpus, qm̃ dies mali ſunt, Maledixit igitur Iob diei ſuo, inquãtum mala ſibi in ipſa die accidiſſe cõmemorat, quomodo autẽ maledixerit, ſubditur: [Et locut⁹ eſt: Pereat dies, in qua natus ſum, & nox, in qua dictũ eſt, cõceptus eſt homo.] Sciẽdum eſt autẽ, quod licet eſſe & viuere ſecundum ſe ſit appetibile, tamẽ eſſe & viuere in miſeria eſt fugiẽdũ, ſecundũ quod huiuſmodi licet interdũ eſſe in miſeria, libẽter ſuſtineat propter aliquẽ finẽ. Vnde iſta miſera vita, quæ nõ ordinatur ad aliquẽ finẽ bonũ, nullo modo eſt eligenda: propter quod Dominus dicit Matth. 26. Melius erat ei, ſi natus nõ fuiſſet homo ille. Bonũ autẽ, quod ex aliqua miſeria expectatur, ſola ratio apprehẽdit. Vis autẽ ſenſitiua nõ percipit ipsũ, ſicut amaritudinem medicinę guſtus percipit, ſed ſola ratio in fine ſanitatis delectatur. Si quis ergo paſſione ſui guſt⁹ vellet exprimere, denũciaret medicinã eſſe malã, quãuis ratio iudicaret eã eſſe bonã propter finẽ, ſic igitur miſeria, quam Iob ſuſtinebat, ratione quidem poterat videri quãtũ ad aliquid vtilis eſſe, ſed inferior pars animæ, quę ex illa triſtis erat, aduerſitatẽ totaliter repudiabat vnde & ipsũ viuere ſub tali aduerſitate odioſũ ei erat, quando a. eſt nobis aliquid

odiosum, omnia abominamur, per quæ in id deuenimus. Et ideo Iob secundum inferiorem partem animæ, cuius passionem nunc exprimere intendebat, & natiuitatem, & conceptionem suam, ex quibus in hanc vitam deuenerat, odio habebat, & per consequens diem natiuitatis, & noctem conceptionis, secundum illum loquendi modum, quo ex iis, quæ in tempore aguntur, aliquid adscribere tempori bonum, vel malum consueuimus. Sic igitur Iob, quia secundum partem sensitiuam vitam sub aduersitate repudiabat, numquam natum, vel conceptum fuisse optabat, & hoc est quod dicit, Pereat dies, in qua natus sum.] ac si diceret, numquam natus fuissem: [Et nox, in qua dictum est] id est, vere dici potuit, [Conceptus est homo.] id est, vtinam numquam conceptus fuissem, & congrue ordinat; quia, natiuitate sublata, conceptio non auferetur; sed econuerso.

Congruenter etiam nocti conceptionem adscribit, & natiuitatem diei; quia secundum astrologos, natiuiras diuina est laudabilior principaliori sidere existente super terram, id est sole. Hieremiæ vigesimo: Maledicta dies, in qua natus sum: & dies in qua peperit me mater mea, nō sit benedicta. Posita ergo maledictione diei natiuitatis, & nocti contētionis, prosequitur sigillatim de maledictione vtriusque, & primo de maledictione diei natiuitatis, dicens, [Dies illa vertatur in tenebras.] Considerandum est autem, quod, sicut Hieronymus dicit in prologo, à verbis Iob, in quibus ait, Pereat dies in qua natus sum, vsque ad eum locum, vbi ante finem voluminis scriptum est, idcirco ipse me reprehendendo; hexametri versus sunt, dactylo spondeo currentes; & sic patet, quod liber iste per modum poematis conscriptus est; vnde per totum hunc librum figuris, & coloribus vtitur, quibus poetæ vti cōsueuerunt. Solent autem poetæ, vt vehementius moueant, ad eandem sententiam diuersa inducere, vnde & hic Iob ad maledicendum diei suæ secundum modum, quem diximus, ea inducit, quibus aliquis dies solet esse odiosus. Dignitas autem diei est claritas eius; hoc enim à nocte distinguitur, hanc igitur dignitatē excludit, dicēs; [Dies ille vertatur in tenebras.] quæ quidem sententia, quantū ad superficiem literæ, friuola videtur, & vana, dies enim natiuitatis præterierat, & iam nō erat, quod autem præteriit, immutabile est, quomodo ergo poterat dies, quæ præterierat, in tenebras verti? Sciendū est igitur, quod quædam per modum optandi dicūtur ad exprimēdum desiderium, quod de aliqua re habetur, sic ergo dicitur, [Dies, ille vertatur in tenebras,] ac si diceretur, Dies natiuitatis meę debuisset esse tenebrosus, vt congrueret tenebris & miseriæ, quā patior, quia enim aspectus luminis delectabilis est, secundum illud Eccles. vndecimo: Dulce lumen, & delectabile est videre solem; consuetum est in scripturis, vt per tenebras tristitia significetur, secundum illud Eccles. quinto. Comedet in tenebris, & in curis multis, & in ęrumna, atque tristitia. Est autem aliquis dies clarus tripliciter, primo quidem ex Dei sanctificatione, qui eum celebrem esse instituit, sicut habetur. Exodi duodecimo. Memēto vt diem sabbathi sanctifices. Hanc ergo claritatem à prædicto die remouet dicens, [Non requirat eum Dominus desuper] quasi diceret. Non exigat Deus ab hominibus, vt hunc diem celebrem agant: dies enim aliqui exigūtur à Deo ad celebritate propter aliquod insigne beneficium in illa die hominibus collatum, sicut sabbathum in veteri lege, propter beneficium creationis: & dies paschæ, propter beneficium liberationis ex Ægypto, quod etiam manifestum est in diebus festorum, quæ in nouo testamento celebrantur. Vult ergo propter hoc significare, quod sua natiuitas non debet computari inter insignia Dei beneficia, eum magis ad miseriā natus esse videatur, quā ad lætitiam. Secundo aliquis dies clarus est ex hominum recordatione. Solent enim homines aliquos dies celebres agere, in quibus aliqua magna & iucunda eis contigerunt: sicut Herodes & Pharao diē natiuitatis celebrabant, hanc igitur claritatem à prædicto die remouet dicens. [Et non sit in recordatione] scilicet hominum, quia nihil iucundum in illa die accidit, sed magis triste, vt ex euentu apparet. Tertio, dies clarus est ex corporali lumine: quæ quidem claritas minuitur, primo ex subtractione radiorum solis illuminantium terram, vt patet quando sol est eclipsatus, & quantum ad hoc dicit, [Nec illustretur lumine.] Secundo, ex oppositione nubium vel aliquorū huiusmodi occultantium radios solis, & quantum ad hoc dicit, [Obscurent eum tenebræ.] Tertio, ex defectu propriæ virtutis, cū enim aliquis moritur, vel visu priuatur, quantum ad eum obscuritas diei aufertur, & quantum ad hoc dicit, [Et vmbra mortis] Modum autem obtenebrationis præmissæ exponit dupliciter, primo quidem quantū ad ordinem, & hoc est. [Vel occupet eum caligo,] tunc enim dies caligine occupatur, quando diei prius splendenti subito, & ex īnsperato tenebræ inducuntur, simile & in vita Iob apparet. Secundo, quantum ad genus tenebrarum, in hoc quod dicit, [Et inuoluatur amaritudine.] per hoc datur intelligi quod totū, quod de obtenebratione dictum est, ad tenebras tristitiæ est referēdum. Hunc enim morem obseruare videtur vt parabolicam locutionem ex aliquo subsequēti exponat: Per omnia igitur hic dicta, nil aliud dicere intendit, quam quod dies suę natiuitatis non debet iudicari dies gaudii, sed mœroris, cum quidem per suam natiuitatem, ad vitam tantę aduersitati subiectam deuenerit. Post maledictionē igitur diei suæ natiuitatis, consequenter maledicit nocti suæ conceptionis, secundū similē modum loquendi, & primo attribuit ei illud, vnde nox magis horribilis redditur. Cū enim nox propter tenebras secundum seipsam horrida sit, quanto magis tenebræ noctis augmētantur, tanto magis horrida redditur: quod contingit, cum aliqua magna tempestas in nocte oboritur: & quantum ad hoc dicit, [Noctem illam tenebrosus turbo possideat.] quasi dicat, Cōgruum fuisse noctem illam tenebroso turbine possideri, vt vitæ meæ cōgrueret, quæ tanto aduersitas turbine inuoluitur. Deinde remouet alia illa, quæ pertinere videntur ad bonum noctis, & primo quantum ad opinionē humanam. Cum enim homines tempora distinguant secundum ea, quæ aguntur in tēpore, in nocte autem pauca, vel non multa fiāt memoria digna; nox nō notatur per se ipsam in hominū memoriis, nisi ex die cōiūcta, hoc ergo bonum à nocte prædicta remouet dicēs. [Nō computetur in diebus anni, nec numeretur in mēsib⁹.] quasi dicat, Nox illa nō est memoria digna, cū nil insigne in ea acciderit, sed magis aliquid dolorosū. Inter noctes autē, quæ in memoriis hominū aguntur, quædā nō solū memoriales sūt, sed etiā celebres, & festiuæ, in quibus, sc. homines ad aliqua festa agēda cōgregātur, & hoc remouet dicēs: [Sit nox illa solitaria:] hoc modo autē hominū cōgregatio in aliqua nocte fit in laude & celebritate illi⁹ noctis propter aliquod celebre factū, quod in illa nocte recolitur: sicut apud fideles agitur in nocte Dominicæ resurrectionis,

rectionis, & ideo subdit, [Nec laude digna] est. n. ali- A
qua nox digna laude, propter aliquod magnũ factum in illa nocte cõtingẽs. Ex hoc ergo nihil aliud intẽdit, quã significare, quod sua cõceptio nõ fuit ad aliquod magnũ, nec ad bonũ ordinata, sed potius ad malũ aduersitatis, quã sentiebat, vnde subdit, [Maledicãt ei, qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leuiathan.] quod quidem secundum literam dupliciter potest exponi, vno modo secundum quod per Leuiathan intelligitur aliquis magnus piscis, prout videtur congruere iis, quæ in fine huius libri de eo dicuntur, scilicet, An extrahere, inquit, poteris Leuiathan hamo, & secundum hoc intelligendum est, quod illi, qui huiusmodi magnos pisces piscantur, de nocte eos inuadunt in te- B
nebris, & ideo, quando dies incipit apparere, maledicunt diei: quia per hoc eorum opus, & intentio impeditur. Alio modo potest intelligi, vt per Leuiathan significetur draco antiquus, scilicet diabolus, secundum illud Isaiæ 27. In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi & forti super Leuiathan serpentem tortuosum. Illi ergo parati sunt suscitare Leuiathan, qui student ad suggestiones diaboli implẽdas, operibus inquinatis vacando: qui etiam diei maledicunt: quia vt dicitur Ioann. 3. Omnis, qui male agit, odit lucem. Et Iob 24. dicitur, Oculus adulteri obseruat caliginem, & infra, Si subito apparuerit aurora, arbitratur vmbram mortis. Secundum hoc igitur, sicut per hoc quod dixerat. Nec laude digna, vult prædictam noctem esse odiosam bonis: ita per hoc, C
quod subdit, Maledicant ei, &c. vult eam esse odiosam malis; nam maledictionem & boni, & mali abhorrent. Deinde excludit à prædicta nocte, quæ videntur ad bonum noctis pertinere secundum veritatem: quorum vnum est, quod nox decoratur aspectu stellarum; & hoc remouet dicens: [Obtenebrentur stellæ caligine eius.] aliud est, quod decoratur ex specie diei, & hoc remouet dicens, [Expectet lucem, & non videat.] quasi dicat. Quamuis naturale sit vt in nocte lux expectetur, illa tamen nox diei habet tenebras infinitas, quæ numquam diuinæ lucis successione terminentur; noctis quidem tenebræ plena luce diei tollaliter excluduntur, aurora vero & crepusculo diminuuntur. Imprecatur autem prædictæ nocti, non solũ vt eius tenebræ non excludantur per diem, sed quod nec minuantur per auroram, vnde sequitur. [Nec ortum surgentis auroræ.] sed quia, quod dixerat, impossibile videbatur, vt scilicet nocti nõ succederet dies, nec aurora, ostendit ex quo supra id dictum est, subdens. [Quia non concluſit ostia ventris, qui portauit me.] vita enim hominis in ventre matris abscondita est, vnde tenebris noctis comparatur. Cum autem per natiuitatem id manifestum prodit, tunc claræ diei similitudinem habet, ideo ergo dixit, quod nox illa diem, nec auroram succedentem haberet, vt ostenderet se desiderare quod suus conceptus numquam veniſſet ad partum, nec ad pueritiam, quæ per aurorã intelligitur; nec ad iuuentutem, quæ per plenam lucem diei significatur, dicit enim. [Quia non cõcluſit ostia &c.] sed quia in nocte hoc agitur, ex ipsa enim conceptione potest præstari impedimentum, ne conceptus ad partum perueniat & quia hoc videbatur mirabile, quod aliquis vitam abhorreret, dum omnibus desiderabile sit esse, & viuere: ostendit ex qua ratione id dixerit, cum subdit. [Nec abstulit mala ab oculis meis] quasi dicat, Non ipsam vitam propter se abhorreo, sed propter mala quę patior, & quanquam vita secundum se desiderabilis sit, non tamen vita miseriis subiecta. Vnde considerandum est, quod omnia, quæ supra figuratiue locutus est, hac finali clausula exposuisse videtur, idem etiam in aliis eius dictis aduertendum est.

LECTIO II.

QVare non in vulua mortuus sum? egressus ex vtero non statim perij? quare exceptus genibus? cur lactatus vberibus? Nũc enim dormiens silerem, & somno meo requieſcerem cum regibus & consulibus terræ, qui ædificant sibi solitudines; aut cum principibus qui possident aurum, & replẽt domos suas argento: aut sicut abortiuum absconditum non subsisterem, vel qui concepti non viderunt lucem, ibi impii cessauerunt à tumultu, & ibi requieuerunt fessi robore, & quondam vincti pariter sine molestia non audierunt vocem exactoris. Paruus, & magnus ibi sunt, & seruus liber à domino suo.

Postquam diei natiuitatis, & nocti conceptionis suæ maledixerat: vt ostenderet initia suæ vitæ abhorrere, nunc ostendit se abhorrere suam conseruationem in vita, vt ex his manifestius ostenderet, quod vita eius est ei onerosa. Est autem duplex status vitæ, vnus occultus, quo concepti viuunt in vtero: alius manifestus, quo viuunt homines post natiuitatem ex vtero, quantum ergo ad primum statum dicit. [Quare non in vulua mortuus sum?] quantum ad secundum. [Egressus ex vtero non statim perij?] & de hoc secundo, primo prosequitur. Sciendum est autem, quod exterior vita dupliciter perditur, quandoque quidem ex aliquo nocumento superuenienti, vel intrinseco, sicut est morbus: vel extrinseco, sicut est gladius, aut aliud huiusmodi, & ad hoc potest referri, quod dixit. [Egressus ex vtero non statim perij?] quandoque vero ex subtractione necessarij subsidij, quod quidem est vel extrinsecum, vt vehicula, fomenta, & alia huiusmodi adiumenta, & quantum ad hoc dicit, [Quare exceptus genibus?] vel intrinsecum, sicut est cibus: & quantum ad hoc dicit, [Aut lactatus vberibus?] his enim adminiculis indiget vita nati in sui primordio. Et quia cum aliquis dicit, quare hoc factum est? dat intelligi hoc inutiliter esse factum: ideo consequenter ostendit inutile fore sibi, se fuisse conseruatum in vita, immo potius nocumentum: quod quidem ostendit: primo quantum ad mala, quæ nunc patitur, dicens? [Nunc enim dormiẽs silerem.] mortem quidem somnum dicit propter spem resurrectionis, de qua postmodum plenius loquitur, per silentium autem intelligit quietem, quam non habet in aduersitatibus, quas patiebatur, quasi dicat, si statim post ortum mortuus fuissem, his malis, quæ patior, non inquietarer. Secũdo ostẽdit quantũ ad bona, quæ primo habuerat: posset enim aliquis dicere si in vita conseruatus non esses, nõ habuisses bona, quæ dudum habuisti, vnde quasi ad hoc respondens ostendit, quod nec propter illa bona, vitę conseruatio sibi fuisset optanda, nam etiam illi, qui in tota vita sua maximis prosperitatibus florent, hoc fine concludũntur, scilicet mortis, hoc est ergo quod dicit, [Et somno meo,] id est morte. [Requieſcerem,] à vitæ inquietudinibus immunis essem: [Cum regibus & consulibus terræ.] sciendum est autem, quod eorum, qui in dignitatibus constituti sunt, qui maxime prosperari videntur, intentio est vel ad voluptatibus fauendum: & quantum ad hoc dicit, [Qui ædificant sibi solitudines.] ad literam, causa venationis, vel aliarum voluptatum solitarij esse volentes, vel ad diuitias congregandum: & quantum ad hoc dicit: [Aut cum principibus, qui possident aurum, & replent domos suas argento.]

quasi dicat: si statim mortuus essem post ortum, vel non minus haberem, quam habeant illi post mortem, qui in multis prosperantur. Cõsiderandum est autem, quod cum quiescere non sit nisi subsistentis, ex his verbis dat intelligere hominem secundum animam post mortem subsistere. Si autem aliquis obiiciat, quod huiusmodi reges, & principes, de quibus loquitur, forte non quiescunt: sed sunt in profundo inferni, vel etiam quod ipsi Iob in hoc fuit vtilis vita, quod sibi meritum acquisiuit: aduertendum est, quod vt supra diximus, Iob nunc loquitur ex persona sensualis partis exprimens eius affectum, qui non habet locum nisi ad corporalia, & præsentia bona, vel mala: sic ergo postquã ostendit sibi desiderandum non fuisse, quod post ortum conseruetur, consequenter ostendit sibi desiderandum non fuisse, quod conseruatus in vtero peruenit ad ortum: vel explicans quod supra dixerat. Quare non in vulua mortuus sum? considerandum est autem, quod in vulua aliqui moriũtur ante infusionem animæ rationalis, quæ sola immortalis est; & quantum ad hoc dicit, [Aut sicut abortiuum absconditum.] ab huiusmodi enim abortiuis fœtibus nihil perpetuum remanet, aliqui vero moriuntur post infusionem animæ rationalis: qui quidem post mortem subsistunt secundum animam, sed lucem huius mundi non vident: & quantum ad hoc dicit; [Vel.] supple sicut. [Qui concepti non viderunt lucem.] scilicet vitæ præsentis. & quod hoc fuisset sibi optandum, ostendit, per hoc, quod non esset subiectus malis huius vitæ. vnde dicit; [Ibi.] scilicet in statu quem habent. [Qui concepti non viderunt lucem: Impij cessauerunt à tumultu.] scilicet quem alijs inferebant, eos affligendo. quod refertur ad immunitatem à malo culpæ. [Et ibi.] scilicet in statu mortuorum; [Fessi robore.] id est veri bellatores, qui bella gerendo fatigati sunt: [Requieuerunt.] caruerunt huiusmodi labore: quia, vt dictum est, non loquitur nunc, nisi de quiete à malis præsentis vitæ. Potest etiam intelligi & de fatigatione in quocunque labore: quem quis patitur sua fortitudine operando, & illi qui fuerunt [Vincti] erunt ibi [Sine molestia.] id est sine priori angustia [Pariter.] cum eis, qui eos vinctos detinebant: & ibi homines oppressi angarijs vel seruitutibus. Non audiuerunt vocem exactoris, secundum id quod dicitur Isaac 14. Quomodo cessauit exactor: quieuit tributum. & quod hoc sit verum, ostendit per hoc, quod subdit; [Paruus & magnus ibi sunt.] supple pariter: quod paruitas & magnitudo est in hac vita secundum inæqualitatem ptosperitatis terrenæ, qua sublata, remanent secundum naturam æquales, quod ergo dicit: [Paruus, & magnus.] intelligendũ est, id est illi qui fuerunt in hac vita differentes secundum magnitudinem terrenæ prosperitatis. Sciendum tamen est, quod differentia magnitudinis & paruitatis secundum spiritualia bona remanent etiam ibi; sed de his nunc non loquitur, vt iam dictum est. [Et ibi erit seruus liber à domino suo.] vnde non habebit ibi locum exactor, vel aliquod huiusmodi.

LECTIO III.

QVare data est misero lux, & vita iis, qui in amaritudine animæ sunt? qui expectant mortem, & non venit, quasi effodientes thesaurum: gaudentque vehementer cùm inuenerint sepulchrum. Viro, cuius abscondita est via, & circumdedit eum Deus tenebris. Antequam comedam suspiro: & quasi inundantes aquæ, sic rugitus meus, quia timor, quem timebam, euenit mihi; & quod verebar, accidit. Nonne dissimulaui? nonne silui? nonne quieui? & venit super me indignatio.

Postquam Iob vitam propriam detestatus fuerat multipliciter, nunc detestatur communiter totius humani generis vitam, tam ad eos, qui in prosperitate sunt, quam ad eos qui sunt in aduersitate, de quibus primo prosequitur à manifestiori incipiens. Sciendum est autem, quod in viuentibus duo videntur esse præcipua scilicet viuere, & cognoscere, & quidem ipsum cognoscere quamuis delectabilissimum sit, & nobilissimum: tamen cognoscere ea, quæ hominẽ affligunt, poenosũ est: & ideo dicit; [Quare data est misero lux?] quasi dicat, ad quid prodest homini in miserijs cõstituto, quod lucem cognitionis habet, cũ per eam consideret, quibus affligitur? viuere autem delectabile est propter animam; quod si anima in amaritudine sit, ipsum prorsus viuere redditur amarum, & ideo dicit, [Et vita iis, qui in amaritudine animæ sunt.] resume. Quare date, & quod inutile detur, ostendit hac ratione, quia contrarium eius desideratur à miseris. vnde dicitur, [Qui expectant mortem, & non venit.] scilicet tam cito, sicut optant. Et vt ostendat, quod tales expectent mortem non horrentes, sed desiderantes eam, subiungit, [Quia effodientes thesaurum.] quasi dicat, magno desiderio attendunt, vt fodiant terram sua sepultura, & quia desiderium, cum completur, gaudiũ parit, subiungit, [Gaudentque vehementer cum sepulchrum inueniunt.] id est, cum vident se peruenire ad mortem, per quam sepulchrum inueniunt: quidam autem hoc referunt ad eos, qui terram effodiunt, qui gaudent sepulchro inuento; quia in sepulchris antiquis consueuerunt thesauri inueniri, sed prima expositio melior est, & quia posset aliquis dicere, quod vita etsi inutiliter detur miseris, vtiliter tamen datur iis, qui in prosperitate sunt, ad hoc remouendum subdit, [Viro cuius abscondita est via.] supple, Quare data est lux, & vita, viri enim via abscondita est; quia nescitur primo, si status præsentis prosperitatis durauerit; dicitur autem Prou. 14. Risus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat, & Hierem. 10. dicitur: Non est in homine via eius. Eccles. 7. Quid necesse est homini maiora se quærere, cum ignoret quid conducat sibi in vita sua numero dierum peregrinationis suæ? quomodo autem sit via hominis abscondita, exponit subdens: [Et circumdedit eum Deus tenebris.] quod quidem multipliciter manifestum est, & quantum ad ea, quæ sunt ante & post, secundum illud Eccles. 8. Multiplex hominis afflictio, quia ignorat præterita, & ventura nullo scire potest nuncio, & quantum ad ea, quæ sunt iuxta, scilicet, homines, secũdum illud 1. Cor. 2. Quis scit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? & quantum ad ea, quæ sunt supra, secundum illud 1. Tim. vlt. Lucem habitat inaccessibilem, scilicet Deus, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest, & in Psalm. 17. dicitur: qui posuit tenebras latibulum suum, & quantum ad ea, quæ sunt infra: dicitur enim Eccles. 1. Cunctæ res difficiles: non potest homo eas explicare sermone. Dicitur autem Deus hominem tenebris circumdedisse, quia Deus ei talem intellectum tribuit, quod prædicta cognoscere non possit. Ostenso ergo quod vita hominum difficilis est propter miseriam & amaritudinem, hæc, quæ cõuenienter dixerat, sibi adaptat exprimens suam amaritudinem, cum dicit: [Antequam comedam suspiro.] sicut enim gaudij, risus signum est, ita suspirium amaritudinis animæ. Ostendit ergo ex modo suspirij suæ

amaritudinis modum, ſuſpirium ergo eius tempeſtiue incipiebat: dicit enim, Antequam comedam, ſuſpiro, & continuum erat, & magnum, vnde ſubdit: [Et quaſi inundantes aquas, ſic rugitus meus,] ſicut enim ſuſpirium moderatæ triſtitiæ ſignum eſt, ita rugitus, vehementis, & quæ vix tolerari poteſt, hic autem rugitus aquæ comparatur; aqua enim de facili motu, murmuris ſonum facit: ſic & homo in magna afflictione conſtitutus, ex leui memoria ſuæ miſeriæ prouocatur ad rugitum, addit autem, [Inundantes aquas.] vt oſtendat ſuæ amaritudinis continuitatem: aqua enim inundans continue mouetur, & ſonitum facit: ſed quia animæ amaritudo ex miſeria naſcitur, poſt amaritudinem animæ, de ſua miſeria ſubiungit dicens, [Quia timor, quē timebam, euenit mihi.] Et notandum eſt, quod miſeria hominis ad amaritudinem peruenies, in duobus conſiſtere videtur, in damnis rerum vel perſonæ, & in dehonorationibus, quantum ergo ad perſonam, dicit, [Timor quem timebam euenit mihi] id eſt ea quæ timebam, euenerunt mihi: vbi magnitudo miſeriæ dānorum & pœnarum exprimitur, quanto enim aliquis prudentior eſt, tanto in ſtatu proſperitatis magis recogitat, quæ in aduerſitatis tempore ſibi accidere poſſunt, ſecundum illud Eccle. 11. In die bonorum ne immemor ſis malorū. Magnam enim miſeriam Iob prudentiſſ. patiebatur, dum ſibi quæ timuerat, euenerant. Quantum autem ad ſecundum, ſcilicet ad dehonorationes dicit, Et quod verebar accidit, eſt enim verecundia ſecundum Philoſ. timor inhonorationis, per hoc ergo oſtendit quod in magna gloria multa opprobria, & dehonorationes acciderant. Solet autem aliquis miſeriam, & amaritudinem pati, ſed ex propria culpa; ſed hoc remouet Iob dicens; [Nonne diſſimulaui?] Et ſciendum eſt, quod aliquis offendit, vnde pœnam meretur à Deo dupliciter, vno modo quando ex iniuriis ſibi illatis, vltra modum prouocatur ad vindictam, ſecundum quod dicitur in Pſalmo 8. Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis, hoc autem à ſe remouet dicens; [Nonne diſſimulaui?] ſcilicet iniurias mihi factas. Alio modo, dum ipſe alium primitus offendit vel verbis, & hoc remouet dicens? [Nonne ſilui?] quaſi dicat, nulli contumelioſa aut iniurioſa verba protuli, vel factis, & hoc remouet à ſe dicens; [Nonne quieui?] Impij autem quaſi mare feruens, quod quieſcere non poteſt. Iſaiæ 57. Et quamuis innocens ſum, tamen venit ſuper me indignatio, id eſt, pœna à Deo. Ita enim in Deo non accipitur pro commotione animi, ſed pro punitione; in quo recognoſcit aduerſitates huius mundi, non à caſu, ſed diuino nutu prouenire. Si quis ergo colligere velit, quæ in hac deploratione Iob dicta ſunt, ſciendum eſt tria in eo contineri, primo enim oſtendit ſibi ſuam vitam eſſe odioſam: ſecundo magnitudinem miſeriæ, quam patiebatur, ibi, Antequam comedam, tertio oſtendit ſuam innocentiam, cum dicit; Nonne diſſimulaui, &c.

A

B

C

D

E

CAPITIS QVARTI

LECTIO I.

REſpondens autem Eliphaz Themanites dixit: Si cœperimus loqui tibi, forſitan moleſte accipies, ſed conceptum ſermonem tenere quis poterit? Ecce docuiſti multos, & manus laſſas roboraſti, vacillantes confirmauerunt ſermones tui, & genua trementia confortaſti, nunc autem venit ſuper te plaga, & defeciſti: tetigit te, & conturbatus es, vbi eſt timor tuus, fortitudo tua, & patientia tua, & perfectio viarum tuarum,

Amici Iob, qui ad conſolandum eum venerant, cum prius propter doloris magnitudinem tacuiſſent, poſt locutionem Iob audaciam ſumpſerunt loquendi. Et primo loquitur Eliphaz Themanites, qui verba à Iob propoſita non eo animo accepit, quo erant dicta: nam odium præſentis vitæ, quod dixerat ſe pati, deſperationi imputabat, magnitudinem amaritudinis impatientiæ, innocentiæ confeſſionem præſumptioni. Primo igitur arguit eius impatientiam, & incipit loqui ad eum, quaſi ad hominem impatientiæ vitio ſubiacentem; qui ex verbis ab eo prolatis indignatur, vnde dicit; [Si cœperimus loqui tibi,] forſitan moleſte accipies; vbi ſatis impatientis, & irati conſuetudinem exprimit, qui non patitur audire verba vſque ad finem, ſed ſtatim in ipſo verborum exordio prouocatur. addit autem, [Forſitan.] ne de temerario iudicio condemnetur, quamuis etiam in præſumptionibus in meliorem partem dicta vel facta interpretanda ſint, ſed dum ipſe Iob de impatientia arguit, ſe ipſum impatientiæ, & fatuitatis reum oſtendit dicens; [Sed conceptum ſermonem tenere quis poterit?] ſecundum illud Eccle. 19. Sagitta infixa femori canis, ſic verbum in corde ſtulti, quamuis & iuſti ex zelo diuino interdum ea, quæ concipiunt ad honorem Dei dicenda, tacere non poſſint, ſecundum illud Hier. 20. Dixi non recordabor eius, ſcilicet ſermonis diuini, nec loquar in nomine illius, & factus eſt in corde meo quaſi ignis exæſtuans clauſus in oſſibus meis, & defeci ferre non ſuſtinens. Vlterius autem procedit ad magis eius impatientiam oſtendendam, exaggerat autem eius impatientiam ex duobus ſcilicet ex præcedenti doctrina, & ex præcedenti vita: ex præcedenti quidem doctrina, quia turpe eſt homini cum non ſeruat id, ad quod alios inducit, ſecundum illud Matth. 25. Dicunt enim & non faciunt. Iob autem antea multos ab impatientia retraxerat, & diuerſimode, ſecundum quod diuerſis congruebat, ſunt enim aliqui, qui impatientia deficiunt ex ignorantia, dum neſciunt aduerſis vti ad virtutem: & quantum ad hoc dicit; [Ecce docuiſti multos.] Quidam vero primo quidem in aduerſis virtuoſe agunt, ſed, aduerſitate durante, quaſi recta actione fatigati deficiunt, & quantum ad hoc dicit, [Et manus laſſas roboraſti.] ſcilicet bonis inductionibus. Sunt etiam aliqui, qui in aduerſis in dubitationem incidunt, ſcilicet an ex diuino iudicio prouenient, & quantum ad hoc dicit; [Vacillantes confirmauerunt ſermones tui.] Sunt etiam aliqui, qui paruam quidem aduerſitatem ſuſtinent, ſed ſub magna aduerſitate, quaſi ſub magno pondere deficiunt, & quantum ad hos dicit: [Et genua trementia confortaſti.] ſcilicet tuis ſermonibus: tremunt enim genua homini magnum pondus portanti. Ad prædicta autem implenda exhortatur Dominus Iſaac 35. dicens, Confortate manus diſſolutas, & genua debilia roborate. Vult autem conſequenter oſtendere, quod ea, quæ docuerat, non impleuit, vnde ſubdit; [Nunc autem venit ſuper te plaga, & defeciſti.] à firmitate ſcilicet mentis, quam habere videbaris, & quam aliis ſuggerebas, & hoc referendum eſt ad aduerſitatem, quam paſſus fuerat in exterioribus rebus: [Tetigit te, & conturbatus es.] id eſt quietem mentis, quam habuiſſe videbaris, amiſiſti: quod referendum eſt ad afflictionem corporis, quam ſuſtinebat, vnde ſupra Sathan dixerat,

[Mitte manum tuam, & tange os eius, & carnem.] hic ergo Iob arguitur, quod præcedentem doctrinam subsequenti patientia non confirmauerit, contra id quod scriptum est Prou. 19. Doctrina viri per patientiam noscitur, sed vita præterita, quæ in Iob videbatur, subsequentem impatientiam exaggerat, videtur enim non fuisse vera virtus, quæ tam cito in tribulatione deficit; quia sicut scriptum est Eccl. 2. In igne probatur aurum, & argentum: homines vero receptibiles in camino humiliationis. Multiplici autem virtute aliquis in tribulationibus confirmatur, ne deficiat, primo quidem per reuerentiam diuinam, dum homines considerant mala, quæ patiuntur, ex diuina prouidētia prouenisse, sicut & Iob supra dixerat: Sicut Domino placuit, ita factum est, & ad hoc excludendum dicit: Vbi est timor tuus? quo, scilicet Deum reuereri videbaris. Secundo aliqui conseruantur in animi firmitate: quæ quidem duos gradus habet, in quibusdam enim tanta est animi firmitas, vt eorum animus aduersitatibus non nimium molestetur: & hoc ad fortitudinem pertinere videtur: vnde dicit, [Vbi est fortitudo tua?] nec accipitur hic fortitudo secundum quod conseruat hominem, ne succumbat timori: sed vt non deiiciatur. Quidam vero grauem tristitiæ passionem ex aduersitate patiuntur, sed ab ea per rationem bene dispositam non abducuntur; & hoc videtur ad patientiam pertinere, vt talis sit differentia inter patientiam, & fortitudinem, qualem assignant philosophi inter continentiam, & castitatem, & ideo adiungit. [Patientia tua.] Tertio vero conseruantur aliqui ex amore honestæ actionis, & ex eo quod horrent turpiter agere: qui etsi interius conturbentur in aduersitatibus tamen nec verbo, nec facto in aliquid indecens prorumpunt: & propter hoc addit. [Et perfectio viarum tuarum?] per viam enim actiones intelliguntur, quibus quasi quibusdam viis peruenitur ad finem, vel per viam possunt intelligi excogitata consilia, quibus aliquis se euadere confidit, vnde aduersitates facilius tolerantur.

LECTIO II.

REcordare obsecro te, quis vnquam innocens periit, aut quando recti deleti sunt; quin potius vidi eos, qui operantur iniquitatem, & seminant dolores, & metunt, eos flante Deo periisse, & spiritu iræ eius esse consumptos. Rugitus leonis, & vox leænæ, & dentes catulorum leonum contriti sunt, tigris periit eo quod non haberet prędam, & catuli leonis dissipati sunt.

Postquam Eliphaz arguerat Iob impatientiæ, occasione accepta ex eo, quod dixerat, Ante quam comedam, suspiro: nunc intendit eum præsumptionis arguere, eo quod se dixerat innocentem. Ad ostendendum autem eum non esse innocentem, ex eius aduersitate argumentum assumit dicens: [Recordare obsecro te; quis vmquam innocens periit, aut quando recti deleti sunt?] vbi considerandum est hanc fuisse opinionem Eliphaz, & aliorum duorum, vt supra dictum est, quod aduersitates huius mundi non adueniunt alicui, nisi in pœnam peccati, & econtrario prosperitates pro merito iustitiæ, vnde secundum eius opinionem inconueniens videbatur, quod aliquis innocens periret, aut quod aliquis rectus, id est iustus secundum virtutem, destrueretur per amissionem gloriæ temporalis, quia credebant principium esse iustitiæ, & hanc quidem opinionem intantum veram esse credebant, quod etiam Iob ab ea discordare non posset, existimabant tamen, quod perturbata mente ipsius veritatem, quam aliquando cognouerat, quasi oblitus esset: vnde dicit: [Recordare.] Posito ergo quod innocentibus & rectis aduersitas non contingat, consequenter adiungit, quibus aduersitas contingat dicens, [Quin potius vidi eos, qui operantur iniquitatem, & seminant dolores, & metunt eos, flante Deo periisse, & spiritu iræ eius esse consumptos.] In hoc autem quod dicit, Vidi, dat intelligere se ista per experimentum probasse. Per eos autem, qui operantur iniquitatem, intelligit eos, qui aliquam iniustitiam faciunt, & præcipue in nocumentum aliorum: per eos autem, qui seminant dolores, & metunt eos, intelligit eos, qui per dolum aliis nocent, ij enim dolores seminant dum calumnias præparant, quibus alios dolentes reddant; qui dolores metunt, dum malitiam suam ad effectum perducunt, & hoc pro magno fructus habent, quam quidem metaphoram vlterius prosequitur, quantum ad pœnam: consueuerunt enim segetes vento vrente siccari, & consumi, vnde dicitur Mala. 3. Increpabo scilicet ventum, & non corrumpet fructum terræ vestræ, & hoc est, quod dicit, quod [Flante Deo periit.] quasi ipsum diuinum iudicium ad vindictam iniquitatis procedens, flatus quidam venti fit; ipsa autem Dei vindicta dicitur Spiritus, id est ventus iræ eius, non solum autem dicit, quod periit, sed quod cōsumuntur: quia non solum in propriis personis puniūtur, sed & eorum familia tota perijt, vt nil ex eis residuum videatur: in quo videbatur tangere Iob, qui & in suo corpore flagellatus erat, & filios, & familiam, & opes amiserat, sed quia hoc videbatur esse contra opinionem Eliphaz, quod pro peccato parentis, filij & familia puniretur, cum ipse intendat hanc opinionem defendere, quod aduersitates in hoc mundo sint pœnæ peccati, huic obiectioni respōdens subiungit: [Rugitus leonis, & vox leænæ, & dentes catulorum leonū contriti sunt.] vbi primo considerandum occurrit, quod homo cæteris animalibus præeminet ratione: cū ergo, ratione prætermissa, passiones brutales sequitur, efficitur similis bestiis, & illius bestiæ nomen sibi competit, cuius passionem imitatur, vtpote qui subiacet concupiscentiæ passionibus equo vel mulo comparatur, secundum illud Ps. 31. Nolite fieri sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus: propter ferocitatem autem, vel iram leo, aut vrsus nominatur, secundum illud Prou. 28. Leo rugiens, & vrsus esuriens, princeps impius, sic ergo & nunc hominem ferocem leoni comparat dicens, Rugitus leonis. Rugitus, est leonicæ feritatis indicium. Contingit autem frequenter, quod ferocitas viro additur ex suggestione vxoris, & sic ea, quæ vir ferociter agit, vxori imputantur in culpam, sicut patet de vxore Herodis, quæ impulit eum ad decollationem Ioannis: propter quod dicitur: [Et vox leænæ.] iis autem, quæ tyrannus aliquis ferociter acquirit, eius filij interdum luxuriose vtuntur: & sic in rapina patris delectantur: vnde & ipsi à culpa immunes non sunt: propter quod subditur; [Et dentes catulorum leonum contriti sunt,] secundum illud Naum, Et leo cepit sufficienter catulis suis; & sic obiectioni præmissæ respondisse videtur; quia cum pro peccato viri punitur vxor; & filij; non est iniustum, cum & ipsi culpæ participes fuerint, quod totum dicebant, volens Iob & eius familiam de rapina culpabilem reddere, videbatur tamen hoc, quod dixerat, ad Iob non pertinere; quia eius vxor punita non videbatur, & ideo ad hoc remouendum subiungit: [Tigris periit eo quod nō habebat prædam.] ij enim, qui

qui rapere consuecuerunt in hoc ipso puniri se existimant, quod eis rapere non licet Considerandum est autem, quod mulierem leænæ comparat propter ferocitatem iræ, & tigridi propter promptitudiné, siue velocitatem ad iram, dicitur enim Eccl.25. Non est ira super iram mulieris. Et iterum, Breuis omnis malitia super malitiam mulieris. Et quia filii Iob totaliter perierant, subiungit: [Et catuli leonis dissipati sunt.]

LECTIO III.

PORro ad me dictum est verbum absconditum, & quasi furtiue suscepit auris mea venas susurrij eius. In horrore visionis nocturnæ, quando solet sopor occupare homines, pauor tenuit me, & tremor, & omnia ossa mea perterrita sunt, & cum spiritus mé præsente transiret, inhorruerunt pili carnis meæ, stetit quidam cuius non agnoscebam vultum: imago coram oculis meis: & vocem quasi auræ lenis audiui: Nunquid homo Dei comparatione iustificabitur. aut factore suo purior erit vir? Ecce, qui seruiunt ei, non sunt stabiles; & in angelis suis reperit prauitatem, quanto magis ij, qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur velut à tinea? De mane vsque ad vesperam succidentur: & quia nullus intelligit, in æternum peribunt, qui autem reliqui fuerint, auferentur ex eis: morientur, & non in sapientia.

Quia asserebat Eliphaz, quod aduersitates in hoc mundo non adueniunt alicui, nisi propter eius peccata; volens ex hoc arguere Iob, & eius familiam fuisse peccatis subiectam, cuius contrarium videbatur ex iis quæ maxime in Iob, & in eius familia apparuerunt: vult ostendere quod nec eius familiæ apparuerint: & quod nec Iob, nec eius familia fuerit à peccato immunis, & quia propter auctoritatem Iob, & famam ipsius eius verbum inualidum videbatur, recurrit ad maiorem auctoritatem, ostendens ea, quæ propositurus est, se ex reuelatione didicisse, & ad ostendendum altitudinem reuelationis proponit eius obscuritatem; quanto enim aliqua sunt altiora, tanto humano aspectu sunt minus perceptibilia, vnde & Apostolus dicit 2. Corinth. 12. Quod raptus est in paradisum Dei, & vidit arcana verba, quæ non licet homini loqui, iuxta quem modum. & Eliphaz vel vere, vel ficte loquitur dicens, [Porro ad me dictum est verbum absconditum.] Considerandum est autem quod aliqua veritas, quamuis propter sui altitudinem sit hominibus abscondita, reuelatur tamen quibusdam manifeste, quibusdam vero occulte, ad effugiendam ergo notam iactantiæ, hanc veritatem absconditè dicit sibi esse reuelatam; vnde subdit; [Et quasi furtiue suscepit auris mea venas susurrii eius.] Vbi triplex modus occultationis inuenitur, qui solet in reuelationibus contingere, quorum primus est, cum intelligibilis veritas alicui reuelatur per imaginariam visionem, secundum quod dicitur. Numer, 12. Si quis fuerit inter vos propheta Domini in vi. ap. ei. vel fo. lo. ad eum, at non talis seruus meus Moyses, qui in omni A domo fidelis est; ore ad os loquar ei palam, & non per ænigma, & figuras videt Deum; Moyses ergo hoc verbum absconditum per modum claræ vocis audiuit, alii vero per modum susurrii. Secundus modus occultationis est, quia in ipsa imaginaria visione proferuntur quandoque verba aliqua expresse continentia veritatem, sicut est illud Isa. 7. Ecce virgo concipiet, quandoque vero sub quibusdam figuratis locutionibus sicut est illud Isa. 11 Egredietur virga de radice Iesse, & flos &c. In hoc igitur, quod Isaias audiuit. Ecce virgo concipiet, percepit ipsum susurrium. In hoc autem, quod audiuit, Egredietur virga de radice Iesse, &c. percepit venas susurrii. Nam figuratæ locutiones sunt quasi quædam venæ, ab ipsa veritate per similitudinem deriuatæ. Tertius modus occultationis est, quod aliquãdo aliquis reuelationem diuinam frequentem, & diuturnam habet, sicut dicitur de Moyse, Exodi 33. Quod locutus est Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet homo loqui ad amicum suum. Aliquando autem aliquis habet reuelationem subitam, & transitoriam, hunc ergo subitum reuelarionis modum significat in hoc, quod dicit; [Quasi furtiue,] nam ea quasi furtiue audiuimus, quæ raptim, & quasi pertranseundo ad nos perueniunt. Sic ergo altitudinis visionem ostensam prosequitur de circumstantiis reuelationis, & primo de tempore dicens, (In horrore visionis nocturnæ, quando sopor solet occupare homines; tempus enim nocturnum propter quietem magis est congruum reuelationibus percipiendis, in die enim à tumultibus hominum, & occupationibus sensuum mens quendam strepitum patitur, ita vt susurrium verbi absconditi percipere nequeat. Secundo ex dispositioue percipientis, vnde subdit; [Pauor tenuit me,] homines enim ad insolita pauere consueuerunt, vnde quando alicui fiunt insolitæ reuelationes, in principio timorem patitur, & ad magnitudinem huius timoris ostendendam subiungit, [Et tremor.] est enim tremor corporis indicium magnitudinis timoris, & ad magnificandum huius tremorem subiungit, [Et omnia ossa mea perterrita sunt,] quasi dicat, tremor non fuit superficialis, sed vehemens, & intimus, qui etiam ossa concuteret. Simile est quod habetur Dan. 10. Visionem hanc grandem, & non remansit in me fortitudo: sed & species mea immutata est in me, & emarcui, & non habui in me quidquam virium. Causam autem huius timoris consequenter ostendit dicens; [Et cum spiritus me præsente transiret, inhorruerunt pili carnis meæ.] Rationabile enim est, quod ad præsentiam maioris virtutis, minor offuscat, manifestum est autem virtutem spiritus esse maiorem quam carnis, vnde non est mirum, si ad præsentiam spiritus pili carnis inhorrescunt, qui ex subito timore procedit, & præsertim cum præsentia spiritus aliquo corporali indicio insolito sentitur, quæ enim insolita sunt admirationem, & timorem, inducere solent. Et huic timori, quem se passum esse commemorat, temporis dispositio conuenire supra dixit, [In horrore visionis nocturnæ.] quia enim in tempore noctis, res visu discerni non possunt quæcunque modica cõmotio perturbationem inducere solet æstimantibus aliquod maius esse: iuxta quod dicitur Sapientiæ 17. Siue spiritus sibilans, aut inter spissos ramos auium sonus suauis defficientes facit illos præ timore. Tertio ponitur persona reuelans cum dicitur, [Stetit quidam, cuius non agnoscebam vultum imago corã oculis meis.] vbi tria ponit ad visionis

certitudinem pertinentia. Sciendũ est enim quod aliquando propter nimiam commotionem fumositatum, & humorum, vel omnino non apparent somnia, vel perturbata & instabilia, sicut & febricitantibus solẽt accidere, & huius somnia cum parum aut nihil spiritualitatis habeant, omnino absque significatione existunt. Cum autem humores, & fumositates resederint, apparent somnia quieta, & ordinata, quæ cum sint magis spiritalia, in intellectiua parte etiam quendam vigorem habent, & huius somnia solent esse veriora, & ideo dicit, [Stetit quidam.] quod stabilitatem visionis ostendit. Item considerandum est, quod somnia, cum sint quieta, plerumque sunt reliquiæ præcedentium cogitationum, vnde homo in somno frequentius videt illos, cum quibus consueuit conuersari, & quia talia somnia causam habent ex nobis, & non ab aliqua superiori natura, non sunt magnæ significationis, & ad hoc ergo remouendum dicit, (Cuius non agnoscebam vultum, per quod ostendit huius visionem non traxisse originem ex prius visis, sed ex aliqua occultiori causa. Tertio considerandum est, quod huius visu, quæ ex aliqua superiori causa oriuntur, quandoque apparent dormiẽtibus, quãdoque autem vigilantibus, & veriora solent esse & certiora, cum vigilantibus apparent, quam cum dormientibus, eo quod in vigilando est ratio magis libera, & quia in somno spiritales reuelationes minus discerni possunt à somniis friuolis, & cõsuetis, ideo vt ostendat hanc reuelationem non dormienti, sed vigilanti factam esse; subiungit: [Imago coram oculis meis.] per quod significat se hoc vidisse cum oculis per vigiliam apertis: quod etiam supra significauit, cum diceret: [Quando sopor solet occupare homines,] vbi innuit se sopore occupatum non fuisse. Deinde modum denunciationis sibi factæ narrat dicens, [& vocem quasi auræ lenis audiui.] Vbi considerandum est, quod huiusmodi apparitiones aliquando fiunt à spiritu bono, aliquando à malo, vtroque autẽ modo in principio timorem patitur homo per insolitam visionem: sed cum à bono spiritu apparitio procedit, timor in consolationem finitur, sicut patet de angelo confortante Danielem, Dan. 10. & de Gabriele confortante Zachariam, & Mariam: sed malus spiritus hominem perturbatum relinquit, per hoc ergo quod dicit; Vocem quasi auræ lenis audiui, consolationẽ quãdam sedãtem pauorem præteritum demonstrat, vt per hoc visio demonstretur esse à spiritu bono, non à malo, à quo frequenter visiones, mendaces ostenduntur, secundum illud scripturę 3. Reg. c. 22. Egrediar, & ero spiritus mẽdax in ore omnium prophetarum eius, per hunc etiam modum 3. Reg. c. 19. legitur de apparitione facta Heliæ, quod post commotionem tenuis auræ sibilus vbi Dominus auditus est. Sciendum tamen est, quod etiam in visionibus, quæ à bono spiritu procedunt, interdum commotiones magnę, & voces horribiles audiuntur, vt patet Eze. 1. vbi dicitur. Et vidi, & ecce ventus turbinis veniebat ab aquilone, & post multa subditur: Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarũ multarum, & Apoc. 1. dicitur, Audiui post me vocẽ magnam, tamquam tubæ, sed hoc est ad significandum comminationes, aut aliqua grauia pericula, quæ in huiusmodi reuelationibus continentur, sed quia hoc ad consolandum ordinabatur, ideo inducitur loquentis vox similis auræ leni. Vltimo autem ponuntur verba, quæ sibi asserit esse reuelata, cum dicit, [Nunquid homo Dei comparatione iustificabitur?] quæ quidem verba inducit ad confirmandum suam opinionem, quam supra tetigerat: quasi dicat, aduersitates in hoc mundo non proueniunt alicui, nisi pro peccato, vt ergo nullus posset se excusare, quia aduersa patitur per hoc, quod se asserat à peccato immunem, inducit tres rationes, quarum prima sumitur ex cõparatione ad Deum, & est ducens ad impossibile. Si enim homo absque culpa punitur à Deo, sequitur quod homo sit iustior Deo: cum enim opus iustitiæ sit reddere vnicuique, quod suum est: si Deus homini innocenti, cui nõ debetur pœna, inferat pœnam, homo iustior videtur esse Deo, homo autem qui à Deo patitur, nulli homini absque culpa pœnam intulit: quod oportet dicere, si homo innocens puniatur: sequitur ergo, quod homo punitus à Deo sit iustior Deo: quod est, hominem comparatione Dei iustificari, & quia forte alicui non videretur inconueniens, ducit ad aliud apparentius incõueniens, dicens? [Aut factore suo purior erit vir?] Quælibet enim res puritatem habet, secundum quod in sua conseruatur natura quod ex causis propriis habet, puritas ergo vniuscuiusque effectus à sua causa dependet: vnde suam causam in puritate superare non potest: vnde nec vir potest esse purior suo factore scilicet Deo. Secũdum autem rationem ponit ex comparatione ad angelos, & est à maiori cum dicit; [Ecce qui seruiunt ei, non sunt stabiles, & in angelis suis reperit prauitatem,] quæ quidem sententia secundum doctrinam Catholicæ fidei plana est, tenet enim fides Catholica, omnes angelos bonos fuisse creatos; quorum quidam per propriam culpam ceciderunt à statu rectitudinis: quidam vero ad maiorem gloriam peruenerunt, quod autem angeli à statu rectitudinis ceciderunt, mirũ videtur propter duo: quorum vnum pertinet ad vitam contemplatiuã, aliud ad vitam actiuam ipsorum. Ex vita enim contemplatiua videtur quod in angelis esse deberet stabilitas, manifestum est enim, quod causa immutabilitatis est potentia, causa mutabilitatis est actus, est enim de ratione potentiæ, quod se habeat ad esse, & non esse: sed secundum quod aliquid magis perficitur ab actu firmius fit in illo, id vero, quod secundum se actus est, omnino immutabilis est. Sciẽdum est autem, quod sicut materia comparatur ad formam vt potentia ad actum: ita voluntas ad bonum: id ergo, quod est ipsum bonum scilicet Deus, omnino immutabile est. Cęterarum vero naturarum voluntates, quæ non sunt ipsum bonum, comparantur ad ipsum, vt potentia ad actum, vnde quanto magis inhærent ei, tanto magis stabiliuntur in bono, & ideo cum angeli inter cæteras creaturas magis & propinquius Deo videantur inhærere, vtpote ipsum subtilius contemplantes, stabiliores inter cæteras creaturas videntur: & tamen non fuerunt stabiles: vnde multo minus inferiores creaturæ scilicet homines quantumcunque Deo inhærere videantur ipsum colendo, quod est ei seruire, stabiles iudicari non possunt. Ex vita vero actiua videtur, quod in angelis, vel nihil, vel minimum de prauitate esse possit, quanto enim quis propinquior est primæ rectitudini min° habet de obliquitate. Deus autem in quo est prima rectitudo, sua prouidentia dirigens vniuersa, inferiores creaturas per superiores disponit, vnde in superioribus creaturis, quę dicuntur angeli, quasi à Deo missi ad alia dirigenda minimum videtur esse, vel nihil de prauitate, vnde cũ in angelo inuenta sit prauitas, credendũ est quòd in quouis hominum, quantumcunque bonus appareat, prauitas possit inueniri. Cauendum autem est ne ex iis verbis aliquis in errorẽ incidat Origenis-

qui-

qui etiam quoſcunque ſpiritus creatos inſtabiles asſerit, & poſſe ad prauitatem perduci, hoc enim aliqui per gratiam assecuti sunt, vt immobiliter Deo inhæreant, ipſum per eſſentiam videntes, & ſecundum hoc etiam aliquibus hominibus, quamuis ſint inferioris naturæ, quam angeli per gratiam conceditur etiam in hac vita, quod ſint à prauitate peccati immunes. Tertiam rationem ponit ſumptam ex conditione humana, cui coniungitur concluſio præcedentis rationis, vnde etiam poſſet ex duobus vna ratio formari: & hoc cum dicit, quanto magis ij qui habitant domos, eſt autem humana conditio talis, quod ex terrena materia corpus eius compactum eſt, quod deſignat cum dicit; [quanto magis ij, qui habitant domos luteas,] Corpus enim humanum lutũ dicitur, quod ex terra & aqua granioribus elementis abundantius conſtat: quod eius motus declarat. Vnde Gene. 1. dicitur, quod formauit Deus hominem de limo terræ, hoc ergo luteum corpus, domus animæ dicitur: quia anima humana quantum ad aliquod eſt in corpore, ſicut homo in domo, vel ſicut nauta in naui, in quãtum ſcilicet eſt motor corporis. Fuerunt autem aliqui, qui propter hoc dixerunt, quod anima non vnitur corpori niſi accidentaliter, ſicut homo veſtimento; aut nauta naui: ſed vt hanc opinionem excluderet ſubdit; [Qui terrenum habent fundamentum,] per hoc datur intelligi quod anima humana vnitur corpori ſicut forma materiæ, dicitur enim materia fundamentum formæ, eo quod eſt prima pars in generatione, ſicut fundamentum in conſtitutione domus; vtitur autem tali modo loquendi, vt id quod eſt animæ, attribuat homini: non quod anima ſit homo, vt quidam poſuerant, dicentes hominem nihil aliud eſſe, quam animam indutam corpore, ſed quia anima eſt principalior pars hominis; vnumquodque autem conſueuit appellari id quod eſt in eo principalius. Hæc autem duo quæ de hominis infirmitate dicit, videntur contraponi iis, quæ ſupra de angelorum excellentia dixerat, nam hoc quod dicit, Qui habitant domos luteas: videtur ponere contra id quod dixerat, Qui ſeruiunt ei, quod eſt inhærere ei; & etiam in ipſo ſpiritualiter habitare. Quod vero dicit, Qui terrenum habent fundamentum, ei quod dixerat, In angelis ſuis: angeli enim incorporei ſunt ſecundum illud Pſ. 103. Qui facit angelos ſuos ſpiritus; præmiſſa autem hominis conditione miſerabilem eius euentum concludit dicens; [Conſumentur velut à tinea,] & quidem poteſt hoc ſecundum ſuperficiem literę de morte corporali intelligi, quam homo neceſſario patitur ex eo, quod terrenum habet fundamentum, & ſecundum hoc poteſt deſignari duplex mors ſcilicet naturalis, in hoc quod dicit: Conſumentur velut à tinea, ſicut enim tinea veſtimentum corrodit, quæ ex veſtimento naſcitur; ita mors naturalis ex cauſis interioribus corporis exoritur, & mors violenta, in hoc quod ſubditur; [De mane vſque ad veſperam ſuccidentur,] ſuccisio enim arboris ex cauſa exteriori procedit, & ſic ſignanter dicit, De mane vſque ad veſperam, quia mors naturalis poteſt per ſigna aliqua naturalia præcognoſci, ſed mors violenta omnino ignota eſt, vtpote diuerſis caſibus ſubiecta, vnde non poteſt ſciri, ſi homo de mane perueniat vſque ad veſperum. Sciendum tamen, quod hæc non eſt intentio literæ, nã ſupra propoſuit de defectu peccati, cum diceret, Et in angelis ſuis, vnde vt concluſio præmiſſis reſpondeat, oportet hoc etiam ad peccatum referre: propter quod vita iuſtitiæ in homine

A conſumitur dupliciter, vno modo ex interiori corruptione: quod ſignificat, cum dicit, [Conſumentur velut à tinea,] ſicut enim veſtimentum conſumitur à tinea, quæ ex eo naſcitur: ita iuſtitia hominis conſumitur iis, quæ in homine ſunt, ſicut eſt corruptio fomitis malæ cogitationis, & alia huiuſmodi alio modo ex exteriori tẽtatione quod videtur in hoc dici, [De mane vſq; ad veſperã ſuccidentur.] Sed conſiderandum eſt, quod interior tentatio non ſubito hominem proſternit, ſed paulatim, dum per negligentiam aliquis in ſe ipſo peccati initia reprimere non curat, ſecundum illud Eccl. Qui minima negligit, paulatim defluit, ſic etiam veſtimentum quod non excutitur à tinea conſumi. Exterior attentatio hominem plerumque, ſubito proſternit: ſicut Dauid ad aſpectum mulieris,
B in adulterium prorupit; & etiam multi intro tormentis fidem negauerunt, quocunque autem modo, homo per peccatum ruit, dummodo peccatum ſuum recognoſcat, & pœniteat, miſericordiam conſequetur, ſed quia nullus eſt, qui omnia peccata poſſit cognoſcere, ſecundum illud Pſ. 18. Delicta quis intelligit? ſequitur quod plurimum homines peccata non cognoſcentes, eis remedia non adhibent, per quæ liberentur, & hoc eſt, quod ſubditur. [Et quia nullus intelligit] ſcilicet lapſus peccatorum; [In æternum peribunt] ſcilicet plurimi, quaſi dicat, à peccato nunquam liberantur. Sed quia aliqui ſunt, qui contra peccata remedia adhi-
C bent, licet ea non plene intelligant, ſicut Dauid, qui dicebat, Ab occultis meis munda me Domine, ſubiungit; [Qui autem reliqui fuerint] ſcilicet de numero eorum, qui in æternum pereunt; [Auferentur ex eis] id eſt, ſegregabuntur ex eorum conſortio. [Morientur quidem,] quia quamuis homo à peccato pœniteat, à mortis tamen neceſſitate non liberatur, ſed ſapientia in eis non moritur, & hoc eſt quod dicit; [Et non in ſapientia,] vel hoc quod dicit, Morientur & non in ſapientia, non reſpondet ad immediate dictum, ſed ad id quod ſupra dixerat, In æternum peribunt, vt ſit ſenſus: quod morientur ſine ſapientia, vel hoc, quod dicit, Qui reliqui fuerint, poteſt intelligi de filiis, qui relinquuntur ex parentibus pereuntibus: & propter
D peccata parentum, quæ imitantur, & ipſi auferuntur ſine ſapientia morientis. Vult ergo ex omnibus iſtis Eliphaz habere, quod cum conditio hominis ſit tam fragilis, de facili cadit in peccatum: & quidem dum homo non cognoſcit, in perditionem vadit ipſe; & filii eius, & ſic Iob licet ſe peccatorem non cognoſceret, credendum erat, quod propter peccata aliqua ipſe & filii eius perierint. Sic igitur poſtquam reuelationem ſibi factam expoſuerat, quia poſſet Iob reuelationi non credere, ideo ſubiungit quod ſequitur.

CAPITIS QVINTI

LECTIO I.

E VOca ergo, ſi eſt qui tibi reſpõdeat: & ad aliquem ſanctorum conuertere. Virum ſtultũ interficit iracundia, & paruulũ occidit inuidia. Ego vidi ſtultũ firma radice: & maledixi pulchritudini eius ſtatim. Lõge fiẽt filii eius à ſalute, & cõterẽtur in porta: & nõ erit, qui eruat. Cuius meſsẽ famelicus comedet & ipſum rapiet armatus, & bibẽt ſitiẽtes diuitias eius, nihil in terra ſine cauſa fit: & de humo non egredietur dolor. Homo naſcitur ad laborem, & auis ad volatum.

Quasi dicat, si mihi hoc reuelatum esse non credis, tu ipse inuoca Deum: si forte ipse ad hanc dubitationem respondere tibi voluerit. Et si per merita propria hoc à Deo obtinere nõ putas, [Ad aliquem sanctorum conuertere:] vt eo mediante huius rei veritatem à Deo cognoscere possis. Et notandum est, quod dicit, ad aliquem sanctorum, quia non licet per immundos spiritus quocunque modo, vel arte occulta perquirere, sed solum per Deum, vel sanctos Dei, secundum illud Isa. 8. Cum dixerint ad vos, quærite à phitonibus, & à diuinis, qui student in incantationibus suis, numquid non populus à Deo suo requirit visionem pro viuis, aut mortuis? [Virum stultum interficit iracundia] quia in reuelatione, quam sibi factam esse commemorat Eliphaz, inter cætera hoc continetur, quod homines, qui terrenum habent fundamentũ, consumuntur velut à tinea, vult hoc ostendere per hominum diuersas conditiones, non est enim aliqua conditio hominum, cui non adsit pronitas ad aliquod peccatum. Sunt autem duæ hominum conditiones. Quidam enim sunt magni, & elati animi, qui facile prouocantur ad iram: quod ideo est, quia ira est appetitus vindictæ, ex præcedenti offensa prouenies: quanto autem aliquis est magis elati animi, tanto ex leuiori causa se putat offensum: & ideo facilius prouocatur ad iram, & hoc est, quod dicit, [Virum stultum interficit iracundia] vocat autem eum, qui est superbi & elati animi, stultum, quia per superbiam homo præcipue metas rationis excedit sed humilitas irã sapientiæ parat, secundũ illud Prouc. 11. Vbi humilitas, ibi sapientia. Simul cum hoc etiã stultitia iracundiæ competit, iracũdus enim, vt docet Philos. vtitur quidem ratione, dum pro offensa intendit vindictam, sed peruerse, dum in vindicta modum rationis non seruat, peruersitas autem rationis stultitia est. Quidam vero sunt pusillanimes, & hi proni sunt ad inuidiam, vnde subdit; [Et paruulum occidit inuidia,] & hoc rationabiliter dicitur. Inuidia enim nil aliud est, quam tristitia de prosperitate alicuius, in quantum prosperitas illius existimatur propriæ prosperitatis impedimentum hoc autem ad paruitatem animi pertinet, quod aliquis non se existimet posse prosperari inter alios prosperantes. Sic ergo manifestum videtur, quod homo, cuiuscunque conditionis existat, pronus est ad aliquod peccatum, facile enim esset his similia, de aliis peccatis inducere. Sic ergo per omnia supradicta, Eliphaz probare intendit, quod aduersitates in hoc mundo non aduenium alicui nisi pro peccato. Contra quod videntur esse duæ obiectiones, quarum vna est ex hoc, quod multi iusti videntur aduersitatibus subdi, sed hanc obiectionem soluere visus est per hoc, quod homines ostendit esse faciles ad precandum. Secunda obiectio est, quod aliqui inique in hoc mundo prosperantur. Cui cõsequenter satisfacere intendit per hoc, quod prosperitas eorum in malum ipsorum redundat, vnde dicit; [Ego vidi stultum,] id est, hominem in diuitiis superbientem. (Firma radice,) id est, firmatum in prosperitate huius mundi, vt videbatur, sed eius prosperitatem non approbaui: quin immo; [Maledixi pulchritudini eius statim,] vbi considerandum est, quod loquitur de homine sub metaphora arboris, cuius enim radix fuerit firma, pulchritudinem habet in ramis, & fructibus. Comparat ergo prosperitatem hominis in diuitiis firmati pulchritudini arboris, quam maledicit, id est, malam esse pronunciat, & nociuam, secundum illud Eccl. 5. Est & alia infirmitas pessima, quam vidi sub

A sole, diuitiæ conseruatæ in malum domini sui. Addidit autem, [Statim,] vt ostendat se de hac sententia nullatenus dubitare, quod autem mala ex prosperitate stulti proueniant, ostendit primo quãtum ad filios: frequenter enim contingit, quod quando aliquis diues & potens, filios sine disciplina nutrit, quod proprium est stulti; filii eius in multa pericula incidunt, & quandoque quidem propter odia, quæ in se concitant, absque iudicio perimuntur, vel etiam dum ipsi sibi non cauent inordinate delectamento vtentes, vt tam amittunt: & quantum ad hoc dicit, [Longe fient filii eius à salute,] quandoque vero dum calumnias, & iniurias aliis infe-
B runt, coram iudicibus conueniunt, & ibi condemnantur, & quantum ad hoc dicit; [Et conterentur in porta,] id est, per sententias iudicum, nam iudices olim in portis sedere solebant, & quia homines stulti in prosperitatibus nullum dubitant offendere, in aduersitatibus nõ inueniunt adiutorem: ideo subdit; (Et non erit qui eruat.) Sed posset aliquis dicere, non curo quicquid accidat filiis meis, dummodo ego prosperitate fruar in hoc mundo: ideo secundo ponit mala prouenientia ipsi stulto, & in rebus, & in persona, dicens; [Cuius messem famelicus comedet,] frequenter enim homines stulti, diuitiis abundantes, pauperes opprimunt: qui plerunque grauamina sustinere non valentes, quasi
C quadam necessitate ad rapienda bona diuitum coguntur, & quia tales homines deliciose viuentes solent per vitę diuitias animi vigorem amittere, & imbelles esse: de facili à pauperibus bellicosis destruuntur: vnde sequitur; [Et ipsum rapiet armatus,] quasi absque omni resistentia, & vt quod dixerat de messe, generaliter intelligatur, subiungit; [Et bibent sitientes diuitias eius,] id est, homines cupidi. Remotis ergo prædictis obiectionibus, finaliter rationem inducit ad probandum principalem intentionem, scilicet quod aduersitates in hoc mundo non proueniant alicui, nisi pro peccato: & est talis. Quæcunque fiunt in terra, ex propriis, &
D determinatis causis proueniunt, si ergo aduersitates huius mundi alicui accidunt, hoc habet determinatam causam, quę nulla videtur esse nisi peccatum, hoc est ergo, quod dicit, [Nihil in terra sine causa fit,] videmus enim omnes effectus ex determinatis causis procedere: ex quo quasi concludens subdit; [Et de humo non orietur dolor, & est metaphorica locutio, quædam enim herbæ sine semine producuntur: de quibus dicitur, quod eas humus spõte profert, quidquid ergo sine causa propria videtur contingere, quasi sine semine per quandam similitudinẽ metaphorice potest dici, quod oritur de humo. Dolor autẽ, id est, aduersitas, Nõ orietur de humo, id est, non est sine causa quod autẽ dixerat, Nihil in terra sine causa fit, ex hoc præcipue red-
E ditur manifestum, quòd omnia habent dispositionem naturalem, cõgruã proprię operationi, ex quo apparet dispositiones naturales rerum, nõ esse sine causa, sed propter determinatum finem: & ideo dicit; [Homo ad laborem nascitur, & auis ad volatũ:] manifestum est enim quod quia proprius motus, quẽ natura auis requirebat, est volatus, ideo oportuit auem habere ex sua natura instrumenta cõgrua ad volãdum, & alas & pennas: homo vero, qui rationẽ habebat, per quam proprio labore posset sibi omnia necessaria adiuuamenta acquirere, naturaliter productus est absque omnibus adiuuamentis, quæ natura aliis animalibus dedit, scilicet, absq; tegumento, absq; armis, & aliis huiusmodi, qaæ sibi proprio labore parare poterat ex industria rationis.

LECTIO

LECTIO II.

QVamobrem ego deprecabor Dominum, & ad Deum ponam eloquium meum; Qui facit magna & inscrutabilia, & mirabilia absque numero; Qui dat pluuiam super faciem terræ, & irrigat aquis vniuersa; Qui ponit humiles in sublime, & mœrentes erigit sospitate; Qui dissipat cogitationes malignorum ne possint implere manus eorum quod ceperant. Qui apprehendit sapientes in astutia eorum, & consilium prauorum dissipat. Per diem incurrent tenebras, & quasi in nocte sic palpabunt in meridie. Porro saluum faciet egenum à gladio oris eorum, & de manu violenti pauperem. Et erit egeno spes: iniquitas autem contrahet os suum.

Quia Eliphaz proposuerat omnia, quæ in terris sunt, determinatam causam habere, & hoc probauerat per hoc, quod res naturales apparebant esse dispositæ propter finẽ: hoc autẽ, scilicet quod res naturales sunt propter finem, potissimum argumentum est ad ostendendum, mundum regi diuina prouidentia, & non omnia agi fortuito: idcirco Eliphaz statim ex præmissis concludit de regimine diuinæ prouidentiæ. Sciendum est autem, quod, diuina prouidentia sublata, orationis fructus tollitur, & cognitio Dei circa res humanas, quæ tamen necesse est ponere ei, qui regimen prouidentiæ concedit. Ex quo omnia, quæ in terra fiunt, sunt propter finem, necesse est concedere regimen prouidentiæ. Quamobrem ego deprecabor Dominum, quasi oratione fructuosa existente, vtpote Deo disponente res humanas. Et ad Deum ponam eloquium meum, vtpote Deo cognoscente facta, & dicta, & cognita humana: ad cuius confirmationem subiungit ea, quæ maxime diuinam prouidentiam ostendunt. Est autem sciẽdum, quod illi qui prouidentiam negant, omnia, quæ apparent in rebus mundi, ex necessitate naturalium causarum prouenire dicunt, vtpote ex necessitate caloris, & frigoris, grauitatis, & leuitatis, & aliorum huiusmodi. Ideo ex his potissime prouidentia diuina manifestatur: quorum ratio reddi non potest ex huiusmodi materialibus principiis: inter quæ, vnum est determinata magnitudo corporis huius mundi; non enim potest assignari ratio ex aliquo principio naturali, quare Sol, ac luna, aut terra sit tantæ quantitatis, & non maioris, aut minoris, vnde necesse est dicere, quod ista dispositio quantitatum sit ex ordinatione alicuius intellectꝰ, & hoc designat in hoc, quod dicit, [Qui facit magna,] id est, qui res interminata magnitudine disponit, rursus si omnia ex necessitate principiorum naturalium prouenirent, cum principia naturalia sint nobis nota; haberemus viam ad inquirendum omnia, quæ in hoc mundo sunt, sunt autem aliqua in hoc mundo, ad quorum cognitionem nulla inquisitione possumus peruenire, vtpote substantiæ spirituales quot sunt, distantiæ stellarum & alia huiusmodi, vnde manifestum est, non procedere omnia ex necessitate principiorum naturalium, sed ab aliquo superiori intellectu res esse institutas, propter hoc addit; [Et inscrutabilia.]

A Item quædam sunt quæ videmus, quorum rationem, nullo modo possumus assignare, puta quod stellę disponuntur secundum talem figuram in hac parte cæli, & in alia secundum aliam, vnde manifestum est hoc non prouenire ex principiis naturalibus, sed ab aliquo superiorum intellectu, & propter hoc addit; [Et mirabilia,] sic enim differt inscrutabile, & mirabile, quod inscrutabile est, quod latet, & perquiri non potest: mirabile est, quod ipsum quidem apparet, sed causa eius perquiri nõ potest. Sciendum est etiam, quod aliqui posuerunt dispositionem rerum, per quendam ordinem numeri à Deo procedere, vtpote quod à primo vno simplici procedit tantum vnus effectus primus, in quo iam aliquid compositionis, & pluralitatis habetur; & sic ex ipso procedunt duo, vel tria, quæ sunt adhuc minus simplicia; & sic gradatim secũdum eos progreditur tota rerum multitudo, secundum quam quidem positionem totius vniuersi dispositio non est ex ordinatione intellectus diuini, sed ex quadam necessitate naturæ, vnde ad hanc positionem remouẽdam adiungit, [Absque numero,] vel quia absque necessitate ordinis numeralis res in se productæ sunt: vel quia à Deo immediate, & non ex ordine numeri productæ sunt: quod præcipue apparet in primo cælo, in quo sunt plurimæ stellæ, sic ergo Eliphaz ostẽdit productionem rerum esse à Deo, & non ex necessitate naturæ. Consequenter ostendit, & rerum factarum cursum diuina prouidentia gubernari, & primo in rebus naturalibus, ex hoc quod res naturales contemperatæ esse videntur ad hominum, & aliorum animalium vsum, licet naturalis cælorum ordo aliud requirere videatur, si quis enim in elementis grauitatem, & leuitatem consideret; manifestum est naturaliter terram aquæ subiacere, aëri vero aquas, aërem autem igni, inueniuntur autem aliquæ partes terræ discoopertæ ab aquis immediate aëri subiacere: aliter enim animalia respirantia in terra viuere non possent: & rursus ne terra ab aquis discooperta sua siccitate fructuosa, & inhabitabilis redderetur, dupliciter humectatur à Deo, primo quidem per pluuiam, qua superficies terræ infunditur, & quantum ad hoc dicit, [Qui dat pluuiam super faciem terræ.] Alio modo quantum ad fontes, riuos, & flumina, quibus terra irrigatur: quorũ principium sub terra est, sicut pluuiæ in alto: & quantum ad hoc dicit. [Et irrigat aquis vniuersa.] Deinde cũ dicit: [Qui ponit humiles in sublime:] operationem prouidẽtiæ etiam in rebus humanis ostendit, & quidem si res humanæ currerent secundum quod earum dispositio videtur exigere, nullum videlicet vel paruum in eis prouidentiæ diuinæ vestigium appareret, sed rebus humanis alio modo currẽtibus, stulti, qui superiores causas nõ considerant, hoc casui, & fortunæ attribuunt, ex quorum persona Salomon Eccl. 9. dicit, Vidi sub sole nec velocium esse cursum: nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum diuitias, nec artificum gratiam, sed temporis casum in omnibus. Eliphaz autem in altiorem causam refert hoc, scilicet in prouidentiam Dei: & primo quãtum ad oppressos, qui de infimo eleuantur in altum: & quantum ad hoc dicit: [Qui ponit humiles,] id est, deiectos. [In sublime,] & qui de dolore transferuntur ad gaudium: & quantum ad hoc dicit, [Et mœrentes erigit sospitate.] Secundo quantum ad opprimentes, quorum duplex est genus, quidam enim maxime alios opprimunt per potentiam, & quantum ad hoc dicit: [Qui dissipat cogitationes malignorũ; ne possint implere manus

eorum, quod cœperant,] quia scilicet in ipsa operis prosecutione impediuntur à Deo, ne vnquam cogitationem possint perducere ad effectum. Quidam vero per astutiam aliquos decipiunt: & quantum ad hoc dicit: [Qui apprehendit sapientes in astutia eorum,] in quantum scilicet ea, quæ astute cogitant, in contrarium propositi eorum cedit. [Et consilium prauorum dissipat,] dum scilicet ea, quæ ab eis sapienter consiliata videntur, aliquibus impedimentis superinductis ad effectum perducere non possunt. Quandoque vero stulte consiliata non solum impediuntur in opere, sed etiam eorum mens obscuratur, ne in consiliando possint discernere meliora: vnde subdit: [Per diem incurrẽt tenebras,] scilicet in re manifesta omnino quid faciant nescIunt. [Et quasi in nocte sic palpabunt in meridie,] id est, iis, quæ nullo modo sunt dubiæ, id est, sic dubitant, sicut in rebus obscuris, & quod hæc ex diuina prouidentia præuideantur, subiungit vtilitatem ex præmissis prouenientem, dum enim malignorum astutia impeditur, pauperes ab eorum deceptionibus liberantur; & hoc est quod subdit: [Porro saluum faciet egenum à gladio oris eorum,] quia enim sunt astuti in malo, & blandis verbis, & fictis alios seducere solent: quæ quidem verba in nocendo gladio comparantur, secundum illud Psal. 16. Lingua eorum gladius acutus. Cum vero operationes malorum potentium impediuntur à Deo, manifestum est etiam quod pauperes saluantur, vnde sequitur. [Et de manu violẽti pauperem,] & ex hoc duo sequuntur; quorum vnum est, quod homines, qui ex seipsis impotentes sunt, de diuina potentia confidunt tanquam Deo de rebus humanis curante: vnde subdit: [Et erit egeno spes,] Aliud est quod homines potentes & iniqui se ipsos retrahunt, ne ex toto malignentur, vnde sequitur: [Iniquitas autem contrahet os suum,] ne scilicet se ex toto effundat in perniciem aliorum.

LECTIO III.

BEatus Homo, qui corripitur à Domino, increpationem Domini ne reprobes: quia ipse vulnerat, & medetur: percutit, & manus eius sanabunt. In sex tribulationibus liberabit te, & in septima non tanget te malum. In fame eruet te de morte, & in bello de manu gladij. A flagello linguæ absconderis, & non timebis calamitatem, cum venerit. In vastitate, & fame ridebis, & bestias terræ non formidabis. Sed cum lapidibus regionum pactum tuum: & bestiæ terræ pacificæ erunt tibi. Et scies quod pacem habeat tabernaculum tuum, & visitans speciem tuam non peccabis. Et scies, quoniam multiplex erit semen tuum: & progenies tua quasi herba terræ. Ingredieris in abundantia sepulchrum, sicut infertur acervus tritici in tempore suo. Ecce hoc vt inuestigauimus ita est, quod auditum mente pertracta.

Sicut supra dictum est, Eliphaz in superioribus beatum Iob & impatientiæ arguebat, & præsumptionis, super hoc, quod se asseruerat innocentem, nunc autem ab eo desperationem nititur auferre: ex quo verba illa prouenire credidit, quibus Iob vitam suam fuerat detestatus. Sciendum est autem, quod prouidentiam tam circa res naturales, quam circa res humanas esse asseruerat, hoc accipit tanquam notum, quod omnes aduersitates hominibus diuino iudicio inducantur, sed quibusdam ad vltimam condemnationem, qui sunt incorrigibiles: quibusdam autem ad correctionem, qui per aduersitates emendantur, quos asserit esse beatos dicens: [Beatus homo, qui corripitur à Domino.] si enim correptio ab homine salubris est: qui tamen perfecte scire non potest mensuram & modum, secundum quod possint esse salubris correptio: nec est omnipotens ad mala scilicet remouenda, & ad bona tribuenda: multo magis reputari debet salubris & felix Dei omnipotentis & omnia scientis correptio, ex qua sententia ad propositum concludit dicens; [Increpationem Domini ne reprobes] quasi dicat, licet hanc aduersitatem patiaris à Deo propter tua peccata, tamen debes existimare, quod hoc sit quasi quædã Domini increpatio ad te corrigendum; vnde non debes hanc aduersitatem intantum reprobare, quod propter hoc vitam tuam habeas odiosam; & prædictorum causam subiungit dicens: [Quia ipse vulnerat,] id est grauiori aduersitate: [Et medetur,] auferendo mala, & restituendo bona; [Percutit,] id est, leuiori aduersitate; [Et manus eius,] id est operationes ipsius [Sanabunt,] id est liberabunt, non enim Eliphaz eum, qui corripitur à Deo, beatum asseruit propter futuram vitam, quam non credebat, sed propter præsentem, in qua post correptionem homo ex supradictis à Deo obtinebat immunitatem à malis & abundantiam bonorum, vnde consequenter subiungit de immunitate à malis dicens. [In sex tribulationibus liberabit te; & in septima non tanget te malum,] quia enim septenario dierum, omne tempus agitur, solet septenario numero vniuersitas designari, vt sit sensus, quod ei, qui à Domino corripitur, post remedationem nulla nocebit aduersitas, & quia secundũ eius sententiam, quanto aliquis magis fuerit purgatus à culpa, tanto minus aduersitatem patitur in hoc mundo, ideo dicit; [In septima non tanget te malum,] quasi ante emendationem homo ab aduersitate non liberetur, cum autem incipit liberari, ab ea tangitur, rationem omnino non tangit, quod quidem verum est, quantum ad mentem: quæ dum finem suum in rebus mundanis constituit, aduersitatibus mundanis opprimitur, cum autem ab eis animum suum reuocans, amare Deum cœperit, tristatur quidem in aduersitatibus, sed non opprimitur: quia spem suam non habet in mundo, cum autem totaliter mundum contempserit, tunc eum aduersitates mundanæ vix tangunt, non est autem hæc sententia vera, quantum ad corpus, sicut Eliphaz eam intellexit: cum perfectissimi viri interdum grauissimas aduersitates patiantur secundum illud Ps. 44. Propter te mortificamur tota die, quod de Apostolis inducitur. Et quia septem tribulationes tetigerat, eas subsequẽter enumerat. Est autem prima aduersitas contra vitam corporalem eius, qui patitur sublationem necessariorum: & quantum ad hoc dicit; [In fame eruet te de morte.] quasi dicat: patieris quidem famem, vtpote increpatus à Domino, sed ex hoc non peruenies ad mortem Deo deliberante, & hæc est prima tribulatio. Quandoque vero aufertur vita corporis per violẽtiam alicuius inferentis nocumentum: & quantum ad hoc dicit; [Et in bello de manu,] id est, potestate gladij:] quasi dicat, Superueniet tibi bellum, sed in

potestate

poteſtate gladii, non deduceris, & hæc eſt ſecunda tribulatio. Aufertur autem & vita corporalis per mortem naturalem, ſed hæc inter tribulationes nõ cõputatur, cũ natura hominis hoc requirat. Quandoque autem ſpirituale periculum eſt contra famã hominis, quæ pertinet ad vitam ciuilem: & quantũ ad hoc dicit. [A flagello linguæ abſconderis:] dicitur autem flagellum linguæ detractio grauiter infamantis, à quo tunc homo abſcõditur, quando facta ſua, de quibus poſſit infamari, latent detrahentem, & hęc eſt tertia tribulatio. Quandoque autem eſt aduerſitas ex aliquo periculo generali, quod quidem imminet vel perſonis, vel rebus; perſonis quidẽ, vtpote quando alicui patriæ exercitus hoſtium ſuperuenit, per quem etiam contrahitur vel mors, vel captiuatio: & quantum ad hoc dicit. [Et nõ timebis calamitatem cum venerit,] quaſi dicat, imminente calamitate ab hoſtibus tuæ patriæ tu nõ timebis, & hæc eſt quarta tribulatio. Rebus autem imminet commune periculum vel per ſterilitatem terræ, quod eſt tempore famis, vel per aliquam deuaſtationem fructuum ab hoſtibus, & quantum ad hæc duo dicit. [In fame, & vaſtitate ridebis,] id eſt, abundãtiã habebis, quæ erit tibi materia gaudii, & ſic tangit quintam & ſextam tribulationẽ. Quãdoque autem eſt aduerſitas ab impugnatione brutorum animalium, ſiue in communi, ſiue in particulari, & quantum ad hoc dicit: [Beſtias terræ nõ formidabis,] & hæc videtur eſſe ſeptima tribulatio, in qua non tangit malum. Poſt immunitatẽ autem à malis ponit abundantiã in bonis, & primo quãtum ad fertilitatẽ terrarum dicens: [Sed cum lapidibus regionum pactum tuum,] quaſi dicit & etiam terræ lapidoſæ, & ſteriles tibi afferent fructum ſecundũ illud Deu. 32. Vt ſugeret mel de petra &c. Secundo quantum ad animalia bruta, & quantum ad hoc dicit: [Et beſtiæ terræ erunt tibi pacificæ.] id eſt, nõ te offendent. Poſſent & hæc duo aliter exponi, vt ſcilicet per lapides intelligantur homines duri & rudes: per beſtias homines crudeles. Tertio quantum ad homines domeſticos, cum dicit: [Et ſcies quod pacẽ habeat tabernaculum tuum,] id eſt, familia tua pacem habebit adinuicem. Quarto ſpecificat quantum ad vxorem: & quantũ ad hoc dicit: [Et viſitans ſpeciem tuam non peccabis,] quaſi dicat: habebis vxorem honeſtã, & pacificã, cum qua conuerſari poteris, ſine peccato. Quinto quantum ad filios, vnde dicit: [Et ſcies quoniam multiplex erit ſemen tuũ, & progenies tua quaſi herba terræ,] id eſt, habebis multos filios, & nepotes. Sexto quãtum ad pacificam & quietam mortem, & quantum ad hoc dicit, [Ingredieris in abundãtia ſepulchrũ,] quaſi dicat in bona proſperitate, non ſpoliatus rebus tuis. [Sicut infertur aceruus tritici in tempore ſuo:] quaſi non præuentus intempeſtiua, & ſubita morte. Vltimo quidem approbat ea, quæ ſupra dixerat dicens: [Ecce hoc vt inueſtigauimus ita eſt,] & quia exiſtimabat Iob ita eſſe triſtitia abſorptum, quod talia non multum cogitaret, cum reddidit attentum dicens: [Quod auditum mente pertracta.]

A Domini in me ſunt, quarũ indignatio ebibit ſpiritum meum: & terrores Domini militãt contra me. Nunquid rugiet onager cum habuerit herbam, aut mugiet bos cũ ante præſepe plenũ ſteterit? Aut poterit comedi inſulſum, quod non eſt ſale conditum? aut poteſt aliquis guſtare, quod guſtatũ affert mortem? Quæ prius nolebat tangere anima mea, nunc præ anguſtia cibi ei ſunt, quis det vt veniat petitio mea: & quid expecto, tribuat mihi Deus? Et qui cœpit, ipſe me conterat: ſoluat manũ ſuã, & ſuccidat me: Et hęc mihi ſit conſolatio, vt affligens me dolore nõ parcat: nec contradicã ſermonibus Sancti? Quæ eſt enim fortitudo mea, vt ſuſtineã, aut quis finis meus, vt patienter agã? Nec fortitudo lapidũ fortitudo mea, nec caro mea ænea eſt.

Sicut ex ſuperioribus patet, Eliphaz in laméto Iob tria notauerat, deſperationem quidẽ, quæ videbatur apparere propter odiũ præſentis vitæ: impatiẽtiam autem, ſiue immoderatã triſtitiã, propter ſuſpiria, & gemitus quos ſe pati dicebat: præſumptionẽ vero, quia ſe innocentem aſſeuerat: & circa hæc tria tot⁹ ſuperior Eliphaz ſermo verſatur: in quo ad oſtendẽdum Iob peccato fuiſſe ſubiectum, & ideo aduerſa toleraſſe, propoſuit inter cætera fragilitatẽ conditionis humanæ, ex qua nullus poteſt ſe præſumere immunem eſſe à peccato. Hinc ergo Iob ſumit ſuæ reſponſionis initium; certũ eſt enim quod ex fragilitate cõditionis humanæ nullus homo eſt immunis à peccato, quantũcunque iuſtus appareat: ſed tamen in viris iuſtis non ſunt peccata grauia, & mortalia, ſed ſunt in eis peccata leuia, & venialia, quæ ex negligentia, & ſurrectione proueniunt. Si autem hoc eſſet verum, quod Eliphaz aſſerere nitebatur, quod propriæ pœnæ peccatorum eſſent aduerſitates præſentis vitæ: homines paterentur & propter grauia peccata graues, & propter leuia leues: & ſic viri iuſti nũquã grauibus aduerſitatibus ſubiacerent: quod patet eſſe falſum, hanc ergo ratiõnẽ Iob cõtra diſputationem Eliphaz proponit, vnde dicitur. [Reſpõdens autem Iob dixit: vtinam appẽderentur peccata mea, quibus irã merui] quaſi dicat, dicere non poſſum, in me nulla eſſe peccata: cõfido tamen in me non eſſe mortalia, ſed venialia, ſi ergo pro peccatis huiuſmodi iram, id eſt, pœnam à Deo merui, debuiſſet ſaltẽ in ſtatera iuſtitiæ appendi calamitas, & peccatum, vt ſecundũ æqualitatem vnum alteri reſpõderet, ſed aduerſitas apparet multo maior ipſo peccato; & hoc eſt quod ſubdit: [Quaſi arena maris,] id eſt, incõparabiliter: [Hæc,] ſcilicet calamitas: [Grauior appareret,] ſi ſententia Eliphaz eſſet vera, quod aduerſitates in hoc mũdo infliguntur ſolũ ſecundum peccata, pro grauibus peccatis, hæretici graues pœnas ſuſtinerẽt, ſed hæc ſua ſententia non eſt vera: cũ appareat multos ſceleratos, quorũ peccatis peccata Iob cõparata, quaſi nulla erant, quaſdã leues aduerſitates ſuſtinere. Ex hoc autem, vlterius procedit ad excuſandũ ſe à triſtitia, quã verbis expreſſerat dicẽs; [Vnde & verba mea plena dolore ſunt,] quaſi concludendo infert, quia dolor ex aduerſitatis magnitudine cauſabatur. Cauſam autẽ doloris ſubiungit duplicem, cauſatur enim dolor interdum ex iis, quæ aliquis iam perpeſſus eſt, interdum vero ex iis, quæ pati timet, primo ergo aſſignat cauſam ſui doloris ex iis, quæ

CAPITIS SEXTI
LECTIO I.

REſpondens autem Iob dixit, Vtinã appẽderentur peccata mea, quibus irã merui, & calamitas, quam patior, in ſtatera. Quaſi arena maris hæc grauior appareret, vnde & verba mea dolore ſunt plena; Quia ſagittæ

perpessus fuerat, dicens; [Quia sagittæ Domini in me sunt,] in quo ostendit ex improuiso se fuisse afflictum. Nam sagitta ex remotis, & ex improuiso venit, & vt ostendat percussionis magnitudinem, subiungit, [Quarum indignatio ebibit spiritum meum] id est me respirare non permisit, sed totaliter, quidquid in me virium, aut consolationis esse poterat, sustulit. Deinde ostendit causam doloris ex iis, quæ pati timebat, dicens: [Et terrores Dei militant contra me,] solent enim afflicti ex spe melioris status consolari: sed cum post afflictionem, aliquis iterum similia vel maiora timet, nulla videtur esse consolatio residua. Posset autem aliquis dicere: causam quidem doloris habes, sed ex ea in verba doloris prorumpere non deberes. Contra quæ respondet Iob ex iis, quæ in aliis animalibus inuenimus, homo enim aliis animalibus similis est, in natura sensitiua, vnde ea, quæ naturam sensitiuam sequuntur, adsunt homini; sicut & aliis animalibus, quod autem naturale est, nō potest totaliter vitari: inuenitur autem in aliis animalibus, quod afflictionem cordis ore exprimant, & hoc significat dicēs, [Nunquid rugiet onager, cum habuerit herbam: aut mugiet bos, cum ante præsepe plenum steterit?] quasi dicat, nō. Rugit autem onager, & mugit bos, cum necessario victu caruerint. In quo apparet, naturale esse animalibus, quod interiorem afflictionem exprimant voce. Rursus, aliquis dicere posset, naturale esse, quod dolor conceptus, voce exprimatur, sed ad sapientem non pertinere, quod ex quibusdam causis tristitiam corde concipiat, vt Stoici posuerunt. Sed hoc ostendit Iob esse contra naturam sensitiuam. Nam sensus non potest non refugere id, quod est nociuū, vel inconueniens, & ideo dicit. [Aut poterit comedi insulsum, quod non est sale conditum?] quasi dicat, non: quia videt, quod huiusmodi insipida non conueniunt ad delectationem gustus, & similiter ea, quæ non sunt delectabilia, non potest cor hominis libenter acceptare, & multo minus illa, quæ sunt amata & noxia, vnde subdit: [Aut potest aliquis gustare, quod gustatum affert mortem?] quasi dicat, non, & sicut hoc est impossibile in sensu exteriori, ita impossibile est, quod ea, quæ per sensus exteriores apprehenduntur, vt noxia, sine tristitia recipiantur: sed quia sapiens, licet tristitiā patiatur, eius tamen ratio à tristitia non absorbetur, sicut Iob, qui licet tristitiam pateretur, tamen ei maxima inerat solicitudo, & timor, vt se contra tristitiam tueretur, ne per tristitiam duceretur in aliquod vitiosum, quod vt vitaret, præoptabat mortem, & ad hoc exprimendum dicit: [Quæ prius tāgere nolebat anima mea, nunc præ angustia cibi mei sūt,] quasi dicat, ea, quæ prius anima mea adhorrebat, nunc delectabiliter appetit; & quæ sint ista, ostendit dicens; [Quis det vt veniat petitio mea,] & vt hanc petitionem non ore teneat tantum, sed etiam ex intimo corde proponere ostenditur, subiungit; [Et quod expecto, tribuat mihi Deus?] & quæ sit ista petitio, ostendit subdēs; [Et qui cœpit,] scilicet me affligere. [Ipse me conterat,] super mortem, & hoc est quod subdit. [Soluat manum suam, & succidat me. [Manum Dei dicit potentiam diuinam qua ipsum Deus afflixerat, quæ quidem manus, quodammodo ligata videtur diuina voluntate, dum per misericordiam affligere desistit: soluitur autem quodammodo, dum ad finē occasionis percussio diuina perducitur: & quia dixerat eā, quæ prius tangere nolebat, nunc cibos suos esse, ostendit, quomodo hoc sit intelligēdum: quia, scilicet mors, quæ sibi fuerat horribilis, nunc

A effecta est dulcis, vnde subdit, [Et hæc mihi sit cōsolatio, vt affli.me do. scilicet Deus. [Non parcat,] id est nō retrahat manum suam, sed me ad mortem perducat; & quare hoc optet, ostendit per id, quod subdit; [Ne contradicam sermonibus Sancti,] id est Dei, hoc est eius iudiciis sanctis, quibus me afflixit, timebat enim Iob, ne per afflictiones multas ad impatientiā deduceretur, ita quod ratio tristitiam reprimere non posset. Impatientiæ autem ratio est, cum ratio alicuius adeo tristitia deducitur, quod diuinis iudiciis contradicat, si vero aliquis tristitiam quidem patiatur secundum sensualem partē, si ratio diuinæ voluntati se conformet, non est im-

B patientiæ defectus, & sic falso Eliphaz arguebat Iob, vbi dixerat, Nunquid venit super te plaga, & defecisti? licet enim tristaretur, non tamen defecerat. Deinde assignat rationem, de propria fragilitate, quare timebat, ne ad hoc perduceretur, vt contradiceret sermonibus Sancti, huiusmodi enim timor ex duplici causa posset tolli, primo quidem, si tanta esset sibi rationis fortitudo, vt nullo modo superari posset, sicut est in illis, quorum est liberum arbitrium per gratiam confirmatum: sed hanc fortitudinem in se non sentiebat; vnde dicit, [Quæ est enim fortitudo mea, vt sustineam?] scilicet tot tribulationes. Secundo, si tribulationes, & tristitias aliquo breui tempore tolerare oporteret, & ideo

C ad hoc remouēdum adiungit: [Aut quis finis meus, vt patienter agam?] quasi dicat, quis terminus tribulationibus meis positus est, vt vsque ad illum expectans, possim præsumere me patientiam seruaturum? & ad horum expositionem subiungit dicens? [Nec fortitudo lapidum, fortitudo mea,] fortitudo enim lapidis, sine sensu est, fortitudo autem hominis est, cum sensu eorum quæ noxia sunt: propter quod subdit: [Nec caro mea ænea est,] id est, sine sensu, quia quantūcumq; ratio mortalis hominis fortis sit, necesse est quod ex parte carnis experiatur sensum doloris, & per hoc excluditur increpatio Eliphaz, qui tristitiæ beatum Iob arguebat. Etsi enim inesset beato Iob fortitudo mentis, aderat tamen ex parte carnis sensus doloris, quem tri-

D stitia sequebatur. Similiter etiam per hoc confutatur opinio Stoicorum, dicentium sapientem non tristari, cuius opinionis Eliphaz fuisse videbatur: beatus autem Iob hoc defendere intendit, quod sapiens tristatur quidem, sed ad hoc studet per rationem, vt ad inconueniens non deducatur: quod etiam Peripatetici posuerunt.

LECTIO II.

ECce non est auxilium mihi in me; & necessarii quoque mei recesserunt à me. Qui tollit ab amico suo misericordiam; timorem Domini derelinquit. Fratres mei præterierūt me, sicut torrens, qui raptim transit in cōuallibus. Qui timent pruinam irruet super eos nix. Tempore quo fuerunt dissipati, peribūt: & vt incaluerint, soluentur de loco suo. Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum: ambulabunt in vacuum, & peribunt. Considerate semitas themam, itinera saba: & expectate paulisper. Confusi sunt, quia speraui. Venerunt quoq; vsque ad me, & pudore cooperti sunt. Nunc venistis, & modo videntes plagā meam, timetis. Nunquid dixi, afferte mihi, & de substantia vestra donate mihi? vel liberate me de manu hostis, & de manu robustorum cruiſe

eruite me? Docete me,& ego tacebo: & siquid forte ignoraui, instruite me. Quare detraxistis sermonibus veritatis, cum è vobis nullus sit, qui possit arguere me? Ad increpandum tantum eloquia concinnatis, & in ventum verba profertis. Super pupillum irruitis, & subuertere nitimini amicum vestrum. Veruntamen quod cœpistis, explete. Præbete autem, & videte an mentiar. Respondete obsecro, absque contentione: & loquentes id, quod iustum est iudicate. Et non inuenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia personabit.

Ostendebat Iob in præcedentibus se rationabiliter dolorem sensisse, & verba doloris protulisse, sed dolore non esse absorptum, propter ea, quæ passus erat, sed quia interdum homo, licet aliqua aduersa patiatur, ita se suo & alieno auxilio, & solatio contra aduersa tuetur, vt vel paruum, vel nullum inde dolorem concipiat, vult ostendere beatus Iob se huiusmodi remediis esse destitutum, vt ex hoc appareat euidentius, se rationabiliter verba doloris protulisse, & primo quidem ostendit se prædictis remedijs destitutum esse ex parte sua, cum dicit; [Ecce non est auxilium mihi in me.] & si enim bona eius aliqualiter directa fuissent, posset hoc absq; tristitia tolerare, si se posset adiuuare ad recuperandum bona amissa, & ad vindicandum iniuriam illatam, sed hoc non poterat, omnibus diuitiis, filiis, & proprij corporis sanitate destitutus, rursus multa per nos ipsos non possumus, quæ possumus per amicos, & ideo Iob secundo ostendit se etiam auxilio amicorum destitutum esse, cum dicit. [Necessarij quoque mei,] id est familiares, & domestici, (Recesserunt à me,) & quod hoc non sine culpa illorum sit, ostendit subdens: (Qui tollit ab amico suo misericordiam,) scilicet in tempore miseriæ, (Timorem Domini derelinquit) id est reuerentiam, quam debet habere ad Deum, & propter quem, & in quo proximus diligendus est, Qui non diligit fratrem suum quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere? vt dicitur Ioan. Epist. 1. Cap. 4. Deinde ostendit se etiam à consanguineis esse derelictum, dicens; (Fratres mei,) id est, consanguinei mei. (Præterierunt me,) loquitur ad similitudinem simul in via incedentium, ac si vno cadente in foueam, alij nihilominus præcedant, eo dimisso. Et quidem aliqualiter excusabiles essent, si postquam aliquo tempore auxilium tulissent, dimisissent, vel propter tædium, vel propter desperationem adiuuãdi. Et ideo, vt inexcusabiles sint, ostẽdit, se statim, & subito ab eis esse desertum; quod significat cum subdit: (Sicut torrens, qui raptim transit in conuallibus,) qui velocissime mouetur. Et ne hoc se impune fecisse credant, subiungit: (Qui timet pruinam, irruet super eum nix.) Quasi dicat; qui propter timorem minoris periculi, à iustitia & misericordia discedit, in maiora pericula deducetur: vnde & fratres Iob, qui cum præterierunt, compati nolentes, ipsi tristitiam in propriis personis suis sustinebunt, & quod eorum pericula futura sint sine remedio, ostendit subdens: (Tempore quo fuerint dissipati,) id est tempore quo incurrent aliqua pericula: (Peribũt,) scilicet totaliter; (Et vt incaluerint, soluentur de loco suo,) loquitur sub metaphora niuis, de qua fecerat mentionem: quæ cum multũ firmata fuerit

A per congelationem, non statim à propria solis calefactione dissoluitur, sed cum non est congelata, statim ad radium solis dissoluitur, & fluit. Hoc est ergo quod dicit. Vt incaluerint, soluentur de loco suo, id est, statim ad primum impetum aduersitatis, quasi cuiusdam caloris, tota eorũ prosperitas dissoluetur: vnde dicit: (Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorũ.) Illud enim, quod inuoluitur, in se ipsum quadam tortuositate redit, illorum quidem semitæ inuolutæ sunt, qui in consanguineis, & amicis nihil, nisi propriam vtilitatem quærunt: propter hoc, in tempore prosperitatis amicitiam simulant, sed in tempore aduersitatis derelinquunt. Sed homines qui fraudulenter propriam vtilitatem quærunt, plerumque à
B sua spe deficiunt. Et ideo subdit: (Ambulabunt in vacuum,) tunc enim aliqui in vacuum ambulare dicuntur, quando à fine ambulationis deficiunt: & nõ solum eorum spes euacuabitur, sed etiam contrariũ eis accidet: vnde sequitur: (Et peribunt,) id est, totaliter destruentur. Sic ergo, cum Iob neque in seipso, nec in domesticis, nec in consanguineis auxilium haberet, non immerito doloris verba protulerat. Consequẽter ostendit, quod nec in aliis amicis. Vnde dicit: (Considerate semitas Themã, itinera Saba,) in quibus regionibus maxime videbatur habuisse amicos. Nam & Eliphaz de Themam venerat: (Et
C expectate paulisper, considerantes:) scilicet: vtrum aliqui per has vias veniant, ad auxilium mihi ferendum: & hoc non videbitis: (Quia confusi sunt,) scilicet venire ad me: (Quia speraui,) id est, quia tẽpus erat, in quo ab eis auxilium sperare debebam, homines enim, qui auxiliari nolunt, confundũtur visitare illos, à quibus existimant sibi rationabiliter posse peti auxilium: venerunt quoque aliqui, qui scilicet, non mihi dederunt auxilium, cum cognoscerent se debere, nec est mirum de aliis, cum etiam vos, qui sapientiores videmini, in hoc deficiatis. Vnde subdit. (Nunc venistis, & modo videntes plagam meam, timetis, ne forte, scilicet, oporteat vos mihi auxilium
D ferre: sed nõ timeatis: quia in nullo auxilium vestrũ requisiui, nec requiro à vobis vt subueniatis mihi in denarijs. Hoc est quod dicit, (Nunquid dixi, afferte mihi, & de substantia vestra donate mihi?) nec petii à vobis auxilium in bello contra hostes, & hoc est quod subdit; (Liberate me de manu hostis, & de manu robustorum eruite me) nec petij à vobis auxilium doctrinæ, & hoc est quod dicit; (Nunquid dixi, docete me? (scilicet in speculatiuis. (Et ego tacebo, & siquid forte ignoraui, instruite me) scilicet in agendis. Nec solum vos mihi auxilium non præbetis, sed etiam quantum in vobis est, me verbis affligitis, & hoc est quod subdit; (Quare detraxistis sermonibus veritatis?) quos scilicet, primo protuli in mea lamẽtatione, quã Eliphaz reprehendere visus est, vt dictũ est Et vt hæc detractio inexcusabilis ostendatur, excludit omnia illa, quibus aliquis reprehensor à detractione potest excusari. Quorum primum est, cum
E aliquis maioris authoritatis alium pro culpa reprehẽdit, & hoc excludit dicens: (Cum in vobis nullus sit, qui possit arguere me.) Secundũ est, cum aliquis contra aliquem verba dura profert ad eius vtilitatẽ, & non ad ipsũ exacerbandũ, & hoc est quod subdit: (Ad increpandũ tantum,) & nõ ad vtilitatem (Eloquia concinnatis,) id est, studiose componitis, vt nõ videãtur leuiter esse dicta. Tertium est, cum aliquis verba, quæ profert contra aliquem, efficacibus rationibus munit: & hoc remouet dicens: (Et in ventũ verba profertis,) quasi dicat, verba vestra inania sũt, nullum robur rationis habentia. Quartum est, cum aliquis aliquem reprehendit eo tempore, & in illo

ſtatu, in quo præſumi poteſt, quod non fiat inde deterior, ſed melior. Sed ſi aliquis eo tempore aliquē reprehendere velit, quo conſternatus animo & ad iram diſpoſitus eſt, videtur nō velle correctionem, ſed ſubuerſionem. Et ideo dicit: [Super pupillum irruitis, ſubuertere nitimini amicum veſtrum.] ſeipſum pupillum nominat, quia in triſtitia poſitus, omni auxilio deſtitutus erat: & ne quis putaret, quod hoc diceret, timens contendere cum eis, quaſi de veritate ſuæ ſententiæ, & iuſtitia ſuæ cauſæ non præſumeret, ſubiungit; [Veruntamen, quod cœpiſtis explete,] vt ſcilicet ex mutua diſputatione, veritas eluceſcat, vnde ſubdit: [Præbete aurem] id eſt auſcultate: [Et videte,] id eſt conſiderate, [An mentiar,] hoc eſt enim primum impedimētum veritatis inueniendæ per diſputationem, cum aliquis ea, quæ ab aduerſario dicuntur, audire non vult. Secundum impedimentum eſt, cùm ad audita clamoſe & contumelioſe reſpondet, & ad hoc remouendum dicit, [Reſpondete obſecro abſque cōtentione.] Eſt enim contētio, vt Ambroſius dicit, impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Tertium impedimentū eſt, cum aliquis in diſputatione non intendit ad veritatem, ſed ad victoriam & gloriam, vt accidit in diſputationibus litigioſis, & ſophiſticis, & quātum ad hoc dicit: [Et loquentes id quod iuſtum eſt, iudicate,] vt ſcilicet concedatis ea, quæ vobis videntur vera, & negetis quæ videntur falſa, & ſi hoc feceritis: [Non inuenietis in lingua mea iniquitatem,] ſcilicet aliquid contra iuſtitiam quæ debetur proximo, [Nec in faucibus meis ſtultitia perſonabit,] ſcilicet aliquid contra ſapientiam, qua recte ſentitur de Deo. Intendebat enim circa diuina, & circa humana & defendere, & probare veritatem.

CAPITIS SEPTIMI.

LECTIO I.

MIlitia eſt vita hominis ſuper terram, & ſicut dies mercenarii dies eius. Sicut ceruus deſiderat vmbram; & ſicut mercenarius præſtolatur finē operis ſui: ſic & ego habui menſes vacuos, & noctes laborioſas enumeraui mihi. Si dormiero, dicā? quādo conſurgam? & rurſum expectabo veſperā: & replebor doloribus vſque ad tenebras.

Eliphaz in ſuperioribus volens beatum Iob à deſperatione remouere, ei quandam terrenam beatitudinem repromiſerat, ſi increpationem domini non reprobaret. Vnde beatus Iob poſtquā triſtitiæ ſuæ rationabiles cauſas oſtendit, vult vlterius oſtendere, prædictam conſolationem Eliphaz, ex repromiſſione terrenæ felicitatis eſſe incongruam. Et primo hoc oſtendit ex conditione præſentis vitæ, poſtmodum vero id oſtendet ex ſua propria conditione. Circa cōditiones vero præſentis vitæ, diuerſa fuit hominum ſententia, quidam enim poſuerunt in hac vita vltimam felicitatem eſſe, & hanc ſententiā videtur ſequi Eliphaz, ibi enim eſt vltimus finis hominis, vbi expectat finalem retributionē pro bonis aut malis: vnde ſi in hac vita homo remuneratur à Deo pro bene actis, & punitur pro malis, vt Eliphaz videbatur aſſerere, conſequens videtur, quod in hac vita ſit vltimus hominis finis. Hanc autem ſententiam intendit Iob reprobare, & vult oſtendere, quod præſens vita hominis non habet in ſe vltimum finē, ſed comparatur ad ipſum ſicut motus ad quietem, & via ad terminum, & ideo comparat eam illis ſtatibus hominum, qui tendunt ad aliquem finē, ſcilicet ſtatui militū, quia militando ad victoriam tendunt, & hoc eſt quod dicit: [Militia eſt vita hominis A ſuper terram,] ac ſi dicat, vita preſens, qua ſuper terram viuimus, non eſt ſicut ſtatus victoriæ, ſed ſicut ſtatus militiæ, comparat etiam eam ſtatui mercenariorum: & hoc eſt quod ſubdit. [Et ſicut mercenarii dies eius,] ſcilicet hominis ſuper terram viuentis. Comparat autem præſentem vitam his duobus ſtatibus propter duo, quę imminēt homini in præſenti vita vt ſcilicet reſiſtat impedimentis, & nociuis, & propter hoc comparatur militiæ: & vt operetur vtilia ad finem: & propter hoc cōparauit mercenario. Et vtroque autem exemplo datur intelligi præſens vita diuinæ prouidentiæ ſubdi: nā milites ſub duce militant: & mercenarii à patrono operis mercedem expectant, ſatis etiam in his duobus exemplis appareret falſitas ſententiæ, quā Eliphaz defendebat. Manifeſtum eſt enim quod dux exercitus, ſtrenuis militibus non parcit, periculis aut laboribus, ſed ſecūdum quod militiæ ratio exigit interdum eos, & maioribus laboribus, & maioribus periculis exponit, ſed poſt victoriam adeptam magis ſtrenuos plus honorat: ſic & paterfamilias, melioribus mercenariis maiores labores committit, ſed in tempore mercedis eis maiora munera largitur: vnde nec diuina prouidentia hoc habet, vt bonos magis ab aduerſitatibus, & vitæ præſētis laboribus eximat, ſed quod in fine eos magis remuneret. Quia ergo ex his Eliphaz ſententia tota ſubruitur, ad eorum confirmationem Iob intendit, & eam efficaci ratione demōſtrat. Manifeſtū eſt enim quod quælibet res adepto vltimo fine quieſcit: vnde neceſſe eſt, quod cum ipſa voluntas humana vltimum finem conſecuta fuerit, in illo quieſcat, & vlterius ad alia deſideranda non moueatur, hoc autem contrarium in præſenti vita experimur, nam ſemper homo quaſi non contentus præſentibus, futura deſiderat. Vnde manifeſtum eſt in hac vita vltimum finem non eſſe, ſed hanc vitam ad alium finem ordinari, ſicut ordinatur militia ad victoriam, & dies mercenarii ad mercedē. Sciendum eſt autem, quod in præſenti vita præſentia non ſufficiunt, ſed deſiderium tendit in futura propter duo ſcilicet propter afflictiones præſentis vitæ, & propter hoc inducit exemplū animalis deſiderantis vmbram dicens; [Sicut ceruus,] ab æſtu afflictus. D [Deſiderat vmbram,] qua refrigeretur, & propter defectum perfecti boni, & finalis, quod hic non habetur, & ideo ponit exemplū de mercenario, dicens; [Et ſicut mercenarius præſtolatur finē operis ſui,] perfectū enim bonum eſt hominis finis: [Sic & ego habui menſes vacuos,] id eſt, reputaui menſes præteritos mihi vacuos præteriiſſe: vtpote, in quibus perfectionem finalem adeptus nō eram; [& noctes.] deputatas quieti contra afflictiones; [Laborioſas numeraui mihi:] id eſt, reputaui ac ſi eſſent laborioſæ, in quantū in eis retardabar à proſecutione finis. Quomodo autem habuerit mēſes vacuos, & noctes laborioſas, exponit ſubdens; [Si dormiero.] id eſt, cū fuerit tempus dormiendi de nocte: [dico quando E conſurgam?] exoptans diem. [Et rurſum,] facto die: [Expectabo veſperam,] & ſic ſemper in futurum per deſiderium tendens, & hoc quidem eſt commune omni homini viuenti ſuper terram, ſed plus & minus hoc ſentiunt homines, ſecundum quod magis aut minus gaudiis aut triſtitiis afficiuntur, nam qui in gaudio eſt, minus conſiderat futurum, plus autē, qui in triſtitia, & ideo, vt hoc deſideriū Iob in ſe eſſe vehemens oſtendat, ſubiungit, [Et replebor doloribus vſq; ad tenebras,] propter quos dolores, præsēs tempus ſi eſt mihi tędioſum, futurū magis deſidero.

LECTIO II.

INdutа eſt caro mea putredine: & ſordubus puluerisсutis mea aruit, & contracta

est. Dies mei velocius transierunt quã à texẽte tela succiditur: & consũpti sũt absq; vlla spe. Memento, quia vẽtus est vita mea, & non reuertetur oculus meus, vt videat bona, nec aspiciet me visus hominis. Oculi in me: & non subsistã. Sicut consumitur nubes, & pertransit: sic qui descendit ad inferos, non ascendet, nec reuertetur vltra in domum suam, neque cognoscet eum amplius locus eius.

Ostenderat supra beatus Iob consolationem Eliphaz ex promissione felicitatis in vita æterna fuisse ineptam, ex generali conditione vitę hominis super terram, nunc autem intendit ostendere eandem cõsolationẽ ineptam esse ex sua propria conditione, & proponit duo, quæ impediunt ipsam expectare prosperitatẽ super terram, quorum primũ est infirmitas corporis, quam patiebatur, homini enim graui infirmitate detento, nil potest contingere, quod eum in hac vita faciat esse felicem, & ideo dicit: [Induta est caro mea putredine,] quasi dicat, vndiq; corpus meum circumdatum est putredine, sicut corpus circundatur vestimento, & quia vulnera in principio curata ad sanitatẽ perueniunt, ostendit vulnera sua esse neglecta: vnde dicit; [Et sordibus pulneris,] nõ enim erant debito modo curata, quia (ad litteram) insterquilinio iacebat, vt dictum est. Expectatur autẽ sanitas vulnerũ, etiam si vulnera sint neglecta, quãdo natura est fortis, sed in Iob etiã vigor naturæ defecerat: vnde dicit; [Cutis mea aruit & contracta est,] quia humor naturalis iam consumptus est, vel propter senectutem, vel propter infirmitatem: vnde non videtur locus, vt in hac vita vlterius felicitatẽ expectem. Secundũ est, quod plurimũ tempus vitæ suæ iam præterierat: vnde modicũ tempus restabat, nec in eo poterat magnam felicitatem expectare, & propter hoc dicit, [Dies mei velocius transierunt quam à texente tela succiditur,] vita enim hominis quantũ ad aliquid similis est texturę: sicut enim ille qui texit telã, fila filis adiungit, vt ad perfectionem telæ perueniatur: qua perfecta, eam succidit: sic ad hoc vt vita hominis perficiatur, dies diebus adduntur, cum autem fuerit perfecta, totaliter succidetur. Ideo autẽ ait, quod velocius transeunt dies hominis quã tela succidatur: quia in opere telæ textor interdum quiescit: sed tempus vitæ hominis absq; quiete continuo labitur. Sed posset aliquis dicere, quod licet plurimũ temporis vitæ eius transierit, adhuc tamen posset expectare reditũ ad statũ vitæ præteritę, posuerunt enim aliqui, quod post mortem trãsactis plurimis annorum circulis, homo rediturus erat ad eandẽ vitæ seriem, quam prius egerat, vt puta, quod Plato in futuris temporibus lecturus erit Athenis; & eadem acturus, quę prius egit, & sic homo licet plurimũ temporis vitæ eius transierit, posset expectare restitutionẽ beatitudinis in vita terrena: & ideo ad hoc remouendũ, subiungit Iob: [Et consumpti sunt absque vlla spe,] redeundi. sc. ad pristinos dies, & ad hoc probandum, subiungit, Ad dominũ loquens, ad quem, ab illo loco, Militia est vita hominis super terrã, videtur direxisse sermonẽ dicens: [Mèmento, quia ventus est vita mea,] id est, vento similis, sicut enim ventus pertransit, & vltra non reuertitur, ita vita hominis cum pertransierit, non redit, & hoc est quod subdit; [Et non reuertetur oculus meus, vt videat bona,] scilicet terrenæ vitæ, quæ quondam habui, & nunc amisi, & sicut cum vita mea pręterierit, ego nõ reuertar, vt videam bona terrena, sic nec videbor ab oculo terreno. vnde sequitur; [Nec aspiciet me visº hominis,] ponit enim hic duo, vt significet quod non reuertetur ad conuersationẽ humanam, quæ maxime consistit in videre, & videri, nam visus, cum sit subtilior sensuum, principatũ tenet in vita sẽsibili. Sed quamuis post mortem ab hominis oculo se dixerit non videndum, confitetur tamen se videndum esse ab oculo diuino, in hoc quod subdit; [Oculi tui in me,] scilicet erunt. Deo enim mortui conspicui sunt, qui spiritualia intuetur, quia mortui secundum spiritum viuunt, non secundum carnem, quam visus hominis aspicere potest. Posset autem aliquis ex hoc intelligere, quod oculi Dei ita respiciant mortuum, non secundum statũ præsentem, sed secundũ quod respicit futura, quasi homo mortuus iterum rediturus sit ad vitam, quam dimisit, & ideo ad hoc excludendũ, subiungit; [Et non subsistam,] quasi dicat, sic dico, quod oculi tui in me erunt post mortem, quod tamen ego postmodum iterato, non subsistam in statu huius vitæ terrenæ, & hoc probat per simile, cum subdit; [Sicut consumitur nubes, & pertransit,] sic qui descendit ad inferos & non ascẽdet. Dicuntur autem mortui ad inferos descendere, vel quia secundũ animam ante Christi mortem omnes ad infernum descendebant, vel quia secundum carnem sub terra ponuntur, quantum enim ad præsens pertinet, nihil differt quomodocunque exponatur, nihil enim aliud vult dicere, nisi quod mortui non redeunt ad vitam præteritam, & hoc probat in quadam simili probatione sufficienti. Sicut enim Philosophus docet in secundo de Generatione, tã in corporibus corruptibilibus, quã in corporibus incorruptibilibus, quidã circularis motº apparet, sed hæc est differentia, quia in corporibus cœlestibus secundũ circulationẽ reiteratur idem numero, sicut idem sol numero, qui occidit, redit ad ortum: & hoc ideo, quia substantia non corrumpitur in tali mutatione, sed solus locus mutatur. In motu vero generabilium & corruptibilium nõ redit idem numero, sed idem specie, patet enim quod secundum circularem motum solis, nubium circulatio quædam fit in dispositione aeris, nã in hyeme sunt nubes, & postmodum in æstate consumuntur, & iterum redeunte hyeme, redeunt nubes, non tamen eædẽ numero, sed specie: quia illæ nubes, quæ prius fuerunt, omnino disparuerunt: & similiter est in hominibus: nõ enim iidem homines per generationes redeunt, qui prius fuerunt secundum numerum, sed solum secundum speciem. Ex quo patet solutio rationis illorum, qui ponebãt reditũ ad eandem vitam, & ad eosdẽ actus, credebant enim quod inferiora disponuntur secundum motum corporum cœlestiũ: vnde, cum redierit eadẽ constellatio post plurima temporũ spatia, credebãt quod redirẽt & eędẽ res numero, non est autẽ necesse quod redeant eędem numero, vt dictum est, sed solum similes secundũ speciem. Ponebant autẽ isti, quod homo mortuus post certa temporũ spatia, non solum rediret ad vitã, sed etiam ad easdam possessiones & domos, quas prius habebat: & ideo ad hoc excludendũ, subiungit; [Nec reuertetur vltra ad domum suam,] ponebant etiam quod eadem opera acturus erat, quæ prius egit, & eadẽ officia, & dignitates habiturus: vnde ad hoc etiam excludendũ, subiungit; [Nec cognoscet eum amplius locus eius.] i. non redibit vlterius ad locũ suum, & accipitur hic locus pro statu personæ, illo modo loquẽdi, quo dicere cõsueuimus, iste habet magnũ locũ in ista ciuitate. Manifestũ est autẽ ex his, quod Iob hic resurrectionẽ, quã fides asserit non negat, sed reditũ ad vitã carnalẽ, quã Iudæi ponunt, & alii quidã philosophi posuerũt. Nec hoc etiã cõtradicit narrationi scripturæ de hoc, quod aliqui sũt resuscitati ad vitã prẽsen-

tem, quia aliud est quod miraculose agitur, aliud est, quod agitur secundum cursum naturalem, prout hic loquitur Iob. Considerandum est etiam, quia quod supra dixit; Memento quia ventus est vita mea, nō ideo dixit, quasi in Deum ōbliuio cadat: sed loquitur ex hypothesi positionis aduersariorum. Si enim Deus repromitteret homini, cuius vita iam quasi præteriit, bona in hac vita terrena, videretur quasi oblitus, quia vita hominis ad motum venti, sine reditu transit.

LECTIO III.

QVapropter, & ego non parcā ori meo; loquar in tribulatione spiritus mei, confabulabor cum amaritudine animæ meæ. Nunquid mare ego sum, aut cetus, quia circumdedisti me carcere? Si dixero, Consolabitur me lectulus meus, & releuabor, loquens mecum in stratu meo; Terrebis me per somnia, & per visiones horrore concuties. Quamobrem elegit suspendiū anima & mortem ossa mea: Desperaui, nequaquam vltra iam viuam.

Postquam ostendit Iob consolationem Eliphaz, promittentis prosperitatem terrenam fuisse incongruam per rationes ostensiuas, nunc idem ostendit, deducendo ad inconueniēs: quia, si illi consolationi inniteretur, quæ ex spe terrenæ prosperitatis sibi aliquando secundum Eliphaz danda erat, cum ista spes friuola sit & vana, vt ostensum est, sequeretur, quod oporteret eum adhuc in tristitia remanere, & doloris verba proferre, & penitus desperare, & ideo quasi contra populum disputans, concludit; [Quapropter] scilicet vanum est expectare prosperitatē terrenam, vt ostensum est: & aliunde non habetis, vnde me consolemini: ergo, [& ego,] quasi consolatione destitutus, [Non parcam ori meo,] quin loquar verba lamentationis, prout mens suggeret, & hoc est quod subdit; [Loquar in tribulatione spiritus mei,] scilicet, secundum quod tribulatio, quam patior, spiritum meum impellit ad loquendum, nec solum aderat ei tribulatio exterior, sed & tristitia interior exinde concepta, & ideo subdit; [Confabulabor cum amaritudine animæ meæ,] id est, in amaritudine, quasi fabulosa verba loquar, secūdum quod amaritudo animæ meæ mihi ministrabit. Inter cetera autem quæ homines amaricati confabulari solent, præcipue solent inquirere de causis suæ amaritudinis, quia vix est aliquis amaricatus, quin videatur sibi vel penitus iniuste, vel plus iusto afflictus esse, & ideo Iob gerens personam hominis amaricati, inquirit de causa afflictionis suæ, dicens; [Nunquid mare sum ego, aut cetus, quia circundedisti me carcere;] vbi notandum est, quia aliter prouidentia diuina operatur circa creaturas rationales, & aliter circa irrationales. In creaturis enim rationalibus, inuenitur meritum, & demeritum, propter liberum arbitrium, & propter hoc debentur eis pœnæ & præmia, creaturæ vero irrationales, cū non habeant liberum arbitrium, nec merentur, nec demerentur pœnas, & præmia, sed operatur Deus circa eas ad earum ampliationem, vel restrictionem, secundum quod competit ad bonum vniuersi. Ex qua quidem prouisione, seu ratione contingit, quod Deus mare coercet, ne totam terræ superficiem occupet, vt sit locus animalibus ex terra nascentibus, sic etiam cete infra mare oceanum coercet, ne si in alia maria deducerētur, aliquibus posset esse etiam nocumentū,

A & ideo inquirit Iob: vtrum similis causa sit suæ afflictionis causa, propter quam coarctatur mare aut cetus; vt scilicet afflictus sit, non propter aliquod suum detrimentum: sed propter aliquam vtilitatem exinde aliis prouenientem. Dicit autem se carcere circumdatum, eo quod ita oppressus erat tribulatione, quod ex nulla parte patebat sibi vel liberatio, vel consolatio, & ideo consequenter ostendit se priuatum esse illis remediis, quibus afflicti solent consolari, quorum vnum est somnus, nam propter somnum tristitia mitigatur; & hoc notatur cum dicit: [Si dixero consolabitur me lectulus meus, [scilicet tempore dormitionis. Aliud remedium est cum ho-
B mines sapiētes per deliberationem rationis se ipsos consolantur, & hoc remedium tangit cum dicit: [Releuabor,] scilicet ab oppositione tristitiæ [Loquens mecum] per deliberationem rationis. [In stratu meo,] homines enim sapientes quando solitarii sunt, & à tumultibus hominum & negotiorum semoti, tunc magis secum loqui possunt, secundum rationem aliquid cogitando: sed ista remedia eum iuuare non poterāt, quia tempore quo his remediis vti debebat, aderant sibi alia impedimenta, quibus perturbabatur, scilicet somnia terribilia, & visiones horribiles, & hoc est quod subdit: [Terrebis me per somnia,] quæ scilicet dormienti apparent. [Et per visiones,] quæ scilicet, apparent vigilantibus ab vsu
C exteriorum sensuum alienato. [Horrore concuties,] solent enim nocturna phantasmata conformia esse diurnis cogitationibus: vnde quia Iob in die mœrores cogitabat, similibus phantasmatibus perturbabatur in nocte: infirmitas etiam corporis ad hoc operatur, vt perturbata phantasmata dormientibus appareant: sic ergo vndique consolatione excluſa, nullus modus mihi remanet tot angustias euadendi nisi per mortem, & ideo prælegi mortem quantūcunque abiectam, vt vitem tantam miseriam, & hoc est quod dicit; [Quamobrem elegit suspendium anima mea?] & ne putaretur hæc electio ex aliqua infirma cogitatione prouenire, aliis fortibus cogi-
D tationibus repugnantibus subiungit, nil esse in se tam forte, quod mortem non desideret: & hoc est quod dicit, [Et mortem ossa mea:] solet enim per ossa in scriptura id quod est in homine robustius, designari, & quare hoc eligit, ostendit cum subdit, [Desperaui,] id est, à spe quam mihi dedisti, vt iterū fruar prosperitate terrena, & quare desperauerat ostendit subdens; [Nequaquam vltra iam viuam] in quo duo possunt intelligi quæ supra posuerat: scilicet quod maius tempus vitæ suæ iam præterierat, & quod non erat reditus post mortem ad eandem vitam, vt scilicet viueret super terram, hoc ergo inconueniens inferebat ipse Iob ex consolatione Eli-
E phaz, quod scilicet desperatus mortem eligeret, & non haberet vnde tristitiam reprimeret.

LECTIO IIII.

PArce mihi Domine, nihil enim sunt dies mei. Quid est homo quia magnificas eum, aut quid apponis erga eum cor tuū? Visitas eum diluculo, & subito probas illum. Vsquequo non parcis mihi, nec dimittis me vt glutiam saliuam meam? Peccaui. Quid faciam tibi ô custos hominum? Quare posuisti me contrarium tibi, & factus sum mihi metipsi grauis? Cur non tollis peccatum meum, & quare non aufers iniquitatē meā? ECce nunc in puluere dormiā: & si mane me quæsieris, non subsistā.

Postquam

Postquam ostendit Iob, quod consolatio Eliphaz ex promissione fœlicitatis terrenæ, inducebat eum ad desperationem & desiderium mortis, ostendit quid sibi sperandum relinquatur à Deo, vt scilicet tribulatio illata cesset, & hoc est quod dicit; [Parce mihi domine,] quasi dicat, à spe prosperitatis terrenæ decidi, hoc mihi sufficit vt parcas, id est, flagellare desistas & quia ad parcendū inducere solet paruitas & miseria hominis, subiungit; [Nihil .n. sunt dies mei,] quod videtur referri ad hominis paruitatem, & ad vitæ breuitatem, & communiter quantū ad omnes, & specialiter quantum ad seipsum, cuius dies iam præterierant. Vtrunque autem consequēter prosequitur, & primo de paruitate dicēs: [Quid est homo,] id est quam paruū quidem & infirmum secundum corpus: [Quia magnificas eum,] honore grandi inter ceteras creaturas; [Aut quid apponis erga eum cor tuum,] cum scilicet speciali cura custodiendo & protegendo. Vbi considerandum est, quod licet omnia subsint diuinæ prouidentiæ: omnia tamen secundū statum suum ordine prosequenti à Deo aliter, & aliter disponuntur. Cū enim omnia particularia bona, quæ sunt in vniuerso, ordinari videantur ad cōmune bonum vniuersi, sicut pars ad totum, & imperfectum ad perfectum, eo modo aliqua disponuntur secundum diuinam prouidentiam, secundum quod habent ordinem ad vniuersum. Sciendum est autem, quod secūdum modum, quo aliqua participant perpetuitatem, essentialiter ad perfectionem vniuersi spectant: secundūautem quod à perpetuitate deficiunt accidentaliter pertinēt ad perfectionem vniuersi, & non per se, & ideo secundū quod aliqua perpetua sunt, propter se disponuntur à Deo: secundum autem quod corruptibilia sunt, propter aliud. Quę ergo perpetua sunt & specie & indiuiduo, propter se gubernantur à Deo. Quæ autē sunt corruptibilia indiuiduo, perpetua specie tantum, secundum speciē quidem propter se dispensantur à Deo: secundum autem indiuiduum propter speciem tantum, sicut bonū & malū, quod accidit in brutis animalibus, vtpote quod hæc ouis occiditur ab hoc lupo, vel aliquod aliud huiusmodi, non dispēsatur à Deo propter aliquod meritum vel demeritum huius lupi, vel huius ouis, sed propter bonum specierum. quia diuinitus vnicuiq; speciei ordinatus est proprius cibus, & hoc est quod dicit; [Aut quid apponis erga eum cor tuum-] dum scilicet ei prouidet propter eius bonum, non apponit autem in brutis erga singularia cor suum, sed erga bonum speciei, quod potest esse perpetuum. Quo modo autē apponat erga eum cor suum, ostēdit, cū subdit; [Visitas eum diluculo,] id est, à principio natiuitatis, tua prouidentia administrans ei, quæ sunt necessaria ad vitam & magnificationem, tam corporalem quā spiritualē: [Et subito probas illum,] per aduersa, in quibus apparet qualiter se habeat ad virtutem, qua sicut habetur eccl. 27. Vasa figuli probat fornax, & hominēs iustos tētatio tribulationis. Dicitur autem Deus hominem probare non vt ipse discat qualis est homo, sed vt alios eum cognoscere faciat, & vt ipsemet seipsum cognoscat. Hæc autē verba non sunt intelligenda tāquam improbantis diuinam circa homines solicitudinē: sed tanquam inquirentis, & admirantis, id .n. quod de homine videtur exterius, paruum quidē est, fragile, & caducum. Vnde mirum videtur, quod Deus tantam solicitudinem habeat de homine, nisi aliquid lateret, eo quod esset perpetuitatis capax, & per hanc inquisitionem & admirationem, sententia Eliphaz excluditur, quia si nō esset alia vita hominis, nisi quæ est super terram, non videretur condignus homo tāta Dei solicitudine circa ipsum. Ipsa ergo solicitudo, quā Deus specialiter habet de homine, demonstrat aliam esse vitā hominis post corporis mortem. Deinde aliam rationem subiungit, vt sibi parcatur, sumptam ex breuitate vitæ, eā sub interrogatione proponens cum dicit; [Vsquequo non parcis mihi,] quasi dicat: tēpus hominis breue est, & temporis vitæ meæ maior pars transit, quis ergo terminus expectatur, vt mihi parcas, si modo non parcis, vt saltem aliquod breue spatium habeā in quo quiescam? quod significat in hoc quod subdit, [Nec dimittis me, vt glutiā saliuā meam:] homines enim dum verba proferunt, saliuam glutire nō possunt, necessarium est ergo in loquēdo aliquā modicam causam fieri, vt saliua vel expuatur vel glutiatur. Cui quidē horulæ residuum tempus vitæ suæ comparat, ac si dicat, si parcere differas, non remanebit mihi à laboribus aliqua quies, saltem illi pausæ similis, qua loquentes saliuā glutiunt, & hoc etiam non procedit ex suppositione sententiæ Eliphaz, quia si non sit vita alia hominis, nisi quæ est super terram: non restat quando Deus parcat, si in hac vita non parcit. Posset autē aliquis dicere: Iob indignum esse vt sibi parcatur à Deo, quia peccata sua merentur eum vlterius affligi, secundum sentētiā Eliphaz, qui eum propter peccata flagellari putabat, & ideo subdit, [Peccaui,] quasi dicat: esto quod peccauerim, & propter hoc merear flagellari, adhuc remanet ratio, quare mihi parcere debeas & subiūgit adhuc tres rationes, quare parcere Deus debeat, sumptas ex hominis infirmitate. Quarū prima sumitur ex impotētia satisfaciendi: homo enim nihil cōdignum facere potest propriis virtutibus, ad recompensandum offensam, quam contra Deū commisit, & hoc est quod dicit; [Quid faciam tibi ô custos hominū?] quasi dicat, si tantam solicitudinē de hominibus habeas quasi custos eorum, vt de singulis eorum actibus rationem requiras, nō suppetunt meæ vires ad faciendum aliquid, propter quod peccata mea remittas: vnde si hoc expetatur, nunquā mihi parceres: & ideo hoc nō obstāte, mihi parcere debes. Secūda ratio sumitur ex impotentia perseuerādi, homo enim post correptionē humanę naturæ perseuerare nō potest sine gratia Dei, vnde & in sacra scriptura consuetum est dici, quod Deus aliquē indurat vel excæcat, ex hoc quod gratiā non largitur, per quā emolliatur & videat: secundū ergo hunc modum hoc loquitur dicens: [Quare posuisti me contrarium tibi?] id est, quare mihi gratiā non dedisti, per quam in hoc perseuerarem vt mihi contrarius non esses propter peccatum? Quicūque enim peccat, quantū in se est, Deo contrarius est. dū scilicet, diuinis mādatis repugnat, siue quę sunt in lege scripta tradita, siue naturaliter indita hominis rationi. Sciendū est autem, quod hominis ratio fortior est inter omnes animę virtutes: cuius signū est, quod aliis imperat, & eis vtitur ad suum finē. Contingit tamen, quod ratio interdū ad modicū absorbetur per concupiscentiā, vel iram, aut alias inferiorum partiū, & sic homo peccat, non tamen inferiores vires sic possunt rationē ligatā tenere, quin semper redeat ad suā naturā, qua in spiritualia bona homo tendit, sicut in propriū finē. Sic ergo pugna quædam fit etiā hominis ad seipsum, dū synderesis remurmurat rationi propter hoc, quod per concupiscentiā vel iram absorpta, peccauit, ex quo ex peccato pręterito inferioribus viribus est addita pronitas, & ideo ad similes actus propter consuetudinē ratio nō potest libere vti inferioribus viribus,

vt eas scilicet, ad superiora bona ordinet, & ab inferioribus retrahat, & sic homo, dum fit contrarius Deo per peccatum, fit etiam sibimetipsi grauis, & hoc est quod subdit; [Et factus sum mihimetipsi grauis.] In quo apparet, quod peccatum statim suã pœnam habet, & sic post hanc pœnam, facilius videtur homini esse parcẽdum. Tertia ratio sumitur ex impotentia hominis ad purgandum peccatum, homo enim per seipsum in peccatum labitur: sed solius Dei est peccatum remittere, & ideo quærit Iob, si pœna mea cessare non debet quamdiu peccatum manet, & tu solus peccatum auferre potes; [Cur non tollis peccatum meum,] quod in te Deũ, vel in meipsum commisi? & adhuc subditur; [Et quare non aufers iniquitatẽ meam?] si qua est cõtra proximum cõmissa. Considerandum est autẽ, quod huiusmodi quæstiones Iob non facit, quasi temerarius diuinorum iudiciorum inquisitor, sed ad felicitatem destruendam, quam aduersarii asserere nitebantur, scilicet, quod in hac vita tantũ essent expectãda à Deo bona, vel mala pro factis humanis, quo quidem posito, tota ratio diuinorum iudiciorũ turbatur, quibus homines in hac vita punit propter peccata vel peccata remittit secundum quod eos præordinat ad vitã futurã vel prædestinãdo, vel reprobando. Si autem non esset vita futura, sed tãtum præsens, non esset ratio, quare Deus differret parcere iis, quibus parcere intendit, aut eos iustificare & remunerare, & ideo Iob, vt suam intentionẽ aperiat, subdit; [Ecce nunc in puluere dormiã:] quia iam in promptu est finis vitæ meæ, cũ moriar resoluendus in puluerem, & propter incertitudinẽ mortis tempus vitæ non potest expectari, finitur etiam dies crastinus, & ideo subdit, [Et si mane me quæsieris nõ subsistã:] quasi dicat, non possum repromittere mihi tempus vitæ vsque in mane, ne dũ longa vitæ spatia, in quibus expectare possim, quod mihi parcas, si alia vita non erit. Considerãdum est autem, quod Iob procedit more disputationis, cui à principio sufficit falsam opinionem repellere, & postmodum aperit quid ipse de veritate sentiat. Notandum est etiam, quod Iob in verbis præmissis tres rationes tetigit, quare aliquis in hac vita flagellatur à Deo. Prima est, vt cohibeatur eius malitia, ne aliis possit nocere, & hanc rationem tetigit, D cum dixit. Nunquid mare sum ego, aut Cetus, quia circumdedisti me carcere? Secunda est, vt habeatur hominis experientia, vt scilicet virtus eius manifestetur, & hanc tetigit cum dixit, [Visitas eum diluculo, & subito probas illum.] Tertia est in pœnã peccatorum, & hanc tetigit cum dicit, Peccaui quid faciam tibi ô custos hominum.

CAPITIS OCTAVI
LECTIO I.

REspondens autem Baldath Suites, dixit: Vsquequo loqueris talia, & spiritus multiplex sermonis oris tui? Nunquid Deus supplantat iudicium, aut omnipotens subuertit quod iustum est? etiam si filii tui peccauerũt ei, & dimisit eos in manu iniquitatis suæ, tu tamen si diluculo consurrexeris ad Deũ, & omnipotentẽ fueris deprecatus; si mũdus & rectus incesseris, statim euigilabit ad te, & pacatum reddet habitaculũ iustitiæ tuæ, in tantum, vt si priora tua fuerint parua, & nouissima tua multiplicentur nimis. E

A In superioribus, beatus Iob dictis Eliphaz respõdit, eius sententiã efficaciter & profunde euãcuando, sed Baldath Suites in eandem sententiam cum Eliphaz cõcordans, profunditatem beati Iob non cõprehenderat, & ideo cõtra responsionẽ beati Iob loquitur, sicut solẽt homines loqui contra sententias non intellectas, homines autem non cõprehẽdentes mentes loquentium, in duobus deficere solent, quorum vnum est, quia nesciunt quando ille qui loquitur, ad finem propositi peruenerit. Aliud est, quod ordinationem sermonũ loquentis capere non possunt, & hoc in verbis Baldath Suites, manifeste apparet: dicit enim; [Respondens autẽ Baldath Suites dixit. Vsquequo loqueris talia?] Vidẽ-
B batur enim ei quòd nimis protraxisset sermonẽ, nõ considerans, nec intelligens ad quem finem Iob suũ sermonẽ producere volebat. Similiter etiam ordinationẽ eorũ, quæ Iob dixerat, qualiter scilicet adinuicem cõpacta erant, non capiebat: & ideo subiũgit; [Et spiritus multiplex sermonis oris tui: reputabat enim, (quia Iob multa protulerat, quorũ ordinem ipse non capiebat) quod essent verba dissluta, & quasi hominis sine ratione, ex impetu spiritus varia loquentis absque ordine rationis, & quia vt dictum est, Baldath intentionem Iob non cõprehẽderat, eius verba in alia intentione accipiens, ad inCõueniens deducere conatur. Volens enim Iob superioribus excludere sententiam Eliphaz, ponẽtis quod aduersitates in hoc mundo pro peccatis hominum cõtingebant, & quod peccatores flagellati C à Deo si cõuertantur, ad statum prosperitatis reducentur, contra vtrumque locutus fuerat. Non cõtra primum, vt supra expositum est, dixerat. Vtinam appenderentur peccata mea: Contra secundum dixerat, Desperaui, nequaquã vltra iam viuã, & multa huiusmodi, vt ex superioribus patet. Hoc autem dicebat Iob, intendens quod pœnæ peccatorum & iustitiæ præmium, non sunt expectanda à Deo hac in vita. Baldath autem, quia aliam vitã nesciebat sic accepit hæc verba, ac si Iob intenderet dicere, quod Deus peccata non punit, nec benefacta remunerat, quod videtur esse diuinæ iustitiæ contrarium: & Ideo Baldath proponit dicens; [Nunquid Deus supplãtat iudicium, & omnipotens subuertit quod D iustũ est?] quasi dicat, hoc sequitur ex tuis verbis, si homines in hoc mundo absque peccato punit, aut vltra mensuram peccati, vel si ad se reuersis bona non reddit. Et notandum est, quod iustitia dupliciter corrũpitur, scilicet per astutiã alicuius sapiẽtis, & per violentiã alicuius potẽtis. In Deo autẽ vtrũque est, & perfecta sapientia, & omnipotentia. Nec tamen per sapientiã, quæ nomine Dei intelligitur, quasi astute agẽs, supplantat iudicium, nec per omnipotentiam, quasi violenter subuertit quod iustũ est. Duo autẽ erant, quæ videbantur impedire Iob, ne pristina prosperitas ei restitui posset, etiã si conuerteretur ad Deum, vt Eliphaz dixerat: quorum vnum erat, quia filii quos amiserat, mortui erant, nec expectari poterãt quod resuscitarentur per suã cõuersionẽ ad vitam, & ideo Baldath dicit; [Etiam si filii tui peccauerunt ei, & dimisit eos in manu iniquitatis suæ] quasi dicat, cum tu conuersus fueris ad Deũ illa recuperabis, quæ pro peccatis tuis amisisti. Filii autem tui morte oppressi sunt, non propter peccata tua, sed propter peccata eorum. Vnde non est contra sententiam Eliphaz, qua dixerat, quod per conuentionem redibis ad prosperitatem si filii tui, de conuerso, non resuscitentur. Et notandum est, quod quia iste Baldath pœnas præsentis vitæ pro peccatis accidere credebat, vltima

autem

autem pœnarum præsentium est mors, tunc homo videtur perfecte pro peccato punitus, quando vsq; ad mortē pro peccato perducitur, & ideo subiūgit & dicit; [Et dimisit eos in manu iniquitatis suæ.] quasi diceret, in potestate peccatorum suorum, vt absque aliquo retinaculo vsque ad vltimā pœnam pro peccatis deducerentur. Aliud autē est, quod reditum ad pristinam prosperitatem impedire videbatur, quod plurimum tempus vitæ Iob iam transierat & parum restabat, vt ipse supra dixerat, vnde non videbatur quod in illo modico tempore sufficiēter sibi pristina prosperitas posset restitui, etiam si conuerteretur ad Deum, & ideo Baldath ei promittit possessionum recōpensationem fiendam ad tempus, vt scilicet multo maiora bona obtineat, quam prius habuit per hoc quod modico tempore ea esset habiturus, & ideo Baldath primo describit ei modum debitæ cōuersionis, ad quam tria requiruntur. Quorum primum est, vt peccator celeriter surgat, & hoc est quod dicit: [Tu tamen si diluculo,] id est, tempestiue: [Consurrexeris ad Deum] relictis peccatis, secundum illud Eccle. 5. Ne tardes cōuerti ad Dominum. Secundum est, vt homo pro peccatis satisfaciat, & quantum ad hoc dicit: [Et omnipotētem fueris deprecatus,] inter satisfactionum enim opera, quasi prēcipuum videtur esse oratio. Tertium est, vt homo perseueret, cauens sibi à recidiuo peccati, & ideo dicit; [Si mūdus & rectus incesseris,] scilicet cauens tibi ab immunditiis carnis, & ab iniustitiis quibus læditur proximus. Sic autem perfecta conuersione descripta, subiungit prōmissionem prosperitatis dicens; [Statim euigilabit ad te,] scilicet Deus, etenim quasi dormire videtur, cum iustos affligi permittit, euigilare autem, quando eos defendit, secundum illud, Exurge quare obdormis Domine, & effectum huius euigilationis subiungit dicens: [Et peccatum reddet habiraculum iustitiæ tuæ,] quasi dicat, domus & familia tua tempore peccati tui, cum erant reproba, fuit perturbata: & tempore iustitię tuæ pacem habebit, & ne posset conqueri de temporis breuitate, repromittit excessum prosperitatis, dicens intantum vt si propria tua fuerint parua, scilicet comparatione sequentium, & hoc est quod subdit; [Et nouissima tua multiplicentur nimis,] ita quod magnitudo prosperitatis, recompenset tibi tempus, quo in aduersitate fuisti.

LECTIO II.

INterroga enim generationem pristinam; & diligenter inuestiga patrum memoriam. Hesterni quippe sumus & ignoramus, quoniam sicut vmbra dies nostri sunt super terram. Ipsi docebunt te, loquentur tibi, & de corde suo proferent eloquia. Nunquid virere potest scirpus absque humore, aut crescere carectum sine aqua? Cum adhuc sit in flore, nec carpatur manu, ante omnes herbas arescit: sic viæ omnium, qui obliuiscuntur Deum, & spes hypocritæ peribit. Non ei placebit vecordia sua, & sicut tela aranearū fiducia eius. Innitetur super domum, & non stabit, fulciet eam, & non consurget. Humectus videtur antequam veniat sol, & in ortu suo germen eius egredietur. Super aceruum petrarum radices eius densabuntur, & inter lapides commorabitur. Si absorbuerit eum de loco suo, negabit & inter lapides cōmorabitur. Si absorbuerit eum de locō suo, negabit eum, & dicet, Non noui te. Hæc est enim lætitia viæ eius, vt rursum de terra alii germinētur. Deus non proiiciet simplicem, nec porriget manum malignis: donec impleatur risu os tuum, & labia tua iubilo. Qui oderint te, induentur confusione, & tabernaculum impiorum non subsistet.

Baldath Suites in præcedentibus eandem sententiā cum Eliphaz Themanites defendens, posuerat homines pro peccato in præsenti vita diuinitus punitos, post conuersionem ad prosperitatis statum redituros, quod quidem placitum probare intendit dupliciter, primo quidem experimēto: secundo ex similitudine, experimentum enim in rebus particularibus, maxime efficax est ad probandū, & tanto magis, quanto diutius est obseruatum, & infallibiliter inuentum. Ea autē, quæ diuturnitatem tēporis requirūt, per antiquorum memorias, maxime probantur, & ideo ad propositi probationem, recurrit ad antiquorum memorias, quantum ad antiquos cum dicit; [Interroga enim generationē pristinā,] & quantam ad immediate præcedentes, cum dicit: [Et diligēter inuestiga patrum memoriam,] id est, ea quæ patres tui in memoria habent. Interrogatio autē generationis pristinæ, est cōsiderare antiquorum gestorum scripta, & ea, quę de antiquis per famam feruntur. Et quia de rebus antiquis multa fabulose scribuntur & narrantur, ne ex hoc aliquis se falli reputet, remittit ad patres, qui narrare possūt ea quæ viderunt: necessitatem autem huius inuestigationis ostēdit subdens: [Hesterni quippe sumus.] quasi heri nati. [Et ignoramus,] scilicet hæc antiqua, & hoc quidē dicit ad ostendendam vitę nostrę breuitatē, vnde subdit: [Quoniam sicut vmbra dies nostri sunt super terram,] vmbra enim cito transit, statim scilicet dum remouetur obstaculū lucis, & dum corpus mouetur à quo fit vmbra, prior vmbra transit, & alia succedit, sic etiam dies hominis sunt in cōtinuo transitu, dum alii aliis succedunt. Quid autē ex præcedenti inuestigatione vtilitatis subsequatur, ostēdit subdēs: [Ipsi enim pristini,] scilicet patres interrogati. [Docebunt te,] scilicet veritatē super præmissis, vel verbis patrum, vel scriptis & formā antiquorū. [Et de corde suo proferent eloquia.] Quod subdit, ad ostendendam veritatē huius doctrinæ, quasi dicat, non aliud docebūt, quā quod corde senserunt quia nulla inest causa eis decipiēdi. Deinde inducit similitudinem ad propositi probationem, ex rebus corporalibus sumptam, & ponit exemplum de duobus ex terra nascentibus, quorū vnum ad sui conseruationem exigit humorem in terra, scilicet scirpus, id est, iuncus, vnde dicit. [Nūquid potest scirpus absque humore virere?] aliud autem requirit loca aquosa, vt sunt herbæ latę, & in sūmitate acutæ, quæ nō crescūt nisi in locis aquosis, vnde subdit; [Aut crescere carectum sine aqua?] dicitur .n. carectū, locus in quo huiusmodi herbæ crescunt, & quod scirpus humorem requirat, & carectum aquam ostendit, quia per solā subtractionē humoris aut aquæ, faciliter desiccantur, nulla alia causa desiccationis existēte. Est autē duplex causa in aliis ex terra nascētibus desiccationis, vna est naturalis, quę est propter antiquitatē, altera autē est violēta, quæ est quādo euellūtur, vtraq; autē causa cessante, scirpus, & carectū arescunt ex sola subtractione humoris & aquę: & hoc est quod subdit: [Cū adhuc sit in flore,] id est cū adhuc sit in sua virtute, & suo vigore, per quod excluditur tēporis ātiquitas;

[Nec carpatur manu,] per quod excluditur vio- A lentia: [Ante omnes herbas arescit;] id est, præ omnibus aliis herbis facilius. Hoc autem aptat ad propositum, vbi considerandum est, quod iste Baldath adhæsionem hominis ad Deum, hoc modo intellexit esse causam prosperitatis mundanæ, sicut humor est causa viriditatis herbę, & hoc ideo, qnia bonum hominis existimabat esse prosperitatem terrenam: bonum autem hominis manifestum est esse ex hoc, quod homo Deo inhæret. & ideo credidit, quod ex quo Deo non inhæret, eius prosperitas terrena deficiat, & quidem verum est de fœlicitate spiritali, quæ est verum hominis bonum, non autem de prosperitate terrena, quæ inter minima bona computatur, vtpote organice deseruiens ad veram hominis felicitatem, & ideo subdit. [Sic viæ omnium, qui obliuiscũtur Deum, & spes hypocritæ peribit.] Vbi considerandum est, quod duobus supra positis, duo hic correspondentia subdit: carectum enim manifestam aquam requirit ad sui viriditatem, & per eius subtractionem arescit? scirpus autem requirit aquam in terram occultatam, & per eius defectum siccatur, sic & aliqui sunt, qui secundum eius sententiam pereunt per hoc, quod eis subtrahitur in manifesto adhæsio ad Deum, scilicet quia opera manifeste agunt Deo contraria, quos significat per eos, qui obliuiscuntur Deum, [qui enim manifeste mala agunt, nec formidant,] omnino Dei reuerentiam postponere videntur, vt etiam eum in memoria non habeant. Aliqui autem sunt, qui secundum eius sententiam pereunt propter subtractionem occultæ adhæsionis ad Deum: & hi sunt hypocritæ, qui exterius prætendunt ac si Deo inhærent, sed cor eorum est ad terrena, & ideo de hypocrita loquens, nominauit spem, sed de obliuiscentibus Deum, nominauit vias, id est, operationes, quia eorum opera sunt auersa à Deo, quomodo autem spes hypocritæ pereat, ostendit cum subdit: [Non ei placebit vecordia sua,] vbi considerandum est, quod hypocrita habet cor vanum, quod est negligens ad spiritualia, ad temporalia vero solicitum, & hoc quidem ei placet, quamdiu in temporalibus ei succedit secundum quod sperat: si autem ei temporalia subtrahantur, tunc necesse est quod ei displiceat, quia circa Deum cor verum & firmum non habuit, dicit ergo: [Non ei placebit vecordia sua:] id est aduersitate veniente, displicebit ei, quod ad Deum cor rectum non habuit, & solicitudo eius quam circa temporalia habuit, omnino deficiet, & hoc est quod subdit: [Et sicut tela aranearum fiducia eius,] id est, ea, in quibus confidebat, de facili frangentur, sicut aranearum tela, confidebat enim non in diuino auxilio, sed in fortitudine domus suæ, id est, in abundantia diuitiarum, multitudine consanguineorum & aliis huiusmodi. Sed hæc ei de facili deficient, vnde sequitur; [Innitetur super domum suam,] id est, fiduciam habebit stabilitatis, in prosperitate domus suæ, & tamen non stabit, quia cum defecerit ei diuinũ auxilium, ruet: Contingit autem, quod aliquis in futurum aduersa prospiciens, aliqua adminicula sibi & domui suę contra aduersa parat, sed & hoc ei non valebit, sequitur enim: [Fulciet eam,] aliquibus scilicet remediis contra aduersa, sicut domui, quæ minatur ruinam, fulcimenta aliqua adhibentur, & tamen non consurget, vel ipse vel domus sua ad prosperitatis statum. Ad hanc autem sententiam quam de fragilitate fiduciæ dixerat, præmissam similitudinem de scirpo adaptat, ex duobus enim de scirpo fiducia haberi videtur, primo quidem ex propria viriditate, quæ tamen adueniente sole, & deficiente terræ humore, cito deficit, & quantum ad hoc dicit; [Humectus videtur scilicet scirpus, antequam veniat sol, qui eius viriditatem tollat; [Et in ortu suo germen eius egredietur,] cito enim crescere & proprium fructum facere videtur & similiter hypocritæ accidit, quia à principio sibi fortuna proficere videtur: sed veniente sole, id est, tribulatione cito prosperitas eius deficit. Secundo potest haberi fiducia de scirpo ex aliis scilicet vel ex multitudine aliorum scirporum ei cohærentium, vel ex soliditate loci, in quo crescit, dum nascitur in loco lapidoso, & ideo consequenter dicit: [Super acerB uum petrarum radices eius] scilicet scirpi, [densabuntur, in quantum simul coniunguntur multorum scirporum radices, & hoc dicit quantum ad primum. Quantum ad secundum dicit: [Et inter lapides commorabitur,] ita aliquis hypocrita potest habere fiduciam de sua stabilitate non solum propter prosperitatem propriam, sed etiam propter multitudinem consanguineorum, & domesticorum, aut etiam propter multitudinem regni, aut ciuitatis, in qua habitat. Sed hæc fiducia eius deficit ei, sicut & circa scirpum accidit. Sequitur enim. [Si absorbuerit eum,] scilicet scirpum. [Aliquis de loco suo. Locus eius. [Negabit, & dicet, non noui te,] quasi dicat, scirpus de loco suo euellitur, quod nec vestigium eius in loco apparet, nec C locus eius. Quandoque autem aliquis operatur ad hoc, quod ille idem scirpus iterum renascatur, & tamen subiungit dicens.] Hæc est enim lætitia viæ eius, vt rursum de terra alii germinentur,] quasi dicat, processus & vita scirporum in aliquo loco commorantium, non ad hoc naturali appetitu tendit, nec per hoc conseruatur, quod idem numero scirpus, qui ereptus est, renascatur, sed ad hoc, quod alii eiusdem speciei renascantur: ita etiam est cum aliquis per mortem aut alio modo ab aliqua fortium societate separatur, statim quasi obliuioni traditur, secundum illud Psalm. 30. Obliuioni datus sum tamquam mortuus à corde: sed huius societas gaudet in iis, quæ ei succedunt, secundum illud Eccle. 4. Alius natus in regno D inopia consumatur. Hæc autem ad hoc introducta sunt, vt ostendat, quod si aliqua prosperitas interdum malis eueniat, non tamen est firma, de qua confidere possint, sed cito transit: vnde pro nihilo reputanda est. Ex omnibus autem supradictis, ostendit consequenter quod intendit dicens; [Deus non proiiciet simplicem,] id est, à se eum non elongabit, vt non sustentet, qui simplici corde ei adhæret, [Nec porriget malignis,] id est, non dabit eis auxilium, vt eorum prosperitas confirmetur, & quia posset dicere Iob, quicquid tu dicas, & similitudinibus confirmare velis, tamen ego contrarium in me sum expertus, qui cum simplex essem, aduersitatem patior, & maligni aduersarii mei contra me præualuerunt: ideo ad hoc excludendum subiungit, [Donec impleatur risu os tuum, & labia tua iubilo,] quasi dicat, hoc quod dixi, intantum verum est, quod in re sentio E ties: si tamen fueris simplex, ita scilicet quod prosperitate quæ subsequetur, lætitia tua prorumpet in risum, & iubilum, quæ solent ex magnitudine gaudii prouenire, & econtrario. [Qui oderunt te, induentur confusione, id est, manifeste ac multipliciter confundentur, vt sic sit eis confusio quasi vestimentum,] Et ne hoc alicui videatur impossibile propter prosperitatem præsentem,

sentem, qua videntur florere, subiungit. [Et tabernaculum impiorum non subsistet,] per tabernaculum enim, in quo plurimi orientalium habitare consueuerunt, ibi suas diuitias, & suppellectiles habentes, potest intelligi omne illud, quod pertinet ad prosperitatem vitæ præsentis. Considerandum est autem, quod ideo Baldath de hypocrita & simplici facit mentionem, quia existimabat Iob non vere sanctum, sed hypocritam fuisse, & quod propterea prosperitas eius firma non fuit: sed si simplex esse inceperit, promittit ei prosperitatem affuturam.

CAPITIS NONI

LECTIO I.

ET respondens Iob ait. Vere scio, quod ita sit, & quod non iustificetur homo comparatus Deo. Si voluerit contendere cum eo, poterit respondere ei vnum pro mille. Sapiens corde est, & fortis robore. Quis restitit ei, & pacem habuit? Qui transtulit montes, & nescierunt hi, quos subuertit in furore suo. Qui commouet terram de loco suo: & columnæ eius concutiuntur. Qui præcipit soli, & non oritur, & stellas claudit quasi sub signaculo.

Beatus Iob in superiori responsione, qua verbis Eliphaz responderat, vnum prætermisisse videbatur, quod Eliphaz de Dei iustitia proposuerat cum dixerat. [Numquid homo comparatione Dei iustificabitur?] quinimmo quadam quasi comparatione, vel disputatione visus est ad Deum loqui, cum dixit, [Nunquid mare sum ego, aut cetus &c.] Et iterum; [Vsquequo non parcis mihi &c.] quod Baldath Suites replicans contra responsionem beati Iob, à defensione diuinæ iustitiæ incœpit dicens. [Numquid Deus supplantat iudicium &c.] & in hoc idem sermonem terminauit cum dixit Deus non proiiciet simplicem, &c.] & ideo beatus Iob in hac responsione primo ostendit se diuinæ iustitiæ contradicere nolle, nec contra Deum velle contendere, vt illi suspicabantur, & hoc est, quod dicit. [Respondens Iob ait. Vere scio quod ita sit,] scilicet quod Deus non supplantat iudicium, & quod non proiiciet simplicem, vt Baldath proposuit.] Et scio quod non iustificetur homo comparatus Deo,] id est, comparatus ei, & hoc dicit respondens ei, quod supra Eliphaz dixerat, Numquid homo comparatione Dei iustificabitur: & vnde hoc sciat, consequenter ostendit ex quodam signo. Cum enim aliquis comparatione alterius iustus est, libere, & secure potest cum eo contendere, quia per mutuam disceptationem iustitia, & veritas manifestantur. Nulli autem homini tutum est cum Deo contendere: & ideo subdit.] Si voluerit contendere cum eo,] scilicet homo cum Deo, [Non poterit respondere ei,] scilicet homo Deo. [Vnum pro mille.] Sciendum quidem est, quod maior numerus, qui apud nos proprium nomen habeat, est millenarius: nam apud nos maiores numeri per replicationem inferiorum minorum nominantur, vt puta decem millia, centum millia: & hoc ratiohabiliter accidit. Nam secundum quosdam antiquos, species numerorum vsque ad decem proteniuntur. postmodum enim priores numeri repetuntur, quod quidem secundum nominationem maiorem est, quicquid sit secundum rei veritatem. Cubus autem ex denario consurgens millenarius est: decies enim decem decies, mille sunt, millenarium ergo numerum apud nos pro quantocunque magis indeterminato numero sumpsit, idem est ergo quod dicit, quod non potest homo Deo respondere vnum pro mille: ac si diceret, quod nulla determinata numeri mensura inueniri potest secundum quam diuina iustitia humanam excedat, cum hæc sit finita, illa autem infinita, quod autem homo in contendendo nulla proportione possit ad Deum accedere, E ostendit consequeuter, cum dicit. [Sapiens corde est, & fortis robore,] scilicet Deus, duplex enim est contentio, vna qua contenditur disputando, & hæc est per sapientiam: alia qua contenditur pugnando, & hec est per fortitudinem: in vtroque autem excedit Deus, quia & fortitudine, & sapientia omnem fortitudinem, & sapientiam excedit, & vtrumque horum excessum ostendit consequenter, & primo excessum fortitudinis, quem quidem ostendere incipit, quantum ad homines cum dicit. [Qui restitit ei, & pacem habuit, quasi dicat nullus, sciendum est siquidem, & quod aliter homo obtinet pacem à potentiori, & aliter à minus potente, vel ab æque potente: manifestum est enim quod, potentior à minus potente pacem acquirit contra C cum pugnando; sicut cum Rex potens contra aliquem rebellem in suo regno bellum mouet, & victoriam obtinens, pacem regni reformat. Similiter etiam ab æquipollente, cum aliquis pacem obtinet pugnando: licet enim eum superare non possit, tamen assiduitate pugnæ eum fatigat, vt ad pacem reducatur: sed a magis potente nunquam aliquis pacem obtinet resistendo, vel pugnando, sed se ei humiliter subdendo. Hoc est ergo euidens signum, quod fortitudo Dei omnem humanam fortitudinem excedit, quia nullus cum eo pacem habere potest resistendo, sed solum humiliter ei obediendo, vnde dicitur Esa. 26. Seruabis pacem quia in te sperauimus, D sed impii, qui Deo resistunt, pacem habere non possunt, secundum quod dicit Esa. Non est pax impiis dicit Dominus, & hoc est quod hic dicitur. [Quis restitit ei, & pacem habuit.] Demum ostendit, quod fortitudo Dei omnem fortitudinem rerum naturalium excedit, & hoc quidem ostendit, tam in corporibus superioribus, quã in inferioribus: in inferioribus hoc quidem ostendit ex hoc, quod ea, quæ maxime videntur esse stabilita, & firma in inferioribus corporibus, pro sua voluntate mouet. Inter corpora ergo magna, ad quæ post hominem transitum facit, maxime videntur esse firma, & stabilita montes, quorum stabilitati sanctorum stabilitas in scripturis comparatur, E secundum illud Psalm. 124. Qui confiduut in Domino sicut Mons Syon, & tamen montes Deus sua virtute mouet, & hoc est, quod subditur. [Qui transtulit montes,] quod quidem etsi miraculose diuina virtute fieri possit, cum hoc videatur firmitate fidei repromissum, secundum illud Matthæi 21. Si habueritis fidem, & non hæsitaueritis, & si monti huic dixeritis, tollere, & iactare in mare, & fiet, & 1. Corinth. 13. Si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam: Tamen congruentius videtur, vt hoc ad naturalem cursum rerum referatur, hoc enim habet naturæ ordo, vt omne quod naturaliter generatur, etiam determinato tempore corrumpatur, vnde cum generatio

montium sit naturalis , necesse est quod quandoque montes naturaliter destruantur , & hanc quidem naturalem montium corruptionem translationem vocat , eo quod dissolutio montium , & ruina , cum quadam translatione partium eius accidit. Nec est irrationale , ea quæ naturaliter contingunt , diuinæ virtuti attribui , cum natura agat propter finem : omne autem quod ad finem certum ordinatur , vel seipsum dirigit in finem , vel ab alio dirigente in finem ordinatur , necesse est , quod res naturalis , quæ finis notitiam non habet , vt se in ipsum dirigere possit , ab aliquo superiori intelligente ordinetur in finem. Comparatur igitur tota naturæ operatio ad intellectum dirigentem res naturales in finem , sicut comparatur motus sagittæ ad sagittatorem : vnde sicut motus sagittæ conuenienter sagittatori attribuitur : ita consequenter tota naturæ operatio attribuitur naturæ diuinæ : vnde si per operationem naturæ montes subruuntur , manifestum est , quod à virtute diuina montium stabilitas subruatur. Contingit autem quandoque apud homines , quod si aliquis rex sua virtute aliquam fortem ciuitatem expugnat , quod quanto citius & insensibilius fit , tanto magis virtus regis demonstratur , hoc ergo quod montes transferuntur , maxime virtuti diuinæ attestatur , cum quasi subito & insensibiliter fiat , ita vt etiam ab iis , qui circa montes habitant , per subuersionem montis pereant, & sibi cauere non possint : cum huius subuersio præcognosci non possit , & hoc est quod subditur. Et nescierunt ij , quos subuertit in furore suo : quasi dicat , adeo subito Deus tantam rem operatur, quod etiam ii , qui circa montes habitant , præcognoscere non possunt : quod manifeste euidens fit: quia si præcognoscerent , sibi cauerent vt non subuerterentur , addit autem , in furore suo , ad ostendendum quod Deus interdum naturales operationes moderatur , secundum ordinem suæ prouidentiæ, prout necessarium est ad hominum peccata puniendа , quibus quidem peccantibus , metaphorice irasci dicitur , cum in eos vindictam exercet quæ apud nos solet esse iræ effectus. Ex corporibus autem mixtis transit ad elementa , inter quæ firmissimum & stabilissimum videtur esse terra , quæ est immobilis , sicut centrum motus totius , & tamen quandoque secundum aliquas partes suas mouetur naturaliter ex vapore incluso , vt Philosophi tradunt , & hoc est quod subditur ;] Qui commouet terram de loco suo ,] non quidem totaliter secundum totum , sed secundum aliquas partes eius , quæ habitantur , sicut in terræ motu accidit , in quo quidem motu etiam montes concutiuntur , qui sunt quasi columnæ super terram fundatæ : vnde sequitur ; [Et columnæ eius concutientur ,] possunt per columnas ad litteram intelligi columnæ & quæcunque alia ædificia , quæ videntur terræ adhærere, quæ in terræ motu conquassantur , vel possunt intelligi per columnas inferiores terræ partes , & intimæ : eo quod sicut domus stabilitas super columnas firmatur , ita stabilitas terræ ex centro procedit ad quod omnes partes terræ naturaliter tendunt: & per consequens , omnes inferiores partes terræ sunt superiorum partium substentatrices , & quasi columnæ , & sic cum terræ motus ex profundis partibus terræ procedat , videtur quasi ex concussione columnarum terræ causari. Hoc habito , vltimo ad corpora cœlestia procedit idem ostendendo , scilicet quæ etiam virtuti diuinæ cedunt. Considerandum est autem , quod sicut de natura terræ est immobilitas , & quies , ita de natura cœli est, quod semper moueatur. Sicut ergo virtus terræ ostenditur superari à virtute diuina per motum , qui in ea apparet , ita virtus cœlestis corporis ostenditur à virtute diuina superari per hoc , quod motus eius impeditur , per quem fit Solis , & aliorum siderum ortus & occasus , & ideo subdit , [Qui præcipit Soli , & non oritur ,] quod quidem non dicitur propter hoc quod ortus solis impediatur secundum rei veritatem , cum motus cœli continuus sit : sed qua secundum apparentiam alicubi oriri non videtur , puta , cum aër fuerit nubilosus in tantum , quod solis ortus habitantibus super terram in solita claritate apparere non possit , huius autem nubilositas cum per operationem naturę fiat , conuenienter diuino præcepto attribuitur : à quo tota natura in sua operatione regulatur , sicut instrumentum ab agente , vt dictum est , & quod sic intelligat solem oriri , scilicet in quantum solis ortus occultatur , maxime apparet ex hoc quod subditur. Et stellas claudit , quasi sub signaculo ,] stellæ enim quasi sub signaculo claudi videntur , cum nubibus cœlum obtegitur , ne stellæ inspici possint.

LECTIO II.

QVi extendit cœlos solus ; & graditur super fluctus maris. Qui facit Arcturum , & Oriona , & Hyadas ; & interiora austri. Qui facit magna & inscrutabilia : & mirabilia , quorum non est numerus.

Postquam beatus Iob , ostendit robur diuinæ fortitudinis , hic incipit ostendere profunditatem diuinæ sapientię : procedit autem contrario ordine nunc & prius , nam primo quidem incipit ab ostensione diuinæ fortitudinis in rebus humanis , & procedit vsque ad corpora cœlestia, hic autem incipit à corporibus cœlestibus , & procedit vsque ad res humanas , quasi circulum faciens , & hoc rationabiliter , nam sapientia factoris ostenditur in hoc , quod opera stabilia facit , & ideo in ostensione diuinæ sapientiæ, incipit à creaturis magis stabilibus , vtpote ab habentibus euidentius diuinæ sapientiæ iudicium. Robur autem alicuius fortitudinis ostenditur ex hoc , quod potest aliqua à suo statu immutare ; vnde homines consueuerunt examinare in eleuatione , vel proiectione lapidum , prostratione hominum , & huiusmodi , fortitudinem suam : & propterea Iob , cum ostendebat robur diuinæ fortitudinis , incepit ab iis , in quibus manifestius apparet mutatio , sic ergo ad ostendendam diuinam sapientiam à corporibus cælestibus incipit dicens : [Qui extendit cœlos solus.] Sciendum autem est , quod sapientia Dei in tribus præcipue commendabilis appareret , primo quidem in hoc , quod aliqua magna suo intellectu & sapientia mereri potest : & quantum ad hoc dicit : [Qui extendit cœlos solus.] In extensione enim cœlorum magnitudo quantitatis eorum exprimitur , sic igitur Deus solus extendisse cœlos dicitur , inquantum ipse solus tantam quantitatem sua sapientia mensuratam cœlis dare potuit. Secundo ; Dei sapientia commendabilis apparet in hoc , quod variabiles & quasi incertum fluctuantes , in certum ordinem reducit , & suæ

suæ gubernationi subditas esse facit, & quantum ad hoc subdit; [Et graditur super fluctus maris,] fluctus enim maris inordinatissimi esse videntur, vtpote qui à ventis variis nunc hac, nunc illac circumferuntur, & tamen super eos Deus graditur, inquantum eos Deus suæ gubernationi subdit. Tertio, Dei sapientia commendabilis apparet ex eo, quod Deus multa condidit secundum suæ sapientiæ rationem, quæ mirabilia hominibus apparent, & eorum rationem inuestigare non possunt, & hæc præcipue sunt, quæ in situ & dispositione stellarum apparent: quæ tamen à Deo sapientissime & rationabiliter sunt instituta: & hæc quidem enumerat incipiens à polo septentrionali, & procedens vsque ad polum meridionalem, vnde dicit: [Qui facit Arcturum.] Arcturus quidem est quædam constellatio in cœlo, quæ vocatur Vrsa maior; & habet septem stellas claras, quæ numquam nobis occidunt, sed semper circumeunt polum septentrionalem, sequitur: [Et Orionas] Orion est quædam constellatio multum euidens in cœlo propter sui magnitudinem & claritatem stellarum, quæ dicuntur esse in Tauro, & Geminis, sequitur; [Et Hyadas,] quæ sunt quædam stellæ, in pectore Tauri, vt dicitur, existentes, & sunt etiam multum notabiles visu, sequitur, [Et interiora austri.] Vbi considerandum est, quod iis, qui sub æquinoctiali habitant, si tamen aliqui ibi habitant, vterque polus conspicuus est, cum horizon eorum ad rectos angulos æquinoctialem secet: & sic oporteat, quod transeat per vtrumque polum æquinoctialem, vnde vterque polus redditur conspicuus habitantibus sub æquinoctiali, vt dictum est: recedentibus autem ab æquinoctiali, & accedentibus versus polum septentrionalem, eleuatur super horizontem poli septentrionalis, & deprimitur polus australis secundum modum elongationis ab æquinoctiali, vnde nobis, qui in parte septentrionali sumus, polus australis nunquam potest esse conspicuus, & similiter stellæ ei vicinæ, occultæ sunt nobis secundum quantitatem, qua elongantur ab æquinoctiali, & hæc dicuntur hic interiora austri, quia sunt nobis occulta, quasi sub horizonte abscondita & depressa, & ne aliquis credat, quod in prædictis solum diuina sapientia manifestetur, ostendit consequenter, quod multa alia & similia innumerabilia nobis Deus fecit dicens: [Qui facit magna.] In quibus scilicet commendabilis apparet Dei sapientia ex commensuratione magnitudinis, & hoc respondet ei, quod dixerat: Qui extendit cœlos solus: [& inscrutabilia,] quæ scilicet homines scrutari non possunt propter eorum instabilitatem, quæ tamen diuina gubernatione ordinantur, & hoc respondet ei, quod dixerat. Et graditur super fluctus maris: & mirabilia, quorum scilicet rationes homines considerare non possunt, licet à Deo secundum rationem sint facta: & hoc respondet ei quod dixerat, Qui facit arcturum, &c. quod autem addit; [Quorum non est numerus:] ad singula referendum est, ita tamen, quod intelligatur, diuina opera innumerabilia esse hominibus: sunt tamen numerabilia Deo, qui facit omnia in numero, pondere, & mensura.

LECTIO III.

SI venerit ad me, non videbo eum: si abierit, non intelligam. Si repente interroget, quis respondebit ei? Vel quis dicere potest ei, cur ita facis? Deus, cuius iræ nemo resistere potest & sub quo curuantur, qui portant orbem, Quantus ergo sum ego, vt respondeam ei, & loquar verbis meis cum eo? Qui etiam si habuero quippiam iustum, non respondebo, sed meum iudicem deprecabor. Et cum inuocantem me exaudierit, non credo, quod exaudierit vocem meam. In turbine enim conteret me, & multiplicabit vulnera mea etiam sine causa. Non concedit requiescere spiritum meum; & implet me amaritudinibus. Si fortitudo quæritur: robustissimus est. Si æquitas iudicis: nemo audet pro me testimonium dicere. Si iustificare me voluero, os meum condemnabit me. Si innocentem ostendere, prauum me comprobabit. Etiam si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea, & tædebit me vitæ meæ.

Beatus Iob volens ostendere suam intentionem non esse, vt cum Deo contendat, per plura indicia profunditatem diuinæ sapientiæ in rebus naturalibus ostendit: nunc autem vult ostendere profunditatem diuinæ sapientiæ in rebus humanis. Considerandum est autem, quod ad rectorem humanarum rerum tria pertinere videntur. Primum est, vt suis subiectis iustitiæ præcepta & alia beneficia dispensat, secundum est, vt actus subditorum examinet, tertium est vt quos culpabiles inuenit, pœnis subiiciens exterminet, vel purget. In his ergo tribus immensam profunditatem diuinæ sapientiæ ostendit. Primo quidem, quia tam profunde & subtiliter suis subditis prouidet sua beneficia, quod etiam eis incomprehensibile est qui recipiunt: & hoc est quod dicit; [Si venerit ad me, non videbo eum: si abierit, non intelligam eum.] Vbi considerandum est, quod in scripturis Deus venire ad hominem dicitur, quando ei sua beneficia largitur, siue intellectum eius illuminando, siue affectum inflammando, siue qualitercunque ei benefaciendo, vnde dicitur Esaiæ. 35. Deus noster ipse veniet, & saluabit nos. Econtrario vero, Deus ab homine recedere dicitur quando ei sua beneficia, vel suam protectionem subtrahit, secundum illud Psalmi 9. Vt quid Domine recessisti longe, despicis in opportunitatibus in tribulatione: Contingit autem quandoque, quod Deus aliquibus vel tribulationes, vel etiam aliquos spiritales defectus euenire permittit, ad procurandum eorum salutem, sicut dicitur Rom. 8. Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum; sic ergo Deus ad hominem venit eius procurando salutem: & tamen homo eum non videt: quia beneficium eius non percipit. Econtrario vero multis Deus sua manifesta beneficia non subtrahit, quæ tamen in eorum perniciem vergunt: & ideo dicitur, quod Deus sic recedit ab homine, quod homo eum non intelligit recedentem, sic ergo apparet profunditas sapientiæ diuinæ in dispensatione suorum beneficiorum. Ostenditur autem secundo diuinæ sapientiæ profunditas, in examinatione humanorum actuum: quia videlicet sic subtiliter & efficaciter examinat, vt eius examinatione nullus

per quamcunque cauillationem ſubterfugere poſſit, & hoc eſt quod dicit ; [Repente interroget , quis reſpondebit ei?] Interrogat autem Deus hominem quando eum ad conſiderandum ſuam conſcientiam reducit, vel interius inſpirando , vel exterius prouocando beneficiis, aut flagellis, ſecundum illud Pſalm. 10. Dominus interrogat iuſtum & impium. Tunc autem homo ſufficienter Deo reſpondet , quando in eo nihil inuenitur , quod iuſte à Deo reprehendi poſſit : quod nulli hominum in hac vita contingit, ſecundum illud Prouerb. 20. Quis poteſt dicere, mundum eſt cor meum ? ſcilicet purum à peccato: ſignanter autem dicit, Si repente interroget , quia ſi homini ſpatium reſpondendi detur , poteſt per pœnitentiam delicta diluere, contingit autem quandoque, quod aliquis in examinando aliorum exceſſus, remiſſus inuenitur, timens ne & ſui exceſſus , verſa vice ab aliis examinentur, ſed hoc Deo formidandum non eſt, vt in ſua examinatione moleſtetur : quia non habet ſuperiorem qui de eius factis iudicare poſſit & ideo ſubdit ; [Vel quis dicere ei poteſt , cur ita facis ?] quaſi eum caſtigando. Tertium autem oſtenditur diuinæ ſapientiæ profunditas , in punitione delictorum : quia quocunque ſe vertat homo , nulla aſtutia, nulla potentia , Dei vindictam declinare poteſt, ſecundum illud Pſalm. 138. Quo ibo à ſpiritu tuo : & quo à facie tua fugiam ?] & hoc eſt quod dicit ; [Deus cuius iræ reſiſtere nemo poteſt.] Ira enim ſecundum quod Deo attribuitur in ſcripturis, non importat commotionem animi , ſed vindictam, huius autem probationem conſequenter inducit dicens ; [Et ſub quo curuantur qui portant orbem.] Intelligendi autem ſunt portare orbem cœleſtes ſpiritus : quorum miniſterio tota corporalis creatura diuinitus procuratur, vt dicit Aug. 3. de trinit. hi autem cœleſtes ſpiritus ſub Deo curuantur , quia ei per omnia obediunt , ſecundum illud Pſalm. 102. Benedicite domino omnes angeli eius miniſtri eius, qui facitis voluntatem eius , ſic igitur angelis Deo obedientibus, manifeſtum eſt, quod totus curſus rerum corporalium, qui per angelos adminiſtratur, diuinæ ſubiacet voluntati : & ſic ex nulla creatura poteſt homo habere auxilium ad effugiendum Dei vindictam , ſecundum illud Pſalm. 138. Si aſcendero in cœlum, tu illic es, ſi deſcendero ad infernum, ades, quinimo vt dicitur Sap. 5. pugnabit cum illo orbis terrarum contra inſenſatos. Poſſunt etiam intelligi portare orbem reges & principes mundi , qui ſub Deo curuantur , ſecundum illud Prouerb. 8. Per me reges regnant , vel quia nec ipſi reges iræ diuinæ reſiſtere poſſunt , vt ex hoc , à maiori , idem de aliis concludi poſſit. Sic igitur oſtenſa multipliciter immenſitate diuinæ potentiæ , & profunditate diuinæ ſapientiæ concludit propoſitum , quod ſcilicet ſuæ intentionis non eſt cum Deo contendere, & hoc eſt quod dicit ; [Quantus ergo ſum ego, id eſt quam potens , quam ſapiens ; [Qui reſpondeam ei ,] ſcilicet Deo interroganti potentiſſimo & ſapientiſſimo. [Et loquar verbis meis cum eo,] examinando facta eius & dicendo. Cur ita facis? ac ſi diceret , non ſufficiens ſum vt contendam cum Deo. Contentio enim in reſpondendo & obiiciendo conſiſtit, contingit autem quandoque, quod aliquis etſi non ſit multum potens , aut ſapiens, tamen propter ſecuritatem ſuæ conſcientiæ , non formidat contendere cum quouis iudice : ſed hanc etiam cauſam contendendi cum Deo , à ſe excludit dicens ; [Qui ſi etiam habuero quippiam iuſtum, non reſpondebo , ſcilicet Deo examinanti , quaſi meam iuſtitiam defendendo. Sed meum iudicem

A deprecabor, quaſi non petens iudicium , ſed miſericordiam , ſignanter autem dicit , [Si habuero quippiam iuſtum ,] ad deſignandum incertitudinem humanæ iuſtitiæ , per hoc quod dicit , Si habuero , ſecundum illud Apoſtoli 1. ad Corinth. 4. Nihil mihi conſcius ſum , ſed non in hoc iuſtificatus ſum & ad oſtendendum quod iuſtitia hominis parua eſt & imperfecta ad diuinum examen relata , propter quod dicit , Quippiam , ſecundum illud Eſa. 64. Omnes iuſtitiæ noſtræ quaſi pannus menſtruatæ , ſic ſunt coram illo. Quid autem ex ſua deprecatione conſequatur , oſtendit cum ſubdit ; [Et cum inuocantem me exaudierit , non credo , quod audierit vocem
B meam. Contingit enim quandoque quod Deus hominem exaudit non ad votum , ſed ad perfectum : ſicut enim medicus non exaudit ad votum, ſed ad profectum infirmum , poſtulantem amoueri medicinam amaram , ſi medicus eam non remoueat , eo quod ſcit eam eſſe ſalutiferam , exaudit tamen ad profectum , quia per hoc ſanitatem inducit , quam maxime infirmus deſiderat : ita Deus homini in tribulationibus conſtituto , tribulationes non ſubtrahit , quamuis deprecanti , quia ſcit eas expedire ad finalem eius ſalutem , & ſic licet Deus vere exaudiat , tamen homo in miſeriis conſtitutus ſe exaudiri non credit , & quare non credat oſtendit ſubdens ; [In turbine enim conteret me ,] & more ſuo , quod metaphoC rice dictum eſt , exponit ſubdens , [Et multiplicabit vulnera mea etiam ſine cauſa ,] hoc etiam eſt conterere , quod multiplicare vulnera & tribulationes , hoc eſt , In turbine , in horribili obſcuritate , quod dicit , Sine cauſa , ſcilicet manifeſta , & ab homine afflicto perceptibili. Si enim homo afflictus perciperet cauſam , quare Deus eum affligit , & quod afflictiones ſunt ei vtiles ad ſalutem , manifeſtum eſt , quod crederet ſe exauditum , ſed quia hoc non intelligit , credit ſe non exauditum , & ideo non ſolum exterius affligitur, ſed etiam interius : ſicut infirmus , qui ſi neſciret ſe per medicinam amaram ſanitatem habiturum, non ſolum affligeretur , in guſtu , ſed etiam in animo ; & ideo ſubdit ; [Non concedit requieſD cere ſpiritum meum] requieſcit enim ſpiritus licet carne afflicta propter ſpem finis , ſecundum quod Dominus docet Matthæi 5. Beati eritis cum maledixerint vobis homines , & poſtea ſubdit. Gaudete , quoniam merces veſtra copioſa eſt in cœlis : & ſic dum affligor exterius & interius, non requieſco , [Implet me amaritudinibus ,] ſcilicet intus & extra , & eſt conſiderandum , quod ab illo loco. Et cum inuocantem , &c. euidenter propoſuit quod ſupra occulte dixerat. Si venerit ad me , non videbo. Hoc enim fere vbique in dictis Iob obſeruandum eſt , quod obſcure dicta , per aliqua conſequentia exponunE tur , & quia ſupra breuiter , & ſummarie dixerat Iob , quantus ego ſum , qui reſpondeam ei : hic conſequenter diffuſius : explicat, vbi etiam aſſignat cauſam , quare non reſpondet , ſed iudicem deprecatur. Quod enim aliquis audacter iudici reſpondeat , poteſt ex duobus contingere. Primo quidem , ſi iudex ſit debilis, qui ſubditos coercere non poſſit : ſed hoc excludit dicens. [Si fortitudo quæritur , ſcilicet in Deo ad ſubditos coercendum. [Robuſtiſſimus eſt,] omne robur excedens Secundo , aliquis audacter reſpondet iudici , quia confidit de ſua cauſa , quod aliquando contingit, quia habet multos excuſatores

ſed

sed hoc excludit dicens. [Si æquitas iudicii,] scilicet requiritur, secundum quam aliquis habens pro se multos testes absoluitur. [Nemo pro me audet testimonium dicere.] Intellectus enim hominis hoc non capit, quod hominis iustitia sit maior quam veritas Dei redarguentis. Aliquando vero homo, & sic non habeat aliquos testes pro se, confidit tamen de causa sua, innitens testimonio conscientiæ suæ: sed testimonium conscientiæ non potest valere homini contra redargutionem diuinam, & hoc ostendit per singulos gradus. Habet enim testimonium conscientiæ tres gradus, quorum primus est, quando alicui conscientia sua testimonium reddit quod sit iustus secundum illud Romanorum 8. Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei: sed hoc testimonium non valet contra diuinam reprehensionem, vnde dicit. [Si iustificare me voluero,] id est, si voluero dicere me esse iustum, Dominus mihi obiiciet, quod sim impius. [Os meum condemnabit me,] id est condemnabilem me reddet propter blasphemiam. Secundus gradus est, quando aliquis etsi non præsumat se esse iustum, tamen non reprehendit eum conscientia de aliquo peccato, secundum illud 1. ad Corinthios 4. Nihil mihi conscius sum: sed nec hoc testimonium valet contra Deum, vnde dicit. [Si innocentem ostendere] id est si innocentem voluero me ostendere, & esse sine peccato. [Prauum me comprobabit] in quantum mihi vel aliis, manifestabit peccata quorum mihi non sum conscius, quia vt dicitur in Psalm. 18. Delicta quis intelliget. Tertius gradus est, quando aliquis etsi sit sibi conscius de peccato, tamen præsumit, vel quia non habuit malam intentionem, aut quia non fecit illud ex malitia vel dolo: sed ex ignorantia, & infirmitate, sed nec hoc testimonium valet homini contra Deum, ideo dicit. [Etiam si simplex fuero, id est sine dolo, vel duplicitate prauæ intentionis. [Hoc ipsum ignorabit anima mea, homo enim non potest ad liquidum motum sui affectus comprehendere: tum propter variationem eius, tum propter permistionem, & impetum multarum passionum, propter quod dicitur Hiere. 17. Prauum est cor hominis & inscrutabile, quis cognoscet illud, & propter huius ignorantiam: quod homo seipsum non cognoscit nec statum suum, & redditur etiam iustis sua vita tædiosa, & propter hoc subdit, [Et tædebit me vitæ meæ,

LECTIO IV.

VNum est quod locutus sum, & innocentem & impium ipse consumit. Si flagellat, occidat semel: & non de pœnis innocentium rideat. Terra data est in manus impii: vultum iudicium eius operit. Quod si non ille est, quis ergo est? Dies mei velociores fuerunt cursore, fugerunt & non viderunt bonum. Pertransierunt quasi naues poma portantes, sicut aquila volans ad escam. Cum dixero, nequaquam ita loquar, commuto faciem meam, & dolore torqueor. Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti. Si autem & sic impius sum, quare frustra laboraui: Si lotus fuero quasi aquis niuis, & fulserint velut mundissimæ manus meæ: Tamen sordibus intingens me, & abominabuntur me vestimenta mea. Neque viro, qui similis mei est, respondebo, nec qui mecum in iudicio ex æquo possit audiri. Non est qui vtrumque valeat arguere, & ponere manum suam in ambobus. Auferat à me virgam suam, & pauor eius non me terreat. Loquar & non timebo eum, neque enim possum metuens respondere,

Postquam Beatus Iob ostendit, non esse suæ intentionis vt cum Deo contendat, ponit illud, de quo cum aduersariis eius disputatio ei erat. Dixerat enim Eliphaz quod pœnæ à Deo non nisi pro peccatis immittuntur, contra hoc, quod in superiori responsione Iob locutus fuerat, quia Baldath sententiam Eliphaz conatus fuerat asserere, Iob iterato sententiam suam repetit dicens; [Vnum est quod locutus sum, impium & innocentem ipse consumit,] quasi dicat, non solum peccatoribus, sed etiam innocentibus mors à Deo immittitur; quæ tamen est maxima pœnarum præsentium, & sic non est verum quod dicis, quod solum pro peccatis propriis homo puniatur à Deo: quod autem mors à Deo sit dicitur Deuter. 32. Ego occidam, & ego viuere faciam: sed cum mors communiter omnibus immittatur à Deo, vnum est quod durum videtur, scilicet quod innocentes præter necessitatem communem multiplices aduersitates sustinent in hac vita, cuius rei causam inuestigare intendit, & ideo subdit. [Si flagellat, occidat semel; quasi dicat, detur, quod flagellum mortis omnibus sit commune: videtur tamen rationabile, quod innocentibus qui ex propriis peccatis non sunt rei, propter mortem, quæ debetur pro peccato communi, aliam pœnam infligere non deberet. Si enim vt vos dicitis, nulla alia causa est, quare iuste aliter pœnam alicui infligi possit, nisi peccatum, & manifestum est innocentes pati pœnam in hoc mundo: videtur quod sine causa puniantur, ac si ipsæ pœnæ propter se Deo placerent, ideo subdit; [Et de pœnis innocentium non rideat, de illis enim ridere solemus, quæ nobis secundum se placent, si autem hoc est inconueniens, quod pœnæ innocentum Deo secundum se placeant: inueniuntur enim innocentes frequenter in terris puniri, videtur sequi aliud inconueniens, scilicet quod istæ pœnæ ex diuino iudicio non procedant sed ex malitia alicuius iniqui Domini, qui potestatem habet in terra, & punit innocentes, vnde sequitur. [Terra data est in manus impii,] quasi dicat, si ipsi Deo non placerent secundum se pœnæ innocentum, qui tamen puniuntur in terra, oportebit dicere; quod Deus regimen terræ alicui impio commiserit, ex cuius iniquitate iudicium in terra peruertitur, vt innocentes puniantur, & hoc est quod subdit: [Vultum iudicium eius operit,] id est, rationem eorum obnubilat, vel cupiditate, aut odio, aut amore, ne veritatem iudicii in iudicando sequantur: [Quod si ille non est,] scilicet ipsius, cui tradita est terra, à quo scilicet causatur innocentum punitio, [Quis ergo est:] scilicet huius punitionis causa? non enim dici potest, vt ostensum est, quod hoc sit à Deo, supposita vestra positione, quod non solum peccatum sit causa pœnarum præsentium: hoc autem quod dixit, Tertia data est in manus

impij, est quidem secundum aliquid verum, inquantum scilicet, terreni homines sub potestate diaboli à Deo relinquuntur, secundum illud Ioan. 8. Qui facit peccatum, seruus est peccati, simpliciter autem est falsum, non enim diabolo absolute, terræ dominium est concessum, vt scilicet libere in terra facere possit quod velit, sed quicquid facere permittitur, ex diuina dispensatione procedit, quæ omnia ex rationabili causa dispensat, vnde hoc ipsum, quod innocentes puniuntur, non dependet absolute ex malitia diabolica, sed ex sapientia Dei permittentis. Vnde, si peccatum non est causa punitionis innocentium, non sufficit hoc ad malitiam diaboli reducere: sed oportet vlterius aliquam rationabilem causam esse, propter quam Deus permittit, & ideo signanter dicit, Quod si non est ille, quis ergo est? quasi dicat, si malitia diaboli non est sufficiens causa punitionis innocentium, oportet aliam causam inuestigare. Ad inuestigandum igitur rationem, quare innocentes puniantur in hoc mundo, primo proponit defectum, quem sustinuerat in amissione bonorum, ostendens mutabilitatem prosperitatis præsentis ex similitudine eorum, quæ videntur velocissima in hoc mundo. Sed considerandum est, quod ad prosperitatem huius mundi, aliqui diuersimode se habent. Quidam enim ipsam prosperitatem pro fine habent, nihil vltra ipsam sperantes, ad quod videbatur declinare illorum opinio, qui omnia præmia, & pœnas in hac vita constituebant: tales autem non pertranseunt prosperitatem huius mundi, sed prosperitas huius mundi fugit ab eis, quando eam amittunt. Quidam vero, de quorum numero fuit Iob, non in prosperitate huius mundi finem ponunt, sed ad aliud finem tendunt, & tales prosperitatem huius mundi magis pertranseunt, quam pertranseantur ab ea: Tendentibus autem ad aliquem finem, tria sunt necessaria. Primum est, vt in nullo alio cor suum figant, per quod retardari possint à fine, sed festinent ad finem consequendum: & ideo ponit exemplum de cursore, qui sic tendit ad finem sui cursus, quod in via moram non trahit, vnde dicit; [Dies mei velociores facti sunt cursore, in quibus verbis & instabilitatem præsentis fortunæ, & intentionem suam in aliud tendentem demonstrat: [Fugerunt,] quasi in rebus huius mundi, requie cordis non inuenta, vnde sequitur, [Et non viderunt bonum,] scilicet in quod mea intentio ferebatur, quod est verum bonum? vnde pro iustitia me remuneratum non reputo, quod si prosperitatem præsentem remunerationem putant, ea subtracta; innocens punitus sum. Secundo requiritur, quod tendens in aliquem finem, acquirat sibi illa per quæ possit ad finem peruenire, sicuti qui vult sanari, oportet quod acquirat medicinas, quibus sanetur, sic qui vult ad verum bonum peruenire, oportet quod acquirat virtutes, quibus illud consequi possit, vnde subdit: [Pertransierunt quasi naues poma portantes,] in quo etiam duo demonstrat, & labilitatem præsentis fortunæ: quia naues poma portantes ad vendendum festinant, ne per moram putrescant, & studium tendentis in finem, quasi dicat: dies mei pertransierunt vacui: sed virtutes congregaui, cum quibus tendo ad finem consequendum. Tertium restat, consecutio finis, vnde dicit: [Sicut aquila volans ad escam,] in quo etiam duo prædicta designantur, nam aquila velocius volat, præcipue cum à fame impellitur: & escam habet pro fine qua reficitur quia ergo in his verbis, quasi innuerat se esse iustum, & innocentem, quod A præsumptuosum ab aduersariis reputabatur, incipit de sua innocentia conferre cum Deo, qui solus est conscientiæ iudex, vnde subdit; [Cum dixero,] scilicet in corde meo; [Nequaquam ita loquar;] vt scilicet sim iniustus, & innocens. Commuto faciem meam, scilicet à fiducia, quam conceperam de mea innocentia, ad quandam sollicitudinem inuestigandi peccata: [Et dolore torqueor.] in conscientiæ propriæ discussione recogitans; ne forte pro aliquo peccato sic puniat, & causam doloris subdit dicens; [Verebar omnia opera mea,] est enim alicui magna causa doloris, quando magnam sollicitudinem habet de re aliqua, & tamen incidit in illud, quod vitare studebat: ipse autem B circa omnia opera sua magnam sollicitudinem apponebat, timens ne in aliquo à iustitia declinaret, & hoc est quod dicit. [Verebar omnia opera mea,] & causa quare sic verebatur in omni opere suo, erat timor de seueritate diuini iudicij, vnde subdit; [Sciens quod non parceres delinquenti,] nisi scilicet conuertatur, quia sicut in Psalm. 7. dicitur: Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrabit: [Si autem] post tantum studium innocentiæ: [Et sic impius sum,] vt tam grauibus pœnis à Deo puniri meruerim, quare frustra laboraui in tanta sollicitudine innocentiæ conseruandæ? frustra enim laborare dicitur, qui suo labore tendit ad finem, ad quem non pertingit, sed quia puritas hominis quantacunque sit ad diuinum examen relata, deficiens inuenitur, C ideo consequenter ostendit quod cum se purum & innocentem dicit, se purum & innocentem intelligit quasi hominem, non quasi in nullo penitus à rectitudine diuinæ iustitiæ recedentem. Est autem sciendum, quod duplex est puritas, vna quidem innocentis, altera pœnitentis: vtraque autem imperfecta est in homine, si ad perfectam rectitudinem diuinæ regulæ comparetur, dicit ergo quantum ad puritatem pœnitentis: [Si lotus fuero,] id est si à peccatis meis me purgare studuero. [Quasi aquis niuis,] quæ valde ablutiuæ esse dicuntur, quantum vero ad puritatem innocentis dicit. [Et fulserint velut mundissimæ manus meæ, id est & in operibus meis quæ per manus designantur, nulla inueniatur immunditia: sed fulgeat in eis iustitiæ claritas, dicit autem, Velut mundissimæ, ad insinuandum quod in homine perfecta munditia esse non potest. Si inquit fuerint mundissimæ, [tamen sordibus intinges me,] id est, sordibus intinctus demonstrabor, tuæ iustitiæ comparatus, & per tuam sapientiam conuictus, semper enim in operibus humanis aliquis defectus inuenitur, quandoque quidem ex ignorantia propter debilitatem rationis, quandoque autem ex negligentia propter infirmitatem carnis, quandoque autem aliqua infectio alicuius terrenæ affectionis, etiam in bonis operibus admiscetur, propter mobilitatem humani cordis, quod non firmum in eodem perseuerat, vnde semper aliquid in humanis operibus inuenitur, quod deficit à puritate diuinæ iustitiæ. Cum autem aliquis immundus est, & tamen exterius aliquam iustitiæ ostensionem habet, signa iustitiæ, quæ de eo exterius apparent, ei non competunt, & ideo subdit, [Et abominabuntur me vestimenta mea] per vestimenta enim, exteriora opera designantur, quibus homo quasi contegitur, secundum illud Matth. 7. Veniunt ad vos in vestimentis ouium, tunc ergo vestimenta alicuius cum abominantur, quoniam exteriora hominis quæ iustitiam prætendunt interioribus non concordant: quare autem quantumcunque sit purus, non potest se defendere, quin à Deo conuincatur

impurus, consequenter ostendit ex duobus in quibus Deus hominem excellit, videlicet ex iustitiæ puritate, & ex maiestatis authoritate, quantum ergo ad primum dicit; [Neque enim viro, qui similis mei est respondebo,] quasi dicat: si aliquis homo me impurum vellet conuincere, possem ei resistere, si mihi obiiceret, quæ ipse sentiret in homine seruari non posse de perfecta iustitiæ puritate: sed sic respondere non possum Deo, in quo nullus defectus inuenitur. Quantum ad secundum dicit; [Nec qui mecum in iudicio ex æquo possit audiri,] cum enim duo homines adinuicem contendunt, iudicem possunt habere, qui vtriusque dicta examinet: sed hoc inter Deum & hominem esse non potest duplici ratione. Vna ratio est, quia oportet, quod in iudice sit altior sapientia, quæ sit quasi regula ad quam examinentur dicta vtriusque partis. Manifestum est autem, quod diuina sapientia est prima regula, ad quam omnis veritas examinatur, & propter hoc subdit, [Non est qui vtrunque valeat arguere,] quasi dicat, non est alius superior Deo, ex cuius maiori sapientia corrigi possit. Alia ratio est, quia oportet, quod in iudice sit maior potestas qua possit vtramque partem comprimere & hoc excludit dicens, [Et ponere manum suam in ambobus,] id est, coercere vtrumque, hoc enim excluditur per immensitatem diuinæ potentiæ, quam supra ostendit, & quia, vt dictum est, intendit perscrutari, qua ratione innocentes puniantur in hoc mundo, consequenter ostendit, quid eum impedire possit ab hac perscrutatione, & qua intentione hoc perscrutari velit, impediri autem posset ab hac perscrutatione ex duobus, primo quidem ex afflictione, quam patiebatur, homines enim, quorum mens occupata est tristitia, non possunt subtiliter perscrutari, & quantum ad hoc dicit: [Auferat à me virgam suam.] Secundo, ex reuerentia quam ad Deum habet, homines etiam aliquando ex quadam reuerentia, quam ad Deum habent omittunt ea, quæ Dei sunt, perscrutari, & quantum ad hoc dicit; [Et pauor eius non me terreat,] quasi dicat: concedat spiritum meum requiescere ab afflictione quam patior, & non reputetur mihi ad irreuerentiam, quod de diuino disputo, & sic potero perscrutari: vnde sequitur; Loquar & non timebo eum, [id est, ac si non timerem eum: [Neque enim possum metuens respondere,] id est, dum à reuerentia eius reuocor à perscutione. Sciendum est autem, quod timor Dei aliquando timentes Deum à perscrutatione diuinorum non reuocat, quando scilicet perscrutantur diuina, desiderio veritatis cognoscendæ, non vt incomprehensibilia comprehendant, sed semper eo moderamine, vt intellectum suum diuinæ subiiciant veritati: reuocantur autem per timorem Dei, ne sic perscrutentur diuina, quasi comprehendere volentes, & intellectum suum diuina veritate non regulantes: sic igitur per hæc verba Iob intendit ostendere, quod eo moderamine de iis quæ ad diuinam prouidentiam pertinent, perscrutatur, vt intellectum suum diuinæ veritati subiiciat, non vt diuinam veritatem impugnet: quod esset contra reuerentiam diuini timoris.

CAPITIS DECIMI

LECTIO I.

TÆdet animam meam vitæ meæ, dimittam aduersum me eloquium meum. Loquar in amaritudine animæ meæ, Dicam Deo, Noli me condemnare. Indica mihi, cur me ita iudices? Nunquid bonum tibi videtur, si calumnieris me, & opprimas me, opus manuum tuarum, & concilium impiorum adiuues? Nunquid oculi carnei tibi sunt, aut sicut videt homo, & tu videbis? Nunquid sicut dies hominis dies tui, & anni tui sicut humana sunt tempora? Vt quæras iniquitatem meam, & peccatum meum scruteris? Et scias, quia nihil impium fecerim: cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere. Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me totum in circuitu, & sic repente præcipitas me? Memento quæso, quod sicut lutum feceris me: & in puluerem reduces me. Nonne sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti? Pelle & carnibus vestisti me: ossibus & neruis compegisti me? vitam & misericordiam tribuisti mihi & visitatio tua custodiuit spiritum meum. Licet hæc celes in corde tuo: tamen scio quia vniuersorum memineris.

Postquam superius proposuit Iob, quod tam innocentes, quam impij in hoc sæculo tribulantur, & tetigit causam punitionis innocentium, quæ posset existimari scilicet, quod terra quasi derelicta à Deo, sit exposita voluntati iniquæ potestatis, innocentes pro libito punientis, hoc autem remoto, quia manifestum inconueniens continet, inquisiuit quis esset innocentium punitor, & qua de causa, & hanc quæstionem hic prosequi intendit, prius tamen quam ad inuestigationem procedat, ostendit quo animo hic loquatur, loquitur enim in persona hominis afflicti, secundum conceptiones quas ei tristitia subministrat: vnde primo ponit tædium quod patitur in hac vita: quod quidem tædium est propter tribulationes, quas patitur, quæ in tantum graues sunt, quod etiam ipsam vitam reddunt tædiosam: licet enim viuere secundum se delectabile sit, tamen in angustiis viuere tædiosum est: vnde dicit: [Tædet animam meam vitæ meę,] sicut autem homo, cui delectabilis est sua vita, optat se viuere, ita cui tædiosa est sua vita, optat se vita priuari, & ideo subiungit: Dimittam aduersum me eloquium meum,] tunc enim homo aduersum se loquitur, quando se vita priuari exoptat, sed signanter dicit, Dimittam, multotiens enim homo aliquos motus in corde patitur propter aliquam passionem, vel tristitiæ, vel concupiscentię, vel irę, aut cuiuscunque alterius: sed tamen ita

ratione eius motus reprimit, quod ad verbum exterius non procedunt: quando autem ratio ostendere vult, quid interius patiatur, occultos motus in verba producit: & tunc hoc eloquium dimittere dicitur, quasi prius retentum: & propter hoc subdit; [Loquar in amaritudine animæ meæ,] quasi dicat, verba quæ exterius proferam, interiorem amaritudinem ostendent, scilicet, vt det intelligere se in persona hominis amaricati loqui: sed ne rursus intelligatur, quod ista eloqui dimissus sit per hoc, quod ratio à tristitia superatur, subiungit; [Dicam Deo, noli me condemnare,] cum enim ratio à passione vincitur, homo contra Deum murmurat: & quandoque vsque ad blasphemiam procedit: sed dum inter tribulationes hominis ratio recta manet, Deo se subdit, & ab ipso remedium præstolatur; [Dicam Deo, noli me condemnare,] simul etiam in hoc ad soluendum quæstionem accedit, cum enim supra quæsiuisset, quæ esset causa innocentium pœnæ in hoc mundo, hic confitetur Deum esse authorem punitionis huius dum petit quod ab eo non condemnetur, secundum illud. 1. Reg. 2. Dominus mortificat & viuificat: ex quo Manichæorum hæresis confutatur, iis autem præmissis, supposito quod Dominus sit punitionis author, inquirit de causa suæ punitionis, ad Deum loquens; [Indica mihi, cur me ita iudices?] id est facias me cognoscere causam, propter quam à te punior. Sciebat enim, quod rationis inuestigatio ad veritatis terminum peruenire non potest, nisi diuinitus doceatur, scire autem causam suæ punitionis necessarium est homini, vel ad correptionem, vel vt patientius flagella sustineat. Ad inquisitionem autem huius quæstionis, procedit sub quadam disiunctione, necesse est enim, quod ipse qui punitur, vel sit innocens, vel peccator. Primo autem procedit, supponendo quod sit innocens, & quia ad cognitionem diuinorum per res humanas peruenimus, proponit duos modos, quibus in humano iudicio, quandoque innocentes puniuntur: primus modus est propter malitiam punientis, ex qua contingit tripliciter pœnas innocentibus irrogari, aliquando quidem dum per astutiam innocentibus calumnias ingerunt, & quantum ad hoc dicit; [Nunquid bonum tibi videtur, si calumnieris?] Aliquando vero per potentiam opprimuntur. Et quantum ad hoc subdit; [Et opprimas me opus manuum tuarum.] Aliquando vero ipsi quidem ex proprio motu innocentes non puniunt, sed quia inordinate aliquos impios diligunt, eos etiam in oppressione innocentium iuuant, vnde subdit; Et consilium impiorum adiuues?] Sed considerandum est, quod aliquando aliquid in diuersis naturis, vnum & idem potest esse bonum, & malum, sicut iracundum esse, cani quidem est bonum, homini autem malum, nullus autem sanæ mentis hoc in dubitationem deducit, quod Deus ex malitia aliquid operetur: non enim potest in summo bono aliquid mali esse, sed potest contingere, quod aliquod malum est in homine, quod ad diuinam pertinet bonitatem, sicut non misereri, secundum quod misericordia compassionem sanat, in homine quidem vituperatur, quod tamen bonitas diuina ex sui perfectione requirit. Manifestum est autem, quod tria prædicta calumniari, opprimere, & consilium impiorum adiuuare, in hominibus mala sunt, vnde hoc in quæstione inducit: vtrum Deo possint esse bona, vnde non quærit. Nunquid calumniaris, & opprimis, sed; [Nunquid bonum tibi videtur, si calumnieris & opprimas,] scilicet supponens pro firmo, quod Deus nunquam aliquid facit, nisi quod bonum sibi videtur: & hoc vere est bonum. Item, considerandum est, quod ea quæ naturaliter sunt, non imputantur in culpam vel in malum: naturale autem est, quod vnumquodque perdat suum contrarium, vnde & Deus, qui est summe bonus, odit ea quæ contra se fiunt, & ipsa disperdit, secundum illud Psalm. 5. Odisti omnes qui operantur iniquitatem, perdes, &c. si ergo homines non essent à Deo facti, sed à principio contrario, vt Manichæi fabulantur, bonum videretur, quod Deus homines opprimeret propter seipsum. Ad hoc igitur excludendum, non simpliciter dicit; [Et opprimas me,] sed addit; [Opus manuum tuarum.] Item, bonum videtur, quod Deus iustorum voluntates adimpleat: qui autem innocentem calumniari aut opprimere volunt, non sunt iusti, sed impii, & præcipue si non ignoranter vel casu, sed ex consilio & deliberatione hoc velint, vnde cum se innocentem supponat in prima parte quæstionis, sequitur impios esse, qui cum ex deliberato consilio opprimere vel calumniari volunt, & ideo signanter dicit; [Et consilium impiorum adiuues?] Hac igitur causa remota, quia Deo hoc bonum videri non potest, cum ipse sit opus manuum Dei, & cum eius hostes qui ipsum oppresserant, impii probentur procedit consequenter ad secundum modum, quo in humano iudicio, quandoque innocentes affliguntur. Contingit enim quandoque, quod quando aliquis innocens falso apud iudicem accusatur, iudex ad exquirendam veritatem, cum tormentis subiicit, secundum iustitiam agens, sed huius rei causa est defectus cognitionis humanæ, qui est triplex. Vnus quidem est, quia omnis cognitio hominis à sensu procedit, & quia sensus corporis, & corporalium sunt, non potest iudex interiorem conscientiam accusati cognoscere, vt ergo hoc excludat, ideo dicit, [Nunquid oculi carnei tibi sunt?] ac si dicat, nunquid tu corporalibus sensibus cognoscis; vt sola corporalia videas, & interiora cognoscere non possis? ponit autem oculos, quia visus inter alios sensus, excedit. Secundus defectus est quod homo per sensus corporeos nec etiam omnia corporalia conspicere potest, non enim potest cognoscere quæ à remotis & in absconditis fiunt, quod à Deo remouet, dicens: [Aut sicut videt homo, ita & tu videbis?] vt scilicet non possis, quæ vbique fiunt etiam occulta cognoscere. Tertius defectus humanæ cognitionis est ex tempore, tum quia, homo de die in diem plura cognoscit, tum etiam, quia per temporis longitudinem obliuiscitur ea, quæ nouit: vt sic oporteat eum iterato quasi addiscere, hoc à Deo remouet dicens; [Nunquid sicut dies hominis dies tui?] vt scilicet de die in diem tua crescat cognitio? [Et anni tui sicut humana sunt tempora? vt scilicet per cursum temporum aliquid tuæ cognitioni decrescat: & subdit: [Vt quæras iniquitatem meam & peccatum meum scruteris?] id est vt per flagella inquiras, an ego peccauerim opere, & iniquus sim mente, sicut homines per tormenta peccata exquirunt, & sic post inquisitionem huiusmodi, in me peccata non inuenies: [Et scias quod nihil impium fecerim,] quasi hoc aliunde cognoscere non possis, nisi per flagella peccata mea exquiras, & hoc libere facias absque contradictione. [Cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere,] aliquando enim ab hac inquisitione, quæ est per tormenta, iudices deficiunt, dum ii, qui torqueri debent, ab eorum manibus eruuntur. Et quia supra dixerat, se esse

esse opus manuum Dei, vt ex hoc ostenderet, quod bonum Deo videri non potest, vt eum opprimat propter se quasi in oppressione eius delectetur, quod suposuerat, manifestat, vnde subdit; [Manus tuæ fecerunt me,] & ne aliquis credat, secundum Manichæorum hæresim, hominis animam à Deo factam, corpus vero contrario actore formatum, subiungit; [Et plasmauerunt me totum in circuitu.] In circuitu dicit, quia corpus videtur esse animæ in circuitu, sicut vestimentum vestito: vel sicut domus habitatori. Totum dicit, vt ad singula corporis membra referatur. Plasmauerunt dicit, vt alludat ei, quod homo ex limo terræ dicitur esse formatus, per manus autem, operatio diuina intelligitur, vnde dicitur pluraliter. Manus tuæ, quia licet sit vna diuina virtus operans, multiplicatur tamen eius operatio in effectibus, tum propter diuersitatem effectuum, tum etiam, propter varietatem causarum mediarum, quibus mediantibus suos effectus producit, subdit autem: [Et sic repente præcipitas me;] quia repentinum videtur esse, vt aliquis, qui aliquam rem produxit, eam absque causa manifesta corrumpat. Qui enim facit aliquid vult illud esse: ad hoc enim facit, vt sit, qui autem ipsum corrumpit, vult illud non esse. Si aliquis igitur destruat quod prius fecit, videtur repentina eius mutatio voluntatis, nisi aliqua manifesta causa de nouo oriatur, ex qua appareat, prius illud esse corrumpendum, quod prius fuit fiendum, huiusmodi autem repentina mutatio voluntatis in Deum cadere non potest, & ideo quasi admiratiue quærit: [Et sic repente præcipitas me?] quasi dicat, hoc inconueniens videtur, si quem prius fecisti, sine causa nunc destruas vel quod dixit: [Fecerunt me,] potest referri ad constitutionem substantiæ, quod autem dixit: [Et plasmauerunt me totum in circuitu,] potest referri ad ea, quæ substantiæ adueniunt, siue sint bona animæ, siue corporis, siue exterioris fortunæ: & quia in generali se factum & plasmatum à Deo posuerat, in speciali prosequitur de modo suæ factionis ad similitudinem alicuius, qui cum alicui vult reducere aliquid ad memoriam, particulariter cuncta ei edisserit, vt sic videlicet, ei in memoriam reducat, videtur autem Deus tunc beneuolentiæ, quam ad suam facturam habet, obliuisci, cum eam corruptioni exponit, & ad modum obliuiscentis se habet: & secundum hunc modum dicitur in Psalmo 12. Vsquequo Domine obliuisceris me in finem? & ideo dicit; Memento quæso, quod sicut lutum feceris me.] Vbi considerandum est, quod duplicem hominis factionem commemorat, primo quidem eam, quæ pertinet ad primam institutionem naturæ, alludens ei quod dicitur Gen. 1. Deus hominem de limo terræ formauit, & ideo dicit; [Quod sicut lutum feceris me;] vbi etiam compositionem hominis ex primis elementis tangere videtur, & quia etiam primo homini dictum est, Puluis es; & in puluerem reuerteris; consequenter subiungit: [Et in puluerem reduces me,] quod etiam naturali materiæ competit, nam ea quæ ex terra generantur, consequens est secundum naturæ ordinem, vt resoluantur in terram. Sed de hoc aliquis mirari potest, cum magis videatur de terra formare hominem quam hominem formatum retinere, ne in puluerem redigatur, vnde est, quod Deus, qui hominem formauit, cum in puluerem redigi permittit vtrum scilicet, hoc sit solum ex necessitate materiæ, vt homo in hoc nihil plus habeat aliis, quæ ex terra formantur, vel hoc sit ex diuina prouidentia aliquam hominis culpam puniente. Consequenter autem tangit factionem hominis quantum ad opus propagationis, secundum quod homo ab homine generatur: vbi considerandum est, quod quia omnia naturæ opera Deo attribuit, non excludit naturæ operationem, sed eo modo quo principali agenti attribuuntur ea, quæ per causas secundas aguntur, vt artifici ipsa operatio serræ, hoc enim ipsum quod natura operatur, à Deo habet, qui ad hoc eam instituit. In hac autem hominis generatione, primo occurrit seminis resolutio, & quantum ad hoc dicit. [Nonne sicut lac mulsisti me,] sicut enim semen est superfluum alimenti, ita & lac, secundo autem concurrit compactio massæ corporeæ in vtero mulieris, & quantum ad hoc subdit; [Et sicut caseum me coagulasti,] ita enim se habent semen maris ad materiam, quam fœmina ministrat in generatione hominis, & aliorum animalium, sicut se habet coagulum in generatione casei. Tertio autem occurrit distinctio organorum, quorum quidem consistentia & robur est ex neruis & ossibus, circundatur autem exterius à pelle & carnibus, vnde dicit; [Pelle & carnibus vestisti me, ossibus & neruis compegisti me.] Quartum autem est animatio fœtus, & præcipue quantum ad animam rationalem, quæ non infunditur nisi post organizationem, simul autem cum anima rationali infunduntur homini diuinitus quædam seminaria virtutum aliqua quidem communiter omnibus, aliqua vero specialiter aliquibus, secundum quod homines quidam sunt naturaliter dispositi ad vnam virtutem, quidam ad aliam. Iob autem dicit infra cap. 31. Ab infantia creuit mecum miseratio, & de vtero egressa est mecum, vnde & hic dicit: [Vitam & misericordiam tribuisti mihi.] Vltimum autem est conseruatio vitæ, tam in materno vtero, quam post exitum ab vtero, quæ quidem conseruatio est partim quidem per principia naturalia, partim autem per alia Dei beneficia naturæ superaddita, siue pertineant ad animam, siue ad corpus, siue ad exteriora bona, & quantum ad hoc subdit: [Et visitatio tua custodiuit spiritum meum,] sicut enim Deus ab aliquo recedere dicitur in scripturis, quando Deus ab eo sua dona subtrahit, sic eum visitare dicitur, quando ei sua dona largitur. Ne autem ex hoc, quod Iob Deo dixerat. [Memento quæso quod sicut lutum feceris me,] aliquis credere posset cum huius opinionis esse, quod obliuio in Deum cadere posset, excusat se ab hoc dicens: [Licet hæc cæles in corde tuo: tamen scio quia vniuersorum memineris,] dicitur autem Deus per similitudinem hominis aliquid in corde cælare, quando non ostendit per effectum quod habet in cognitione vel affectione, sic itaque Deum prædicta in corde cælare dicitur, quia in effectu non ostendit, quod cum sua factura recognoscat, quam sic repente præcipitare videtur.

LECTIO II.

SI peccaui, & ad horam pepercisti mihi: cur ab iniquitate mea, mundum me esse non pateris? Et si impius fuero, væ mihi est: & si iustus, non leuabo caput saturatus afflictione & miseria. Et propter superbiam quasi leænam capies me; reuersusque mirabiliter me crucias. Instauras testes tuos contra me: & multiplicas iram tuam aduersum me: & pœnæ militant in me.

Superius inquisiuit Iob causam suæ punitionis, suppositio quod innocens esset, nunc autem procedit ad inquirendum, si propter hoc puniatur, quod peccator est: & quod propter peccatum non puniatur, primo ostendit, vtens tali ratione. Si enim peccatum commisit, maxime hoc commisisse videtur tempore prosperitatis, si autem peccatum est tota causa, quare aliqui puniantur aduersitate quam sustinent in præsenti: posita causa, ponitur effectus: oporteret quod statim cum aliquis peccat, aduersitas sequeretur. Manifestum autem erat, quod Iob tempore suæ prosperitatis eundem modum viuendi seruauit: vnde si peccauit, hoc modo viuendo, diu ante peccauerat quam aduersitatem pateretur, oporteret ergo dicere, quod cum B statim post peccatum aduersitas secuta non sit, quod Deus pro tempore illo ei pepercit, quo aduersitates non induxit. Inconueniens autem est dicere, quod peccatum quod Deus pepercit, iterum imputet ad pœnam, non ergo videtur, quod pro peccato prius ab eo commisso, nunc puniatur hoc est ergo quod dicit; [Si peccaui,] scilicet tempore prosperitatis meæ: [Et ad horam pepercisti mihi,] quia scilicet non statim aduersitatem induxisti. [Cur ab iniquitate mea mundum me esse non pateris? [quasi dicat, cur ex quo reputasti me aliquo tempore quasi purum, parcendo mihi iniquitatem meam: nunc iterum me punis, quasi non sim purus? Aliam etiam rationem consequenter C subiungit, quæ talis est, si peccatum est tota causa aduersitatum præsentium, sequeretur, quod non tam iusti, quam peccatores conuenienter aduersitates in hoc mundo paterentur, videmus autem & iustis & peccatoribus aduersitates esse communes, & hoc est quod dicit.] Et si impius fuero, væ mihi est, id est aduersitates sustineo: [Et si iustus,] vel prius fui, vel modo factus sum; [Non propter hoc leuabo caput] quasi à miseria subleuatus, ego dico existens; [Saturatus afflictione,] quantum ad dolores; [Et miseria,] quantum ad penuriam, & confusionem. In saturitate autem abundantiam afflictionis & miseriæ designat, & hoc videtur dicere contra dictum Eliphaz & Baldath D Suites, dixerunt autem quod si conuerteretur, ab aduersitate liberaretur, contra quod dicit, quod etiam si iustus effectus sit, non tamen propter hoc à miseria releuatur: quamuis pro præcedentibus peccatis, si qua fuerint, iam sufficienter punitus sit, quod per saturitatem afflictionis & miseriæ designat, & quia hoc ei ad superbiam Eliphaz imputauerat, quod se innocentem dicebat, subiungit; [Et propter superbiam, quasi leænam capies me, quasi dicat: facis me reputari ab iis qui capiunt verba mea, quasi leænam propter superbiam, & hoc ipsum quod sic malus reputabatur, erat ei pœna super pœnam: vnde subdit; [Reuersus mirabiliter me cru- E cias, quasi dicat, prius venisti affligens me per subtractionem rerum & corporis vulnera, & nunc iterato redisti & crucias me per amicos: quod est mirabile: quia ab amicis magis consolationem deberet accipere, vel hoc dicit, quod maxime homo affligitur cum ab amicis deridetur, qualis autem sit iste cruciatus, ostendit subdens; [Instauras testes tuos contra me.] Eliphaz enim dum videbatur iustitiam Dei defendere, & similiter socii eius, in quo quasi testes Dei se demonstrabant, contra Iob loquebantur, eum de peccato arguentes. [Et sic multiplicas iram tuam,] id est effectum iræ tuæ; [Aduersum me, scilicet, me multipliciter punis. [Et pœnæ militant in me] quasi cum quadam authoritate, & sine contradictione me impugnant, milites enim consueuerunt cum authoritate regia, & absque vlla contradictione aliquem, qui reputatur reus, inuadere.

LECTIO III.

Quare de vulua eduxit me? Qui vtinam consumptus essem ne oculus me videret. Fuissem, quasi non essem de vtero translatus ad tumulum. Nunquid non paucitas dierum meorum finietur breui? Dimitte ergo me, vt plangam paululum dolorem meum antequam vadam, & non reuertar ad terram tenebrosam, & opertam mortis caligine, terram miseriæ & tenebrarum, vbi vmbra mortis, & nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat.

Terminauerat Iob inquisitionem suam in hoc, quod siue iustus siue peccator esset, tribulationibus multiplicibus subiacebat, & ne aliquis posset credere, Deum in eius tribulationibus delectari, vult inquirere, an hoc verum esse possit. Inconueniens autem videtur, quod aliquis effectum suum producat ad hoc, quod male se habeat, cum potius omne agens in suo effectu bonum intendat. Supponit autem, sicut ex præmissis patet, se esse opus Dei: & ideo ab eo quærit. [Quare de vulua eduxisti me,] quasi dicat, nunquid propter hoc me nasci fecisti, vt tribulationibus subdas? & quia posset aliquis dicere, quod etiam sic in tribulationibus esse, melius est simpliciter, quam natum non esse: excludit hoc dicens; [Qui vtinam consumptus essem,] scilicet in materno vtero, [Ne oculus me videret,] id est, ne confusionem pateretur ex tantis malis, quæ in me oculi hominum conspiciunt: & tamen si in materno vtero consumptus essem, habuissem dignitatem essendi, sine miseria, quæ mihi existenti accidit: & hoc est quod dicit: [Fuissem,] quasi participans, id est, participassem id, quod bonum est in esse; [Quasi non essem] immunis forem à malis huius vitæ, ac si nunquam fuissem: non est enim dignitas humani esse, vt in perpetuum conseruetur, sed vt tandem homo moriatur, & transferatur ad tumulum, qui mortuo præparatur ad hoc, quod aliqualitas eius memoria post mortem remaneat: & hoc etiam mihi non defuisset: vnde sequitur: [Ex vtero translatus ad tumulum,] nullus autem qui in pœnis alicuius delectatur, ita crudelis inuenitur, qui vel non ad modicum ab affligendo cesset, dato ergo, quod Deus causa natiuitatis hominis non esset; tamen dies hominis breues sunt, & præcipue in comparatione ad æternitatem Dei, & ista etiam breuitas, quando homo iam magnam partem vitæ transiuerit, cito finienda expectatur, & hoc est quod dicit, Nunquid non paucitas dierum meorum, quia omnes dies vitæ meæ pauci sunt?] Finietur breui,] iam ipsius paucitatis magna parte transacta, non est ergo magnum, si de cætero à percutiendo cesset, & hoc est quod concludit? [Dimitte ergo me,] & si tibi durum videtur, quod vel ad horam absque afflictionibus sim, certum est

quod

quod etiam te ceſſante à percuſſione, non mihi remanet, vnde gaudeam, ſed vnde doleam, & hoc eſt quod ſubdit : [Vt plangam paululum dolorem meum,] ſcilicet quem ex præcedentibus percuſſionem concepi. Hoc autem dicit, quia percuti ſe adhuc reputabat, dum amici eum obiurgabant, de quibus dixerat : Inſtauras teſtes tuos contra me, & quia poſſet ſibi reſponderi, immo potius hoc modico tempore affligendus es : quando hinc transibis, conſolationem inuenies, quod poſſet eſſe dupliciter, vno modo iterato reducendo ad hanc vitam, & hoc excludit cum dicit : [Antequam vadam,] ſcilicet per mortem ; [Et non reuertar] vt iterum viuam : quod poteſt exponi dupliciter, vno modo, vt dicat ſe non reuerti ad ſimilem modum viuendi vt quidam fabulantur : vel melius dicendum, quod more diſputatoris loquitur ſecundum id, quod aduerſarij ſentiunt, antequam veritas manifeſtetur. Infra autem Iob manifeſte reſurrectionis veritatem indicabit : & ideo in omnibus præcedentibus loquitur de reſurrectione, ſupponendo opinionem eorum cum quibus diſputabat : qui non credebant aliam vitam eſſe niſi iſtam : & in hac ſola homines aut puniri, aut præmiari pro malis ac bonis, quæ agunt. Alio modo poſſet poſt finem huius vitæ conſolationem expectare in ipſo ſtatu mortis : ſed hoc excludit dicens : [Ad terram tenebroſam,] ad quam ſcilicet vadam poſt mortem, & poteſt hoc exponi dupliciter, vno modo de inferno, ad quem animæ omnium hominum deſcendebant, etiam iuſtorum, ante mortem Chriſti : licet iuſti ibi pœnas ſenſibiles non paterentur, ſed ſolum tenebras, alij vero & pœnas, & tenebras, ſed quia Iob ſic locutus fuerat, ac ſi dubium eſſet, vtrum ipſe eſſet iuſtus, vt rei veritas erat, vel peccator, ſicut amici eius calumniabantur, deſcribit infernum communiter, & quantum ad bonos, & quantum ad malos, accipiendo ergo infernum ſic communiter dicitur ; [Terra tenebroſa,] inquantum caret claritate diuinæ viſionis : dicitur ; [Operta mortis caligine,] quantum ad peccatum originale, quod eſt caligo, inducens ad mortem : dicitur ; [Terra miſeriæ,] quantum ad pœnas, quas ibi reprobi patiuntur ; [Terra tenebrarum,] quantum ad obſcuritates peccatorum actualium, quibus mali inuoluuntur : dicitur autem eſſe ibi : [Vmbra mortis,] id eſt ſimilitudo mortis : quia ſic affliguntur, ac ſi ſemper morerentur : dicitur autem ibi ; [Nullus ordo eſſe :] vel propter confuſionem mentium, quam patiuntur damnati, vel propter hoc, quod ille ordo non ibi ſeruatur, qui hîc. Hic enim ignis ardet & lucet, quod ibi non eſt ; [Sempiternus autem horror ibi inhabitat,] quia licet ſemper doleant de pœnis præſentibus, ſemper tamen tument futuras, ſed quia illi, contra quos diſputabat, immortalitatem animæ non ponebant, vt ſic poſt mortem remaneret, ipſe adhuc loquitur ſecundum poſitiones eorum : melius quantum ad ſenſum literæ ſic exponitur, vt totum referatur ad corpus, quod in terra ſepelitur, & in terram conuertitur. Dicit ergo ; [Ad terram tenebroſam,] quantum ad ipſam proprietatem terræ quæ in ſe opaca eſt : ſed licet in ſe ſit opaca, tamen viuentes qui ſuper terram habitant, illuſtrantur lumine aëris operientis terram : ſed iſto lumine mortui non perfruuntur, vnde ſubdit : [Operta mortis caligine] quaſi dicat, mors facit vt poſt mortem aliquis non perfruatur lumine, quo viui vtuntur. Contingit autem quandoque, quod licet aliquis viuus, lumine circumdante terram, non perfruatur, tamen in aliquo occulto loco terræ exiſtens, fruitur deſideratis quo ad appetitum & conſidera aliquas veritates quo ad intellectum, ſed hoc mortui carent, vnde ſubdit ; [Terram miſeriæ,] quantum ad carentiam omnium deſiderabilium vel delectabilium : Et tenebrarum, in quantum deficit conſideratio veritatum. Inter alia etiam, in quibus viui delectantur, præcipuum eſt ſocietas humana cum debito ordine, quo quidam præſunt, & alij ſubſunt, & alij ſeruiunt, ſed hoc mortui priuantur : vnde ſubdit ; Vbi vmbra mortis, quaſi dicat : apud mortuos non ſunt niſi horribilia ſecundum exiſtimationem viuentium, vt dicitur Sap. 17. Perſonæ apparentes triſtes pauorem illis dederunt. Et nullus ordo, quia abſque doctrina honoris & dignitatis ſimul eſt conditio mortuorum. Sed ſempiternus horror inhabitat, quantum ad viuentes, quibus horrori ſunt mortui, quaſi dicat, nihil eſt in ſtatu mortuorum, niſi quæ homines horrent, & hoc in ſempiternum apud eos erit, ſi ad vitam non redeunt. Sic igitur Iob inquirendo cauſam ſuæ tribulationis, oſtendit, hoc non eſſe ab aliquo impio, in cuius manu data ſit terra, non eſſe à Deo calumnioſe opprimente, non eſſe à Deo culpam inquirente, non eſſe à Deo peccata puniente, non eſſe à Deo in pœnis ſibi complacente, vnde adhuc remanet ſub dubio cauſa tribulationis eius : quæ omnia proſequitur Iob, vt de neceſſitate inducat eos ad ponendum aliam vitam, in qua & iuſti præmientur & mali puniantur, ex quo per ea nunc poſita non poteſt reddi cauſa tribulationis iuſtorum, quos certum eſt aliquando in hoc mundo tribulari.

CAPITIS VNDECIMI

LECTIO I.

RESpondens autem Sophar Naamathites dixit, Nunquid qui multa loquitur, non audiet, aut vir verboſus iuſtificabit ? Tibi ſoli tacebunt homines, & cum cæteros irriſeris, à nullo confutaberis : Dixiſti enim Purus eſt ſermo meus, & mundus ſum in conſpectu tuo. Atque vtinam Deus loqueretur tecum : & aperiret labia ſua tibi. Vt oſtenderet tibi ſecreta ſapientiæ : & quod multiplex eſſet lex eius ; & intelligeres, quod multo minora exigaris ab eo, quam meretur iniquitas tua. Forſitan veſtigia Dei comprehendes ; & vſque ad perfectum omnipotentem reperies ? Excelſior cœlo eſt. Et quid facies ? Profundior inferno ; & vnde cognoſces ? Longior terra menſura eius, & latior mari. Si ſubuerterit omnia vel in vnum coarctauerit, quis contradicet ei ? Vel quis dicere ei poteſt : cur ita facis?

Superius Iob inter cætera mala, quæ patiebatur, mirabiliter cruciari ſe dixerat ab amicis ſuis,

qui contra eum insurgebant, quasi testes pro Deo, à quo verbo tactus Sophar respondit, vnde dicit, Respondens autem Sophar Naamathithes, dixit, nunquid qui multa loquitur, non audiet? quasi dicat, tu multa locutus es inordinate, vnde non est mirum si ab amicis tuis reprehensus es, Quod si homo qui loquitur multa non reprehenderetur, sequeretur hoc inconueniens, quod homines ex hoc ipso, quod sunt loquaces, iusti reputarentur, vnde sequitur: [Aut vir verbosus iustificabitur?] id est iustus reputabitur? & quia posset dicere Iob, sibi debere deferri propter suam dignitatem, excludit hoc subdens: [Tibi soli tacebunt homines, & cum cęteros irriseris, à nullo confutaberis?] Intellexerat enim Iob dixisse alios esse irrisores in hoc, quod testes Dei eos vocauerat, & in hoc quod supra dixerat, Quare detraxistis sermonibus veritatis, & ideo dicit non esse mirandum, si etiam alii contra ipsum loquantur. Sed forte posset dicere, quod non haberent quid dicerent contra eum, vel contra verba eius, & ad hoc excludendum subdit: [Dixisti enim purus est sermo meus.] Hoc accipit ab eo, quod supra dixerat. Non inuenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia apparebit, & mundus sum in conspectu tuo, hoc Iob expresse non dixerat, sed ex verbis eius accipere volebat: quia disputauerat, se non propter peccatum punitum, vel ex eo quod dixerat. Scias quia nihil impium fecerim, vel ex eo quod supra dixit, Nonne dissimulaui, nonne silui? Considerandum est autem, quod cum peccatum sit obliquatio à lege Dei, non potest plene cognosci peccatum, vel quantitas eius, nisi lex Dei cognoscatur, rectum enim est iudex sui ipsius, & obliqui. Quod igitur Iob se diceret immunem à peccato, & non ita grauiter peccasse sicut puniebatur, ex hoc reputabat Sophar accipere, quod Iob legem Dei non perfecte cognosceret, & ideo dicit; [Atque vtinam Deus loqueretur tecum, & aperiret labia sua tibi,] hoc videtur in sugillationem Iob dicere, quia dixerat, Indica mihi, cur me ita iudices? & potest dicere quod Deus simpliciter loquitur homini, cum eius cordi aliquid de sua sapientia inspirat secundum illud Psalm. 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. Labia autem sua aperit, cum per aliquos effectus hominibus aliquid reuelat. Labiis enim formantur voces exterius, quibus interiores conceptus cordis exprimimus. Considerandum est autem, quod ab intellectu diuinorum duplici ratione deficimus, primo quidem; quia, cum inuisibilia Dei cognoscere non possimus, nisi per ea, quæ facta sunt, ea vero quæ facta sunt, multum deficiunt à virtute factoris, oportet quod remaneant multa in factore consideranda, quæ nobis occultantur: & hæc vocantur secreta sapientiæ Dei: de quibus dixit; [Vt ostenderet tibi secreta sapientiæ suæ.] Secundo etiam, quia ipsum creaturarum ordinem ad plenum comprehendere non possumus, secundum quod à diuina prouidentia dissipantur, aliter enim est in humano regimine, & aliter in diuino. Nam apud homines quanto aliquis est superior in regendo, tanto eius ordinatio ad vniuersaliora solum se extendit, particularia vero relinquit inferioribus rectoribus dispensanda: & si lex superioris rectoris, est vniuersalis & simplex: sed Deus, quanto est superior in regendo, tanto eius ordinatio etiam vsque ad minima se extendit, vnde lex sui regiminis non solum est secreta, si respiciamus ad altitudinem rectoris, excedentem vniuersam proportionem causarum, sed etiam est multiplex, vniuersa, & singularis, & minima sub certo ordine dispensans, & ideo addidit; [Et quod multiplex sit lex eius,] & hoc quidem non solum in rebus naturalibus est considerare, prout diuino subduntur regimini, sed etiam in rebus humanis. Leges enim humanæ, quia non potuerunt earum latores ad omnia singularia respicere, ad vniuersalia quædam respiciunt, quæ vt in pluribus accidunt. Qualiter autem vniuersalia statuta humana, sint factis singularibus applicanda, relinquitur prudentiæ operantis, vnde in multis homo potest deficere à rectitudine: in quibus tamen non contrariatur legi humanitus positæ. Sed lex diuina, secundum quod est in sapientia Dei, ad omnia particularia & minima se extendit: & sic non potest contingere, quod homo in aliquo à rectitudine discordet, & non contrarietur legi diuinæ, quia igitur homo ad ipsam legem diuinam, prout est in secreto sapientiæ Dei inspiciendam, pertingere non potest, & per consequens nec eius multiplicitatem agnoscere, contingit quod aliquando non putet se contra legem Dei agere, cum tamen agat, vel parum delinquere, cum tamen multum delinquat: vnde subdit; [Et intelligeres,] scilicet si essent tibi ostensa secreta sapientiæ, & multiplicitas legis Dei; [Quod multa minora exigaris ab eo;] scilicet in sufferendo pœnas; [Quam mereatur iniquitas tua,] quam vel non cognoscis, vel existimas paruam, & in hoc videtur reprehendere, quod Iob supra dixerat, Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas quam patior in statera: Quasi arena maris hæc grauior appareret: & quia proposuerat in diuina sapientia esse aliquod secretum, quod nondum erat Iob ostensum, ne hoc posset negari, per consequentia confirmat dicens: [Forsitan vestigia Dei comprehendes.] Vestigia, signa sunt per viam procedentis: opera autem Dei viæ ipsius dicuntur, & productio creaturarum à Deo, quidam processus Dei intelligitur in creaturas, prout, scilicet diuina bonitas ab eo in quo simpliciter & summe existit, gradatim ad effectus deriuata procedit, dum superiora inferioribus meliora inueniuntur. Vestigia ergo Dei sunt signa quædam in creaturis inuenta, ex quibus per eas Deus aliquatenus cognosci potest, Sed cum humana mens nec ipsas creaturas totaliter & perfecte cognoscere possit, multo minus & de ipso creatore perfectam notitiam habere potest: & ideo interrogando subdit; [Et vsque ad perfectum omnipotentem reperies?] quasi dicat, si creaturas perfecte cognoscere non potes, multo minus nec creatorem: & signanter dicit; [Reperies] quasi per quandam inquisitionem, ratio ab effectibus procedit ad causam, quam dum per effectus cognoscimus, eam dicimur inuenire: nec est mirum, si creaturis non perfecte cognitis, creator non perfecte cognoscitur, quia etiam creaturis perfecte cognitis, adhuc creator non perfecte cognosceretur: tunc enim per effectus perfecte causa cognosci potest, quanto effectus adæquantur causæ virtuti, quod de Deo dici non potest, & ideo subdit; [Excelsior cælo est, & quid facies? profundior inferno, & vnde cognosces? longior terra mensura eius, & latior mari,] hæc sub metaphora dicuntur, non enim debet intelligi, quod Deus, qui incorporeus est, dimensionibus corporalibus distendatur; sed magnitudinem virtutis, sub similitudine describit corporalis magnitudinis, quia quantumcunque corporea videntur

esse

esse magna altitudine, vel profunditate, vel longitudine, vel latitudine, deficiunt tamen à magnitudine virtutis Dei, quæ maiora facere potest, & ideo signanter, Deum omnipotentem nominauit, & hoc ergo ostendit, quod perfectio in creaturis inueniri non potest, quia dato, quod omnes creaturæ perfecte cognoscerentur, ex eis cognosci non posset virtus eius æqualiter, quia medium sumi non potest ad cognoscendum virtutem Dei: sed excedit omnem creaturam, & hoc significat cum dicit, [Quid facies, vnde cognosces,] non solum autem diuina virtus excedit omnem creaturam in producendo, sed etiam in conseruando, non enim creaturæ conseruatio est, nisi à Deo: nec est aliqua virtus in creatura, quæ diuinæ voluntati resistere possit, si ipsam creaturam vlterius conseruare non vellet: & ideo subdit, [Si subuertent omnia,] in nihilum redigendo, subtrahendo, scilicet eis esse; [Vel in vnum coarctauerit, confusionem inducendo, scilicet per subtractionem ordinis, quo res distinguit: [Quis contradicet ei?] id est, quæ virtus creaturæ poterit esse contraria, contra eius voluntatem conseruans, vel se, vel alia in esse? Sed ne aliquis dicat, quod licet nihil posset conseruari in esse, nisi per eum, tamen, quia quasi ex debito res in esse conseruat: ideo ad hoc excludendum subdit, [Vel dicere ei poterit, cur ita facis?] quasi ab eo exigens rationem de debito prætermisso.

LECTIO II.

IPse enim nouit hominum vanitatem, & videns iniquitatem, nonne considerat? Vir vanus in superbiam erigitur, & tanquam pullum onagri se liberum natum putat. Tu autem firmasti cor tuum, & expandisti ad Deum manus tuas. Si iniquitatem, quæ est in manu tua, abstuleris à te, & non manserit in tabernaculo tuo iniustitia, tunc leuare poteris faciem tuam absque macula; & eris stabilis, & non timebis. Miseriæ quoque obliuisceris; & quasi aquarum, quæ præterierunt, non recordaberis; & quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam. Et cum te consumptum putaueris, orieris vt lucifer, & habebis fiduciam, proposita tibi spe: defessus securus dormies. Requiescens, & non erit qui te exterreat. Et deprecabuntur faciem tuam plurimi. Oculi autem impiorum deficient, & effugium peribit ab eis; & spes illorum abominatio animæ.

Postquam ostendit Sophar, quod in diuina sapientia est aliquid secretum, quod homini incomprehensibile est, procedit ad aliud manifestandum, quod prius supposuerat, scilicet, quod Deus pro peccato, ab homine exigat pœnam; & quod Deus facta hominum cognoscat: vnde dicit, Recte dico, quod exiguntur tibi à Deo minora, quam mereatur tua iniquitas: [Ipse enim nouit hominum vanitatem,] id est, hominum facta vana; vana autem dici consueuerunt, quæ instabilia sunt, eo quod debitis finibus non stabiliuntur: ex hoc igitur est vanitas hominis, quod cor eius in veritate non figitur, per quam solam potest stabiliri: & ex hoc, quod à veritate recedit, iniquitatem operatur, dum videlicet appetit illud, quod apparet bonum, loco eius, quod est bonum: vnde subdit, [Et videns,] scilicet Deus. [Iniquitatem,] ex vanitate hominum procedentem: [Nonne considerat?] scilicet ad puniendum: tunc enim iudex peccatum videns, inconsiderate pertransire videtur, quando dissimulat, & pœnam apponere non curat, quod de Deo videtur non esse dicendum: cum igitur ipse videat hominum vanitatem, pro iniquitate exigit pœnam: sicut autem ex vanitate contingit, quod homo ad iniquitatem declinat, ita ex eadem vanitate prouenit, quod homo diuino iudicio se subiectum esse non reputat, & ideo subdit, [Vir vanus in superbiam erigitur,] vt scilicet, suo superiori se subditum esse non credat, & hoc est quod subdit; [Et tanquam pullum onagri, se liberum natum putat.] Onager asinus siluester est, cuius pullus à dominio hominis nascitur liber. Pulli autem asinorum, qui ab hominibus possidentur, in seruitutem hominum nascuntur. Homines igitur, qui se diuino iudicio subiectos esse non putant, reputant se quasi pullos onagri natos, licet videant alios homines eiusdem conditionis diuino iudicio coerceri. Hoc in sugillationem beati Iob dicere videbatur intelligens ex verbis eius, quod quasi de pari cum Deo vellet contendere, quia dixerat: [Auferat à me virgam suam, & pauor eius non me terreat: loquar & non timebo eum.] & ideo subdit: [Tu autem firmasti cor tuum,] vt scilicet defenderes iniquitatem tuam: & tamen cum hac cordis obfirmatione. [Expandisti ad Deum manus tuas,] orando scilicet supra cum dixit: Dicam Deo, noli me condemnare: & ideo inutilis est oratio tua.

Talis enim oratio est, quando homo primo iniquitatem dimittit, & postea à Deo petit, vt à puniendo cesset, & hoc est quod subdit: [Si iniquitatem, quæ est in manu tua, abstuleris à te,] vt scilicet desistas ab opere iniquo, quod adhuc præ manibus habes; [Et non manserit in tabernaculo tuo iniustitia,] vt scilicet quæ iniuste accepta reposita habes, restituas, vel tuos familiares corrigas, pro quorum delictis interdum domini puniuntur propter negligentiam corrigendi: [Tunc leuare poteris,] scilicet ad Dominum orando: [Faciem tuam absque macula,] scilicet culpæ: & sic cessabit condemnatio: primo quidem quantum ad futura, vnde subdit, [Et eris stabilis,] vt scilicet vlterius per tribulationes non mouearis: [Et non timebis,] futura pericula, & quia aliquando licet homo non timeat de futuro, tamen affligitur pro ijs, quæ amisit vel passus est, subiungit, [Miseriæ quoque,] scilicet quam hactenus passus es: [Obliuisceris,] propter abundantiam bonorum superuenientium: & hoc exemplo confirmat cum subdit: [Et quasi aquarum quæ præterierunt, non recordaberis:] quasi dicat, quia homo post tempestatem pluuiæ, cum serenitas aduenent, pluuiarum præcedentium obliuiscitur, vel propter hoc, quod aquæ fluuiorum citissime fluunt, & earum postquam transeunt, nulla restat memoria: sed quia contra promissionem prosperitatis in hac vita Iob supra duo proposuerat, scilicet deuastationem proprij corporis, cum dixit: Induta est caro mea putredine, & præteritionem dierum vitæ suæ, cum dixit. Dies mei velocius transierunt cursore, &c. Ideo ad vtramque obiectionem excludendam subiungit: [Et quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam,] ac si dicat, licet tibi videatur, quod dies tui pertransierint, & vita tua sit in fine quasi ad vesperam, tamen tanta poterit superuenire prosperitas, quod quasi reducet te ad gaudium iuuentutis tuæ. Sicut enim per

veſperam intelligitur ſenectus, ita per meridiem iuuentus, fulgorem autem vocat claritatem terrenæ proſperitatis. Contra hoc vero quod dixerat de conſumptione proprij corporis ſubiungit: [Et cum te conſumptum putaueris,] ſcilicet propter infirmitatem, quam paſſus es: [Oriens vt lucifer,] id eſt, ad priſtinum decorem reuertetur corpus tuum; & quia iterum ſupra Iob dixerat quod dies ſui conſumpti erant abſque vlla ſpe, ideo ſubiungit, [Et habebis fiduciam propoſita tibi ſpe,] id eſt, quia ſupra Iob improbauerat opinionem dicentium, quod homo poſt mortem tranſactis multis ſæculis iterum rediret ad hunc modum viuendi, non huius rei ſibi ſpem dicit eſſe propoſitam, ſed ſecundum quod homo poſt mortem viuit in memoriis hominum, quod quidem ex duobus contingit, vno quidem modo ex tumulis, in quibus corpora mortuorum conduntur, vt conſeruetur memoria defunctorum, [Vnde & monumenta dicuntur.] & quantum ad hoc dicit, [Et defeſſus ſecurus dormies,] quaſi dicat, nullus ſepulchrum tuum violabit: nec etiam timendum erit, quod aliquis attentet: vnde ſubdit, [Requieſces, & non erit qui te exterreat.] Alio modo mortui viuunt in memoriis hominum propter bona, quæ fecerunt, dum viuerent, ex quibus eorum vita deſideratur, & quantum ad hoc ſubdit: [Deprecabuntur faciem tuam plurimi,] id eſt plurimi exoptabunt præſentiam tuam, vel reuerentiam exhibebunt tumulo tuo memorantes beneficia tua; & quia hoc promiſerat ſi Iob ab iniquitate vellet diſcedere, oſtendit conſequenter quod iniquis iſta non dantur, & ideo ſubdit, [Oculi autem impiorum deficient,] quia videlicet bona quæ exoptant, non obtinebunt. Tunc enim oculi alicuius deficere dicuntur, quando aſpicit ad aliquid apprehendendum, ad quod attingere non valet, & ſic bona deſiderata non adipiſcuntur: ita etiam mala, quæ patiuntur vel timent, vitare non poſſunt: vnde ſequitur, [Et effugium peribit ab eis,] quia ſcilicet non poterunt fugere mala poſt mortem, vel non erunt in veneratione vel deſiderio, ſed in abominatione propter mala quæ fecerunt: hoc eſt quod ſubditur, [Et ſpes eorum abominatio animæ, id eſt, illud quod de eis poteſt ſperari poſt mortem eſt quidem abominabile.

A dicabunt tibi. Loquere terræ, & reſpondebit tibi: & narrabunt piſces maris. Quis ignorat quod omnia hæc manus Domini fecerit? In cuius manu anima omnis viuentis, & ſpiritus vniuerſæ carnis hominis.

Sophar in verbis præcedentibus conatus fuerat oſtendere, quod ſecreta ſapientiæ Dei homo comprehendere non poteſt, ad ſugillandum Iob, qui quaſi cum Deo diſputationem requirere videbatur: & ſicut ex verbis eius, & aliorum amicorum B perpendi poteſt, circa tria tota eorum verſabatur intentio. Primo enim ſtudebant ad dicendum aliqua magnifica de Deo, extollentes eius ſapientiam, & potentiam, & iuſtitiam: vt ex hoc eorum cauſa fauorabilior appareret. Secundo huiuſmodi magnifica de Deo aſſumpta, ad falſa quædam dogmata applicabant, vtpote, quod propter iuſtitiam homines proſperarentur in hoc mundo, & propter peccata tribularentur, & quod poſt hanc vitam non eſſet aliquid expectandum. Tertio ex huiuſmodi aſſertionibus, propter aduerſitatem, quam patiebatur Iob, arguebant eum quaſi iniquum, & promittebant ei quædam inania, ſi iniquitatem deſereret, vtpote, quod defeſſus ſecurus dormiret: & C quod ad veſperam oriretur ei fulgor meridianus: quæ Iob quaſi irriſiones reputabat; & circa hoc tota Iob reſponſio verſabatur. Primo ergo contra eos loquitur de hoc, quod ſe extollebant, quædam magnalia de Deo proponentes, ac ſi ſoli ipſi ea ſcirent, & Iob ea ignoraret: & ideo dicitur, [Reſpondens autem Iob dixit, Ergo vos eſtis ſoli homines?] quod ſequitur: ſi vos ſolos ſcire reputatis de magnitudine Dei, quæ omnes homines cognoſcunt; & cum in cognitione magnitudinis Dei conſiſtat ſapientia, ſequitur, quod ſi hoc ſoli vos ſcitis, quod in vobis ſolum ſit ſapientia, & ita vobis ceſſantibus, ſapientia ceſſat: & ideo ſubdit, [Et vobiſcum morietur ſapientia?] quaſi dicat, inconueniens eſt, D vel quod vos ſoli ſitis homines, vel quod vos ſoli ſitis ſapientes: ſed quia poſſent dicere, non ſoli nos ſcimus, ſed tamen tu neſcis, reſpondet ſubdens, [Et mihi eſt cor,] ſcilicet ad hæc ſcienda. [Sicut & vobis: nec inferior veſtri ſum.] quantum ſcilicet ad hanc cognitionem: & ne hoc arrogantiæ poſſet aſcribi, ſubiungit, [Quis enim hæc quæ noſtis ignorat,] quaſi dicat, non eſt magnum, ſi dico me ſcire ea quæ ſcitis, quia non eſt magnum ea ſcire; cum quilibet ea ſciat, ſed quia hæc me ignorare reputatis, nec contemptui habere videmini; quaſi ignorem ea, quæ omnes ſciunt: vnde ſubdit, [Qui deridetur ab amico,] ſcilicet ſicut ego à vobis, ſcilicet, dum me inſipientem reputatis. [Inuocabit Deum & exaudiet eum;] E quia vbi deeſt auxilium humanum, ibi maxime adeſt auxilium diuinum, ſecundum illud Pſalm. vigeſimo ſexto. Quoniam pater meus, & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem aſſumpſit me: & in hoc videtur quaſi reſpondere ei, quod alias dixerat Sophar, tunc leuare poteris faciem tuam; ac ſi dicat, non oportet aliud me amplius expectare ad fiducialiter orandum; quia ex hoc ipſo, quod ab amicis derideor, datur mihi ſpes recurrendi ad Deum, quare autem irriſus ab amico exaudiatur à Deo, oſtendit, ſubdens, [Deridetur enim iuſti ſimplicitas,] vbi oſtendit, & qui ſunt, qui

CAPITIS XII.

LECTIO I.

RÉſpondens autem Iob, dixit, Ergo vos eſtis ſoli homines, & vobiſcum morietur ſapientia? Et mihi cor ſicut & vobis, nec inferior veſtri ſum. Quis enim hæc: quæ noſtis, ignorat? qui deridetur ab amico ſuo, ſicut ego inuocabit Deum, & exaudiet eum. Deridetur enim iuſti ſimplicitas: lampas contempta apud cogitationes diuitum, parata ad tempus ſtatutum. Abundant tabernacula prædonum, & audacter prouocant Deum, cum ipſe dederit omnia in manus eorum. Nimirum interroga iumenta, & docebunt te: & volatilia cœli, & in-

qui derideant & quare, & etiam à quibus, cum subdit, [Lampas contempta apud cogitationes diuitum.] derideri enim deficientis est, deridere autem superabundantis: qui autem in virtutibus superabundant eos, qui in virtutibus deficiunt, non irrident, sed magis compatiuntur, & iuuant si possunt: sed illi, qui in temporalibus abundant, maxime solent irridere eos, qui in temporalibus deficiunt, & præcipue quando studium non adhibent ad temporalia conquirenda; studium autem iustorum non est ad temporalia conquirenda, sed ad rectitudinem sectandam, vnde à fraudibus, & dolis abstinent, quibus plerumque diuitiæ acquiruntur, & ex hoc simplices reputantur: ergo vt plurimum deridentur iusti. Causa autem irrisionis est simplicitas, sed non sic irridetur, quasi malum manifestum, sed quasi bonum occultum: & ideo hæc simplicitas vocatur lampas propter claritatem iustitiæ: sed contempta apud cogitationes diuitum, scilicet qui finem suum in diuitiis ponunt: qui enim summum bonum in diuitiis ponit, oportet quod cogitet, quod in tantum sunt aliqua magna bona, inquantum magis prosunt ad diuitias conquirendas. Vnde oportet, quod eis sit contemptibilis iustorum simplicitas, per quam diuitiarum multiplicitas impeditur: sed licet ipsa simplicitas iustorum in cognitionibus diuitum contemnatur, tamen suo tempore à fine debito non fraudabitur, vnde dicit; [Parata ad tempus statutum,] non autem dicit hoc, quasi in aliquo tempore præsentis vitæ, iustis pro sua simplicitate aliqua terrena prosperitas sit reddenda, sed indeterminatum relinquit quid sit istud tempus statutum, & ad quem finem iustorum simplicitas præparetur. Nondum enim ad hoc disputatio peruenit: sed in sequentibus ostenditur. Sic igitur Iob occulte insinuat, quare ab amicis irridetur, quos diuites vocat, quia prosperitatem huius mundi finem hominis ponebant, quasi præmium iustitiæ hominis. Ipse autem sua simplicitate non hoc præmium quærebat, sed aliud in tempore statum, & ideo fiduciam habebat, vt si inuocaret Dominum, ab eo exaudiretur; quia diuites, iusti simplicitatem irridentes, non in hoc sistunt, sed vsque ad contemptum Dei procedunt, vnde subditur: [Abundant tabernacula prædonum.] Consequens autem est, quod ex quo finem suum in diuitiis ponunt, quod omnes vias exquirant ad hunc finem vltimum consequendum, vel fraudando, vel quocunque alio modo, & sic efficiuntur prædones, dum prædantur, diuitiis abundant, ex hoc autem abundantia sequitur contemptus Dei: vnde subditur, [Et audacter prouocant Deum,] tunc enim aliquis aliquid audacter facit, quando credit hoc esse bonum: quod facit, cum enim conscientia eum remordet de malo, non sine timore, homo perpetrat malum, quia vt dicitur Sapient. decimo septimo. Cum sit timida nequitia, data est in omnium condemnationem. Qui autem finem vltimum in diuitiis ponunt, ex hoc existimant bona omnia esse, per quæ hunc finem consequuntur. Manifestum est autem, quod cum diuitias acquirunt prædando, prouocant Deum, contra eius iustitiam facientes, vnde consequens est, quod audacter prouocent Deum: vel aliter ex diuitiis, quod homo in superbiam erigitur, reputans se per eas sibi sufficere, & ex hoc contemnit Deum audacter in diuitiis suis confidens, secundum illud Deuteron. 32. Incrassatus est dilectus, recalcitrauit: Sed quia dixerat, abundare prædonum tabernacula, qui prouocant Deum ne forte responderetur, quia talis abundantia non est à Deo: subiungit, [Cum ipse dederit omnia in manu eorum,] id est, in potestate eorum, quia potestas nocendi alicui, non est nisi à Deo, voluntas autem malefaciendi, non est nisi à seipso: & ideo in hoc quod prædantur, Deum prouocant: sed abundantia consequens est eis à Deo: & hoc consequenter probat, cum subdit: [Nimirum interroga iumenta, & docebunt te: volatilia cœli, & indicabunt tibi: loquere terræ, & respondebit tibi: & narrabunt pisces maris,] quod autem omnia ista interrogata respondeant, ostendit subdens: [Quis ignorat, quod omnia hæc manus Domini fecerit,] hoc ergo ostenditur, quod omnia confitentur se à Deo esse facta. Tunc autem homo creaturas interrogat, quando eas diligenter considerat, sed tunc interrogata respondent, cum per considerationem ipsarum homo percipit, quod tanta ordinatio, & conuenientia, quæ inuenitur in dispositione partium in ordine vniuersi, nullo modo posset esse, nisi ab aliqua superiori sapientia dispensante. Si autem huiusmodi creaturæ à Deo factæ sunt, manifestum est, quod in Dei potestate sunt, sicut artificiata in potestate artificis, & in eo subdit; [In cuius manu,] id est, potestate: [Est anima omnis viuentis,] & non solum aliorum animalium, [Sed & spiritus vniuersæ carnis hominis,] si autem in potestate eius sunt, manifestum est, quod nullus rerum abundantiam habere potest nisi ab ipso, secundum illud Dan. 4. Dominatur excelsus in regno hominum, & cuicunque voluerit dabit illud. Manifestum est igitur, quod & terræ animalia, de quibus supra dixerat, in quibus humanæ diuitiæ consistunt, nullus homo habere potest, nisi Deus in manu eius dederit: & sic, si prædones abundant: [Deus dedit in manibus eorum.] Per hoc ergo confutatur illorum opinio, qui ponebant diuitias à Deo dari pro merito iustitiæ, cum etiam prædonibus à Deo dentur.

LECTIO II.

NOnne auris verba diiudicat, & fauces comedentis saporem; In antiquis est sapientia, & in multo tempore prudentia. Apud ipsum est sapientia & fortitudo: & ipse habet consilium & intelligentiam. Si destruxerit, nemo est qui ædificet: si incluserit hominem, nullus est qui aperiat. Si continuerit aquas, omnia siccabuntur; si emiserit eas, subuertent terram. Apud ipsum est fortitudo & sapientia. Ipse nouit & decipientem, & eum qui decipitur. Adducit consiliarios in stultum finem, & iudices in stuporem. Baltheum regum dissoluit, & præcingit funes renes eorum. Ducit sacerdotes inglorios, & optimates supplantat. Commutans labium veracium, & doctrinam senum auferens. Effundit despectionem super principes, & eos qui oppressi fuerant reuelat. Qui reuelat profunda de tenebris, & producit in lucem vmbram mortis. Qui multiplicat gentes, & perdit eas, & subuersas in integrum restituit. Qui immutat cor principum populi terræ, & decipit eos, vt frustra incedant per inuium. Palpabunt quasi in tenebris, & non in luce, & errare eos faciet quasi ebrios.

Quia superius posuerat Iob ea, quæ Sophar de excellentia diuinæ magnitudinis dixerat, esse omnibus manifesta, intendit hic ostendere quod hoc ad notitiam hominum peruenire potest per experimentum diuinæ potentiæ, & sapientiæ, in rebus humanis. Vnde primo manifestat, quomodo homines per experimentum, à sensibus in rerum cognitionem deueniunt, dicens, [Nonne auris verba diiudicat?] scilicet, dum ea audit. [Et fauces comedentis saporem.] Nonne diiudicant? quia experimentum sensus est: conuenienter per iudicium sensuum virtutem experimenti manifestat, & præcipue per auditum & gustum, quia auditus inter omnes sensus est disciplinabilior, vnde plurimum ad scientias contemplatiuas valet: gustus autem est perceptiuus ciborum, qui quidem sensus homini necessarij sunt ad vitam. Vnde per iudicium gustus experimentum significat, quod de rebus actiuæ vitæ habetur: & propter hoc ex iudicio duorum sensuum ostendit virtutem experimenti tam in speculatiuis, quam in operatiuis, cum subdit, [In antiquis est sapientia,] quæ ad contemplationem pertinet: quia scilicet antiqui multa audierunt. [Et in multo tempore prudentia,] quæ ad actionem pertinet: quia scilicet, in multo tempore homines multa degustant vtilia vel nociua. Sic igitur manifestata experimenti virtute, subiungit id quod homines de Deo experiri possunt, cum dicit, [Apud ipsum est sapientia, & fortitudo: & ipse habet consilium, & intelligentiam,] vbi quatuor Deo attribuit, quæ se per ordinem habent. Nam primum quidem est, occulta cognoscere, quod ad intelligentiam pertinet. Secundum autem est, ex iis quæ homo intelligit, inuenire in actiuis quidem vias commodas ad aliquem finem, quod ad consilium pertinet: sicut & in speculatiuis per ea, quæ homo intelligit, rationes deducit ad aliquas conclusiones cognoscendas.

Tertium autem est, vt de ijs quæ homo adinuenit, rectum iudicium habeat, quod ad sapientiam pertinet.

Quartum autem est, vt ea quæ aliquis iudicat esse facienda, potenter exequatur, & ad hoc pertinet fortitudo: quia vero experimentum procedit à sensibilibus, quæ licet sint priora secundum nos, sunt tamen simpliciter, & secundum naturam posteriora, ideo incepit ostendere, quomodo homines experiri possunt fortitudinem diuinam, & primo quidem in ipsis rebus humanis. Videmus enim quod aliqui homines totaliter destruuntur, vel per mortem, quantum ad esse naturæ, vel per omnimodam abiectionem, quantum ad esse ciuile, cum non habeant multos manutentores. Vnde cum adiuuari non possint ne ad destructionem perueniant, manifestum est, quod ab aliqua occulta causa, & diuina, & excedente humanam virtutem hoc contingit, cum ei virtus humana resistere non possit: & hoc est quod dicit, [Si destruxerit, nemo est qui ædificet.] Item videmus aliquos homines in suis processibus impediri, etiam si non totaliter destruantur, licet habeant plurimos directores. Vnde manifestum est, quod hoc etiam ab aliqua excellentiori virtute fit: vnde subditur, [Et si incluserit hominem,] scilicet inuoluendo eum diuersis difficultatibus. [Nullus est qui aperiat,] id est, qui eum expedire possit. Vnde in Ecclesiast. septimo, dicitur. Nemo potest corrigere eum, quem Deus despexerit. Deinde ostendit, quomodo possint homines experiri diuinam potentiam in rebus naturalibus, præcipue quantum ad pluuias & siccitates: vnde dicit, & si continuerit aquas,] ne scilicet pluendo cadant. [Omnia siccabuntur,] scilicet quæ è terra germinant. [Et si emiserit eas,] scilicet in magna abundantia: [Subuerterent terram,] sicut in diluuio accidit, & licet hoc ex aliquibus causis naturalibus proueniat, scilicet quod aliquando pluuiæ cessent vsque ad omnimodam siccitatem, aliquando autem abundent vsque ad terræ subuersionem, non tamen hoc à diuina potentia subtrahitur, quæ ipsas naturales causas, ad proprios ordinauit effectus: sic igitur quasi ex præmissis concludens subdit: [Apud ipsum est fortitudo,] deinde incipiens progredi ad secundum membrum, adiungit: [Et sapientia,] scilicet est, quasi apponens, quod manifestare intendit. Est autem proprium sapientiæ, vt per eam rectum iudicium habeatur de rebus: ille autem recte iudicat de rerum veritate, qui potest discernere, quomodo aliquis decipiatur à veritate declinans: ideo ad ostendendum quod in Deo sit sapientia, subdit, [Ipse nouit decipientem, & eum qui decipitur,] id est, discernit recto iudicio deceptiones, quibus aliquis prætermittit veritatem, deuiando à recta veritatis cognitione: & hoc quidem supponit ab eo, in quo communiter ipse, & amici conueniunt, hoc scilicet, quod res humanæ diuino iudicio subduntur, de quibus iudicare non posset nisi peccata cognosceret, inter quæ magnum locum obtinent deceptiones, & fraudes. Deinde ostendit per ea quæ in rebus humanis apparent, quod ad Deum sit consilium. Circa quod tamen considerandum est, quod sicut Deus scit, & principia speculatiuarum scientiarum, & conclusiones, & ordines eorum adinuicem, non tamen per principia conclusionum cognitionem acquirit, sed omnia puro, & simplici aspectu cognoscit: ita & in operatiuis, & fines, & ea quæ sunt ad finem nouit, & quæ viæ ad fines aliquos consequendos expediant.

Non tamen vias ex finibus inquirit, sicut nos dum consiliamur: sic igitur in Deo dicitur esse ratio, in quantum cognoscit ordinem principiorum ad sequentia: non tamen ei conuenit inuestigare aliquid per modum rationis, vt ratio facit: sic apud ipsum dicitur esse consilium, non per modum inquisitionis, sed per modum simplicis, & absolutæ cognitionis. Profunditas autem alicuius in consiliis ex duobus perpendi potest, primo quidem, quando subtilitate sui consilij aduersarios, etiamsi exercitati in consilijs videantur, ad hoc deducit eos, quod necesse sit eis deficientibus omnibus viis eorum ad finem inconuenientem peruenire: & quantum ad hoc dicit: [Adducit consiliarios in stultum finem,] impediendo scilicet, profunditate sui consilij vias, quas inueniunt ad finem huiusmodi euitandum.

Secundo autem ostenditur profunditas alicuius in consiliis, quando aduersarios ad hoc deducere potest subtilitate sui consilij, vt ignorent quid eos oporteat agere: & quantum ad hoc subdit; [Et iudices in stupores,] scilicet, adducit. Dicit autem iudices, sapientes, qui de agendis rectum iudicium consueuerunt habere: sicut etiam & in disputationibus speculatiuis accidit, quod aliquis efficax disputator haberetur, quia aduersarium ad inconueniens deducere posset, vel propositum taliter firmare, quod in contrarium nihil dici possit: sic autem, & Deus contra suos aduersarios facit, quia & per vias, quas ipsi eligunt, eos ad perditionem ducit, & suam virtutem & opera sic firmat, vt ab aduersariis cõmoueri non possit: & quia hoc generaliter

generaliter dixerat, consequenter per specialia exempla manifestat ostendens, quomodo omnia, quæ in rebus humanis excellere videntur, profunditate diuini consilij in stultum finem, & stuporem adducuntur. In rebus autem humanis excellunt reges secundum potentiam: & quantum ad hoc dicit, [Baltheum,] id est, cingulum militare. [Regum dissoluit,] in cingulo enim eorum potentia designatur, secundum illud Psalmi quadragesimi quarti. Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Et præcingit fune renes eorum, scilicet dum in captiuitatem trahuntur, in quo maximus potentiæ defectus denotatur. Sacerdotes autem excellunt, quantum ad reuerentiam, in qua habentur, de quibus subdit: [Ducit sacerdotes inglorios,] primates autem, & consiliarij ciuitatis aut regni excellere videntur secundum prudentiam in consiliis: & de ijs subdit, [Et optimates supplantat,] id est, decipit. Philosophi autem excellunt in consideratione veritatis; & de ijs dicit, [Commutans labium veracium,] id est, eorum, qui ad veritatem loquendam student. Aliquando enim Deus obnubilat eorum mentem per subtractionem suæ gratiæ, vt veritatem inuenire non possint, & per consequens nec loqui, secundum illud Romanorum primo. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt: excellunt etiam senes in directione iuuenum: & de his subdit, [Et doctrinam senum auferens,] vel quia senes infatuantur, vel quia localiter de medio subtrahuntur, secundum illud Esa. tertio. Aufert Dominus iudicem & prophetam, & ariolum & senem: excellunt autem principes in authoritate, quam habent aliis præcipiendi, & de his subdit: [Effundit despectionem super principes,] vt scilicet despiciantur ab iis, qui eis obedire debebant. Hæc omnia pertinere videntur ad hoc, quod dixerat, Adducit consiliarios in stultum finem; sed quod aliquando aliqui ex infimo statu promoueantur ad summum, pertinere videtur ad hoc quod dixerat: [Et iudices in stuporem,] & quantum ad subditos: [Et eos qui oppressi fuerant reuelat, vt hoc referatur ad impotentes, potentia maiorum oppressos, qui oppressoribus deiectis interdum ad statum potentiæ eleuantur: quantum vero ad eos, qui nullius sunt gloriæ; sed infimo statu latent, subdit: [Qui reuelat profunda de tenebris,] scilicet, homines in infimo statu positos: & propter hoc ignotos quasi in tenebris existentes, in gloriam adducit eos, aliqua reuelando: quantum vero ad eos, qui ignorantes reputantur stulti, subdit: [Et producit in lucem vmbra mortis.] Vmbra enim mortis ignorantia esse videtur, vel stultitia, cum per cognitionem maxime, viuentia à non viuentibus distinguantur. Producit ergo in lucem vmbram mortis, quando vel ignorantibus sapientiam tribuit, vel eos qui sapientes non erant, sapientes esse demonstrat; quorum sapientia erat prius ignota, vt sic quod dictum est. Eos qui oppressi fuerant reuelat, dicatur quasi in oppositum eius quod dixerat, Baltheum regum dissoluit, quod vero subditur, Qui reuelat profunda de tenebris, contra id quod dixerat, Ducit sacerdotes inglorios; quod vero subdit, [Et producit in lucem vmbram mortis,] contra omnia quæ sequuntur. Sicut autem huiusmodi alterationem sublimitatis & deiectionis contra singulares personas à Deo fieri dixerat, hoc idem, & circa totam gentem ostendit subdens: [Qui multiplicat gentes,] scilicet vt numerositates hominum crescant. [Et perdit eas,] id est, destruit, aut bellis, aut pestilentiis: [Et subuersas,] vel ex his casibus, vel oppressione alicuius, vel aliquorum, qui inique præsident: [In integrum restituit,] id est, ad bonum statum reducit. Ostenso igitur quod in Deo sit fortitudo, sapientia, & consilium, vltimo ostendit quod in Deo sit intelligentia, quam diximus pertinere ad cognitionem occultorum, quæ maxime videntur esse circa ea, quæ in corde latent. Hæc autem Deum cognoscere ostendit per hoc, quod in cordibus hominum operatur: & sic occulta cordium, quasi sues effectus cognoscit: dicit ergo, Qui immutat cor principum populi terræ:] quantum, scilicet ad voluntatem: vnde & Prouerbiorum vigesimo primo dicitur. Cor regum in manu Domini: quocunque voluerit inclinabit illud: & licet omnium hominum Deus inclinet voluntates, tamen specialis mentio fit de regibus & principibus, quia eorum voluntates maius pondus habent, vtpote quorum voluntates multi sequuntur: quantum vero ad intellectum subiungit: [Et decipit eos,] quod quidem dicitur, non quod in falsitatem eos inducat, sed quia lumen suum eis subtrahit, ne veritatem cognoscant, & eorum rationem obnubilat, ne mala quæ proponunt consequenda, vias idoneas inuenire possint: vnde sequitur, [Vt frustra incedant per inuium,] id est, vt procedant per vias non conuenientes, quibus ad finem suum peruenire non possint. Contingit autē aliquem errare in agendis dupliciter, Ano modo per ignorantiam: quantum ad hoc dicit: [Palpabunt in tenebris, & non in luce,] vt per tenebras ignorantia, per lucem cognitio designetur. Palpant autem aliqui per iguorantiam ad modum cæcorum, dum non considerant, nisi quæ præsentialiter tangendo sentiunt. Alio modo errant aliqui in agendis propter passiones, quibus eorum ratio ligatur circa particularia, ne vniuersalem cognitionem applicent ad agendum: & quantum ad hoc subdit, [Et errare faciat quasi ebrios.] Sic enim ligatur passione ratio, sicut quadam ebrietate.

CAPITIS XIII.

LECTIO I.

ECce omnia hæc vidit oculus meus, & audiuit auris mea: & intellexi singula. Secundum scientiam vestram, & ego noui; nec inferior vestri sum. Sed tamen ad omnipotentem loquar, & disputare cum Deo cupio: prius vos ostendens fabricatores mendacij, & cultores peruersorum dogmatum. Atque vtinam taceretis, vt putaremini esse sapientes. Audite ergo correctiones meas, & iudicium labiorum meorum attendite. Nunquid Deus indiget vestro mendacio, vt pro illo loquamini dolos? Nunquid faciem eius accipitis; & pro Deo iudicare nitimini? Aut placebit ei, quem cælare nihil potest, aut decipietur vt homo vestris fraudulentiis? Ipse vos arguet, quoniam in abscondito faciem eius accipitis. Statim vt se commouerit, turbabit vos; & terror eius irruet super vos. Memoria vestra comparabitur cineri; & redigentur in lutum ceruices vestræ.

Postquam ostenderat Iob quod per experimentum cognosci poterat diuinæ virtutis excellentia, quasi concludens subdit, [Ecce hæc omnia vidit oculus meus & audiuit,] quasi dicat, effectus prædictos, quibus diuina fortitudo & sapientia, & consilium & intellectus ostenditur, partim auditu cognoui: nec in his sensibilibus effectibus mea cognitio requieuit, sed ex eis ad intelligentiam veritatis ascendi: vnde subdit, [Et intellexi singula, quidquid, scilicet singuli effectus demonstrant circa diuina, vel eius sapientiam, vel intelligentiam, vel consilium, vel fortitudinem, vnde eorum iactantiam excludens, qua magnifica de Deo proponendo, se Iob præferre videbantur, subdit, [Secundum scientiam vestram & ego noui,] ea scilicet, quæ ad Dei magnificentiam pertinent. [Nec inferior vestri sum.] quasi vel minus, vel imperfectius ea cognouerim, vel à vobis modo addiscerim, sed quia Sophar excellentiam diuinam proposuerat, ad arguendum Iob de eo, quod cum Deo disputare moliretur, subiungit: [Sed tamen ad omnipotentem loquar, [quasi dicat, quamuis intelligam ex diuersis effectibus excellentiam diuinæ sapientiæ, & virtutis non minus quam vos, tamen per hoc rationabiliter à meo proposito non mutor, quin Deum alloqui velim motus cordis mei aperiendo ei, qui est cordium scrutator & iudex: & ab eo qui totius veritatis est doctor veritatem exquirendo: vnde subdit, [Disputare cum Deo cupio,] non quidem vt eius iudicia improbare velim, sed vt vestros errores destruam: quibus suppositis sequeretur, quod essem iniustus apud Deum: vnde subdit: [Prius vos ostendens fabricatores mendacij,] quia hoc mendacium adinuenerant, quod Iob iniquam vitam duxisset, in hoc autem mendacium deuenerant propter hoc, quod circa fidem, qua Deus colitur, errabant, credentes quod in hac vita tantum fieret meritorum, & pœnarum retributio: & ideo subdit, [Et cultores peruersorum dogmatum:] quicunque enim à vera cognitione Dei declinat, non Deum, sed sua falsa dogmata colit. Non autem sic intelligendum est, quod dicit; Prius vos ostendens, quasi prius in ordine sequentis doctrinæ destructurus sit praua eorum dogmata, & postmodum cum Deo disputaturus: sed quia dum cum Deo disputare intendit, hoc primum est in intentione sua, vt eorum dogmata destruat: contingit autem quandoque, vt aliqui aliqua probabilia licet falsa proponant: sed dum ea verisimiliter defendere nesciunt, aut probare, in loquendo suam insipientiam manifestant, quod amicis Iob contingebat: & ideo subdit, [Atque vtinam taceretis, vt putaremini esse sapientes,] quia per hoc ipsum quod vestra falsa dogmata proponitis, & ad eorum manifestationem inconuenientia media assumitis, ideo correctione indigetis, & hoc est quod concludit subdens: [Audite ergo correctiones meas.] quibus vestrũ processum corrigam, [Et iudicium labiorum meorum attendite,] quod vestra falsa dogmata condemnet. Primo autem intendit corrigere eorum inconuenientem processum. Secundo, ad eorum falsa dogmata destruenda procedit sub figura diuinæ dispositionis. Quare enim proponebant bonorum & malorum operum præmia & pœnas in hac vita retribui, ad iustitiam Dei defendendam iam oportebat, quod quædam mendacia assumerent. Cum enim manifestum sit quosdam innocentes, & iustos in hac vita aduersitatibus premi, necesse erat etiam iustis imponere crimina ad Dei iustitiam defendendam, & sic Iob, quem afflictum videbant, impietatis arguebant. Non autem conuenienti medio vtitur, qui veritatem per mendacia defendit, & ideo dicit, [Nunquid Deus indiget mendacio vestro?] quasi dicat, nunquid necessarium est quod ad defendendum diuinam iustitiam mendacia assumantur? Quod enim non potest, nisi per mendacia defendi, impossibile est esse verum. Cum autem aliquis contra manifestam veritatem mentiri nititur, cogitur aliquas dolosas & fraudulentas vias adinuenire, vt mendacium aliqua fraude possit colorare, sic & isti cum contra iustitiam Iob, quæ omnibus manifesta erat, mentiri conarentur, quorundam dolis vtebantur, ostendendo scilicet fragilitatem humanam, quæ facile labitur in peccatum, & comparando eam ad diuinam excellentiam, vt sic probabilius reputaretur, Iob iniquum fuisse, quam Deum esse iniustum, & ideo subiungit, [Vt pro illo loquamini dolos,] quia quasi pro Deo dolos loquebantur, dum dolose impietatem ipsi Iob imponere nitebantur: vt Deum esse iustum defenderent. Possent autem dicere se non dolose contra Iob aliquid dicere, sed hoc tantum dicere, quod putabant. Ostendit ergo Iob, quod si hoc verum esset, quod à dolositate excusarentur, in aliud vitium labebantur, scilicet in acceptionem personarum, quæ iustitiam iudicantis excludit. Est enim personarum acceptio, si aliquis iustitiam alicuius, quæ apparet, contemnit aut negat propter magnitudinem alterius, licet iustitiam eius cognoscat. Si igitur amici Iob eum esse iniquum iudicabant, videntes in eo iustitiam manifestam, hac sola diuinæ magnitudinis consideratione, licet intelligere non possent secundum sua dogmata qualiter Iob iuste puniretur à Deo, in suo iudicio, quo Iob condemnabant, quasi Dei personam accipere videbantur: & ideo subdit, [Nunquid faciem eius accipitis, & pro eo iudicare nitimini?] quod signanter dicit; quia ille pro aliquo iudicare nititur, qui eius iustitiam non cognoscit, & tamen conatur qualescunque vias adinuenire ad hoc, quod eius causam iustam esse ostendat. Contingit tamen quandocunque, quod aliquis alicuius causam fraudulenter defendens, ei placeat, etiam si sit iustus, quod esse potest dupliciter: vno modo quia ignorat suam causam esse iniustam, vnde placet ei, quod ab aliquo defendatur: & hoc à Deo excludit, dicens, [Aut placebit ei,] scilicet Deo, quod pro eo iniuste iudicare nitimini, cum hoc ei non possit esse ignotum, propter quod subdit, [Quem cælare nihil potest.] Aliud quando ille, cuius causa per fraudem defenditur, fraudibus defendentis decipitur, vt eius defensionem reputet esse iustam: & hoc ideo excludit subdens, [Aut decipietur vt homo vestris fraudulentiis,] sic igitur manifestum est, quod diuina bonitas & iustitia non indiget mendacio ad sui defensionem, quia veritas sine mendacio defendi potest: ex quo etiam patet, quod si positis eorum dogmatibus, hoc inconueniens sequi, scilicet quod iustitia Dei mendacio indigeat ad sui defensionem, manifestum est, dogmata proposita esse falsa. Sed vlterius considerandum est, quod ille qui ad ostendendam Dei iustitiam vel bonitatem mendacio vtitur, non solum rem agit, qua Deus non indiget, sed etiam hoc ipso contra Deum vadit. Cum enim Deus veritas sit, omne autem mendacium veritati contrariatur, quicunque mendacio vtitur ad Dei magnificentiam ostendendam, hoc ipso contra Deum agit: & hoc patet manifestum per Apostolum 1. ad Corinth. 15. vbi dicit, Inuenimur autem & falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus aduersus Deum, quod suscitauerit Christum, quem non resuscitauit, si mortui non resurgunt. Dicere ergo quod Deus mortuum suscitauit, si verum non sit, contra Deum est, quamuis videatur diuinæ virtutis ostensiuum, quia est contra Dei virtutem. Si igitur ad Deum defendendum mendacium assumunt, non solum præmium non acquirunt, quasi ei placentes, sed etiam pœnam merentur, quasi contra Deum agen-

tes: & ideo subdit, [Ipse vos arguet: quoniam in abscondito faciem eius accipitis,] & dicit, In abscondito, quia licet viderentur exterius causam Dei agere, quasi Dei iustitiam cognoscentes, tamen in conscientiis eorum hoc erat, quod nesciebant qua iustitia Iob punitus esset: & sic quantum ad corda eorum absconditam faciem Dei accipiebant, dum eius iustitiam falso defendere nitebantur: quomodo autem eos arguet ostendit subdens. [Statim vt se commouerit, turbabit vos,] quasi dicat, vos quia modo aduersitatem non patimini, tranquilla mente de Dei iustitia disputatis, sed si super vos veniat tribulatio, quam commotionem Dei nominat, eo modo quo punitio in scriptura ira Dei nominatur, mens vestra conturbabitur, & præcipue cum in veritate solidata non sit, & quia non alia bona vel mala reputabant, nisi hoc tempore, dum à peccatis cauebant, ne mala eius superuenirent, propter solum præsentium timorem malorum, Deo seruire velle videbantur: & ideo subdit, [Et terror eius irruet super vos,] quasi dicat, illud propter quod tantum Deum timetis, vobis superueniet, scilicet aduersitas præsens, secundum illud quod dicitur Prou. 10. Quod timet impius, veniet super eum, & quia ipsi vane Iob promiserant, quod etiam post mortem in memoria hominum remaneret, ipse contrarium eis promittit, quasi eos irridens, dicens: [Memoria vestra conparabitur cineri,] sicut enim cinis post consumptionem lignorum ad mò dicum durat, ità fama hominis post mortem citò pertransit: vnde expectare famam post mortem, vanum videtur. Promiserant etiam ei immunitatem, & reuerentiam quandam habendam ad eius sepulchrum post mortem; sed hoc etiam pro nihilo ducens, contrarium eis promittit, dicens: [Et redigentur in lutum cerùices vestræ,] per cerùices eorum, potentiam, & dignitatem designans: quas dicit esse redigendas in lutum, id est, in rem contemptibilem & infirmam.

LECTIO II.

TAcete paulisper, vt loquar quæcunque mihi mens suggesserit. Quare lacero carnes meas dentibus meis, & animam meam porto in manibus meis? Etiam si occiderit me, in ipso sperabo. Veruntamen vias meas in conspectu eius arguam, & ipse erit saluator meus. Non enim veniet in conspectu eius omnis hypocrita. Audite sermonem meum; & ænigmata percipite auribus vestris. Si fuero iudicatus, scio quod iustus inueniar. Quis est qui iudicetur mecum? veniat. Quare tacens consumor? Duo tantum ne facias mihi: tunc à facie tua non abscondar. Manum tuam longe fac à me; & formido tua non me terreat. Voca me, & ego respondebo tibi, aut certe loquar, & tu responde mihi. Quantas habeo iniquitates, & peccata: scelera mea & delicta ostende mihi. Cur faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum? Contra folium quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam, & stipulam siccam persequeris. Scribis enim contra me amaritudines, & consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ. Posuisti in neruo pedem meum, & obseruasti omnes semitas meas: & vestigia pedum meorum considerasti. Qui quasi putredo consumendus sum, & quasi vestimentum, quod comeditur à tinea.

Postquam Iob correxerat amicorum processum, qui mendaciis diuinam iustitiam nitebantur defendere, nunc procedit ad eorum falsa dogmata destruenda sub figura diuinæ disputationis. Et primo petit audientiam, quasi grandia dicturus, dicens, [Tacete paulisper, vt loquar quæcunque mihi mens suggesserit.] Hoc addit, ne forte dicerent: tu inania loqueris, ideo non es audiendus: sed paulisper audire quidquid aliquis loquatur, non est durum: licet hoc addat ad designandum, quod non componendo mendacia, vel adinueniendo dolos locuturus sit, sed illud quod habet in mente. Duo imposuerant Iob eius amici, scilicet impatientiam & iactantiam, quorum vtrumque à se excludit, ne videatur in sequenti disputatione vel ex ira, vel ex superbia locuturus. Considerandum est autem, quod impatientia contingit ex tristitiæ superabundantia non moderatæ per rationem: superabundans autem tristitia desperationem inducit: ex desperatione autem contingit, quod homo salutem & corporis & animæ paruipendit; vt ergo à se impatientiam excludat dicit; [Quare lacero carnes meas dentibus meis?] quasi dicat, nulla est ratio quare de corporis salute desperem per impatientiam ad modum eorum, qui desperantes de corporali vita; fame oppressi, carnes suas comedunt; & iterum, [Quare animam meam porto in manibus meis?] id est, nulla est ratio, quare salutem animæ meæ paruipendam. Illud enim quod in manibus portatur, de facili amittitur: vnde videtur quod eius amissio non multum timeatur; quæ enim aliquis amittere timet, diligenter abscondit: & rationem, quare nec impatientia carnem lacerare debeat, nec animam in manibus portare, subdit dicens: [Etiam si occiderit me, in ipso sperabo,] quasi dicat, non credatis quod propter mala temporalia, quæ patior, de Deo sperare cessauerim: si enim spes mea esset de Deo propter bona temporalia tantum, coge-
ret desperare, sicut supra dixerat, Desperaui, &c. sed quia spes mea de Deo est propter bona spiritualia, quæ manent post mortem, etiam si me vsque ad occisionem afflixerit, spes quam de ipso habeo non cessabit: sed quia inordinata spes in præsumptionem degenerat, propter hoc subdit, [Veruntamen vias meas in conspectu eius arguam,] quasi dicat, non sic spero in ipso, quasi ab ipso liberandus, etiam si in peccatis perseuerauero, sed quia me liberabit si peccata mea reprehendero, & hoc est quod subditur, [Et ipse erit saluator meus,] scilicet, si peccata mea mihi displicuerint; quare autem saluet eos, qui in conspectu eius suas vias arguunt: ostendit subdens, [Non enim veniet in conspectu omnis hypocrita,] id est, simulator, qui cum sit iniquus, se tamen iustum profitetur, & vias suas non arguit coram Deo: vnde non veniet in conspectu eius, vt videat ipsum Deum, in quo vltima salus hominis consistit, sicut infra magis exponet, veniet tamen in conspectu eius, quasi ab eo iudicandus, sic igitur non solum impatientiam à se excluſit, sed etiam præsumptionem innocentiæ, dum profitetur quod vias suas arguit coram Deo, vt sic omnis amicorum calumnia cesset. Deinde ingressurus disputationem, primo reddit auditores attentos: secundo modum suæ disputationis determinat, ibi, Quis est, &c. Primo suam disputationem ingreditur. Duo tantum ne facias, &c. Reddidit autem auditores attentos du-

pliciter, vno quidem modo per occultationem dicendorum. Cum enim ea, quæ dicenda sunt, difficilia profitemur, auditores attentiores redduntur, vnde dicit, [Audite sermonem meum, & ænigmata percipite auribus vestris.] Ænigma dicitur sermo obscurus, qui aliud prætendit in superficie, & aliud interius significat: vnde subdit, [Si fuero iudicatus, scio quod iustus inueniar.] quod non dicit de iustitia vitæ, cum supra dixerat, Vias meas in conspectu eius arguam; sed de veritate doctrinæ, de qua quasi in iudicio contendebatur. Ille autem in iudicio inuenitur iustus, pro quo sententia fertur: vnde cum aliquis in disputando verum dicere demonstratur, quasi in iudicio iustus inuenitur. Postquam ergo auditores reddidit attentos, modum disputationis suæ determinat: vult enim disputare quasi cum aliquo contendens: & hoc est quod subdit, [Quis est qui iudicetur mecum?] id est, cum quo de veritate disputem. [Veniat,] id est, ad disputandum accedat. Causam autem quare de veritate disputare intendat, subdit dicens: [Quare tacens consumor?] homo enim per decursum præsentis vitæ paulatim consumitur, & præcipue cum est infirmitati subiectus, sicut erat Iob. Tacens autem consumitur, qui sic præsentem vitam decurrit, quod tamen suæ sapientiæ per doctrinam nullum vestigium relinquit. Ne ergo Iob hoc pateretur, disposuit non tacere de veritate, vt consumptus corpore post mortem viueret in sua doctrina, vel potest hoc ad aliam intentionem referri: cum enim aliquis dolorem, quem in corde patitur, exterius exprimit, quodammodo eius animus mitigatur: sed tacendo interius magis à dolore angustiatur, & quodammodo sua taciturnitate consumitur: quia ergo disputatorem petierat, dicens, [Quis est qui iudicetur mecum?] & supra dixerat, Disputare cum Deo cupio: ex nunc loquitur quasi Deum habens præsentem, & cum eo disputans: videbatur autem disputatio hominis ad Deum esse indebita propter excellentiam, qua Deus hominem excellit. Sed considerandum est, quod veritas ex diuersitate personarum non variatur: vnde cum aliquis veritatem loquitur, vinci non potest, cum quocunque disputet, certus autem erat Iob, quod veritatem loquebatur, sibi à Deo per donum fidei & sapientiæ inspiratum: vnde de veritate non diffidens, petebat se diuina fortitudine non premi, neque per mala præsentialiter illata, neque per timorem inferendorum: & hoc est quod dicit: [Duo tantum ne facias mihi; & tunc à facie tua non abscondar,] id est, non timebo tecum disputare: timentes enim, se abscondere solent à facie eorum, quos timent: quæ autem sint ista, duo ostendit subdens; [Manum tuam longe fac à me,] id est, non me percutias per flagella præsentia. [Et formido tua non me terreat,] quantum ad flagella futura. His enim duobus modis potest impediri homo, ne etiam veritatem, quam certissime nouit, disputando defendere possit, dum vel molestatur in corpore, vel solicitatur in anima timore, aut aliqua alia passione. Est autem disputatio inter duas personas, scilicet opponentem & respondentem: ingrediens ergo disputationem cum Deo, dat ei optionem vtramlibet personam eligendi, vel opponentis, vel respondentis: vnde dicit, [Voca me, & ego respondebo tibi,] quasi dicat: obijcias, & respondebo. [Aut certe loquar.] obijciendo. [Et tu responde mihi.] Hoc autem dicit ænigmatice, ostendendo paratum se esse ad vtrumque, siue ad defendendum veritatem quam profitetur, siue ad impugnandum quod contra veritatem diceretur: Primo autem Deo dat personam opponentis: secundo, respondet Iob ad illa quæ sibi possent responderi, ibi, Cur faciem tuam abscondis? Ad primum ergo dicit, [Quantas habeo iniquitates? scelera mea atque delicta ostende mihi.] Vbi considerandum est, quod amici Iob, quasi causam Dei agentes, contra Iob disputare videbantur, secundum illud quod supra dixit, Numquid faciem eius accipitis, & pro Deo iudicare nitimini? amici autem Iob, hoc contra ipsum opponebant, quod pro peccatis suis punitus erat. Hoc igitur sibi à Deo obijciendum expetit dicens, [Quantas habeo iniquitates & peccata: scelera mea atque delicta ostende mihi,] quasi dicat, si sic est, quod pro peccatis meis me affligis, vt amici mei pro te loqui conantes calumniantur, peto vt mihi ostendas pro quibus peccatis tam grauiter me affligis: vnde non dicit, quas habeo iniquitates, sed quantas: quia si non est alia ratio aduersitatum præsentium, quam peccata hominum, vt amici Iob opinabantur, necesse est maxima peccata esse, quæ maximis afflictionibus puniuntur. peccatorum autem quædam sunt commissa, quæ contra præcepta legis negatiue fiunt: quædam omissa quibus præcepta affirmatiua negliguntur.

Committitur autem aliquid contra præceptum legis tripliciter, vno modo, quia est in nocumentum proximi, vt furtum, homicidium & huiusmodi, quæ proprie iniquitates dicuntur: quia æquitati, iustitiæ, quæ est ad alterum, contrariantur. Alio modo, secundum quod homo peccat in seipso per deordinationem sui actus, vt apparet in peccatis præcipue gulæ & luxuriæ: & hæc dicuntur peccata, quasi deordinationes quædam hominis. Tertio modo committuntur aliqua directè contra Deum, vt blasphemiæ, sacrilegium, & huiusmodi: & hæc propter sui grauitatem scelera dicuntur: omissiones autem proprie denominantur delicta. Deinde quasi tacente eo, cui partes opponentis dederat, ipse partes obijcientis assumit, & inquirit de causis suæ punitionis. Et primo quia posset aliquis dicere, quod Deus eum puniuit quasi inimicum, & hanc causam excludit, dicens: [Cur faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum?] Iniquum enim videtur, quod aliquis alium sibi inimicum arbitretur absque causa. Causa autem inimicitiæ conueniens esse non potest, nisi offensa. Tunc igitur manifestum est, quod Deus hominem inimicum sibi arbitratur, quando eius peccata manifestantur. Petiuerat autem Iob sibi ostendi sua peccata, nec erant ei ostensa: non ergo apparebat ratio, quare Deus sibi inimicaretur: hoc est quod insinuat, dicens, [Cur faciem tuam abscondis?] quasi latenter, & ex ratione occulta eum odio habens: facies enim hominis odientis aperta est, quando rationem sui odij non occultat. Secundo, quia posset aliquis dicere, quod Deus eum puniuit, vt in ipso ostenderet suam potentiam, hanc etiam causam excludit dicens; [Contra folium quod vento rapitur ostendis potentiam tuam,] non enim conueniens est, quod aliquis fortissimus suam potentiam velit ostendere in re debilissima. Comparatur autem humana conditio folio, quod vento rapitur: quia & in seipso homo fragilis est, & infirmus, sicut folium quod de facili cadit, & nihilominus decursu temporis, & varietate fortunæ ducitur vt folium vento. Vnde videtur inconuenienter dici quod Deus ad hoc solum aliquem homineni puniat, quod in eo suam potentiam ostendat. Tertio ergo posset dicere, quod Deus puniuit eum propter peccata, quæ in sua iuuentute commisit: & hoc etiam excludit dicens; [Et stipulam siccam persequeris? scribis enim contra me amaritudines, & consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ.] Homo enim in iuuentute comparatur herbæ virenti, sed in senectute comparatur quasi stipulæ siccæ. Idem ergo videtur hominem punire in senectute pro peccatis adolescentiæ, ac si aliquis pro defectu herbæ virentis

defæuiret in ſtipulam. Sed conſiderandum eſt, quod in hac inquiſitione ab hac ſententia non recedit, quod aduerſitates hominum ex diuino iudicio inferuntur: ad quod ſignificandum dicit, [Scribis contra me amaritudines,] ac ſi amaritudines, id eſt, aduerſitates hominum, ex ſcriptura diuinæ ſententiæ procedant. Quarto, quia poſſet aliquis dicere, quod licet Iob grauia peccata non commiſerit, tamen aliqua peccata commiſit, ſine quibus præſens vita non agitur, & pro his ſic punitus eſt: hoc etiam excludit dicens, [Poſuiſti in neruo pedem meum, & obſeruaſti omnes ſemitas meas, & veſtigia pedum meorum conſideraſti, qui quaſi putredo conſumendus ſum, & quaſi veſtimentum quod comeditur à tinea.] Vbi conſiderandum eſt, quod illi, qui ponuntur in carceris neruo, ſic ligantur, B quod à neruo diuertere non poſſunt, ſicut autem pes hominis conſtringitur neruo, ita proceſſus hominis conſtringitur lege diuinæ iuſtitiæ, à qua diuertere non licet; & hoc eſt quod dicit, [Poſuiſti in neruo pedem meum,] ad diuinam autem iuſtitiam pertinet, vt facta hominum diſcutiat, non ſolum quid vnuſquiſque faciat, ſed etiam quo animo, vel quo fine: & ideo dicit, [Obſeruaſti omnes ſemitas meas,] quantum ad facta: [Et veſtigia pedum meorum conſideraſti:] quantum ad effectum facientis, vel etiam quantum ad quaſcunque circumſtantias operis. Irrationabile autem videtur quod Deus tantam diligentiam de actibus hominum habeat: ſi totaliter eſſe deſinunt per corporis mortem, quæ quidem quandoque eſt naturalis, quandoque autem violenta: vnde de vtraque ſubiungit dicens, [Qui quaſi putredo conſumendus ſum:] quantum ad mortem naturalem: [Et ſicut veſtimentum quod comeditur à tinea:] quantum ad mortem violentam, ac ſi dicat, ſi, ſicut amici mei ſuſpicantur, non eſt alia vita, niſi præſens, quam homo amittit, vel per modum putredinis, vel per modum ſucciſionis, irrationabile videretur, quod Deus tanta diſtrictione de actibus hominum curam haberet, vt etiam pro minimis peccatis & negligentiis hominem puniret; & quia hoc, quod vltimo dictum eſt, magnam viam præſtat ad inquiſitionem veritatis, circa hanc potentiam manifeſtandam magis inſiſtit: & quod de ſe ſingulariter dixerat, generaliter ad totum humanum genus reducit: vbi primo exponit fragilitatem humanæ conditionis, & quantum ad originem cum dicit.

A tur, oſtendis potentiam tuam. Secundo excludit ea de quibus homines gloriari poſſent: quorum primum eſt corporis pulchritudo, qua pollet homo in iuuentute, ſed iſta gloria nulla eſt, quia cito tranſit ad modum floris: vnde dicit, [Qui quaſi flos egreditur & conteritur,] ſcilicet de facili. Secundum eſt fama, quæ diu non durat: vnde dicit, [Et fugit velut vmbra.] Vmbræ enim tranſeuntis nullum veſtigium, aut memoria manet. Tertium eſt poteſtas & virtus, qua aliquis ſe & ſua conſeruare conatur, & contra hoc dicit: [Et nunquam in eodem ſtatu permanet,] & poſſunt hæc tria ad tria ſuperiora referri. Homo enim natus de muliere quaſi flos egreditur & cito conteritur: ſic autem breui viuit tempore, vt velut vmbra fugiat, cuius non reſtat veſtigium: ſic autem multis repletur miſeriis, vt ſi interdum proſperitate & gaudio potiatur, nunquam tamen in eodem ſtatu permaneat. Tertio autem admiratur diligentiam diuinæ prouidentiæ circa hominem; mirabile enim videtur, quod de re tam fragili & deſpecta Deus tantam curam habeat. Quamuis autem omnia diuinæ prouidentiæ ſubſint, ſpecialiter tamen ſolicitudo diuina circa hominem apparet in tribus. Primo quidem, quantum ad hoc, quod ei leges & præcepta viuendi dedit: & hoc tangit cum dicitur, [Et dignum ducis ſuper huiuſcemodi aperire oculos tuos.] eo modo loquendi, quo aliquis dicitur ſuper aliquem oculos ſuos aperire, cum eum dirigit, & vias eius conſiderat. Secundo, quantum ad hoc, quod Deus hominem pro bonis præmiat, & pro malis punit; & hoc C tangit cum dicit, [Et adducere eum tecum in iudicium.] Tertio quantum ad hoc quod Deus eum virtutibus ornat, quibus contra fœditates peccati ſe mundum conſeruat: & hoc tangit cum dicit, [Quis poteſt facere mundum de immundo conceptum ſemine?] ſemen quidem hominis immundum eſt, non ſecundum naturam, ſed ſecundum concupiſcentiæ infectionem, de hoc tamen immundo ſemine homo conceptus, interdum mundus inuenitur per virtutem, ſicuti autem de frigido facere calidum, eſt eius, quod per ſe calidum eſt, ita de immundo facere mundum, eſt eius, qui per ſe mundus eſt: & ideo ſubdit, Nonne tu qui ſolus es? ſcilicet vere & per te ipſum mundus; puritas enim & D munditia in ſolo Deo perfecte inuenitur, in quo nec impuritas, nec defectus aliquis eſſe poteſt: vnde quicquid quocunque modo mundum vel purum eſt, à Deo munditiam & puritatem habet.

CAPITIS XIV.

LECTIO I.

HOmo natus de muliere breui viuens tempore, repletur multis miſeriis. Qui quaſi flos egreditur & conteritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodem ſtatu permanet. Et dignum ducis ſuper huiuſcemodi aperire oculos tuos, & adducere eum tecum in iudicium? quis poteſt facere mundum de immundo conceptum ſemine? Nonne tu qui ſolus es? E

[Homo natus de muliere,] quaſi de re fragili: & quantum ad durationem, cum dicit: [Breui viuens tempore:] quantum ad conditionem cum dicit, [Repletur multis miſeriis:] vbi quaſi exponere videtur quod ſupra dixerat, Contra folium, quod vento rapi-

LECTIO II.

BReues dies hominis ſunt: numerus menſium eius apud te eſt. Conſtituiſti terminos eius, qui præteriri non poterunt. Recede paululum ab eo vt quieſcat, donec optata veniat, & ſicut mercenarij dies eius.

Admiratus fuerat Iob de dignatione diuina circa homines, cum tamen homo ſit, tam fragilis, & miſeræ conditionis, conſiderato ſtatu vitæ præſentis, ſed hæc admiratio ceſſat, ſi conſideretur, quod poſt hanc vitam, homini alia vita reſeruatur, in qua in æternum permaneat: & ideo ad hoc oſtendendum ex nunc conatur: præmittit ergo, quaſi ſupponens, quod oſtendere intendit, & breuitatem præſentis vitæ, cum dicit, [Breues dies hominis ſunt: numerus menſium eius apud te eſt,] ſicut apud nos numerum illorum eſſe dicimus, quorum numerus à nobis ſtabilitur: & iterum præmittit immutabilitatem diuinæ determinationis: cum dicit, [Conſtituiſti terminos eius, qui præ-

teriri non poterunt.] diuina enim dispositio non fallitur: vnde hominem, vel diutius vel minus viuere, quam diuina dispositio habet, est impossibile, licet hunc hominem nunc, vel prius mori, sit contingens, si in se consideretur. Sunt autem & termini humanæ vitæ præstituti ex aliquibus corporalibus causis, puta ex complexione, vel ex aliquo huiusmodi, vltra quos vita hominis protendi non potest: quamuis autem possit deficere ex aliqua accidentali causa: sed terminos præstitutos secundum diuinam prouidentiam, sub qua omnia cadunt, nec in plus, nec in minus vita hominis potest præterire. Præmittit etiam alterius vitæ expectationem, cum dicit, [Recede paululum ab eo, vt quiescat, donec optata veniat, & sicut mercenarij dies eius.] Vbi considerandum est, quod sicut sol est causa diei, ita Deus est author vitæ: recedente autem sole, dies finitur, & nox venit: per recessum ergo Dei intelligit terminationem vitæ præsentis, quæ est homini à Deo: vita autem præsens multis turbationibus repletur. Secundum hanc enim dictum est de homine, quod repletur multis miseriis: & quia quies finis laboris esse videtur, ideo quietem mortem vocat: dicit ergo, [Recede paululum ab eo, vt quiescat,] id est, subtrahe virtutem tuam, qua hominem viuificas, vt moriatur: sed mors hominis non est in perpetuum, sed iterum reparabitur ad vitam immortalem. Status ergo mortis humanæ quantocunque tempore resurrectio differatur, breuis est in comparatione ad statum futuræ immortalitatis: vnde signanter dicit, [Paululum,] ab aliis enim rebus, quæ non redituræ intereunt; non paululum, sed in æternum Deus recedit, sed ab hominibus, qui sic intereunt, vt resurgant per modicum tempus. Dictum est autem supra, quod vita hominis super terram, est sicut dies mercenarij desiderantis tempus mercedis, tempus autem retributionis hominis non est in hac vita, vt amici Iob opinabantur, sed in illa vita, ad quam homo resurgendo reparatur: dicit ergo, [Vt quiescat,] id est, vt moriatur: non tamen in perpetuum, sed, [Donec veniat optata dies eius, sicut mercenarij,] dies mercenarij est optata, in qua mercedem recipit: vbi primo Iob suam intentionem aperuit, non enim sic negat aduersitates præsentes, quasi Deus hominum actus non remuneret, vel puniat: sed quia tempus retributionis proprie est in alia vita.

LECTIO III.

Lignum habet spem: si præcisum fuerit, rursum virescit, & rami eius pullulant. Si senuerit in terra radix eius, & in puluere emortuus fuerit truncus illius, ad odorem aquæ germinabit, & faciet comam, quasi cum primum plantatum est. Homo vero cum mortuus fuerit, & nudatus atque consumptus, vbi quæso est? Quomodo si recedant aquæ de mari & fluuius vacuæ factus arescat, sic homo cum dormierit non resurget. Donec atteratur cœlum non euigilabit: nec consurget de somno suo.

Posita sententia sua, hic Iob ad eius manifestationem procedit, & primo ostendit quod homo secundum ea, quæ apparent in hac vita, est peioris conditionis, quibusdam etiam infimis creaturis, quæ post interitum reparantur: vt præcipue apparet in lignis.

A Dupliciter autem vita arboris deficiet, sicut & vita hominis, scilicet, per violentiam, & per naturam; quantum ergo ad violentum defectum arboris, dicit: Lignum si præcisum fuerit habet spem, id est, naturalem aptitudinem vt iterum reparetur, [Quia rursum virescit.] ipsum in seipso, si plantaretur. [Et rami eius pullulant,] in quo ostenditur perfectam vitam recuperare, sicut & prius. Quantum autem ad defectum naturalem arboris, subdit: [Si senuerit in terra radix eius,] cum non possit attrahere alimentum propter defectum virtutis naturalis, & sic consequenter. [In puluere emortuus fuerit truncus illius,] id est, per putredinem in puluerem sit redactus, secundum aliquam partem: [Ad odorem aquæ germinabit,] id est, veniente pluuia, id est, putredine ligni habente vim sensitiuam: [Et faciet comam,] scilicet frondium. [Quasi cum primo plantatum est,] hoc autem in homine non inuenitur secundum decursum præsentis vitæ: vnde subdit, [Homo vero, cum mortuus fuerit, & nudatus, atque consumptus, vbi quæso est?] & ponit tria, quæ gradatim homo amittit. Primo enim anima separatur à corpore, & ad hoc pertinet quod dicit: [Cum mortuus fuerit.] Secundo vero, tegumenta, & ornatus corporis, quæ interdum post mortem homini remanent, sed postea etiam his nudatur, & ad hoc pertinet, quod dicit: [Et nudatus.] Ad vltimum vero, etiam ipsa compago corporis soluitur: & ad hoc pertinet, quod dicit. [Atque consumptus,] quæ cum peracta fuerint, nihil sensibiliter apparet de homine remanens, vnde apud illos, qui nihil nisi sensibilia & corporalia esse credunt, videtur totaliter ad nihilum redactus. Horum igitur dubitationem exprimens dicit: [Vbi quæso est?] Sciendum est autem, quod ea quæ non totaliter pereunt, reparari posse videntur, sicut de ligno præciso, vel senescente est dictum, sed ea quorum nihil remanet, impossibile videtur iterum reparari: sicut si totaliter aqua maris, aut fluminis desiccaretur, homo autem, sicut iam dictum est, videtur sic per mortem consumi, vt nihil eius remaneat: vnde secundum hanc rationem apparet, quod impossibile sit ipsum iterum reparari ad vitam, & hoc est quod subdit: [Quomodo, si recedat aqua de mari, & fluuius vacuæ factus arescat, sic homo cum dormierit,] id est, cum mortuus fuerit: [Non resurgit à morte.] Eiusdem autem impossibilitatis esse videtur, vt incorruptibilia corrumpantur, & vt totaliter corrupta, iterum reparentur. Cœlum autem incorruptibile est, & ideo subdit: [Donec atteratur cœlum, non euigilabit,] quasi reuiuiscens. [Nec assurget de somno suo,] ad opera vitæ peragenda, quasi dicat, sicut impossibile est cœlum atteri, id est, corrumpi, ita impossibile est hominem mortuum resurgere, & hoc quidem dicitur, vt dictum est, supposito quod de homine nil remaneat post mortem, secundum hoc quod dictum est, [Vbi quæso est?] vel potest hoc referri ad opinionem illorum, qui ponebant totum vniuersum corporale istud corrumpendum, & iterum reparandum: in qua quidem reparatione ponebant eosdem homines redituros, vt sit sensus, durante isto mundo, homo à morte non resurget. Fides autem catholica non ponit substantiam mundi perituram, sed huius mundi statum, qui nunc est, secundum illud 2. Corinth. 7. Præteriit enim figura huius mundi. Huius ergo mundi immutatio secundum figuram potest hic intelligi per cœli attritionem: resurrectio enim mortuorum communis, in fine mundi expectatur, secundum illud Ioan. vndecimo. Scio, quia resurget in resurrectione, in nouissimo die, &c.

LECTIO

LECTIO IV.

QVis mihi hoc tribuat, vt in inferno protegas me, & abscondas me, donec pertranseat furor tuus, & constituas mihi tempus; in quo recorderis mei? Putas ne mortuus homo rursum viuet? Cunctis diebus, quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea. Vocabis me, & ego respondebo tibi: operi manuum tuarum porrigis dexteram. Tu quidem gressus meos dinumerasti, sed B parce peccatis meis. Signasti quasi in sacculo delicta mea: sed curasti iniquitatem meam.

Postquam Iob ostenderat quid ex ijs, quæ sensibiliter apparent, de resurrectione hominis conuinci possit, hic suam sententiam circa resurrectionem ponit. Esset autem valde horrendum & miserabile, si homo per mortem sic deficeret, quod nunquam esset reparandus ad vitam, quia vnumquodque naturaliter esse desiderat; vnde Iob suum desiderium ostendit de resurrectione futura, dicens, [Quis mihi hoc tribuat,] vt etiam post mortem, [In inferno protegas me?] id est, sub speciali cura, qua homines protegis, me contineas: [Donec pertranseat furor tuus,] id est, tempore mortis, quia sicut supra dictum est, mors hominis accidit per subtractionem diuinæ operationis conseruantis vitam: vnde dixerat, Recede paululum ab eo: videtur enim Deus homini esse iratus, quando beneficium vitæ ei subtrahit, & præcipue cum credamus mortem ex peccato primi hominis prouenisse: quomodo autem se protegi velit etiam in inferno, exponit subdens, [Et constituas mihi tempus in quo recorderis mei. Videtur enim Deus hominis esse oblitus, quando ei subtrahit beneficium vitæ. Tunc ergo eius recordatur, cum ipsum ad vitam reducit: constituere ergo tempus, in quo Deus hominis mortui recordetur, nil est aliud, quam constituere tempus resurrectionis: & satis conuenienter hic nominat protectionem: cum enim artifex, dissoluto artificio, ex eadem materia non intendit iterum ædificium reparare, vtpote domum vel aliquid huiusmodi; de materia dissoluti ædificij, nullam curam habere videtur, sed quando ex ea intendit ædificium reparare, diligenter custodit ne pereat, hanc ergo custodiam protectionem vocat. Postquam igitur desiderium suum de resurgendo expressit, quia desideria quandoque sunt etiam impossibilium, consequenter sub quæstione ponit, vtrum videlicet quandoque futurum sit, quod ipse desiderauit: vnde subdit, [Putas ne mortuus homo, rursum viuat?] & super hoc quid ipse sentiat, ostendit dicens: [Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto, donec veniat immutatio mea,] vbi considerandum est, quod supra vitam hominis super terram militiæ comparauerat, & diebus mercenarij, quia tam milites quam mercenarij aliquid post statū præsentem expectant: & ideo sicut supra resurrectionis statum per diem optatam mercenarij expressit: ita & nunc sub similitudine militis, idem ostendit. Et notandum est, quod optatum finem non expectat in aliqua parte temporis huius vitæ, quia cunctos dies huius vitæ statui militiæ deputat dicens, [Cunctis diebus quibus nunc milito.]

A Iterum notandum est, quod homo non expectat aliam vitam huic similem, quia tunc & illa esset militia, sed expectat vitam in qua non militet, sed triumphet & regnet: & ideo dicit, [Expecto donec veniat immutatio mea,] quasi dicat, In hac tota vita milito, mutabilitati, laboribus, & angustijs subiectus, sed expecto immutari in statum alterius vitæ, quæ sit sine labore & angustia: & de hac immutatione dicit Apostolus 1. Corinth. 15. Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur, & ne aliquis crederet, quod naturali virtute, homo in statum alterius vitæ immutaretur, hoc excludit, subdens, [Vocabis me, Et ego respondebo tibi,] quasi dicat, futura immutatio ex virtute tuæ vocis siue ex tuo imperio procedet, secundum illud Ioan. 5. Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei, & qui audierint viuent: vocare enim ad imperium pertinet, sed respondere ad obedientiam, quia creatura Creatori obedit, sed quia mortui ad imperium Dei, non solum resurgent ad vitam, sed in quendam altiorem statum mutabuntur, & hoc virtute diuina propter hoc subdit, [Operi manuum tuarum porriges dexteram,] quasi dicat, homo resurgens non erit opus naturæ, sed opus tuæ virtutis, cui quidem operi adiutricem dexteram tuam porriges; dum per auxilium tuæ gratiæ in gloriam nouitatis exultabitur, vel quod dicit: [Vocabis me, & ego respondebo tibi,] potest referri ad corporis reparatio- C nem: quod autem subdit, [Operi manuum tuarum porriges dexteram,] ad animam quæ naturaliter appetit vniri suo corpori, cui Deus adiutricem dexteram porriget: dum quod sua virtute consequi non potest, virtute diuina consequetur, posita ergo sententia sua de resurrectione mortuorum futura, redit ad id, quod supra admiratus fuerat, quod Deus tam solicite opera hominum considerat, cum dixit, [Obseruasti omnes semitas meas, & vestigia pedum meorum considerasti,] vnde subdit, [Tu quidem gressus meos dinumerasti,] quasi dicat, iam non est mirum si facta hominum sic diligenter examinas, ex quo eum ad aliam vitam reseruas. Considerandum est autem, quod circa humanos actus diuina prouidentia secun- D dum duo attenditur, primo quidem secundum hoc quod ea examinat & discutit, quod quidem significatur in hoc, quod dicit, [Tu quidem gressus meos dinumerasti.] Dinumeramus enim ea, de quibus diligentiam habemus. Et ne videretur alicui esse magnæ seueritatis, quod Deus hominis fragilis facta, tanta diligentia examinaret, innuit consequenter eius pronitatem ad parcendum, cum dicit, [Sed parce peccatis meis,] quasi dicat, licet dinumeres, tamen hanc spem retineo, quod parcas. Secundo vero secundum hoc quod facta hominum bona vel mala in sua memoria conseruat ad retribuendum pro eis bona vel mala, vnde subdit, [Signasti quasi in sacculo delicta mea.] Ea enim quæ signantur in sacculo dili- E genter conseruamus: & ne ista signatio diuinam misericordiam excluderet, subdit, [Sed curasti iniquitatem meam,] quasi dicat, sic pro peccatis reseruas pœnam, quod tamen per pœnitentiam delicta curas.

LECTIO V.

MOns cadens defluit; & saxum transfertur de loco suo. Lapides excauant aquæ, & alluuione paulatim terra consumitur, & homines ergo similiter perdes? Roborasti eum paululum, vt in perpetuum transiret, immutabis faciem eius, & emittes eum. Siue nobiles fuerint filij eius, siue ignobiles, non intelliget. Attamen caro eius, dum viuet, dolebit & anima illius super semetipsos lugebit.

Postquam Iob suam sententiam de futura resurrectione proposuerat, hic probabilibus rationibus eam innuit. Et prima ratio sumitur ex comparatione hominis ad inferiores creaturas, quæ totaliter consumuntur absque spe reparationis. Omnia enim quæ generantur, corruptioni subiecta sunt. Vnde & montes, licet videantur firmissimi, tamen ex certis causis post aliqua temporum curricula dissoluuntur, & hoc est quod dicit, [Mons cadens defluit,] saxa etiam licet videantur fortissima, tamen vel per violentiam, vel aliqua naturali causa exciduntur, & hoc est quod sequitur, [Et saxum transfertur de loco suo,] lapides etiam licet videantur durissimi, aquis tamen excauantur: & hoc est quod subditur, [Lapides excauant aquæ.] Terra autem licet videatur stabilissima, tamen à sua dispositione paulatim immutatur, & hoc est quod subdit, [Et alluuione paulatim terra consumitur,] inconueniens autem esset, si esset eadem ratio corruptionis hominis, & rerum prædictarum; & ideo concludit quasi inconueniens, [Et homines ergo similiter perdit?] quasi dicat, non est conueniens, quod similiter corrũpantur homines, sicut aliæ creaturæ corporales. Nam prædictæ creaturæ totaliter corrumpuntur, vnde nõ reparantur eædem numero: homo vero licet corrumpatur secundum corpus, remanet tamen incorruptibilis secundum animam, quæ totum genus corporalium transcendit, vt sic remaneat spes reparationis. Deinde inducit ad idem rationes, sumptas ex proprietatibus hominis: in duobus excellit homo omnes inferiores creaturas, quorum vnum est virtus operatiua: est enim dominus sui actus per liberum arbitrium, quod nulli alij corporali creaturæ competit, & secundum hoc homo est potentior qualibet creatura corporali, vnde & alijs vtitur propter seipsum. Aliud autem in quo excellit, est cognitio intellectiua, quæ cum sit in mente, aliquod tamen eius indicium apparet in corpore, & præcipue in facie, quam habet homo valde diuersam ab alijs animalibus: ex his duobus apparet, quod homo non sic corrumpitur sicut alia animalia, vt in perpetuum non sit. Quantum ad primum horum dicit, [Roborasti eum paululum, vt in perpetuum transiret, quasi dicat, non est conueniens quod tantum robur homini præstitum, ad modicum tempus sit, quod postea in perpetuum non esset. Stultum enim videretur, si aliquis faceret fortissimum instrumentum, vt ad modicam horam eo vteretur, & postea ipsum omnino proijceret. Virtus autem cuiuscunque creaturæ corporeæ est determinata ad finitos effectus, sed virtus liberi arbitrij se habet ad infinitas actiones: vnde hoc ipsum attestatur virtuti animæ, ad hoc quod in infinitum duret quantum ad hoc, scilicet ad intellectum, dicit, [Immutabis faciem eius, & emittes eum,] quasi dicat, non est conueniens, quod tu faciem eius mutaueris, id est, diuersificaueris ab alijs animalibus, & tamẽ emittas eum à statu vitæ in perpetuum non rediturum sicut alia animalia; per faciem autem intellectiua cognitio accipi solet, propter hoc, quod est proprium rationalis creaturæ. Intellectualis autem cognitio non potest conuenire, nisi substantiæ incorruptibili, vt à philosophis probatur. Posset autem aliquis dicere, quod licet homo post mortem ad vitam non redeat, tamen non in perpetuum pertransit, inquantum quodammodo viuit in suis filiis, quod etiam verba Baldath sonant, cum supra dixit, Hæc est lætitia viæ eius, vt rursum de terra alij germinentur. Sed hanc responsionem excludit Iob subdens. [Siue nobiles fuerint filij eius, siue ignobiles, nõ intelligent,] quasi dicat: homo per intellectum capit æternum bonum, vnde & naturaliter ipsum desiderat. Bonum autem, quod est in successione filiorum, non potest satiare appetitum intellectualem, si homo totaliter per mortem consumatur, vt in perpetuum non sit: quia appetitus intellectualis non quiescit nisi in bono intellecto: bonum autem quod est in successione filiorum, non intelligit homo neque dum viuit, neque post mortem, si totaliter desinat esse per mortem, non ergo ad æternitatem huius boni tendit appetitus intellectiuus hominis, sed ad bonum vel malum quod in seipso habet, vnde subdit, [Attamen caro eius, dum viuet, dolebit, & anima ipsius super semetipso lugebit.] Vbi duplicem dolorem distinguit, vnum quidem carnis in apprehensione sensus, alium autem animæ ex apprehensione intellectus vel imaginationis, qui proprie dicitur iustitia, & hic luctus nominatur.

CAPITIS XV.

LECTIO I.

REspondens autem Eliphaz Themanites dixit, Nunquid sapiens respondebit quasi in ventum loquens, & implebit ardore stomachum suum? Arguis verbis eum, qui non est æqualis tibi, & loqueris quod tibi non expedit. Quantum in te est, euacuasti timorem, & tulisti preces coram Deo. Docuit enim iniquitas tua os tuum, & imitaris linguam blasphemantium. Condemnabit te os tuum, & non ego: & labia tua respondebunt tibi. Nunquid primus homo tu natus es, & ante omnes colles formatus? Nunquid consilium Dei audisti, & inferior te erit eius sapientia? Quid nosti quod ignoremus? quid intelligis quod nescia-mus? Et senes & antiqui sunt in nobis multo vetustiores, quam patres tui. Nunquid grande est vt consoletur te Deus? sed verba tua praua hoc prohibent. Quid te eleuat cor tuum, & quasi magna cogitans attonitos habes oculos? Quid tumet contra Deum spiritus tuus; vt proferas de ore tuo huiusce modi sermones?

Auditis verbis Iob Eliphaz, non ad profunditatem sententiarum ei respondet, sed nititur ad calumniose reprehendendum aliqua verba à Iob prolata, secundum superficiem ipsorum verborum ea considerans, & non secundum profunditatem intellectus eorum: & primo

primo quidem reprehendit, hoc quod Iob dixerat in principio suæ locutionis. Et mihi est cor sicut & vobis, nec inferior vestri sum: in quo quidem de duobus eum notat; primo quidem de inani gloria, quia seipsum commendat, & hoc est quod dicit: [Nunquid sapiens respondebit quasi in ventum loquens?] in ventum enim loqui videtur, qui ad gloriam captandam verba componit. Secundo autem de iracundia, propter hoc, quod obiurgando loqui inceperat, cum dixerat, Ergo vos estis soli homines, &c. & ideo subdit, [Et implebit ardore stomachum suum?] id est, iracundia animum suum. Deinde reprehendit eum de hoc quod dixerat. Disputare cum Deo cupio, & iterum: Duo tantũ ne facias mihi, & tunc à facie non abscondar, &c. in quo quidem eum notat multipliciter. Primo quidem de superbia, quia contra maiorem contendit, & hoc est quod dicit: [Arguis eum verbis, qui non est æqualis tui.] Secundo de stultitia, quia Eliphaz talem disputationem nociuam reputabat, vnde subdit, [Et loqueris quod tibi non expedit,] disputando scilicet cum Deo: & quare non expediat cum eo disputare, ostendit, per hoc quod huiusmodi disputatio duo valde necessaria excludere videtur, quorum primum est timor Dei: qui enim timet aliquem, non præsumit cum eo contendere: vnde etiam & Iob supra dixerat, formido tua non me terreat, & ideo Eliphaz hic subdit: [Quantum in te est, euacuasti timorem,] quia scilicet conatus es à te timorem Dei excludere. Secundum est oratio ad Deum, nõ enim est eiusdem contendere cum aliquo, & eum rogare, & ideo subdit, [Et tulisti,] id est, abstulisti. [Preces coram Domino,] contra id quod supra Eliphaz dixerat, quamobrem ego deprecabor Dominum. Disputauerat autem Iob cum Deo, non ex superbia, sed ex fiducia veritatis, sed Eliphaz temerarie iudicauit hoc ex iniquitate procedere, vnde subdit, [Docuit enim iniquitas os tuum,] & hoc ex effectu apparet, quia blasphemans, vnde sequitur, [Et imitaris linguam blasphemantium.] Blasphemans enim est qui Dei iustitiam negat, sed lingua blasphemantis immutari videtur qui cum Deo disputat de eius iustitia. Disputare enim de aliquo videtur esse dubitantis de illo, dubitans autem est propinquus neganti: Volens ergo Eliphaz contra disputationem loqui, primo dicit quod Iob tam manifeste male locutus est, quod non indiget alio reprehensore, sed ipsa verba eius indicant eius malitiam, & hoc est quod dicit: Et condemnabit te os tuum, & non ego, [& labia tua respondebunt tibi,] quasi dicat, non indigent verba tua alio respondente, sed ipsa se interimunt. Ostendit tamen multipliciter disputationẽ prædictam non fuisse cõuenientem, primo quidem per comparationem eius ad omnes creaturas: si enim aliqua creatura cum Deo contendere posset, hoc præcipue competeret primæ & excellentissimæ creaturæ, quod non cõueniebat Iob: vnde dicit, [Nunquid primus homo tu natus es, & ante omnes colles formatus?] vt ex hoc scilicet competat tibi pro toto humano genere, vel pro tota creatura disputare cum Deo? Secundo per comparationem ad Deum. Ille enim potest cum aliquo de factis eius disputare conuenienter, qui cognoscit rationem, quam ille, cum quo disputat, operatur: quam cognoscere potest dupliciter: vno modo vt ab eo addiscens, alio modo, vt per superiorem sapientiam de factis alterius iudicans: sed neutrum competit Iob in comparatione hominis ad Deũ, & hoc est quod dicit. [Nunquid consilium Dei audisti?] quantum ad primum, [Et inferior te erit eius sapientia:] quantum ad secundum, vt sic cum Deo disputare possis? Tertio, per comparationem ad alios homines, quibus non magis sciens apparet, vt ex fiducia maioris scientiæ cum Deo disputare præsumat: vnde dicit, [Quid nosti?] scilicet per fidem, vel reuelationem, [Quod ignoremus? Quod intelligis,] scilicet, per fidem & reuelationem naturali cognitione. [Quod nesciamus?] Sed quia posset se Iob iactare de scientia accepta ab alijs, subdit, [Et senes,] scilicet dignitate scientiæ & vitæ. [Et antiqui,] tempore. [Sunt in nobis multo vetustiores quam patres tui,] id est, quam magistri à quibus scientiam accepisti, vel ad litteram quam tui progenitores. Per maiorem autẽ vetustatem, maiorem sapientiam vult intelligi, quia per experimentum longi temporis aliquis sapientior redditur. Quarto, ex parte ipsius Iob ostendit disputationẽ eius cum Deo, non fuisse conuenientem: & primo quidem, quia fuit nociua, explicans quæ supra dixerat, Loqueris, quod tibi non expedit, vnde dicit, [Nunquid grande est, vt consoletur te Deus,] quasi dicat, facile est Deo, vt te ad statum prosperitatis reducat, quia ipse vulnerat & medetur, vt supra dixerat: [Sed verba tua praua hoc prohibent,] quibus iram Dei magis contra te prouocas. Secundo, ostendit quod sint vana & superba, exponens quod supra dixerat, Nunquid sapiens respondebit, quasi dicat, in ventum loqueris: vnde subdit: [Quid te eleuat cor tuum?] scilicet per superbiam, vt intantum de diuina sapientia præsumas, & signum superbiæ ostendit subdens: [Et quasi magna cogitans attonitos habes oculos?] cum enim aliquis aliqua magna & mirabilia considerat, in stuporem adducitur: & inde contingit, quod oculos attonitos habeat. Tertio ostendit, quod disputatio eius fuit præsumptuosa & impia, exponẽs quod supra dixerat: arguis eum verbis, qui non est æqualis tibi, vnde subdit: Quid tumet contra Deum spiritus tuus, vt proferas de ore tuo huiusmodi sermones?

LECTIO II.

QVid est homo, vt immaculatus sit, & vt iustus appareat natus de muliere? Ecce inter sãctos eius nemo immutabilis, & cœli non sunt mundi in conspectu eius. Quanto magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem. Ostendam tibi audi me, quod vidi narrabo tibi. Sapientes confitentur, & non abscondunt patres suos, Quibus solis data est terra; & non transiuit alienus per eos. Cunctis diebus suis impius superbit, & numerus annorum incertus est tyrannidis eius. Sonitus terroris semper in auribus illius, & cum pax sit, ille semper insidias suspicatur. Nõ credit quod reuerti possit de tenebris ad lucẽ, circũspectans vndique gladium. Cum se mouerit ad quærendum panẽ, nouit quod paratus sit in manu eius tenebrarum dies. Terrebit eum tribulatio, & angustia vallabit eũ, sicut regẽ qui præparatur ad prœlium. Tetendit enim aduersus Deum manum suam, & cõtra omnipotentẽ roboratus est. Cucurrit aduersus eum erecto collo, & pingui ceruice armatus est. Operuit faciem eius crassitudo, & de lateribus eius aruina dependet.

Postquam Eliphaz reprehenderat Iob de hoc, quod Deum ad disputandum prouocauerat, quod videbatur ad præsumptionem sapientiæ pertinere, nunc reprehendit eum de præsumptione iustitiæ super hoc, quod dixerat, Si fuero iudicatus scio quod iustus inueniar: quod quidem Eliphaz impugnat, primo quidem ex fragilitate conditionis humanæ, per quam homo difficulter vitat peccatum: vnde dicit, [quid est homo vt immaculatus sit.] Et etiam difficulter operatur bo-

num: vnde subdit, [Vt iustus appareat natus de muliere?] quia vt dicitur in Prouerbijs, In abundanti iustitia virtus maxima est: quæ non videtur competere ei qui ex infirma re originem habet. Secundo impugnat idem, ex comparatione sublimium creaturarum: vnde subdit, [Ecce inter sanctos eius,] id est, angelos, [Nemo immutabilis,] scilicet per naturam propriam, sed solum dono diuinæ gratiæ, quin possit in peccatum deflecti. [Et cœli,] qui tenent supremum locum puritatis inter corpora: [Non sunt mundi in conspectu,] id est, per comparationem ad ipsum, quia sunt materiales & corporales & mutabiles. Tertio, impugnat idem ex propria conditione ipsius Iob, quasi à minori concludens: [Quanto magis abominabilis,] per peccatum. [Et inutilis,] per defectum iustitiæ. [Homo qui bibit quasi aquam iniquitatem,] id est, qui pro nihilo, & absque aliqua obseruatione iniquitatem committit, qui enim bibit vinum, cũ aliqua obseruatione bibit, ne inebrietur: quæ non obseruatur. In hoc ergo, ipsum Iob notat, quod de facili ad iniquitatẽ declinaret, sicut aliquis de facilf & in promptu habet quod aquam bibat. [Ostendam tibi, audi me, &c.] Postquam Eliphaz reprehenderat Iob, quod Deum ad disputationem prouocaret, & quod de sua iustitia præsumebat, nunc reprehendit eum de verbis, quæ disputando dixerat, & præcipue de illis, Arbitraris me inimicum tuum: contra folium quod vento rapitur ostendis potentiam tuam: & posuisti in neruo pedem meum: & primo excitat attentionem, dicẽs, [Ostendam tibi,] scilicet illud, quod à Deo quærebas. [Audi me,] attente vnde autẽ ostendere possit, manifestat subdens. [Quod vidi,] scilicet, ex proprio intellectu inueniens. [Narrabo tibi.] Et iterum, non erubescam dicere quod ab alijs audiui, eos in authoritatem inducens. [Quia sapientes confitentur, & non abscondunt patres suos,] à quibus scilicet, sapientiam perceperunt: hoc enim insipientium est & superborum, vt quæ ab aliis acceperunt, sibi ascribant, & quare non sint abscondendi, ex eorum dignitate ostendit, cum subdit, [Quibus solis data est terra,] & potest hoc indifferenter, & sub eodem sensu referri, vel ad sapientes, vel ad partes sapientum, quos vult intelligi etiam sapientes. Sapientibus enim solis terra data esse dicitur, quia bonorum terrenorum ipsi sunt domini, vtentes eis ad suum bonum. Insipientes autem vtuntur eis ad suum damnum, secundum illud Sapien. decimoquarto. Creaturæ factæ sunt in muscipulam pedibus insipientium: & iterum ad eorundem dignitatem ostendendam subdit: [Et non transibit alienus per eos,] quia videlicet, ij, qui sunt à sapientia alieni, consortio sapientum annumerari non possunt, vel quia sapientes ab extraneis non suppeditantur: per illos enim alienus transire dicitur, qui ab aliquo alieno vincuntur, & subijciuntur. Postquam auditorem attentum reddiderat, iam contra verba Iob disputantis respondere conatur, ex quibus duo intelligit, primo quidem, quod Iob in angustia & timore viuebat, quasi Deo eum persequente, & insidias ei ponente, quia dixerat. [Arbitraris me inimicum tuum: & obseruasti omnes semitas meas.] Secundo qui de sua consumptione credebat eum dubitare, quia dixerat. Scribis contra me amaritudines, & consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ. Primo ergo loquitur contra primum, & secundo contra secundum ibi, [Habitabit in ciuitatibus desolatis,] ostendit ergo primo ex qua radice prædicta suspicio in corde Iob oriatur, quia ex eius impietate & voluntate nocendi; vnde dicit, [Cunctis diebus suis impius superbit,] id est, extollitur contra Deum, & in nocumentum hominum: dies autem suos dicit, non dies vitæ eius, sed dies potestatis vel prosperitatis. Sed quia voluntas nocendi est homini à seipso, potestas autem à Deo, non potest scire quanto tempore ei detur implendi suam impiam voluntatem, vnde subditur: [Et numerus annorum incertus est tyrannidis eius,] & ex ista incertitudine sequitur suspicio & timor, quam consequenter describit dicens, [Sonitus terroris semper in auribus istius,] quia scilicet ad quemlibet rumorem timet aliquid contra se parari, quasi de nullo confidens, propter quod subdit: [Et cum pax sit, ille insidias suspicatur,] id est, cum nullus contra eum aliquid moliatur, ipse tamen de omnibus formidat per suam impiam voluntatem, qua paratus esset omnibus nocere. Cum autem aliquis de aliquibus suis inimicis timet, sperare potest liberationem, etiam si ad horam succumbat, per adiutorium amicorũ, sed ille vbi de nullo confidit, sed de omnibus timet, nõ potest sperare, quod post oppressionem releuetur: & ideo subdit, [Nõ credit quod reuerti possit de tenebris ad lucem,] id est, de statu aduersitatis ad statum prosperitatis; [Circumspectans vndique gladium,] id est, ex omni parte inimicos sibi imminere videns: & hoc specialiter dicit propter hoc, quod Iob dixerat, quasi putredo consumendus sum, & quasi vestimentum quod comeditur à tinea: per quod intellexit Eliphaz Iob desperare de sua liberatione. Contingit autem quandoque quod aliquis tyrannus, etsi ab omnibus extraneis timeat, habet tamen alios familiares & domesticos, cum quibus secure conuersatur, sed quando est superabundans malitia eius, etiam à domesticis suis timet, cum quibus viuit: vnde sequitur, [Cum se mouerit ad quærendum panem, nouit quod paratus sit in manu eius tenebrarum dies,] id est, mortis, quasi dicat, non solum insidias suspicatur in actibus exterioribus in quibus necesse habet cum extraneus conuersari, sed etiam in actibus domesticis comedendo, & bibendo: & huiusmodi, à domesticis suis mortem sibi parari credens: & cum ipse sic timeat de omnibus, non quiescit, sed contra eos, quos timet, semper aliquid machinatur, & sic crescit ei timoris occasio: vnde subdit, [Terrebit eũ tribulatio,] scilicet, ab aliis sibi imminens. [Et angustia vallabit eum,] scilicet per mortis timorem ex omni parte: [Sicut regem qui præparatur ad prœlium.] Rex enim qui præparatur ad prœlium sic angustiatur timore, ne perdat, quod tamen molitur inimicos destruere: quo autem merito in tantam miseriam timoris impius & tyrannus deueniat, ostendit subdens, [Tetendit enim aduersus Deum manum suam,] contra Deum agendo. [Et contra omnipotentem roboratus est,] id est, potentia sibi data vsus est contra Deum: & quomodo cõtra Deum egerit, ostendit subdens, [Cucurrit aduersus eum erecto collo,] id est, superbiendo, per superbiam enim maxime homo Deo resistit, cum per humilitatẽ subijci debeat, secundum illud Eccl. 10. Initium superbiæ hominis apostatare à Deo, & sicut ille qui Deum diligit, in via eius currere dicitur propter promptitudinem voluntatis ad seruiendũ ei, ita & superbus propter præsumptionem spiritus contra Deum currere dicitur. Superbia autẽ ex abundantia temporalium rerum oriri solet, & ideo sequitur, [Et pingui ceruice armatus est,] scilicet contra Deum superbiendo. Pinguedo enim ex abundãtia humorũ creatur, vnde abundãtia temporaliũ significat. Sicut autẽ humilitas principium est sapiẽtiæ, ita superbia sapientiæ est impedimentũ: vnde sequitur, [Operuit faciem eius crassitudo,] per operimentum enim faciei, impedimentum cognitionis designatur, nec solum opulentia, quæ est superbiæ causa, in ipso inuenitur, sed etiam ad collaterales eius deriuatur: vnde sequitur, [Et de lateribus eius aruina dependet:] per quæ omnia significare intendit, quod Iob ex opulentia in superbiam incidit, per quam contra Deum se erexit, & tyrannidem in homines exercuit, & ideo in

hanc

hanc ſuſpicationem deuenit, vt Deum ſibi aduerſarium, & inſidiatorem ſuſpicaretur.

LECTIO III.

HAbitabit in ciuitatibus deſolatis, & in domibus deſertis, quæ in tumulos ſunt redactæ. Non ditabitur, nec perſeuerabit ſubſtantia eius, nec mittet in terram radicem ſuam, nec recedet de tenebris. Ramos eius arefaciet flamma, & auferetur ſpiritu oris eius. Non credet fruſtra errore deceptus, quod aliquo pretio redimendus ſit. Antequam dies eius impleantur, peribit, & manus eius arefcent. Lædetur quaſi vinea in primo flore botrus eius, & quaſi oliua proijciens florem ſuum. Congregatio enim hypocritæ ſterilis: & ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt. Concepit dolorem, & peperit iniquitatem, & vterus eius præparat dolos.

Poſtquam oſtendit Eliphaz anguſtias timoris, quas impius patitur, etiam in ſtatu proſperitatis exiſtens, nunc loquitur de amaritudinibus, quibus in aduerſitatem deiectus conſumitur, propter hoc, quod Iob dixerat. Scribis contra me amaritudines, & conſumere me vis peccatis adoleſcentiæ meæ. Inter alias amaritudines primam ponit, quod efficitur fugitiuus. Eſt autem fugitiuorum conſuetudo, quod loca occulta & inhabitata quærunt: & ideo dicit, [Habitabit in ciuitatibus deſolatis, & in domibus deſertis, quæ in tumulos ſunt redactæ.] huiuſmodi enim loca conſueuerunt eſſe fugitiuorum receptacula. Secundam, quod ſuis diuitiis ſpoliatur: vnde dicit, [Non ditabitur,] vt ſcilicet de nouo diuitias acquirat: [Nec perſeuerabit ſubſtantia eius,] vt diuitias prius acquiſitas retinere poſſit. Tertiam ponit impoſſibilitatem recuperandi, dicens, [Nec mittet in terram radicem ſuam,] arbor enim ſi extirpetur, & iterum plantetur, conualeſcit, ſi in terram mittat radicem: ſed ſi in terram radicem mittere non poſſit, non poteſt iterum conualeſcere: & quaſi hoc exponens ſubdit, [Non recedet de tenebris,] id eſt, de ſtatu aduerſitatis: & rationem redeundi ad lucem aſſignat ſubdens, [Ramos eius arefaciet flamma,] arbor enim, ſi extirpata fuerit ramis virentibus, adhuc remanet ſpes reparationis, quia poſſunt inſeri vel plantari: ſed ſi rami comburantur, nulla ſpes vltra remanet recuperationis. Rami autem hominis ſunt filij, & aliæ perſonæ coniunctæ per quas homo interdum à ſtatu aduerſitatis reſurgat, ſed filij Iob occiſi erant, & eius familia perierat, & ipſemet infirmitate oppreſſus erat: quod innuit ſubdens, [Et auferetur ſpiritu oris ſui,] id eſt, ſuperbia verborum ſuorum, & non poſſet aliquo modo recuperationem ſperare, nec etiam à Deo, quem ſuperbia verborum offendit, vnde ſubdit, [Non credet fruſtra errore deceptus, quod aliquo pretio redimendus ſit,] id eſt, quod aliquo auxilio liberandus ſit de tribulatione. Quartam amaritudinem ponit abbreuiationem vitæ, vnde ſubdit, [Antequam dies eius impleantur, peribit,] id eſt, morietur, antequam perficiatur tempus ætatis eius: [Et manus areſcent,] id eſt, eius filij & propinqui deficient, & ſubdit exemplum dicens, [Lædetur quaſi vinea, botrus eius:] in primo flore, quæ quidem læſio ex frigore ſolet accidere: vnde ſignificat exteriorem perſecutionem, [Et quaſi oliua proijciens florem ſuum,] quod ſolet accidere ex aliqua interiori cauſa: vnde ſignificat meritum aduerſitatis ex parte ipſius qui patitur: vnde de hoc ſubdit, [Congregatio enim hypocritæ ſterilis,] id eſt, illa, quæ congregantur ab hypocrita, infructuoſa redduntur, [Et ignis deuorabit tabernacula eorum, qui libenter munera accipiunt.] fit enim interdum ex diuino iudicio, vt ea, quæ male acquiſita ſunt, de facili conſumantur, & hoc dicit, notam Iob de impietate, & hypocriſi, quaſi propter huiuſmodi peccata, ei aduerſitas acciderit. Et addit tertium peccatum, ſcilicet doloſitatem, vnde ſequitur, [Concepit dolorem,] id eſt, præexcogitauit in corde ſuo, qualiter alij dolores inferret. Eius quidem conceptus partus eſt nocumentum iniuſte illatum: vnde ſequitur, [Et peperit iniquitatem,] adiungit conſequenter modum, quo perficiat dicens, [Et vterus eius præparat dolos,] hypocritarum enim eſt, non manifeſte, ſed doloſe, aliis nocumentum inferre. Per vterum autem cor intelligitur, in quo fiunt conceptus ſpirituales, ſicut in vtero conceptus corporales.

CAPITIS XVI.

LECTIO I.

REſpondens autem Iob dixit? Audiui frequenter talia, conſolatores oneroſi vos omnes eſtis. Nunquid habebunt finē verba ventoſa? aut aliquid tibi moleſtum eſt ſi loqueris? Poteram & ego ſimilia veſtri loqui, atque vtinam eſſet anima veſtra pro anima mea. Conſolarer & ego vos ſermonibus, & mouerem caput meum ſuper vos. Roborarē vos ore meo; & mouerem labia mea quaſi parcens vobis. Sed quid agā? Si locutus fuero, non quieſcit dolor meus, & ſi tacuero, nō recedet à me. Nūc autē oppreſſit me dolor meus, & in nihilū redacti ſunt omnes artus mei. Rugę meæ teſtimonium dicunt contra me, & ſuſcitatur falſiloquus aduerſus faciē meā contradicens mihi. Collegit furorem ſuum in me, & comminans mihi infremuit contra me dentibus ſuis: hoſtis meus terribilibus oculis me intuitus eſt. Aperuerunt ſuper me ora ſua, & exprobrantes percuſſerunt maxillam meā, ſatiati ſunt pœnis meis. Concluſit me Deus apud iniquum, & manibus impiorum me tradidit. Ego ille quondā opulentus, repente contritus ſum: tenuit ceruicem meam, cōfregit me, & poſuit me ſibi quaſi in ſignum. Circumdedit me lanceis ſuis, conuulnerauit lumbos meos, non pepercit, & effudit in terra viſcera mea. Cōcidit me vulnere ſuper vulnus; irruit in me quaſi gigas. Saccū conſui ſuper cutem meā, & operui cinere carnem meam. Facies mea intumuit à fletu; & palpebræ meæ caligauerunt. Hæc paſſus ſum abſque iniquitate manus meæ; cum haberem mundas ad Deum preces. Terra ne operias ſanguinem meū, neque inueniat in te locum latendi clamor meus. Ecce enim in cœlo teſtis meus, & conſcius meus in excelſis.

Eliphaz in sua responsione durius contra Iob locutus fuerat, vnde Iob in principio sui sermonis eum arguit de inconuenienti consolatione, primo quidem, quia frequenter eadem repetebat, tam ipse quam amici eius: vnde dicit, [Audiui frequenter talia,] quasi dicat, vestra locutio circa idem versatur: diuersis enim verbis ad idem intendebant, scilicet ad arguendum Iob, quod pro peccatis suis in aduersitates inciderat: & ideo subdit, [Consolatores onerosi vos estis,] consolatoris enim officium est ea dicere, quibus dolor mitigetur: onerosus ergo consolator est, qui ea loquitur, quæ magis animum exasperant: possent tamen hæc excusamen habere, quando ad vtilitatem aliquam verba exasperantia proferrentur, & veritatem continerent, aut etiam breuiter & pertranseundo dicerentur, sed si aliquis verba exasperantia contra contristatum falso, inutiliter & prolixe prosequatur, onerosus consolator videtur: vnde subdit, [Nunquid habebunt finem verba ventosa?] in hoc enim quod dicit, [Nunquid habebunt finem.] ostendit quod prolixe immorabantur circa verba exasperantia: in hoc vero quod dicit, [Verba ventosa,] ostendit quod inutilia & falsa erant, soliditatem non habentia. Ostendit autem consequenter, quod non erat paritas ex vtraque parte in hac disputatione, quia amici Iob absque molestia loquebantur: vnde dicit, [Aut aliquid molestum tibi est, si loquaris,] quasi dicat, ideo ea prolixe loqueris in meam calumniam, quia ex hoc nullo modo molestiam sentis. Iob autem molestabatur, & ne aliquis crederet, quod hæc disputatio esset facilior amicis Iob propter eminentem scientiam, Iob autem molesta propter scientiæ defectum, hoc excludit ostendens, quod si aduersitate non deprimeretur, & esset in statu amicorum suorum, similia loqui posset: vnde dicit, [Poteram & ego similia vobis loqui,] scilicet si aduersitate non grauarer: & huiusmodi rei experiendæ sibi facultatem desiderat, dicens, [Atque vtinam esset anima vestra pro anima mea,] vt scilicet vos aduersitatem pateremini quam ego patior: quod quidem dicit, non affectu odij, aut liuore vindictæ, sed vt à crudelitate, qua vtebantur, suis verbis Iob exasperantes, reuocarentur, dum sentirent sibi esse aspera verba similia, si eis dicerentur: vnde subdit, [Consolarer & ego vos sermonibus,] scilicet similibus quibus vos me consolamini, [Et mouerem caput meum super vos,] in signum compassionis, vel in signum reprobationis, sicut vos me arguitis. [Et etiam roborarem vos ore meo,] ne per impatientiam deficeretis. [Et mouerem labia,] scilicet ad loquendum. [Quasi parcens vobis,] id est, simulans me ex misericordia quod ad vos haberem loqui, sicut vos contra me facitis: sic igitur leue esset mihi loqui, sicut & vobis, si in statu vestro essem: sed nunc impedior dolore, qui non tollitur neque locutione, nec taciturnitate: vnde subdit, [Sed quid agam? si locutus fuero, non quiescet dolor, & si tacuero, non recedet à me.] Est autem duplex dolor, vnus quidem interior, qui tristitia nominatur, proueniens ex apprehensione alicuius mali inhærentis: alius autem est dolor exterior, qui est dolor secundum sensum, puta ex diuisione continui proueniens, vel ex alquo huiusmodi. Primus quidem igitur horum dolorum collocutione tolli potest, non autem secundus, & ideo consequenter ostendit, quod intelligit, de hoc secundo dolore, qui verbis non tollitur, dicens, [Nunc autem oppressit me dolor meus,] id est, impediuit me, ne faciliter & libere vti possim ratiocinatione: sicut antea solebam. Nam cum est dolor vehemens in sensu, oportet quod intentio animæ euocetur vel impediatur ab intellectualium consideratione, & quod de dolore corporali intelligat, ostendit subdens, [Et in nihilum redacti sunt omnes artus mei,] omnia enim membra eius vulnerata erant, sicut supra dictum est, quod Sathan percussit Iob vlcere pessimo à planta pedis vsque ad verticem, & non solum dissipationes membrorum dolorem sensibilem mihi ingeruit, sed etiam sunt in argumentum contra me. Amici enim Iob videntes eum sic vlceratum, ex hoc argumentabantur, quod grauiter peccasset, putantes hoc ei in pœnam peccati accidisse: & hoc est quod sequitur, [Rugæ meæ testimonium dicunt contra me,] ex infirmitatibus enim corrugatur corpus propter humidi consumptionem, sicut ex senectute, quomodo autem rugæ contra ipsum testimonium perhibeant: ostendit subdens, [Et suscitatur falsiloquus aduersus faciem meam contradicens mihi.] falsum etiam dixerat Eliphaz, quod propter peccatum in hanc infirmitatem incurrisset: vel potest dici, quod Iob intellexit per Spiritum sanctum suam aduersitatem à diabolo procuratam Deo permittente. Vnde quicquid passus est vel in damnis suis & filiorum, vel in proprij corporis vlcere, vel etiam in molestatione vxoris & amicorum, totum hoc diabolo attribuit quasi instiganti ipsum: ergo vocat falsiloquum contra suam faciem suscitatum, quia intelligebat instigante diabolo amicos suos contradicentes ei, & secundum hunc sensum planius est quod sequitur, [Collegit furorem suum in me,] videtur enim diabolus totum furorem suum contra Iob collegisse, dum omni modo nocendi ipsum impugnauit, & non solum in præterito me afflixit, sed in futurum mihi comminatur: & hoc est quod sequitur: [Et comminans mihi infremuit contra me dentibus suis,] & loquitur per similitudinem bestiæ, quæ homini comminando, dentes contra ipsum parat. Hoc autem dicit propter hoc, quia Eliphaz vsque ad mortem ei sub persona impij mala imminere prænunciauerat, intelligebat autem huiusmodi comminationes per os Eliphaz à diabolo esse procuratas, & ideo dicebat, quod dentibus contra eum infremuerat. Non solum autem Eliphaz verbis comminationis contra eum vsus fuerat. Mala prænunciando, sed etiam de factis eius male iudicauerat, eum impium, & hypocritam nominans: & ideo subdit: [Hostis meus terribilibus oculis me intuitus est:] placidis enim oculis aliquem aliquis intuetur, quando facta eius benigne interpretatur; sed quando bona interpretatur in malum, tunc terribilibus oculis intuetur: & ideo subdit, [Apparuerunt super me ora sua,] scilicet amici mei ab hoste meo instigati: & hoc exponit subdens, [Exprobrantes percusserunt maxillam meam, ille enim dicitur aliquem in faciem percutere, quando ei improperium in facie dicit, Amici autem Iob multa improperia contra eum dixerant, peccata multa exprobrantes, & quia iusti homines videntes peccata puniri de iustitia lætantur, secundum illud Psalm. 57. Lætabitur iustus cum viderit vindictam: amici Iob se iustos reputantes, Iob autem peccatorem, de pœnis gaudebant quodammodo, quasi diuinæ iustitiæ congratulantes: & ideo sequitur, [Satiati sunt pœnis meis,] & ne aliquis crederet quod Iob opinaretur huiusmodi pœnas sibi à Deo inflictas non esse, quia dixerant ab hoste se esse afflictum, ad hoc excludendum subdit, [Conclusit me Deus apud iniquum,] id est, diabolum, concedendo me, scilicet potestati ipsius, [Et manibus impiorum me tradidit,] quantum ad eos qui instinctu diaboli, eum vel factis, vel verbis afflixerant.

Intellexit

Intellexit enim Iob afflictiones suas sibi per diabolum, non quidem per se, sed permittente Deo irrogatas; & huius signum euidens ostendit quadrupliciter, primo quidem, quia à maxima prosperitate non paulatim decidit, sicut consuetum est in rebus humanis, sed subito totaliter corruit, quod non videtur posse subito casu accidere, sed ex sola diuina ordinatione, & hoc est quod dicit: [Ego ille opulentus quondam, repente contritus sum,] & in hoc quod dicit, [Opulentus,] designatur diuitiarum abundantia: in hoc autem quod dicit, [ille:] designatur claritas famæ eius, qua ab hominibus demonstrabatur. Secundum autem signum est, quod totaliter corruit: ad quod sciendum subdit. [Tenuit ceruicem meam, confregit me,] & loquitur ad similitudinem alicuius fortissimi viri, qui alicuius debilis ceruice apprehensa, eam confringeret, & sic totaliter eum de vita auferret: sic enim Iob videbatur totaliter prosperitatis statum amisisse. Tertium signum est, quod non vna aduersitate, sed multis simul concurrentibus oppressus fuit, vt supra narratum est, & quantum ad hoc subdit, [Posuit me sibi quasi in signum,] quod ponitur diuersis sagittis feriendum, & ideo subdit: [Circumdedit me lanceis suis,] vbi multitudinem tripliciter suarum aduersitatum describit, primo namque ostendit se exterius vulneratum in rebus possessis, & ad hoc pertinet quod dicit: [Circumdedit me lanceis suis,] res enim exteriores circa nos sunt quasi extrinsecæ. Tunc ergo homo lanceis aduersitatis circumdatur, quando in rebus exterioribus damnificatur. Secundo autem dicit se percussum interius, quantum ad corporalem afflictionem, & hoc est quod subdit, [Conuulnerauit lumbos meos,] quasi dicat, non solum in circuitu lanceatus sum, sed vulnera peruenerunt vsque ad interiora, in quibus delectabatur, quæ per lumbos significantur, in quibus est delectatio, vel etiam generationis origo. Vnde etiam per lumbos filij oppressi possunt assignari, & insuper ostendit multiplicitatem percussionis ex acerbitate vulneris cum subdit, [Non pepercit,] quasi retrahens manum suam à percussione, ne grauius offenderet, sed grauissime læsit, & hoc est quod subdit, [Et effudit in terra viscera mea,] quia scilicet omnes filios suos & filias vna ruina oppressit. Tertio, ostendit multitudinem percussionis ex ijs quæ in propria persona est passus, vnde subdit, [Et concidit me,] in propria scilicet persona, [Vlcere.] Vlcus proprium posuit super vulnus mortis filiorum. Quartum signum est, quod eius tribulatio ex diuina prouidentia processerit, cui resisti non potuit, nec remedium adhiberi, secundum illud quod supra dictum est, Deus cuius iræ nullus resistere potest, & hoc est quod subdit, [Irruit in me quasi gigas,] cui propter magnitudinem potestatis homo debilis resistere non potest, & possunt hæc omnia intelligi, vel de Deo, qui concluſit, vel melius de iniquo scilicet diabolo, apud quem concluſit. Hæc omnia commemorauit Iob de magnitudine suæ aduersitatis, ad ostendendum quod non de pari poterat cum eis contendere, qui ab huiusmodi aduersitatibus immunes erant. Verum Eliphaz eum de superbia notauerat, dicens: Quid te eleuat cor tuum, &c. quæ tanto fuisset detestabilior, quanto per graues aduersitates emendari non potuisset, secundum quod quidam in Psalm. 34. dicuntur, Dissipati sunt, nec compuncti: & ideo consequenter descripta sua aduersitate ostendit se humiliatum, primo quidem quantum ad exteriorem habitum cum dicit: Saccum consui super cutem meam: talis enim habitus est humilitatis signum, vt legitur de Niniuitis Ionæ 3. Similiter etiam cinis adhibetur ad recognoscendum propriam fragilitatem: vnde Abraham dixit Genes. decimo octauo. Loquar ad Dominum meum cum sim puluis, & cinis: vnde subdit, [Et operui cinere carnem meam,] legitur enim supra, quod in sterquilinio sedebat in signum humilitatis. Secundo, ostendit suam humilitatem per multitudinem fletus, cuius duo signa ponit, primo quidem tumorem faciei, cum dicit, [Facies mea intumuit à fletu.] Ascendente enim multa lachrimarum materia ad caput, facies plorantium intumescit. Secundo vero impedimentum visus, & hoc est quod subdit, [Et palpebræ meæ caligauerunt,] scilicet à fletu. Ad litteram propter decursum humorum visus oculorum impeditur: ex ijs autem quæ de grauitate suæ aduersitatis præmisit, & de magnitudine suæ humilitatis, posset aliquis suspicari, quod ipse quasi recognoscens grauitatem suorum peccatorum se pœnitendo humiliauerit, reputans se pro suis peccatis afflictum, quod Eliphaz innuere volebat, dicens, Ecce inter sanctos nemo immutabilis, &c. & ideo ad hoc remouendum dicit, [Hæc passus sum absque iniquitate manus meæ,] per quod excludit à se peccata operum: subdit autem, [Cum haberem mundas ad Deum preces,] vt excludat à se peccatum indeuotionis, & omissionis, per quod videtur respondere ei quod supra cap. 11. dixerat Sophar: Si iniquitatem quæ est in manu tu abstuleris, leuare poteris manum tuam absque macula. Sed ad excludendum innocentiam Iob, Eliphaz iam bis vsus fuerat argumento suprapositio, ex fragilitate terrenæ naturæ. Nam supra dixerat, Ecce qui seruiunt ei non sunt stabiles: quanto magis ij qui habitant domos luteas? & postea supra decimo quinto idem repetierat, dicens, Cœli non sunt mundi in conspectu eius, quanto magis abominabilis, & inutilis homo? & ideo ad hoc excludendum subdit, [Terra ne operias sanguinem meum,] & intelligit per sanguinem, sui corporis afflictionem. Hic autem sanguis operiretur, si pro culpa fuisset effusus: sic enim non haberet gloriam, operiretur autem à terra si occasione terrenæ fragilitatis præsumptio de præcedenti culpa præsumeretur. Si autem sanguis eius absque culpa fuit effusus: iustam querelam habuit contra effundentem, sicut Genes. 4. dicitur, Ecce vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra: Hic autem clamor lateret, si iusta conquestio sua videretur, quasi eius qui pro culpa fuerit punitus: & ideo subdit, [Neque inueniat in te locum latendi clamor meus,] vt scilicet ex terrenæ conuersationis fragilitate videar iniuste conqueri, quasi simul culpa punitus. Verum est autem quod difficile est hominem terrena conuersatione absque iniquitate peccati mortalis vti: non est autem impossibile Deo adiuuante, qui etiam interioris puritatis est testis, & ideo subdit, [Ecce enim in cœlo testis meus,] quasi dicat, ideo terra non potest operire sanguinem, quia maius est testimonium cœli quam præsumptio de fragilitate terræ. Est autem hic testis cœli idoneus, quia etiam conscientiæ secreta rimatur: vnde subdit, [Et conscius meus in excelsis,] quasi dicat, ideo in infimo terræ non potest locum latendi clamor meus inuenire, quia conscientia mea nota est in excelso,

LECTIO II.

VErbosi amici mei, ad Deum stillat oculus meus. Atque vtinam sic iudicaretur vir cum Deo, quomodo iudicatur filius hominis cum collega suo. Ecce enim breues anni transeunt, & semitam, per quam non reuertar ambulo.

Postquam Iob descripsit magnitudinem suæ aduersitatis, & suam humilitatem, & innocentiam, procedit vlterius ad improbandam vanam consolationem, quam amici eius frequenter ei iterabant, scilicet de spe temporalis prosperitatis recuperandæ: vnde & Eliphaz supra dixerat. Nunquid grande est vt consoletur te Deus, &c. vnde huiusmodi consolationis vanitatem ostendere intendens, præmittit, [Verbosi amici mei,] quasi dicat, verba inania mihi promittunt, non enim in temporalibus recuperandis est consolatio mea, sed in Dei fruitione adipiscenda, & hoc est quod subdit, [Ad Deum stillat oculus meus,] id est, lachrimatur præ Dei desiderio, secundum illud Psalm. 41. Fuerunt mihi lachrimæ meæ panes, die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, Vbi est Deus tuus? & ad exponendum quod dixerat subdit, [Atque vtinam sic iudicaretur vir cum Deo,] quomodo iudicatur filius hominis cum collega suo. Iudicatur enim vir, cum vnus alteri præsentialiter adest, & inuicem sibi suas rationes depromunt. Desideras ergo Deo præsens existere, & rationes diuinorum operum, & iudiciorum cognoscere, in quo felicitas humana consistit, in cuius spe erat eius consolatio, non in vanis amicorum verbis, quibus recuperationē temporalis prosperitatis promittebant: & ideo ad ostendendam vanitatem huiusmodi promissionis, subiungit, [Ecce enim breues anni transeunt,] quasi dicat, homo breui viuit tempore, vt supra 14. dictum est, temporis autem vitæ Iob iam transierat magna pars, vnde breues anni restabant, in quibus si esset prosperitas, non magnam consolationem afferret propter temporis breuitatem. Fuerunt autem aliqui, qui credebant hominem post mortem iterato ad præsentis vitæ cursum redire, & sic videri posset, quod in spe terrenæ prosperitatis recuperandæ, saltem in illa futura vita, posset Iob consolationem habere, & ideo ad hoc excludendum subdit, [Et semitam per quam non reuertar ambulo.] Homo enim in hac mortali vita per ætatis processum tendit ad mortem, nec in hoc processu iteratio potest esse, vt scilicet iterato homo sit puer, & ætates huius vitæ perambulet.

A Caligauit ad indignationem oculus meus, & membra mea quasi in nihilum redacta sunt. Stupebant iusti super hoc, & innocens contra hypocritam suscitabitur; Et tenebit iustus viam suam & mundis manibus addet fortitudinem.

Ostenderat superius Iob multiplicitatem suæ afflictionis, & mentis humilitatem, innocentiam, & vitæ irreuertibilis breuitatem, ex qua, verbositas amicorum eius conuincebatur, & ideo in hoc capitulo intendit inanimare præmissa, & finaliter eorum ignorantiam concludere. Primo autem incipit manifestare quod dixerat de processu vitæ humanæ, & præmittit causam breuitatis vitæ, cum dicit, [Spiritus meus attenuabitur.] Vita enim corporis est per vitales spiritus, qui à corde ad omnia membra diffunduntur, qui quamdiu in corpore durant, corpus viuit: sed quando virtus caloris naturalis incipit debilitari in corde, huiusmodi spiritus minuitur, quam quidem diminutionem, & debilitatem per spiritus attenuationem designat, & huiusmodi occasione causæ subiungit effectum dicens: [Dies mei breuiabuntur,] debilitas enim vitalis spiritus abbreuiat dies vitæ, & ne aliquis crederet, quod attenuatus spiritus iterum roborandus esset secundum speciem huius vitæ mortalis, ad hoc excludendum subdit, [Et solum mihi supersest sepulchrum,] quasi dicat, finitis huius breuibus vitæ diebus, nihil de præsenti vita mihi relinquitur nisi sepulchrum, & ea quæ sepulchro conueniunt. Deinde alio modo consolationem eorum vanam ostendit: consolabantur enim eum dicentes huiusmodi aduersitates propter peccata ei prouenisse, de quibus si pœniteret, ad prosperitatem rediret: sed ipse hoc excludens dicit, [Non peccaui,] quia scilicet non habebat conscientiam remordentem de aliquo graui peccato, propter quod tantas aduersitates incurrisset. Vnde & infra 27. dicit. Neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea: & ideo non est contra id quod dicitur, primæ Ioan. 1. Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & per hoc exprimit quod supra dixerat de sua innocentia. Hæc passus sum absque iniquitate manus meæ, subdit autem, [Et in amaritudinibus moratur oculus meus.] Pluraliter autem dicit amaritudinibus propter multiplices aduersitates, quas supra enumerauit: dicit autem, [Moratur,] quia quamuis inter amaritudines se humiliauerit, saccum consuens super cutem suam, adhuc tamen amaritudines perseuerant, attribuit autem amaritudines oculo propter fletum, de quo supra dixerat. Facies mea intumuit à fletu: & iterum, ad Deum stillat oculus meus: quia sic oculus eius flebat inter amaritudines, quod ad solum diuinum auxilium intendebat: & ideo hic subditur, [Et libera me, intelligebat enim se ab eo solo liberari posse, qui eum apud iniquum conclusserat, non autem sic se liberari ab aduersitate petebat, sicut qui post aduersitatem, prosperitatem terrenam assequuntur: sed petit vt ad celsitudinem spiritalem perducatur: vnde subdit, [Et pone me iuxta te,] quia enim Deus est ipsa essentia bonitatis necesse est, vt qui iuxta Deum ponitur, à malo liberetur. Ponitur autem homo iuxta Deum, inquantum ei mente appropinquat per cognitionem vel amorem, sed hoc quidem imperfecte contingit in statu viæ, in quo homo impugnationes patitur; & qui est iuxta Deū positus, ab eis non superatur. Perfecte autē homo iuxta Deum mente ponitur, iuxta statum vltimæ felicitatis, in quo impugnationes iam pati non potest: & hoc est, quod desiderare se ostendit dicens, [Et cuiusuis manus pugnet

CAPITIS XVII.

LECTIO I.

SPiritus meus attenuabitur, dies mei breuiabuntur, & solum mihi supersest sepulchrum. Non peccaui, & in amaritudinibus moratur oculus meus. Libera me, & pone me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me. Cor eorum longe fecisti à disciplina, propterea non exaltabuntur. Prædam pollicetur sociis, & oculi filiorum eius deficient. Posuit me quasi in prouerbium vulgi; & exemplum sum coram eis.

contra me,] quia ſcilicet quantumcunque aliqui me velint impugnare, ſi iuxta te perfecte poſitus fuero, nullius impugnatio me moleſtabit. Hoc eſt ergo in quo Iob inter amaritudines conſolationem habebat, ſperans ſe iuxta Deum ponendum, vbi impugnationes timere non poſſet. Hanc autem ſpiritalem conſolationem ipſius Iob, amici eius verboſi non intelligebant, & ideo ſubdit, [Cor eorum longe feciſti à diſciplina,] ſcilicet tua ſpiritali, per quam doces ſpiritalia bona, contemptis temporalibus, ſperare: quia ſolis temporalibus, & infimis rebus ad ſpiritalem altitudinem peruenire non poſſunt, niſi iuxta Deum ponantur: & hoc eſt quod ſubdit, [Propterea non exaltabuntur,] & hoc eſt quod longe facti ſunt à diſciplina ſpiritali, procedit quod ſola temporalia Eliphaz Iob in conſolationem promittebat, & hoc eſt quod ſubdit, [Prædam pollicetur ſociis,] id eſt, temporalium adeptionem, quæ vni aduenire non poſſunt, niſi alio amittente, vnde temporalium acquiſitio deprædationi aſſimilatur. Non eſt autem hoc vniuerſaliter verum, vt poſt pœnitentiam homines temporalem proſperitatem recuperent, quia nec boni ſemper temporali proſperitate florent: vnde ſubdit, [Et oculi filiorum eius deficient,] filios eius dicit illos, qui eius promiſſioni credentes, ex bonis, quæ agunt, temporalia ſperant, ſed dum ea non aſſequuntur, oculi eorum deficiunt, quaſi à ſpe ſua decidentes: ſicut autem bene agentibus temporalia Eliphaz promittebat, ita etiam omnes aduerſitates temporales propter peccata eius, qui patitur, aſſerebat prouenire, & quia Iob multas aduerſitates paſſus erat, cum in exemplum apud vulgus ponebat: & hoc eſt quod ſubdit, [Poſuit me quaſi prouerbium vulgi, & exemplum ſum coram eis,] quia ſcilicet ad ſuam ſententiam aſſerendam de cauſa aduerſitatum, Iob in exemplum ponebat; ac ſi eſſet pro peccato punitus. Pertinet autem ad iuſtorum zelum, vt videntes per falſam doctrinam, rectitudinem diuinorum iudiciorum peruerti, indignentur: & ideo Iob conſequenter magnitudinem ſui zeli oſtendit dupliciter. Primo quidem per quandam mentis turbationem; ira enim per vitium, oculum cæcat, ſed ira per zelum, oculum turbat, vt Greg. dicit, & ideo ſubdit, [Caligauit ad indignationem oculus meus,] ſcilicet rationis, cuius acies eſt per iram zeli turbata. Secundo per hoc, quod ira per zelum etiam in corpore ex dolore quandam commotionem facit: vnde dicitur 1. Machab. 2. quod Matthias videns Iudæum idolis ſacrificandum doluit, & contremuerunt renes eius, & ideo hic ſubditur, [Et membra mea quaſi in nihilum ſunt redacta,] inquantum ſcilicet per dolorem corpus hominis tabeſcere videtur. Poſſet autem aliquis credere, quod iſta oculi caligatio contra iuſtitiam eſſet, & indignatio contra innocentiam: & ideo ad hoc excludendum ſubdit, [Stupebant iuſti ſuper hoc,] quaſi dicat, etiam ad iuſtos pertinet, vt videntes malorum doctrinam obſtupeſcant: & hunc ſtuporem ſuper caligationem dixit: ſequitur autem, [Et innocens contra hypocritam ſuſcitabitur,] quaſi dicat, non eſt contra innocentiam ſi aliquis contra hypocritam peruerſorem veræ doctrinæ, per zelum iuſtitiæ indignatus, concitetur, & quia, vt dictum eſt, ira per zelum animum turbat, ſed non cæcat, ſic vir iuſtus ſtupet, vel caligat ex zelo, quod tamen à iuſtitia non recedit, & hoc eſt quod ſubdit, [Et tenebit iuſtus viam ſuam,] quia ſcilicet non deſeret eam propter iram zeli: talis enim ira non præcedit rationem, ſed ſequitur, & ideo non poteſt hominem à iuſtitia ſeparare. Vtilis tamen eſt ira per zelum, quia facit hominem cum maiore animi fortitudine inſurgere contra mala: & hoc eſt quod ſubdit, [Et mundis manibus addet fortitudinē,] concitatus ſcilicet per A zelum, vnde & dicitur 3. Ethic. quod ira fortitudinem iuuat.

LECTIO II.

IGitur omnes vos conuertimini, & venite & non inueniam in vobis vllum ſapientem. Dies mei tranſierunt, cogitationes meæ diſſipatæ ſunt, torquentes cor meum. Noctem verterunt in diem, & rurſum poſt tenebras ſpero lucem. Si ſuſtinuero, infernus domus mea eſt, & in tenebris ſtraui lectulum meum. Putredini dixi, pater B meus es: mater mea & ſoror mea, vermibus. Vbi eſt ergo præſtolatio mea, & patientiam meam quis conſiderat? In profundiſſimum infernum deſcendent omnia mea, putas ne ſaltem ibi erit requies mihi?

Poſtquam Iob propoſuerat ea, ex quibus ſententia Eliphaz confutatur, hic colligit præmiſſa, & ordinat ea ad propoſitum oſtendendum, & primo excitat attentionem dicens, [Igitur,] ſcilicet ex quo prædicta ſunt vera. [Vos omnes qui.] ſcilicet contra me conueniſtis, & patres veſtri, [Conuertimini,] à veſtris erroribus, [& venite,] ad veritatem conſiderandam qua perſpecta, patebit quantum à vera ſapientia longe C ſitis: & hoc eſt quod ſubdit, [Et non inueniam in vobis vllum ſapientem.] & hoc ſubdit ad reprimendam iactantiam Eliphaz, qui ſupra quintodecimo dixerat, Quid noſti quod ignoremus, &c. & iterum, Sapientes confitentur, &c. in hoc autem præcipue eorum inſipientiam oſtendere intendit, quod ei conſolationem temporalis proſperitatis promittebant, contra quod primo proponit tempus vitæ ſuæ, iam in magna parte eſſe elapſum, & hoc eſt quod ſubdit: [Dies mei tranſierunt.] deinde proponit mala quæ patitur, cum ſubdit, [Cogitationes meæ diſſipatæ ſunt,] quaſi impeditæ à quieta contemplatione ſapientiæ, propter acerbitatem corporalis doloris, & hoc eſt quod ſubdit, [Torquentes cor meum,] quia videlicet, eius cogita- D tiones à ſuaui conſideratione veritatis erant deductæ in amaritudinem, qua cor torquebatur. Hoc autem tormentum cordis, nec nos interrumpebat, quæ eſt tempus deputatum humanæ quieti, vnde ſubdit, [Noctem verterunt in diem,] quia videlicet, propter prædictas cogitationes noctem ducebat inſomnem, ſicut & diem. Eſt autem grauius pati ſomni defectum in nocte quam in die, quia in die releuatur animus hominis ex hominum ſocietate, & lucis aſpectu, & ideo dum nox ei eſſet inſomnis, deſiderabat eam cito finiri, & hoc eſt quod ſubdit, [Et rurſum poſt tenebras ſpero lucem,] id eſt, ſpero quod lux diei, poſt tenebras noctis rurſus adueniat. Sed quia Eliphaz eum inducebat, vt omnia aduerſa patienter toleraret ſub expectatione futuri, ideo conſequenter oſtendit, quid ſibi in futu- E rum de temporalibus rebus reſiduum videatur: vnde dicit, [Si ſuſtinuero,] id eſt, patienter portauero huiuſmodi dolores, nihil mihi reſtat niſi habitatio ſepulchri: & hoc eſt quod dicit, [Infernus domus mea eſt.] vocat autem infernum ſepulchrum, ſecundum opinionem eorum, contra quos diſputabat, qui non credebant animam hominis remanere poſt mortem, ſed ſolum corpus in ſepulchro, quod vocabant infernum, quia intra terram ſituatur. Homo autem in ſepulchro iacens, tenebras patitur, tum propter defectum ſenſus, tum etiam propter defectum exterioris lucis, & ideo ſubdit, [Et in tenebris ſtraui lectulum meum,] ſicut

autem homo nascens à parentibus originem sumit, ex qua cum eis affinitatem contrahit, ita post mortem in sepulchro iacens; in putredinem & vermes resoluitur, quæ ex eius corpore generantur, & ideo subdit, [Putredini dixi, pater meus es, mater mea, & soror mea vermibus,] quasi dicat; cum nulla alia re temporali remanebit mihi affinitas in sepulchro, nisi cum putredine & vermibus. Ex his ergo, quasi ad inconueniens reducens, concludit dicens, [Vbi est ergo nunc præstolatio mea,] quasi dicat, si propter expectationem temporalis prosperitatis consolarer, vana esset expectatio mea, & iterum ad maius inconueniens deducit, subdens, [Et putientiam meam quis considerat?] quasi dicat, si sustinuero per patientiam, nihilominus non restat mihi nisi sepulchrum, & eius tenebræ, putredines, & vermes: si ergo propter temporalia bona promerenda à Deo, patientiam haberem, sequeretur quod Deus patientiam non consideraret, quod est abnegare prouidentiam diuinam, & ne forte aliquis diceret quod etiam in sepulchro prosperitas sibi daretur à Deo, ideo hoc quasi irridens subdit. [In profundissimum infernum descendent omnia mea,] id est, quicquid meum est ad sepulchrum deducetur, quod mihi solum superest, [Putas ne saltem ibi erit requies mihi?] id est, nunquid ibi etiam debeo expectare prosperitatem terrenam? manifestum est enim, hoc ridiculosum esse.

CAPITIS XVIII.

LECTIO I.

RESpondens autem Baldath Suites, dixit, Vsque ad quem finem verba iactabis? intellige prius, & sic loquamur. Quare reputati sumus vt iumenta, & sorduimus coram te? Quid perdis animam tuam in furore tuo? Nunquid propter te derelinquetur terra, & transferentur rupes de loco suo? Nonne lux impij extinguetur, nec splendebit flamma ignis eius? LUX obtenebrescet in tabernaculo illius: & lucerna, quæ super eum est, extinguetur. Arctabuntur gressus virtutis eius, & præcipitabit consilium suum. Immisit enim in rete pedes suos, & in maculis eius ambulat. Tenebitur planta illius laqueo: & exardescet contra eum sitis. Abscondita est in terra pedica eius, & decipula illius super semitam. Vndique terrebunt eum formidines, & inuoluent pedes eius.

Quia præmissa verba beati Iob Baldath Suites comprehendere intellectu non potuit, putauit, vt quæ ipse non intelligebat, etiam à dicente inaniter proferrentur, vnde in principio suæ responsionis dicit, [Vsque ad quem finem verba iactabis?] vbi de tribus videtur eum arguere, primo quidem de inefficacia locutionis, ac si præmissa verba Iob ad nihil confirmandum efficaciam haberent, quod significatur in hoc, quod dicitur, [Vsque ad quem finem?] Secundo arguit eum de vana multiplicatione verborum, ac si præmissis verbis Iob pondus sententiarum deesset: quod significatur in hoc quod dicit, [Verba.] Tertio notat de inordinata connexione verborum, quod significatur in hoc, quod dicit, [Iactabis,] ille enim dicitur iactare verba, qui ea inordinate spargit: quamuis etiam possit hoc tertium ad iactantiam elationis referri. Hæc autem tria proueniunt in locutione alicuius ex defectu intellectus: cum eo autem qui deficit in intellectu, inutilis est locutio, & ideo subdit, [Intellige prius,] & sic loquatur, quasi dicat, ex hoc quod inefficaciter, leuiter, & etiam inordinate loqueris, patet quod deficis in intellectu, vnde prius insiste vt intelligas, & postea poterimus conferre adinuicem. Deinde arguit eum de præsumptione, quia eos non reputauerat sapientes, cum dixerat, Non inueniam in vobis vllum sapientem: & ideo ad hoc respondens subdit, [Quare reputati sumus vt iumenta, & sorduimus coram te?] homo enim qui sapientia caret, similis iumentis videtur & sordibus, quia in sapientia honor hominis & ornatus consistit: consequenter reprehendit eum de iracundia, quia dixerat: Caligauit ad indignationem oculus meus, quia praue intellexerat, credens quod esset talis indignatio quæ ei lumen sapientiæ abstulisset, non attendens id quod postea dixerat. Et tenebit iustus viam suam: & ideo subdit, [Quid perdis animam tuam in furore tuo?] ille enim in furore animam perdit, qui & propter furorem à sapientia & iustitia excidit, quæ sunt præcipuæ animæ bona. His ergo præmissis, quibus personam Iob notauit de defectu intellectus, de præsumptione & de furore, accedit consequenter ad principale propositum, de quo controuersia vertebatur, scilicet quod aduersitates præsentis vitæ erant pœnæ prædictorum peccatorum: contra quod Iob dixit, Non peccaui, & in amaritudinibus moratur oculus meus. Sed quia Baldath ad assertionem suæ sententiæ rationibus vti non poterat, voluit suam sententiam astruere, quasi ex communi opinione firmissimam, ideo comparauit eam rebus quæ amoueri non possunt, scilicet terræ & rupibus, vnde dicit, [Nunquid propter te derelinquetur terra, & transferentur rupes de loco suo?] quasi dicat, hæc sententia, quod aduersitates accidunt pro peccatis, firma est sicut terra & rupes, nunquid ergo poterit remoueri propter tuas disputationes, vt innocens comproberis? Deinde prosequitur diffusius suam sententiam, enarrans per singula mala, quæ peccatoribus proueniunt, inter quæ primo ponit cessationem prosperorum successuum, quos comparat luci, quia sicut qui ambulat in luce, non offendet, vt dicitur Ioannis 11. vnde videntur in luce ambulare, quibus prospere omnia succedunt ad votum. De huiusmodi ergo lucis, id est, prosperitatis amissione dicit, [Nonne lux impij extinguetur?] id est, prosperitas cessabit: sicut autem lux corporalis ex flamma ignis procedit, ita etiam claritas prosperitatis ex hominis affectu, dum sibi prouenit quod optat, & ideo subdit, [Nec splendebit flamma ignis eius,] per ignem enim ardor amoris significatur: secundum illud Cantic. 8. Lampades eius, lampades ignis atque flammarum. Est autem considerandum quod prosperitas successus humani ex duplici causa procedit, quandoque quidem ex humana prouidentia, puta, cum homo prudenter & caute singula quæque disponit: & quantum ad hoc de cessatione prosperitatis dicit, [Lux obtenebrescit in tabernaculo ipsius,] quia scilicet tam ipse quam sui familiares prudentia in consiliis careant: quandoque vero prosperitas humani successus ex causa superiori procedit, scilicet ex diuina prouidentia, & quantum ad hoc, cessationem prosperitatis describens, dicit, [Et lucerna quæ super ipsum est extinguetur,] non quidem vt in se non luceat, sed vt impium non illustret, & bene prouidentiam hominis dixit lucem, quasi ab alio mutuatam. Prouidentiam vero Dei lucernam, quasi per se lucentem. Præmisit autem de luce humanæ prouidentiæ, quia per hoc, quod

quod homo lucem rationem dimittit, videtur mereri, A vt luce diuinæ prouidentiæ non protegatur. Consequenter post cessationem prosperitatis, subiungit de aduersitate circa quam primo ponit impedimenta operationis & conatus. Ex duobus autem homo nititur ad effectum suæ operationis peruenire, vno modo per propriam fortitudinem, & contra hoc dicit, [Arctabuntur gressus virtutis eius,] quia videlicet conatus fortitudinis eius amplos processus habere non potuit. Alio modo conatur homo ad aliquid obtinendum per sapientiam, & quantum ad hoc dicit: [Et præcipitabit eum consilium suum,] dum scilicet, id quod excogitauit tanquam vtile, fiet ei damnosum. Horum autem impedimentorum causam, ex ipso eius peccato dicit procedere, cum subdit, [Immisit enim in rete pedes suos,] sicut enim ille, qui sponte ponit pedem in rete, se præparat captioni, ita ille qui se sponte ingerit ad peccandum, ad hoc se disponit, vt processus eius impediantur, secundum illud Prou. 5. Iniquitates suæ capiunt impium: & sicut in rete sunt diuersæ maculæ, ita etiam in peccato sunt multæ diuersitates: quibus homines diuersimode illaqueantur, & ideo subdit, [Et in maculis eius ambulat,] dum scilicet procedit de vno genere peccati in aliud, vel de vno modo peccandi in aliũ, quia ipse sponte ingerit se periculis, & non desistit, sed semper procedit vlterius, ideo quandoque impedimentum sentiet: vnde subdit, [Tenebitur planta illius laqueo,] id est, processus voluntatis & operationis eius aliquo contrario impedietur. Huiusmodi autem nocumenta ex triplici causa proueniunt in peccato procedentibus. Primo quidem, ex parte ipsius peccantis qui quanto plus peccat, tanto plus auget sibi desiderium peccandi, & quantum ad hoc subdit, [Et exardescet contra eum sitis,] quia videlicet, quandoque homo peccator ex ratione desiderat aliquid sibi esse nociuum, sed frequens desiderium peccandi compellit eum contra suam sententiam agere. Secunda causa nocumenti eius, quandoque est ex ipsis rebus in quibus peccat, sicut dicitur Eccl. 5. Diuitiæ conseruatæ in malum Domini sui: huiusmodi autem nocumenta proueniunt ex rebus iam adeptis, & quantum ad hoc dicit: [Abscondita est in terra pedica eius,] quia videlicet in ipsis terrenis rebus latet aliquod periculum, vnde pedes peccatoris capiantur: quandoque autem huiusmodi nocumenta proueniunt, dum homo est in via acquirendi, & quantum ad hoc dicit, [Et decipula eius super semitam,] quia videlicet antequam adipiscatur peccator quod quærit, in ipsa via latent eius pericula.

Tertio causantur huiusmodi nocumenta ex parte aliorum hominum, quorum insidiæ, & impugnationes formidantur: vnde subdit, [Vndique terrebunt eum formidines,] Quia vt dicitur Sap. 17. Cum sit timida nequitia, dat testimonium, condemnata. Cum autem homo ab omnibus sibi cauet, necesse est, quod in multis actus eius impediantur, vnde subdit: [Et inuoluent pedes eius.] vt scilicet non possit quoquam libere procedere.

LECTIO II.

ATtenuetur fame robur eius, & inedia inuadat costas illius. Deuoret pulchritudinem cutis eius, & consumet brachia illius primogenita mors. Auellatur de tabernaculo suo fiducia eius, & calcet super eum quasi rex interitus. Habitent in tabernaculo illius socij eius, qui non est; aspergatur in tabernaculo eius sulphur. Deorsum radices eius siccentur, sursum autem atteratur messis eius. Memoria illius pereat de terra, & non celebretur nomen eius in plateis. Expellet eum de luce in tenebras, & de orbe transferet eum. Non erit semen eius neque progenies in populo, nec vllæ reliquiæ in regionibus eius. In die eius stupebunt nouissimi, & primos inuadet horror. Hæc sunt ergo tabernacula iniqui, & iste locus eius, qui ignorat Deum.

Præmiserat Baldath pœnas peccatorum ad exteriores aduersitates pertinentes, hic autem incipit prosequi pœnas pertinentes ad personas eorum. Est autem considerandum, quod ipsa peccata exterioribus aduersitatibus implicant, & ideo aduersitates exteriores prosecutus est pronunciando, quasi cum quadam certitudine. Pœnæ autem corporales non videntur directe causari ex ipsis peccatis, nisi forte ex aliquibus, sicut præcipue ex gula & luxuria, quibus aliquibus in proprium corpus peccat: & ideo corporales pœnas non prosequitur denunciando, sed magis imprecando. Præmittit autem pœnas corporales præcedentes mortem, & quia per nutrimentum conseruatur vita, primo imprecatur ei nutrimenti subtractionem, ex qua primitus homo incipit debilitari: & quantum ad hoc dicit, B [Attenuatur fame robur eius,] deinde autem deficiente nutrimento, etiam subtrahatur vita, & quantum ad C hoc subdit, [Et inedia inuadat costas eius,] per quod significatur debilitatio vitalium operationum, quarum principium est cor, quod sub costis continetur. Corporis autem bona, quæ per famem attenuari incipiunt, per mortem totaliter consumuntur: bona autem præcipua corporis videntur esse pulchritudo & fortitudo: & ideo subdit, [Deuoret pulchritudinem cutis eius,] quia scilicet pulchritudo in exteriori apparentia consideratur. [Et consumat brachia illius,] in quibus præcipue attenditur fortitudo. [Primogenita mors,] id est, tempestiua, naturalis ætatis finem præueniens. Mortuus autem homo à domo sua exportatur, & quantum ad hoc subditur, [Auellatur de tabernaculo suo D fiducia eius,] quia scilicet spem suam non in Deo posuit, sed in opulentia & gloria domus suæ, de qua post mortem eijcitur. Eiectus autem de domo sua, sepulchro includitur, vbi totaliter exterminatur à morte: & quantum ad hoc subdit, [Et calcet super eum: quasi rex interitus,] scilicet mors: quasi regis plena potestate eum in puluerem conterit. Eo autem egresso de domo eius mortuo, remanent domestici, cum quibus in vita societatem habuit; & quantum ad hoc subdit, [Habitent in tabernaculo eius socij illius, qui non est,] id est, mortui, qui iam esse desijt in rebus humanis. Domestici autem, patrono mortuo, luctum agunt, & aliqua signa tristitiæ demonstrant, vel quantum ad nigras & sordidas vestes, vel quantum etiam ad aliquos fœtidos odores, & quantum ad hoc dicit, [Aspergatur in E tabernaculo illius sulphur,] per quod intelliguntur omnia quæ possunt esse signa tristitiæ, sicut & boni odores assumuntur in signum lætitiæ. Homine autem mortuo, frequenter omnia quæ fuerunt eius, depereunt: quod consequenter ostendit, primo incipiens à terrenis reditibus, quorum quædam eo mortuo, remanent adhuc seminata: & quantum ad hoc dicit, [Deorsum radices eius siccentur,] vt scilicet si quid seminauit vel plantauit, destruatur, vt fructum non ferat. Quædam vero iam producta sunt ad fructum: & quantum ad hoc subdit, [Sursum autẽ atteratur messis eius,] & potest hoc referri ad quæcunque negotia inchoata,

veliam pene perfecta. Deinde procedit ad famam, quæ de homine remanet post mortem: ex qua quidem desiderat se in memoria hominum viuere, & gloriã habere post mortem: vnde quantum ad deletionem peccatoris de memoriis hominum: subdit, [Memoria illius pereat de terra;] quantum autem ad cessationem celebris famæ ipsius, subdit, [Et non celebretur nomen eius in plateis,] quod signanter dicit, quia non est celebritas nominis nisi apud multitudinem, quæ in plateis solet inueniri, & sic cessante memoria & nominis celebritate, claritas gloriæ eius commutabitur in tenebras perpetuæ obliuionis: & hoc est quod subdit, [Expellet eum de luce in tenebras,] id est, de gloria mundana in obliuionem. Cessante autem fama eius, & corpore consumpto per mortem, iam nihil ipsius remanebit, quia Baldath & socij eius opinabantur, quod anima nõ remaneret post mortem. Et de orbe transferret eum, vt scilicet nihil eius in mundo remaneat: sed quia parentes etiam in filiis viuunt: ideo ad hoc excludendum subdit, [Non erit semen eius,] quod filij eius morientur. [Neque progenies in populo suo,] quia nec nepotes, aut pronepotes remanebunt: nec etiam aliqui ad ipsum pertinentes, vnde subdit, [Nec vllæ reliquiæ in regionibus eius,] id est, nec consanguinei, nec domestici, per quos de ipso memoria habeatur: quis autem effectus ex hoc sequatur in cordibus aliorum auditorũ, respondit cum subdit, [In die eius,] quæ scilicet est dies perditionis ipsius. [Stupebunt nouissimi, id est, minores de populo præ nimia admiratione, non volentes considerare, quomodo tanta gloria peccatoris subdito in nihilum sit redacta, & quantum ad maiores subdit: [Et primos inuadet horror,] timentes scilicet ne eis eueniat simile: & videtur hoc induxisse ad respondendum ei quod Iob supra 14. Siue nobiles, non intelligent, attamen caro eius dum viuet dolebit: ex quo videbatur Iob comminationes amicorum vel promissiones de euentibus futuris contingentibus post mortem, confutasse: sed aliud hic Baldath respondet, quod huiusmodi infortunia, quæ post mortem accidunt, & si mortuus non cognoscit, infliguntur tamen à Deo huiusmodi pœnæ propter correctionem aliorum, & quia præmiserat quasdam pœnas peccatoris ad vitam præsentis vitæ pertinentes, quasdam vero ad finem viæ, scilicet ad mortem, vel ad ea quæ post mortem eueniunt, ideo quasi epilogando subdit, [Hæc ergo sunt tabernacula iniqui,] id est, processus eius in via præsentis vitæ: Tabernaculis enim viatores vtuntur, quantum ad vltimum finem, qui est quasi terminus motus, subdit, [Et iste locus eius qui ignorat Deum,] vel per infidelitatem, vel per inobedientiam.

CAPITIS XIX.

LECTIO I.

RESpondens autem Iob dixit, Vsquequo affligitis animam meam, & atteritis me sermonibus; En decies confudistis me, & non erubescitis opprimentes me. Nempe & si ignoraui, mecum erit ignorantia mea. At vos contra me erigimini, & arguitis me opprobriis meis. Saltem nunc intelligite, quia Deus non æquo iudicio afflixerit me, & flagellis suis me cinxerit. Ecce clamabo vim patiens, & nemo audiet, vociferabor, & non est qui iudicet. Semitam meã circumsepsit, & transire non possum: & in calle meo tenebras posuit. Spoliauit me gloria mea, & abstulit coronam de capite meo. Destruxit me vndique & pereo, & quasi euulsæ arbori abstulit spem meam. Iratus est contra me furor eius, & sic me habuit quasi hostem suum. Simul venerunt latrones eius, & fecerunt sibi viam per me, & obsederunt in gyro tabernaculum meũ. Fratres meos longe fecit à me, & noti mei quasi alieni recesserunt à me. Dereliquerunt me propinqui mei, & qui me nouerãt obliti sunt mei. Inquilini domus meæ & ancillæ meæ sicut alienum habuerunt me, & quasi peregrinus fui in oculis eorum. Seruum meum vocaui, & non respondit, ore proprio deprecabar illum. Halitum meum exhorruit vxor mea, & orabam filios vteri mei. Stulti quoque despiciebant: & cum ab eis recessissem, detrahebant mihi. Abominati sunt me quondam consiliarij mei, & quem maxime diligebam aduersatus est me. Pelli meæ consumptis carnibus adhæsit os meum, & derelicta sunt tantummodo labia circa dentes meos. Miseremini mei, miseremini mei, saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me. Quare persequimini me sicut Deus, & carnibus meis saturamini?

Baldath in præmissis verbis ad duo attendisse videtur. Primo quidem ad confutandum Iob de insipientia & superbia & furore, per quod eum affligere intendebat, similiter & alij amici sui, & ideo dicit, [Vsquequo affligitis animam meam.] Secundo ad confirmandum suam sententiam, quod aduersitates præsentis vitæ pro peccatis proueniant, quod quidem prolixe prosecutus fuerat, enumerando diuersas aduersitates absque alia probatione inducta, & quantum ad hoc subdit: [Et atteritis me sermonibus,] id est, verbis fatigatis, non probationibus conuincitis. Est autem tolerabile si semel aliquis contra amicum suum loquatur: sed si homo multiplicet huiusmodi verba, videtur esse malitiæ confirmatæ: vnde subdit: [En decies confudistis me,] & ipsi loquendo, & mecum quadam indignatione audiendo. Ante hanc autem responsionem quinquies Iob inuenitur locutus, si incipiamus ab hoc quod dixit. Pereat dies in qua natus sum, & quinquies ei respondisse amici sui inueniuntur, saltem autem præ confusione, etsi non propter amicitiam, debuissent ab afflicti afflictione cessare, vnde subdit: [Et non erubescitis opprimentes me,] scilicet tam opprobriis quam prolixitate verborũ me grauantes. Inter cætera autem opprobria, videtur eum Baldath de ignorantia notasse, cum dixit. Intellige prius, & sic loquamur quæ quidem ignorantia toleranda ab amicis esset, & propter eam excusandus; non autem erat ei improperanda, maxime tempore aduersitatis, & ideo subdit, [Nempe si ignoraui, mecum erit ignorantia mea,] quasi dicat, nihil nos, sed me solum grauat: vnde ad vos non pertinebat inter aduersa mihi ignorantiam improperare, & ideo subdit, [At vos contra me erigimini,] scilicet scientiam vestram ostendentes: [& arguitis me opprobriis meis,] id est, quæ ad me solum pertinent, & alios non grauant quibus præmissis ad confutationem amicorum pertinentibus accedit ad principale

principale propositum prosequendum, intendens ostendere falsum esse quod dicebant, quod præsentes aduersitates semper propter peccata præterita proueniũt, ex qua suppositione statim à principio ad incõueniens ducit, dicens: [Saltem nunc intelligite, quia Deus non æquo iudicio afflixerit me,] quasi dicat, si aduersitates non aduenium nisi pro peccatis, non est æquum Dei iudicium, quo me non grauiter peccantem, tam grauiter afflixit, dicit autem, [Saltem nunc,] quia hactenus nõ ita particulariter enumerauit suas aduersitates, sicut nũc. Non solum autem se dicit aduersitatibus afflictũ, sed & eis conclusum, vt viam euadendi inuenire non possit, vnde sequitur, [Et flagellis suis me cinxerit,] quia scilicet ipsa flagella remediorum viam subtraxerunt: & hoc secundum primo incipit prosequi. Potest autem in aduersitatibus remedium inueniri, primo quidem per auxilium humanũ, & hoc dupliciter: vno modo in ipso facto, puta cum aliquis violenter opprimitur, & ab illo succursum habet: & ad hoc excludendum dicit, [Ecce clamabo vim patiens, & nemo exaudiet,] quasi dicat, si clamarem contra eos, qui me violenter opprimunt, nullus exaudiret vt auxilium ferret. Alio modo post factum, puta cum aliquis iniuriam passus, conqueritur iudici, qui eum sententialiter restituit & vindicat: & hoc excludens subdit, [Vociferabor, & non est qui iudicet,] id est, si vociferarer conquirendo, non adesset iudex, qui me suo iudicio liberaret. Secũdo inuenitur in aduersitatibus remedium ab ipso homine, qui aduersitates euadit, & hoc dupliciter, vno modo per potentiam: & hoc excludit dicens, [Semitam meam circumsepsit, & transire non possum,] quasi dicat, tot impedimenta processibus meis appossuit, vt ea amouere non possim. Alio modo per prudentiam, & ad hoc excludendum subdit, [Et in calle meo tenebras posuit,] vt scilicet videam qualiter sit procedendũ: deinde excludens remediis, subiungit aduersitates, incipiens ab exterioribus bonis, quæ perdidit, inter quæ primo ponit iactiuram honoris & gloriæ cum dicit, [Spoliauit me gloria mea,] quia cum prius in honore & reuerentia haberetur, postea etiam iuniores tempore eum irridebant, vt dicitur infrà trigesimo. Secundo ponit dispendium dignitatis, vnde subdit, [Et abstulit coronam de capite meo,] quia ante sedebat quasi rex circumstante exercitu, vt infra 29. nunc sedens in sterquilinio, testa saniem radebat, vt dictum est supra, secundo. Tertio ponit damnum exteriorum rerum cum dixit, [Destruit me vndique,] scilicet deuastatis omnibus exterioribus bonis, & aduersitate durante, quia non est spes recuperandi, vnde subdit, [Et quasi auulsæ arbori abstulit spem meam,] arbor enim quamdiu radicibus terræ inhæret, habet spem etiam si præcisi fuerint rami eius, vt rursum viresçat: sed si euellentur eius radices de terra, necesse est vt siccetur & pereat, ita etiam ipse, quasi auulsis radicibus, nullam habebat spem prospe-
ritatem temporalem recuperandi. Radix autem spei est duplex, vna quidem ex parte diuini auxilij: alia vero ex parte auxilij humani. Radix autem spei, quæ est ex diuino auxilio, videbatur esse auulsa propter hoc, quod Deus ei grauiter videbatur iratus, secundum illorum opinionem, qui diuinam punitionem in solis aduersitatibus huius vitæ ponebant, vnde dicit, [Iratus est contra me furor eius,] quod dicit ad designandum vehementiam iræ, nam furor est ira accensa. Solet autem furor, quo vehementior est, eo citius transire, & sic potest in futurum remanere spes de irato: sed si ira in odium transeat, iam non videbitur spes vlla restare, & ad hoc signandum subdit, [Et sic me habuit quasi hostem suum,] ab inimico autem non speratur remedium. Diuinæ autem iræ & odij signum ponit, cum subditur, [Simul venerunt latrones eius.] Latrones nominat Sabæos, & Chaldæos, & dæmones, qui eius bona vastauerant simul, quasi ex condicto, quos nominat Dei latrones, quasi hoc ex ordinatione diuina contigerit, sicut & amici Iob dicebant. Prædicti autem latrones deprædati sunt Iob publicè, absque aliqua reuerentia vel metu: vnde subdit, [Et fecerunt sibi viam per me,] quasi dicat, ita me sunt deprædati, sicut hostis, qui inuenitur in via: infestauerunt etiam vniuersaliter & perseueranter, & quantum ad hoc subdit, [Et obsederũt,] scilicet perseueranter. [In gyro.] Vniuersaliter quantum ad omnia. [Tabernaculum meum,] id est, bona domus meæ. Deinde ostendit auxilium esse raditem spei, quæ est ex humano auxilio, ostendens, quod nihil auxilij poterat expectare ab illis, de quibus magis videbatur: & enumerat primo illos, qui non sunt habitatione domus separati, incipiens à fratribus, dicens: [Fratres meos longe fecit à me,] vt scilicet, auxilium mihi ferre, vel non velint, vel non possint. Deinde ponit familiares amicos cum subdit, [Et noti mei quasi alieni recesserunt à me,] mihi scilicet auxilium non ferentes: Quantum autem ad consanguineos, vel quacumque alia necessitudine coniunctos subdit, [Dereliquerunt me propinqui mei,] auxilium non ferentes: quantum vero ad illos, cum quibus aliquando fuerat conuersatus, subdit, [Et qui nouerant,] scilicet olim quasi familiarem amicum, nunc in tribulatione obliti sunt mei, scilicet de me non curantes: post hos accedit ad enumerandum domesticos, dicens, [Inquilini domus meæ,] qui scilicet mihi seruire consueuerunt, [Et ancillæ, sicut alieni habuerunt me,] de meis scilicet afflictionibus non curantes: [Et quasi peregrinus fui in oculis eorum,] me scilicet penitus cõtemnentes. Deinde de inobedientia seruorum subdit, [Seruum meum vocaui, & non respondebit mihi,] addit autem & superbum contemptum. [Ore proprio deprecabor illum,] id est, oportebat me ad eum agere non imperio, sed precibus propter hoc quod me contemnebat. Deinde enumerat personas maxime coniunctas, scilicet, vxorem & filios: solet autem vxoribus maxime delectabilis fieri præsentia viri, nisi forte ex aliqua graui corruptione horribilis reddatur, & ad hoc signandum subdit, [Halitum meum exhorruit vxor mea,] scilicet propter fœtorem vlcerum, ex quibus ei horribilis reddebar. Filij autem ex solo nutu parentis solent eius voluntatem implere: ex magno autem contemptu parentis prouenit, quod patrem, cui oportet à filio reuerentiam exhiberi, oporteat suppliciter filium deprecari: & ad hoc ostendendum subdit, [Et orabam filios vteri mei,] sed hoc videtur contra id, quod dictum est supra primo, quod filij eius & filiæ oppressi sunt per domus ruinam: sed potest dici quod aliqui paruuli remanserant, qui non interfuerant illi conuiuio: vel forte aliqui filij filiorum, qui mortem propriorum parentum peccatis propriis, imputantes peccatis Iob, ipsum contemnebant. Postquam ergo se despectum dixit à domesticis, & à forensicis, ostendit consequenter se despectum esse & à stultis, & à sapientibus. Est autem stultorum proprium, vt eos despiciant, quos in miseriis vident, quia sola bona terrena honoranda putant: & ideo dicit, [Stulti quoque despexerunt me,] scilicet corde præsentem: [Et cum ab eis recessissem, detrahebant mihi,] scilicet ore pronunciantes, quæ in præsentia dicere verebantur. Deinde etiam se à sapientibus despectum dicit, quos aliquando familiares habuerat: vnde dicit, [Abominati sunt me quondam consiliarij mei,] quos scilicet, propter eorũ sapientiam ad meum consilium admittebam: [Et quem maxime diligebam, aduersatus est me,] & forte dicit propter aliquem eorũ, qui præsentes aderant, qui ei grauius aduersabatur. Sic igitur præmissis aduersitatibus, quæ pertinent ad

exteriorà, ſubiungit de proprij corporis conſumptione dicens, [Pelli meæ conſumptis carnibus adhæſit os meum :] quia ſcilicet propter grauitatem ægritudinis carnes eius cõſumptæ erant, ita quod cutis eius oſſibus adhęreret: ſed quia labia ſunt carnes, quę dentibus ſicut oſſibus adhærent, ideo ad hæc excipienda ſubdit, [Et derelicta ſunt tantummodo labia circa dentes meos,] per quod videtur occulte innuere, quod omnibus aliis officijs membrorum ceſſantibus, ſolum ei remanſerat locutionis officiũ. Enumeratis ergo aduerſitatibus ſuis eos ad compaſſionem inuitat, geminans nunc petitionem propter multitudinem miſeriarum dicens; [Miſeremini mei, miſeremini mei, ſaltem vos amici mei,] ex quo ab alijs ſum derelictus. Cauſa autem miſerendi eſt miſeria, quæ tanto grauior eſt, quanto à fortiori inducitur, ideo ſubdit, [Quia manus Domini tetigit me,] intelligebat enim ſe à Deo percuſſum : non videtur autẽ decens, vt homini afflicto afflictionem addatis, & ideo ſubdit, [Quare perſequimini me ſicut Deus?] quaſi dicat, ſufficit mihi perſecutio, quæ eſt à Deo, veſtrũ autẽ eſſet magis conſolationem adhibere: qualiter autẽ perſequerentur oſtendit ſubdens: [Et carnibus meis ſaturamini,] quod proprie ad detractores pertinet: qui carnibus humanis veſci dicuntur, inquantum iniquitatibus aliorum delectantur. Caro enim eſt infirmior pars animalis.

LECTIO II.

QVis mihi tribuat, vt ſcribantur ſermones mei? Quis mihi det, vt exarentur in libro ſtylo ferreo, & plumbi lamina, vel certe ſculpantur in ſilice? Scio enim, quod Redemptor meus viuit, & in nouiſſimo die de terra ſurrecturus ſum. Et rurſum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum. Quem viſurus ſum ego ipſe, & oculi mei conſpecturi ſunt, & non alius. Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo. Quare ergo nunc dicitis, Perſequamur eum, & iudicem verbi inueniamus contra eum? Fugite ergo à facie gladij, quoniam vltor iniquitatum gladius eſt, & ſcitote eſſe iudicium.

Dixerat ſuperius Iob, ſpem ſuam eſſe ablatam, quaſi arboris auulſæ, quod quidem dixit, referens ad ſpem temporalis proſperitatis recuperandæ : ad quam eum amici eius multipliciter incitabant : hanc autem ſpem ſibi habendam non eſſe, ſupra multipliciter oſtẽdit ad diuerſa inconuenientia deducendo. Nunc autem manifeſte ſuam intentionem aperit, oſtendens ſe prædicta non dixiſſe, quaſi de Deo deſperans, ſed quia altiorem ſpem de eo gerebat, non quaſi relatam ad præſentia bona, ſed ad futura. Et quia grandia & mira & certa dicturus erat, præoſtendit deſiderium ſuũ ad hoc, quod ſententia quam dicturus erat, in fine poſteriorum perpetuetur: tranſmittimus autem ſenſus & verba noſtra in poſteros per ſcripturæ officium : & ideo dicit, [Quis mihi tribuat, vt ſcribantur ſermones mei?] ſcilicet quos dicturus ſum de ſpe, quam in Deo firmaui, ne obliuione deleantur. Solent autem ea, quæ atramento ſcribuntur, per longinquitatem tẽporis deleri : & ideo quando volumus aliquam ſcripturam in longinquum ſeruari, non ſolum per modum ſcripturæ eam deſcribimus, ſed per aliquam impreſſionem ſiue in pelle, ſiue in metallo, ſiue in lapide; & quia illud quod ſperabat, non erat in proximo futurum, ſed in fine temporum reſeruatur implendum, ideo ſubdit, [quis mihi det, vt exarentur in libro ſtylo ferreo?] quaſi in impreſſione aliqua, facta in pelle, aut ſi hoc parum eſt, impreſſione facta fortiori; [In lamina plumbi, vel] ſi & hoc paruum videtur, [Certe ſculpantur ſtylo ferreo in ſilice,] qui ſint autem hi ſermones, quos tanta diligentia velit conſeruari, oſtendit ſubdens : [Scio enim, quod Redemptor meus viuit.] ſignanter hoc per modum cauſæ aſſignat, ea enim quæ pro certo non habemus, non curamus mandare memoriæ, & ideo ſignanter dicit, [Scio enim,] quia ſcilicet per certitudinem fidei. Eſt autem hæc ſpes de gloria reſurrectionis futuræ, circa quam primo aſſignat cauſam, cũ dicit: [Redemptor meus viuit.] Vbi conſiderandum, quod homo, qui immortalis conſtitutus fuerat à Deo, mortem per peccatum incurrit, ſecundum illud Rom. 5. Sicut per vnum hominem, peccatum intrauit in hunc mundum, & per peccatum mors: à quo quidem peccato per Chriſtum redimendũ erat genus humanum: quod ſob per ſpiritum fidei pręuidebat. Redemit autem nos Chriſtus de peccato per mortem pro nobis moriendo, non autem ſic mortuus eſt, quod eum mors abſorberet : quia etſi mortuus ſit ſecundum humanitatem, mori tamen non potuit ſecũdum diuinitatem : ex vita autem diuinitatis etiam humanitas eſt reparata ad vitam reſurgendo, ſecundum illud 2. ad Cor. vlt. Nam & ſi crucifixus eſt ex infirmitate naturali, ſed viuit ex virtute Dei. Vita autem Chriſti reſurgentis ad omnes homines diffundetur in reſurrectione communi. Vnde & ibidem ſubdit Apoſtolus. Nam, & nos infirmi ſumus in illo, ſed viuimus cum eo, ex virtute Dei in nobis : vnde & Dominus dixit Ioa. 5. Quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent: ſicut enim Pater habet vitam in ſemetipſo, ſic dedit & Filio, vitam habere in ſemetipſo : eſt ergo primordialis cauſa reſurrectionis humanę, vita filij Dei, quæ non ſumit initium ex Maria, ſicut Ebionitæ dixerunt, ſed ſemper fuit, ſecundum Apoſtolum Hebr. vlt. Ieſus Chriſtus heri & hodie, ipſe & in ſæcula : & ideo ſignanter non dicit, Redemptor meus viuet, ſed viuit & ex hac cauſa futuram reſurrectionem pronunciat, tempus ipſis determinãs, cum ſubdit, [Et in nouiſſimo die de terra ſurrecturus ſum.] Vbi conſiderandum eſt, quod quidam ponentes motum cœli, & hunc ſtatum mundi in æternum duraturum, poſuerunt, quod circa reuolutiones annorum, redeuntibus ſtellis ad ſitus eoſdem, homines mortui repararentur ad vitam; cum autem dies ex motu cœli cauſetur, ſi motus cœli in æternum durabit, nullus erit nouiſſimus dies : & ideo ad prædictum errorem tollendum, ſignanter dicit: [In nouiſſimo die,] & concordat ſententiæ Domini, qui dicit Ioan. 6. Ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Fuerunt alij, qui dixerunt, quod homines reſurgent, reſumendo non terrena, ſed quædam cœleſtia corpora, ad hoc excludendum ſubdit; [Et rurſum circundabor pelle mea.] quod ſignanter dicit, quia ſupra dixerat, ſolam pellem circa oſſa remanſiſſe : ex ipſo autem modo loquendi, rationem reſurrectionis aſſignat; ne ſcilicet anima à proprio indumento ſemper remaneat denudata. Rurſus fuerunt alij, qui dixerunt animam, idem corpus, quod depoſuerat, reſumpturam, ſed ſecundum conditionem eandem, vt ſcilicet, indigeat cibis, & potibus, & alia opera carnalia huius vitæ exerceat : ſed hoc excludit ſubdens; [Et in carne mea videbo Deum.] Manifeſtum eſt enim, quod caro hominis ſecundum ſtatum vitæ præſentis corruptibilis eſt. Corpus autem quod corrumpitur, aggrauat animam, vt dicitur Sap. 9. Et ideo nullus in hac mortali carne viuens, poteſt videre Deum, ſed caro quam anima in reſurrectione reſumet, eadem quidem erit per ſubſtantiam, neque corruptionem habebit ex diuino munere, ſecundum illud Apoſtoli 1. ad Cor. 15. Oportet corruptibile hoc induere incorruptionẽ, & ideo illa caro huius cõditionis erit,

erit, quod in nullo animã impediat, quin Deum possit videre, erit ei omninò subiecta: quod ignorans Porphirius dixit, quod anima ad hoc, quod fiat beata, omne corpus fugiendũ est, quasi anima sit Deum visura, non homo: & ad hoc excludendũ, subdit: [Quẽ visurus sum ego ipse,] quasi dicat, non solũ anima mea Deum videbit: [sed ego ipse,] qui ex anima & corpore subsisto, & vt ostendat, quod illius visionis etiam suo modo erat particeps corpus, subiungit: [Et oculi mei conspecturi sunt,] nõ quia oculi corporis diuinã essentiã sint visuri, sed quia oculi corporis videbũt Deum hominẽ factũ: videbunt etiam gloriã Dei in creatura refulgentẽ, secundũ Aug. in fine de Ciuit. Dei: & vt idem numero, nõ solũ specie reparãdus homo credatur ad Deũ videndũ, subiungit: [Et non alius,] scil. numero, scil. ne credatur talẽ se vitę reparationẽ expectare, qualẽ describit Arist. in 2. de generatione dicens, quod quorũcunq; substãtia est corruptibilis, reiterantur eadẽ specie, non eadem numero. His ergo præmissis de causa resurrectionis, tẽpore, & modo, & gloria resurgẽtis, & identitate eiusdẽ subiungit, [Reposita est hæc spes mea in sinu meo,] ad ostendedũ, quod hanc spem non solum habebat in verbis, sed in corde absconditã: non dubiã, sed firmissimã, non quasi vilem, sed quasi pretiosam: quod enim in sinu absconditur, in occulto habetur & firmiter conseruatur, & charum reputatur: sic ergo ostensa altitudine spei suæ, quã habebat de Deo, excludit eorũ calumnias, quas contra eum quærebant, quod Dei spem & amorẽ abiecisset, quia in temporalibus spem nõ ponebat: vnde subdit, [Quare ergo nunc dicitis, persequamur eum?] scil. tanquam de Deo sperantẽ, vel Deum non timentẽ: [Et radicẽ verbi inueniamus contra eũ,] improbando dicta mea, quasi prouidentiã Dei negauerim, quam nõ nego, sed affero, dicẽs præmia & pœnas à Deo præparari hominibus etiam post hanc vitam, & ideo subdit: [Fugite ergo à facie gladij,] id est, diuinæ vltionis in futura vita nobis reseruatæ, quamuis temporali prosperitate floreatis: [Quoniam vltor iniquitatũ gladius est,] id est, vltio, quam ipse proprie inducet post mortẽ: [Et scitote esse iudicium,] non solum in hac vita, sed post hanc vitam in resurrectione bonorum & malorum.

CAPITIS XX.

LECTIO I.

REspondens autem Sophar Naamathites, dixit; Idcirco cogitationes meæ variæ succedunt sibi, & mens in diuersa rapitur. Doctrinam, qua me arguis, audiã, & spiritus intelligentiæ meæ respondebit mihi. Hoc scio à principio, ex quo est positus homo super terrã, quod laus impiorũ breuis sit, & gaudiũ hypocritæ ad instar puncti. Si ascẽderit vsque ad cœlũ superbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur: & qui eum viderant dicent, Vbi est? Velut somniũ auolans nõ inuenietur: transiet sicut visio nocturna. Oculus qui eum viderat non videbit, neque vltra intuebitur eũ locus suus. Filij eius atterẽtur egestate, & manus illius reddent ei dolorẽ suũ. Ossa eius implebuntur vitiis adolescentiæ eius, & cũ eo in puluere dormiẽt. Cũ enim dulce fuerit in ore eius malum, abscondit illud sub lingua sua. Parcet illi, & non derelinquet illud, & cælabit in gutture suo.

Sophar audita sententia Iob, de spe futuræ vitæ acquieuisse videtur: vnde & post hanc secundam eius responsionem tertio nihil contradixit: sed tamen adhuc erat aliquid in corde eius, quod à priori sententia eum nõ permittebat omnino recedere. Putabat enim, quod etsi in futura vita fierent retributiones, & punitiones pro meritis, vt Iob dixerat, nihilominus tamẽ, adhuc ei videbatur, quod prosperitates & aduersitates huius vitæ hominibus dispensaretur à Deo pro merito virtutum vel peccatorum: & ideo quasi in parte coniunctus, & in parte adhuc primã sententiam tenens, dicit, [Idcirco,] scil. propter verba quæ dicis de spe futuræ vitæ. [Cogitationes meæ variæ succedunt sibi,] & vt non intelligantur huiusmodi variæ cogitationes ad eandem sententiam pertinere, sicut cum aliquis eandẽ conclusionẽ per varias rationes excogitat, subdit, [Et mẽs in diuersa rapitur,] scil. violentia rationũ, quæ induci possunt pro vtraque sententia, nunc ad vnum, nunc ad aliud ducor, quasi non sufficiens ad contrarias rationes soluendas: videbatur enim ei, quod sententiam Iob de spe futuræ vitæ reputare non deberet: & ideo subdit, [Doctrinam, qua me arguis, audiam,] credendo scil. quod dixisti de resurrectione futura: sed tamen adhuc totaliter primam sententiam nõ dimitto: & hoc est quod subdit, [Et spiritus intelligentiæ meæ respondebit mihi,] quasi dicat, adhuc intellectus meus habet, quid prõ sententia sua respondeat. Hoc autem videbatur ei certissimũ & experimento probatũ, quod mali etsi aliqua prosperitate gaudeant, tamen illa sit breuis, & cito in hac vita etiam finiatur vel per festinam mortẽ, vel per aliquam subsequentem aduersitatẽ: & hoc est quod subdit, [Hoc scio à principio, ex quo est positus homo super terrã,] quasi dicat, à principio humani generis. [Quod laus impiorũ breuis sit.] laudantur enim quandoque ad modicum, propter aliqua bonitatis signa, quæ in eis apparent, & ideo gaudiũ quod de fauore quem capiunt ex sua simulatione, in breui pertransit: & hoc est quod subdit, [Et gaudiũ hypocritæ ad instar puncti,] quasi in momento pertransiet: quia ex fructibus suis cognoscitur, vnde dicitur Matt. 7. Cõtingit tamen quandoque, quod ex illo fauore, quem breui tẽpore ex sua simulatione captauit, ad aliquem alium statũ sublimatus est: vnde cõsequenter ostendit, quod nec ei stabile erit, dicens; [Si ascenderit vsque in cælũ superbia eius,] id est, propter altum statũ, quem adeptus est, in tantam ascendat superbiam, quod nõ reputet se caducũ, quasi terrenũ, sed immobilem, quasi cælestẽ: [Et eius nubes tetigerit,] vt scilicet vltra cõmunem statum hominum promoueatur. Quasi sterquilinium in fine perdetur: vel propter festinã mortem, ex qua redderetur humanũ cadauer vile, & abominabile quasi stercus, secundum illud Hier. 9. Cadet morticiniũ hominis quasi stercus super faciẽ regionis: vel per hoc, quod eius malitia detegetur, & ab omnib⁹ reparabitur vilis secundũ illud Eccl. 9. Omnis mulier quæ est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur. eius autem superbia deiecta, stupor in cordibus hominum orietur de tam subita deiectione, & reuerentia, quæ habebatur ad ipsam cessabit: vnde subdit, [Et qui eum viderant, dicent, Vbi est?] vel admirantes vel contemnentes: & vt ostendat eius deiectionem irreparabilem esse subdit, [Et velut somnium auolans nõ inuenietur,] sicut enim auis faciliter auolando aufertur ab oculis hominum, ita etiam somnia de facili auferuntur à cognitione humana: & quia eorum nullum manet vestigium vel debile, neque aliquod testimonium, per quod si perdatur, possit requiri, ideo irreparabiliter transit eius cognitio: & similiter dat intelligere, quod casus impiorum sit irrecuperabilis, & huiusmodi irrecuperabilitatis causam ostendit multiplicem, primo quidem ex parte ipsius peccatoris, qui perit: vnde dicit; [Transibit sicut visio nocturna,] quæ quidem est vi-

sio fantasmatis non permanentis: & ideo postquam desierit, ad eam reditus haberi non potest: visio autem diurna est alicuius rei permanentis: quam si aliquis videre desierit, ad eam videndam rursus recurrere potest & similiter quamdiu peccator manet, si aduersitas ei adueniat, potest reparatio sperari, sed quando ipse ex hac vita transierit nulla vlterius reparatio speratur: secundo autem, ex parte aliorum hominum ostendit causam esse irreparabilem, cum subdit; [Oculus, qui eum viderat, non videbit,] ea enim, quæ ab oculis recedunt, de facili etiam memoria transeunt: vnde mortui qui subtrahuntur humanis aspectibus, de facili obliuioni traduntur: vt sic nec in memoriis hominum gloriam habeant, nec amici eius amplius auxilium præstare curant: tertio ostendit causam irrecuperabilitatis eius, quia non potest redire ad priorem statum, vnde subdit; [Nec vltra intuebitur eum locus eius,] non enim potest homo redire post mortem ad eundem modum viuendi: & non solum ipse deijcietur in propria persona transiens, & oculis hominum subtractus, proprio loco nunquam restituendus, sed etiam filij pro peccato eius punientur: vnde sequitur, [Filij eius atterentur egestate,] iusto, scilicet Dei iudicio: vt quia pro diuitiis filiorum peccauit, in hoc etiam spe sua frustretur, filiis eius pauperibus effectis. Deinde, quasi acquiescens iam sententiæ Iob, subiungit etiam de pœnis futuræ vitæ dicens, [Et manus illius reddant ei dolorẽ suum,] id est, pro operibus peccatorum quæ fecit, dolorem patietur in pœnis: & quod ista retributio doloris sit intelligenda post mortem, apparet per hoc quod subditur, [Ossa eius implebuntur vitiis adolescentiæ eius, & cum eo in puluere dormient,] quasi dicat, etiam post mortẽ, quando carnes eius in puluerem resoluuntur solis ossibus in sepulchro remanentibus: pœnam patietur pro peccatis, non solum quæ in senectute, sed etiam quæ in adolescentia commisit, quæ est magis præceps ad peccandum: & causam etiam, quare post mortem puniatur pro peccatis, ostendit: [Cum enim dulce fuerit in ore eius malum, abscondet illud sub lingua sua,] & loquetur ad similitudinem hominis dulcẽ cibum commedentis, qui non cito illum absorbet, sed diu tenet in ore, vt diutius delectetur, vnde hanc similitudinem exponens, subdit, [Parcet illi,] scilicet malo vel peccato, quod est ei dulce, nolens illud destruere: quod quidem destrueretur deserendo: vnde sequitur, [Et non derelinquet illud,] quare autem non derelinquitur: ostendit subdens, [Et cœlabit in gutture suo,] id est, nulli manifestabit, & propter hoc nullus ei peccatum occultum dissuadebit, nec aliquod remedium adhibebit, quod adhibetur peccata sua confitentibus. Hæc est ergo causa, quare peccata alicuius puniuntur post mortem, quia ea in vita relinquere nolunt.

A

B

C

D

E

LECTIO II.

PAnis eius, in vtero illius vertetur in fel aspidum intrinsecus. Diuitias quas deuorauit, euomet, & de ventre illius extrahet eas Deus. Caput aspidum surget, & occidet eum lingua viperæ. Non videat riuos fluminis, torrentes mellis & butyri. Luet, quę fecit omnia, nec tamen consumetur: iuxta multitudinem adinuentionum suarum, & sic sustinebit? Quoniam confringens nudauit pauperis domum; rapuit & non edificauit eam. Nec est satiatus venter eius, & cum habuerit, quæ concupierat, possidere non poterit. Non remansit de cibo eius, & propterea nihil permanebit de bonis eius. Cum satiatus fuerit arctabitur; æstuabit, & omnis dolor irruet super eum. Vtinam impleatur venter eius, vt emittat in eum iram furoris sui, & pluat super illum bellũ suum. Fugiet arma ferrea, & irruet in arcũ æreũ. Eductus & egrediens de vagina sua, & fulgurans in amaritudine sua, vadent & venient super eum horribiles. Omnes tenebræ absconditæ sunt in occultis eius: deuorabit eum ignis qui non succenditur; affligetur relictus in tabernaculo suo. Reuelabunt cœli iniquitatem eius, & terra consurget aduersus eum. Apertum erit germen domus illius, detrahetur in die furoris Dei. Hæc est pars hominis impij à Deo, & hęreditas verborũ eius à Domino.

Quia dixerat, quod ossa impij replenda sunt vitiis adolescentiæ eius, vt scilicet pro eis puniatur post mortem, nunc de pœuis eius prosequitur latius: & primo ostendit, quod bona, quæ in hoc mundo habuit, ei vertuntur in mala: & vtitur similitudine comedentis, cui cibus quandoque in malum conuertitur: & hoc duobus modis, vno modo, quando cibus indigestus interius manet, & conuertitur in humores venenosos, & quantum ad hoc dicit, [Panis eius in vtero illius vertetur in fel aspidum intrinsecus,] quasi dicat, sicut quandoque cibus comestus conuertitur in humores venenosos, ita & bona, quæ in hoc mundo habuit perseueranter vsq; ad mortem, conuertuntur in amaritudinem mortis. Secundo cibus comestus, si digeri nõ potest, per vomitũ extra eijcitur cum abominatione & dolore: ita quandoque etiam contingit, quod homines peccatores bona temporalia quæ in hoc mundo acquirunt, quia eis bene nõ vtuntur, quasi indigesta diuino iudicio cum dolore amittunt, vnde subdit, [Diuitias quas deuorabit,] id est, rapaciter acquisiuit. [Euomet,] id est, cum abominatione perdet: [Et de ventre eius,] id est, de eius dominio: [Et trahet eas Deus,] quia scilicet diuino iudicio per quandã violentiam ei auferentur: nec solum bona, quæ habuit, ei vertentur in malũ, sed etiam ab inimicis mala patietur, & facto & verbo: & ideo duo exempla ponit, primum quidem de aspide, quæ mordendo interficit: vnde dicit, [Caput aspidis surget,] scilicet contra eum ad eum mordendum: per quod significatur aliquis malefactorum princeps, vel etiam diabolus eum euadens. Secundũ exemplum ponit de vipera, quæ lingua sua venena diffundit: vnde sequitur, [Et occidet eum lingua viperæ,] per quam intelligitur quodcunque nocumentũ proueniens ex lingua hominis, quasi venenũ ex lingua viperæ. Deinde subiungit pœnam ex priuatione bonorum: [Non videat riuos fluminis, torrentes mellis & butyri,] mel autem & butyrum in hoc conueniunt, quod vtrumque suaue est ad edendũ: sed mel officio apum ex floribus colligitur, butyrum autẽ ministerio hominũ & lacte domesticorum sumitur, vnde per mel potest significari quodcũq; bonũ delectabile, proueniẽs absque industria hominũ. Per butyrum autẽ designatur aliquod bonũ delectans, ex studio humano proueniens: torrens autẽ subito & ex insperato superueniens in flumine, abundantiã designat propter aquarũ multitudinem: in riuulis autem distributio bonorum designatur: non enim omnes omnia habent neque temporalia, neque spiritualia bona, sed quidã hæc, quidam illa: datur ergo intelligi quod bonis: secundum Sophar sententiam, suauitas bonorum proueniat abundanter & ex insperato, tum ex humano ministerio, tum ex prouidentia diuina sine humana industria, secundum tamen quandam ordinatam distributionem:

qua

qua quidem distributione priuandum asserit peccatorem: & quia quandoque ex multitudine pœnarum homo deficit, vt vlterius pœnas sustinere non possit, subiungit quod peccator, quamuis in hac vita multipliciter puniatur, tamen vlterius reseruatur ad pœnas futuræ vitæ. Vnde sequitur, [Luet, quæ fecit omnia,] id est, pro singulis peccatis suis pœnam patietur. [Nec tamen consumetur,] scilicet secundum animam quæ futuris pœnis reseruatur. Consequenter ostendit conuenientiam pœnarum ad culpas, cum subdit, [Iuxta multitudinem adinuentionum suarum,] id est, peccatorũ, quæ solicite excogitat. [Sic & sustinebit,] scilicet, quia pœna per quandam conuenientiam culpę respondebit: & post hoc manifestat quantum ad culpam rapacitatis, in qua duo per ordinem ponit, quorum primum est violenta deprædatio: quod significat subdens, [Quoniam confringens nudauit pauperes,] in confractione quidem violentiam significans, in nudatione rapinam. Secundo ponit restitutionis negligentiam, & quantum ad hoc subdit, [Domum rapuit, & non ædificauit eam,] quasi dicat, ea quæ de domo rapuit; vel quæ in domo confringendo destruxit, recompensare neglexit. Huic autem culpæ conuenientem pœnam subiungit, dicens, [Nec est satiatus venter eius,] quasi dicat, quia nudauit donum pauperis, eum de bonis suis satiari non sinens, ideo appetitus eius non est satiatus, nec de bonis quæ iure possidet, neque de ijs quæ iniuste acquisiuit, quia sicut dicitur Eccles. 5. Auarus non implebitur pecunia, & qui amat diuitias, fructus non capiet ab eis: & quantum ad hoc subdit, [Et cum habuerit quæ concupierat, possidere non poterit,] quia vel ipse subtrahetur eis, vel illa subtrahentur ei, & hoc conueniens est, vt quia ea, quæ rapuit, sponte restituere noluit, ea inuitus amittat. Deinde manifestat idem in culpa voracitatis, quam ponit subdens, [Non remansit de cibo eius,] quia scilicet quidquid habuit in suos vsus conuertit, nec in aliorum necessitatem reseruans; subiungit conuenientem pœnam dicens; [Propterea nihil permanebit de bonis,] scilicet ei, quia omnia perdet: & hæc est conueniens pœna quantum ad hoc, quod de bonis suis alijs noluit reseruare, vnde iustum est, vt ei nihil reseruetur. Quantum vero ad hoc, quod superflua in suos vsus consumpsit, subiungit aliam conuenientem pœnam dicens: [Cum satiatus fuerit arctabitur,] & loquitur ad similitudinem hominis qui nimis comedit, cuius viscera arctantur ex nimio cibo compressa, per quod significatur, quod homo qui superflua sibi acquisiuit, arctationem quandam patietur, non valens omnia acquisita recte disponere, sicut patet Lucæ 12. de diuite cuius ager vberes fructus protulit, quod voluit horrea sua destruere, vt faceret ampliora: ex arctatione viscerum sequitur inordinatus calor, & anxietas, vnde subdit; [Et æstuabat,] & similiter illi, qui multa sibi immoderate congregant, multa solitudine affliguntur, demum ex superfluo cibo ad omnia membra solet dolor peruenire: vnde subdit, [Et omnis dolor irruet in eum,] similiter etiam ijs qui superflua congregauerunt, multiplex dolor exoritur, dum in pluribus dispendia patiuntur. Considerans ergo Sophar, quod saturitas impij est ei nociua, quasi ex zelo iustitiæ, optat ei saturitatem bonorum temporalium; vt pœnam patiatur: vnde sequitur, [Vtinam impleatur venter eius,] scilicet abundantia temporalium bonorum. [Vt emittat in eum,] scilicet Deus. [Iram furoris sui,] id est, vindictam sine misericordia, & modum iræ ostendit, subdens, [Et pluat super eum bellum suum, & in hoc quod dicit, [Pluat,] designat malorum abundantiam, & in hoc quod dicit, [Super illum,] id est, super viros peccatores, designat impotentiam resistendi. In hoc autem quod dicit, [Bellum

A suum,] ostendit quod mala non inferuntur ei ad correctionem per modum disciplinæ, qua pater castigat filium, sed per modum exterminij quo hostes perduntur: vnde subdit, [Fugiet arma ferrea,] id est, pœnas præsentis vitæ impatienter eas sustinendo, quæ ad modum gladij ferrei feriunt de propinquo: [Et irruet in arcum æreum,] id est, in pœnas futuræ vitæ, quæ quasi feriunt à remotis ad modum arcus ærei, qui est infrangibilis, vt futurarum pœnarum interminabilitas designetur. Exponit autem consequenter huius arcus processum dicens. [Eductus, & egrediens de vagina sua,] supple est arcus ille: quamdiu enim arcus est in vagina, non percutit, & similiter vltio futuræ damnationis quamdiu est in Dei præsentia, quasi in quadam vagina non damnat, sed educitur de hac vagina per malitiam prouocantem Deum, & tunc egreditur per dispositionem diuinam, & eius effectum ostendit, subdens: [Et fulgurans amaritudine sua,] sicut enim fulgur de supernis, & subito, & cum violentia & claritate venit, ita illa vltio infertur peccatori à Deo ex improuiso, cum tanta violentia, quod resisti non poterit, & cum tanta claritate iustitiæ, quod excusationis locus non erit: & ex hoc peccator replebitur amaritudine. Deinde pœnas vltionis explicat per partes: & primo quantum ad hoc quod sub potestate dæmonum tradetur: & quantum ad hoc subdit, [Vadent, & venient super eum horribiles,] id est, liberam potestatem accipient super eum dæmones. Deinde ponit pœnam damni, cum subdit, [Omnes tenebræ absconditæ sunt in oculis eius,] quia scilicet perfectas tenebras exteriores & interiores patietur, elongatus à claritate Dei: quod quidem in occulto dicit esse, quia sicut sanctorum claritas in hac vita nobis occulta est, ita & tenebrositas impiorum. Deinde ponit pœnam sensus cum dicit; [Deuorabit eum.] non quidem consumendo, sed sua afflictione absorbendo. [Ignis,] scilicet gehennæ: [Qui non succenditur,] scilicet humano studio, sed diuina virtute, secundum illud Esa. 30. Flatus Domini sicut torrens sulphuris succẽdens eam. In his autem pœnis nullum auxilium sibi aderit: vnde subdit, [Affligetur relictus in tabernaculo suo,] ex hoc quod relinquitur sine auxilio in loco pœnarum sibi deputato. Positis ergo pœnis, quas in seipso patietur, subiungit pœnas quæ pertinent ad ipsum, secundum quod post mortem remanet in hac vita, & primo quidem quantum ad hoc quod remanet in memoriis hominum, dicens, [Reuelabunt cœli iniquitatem eius,] id est, cœlesti virtute fiet, quod iniquitas eius reueletur post mortem, quæ latebat in vita. [Et terra consurget aduersus eum,] quia manifesta eius iniquitate, homines terreni etiam contra mortuum turbabuntur, qui forte viuum reuerebantur. Deinde ponit pœnam eius, quantum ad hoc, quod remanet in filiis, cum dicit; [Apertum erit germen domus illius,] id est, filij eius expositi erunt tribulationibus, & hoc germen, [Detrahetur,] scilicet de hac vita: [In die furoris Domini,] id est, in die vindictæ diuinæ: quamuis possit & hoc ad finale iudicium referri, in quo sancti reuelabunt iniquitatem peccatoris, & totus mundus pugnabit contra insensatos; [Et germina,] id est, opera peccata manifestabuntur: & tandem impius detrahetur in infernum. Deinde epilogando subdit, [Hæc est pars impij à Deo,] id est, quam sibi acquisiuit prauis verbis & operibus, [Et hæreditas verborum eius à Domino,] id est, quam sibi acquisiuit prauis sermonibus. Considerandum, quod inter præmissa præsentibus pœnis futuras commiscuit,

CAPITIS XXI.

LECTIO I.

REspondens autem Iob, dixit, Audite quæso sermones meos, & agite pœnitentiam. Sustinete me, vt & ego loquar, & post mea, si videbitur, verba ridete. Nunquid contra hominem disputatio mea est, vt merito non debeam contristari? Attendite me & obstupescite, & superponite digitum ori vestro. Et ego quando recordatus fuero pertimesco: & concutit carnem meam tremor. Quare ergo impij viuunt, B subleuati sunt, confortatique diuitiis? Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba & nepotum in conspectu eorum. Domus eorum securæ sunt & paratæ; & non est virga Dei super illos: Bos eorum concepit, & non abortiuit, vacca peperit, & non est priuata fœtu suo. Egrediuntur quasi greges paruuli eorum, & infantes eorum exultant lusibus. Tenent tympanum & citharam, & gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos: & in puncto ad inferna descendunt. Qui dixe- C runt Deo; Recede à nobis: & scientiam viarum tuarum nolumus. Quis est omnipotens, vt seruiamus ei? Et quid nobis prodest, si orauerimus illum? Veruntamen, quia non sunt in manu eorum bona sua, consilium impiorum longe sit à me. Quotiens lucerna impiorum extinguetur, & superueniet eis inundatio, & dolores diuidet furoris sui. Erũt sicut paleæ ante faciem venti, & sicut fauilla quam turbo dispergit. Deus seruabit filiis illius dolorem patris: & cum reddiderit, tunc sciet. Videbunt D oculi eius interfectionem suam, & de furore omnipotentis bibet. Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se? & si numerus mensium eius dimidietur.

Quia Sophar in præmissis verbis, quantum ad aliquid, iam sententiæ Iob consenserat, vt poneret peccata puniri post mortem, quamuis adhuc, in hoc suam sententiam retineret, quod etiam in vita ista, peccata temporaliter puniuntur, erectus fuit Iob in specie conuertendi eius totaliter ad veram sententiam: & ideo primo humiliter inducit eos ad attentionem, cum dicit, [Audite quæso, sermones meos,] & quia hactenus cum quadam irrisione eius verba audierant, subdit; [Et agite pœnitentiam,] scilicet de hoc, quod verba mea irrisistis, vel quia veritati contradixistis: & quia omnes bis locuti estis, [Sustinete me, vt & ego loquar.] Respondebo, scilicet ad ea quæ vltimo proposita sunt, & ne antequam audirent, iudicium condemnationis proferat, subdit, [Et post mea, si videbitur, verba ridete,] quasi dicat, si iudicatis meam hanc sententiam derisibilem esse, prius tamen meam responsionem audiatis: quæ si vobis non satisfaciat. Postea poteritis iustius tidere, & ne videantur eius verba despicienda, fore ostendit, quod de magnis locuturus est, scilicet de diuinis iudiciis, non de humanis? vnde subdit: [Nunquid contra hominem disputatio mea est, vt merito non debeam contristari,] quasi dicat, si ad hoc tenderet meæ disputationis intentio, vt inquirerem, an aliquis homo iuste vel iniuste mea afflixerit, qualitercũque accidisset, merito tristitia carerem, sed disputatio mea tendit ad inquirendũ quomodo hoc iusto Dei iudicio acciderit, & quia de magna re est ista disputatio, ideo audienda est attente: vnde dicit, [Attendite me,] est autẽ audienda non leuiter, & cum irrisione, sed magis grauiter, & cum stupore: vnde subdit, [Et obstupescite,] est autẽ audiẽda silenter & sine mussitatione: vnde subdit, [Et superponite digitum ori vestro, & ne videatur hoc iactanter dicere, quasi ad deferendum honorem suæ authoritati, ostendit se etiam in altitudine huius quęstionis stupere: vnde subdit, [Et ego quando recordatus fuero, pertimesco,] ne scilicet in tanta quæstione in aliquo à veritate deficiam, aut irreuerẽter de diuinis iudiciis loquar, timor autem iste non sistit in mente, sed peruenit vsque ad carnem: vnde subdit, [Et cucurrit carnẽ meam tremor,] ex vehementi enim passione etiam caro immutatur, quibus præmissis sufficientibus ad attentionem excitandam, procedit ad quæstionem: & quia Sophar dixerat, quod prosperitates malorum, si quæ sint, breui tempore finiuntur, & bona in malum eis vertũtur; ideo hæc statim Iob improbat dicens: [Quare ergo impij viuunt,] scil. diu, quasi dicat, si impius velut auis volans, & velut visio nocturna cito trãsit vnde est, quod multi impij habent vitæ diuturnitatem. Item, si hypocritæ gaudium est ad instar puncti & eius ascensus cito deijcietur. [Quare sublevati sunt,] id est, in honoribus promoti. Item, si diuitias quas deuorauit, euomit. [Quare sublevati sunt, confortatique diuitiis,] id est, quare eorũ diuitiæ sunt eis confirmatæ? contra hoc etiam quod dixerat. Filij eius atterentur egestate, dicit, [Semen eorum permanet corã eis,] id est, filij eis videntibus perseuerent, & idem subiungit de aliis personis coniunctis, dicens, [Propinquorum turba, & nepotum in conspectu eorum,] per quod duplicem prosperitatẽ designat, quia nec eorũ propinqui subtrahuntur per mortẽ, quod significat in hoc, quod dicit, [Corã eis, & in conspectu eorũ. Deinde prosequitur, per partes præmissam prospetitatẽ impiorũ, primo quidem, quantũ ad ipsos præmittens immunitatem à malo, cum dicit, [Domus eorum,] id est, familiæ eorũ cum nec essariis rebus: [Securę sunt,] scilicet ab insultu hostium: [Et pacatæ,] id est, carentes interna dissentione, & etiam immunes sunt à diuino flagello: & quantũ ad hoc subdit, [Et non est virga Dei super illos,] quia scilicet pro peccatis suis nõ corriguntur in hac vita: & subiungit de multiplicatione bonorũ, quia scilicet, bona eorum non sunt sterilia, nec fructu suo priuantur: & hoc manifestat in specie boum; qui apud antiquos acceptissimi erant, propter agriculturã: vnde dicit, [Bos eorum & vacca concepit,] secundũ quod tollitur sterilitas; est autem conceptio primum in fructificatione animalium. Secundũ est formatio fœtus concepti in ventre, & productio ad perfectũ, quod impeditur per abortum: & quantũ ad hoc dicit, [Et non abortiuit.] Tertium autẽ est partus: & quantum ad hoc dicit; [Vacca peperit,] idem significans nomine bouis & vaccæ: & vtitur vtroque, vel propter ornatum sermonis, vel necessitatẽ metri. Quartũ autem est educatio prolis: & quantũ ad hoc subdit, [Et nõ est priuata fœtu suo,] morte scilicet præoccupante. Consequenter autẽ subdit de prosperitate, quantum ad filios. Circa quod, primo ponit prolis multitudinẽ, cum dicit, [Egrediuntur,] scilicet in plateis ambulantes, nõ præuenti morte, [quasi greges paruuli eorũ,] scilicet in multitudine & mutua concordia. Secundo ponit eorum incolumitatẽ cum subdit, [Et infantes eorum exultant lusibus,] quasi dicat, non gemunt infirmitatibus. Tertio ponit eorum disciplinam, qua apud antiquos liberi instruebantur in musicis:

musicis: vnde dicit, [Tenent tympanum & citharam, & gaudent ad sonitum organi,] quasi instructi: ad quod ipsi conuenienter musica vtantur, & alios audiendo prudenter iudicet. Sed ne aliquis dicat, quod hæc eorum prosperitas modicum durat ad instar puncti, contra hoc subdit; [Ducunt in bonis dies suos,] quasi dicat, omnes dies vitæ suæ in prosperitate peragunt. Necesse est autem ex communi conditione quod finaliter sentiant mortem, sed tamen hanc patiuntur absque præcedenti angustia: vnde subdit, [Et in puncto ad inferna descendunt,] id est, in mortem: omnes enim antiqui ante redemptoris aduentum, de quo supra locutus fuerat, ad inferna descendebant: sed quidam aduersitatibus pressi in via, non subito, sed per multas amaritudines ad inferna descendebant: sicut Iacob dixit Genes. 37. Descendam ad filium meum, lugens in infernum, sed illi qui prosperitate vigent vsque ad mortem, quasi in puncto vsque ad inferna descendunt. Posset autem responderi, quod impij inter multa mala quæ faciunt, meruerunt à Deo prosperitatem terrenam, eum amando, vel cognoscendo, vel ei quibuscunque operibus seruiendo, vel saltem bona temporalia ab ipso petendo: sed hoc excludit subdens; [Qui dixerunt Deo,] scilicet ex corde proposito, quasi ex certa malitia peccantes: [Recede à nobis,] quod pertinet ad defectum amoris. [Scientiam viarum tuarum nolumus,] quod pertinet ad defectum cognitionis per ignorantiam affectatam: viæ autem Domini dicuntur præcepta & iudicia eius, quibus ab ipso disponimur: [Quis est omnipotens, vt seruiamus ei?] quod pertinet ad defectum bonorum operum prouenientem ex Dei contemptu. Et quid nobis prodest si adorauimus eum? quod pertinet ad contemptum petitionis propter defectum spei: Sic ergo euidentissime confutauit eorum sententiam, ostendens quod prosperitas temporalis non semper est præmium virtutis: nec aduersitas temporalis est pœna peccati, quia impij frequenter prosperantur in hac vita nihil boni merentes à Deo: & cum his nullas graues aduersitates patiuntur, posset aliquis obijcere, si malis prospera eueniunt, & aduersitatibus carent: ergo nulla est ratio à malitia declinandi, vnde Eccl. 9. dicitur, Eadem cunctis eueniunt: vnde & corda filiorum hominum implentur malitia: sed huic obiectioni respondet, dicens; [Verumtamen quia non sunt in manu eorum bona sua, consilium impiorum longe sit à me.] Circa quod sciendum est, quod in manu hominis, id est, in potestate ipsius sunt quædam bona, scilicet voluntaria virtutum opera, quorum est dominus per liberum arbitrium, gratia Dei iuuante, & ideo huiusmodi bona semper possunt retinere virtuosi quam diu volunt: propter hoc, consilium sectandi huiusmodi bona, est acceptandum. Sed bona temporalis prosperitatis, non sunt in potestate habentium, vt possint ea acquirere, vel retinere cum velint. Et ideo obijciendum est eorum consilium, quo Deum, & iustitiam contemnunt, vt prospere viuant, quia per hoc non possunt assequi, quod intendunt, sed quandoque aduersitatibus premuntur. Est autem considerandum vlterius, quod aduersitas impij grauior est quam iusti, qui, si aduersitatem patitur temporalem, remanet ei fulcimentum virtutis, & consolatio in Deo, vnde non totaliter dissipatur, sed malis, amissis temporalibus bonis, quæ sola sibi quæsierunt, nullum remanet fulcimentum, vnde subditur, [Quotiens lucerna,] id est, prosperitas: [Impiorum extinguetur,] id est, finitur; [Et superuenient eis,] diuino iudicio: [Inundatio,] id est, grauis tempestas aduersitatis: [Et quotiens Deus diuidit,] id est, sub certa mensura distribuit; [Dolores,] id est, afflictiones aliquas: [Furoris sui,] id est, ex eius furore prouenientes, [Erunt,] impij scilicet: [Sicut paleæ ante faciem venti,] quæ scilicet, propter leuitatem resistere non possunt vento; [Et sicut fauilla,] quæ scilicet remanet ligno combusto. [Quam turbo dispergit,] quia scilicet non habet humorem vt simul se teneat, ita etiam impij adueniente aduersitate resistere non possunt, quia carent fulcimento diuinæ spei: & per diuersas cogitationes dispersuntur carentes humore virtutis: & post hoc subdit de aduersitate quantum ad filios, cum dicit: [Deus seruabit filijs illius dolorem patris,] scilicet quia peccata patris pertingunt vsque ad filios imitatores paternæ malitiæ, nec differtur hoc vsque post mortem patris, sed viuente & cognoscente patre hoc erit, vnde subdit, [Et cum reddiderit,] scilicet Deus pœnam filiis, [Tunc sciet,] scilicet pater, vnde subdit, [Videbunt oculi eius interfectionem suam,] id est, filiorum suorum, vel quamcunque aduersitatem, & in hoc ipso: [De furore omnipotentis bibet,] quia hoc ipsum pertinet ad pœnam patris, quod filij eo viuente puniuntur, non autem si punirentur post eius mortem, vnde subdit: [Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se?] id est, non affligeretur à futuris infortunijs posterorum, & maxime cum peccator post mortem hoc ignoret, sicut supra 14. dictum est. Siue nobiles fuerint filij eius, siue ignobiles, non intelliget, aut quid pertinet ad eum. Si numerus mensium eius diuiditur non potest de hoc dolere in vita, quia hæc ignorabat futura.

LECTIO II.

NVnquid Deum docebit quispiam scientiam, qui excelsos iudicat? Iste moritur robustus & sanus, diues & felix. Viscera eius plena sunt adipe, & medullis ossa illius irrigantur. Alius vero moritur in amaritudine animæ suæ absque vllis opibus. Et tamen simul in puluere dormient, & vermes operient eos. Certe noui cogitationes vestras, & sententias contra me iniquas. Dicitis enim; Vbi est domus principis? & vbi tabernacula impiorum? Interrogate quemlibet de viatoribus, & hæc eadem illum intelligere cognoscetis. Quia in diem perditionis seruatur malus, & ad diem furoris ducetur. Quis arguet coram eo vias eius? & quæ fecit, quis reddet illi? Ipse ad sepulchra ducetur, & in congerie mortuorum vigilabit. Dulcis fuit glareis Cocyti: & post se omnem hominem trahet, & ante se innumerabiles. quomodo igitur consolamini me frustra, cum responsio vestra repugnare ostensa sit veritati?

Quia supra Iob proposuerat, quod impiis in hac vita, quandoque prospera, quandoque aduersa aduenient, quod facit homines dubitare, ideo ad huiusmodi dubitationis solutionem accedens præmittit, quod hoc non prouenit ex defectu diuinæ scientiæ, quasi eum lateat malitia eorum, quibus prospere succedit, & ideo dicit, [Nunquid Deum docebit quispiã sententiam,] quasi dicat, nil indiget, vt ab aliquo instruatur de meritis hominum; vt sciat quibus prospera, & quibus aduersa reddat: quod autem subdit, [Qui excelsos iudicat,] potest dupliciter intelligi, vno modo, vt sit sensus, quod Deus non indiget instructione

alicuius ad hoc, quod possit excelsos iudicare, id est, eos, qui prosperantur in hoc mundo, sicut in rebus humanis indigent iudices instrui per testes de meritis iudicandorum. Alio modo potest intelligi, vt inducatur quasi probatio præcedentis: quod enim Deus omnia sciat, & quod hoc ab alijs instrui non indigeat, patet per hoc quod ipse habet iudicium super quemcunque excelsum. Nullus autem iudicat, quæ ignorat: vnde non potest esse, quod alicuius, quantumcunque excelsi scientia, lateat ipsum. Præmissa igitur sufficientia diuinæ scientiæ, subdit dubitationis materiam, quæ potest accidere super diuersa humanarum rerum dispositione, in qua quidam prosperantur vsque ad mortem, quidam vero in miseria moriuntur. Consistit autem temporalis prosperitas, primo quidem in potestate, & quantum ad hoc subdit: [Iste moritur robustus.] Secundo in corporis sanitate, & quantum ad hoc subdit, [Et sanus.] Tertio in exteriorum rerum opulentia: & quantum ad hoc subdit, [Diues.] Quarto, in consiliorum & operum prospero successu: & quantum ad hoc subdit; [Felix,] dicitur enim felix apud quosdam, cui omnia succedunt ad votũ. Vt autem non solum diuitias sufficientes, sed etiam superabundantes significet, subdit: [Viscera eius plena sunt adipe,] adeps enim propter superabundantiam nutrimenti generatur, & vt rursus ostendat eius potentiam multiplicibus auxiliis suffultam, subdit: [Et medullis ossa illius irrigantur.] Per ossa enim fortitudo designatur, quorum robur, nutrimento medullarum sustentatur: subiungit autem de aliorum aduersitate, dicens, Alius vero moritur in amaritudine animæ suæ: quod scilicet pertinet ad interiores dolores, quos homines cõcipiunt vel de corporalibus nocumentis, vel etiam ex infortunatis euentibus; addit autem, [Absque vllis opibus,] ad designandum exteriorum rerum defectum, sed tamen, cum sic diuersificentur in vita cum æqualitate meritorum, non potest dici, quod saltem in ijs quæ sunt post mortem diuersa, ad corpus pertinentia, eorum sors commutetur: æqualiter enim eorum corpora disponuntur post mortem: vnde subdit, [Et tamen simul in puluere dormient,] id est, æqualiter in terra sepelientur. [Et vermes operient eos,] id est, æqualiter eorum corpora putrescent. Vnde patet, quod non potest assignari ratio differentiæ, quæ est inter homines, secundum prosperitatem & aduersitatem in ijs, quæ sunt æqualis meriti vel demeriti, ex diuersa corporum dispositione post mortem. Erat autẽ opinio amicorum Iob, quod ratio prædictæ diuersitatis, esset ex diuersitate meritorum: quod est contra id,, quod experimento apparet de hoc, quod impiorum quidam prosperantur, quidam aduersa patiuntur: vnde quasi iam improbatam eorum opinionem vituperando commemorat, cũ subdit; [Certe noui cogitationes vestras,] quibus scilicet Iob temerarie condemnabant: [Et sententias,] scilicet exterioribus verbis prolatas: [Contra me iniquas,] quia scilicet iniquæ impietati me arguitis ex aduersis quæ patior, vnde subdit: [Dicitis enim, vbi est domus principis? & vbi sunt tabernacula impiorum?] quasi dicat, tu simul cum familia tua ex altitudine tanti principatus cecidisti, sicut solent deficere tabernacula impiorum; sic igitur per ea, quæ supra dixerant, ostensa iniquitate sui & ipsorum, accedit ad determinandum veritatem: & præmittit hoc, quod dicturus est, non esse nouum, sed apud multos diuulgatum: subdit enim, [Interrogate quemlibet de viatoribus,] quasi dicat: non oportet me cum magno studio testimonium quærere: quia haberi poterit à quibuscunque transeuntibus per viam, vel viatores dicit eos, qui hac vita vtuntur, non vt termino, sed vt via. [Et hæc eadem illum intelligere cognoscetis,] quæ scilicet dicturus sum vobis: vnde inexcusabiles estis, quia à veritate receditis, quam omnes communiter tenent: quam quidem veritatem exponit subdens; [Quia in diem perditionis seruatur malus,] quasi dicat, quod in hac vita non punitur malus, sed prosperatur. Hoc ideo est, quia reseruatur eius punitio in aliud tempus, quando grauius punietur, vnde subdit; [Ad diem furoris ducitur,] quia enim furor est ira accensa: nomine furoris acrior vindicta significatur: quare autem ad diem perditionis furoris seruetur, ostendit subdens; [Quis arguet coram eo viam eius, & quæ fecit, quis reddet illi?] Vbi duas rationes assignare videtur, quarum prima est, quia in tantum est sapientiæ imperceptibilis, vt nec per pœnas erudiretur, vt suam cognosceret culpam, sed inter flagella murmuraret, quasi punitus iniuste: & hoc est quod dicit, [Quis arguet coram eo,] id est, vt ipse recognoscat. [Viam eius?] scilicet iniquam. Alia ratio est, quia pœnæ huius vitæ non sunt sufficientes ad tantarum culparum punitionem? quia si acerbæ sunt, cito interimunt: & hoc est quod dicit, [Et quæ fecit, quis reddet illi?] scilicet, in hac vita, & ideo quasi concludit, quod dies perditionis & furoris non est in hac vita, sed per mortem: subdit enim ipse, [Ad sepulchrum deijcietur,] id est, mortuus secundũ animam viuet: & hoc est quod subdit, [Et in congerie mortuorum vigilabit,] quia scilicet videatur dormire per corporis mortem, vigilabit tamen per animæ vitam: & ne videatur post mortem transire ad gaudium subdit: [Dulcis fuit glareis cocyti,] quia enim testimonium viatorum inuocauit, veritatem de pœnis malorum post mortem proponit sub fabula, quæ vulgariter ferebatur, quia scilicet in inferno inter alios esset quidam fluuius nomine Cocytus, qui interpretatur luctus, quo animæ malorum perducuntur: & sicut alij fluuij trahunt glareas, ita ille fluuius quodammodo inuoluebat animas impiorum. Dicitur ergo impijs dulcis fuisse glareis Cocyti: quia eius conuersatio acceptabilis fuit malis: & ideo inter malos qui sunt in luctu locum habebit: effectum autem huius fluuij, quantum ad homines subdit; [Et post se omnem hominem trahit,] quasi scilicet, omnes homines cum quodam luctu moriuntur, quod enim est post mortem, est quasi postremum huius fluuij. Cuius anterius est, quod in hac vita agitur, & ideo subdit; [Et ante se innumerabiles,] quia scilicet, etiam plurimos in hac vita præoccupat luctus: sic igitur Iob per ordinem, suam sententiam explicauit, primo quidem supra 19. ostendens spem iustorum tendere in remunerationem futuræ vitæ. Hic autem exprimit, pœnam reseruari malis post mortem: & ideo ex vtraque parte confutata aduersariorum sententia: subdit, [Quomodo ergo consolamini me frustra?] scilicet promittendo temporalem prosperitatem; [cum responsio vestra repugnare ostensa sit veritati?] in hoc quod dicitis, hominibus deputari præmium & pœnas in hac vita, quod supra multipliciter est improbatum.

CAPITIS XXII.

LECTIO I.

RESpondens autem Eliphaz Themanites, dixit, Nunquid Deo potest comparari homo etiam cum perfectæ fuerit scientiæ? Quid prodest Deo, si iustus fueris? aut quid ei confers, si immaculata fuerit vita tua? Nunquid timens arguet te, &

veniet tecum in iudicium. Et non propter malitiam tuam plurimam, & infinitas iniquitates tuas? Abstuliſti enim pignus fratrum tuorum ſine cauſa, & nudos ſpoliaſti veſtibus. Aquam laſſo non dediſti, & eſurienti ſubtraxiſti panem. In fortitudine brachij tui poſſidebas terram, & potentiſſimus obtinebas eam. Viduas dimiſiſti vacuas, & lacertos pupillorum comminuiſti. Propterea circundatus es laqueis: & conturbat te formido ſubita: Et putabas te tenebras non viſurum; & impetu aquarum inundantium non oppreſ- B ſum iri. An cogitas quod Deus excelſior cœlo ſit, & ſuper ſtellarum verticem ſublimetur? Et dicis: Quid enim nouit Deus? & quaſi per caliginem iudicat. Nubes latibulum eius, nec noſtra conſiderat, & circa cardines cœli perambulat.

Finitis ſermonibus beati Iob, Eliphaz eius verba, non ea intentione, qua dicebantur, accepit: primo namque quod Iob dixerat ad oſtendendum altitudinem materiæ, Nunquid contra hominem diſputatio mea? Eliphaz ſic accepit dictum, ac ſi contentioſe cum Deo diſputare intenderet, vnde eum præſumptionis arguit ex triplici conſideratione: primo namque aliquis prouocatur ad diſputandum vel contendendum cum aliquo, quando videt eum comparabilem ſibi in ſcientia veritatis, vt ex mutua collocutione aliquid occultum indagetur. Eſt autem valde præſumptuoſum, quod homo ſuam ſcientiam diuinæ audeat comparare: vnde dicit, [Nunquid Deo comparari poteſt homo, etiam cum perfectæ fuerit ſcientiæ?] quaſi dicat, non eo quod Dei ſcientia ſit infinita. Secundo prouocatur aliquis ad diſputandum vel ratiocinandum cum aliquo, propter aliqua, quæ ab eo accepit, vt fiat collatio datorum & acceptorum. Eſt autem præſumptuoſum, quod homo putet bona quæ facit, eſſe Deo vtilia: vnde & Pſalm. 15. dicitur, Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges: vnde ſubdit, [Quid prodeſt Deo, ſi iuſtus fueris,] ſcilicet recta opera faciendo, [Aut quid ei confers, ſi immaculata fuerit vita tua?] ſcilicet à peccatis abſtinendo. Tertio, prouocatur aliquis ad hoc, quod iudicio contendat cum aliquo propter timorem ſuperioris poteſtatis, eum in iudicium vocantis, quod nefas eſt ne Deo cogitare: vnde ſubdit, [Nunquid timens,] ſcilicet aliquem iudicem: [Arguet te,] ſcilicet accuſando? [Et veniet tecum ad iudicium,] quaſi de pari citatus. Deinde quia Iob dixerat, iniquas eſſe eorum ſententias, qui dicebant domum eius periſſe, ſicut tabernacula impiorum, intendit oſtendere ſuam ſententiam rectam eſſe, cum ſubdit, [Et non propter malitiam tuam plurimam, & infinitas iniquitates tuas,] quaſi dicat: [Deus arguit,] pœnas infligendo, non propter timorem iuſtitiæ, vt puniat tua peccata: vnde malitia poteſt referri ad peccata, quibus alios læſit: iniquitas autem ad peccata, quibus iuſtitiæ opera prætermiſit: vnde malitiam dicit plurimam, ſed iniquitates infinitas, quia in pluribus peccat homo omittendo, quam committendo: vnde ſubiungit, primo de nocumentis proximo illatis quæ quandoque per calumniam inferunt ſub prætextu iuſtitiæ: vnde ſubdit, [Abſtuliſti enim pignus fratrum tuorum ſine cauſa,] ſcilicet neceſſaria, quia de fratribus tuis, ſine pignore confidere poteras. Quandoque autem inferuntur nocumenta ſine aliquo colore iuſtitiæ, & quantum ad hoc ſubdit: [Et nudos ſpoliaſti veſtibus,] quod poteſt intelligi dupliciter, vno modo, quia ſpoliando nudos reliquiſti, nihil eis reſeruans. Alio modo, quia cum eſſent nudi, id eſt, non ſufficienter veſtiti, illud modicum quod habebant, eis ſubtraxiſti. Subiungit autem de omiſſione bonorum operum, dicens, [Aquam laſſo non dediſti,] qui ſcilicet ea indigebat propter ſitim ex labore viæ exortam, quaſi dicat, laborantibus & afflictis opem & ſolatium non tuliſti; [Et eſurienti ſubtraxiſti panem, quaſi dicat, indigenti non ſubueniſti, & hæc quidem dicta ſunt quantum ad peccata, quæ commiſit ſicut priuata perſona. Subiungit autem de peccatis pertinentibus ad principatum ipſius, inter quæ primo ponit quod principatum non per iuſtitiam, ſed per violentiam, obtinuiſti. vnde dicit, [In fortitudine brachij tui poſſidebas terram,] id eſt, per potentiam tuam dominium terræ acquiſiuiſti. Secundo ponit quod ſubditos non gubernabat per iuſtitiam, ſed per potentiam, ſecundum illud Sapien. 2. Sit fortitudo noſtra lex iniuſtitiæ: vnde ſubdit, [Et potentiſſimus obtinebas eam,] quia ſcilicet per excellentiam poteſtatis, ſubditis vtebaris ad nutum. Tertio ponit iniqua iudicia, quia ſcilicet infimis perſonis iuſtitiam non reddebat: vnde ſubdit, [Viduas dimiſiſti vacuas,] ſcilicet dum non feciſti eis iuſtitiam de aduerſarijs. Secundum illud Eſa. 1, Cauſa viduæ non ingreditur ad eos: & iterum, quod amplius eſt, infimas perſonas C opprimebat: vnde ſubdit, [Et lacertos pupillorum comminuiſti,] quaſi dicat, ſi quid iurium in eis erat, annullaſti: contra illud, quod dicit id præiudicare pupillo, & humili & pro his culpis ſubdit ſibi pœnas proueniſſe; vnde ſubdit, [Propterea circundatus es laqueis,] id eſt, aduerſitatibus, vndique te opprimentibus, vt euaſionis locus non pateat, poſtquam in eas incidiſti. Neque etiam euitare poteras, quæ ſubito tibi ſuperuenerant; vnde ſubdit, [Et turbat te fortitudo ſubitanea,] quia ſcilicet mala ei ſubito ſuperuenerant, ex quibus poterat etiam alia timere. Cauſam autem quare ſubito ei ſuperuenerunt oſtendit ſubdens: [Et putabas te tenebras non viſurum,] id eſt, non peruenturum ad has turbationes: in quibus neſcis quid D facias, quod refertur ad laqueos. Deinde quantum ad fortitudinem conturbantem ſubdit; [Et impetu aquarum inundantium non oppreſſum iri,] quaſi dicat, putabas quod nunquam ad hoc peruenires, quod opprimereris violentia & multitudine aduerſitatum in te ſuperuenientium, ſecundum illud 1. ad Theſſal. 5. Cum dixerint, Pax & ſecuritas, repentinus eis ſuperueniet interitus. Quod autem pro peccatis non putet aliquis ſe pœnas paſſurum, ad hoc pertinet, quod non credit Deum de rebus humanis prouidentiam habere: ad quod forte voluit retorquere, quod Iob dixerat, Nunquid Deum docebit quiſquam ſcientiam, ad defectum ſcientiæ diuinæ praue interpretatus eſt: & ideo videtur ei conſequenter imponere quod Iob Dei prouidentiam neget. Eſt autem conſiderandum, quod aliqui negant Deum habere cognitionem & prouidentiam rerum humanarum propter altitudinem ſuæ ſub- E ſtantiæ, cui proportionari dicunt ſuam ſcientiam, ita vt nihil ſciat niſi ſeipſum, putantes quod ſcientia eius vileſceret, ſi ſe ad inferiora extenderet; vnde ſubdit, [An cogitas quod Deus excelſior cœlo ſit,] id eſt, tota vniuerſitate creaturarum, [Et ſuper ſtellarum verticem ſublimetur?] id eſt, ſuper altiſſimam creaturarum, & huius cogitationis concluſionem ſubdit; [Et dicis quid enim nouit Deus,] ſcilicet de iſtis inferioribus rebus non tamen quod huiuſmodi homines rerum cognitionem Deo totaliter ſubtrahunt, ſed dicunt quod eas cognoſcit in vniuerſali, cognoſcendo

naturam entis, vel vniuersales causas: vnde subdit, [Et quasi per caliginem iudicat,] cognoscere enim aliquid solum in vniuersali, est cognoscere imperfecte: & ideo huiusmodi cognitionem vocat quasi caliginosam, sicut contingit de eo quod à remotis videtur quasi caliginose, quia percipitur esse homo, sed non quis homo sit, & adhibet similitudinem de ijs, quæ apud homines contingunt, apud quos, qui in aliquo loco latet, sicut non videtur ab ijs, qui extra locum sunt, ita nec eos videt: vnde dicit, [Nubes latibulum eius, nec nostra considerat,] quasi dicat, sicut ipse latet nos, quasi nubibus occultatus, inquantum ea quæ supra nubes sunt, plene cognoscere non valemus, ita econtrario, nec ipse ea quæ ad nos pertinent, quasi sub nubibus existentia, ipse non videt, sicut Ezech. 9. ex persona quorundam dicitur. Dereliquit Dominus terram, Dominus non videt, putabat enim quod quia eà, quæ in terris sunt, multis defectibus & inordinationibus subiacent, diuina prouidentia non reguntur, sed solum cœlestia, quorum ordo indeficiens perseuerat: vnde sequitur, [Et circa cardines cœli perambulat.] Dicitur autem cardo in quo voluitur ostium: vnde per hoc designat per Dei prouidentiam cœlum moueri, ex cuius motu, sicut ex quodam ostio, prouidentia diuina vsque ad hæc inferiora descendat: sicut enim dicunt quod Deus cognoscit humana, sed in vniuersali; ita dicunt quod gubernat humana, sed per vniuersales causas: quas per se gubernat, & forte ad hoc referre voluit, quod supra dixerat Iob, Qui excelsos iudicat.

LECTIO II.

NVnquid semitam sæculorum custodire cupis, quam calcauerunt viri iniqui? Qui sublati sunt ante tempus suum, & fluuius subuertit fundamentum eorum: qui dicebant Deo, Recede à nobis, & quasi nihil possit facere omnipotens, æstimabant eum. Cum ille implesset domos eorum bonis, quorum sententia procul sit à me. Videbunt iusti & lætabuntur: & innocens subsannabit eos. Nonne succisa est erectio eorum, & reliquias eorum deuorauit ignis? Acquiesce igitur ei, & habeto pacem, & per hæc habebis fructus optimos. Suscipe ex ore illius legem, & pone sermones eius in corde tuo. Si reuersus fueris ad omnipotentem, ædificaberis, & longe facies iniquitatem à tabernaculo tuo. Dabit pro terra silicem, & pro silice torrentes aureos. Eritque omnipotens contra hostes tuos, & argentum coacernabunt tibi. Tunc super omnipotentem deliciis affluues, & eleuabis ad Deum faciem tuam. Rogabis eum & exaudiet te? & vota tua reddes. Decernes rem, & veniet tibi; & in viis tuis splendebit lumen. Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria; & qui inclinauerit oculos suos ipse saluabitur. Saluabitur innocens, saluabitur autem in munditia manuum suarum.

Quia Eliphaz in verbis præmissis imposuisse videtur Iob quod non crederet Deum habere prouidentiã de rebus humanis, nunc consequenter videtur ei imponere huius infidelitatis effectum: solent enim illi, qui Deum res humanas curare non credunt, contempto Dei timore, in omnibus sequi propriam voluntatẽ. Vnde dicit; [Nunquid semitam sæculorum custodire cupis?] id est, processum eorum, qui nil credunt, nisi ista temporalia, quæ videntur, & ex hoc procedunt ad iniustitiæ opera: vnde subdit, [Quam calcauerunt viri iniqui.] Illi autem calcare aliquam viam dicuntur, qui frequenter & sine aliqua dubitatione ex proposito viam terunt: sic illi, qui non credunt diuinam prouidentiam, frequenter & secure & ex proposito iniustitiæ opera agunt, quod non contingit illis, qui in diuinam prouidentiam credunt, quamuis quandoque ex infirmitate ad iniustitiam declinent; & ne hoc impune fecisse videantur, subdit, [Qui sublati sunt ante tempus suum,] id est, qui mortui sunt, nondum completo naturali spatio vitæ, & causam assignat subdens, [Et fluuius subuertit fundamentũ eorũ,] cui principaliter spes eorũ innititur. Tales autem non in Deo spem suam ponunt; sed in solis temporalibus rebus, quæ corrumpuntur ipso cursu mutabilitatis rerum, quem fluuium nominat. Quæ autem sit prædicta semita, exponit subdens: [qui dicebant Deo, Recede à nobis,] scilicet continentes ipsum & spiritalia bona eius quantum ad effectum, sed quantum ad intellectum, incredulitatem eorum describit, subdens: [Et quasi nihil possit facere omnipotens, existimabant eum,] quia scilicet, si ad eum non pertinet cura rerum humanarum, nec bene nec male homini facere potest: quod contrariatur omnipotentis rationi: & ad exaggerandum culpam, subijcit de eorum ingratitudine, dicens: [Cum ille implesset domos eorum bonis,] scilicet temporalibus, quæ à Deo dantur hominibus: & ad eorum assertionẽ improbandam, subdit, [Quorum sententia sit procul à me,] & ne videretur, quod simul cum impiis etiam iusti subuerterentur, hoc excludit subdens, [Videbunt iusti, & lætabuntur,] per quod dat intelligi, quod ipsi non subuertentur. Sed in lætitia erunt, ne videretur, quod ex hoc ipso à iustitia deficerent, quod de subuersione aliorum gauderent, subdit, [Et innocens subsannabit eos,] quasi dicat, salua innocentia, eos poterunt subsannare de hoc, quod contra suam opinionem subuertuntur: in hoc enim iusti congaudent diuinæ iustitiæ: & videtur hoc proprie respondere ad id quod Iob dixerat. Post mea, si videbitur, verba ridere, quasi conquerens se derideri ab eis: & ne aliquis dubitaret fundamentum impiorum à fluuio esse subuersum, hoc quasi manifestum sub interrogatione proponit dicens: [Nonne succisa est erectio eorum?] videbantur enim per prosperitatem terrenam, vel per propriam elationem ad modum arboris erigi in sublime, sed sicut arboris erectio per successionem subito impeditur, ita etiam eorum eleuatio per subtractionem subito cessat. Contingit autem quandoque, quod arbor succisa in altius quidem crescere non potest, sed tamen adhuc eius remanet longitudo; si tamen ignis apponitur, nullum vestigium præteritæ altitudinis restat; ita etiam, si mortuo vel deiecto homine peccatore per ignem aduersitatis, etiam filij eius pereant, & diuitiæ diripiantur, nil residuum videbitur de altitudine præterita remanere: vnde sequitur, [Et reliquias eorum deuorauit ignis,] id est, arbor tribulationis, secundum illud Iacobi 1. Exortus est sol cum ardore, & arefecit fœnum. Dicuntur autem reliquiæ hominis vel filij quæcunque aliæ res eius post eum remanentes: quia igitur huiusmodi subuersionem impijs accidere dixerat ex hoc, quod contra Deum nitebantur, vt similia Iob euitare posset, subdit, [Acquiesce ergo ei, & habeto pacem,] quasi dicat, propter hoc perturbatus es, quia contra eum contendere

tenderes voluisti: [& per hoc,] scilicet per pacem, qua ei reconciliaberis: [habebis fructus optimos,] quasi dicat, quicquid optimum esse potest, quasi fructum huius pacis prosequeris: qualiter autem ei acquiescere debeat, ostendit subdens, [Suscipe ex ore illius legem,] quasi dicat, non existimes quod res humanæ diuina prouidentia non regantur, quinimo secundum legem regiminis eius, tuam vitam disponas. Et quia quidam legem diuini regiminis profitentur, sed tamen eam opere non sequuntur, ideo subdit, [Et pone sermones eius in corde tuo,] vt scilicet mandata eius mediteris, & ea seruare disponas: qualiter autem per hoc fructus optimos habiturus sit, ostendit subdens, [Si reuersus fueris ad omnipotentem,] scilicet, vt eius omnipotentiam credas, & ei te subijcias. [Ædificaberis,] quasi dicat, domus tuæ prosperitas, quæ destructa est, reparabitur. Quomodo autem ad Deum perfecte reuerti debeat, ostendit subdens; [Et longe facies iniquitatem à tabernaculo tuo,] & est subintelligendum, vt scilicet littera sic legatur: si longe facias iniquitatem à tabernaculo tuo, [Dabit,] scilicet Deus. [Pro terra silicem, & pro silice torrentes aureos,] vt hoc quod dicit; [Longe facies iniquitatem à tabernaculo tuo,] sit expositiuum eius quod dixerat, Si reuersus fueris ad omnipotentem, & non dicit, si longe feceris iniquitatem à te, sed à tabernaculo tuo, volens innuere, quod aduersitas ei acciderat non solum pro peccato suæ personæ, sed etiam pro peccato suæ familiæ: quod sic dicit, [Dabit pro terra silicem,] refertur ad hoc, quod dixit, [Ædificaberis,] vt scilicet detur intelligi, quod restauratio sit futura, sed ad aliquid maius, vt scilicet pro amissis maiora reddat. Silex enim pretiosior est quam gleba terræ, & aurum quam silex: quæ sint autem ista bona quæ ei restituenda promittit, enumerat consequenter, primo ponens securitatem ex Dei protectione, cum subdit: [Eritque omnipotens contra hostes tuos,] ne scilicet, iterato possint surripere, quæ tibi restituentur à Deo. Secundo ponit diuitiarum abundantiam, cum dicit: [Et argentum coaceruabitur tibi,] nomine enim argenti, omnes diuitiæ significantur, quia ex argento pecunia fieri solet, & ne videatur solum corporalia bona promittere, subiungit de spiritualibus bonis, inter quæ primum ponit, vt homo Deum diligat & delectetur in eo: vnde sequitur, [Tunc super omnipotentem deliciis affluES,] id est, quando pacem cum eo habebis, in ea delectaberis: & quia vnusquisque libenter respicit id, in quo delectatur, subdit, [Et eleuabis ad Deum faciem tuam,] id est, mentem tuam, vt ipsum frequenter contempleris, id est, fiduciam accipies recurrendi ad ipsum: vnde subdit, [Rogabis eum,] & hoc non sine fructu: sequitur enim, [Exaudiet te,] solent autem exaudiri à Deo vota implentes, quæ postulando promiserunt: vnde subdit, [Et vota tua reddes,] quasi in signum exauditionis. Deinde promittit prosperum propositi successum cum dicit, [Decernes rem,] id est, ordinabis per tuam prouidentiam, qualiter aliquid sit futurum: [Et veniet tibi,] id est, dispositio tua non frustrabitur: & ne dubites, quid sit decernendum, hoc etiam tibi manifestabitur: vnde subdit, [Et in viis tuis splendebit lumen,] id est, clare apparebit tibi per quas vias procedere debeas. Rationem autem harum promissionum ostendit subdens. [Qui enim humiliatus fuerit,] scilicet Deo se subijciendo per affectum: [Erit in gloria,] quam scilicet, consequetur à Deo, [Et qui inclinauerit oculos suos,] ne scilicet per intellectum aliquid superbũ contra Deum sentiat, [Ipse saluabitur,] à malis scilicet, liberatus, & in bonis stabilitus. Non solum autem requiritur ad salutem interior humilitatis affectus & intellectus, sed etiam exterior puritas operum, vnde subdit, [Saluabitur innocens,] & quo merito saluetur, ostendit subdens, [Saluabitur autem in munditia manuum suarũ,] innocens operum suorum. Et est considerandũ, quod hoc Eliphaz non solum promittit Iob, si conuertatur, bona temporalia, quæ possunt esse bonis & malis communia, sicut supra fecerat, sed etiam bona spiritualia, quæ sunt propria bonorũ, sed tamen solum in hac vita.

CAPITIS XXIII.

LECTIO I.

RESpondens autem Iob ait, Nunc quoque in amaritudine est sermo meus, & manus plagæ meæ aggrauata est super gemitum meum. Quis mihi tribuat vt cognoscam & inueniam illum, & veniam vsque ad solium eius? Ponam coram eo iudicium, & os meũ replebo increpationibus: Vt sciam verba, quæ mihi respondeat, & intelligam, quid loquatur mihi, Nolo multa fortitudine contendat mecum, nec magnitudinis suæ mole me premat. Proponat æquitatem cõtra me, & perueniet ad victoriam iudicium meum. Si ad orientem iero, non apparet; si ad occidentem, non intelligam eum. Si ad sinistram, quid agam? non apprehendã eum; si me vertam ad dextram, non videbo illum. Ipse vero scit viam meam, & probabit me quasi aurũ, quod per ignem transit. Vestigia eius secutus est pes meus, viam eius custodiui, & declinaui ex ea. A mandatis labiotum eius non recessi, & in sinu meo abscondi verba oris eius. Ipse enim solus est, & nemo auertere potest cogitationem eius; & anima eius quodcunque voluit, hoc fecit. Cumque expleuerit in me voluntatem suam: & alia multa similia præsto sunt ei. Et idcirco à facie eius turbatus sum, & considerans eum, timore solicitor. Deus molliuit cor meum, & omnipotens conturbauit me, Non enim perij propter imminentes tenebras, nec faciem meam operuit caligo.

Eliphaz in verbis præmissis duo contra Iob proposuisse videtur, primo quidem, quod propter malitiam suam plurimam fuerit punitus: secundo quod de Dei prouidentia dubitauerit, vel etiam negauerit. Solent autem homines, cum eis falso aliqua crimina imponuntur, ex hoc contristari: vnde quia Iob hoc in se non recognoscebat, dicit, [Nunc quoque in amaritudine est sermo meus,] quasi dicat, sicut supra me contristatis opprobrijs vestris, ita etiam nunc, vt cogar cum amaritudine loqui: cum autem alicui afflicto de nouo afflictio additur, priores afflictiones ad memoriam reuocantur, ex quibus præsens gemitus aggrauatur: vnde subdit, [Et manus,] id est, potestas; [Plagæ meæ,] id est, aduersitatis, quam olim sum passus: [Aggrauata est super gemitum meum,] id est, facit præsentem gemitum grauiorem. Incipit autem primo respondere ad hoc, quod dixerat: propter malitiam suam eum punitum. Recognoscebat autem se Iob punitum diuino iudicio, vnde

supra sextodecimo, dixerat, Conclusit me Deus apud iniquum, vnde inquirere causam, quare quis punitus sit, est inquirere rationem diuini iudicij: quam quidem nullus cognoscere potest, nisi ipse Deus: ex quo patet præsumptuose Eliphaz asseruisse eum propter malitiam fuisse punitum. vnde super hoc non vult cum Eliphaz contendere, sed disputationem suam vertit ad Dominum, qui solus sui iudicij rationem nouit: reputaret autem se diuino iudicio prægrauatum, si propter malitiam plurimam esset punitus. Solent autem, qui ab aliquo iudice sunt grauati, primo quidem ad iudicem accedere quod facere non possunt, nisi locum eius inueniant: quod etiam non possunt, nisi prius eum cognoscant. Nullus enim potest quærere id, quod omnino ignorat: vnde dicit, [Quis mihi tribuat, vt cognoscam, & inueniam illum, & veniam vsque ad solium eius.] Sciebat enim, quod Deus eius cognitionem excederet: & ideo non póterat perfecte de se inuenire viam, per quam vsque ad solium eius perueniret, id est, vsque ad plenam cognitionem iudiciorũ ipsius. Solet autem grauatus à iudice, cum ad eum peruenerit causæ suæ iustitiam demonstrare: vnde subdit, [Ponam coram eo iudicium,] quasi dicat, proponam ei, qualiter debeat esse iustum iudicium causæ meæ. [Et os meum replebo increpationibus,] id est, conquestionibus: non quidem, vt credam diuinum iudicium esse iniustum, sed per modum querentis: sicut solent disputantes contra dicta aliorum obijcere, vt plenius veritatem intelligant. Vnde subdit, [Vt sciam verba quæ mihi respondeat,] quod pertinet ad veritatem responsionis cognoscendam. [Et intelligam quid loquatur mihi,] quod pertinet ad percipiendam verborum intelligentiam. Non enim potest homo scire, an verum sit quod ei dicitur, nisi intelligat quid ei dicatur. Frequenter autem supra, quasi ad diuinum iudicium sustinendum, proposuerant diuinam fortitudinem & magnitudinem: sicut Sophar supra 11. Excelsior cælo est: & quid facies, &c. quæ ibi sequuntur: & ideo hãc responsionem excludit subdens, [Nolo multa fortitudine contendat mecum, nec magnitudinis suæ me mole premat,] quasi dicat, non sufficit mihi ista responsio, vt solum contra me allegetur Dei potentia & magnitudo: quia sicut ipse est fortissimus & maximus, ita est etiam iustissimus & æquitatis amator: vnde subdit, [Proponat æquitatem contra me,] id est, assignetur ratio ad æquitatem pertinens: & ita apparebit, quod non propter malitiam sim punitus: vnde subdit, [Et perueniet ad victoriam iudicium meum:] quo, scilicet, contra vos contendo, asserens me non pro peccatis punitum, & ne quis credat ex eo quod dicit, Quis mihi tribuat, vt cognoscam & inueniam illũ, & veniam vsque ad solium eius: quod crederet eum corporali loco concludi, aut per creaturas sufficienter posse cognosci, subiungit, [Si ad orientem iero, non apparet,] vbi considerandum est, quod secundum Aristotelem, in cælo distinguntur sex positionis differentiæ, scilicet sursum & deorsum: dextrorsum & sinistrorsum, ante & retro. Principiũ enim motus totius firmamenti manifeste apparet in oriente: est autem in quolibet animali principium motus à dextro. Si ergo imaginemur motum firmamenti, sicut motus vnius animalis, oportebit ponere dextrum cæli in oriente, sinistrum vero in occidente, sursum in meridie, deorsum vero in septentrione, anterius vero in superiori hemispherio, posterius vero in posteriori hemispherio, id est, velut si imaginemur vnum hominem, qui sua dextera moueret cælũ ab oriente versus superius hemispheriũ, consequens esset, quod caput teneretur versus meridiem, & postea versus septentrionem: & pars anterior hominis esset versus superius hemispherium, posterius A vero hominis, id est, deorsum versus inferius: quidam tamen non respicientes ad dispositionem humani corporis, sed magis ad ordinem motus cæli, posuerunt superius cæli esse partem orientalem, eo quod ibi incipit motus: dextrum autem cæli in parte meridionali, versus quam partem, quo ad nos procedunt motus planetarũ; vnde per oppositum inferius cæli intelligitur occidens. Sinistrum autem cæli, intelligitur pars septentrionalis, & hoc modo videntur hic procedere verba Iob. Nam dextrum & sinistrum diuidit contra orientem & occidentem: potest ergo simpliciter intelligi, quod in nulla parte cæli Deus localiter concluditur: vt sit sensus, [Si ad orientem iero, non apparet,] quasi tibi vicinior existens, acsi ibi localiter existeret. [Si ad occidentem, B non intelligam illum;] quasi propinquiorem, & ibi conclusum. [Si ad sinistrum,] id est, versus septentrionalem partem, [quid agam? non apprehendam eum,] qui scilicet, non est ibi corporaliter situatus: [Si me vertam ad dextram,] id est, versus partem meridionalem: [Non videbo illum,] quasi ibi existentem: vel possunt hæc verba induci non ad excludendum à Deo localem situm, sed ad ostendendum, quod non potest sufficienter per inferiores effectus inueniri. Inter omnes autem effectus in rebus corporalibus apparentes, vniuersalior est & maior motus principium in oriente; tamen huius motus principium non sufficienter demõstrat infinitatẽ diuinæ virtutis: vnde dicit, [Si ad orientẽ iero,] scilicet progressu meæ considerationis, quasi cõsiderans principiũ motus firmamenti, [Non apparet,] C scilicet, sufficienter per hanc considerationem. Secundus autem effectus diuinæ virtutis in rebus corporalibus, est motus planetarum, qui est ex aduerso motus firmamenti, vnde principium est in occidente, ex quo etiam non sufficienter potest considerari virtus diuina, vnde subdit, [Si ad occidentem,] scilicet iero, considerans principium motus planetarum, [non intelligã illum:] & valde signanter loquitur. Hic enim motus magis intelligitur ex diuersitate situs planetarum, quã appareat oculis, ex parte autem septentrionali non videtur esse principium nobis nisi tenebrarum, quia versus illam partem Sol nunquam accedit. Tenebræ autem impediunt actionem, secundùm illud Ioan. 9. Venit nox, quando nemo potest operari: vnde subdit, [Si D ad sinistram,] scilicet per considerationẽ. [Perrexero: quid agam?] id est, nõ inueniõ ibi nisi defectum actionis; vnde nullum vestigium dabitur ad eum coognoscendum; vnde subdit, [Non apprehendam eum,] etiam qualitercumque, ex parte vero meridionali est nobis principium luminis propter corpora luminarium ex illa parte nobis apparentium; vnde subdit, [Si me vertam,] id est, per considerationem. [Ad dexteram,] id est, ad partem meridionalem cæli. [Non videbo illum,] quasi dicat, inueniam ibi lumen corporale, per quod tamen ipse videri non potest; & quamuis ipse sic me lateat, eum tamen non latet, quæ circa me aguntur: vnde subdit, [Ipse vero scit viam meam,] id est, totum processum vitæ meæ: quod videtur Iob dicere contra id E quod Eliphaz supra induxerat ex persona impiorum, quasi imponendo illud Iob: Nubes latibulum eius, nec nostra considerat: & quia posset aliquis dicere, si scit viam tuam, ergo propter peccata tua te puniuit: ipse respondet: [Et probabit me quasi aurum, quod per ignem transit,] vbi primo manifeste exponit causam suæ aduersitatis, quæ fuit ei inducta vt ex ea approbatus hominibus appareret, sicut aurum approbatur, quod potest ignem sustinere: Et sicut aurum non fit verum aurum ex igne, sed eius veritas hominibus manifestatur, ita Iob per aduersitatem probatus est, nõ vt eius virtus appareret coram Deo, sed vt hominibus manifestaretur, dicit autem: [Probabit,] de futuro,

quasi

quasi exhibens super patientiam & ad futuram examinationem. Quod autē non sit punitus pro peccato precedenti, probat per rectitudinem vitæ suæ. Vbi considerandum est quod vnumquodque ostenditur rectum per hoc quod suæ regulæ conformatur, Est autem duplex regula humanę vitæ. Prima quidem, est lex naturalis à Deo mentibus hominum impressa, per quam naturaliter homo intelligit, quid est bonum ex similitudine diuinæ bonitatis. In quo primo attendēdum est, quod homo, secundum suum posse imitetur in suis affectionibus & operibus diuinæ bonitatis operationem, secundum illud Matthæi 5. Estote perfecti, sicut & Pater vester cælestis perfectus est: & Ephes. 5. Estote imitatores Dei sicut filij charissimi: vnde dicitur, [Vestigia eius,] id est, aliqua: licet ex parua parte similitudinem bonitatis diuinæ operantis, [secutus est,] scilicet per imitationem: [Pes meus,] id est, affectus meus, quo ad operandum procedimus. Secundo requiritur, quod aliquis tota mente solitudinem adhibeat ad Dominum imitandū: vnde subdit, [Viam eius custodiui,] quasi solicitus, ne ab ea recedā. Tertio requiritur, quod homo in ea perseueret, & totaliter in ea maneat, non ex parte, vnde subdit: [Et non declinaui ex ea,] id est, ex nulla parte recessi. Secunda autem regula humanæ vitæ est lex exterior, diuinitus tradita, contra quam homo peccat dupliciter, vno quidem modo per contemptum, & contra hoc dicit: [A mandatis labiorum eius non recessi,] fuerunt enim Noe aliqua præcepta diuinitus data, & forte aliquibus aliis sanctis viris in quorū labiis Deus loquebatur. Secundo aliquis peccat contra legē Dei per ignorantiam, vel obliuionem, & contra hoc subdit: [Et in sinu meo,] id est, in occulto cordis mei: [Abscondi verba eius,] secundum illud Psalm. 118. In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi. Et ne aliquis diceret hanc probationem, quam induxit ex rectitudine suæ vitæ non esse conuenientem: ostendit consequenter, quod de diuinis iudiciis certissima & demonstratiua probatio induci non potest, propter incomprehensibilitatem diuinæ voluntatis, subdit: [Ipse enim solus est,] quasi non habeat aliquā creaturam similem vel æqualem, quæ eum comprehendere possit, & per consequens nec eius voluntatem, vnde subdit. [Et nemo auertere potest,] id est, per certitudinem cognoscere: [Cogitationes eius,] id est, dispositiones iudiciorum ipsorū: & sicut non potest comprehendi eius dispositio, ita neque ei potest ab vlla creatura resisti, vnde sequitur, [Et anima eius,] id est, voluntas eius. [Quodcunque voluit hoc fecit,] quasi nullo resistere volente. Contingit autem quandoque maxime in aliquo sapiente, qui voluntatem suam moderatur secundū suam virtutem, vltra quam facere non potest: sed hoc ideo excludit, cum subdit; [Cum expleuerit in me voluntatem suam, & alia multa similia præsto sunt ei,] quasi dicat, quod mihi vltra aduersitatem non inducat. non est quia vltra non possit, sed quia vltra non vult. [Et idcirco,] quia scilicet scio, quod vltra facere potest; & non possum, aduerte, vtrum vltra facere velit: [Turbatus sum,] id est, turbatione timoris: vnde subdit, [Et considerans eum,] id est, potentiam eius. [Timore solicito,] ne scil. adhuc me probaturus sit aduersitate grauiori. Causam autē huius solicitudinis formidolosæ assignat per hoc, quod est expertus in se diuinā percussionem: vnde subdit, [Deus molliuit cor meū,] quasi liquefaciens ipsum firmitate securitatis sublata; [Et omnipotens conturbauit me,] id est, per omnipotentiam suam perturbationem tristitiæ de præsentibus malis & timores de futuris induxit: Quare autem timeat in futurum, cum non sit sibi conscius de culpa, ostendit subdens: [Non enim perij,] id est, aduersitatē passus sum: [Propter imminentes tenebras,] id est, errores vel peccata, quę quidē imminere dicuntur, quādo in mente hominis confirmantur: puta cum quis ex malitia peccat. Contingit autē quandoque, quod malitia in homine non firmatur, sed ex aliqua subita passione, puta concupiscentiæ vel iræ, ad peccandum impellitur: & hoc à se excludit subdens, [Nec faciem meam operuit caligo,] quasi enim caligat oculus rationis, quando propter passionem, iudicium eius in opere particulari decipitur.

CAPITIS XXIV.

LECTIO I.

A B omnipotente nō sunt abscondita tempora: qui autem nouerunt eum, ignorāt dies illius. Alij terminos transtulerunt, diripuerunt greges, & pauerunt eos. Asinū pupillorum abegerunt, & abstulerunt pro pignore bouem viduæ. Subuerterunt pauperum viam, & oppresserunt pariter mansuetos terræ. Alij quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum; vigilantesque ad prædam præparabant panem liberis. Agrū non suum demetunt, & vineam eius, quem vi oppresserunt, vindemiant. Nudos dimittunt homines indumenta tollentes, quibus non est operimentum in frigore. Quos imbres montium rigant: & non habentes velamen amplexantur lapides. Vim fecerunt deprædantes pupillos, & vulgum pauperem spoliauerunt. Nudis & incedentibus absque vestitu, & esurientibus tulerunt spicas. Inter aceruos eorum meridiati sunt, qui calcatis torcularibus sitiunt. De ciuitatibus fecerūt viros gemere, & anima vulneratorum clamauit: & Deus inultum abire non patitur. Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias eius, nec reuersi sunt per semitas illius. Mane primo cōsurgit homicida, interficit egenum & pauperē: per noctem vero erit quasi fur. Oculus adulteri obseruat caliginem, dicēs: Nō me videbit oculus, & operiet vultū suū. Perfodit in tenebris domos, sicut in die condixerant sibi, & ignorauerunt lucem. Si subito apparuit aurora, arbitrantur vmbrā mortis: & sic in tenebris quasi in luce ambulant. Leuis est super faciem aqua, maledicta sit pars eius in terra, nec ambulet viam vinearū. Ad nimium calorē transiet ab aquis niuium, & vsque ad inferos peccatum illius. Obliuiscatur eius misericordia: dulcedo illius vermes; non sit in recordatione, sed cōteratur sicut lignū infructuosū. Pauit enim sterilem, & quæ non parit: & viduæ bene nō fecit. Detraxit fortes in fortitudine sua: & cū steterit, nō credet vitæ suę. Dedit ei Deus locum pœnitentiæ: & ille abutitur eo in superbia: oculi autē eius sunt in viis illius. Eleuati sunt ad modicum, & non subsistent, & humiliabūtur sicut omnia, & auferentur, & sicut summitates spicarū cōterentur. Quod si nō est ita, quis me potest arguere esse mēntitum, & ponere ante Deum verba mea?

In præcedenti capitulo Iob se non esse propter malitiam punitũ dixit, vt Eliphaz asseuerat: nunc autẽ vult manifestare, quod non existimat Deum non habere curam rerũ humanarũ, sicut Eliphaz ei imponebat. Est autem considerandũ, quod aliqui imponeban⁺, Deum humanarũ rerum notitiam & curã nõ habere, propter differentiam eius à nobis: credebant enim, quod sicut propter huiusmodi distantiam nos eum cognoscere nõ valemus, ita nec ipse nos: sed hoc ipse primo excludit, dicens: [Ab omnipotente nõ sunt abscõdita tempora,] quasi dicat, quamuis omnipotẽs sit extra temporũ mutabilitatem, ipse tamen temporũ cursum cognoscit. Isti vero, qui sunt in tempore, ita eum cognoscunt, quod tamen modũ æternitatis eius comprehendere nõ valent, vnde subdit, [Qui autem nouerunt eũ,] id est, homines temporales, eius notitiam qualẽmcunq; habentes, vel naturali cognitione, vel per fidem, vel aliqua maiori sapientiæ illustratione. [Ignorant dies illius,] id est, comprehendere non valent modũ æternitatis eius: & quia dixerat, tẽporalium cursum Deo ignotũ non esse, consequenter ostendit, qualiter temporalia indicat, præmittens diuersas hominũ culpas, quorum quidam fraudulenter alijs inferũt nocumẽta: vnde dicit, [Alij,] scil. inter homines: [Terminos transtulerunt,] furtiue scil. mutantes possessionum cõfinia, & similia fecerunt in animalibus quæ gregatim pascuntur: vnde subdit, [Diripuerunt,] scil. furtiue: [Greges,] scil. alienos: [Et pauerunt eos,] vt sic videantur esse eorũ: & eorum culpam aggregat, vel exaggerat ex cõditione personarum quibus inferunt nocumenta. Consueuerunt enim homines misereri pupillorum propter defectum ætatis, & carentiam sustentationis parentũ: & contra hoc dicit, [Asinum pupillorum abegerunt,] id est, aberrare fecerunt, vt eum raperẽt, nõ miserantes pupillum. Similiter etiam viduarum consueuerunt homines misereri propter fragilitatem sexus, & quia destitutæ sunt virorum solatio: sed contra hoc subdit, [Et abstulerunt pro pignore bouem viduæ,] quasi sub quodam colore iustitiæ eam gaudentes. Consueuerunt etiam homines misereri pauperum, qui diuitiarũ sustentatione carent, & contra hoc subdit, [Subuerterunt pauperum viam,] id est, abstulerunt eis facultatem sibi necessaria procurandi, eos multipliciter molestando. Solent etiam homines desistere à nocumento eorum, qui aliis nocere non consueuerunt, sed inter alios suauiter conuersantur, & contra hoc subdit: [Et oppresserunt pariter mansuetos terræ,] scil. nec prouocari, nec prouocare alios nouerant. Sunt etiam quidam qui nõ fraudulenter, vt prædicti, sed per manifestam violentiam aliis nocent: qui ad mala facienda prorumpunt quasi nullã disciplina legis contineantur: de quibus subdit, [Alij quasi onagri in deserto,] id est, asini siluestres, qui hominum seruituti non subsunt: [Egrediuntur ad opus suum,] id est, ad latrocinium, cui quasi proprio operi solicite intendunt: vnde subdit, [Vigilantesque ad prædam,] scilicet diripiendam: [Præparant panem liberis,] scilicet suis ex præda directa. Deinde genus prædæ determinat subdens: [Agrũ non suum demetunt,] scilicet per violentiam messes alienas colligentes: [Et vineam eius, quem vi oppresserunt, vindemiant,] quia scilicet prius aliquem opprimunt ad hoc, quod eius bona liberius rapiant, nec solũ exteriora bona per violentiam abstrahunt, sed etiam ea, quæ iam sunt ad vsum corporis fouendi assumpta: vnde subdit, [Nudos dimittunt homines,] id est, nihil eis relinquunt: [indumenta tollentes,] & vt magis exaggeret huiusmodi rapinæ culpam, subiungit afflictiones, quas ex nuditate patiuntur: vnde subdit, [Quibus non est operimentũ in frigore,] esset enim aliqualiter tolerabile, si aliunde possent nuditati subuenire: nec solum indumenta sunt necessaria ad calefaciendum contra frigus, sed etiam ad tegumentũ contra pluuiam.

A Vnde oportet à latronibus denudatos non solum frigore affligi, sed etiam pluuia perfundi: & hoc est quod subdit, [Quos imbres montium rigant,] solent enim homines ad loca montana quasi ad tentoria confugere pro timore latronum vel hostium, vbi propter aëris frigiditatem, & frequentiores & grauiores sunt pluuiæ maxime nudis hominibus. Est autem qualecunque nuditatis remedium, si ille qui vestimentorum operimentum non habet, saltem operimento domus non careat, sed contra hoc subdit: [Non habentes velamen,] scilicet vestimenti nec domus: [Amplexantur lapides,] id est, abscondunt se in cauernis lapidum quæ inueniuntur in locis montanis. Vlterius autem exaggerat eorum culpam ex conditione miserabilium personarum, quas grauant: vnde subdit, [Vim fecerunt deprædantes pupillos,] qui scilicet magis erant sustentandi: [Et vulgum pauperem spoliauerunt,] cui scilicet magis erat subueniendum. Esset autem vtrumque tolerabile, si saltem habentibus sufficientia subtrahere vellẽt: & ideo ad maiorem aggregationem iniquitatum eorũ subdit, [Nudis,] id est, non habentibus vestimenta, [Et incedentibus absque vestitu,] id est, præ nimia necessitate etiam ad publicum sine vestibus nudis procedentibus, quod pertinet ad magnam inopiam vestitus: & vt ostendat etiam in victu eos inopiam pati, subdit: [Et esurientibus,] his autem nihil magis auferre possunt, sed & id modicum quod habent, eis surripere non verentur: vnde subdit, [Tulerunt spicas,] quasi dicat, non tulerunt eis messem quam non habent, sed aliquas paucas spicas quas sibi collegerant, & si forte in aliquo abundare videantur, illud subtrahunt non pensantes quantam penuriam in aliis patiuntur: vnde subdit, [Inter aceruos frugum,] scilicet eorum: [Meridiati sunt,] id est, in meridie quieuerunt, quasi lasciuientes de bonis eorum: [qui calcatis torcularibus sitiunt,] id est, qui statim post vindemiam modicum habent de vino, nec solum homines spoliant in rebus exterioribus, sed etiam lædunt in personis: vnde subdit, [De ciuitatibus fecerunt viros gemere,] quia scilicet, quibusdam læsis, multi ex ciuibus conturbantur, & ipsi qui læsi sunt, conqueruntur: vnde subdit, [Et animę vulneratorum clamabunt: Et Deus,] à quo scilicet non sunt abscondita quæ in tẽpore aguntur: [Inultum abire non patitur,] quod scilicet non esset, si de rebus humanis prouidentiam non haberet. Causam autem quare Deus hoc inultum abire non patitur, ostendit per hoc, quod non per ignorantiam, sed per malitiam peccant, ex qua sapientiam odiunt ipsorum peccata arguentem: vnde subdit, [Ipsi fuerunt rebelles lumini,] scil. ex proposito agentes cõtra id, quod eis lumen rationis dictat: sicut autem sapientia præoccupat eos, qui eam cõcupiscunt, ita fugit ab eis, qui ei renituntur: vnde subdit, [Nescierunt vias eius,] id est, habentes sensum per malitiam depravatum, nõ potuerunt sapientię processus cognoscere, vel nescierunt, id est, non approbauerunt, nec experiri voluerunt sapientiæ mandata, & impœnitentiam eorum demonstrat subdens, [Nec reuersi sunt per semitas illius,] illi quidem per semitam sapientiæ reuertuntur, qui & sapientiæ peccando rebellent, tamen pœnitendo ad sapientiam reuertuntur. In signum autem quod spiritali lumini sapientiæ diuinæ repugnent, inducit, quod & lumen exterius detestantur, tenebras amantes, secundum quod Ioannis 3. dicitur, Omnis qui male agit, odit lucem: vnde & hoc subditur, [Mane primo,] ad hoc scilicet existentibus tenebris: [Consurgit homicida, & interficit egenum & pauperem,] quia scilicet illa hora nondum communiter homines vadunt per viam, sed aliqui pauperes necessitate ducti præoccupant tempus operis, quibus latrones insidiantur in via: ad hoc autem quod de domibus aliquid

aliquid furtiue surripiant, profundioribus indigent tenebris: vnde subdit; [Per noctem erit quasi fur,] scilicet spolians domos, quia ei primo mane facere tutum non esset, quia tunc homines euigilare incipiunt idem autem in adultero ostendit, subdens; [Oculus adulteri,] qui scilicet insidiatur alieno thoro; [Obseruat caliginem,] vt scilicet deprehendi non possit: vnde subdit dicens: [Non videbit me oculus,] id est, in hoc proposito obseruat caliginem, ne cuiusquam oculo videatur, & quia non sufficit ei occultatio noctis, adhuc alias occultandi artes assumit: vnde subdit: [Et operiet vultum suum,] qualicunque, scilicet mutatione habitus, & sicut ad incipiendum opus obseruat caliginem, ita etiam opus exequitur in tenebris: vnde subdit; [Perfodiunt in tenebris domos,] scilicet, qualicunque fraude vel violentia obstacula auferentes: [Sicut in die condixerant sibi,] scilicet adulter & adultera: [Et ignorauerunt lucem,] id est, obiecerunt in tota executione nefarij operis: [Si subito] quasi ex impræmeditato, quia tempus eis breue videtur: dum carnali delectationi vacant: [Apparuit aurora,] quæ est diurnæ lucis principium: [Arbitrantur vmbram mortis,] id est, existimant eam odiosam, sicut vmbram mortis, dum se vident suas lasciuias vlterius non posse protrahere. Solent autem homines dupliciter à suis operibus impediri, vno modo, quando non prospiciunt rei euentum: alio, quando habent in suo proposito debile fulcimentum: sed adulteri qui ex concupiscentia ducuntur, econtrario, primo quidem inconsiderate se periculis ingerunt, quamuis ignorent quid sequatur, & ad hoc significandum dicit, [Et sic in tenebris, id est in dubiis & obscuris: [Quasi in luce, id est, in manifestis; [Ambulant,] id est, procedunt. Secundo ex re modica & fragili magnam fiduciam capiunt: vnde subdit; [Leuis est,] scilicet adulter: [Super faciem aquæ,] quasi dicat, adeo leuiter mouetur, vt videatur ei quod per aliqua mollia, sicut est aqua, possit pertransire ad suum propositum prosequendum, vel ad literam: quod dicit: [Sic in tenebris, quasi in luce ambulant,] potest referri ad hoc, quod vterque, scilicet adulter & adultera, sua opera in tenebris agere amant, quod vero subdit: [Leuis erit super faciem aquæ] refertur specialiter ad adulterum, cui propter impetum concupiscentiæ, videtur quod etiam super aquam, & super quamcunque difficultatem vel aduersitatem leuiter pertransire possit, ad hoc, quod perueniat ad fruitionem rei concupitæ. Enarratis ergo diuersis generibus peccatorum, subiungit de pœna, & primo quidem, quantum ad pœnam præsentis vitæ, cum subdit; [Maledicta sit pars eius in terra,] illud enim vnicuique pars esse videtur, quod quasi potissimum bonum desiderat, peccator autem in rebus terrenis quasi in sua parte vltimum finem constituit, secundum illud, Sapientia hæc est pars nostra, & hæc est sors, quæ quidem maledicta est, quia bona huius mundi, quibus male vtitur, ei vertuntur in malum, & hoc manifestat subdens: [Nec ambulet per viam vinearum,] solent enim viæ vinearum vmbrosæ esse, & per consequens temperatæ, vineæ etiam contemperatum locum requirunt, nam in locis nimis frigidis, destruuntur per glaciem, & in locis nimis calidis adurumtur per calorem, impius ergo per viam vinearum non ambulat, quia rebus huius mundi moderate non vtitur, sed quandoque declinat ad vnum extremum, quandoque ad aliud, & quantum ad hoc subdit: [Ad nimium calorem transiet ab aquis nuiium, quasi à contrario vitio in contrarium transeat, quod in medio virtutis non manet, & ista pœna consequitur omnes malos, quia inordinatus animus, sibi ipsi est pœna, vt Aug. dicit in primo Confessionum. Deinde

A ponit pœnam, quæ erit post mortem, cum subdit: [Et vsque ad infernos peccatum illius, quasi dicat, non solum in terra pars eius maledicitur, dum inordinate vtitur rebus mundi, sed etiam per hoc in inferno pœnas patietur. ad quas pœnas referri potest, quod dixerat: [Ab aquis nuium, &c.] quia in inferno nulla erit temperies, & ne crederet aliquis pœnas illas per Dei misericordiam finiendas, subdit: [Obliuiscatur eius,] scilicet peccatoris in inferno damnati: [Misericordia,] scilicet Dei, vt nunquam exinde liberetur. Qualis autem sit illa pœna, ostendit subdens: [Dulcedo illius vermis,] id est, delectatio peccati conuertetur in vermem, id est, conscientiæ remorsum, de qua dicitur Esa. vltimo. Vermis eorum non morietur, vnde & huius pœnæ interminabilitatem subdit: [Non sit in recordatione,] id est, ita totaliter relinquatur à B Deo sine remedio liberationis, ac si eius esset oblitus: & ponit similitudinem cum subdit; [Sed conteratur quasi lignum infructuosum,] arbor enim quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur, vt dicitur Matth. 3. Lignum autem fructuosum præciditur, vt purgetur, secundum illud Ioann. 15. Omnem palmitem, qui non fert fructum purgabit eum, vt fructuum plus afferat. Impii ergo puniuntur ad exterminium, iusti autem ad profectum, quare autem infructuoso ligno comparetur, manifestat ex duobus, primo quidem, quia bona sua in res inutiles consumpsit, vnde dicit: [Pauit enim sterilem, & quę non parit,] & loquitur de illo, qui bona sua in res inutiles consumpsit, ad similitudinem eius, qui vxorem sterilem inutiliter nutrit. Secundo, quia indigentibus non subuenit, quod ei esse poterat fructuosum, vnde subdit: [Et viduæ bene non fecit,] per viduam, homines indigentes significat; nec solum fuit infructuosus, sed etiam fuit nociuus, sicut lignum proferens fructus venenosos, vnde subdit; [Detraxit fortes in fortitudine sua,] id est, potestate sua vsus est, non ad subueniendum oppressis, sed magis ad opprimendum fortes, & hoc, quia quod aliis nocet, etiam in suum nocumentum redundat; quasi scilicet in se securam vitam agere non potest, timens etiam lædi ab eis quos læserat, vnde subdit; [Et cum steterit,] id est, cum nihil aduersum passus fuerit: [Non credet vitæ suæ,] id est, non erit de vita sua securus, secundum illud quod Eliphaz supra dixerat. 15. Sonitus terroris semper in auribus eius, & cum pax sit, ille semper insidias suspicatur. Causam autem, quare absque misericordia sit puniendus, assignat ex hoc, quia misericordia noluit vti dum potuit, vnde subdit: [Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, scilicet differens pœnam, & hæc est ratio, quare permissus est in prosperitate aliquis diu viuere, sed hoc quod Deus exhibuit ei in bonum, ipse peruertit in malum, vnde subditur: [Et ille abutitur eo in superbiam,] non attribuens diuinæ misericordiæ, quod post peccatum non statim punitur, sed ex hoc sumit peccati audaciam, vsque ad Dei contemptum, & quamuis peccator tenebras quærat ad peccandum, non tamen potest facere quin videatur, vnde subdit: [Oculi enim,] scilicet Dei, [Sunt in viis eius,) id est, considerant processus eius, quamuis in tenebris ambulent, & inde est; (Quod elcuati sunt ad modicum,) id est, ad aliquam terrenam sublimitatem & caducam, Deo dante eis locum pœnitentiæ. (Et non subsistent,) scilicet finaliter, quia abutuntur Dei misericordia in superbiam, & adhibet huius rei similitudinem. Omnia enim quæ in tempore generantur, determinato tempore crescunt, & postea incipiunt deiici, & tandem totaliter destruuntur, & ita contingit de impiis: vnde subdit; (Et humiliabuntur sicut omnia,) quæ scilicet, in tempore crescunt: (Et auferentur,)

ſcilicet totaliter, quando ad ſummum peruenerint: & adhibet ſimilitudinem, ſubdens: [Et ſicut ſummitates ſpicarum conterentur. [Non enim conteruntur fruges, quamdiu ſunt in herba & creſcunt: ſed quando iam ad perfectam maturitatem peruenerunt, ſecundum menſuram à Deo præuiſam. Hoc autem induxit ad oſtendendum, quod hoc, quod impii ſtatim non puniuntur: ſed proſperam vitam agunt, non contingit ex defectu diuinæ prouidentiæ, ſed ex hoc, quod differt Deus pœnam in congruum tempus, & ſic patet falſum eſſe, quod Eliphaz ei calumnioſa impoſuerat de negatione prouidentiæ diuinæ, vnde ſubdit: [Quod ſi non eſt ita,] ſicut prædixi de punitione malorum: ſicut vos opinamini credentes ſemper homines in hac vita puniri pro peccatis: [Quis me [poteſt arguere eſſe mentitum ?] quaſi ſcilicet, diuinam prouidentiam denegem. [Et ponere ante Deum verba mea] id eſt, verba mea in accuſationem vertere coram Deo, ac ſi ſint contra eius prouidentiam.

CAPITIS XXV.

LECTIO I.

REſpondens autem Baldath Suites, dixit, Poteſtas & terror apud eum eſt, qui facit concordiã in ſublimibus ſuis. Nunquid eſt numerus militum eius? & ſuper quem non ſurget lumen illius? Nunquid iuſtificari poteſt homo comparatus Deo, aut apparere mundus, natus de muliere? Ecce luna etiam non ſplendet, & ſtellæ non ſunt mundæ in conſpectu eius. Quanto magis homo putredo, & filius hominis vermis?

Iob in ſua reſponſione duas calumnias, quas ei Eliphaz iniecerat, in præcedenti ſua reſponſione iam repulit, oſtendens ſe neque pro peccatis punitum, neque diuinæ prouidentiæ negatorem. Oſtenderat autem valde expreſſe, quod diuinæ prouidentiæ non repugnabat, ſi impii in hoc mundo proſperantur, quia reſeruatur eorum pœna in aliud tempus: & ideo contra hoc vlterius reſiſtere non potuerunt: ſed alterum, ſcilicet quod non fuerit pro peccatis punitus non tam euidenter oſtenderat, quin potius debilitatem ſuæ oſtenſionis ſignificauit, cum dixit; Nemo aduertere poteſt cogitationes eius, & ideo contra hoc vlterius Baldath reſiſtere nititur redarguens Iob, quod ſe aſſerebat non pro peccatis ſuis punitum: & quaſi immemor verborum Iob, quibus dixerat, non ſibi ſufficere, ſi contra eum ex Dei fortitudine contendatur, à diuina poteſtate diſputationis ſuæ ſumit exordium, & proponit magnitudinem diuinæ poteſtatis dupliciter, primo quidem quantum ad hoc, quod potentiam exercet in ſuperiores creaturas, in ſumma pace eas conſeruans, vnde dicit; [Poteſtas & terror,] id eſt, ex qua timeri debet; [Apud eum eſt,] ſcilicet Deum; [Qui facit cõcordiam in ſublimioribus ſuis,] in inferioribus enim creaturis diſcordia multiplex inuenitur, tam in creaturis rationalibus, vt patet per contrarios motus humanarum voluntatum, quam in creaturis corporalibus, vt ex earum contrarietate apparet, per quam generationi & corruptioni ſubduntur: ſed in ſuperioribus corporibus nulla contrarietas reperitur, vnde & incorruptibilia ſunt; ſic & ſuperiores intellectuales ſubſtantiæ etiam in ſumma cõcordia viuunt. Hæc autem ſumma concordia ſuperiorum creaturarum ex poteſtate diuina procedit, quæ ſuperiores creaturas in perfecta ſuæ vnitatis participatione cõſtituit, quaſi ſibi propinquiores; & ideo ſignanter dicit; [In ſublimioribus ſuis,] id eſt, ſibi magis conformibus. Secundo, commendat diuinam poteſtatem ex iis, quæ operatur in inferioribus creaturis, in quibus operatur per miniſterium ſuperiorum creaturarum, quarum multitudo homini eſt ignota, vnde ſubdit; [Nunquid eſt numerus militum eius?] milites quidem Dei vocat omnes cœleſtes virtutes, quæ diuinum nutum ſequuntur; ſic vt milites obediunt duci: harum autem cœleſtium virtutum numerus ignotus eſt homini, & ſimile eſt, quod habetur Eſaiæ 40. Qui educit in numero militiam eorum, & ne aliquis crederet quod cœleſtes virtutes non ſe haberent ſicut milites parentes alieno imperio; ſed ſicut duces & principes ex ſuo arbitrio cuncta agentes, ſicut æſtimauerunt multorum deorum cultores, ſubiungit: [Et ſuper quem non ſurgit lumen eius.] quaſi dicat, omnes cœleſtes virtutes per illuminationem diuinam diriguntur, ſicut homines per hoc, quod ſuper eos ſurgit lux Solis: propoſita ergo poteſtate diuina accedit ad propoſitum dicens, [Nunquid iuſtificari poteſt homo comparatus Deo?] quaſi dicat, ex quo Deus tam magnus eſt, & iniuſtitia præcellens, vt etiam in ſublimibus concordiam faciat, quæ eſt iuſtitiæ effectus, ſecundum illud Eſa. 32. Opus iuſtitiæ pax: omnis iuſtitia hominis diuinæ iuſtitiæ comparata quaſi nihil reputabitur: nec ſolum Deo homo comparatus, non poteſt iuſtus videri, ſed quod plus eſt, ei comparatus, apparet iniuſtus: ſicut in comparatione ad res pulcherrimas, quæ quamuis pulchritudinem habeant, videntur immundæ: vnde ſubdit; [Aut apparere mundus, natus de muliere] quod ſignanter dicit, quia ex hoc ipſo, quod homo de muliere per concupiſcentiam carnis naſcitur, maculam contrahit: hoc autem quod dixerat, conſequenter per ſimile confirmat, cum ſubdit, [Ecce etiam luna non ſplendet, & ſtellæ non ſunt mundæ in conſpectu eius,] vbi conſiderandum eſt, quod de Sole mentionem non facit, quia non apparet ſenſibiliter, quod ad præſentiam maioris luminis lumen eius obtenebretur, ſed luna & ſtellæ etiam ad præſentiam corporalis ſolis obfuſcantur: vnde multo magis earum claritas quaſi obſcuritas quædam eſt immenſitati diuini luminis cõparata, & ex hoc concludit propoſitum ſubdens; [Quãto magis homo putredo: & filius hominis vermis?] ſcilicet, non poteſt reputari ſplendens ſplendore iuſtitiæ, ſi diuinæ iuſtitiæ comparetur: neque mundus per innocentiam, ſi comparetur puritati diuinæ: ſingulariter autem hominem putredini comparat quaſi ex materia exiſtente putrefactioni vicina: & filium hominis vermi, quia vermis ex putredine generatur: hoc autem inducit ad oſtendendum, quod homo non poteſt, quantumcunque iuſtus & innocens iuſtitiam & innocentiam ſuam proponere, quaſi nihil reputatam in comparatione ad Deum, cum agitur de diuino iudicio.

CAPITIS XXVI.

LECTIO I.

REſpondens autem Iob, dixit, Cuius auditor es? nunquid imbecillis, & ſuſtentas brachium eius qui non eſt fortis? Cui dediſti conſilium? forſitan illi qui non habet ſapientiam? & prudentiam tuam oſtendiſti plurimam? Quem docere voluiſti?

voluiſti? nonne eum qui fecit ſpiramentum? Ecce gigantes gemunt ſub aquis, & qui habitant cum eis. Nudus eſt infernus coram illo: & nullum eſt operimentum perditioni. Qui extendit aquilonem ſuper vacuum, & appendit terram ſuper nihilum. Qui ligat aquas in nubibus ſuis, vt non erumpant pariter deorſum. Qui tenet vultum ſolij ſui, & expendit ſuper illud nebulam ſuam. Terminum circumdedit aquis, vſque dum finiantur lux, & tenebræ. Columnæ cœli contremiſcunt, & pauent ad nutum eius. In fortitudine illius repente maria congregata ſunt, & prudentia eius percuſſit ſuperbum. Spiritus eius ornauit cœlos, & obſtetricante manu eius, eductus eſt coluber tortuoſus. Ecce hęc ex parte dicta ſunt viarum eius: & cum vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri.

Baldath in verbis præmiſſis Iob conuincere voluit ex conſideratione diuinæ poteſtatis omnibus tremendæ, reſpectu cuius, nullus poteſt iuſtitiam aut innocentiam prætendere, vt ſe aſſerat abſque peccato punitum: vnde Iob triplicem reſponſionem ſubiungit: quarum prima ſpecialiter eſt contra Baldath, qui Iob terrere conatus fuerat ex conſideratione diuinæ poteſtatis. Solent autem homines non ratione contra aliquem condemnatum vtentes, ſed iudicis potentiam & ſapientiam allegantes, hoc facere in iudicis fauorem: adhibetur autem fauor alicui perſonæ dupliciter, vno modo propter defectum potentiæ illius, cui fauetur, alio modo propter defectum ſapientiæ. Quantum ergo ad primum dicit; [Cuius adiutor es, nunquid imbecillis?] quaſi dicat, hæc quæ locutus es, non ſecundum viam rationis, ſed quaſi in Dei fauorem: nunquid ad hoc dixiſti, vt ferres auxilium quaſi infirmo? adiuuare autem videtur aliquem, qui eius operationem defendit: vnde ſubdit; [Et ſuſtentas brachium eius, qui non eſt fortis; quaſi dicat, nunquid vis tu iis verbis defendere operationem, qua punitus ſum ab eo, ac ſi non eſſet fortis ad ſe defendendum. Deinde quantum ad fauorem, qui alicui adhibetur propter defectum ſapientiæ; conſiderandum eſt, quod hic fauor eſt duplex: vnus quidem ex hoc, quod conſilium datur alicui circa res agendas; & quantum ad hoc dicit; [Cui dediſti conſilium?] Videtur aliquis alicui conſilium dare, quando eius cauſam ſine ratione defendit: non autem conſilio Deus indiget, qui eſt in ſapientia perfectus: vnde ſubdit: [Forſitan illi, qui non habet ſapientiam?] quaſi dicat, nunquid dubitas Deum ſapientiam non habere, vt tam ſtulte pro eo loquaris: qui autem ſapienti conſilium dat, videtur hoc facere ad ſuam ſapientiam oſtendendam, vnde ſubdit: [Et prudentiam tuam oſtendiſti plurimam?] quaſi dicat, nunquid per hoc voluiſti tuæ prudentiæ abundantiam oſtentare? Alius autem modus fauoris contra defectum ſapientiæ eſt, vt quis inſtruat ignorantẽ circa ſenſibilia: & quantũ ad hoc ſubdit; [Quẽ docere voluiſti,] viſus es enim Deum docere, inquantum eius potentiam contra me allegaſti: ſed ipſe doceri non indiget, qui eſt totius humanæ ſcientię cauſa: vnde ſubdit; [Nonne eum qui fecit ſpiramentum?] id eſt, qui creauit humanam animam, per quam homo, & intelligit, & ſpirat: vna enim & eadem anima eſt, quæ per intellectum ſcientiam percipit, & per alias vires corpus viuificat. Deinde, ne videatur in aliquo potentiæ Dei derogare, commẽdat ipſum multo diffuſius quam Baldath, enumerans multos effectus diuinæ potentiæ: & incipit ab iis quæ potenter fecit in genere humano circa diluuium, legitur enim Geneſ. 6. quod gigantes erant ſuper terram in diebus illis, & poſtea ſubditur. Cumque vidiſſet Deus terram eſſe corruptam; omnis quippe caro corruperat viam ſuam ſuper terram; dixit ad Noe: Finis vniuerſæ carnis venit coram me, & poſtea ſubdit, Ecce ego adducam aquas diluuii ſuper terram, & interficiam omnem carnem, hunc ergo effectum diuinæ potentiæ oſtendit ſubdens; [Ecce gigantes,] ſcilicet, antiqui: [Gemunt,] ſcilicet in pœnis inferni: [Sub aquis,] id eſt qui fuerunt ſubmerſi aquis diluuii, & quia non ſoli ipſi perierunt, ſed multi alii cum eis: & ideo etiam poſtea ſubiungit; [Et qui habitant cum eis,] ſcilicet ſimiliter gemunt, ſcilicet à virtute poteſtatis ipſius, & ne aliquis crederet; quod diuina prouidentia ſe extenderet ſolum ad iudicandos homines in hac vita, non autem poſt mortem, ſicut amici Iob ſentire videbantur, ad hoc excludendum, ſubdit; [Nudus eſt infernus coram illo,] quaſi dicat, ea quæ in inferno aguntur conſpicua ſunt oculis eius, & ſecundum eius iudicium aguntur: vnde ad huiuſmodi expoſitionem ſubdit; [Et nullum eſt operimentum perditioni,] id eſt, iis qui ſunt perditi in inferno: vt poſſint ab oculis Dei occultari, ſicut occultantur à nobis, deinde enumerat effectus diuinæ prouidentiæ in rebus naturalibus & incipit ab extremis, ſcilicet à cœlo & terra, in quorum vtroque aliquid apparet ex diuina potentia inſtitutum, quod humanas vires excedit, ſecundum autem id, quod ſenſibiliter apparet, videtur cœlum extenſum eſſe ſuper terram, ſicut quoddam tabernaculum; terram autem eſſe ſub cœlo ſicut tabernaculi pauimentum, quicunque autem tabernaculum erigit, aliquid ſupponit quo tabernaculum ſuſtentatur: ſed hoc in cælo non apparet, non enim videtur aliquid cœlum ſuſtentans, niſi virtus diuina, vnde dicit, [Qui extendit aquilonem ſuper vacuum;] per aquilonem intelligit ſuperius hemiſpherium quo ad nos: nobis enim aquilonaris polus ſupra orientem eleuatur; auſtralis vero ſub orizonte deprimitur, vnde dicit, [Aquilonem extendit ſuper vacuum,] quod de ſuperiori hemiſpherio cœli nihil nobis apparet, niſi ſpatium aëre plenum, quod vulgares homines reputant vacuum: loquitur enim ſecundum exiſtimationem vulgarium hominum, prout eſt mos in ſacra ſcriptura: ſic etiam, qui pauimentum facit, ſuper aliquid ipſum firmat: terra autem quæ eſt quaſi cœli fundamentum non apparet ſuper aliquod firmata, quod eam poſſit ſuſtentare, ſed ſola Dei potentia ſuſtinetur: vnde ſubdit, [Et appendit terram ſuper nihilum,] hæc autem non ita dicuntur, quaſi cœlum ſit ponderoſum, vt indigeat ſuſtentamento, ne cadat, aut terra poſſit deſcendere niſi vſque ad centrum, ſed ipſas naturales virtutes, quibus in ſuis locis corpora naturaliter continentur, ex diuina poteſtate proceſſiſſe ſignificat: ſicut enim motus violentus eſt à poteſtate humana, ita inclinatio naturalis eſt ex virtute diuina, quæ eſt naturæ principium. Deinde enumerat effectus diuinæ potentiæ in ſpatio medio, quod eſt inter cœlum & terram, & primo in aëre, in quo hoc admirabile videtur, quod aqua in aëre ſuſpendatur, vaporaliter eleuata, & non tota ſimul cadit, ſed guttatim, vt apparet in pluuiis, vnde dicit; [Qui ligat aquas in nubibus ſuis,] id eſt, eius virtute cauſatis. [Vt non erumpant,] ſcilicet aquę pluuiarum. [Pariter deorſum,] ſed guttatim ſecundum quod expedit ad temperiem terre, quaſi diuina virtute illud, quod remanet in nubibus eſſet ligatum, vt non à principio cadat, fit enim diuina virtute,

vt vapores non simul condensentur, vt oporteat simul eos in aqua conuersos pariter cadere, pluuiis ex nubibus deorsum cadentibus remanent quædam vaporum reliquiæ ex quibus nebulæ generantur, per quas nobis tegitur cœlum, quod est quasi solium Dei, secundum illud Esa. vlt. Cœlum mihi sedes est: & quantum ad hoc subdit; [Qui tenet vultum solii sui,] id est, qui tenet quasi occultatam faciem cœli, quod est solium eius: & hoc per nebulas, quibus prohibemur cœlum videre, vnde subdit; [Et expandit super illud nebulam suam,] id est eius virtutem productam. Deinde ostendit effectum diuinæ potentiæ in aquis, cum subdit: [Terminum circumdedit aquis,] aquæ enim secundum elementorum naturalem ordinem, vndique terram operire deberent: sed quod aliqua pars terræ remaneat discooperta ab aquis, hoc factum est diuina virtute, quæ vsque ad certum terminum terram fecit operiri ab aquis, & hoc præcipue videtur ad oceanum pertinere, qui vndique terram circundat, & propter hoc subdit: [Vsque dum finiantur lux & tenebræ,] sumitur enim lux diei, & tenebræ noctis, sole accedente, vel recedente ab hemispherio superiori, quod supponitur nostræ habitabili terræ, quæ quasi vndique oceano cõcluditur, vel potest intelligi, quod terminus aquarum intransmutabilis permanebit, manente hoc statu mundi, in quo est successio lucis & tenebrarum. Sic ergo enumeratis effectibus diuinæ potentiæ in corporalibus creaturis, ostendit eius effectum in creaturis spiritalibus, quas vocat columnas cœli, quia scilicet eorum officio administratur motus cœlorum: vnde dicit. [Columnæ cœli,] scilicet Angeli. [Contremiscunt, & pauent ad nutum eius,] id est, obediunt ei ad nutum, & loquitur ad similitudinem alicuius ad aurem obedientis domino propter timorem & tremorem ipsius, vt timor referatur ad animam, tremor ad corpus, non est autem putandum, quod inferatur angelis timor pœnalis, sed eorum reuerentia ad Deum, hic timor nominatur, & sic pauor refertur ad affectum, tremor autem ad exteriorem effectum, & quia in angelis aliqui sunt, qui à debita Dei reuerentia discesserunt, de quibus supra 4. dictum est, In angelis suis reperit prauitatem; ideo consequenter de distinctione bonorum & malorum angelorum, subiungit. Creditur autem simul cum distinctione creaturæ corporalis, etiam creaturæ spiritualis distinctionem fuisse, & ideo ad insinuandam distinctionem creaturæ spiritualis præmittit de creatura corporali, dicens; [In fortitudine illius, repente maria congregata sunt,] secundum illud Genes. 2. Congregentur aquæ, quæ sunt super terram, in locum vnum, & appareat arida, & sicut creaturæ corporales sunt distinctæ diuina virtute, ita etiam creaturæ spirituales: vnde subdit: [Et prudentia eius percussit superbum,] per virtutem prudentiæ ipsius, diabolus superbiens de sua gloria priuatus est, & sic eo percusso, bonis angelis sunt spiritualia dona augmentata, vnde subdit; [Spiritus eius ornauit cœlos,] id est cœlestes spiritus ornamentis, scilicet, spiritualium donorum, non erat autem conueniens, vt percussus per priuationẽ glorię, cum ornamentis per Spiritum sanctum remaneret, vnde subdit. [Et obstetricante manu eius eductus est,] id est, à societate bonorum angelorum. [Coluber tortuosus,] id est diabolus, qui colubro comparatur, propter malignitatis venenum: & tortuosus dicitur, propter calliditatem, signanter autem dicit eum eductum obstetricante manu Dei: sicut enim obstetrix sic educit infantem, quandoque mortuum, vt mater non lædatur, ita Deus sic eduxit diabolum de medio angelorum, vt bonorum angelorum societas in nullo detrimentum sit passa. Et ne aliquis crederet hos effectus, licet sint magni, diuinam potentiam adæquare, subdit: [Ecce hæc ex parte sunt dicta viarum eius,] id est, operum eius, quibus & nos in Dei cognitionem ascendimus, & Deus nobis se quodammodo communicat: & ne videatur hæc, & si non totam diuinam potentiam adæquare, tamen magna ex parte ad eius equalitatem accedere, subiungit; [Et cum vix paruam stillam sermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?] quasi dicat, omnium quæ nunc dicta sunt de effectibus diuinæ potentiæ, minor est comparatio ad diuinam potentiam, quam vnius parui sermonis, quasi silenter stillantis ad maximi tonitrui sonum.

CAPITIS XXVII.

LECTIO I.

ADdidit quoque Iob assumens parabolam suam, & dixit. Viuit Deus, qui abstulit iudicium meum: & omnipotentes qui ad amaritudinem adduxit animam meam. Quia donec supersit halitus in me, & spiritus Dei in naturalibus meis, non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mẽdacium. Absit à me, vt iustos vos esse iudicem: donec deficiam, non recedam ab innocentia mea. Iustificationem meam, quam cœpi tenere, non deseram: neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea. Si vt impius inimicus meus; & aduersarius meus quasi iniquus. Quæ est enim spes Hypocritæ, si auare rapiat, & non liberet Deus animam eius? Nunquid Deus audiet clamorem eius, cum venerit, super eum angustia? Aut poterit in omnipotẽte delectari & inuocare Deum omni tempore? Docebo vos per manum Dei, quæ omnipotens habeat, nec abscondam. Ecce vos omnes nostis, & quid sine causa vana loquimini? Hæc est pars hominis impii apud Deum, & hæreditas violentorum quam ab omnipotente suscipient. Si multiplicati fuerint filii eius, in gladio erunt: & nepotes eius non saturabuntur pane. Qui reliqui fuerint ex eo, sepelientur in interitu; & viduæ illius non plorabunt. Si comportauerit quasi terra argentum, & sicut lutum præparauerit vestimenta: Præparabit quidem, sed iustus vestietur illis; & argentum innocens diuidet. Ædificauit sicut tinea domum suam, & sicut custos fecit vmbraculum. Diues cum dormierit nihil secum afferet, aperiet oculos suos, & nihil inueniet. Apprehendet eum quasi aqua inopia; nocte opprimet eum tẽpestas. Tollet eum ventus vrens & auferet, & velut turbo rapiet eum de loco suo. Et mittet super eum & non parcet; & de manu eius fugiens, fugiet. Stringet super eum manus suas: & sibilabit super illum intuens locum eius.

In

In præmissis verbis, Iob confutauerat dicta Baldath, qui contra eum diuinam potestatem allegauerat; quasi Iob eius magnitudinem ignoraret, finita autem sua responsione intelligitur expectare, vt tertius amicorum, scilicet Sophar, more solito, suo ordine responderet, sed quia ille, quasi conuictus tunc tacuit, Iob iterato sermonem assumit, & per aliam rationem ostendit non esse contra diuinam prouidentiam, si mali in hoc mundo prosperantur, & boni aduersitates patiuntur, vnde dicitur; [Addidit quoque Iob,] postquam scilicet ei nullus respondebat; [Assumens parabolam suam,] quia scilicet, per similitudines loquebatur ad modum parabolas inducentium, antequam autem propositum ostendat; se in amicorum sententiam nunquam transiturum esse denunciat, & ad huius firmitatem iuramentum præmittit: vnde subdit; [Et ait; Viuit Deus, qui abstulit iudicium meum, supposita, scilicet vestra sententia, qua asseritis ad iustitiam diuini iudicii pertinere, vt aduersitates præsentes non nisi peccatoribus inducat, & ideo ad exponendum in quo iudicium suum dixerat, subdit; [Et omnipotentes, qui ad amaritudinem adduxit animam meam] id est qui absque culpa præcedente mihi aduersitates exteriores induxit, ex quibus amaritudinem in anima patior; nec tamen ab eius reuerentia & amore discedo: partes ex hoc quod per ipsum iuro, inducit autem prædictum iuramentum ad hoc quod subditur; [Quia donec supersit halitus in me,] id est, donec habebo vitam, quæ per respirationem conseruatur: & vt ostendat se vitæ beneficium à Deo recognoscere, subdit; [Et spiritus Dei in naribus meis,] respiratio enim præcipue fit per nares, nam respiratio quæ fit per os, non est adeo congrua, vt Aristoteles dicit in lib. de historiis animalium, respiratio ergo hominis, quæ principaliter in naribus posita est, hic spiritus Dei dicitur: quia hoc habet homo, vt viuendo possit respirare: & huic beneficio ipse non vult esse ingratus peccando: vnde subdit: [Non loquentur labia mea iniquitatem,] vt scilicet dicam, omnes qui aduersitatem patiuntur, esse iniquos. Nec lingua mea meditabitur mendacium, vt scilicet dicam hoc pertinere ad diuinam iustitiam, vt iustorum merita præsenti prosperitate remuneret, & iniquorum peccata temporali aduersitate condemnet, & quia amici Iob ista asserebant, subiungit; [Absit à me, vt iustos vos esse iudicem;] non enim poterat iustos eos iudicare, nisi eorum iniustam sententiam approbaret, per quod à sua iustitia recederet: vnde subdit: [Donec deficiam] scilicet per mortem: [Non recedam] id est, propono non recedere; [Ab innocentia mea,] à qua scilicet recederem, si sanctos aduersitatem in hoc mundo patientes, vobiscum impios iudicarem, & sicut ab innocentia ad nocendum transferri non propono, ita nec iustitiæ viam deserere: vnde subdit; [Iustificationem meam:] quæ scilicet pertinet ad iustitiæ executionem: [Quam cœpi tenere,] scilicet, non approbando hominē pro prosperitate, quam habet: nec cōdemnando pro aduersitate, quam patitur in hac vita. [Non deseram,] scilicet declinando in vestram sententiam. Solent autem qui semel peccauerunt, proniores esse ad iterato peccandum, qui vero peccatorum sunt inexperti, difficilius ad peccata prolabuntur: vnde subdit; [Neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea,] quod ideo confido quod non recedam ab innocentia, nec iustitiam desertam, quia hoc per experientiam didici, non enim habeo conscientiam remordentem de aliquo graui quod commiserim in tota vita mea, vel aliter potest continuari, quia enim dixerat se non recessurum ab innocentia sua, nec iustificationem, quam tenere cœperat, deserturum, posset aliquis dicere, quod ipse ante hoc neque innocentiam, neque

A iustitiam habuerat: sed ipse hoc excludit dicens; [Nec enim reprehendit me cor meum, &c.] declinarem autem ab innocentia, & desererem iustitiam, si vobis fauerem, qui iniustitiam & impietatem sustinetis, vnde subdit: [Sit vt impius inimicus meus,] inquantum scilicet, contra veritatem diuini iudicii loquitur: [Aduersarius meus, quasi iniquus,] inquantum scilicet iniquam sententiam profert, mihi aduersando, dum dicit me impium esse, quia grauiter sum afflictus. His igitur præmissis pertinentibus ad amicorum suorum confutationem, & suæ sententiæ firmitatem, accedit ad principale propositum, vt scilicet ostendat non esse contrarium diuinæ prouidentiæ, si mali in hoc mundo temporaliter prosperentur, & iusti temporaliter affligantur, & supra quidem hoc manifestauerat ex futuris
B præmiis & flagellis, quæ reseruantur bonis & malis post hanc vitam: nunc autem hic ostendit, ex debilitate bonorum temporalium, quæ mali possident in hac vita, & magnitudine bonorum spiritualium, quæ bonis conceduntur. Asserit ergo primo inutile esse peccatoribus, si in hac vita bona temporalia consequantur absque animæ bonis: vnde dicit: [Quæ est enim spes hypocritæ, si auaro rapiat,] id est, si iniuste diuitias congreget, [Et non liberet Deus animam eius,] scilicet à peccato per gratiæ dona, id est, quid boni potest ex hoc consequi: & loquitur de hypocrita, scilicet simulatore: loco omnium peccatorum, quia simulata æquitas est duplex iniquitas, & hypocritæ tanquam falsarii virtutis, videntur maxime esse abominabiles
C apud Dominum, sicut infra. 36. dicitur. Simulatores & callidi prouocant iram Dei. Ostendit autem consequenter eos duplici spe priuari, quarum vna est quam habent iusti de Deo, quod in tempore necessitatis eorum orationem exaudiat: Sed hoc ab impiis excludit dicens: [Numquid Deus audiet clamorem eius, cum venerit super illum angustia?] quasi dicat, non & ratio huius assignatur Prouerb. 1. Ex ore sapientiæ dicentis. Vocaui, & renuistis, & post pauca subdit, tunc scilicet quando venit super eos angustia, inuocabunt me, & non exaudiam, & Prouerb. 28. dicitur, Qui declinat aurem suam ne audiat legem, oratio eius fiet execrabilis. Secunda autem spes iustorum est, quod non deficit eis temporalis consolatio in tempore tribulationis:
D fruuntur delectatione diuina, & delectantur in laude ipsius, sed hoc ab impiis excludit subdens; [Aut poterit in omnipotente delectari?] quem scilicet non diligere in operibus comprobatur: [Et inuocare Deum omni tempore?] ex magna enim delectatione Dei prouenit, quod semper sit in aliquorum ore laus Dei, & quia ostenderat parum valere bona temporalia, quæ impii possident, sine spe iustorum, quam sancti habent, ostendit consequenter temporalia bona, quæ interdum impii possident, fragilia esse: & ad assertionem, eorum quæ dicturus est, duo præmittit, primo quidem quod ea quæ dicturus est, sapientiæ diuinæ conueniunt: vnde dicit: [Docebo vos per manum Dei, id est, per virtutem ipsius: [Quæ omnipotens habeat, scilicet in
E sua sapientia quasi certum. [Nec abscondam,] quæ scilicet, Deo instruente me, didici, secundo ostendit, quod ea quæ dicturus est, tam sunt manifesta, vt etiam ipsi ea ignorare non possint: vnde subdit: [Ecce vos omnes nostis,] scilicet vera esse, quæ dicturus sum: & ideo mirum est, quod tam irrationabiliter contra veritatem manifestam loquimini, & hoc est quod subdit; [Et vt quid sine causa vana loquimini?] id est, ea quæ rationis fulcimentum non habet, solent enim homines hebetes cum cognoscant præmissa, non aduertere quid ex eis sequatur. Est autem considerandum, quod cum Deus sit creator omnium & gubernator, omnes ab eo suscipiunt aliquid, quasi hæreditatem

ſuam à patre, mali autem homines quaſi ſuam partem, & ſuam hæreditatem à Deo accipiunt bona temporalia huius mundi: vnde ex eorum perſona dicitur: Hæc pars veſtra & hæc eſt ſors, econuerſo autem boni percipiunt quaſi ſuam partem, & hæreditatem ſpiritalia bona, ſecundum illud Pſal. 15. Funes ceciderunt mihi in præclaris, etenim hæreditas mea præclara eſt mihi, deſcribens ergo, quam fragilis ſit & caduca pars impiorum, quam in rebus temporalibus accipiunt, dicit: [Hæc eſt pars impii apud Deum, id eſt, tale eſt, quod eis in ſortem venit, dum bonis ſpiritalia, & eis temporalia diſtribuuntur; [Et hæreditas violentorum] id eſt iniuſte acquirentium temporalia bona: [Quam ab omnipotente ſuſcipiant,] eo ſcilicet permittente, & facultatem præbente, ſicut ſupra 22. dictum eſt: Cum illæ impleuiſſet domos eorum bonis. Oſtendit autem, hanc partem ſiue hæreditatem eſſe caducam: primo quidem, quantum ad hoc, quod frequenter circa impiorum prolem accidit, quod tamen inter temporalia bona potiſſimum reputatur: contingit autem quandoque quod impiorum filii, qui in hoc mundo proſperati ſunt, occiduntur: vnde dicit: [Si multiplicati fuerint filii eius,] quod ſcilicet ad magnam proſperitatem computabatur, [in gladio erunt,] id eſt, occidentur, & quamuis ratio contingat, quod diuitum filii ad magnam paupertatem deueniant, tamen hoc circa nepotes & poſteros frequenter contingit, vnde ſubdit. [Et nepotes eius non ſaturabuntur pane,] ſcilicet propter inopiam, quantum autem ad alios familiares eius, ſubdit; [Qui reliqui fuerunt ex eo,] ſcilicet domeſtici & amici; [Sepelietur in interitu,] id eſt abſque ſolemnitate quaſi occiſi, vnde & quantum ad vxores ſubdit; [Et viduæ illius non plorabunt,] quod ſcilicet, fieri ſolet in ſolemnibus ſepulturis. Sicut ergo fragilis eſt & caduca eorum felicitas, quantum ad filios & amicos, ita etiam quantum ad diuitias poſſeſſas, inter quas, quædam ſunt diuitiæ artificiales, ſcilicet pecunia, quæ eſt adinuenta quaſi menſura commutationis rerum, vt Philoſophus dicit: & quantum ad hoc ſubdit: [Si comportauerit quaſi terram argentum,] id eſt, ſi tantam copiam pecuniæ acquirat, quanta habetur terra. Aliæ vero ſunt diuitiæ naturales, quæ ſcilicet hominum naturali neceſſitati ſubueniunt, ſicut panis & vinum, & veſtimenta, & alia huiuſmodi, & quantum ad hoc ſubdit: [Et ſicut lutum præparauerit veſtimenta,] vt ſcilicet, tantam eorum copiam habeat, quantam & luti; [Præparauit quidem,] id eſt, habuit ſolicitudinem in præparando, alius tamen habebit fructum, & quandoque bonus, qui circa hoc non ſolicitatur; vnde ſubdit: [Sed iuſtus veſtietur illis,] ſcilicet veſtimentis ad ſuam neceſſitatem: [Et argentum innocens diuidet,] id eſt diſtribuet, & dabit pauperibus, non reſeruabit coaceruatum, quod contra innocentiam eſſet, pertinet etiam ad proſperitatem terrenam ſpatioſitas domorum: ſed etiam hoc oſtendit eſſe caducum propter duo, primo quidem, quia quandoque ſibi domum ædificat per violentiam in loco alieno, à qua depellitur, vnde ſubdit: [Ædificauit ſicut tinea domum ſuam,] quę ſcilicet corrodendo veſtem alienam præparauit ſibi locum, à quo, excuſſa veſte, deiicitur. Alio modo, quia etſi in ſolo proprio domum ædificet, non tamen eſt ſibi datum: vt diu illius poſſeſſionis curam & dominium habeat, ſed ad modicum tempus, vnde ſubdit: [Et ſicut cuſtos] ſcilicet vineæ: [Fecit vmbraculum,] quod ſcilicet deiicitur finito tempore cuſtodiæ eius. Quomodo autem acquiſita bona amittat, oſtendit, ſubdens; [Diues cum dormierit,] id eſt, cum mortuus fuerit: [Nihil ex his quæ poſſidet ſecum auferet,] ſcilicet in alia vita: [Aperiet oculos ſuos,] ſcilicet in reſurrectione; [Et nihil inueniet] quia ſcilicet, non reuertetur ad temporalia bona poſſidenda, quandoque & in hac vita ſubito ea perdit, ad modum, quo pluuia ſubito homini ſuperuenit, vnde ſubdit; [Apprehendet eum quaſi aqua, ſcilicet pluuialis, [Inopia,] id eſt, ſubito ſuperueniet ei & quamuis pluuia in die aliqualiter præuideri poſſit, in nocte tamē omnino præoccupat hominem, vnde ſubdit; [Nocte opprimet eum tempeſtas,] ſcilicet aduerſitates, id eſt omnino ex improuiſo. Vltimo autem oſtendit fragilitatem mundanæ proſperitatis, quantum ad ipſam perſonam hominis, quæ quandoque perit per aliquam febrem, vel per aliquam perſecutionem, & quantum ad hoc ſubdit; [Tollet eum ventus vrens,] id eſt, occidet eum; [Et auferet,] ſcilicet à ſocietate viuentium: & hoc fiet ſubito, & ex improuiſo: vnde ſequitur: [Velut turbo rapies eum de loco ſuo,] id eſt, violenter & abſque mora: quandoque vero non ab interiori infirmitate, ſed ab exteriori perſecutione occiditur, vnde ſubdit; [Et mittet,] ſcilicet Deus: [Super eum,] aliquem perſecutorem, qui potentior eo ſit, cui non poſſit reſiſtere: [Et non parcet,] ipſe ſcilicet perſecutor: vnde ipſe impius: [De manu eius,] id eſt de poteſtate eius: [Fugiens fugiet,] vel per mortem, vel poſtquam occiderit, non habet amplius quid faciat, eo autem mortuo, amicis eius remanet ſtupor & luctus: vnde ſubdit: [Stringet ſuper illum manus ſuas,] quaſi præ ſtupore: [Et ſibilabit ſuper illum,] quaſi compatiens ei: [Intuens locum eius,] id eſt conſiderans eius priſtinam dignitatem.

CAPITIS XXVIII.

LECTIO I.

HAbet argẽtum venarum ſuarum principia, & auro locus eſt in quo conflatur. Ferrum de terra tollitur, & lapis ſolutus calore in æs vertitur. Tempus poſuit tenebris: & vniuerſorum finem ipſe conſiderat: lapidem quoque caliginis & vmbram mortis. Diuidit torrens à populo peregrinante eos, quos oblitus eſt pes egentis hominis & inuios. Terra, de qua oriebatur panis in loco ſuo, igni ſubuerſa eſt. Locus ſapphiri lapides eius: & glebæ illius aurum. Semitam ignorauit auis, nec intuitus eſt eam oculus vulturis. Non calcauerunt eam filii inſtitorum, nec pertranſiuit per eam leæna. Ad ſilicem extendit manum ſuam: ſubuertit à radicibus montes. In petris riuos excidit, & omne pretioſum vidit oculus eius. Profunda quoque fluuiorum ſcrutatus eſt, & abſcondita produxit in lucem.

Supra Iob oſtenderat quam fragilis, & caduca ſit pars impiorum, quam à Deo accipiunt: nunc autem oſtendere intendit econtrario dignitatem ſpiritalis boni, quod homines iuſti à Deo percipiunt etiam in hoc mundo: quod quidem ſpirituale bonum ſub ſapientia comprehendit, & ideo intendit præferre ſapientiam omnibus corporalibus rebus, & quantum ad originem & quantum ad pretioſitatem, & incipit primo oſtendere, quod omnia, quæ in rebus corporalibus pretioſa videntur, habent in certis locis originem, & incipit à metallis, quæ apud homines pretioſa habentur. Eſt autem conſiderandum, quod metalla generantur ex vapori-

bus humidis resolutis à terra per virtutem solis, & aliarum stellarum, & in terra retentis; vnde & metalla ductibilia & liquabilia sunt, sicut econtrario lapides & alia huiusmodi quæ non molliuntur neque funduntur, generantur ex sicca exhalatione intra terram retenta. Diuersificantur autem metallorum species secundum maiorem vel minorem puritatem vaporis resoluti, & secundum differentiam caloris digerentis, inter quæ aurum videtur purissimum, & post hoc argentum, & sub hoc æs, infimum autem ferrum: & secundum maiorem vel minorem puritatem, metalla vt plurimum habent diuersas origines: quia ergo aurum est purissimum, inuenitur vt plurimum generatum in sua puritate inter arenas fluminum propter multitudinem euaporationis, & caliditatem arenæ. Argentum autem inuenitur vt plurimum in quibusdam venis terræ, vel etiam lapidum; æs autem inuenitur vt incorporatum B lapidibus, ferrum autem quasi in terra fœculenta, nondum perfectam digestionem habente, vt sit perueniens vsque ad generationem lapidis. Enumerans ergo diuersa metallorum loca, dicit: [Habet argentum venarum suarum principia,] scilicet in aliquibus determinatis locis, ex quibus tales vapores resoluuntur, qui sint apti ad generationem argenti: & sic dum miscentur terræ, vel lapidi prædicti vapores, efficiuntur ibi venę argenteæ, quantum autem ad aurum subdit; [Et auro locus est in quo conflatur,] quia scilicet ex multis arenis colliguntur quædam granula auri, quæ in vnum ligantur: quod quidem non fit in omni loco, sed in aliquo loco determinato, in quo concurrit debita proportio virtutis actiuæ ad materiam proportionatam tali speciei, deinde quantum ad ferrum, subdit: [Ferrum C de terra tollitur,] scilicet, quia in terra quasi indigesta inuenitur, deinde quantum ad æs dicit; [Et lapis,] cui scilicet vapor proportionatur, naturæ eius permiscetur: [Solutus calore,] scilicet ignis vehementis. [In æs vertitur,] dum scilicet id quod est ibi de natura æris, per calorem ignis eliquatur. Deinde prosequitur de aliis rebus, quæ habent determinatum tempus & locum ex dispositione diuina, vnde diuinæ cognitioni subiacent, pleraque ipsorum, quæ ab hominibus sunt occulta, occultantur autem à nobis & sol, & alia multa per tenebras noctis, sed hoc fit per dispositionem diuinam: vnde dicit; [Tempus posuit in tenebris,] occultantur etiam quædam à nobis per eorum corruptionem dum D resoluuntur in sua principia, quæ Deo sunt nota, nobis autem occulta: vnde subdit; [Et vniuersorum finem ipse considerat,] id est, terminum resolutionis rerum, inueniuntur etiam quædam ab hominibus occulta propter locum inuium, sicut quandoque sunt quidam mõtes inaccessibiles, in quibus sunt quædam inuisa hominibus: & quantum ad hoc subdit, [Lapidem quoque caliginis,] id est, aliquam rupem alicuius excelsi montis, quæ quasi semper caligine nebularum obtegitur: [Et vmbram mortis,] id est, aliquem locum vmbrosum inter conualles montium, ad quæ vitalis calor solis nunquam pertingit: [Diuidit torrens à populo peregrinante,] solent enim in radicibus quorundam montium defluere innumerabiles torrentes, ita quod, ex E vna parte torrentis est via per quam peregrini trãseunt, & ad aliam partem ripæ non patet accessus. Contingit autem quandoque, quod in huiusmodi inaccessibilibus locis, aliqui rari homines habitant, ad quos etiam pauperes qui omnia circumeunt, accedere non possunt propter accessus difficultatem; vnde subdit: [Et torrens diuidit à populo peregrinante eos,] scilicet homines. [Quos;] in locis inaccessibilibus habitantes. [Oblitus est pes egentis hominis,] vt scilicet ad eos non accedat, [Et inuios,] id est, propter hoc quod ad eos via non patet. Sunt etiam quædam loca non propter situm, sed propter aliqua accidentia inaccessibilia, puta, quia per aliquam alterationem subuertuntur, vt legitur Gen. 19. de Sodoma & Gomorrha, vnde subdit: [Terra de qua oriebatur panis in loco suo,] id est, quasi in proprio & conuenienti loco: [Igni subuersa est,] scilicet subuersionis eius causa ex superabundantia caloris procedit. Calore autem superabundante, sequitur quod resolutiones tam siccæ quam humidę ad magnam digestionem perueniant, vt exinde generentur aliqua pretiosa, puta lapides vel metalla, vnde quantum ad lapides pretiosos, qui generantur, ab exhalatione sicca, subdit; [Locus sapphiri lapides eius,] scilicet terræ subuersæ igni. Quantum autem ad pretiosa metalla, quæ generantur ex vaporatione humida, subdit; [Et glebæ illius aurum,] huiusmodi autem loca sic subuersa propter corruptionem aëris ex abundantia sulphuris, non solum homines vitant, sed etiam animalia bruta, vnde primo quantum ad aues, de quibus minus videtur, dicit; [Semitam,] scilicet illius terræ. [Ignorauit auis,] quia scilicet super eam volare non audet, propter aëris corruptionem nec etiam appropinquare: vnde subdit. [Nec intuitus est,] scilicet eam: [Oculus vulturis,] qui tamen valde à remotis solet videre, vel potest aliter exponi; [Terra illa ignorauit,] id est non exposita ad semitam auis; quasi scilicet nec auis per eam transit. Nec intuitus est, scilicet aliquis in terra illa oculos vulturis. Deinde quantum ad homines dicit: [Non calcauerunt eam filii institorum,] id est mercatorum, qui tamen difficilia loca solent adire ad lucrandum. Deinde, quantum ad quadrupedia subdit: [Nec pertransibit per eam leæna,] quæ siluestria loca inhabitat: hæc autem quamuis hominibus sint occulta, Deum tamen non latent, qui & in montibus & in fluminibus suam virtutem exercet: vnde subdit: [Ad silicem,] id est ad montes lapidosos: [Extendit manum,] id est potestatem suam: & hoc in duobus effectibus manifestat: primo per hoc quod montes quandoque funditus diruunt, & hoc est quod subdit; [Subuertit à radicibus montes.] Secundum autem est quod inter medium montium pertranseunt aquæ, quasi diuina virtute esset eis via excisa à Deo in petris vnde subdit: [In petris riuos excidit,] id est meatus riuorum, & sicut potentia sua se extendit ad omnia magnifica facienda, ita eius sapientia se extendit ad omnia pretiosa cognoscenda: vnde subdit: [Et omne pretiosum vidit oculus eius,] sicut ipse montes potest subuertere, si potest petras excidere, & similem potestatem exercere in totam terram, conueniens est, quod pretiosa videat quæ ibi latent, quamuis oculus hominis ea videre non possit, & non solum ea quæ latent in terris oculus eius videt, sed; [Profunda quoque fluuiorum scrutatus est,] id est, ea quæ in profundis fluuiorum latent, ita perfecte cognoscit, sicut si ea scrutaretur: & hoc signum est, quia: [Abscondita produxit in lucem:] ad manifestationem hominum.

LECTIO II.

SApientia vero vbi inuenitur? & quis est locus intelligentiæ? Nescit homo pretium eius, nec inuenitur in terra suauiter viuentium. Abyssus dicit, non est in me: & mare loquitur, non est mecum. Non dabitur aurum obrizum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione eius. Non conferetur tinctis Indiæ coloribus: nec lapidi Sardonico pretiosissimo,

vel ſapphiro. Non adæquabitur ei aurum vel vitrum ; nec commutabuntur pro ea vaſa auri. Excelſa & eminentia non commemorabuntur comparatione eius ; trahitur autem ſapientia de occultis. Non adæquabitur ei topazius de Æthiopia ; nec tinctura mundiſſimæ componentur. Vnde ergo ſapientia venit ? & quis eſt locus intelligentiæ ? Abſcondita eſt ab oculis omnium viuentium ; volucres quoque cœli latet. Perditio & mors dixerunt, Auribus noſtris audiuimus famam eius. Deus intelligit viam eius, & ipſe nouit locum illius. Ipſe enim fines mundi intuetur ; & omnia quæ ſub cœlo ſunt, reſpicit. Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in menſura. Quando ponebat pluuiis legem, & viam procellis ſonantibus, Tunc viditillam & enarrauit, & præparauit, & inueſtigauit. Et dixit homini, Ecce timor Domini, ipſa eſt ſapientia ; & recedere à malo, intelligentia.

Quia oſtenderat omnia pretioſa, quæ in corporalibus inueniuntur, determinatis locis contineri, quæ ſi ignota ſint hominibus, ſunt tamen cognita Deo : ad oſtendendum eminentiam ſapientiæ, primo inducit, quod determinato loco non continetur, vnde dicit; [Sapientia vero vbi inuenitur,] quaſi dicat, nullo corporeo loco concluditur : quia non eſt aliquid corporale, ea vero quæ ſunt in corporibus pretioſa, non ſolum ipſa, ſed & eorum principia locis corporalibus concluduntur, ſed hoc de ſapientia Dei non poteſt dici: vnde ſubdit; [Et quis eſt locus intelligentiæ,] intellectus enim eſt principium ſcientiæ, & ſapientiæ : ſicut autem ſapientia non concluditur loco, ita etiam nec intelligentia, quæ eſt principium eius. Secundo, oſtendit dignitatem ſapientiæ, eo quod pretio æſtimari non poteſt: vnde ſubdit; [Neſcit homo pretium eius,] id eſt, nihil quod homo cognoſcat, eſt ſufficiens ſapientiæ pretium, vtrumque autem præmiſſorum per conſequentia manifeſtat : & primo quidem quod dixerat, ſapientiam in loco determinato non inueniri, inueniuntur autem quæ apud homines pretioſa reputantur, partim quidem apud homines delicioſos, qui pretioſa lapidum, & metallorum congregare nituntur, ſed in talibus non inuenitur ſapientia : vnde ſubdit : [Nec inuenitur in terra ſuauiter viuentium,] id eſt, delicioſorum, quia ipſi maxime à ſapientiæ perceptione impediuntur, cor habentes deliciis occupatum, partim autem inueniuntur huiuſmodi pretioſa corporalia in aliquibus profunditatibus obſcuris, ſed non eſt ita de ſapientia : vnde ſubdit; [Abyſſus dicit, non eſt in me,] quod ſcilicet ea quæ in abſconditis profundorum latent, maxime ſapientiæ humanæ ſunt abſcondita. Partim autem inueniuntur in mari : tum quia ibi generantur, ſicut margaritæ in conchis marinis, ſiue quia ibi depereunt in nauibus ibi ſubmerſis, ſed non eſt ita de ſapientia, tum etiam quia per mare ſolent huiuſmodi pretioſa de loco ad locum portari : vnde ſubdit: [Et mare loquitur:] non eſt mecum, quinimmo ea quæ ſunt in mari, maxime latent ſapientiam humanam. Deinde manifeſtat id quod dixerat de hoc quod ſapientia pretio æſtimari non poteſt, & enumerat ea quæ ſunt apud homines pretioſiſſima, dicens; [Non dabitur aurum obrizum,] id eſt, puriſſimum.

A

B

C

D

E

[Pro ea,] quia nullo auro poteſt pretium ſapientiæ æſtimari, poſt aurum autem inter cætera pretioſius reputatur argentum, de quo ſubdit. [Nec appendetur argentum in commutatione eius,] ſunt etiam præter metalla pretioſiſſimi lapides diuerſorum colorum, qui maxime inueniuntur in India : de quibus ſubditur ; [Non conferetur,] id eſt, non comparabitur ſapientiæ: [Tinctis Indiæ coloribus,] id eſt lapidibus pretioſis, diuerſis coloribus naturaliter in India tinctis, & ſubiungit de quibuſdam pretioſis lapidibus, qui etiam in aliis terris inueniuntur, vnde ſubdit ; [Nec lapidi Sardonico pretioſiſſimo,] qui ſcilicet eſt compoſitus ex duobus lapidibus, ſcilicet ex Sardio, qui eſt rubei coloris accẽdens animum ad gaudium, & acuens ingenium: & Onichino, qui ab eo ligatur, quaſi habens quaſdam noxias virtutes, ſcilicet excitandi triſtitias, & timores ; cuius nocumentum refrenatur per Sardium : vnde proprietatem habere dicitur, quod luxuriam depellat, hominem caſtum & pudicum reddens: vnde & pretioſiſſimus nominatur, ſubdit autem ; [Et ſapphiro,] qui eſt cœleſtis coloris, qui etiam pretioſus eſt propter multas virtutes quas habet : nec refert quod aliqui alii lapides pretioſiores ſunt, quia pretia lapidum non ſunt eadem, nec in omnibus locis, nec in omnibus temporibus, ſubdit autem de iis qui hanc habent pretioſitatem ex pulchritudine, dicens ; [Non adæquabitur ei aurum,] quod habet pulchritudinem ex ſplendore: vel vitrum, quod habet pulchritudinem ex perſpicuitate, quamuis non ſit præcellens pretii æſtimatione, ſubdit autem de iis quæ habent pulchritudinem ex artificio, cum dicit : [Non commutabuntur pro ea vaſa auri excelſa,] ſcilicet quãtitate : [Et eminentia,] ſcilicet in comparatione, & ſicut non poſſunt pro ſapientia commutari, ita etiam omnia prædicta nihil reputantur in comparatione ad ſapientiam : vnde ſubdit ; [Nec commemorabuntur in comparatione eius,] id eſt, non eſt dignum, quod vel memoria de his habeatur, cum ſit de excellentia ſapientiæ mentio, & quia dixerat quedam corporalia eſſe occulta, & ob hoc pretioſa reputantur, conſequenter oſtendit quod hæc etiam pretioſitas ſapientiæ deeſt, cum ſubdit ; [Trahitur autem ſapientia de occultis.] Eſt enim humanæ ſapientiæ origo occulta dupliciter. Vno modo ex parte intellectualis luminis, quod deriuatur ad nos ab occultiſſima omni cauſa, ſcilicet à Deo. Alio modo ex parte rerum cognitarum, quare occultas proprietates & eſſentias ſapientia inquirit, & ex his in diuinorum cognitionem aſcendit, quæ maximæ ſapientiæ appropriatur, vnde concludit quod neque ratione pretioſitatis, neque ratione occultationis aliquid poteſt ei comparari, neque in lapidibus pretioſis, vnde ſubdit, [Non adæquabitur ei topazius de Æthiopia,] qui ſic vocatur à loco primeuæ ſuæ inuentionis: vel quia in colore auri ſimilitudinem pretendit. Quantum autem ad pretioſas veſtes, ſubdit, [Nec tinctura mundiſſimæ,] id eſt, cuiuſcunque panni ſerici vel lanei : [Componentur,] id eſt, comparabuntur ſapientiæ, quia ergo ſapientiam incomparabilem dixerat, & occultam habere originem, inquirit, vnde ſit eius principium, cum ſubdit : [Vnde ergo ſapientia venit ?] & vnde deriuatur, [Et quis eſt locus intelligentiæ ?] à quo principio homines lumen intellectus participant. Oſtẽdit autem hoc principium excedere omnem cognitionem humanam: vnde ſubdit : [Abſcondita eſt ab oculis omnium viuentium,] quia fons ſapientiæ eſt verbũ Dei in excelſis, vt dicitur Eccl. 1. Fuerũt aliqui augurioru̇ ſectatores, qui traderẽt quaſdam aues augurales, quẽdam affectum ſapientiæ participare ſupra homines, inquantũ ſcilicet, ex eis ad homines peruenire credebant cognitionem futurorum : ſed quod ſapientia hãc cõiecturam excedat, oſtendit ſubdẽs, [Volucres quoque cœli latet,]

per

per quod potest intelligi quod origo sapientiæ excedit cœlestia corpora, à quibus huiusmodi aues mouentur. Sunt etiam aliqui, qui à mortuis futurorum cognitionem exquirerent: sed nec hoc attingit ad sapientiæ originem; vnde subdit; [Perditio & mors dixerunt, auribus nostris; audiuimus famam eius,] & recte famam sapientiæ morti & perditioni attribuit, quia perditio & mors important recessum & elongationem à bonis, quæ sapientiam consequuntur. Possunt tamen tria prædicta secundum metaphoram, ad tria rationalis creaturæ pertinere, vt quod dicit. [Abscondita est ab oculis omnium viuentium, referatur ad homines, quod vero subdit: [Volucres cœli latet,] referatur ad angelos, quod vero additur. [Perditio & mors dixerunt; audiuimus famam eius,] referatur ad dæmones, qui à Deo damnabiliter elongati, à remotis quasi ex sola fama diuinæ sapientiæ notitiam habent. Vt ergo ostendat sapientiæ radicem, subdit, [Deus intelligit viam eius,] id est, totum sapientiæ processum, dum & ipse est, & origo sapientiæ, & locus intelligentiæ: & quia ipse seipsum perfecte nouit, ideo subdit: [Et ipse nouit locum illius,] id est seipsum in quo plene sapientia inuenitur sicut in prima origine, deriuatur autem sapientia ab ipso in omnes creaturas, quæ per Dei sapientiam fiunt, sicut ars deriuatur à mente artificis in opera eius: vnde dicitur Eccle. 1. quod Deus effudit sapientiam super omnia opera sua, vnde etiam ipsa vniuersitas creaturarum est quasi quidam sapientiæ secundarius locus, & ideo ad ostendendum quod Deus cognoscit sapientiæ locum, subiungit, quod ipse cognoscit vniuersitatem creaturarum. Primo quidem hoc ostendit quantum ad extremas creaturas super quibus aliæ continentur: vnde subdit: [Ipse enim fines mundi intuetur,] id est excellentiores creaturas, in quibus ordo creaturarum terminatur ab inferioribus ascendēdo, sicut sunt cœlestia corpora, & cœlestes spiritus deinde hoc ostendit, quantum ad alias creaturas sub eis contentas, sicut sunt elementa, vnde subdit; [Et omnia quæ sub cœlo sunt respicit.] Et ne aliquis crederet, quod notitiam rei habeat à rebus acceptam sicut nos habemus, ostendit consequenter quod cognoscit res sine omni causa, vnde subdit, quantum ad quasdam creaturas, scilicet ventos & pluuias: [Qui fecit ventis pondus,] id est, dedit eis inclinationem motus, vt scilicet, quandoque moueantur ad hanc partem, quandoque ad illam. Deinde loquitur de pluuiis, & primo quidem secundum quod sunt vaporabiliter eleuatæ in nubibus, vnde subdit; [Et aquas,] scilicet vaporales: [Appendit,] id est, appensas tenet in aere. [Et hoc in mensura,] ne scilicet, si superexcederent, omnia submergerent: aut si plus debito diminuerentur, omnia siccarentur. Secundo, quantum ad ipsam generationem pluuiarum, cum dicit; [Quando ponebat pluuiis legem] vt scilicet certis temporibus & locis descenderet. Tertio, quantum ad effectum, præcipue in mari, quod maxime ex immutatione aëris commouetur, vnde subdit; [Et viam,] scilicet ponebat: [Procellis,] scilicet marinis: [Sonantibus,] scilicet ex magna commotione; quia & huiusmodi procellæ certis temporibus, & secundum certam quantitatem consurgunt, quia vero ex ipsis creaturis sapientiam non acquirit sicut nos, sed potius ex sua sapientia creaturas produxit, ideo subiungit; [Tunc,] scilicet, quando creaturas faciebat: [Vidit illam,] id est sapientiam. [In seipso,] inquantum per actualem suæ sapientiæ considerationem res in esse produxit: ab ipso autem sapientia deriuata est primo quidem ad angelos, qui facti sunt participes sapientiæ diuinæ, & quantum ad hoc dicit; [Et enarrauit,] sapientiam suam eis manifestando, secundo vero ad vniuersitatem creaturarum, eam per A suam sapientiam disponendo: & ad hoc pertinet quod subdit: [Et præparauit,] scilicet in sapientia sua orbem terrarum, tertio, quantum ad homines, qui non per simplicem apprehensionem percipiunt sapientiam veritatis, sicut angeli, quibus enarratur, sed per inquisitionem rationis ad eam perueniunt: vnde subdit: [Et inuestigauit, id est homines eam inuestigare fecit; & hoc est quod subdit: [Et dixit homini,] scilicet per interiorem inspirationem illuminando ipsum, & sapientiam communicando: [Ecce timor Domini,] quem scilicet principaliter tibi do; [Ipse est sapientia] quia per timorem Domini, homo Deo inhæret, in quo est vera sapientia hominis, sicut in altissima omni causa: [Recedere à malo,] id est à peccato, quo homo amittit Deum: [Est intelligentia,] quia scilicet, intelligentia præcipue homini est necessaria, vt per intelligentiam discernat mala à bonis: quibus euitatis, per executionem bonorum operum ad sapientiæ diuinæ participationem perueniat, sic ergo, quia timor Domini est sapientia, & recedere à malo est intelligentia, consequens est, quod iusti, qui Deum timent, & recedunt à malo, habent sapientiam & intelligentiam, quæ præferuntur omnibus bonis terrenis, quæ mali homines possident, & sic manifestum est, quod in hoc saluatur ratio prouidentiæ diuinæ, quod iustis dantur bona spiritalia, tanquam meliora; malis autem bona temporalia, tanquam caduca.

CAPITIS XXIX.

LECTIO I.

ADdidit quoque Iob, assumens parabolam suam, & dixit. Quis mihi tribuat, vt sim iuxta menses pristinos, secundum dies quibus Deus custodiebat me? Quando splendebat lucerna eius super caput meum, & ad lumen eius ambulabam in tenebris. Sicut fui in diebus adolescentiæ meæ, quando secrete Deus erat in tabernaculo meo. Quando erat omnipotens mecum, & in circuitu meo pueri mei. Quando lauabam pedes meos butyro, & petra fundebat mihi riuos olei. Quando procedebam ad portam ciuitatis, & in platea parabant cathedram mihi. Videbant me iuuenes & absondebantur, & senes assurgentes stabāt. Principes cessabant loqui, & digitum super ponebant ori suo. Vocem suam cohibebant duces, & lingua eorum gutturi suo adhærebat. Auris audiens, beatificabat me, & oculus videns testimonium reddebat mihi; Eo quod liberassem pauperem vociferantem, & pupillum cui non erat adiutor. Benedictio perituri super me veniebat, & cor viduæ consolatus sum. Iustitia indutus sum; & vestiui me sicut vestimento, & diademate iudicio meo. Oculus fui cœco, & pes claudo. Pater eram pauperum, & causam quam nesciebam, diligentissime inuestigabam. Conterebam molas iniqui, & de dētibus

illius auferebam prædam. Dicebamque, In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies. Radix mea aperta est secus aquas, & ros morabitur in messione mea. Gloria mea semper innouabitur, & arcus meus in manu mea instaurabitur. Qui me audiebant, expectabant sententiam, & intenti tacebant ad consilium meum. Verbis meis addere nihil audebant, & super illos stillabat eloquium meum. Expectabant me sicut pluuiam, & os suum aperiebant quasi ad imbrem serotinum. Si quando respondebam ad eos, non credebant, & lux vultus mei non cadebat in terram. Si voluissem ire ad eos, sedebam primus, cumque sederem quasi rex circunstante exercitu, eram tamen mœrentium consolator.

Quia Iob in præmissis verbis in vniuersali ostenderat rationem, ex qua euidenter apparet, non esse contra diuinam iustitiam, quod mali prosperantur, & boni interdum in hoc mundo temporali prosperitate carent, quibus conceduntur maiora scilicet spiritalia bona, manifestat hoc in seipso, quasi in exemplo intendens eorum confutare sententiam, etiam quantum ad hoc, quod asserebant, eum pro peccato aduersitates passum. Et primo commemorat prosperitatem præteritam, qua virtuose vtebatur, & deinde magnitudinem aduersitatis in quam inciderat, & ad vltimum multipliciter suam innocentiam demonstrat. Datur autem intelligi, quod sicut postquam satisfecerat verbis Baldath, Sophar tacente processerit ad suum propositum ostendendum, ita etiam manifestato proposito, expectauit si aliquis aliorum loqueretur, omnibus autem tacentibus, ipse iterato sermonem resumpsit, vnde dicit; [Addidit quoque Iob, assumens parabolam suam,] quia scilicet metaphorice locuturus erat. [Et dixit, Quis mihi tribuat,] quod ponitur ad desiderium designandum, magis quam ad petitionem formandum, [Vt sim iuxta menses pristinos,] id est, vt in prosperitate viuam sicut olim, & quia hanc prosperitatem non fortunæ neque suis viribus, sed diuino attribuebat auxilio, subdit: [Secundum dies quibus Deus custodiebat me,] protegendo scilicet, contra aduersa, & etiam promouendo dirigebat ad bona, in quibusdam quidem producendo ad bonos effectus etiam supra meam intentionem, & hoc est quod dicit: [Quando splendebat lucerna eius,] scilicet, prouidentia ipsius, [Super caput meum,] id est, mentem meam, dirigens in multa bona, ad quæ mens mea non attingebat, in quibusdam vero dirigebatur à Deo quasi ab eo instructus de iis quæ erant agenda: vnde subdit: [Et ad lumen eius,] id est, ad instructionem ipsius: [Ambulabam,] id est, procedebam: [In tenebris,] id est, in dubiis, & vt non attribuatur hoc merito iustitiæ præcedentis, subiungit; [Sicut fui in diebus adolescentiæ meæ,] quando scilicet, adhuc non poteram tantam prosperitatem promereri. Deinde seriatim exponit bona status præteriti, & incipit quasi à principio à familiaritate diuina, quam in oratione & contemplatione percipiebat, vnde dicit: [Quando secreto Deus erat in tabernaculo meo,] id est Dei præsentiam sentiebam, dum secreto in tabernaculo meo orabam & meditabar, quod pertinet ad contemplationem. Quantum vero ad actionem subdit, quando erat omnipotens mecum, quasi scilicet, A mihi cooperans ad bene agendum. Deinde describit prosperitatem suam ex parte prolis, cum subdit, [In circuitu meo pueri mei,] adolescentis enim patris filios pueros esse oportet. Vlterius autem procedit ad affluentiam rerum, quæ pertinent ad vsum vitæ, cum subdit, [Quando lauabam pedes meos butyro,] apud antiquos enim diuitiæ præcipue in pecudibus erant: à quibus propter hoc secundum Aug. Pecunia nominatur: inter fructus autem pecudum, pretiosius videtur esse butyrum, quod est lactis pinguedo, cuius affluentiam parabolice designat per pedum lotionem, puta si aliquis diceret, tantum sibi abundare aliquem pretiosum liquorem, vsque ad pedum lotionem: & sicut B butyrũ videtur esse pretiosius inter fructus animalium, ita etiam oleum inter fructus terrarum. Solent autem oliuæ optimum oleum habentes in locis lapidosis & arenosis esse: vnde subdit: [Et petra fundebat mihi riuos olei,] per quod abundantiam designat, & fructus bonitatem. Deinde exponit magnitudinem pristinæ gloriæ, cum subdit, [Quando procedebam ad portam ciuitatis,] per quod dat intelligere, se habuisse auctoritatem iudicandi, quia apud antiquos iudicia exercebantur in portis, & vt ostenderet se non fuisse quasi vnum ex pedaneis iudicibus, subdit. [Et in platea parabant cathedram mihi,] vt per hoc ostendatur singularis dignitatis fuisse. Ostendit autem consequenter auctoritatem sui iudicii, primo quidem per signum acceptum ex parte iuuenum, cum dicit; [Videbant C me iuuenes, qui scilicet solent esse ad peccata procliues: [Et abscondebantur] quasi scilicet meum iudicium formidantes. Secundo, quantum ad senes, cum subdit: [Et senes assurgentes stabant,] quia scilicet meo iudicio subiecti: habebant enim auctoritatem non solum ad iudicandum iuuenes, sed etiam senes. Tertio, quantum ad ciuitatum rectores, qui eius iudicio reuerentiam exhibebant, primo quidem quantum ad hoc quod verba inchoata dimittebant, dum ille loqui volebat, vnde subdit; [Principes cessabant loqui,] Secundo, quia eo loquente, ipsum interrumpere non audebant: vnde subdit: [Et digitum superponebant ori suo.] Tertio, quantum ad duces bellorum, qui so- D lent audaciores esse & promptiores ad loquendum, qui tamen coram eo præsumptuose & tumultuose loqui non audebant, vnde subdit; [Vocem suam cohibebant duces,] scilicet plane & humiliter loquendo, & quandoque intantum stupebant, quod loqui penitus non auderent: vnde subdit; [Et lingua eorum gutturi suo adhærebat,] quasi loqui non valerent, & quia solent homines tam rigidæ auctoritatis à populo potius timeri, quam amari, ostendit se populo amabilem fuisse, quia ad magnanimum pertinet, vt apud magnos auctoritatem seruet, & tamen minoribus condescendat: vnde subdit: [Auris audiens,] scilicet ab aliis recitari, scilicet meam gloriam, vel mea iudicia non odiebat, nec inuidebat: [Sed beatificabat E me,] id est, beatum me reputabat, & beatitudinem mihi optabat: & hoc pertinet ad absentes. Quantum autem ad præsentes subdit: [Et oculus videns,] scilicet meam gloriam & iudicia. [Testimonium,] scilicet de virtute: [Reddebat mihi,] scilicet apud alios: & hoc propter opera misericordiæ quæ exercebam: & hoc primo ostendit, quantum ad pauperes: vnde subdit; [Eo quod liberassem,] scilicet de manu opprimentis: [Pauperem vociferantem, id est, conquerentem.] Secundo, quantum ad pupillos: vnde subdit: [Et pupillum cui non erat adiutor,] scilicet amisso patre. Tertio, quantum ad homines in periculis existentes: vnde subdit: [Benedictio perituri super me veniebat,] id est, ille qui in periculis erat, per me adiutus, mihi benedicebat. Quarto, quantum ad viduas: vnde subdit:

[Et

[Et cor viduæ consolatus sum,] quæ scilicet solatium viri amiserat, non autem sic in iudicio aliquibus miserendum, quod iustitia relinquatur : vnde subdit. [Iustitia indutus sum,] id est, vndique in processibus meis iustitia apparuit, vestimento enim homo vndique circundatur & vt ostendat se non esse coactum, sed voluntate fecisse iustitiam, subdit, [Et vestiui me,] quasi propria sponte iustitiam. [Sicut vestimento, [scilicet vndique protegens & ornans, sicut autem in concertatione bellorum victoribus datur corona, ita etiam & iudex, cum per iudicium suum iustitiæ victoriam tribuit, coronam meretur : vnde subdit, [Et diademate iudicio meo,] ac si dicat, indutus sum iudicio meo sicut diademate : & vt ostendat, qualiter simul cum iustitia potuerit misericordiam conseruare, subdit, [Oculus fui cæco,] id est instruxi simplices, qualiter in negotiis suis procederent, ne per ignorantiam detrimentum paterentur : & quia non solum ignorantibus dabat consilium, sed etiam impotentibus præbebat auxilium, subdit, [Et pes claudo,] id est, illi, qui non poterat procedere in suo negotio, auxilium dedi, vt posset procedere, tuebatur etiam illos qui tutela carebant, vnde subdit, [Pater eram pauperum,] scilicet eos protegendo & fouendo, contingit autem quandoque, quod simplices & impotentes, & pauperes aliqui per fraudulentiam calumniose læduntur, sed contra hoc adhibebat diligentem solicitudinem, vt calumniosos processus malignorum excluderet : vnde subdit ; [Et causam quam nesciebam, diligentissime inuestigabam,] ne scilicet aliquid fraudis ibi lateret. Quidam vero per violentiam pauperes opprimunt, eos quodammodo per rapinam deglutientes : quorum violentiam Iob per suam potentiam destruebat : vnde subdit ; [Conterebam molas iniqui,] id est, destruebam violentiæ rapacitatem, ne scilicet posset vlterius rapere : [Et de dentibus illius auferebam prædam,] quia scilicet, eos restituere cogebam totum id quod iam acceperant per rapinam. Ex præmissis autem bonis operibus confidebat, quod eius prosperitas perduraret, cuius continuationem primo describit, quantum ad propriam personam, vnde subdit, [Dicebamque in nidulo meo moriar,] id est, sperabam propter præcedentia merita, quod in quiete domus meæ moriturus essem, non exul à domo, non etiam domo mea perturbata, nec tamen credebat se tempestiua morte præoccupari, vnde subdit, [Et sicut palma,] quæ scilicet diutissime viuit. [Multiplicabo dies,] scilicet per vitæ longitudinem. Secundo describit continuitatem prosperitatis, quantum ad diuitias, quarum augmentum describit, subdens. [Radix mea aperta est secus aquas,] arbores enim quæ secus aquas radices habent, solent abundare in fructibus, vnde per hoc designat temporalium fructuum multiplicationem : contingit autem quandoque, quod fructus alicuius hominis multiplicantur, sed propter aliqua impedimenta superuenientia eos colligere non possunt, vnde ad hoc excludendum subdit ; [Et ros morabitur in messione mea] Contingit enim in terris, quod propter vehementiam æstus, messores in agris consistere non possunt ad metendum : sed nubes roris eis refrigerium præstat, vt à metendo non impediantur : secundum illud Esa. 18. Sicut nubes roris in diebus messis. Tertio, describit processus continuitatem, quantum ad gloriam, cum subdit, [Gloria mea semper innouabitur,] scilicet per bona opera, quæ multiplicare proponebat. Quarto quantum ad continuationem potentiæ subdit, [Et arcus meus in manu mea instaurabitur,] per arcum enim potentia designatur : talibus enim armis maxime orientales vtuntur ad bella, sic igitur in præmissis describit, & seueritatem & misericordiam, quam exhibebat in iudicando : nunc autem tertio ostendit quo modo etiam sapientia vtebatur, & primo quidem in iudiciis : & quantum ad hoc dicit, [Qui me audiebant,] scilicet meo iudicio subiecti : [Expectabant sententiam meam,] scilicet credentes etiam se aliquid sapientissimum audire. Quantum vero ad consilia subdit, (Et intenti tacebant ad consilium meum,) scilicet expectantes ipsum, & auide audientes & postquam consilium dederam, erant eo contenti : vnde subdit, (Verbis meis addere nil audebant ;) propter scilicet magnam sapientiam, quam in me existimabant : & non solum firmum tenebant meum consilium, sed etiam in eo consolabantur, percipientes illud esse efficax ad suum propositum consequendum : vnde subdit. (Super illos stillabat eloquium meum,) id est, ad modum stillarum eos refrigerabat, quia igitur iam dixerat qualis erat in consiliis & in iudiciis, consequenter ostendit qualis erat in communi hominum conuersatione. Et primo ostendit, quod erat gratiosus : quia cum erat absens, eius præsentia desiderabatur : vnde dicit, (Expectabant me ; sicut pluuiam,) per quam, scilicet homines refrigerantur, quando autem erat præsens, ex eius aspectu & sermonibus consolabantur, vnde subdit ; (Et os suum,) id est, suum animum aperiebant, scilicet versus me, vt consolationem reciperent ; & hoc est, quod subdit ; Quasi ad imbrem serotinum,) qui scilicet refrigerium præstat post æstum diei. Secundo ostendit, quod erat in conuersatione moderatus : neque enim dissoluebatur gaudio : vnde dicit ; (Si quando ridebam ad eos,) scilicet, aliquam magnam lætitiam ostendens : (Non credebant,) scilicet me esse risibus deditum. Similiter etiam non erat per tristitiam depressus : vnde subdit ; (Et lux vultus mei non cadebat in terram,) solent enim homines mœrore depressi, oculos ad terram demersos habere. Tertio ostendit, quod non erat immoderatus circa honores, quia scilicet neque eos cupiebat : vnde subdit, (Si voluissem ire ad eos,) quod tamen non de facili faciebat. (Sedebam primus,) scilicet apud eos in honore existens, neque tamen erat in honoribus fastuosus : vnde subdit ; (Cumque sederem, quasi rex circumstante exercitu,) omnibus scilicet me hinc inde admirantibus, (Eram tamen mœrentium consolator,) quasi non despiciens eos.

CAPITIS XXX.

LECTIO I.

NVnc autem deridebant me iuniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo, & vita ipsa putabantur indigni. Egestate, & fame steriles, qui rodebant in solitudine squalẽtes calamitate & miseria. Et mandebant herbas, & arborum cortices, & radix iuniperorum erat cibus eorum. Qui de conuallibus ista rapientes, cum singula reperissent, ad ea cum clamore currebant. In desertis habitabant torrentium, & in cauernis terræ, vel super glaream. Qui inter huiuscemodi lætabantur, & esse sub sentibus delicias computabant. Filii stultorum, & ignobilium, & in terra penitus non parentes.

Nunc autem in eorum canticum versus sum, & factus sum eis in prouerbium. Abominantur me, & longe fugiunt à me, & faciem meam conspuere non verentur, pharetram enim suam aperuit, & affixit me, & frænum posuit in os meum. Ad dexteram orientis calamitatis meæ illico surrexerunt, pedes meos subuerterunt, oppresserunt quasi fluctibus semitis suis. Dissipauerunt itinera mea: insidiati sunt mihi & præualuerunt, & non fuit qui ferret auxilium. Quasi rupto muro, & aperta ianua irruerunt super me, & ad meas miserias deuoluti sunt. Redactus sum in nihilum: abstuliisti quasi ventus desiderium meum, & velut nubes pertransiit salus mea. Nunc autem in memetipso marcescit anima mea, & possident me dies afflictionis. Nocte os meum perforatur doloribus, & qui me comedunt, non dormiunt. In multitudine eorum consumitur vestimentum meum: & quasi capitio tunicæ succinxerunt me. Comparatus sum luto, & assimilatus sum fauillæ & cineri. Clamo ad te, & non exaudis me: sto, & non respicis me. Mutatus es mihi in crudelem: & in duritia manus tuæ aduersaris mihi. Eleuasti me, & quasi super ventum ponens elisisti me valide. Scio, quia morti trades me, vbi constituta est domus omni viuenti. Veruntamen non ad consumptionem eorum emittis manum tuam: & si corruerint, ipse saluabis. Flebam quondam super eo, qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi. Expectabam bona, & venerunt mihi mala; præstolabar lucem, & eruperunt tenebræ. Interiora mea efferbuerunt absque vlla requie; præuenerunt me dies afflictionis. Mœrens incedebam, sine furore consurgens in turba clamabam. Frater fui draconum, & socius struthionum. Cutis mea denigrata est super me, & ossa mea aruerunt præ caumate: Versa est in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium.

Postquam enumerauerat multa ad prosperitatẽ pertinentia, quæ in tempore præcedenti habuerat, hic enumerat aduersitates, quas nunc patiebatur, & primo quidem contra gloriam & reuerentiã pristinam, ostendit se in præsenti contemptui haberi, tanto autem aliquis grauatur super alicuius contemptum, quanto fuerit persona contemnentis abiectior, vnde & ostendit eos, à quibus contemnebatur, esse abiectos multipliciter, primo quidem ex tempore, vnde dicit, [Nunc autem derident me iuniores tempore,] contra id quod supra dixerat. Videbant me iuuenes, & abscondebantur: & senes assurgentes stabant. Secundo, ex ignobilitate, cum subdit; [Quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei,] id est, non reputabam eos dignos, vt eos assumerem ad ministeria domus meæ, quantumcunque infima, puta ad custodiam canum, quod per oppositum respondet ei, quod supra dixerat, Principes cessabant loqui. Tertio, quantum ad modicitatem potentiæ, vnde subdit; [Quorum,] scilicet deridentium, vel etiam patrum ipsorum: [Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo,] id est, omnem eorum potentiam, quasi nihilum parupendebam, & hoc per oppositum respondet ei, quod supra dixerat, Vocem suam cohubebant duces. Quarto, quantum ad inhonestatem: vnde subdit; [Et vita ipsa putabantur indigni,] scilicet propter multitudinem grauium peccatorum: & hoc per oppositum respondet ei, quod supra dixerat, Auris audiens beatificabat me, &c. Quinto, quantum ad paupertatem: vnde subdit: [Egestate, scilicet quantum ad rerum defectum; [Et fame,] quantum ad afflictionem inde consequentem: [Steriles,] id est, fructificare non valentes, contra id quod supra de se dixerat, Petra fundebat mihi riuos olei. Sexto, quantum ad grauem vitam quam ducebant; vnde subdit; [Qui rodebant in solitudine, id est, grossis cibis vtebantur, quos in desertis quærebant, puta glandibus, aut aliis huiusmodi, eo quod fructus agrorum non habebant præ egestate, & huiusmodi victus effectus ostendit subdens, [Squalentes,] id est, deturpati: [Calamitate,] quantum ad afflictionem proprii corporis: [Et miseria,] quantum ad aduersitates exteriores. Exponit autem consequenter quid rodebant, cum subdit, [Et mandebant herbas,] scilicet agrestes, & crudas, [Et arborum cortices, & radix iuniperorum, erat cibus eorum] in quibus grossitiem & vilitatem cibi ipsorum demonstrat. Ostendit autem consequẽnter, quod nec in huiusmodi tam vilibus cibis abundabant ostendens quod huiusmodi cibos acquirebant etiam laboriose, quod signat, cum dicit, [Qui de conuallibus ista rapientes] id est, cum magna difficultate accipientes propter ascensum & descensum, & in parua quantitate: quod signat, cum dicit, [Cum singula reperiissent,] & cum quadam contentione, quod signat, cum dicit; [Ad ea cum clamore currebant,] vt scilicet vnus alium præueniret, & omnia ista per oppositum respondent ei, quod supra dixerat, Lauabam pedes meos butyro. Septimo, ostendit eorum abiectionem ex parte habitationis, quia scilicet domos non habebant ad manendum: quod signat subdens, [In desertis habitabant torrentium,] id est, in alueis torrentium desiccatis: in quibus se protegebant à calore; [Et in cauernis terræ,] scilicet propter vmbram: [Vel super glaream,] scilicet propter refrigerium aquæ vicinæ, vel propter mollitiem arenæ, & hoc etiam eis iocundum videbatur, quando talia loca inuenire poterant ad manendum, vnde subdit; [Qui inter huiusmodi delectabantur,] quasi etiam talium locorum copiam non habentes: & si aliquando contingeret, quod commodiora loca inuenirent, hoc quasi delicioſum reputabant, vnde subdit: [Et esse sub sentibus,] id est sub vmbra paruarum arborum: [Delicias computabant,] quia scilicet talis locus erat commodior ad manendum, quam præmissa, hoc autem videtur respondere per oppositum ad id, quod supra dixerat, Inmulo meo morar. Enumeratis autem per singula miseriis coũ, quasi epilogãdo colligit quod dictum est, subdens: [Filii stultorum,] scilicet mente. [Et ignobilium,] scilicet genere, [& in terra penitus non parẽtes,] id est, nulla dignitate vel gloria conspicui, consequenter exponit, quid ab eis patiebatur, & primo quidem ostendit, quod ab eis irridebatur ore, & in ludis, quod signat, cum dicit; [Nunc in eorum canticum versus sum,] quia scilicet de eo faciebant irrisorias cantilenas, & quantum ad hoc subdit: [Et factus sum eis in prouerbium,] quia scilicet in communi

munii quasi prouerbiis vtebantur in infortuniis Iob, inducentes eum in exemplum culpæ & miseriæ. Secundo ostendit quomodo contemnebant eum corde suo: vnde subdit: abominabantur me,] scilicet quasi vile & immundum. Tertio ostendit, quomodo contẽnebant eum facto, primo quidem, inquantum eius præsentiam, horrebant, vnde subdit, [Et longe fugiunt à me,] contra id quod supra dixerat: [Expectabant me sicut pluuiam,] Secundo vero, inquantum ei iniurias irrogabant: vnde subdit, [Et faciem meam conspuere non verentur] scilicet in signum contumeliæ & despectus, ne putaretur propter aliquam culpam commissam in despectum venisse, ostendit causam prædicti contemptus ex parte diuinæ percussionis, ostendens primo quidem se diuinitus afflictum, cum dicit, [Pharetram enim suam aperuit, & afflixit me,] de pharetra sagittæ extrahuntur, quibus aliqui vtuntur ad percutiendum, per sagittas autem intelliguntur diuina flagella, secundum quod supra 6. dixerat. Sagittæ Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum. Pharetra ergo Dei est diuina dispositio, ex qua hominibus aduersitates proueniunt, quam apertam esse dicit propter abundantiam aduersitatum, ex quibus non solum exterius, sed etiam interius, se afflictum dicit. Secundo asserit se impeditum à Deo, ne saltẽ verbo suas iniurias repellere possit, vnde subdit; [Et frænum posuit in os meum,] quia scilicet per flagella diuina sibi auferebatur fiducia respondendi: cum alii ex ipsis flagellis argumenta sumerent contra eum, ostendit autem consequenter huiusmodi aduersitates esse sibi à Deo immissas, ex eo quod præter consuetum modum humanarum aduersitatum aduenerint, quod quidem primo ostenditur ex loco, vnde aduersitates adueniunt, solent enim, & præcipue in terris illis impugnationes insurgere à parte septentrionali, in qua habitant barbaræ nationes, & homines magis feroces & bellicosi: secundum illud Hier. 1. Ab Aquilone pandetur omne malum: sed impugnatores beati Iob prouenerunt ex parte meridiei, vbi solent homines minus bellicosi & feroces habitare. Dictum est enim supra, quod eius aduersitas incepit à Sabæis, qui tulerunt boues & asinas, & pueros occiderunt: vnde dicit, [Ad dexteram orientis,] id est ex parte meridiei quę est dextrum respectu orientis, si quis enim se ad orientem conuertat, meridies erit ei ad dextrum: [Calamitates meæ illico surrexerũt,] id est statim à principio Sabæis irruentibus. Secundo ostẽdit suas aduersitates esse præter communem modum, quantum ad multiplicitatem impugnationis: impugnatus enim fuit etiam quantum ad amissionem bonorum: ex quibus homo habet facultatem operandi, quæ per pedes significatur: vnde subdit: [Pedes meos subuerterunt,] id est, omnes facultates meas destruxerunt, & hoc fecerunt faciliter & totaliter, vnde subdit; [Et oppresserunt,] scilicet pedes meos, [Semitis suis,] quasi in suo transitu sine aliqua difficultate, & exemplum addit, cum dicit; [Quasi fluctibus,] fluctus enim maris subito cooperiunt terram siue nauem, & totaliter eam absorbent, subuersis autem pedibus & facultatibus, per consequens sequitur, quod eius processus fuerint impediti, vnde sequitur, [Dissipauerunt itinera mea,] id est, omnes processus operum meorum, vlterius etiam me in persona persecuti sunt & dolose: quod signat, cum subdit, [Insidiati sunt mihi & præualuerunt,] in hoc quod addit, & præualuerunt id est, sine contradictione, quia non fuit qui eos impediret in hoc facto, vnde subdit, [Et non fuit qui ferret auxilium,] scilicet mihi, dum ab eis opprimerer: nec etiam qui eos impediret ne ad me accederent: vnde subdit, [Quasi rupto muro & aperta ianua irruerunt super me,] id est, ac si nullum obstaculum fuisset: neque ex ipsa substantia negotii, quod A significatur per murum: neque ex solicitudine humana, quod significatur per ianuam, ad me autem tam libere intrantes, non sunt miserti vnde subdit: [Et ad meas miserias deuoluti sunt,] id est, totaliter ad hoc intenderunt; vt me miserum redderent. Tertio ostendit huiusmodi aduersitates esse à Deo immissas ex effectu earum, quia scilicet per eas totaliter erat destitutus, vnde subdit; [Redactus sum in nihilum,] quod dixit, quia nihil ei de pristina prosperitate remanserat, quæ quidem in duobus consistebat: vno quidem modo in exterioribus rebus, quæ per violentiam amiserat, vnde subdit; [Abstulit quasi ventus,] scilicet per violentiam: [Desiderium meum,] id est omne desiderabile quod in rebus exterioribus habebam. Alio modo consistebat eius prosperitas in salute propriæ personæ: & quantum E ad hoc subdit: [Et velut nubes,] id est, subito & totaliter; [Pertransiit salus mea,] scilicet meæ personæ, ablatis autem desiderabilibus bonis, eius anima in tristitia remanebat, vnde subdit; [Nunc autem in memetipso marcescit,] scilicet per tristitiam; [Anima mea,] non enim poterat non tristari filiis & rebus amissis, recedente autem salute corporali, consequens erat, vt etiam corporalem dolorem sentiret, qui in die nec dabat ei requiem, vnde subdit; [Et possident me dies afflictionis,] id est, corporalis doloris; quo etiam in nocte aggrauabatur, vnde subdit, [Nocte os meum perforatur doloribus,] quasi dicat, ita in nocte increscunt dolores mei, quod videtur mihi quod perueniant vsque ad ossium perforationem, causam autem doloris ex vulneribus putrefactis fuisse ostendit, vnde C subdit; [Et qui me comedunt,] scilicet vermes ex putredine vulnerum generati: [Non dormiunt,] quia scilicet nullam requiem ei dabant, & vt eorum multitudinem ostendat, subdit: [In multitudine eorum consumitur vestimentum meum,] quasi dicat, tanta est vermium multitudo, quod non solum carnem comedunt, sed etiam vestimenta corrodunt: & vt ostendat eos non in vna tantum parte corporis esse, sed quasi per totum corpus vsque ad caput diffundi, subdit: [Et quasi capitio tunicæ succinxerunt me,] quasi dicat, præ multitudine non continentur sub velamine ligaturæ vestimenti, sed prorumpunt in apertum, & circumdant collum, ex huiusmodi autem pœna ostendit se abominabilem hominibus factum, vnde subdit. [Comparatus sum luto,] vt scilicet, mihi præ multitudine putredinis & vermium nullus appropinquare velit, sicut luto; [Et assimilatus sum fauillæ & cineri,] id est, deiectus & contemptui habitus. Solent autem, qui ab hominibus despiciuntur, auxilium habere à Deo, sed ipse à Deo relinquebatur in temporali aduersitate, vnde subdit: [Clamabo ad te,] scilicet continue petens liberari ab hac aduersitate: [Et non exaudies me,] scilicet tam cito. [Sto.] 1. perseuero in orando: [Et non respicis me,] scilicet ab aduersitate liberando, & ita si considerarem tantum temporalem statum, reputarem te crudelem, & durum hostem, vnde subdit; [Mutatus es mihi in crudelem,] secundum scilicet, quod videtur ex exterioribus flagellis, dum nec mihi deprecanti parcis: [Et in duritia manus tuæ aduersaris mihi,] scilicet grauiter me affligendo; & secundum quod ex exterioribus apparet, videtur quod in malum meum mihi pristinam prosperitatem concesseris, vnde subdit: [Eleuasti me,] scilicet in tempore prosperitatis: [Et quasi super ventum ponens,] id est in altissimo statu instabili tantum ad modum venti: [Elisisti me valide,] id est grauiter me læsisti, quasi de alto in terram proiiciens, & ne videretur hoc ex desperatione dixisse, subdit: [Scio quod morti tradas me,] quasi dicat, non patior hoc quasi inexcogitata, sed scio, quod adhuc ad vlteriorẽ defectũ deducat,

ſcilicet vſque ad mortem, hoc autem dicit ſe ſcire propter conditionem mortalis vitæ: vnde ſubdit: [Vbi conſtituta eſt domus omni viuenti,] quia videlicet ad mortem omnes homines tendunt, ſicut homo ad ſuam domum: nec tamen homo per mortem totaliter conſumitur, quia remanet anima immortalis, vnde ſubdit: [Veruntamen non ad conſumptionem eorum,] ſcilicet hominum viuentium: [Emittis manum tuam,] vt ſcilicet per tuam potentiam eos in nihilum redigas; [Et ſi corruerint,] ſcilicet per mortem: [Ipſe ſaluabis,] animas, ſcilicet beatificando: & hoc de tua benignitate ſpero, quantumcunque in temporalibus aduerſis mihi crudelis, & durus videaris. His igitur præmiſſis de priſtina proſperitate, & ſubſecuta aduerſitate, quaſi ſub quodam compendio præmiſſa recolligit, dicens: [Flebam quondam, ſcilicet, proſperitatis tempore: [Super eo qui afflictus erat,] ſecũdum illud Apoſtoli Rom. 12. Flere cum flentibus; & compatiebar defectum patientibus; quod oſtendit ſubdens: [Et compatiebatur anima mea pauperi,] ſcilicet nõ ſolum in affectu, ſed etiam in effectu, vt ſupra dixi; & pro his miſericordiæ operibus [Expectabam bona,] ſcilicet proſpera huius mundi, ſecundum opinionem amicorum ſuorum: [Et venerunt mihi mala,] id eſt aduerſa, per quod patet eorum ſententiam eſſe falſam; [Præſtolabar lucem,] id eſt conſolationem vel conſilium, quo à malis eriperer: [Et eruperunt tenebræ,] id eſt amaritudinum, & deſolationum. Exponit autem conſequenter mala ſuperuenientia: & incipit ab inferioribus malis cum dicit; [Interiora mea efferbuerunt abſque vlla requie, [quod poteſt referri ad infirmitatem interiorũ viſcerum procedentem ex inordinati caloris feruore, & vt huiuſmodi inquietudinem nimis tempeſtiuam oſtenderet, ſubdit: [Præuenerunt me dies afflictionis,] omnes enim homines ſenectutis tempore affliguntur propter inualitudinem: ſed ipſe in iuuentute fuit præuentus afflictionibus. Deinde quantum ad exteriora ſubdit: [Mœrens incedebam,] id eſt cum inter homines ambulabam, propter miſeriam & triſtitiam procedebam, ſed licet triſtitia ſit cauſa iræ, hoc tamen in me non fuit: vnde ſubdit: [Sine furore conſurgens in turba clamaui,] exponens ſcilicet meas miſerias, quæ ſcilicet partim erant ex defectu amicorum, de quibus ſubdit: [Frater fui draconum,] id eſt illi, qui me debebant vt fratrem diligere, mordebant me, vt dracones: [Et ſocius ſtruthionum,] qui ſcilicet ſolent obliuiſci proprii fœtus: ita & ipſi obliti ſunt mei vt mihi non ſubuenirent, partim autem erat ei aduerſitas, ex infirmitate corporali, vnde primo, quantum ad exteriora, dicit: [Cutis mea denigrata eſt ſuper me,] ſcilicet propter interiorem corruptionem humorum, & vermium. Deinde, quantum ad interiora, ſubdit: [Et oſſa mea aruerunt præ caumate,] id eſt, tanta eſt vis inordinati caloris in me, quod quaſi medullæ oſſium aruerunt, partim autem conſiſtebat eius aduerſitas in exterioribus triſtitiæ ſignis, in quæ commutata erant ſigna gaudii, quæ quidem ſunt vel muſica inſtrumenta, & quãtum ad hoc, dicit. [Verſa eſt in luctum cithara mea,] quaſi dicat, ſuccedit mihi luctus citharæ, qua ad iucunditatem vtebar, vel ſunt humanæ vocis cantica: vnde ſubdit; [Et organum meum,] quo ſcilicet, vtebar ad gaudium. [In voce flentium,] ſcilicet verſum eſt.

A B C D E

enim partem haberet in me Deus deſuper, & hæreditatem omnipotens de excelſis? Nunquid non perditio eſt iniqua, & alienatio operantibus iniuſtitiã? Nonne ipſe conſiderat vias meas, & cunctos greſſus meos dinumerat? Si ambulaui in vanitate, & feſtinauit in dolo pes meus, appẽdat me in ſtatera iuſta, & ſciat Deus ſimplicitatem meam, Si declinauit greſſus meus de via, & ſi ſecutus eſt oculus meus cor meum, & ſi in manibus meis adhæſit macula; Seram & alius comedat: & progenies mea eradicetur. Si deceptũ eſt cor meum ſuper muliere, & ſi ad oſtiũ amici mei inſidiatus ſum; Scortum alterius ſit vxor mea, & ſuper illam incuruẽtur alij. Hoc enim nefas eſt, & iniquitas maxima. Ignis vſque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina. Si contempſi ſubire iudiciũ cum ſeruo meo & ancilla mea, cum diſceptarent aduerſum me. Quid enim faciam, cum ſurrexerit ad iudicandum Deus? & cum quæſierit, quid reſpõdebo illi? Nunquid non in vtero fecit me, qui & illum operatus eſt: & formauit me in vulua vnus? Si negaui; quod volebant, pauperibus: & oculos viduæ expectare feci; Si comedi bucellam meam ſolus, & non comedit pupillus ex ea. Quia ab infantia mea creuit mecum miſeratio, & de vtero matris meæ egreſſa eſt mecum. Si deſpexi prætereuntem eo quod non habuerit indumẽtum, & abſque operimento pauperem. Si non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus ouium mearum calefactus eſt. Si leuaui ſuper pupillũ manũ meam, etiam cum viderem me in porta ſuperiorem: Humerus meus à iunctura ſua cadat, & brachium meum cum ſuis oſſibus confringatur. Semper enim quaſi tumentes ſuper me fluctus, timui Deum, & pondus eius ferre non potui.

Poſtquam Iob narrauerat priſtinam proſperitatem, & ſubſequentem aduerſitatem, hic conſequenter innocentiam ſuam oſtendit, ne credatur propter peccata in aduerſitates incidiſſe. Incipit autem innocentiam ſuam oſtendere per immunitatem à peccato luxuriæ, quod plures inuoluit, quod quidem peccatum in lubrico poſitum eſt, & niſi aliquis principia vitet, vix à poſterioribus poſſit pedem retrahere. Primum autem in hoc peccato, eſt aſpectus oculorum, quo mulier pulchra aſpicitur, & præcipue virgo, ſecundum autem eſt cogitatio: tertium, delectatio, quartum, conſenſus, quintum, opus. Voluit igitur Iob principia huius peccati excludere, vt eo non inuolueretur, vnde dicit. [Pepigi fœdus,] id eſt in corde meo firmaui, ſicut pacta firmantur: [Cum oculis meis,] ex quorum, ſcilicet aſpectu peruenitur in concupiſcentiam mulierum: & ita ab inſpiciendis mulieribus abſtinere: [Vt ne cogitarẽ de virgine,] id eſt, vt nec primum gradũ interiorem attingerem,

CAPITIS XXXI.

LECTIO I.

PEpigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de Virgine. Quam

attingerem, scilicet cogitatione, videbat enim esse difficile, Si in primum incideret, scilicet in cogitationem, quin in alia laberetur scilicet in delectationem & consensum. Deinde ostendit, quare tam solicitè hoc peccatum vitauerit, & primo quidem rationem assignat ex hoc, quod per peccatum luxuriæ homo maxime videtur à Deo discedere, accedit autem homo ad Deum per spirituales actus, qui maxime impediuntur per delectationem veneream, vnde subdit; [Quam enim partem haberet Deus desuper in me,] quasi dicat, intantum in me Deus partem habet, inquantum ad superiora mens mea rapitur: si vero per luxuriam mens mea ad carnalem delectationem eiiciatur, nullam partem in me Deus desuper habebit, contingit autem quandoque, quod etiam luxurioſi ad horam aliquid de Deo spiritaliter cogitent, sed mox per delectationis concupiscentiam ad ima vocantur, vnde pars diei in eis firma esse non potest quasi hæreditas: vnde subdit; [Et hæreditatem,] id est firmam possessionem. [In me,] scilicet, ad inferiora prolapso. Habere non poterit: [Omnipotens de excelsis?] id est qui in excelsis habitat, vnde oportet, quod hæreditas eius sit in iis, qui sublimia petunt, scilicet spiritalia, non autem in iis, qui ad carnalia descendunt. Secundo ostendit causam, quare luxuriæ peccatum vitauerit ex damno quod homini infert, quod est duplex, vnum quidem corporale, dùm scilicet homo propter peccatum luxuriæ incurrit periculum personæ & rerum: vnde subdit; Nunquid non perditio est iniqua,] quasi dicat, iniquus qui hoc peccato inuoluitur, in perditionem vadit. Aliud vero damnum, est impedimentum à bonis operibus: vnde subdit, [Et alienatio operantibus iniquitatem?] quia enim vehemens delectatio magis animum ad se trahit, inde est quod homines luxuriæ dediti, à bonis operibus discedunt, & etiam à bonis prædicationibus. Tertio, assignat causam, quam considerat ex parte diuinæ prouidentiæ, quæ omnia facta hominum prospicit: & sic nullus potest à pœna esse immunis, vnde subdit; [Nonne ipse considerat vias meas,] id est, processum meorum operum ad remunerandum: nec solum totalem processum ipse cognoscit, sed & singulas partes illius processus vnde subdit; [Et cunctos gressus meos dinumerat?] id est omnia etiam modica, quæ in actibus meis reprehensibilia videntur suo iudicio examinat, & ita non transirem de eis impunitus, secundo, se à vitio dolositatis, vtens in hoc & in omnibus subsequentibus quodam iuramento, quod fit per execrationem, dum scilicet homo, si non est verum quod dicitur, obligat se ad pœnam, vnde dicit. [Si ambulaui,] id est, si processi. [In vanitate,] id est, in aliqua falsitate, dicuntur enim vana illa, quæ soliditatem non habent: soliditas autem in anima maxima est per veritatem, quomodo autem ambuletur in vanitate, ostendit subdens; [Et festinauit in dolo pes meus,] id est, affectus meus: & quæcunque alia virtus animæ, quæ est motionis principium, signanter autem dicit, [Festinaui in dolo,] quia tunc homo festinare dicitur, quando per aliquas vias dolosas intendit velociter obtinere, quod per viam veritatis cum magna difficultate obtineretur, quod autem aliquis absque dolo ambulet, considerari potest ex inspectione rectitudinis iustitiæ, à qua dolosus declinat, vnde subdit, [Appendat me in statera iusta,] scilicet Deus, vt ex eius iustitia discernatur, an ego in dolo processerim. Dum autem dolus precipue in intentione cordis consistat, ille solus potest de dolo iudicare, cui patet cordis intentio, scilicet Deus; vnde subdit, [Et sciat Deus simplicitatem meam,] quæ scilicet duplicitati dolositatis opponitur, dicit autem, [Sciat Deus,] non quasi de nouo cognosciturus, sed quasi alios de nouo

A scire facturus; vel quia in ratione suæ iustitiæ hoc ab æterno cognouit, & quia vniuersaliter à se dolum excluserat, descendit ad quædam spiritalia peccata, quibus aliquis dolose rebus alienis insidiatur, quod quidem contingit in furto & in adulterio, in furto enim aliquis dolose insidiatur rebus possessis à proximo, & hoc excludit à se dicens, [Si declinauit gressus meus de via, scilicet iustitiæ contemnendo ipsam: ex quo sequitur, quod homo res proximi insidioso oculo videat ad rapiendum: vnde subdit,] Si secutus est oculus meus,] ad rapiendum scilicet: [Cor meum,] id est, desiderium meum, quasi dicat, si ad hoc habendum oculus meus intendit, quod cor desiderauit. Tertio autem contingit, quod homo contempta iustitia & intentione directa ad acquirendum, quod cor concupiscit, adhibet manum ad rapiendum aliena: vnde sequitur; [Et manibus meis adhæsit macula,] scilicet per ablationem rei alienæ. Iustum est autem, vt si quis bona aliena rapiat, & bona eius ab aliis diripiantur: vnde subdit: [Seram, & alius comedet, [quasi dicat, si bona aliena rapui, bona mea ab aliis rapiantur: quod est execrationis iuramentum. Solent autem homines aliena rapere vt filiis suis diuitias congregent, secundum illud Naum 2. Leo cepit sufficienter catulis suis, & ideo iustum est vt homini, qui aliena rapit, non solum sua diripiantur, sed etiam filii moriantur: vnde subdit; [Et progenies mea eradicetur,] cui scilicet, videretur rapina fuisse conseruata. In adulterio vero, homo vxori proximi dolose insidiatur, in quibus insidiis quædam cordis deceptio præcedit, dum scilicet, ratio per concupiscentiam obtenebratur: vnde subdit; [Si deceptum est cor meum super mulierem,] scilicet alienam concupiscendam, ex quo autem cor à concupiscentia mulieris vincitur, consequens est vt mulierem concupitam, quibuscunque dolis habere conetur: vnde subdit; [Et si ad ostium vicini mei insidiatus sum,] vt scilicet, eius vxore abuterer, iuste autem puniri videtur, qui alienam vxorem adulterio polluit; quod etiam eius vxor ab aliis polluatur: vnde subdit; [Scortum alterius sit vxor mea,] vt scilicet, aliis se venalem exhibeat, ex quo sequitur, quod alii ea abutantur: vnde subdit; [Et super illam incuruentur alii,] scilicet, adulterium committendo, quare autem hoc peccatum vitauerit, ostendit subdens; [Hoc enim nefas est,] quia scilicet, est contra statutum Dei, qui virum & mulierem in matrimonio coniunxit: & si consideretur humana iustitia: [Est iniquitas maxima,] quia scilicet, quanto est maius bonum quod furripitur, tanto est iniustitia maior: si quis enim furaretur bouem, maior est iniquitas quam si furaretur ouem, vnde & maiori pœna punitur, vt habetur Exod. 22. Ille autem, qui adulterium committit, maxime quid ei subtrahit; scilicet vxorem, quæ est vna caro cum ipsa: & prolem certam, & per consequens totam patrimonii successionem, quæ propter adulterium, quandoque ad extraneum peruenit, vnde subdit, [Ignis est,] scilicet adulterium, vsque ad consumptionem deuorans, quia scilicet defraudat hominem in toto patrimonio, vt dictum est; [Et omnia eradicans genimina,] dum scilicet filiorum successionem facit incertam, vnde dicitur Eccle. 23. Mulier omnis relinquens virum suum peccabit, statuens hæreditatem ex alieno matrimonio, sic ergo postquam expurgauit se de iniustitia, quantum ad hoc, quod aliis iniuriam non fecit, nec in rebus furripiendis, nec persona coniuncta abutenda, excusat se consequenter quod iniustitiam non incurrit per iustitiæ defectum: vnde subdit; [Si contempsi iudicium subire cum seruo meo, & ancilla mea cum disceptarent aduersum me,] quasi dicat, si minoribus meis iustitiam reddere

contempsi, hæc & illa grauia mihi accidant, quare autem cum seruis suis iudicium subire non contempserit, ostendit subdens; [Cum surrexerit ad iudicandum Deus,] id est, cum apparuerit iudicaturus ipse, cuius iudicium modo perspicitur: non haberem ad cuius consilium vel auxilium resurgerem: nec etiam possem Deo rationabiliter in iudicio respondere, vnde subdit; [Et cum quæsierit,] id est, cum facta mea examinauerit: [Quid respondebo illi?] id est, quam rationem reddere potero, quare cum seruis meis iudicium subire noluerim? quasi dicat, nullum, & hoc ostendit consequenter ex hoc, quod naturaliter est eadem conditio omnium hominum, vnde subdit; [Nunquid non in vtero fecit me, qui & illum operatus est?] quasi dicat, eandem animam cum seruis meis habeo à Deo creatam: corpus etiam meum eadem diuina virtute formatum est; vnde subdit: [Et formauit me in vulua vnus,] scilicet Deus, qui & illum formauit, & ideo manifestum est, quod cura est Deo, qualiter illum tractem. Postquam igitur ostendit se non fuisse luxuriosum neque iniustum, cõsequenter ostendit se non fuisse immisericordem: quod quidem primo ostendit ex hoc, quod beneficia miseris non subtraxit: solent autem quidam pauperi eleemosynam petenti, statim à principio negare, quod petitur, quod à se excludit, dicens; [Si negaui pauperibus quod volebant,] quidam vero non negant, sed tamen dare differunt, quod à se excludit, dicens. [Et oculos viduæ expectare feci,] alii vero non negant, nec dare differunt quæ petuntur, sed nihil ex proprio victu darent: sed hoc à se excludit, ostendens, quod nec modicis, solis voluit vti, quin aliis communicaret, vnde subdit: [Si comedi buccellam meam solus, & non comedit pupillus ex ea,] & subintelligitur, hæc, vel illa grauia mihi accidant: est autem considerandum quod valde signanter loquitur. Pauperes enim non solum petere, sed etiam instare solẽt, vnde beneficium misericordiæ non subtrahitur eis, nisi per omnimodam negationẽ, viduæ autem petunt quidem, sed instare verentur: & ideo nisi cito eis subueniatur, misericordiæ beneficio priuantur, pupilli autem nec petere audent: vnde oportet, quod etiam eis non petentibus, misericordia impendatur, quare autem tam misericors fuerit, ostendit ex duobus, primo quidem, ex antiqua consuetudine quam à pueritia inchoauit, vnde subdit: [Quia ab infantia mea, creuit mecum miseratio,] quanto enim magis crescebat in annis, tanto magis in misericordiæ operibus exercebatur. Secundo, quia naturalem inclinationem habebat ad misericordiam, sicut diuersi homines ad diuersas virtutes, quasdam naturales inclinationes habere solent, vnde subdit; [Et de vtero matris meæ egressa est mecũ] quia scilicet, ex primis generantibus sic dispositus fui, vt essem ad miserendum promptus. Solet autem esse duplex misericordiæ impedimẽtum, quorum primum est, contemptus miseri, quem non reputat miseratione dignum, consueuerunt autem despici, qui vilibus induuntur, & honorari, qui vtuntur vestibus pretiosis, vnde dicitur Eccl. 19. Quod amictus corporis enunciat de homine, sed hoc misericordiæ impedimentum à se excludit, subdẽs: [Si despexi prætereuntem,] id est quemcunque extraneum per viam transeuntem: [Et pauperem eo quod non habuerit indumentum,] scilicet notum: [Eo quod esset absque operimento,] subaudi, hæc, vel alia mihi accidant, nec solum non despexi vestimẽtis carentem, sed etiam de vestimentis prouidi ei, vnde subdit: [Si non benedixerunt mihi latera eius,] quæ scilicet discooperta operui, & sic fuerunt occasio, quod mihi benedixerunt, & rationem huius exponit, subdens: [Et de velleribus ouium mearum calefactus est,] scilicet per vestimenta sibi exhibita, & est subaudiendum idem quod est supra. Aliud autem impedimentum misericordiæ, est fiducia propriæ potestatis, ex qua homini videtur, quod impune possit alios grauare, & maxime inferiores personas, & hoc à se excludit, dicens. Si leuaui super pupillum manum meam,] vt scilicet eum opprimerem: [Et cum viderem me in porta,] id est, in loco iudicii: [Superiorem,] id est, magis potentem. Iustum est autem, vt homo membris priuetur, quibus ad iniustitiam vtitur, & ideo subiungit amissionem, quasi pœnam, non solum manus, sed etiam brachii: in quo radicãtur manus, & humeri, cui brachium colligatur, vnde subdit: [Humerus meus à iunctura sua cadat: & brachium meum cum suis ossibus conterantur,] si scilicet, manu mea sum abusus ad pauperum oppressionem, ostendit autem consequenter, quare, licet esset superior, super pupillos manum non leuaret, quia, scilicet, etsi non dimitteret propter hominem, dimitteret tamen propter Deum, cuius scilicet iudicia timebat: vnde subdit: [Semper enim quasi tumentes super me fluctus, timui Deum, & loquitur ad similitudinem in mari nauigantium, qui, intumescentibus fluctibus super altitudinem nauis, timent ne ab eis submergantur, similiter timebat comminationes diuinas, quasi fluctus intumescentes: & etiam auctoritati diuinæ cedebat, ex qua prohibetur pupillorũ oppressio: vnde subdit, [Et pondus eius,] id est, auctoritatem Dei protegentis pupillos, [Ferre non potui,] quin scilicet, in me inclinarem.

LECTIO II.

C SI putaui aurum robur meum, & obrizo dixi fiducia mea. Si lætatus sum super multis diuitiis meis & quia plurima reperit manus mea. Si vidi solem cum fulgeret, & lunam incedentem clare. Et lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo. Quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum. Si gauisus sum ad ruinam eius, qui me oderat, & exultaui quod inuenisset eum malum. Non enim dedi ad peccandum guttur meum, vt expeterem maledicens animam eius. Si non dixerunt viri tabernaculi mei: quis det de carnibus eius, vt saturemur? Foris non mansit peregrinus, ostium meũ viatori patuit. Si abscondi quasi homo peccatum meum, & cælaui in sinu meo iniquitatem meam. Si expaui ad multitudinem nimiam, & despectio propinquorum terruit me, & non magis tacui, nec egressus sum ostium. Quis mihi tribuat auditorem, vt desiderium meum audiat omnipotens, & librum scribat ipse qui iudicat: Vt in humero meo portem illum, & circundem illum quasi coronam mihi? Per singulos gradus meos pronunciabo illum, & quasi principi offeram eum Si aduersum me terra mea clamat, & cum ipsa sulci eius deflent. Si fructus eius comedi absque pecunia, & animam agricolarum eius afflixi. Pro frumento oriatur mihi tribulus, & pro hordeo spina.

Postquam

Postquam Iob excusauit se de iniustitia & de immisericordia, hic consequenter excusat se de inordinato affectu ad diuitias : quod quidem contingit dupliciter: vno modo per hoc, quod homo nimis de diuitiis confidit: & hoc excludit dicens: [Si putaui aurum robur meum,] vt in diuitiis principaliter virtutem meam reputarem [Et si obrizo,] id est, si auro purissimo: [dixi fiducia mea,] scilicet tu es: contra id quod Apostolus dicit 1. ad Timoth. vltim. Diuitibus huius sæculi præcipe, non sperare in incerto diuitiarum. Secundo deordinatur hominis affectus circa diuitias per hoc, quod nimis de diuitiis gaudet, & ideo quantum ad diuitias iam habitas subdit: [Si lætatus sum,] scilicet inordinate: [Super multis diuitiis meis,] quas sicut propria possidebam. Quantum autem ad acquisitionem diuitiarum, subdit [Et quia plurima reperit manus mea,] solent enim homines de iis quæ de nouo acquirunt, magis gaudere. Deinde excusat se à peccato superstitionis, quod est contra Deum, colebant autē antiquitus idololatræ stellas cœli, & præcipue luminaria, propter maximam eorum claritatem & hoc à se excludit, dicens, [Si vidi solem cum fulgeret, & lunam incedentem clare,] propter quæ scilicet, ab idololatris colunter; [Et lætatum est in abscondito cor meum,] quasi interiori cultu eis deuotus existens, & quantum ad exteriorem cultum subdit: [Et osculatus sum manum meam ore meo,] quasi in eorum reuerentiam & quare hoc vitauerit, ostendit subdens:] Quæ est iniquitas maxima,] si enim iniquum est, vt illud, quod est vni homini debitum alteri exhibeatur, maxime videtur esse iniquum, vt cultus Deo debitus, exhibeatur creaturæ: & quia impossibile est, quod homo simul Deo & creaturæ exhibeat latriam, ideo subdit: [Et negatio contra Deum altissimum:] si enim quibusdam creaturis nomen Dei per participationem attribuatur, soli tamen Deo altissimo latriæ cultus debetur, qui vocatur altissimus, etiam si aliis talis cultus exhibeatur. His igitur præmissis quæ pertinent ad communem iustitiam, subiungit quædam quæ pertinent ad perfectionem virtutis, inter quæ primo odium inimicorum excludit, quod maxime manifestatur, quando aliquis gaudet de totali ruina eius; & hoc excludit à se dicens: [Si gauisus sum ad ruinam eius, qui me oderat,] vel de aliquo malo ei superueniente: quod à se excludit subdens; Et si exultaui, quod inuenisset eum malum,] id est, ex insperato ei superuenisset: & quare hoc vitauerit, ostendit subdens, [Non enim dedi ad peccandum guttur meum, vt expeterem maledicens animam eius,] naturaliter enim homo desiderat ea, de quibus gaudet, & desiderium interius explicat verbis; consequens igitur est, vt si aliquis de malis gaudeat, quod ea desideret, & per consequens, quod maledicendo ei malum imprecetur. Deinde perfectionem suæ virtutis ostendit quantum ad superabundantiam bonorum, quæ aliis exhibuit, & primo quidem, quantum ad domesticos suos dicit. [Si non dixerint viri tabernaculi mei, quis det de carnibus eius, vt saturemur,] cum enim aliquid est delectabile ad vsum comestionis, desiderant homines eius carnibus saturari: per hoc ergo dat intelligere, quod eius conuersatio tam fuit suis domesticis grata, quod eius carnali præsentia cuperent saturari. Quantum autem ad extraneos, subdit, [Foris non remansit peregrinus,] quod scilicet in domo mea reciperetur. [Ostium meum viatori patuit,] vt scilicet ei non esset difficilis ingressus. Vlterius ad ostendendam suæ virtutis perfectionem, quantum ad exclusionem timoris indebiti: Solent autem homines propter confusionis timorem, interdum contra iustitiam suam culpam occultare, vel eam negãdo quod à se excludit, dicens, [Si abscõdi quasi homo,] id est, sicut homines solent facere, [Peccatum meum,] illud scilicet indebite negando, vel excusando, vel etiam astutiis aliquibus palliando: vnde subdit. [Et cælaui in sinu meo,] id est, per aliquam occultam simulationem; [Iniquitatem meam,] cum scilicet eam confiteri vererer. Consequenter autem excludit à se inordinatum timorem corporalium periculorum, qui quidem maxime solet procedere ex multitudine contra hominem insurgente, secundum illud Eccles. 26. A tribus timuit cor meum: zelaturam ciuitatis, & collectionem populi, &c. vnde dicit: [Si expaui ad multitudinem nimiam,] additur autem ad hunc timorem, si homo despiciatur à propinquis, à quibus iuuari debuerit: vnde subdit; [Et despectio propinquiorum terruit me.] Solent autem homines impauidi in contrarium incidere per præsumptionem & quandoque quidem saltem verbis loquuntur contra fortiores, & hoc à se excludit dicens; [Et non magis tacui,] quandoque autem vlterius procedunt, vt præsumptuose multitudinem aduersariorum inuadant: sed hoc excludit, dicens; [Nec egressus sum ostium,] & quia multa & magna de se dixerat, super his diuinum testimonium inuocat vnde subdit; [Quis mihi tribuat adiutorem,] qui scilicet mecum interpellat ad Deum, & ad quid adiuuari velit, ostendit subdens; [Vt desiderium meum audiat omnipotens,] & quod sit desiderium, exponit subdens: [Et librum scribas,] scilicet meæ accusationis vel commendationis super præmissis; [Ipse qui iudicat,] scilicet omnes actus humanos, scilicet interiores & exteriores, & siquidem per huius libri testimonium, id est, per certam veritatis manifestationem, ego culpabilis appaream, volo portare pœnam: vnde subdit [Vt in humero meo portem illum,] si vero manifestata veritate commendabilis appaream, ex inde coronam præmii accipiam: vnde subdit: [Et circundem illum quasi coronam mihi,] per quod dat intelligere suum desiderium esse, vt qui iniuste condemnabatur ab amicis, iusto Dei iudicio reseruetur: prædicto autem libro diuini testimonii se non contradicturum promittit, vnde subdit; [Per singulos gradus meos,] id est, processus operum meorum. Pronũciabo illum,] id est, confitebor veritatem diuini testimonii, nec recusabo subire sententiam secundum testimoniũ diuinum, vnde subdit; [Et quasi principi offeram illum,] scilicet gratanter ferens, vt secundum diuinum testimonium cum eo agatur. Deinde excludit à se vitium superfluæ cupiditatis, etiam in rebus acquirẽdis ex propriis possessionibus: quod quidem dupliciter manifestatur, vno modo per hoc, quod homo per nimium cultũ superfluos fructus à suis possessionibus extrahere nititur, & ad hoc excludendum metaphorice subdit; [Si aduersum me terra mea clamat,] quasi non permiserim eam quiescere, sed nimis eam coluerim: vnde subdit; [Et cum ipsa sulci eius deflent,] & loquitur per similitudinem hominis, qui nimis angariaretur, alio modo manifestatur superflua cupiditas per hoc, quod homo operariis suis pretium denegat laboris, vnde subdit, [Si fructus eius comedi absque pecunia,] scilicet soluta operariis. [Et animam agricolarum eius afflixi,] scilicet nimis cogendo ad laborandum, vel mercedem subtrahendo. Est autem debitũ, vt qui superflua & inconsueta cupit, etiam debita, & consueta perdat, vnde subdit: [Pro frumento,] quid scilicet seminatur ad victum hominis. [Oriatur mihi tribulus,] qui scilicet non solum est inutilis, sed pungitiuus [& pro hordeo,] quod scilicet seminatur in cibum iumentorum. [Spina,] quæ scilicet etiam iumenta pungendo lædit, quibus præmissis, subditur epilogus, cum dicitur; [Finita sunt verba Iob,] quæ scilicet adduxit ad suæ sententiæ assertionem, nihilque post hoc proposuit.

CAPITIS XXXII.

LECTIO I.

O Miserunt autem tres viri isti respondere Iob, eo quod iustus sibi videretur. Et iratus, indignatusque est Eliu filius Barachel Buzithes, de cognatione Ram: Iratus, est autem aduersum Iob, eo quod iustum se esse diceret coram Deo. Porro aduersum amicos eius indignatus est, eo quod non inuenissent responsionem rationabilem, sed tantummodo condemnassent Iob. Igitur Eliu expectauit Iob loquentem, eo quod seniores essent qui loquebantur. Cum autem vidisset quod tres respondere non potuissent, iratus est vehementer. Respondensque Eliu filius Barachel Buzithes, dixit. Iunior sum tẽpore: vos autem antiquiores, idcirco demisso capite veritus sum vobis indicare meam sententiam. Sperabam enim, quod ætas prolixior loqueretur, & annorum multitudo doceret sapientiam. Sed vt video, spiritus est in hominibus: & inspiratio omnipotentis dat intelligẽtiam. Non sunt longæui sapientes: nec senes intelligunt iudicium. Ideo dicam, audite me: ostendam vobis etiam ego meam sapientiam. Expectaui enim sermones vestros, audiui prudentiam vestram, donec discepraremini sermonibus vestris: & donec putabam vos aliquid dicere, considerabã. Sed vt video, non est qui possit arguere Iob: & respondere ex vobis sermonibus eius; Ne forte dicatis, inuenimus sapientiam; Deus proiecit eum, non homo. Nihil locutus est mihi; & ego non secũdum sermones vestros respondebo illi. Extimuerunt nec responderunt vltra, abstuleruntque à se eloquium: Quoniã igitur expectaui, & non sunt locuti; steterunt nec responderunt vltra; Respondebo & ego partem meam, & ostendam sciẽtiam meam. Plenus sum enim sermonibus, & coarctat me spiritus vteri mei. En venter meus quasi mustũ absque spiraculo, quod lagunculas nouas disrumpit. Loquar & respirabo paululum, aperiã labia mea & respondebo. Non accipiam personã viri, & Deum homini non æquabo. Nescio enim quamdiu subsistam, & si post modicum tollat me factor meus.

Finita disputatione Iob, & trium amicorum eius, subditur disputatio Eliu cõtra Iob, qui quidem quibusdam acutioribus rationibus contra Iob vtitur, quam priores, & magis ad veritatem accedit: vnde & Iob ei non respondet: licet tamen in aliquo à veritate deuiet, & verba Iob sinistre interpretetur, vt infra patebit. Præmittitur autem causa ex qua motus fuit ad loquendum, scilicet ex indignatione contra Iob, & cõtra amicos eius. Præmittit ergo trium amicorum silentium, cum dicit: [Omiserunt autem tres viri isti,] scilicet de quibus supra habitum est: [Respondere Iob,] vbi notandum est, quod eos viros non nominaret, si non fuisset res gesta, sed parabola conficta; causam autem silentii ostendit, subdens: [Eo quod iustus sibi videretur,] multa enim dixerat Iob, quæ ad suæ iustitiæ ostensionem pertinebant, quibus prædicti tres viri contradicere non valebant. Ex vtroque horum, scilicet ex silentio amicorum, & ex hoc, quod Iob sibi iustus videbatur, cõmotus fuit Eliu, qui astabat, ad iram, & ideo subditur [Et iratus,] scilicet in corde. [Indignatusque,] scilicet ostendendo iræ signa exterius: [Est Eliu,] in quo describitur ex nomine; [Filius Barachel,] in quo describitur ex origine: [Buzithes,] in quo describitur ex patria: [De cognatione Ram.] in quo describitur ex genere, quæ tota descriptio ad hoc valet, vt ostendatur ad rem gestam pertinere. Causam autem iræ explicat cõsequenter: & primo quidem contra Iob, cum dicit; [Iratus est aduersus Iob, eo quod iustum se esse diceret coram Deo,] id est, secundum diuinum testimonium, quod maxime accipi potest ex eo, quod dixerat supra. 30. Ipse scit viã meam, & post subdit, Vestigia eius consecutus est pes meus. Quãtum autem ad amicos subdit: [Porro aduersus tres amicos eius indignatus est, eo quod non inuenissent responsionem rationabilem,] qua scilicet responderent verbis eius, quibus se iustum asserebat, sed tãtummodo cõdemnassent Iob dicentes, scilicet eum esse iniquum; ostendit autem consequenter causam quare Eliu prius in nullo responderat Iob, cum subdit: [Igitur Eliu expectauit Iob loquentem,] id est, in nullo contradicens eius sermonibus: [Eo quod seniores essent qui loquebantur,] eis, scilicet deferens quasi sapientioribus, quod ætas senectutis requirebat: sed quia non videbatur ei, quod alicui deberet reuerentiam exhibere in præiudicium veritatis, iratus cõtra tres seniores: ipse iunior respondere incepit: vnde dicitur: [Cum autẽ vidisset, quod tres respõdere non potuissent,] scilicet rationibus Iob: [Iratus est vehementer,] quasi existimans quod per illorum ignauiam veritas deperiret, & ideo loco illorum voluit veritatẽ, vt credebat, defendere, & hoc est quod subdit: [Respõdensque Eliu filius Barachel Buzithes,] scilicet sermonibus & rationibus Iob. In hac autem sua responsione primo excusat pristinum silentium ex sua ætate: vnde sequitur: [Dixit, iunior sum tempore,] tum etiam ex illorum antiquitate, vnde subdit: [Vos autem antiquiores,] iuuenes autem debent reuerentiam deferre senioribus, vnde sequitur; [Demisso capite,] scilicet in signum reuerentiæ: [Veritus sum indicare vobis meã sententiam,] ne scilicet præsumptuosus viderer impediẽdo meis sermonibus sapientiorum verba. Probabile autem videtur, quod senes sapientius loquãtur propter duo, primo quidem quia iuuenes ex feruore animi frequenter multa & inordinate proponunt, senes autẽ propter grauitatem ætatis maturius loquũtur, vnde subdit; [Sperabam enim quod ætas prolixior loqueretur,] scilicet grauius & efficacius. Secundo vero, quia senes per experientiam longi temporis multa cognoscere potuerunt, & per consequens sapientius loqui, vnde sequitur; [Et annorum multitudo,] propter quam scilicet experimentum accipi potest: [Doceret sapientiam,] scilicet experimento acceptam, consequenter excusat se, quare nunc loqui incipiat, quia scilicet expertus est, quod ætas non est sufficiens sapientiæ causa, sed magis inspiratio diuina: vnde subdit; [Sed vt video, id est, per effectum considero;] Spiritus Dei est in hominibus, inquantum scilicet in eis operatur, & hoc est quod subdit; [Et inspiratio omnipotentis,] quæ scilicet hominibus inspirat

Spiritum ſanctum, qui eſt ſpiritus ſapientiæ & intellectus;] Dat intelligentiam,] ſcilicet veritatis, quæ eſt ſapientiæ principium iis, quibus inſpirat, quod autem hæc inſpiratio ſit ſapientiæ præcipua cauſa, oſtendit per hoc quod ętas non perficit ſapientiam; ſed cauſat, vnde ſubdit; [Non ſunt longæui ſapientes,] quantum ſcilicet ad cognitionem diuinæ veritatis; [Nec ſenes intelligunt iudicium,] quantum ſcilicet ad ordinationem humanorum actuum, & quia licet non eſſet ſenex, conſiderat tamen ſe inſpiratum à Deo, ideo loqui audebat, vnde ſubdit: [Ideo dicam,] in hac autem ſua locutione primo inducit eos ad audiendum ex auctoritate Dei, cuius inſpiratione loquebatur, vnde dicit. [Audite me,] vt ſcilicet eius ſermonem non interrumpant, audientibus autem præmittit ſcientiæ documenta: vnde ſubdit; [Oſtendam vobis etiã ego,] ſcilicet quãuis ſim iuuenis: [Scientiam meam,] ſcilicet ex qua reſpondeo rationibus Iob. Iuſtum autem erat quod ipſi eum audirent, quia etiam ipſe eos audierat, vnde ſubdit; [Expectaui enim,] ſcilicet diu, [Sermones veſtros,] quos ſcilicet contra Iob protuliſtis, & quia reputabat ſe poſſe diſcernere, quid ab eis bene dictum eſſet & quid non bene, ſubdit; [Audiui prudentiam veſtram,] quaſi dicat, audiendo diu cogitaui, & diiudicaui quid in verbis veſtris ad prudẽtiam pertineret: non autẽ parum, ſed diu expectauerat. Terminum autem expectationis ſuæ determinat ex duobus, primo quidem ex illorum voluntate: vnde ſubdit; [Donec diſceptaretis in ſermonibus veſtris,] id eſt, donec placuit vobis contra Iob diſceptare. Secundo ex ſpe, quam de eorum ſapiẽti doctrina habebat: vnde ſubdit, [Et donec putabam vos aliquid dicere, conſiderabam,] non eſt autem amplius audiendus, de quo non ſperatur, quod aliquid vtile ſit dicturus, videbat autem, quod verba eorum quibus contra Iob vtebantur efficacia non erant: primo quidem quia eum rationibus vincere non poterant: vnde ſubdit: [Sed vt video, non eſt qui poſſit arguere Iob,] ſcilicet eum conuincendo rationibus. Secundo, quia non poterant eius rationibus obuiare: vnde ſubdit: [Et reſpõdere,] ſcilicet ſufficiẽter. [Ex vobis,] id eſt, ex veſtro ſenſu, vel; [Nõ eſt qui poſſit ex vobis,] id eſt, ex veſtro numero: [Sermonibus eius,] de quibus ſc. contra vos vtitur, præcipue autem eorum rationes contra Iob fundabãtur in hoc, quod aduerſitates Iob attribuebant diuino iudicio, quod errare non poteſt, quam quidem reſponſionem eſſe inſufficientem conſequẽter oſtẽdit dicens; [Ne forte dicatis, inuenimus ſapientiã,] id eſt, iſtud ſufficit ad ſapientem reſponſionem; [Deus proiecit eum,] ſcilicet in aduerſitates, qui errare nõ poteſt: [Et non homo,] qui poteſt decipi & decipere: Ipſe autem intendebat efficacius reſpondere: vnde ſubdit; [Nihil locutus eſt mihi.] Ex quo vult oſtendere, quod non loquitur quaſi prouocatus; [Et ego non ſecundum ſermones veſtros reſpõdebo illi,] id eſt, non ſequar vias veſtras in reſpondendo: ſed alias efficaciores ad reſpõdendum vias inueniam. Intendit autem ſe de futura reſpõſione excuſare, non ſolum apud ipſos, ſed etiam apud alios: & ideo ad alios conuertit ſermonem ſuum dicẽs; [Extimuerunt,] ſcilicet vlterius loqui, ne manifeſtius conuincerentur: [Nec reſponderunt vltra,] ſcilicet rationibus Iob, & vt oſtendat hoc fuiſſe propter eorum ignauiam, non propter efficaciam rationum Iob, ideo ſubdit; [Abſtuleruntque à ſe eloquium] ſcilicet negligenter tacendo, quando autem homo efficaci ratione conuincitur, non ipſe à ſe aufert eloquium, ſed potius ei ab alio auferetur, quia ergo illi defecerant, dicit ſe velle eorum defectum ſupplere: vnde ſubdit; [Quoniam igitur expectaui,] ſcilicet diu, vt eis deferrem: [Et non ſunt locuti,] ſcilicet reſpõdentes ſufficiẽter ſermonibus Iob; [Sed ſteterunt,] id eſt, ceſſauerunt & ſiluerunt; falſitati, ſcilicet non reſiſtentes: [Nec reſponderunt vltra,] ſcilicet pro teſtimonio veritatis aliquid dicentes; [Reſpõdebo & ego partem meam,] quia ſcilicet defenſio veritatis pertinet ad omnes: & vnuſquiſque debet ibi ponere, quaſi pro parte ſua, quod poteſt, non ſolum autẽ zelo veritatis defendendæ, ſed etiam ex inani gloria mouebatur: vnde ſubdit: (Et oſtẽdam ſcientiã meam,) quærit enim inanis gloriæ cupidus, vt ſi quid in ſe excellens eſt, manifeſtet: & ideo cõſequenter oſtendit maximam ſibi facultatẽ animi eſſe ad reſpõdendum, cum ſubdit; (Plenus ſum enim ſermonibus,) quaſi abundanter occurrit mihi, quod reſpondeam: & quia facultas non ſufficit ad agendum, niſi homo ab aliquo incitetur, ideo ſubdit; (Et coarctat me ſpiritus vteri mei,) vterus eſt locus conceptionis: vnde per vterum hic metaphorice ſignatur intellectus, intelligibilia diuerſa concipiens. Spiritus vero vteri eſt voluntas impellẽs hominem ad manifeſtãdum conceptiones cordis per ſermonem. Eſt autem homini moleſtum, cum non implet quod deſiderat, & ideo anxietatem, quam patiebatur tacendo, exponit per ſimilitudinem ſubdens. (En venter meus,) id eſt, mens mea. (Quaſi muſtum) ſcilicet quod feruet: (Abſque ſpiraculo quod langunculas nouas diſrumpit,) niſi enim vapor muſti feruentis ex parte aliqua euaporet, multiplicatur vapor interius quandoque vſque ad vaſis confractionẽ: &, ita etiam ſe muſto propter iuuentutem comparat, & ideo ex magno deſiderio loquẽdi periculũ ſibi exiſtimat imminere, niſi loquatur: vnde ſubdit; (cõſequar, & reſpirabo paululum,) quia ſcilicet per verba euaporatio, interiorem feruorem, vt ab anxietate deſiderii quieſcã, quid autem loqui velit, oſtendit ſubdens: (Aperiã labia mea, & reſpondebo,) ſcilicet verbis Iob. Quem autem modum in reſpondendo obſeruare debeat, oſtẽdit ſubdens. (Non accipiam perſonam viri,) ille enim in reſpondendo perſonam hominis accipit, qui veritatẽ relinquit, vt homini placeat, vel deferat. Quare autẽ hoc ipſe facere nolit, oſtendit ſubdens. (Et Deũ homini non æquabo.) Talis enim ſibi videbatur eſſe diſputatio præſens, vt ſi homini deferret, excellentiæ diuinę reuerentiã debitam non ſeruaret, quod quidẽ quare facere timeat, oſtendit ſubdens: (Neſcio enim quam diu ſubſiſtam,) ſcil. in hac mortali vita, vt poſſim mihi diuturna ſpatia temporis ad pœnitendum repromittere: (Et ſi poſt modicum tollat me factor meus,) per mortem aſſumat ad ſuum iudicium. Ex quo patet, quod Eliu in hoc concordabat cum Iob, quod retributio peccatorum eſſet poſt mortem, alias enim fruſtra videretur timuiſſe Deum offendere, propter vicinitatem mortis.

CAPITIS XXXIII.

LECTIO I.

AVdi igitur Iob eloquia mea, & omnes ſermones meos auſculta. Ecce aperui os meũ: loquatur lingua mea in faucibus meis. Simplici corde meo ſermones mei, & ſententiam labia mea puram loquãtur. Spiritus Dei fecit me, & ſpiraculum omnipotentis viuificauit me. Si potes reſpõde mihi, & aduerſus faciẽ meam conſiſte. Ecce, & me ſicut & te fecit Deus, & de eodem luto ego quoque formatus ſum. Veruntamen, miraculum meum non te terreat: & eloquẽtia mea non ſit tibi grauis. Dixiſti ergo in auribus meis, & vocẽ verborum tuorum audiui. Mundus ſum ego, & abſque delicto immaculatus: &

non est iniquitas in me. Quia querelas in me reperit, ideo arbitratus est me inimicum sibi. Posuit in neruo pedes meos, custodiuit omnes semitas meas. Hoc est ergo, in quo non es iustificatus.

Dictum est supra, quod Eliu indignatus fuit contra Iob, & contra amicos eius: postquam autem locutus fuerat contra ignauiam amicorum Iob, nunc contra ipsum Iob incipit loqui, & ideo primo eum ad attentionē excitat dicens; [Audi igitur Iob eloquia mea,] quia scilicet ego iam respondere intendo, & vt significet singula se cum pondere dicturum, subdit; [Et omnes sermones meos,] quasi nihil sit in vanum dicturus, & ne Iob quæreret, quare prius locutus non fuerit, subdit; [Ecce aperui os meum,] quasi dicat, prius dum tacui, os meum clauseram propter reuerentiā seniorum, nunc quia ipsi deficiunt, necessitas cogit me loqui vnde subdit. [Loquatur lingua mea in faucibus meis,] quasi dicat, non sequar verba aliorum, sed proprios conceptus enunciabo, & quia Iob in præcedentibus cōtra amicos suos dixerat, quod eum verbis affligebāt & confundebāt, ideo hoc à se excludit subdens; [Simplici corde meo sermones mei,] scilicet sunt, quasi dicat, non loquar ad calumniandū vel ridendum, sed simplici animo ad veritatem manifestandam. Et quia prædictis tribus viris Iob imposuerat, quod essent fabricatores mendacii, & cultores peruersorum dogmatum, hoc à se excludit dicens; [Et sententiam labia mea puram loquentur, id est, absque admistione alicuius falsitatis vel erroris: vnde autem fiduciam veritatis manifestandæ acceperit, ostendit subdens; [Spiritus Dei fecit me,] & ideo non est mirum si suā facturam mouet & perficit, & hoc est quod subdit; [Et spiraculū omnipotentis viuificauit me,] scilicet ad opera vitæ mouet & perficit, inter quæ præcipuum est intelligentia veritatis & ne videatur hoc induxisse quasi præiudicium afferre intendens Iob, ne contra diuinitus loquentē responderet, subdit; [Si potes, responde mihi,] quantum scilicet ad ea, quæ cōtra te dicam; [Et aduersus faciem meam consiste,] vt scilicet tu etiā contra me obiicias, si quid dixero, quod tibi non placet, & ne Iob dedignaretur cum eo deputare propter suam famosam sapientiā, & illius iuuentutem, ad hoc excludendū subdit, [Ecce & me sicut & te fecit Deus,] & ita ex parte factoris vterque nostrum eandem spem veritatis inquirendæ potest habere: ex parte vero materiæ vtrique adiacet idem impedimentū, vnde subdit; Et de eodem luto ego quoque formatus sum,] ex cuius scilicet grossitie lumen intelligentiæ obtenebratur. Videbat autem Eliu sibi posse responderi, hoc quasi ad miraculū pertinere, si iuueni tanta sapientia & facundia præberetur, quod cōtra sapientissimū senem sufficeret disputare, & ideo, quasi inuens hoc miraculose se esse assecutum, subdit; [Verūtamen miraculum meū non te terreat,] scilicet, vt respondere non audeas miraculose scientiā adepto. [Et eloquentia mea non sit tibi grauis,] vt scilicet ex ea obstupescas. His igitur præmissis quasi procemialiter, subiungit ea, in quibus Iob reprehendere intendit vnde subiungit;] Dixisti ergo in auribus meis,] quasi dicat: excusare te non potes cum dixeris. [Et vocem verborū, audiui,] scilicet per solicitudinē attentionis. Primo ergo in verbis Iob notauerat, quod se immunem esse dixerat à peccato vnde dixit. [Mundus sum ego, scilicet, ab immunditiis carnis: [Et absque delicto,] scilicet peccato omissionis; [Immaculatus, id est, grauibus peccatis quæ sunt cōtra Deū, puta idololatria, vel aliquid huiusmodi; [Et non est iniquitas in me,] vt scilicot proximos læserim. Secundo notat in verbis eius quod Deo iniquitatē iudicij imposuerit, iniquitas autem iudicii solet ex odio iudicantis procedere, quantum ad hoc cōmemorat Iob dixisse; [Quia querelas in me reperit, ideo arbitratus est me inimicum sibi,] supra quidē 13. Iob dixerat interrogatiue. Cur faciem tuam abscōdis: & arbitraris me inimicum tuum? hoc autem quod dicitur hic: [Querelas in me reperit,] non inuenitur dixisse: vnde hæc est additio Eliu, praue interpretātis verba Iob. Iudicis enim odium iustum esse videtur, si certificatus de malitia alicuius, odium eum habeat ad puniendum, sed si ex leuibus querelis iudex prouocetur ad odium alicuius, erit odium iniustum: & taliter interpretabatur, quod Iob dixerat se à Deo inimicum reputatum esse. Secūdo, ad iniquitatem iudicis pertinere videtur, si alicui facultatē iustæ defensionis auferat: & quātum ad hoc subdit; [Posuit in neruo pedes meos,] id est cōpediuit, quasi impediendo me à meis operibus. Tertio pertinet ad iniquitatem iudicii, vt quælibet leuia ad condēnationem cōgreget alicuius: & quantum ad hoc subdit: [Custodiuit omnes semitas meas,] quasi in singulis operibus eum obseruans: hoc autem Iob non dixerat ad ostendendum peruersitatem diuini iudicii, sed quasi figuraliter loquens, vt supra 13. ostensum est, vnde & ibi præmittitur, Ænigmata percipite auribus vestris, & quia hoc secundum excludit, primum subdit; [Hoc est ergo in quo non es iustificatus,] quasi dicat, non potes te iustum dicere, quia hoc ipsum ad iniustitiam tuam pertinet, quod Deo iniustitiam imponis.

LECTIO II.

REspondebo tibi', quia maior sit Deus homine. Aduersus eū contendis, quod non ad omnia verba responderit tibi. Semel loquitur Deus: & secundo id ipsum non repetit. Per somnium in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo: Tunc aperit aures virorū, & erudiens eos instruit disciplina, vt aduertat hominem ab iis quæ fecit, & liberet eum de superbia; Eruens animam eius à corruptione, & vitā illius, vt non transeat in gladiū. Increpat quoque per dolorem in lectulo, & omnia ossa eius marcescere facit. Abominabilis ei fit in vita sua panis, & animæ illius cibus ante desiderabilis. Tabescet caro eius, & ossa quæ tecta fuerant nudabuntur: Appropinquabit corruptioni anima eius, & vita illius mortiferis. Si fuerit pro eo angelus loquens vnus de millibus, vt annunciet hominis æquitatem, Miserebitur eius, & dicit, Libera eū, vt non descendat in corruptionē; inueni in quo ei propitier. Consumpta est caro eius à suppliciis, reuertatur ad dies adolescentiæ suæ. Deprecabitur Deum, & placabilis ei erit, & videbit faciē eius in iubilo, & reddet homini iustitiā suam. Respiciet homines; & dicet; peccaui & vere deliqui, & vt erā dignus nō recepi. Liberauit animam suā, ne pergeret in interitū, sed viuens lucē videret. Ecce hęc omnia operatur Deus tribus vicibus per singulos, vt reuocet animas eorum à corruptione, & illuminet lucē viuentiū. Attende Iob, & audi me, & tace, dum

dum ego loquor; Si autem habes quid loquaris, respõde mihi: loquere; volo enim te apparere iustum. Quod si non habes, audi me: tace, & docebo te sapientiam.

Proposuerat supra Eliu ea, de quibus contra Iob disputare intendebat: verum quia Iob antequam prę missa verba diceret, præmiserat. Disputare cum Deo cupio: videtur autem inconueniens eum qui anhelat ad disputandum cum superiore, reuocare ad hoc, quod cum inferiore disputet: Antequam super præmissis cum Iob disputationem Eliu incipiat, de hoc ipso eum redarguit, quod cum Deo disputare cupiebat. Et primo quidem, quia hoc ipsum magna præsumptio videtur, quod aliquis maiorem se prouocet ad disputandum; vnde dicit: [Respondebo tibi, id est tuo desiderio, quo disputare cum Deo cupis; [Quod maior sit Deus homine] vnde B præsumptuosum est, quod homo cupiat disputare cum Deo. Et in hoc quidem iuste argueretur Iob, si cum Deo disputare voluisset ad contradicendum quasi de pari. Iob autẽ cum Deo disputare volebat quasi ad addiscendum, sicut discipulus cum magistro, vnde dixit. Os meum replebo increpationibus, vt sciam verba quę mihi respondeat: quod tamen Eliu interpretabatur, quasi hæc Iob contentiose contra Deum dixerit conquerendo, quod ei non responderet; vnde subdit; [Aduersus eum contendis, quod non ad omnia verba respõderit tibi,] quod quidem ex prædictis verbis Iob colligere voluit: & ex hoc quod etiam dixerit; Ecce clamabo vim patiens, & nemo exaudiet: vociferabor, & non est qui iudicet, quæ quidem verba, & si qua similia superius dicta sunt, non per modum contentionis dicebantur, sed quia desiderabat rationes diuinæ sapientiæ cognoscere, ad repellẽdum autem prædicta verba Iob, quæ interpretabatur Eliu, non esse necessarium, quod Deus homini ad singula verba respondeat, si vnicuique sufficienter loquitur ad eius instructionem, vnde subdit; [Semel loquitur Deus,] scilicet homini sufficienter ad eius instructionem, vnde deinceps non oportet, quod ad singulas hominis interrogationes respondeat, vnde subdit; [Et secundo idipsum non reperit,] quia quod sufficienter factum est, iterare superfluum esset, quomodo autem loquatur Deus homini, ostendit subdens: [Per somnium in visione nocturna.] Potest autem & alius esse sensus, vt per hoc quod dixit: [Semel loquitur Deus,] scilicet homini, referatur ad mentis in- D structionẽ, quæ est per lumen rationis naturalis, secundum illud Psal. 4. Multi dicunt, quis ostendit nobis bona? & quasi respondens, subdit, Signatum est super nos lumen vultus tui Domine, per quod scilicet, discernere possumus bonum à malo, & quia naturalis ratio immobiliter in homine manet, vt non sit necesse eam iterare, ideo subdit; [Et secundo idipsum non repetit,] & deinde ostendit aliquando modum, quo Deus homini loquitur per imaginariam visionem in apparitionibus somniorum: vnde subdit; [Per somnium in visione nocturna, quod quidem potest referri ad propheticam reuelationem, secundum illud Num. 12. Si quis fuerit inter vos propheta Domini, per somnium, aut in visio- E ne loquar ad eum, vel potest referri etiam ad communia somnia, quæ credebat Eliu diuinitus procurari: modum autem & ordinem somniorum consequenter exponit. Primo quidem tangens naturalem causam, cum dicit; [Quando irruit sopor super homines,] quod quidem fit debilitatis exterioribus sensibus per vapores descendentes ad principium somniandi. Secundo ponit dispositionem ex parte voluptatis humanæ, cum subdit; [Et dormiunt in lectulo,] quia scilicet homines maxime ordinata & significatiua somnia vident quando quiete dormiunt: vnde infirmis propter inquietudinem A apparent distorta somnia, vnde signanter dicitur Dan. 2. Somnium tuum & visiones capitis tui in cubiculo tuo huiusce modi fuerunt; tu rex cepisti cogitare in stratu tuo, &c. Tertio ponit operationem diuinam circa dormientem, quæ quidem attẽditur primo quantũ ad hoc, quod debilitatis exterioribus sensibus per soporem in homine in lectulo quiescente, datur diuinitus facultas quædam percipiendi diuinam instructionem, quod eius anima circa exteriora nõ occupatur: vnde subdit; [Tũc aperit aures virorum,] & satis conueniẽnter vim perceptiuam diuinæ instructionis in somniis vocat aures, quia de huiusmodi instructione loquitur sicut de quadã locutione, eo quod non sit per inspectionem ipsarum rerum, sed per signa quædã sicut & locutio, data autem facultate audiendi, consequens est vt doceat: vnde subdit; [Et erudiens eos instruit disciplinam,] & sumitur hic disciplina pro instructione eorum, quæ homini occurrunt agenda, vel vitanda, non pro cognitione, scientiarum speculatiuarum, quæ non cõsueuerunt in somno reuelari: vnde subdit: [Vt auertat hominem ab iis quæ fecit,] frequenter enim homo in somniis corripitur de peccatis commissis, & quia principium peccatorum est superbia, qua Dei præcepta contemnuntur, subdit: [Et liberet eum de superbia,] per hoc autem quod homo liberatur à culpa, consequens est vt euadat pœnam, quod quidem consequenter ostendit, quantum ad duplicem pœnã, primo quidem, quantum ad spiritualem pœnam animæ, vnde subdit: [Eruẽs animam eius de corruptione,] quæ scilicet, est per deordinationem potentiarum animæ. Secundo vero, quantum ad pœnam corporalem, [vt non transeat in gladium,] puniẽdus, scilicet pro suo peccato. Vel potest vtrunque referri ad mortem corporalem, quæ quandoque accidit per interiorẽ corC ruptionem: sicut cum aliquis ex ægritudine moritur, quam Deus immittit pro peccato, quandoque vero accidit ex violentia gladii. Deinde subiungit alium modum diuinæ locutionis, quod scilicet, corrigit hominem per ægritudinem corporalem, in qua primo notat dolorem sensibilem: vnde dicit: [Increpat quoque] scilicet hominem de peccatis præteritis: [Per dolorem,] scilicet corporalem ex ægritudine proueniente, vnde subdit: [In lectulo] secundum illud Psalm. 40. Super lectulum doloris eius. Secundo tangit debilitatem infirmorum, cum dicit: [Et omnia ossa illius marcescere facit:] id est fortitudinem eius annihilat, quæ in ossibus consistit. Tertio ponit amissionem appeti- D tus, cum subdit: [Abominabilis ei fit in vita sua,] id est, dum adhuc viuit, scilicet propter infirmitatem: [Panis,] qui scilicet, est cibus communis: [Et animæ illius cibus ante desiderabilis] quod defertur ad alios cibos, qui diuersimode à diuersis desiderantur. Quarto, ponit morem ex hoc prouenientem, cum subdit: [Tabescet caro illius] id est, deficiet, & sic per consequens: [Ossa quæ tecta fuerant:] scilicet carne, [Nudabuntur,] id est, manifestabuntur sola ante contecta. Quinto, ponit mortis periculum & timorem: vnde subdit: [Appropinquabit corruptioni anima eius,] id est, vita ipsius quæ est per animam: vnde subdit: [Et vita illius mortiferis,] id est causis inducẽtibus mortem. Notandum est autem, quod hoc proposuit ad respondendum conquestioni Iob, quod Deus non ad singula ei respondebat: voluit enim ei per prædicta probare, quod tripliciter ei Deus sit locutus: primo quidem per naturalem rationem, sicut ad omnes homines. Secundo arguẽdo per somnia: dixerat enim supra, Terrebis me per somnia, & per visiones horrore concuties. Tertio, per infirmitatem, dixerat enim supra. Nunc in memetipso marcescit anima mea. Itẽ considerandũ est, quod Eliu, sicut & tres alii, credebat omnes infirmitates pro peccato homini aduenire, non tamen principaliter ad

puniendum, ſicut ſonabant verba illorum trium, ſed magis ad redarguendum: & quia Iob non ſolum videbatur conqueſtus fuiſſe, quod Deus ei non loqueretur, ſed etiam quod ipſe accedere non poſſet ad colloquendum Deo, & ad ponendum iudicium ſuum coram ipſo, vt patet ſupra 23. ideo huic quæſtioni ſatisfacit: quia etſi homini nõ pateat manifeſte acceſſus ad Deũ, ſunt angeli medii inter Deum & homines, qui iuſtitiam Deo proponunt, non quaſi eum inſtruentes, ſed cum ſuis deſideriis homines adiuuantes: & ſic nihil deperit homini, quod ipſe per ſeipſum vſque ad ſolium Dei non poteſt accedere, vt ei iuſtitiam ſuæ cauſæ proponat, vnde ad hoc oſtendendum, ſubdit; [Si fuerit pro eo,] id eſt, pro homine afflicto; [Angelus loquens,] id eſt, intercedens, & ne timeretur quod vnus angelus non ſufficeret ad interpellandum pro omnibus, ſubdit; [Vnus de millibus,] ſecundum illud quod ſupra 25. dictum eſt. Nunquid eſt numerus militum eius, [Vt enunciet hominis æquitatem, ſcilicet Deo; [Hominis,] ſcilicet afflicti: Et dicet, id eſt, angelo imperabit: Libera eum, vt ſcilicet, ſicut ipſe eſt allegator iuſtitiæ hominis apud Deum, ita etiam ipſe ſit executor diuinæ miſericordiæ apud homines: & à quo liberandus ſit, ſubdit; [Vt non deſcendat in corruptionem,] id eſt, in mortem, & vt hanc liberationem Deo eſſe gratam oſtendat, ſubdit ex perſona Dei dictum; [Inueni in quo ei propitier,] id eſt, apparet in homine aliquid æquitatis, ex quo ei miſereri poſſum quem quærebam, & quia primo ſupra 7. quaſi reparari non poſſet, dixerat, Induta eſt caro mea putredine, ad hoc excludendum, ſubdit; [Conſumpta eſt caro eius à ſuppliciis,] quaſi dicat, hoc meæ poteſtati non præiudicat: vnde ſubdit; [Reuertatur ad dies adoleſcentiæ ſuæ,] id eſt, recuperet vigorem ſicut in adoleſcentia. Sic igitur poſitis Dei verbis liberantis, Eliu vtens ſuis verbis, deſcribit modum liberationis humanæ, dicens; [Deprecabitur Deum, quaſi dicat, non ſufficit quod angelus pro eo loquatur, ſed ad hoc quod liberetur, oportet quod ipſe etiam pro ſe oret, vel aliter poteſt continuari: quia enim ſupra oſtenderat quod homo non poteſt conqueri de hoc, quod iudicium ſuum coram Deo ponere non poſſit, quia angelus pro eo efficaciter proponit, nunc oſtendit, quod etiam ipſe pro ſe proponere poteſt orando: & vt oſtendat etiam hoc eſſe efficax ſicut & primum, ſubdit; [Et placabilis erit ei,] ſcilicet, Deus homini, ſecundum illud Iohelis. 2. Benignus & miſericors eſt, & placabilis ſuper malitiam, & ex hoc ſequitur in homine fiducia cogitandi de Deo cum quadam ſpiritali lætitia: vnde ſubdit; [Et videbit,] ſcilicet homo: [Faciem eius,] id eſt, conſiderabit bonitatem ipſius, in præſenti quidem vita imperfecte, in futura autem perfecte: [In iubilo,] id eſt, in quodam inexplicabili gaudio, & ſic; Reddet,] ſcilicet Deus: [Homini iuſtitiam ſuam, id eſt, remunerabit eum pro meritis, remoto impedimento peccati: ſed hoc eſſe non poteſt, niſi homo humiliter ſuum peccatum recognoſcat & confiteatur, vnde ſubdit,] Reſpiciet homines,] quaſi vltro ſe offerens ad confeſſionem peccati: vnde ſubdit, [Et dicet peccaui,] & vt non credatur hoc ex humilitate dicere, ſubdit; [Et vere deliqui,] quod inducit contra Iob, quia ſupra dixerat 17. Non peccaui, & in amaritudinibus moratur oculus meus, & in ſua confeſſione non murmurabit de pœnæ grauitate: vnde ſubdit; [Et vt eram dignus non recepi,] quaſi dicat grauiorem pœnam merui: & hoc videtur dicere contra hoc, quod ſupra 6. dixerat, Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & fructum humilitatis oſtendit ſubdens: [Liberauit animam ſuam,] confitendo peccatum: [Ne pergeret interitum,] id eſt, in mortem corporalem ſcilicet vel ſpiritalem ſapientiæ, & quia Deus non ſtatim hominem finaliter damnat, ſed multoties monet, ideo ſubdit; [Ecce hæc omnia,] ſcilicet quæ pertinent ad inſtructionem per ſomnia & increpationem, per dolores & ſanationem: [Operatur Deus tribus vicibus,] id eſt, multoties, quam diu viderit expedire, ſed vtitur numero ternario, vt congruat humanæ conſuetudini, per quam ſolent homines ter moneri vel citari, & hoc non facit vni tantum, ſed omnibus indigentibus, vnde ſubdit; [Per ſingulos,] quos ſcilicet, viderit inſtruendos & increpandos & aſſignat vtilitatem ſubdens; [Vt reuocet animas eorum à corruptione,] quod pertinet ad liberationem à malo. [Et illuminet luce viuentium,] quod pertinet ad conſecutionem bonorum, & poteſt vtrumque exponi corporaliter vel ſpiritualiter. Quod autem dicitur hic de tribus vicibus, referendum eſt ad duos ſecundos modos locutionis. Nam de primo dictum eſt, quod ſecundo id ipſum non repetit. Inducit autem hoc ad oſtendendum rationem, quare aliquando peccatores ſuſtinentur in proſperitate, & non ſtatim condemnantur, & quia videbatur ei, quod efficaciter locutus eſſet, inducit Iob ad tacite audiendum ea quæ reſtant: vnde ſubdit? [Attende Iob, ſcilicet corde; [Et audi me,] ſcilicet auribus: [Et tace, dum ego loquor,] ſcilicet, ne me impedias, & ne videatur ei auferre facultatem reſpondẽdi, ſubdit: [Si autem habes, quid loquaris, reſponde mihi, & quaſi deſiderans eius reſponſionem ſubdit: [Loquere,] & cauſam deſiderii ſubdit dicens, [Volo enim te apparere iuſtum,] quod dicit ad oſtendendum, quod non intendebat ad eius confeſſionem: & quia non credebat eum iuſtum, ſubdit. [Quod ſi non habes,] quid ſcilicet, pro tua iuſtitia dicas; [Audi me, tace, & docebo te ſapientiam,] quam ſcilicet ignoras.

CAPITIS XXXIV.

LECTIO I.

PRonuncians itaque Eliu, etiam hæc locutus eſt. Audite ſapientes verba mea, & eruditi auſcultate me. Auris enim verba probat, & guttur eſcas guſtu diiudicat. Iudicium eligamus nobis, & inter nos videamus quid ſit melius. Quia dixit Iob Iuſtus ſum, & Deus ſubuertit iudicium meum, in iudicando enim me mendacium eſt: violenta ſagitta mea abſque vllo peccato. Quis eſt vir vt eſt Iob, qui bibit ſubſannationem quaſi aquam. Qui graditur cum operantibus iniquitatem, & ambulat cum viris impiis? Dixit enim, Non placebit vir Deo, etiam ſi cucurrerit cum eo. Ideo viri cordati, audite me: abſit à Deo impietas, & ab omnipotente iniquitas. Opus enim hominis reddet ei, & iuxta vias ſingulorum reſtituet eis. Vere enim Deus non condemnabit fruſtra, nec omnipotens ſubuerter iudicium. Quem conſtituit alium ſuper terram? aut quem poſuit ſuper orbem, quem fabricatus eſt? Si direxerit ad eum cor ſuum: ſpiritum

ſpiritum illius, & flatum ad ſe traher. Deficiet omnis caro ſimul; & homo in cinerem reuertetur. Si habes ergo intellectum, audi quod dicitur, & auſculta vocem eloquii mei. Nunquid qui non amat iudicium ſanari poteſt? Et quomodo tu cum, qui iuſtus eſt in tantum condemnas? Qui dicit regi apoſtata; qui vocat duces impios: qui non accipit perſonas principum, nec cognouit tyrannum, cum diſceptaret contra pauperem, opus enim manuum eius ſunt vniuerſi. Subito morientur; & in media nocte turbabuntur populi, & pertranſibunt, & auferent violentum abſque manu. Oculi enim eius ſuper vias hominum: & omnes greſſus eorum conſiderat. Non ſunt tenebræ & non eſt vmbra mortis; vt abſcondantur ibi, qui operantur iniquitatem. Neque enim vltra iu hominis poteſtate eſt, vt veniat ad Deum in iudicium.

Poſtquam Eliu reprehendit Iob de hoc, quod cum Deo diſputare cupiebat, accedit ad diſputandum contra illa duo, quæ ſupra præmiſerat. Et primo diſputat contra id, quod ſicut ibi videbatur, Iob dixerat diuinum iudicium eſſe iniuſtum. Et quia hæc materia eſt valde difficilis & ſublimis, non eſt contentus in hac diſpoſitione ad ſolum Iob verba dirigere, præcipue, quia putabat in hac materia eum eſſe erroneum: ſed inuocat ſapientes ad hanc rem diiudicandam, hominum autem quidam ſapientiam per ſeipſos conſiderant, & quantum ad hoc, dicit: [Audite ſapientes verba mea,] quidam vero de iis, quæ ad ſapientiam pertinent inſtruuntur: & quantum ad hoc, ſubdit; [Et eruditi,] ſcilicet ab aliis: [Auſcultate me,] quare autem alios ad ſapientiam inuitat, ſeu ad audientiam, oſtendit ſubdens;] Auris enim verba probat,] quaſi dicat, vos inuito ad hoc quod verba mea audientes, ea diiudicetis; & inducit ſimilitudinem, cum ſubdit; [Et eſcas guttur guſtu diiudicat:] quaſi dicat, ſicut guſtus habet diiudicare de eſca, ita auditus de verbis, ad quid autem hoc pertineat, exponit ſubdens; [Iudicium eligamus nobis,] quaſi dicat, ex communi conſenſu iudicemus, quid verius ſit, & hoc eſt quod ſubdit; [Et inter nos videamus quid ſit melius,] vtrum, ſcilicet id, quod Iob dixit, aut id, quod ego ſum contra eum dicturus, vnde conſequenter proponit verbum Iob, ſubdens: [Quia dixit Iob, iuſtus ſum,] hoc idem dixerat ſupra 17. Iuſtificationem meam quam cœpi tenere, non deſeram, & vlterius ſuam iuſtitiam manifeſtauerat quantum ad multa ſupra 31. ſubdit autem. Secũndo; [Deus ſubuertit iudicium meum,] hoc idem accipit ex hoc, quod Iob ſupra 27. dixerat. Viuit Deus qui abſtulit iudicium meum. Et ad idem pertinere videtur, quod ſupra 19. dixerat. Deus non æquo iudicio afflixit me, quæ quidem verba Eliu in peius interpretatus eſt. Iob enim ſuum iudicium ablatum eſſe dixerat, quia pœnas ſibi irrogatas eſſe exiſtimabat, non ex iudicio punientis culpam, ſed ex prouidentia probantis iuſtitiam, vnde ſupra 23. dixerat, Probabit me quaſi aurum, quod per ignem tranſit, non autem quicunque non vtitur iudicio, ſubuertit iudicium, ſed ſolum ille qui iudicium profert iniuſtum. Sic ergo interpretatus eſt, quod Iob dixerat, Deus abſtulit iudicium, ac ſi dixiſſet, Deus ſubuertit iudicium meum, iniuſte iudicando: vnde ſubdit; In iudicando enim me eſt mendacium,] id eſt, falſitas iudicii, quod quidem Iob nunquam dixerat. Sed Eliu hanc eſſe eius intentionem in verbis præmiſſis credidit, vt diceret ſe eſſe iniuſte punitum. Ideo autem hanc opinionem Eliu conceperat, quia non videbat; qualiter aliquis abſque peccato poſſet affligi, niſi iniuſte, & quia Iob ſine peccato ſe eſſe dicebat, exiſtimabat quod Iob ſentiret ſe à Deo percuſſum per violentiam contra iuſtitiam, vnde ſubdit: [Et violenta eſt ſagitta mea abſque peccato,] quaſi dixiſſet Iob, cum ſim abſque omni peccato, ſagitta qua Deus me vulnerauit, id eſt, aduerſitas immiſſa, violenta fuit & iniuſta, & videtur alludere verbis Iob, quibus ſupra dixerat, Sagittæ Domini in me ſunt. Poſtquam ergo hanc diuerſitatem Eliu impoſuerat ipſi Iob, eum ſuper hoc vituperare incipit, dicens: [Quis eſt vir vt eſt Iob,] quaſi nullus, qui vir videatur eſſe, ita peruerſus, vt ipſe, nam maxima peruerſitas eſſe videtur, vt aliquis Deum irrideat, eius iudiciis detrahendo: vnde ſubdit: [Qui bibit ſubſannationem,] id eſt, diuinorum irriſionem, & reprobationem. [Quaſi aquam,] quæ ſcilicet, & faciliter, & cum refrigerio bibitur: ac ſi ei imponeret, quod hoc in contumeliam Dei prorumperet, & eſſet tribulationis refrigerium, & abſque obſtaculo conſcientiæ contradicentis hoc ageret. Solet autem hoc proprium eſſe in peccatis perſeuerare volentium, vt diuina condemnent iudicia, vnde ſubdit: [Qui graditur,] id eſt, conſentit: [Cum operantibus iniquitatem,] qui ſcilicet iudicia diuina deſpiciunt, homines autem contra pietatem diuinæ religionis agentes, non ſolum deſpiciunt diuina iudicia, ſed etiam ea negant, vel aſſerunt iniuſta: quorum participem Iob eſſe credebat: vnde ſubdit; [Et ambulat cum viris impiis,] qui ſcilicet pietatem diuinæ religionis abiiciunt, quare autem eum cum eis conſentire dicat, oſtendit ſubdens; [Dixit enim, non placebit vir Deo; etiam ſi cucurrerit cum eo, id eſt, ſi eum ſecutus fuerit per viam iuſtitiæ, hoc autem Iob non dixerat, ſed verbis eius Eliu abutens, hoc ei imponit, dixerat enim ſupra Iob 23. Veſtigia eius ſecutus eſt pes meus, & poſtea ſupra 30. dixerat, Mutatus es mihi in crudelem; & in duritia manus tuæ aduerſaris mihi. Ex quibus verbis credebat Iob hoc ſentire, quod Deo diſpliceret, quamuis eum fuerat ſecutus, ſed Iob prædicta verba retulerat ad exteriorem perſecutionem, non ad interiorem reprobationem, quia ergo Eliu verbis Iob abutens, ei imponere nitebatur, quod ipſe non ſentiebat, nec in ſuis verbis intellexerat manifeſtum eſt, quod tota ſequens diſputatio cõtra Iob non erat: quia tamen Eliu exiſtimabat Iob tantæ peruerſitatis eſſe, vt Dei iudicium reputaret iniuſtum, dedignatur eum ſuper hoc ad diſputationem prouocare: ſed alios ſapientes aduocat ad iudicandum: vnde ſubdit: [Ideo viri cordati,] id eſt, intelligentes: [Audite me,] ſicut enim cor eſt principium vitæ corporalis, ita intellectus eſt principium totius intellectualis vitæ: vnde & ſupra 12. cor pro intellectu poſuerat dicens: Et mihi eſt cor, ſicut & vobis, in ſua autem diſputatione Eliu proponit primo quod probare intendit, quod ſcilicet in diuino iudicio iniuſtitia eſſe non poſſit. Ipſe enim eſt Deus, cui debetur pietatis cultus, & per ſuam omnipotentiam omnibus dominatur, leges iuſtitiæ ſtatuens homini, & ideo contra diuinitatem eius eſſet, ſi impietati faueret: & ideo dicit: [Abſit ab eo impietas,] eſſet enim contra dominium omnipotentiæ eius, ſi ad iniuſtitiam declinaret: vnde ſubdit, [Et ab omnipotente iniquitas,] ſcilicet abſit. Remota autem diuina iniuſtitia, oſtendit modũ diuinæ iuſtitiæ ſubdens: [Opus enim hominis reddet ei,] id eſt, retribuet ei bonum vel malum pro ſuis operibus, & quia eorum qui bene operantur, quidam aliis melius faciunt, & eorum

qui male operantur, quidam aliis magis peccant, ideo subdit: [Et iuxta vias singulorum restituet eis,] scilicet melius meliori, & peius peiori, quod autem in Deo non sit iniustitia, probat, primo quidem ex hoc, quod si ipse iniustus esset, nusquam iustitia reperiretur: quia ad ipsum pertinet vniuersale iudicium omnium: vnde subdit; [Quem constituit alium super terram,] quasi dicat, nunquid credendum est, quod aliquis sit constitutus à Deo, qui iuste iudicet omnem terram, si apud ipsum sit iniquitas? ideo autem dicit credendum non esse quod alius terram iudicet, quia idem est factor mundi & gubernator, vnde sicut alii nulli commisit, quod faceret mundum, ita nullum alium præposuit gubernationi mundi, & hoc est quod subdit: [Aut quem posuit super orbem quem fabricatus est?] id est, totius mundi gubernatorem? quasi dicat, nullum, quia sicut ipse per seipsum orbem fabricatus est, ita etiam per seipsum orbem gubernat & iudicat, habet quidem gubernationis suæ executores tanquam ministros, sed ipse est omnium ordinator: nullo autem modo possibile est, quod vniuersalis mundi gubernatio sit iniusta. Secundo ostendit, quod apud Deum non sit violentia & iniquitas per experimentum, tanta est enim eius potentia, qua res conseruat in esse, vt si violentia vti vellet contra iustitiam, omnes homines subito posset extinguere, vnde subdit; [Si direxerit,] scilicet Deus. [Ad eum,] scilicet ad hominem conterendum. [Cor suum,] id est, voluntatem suam: [Spiritum illius,] id est, animam eius: [Et flatum,] id est, corporalem vitam ex anima subsecutam; [Ad se trahet,] id est, ad eum scilicet sua virtute à corpore separans, secundum illud Eccle. vltimo. Et spiritus reuertatur ad Dominum qui dedit illum: ablato autem spiritu diuinitus homini dato, consequens est, vt carnalis vita deficiat, vnde subdit: [Deficiet omnis caro simul,] id est, species carnis cessabit, & vlterius in sua componentia resoluetur, vnde subdit; [Et homo in cinerem reuertetur,] secundum illud Psal. 103. Auferes spiritum eorum & deficient, & in puluerem suum reuertentur. Puluerem autem in quem caro resoluitur, cinerem nominat, vel quia apud antiquos corpora mortuorum igne combusta resoluebantur in cineres, vel quia ea in quæ corpus mortuum resoluitur, sunt quædam reliquiæ naturalis caloris, qui in humano corpore vigebat, quia ergo tam facile est Deo, si velit, in cinerem redigere totum genus humanum, ex ipsa hominum conseruatione apparet, quod ad eos violentia iniusta non vtitur: quia ergo Eliu putauit prædictas rationes esse sufficientes, ad earum considerationem Iob inuitat, cum subdit: [Si ergo habes intellectum,] vt scilicet vim mearũ rationum percipere possis; [Audi quod dicitur,] scilicet interioribus auribus. [Et] interiori intentione: [Ausculta vocem eloquii mei,] vt scilicet iustitiam diuini iudicii cognoscas, ad quod etiam cum inducit ex proprio periculo vel vtilitate, cum subdit; [Nunquid qui non amat iudicium sanari potest?] quasi dicat, tu qui sanari indiges, quasi multis infirmitatibus oppressus, hoc consequi non potes, nisi ames diuinum iudicium: improbat autem eius sententiam, quam esse putabat de iniustitia diuini iudicii per multa euidentia indicia diuinæ iustitiæ: vnde subdit; [Et quo modo tu cum,] scilicet Deum, [qui iustus est,] vt scilicet per multa apparet. [Intantum condemnas,] vt scilicet eum dicas iudicii subuersorem: ad condemnationem autem diuinæ iustitiæ primo assumit, quod potentum personas Deus non accipit, sed eos arguit & punit pro suis peccatis, inter potestates autem humanas præcellit regia dignitas, & quantum ad hoc, primo dicit; [Qui,] scilicet Deus: [Dicit regi apostata,] id est, non veretur regem arguere de apostasia propriæ professionis, quia profitetur se iustitiam seruaturum, se-

A cũdum autem locum tenent duces exercituum, de quibus subdit; [Qui vocat duces impios,] quasi dicat, non timet eos de crudelitate arguere. Tertio loco ponit rectores ciuitatum, cum subdit: [Qui non accipit personas principum,] quin scilicet eos arguat, & iudicet pro peccatis. Quarto autem loco tangit eos, qui non habent legitimam, sed vsurpatam potestatem, scilicet, tyrannos, & quantum ad id, subdit: [Nec cognouit,] id est, approbauit; [Tyrannum,] scilicet ei deferendo: [Cum disceptaret,] scilicet tyrannus, [Contra pauperem] quasi dicat, non fauit potentibus contra impotentes, quod ad eius iustitiam pertinet, & quare eis non deferat subdit; [Opus enim manuum
B eius sunt vniuersi, scilicet tam magni quam parui, & ideo paruos non despicit, sed amat, sicut sua opera, nec potentes timet, cum sint suæ potestati subiecti, & ne crederet aliquis quod potentes Deus solum argueret, non autem eos vlterius puniret, subdit de eorum duplici pœna: primo quidem de morte ex improuiso eis superueniente: vnde subditur: [Subito morientur,] secundum illud Esa. 30. Subito, dum non speratur, veniet contritio eius, si enim consueto modo ei mors expectata superueniret, non imputaretur hoc diuino iudicio, sed inferioribus causis. Secundo ponit pœnam rebellionis subditorum, per quam potestatem amittunt: vnde subdit: [Et in media nocte turbabuntur populi] id est, populi regibus & principibus subiecti
C subito turbantur ex aliqua occulta machinatione, ad hoc quod principes suos deserant: vnde subdit: [Et pertransibunt,] scilicet dominium commutantes: [Et auferent,] id est, deponent à dominio, vel etiam occident; [Violentum,] id est, eum, qui spreta iustitia, violentiam subditis inferebat. Absque manu,] scilicet armatorum. Cum enim aliquis princeps ab extraneis aufertur, requiritur, quod habeant manum armatam contra ipsum, sed quando subditi, in quibus erat tota eius potentia subito eum deserunt, videtur auferri sine manu: quamuis & hoc possit referri ad pœnam populorum subditorum: sed primum melius est, quia nunc agitur de iustitia quam Deus exercet in magnos, postea autem dicetur de iustiD tia quam exercet in populos: vt autem huiusmodi pœnæ ex diuino iudicio prouenire credantur, subdit. [Oculi enim eius,] id est, prospectus diuinæ prouidentiæ est super vias hominum, id est, super opera eorum, & vt exprimat Deum singulariter omnia particularia opera humanorum cognoscere, subdit; [Et omnes gressus eorum,] id est, omnes processus operationum humanarum. [Considerat,] scilicet distincte, non solum in generali: posset autem aliquis credere, quod quia Deus lux est, impii autem in tenebris sunt, quod occultentur à Deo: sed hoc excludit, subdens; [Non sunt tenebræ,] scilicet ignorantiæ: [Et
E non est vmbra mortis,] id est, obscuritas culpæ ducens ad mortem: [Vt abscondantur ibi, qui operantur iniquitatem,] quasi dicat, sicut ipsi cognoscere Deum nolunt, ita Deus eos non cognoscit, dicitur tamen eos ignorare, reprobando, & quia dixerat, principes pro suis peccatis subito mori & auferri: quod videtur esse irremediabilis pœna, huius rationem ostendit consequenter ex hoc, quod ex quo Deus hominem iudicat pro suis peccatis subito mori, & finaliter condemnandum, non datur homini facultas vt vlterius in iudicio decertet cum Deo: & hoc est quod subdit? [Neque enim vltra,] scilicet, postquam Deus iudicat eum condemnandum: [In hominis potestate est, vt veniat ad eum in iudiciũ] quasi dicat, Deus sit propter eum, suum iudicium retractaturus: & hoc præcipue videbatur dicere contra Iob,

qui

qui postquam condemnatus erat ad pœnam, supra dixerat. Veniam vsque ad solium eius, & ponam coram eo iudicium.

LECTIO II.

COnteret multos innumerabiles, & stare faciet alios pro eis. Nouit enim opera eorum, & idcirco inducet noctem: & conterentur. Quasi impios percussit eos in loco videntium. Qui quasi de industria recesserunt ab eo: & omnes vias eius intelligere noluerunt. Vt peruenire facerent ad eum clamorem egeni; & audiret vocem pauperum. Ipso enim concedente pacem, quis est qui condemnet? Ex quo abscondirit vultũ, quis est qui cõtempletur eum; & super gentes, & super omnes homines. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Quia ergo ego locutus sum ad Deum, te quoque non prohibebo. Si erraui, tu doce me: si iniquitatẽ locutus sum, vltra non addam. Nunquid à te Deus expetit eam, quia displicuit tibi? tu enim cœpisti loqui, & non ego: quod si quid nosti melius loquere. Viri intelligẽtes loquantur mihi: & vir sapiens audiat me. Iob autem stulte locutus est, & verba illius non sonant disciplinam. Pater mi, probetur Iob vsque ad finem: ne desinas ab homine iniquitatis: Qui addit super peccata sua blasphemiam, inter nos interim constringatur, tunc ad iudicium prouocet sermonibus suis Deum.

Duo sunt propter quæ homines maxime solent à iustitia declinare, quorum primum est, quia deferunt magnatibus, secundum est, quia deferunt multitudini contra iustitiam. Ostenderat autem supra perfectionem diuinæ iustitiæ ex eo, quod magnatibus nõn defert. Vnde nunc consequenter ad commendationem diuinæ iustitiæ addit, quod nec etiam multitudini peccantium defert: vnde dicit; [Conteret multos,] scilicet peccatores, eos occidendo, vel aliter puniendo, & ne credatur vsque ad aliquam certam quantitatem multutidinis præcedere diuinam iustitiam, & non vltra, subdit; [Et innumerabiles,] quasi dicat, certo numero comprehendi non possunt illi, quos propter peccata, Dei iustitia conterit: sed ne ex hoc deperire credatur humani generis status, subdit; [Et stare faciet alios pro eis,] quia scilicet quibusdam morientibus, alii succedunt: & quibusdam à prosperitate decedentibus, alii subleuantur: vt sic quodammodo vniformitas in genere humano apparet, solet autem contingere quod quando sunt multi puniendi, non possunt iudices singulorum causas sufficienter perscrutari: sed ne hoc de Deo credatur, subdit; [Nouit enim opera eorum,] quid scilicet vnusquisque mereatur, & ideo singulis secundum sua opera retribuit: vnde subdit; [Idcirco inducet noctem,] id est, subitam & inopinatam aduersitatem; [Et conterentur:] scilicet ex improuiso, quare autem in nocte opprimantur, ostendit ex hoc, quod cum ipsi possent videre illud quod eis expediebat, hoc A contempserunt, & ideo iustum est vt non detur eis facultas prouidendi superuenientia mala ad cauendum; & hoc est quod subdit: [Quasi impios,] id est, pietatis notitiam respuentes: [Percussit eos,] scilicet existentes: [In loco videntium,] id est, in statu in quo videre poterant, tum per naturalem rationẽ, tum per sacram doctrinam, quid esset faciendum, & quid esset vitandum: sed hoc ipsi respuerunt: vnde subdit: [Qui quasi de industria recesserunt ab eo,] scilicet Deo, peccantes ex certa malitia: vnde ponit consequenter in eis ignorantiam affectatam, cum subdit: [Et omnes vias eius,] id est mandata Dei:] Intelligere noluerunt] & sic patet, quod propter ignorantiam non excusantur, sed magis B damnabiles redduntur, effectum autem huius malitiæ affectatæ, ostendit subdens: [Vt peruenire facerent ad eum clamorem egeni,] & quasi dicat, intantum ostendunt se viarum Dei ignaros, vt pauperes opprimerent, quos Deus exaudit: vnde sicut non exhorrent pauperum oppressionem, ita non timent Dei indignationem, vnde subdit, [Et audiret vocem pauperum] quasi dicat, paruipendunt, quod Deus voluntatem suam adhibet ad pauperes exaudiendum; & quia multitudinis contritionem attribuerat iudicio diuino, posset aliquis credere hoc prouenire non ex diuino iudicio, quod aliqua multitudo conteratur, & alia prosperetur, sed per alicuius potentis principis aut gubernationem aut C impugnationem: ideo ad hoc excludendum subdit: [Ipso enim cõcedente pacem, quis est qui condemnet?] quasi dicat, ideo dico, quod ipse est qui conterit multos & innumerabiles, quia si ipse vellet eis pacem temporalis prosperitatis concedere, nullus posset multitudinem condemnare: & econtrario, si ipse condemnare intendit, nullus est qui possit pacem præbere: vnde subdit: [Ex quo absconderit,] scilicet faciem suam subtrahendo, scilicet suæ consolationis præsentiam: [Quis est qui contempletur eum?] id est, qui possit in eum consolationem inuenire, quasi eius pulchritudinem videndo: Est autem & alia pœna multitudinis præter contritionem: qua scilicet affligitur tyrannorũ D dominio: & quantum ad hanc pœnam subdit: [Et super gentes, & super omnes homines,] quasi dicat, non solum in vna gente iudicium suum exercet per contritionem, vel tyrannorum oppressionem, sed etiam in omnes homines: & subdit de tyrannorum oppressione: [Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi,] qui scilicet ex eius regimine affligitur: in quo etiam videtur respondere quæstioni quam Iob posuerat supra. Quare impii viuunt, & confortati sunt, sublimatique diuitiis, hoc enim esse asserit, non propter eorum merita: sicut ibidem Iob probauerat, sed propter aliorum demerita, qui ex eorum prosperitate puniuntur, sic ergo manifestata iustitia Dei ex iudiciis, quę exercet in principes & in multitudinem, dat locum respon- E dendi: vnde subdit: [Quia ergo ego locutus sum ad Deum,] id est, ea quæ ad Dei honorem spectant: [Te quoque non prohibebo,] dans scilicet tibi locũ respondendi & ad quid debeat sua responsio tendere, ostendit subdens: [Si erraui,] scilicet sicut aliis amicis tuis imposuisti, scilicet quod essent cultores peruersorum dogmatum: [Tu doce me,] scilicet veritatem tuam, vt possim ab hoc errore liberari: potest autẽ aliquis in loquendo deficere, non solũ errando contra veritatem doctrinæ, sed etiam in particulari iudicio deficiendo contra veritatem iustitiæ: vnde subdit: [Si iniquitatẽ locutus sum, vltra non addã,] ostendens scilicet correctioni se paratum. & quia

existimabat, quod Iob contra eum grauiter turbaretur, consequenter ostendit eius turbationem esse iniustam subdés, [Nunquid à te Deus expetit eam,] quasi dicat: etiam dato quod sim iniquitatem locutus, tu pro ea Deo non debes respondere: vnde non debes grauiter per hoc turbari: vnde subdit: [Quia displicui tibi?] scilicet per inordinatam animi turbationem, ostendit autem consequenter secundo, quod non debet inde grauiter turbari, quia ipse Iob verba inceperat dicens: Pereat dies, &c. ex quibus tota disputatio habuit ortum: vnde dicit: [Tu enim cœpisti loqui, & non ego.] Tertio ostendit eum non debere grauiter turbari, quia ipse etiam habet facultatem dicendi quod sibi placuerit: vnde subdit: [Quod si quid nosti melius,] scilicet quam ego dixerim: [Loquere,] scilicet ostendendo errorem, vel iniquitatem meam, & ne videretur hoc dixisse quasi dubitans de sua iustitia & veritate suorum verborum, intendit asserere consequenter Iob in sapientia & intellectu deficere & propter hoc reputabat eum indignum in sua disputatione: cuius vna pars pertinet ad opponentem, in qua maxime requiritur acumen intellectus, ad inueniendum rationabiles vias ad propositum ostendendum: vnde subdit: [Viri intelligentes loquantur mihi,] scilicet mihi obiicientes. Altera vero pars disputationis pertinet ad respondentem, in quo maxime requiritur sapientia vt bene iudicet de auditis: vnde subdit: [Et vir sapiens audiat me,] scilicet opponentem, scilicet parátum ad respondendum. Horum autem defectum in Iob ex eius verbis collegerat: vnde subdit: [Iob autem stulte,] id est, contra sapientiam [Locutus est,] quantum scilicet ad hoc, quod reputabat eum aliquid dixisse contra rectitudinem diuini iudicii: [Et verba illius non sonant disciplinam,] quæ scilicet pertinet ad ordinatam intelligentiã, & hoc videtur retulisse ad hoc, quod Iob se iustum asserebat, & quia Iob istos defectus in se non recognoscebat, conuertit Eliu verba sua ad Deum, postulans vt Iob suos defectus recognosceret vnde subdit: [Pater mi,] id est, ô Deus, quem patrem reputo propter reuerentiam, quam ad te habeo, iustitiam tuam vbique defendens: [Probetur Iob,] id est, ostẽdatur sibi per flagella suus defectus: [Vsque ad finem,] id est, quousque recognoscat se iniustum, vel: [Vsque ad finem] id est, vsque ad mortem, & huiusmodi petitionis iustitiam ostendit: subdens: [Ne desinas ab homine iniquitatis,] quasi dicat, iniquitas sua hoc meretur, vt flagella non cessent & ad maiorem exaggerationem subdit: [Qui super peccata sua,] scilicet præterita, pro quibus flagellatus est: [Addit blasphemiam,] vt scilicet, se iustũ, Deum vero asserat iniustum, pro quo exoptat ei, primo quidem pœnam in præsenti: vnde subdit: [Inter nos interim constringatur,] scilicet aduersitatibus. Secundo autem innuit pœnam futuram vnde subdit; [Et tunc,] scilicet iam temporaliter afflictus. [Adiudicium] scilicet futuræ vltionis. [Prouocet sermonibus suis Deum,] quibus scilicet, contra eum blasphemat.

A

B

C

D

E

CAPITIS XXXV.

LECTIO I.

IGitur Eliu hæc rursum locutus est. Nunquid æqua videtur tibi tua cogitatio, vt diceres, iustior sum Deo? Dixisti enim, Non tibi placet quod rectum est; vel quid tibi proderit si ego peccauero? Itaque ego respondebo sermonibus tuis, & amicis tuis tecum. Suspice cœlum & intuere, & contemplare æthera quod altior te sit. Si peccaueris, quid ei nocebis? & si multiplicatæ fuerint iniquitates tuæ, quid facies contra eum? Porro si iuste egeris quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet? Homini qui similis tui est, nocebit impietas tua, & filiũ hominis adiuuabit iustitia tua. Propter multitudinem calumniatorũ clamabunt, & eiulabunt propter vim brachii tyrannorũ. Et non dixit, vbi est Deus qui fecit me, qui dedit carmina in nocte? Qui docet nos super iumenta terræ, & super volucres cœli erudit nos. Ibi clamabunt, & non exaudiet, propter superbiam malorũ. Non ergo frustra audiet Deus, & omnipotens causas singulorũ intuebitur. Etiam cũ dixeris non considerat; iudicare corã illo, & expecta eum. Nunc enim non infert furorem suum, nec vlciscitur sceleus valde. Ergo Iob frustra aperit os suum, & absque scientia verba multiplicat.

Postquam Eliu improbauerat verba Iob, quantum ad hoc quod sicut ipse existimabat, imposuerat iniquitatem diuino iudicio hoc intendit improbare verba eius quantum ad hoc, quod dixerat se esse iustum: vnde dicitur: [Igitur Eliu hæc rursum locutus est,] interrupto scilicet sermone expectans si Iob responderet, quo non respondente, iterato sermonem assumpsit dicens; [Nunquid æqua videtur tibi tua cogitatio, vt diceres, iustior Deo sum:] hoc quidem nunquã Iob dixerat, nec Eliu ei imponit quod hæc verba protulisset, sed quod verba quæ protulit, ex hac cogitatione prouenirent: vnde signanter fecit de cogitatione mentionem, ex quibus autem verbis hanc cogitationem habuisset, Eliu ostendit subdens: [Dixisti enim, non tibi placet quod bonũ est,] alia litera habet: quod rectum est. [Vel quid tibi prodest si ego peccauero?] hæc duo verba in præmissis Iob verbis nunquam inueniuntur: sed primũ horum, scilicet, quod Deo non placeat quod bonum est, videtur accipere ab eo quod Iob supra dixerat. Si impius fuero, væ mihi est, si iustus, non leuabo caput, quod Iob dixerat ad signandum quod temporalibus pœnis iusti pariter & iniusti affliguntur: sed Eliu hoc interpretabatur esse dictum, quasi Deo hominis iustitia non placeret, hoc vero quod secundo proponit: [Quid tibi prodest si ego peccauero:] nunquam legitur Iob dixisse: sed hoc accipere voluit Eliu ex hoc, quod idem Iob dixerat. Si peccaui, & ad horam pepercisti mihi, cur ab iniquitate mea mundum me esse non pateris? quod Iob dixerat ad ostendendum, quod prosperitatis temporalis non semper innocentiam comitatur, alioquin ipse prosperitatis tempore innocens fuerat, dimissis igitur sibi peccatis, non erat ratio quare post peccatorum remissionem iterato à Deo peccatis mundaret, sed Eliu ad hanc sententiã hæc verba retorsit, quasi Iob putauerit peccatũ suum, aut pœnam peccati Deum induxisse propter suam vtilitatẽ. Ex his autem duobus, scilicet quod Deo nõ placeret quod bonũ est, & quod ipse vtile sibi reputaret peccatũ sequi videretur, quod Iob iustior Deo esset, cum de se supra dixerit, quod displicuerint ei mala, & placuerint bona

Got-

Concludit autem ex præmissis, propter eorum absurditatem se compelli ad respondendum: vnde dicit: [Itaque ego respondebo sermonibus tuis, & amicis tuis tecum,] qui scilicet talia dicentem conuincere non potuerũt, & incipit ab eo, quod vltimo dictum est, ostendens quod Deus non potest iuuari, nec lædi ex operibus nostris bonis vel malis, & hoc propter eius sublimitatem, quam primo proponit dicens: [Suspice,] id est, sursum inspice; [Cœlum,] quod scilicet est sedes Dei: [Et intuere,] scilicet visu: [Et contemplare,] scilicet mente; [Æthera,] id est, totum superius corpus: ex cuius non solum altitudine, motu, & ornatu coniicere potes, hoc scilicet, [Quod altior te sit,] intantum scilicet, quod opera tua ei nec proficere, nec nocere possunt: vnde subdit; [Si peccaueris,] scilicet vel in te, vel in Deum: [Quid ei nocebis?] quasi dicat, in nullo ex hoc detrimentũ patietur, quantum autem ad peccata quæ committuntur in proximum, subdit: [Et multiplicatæ fuerint iniquitates tuæ,] quibus scilicet iniuste proximos lædis: [Quid faciet contra Deum?] quasi dicat, in nullo ex hoc lædetur, quantũ ad bona quæ in proximum fiunt, subdit, [Porro si iuste egeris,] scilicet ius suum proximis reddens. [Quid donabis ei?] quasi dicat, quid ex hoc lucrabitur? quantum autem ad opera diuini cultus, subdit; [Aut quid de manu tua accipiet?] scilicet in sacrificiis & oblationibus quasi dicat, nihil, secundum illud psal. 49. Non accipiam de domo tua vitulos, & quia posset aliquis credere, quod ad eum non pertineret, vtrum homo ageret iuste vel iniuste, ad hoc excludendum, subdit: [Homini, qui similis tui est, nocebit impietas tua,] qui scilicet susceptibilis est nocumenti: [Et filium hominis adiuuabit iustitia tua,] qui scilicet auxilio iustitiæ indiget: propter hoc prohibetur à Deo impietas, & iustitia mandatur, quia Deo est de hominibus cura, quia per hoc vel iuuantur, vel lædũtur. Et ex hac fide contingit, quod oppressi clamant ad Deum contra oppressores, quorũ quidam dolose opprimuntur per calumniam: vnde subdit, quantum ad hos; [Propter multitudinẽ calumniatorum clamabunt,] scilicet ad Deum illi qui ab eis oppressi sunt, quidam vero opprimuntur manifeste per violentiã, & quantũ ad hos subdit; [Et iurabunt propter vim brachii tyrannorum:] id est, clamabũt ad Deum propter violentiã & potentiam tyrannorum: ex quo datur intelligi, quod non solum Deo placet quod aliquis peccat, sed ei displicet & punit, alioquin frustra clamarent oppressi. Deinde conuertit se ad improbandum aliud verbum quod præmiserat, Non tibi placet quod rectum est, quod diuinę sapientiæ repugnaret, quod primo quidem apparet in rerum creatione: [Et non dixit,] scilicet Iob sentiens quod Deo bona non placerent; [Vbi est Deus qui fecit me:] non enim Deus fecit res nisi propter bonũ: vnde dicitur Genes. 1. Vidit Deus quod bonũ, &c. vnde manifestum est, quod placet Deo bonum. Secundo, inducit beneficium humanę instructionis, quo aliqui instruuntur ad bonum ex reuelatione diuina: vnde subdit: [Qui dedit,] scilicet per reuelationẽ; [Carmina,] humanæ instructionis dogmata, quæ ab antiquis multoties carminibus comprehendebantur; [In nocte,] id est, ad literam, in somnio nocturno, vel in quiete contemplationis, sed obscuritate visionis, non autem erudiret homines ad bonum familiariter, nisi bonum ei placeret. Tertio, inducit infusionem naturalis luminis, quo bonum à malo discernimus per rationem in qua excedimus bruta: vnde subdit; [Qui docet nos super iumenta terræ,] quæ scilicet ratione carent, & quia antiqui A auium garritus & motus obseruabant, quasi diuinitus instructarũ, ac si rationem haberent, ideo adhoc excludendum, subdit; [Super volucres cœli erudit nos,] quæ etiam rationem non habent, & quia odit malum, & placet ei bonũ, ideo oppressos clamantes audit, oppressores non audit: vnde subdit; [Illi clamabunt,] scilicet oppressores & tyranni, quasi petentes à Deo desideriorum suorum impletionem. [Et non exaudiet,] scilicet Deus, & hoc propter superbiam malorum, scilicet hominum, secundũ Psal. 102. Respexit in orationem humiliũ, & ne crederet aliquis, Deum indifferenter omnes exaudire, subdit: [Non ergo frustra,] id est, sine ratione: [Exaudiet Deus,] quia scilicet iustissima ratione hos exaudit, B1 & non illos: vnde subdit; [Et omnipotens singulorũ causas intuebitur,] vt scilicet dignos exaudiat, non indignos, maxime autem videtur quod Deus singulorum causas non videat ex hoc, quod quandoque impii prosperantur: sed ad hoc excludendũ, subdit; [Etiam cum dixeris,] id est, corde tuo cogitaueris: [Non considerat,] id est, Deus facta hominum. [Iudicare coram illo,] id est, præparare, vt iudiciũ eius suspicias: [Et expecta eum,] scilicet in futurum iudicantem, etsi hic non puniat: tardat enim vt in futuro grauius condemnet: vnde subdit [Nunc enim,] id est, in præsenti vita: [Non infert furorem suum:] id est, magnitudinem pœnæ. [Nec vlciscitur scelus valde,] id est, non punit in præsenti, secundum quod C exigit grauitas culpę, quia pœnę præsentis vitæ sunt ad correctionem: & ideo illos, quos correctione indignos iudicat, futuræ damnationi reseruat, & hæc alia ratio, quare impii in hoc mundo prosperantur, in quo concordat cum opinione Iob, sed quia eius verba praue intellexerat, ideo ea reprehendit, concludens ex dictis Iob; [Ergo frustra Iob,] id est, sine causa & ratione: [Aperuit os suum:] quasi prolixitatem sermonis in eo reprehendens; [Absque scientia verba multiplicat,] in quo arguit in ipso ignorantiam, & loquacitatem inutilem.

CAPITIS XXXVI.

D

LECTIO I.

ADdens quoque Eliu, hæc locutus est. Sustine me paululũ, & indicabo tibi: adhuc enim habeo, quod pro Deo loquar. Repetam scientiam meam à principio, & operatorem meum probabo iustum. Vere enim absque mendacio sermones mei: & perfecta scientia probabitur tibi. Deus potentes non abiicit, cum & ipse sit potens: sed non saluat impios: & iudicium pauperibus tribuit. Non aufert à iusto oculos suos: & reges in solio collocat in perpetuũ; E & illi eriguntur. Et si fuerint in cathenis, & vinciantur funibus paupertatis, iudicabit eis opera eorum, & scelera eorũ, quia violenti fuerint. Reuelabit quoque aurem eorum, vt corripiat; & loquetur vt reuertantur ab iniquitate. Si audierint, & obseruauerint, complebunt dies suos in bono, & annos suos in gloria. Si autem non audierint, transibunt per gladium, & consumentur in stultitia. Simulatores, & callidi prouocant iram Dei neque cla-

mabunt, cum vincti fuerint. Morietur in tempestate anima eorum, & vita eorũ inter effeminatos. Eripiet de angustia sua pauperem, & reuelabit in tribulatione aurem eius. Igitur saluabit te de ore angusto latissime, & non habentẽ fundamentũ subter se, requies autem mensæ tuæ erit plena pinguedine. Causa tua quasi impij iudicata est, causam, iudiciũque recipies. Non te ergo superet ira, vt aliquem opprimas: nec multitudo donorum inclinet te. Depone magnitudinem tuam absque tribulatione, & omnes robustos fortitudine. Ne protrahas noctem, vt ascendant populi pro eis. Caue ne declines ad iniquitatem: hanc enim cœpisti sequi post miseriam.

Præmiserat Eliu supra duo in verbis Iob, contra quæ disputare intendebat, primo, quia dixit se esse iustum: & quod Deo imposuerat iniquitatem iudicii, prout Eliu verba Iob interpretatus fuerat, & cõtra hæc duo, Eliu in superioribus iam disputauerat: nunc iterato per aliam viam contra eadem disputare intendit: vnde dicitur: [Addens quoque Eliu,] scilicet subsequentes rationes ad præmissas. [Hæc locutus est,] scilicet quæ sequuntur, inter quæ primo eum ad attentionem excitat: [Sustine me paululũ,] quia scilicet breuiter sub vna responsione contra duo præmissa disputare intendit: vnde subdit: [Et indicabo tibi,] scilicet veritatem rei, de qua agitur: & ne videatur superfluus, quia scilicet hoc iam supra ostendisse videbatur, quod volebat subdit: [Adhuc enim habeo quod pro Deo loquar,] quasi dicat, adhuc mihi aliæ suppetunt rationes, quibus æquitatẽ diuinæ iustitiæ defendam, & quia contra vtrunque præmissorum iterato intendit rationes inducere, subdit: [Repetam scientiam meam à principio,] quasi dicat, contra totum id quod est à principio dictum iterato secundum meam sententiam rationes adducam, & quod huiusmodi rei sit debitor, subdit: [Et operatorem meũ,] id est, Deum qui me fecit. [Probabo iustum,] excludens scilicet iniquitatem ab eius iudicio, quam tu Iob ei imponere videris, vt te asseras iustum: & ne aliquis diceret, quod ea quæ dicturus erat, non ex vera scientia, sed ex falsa opinione procedebãt, subdit: [Vere enim absque mendacio sermones mei,] quasi dicat, non sum dicturus nisi vera quæ rectæ scientiæ conueniunt: vnde subdit: [Et perfecta scientia probabitur, ibi,] id est, probationes sequentes tibi concludent ex iis, quæ videntur pertinere ad perfectam scientiã. His igitur quasi proœmialiter præmissis, incipit disputare super præmissis verbis, quæ Iob imponebat, & primo contra hoc, quod Iob dixerat, se esse iustum, ad quod excludendum, hoc modo procedit. Iam prosperitatis tempore magnæ potestatis erat, contingit autem quandoque, quod aliqui aliquos potentes persequuntur, vel propter inuidiam, vel propter timorem, quo timent ne ab eis per potentiã opprimantur, quod quidem proprie est impotentũ: qui & potentioribus inuident, & eorum oppressionibus timent: sed hoc de Deo dici non potest, qui est in potentia excellens: vnde subdit; [Deus potentes non abiicit, cum ipse sit potens.] Ex quo datur intelligi, quod Deus nihil in homine odit, in quo ei assimilatur: quia cum Deus sit ipsa essentia bonitatis, non potest esse quod aliquid similetur ei, A nisi in bono, ex quo patet, quod Deus non persequitur aliquos, quia sunt potentes, sed quia in eis quandoque inuenitur iniquitas, & pro hac puniuntur à Deo: vnde subdit: [Sed non saluat impios,] id est, damnat eos, & causam damnationis ostendit, subdens; [Et iudicium pauperibus tribuit,] id est, iudicium facit de potentibus iniquis pauperibus, qui ab eis sunt oppressi, non autem propter potentiam desistit à subuentione iustorum: vnde subdit: [Non aufert à iusto,] scilicet homine etiã potente: [Oculos suos,] id est, profectum suæ benignitatis & misericordiæ, secundũ illud psal. 33. Oculi Domini super iustos, & quod à potentibus, si sunt iusti non auferat suam misericordiam, manifestat per beneficia quæ B potentibus confert: primo quidem stabiliendo potestatem eorum: vnde subdit; [Et reges in solio collocat in perpetuũ,] scilicet, si fuerint iusti. Secundo, quia eos promouet in maius: vnde subdit: [Et illic,] scilicet in solio collocati. [Eriguntur,] id est, ad maiora exaltantur, dum scilicet, deus eis & potentiam, & diuitias auget. Tertio, per hoc quod etiã si puniti fuerint propter peccata: miseretur eorum, si pœnitere voluerint: vnde subdit; [Et si fuerint,] scilicet reges. [In cathenis,] id est, in carcere positi. [Et vinciantur,] id est, ligentur. [Funibus paupertatis,] id est, si in carcere positi paupertatem patiantur, quæ est quoddam vinculum, quo homines ligantur, ne opera sua possint implere, & insuper multis miseriis C astringentur, & tamen eis sic in miseriis constitutis, primo quidem Deus hoc beneficium confert, quod eos recognoscere facit pristina peccata: pro quibus puniti sunt: vnde subdit; [Indicabit eis opera eorũ,] id est, faciet, vt cognoscant ea quæ fecerunt esse iniusta: vnde subdit; [Et scelera eorum,] quasi dicat, faciet cognoscere, quod opera quæ fecerant, erant scelerata, & quantũ ad hoc, quid peccauerint, ostendit subdens: [Quia violenti fuerunt,] hoc enim est peccatum proprium potentum; vt subditis violentiã inferant, vtentes sua potentia quasi lege iustitiæ, nec solũ facit eos peccata sua præterita cognoscere, sed etiam ostendit eis, quod pro suis peccatis puniũtur: vnde subdit: [Reuelabit quoque aurem eorũ,] D id est, faciet vt intelligant, quod eis Deus puniendo loquitur, quod scilicet propter peccata sua puniuntur: vnde subdit: [Vt corripiat:] quasi dicat, hic faciet eos recognoscere, quod Deus eos puniuit ad correctionẽ: & vlterius persuadebit eis, quod pœniteant: vnde subdit: [Et loquitur,] scilicet interius, vel per exteriorem admonitionem. [Vt reuertantur ab iniquitate,] pœnitendo scilicet, à pristinis peccatis: & huiusmodi pœnitentiæ fructum ostendit, subdens: [Si audierint,] scilicet corde proponentes. [Et obseruauerint] opere implentes, reducentur ad statũ pristinum: & ita: [Complebunt dies suos in bono,] scilicet virtutis, vel prosperitatis terrenæ. [Et annos suos in gloria] scilicet terrena. [Si autem non audierint,] id est, si non obediuerint interiori inspirationi vt pœniteant: [Transibunt per gladium,] id est, de carcere reducentur ad occisionem gladii: [Et consumentur,] id est, destruentur: [In stultitia,] id est, propter suam stultitiã: vnde considerandũ est, quod Eliu in hoc dicitur cum amicis Iob conuenire, quod possint aduersitates præsentes esse pœnas peccatorum & quod per pœnitentiam quis redit ad pristinã prosperitatem. Hæc autem, etsi aliquando contingant non tamen semper, secundum opinionem Iob. Sed quia quandoque contingit: quod aliqui aduersitates patiuntur, quorum peccata non apparent, ne per hoc prædicta eius sententia elidatur, interpretatur eos simulatores esse quãtũ ad hoc, quod

præten

prætendunt iustitiam, quam non habent, & callidos, inquantum scilicet astutiis quibusdam vtuntur ad hoc, quod sub colore iustitiæ iniustitiam faciant: & ex hoc ipso grauius peccant: vnde subdit; [Simulatores & callidi prouocant iram Dei,] quia scilicet hos Deus magis detestatur: tales etiam non de facili pœnitent in pœnis: ideo ab aduersitate non liberantur etiam inter flagella, qui existimant se iustos, sicut ab aliis laudantur: vnde subdit; [Neque clamabunt,] scilicet ad Deum misericordiam petentes: [Cum vincti fuerunt]: scilicet cathenis, & funibus paupertatis, in quo dat intelligere, quod existimauerat Iob simulatorem & callidum fuisse, & ideo inter pœnas peccatum suum non recognoscat, & quia tales non pœnitent in pœnis, ideo ab aduersitate non liberantur: vnde subdit; [Morietur in tempestate anima eorum,] quia scilicet vsque ad mortem diuersas angustias patietur; [Et vita eorũ] scilicet deficiet: [Inter effeminatos:] quibus scilicet non est virtus, vt se de manu opprimentium liberent: Recte autem simulatores effeminatis comparat, quia ex paruitate animi contingit, quod homines sint simulatores: est enim proprium magnanimi esse manifestum, vt dicitur in quarto Ethicorum: & quia dixerat quod Deus potentibus in tribulatione constitutis subuenit, ne videatur Deum dicere acceptorem personarũ, ostendit quod etiam idem beneficium pauperibus confert: vnde subdit; [Eripiet pauperem de angustia,] scilicet eum ab aduersitate liberando, & ordinẽ liberationis ostendit, subdens; [Et reuelabit in tribulatione aurem eius,] id est, faciet eum intelligere, quod pro peccatis suis punitur, & ad pœnitentiam eum inducit, sicut & supra de potentibus dicit: ea autem quæ supra communiter de potentibus dixerat, applicat ad personã Iob, & primo quidem, quia dixerat, quod Deus in tribulatione salutẽ affert, & pauperibus & potentibus, concludit quod etiam Iob huiusmodi salutem sperare potest à Deo, cum subdit: [Ideo saluabit te de ore angusto latissime,] id est, de tribulatione, quę est sicut quoddam foramen angustum, per quod homo in quandam latitudinem diuersarum miseriarũ intrat, vnum enim malum est homini causa diuersorum malorum, & horum malorum multiplicatio procedere potest vsque ad infinitum, vt nunquam sit peruenire ad statum quietis; & hoc est quod subdit; [Et non habente fundamentum,] scilicet in quo homo possit quiescere. [Subter se,] id est, cum descenderit in profundum malorum: quod præcipue pertinere videtur ad pœnas, quæ sunt post mortem, quæ in perpetuum durant sine quiete, non solum autem promittit eis liberationem à malis, si peccatum recognoscere & pœnitere voluerint sed etiam abundantiam bonorum: vnde subdit: Requies autẽ mensæ tuæ erit plena pinguedine,] quasi dicat, cum saturitate & quiete comedere poteris abundanter de bonis, quæ tibi diuinitus restituentur; & quia ostendebat, quod Deus potentes non abiicit, sed iniquos; Iob autem videbatur à Deo deiectus per multiplices aduersitates, subdit; [Causa tua quasi impii iudicata est,] quasi dicat, non es punitus quia potens eras, sed quia impius, & contra hoc, recompensationem promittit, si pœnituerit, cum subdit; [Causam iudicium que recipies,] id est causa & iudicium restituetur tibi, vt possis aliorum causas discutere, & de eis iudicare: & quasi iam hoc factum esset, monet eum, qualiter in statu illo se debeat habere. Contingit autẽ quandoque quod iudices à iustitia declinant propter iram, & quantum ad hoc dicit; [Non te ergo superet ira,] vt aliquem opprimas iniuste, quando scilicet causam & iudicium recipies. Quandoque vero iudices à iustitia declinãt propter cupiditatem munerum, & quantum ad hoc subdit: Nec multitudo donorum inclinet te, in illo scilicet statu futuræ authoritatis. Contingit etiam quandoque, quod aliquis ex sola superbia aliis iustitiam facere contemnat, & quantũ ad hoc subdit, [Depone magnitudinem tuam,] id est, superbiam animi tui; [Absque tribulatione,] id est, antequam tibi tribulatio immitatur à Deo ad tuam humiliationem. Quandoque vero contingit, quod iudices à iustitia declinant deferentes aliquibus potentibus propter timorem; & quantum ad hoc subdit; [Et omnes robustos fortitudine,] scilicet tua deponas: vel quantumcunque robustos in sua fortitudine, tu non dubites deponere propter iustitiam, quandoq; autem contingit, quod aliqui iudices à iustitia deficiunt, parcentes propter suam quietem: vnde subdit; [Nec protrahas noctem,] id est, ne velis nimis dormire, vt expeditiones iustitiæ non intendas, vel, [Ne protrahas noctem,] id est, non permittas diu latere iustitiam causæ, sed festina, vt veritas manifestetur, & causam ostendit, subdens; [Vt ascendant populi pro eis, scilicet robustis, quasi dicat, non ita protrahas iudicium, quousque totus populus concitetur ex violentiis robustorum, & pro eorum iniuriis ad te inquirendum accedant, vel aliter; [Ne protrahas noctem, vt ascendant populi pro eis,] quasi dicat, ne differas iudicium contra robustos exercere, ne forte per suam potentiam inueniant multos fautores, qui pro eorum defensione consurgant, vt sic tuum iudicium impediatur, omnia autem ista ad hoc tendunt, vt in statu futuræ prosperitatis iniustitiam vitet: vnde subdit; [Caue ne declines ad iniquitatem,] scilicet per aliquem prædictorum modorum vel aliquos alios. Posset autem Iob dicere: hanc admonitionem esse superfluam, quia ipse solebat iustitiam diligenter exequi sicut dixerat supra. Et ideo Eliu subiungit; [Hanc enim, scilicet iniquitatem; [Cœpisti sequi post miseriam,] scilicet in hoc quod te reputas Deo iustiorem, & ideo cauendum est tibi, ne à iustitia declines, si te contingat ad statum prosperitatis redire.

LECTIO II.

ECce Deus excelsus in fortitudine sua, & nullus ei similis in legislatoribus: Quis poterit scrutari vias eius, aut quis audet ei dicere operatus es iniquitatem? Memento quod ignores opus eius, de quo cecinerunt viri. Omnes homines vident eum: vnusquisque intuetur procul. Ecce Deus magnus vincens sententiam nostram: numerus annorum eius inæstimabilis. Qui aufert stillas pluuiæ, & effundit imbres ad instar gurgitum. Qui de nubibus fluunt, quæ prætexunt cuncta desuper. Si voluerit extendere nubes quasi tentorium suum. Et fulgurare lumine suo desuper, cardines quoque maris operiet. Per hoc enim iudicat populos, & dat escas multis mortalibus. In manibus abscõdit lucem, & præcipit ei vt rursus adueniat. Annunciat de ea amico suo, quod possessio eius sit, & ad eam possit ascendere.

Postquam Eliu improbauerat verba Iob, quantum ad hoc, quod se iustum dicebat; hic nititur improbare verba eius quantum ad hoc, quod credebat eum locutum esse contra iustitiam diuini iudicii: vnde primo proponit sublimitatem diuinæ potestatis, cum dicit; [Ecce Deus excelsus in fortitudine sua, id est, habet potestatem cæteris sublimiorem. Non est autem rationi consonum, vt maior potestas à minori de iniustitia condemnetur. Secundo proponit eius authoritatem, cum subdit; [Et nullus ei similis in legislatoribus,] quia scilicet, legum conditores per eius sapientiam iusta decernunt, vt dicitur Prou. 8. vnde nullis legibus potest ipse de iniustitia condemnari, quin potius sua sapientia, est regula & mensura omnium legum. Tertio, proponit incomprehensibilitatem operum eius, cum subdit, [Quis poterit scrutari vias eius?] id est, sufficienter inuestigare rationes operum ipsius: & ex hoc concludit quod non potest de iniustitia condemnari: vnde subdit, [Aut quis audet ei dicere. Operatus es iniquitatem?ad hoc enim quod aliquis de iniquitate condemnetur, requiritur quod sit subiectus superiori potestati, & quod legibus alienis astringatur, & quod eius opera cognoscantur, quæ in Deo locum non habent, vt dictum est. Consequenter manifestare incipit quod vias Dei, id est opera eius, homo perscrutari non possit, dicens; [Memento quod ignoras opus eius, de quo cecinerunt viri,] id est, sapientes, quos viros nominat, propter animi virtutem, dicit autem; Cecinerunt,] propter antiquam sapientum consuetudinem; qui metrice diuina & prophetica describebant. Quantumcunque autem homines aliqui sint sapientes, non possunt pertingere ad cognoscendam & enarrandam scientiam eius: sed tota hominis cognitio & sermo est de Deo per opera eius, quæ tamen neque Iob, neque aliquis alius homo perfecte cognoscere potest: & ideo subdit: [Omnes homines vident eum,] scilicet per sua opera, nullus enim adeo in sapientia deficit, quin aliqua diuinorum ope percipiat: & rursus nullus est adeo sapiens, cuius cognitio non multum vincatur ab excellentia claritatis diuinæ: vnde subdit; [Vnusquisque intuetur procul,] id est, cognitio hominis longe distat à perfecta comprehensione diuinæ essentiæ, tum quia non potest homo nisi per opera cognoscere, quæ in infinitum distant ab excellentia essentiæ eius, tum, quia etiam opera eius perfecte homo non cognoscit: & ex hoc concludit, quod Deus per suam excellentiam hominis cognitionem excedit, iuxta illud psalm. 138. Mirabilis scientia tua: vnde subdit, [Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram,] quod enim à nobis perfecte Deus cognosci non possit, non contingit propter defectum ipsius, sicut contingit de motu & tempore, sed propter eius excellentiam. Posset autem aliquis dicere, quod quamuis de Deo non possumus cognoscere quid sit, possumus tamen cognoscere de Deo an est, quod pertinet ad eius durationem: sed quod hoc etiam excedat hominis cognitionem, ostendit subdens, [Numerus annorum eius inæstimabilis,] quia videlicet æternitas durationis ipsius humano intellectu comprehendi non potest. Ostendit autem consequenter magnitudinem operum Dei, quæ humanam rationem excedunt, enumerans diuersas aeris transmutationes qui quandoque per siccitatem disponitur: & quantum ad hoc dicit: [Qui aufert pluuiæ stillas,] scilicet impediendo ne pluat, quandoque vero in aere abundant pluuiæ, quarum magnitudinem describit A dicens: [Et effundit imbres ad instar gurgitum,] qui scilicet fluunt in terram & huiusmodi abundantia pluuiæ admirabilis apparet, si consideretur pluuiarum origo, vt scilicet tanta aqua prorumpat de nubibus, quæ soliditatem non habent, & quantum ad hoc subdit. [Qui] scilicet gurgites. [De nubibus fluunt,] non tamen ita quod in actu tanta pluuia in nubibus existat, sed quia ipsi vapores nubium successiue in pluuias condensantur. Est autem & aliud in pluuiis mirabile, quod longo spatio terrarum supereffunduntur: vnde subdit: [Quæ prætexunt cuncta desuper,] scilicet loca in regione in qua pluit, vt nulla pars illius terræ remaneat non B compluta. Consequenter de ipsis nubibus loquitur, dicens: [Si voluerit nubes extendere quasi tentorium suum,] quia scilicet per nubes occultatur cœlum, quod est sedes Dei, sicut sedes alicuius hominis occultatur tentorio. De nubibus autem procedunt fulgura propter collisionem venti: vnde subdit: Et fulgurare lumine suo desuper:] nubes autem quandoque contegunt cœlum vsque ad orizontem alicuius regionis, infra quem extremitates maris claudi videntur, & ideo dicit; [Cardines quoque maris operiet tentorio nubium,] dicit autem. [Si voluerit,] vt ostendat diuinam volũtatem principium esse naturalium operum. Est autem proprium voluntatis, vt propter finem operetur, & ideo finem horum operum ostendit, subdens: [Per hæc enim iudicat populos,] quantum scilicet ad C aliquos qui per hoc puniuntur. [Et dat escas multis mortalibus,] quantum ad hoc scilicet quod pluuiæ sunt vtiles ad terræ fœcunditatem, per quam hominibus cibaria pascuntur.

CAPITIS XXXVII.

LECTIO I.

D SVper hoc expauit cor meum, & emotum est de loco suo. Audiet auditionem in terrore vocis eius, & sonum de ore illius procedentem. Subter omnes cœlos ipse considerat, & lumen illius super terminos terræ. Post eum rugiet sonitus: tonabit voce magnitudinis suæ, & non inuestigabitur, cum audita fuerit vox eius. Tonabit Deus in voce sua mirabiliter, qui facit magna & inscrutabilia. Qui præcipit niui vt descendat in terram, & hyemis pluuiis, & imbri fortitudinis suæ. Quiin manu omnium hominum signat, vt nouerint singuli opera sua. Ingredietur bestia latibulum suum, in antro suo morabitur. Ab interioribus egredietur tempestas, & ab arcturo frigus. Flante Deo concrescit gelu, & rursum latissime funduntur aquæ. Frumentum desiderat nubes, & nubes sparguntlumen suum. Quæ lustrant cuncta per circuitum, quocunque eas voluntas gubernantis duxerit, ad omne quod præcipit illis super faciem orbis terrarum: Siue in vna tribu, siue in terra sua, siue in quocunque loco misericordiæ suæ eas iusserit inueniri.

Prosecutus est Eliu supra de mutatione aeris, quæ A fit secundum siccitatem, & pluuiam, & nubium superinductionem, ex quibus Deus lumine suo fulgurat, nunc autem de ipso lumine, quod à nubibus quandoque occultatur; & quandoque reseratur: & de tonitru, quod ex nubibus oritur, latius prosequitur: & incipit à lumine dicens; [In manibus abscondit lucem,] id est, per opera virtutis suæ facit vt quandoque lux solis & stellarum nubibus occultetur: sed quia hæc occultatio non est perpetua, sed ad tempus, subdit; [Et præcipit ei vt rursus adueniat,] videlicet descendentibus nubibus. Vel possunt hæc verba referri ad obtenebrationem, & illuminationem aeris per solis occasum & reditum. Est autem considerandum, quod sensibilia sunt B quædam intelligibilium signa: vnde per effectus sensibiles ad cognitionem intelligibilium deuenimus: inter omnes autem sensibiles effectus spiritalior est lux: vnde & efficacior est ad producendum intelligibilium cognitionem, inquantum scilicet visus, cuius cognitio per lucem perficitur, plurimum intellectualem cognitionem iuuat: quia igitur ista lux sensibilis ex potestate Dei hominibus occultatur & communicatur: datur per hoc intelligi, quod apud ipsum sit quædam excellentior lux, scilicet spiritalis, quam Deus in præmium virtutis hominibus reseruet: vnde subdit: [Annunciat de ea,] scilicet luce spiritali per corporalia signa: [Amico suo,] scilicet virtuoso, quem Deus amat: C [Quod possessio eius sit,] id est, quod illa lux spiritalis sit thesaurus, quem Deus amicis suis reseruat in præmium, & quod ad eam possit ascendere, scilicet per opera virtutum ipsam promerendo, & ad ipsam possidendam se præparando, quamuis etiam hoc posset exponi de luce corporali. Posuerunt enim Platonici, quod animæ hominum deriuabantur ab animabus stellarum: vnde quando animæ humanæ suam dignitatem seruant secundum rationem videndo, reuertuntur ad claritatem stellarum: vnde defluxerunt, vnde in somnio Scipionis legitur, quod ciuitatum rectores, & seruatores hinc profecti, scilicet à cœlo, huc reuertuntur. In quo etiam dat intelligere, quod non ponebat vltimam D remunerationem virtutis in temporalibus bonis, sed in bonis spiritalibus post hanc vitam. Hoc autem est inter omnia maxime admirandum, quod homo terrenus corruptibilis ad spiritalium, & cœlestium possessionem promoueatur: & ideo subdit: [Super hoc,] scilicet quod homo possit ascendere ad lucem possidendam. [Expauit cor meum,] timore scilicet admirationis & stuporis. [Et emotũ est de loco suo,] vt scilicet non solum desideret & concupiscat quæ videntur ei connaturalia secundum sensibilem vitam, sed etiam ad spiritalia & cœlestia transferatur. Post visum autem, qui est cognoscitiuus lucis corporalis, maxime deseruit intellectui auditus, inquantum est perceptiuus vocum, quibus intellectuales conceptiones exprimuntur, sicut autem per visionem lucis corporalis homo reducitur in cognitionem & expectationem cuiusdam altioris lucis, ita etiam & per auditum corporalium sonorum diuina virtute formatorum, homo manu ducitur ad audiendam spiritalem Dei doctrinam: vnde subdit. [Audiet,] scilicet homo à Deo. [Auditionem,] scilicet spiritalis doctrinæ. [In terrore vocis eius,] id est, signo tonitrui: quod quasi terribilis vox Dei est; Auditionem autem prædictam exponit, subdens. [Et sonum de ore illius procedentem,] sonus enim tonitrui corporalis est quasi manu eius, id est potestate formatus: sed sonus ex ore eius procedens est doctrina sapientiæ eius, secundum illud Ecclesiastic. 24. Ego ex ore altissimi prodii. Et ne aliquis crederet, Deum non habere aliam superiorem lucem quam sit lux corporalis cœli, hoc excludit subdens. [Super omnes cœlos ipse considerat,] quasi dicat: eius visio non est infra cœlum, sed supra cœlum: mihi autem videtur, nisi in aliquo lumine, quia omne quod manifestatur, lumen est: vt dicitur ad Ephes. quinto: vnde necesse est, quod lux Dei sit excellentior ista luce corporali, quæ primo inuenitur in cœlis: vnde subdit: [Et lumen illius,] scilicet intelligibile est. [Super terminos terræ,] id est, super omnem corpoream creaturam, & sicut lux corporea cœli est infra ipsum, ita etiam & sonus tonitrui corporalis est inferior ipso, vnde subdit. [Post eum,] id est, sub ipso. [Rugiet sonitus,] scilicet tonitrui corporalis: habet autem aliam vocem spiritualem, scilicet sapientiæ doctrinam, quæ est homini incomprehensibilis, de qua subdit: [Tonabit voce: magnitudinis suæ,] id est quæ docet magnitudinem eius, & hanc vocem non omnes audiunt sicut tonitruum corporale: & illi qui aliqualiter audiunt, eam comprehendere non possunt: vnde subdit: [Et non inuestigabitur,] scilicet perfecte: [Cum audita fuerit,] id est, percepta spiritualiter ab aliquo homine: [Vox eius] id est, sapientiæ doctrina. Huius autem vox non solum ordinatur ad doctrinam hominum, qui eam audiunt, sed etiam ad perfectionem naturalium operum, quæ ex præcepto diuinæ sapientiæ fiunt. Inde secundo repetit: [Tonabit Deus in voce sua,] id est, in imperio sapientiæ suæ: [Mirabiliter,] id est, mirabiles effectus producendo, & hoc est quod subdit: [Qui facit magna,] scilicet secundum eorum veram rationem: [Et inscrutabilia,] scilicet rationi humanæ, & horum enumerationem incipiens: subdit. [Qui præcipit niui,] scilicet voce sapientiæ suæ: [Vt descendat super terram,] quia scilicet ex eius imperio niues generantur, & etiam pluuiæ, & imbres; vnde subdit: [Et pluuiis hyemis,] quæ scilicet in hyeme abundant: [Et imbribus fortitudinis suæ,] qui scilicet ex aliqua vehementiori causa generantur: & cum impetu venti; Et quia omnia quæ in rebus inferioribus fiunt; ad homines quodammodo ordinantur, ideo subdit: [Qui in manu omnium hominum signat, vt nouerint singuli opera sua,] diuersis enim hominum operibus diuersę dispositiones aeris congruunt, aliud enim est opus noctis, & aliud diei, & rursum aliud opus exercet homo tempore serenitatis, & aliud tempore pluuioso, quod autem opus cuilibet tempori congruat discernit homo secundum rationem sibi diuinitus datam: & hoc est signum quod Deus posuit in manu, id est, in operatiua virtute omnium hominum, vt sciant congrue distribuere sua opera diuersis temporibus, & ista prouidentia vsque ad animalia bruta protenditur E quæ scilicet quodam naturali instinctu diuersis temporibus diuersa operantur: vnde subdit: [Ingredietur bestia latibulum suum] scilicet tempore pluuioso: [Et in antro suo morabitur,] scilicet tempore congruo. Deinde ostendit effectus diuersorum ventorum. Circa quod considerandum est, quod meridionales venti pluuias, & tempestates producunt: venti autem septentrionales causant frigus in aere, meridionales autem venti oriuntur nobis ex parte, quæ est versus polum antarcticum, qui occultatur à nobis, vtpote depressus sub nostro orizonte secundum quantitatem, qua polus arcticus super orizontem eleuatur, ideo dicit: [Ab in-

terioribus egredietur tempestas,] quasi dicat tempestas apud nos causatur per ventum procedentem à parte cœli, quæ quidem semper deprimitur sub nostro orizonte, qui quidem ventus dicitur auster, & quantum ad aquilonem subdit; [Et ab arcturo frigus,] arctos enim in græco dicitur pars septentrionalis: vnde arcturus vocatur constellatio vrsæ, quæ semper eleuatur supra orizontem, & ex illa parte procedit aquilo, qui causat frigus propter remotionem solis ab illa plaga cœli, & vt hoc attribuatur diuinæ sapientiæ, subdit: [Flante Deo concrescit gelu,] quasi dicat ventus aquilo, qui causat gelu, oritur Deo flante, id est, ipsum flatum causante, & rursum scilicet Deo flante id est, producente ventum austra lem: [Latissime,] id est, abundantissime, [Funduntur aquæ,] scilicet pluuiarum, quæ causantur ex austro, & vt huiusmodi etiam effectus ad vtilitatem hominum referri ostendat, subdit: [Frumentum desiderat nubes,] quasi dicat nubes ordinantur ad frumentum sicut ad quendam finem, propter quem sunt vtiles. Quælibet autem res desiderat suum finem, & pro tanto dicit, quod nubes desiderat frumentum, quia videlicet ex nubibus vtilitas frumento prouenit, vel ratione pluuiæ ex nube descendentis, quæ irrigando terram, fœcundet eam ad productionem frumenti, vel etiam quantum ad hoc, quod vtile est frumento, quod aliquando nubibus obumbretur, ne desiccetur continuis solis ardoribus, subiungit autem aliam vtilitatem nubium, cum dicit. [Et nubes spargunt lumen suum,] quod potest referri vel ad lumen coruscationum, secundum id, quod supra in præcedenti capitulo prædixerat. Si voluerit extendere nubes, & fulgurare lumine suo: vel magis potest referri ad lumen, quod resplendet in aere ex radio solis reuerberantis ad nubes quodammodo contemperati per ipsas: vnde claritas solis apparet in aere ante ortum solis, & etiam post occasum propter reuerberationem radiorum solis ad nubes quæ sunt in loco sublimiori, ad quē citius accedunt radii solares, & tardius eas deserunt. Posita autem vtilitate nubium, describit eorum motum dicens: [Quæ lustrant cuncta per circuitum,] non enim nubes super vnam tantum partem terræ residunt, ex qua vapores sunt eleuati, sed ventorum impulsu ad diuersas partes transferuntur solent autem venti, vt plurimum gyrum quendam facere sequentes motum soli: vnde & in mane fiunt venti orientales, postea meridionales, & tandem versus vesperas occidentales vnde & ex consequenti nubes circuitu quodam mouentur, & vt ostendat hoc ex prouidentia diuina procedere subdit; Quocunque eas voluntas gubernantis,] scilicet Dei: [Duxerit] quia scilicet non semper ad omnem partem terræ nubes proueniunt, sed quandoque ad hanc, quandoque ad illam secundum Dei dispositionem: procedunt autem ex nubibus diuersi effectus, puta pluuiæ, niues, grandines, tonitrua, & similia, & sicut ex diuina dispositione dependet, ad quam partem terræ nubes perueniant, ita etiam ex ea dependet, quis effectus ex nubibus consequatur; vnde subdit; [Ad omne quod præceperit illis super faciē terræ,] quasi dicat, ex præcepto diuino dependet, quis effectus sequatur ex nubibus super terra, & quia dixerat. Quocunque eas voluntas gubernantis duxerit: hic exponit subdens: Siue in vna tribu,] quia scilicet contingit quandoque quod in vno territorio nubes apparent, & in alio non apparent, secundum illud Amos. 4. Plui super vnam ciuitatem, & super alteram ciuitatem non plui, & hoc dupliciter contingit, quia quandoque nubes apparent in eadem regione, ex qua vapores generantur, quod contingit quando ex impulsu venti ad loca remota vapores non transferuntur, & quantum ad hoc subdit: [Siue in terra sua,] scilicet nubium, vnde sunt exortæ: quandoque vero transferuntur ad aliam regionem, & quantum ad hoc subdit, [Siue in quocunque loco misericordiæ suæ eas iusserit inueniri,] ex magna enim misericordia Dei procedit, quod nubes & pluuias alicui regioni prouideat temporibus optimis, & præcipue in terris calidis, vbi sunt pluuiæ rariores.

LECTIO II.

AVscultа hæc Iob, sta, & considera mirabilia Dei. Numquid scis quando præcipit Deus pluuiis, vt ostenderet lucem nubium eius? Nunquid nosti semitas nubium magnas, & perfectas scientias? Nonne vestimenta tua calida sunt, cum perflata fuerit terra austro? tu forsitan cum eo fabricatus es cœlos, qui solidissimi quasi ære fusi sunt. Ostende nobis quid dicamus illi: nos quippe inuoluimur tenebris. Quis narrabit ei quæ loquor? etiam si locutus fuerit homo, deuorabitur. At nunc non vident lucem, subito aer cogetur in nubes, & ventus transiens fugabit eas. Ab aquilone aurum venit, & à Deo formidolosa laudatio. Digne eum inuenire non possumus: magnus fortitudine, & iudicio, & iustitia, & enarrari non potest. Ideo timebunt eum viri, & non audebunt contemplari omnes, qui sibi videntur esse sapientes.

Postquam Eliu multa mirabilia operum diuinorum narrauerat, hic inuenitur contra Iob qui Deum de iniustitia arguere videbatur; cum tamen eius opera comprehendere non posset, & ideo dicit; [Auscultа hæc Iob,] quæ scilicet à me dicuntur de magnitudine diuinorum operum. [Sta,] scilicet per mentis rectitudinem: [Et considera,] scilicet per te ipsum: Mirabilia Dei, quæ scilicet in eius operibus manifestantur, inter quæ mirabilia à pluuiis incipit, quas quidem sensibiliter homines percipiunt: sed tamen earum primam originem, secundum quod à Deo sunt institutæ, scientiam comprehendere non potest: vnde subdit: [Nunquid scis quando Deus præcepit pluuiis,] quæ scilicet ex diuina ordinatione super terram cadunt: & post eorum aer, qui prius erat tenebrosus ex densitate nubium, eis rarescentibus redditur clarus: vnde subdit: [Vt ostenderent,] scilicet pluuiæ cadentes. [Lucem nubium eius,] id est lucem solis per nubes rarefactas splendentem, quæ per nubes condensatas occultabatur; de quarum motu subdit: [Numquid nosti semitas nubium,] quomodo scilicet & ex qua causa ad diuersas partes propellantur flatu ventorum. Nubium autem cognitio est principium cognoscendi omnes aeris permutationes, quia ventos, pluuias, niues, grandines, tonitrua & cætera huiusmodi: & ideo subdit: [Magnas & perfectas scientias,] magnas quidem propter hoc, quod huiusmodi impressiones in sublimiori corpore fiunt, perfectas autem, quia per nubium scientiam

scientiam comprehendit omnem notitiam prædi-
ctarum impressionum, & effectuum, qui ex eis con-
sequitur ex his inferioribus, & quia nubes à ventis
impelluntur, consequenter de effectu venti subiungit, dicens. [Nonne vestimenta tua calida sunt cum perflata fuerit terra austro ?] ventus enim auster, quia procedit ex regionibus calidis, aerem calefacit: ex cuius calore vestimenta hominis magis calefacere eum possunt & signanter facit mentionem de effectu austri, quia ipse quasi ab imo veniens, vapores congregando condensat in nubes, & eas mouet. Aquilo vero, quasi ab alto veniens magis eas dispergit, & quia ad omnes huiusmodi effectus virtus cœlestium corporum operatur, ideo vlterius procedit vsque ad cœlestia corpora: vnde
B subdit: [Tu forsitan cum eo fabricatus es cœlos,] in quo metaphorice caliditatem Dei super cœlestia corpora exprimit. Nam sicut artifex est causa fabricæ, ita Deus est causa cœlestium corporum, aliter tamen & aliter, nam artifex fabricam constituit ex materia præiacente, cœlestia autem corpora ex materia præiacente fieri non potuerunt, sed simul in eorum productione fuit materia cum forma producta, & vt distingueret superiores cœlos à cœlis quod dicuntur aerei, subiungit [Qui solidissimi quasi ære fusi sunt.] Sciendum est autem, quod apud nos quædam corpora sunt, quæ cedunt tangenti, & à transeuntibus diuidi possunt, sicut aer, & aqua, & huiusmodi: quædam vero sunt, quæ
C non cedunt tangenti, nec pertransiri possunt, sicut corpora lapidum & metallorum: & ideo vt ostendat superiores cœlos non esse diuisibiles aut pertransibiles ad modum aeris & aquæ, comparat eos æri, præcipue inter cetera metalla, quia eo vt plurimum homines ad talia opera vtebantur. Et ne forte præsumptuose Iob diceret se Dei opera perfecte cognoscere; irrisorie subdit dicens. [Ostende nobis quid dicamus illi,] quasi dicat, si tu es sapiens, quod omnia Dei opera cognoscas, & quod super his etiam possis disputare cum eo, doceas nos vt possimus ei respondere: & necessitatem ostendit subdens. [Nos quidem inuoluimur tenebris,] quasi dicat, multum indigeremus, quod prædicta nobis ostenderes, quia nos ea penitus ignoramus, & quia ipse multa de effectibus diuinis locutus fuerat, ne
D hoc ei ad præsumptionem imputaretur, quasi ipse æstimaret se prædicta perfecte cognoscere, ad hoc excludendum, subdit. [Quis narrabit ei quæ loquor?] quasi dicat, hæc quæ de effectibus eius locutus sum, nullus sufficienter narrare potest, prout conuenit ei secundum excellentiam, scilicet suæ virtutis: & si quis in tantam præsumptionem erigeretur, vt sufficienter de eo loqui se æstimaret, ex hoc ipso sibi periculum imminet: vnde subdit; [Etiam si locutus fuerit homo,] quasi volens diuinos effectus comprehendere; [Deuorabitur quasi absorptus,] à magnitudine materiæ de qua loquitur, secundum illud Prouerb. 25. Qui perscrutator est maiestatis, opprimetur à gloria, vel potest aliter intelligi, vt sit sensus, non solum homo non potest sufficienter, & conuenienter enarrare diuinos effe-
E ctus, sed etiam si ipse Deus eos locutus fuerit homini, scilicet reuelando, homo deuorabitur, quasi tantam rem capere non valens: vnde dicitur Ioan. 16. Multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modo, & Deuteron. 5. dicitur: Quid est omnis caro, vt audiat vocem Dei viuentis? Sed ne aliquis crederet, quod cognitio veritatis diuinæ in perpetuum esset homini subtrahenda, ad hoc excludendum subdit; [At nunc] id est, in præsenti tempore: [Non vident,] scilicet homines. [Lucem,] id est, claritatem diuinæ cognitionis. Amico tamen Dei annunciatur, quod ad eam quandoque possit ascendere, vt supra dictum est, & ad hoc similitudinem inducit, dicens; [Subito aer cogetur in nubes,] propter congregationem vaporum ab austro, & ex hoc redditur aer tenebrosus: sed huius tenebræ postmodum transeunt nubibus fugatis: vnde subdit, [Et ventus transiens,] scilicet aquilo. Fugabit eas,] quasi dicat, per hunc modum, licet tunc tenebris inuoluatur, tamen superueniente morte, quæ est quasi quidam transitus venti, prædictæ tenebræ fugabuntur. Contingit autem quandoque quod in aliquo loco tenebroso aliquid frigidum inuenitur: sicut pars septentrionalis tenebrosa dicitur propter elongationem eius à Sole, & tamen in septentrionalibus regionibus multum auri inuenitur, quod est inter cætera metalla frigidius, & hoc ideo, quia calore propter circumstans aeris frigus recurrente ad interiora viscera terræ, efficacius ibi operatur ad auri generationem: & hoc est, quod subdit; [Ab aquilone aurum veniet,] quasi dicat, in regione aquilonari aurum magis abundat, & sicut in tenebris septentrionis inuenitur fulgor auri, ita etiam inter tenebras ignorantiæ huiusmodi vitæ inuenitur aliqua licet obscura refulgentia diuinæ cognitionis: vnde subdit; [Et à Deo formidolosa laudatio.] Si enim nihil diuinæ lucis in nobis fulgeret, nullatenus eum laudare possumus, rursus, si fulgeret nobis diuina veritas manifeste, sicut in meridie, eum secure laudaremus: sed quia in terra cum quadam obscuritate nobis aliquid de diuina luce fulget, cum formidine ipsum laudamus: sicut cum formidine homo facit illud, quod scit, se perfecte facere non posse: vnde subdit; [Digne eum inuenire non possumus,] vt scilicet per nostram inuentionem perueniamus ad eum cognoscendum sicuti est: quod quidem ex eius excellentia contingit: vnde subdit; [Magnus fortitudine,] quia scilicet eius virtus in infinitum excedit omnes effectus suos: vnde ex eis digne inueniri non potest. Et ne credatur propter virtutis magnitudinem, sola violentia vti in hominum gubernatione, subdit: [Et iudicio,] scilicet magnus est, quia scilicet incomprehensibilia sunt iudicia eius: nec hoc propter iustitiæ defectum, sed propter excellentem iustitiam: vnde subdit; [Et iustitia,] scilicet magnus est, & propter suam magnitudinem, nec mente cogitare, nec ore sufficienter de eo loqui possumus: vnde subdit: [Et narrari non potest,] scilicet digne ab homine, & hæc est causa, quare est eius laudatio formidolosa: vnde subdit: [Ideo timebunt eum viri,] scilicet quantumcunque fortes propter fortitudinis magnitudinem: [Et non audebunt contemplari,] scilicet præsumentes ad plenum cognoscere: [Omnes qui sibi videntur esse sapientes,] & hoc signanter dicit, quia sapientia hominis, quantacunque ei, vel aliis videatur, diuinæ sapientiæ comparata, quasi nihil est. Est autem considerandum ex præmissis Eliu verbis, quod partim cum Iob conueniebat, partim cum amicis eius, in hoc enim conueniebat cum Iob, quod credebat remunerationem bonorum futuram post hanc vitam, & punitionem malorum: cum amicis autem Iob conueniebat in hoc, quod credebat omnes aduersitates præsentis vitæ, pro peccatis prouenire: de quibus si quis pœniteat, ad prosperitatem redibit, conueniebat etiam cum amicis Iob, quantum ad personam ipsius Iob, quia putabat eum pro peccato punitum, & quod iustitia, quæ in eo primitus fundabatur, seu videbatur, fuerit

simulata, praue etiam verba Iob accipiebat, sicut & alii. Circa prosperitatem autem malorum in hoc mundo, solus tangit hanc causam, quod prosperantur pro peccatis aliorum. Similiter etiam solus manifeste tangere videtur, angelos esse medios inter Deum & homines. Iob autem verbis eius non respondet; primo quidem, quia in principalibus dogmatibus cum eo concordabat, in quibus amici eius errabant, quos supra vocauerat peruersorum dogmatum cultores, quid autem de sua persona sentiret Eliu, non tantum cura erat ei, quod propter hoc cum Eliu vellet contendere, præsertim quod puritatem conscientiæ suæ non aliter quam supra poterat probare, scilicet diuino testimonio. Secundo, quia ex iuuenili quadam præsumptione more contentiosorum, Iob imponebat verba, quæ non dixerat, vel quæ aliter dixerat, quam ipse acceperit, & ideo vt se à contentionibus separaret, decreuit magis esse silendum, & diuino iudicio committendum.

CAPITIS XXXVIII.

LECTIO I.

RESpondens autem Dominus Iob de turbine, dixit. Quis est iste inuoluens sententias sermonibus imperitis? Accinge sicut vir lumbos tuos, interrogabo te, & responde mihi. Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ? indica mihi si habes intelligentiam. Quis posuit mensuras eius si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? Super quo bases illius solidatæ sunt, aut quis demisit lapidem angularem eius? cum me laudarent simul astra matutina, & iubilarent omnes filii Dei? Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulua procedens, cum ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem? Circumdedi illud terminis meis, & posui vectem, & ostia. Et dixi, vsque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos. Nunquid post ortum tuum præcepisti diluculo; & ostendisti auroræ locum suum?

Præmissa disputatione Iob, & amicorum eius de prouidentia diuina, dum Eliu sibi vices determinantis assumpserat, in quibusdam redarguens Iob, in quibusdam autem amicos ipsius, sed quia humana sapientia non sufficit ad veritatem diuinæ prouidentiæ comprehendendam, necessarium fuit vt prædicta disputatio, diuina authoritate terminaretur: sed quia Iob circa diuinam prouidentiam recte sentiebat, in modo autem loquendi excesserat intantum, quod malorum cordibus exinde scandalum proueniret, dum putabant eum Deo debitam reuerentiam non exhibere: ideo Dominus tanquam quæstionis determinator, & amicos Iob redarguit ex hoc, quod non recte sentiebant, & ipsum Iob de inordinato modo loquendi, & Eliu de inconuenienti determinatione: vnde dicitur [Respondens autem Dominus Iob,] quia scilicet, propter eum ista responsio fiebat, quamuis non fuerit ipse immediate ante locutus, modum autem respondendi ostendit subdens: [De turbine:] quod quidem potest ad literam intelligi, vt dicatur formatam esse vocem Dei miraculose in aere cum quadam aeris turbatione, sicut in monte Synai factum legitur Exo. 20. vel sicut ad Christum vox facta est, quando quidam dixerunt, Tonitruum factum esse, vt legitur Io. 12. vel potest intelligi, vt sit metaphorice dictum, vt hæc responsio dicta sit inspiratio interior diuinitus facta ipsi Iob: & sic dicitur Dominus ei de turbine respondisse, tum propter turbationem quam adhuc patiebatur, tum etiam propter turbinis obscuritatem: quia scilicet diuinam inspirationem in hac vita non possumus clare percipere, sed cum quadam obumbratione sensibilium similitudinem, vt Diony. dicit primo capitulo cœlestis Hierarchiæ, & hoc etiam significauit Dominus supra, si de turbine corporali vocem suam sensibiliter fecit audiri. Determinata autem disputatione quasi per sententiam iudicii, nihil vltra restat dicendum, nisi determinationis sententia reprobetur: & ideo Dominus primo improbauit determinationem disputationis, quam Eliu fecerat: improbat autem, quia veras sententias quas proposuerat, inuoluerat multis falsis, & friuolis verbis: vnde sequitur, [Dixit, quis est iste inuoluens sententias sermonibus imperitis?] sententias quidem Eliu dixerat arguendo Iob de hoc, quod dixerat se velle disputare cum Deo: & de hoc, quod intantum se iustum dixerat, quod quasi videbatur iustitiæ diuini iudicii derogare. Sed istas sententias inuoluerat multis præsumptuosis, & etiam falsis sermonibus, vt ex supradictis patet: quia hic dicuntur sermones imperiti, quia omnis inordinatio ex defectu rationis procedere videtur, sic ergo excluſa determinatione Eliu Dominus ipse incipit determinare disputationem, & primo excitat Iob, ad attendendum, cum dicit: [Accinge sicut vir lumbos tuos, quod metaphorice dicitur. Homines enim solent lumbos præcingere ad hoc quod sint prompti ad iter, vel ad quamlibet actionem: vnde volebat cum Dominus esse promptum ad considerandum quæ ei dicebantur, remotis quibuslibet impedimentis: vnde signanter de præcinctione lumborum facit mentionem, quia per lumbos voluptas carnalis intelligitur, quæ præcipue impedit spiritalem auditum: secundum illud Esaiæ. 28. Quem docebit scientiam: & quem intelligere faciet auditum? ablactatos à lacte auulsos ab vberibus. Primo autem incipit in sua determinatione Iob arguere de hoc, quod præsumptuose videbatur esse locutus, dum Deum ad disputandum prouocaret. Et quia supra videtur Deo dedisse duorum optionem, cum dixit. Voca me, & ego respondebo tibi: aut certe loquar, & tu responde mihi: quia Iob iam satis locutus fuerat, Deus quasi alteram partem elegit, cum subdit; [Interrogabo te, responde mihi;] quæ quidem interrogatio Dei non est vt addiscat, sed vt hominem de sua ignorantia conuincat, interrogat autem ipsum de suis effectibus, quæ humanis sensibus præsto sunt, quos cum homo ignorare ostenditur, multo magis conuincitur sublimiorum scientiam non habere. Inter alios autem sensibiles effectus, incipit interrogare de principalibus partibus mundi inter quas terra est nobis notior, vtpote propinquior? de qua interrogare incipiens, dicit: Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ;] rectè fundamento terram comparat: quia sicut fundamentum est infima ædificii pars, ita etiam terra

est

est infimum corpus, quod subiacet omnibus, & quia terra est præcipue materia humani corporis, materia autem tempore præcedit id, quod ex ea fit, & multo magis ratio artificis, qui materiam condidit; ideo signanter dicit: [Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ;] ac si dicat, cognoscere rationem fundationis terræ non potes, quia cum terra fundata est, nondum erat in rerum natura. Est autem considerandum quod quidam antiquorum situm terræ & aliorum elementorum non attribuebant alicui rationi ordinanti, sed necessitati materiæ, secundum quod grauia leuibus succedunt, vt autem hæc opinio excludatur, Dominus consequenter comparat fundationem terræ fundationi ædificii, quæ fit secundum ædificatoris rationes: & similiter fundatio terræ est facta secundum prouidentiam diuinam, quam humana intelligentia comprehendere non valet, & hoc signat cum subdit; [Indica mihi si habes intelligentiam,] quasi dicat, ideo horum rationem indicare non potes, quia ad hæc capienda intelligentia tua non sufficit. Est autem considerandum quod artifex in ædificii fundatione quatuor disponit; primo quidem, quantum debeat esse fundamentum: & similiter diuina ratione dispositum est, quod tanta debeat esse quantitas terræ, & non maior, vel minor: & quantum ad hoc subdit; [Quis posuit mensuras eius;] scilicet secundum omnes dimensiones, & signanter dicit; [Posuit:] non enim species terræ ex necessitate talem quantitatem requirit, sed hæc quantitas est terræ imposita ex sola ratione diuina: quam homo recognoscere non potest, & ideo subdit; [Si nosti,] quia scilicet, hæc homo nec noscere nec indicare potest: Secundo artifex per suam rationem disponit determinatum situm fundamenti, quem comprehendit per extensionem lineæ mensuralis: vnde subdit; [Vel quis tetendit super eam lineam,] per quam scilicet, significatur ratio diuinæ dispositionis, designans determinatum situm terræ in partibus vniuersi. Tertio excogitata quantitate fundamenti, & vbi collocandum sit, disponit artifex in quo possit fundamentum firmiter collocari: & quantum ad hoc subdit: [Super quo bases illius,] scilicet terræ; [Solidatæ sunt,] quia firmata est super centrum mundi. Quarto autem prædictis tribus excogitatis, artifex iam incipit iacere lapides in fundamentum, & primo lapidem angularem, ad quem diuersi parietes congregantur: & quantum ad hoc subdit, [Aut quis demisit;] id est deorsum misit: [Lapidem angularem eius,] per quem scilicet, significatur ipsum centrum terræ, cui diuersæ partes terræ connectuntur, solet autem homo fundamentum ædificii collocare propter necessitatem habitationis: sed vt ostendatur Deus non ex indigentia fundamenta terræ iecisse, subiungit? [Cum me laudarent singula astra matutina:] quasi dicat, quamuis adesset mihi habitatio cœli, cuius astra me laudant, terram tamen fundaui non ex indigentia famulantium: qui eam inhabitarent, sed ex sola voluntate, non autem hic dicitur quasi cœlum prius sit factum quam terra, præsertim cum in Gene. legitur, in principio Deum creasse cœlum & terram, astra autem, de quibus hic fit mentio, leguntur facta fuisse quarta die. Sed hoc dicitur ad ostendendum, quod ordine naturæ cœlum, vel astra priora sunt terra, sicut incorruptibile corruptibili, & mouens moto, dicit autem: [Astra matutina,] id est, de nouo condita, sicut apud nos astra matutina dicuntur, quæ in principio diei solent apparere, quod autem dicuntur astra matutina Deum laudare, potest vno modo intelligi materialiter, inquantum scilicet propter sui claritatem, & nobilitatem erant materia diuinæ laudis, & si non hominibus qui adhuc non erant, saltem angelis, qui iam erant, secundum illos, qui dicunt corpora cœlestia animata, astra in suæ institutionis initio Deum laudabant non laude vocali, sed mentali, quod etiam potest referri ad angelos, quorum ministerio cœlestia corpora mouentur, vt subditur: [Et iubilarent omnes filii Dei,] referatur ad angelos supremæ Hierarchiæ, quos Dionysius dicit esse collocatos in vestibus deitatis: & ideo signanter illis tanquam inferioribus laudem, istis autem tanquam superioribus attribuit iubilationem, quæ excellentiam quandam laudis importat. Præmisso igitur de fundatione terræ, subiungit consequenter de aquis, quæ immediate superponuntur terræ, videtur autem naturalis ordo elementorum requirere, vt aqua ex omni parte circumdaret terram, sicut aer ex omni parte circundat terram, & aquam: sed diuina dispositione factum est propter generationem hominum, animalium, & plantarum, vt aliqua pars terræ discooperta remaneret ab aquis, Deo sua virtute aquas maris, sub certis limitibus retinente: vnde subdit: [Quis conclusit ostiis mare?] id est, certis terminis: Fuerunt autem aliqui, qui putauerunt per actionem Solis aliquam partem terræ exsiccatam esse: sed Dominus ostendit à principio ita fuisse dispositum, vt mare non vndique terram operiret: describit autem productionem maris sub similitudine natiuitatis rei viuentis, scilicet pueri, quia aqua est res maxime formabilis in res viuas: vnde & omnia semina generatiua humida sunt: puer autem primo de vtero matris progreditur: & hoc significat, cum dicit: [Quando erumpebat, quasi de vulua procedens,] virtus autem in productione maris verbo erumpendi, quia scilicet proprium est aquæ quasi continue moueri, dicitur autem quasi de vulua procedere, non quod ortum habuit ex alia materia corporali, sed quia ex occulto diuinæ prouidentiæ procedebat, quasi ex vtero quodam. Secundo autem puer natus induitur: & quantum ad hoc subdit, [Cum poneret nubem vestimentū eius,] quia enim nubes ex vaporibus resolutis ex aqua generantur, consequens est, vt in locis maritimis huiusmodi nubes magis multiplicentur. Tertio autem puer natus quibusdam fasciis inuoluitur: & quantum ad hoc subdit, [Et caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem.] Et possunt per caliginem designari vapores non eleuati, nec condensati in nubes, sed super maris superficiē, aerem obscurantes: & forte alludit ei, quod dicitur Genes. 1. quod tenebræ erant super faciem abyssi. His igitur positis quę pertinent ad nouam maris productionem, explicat eius conclusionem, ac si dicat: quando in aere de nouo factū est: [Tunc circumdedi illud terminis meis,] & videtur tria ponere pertinentia ad conclusionem maris, quorum primum signatur, cum dicit: [Terminis meis,] id est, à me positis, secundum signatur, cum dicit: [Et posui vectem,] tertium, cum dicit: [Et ostia,] hęc autem tria pertinent ad imperium diuinę virtutis: vnde quasi exponens prædicta subdit: [Et dixi, huçusque venies,] quod pertinet ad rationem terminorum: nam terminus est vltimus motus. [Et non procedes amplius,] quod scilicet pertinet ad vectem, per quem processus alicuius impeditur: [Et hic confringes tumentes fluctus tuos,] quod pertinet ad ostia, quę ad hoc ponuntur, quod aliquis non passim egrediatur, aut ingrediatur: sed secundum

certam regulam, ita etiam mare non passim transgreditur littus, sed secundum quandam mensuram fluctuum intumescentium. Post terram autem, & aquas vlterius procedit ad aerem, qui secundum aspectum cœlo continuatur. Prima autem dispositio communis ad totum corpus, quod superiacet aquæ, & terræ, est variatio noctis & diei, quæ fiunt secundum motum diurnum, qui est primus motus: & ideo consequenter dicit; [Nunquid post ortum tuum præcepisti diluculo?] quasi dicat; Nunquid ex præcepto tuo alternantur nox, & dies super terram, diluculum enim est quoddam confinium diei, & noctis; & signanter dicit; [Nunquid post ortum tuum,] sicut & supra quando de terra loquebatur, dixerat; Vbi eras quia sicut terra est principaliter materiale principium hominis, ita etiam supremum cœlum, quod suo motu variat diem, & noctem, est principale principium humani corporis inter causas corporales. Est autem considerandum, quod claritas diluculi siue auroræ diuersificantur secundum diuersas partes eleuationis signorum, quæ Sol perambulat: quia quando est in signo velocis ascensionis, in quo scilicet cito oritur, parum durat aurora: quando autem est in signo tardæ ascensionis, amplius durat, & est determinata mensura loci, ex quo sole ibi existente incipit claritas diluculi apparere: & hoc est quod subdit; [Ostendisti auroræ locum suum,] quasi dicat; nunquid tu dispensasti loca in cœlo, ex quibus aurora illucescat? quasi dicat non: & ex his omnibus datur intelligi, quod tua ratio deficit à comprehensione diuinorum operum: vnde patet quod tu non es idoneus ad disputandum cum Deo.

LECTIO II.

NVnquid tenuisti concutiens extrema terræ, & excussisti impios ex ea? Restituetur vt lutum signaculum, & stabit sicut vestimentum. Auferetur ab impiis lux sua, & brachium excelsum confringetur. Nunquid ingressus es profundum maris, & in nouissimis abyssi deambulasti? Nunquid apertæ sunt tibi portæ mortis, & ostia tenebrosa vidisti? Nunquid considerasti latitudinem terræ? indica mihi si nosti omnia. In qua via lux habitet, & tenebrarum quis locus sit: Vt ducas vnumquodque ad terminos suos, & intelligas semitas eius. Scibas tunc, quod nasciturus esses, & numerum dierum tuorum noueras? Nunquid ingressus es thesauros niuis: aut thesauros grandinis aspexisti? quæ præparaui in tempus hostis, in die pugnæ & belli? Per quam viam spargitur lux: diuiditur æstus super terram? Quis dedit vehementissimo imbri cursum, & viam sonantis tonitrui, vt plueret super terram absque homine in deserto, vbi nullus mortalium commoratur, vt impleret inuiam, & desolatam & produceret herbas virentes? Quis est pluuiæ pater, vel quis genuit stillas roris? De cuius vtero egressa est glacies? & gelu de cœlo quis genuit? In similitudinem lapidis quæ durantur, & superficies abyssi constringitur. Nunquid coniungere valebis micantes stellas pleiades, aut gyrum arcturi poteris dissipare? Nunquid producis luciferum in tempore suo, & hesperum super fines terræ consurgere facis? Numquid nosti ordinem cœli, & pones rationem eius in terra? Numquid eleuabis in nebula vocem tuã, & impetus aquarum operiet te? Nunquid mittes fulgura, & ibunt, & reuertentia dicent tibi, adsumus?

Postquam Dominus connumerauit principales partes creaturæ corporalis, scilicet terram, mare, & cœlum, hic incipit prosequi mirabilia diuinorum operum, quæ in dispositione prædictarum trium partium mundi apparent, & incipit à terra, in qua præcipue admirandum apparet, quod accidit circa terræ motum, de quo metaphorice loquitur ad similitudinem hominis, qui tenens corpus aliquod, concutit ipsum: vnde dicit; [Nunquid tenuisti,] id est, virtute tua comprehendisti: [Concutiens extrema terræ,] quod non est sic intelligendum, quod tota terra simul concutiatur in terræ motu, sed quia aliquæ extremitates terræ concutiuntur: omnia vero, quæ accidunt in corporali creatura, in vtilitatem hominum redundant: terræ motus autem & alia huiusmodi, vtilia sunt ad hoc, quod homines territi, à peccatis desistant: vnde subdit; [Et excussisti impios ab ea,] & loquitur ad similitudinem hominis, qui concutit vestimentum, vt ex eo excutiat puluerem seu tineam; ita etiam Deus videtur concutere terram, vt excutiat peccatores ex ea, quandoque quidem per mortem, quandoque autem per emendationem vitæ. Solet autem in terræ motu contingere, quod aliqua aperta recluduntur, sicut parietes, vel aliquid huiusmodi: & quantum: ad hoc subdit; [Restituetur vt lutum signaculum,] lutum enim quando diuiditur, de facili ad eandem dispositionem reintegratur; ita etiam aliquod signaculum, puta in pariete vel in quocunque aliquo huiusmodi, quod videbatur immutatum per apertionem parietis, quandoque diuina virtute restituitur in pristinum statum: contingit etiam quandoque, quod turres & arbores, & alia huiusmodi per terræ motum concutiantur, & non cadunt: & quantum ad hoc subdit; [Et stabit sicut vestimentum,] quod scilicet si concutiatur, pristinam integritatem non perdit. Contingit autem quandoque e contrario, quod homines, vel absorpti terra, vel etiam oppressi parietibus per motum terræ cadentibus, moriuntur: & quantum ad hoc subdit; [Aufertur ab impiis lux sua,] per mortem. Contingit etiam quandoque, quod munitiones, & turres fortissimæ per terræ motum deiiciuntur, & quantum ad hoc subdit: [Et brachium excelsum confringetur] id est, aliqua fortissima munitio, vel aliquis potens amicus, in quo homo confidit sicut in suo brachio. His igitur præmissis de terræ motu, & de effectibus eius, procedit ad dispositionem medij elementi, scilicet maris, in quo hominibus videntur occulta & mirabilia, primo quidem ea, quæ sunt in profundo maris, puta piscium dispositiones in mari viuentium, & quantum ad hoc dicit; [Nunquid ingressus es profundũ maris?] vt scilicet cognosceres animalia, quæ in eo latent. Aliud autem quod in mari videtur occultum & admirandum, est dispositio terræ sub aquis maris existentis,

existentis, & quantum ad hoc subdit; [Et in nouissimis abyssi deambulasti,] id est, in infimis eius partibus, post dispositionem autem terræ & maris procedit ad dispositionem cœli; sub quo etiam continetur aer: & in hoc latius immoratur, propter multa mirabilia, quæ in eo apparent. Et primo incipit à dispositione lucis & tenebrarum, quæ communiter respicit totum superius corpus. Est autem considerandum quod corpora cœlestia per lucem suam agunt in ista inferiora, eo quod lux est quasi qualitas actiua cœlestium corporum, sicut calor, & frigus elementorum: & ideo effectus cœlestium corporum in istis inferioribus, coniungit cum consideratione lucis & tenebrarum. Inter alios autem effectus cœlestium corporum in istis inferioribus, communior est generatio & corruptio: & ab hoc incipit dicens; [Nunquid apertæ sunt tibi portæ mortis?] mors enim est corruptio corporis viuentis, & sic proprie ad hominem pertinet, cui præsens sermo dirigitur: portæ autem mortis sunt causæ corruptionis quantum ad virtutes cœlestium corporum, per quas primo proceditur ad talem effectum: est autem difficillimum cognoscere, quis periodus vitæ & permanentiæ cuiuslibet rei: & ideo portæ mortis nobis apertæ non sunt, quia non possumus in corporibus cœlestibus cognoscere propriam causam corruptionis cuiuscunque rei: morti autem competit ratio tenebrarum, tum quia per mortem homo priuatur corporali visu, cuius cognitio est per lumen: tum etiam, quia post mortem homo in obliuionem quasi in tenebras quasdam vadit: & ideo subdit: [Et ostia tenebrosa vidisti:] vt intelligatur idem appellare ostia tenebrosa propter proprietatem mortis, quod prius appellauerat portas mortis, vel hoc quod dicit: [Ostia tenebrosa,] potest referri ad alium effectum cœlestium corporum, qui est obtenebratio aeris: vt sic hoc quod dixit de portis mortis, referatur ad sola viuentia corpora: quod autem dixit de ostiis tenebrosis, ad corpora perspicua, subdit autem de diuersitate caloris & frigoris circa terram dicens; [Nunquid considerasti latitudinem terræ,] vbi considerandum est quod longitudo terræ secundum astrologos attenditur secundum progressum ab oriente in occidentem, latitudo autem eius attenditur à meridie in septentrionem, eo quod in alia qualibet re maior dimensio vocatur longitudo, minor autem dimensio vocatur latitudo Est autem experimento probatum, quod dimensio terræ à nobis habitatæ, maior est ab oriente vsque ad occidentem, quam à meridie vsque in septentrionem: vnde latitudo terræ accipitur secundum progressum à meridie vsque in septentrionem: in quo quidem progressu est diuersitas caloris & frigoris, quia quanto magis appropinquatur à meridie in nostro habitabili, tanto locus calidior est propter solis propinquitatem: vnde quod de latitudine terræ dicitur, potest referri ad diuersitatem locorum calidorum & frigidorum. His ergo præmissis, quæ pertinent ad effectus cœlestis lucis in his inferioribus, facit mentionem de ipsa luce cum subdit; [Indica mihi si nosti omnia:] vt scilicet sis idoneus ad disputandum cum Deo, qui omnia nouit; [In qua via lux habitat,] ibi considerandum est, quod lux in luminaribus mundi inuenitur, quæ propter hoc luminaria dicuntur, quia sunt luminis vasa, sed quia via ad motum refertur, quomodo de via, in qua lux habitat refertur ad luminarium motum? Excedit autem humanam cognitionem qualiter luminaria moueantur: quod ostenditur ex diuersis opinionibus hominum circa motus eorum: dum quidam asserunt ea moueri per excentros & epiciclos: quidam autem per motum diuersarum sphærarum, & sicut lux ex motu luminarium causatur, prout in superiori hemisphærio mouentur, ita etiam tenebræ procedunt ex motu eorum, prout mouentur in hemisphærio inferiori; quod etiam habet eandem difficultatem: vnde subdit: [Et tenebrarum quis locus sit,] non potest autem perfecte mensurari motus alicuius corporis nisi via, per quam ambulat cognoscatur, quia magnitudo mensuratur motu, & motus magnitudine, vt dicit Philosop. in quarto Physic. & ideo quia per certitudinem via motus luminarium cognosci non potest ab homine; consequens est, quod nec mensura motuum eorum perfecte sciri possit: vnde subdit, [vt ducas vnumquodque,] scilicet lucẽ, & tenebras: [Ad terminos suos,] ostendendo scilicet rationem apertionis & occultationis: vniuscuiusque luminarium quantum ad principium & finem, & etiam quantum ad mediũ, ad quod pertinet quod subdit: [Et intelligas semitas domus eius,] scilicet lucis, quando enim in meridie circa summum cœli mouetur, tunc quasi perambulat semitas domus suæ: termini autem eius sunt apud ortum & occasum secundum autem motũ cœlestium corporum mensurantur durationes inferiorum corporum, & tempora generationis, & corruptionis, vt Dionys. dicit 4. cap. de diuinis nominibus: & ideo ignoratis illis causis consequens est, vt hi effectus ignorentur: & ideo subdit. [Sciebas tunc quod nasciturus esses?] quasi dicat nunquid præcognoscere potuisti per considerationem motus cœli, tempus tuæ natiuitatis? & tu quidem hoc non potuisti, quia antequã nascereris non eras: sed nec alius homo hoc præcognoscere potuit propter debilitatem cognitionis humanæ: loquitur enim Dominus ad Iob in persona omnium hominum, & sicut non potuisti præcognoscere tempus natiuitatis tuę, ita non potes præcognoscere terminum vitę tuæ: vnde subdit: [Et numerum dierum tuorum noueras,] quasi dicat cognoscere hoc non poteras ex computatione cœlestium motuum, quorum terminum & certam mensuram ignoras. His autem præpositis, quæ pertinent ad immutationem lucis & tenebrarum, procedit ad diuersas immutationes aeris, secundum quod aer variatur per tempestatem & serenitatem: & incipit à niue & grandine dicens, Nunquid ingressus es thesauros niuis aut thesauros grandinis aspexisti? thesauros niuis & grandinis vocat vapores sursum eleuatos, ex quibus niues & grãdines generantur: sed quia grandines grossioris substantię sunt, & in loco multo magis propinquo nobis generantur, frigore ad interiora nubis expulso à circumstante calore: ideo circa grandines facit mẽtionẽ de visu, quia magis visui subiici possunt: circa niues autem de ingressu, quia magis propter eorum tenuitatẽ possunt penetrari, huiusmodi autẽ quandoque Deus vtitur ad hominum correctionem, sicut supra habitum est: per hoc iudicat populos: vnde subdit: [Quæ præparaui in tempus hostis,] id est, in tempus, quo est vltio sumenda de hostibus, contra quos Deus vtitur his quasi bellicis armis: vnde subdit: [In diem pugnæ,] id est, actualis conflictus: [Et belli.] i. guerrę, in qua fit pręparatio ad pugnã: finita autẽ tempestate niuis & grandinis subsequitur serenitas, in qua claritas & calor aeris præparãtur: vnde subdit: [Per quã viam spargitur lux,] quod pertinet ad claritatem: [Diuiditur æstus super terram,] quod pertinet ad calorem. Vbi considerandum est, quod vbi de luce loquebatur, quantũ ad ipsa luminaria in

quibus habitat, fecit mentionem ſolum de via eius: quia ſcilicet lux per motum luminarium viã ſuam peragit, ſiue ſit tempeſtas, ſiue ſerenitas: ſed ad nos ex ea non peruenit claritas & calor, niſi ceſſante tẽpeſtate. Nam autem ſenſibiliter diuerſificatur claritatis intenſio in diuerſis terris, cum aer fuerit ſerenus, ſenſibiliter autem diuerſificatur intenſio caloris: & ideo lucem ſpargi dixit, quaſi indifferenter effuſam: æſtum autem diuidi quaſi pro diuerſitate locorum diuerſimode diſtributũ. Conſequenter autem procedit ad effectus quoſdam ventorum in aëre, ex quibus dum pluuia impellitur, cauſatur imber: vnde dicit; [Quis dedit vehementiſſimo imbri curſum?] eſt enim vehementia imbris curſus ex forti impulſu ventorum, quos diuina virtus produ- B cit. Similiter autem dum ex ventis nubes impelluntur, cauſatur ſonus tonitrui, propter quod non auditur huiuſmodi ſonus in vno loco, ſcilicet quaſi alicuius corporis tranſeuntis: vnde ſubdit [Et viam ſonantis tonitrui,] ſubdit autem rationẽ quare pluuiæ & nubes à ventis impellantur, cum dicit; [Vt plueret ſuper terram abſque homine in deſerto,] quod ſcilicet habitari non poteſt propter terræ ariditatem: vapores autem pluuioſi eleuantur maxime ex locis humidis: vnde ſi nubes & pluuiæ non impellerentur à ventis, ſequeretur, quod nunquam in locis ſiccis plueret. Contingit autem quandoque, quod aliqua loca humana induſtria irrigãtur, id eſt, ceſſantibus pluuiis: ſed hoc ibi accidere non poteſt: C vnde ſubdit: [Vbi nullus mortalium commoratur,] & ſic illi terræ per humanam induſtriam prouideri non poteſt: & propter hoc, Deus ordinauit vt vẽtis impellerẽtur nubes & pluuiæ, vt etiam in locis deſertis plueret: vnde ſubdit: [Vt impleret, ſcilicet pluuiis: [Inuiam,] id eſt, terram, per quam nec tranſire poteſt homo: [Et deſolatam,] id eſt, deſtitutam humana procuratione, & ſic ſola procuratione diuina produceret herbas virẽtes, ſcilicet ad decorem terræ & ad paſtum animalium ſilueſtrium, quæ etiã diuina prouidentia procurantur. Conſequenter autem facit mentionem de pluuiis abſque vento, cum dicit: [Quis eſt pluuiæ pater,] id eſt, efficiens cauſa non ex neceſſitate, ſed ex ordine prouidentiæ, quæ D conuenit patri: à Deo enim mouetur ſol & alia cœleſtia corpora, quæ ſunt proxima cauſa efficiens generationis pluuiarum, ros autem ex eadem cauſa generatur, ex qua & pluuia: nec differt niſi ſecundum multitudinem & paucitatem materiæ, vnde dicit: [Vel quis genuit ſtillas roris,] ſignanter ſtillas nominat, ad deſignandum paruitatem guttarum. Eſt autem conſiderandum, quod ſicut pluuiæ congelatæ fiunt niues: ita ros congelatus eſt pruina: vnde ſubdit; [De cuius vtero eſt glacies,] vbi notandum, quod glaciei cauſa eſt frigus: quæ eſt qualitas fœminina; pluuiarum autem & roris cauſa eſt calor reſoluens, & nonpermittens congelari vaporem, calor E autem eſt qualitas maſculina: & ideo ſignanter circa generationem pluuiæ & roris, vſus eſt nomine patris, circa generationem autem glaciei vſus eſt nomine vteri, qui pertinet ad matrem. Ex frigore autem duplex glacies cauſatur, vna quidem in aëre, quod pertinet ad pluuiam de cœlo cadentem: vnde ſubdit: [Et gelu de cœlo quis genuit?] quod adhuc attribuit patri, quia non apparet tãta vis frigoris in pruina, ſicut in vlteriori glacie, alia vero eſt glacies, quæ generatur in inferioribus aquis, in qua maior vis frigoris apparet: vnde ſubdit: [In ſimilitudinem lapidis aquæ durantur:] ſcilicet per vehemens frigus in glaciem condenſatæ: & hoc quandoque intantum procedit, quod in frigidiſſimis terris etiam A maria congelantur, & hoc eſt quod ſubditur: [Et ſuperficies abyſſi conſtringitur,] ſcilicet, aqua, quæ eſt in eius ſuperficie per frigus condenſata: non autem frigus aeris irrumpere poteſt vſque ad maris profundum. His ergo enarratis de variis mutationibus aeris, procedit vlterius ad immutabiles immutationes cœleſtium corporum: circa quæ primo in ſtellis fixis conſideratur immobilitas figuræ: quia quælibet earum conſeruat ſitum ſuum, ita quod vna alteri non appropinquat magis vel minus: & hoc præcipue apparet in ſtellis vicinis, quæ nunquam coniunguntur: vnde ſubdit. [Nunquid coniungere valebis micantes ſtellas pleiades,] ſtellæ pleiades, dicuntur quædam ſtellæ, quæ lucent in capite Tauri: quarum ſex apparent valde propinquæ, ſeptima autem eſt obſcurior. Secundo conſideratur in cœleſtibus corporibus vniformitas primi motus, quo reuoluitur totum cœlum & omnes ſtellæ in eo, ſemel in die & nocte ſuper polos mundi: hic autem motus ſenſibilius percipitur ex ſtellis propinquis polo ſeptentrionali, quæ ſunt nobis perpetuæ apparentiæ propter eleuationem poli ſuper noſtrum orizontem: inter quas ſtellas vocatur maxime conſtellatio Arcturi, qui eſt Vrſa maior, cuius ſtellæ manifeſte apparent vniformiter moueri in gyro circa polum mundi: & quantum ad hoc ſubdit; [Aut gyrum arcturi poteris diſſipare;] vt ſcilicet non circumeat polum. Tertio admirabilis apparet in cœleſtibus corporibus motus planetarum: in quo cum ſit omnino vniformis quædam planetarum varietas, ad ſenſum videtur, & hoc maxime deprehendi poteſt in ſtella Veneris, quæ quandoque oritur ante ſolem, & tunc vocatur lucifer: quandoque autem occidit poſt ſolem, & tunc vocatur heſperus. Manifeſtum eſt autem, quod ſtellæ, quæ ſemper ſunt tardioris motus quam Sol, incipiunt primo apparere in mane ante ortum ſolis, eo quod Sol proprio ſuo motu, quo mouetur ab occidente in orientem, deſerit eas, ſicut patet in Saturno, Ioue & Marte. Luna autem, quæ habet velociorem motum quam Sol, ſemper incipit apparere in ſero, quaſi deſerens Solem, præcedens ipſum verſus orientem. Venus autem & Mercurius quandoque incipiunt apparere de mane, quandoque autem de ſero, ſed de Mercurio quia raro videtur, & eſt paruæ quantitatis, non ita eſt manifeſtum; in Venere autem clarius apparet: vnde manifeſtum eſt, quod quandoque habet velociorem motum quam Sol, quandoque tardiorem, ex quo manifeſte apparet varietas in motu planetarum, & ad hoc deſignandum ſubdit. [Nunquid produces luciferum:] id eſt, Venerem mane apparentem; [In tempore ſuo,] id eſt, in determinato tempore; quia hæc diuerſitas ſemper in eo contingit, [Et heſperum;] id eſt, eandem Venerem ſero apparentem. [Super filios terræ conſurgere facis,] & notandum eſt, quod per hoc quod dicit. [Conſurgere & producere facis,] deſignatur noua apparitio ſtellæ. Quarto autem admirabilis videtur in cœleſtibus corporibus ordo, ſitus, & motus ipſorum: vnde dicit. [Nunquid noſti ordinem cœli,] qui ſcilicet ab homine comprehendi non poteſt. Quintum autem admirabile, eſt diſpoſitio inferiorum corporum ſecundum ſuperiora: & quantum ad hoc ſubdit. [Et pones rationem eius in terra: vt ſcilicet cognoſcas effectus proprios ſingularum cauſarum cœleſtium corporum, Prædicti autem effectus diuinæ virtutis maxime quidem ſunt, non tamen in eis apprehenditur à multitudine vulgata illa

illa magnitudo virtutis diuinæ, ſicut in tonitruo & fulgure, & ideo iſtos effectus vltimo ponit, vnde quantum ad tonitruum dicit, [Nunquid eleuabis in nebula vocem tuam,] tonitruum enim generatur in nube, cuius ſonitus videtur quaſi vox Dei. Poſt tonitruum autem, vt plurimum pluuiæ magnæ ſubſequuntur, propter condenſationem nubium ex commotione ventorum, ex quibus tonitruum cauſatur, vnde ſubdit; [Et impetus aquarum operiet te,] videtur enim multitudo pluuiæ quaſi Deum operire, inquantum nobis occultatur cœlum, quod dicitur ſedes Dei. Conſequenter ſubiungit de fulgure, dicens; [Nunquid mittes fulgura, id eſt, nunquid per tuam virtutem erit motus eorum; [Et ibunt,] quaſi ſcilicet, obediant tuo imperio. Solent autem motus fulgurum repercuti ab vno loco in alium: & hoc deſignat, ſubdens; [Et reuertentia dicent tibi, adſumus,] quaſi in ſua reuerſione parata eſſe, vt iterum obediant diuino imperio: vt ad alium locum vadant, ſeu mittantur. Hæc autem omnia inducuntur ad oſtendendum, quod homo non poteſt attingere neque ad ſapientiam, neque ad virtutem diuinam.

LECTIO III.

QVis poſuit in viſceribus hominis ſapientiam? vel quis dedit gallo intelligentiam? Quis enarrabit cœlorum rationem, & concentum cœli quis dormire faciet? Quando fundabatur puluis in terra, & glebæ compingebantur. Nunquid capies leænæ prædam, & animam catulorum eius implebis, quando cubant in antris, & in ſpecubus inſidiantur? Quis præparat coruo eſcam ſuam, quando pulli eius clamant ad Deum vagantes, eo quod non habeant cibos?

Poſtquam Dominus commemorauit mirabilia ſuorum effectuum, quantum ad principales partes mundi, quæ ſunt terra, mare, cœlum, & quantum ad diſpoſitiones eorum; nunc accedit ad enarrandum mirabilia ſuorum operum, ſpecialiter quantum ad diuerſas proprietates animalium, inter quas præpollet cognitio, quæ quidem perfectius in homine quam in ceteris animalibus inuenitur: & ideo ab homine incipiens, dicit; [Quis poſuit in viſceribus hominis ſapientiam?] per viſcera hominis intelligntur intimæ vires animæ ipſius, ſcilicet, intellectus, & ratio: quibus Deus ſapientiam indidit, & inquantum lumen rationis homini dedit, & inquantum quædam ſeminaria ſapientiæ & ſcientiæ naturaliter indidit rationi ipſius cognitionem primorum principiorum. In aliis autem animalibus multa indicia apparent naturalis cuiuſdam prudentiæ, ſed præcipue hoc manifeſtatur in gallo, quaſi in animali noto & domeſtico, vnde ſubdit; [Aut quis dedit gallo intelligentiam?] Intelligentia hic ſumitur pro naturali quadam æſtimatione, ſecundum quam ad modum intelligentis operatur, quia ipſa eius naturalis æſtimatio ab intellectu diuino ei datur. In hoc autem videtur gallus quandam intelligentiæ ſimilitudinem habere, quod determinatis horis in cantum prorumpit, ac ſi cognoſceret proportiones cœleſtium motuum: vnde ſubdit; [Quis enarrabit,] ſcilicet gallo; [Cœlorum rationem,] id eſt, proportionem cœleſtium motuum, vt poſſit ex hoc determinatas horas cognoſcere, ſeu diſcernere ad cantandum? Solent autem vigiles quodam cantu, aut alicuius inſtrumenti ſono, propinquitatem diei declarare, & certarum horarum noctis, non autem poteſt dici, quod aliquis ſonitus cœli determinatis temporibus audiatur, & aliis temporibus ſileat, vt ex hoc gallus diſcernat ad cantandum: vnde ſubdit; [Et concentum cœli, quis dormire faciet? quaſi dicat concentus cœli non ſilet ſicut vigilis dormientis: vt ex eius auditu vel ſilentio poſſit gallus inſtrui ad cantandum. Conſiderandum autem eſt hic, quod ex motu cœlorum Pythagorici poſuerunt ſonitum harmonizatum prouenire propter conuenientiſſimam proportionem cœleſtium motuum; & quia ponebant cœleſtia corpora animata, ideo talis conſonantia ſonorum poſſet concentus cœli vocari, ſed Ariſtoteles probat in 2. de cœlo, quod ex motu cœleſtium corporum nullus ſonitus procedit, & ideo hic concentum accipere poſſumus metaphorice poſitum, pro ſola cõuenientia cœleſtium motuum, qui nunquam requieſcunt: huius autem inſpiratio ſapientiæ vel intelligentiæ, aut etiam concentus cœli ab initio fundationis terræ fuit: vnde ſubdit, [Quando fundabatur puluis in terra,] quod refertur ad ſitum terræ, quæ in imo ponitur ſicut in fundamento; [Et glebæ compingebantur,] quod refertur ad humorem continentem in vnum partes terræ, ne ſcilicet terra propter ſui ſiccitatem, in puluerem reſoluatur. Deinde accedit ad aliam proprietatem animalium, quæ attenditur ſecundum acquiſitionem nutrimenti, circa quam admirabile aliquid apparet in leæna, cum enim leo multo cibo indigeat, mirabile videtur, quomodo in aliqua regione tantum poteſt de præda animalium capere, quod ſibi ſufficiat & filiis ſuis, vnde ſubdit; [Nunquid capies leænæ prædam?] id eſt, nunquid tantam abundantiam prædæ ei parabis, vt habeat ſufficienter ſibi & filiis ſuis? vnde ſubdit; [Et animam catulorum eius implebis,] hoc autem non videtur multum difficile, quando per diuerſa loca diſcurrunt, ſed quando in eodem loco manant, vel propter neceſſitatem nutritionis filiorum, ad quod pertinet quod dicit: [Quando cubant in antris,] vel quis: [In ſpecubus inſidiatur,] ſcilicet animalibus aliis capiendis. Apparet etiam aliquid mirabile in auibus circa coruum, dicitur enim quod coruus pullos ex ouibus eductos non paſcit, donec ſuos deprehendens plumis nigreſcere viderit: vnde ſeptem diebus eis cibos non miniſtrat: ſed à Deo ſuſtentantur per naturalem virtutem eis inditam: vnde ſubdit: [Quis præparat coruo eſcam ſuam: quando pulli eius clamant ad Deum vagantes,] id eſt, huc & illuc proſpicientes: [Eo quod non habeant cibos?] quaſi à parentibus derelicti. Hoc autem non eſt intelligẽdum, quaſi pulli coruorum Deum cognoſcant, ſed hoc dicitur, quia quælibet res naturalis ſuo deſiderio in hoc ipſo, quod aliquod bonum appetit, quaſi intendit aliquid à Deo inquirere, qui eſt actor bonorum omnium.

CAPITIS XXXIX.

LECTIO I.

NVnquid noſti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes ceruas obſeruaſti? Dinumeraſti menſes cõceptus earum,

& sciſti tempus partus earum? Incuruantur ad fœtum & pariunt, & rugitus emittunt. Separantur filij earum, & perguntad paſtum, egrediuntur & non reuertuntur ad eas. Quis dimiſit onagrum liberum, & vincula eius quis ſoluit? Cui dedi in ſolitudine domum, & tabernacula eius in terra ſalſuginis. Contemnit multitudinẽ ciuitatis, clamorem exactoris non audit. Circumſpicit montes paſcuæ ſuæ, & virentia quæque perquirit. Nunquid volet Rhinoceros ſeruire tibi, aut morabitur ad præſepe tuum? Nunquid alligabis Rhinocerota ad arandũ loro tuo, aut confringet glebas vallium poſt te? Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, & derelinques ei labores tuos? Nunquid credes illi, quoniam ſemenrem reddat tibi, & arcam tuam congreget? Penna Struthionis ſimilis eſt pennis Herodij, & Accipitris. Quando derelinquit oua ſua in terra, tu forſitan in puluere calefacies ea? Obliuiſcitur quod pes conculcet ea, aut beſtia agri conterat. Duratur ad filios ſuos quaſi non ſint ſui, fruſtra laborauit nullo timore cogente. Priuauit enim eum Deus ſapientia, nec dedit illi intelligentiam. Cum tempus fuerit, in altum alas erigit, deridet equum & aſcenſorem eius. Nunquid præbebis equo fortitudinem, aut circundabis collo eius hinnitum? Nunquid ſuſcitabis eum quaſi locuſtas? gloria narium eius terror. Terram vngula fodit, exultat, audacter in occurſum pergit armatis. Contemnit pauorem, nec cedit gladio. Super ipſum ſonabit pharetra, vibrauit haſta & clypeus. Feruens & fremens ſorbet terram, nec reputat tubæ ſonare clangorem Vbi audierit buccinam, dicit, vah; procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & vlulatum exercitus. Nunquid per ſapientiam tuam plumeſcit accipiter, expandens alas ſuas ad auſtrum? Nunquid ad præceptum tuum eleuabitur aquila, & in arduis ponet nidum ſuum In petris manet, in præruptis ſilicibus commoratur, atque in inacceſſis rupibus. Inde contemplatur eſcam, & de longe oculi eius proſpiciunt. Pulli eius lambunt ſanguinem: & vbicunque cadauer fuerit, ſtatim adeſt. Et adiecit Dominus, & locutus eſt ad Iob. Nunquid, qui contendit cum Deo, tam facile cõquieſcit, vtique qui arguit Deum, debet & reſpondere ei. Reſpondens autem Iob Domino, dixit, Qui leuiter locutus ſum, reſpondere quid poſſum? manum meam ponam ſuper os meum. Vnum locutus ſum, quod vtinam non dixiſſem, & alterum, quibus vltra non addam.

A Commemorauerat Dominus in præcedentibus id quod pertinet ad vim cognitiuam loquens de ſapientia hominis, & intelligentia galli: commemorauerat etiam de præda Iconum, & eſca coruorum, quæ pertinent ad vim nutritiuam: nunc autem commemorat quædam pertinentia ad vim generatiuam, & incipit agere de partu Ibicum & Ceruarum, in quibus aliquid occultum eſſe videtur. Ibices enim ſunt quædam animalia parua corpore, quæ in locis petroſis habitant, in quibus & pariunt: vnde ad huiuſmodi loca de facili non patet hominibus acceſſus, propter quod dicit; [Nunquid noſti tempus partus Ibicum in petris,] quaſi dicat, hoc hominibus eſt ignotum propter aſperitatẽ locorum, in quibus pariunt. Ceruæ autem, vt dicitur, eligunt loca occulta in quibus pariant, vbi lupi accedere non ſolent: & ideo ad oſtendendum occultationem partus ipſarum, ſubdit; [Vel parturientes ceruas obſeruaſti?] quod dicitur ad diuinæ prouidentiæ commendationem: mulieres enim cum pariunt, indigent obſtetricum obſequio: ſed animalibus, quorum partus homines latet, Deus ſua prouidentia exhibet auxilium, quod eſt eis neceſſarium ad pariendum, inquantum ſcilicet dat eis induſtriam naturalem, vt cognoſcant ea, quæ ſunt in talibus cognoſcenda, quorum primum eſt, quod ſciatur ſpatium temporis, quo fœtus in vtero perficitur: & quantum ad hoc dicit; [Dinumeraſti menſes conceptus earum,] vt ſcilicet eis indicares, quando ſe debent præparare ad partum: vnde ſubdit: [Et ſciſti tempus partus earum?] vt ſcilicet eis indicares quando parere deberent: in his enim ſolent mulieres puerperæ ab aliis inſtrui: ſed animalia quæ etiam ſunt longe à conuerſatione humana, per naturalem induſtriam eis diuinitus inditam hoc cognoſcunt, & determinato tempore ſe præparant ad partum, eo modo quo facilius poſſit partus emitti: vnde ſubdit: [Incuruantur ad fœtum,] ſcilicet emittendum. [Et pariunt,] ſcilicet per ſeipſa inſtruente natura: & tamen partus non eſt eis delectabilis, ſed pœnoſus: vnde ſubdit: [Et rugitus emittunt,] ſcilicet propter dolorem quem pariendo patiuntur, & ſicut matres naturali induſtria ſe præparant ad partum, ita etiam & filij naturali induſtria diuinitus indita ſibi neceſſaria conquirunt: vnde ſubdit: [Separantur filij earum,] quod dicit ad differentiam fœtus humani: nam puer mox natus non poteſt ſe mouere, vt diſcedat à matre, quod tamen in prædictis animalibus contingit: ſtatim enim poſtquã naſcuntur, mouentur, & primus eorũ motus eſt ad eſcã quærendam: vnde ſubdit; [Et pergunt ad paſtum,] ſed tamen in principio indigent paſci lacte matris: vnde ſic à matre ſeparantur, quod tamen ad eam redeant. Poſtmodum vero, cum perfecta fuerint hæc animalia, totaliter à matre ſeparantur: vnde ſubdit: [Egrediuntur & non reuertuntur ad eas:] quia ſcil. vlterius ab eis lactari non indigent. His autem præmiſſis ad ſpeciales quaſdam animalium proprietates pertinẽtes, ſcilicet ad cognitionem, eſcam, & partũ: commemorat ea, quæ pertinent ad totam conuerſationẽ vitæ, circa quã primo mirabile apparet, quod quędã animalia dum ſunt domeſtica, ſuſtentari non poſſunt abſque hominis cura, inueniuntur tamẽ aliqua ad illud genus pertinentia, quæ ſunt ſilueſtria, & abſque hominũ prouidentia gubernantur: & hoc maxime mirabile apparet in aſino, qui cũ eſt domeſticus, totaliter videtur humanę ſeruituti deputatus, à qua tamẽ ſeruitute aſini ſilueſtres, qui onagri dicũtur, liberi eſſe apparẽt: vnde dicit: [quis dimiſit onagrũ,] id eſt aſinũ ſilueſtrem: [liberum.] i. ab hon inũ

ſerui-

seruitute quod quidem dicitur, secundum id quod consuetum est apprehendi ab hominibus quasi naturale: vnde quia cõsueti sunt homines non videre asinos nisi seruituti subiectos, videtur eis quod sint naturaliter serui, & ideo si inueniantur aliquando liberi, videtur eis quod sint à seruitute dimissi. Ecõtrario autem se habet, nam prius fuerunt huiusmodi animalia homini non subiecta per modum quo nunc sunt, postmodum autem humano artificio sunt domita, & hominum seruitiis deputata, signa autem seruitutis asinorum sunt vincula quibus ligantur sicut chamus, vel aliquid huiusmodi: & quantum ad hoc subdit; [Et vincula eius quis soluit?] onagri enim vinculis carent, apparet etiam in asinis domesticis, quod pereant si remaneant absque habitaculis ab hominibus præparatis: sed onagri habent sibi per diuinam prouidentiam habitaculum præparatum: vnde subdit; [Cui dedi in solitudine,] scilicet ad quam homo non accedit. [Domum,] puta, aliquod antrum vel cauernam quamcunque, [Et tabernacula eius;] puta, sub herbis aut arboribus; [In terra salsuginis,] id est, in aliqua terra inhabitata propter siccitatem, & solis exustionem, ex qua humor eius quasi in saporem salis conuertitur: & quamuis huiusmodi habitatio videatur incultior & horridior propter solitudinem, tamen eam præfert quantumcunque nobili ciuitati: vnde subdit; [Contemnit multitudinem ciuitatis,] scilicet in comparatione ad habitationem deserti: & assignat duplicem rationem: quarum prima est, quod ibi non exiguntur ab eo laboriosa opera: vnde subdit; [Clamorem exactoris non audit,] id est, domini exigentis ab eo portationem onerum, vel aliquid huiusmodi. Alia ratio est, quia ibi liberius euagatur ad pastum quærendum: vnde subdit; [Circumspicit montes pascuæ suæ,] quia scilicet patet ei liber aditus ad diuersa loca pro pascuis quærendis: & ipsa etiam pascua pro suo libitu accipit: vnde subdit; [Et virentia quæque perquirit,] asinis autem domesticis non dantur omnia pascua sed interdum viliora, melioribus pascuis nobilioribus animalibus reseruatis. Sicut autem asinus seruit homini ad onera deferenda; loco cuius in siluestribus inuenitur onager: ita etiam seruit homini inter domestica animalia bos ad arandum propter sui fortitudinem, cui comparat inter siluestria rhinocerotẽ, id est, vnicornium, quod est animal quadrupes, valde forte & ferum, habens vnum cornu in media fronte, hoc autem animal propter sui ferocitatem non de facili potest domari, sicut bos domatur: vnde subdit; [Nunquid volet rhinoceros,] id est, vnicornis; [Seruire tibi,] vt scilicet domesticatus sponte tibi obediat. Animalia autem domestica cibum libenter ab hominibus capiunt: ad quod excludendum subdit. [Aut morabitur ad præsepe tuum, vt scilicet paratus sit comedere, quod à te ei offertur. Boues autem domesticati ad hoc nutriuntur, vt in ministerio arationes applicentur: & ad hoc excludendum subdit; [Nunquid alligabis foro tuo rhinocerota,] id est, vnicornium. [Ad arandum,] sicut scilicet aratur in bobus, vtuntur etiam homines bobus ad aliud ministerium, vt scilicet trahentes quoddam rastrum, terram aratam complanent, glebas comminuendo: vnde subdit; [Aut confringet glebas vallium,] quæ scilicet solent diligentius excoli propter maiorem fœcunditatem: [Post te,] id est, postquam terram araueris, vel: [Post te,] id est, vt te præcedente, ille sequatur glebas confringens, dimittuntur etiam quędam animalia fortia ad agrorum custodiam contra latrones, vel animalia, quæ possent segetes deuastare, sicut custodiuntur agri per aliquos canes feroces: sed hoc per vnicornem fieri non potest, quia non domesticatur: vnde subdit: [Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, & derelinques ei labores tuos?] id est, fructus agrorum ad custodiendum, sic ergo non potes eo vti, sicut boue ad arandum, neque sicut cane ad custodiendum: similiter non potes eo vti sicut forti agricola ad fructus terræ procurandos: vnde subdit: [Nunquid credes ei, quod reddet sementum tibi, & aream tuam congreget?] sicut scilicet facit operarius, qui semen à domino serit, & multiplicatum reddet, segetes congregando in horreum, & post trituram in horreum domini reportando. His igitur positis, in quibus quædam animalia siluestria à domesticis diuersificantur, subdit quasdam proprietates quorundam animalium, in quibus videntur ab omnibus aliis animalibus quædam proprietates diuersæ: & hoc præcipue apparet in Struthione, qui est auis quædam appropinquans ad genus bestiarum, vnde licet habeat pennas ad modum animalium alte volantium, non tamen se potest in altum eleuare: vnde dicit: [Penna struthionis similis est pennis herodii,] id est, nobilissimi falconis, qui grifalcus dicitur: [Et accipitris,] quæ est auis nota, & ambo sunt aues boni volatus. Est autem & alia proprietas struthionis, diuersa ab aliis auibus, quod scilicet sua oua non fouet, sed fodiens in arena, ea dimittit & operit sabulo, vnde subdit: [Quæ derelinquit in terra oua sua.] Habet autem hanc naturalem industriam, quod obseruat tempus calidum scilicet, quando incipiunt stellæ apparere, quæ dicuntur Vergiliæ, scilicet in mense Iulii, & tunc parit oua, & sic ex calore temporis & loci, quia scilicet, non moratur nisi in locis calidis, oua viuificantur, & ex eis pulli nascuntur, vnde subdit: [Tu forsitan in puluere calefacies ea, quasi dicat, non, sed hoc agitur prouidentia diuina, per quam etiam in puluere conseruantur illæsa. Struthio enim est naturaliter animal obliuiosum, & nullam curam adhibet de conseruatione eorum: vnde subdit: [Obliuiscitur quod pes,] scilicet hominis transeuntis: [Per viam conculcet ea,] scilicet oua: [Aut bestia agri conterat,] vel casu transeundo, vel propter appetitum cibi: & sicut non habet curam de conseruatione ouorum, ita non habet curam de nutritione pullorum, vnde subdit: [Duratur ad filios suos quasi non sint sui,] quia scilicet nullam curam habet de nutritione eorum: & ita quantum in se est, perdit fructum generationis, vnde subdit: [Frustra laborauit,] scilicet concipiendo & conceptum portando, ex quo filios non nutrit. Contingit etiam quandoque, quod etiam alia animalia fœtus suos deserunt propter timorem, sed Struthio hoc facit: [Nullo timore cogente,] facit tamen hoc, etsi non propter timorem, tamen propter defectum naturalis industriæ, quam circa hæc & alia animalia habent: vnde subdit: [Priuauit enim Deus eam,] scilicet fœminam struthionis: [Sapientia,] scilicet ad ordinate nutriendum & gubernandum ferum: [Nec dedit illi intelligentiam,] per quam scilicet, solicitudinem habeat de pullis suis. Sapientiam autem & intelligentiam nominat industriam naturalem: & quia supra dixerat, quod habet pennas similes pennis herodij & accipitris, consequenter ostẽdit ad quid ei huiusmodi pennæ prosint, dicens: [Cũ tẽpus fuerit,] id est, cum aliqua necessitas velocitatis mot⁹ sibi immineat. [In altũ alas erigit,]

ita tamen quod per alas corpus eius sursum eleuari non potest, sed per eas iuuatur ad velociter currendum: vnde subdit: Deridet equum,] quia, scilicet velocius currit, quam equus hominem deferens: [Et ascensorem eius,] scilicet equi, quia scilicet velocius curreret quam homo si suis pedibus iret. Sicut autem Struthio habet quasdam proprietates à pluribus animalibus diuersas, quibus ab aliis animalibus differt ita equus habet quasdam proprietates ad nobilitatem pertinentes, in quibus ab aliis animalibus differt, primo autem equi fortitudinem commemorat, cum dicit: Nunquid præbebis equo fortitudinem?] scilicet non solum corporis prout est potens ad onus ferendum, sed etiam animi prout audacter ad pericula vadit. Aliam autem proprietatem eius commemorat: quod scilicet ex exteriori ornatu ad libidinem prouocatur, dicitur enim de equis, quod iubarum decore ad coitum concitantur: & iubis abscissis eorum libido extinguitur, ad quod significandum subdit: [Aut circundabis collo eius hinnitum, solent enim equi hinnire propter libidinem, secundum illud Hier. 5. Equi amatores in fœminas & emissarii facti sunt, vnusquisque ad vxorẽ proximi sui hinniebat, ergo hinnitus collo equi à Deo circundatur, quando iubæ ei dantur à Deo, ex qua consideratione ad libidinem prouocantur. Est autem alia equi proprietas, quod velociter fallit, contra morem multorum quadrupedum: vnde subdit: [Nunquid suscitabis eum,] scilicet eleuando in altum: [Quasi locustas,] quæ scilicet saliendo mouentur. Alia vero proprietas equi est audacia ipsius in bellis, quam diffusius describit, quia est nobilis & admiranda: & primo manifestatur eius audacia, quando adhuc odoratu bellum percipit à remotis: vnde sequitur: [Gloria narium eius terror,] id est, bellum quod est aliis ad terrorem, naribus ab equo perceptum est ei ad gloriam, id est, ad quandam animi magnitudinem, & hoc signum statim in eo apparet, de quo subditur: [Terram vngula fodit,] quasi præparans se ad pugnandum: ex hoc autem quod bellum percipit, interius gaudet: vnde subdit: [Exultat,] scilicet percepta opportunitate pugnandi, & hoc per effectum ostendit cum subdit: [Audacter in occursum pergit armatis,] nec in ipso prælio existens terrore deiicitur: vnde subdit: [Contemnit pauorem,] & quod est amplius, etiam vulnerum dolore non pellitur, vnde subdit; [Nec cedit gladio. Solent autem plura animalium ex solo strepitu terreri, sed hoc equo non accidit: vnde subdit: [Super ipsum sonabit pharetra,] scilicet, plena sagittis, cum concutitur, ad motum militis equo insidentis, similiter etiam ex hasta & clypeo militis sonus aliquis procedit: vnde subdit; [Vibrabit hasta,] id est, hasta dum vibratur, sonum emittit, similiter clypeus, dum mouetur & ad arma colliditur, sonum facit: vnde subdit: [Et clypeus,] scilicet sonat: sed tamen ad hunc sonitum equus non stupescit: vnde subdit: [Feruens,] scilicet interius per audaciam: [Et fremens,] scilicet hinnitu, quem fremitum nominat, qui est proprie leonum: propter equi audaciam, & non solum voce interiorem feruorem animi demonstrat, sed etiam exteriori actu: vnde subdit: [Sorbet terram,] id est, videtur eam sorbere pedibus fodiendo, & non solum non obstupescit sonitu pharetræ, hastæ, & clypei; sed nec etiam sono tubæ, quæ vtuntur in bellis: vnde subdit: [Nec reputat tubæ sonare clangorem;] vt scilicet, propter hoc obstupescat: quinimmo gaudere dicitur ad sonum buccinæ: vnde subditi: [Vbi audierit buccinam, dicit vah,] id est, emittit exultationis vocem: nam vah, est interiectio exultantis: & quia hæc quæ prædicta sunt pertinent ad equi audaciam, subiungit de perspicacitate, dicens Procul odoratur bellum, id est cùm hostes adhuc procul sunt, odoratu percipit bellum imminere: & quia videtur sentire belli præparationem, dum scilicet, duces suis exhortationibus animant milites, & quantum ad hoc subdit: [Exhortationem ducum,] scilicet percipit; [Et vlulatum,] id est, confusum clamorem & strepitum [Exercitus,] scilicet præparantis se ad bellum. His autem præmissis de animalibus, quæ gradiuntur in terra, accedit ad animalia quæ volant in aere: & primo commemorat naturalem industriam Accipitris, qui tempore mutationis pennarum expandit alas suas ad austrum, qui est ventus calidus, vt apertis poris veteres pennæ decidant, & nouæ renascantur: vnde dicit; [Nunquid per sapientiam tuam plumescit Accipiter?] scilicet quando pennæ eius renouantur: [Expandens alas suas ad austrum,] vt scilicet facilius pennas mutet. Vltimo autem loquitur de aquila, quæ ceteris auibus altius volat: vnde dicit; [Nunquid ad præceptum tuum eleuabitur aquila?] scilicet, sicut ad meum, facit enim hoc aquila naturali instinctu. Omnis autem naturalis cursus rerum, est quædam motio creaturæ ad præceptum Dei, secundum illud psalmi 148. Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius: & sicut aquila habet motum in altum, ita etiam in altis conuersatur: quod pertinet ad nobilitatem suæ naturæ: & ideo dicit; [Et in arduis ponit nidum suum:] vt pulli eius statim nati consuescant in altis morari: & ideo subdit; [In petris manet,] quasi gaudens aeris puritate: eo quod in petrosis locis non sit multa vaporum resolutio; [Et in præruptis silicibus commoratur;] ad quas scilicet, noxiis bestiis non patet accessus. [Atque inaccessis,] scilicet homini. [Rupibus,] per quod scilicet eius securitati prouidetur. Habet autem aquila visum valde acutum, vt possit ex longinquo videre necessarium cibum: vnde subdit: [Inde,] scilicet de locis altis: [Contemplatur escam,] scilicet non propinquam, sed etiam remotam: vnde subdit: [Et oculi eius de longe prospiciunt,] est autem & aquila potens in præda, sicut & leo inter quadrupedia, & ad hoc designandum, subdit: [Pulli eius lambunt sanguinem,] scilicet animalium viuentium, quem aquila ad nidum defert, pascitur autem aquila non solum animalibus viuis, sicut falcones & accipitres, sed etiam cadaueribus animalium mortuorum: vnde subdit; [Et vbicunque cadauer fuerit, statim adest,] per quod etiam velocitatem volatus eius designat. Hæc autem omnia sunt inducta, ad ostendendum magnitudinem diuinæ sapientiæ, & virtutis, per quam tam mirabiles effectus producuntur: vnde datur intelligi, quod Iob auditis tot mirabilibus diuinorum effectuum, stupens siluit, sed Dominus eum excitat ad considerandum, quod homo non est idoneus ad disputandum cum Deo: vnde subditur: [Adiecit Dominus [scilicet super verba præmissa: [Et locutus est ad Iob,] scilicet eo tacente: [Nunquid qui contendit cum Deo,] id est, qui offert se disputaturum cum eo: [Tam facile conquiescit?] scilicet quasi sit superatus, sicut tu qui taces: [Vtique qui arguit Deum, [quasi de eius iudiciis disputans: [Debet & respondere illi,] iustum est enim vt qui alium ad disputandum prouocat, etiam ipse paratus sit respon-

dere. Et ne videretur Iob, licet conuictus, in sua sententia obstinatus permanere, in verba humilitatis prorumpit, vnde sequitur: [Respondens autem Iob Domino, dixit, qui leuiter locutus sum, respondere quid possum?] vbi considerandum est, quod Iob coram Deo & sua conscientia loquens, non de falsitate locutionis, aut de superba intentione se accusat, quia ex puritate animi fuerat locutus, sed à leuitate sermonis, quia etiam si non ex superbia animi locutus fuerat, verba tamen eius arrogantiam sapere videbantur: vnde amici eius occasionem scandali sumpserant. Oportet autem vitare non solum mala, sed etiam ea, quæ habent speciem mali, secundum Apostolum 1. ad Thessalon. 5. Ab omni specie mala abstinete vos, & ideo subdit: [Manum meam ponam super os meum,] vt scilicet ad similia verba de cætero non prorumpam: & de his quæ dixi pœniteo: vnde subdit. [Vnum locutus sum; quod vtinam non dixissem,] quod dixi me velle disputare cum Deo: [Et alterum,] scilicet quod meam iustitiam prætuli, dum de diuinis iudiciis ageret, tertium autem quod ei Eliu imposuerat, vt scilicet diceret iudicium Dei esse iniustum, non recognoscit: quia hoc non pertinet ad leuitatem locutionis, sed ad blasphemiam, sic autem de leuiter dictis pœnitet, quod emendationem proponit: vnde subdit: [Quibus vltra non addam,] vt scilicet alia verba leuia proferam. Est autem considerandum quod prædicta locutio Domini ad Iob, non fuit per exteriorem sonum prolata, sed interius inspirata. Iob tripliciter in hoc libro inuenitur fuisse locutus. Primo quidem quasi repræsentans affectum sensualitatis in prima quæstione, cum dixit Pereat dies. Secundo, exprimens deliberationem rationis humanæ, dum contra amicos disputaret. Tertio inspirationem diuinam, dum ex persona Domini, verba induxit: & quia humana ratio dirigi debet secundum inspirationem diuinam, post verba Domini, quæ secundum rationem humanam dixerat, reprehendit.

CAPITI XL.

LECTIO I.

RESpondens autem Dominus Iob de turbine, dixit. Accinge sicut vir lumbos tuos, interrogabo te, & indica mihi. Nunquid irritum facies iudicium meum, & condemnabis me vt iustificeris? Et si habes brachium sicut Deus, & si voce simili tonas: Circunda tibi decorem, & in sublime erigere, & esto glorioſus, & speciosis induere vestibus. Disperge superbos in furore tuo, & confunde eos: & respiciens omnem arrogantem humilia. Respice cunctos superbos & confunde eos, & contere impios in loco suo. Absconde eos in puluere simul: & facies eorum demerge in foueam: Et ego confitebor quod saluare te possit dextera tua.

In præcedentibus Dominus per commemorationem mirabilium, quæ apparent in eius effectibus, demonstrauit suam sapientiam & virtutem, vt ex hoc manifestum sit, quod nullus homo nec sapientia, nec potestate, potest cum Deo contendere: nunc autem vlterius procedit ad arguendum Iob de hoc, quod suam iustitiam commemorauerat, per quod aliquibus sonare videbatur in derogationem diuini iudicii: præmittitur etiam modus diuinæ locutionis, cum dicit; [Respondens autem Dominus Iob de turbine dixit,] & excitatio attentionis, cum subditur; [Accinge sicut vir lumbos tuos,] & petitio responsionis, cum subditur [Interrogabo te, & indica mihi,] quæ quia supra exposita sunt, hic iterare non oportet expositionem eorum. Est autem considerandum, quod Iob suam iustitiam commemorando, non intendebat imponere iniquitatem diuino iudicio; sicut tres amici eius, & Eliu peruerse intelligebant, sed intendebat ostendere, quod non erat punitus in vltionem peccatorum sicut ei imponebant; sed ad probationem, sicut supra, dixerat: Probauit me quasi aurum, quod per ignem transit: veruntamen hoc ipsum reprehensibile videbatur, quod sic suam iustitiam commendabat, quod aliis videbatur hoc redundare in derogationem diuinæ iustitiæ: vnde subdit; [Nunquid irritum facies iudicium meum?] quasi dicat: nunquid hoc tibi videtur, vt commendando tuam iustitiam, facias ab hominibus reputari, id est falsum esse iudicium meum: Falsitas autem iudicis est condemnatio iudicantis, qui iniquum iudicium profert, vel ex ignorantia, vel ex malitia, vnde subdit; [Et condemnabis me vt iustificeris?] quasi dicat: nunquid intantum vis te ostendere iustum, quod ego apud alios condenabilis videar? Est autem notandum quod si fuerint duo æquales, si oporteat alteri culpam imponi, non est reprehensibile, si aliter eorum à culpa imposita se expurget, quamuis alter culpabilis in aliorum opinione remaneat, quia homo plus se, quam alium naturaliter diligit: sed vbi est tanta distantia quanta est Dei & hominis, potius homo debet pati culpam iniuste in se referri, quam quod iniuste referatur in Deum, & ideo Dominus ad arguendum Iob proponit excellentiam Dei super homines. Quæ quidem excellentia ex eius effectibus manifestatur: sed quia nunc agitur de comparatione iustitiæ, quæ proprie attenditur respectu rationabilium rerum, ideo ad ostendendam diuinam excellentiam accipit effectus, quos Deus operatur in rationabilibus creaturis, qui quidem effectus secundum duo considerari possunt, vno modo secundum virtutis suæ operationem: & quantum ad hoc subdit: [Si habes brachium sicut Deus,] per brachium enim potentia diuinæ virtutis exprimitur, quo quidem brachio vtitur & ad sustentationem bonorum secundum illud Esaiæ. 40. In brachio suo congregabit agnos: & ad punitionem malorum secundum illud Luc. 1. Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. Alio modo operatur Deus in rationabilibus creaturis per suæ sapientiæ doctrinam, quam propter eius excellentiam tonitruum nominat, & quantum ad hoc subdit: [Et si voce simili tonas,] hoc autem tonitruo vtitur Deus ad instructionem bonorum; secundum illud supra. Cum vix paruam stillam sermonum eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis eius intueri? & ad terribilem increpationem malorum, secundum illud psalm. 76. Vox tonitrui tui in rota, & postea sequitur. Commota est & contremuit terra. Et in huiusmodi effectibus excellentiam diuinam demonstrat quantum ad tria: primo quidem ad decorem, cum dicit: [Circunda tibi decorem,] quasi dicat, si tam potens es in effectibus sicut Deus,

attribuas tibi eius decorem, vnde signanter dicit. [Circunda tibi,] Deus enim non habet circundatum decorem, quasi superadditum eius essentiæ: sed ipsa essentia eius est decor, per quem intelligitur ipsa claritas suæ virtutis, & puritas suæ simplicitatis, & perfectio essentiæ eius: sed homo non potest habere decorem nisi circundatum, quasi participando ipsum à Deo, vt superadditum suæ essentiæ. Secundo tangit diuinam altitudinem cum subdit; [Et in sublime erigere.] Attenditur autem diuina sublimitas non loco, quia Deus loco non comprehenditur, sed perfectione, & virtute, quia quidquid de eo dicitur, conuenit ei in summo: huiusmodi autem sublimitas essentialiter Deo esse conuenit, vnde ad eam non erigitur, sed in ea immobiliter manet, homo autem secundum suam naturam est infimæ conditiónis, vnde ad illam sublimitatem diuinam peruenire non posset, nisi se erigere supra se subleuando: ideo signanter dicit: [In sublime erigere.] Tertio tangit eius gloriam, cum subdit. [Et esto glorioſus,] gloria quidem importat notitiam de bonitate alicuius: vnde Ambr. dicit, quod gloria est clara cum laude notitia. Bonitas autem Dei infinita est, cuius notitia perfecta non est nisi apud Deum, & ideo gloria in solo Deo est, inquantum seipsum cognoscit, ad quam gloriam homo peruenire non potest, nisi participando cognitionem diuinam, secundum illud Hier. 9. In hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me, & ideo signanter dicit; [Esto glorioſus,] quia homo essentialiter hanc gloriam non habet. His igitur positis, quæ pertinent ad excellentiam diuinæ potestatis & naturæ, procedit vlterius ad commemorandum diuinos effectus in rationabilibus creaturis, & quantum ad bonos, & quantum ad malos. Sed sciendum est, quod effectus quos Deus operatur in sublimatione iustorum, magis attribuuntur misericordiæ: effectus autem quos operatur in punitionem malorum, proprie attribuuntur iustitiæ: & ideo quia nunc agitur de iustitia, primo breuiter tangit effectum diuinæ operationis quantum ad bonos, cum dicit: [Et speciosis intuere vestibus,] omnes enim boni tam angeli quam homines, speciosi sunt ex participatione diuinæ essentiæ, sapientiæ, & iustitiæ. Et sicut homo ornatur ex speciosa vestimento; ita omnis decor sanctorum angelorum & hominum, redundat in ornatum Dei, inquantum ex hoc Dei bonitas commendatur per modum quo dicitur Esaiæ. 49. His omnibus velut ornamento vestieris. Est autem considerandum, quod hoc ad misericordiam Dei pertinet, quod sanctos suos facit speciosos, sed quod eorum decore ad suam gloriam, hoc ad iustitiam pertinet, ex qua nunc loquitur, & ideo non dicit speciosas fac vestes, sed speciosis induere vestibus. Deinde diffusius prosequitur effectus diuinæ iustitiæ, quos exercet malos, & primo hoc sequitur quantum ad homines. Secundum est autem quod omnis malitia hominum à superbia initium habet, secundum illud Eccles. 10. Initium omnis peccati superbia, inter cuncta etiam vitia Deus maxime superbiam detestatur, vnde dicitur Iac. 4. quod Deus superbis resistit. Et hoc ideo, quia superbi quasi Deo rebellant, dum ei humiliter subdi non volunt, & ex hoc in omnia peccata incidunt, diuinis præceptis contemptis. Vnde & terreni principes maxime detestantur rebelles. Et ideo, Dominus specialiter commemorat effectum suæ potentiæ, quem contra superbos exercet, est autem duplex genus superborum: quidam enim ex bonis quæ habent, se super alios efferunt, sicut ille qui dicebat Luc. 18 Non sum sicut cæteri hominum, & hi proprie superbi dicuntur, vt ipsi m nomen sonat. Est autem propria superborum pœna, discordia: quia dum cuilibet alii supereſſe nititur, & subiici recusat, ad inuicem cõcordare non possunt, vnde dicitur Prouerbior. 13. Inter superbos semper iurgia sunt, & ad hoc designandum dicit; [Disperge superbos in furore tuo,] quasi dicat exerce officium Dei, quod est dispergere vt in vnum conuenire non possint. Per furorem autem Dei intelligitur grauis vindicta. Aliud autem genus superborum est, qui sibi arrogant id quod supra ipsos est, & hi proprie arrogantes dicuntur: vnde dicitur Hier. 48. Arrogantiam & altitudinem cordis ipsius ego scio, ait Dominus, & quod non sit iuxta eum virtus eius. Horum autem pœna propria, est deiectio, cum enim volunt se exigere supra posse, consequens est, vt per infirmitatem corruant, secundum illud Psalm. 72. Deiecisti eos dum alleuarentur, vnde subdit; [Et respiciens omnem arrogantem humilia,] id est, deiicias ex prospectu tuæ prouidentiæ. Communis autem vtrorumque prima pœna est confusio: quia cum non possunt consequi altitudinem quam prætendebant, confunduntur apparẽte defectu eorum, vnde subdit; [Respice cunctos superbos, & confunde eos.] Consequenter autem ponit omnes pœnas eorum, vnde & supra 22. dictum est; [Si ascenderit vsque in cœlum superbia eius, quasi sterquilinium in fine perdetur, Secunda autem pœna eorum, est eorum destructio, quam designat subdens; [Et contere impios in loco suo,] superbos impios nominat: quia sicut Eccleſiast. 10 dicitur. Initium superbiæ hominis est apostatare à Deo, quod repugnat diuino cultui, qui pertinet ad pietatem. Conueniens autem pœna est superborum, quod conterantur, quod enim conteritur, quadam violentia fortioris corporis in minimas partes resoluitur. Iustum est autem, vt superbi, qui se inordinate magnos existimant, fortiori virtute, scilicet diuina, ad minimum deducantur. Signanter etiam addit. [In loco suo,] vt ostendatur, quod id in quo confidunt eos liberare non potest. vnumquodque enim in suo loco conseruatur, vnde multitudo diuitiarum, vel status dignitatis, vel si quid aliud eiusmodi est, in quo homo confidat, locus eius dici potest, quibus non obstantibus, superbus à Deo conteritur, vt quasi in loco suo videatur contritus. Tertia pœna est, quod postquam sunt ad minimum redacti claritas famæ eorum cessat. Iustum est enim vt qui gloriæ pompam quærebant, ab hominum memoriis deleantur, secundum illud Prou. 10. Nomen impiorum putrescet, vnde sequitur: [Abscondes eos in puluere,] id est, facies eos obscuros propter statum vilitatis ad quem deducentur. Quod autem addit: [Simul,] potest ad duo referri, videlicet ad hoc, quod omnes superbi talem finem simul patiuntur, & ad hoc quod non successiue superbi depereunt sed simul, id est, subito deiiciuntur. Quarta autem pœna eorum est, vt non solum ipsi ab aliis non cognoscãtur, sed etiam bona de quibus superbierunt, agnoscere non sinantur, vnde subdit: [Et facies eorum,] per quas scilicet virtutes eorum cognoscitiuæ significantur, eo quod visus hominis in facie ponitur: [Demerge in foueam,] id est, in profundum inferni: & loquitur de damnatione mortis secundæ, per similitudinem mortis primæ, per quam homines in corporalem puluerem rediguntur in foueam demersi. Hæc autem Dominus præmiserat quasi propria opera sua. Eius autem proprium est, vt

non

non egeat auxilio alieno, quod homini conuenire non potest, sicut nec potest prædicta opera exercere: vnde subdit: [Et ego confitebor, quod soluere te potest dextera tua:] quasi dicat, si prædicta opera facere potes quæ sunt Dei solius, potes rationabiliter tibi attribuere, quod diuino auxilo non egeas ad salutem: sed sicut illud non potes, ita nec hoc, vnde non debes de tua iustitia gloriari.

LECTIO II.

ECce Behemoth quem feci tecum, fœnum quasi bos comedet. Fortitudo eius in lumbis eius, & virtus illius in vmbilico ventris eius. Stringit caudam suam quasi cedrum? nerui testiculorum eius perplexi sunt. Ossa eius velut fistulæ æris, cartilago illius quasi laminæ ferreæ. Ipse est principium viarum Dei, qui fecit eum, applicabit gaudium eius. Huic montes herbas ferunt, omnes bestiæ agri ludent tibi Sub vmbra dormit in secreto calami, in locis humentibus. Protegunt vmbræ vmbram eius, circumdabunt eum salices torrentis. Ecce absorbebit fluuium & non mirabitur: habet fiduciam, quod influat Iordanis in os eius. In oculis eius quasi hamo capiet eum, & in sudibus perforabit nares eius.

Supra Dominus narrauerat effectus virtutis suæ, quos in malis hominibus operatur: nunc autem accedit ad describendum malitiam diaboli. Manifestum est autem ex præmissis, quod apud Iob, & amicos eius eadem erat opinio de dæmonibus quam nunc Ecclesia catholica tenet, vt scilicet ex angelica dignitate per peccatum corruerint: vnde supra dictum est. Ecce qui seruiunt ei non sunt stabiles: & sicut homo per peccatum decidit à ratione dignitatis, & contra rationem agens irrationabilibus comparatur, ita etiam diabolus per peccatum auertens se à supremis & intelligibilibus bonis, dum principatum super inferiora & terrena appetit, animalibus brutis comparatur in quorum effigie dæmones frequentes apparent hominibus, Deo prouidente vt tales figuras corporum sinantur assumere, per quas eorum conditio designetur. Est autem considerandum, quod sicut angeli in sua dignitate remanentes, excellentiam quandam habent super hominum dignitatem, vnde & in fulgentiori quadam claritate apparent hominibus, ita etiam dæmones excellentiam quandam, & principatum in malitia supra homines habent, & ideo sub figura quorundam excellentium & quasi monstruosorum animalium describuntur, inter omnia autem terrestria animalia excellit Elephas magnitudine & virtute: inter animalia vero aquatica excellit Cetus: & ideo Dominus describit diabolum sub figura elephantis & ceti, vt hoc nomen Behemoth, quod significat animal, referatur ad elephantem, qui inter cetera animalia terrestria quæ communius animalia dicuntur, quendam principatum tenet propter magnitudinem corporis, nomen autem Leuiathan, quod significat additamentum eorum, referatur ad cete grandia quæ habent magnitudinis additamentum supra omne animalium genus.

A Posset autem forte alicui videri, quod Dominus ad litteram intenderet exprimere proprietates elephantis & ceti propter magnitudinem, qua cetera animalia superant, sed quod proprietates horum animalium in figuram alterius describantur, manifestum est ex hoc, quod proprietatibus positis ad figuram pertinentibus, subditur veritas. nam præmissis proprietatibus Behemoth, id est, elephantis, quasi exponendo veritatem, subdit: Ipse enim principium viarum Dei: præmissis autem proprietatibus Leuiathan, id est ceti, subdit. Rex super omnes filios superbiæ, & quasi satis conuenienter, in hac disputatione Domini, in descriptione diaboli terminatur disputatio Iob, quæ est de aduersi-
B tate ipsius, quia etiam supra commemoratur Sathã fuisse principium aduersitatis ipsius: & sic dũ amici Iob causam aduersitatis eius ad ipsum Iob referre niterentur, putantes ipsum propter peccata sua à Deo esse punitum, Dominus postquam Iob redarguerat de inordinata locutione, quasi finalem determinationem disputationi adhibens, agit de malitia Sathan, quæ fuit principium aduersitatis Iob, & est principium damnationis humanæ, secundum illud Sapient. 1. Inuidia diaboli introiuit mors in orbem terrarum. Primo ergo incipiens describere Sathan sub figura Behemoth, assignat conuenientiam eius ad hominem, dicens, [Ecce Behemoth quem feci tecum,] & siquidem hoc referatur ad
C tempus inchoationis vtriusque quantum ad figuram, veritas apparet, nam sexto die, simul cum homine terrena animalia sunt producta, si referatur ad diabolum, de quo figuraliter siue metaphorice, hæc dicuntur, non videtur simul diabolus factus cum homine, nam homo factus legitur die sexto: Sathan autem inter angelos factus creditur in principio, quo creauit Deus cœlum & terram. Sed si illa dierum enumeratio non designat tẽporis successionem: sed diuersa genera rerum productarum, secũdum sententiam Augustini, nulla repugnantia inuenitur: si autem secundum aliorum expositionem, angelorum creatio duratione præcessit hominis
D productionem, potest dupliciter hoc verbum intelligi, vno modo, vt sit sensus: [Quem feci tecum:] id est, quem feci sicut & te, & hoc dicit ad excludendum errorem eorum, qui considerantes malitiam diaboli æstimauerunt eum non esse Dei boni creaturam, alio modo, vt sit sensus. [Quem feci tecum,] id est, similitudinem tecum habentem, quantum ad naturam intellectualem, vt huius etiam similitudinis aliquod vestigium in elephante apparet: dicit enim Arist. in 8. de animalibus, quod maxime domesticabile animalium syluestriũ est elephas, ad multa enim eruditur & intelligit, quoniam etiam adorare reges docetur, quod non ideo dicitur, quia habeat intellectum, sed propter
E bonitatem naturalis æstimatiuæ. Descripta igitur conuenientia Behemoth cum homine, describit proprietates ipsius. Et vt hoc primo ad figuram referamus, tria videntur circa Behemoth describi, primo quidem cibum ipsius, cum dicit: [Fœnum quasi bos comedet,] ad litteram enim non est animal comedens carnes, sed herbas & alia huiusmodi ad motum bouis & quia herbæ nascuntur in terra, per hoc signatur quod Sathan pascitur, id est, delectatur in terrenorum dominio, vnde & iactanter de se dicit Lucæ 14. Mihi tradita sunt regna orbis terræ, & cui voluero do illa. Secundo describit coitum eius, in cibo enim, & coitu præcipuæ delectationes animalium consistunt: describit autem coitum elephantis primo quidem quantum

ad principium libidinis, ex qua animalia commouentur ad coitum, cum dicit: [fortitudo eius in lumbis,] nam ex lumbis, siue ex renibus semen ad membra genitalia deriuatur. Secundo describit figuram coitus, nam sicut Philosophus dicit in 5. animalium. Patitur coitum femella elephantis concidens, & masculus ascendit, & hoc significat subdens; [Et virtus illius in vmbilico ventris eius,] scilicet qui vmbilicum supponit in coitu dorso femellæ, & oportet quod sit in vmbilico magna virtus ne frangatur propter collisionem corporum tam magnorum. Animalia autem in quibus talis figura coitus non inuenitur, dum coeunt, caudam inter tibias posteriores stringunt, vnde subdit: [Stringit caudam suam quasi cedrum, quod dicitur propter magnitudinem eius. Tertio describit organa coitui deseruientia, cum subdit; [Nerui testiculorum eius perplexi sunt,] id est, reuolutiones quasdam habent, vt Philosophus describit in 3. animalium de testiculis animalium gressibilium & generantium. Hæc autem ad diabolum literaliter referri non possunt, quasi ipsi ad modum animalium corporaliter coeant, quasi ipso coitu delectati, & si enim vt August. dicit in 15. de ciuit. Dei, quidam incubi sæpe dicuntur extitisse mulieribus improbis, & earum appetiisse ac peregisse concubitum, non tamen hoc agunt quasi coitu delectati, sed delectantur in hoc quod omnes homines ad peccata talia inducunt, ad quæ maxime sunt proni, vnde Augustinus dicit in 2. de ciuitate Dei, quis non intelligat, quantum moliantur maligni spiritus exemplo suo auctoritatem præbere sceleribus? & propter hoc, vt ipse in eodem libro alibi dicit, Huiusmodi spiritus, luxuriæ obscænitatibus delectantur, quæ quidem eorum delectatio metaphorice in verbis præmissis exprimitur, quod propter concupiscentiam carnis, secundum hoc vitium maxime possunt homines superare, ideo dicit; [Fortitudo eius in lumbis eius,] vt hoc referatur ad viros. [virtus illius in vmbilico ventris eius] vt hoc referatur ad mulieres; [Stringit caudam suam, sicut cedrum,] quia quos in hoc peccatum deiicit, dulcedine voluptatis finaliter ligatos tenet; [Nerui testiculorum eius perplexi sunt,] quia si aliquis in hoc vitium deiectus euadere nititur, diuersis occasionibus iterato irretitur. Tertio describit motum elephantis, de quibus dicitur, quod habent inflexibiles pedes, tibias, & crura propter pondus corporis sustentandum: & habent ossa solida sine iuncturis, & ad hoc designandum dicit: [Ossa eius velut fistulæ æris,] quia flecti non possunt, sicut nec fistulæ æris, & hoc refertur ad exteriora organa, motus, quæ sunt tibiæ & crura, interiora autem organa motus, sunt cartilagines quædam, & nerui, quæ etiam in elephantibus, non facile flectuntur: & quantum ad hoc subdit: [Cartilago illius quasi laminæ ferreæ,] quæ scilicet incuruari & extendi non possunt, & per hoc significatur obstinatio diaboli, qui à proposito suæ malitiæ retrahi non potest, & crudelitas eius per quam ab exteriori hominum nocumento non cessat, hæc autem quæ figuraliter dicta sunt, exponit Dominus subdens; [Ipse,] scilicet Sathan, de quo prædicta metaphorice dicta sunt: [Est principium viarum Dei,] id est, operum eius, & si quidem hoc referatur ad opera creationis, hoc ea ratione dicitur, quia Sathan inter primas creaturas est conditus: vel etiam, quia secundum quosdam fuit excellentior inter cæteras creaturas, sed conuenientius proposito videtur, vt per vias Dei intelligamus, opera prouidentiæ eius.

A Considerandum est autem, quod Deo vnum solum proprium est opus suæ bonitati conueniens, scilicet benefacere & misereri: quod autem puniat, & aduersitates inducat, hoc contingit propter malitiam creaturæ rationalis, quæ primo est in diabolo inuenta & per eius suggestionem est ad homines deriuata, & ideo signanter dicit, quod ipse principium viarum Dei est, id est, quod Deus diuersis viis vtatur, scilicet benefaciendo & puniendo: & ne credatur sic esse principium viarum Dei, quod per se ipsum sit potens ad nocendum, hoc excludit subdens: [Qui fecit eum,] scilicet Deus, [Gladium eius applicabit,] id est, noxiam operationem ipsius. Voluntas autem nocendi inest diaB bolo à seipso, propter quod dicitur: [Gladius eius:] sed effectus nocendi non habet nisi ex voluntate vel permissione diuina, & quia dixerat, quod fœnum sicut bos comedet, ostendit vnde fœnum accipiat ad edendum, vnde subdit: [Huic montes herbas ferunt,] per quod intelligitur, quod sublimes in hoc sæculo & superbi, afferunt diabolo suæ delectationis seu refectionis materiam, & quomodo hoc sit: ostendit subdens: [Omnes bestiæ agri ibi ludent,] sicut enim ad literam in montibus siluestria animalia congregantur ad securitatem & otium: ita sub quadam sublimium vitiorum protectione homines bestialiter sæuientes securi requiescunt: quod signatur Danielis 4. vbi dicitur, quod subtus arborem, per quam significatur regia dignitas, haC bitabant animalia & bestiæ. Deinde describit mansionem ipsius, vbi considerandum est, quod sicut Aristoteles dicit in 5. animalium, Elephantes in solitudinibus manent, & maxime quia circa fluuios solent esse arundineta & salices, & loca vmbrosa: ideo ad designandum elephantis mansionem, dicit: [Sub vmbra dormit in secreto calami in locis humentibus,] & quia hoc animal non qualemcumque vmbram habitat, sed condensam, subdit: [Protegunt vmbræ vmbram eius,] vt scilicet inferior vmbra per superiorem vmbram contra æstum defendatur, & causam facientem vmbram designat subdens: [Circundant eum salices torrentis,] nam salices densiorem vmbram faciunt & frigidiorem, quam arundines, inhabitat autem ad litteram, hoc D animal vmbrosa loca, quia est animal melancholicum, & siccæ complexionis, & habitat in terris calidis: vnde contra calorem & siccitatem æstus, quærit refrigerium humiditatis & vmbræ, per quod designatur, quod gladius diaboli non solum effectum habet in montibus, id est, in superbis, qui ei & ipsi herbas ferunt, & bestias agri ludentes sustinent, sed etiam in hominibus, qui in otio quasi in vmbra viuunt, quam ipsi multiplici studio continuare procurant, vt sic vmbræ protegant vmbras, & qui in deliciis quasi in locis humentibus nutriuntur, propter eandem autem causam, propter quam hoc animal humentia, & vmbrosa E loca quærit, etiam multum de aqua potat: vnde Aristoteles dicit in 8. de animalibus, quod iam quidam elephas bibit aquæ Metretas macedonicas 14. pro semel, & iterum alias octo. Et ideo ad describendum magnitudinem potus eius: subdit: [Et absorbebit fluuium, & non mirabitur,] quia scilicet consueuit multum bibere, & postquam multum bibit, expectat alium multum potum, vnde subdit: [Habet fiduciam quod fluuius Iordanis influat in os eius,] qui scilicet, fluuius notus est in terra illa, vbi hęc dicebantur. At hæc quidem hyperbolice dicuntur, secundum quod referuntur ad elephātem: secundum autē quod referuntur ad diabolum,

in

in cuius figura hæc dicuntur, significatur eius præsumptio, qua se confidit de facili sibi incorporare per consensum omnes homines instabiles, etiam si habeant aliquam Dei cognitionem: ad quod significandum inducitur specialiter de Iordane, qui est fluuius in terra, in qua vera Dei cognitio habebatur, in his enim tribus generibus hominum, maxime diabolus habet effectum, scilicet in superbis, voluptuosis, & instabilibus, siue curis sæculi deditis, qui possunt per fluuium designari, aliqui tamē sunt qui à diabolo non superati sunt, sed potius contra ipsum victoriam obtinent, quod quidem principaliter conuenit Christo, de quo dicitur Apoca. 5. Ecce vicit leo de tribu Iuda, consequenter autem conuenit aliis per gratiam Christi, secundum illud 1. ad Corinth. 15. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam, per Dominum nostrum Iesum Christum, & hanc quidem victoriam describit Dominus sub similitudine venationis elephantis, dicens; [In oculis eius quasi hamo capiet eum.] scilicet venator, per quem Christus & sui significantur, dicitur enim esse vnus modus venationis elephantis, quia fit fouea subterranea in via elephantis, in quam incidit ignoranter, ad quam veniens vnus venator percutit & pungit ipsum, alter autem venator veniens percutit primum venatorem, & amouet eum ne percutiat ipsum elephantem, & dat ei comedere hordeum, quod cum ter vel quater fecerit, diligit se liberantem, & deinceps ei obediens mansuescit, & sic capiuntur per cibum ei oblatum, sicut pisces hamo. Est autem alius modus venationis elephantum, vt Aristotel. dicit in 8. de animalibus, vbi dicit, quod venatores domesticos elephantes equitant, & persequuntur elephantes siluestres, & pungunt eos cum quibusdam instrumentis, & ad hoc potest pertinere quod subditur: [Et in fudibus perforabit nares eius,] in quibus scilicet habent carnem magis sensibilem, & ideo magis ibi punguntur à venatoribus, per hoc autem mystice designatur quod Christus diabolum superauit, ostendens ei naturam infirmam, vt sic quasi hamo ab eo caperetur, & postmodum virtutem suam in eum exercuit, secundum illud Coloss. 2. Expolians principatus & potestates, traduxit confidenter.

LECTIO II.

AN extrahere poteris Leuiathan hamo, & fune ligabis linguam eius; Nunquid pones circulum in naribus eius, aut armilla perforabis maxillam eius? Nunquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia? Nunquid feriet tecum pactum, & accipies eum seruum sempiternum? Nunquid illudes ei quasi aui, aut ligabis eum ancillis tuis? Concident eum amici, diuident illum negociatores? Nunquid implebis sagenas pelle eius, & gurgustium piscium capite illius? pones super eum manum tuam: memento belli, nec vltra addas loqui. Ecce spes eius frustrabitur eum, & videntibus cunctis præcipitabitur.

Postquam Dominus descripsit proprietates diaboli in similitudine elephantis, qui est maximum animalium terrestrium, describit ipsum sub similitudine leuiathan, id est, ceti, quod maximum animalium marinorum, & sicut Plinius dicit, est magnitudinis quatuor iugerum, & Isidorus dicit quod habent corpora æqualia montibus, ad quod refertur nomen Leuiathan, quod interpretatur additamentum eorum, & vt Isidorus dicit, hoc animal dicitur balena à βαλεῖν quod est emittere, quia altius ceteris animalibus emittit aquas, & potest dici, quod sicut diabolus comparatur elephanti, qui viuit in terris propter effectus manifestos, quos operatur in terrenis & corporalibus creaturis, ita comparatur ceto, vel balenæ in fluctibus maris degenti, propter effectus quos operatur in fluctuatione interiorum motuum, & quia supra, victoriam hominis contra diabolum expresserat sub figura venationis elephantis, ne credatur, quod homo sua virtute possit diabolum superare, hoc incipit excludere sub figura animalis Leuiathan, de quo primo ostendit, quod non potest superari per modum quo capiuntur pisces, vnde dicit [An extrahere poteris,] scilicet de aquis, [Leuiathan hamo,] quod fieri non potest duplici ratione: primo quidem, quia tantæ est magnitudinis, quod nulla hominis virtute aut instrumento sursum eleuari possit, & ad hoc significandum dixit, [An extrahere poteris.] Secundo, quia tantæ est fortitudinis, quod hamo retineri non possit, & ad hoc significandum subdit: [Et fune ligabis linguam eius,] pisces enim qui capiuntur hamo, per funem cui hamus appenditur, retinentur, per quod significatur, quod nullus homo potest diabolū neque à malitia sua extrahere, neque etiam eum ligare, vt in sua malitia non procedat, Secundo ostendit, quod non potest superari ab homine per modum, quo quædam animalia terrestria magna superantur, retinetur enim bubalus ab homine per annulum ferreum, qui naribus eius imponitur, per quem homo ducit ipsum quo vult, & ad hoc excludendum, subdit, [Nunquid pones circulum in naribus eius?] subiicit sibi etiam equum aut asinum, vel camelum imponendo frenum vel chamum in ore eius, & ad hoc excludendum subdit: [Aut armilla perforabis maxillam eius?] Prædictorū enim animalium quasi perforantur maxillæ: [Armilla,] id est, ferro, quod ponitur in ore ipsorum, sicut autem circulo naribus impositō ducitur bubalus, ita etiam freno vel chamo maxillis equi impositō, regitur gressus equi, vt hominem conuenienter ferat, per hoc ergo datur intelligi, quod nullus potest diabolum ducere quo vult, nec eum dirigere vt suę voluntati deseruiat. Tertio ostendit, quod Leuiathan superari non potest per modum, quo homo subiicitur homini: quod quidem fit dupliciter: vno modo per simplex verbum, puta cum aliquis in tantum alteri humiliatur, quod eum rogat: & hoc tangit, cum dicit, [Nunquid multiplicabit ad te preces?] vel etiā cum addit blanditiarum verba, & ad hoc pertinet, quod subdit, [Aut loquetur tibi mollia,] id est, blāda verba ad te placandum, secundum illud Prouerb. 15. Responsio mollis frangit iram. Alio modo accedente aliqua obligatione, quæ fit vel per aliquod particulare pactum, ad quod pertinet, quod dicitt [Nunquid feriet tecum pactum?] vel per seruitutem perpetuā: ad quod pertinet, quod dicit: [Et accipies eum seruum sempiternum,] & ista quatuor quandoque per ordinem se habent, nam quādoque aliquis primo quidem propter timorem preces porrigit victori, secundo blanditur: tertio ad pactū suscipitur: quarto per pactum seruituti perpetuæ subiugatur, per quæ omnia datur intelligi, quod diabolus non timet hominem, vt ei quasi superiori aut

fortiori preces ex timore, aut blanditias, aut pactum, aut seruitutem exhibeat: etsi huiusmodi silenter facit, facit ad hominum deceptiones, vt potius eos sibi subijciat, quam eis subijciatur. Quinto ostendit, quod non potest superari, quomodo aues ab homine superantur. Circa quod considerandum est, quod aues primo quidem aliqua deceptione capiuntur per retia, vel per viscum, vel per aliquid huiusmodi, & hoc excludens subdit, [Nunquid illud es ei sicut auibus,] vt scilicet decipiendo ipsum in tuam redigas potestatem. Secundo, postquam iam captæ fuerint, ligantur, ne auolare possint, & exhibentur pueris, & ancillis ad ludum, & hoc significatur, cum subdit: [Aut ligabis eum ancillis tuis,] per quod datur intelligi, quod homo non potest sua industria decipiendo diabolum superare, nec eum alijs decipiendum exponere: sic igitur ostenso, quod non potest subijci per modum, quo alia animalia subijciuntur, ostendit consequenter, quod homo non potest vti eo, etiamsi subijceretur per modum, quo vtitur alijs animalibus magnis, quando sunt in potestate hominis redacta. Et primo hoc ostendit assumens modum, quo homines vtuntur animalibus terrestribus captis, puta ceruis & apris, & alijs huiusmodi, quorum carnes diuiduntur dupliciter: vno modo, gratis distribuendo amicis, & hoc excludit subdens, [Concident eum amici?] & hoc interrogatiue legatur. Alio modo, vendendo diuersis, & quantum ad hoc subdit, [Diuident illum negotiatores?] quasi dicat, non tanta est enim huius animalis magnitudo, quod si quandoque capiatur, toti regioni sufficiat: vnde nec particulariter diuiditur inter amicos, nec venditur in macello ad modum aliorum animalium: per quod designatur, quod homo non potest auxilium dæmonis, vel alteri gratis communicare, vel etiam vendere. Secundo ostendit, quod non potest homo vti leuiathan ad modum, quo vtitur piscibus captis, quorum maioribus piscatores implent maximas sagenas: & quantum ad hoc dicit, [Nunquid implebis sagenas pelle eius,] & forte signanter dicit pelle, ad exprimendum modum, quo maximi Ceti capiuntur, qui longissimis culmis, quos habent, quando dormiunt, in rupibus pendent ad saxa, vt dicitur, & tunc piscator appropinquans, quantum potest, de pelle soluit à lardo iuxta caudam, est enim animal valde pingue, propter pinguedinem talem incisuram non sentit, & sic immissis funibus, quos ligat ad saxa vel arbores, excitat Cetum lapidibus fundæ, qui volens recedere pellem dimittit, minoribus autem piscibus implent quædam alia minora instrumenta: & quantum ad hoc subdit, [Et gurgustium piscium capite illius,] dicitur enim gurgustium quoddam instrumentum de viminibus factum, quod piscatores in gurgite ponunt ad capiendum pisces. Est autem tanta magnitudo ceti, quod nec totus, nec etiam vna pars eius, puta caput, potest in gurgustio quantumcunque magno contineri, dicitur enim habere tam magnum caput, quod ab ipso 40. lagenæ sanguinis effluant, & hoc ponitur ad figuraliter ostendendum, quod diabolus virtute humana includi non potest, sicut quidam nigromantici se eum posse includere opinantur: sed hoc totum prouenit ex eius astutia, qua vtitur ad homines decipiendos. Et si quis recte consideret, omnia præmissa pertinere videntur ad præsumptionem nigromanticorum confutandam, qui nituntur cum dæmonibus pactum inire, aut etiam sibi subijcere, vel qualitercunque constringere. Ostenso ergo, quod homo nullo modo sua virtute diabolum superare potest, quasi ex omnibus præmissis concludit subdens: [Pone manum tuam super eum,] subaudi, si potes, quasi dicat, nullo modo potes tua virtute manum tuam ponere super eum, vt eum tibi subijcias: sed quamuis non possit ab homine superari, superatur tamen diuina virtute: vnde subdit; [Memento belli,] quo scilicet contra eum pugno: [Nec vltra addas loqui,] scilicet contra me, dum scilicet vides eum mea virtute superari, quem tua virtute superare non potes, & de superatione, qua superatur à Deo subditur; [Ecce spes eius frustrabitur eum,] quod quidem si referatur ad cetum, manifestum est, dum enim cetus prosequitur pisces, sperans eorum capturam, impingit ad aliquod littus, vnde propter paruitatem aquæ se eruere non potest, frustratus spe sua, quam habebat de piscium captura: & sic super aquam apparens præcipitatur in mortem, & hoc est quod subditur; [Et videntibus cunctis præcipitabitur,] quia vndique homines eum videntes concurrunt ad eum occidendum, per quod significatur, quod spes diaboli, quam habet de subuersione sanctorum, frustrabitur: & ipse cum omnibus suis sequacibus, sanctis videntibus, in die iudicij præcipitabitur in infernum.

CAPITIS XLI.

LECTIO I.

NOn quasi crudelis suscitabo eum; quis enim resistere potest vultui meo? & quis ante dedit mihi, vt reddam ei? omnia, quæ sub cœlo sunt, mea sunt. Non parcam ei verbis potentibus, & ad deprecandum compositis. Quis reuelabit faciem indumenti eius, & in medium oris eius, quis intrabit? Portas vultus eius quis aperiet? per gyrum dentium eius formido. Corpus illius quasi scuta fusilia, compactum squamis se prementibus. Vna vni coniungitur; & ne spiraculum quidem incedit per eas. Vna alteri adhærebit & tenentes se nequaquam separabuntur.

Postquam Dominus enumerauerat virtutem leuiathan, quantum ad hoc, quod non potest superari ab homine, sed solum à Deo: nunc enarrat potestatem ipsius, quantum ad hoc, quod ipse potest contra alios agere: & quia non est potestas, nisi à Deo, vt dicitur Rom. 13. Posset aliquis ad crudelitatem Deo ascribere, quod tam noxiæ creaturæ tantam potentiam dedit, & ideo ad hoc excludendum dicit; [Non quasi crudelis suscitabo eum,] id est, altum esse permittam per potentiam sibi datam, & videtur hic responderi ad id, quod supra Iob 30. dixerat, Mutatus es mihi in crudelem. Quod autem hoc sibi ad crudelitatem ascribi non debeat, ostendit triplici ratione: primo propter potestatem ipsius Dei, cum dixit; [Quis enim potest resistere vultui meo?] id est, prouidentiæ meæ, quasi dicat, quantūcunque leuiathan iste sit potens, non tamen potest prouidentiæ meæ resistere: vt potentia sua vtatur, nisi quantum mihi placuerit: & mea voluntas non ad perniciem, sed ad salutem hominum tendit. Secundo ostendit idem ex largitate bonitatis ipsius, qua gratis omnibus bona sua distribuit: vnde

vnde ſubdit, [Et quis ante dedit mihi, vt reddam ei,] quaſi dicat, nullus: ex quo patet, quod omnia, quæ feci, diligo: quibus bona mea gratis communico: vnde non habeo contra ipſa, quæ feci, crudelitatis animum: & ad idem pertinet, quod ſubdit, [Omnia, quę ſub cælo ſunt, mea ſunt,] quia ſcilicet ſunt à me creata, conſeruata, & gubernata: nullus autem rebus ſuis aduerſatur. Tertio oſtendit ſe non eſſe crudelem permittendo Sathan in ſua potentia exaltari per hoc, quod in nullo ei defert: videtur enim ad crudelitatem quãdam pertinere, quod aliquis, dum vult alicui tyranno fauere, patienter tolerat afflictiones multorum. Duplici autem rationi homo alicui potenti fauet: vno modo timens comminationes ipſius: ſed hoc Dominus à ſe excludit, dicens, [Non parcam ei,] id eſt, in nullo ei deferam, quin ei reſiſtam, ſecundũ quod oportet: [Verbis potentibus,] id eſt, propter aliqua comminationis verba, quæ eius præferant poteſtatem. Alio modo fauet alicui potenti, quaſi allectus ab eo blanditijs, & ad hoc excludendum ſubdit, [Et ad deprecandum compoſitis,] ſcilicet eſt; quaſi dicat, quamuis potenter vel deprecatorie loqueretur, tamen in nullo ei defero, quia non eſt conuenientia lucis ad tenebras, vt dicitur 2. ad Corinth. 6. His igitur præmiſſis ad remouendum opinionem ſuæ crudelitatis, accedit ad deſcribendum virtutem Leuiathan, & primo deſcribit figuram eius à capite incipiens, dicitur autem quod ſuper oculos ceti ſunt quædam additamenta cornea in figura magnæ falcis, & ſunt ducenta quinquaginta ſuper vnum oculum, & totidem ſuper alterum, & vtitur eis cetus pro opertorio oculi tempore magnæ tempeſtatis, & ad hoc exprimendum dicit, [Quis reuelabit faciem indumenti eius?] id eſt, quis homo poteſt accedere ita prope cetum, vt à prædictis operculis poſſit faciem eius detegere? per quod datur intelligi quod aſtutias diaboli nullus homo ſufficit aperire. Dicitur etiam quod in gutture habet quandam pellem in modum membranæ, & hæc multis meatibus perforata, ne ſcilicet quicquam corpulentum magnum ingredi ventrem eius poſſit, quia ſcilicet, per hoc impediretur eius digeſtiõ, ſcilicet ſi aliquod magnum animal integrum abſorberet, & ad hoc deſignandum ſubdit, [Et in medium oris eius quis intrabit?] vt ſcilicet perſcrutetur ſtrictos illos meatus quibus parui piſces in eius ventrem deſcendunt: per quod deſignatur, quod intentionem dæmonis, qua ad homines ſpiritualiter abſorbendos vtitur, nullus homo poteſt cognoſcere. Dicitur etiam de ceto, quod habet aperturam oris dentatam valde, longis & magnis dentibus, & præcipue duo dentes ſunt alijs longiores ad modum dentium elephantis, vel apri: ergo ad deſignandum hos duos dentes extremos maximos, dicit, [Portas vultus eius quis aperiet?] videntur enim illi duo dentes maximi, quaſi duæ portæ, quibus os ceti aperiatur: per quod deſignatur, quod nullus homo poteſt os diaboli aperire ad extrahendum de poteſtate eius peccatores quos abſorbet quaſi duabus portis, ſcilicet violentia & aſtutia. Quantum ad alios dentes ceti, ſubdit, [Per girum dentium eius formido,] quia ſcilicet in circuitu oris habet dentes tam magnos, vt aſpicientibus terrorem incutere poſſit: per quod ſignificatur terror, quem dæmon hic hominibus incutit: vt per hoc eos impellat ad peccandum, & poteſt dici quod dentes eius ſunt ceteri dæmones, vel etiam mali homines, qui potentia ſua alios terrendo, ad malum inducunt. His igitur præmiſſis de diſputatione capitis Leuiathan, procedit ad diſputationem corporis eius, quod deſcribit ad modum piſcium habentium ſquamas, vnde ſecundum magnitudinem ſui corporis debet habere maximas ſquamas ad modum ſcutorum: vnde dicit, [Corpus eius quaſi ſcuta fuſilia,] quæ quidem ſunt continua: nam ſcuta lignea per colligationem adunantur; comparatur autem diabolus ad homines malos, ſicut caput ad corpus: vnde peccatores qui alios malitia defendunt, ſunt quaſi ſcuta corporis diaboli. Oſtendit autem conſequenter, quod ſquamæ eius non ſolum ſunt magnæ, ſed etiam compreſſæ ad modum piſcium multas ſquamas habentium: & hoc eſt quod ſubdit, [Compactum ſquamis ſeſe prementibus,] per quod deſignatur multitudo malorum: & peruerſa eorum concordia in malo, oſtenditur conſequenter, cum ſubditur, [Vna vni coniungitur,] quia ſcilicet ſicut in corpore alicuius piſcis, non quælibet ſquama coniungitur cuilibet, ſed vna vni per ordinem, ita etiam in multitudine malorum non omnes omnibus ſocialiter concordant, ſed quidam quibuſdam. Quamdiu autem piſcis eſt viuus & fortis, & ſquamæ eius ſunt in ſuo vigore, ita & adinuicem & cuti corporis ſtricte adhærent, quod nec aër poteſt inter eas tranſire quando vero piſcis fuerit vel mortuus, vel infirmus, aut ex aliqua occaſione eius ſquamæ deſiccantur, tunc paulatim prędicta coniunctio ſquamarum remittitur, ita quod ipſæ ſquamæ incuruantur, & poteſt etiam aliquid groſſius inter eas tranſire, ad oſtendendum ergo vigorem ſquamarum Leuiathan, ſubdit, [Et ne ſpiraculum quidem incedit per eas,] id eſt, per intermedium ſquamarum: per quod deſignatur, quod ad conſenſum malitiæ non diſiunguntur per aliquam ſpiritalem perſuaſionem, aut per inſpirationem internam: & ideo ad oſtendendum obſtinatum eorum conſenſum in malitia, ſubdit, [Vna alteri adhærebit,] per mutuum fauorem & cõſenſum. [Et tenentes ſe nequaquam ſeparabuntur,] propter obſtinatum, ſcilicet conſenſum eorum in malum: ſicut nec ſquamæ Leuiathan humana virtute poſſunt ab inuicem diſiungi.

LECTIO II.

STernutatio eius Splendor ignis, & oculi eius, vt palpebrę diluculi. De ore eius lampades procedunt, ſicut tædæ ignis accenſæ. De naribus eius procedit fumus, ſicut ollæ ſuccenſæ atque feruentis. Halitus eius prunas ardere facit, & flamma de ore eius egreditur. In collo eius morabitur fortitudo, & faciem eius præcedit egeſtas. Membra carnium eius cohærentia ſibi: mittet contra eum fulmina, & ad locum alium non ferentur. Cor eius indurabitur tanquam lapis, & ſtringetur quaſi malleatoris incus. Cum ſublatus fuerit, timebunt Angeli, & territi purgabuntur. Cum apprehenderit eum gladius, ſubſiſtere non poterit neque haſta, neque thorax. Reputabit enim quaſi paleas ferrum, & quaſi lignum putridum æs. Non fugabit eum vir ſagittarius; & in ſtipulam verſi ſunt ei lapides fundæ. Quaſi ſtipulam æſtimabit malleum, & deridebit vibrantem haſtam. Sub ipſo erunt radij ſolis: & ſternet ſibi aurũ quaſi lutum. Feruefcero faciet quaſi ollam profundũ maris, & ponet quaſi cũ vnguenta bulliunt. Poſt eum lucebit ſemita, æſtimabit abyſſum quaſi ſeneſcentem. Non eſt ſuper terrã poteſtas, quæ comparetur ei, qui factus eſt, vt nullum timeret. Omne ſublime videt. Ipſe eſt rex ſuper vniuerſos filios ſuperbiæ.

Postquam descripsit Dominus dispositionem Leuiathan, hic describit operationem fortitudinis eius, & sicut prius descripserat dispositionē tam capitis quam corporis, ita etiam, & prius incipit enumerare operationes ad caput pertinentes. Prima autem & principalior pars capitis est cerebrum, ex cuius commotione sternutatio animalis causatur, & ideo sternutationem Leuiathan describens, dicit, [Sternutatio eius splendor ignis,] quia scilicet, ex sternutatione Leuiathan tanta fit aquarum commotio, quod causatur quidam candor aquarum commotarum ad modum splendoris ignis, vel etiam potest referri ad hoc, quod fortiter commoto capite vel oculis, videtur nobis, quod emittatur quidam splendor ignis, vnde cum multo maior sit commotio capitis Leuiathan ex eius sternuatione, multo magis talis splendor procedit: significatur autem per hoc quod per commotionem capitis diaboli, id est, per tentationem ipsius, emittatur splendor ignis, scilicet iræ, aut concupiscentiæ, aut etiam inanis gloriæ Inter alias autem partes capitis sunt precipue oculi, vnde subdit, [Et oculi eius, vt palpebræ diluculi,] oculus enim ratione suæ leuitatis lucidus est. Habet autem cetus maximos oculos secundum magnitudinem capitis & corporis totius, & ideo inspectione ipsorum apparet quædam claritas diffusa, sicut est claritas diluculi: per quam designatur temporalis prosperitas, quam diabolus homini repromittit. Tertio autem describit operationem siue effectum oris eius, cum dicit, [De ore eius lampades procedunt sicut tædæ ignis accensæ.] Vbi considerandum est, quod tæda est quoddam lignum, quod accensum suauem odorem emittit. Dicitur autem de ceto, quod quando multum esurit, vaporem odoriferum ad modum odoris ambræ ex ore suo emittit, in quo pisces delectati, os eius ingrediuntur, & sic ab ipso deuorantur. Huiusmodi vapores ergo missi ab ore ceti, lampades dicuntur propter magnitudinem caloris, qui ex interioribus eius egreditur, tædæ autem accensæ comparatur propter redolentiam, vt dictum est. Per hoc autem designatur quod diabolus ad concupiscentiam peccati homines incendit per ostentationem alicuius boni, quasi per redolentiam quandam. Quarto ponitur operatio narium eius, hoc enim animal habet pulmonem, & respirat sicut delphinus: & ad hoc designandum subdit, [De naribus eius,] quæ scilicet sunt præcipua instrumenta respirandi; [Procedit,] scilicet per respirationem; [Fumus,] id est, aër per respirationem adustus ex multitudine caloris, qui est necessarius huic animali ad tantam molem mouendam, & ideo significanter subdit, [Sicut ollæ succensæ, atque feruentis,] aër enim qui spirando emittitur, in pulmone continebatur: in quo calefiat per calorem cordis, qui pulmoni coniungitur, sicut aqua in olla calescit & feruet per hoc, quod apponitur igni: & quia animal respirat non solum per nares, sed etiam per os, ideo quinto subdit operationem oris, dicens, [Halitus eius,] id est, exhalatio de ore procedens. [Prunas ardere facit,] id est, tam calidus & vehemens, quod sufficeret ad prunas accendendas. Loquitur enim ad similitudinem eorū, qui sufflando, prunas accendunt, vnde subdit, [Et flamma de ore eius egreditur,] quia scilicet, tam calidus & ignitus est vapor de ore eius egrediens, quod merito potest flammæ comparari. Per hæc autem omnia designatur, quod diabolus sua occulta vel manifesta suggestione peruersæ cupiditatis ignem in homine accendit. His igitur præmissis quæ pertinent ad virtutem capitis Leuiathan, accedit ad narrandum ea, quæ pertinent ad virtutem aliorum membrorum ipsius. Est autem considerandum, quod sicut Aristoteles dicit in secundo animalium, nullus piscis habet collum nisi illi qui generant animalia, sicut delphini; & ex horum genere sunt etiam ceti, & ideo incipit describere fortitudinem colli eius, cum dicit, [In collo eius morabitur fortitudo,] quæ quidem necessaria est tanto animali ad pondus capitis eius portandum: & quia per collum caput coniungitur corpori, possunt per collū Leuiathan designari illi, per quos diabolus in alios malitiam suam exercet, qui vt plurimum sunt potentes, quos alij reuerentur, aut etiam timent. Est autē manifestum quod hoc animal cum sit magni corporis, multo indiget cibo: & ideo cum in aliqua parte maris fuerit cetus, absorbet multitudinem piscium ibi existentium, vt quasi mare in conspectu eius remaneat piscibus vacuum: & hoc est quod subdit, [Et faciem eius præcedet egestas, quia scilicet attrahit ad se pisces, vt supra dictum est, & mare remanet piscibus vacuum ante eum: per quod significatur, quod egestas virtutum in hominibus causatur ante faciem diaboli, id est, per suggestionem ipsius. Consequenter autem ostendit fortitudinem eius quantum ad alias partes corporis, cum dicit, [Membra carnium eius cohærent sibi,] scilicet propter earum spissitudinem, per quod designatur consensus membrorum diaboli in malum. His igitur præmissis de fortitudine Leuiathan ad agendum, consequenter agit de fortitudine eius ad resistendum: quamuis autem possit resistere virtuti humanæ agenti, tamen virtuti actionis diuinæ vsquequaque resistere non potest: & ideo primo ostendit, quod Deus contra ipsum agat, cum dicit, [Mittet contra eum fulmina.] Manifestum est enim, quod frequenter in mari fulmina cadunt, quibus quandoque etiam naues periclitantur, vnde etiam probabile est, quod quandoque ceti fulmine feriantur: & hoc opus præcipue attribuitur Deo propter magnitudinem & terrorem huius effectus. Vnde supra 38. Dominus dixit, [Nunquid mittes fulmina, & ibunt, &c.] subdit autem, [Et ad locum animalium non ferentur,] quod potest ad duas intentiones referri: primo quidem ad designandum magnitudinem corporis: solet enim fulgur aliquem locum percutiens per quandam percussionem ad alia loca reflecti propinqua tamen: sed corpus Leuiathan tam magnum est, vt fulmen in ipsum percutiens, extra corpus eius non reflectatur. Alio modo potest referri ad infallibilitatem diuinæ operationis, sicut ergo sagittarius sapiens directe sagittas emittit, ita quod non percutit nisi ad signum, ita cum Deus contra Leuiathan, siue quemcunque aliam creaturam fulgura quasi sagittas quasdam emittere vult, non ad alium locum pergunt, nisi quo ipse emittit, secundum illud Sapien. 5. Ibunt directe emissiones fulgorum, per quod diuina flagella, quæ Deus immittit contra diabolum & membra eius, ita emittit, quod contra alios non feruntur. Nam si quandoque boni per temporales aduersitates flagellantur à Deo, hoc tamen cedit in glorificationem sanctorum, & in maiorem damnationem diaboli & impiorum. Secundo ostendit, qualiter se habeat Leuiathan ad ea, quæ Deus contra ipsum agit, cum dicit, [Cor eius indurabitur quasi lapis,] durum autem significat potentiam naturalem, vt scilicet aliquid non facile corrumpatur ab exteriori actione agente: per hoc ergo virtus naturalis designatur, quæ est in corde ceti, vt non de facili corrumpatur ab exteriori actione inferente aliquod nocumentum; & ad istam duritiam designandam sufficiebat exemplum lapidis, quantum ad leues percussiones non autem quantum ad graues. Lapis enim etsi non confringitur manu, confringitur tamen malleo ferreo. Et ideo ad designandam virtutem ceti etiam contra grauia nocumenta, subdit, [Et stringetur quasi malleatoris incus,] qui scilicet ex percussione malleorum

malleorum non conſtringitur, ſed magis ſolidari videtur: per hoc ergo ſignificatur obſtinatio diaboli, & membrorum eius, quia nulla percuſſione diuina à ſua malitia emolliuntur. Tertio oſtenditur finalis effectus diuinæ percuſſionis: quantumcunque enim flagellis diuinis reſiſtere videatur, oportet tamen, quod finaliter ab eis ſuperetur: vnde, [Cum ſubleuatus fuerit,] ſcilicet virtute diuina de loco ſuo. [Timebunt Angeli,] admirando diuinam virtutem, in qua admiratione multi effectus diuinæ virtutis eis innoteſcunt: & ideo ſubdit, [Et territi purgabuntur,] vt enim Dionyſius dicit 5. capitulo, de diuinis nominibus, Angeli purgari dicuntur non ab immunditia, ſed à neſcientia. Sed quia omnis creatura corporalis modicum quid eſt in comparatione ſanctorum Angelorum, ideo videtur principaliter hoc eſſe dictum ad ſignificandum, quod cœleſtes Angeli multum admirentur de occiſione alicuius corporalis ceti: niſi forte per Angelos, ſanctos homines intelligamus. Sed melius eſt, vt principaliter referatur ad ſpiritualem Leuiathan, ſcilicet diabolum, qui ſublatus fuit virtute diuina, quando de cœlo cecidit per peccatum: & tunc Angeli admirantes diuinam maieſtatem, ſunt purgati per ſeparationem ab eius ſocietate. Similiter etiam in die iudicij, quando diabolus cum omnibus membris ſuis detrudetur in infernum, Angeli & omnes Sancti admirabuntur diuinam poteſtatem, & erunt de cetero purgati per totalem ſeparationem à malis: & hoc ſignificatur Apocalyp. 12. Vbi poſtquam proiectus eſt diabolus, auditur magna vox in cœlo dicens, Nunc facta eſt ſalus, & virtus, & regnum Dei noſtri. Sic igitur oſtenſo, qualiter ſe habeat ad impugnationem Dei, oſtendit, qualiter ſe habeat ad impugnationem creaturæ, & primo qualiter ſe habeat ad impugnationem hominis. Impugnat autem homo de propinquo, & à remotis: & de propinquo quidem munitus gladio, & haſta ad percuſſionem, & thorace ad ſui munitionem, & quantum ad hoc dicit, [Cum apprehenderit eum,] ſcilicet Leuiathan, [Gladius,] ſcilicet hominis: [Subſiſtere non poterit,] ſcilicet gladius hominis, qui frangitur propter duritiem corporis eius; [Neque haſta,] ſcilicet ſubſiſtere poterit, [neque thorax,] quo ſcilicet munitur pectus, ſubſiſtere poterit contra Leuiathan: & huius rationem aſſignat ſubdens; [Reputabit enim ferrum quaſi paleas,] quia ſcilicet ſicut homo non poteſt lædi à paleis, & de facili ea frangit, ita Leuiathan non poteſt lædi à ferro gladij vel haſtæ, ſed de facili ea frangit. [Et ſimiliter reputabit æs,] ſcilicet thoracis; [Quaſi lignum putridum,] quod ſcilicet reſiſtere non poteſt percuſſioni: per hoc autem ſignificatur, quod nulla virtus humana efficax eſt ad diabolum lædendum, vel ad reſiſtendum ei: ſed omnis virtus humana pro nihilo diabolo reputatur. Impugnat etiam homo à remotis per ſagittas & lapides fundæ, ſed nec iſta contra cetum valent: vnde ſubdit, [Non fugabit eum vir ſagittarius,] ſcilicet emiſſione ſagittarum, quas non timet, vtpote ab eis lædi non valens. Sicut autem ſagittæ de longinquo emiſſæ lædunt interius vulnerando, ita lapides fundæ lædunt exterius atterendo: ſed cetus ſicut non poteſt perforari ſagittis, ita non poteſt conteri lapidibus in eum proiectis: vnde ſubdit, [In ſtipulam verſi ſunt ei lapides fundæ,] quia ſcilicet ſicut ſtipula propter ſuam leuitatem nullum conterere poteſt, ita nec cetus poteſt lapidibus fundæ aliquod nocumentum pati: per hoc autem ſignificatur, quod ſicut diabolus non poteſt lædi virtute humana, quaſi quadam percuſſione propinqua, ita etiam non poteſt lædi hominis aſtutia, quaſi quadam percuſſione à longinquo. Sicut autem per lapides fundæ aliquis atteritur à remotis, ita etiam per malleum aliquid atteritur de propinquo, ſed nec ſic etiam cetus ab homine lædi poteſt: vnde ſubdit, [Quaſi ſtipulam æſtimabit malleum,] quod etiam referri poteſt ad eandem ſignificationem cum præmiſſis, niſi quod mallei eſt grauior percuſſura quam lapidum fundæ. Vnde poteſt ſignificari, quod quantumcunque intendatur hominis fortitudo & conatus, à diabolo contemnitur. Solent autem homines aliquos ſuperare non ſolum percutiendo, ſed etiam percuſſioni comminando, ſed nec cetus, nec diabolus aliquam homins comminationem tiniet: vnde ſubditur: [Et deridebit vibrantem haſtam,] vibratio enim haſtæ videtur eſſe quædam comminatio percuſſuræ; ſicut autem homo quandoque alium ſuperat comminando, ita etiam promiſſis alliciendo. Maxime autem ſolent aliqua dona promiſſa allicere hominem propter pulchritudinem, vel propter pretioſitatem: nihil autem videtur eſſe pulchrius in corporalibus rebus, quam radij ſolares: ad quorum pulchritudinem Leuiathan vir corporaliter, vel ſpiritaliter intellectus, non allicitur: & ad hoc ſignificandum ſubditur, [Sub ipſo erunt radij ſolis,] quia ſcilicet non appretiatur eos tanquam aliquid magnum, & per conſequens datur intelligi, quod nihil aliud præclarum in rebus humanis appretiatur. Aurum autem reputatur valde precioſum inter res, quæ in vſum hominis veniunt, & quantum ad hoc ſubdit, [Et ſternet ſibi aurum quaſi lutum,] id eſt, quaſi vile aliquid contemnit ipſum: & ſic patet, quod ab homine allici non poteſt: ſic ergo oſtenſo, quod non poteſt ſuperari ab homine, conſequenter oſtendit, quod non poteſt ſuperari neque à mari, neque ab aliquo piſce maris; & hoc propter fortes operationes, quas in mari exercet. Dicit autem Plinius, quod quædam belluæ ſunt in mari orientali tantæ magnitudinis, vt ab imo vertant maria: & faciant tempeſtates in mari; quæ quidem belluæ ad naturam ceti pertinere videntur: & ad hoc ſignificandum ſubdit, [Feruere facit quaſi ollam profundum maris,] ſicut enim quando olla feruet, aqua feruens in ea commouetur, ita ex violentia huius piſcis fluctus maris commouentur: & incipit hæc commotio à profundo, & peruenit vſque ad aquæ ſuperficiem: vnde ſubdit, [Et ponet, quaſi cum vnguenta bulliunt,] quæ ſcilicet faciunt maiorem ſpumam & commotionem in ſuperficie, quam ſimplex aqua, in qua non tantum de aëre continetur; per hoc autem ſignificatur turbatio, quam diabolus concitat in hoc mundo: & ſicut facit magnum effectum, quando mouetur in profundo maris, ita etiam facit magnum effectum, quando mouetur in ſuperficie: & ad hoc ſignificandum ſubdit, [Poſt eum lucebit ſemita;] ſicut enim quando nauis mouetur per mare ad longum ſpatium, veſtigium nauis tranſeuntis relinquitur propter commotionem & ſpumam generatam in aqua, ita etiam contingit ex motu iſtius piſcis præ ſua magnitudine: per hoc autem ſignificatur, quod effectus perturbationis quam diabolus in mundo concitat, non ſtatim aboletur, ſed diutius durat. Ex hoc autem, quod tam fortes operationes cetus in mari operatur, in nullo timet maris profunditatem; vnde ſubdit, [Æſtimabit abyſſus,] id eſt, profundum maris. [Quaſi ſeneſcentem,] id eſt, quaſi finem habentem, & quaſi impotentem ad abſorbendum ipſum. Nam quod ſeneſcit, & debile eſt, & fini propinquum. Ex hoc autem ſignificatur, quod diabolus damnationem inferni non tantum æſtimat, vt propter eam deſinat contra Deum niti, ac ſi eius damnatio eſſet terminanda, & ſicut Leuiathan non poteſt ſuperari ab homine, nec à mari, neque ab aliqua creatura maris, ita etiam non poteſt ſuperari à quacunque alia creatura terreſtri:

vnde subdit, [Non est potestas super terram, quæ ei comparetur.] Non est enim in terra aliquod animal tam magnum, sicut cetus maris: vnde & Plinius dicit, quod in mari sunt maiora animalia terrestribus, & causa euidens est, humoris luxuria & superfluitas. Per hoc autem significatur, quod nulla virtus corporalis potest æquari potestati dæmonis, quæ est potestas spiritalis naturæ. Quia igitur multa præmiserat de proprietatibus Leuiathan in figura diaboli, consequenter prædictam metaphoram exponit, & sicut dictum est, omnes prædictæ proprietates ad duo pertinere videntur: quorum vnum est, quod ipse ab alio lædi non potest, & quantum ad hoc exponens subdit, [Qui factus est, vt nullum timeret,] id est, hoc habet diabolus ex conditione suæ naturæ, B in qua factus est à Deo, vt neque hominem timeat, neque aliquam creaturam corporalem. Aliud autem est, quod Leuiathan habet facultatem ad magnas & fortes operationes exercendas: & exponens subdit, [Omne sublime videt, id est, intentio diaboli est ad quæcunque aggredienda, & quia hæc videntur ad superbiam pertinere, ostendit consequenter, quod diabolus non solum in se superbus est, & homines in superbia excedit, sed est aliis superbiendi initium, vnde subdit, [Ipse est rex super vniuersos filios superbiæ,] id est, super eos, qui superbiæ subijciuntur, qui omnes sequuntur eius ducatum. Vbi considerandum est, quod Dominus operationem suam, quam exercet in malos, contra superbos manifestare incepit: & in superbis narrationem terminat: vt ostendat hoc præcipue, Iob fuisse timendum, ne diabolus, qui eum expetierat ad tentandum, præcipue eum ad superbiam inducere conaretur, vt sic transferretur in regnum ipsius: & ideo tacere debebat affectum, & verba, quæ superbiam saperent.

CAPITIS XLII.

LECTIO I.

REspondens autem Iob, Domino dixit, Scio, quia omnia potes, & nulla te latet cogitatio. Quis est iste, qui cælat consilium absque scientia? Ideo insipienter locutus sum, & quæ vltra modum excedunt scientiam meam. Audi & ego loquar: interrogabo te, & responde mihi. Auditu auris audiui te, nunc autem oculus meus videt te. Idcirco ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla & cinere. Postquam autem locutus est Dominus verba hæc ad Iob, dixit ad Eliphaz Themanitem. Iratus est furor meus in te, & in duos amicos tuos, quoniam non estis locuti coram me rectum, sicut seruus meus Iob. Sumite ergo vobis septem tauros & septem arietes, & ite ad seruum meum Iob, & offerte holocaustum pro vobis. Iob autem seruus meus orabit pro vobis: faciem eius suscipiam, vt non vobis imputetur stultitia: Neque enim locuti estis coram me rectum, sicut seruus meus Iob. Abierunt ergo Eliphaz Themanites, & Baldath Suites, & Sophar Naamathites, & fecerunt sicut locutus fuerat Dominus ad eos, & suscepit Dominus faciem Iob. Dominus quoque conuersus est ad pœnitentiam Iob, cum oraret ille pro amicis suis. Et addidit Dominus omnia quæcunque fuerant Iob duplicia. Venerunt autem ad eum omnes fratres sui, & vniuersæ sorores suæ, & cuncti qui nouerant eum prius & comederunt cum eo panem in domo eius. Et mouerunt super eum caput, & consolati sunt eum, super omni malo, quod intulerat Dominus super eum; & dederunt ei vnusquisque ouem vnam, & inaurem auream vnam. Dominus autem benedixit nouissimis Iob magis quã principio eius. Et facti sũt ei quatuordecim millia ouium, & sex millia camelorum, & millia iuga boum, & mille asinæ: Et fuerunt ei septem filij & tres filiæ. Et vocauit nomen vnius Diem, & nomen secundæ Cassiam, & nomen tertiæ Cornustibij. Non sunt autem inuentæ mulieres speciosæ, sicut filiæ Iob in vniuersa terra, Deditque eis pater suus hæreditatem inter fratres earum. Vixit autem Iob post flagella hæc, centum quadraginta annis; & vidit filios suos, & filios filiorum suorum, vsque ad quartam generationem; & mortuus est senex, & plenus dierum.

Postquam Dominus redarguit, Iob de incauta locutione, quæ superbiam sapere videbatur; quia scilicet in tantum se iustum asserebat, quod hoc quibusdam videbatur in derogationem cedere diuini iudicij, ideo Iob humiliter conuictum se reputans respondet, primo quidem confitendo diuinam excellentiam, quantum ad potentiam: vnde subdit, [Respondens autem Iob Domino dixit, Scio, quia omnia potes,] & etiam quantum ad scientiam: vnde subdit, [Et nulla te latet cogitatio.] Per quorum primum confitebatur, D quod Deus poterat aduersitatem remouere à diabolo inductam, quam Dominus sub figura Behemoth & Leuiathan descripserat. Per secundum autem recognoscit se interius fuisse aliqua cogitatione superba pulsatum, quod Deum non latuisse recognoscit; & ideo consequenter inuehitur contra eos, qui diuinam prouidentiam negant, dicens: [Quis est iste, qui cælat consilium absque scientia?] id est, quis est tam temerarius & stultus, qui dicit, humanũ consilium posse cælari à Deo absque hoc, quod Deus illud cognoscat? ex consideratione autem diuinæ excellentiæ procedit ad considerationem propriæ culpæ, cum subdit, [ideo insipienter locutus sum,] id est, debitam reuerentiam non exhibens diuinæ excellentiæ in meis verbis: [Et E quæ vltra modum excedunt scientiam meam,] scilicet culpam confitendo, id est, discutiendo diuina iudicia, & quia insipienter locutus sum, de cætero loquar sapienter: vnde subdit, [Audi & ego loquar:] meam scil. culpam confitendo, & quia locutus sum, quæ excedũt scientiam meam, de cætero de ea non audeo loqui, sed solum de his te interrogare: vnde subdit, [Interrogabo te,] scil. petẽdo, orando, pulsando: [Et responde mihi,] scil. interius instruendo. Quare autẽ sic mutatus sit, ostẽdit subdens: [Auditu auris audiui te,] scil. olim cum insipienter loquerer: [Nunc autem oculus meus videt te,] id est, plenius te cognosco quam prius, sicut id, quod videtur oculis, certius cognoscitur, quam

quam quod aure auditur, profecerat enim tum ex percussione, tum ex reuelatione diuina. Quanto autem aliquis magis Dei iustitiam considerat, tanto plenius culpam suam recognoscit: vnde subdit, [Idcirco ipse me reprehendo:] propriam scilicet culpam confiteri, nisi sequatur satisfactio, ideo subdit, [Et ago pœnitentiam in fauilla & cinere:] in signum scilicet fragilitatis naturæ corporeæ: conuenit eum humilis satisfactio ad expiandam superbiam cogitationis. Quia ergo superius Dominus redarguerat Eliu, & etiam Iob, nunc tertio redarguit amicos eius, inter quos præcipuus erat Eliphaz; quod patet ex hoc, quod primo loqui inceperat: vnde dicitur, [Postquam autem locutus est Dominus verba hæc ad Iob, dixit ad Eliphaz Themanitem, [Iratus est furor meus in te, & in duos amicos tuos:] scilicet Baldath & Sophar. Vbi considerandum est, quod Eliu ex imperitia peccauerat, Iob autem ex leuitate, & sic neuter eorum grauiter peccauerat, vnde nec Dominus dicitur iratus fuisse contra eos, sed contra tres amicos Iob grauiter dicitur fuisse iratus, quia grauiter peccauerant, peruersa dogmata asserendo, vt supra habitum est, vnde subdit: [Quoniam non locuti estis coram me rectum,] id est, fidelia dogmata: [Sicut seruus meus Iob,] qui scilicet à veritate fidei non recessit: pro grauibus autem peccatis expiandis antiqui consueuerunt sacrificia offerre: vnde subdit, [Sumite ergo vobis septem tauros, & septem arietes,] quia scilicet ipsi erant duces populorum. Septenarius autem est numerus vniuersitatis: vnde septenarius sacrificiorum competit ad grauium delictorum expiationem. Sed quia infideles per fideles Deo reconciliari debent, subdit, [Et ite ad seruum meum Iob,] vt scilicet eo mediante reconciliemini mihi. [Et offerte pro vobis holocaustum,] vt scilicet vos satisfaciatis, qui peccastis: sed vestra satisfactio indiget fidelis viri patrocinio, vnde subdit, [Iob autem seruus meus orabit pro vobis,] qui scilicet dignus est exaudiri propter suam fidem, vnde subdit, [Faciem eius,] scilicet deprecantis. [Suscipiam,] scilicet exaudiendo eius orationem. [Vt non imputetur vobis stultitia,] scilicet infidelis dogmatis. Et hoc exponit subdens, [Neque enim locuti estis coram me rectum, sicut seruus meus Iob.] Accepta autem spe veniæ impleuerunt, quod eis fuerat mandatum: vnde sequitur: [Abierunt ergo Eliphaz Themanites, & Baldath Suites, & Sophar Naamathites, & fecerunt, sicut locutus fuerat Dominus ad eos,] & ita per obedientiam & humilitatem suam digni facti sunt, vt pro eis oratio Iob exaudiretur: vnde sequitur, [Et suscepit Dominus faciem Iob rogantis,] scilicet pro amicis suis; nec solum humilitas amicorum efficaciam præstitit eius orationi, sed etiam humilitas propria: vnde subdit, [Dominus quoque conuersus est,] scilicet à furore in clementiam: [Ad pœnitentiam Iob, cum oraret pro amicis suis.] Dignum enim erat, vt qui pro leui suo peccato humiliter pœnitebat, etiam alijs grauiter peccantibus veniam impetraret. Plus autem prodest vnicuique sua pœnitentia quam aliis. Vnde si oratio & pœnitentia Iob meruit amotionem indignationis diuinæ ab amicis, multo decentius fuit, vt etiam ipse ab aduersitate liberaretur. Et quamuis Iob spem suam non referret ad prosperitatem temporalem recuperandam, sed ad consequendam futuram fœlicitatem: Dominus tamen ex abundanti etiam prosperitatem temporalem ei restituit, secundum illud Matth. 6. Primum quærite regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis, & hoc quidem tempori erat congruum, propter statum veteris testamenti: in quo temporalia bona promittebantur, vt sic per prosperitatem, quam recuperauerat, aliis daretur exemplum vt conuerterentur ad Deum. Erat etiam congruum personæ ipsius Iob, cuius apud aliquos opinio erat læsa propter multiplices aduersitates quæ superuenerant ei: & ideo vt ei famam restitueret, ad statum maioris prosperitatis eum reduxit; ideo sequitur, [Et addidit quoque Dominus omnia quæ fuerant Iob duplicia.] Inter aduersitates autem Iob, quasi præcipua erat, quod fuerat ab amicis suis desertus: & ideo huiusmodi aduersitatis primo remedium ponitur, cum dicitur, [Venerunt ad eum omnes fratres sui, & vniuersæ sorores suæ, & cuncti qui nouerant eum prius.] In quo designatur pristinæ amicitiæ recordatio: [Et comederunt cum eo panem in domo eius,] in quo designatur reditus ad antiquam familiaritatem; [Et mouerunt super eum caput,] scilicet compatiendo afflictioni ipsius: & quia non solum oportet afflictis compati, sed etiam eorum afflictioni remedium præbere, primo quidem præbuerunt remedium eius interiori dolori per consolatoria verba: vnde subdit, [Et consolati sunt eum super omne malum quod intulerat Dominus super eum.] Secundo autem adhibuerunt subuentionis remedium contra exteriorem inopiam, & quia amiserat & animalia in campis: & suppellectilia in subuersione domus; ideo in vtroque ei subueniunt, sequitur enim: [Et dederunt ei vnusquisque ouem vnam:] quantum ad animalia, [Et inaurem auream vnam,] quantum ad suppellectilia: hoc autem modicum fuisset, ad reparationem ipsius, sed Dominus manum suam adhibuit vt ex his in maiora proficeret: vnde sequitur, [Dominus autem benedixit nouissimis Iob,] scilicet multiplicando ea; [Magis quam eius principio,] id est, quam primæ eius prosperitati. Est enim potens facere plus quam intelligimus, aut petamus: vt dicitur Ephes. 3. Desiderauerat autem Iob supra 29. vt esset iuxta menses pristinos: sed Dominus ei maiora restituit & in duplo, vt supra dictum est: vnde sequitur, [Et facti sunt ei quatuordecim millia ouium,] supra enim dictum est, quod fuit possessio septem millia ouium, [Et sex millia camelorum.] Nam primo habuerat tria millia camelorum, vt supra dictum est, fuerant etiam ei quingenta iuga boum: vnde hic duplum ponitur, cum dicitur, [Et mille iuga boum,] supra etiam dictum est quod habuerat quingentas asinas; sed hic duplum ponitur cum sequitur, [Et mille asinæ,] amiserat autem non solum possessiones, sed etiam filios, qui ei restituuntur, sed non in duplum; sequitur enim, [Et fuerunt ei septem filij, & tres filiæ.] Cuius ratio duplex potest esse, vna pertinens ad futuram vitam: quia scilicet, filij quos habuerat, non totaliter ei perierant, sed reseruabantur in futura vita, cum eo victuri: alia ratio potest esse quantum ad vitam præsentem. Nam si duplicatis cæteris rebus, etiam numerus filiorum esset duplicatus, non videretur fortuna domus augmentata fuisse: quia eandem quantitatem in bonis eius vnusquisque filiorum habuisset quam prius: & ideo decentius fuit vt proles ei augeretur non numero, sed magis in valore: quod occulte insinuatur in filiabus, quæ pulcherrimæ fuisse leguntur: quarum pulchritudini etiam nomina conuenerunt. Sequitur enim, [Et vocauit nomen vnius Diem,] scilicet, propter claritatem eius, [Et nomen secundæ Cassiam,] quæ est species aromatica propter suauitatem ipsius: [Et nomen tertiæ Cornustibij,] est autem stibium, quo mulieres vtuntur ad ornatum oculorum: secundum illud quarti Regum nono. Depinxit oculos stibio, & ornauit caput suum: quod qui-

dem ſtibium in cornu à mulieribus conſeruatur, vt habeant ipſum paratum, cum opus fuerit : vnde vocauit eam Cornuſtibij ad deſignaudam abundantem pulchritudinem oculorum : vnde & de pulchritudine earum ſubditur ; [Non ſunt autem inuentæ mulieres ſpecioſæ ſicut filiæ Iob in vniuerſa terra,] propter quod etiam datur intelligi quod filij eius erant in virtute præcellentes : ſequitur enim, [Deditque eis pater ſuus hæreditatem inter fratres earum,] ſcilicet ad deſignandam conuenientiam virtutis in vtriſque : quia Iob etiam in proprio corpore fuerat flagellatus ; additur ei ad proſperitatis augmentum longitudo dierum : vnde ſequitur, [Vixit autem Iob poſt flagella hæc, centum quadraginta annis :] & vt intelligatur toto hoc tempore in proſperitate vixiſſe, ſubdit ; [Et vidit filios ſuos, & filios filiorum ſuorum, vſque ad quartam generationem,] & iſta proſperitas datur intelligi duraſſe vſque ad mortem : vnde ſequitur, [Et mortuus eſt ſenex :] quod pertinet ad diuturnitatem vitæ. [Et plenus dierum.] quod pertinet ad vitæ proſperitatem, vnde ſupra ad ſignificandum ſuam aduerſitatem, dixit, Sicut & ego habui menſes vacuos : vnde & per plenitudinem dierum, deſignatur abundantia ipſius, & quantum ad bona fortunæ, & quantum ad bona gratiæ, quibus perductus eſt ad futuram gloriam, quæ durat per omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

FINIS.

SANCTI THOMÆ AQVINATIS DOCTORIS ANGELICI;

IN PSALMOS DAVIDIS EXPOSITIO AVREA D. TH.

PROLOGVS.

In omni opere ſuo dedit confeſſionem ſancto, & excelſo in verbo gloriæ. Eccleſ. 47. verba hæc, &c.

IN omni opere ſuo dedit confeſſionem ſancto, & excelſo in verbo gloriæ.] Eccleſ. 47. Verba hæc dicuntur de Dauid ad litteram, & ſatis conuenienter aſſumuntur ad oſtendendum cauſam huius operis. In quibus oſtenditur quadruplex cauſa huius ſcilicet materia, modus ſeu forma, finis, & agens: materia eſt vniuerſalis: quia cum ſinguli libri canonicæ ſcripturæ ſpeciales materiæ habeant, hic liber generalem habet totius Theologiæ. Et hoc eſt quod dicit Dionyſ. 3. libro cœleſt. hierarch. Diuinarum odarum, id eſt, Pſalmorum ſacram ſcripturam intendere eſt, ſacras & diuinas operationes vniuerſas decantare. Vnde ſignatur materia in hoc quod dicit, [In omni opere,] quia de omni opere Dei tractat. Eſt autem quadruplex opus Dei, ſcilicet Creationis. Geneſ. 1. cap. Requieuit Deus die ſeptimo ab omni opere, &c. Gubernationis. Ioan. 5. Pater meus vſque modo operatur, &c. Reparationis Ioan. 4. Meus cibus eſt vt faciam voluntatem eius qui miſit me, vt perficiam opus eius. Glorificationis. Eccl. 42. Gloria Domini plenum eſt opus eius. Et de his omnibus, completein hac doctrina tractatur. Primo, de opere creationis. Pſalm. 8. Videbo cœlos tuos opera digitorum tuorum. Secundo, gubernationis: quia omnes hiſtoriæ veteris teſtamenti tanguntur in hoc libro. Pſalm. 77. Aperiam in parabolis os meum, &c. Tertio, reparationis, quantum ad caput ſcilicet Chriſtum, & quantum ad omnes effectus gratiæ. Pſalm. 3. Ego A dormiui & ſomnum, &c. Omnia enim quæ ad fidem incarnationis pertinent, ſic dilucide traduntur in hoc opere, vt fere videatur Euangelium & non prophetia. Quarto, eſt opus glorificationis. Pſalm. 149. Exultabunt ſancti in gloria, &c. Et hæc eſt ratio, quare magis frequentatur pſalterium in Eccleſia: quia continet totam ſcripturam. Vel ſecundum Gloſſ. ad dandam nobis ſpem diuinæ miſericordiæ: quia cum peccaſſet Dauid, tamen per pœnitentiam eſt reparatus. Materia ergo vniuerſalis eſt, quia omne opus. Et quia hoc Chriſtum ſpectat, Coloſſ. 1. In ipſo complacuit omnem B plenitudinem diuinitatis inhabitare, ideo materia huius libri eſt, Chriſtus & membra eius. Modus ſeu forma in ſacra ſcriptura, multiplex inuenitur. Narratiuus. Eccleſ. 41. Nonne Deus fecit ſanctos ſuos enarrare omnia mirabilia ſua? Et hoc in hiſtorialibus libris inuenitur. Admonitorius, & exhortatorius, & præceptiuus, ad Titum ſecundo. Hæc loquere & exhortare, argue cum omni imperio, Timoth. 2. Hoc commoneo, teſtificans coram Deo, &c. Hic modus inuenitur in Lege, Prophetis, & libris Salomonis. Diſputatiuus. Et hoc in Iob & in Apoſtolo. Iob. 13. Diſputare cum Deo cupio. Deprecatiuus vel laudatiuus, & hoc in- C uenitur in iſto libro: quia quicquid in aliis libris prædictis modis dicitur, hic ponitur per modum laudis & orationis infra, Confitebor tibi Domine, &c. narrabo, &c. Et ideo dicit, [Dedit confeſſionem,] quia per modum confitendi loquitur. Et hinc ſumitur ratio tituli qui eſt. Incipit liber hymnorum, ſeu ſoliloquiorum Prophetæ Dauid de Chriſto. Hymnus eſt laus Dei cum Cantico, Canticum autem exultatio mentis de æternis habita, prorumpens in vocem. Docet ergo laudare Deum cum exultatione. Soliloquium eſt collocutio hominis cum Deo ſingulariter, vel ſecum tantum, quia hoc conuenit laudanti & oranti. Huius ſcri-

pturæ finis est oratio quæ est eleuatio mentis in Deum, Psalm. 148. Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Sed quatuor modis anima eleuatur in Deum: scilicet ad admirandum celsitudinem potestatis ipsius, Esai. 4. Leuate in excelsum oculos vestros, & videte quis creauit hæc. Psalm. 103. Quam mirabilia sunt opera tua Domine. Et hæc eleuatio fidei. Secundo, eleuatur mens ad tendendum in excellentiam æternæ beatitudinis. Iob 11. Leuare poteris faciem tuam absque macula, eris stabilis & non timebis: miseriæ quoque obliuiseeris & quasi fulgor meridianus consurget ibi. Et hæc est eleuatio spei. Tertio, eleuatur mens ad inhærendum diuinæ bonitati & sanctitati. Esa. 51. Eleuare, consurge Hierusalem, &c. Et hæc est eleuatio charitatis. Quarto, eleuatur mens B ad imitandum diuinam iustitiam in opere. Thren. 3. Leuemus corda nostra cum manibus ad Deum in cœlos. Et hæc est eleuatio iustitiæ. Et iste quadruplex modus insinuatur, cum dicit, [Sancto & excelso,] quia duo vltimi modi eleuationis pertinent ad hoc quod dicit, [Excelso.] Et quod hoc sit finis scripturæ huius, habetur in Psal. Proinde [excelso,] Psalm. 112. A solis ortu: & post, Excelsus super omnes, &c. Secundo, de [sancto] Psalm. 95. Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile & sanctum est. Ideo Gregor. 1. Homil. dicit super Ezech. quod vox psalmodiæ si cum intentione cordis agitur, omnipotenti Deo per eam ad cor iter paratur, vt intentæ animæ aut prophetiæ mysteria, aut gratiam compunctionis infundat. Finis ergo est, vt anima coniungatur Deo sicut, [sancto & excelso.] Author autem huius operis significatur, ibi, [in verbo gloriæ.] Notandum autem, quod aliud est in sacra scriptura, & aliud in aliis scientiis. Nam aliæ scientiæ sunt per rationem humanam editæ, hæc autem scriptura per instinctum inspirationis diuinæ. 2. Pet. 1. Non enim voluntate humana allata est prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt, &c. Et ideo lingua hominis se habet in scriptura sacra sicut lingua pueri dicentis verba quæ alijs ministrat. Psalm. 44. Lingua mea calamus, &c. 2. Reg. 23. Spiritus Domini locutus est per me, & sermo eius per linguam meam. Et ideo dicit, [In verbo Domini, vel gloriæ,] quæ per reuelationem dicuntur. Vnde tertio Regum 20. Percute me in sermone Domini, id est, in reuelatione diuina. Et potest dici hæc scriptura verbum gloriæ quatuor modis: quia quadrupliciter se habet ad gloriam, scilicet quantum ad causam à qua fluit, quia à verbo glorioso Dei hæc doctrina emanauit. 2. Pet. 1. Voce delapsa huiuscemodi à magnifica gloria. Hic est filius meus dilectus, &c. Quantum ad continentiam, quia in isto libro gloria Dei continetur quam annunciat, Psalm. 96. Annunciate inter gentes gloriam eius. Quantum ad modum emanationis. Gloria enim idem est quod claritas. Et reuelatio huius prophetiæ glorioſa fuit, quia aperta. Triplex est enim modus prophetiæ. Per sensibiles res. Dan. 5. Apparuerunt digiti, quasi hominis scribentis, &c. rex aspiciebat articulos manus scribentis. Per similitudines imaginarias, sicut patet de somnio Pharaonis & interpretatione facta per Ioseph. Genes. 41. Esa. 6. Vidi Dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum, &c. Per ipsius veritatis manifestationem. Et talis modus prophetiæ conuenit Danieli, qui solius Spiritus sancti instinctu sine omni exteriori adminiculo, suam edidit prophetiam. Alij namque prophetæ sicut dicit August. per quasdam rerum imagines atque verborum tegumenta, scilicet per somnia & visiones facta & dicta prophetauerunt: sed iste, vnde doctus fuit de veritate. Vnde 2. Reg. 23. cum diceret Dauid. Spiritus A Domini locutus est, &c. Statim addidit. Sicut lux auroræ oriente sole mane absque nubibus rutilat. Sol est Spiritus sanctus illuminans corda prophetarum, qui quandoque sub nubibus apparet, quandoque per duos modos prædictos prophetis illucet, quandoque sine nubibus, sicut hic. Et ad hoc adduci potest quod dicitur 2. Regum 6. Quam glorioſus fuit hodie rex Israël, discooperiens se ante ancillas seruorum suorum, & nudatus est. Et quia per eam non inuitat ad gloriam. Psalm. 115. Gloria hæc est omnibus sanctis eius, bene præmittitur. Quam glorioſus, &c. Patet ergo materia huius operis, quia de omni opere Domini. Modus, quia deprecatiuus & laudatiuus. Finis, quia vt eleuat, coniungamur excelso & sancto. Author, quia ipse Spiritus sanctus hoc reuelans. Sed antequam ad litteram veniamus, circa hunc librum: tria in generali consideranda sunt. Primo, de translatione huius operis. Secundo, de modo exponendi. Tertio, de eius distinctione. Translationes sunt tres. Vna à principio ecclesiæ tempore Apostolorum, & hæc vitiata erat tempore Hieronymi propter scriptores. Vnde ad preces Damasi Papæ Hieronymus psalterium correxit, & hoc legitur in Italia. Sed quia hæc translatio discordabat Græco, transtulit rursus Hieronymus ad preces Paulæ de Græco in Latinum, & hoc Damasus Papa fecit cantari in Francia, & concordat de verbo ad verbum cum Græco. Post quidam Sophronius aliquando disputans cum Iudæis cum dicerent Iudæi aliqua non sic se habere sicut ex secunda C translatione psalterij introduxerat, dictus Sophronius rogauit Hieronymum, vt psalterium de Hebræo in Latinum transferret. Cuius petitioni annuit Hieronymus, quæ translatio concordat omnino cum Hebræo, sed non cantatur in aliqua ecclesia, habetur tamen à multis. Circa modum exponendi sciendum est, quod tam in psalterio quam in aliis prophetis exponendis euitare debemus vnum errorem damnatum in quinta Synodo. Theodorus enim Mopsuestenus dixit, quod in sacra scriptura & prophetiis nihil expresse dicitur de Christo, sed de quibusdam aliis rebus, sed adaptauerunt Christo: sicut illud Psalm. 21. Diuiserunt sibi vestimenta mea, &c. non de Christo, sed ad litteram dicitur de Dauid. Hic autem modus damnatus D est in illo concilio, & qui asserit sic exponendas scripturas, hæreticus est. Beatus ergo Hieronymus super Ezech. tradidit nobis vnam regulam quam seruabimus in psalmis: scilicet quod sic sunt exponenda de rebus gestis, vt figurantes aliquid de Christo vel ecclesia. Vt enim dicitur 1. Cor. 10. Omnia in figura contingebant illis. Prophetiæ autem aliquando dicuntur de rebus quæ tunc temporis erant, sed non principaliter dicuntur de eis, sed inquantum figura sunt futurorum: & ideo Spiritus sanctus adordinauit quod quando talia dicuntur, inserantur quædam quæ excedunt conditionem illius rei gestæ, vt animus eleuetur ad figuratum. Sicut in Daniele multa dicuntur de Antiocho in figura Antichristi: vnde ibi quædam leguntur quæ non sunt in eo completa, implebuntur autem E in Antichristo, sicut etiam aliqua de regno Dauid & Salomonis leguntur quę non erant implenda in talium hominum regno, sed impleta fuere in regno Christi, in cuius figura dicta sunt, sicut Psalm. 71. Deus iudicium, &c. qui est secundum titulum de regno Dauid & Salomonis, & aliquid ponit in eo quod excedit facultatem ipsius, scilicet Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis, donec inferatur luna: & iterum, Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos, &c. Exponitur ergo psalmus iste de regno Salomonis, inquantum est figura regni Christi, in quo omnia complebuntur ibi dicta. Dictio eius est,

in

in prima est, quod sunt centum quinquaginta Psalmi; & competit mysterio, quia componitur numerus iste ex 70. & 80. per 7. à quo denominatur 70. significatur decursus huius temporis quod peragitur septem diebus: per 8. vero à quo denominatur 80. status futuræ vitæ. Octaua enim secundum Gloss. est resurgentium & significat quod in hoc lib. tractantur ea quæ pertinent ad decursum præsentis vitæ & ad gloriam futuræ. Item, per septem significatur vetus testamentum. Patres namque veteris testamenti septemnario seruiebant: obseruabant enim septimum diem, septimam septimanam, septimum mensem, & septimum annum septimæ decadis, qui dicitur Iubilæus. Per octo vero significatur nouum testamentum: celebramus enim diem octauum, scilicet diem Dominicum propter solennitatem Dominicæ Resurrectionis, & in hoc libro complentur mysteria veteris & noui testamenti. Secunda distinctio est secundum quosdam, qui dicebant quod psalterium diuiditur in quinque libros per quinque Psalmorum distinctiones, quæ fiunt per fiat, fiat: & hoc in Græco vbi Hebræus habet amen, amen. Et in hoc notatur finis libri cuiuslibet secundum eos, & hoc est primo in Psalmo 40. Beatus qui intelligit. Item in 71. Deus iudicium tuum. Item, in 88. Misericordias Domini. Item, in 107. scilicet in secundo. Confitemini, & sunt quinque libri. Sed hæc distinctio non est apud Hebræos, sed pro vno libro habetur Act. 1. Sicut scriptum est in libro Psalm. 68. Fiat commemoratio, &c. Quod autem dicit, fiat, fiat, vel amen, amen, non refertur ad finem libri, quia in aliis libris multoties hoc ponitur, nec est finis libri. Tertia distinctio est, quia Psalmi distinguuntur in tres quinquagenas: & hæc distinctio comprehendit triplicem statum populi fidelis; scilicet statum pœnitentiæ: & ad hunc ordinatur prima quinquagena quæ finitur in Miserere mei Deus, qui est Psalmus pœnitentiæ. Secunda iustitiæ. & hæc consistit in iudicio, finitur in Psalmo 100. Misericordiam & iudicium. Tertia, laudem gloriæ concludit æternæ, & ideo finitur. Omnis spiritus laudet Dominum. Sed circa ordinem Psalmorum sciendum est, quod Psalmi quidam tangunt historias, sed non sunt ordinati secundum ordinem historiæ. Nam diligam te Domine, pertinet ad historiam Saulis, sed Domine quid multiplicati sunt, ad historiam pertinet Absalonis, & hæc est posterior: vnde aliud significant præter historiam tantum. Prima ergo quinquagena pertinet ad statum pœnitentiæ, & ideo figuraliter tractatur in ea de tribulationibus & impugnationibus Dauid & liberatione eius. Et vt diuisio fiat secundum litteram, Dauid in regno suo existens contra duplicem impugnationem vel persecutionem orat. Primo, contra eam quæ fuit contra totum populum Dei, & hoc in quinta decade. Psalm. 41. Quemadmodum desiderat ceruus ad fontem aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Vniuersaliter autem iustus in persona sua dupliciter affligitur. Quandoque à temporaliter persequentibus, quandoque ab aliquibus iniuste viuentibus. 2. Petr. 2. Animam iusti iniquis operibus cruciabant. Psalm. 11. Defectio tenuit me, &c. Et ideo primo, ponit Psalmos, pertinentes ad primam persecutionem Dauid, secundum quod significat aliquid contra Christum & Ecclesiam. Secundo, ad secundam tribulationem pertinentes, in quarta decade. Psalm. 31. Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Item, Dauid in regno suo existens, duplicem tribulationem passus est, quia à specialibus personis, & à toto populo. Primo ergo ponuntur Psalmi contra personam. Secundo Psalmi, in quibus orat contra secundam; & hoc in tertia decade, scilicet Deus Deus. A specialibus autem personis duabus persecutionem passus est: scilicet ab Absalone, & à Saule. Et per hoc significatur persecutio quam sancti patiuntur, vel à domesticis, vel ab extraneis: sic Christus passus est à Iuda, & à Iudæis. Primo ergo, ponuntur Psalmi contra primum. Secundo, contra secundum, & hoc in secunda decade. Psalm. 11. Saluum me fac Domine quoniam defecit sanctus, quoniam diminutæ sunt veritates à filiis hominum. Primo ergo, agendum est de prima decade, in qua præmittitur Psalmus iste, scilicet, Beatus vir, &c.

INCIPIT EXPOSITIO EIVSDEM IN PRIMVM PSALMVM DAVIDIS.

PSAL. I.

BEatus vir qui non abijt in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit: & in cathedra pestilentiæ non sedit. Sed in lege Domini voluntas eius; & in lege eius meditabitur die ac nocte.

b Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum: quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium eius non defluet.

c Et omnia quæcunque faciet ptosperabuntur. Non sic impij, non sic: sed tanquam puluis quem proijcit ventus à facie terræ. Ideo non resurgunt impij in iudicio: neque peccatores in consilio iustorum. Quoniam nouit Dominus viam iustorum: & iter impiorum peribit.

HIc Psalmus distinguitur contra totum opus. Non enim habet titulum, sed est quasi titulus totius operis. Sed & Dauid Psalmos composuit per modum orantis, qui non seruat vnum modum, sed secundum diuersas affectiones & motus orantis se habet. Hic ergo primus Psalmus exprimit affectum hominis eleuantis oculos ad totum statum mundi, & considerantis quomodo quidam proficiunt, quidam deficiunt. Et inter beatos Christus fuit primus: inter malos Adam. Sed notandum, quod in vno omnes conueniunt, & in duobus differunt. Conueniunt in beatitudine, quam omnes quærunt. Differunt autem in processu ad beatitudinem & in euentu huius, quia quidam perueniunt, & quidam non. Diuiditur ergo Psalmus iste in partes duas. In prima describitur processus omnium ad beatitudinem. In secunda, euentus, ibi, [Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus.] Circa primum, duo facit. Primo, tangitur processus malorums. Secundo, bonorum, ibi, [Sed in lege Domini voluntas eius, &c.] In processu malorum tria consideranda sunt. Primo, deliberatio de peccato, & hoc in cognitione. Secundo, consensus & executio. Tertio, introductio aliorum ad simile, & hoc est pessimum. Et ideo primo, ponit consilium malorum, ibi, [Beatus vir, &c.] Dicit autem, [qui non abiit,] quia quandiu homo deliberat, est in cundo. Secundo, ponit, consensum & executionem, dicens, [& in via peccatorum,] idem est in operatione. Prouerb. 4. Via

A impiorum tenebrosa, nesciunt vbi currunt, [non stetit,] scilicet consentiendo & operando. Dicit autem, [impiorum,] quia impietas est peccatū contra Deum, & [peccatorum] contra proximum, [& in cathedra,] ecce tertium, scilicet inducere alios ad peccandum. In cathedra ergo quasi Magister, & alios docens peccare, & ideo dicit, [pestilentiæ,] quia pestilentia est morbus infectiuus. Prou. 29. Homines dissipant ciuitatem. Qui ergo sic vadit non est beatus, sed qui contrario modo. Beatitudo autem hominis in Deo est. Psal. 143. Beatus populus cuius est Dominus Deus eius, &c. Est ergo processus rectus ad beatitudinem. Primo, vt subdamus nos Deo, & hoc dupliciter. Primo, per B voluntatē obediendo mandatis eius. Et ideo dicit, [Sed in lege Domini,] & hoc specialiter pertinet ad Christū, Ioan. 8. Descendi de cœlo non vt faciam voluntatem meam, & voluntatē eius qui misit me. Conuenit similiter & cuilibet iusto: & dicit, [in lege,] per dilectionē, non sub lege per timorem. 1. Tim. 1. Iusto non est lex posita, &c. Secundo, per intellectum iugiter meditādo, & ideo dicit, [in lege eius meditabitur die, ac nocte,] id est, continue, vel certis horis diei & noctis, vel in prosperis & aduersis.

b Describitur in hac parte felicitatis euentus, & primo ponit diuersitatem eius: secundo, assignat rationē, ibi, [Quoniam nouit Dominus, &c.] Circa primum duo facit. Primo, ponit euentū bonorū. Secundo, malorum, ibi, [Non sic impij, &c.] Circa euentū bonorū vtitur similitudine: & primo, proponit eam. Secūdo, adaptat, ibi, [& omnia quæcunque faciet, &c.] Similitudo nāq; sumitur à ligno, in quo tria considerantur, scil. plantatio, fructificatio, & conseruatio. Ad plantationem vero necessaria est terra humectata ab aquis, alias arescret: & ideo dicit, [quod plantatū est secus decursus aquarū,] id est, iusta fluenta gratiarū. Ioa. 7. c. Qui credit in me, flumina de vētre eius fluent aquæ viuę. Et qui iuxta hanc aquam radices habuerit, fructificauit bona opera faciēdo: & hoc est quod sequitur, [quod fructū dabit.] Gal. 3. Fructus autē spiritus est charitas, gaudiū, pax & potientia, longanimitas, bonitas, benignitas, &c. [In tēpore suo,] scil. modo quando est tēpus operandi. Gal. D vlt. Dum tempus habemus, operemur bonū, ad omnes: sed nec arescit imo conseruatur. Quædā arbores conseruantur in substantia, sed nō in foliis: quædā etiam in foliis cōseruantur, sic & iusti: vnde ait, [& folium eius nō defluet,] id est, nec in minimis operibus & exterioribus deseruntur à Deo. Prou. 11. Iusti autē quasi virēs folium germinabunt. Deinde cum dicit, [Et omnia.]

c Adaptat similitudinem, quia beati in omnibus prosperabuntur: hoc quando consequentur finem intentum, quantum ad omnia quæ desiderant, quia iusti perueniunt ad beatitudinem. Psalm. 117. O Domine saluum me fac, ô Domine bene prosperare, &c.

Euentus

Euentus malorum contrarius est, qui describitur, ibi, Non sic, &c.] Et circa hoc, duo facit. Primo, ponit similitudinem. Secundo, adaptat, ibi, [Non resurgent.] Sed nota quod hic præmittit, [non sic,] & [non sic,] bis, propter maiorem certitudinem. Genes. 41. Quod secundo vidisti, indicium firmitatis est. Vel [non sic] faciunt in processu, ideo [non sic] recipiunt in euentu Luc. 16. Recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris. Comparantur vero proprie pulueri, qui tria habet contra ea quæ de viro iusto sunt dicta: quia non adhæret terræ puluis, sed est in superficie. Lignum vero plantatum est radicitus. Item, lignum in se compactum est. Item, humidum est. Sed puluis in se diuisus, siccus, & aridus est. Per quem signatur, quia boni adunati sunt charitate sicut lignum. Psal. 117. Constituite diem solennem in condensis, vsque ad cornu altaris. Mali vero diuisi. Prouerb. 13. Inter superbos, semper iurgia sunt. Item, boni inhærent radicitus in spiritualibus & bonis diuinis, sed mali in exterioribus bonis sustentantur. Item, sunt sine aqua gratiæ. Genes. 3. Puluis es, &c. Et ideo omnis malitia eorum defluet, sicut defluit folium de vinea, & de ficu. Esa. 34. De bonis vero dicitur hic, quod folium eius non defluet, Luc. 21. Capillus de capite vestro non peribit. Sed istis malis dicitur, quod totaliter proijciuntur [à facie,] id est, bonis superficialibus, quos ventus, id est, tribulatio, [proijciet à facie terræ.] Iob. 4. Vidi eos, qui operantur iniquitatem, & seminant dolores, & metunt eos, dante Deo perisse, & spiritu iræ suæ consumptos. Deinde adaptat similitudinem, ibi, [non resurgunt] quia sicut puluis sunt.

Sed contra 2. Cor. 5. Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi. Item 2. Cor 15. Omnes quidem resurgemus.

Ad quod dicendum, quod dupliciter hoc potest legi. Resurgere enim proprie in iudicio dicitur homo, quando causa sua subleuatur per sententiam iudicis. Isti ergo non resurgunt, quia sententia pro eis in iudicio non fertur, sed potius contra: vnde alia littera habet [non stabilientur.] Boni vero sic: quia licet afflicti sint ex peccato primi parentis, tamen habebunt sententiam pro se. [Neque peccatores,] congregabuntur [in consilio iustorum.] Quia boni congregabuntur in vitam æternam, ad quam mali non admittentur. Vel dicendum, quod hoc intelligitur de reparatione iustitiæ ad quam reparantur proprio iudicio. 1. Cor. 11. Si nosmetipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur. Et quantum ad hoc dicit, [Non resurgent in iudicio,] scilicet proprio de quo dicitur Ephes. 5. Exurge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Quidam vero reparantur consilio bonorum, & isto modo etiam mali non resurgunt à peccato. Vel [impij,] id est, infideles non resurgunt in iudicio discussionis, & examinationis, quia secundum Gregorium quidã condemnabuntur, & non iudicabuntur vt infideles. Quidam non iudicabuntur, nec condemnabuntur, scilicet apostoli & viri perfecti. Quidam iudicabuntur & condemnabuntur, scilicet mali fideles. Sic ergo fideles non resurgent in iudicio discussionis, vt examinentur. Ioan. 3. Qui non credit, iam iudicatus est. Peccatores vero non resurgent in consilio iustorum, vt scilicet iudicentur & condemnentur. Deinde non redditur quare, huiusmodi non resurgent in iudicio. [Quomodo nouit, &c.] Et proprie loquitur, quia quando aliquis scit quod perditum est, reparatur: quando vero nescit, non reparatur. Iusti autem per mortem dissoluuntur, sed Deus nouit eos. 2. Tim. 2. Cognouit Dous qui sunt eius. Nouit scilicet notitia approbationis, & ideo reparantur: sed quia non nouit viam impiorum notitia probationis, ideo [iter impiorum peribit.] Psal. 118. Erraui sicut ouis quæ perijt: quære seruum tuum Domine, quia mandata tua non sum oblitus. Psalm. 34. Fiant viæ illorum tenebræ & lubricum, &c.

PSAL. II.

QVare fremuerunt gentes: & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum: aduersus Dominum, & aduersus Christum eius.

b Dirumpamus vincula eorum: & proijciamus à nobis iugum ipsorum.

c Qui habitat in cælis irridebit eos: & Dominus subsannabit eos. Tunc loquetur ad eos in ira sua: & in furore suo conturbabit eos.

d Ego autem constitutus sum rex ab eo, super Syon montem sanctum eius, prædicans præceptum eius.

e Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te.

f Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam: & possessionem tuam terminos terræ.

g Reges eos in virga ferrea: & tanquam vas figuli confringes eos.

h Et nunc reges intelligite: etudimini qui iudicatis terram.

i Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam: ne quando irascatur Dominus, & pereatis in via iusta.

k Cum exarserit in breui ira eius: beati omnes qui confidunt in eo.

Præmisso Psalmo, in quo quasi vniuersaliter descripsit statum & processum humani generis, in hoc procedit ad materiam propriam, scilicet tribulationes suas signantes tribulationes Christi. Et circa hoc, tria facit. Primo implorat diuinum auxilium contra tribulationes immninentes orando. Secundo gratias agit exauditus, & hoc in octauo Psalmo. Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra? Tertio ostendit fiduciam inde conceptam, & hoc in decimo Psalmo. In Domino confido: quomodo dicitis animæ meæ, transmigra in montem sicut passer? In tribulationibus autem potest homo duo petere. Primo petit, vt liberetur. Secundo, vt hostes deprimantur, & hoc facit in septimo Psalmo. Domine Deus meus in te. Circa primum, duo facit. Primo implorat auxilium contra tribulantes. Secundo, contra decipere molientes, & hoc in quinto Psalmo. Verba mea. Circa primum, tria facit. Primo, commemorat machinationes insurgentium contra ipsum. Secundo, implorat auxilium contra iam insurgentes, & hoc in tertio Psalmo. Domine quid multiplicati. Tertio, confidens se exauditum inuitat alios ad confidendum de Deo, & hoc in 4. Psal. Cum inuocarem. Sed attendendum est, quod totus iste Psal. nihil continet de

oratione, sed de malitia insurgentium. Circa quem Psalmum in generali sciendum est, quod de eo fuit duplex opinio. Quidam enim dixerunt, quod idem est cum primo Psalmo, & hæc fuit Gamalielis. Et propter hoc dicebant, quod sicut ille Psalmus. Beatus vir qui, &c. ita iste quasi pars ipsius fuit. Beati omnes qui confidunt in eo, vt sit quasi circularis. Sed contra hoc, sunt duo. Primo, quia sic non essent centum quinquaginta Psalmi. Sed ad hoc respondetur, quia adduñt vnum, qui inuenitur in pluribus psalterijs: & incipit, Pusillus eram, &c. Et secundo quia in Hebræo psalmi secundum ordinem litterarum ordinantur, vt quotus sit psalmus statim sit occurrat. Nam in primo est Aleph ad designandum quod sit primus. In secundo est Beth, vt designetur quod sit secundus. In tertio est Gimel, & sic est in alijs. Quia ergo Beth, quæ littera est secunda in ordine alphabeti ponitur in principio huius Psal. patet quod est secundus Psalmus: & hoc tenet Augustinus. Dicendum est ergo, quod Psalmus iste in ordine Psalmorum est secundus, sed primus in titulo: & hic est titulus eius. Psalmus proprie dicitur à psalterio, quod est quoddam instrumentum decachordum, quod manu tangitur: vnde dicitur à psallere, quod est manu tangere, & habet tactum à superiori: vnde Psalmus proprie dicitur Canticum, quod Dauid cantabat, vel cantari faciebat ad psalterium. Mistice autem per decachordum psalterium signatur lex Dei, quæ in decem præceptis consistit, & oportet quod tangatur manu, id est, bona operatione, & à superiori, quia præcepta sunt implenda propter spem æternorũ, alias tangeretur ex inferiori. Est ergo Psal. Dauid, quia ab eo compositus, & de regno eius in figura regni Christi agit. Per Dauid enim Christus conuenienter significatur, quia Dauid dicitur manu fortis, & Christus Dei virtus, 1. Corinth. 1. Dicitur etiam Dauid aspectu desiderabilis, & Christus splendor gloriæ. Hebr. 1. Ipse est in quem desiderant Angeli prospicere. 1. Petri 1. [Quare fremuerunt gentes & populi meditati sunt inania?] Psalmus iste, diuiditur in duas partes. In prima narratur machinatio molientium contra regnum Dauid, & Christi. In secunda, ponitur eorum repressio, ibi, [Qui habitat in cælis irridebit eos.] Circa primum, tria facit. Primo, narrat machinantium rebellionem. Secundo, contra quem machinatur. Tertio, propositum machinantium. Secundum, ibi, [Aduersus Dominum.] Tertium, ibi, [Dirumpamus vincula eorum. Primo ergo historialiter sciendum, quod quando populus molitur rebellionem. Primo, sicut murmur in populo. Post accidit auxilium magnatum ad perficiendum. Primo ergo ponit conatum populi murmurantis. Secundo, auxilium magnatum, ibi, [Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum.] In populo autem sunt quidam minus habentes de ratione, qui sunt impetuosi: quidam plus, qui cauti dicuntur. Primi, non mouentur sensu ad rebellandum, sed magis impetu. Et ideo dicit de his. [Fremuerunt,] quod est bestiarum. Prouerbiorum 19. Sicut fremitus leonis ita & regis ira. Secundo mouentur consilio, & ideo de his dicit, [Meditati sunt inania.] Quia vanæ sunt cogitationes hominum. Psalm. 93. Populus est multitudo hominum iuris consensu sociata. Et ideo Iudæi dicuntur populus, quia cum lege & sub lege Dei sunt. Alij dicuntur gentes, quia non sunt sub lege Dei. Vel ad litteram. In regno Dauid erant gentes subiugatæ, & Iudæi fideles, & vtrique moliebantur contra eum, ideo dicit, [Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania.] Non interrogat, sed increpat, sicut ibi, Sap. 5. Quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Item, minores nihil per se facere possent nisi haberẽt auxilium: A vnde ponit, quosdam præbentes auxilium. Primo, per potentiam: & quantum ad hoc dicit, [Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum: aduersus Dominum & aduersus Christum eius,] quasi dicat: illi, [fremuerunt,] sed alij astiterunt, id est, affuerunt huic malitiæ. Item, quidam præbuerunt auxilium per sapientiam consulendo, & quantũ ad hoc dicit, [Conuenerunt in vnum,] scilicet ad consiliandum. Littera Hieronymi habet. [tractabant pariter.] Hier. 5. Ibo igitur ad optimates, & loquar eis: ipsi enim cognouerunt viam Domini, & iudicium Dei sui, &c. Deinde cum dicit, [Aduersus Dominum, & aduersus Christũ eius, &c.] Ponit patientes rebellionem. Ostendit enim contra quos fuit rebellio, quia contra dominum, & cõtra regem eius. B Reges enim dicuntur Christi, id est, vncti. Psal. 5. Nolite tangere Christos meos. Qui ergo rebellat regi instituto per Deum, rebellat etiam Deo. Romanorum decimotertio. Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Et ideo dicit, [Aduersus Dominum & aduersus Christum eius.] Romanorũ octauo. Non te abiecerunt, sed me. Mistice hæc dicta sunt sub similitudine Dauid de Christo. Actuum quarto. Domine dixisti per hos patris nostri pueri tui Dauid, quare fremuerunt gentes, &c. Conuenerunt enim vere in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum Iesum, quẽ vnxisti, &c. Et secundum hoc intelligendum est, quod gentes, scilicet milites conuenerunt contra Christum, [& populi,] scilicet Iudæi, [meditati sunt inania,] C credentes eum occidere totaliter, scilicet quod non resurgeret. [Reges terræ,] scilicet Herodes Ascalonita prior qui occidit infantes; & posterior Herodes Antipas eiusdem filius qui Pilato consensit. [Et principes,] id est, Pilatus, vt ponatur plurale pro singulari per Synecdochen. Vel principes sacerdotum [conuenerunt in vnum,] id est, vnam prauam voluntatem, aduersus Dominum, & aduersus Christum eius.

b Consequenter ponit propositum machinantium. Vnde dicit, [Dirumpamus vincula eorum, &c.] Quod proprie dicitur. Nam regis dominium dicitur iugum. 3. Regum 12. dicitur ad Roboam, quo alleuiaret de iugo quod imposuerat eis. Salomon. Sicut enim boues iunguntur iugo ad opus, ita homines ad dominium regni. Iugum autem remoueri non potest, nisi soluantur. D Vincula autem sunt in regno illis quibus firmatur potestas regia in regno, sicut milites castra & arma. Primo ergo oportet ista dissoluere, & tunc remouere iugum. Spiritualiter in Christo est iugum lex charitatis, Matthæi 11. Iugum meum suaue est, &c. Vincula sunt virtutes, spes, fides, charitas. Ephes. 4. Soliciti seruare vnitatem spiritus, in vinculo pacis. Eccl. 6. Vincula illius alligatura salutaris. Quod ergo conscientia hominis nõ sit sub iugo legis Christi, non potest esse nisi prius rumpantur hæc vincula. Quod faciunt qui dicunt Deo, Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus, &c. Iob. 12. Hier. 2. A sæculo confregisti iugum, dirupisti vincula, & dixisti, non seruiam. Vel hoc dicitur in persona Dauid à Christo ad suos seruos. Glos. quasi ipsi ita moliuntur: sed ô mei [dirumpamus, &c.] sed non E facit ad propositum. Deinde cum dicit, [Qui.]

c Ponitur oppressio molientium in regnum Dauid. Et circa hoc, duo facit. Primo, ostenditur quomodo opprimuntur à Domino. Secundo, quomodo à Christo eius, ibi, [Ego autem constitutus, &c.] Contra hos, scilicet Dominum & contra Christum eius moliti sunt, vt dictum est. Circa primum, nota quatuor: scilicet irrisionem, subsannationem, iratam locutionem, & conturbationem. Nam sicut aliquis puer nullius virtutis & potestatis, si pugnat contra gigantem irridetur à gigante, ita si aliquis nullius potestatis moliri vult contra eum qui habitat in cœlis, irridetur ab eo. Iob 35. Suspice

pice cœlum & intuere & contemplare æthera, quod altior te sit. Si peccaueris quid ei nocebit? Et si perseueret impotens, tunc ille qui est potentior reprehendit & subsannat. Irrisio namque fit bucca secundum Hieronymum in Gloss. sed subsannatio rugato naso, atque contracto ex quadã, scilicet leui indignatione. Prou. 1. Ego quoque ex interitu vestro ridebo, & subsannabo cum vobis quod timebatis aduenerit. Si autem nullo modo desistat, procedit ad vindictam. Et ideo dicit, [Tunc loquetur ad eos in ira sua,] id est, proferet sententiam vindictæ contra eos. Nam in Deo non cadit ira, sed quod est creaturæ aliquando attribuitur creatori per antropopathos, quod est humana propassio. Ps. 6. Domine ne in ira tua, &c. Vltimo autẽ, sententia executioni mandatur. Et ideo dicit, [Et in furore tuo conturbabit eos.] In corde & in anima æterna pœna, hoc est sua virtute puniet eos. Iob. 17. Cum se mouerit ad quærendũ panem, nouit quod paratus sit in manu eius tenebrarum dies: terrebit eum tribulatio, & angustia vallabit eum. Hæc quatuor erunt in iudicio. Quia irridebit statuens eos à sinistris. Matth. 25. Subsannabit dicens, Esuriui, &c. improperando. [Loquetur in ira,] sententiando. Ite maledicti in ignem æternum, &c. Conturbabit, sententiam exequendo. Ibunt hi in supplicium æternum, &c. Sequitur consequenter ostendere quomodo comprimantur à Christo eius, cum dicit, [Ego autem.]

d Insurrexerunt autem contra Christum Dauid, populus, gentes, & principes. Primo ergo ostendit, quomodo Christus se habeat ad populum. Secundo, quomodo ad gentes, ibi, [Dominus dixit ad me.] Tertio, quomodo ad reges, ibi, [Et nunc reges intelligite, &c.] Dicit ergo, [Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, &c.] Secundum est autem, quod constitutus est rex à Deo in Hierusalem, & sua prædicatione reduxit populum, quasi dicat, Illi sic faciunt, sed intentum suum habere non possunt, quia sum constitutus, id est, stabilitus rex super Sion, id est, super populum Iudæorum qui erat in Hierusalem cuius arx est Sion. [Ab eo,] scilicet à Deo. Psalm. 117. Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo. Iob. 17. Pone me iuxta te, & cuiuslibet manus pugnet contra me. [Sum autem constitutus rex super Sion montem sanctum eius,] non propter me, sed vt regam populum secundum legem Dei. Et ideo dicit, [Prædicans præceptum eius.] Mystice autem constitutus est rex secundum illud Hierem. 23. Regnabit rex & sapiens erit, &c. [Sion,] id est, ecclesiam Iudæorum, quæ dicitur mons sanctus quia prius recepit radios solis, Matth. 15. Non sum missus nisi ad oues, &c. 2. Reg. 19. An ignoro me hodie regem factum super Israël? [Prædicans præceptum,] id est, euangelium. Vel illud speciale præceptum, de quo dicitur Ioan. 13. Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem. Et eiusdem decimo quinto. Hoc est præceptum meum, &c. Hoc autem præceptum personaliter prædicauit Iudæis in persona, scilicet propria. Matth. 4. Circuibat Iesus totam Galilæam docens in synagogis eorum, & prædicans euangelium regni. Roman. 5. Dico autem Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, &c. Deinde cum dicit, [Dominus.]

e Ex eadem historia ostenditur, quomodo se habet ad gentes. Et circa hoc, duo facit. Primo, ostendit quod Christo conuenit habere potestatem super gentes. Secundo, ponit vsum potestatis. [Reges eos.] Circa primum, duo facit. Primo, ostendit quo iure potestas sibi competit super gentes. Secundo, ponit acceptionem ipsius potestatis, ibi, [Dabo tibi gentes.] Dicit ergo, [Dominus dixit ad me,] hoc non vsquequaque completur de Dauid: & ideo intelligitur de Christo cui competit dominium super gentes duplici iure: scilicet hæreditario & meritorio. Primo ergo ponit ius. Secundo, meritum, ibi, [Postula, &c.] Est autem Christus rex vniuersorũ, sicut dicitur Heb. 1. Et hoc competit ei, quia filius. Gal. 4. Si filius & hæres per Deum. Et ideo agit de æterna generatione Christi in qua tria notantur. Primo, modus generationis. Secundo, proprietas filiationis. Tertio, æternitas filij generati. Modus ostenditur in hoc quod dicit, [Dominus dixit,] quia scilicet processit per modum intellectus. Vniuscuiusque generatio est per modum eius. Modus diuinæ naturæ non est carnalis, sed intellectualis, imo est ipsum intelligere. Secundo, generatio est processio secundum originem quæ inuenitur in re intelligibili, quæ est secundum conceptionem verbi procedens ab intellectu. Et hoc est dicere verbum in corde. Et ideo dicit, [Dominus dixit,] quasi dicendo me genauit. Vnde Filius est Verbum quod Pater dixit, id est, gignendo produxit. Proprietas vero ostenditur in hoc, quod dicit, [Filius meus,] non adoptiuus sicut illi, de quibus dicitur Ioan. 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri, &c. sed proprietate naturæ. Vnde, [Filius meus es tu,] naturalis, singularis, consubstantialis. Matth. 17. Hic est filius meus dilectus. Æternitas ponitur in hoc, quod subiungit, [Ego hodie genui te,] id est, æternaliter. Non enim est noua, sed æterna generatio. Et ideo dicit, [Hodie genui te.] Quia hodie præsentiam signat, & quod æternum est, semper est. Dicit etiam, [genui te,] & non genero ad designandum generationis perfectionem. Cum enim generatio sit sine motu, simul est generari & generatum esse. Dicit etiam, [hodie,] vt designet præsentialitatem cum claritate quæ conueniunt Christo, qui & Lucem inhabitat inaccessibilem. 1. Timoth. 6. Et qui vere est in quo nihil est præteritum, vel futurum, vel obscurum, sed clarum.

f Supra positum est priuilegium æternæ generationis ex quo Christo competit dominium gentium iure hæreditario: hic ostendit, quomodo acquisiuit per suum meritum. Vbi considerandum est, quod sicut in naturalibus formæ infunduntur secundum dispositionem materiæ, ita Deus gratuita dona largitur. Philip. 2. Deus est qui operatur in nobis velle & perficere, &c. Et ideo vult vt recipiamus dona petendo & orando: hoc exemplum voluit ostendere per Christum, quia voluit quod peteret, quod sibi iure hæreditario competebat. Hæc autem postulatio pro gentibus vocandis, potest intelligi dupliciter. Primo, per orationem; quia pro eis orauit. Ioan. 17. Non pro eis rogo tantum, sed pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me. Item, per passionem. Heb. 9. Vt morte intercedente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub priori testamento repromissionem recipiant, qui vocati sunt æternæ hæreditatis. Quæ quidem postulatio non fuit vacua, quia in omnibus, exauditus est pro sua reuerentia. Hebr. 5. Vnde subditur concessio cum subditur, [Et dabo tibi gentes.] Vbi notandum est, quod ad Christum nullus venit nisi dono Patris. Ioan. 6. Nemo potest venire ad me nisi Pater qui misit me traxerit eum. Datio autem gentilium, est pure donum. Nam Iudæi quasi redditi sunt, quia ante dati erant. Rom. 15. Dico Iesum Christum ministrũ fuisse circumcisionis, &c. Et ideo dicit, [Dabo tibi gentes,] vt scil. subijciantur tibi, & sint tua hæreditas. Phil. 2. Vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. Ps. 115. Hæreditas mea præclara est mihi. Itẽ, nõ habet eas sicut ministri habent, vt Petrus, vel Paulus, sed sicut Dominus. Hebr. 3. Et Moysis quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam famulus, in testimonium eo-

rum quæ dicenda erant. Christus vero tanquã filius in domo sua quę domus sumus nos. Et ideo dicitur, [Possessionem tuam.] Esa. 49. Vt possideres hæreditates dissipatas, vt diceret his qui vincti sunt exite, & his qui sunt in tenebris, reuelamini [terminos terræ.] Quia per totum mundum ædificata est ecclesia. Sed postmodum per Nicolaum hæreticum, & Mahumetum ad infidelitatem redierunt. Vel expectatur fundanda. Esa. 49. Parum est, vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fœces Israël conuertendas. Dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Heb. 1. Quem constituit hæredem vniuersorum, &c. Deinde cum dicit, [Reges.]

g Ponitur executio potestatis: & secundum historiam posset exponi, quia erat constitutus rex Iudæorum: ideo & dominabatur gentibus aliquibus quas subiugauerat, in figura vniuersalis dominij Christi. Sed quia aliter reguntur ciues, nam eius reguntur regimine misericordiæ, aliter hostes subiugati, scilicet regimine seueræ iustitiæ, ideo dicit, [In virga ferrea.] Sed melius est vt referatur ad dominium spirituale Christi. Necesse est enim, quod qui regit habeat virgam. Psal. 44. Virga directionis, virga regni tui. Ad hoc enim necessarij sunt reges, vt virgam habeant disciplinæ qua puniant delinquentes. Et quia Christus constitutus est rex à Deo ad populum regendum, ideo dicit, [Reges eos in virga ferrea.] Et addit, [ferrea,] ad designandum inflexibilem iustitiæ disciplinam. Virga namque qua regebantur Iudæi non fuit ferrea, quia frequenter excusserunt se adorando idola. Sed hæc est virga ferrea qua regit gentes, quia non recedent amplius à dominio Christi, quando plenitudo gentium intrauerit. Apoc. 12. Mulier peperit masculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea. [Et tanquam vas figuli confringes eos.] Quod exponitur per illud Hiere. 18. Descendi in domum figuli, & ecce ipse faciebat opus super rotam, & dissipatum est vas, quod ipse faciebat è luto manibus suis. Conuersusque fecit illud vas alterum. Et post, Sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea. Quando enim vas figuli est recens, frangitur de facili à mala forma, & restituitur in bonam. Iudæi conuersi erant: vnde non erant confringendi. Eadem enim est fides eorum & nostra. Gentiles autem erant idololatræ: & ideo erant confringendi, vt aliam formam acciperent, id est, aliam fidem veram. Vel aliter, [In virga ferrea,] bonos scilicet, [& tanquam vas figuli,] malos qui finaliter conterendi sunt. Luc. 2. Ecce positus est hic in ruinam & in resurrectionem multorum. Esa. 30. Subito dum non speratur veniet contritio eius, & comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione perualida, &c. vt sic. Qui iustus est iustificetur adhuc, & qui in sordibus est sordescat adhuc. Apoc. vlt. Deinde cum dicit [Et nunc.]

h Ostenditur quomodo se habeat ad reges. Reprimit autem eos admonendo, & attrahendo ad seruitutem Dei. Circa hoc ergo duo facit. Primo, ponit admonitionem. Secundo, assignat admonitionis rationem, ibi, [Nequando irascatur.] Monet autem ad tria. Ad doctrinæ veritatem, ab obsequij humilitatem, ad correctionis susceptionem. Secundum, ibi, [Seruite.] Tertium, ibi, [Apprehendite.] Veritas autem dupliciter cognosci potest ab aliquo: vel per inuentiones, & tales dicuntur bene intelligentes, vel per eruditionem, & tales dicuntur bene dociles. Item regentium duplex est gradus. Quibusdam enim committitur vniuersalis gubernatio, qui dicuntur reges. Quibusdam, aliquod speciale iudicium & hi dicuntur iudices. Primos ergo exhortatur ad intelligendum, Nam intelligens gubernacula possidebit. Prou. 1. Secundos ad erudiendum, vt scilicet ab alijs formam iudicij accipiant. Et ideo dicit, [Intelligite & erudimini.] Sap. 4. Audite reges, & intelligite; discite iudices finium terræ. Deinde cum dicit, [Seruite.]

i Post intellectum conuenienter ponit seruitutem, quia seruitus Dei quæ est latria, est professio fidei. Et ideo, primo oportet quod credat, & postea confiteatur & seruiat. Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem, &c. Dic autem, [Domino.] Qui enim seruit homini, sufficit vt exterius subijciatur ei obediendo. Sed qui seruit Deo, oportet quod interius secundum animam subijciatur ei, bonum affectum habendo. Psal. 61. Nonne Deo subiecta erit anima mea, &c. Dicit autem, [in timore,] qui sanctus permanet nec sinit peccare, vt qui stare se existimat, videat ne cadat. Rom. 10. Et notandum secundum Augustinum, quod rex seruit Deo inquantum homo, in se iuste viuendo, sed inquantum rex leges ferendo contra ea, quæ sunt contra Dei iustitiam: vnde in hoc Psalmo præfiguratur status ecclesiæ. Nam à principio reges terræ faciebant leges contra Christum & Christianos, sed postea condiderunt leges pro Christo. Et primum ostenditur cum dixit, [Astiterunt.] Secundum, ibi, [Seruite Domine.] Ne autem hæc seruitus miseria videatur, addidit, [& exultate ei cum tremore.] Quia timor Domini non est miseriæ, sed gaudij: propter quod Leuit. 10. Respondit Aaron ad Moysen. Quomodo possum placere Deo mente lugubri? Sed ne ista lætitia præsumptionem haberet, vel negligentiam, ideo subiungit, [Cum tremore,] qui est metus subitaneus. Philip. 2. Consequenter monet ad susceptionem cum subdit, [Apprehendite,] vt nemo viuat vt libet, sed vt decet. Et ideo dicit, [Disciplinam,] præcepta & bonos mores, vel aduersa quasi præsidium & munimentum. Psal. 17. Et disciplina tua, &c. Et ponitur ratio admonitionis. [Nequando irascatur,] & est duplex ratio ad euitandam pœnam & ad consequendã gloriam, ibi, [Beati omnes qui confidunt in eo.] Dicit autem, [Nequando,] propter patientiam Dei, quia in hoc sæculo diu sustinet. Psal. 7, Num quid irascitur per singulos dies? dicens. Nisi conuersi fueritis, quasi dicat, Seruetis admonitionem ne veniat tempus punitionis, [ne pereatis de via iusta,] scilicet iustitiæ & societatis bonorum, quod est valde pœnosum his, qui dulcedinem iustitiæ gustauerunt. Littera Hieronymi habet, [Pereatis de via,] non est, ibi, [iusta.] Quando enim homo in mundo est, est sicut in via. Nam si cadit potest resurgere. Nec dicitur perire, quod reparari potest, etiam quod non cadit de via, sed in via. Sed si perit de via irreparabilis est. Iob. 4. Et quia nullus intelligit, in æternum peribunt. Et ideo dicit, [Cum.]

k Ponitur alia ratio, quæ est ad consequendam gloriam, quasi dicat, [Apprehendite disciplinam,] quia [cum exarserit,] &c. [Beati erunt omnes qui confidũt in eo.] Bene dicit, [cum exarserit.] Modo enim non ardet cum castigat, vt patet. Sed in futuro absorbebit & ardebit, quando puniet pœna æterna. Esaiæ 30. Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor eius, & grauis ad portandum, labia eius quasi ignis deuorans. Dicit autem, [In breui,] quia non singula peccata separatim, sed simul omnia discutiet. Vnde illud iudicium in breui fiet, nec durabit per mille annos, vt Lactantius dixit, 1. Cor. 15. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba: & tunc omnes boni in immortalitatis gloriam immutabuntur: vnde, [Beati qui confidunt,] quasi dicat, Vindicta non modo attinget confidentes, sed beati erunt, quia ad regnum peruenient. Quæ beatitudo vel gloria, maior apparebit ex pœna malorum. Hier. 17. Beatus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius, &c.

Cum

Cum fugeret à facie Absalon filij eius.

PSAL. III.

DOmine quid multiplicati sunt qui tribulant me? multi insurgunt aduersum me: Multi dicunt animæ meæ, non est salus ipsi in Deo eius.

b Tu autem Domine susceptor meus es: gloria mea, & exaltans caput meum.

c Voce mea ad Dominum clamaui: & exaudiuit me de monte sancto suo. Ego dormiui & soporatus sum: & exurrexi, quia Dominus suscepit me.

d Non timebo millia populi circundantis me: exurge Domine saluum me fac Deus meus. Quomodo tu percussisti omnes aduersantes mihi sine causa: dentes peccatorum contriuisti.

e Domini est salus, & super populum tuum benedictio tua.

Superior Psalmus ostendit conatum aduersariorum: hic contra eorum conatum implorat auxilium diuinum. Et est hic in quo Psalmo, possumus ponere fundamentum historiæ, & postea ponere sensum allegoricum, & vlterius moralem. Sensus historicus patet per titulum qui est, Cum fugeret à facie Absalon filij sui. Vt 2. Reg. 5. habetur Absalon filius Dauid persequens patrem suum quærebat eum occidere. Cui Dauid cessit cum suis exiens de Hierusalem nudis plantis. Intellexit hoc sibi contingere propter peccatum homicidij & adulterij, sicut Nathan Propheta ei prædixerat, secundo Reg. 12. Non recedet gladius de domo tua in sempiternum, eo quod despexeris me. Dum autem Absalon persequeretur Dauid, conuersus est contra eum exercitus Dauid. Absalon autem impetu muli ductus est sub ramosam quercum, vbi circumnectentibus ramis collum eius, ibique capite intercepto pendens à Ioab principe militiæ Dauid interfectus est. Quo mortuo Dauid restituto in regnum, in pace regnauit. Contra istam ergo persecutionem est iste Psalmus, [Domine quid, &c.] Per hanc tamen præfigurabatur persecutio, quam Christus passus est à filio suo Iuda. Ioan. 13. Filioli adhuc modicum vobiscum sum. Et iterum Matthæi 9. Nunquid possunt filij sponsi lugere, &c. A quo Iuda Christus fugit, quando illo descendente cum cæteris Apostolis in montem Oliueti secessit imminente passione. Et sicut Dauid pacem exhibuit iniquo filio, quando præcepit populo cunti ad bellum. Seruate puerum Absalon, & eo interempto dixit, quis mihi det, vt moriar pro te fili mi Absalon, &c. ita Christus Iudæ proditori, vt pateret in conuiuio & in osculo. Propter quod bene Absalon pax patris dicitur. Ab enim Hebraice, Latine Pater interpretatur. Salon vero, pax. Et ipse Iudas cum prolatione pacis prodidit Christum. Et sicut Absalon, ita & Iudas suspensus interijt. Quo mortuo Christus in pace regnauit, quia in gloria resurrexit. Et potest ad omnes tribulationes ecclesiæ referri. Potest & moraliter contra tribulationes, quas quis ab inimicis siue temporalibus, siue spititualibus patitur. Et ideo exprimitur affectus hominis implorantis auxilium diuinum. Circa hoc ergo duo facit. Primo, præmittit aduersariorum conatum, siue exponit Deo suum tormentum. Secundo, confitetur adesse sibi diuinum. [Tu autem Domine, &c.] Persecutionem autem exponit; quantum ad nocentium numerũ. [Multiplicati sunt,] scilicet gentes populi, reges & principes. Et non solum hi extranei, sed etiam filius. Psal. 36. Multiplicatæ sunt super caput meum, &c. Et quantum ad nocendũ; motiuum: quia sine causa. Vnde [Quid.] 2. Reg. 20. & 26. Quid feci, aut quod est in manu mea malum. Et quantum ad multiplex tormentum, quia vexant multipliciter tribulando. Vnde [Tribulant,] tribulus est herba pungitiua. Gen. 3. Spinas & tribulos germinabit tibi. Illi igitur tribulant, qui pungunt. Christum autem punxerunt colaphizando, flagellando, conspuendo, & illudendo, & mortem intentando. Et hoc est quod dicit, [Multi insurgunt,] scilicet factis. Absalon enim voluit occidere Dauid, vt patet in consilio Chusi. 2. Reg. 17. Similiter & Iudas tradidit Christum ad mortem. Item tribulant verbis detrahendo, siue falsa proponendo. Vnde [Multi dicunt, &c.] Contra illud quod dicitur in Psal. 36. Salus autem iustorum à Domino. Si enim hoc considerarent impij, non de facili insurgerent contra iustos: sed quia hoc non credũt, vel quia contemnunt Dei potentiam; vel hominis iustitiam, ideo dicunt ore, & opere. [Non est salus illi, &c.] id est, in eo quem colit, & sibi Deum facit. Hoc dicunt etiã persecutores de Christo. Si enim resurrecturum sperarent, nec Iudas traderet, nec illi occiderent. Et est sensus. Non saluabit eum, nec est filius Dei: vnde dicebant. Matth. 17. Si filius Dei es, descende de cruce. Et infra, Si rex Israël est descendat nunc de cruce, & credimus ei. [Tu.]

b Hæc est pars secunda. Vbi ostendit sibi à Deo paratum auxilium. Et circa hoc, duo facit. Primo, ostendit sibi specialiter adesse diuinum auxilium. Secundo, generaliter omnibus, ibi, [Domini est salus.] Et circa primum, tria proponit. Primo, auxilium diuinum. Secundo, auxilij experimentum, ibi, [Voce mea.] Tertio, securitatis conceptum, ibi, [Non timebo.] Dicit ergo, [Tu autem Domine,] quasi dicat, Isti insurgunt ad bellandum, sed tu suscipis ad protegendum. Et hoc est melius per litteram Hieron. quæ dicit, [Clypeus meus circa me,] quasi defendens me sicut clypeus. Item, non solum seruans in vita contra delere volentes, sed etiam in gloria contra infamantes. Vnde ait, [Gloria mea.] 2. Cor. 10. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Hier. 9. in hoc glorietur, qui gloriatur, scire, & nosse me. Et non solum contra infamantes mihi assistis, sed etiam prævalere me facis contra opprimentes. Vnde subiungit, [exaltans caput meum.] Psal. 26. Et nunc exaltauit caput meum super inimicos meos. Hæc possunt referri ad Christum, qui conceptus fuit secundum humanam naturam in incarnatione, quoniam Verbum caro factum est. Ioan. 1. Isa. 42. Ecce seruus meus suscipiam eum, electus meus complacuit sibi in illo anima mea. Psal. 40. Beatus quem elegisti & assumpsisti. Item, glorioſus fuit in resurrectione. Ioa. 16. Clarifica me tu Pater. Itẽ exaltat' in ascẽsione. Phi. 2. Propter quod De', &c. Deinde cũ dicit, [Voce.]

c Ostendit experimentum auxilij. Et ponit tria: scilicet orationem, ibi, [Voce mea.] Secundo exauditionem, ibi, [& exaudiuit me,] Tertio, ostendit in quo est exauditus, vbi ait, [Ego dormiui, &c.] Circa primum, duo tangit quæ debent esse in oratione. Nam debet esse attenta. Et ideo dicit, [Voce mea,] scilicet cordis, quæ sonat Deo, qua Moyses tacens ore, clamabat corde ad Dominum. Exod. 14. Dixit Dominus. Quid clamas ad me, &c. Hac etiam voce clamans Susanna est exaudita. Dan. 13. Quę flens suspexit in cœlũ: erat enim cor eius habens fiduciam in Domino, &c. 1. Reg. 1. Porro Anna loquebatur in corde suo, &c.

Cor.15. Orabo ſpiritu, orabo & mente. Et ideo dicit, [Mea] Vox enim quæ non procedit ex corde, non eſt mea. Item debet eſſe recta. Tunc enim eſt recta, quãdo tendit vbi debet. Et ideo dicit, [Ad Dominum,] vbi eſt auxilium. 2. Paral. 20. Cum ignoramus quid agere debeamus, hoc ſolum habemus reſiduum, vt oculos noſtros dirigamus ad te. Pſal. 120. Auxilium meum à Domino. Item, debet eſſe deuota. Vnde addit, [Clamaui.] Clamoſa namque dicitur oratio, propter magnitudinem affectus. Pſalm. 100. Clamor meus ad te veniat, &c. Heb. 5. Cum clamore valido & lachrimis, &c. Deinde ponitur exauditio, cum dixit, [& exaudiuit de monte,] id eſt, de ſublimitate diuinæ maieſtatis, quæ inacceſſibilis eſt. Pſal. 23. Quis aſcendet in montem Domini, id eſt, ad omnipotentiam ſuam, vel de altitudine iuſtitiæ ſuæ quæ incomprehenſibilis eſt. Pſal. 37. Iudicia tua abyſſus multa: vel [in monte ſancto,] id eſt, de me qui eram mons ſanctus, de quo Iſa. 2. Et erit in nouiſſimis diebus præparatus mons domus Domini, &c. Sequitur, [ego dormiui.] Vbi oſtendit in quo ſit exauditus. Quia [ſurrexi.] Eſt autem differentia inter mortuum & dormientem, quia mortuus non reſurgit. Iob. 14. Putaſne mortuus homo rurſum viuat? Dormiens vero reſurgit. Pſal. 40. Nunquid qui dormit non adijciet vt reſurgat? Sic ergo quando tribulatio eſt tanta vt homo non redeat ad ſtatum priorem, dicitur mors. Sed quando tribulatus, vel tentatus cadit in peccatum & reſurgit, dicitur dormire. Sic Dauid quaſi dormiuit, quia liberatus eſt à filio & peccato. Dicitur autem dormire, quaſi parum. Soporari vero, quaſi multum: vnde alia littera dicit, [Somnum cepi,] id eſt, profunde dormiui. Sic Chriſtus dicitur dormiuiſſe, quia ſponte ſe paſſioni obtulit: & quia ſoporatus eſt, mors ſubſecuta eſt. Vnde à dormitione tranſiuit ad ſomnum. Iſte ſopor ſignatur in ſopore Adam. Gen. 2. Immiſit Dominus ſoporem in Adam, &c. quia de latere Chriſti in cruce mortui formata eſt eccleſia. Ait ergo, & exurrexi,] propria ſcilicet virtute, Ioan. 10. Poteſtatem habeo ponendi animam meam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam. Et hoc eſt, quia [Dominus ſuſcepit me.] Alia littera, [Suſtentauit.] Habuit enim virtutem diuinitatis, quod ſurgeret. Pſalm. 25. Cum ceciderit iuſtus non collidetur, quia Dominus ſupponit manum ſuam. Deinde cum dicit, [Non timebo.]

d Ponitur fiducia ſecuritatis, quaſi dicat: ex quo ſic ſum exauditus. [Non timebo, &c.] Infra Pſalm. 26. Si conſiſtant aduerſum me caſtra, &c. In quo ſignatur, quod Chriſti eccleſia non poteſt omnino deprimi, Chriſto etiam poſt reſurrectionem multitudo populi quæ crucifixum circunſtetit, nihil nocere potuit. Nam Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non moritur. Romanorum 6. Et vnde habeat iſtam fiduciam, oſtendit cum dicit, [Exurge,] id eſt, manifeſta virtutem tuam faciendo, ne reſurgere à morte. Et hoc eſt, [Saluum me fac, &c. Quoniam tu pater, &c.] ſupra duo dixerat, Qui tribulant eum. Pſalm. 3. Domine quid multiplicati ſunt, qui tribulant me: & contra hos dicit, [Quoniam tu percuſſiſti.] Item, infamabant. [Non eſt ſalus illi, &c.] Et contra hos, [Dentes peccatorum,] id eſt, maledicta verba in irritum deduxiſti. Iob. 19. Conterebam molas iniqui, &c. Littera Hier. habet. [Percuſſiſti molas. Et dentes,] quaſi dicat. Ita fortiter percuſſiſti quod [dentes] contriti ſunt. Maxilla fuit Abſalon, dentes vero adhærentes ſibi. Vnde deſtructo Abſalone, alij ſunt contriti. Vltimo cum dicit, [Domini.]

e Oſtendit auxilium diuinum eſſe toti populo. Et primo, quantum ad conuerſionem à malo: & ideo dicit, [Domini eſt ſalus.] Et ideo oratio debet fieri ad Deum. Secundo, quantum ad multiplicationem bonorum. Et ideo dicit, [Super populum tuum benedictio tua,] id eſt, ſuper populum, qui de te, & in te ſperat, & non in alio. [Benedictio tua.] Benedictio Domini ſemper importat multiplicationem bonorum. Prouerb. 10. Benedictio Domini diuites facit. Poteſt autem aliter legi Pſal. iſte ſecundum Gloſſ. vt ſcilicet loquatur hoc totus Chriſtus, id eſt, eccleſia & caput eius inter procellas perſecutionum conſtituta. Vel moraliter poteſt legi Pſalmus iſte in perſona vnuſcuiuſq; fidelis, qui à vitiis & cupiditatibus impugnatur. Et ſecundum hoc per Dauid accipitur quilibet fidelis, per Abſalon vitia & carnales concupiſcentiæ, ſicut patet in Gloſſ.

Victori in Pſalmis canticum Dauid.

PSAL. IV.

CVm inuocarẽ exaudiuit me Deus iuſtitiæ meæ: in tribulatione dilataſti mihi. Miſerere mei: & exaudi orationem meam.

b Filij hominum vſquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?

c Et ſcitote quoniam mirificauit Dominus ſanctum ſuum: Dominus exaudiet me cum clamauero ad eum.

d Iraſcimini & nolite peccare: quæ dicitis in cordibus veſtris, & in cubilibus veſtris, compungimini. Sacrificate ſacrificium iuſtitiæ, & ſperate in Domino.

e Multi dicunt, Quis oſtendit nobis bona? Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine.

f Dediſti lætitiam in corde meo: A fructu frumenti, vini, & olei ſui multiplicati ſunt.

g In pace in idipſum, dormiam & requieſcam. Quoniam tu Domine ſingulariter in ſpe conſtituiſti me.

In præcedenti Pſalmo, Dauid implorauit auxilium Dei contra tribulationes orando, & ſentiens ſe exauditum, hortatur alios vt in Deo confidant. Et exprimit Pſalmus iſte affectus hominis, qui expertus diuinam miſericordiam & beneficia & iuſtitiam, hortatur alios vt non deſperent. Titulus eius eſt in finem Pſalmi canticí Dauid. In hoc titulo, duo conſideranda ſunt pro toto libro, ſcilicet quod dicit Pſalmus cantici. Secundo quod dicit, in finem. Quo ad primum ergo nota, quod Dauid ſicut legitur 2. Reg. 6. faciebat Pſalmos metrice, & cantabat ante arcam cum pſalterio. Ergo Pſal. dicitur quod cantatur ad pſalterium, ſed non abſque pſalterio. In quibuſdam autem Pſal. deſcribitur Pſal. Dauid, vbi intelligitur quod eſt factus ad pſalterium. In aliquibus præſcribitur canticum Dauid, quia cantabatur ſine inſtrumento. In aliquibus Pſal. cantici Dauid, vel econuerſo: eo quod ille Pſal. cantabatur ſimul voce humana, & ad pſalterium. Sed in aliquibus incipiebat vnus, vel multi voce magna ſine inſtrumento, & vnus reſpõdebat cũ pſalterio, & hi intitulantur canticũ Pſal. In aliquibus vero vnus cantabat Pſal. cum pſalterio, & alij reſpondebãt ſine pſalterio, & hi intitulãtur Pſal. cãtici. Et hęc eſt differentia litteralis, ſed myſtice, & ſecũdum

dum Gloſſ. Pſalmus ſignificat bonam operationem. Canticum vero, exultationem mentis de æternis. Quando vero ſimul vtrumque ponitur in vno Pſalmo, ſignificat quod de vtroque agitur. Quod vero dicit in finem, ſi conſideretur hoc quantum ad rem per Pſalmum figuratam, manifeſtum eſt, quia in finem intelligitur, id eſt, in Chriſtum. Rom. 10. Finis legis Chriſtus ad iuſtitiam omni credenti. Sed ſi conſideretur in finem ſecundum figuram, datur intelligi, quod cantabatur pro conſumptione operis negocij, ſicut hic Pſalmus pro conſumata liberatione Dauid à perſecutione Abſalonis, factus fuit, quaſi pro victoria. Alij dicunt victori, ſcilicet Dauid in Pſalmis quia omnes in Pſalmis faciendis vincebat; ſed hoc verum non videtur. Diuiditur autem Pſalmus iſte, in duas partes. Nam primo incipit à gratiarum actione pro receptis beneficijs: vnde ait, [Cum inuocarem, &c.] Secundo, finitur in exhortatione aliorum vt conuertantur ad Deum, ibi, [Filij hominum, &c.] Circa primum, duo facit. Primo enim, agit gratias de præteritis. Secundo, orat pro futuris: ibi, [Miſerere mei, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, agit gratias quod eſt exauditus. Secundo, oſtendit qualiter eſt exauditus, ibi, [In tribulatione, &c.] Sed notandum, quod hic eſt duplex littera: vna dicit, [exaudiuit,] alia habet, [exaudiſti,] & huic concordat Hierony. dicens, [exaudiſti,] in hoc tamen non eſt vis. Dicit ergo, [Cum inuocarem exaudiſti, &c.] Vbi quatuor conſideranda ſunt. Primo, ponit orationem & exauditionem: vnde dicit, [exaudiſti,] ſed non [exaudiuit,] non clamantem: vnde dicit, [Cum inuocarem,] quod eſt implorare auxilium in neceſſitate. Pſalm. 119. Ad Dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me. Item requiritur quod ſit iuſtus, quia ſi audit peccatores eſt ex miſericordia, non ex iuſtitia: & ideo dicit, [iuſtitiæ meæ.] Ibi Gloſſ. id eſt, dator iuſtitiæ, vel, iuſtitiæ, vel iuſtificationis meæ. Pſalm. 33. Oculi Domini ſuper iuſtos. Aliud quod eſt primum, quod iuſtitiam ſuam homo attribuat Deo & non ſibi, & ideo dicit, [Deus.] Contra quod Rom. 10. Ignorantes Dei iuſtitiam, & ſuam volentes ſtatuere, &c. Primo ergo debet bonum ſuum attribuere Deo. Secundo, habere iuſtitiam. Tertio, clamare. Quarto, exaudiri. Modus autem exauditionis deſcribitur, cum dicit, [in tribulatione,] dicit, [exaudiuit,] & [dilataſti,] vel forte metrice factus eſt Pſalmus, vbi oportuit mutari conſtructionem propter metrum: vel quia per modum orantis, vbi ex diuerſis affectibus mutat homo loquendi modum. Dicit autem, [in tribulatione dilataſti mihi,] quia plus dilataſti quam liberaſti, quaſi dicat: non ſolum liberaſti, ſed in ipſa tribulatione cordis latitudinem tribuiſti. Pſalm. 17. Dilataſti greſſus meos ſubtus me: & non ſunt infirmata veſtigia mea. Vel latitudinem poteſtatis de qua dicitur, Dilatet Deus Iaphet. Deinde cum dicit, [miſerere mei,] [remouendo ſcilicet quicquid remanſit miſeriæ præteritæ, [& exaudi me,] orantem pro futuris bonis. Deinde cum dicit, [filij, &c.]

b Conuertit ſe ad aliorum exhortationem. Et circa hoc, duo facit. Primo, redarguit peccatores. Secundo, exhortatur eos ad emendam, ibi, [& ſcitote, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, commemorat conditionem. Secundo, arguit culpam, ibi, [vt quid diligitis,] conditionem commemorat, dicens, [Filij hominum,] quod dupliciter poteſt intelligi. Primo, in malo, ſic. [Filij hominum,] quaſi hominem ſecundum naturam inferiorem corruptibiles & proni ad peccandum. Geneſ. 6. Non permanebit ſpiritus meus in homine in æternum, quia caro eſt. Et iterum 8. cap. Senſus & cogitatio hominum in malum prona ſunt ab adoleſcentia ſua. [Filij ergo hominum,] quaſi dicat, oſtenditis vos eſſe filios hominum, id eſt, peccatorum, ſcilicet Euæ & Adæ, [vſquequo graui corde.] Iſa. 1. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, &c. Secundo, in bono: quia homo inquantum homo, eſt imago Dei: vnde, [filij hominum,] non beſtiarum. Pſalm. 48. Homo cum in honore eſſet non intellexit, &c. Et, ô [graui corde,] id eſt, quia debetis habere cor graue & ſtabile, [vſquequo,] non conuertimini ad Deum? & hoc eſt quod Hieronymus habet. [Filij viri, vſquequo incliti mei ignominioſe diligitis vanitatem, quærentes mendacium,] & ſic conuenienter arguit culpam: [Vt quid diligitis, &c.] In peccato namque ſunt duo conſideranda, ſcilicet voluntas inhærens rei & intentio inordinata. Primo ergo tangit inordinatum amorem, cum dicit, [Vt quid diligitis, &c.] id eſt, aliquid vanum non ſolidum. Temporalia quippe vana ſunt, quia non continent ſolidum, ſed pertranſiens bonum. Eccleſ. 1. Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. [Vt quid ergo diligitis, &c.] quaſi dicat, vt quid diligitis temporalia. Secundo tangit prauam intentionem, cum dicit, [& quæritis mendacium,] id eſt, quare amatis diuitias, vt habeatis ſufficientiam? Nam Eccl. 5. Auarus non implebitur pecunia. Hier. 5. Aſpexi terram, &c. vel mendacium, id eſt, idolum. 1. Cor. 8. Idolum nihil eſt, Vſquequo ergo diligitis, & quæritis hoc, & non conuertimini ad Deum? Secundo. cum dicit, [& ſcitote.]

c Hortatur peccatores ad emendam. Et circa hoc, tria facit. Primo, commemorat beneficia ſibi exhibita. Secundo, hortatur vt ad Deum redeant, ibi, [Iraſcimini, &c.] Tertio oſtendit præeminentiam ſui ad illos in bonis, ibi, [Dediſti lætitiam, &c.] Dicit ergo, [& ſcitote, &c.] Sed notandum eſt, quod hic in Græco eſt Dyapſalma, in Hebræo vero eſt Sela, quod Hieronymus tranſtulit feliciter, vel ſemper. Dyapſalma ergo diuiſio Pſalmi eſt: quia quando cantabant, fiebant aliqua interualla in Pſalmo, vt oſtenderetur quod ſequentia ad aliam materiam pertinebant ſecundum Aug. Sed contra hoc eſt, quia ſecundum hoc, Dyapſalma nunquam inueniretur in fine Pſalmi, ſed in pſalterio Hieronymi Sela inuenitur in fine Pſalmi. Et ideo ſumptum eſt rex Sela Dyſalalon, id eſt, pacifice. Et concordat cum Hieronymo, qui interpretatus eſt feliciter. Sic ergo melius pacifice, quaſi ſemper, & hoc Sela importat. Beneficium autem quod commemorat eſt duplex: vnum de præterito, & aliud de futuro ibi, [Dominus exaudiet.] Quantum ad primum, dico, [& ſcitote, &c.] & cum ſit principium ſententiæ continuatur corde Prophetæ, ſicut illud in principio Ezechielis. Et factum eſt in 30. anno, &c. Nam Sela quod interpretatum eſt Dyapſalma ponitur hic quod notat interruptionem, vel continuatur ad præcedentia, quaſi dicat, Nolite diligere vanitatem, [& ſcitote,] quare? [Quomodo mirificauit Dominus, &c.] Ecce quot bona mihi fecit, quia, ſcilicet, [mirificauit, &c.] id eſt, mirabilem reddidit. Poteſt etiam aliter continuari ſecundum Gloſſ. quaſi dicat, quia vana, [ſcitote,] & [ſcitote,] quid ſequamini. Quoniam Dominus mirificauit, &c. id eſt, Chriſtum per figuram principaliter intellectum, qui eſt ſanctus ſanctorum, de quo Dan. 9. Hunc Deus oſtendit mirabilem ſuſcitando, & ad dexteram eius eum collocando. Quilibet etiam iuſtus mirabilis eſt, quia maiora ſunt opera iuſtitiæ, quam miracula exteriora. Pſal. 67. Mirabilis Deus in ſanctis ſuis. Sed Chriſtus eſt maxime mirabilis. Eſa. 9. Et vocabitur nomen eius admirabilis. Quantum ad ſecundum dicit, [Dominus exaudiet.] Eſa. 65. Antequam clament ego exaudiam, &c. Deinde cum dicit, [Iraſcimini.]

d Exhortatur eos ad emendationem vitæ. Et circa hoc, tria facit. Primo, exhortatur vt recedant à malo. Secundo, vt tendant in bonum, ibi, [Sacrificate sacrificium.] Tertio, mouet quæstionem, ibi, [Multi dicunt, &c.] Circa primum considerandum est, quod peccatum in nobis vt plurimum ex tribus consurgit: scilicet ex corruptione irascibilis, rationalis, & concupiscibilis. Primo ergo prohibet peccatum quod consurgit ex primo. Vnde dicit, [Irascimini, &c.] Hoc autem intelligitur tribus modis. Primo, de ira inordinata, quasi dicat, Permittitur nobis quod motus iracundiæ surgit in nobis, non tamen perducatis iracundiam ad actum peccati. Ephes. 4. Sol non occidat super iracundiam vestram. Secundo, sic, [Irascimini,] scilicet contra vestra peccata. Esa. 63. Indignatio mea ipsa auxiliata est mihi, &c. [Et nolite peccare,] scilicet iterum, quasi dicat, sic irascimini contra peccata præterita, vt non committatis alia. Tertio, de ira per zelum sic exponitur. [Irascimini,] contra vitia aliorum, & tamen, [nolite peccare,] eos inordinate corrigendo, quia debet ira dirigi per rationem. Secundo, prohibet vitium rationalis, scilicet simulationem dicens, [quæ dicitis in cordibus vestris,] supple sint in nobis, quasi dicat, Non aliud sitis in corde, & aliud prætendatis extra. Tertio, prohibet quod surgit ex concupiscibili. [Compungimini,] scilicet de peccatis quæ feciſtis. [In cubilibus vestris.] Rom. 13. Non in cubilibus & impudicitiis, &c. Vel dicendum, quod tangit duplex peccatum, scilicet iræ, sicut dictum est, [Irascimini,] de ira per zelum. Secundo, concupiscentiæ. [Compungimini quæ dicitis in cordibus vestris,] id est, male cogitatis, [in cubilibus vestris,] id est de occultis, vel in occultis. Et hoc magis sonat littera Hieronymi, qui dicit, [loquimini & tacete,] id est, non publicetis inordinate exequendo. Vel de ira per vitium, quem prohibet non procedere ad opus, quod peius est. Vel de ira contra peccata. Consequenter hortatur eos vt faciant bonum. Et primo, dirigit eos circa principium boni, quia, [Sacrificate sacrificium iustitiæ,] quasi dicat, [Compungimini.] Leuit. 4. mandatur quod offerant sacrificium pro peccatis. Sed Dominus de huiusmodi non multum curat. Psal. 50. Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfeciſti mihi. Vnde & vos, [Sacrificate sacrificium iustitiæ, & sperate in Domino, multi dicunt quis ostendit, &c.] id est, satisfactionis & pœnitentiæ. Rom. 12. Exhibeatis corpora vestra Deo, hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, &c. Secundo, dirigit eos circa finem boni, dicens, [& sperate in Domino, &c.] quasi dicat, Sitis sperantes in Domino, qui dedit vobis hæc operari. Deinde cum dicit, [Multi.]

e Mouet quæstionem quam dicunt, [Multi,] id est, stulti. Dicunt autem, [quis ostendit nobis bona,] quasi dicat, Quomodo scire possumus quæ sunt hæc sacrificia Deo acceptabilia? hanc autem quæstionem soluit, cum dicit, [Signatum est super nos lumen vultus tui Domine,] quasi dicat, Ratio naturalis indita nobis, docet discernere bonum à malo. Et ideo dicit, [Signatum est super nos lumen vultus tui Domine, &c.] Vultus Dei est id per quod Deus cognoscitur: sicut homo cognoscitur per vultum suum, hoc est, veritas Dei. Ab hac veritate Dei refulget similitudo lucis suæ in animabus nostris. Et hoc est quasi lumen, & est signatum super nos, quia est superior in nobis, & est quasi quoddam signum super facies nostras, & hoc lumine cognoscere possumus bonum. Psalm. 88. In lumine vultus tui ambulabunt, &c. Super hoc autem signamur signo Spiritus. Ephes. 4. Nolite contristare Spiritum sanctum, in quo signati estis. Et iterum, signo crucis cuius signaculum nobis impressum est in Baptismo, & quotidie debemus imprimere. Cant. 8. Pone me vt signaculum super cor tuum. Deinde cum dicit, [Dedisti.

f Ponit præeminentiam eius ad illos peccatores in bonis, quasi dicerent ei. Tu nos exhortaris ad beneficia tua, sed nos habemus nostra, ideo comparat temporalia spiritualibus. Et primo, ponit spiritualia. Secundo, temporalia, ibi, [A fructu, &c.] Tertio, præeminentiam spiritualium, ibi, [in pace, &c.] Dicit ergo. Verum est quod omnes habent lumen vultus desuper se, sed, ô Domine sanctis & mihi, [dedisti lætitiam,] scilicet spiritualem, [in corde meo,] vt scilicet de te gaudeam. Roman. 14. Non est regnum Dei esca, & potus: sed iustitia & pax & gaudium in Spiritu sancto; & hoc est beneficium spirituale. Mali autem habent abundantiam temporalium, & ideo dicit, [A fructu frumenti, vini & olei sui, multiplicati sunt,] id est, dilatati. Et per omnia ista temporalia intelliguntur omnia alia, quia omnia referuntur ad necessitatem viuendi: & sic frumentum pro cibo, & vinum pro condimento accipitur. Alia littera habet, [A tempore frumenti,] vbi duplex bonorum istorum defectus innuitur. Quia temporalia dicuntur à tempore. Sap. 2. Vmbræ enim transitus est tempus nostrum. Et quia vnum non sufficit, oportet quod sint multa: ideo dicit, [multiplicati sunt.] Deinde cum dicit, [in pace.]

g Ponit præeminentiam spiritualium: quasi dicat, Quid inter hæc excedit? Certe lætitia cordis. Et hoc hatet duplici ratione. Primo, quia hoc bonum erit æternum, illud vero temporale. Secundo, quia est vnum & simplex, illud est multiplex. Secundum, ponit ibi, [Quoniam tu, singulariter, &c.] Dicit ergo, [in pace, &c.] quasi dicat, alij in tempore, sed ego non, imo, [in idipsum.] Nota ergo, quod etiam in præsenti vita dicitur iustus stare in bono propter quatuor. Primo, quia non impeditur exterius: & ideo dicit, [In pace.] Esa. 33. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis. &c. Secundo, ex immutatione rerum habitarum, quia hoc semper idem manet: vnde, [in idipsum.] Psalm. 121. Hierusalem quæ ædificatur vt ciuitas, cuius participatio eius in idipsum. Tertio, quia sine solicitudine: vnde, [dormiam.] Cantic. 2. Ego dormio, &c. Quarto, ex quiete à labore conquirendi: vnde dicit, [& requiescam.] Et hoc potest esse etiam hic in præsenti vita secundum inchoationem, quia sancti omnia ista habent hic aliqualiter in Deo: sed hæc omnia perfecte erunt in patria. Et hoc ideo habeo dicit Dauid: [quoniam tu Domine, &c.] quasi dicat: vno modo in quadam spe singulari, [constituisti me,] scilicet vita æterna, de qua infra dicitur 26. Vnam petij à Domino, &c. Et hoc respondet contra id quod dicit, [multiplicati sunt,] vt [quoniam tu Domine, &c.] quasi dicat: in te singulariter spero. Et hoc magis sonat littera Hieronymi, quæ dicit, [quia tu Domine specialiter securum habitare me fecisti.] Psalm. 117. Bonum est confidere, vt sperare in Domino, &c.

In finem,

In finem, pro ea quæ consequitur hæreditatem.

PSAL. V.

VErba mea auribus percipe Domine: intellige clamorem meum. Intende voci orationis meæ; rex meus & Deus meus: Quoniam ad te orabo Domine.

b Mane exaudies vocem meam. Mane astabo tibi & videbo; quoniem non Deus volens iniquitatem tu es. Neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniusti ante oculos tuos.

c Odisti omnes qui operantur iniquitatem: perdes omnes qui loquuntur mendacium. Virum sanguinum & dolosum, abominabitur Dominus.

d Ego autem in multitudine misericordiæ tuæ, introibo in domum tuam, adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.

e Domine deduc me in iustitia tua, propter inimicos meos: dirige in conspectu tuo viam meam.

f Quoniam non est in ore eorum veritas: cor eorum vanum est. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant.

g Iudica illos Deus. Decidant à cogitationibus suis, secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos: quomodo irritauerunt te Domine.

h Et lætentur omnes qui sperant in te: in æternum exultabunt, & habitabis in eis. Et gloriabuntur in te omnes, qui diligunt nomen tuum.

i Quoniam tu benedices iusto, Domine, vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos.

Supra Psalmista orationem proposuit contra persequentes manifeste, hic contra dolosos orat, ne decipiatur. Et circa hoc duo facit. Primo ponitur petitio contra dolosos, ne decipiatur. Secundo, vt lapsus reparetur, ibi, [Domine ne in furore tuo, &c.] Hic Psal. habet titulum, in quo est aliquid noui, qui talis. [In finem pro ea, quæ consequitur hæreditatem.] Vbi tangitur figura, & mysterium. Figura quidem intelligi potest dupliciter. Primo, secundum quod Glos. exponit, & habetur in historia Genes. 21. quod Sara videns ludentem Ismaelem cum Isaac filio suo turbata est, & dixit ad Abraham. Ecce ancillam hanc, & filium eius. Non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac. Intellexit quidem Sara ludum illum persecutionem esse contra Isaac. Abraham autem dure accepit, quod dixerat Sara de filio suo Ismaele: sed dixit ei Deus. Non tibi videatur asperum super puero, & ancilla tua: omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius, quia in Isaac vocabitur tibi semen, &c. quasi dicat, Isaac tibi hæres erit tuus, non Ismael. Vnde infra 27. dicitur. Dedit Abraham cuncta, quæ possederat filio suo Isaac, filiis autem concubinarum largitus est munera, &c. Potest ergo hic Psalmus referri ad hoc, quod populus Iudæorum secundum figuram consequebatur hæreditatem promissam Abrahæ, cuius erat caput Dauid & Rex. Secundum mysterium vero populus Christianus. Galat. 4. Nos autem fratres, secundum Isaac promissionis filij sumus. Ergo Psalmus iste tendit in finem, id est, in Christum quem laudat pro ea scilicet pro ecclesia, quæ consequitur hæreditatem, reprobata synagoga. Alio modo secundum litteram Hieronymi titulus est. [Victori pro hæredibus canticum Dauid, & sic potest intelligi, quod iste Psalmus factus est pro victoria quam Dauid habuit ad litteram. Et sciendum, quod Dauid fugiens, hæreditatem amisit per Absalonem, sicut habetur 2. Reg. 16. Vnde, sicut præcedens Psalmus fuit pro liberatione, & victoria contra Absalonem, ita hunc fecit pro recuperatione hæreditatis: quia Dauid reuerso in Hierusalem adhuc malitiose insurrexerant sibi & quidam alij contra eum. Vnde 2. Reg. 20. Mandauit Dauid Amasæ, quod vsque in diem tertium conuocaret omnes viros Iuda, vt persequeretur Siba filium Bochri: quia magis afflicturus est non filius Bochri quam Absalon. Pertransiuerat enim omnes tribus Israël vsque Ahelam, omnesque electi congregati erant ad eum: quod capitato regnauit Dauid super omnem Israëlem. In hoc ergo Psalmo, secundum litteram tria considerantur. Primo, petit exaudiri. Secundo, ostendit fiduciam suæ exauditionis, ibi, [mane exaudies.] Tertio, proponit petitionem, ibi, [Domine deduc me.] Circa primum, duo facit. Primo, petit exaudiri. Secundo, signat rationem exauditionis, ibi, [rex meus.] Notandum, quod qui vult petere aliquid ab aliquo, sic procedit. Primo, desiderat quod vult petere. Secundo, meditatur verba proponenda. Tertio, proponit ea apud exaudientem. Et conuerso auditor. Primo, percipit verba auditu. Secundo, intellectu capit sensum verborum. Tertio, inclinatur ad implendum desiderium petentis. Loquitur ergo Dauid ad Deum, secundum similitudinem hanc. Et primo, petit primum: scilicet, vt audiat verba eius exteriori auditu cum dicit. [Verba mea auribus percipe Domine.] Secundo, petit sensum: scilicet intellectum verborum cum dicit, [intellige clamorem meum,] non exteriorem, sed interiorem affectum. Psal. 17. Clamor meus in conspectu eius. Hieronymus, [intellige murmur meum,] quod cogitani proponendum: & consonat illi translationi quæ dicit, [meditationem.] Tertio, petit tertium, scilicet exauditionem. [Intende voci orationis meæ,] id est, velis exaudire orationem meam. Psal. 69. Deus in adiutorium meum intende.

Sed nunquid Deus hæc seorsum facit, audit, intendit, exaudit? Dicendum, quod metaphorice loquitur, scilicet vt omnia hæc approbet: verba exteriora, meditationem interiorem, & quæ proponit. Secundo, ponit rationem exauditionis, cum dicit, [Rex meus.] Et est hoc principium versus secundum Græcum. Ponitur autem triplex ratio exauditionis, scilicet ex parte Dei. Quarum vna est, [Rex meus.] Regis enim est gubernare. Ex quo ergo ad Deum pertinet, pertinet ad eum necessaria prouidere. Hier. 10. Quis non timebit te, ô rex gentium? Alia ratio est, quia [Deus.] Deus enim finis est voluntatum nostrarum & conseruator. Psalm. 27. In Deo sperauit cor meum, & adiutus sum, &c. Et ideo dicit, [Deus meus.] Isa. 8. Nunquid non populus à Deo suo requiret visionem pro viuis & mortuis, &c. Tertia ratio sumitur ex parte orantis cum dicit, [quoniam ad te orabo Domine,] quasi dicat, conueniens est, quia pro-

misisti orantibus exauditionem. Matth. 7. Omnis qui petit accipit, & qui quærit inuenit, & pulsanti, aperietur. Nec refert quod dicit Hieronymus, [deprecor.] Et hic dicitur, [orabo,] quia hoc designat continuationem orationis sine intermissione, quasi dicat: ita [orabo,] quod tamen semper deprecor. Luc. 18. Oportet semper orare & non deficere.

b Hæc est secunda pars Psalmi. Vbi primo, ostendit fiduciam se habere de exauditione. Secundo, fiduciæ rationem, ibi, [Mane astabo, &c.] Dicit ergo. [Exaudies vocem meam mane.] Secundum litteram, id est, celeriter, quasi dicat, tempestiue. Hoc enim sperare debemus de Deo quod cito exaudiet. Isa. 30. Ad vocem clamoris tui statim vt audierit respondebit tibi. Idem penul. Adhuc illis loquentibus ego audiam. Ratio fiduciæ, ponitur cum dicit, [Mane astabo, &c.] Nota quod mane quadrupliciter dicitur, scilicet naturalis diei. Genes. 1. Factus est vespere & mane, dies vnus. Item vitæ humanæ, & sic iuuentus dicitur mane. Psal. 89. Mane floreat & transeat. Item diei gratiæ in prima conuersione hominis ad Deum, quia tunc incipit habere lumen gratiæ. Psal. 89. Repleti sumus mane misericordia tua. Item æternitatis. Psal. 29. Ad vesperam, scilicet in vita præsenti demorabitur fletus, & ad matutinum, scilicet æternitatis lætitia. Duplex ergo ratio assignatur confidentiæ. Primo, quia mane astat, id est, Deo adhæret & ad Deum se præparat. Vnde Hieronymus habet, [præparabor.] Eccl. 18. Ante orationem præpara animam tuam, & noli esse quasi homo qui tentat Deum. [Mane,] ergo diei, id est, in matutinis. [Astabo tibi,] id est, tibi intendam. Et hoc, quia tunc est homo liber à solicitudinibus & magis habet cor liberum ad cogitandum de Deo. Psal. 62. In matutinis Domine meditabor in te. Isaiæ 26. Sed & spiritu meo in præcordijs meis de mane vigilabo ad te, & exaudies vocem meam, &c. Quia deuotos audit. Vel [mane,] scilicet gratiæ, propulsis tenebris culpæ. [Astabo.] Et [contemplabor,] vt habet littera Hieronymi. 2. Reg. 23. Sicut lux auroræ mane absque nubibus rutilat oriente Sole, &c. [Exaudies vocem meam,] scilicet liberando à culpa & pœna. Vel [mane,] scilicet in die æternitatis. Iob. 38. Vbi eras cum me laudarent astra matutina, &c. Et tunc homo totaliter exauditur. Vel [mane,] id est, à iuuentute [astabo tibi.] Thren. 3. Bonum est viro cum portauerit iugum Domini ab adolescentia sua. Eccl. vlt. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, &c. [Exaudies vocem meam,] quia Prouer. 8. Diligentes me diligo, & qui mane vigilauerint ad me inuenient me. Secunda ratio fiduciæ est, quod videt; vnde dicit, [& videbo,] & exponit hoc primo quomodo astet, cum dicit, [Ego autem in multitudine.] Primo dicit quid videt, scilicet qui sunt illi qui impediuntur ab exauditione, & quæ sunt huiusmodi impedimenta, & isti sunt mali: vnde dicit, [videbo,] scilicet [quoniam Deus, &c.] Vbi notanda sunt duo. Primo, quod mali excluduntur ab istis. Secundo, quod inducuntur in mala pœnæ, ibi, [Odisti omnes, &c.] Circa primum, loquitur de Deo sicut de aliquo homine qui diligit aliquos, seu odio. Vbi triplex gradus potest esse, quia alicui, peccatoris placet peccatum, alicui placet persona peccantis, alicui neutrum: sed, tamen libenter & sine indignatione videt eum, hoc autem non est in Deo, quia Deo non placet peccatum nec respicit ad familiaritatem peccatoris. Item dedignatur eum videre: & ideo dicit, quantum ad primum, [videbo quoniam tu non & Deus volens iniquitatem,] id est, non placet tibi. Quantum ad secundum dicit, [neque habitabit iuxta te malignus,] id est, non habes eum in familiaritate tua. Psal. 100. Non habitabit in medio domus meæ, &c. Item 25. Odiui A ecclesiam malignantium. Quantum ad tertium dicit, [neque permanebunt iniusti,] id est, peccatores, [ante oculos tuos,] scilicet approbationis. Abacuch. 1. Mundi sunt oculi tui, & respicere ad iniquitatem non poteris.

c Hic ostendit quod inducuntur ad pœnam, & ponit triplicem ordinem. Triplex enim gradus est, quo modo aliquis odit aliquem. Primo, habet eum odio, volendo ei malum in corde. Secundo, hoc exequitur inferendo pœnam. Tertio, si quando puniuit tamen reconciliat eum sibi. Sed Deus primo odit: vnde dicit, [Odisti omnes, &c.] Sap. 14. Similiter est odio Deo impius & impietas eius.

Sed contra Sap. 11. Diligis omnia quæ sunt, &c.

B Respondeo, quod Deus fecit non odit: sed quod non fecit, scilicet peccatum. Sed si nos pertinaciter insistamus, peccatorem odit inquantum non reuocat & per pœnas ordinat. Secundo, infert pœnam, & ideo dicit, [Perdes omnes qui loquuntur mendacium.] Sap. 1. Os quod mentitur occidit animam. Nota quod triplex est mendacium, scilicet pernicioſum, quod fit in nocumentū alterius siue spiritualis, siue temporalis rei, puta in doctrina, & hoc est gratissimum. Iocosum, quod dicitur ad delectandum. Officiosum, quo quis loquitur ad proficiendum siue temporaliter siue spiritualiter. Et secundum Augustinum, Nullum mendacium officiosum est sine peccato: quia si mentiris vt liberes aliquem hoc non est bonum: quia Apostolus C dicit Rom. 3. Non sunt facienda mala vt veniant bona. Præterea, omne malum posset fieri propter bonum: potest tamen officiosum esse aliquando veniale. Pernicioſum vero semper est mortale; & de isto hic intelligitur. Tertio, Deus sic odit sicut pœnas inferens qui non reconciliatur: vnde subdit, [Virum sanguinum & dolosum abominatur Dominus.] Illa abominamur quæ in cognitione nostra non patimur. Viri sanguinum dicuntur illi quorum affectus est ad effundendum sanguinem. Prouer. 1. Pedes eorum ad malum currunt: & festinant vt effundant sanguinem. 2. Reg. 6. Egredere vir sanguinum. Dolosus est, qui in dolo loquitur. Sed aduertendam, quod ordinate procedit Psalmista: quia primo homo simpliciter operatur malum cogi- D tando, & hos Deus odit. Sed quando addunt malitiam exequendo, prouocant Deum ad puniendum. Sed quando perdurant, tunc Deus abominatur. Prouer. 17. Abominatio est Deo vita impij, &c. Consequenter cum dicit, [Odisti.]

d Ostendit, quomodo astat Domino. Et circa hoc duo facit. Primo, ostendit quomodo accedit ad Deum. Secundo, quam orationem porrigit, ibi, [adorabo.] Dicet ergo aliquis sibi. Tu dicis quod [non habitabit iuxta te malignus.] Sed nunquid non tu es peccator? Quomodo ergo astabis? Et ideo dicit, Non secundum mea merita, sed [in multitudine misericordiæ tuæ introibo,] id est, appropinquabo tibi. [in domum tuam.] Vel ad litteram dicitur templum, vel congregatio fide- E lium. 1. Timoth. 3. Quomodo oporteat te in domo Dei conuersari quæ est ecclesia Dei. Dan. 9. Non enim in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, &c. Sed tu cum sis peccator, id est, vir sanguinum, quomodo appropinquas vel adoras? Certe [in timore tuo.] Eccl. 1. Qui sine timore est, non poterit iustificari. Ideo dicit, [in timore tuo,] scilicet cum reuerentia.

e Supra petijt orationem exaudiri: hic proponit eam. Et primo, orat pro se. Secundo, pro alijs. Primo, proponit orationem: secundo, ponit eius rationem, ibi, [quoniam non est.] Circa primum, duo petit: scilicet deduci & dirigi: hoc ideo, quia homo in mundo est sicut in via. Esa. 30. Hæc est via: ambulabitis in ea. Qui

autem

autem vadunt per viam indigent duobus: quia si via non sit secura indigent ducatu, vel dirigente si sit dubia. In mundo vndique sunt hostes. Psalm.141. In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi. Item ignota est via. Iob. Viro cuius abscondita est via, &c. Et ideo primo petit, [Domine deduc me in iustitia tua,] secundum iustitiam tuam, vel vt ambulem in tua iustitia: & hoc [propter inimicos meos.] Psalm. 142. Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam: propter nomen tuum Domine viuificabis me in æquitate tua. [Dirige in conspectu tuo viam meam.] Alia translatio habet. [Dirige in cõspectu meo viam meã.] Primo concordat cum Hieronymo. Secundo, cum Græco: sed tamen idem est sensus, quasi dicat, Domine sum in via occulta. Prouer.14. Est via quæ videtur homini recta, nouissima autem deducit ad mortem: & ideo, [Dirige me in conspectu tuo,] id est, secundum tuam prouidentiam, quod tibi semper placeam. Vel [in conspectu meo viam tuam,] vt scilicet semper sit in corde meo, vt te semper sequi possim. Deinde cum subiungit, [Quoniam.]

f Assignat rationem petitionis, & describit inimicos & periculum imminens. Primo, ex defectu boni. Secundo, ex abundantia mali, ibi, quia [cor eorum, &c.] Defectus quidem est, quam si seruarent pacẽ possem eis pacifieri & secure incedere. Sed [non est in ore, & in corde.] Osee 4. Non est veritas: & ideo non possum secure incedere. Item, ex abundantia mali. Et primo, quantum ad meditationem, cum dicit, [cor eorum vanum est,] id est, vana meditantur, ad quæ attingere non possunt: scilicet decipere pauperes qui custodiuntur à te. Eccl.11. Multæ insidiæ sunt dolosis. Secundo, ex auiditate: quia [sepulchrum patens est guttur eorum,] guttur seruit ad gustum & locutionem. Vno modo potest legi, vt exponatur secundum quod ordinatur ad locutionem, quasi dicat, [Guttur eorum est sepulchrum patens.] Nam sicut sepulchrum est locus mortuorum, & de eo egreditur fœtor, ita locutiones eorum mortificant alios, vel spiritualiter, vel corporaliter. 1. Cor.15. Corrumpunt bonos mores colloquia praua. Ita fœtida sunt eloquia talium, quia turpia loquuntur. Eccl. 11. Eructant præcordia fœtentium. Alio modo vt exponitur quantum ad comestionem & auiditatem: & hoc possumus accipere vel ad litteram & sic sunt, [sepulchrum patens,] quia sunt voraces. Et propter hoc vt impleant voracitatem suam adulantur, & inique agunt. Vel figuraliter: & sepulchrum quantum est de se paratum est ad suscipiendum mortuos, sic isti semper sunt parati ad decipiendum. Hierem. 5. Pharetra eius quasi sepulchrum patens. Tertio, quantum ad eorum oppressionem, [linguis suis, &c.] quasi dicat, verba blanda ducunt ad mortem. Roman.16. Per dulces sermones, & blandi seducunt corda innocentum. Hierem.9. Sagitta vulnerans lingua eorum, &c. Hæc potest esse oratio iusti & ecclesiæ. Consequenter cum dicit, [Iudica.]

g Orat pro alijs. Et primo, contra malos. Secundo, pro bonis, ibi, [Et lætentur.] Circa primum, tria facit. Primo, petit eorum iudicium. Secundo, determinat iudicij modum, ibi, [Decidant, &c.] Tertio, assignat iudicij causam, ibi, [quoniam irritauerunt.] Dicit ergo, [Iudica illos,] ex quo sunt mali. Sed aduertendum, quod duplex est iudicium: scilicet discretionis quo etiam boni iudicantur. Psalm.41. Iudica me Deus & discerne causam meam, &c. Secundo, condemnationis. Ioan.3. Qui non credit, iam iudicatus est. Hic loquitur de iudicio condemnationis, quo mali iudicabuntur in extremo iudicio: vnde Hieronymus habet, [Condemna eos Deus.]

Sed contra Matth. 5. Orate pro persequentibus & calumniantibus vos.

Respon. Dicendum, quod prophetæ in sua prophetia non loquebantur voluntate propria. 2. Petr. 1. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto, &c. Et ideo qui prophetabãt dicebant secundum intellectum diuinæ iustitiæ: & ideo hæc erunt magis prædicationes futurorum, quam orationes eorum: vnde, [Iudica,] id est, scio quod iudicabis. Modus iustitiæ duplex ponitur. Primo, vt deficiant ab intento. Secundo, vt remoueantur à loco. Per primum, impediuntur mala quæ intendunt: & ideo dicit, [Decidant à cogitationibus suis,] id est, consilijs. Iob. 5. Qui apprehendit sapientes in astutia eorum, &c. Vel [decidant,] id est, puniantur propter cogitationes suas. Rom. 2. Cogitationum accusantium, &c. Sed per secundum, expelluntur à societate bonorum: vnde sequitur [secundum multitudinem, &c.] Hoc erit tunc, quando Matth.25. dicetur, Ite maledicti, &c. Iob.18. Expellet eum de luce in tenebras, &c. Et dicit, [secundum multitudinem impietatum,] quia secundum eas erit modus condemnatiuus. Deuter.25. Pro mensura delicti erit & plagarum modus. Causa ponitur, [quoniam irritauerunt,] id est, ad iram prouocauerunt. Hoc in Deo non iram, sed voluntatem puniendi ostendit. Alia littera, [amaricauerunt te,] qui dulcis es, in te pertinaciter peccando. Peccatores primo peccant, post aggrauant peccatum suum ex pertinacia, & Deus tunc non parcit: sed irritatur, id est, inducitur ad vindictam. Rom.2. An ignoras quod benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? tu autem secundum duritiam tuam. Deut. 32. Ipsi me prouocauerunt in eo, qui non est Deus, &c. Consequenter cum dicit, [Iudica.]

h Ponit petitionem. Et primo, ponit eam. Secundo, subdit expositionem. [In æternum.] Circa primum duo facit. Primo enim, ponit quid petit, quia lætitiam: vnde dicit, [lætentur,] hoc est enim finis bonorum omnium. Psal. 67. Iusti epulentur & exultent in conspectu Dei, & delectentur in lætitia. Secundo, quibus petit, quia sperantibus: vnde, [qui sperant in te.] Consequenter cum dicit, [in æternum exultabunt,] exponit primo & dicit, [lætentur.] Secundo, cum dicit, [sperent,] ibi, [quoniam tu benedixisti iusto.] Lætitia namque sanctorum in patria sempiterna: & ideo dicit, [in æternum,] & secura: vnde addit, [& habitabis in eis,] plena, propter quod subdit. [Et gloriabuntur, &c.] Sempiterna quidem est non temporalis. Esa.51. Lætitia sempiterna super capita eorum, &c. Secura absque perturbatione. Esa.32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ: & ideo dicit, [& habitabis in eis,] sicut protector: vnde Hieronym. habet, [& proteges eos.] Apoc.21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus & habitabit cum eis. Est autem plena: & hoc patet ex quatuor. Primo, ex gloria inde concepta: vnde, [gloriabuntur,] quia non gloriatur de re nisi habeat eam excellenter. Sancti vero excellentissime Deum habent: ideo dicit, [gloriabuntur.] Secundo, ex materia: quia gloriantur de re pleniſſima, & de omni bono. Ioan. 16. Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo, petite & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum. Ioan. 15. Vt gaudium meum in vobis sit, &c. Et ideo dicit, [in te.] Tertio, ex societate: quia solus homo non potest bene gaudere de aliquo, sed quando amicos habet secum principes illius boni. Et ideo dicit, [omnes.] Psal.86. Sicut lætantium omnium habitatio est in te. Quarto, ex perfectione, [qui diligunt.] Hoc enim proprium est amicorum gaudere de bono amici, nec facile homo dimittit quod diligit. Consequenter cum dicit, [Et lætentur.]

Ostendit quare sperat. Quia primo, de dono gratiæ. Secundo, ex misericordia prædestinationis, &c. Ex dono namque gratiæ: vnde ait, [quoniam tu bendixisti iusto,] dando, scilicet ei specialem gratiam. Ephes. 1. Benedixit nos omni benedictione spirituali in cœlestibus. Et misericordia prædestinationis. Ephes. 1. Prædestinati sumus secundum propositum voluntatis eius, qui operatur omnia in omnibus: & hoc est quod ait, [Scuto bonæ voluntatis,] scilicet æterna voluntate misericordiæ suæ, quæ ab æterno disposuit saluare. Ephes. 1. Elegit nos ante mundi constitutionem: vt essemus sancti & immaculati. Quod autem ait, [vt scuto,] innuit quod ipsa voluntas Dei bona est: sicut scutum contra omnia mala. 2. Reg. 23. Dominus scutum & robur meum, &c. Vel est hic vt scutum protegens, in patria vero vt scutum coronans. Consuetudo namque fuit Romanis antiquitus vti scutis rotundis: & in illis habebant spem victoriæ, & quando triumphabant illomet scuto vtebantur vt corona. Et inde sancti pinguntur cum scuto rotundo in capite: quia de hostibus adepti triumphum, scutum rotundum ad instar Romanorum gerunt in capite pro corona. Dicit ergo, [Scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos,] quasi dicat, Pro scuto coronationis nostræ habemus bonam voluntatem tuam quæ nos defendit, & ibi coronat.

In finem in carminibus pro octaua.

PSAL. VI.

DOmine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.

b Miserere mei Domine quoniam infirmus sum: sana me Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea. Et anima mea turbata est valde, sed tu Domine vsquequo? Conuertere Domine, & eripe animam meam: saluum me fac propter misericordiam tuam.

c Quoniam non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi?

d Laboraui in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectum meum: lachrymis meis stratum meum rigabo.

e Turbatus est à furore oculus meus: inueteraui inter omnes inimicos meos.

f Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem: quoniam exaudiuit Dominus vocem fletus mei. Exaudiuit Dominus deprecationem meam: Dominus orationem meam suscepit.

g Erubescant & conturbentur vehementer omnes inimici mei: conuertantur & erubescant valde velociter.

In præcedenti Psalmo, petijt Dauid vt deduceretur in via iustitiæ propter inimicos, hic autem vt lapsus repararetur. Et videtur hic Psalmus exprimere affectus hominis, qui pro peccatis castigatus, & in manibus inimicorum datus, pœnitentia peracta liberationem obtinuit: & ideo hic est primus Psalmus septem pœnitentialium. qui septem sunt propter septem dona sancti Spiritus, per quis quæ pœnitet: & omnes incipiũt à luctu & terminantur in lætitiam: quia per planctum pœnitentiæ peruenitur ad regnum gloriæ. Matth. 5. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Titulus talis est. In finem Psalmi Dauid pro octaua, Hieronymus transtulit. Victori in Psalmis super octaua canticum Dauid. De isto titulo restat videre, quid sibi velit hoc quod dicitur pro octaua. Nam cætera exposita sunt. Sciendum ergo, quod tituli ab Esdra facti sunt partim secundum ea quæ tunc agebantur, & partim secundum ea quæ contigerunt. Habetur in historia Leuit. 23. quod in mense septimo Iudæi faciebant festum Tabernaculorum septem diebus: & octauus dies inter omnes erat celeberrimus. Erat enim dies cœtus atque collectæ: quæ fiebant pro necessariis ad cultum diuinum & pauperibus. Et forte Dauid fecit hunc Psalmum in ista solennitate, & dicebatur in octauo die. Pertinet autem festum istud ad mysterium: quia per octo significatur resurrectio, quando colligentur omnes à quatuor ventis à summo terræ vsque ad summum cœli. Matth. 13. Vel dicitur octaua propter quorundam falsam opinionem: qui dicebant quod post septem millia annorum futura esset resurrectio, Domino ad iudicium veniente. Sed nulli hoc tempus notum existit. Act. 1. Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, &c. De die autem illa & hora nemo scit, neque Angeli cœlorum nisi pater solus: Vnde alia ratio est, quare per octauam designatur resurrectio: quia in præsenti sæculo duplex vita est. Vna qua vacat homo rebus corporalibus, alia spiritualibus. Prima vita, significatur per quaternarium, quia est numerus corporum: vt etiam dicit Plato: quia per ipsum significantur dimensiones. In solidis namque primus numerus corporalis est pyramis, vt tradit Boethus in arithmethica sua. Cum igitur pyramis illa sit prima, quæ triangula basi in altitudinem se tollit sequitur quod quaternarius sit primus numerus solidus: vt verbi gratia, posito triangulo super tres angulos erigantur lineæ: & ad vnum medium punctum vertices iungant fit pyramis, cuius basis est vnum triangulum, latera vero triangula. Secunda vero vita, quæ spiritualis est significatur per ternarium. Nam in planis figuris, ternarius primus numerus superficialis existit. Et idem Boethus in eodem libro dicit. Est enim prima superficies triangularis omni prorsus crassitudine carens. Septenarius quod ex huiusmodi quaternario & ternario constituitur, succedit octaua resurrectio, corporum scilicet, & animarum. In Glossa tamen alia ratio assignatur, vt dicatur ad corpus pertinere quaternarius: quia constat ex quatuor elementis & quatuor afficitur qualitatibus, scilicet sicca & humida, calida, & frigida: quatuor temporibus administratur Vere, Æstate, Autumno, & Hyeme. Ad animam vero pertinet ternarius propter tres vires animæ, scilicet rationabilem, irascibilem, & concupiscibilem. Peracta vero vtraque vita scilicet corporali & spirituali quasi septenario numero transacto, veniet dies iudicij & vnicuique pro suis meritis ius reddetur. Vel ideo per octauam significatur resurrectio, quia octaua ætate erit.

Nam prima ætas, currit ab Adam vsque ad Noë. Secunda, à Noë vsque ad Abraham. Tertia, ab Abraham vsque ad Dauid: quarta, à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis: quinta, à transmigratione Babylonis vsque ad Christum: sexta, à Christo vsque ad finem mundi: currunt simul sex & septima ætas, scilicet quiescentium & laborantium: & post has erit octaua ætas resurgentium. Diuiditur autem Psalmus iste in tres partes. Primo enim, ponitur pœnitentia. Secundo, pœnitentiæ fletus, ibi, [Laborauit, &c.]

Tertio,

Tertio, vtriusque fructus, ibi, [discedite.] Sed homo existens in peccato, tria incommoda patitur à quibus petit liberari. Primum est, peruersitas actus. Secundum est, vulneratio naturæ & debilitas. Tertium, reatus pœnæ imminens. Primo ergo petit liberari à primo: & ideo dicit, [Domine ne in furore, &c.] Secundo, contra secundum: & ideo addit orans, [Miserere mei, &c.] Tertio, contra tertium: & ideo subiungit, [sed tu Domine, &c.] Dicit ergo, [Domine ne in furore tuo.] A malis actibus liberat aliquis aliquem, arguendo verbis & corripiendo pœnis: vtrumque facit Deus. Sed argutio quandoque fit ad emendationem, & hoc est [in misericordia.] Psalm. 140. Corripiet me iustus, &c. quandoque ad condemnationem & hoc est iræ: & ideo dicit, [Domine arguas me,] sed [non in furore,] quia hoc est vindictæ: & hoc fit in iudicio, quando dicet Matth. 25. Discedite à me maledicti, &c. Esuriui enim, &c. Esa. 3. Ardens furor eius: & grauis ad portandum, &c. Modo autem arguit, sed non in furore: quia ad emendandum arguit, & non ad condemnandum: & hoc petit iste cum dicit, [neque in ira tua corripias me,] quasi dicat, Corripe me, sed non in ira vel in furore, sed per flagella temporalia. Aug. Hic vre, hic seca, vt in æternum parcas. Hier. 10. Corripe me, veruntamen non in iudicio. Deinde cum dicit, [Miserere.]

b Petit liberari à secundo: scilicet à vulneratione naturæ & debilitate. In primo, in generali infirmitatem exponit. Secundo, in speciali, ibi, [sana, &c.] Dicit ergo, [Miserere mei Domine quoniam infirmus sum.] Peccatum est spiritualis infirmitas. Nam infirmitas corporis, ex solutione debitæ proportionis humorum accidit. Sic quando affectiones animæ non sunt proportionatæ, est ibi spiritualis ægritudo; & ideo dicit, [infirmus sum.] Gloss. Infirmus sum natura & vitio, adeo quod iustitiam tuam sustinere nequeo. Sapien. 9. Seruus tuus ego sum, & filius ancillæ tuæ, homo infirmus & exigui temporis; & minor ad intellectum iudicij, & legum. Deinde cum dicit, [sana, &c.] exponit in speciali quomodo sit infirmus: & hoc dupliciter. Primo, quia amisit suam fortitudinem. Secundo, quia perdidit suam discretionem, ibi, [Et anima mea turbata est, &c.] Dicit ergo, [sana me Domine.] Hier. 17. Sana me Domine & sanabor, &c. Quia si homo est liber à peccato, aptus est ad retinendum gratiam & virtutes quæ sunt fortitudo hominis: & ideo, [sana me Domine.] Et hoc oro, quia [ossa mea,] id est, fortitudo mea, animæ scilicet meæ virtus & fortitudo. [Turbata est.] Item turbatur discretio, inquantum peccatori videtur recte agere cum peccat: & ideo dicit, [Et anima mea turbata est valde,] quia peruersum habet iudicium de agendis: scilicet quod bonum est iudicet esse malum & econuerso. Deinde cum dicit, sed tu Domine, &c. Orat contra reatum damnationis. Vbi tria facit. Primo enim, ostendit periculum imminere. Secundo, petit auxilium gratiæ, ibi, [Conuertere.] Tertio, exponis periculum imminens, ibi, [quoniam non est in morte, &c.] Dicit ergo, [infirmus sum,] non possum per me surgere, [sed tu Domine,] qui potes, [vsquequo,] non exaudies? Psal. 12. Vsquequo Domine obliuisceris me in finem, &c. In hoc videbatur periculosum sibi, quod non conuertebatur. Eccl. 5. Ne tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem: subito enim veniet ira illius, & in tempore vindictæ disperdet te. Abacuch. 1. Vsquequo clamabo & non exaudies vociferabor ad te verum patrem, & non sanabis, &c. quasi dicat, Quandiu ero in peccato, & non dabis auxilium vt resurgam: & ideo petit auxilium, dicens, [Conuertere, &c.] Et tangit tria: scilicet conuersionem, ereptionem, & salutationem. Oculus hominis non illuminatur à sole nisi habeat directam oppositionem ad illum: ita anima si debet recipere lumen diuinum debet habere directum aspectum ad Deum: & huiusmodi directus aspectus semper est paratus à Deo: sed homo auertit se, & oportet quod Deus conuertat in quantum prius conuertitur ad nos, conuertendo nos ad se: & ideo dicit, [Conuertere.] Thren. 4. Conuerte nos Domine, & conuertemur ad te, &c. Si aliquis compeditus traheretur ad suspendium ac videret aliquem de quo confideret, rogaret attente ac diceret, eripe me. Hoc modo orat iste dicens, [Eripe animam meam,] quasi dicat: eripe me tractum ad peccatum, ductum ad mortem. Prouerb. 24. Erue eos qui ducuntur ad mortem. Psal. 68. Eripe me de luto vt non infingar, &c. Col. 1. Eripuit nos de potestate tenebrarum. Item, [Saluum me fac.] Postquam liberaueris me à malis perduc ad salutem. Psalm. 62. In ipso salutare meum: & hoc non propter merita mea, sed [propter misericordiam tuam,] ad Titum 3. Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Deinde cum dicit, [Quoniam.]

c Ostendit periculum imminens: Et primo, periculum præsentis mortis, scilicet naturalis. Secundo, damnationis æternæ à qua non est reditus, vnde, [Quoniam non est in morte,] id est, post mortem.] [qui memor sit tui,] scilicet cogitando bonitatem tuam, si de ea non fuit memor in vita. Et hoc ideo, quia anima rationalis non habet flexibilitatem arbitrij post mortem. Eccl. 11. Siue ceciderit lignum ad Austrum, siue ad Aquilonem, in quocunque loco ceciderit, ibi erit. Secundum periculum est, quia in inferno est obstinatio & non est ibi confessio, illa scilicet de qua dicit Apostolus, Rom. 10. Ore autem fit confessio ad salutem: & ideo dicit, [in inferno autem quis confitebitur tibi?] Vel aliter, [in morte,] scilicet peccati, [qui memor sit tui,] quasi dicat. Te deprecor, & eripe animam meam ne consentiam: quia in peccato meo non ero memor tui. Danielis 13. Declinauerunt oculos suos vt non viderent cœlum: nec recordarentur iudiciorum iustorum, [in inferno autem,] id est, in profundo peccatorum, [quis confitebitur tibi.] Prouerbiorum 18. Impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnet. Deinde cum dicit, [Laboraui.]

d Ponit gemitum pœnitentis, vbi tria videtur tangere. Primo, tristitiam cordis. Secundo, defectum rationis, ibi, [Turbatus est.] Tertio, infirmitatem virtutis, ibi, [Inueteraui.] Tristitia cordis tripliciter indicatur. Primo, per gemitum & suspiria. Secundo, per cor poris inquietudinem. Tertio, per lachrymas. Quantum ad primum dicit, [Laboraui in gemitu meo,] scilicet suspirando. Thren. 1. Multi gemitus mei: cor meum mœrens, &c. Psal. 37. Rugiebam à gemitu cordis mei. Dicit autem, [Laboraui,] quia labor est pugnare contra se: & tamen labor iste bonum fructum habet. Sap. 3. Bonorum laborum glorioſus est fructus. Quantum ad secundum dicit, [Lauabo,] vbi duo ponit, scilicet luctum & stratum: & hæc duo licet pro eodem accipiantur, tamen proprietatem sequimur. Stratum dicuntur panni, qui sternuntur in lecto. Lectum illud quod subtus ponitur: & dicitur lectus ab eligendo, scilicet stramina & similia, vnde fit lectus. Per hoc ergo quod dicit, [Lauabo per singulas noctes lectum meum,] dat intelligere quod qualibet nocte surgebat & appodiatus iuxta lectum plorabat. Litera Hieronymi est. [Natare faciam lectum meum,] & est parabolica locutio. Vel, [Natare faciam,] id est, ad modum natantis faciam habere ex inquietudine mea in eo. Dicit autem, [lachrymis stratum meum

rigabo.] Quia etiam in lecto iacens plorando perfundebat pannos lecti, quasi irriguum lachrymarum. Moraliter lectus in quo homo quiescit, est conscientia: hanc lauat homo per lachrymas in pœnitentia. Hiere. 4. Laua à malitia cor tuum. Per stratum vero designantur peccata, quæ supersternuntur conscientiæ, quæ quidem abluenda sunt lachrymis. Nam lachrymę lauant delictum, quod pudor est confiteri. Gloss. Thren. 2. Defecerunt pro lachrymis oculi mei, &c. [Per singulas ait noctes,] id est, per singula peccata. De singulis enim peccatis debet homo pœnitendo plorare. Datur autem hic intelligi quod pœnitens habeat vices interpolatas: quia inter bona quæ faciebat aliquando peccabat, & de singulis plorabat: vnde non dicit per vnam, sed per singulas noctes. Dicit autem, [rigabo,] per inundantiam lachrymarum. Hier. 9. Quis dabit capiti meo aquam & oculis, &c. Thren. 2. Deduc quasi torrentem lachrymas per diem: & nocte ne taceant pupillæ oculi tui. Consequenter cum dicit, [Turbatus.]

e Ponit defectum rationis. Tristitia enim est causa iræ: & ideo tristis irascitur de facili. Ira autem semper turbat oculum rationis. Turbati autem minus præuident: & ideo dicit, [Turbatus oculus meus,] id est, ratio mea, sed à furore aliorum: irascebatur enim Dauid, & turbabatur, quando videbat insurrexisse contra se Absalonem filium suum, & consiliarios eius. Vel à furore suo quia turbabatur contra peccata propria. Recognoscebat enim in statu persecutionis illius, quod propter peccata sua iuste affligeretur: & hæc ira non cæcat, sed turbat. Alia vero ira excæcat. Vel à furore tuo Domine Deus quo me punis, quasi prouocatus à me: quia te turbaui. Esa. 38. Attenuati sunt oculi mei, suspicientes in excelsum. Iob. 16. Facies mea intumuit à fletu & planctu, &c. Tertio, ostendit infirmitatem virtutis, cum ait, [inueteraui, &c.] Quando aliquis in iuuentute victoriosus fuit & fortis, si postmodum patiatur non solum ab extraneo, sed etiam à suis reputatur senescere. Ita Dauid qui iuuentute sua vicerat omnes, modo autem fugiebat filium suum dicit, [inueteraui,] scilicet aliorum reputatione, [inter omnes inimicos meos,] manifestos scilicet & occultos. Heb. 8. Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est. Vel peccator inueterascit, recedens à nouitate Christi, de qua dicit Apostolus Roman. 6. In nouitate vitæ ambulemus: vt seruiamus in nouitate spiritus. Romanor. 7. Gloss. Seruiamus operibus noui hominis, id est, Christi, quæ non nostris viribus vel lege attingimus, sed gratia Spiritus sancti. Scientes quia vetus homo noster simul crucifixus est. Rom. 6, Vt destruatur corpus peccati, vt vltra non seruiamus peccato. Per quam seruitutem reducitur quis in vetustatem peccati, membrum factus veteris hominis: propter quod monet Apostolus & suadet. Roman. 12. Reformamini in nouitate sensus vestri, vel mentis vestræ. Reformamini dicit Gloss. quia in Adam fuistis deformati in nouitate, &c. Nouum hominem scilicet Christum: videlicet, imitantes hanc vetustatem & deformitatis miseriam, Propheta sub interrogatione deplorat, dicens, Baruc. 3. Quid est Israël quod in terra inimicorum es? inueterasti in terra aliena, &c. Et consonat ei quod hic dicitur, [inueteraui inter omnes inimicos meos,] vel dæmones: vel omnia peccata quibus omnibus consensi: sic hoc quod dicit, [inueteraui,] secundum hunc sensum est materia genitus, quasi dicat: ideo, [lauabo, &c.] quia [inueteraui,] veterem hominem imitatus, vitijs omnibus me subijciens: & tunc hoc quod dictum est, [Turbatus est, &c.] refertur ad statum pœnitentis. Vel potest referri ad materiam iustitiæ: hoc quantum ad statum peccati, quasi dicat: ideo [inueteraui,] id est, peccaui, quia [oculus meus,] id est, caro mea turbata est [à furore,] id est, ab impetu passionis. Psal. 57. Supercecidit ignis, scilicet concupiscentiæ secundum Gloss. Augustini. Et non viderunt solem, scilicet iustitiæ. Daniel. 13. Concupiscentia subuertit cor tuum. Item, idem. Exarserunt in concupiscentiam eius, &c. vt neque recordarentur iudiciorum iustorum. Ab impetu ergo passionis dicit Dauid, in eo forte turbatum oculum rationis vt non videret cœlum, & hoc fuit in concupiscentia Bersabee, 2. Reg. 11. quam ad se vocatam cognouit. Et postmodum cognito quod esset grauida, ad crimen adulterij addidit crimen homicidij. Vnde Vriam virum Bersabee proditorie iussit occidi, pro quibus peccatis grauissimis, iusto Dei iudicio passus est à filio persecutionem, [Discite.]

f Hæc est tertia pars principalis, in qua fructus pœnitentiæ ponitur: vnde hic se exauditum ostendit, & exinde gratulatur. Et circa hoc, tria facit. Primo enim, repellit à se inimicos. Secundo, confitetur se esse exauditum, ibi, [Quoniam exaudisti.] Tertio, prænunciat inimicorum euentum, ibi, [Erubescant.] Dicit ergo, [Discedite, &c.] Detur quod aliquis propter peccatum afflictus fuerit, post datam indulgentiam insultare potest inimicis, vel inducentibus ad peccatum, vel persequentibus corporaliter. Ad litteram Hieronymus dicit, [Discedite à me,] inducentes me ad peccatum: quia societatem vestram nolo. 2. Corinth. 6. Propter quod separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos: vel, [Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem,] id est, vos operarij iniqui persequendo me iniuste. [Discedite,] inquam [à me,] quia Dominus mecum est tanquam bellator fortis. Hierem. 29. Vnde Psal. 7. Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum. Et per hoc signatur futura persecutio: & separatio malorum à bonis, Matthæi 13. Separabunt malos de medio iustorum. Item, eiusdem 25. Separabunt eos abinuicem, sicut pastor segregat, &c. Et infra eodem capitulo. Discedite à me maledicti, &c. Consequenter cum dicit, [quoniam exaudiuit,] prænuntiat se exauditum. Vbi aduertendum est, quod superius tria præmisit, scilicet orationem cum dixit, [Miserere.] Secundo, deprecationem vt liberaretur. [Conuertere.] Tertio, luctum, [Laboraui, &c.] Et hæc tria dicit exaudita ordine retrogrado. Et primo gemitum dicens, [Exaudiuit Dominus, &c.] Gemitus sanctorum vocem habet apud Deum. Eccles. 35. Non despiciet vocem pupilli: nec viduam, si effundat loquelam gemitus. Nonne lachrymæ viduæ ad maxillam descendunt, & exclamatio eius super deducentem eas? A maxilla enim ascendunt vsque ad cœlum, & Dominus exauditor declarabitur in illis. Et Genes. 4. Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Propterea dicebat illa sancta domina Iudith 8. Indulgentiam eius cum lachrymis postulemus. Secundo, [deprecationem.] Est namque deprecatio proprie secundum Gloss. Cassiodori, pro remouendis malis. Lucæ 1. Exaudita est deprecatio tua. Dicit ibi Gloss. qua rogasti pro liberatione plebis. Vt ergo ostendat se liberatum, à malis pro quibus rogauerat dicens, [Conuertere, &c.] Subiungit hic. [Exaudiuit Dominus deprecationem meam.] Tertio, orationem: vt scilicet intret in conspectu eius: & hoc est quod subinfert, [Dominus orationem meam suscepit.] Et nota, quod ponit hic ter, [Dominus,] vt ostendat se exauditum à tota Trinitate. Psal. 66. Benedicat nos Deus Deus noster: benedicat nos Deus. Consequenter cum dicit, [Erubescant.]

g Ponit inimicorum euentus: ac si diceretur. Tu dicis

dicis inimicis tuis. [Discedite.] Sed quid erit eis discedentibus à te? Certe [Erubescant, &c.] Hæc verba possunt exponi in bono & in malo. Si in bono, tunc dicta sunt per modum orationis. Vbi petit quatuor pro eis: scilicet erubescentiam de peccatis: quia hoc est principium emendationis vitæ. Eccles. 4. Est confusio adducens gloriam. Vnde [Erubescant.] Secundo, dolorem de peccatis. [Conturbentur.] Psal. 9. Commouisti terram & conturbasti eam, &c. Debet enim pœnitens habere vehementiam doloris, plus quam habuerit delectationem in peccato. Tertio, [conuertatur.] Esa. 31. Conuertimini sicut in profundum recesseratis filij Israël. Et quarto, erubescentiam. [Erubescant & conturbentur vehementer, &c.] Est autem erubescentia, principium & finis emendationis. Sed aliter B posset reddi ratio: quia scilicet à principio erubescit quis oculos hominum, & ex hoc dolet & vitat mala, in fine vero erubescit oculum rationis suæ, & oculum Dei. 1. Rom. 6. Quem fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? De secundo, Luc. 18. Publicanus à longe stans nolebat nec oculos ad cœlum leuare. Hoc autem fieri debet, [valde velociter,] vt non tardetur. Eccl. 5. Ne tardes conuerti ad Dominum, &c. Si autem accipiantur in malo, tunc per modum prænunciationis intelligenda sunt: sunt quasi dicat, [erubescant,] præ detectione peccati eorum coram omnibus. Esa. 1. Erubescitis super hortis quos elegeratis, cum fueritis velut quercus defluens folijs, &c. C [Et conturbentur,] timore & tristitia mirabili. Sap. 5. Turbabuntur timore horribili, &c. [vehementer omnes inimici mei, conuertantur,] recognoscendo culpam propriam & gloriam sanctorum. Sap. 5. Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperij: nos insensati, &c. [Et erubescant,] quia erit eis hæc recognitio ad confusionem: & hoc, [valde velociter.] Esa. 30. Subito dum non speratur veniet contritio eius, &c. Iob. 21. In puncto ad inferna descendunt. Thess. 5. Dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint pax & securitas, &c.

In finem Psalmus Dauid quem cantauit Domino pro verbis Chusi filij Gemini. D

PSAL. VII.

DOmine Deus meus in te speraui; saluum me fac ex omnibus persequentibus me, & libera me. Ne quando rapiat vt leo animam meam: dum non est qui redimat, neque qui saluum faciat. Domine Deus meus si feci istud: si est iniquitas in manibus meis. Si reddidi retribuentibus mihi mala.

b Decidam merito ab inimicis meis inanis. Persequatur inimicus animam meam & comprehendat, & conculcet in terra vitam meam, & gloriam meam in puluerem E deducat.

c Exurge Domine in ira tua: & exaltare in finibus inimicorum meorum. Et exurge Domine Deus meus in præcepto quod mandasti: & synagoga populorum circundabit te. Et propter hanc in altum regredere.

d Dominus iudicat populos. Iudica me Domine secundum iustitiam meam; & secundum innocentiam meam super me. Consumetur nequitia peccatorum, & dirige iustum.

e Scrutans corda, & renes Deus. Iustum adiutorium meum à Domino: qui saluos facit rectos corde.

f Deus iudex iustus, fortis, & patiens, numquid irascitur per singulos dies?

g Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrabit, arcum suum tetendit, & parauit illum. Et in eo parauit vasa mortis: sagittas suas ardentibus effecit.

h Ecce parturiit iniustitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem.

i Lacum aperuit, & effodit eum: & incidit in foueam quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius; & in verticem ipsius iniquitas eius descendet.

k Confitebor Domino secundum iustitiam eius; & psallam nomini Domini altissimi.

Supra præmissi sunt Psal. pro liberatione ab hostibus: hic ponitur Psal. in quo petit vindictam de eis: & præponitur titulus talis. In finem quem cantauit Domino pro verbis Chusi filij Gemini. Historia habetur. 2. Reg. 17. quod Dauid fugit à facie filij sui & Achitophel sapientissimus adhæsit Absaloni. Chusi vero adhæsit Dauid: quem remisit vt sciret consilia Achitophel, & ea sibi significaret. Cum autem Achitophel consilium dedisset Absaloni nociuum valde patri suo Dauid, scilicet vt statim eum inuaderet antequam tutaretur alicubi, Chusi secreto significauit Dauid, vt de campestribus fugeret vbi erat, & transiret Iordanem ad loca munitissima. Isto ergo nuncio Chusi audito Dauid, hoc canticum cecinit Domino: & ideo dicitur hic. Quem cantauit Domino pro verbis Chusi filij Gemini. Dicitur autem filius Gemini, quia forte de tribu Beniamin erat: vel ex aliquo descenderat qui habebat hoc nomen. Hieronymus non habet. In finem: nec pro victoria, sed pro ignotatione, vel ignorantibus. Et dicit. Super verbis Æthiopis, [tamen nescitur an fuerit Æthiopis.] Mystice autem hic Psal. potest esse ecclesiæ & contra persecutores Et dicitur verbis Chusi qui interpretatur silentium: sed Geminii dextera, quasi dicat, Occulto diuinæ prouidentiæ iudicio factum est vt Achitophel quia fratris ruina interpretatur, scil. Iudas Scariothis in ruinam, id est, in mortem fratris sui Christi videlicet. qui non confunditur eos vocare fratres. Heb. 2. Consilio & auxilio conspirauit. Sed quod ille ad pernicieni vnius hominis fecit, Christus ad salutem omnium inflexit, vt dicit August. in Glossa. Hic autem Psal. habet tres partes. Primo, ponitur oratio. Secundo, exauditio, ibi, [Dominus iudicat.] Tertio, gratiarum actio. [Confitebor Domino.] Circa primum, duo facit. Primo, orat vt liberetur ab E hostibus. Secundo, vt hostes deprimãtur. [Exurge Domine in ira tua.] Circa primũ, duo facit. Primo, petit misericordiã. Secundo, allegat suam innocentiã. [Domine Deus meus si feci istud.] Circa primũ, tria facit. Primo præmittit orantis actionẽ. Secundo, proponit petitionẽ [saluum me fac.] Tertio, petitionis rationẽ. [Ne quãdo rapiat.] Affectus orantis est vt speret in Domino. Eccl: 2. Quia nullus speranit in Domino & confusus est: & ideo dicit, [In te speraui.] Petitio est duplex: petit enim saluari, & liberari secundũ Dion. Liberari est remoueri à malo. Saluari cõseruari in bonis. Sic ergo petit quod saluetur à corruptione hostium & liberetur ab eis. Et potest intelligi de corporalibus & de spiritualibus, q.d. [Saluum me fac,] ab hostibus & à tẽtationibus. Pl. 21.

Salua me ex ore leonis. Item, ibidem. Libera animam meam à malignitate eorum. Ponit petitionis rationem, cum dicit, [Nequando rapiat,&c.] quasi dicat. Nisi subuenias mihi deuorabit me Absalon, sicut leo. 2. Reg. 15. Surgite fugiamus: neque erit nobis refugium à facie Absalonis. Et supra dicit in plurali, [Ab omnibus persequentibus,] hic in singulari, [nequando rapiat vt leo,] quia omnes sub vno capite comprehenduntur. Spirituales sub vno diabolo: corporales sub Absalone. De primo, 1. Petr. 5. Aduersarius vester tanquam leo rugiens, &c. Psalm. 9. Insidiatur in abscondito, quasi leo, &c. [Rapiat,] quasi subito. [Et velociter.] Ioan. 10. Lupus rapit: quia diabolus insidiose facit. Et hoc faciet, [dum non est qui redimat, &c.] Redimitur quis, dum liberatur à malo: & hoc refertur ad liberationem à pœna. Osee 13. De morte redimam eos. [Neque qui saluum faciat,] per liberationem à culpa. Matth. 1. Ipse saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Hieronymus. [Ne forte rapiat vt leo animam meam, & laceret: & non sit qui eripiat.] Deinde allegat suam innocentiam. [Domine Deus meus si feci istud.] Et hoc potest intelligi dupliciter: vel per modum iuramenti, vel prænuntiationis. Si per modum iuramenti, sic sciendum est quod duplex est iuramentum; scilicet per contestationem, sicut ad Rom. 1. Testis est mihi Deus cui seruio in spiritu meo, &c. & per execrationem, vt cum dicitur, Si ita feci sic contingat mihi. Iob. 31. Si gauisus sum ad ruinam illius, qui me oderat, &c. 2. Cor. 1. Ego testem Deum inuoco in animam meam: quasi dicat, Si non sum innocens rapiat me. Vel potest intelligi per modum prænuntiationis, quasi dicat, Si ego sum in istis defectibus, hæc erit pœna mea, [Decidam, &c.] Et secundum hoc, excludit primo à se culpam. [Si feci istud, &c.] Secundo, determinat sibi pœnam. [Decidam, &c.] Excludit autem à se culpam, primo in generali, cum dicit. [Domine Deus meus si feci istud.] Quid [istud?] Peccatum, scilicet superbiæ secundum Gloss. quod est quasi vniuersale peccatum. Eccles. 10. Initium omnis peccati superbia. Vel aliter [istud.] Quia quando quis patitur tribulationem aliquam ex culpa sua, dicitur ei. Tu fecisti tibi istud: quasi dicat, Tu es in causa, vt hoc fiat. Et sic dicit, [Si feci istud,] ego huic persecutioni causam dedi. 2. Reg. 8. Faciebat Dauid iudicium & iustitiam cum populo suo. Mich. 8. Iram Domini portabo: quia peccaui ei, &c. Secundo, cum dicit, [Si est iniquitas, &c.] Excludit culpam in speciali: vbi tria facit. Nam primo, dicit quod nulli fecit iniuriam: & ideo dicit, [Si est iniquitas.] Iob. 41. Si iniquitatem quæ est in manu, &c. 1. Reg. Animaduerte & vide, quod non est in manu mea malum: neque iniquitas. Vnde cum homo nulli facit iniuriam, iniustum videtur quod affligatur. Secundo, quidem remisit offensam. Et ideo dicit, [Si reddidi, &c.] Et hoc, 1. Reg. 24. Pepercit tibi oculus meus. Dixi enim, Non extendam manum meam in Dominum meum: quia Christus Domini est. Leuit. 19. Ne quæras vltionem: nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum. Tertio, quod inimicis benefecit: quod est tertium bonum. Vnde littera Hieronymi habet. [Dimisi hostes meos vacuos.] Rom. 12. Noli vinci à malo, sed vince, &c. Prouer. 25. Si esurierit inimicus tuus, &c. Matth. 5. Benefacite eis qui oderunt vos. 4. Reg, 6. Regi Samariæ mandauit Helisæus vt apponeret cibos exercitui regis Syriæ, qui venerat ad capiendum eum. Appositaque est eis ciborum magna præparatio. Consequenter cum dicit, [Decidam.]

b Determinat sibi pœnam quæ sequitur, quasi dicat, Si ista non sunt vera quæ dico, fiant mihi ista. Et primo, ponit detrimentum pecuniæ. Secundo, personæ. Tertio gloriæ. Dicit ergo quantum ad primum. Hoc malum accidat mihi, scilicet [quod decidam merito,] id est, iuste, [ab inimicis,] id est, auferantur mihi bona mea. Iob. 31. Si adhæsit membris meis macula seram & alius comedat. Quoad personam, tria ponit quæ homo patitur in se. Primo, persecutionem. Secundo, captiuitatem. Tertio, mortem. Quantum ad primum dicit, [Persequatur:] quantum ad secundum, [Comprehendat:] quantum ad tertium, [Et conculcet,] vel occidendo, vel totaliter me prosternat: quantum ad gloriam subiungit, [& gloriam meam, &c.] Ac si diceret, Quicquid sit illud in quo glorior, redigatur in puluerem & dispergatur. Mystice inimicus diabolus persequens tentando. Thren. 4. Velociores fuerunt persecutores, &c. [Comprehendat,] per consensum peccati. Thren. 1. Omnes persecutores eius apprehenderunt eam, inter angustias. [Conculcet,] per consuetudinem & contemptum. Esa. 51. Incuruare vt transeamus. Gloria hominis duplex est naturalis scilicet, & spiritualis. De prima, 1. Cor. 11. Vir non debet, id est, mens, velare caput suum: quia gloria & imago Dei est. De secunda, 2. Cor. 1. Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ. Gloriam ergo hominis deducit diabolus in puluerem, quia imago Dei deturpatur: quia maculatus, 1. Timoth. 4. Cauteriatam habentes conscientiam. Psal. 72. Domine in ciuitate tua, imaginem ipsorum ad nihilum rediges.

c Supra proposuit orationem pro se petens liberari & saluari. Hic petit contra inimicos; vbi duo facit. Primo, petit eorum punitionem. Secundo, punitionis fructum, ibi, [& exaltare.] Legamus primo litteram secundum historiam, sicut potuit competere Dauid. [Exurge.] Duobus generibus hominum dicitur, dormienti, & iacenti. Deus autem quando peccata non punit, dormire videtur, quasi non haberet prudentiæ vigilantiam. Psalm. 43. Exurge, quare obdormis Domine. Item quando non punit videtur impotens iacere: sed tunc surgere videtur, quando potestatem manifestat aduersarios puniendo. Esa. 26. Exaltetur manus tua vt non videant, videant & confundantur zelantes populi, & ignis hæreditatem tuam deuoret, [in ira,] dicit, id est, punitionem quæ est iræ effectus. Fructum punitionis ponit triplicem. Vnum ex parte Dei, vt Deus exaltetur non in se, sed in opinione hominum: quia per hoc reputatur altus & potens: ideo dicit, [exaltare,] quasi dicat, Deprime inimicos meos, & in hoc alius apparebis. Eccles. 36. Sicut in conspectu illorum magnificatus est in nobis, ita in conspectu nostro, &c. Et dicit, [in finibus,] vt totaliter deprimat, & nihil remaneat inuadendo fines eorum. Hieronym. habet, [eleuare indignans super hostes,] quasi dicat, Irascere, & in hoc, [eleuare.] Alius fructus est ex parte Dauid. Nam 1. Reg. 13. legitur. Inuenit Dominus virum secundum cor suum: cui præcepit vt esset dux super populum suum. Et ipse Dauid de se dicit. 2. Reg. 6. Præcepit mihi Dominus, vt sim dux, &c. Hoc ergo præceptum videbatur euacuari Dauid depresso: ideo dicit, [exurge in præcepto quod mandaui,] scilicet sim dux in regno: & ideo. Hieronym. habet, [exurge ad me in iudicium quod mandasti.] Alius fructus est ex parte populi. In veteri lege ordinabatur per homines, de alijs principibus populi: sed de summo principe solum dispensabatur per Deum. Num. 27. Prouideat Dominus Deus spirituum omnis carnis hominem, &c. Deut. 17. Cum intraueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi & possederis eam, habitaueris que in illa, & dixeris, constituam super me regē sicut habent omnes per circuitum nationes, illum constitues principem quem Dominus tuus elegerit.

Ergo

Ergo Dominus in magno principatu, debebat sequi diuinam ordinationem. Et ideo subdit, [& synagoga populorum circundabit te,] id est, sequetur tuam ordinationem: vt vertatur in me, [& propter hoc in altum regredere,] id est, apparebit magnificentia tua; quasi dicat, Non solum propter vindictam, sed vt homines reuertantur ad me: sed prout refertur ad Christum, petit incarnationis mysterium: in quo duplex est fructus. Primus depressio dæmonum & conuersio hominum. [Exurge Domine.] Quantum ad primum dicit, [exurge,] id est, appare in mundo per incarnationem, & hoc [in ira tua,] id est, vt puniat dæmones. Ioan. 12. Nunc iudicium est mundi, &c. Marc. 1. Quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti ante tempus perdere nos: [& exaltare in finibus inimicorum,] auferendo eorum possessionem. Luc. 11. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quæ possidet. Si autem fortior illo superuenerit & vicerit eum, vniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat: & spolia eius distribuet: & Matth. 12. Quomodo potest quisquam intrare domum fortis, & vasa eius diripere nisi prius alligauerit fortem & tunc domum eius diripiet? vel contra Iudæos: vt sit petitio ecclesiæ gentium contra eos. Et dicit, [Exaltare in finibus inimicorum,] alia non mutantur. Illud quod exaltatur homini apparens, ex hoc occultatur: vt puta quando nimis in altum exaltatur. Sicut ergo quod latet in profundo si exaltetur apparet. Iob. 28. Profunda fluuij scrutatus est & abscondita producit in lucem. Sic ait, [exaltare,] id est, manifestare: & sicut quod nimis exaltatur occultatur: vnde Act. 1. Eleuatus est & nubes suscepit eum ab oculis eorum, sic [exaltare,] vt efficiatis Iudæis occultus: vt te non cognoscant, & sic crucifigant, & redimantur. Quantum ad secundum, dicit, [Exurge Domine Deus in præcepto,] pro conuersione hominum. Vbi primo, ponitur motiuum conuersionis. Secundo, perfectio. Tertio, punitio. Dicit ergo, [in præcepto,] scilicet mansuetudinis & humilitatis. [quod mandasti.] Matthæi 11. Discedite à me, quia mitis sum & humilis corde: [exurge,] ergo in hoc, [præcepto,] id est, appare humilis altus existens: quasi dicat, Ita humilitatem accipias vt altitudinem non deseras, vel [exurge,] à mortuis, & sic [synagoga populorum circundabit te.] Congregatio scilicet beatorum qui remunerabuntur, & malorum qui punientur. Cant. 1. Oleum effusum nomen tuum, &c. Esa. 2. Præparabitur mons domus Domini in vertice montium: & eleuabitur super colles & fluent ad eum omnes gentes. Et 6. ca. Leua oculos tuos in circuitu: omnes isti congregati sunt venerunt tibi, [& propter hanc in altum regredere,] scilicet vt hanc synagogam perficias, credentium, scilicet congregationem. Ephes. 4. Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, &c. Mich. 2. Ascendit pandens: ter ante eos. Vel [in altum,] absconderis ab oculis Iudæorum, &c. [Synagoga populorum circundabit te,] contemnendo & persequendo: in quo maxime punientur.

d Secunda pars est istius Psalmi: in qua agitur de exauditione petitionis. Et quia exauditio petitionis fit iudicio Dei, ideo introducitur diuinum iudicium. Et primo, præmittit ipsum. Secundo, agit de dilatione eius, [Deus iudex iustus fortis & patiens, nunquid irascitur per singulos dies.] Circa primum, tria facit. Præmittit enim primo, iudicium. Secundo, eius modum. [Iudica me Domine, &c.] Tertio, iudicis idoneitatem, [scrutans corda & renes Deus.] Dicit ergo, [Habeo inimicos persequentes: & peto diuino auxilio liberari.] Et de hoc confido. [Quia Dominus iudicat populos.] Iudicat enim orbem terræ in æquitate, & populos in veritate sua. Psalm. 96. Esa. 3. Stat ad iudicandum Dominus, & stat ad iudicandos populos. Et nota quod postquam dixit, [Propter hanc in altum,] subiungit de iudicio: quia post ascensionem reuertetur ad iudicandum. Act. 1. Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cœlum, ita veniet ad iudicandum. Modus iudicij ponitur in forma orationis: orando ostendit quid fiet in iudicio, dicens; [Iudica me.] Et primo, ponit bonorum retributionem. Secundo, malorum punitionem; [consumetur.] In iudicio duo retribuuntur: quia bonis bona, & malis mala. Qui ergo bonus est, & qui caret malis, habebit abundantiam bonorũ & sublationem malorum. Prouerb. 1. Qui me audierit abundantia perfruetur, timore malorum sublato, &c. Et ideo quantum ad primum dicit, [Iudica me secundum iustitiam meam,] scilicet quam dedisti mihi secundum quod sum iustus: & hæc iustitia est, vt mihi retribuantur bona. Matth. 5. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quoniam, &c. quantum ad secundum, dicit, [Secundum innocentiam meam,] & hæc iustitia est vt nihil mali patiar. Iob. 22. Saluabitur innocens: saluabitur autem munditia manuum suarum. Et nota, quod petit hoc iudicium secundum iustitiam. Supra dicit in pœnitentiali Psalmo, secundum misericordiam, nullum meritum commemorans. Nunc autem qui iam iustificatus fecerat aliqua bona, quibus debebatur præmium, petit iudicari secundum iustitiam: quod ait, [Super me,] designat quia iustitia hominis & innocentia non sunt ab homine, sed à Deo. Contra hoc quod petit, vt sibi sint bona; mali nihil patiatur, videtur aliquando bonum esse & vtile opprimi à malis, & etiam vniuersaliter boni habent mala in mundo isto, & mali bona. Luc. 16. Recordare quia recepisti bona in vita tua, &c. Et ratio huius assignatur. [Consumetur,] id est, ad finem deueniet: [nequitia peccatorum.] Apoc. vltimo. Qui in sordibus est, sordescat adhuc. Nota quod quandoque Deus differt pœnam vt prædestinati conuertantur. Esa. 30. Propterea expectat vos Deus, vt misereatur vestri. Vnde tunc, [consumetur nequitia peccatorum,] id est, deficiet. Quandoque vt mali malitiam suam amplius manifestent, & iudicia Dei appareant iusta: & tunc [consumetur,] id est, perficietur, [nequitia peccatorum,] vt iustior appareat vindicta: propter quod dicit, Genes. 15. Scito prænoscens quod peregrinum futurum sit semen tuum, &c. vsque nec dum completæ sunt iniquitates Amorrhæorum: & Act. 8. Et non dedit ei hæreditatem in ea nec passum pedis, &c. vsque dixit Dominus. Sic ait, [Consumetur,] quasi dicat, Faciant quod possunt, quia tandem, [Consumetur nequitia ipsorum peccatorum.] Sed nunquid mali grauabunt bonos? Non: quia [Deus dirigit iustos.] Vnde [Diriget iustum.] Prouerbiorum 1. Simplicitas iustorum dirigit eos. Deinde cum addit, [Scrutans.]

e Ostendit iudicis idoneitatem. Et primo; ponit idoneitatem iudicis. Secundo, confidentiam, de eo conceptam, ibi, [Iustum adiutorium meum.] Duo autem requiruntur ad idoneitatem Iudicis: scilicet vt sit sapiens, & vt sit iustus. Hæc autem sunt in Deo: & ideo iudex est idoneus. Prou. 20. Rex qui sedet in solio iudicij dissipat omne malum intuitu suo. Est enim sapientissimus omnia cognoscens, etiam intentiora. Heb. 4. Omnia nuda & aperta sunt oculis eius. Est etiam iustissimus. Hiere. 11. Tu autem Domine sabbaoth, qui iudicas iuste, &c. Et ideo dicit, [scrutans corda.] Hieron. habet sic. [Probator cordis & renum, Deus iustus,] & post sequitur alius versus. [Clypeus meus in Deo.] Vbi littera nostra habet. [Iustũ adiutoriũ, &c.] Dicit ergo, [scrutãs.] Tria sũt in homine.

Vnum apparens, ſcilicet exterius opus: & duo quæ latent, ſcilicet intentio & delectatio. Hæc duo nobis latent, ſed Deo patent: & quia Deo ſunt nota, licet nobis occulta: ideo dicit, [ſcrutans corda,] quia nouit intentionem; [& renes,] id eſt, delectationem, vtrum ſcilicet delecteris in laude Dei, vel hominum, ſed quia ſcrutari eſt inquirere, inquirere autem eſt ignorantis, hoc à Deo remouet: & oſtendit quod Deus euidenter ſcit, cum dicit, [Conſumetur, &c.] conuenienter dixit, [ſcrutans.] Quia in tribulatione maxime apparet conditio hominum. Deinde ſubinfertur. [Iuſtum adiutorium meum à Domino, &c.] Vbi ponitur fiducia concepta de iudice à quo adiutorium eſt ſeparandum. Eſt enim duplex adiutorium Dei, ſcilicet miſericordiæ & aliud iuſtitiæ. Adiutorium quo liberatur à malis & peccatis eſt miſericordiæ: & non eſt iuſtum, quia non ex meritis. Sed quando quis iuſtificatur, Deus perficit: & hoc eſt iuſtitiæ, quia reſpondet aliqualiter merito. De primo dicitur Pſal 45. Adiutor in opportunitatibus, &c. De ſecundo, Pſal 45. Adiuuabit eam Deus, &c. Sed quare? Quia [ſaluos facit, &c.] Prou. 2. Cuſtodiet rectorum ſalutem, [rectos corde,] id eſt, qui intentione tendunt in Deum.

Sed quærit Caſſiodorus. Quare non dicit, Qui ſaluos facit rectos renibus: [ſed rectos corde.]

Reſpon. Rectitudo pertinet in ordine ad finem, & ad hoc eſt intentio: & ideo oportet quod intentio ſit recta. In renibus autem eſt delectatio ſenſibilis.

f Supra præmiſit diuinum iudicium: hic autem agit de dilatione futuri euentus, ſcilicet pœnæ. Et primo, oſtendit cauſam dilationis. Secundo præparationem ad vindictam, [niſi conuerſi, &c.] Proponit autem tres cauſas, quare Deus poteſt putari non punire peccatores. Vna eſt, eo quod non ſit iuſtus: vt auferatur prouidentia humanorum actuum. Ezech. 9. Iniquitas domus Iſraël & Iuda magna eſt nimis valde: & repleta eſt terra ſanguinibus, & ciuitas repleta eſt auerſione Dicũt enim, Dereliquit Dominus terræ, & Dominus non videt. Iob. 22. Circa cardines cœli perambulat, nec noſtra conſiderat: & hanc excludit à Deo, qui iudex eſt & iuſtus. Eſa. 32. Ecce in iuſtitia regnabit rex, & princeps in iudicio præerit. Alia cauſa eſt, quia non eſt potens: ſed hoc excludit, quia [Deus fortis.] Iob. 9. Si fortitudo quæritur robuſtiſſimus eſt. Quæ ergo cauſa? quia [patiens,] & ideo dicit, [Nunquid iraſcitur, &c.] id eſt, non quolibet die puniet: ſed expectat aliquando & diſſimulat. Sap. 12. Diſſimulans peccata hominum propter pœnitentiam. Eſ. 30. Expectat vos Deus, vt miſereatur veſtri, &c. Et 28. Non in perpetuum triturans triturabit. Hieron. habet, [comminans tota die,] ſcilicet per ſacram ſcripturam. Deinde cum dicit, [Niſi.]

g Oſtendit quod Dominus parat ſe ad pœnam inferendam, etſi differat ex cauſa. Et ponitur hæc præparatio. Primo, ex parte Dei punientis. Secundo, ex parte hominis puniti ſiue recipientis, ibi, [Ecce parturit.] Præparatio ex parte Dei deſcribitur ſecundum præparationem hominis, contra meritum vel peccatum: quia, Odio ſunt Deo impius & impietas eius. Sap. 14. Et ſicut homo præparat ſe gladio contra hoſtes qui ſunt prope, ſed arcu contra remotos, ita diuina vindicta contra eos qui videtur ſibi adhærere, & poſſunt videre cauſam punitionis, dicitur gladius quaſi contra propinquos, ſed arcus contra remotos: & ideo non ſtatim te punit, ſed præparat ſe vt conuertaris, [& niſi conuerſi fueritis gladium ſuum, &c.] id eſt, vindictam ſuam. Iob. 16. Fugite à facie gladij. Vltor enim iniquitatis eſt gladius, &c. Zach. 9. Exibit vt fulgur iaculum eius. [Vibrabit,] ad terrendum: & ad propinquos vt fortius percutiat. Quia niſi per commina-

A tiones homo conuertatur, fortiter percutit. Maximus Valerius. Lento gradu ad vindictam ſui procedit diuina ira, tarditatemque ſupplicij grauitate compenſat. Hieronymus habet. [Gladium ſuum acuet,] id eſt, præparabit maiorem damnationem. Deuteron. 32. Si acuero vt fulgur gladium meum, &c. Matth. 10. Non enim veni mittere pacem in terram, ſed gladium, &c. Secundum Gloſſ. Gladius Dei Chriſtus eſt. Vibratio ergo eſt comminatio gehennæ in quo percutientur impij, ſicut eo vindicante. Eſa. 27. In die illa viſitabit Deus in gladio ſuo duro, &c. Præparat etiam ſe arcu, quaſi ad remotos, vnde [arcum ſuum, &c.] Et primo, agit de præparatione arcus. Secundo, ſagittarum, [& in eo parauit,] qui parat arcum. Primo, tendit. Se-
B cundo, ordinat in manu. Quantum ad primum, dicit [arcum ſuum,] id eſt, diuinam vindictam, quaſi ex inopinato punientem. Quantum ad ſecundum, dicit, [& parauit illum.] Eſa. 30. Præparata eſt enim ab heri Tophet à rege: præparata profunda & dilatata, ſcilicet ad puniendum. Secundo, agit de præparatione ſagittarum, [& in eo, &c.] Et primo, quantum ad ipſas ſagittas. Secundo, quomodo in eis aliquis magis nociuum ponit, puta ignem vel venenum. Dicit ergo, [& in eo,] ſcilicet arcu, [præparauit vaſa,] id eſt, inſtrumenta mortis, ſcilicet occidentia. Ezech. 9. Vnuſquiſque habet vas interitus in manu ſua, [ardentibus efficit,] quia ibi aliquid combuſtiuum, per quod intelligitur pœna ignis æterni: ſed dicitur quod in Hebræo
C eſt, [ſagittas ſuas perſequentibus me effecit.] Per hunc arcum ſecundum Aug. in Gloſſ. intelligitur ſacra ſcriptura. Iob. 29. Arcus meus in manu mea inſtaurabitur. Hic retenditur quando duritia veteris teſtamenti eſt emollita per nouum. Præparatur, quando exponitur, [& in eo parauit vaſa mortis.] Vaſa mortis poſſunt dupliciter accipi: ſcilicet in bono vel in malo. Hi ſunt hæretici, quia ex ſacra ſcriptura mortem ſimplicibus parant: & ſic parauit, id eſt, parari permiſit. Pſal. 106. Errare fecit eos, &c. [efficit,] id eſt, extra fecit: hoc eſt in apparentia poſui, [ſagittas,] penetrabiles ſententias. Pſal. 119. Sagittæ potentis acutæ, &c. in bono. [Vaſa mortis.] Apoſtolus inobedientibus, 2. Cor. 2. Alijs ſumus odor mortis in mortem. Et hoc
D efficit aptos ad comburendũ igne charitatis. Eccl. 48. Surrexit Helias quaſi ignis, & verbum, &c. Deinde cum dicit, [Ecce.]

h Agit de præparatione ex parte hominis puniendi. Vbi duo proponit. Progreſſum ſcilicet in peccatũ, quo paratur, ſcilicet ad punitionem. Et ſecundo, incurſum pœnæ, [Lacum, &c.] In progreſſu peccati, tria occurrunt. Malum propoſitum. Conatus, & Effectus. Et inimici Dauid primo conceperant: ſed tunc temporis erant in conatu, & poſt effecerunt. Propoſitum autem eſt ſicut conceptio, Conatus ſicut parturitio. Effectus ſicut partus. Et ideo dicit, [Ecce parturit,] id eſt nititur efficere, [iniuſtitiam,] contra proximum. [Concepit
E dolorem,] quia Hiere. 9. Vt inique agerent laborauerunt. Eſa. 59. Conceperunt iniquitatem. Iac. 1. Concupiſcentia cum conceperit parit peccatũ. [Peperit] autẽ [iniquitatẽ] conceptam, quia abſtulerant Hieruſalem Abſalon, & Architophel cũ ſuis complicibus. [Lacũ.]

i Agit de pœna. Et primo, ponit Metaph. Secundo, exponit eã, ibi, [Cõuertetur.] Venatores ponũt ingenia, vt capiãt lupos in foueis. Ipſi etiã inimici, vt capiãt homines exercẽt ingenia ſua: & hoc fit per proditionẽ: & ideo eſt ſicut fouea. Apud Hebræos fouea dicitur lacus. Zach. 9. Tu autẽ in ſanguine teſtamẽti tui, eduxiſti vinctos de lacu in quo nõ erat aqua [lacũ,] ergo, id eſt, foueam profundã, [aperuit,] id eſt, excogitauit fraudem [fodit,] profunde cogitando: & hoc explendo. [Incidit, &c.] quia cogitabat occidere, & fuit occiſus. Pſ. 56. Foderunt

derunt ante faciem meam foueam, &c. Et hoc exponit, quomodo meam, quia [conuertetur, &c.] Quia conceperunt dolorem, [dolor conuertetur in caput eius,] scilicet iniquitas quam peperit descendit in verticem. Esa. 24. Grauabit eum iniquitas sua, &c.

[Confitebor.]

κ Hæc est tertia pars, vbi ponit gratiarum actionem, [secundum iustitiam eius,] quæ præcessit meritum. Psal. 95. Confessio & magnificentia opus eius. [Et psallam,] cum psalterio: Psal. 80. Sumite psalmum & date tympanum, &c.

In finem pro torcularibus.

PSAL. VIII.

DOmine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra? Quoniam eleuata est magnificentia tua, super cœlos.

b Ex ore infantium & lactentium, perfecisti laudem propter inimicos tuos: vt destruas inimicum, & vltorem.

c Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quæ tu fundasti.

d Quid est homo quod memor es eius? aut filius hominis quoniam visitas eum?

e Minuisti eum paulominus ab angelis, gloria & honore coronasti eum: & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius: oues & boues vniuersas, insuper & pecora campi. Volucres cœli, & pisces maris, qui perambulant semitas maris. Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra?

Supra posuit Psalmum in quo Dauid orabat pro sua persecutione, hic ponit Psalmum ad gratiarum actionem: & primo, præmittitur Psalmus pro beneficiis collatis toto humano generi. Secundo, alius pro beneficiis collatis sibi pro destructione inimicorum, vel pro bonis concessis. Secundo, pro malis sublatis, ibi, [Confitebor.] Nam hic exprimit affectionem hominis considerantis beneficia Dei concessa humano generi, & gratias agentis. Titulus. [In finem Psalmi Dauid pro torcularibus.] Quia aliud est supra expositum, exponam hic solum vltimum. Vbi considerandum est quod Deut. 16. dicitur, Septem diebus facies festum Tabernaculorum: quando de area & torculari colliges fruges tuas, &c. Sciendum enim est, quod Dauid specialem deuotionē habebat in festis celebrandis: aliquid faciebat speciale ad laudem Dei. Festum Tabernaculorum præcipuum erat. Et hoc fiebat in vindemijs in commemorationem diuini beneficij, quando eduxit de Ægypto filios Israël in tabernaculis, & induxit in terram promissionis, vbi sunt fructus: & ideo oportebat quod haberent fructus pulcherrimos: quo tempore erant torcularia. Et ideo dicitur, [pro torcularibus,] hoc ad litteram. Sed spiritualiter torcular est ecclesia. Esa. 5. Plantauit vineam electam, torcular extruxit in ea. Matth. 21. Plantauit vineam & fodit in ea torcular. Dicit ergo, [pro torcularibus,] id est, ecclesijs

A orbis: & dicitur ecclesia torcular, quia sicut in torculari separatur vinum à vinatijs, sic in ecclesia boni separantur à malis opere ministrorum: etsi non loco semper, affectu tamen. Eadem ratione dicitur & area: quia separatio fit grani à paleis. Item à verbis litteraliter positis, separatur sensus spiritualis. Item torcularia sunt martyria in quibus fit separatio animarum à corporibus, dum corpora eorum qui pro Christi nomine afflictione & persecutione calcantur, quassatim remanent in terra, animæ vero ad requiem in cœlestibus emanāt. Psalmus iste diuiditur in duas partes. Primo enim, Psalmista admiratur diuinam excellentiam. Secundo, eius clementiam, ibi, [Quid est homo.] Circa primum duo facit. Primo, ostendit maiestatē Dei admirabilem.

B Secundo, esse manifestam, ibi, [ex ore infantium.] Circa primum duo facit: quia primo ponit eum mirabilem. Secundo, rationem dicti manifestat, ibi, [Quoniam eleuata, &c.] Dicit ergo, ô [Domine,] omniū. Hester 13. Dominus omnium tu es: sed specialiter, [Dominus noster,] qui te colimus, tibi adhæremus. Hieron. habet. [Dominator noster.] Iudic. 8. Non dominator vestri nec filius meus: sed dominabitur super vos Dominus, [quam admirabile est nomen tuum, &c.] scilicet diuinitatis. Psal. 92. Mirabiles elationes maris, &c. Genes. 32. Cur quæris nomen meum quod est mirabile? Item Christi incarnati. Esa. 9. Vocabitur nomen eius admirabilis. Sed nunquid solum in Iudæa, vt dicunt Iudæi, vel in Affrica vt Donatistæ? non: sed [in vniuersa

C terra.] Malach. 1. Ab ortu solis vsque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus. Ratio admirationis subiungitur. [Quoniam eleuata est magnificentia tua,] quia in cœlis apparet magnitudo tua. Admiratio est quando aliquis videt effectum, & ignorat causam. Dupliciter est ergo aliqua causa admirabilis: vel quia ignota totaliter, vel quia non producit effectum manifestantem causam perfecte. Primum non est in Deo: quia producit effectum. Rom. 1. Inuisibilia Dei per ea quæ facta, &c. Producit dico effectum, non tamen manifestantem perfecte causam: & ideo remanet admirabilis: & hoc est quod dicit, [Magnificentia tua,] id est, laus vel virtus tua: quæ potest facere magna. [Est eleuata super cœlos,] improportionaliter excedens factionem cœlorum. Vnde excludit errorem di-

D centium, quod Deus sit forma cœli. Esset enim secundum hoc, proportionatus cœlis. Item dicentium quod agit ex necessitate naturæ: non extenderet se supra cœlos: tamen potest in infinitum maius facere: vel [super cœlos,] id est, scripturas, quia plus est quam in scripturis commendetur. Eccles. 43. Glorificantes Deum quantumcunque potestis, superualebit adhuc & admirabilis magnificentia eius: [vel magnificentia tua,] id est, filius tuus Deus homo. [Eleuata est,] in ascensione. [Super cœlos.] Ephes. 4. Qui ascendit, ipse est qui ascendit super omnes cœlos, &c. Deinde cum dicit, [Ex ore.]

b Ostendit quod est maxime manifesta. Et primo, ostendit manifestationem. Secundo, eius rationem, ibi, [Quoniam videbo.] Quod sit manifesta, probat: quia illud est manifestum quod est omnibus inditum, quantumcunque simplicibus, quasi quadam naturali cognitione. Duplex namque est genus hominum, qui consequitur naturalem & rectum instinctum. [Sicut sunt simplices, vel sapientes. [Quod sapientes cognoscant Deum, hoc non est magnum, sed quod simplices, sic. Sunt autem quidam qui naturalem instinctum peruertunt: & isti cognitionem Dei repellunt. Ps. 81. Nescierunt, id est, nescire voluerunt, neque intellexerunt, &c. Iob. 22. Dixerunt Deo recede à nobis, scientiam viarū tuarū nolumꝰ. Deꝰ autē facit, vt per illos, id est, per simplices qui sequuntur naturalē instinctū cōfundātur qui

peruertunt naturalem instinctum: per infantes designantur simplices, 1. Petr. 2. Sicut modo geniti infantes, rationabiles, sine dolo, &c. Dicit ergo, [Admirabile,] quidem [est nomen tuum,] ita tamen quod [Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem,] qui interius instigas ad hoc, & hoc. [Propter inimicos tuos,] qui aduersantur scientiæ & cognitioni tuæ. Phil. 3. Inimicos crucis Christi, &c. [Vt destruas inimicum & vltorem,] quemcunque persecutorem. Vel Phataonem, qui velit vlcisci contra confitentem nomen tuum. 2. Cor. 10. Consilia destruentes & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei. Vel tyrannum, qui armis impugnat nomen sanctum tuum. 1. Petr. 2. Vt benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam: hoc fecit Christus. Nam Matth. 21. de pueris Hebræorum respondit Christus, quod ex eorum verbis perfecta sit laus, qui Spiritus sancti instinctu laudabant, quod tamen videbatur pueriliter agi. Hic locum habet quando simplices recognoscunt Deum: & alij peruertunt studia cognitionis naturalis, ne cognoscant ipsum Deum. Item, hoc in Apostolis qui sine litteris & idiotis. Act. 4. Simplices sunt columbæ. Matth. 10. Et sicut oues in medio laporum, & destruxerunt omnes inimicos Christi. 1. Cor. 1. Quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, vt confundat sapientes, & infirma, &c. Consequenter huius manifestationis rationem subnectit dicens. [Quoniam.]

c Tullius dicit in libro de natura deorum, & fuit dictum etiam ab Arist. quamuis in eius libris quæ apud nos habentur, non inueniatur, quod si aliquis homo intraret palatium, quod videret bene dispositum, nullus est ita amens, qui licet non videret quomodo factum fuerit, quin percipiat quod fabricatum sit ab aliquo. Nos intramus mundum, nec videmus quomodo factum sit: sed ex hoc ipso quod est ita bene ordinatus, debemus percipere quod est factus ab aliquo. Et hoc specialiter ostendit ordo corporum cœlestium. Fuerunt quidam errantes, qui causas rerum attribuunt necessitati materiæ: vnde dicunt facta omnia propter calidum & frigidum, siccum & humidum: vt elementa quæ sic conuenerunt: hoc autem si apparentiam posset habere in alijs, nullo tamen modo in cœlestibus corporibus: quia non possunt attribui necessitati materiæ, quod tantum distet hoc ab illo, & tanto tempore compleant cursum suum. Hoc autem non nisi in causam intellectiuæ oportet reducere. Et ideo scriptura quando vult manifestare Dei potentiam, reducit nos in considerationem cœlorum. Esa. 40. Leuate in excelsum oculos vestros, & videte quis creauit hæc. Ideo dicit, [Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum.] Dicit autem, [Opera digitorum,] propter tria: quia quæ cum digitis facimus, attente & distincte facimus. Et quæ de corporibus cœlestibus consideranda sunt, non reducuntur nisi in causam intelligibilem. Et ideo dicit, [Opera digitorum tuorum.] Psal. 135. Qui fecit cœlos in intellectu: vel respondet ad id quod dicit, [Eleuate.] Quando quis facit eleuari quod graue est supponit humerum: sed quando facit eleuari quod est leue, supponit digitum. Et ideo dicit, [Opera digitorum,] quasi leue sit ei facere cœlos. Esa. 40. quis appendit tribus digitis molem terræ, & cœlos palmo ponderauit? Vel quæ digitis facimus subtilia opera sunt. Vt ostendat ergo quod hæc subtiliora sunt alijs, dicit, [Opera digitorum, &c.] Lunam vero nominat & non Solem propter Gentiles, qui credebant eum summum Deum: & ideo ponit specialiter, [Lunam & stellas,] in quibus non est manifesta ratio erroris. Eccl. 43. Species cœli gloria stellarum, mundum illuminans in excelsis

A Dominus. Mystice Apostolos, vel scripturas, [Opera digitorum.] Tres digiti, tres personæ, quasi dicat, Opera totius Trinitatis, vel Spiritus sancti. [Lunam,] Ecclesia, [stellas,] doctores. Et hæc Deus fundauit, [quid.]

d Supra Psalmista admiratus est diuinæ maiestatis excellentiam. Et nunc commemorat duo beneficia diuinitus collata hominibus. Secundo, ex hoc, Psalmum terminat in laudem, ibi, [Domine Dominus noster, &c.] Circa primum, tria facit. Primo, ostendit clementiam Dei ad homines, per comparationem ad ea quæ sunt supra homines. Secundo, per comparationem ad primum hominem, ibi, [Gloria & honore.] Tertio, per comparationem eorum, quæ sunt sub homine, [& constitui.] Supra hominem duplex est natura, diuina scilicet & angelica. Primo ergo ponit beneficia per comparationem ad Deum. Secundo, per comparationem ad angelos, ibi, [Minuisti,] Primo, exponitur secundum quod competit quantum ad beneficia naturalia. Secundo, quantum ad gratuita. Et secundum primum modum: & circa eum, duo facit. Primo, ponit specialem curam hominis à Deo. Secundo, familiaritatem specialem, [Aut filius hominis.] Mirabile est quod quis magnus alicui paruo speciali familiaritate coniungatur: & ideo primo Psalmista commemorat paruitatem hominis ex conditione. [Quid est homo,] tam parua res. Iob. 14. Homo natus de muliere: & 25. Homo putredo, & filius hominis vermis. Secundo, quantum ad originem: quia etiam vilis. Iob. 24. Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? & 10. Nonne sicut lac, &c. Et ideo dicit, [Aut filius hominis.] Sed isti sic paruo, sic vili, dicit quod duo facit: scilicet, quod memoratus est eius, & quod visitat eum. Primum, pertinet ad curam. Secundum, ad familiaritatem specialem. Et est talis modus loquendi. Sicut si aliquis artifex fecisset magna, & inter aliqua vnum minimum, scilicet acum, & quando fecit acum, ostendit se habere eius scientiam. Sed quod in dispositione operum curaret de acu, esset valde mirabile. Et ideo dicit, [Quid est homo,] quod inter magnas creaturas recordaris eius? Eccl. 16. Ne dicas à Deo abscondar, &c. & quæ est anima, &c. Quia propter paruitatem Deus non obliuiscitur tui. Sed quid magnum est hoc? Deus enim habet curam de omnibus. Sap. 12. Nec est alius quam tu, cui cura est de omnibus. Dicendum, quod de homine habet specialem curam, scilicet, quod in iudicio remunerentur actus eius. Iob. 14. Dinum ducis super huiuscemodi aperire oculos, &c. Item, non curam solum habet de homine, sed familiaritatem habet cum eo, & hoc est quod dicit, [quoniam visitas eum.] Sola natura rationalis est capax Dei, cognoscendo & amando. Inquantum ergo Deus nobis præsens efficitur per amorem vel cognitionem, visitat nos. Iob. 10. Visitatio tua custodiuit, &c. Sic ergo magna clementia Dei est in comparatione hominis ad Deum: sed sequitur de homine hoc in comparatione ad angelos, quibus homo inuenitur propinquus. [Minuisti.]

e In Angelis inuenitur imago Dei per simplicem intuitum veritatis, absque inquisitione. In homine vero per discursum: & ideo in homine aliquantulum. Inde est quod homines dicuntur Angeli. Malac. 2. Legem requirent ex ore eius: quia Angelus Domini exercituum est. Est etiam homo corruptibilis, sed modicum: quia aliquando homo in patria omnia sine discursu cognoscet, & erit secundum corpus incorruptibilis. 1. Corinth. 15. Oportet corruptibile hoc induere corruptionem. Consequenter ostendit clementiam Dei ad hominem, per comparationem

ad ipsum hominem, cum dicit, [Gloria & honore, &c.] Coronari est regnum: Deus fecit hominem quasi regem inferiorem, & est gloria, scilicet claritas diuinæ imaginis: & hæc est quædam corona hominis. 1. Corinth. 11. Vir imago est, & gloria Dei. Psal. 4. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. Sed ille honoratur, qui non subijcitur alicui. Homo enim nulli creaturæ naturali corporali subijcitur, quantum ad animam, nec in ingressu, nec in progressu. Non in ingressu: quia à creatura non producitur, & libere agit: nec perit cum corpore; & in hoc honor hominis consistit; & ideo dicitur, Sapient. 2. Nec iudicauerunt honorem animarum sanctarum, &c. vsque fecit illum Psal. 48. Homo cum in honore esset, non intellexit, &c. Consequenter cum dicit, B [Constituisti.] Ponit clementiam Dei ad hominem per comparationem ad ea, quæ sunt sub homine, quia voluit habere homo dominium super ista inferiora. Et circa hoc tria facit. Primo, proponit dominium. Secundo, facultatem dominandi. Tertio, numerum subditorum. Secundum, ibi, [Omnia subiecisti.] Tertium, ibi, [Oues & boues.] Dicit ergo. Ex quo homo est rex; dedisti ei dominium. [Super opera manuum tuarum.] Genes. 1. Vt præsit piscibus maris & volucribus cœli, & bestijs vniuersæ terræ, & reptili quod mouetur in terra. Hoc habet per rationem, qua excedit omnia animalia; & ideo statim cum dixit, [Gloria & honore,] subdit. [Constituisti,] id est, dedisti dominium. Sed nota, quod dicit, quod homo habet authoritatem super opera manuum, non digitorum, quia non sunt subtilia vt cœli qui sunt opera digitorum. Homo non potest sibi ea subijcere: & ideo secundo ostendit facultatem dominandi. [Omnia,] inquit, [subiecisti,] vt præesset & dominaretur ad nutum. Hoc signatur, Genes. 2. vbi Deus adduxit omnia animalia ad Adam. Et hæc subiectio plenarie fuit ante peccatum: Sed aliqua nunc resistunt in pœnam peccati. Tertio cum dicit, Oues & boues, &c. Enumerat subiecta: & ponit animalia vt etiam plantæ intelligantur. In animalibus autem quædam subijciuntur secundum totum genus suum, scilicet animalia mansueta & domestica secundum suam naturam, scilicet oues & boues: & hoc in fœminino dicit, Vniuersas, quia armenta fiunt præcipue de vaccis & ouibus. Alia sunt, quæ non subijciuntur secundum totum genus: & horum quædam sunt gressibilia: & quantum ad hoc dicit, [Insuper & pecora campi, &c.] scilicet apri, cerui, & huiusmodi: quædam volatilia, scilicet aues, & quædam natatilia sicut pisces. Possunt & hæc ad beneficia gratiæ referri: & tunc in his omnia mysteria Christi numerantur. Primo, incarnationis. Quid est homo. Duo tangit, scilicet causam incarnationis, & ipsam incarnationem: & dicit, Quid est homo. Videbatur enim Deus oblitus hominis, quando expulit eum de Paradiso: Huiusmodi recordatur quando reducitur ad illud, Psalm. 79. Memento nostri Domine. Et E sic sequitur incarnatio, quia visitat: & ideo dicit, Aut filius hominis, &c. Quia licet totum genus humanum visitauerit, specialiter tamen illum hominem assumptum in vnitate hypostasis. Hebr. 1. Nunquam Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Secundum, est passionis. Minuisti, propter passionem. Hebræorum secundo: Eum autem qui modico quam Angeli minoratus est, &c. In Hebræo habetur. Et minues eum parum à Deo; quia coniunctus est Deo in vnitate personæ: sed minutus propter passibilitatem assumptam. Tertium, est beneficium resurrectionis in honore exhibito Apostolis, quæ numerat per passionem. Phil. 2.

A In nomine Iesu omne genu flectatur, &c. Ioan. 5. Vt omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Quartum mysterium est ascensionis. Constituisti eum super, &c. Ephes. 1. Constituens eum ad dexteram suam: supra omnem principatum & potestatem, &c. Quintum mysterium, est aduentus ad iudicium. Omnia subiecisti, &c. Id est, constituisti eum iudicem super omnia. Hebræorum secundo: Nunc autem nec dum videmus omnia subiecta ei: tunc omnia subijcientur sub pedibus eius, id est, humanitate eius, quia caput Christi Deus. 2. Corint. 11. Et sunt pedes humanitas. Ioan. 5. Potestatem dedit ei iudicium facere. Et hi in iudicio quidam boni: & horum quidam subditi sunt signati per [oues.] 2. Reg. vlt. Isti qui sunt oues quid fecerunt? Quidam Prælati, & hi signati sunt per [boues.] Prouerbiorum decimo quarto. Vbi plurimæ segetes, ibi manifesta fortitudo bouis. Quidam mali: & horum sunt tria genera. Ioan. 1. Omne quod est in mundo aut est concupiscentia oculorum, aut concupiscentia carnis, aut superbia vitæ. Et primo, ponit luxuriosos: & hi sunt: Oues & boues & pecora campi, quia bestialibus delectantur. Ioel. 1. Putruerunt iumenta in stercore suo, & demoliti sunt horrea campi. Dicit hoc, quia vadunt per amplam viam. Matth. 7. Secundo, superbos, per volucres. Matth. 14. Aues cœli comederunt illud. Deuteron. 32. Deuorabunt eos aues morsu amarissimo. Tertio, cupidos, qui perambulant semitas maC ris, ad litteram, vel mundi. Psalm. 11. In circuitu impij ambulant. Ioan. 10. Circuiui terram & perambulaui eam: sicut Deus est mirabilis ex eminentia maiestatis, ita ostenditur ex clementia; & ideo concludit admirationem, Domine Dominus noster, &c. Tamen sciendum est, quod iste Psalmus est circularis; quia eundem versum habet in principio & in fine. quidam sunt semicirculares; quia non repetunt totum versum, sed partem? Benedic anima mea Domino, finis. In omni loco dominationis eius.

In finem pro Occultis Filij.

D

PSAL. IX.

COnfitebor tibi Domine in toto corde meo: narrabo omnia mirabilia tua.

b Lætabor & exultabo in te, psallam nomini tuo altissime.

c In conuertendo inimicum meum retrorsum, infirmabuntur & peribunt à facie tua.

d Quoniam fecisti iudicium meum, & causam meam, sedisti super thronum qui iudicas iustitiam.

e Increpasti gentes, & periit impius, nomen eorum delesti in æternum, & in sæculum sæculi.

f Inimici defecerunt frameæ in finem, & ciuitates eorum destruxisti.

g Periit memoria eorum cum sonitu, & Dominus in æternum permanet. Parauit in iudicio thronum suum, & ipse iudicabit orbem terræ in æquitate, iudicabit populos in iustitia. Et factus est Dominus refu-

gium pauperi, adiutor in opportunitatibus in tribulatione.

h Et sperent in te qui nouerunt nomen tuum, quoniam non dereliquisti quærentes te Domine. Psallite Domino, qui habitat in Sion, annunciate inter gentes studia eius. Quoniam requirens sanguinem eorũ recordatus est, non est oblitus clamorem pauperum.

i Miserere mei Domine; vide humilitatem meam de inimicis meis. Qui exaltas me de portis mortis.

k Vt annunciem omnes laudationes tuas, in portis filiæ Sion.

l Exultabo in salutari tuo; infixæ sunt gentes in interitu quem fecerunt. In laqueo isto quem absconderunt, comprehensus est pes eorum. Cognoscetur Dominus iudicia faciens: in operibus manuum suarum comprehensus est peccator.

m Conuertantur peccatores in infernum, omnes gentes quæ obliuiscuntur Deum. Quoniam non in finem obliuio erit pauperis, patientia pauperum non peribit in finem.

n Exurge Domine non confortetur homo, iudicentur gentes in conspectu tuo. Constitue Domine legislatorem super eos, vt sciant gentes quoniam homines sunt.

o Vt quid Domine recessisti longe? despicis in opportunitatibus in tribulatione? Dum superbit impius, incenditur pauper, comprehenduntur in consiliis quibus cogitant.

p Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniquus benedicitur exarcebauit Dominum protector: secundum multitudinem iræ suæ non quæret.

q Non est Deus in conspectu eius: inquinatæ sunt viæ illius in omni tempore.

r Auferuntur iudicia tua à facie eius: omnium inimicorum suorum dominabitur. Dixit enim in corde suo, Non mouebor à generatione in generationem sine malo.

s Cuius maledictione os plenum est, & amaritudine & dolo: sub lingua eius labor & dolor.

t Sedet in insidiis cum diuitibus in occultis; vt interficiat innocentem. Oculi eius in pauperem respiciunt; insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua.

u Insidiatur vt rapiat pauperem; rapere pauperem dum attrahit eum.

x In laqueo suo humiliauit eum; inclinabit se & cadet, cum dominatus fuerit pauperum. Dixit enim in corde suo, Oblitus est Deus; auertit faciem suam ne videat in finem.

y Exurge Domine Deus & exaltetur manus tua: ne obliuiscaris pauperum. Propter quid irritauit impius Deum? Dixit enim in corde suo, Non requiret.

z Vides quoniam tu laborem & dolorem consideras, vt tradas eos in manus tuas.

& Tibi enim derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.

a Contere brachium peccatoris & maligni: quæretur peccatum illius & non inuenietur. Dominus regnabit in æternum, & in sæculum sæculi peribitis gentes de terra illius.

ẽ Desiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua. Iudicare pupillo & humili, vt non apponat vltra magnificare se homo super terram.

Supra in Psalmo gratias egit pro beneficijs toti humano generi collatis; in isto autem Psalmo specialiter gratias agit, pro beneficio sibi collato in destructione inimicorum; & hoc patet ex titulo secundum Hieronymum quia talis est. Victori pro morte filij canticum Dauid, &c. Et tangit historiam. 2. Reg. 18. & 19. C quod mortuo Absalone recuperauit regnum; & pro isto beneficio fecit istum Psalmum. Sed in nostra littera titulus occultior est. In finem pro occultis filij Psalmus Dauid. Occulta filij: mors filij, scilicet quia per eam occultatur ab oculis omnium. Secundum, mysterium refertur ad Christum, qui dicitur filius Antonomastice: qui est filius naturalis Dei Patris. Ioan. 8. Si Filius vos liberauerit vere liberi eritis. Item filius Dauid principaliter repromissus. Luc 8. Miserere mei fili Dauid. Pro occultis filij, id est, Christi, quia occulta sunt. Duplex est filij Dei aduentus. Primus fuit occultus, quantum ad diuinitatem & eius gloriam, quæ latebat in infirmitate carnis. Esa. 45. Vere tu es Deus absconditus. Secundus, erit manife- D stus. Luc. 24. Viderunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna & maiestate. Item est duplex Christi iudicium. Vnum occultum, & hoc est in dispositione mundi, secundum quod permittit bonos persecutionem pati à malis. Psal. 25. Iudicia tua abyssus multa. Item, aliud est manifestum in fine. 1. Cor. 4. Quousque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Agit enim de occulto iudicio, secundum quod boni afflictionem patiuntur, à malis. Iob. 30. Expectabam bona & ecce mala, præstolabar lucem, & eruperunt tenebræ, & totum in idem redit: quia gratias agit de liberatione ab inimicis. Diuiditur autem iste Psal. in duas partes. Primo, ponit gratiarum actionem. Secun- E do, materiam gratiarum actionum, ibi, [in conuertendo.] Gratias agit tripliciter, corde, ore, & opere. Ore dupliciter, laudando & prædicando. Laudando, quia dicit, [Confitebor.] Est autem triplex confessio, scilicet fidei. Rom. 10. Confessio fit ad salutem. Psalm. 31. Dixi confitebor, &c. Peccatorum. Iac. vlt. Confitemini alterutrum peccata vestra. Laudis. 12. Coram omnibus viuentibus confitemini ei, &c. Et de hac confessione agit hic. O Domine, confitebor tibi, id est, gratias agam, id est, laudabo te. Psal. 68. Laudabo nomen Dei mei, &c. Hæc in corde, quia 1. Reg. 16. Homines vident quæ apparent, Deus autem intuetur cor. Contra quod Esa. 39. & Marc. 7. Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me. Sed dicit [in toto,] quia

quia Deus est maior corde nostro. Iob. 3. Et ideo quantumcunque laudemus secundum posse nostrum, minus est ipso. Deuter. 6. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo. Qui ergo non totum cor dat Deo, sed aliquid aliud vult habere simul cum ipso, perdit eum. Esa. 28. Angustatum est stratum, ita vt aliter decidat: & pallium breue est, & vtrumque operire non potest. Ille ergo toto corde laudat eum, qui nihil acceptat contra Deum, sed totum in eum actu vel habitu refert Thom. 12. Opera Dei reuelare & confiteri, scil. annunciando, honorificum est, [narrabo,] prædicando & annunciando aliis, quia Deus dat beneficia aliis communicanda: & hoc bene fit aliis annuntiando. Luc. 8. Vade & annuncia quanta fecerit tibi Deus. Et ideo dicit, [Narrabo mirabilia tua.] Sed rationem habet quod dicit, [mirabilia,] quia opera Dei mirabilia sunt. Psal. 67. Tu es Deus, qui facis mirabilia.

Sed quid est quod dicit, [Omnia?] Hoc videtur impossibile. Ioan. 5. Qui facit magna & inscrutabilia & absque numero. Quomodo ergo dicit, [Omnia.]

Dicendum, quod omnia secundum genus, vel omnia quæcunque narrat, omnia sunt mirabilia, vel omnia, quia intentio narrantis, non debet sistere in aliquo: sed procedere quantum potest. Hilarius in lib. de Trinitate. Qui pie infinita prosequitur, & si nunquam perueniet, proficiet tamen prodeundo. Eccl. 43. Glorificantes Deum quantum potestis, superualebit adhuc, & admirabilis maiestas eius: & 24. Nonne fecit Deus sanctos suos enarrare mirabilia? [Lætabor.]

b Hic gratias agit, quantum ad cor. Aliqui narrant aliis bona sua: & gaudent de se, sicut peccatores. Luc. 18. De Pharisæo qui dicebat. Gratias tibi ago, quia non sum, &c. Sed hic gaudet in Deo semper. Eccl. 31. In omni dato hilarem fac vultum tuum: & in exultatione sanctifica decimas tuas. [Lætabor.] Interius in corde, [& exultabo in te,] exiliens ad exteriorem lætitiam. Abac. 3. Ego autem in Domino gaudebo: & exultabo in Deo Iesu meo. [Psallam.] Hic gratias agit quantum ad opus. Psallere enim est opus manuale, & per hoc intelligitur bona operatio: quia omnia opera nostra ad gloriam Dei terminari debent. Matth. 5. Sic luceat lux vestra, &c. Psal. 145. Psallam Deo meo, quamdiu fuero. Sed addit. [Nomini tuo altissime,] quasi dicat. Deus non proficit ex hoc quod, Confitebor, & psallam tibi: quia nomen tuum altissimum est: sed nobis proficit. Psal. 34. Oratio mea in sinu meo conuertetur. Iob. 35. Si iuste egeris: quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet? Et 22. Quid prodest Deo si iustus fueris, aut quid ei conferes si immaculata fuerit via tua? [In.]

c Hic ponitur materia gratiarum actionis. Primo, in speciali pro se. Secundo, in generali. Conuertantur. Circa primum, tria facit. Primo, proponit factum. Secundo, authoritatem facientis laudat, ibi. Dominus in æternum permanet. Tertio, subdit fructum, ibi. [Sperent in te.] Duo proponit: factum, & facti iustitiam. Secundum, ibi, [Quoniam fecisti.] Factum est destructio inimici, in qua dicit tria: quia si aliquis destruitur. Primo, deficit à proposito: & quantum ad hoc dicit. In conuertendo inimicum meum retrorsum: supple in hoc. Confitebor, id est, dabo gratias Deo. Tunc conuertitur inimicus retrorsum, quando deficit ab eo quod proponit. Psal. 39. Auertantur retrorsum & erubescant, qui cogitant mihi mala. Secundo, debilitatur eius virtus. Et quantum ad hoc dicit, [infirmabuntur,] scilicet in sua potestate. Hier. 20. Dominus mecum est tanquam bellator fortis: idcirco qui prosequuntur me, cadent, & infirmi erunt. Tertio, pereunt ipsi, ideo dicit, [peribunt,] vel desinendo impietatem: & hoc, [facie tua,] id est, cognitione, vel A condemnatione tua. Vel [peribunt,] te vindicante & sententiante eorum malitia. Vel [peribunt,] à facie tua: quia te videre non poterunt. Esa. 26. secundum aliam translationem. Tollatur impius, ne videat gloriam Dei.

d Hic ponit iustitiam facti. Primo, ex parte sua cum dicit, [quoniam fecisti] Aliquando quis habet iustitiam, non tamen habet iudicem, qui faciat eam. Aliquando habet iudicem, sed non testem, vel aduocatum: sed iste habens iustitiam, inuenit iudicem, & ideo dicit, [quoniam fecisti iudicium meum,] id est, dedisti, [& causam meam,] id est, testis meus. Hier. 29. Ego sum testis & iudex, dicit Dominus. Deus enim est iudex & testis, in quantum iudex facit iudicium, in quantum B testis causas defendit. Secundo, ponit iustitiam facti ex parte iudicis, & dicit de Deo authoritatem iudicandi, [sedisti super thronum,] qui sedes iudicis es, id est, habes regiam potestatem ad destruendum malum. Prou. 20. Rex qui sedet in solio intuitu suo dissipat omne malum. Item, habes amorem iustitiæ: ideo dicit, [qui iudicas iustitiam.] Hier. 11. Tu autem Domine Sabbaoth qui iudicas, &c. quasi dicat, ibi proprium est hoc. Psal. 10. Iustus Dominus & iustitias dilexit. Esa. 63. Ego qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum. Vel si hoc ad Christum referatur: [quoniã fecisti, &c.] Christus iudicatus fuit & causam habuit. Iob. 36. Causa tua quasi impij iudicata est. Sed fuit causa sua, quia peruenit ad gloriam suam, [sedes,] scilicet, Deus Pater, [super thronum,] id est, animam C Christi. Vel Christus ad dexteram Dei Patris sedet. Cætera adapta vt vis, [Increpasti.]

e Supra ostendit Psal. iudicium facti ex parte sua, quia in hoc est factum sibi iudicium debitum, & ex parte iudicis, hic ostendit iudicium siue iustitiã factam sibi ex parte vindicatorum. Et primo, ponit ipsam iustitiam. Secundo, exponit, ibi, [Inimici defecerunt.] Dominus puniens malos tria per ordinem facit in eis. Primo, quia non statim procedit ad vltimam pœnam, sed primo reprehendit. Secundo, nisi corrigantur punit. Tertio, exterminat. Quantum ad primum dicit, [increpasti,] per prædicatores. Esa. 58. Annuntia populo meo scelera eorum, & domui Iacob peccata eorum. 2. Tim. 4. Argue, obsecra, increpa, in omni patientia & D doctrina. Item per tribulationes. Iob. 33. Increpat quoque per dolorem in lecto, & ossa illius marcescere facit. Et quantum ad hoc dicit, [periit impius,] vel Absalon, vel diabolus. Iob. 4. Quia nullus intelligit, in æternum peribunt. [Increpasti gentes,] id est, deceptas, [& impius,] concitans [perijt,] quia tota multitudo rebellauit, sed non est destructa, quia fuit seducta. Quantum ad tertium dicit, [nomen eorum delesti,] quod impij perpetuare nituntur, sed ipsi in perpetuum non inuenientur.

Contra. Nomen Iudæ est in memoria.

Dicendum, quod homines non intendunt nomen magnificare in malo, sed in bono, sed nomen Iudæ manet in malo. Prou. 10. Nomen impiorum putrescet. E Hieron. dicit quod quidam ignotus vt in memoria esset combussit templum, & sic in malo remanet nomen malorum. [Inimici.]

f Hic exponit quomodo perijt, & duo facit. Primo, assignat causam quare periit. Secundo, modum, ibi, [Periit memoria.] Causa quare periit, est, quia periit illud vnde sibi voluit facere nomen. Quandoque scil. aliqui faciunt sibi nomen ex potentia militari & bellorum, vnde Genes. 6. Hi sunt potentes à sæculo viri famosi. Aliquando ædificando ciuitatem. Eccl. 40. Ædificatio ciuitatis confirmabit nomen, & super hanc mulier immaculata computabitur, sicut nomen Romuli per Romam, sed Dominus destruxit vtrumque, [fra-

meæ,] ſcil. gladij, [inimici,] ſcil. hominis, [defecerunt in finem.] Pſal. 75. Ibi confregit potentias, [ciuitates eorum deſtruxiſti.] Eſa. 1. Terra veſtra deſerta, ciuitates veſtræ ſuccenſæ igni. Hic inimicus ſpecialiter diabolus. Matth. 13. Inimicus homo hoc fecit. Framea eius tentationes. Ciuitates, mala conſilia, quibus vtitur ad peruertendum bonos. [Periit.]

g Hic ponitur modus quo perijt, dupliciter exponitur hoc, [Periit,] id eſt, ſimul pereunt memoria & ſonitus eorum. Mali ſonitum faciunt, concutiendo regna, deſtruunt ciuitates. Ezech. 31. Omnes traditi ſunt in mortem ad terram vltimam in medio filiorum hominũ ad eos, qui deſcendunt in lacum. Vel [impij.] Quando quis malus homo deſtruitur, ſed non ſine magno tumultu, quia oportet aliquam tribulationem pati, vt patet Marc. 9. quando diabolus exiuit clamans, & multum diſcerpens. Littera Hier. habet. [Perijt memoria cum impijs,] quia nihil boni fecerunt, vnde memoria eorum maneret in bono. Eccl. 6. Fruſtra venit & pergit ad tenebras: & obliuione delebitur nomen eius, [& Dominus in æternum permanet.] Hic ponit authoritatem facientis, & tangit ſex conditiones circa iudicium Dei. Primo, quod non eſt momentaneum, ſed æternum. Aliorum potentatus vita breuis, ideo Pſal. dicit, [Dominus in æternum permanet.] Hier. habet, [ſedet quaſi ad iudicium Dominus.] Item dicit, quod ſemper promptum eſt, aliorum non ſic eſt: vnde dicit, [Parauit in iudicio thronum ſuum, id eſt, paratum habet. Eſa. 3. Stat ad iudicandum Dominus: ſtat ad iudicandos populos. Item, dicit quod eſt vniuerſale: vnde dicit, [iudicabit orbem terræ,] & non ſolum Iudæos. Gen. 18. abſit à te Domine vt perdas iuſtum cum impio. Item, quod eſt iuſtum: vnde dicit, [in æquitate, iudicabit populos in iuſtitia.] Duo dicit, ſcilicet æquitatem & iuſtitiam: quia iuſtitia importat executionem eorum, quæ ſunt ſecundum ſe iuſta, quæ non ſunt iuſta in aliquo caſu: quia regulæ & numerus ſunt circa contingentia: nec poſſunt adaptari ad ſingula particularia, ſed in aliquo caſu intermittuntur: ſicut ſunt quædam regulæ & numerus & concluſiones quæ in caſu propter aliquid non ſeruantur. Applicatio autẽ horum principiorum vniuerſalium ad facta vniuerſalia, pertinet ad æquitatem. Hier. dicit, [Iudicabit populos in æquitate,] quia ad ſingularia eſt æquitas, quæ quodammodo reſtringit & regulat iuſtitiam. Item dicit, quod eſt miſericordia plenum. Hoc commendatur ex perſona cui fit miſericordia, puta ſi facis indigenti. Luc. 10. Cum facis prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos aut cognatos, neque vicinos, diuites, &c. Iob. 30. Flebam quondam ſuper eo qui afflictus erat: & compatiebatur anima mea pauperi: & ideo dicit, [Factus eſt Dominus refugium pauperi,] ſcil. oppreſſo. Eſa. 1. Subuenite oppreſſo, iudicate pupillo, defendite viduam. Pſal. 81. Iudicate egeno & pupillo, & humilẽ & pauperem iuſtificate: & hoc verum eſt, vbi habent iuſtitiam. Leu. 19. Non iniuſte iudicabis, neque conſideres perſonam pauperis, & non honores vultum potentis. Item, ex tempore, quia ſcil. tempore quando indigent, eſt accepta miſericordia eius. Eccl. 35. Specioſa eſt miſericordia Dei in tempore tribulationis, quaſi nubes pluuiæ in tempore ſiccitatis. Et ideo dicit, [adiutor in tribulatione,] & addit, [in opportunitatibus,] quia tempore tribulationis homines conuertuntur ad Deum, & tunc eſt eis prædicandum. Et poſſunt hæc de Chriſto exponi. [Dominus in æternum permanet,] quia Ieſus Chriſtus heri & hodie parauit iudicium; quia, ſedet in throno ſuo iudicans. Et ipſe iudicabit orbem terræ in æquitate. Eſa. 59. Indutus eſt iuſtitia vt lorica, & galea ſalutis in capite eius. Et ſperent.

h Supra Pſal. poſuit factum de quo gratias egit, & authoritatem facientis, hic ponit fructum facti. Et primo, quantum ad alios. Secundo, quantum ad ſe, ibi, Miſerere mei Domine vide. Primo, ponit triplicem fructum in alios. Primus, eſt notitia, vel fiducia nominis Dei. Secundus, ſpiritualis lætitia diligentium eum. Tertius, denunciatio nominis eius. Secundum, ibi, Pſallite. Tertium, ibi, annunciate. Hos fructus inducit per modum exhortationis. Et circa hoc, tria facit. Primo, inducit ad ſperandum. Secundo, oſtendit quibus conuenit ſperare. Et tertio, quare. Dicit ergo, [Et ſperent in te.] Eccl. 2. Qui timetis Dominum, ſperate in illum. Sed vnde venit? [quia nouerunt nomen tuum.] Ex duobus enim ſpes conſurgit, quod ſit potẽs, & hoc patet: quia Dominus nomen illi: & quod ſit volens, quia ſumme bonus, vnde Luc. Nemo bonus niſi ſolus Deus. Et præcipue hoc nomen Ieſus. Matth. 2. Ipſe ſaluum faciet populum ſuum, &c. Philip. 2. In nomine Ieſu omne genu flectatur. Et quare? [quia nõ derelinquis quærentes te.] Sapient. 1. Inuenitur ab his qui non tentant illum, apparet autem eis qui fidem habent in illum, ſcilicet qui quærunt eum bona intentione, quia mali non inueniunt eum. Ioan. 7. Quæretis me, & non inuenietis. Item, vbi eſt, quia non inter cognatos & notos. Luc. 2. Iob. 28. Nec inuenitur in terra ſuauiter viuentium. Tertio, inducit ad ſecundum fructum, ſcilicet ad lætitiam. [Pſallite Dominó qui habitat in Sion.] Dominus dicitur habitare in loco non corporaliter. 2. Regum 6. Dauid poſuit aream in Sion, ſed ſecundum veritatem habitat in eccleſia. Sion interpretatur ſpecula, & in eccleſia ſpeculamur æterna. Iſti ergo debemus pſallere, id eſt, gaudere, corde, & ore & operibus, pro beneficijs datis. Tertio, inducit ad tertium fructum, [annunciate. 1. Petr. 4. Vnuſquiſque prout accepit gratiam in alterutrum illam adminiſtrantes. Et ideo primo, inducit quod debeant annunciare Greg. Ille vberes fructus ſuæ præuaricationis colligit, qui ſemina bonæ operationis, præmittit, [inter gentes,] id eſt, inter gentiliter viuentes, id eſt, inter peccatores. Eſa. 21. Occurrentes ſitienti ferte aquam, [ſtudia,] ideſt, curam eius ſiue ſolicitudinem, de ſalute humani generis. Hier. 29. Ego cogito cogitationes pacis. Secundo, hæc ſtudia exponit, ibi, [Quã requirens, &c.] Illud quod aliquis cum ſtudio & diligentia facit, non obliuiſcitur quin illud faciat. Deus autem ſtudioſus eſt ad ſalutem hominum: & ideo non obliuiſcitur. Duo faciunt obliuionem, ſcilicet mors. Pſal. 30. Obliuioni datus ſum tanquam mortuus à corde. Item paupertas. Prouer. 19. Fratres hominis pauperis oderunt eum. Apoc. 6. Quare non vindicas, &c. ſi Deus non obliuiſcitur mortuorum? [Quoniam requirens ſanguinem eorum,] ſcilicet te quærentium, & ſi contingat eos occidi, & hoc iudicando. Vel [requiret,] ſanctorum ſanguinem, in reſurrectione reparando illum. Sap. 5. Ecce quomodo computati ſunt, &c. Dicitur autem recordatus, non quod ſit oblitus, ſed quia videtur oblitus propter dilationem. Item non obliuiſcitur pauperum & paruorum: vnde, [non eſt oblitus clamorem pauperum.] Pſal. 33. Iſte pauper clamauit, vel in periculis, vel in oratione. Iac. 5. Clamor eorum, &c. Pſal. 22. Non ſpreuit neque deſpexit deprecationem pauperis. Exo. 3. Videns vidi afflictionem populi mei qui eſt in Ægypto: & deſcendi liberare eum. [Miſerere.]

i Hic ponit fructum quantum ad ſe. Et primo, commemorat beneficium. Secundo, ponit fructum, ibi, [vt annunciem, &c.] Beneficium duplex: vnum futurum, aliud habitum. [Qui exaltas, &c.] Primo, duo facit. Primo, ponit miſericordiam. Secundo, miſericordiæ motiuum. Futurum /beneficium eſt miſericordia. Miſerere mei. Pſal. 32. Miſericordia Domini plena eſt terra.

terra. Motiuum ad eam, consideratio Dei. Vide. Id est, considera. Humilitatem meam. Hæc humilitas non importat virtutem sicut illud: Si non humiliter sentiebam, sed deiectionem. Vnde Hieron. habet Afflictionem de inimicis meis. Quia scilicet affligunt. Vel aliter. Vide humilitatem. Quia humilibus dat gratiam. Sed hoc potest considerare ex consideratione inimicorum, qui sunt superbi & mali. Cõsequenter cõfitetur beneficium habitum: [qui exaltas me, &c.] quasi dicat, De tanto periculo eruisti me, quod non restabat nisi vt morerer. Hierem. 9. Ascendit mors per fenestras nostras: ingressa est domos nostras disperdere paruulos deforis. Spiritualiter autem portæ mortis sunt hæretici. Matth. 17. Portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Et sensus hominis, Hier. 9. Mors introiuit per fenestras. Odium verbi Dei. Psal. 106. Omnem escam abominata est anima eorum: & appropinquauerunt vsque ad portas mortis. Tentationes & vitia. Sap. 16. Deducis ad portas mortis & reducis. Qui ergo liberatur ab istis, dicat, Exaltas me. Id est, liberasti me de portis mortis. Consequenter cum dicit, [Vt.]

x Ponit fructum, sed ordine retrogrado. Primo, annunciationis. Secundo, exultationis, ibi, Exultabo. Tertio, cognitionis, ibi, Cognoscetur. Dico quod misertus es, & peto quod miserearis, & hoc vt [Annunciem prædicationes.] Antiquitus iudicia fiebant in portis. Et ideo dicit, In portis filiæ Sion. Id est, Hierusalem, quia subiecta erat arci quæ vocabatur Sion, quasi dicat: In multitudine populi Hierosolymitani. Annunciem omnes laudationes. Non quod, Omnes, sed de omni genere laudis. Item, Portæ filiæ Sion. Dicuntur Doctores Ecclesiæ. Esa. 54. Ponam portas eius in lapides sculptos; vniuersos filios tuos doctos à Domino. Item iustitiæ. Hæc porta Domini iusti intrabunt in eam: vt dicit Psalm. 117. Item, bonæ cogitationes. Psal. 147. Seras portarum: in his ergo portis. Annunciabo laudes tuas. [Exultabo.]

l Posito vno fructu, scilicet prædicatione diuinæ laudis, hic ponit secundum, scilicet lætitiam spiritualem à Deo. Et primo, ponit suam exultationem. Secundo, occasionem exultandi, ibi, Infixæ sunt gentes. Dicit ergo, Annunciem omnes laudes tuas, scilicet hæ non essent steriles, si ita essent in ore quod nõ in corde esset iucunditas. Psal. 146. Deo nostro iucunda sit laudatio. Et ideo subdit, Exultabo in salutari tuo. Non in mundo vel in carne, sed in tua saluatione qua me exaltas. Vel in Christo saluatore. Ab. 3. Exultabo in Deo Iesu meo. 1. Reg. 2. Lætata sum in salutari tuo. Occasio exultationis est inimicorum destructio, qui persequuntur sanctos. Et persequuntur sanctos dupliciter. Primo, violentia. Secundo, fraudulentia. Dicit ergo quantum ad primum. Infixæ sunt gentes, ex hoc quod parauerunt occasionem aliis, ipsi occisi sunt. Et ideo dixit, [infixæ,] vel secundum Hier. [submersæ,] quia illud quod infigitur, deprimitur cum violentia. Et isti qui alios cum violentia occidere videbantur, violenter oppressi sunt. Esa. 56. Semitæ eorum incuruatæ sunt in eis. Psal. 36. Gladius eorum in te, &c. Vel spiritualiter quis immergitur in interitum, quando facit peccatum: quia ex hoc pœnam æternam intrat & damnatur: & in his operibus infiguntur ex consuetudine. Iob. 18. Immisit in rete pedem suum: & in macula eius ambulat. Quantum ad secundum dicit, [In laqueo isto.] Insidiatores auibus & animalibus ponunt laqueos, sic qui insidiose procedunt. Psal. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis. Et dicit, [absconderunt,] quia ad litteram aucupes abscondunt laqueos: sic fraudulenter per verba pacis quæ dant parant venenum seductionis. Psal. 139. In via hac qua ambulabam, absconderunt superbi laqueum mihi. Tertius fructus est, agnitio diuinæ maiestatis, [comprehensus est pes eorum,] id est, malus affectus eorum. Osee 13. Collata est iniquitas Ephraim, absconditum est peccatum eius: quia inclinantur solum ad malum. Et isti abscondunt laqueum, sed frustra: quia [cognoscetur Dominus] Et per quæ? quia [in operibus.] Aliquando aliqui in prosperitate non cognoscunt Deum, sicut Pharao: sed in aduersitate. Psal. 82. Imple facies eorum ignominia. Et ideo dicit, [iudicia faciens.] Quæ autẽ sint iudicia Dei, subdit, [in operibus.] Proprium diuinæ sapientiæ est, quod disponat omnia suauiter. Sap. 8. Et hoc facit dando rebus vt per proprias formas in proprios fines tendant: sic per ea per quæ cogitant peccatores offendere, incidunt in pœnas. Iob. 5. Qui apprehendit sapientes in astutia eorum. Et ideo dicit, [in operibus manuum suarum comprehensus est peccator.] Prouer. 5. Iniquitates suæ capiunt impium: & funibus peccatorum suorum constringitur. Iob. 18. Præcipitauit eum consilium suũ. Item, [cognoscetur Dominus,] hic à sanctis. Etiam fugies laqueum. Prou. 1. Frustra iacitur rete ante oculos pennatorum. Dicit ibi, Gloss. Facile euadit laqueos in terris, qui semper habet oculos in cœlis. Hier. Vnusquisque secum portat funes, vincula & tormenta, vnde sustinet mala & occulto Dei iudicio comprehenduntut peccatores in laqueis, quos abscondunt: & iusti euadunt. [Conuertantur.]

m Supra Ps. prosecutus est de iudicio Dei, quantum ad suos aduersarios. Hic prosequitur quantum ad totũ humanum genus, & quantum ad mala quæ vbique per peccatores aguntur. Et circa hoc duo facit. Primo, per modum orationis prænunciat Dei iudicium contra malos. Secundo, ponit malorum progressum. [Vt quid Domine, &c.] Circa primum duo facit. Primo, prænunciat peccatorum pœnam. Secundo, exposcit diuinum iudicium puniens, ibi: Exurge Domine. Circa primum duo facit. Primo, prænunciat optandam pœnam. Secundo, ponit causam pœnæ ex parte peccatorum, ibi: omnes gentes. Tertio, ex parte iustorum: Quoniam non in finem. Dicit ergo, Conuertantur. Hæc petitio dupliciter potest intelligi. Vno modo, de punitione malorum in præsenti per mortem. Alio modo, in futuro per pœnam æternam. Et dicit, Conuertantur peccatores, id est, puniantur.

Sed nunquid hoc est petendum?

Dicendum est, quod Propheta dicit hoc per modũ prænunciationis & non petitionis, vel conformando se diuinæ voluntati. Ps. 62. Introibunt in inferiora terræ. Esa. 14. Veruntamen in infernum detraheris, in profundum laci. Vel per infernum intelligitur obstinatio mentis in peccato, &c. Etiam viuus in inferno conuertitur peccator, quando innititur obstinationi. Rom. 1. Tradidit illos Deus in reprobum sensum, quasi dicat, in hac vita deijciantur. Est ergo pœna conuersio in infernum, vt dictum est. Causa pœnæ est obliuio Dei. Qui enim recedit ab vno termino, disponit se ad tendendum in alium. Duo termini hominis sunt, Dei fruitio, & gehenna: & hoc est quod dicit, Conuertantur, &c. scil. illi peccatores, qui [obliuiscuntur:] Dei, mandatorum, & beneficiorum eius. Ps. 77. Obliti sunt beneficiorum & mirabilium eius, quæ ostendit eis. Deut. 32. Deum qui te genuit, dereliquisti, & oblitus es Domini creatoris tui. Ex parte iustorum est alia causa, quæ petit vindictam, scil. abiectio temporalis, & virtus spiritualis. Quantum ad primũ dicit, Quoniam non in finẽ obliuio erit pauperis. Res viles habentur despectui, sermo traditur obliuioni: sed non sic traduntur obliuioni iusti apud Deum. Iac. 2. Deus elegit pauperes diuites in fide: hæredes regni quod repromisit Deus diligentibus se. Matth. 5. Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorũ

est regnum cœlorum. Ergo licet hi videantur obliuioni traditi, hoc tamen non est [in finem,] scilicet finaliter. Esa. 54. Ad punctum in modico dereliqui te: & in miserationibus magnis congregabo te. Et sequitur. Et in misericordia sempiterna misertus sum tui. Quantum enim recordabitur, tunc puniet opprimentes. Psal. 76. Non obliuiscetur misereri Deus: neque continebit in ira sua misericordias suas. Quantum ad secundum: patientia pauperum, &c. Vel [expectatio,] secundum Hieron. Cum enim hic sustineant oppressionem patienter & paupertatem, ex patientia merentur vindictam, nec [expectatio peribit in finē,] quia consequentur bonum quod expectant. Aliter [in finem,] qui scil. est vita æterna.

Sed nunquid patientia est in patria.

B Dicendum, quod non secundum essentiam, sed secundum fructum: secus de charitate & iustitia, quæ erunt etiam secundum essentiam. Consequenter cum dicit. [Exurge.]

Prænunciat diuinum iudicium. Et circa hoc tria facit. Primo, excitat iudicem. Secundo, implorat iudiciū. Tertio, ostendit iudicij fructus. Dicit, quod non est oblitus in finem pauperum, vnde ipse quasi vnus de pauperibus dicit. Domine rogo vt non differas vsque in finem præmiare: sed [exurge.] Et circa hoc, tria facit. Primo, repudiat prauum siue humanum iudicium. Homo enim humanitus absque ratione opprimens, [non confortetur,] id est, non valeat facere quod vult. Prou. 19. Cum impij sument principatum, gemet populus. Secundo, exposcit iudicium alterius, [iudicentur gentes,] non secundum voluntatem humanam, sed [in conspectu tuo,] id est, tuo iudicio, quasi appello ad te. Act. 25. Ante tribunal Cæsaris sto, ibi oportet me iudicari. Psalm. 25. Iudica me Domine quoniam, &c. Tertio, petit adiutorem, [Constitue legislatorem,] scil. filium tuum. Esa. 23. Dominus legifer noster. Vel aliter, [Constitue legislatorem,] id est, punitorem secundum legem tuam: secundum enim legem pœna infertur. Hier. habet, [Pone eis errorem.] Alia translatio. [Mitte eis amaritudinem.] Gloss. [non confortetur homo,] id est, Antichristus, [iudicentur,] id est, puniantur. Fructus iudicij: quia recognoscunt se esse homines, [sciant gentes quoniam homines sunt,] fragiles, peccatores, & mortales. Esa. 28. Vexatio dat intellectum. Sic Alexander quando fuit percussus, recognouit se non filium Iouis, sed mortalem: vt ipse ait suis militibus.

o Hic ponit processum impiorum. Et primo, ponit causam nequitiæ eorum. Secundo, describit nequitiam, ibi, [Cuius maledictione, &c.] Tertio, contra eam implorat diuinum auxilium, ibi, [Exurge Domine Deus.] Causa nequitiæ est duplex: scil. permissiua & inductiua. Secunda, ibi, [quoniam laudatur peccator.] Circa primum, tria facit. Primo, ponit diuinam dissimulationem, quæ videtur causa male agendi malis. Eccl. 8. Quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore filij hominum perpetrant mala. Vnde subdit, [Vt quid Domine recessisti longe,] à nobis, in quantum non punis affligentes nos: & in hoc videris nos despicere: [in opportunitatibus,] id est, tempore in quo deberes ferre auxilium. Vel [in opportunitatibus,] id est, opportune hoc facis, quia sancti inde proficiunt ad meritum vitæ æternæ. Secundo, ponit dissimulationis effectum. [Dum superbit impius.] Et ponit duplicem effectum in malis. Superbiam, eo quod non statim puniuntur à Deo: & ideo dicit, [superbit impius,] in potestatibus, [incenditur pauper,] id est, affligitur. Vel [incenditur,] spiritualiter ex consideratione superbiæ impiorum & eorum peccatis. Psal. 68. Zelus domus tuæ comedit me. Tertius effectus est, quia

A [comprehenduntur in consilijs quibus cogitant,] quia consilia eorum finaliter destruent eos. Prou. 5. Iniquitates suæ capiunt impium: & funibus peccatorum suorum constringitur. [Quoniam.]

p Hic ponuntur tres causæ inducentes ad peccatum. Prima, est adulatio. Secunda, contemptus Dei, ibi, [Dixit enim in corde suo.] Tertia, præsumptio, ibi, [non est Deus.] Circa primum, tria facit. Primo, ponit adulationem eius. Secundo, effectum. Tertio, diuinam clementiam. Laudantur autem secundum Gloss. peccatores de duplici peccato: scil. carnalis concupiscentiæ, quantum ad seipsum: & iniustitiæ ad proximum, ideo superbiunt. Sed secundum Hieron. [Quoniam laudātur,] & ideo, [exacerbauit,] in desideriis, quantum ad concupiscentiam: & iniquus: quantum ad iustitiam contra proximum. Littera Hier. habet: Vir auarus. Alia littera, Raptor. Esa. 5. Væ qui dicunt bonum malum, quoniam ita est. Exacerbauit Dominum peccator: id est, ad iracundiam prouocauit. Hieron. habet totum hoc sub vno versu: & alius versus incipit, ibi, Peccator secundum multitudinem, &c. Potest autem legi: secundum multitudinem iræ suæ non quæret. Vel quia citra condignum punit, vel quia magna ira non punit modo vt fortius puniat in futuro. Vel, iræ suæ: scilicet peccatori: non quæret peccator Deum. [Non.]

q Supra posuit Psal. quasdam causas malitiæ impiorum, quarum vna erat permissiua, quia Deus recedebat longe. Secunda, inductiua, scil. lingua blandiens. Hic C ponuntur aliæ causæ motiuæ, scil. intrinsecæ quæ sunt duæ, scilicet Dei contemptus & propria præsumptio. Secunda, ibi, [Dixit enim in corde suo.] Circa primū, duo facit. Ponit primo, quod de Deo non recogitat. Secundo, quod eius iudicia non formidat, ibi, Auferentur. Circa primum, duo facit. Quia primo, ponit auersionē à Deo siue eius contemptum. Secundo, auersionis effectum, ibi, Inquinatæ. Dicit ergo. Non est Deus in conspectu eius. Hier. habet. In cogitationibus. Quia nihil de eo cogitat: & continuatur hic. Non quæret. Deum peccator, quia, Non est in conspectu eius. Id est, in intentione, vel cogitatione. Iob. 21. Dixerunt Deo, recede à nobis; scientiam viarum tuarum nolumus. Effectus est: quia, Inquinatæ sunt, id est, sordent D omni tempore vitæ suæ. Viæ peccatoris sunt cogitationes vel voluntates. Sap. 1. In maleuolam animam nō introibit sapientia; nec habitabit in corpore subdito peccatis. Et dicuntur inquinari per peccatum, vel ad similitudinem peccatorum præcedentis temporis. Hic allegorice de Antichristo. Moraliter de peccatoribus dici potest, quia eo ipso quod Deus non est in intentione eorum conuertunt se ad temporalia, ex quibus anima inquinatur, inquantum permiscentur eis quæ sunt peiora quam anima. Sed anima permissa Deo, quia est anima melior, non inquinatur, sed clarificatur. Thre. 1. Sordes eius in pedibus eius: nec recordata est finis sui. Psal. 34. Viæ illorum tenebræ & lubricæ. Hier. 2. Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ: & foderunt sibi cisternas dissipatas quæ continere non valēt aquas. Hier. E habet. Percutiunt viæ eius. Quia peccatores proponunt facere diuersa. Luc. 12. Anima mea habes multa bona reposita in annos plurimos, comede & epulare: & dixit Dominus, Stulte hac nocte, &c. Psal. 17. Concepit dolorem, & peperit iniquitatem: principalibus adhærens in vno non infigitur, quia non sufficit: & propter hoc diuersa cogitat. [Auferuntur.]

r Hic ostendit quomodo contendunt diuinum iudicium. Et primo ponit causam. Secundo, ostendit effectum, ibi, Omnium inimicorum. Iudicia tua. Id est, beneficia tua. Auferuntur à facie eius, id est, à mente & memoria eius: & sic non timebat quia non cogitat de eis.

eis. Prou. 18. Viri mali non cogitant iudicia: quia autẽ requirunt Deum animaduertunt omnia. Dan. 13. Declinauerunt oculos suos ne viderent cœlum. Sed Hier. litteram oportet extorte dicere. Omnes inimicos suos despicient. Quasi scil. non credit iudicia Dei. Et dominabitur. Supple in corde suo. Vel aliquando ex Dei permissione mali dominãtur inimicis. Et hęc est causa, quare non cognoscunt diuina iudicia. Abac. 1. Ipse de regibus triumphauit. Ibidem. Impius prævalet aduersus iustũ, propterea egressum est iudicium peruersum. Alia causa est præsumptio de seipso: & præsumunt duo. Stabilitatem: & hoc est quod dicit. Dixit in corde suo, non mouebor à generatione. Id est, dominium meum non extendetur ab vna gente in aliam, non multis mala inferam. Non mouebor. Id est, non amittam prosperitatẽ. Esa. 47. Aggrauasti iugum tuum valde: dixisti in sempiternum ero domina. Hieron. habet. Et dixit in æternum ero, [à generatione sine malo,] id est, nunquam patiar malum. Apoc. 18. Sedeo regina & vidua non sum. Et Luc. 3. in Gl. exponens vnam. Dixit peccator volens perpetuare nomen suum: non ibit per celebritatẽ & famam. Sine malo. Id est, non faciam malum. Vel. Non mouebor, id est, non perueniam ad possessionem domorum. Sine malo. Violentiæ & iniustitiæ. Et sic faciet Antichristus secundũ Gloss. Vel ego Antichristus. Non mouebor, id est, inquietabor à generatione in generationem. Sine malo, scilicet ero secundum quod est licitum. [Cuius.]

ſ Hic ponit processum malitiæ. Et primo, in corde de quo iam dictum est. Secundo, de ore. Tertio, de opere. Sedet in insidijs, &c. Circa primum, duo ponit. Peccatum oris, quod committitur tripliciter. Aliquando maledicendo Deum vel proximum quod est in blasphemiam prorumpere. Esa. 1. Blasphemauerũt sanctum Israël. Quia aliqui maledicunt semiplene, quando timore retrahuntur. Aliquando in iniurias prorumpendo: & hoc est, Os plenum amaritudine. Gloss. Amaris verbis & minis. Eph. 4. Omnis amaritudo, indignatio, blasphemia & clamor tollatur à vobis. Aliquãdo decipiendo: & hoc est. Plenum dolo. 1. Cor. 6. Neque maledici, neque raptores regnum Dei possidebunt. Heb. 12. Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat: & per eam inquinentur multi. Secundo, ponit radicem cordis. Sub lingua, id est, in interiora cordis labor latet. Gl. id est, iniquitas. Cogitat enim perficere iniquitatem in qua laborat. Hier. 9. Vt inique agerent laborauerunt. Iob. 20. Cum dulce fuerit in ore eius, &c. Vel labor, quia alijs cogitat inferre laborem & dolorem. Dolor, id est, pernicies ex labore sequens. Esa. 59. Labia viri locuta sunt mendacium, & lingua vestra mendacium & iniquitatem facit.

t Hic ostendit processum malorũ, quantũ ad corpus. Et circa hoc, duo facit. Primo, proponit eorum processum. Secundo, processus terminum, [in laqueo.] Circa primum, tria facit. Primo, proponit cum quibus insidietur, ibi, [cum diuitibus,] Secundo, contra quos [vt interficiat innocentem.] Tertio, quomodo insidiatur. Insidiatur in abscondito. Dicit ergo. Mali non contenti locutione, laborant perficere: vnde, [Sedet in insidiis,] cogitans quomodo noceat alijs [in occultis,] propter simulationem. Eccl. 11. Multæ insidiæ sunt dolosi. [Cum diuitibus,] id est, consiliarijs. Eccl. 13. Venatio leonis onagri in eremo, sic pascua diuitum pauperes. Hier. habet, [iuxta vestibulum,] id est, cameram suam. Contra quos ostendit: Certe contra innocentes: vnde [vt interficiat innocentem,] corporaliter vel spiritualiter. Exod. 23. Insontem & iustum non occides. Et contra pauperes: vnde [Oculi eius in pauperem respiciunt.] Esa. 3. Quare atteritis populum meum: & facies pauperum commolitis. Gloss. Antichristus cum diuitibus habebit consilium contra pauperes. Hier. habet. [Oculi eius in robustos,] quia pauperes in temporalibus non sunt robusti: sed in spiritualibus. Iob. 16. Hostis meus terribilibus oculis intuitus est me, [Insidiatur.]

u Hic ponitur modus insidiandi. Et primo, ponit similitudinem, [sicut leo in spelunca sua,] scil. sic principes mali pauperes opprimunt. Prou. 28. Leo rugiens & vrsus esuriens princeps impius super populum pauperem. Secundo, ipsum modum insidiarum [insidiatur vt rapiat.] Prou. Verba impiorum insidiantur sanguini. Vel [insidiatur vt rapiat pauperem,] id est, bona pauperis per violentiam & fraudulentiam. Subdit modum rapinæ, [dum attrahit,] alliciendo promissis, vel violentia, vel fraudulentia. Prou. 7. Blanditijs labiorum attrahit illum in sagena. [In laqueo.]

x Hic ponuntur duo. Et primo, ad quid peruenit eorum conatus. Secundo, causam, ibi, [Dixit enim.] Peruenit enim conatus peccatoris secundum eius intentionem ad prostrationem pauperis: vnde [in laqueo suo,] sed secundum Dei ordinationem peruenit primo ad euacuationem potestatis: vnde [inclinauit se.] Cõtingit enim bellicosos quandoque in principio postea cõuerti ad delicias, & sic facti effœminati expelluntur. Et ideo Philosophus dicit quod seruantes dominum, non faciant filios suos delicate nutrire. Eccl. 47. Inclinasti femora tua muliebris. Psal. 13. Omnes declinauerunt. Secundo, ad totalem casum. Prou. 16. Ante ruinam exaltatio: quia signum ruinæ exaltatio. Gloss. exponit de Antichristo. Hieron. habet aliter. [Dum attrahit eum,] ad laqueum suum, & confractum subijciet & irruet viribus suis valenter. Leo primo prosternit animal captum. Secundo, subijcit. Tertio, incumbit super eum. Causa enim est falsa securitas quam cõcipit. Primo, de præterito: quia, Oblitus est Deus, scilicet peccatoris. Contra Eccl. 16. Ne dicas in corde tuo à Deo abscondar: & ex summo quis mei memorabitur? Item, ibidem 23. Delictorum meorum non rememorabitur altissimus & non intelligit quoniam omnia videt oculus eius. Secundo, de futuro. Auertit faciem suam ne videat in finem. Iob. 37. Nubes latibulum eius, &c. [Exurge.]

y Supra Psal. diligenter persecutus est ordinem humanæ iniquitatis: hic quasi zelo ductus exclamans implorat auxilium contra huiusmodi nequitiam. Et primo, implorat auxilium. Secundo, inducit rationes & auditiones. Tertio, prænunciat suam exauditionem. Secundo, ibi, Ne obliuiscaris. Tertio, ibi, [Contere.] Et petit vnum, & aliud præsupponit: petit quod surgat [Exurge,] videtur dormire Dominus quando patitur bonos affligi. Surgit, quando liberat. Esa. 33. Consurge, consurge, induere fortitudinem tuam Sion: supponit diuinam potentiam. Exaltetur manus tua in potentia: & loquitur ad similitudinem percutientis irati quando vult percutere hostem qui subleuat manum. Eccl. 36. Alleua manum tuam super gentes alienas, vt videant potentiam tuam. Item 26. Exaltetur manus tua vt non videant. Vide, &c. & confundantur zelantes populi. Rationes ponit. Ne obliuiscaris. Et nota quia quod iste Psal. est factus cõtra peccatores persequentes iustos, semper ponit ex vna parte malitiã peccatorũ & ex alia iustorũ afflictionẽ. Ponit ergo. Primo, rationes. Secundo, ostendit eas efficaces. Vide quoniam, &c. Et ponit duas rationes: vnã ex parte iustorũ; & aliã ex parte malorũ, ibi, Propter quid irritauit. Dicit ergo. Et exaltetur: quia alias videbitur verũ quod mali dicunt, te esse oblitum pauperum. Esa. 49. Nunquid potest obliuisci mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? Etsi illa oblita fuerit: ego tamen non obliuiscar tui. Psalm. 136. Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui. Alia ratio ex parte malorum qui grauius peccant si non puniantur. Eccl. octauo.

Et quia non cito profertur contra malos sententia,&c. Et ideo dicit, [Propter quid,] quasi dicat, propter hoc peccando Deum irritant impij, quia non credunt ab eo requiri per pœnas. Iob.22. Circa cardines cœli perambulat, nec nostra considerat: & dicis quid nouit Deus? & quasi per caliginem iudicat. Ezech. 9. Derelinquet Deus terram. [Vide.]

ℨ Fortificat rationes. Primo, secundã dicens, [Tu solus vides laborẽ,] quem inferunt mali bonis, vt ex hoc [trades,] id est, in posterum [eos in manus tuas,] id est, iustitiæ tuæ, qui modo habes eos in manibus potestatis tuæ, & modo iustitiam non exerces. Hoc autẽ ignorant peccatores: quia ratio prouidentiæ tuæ eis ignota est. Iob.11. Videns iniquitatẽ nonne cõsiderat? Item ibid. 12.cap. Apud ipsum est fortitudo & sapiẽtia, ipse nouit decipientem & eum qui decipitur: & adducit consiliarios in stultum finẽ, & iudices in stuporem. Ro.11. Incomprehensibilia sunt iudicia eius. Vel [in manus tuas,] id est, filij tui. Ioa.13. Sciens quod omnia tradidit ei Pater in manus. Vel secundũ Aug. hic versus dictus est ex parte impiorum, quod [Dixit in corde tuo non requiret,] scil. Deus. Et iterum dixit, [quoniam vides in laborem.] Prælatus aliquando videt culpam subditi, & non punit, timens laborẽ vel etiam pœnam à punito. Et ideo dicit, [impi⁹ dixit,] ô Deus nõ punis, quia nõ te sequitur labor & dolor: sed prima est melior litera. [Tibi.]

ℭ Et hic confirmat primam rationem, quasi dicat, nõ debes obliuisci: quia [Tibi derelictus est pauper,] vnde ad te spectat cura de eo. Esa.52. Gaude & lætare simul deserta Hierusalem: quia consolatus est Dominus populum suum. Omnes qui nihil habẽt in mundo nisi solum Deum, auxilium eorum ad Deum solum spectat. 2.Paral.2. Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus refugij vt oculos nostros dirigamus ad Deum: sed signanter loquitur. Homines enim in mundo isto defendunt se quandoq; per diuitias. Ps.48. Qui confidunt in virtute sua, & in multitudine diuitiarũ suarum gloriantur. Quandoque per consanguineos & amicos & defensores: sed quia non habent ista derelinquuntur à Deo. Et ideo dicit, [Tibi enim derelictus est pauper.] Iob.36. Eripiet pauperẽ de angustia sua. Item ibidem 3. Flebam quondam super eo qui afflictus, &c. Thren. vlt. Pupilli facti sumus absque patre. Ps.87. Sicut homo sine adiutorio. Etsi sic de paupere ex necessitate, multo magis de paupere ex spiritu: & hoc quantũ ad primum. Quantum ad secundum, dicit, [orphano tu eris adiutor,] qui non habet defensorem. Psal.67. Patris orphanorum & iudicis viduarum. Idem 26. Quoniam pater meus & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me. [Contere.]

ã Hic annunciat suam exauditionem. Et primo, quantum ad peccatores. Secundo, quantum ad pauperes, ibi, [Desiderium pauperum, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, annunciat cessationem potestatis malorum, qua mala inferebant. Secũdo, cessationem ipsorum malorum. Quantum ad primum dicit. [Contere brachium peccatoris, qui contra Deum peccat. Esa.14. Contriuit Dominus brachium siue baculum impiorũ, virga cædentium populos, &c. [maligni,] qui peccat contra proximum. Ps.36. Brachia peccatorum conterentur, &c. Iob.39. Auferetur ab impiis lux sua, & brachium eorum confringetur. Sed quandoque contigit quod aliquis tyrannus facit malitiam, & licet ipse consumatur, tamen malitia durat. Sed nõ ita quia [quæretur peccatum illius & non inuenietur,] id est, opus peccati illius actu transit: sed non reatus, & pœna peccatoris manet. Vel [quæretur peccatum illius & non inuenier,] in mundo. Mar.2. Hodie extollitur, & eras non inuenietur. Aliquando Deus permittit aliquos peccare propter bonum quod inde elicit: sicut ex ira tyranni passio vel patientia martyrum: & ideo hic inuenitur locus malorum: sed tunc non inuenietur habere peccatum aliquam vtilitatem. Sed quomodo fiet hoc quia regnum Dei auferri, non potest, ideo ab eo impij conterentur. [Dominus regnabit in æternum,] quod comprehendit omnia sæcula, [& in sæculum sæculi,] id est, æternaliter. Vel [in sæculum,] quod succedit sæculo. Dan.4. Potestas eius potestas æterna quæ non auferetur & regnum eius quod non corrumpetur, & vos impij peribitis de terra ista viuentium. Psal.1. Tanquam puluis quem proijcit ventus à facie terræ. Psal.36. Vidi impium, &c. [Desiderium.]

ẽ Hic prænunciat exauditionem ex parte pauperum: & ponit tria. Primo, exauditionem, ibi, [Desiderium.] Secundo, in quo exaudiuit, ibi, [Iudicare.] Tertio, quo fructu, ibi, [vt non apponat.] Circa primum, ostendit quod exaudiuntur pauperes efficaciter: quia Deus dat eis quod desiderant. Prou.10. Desiderium iustis dabitur. Aliquando vero exaudiuntur in particularibus desiderijs vt exaudiuntur sancti in his, quæ plus desiderant. Item, [exaudiuit,] velociter, [præparationem.] Esa. penul. Antequam clament, ego exaudiam. Ps.90. Clamauit ad me, & exaudiam eum, [exaudiuit,] autem in hoc: quia [iudicat pupillo,] quia pupillus est. Esa.vlt. Iudicabit in iustitia pauperes: & arguet in æquitate pro mansuetis terræ, scil. humili. Humilis dicitur qui non innititur suæ virtuti. Ioel.2. Iudicium pauperum, &c. Iob.36. Iudicium pauperibus tribuit. Et quo fructu? [vt non apponat homo, scil. territus: hoc non est bonum, quia superbia, &c. Psal.130. Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animam. Sicut ablactatus, &c. Item 11. Linguam nostram magnificabimus.

In finem.

PSAL. X.

IN Domino confido, quomodo dicitis animæ meæ, Transmigra in montem sicut passer. Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas suas in pharetra, vt sagittent in obscuro rectos corde. Quoniam quæ perfeciſti, destruxerunt.

b Iustus autem quid fecit? Dominus in templo sancto suo, Dñs in cœlo sedes eius.

c Oculi eius in pauperem respiciunt: palpebræ eius interrogant filios hominum. Dominus interrogat iustum & impium.

d Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suã. Pluet super peccatores laqueos: ignis, & sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorũ. Quoniam iustus Dominus & iustitias dilexit: æquitatẽ vidit vultus ei⁹.

In præcedentibus Ps. posita est gratiarũ actio pro liberatione ab hostibus: hic ostendit fiduciã ex hoc conceptã. Et loquitur ex persona hominis desiderantis Dei beneficia, quę cõsequitur securitatẽ. Titulus. [In finem Ps. Dauid.] Hier. habet, [victor,] hoc supra expositum est. Hiç Ps. potest exponi literaliter de Dauid. Mystice autẽ de Christo: siue Allegorice. Moraliter vero de viro iusto & hæreticis vt exponit Gl. Primo ergo Dauid proponit suam fiduciam. [In Domino confido,] quia liberatus per iustũ Dei iudicium deprimens peccatores & exaltans pauperes. Hier.17. Beatus vir qui confidit in Domino: & erit Dominus fiducia eius. Dan.3. non est confusio confidentibus in te. Secundo, ponit fiduciæ eius impugnationem quæ fiebat verbis, [quomodo dicitis, &c.] Dauid enim fugiẽti consulebãt quidã vt iret ad loca munita & montes: vel vt ibi latitaret,

passer

vt passer est factus. Quomodo? [Ecce peccatores, &c.] Et exponitur dupliciter. Primo, vt sint verba nō Dauid, sed aliorū, q.d. ideo [trāsmigra,] quia [tetēderūt arcū.] Vel sint verba Dauid, q.d. In Domino confido: quia tetenderunt arcū, parauerunt peccatores sagittas, &c. Et facit tria. Primo, ponit eorū prauam solicitudinem. Secundo, peruersam intentionē, [vt sagittent.] Tertio, iniustam operationē, [quoniā quæ perfecisti.] Mystice de Christo sic. Ego Christus in Domino confido, [quomodo,] ergo vos Pharisæi, [dicitis transmigra in monte,] id est, ad legis obseruantias datas in monte Sinai. Deu. 33. Dominus de Sinai veniet: & de Seyr ortus est nobis: & nisi hoc feceris, [ecce peccatores intenderunt arcū, &c.] ideſt, parauerunt se ad occidendū te & discipulos tuos, & hoc [quoniā quæ tu perfecisti, destruxerunt,] ideſt, occiderunt. Vel moraliter dicit fidelis hæreticis secundū Gl. [In Domino confido,] tenens eius fidē, [quomodo] ergo vos hæretici, [dicitis trāsmigra] ad nos [in monte,] ideſt, Christū quem crediderunt habere hæretici. Es. 2. Erit præparatus mons domus Domini in vertice montiū. 2. Reg. 1. Montes Gelboë nec ros, nec pluuia veniant super vos: neq; sint agri primitiarū, quia ibi abiectus est clypeus fortiū, ideſt, Iudęorū vel magnorū hæreticorū. Hier. 51. Ecce ego mons pestifer, qui corrūpo vniuersam terrā. Vel mons altitudo intellectus, quē fingunt se habere. Sed si hoc facerē, essem passer leuis non mansionarius. [Quoniā ecce peccatores,] ideſt, hæretici, [intenderunt arcū,] ideſt, ad se traxerunt sacrā scripturam, sicut qui tendunt arcū, [parauerunt sagittas,] venenosa eloquia, [in pharetra,] id est, memoria vel scientia. Hier. 5. Pharetra eius quasi sepulchrū patens. Hie. habet, [sagittas suas super neruū] ideſt, chordā: intentio peruersa, [vt sagittēt rectos corde,] ideſt, iustos, [in obscuro,] ideſt, dolose. Hier. 9. Sagitta vulnerās lingua eorū. Vel [in obscuro,] ideſt, subtilitatibus sacræ scripturæ. Alia litera habet, [in obscura Luna.] Luna est Ecclesia. Cant. 6. Pulchra vt luna, propter eius claritatē & propter eius obscuritatē. Claritas Lunæ est à Sole: sic claritas Ecclesiæ est à Christo. Ioan. 1. Erat lux vera quæ illuminat, &c. Item medius lunæ globus est clarus & medius obscurus: sic in ecclesia aliqui sūt clari, aliqui obscuri. Obscuratur autē luna secundū Gl. quandoque per reuolutionē & sic fit obscura, quandoq; per eclypsim, & tunc in sanguinē conuertitur, quandoq; per interpositionē nubis & tunc fit nigra. Sic ecclesia fit obscura in nouitate, quando non sunt in ea prædicatores & doctores. Sanguinea per persecutionē tyrannorū. Nigra per nubes, ideſt, per seductionem hæreticorū, & tunc vult sagittare, hic ponitur iniusta actio eorū. [Quoniam perfecisti, destruxerunt.] Alia littera, [quoniā quem perfecisti,] sed prima melior est, & secundū Hier. [quoniā leges quas perfecisti, destruxerunt.] Es. 48. Scio quod præuaricans præuaricatus es, & transgressorem ex vtero vocaui te. Hie. 2. A sæculo fregisti iugū, rupisti vincula, dixisti nō seruiā, quasi dicat, destruent legem tuam, quam tu præcepisti seruari. Exod. 33. Innocentē & iustū non condemnabis, sed isti volunt eum occidere. Ps. 118. Dissipauerunt iniqui legem tuam, & Deus perfecit eam, quia dedit eam. Non veni soluere legem, sed adimplere. Si dicatur, [quem perfecisti, destruxerunt,] sic intelligitur de Christo. [Quem tu perfecisti: iustus.]

b Hic ponitur ratio fiduciæ. Et primo, ponitur quęstio. Secundo, solutio, ibi, [Dominus in tēplo, &c.] Tertio, solutionis ratio, [Quoniam iustus Dominus & iustitias dilexit.] Dicit ergo, Sic faciunt isti, sed iustus Dominus authoritate videns hoc, quod facit? Hier. 33. Hoc est nomen quod vocabunt eum Dominus iustus noster. Soluit quæstionē, & ponit quid facit hic iustus. Et primo, eius iudiciariam potestatē, vel conditionē iudicis. Secundo, iudicij discussionem. [Oculi eius,] Tertio, A condemnationē concussorū. [Qui autē diligit.] Iudex si semper punit, crudelis est, si semper parcit, remissus. Deus autem vtrumq; facit, & ideo locū habet tribunal misericordiæ, & hoc est templū. Hebr. 4. Adeamus cū fiducia ad thronū gratiæ. Et ideo dicit, [Dominus in tēplo sancto suo.] 1. Cor. 3. Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus S. habitat in vobis. Habet etiam locū iustitiæ, vnde punit, scil. cœlum, & hoc est etiā, [Dominus in cœlo sedes eius.] Vbi enumerantur peccata eius. Es. vlt. Cælum mihi sedes est. Templū dicuntur fideles propter deuotionem: cœlū propter sapientiam. Item, cœlum dicitur cuna in qua Deus sedet vt faciat eū cœlum, ideſt, secreta scientem. Item, dicitur anima templū Dei, quia in templo Deus adoratur. Similiter in
B anima fideli. Mat. 6. Intra in cubiculum tuū, id est, secreta animæ tuæ, & clauso ostio ora Patrē tuum in abscondito. Item, ibi offeruntur sacrificia. Similiter in anima fideli. Ps. 30. Sacrificiū Deo spiritus contribulatus. Item, in tēplo funduntur orationes ad Deum, ita in anima operatur Deus. Es. 6. Omnia opera nostra operatus es in nobis Domine. Item, quia Deus eam sanctificat, & in eā descendit sicut in templum. Sap. 4. Gratia Dei in sanctos eius, & respectus, &c. [Oculi.]

c Hic agit de discussione iudicij. Et primo, ponit diuinæ cognitionis perfectionē. Secundo, diligentē examinationem, ibi, [Palpebræ eius interrogant filios hominū.] Tertio, iudicij æquitatē, ibi, [Dominus interrogat iustū & impium.] Per primū nullus potest occultari, quia videt affectū pauperis & impij, peccatoris &
C iusti. Ezec. 23. Oculi Domini lucidiores sunt super solem, circumspicientes super omnes vias hominum & profundū abyssi, & hominū corda intuentes. Prou. 16. Omnes viæ hominū patent oculis eius, spirituum ponderator est Dominus, ideſt, cogitationū vel animarum secundū Gl. Et ideo dicit, [Oculi eius in pauperē respiciūt ad miserandū. Ps. 30. Miserere mei Domine quoniam tribulor. Item ibid. Dominus protector meus, & in ipso sperauit cor meum, &c. Ad protegendū etiam probando. Ps. 33. Oculi Domini super iusto. Item ibid. In via hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos. Et sic respiciens examinat diligenter. [Palpebræ eius interrogant, &c.] Per palpebras significatur discretio,
D quia sicut palpebræ oculi dirigunt visum, sic discretio moderatur humanā sapientiam. Prou. 4. Palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. Ipsa ergo discretio Dei interrogat, ideſt, probat & examinat. Sap. 1. Cogitationibus impij interrogatio erit: sermonum autem illius auditio ad Deum veniet. Et quomodo? Quia quandoque punit, quandoque parcit, quandoque dat beneficia, quandoque aufert. Iob. 6. Sagittæ Domini, &c. Etiam claudit palpebras, & aperit. Matth. 17. Misereor super turbam, &c. Item ibidem 21. Auferetur à vobis regnum Dei. Ps. 146. Dat iumentis escam ipsorum, &c. Interrogat filios hominum: quia efficiuntur quidam ex ipsis meliores, quidam peiores, vel quidam ex scriptura efficiuntur mali, quidam boni, quia quidam
E eam bene intelligunt & non fatigantur, sed exercentur: mali vero econuerso faciunt. Iudicij æquitas ponitur: quia interrogat iustum & impium: quia immittit flagella iustis & iniustis, & tribuit bona temporalia bonis & malis. Sap. 11. Hos scil. bonos tanquam pater monens probasti: illos autem scil. malos tanquam rex durus interrogans condemnasti. Propterea dicit, Dominus interrogat iustum & impium, id est, per tribulationes probat. Greg. Pœna inflicta interrogat, si quis in tribulatione positus Deum veraciter amat. [Iustum interrogat,] id est, examinat Dominus vt præmietur. Sap. 12. Reddidit Deus mercedem laborum sanctorū suorum. Sed impium siue peccatorem interrogat, vt condemnetur. Matth. 23. Ligatis manibus & pedibus, proijcite eum in tenebras exteriores.

d Hic ponitur condemnatio. Et circa hoc duo facit, A quia primo, ponit culpam. Secundo, pœnam, ibi, [Pluet ſuper peccatores.] Oſtendit quod quantum eſt ex parte Dei non eſt perditio malorum, ſed ex parte noſtra. Vnde dicit, [Qui diligit iniquitatem,] id eſt, peccatum. Ioan. 2. Omnis qui facit peccatum & iniquitatem facit, quia peccatum iniquitas eſt, [Odit animam ſuam.] Sap. 16. Homo per malitiam occidit animam ſuam.

Sed quæritur. Quomodo quis ſe odire poſſit.

Dicendum quod quodammodo odit peccator ſeipſum: ſed ſimpliciter nullus ſe odit. Epheſ. 5. Nemo vnquam carnem ſuam odio habuit. Sed quod mali quodammodo odiunt ſeipſos, & etiam boni quodammodo ſe odiunt declaratur hoc modo. Anima noſtra B duas habet facies, vnam verſus Deum ſecundum rationem, aliam verſus carnem ſecundum naturam ſenſitiuam, quæ tantum corporalia comprehendit. Et ſicut quælibet res diligit proprium bonum, ita homo diligit illud quod extimat animam ſuam. Peccatores enim extimant animam ſuam quod principaliter intendunt: quia quælibet res eſt illud quod eſt principium in ea, ſicut rex dicitur regnum. Quia ergo naturam ſenſitiuam habent principalem, diligunt eam. Qui autem intellectiuam, eandem amant. Nullus ergo odit animam quantum ad id, quod extimat principale. Boni ergo odiunt quantum ad naturam ſenſitiuam: mali quantum ad intellectiuam. Secundo, ponit pœnam. Et hoc poſſumus exponere de præſenti, vel de futuro. De præſenti hic & ſeruat metaphoram. Dixi quod Dominus eſt in cœlo, quia ibi eſt ſedes eius: ſed de cœlo venit pluuia, ideo eorum pœna ſignatur cum dicitur, [Pluet ſuper peccatores.] Et quid? Laqueos. Etſi exponatur hic in præſenti notandum eſt quod in peccato ſunt quatuor. Primum eſt ſeductio. Vnde dicit, Pluet ſuper peccatores laqueos. Quaſi iuſto iudicio permittit eos illaqueari & ſeduci. Eſa. 8. Et offendentur ex eis plurimi & cadent, & conterentur & irretientur & capientur. Secundum, eſt concupiſcentia: & ideo dicit, Ignis concupiſcentiæ. Pſal. 57. Supercecidit ignis & non viderunt ſolem, ſcil. carnalis concupiſcentiæ, &c. Tertium, eſt fœtor infamiæ. Et ideo dicit, Sulphur. Sic pluit Dominus ſuper Sodomam & D Gomorrham, ignem & ſulphur. Poteſt addi & quartum, ſcil. inquietudo mentis. & ideo dicit, Spiritus procellarum. Eſa. 57. Cor impij quaſi mare feruẽs. Pars calicis eorum. Quia calix eſt quædam menſura, & ipſi pœnas habent ſecundum eorum peccata. Eſa. 27. In menſura contra menſuram, cum abiecta fuerit iudicabit. Sed ſi exponatur de futuro, ſic punientur ibi motus: ligabuntur vt nec malavitare nec bona cõſequi poſſint. Ideo dicit, Pluet ſuper peccatores laqueos. Id eſt, colligantes ſenſus: & ſic referuntur, ad odoratum ſulphur, ad tactum ignis. Eſa. 66. Ignis eorum non extinguetur. Apocal. 20. Miſſi ſunt in ſtagnum ignis. Item affectus, quia non quieſcunt: quia, Spiritus procellarum pars calicis eorum. Id eſt, dæmones E inquietantes, moleſtantes, & affligentes. Quoniam iuſtus Dominus & iuſtitias dilexit. Ideo non expectandum eſt ab eo niſi iuſtitia. Hier. 9. Ego Dominus qui facio miſericordiam, iudicium & iuſtitiam in terra. Pſalm. 144. Iuſtus Dominus in omnibus viis ſuis. Æquitatem vidit vultus eius. Vel facies, id eſt, æquitas viſa eſt notitia eius, quaſi dicat, Illis quibus innoteſcit & quos diligit, æquitatem oſtendit.

In finem pro octaua.

PSAL. XI.

SAluum me fac Domine, quoniam defecit ſanctus, quoniam diminutæ ſunt veritates à filiis hominum.

b Vana locuti ſunt vnuſquiſque ad proximum ſuum; labia doloſa, in corde & corde locuti ſunt.

c Diſperdat Dominus vniuerſa labia doloſa: & linguam maligniloquam. qui dixerunt linguam noſtram magnificabimus: labia noſtra à nobis ſunt, quis noſter Dominus eſt?

d Propter miſeriam inopum & gemitum pauperum, nunc exurgam dicit Dominus, Ponam in ſalutari, fiducialiter agam in eo. Eloquia Domini, eloquia caſta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum ſeptuplum. Tu Domine ſeruabis nos, & cuſtodies nos à generatione hac in æternum. In circuitu impij ambulant, ſecundum altitudinem tuam multiplicaſti filios hominum.

In præmiſſa decade Pſalm. tractauit de percuſſione, quã ipſe paſſus eſt ab Abſalone filio ſuo, per quã figurabatur perſecutio, quã paſſurus erat Chriſtus à Iuda. In hac autẽ ſecunda decade ſicut ex titulis quorumdã Pſal. apparet, agit de perſecutione quam paſſus eſt à C Saule per quã figurabatur perſecutio, quam Chriſtus erat paſſurus à principibus ſacerdotũ. Diuiditur autem decas hæc, in duas partes. In prima, petit liberari ab inimicis. In ſecũda, iam liberat⁹ erat pro ſui exaltatione in Pſal. Exaudiat te Dominus. Qui quidem competit quantũ ad hiſtoriam Dauid: quia mortuo Saule Dauid promotus eſt in regẽ. Et quantũ ad myſterium Chriſto, cuius regnũ in morte eius confirmatũ eſt. Phil. 2. Propter quod quia, ideſt, factus eſt obediens Patrem vſque ad mortẽ. Deus exaltauit illũ. In prima parte, facit duo. Primo, petit liberationẽ. Secũdo, de liberatione gratias agit: & hoc in 12. Pſal. Diligam te. Circa primum, tria facit. Primo, exaggerat perſecutorũ malitiam. Secũdo, cõmemorat propriam iuſtitiã, ibi, [Domine quis habitabit.] Tertio, propter ſuam iuſtitiã petit exauditionis D efficaciam, ibi, [Exaudi Domine, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, reprehendit aduerſariorũ doloſitatẽ. Secundo, arguit eorũ iniquitatem, ibi, [Dixit inſipiẽs.] Circa primũ duo facit. Primo cõmemorat doloſitatem eorũ. Secũdo, petit diuinũ lumen, ne ab eis illaqueetur, ibi, [Vſquequo Domine:] hoc etiã ſatis cõpetit quantum ad hiſtoriam Dauid, contra quẽ Saul doloſe procedebat. Præmittit autẽ huic Pſal. talẽ titulũ. [In finẽ pro octaua Pſal. Dauid,] quod expoſitũ eſt ſupra. Circa primum, tria facit. Primo deſcribit commemorationem doloſitatis eorum. Secundo, petit eorum deſtructionẽ, ibi, [Diſperdat Dominus.] Tertio, ponit orationis exauditionẽ, ibi, [Propter miſeriam, &c.] Circa primũ, duo facit. Primo, deſcribit eorũ defectũ. Secundo, ſubdit, defectus ſignum, ibi, [Vana locuti ſunt.] Circa primum, ſciendũ eſt, quod Dauid conſiderans malitiam aduerſarij contra ſe inualeſcentẽ quaſi ſtupefactus, primo recurrit ad diuinũ auxiliũ dicẽs, ô [Domine ſaluum me fac.] Et merito, quia præter eum non eſt ſaluator, vt dicitur Eſa. 45. Secundo, enumerat eorũ defectus. Duo autẽ præſeruant hominẽ à malo, ſcil. Timor Dei. Eccl. 2. Qui timet Deum, cuſtodiet mandata illius. Et amor veritatis: quia ſcil. recta opera dicuntur vera quaſi cõcordantia regulæ, quæ ſi non ſint recta, pertinent ad infamiam. Aliqui enim etſi propter timorem Dei mala non vitent, retrahuntur tamẽ ab eis propter infamiam. Sed aliquis nec infamiam timet, vndè dicitur Luc. 18. de quodã quod nec Deũ timet, nec hominẽ reueretur.

Et iſta

Et ista duo excludit ab aduersarijs Psalmus. Primo quidem timorem Dei, cum dicit, [Quoniam defecit sanctus,] sanctitas enim in timore & cultu Dei consistit. Vnde & diuino cultui dedicata sancta dicuntur, quasi dicat, Non inuenitur in hoc mundo homo qui Deum timeat. Mich.7. Perijt sanctus de terra, & rectus in hominibus non est. Secundo, excludit veritatis amorem, cum dicit, [Quoniam diminutæ.]

Sed quærendum est, quare dicit, [véritates,] in plurali. Ose.4. Non est veritas Dei in gratia.

Ad quod dicendum est, quod vna est primordialis veritas quæ est in intellectu diuino. Ioan. 14. Ego sum via, veritas & vita. Sicut autem ab vna facie hominis diuersæ similitudines resultant in diuersis speculis, & in vno similiter speculo fracto, ita in diuersis animalibus ab vna veritate diuina diuersæ veritates resultant. Et similiter in vna anima, quia non attingit ad simplicitatem diuinam, sed est composita, ex quo est, apparent ab illa vna veritate qua sancta anima illustratur diuersæ veritates, quæ quidem veritates cum anima recedit à Deo per culpas, diminuuntur. Vel dicendum, quod dicit veritates: propter triplicem veritatem creatam, quæ est in sanctis, scilicet, vitæ, de qua Esa. 38. Memento quomodo ambulauerim coram te in veritate Doctrinæ Matth.21. Scimus quia verax es, & viam Dei veritate doces. Et iustitiæ, de qua Exod.18. Prouide de omni plebe viros potentes & timentes Deum: in quibus sit veritas. De ista veritate videtur loqui Psalmus iste, scilicet de veritate iustitiæ, à qua quidem recessit Saul cum persequeretur ipsum Dauid injuste. Dicendum ergo est, quod huiusmodi veritates diminutæ sunt non à seipsis, sed [à filijs hominum,] per quorum culpas deprauantur. Et quidem veritas vitæ diminuitur, quando bonum iudicatur malum. Doctrinæ, quando lux dicitur tenebræ. Veritas vero iustitiæ, quando amarum iudicatur dulce: & econuerso Esa.5. Væ qui dicitis bonum malum, & malum bonum: ponentes lucem tenebras, & tenebras lucem, ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum. Dicit autem sanctitatem deficere, quia cum fit à Deo per gratiam statim tollitur vnico peccato mortali. Veritas autem quasi successiue diminuitur. Hier. habet, [Quoniam defecit misericors,] & quoniam diminuti sunt fideles: quia misericordia & iustitia requiruntur ad proximum. Prou.20. Virum autem fidelem, quis inueniet? Consequenter cum dicit. [Vana.]

b Ponit signum defectus sanctitatis, & est duplex, scilicet vanitas & dolositas. Primum signum defectus est vanitas: & quantum ad hoc dicit, Vana locuti sunt, &c. Vanum est quod non habet subsistentiam. Vera ergo quibus nihil vanitatis subest, sunt: vnde 1. Timoth. 1. Finis præcepti est charitas: de corde puro, de conscientia bona, & fide non ficta: à qua quidem aberrantes, conuersi sunt in vaniloquium. Hiere. 9. Vnusquisque à proximo suo se custodiat. Greg. Sermo vanus, vanæ mentis index est. Item vanum est, quod intellectu non tenetur. Etiam superflua verba vana sunt. Prou.14. Vbi plurima verba, ibi frequenter egestas. Item, vanum est quod non est stabile: & sic verba de temporalibus vana sunt. Ioan. 3. Qui de terra est, de terra loquitur. Esa.29. De humo mussitabit eloquium tuum: sed ad quem loquuntur vana? Ad proximum: cui debet dicere verum. Eph. 4. Loquimini vnusquisque veritatem cum proximo suo: secundum signum defectus sanctitatis est dolositas, & quantum ad hoc dicit: Labia dolosa in corde; & corde locuti sunt. Geminatio, duplex cor significat. Ostendunt autem ore se habere vnum, corde autem habent aliud. Ostendunt se dolere, & gaudent diligere, & odiunt, compati & lætantur. Iac. 1. Vir duplex A animo inconstans est in omnibus viis suis. Eccl. 2. Væ duplici corde & labijs scelestis. [Dispergat.]

c Hic petit destructionem eorum. Et primo, petit eam, secundo, innuit causam, ibi, [Vniuersa labia, &c.] quasi bis perdat, scil. in anima & corpore. Hier. 17. Induc super eos diem afflictionis, & duplici contritione contere eos Domine Deus. Consequenter ponit causam malitiæ eorum, & ponit tria, scil. fraudulentiam, quia [Labia dolosa.] Est enim dolus cum quis aliud agit & aliud simulat. Dolus in corde concipitur, sed tegitur verbis, vel factis. Prou.12. Dolus in corde cogitantium mala. Hos dispergit Deus: quoniam detegit: tunc enim non habet rationem doli. Dolus enim est occulta malitia. Vnde non petit eorum destructionem, sed malitiæ detectionem. Vel petit eorum perditionem per gratiam. Prou. 19. Pestilente flagellato stultus sapientior erit. Vnde dicit, [Labia dolosa.] Gloss. quasi ratio petitionis est dolositas, [vel disperdet eos,] quasi de malitia puniendo, vt ipsi in ea incidant iusto Dei iudicio, vt de Aman dicitur Esther 7. contra Mardochæum. Suspensus est Aman, in patibulo, quod parauerat Mardochæo. Ezech.3. Linguam tuam adhærere faciam palato tuo: & eris mutus quasi non audens vlterius fraudes facere. Prou.21. Multato pestilente sapientior est paruulus. Idem 22. Stultitia colligata est in corde pueri, & virga disciplinæ fugabit eam. Secundo, ponit iactantiam. [Et linguam magniloquam,] de se apud eos, qui eos magnos reputant. Psal.72. Posuerunt in cœlum os suum, & lingua eorum transiuit in terram. Illud autem quod est maius in alio, consueuimus reuereri, & quod minus, non reputare. Vt ergo appareant magni & Deo æquales, contemnunt Deum, id est, diuinos honores. Sic de Antichristo dicitur, quod aduersus Deum deorum loquitur. Thess. 2. Aduersatur & extollitur super omne quod dicitur Deus & colitur, ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se quasi ipse sit Deus. Et de Antiocho 2. Mach.9. Iustum est subditum esse Deo, & mortalem Deo non paria sentire. Et Act. 12. de Herode, quod acclamabat ei populus voces Dei & non hominis. Et ne possent excusari, quod non ex proposito fecerunt, subdit, [Qui dixerunt,] scilicet ex proposito. [Linguam nostram magnificabimus.] Tertio, ponit eorum blasphemiam siue superbiam. [Labia nostra à nobis sunt.] Hæc est enim prima species superbiæ, quando quis æstimat se habere à semetipso. 1. Reg.2. Nolite multiplicare loqui sublimia, gloriantes. 2. Cor.3. Non sumus sufficientes cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra à Deo est. Secunda species superbiæ est, quando aliquis vult in aliquo gloriari præ cæteris. Vnde dicit, [Quis noster Dominus est.] Iob.21. Quis est omnipotens vt seruiamus ei? Ose.7. Reuersi sunt vt essent absque iugo & facti sunt quasi arcus dolosus. Iob.11. Vir vanus in superbiam erigitur, & quasi pullum onagri se liberum natum putat. [Propter.]

d Hic tertio, ponit orationis exauditionem. Et primo, præmittit eã, secundo, ponit eius certitudinẽ, ibi, [Eloquia Domini.] Tertio, ponit suam credulitatẽ, ibi, Tu Domine. Dicit ergo, [Propter miseriã,] id est, multiplicẽ defectũ inopum, id est, carentiũ opibus. [Et gemitũ,] id est, singultus. [Pauperũ,] id est, parũ habentiũ. Ps.9. Tibi derelictus est pauper. Exod. 2. Audiuit gemitus eorum, & recordatus est fœderis. Nunc exurgam, dicit Dominus. Nunc in tempore opportuno. Psal. 9. Adiutor in opportunitatibus in tribulatione. Esa. 59. Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiui te. [Ponam in salutari tuo,] id est, apponã. Fiducialiter agam in eo: id est, ego ero in eo. Hier. 1. Ne timeas à facie eorum, quia ego tecum sum. Esa.14.

Dominus exercituum decreuit, & quis poterit infirmare? manus eius extenta, & quis auertet eam? Hier.1. Bellabunt aduersum te, & non prævalebunt, quia tecum sum vt liberem te. Et 29. Erit tibi anima tua in salutem, quia in me habuisti fiduciam, ait Dominus. Cõsequenter ponit promissionis certitudinem. Eloquia Domini, eloquia casta. Non adultera per admistionem alicuius extranei, vel castigata, à superfluitate, vel incorrupta, quia castus quis dicitur ante experientiam, sed continens post. Non vana, sed firma. Matth.24. Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Secundo, sunt plena veritate. Vnde, Argentum igne examinatum: Argentum est album sine maculatione, sonorum sine simulatione, odoriferum sine infectione. Probatum terræ: id est, à terra. Græci autem ablatiuo carent. Hæc autem est translatio de Græco: Purgatum septuplum: id est, perfecte. Et respondet Propheta, Tu ergo Domine seruabis nos à malo: Et custodies nos in bono. A generatione hac in æternum: ergo, In circuitu impij ambulant: ita quod ad finem itineris quem intendunt nunquam venient, scil. vt affligant alios, sicut volunt. Esa. 59. Semitæ eorum incuruatæ in eis. Et quare? Quia, Secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominis: quia in domo mea non solum sunt vasa aurea & argentea, sed lignea & fictilia: & quædam quidem in honorem sanctificata ad omne opus bonum parata. 2. Tim. 2. Vel, In circuitu vitiorum ambulant impij, non pertingentes ad medium virtutis. 1. Reg.25. Anima inimicorum tuorum rotabitur, &c.

In finem.

PSAL. XII.

VSquequo Domine obliuiscéris me in finem? vsquequo auertis faciem tuam à me?

b Quandiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem?

c Vsquequo exaltabitur inimicus meus super me?

d Respice & exaudi me Domine Deus meus. Illumina oculos meos, ne vnquam obdormiam in morte; ne quando dicat inimicus meus, Prævalui aduersus eum. Qui tribulant me, exultabunt si motus fuero.

e Ego autem in misericordia tua speraui. Exultabit cor meum in salutari tuo, cantabo Domino qui bona tribuit mihi, & psallam nomini Domini altissimi.

In præcedenti Psalmo Psalmista posuit aduersariorum dolos: hic contra eos petit remedium à Deo. Titulus, In finem Psalmus Dauid: hoc supra expositum est. Diuiditur autem Psalmus iste in tres partes. In prima, ponitur conquestio: in secunda, quæstio, ibi, Respice & exaudi me: tertio, exauditio, ibi, Ego autem in misericordia tua. Conquestio, tria continet. Admiratur diuinam dissimulationem, confitetur proprium defectum, conqueritur de aduersariorum potestate. Secundum, ibi, Quandiu. Tertium, ibi, Vsquequo exaltabitur. Qui dissimulat iniurias alicuius, hoc ideo facit, aut quia non recordatur eius, aut quia non vult remedium apponere, & ideo dicit, ô, Domine: ego grauor ab aduersarijs, & non apponis remedium? Vsquequo obliuiscéris mei in finem: id est, finaliter videtur, quod velis me vitare. Esa.49. Dixit Sion, dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus est mei. Abac.1. Quare non respicis super inique agentes, & taces deuorante impio iustiores se? Vsquequo auertis faciem tuam à me. Auertit faciem quando non ponit remedium quis. Psal.43. Quare faciem tuam auertis, obliuiscéris inopiæ nostræ, & tribulationis nostræ? Hoc secundum historiam Dauid, qui diu est persecutus à Saule. Allegorice dicitur de Patribus veteris testamenti, qui continue expectabant Christum, & Deus quasi oblitus eorum, differebat remedium adhibere, & dicunt: Vsquequo Domine, &c. Vsquequo auertis faciem tuam à me, id est, præsentiam filij tui à nobis. Vel vt fit conquestio modernorum iustorum de secundi aduentus dilatione: Vsquequo Domine obliuiscéris mei. Erit hoc vsque, in finem, id est, in die iudicij, vel vsque ad mortem? &, Vsquequo auertis faciem tuam à me, id est, faciem gloriæ tuæ, vt videam te facie ad faciem? Exod.33. Ostende faciem tuam mihi. Psal.79. Ostende faciem tuam, & salui erimus. Possunt tamen assignari & multæ causæ, quare antiqui Patres tantum desiderabant aduentum Christi in carne. Prima, propter exaltationem humanæ naturæ, in cuius persona dicitur. Thren.1. Vide Domine, quoniam facta sum vilis: sed exaltata est per incarnationem. Psalm.72. Cum gloria suscepisti me, id est, facta sum glorioſa, sicut mulier ignobilis sublimatur si contrahat cum nobili viro. Inde est quod omne peccatum post aduentum Saluatoris grauius est, quam fuerit ante. Sicut si mulier nobilis, vel homo aliquam turpitudinem faceret, est magis ignominiosus, quam si faceret vnus rusticus. Secunda causa est, vt liberarentur captiui de carcere inferni siue limbi. Iob.17. In profundissimum inferni descendent ossa mea: putasne saltem ibi erit requies mea? quasi dicat, non: sed per Christum liberati sumus ab eo. Zach.9. Tu quoque in sanguine testamẽti tui eduxisti vinctum de lacu, in quo non erat aqua. Tertio, propter depressionem diaboli. Psal.88. Tu humiliasti sicut vulneratum superbum, id est, minorasti potentiam eius. Quarto, quia per aduentum Christi pacificatus est nobis Deus. Ephes.2. Lapis angularis qui facis vtraque vnum. Quinto, propter delectationem, quam sperabant habere cum Christo, videndo, audiendo, conuersando cum ipso. Matth.13. Beati oculi, qui vident quæ vos videtis, &c. Moderni vero, secundum aduentum desiderant. Primo, quia tunc exaltabitur. Sap.3. Iudicabunt sancti nationes, & dominabuntur populis. Et iterum 5. c. Computati sunt inter filios Dei. Secundo, quia liberamur ab omni pœna. Esa.25. Auferet Dominus omnem lachrymam, ab omni facie, id est, causam lachrymandi, vel pœnam. Tertio, quia liberamur ab omni peccato. Esa.23. Opprobrium populi sui auferet Dominus de vniuersa terra. Quarto, quia tunc eripiemur à potestate diaboli. Esa.11. Non nocebunt neque occident in vniuerso sancto meo. Quia liberabimur à seruitute corporis. Psal.141. Eduxi de carcere animam meam. Rom.8. Ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis. Sexto, quia videbimus Deum facie ad faciem. 1. Ioan.3. Scimus quoniam cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Hier.21. Omnes cognoscent me à minimo vsque ad maiorem. Vel potest esse conquestio cuiuslibet hominis iusti pressi aduersitate, vel corruptione peccati & concupiscentiæ.

b Hic confitetur proprium defectum. Et circa hoc duo facit. Primo, ponit anxietatem cordis. Secundo, dolorem,

dolorem consequentem, ibi, [Dolorem in corde meo per diem.] Quantum ad primum dicit Philosophus in Rhetoricis. Timor consiliatiuos facit: hoc idem habetur. Esa. 16. Ini consilium, coge consilium. Sic homo aliquando in aduersitate & tentatione consiliatur quomodo resistat: & ideo dicit. [Quandiu ponam consilium in anima mea,] id est, quandiu oportet me habere noua consilia ad resistendum inimicis? sic Patres veteris testamenti habuerunt diuersa consilia ad figurandum Christum. Quando autem homo in consilio accipit vnam viam, & tamen deficit ab ea, tunc sequitur dolor: & ideo dicitur, [quandiu ponam Domine consilium in corde meo,] id est, quotidie, dum continue deficio, Hier. 8. Dolor meus super dolorem in me cor meum mœrens.

c Hic conqueritur de prosperitate inimici, qui exaltabitur, scilicet Saulis super Dauid, & inimici qui ducit in consensum peccati & carnis, quoniam habent concupiscentias suas. Abac. 1. Propter hoc non peruenit vsque in finem iudicium, quia prævalet impius aduersus iustum.

d Secunda pars huius Psalmi, ponitur oratio siue petitio. Et primo, ponitur petitio, respondens diuinæ dissimulationi. Secundo, proprio defectui, ibi, [Illumina oculos meos, &c.] Tertio, prosperitati inimicorum, ibi, [Nequando dicat, &c.] Primo, dicit de diuina dissimulatione obliuionem & auersionem, quasi dicat, [Respice,] id est, conuerte qui auertis tunc oblitus. Nunc [Exaudi me.] Esa. 64. Respice, populus tuus omnes nos. Secundo, ponitur petitio correspondens proprio defectui: vnum, ex multis consiliis, & aliud, ex doloribus. Et ideo, quia non habeo consilia ex me. [Illumina oculos meos, ne vnquam obdormiam in morte,] id est, doce me. Item, Luc. 1. Illuminare his qui in tenebris, &c. Hoc competit ad litteram Dauid fugienti à facie Saulis quem oportebat sæpius cauere, ne aliquando in manus ipsius incideret, & occideretur. Similiter & quandiu homo solicitus est, vt peccato resistat non cadit in mortem: sed quando dormit, occiditur. Sic 2. Reg. 4. Quando Isboseth dormiebat, & illa purgabat triticum, occisus est. Eph. 5. Exurge qui dormis. Petitio contra aduersarium. [Nequando dicat inimicus.] Et ponit duo. Primo, petitionem. Secundo, eius rationem, ibi, [qui tribulant me.] Illumina, ne quando dicat, inimicus exultando. [Prævalui aduersus eum.] Et diabolus exultat quando tentat & trahit in peccatum. Similiter. Exurge Domine non prævaleat homo: & ex huiusmodi ratione gaudeat, quia [Exulta[illegible] motus fuero,] si dimisero statum iustitiæ & labar in peccatum. Eccles. 18. Post concupiscentias animæ tuæ non eas & à voluntate tua auertere. Si præstes animæ tuæ concupiscentias eius faciet te venire in gaudium inimicorum tuorum. Dan. 9. Propter temetipsum Deus inclina aurem tuam & audi, aperi oculos tuos & vide desolationem nostram & ciuitatem super quam inuocatum est nomen tuum.

e Hic signatur exauditio suæ orationis. Et circa hoc, tria facit. Primo, petit spem exauditionis. Secundo, gaudium de exauditione facta, ibi, [Et exultauit cor meum.] Tertio, gratias agit, ibi, [Cantabo.] Dicit ergo, [In misericordia tua speraui,] non in mundo. Thren. 3. Misericordiæ Domini multæ quod non sumus consumpti: non in potestate mea, quia nulla est contra diabolum. Iob. 41. Non est potestas super terrã quæ possit ei comparari. Et ponit hic tria quibus homo iuuatur contra diabolum: scilicet per lætitiam spiritualem, per orationem deuotam, & per bonam operationem. Propter primum dicit, [Exultauit cor meum in salutari tuo,] non in temporalibus, vel vanitatibus, sicut faciunt peccatores, de quibus Iob. 21. Gaudent ad sonitum organi, & ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt. Ose. 9. Noli lætari Israël, noli exultari, sicut populi, sed [in salutari tuo,] id est, in Christo qui ad hoc venit, vt saluet nos. Matth. 1. Ipse enim saluum faciet, &c. Et hæc lætitia armat hominem contra diabolum. Prouer. 17. Animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis exsiccat ossa. Secundum est oratio siue laus Dei. Vnde addit, [Cantabo Domino,] id est, laudabo eum. Psalm. 21. Qui timetis Dominum, laudate eum. Laus enim Dei multum valet ad expugnandum diabolum. Matth. 17. Hoc genus dæmoniorum non eijcitur nisi per orationem & ieiunia. Abac. 3. Ego autem in Domino gaudebo & exultabo in Deo Iesu meo. Et hoc pro beneficijs concessis, & ideo sequitur, [qui bona tribuit mihi,] id est, quia bona tribuit. Iacob. 1. Omne datum optimum, &c. Et dicit [bona,] quia sunt quædam bona temporalia, quæ Dominus tribuit. Matth. 15. Tradidit illis bona sua, & vni dedit quinque talenta, &c. Item, [bona] spiritualia quæ sunt bona gratiæ & virtutis. 1. Cor. 12. Diuisiones gratiarum sunt, &c. Hæc omnia operatur vnus atque idem spiritus, diuidens singulis prout vult. Iob. 2. Si bona suscepimus de manu Domini, &c. Item, bona gloriæ. Psalm. 26. Credo videre bona Domini in terra viuentium. Hæc omnia bona tribuit Dominus, & ideo merito laudandus est. Eccles. vlt. Danti mihi sapientiam, dabo gloriam. Tertium est bonum opus, de quo subiungitur, [Psallam,] id est, operabor. Psallere est manu tangere psalterium. Hieron. Semper aliquid boni facito, vt te diabolus inueniat occupatum. Matth. 12. Cum immundus spiritus exierit ab homine, &c. vsque ingressi habitant ibi, &c. fiunt, &c. [Nomen Domini,] id est, ad laudem nominis Domini [altissimi.] Luc. 1. Gloria in altissimis Deo. Matth. 5. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant, &c.

In finem.

PSAL. XIII.

DIxit insipiens in corde suo, Non est Deus. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studiis suis: non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.

b Dominus de cœlo prospexit super filios hominum: vt videat si est intelligens, aut requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.

c Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum.

d Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.

e Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognouerunt, non est timor Dei ante oculos eorum.

f Nonne cognoscent omnes qui operantur iniquitatem, qui deuorant plebem meam sicut escam panis, Dominum non

inuocauerunt, illic trepidauerunt timore vbi non erat timor. Quoniam Dominus in generatione iusta est, consilium inopia confudistis, quoniam Dominus spes eius est.

g Quis dabit ex Sion salutare Israël? cum auerterit Dominus captiuitatem plebis suæ, exultabit Iacob, & lætabitur Israël.

Supra Psalmus exprobrauit dolositatem inimicorum. Hic ponit eorum malitiam. Titulus, [In finem Psalmus Dauid.] Et circa hoc, duo facit. Primo, manifestat eorum malitiam. Secundo, ponit spem liberationis suæ ab eis, ibi, [Nonne cognoscent, &c.] Et circa primum, duo facit. Primo, proponit eorum malitiam. Secundo, certificat hanc malitiam eis inesse, ibi, [Dominus de cœlo, &c.] Prima, in duo. Primo, proponit radicem malitiæ eorum. Secundo, processum malitiæ [corrupti sunt, &c.] Sicut dicitur Eccles. 10. Initium omnis peccati superbia, & initium superbiæ hominis apostatare à Deo. Quod homo ergo non habeat Deum in corde, principium malitiæ est. Et ideo dicit, [Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.] Sapient. 1. In malevolam animam non introibit sapientia, aut habitabit in corpore subdito peccatis.

Sed nunquid potest dicere? Dicere in corde est cogitare. Sed nunquid potest cogitare Deum non esse? Anselmus dicit, quod nullus potest. Item, Damascenus. Cognitio Dei naturaliter omnibus est inserta: naturaliter cognita nullus potest cogitare non esse.

Sed sciendum, quod de cognitione Dei dupliciter loqui possumus: scilicet secundum se, vel quo ad nos. Si primo modo, sic proculdubio non potest cogitari non esse. Nulla enim propositio potest cogitari falsa, ex sua natura, cuius prædicatum includitur in diffinitione subiecti. Notandum est autem, quod in Deo est aliter esse quam in alijs, quia esse Dei est eius substantia. Ergo qui dicit Deum secundum se, dicit ipsum esse: & ideo secundum se non potest cogitari non esse, & verbum Damasceni soluitur, quia quod naturaliter insertum est, indeterminate scitur, scilicet quod Deus sit, sed non idem quod Deus: sed per fidem habetur. Deus dicitur à theos, quod est ardere omnem malitiam. Tunc ergo dicit aliquis, quod non est Deus, quando cogitat quod non est omnipotens, & quod non habet curam rerum humanarum. Iob. 21. Quis est omnipotens vt seruiamus ei? Potest referri ad Iudæos dicentes Christum hominem purum esse non Deum, Ioan. 10. Tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Qui Iudæi non credentes ipsum qui promissus erat in lege, dicunt, [Non est Deus,] iste scilicet qui nobis prædicat. Et hoc dixit, [insipiens,] quia Dei sapientiam recipere voluerunt, habentes oculos mentis excæcatos. Psalm. 81. Nescierunt [neque intellexerunt. Sapient. 2. Excæcauit enim eos malitia eorum. Vel hic reprehenditur peccator. Primo, de peccato cordis in consensu, ibi, [Dixit insipiens.] Secundo, de peccato operis, ibi, [Corrupti sunt.] Tertio de peccato consuetudinis, ibi, [Et abominabiles.] Primo, vocat peccatorem insipientem, quia sapientiam non habet vt dicit, &c. Item, quia non sapiunt ei spiritualia. 1. Corinth. 2. Animalis homo non percipit quæ Dei sunt. Consequenter ponitur processus malitiæ, [Corrupti sunt & abominabiles.] Sicut duæ partes iustitiæ sunt facere bonum & vitare malum, sic iniustitiæ duæ partes sunt, facere malum & vitare bonum. Et primo, ponit primam partem. Secundo, secundam. Circa primum, duo ponit. Primo, peruersitatem vitiorum. Secundo, abominationem eorum. In corporibus sequitur corruptio per exaltationem naturalis caloris expulsi ab extraneo calore. Calor namque naturalis animæ est amor Dei. Quando ergo subintrat extraneus amor concupiscentiæ & aliorum peccatorum, recedit Deus. Et ideo cum dixit, [Non est Deus:] statim subdit, [Corrupti sunt.] Hier. 5. Negauerunt Deum, & dixerunt non est ipse, scilicet peccatorum damnator, iustorum remunerator. Eccl. 21. Cor fatui, scilicet peccatoris, quasi vas confractum, [corrupti:] ergo [sunt] peccatores per malum actum. Ioan. 3. Erant autem eorum mala opera. Quia postquam per consensum amittunt bona gratuita corrumpuntur in eis naturalia, & ideo sequitur eos pœna. Psalm. 96. Ignis ante ipsum præcedet: & inflammabit in circuitu inimicos eius. Item, quando corpus putrescit, redditur abominabile. Sic anima hominis quamdiu amor Dei est in ea, est Deo accepta: sed quando corrumpitur per peccatum, fit abominabilis. Abominabile est, quod humanus appetitus refugit. Et ideo dicit, [Et abominabiles facti sunt,] scilicet Deo & hominibus peccatores per consuetudinem peccandi. Hiere. 2. Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas? Ose. 9. Alienati sunt in confusione & facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt. Et dixit, [In studijs,] quia per ea deueniunt abominabilia. Vel studiose faciunt secundum Hieron. Plus enim abominatur Deus studiosam voluntatem peccandi, quam ipsum peccatum. Iob. 34. Quasi de industria recesserunt ab eo: & vias intelligere voluerunt. Alia littera habet, [Corrumpunt & abominati sunt studium,] scilicet sapientiæ & disciplinæ. Prou. 1. Exosam habuerunt disciplinam, & timorem Domini non susceperunt. Ezec. 8. Adhuc videbis abominationes maiores. Consequenter agit de vitatione boni: Non est qui faciat bonum: quia non est iustus in terra qui faciat bonum & non peccet. Eccl. 7. [Vsque ad vnum,] id est, Christum, quia ipse solus nec peccatum contractum habuit, nec commissum. Beata virgo habuit contractum peccatum. Eccl. 7. Virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni. Vel [vsque ad vnum,] quia nec vnus est qui perfecte faciat bonum. Verum est, supposito quod dixerunt, [Non est Deus.] Et corrupti sunt: non est Deus,

b Hic primo, certificat culpam. Secundo, exponit, ibi, [Sepulchrum.] Peccatum certificatur per iniquitatem: & ideo hic ponit per inquisitionem dicens, Vos dicitis quod, Non est Deus. Sed falsum est, quia [Dominus de cœlo prospexit super filios hominum.] Prouer. 6. Omnes viæ hominis patent oculis eius. Prospexit ergo mittendo filium suum Dominus pater de cœlo, id est, de sinu pietatis suæ. Esa. vlt. Cœlum mihi sedes est. Vel [de cœlo,] id est, Christus per quem iudicabit peccatores. Vel aliter. Dicunt aliqui quod Deus non cognoscit singularia & mutabilia, quia est immaterialis & simplex & æternus. Et sic non cognoscit secundum motus rerum, & secundum modum suæ cognoscibilitatis. Respondetur, imo: quia cognoscit materialia immaterialiter, vt Dionysius concludit. Et ita etiam cognoscit intellectus: & ideo dicit, [De cœlo,] id est, de altitudine suæ dignitatis & naturæ. [Prospexit super filios hominum.] Et vult inuenire in nobis voluntate antecedente, qua vult omnes saluos fieri, id quod pertinet ad salutem, scilicet vt cognoscamus Deum per intellectum & amemus per affectum, & desideremus. Et ideo dicit, Vt videre faciat: quia ipse semper videat,

deat, id est, videt. [Si est intelligens,] per intellectum. A
Deut. 33. Vtinam saperent & intelligerent, &c. [Aut requirens Deum,] per affectum. Quid inueniet, cum hic quæsiuit contrarium? quia [Omnes declinauerunt.] Et ponit tria, scilicet declinationem à Deo, inutilem operationem, & cessationem à bono. Dicit ergo, [Omnes declinauerunt,] scilicet à Deo. Deut. 21. Noui quod post mortem meam inique agetis, & declinabitis de via quam præcepi vobis. Ose. 4. Non est veritas, non est scientia, non est misericordia Dei in terra. Hiere. 8. Nemo quod bonum est loquitur, nullus est qui agat pœnitentiam de peccato suo. Item, ex hoc quod declinat à Deo, efficitur inutilis. Quia illud est inutile, quod non attingit ad id, ad quod factum est. Homo autem factus est ad fruendum Deo. B
Sap. 4. Multigena impiorum multitudo non erit vtilis. Vnde dicit, [Simul inutiles facti sunt.] Item, cessant à bono, quia, [Non est qui faciat bonum, &c.] Hoc iam expositum est. [Sepulchrum.]

c Hieronymus dicit, quod Apostolus vtitur testimonio istorum versuum. [Sepulchrum patens est.]. Et inuenitur alibi in sacra scriptura. Roman. 3. vbi dicit quod aliquam partem accepit ex Esa. 59. aliam ex alijs partibus psalterij, & non ex isto Psalmo tantum, cum ipse Hebræus esset & sciret hoc in Hebræo non haberi: habetur tamen in ditione vulgata, qua vulgus vtitur, vel quæ non attribuitur alicui certæ personæ. A sepulchro patenti exhalat fœtor, & ideo supra Psalmista certificauit malitiam, siue culpam inimicorum: hic autem exponit eam: & circa hoc, duo facit. Primo, ostendit quomodo sunt peccatores inutiles alijs. Secundo, quomodo sibi, ibi, [Contritio & infelicitas. Circa primum duo proponit. Primo, quomodo noceant alijs verbo. Secundo, quomodo facto, ibi, [Veloces, &c.] Circa primum duo facit. Primo, ponit promptitudinem oris ad nocendum. Secundo, modum nocendi, ibi, [Linguis suis dolose agebant.] Dicit ergo, [Sepulchrum patens est guttur eorum.] Tale autem ad nihil aliud est paratum nisi vt recipiat cadauera, sic os eius qui semper est paratus ad mortificandum per detractionem, est sepulchrum patens. Apoc. 9. De ore eorum procedebat ignis, & fumus & sulphur. Vel nota voracitatem eorum, quia guttur seruit etiam ad comestionem, sed quandoque nocent dolo, quandoque malitia, & quandoque iniuria. Et primo, ponit dolum quem habent in lingua, [Linguis suis,] exterius blande loquendo. Hier. 9. Sagitta vulnerans lingua eorum dolum locuta est: secundo in corde, [Venenum aspidum sub labiis eorum.] Occultatum venenum mortificatum est, sed venenum aspidum insanabile est, & incantari non potest. Psalm. 57. Sicut aspidis surdæ, & obturantis, &c. cuius venenum dormiendo interficit. Hierem. 5. Inuenti sunt in populo meo impij insidiantes, quasi aucupes ad capiendos viros. Ibidem. Sicut decipula plena auibus, sic domus eorum plenæ dolo, qui dulci sono attrahant ad laqueum aues. In quo designatur crudelitas, & pertinacia, & malitia. Crudelitas, quia nituntur occidere: pertinacia, quia semper odium est in corde ipsorum. Et ideo dicit, Venenum, &c. [Quorum.]

d Hic ostendit quomodo aperte nocent, quia per verba detractoria. [Et amaritudine,] id est, amara verba. Leu. 9. Non maledices surdo, id est, absenti. Vel quando verba contra Deum dicit, prouocatiua ad iniuriam, vel iram. Esa. 5. Rugitus eius vt leonis, [veloces.] Hic ostendit quomodo noceant facto. [Ad effundendum sanguinem.] Prou. 1. Pedes eorum ad malum currunt, & festinant vt effundant sanguinem. [Contritio.]

e Hic ostendit, quomodo sint nociui sibiipsis. Dupliciter aliquis sibi nocet, perdendo, scilicet bonum quod habet, & deficiendo ab eo quod sperat. Dicit ergo, [in viis eorum est contritio,] quia conteritur bonum quod habent. Et infelicitas: quia non perueniunt ad bonum speratum, scilicet felicitatem. Esa. 59. Vastitas & contritio in viis eorum, & viam pacis nescierunt, non est iudicium gressibus eorum. Vel [contritio,] in mundo isto; [infelicitas,] post mortem, quæ felicitati est opposita. Iob. 21. In diem perditionis seruatur malus, & ad diem furoris ducetur: hoc prouenit ex vno quod est contra dilectionem proximi, quia [viam pacis non cognouerunt,] scilicet quid sit. Vel [viam pacis non cognouerunt,] scilicet Christum, quia viæ eius sunt viæ pacis. Prouerbiorum 3. Viæ eius, viæ pulchræ. [Non cognouerunt,] quia ipsum Christum peccando occiderunt. Aliud contra dilectionem Dei. Vnde dicit, [Non est timor Dei ante oculos eorum.] Et ex hoc peccant, quia vt dicitur Prouerbiorum 17. Per timorem Domini declinat omnis homo à malo. Quia ergo hoc non habent, ideo sunt sepulchrum patens. [Nonne.]

f Hic agit de spe liberationis. Et primo ostendit, quod impij non habent spem: quia [Nonne cognoscent.] Secundo, ostendit quæ sit huiusmodi spes, ibi, [Quis dabit ex Sion.] Circa primum duo facit. Primo, ostendit, quod non cognoscent spem hanc. Secundo, ponit signum, ibi, [Consilium inopis.] Mouet primo quæstionem, & interponit in eo culpam impiorum, & loquitur sic. Dico quod sunt sepulchrum patens, & quod non est Deus in corde eorum: sed nunquid cognoscent, quod Dominus est in generatione iusta? quasi dicat, hoc debent cognoscere, & quod Dominus sit in ea Hiere. 14. Tu in nobis es Domine, & nomen sanctum tuum, &c. Psalm. 21. Tu autem in sancto habitas laus Israël. Est ergo Dominus in eo sicut in templo. [Et omnes qui operantur iniquitatem,] scilicet quantum ad Deum. [Et deuorant plebem meam sicut escam panis,] quantum ad proximos, quos deuorant auferendo bona eorum. Zacha. 11. Voret vnusquisque carnem proximi sui. Michææ 2. Comederunt carnem populi mei, & pellem eorum desuper excoriauerunt. Eccles. 24. Panis egentium vita pauperis, qui defraudat illum homo sanguinis est. [Non inuocauerunt Deum,] id est, quod non habent spem de Deo. Esa. 59. Deum non inuocauerunt. Et sequitur ex hoc, quod habent securitatem, ideo dicit, [Illic trepidauerunt, &c. Prouerbiorum 28. Fugit impius nemine persequente. Iob. 15. Sonitus terroris semper in auribus illius, & pax cum sit illi semper insidias suspicatur, sed qui inuocant Deum, saluantur. Ioel. 3. Omnes qui inuocauerunt nomen Domini, salui erunt. Prouerbiorum 18. Turris fortissima nomen Domini. Non ergo tales cognoscent, quia [Dominus in generatione iusta est.] Et ostendit quod non, per signum, quia [Confudistis consilium inopis,] id est, confusibilem reputastis & blasphemastis quantum in nobis est, & hoc est consilium inopis, vt sciat [quoniam Dominus spes eius est.] Psalm. 21. Speraui in Domino, eripiet eum saluum faciet eum, quoniam vult eum. Matth. 17. qui dicit, Si vis perfectus esse, &c. Item 19. Hoc consilium semper diuites contemnunt. Prouerb. 1. Despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis. Et vnde? [quoniam Dominus spes eius est,] quia non habent in mundo, vnde sperent, nisi in Deo, qui spes sanctorum est.

g Omnes antiqui expectabant hoc. Geneſ. 49. Non auferetur ſceptrum de Iuda, &c. Sed hoc expectabatur ex Sion, id eſt, ex Iudæis. Ioan. 4. Salus ex Iudæis eſt. Sed quando? Reſponſio: hoc habebimus. [Cum auerterit Dominus captiuitatem plebis ſuæ,] qui ſunt in captiuitate peccati & carcere inferni. Eſa. 49. Equidem captiuitas à forte tolletur, & quod captum fuerit à robuſto: & tunc [lætetur Iacob,] id eſt, populus Dei interius, [& exultet Iſraël,] exterius.

PSAL. XIV.

DOmine quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requieſcet in monte ſancto tuo?

b Qui ingreditur ſine macula, & operatur iuſtitiam. Qui loquitur veritatem in corde ſuo, qui non egit dolum in lingua ſua.

c Nec fecit proximo ſuo malum, & opprobrium non accepit aduerſus proximos ſuos.

d Ad nihilum deductus eſt in conſpectu eius malignus: timentes autem Dominum glorificat.

e Qui iurat proximo ſuo & non decipit, qui pecuniam ſuam non dedit ad vſuram, & munera ſuper innocentem non accepit. Qui facit hæc, non commouebitur in æternum.

Supra Pſalmus egit de malitia & dolo aduerſariorum: hic agit de propria iuſtitia. Et primo, oſtendit qualis ſit iuſtitia quam Deus acceptat. Secundo, quaſi gratias agens oſtendit qualis ſit ſua iuſtitia, ibi, [Conſerua me.] Titulus, [Pſalmus Dauid,] in Pſalmo iſto, duo facit. Nam quaſi ſacerdos exiſtens coram Deo, conſulit Deum. Primo, ponitur quæſtio. Secundo, expoſitio, ibi, [Qui ingreditur ſine macula.] Præmittit ergo duplicem quæſtionem, quia duplex eſt ſtatus præſentis eccleſiæ, & futuræ. Primus eſt militantium. Apocal. 14. Amodo iam dicit ſpiritus vt requieſcant. Et hi duo ſtatus ſignati ſunt in veteri Teſtamento. Quia primo habuerunt tabernaculum. Exod. 26. Quandiu habuerunt bella & labores. 2. Regum 7. Factum eſt cum dediſſet Dominus requiem Dauid ab vniuerſis inimicis ſuis, dixit ad Nathan. Vides quod ego habitem in domo cedrina & arca Dei poſita eſt in medio pellium? Poſtea fecit templum, quando habuit pacem. Per tabernaculum deſignatur eccleſia militans, per templum in monte factum, ſtatus futuræ vitæ: & ideo dicit, [quis habitabit in tabernaculo tuo, id eſt, in præſenti eccleſia, quaſi dicat: quis eſt dignus habitare? Peccatores enim habitant numero non merito. Hieronymus habet. [Quis peregrinatur.] Pſalm. 67. Habitare facit vnanimes in domo. Secunda quæſtio. [Quis requieſcet in monte ſancto tuo?] Et dicit mons ſanctus, quia nihil eſt ibi coinquinatum. Hiere. 31. Benedicat tibi Dominus pulchritudo iuſtitiæ: mons ſanctus. Eſa. 35. Via ſancta vocabitur. Exodi decimo quinto, Introduces eos & plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmiſſimo habitaculo tuo quod operatus es Domine. [Qui.]

b Hic ponitur reſponſio, Et circa hoc, duo facit. Primo, commemorat merita habitantium in prædictis locis, ſcilicet in tabernaculo, & in monte ſancto Dei. Secundo, præmium, ibi, [Qui facit hæc, non commouebitur in æternum.] Ponit autem decem effectus virtutum. Sed actio virtuoſi conſideratur dupliciter. Primo, per comparationem ad ſe. Secundo, per comparationem ad alios. Primo, proponit ea, per quæ homo bene operatur in ſe. Secundo, ea per quæ ſe bene habet ad proximum, ibi, [Nec fecit proximo ſuo, &c.] In ſe, quantum ad exteriora, in opere & in locutione. In opere, quantum ad duo. Primo, quod fugiat malum. Et ideo dicit, [Qui ingreditur ſine macula.] Vita iſta quædam via eſt ad vitam æternam. Et ideo dicit, [ingreditur,] id eſt, in via graditur. Pſalm. 41. Ingrediar in locum tabernaculi. Item 118. Beati immaculati in via, [ſine macula;] ſcilicet mortali, quia peccatum veniale non habet maculam proprie. Eccl. 31. Beatus diues qui inuentus eſt ſine macula. Sed in Chriſto & in Virgine Maria nulla omnino macula fuit, & iſtis appropriatur temperantia, quia contra temperantiam maculatur. Secundo, vt faciat bona. Et ideo ſequitur, [& operatur iuſtitiam,] id eſt, ea ad quæ iuſtitia inclinat & reducitur ad eam prout eſt ſpecialis virtus. In ſermone. Primo, vt faciat bonum. [Qui loquitur veritatem,] id eſt, faciat bonum locutionis. Eſaiæ trigeſimo tertio. Quis poterit ex vobis cum ardoribus ſempiternis? Qui ambulat in iuſtitiis, & loquitur veritatem. Et dicit, [in corde,] contra illos qui loquuntur veritatem à caſu, non ex propoſito. Prouerbiorum 12. Labium veritatis firmum erit. 1. Petr. 2. Deponentes omne mendacium & omnem dolum, quaſi modo geniti infantes. Secundo, vt vitet malum, ſcilicet doloſitatem. Hier. 9. Sagitta vulnerans lingua eorum: dolum locuta eſt. [Qui non egit dolum in lingua ſua.] Alia littera, [qui non eſt facilis in lingua ſua.] Prouerbiorum vigeſimo quinto. Vrbs patens & abſque murorum ambitu, vir qui non poteſt in loquendo coercere ſpiritum ſuum. Alia littera, [Et non eſt accuſatio in lingua eius,] quia ſcilicet non eſt detractor & relator, vel quia verba ſua non ſunt accuſabilia. Eph. 4. Omnis ſermo malus de ore veſtro non procedat. [Nec fecit.]

c Supra egit Pſalmus de virtuoſa operatione quam Deus acceptat, connumerando per quæ homo bene operatur in ſe. Hic autem connumerat ea, per quæ ſe bene habet ad proximum. Et hic quantum ad proximum, petit tria. Primo, vt ei non noceat. Secundo, quod non conſentiat nocenti. Romanorum primo. Qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur: ſed digni ſunt morte, non ſolum qui faciunt ea, ſed etiam qui conſentiunt facientibus. Tertio, quod non decipiat ipſum. Dicit ergo quantum ad primum. [Nec fecit proximo ſuo malum, nec corporaliter, nec ſpiritualiter. Romanorum 12. Nulli malum pro malo reddentes. Coloſſ. vlt. Dum tempus habemus, operemur bonum. Quantum ad ſecundum dicit, [& opprobrium non accepit aduerſus proximos ſuos.] Aliquis dicit aliquid contra alium, ſed non eſt ſuſtinendum. Et ideo dicit, [Opprobrium non accepit,] tunc ſcilicet quando ille qui audit verba detractoria contra eum, & ex his deteſtatur illum, de quo dicuntur, vel etiam ipſe dicit aliis. Eccl. 19. Audiſti verbum contra proximum tuum, commoriatur in te, &c. Eccl. 28. Sepi autem tuam ſpinis, & noli audire linguam nequam. Hieron. Si non eſt auditor, non eſt de-

est detractor. Bernard. Detrahere aut detrahentem audire, quid horum damnabilius sit, non facile dixero. Prouerbiorum 25. Ventus aquilo dissipat pluuiam, & facies tristis linguam detrahentem. Quia ad litteram detrahens cessat cum audiens contristatur. [Ad nihilum.]

d Hic ostendit, quod non despiciat. In homine sunt duo, scilicet vitium & virtus. Vitium est despiciendum, & ideo dicit, [malignus,] in quantum talis: ad nihilum est deductus, id est, nihil reputatur. Et hoc est bonum. Primo, ad tollendum æmulationem. Quandoque enim aliquis malis exaltatur. Hier. 12. Via impiorum prosperatur, &c. Sed propter hoc, nullo modo debet eum reputare magnum, sed debet eum despicere. Malach. 2. Gloria hominis peccatoris stercus & vermis est: hodie extollitur & cras non inuenitur, quia conuersus est in terram suam, & cogitatio eius perijt. Vel aliquis magnus intendit nocere, sed ex quo est malignus contemnas eum: quia talium derogatio est nostræ vitæ approbatio. Psalmo vigesimo sexto. Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum, id est, peccatores. Sed virtuosum hominem reputa magnum, ideo dicit: Timentes autem Dominum, glorificat. Eccles. 25. Quam magnus est, qui inuenit sapientiam & scientiam, sed non est super timentem Dominum. Gloss. aliter exponit: Ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus: id est, diabolus victus est ab eo. Ioan. 2. Vicistis malignum, &c. & Dominus glorificat timentes Dominum, scilicet se. Sed prima expositio est magis litteralis.

e Hic prohibet ne decipiat proximum. In tribus autem proximus decipitur: videlicet in promissis, & hoc per iuramentum. Et ideo dicit, [Qui iurat, &c.] id est, firmat ad decipiendum, quia non seruat. Zach. 8. Iuramentum mendax non diligas. Leuit. 14. Non periurabis in nomine Dei tui, & non pollues illud. Iurare non pertinet ad virtutem, sed iuramentum seruare. Item in contractibus. Vnde, Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram. Luc. 6. Mutuum date nihil inde sperantes: & munera super innocentem non accepit. Prouerbiorum decimo septimo. Munera de sinu, id est, ecclesiæ, impius accepit, vt peruertat semitas iudicij. Deuter. 23. prohibetur quod non detur fratri ad vsuram, quia vendit quod non est cum non habeat vsumfructum. Item in iudicijs, quando dat sententiam contra innocentes. Et ideo dicit, [& munera.] Esa. 5. Væ qui iustificatis impios propter munera. Iob. 19. Ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt. Consequenter proponitur præmium; [Qui facit,] id est, seruat: [hæc,] omnia prædicta. Iacob. 1. Estote factores verbi. Roman. 2. Non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores, [non commouebitur in æternum: id est, hic habitabit in monte sancto meo. Infra 124. Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, &c. & Psalmo quinquagesimo quarto. Non dabis in æternum fluctuationem iusto.

Inscriptio Tituli ipsius Dauid.

PSAL. XV.

CONserua me Domine, quoniam speraui in te: dixi Domino Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.

b Sanctis qui sunt in terra eius: mirificauit omnes voluntates meas in eis.

c Multiplicatæ sunt infirmitates eorum; postea accelerauerunt.

d Non congregabo conuenticula eorum de sanguinibus, nec memor ero nominum eorum per labia mea.

e Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei, tu es qui restitues hæreditatem meam mihi. Funes ceciderunt mihi in præclaris, etenim hæreditas mea præclara est mihi.

f Benedicam Dominum, qui tribuit mihi intellectum, insuper & vsque ad noctem increpuerunt me renes mei. Prouidebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commouear. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea.

g Insuper & caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animã meam in inferno; nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ; adimplebis me lætitia cum vultu tuo, delectationes in dextera tua vsque in finem.

In præcedenti Psalmo enumerauit iustitias, quas Deus requirit ab homine: hic autem ostendit quomodo iustitiam sequebatur. Titulus talis est, [Inscriptio tituli ipsius Dauid:] & quantum ad litteram significat quod editus est specialiter de his, quæ pertinent ad personam Dauid. Sed quia Dauid gerebat etiam personam Christi ex eius semine nascituri, ideo quædam hic de Dauid, quædam de Christo ponuntur. Et ideo Petrus Act. 2. Prouidebam Dominum, &c. de resurrectione Christi dicit proprie dictum esse & non de Dauid. Et secundum hoc tangit historiam in Psalmo isto de nouo Testamento, secundum quod dicitur. Io. 19. quod Christo crucifixo imposuit Pilatus titulum super caput eius. Hic est, Iesus Nazarenus Rex Iudæorum, & hic est quasi titulus regni eius. Triplex titulus consueuit describi. Aliquando in sepulchro alicuius, hoc est sepulchrum talis. Aliquando in domo, hæc est domus talis. Aliquando pro triumpho, sicut Romæ fiebat: hic titulus Christi est, qui triumphauit per crucem. Col. 2. Palam triumphans illos in seipso expolians principatum & potestates. Signatur ergo hic, quod in Psalmo specialiter de regno Christi agitur. Titulus Hieronymi talis est: humilis & simplicis Psalmus Dauid. Et signatur quod agitur in Psalmo illo de simplicitate & humilitate Dauid, siue singularis, siue figurati, scilicet Christi: diuiditur ergo Psalmus iste in duas partes. In prima ostendit siue ex parte sua, siue ex parte Christi loquens, se soli Deo inhærere. Secundo, commemorat

beneficia quæ à Deo recepit, ibi, [Benedicam Dominum, qui, &c.] Primum ad simplicitatem, secundum ad humilitatem pertinet. Circa primum, duo facit. Primo, ostendit quod soli Deo inhæret. Secundo, rationem assignat, ibi, [Dominus pars, &c.] Circa primum, tria facit. Primo, ostendit quomodo se habeat ad Deum. Secundo, quomodo se habeat ad sanctos Dei. Tertio, quomodo se habeat ad inimicos Dei. Secũda, ibi, [Sanctus.] Tertia, ibi, [Multiplicatæ, &c.] Ad Deum se habet vt sibi soli inhærens, & hoc dupliciter, per spem, & fidem, ibi, [Dixi Domino.] Circa primum duo proponit, scil. signum spei, & ipsam spem. Signum spei, ibi: [Conserua me Domine,] quasi non confido per me seruari posse, sed tu Domine [conserua me,] vel in se, vel in membris suis. Ioan. 17. Pater serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi. Et hoc, [quoniam speraui in te.]

Sed nunquid sperauit Christus?

Dicendum est quod sic: sperauit quidem pro alijs vitam æternam, pro se autem claritatem corporis. Claritatem autem animæ habuit in instanti suæ conceptionis. [Dixi, &c.] Hic primo, ponit actum fidei. Secundo, rationem assignat, ibi, [quoniam bonorum, &c.] Actus fidei est confiteri Deo, vel in corde credendo, vel exterius laudando, factis approbando. Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Et ideo, [Dixi,] corde, ore, & opere: quia Deus meus es. Gen. 28. Erit mihi Dominus in Deum. Et ideo: quia bonorum meorum non eges. Et hoc est proprium Dei: quia infinitæ bonitatis est, nihil ei addi potest, quia est substantiale bonum ad omnia extendens bonitatem sicut sol lumen, non per participationem, sed per ipsum esse illuminans omnia. Cuilibet autem alij creaturæ potest addi: etiam sanctis: & propter hoc aliquid eis accrescit, & ideo aliquo modo indigent nobis, sed Deus solus non indiget bonis nostris. Iob. 35. Porro si iuste egeris quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet? Hieron. habet. [Quoniam bene non est nobis sine te,] quasi ex hoc apparet, quia tu es Deus meus, quia tu es bonitas, nec mihi bene est sine te? [Sanctis.]

b Hic ostendit quomodo se habet ad sanctos, etiam vt legitur ex persona Christi. Et sciendum, quod voluntas Patris sicut voluntas Christi est, & inquantum homo, vt impleat voluntatem Patris. Psal. 39. Vt faciam voluntatem tuam Deus meus volui. Thessal. 4. Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra. Ioan. 6. Descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatẽ eius, qui misit me, Patris, vt omne quod dedit mihi non perdam, sed resuscitem illud in nouissimo die. Christus autem multa voluit: & hoc propter nostram vtilitatem. Sed quid voluit? Pati, mori, resurgere, vt nos viuificaret. Dicit ergo Deus Pater, [omnes voluntates meas mirificauit,] id est, mirifice adimpleuit, [in eis.] In quibus? [eis:] in [sanctis qui sunt in terra eius,] id est, in ecclesia militante & triumphante. Hier. habet sic. [Sanctis qui sunt in terra & magnificis, omnis voluntas mea in eis. [Alia littera habet [robustis.] Et dato quod aliquis terrenus confidat in potestate robusti exercitus, sed Dauid dicit, [Ego speraui in te.] Eccl. 2. Nullus sperauit in Domino & confusus est. Et robusti mei sunt sancti tui, qui magna faciunt. Psal. 100. Oculi mei ad fideles, dicit Christus, vt sedeant mecum. Quod ipse Christus diligat sanctos patet. Pro. 18. Ego diligẽtes me diligo. [Multiplicatæ.]

c Hic ostendit quomodo se habeat ad aduersarios Dei, siue ad peccatores. Et primo, ponit eorum conuersionem. Secundo, conuersionis modum, ibi, [Non congregabo.] Circa primum, duo facit. Primo, proponit statum præcedentis culpæ. Secundo, ponit statũ

A subsequentis gratiæ, ibi, [posta accelerauerunt.] Dicit ergo, [Multiplicatæ sunt infirmitates eorum,] id est, diuersa peccata. Vel infirmitates, id est, pœnalitates ex peccato consequentes. Thren. 1. Multi gemitus mei. Et ex hoc sequitur, [postea accelerauerunt,] id est, conati sunt ad curandum vitam, vt redimerent tempus perditum. Et signanter hoc faciunt, quia, Vbi abundat delictum, superabundat & gratia, vt dicitur Ro. 5. Item, post tribulationes homo currit ad Deum. Ose. 6. In tribulatione sua mane consurgent ad me, venite reuertamur ad Dominum. Psal. 82. Imple facies eorum ignominia, & quærunt nomen tuum Domine. [Non.]

d Hic ponit modum conuersionis. Et primo, ostendit ad quem ritum conuertantur. Secundo, quomodo perB fecte, ibi, [nec memor ero, &c.] Dicit ergo, [accelerauerunt,] sed quomodo conuertentur? In veteri lege illi qui conuertebantur, offerebant diuersa sacrificia. Sed ego adunabo ex diuersis partibus ad fidem, sed non vt effundant sanguinem, quia vt Apostolus dicit Heb. 10. Impossibile est per sanguinem taurorum aut hircorum, auferre peccata. [Non congregabo conuenticula eorum de sanguinibus,] id est, de ritu legis, sed hæc congregatio est de sanguine nouo, id est, Christi. Hebr. 9. Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata. Hebr. 10. Vna oblatione consummauit in æternum sanctificatos, &c. Zach. 9. Tu autem in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua, &c. Sed quomodo perfecta
C erit ista congregatio? [Quia non ero memor nominis illorum?] Quod habebant in statu peccati, quia vnus dicebatur formator, alius latro. Sed nullus post conuersionem debet sic nominari, quia huiusmodi nomina sunt deleta. Vel non ero memor peccatorum in iudicio, cum congregabo iustos. Venite benedicti. Mat. 25. Et hoc, [per labia mea,] vel per prædicatores meos. Sed dicetur eis. Ite maledicti, &c. Hiere. 15. Si separaueris pretiosum à vili, quasi os meum eris. Hieron. habet. [Multiplicata sunt idola eorum:] post tergum sequentium non libabo libamina eorum de sanguine, neque assumam nomina eorum in labijs meis: quasi dicat, Te colo, non idola. Sed illorum idola multa sunt. Oseæ 8. Multiplicaui post dorsum recedentes à te.
D Hiere. 2. Verterunt ad me tergum & non faciem, nec ero particeps libaminum eorum. Deut. 33. De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum. Nec iurabo per illa idola. [Dominus.]

e Hic assignat rationem suæ inhæsionis soli Deo, quia scilicet ipse solus est hæreditas sua: quasi dicat, Ideo solum hoc in cœlo, quia hæc est hæreditas mea. Primo, dicit Deum esse suam hæreditatẽ. Secundo, commendat eam, quod est contentus de ea, ibi, [Etenim hæreditas mea.] Ipse est bonum nostrum, quo fruimur: homines in mundo isto quærunt possessiones & vsus earum, sed possessio sua est Deus: vnde, Dominus pars hæreditatis meæ: intransitiue, id est, hæreditas quæ venit mihi in partem. Quidam habent pro hæreditate
E delectationes carnis. Sap. 2. Hæc est pars, & hæc est sors nostra. Alij autẽ alia delectabilia mundi, sed Deus est sors nostra. Thren. 3. Pars mea Dominus, dixit anima mea. Sed non solum est hæreditas mea: sed, [pars calicis mei,] id est, calix meus veniens mihi in sortem, quia tota delectatio mea, & potus, est Deus. Psal. 22. Calix meus inebrians, quam præclarus est. Vel Christus habet hæreditatem fideles: & huiusmodi hæreditatis, scilicet fidelium, Deus est pars sicut dictum est, [Dominus pars calicis mei,] quia passio mea ordinatur ad Deum. Ipse etiam est dator huius hæreditatis; [Tu es qui restitues hæreditatem meam mihi,] scil. æternæ gloriæ. Et sic Christus loquitur ex persona suorum, qui eam perdiderant peccante primo parente.

Vel:

Vel [hæreditatem] ideſt, claritatem corporis, quam perdidit homo peccando [Funes extenderunt mihi in præclaris] Diuites terram menſurant fune. Deuter. 33. Iacob funiculus hæreditatis eius. Et ideo portio dicitur quaſi funiculus funis, ideſt portio mea cedit mihi in rebus optimis, quia nihil melius ipſo Deo. Hieron. 3. Tribuam tibi terram deſiderabilem, præclaram hæreditatem. Secundo, oſtendit quod ſit ea contentus. [Etenim hæreditas mea præclara eſt mihi] quaſi dicat. Non ſolum hæreditas mea in ſe præclara eſt, ſed eſt ita præclara mihi, quod nullo modo mutarem eam. Pſal. 131. Hæc requies mea in ſæculum ſæculi, hic habitabo quoniam elegi eam [Benedicam.]

f Supra Pſalmus poſuit rationem, quare ſoli Deo inhæret: quia ſcilicet ipſe eſt pars hæreditatis ſuæ: hic recognoſcit beneficia. Et primo, proponit beneficia ſuſcepta. Secundo, ſperanda, ibi [Inſuper & caro mea] Circa primum, duo facit. Primo, commemorat beneficia ſuſcepta. Secundo, oſtendit gaudium, quod habet ex eis, ibi [propter hoc lætatum eſt cor meum] Commemorat ergo duplex beneficium: vnum in adeptione boni, aliud conſeruando contra mala. Quantum ad primum dicit [Benedicam Dominum &c.] vt intelligam quam præclara ſit illa hæreditas æterna. Pſal. 118. Da mihi intellectũ & ſcrutabor &c. Pſal. 31. Intellectum tibi dabo & inſtruam te. Eccl. vlt. Danti mihi ſapientiam, dabo gloriam. Dedit autem Dominus homini rationem, ad ſapientiam, ſed non totaliter abſtulit infirmitatem: ſed hoc erit in gloria. Et primo, ponit eam. Secundo, ponit auxilium contra eam, ibi [Prouidebam Dominum] Omnis homo habet à Deo ſecundum rationem lumen intellectus, & iuſtus reformatur lumine gratiæ. Sed adhuc infirmitas carnis reſtat, & ideo dicit. [Inſuper adhuc increpuerunt me renes mei] ideſt, infirmitates meæ, ſcilicet culpæ, vel peccata. Et hoc [vſque ad noctem] ideſt, vſque ad mortem [increpuerunt me renes mei] ideſt reprehenſibilem me oſtenderunt. Alia litera [quia in renibus incendium luxuriæ ſedem habet, & ſic delectationem tentando moleſtat] 2. Corin. 12. Ne magnitudo reuelationem &c. Sed in Chriſto non ſunt infirmitates culpæ, vel infectionis, quia caro eius non repugnat aduerſus ſpiritum, & ideo intelligitur ſolum de pœna. Hebræ. 4. Tentatum per omnia, quantum ad infirmitates corporales. Sed ſi de nobis intelligatur, dicendum quod homo qui donum intellectus habet, vel gratiam, dicat adhuc cum Apoſtolo Rom. 7. Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ [renes] ideſt Iudæi ſibi coniuncti [vſque ad noctem] ideſt vſque ad paſſionem, ſiue vſque ad paſſibilitatem carnis. Et quia caro timebat paſſionem, ego in illa paſſione [prouidebam Dominum] erectis oculis in cœlum, non in mundo. Prouidentia eſt præuiſio rerum flendarum in futuro, ſed viſio ſiue conſpectus eſt rerum præſentium. Sed ſi adhuc tales renes impugnant non eſt timendum, quia paratum habet auxilium ei. Et ideo. Primo, ponit recordationem auxilij dicens. [Prouidebam Dominum &c.] quando ſcilicet [increpuerunt me renes mei Pſal. 24. Oculi mei ſemper ad Dominum, quoniam &c.] Et hoc ideo, quia [à dextris eſt mihi ne commouear] non ad ſiniſtram. Prou. 3. Dominus erit in latere tuo, & cuſtodiet pedem tuum ne capiaris. Eſa. 10. Stemus ſimul &c.] Propter hoc lætatum eſt cor meum] 1. Regum. 2. Exultauit cor meum in Domino Pſal. 63. Lætabitur iuſtus in Domino &c. [exultauit lingua mea &c.] exterius cum exteriori gaudio prorumpit in laudem vocis. Eſa. 12. Cantate Domino quoniam magnifice fecit. Pſal. 80. Exultate Deo &c. [Inſuper.]

g Hic enumerat beneficia ſperanda. Primo, quantum ad reſurrectionem carnis. Secundo, quantum ad animam ibi [Notas] prima, in duo. Primo, ponit ſpem reſurrectionis. Secundo, modum, ibi [Quoniam non derelinques] Dicit ergo. Dediſti mihi intellectum, & aſtitiſti mihi. Homini, ſed ſimpliciter, & caro mea requieſcet in ſpe Reſurrectionis Pſal. 3. Ego dormiui & ſoporatus ſum, & reſurrexi. Et etiam habebit caro mea ſpem in reſurrectione. Sap. 3. Spes illorum immortalitate plena eſt. Ratio, quia reſurrectio requirit vnionem corporis & animæ. Et ideo non debuit anima coniuncta diuinitati remanere in inferno, ſed tandiu debebat ibi ſtare donec probaretur veritas humanitatis, & veræ carnis, nec plus decebat relinqui in inferno, vbi deſcenderat ad liberandum ſanctos. Eccl. 24. penetrabo omnes inferiores partes terræ, & inſpiciam omnes dormientes, & illuminando omnes &c. Item ex parte corporis, quia. Nec dabis ſanctum. Ideſt corpus meum à te ſanctificatum. Videre corruptionem. Ideſt putrefactionis, vel reſolutionis, quam non eſt paſſus, ſed mortis corruptionem paſſus eſt. Beneficia quæ pertinent ad animam commemorat, cum dicit. Notas. Hoc refertur ad Chriſtum pro membris ſuis, & hæc ſunt documenta & præcepta, quæ ſunt via in beatitudinem. Prou. 7. Serua mandata mea & viues. Et ideo dicit. Notas mihi feciſti vias vitæ. Secundo, commemorat beneficium vbi tria dicit. Primo, plenam Dei viſionem. Adimplebis me lætitia cum vultu tuo. Ideſt videbo vultum tuum. 2. Cor. 13 Nunc cognoſco ex parte id eſt imperfecte, tunc cognoſcam facie ad faciem plenam lætitiam. Iob. 16. vt gaudium veſtrum plenum ſit, quia de ſummo bono delectationes indeficientes: quia, In dextera tua vſque in finem. Eſa. 51. Lætitia ſempiterna ſuper capita eorum gaudium & lætitiam obtinebunt: & fugiet ab eis dolor, & gemitus. Prou. 3. Longitudo dierum in dextera eius: & ſiniſtra illius diuitiæ & gloria.

Oratio Dauid.

PSAL. XVI.

EXaudi Domine iuſtitiam meam, intende deprecationem meam. Auribus percipe orationem meam, non in labiis doloſis. De vultu tuo iudicium meum prodeat: oculi tui videant æquitates. Probaſti cor meum, & viſitaſti nocte: igne me examinaſti, & non eſt inuenta in me iniquitas. Vt non loquatur os meum opera hominum, propter verba labiorum tuorum ego cuſtodiui vias duras. Perfice greſſus meos in ſemitis tuis, vt non moueantur veſtigia mea.

b Ego clamaui, quoniam exaudiſti me Deus; inclina aurem tuam mihi, & exaudi verba mea.

c Mirifica miſericordias tuas, qui ſaluos facis ſperantes in te, à reſiſtentibus dexteræ tuæ, cuſtodi me, vt pupillam oculi. Sub vmbra alarum tuarum protege me, à facie impiorum qui me afflixerunt.

d Inimici mei animam meam circumdederunt, adipem ſuum concluſerunt,

os eorum locutum est superbiam. Proiicientes me, nunc circundederunt me: oculos suos statuerunt declinare in terram. Susceperunt me sicut leo paratus ad prædam, & sicut catulus leonis habitans in abditis.

e Exurge Domine, præueni eum, & supplanta eum, eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuæ Domine à paucis de terra diuide eos in vita eorum: & de abscondi- B tis tuis adimpletus est venter eorum. Saturati sunt filiis, & dimiserunt reliquias suas paruulis suis.

c Ego autem in iustitia apparebo conspectui tuo: satiabor cum apparuerit gloria tua.

In finem, puero Domini Dauid, qui locutus est Domino verba cantici huius in die qua eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum eius, & de manu Saulis.

Supra describit Psalmus diuinam iustitiam, & C ostendit, quod eam seruabat. Hic proponit orationem in qua petit exaudiri, propter iustitiam. Titulus. Oratio Dauid Et est primus Psalmus qui intitulatur ab oratione, quia huiusmodi totaliter est oratio, & ideo ab oratione incipit, quia inter tribulationes singulare refugium est oratio. Psalm. 108. pro eo vt me diligerent detrahebant mihi, ego autem orabam. Diuiditur ergo Psalmus iste in duas partes. In prima, orat pro stabilitate propria. In secunda, petit liberationem à malo, ibi [Ego clamaui] Circa primum, duo facit. Primo, petit exaudiri. Secundo, proponit petitionem suam, ibi [De vultu tuo] Considerandum est autem, quod in exauditione sit triplex gradus. Primo ille, cui fit petitio, audit verba. Secundo, attendit seorsum. Tertio, implet petitum. Primo ergo petit, vt exaudiatur, dicens [Exaudi &c.] Dan. 9. Exaudi Domine Deus orationem serui tui. Secundo, in exauditione ponit meritum petentis: & ideo dicit [iustitiam meam] quasi dicat: in me est meritum vt exaudias. Glossa Iustitia habet vocem apud Deum, qua penetrat cœlum. Iacobi vltimo. Multum valet deprecatio iusti assidua. Ioannis. 9. Peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, hunc Deus exaudit. Secundo, petit quod intendat ad sensum orationis: intende deprecationem meam: Glossa dicit. Deprecationem quæ est pro malis amouendis. Alia litera: intende ad canticos meos: quasi ad spiritualem intellectum. Psalm. 129. Fiant aures tuæ intendentes, in vocem deprecationis meæ. Tertio, quod audiat verba orantis, & ideo dicit [auribus percipe orationem] quæ est [non in labiis dolosis] sed simplicibus. Esa. 53. Dolus non fuit in ore eius.

Sed cum omnia audiat, quare dicitur quædam audire & quædam non? Sap. 1. Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum, & auferet se à cogitationibus quæ sunt sine intellectu. Deus non debet audire nisi verba vera, & non quæ proueniunt ex labiis dolosis, & ideo dicit: non in labiis dolosis. Psal. 11. Labia dolosa in corde. Et sic dolosum dupliciter accipitur, scilicet fictio respectu oris, & respectu operis, cum opus non concordat ori. Pharisæus qui dicebat, non A sum sicut cæteri hominum &c. non fuit exauditus, sed alius qui non in labiis dolosis, sed recte orabat, fuit exauditus, quia descendit iustificatus in domum suam. Glossa. Labia dolosa sunt qui dicunt, Domine Domine, & non faciunt voluntatem patris mei [De vultu tuo] Iudex non profert sententiam nisi audita petitione, & discussa causa. Et ideo hic petitionem ponit, & petit tria. Primo, sententiam. Secundo, causæ examinationem, ibi [proba.] Tertio, sententiæ qualitatum [Perfice] Circa primum, duo facit. Primo, petit iudicium. Secundo, temperamentum, ibi [oculi tui] Dicit ergo [de vultu tuo] idest, de cogitatione tua, [iudicium meum prodeat] idest, pro me. Hier. B 10. Corripe me Domine, veruntamen in iudicio non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me. Sed hic petit iudicium non securitatis. Esa. 64. Omnes iustitiæ vestræ quasi pannus menstruatæ, sed æquitatis, secundum quod patitur humana natura: & ideo dicit [oculi tui videant æquitatem] idest, iudicent iudicium æquitatum. Esa. 11. Arguet in æquitate pro mansuetis terræ Iob. 22. Æquitatem proponat contra me, & ad victoriam proueniet iudicium meum, quasi dicat. Non peto iudicium, quia causa mea tibi examinata est, quod causa sua sit examinata coram eo, ostendit cum dicit. [Probasti &c.] Et primo, ponit ordinem examinationis. Secundo, quid sit inuentum exponit [& non est inuenta] Dicit ergo [Probasti cor meum] Differentia est inter probare & examinare, probare C quærit rationem facti, examinare quærit ipsum factum. Ratio autem facti magis tangit cor, sed factum magis tangit corpus. Dicit ergo [Probasti cor meum] idest, probatum ostendisti, quod non est turbatum propter tribulationes quas patior. Deus cum examinat, tria facit. Probat, visitat, & examinat. Probat cum diiudicat, an habeat cordis rectitudinem, quia si non habet, non curat examinare. Sed quando hoc habet, indiget examinari, vtrum habeat firmitatem. Hier. 17. Ego Dominus scrutans corda & probans renes, qui do vnicuique iuxta viam suam. Sed hæc examinatio est dura & fortis, ita quod nullus sustineret nisi adiutus ab eo. Iob. 6. Quæ fortitudo mea vt subsistam, & D quis finis meus vt patienter agam? nec fortitudo mea nec caro mea ænea est. Et ideo præmittit visitationem. Psal. 88 Visitabo in virga, vel adiuuando, vel corrigendo [visitasti nocte.] Sed potest idem intelligi per noctem & ignem, quia turbat animam Iob. 29. Nocte os meum perforatur doloribus: & incendium facit hoc idem. Vel nocte, idest, defectu spiritualis intelligentiæ. Quandoque quis habet rectum cor si superuenit sibi tentatio & negligentia, & est in nocte, & in hac visitat Dominus adiuuando contra tentationes, & negligentiam excitit & confortat. Psal. 49. Cum defecerit virtus mea ne derelinquas me. Vel nocte, idest, quiete & silentio, & tunc visitat per consolationes. Matth. 52. Media nocte clamor factus est ecce sponsus venit [examinasti igne] idest, tribulatione, E quia tunc apparet si est bonus amicus & non recedit. Eccles. 6. Est amicus secundum tempus suum, & non permanebit in die tribulationis. Inuenitur per istam examinationem innocentia & perfectio, quia examinat si in eo inueniatur innocentia, hoc autem in isto inuenitur. Et primo, ponit eius innocentiam. Secundo, perfectionem, ibi [non est inuenta in me iniquitas.] Sed contra 1. Ioan. 1. Si dixerimus, quia peccatum non habemus nosipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Prouer. 20. Quis potest dicere, mundum est cor meum? Eccles. 7. Non est homo iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet. Glossa Nec infans vnius diei.

Dicendum, quod loquitur de iniquitate peccati per quam

quam in tribulatione recedit à Deo. Perfectio innocentiæ inuenitur in eo, in tantum quod non loquitur: [opera hominum] ideſt, peccatum, quaſi dicat Non ſolum in corde, ſed nec in ore eius eſt iniquitas Iob. 6. Non inuenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis iniquitas perſonabit. Eph. 4. Omnis ſermo malus de ore veſtro non procedat. Vel ſic: non eſt inuenta iniquitas [Vt non loquatur os meum] cum poſt ſequitur [opera hominum &c.] quaſi dicat. Tu vidiſti quod in me non eſt iniquitas, & hoc, quia non decet me loqui [tu tamen vidiſti hoc.] Prouer. 27. Laudet te alienus, & non os tuum: extraneus, & non labia tua. Hier. habet ſic [probaſti] & non inueniſti cogitationes meas aſcendere ſuper os meum: quaſi dicat Non in tantum turbatio proceſſit, vt veniret à corde ad os per murmura. Secundo, exponit quo igne examinatus cum dicit [propter verba labiorum tuorum ego cuſtodiui vias duras] Viæ duræ ſunt aduerſitates, & hoc ſuſtinui [propter verba labiorum tuorum] ideſt, vt ſeruarem verba, aut annunciarem verba tua. Hier. 22. Factus eſt ſermo Domini in opprobrium, & in diuerſum. Hier. habet [vt vias latas] latrones quærunt diuerticula vt lateant, ita Dauid quando ſequebatur cum Saul. Pſal. 17. Poſuit pedes meos quaſi ceruorum. Spiritualiter dicitur de Chriſto punito inter latrones vt malefactor. Ioan. 18. Si non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum. Si incipias verſum, ibi [propter] opera hominum cuſtodiui vias duras] dicas vias duras, quæ ſunt opera hominum. Prou. 4. Viam ſapientiæ monſtrabo tibi, ducam te per ſemitas æquitatis, quas dum ingreſſus fueris, &c. Conſequenter determinat quid petit: Perfice greſſus meos in ſemitis tuis: ſcilicet iuſtitiæ. Iob. 4. Vbi eſt fortitudo tua, patientia, & perfectio viarum? Et hoc vt veſtigia, ideſt, affectus meus, non moueantur à mandatis tuis, Vel petit Chriſtus pro eccleſia vt greſſus eius perficiantur, & veſtigia, ideſt, ſacramenta non moueantur. Item, cum ex actibus generentur habitus, actus, veſtigia relinquuntur in voluntate. Vel ad literam petit Dauid, quod non præcipitetur de præruptis per quæ tranſibat fugiens Saulem, 1. Reg. 2. Sequebatur eum Saul per præruptiſſimas petras. Alia litera habet: Suſtenta greſſus meos in calcibus meis, & non labentur veſtigia mea: vel quod Chriſtus ſecundum quod homo perficiatur in ſempiternum gloria diuinitatis. Ioan. 14. Clarifica me pater apud temetipſum, claritate quam habui priuſquam mundus fieret [Ego]

b Supra poſuit pſalmus vt ſtabiliatur in bono: hic autem petit vt liberetur à malo. Et circa hoc, tria facit. Primo, petit exaudiri in ſua petitione. Secundo, ponit eam, ibi [Mirifica miſericordias tuas] Tertio, exauditionem ſuæ petitionis manifeſtat, ibi [Ego autem] circa primum, duo facit. Primo, proponit ſpem conceptam de Deo. Secundo, ex hac petit ſe exaudiri, ibi [Inclina aurem] Dicit ergo [ego clamaui] videtur ordo præpoſterus: quia conuenientius videtur dici: [quoniam clamaui exaudiſti me] Et ideo tripliciter exponitur. Vno modo ſecundum gloſſam. [Ego clamaui] In clamore validior intentio mentis eſt, & libera. Tunc ergo clamant qui cum magna deuotione orant, & libertate cordis. Et vnde hoc? [quoniam exaudiſti] dando ſcilicet libertatem. Gregorius Neminem exaudit Deus niſi quem vt precetur inſpirat: animam ſcilicet per aliquam deuotionem. Pſalmo 118. Concupiuit anima mea deſiderare &c. Alio modo, ſecundum Auguſtinum 10. de ciuitate. Dei, quod ly quoniam non deſignat cauſam, ſed ſignum, quaſi dicat: hoc eſt, ſignum quod clamaui, quia exaudiſti me. Tertio modo, quia cum quis exauditur ſemel, iterum fiducialius petit. Et ideo dicit [quoniam exaudiſti, ego clamaui: Hieronymus habet] plane quoniam exaudiſti: Semper hæc duo coniungit, clamorem & exauditionem, quia qui ſic clamat, exauditur. Ionæ 2. Clamaui de tribulatione mea ad Dominum, & exaudiuit me. Pſalm. 141. Clamaui ad te dixi tu es &c. Conſequenter petit exaudiri: & qui exaudit, Primo, addit: ideo dicit [Inclina] niſi Dominus ſit in alto loco, oportet quod inclinet aurem ad audiendum illum qui eſt in imo. Dominus ſedet in maieſtate ſua, etſi vellet noſtra agere ſecundum altitudinem ſuæ iuſtitiæ non ſaluaremur, quia Eſa. 64. Quaſi pannus menſtruatæ iuſtitiæ noſtræ. Et ideo oportet quod inclinet & tunc exaudiat. Dan. 9. Inclina Domine aurem tuam & audi. [Mirifica.]

c Hic ponitur petitio & eſt duplex. prima, de ſui liberatione. Secunda de inimicorum deiectione, [Exurge Domine præueni eum.] Circa primum, duo facit. primo, petit liberationem. Secundo, ſubdit neceſſitatem liberationis, ibi [Inimici mei] Circa primum, tria facit, primo, petit miſericordiam. Secundo, ſalutem, ibi [qui ſaluos] Tertio, liberationis modum, ibi [cuſtodi me, vt pupillam oculi] dicit ergo [Mirifica] Quod quis liberatur à paruo hoſte non eſt mirum, ſed cum quis liberatur à maximo malo, vel hoſte hoc eſt mirum, & hoc petit [Mirifica] ideſt mirabiliter libera me. Et hoc non ſecundum iudicium hominis, ſed ſecundum [miſericordiam tuam] Eccleſiaſtici 36. Innoua ſigna & immuta mirabilia, glorifica manum & brachium dextrum, excita furorem & effunde iram, extolle aduerſarium, & afflige inimicum. Et huius ratio eſt, quia tuum eſt & Proprium [qui ſaluos facis ſperantes in te] Eccleſiaſtic. 2. Nullus ſperauit in Domino & confuſus eſt. Et ſaluas [A reſiſtentibus dexteræ tuæ] Dextera Dei virtus eſt operatiua, ſiue ſpiritualiter in bonis, prouerbiorum 3. Longitudo dierum in dextera eius, & in ſiniſtra illius diuitiæ & gloria. Dicuntur reſiſtere dexteræ Dei dæmones ſiue peccatores, qui impediunt ſpiritualia. Vel dextera Dei dicitur Chriſtus. Pſalm. 117. Dextera Dei fecit virtutem. Cui reſiſtunt Iudæi contradicendo eius doctrinæ Ioan. 7. Quomodo hic literas ſcit, cum non didicerit? & detrahendo illius operationi. Ioan. 9. Non eſt hic homo à Deo qui ſabbatum non cuſtodit. Luc. 11. In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia.

Sed eſt quæſtio contra Pſalmum. Tu terribilis es, & quis reſiſtet tibi? Nullus ergo ſuæ voluntati poteſt contradicere. Iob. 9. Deus cuius iræ nullus poteſt reſiſtere.

Et dicendum, quod nullus efficaciter poteſt reſiſtere ei, ſed poteſt habere voluntatem ſiue propoſitum reſiſtendi. Conſequenter ponit modum liberationis, quia diligenter, & tute, ideo dicit [cuſtodi me, vt pupillam oculi] pupilla oculi cum diligentia cuſtoditur: quia nihil quod lædere poſſit permittitur appropinquare, ſic & facit Deus in cuſtodia ſerui ſui Deuteron. 32. Circunduxit eum & docuit, & cuſtodiuit quaſi pupillam occuli ſui. Zach. 2. Qui vos tetigerit tangit pupillam oculi mei. Vel ſecundum glo. Pupilla oculi dicitur Chriſtus dirigens. Eccl. 3. Virtus viſiua eſt in pupilla qua diſcernimus bonum à malo, & Chriſtus diſcernit fideles ab infidelibus & à bonis malos. Ad hanc diligentem cuſtodiam manifeſtandam vtitur dupliçi metaphora, ſcilicet vmbræ & alarum. Vmbra enim refrigerat ab æſtu, ſic & tutela Dei refrigerat dans ſecuritatem. Item, alis gallina pullos contra miluum cuſtodit, ſic & Deus ſuis alis quæ ſunt charitas & miſericordia, iuſtos defendit à rapacitate dæmonum. Matth. 23. Quoties volui congregare vos quemadmodum gallina.

congregat pullos sub alas & noluistis? His ergo alis Deus nos eleuat ad superna. Psalm. 88. Misericordia & veritas præcedent faciem tuam, beatus populus, &c. Hier. 31. In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans. Vel pupilla oculi dicitur anima quia sicut pupilla quæ est in medio oculi circumdatur multis pellibus ad defensionem, & homo apponit manum, & fere omne quod habet ne lædatur, sic debet homo facere pro anima. Iob. 2. pellem pro pelle, &c. quia vt dicitur Mar. 16. Quid prodest homini si lucretur, &c. animæ vero, &c. [Vel custodi me vt pupillam oculi] idest vt Christum [Sub vmbra alarum tuarum protege me] idest sub custodia angelorum. Psal. 19. Angelis suis mandauit de te &c. Vel duæ animæ, sunt duo brachia Christi extẽta in cruce Deut. 32. Expandit alas suas & assumpsit eas, atque portauit in humeris suis. Consequenter ostendit à quibus competit liberari, quia [à facie impiorum qui me afflixerunt,] idest à potestate & præsentia dæmonum, vel falsorum fratrum 2. Cor. 11. periculis in falsis fratribus, qui me afflixerunt, tentationibus, & persecutionibus Exo. 1. Oderant filios Israel Ægyptij, & affligebant illudentes eis. Sic nos debemus petere liberari à peccato. Eccle. 21. Quasi à facie colubri fuge peccatum, Inimici.

d Hic ponit necessitatem liberationis: & circa hoc duo facit, primo, proponit afflictionem quam patitur. Secundo, afflictionis similitudinem, ibi, Susceperunt me. Circa primum, duo facit. Primo, præmittit afflictionem. Secundo, afflictionis modum, ibi [adipem &c.] Dicit ergo [Inimici] dæmones, siue peccata ita affligunt me, quod [circundederunt animam] idest, sic vndique concludunt, quod non inueniam viam liberationis. Et dicit [animam] quia nihil quærunt nisi animam. Hostes corporales quærunt tollere vitam, hostes vero spirituales, quærunt animam. Vel potest intelligi de Christo, cuius animam Iudæi suis malitiis circundabant Psal. 117. Circundederunt me sicut apes &c. Item ibidem. Circundederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me. Consequenter ponit modum, vnde dicit [adipem] Adeps in scriptura quandoque in bono, quandoque in malo accipitur. In bono, secundum quod signat deuotionem mentis. Psal. 62. Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea. In malo. Primo, secundum quod signat nequitiam cordis. Secundo, oris. Tertio operis: & ideo designat detestabilem malitiam. Iob. 21. Viscera impii plena sunt adipe, & medullis ossa illius irrigantur. Et hæc est multiplex. Quandoque delectatio de peccato, quod faciunt. Prouer. 2. Qui lætantur cum malefecerint, & exultantur in rebus pessimis. Item, superbia & falsitas. Iob. 11. Vir vanus in superbiam erigitur. & quasi pullum onagri se liberum natum putat. Item, carnalis sensus. Dicit ergo [adipem suum] idest, carnalem sensum, vel superbiam, vel delectationem [concluserunt] in se vt non capiant spiritualem sensum. Hieronymus habet [adipe suo] idest, abundantia temporalium & sæcularis potestatis [concluserunt me] Secundo, quoad os, quia [os eorum locutum est superbiam] Et hoc quando Iudæi dicebant contra Christum, Si Rex Israel &c. Tertio quoad opus. Et primo, ostendit, quomodo procedit ad opus. Secundo, causam huius, ibi [oculos suos] In operatione autem duo ponit. Primo, defectum. Secundo solicitudinem nocendi, & tamen quando quis contemnit, non solicitatur nocere. Et ideo dicit, proiicientes, idest, despicientes. Esa. 33. Proiecit ciuitates, non reputauit homines, & tamen circundederunt me vndique solicite, Et hoc fecerunt Iudæi Christo, quando proiecerunt eum extra ciuitatem. Luc. 2. Et circundederunt me, conuenientes ad spectaculum, vt irrident. Act. 7. Et huius ratio est, quia non respiciunt ad Deum, sed ad terrena. Psal. 3. Non est salus illi in Deo eius. Statuerunt oculos suos declinare in terram, scilicet peccatores statuerunt intentionem cordis sui declinare in terram, cum deliberatione & mora. Prouer. 17. Oculi stultorum, idest, peccatorum in finibus terræ, & ideo non recipiunt lumen gratiæ. Eccles. 2. Oculi sapientis in capite eius, stultus, idest, peccator in tenebris, idest, in peccatis ambulat. Dan. 13. Declinauerunt oculos suos vt non viderent cœlum. Et hoc ad literam fuit in Iudæis, cum dicebant. Ioan. 11. Ne forte veniant Romani & tollant locum nostrum & gentem. [Vel in terram,] idest in carnem Christi, cuius infirmitatem tantum considerabant, & non eius diuinitatem, quasi dicat: [statuerunt oculos suos, &c.] De industria similitudo ponitur quantum ad violentiam, quia, sicut leo paratus ad prædam susceperunt me, vel à Deo, vel à Pilato milites, quantum ad fraudulentiam, quia, sicut catulus leonis habitans in abditis, Leo in agro inuadit, sed catulus eius in occulto morans, raptam prædam comedit, vel inuadit. Matth. 26. Osculo enim fuit traditus, de nocte captus, per falsos testes condemnatus, & princeps sacerdotum scidit vestimenta sua. [Exurge.]

e Hic ponit aliam petitionem, idest, deiectionem inimicorum. Et ponit tria. Primo, petitionem. Secundo, expositionem, ibi, eripe animam meam, Tertio, petitionis rationem, ibi, de absconditis, Circa primum, duo facit. Primo, petit occultationem auxilii. Secundo, destructionem aduersarii. Dicit ergo. Dormire videris dum pateris me affligi, sed exurge Domine, præueni eum, vt citius subuenias quam nocere possit, & supplanta eum, idest, destitue eum quasi astute. Iob. 5. Qui apprehendit sapientes in astutia eorum. Prouerb 19. Astutia hominis supplantat gressus eius, supplanta eum, in duobus, scilicet in mei liberatione. Et quantum ad hoc dicit, eripe animam meam ab impio, quia contra iustitiam persequitur me, & ideo impius est. Psal. 42. Ab homine iniquo & doloso eripe me. Et huius ratio est, quia anima mea, est framea, idest, gladius acutus ex vtraque parte, qua destructus est diabolus. Et hoc proprie dicitur de anima Christi Esa. 17. In die illa visitabit Dominus super Leuiathan in gladio duro & forti. Dicit, frameam tuam ab inimicis manus tuæ, supple. eripe, Psal. 68. Intende animæ meæ & libera eam. Vel [eripe frameam tuam ab inimicis] idest aufer gladium & potestatem, quam habent à te. Sapien. 6. Data est vobis à Deo potestas. Et voluntatem quam habent à se. Zach. 13. Frameam suscitare super pastorem meum. Vel [supplanta eos] in eorum frustratione: & eripe animam meam ab inimicis manus tuæ [idest Christi filii tui] Nam filius dicitur manus patris. Deu. 32. Tollam in cœlum manum meam, idest filium meum. [Domine à paucis de terra diuide eos] quia propter hoc persequuntur me, vt regnum suum stabiliant. Hæc est duplex litera: in Psalmo Romano sic, ô Domine dispartire [eos in vita eorum] quasi dicat: ipsi oculos habent ad terram, & ideo mala faciunt: sed tu exclude eos de terra quam dedisti eis. Sed quomodo? Numquid vt vadant in vnum locum? Non. Sed dispartire eos per totum mundum. Alia litera [Domine à paucis de terra dimitte eos] quasi dicat: diuide eos de terra, & [paucis] idest à societate electorum [in vita eorum] idest dum viuunt. Vel quia legitur quod imminente destructione sunt admoniti per Angelum: quod fideles recederent & irent in regnum Agrippæ. Et ideo [diuide eos à paucis] idest Christianis, qui sunt reseruati [de absconditis tuis ad impletus est venter eorum] idest de peccatis non confessis Prou. 28. Qui abscondit scelera

scelera sua non dirigetur Iob. 31. Si abscondi quasi homo peccatum meum & cælaui in sinu meo iniquitatem meam. Vel hic ponitur ratio petitionis: & huiusmodi ratio est duplex, videlicet quia potest referri ad peccata, vel ad beneficia de quibus sunt ingrati. Si primo modo, sic primo, ponit abundantiam peccatorum. Si secundo modo, ostendit quomodo beneficia Dei deriuabantur ad filios. Dicit ergo quantum ad primum [De absconditis tuis adimpletus est venter eorum] idest de peccatis, quæ sibi abscondita sunt: non quod non videat, sed quia non vult ea videre Abac. 1. Mundi sunt oculi tui Domine ne videant malum, & ad iniquitatem respicere non possunt [adimpletus est venter eorum] idest conscientia, vel memoria, vel carnalis concupiscentia, vel sensualitas [Saturati sunt filiis] idest peccatis, vel malis operibus. Mala opera dicuntur filii malorum, sicut bona opera filii bonorum. Alia litera habet [saturati sunt porcina] idest immunditia peccatorum, & est expositio eius quod dicit, de absconditis [& diuiserunt reliquias suas paruulis suis] quasi dicat: deriuantur ad filios, qui imitati sunt peccata eorum Sap. 4. Ex iniquis omnes filii, qui nascentur, testes sunt nequitiæ aduersus parentes in interrogatione sua. Vel [saturati sunt filiis] idest ad vtilitatem filiorum [& diuiserunt reliquias suas paruulis suis] qui eos ad peccatum quantum in eis fuit obligauerunt Matth. 27. Sanguis eius super nos & filios nostros, vel [saturati sunt filiis] idest pro filiis, quasi ita saturati sunt peccatis, quod suffecit eis & filiis suis, idest reliqua peccata, quæ non fecerunt ipsi, dimiserunt facienda filiis suis. Si secundo modo sic duo beneficia receperunt. Primo, spiritualia, quia legem. Et ideo dicit [de absconditis] sapientiæ tuæ [adimpletus est venter eorum] idest carnalis sensus Psal. 147. Non fecit taliter omni nationi. Secundo, bona temporalia, quia [saturati sunt filiis] & quod plus est reliquerunt ea eis. Hieronymi litera habet ab illo loco [eripe animam meam ab impio] quasi scilicet impius sit gladius tuus Esa. 10. Væ Assur virga furoris [à viris manus tuæ, qui sunt mortui in profundo, quorum pars est in vita] quasi dicat, [Eripe animam meam ab impio] idest à Saule [& a viris manus tuæ] qui contradicunt manui tuæ. Qui sunt mortui in profundo idest peccato. Quorum pars est in vita, scilicet ista [Quorum venter adimpletus est &c.] Saul, secundum glo. signat mortem, & sicut mortuo Saule Dauid regnauit in pace, ita Christus morte deuicta post resurrectionem [Ego]

c Hic ostendit spem suæ exauditionis, & ponit duo, scilicet iustitiam quam habet, & visionem Dei. Et consequuntur se, quia per iustitiam peruenitur ad Dei visionem Psal. 14. Quis habitabit in tabernaculo tuo, &c. Qui ingreditur sine macula, & operatur iustitiam. Alia litera [Ego autem in iustitia videbo faciem tuam] & ideo apparebo in conspectu tuo, idest veniam ad videndum te [Et satiabor cum apparuerit gloria tua] idest, quando videbo te replebor omnibus bonis Psal. 102. Qui replet in bonis desiderium tuum, scilicet gloria sua, in qua omnia bona sunt. Illi satiantur porcina, secundum 70. Nostra litera dicit [In terra sanctorum, &c. Esa. 26. Tollatur impius ne videat gloriam Dei [Ego autem satiabor] Hiere. 3. Cum apparuerit, similes ei erimus.

PSAL. XVII.

Diligam te domine fortitudo mea: dominus firmamentum meum, & refugium meum, & liberator meus.

b Deus meus adiutor meus, & sperabo in eum. Protector meus & cornu salutis meæ, susceptor meus. Laudans inuocabo dominum, & ab inimicis meis saluus ero.

c Circundederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbauerunt me.

d Dolores inferni circundederunt me: præoccupauerunt me laquei mortis. In tribulatione mea inuocaui Dominum, & ad Deum meum clamaui. Et exaudiuit de templo sancto suo vocem meam: & clamor meus in conspectu eius introiuit in aures eius.

e Commota est & contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt & commota sunt, quoniam iratus est eis.

f Ascendit fumus in ira eius, ignis à facie eius exarsit: carbones succensi sunt ab eo.

g Inclinauit cælos, & descendit: & caligo sub pedibus eius. Et ascendit super cherubin.

h Et volauit: volauit super pennas ventorum. Et posuit tenebras latibulum suum, in circuitu eius tabernaculum eius: tenebrosa aqua in nubibus aeris. Præ fulgore in conspectu eius nubes transierunt: grando, & carbones ignis.

h Et intonuit de cœlo Dominus, & Altissimus dedit vocem suam: grando & carbones ignis. Et misit sagittas suas & dissipauit eos.

i Fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.

k Et apparuerunt fontes aquarum & reuelata sunt fundamenta orbis terrarum. Ab increpatione tua Domine, ab inspiratione spiritus iræ tuæ.

l Misit de summo & accepit me: & assumpsit me de aquis multis.

m Eripuit me de inimicis meis fortissimis, & ab his qui oderunt me, quoniam confortati sunt super me. Præuenerunt me in die afflictionis meæ: & factus est Dominus protector meus. Et eduxit me in latitudinem: saluum me fecit, quoniam voluit me. Et retribuet mihi Dominus secundum iustitiam meam: & secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi. Quia custodiui vias domini nec impie gessi à Deo meo. Quoniam omnia iudicia eius in conspectu meo, & iustitias eius non repuli à me.

n Et ero immaculatus cum eo: & obseruabo me ab iniquitate mea. Et re-

tribuet mihi dominus, ſecundum iuſtitiam meam: & ſecundum puritatem manuum mearum in conſpectu oculorum eius.

o Cum ſancto ſanctus eris: & cum viro innocente innocens eris. Et cum electo electus eris, & cum peruerſo peruerteris. Quoniam tu populum humilem ſaluum facies: & oculos ſuperborum humiliabis.

p Quoniam tu illuminas lucernam meam domine: Deus meus illumina tenebras meas.

q Quoniam in te eripiar à tentatione: & in Deo meo tranſgrediar murum.

r Deus meus impolluta via eius, eloquia domini igne examinat: protector eſt omnium ſperantium in ſe. Quoniam quis Deus præter dominum? aut quis Deus præter Deum noſtrum?

ſ Deus qui præcinxit me virtute: & poſuit immaculatam viam meam.

t Qui perfecit pedes tamquam ceruorum, & ſuper excelſa ſtatuens me. Qui docet manus meas ad prælium: & poſuiſti vt arcum æreum brachia mea.

u Et dediſti mihi protectionem ſalutis tuæ: & dextera tua ſuſcepit me. Et diſciplina tua correxit me in finem: & diſciplina tua ipſa me docebit. Dilataſti greſſus meos ſubtus me: & non ſunt infirmata veſtigia mea.

x Perſequar inimicos meos, & comprehendam illos: & non conuertar donec deficiant.

y Confringam illos, nec poterunt ſtare: cadent ſubtus pedes meos.

z Et præcinxiſti me virtute ad bellum: & ſupplantaſti inſurgentes in me ſubtus me. Et inimicos meos dediſti mihi dorſum: & odientes me diſperdiſti.

aa Clamarunt, nec erat qui ſaluos faceret, ad dominum, nec exaudit eos. Et comminuam eos vt puluerem ante faciem venti: vt lutum platearum delebo eos.

bb Eripies me de contradictionibus populi, conſtitues me in caput gentium. Populus quem non cognoui, ſeruiuit mihi: in auditu auris obediuit mihi.

cc Filij alieni mentiti ſunt mihi, filij alieni inueterati ſunt, & claudicauerunt à ſemitis ſuis.

dd Viuit Dominus, & benedictus Deus meus: & exaltetur Deus ſalutis meæ.

ee Deus qui das vindictas mihi, & ſubdis populos ſub me, liberator meus de inimicis meis iracundis. Et ab inſurgentibus in me exaltabis me: à viro iniquo eripies me. Propterea confitebor tibi in nationibus domine; & nomini tuo pſalmum dicam. Magnificans ſalutem regis eius, & faciens miſericordiam Chriſto ſuo Dauid, & ſemini eius in ſæculum.

In præcedenti pſalmo pſalmiſta petiuit orando liberari ab inimicis Hic autem liberatus gratias agit. Et primo gratias agit de beneficio liberationis. Secundo, prorumpit in laudem liberatoris, ibi [Cœli enarrant gloriam Dei] Titulus [In finem puero domini Dauid] Et locutus eſt verba cantici huius in die qua eripuit eum dominus de manu inimicorum eius, & de manu Saulis. Et pſalm. iſte de verbo ad verbum habetur 2. Reg. 22. Et hiſtoria manifeſta eſt, quia 1. Reg. 10. legitur quo modo Saul quærebat eum occidere Et eo mortuo 2. Reg. 2. iterum Abner & filius eius fuit contra eum. Tandem victoriam habuit Dauid contra eos. Et ideo fecit hunc pſalmum. Et Hieronymus dicit idem Et quia per Dauid ſignificatur Chriſtus, omnia iſta referri poſſunt ad Chriſtum, vel ſecundum caput, vel ſecundum corpus ſcilicet eccleſiam, qui liberatus eſt à Saule, id eſt morte. Saul enim interpretatur petitio, quia ad petitionem populi datus fuit imo potius extortus. Vnde non fuit datus ad permanendum. Sic Chriſtus, Primo, ſuſtinet mortem, poſtea remanet quietus ſecundum gloſ. Liberatur etiam ab inimicis omnibus Iudæis & dæmonibus, & quantum ad corpus ſuum ideſt eccleſiam. Diuiditur autem iſta pars in tres. In prima, in generali commemorat beneficium liberationis. In ſecunda, oſtendit potentiam liberantis, ibi. [Commota eſt] In tertia, modum liberationis, ibi [Miſit de ſummo &c.] Circa primum, duo facit. Primo, commemorat affectum quem concepit ex beneficio prædicto. In ſecunda, oſtendit effectum inde ſequentem, ibi [Laudans] duplex effectus ſurrexit in eo ex huiuſmodi beneficio, ſcilicet, amoris & ſpei. Et primo, ponit primum. Secundo, ſecundum, ibi [Deus meus] Primo, ponit affectum amoris ad Deum. Secundo, rationem eius, ibi [fortitudo] Dicit ergo. O domine qui me liberaſti, ego ſemper [Diligam te] quia in te manebo Ioan. 14. Manete in dilectione Rom. 8. Certus ſum, quia neque vita, neque mors, neque Angeli, neque creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Chriſti. Diligere enim eſt rationabilium, amare generale eſt Iudic. 5. Qui diligunt te, ſicut Sol in ortu ſuo ſplendet, ita rutilant. Ratio autem dilectionis alicuius eſt proprium bonum. Vnde, quando quis reputat bonum ſuum dependere ab aliquo, hæc eſt ratio quare diligat eum. Dauid reputabat totum bonum ſuum à Deo. Vnde dicit [Diligam te] quia tu es [fortitudo mea] Fortitudo habet firmare animũ, ne quis recedat à bono propter difficultates imminentes. Quomodo autem ſit eius fortitudo, oſtendit. Homo indiget fortitudine ad duo. Primo, in bonis vt ſtabiliatur in eis, & ideo dicit [Dominus firmamentum] ideſt firmum fundamentum 2. Reg. 22. Dominus petra mea Mat. 7. Omnis qui audit verba mea & facit ea ſimilis eſt viro ædificanti domum ſuam ſupra petram. Item, in malis, & hoc ad duo. Vno modo, antequam adueniat vt fugiat. Vnde dicit [Refugium meum] Prou. 14. Turris fortiſſima nomen domini Pſalm. 103. Petra refugium herinaciis. Alio modo, poſtquam euenerit, vt liberet. Vnde dicit. [Et liberator meus] [Deus meus]

b Hic ponit effectum ſpei: & differt inter ſpem & amorem, quia amor eſt vis vnitiua: amamus enim aliquid in quantum reputamus illud noſtrum. Et ideo dicit, quod ipſe eſt fortitudo ſua Eſa. 12. Fortitudo &

laus mea dominus & factus est mihi in salutem. Spes importat defensionem ab extrinseco, & vtrumque Deus facit. Vel sic. Obiectum spei est bonum arduum futurum, possibile adipisci. Sicut ergo quis amat propter bonum iam datum, ita sperat futurum ex fiducia ex amore concepta, & ex similibus in quantum credit similia in futurum recipere. Et ideo hic tria facit. Primo, sperat refugium & firmamentum quod est in bonis. Secundo, petit protectorium quod est in malis, qui iam euenerunt. Dicit ergo primo, [Deus meus adiutor meus] Psal. 93. Nisi quia dominus adiuuit me paulominus habitasset in inferno anima mea &c. [Et ideo sperabo in eum] Eccles. 2. Qui timetis dominum sperate in illum, cum oblectatione venient vobis misericordiæ. Secundo, speramus liberari à malis, quibus nondum subiecti sumus, quia defendit nos. Primo, ne lædamur. Secundo, quod ea vincamur & pro victoria coronat. Quantum ad primum dicit [Protector meus] Hieronymus habet [scutum] quod protegit ne transfigi possit à malis Sic facit Deus Psal. 63. Protexisti me Deus à conuentu malignantium. Quantum ad secundum dicit. [Et cornu salutis] quia animalia cornu impingunt, ita virtus Dei contra aduersarios resistit, quia pugnant, vt vincat mala temporalia & spiritualia Psal. 43. In te inimicos nostros ventilabimus cornu: & in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis 1. Reg. 2. Exultauit cor meum in domino, & exaltatum cornu meum in Deo meo: idest virtus mea. Quantum ad tertium, [& susceptor meus] Quando quis vincit suscipitur cum triumpho. Sic etiam facit Deus Ioa. 14. Iterum & veniam & accipiam vos ad me ipsum vt vbi sum ego, & vos sitis Psal. 72. Cum gloria suscepisti me. Simile habetur 2. Reg. 22. Consequenter ponit effectum sequentem, scilicet laudem. Laus est sermo elucidans magnitudinem virtutis, vel ex hoc saltem sequitur. Primo ergo ponit laudem. Secundo, eius efficaciam. Dicit ergo [Laudans inuocabo dominum] quasi dicat, ex hoc laudem propriam non habeo: sed quæro tuam, quia tu feci sti Esa. 63. Miserationum domini recordabor, laudem domini super omnibus, quæ retribuit mihi. [Et inuocabo te] secure cum efficacia, quia sic inuocans [Saluus ero ab inimicis meis] Ioel. vlt. Quicunque inuocauerit nomen domini, saluus erit. [Circundederunt

c Hic ponitur necessitas liberationis. Et primo, magnitudinem liberationis ostendit. Secundo, orationem quam fundit ad Deum [in tribulatione] Tertio, ponit exauditionem. [Exaudiuit] Nota quod ista tria sic sunt adinuicem ordinata, iniquitas, mors & infernus, quod ex iniquitate homo inducitur ad mortem, & per mortem deducitur ad infernum. Et sicut primum est via ad secundum, ita est secundum ad tertium. Et ideo primo dicit de primo progressu. Secundo, quod de morte vadunt ad infernum, ibi [Dolores inferni &c.] Primo, duo facit. Primo, ponit modum. Secundo, viam ad eam, scilicet, iniquitatem [Torrentes iniquitatis] Dolor mortis maximus est 1. Reg. 15. Siccine separat amara mors? Eccl. 41. O mors, quam amara est memoria tua. Vnde quando quis non potest eam effugere tunc circundant eum dolores, & tanto magis quanto sunt ineuitabiles. Via est iniquitas, quasi ideo timeo eam, quia. [Torrentes iniquitatis conturbauerunt me] Torrens est fluxus aquę decurrentis cum impetu Iob 6. Sicut torrens qui raptim transit in conuallibus. Impetus ergo subitus iniquitatis interioris, puta subitæ tentationis & grauis, est torrens impellens ad peccatum. Vel exterioris, sicut impetus alicuius hostis. Et hi. [Conturbauerunt me Dolores]

d Hic prosequitur secundum progressum. Et ideo dicit [Dolores inferni] idest similes infernalibus Gen. 37. A Viuens in infernum descendam. Vel dolores qui concipiuntur ex timore inferni. Et hi circundant quando ineuitabiles sunt, & veniunt hi dolores [Quia præoccupauerunt me laquei mortis] Quæ mors? Prou. 21. Qui congregat thesauros lingua mendacii, vanus & excors est, & impingetur ad laqueos mortis. Ecce necessitas. Sed remedium apposuit orationis. Et primo ponitur oratio: & ideo dicit [In tribulatione mea inuocaui dominum] Osee. 6. In tribulatione sua mane consurgent ad me Baruch. 3. Nunc domine Deus &c. Esa. 55. Quærite, dominum dum inueniri potest &c. Psal. 49. Inuoca me in die tribulationis & eruam te Sap. 7. Inuocaui & venit in me spiritus sapientię. Consequenter ponitur orantis deuotio, quia [Ad dominum meum clamaui] idest cum magnitudine deuotionis orantis Psal. 119. Ad dominum cum tribularer &c. Heb. 5. Cum clamore valido & lachrymis offerens exauditus est & dicit [Ad dominum meum clamaui] non alienum Deut. 10. Dominum Deum tuum adorabis &c. Tertio, ponitur exauditio [exaudiuit] Duo dixerat, se inuocasse, & clamasse. Et ideo dicit exauditam vocem & clamorem. Vnde [De templo sancto vocem meam exaudiuit] Templum Dei est ipsa excellentia suæ sanctitatis, quia dominus est templum suum Apoc. 21. Templum non vidi in ea, dominus enim Deus omnipotens templum illius est, &c. Item, templum est ipse Christus Ioan. 2. Hoc autem dicebat de templo corporis sui in quo Deus est per vnionem personæ. Item anima iusta in qua Deus est per gratiam 1. Cor. 3. Templum enim Dei sanctum est quod estis vos. Item, B. Virgo Psalm. 5. Adorabo ad templum sanctum tuum, in qua id est per quam exaudiuit nos Deus Psal. 33. Exaudiuit me & ex omnibus tribulationibus meis eripuit me. Item, ecclesia Psalm. 10. Dominus in templo suo. Et de quolibet templo isto exaudiuit 3. Reg. Si quis cognouerit plagam cordis sui & expanderit manus suas in domo hac, tu exaudies in loco habitationis tuæ. Et non solum orationem dicit exauditam, sed etiam clamorem, ideo dicit [Et clamor meus in conspectu eius introiuit in aures eius. Et dicit [in conspectu] idest in oculis eius, quia omnia videt Exo. 3. Videns vidi afflictionem, &c Vel [in conspectu] idest in beneplacito: vel in corde, vbi ipse solus conspicit 1. Reg. 16. Homo videt ea quæ apparent, Deus autem intuetur cor [Et introiuit in aures eius] per acceptationem Iac. 5. Clamor eorum in aures domini. Vel [in aures] idest in clementiam eius Eccles. 15. Oratio humiliantis se nubes penetrat. [Commota]

e Supra egit Psal. de effectu concepto ex beneficiis liberationis, hic agit de potentia liberantis. Potentia agentis ostenditur ex effectu agentis: quæ autem hic dicuntur possunt ad duplicem Dei effectum pertinere, scilicet, ad illum, qui ostenditur in corporalibus & ad effectum redemptionis. Et forte verius ad vtrumque quia ea quæ hic dicuntur sub figura corporalium, spiritualiter complentur per effectum redemptionis. Effectus autem diuinæ potentiæ maxime manifestatur in rebus corporalibus, quia spiritualia minus sunt nobis nota, & præcipue in illis quos homines admirantur, & hæ sunt commotiones elementorum, scilicet terræ, aeris, aquæ, & ignis. Diuiditur ergo pars ista in tres partes: Primo, ostendit Dei potentiam in effectibus qui sunt circa terram. Secundo, in permutationibus aeris. Tertio in permutationibus aquarum. Secunda, ibi. [Inclinauit cœlos] Tertia ibi [Apparuerunt fontes aquarum] Sed si ad mysterium referatur, diuiditur in duo. Primo, ostendit fructum diuinæ redemptionis factæ per Christum. Secundo modum ipsius, ibi [Inclinaut cœlos] Prima, in duo. Ad primum referendo

primo agit de effectu terræ, quæ est ab imo. Secundo, de eo, qui à summo ascendit. Si mystice, sic ostenditur duplex effectus redemptionis, scilicet pœnitentia peccatorum & deuotio iustorum, ibi [Ascendit] Sed secundum quod refertur ad corporalem effectum, qui est ab imo terræ, maxime mirabilis effectus est terræmotus, &c. Hic tria tangit. Primo, ipsam commotionem. Secundo, id quod mirabilem eam reddit. Tertio, eius causam. Dicit ergo [Commota est & contremuit terra] Dupliciter aliquid mouetur. Vno modo, mouetur aliquid de loco in locum & sic non modo, mouetur aliquid de loco in locum & sic non modo mouetur terra. Alio modo, ad modum trementis: & sic mirabilem facit esse terræmotum concussio montium, quia si terra mollis moueretur, non esset mirabile: sed quando mouentur montes, tunc mirabile est, & dicit [Conturbata sunt] quia videntur stabilitatem amisisse. Prima causa est voluntas diuina, & hanc exprimit metaphorice cum dicit [Quoniam iratus est eis] scilicet Deus. Sicut cum dominus turbatur, qui eis assistunt tremunt, ita ad commotionem Dei omnia turbantur. Mystice designatur per hoc commotio hominum ad pœnitentiam. Item, inter eos quidam sunt minores & hi designantur per terram, Vnde dicit. [Commota est & contremuit terra] idest, qui prius peccatores erant & terreni Esa. 51. Posuisti vt terram cor tuum, & quasi viam transeuntibus. Hæc commota est per effectum a terrenis ad cælestia, & hoc à tremore quem concepit de pœnis. Esa. 62. A timore tuo domine concepimus: & quasi parturiuimus & peperimus spiritum salutis Quidam sunt magni & hi dicuntur montes, idest superbientes in sæculo. [Commota sunt] per Christi aduentum. [Montium fundamenta] sunt illa in quibus firmantur, scilicet, diuitiæ, potestates & honores Psal. 45. Transferuntur montes in cor maris: puta turbatur quando veniunt aduersitates: & post totaliter commouentur Esa. 23. Dominus excercituum cogitauit hoc vt detraheret omnem superbiam gloriæ & ad ignominiam deduceret vniuersos inclytos terræ: omnia regna & potestates quæ habent initium habebunt occasum. Ratio est [quoniam turbatus est eis] hoc potest dupliciter intelligi. Si de malis, non est dubium quod ex vindicta Dei quæ dicitur ira, transferetur. Si de bonis idest, quoniam ira Dei eis innotuit, ideo conuertuntur. Innotuit enim per eum Rom. 1. Reuelatur ira Dei de cœlo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum eorum qui veritatem Dei, in iustitia detinent. [Ascendit.]

f Hic ponitur corporaliter exponendo effectus qui est à summo. Effectus autem terræ à summo est, quando terra cœlesti igne in aliqua sui parte comburitur. Et circa hoc, duo facit. Primo, tangit materiam ipsam. Secundo, accensionem ignis & combustionem Materia eius est fumus siccus resolutus ascendens quousque inflammetur. Et ideo dicit [Ascendit fumus in ira eius [idest in voluntate eius idest Dei per quam sic punit [A facie] idest à potestate eius [ignis exardescit] idest accenditur [Et carbones] idest materia combustionis hic incenditur. Mystice per hoc innuuntur duo, scilicet deuotio orationis & inflammatio charitatis. [Ascendit] Et ex hoc consideratur ira Dei contra peccatores [Ascendit fumus] deuotæ orationis Apoc. 8. Ascendit fumus aromatum, idest ignis charitatis. [A facie eius] idest Christi [exardescit] Luc. 12. Ignem veni mittere in terram. [Carbones succensi sunt ab eo] scilicet illi susceptiui accensionis. Carbo aliquando habuit ignem, sic homo à principio habuit charitatẽ, sed extinctus erat: istiautem succensi sunt à Christo. Item, carbones non humidi sic incenduntur, sed humidi, non, sicut humidi fluxu carnalium Ps. 119. Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus, &c. [Commota est & contremuit terra, fundamenta, &c.] quoniam iratus est eis] Deus irasci dicitur quia ad modum irati se habet non in se, sed quantum ad effectum. Dominus autem iratus facit tremere seruum, & leo catulum: pro quo sciendum quod virtus continens membra dimittit exterius, & reuertitur interius puta ad cor quasi fugiens, & cedens malo imaginato: vel virtuti surgenti contra eam, cui resistere non potest & membra tremunt: sicut murus cum concutitur fundamentum. Anima enim continet corpus, & est quasi fundamentum eius: & pars animæ partem corporis. Vnde concusso fundamento concutitur murus: & concussa virtute concutitur membrum. Sic ergo effectus iræ in animali est tremor. Dicitur autem animal tremere, quando concutitur pars eius, toto in eodem loco manente: & similiter quia contingit hoc in terræmotu, dicitur terra tremere per similitudinem ad animalia. Dicitur enim Deus irasci terræ in terræmotu. Vel sic In homine sunt quatuor, scilicet ratio, vires sensitiuæ, natura, res & corpus. Sed in mundo sunt Deus, Angeli, animalia, plantæ & elementa Videmus enim quod ad malum imaginatum cui corpus non potest resistere, corpus statim tremit: non ex cognitione, sed quodam naturali ordine siue naturaliter, inquantum virtus mali imaginati est potentior. Et similiter Deus cum vertit virtutem suam supra terram, licet non cognoscat iram, naturaliter tremit [Fundamenta [idest aliquæ concauitates siue terra concaua, qua mota montes concutiuntur. [Quoniam iratus &c.] Prima causa est voluntas Dei siue virtus eius volens in eis agere: sed mediantibus causis secundis hoc agit: ita quod omnes causæ secundæ comparantur ad terram, sicut imaginatum malum commouens membra [Ascendit fumus] Vbi nota secundum Philosophum, quod à terra humida resoluitur virtute caloris solis vapor calidus & humidus. A terra autem sicca vapor siccus & calidus: sed naturaliter plus ascendit secundus quam primus. Hic enim assimilatur igni, ille aeri: & hunc vaporem Psalmista vocat fumum, scilicet calidum & siccum. Philosophus vero vocat eum materiam incendii. Sursum enim latus, hic vapor cum modico augmento caloris factus, per modum circulationis accenditur. Qui quidem fumus siccus si habeat longitudinem & latitudinem postquam accensus est, vocatur flamma. Est enim flamma secundum Philosophum spiritus sicci ardoris: si longitudinem tantum, vocatur daly siue titiones & ægibes: siue capræ & sydera. Daly quidem quando est materia illa incendii longa: continua sine scintillatione. Capræ vocatur quando est cum scintillatione, idest quando videtur salire & discurrere, sicut capræ. Sydera quando est materia discontinua & videtur volare sicut sydera; & hoc habet minimum de materia. Est & aliud genus syderum quod est frigus expellens calidum: & talia sydera non videntur volare, sed magis proiici vt dicit Philosophus. Et generantur non ex fumo omnino sicco, sed vapore magis humido & calido: qui secundum naturam suam, non tamen ascendit siccus: sicut dictum est. Et quia est siccum patitur à frigido & repercutitur: & inferius proiicitur. Et sit hoc in die & in sereno: alias extingueretur à densitate & humiditate aeris. Et quia videtur in die, signum est, quod est prope terram. Ascendit autem dupliciter: & per continuationem sicut superior flamma accendit inferiorem lucernam: siue per motum à frigore & constrictione, siue conglobatione calidi. Sic ergo dicit. [Ascendit fumus] idest exaltatio sicca. [In ira eius] idest per voluntatem ipsius volentem agere in eo [Et ignis] idest ille fumus qui vocatur ignis etiam à Philosopho in principio metaph. quasi eo quod non habeat proprium nomen: sicut exaltatio humida quæ vocatur vapor:

vapor: ſed dicitur ignis, quia diſpoſita eſt ad aſcenſionem & quia eſt calida & ſicca ſicut ignis. Iſte enim ignis [exarſit] ideſt accenſus eſt ſe à Deo tanquam à prima cauſa. Qui quidem ignis accenſus vocatur dalus, flamma, & ſydera. Sydera dico generata primo modo vt dictum eſt. [Et carbones ſuccenſi ſunt ab eo] ideſt ſydera ſecundo modo generata. Vel ſic. [Commota eſt &c.] Vapor ſiccus virtute caloris ſolis à terra eleuatus aliquando eſt ſubtilis: & tunc eleuatur ſuperius: & facit intenſionem, vt dictum eſt ſupra. Aliquando in ſuperficie terræ eſt aliquantulum groſſior: vnde à frigore repercuſſus non tamen aſcendit & eſt ventus. Aliquando infra terram eleuatur groſſior vapor ſiccus, qui propter ſuam groſſitiem & terræ ſoliditatem & profunditatem non expirat extra, ſed clauditur in terra, & congregatur in aliqua concauitate terræ ſimili ſibi, & coarctatur ab aliquo corpore non ſibi ſimili in ſpecie, & ſic agitatur in terræ viſceribus & ſic commouet eam: nec mirum cum videamus ventum in mari facere vndas quaſi montes, & in terra eleuare arbores & ædificia corruere, & in aera tempeſtates maximas facere. Quod autem ventus ſit cauſa terræmotus, ſignum eſt quod ante terræmotus conſueuit fieri tranquillitas à ventis: ſed poſt terræmotum ſunt venti. Materia autem terræmotus ſubtiliata per calorem ſolis expirat à terra: & ſic ceſſat terræmotus, & fit ventus. Cauſa terræmotus eſt impulſio vnius venti ab alio: & propterea non poteſt eſſe in tota terra ſimul, ſed durant per ducenta milliaria ad plus, vt dicit Seneca. Et dicit quod terræmotus diuiſit Siciliam à Calabria, & Hiſpaniam ab Aphrica. Et durat aliquando per quadraginta dies: aliquando per vnum annum Item, nota quod terra ſolida à qua non poteſt vapor exire extra, apta eſt vt cito moueatur: ea enim quæ eſt de natura lapidea, non leuiter mouetur & concutitur: oportet tamen ab aliqua parte poroſam eſſe vnde ingrediatur vapor vt per poros intret: & per ſoliditatem contineatur. Et ſi dicas ſi ingrediatur non poteſt egredi, dicendum quod non poteſt ſemper hoc facere: quia aliquando ſemper continuatur ingreſſus & eleuatio vaporis ad locum illum. Et iterum quia calidum non vadit inferius, ad hoc cooperatur vnda maris claudens poros, & præ frigore recludens inferius. Vnde loca cauernoſa circa mare, faciunt frequenter terremotum. Item, nota quod iſte vapor continue egreditur de terra quantum ad aliquid, & propterea tempore terræmotuum animalia quæ portant caput iuxta terram ſæpe ex hoc inficiuntur per vaporem illum venenoſum egredientem de terra [Inclinauit]

g Hic agit de ventis. Vbi nota quod materia venti eſt vapor vel exhalatio ſicca calefacta, ſed nõ ita ſubtiliata quod poſſit ad ſupremum locum aſcendere, nec ita calefacta: vnde impeditur à frigore & ingroſſatur & repercutitur inferius: & hæc repercuſſa mouet aerem. Habet tamen tantum de caliditate quod non ita vincitur à frigore vt conuertatur ad terram: & dicitur [Caligo] & dicitur [Sub pedibus] quia non eſt alta ſicut illa quæ accenditur in flamma. Aliquando autem non ſtatim repercutitur, ſed agitat nubes, quia non totaliter vincitur: nec directe redit inferius ad terram: & propter hunc motum tortuoſum quaſi nititur ſurſum aſcendere, & non valet propter repercuſſionem. Et hoc eſt quod dicit [Et volauit]

h Hic agit de permutationibus aeris ſecundum corporales effectus, & eſt triplex permutatio, ſcilicet in ventis, in nubibus, & tonitruis, & agit de qualibet. Circa primum, proponit tria. Primo, cauſam effectiuam omnium iſtarum tranſmutationum. Secundo, materiam. Tertio, modum. Cauſa autem omnium iſtorum eſt corpus cœleſte, quod ſuo motu cauſat has alterationes aeris, & ideo dicit. [Inclinauit cœlos] ideſt virtutem cœleſtium corporum ordinauit ad hos effectus, quia hoc habet à Deo. [Et deſcendit] Licet Deus immobilis manens omnia operetur, dicitur tamen moueri per effectum inquantum facit mobiles effectus. Sap. 7. Omnibus mobilibus mobilior eſt ſapientia, & ſecundum hoc dicitur deſcendere, inquantum facit deſcendere virtutem cœlorum. Materia ventorum eſt caligo, ſiue fumus ſiccus, non ita ſubtilis quod aſcendat vſque ad ignem, ſed ſubſiſtens, & dicit. [Sub pedibus ideſt ſub poteſtate eius, & totum eſt à Deo. Modus. [Aſcendit ſuper Cherubin. Notandum quod Iudæi fingunt quod ſicut Rex habet currum, ita habet Deus etiam currum qui eſt Cherubin, & imaginantur Deum corporalem & ſimilem Cherubin. Et ideo in Pſalmo Hieronymi etiam de verbo ad verbum dicitur. [Equitauit ſuper cherubin] Et iſti habent falſam imaginationem, quia quæ imaginabiliter dicuntur in ſcriptura, ſigna ſunt ſpiritualis veritatis: Diuina autem ſapientia moueri dicitur, inquantum motum cauſat in mobilia. Quicquid autem cauſat Deus in iſtis inferioribus, cauſat miniſterio ſpiritualis creaturæ, vnde dicit Aug. quod Deus mouet corporalem creaturam mediante ſpirituali: ſed non facit hoc ſua virtute ſpiritualis creatura, ſed Deo præſidente. Et dicitur hoc ſpiritualiter facere Cherubin, quia interpretatur plenitudo ſcientiæ: & Deus omnia per ſuam ſcientiam facit. Et dicitur eſſe ſuper Cherubin, quia ſcientia Dei excedit ſcientiam Angelorum. Et ideo facit hoc Deus. Volans] ideſt volare faciens, Et per Cherubin ideſt per ſuam ſcientiam & ſuper eos qui excedit illos: & dixit [Volauit, volauit] quia motus venti non eſt vniformis: & dicit [Super pennas ventorum] propter velocitatem motus eorum. Myſtice, hic ponitur myſterium incarnationis. Et primo, ponitur Chriſti incarnatio, per quam exiuit & venit in mundum. Secundo, eius aſcenſio, qua iuit ad patrem, ibi [Aſcendit ſuper Cherubin] Tertio ea, quæ poſt Chriſti aſcenſionem in eccleſia facta ſunt. [Et poſuit tenebras] Dicit ergo. [Inclinauit cœlos & deſcendit &c.] Si quis magnus facit humilitatem alicui paruo de villa, dicitur facere iniuriam & deiectionem toti loco, cui præſidet. Sic filius hominis dicitur humiliare ſe & inclinare cœlos, quia voluit venire ad nos humilis [Deſcendit] ideſt viſibilis apparuit. Baruch. 3. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. Ioan. 1. Quod vidimus & audiuimus & manus noſtræ contrectauerunt de verbo vitæ. [Deſcendit ergo per humilitatem accipiendo carnem humanam, moriendo & docendo humilia. Vel [Inclinauit &c.] ideſt prædicatores [& deſcendit] faciens eos dicere capacia hominibus [Et caligo] ideſt diabolus & omnes mali [Sub pedibus eius] ideſt Chriſti Pſalm. 109. Ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. De aſcenſione dicit [Aſcendit ſuper Cherubin] Eph. 4. Qui deſcendit ipſe eſt & qui aſcendit ſuper omnes cœlos vt adimpleret omnia [Super Cherubin] ideſt ſuper ordines Angelorum Eph. 1. Conſtituens eum ad dexteram ſuam in cœleſtibus ſuper omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem &c. Et omnia ſubiecit ſub pedibus eius, & ipſum dedit caput ſuper omnem eccleſiam, quæ eſt corpus ipſius Hier. 32. Fortiſſime, magne, potens, Dominus exercituum nomen tibi magnus conſilio & incomprehenſibilis cogitatu. Et dicit ſpecialiter [Super Cherubin] quia non ſolum aſcendit vt eſt etiam eis ſuperior: ſed quia eis incomprehenſibilis] [Volaui volauit] duplex volatus intelligitur hic. Primo, inquantum fama eius poſt aſcenſionem in breui tempore per totum mundum creuit: vnde dicit [Super pennas ventorum] ideſt, pluſquam pennæ quæ agũtur

impulsu ventorum: quia in modico tempore ante trés annos Psal. 18. In omnem terram exiuit sonus eorum &c. quia ante destructionem Hierusalem. Vel [volauit &c.] ascendens in cœlum factus inuisibilis & [volauit] ab aspectu nostro. Act. 1. Nubes suscepit eum ab oculis eorum. Item [volauit super pennas ventorum] idest, super scientiam Angelorum. Psal. 103. Qui facit Angelos suos spiritus &c. Vnde dicitur in lib. 5. de causis, quod prima causa superior est omni narratione: & non deficiunt linguæ à narratione eius nisi quia deficiunt à narratione esse ipsius, quia est super omnem causam. Et dicit commentator, quod eius non est iudicium nec cognitio [& posuit tenebras &c.] Sicut dictum est, quæ hic inducuntur ad ostendendam Dei miram potentiam, qua Dauid liberatus est, possunt referri ad corporales effectus in figura, & ad spirituales in mysterio Primo ergo introducit Psalmus secundum quod exponitur secundum corporales effectus excellentiam diuinæpotentiæ in aere Et hoc tripliciter scilicet, quantum ad ventos, quantum ad pluuias & nubes, & quantum ad fulgura Et quia de ventis supra dictum est, dicendum est de pluuiis in aere Secundum ergo nubes & pluuias, inuenimus duplicem commutationem in aere: vnam de sereno in nubilum, aliam de nubilo in serenum. Primo ergo ponit primam commutationem. Secundo, secundam ibi [Præ fulgore] Circa primum, tria facit. Primo, ostendit nubiloſi temporis obscuritatem Secundo, adhibet similitudinem. [Tertio, ponit obscuritatis causam. Dicit ergo quantum ad primum [posuit tenebras latibulum suum] Dicitur quod Deus habitat in cœlo. Vnde quando nubes occultant cœlum, videtur Deus habitare in occulto Ezech. 32. Cœlum nube tegam. Et posuit similitudinem de tabernaculo. Et ideo dicit [In circuitu eius tabernaculum eius] Tabernaculm enim ponitur & deponitur sicut nubes Dicit [Tenebrosa aqua in nubibus aeris] Consequenter agit de secunda [Præ fulgore &c.] & vtitur tali similitudine, quando venit lux expelluntur tenebræ, & sic Deo ostendente lumen suum, fugit obscuritas nebularum. Et ideo dicit [Præ fulgore in conspectu eius nubes transierunt] præ fulgore luminis à facie tua nubes transierunt: sicut fulgore siue splendore Solis nubes fugiunt, & liquefiunt, vt in lib. Meth. dicitur Dali vel titiones ponuntur in transitu nubium: quia similem causam generationis habet grando & fulgur, siue ignis. Antiqui vero dicunt, quod generantur in loco supremo, quod ostendit fortiorem congelationem à forti frigore causari. Vnde plus requirit de frigore nix, quam aqua: pluuiæ, & grando plusquam nix: & tantum potest esse frigus, quod statim condensat in grandinem: aliquando prius in aquam, & postea in grandinem. Et dicunt, quod vapores superius eleuati congelantur multum, & ideo generantur grossi grandines Sed Philos. econtra dicit quod grossiores essent in montibus & in hyeme, cuius contrarium videmus: quia grossiores sunt in valle, & fiunt in vere, & autumno & generantur in loco propinquo. Item secundum Philosophum, aliquot veniunt angulares quod est signum quod veniunt de propinquo. Anguli enim citius liquefiunt. Vnde sciendum, quod naturale est, quod oppositum fortius agat in oppositum Constat autem quod in nubibus admiscetur frigidum & calidum: ergo quando calor aeris circunstans constringit frigidum quod non potest consumere, tunc frigidum agit interius circundante extra calore. Titiones autem cadentes habent duplicem causam generationis: vnam per fumum superius ascendentem vsque ad locum inflammationis, qui inflammatur: & sic secundum inflammationem, descen-

A dit quousque inuenit materiam combustibilem. Et hoc tetigit quando dixit. [Carbones succensi sunt ab eo] Et hic tangit alium modum, qui est per contra resistentiam, In nube autem aliquando est aliquid calidum & istud à frigido exteriori constringitur interius & multiplicatur, ita quod materiam grossam adducit & cadit: & ideo carbones ignis, & grando habent similem generationem, scilicet constrictionem frigoris, vel caloris, vt dictum est. Dicit ergo [Præ fulgore in conspectu eius &c.] Et hæc transierunt simul cum carbone & grandine, quæ generantur ex nubibus, vt dictum est.

b Hic agit de tertia permutatione. Et primo, de tonitruo. Secundo de fulgoribus, ibi [Misit sagittas.] Sciendum quod Psalmus loquitur hic secundum hanc

B similitudinem, quod quicquid fit in cœlo, attribuatur Deo. Vnde sonum auditus in cœlo accipit, quasi vox Dei esset. Est autem duplex sonus in cœlo. Vnus qui est in tonitruo, & hic, licet aliqui dicant extinctionem ignis in nube, Psalmus reprobat & dicit quod fit per concussionem ventorum: ita & nubes Et ideo Psalmus dicit [Intonuit de cœlo Dominus] Item aliquando nubes grossæ ex quibus grandines generantur quandoque cum sonitu: vnde Philosophus dicit, quod aliquando ante grandinem est fragor nubium, aliquando non. Sicut enim vapor calidus & siccus expulsus à frigido scindens nubem facit sonum, vt patet in fulgure, sic vapor humidus congelatus in grandinem, & expulsus à calido scindit aliqualiter & facit sonum. Et ideo dicit.

C [Altissimus dedit vocem suam] idest manifestauit potentiam suam. Et sequitur. [Grando & carbones ignis] quæ ex his nubibus generantur, vt dictum est. Vel sic. [Intonuit de cœlo] Nota quod aliquando ad locum superiorem ascendit vapor humidus: & quia est de natura aquæ, fiunt ex eo impressiones humidæ, quæ sunt nebula, ros, caligo, pluuia, grando, & nix, & huiusmodi. Diuersificantur autem ista aliquando diuersitate quantum ad caloris & frigoris tenuitatem & spissitudinem. Aliquando enim ascendit vapor siccus & si solum ascendit facit ventos. Si autem sit comprehensus ille vapor siccus in vapore humido, tunc quando vapor humidus sursum ascendit, & incipit inspissari propter frigus, vapor siccus in vapore illo humido inclusus facit agitationem magnam & inflammatur: talis enim vapor cito inflammatur, vt est videre in vapore qui egreditur de ventre hominis: & hæc inflammatio causa est fulgoris & coruscationis. Agitatus autem vapor siccus in interioribus nubibus, multiplicem sonum facit Si etiam sic inflammatus percutiat latera nubis, & non scindat, tunc micat non clare, sicut si aliquis aliquem splendorem videret per pannum. Est enim nubes aliquantulum pervia: vnde aliqualiter videtur. Sonat autem sicut sonus flammæ, in medio incendio. Aliquando etiam sine inflammatione: & per consequens sine coruscatione fit sonus, quasi tumultuans: & hoc fit cum percutit non inflamamtus in lateribus nubis: Si autem percutiat latera & scindat, tamen cum difficultate quadam & hoc in parte grossiori nubis, tunc est terribilis sonus quasi aquis pannum immensæ latitudinis scindere, & tunc visus fulguris, vel coruscationis est curuus: quia non recte egreditur de nube, vt dictum est. Aliquando scindit nubem virtute magna & quasi subito, & totus vapor simul egreditur: & tunc sonat sicut vesica inflammata, vel si vter inflatus frangeretur super alicuius: & percutit aerem percussione fortissima. Aliquando vapor ille siccus ex inflatione crescit: & quærens maiorem locum facit dissoluere nubem subito & sonare ad modum viridium lignorum crepitantium in igne, vel ouorum maxime: & hoc maxime apparet in castaneis, quibus in igne positis

D

E

cum

cū humidum incipit resolui, & maiorē locum quærere, frangit testam resistentem, & cum impetu & sono magno exit. Aliquando etiam non valens exire extinguitur: & sonat ad modum ferri candentis in aqua extincti: quem sonum Philosophus vocat sisinum vel stridorem. Aliquando etiam ille vapor facit diuersa foramina in locis nubis minus spissis, & tunc facit quasi sonum sibili, sicut ventus qui exit per foramina. Aliquando antequam incendatur erumpit de nube, & tunc sonat sicut folles fabriles cum sufflant [Fulgura.]

i Hic describit motum fulgurum, & comparat ea sagittæ propter vehementiam venti à quo mouentur [Et dissipauit eos] scilicet peccatores, qui aliquando ex eis mouentur: secundum enim diuersitatem ventorum est diuersitas motus fulguris. Nam sicut superius de modo ventorum agebatur dixit [Volauit, volauit &c.] vt ostenderet diuersum modum ventorum, ita hic dicit [Fulgura &c.] vt ostendat diuersum modum fulgurum dicit [Conturbauit eos] quia dicit Plinius quod secundum fulgura sunt augurationes, quia quandoque est bonum signum, scilicet quando est ab oriente: aliquando non est bonum: & ideo homines augurantes conturbantur propter præsagia futurorum [Et apparuerunt.

k Hic agit de generatione aquarum, quæ ex aliquibus principijs emanant, qui fontes dicuntur, ex quibus est omnis generatio aquarum. Hi autem dupliciter generantur. Aliquando ex causa consueta, & naturali: sicut cum vapores super terram eleuantur, & ex hac eleuatione infrigidantur superius & descendunt, & fiunt pluuiæ, ita etiam ex calore terræ interius: & quando vapores non exeunt congregantur & resoluuntur in aquam, & fiunt fontes aquarum sicut pluuiæ generantur in aere, ita fontes in terra, & ideo circa montes à quibus vapores non exeunt, fiunt fontes. Et hoc est quod dicit [Apparuerunt fontes aquarum. Aliquando generantur fontes ex subuersione terræ ex terræmotu, ex cuius commotione apparent venæ aquę in profundo terræ submersæ. Et ideo dicit. [Et reuelata sunt fundamenta orbis terrarum] Phil. Subuersio est à vento intus incluso: sicut ventus in aere commouet aerem. Sed quando retinetur ventus fit terræmotus: & vterque ventus videtur ira Dei. Et ideo dicit facta per terram, sicut terræmotum. Mystice secundum spirituales effectus: & sicut supra ostensum est mysterium incarnationis signans ipsam incarnationem per quam descendit, & ascensionem, ita hic designantur ea quæ secuta sunt post. Primo ergo ostendit eius occultationem. Secundo Ecclesiæ congregationem, ibi [In circuitu eius] Tertio, Apostolorum prædicationem, ibi [Tenebrosa aqua] Quantum ad primum dicit [posuit tenebras] glo. distinguit quadrupliciter tenebras Primo, humanitatem. Ezec. 32. Solē nube tegam Esa. 45. Vere tu es Deus absconditus. Secundo, species sacramentales: sicut baptismus & alia sacramenta in quibus diuina virtus operatur secrete. Tertio, latuit in fide fidelium 2. Cor. 15. Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino. Quarto, latenter operatur aliquid per malos, qui sunt tenebræ Ioan. 1. Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Aliquando mali permittuntur aliquid facere contra sanctos: sed his tenebris existentibus [tabernaculum] ideſt, ecclesia est [in circuitu eius] Psal. 45. Sanctificauit tabernaculum suum altissimus Apocal. 21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit &c. per fidem & charitatem, inquantum sibi inhærent tamquam medio, qui eis æqualiter fauet vt dicit glos. [Tenebrosa aqua in nubibus aeris] Hic agit de prædicatione Apostolorum. Et primo, ponit qualitatem prædicationis Secundo, conditionem prædicantium, ibi [Nubes] Tertio, prædicationis effectum [Apparuerunt fontes aquarum] dicit ergo [Tenebrosa aqua] ideſt doctrina [in nubibus] ideſt in prophetis & prædicatoribus. Hos vocat nubes, qui à terrenis eleuati in floribus compluunt verbum Dei. Esai. Qui sunt isti qui vt nubes volant &c. Et 45. Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum. Vel dicit [In nubibus aeris] ideſt Apostolis eleuatis à terra Esai. 5. Mandabo nubibus ne pluant super eam imbrem. Et dicuntur Apostoli aqua tenebrosa in comparatione ad fulgorem ideſt Christum, qui apparebit videntibus eum 1. Cor. 13. Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Vel aliter, & sic punctetur. [Tenebrosa aqua in nubibus aeris: præ fulgore in conspectu eius nubes transierunt [Postea sequitur] [Grando & carbones ignis &c.] Et distinguitur duplex doctrina, scilicet prophetarum & hæc est obscura, quia velamen habet vt dicitur 2. Cor. 3. Vsque in hodiernum diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, quoniam in Christo euacuatur: ideo dicitur [Tenebrosa aqua] in prophetis, ideſt doctrina. Sed doctrina noui testamenti est clara, & ideo dicit [Præ fulgore] ideſt fulgida, quia vt dicitur Ephesiorum tertio. Aliis generationibus non est agnitum Psal. 147. Non fecit taliter omni nationi. Consequenter agit de ipsis doctoribus & comparantur nubibus, sagittis, & fulgoribus. Nubibus pro prædicatorbus. Et dicit tria. Primo, eorum transitum. [Nubes] Qualitatem prædicationis [grando & carbones ignis Authoritatem prædicandi] Intonuit [Nubes] ideſt Apostoli [transierunt] de Iudæis ad gentes Iob. 37. Nubes spargunt lumen suum: quæ lustrant per circuitum Act. 13. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quia &c. Grando nocet multum fructibus & floribus: & eorum prædicatio fuit quasi grando comminationis. [Et carbones ignis] ideſt verba inflammantia: & authoritas, quia Dominus per eos loquebatur. Vnde [Intonuit de cœlo Dominus] ideſt, de ipsis Apostolis intonuit verba comminationis Matt. 10. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis &c. [Et altissimus dedit vocem suam] scilicet mãsuetudinis inflammando Iac. 1. [In mansuetudine suscipite insitum verbum &c.] Et primo, sequitur verbum [Grando] & secundo, [Carbones ignis] Vel aliter [Intonuit] super Christum Io. 12. Venit vox de cœlo dicens. Et clarificaui & iterum clarificabo: dicebat turba quæ audiebat tonitruum factum esse. [Et altissimus dedit vocem suam] In transfiguratione Luc. 3. Hic est filius meus dilectus [Misit sagittas] Comparantur hic isti doctores sagittis propter feruorem Spiritussancti in eis Esa. 46. Posuit me quasi sagittam electam. Et 27. Qui egredientur impetu à Iacob & implebunt faciem orbis semine. [Et dissipauit eos] quia aliis odor vitæ in vitam, aliis fuerunt odor mortis 2. Cor. 2.] Fulgura multiplicabis] hæc dicit propter claritatem miraculorum Iob. 38. Nunquid mittes fulgura & ibunt, & reuertentia dicent tibi, Adsumus [Et conturbauit eos] ideſt facit eos obstupescere. Act. 3. Dicitur de miraculo Petri, quod repleti sunt omnes stupore, & extasi in eo quod contigerat. [Apparuerunt fontes Hic ponitur effectus prædicationis. Et primo, ponitur effectus. Secundo, principium [Ab increpatione.] Et est duplex effectus. Vnus, ostenditur cum dicit [Apparuerunt fontes aquarum] ideſt documenta sapientię Esa. 41. Aperiam in supinis collibus flumina, & in medio camporum fontes: ponam desertū in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum. Item. 12. Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris. Vel dona Spiritussancti Zach. 13. Erit fons patens domui Dauid & habitatoribus Hierusalem, in ablutionem peccatoris menstruatę. Alius effectus ponitur cum

dicit. [Reuelata sunt fundamenta] scilicet sancti patriarchę & prophetę, supra quos fides nostra fundata est : quia quod in eis dictum, vel factum est figuraliter reuelatum est per Apostolos. Principium autem horum est, quando Christus incepit increpare Matth. 3. Pœnitentiam agite appropinquabit &c. Luc. 13. Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis [Ab inspiratione spiritus irę] quando inspirauit quod omnes turbaremur contra peccata [Misit.]

l Supra egit psalmus de potentia liberantis : hic prosequitur per ordinem beneficium liberationis Et circa hoc duo facit. Primo agit gratias de liberatione quantum ad præterita. Secundo, quantum ad futura quæ sperat, ibi. [Et ero immaculatus cum eo. Circa primum, tria ponit. Primo narrat à quibus sit liberatus. Secundo, liberationem, ibi [Et factus est] Tertio, liberationis causam, ibi [Saluum me fecit] Circa primum, duo facit. Primo, se ostendit liberatum à magnis tribulationibus. Secundo, exponit quomodo tribulationes sint magnæ, ibi [Eripuit me] Dicit gloss. secundum literam [Misit de summo] quasi dicat. Deus potens est, quia omnia prædicta facit, scilicet commouere &c. [Intonuit &c.] Habens suam potestatem. Et hoc [de summo] scilicet potestate [Accepit me] eripiendo. [Et assumpsit me] idest eleuauit me [protegendo de aquis multis] idest de multis tribulationibus Psal. 33. Multæ tribulationes iustorum & de omnibus &c. Eccl. 51. Liberasti me de portis tribulationum, quę circundederunt me : & à pressura flammæ quæ circundedit me. Mystice, misit Deus pater filium suum de summo, idest de cœlo Ioan. 6. Descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam &c. Hoc est quod, petebat Psal. 143. Emitte manum tuam de alto [Et liberauit me de aquis multis] A summo cœlo egressio eius &c. Vel Spiritum sanctum Thren. 1 De excelso misit ignem [Et accepit me] infirmum ad sanandum [Et assumpsit me de aquis multis] scilicet baptismi, vel de multitudine peccatorum. Vel [misit de summo] idest viris iustis gratiam suam. Iac. 1. Omne datum &c. [Et accepit me] ad pœnitentiam Esa. 40. Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos &c. Osee. 11. Ego quasi nutritius Ephraim portabam eum in brachiis meis. Vel populorum : quia fideles de multitudine gentium sunt assumpti [Eripuit.]

m Hic probat quomodo tribulationes sunt multæ. Et primo, ex conditione inimicorum. Secundo, ex persecutione eorum, ibi. [Quoniam conformati sunt] Conditio inimicorum nociua est valde, quia potentes & odientes : vnde [eripuit me de inimicis fortissimis, & ab his qui oderunt me] Potentes mystice sunt peccata carnalia Eccl. 18. Si præstes animæ tuæ concupiscentias eius faciet te in gaudium inimicis tuis. Esa. 49. Numquid tollitur à forti præda ? Odientes sunt dæmones. Oderunt Ægypti filios Israel Psal. 88. Concidam à facie ipsius inimicos eius &c. Consequenter ponitur persecutio. Dupliciter potest quis liberari ab inimicis : vel quod non permittat se vinci, vel quod fugiat. Vtrumque autem excludit à se. Primo, quia fortes & confortati, idest multiplicati vicerunt eum : nec potuit fugere. Et hoc est quod dicit. [Præuenerunt me] præcludentes modo viam ad fugiendum Thren. 4. Velociores fuerunt persecutores mei aquilis cæli, super montes persecuti sunt nos : & hoc [In die afflictionis] quia tunc homo debilior est quãdo est afflictus Thren. 1. Omnes persecutores eius apprehenderunt eum inter angustias. Auxilium liberatoris ponit duplex. Primo, contra inualescentes hostes. Vnde dicit [Et factus est Dominus protector meus] vt non noceant Psal. 63. Protexisti me à conuentu malignantium &c. Secundo contra prudentes. Vnde sequitur [Eduxit me in latitudinem] de angusto in quo eram positus, nescius quid facerem dans vias quid facerem. Vel in latitudinem charitatis Psal. 118. Latum mandatum tuum nimis Causa liberationis est duplex, scilicet diuina gratia, & meritum humanum. Vnde dicit [saluum me fecit, quoniam voluit me] hæc est potentissima causa liberationis, scilicet voluntas sua. Eph. 1. Qui operatur omnia cum consilio voluntatis suæ : & tamen subsequenter operatur ibi aliquid, meritum humanum. 1. Corint. 15. Gratia Dei in me vacua non fuit. Et ideo subdit. [Retribuet mihi Dominus &c.] Vbi tria facit. Primo, proponit meritum Secundo, in quo consistit. Tertio, ponit viam perueniendi ad hoc meritum. Secunda, ibi [Quia custodiui &c.] Tertia, ibi [Quoniam omnia iudicia] Meritum hominis consistit in duobus, scilicet in operatione boni & in euitatione mali Psal. 33. Declina à malo & fac bonum. Et ideo quantum ad primum dicit [Retribuet mihi Dominus secundum iustitiam meam] quam ipse in me operatus est Sap. 3. Iustorum animæ in manu Dei sunt, & non tanget illos tormentum malitiæ &c. Prou. 11. Seminanti iustitiam, merces fidelis. Quantum ad secundum dicit [secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi] idest innocentiam Iob. 22. Saluabitur innocens : saluabitur in munditia manuum suarum. Non priuabitur bonis &c. Psal. 80. Hæc autem iustitia consistit in obseruatione viarum Dei Psal. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri Et ideo dicit [Quia custodiui vias Domini] Iob. 23. Vestigia eius secutus est pes meus : vias eius custodiui & non declinaui ex ea : & quia [non impie gessi] recedendo [à Deo] quia per peccatum homo recedit à Deo, & inquinatur Psal. 43. Non recessit retro cor nostrum. Quomodo peruenit ad hoc. Quoniam [omnia iudicia eius in conspectu meo] Valet valde ad operandum bona & euitanda mala, cogitare diuina iudicia Iob. 19. Fugite à facie gladii, quoniam vltor iniquitatum est gladius. Et custodiui hoc [quia iustitias eius non repuli à me] de industria peccando Iob. 21. Dixerunt Deo, recede à nobis. Et sequitur, peruenient eis inundatio. Qui ex infirmitate, vel ignorantia peccat, faciliter veniam consequitur [Et ero.]

n Supra commemorauit psalmus beneficium liberationis de præterito : hic de futuro quantum ad spem. Et primo commemorat beneficia in generali. Secundo in speciali quæ accepit & quæ sperat ibi, Deus meus impolluta via eius] Tertio, commendat iustitiam diuinam. Circa primum duo facit. Primo, proponit orationem ad Deum. Secundo, commendat spem exauditionis, ibi. [Quoniam tu illuminas] Tria proponit Primo, propositum perseuerandi in innocentia. Secundo, meritum retributionis. Tertio, rationem assignat. Secunda, ibi [retribuet] Tertia ibi [Cum sancto sanctus eris] Dicit ergo [Et ero immaculatus cum eo] idest adhærebo Deo, quia loquitur ex persona sua & aliorum, quorum quidam innocentes sunt & ideo dicit [Et ero] idest stabo & perseuerabo in innocentia. Ecclesiast. 31. Beatus vir qui inuentus est sine macula. Vel [Ero immaculatus cum eo] idest adhærebo Deo 1. Corinthiorum. 6. Qui autem adhæret Deo vnus est Spiritus &c. conseruans te ab omni macula Iob. 27. Donec deficiam non recedam ab innocentia mea. Quidam sunt pœnitentes : & ad hoc perinet ne iterum in peccatum labantur. Et ideo dicit [& obseruabo me ab iniquitate mea] sicut canis qui reuertitur ad vomitum, & sus lota in volutabro luti 2. Pet. 2. Ecclesiastici. 26. In duobus contristatum est cor meum, & in tertio, iracundia mihi aduenit. Vir bellator deficiens præ inopia, & vir sensatus contemptus, & qui transgreditur de iustitia in peccatum,

Deus

uis parauit illum ad rompheam. Consequenter ponit spem retributionis cum dicit, [Et retribuet mihi Dominus secundum iustitiam meam.] Et est duplex retributio. Vna, quæ datur pro bonis impletis. Et propter hoc dicit, [Retribuet mihi Dominus secundum iustitiam meam.] Anselmus. Iustitia est rectitudo voluntatis propter se seruata. Vel secundum opera hominis reddet ei. Psalm. 62. Reddet vnicuique secundum opera sua. Dicit, [obseruabo,] & [retribuet,] quia si homo aliquando fuit iustus, & fecit opera iustitiæ, & non obseruat se à peccatis; vel non conseruat se in operibus iustitiæ, ideo mortificatur, nec meretur retributionem. Ezech. 3. Omnes iustitiæ eius non recordabuntur. Alia est quæ datur pro beneficiis: vnde dicit, [Retribuet secundum puritatem manuum mearum in conspectu oculorum eius.] Aliqui habent exterius tantum manus, id est, operationes puras, & illis Deus non retribuet. Sed quando habent puras in corde operationes, tunc retribuet. Et hoc est, [in conspectu oculorum eius,] non illis bonis quæ sunt in conspectu nostro: sed in conspectu Dei. Isaiæ 64. Oculus non vidit Deus absque te. Et quid retribuet? Iucunditatem ineffabilem & augmentum gratiæ, quæ proueniunt ex mandatis Dei seruatis. Psalm. 118. In custodiendis illis retributio multa. [Et retribuet secundum puritatem manuum mearum,] id est, operum. Dicitur autem opus impurum, ratione carnalis affectus. Esa. 1. Manus vestræ sanguine plenæ sunt. Item, ratione inanis gloriæ. Matth. 5. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus vt videamini ab eis, alioquin mercedem non habebitis. Greg. Vecordia est magna agere, & laudi inhiare, qui vnde cœlum mercari potuit, inde vanum & transitorium sermonem quærit. Consequenter ponitur ratio retributionis: ideo sequitur, [Cum sancto.]

Circa hoc, duo facit. Primo, ponit rationem retributionis. Secundo, exponit eam, ibi, [Quoniam tu populum.] Primi duo versus dupliciter possunt intelligi. Vno modo, vt intelligatur ad Deum loqui, & sic est litteralis sensus, quasi dicatur, Tu Domine, [cum sancto sanctus eris.] Et sic dicit duo scilicet quod Deus sit remunerator & approbator bonorum. Secundo, quomodo est reprobator malorum: vnde sequitur, [& cum innocente, &c. & cum peruerso peruerteris.] Est autem sciendum quod nominat, scilicet sanctum, innocentem, & electum. Electus autem potest dupliciter intelligi. Vno modo à Deo, & hoc est commune omnibus sanctis. Ephes. 1. Elegit nos Deus ante mundi constitutionem, &c. Alio modo, dicitur electus qui habet excellentiam innocentiæ & sanctitatis. Cant. 5. Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus. Si primo modo sumatur electus, tunc secundum ponit ex parte nostra, & tertium ex parte Dei. Si secundo modo, sic proponit duo, quæ ex parte nostra sunt. Primum est operatio boni quæ fit propter Deum: & quæ proprie habet rationem sanctitatis: quia omnia, quæ ordinantur ad Deum, dicuntur sancta: & hoc est quod dicit. O Domine tu eris sanctus cum sancto, sanctitatem in eo causando. Leuit. vigesimo primo. Ego Deus qui sanctifico vos. Vel sic, Tu eris sanctus effectiue, id est, ostendens te amare & approbare sanctitatem. Non enim ostendit se, nisi per opera, substantiam enim eius non videmus. Nec aliter est sanctus cum sancto, nisi ostendendo sanctitatem. Non est enim visibilis nunc nobis, vt dicamus quod conformat se sancto in motibus exterius, sicut de homine qui diuersis diuersimode se conformat maxime amicis: quia omne animal diligit sibi simile, & quod diligit quis, illud remunerat. Vnde ostendens se sanctum, quando remunerabis inquit sanctitatis opera? [Et cum viro innocente innocens eris,] effectiue & remunerando. [Et cum electo,] quem tu diligis, [electus eris,] quia facies quod ipse te eliget. Ioan. decimo quinto. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, primordialiter. Deuteron. quarto. Dilexit patres tuos, & elegit semen eorum post eos. Et vigesimo sexto. Deum elegisti hodie, vt sit tibi Deus & obedias eius imperio: & Dominus elegit te hodie, vt sis ei populus peculiaris, & faciet te excelsiorem cunctis gentibus, vt sis populus sanctus. Vel [electus,] id est, excellenter separatus, [& cum peruerso peruerteris,] id est, permittes eum esse peruersum. Vel peruersi sunt illi, qui non sequuntur illos, quos debent sequi. Qui ergo non sequitur voluntatem Dei videtur peruersus. Ergo tu contra voluntatem Dei & Deus contra voluntatem tuam, quasi dicat, Tu vis habere beatitudinem, & Deus dabit miseriam. Leuit. decimo sexto. Si ambulaueritis mihi ex aduerso, & ego contra vos aduersus incedam, & percutiam vos septies propter peccata vestra. Et ideo dicit, [cum peruerso peruerteris,] id est, agens contra voluntatem peruersorum. Alio modo, potest legi, vt referat sermonem ad aliquem hominem: & sic, ô homo cum sancto homine, vel cum Christo sanctus eris: quia non audies de Deo, nisi sanctitatem. Exod. trigesimo septimo. Cum viro religioso tracta de sanctitate, [& cum innocente innocens eris,] quia secundum conuersationem informantur mores. 1. Corinthiorum decimo quinto. Corrumpunt bonos mores colloquia mala, [& cum peruerso peruerteris.] Eccl. decimo sexto. Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea, & qui communicat superbo, &c. Consequenter exponit præmissa secundum primam lecturam. Quare eris Domine cum sancto? quia [Tu populum humilem saluum facies,] id est, in hoc quod humilem salutem facies, ostendis te cum sancto sanctum esse. Iac. 4. Humilibus dat gratiam. Matth. decimo nono. Sinite paruulos venire ad me, talium enim est regnum cœlorum. Psalm. 145. Excelsus Dominus, & humilia respicit. Quare cum peruerteris? quia [oculos superborum humiliabis.] Luc. 14. Omnis qui se exaltat humiliabitur. Isa. 2. Oculi sublimes humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorum. Et dicit, [oculos,] quia superbia in hoc consistit, quod homo aspectum suum ad maiora quam sit sua proportio, etigit Isa. 16. Superbia eius & arrogantia eius plusquam fortitudo eius. Et ideo Psalm. 130. Domine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei. [Quoniam.]

Hic conuertit se ad orationem, quasi dicat, Ita iustus es. [Quoniam tu illuminas lucernam meam.] Et duo facit. Primo, refert gratiarum actionem de beneficio suscepto. Secundo, ponit petitionem de suscipiendo, ibi, [Deus meus illumina tenebras meas.] Dicit ergo, [Tu illuminas, &c.] Hoc totum potest secundum litteram dupliciter exponi: vt per lucernam intelligatur prosperitas, per tenebras intelligatur aduersitas. Sicut quando homo est lætus, videntur sibi clara omnia: quando est tristis, videntur sibi omnia obscurari. Hoc est ergo quod dicit, [quoniam tu illuminas lucernam meam Domine,] quia tu dedisti mihi prosperitatem, & continue das, [illumina tenebras meas,] id est, si quid aduersitatis remansit in me, expelle & remoue à me. Alio modo, potest intelligi moraliter, vt per lucernam intelligatur mens siue anima hominis. Prou. 20.

Lucerna Domini ſpiramentum hominis. Mens ergo hominis eſt quaſi lucerna Dei accenſa diuino lumine. Pſalm. 4. Signatum eſt ſuper nos, &c. Quamdiu ſine peccato ſumus. Lucerna noſtra accenſa eſt, id eſt, anima noſtra ſplendet lumine gratiæ: ſed quando aliquid tenebræ corruptibilis carnis remanet, eſt extincta. Rom. 7. Ego ipſe mente ſeruio legi Dei, carne autem legi peccati. Et hoc eſt quod dicit, [Quoniam tu illuminas lucernam meam,] id eſt, quia anima mea illuminata eſt lumine gratiæ, [illumina tenebras meas,] id eſt, remoue à me defectus & corruptiones, per quæ homo incidit in tenebras. Vel poteſt legi allegorice, vt dicantur verba quaſi ex perſona Chriſti, vel cuiuſcunque viri iuſti. In eccleſia ſunt multi lucentes ſicut fideles & ſancti. Philip. 2. Inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes. Item, multi tenebroſi ſicut infideles & peccatores. Philip. 5. Eratis aliquando tenebræ, &c. Ergo homo orans pro eccleſia, vel eccleſia pro ſe dicit, [Quoniam tu illuminas lucernam meam;] id eſt, fideles qui lucent, [illuminas tenebras,] id eſt, peccatores. Spem exauditionis ponit, cum dicit, [Quoniam.]

q Hic facit duo. Primo, tangit liberationem à malo. Secundo, victoriam ſuper malo. Dicit ergo, Oro, quia ſpero [in te,] id eſt, in virtute tua, [eripiar à tentatione,] id eſt, à quacunque tribulatione ſiue impugnatione. 1. Corint. 10. Fidelis Deus qui non patietur tentari ſupra id quod poteſtis, [& in Deo meo tranſgrediar murum,] id eſt, victoriam à peccato virtute Dei habebo. Tunc enim hoſtis habet victoriam ciuitatis quando tranſgreditur murum. Murus iſte eſt quæcunque difficultas quæ impedit nos ad bene operandum: ſiue peccata quæ prouocant nos ad male faciendum. Hieronymus dicit, [frangam murum,] quia non poſſumus eſſe in mundo ſine peccato. 1. Ioan. primo. Si dixerimus quia peccatum non habemus, &c. ſed tranſgredimur, quia ſuperamus illud, dum non conſentimus concupiſcentijs eius. Sequitur, [Deus.]

r Supra commemorauit in generali beneficia quæ in futurum expectat à Deo, quia [In te eripiar, &c.] Hic in ſpeciali proſequitur ea. Et notandum, quod loquitur ad modum habentis aduerſitatem & aduerſarios, de quibus ſperat victoriam: in qua triplex eſt gradus. Primo, vt perſequatur aduerſarios fugientes, & ſicut captos deſtruat. Secundo, vt in eis repugnat, ibi, [Et præcinxiſti me.] Tertio, vt exaltetur, ibi, [& eripies me.] Circa primum tria facit. Primo, commendat ſuum adiutorem, ſcilicet Deum. Secundo, oſtendit quomodo à Deo iam data ſunt ei quædam per quæ idoneus eſt ad perſequendum eos. Tertio, agit de perſecutione. Secunda, ibi, [Deus qui præcinxiſti.] Tertia, ibi, [Perſequar,] prima, in duo. Primo, commendat Deum. Secundo, commendationem probat, ibi, [Quoniam quis, &c.] Commendat ergo Deum de tribus, quod ſit iuſtus in opere, verax in ſermone, & quod ſit miſericors in ſubuentione. Quantum ad primum dicit, [eripiar à tentatione,] dum conſidero diuinæ iuſtitiæ puritatem, quia [Deus meus impolluta via eius.] Iterum dum conſidero eius diſpoſitionem, quia nihil iniuſtum eſt in eo. Ezech. 18. Nunquid via mea æqua eſt, & non magis viæ tuæ prauæ ſunt? Vel via Dei per quam Deus vadit ad animam eſt impolluta. Et eſt hæc charitas. 1. Cor. 12. Adhuc excellentiorem viam vobis demonſtro, id eſt, vt ſecuri eratis. Hæc eſt impolluta, quia charitas non agit perperam, id eſt, peruerſe. Vel via Dei eſt ipſe Chriſtus, quia peccatum non fecit. Eſa. 35. Via ſancta vocabitur, & non tranſibit per eam pollutus: & erit via recta ita vt ſtultus non erret per eam. Vel via eſt Chriſti Virgo beata. Pſalm. 76, In mari via tua. Hæc eſt impolluta. Cantic. 4. Tota pulchra es amica mea, &c. Eſa. 54. Dilata locum tentorij tui. Quantum ad ſecundum dicit, [Eloquia Domini.] Et loquitur ad ſimilitudinem auri, & argenti, quod ſi fit purum, probatur per ignem. Vnde ſicut aurum per ignem purgatum, nihil habet impuritatis, ita ſunt purgata verba Domini. Prouerbiorum octauo. Iuſti ſunt omnes ſermones mei, & non eſt in eis quicquam contrarium atque peruerſum, &c. [igne examinata.] Pſalm. 11. Eloquia Domini, eloquia caſta: argentum, &c. Et dicuntur igne examinata, ſcilicet Spiritus ſancti. Iob. 12. Auris verba diiudicat, & fauces comedentis ſaporem. Nullus poteſt examinare verba niſi habeat ignem Spiritus ſancti. 1. Cor. 2. Animalis homo non percipit quæ ſunt ſpiritus Dei. Verum, quia eſt verax, implebit quod promiſit. Et propter hoc dicit, [protector eſt omnium ſperantium in ſe. Eccl. 1. Quis ſperauit in Domino & confuſus eſt? Conſequenter probat commendationem, quia hæ ſunt proprietates: quod ſit iuſtus, quod ſit verax, & quod ſit miſericors. Si ergo iſta bene conueniunt Deo meo, non quæras alium, ſed nullus alius Deus eſt præter ipſum. Et ideo dicit, [Quis Deus præter Dominum?] quaſi dicat, nullus. Iſa. 42. Ego ſum Dominus: hoc eſt nomen meum. Deut. 6. Audi Iſraël, Dominus Deus tuus vnus eſt. In hoc differebant Iudæi ab alijs. Et quia alij colebant elementa mundi, vel homines vel Angelos, hi vero dicebantur factores eorum. Sed Iudæi colebant verum Deum factorem eorum. Dicit ergo quod ipſe eſt Deus totius creaturæ. Secundo, quod ipſe colebatur ſpecialiter à Iudæis. Dicit ergo quantum ad primum. [Quis Deus præter Dominum,] ſcilicet totius creaturæ factorem? Iudith. 16. Tibi ſeruiat omnis creatura tua. [Aut quis Deus præter Deum noſtrum,] ſpecialiter. 1. Reg. 2. Non eſt ſanctus vt Dominus, neque enim eſt alius extra te, & non eſt fortis ſicut Deus noſter. Pſalm. 75. Notus in Iudæa Deus, &c. Qui dicitur noſter ſpecialiter, pietate, & cultura, & vnione naturæ, & carnis aſſumptione, & redemptione. In hoc confunduntur Manichæi: quia hic eſt Deus & Dominus viſibilium, & quod Deus veteris teſtamenti eſt verus Deus, quia nullus Deus præter eum. [Deus.]

ſ Hic oſtendit quomodo habet à Deo idoneitatem ad vincendum: Deus enim aliquando dat virtutem alicui ad bene operandum: nec tamen ſufficit niſi Deus protegat eum exterius. Primo ergo oſtendit, quomodo Deus dedit virtutem interius. Secundo, quomodo iuuat exterius, ibi, [Dediſti mihi protectionem.] Tria ſunt neceſſaria alicui ad vincendum, ſcilicet quod ſit fortis. Prou. vlt. Fortitudo & decor indumentum eius. Luc. 11. Fortis armatus cuſtodit atrium ſuum. Quod ſit agilis, & quod ſit doctus in bello. Et hæc dicit ſe habere. Secundo, ibi, [Qui perfecit pedes meos.] Tertio, ibi, [Qui docet manus.] Circa primum, duo facit. Primo, confitetur ſibi datam fortitudinem à Deo. Secundo, debitum fortitudinis vſum. Dicit ergo, [Deus qui præcinxit me virtute ad bellum, &c.] Milites prædicti præcinguntur armis & gladio vt ſint expediti & parati ad pugnam. 1. Mach. 3. Iudas Machabæus induit ſe lorica ſicut gigas: & ſuccinxit ſe arma bellica in præliis. Hæc eſt fortitudo, ſcilicet virtus quæ data eſt mihi à Deo, non ſolum in corporalibus bellis, ſed & in ſpiritualibus, quæ non vincerem ſine virtute Dei. Et ideo dicit, [præcinxit me virtute.] Epheſ. 6. Confortamini in Domino & in potentia virtutis Dei. Eſa. 40.

Qui

Qui dat lapso virtutem, & his, qui non sunt fortitudinem & robur multiplicat. Vel [præcinxi,] ad modum currentis ne impediatur ex defluxu vestium. Ita virtus Dei retinet affectum ne defluat ad terrena. Et ideo sequitur, [& posuit immaculatam viam meam.] 1. Regum 25. Benedictus Deus, qui custodiuit seruum suum à malo. Psalm. 118. Beati immaculati in via. Vel via ista est via charitatis, quæ non agit perperam, vt supra dictum est, [Qui.]

A

s Hic ponitur agilitas, quæ necessaria est ad pugnandum. 1. Reg. 24. dicitur quod egressus est Saul contra Dauid super petras abruptissimas, quæ solis ceruis peruiæ sunt, quasi dicatur tantam agilitatem mihi contulit Deus quod quasi ceruus ibam per montes, [& super excelsa statuit me.] In montibus decliuibus vestigia hominis non figuntur, sed Deus dedit ei tantam gratiam vt non laberetur in eis. Mystice legitur sic. Ceruus transcendit sine læsione spinas & siluas, sic spiritualis affectus pertransit sine læsione & infectione mala, delectationes mundi. Genes. penult. Nephtalim ceruus emissus dans eloquia pulchritudinis. Esa. 25. Tunc saliet sicut ceruus claudus, & [super excelsa statuit me,] id est, super cœlestia statuit mentem meam defixam. Abac. 3. Super excelsa mea deducet me victor. Consequenter ponitur doctrina militaris: vnde ait, [Qui docet manus meas ad prælium.] Doctrina militaris acquiritur scientia, & perfectio exercitio. Primo ergo scientiam siue doctrinam quærit, quia hæc doctrina necessaria est militibus. Prouer. 24. Cum dispositione initur bellum. Sed iste edoctus à Deo dicit quantum ad secundum. [Posuisti vt arcum æreum brachia mea,] id est, brachia quasi infatigabilia mihi ad bellandum dedisti. Vel [qui docet, &c.] id. contra vitia & dæmones: docet nos operari ad superandos hostes, qui cœlos claudere conantur. Postea mutans personam dicit, [Posuisti; &c.] Alia littera habet, [Confregisti arcum æneum,] id est, brachium meum. Psalm. 143. Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, &c. Nota quod excellentia fortitudinis est in leonibus præsiccitate nimia, nec habent medullam in ossibus, & hæc contingunt ex magna inæqualitate elementorum immista: & ideo parum viuunt, & hoc non decet in homine propter operationes: vnde huiusmodi dicuntur ex speciali munere data Dauid, vt dicitur Eccl. 47. Lusit cum leonibus quasi cum agnis & vrsis similiter fecit sicut cum agnis ouium. Et similiter sibi data est à Deo ex gratia, doctrina pugnandi. Mystice. Oportet nos in spirituali bello esse doctos. Eccl. 11. Multæ insidiæ sunt dolosi: quas non possumus euadere nisi habeamus & doctrinam & auxilium diuinum. Iob. 39. Gloria narium eius, id est, dæmonis terror: contemnit pauorem nec cedit gladio. 1. Corinth. 4. Licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen qui intus est renouatur de die in diem. [Et dedisti.]

B

C

u Hic ostendit quomodo prædicta sibi data conseruantur à Deo exterius: vnde dicit, [Præcinxisti me virtute,] & tamen protegit me. [Et dedisti mihi protectionem salutis suæ,] id est, protexisti me ad salutem: quia non sufficiunt prædicta nisi adsit protectio Dei. Psalm. 61. Protexisti me Deus à conuentu malignantium, &c. [& dextera tua suscepit me,] id est, fauor gratiæ tuæ me in bello confortauit. De hoc bello Ezech. 3. Manus Domini erat mecum confortans me. Vel [dextera tua,] id est, filius tuus, [suscepit me,] id est, naturam meam. Vel [me,] infirmum ad curandum. [Et disciplina tua correxit me in finem,] id est, finaliter & perfecte. Prouerb. 3. Quem diligit Dominus corrigit & castigat, & quasi pater in filio complacet sibi: vnde [disciplina tua correxit me in finem. Quantum ad secundum dicit, [Disciplina, &c.] contingit aliquando quod aliquis dubitat, aliquando errat. Ille autem scilicet Deus errata corrigit: vnde [disciplina tua correxit me in finem,] vt supra dictum est. Item dubitata dirigit. [Et disciplina tua ipsa me docebit.] Psalm. 118. Bonitatem & disciplinam & scientiam doce me. Quantum ad tertium dicit, [Dilatasti gressus meos subtus me,] quasi das agilitatem, & in ea foues illos qui latos habent gressus quando non arctantur. Vel spiritualiter, quando cor est promptum per charitatem ad bonum. Psalm. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum, [& non sunt infirmata vestigia mea,] quia non deficit. Vel [vestigia,] id est, signa quæ in itinere relinquuntur. [Persequar.]

D

x Supra Psalmus posuit idoneitatem suam ad vincendum: hic autem agit de victoria, quomodo persecutus est fugientes. Et circa hoc duo facit. Primo, ponit persecutionis modum. Secundo, ostendit impotentiam resistendi, ibi, [Confringam illos, nec poterunt stare. Circa primum, tria facit. Primo, ostendit persecutionem esse iustam. Secundo, efficacem. Tertio, perseuerantem. Iustam cum dicit. [Persequar inimicos,] non amicos, sed inimicos. 1. Mach. 3. Persecutus est Iudas inimicos perscrutans eos, & qui perturbabant populum suum succendit flammis.

Sed non videtur quod liceat bonis viris facere persecutionem contra aliquos. Gal. 4. Quomodo tunc is qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum, ita & nunc: ergo carnalium est inferre persecutionem & spiritualium est pati.

Sed dicendum, quod affectus persequendi distinguit persecutionis genus. Quidam enim persequuntur amore & zelo. Psalm. 68. Zelus domus tuæ comedit me: & hoc faciunt vt ad bonum siue ad salutem perducant, vel malum impediant. Psalm. 100. Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar. Et hoc modo persequuntur boni malos siue peccatores. Quidam persequuntur ex odio inferentes malum & impedientes bonum: & hoc modo persequuntur mali siue carnales, viros iustos. Psalm. 70. Persequimini & comprehendite eum, &c. Vel [persequar inimicos meos,] id est, carnales affectus, [comprehendam illos,] non illi comprehenderunt me secundum Gloss. Et ostendit quomodo est efficax ad persequendum inimicos: vnde dicit, [& comprehendam illos.] Tunc ostenditur efficax, quando peruenit ad finem, vt capiat eos. 2. Reg. 5. Si ascendam ad Philisthiim, & si dabis eos in manu mea? Et dixit Dominus ad Dauid. Ascende, &c. Et supra. Ingrediebatur proficiens atque succrescens, & Dominus Deus exercituum erat cum eo. Item ostendit, quomodo est perseuerans: quia non conuertar ista persecutione iniustorum, [donec deficiant,] id est, donec consumantur. 2. Regum 1. Sagitta Ionathæ numquam redijt retrorsum. Moraliter inimici nostri sunt motus concupiscentiæ qui in nobis sunt, & mouent continua bella. Rom. 7. Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, &c. Hos debemus persequi & comprehendere & ligare, eis dominari & refrenare, [& non conuertar,] id est, desistam persequi [donec deficiant à rebellione.] 2. Regum 8. Percussit Dauid Philisthæos & humiliauit eos: sed hæc non deficiunt in vita ista, licet enim semper minuantur, nunquam tamen totaliter extirpantur. Exod. 15. Euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea. Allegorice dicitur de Christo, qui persequitur inimicos nostros Iudæos, & alios peccatores, puniens eos corporaliter & spiritualiter. [Confringam.]

E

ɣ Hic excludit eorum potentiam resistendi, quasi dicat, Non resistent mihi, quia [Confringam illos,] id est, ita vires eorum diminuam quod [nec poterunt stare.] Psal. 35. Ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem, expulsi sunt nec potuerunt stare. Iob. 38. Brachium excelsum confringetur, id est, non durabunt aduersum me, vel non poterunt resistere. Leuit. 28. Persequimini iniquos vestros, & corruent coram vobis. Et hoc ideo: quia venient in potestatem meam: & hoc est quod dicit, [cadent subtus pedes meos.] Hoc etiam debemus nos facere de malis motibus & peccatis, vel de dæmonibus. Malac. 4. Calcabitis impios cum fuerint cinis sub planta pedum vestrorum. Luc. 10. Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes, & supra omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Gen. 4. Subtus te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius: & hoc totum est ex eo, quia [Et præcinxisti.]

ɀ Hic agit de eorum totali deiectione: & commemorat duo. Primo, diuinum beneficium. Secundo, finale eorum exterminium, ibi, [Et comminuant eos, &c.] Et quia ea quæ dixit, videntur ad gloriam suam pertinere, ideo attribuit ea Deo. Et primo, excludit propriam virtutem. Secundo ostendit, inimicorum deiectionem, [supplantasti.] Tertio, eorum auxilij destitutionem, ibi, [Clamauerunt.] Dicit ergo. O Domine tu fecisti hoc mihi. [Et præcinxisti me virtute ad bellum,] id est, tota virtus quam habeo ad bellandum est à te, non à me. Esa. 40. Qui dat lapso virtutem, & his qui non sunt, fortitudinem multiplicat, & robur. [Et supplantasti insurgentes in me subtus me.] Ponit deiectionem inimicorum, de qua tria dixit, scilicet fugam, [dedisti dorsum,] diminutionem. [Confringam,] & eorum casum, quia [cadent,] & hoc Deo attribuit, non eodem ordine. Primo, ponit casum inimicorum suorum, quasi dicat. Inimici mei cadent [subtus me.] Esa. 40. Deficient pueri & laborabunt: & iuuenes in infirmitate cadent, sed tu hoc fecisti, [Et supplantasti insurgentes in me subtus me,] id est, virtutem abstulisti, ne possent mihi resistere. Leuit. 26. Persequentur quinque de vestris centum alienos. Secundo, ponit fugam inimicorum. [Et inimicos meos dedisti mihi dorsum.] Esa. 45. Dorsa regis vertam. Tertio, agit de fractione, [& odientes me disperdidisti,] in gentibus quas non nouerunt. [Clamauerunt.]

& Hic ostendit, quod omnino sunt desolati, vnde dicit, Clamauerunt nec erat qui saluos faceret. Quia nec auxilium hominum habebant, nec etiam deorum, quos ipsi dicebant creatores rerum. Hier. 2. Vbi sunt dij tui quos fecerunt? Surgant & liberent te in die afflictionis tuæ; vnde sequitur, [Clamauerunt ad Dominum, nec exaudiuit eos.] Esa. 1. Cum multiplicaueritis orationes vestras, non exaudiam vos.

Sed contra. Esa. penult. Antequam clament, ego exaudiam. Psalm. 9. Clamabit ad me, & ego exaudiam eum.

Et dicendum, quando recta intentione quis clamat siue orat, tunc exauditur: & Deus suam orationem approbat & exaudit. Ioan. 9. Si quis Dei cultor est scilicet recta intentione, hunc exaudit; sed quando simulata oratione & ficta clamat ad Deum, non exaudit. Iacob. 4. Petitis & non accipitis, eo quod mala petatis, id est, mala intentione, vel iniusta petitione. Prouerb. 1. Tunc inuocabunt & non exaudiam, mane consurgent & non inuenient. Consequenter ostendit eorum totalem destructionem: vnde dicit, [Et comminuam eos.] Quando puluis proijcitur, nullum vestigium remanet, quia ventus ipsum dispergit. Sic quando mali destruuntur, nullo modo remanent: ideo dicit, [Et comminuam eos vt puluerem ante faciem venti.] Psalm. 2. Impij tanquam puluis quem proijcit ventus à facie terræ, scilicet sunt dispersi. Psalm. 9. Perijt memoria eorum, &c. Sed quia aliqui destruuntur aliquando cum honore, ostendit quod mali siue peccatores viliter consumuntur & inhoneste, vnde dicit, [vt lutum platearum delebo eos.] Iob. 20. Si ascenderit vsque ad cælum superbia eius, scilicet peccatoris, & caput eius nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur. Psalm. 68. Deleantur de libro viuentium. Esa. 17. Rapietur sicut puluis montium à facie venti, scilicet peccator, & sicut turbo coram tempestate. Iob. 13. Redigentur in lutum ceruices vestræ. [Eripies.]

ã Supra commemorauit Psalmus inimicorum persecutionem, & omnimodam destructionem. Hic autem commemorat suam exaltationem, qua promotus est in regem. Et circa hoc duo facit. Primo, ponit exaltationem. Secundo, gratiarum actionem, ibi, [Viuit Dominus.] Circa primum, duo facit. Primo ponit suam exaltationem super Iudæos. Secundo, ponit deuotionem gentilium, ibi, [Populum.] Tertio, proteruiam Iudæorum, ibi, [Filij alieni.] Hoc magis spiritualiter pertinet ad Christum, quam ad Dauid. Et ideo circa hoc, duo facit. Primo, ostendit quomodo datur ei potestas contra gentes. Dicit ergo, Non solum [odientes me disperdidisti, sed [Eripuisti me de contradictionibus populi.] Si intelligatur de Dauid, multum contradixerunt ei Iudæi. 2. Reg. 20. Non est nobis pars in Dauid, neque hæreditas in filio Isai. Reuertere in tabernacula tua. Israël. Et etiam Christo contradixerunt, vt patet in Euangelio. Hebr. 12. Recogitate eum qui talem sustinuit aduersus semetipsum contradictionem, &c. Et ex hac ereptus fuit Dauid, & etiam Christus, [constitues me, in caput gentium,] quasi dicat: Iudæi nolunt me dominari super se; sed tu me fecisti Dominum & Iudæorum & gentium. Et hoc maxime conuenit Christo, vt dicitur Ephes. 1. Ipsum dedit caput super omnem ecclesiam quæ est corpus ipsius. Deinde ponitur deuota subiectio gentilium; vnde dicit, [Populus quem non cognoui seruiuit mihi.] Populus scilicet extraneus puta Ismaëlitarum & Moabitarum; qui vt habetur 2. Reg. 8. Facti sunt ei sub tributo. Similiter & Christo: quia quos non cognouit visitando eos corporaliter, seruierunt & obedierunt ei. Matth. 15. Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israël, scilicet corporaliter visitare, Vel [non cognoui,] id est, non approbaui dando ei legem & Prophetas. Esa. 55. Ecce gentes quas nesciebas vocabis, & gentes quæ te non cognouerunt ad te current, [in auditu auris obediuit mihi, quia licet non videant me, ex solo auditu fidei per Apostolos obedierunt. Esa. 64. Inuenerunt me qui non quæsierunt me. Rom. 10. Fides ex auditu. Vel [in auditu auris obediuit mihi,] quia statim cum audissent, sicut dicitur Matth. 24. Relictis omnibus secuti sunt eum. [Filij.]

ẽ Hic ponitur proteruia Iudæorum; & vocat eos filios alienos, quia olim fuerunt filij generati à Deo per gratiam & doctrinam legis. Exod. 4. Primogenitus meus Israël: sed tamen alieni facti sunt. Esa. 1. Filios enutriui & exaltaui. Et sequitur. Abalienati sunt retrorsum. Et sunt alieni triplici ratione, [quia mentiti sunt mihi,] quia [inueterati,] quia [claudi.] Alienatur quis à Deo, quando non seruat fidelitatem. Et quantum ad hoc dicit, [mentiti sunt mihi,] id est, fregerunt pactum. Item, quando non sequuntur patrum fidelium vestigia, vnde [inueterati sunt.] Res inueterata est propter interitum. Isti fuerunt à principio noui. 1. Paral. 12. dicunt.

Tui

Tui ſumus, ó Dauid, & tecum fili Iſa. ſed paulatim tepuerunt. Aliud eſt quando totaliter recedit: vnde dicit, [claudicauerunt à ſemitis ſuis,] quaſi vno pede debiles vetus teſtamentum male ſeruantes, & nouum reſpuentes. Vel ſi referatur ad Chriſtum. [Filij alieni mentiti ſunt mihi,] quia pepegerunt pactum cum Deo. Exod. 24. Omnia quæcunque locutus eſt Deus, faciemus: poſtea fregerunt. Pſal. 65. Mentientur tibi, in multitudine virtutis tuæ inimici tui. Item, virtus quæ fuit in patribus in filiis non eſt: ideo, [inueterati ſunt.] Baruch. 3. Quid eſt Iſraël quod terra inimicorum es, & inueteraſti in terra aliena? Item claudicauerunt à ſemitis tuis,] id eſt, præceptis legis: quia vno pede incedunt, ſcilicet ſenſu litterali non ſpirituali. Item, litteraliter etiam, [claudicauerunt,] quia ſequebantur ſolum traditiones Phariſæorum. 3. Reg. 18. Vſquequo claudicatis in duas partes? ſi Dominus eſt Deus, ſequimini eum. [Viuit.]

a Hic ponitur gratiarum actio: & circa hoc tria facit. Primo, proponit eam. Secundo, ponit eius materiam, ibi. [Deus qui dat, &c.] Tertio, prorumpit in laudes Dei, ibi, [Propterea, viuit Dominus.] Et loquitur ad modum regis de Deo. Antiquitus, modus ſalutandi regem fuit. Viuat rex. Hoc conuenit Deo: quia ipſe eſt vita æterna. Pſalm. 35. Apud te eſt fons vitæ, Et ideo dicit, [Viuit Dominus.] Ezech. 33. Viuo ego dicit Dominus Deus. Ipſe enim eſt dator vitæ hominibus. Ioan. 1. Quod factum eſt in ipſo vita erat. Item, aliis optatur benedictio, ſed ipſe eſt ipſa benedictio. [Benedictus Deus meus.] Deus meus dicitur filius. Eſa. 9. Filius datus eſt nobis. Pſal. 66. Benedicat nos Deus, Deus noſter, benedicat nos Deus. Dan. 3. Benedictus es Domine Deus patrum noſtrorum, & laudabilis & benedictus in ſæcula. Et quia nos benedictionibus implet. Tertio, optat eius exaltationem. [Et exaltetur Deus ſalutis meæ,] id eſt, actor & dator ſalutis gratiæ in præſenti, & gloriæ in futuro. Pſal. 43. Tu es ipſe rex meus & Deus meus, qui mandas Iacob. Item 73. idem. Operatus es ſalutem in medio terræ. Non petit vt exaltetur in ſe, quia altiſſimus eſt. Pſal. 86. Fundauit eam altiſſimus: ſed exaltetur in cognitione noſtra. Et dicit, [ſalutis meæ,] id eſt, qui me ſaluat. Eſa. 45. Deus iuſtus & ſaluans non eſt præter me. Act. 4. Non eſt aliud nomen datum homini ſub cælo. Vel Deus qui ſaluet me exaltatur per ſuum effectum, vt ſaluet me non ſolum in infimis, ſed etiam in excelſis. Matth. vndecimo. Benedictus qui venit in nomine Domini, Oſanna in altiſſimis. Eccl. 44. Exaltate illum quantum poteſtis: maior eſt enim omni laude, Pſal. nonageſimo octauo. Exaltate Dominum Deum noſtrum, & adorate ſcabellum pedum eius, quoniam ſanctum eſt. [Deus.]

bb Hic ponitur materia gratiarum actionis, & pro benficio liberationis à malo, & pro beneficio promotionis ad bonum: vnde dicit, [Deus, &c.] Et hoc poteſt dici in perſona eccleſiæ: quia qui perſequuntur eam, ſubijcientur ſibi. Eſa. 68. Venient ad te curui filij eorum, qui humiliauerunt te: & adorabunt veſtigia pedum tuorum. Sicut Paulus qui cõdemnauit Stephanum proſtratus eſt, vnde pia vindicta eſt, dum rebellis ſubditur & humiliatur: ideo tu es [liberator.] Ioan. 8. Si Filius vos liberauerit, &c. [meus de inimicis meis,] non qualibuſcunque: ſed [iracundis.] Prou. 17. Ira non habet miſericordiam: vnde maior gloria à feruentibus malis liberari, [& ab inſurgentibus in me.] Pſalm. 26. Inſurrexerunt in me teſtes iniqui, &c. [exaltabis me.] Vt oſtendat Dei prouidentiam hoc dicit, id eſt, in quo credunt deprimere exaltant. Phil. 2. Propter quod & Deus exaltauit illum. Gen. 7. Multiplicatæ ſunt aquæ: & fraudulentis. Pſalm. 139. Eripe me Domine ab homine malo, à viro iniquo eripe me. Conſequenter concluditur gratiarum actio propter prædictas cauſas. [Propterea confitebor tibi in nationibus Domine, &c.] id eſt, coram omni populo te laudabo. Tho. 12. Benedicite Deum cæli, & coram omnibus viuentibus confitemini, &c. [& nomini tuo pſalmum dicam.] In Pſalmo intelligitur bona operatio: quia quicquid boni facimus; debemus facere in gloriam nominis Dei. [Magnificans ſalutes regis eius.] Hieron. habet. [Sic magnificanti & facienti ſecundum litteram noſtram. [Deus qui das vindictas.] Et eſt Deus inquantum magnificans. Et ponit duo, vnum ad ſtatum regni, aliud ad perſonam, quia vtrumque magnificatum eſt. Quantum ad primum, dicit, [magnificans ſalutes regis eius,] quia promouiſti me ad regnum. Vel [regis,] id eſt, Chriſti per cuius nomen omnes ſaluantur. Act. 4. Non eſt aliud nomen datum, &c. Quantum ad perſonam, dicit, [& faciens miſericordias Chriſto ſuo Dauid & ſemini eius vſque in ſæculum,] quia multiplicauit ſemen ſuum ſicut promiſit.

In finem.

PSAL. XVIII.

Cæli enarrant gloriam Dei: & opera manuum eius annuntiat firmamentum,

b Dies diei eructat verbum: & nox nocti indicat ſcientiam. Non ſunt loquelæ neque ſermones, quorum non audiantur voces eorum. In omnem terram exiuit ſonus eorum: & in fines orbis terræ verba eorum.

c In ſole poſuit tabernaculum ſuum: & ipſe tanquam ſponſus procedens de thalame ſuo. Exultauit vt gigas ad currendam viam.

d A ſummo cælo egreſſio eius. Et occurſus eius vſque ad ſummum eius, nec eſt qui ſe abſcondat à calore eius.

e Lex Domini immaculata, conuertens animas, teſtimonium Domini fidele, ſapientiam præſtans paruulis. Iuſtitiæ Domini rectæ, lætificantes corda, præceptum Domini lucidum illuminans oculos.

f Timor Domini ſanctus permanens in ſæculum ſæculi: iudicia Domini vera iuſtificata in ſemetipſa.

g Deſiderabilia ſuper aurum, & lapidem precioſum multum: & dulciora ſuper mel & fauum. Etenim ſeruus tuus cuſtodit ea: in cuſtodiendis illis retributio multa.

h Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me, & ab alienis parce ſeruo tuo,

i Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero: & emundabor à delicto maximo. Et erunt vt complaceant eloquia oris mei: & meditatio cordis mei in conſpectu tuo ſemper, Domine adiutor meus, & redemptor meus.

Supra Psalm. multipliciter egit gratias de beneficijs datis & speratis. Hic autem ex consideratione illorum consurgit in laudem benefactoris. Titulus patet, [In finem Psalmus Dauid,] secundum litteram refertur ad Dauid: secundum autem mysterium ad Christum, [In finem.] Diuiditur autem Psalmus iste in duas partes. In prima enim, commendatur Deus ex sua eruditione, qua nos instruit. Et hoc dupliciter. Vna communi, quæ se habet æqualiter ad omnes: & hæc per opera sua, manifestatur. Rom. 1. Inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Alia speciali per legislationem, quæ est solum ad fideles. Secundum, ibi, [Lex Domini immaculata.] Psalmus iste secundum veritatem exponitur de Christo, quia Apostolus de hoc authoritatem ad mysterium Christi. Rom. 1. inducit. In omnem terram exiuit, &c. Nihilominus tamē sicut mysteria Christi repræsentātur figuraliter quandoq; in figuris veteris testamēti, ita quandoq; figuraliter præmonstrantur in figuris operū sanctorum. Et ideo. Primo, exponetur iste Psalmus quo ad figuram. Secundo, quo ad veritatem. Et primo, loquitur de cœlis. Secundo, de sole. Per cœlos Apostoli, per solem Christus intelligitur. [In sole.] Circa hoc, duo facit. Primo, ponit doctrinam qua nos erudit Deus per cœlos, quomodocunque intellectos. Secundo, excludit impedimenta huius doctrinæ, ibi, [Dies diei eructat verbum, &c.] Duo necesse est cognoscere de Deo. Vnum scilicet gloriam Dei in qua est glorioſus. Secundo, opera eius. Si respiciamus corporales cœlos, isti nunciant nobis gloriam Dei? quia in eis est mira & ordinata distinctio, quæ est quædam redundantia illius in firmitate gloriæ. Eccl. 45. Species cœli gloria stellarum, mundum illuminans in excelsis Dominus. Et quia sol illuminans per omnia respexit, & gloria Domini plenum est opus eius. Et ideo intelliguntur isti cœli materiales indicare nobis gloriam Dei, non quasi animalia materialia: vt Rabbi Moses dicit, sed in eius pulchritudine qua multo magis indicatur eorum artifex. Et firmamentum demonstrat nobis, quantum Deus sit magnificus. Firmamentum dicitur cœlum, vt dicitur Gen. 1. Vocauit Deus firmamentū cœlum. Secundum autem distinctionem dicitur cœlum, & sic in cœlorum distinctione apparet diuina sapientia: si totum accipiatur simul, sic narrat eius virtutem: & ideo dicit quod, [Cœli enarrant,] manifestant [gloriam Dei, & firmamentum nuntiat opera manuum eius,] per quæ opera apparet eius virtus. Secundum autem veritatem per cœlos intelliguntur Apostoli: in quibus tanquam in cœlis habitat Deus. Et dicuntur cœli propter sublimitatem conuersationis. Phil. 3. Nostra conuersatio in cœlis. Item stellati, propter multarum virtutum abundantiam. Eccl. 43. Species cœli gloria stellarum. Esa. 55. Sicut exaltati sunt cœli à terra, &c. Quia lucidi per doctrinam & exemplum. Matth. 5. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est. Quia volubiles: per obedientiam & discursum prædicationis. Eccles. 34. Gyrum cœli circuiui sola, & in fluctibus maris ambulaui, & profundum abyssi penetraui, & in omni terra steti, & in omni populo, & in omni gente primatum tenui. Isti [enarrant gloriam Dei,] scilicet Patris in qua est Christus: & quia Christus est æqualis Patri, & quod est Deus & quod gratis peccata dimittit. Isa. 52. Gratis venundati estis, & sine argento redimemini. Item, Apostoli dicuntur firmamentum, quia firmati virtute Spiritus sancti. Luc. vlt. Sedete in ciuitate donec induamini virtute ex alto, [& annuntiant opera manuum eius,] id est, mirabilia, quæ fecit Christus, sc. natiuitatem, passionem, resurrectionem, & ascensionem. Eccleſiast. quadragesimo secundo. Nonne Deus fecit sanctos enarrare omnia mirabilia eius? Psal. decimo secundo. Annunciate hoc in vniuersa terra. Idem 95. Annunciate inter gentes gloriam eius: in omnibus populis mirabilia eius. Vel [Cœli enarrant, &c.] Quia cœli nouam stellam miserunt, ortum Saluatoris nuntiantem. Matth. 2. Vidimus stellam in oriente. [Dies.]

b Hic excludit impedimentum doctrinæ: & excludit triplex impedimentum. Aliquando impedit doctrinā, vt non possit addisci ex tempore. Aliquando ex linguarum varietate. Aliquando ex locorum diuersitate. Primum impedimentum est de nocte. Non est tempus legendi cum sit tempus quiescendi: & secundum diuersa tempora conuenit docere & discere. Et primo, dicendum est de materialibus diebus qui causantur secundum naturam ex motu cœli; & ideo non solum substantiam cœlorum oportet considerare, sed etiam motum firmamenti; & sic oportet accipere in hac vicissitudine sapientiam. Eccl. 33. Quare dies diem superat. & lux lucem & annus annum à sole? A Domini scientia separati sunt, id est, dispositi supra. Et ideo dicit, [Dies] succedens [diei eructat verbum,] id est, diem sapientiæ, id est, manifestat ordinem & bonitatem diuinæ sapientiæ: inquantum vna dies est maior alia, &c. Vna die est maior æstus quam alia? & sic de singulis. [Et nox.] Supra ostendit diuinam sapientiam & ordinem dispositionis diuinæ; quia ordinate nox nocti succedit: & dicit quia [Dies eructat,] quia tempus diei est tempus loquendi, & ideo est tempus verbi. Propter quod dicit, [eructat verbum.] Sed tempus noctis est tempus meditationis propter quietem; & ideo in quiete noctis homo meditatur, & adinuenit multa ex quibus fit sciens; & ideo est tempus scientiæ. Et ideo dicit, [& nox,] succedens [nocti indicat scientiam,] scilicet Dei; quia in vna nocte est alia dispositio temporis quam in alia: & hoc totum à scientia Dei disponente. Secundum veritatem Apostoli dicuntur dies. Et hoc est quod dicit, [Dies,] id est, Apostoli, [eructant verba,] diuinæ sapientiæ, [diei,] id est, perfectis. 1. Cor. 2. Scientiam loquimur inter perfectos. Non enim omnibus omnia prædicantur: sed clara claris, sancta sanctis, magnis magna prædicant. Item Apostolus inquantum est nox, id est, in carne viuens & mortalis, infirmitati & ignorantiæ rudium condescendens tanquam nox indicat nocti, id est, perfectis scientiam, sed de rebus humanis. 1. Cor. 3. Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tanquam paruulis in Christo lac vobis dedi non escam. Vel [dies,] id est, Gab. [eructat verbum diei,] id est, Virgini Beatæ proponit verbum Saluatoris; sed [nox,] id est, diabolus, [indicat scientiam nocti,] id est, Euæ. Gen. 3. Eritis sicut dij, scientes bonum & malum. Item, secundo impeditur doctrina, secundum varietatem linguarum: sed hæc doctrina per hoc non impeditur; quia [Non sunt loquelæ neque sermones,] id est, quæcunque sint illæ linguæ seu nationes possunt erudire de diuina sapientia & virtute; & hoc siue per cœlos, siue per Apostolos. Sed secundum veritatem dicendum quod, [Non sunt loquelæ, &c. Quorum non audiantur verba eorum,] quia voces, siue prædicationes, siue doctrina Apostolorum auditur à quolibet.

Sed de loquela Apostolorum duplex est opinio. Quidam enim dicunt, quod Apostoli vna lingua loquebantur: sed alij omnes eos intelligebant.

Sed contra hoc est Apostolus. 1. Cor. 14. Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor. Vnde [Non sunt loquelæ,] in quibus non audiantur loqui. Loquelæ significant linguas principales; sed

sermones significant varierates idiomatum in eadem lingua. Vel [loquelæ] linguæ [sermones,] sunt modi loquendi. Est autem triplex modus loquendi. Vnus humilis, quem communiter loquimur. Alius, quando est coloratus. Et alius, quando est ornatus tantum. Primus, conuenit docenti. Secundus persuadenti. Tertius, delectanti: & quolibet istorum modorum loquebantur Apostoli. Isaiæ vigesimo octauo. In loquela labij & lingua altera loquar ad populum istum. Item, impedimentum doctrinæ est diuersitas & remotio loci. Quia doctrina aliquando non vadit ad remotas partes, sed non ita est de ista; quia [In omnem terram exiuit sonus eorum,] scilicet cœlorum; vel Apostolorum; quia vbique est doctrina, qua cœli erudiunt; sed de Apostolis melius dicitur, quia dicit, [exiuit,] non exierunt, [sonus,] id est, fama, [& in fines orbis terræ verba eorum.] Esa. 12. Cantate Domino quoniam magnifice fecit, annuntiate hoc in vniuersa terra. Matth. vlt. Euntes docete omnes gentes. Et ideo dicit, [in fines orbis terræ verba eorum,] quia sonus peruenit ad remota; & verba, ad loca propinqua. Sed non est ita de Apostolis immo etiam verba, id est, distinctio soni peruenit ad fines orbis terrarum, vel prophetia aliqua, vel fama miraculorum. [In sole.]

c Supra Psalmus fecit mentionem de cœlis, & hic ad ostendendam laudem Creatoris agit de sole. Et sicut per cœlos intelliguntur Apostoli, ita per solem intelligitur Christus. Malac. 4. Vobis timentibus nomen meum, orietur sol iustitiæ. Et quædam prophetiæ dicunt hoc de Christo sub figura solis. Ideo, primo ponit figuram per quam incipit veritatem de Christo explicare. Circa figuram tria ponit. Primo, situm solis. Secundo, motum, [Et ipse tanquam sponsus.] Tertio, effectum eius. [Non est qui se abscondat, &c.] Primo, sciendum est, quod hæc diuersa littera Hieronymi habet. [Soli posuit tabernaculum in eis,] quasi dicat, Ita cœli enarrant, &c. Et pro eis scilicet cœlis, [posuit soli tabernaculum,] id est, collocauit eum in cœlis. Ponitur conuenienter tabernaculum: quia hic mundus est locus viatorum non habitantium in certo loco, quia sunt in continuo motu. Nostra autem littera habet. [In sole posuit tabernaculum suum.] Domus alicuius Domini pulchrius stat in ciuitate, quam in rure, ita pulchrius in cœlo videtur tabernaculum Dei: & ideo dicit, [In sole posuit tabernaculum suum,] quasi dicat, Sol est eius tabernaculum: non quod Deus in loco contineatur, sed quia vt Dionysius dicit, In sole maxime repræsentatur bonitas & virtus Dei, siue diuina. De motu solis duo dicit, [A summo cœlo.] Nota quod loquitur de cœlo sicut est in motu suo, qui est finis noctis & principium diei. Et secundum quod est finis noctis non est nisi exitus de occulto in manifestum: quia non oritur, quasi tunc esse incipiat, sed quia tunc manifestatur: & ideo assimilat eum sponso egredienti de thalamo: quia sicut occultatur sponsus in thalamo, sic occultatur sol de nocte: ideo dicit, [Ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo.] Secundum autē quod est principium diei, quatuor ponit: scilicet proprietatem siue efficaciam eius, magnitudinem, velocitatem, & regularitatem motus eius. Proprietatem, quia nox tristitiam indicat, sed dies lætificat. Psal. 29. Ad vesperam demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Et ideo dicit, [Exultauit.] Magnitudinem, quia magnus inter omnia corporalia particularia. Et ideo dicit, [Vt gigas.] Velocitatem. Vnde dicit, [Ad currendam.] Regularitatem. Vnde dicit, [Viam,] quia non exorbitat à rectitudine viæ, sicut aliqui planetæ. Item hanc similitudinem exponit: cum dicit, [A summo cœlo.] Et

A quod hic dicitur, potest dupliciter intelligi. Vno modo, quia sunt duo puncta secundum Astrologos, scilicet summitas cælorum vbi sol est quando est in meridie, punctus oppositus qui est angelus terræ vbi est sol in medio noctis: & hoc est quod dicit, [A summo cælo egressio eius,] secundum illos qui incipiunt diem à medio noctis. [Et occursus eius vsque ad summum eius,] quantum ad angulum cæli: vbi est in meridie. Sed si ad vnum punctum summum referatur, sic est vnus punctus, vbi sol est in meridie. Et hoc est quod secundum Astrologos plures dies computantur à medio diei, quasi dicat, A puncto meridionali est recursus eius, scilicet solis, vsque ad locum illum. Eccles. 1. Oritur sol & occidit: & ad locum suum reuertitur.
B Effectus eius manifestatur cum dicit, [Nec est qui se abscondit à calore eius,] quasi dicat: sol in meridiano ita exurit terram, & ita calidus est quod in aliquibus terris vix homo subsistit. Eccl. 43. In meridiano exurit terram: & in conspectu ardoris eius quis potest subsistere? Secundum autem rem significatam designantur mysteria Christi. Et primo, designatur ipsius conceptio. Secundo, natiuitas. Tertio, eius progressus. Quarto, eius ascensio. Conceptio designatur, cum dicitur, [In sole posuit tabernaculum suum.] Est autem consuetum, quod per tabernaculum intelligitur corpus. 2. Pet. 1. Scio quod velox est depositio tabernaculi mei, secundum quod Dominus noster Iesus Christus significauit mihi. 2. Cor. 5. Qui sumus in hoc tabernaculo,
C ingemiscimus. Quod ergo dicit, [In sole posuit, &c.] id est, corpus suum posuit in sole, id est, in Beata Virgine: quæ nullam habuit obscuritatem peccati. Cant. 4. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Vel, In sole sunt tria. Lucet, ardet, & distinguit vices temporum. [In sole posuit tabernaculum suum,] id est, in manifesto: quia cum inuisibilis esset, per assumptionem corporis factus est visibilis. Ioan. 1. Verbum caro factū est, & habitauit in nobis. Item [In sole] id est, ardore. [posuit tabernaculū suum,] id est, corpus suum: quia susceptit passibile. Esa. 53. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Item subiecit ipsum varietati: & qui secundum quod Deus erat æternus, secundum
D quod homo factus est temporalis. Psalm. 30. In manibus tuis tempora mea. Vel [tabernaculum suum,] id est, ecclesiam. Apoc. 21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus. [Posuit in sole,] id est, in manifesto. Matth. 5. Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Natiuitas designatur cum dicitur, [Ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo.] Thalamus vterus virginalis est: de hoc sicut sponsus processit, quia in ea vnione perpetua desponsauit humanam naturam: vnde in morte diuinitas remansit vnita animæ & corpori. Ose. 2. Sponsabo te mihi in fide. Processus viæ eius describitur à iucunditate. Vnde, [Exultauit,] interius scilicet cum lætitia spirituali, quam nec mors nec tristitia aliqua in sensualitate potuit perturbare: quia etiam in passione fruebatur. Esa. 42.
E Non erit tristis neque turbulentus; quia ex tristitia sensualitatis, nulla tristitia in parte superiori fuit, tamen tota anima patiebatur secundum quod erat natura: non autem secundum quod erat conuersa ad Deum. Item, describitur à magnitudine: quia [vt gigas,] geminæ substantiæ: quia naturæ diuinæ in qua magnus. Psal. 76. Quis Deus magnus sicut, &c. Et humanæ naturæ in qua etiam magnus. Luc. 1. Hic erit magnus, &c. A velocitate: quia salutem nostram operatus est in modico tempore. Vnde dicit, [Ad currendam viam.] Act. 10. Pertransiuit benefaciendo, & sanando, quasi velociter. [A summo.]

d Hic prosequitur de ascensione. Et circa hoc, tria

facit. Primo, ponit aſcenſionem debitam. Secundo, eius terminum. Tertio, effectum debitum ponit. Primum, cum dicit, [A ſummo cælo egreſſio eius.] Naturale eſt cuilibet rei tendere in locum ſuum ſibi connaturalem. Locus naturalis ſummus debetur ei, qui habet ſummam naturam, Chriſtus eſt natus à Patre habens ſummam naturam. Epheſ. 4. Qui deſcendit ipſe eſt qui & aſcendit. Et ideo dicit, [A ſummo cælo egreſſio eius,] ſcilicet per æternam generationem. Et dicit, [A ſummo,] non ex æthereo, vel empyreo, vel alio: ſed ab eſſe Trinitatis, qui eſt conſubſtantialis Patri, idem in eſſentia. Deinde ponit terminum. Dicit ergo, [Et occurſus eius vſque ad ſummum eius.] ‖Ioan. 16. Exiui à Patre & veni in mundum: iterum relinquo mundum & vado ad Patrem. Sequitur effectus. [Nec eſt qui ſe abſcondat à calore eius.] Epheſ. 4. Dedit dona hominibus. Ibidem. Aſcendit ſuper omnes cælos, vt adimpleret omnia. Sed quando eſt in alio, omnes calefacit. Sic Chriſtus aſcendens miſit Spiritum ſanctum diſcipulis. Vnde dicit, [Nec eſt qui ſe abſondat à calore eius.] Spiritus ſanctus calefacit. Cant. 8. Lampades eius, lampades ignis. Sed nunquid multi non recipiunt calorem eius? Dicendum, quod ſicut eſt de ſole materiali, ita contingit de Spiritu ſancto. Multi autem poſſunt ſe abſcondere & non recipere calorem ſolis, ſed ſol ex parte ſua ſe exhibet omnibus; ſic Spiritus ſanctus effunditur vbique & petit ab omnibus recipi, niſi aliquis ſe per malitiam abſcondat. Vel [non eſt qui ſe abſcondat, &c.] quia licet peccator non recipiat eum, tamen non poteſt abſcondi quin cognoſcatur ab eo, &c. Prou. 15. Infernus & perditio coram Domino. [Lex.] e Supra Pſalmus egit de ſua generali inſtructione quæ fit per creaturas: nunc agit de ſpeciali, quæ fit per legiſlationem. Et circa hoc, duo facit. Primo, ponit legis commendationem. Secundo, agit de delictis quæ committuntur contra legem, ibi, [Delicta quis intelligit.] Et conuenienter poſt myſterium Incarnationis Chriſti, agit de lege veteri, quæ eſt per Chriſtum impleta & noua tradita. Et circa hoc, duo facit. Primo, oſtendit legis bonitatem ſiue rectitudinem. Secundo, eius ſuauitatem ſeu dilectionem, ibi, [Deſiderabilia.] Circa primum, tria facit. Primo, commendat legem in generali. Secundo, ea quæ in lege continentur, ibi, [Teſtimonium Domini. Tertio, commendat ea, quæ adiacent legi, ibi. [Timor Domini.] Eſt autem conſiderandum, quod de lege Domini dicit duo: & quod eſt conuertens: & poteſt ad vtramque legem referri, ſcilicet nouam & veterem: & ponuntur ad differentiam legis humanæ: in qua quædam illicita permittuntur; ſicut vſuræ & proſtibula: non enim poteſt omnia corrigere. Sed lex Domini nõ eſt talis, ſed eſt [immaculata,] id eſt, omnia mala excludens. Pſal. 11. Eloquia Domini, eloquia caſta, &c. Iob. 6. Non inuenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis ſtultitia perſonabit. Item lex humana non extendit ſe, niſi ad ea, ad quæ ſe habet iudicium humanum, ſcilicet tantum ad exteriora. 1. Reg. 16. Homo videt quæ apparent, Deus autem intuetur cor. Et ideo lex humana retrahit ab exterioribus licet diuina lex conuertat cor ad Deum. Et ideo dicit, [Conuertens,] non tantum exteriores actus, ſed & [animas,] ſed lex vetus hoc faciebat imperfecte, lex noua perfecte, quia lex vetus cohibet per pœnas temporales, quæ coercent cor. Continentur autem in lege tria: teſtimonia, iudicia & præcepta. Teſtimonia, quia lex diuina procedit ex neceſſitate ſuper aliqua credulitate. Heb. 11. Accedentem ad Dominum oportet credere. Et ideo neceſſaria ſunt teſtimonia per quam fides recta hominis probetur, & ita in ea ſunt teſtimonia & ceremoniæ. Et dicit de eis

A duo quod teſtimonia ſiue præcepta habent aliquid fidele, & quod ſapientiam præſtant. Doctrinæ autem humanæ habent aliquid non fidele, nec ſapientiam præſtant. Non fidele, quia antiquitus confixerunt in legibus quædam falſa, ſecundum quod videbatur eis ad vtilitatem ciuitatum. Sicut quod quidam homines nati ſunt ex dijs, vt conciperent magnos animos, & quod bene regentes transferabantur ad Deos, vt animarent ad bonum reipublicæ. Sed [teſtimonium Domini,] id eſt, doctrina, ſed mandatum diuinum eſt [fidele,] id eſt, habet veritatem: ſed illud ſcilicet doctrina illorum eſt falſa. Pſalm. 92. Teſtimonia tua Domine credibilia facta ſunt nimis: & hoc ideo eſt, quia lex illa ordinat ea, quæ ſunt in vita iſta tantum: ſed lex
B diuina ordinat ad futuram vitam. Rom. 8. Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Teſtimonia proprie dicuntur in lege illa quæ generant authoritatem præcipientis in corde ſubditorum, vt obediant præceptis, vt quod Deus ſit vnus, & quod ſit creator cæli & terræ, & huiuſmodi. Et quia cæremonialia præcepta ſunt ex ſola authoritate diuina debita, poſſent dici teſtimonia: præcepta vero moralia fundantur in debito omnis virtutis. Iudicialia vero moralia fundantur in debito, quod eſt inter homines quantum ad contractus. Lex autem illa humana non præſtat ſapientiam. Aliqua enim ſapientia eſt in humanis vbi eſt aliqua veritas, vt philoſophica: & quædam ſapientia eſt, qua vtebantur ſacerdotes in templo, & hæc eſt falſa: & hæc multis
C proponebatur, ſed illa philoſophica paucis: ſed diuina [paruulis,] quia populis. Deut. 4. Hæc eſt ſapientia veſtra & intellectus coram populis. Vel [paruulis,] id eſt, humilibus. Matth. 11. Abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. [Iuſtitiæ Domini rectæ,] ſeu iudicia illæ quæ dicuntur Exod. 22. Qui furatus fuerit bouem aut ouem, & cæt. Eſa. 26. Rectus callis iuſti ad ambulandum. Prou. 21. Gaudium eſt iuſto facere iuſtitiam: & pauor operantibus iniquitatem. Et dicit duo de eis: quod recta, & quod iucunda. Recta, quia continent iuſtitiam. Rectum dicitur iuſtum. Prou. 8. Iuſti ſunt omnes ſermones mei, & non eſt in eis prauum quid nec peruerſum: recti ſunt intelligentibus, &c. Iu-
D cunda non ſeuera, & perturbatiua quia ſunt æquitate permiſta, vnde dicit, [Lætificantes corda,] propter æquitatem & ſpem præmij. Pſalm. 118. Lætabor ego ſuper eloquia tua. Moralia vero præcepta ſunt lucida & illuminatiua: vnde dicit, [Præceptum Domini lucidum.] Lucidum dicitur, quia in ſe eſt manifeſtum & euidens, ſicut hic; Non occides, non mœchaberis, nõ furtũ facies, & ſimilia: quæ habent in ſe claritatẽ, quod quilibet ſeruare tenetur dicens. Prouer. 6. Mandatum lucerna, & lex, lux. Præceptum dicitur ad quod attenditur ſecundum imperium ſuperioris: & eſt de agendis, & importat debitum faciendi in eo cui præcipitur: quod quidem debitum eſt, vel ex parte regulæ diuinæ quam tenemur ſequi, & ſic illud cadit
E ſub debito, ſine quo rationis ordo ſeruari non poteſt: vel eſt debitum ex authoritate præcipientis cui obedire tenemur. Vel ex parte finis: quem omnino volumus; qui eſt præſtiturus nobis: & tunc cadit ſub præcepto illud ſine quo non poſſumus ſeruare ſubiectionem ad præcipientem; vel ſine quo non poſſumus conſequi finem intentum. Dicitur enim præceptum quaſi præciſe cœptum, ſcilicet ad agendum: quaſi quod præciſe teneamur illud agere: ideo tale præceptum eſt, [illuminans oculos,] ſcilicet rationis, qui oculi tenebreſcunt per cupiditatem exteriorum & concupiſcentias interiorum paſſionum: & hoc remouet præceptum Domini, & ideo, [illuminans oculos.]

oculos.] Illumina oculos meos, ne vnquam obdormiam in morte. Psal. 12. [Timor.]

f Hic ponit quædam adiacentia legi: quorum vnum est ex parte nostra, scilicet timor, qui inducit nos ad seruandum præcepta. Eccl. vlt. Deum time; & mandata eius obserua. De timore isto duo dicit. Primo, dicit eum sanctum. Secundo, dicit eum permanentem. Omnis autem timor ex amore causatur, quia illud timet homo perdere quod amat. Et ideo sicut est duplex amor, ita est duplex timor: quidam est timor sanctus qui causatur ab amore sancto. Quidam non sanctus, qui à non sancto causatur. Sanctus amor est quo amatur Deus. Rom. 5. Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Timor iste sanctus tria facit. Primo, timet Deum offendere. Secundo, recusat ab eo separari. Tertio, Deo per reuerentiam subijcit: & iste timor dicitur castus & filialis. Non sanctus timor est qui causatur ab amore non sancto, qui est mundi & suiipsius & de tali amore non sancto causatur duplex timor non sanctus. Seruilis, qui est ex amore sui: & mundanus qui procedit ab amore mundi. Matth. 10. Nolite timere eos qui occidunt corpus, &c. De timore sancto. Psalm. 30. Timete Deum omnes sancti eius, quoniam non est inopia timentibus eum. Mundanus timor non permanet nisi cum mundo, seruilis permanet in malis in perpetuum, sed sanctus permanet in bonis. De hoc dicit Psalmus. [Timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi.]

Sed contra perfecta charitas foras mittit timorem. 1. Ioan. 4.

Dicendum, quod charitas expellit timorem seruilem: sed filialis timor dupliciter permanet scilicet in patria. Primo, quantum ad sui præmium. Psalm. 9. Patientia pauperum non peribit in finem. Non quod ibi sit patientia, quia non est ibi tribulatio, sed fructus eius: & sic fructus timoris permanet. Eccl. 1. Timenti Deum bene erit in extremis: & in die defunctionis suæ benedicetur. Vel manet secundum aliquem sui actum: non quod timeat offendere, quia ibi non timet peccatum nec separationem, sed quantum ad reuerentiam, quia submittent se Deo, nec audebunt se ei æquare. Iob. 26. Columnæ cæli contremiscunt: & pauent ad nutum eius. Ex parte Dei est illud scilicet iudicium eius: quod dicitur executio iustitiæ. Psal. 93. Quousque iustitia conuertatur in iudicium. Et hæc fiunt secundum quod punit vel præmiat. Et ideo, [Iudicia Domini,] dicuntur [vera & iustificata.] Vera propter rectitudinem, quia in eis semper est veritas. Rom. 2. Iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Non enim sequitur, [Testimonia] humana; sed [iustificata in semetipsa,] dicitur quia vel non sequitur aliam superiorem legem: sed in semetipsa. Vel quia in semetipsis ipsa iudicia Domini habent euidentem iustitiam. Psalm. 36. Et educet quasi lumen iustitiam tuam, & iudicium tuum tanquam meridiem. [Desiderabilia.]

g Supra Psalmus commendauit legem diuinam, quantum ad eius rectitudinem. Hic autem commendat, quantum ad eius suauitatem & iucunditatem. Et circa hoc, duo facit. Primo, ponit eius commendationem. Secundo, talem commendationem probat, ibi, [Etenim seruus tuus.] Præfert autem legem, quantum ad desiderium animæ omnibus rebus mundi. In rebus autem mundanis desiderantur exteriores diuitiæ; & voluptates corporales. Et supra ista est delectatio legis Dei. Quantum ad primum, dicit ista quæ dicta sunt. [Desiderabilia super aurum. Prouerb. 8. Melior est sapientia cunctis opibus pretiosissimis; & omne desiderabile ei non potest comparari. Psal. 117. Dilexi mandata tua super aurum, &c. Et tangit illa duo quæ homines desiderant: vnde dicit, [Aurum,] & pompas, vnde [Lapidem pretiosum.] Lapides pretiosi non seruiunt nisi ad apparentiam: vnde ibi multum potest referri, vel ad lapidem, vel ad pretiosum. Item, quantum ad secundum dicit, [Et dulciora super mel & fauum.] Psalm. 118. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo. Dicitur mel & fauum, quantum ad delectationes corporales. Mel extrahitur à cera, sed fauus est mel & cera. Delectationes corporales quandoque sunt manifestæ, & sic est mel: quandoque sunt absconditæ & dulciores, & sic est fauus. Prouerb. 9. Aquæ furtiuæ dulciores sunt, &c. Vel præferuntur fauo propter vetus testamentum, in quo est mel in fauo, veritas figura: mel propter nouum vbi est veritas manifesta.

Sed nunquid spirituales delectationes sunt delectabiliores.

Dicendum est quod sic: & est triplex ratio. Vna ex parte boni delectati, quod est potius bonum, & ex causa delectationis quod est maius bonum, ergo magis delectabile. Secunda, ex parte potentiæ delectantis: quia vis intellectiua est fortior sensitiua. Tertia, ex modo delectationum. Corporales delectationes consistunt in fieri & in motu, sicut in cibis & in alijs. Motus autem est quid imperfectum & quoddam futurum, & præteritum importat: quia non habetur totum simul. Spirituales autem delectationes non sunt in motu: quia consistunt in amando & intelligendo bonum, quod non est in motu: sed per accidens plus desiderantur illæ inquantum abundant aliqui in sensu, & deficiunt in intellectu. Vel sancti homines plus diligunt præcepta Dei quam seipsos. Et sancti designantur per aurum & lapidem pretiosum. 1. Corint. 3. Si quis ædificauerit super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretiosos. Item per mel & fauum significantur illi, qui alieni sunt à rebus mundi: sed fauus sunt illi qui adhuc rebus mundi delectantur: & tales quia non totaliter alieni, diligunt plus se quam præcepta: alij diligunt plus præcepta quam se. Ex hoc probat, dupliciter. Primo, experimento. Secundo, ex affectu. Experimento, cum dicit, [Etenim seruus tuus custodit ea,] quasi dicat, Possum dicere quia dulcia sunt, quia probaui ea: nam ego diligo & experior. Nullus autem testimonium potest ferre nisi qui experitur. Io. 7. Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina mea vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquor. Iob. 25. Vestigia eius secutus est pes meus. Ex affectu, id est, remuneratione probat idem, cum dicit, [In custodiendis illis retributio multa.] Matth. 5. Gaudete & exultate, quia merces vestra copiosa est in cælis. Et non dicit pro custodia: sed [in custodiendis illis,] quia ipsa custodia eorum est magni retributio scilicet gloria cordis & munditia. 2. Cor. 1. Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ. Et sic commendatur lex ab honestate, quando dicit, [In custodiendis illis, &c.] quia honestum idem est quod virtus: & est per se appetibilis. [Delicta.]

h Hic orat pro delictis illorum, qui prætereunt legem. Et primo, proponit occultationem peccatorum. Secundo, petit eorum remissionem, ibi, [Ab occultis.] Tertio, ponit rationem petitionis, ibi, [si mei, &c.] Dicit ergo. Legem frequenter offendimus: sed [delicta quis intelligit?] quasi dicat. Nullus. Et hoc propter tria. Primo, quia delictum excæcat oculos peccantis, vnde non de facili discernuntur parua peccata. Sap. 2. Excæcauit eos malitia eorum. Secundo, quia peccata sunt multa. Psalm. 39. Circundederunt

me mala quorum non est numerus, comprehenderunt me iniquitates meæ: & non potui vt viderem. Item propter eorum subtilitatem. Psalm. 39. Multiplicati sunt super capillos capitis mei: ex subtilitate: sed non dicit peccata, sed delicta. [Duplex est peccatum: scilicet transgressionis: & hoc facilius cognoscitur, quia homo scit se fecisse actum pranum. Item omissionis: & hoc difficile cognoscitur, quia hæc non obligant ad semper, sed pro loco & tempore. Et distingue. Quando est locus & tempus, est difficile affirmare: & quando danda est eleemosyna, qualiter, &c. & vbi. Consequenter ponit peccatorum remissionem. Est autem duplex genus peccati. Vnum quod sumit initium à nobis: & hoc est præcipue originale, & quæ ex corruptione fomitis procedunt vt peccata carnalia, & hæc animam inquinant, quia coniungunt eam rebus terrenis. Et ideo dicit, [Ab occultis meis munda me,] id est, quæ ab occulta radice procedunt, vel quæ in occulto fiunt, vel quæ secreta voluntate oriuntur. Eph. 5. Quæ in occulto fiunt ab ipsis turpe est & dicere. Aliquando sumunt originem ab alio: ideo dicit, [Ab alienis parce seruo tuo.]

Sed nunquid alicui imputatur alienum peccatum? Ezec. 18. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur.

Dicendum, quod non, quando totaliter est alienum: sed quando transit ad te per imitationem. Eccl. 13. Qui tetigit picem inquinabitur ab ea, vel per suasionem vel consensum. Prou. 1. Fili mi si te lactauerint peccatores, non acquiescas eis. Vel per dissimulationem: tempore & loco debito, tunc fit tuum, & imputatur. Rom. 1. Non solum qui faciunt ea digni sunt morte, sed etiam qui consentiunt facientibus. Et hoc maxime in prælatis, quando dissimulant scienter scelera subditorum. Et dicit, [Parce seruo tuo,] quia hæc peccata videntur in nobis ex diuina ira prouenire, quod scilicet huiusmodi occasiones peccati dentur nobis. Vel [ab alienis,] superbis hominibus. Psalm. 17. Filij alieni mentiti sunt mihi. [Si mei.]

b Hic ponitur ratio petitionis. Et primo, ex parte Dauid petij immunitatem à malo. Secundo, perfectionem in bono. [Et erunt vt complaceant.] Petit autem immunitatem à malo. Et hoc dupliciter: à futuro & à præterito. Dicit ergo, [Si mei non fuerint dominati,] vel [dominata,] scilicet peccata. Psalm. 62. In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ, id est, omnia peccata quæ terra dicuntur propter multas proprietates terræ: vt disperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem, id est, omnes operationes iniquas. Vel [dominati,] scilicet superbi. Vel [alieni,] id est, peccatores vel dæmones qui dicuntur tunc dominari, quando pertrahunt ad consensum. Ioan. 8. Qui facit peccatum seruus est peccati. [Si ergo non fuerint, dominati, tunc immaculatus erò,] id est, seruabo sine macula peccati mortalis, scilicet non venialis. Iob. 15. Quid est homo vt immaculatus sit? De præterito dicit, [Et emundabor à delicto maximo.] Esa. Si fuerint peccata vestra sicut coccinum, quasi nix dealbabuntur. Iob 11. Si iniquitatem quæ in manu tua abstuleris à te, & non permanebit in tabernaculo tuo iniustitia, tunc leuare poteris faciem tuam. Vel [maximo,] id est, superbia, quia est initium omnis peccati. Eccles. 10. Non est maius peccatum quam apostatare à Deo: & hoc fit per superbiam. Vnde peccatum quod est ex superbia, potius est quam fit ex ignorantia, vel ex infirmitate. Superbia namque est initium & causa omnis peccati: & qui caret illa est vere immaculatus. Consequenter ponit illud, quod pertinet ad perfectionem in bono. Et primo oris. Vnde dicit, [Et erunt vt complaceant eloquia oris mei.] Quamdiu homo est in peccatis, eloquia sua non placent Deo. Eccl. 15. Non est speciosa laus in ore peccatoris. Psalm. 49. Peccatori autem dixit Deus: quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Item ponit perfectionem cordis, quam requirit placentia Dei. Vnde dicit, [Et meditatio cordis mei in conspectu tuo semper,] id est, coram Angelis: vel qui intus vides & conscientiam inspicis. Et hoc dico: quia tu [Domine es adiutor meus,] in bonis agendis. [Et redemptor,] à malis cauendis. Isa. 44. Reuertere ad me quoniam redemi te.

In finem.

PSAL. XIX.

EXaudiat te Dominus in die tribulationis, protegat te nomen Dei Iacob. Mittat tibi auxilium de sancto, & de Sion tueatur te. Memor sit omnis sacrificij tui: & holocaustum tuum pingue fiat.

b Tribuat tibi secundum cor tuum: & omne consilium tuum confirmet.

c Lætabimur in salutari tuo: & in nomine Dei nostri magnificabimur.

d Impleat Dominus omnes petitiones tuas? nunc cognoui quoniam saluum fecit Dominus Christum suum.

e Exaudiet illum de cœlo sancto suo: in potentatibus salus dexteræ eius. Hi in curribus & hi in equis: nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus.

f Ipsi obligati sunt, & ceciderunt: nos autem surreximus, & erecti sumus.

g Domine saluum fac regem; & exaudi nos in die qua inuocauerimus te.

In præcedentibus Psalmis agebatur de liberatione à persecutione, & gratias egit pro liberatione, hic autem liberatus, vel in spe liberationis petit ad maiora promoueri. Diuiditur ergo Psalmus iste in duas partes. In prima parte, ponitur petitio exaltationis. In secũda, proponitur promissio, ibi, [Domine in virtute, &c.] Circa primum, tria facit, quia primo ponitur petitio. Secundo, ponitur spes exauditionis, ibi, [Nunc cognoui.] Tertio, ponitur conclusio Psalmi, ibi, [Domine saluum fac, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, ponitur petitio pro malis. Secundo, pro promotione ad bonum, ibi, [Retribuat tibi.] Psalmus iste procedit alio modo quam præmissi. In alijs autem Psalmis inducitur quasi oratio Dauid pro se petentis: hîc inducitur quasi oratio aliorum pro ipso: & quasi secundum litteram ea quæ hic dicuntur, aliqualiter referuntur ad Dauid: tamen proprie & vere pertinent ad Christum. Secundum mysterium autem pertinent ad ecclesiam, & virum iustum; & qualitercunque intelliguntur circa istam partem, Psalmus duo facit. Primo, ponitur exauditio deprecantis. Secundo, ponitur ratio exauditionis, ibi, [Protegat te.] Dicit ergo, O Dauid, vel Christe [Exaudiat te Dominus.] Mach. 1. Exaudiet orationes vestras, &c. [Exaudiat te Dominus.] Dauid passus est tribulationes, & Christus in passione similiter: & ideo dicit, [In die tribulationis,] & correptionis. Isa. 37. Dies tribulationis & correptionis

correptionis & blasphemiæ dies hæc. Et in hac exauditus est Christus pro se & pro alijs. Heb. 5. In die carnis suæ cum clamore valido & lachrymis offerens exauditus est. Et iustis homo dicit. Cum tribularer, clamando exaudiuit me. Est ergo triplex causa, quæ facit orationem exaudibilem. Prima, est diuina bonitas. Secunda, sanctorum suffragia. Tertia, proprium meritū: quia vt dicitur Ioan. 9. Deus peccatores non audit: sed si quis Dei cultor est, hunc exaudit. Ratio exauditionis ponitur, cum dicit, [Protegat te nomen Dei Iacob.] Prima causa, idest, propter suum nomen, idest, propter suam bonitatem [protegat te,] si referatur ad Christū. Si autem ad alios pertineat sic ponitur: Deprecantem, [protegat te nomen Dei Iacob.] Quem Deum ipse adorauit, quando apparuit ei in Bethel. Gen. 28. Deus Iacob qui terrenos ad cælos ducis, & de cælis auxiliatur terrenis. Iste ergo, [protegat te.] Prou. 18. Turris fortissima nomen Domini. Psal. 30. Proteges eos in tabernaculo tuo, &c. Hoc nomen est omnipotens. Exod. 15. Qui potest saluare, &c. Item, est nomen misericordiæ. Luc. 1. Sanctum, id est, misericors nomen eius. Cant. 1. Oleum effusum nomen tuum. Sic ergo expotentia & misericordia Dei protegimur. Isai. 49. Sub vmbra alarum tuarum protege me. Secunda causa, [Mittat tibi auxilium de sancto,] idest, de collegio sanctorum. Et est duplex collegium sanctorum. Vnum regnantium cum Deo in gloria: aliud est militantium in terra & ex vtrisque adiuuamur quia Angeli intercedunt pro nobis. Ioan. 1. Aduocatum habemus, scilicet collegium Angelorum. Apoc. 7. Ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu Angeli, coram Deo. Fumus est ex humore & calore. Item Christo, qui est rex eorum pro nobis assistit. Hebr. 7. Accedens per semetipsum ad Deum, ad interpellandū pro nobis. Et ideo dicit, [Mittat tibi auxilium de sancto,] id est, de Filio incarnato, qui anagogice dicitur sanctus. Luc. 1. Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Dan. 9. Vngatur sanctus sanctorum. Vel [de sancto,] id est, de Christo passo, quia in passione sua sanctificauit se pro nobis. Ioan. 17. Pro eis sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. 1. Reg. 11. Cras erit vobis salus cum incaluerit sol. Vel [mittat tibi auxilium de sancto,] scilicet de beatorum collegio. Psal. 2. Tu autem in sancto habitas. [Et de Sion tueatur te.] Sion, id est, specula, id est, de arce Dauid, vbi erat arca; tunc ibi colebatur Deus, quasi dicat. Ex precibus illorum, qui speculantur in hoc mundo cœlestia, [tueatur te,] id est, faciat te esse tutū. Vel econuerso, [De sancto,] scilicet collegio eorum qui sunt in mundo. [Et de Sion,] id est, illis qui sunt in gloria, [tueatur te.] Vel [de sancto,] quantum ad eos, qui sunt in vita actiua [Et de Sion,] quantum ad illos qui sunt in vita contemplatiua omnium, scilicet istorum precibus, [tueatur te. [Tertia causa est, vt Deo sua opera sint placita: vnde dicit, [Memor sit omnis sacrificij tui.] Omne opus bonum est sicut sacrificium: quia omnia debent Deo offerri. 1. Cor. 10. Omnia in gloriā Dei facite. Ergo omnia opera nostra sunt sacrificium quodammodo, siue elemosynæ. Hebr. vlt. Beneficentiæ & communionis nolite obliuisci: talibus enim hostiis promeretur Deus, siue ieiunium. Rom. 12. Exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo rationabile obsequium vestrum. In veteri quidem testamento, quædam sacrificia fiebant, quæ non totaliter comburebantur, sed pars; & pars in vsum offerentium veniebat sicut hostiæ pacificæ, quædam quę totaliter comburebantur, quæ dicebantur sanctissima, quæ vocabantur holocaustum ab olon, quod est totū, & cauma quod est incensum. Et ideo est duplex genus bonorum operum. Quædam quæ dicuntur sacrificium,

A quando aliquis de bonis suis dedicat Deo: vt si quis coniugatus aliquibus diebus abstineat. Eccl. 3. Tempus amplexandi: & tempus longe fieri ab amplexibus. Sed quando aliquis totum dat nihil sibi reseruans, vel totaliter continet, sic dicitur holocaustum: ideo dicit, [Memor sit omnis sacrificij tui.] Psal. 50. Sacrificium Deo, &c. [Et holocaustum tuum pingue fiat,] id est, acceptum Deo. Eccles. 35. Oblatio iusti impinguat altare, & odor suauitatis est in conspectu Domini. Et dicit, [Pingue,] quia holocaustum incendebatur & odorem faciebat: quia pinguia plus odoris habent. Et ideo qui plus deuote sacrificium offert, magis est acceptum quantumcunque sit illud. Hæc referri possunt ad sacrificium Christi, qui totum se obtulit in ara cru-
B cis. Et sic, [memor sit,] id est, memores nos faciat esse passionis & mortis. Thren. 5. Recordare paupertatis & transgressionis meæ absinthij, & fellis. Vel [memor sit,] bonorum operum nostrorum quæ sacrificauimus ei. [Tribuat.]

b Supra petijt Psalmista orando promotionem in bonum, quod est bonum exterius desideratum: hic petit quid est illud bonum interius petitum. Et circa hoc, duo facit. Primo, petit impleri quod postulat. Secundo, ponit rationem, ibi, [Lætabimur.] Circa primum, duo facit. Primo, petit illud quod est in interiori motu animæ, secundum voluntatem finis. Secundo, petit impleri consilium de his quæ sunt ad finem. [Et omne consilium tuum, &c.] Dicit ergo, [Tribuat tibi
C secundum cor tuum,] id est, secundum voluntatem quę est de fine, quasi dicat, Perducat te ad finem quem intendis, qui debet esse Deus. Prou. 10. Desiderium suum iustis dabitur. [Et omne consilium tuum confirmet.] Hoc est de his quæ sunt ad finem. Consilia enim nostra debilia sunt, quia non possumus prouidere omnia. Sap. 9. Cogitationes mortalium timidæ: & incertæ prouidentiæ nostræ. Sed Deus est qui confirmat dirigendo consilium nostrum, quod debet esse de æternis petendis. Ioan. 17. Petite, vt gaudium vestrum sit plenum. Et dando efficaciam ad nostra consilia exequenda. Sed consilium prauorum dissipat, vt dicitur Iob. 5. [Lætabimur.]

c Hic ponitur ratio exauditionis. Deus libenter dat
D bona eis, qui communicant alijs. 1. Petri 4. In alterutrum illam administrantes. Et ideo ratio exauditionis est, quando gaudent alijs bonum, quod petitur, communicari. Et hoc fit primo, quantum ad multorum lætitiam quasi nos exaltari. [Lætabimur in salutari tuo,] non in nobis. Greg. Iustum est, vt in se semper mœrorem inueniat, qui derelicto Deo in se gaudium quærebat. [Et magnificabimur, in nomine Dei nostri,] per inuocationem eius qui te exaltauit. Sap. vlt. In omnibus magnificasti populum tuum, & honorasti, & non despexisti, in omni loco, & in omni tempore assistens eis. Et ideo dicit, [magnificabimur, &c.] id est, magni erimus, [Impleat.]

d Hic agit de petitionibus exterioribus, & hoc,
E quando Deus quæ petimus exaudit: quia Christus pro nobis multas petitiones fecit. Ioan. 17. [Nunc cognoui.] Hic ponitur spes exauditionis, & dicit, Considerans quod de bono tuo multiplicabimur. [Nunc cognoui quoniam saluum fecit Dominus Christum suū,] vt intelligantur vel de Christo per quem multi saluati sunt, vel de Dauid, quem saluum fecit in prædestinatione. Nunc quasi ex nunc antequam fiat. 1. Pet. 1. De qua salute exquisierunt Prophetæ prænunciantes quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias. Et non solum est hoc, quod saluum fecit Christum Iesum suscitando eum à mortuis. Psalm. 115. Non dabis sanctum tuum videre corruptionem: & sic saluo capite saluabuntur membra, sed exaudiet illum, sci-

licet Christum orantem pro membris. Iob 11. Pater scio quia semper me audis. Vel Dauid. Sed etiam. [Exaudiet.]

d Hic commendatur virtus exaudientis. Et primo, ponit virtutem. Secundo experimentum virtutis, ibi, [hi in curribus.] Potentatus dicit multitudinem potentiæ. Potentatus est opus validum dominatoris. Et potest referri ad homines, vt sit sensus, [salus dexteræ tuæ,] quia saluas Christum & nos per eum, apparet [in potentatibus,] id est, in omni loco, qui virtuose & potenter est in nobis. Vel potest referri ad Deum: & sic [salus dexteræ tuæ est in potentatibus,] id est, in magnitudine potestatis tuæ. Psal. 67. Qui educit vinctos in fortitudine. Et dicit, [dexteræ,] quia duplex est salus Dei. Vna scilicet sinistra qua saluat in temporalibus bona temporalia largiendo. Psalm. 48. Homines & iumenta saluabis Domine. Alia est salus dextera quæ est æternorum qua saluat iustos, dona retribuendo. Sapient. 10. Reddidit Deus mercedem laborum sanctorum suorum. Consequenter ponit experimentum virtutis. Et primo, ponit diuersitatem fiduciæ & gloriæ quæ est in hominibus. Secundo, ponit euentum vtrorumque, ibi, [Ipsi obligati sunt.] Est enim duplex genus hominum. Quidam enim ponunt totam spem suam in potentia sæculari: contra quos dicitur Hiere. 17. Maledictus homo, qui confidit in homine. Psalm. 51. Videbunt iusti & irridebunt, & dicent, &c. Quidam ponunt spem in Deo. Psalm. 117. Bonum est sperare in Domino. Et ideo dicit, [Hi in curribus, & hi in equis,] quasi dicat, Quidam confidunt in potentia sæculari, de quibus dicitur, [Hi in curribus, &c.] Vel refertur ad pugnam vel in triumphos, quia quidam pugnant in curribus, quidam in equis. Exod. 15. Ingressus est Pharao cum curribus & equitibus. Vel ad triumphos, & tunc non confidunt, sed gloriantur; quia secundum Gloss. antiquitus erat duplex genus triumphi, vnus maior, alter minor. Primus dicebatur laureatus; quia victor coronabatur lauro, & hoc fiebat in curru. Secundus dicebatur ouatio; & fiebat in equo, quasi dicat, Quidam gloriantur in magnis, quidam in equis, vt in ouatione. Ouo ouas idem est, quod lætari; & est tractum à pueris qui lætantur quando datur eis ouum. Sed nos magis, id est, gloriamur in nomine Domini. Triumphus dicitur à tris, quod est tres, & phonos quod est sonus; quia triplex sonus reuertentibus victoribus exhibeatur. Primo enim totus populus ei obuiam exibat. Secundo, omnes captiui sequebantur currum eius ligatis manibus. Tertio, ipse indutus tunica Iouis sedebat in curru quem trahebant quatuor equi albi, & sic ducebatur ad Capitolium. Sed in curru ponebatur cum eo seruus quidam, qui colaphizabat eum dicens, Cognosce teipsum. [Ipsi.]

f Hic ponitur diuersus euentus, quia est euentus malorum. Hieron. habet, [Incuruati,] & tunc planum est, quod incuruatio est via ad casum & sic potentia mundi paulatim deficit. Vel [obligati,] quia bona temporalia ligant & maxime peccatores. Sapient. 14. Creaturæ Dei factæ sunt in odium & in muscipulam pedibus insipientium, id est, peccatorum Vnde dicit, [Et ceciderunt,] quia finaliter conterentur, & irretientur & capientur. Item, euentus potentiæ cum dicit, [Nos autem surreximus,] paulatim. Michææ 8. Cecidi consurgam, cum in tenebris, sedero, Dominus lux mea est. [Et erecti sumus.] Sicut inclinatio est via ad casum, ita erectio est via ad rectitudinem status. Et hoc in sanctitate est. [Domine.]

g Ponitur conclusio totius istius Psalmi: qui quidem ad duo videtur tendere. Quia vel petit pro Christo figuratiue. Quantum ad primum dicit; [Domine saluum fac regem,] id est, Christum. Vel pro Dauid. Et sic deprecatur pro ipsis orantibus. [Exaudi nos in die quâ inuocauerimus te.] Psal. 137. In quacumque die inuocauero te exaudi me.

In finem.

PSAL. XX.

DOmine in virtute tua lætabitur rex: & super salutare tuum exultabit vehementer.

b Desiderium cordis eius tribuisti ei: & voluntate labiorum eius non fraudasti eũ.

c Quoniam præuenisti eum in benedictionibus dulcedinis: posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso. Vitam petijt à te, & tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum, & in sæculum sæculi.

d Magna est gloria eius in salutari tuo: gloriam & magnum decorem impones super eum. Quoniam dabis eum in benedictionem in sæculum sæculi: lætificabis eum in gaudio cum vultu tuo.

e Quoniam rex sperat in Domino, & in misericordia altissimi non commouebitur.

f Inueniatur manus tua omnibus inimicis tuis; & dextera tua inueniat omnes, qui te oderunt.

g Pones eos vt clibanum ignis, in tempore vultus tui: Dominus in ira sua conturbabit eos, & deuorabit eos ignis.

h Fructum eorum de terra perdes: & semen eorum à filiis hominum.

i Quoniam declinauerunt in te mala: cogitauerunt consilia, quæ non potuerunt stabilire. Quoniam pones eos dorsum: in reliquiis tuis præparabit vultum eorum.

k Exaltare Domine, in virtute tua cantabimus & psallemus virtutes tuas.

D Supra in præcedenti Psal. facta est petitio pro exaltatione regis: hic autem quasi exauditus prænunciat eã. Titulus, [In finem Psalmus Dauid.] Diuiditur ergo Psalmus iste, in duas partes. In prima, prænunciat regis exaltationem. In secunda, hostium delectationem, ibi, [Inueniatur.] Circa primum, tria facit. Primo, pronuntiat regis gaudium. Secundo, ponit causam gaudij, ibi, [Desiderium,] & tertio, meritũ causæ, ibi, [Quoniam rex sperat in Domino.] Hic Psal. exponitur de Christo qui est rex, & de Dauid qui fuit eius figura: & ideo de vtroque potest exponi de Christo secundum veritatẽ, de Dauid secundũ figuram. Est ergo duplex gaudium. Vnum de Deo: aliud de Dei beneficio. Quantũ ad primũ dicit, O [Domine] Deus Pater, [rex,] id est, Christus. [Lætabitur in virtute tua,] id est, tuæ diuinitatis. Psal. 71. Deus iudicium tuum regi da. Et tunc lætatus est, quãdo vicit diabolũ, & mortem, morte sua: & quando fecit miracula, quando ascendit in cęlũ. Ps. 46. Ascẽdit Deus in iubilo. Esa. 23. Regnabit rex & sapiẽs erit, &c. 1. Cor. 1. Christũ Dei virtutem & Dei sapientiam. Similiter si dicatur de Dauid. O [Domine] Deus [rex,] scil. Dauid: & alij sancti, [lætabuntur in virtute tua.] Cant. 1. Lætabimur & exultabimus in te memores vberum tuorum. Quantum ad secundum dicit. [Et super salutare tuum, &c.] id est. super adeptionem salutis per te factæ. Præcipue Christus exultabit per hoc, quod per eum saluas genus humanum. Luc. 1. Ipse saluum faciet populum suum. [Desiderium.]

b Hic

b Hic ponitur causa gaudij: quæ est impletio desiderij. Prouer. 13. Desiderium si compleatur, delectat animam. Sicut se habet desiderium ad gaudium, sic motus ad quietem ad quam per motum peruenitur. Vnde primo, ponitur impletio desiderij. Secundo ponitur in quibus desiderium impleuit, ibi [Quoniam præueniſti] Est autem duplex desiderium: vnum quod est tantum in corde, aliud quod exprimitur ore: & vtrumque impletur, quia Deus antequam oretur, exaudit. Quantum ad primum dicit. [Desiderium cordis eius tribuisti ei. Luc. 22. Desiderio desideraui hoc pascha manducare vobiscum. Et dicitur de quolibet viro iusto. Quantum ad secundum dicit. [Et voluntate labiorum eius] ideſt, quam expers sit. [Non fraudasti eum] quia exaudisti eum Heb. 5. Exauditus est pro sua reuerentia. Esa. 46. Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea implebitur. [Quoniam]

c Hic ponitur in quibus impletur desiderium. Et primo, dicit de impletione desiderij cordis. Secundo de impletione desiderij orationis, quod idem est quod desiderium labiorum, ibi. [Vitam] Est autem duplex beneficium, & ideo primo ponit beneficium spirituale interius, quod est beneficium dulcedinis. Et quantum ad hoc dicit. [Quoniam præueniſti eum in benedictionibus dulcedinis [Vnde dicere est bonum dicere; & dicere Dei, est eius facere. Vnde in benedictione Dei intelligitur infusio bonitatis. Genes. vigesimo sexto. Benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum, &c. Et decimo septimo. Benedicam ei & multiplicabo eum, & augebo eum valde. Hæc ergo benedictio est dulcis Sap. 12. O quam bonus & suauis est spiritus tuus in nobis, ergo [In benedictionibus dulcedinis, ideſt, in bonis gratiæ: & in immunitate à peccatis [præueniſti eum] ideſt, Christum, tempore; quia à principio conceptionis fuit plenus omni gratia Ioan. 1. Vidimus eum plenum gratia, & veritate, quasi vnigenitum à patre: quia quam cito conceptus fuit, fuit vnitus diuinæ naturæ, & tam cito fuit plenus gratia. Item [præueniſti eum] quantitate: quia præ omnibus aliis gratiam accepit, & non ad mensuram. Sancti etiam dicuntur præueniri. Ioan. 4. Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos. Sap. 6. Præoccupat eos qui se concupiscunt. Et sic in figura Christi Dauid speciali gratia præuentus est: quia vnctus fuit in regem cum adhuc esset puer, antequam ipse cogitaret de regno. Beneficium exterius ostendit dicens [Posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso] Si hæc referuntur ad Christum, tunc est sensus [Posuisti in capite eius coronam de lapide, &c.] ideſt, fecisti eum regem. Corona autem est signum regiæ dignitatis: quia vt dicitur Esa. 33. Regem in decore suo videbunt. Cant. 3. Egredimini filiæ Sion: & videte regem in diademate, quo coronauit eum mater sua: ideſt, diuinitus, propter hoc dicit. [De lapide pretioso] ideſt, de diuinitate: quia Regnum suum non est de hoc mundo. Ioan. 18. Hieron. [De auro obrizo] ideſt, purissimo. Apo. 6. Data est ei corona. Vel corona de lapide pretioso sunt Apostoli qui dicuntur lapides pretiosi propter pretiositatem doctrinæ. Apoc. 12. In capite eius, scilicet Christi coronæ stellarum duodecim. Eccl. 25. Corona senum multa peritia. Vnde cœtus Apostolorum est quasi corona Christi. Vel [posuisti in capite eius coronam] ideſt, ecclesiam. Prou. 12. Mulier, ideſt, ecclesia diligens, corona est viro suo, ideſt, Christo. Vel potest dici hoc de quolibet sancto: quia corona siue merces: est ipse Deus. Esa. 18. In die illa erit Dominus corona gloriæ. [De lapide] propter soliditatem: [pretioso] quia Dauid ad literam ab ipso Deo coronatus est. Consequenter ostendit, quomodo impletur petitio labiorum eius: vnde dicit. [Vitam petiit à te] quando A petiit à te resurrectionem Psal. 40. Tu autem Domine miserere mei, & resuscita me, & retribuam eis. Et hoc datum est ei. Psal. 2. Postula à me, & dabo tibi hæreditatem. Luc. 11. Omnis qui petit accipit. Similiter etiam quilibet sanctus petit hoc, scilicet vitam & maxime vitam æternam. Psal. 26. Vnam petij à Domino hanc requiram, &c. Et Dauid similiter hoc petit. Secundo, ostenditur quomodo impletur petitio quo ad alios. Vnde dicit. [Tribuisti ei, &c.] Petiit quod corpus eius scilicet ecclesiæ, seruetur in [longitudinem dierum] Et hoc ei tribuit Deus, Mat. vlt. Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi Hoc etiam petebat Dauid. 2. Reg. 7. Insuper locutus est de domo serui sui in longinquum. [Magna]

d Hic ponitur consummatio bonorum. Et circa hoc, B duo facit. Primo ponit magnificationem istius regis præuenti, in quo inchoata est benedictio. Secundo, exponit magnitudinem, ibi. [Gloriam & magnum decorem] Dico quod [præueniſti eum, &c.] sed adhuc plus: quia [gloria eius] scilicet Christi & hominis est [magna in salutari tuo] ideſt, in verbo cui vnita est natura humana. Vel [magna est gloria eius] apud homines: & hoc [in salutari tuo] quia suscitasti eum Heb. 5. In diebus carnis suæ preces supplicationesque, &c. Vel [magna est gloria eius in salutari tuo] ideſt, in auxilio tuo: in quo institutum est, vt habeat magnam gloriam, & hanc exponit quantum ad tria. Primo, per comparationem ad seipsum: ideo dicit [Gloriam & magnum decorem imposuisti super eum] qui quidem decor impositus est super Christum in sua re- C surrectione, & gloria in aliorum admiratione. Vel vt accipiatur pro eodem [gloriam & magnum decorem imposuisti super eum] Iob 40. Circunda tibi decorem, & in sublime erigere, & esto gloriosus. Secundo, in comparatione ad alios: vnde dicit. [Quoniam dabis eum in benedictionem in sæculum sæculi] quia per ipsum deriuata est benedictio in omnes alios. Gen. 12. In semine tuo benedicentur omnes gentes. Tertio, in comparatione ad Deum, Vnde dicit. [Lætificabis eum in gaudio cum vultu tuo] ideſt, lætificat Christum hominem lætitia sempiterna [Et in vultu tuo] ideſt, in visione vultus tui Psal. 15. Adimplebis me lætitia cum vultu tuo. Vel gloriam imposuit super eum D quando sanctis suis dedit facere miracula; & hoc super Christum, quia totum ad gloriam Christi factum est scilicet quod benedixit eis, & quod perduxit eos ad visionem suam. Esa. 66. Videbitis & gaudebit cor vestrum. Io. 16. Gaudium vestrum nemo tollet à vobis. [Quoniam]

e Supra Psalmista nunciauit regis Christi exaltationem: hic autem meritum huius declarat: & hoc meritum est, quia Christus secundum quod homo & quilibet iustus non ponit nisi in Deo spem suam. Hier. 17. Benedictus vir qui sperat in Domino, & erit Dominus fiducia eius. Et ideo quia sperauit in Domino [non E commouebitur] Psal. 124. Qui confidunt in Domino, &c. Quia spes in Deo est firmamentum. 1. Mach. 2. Omnes qui sperant in eo non infirmantur. Ideo hæc comparantur anchoræ. Sed notandum, quod tria sunt quę debent mouere ad sperandum in Domino. Primo, diuina prouidentia. Homo non consueuit sperare in illis ad quos sui cura non pertinet. Ad Deum autem pertinet cura nostra, ideo dicit. [Sperat in Domino] cuius est gubernare. Secundum, est [misericordia] Luc. 1. Misericordia eius à progenie in progenies. Tertium, est potestas, & ideo dicit [altissimi] Psalmo 90. Qui habitat in adiutorio altissimi [Inueniatur.]

f Supra prenunciauit Psalmista regis exaltationē, hic autem agit de hostium deiectione. Et circa hoc, duo

facit. Primo, ponit hostium deiectionem Secundo, infert conclusionem, ibi. [Exaltare] Circa primum, duo facit. Primo, proponit pœnam hostium. Secundo, culpam, ibi [Quoniam, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, ponit inflictorem pœnæ. Secundo, ipsam pœnam, ibi: [Pones, &c.] Inflictor pœnæ est manus Dei: vnde dicit [Inueniatur manus tua ab omnibus inimicis tuis.] Hieron. habet. [Inuenuat manus dexteræ Dei inimicos odiens] sed hoc videtur repetitio Psal. quia idem est manus & dextera Dei, & inimicus, & odiens. Et consuetum est in ipsa. Vel si distinguitur, omnis dextera eius est manus, sed non omnis manus dextera. Per manus ergo Dei intelligitur potentia Dei operatiua: & hæc est quædam dextera, qua exaltat bonos in spiritualibus bonis Prou. 3. Longitudo dierum in dextera eius. Sinistra est, qua punit malos & largitur temporalia. Ibidem. In sinistra illius diuitiæ. Dicit ergo. [manus] idest, potentia, [inueniat] idest, tradet ad votum [omnes inimicos] Esa. 9. In omnibus his non est auersus furor eius: sed adhuc manus eius extenta. Et [dextera] quia hoc quod Deus punit malos pertinet ad dexteram: inquantum talis punitio ordinatur ad salutem electorum. Sic ergo inquantum punit malos dicitur manus: & inquantum ordinatur ad bonum iustorum, dicitur dextera. Vel [Dextera] est Christus & manus; vnde [manus tua] idest, Christus [inueniatur] idest, cognoscatur in bonum ab his qui sunt amici tui, scilicet gentibus. Rom. 9. Esa. 45. Inuenerunt me qui non quæsierunt me. Vel in malum [inueniatur, &c.] idest; cognoscatur ab inimicis tuis] idest, Iudæis in iudicio, cum venerit ad iudicium Luc. 21. Videbunt Filium hominis venientem, &c. [& dextera tua] idest, filius tuus [inueniat] idest, puniat [omnes qui te oderunt. [Pones.]

g Hic ponitur pœna hostium. Et primo, quantum ad mala eis inflicta. Secundo quantum ad bona eis sublata, ibi [Fructum] Ponit autem triplicem ordinem pœnæ: & si referatur ad mysterium patet, quia in futuro iudicio erunt tria. Primo, erit ignis incendens superficiem mundi Psal. 96. Inflammabit in circuitu inimicos eius: ideo dicit [Pones eos vt clibanum ignis] scilicet [in tempore vultus tui] idest, Christi, quo tempore apparebit ad iudicium. Psal. 16. De vultu tuo iudicium meum prodeat, &c. & dicit [vt clibanum] quasi vndique igne oppressi Mat. 6. Sicut fœnum quod hodie est & cras in clibanum mittitur. Vel [vt clibanum] idest, in se ignes continet; & per hunc intelligitur ignis quem mali patientur interius prauæ cupiditatis & iracundiæ. Bona affectio est bonus ignis. Thre. 1. De excelso misit ignem in ossibus meis, &c. Mala affectio est malus ignis. Psal. 57. Supercecidit ignis & non viderunt solem, idest, semper ardent in conscientia impietatis suæ. Osee. 7. Omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coquente. Adulterantes omnes sunt, quicumque alij quam Deo se coniungunt inordinate Coquens est diabolus, qui malas cogitationes ministrat: sicut coquens ministrat ligna. Thre. vlt. Pellis nostra velut clibanus exusta est, a facie tempestatum famis. Et hoc [in tempore vultus tui] idest, in tempore manifestationis tuæ ad iudicium Secundo, ponitur discrepatio iudicij in qua improperabit impiis peccata & profert sententiam damnationis, siue vocaliter siue mentaliter. Et ideo [Dominus in ira sua conturbabit eos] idest, turbationem inducet tristitiæ de malis illatis, & de bonis sublatis. Tertio, ab igne inuoluentur: vnde [Et deuorabit eos ignis] Iob. 20. Deuorabit eos ignis, qui non succendetur, scilicet humano flatu; sed succendetur virtute diuina: vnde Hier. habet [deiiciet eos] Hęc omnia possunt satis dauid cõuenire. [Fructũ.]

b Hic ponitur priuatio bonorum. Bona quæ habent homines in hoc mundo: quædam sunt quibus cupiunt homines in hac vita frui, & quædam desiderant dimittere post se: & vtraque perdent. Et ideo quantum ad primum dicit. [Fructum eorum de terra perdes] quo frui quærebant Sap. 3. Vana est spes, &c. Rom. 6. Quem fructum, &c. Quantum ad secundum, dicit [semen eorum scilicet peribit [à filiis hominũ] scilicet à societate sanctorum. Esa. 14. Perdam Babylonem &c. Et hoc ideo accidit, quia vt dicitur Ec. 14. Omne opus corruptibile in fine deficiet. Sap. 3. Nationes enim iniquæ, diræ sunt consummationes: [Quoniam]

i Hic ponitur culpa peccatorum, & describitur quantum ad duo. Primo, quantum ad contrarium operis, & quantum ad hoc dicit. [Quandò declinauerunt &c.] quia licet non possint facere, tamen conantur quantum possunt mala inferre Psal. 34. Retribuebant mala mihi. Vel [declinauerunt] quia mala eis imminentia volunt aliis inferre Imminebat enim duplex malum Iudæis scilicet malum pœnæ: & hoc in Christum retorquere conati sunt, quando ne Romani auferrent dominium occiderunt Christum. Secundo imminebat eis malum culpæ Io. 8. Vos ex patre diabolo estis, & hoc torquebant in Christum quando dicebant Io. 8. Nonne benedicimus, &c. Ipsi dæmoniaci erant & Christo peccatorum imponebant. Secundo describitur culpa Iudæorum siue peccatum, quantum ad conatum cogitationis: vnde dicit [cogitauerunt consilia &c.] idest cogitauerunt vt fidem eius destruerent Hie. 11. Cogitauerunt consilium, &c. De hoc ligno dicitur Sap. 14. Benedictum est lignum per quod fit iustitia: sed non stabilierunt idest non potuerunt perficere cogitatum. Esa. 8. Inite consilium & dissipabitur, &c. quære? quia. Non est consilium contra Dominum. Et rationem huius dicti assignant, quare non stabilierunt consilium contra dicentes [dorsum] Litera Hier. planior est. [Quando pones eos humerum: fines tuos firmabis contra facies eorum] Dupliciter contingit quod hostes contra aliquem consilia non stabiliunt. Vno modo, si ab eo vincantur. Alio modo, si fines hostium sunt firmati: & ideo dicit [non potuerunt, &c.] idest, fugient ante te. Item [fines tuos firmabis contra eorum facies] Hoc spiritualiter intelligitur de Christo: cuius nullus non potuit irrumpere fines Io. 10. Non rapiet eas quisque de manu mea. Et in litera nostra habetur [in reliquiis tuis præparabis vultum eorum] idest, contra vultum eorum secundum glossam. Supra Psalmista posuit pœnam malorum futuram: hic autem pœnam eorum præsentem. Et est duplex pœna spiritualis, quæ est in anima: scilicet secundum auersionem à Deo, & secundum conuersionem ad malum. Quantum ad primum dicit; tu secundum tuam prouidentiam [pones eos dorsum] Quantum ad secundum dicit] in reliquiis tuis præparabis vultum eorum] Et hoc multipliciter exponitur; secundum glossam. Vno modo de his quæ Christus reliquit, scilicet temporalia quæ contempsit. Io. 18. Regnum meum non est de hoc mundo: quia in cupiditate rerum temporalium relinques vultum eorum: idest, præparabis intentionem eorum, vt propter hoc occidant Christum sicut eum dixerunt. Ne forte veniant Romani, &c. [Vel in reliquiis eorum] idest, gentibus quas relinquis conuertendas Rom. 15. In eum gentes sperabunt: [præparabis vultum eorum.] idest, cognitionem tuam quæ est eorum, 1. Iudæorum idest, eis promissam. Vel reliquiæ Christi extrema vitæ eius dicuntur, idest, passio & mors eius, & in istis fuit præparata mala eorum intentio ad eius passionem. Vel præparationem vultus in bonum idest, in reliquiis Iudæorum qui conuertentur. Esa. 10. Reliquiæ saluæ fient. Et licet ponantur vt dorsum modo, tamen reliquiæ conuertentur & cognoscent. [Exaltate]

k Hic

k Hic ponitur conclusio. Et primo petit id quod est ex parte Dei. Secundo promittit id, quod est ex parte nostra. Dicit ergo. [Exaltare Domine in virtute tua] vt scilicet in ea rex lætetur Esa. 26. Exaltetur manus tua vt non videant & confundantur. Tamen secundum mysterium [Exaltare] Christe in resurrectione, quæ erit [In virtute tua] Io. 10. Potestatem habeo ponendi animam meam & iterum sumendi eam: per resurrectionem & ascensionem. [Exaltare] quæ erit in virtute tua. Esa. 73. Gradiens in multitudine virtutis suæ. Et nos [cantabimus] scilicet interius [& psallemus] exterius [virtutes tuas] Vel cantabimus, idest, prædicabimus & annunciabimus excellentiam potestatis tuæ 1. Pet. 2. Vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum.

In Finem

Pro Assumptione.

PSAL. XXI.

DEus Deus meus respice in me: quare me dereliquisti? longe à salute mea verba delictorum meorum.

b Deus meus clamabo per diem & non exaudies: & nocte, & non ad insipientiam mihi.

c Tu autem in sancto habitas: laus Israel.

d In te sperauerunt patres nostri sperauerunt, & liberasti eos. Ante clamauerunt, & salui facti sunt: in te sperauerunt, & non sunt confusi.

e Ego autem sum vermis & non homo: opprobrium hominum, & abiectio plebis. Omnes videntes me, deriserunt me: locuti sunt labiis, & mouerunt caput.

f Sperauit in Domino, eripiat eum: saluum faciat eum, quoniam vult eum.

g Quoniam tu es qui extraxisti me de ventre: spes mea ab vberibus matris meę, in te proiectus sum ex vtero.

h De ventre matris meæ Deus meus es tu: ne discesseris à me.

i Quoniam tribulatio proxima est quoniam non est qui adiuuet.

k Circundederunt me vituli multi: tauri pingues obsederunt me. Aperuerunt super me os suum sicut leo rapiens & rugiens.

l Sicut aqua effusus sum, & dispersa sunt omnia mea. Factum est cor meum tanquam cera liquescens: in medio ventris mei.

m Aruit tanquam testa virtus mea, & lingua mea adhæsit faucibus meis: & in puluerem mortis deduxisti me.

n Quoniam circundederunt me canes multi: concilium mali generatiuum obsedit me. Foderunt manus meas, & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea.

o Ipsi veto considerauerunt, & inspexerunt me: diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.

p Tu autem Domine ne elongaueris auxilium tuum à me: ad defensionem meam conspice.

q Erue à framea Deus animam meam: & de manu canis vnicam meam.

r Salua me ex ore leonis: & à cornibus vnicornium humilitatem meam.

s Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio ecclesiæ laudabo te.

t Qui timetis Dominum, laudate eum: vniuersum semen Iacob glorificate eum. Timeat eum omne semen Israel.

u Quoniam non spreuit, neque despexit deprecationem pauperis. Nec auertit faciem suam à me: & cum clamarem ad eum, exaudiuit me.

x Apud te laus mea in ecclesia magna: vota mea reddam in conspectu timentium eum.

y Edent pauperes & saturabuntur, & laudabunt Dominum qui requirũt eum: viuent corda eorum in sæculum sæculi.

z Reminiscentur, & conuertentur ad Dominum: vniuersi fines terræ. Et adorabunt in conspectu eius: vniuersæ familiæ gentium.

aa Quoniam Domini est regnum: & ipse dominabitur gentium.

bb Manducauerunt & adorauerunt omnes pingues terræ: in conspectu eius cadent omnes, qui descendunt in terram.

cc Et anima mea illi viuet: & semen meum seruiet ipsi.

dd Annuntiabitur Domino generatio ventura: & annunciabunt cœli iustitiam eius populo qui nascetur, quem fecit Dominus.

In præcedentibus prius videtur esse actum de tribulatione, quam sustinuit Dauid à filio & à Saule. Hic autem in tertia decade agitur de persecutione quam passus est à toto populo: qui eum abiecit ad mandatum Saulis. Diuiditur ergo Psalmus iste in tres partes In prima, narratur tribulatio. In secunda, funditur oratio ad Deum pro liberatione. In tertia, ponitur gratiarũ actio secunda incipit Ps. 24. [Ad te Domine leuaui] Tertia, ibi [Afferte Domino] Circa primum, duo facit. Primo exponit tribulationem. Secundo ostendit quando à Deo iuuatur in tribulatione, ibi [Dominus regit me] Sicut supra dictum est, sicut in aliis prophetiis, ita hic agitur de aliquibus tunc præsentibus inquantum erant figura Christi & quæ ad ipsam prophetiam pertinebant. Et ideo quandoque ponuntur aliqua quæ ad Christum pertinent; quæ excedunt quasi virtutem historiarum. Et interalia spiritualiter iste psalmus agit de passione Christi. Et ideo hic eius sensus literalis. Vnde

ſpiritualiter hunc pſalmum in paſſione dixit cum clamauit Helyhely lamazabathani : quod idem eſt quod Deus Deus meus : ſicut pſalmus incipit. Et non licet ſingulariter hic pſalmus dicat de Dauid, tamen ſpecialiter ad literam refertur ad Chriſtum. Et in ſynodo Toletana quidam Theodorus Moneſterius qui hunc ad literam de Dauid exponebat, fuit damnatus & propter hoc & propter alia multa & ideo de Chriſto exponendus eſt. Sciendum eſt autem quod quandoque prius agitur de paſſione Chriſti prolixe : quorum iſte pſalmus primus eſt. Alii enim breuius tangunt paſſionem Chriſti. Secundus eſt, Iudica domine nocentes me. Tertius eſt, Exaudi Deus orationem meam, & ne deſpexeris deprecationem meam. Quartus, Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquæ. Quintus, Deus laudem meam ne tacueris. Et hoc propter quinque plagas Chriſti : vel propter quinque effuſiones ſanguinis. Et vnus eſt modus procedendi in omnibus quia incipiunt à gemitu & terminantur in ſalutem populorum : quia ex paſſione facta eſt ſalus omnibus hominibus. Titulus Hiero. eſt. Victori pro cerno matutino. In noſtra litera. Victori pro aſſumptione, vel pro cerua matutina. In hoc pſalmo principaliter agitur de paſſione Chriſti. Secundo, tangitur in eo de reſurrectione : quia per eam datur intelligi paſſio ; & paſſio ordinatur ad reſurrectionem ſicut ſi dicam. Iſte eſt manumiſſus, oſtendi quod fuit ſeruus. Ergo iſte pſalmus eſt Dauid id eſt Chriſti. Et eſt pro aſſumptione, ideſt reſurrectione, & hæc fuit matutina ; vnde. Pro ceruo, ideſt pro humana natura. Vel pro ceruo matutino, ideſt, Chriſto. Pſal. 107. Exurgam diluculo. Hic autem titulus eſt quando Dauid ibat profugus & latebat in deſertis ſicut ceruus. Vnde ſupra dixit. Et poſuit pedes meos tanquam ceruorum. Vnde pro iſta tribulatione quæ figurabat paſſionem Chriſti intitulatur iſte pſalmus hoc modo tamen melius refertur ad Chriſtum vt per ceruum intelligatur humana natura in Chriſto : quia ceruus tranſit ſpineta ſine læſione pedum, ſic Chriſtus tranſiuit per iſtam vitam præſentem ſine ſui inquinatione. Item, ceruus optime ſalit : ſic Chriſtus de fouea mortis aſcendit ad gloriam reſurrectionis. Et ideo ceruus dicitur, & matutinus dicitur ; quia tunc ſurrexit. Pſalmus iſte diuiditur in tres partes. In prima, ponitur conqueſtio. In ſecunda, narratio paſſionis, ibi. Ego autem ſum vermis. In tertia, ponitur liberationis petitio, ibi. Tu autem domine ne elongaueris. Circa primum, tria facit. Primo, ponitur conqueſtio ſiue queſtio. Secundo, ponitur expoſitio conqueſtionis, ibi Longè à ſalute. Tertio ponitur ratio conquerendi, ibi. Tu autem in ſancto habitas. Hæc eſt tranſlatio ſeptuaginta. In græco autem & in Hebræo non eſt. Reſpice in me : ſed habetur ſic. Deus meus quare me dereliquiſti, quia hæc verba dixit Chriſtus in cruce : ſed. Reſpice interpoſitum eſt. Ponitur ergo petitio cum dicit. Deus Deus meus. Repetitur autem bis Deus ad maiorem certitudinem. Gen. 41. Quod autem ſecundo vidiſti ad eandem rem pertinens, indicium eſt firmitatis. Reſpice in me, ideſt, miſerere mei Pſal. 42 Reſpice in me, & miſerere mei, quia vnicus &c. Quare me dereliquiſti. Hæc fuerunt verba Chriſti in cruce. Ex his autem verbis Arrius occaſionem ſumpſit erroris, ſcilicet quod in morte Chriſti ſeparata eſt diuinitas ab humanitate. Vnde de hoc ſecundum eum conqueritur dominus dicens [quare me dereliquiſti.] Sed hoc erroneum eſt. Eſt autem ſciendum quod aliquis dicitur derelictus à Deo quando non adeſt ei Deus, ſicut videtur adeſſe quando protegit eum : & implet eius petitionem Hier, 20. Dominus Deus mecum eſt tanquam bellator fortis : idcirco qui perſequuntur me cadent & infimi erunt.

A Et quia Chriſtus non eſt liberatus à paſſione corporali cum eſſet in paſſione, ſecundum hoc dicitur ad horam derelictus, ideſt paſſioni expoſitus Rom. 8. Proprio filio ſuo non pepercit &c. Item illa petitio. Pater ſi fieri poteſt tranſeat à me calix iſte vt dicitur Matth. 26. non videtur impleta : quia erat ſecundum carnem Eſa. 54. Ad punctum & in modico dereliqui te, ideſt, paſſioni te expoſui : & in miſerationibus magnis congregabo te, ſcilicet in reſurrectione. Et ideo dicit [quare me dereliquiſti] ideſt paſſioni me expoſuiſti [longe à ſalute mea verba delictorum meorum.] Hic exponitur conqueſtio. Et primo, in generali. Secundo, in ſpeciali, ibi [Deus meus clamabo] Dicit ergo [Dereliquiſti me] Et hoc, quia [longe ſunt verba
B delictorum meorum à ſalute mea] mei veri hominis inquãtum habeo humanam naturam Pſalmorum. 118. Longe eſt à peccatoribus ſalus. Et hæc verba ſcilicet [dereliquiſti : & longe, & quare] non videntur eſſe hominis iuſti ſiue iuſtitiæ, ſed videntur eſſe [verba delictorum meorum] ſcilicet, hominis peccatoris, ideſt, oſtendunt me non eſſe iuſtum ſed peccatorem. Vnde hæc verba dixit Chriſtus in perſona peccatoris ſiue Eccleſiæ. Et hæc eſt vna de regulis ſupra in principio pſalterii poſitis, quod ea quæ pertinent ad membra, dicit Chriſtus de ſe propter hoc, quia ſunt ſicut vnum corpus myſticum Chriſtus & eccleſia, & ideo loquuntur ſicut vna perſona, & Chriſtus transformat ſe in Eccleſiam & Eccleſia in Chriſtum Rom. 12. Multi vnũ corpus ſumus in Chriſto. In membris autem Chriſti
C ideſt in eccleſia ſunt delicta ſiue peccata. In capite vero ideſt in Chriſto, nullum eſt delictum ſed ſimilitudo delicti Rom. 8. Miſit Deus filium ſuum in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum 2. Cor. 5. Eum qui peccatum non nouerat, peccatum pro nobis fecit : vt nos efficeremur iuſtitia Dei in Chriſto. Chriſtus autem imminente paſſione orauit. Pater ſi fieri poteſt &c. Sed hæc verba Chriſti orantis poſſunt dupliciter exponi. Vno modo vt Chriſtus ea protulerit quaſi gerens infirmorum perſonam, qui ſunt in eccleſia : quia futurum erat vt aliqua membra ſua debilia quando immineret eis paſſio formidarent. Alio modo quod protulit hanc petitionem gerens officium carnis infirmæ in Chriſto, quæ naturaliter timet & fugit mortem. Quod petiit ergo liberari,
D fuit verbum vel membrorum in quibus delictum inuenitur, vel carnis Chriſti in qua eſt ſimilitudo delicti ſiue peccati : & ideo dicit [verba] quibus petiit liberari : quæ ſunt [delictorum meorum] id eſt fidelium, pro quorum delictis patior : vel ſunt infirmæ carnis quæ habet ſimilitudinem delicti : longe à ſalute corporali, quia calix ſiue paſſio non tranſit à me vt petii, quaſi dicat. Non conſequor ſalutem quam intendo, ſi petitio mea quam peto, exaudiretur. Pater tranſeat à me calix iſte. Et ideo litera Hier. habet [longe à ſalute mea verba gemitus mei] Aliter exponit Aug. in libro de gratia noui teſtamenti. Hæc verba quibus peto liberari à paſſione & conqueror quod ſum derelictus
E paſſioni, ſunt longe à ſalute mea, quam ſecundum quod Deus debet facere Matth. 1. Ipſe ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. Et aſſignat rationem quare ſit derelictus. Eſt enim duplex ſalus, vna corporalis quæ eſt communis hominibus & iumentis Pſ. 35. Homines & iumenta ſaluabis domine. Alia ſpiritualis & æterna : & hæc eſt propria Chriſti : vnde dicit [mea] quia ſalus noui teſtamenti eſt per Chriſtum facta Eſa. 45. Iſrael ſaluatus eſt in domino ſalute æterna, Et hæc differunt : quia prima quærebatur in veteri teſtamento, Secunda, quæritur in nouo, Quare ergo derelictus eſt paſſibilis ; quia ipſe venit in nouo teſtamento, Et hæc verba

quæ

quæ hic dixit [longe à salute mea] spirituali: quia sunt pro corporali salute [longe] Christus loquitur in persona peccatorum, qui quandoque propter peccata derelinquuntur à Deo: vnde dicit [verba delictorum meorum] id est peccatorum sunt [longe à salute] spirituali: quia hæc est causa quare peccatores saluantur: quia sunt peccatores Ioan. 9. Peccatores Deus non audit. Vel secundum Augustinum loquitur [à me] quasi derelinquendo me, fecisti me longe à salute mea id est corporali. Et hæc verba sunt delictorum meorum. [Deus.]

b Hæc in speciali prosequuntur. Per diem & noctem duo intelligere possumus. Vno modo ad literam diem & noctem temporalem: & sic clamare, est clamare assidue: vnde dicit [non exaudies] quasi dicat. Quamuis assidue clamem, non sum tamen exauditus. Litera Hier. habet [& nocte & non est silentium mihi] quasi non sileo die & nocte orare. Alio modo, vt per diem intelligatur prosperitas, & per noctem aduersitas. Et secundum Augustinum verba quę pro salute corporali dicuntur, fiunt per diem: pro prosperis, per noctem, vt tollatur aduersitas. Ergo Christus clamat per diem quando est in prosperitate, & non exauditur, quia petit vt non pereat, & per noctem vt tollatur aduersitas, & non tollitur.

Sed contra dicitur de Christo quod exauditus est &c.

Et dicendum, quod oratio est actus rationis. Vnde omnis oratio Christi procedens ex rationis iudicio est exaudita. Secus est de oratione exprimente infirmitatem naturę passibilis & proprium motum membrorum, quia nec ipse voluit eam exaudiri Ioan. 12. Nunc anima mea turbata est, & quid dicam. Patet &c. Et quare non est exauditus in prosperis & aduersis, ostendit [& non ad insipientiam mihi] quia hęc petitio non pertinet ad salutem noui testamenti, quam ego intendo quæ est salus ęterna, sed pertinet ad salutem veteris testamenti. Vt ergo hanc sapientiam discas, scias quod salus temporalis non pertinet ad nouum testamentum, sed ad vetus. Hęc est sapientia quæ stultitia est apud homines 1. Cor. 4. Nos stulti propter Christum 1. Cor. 1. Nonne Deus stultam fecit sapientiam huius mundi &c. [Tu autem]

c Supra posita est quęstio Christi inquirentis causam passionis suæ, hic autem ostendit quod huiusmodi quæstio est rationabilis & rationabile est quod est derelictus. Et primo dicit hoc esse mirabile ex parte Dei.

Secundo, ostendit hoc experimento antiquo, ibi [In te sperauerunt] Hoc quod hic dicitur tripliciter refertur ad prædicta, secundum tres expositiones. Vna est; quia est longe à salute temporali, & sic facta est ista diuisio. Vnde illud est mirabile ex parte Dei propter duo. Primum est, cum Deus in sanctis habitet & non defendat eos Iud. 6. Si dominus nobiscum est, cur hæc mala omnia apprehenderunt nos? Vbi sunt mirabilia eius quæ patres nostri narrauerunt nobis? Et ideo dicit [Tu autem in sancto habitas] Hierem. 14. Tu in nobis es domine, sed specialiter habitat in Christo. Alia ratio est, quia quicquid boni habemus, totum est in laudem Dei. Et ideo si nobis est bene, melius à nobis laudatur Deus. Et ideo sequitur [laus Israel] Hier. 17. Sana me domine & sanabor, saluum me fac & saluus ero, quoniam laus mea tu es. Secundum aliam expositionem. [Quare me dereliquisti] ideo scilicet, quia [verba delictorum meorum sunt longe à salute mea spiritualiter: sed ego clamo pro temporali, tu vero qui habitas in sancto, vt sit [laus Israel] non exaudies, quia non exaudis quando quis non clamat pro spirituali salute. Vel secundum tertiam expositionem, vt loquatur Christus in persona peccatoris; quasi dicat: ideo es longe à salute mea, quia non habitas in peccatoribus: sed in sancto [Inte]

d Hic ponit ratione alia ratio quæ sumitur ex antiqua consuetudine & experimento quo sancti patres liberabantur à tribulationibus inuocantes Deum, sicut patet Exod. 14. quod liberati sunt de persecutione Ægyptiorum, de Susanna quæ liberata est ab iniqua sententia senum Dan. 13. Daniel liberatus de ore siue de lacu leonum Dan. 15. Quomodo ego sum derelictus à te & non sum liberatus à passione. Duo ergo facit circa hoc. Primo, facit mentionem de malo corporalis afflictionis. Secundo, de malo confusionis. Quantum ergo ad liberationem primi mali, duo faciebant. Primo, sperabant in eum, vnde dicit. [In te] non in mundo [sperauerunt patres nostri.] Esa. 26. Speratis in domino in seculis æternis: in domino Deo forti in perpetuum &c. [& liberasti eos] & iste est fructus spei, quia liberasti eos. Secundo, clamabant: vnde dicit [Ad te clamauerunt] ex magna cordis affectione [& salui facti sunt] Ps. 119. Ad dominum cum tribularer clamaui &c. Quantum ad secundum malum, scilicet, confusionem dicit. [In te sperauerunt & non sunt confusi.]

Sed contra Dan. 13. Non est confusio confidentibus in te. Ro. 5. Spes non confunditur.

Dicendum quod patres pertinebant ad vetus testamentum in quo temporalia dabantur: & ideo vt ostendat quod diuina prouidentia temporalia etiam disponat, liberat eos etiam temporali liberatione. Sed Christus promittit & donat spiritualia: & vt ostendat contemnenda temporalia & speranda æterna, noluit temporalem liberationem secundum rationem: & tamen aliqui in nouo testamento sunt temporalibus liberationibus liberati, & in veteri testamento aliqui sunt spiritualibus afflictionibus eruditi, vt ostendatur Deus author esse vtriusque testamenti. [Ego autem.]

e Hic ponit passionem suam. Et primo, proponit confusionem suam quam passus est. Secundo, exponit eam, ibi. [Omnes videntes me] Tertio, causam eius assignat, ibi. [Quoniam tu es] Prima pars dupliciter potest legi. Vno modo, vt primo proponat similitudinem confusionis. Secundo exponat opprobriũ. Dicit ergo, Illi sunt liberati, ego autem non sum liberatus à confusione: sed sic viliter cõculcatus ac si essem vermis & non homo Iob. 25. Homo putredo, & filius hominis vermis Thren. 3. Factus sum in derisum omni populo: canticum eorum tota die. Et quomodo: Exponit [opprobrium hominum & abiectio plebis] Mat. 25. Prætereuntes blasphemabant eum. Vah qui destruis templum. Et qui crucifixi erant conuitiabantur ei. Alios saluos fecit. Et Ioan. 19. Plectentes coronam de spinis &c. & ideo [opprobrium factus sum hominum] in verbis eorum vt dictum est [& abiectio plebis] quia spreuerunt eum, & quia abiecto eo petierũt Barabbam Matt. 27. Thren. 3. Abiectionem posuisti me in medio populorum Secundo modo vt pertineat ad Christi dignitatem. Vermis enim non generatur ex coitu, sed ex terra solo calore solis cœlestis. Ipse enim quasi tenerrimus ligni vermiculus, vt dicitur 2. Reg. 23. Sic Christus ex virgine sola operatione Spiritussancti Ps. 84. Dominus dabit benignitatẽ: & terra nostra dabit fructũ suũ. Ideo dicit [Ego autẽ sum vermis & non homo] scilicet, tantum: sed etiam Deus. Vel aliter secundum Aug. Per hominem intelligitur homo vetus, scilicet, Adam, qui sic fuit homo quod non filius hominis. Per vermem intelligitur Christus qui sic fuit homo quod filius hominis idest virginis: ideo dicit [sum vermis & non homo] scilicet, gaudẽs tẽporalibus sed filius hominis gaudens

ſpiritualibus [abiectio plebis] hic non mutatur. Conſequenter ponit deriſionem: & primo oſtendit quomodo ſit vniuerſalis. Secundo, quomodo ſit multiplex. Quod ſit vniuerſalis, oſtendit cum dicit. [Omnes videntes me deriſerunt me] Hier. 20. Tota die omnes ſubſannabant mihi: quia populi & principes: & hæc diſtributio [omnes] pro toto populo intelligitur, ſcilicet malo. Quod illuſio fuerit multiplex oſtendit: quia verbis: vnde dicit quia [locuti ſunt labiis] Matth. 27. Prætereuntes blaſphemabant eum Eſa. 57. Super quem luſiſtis & ſuper quem dilataſtis os, & eieciſtis linguam Sap. 2. Si verus Filius Dei eſt, ſuſcipiet illum. Item, factis [& mouerunt caput] Matt. 27. Mouentes capita ſua, præ deriſu dicentes: alios ſaluos fecit, &c. [Sperauit.]

f Oſtendit quæ ſint illa verba quæ in eius confuſionem loquebantur: quia primo improperabant ſibi ſpem quam habebunt de Deo: vnde dicit [Sperauit in Domino eripiat eum] Matt. 27. Confidit in Deo, liberet eum ſi vult, quaſi dicat: ſi ſperaſſet in Domino, liberaſſet eum quia dictum eſt ſupra ſtatim. Quia ſperauerunt in te patres noſtri & liberaſti eos: Sed decipiuntur: quia non intelligitur de ſalute, ſiue de liberatione temporali. Secundo, improperant Chriſto, quod non ſit Deo acceptus: vnde dicit [ſaluum faciat eum quoniam vult eum. Sapien. tertio. Filium Dei ſe nominat. [Quoniam.]

g Conſequenter ponitur cauſa confuſionis & circa hoc, duo facit. Primo, ponit cauſam. Secundo, prorumpit in orationem, [ne diſceſſeris] Cauſa irriſionis conſueuit eſſe ſtultitia. Vnde temporales reputant bonos homines ſtultos: quia non confidunt de mundo Pſal. 13. Conſilium inopis confudiſtis, quoniam Dominus ſpes eius eſt. In hac cauſa duo facit. Primo, ponit diuinum beneficium motiuum ad ſperandum. Secundo, ipſam ſpem, ibi [ſpes mea] quaſi dicat: deridentme, quia ſpes mea eſt in te: & ideo dicit [Quoniam tu es qui extraxiſti me de ventre matris meæ] Hic ponit primo quæ pertinent ad caput. Quæcumque naſcuntur naturaliter & vniuerſaliter ex vtero matris virtute diuina producuntur: & ipſa eſt omnium cauſa Gal. 1. Qui me ſegregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam ſuam. Sed ſingulariter dicit Chriſtum abſtractum ex vtero matris, quia mirabiliter conceptus eſt & ſine ſemine natus ſeruata matris integritate, hoc eſt beneficium, & ex hoc ſequitur ſpes. Et circa hoc, tria ponit Primo, ipſam ſpem. Secundo, eius perfectionem. Tertio, eius rationem. Dicit ergo [ſpes mea ab vberibus matris meæ] ideſt tu es ſpes mea ex quo homo ſum & ſuxi vbera matris meæ; quia cum erat verbum apud Deum non conueniebat ei ſperare Pſal. 78. Spes mea à iuuentute mea.

Sed contra Chriſtus ab inſtanti conceptionis habuit vſum liberi arbitrii, ergo ex tunc ſperauit.

Reſpondeo, Dicendum quod vbera, ideſt, lac verbum in eodem tempore præparatum fuit, quo fuit conceptus: vnde vbera ad ipſam conceptionem referuntur. [In te proiectus ſum ex vtero.]

Contra. Si poſtquam egreſſus eſt ex vtero proiectus eſt in Deum, ergo antequam exiret vterum non fuit proiectus in Deum.

Dicendum, quod ille proiicitur in alterum, qui non in ſe, ſed ei innititur 1. Pet. 5. Omnem ſolicitudinem veſtram proiicientes in eum: vnde [proiectus ſum ex vtero] quia tibi ſoli innitor. Et ſic deſcribitur perfectio ſpei. [De ventre.]

h Hic ponitur ratio ſpei, quaſi dicatur in te ſperaui, quia te habui ſemper vt Deum Pſal. 27. In Deo ſperauit cor meum & adiutus ſum Et ideo dicit. [Tu es Deus meus de ventre matris meæ] ideſt ex quo factus ſum homo; quia ante non erat Dei Filius homo. Sed ſi exponatur de membris Chriſti, proiectio ſiue extractio eſt de vno in aliud ſecundum carnem, Chriſtus autem ſemper tendebat in Deum: ſed loquitur de membris quæ ſecundum carnem ſemper ſunt in ventre carnali, ſcilicet, concupiſcentiis mundanis, ſed per Deum ab huiuſmodi concupiſcentiis extrahuntur & proiiciuntur in Deum, vt nihil niſi Deum ſperent & quærant. Conſequenter concludit orationem cum dicit [ne diſceſſeris à me,] ſcilicet defendendo, vel in me, in membris meis quantum ad ſpiritualia, quaſi dicatur [Dereliquiſti me] exponendo paſſioni corporali [ne recedas à me] fouendo me ſpirituali auxilio. [Quoniam]

i Hoc ſecundum Hiero. eſt principium verſus ſequentis, & ideo poteſt vt dictum eſt, conueniens cum præcedentibus legi, & etiam cum ſequentibus. Et vt dicit Hiero. conuenientius legitur cum ſequentibus. Nam pſalmus ex perſona Domini exponens paſſionem, præmittit primo orationem, poſtea ordinem paſſionis ſubſequitur, ibi. [Circundederunt me &c.] Circa primum, duo facit. Primo, proponit orationem. Secundo, neceſſitatem orandi oſtendit. [Quoniam tribulatio] Dicit ergo [Tu es Deus meus de ventre matris meæ] & ideo oro [ne diſceſſeris à me] quoniam tribulatio proxima eſt] Hæc enim intelligenda ſunt vt Chriſtus loquatur in perſona membrorum ſuorum, vt non derelinqueret ea in tribulationibus primæ Corinthiorum. 10. Fidelis Deus qui non patietur vos tentari ſupra id, quod proteſtis Pſal. 70. Ne derelinquas me: quia dixerunt inimici mei mihi? & qui cuſtodiebant animam meam conſilium fecerunt in vnum. Non autem dicit hoc pro ſe. Neceſſitas autem eſt duplex: tribulatio quæ imminet, & auxilium quod deficit. Vnde dicit [tribulatio proxima eſt] ſcilicet, tempore Matth. 26. Ecce appropinquabit hora: & Filius hominis tradetur &c.

Sed obiicitur quod cum hæc verba ſint Chriſti iam in cruce exiſtentis, quomodo dicit. [Quoniam tribulatio proxima eſt &c.

Poſſumus dicere quod Dauid mutat tempora. Auguſtinus aliter ſoluit. Tribulatio quandoque eſt propinqua, quandoque remota. Senſus doloris eſt in anima: propinquum animæ eſt corpus, remota ſunt bona exteriora. Quando ergo eſt afflictio in exterioribus, tribulatio non eſt propinqua. Sed quando eſt in proprio corpore, tunc eſt propinqua & proxima: & impoſſibile eſt quin homo ſentiat. Chriſtus autem in proprio corpore affligebatur Pſal. 114. Tribulationem & dolorem inueni. Item, deficit auxilium [quoniam non eſt qui adiuuet] Et ideo eſt orationi inſtandum Eſa. 63. Circunſpexi & non erat auxiliator, quæſiui & non erat qui adiuuaret: quia etiam Apoſtoli relicto eo fugerunt. [Circundederunt]

k Supra oſtendit pſalmus in perſona Chriſti ſuam conqueſtionem ſiue querelam, rationabilem eſſe, & ex antiquorum conſuetudine, ſiue experimento; hic autem proſequitur ordinem paſſionis quantum ad afflictionem carnis. Et proponit, Primo perſecutores. Secundo perſecutionis effectum ibi. [Sicut aqua] Tertio perſecutionis modum, ibi. [Circundederunt me canes] Primo ergo introducuntur perſecutores inuadentes opere: quorum quidam minores vt plebs & miniſtri: & quantum ad hos dicit [Circundederunt me vituli multi Eccleſ. 1. Stultorum infinitus eſt numerus [Circunderunt me] quia vndique inuaſerunt Pſal. 117. Circundederunt me ſicut apes &c. Quidam ſunt maiores: vnde dicit [tauri pingues obſederunt me] Eccleſ. 6. Ne extollas te in cogitatione tua ſicut taurus: qui ex pinguedine & fortitudine, nec iugo premitur & multum generat & ſuperbit. Dicit quod taurus eſt animal

melãcholicum & propter hoc diu retinet iram: & sicut minores habent audaciam propter multitudinem, ita maiores propter diuitias. Et ideo dicit [pingues] Iob. 15. Pingui ceruice armatus est [obsederunt me] Iob. 19. Obsederunt in gyro tabernaculum meum. Consequenter ponit persecutores insurgentes ore: vnde dicit. [Aperuerunt super me os suum] Et quidem multipliciter eum tentando Matth. 22. Quid me tentatis hypocritæ; accusando, inuidendo, ad mortem expetendo, dicentes, crucifige Thren. 3. Inimici mei aperuerunt os suum super me. Consequenter adhibet similitudinem [sicut leo rapiens & rugiens] cui comparantur propter crudelitatem Hiere. 12. Facta est mihi hæreditas mea quasi leo in sylua: dedit contra me vocem. Nam leonis est vt capta præda rugiat Amos 3. Numquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit? Et dicit [rapiens] insidiando & [rugiens] manifeste in mortem expetendo Ezech. 11. Sicut leo rugiens rapiensque prædam, animam deuorauerunt. [Sicut]

l Consequenter ponit persecutionis effectum. Et primo proponit hunc effectum. Secundo exponit eum, ibi [dispersa] Dicit ergo. Persequuntur me & nocent: quia quantum ad corporalem salutem totaliter inualuerunt. Et ideo dicit [Sicut aqua effusus sum] Si effundatur oleum aliquid remanet in vase: si effundatur vinum saltem remanet odor in vase: sed de aqua nihil remanet, quasi dicatur Totaliter effusus sum secundum eorum opinionem 2. Reg 41. Quasi aquæ dilabimur, quę non reuertuntur super terram. Aqua leuiter effunditur & proiicitur: sic ego effusus sum. Sicut etiam Iudæi non solum eum delere desuper terram conati sunt, sed etiam famam eius perdere voluerunt. Vel assimilatur Christus aquæ, quia aqua lauat: sic passio Christi de omnibus peccatis & omnes sordes lauat Apocal. 1. Dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Item, aqua rigat & facit fructificare: sic passio Christi Eccles. 24. Dixi irrigo ortum meum &c. Et fructificat fructum vitæ æternæ Eccles. 24. Flores mei, idest passionis meæ, fructus honoris & honestatis. Itẽ, facit viam lubricam: sic passio Christi disponit Iudæos ad casum 1. Corinth. 1. Nos autẽ prædicameus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Consequenter exponit hunc effectum: & ideo dicit [dispersa sunt &c.] quasi dicat: quicquid videbatur in me forte, est dissolutum: quicquid: pulchrum, emarcuit. Et ideo dicit dispersa &c.] In homine est duplex fortitudo. Vna est fortitudo corporis: & hæc consistit in ossibus & neruis: & quantum ad hoc dicit [dispersa sunt omnia ossa mea] quasi dicat.

Omnis virtus mea corporalis defecit: tamen de Christo dicitur spiritualiter. Nam Apostoli qui sunt ossa Christi dispersi fuerunt Zachar. 13. Percutiam pastorem & dispergentur oues gregis. Alia est fortitudo animæ quæ consistit in corde: vnde dicit. [Factum est cor meum tanquam cera liquescens.]

Quærit Aug. quomodo de Christo capite verum sit: quia hoc videtur prouenire ex superabundanti timore, quod non est dicendum de Christo quia & fuerit in eo timor naturalis, non tamen fuit tantus quod liquesceret cor. Et ita intelligitur de Christo non secundum se, sed quantum ad membra, quæ quidem sunt cor Christi, quæ & præcipue diligit Phil. 1. Eo quod vos habeam in corde. Et sequitur. Testis est mihi Deus, quomodo cupiam vos esse in visceribus Iesu Christi. Hi fuerunt Apostoli qui fuerunt ossa ad sustentandum infirmos in ecclesia, sicut ossa sustentant carnes Rom. 15. Debemus nos firmiores imbecillitatẽ infirmorum sustinere. Et fuerunt corda eorum sicut cera liquescens. Primo, mala liquefactione per timorem: sicut in fuga discipulorum Matt. 26. Tunc relicto eo fugerunt omnes. Et in negatione Petri Lucæ 22. At ille negauit dicens. O homo nescio quid dicis. Secundo, bona liquefactione sicut in conuersione discipulorum, vt patet in Petro & Andrea. Vel dicendum quod liquefactio etiam est amoris Can. 5. Anima mea liquefacta est. Res antequam liquefiat dura est & constricta in se: si liquescit diffunditur & tendit à se in aliud. Timor etiam quandoque indurat, quando scilicet non est magnus: & sic est etiam de amore: quia quando superuenit amor tunc homo tendit in aliud quod ante in se erat. Et de hac liquefactione potest exponi etiam de Christo, secundum quod est caput. Nam hoc liquefieri & est à Spiritu sancto, & est in medio ventris idest, affectus. Vel per cor Christi intelligitur sacra scriptura, quæ manifestat cor Christi. Hoc autem erat clausum ante passionem quia erat obscura: sed aperta est post passionem, quia eam iam intelligentes considerant, & discernunt quomodo prophetiæ sint exponendæ [Aruit.

m Hic ostẽdit quod quicquid pulchrum fuit in Christo euanuit. Florere videbantur in Christo ante passionem tria. Operatio miraculorum, facundia doctrinæ, fama & gloria populorum De primo Io. 6. Multitudo magna sequebatur eum: quia videbant &c. Et hæc virtus aruit in passione quantum ad opinionem eorum vna clamabant Alios saluos fecit &c. [Aruit] id est viluit [tam quam &c.] [Vel] [testa] quando aresit induratur, sic in passione virtus Christi fuit indurata ad sustentandum Eccles. 27. Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tẽtatio tribulationis. De secundo Matt. 7. Erat docens eos tanquam potestatem habens: sed in passione. [Adhæsit lingua mea faucibus meis] præ taciturnitate Ezech. 3. Adhærere faciam linguam tuam palato tuo & eris mutus. Et hoc est factum in passione: quia non respondebat Herodi Luc. 23. Interrogabat eum Hærodes multis sermonibus. At ipse nihil respondebat ei. De tertio Matth. 21. Plurima autem turba strauerunt vestimenta sua in via. Alii autem cædebant ramos de arboribus &c. Tunc impletum est quod Dauid prophetauerat de Christo dicens. O domine saluum me fac, o domine bene prosperare: benedictus qui venit in nomine domini, Deus dominus & illuxit nobis. Sed in passione viluit: vnde dicit [& in puluerem mortis deduxisti me] idest, vilem mortem me pati fecisti, Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum. Vel si referatur ad membra [in puluerem mortis deduxisti me] idest, membra mea quę sunt incinerata, non autem Christi. Vel [In puluerem &c.] idest, in potestatem Iudæorum dedisti me, qui sunt sicut puluis &c. [Quoniam.]

n Hic ponitur modus passionis. Et primo, ponit ea quæ facta sunt ante crucifixionem. Secundo, quæ facta sunt in ipsa crucifixione. Tertio, quæ facta sunt post crucifixionem. Ante crucifixionem facta fuerunt duo. Primo, fuit captus: & quantum ad hoc dicit. [Circumdederunt me canes multi] Philip. tertio. Videte canes, videte malos operarios Esa. 56. Canes impudentissimi nescierunt saturitatem. Item secundo, quomodo fuit illusus: vnde dicit [consilium malignantium obsedit me] Consequenter ponit ea, quæ facta sunt in ipsa crucifixione. Et primo, quantum ad affixionem. [Foderunt manus meas & pedes meos] grossis clauibus affigentes ligno Zach. 13. Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Item quantum ad distensionem dicit [dinumerauerunt omnia ossa mea] id est dinumerabilia fecerunt. [Ipsi vero.]

o Hic ponuntur illa, quæ facta sunt post passionem. Vnde dicit. [Ipsi &c.] Conuenientes ad spectaculum

vt illuderent. Luc. 23. Milites illudentes impleuerunt ſpongiam aceto dicentes.

Si Rex Iſrael es, ſaluum te fac &c. [& inſpexerunt] ſcilicet, quid eueniret de me. [diuiſerunt inter ſe veſtimenta mea] quæ erant plura & diuiſibilia [& ſuper veſtem meam] ſcilicet inconſutilem [miſerunt ſortem] & hoc fecerunt, vel propter cupiditatem, vel propter quandam illuſionem. Per hæc veſtimenta diuiſa ſignantur eccleſiæ ſacramenta: ſed per veſtem quæ non diuiditur ſignatur vnitas eccleſiæ quam quilibet credit habere: ſed non habet niſi vnus, quia ſola eſt vnitas eccleſiæ Cant. 6. Vna eſt columba perfecta mea. [Tu autem,]

p Narrata paſſione, hic procedit ad orationem. Et circa hoc, duo facit. Primo, petit diuinum auxilium. Secundo, petit præſtiti auxilii fructum, ibi. [Narrabo nomen tuum] Circa primum duo facit. Primo, petit diuinum auxilium in generali. Secundo, per ſe in ſpeciali, ibi. [Erue à framea] Circa primum duo facit. Primo petit acceleration em auxilii. Secundo, auxilii neceſſitatem. Dicit ergo quantum ad primum. Sic fecerunt [Foderunt manus meas & pedes meos &c.] [ſed] [tu domine ne elongaueris auxilium tuum à me] ideſt ne differas præbere mihi homini Chriſto auxilium diuinitatis, quaſi dicat: factum eſt, quia liberatus eſt à morte per gloriam reſurrectionis quæ non eſt elongata: quia poſt triduum reſurrexit.

Et fuit Chriſtus reſurgens 1. Cor. 15. Chriſtus reſurgens à mortuis primitiæ dormientium Pſ. 36. Exurgam diluculo [ad defenſionem meam conſpice] quaſi dicat: ad hoc neceſſarium eſt auxilium tuum mihi, ſcilicet ad defenſionem, [ſub vmbra alarum tuarum protege me, &c.] Defende me ſcilicet contra perſequentes ad mortem, & contra dæmones ne detineant in limbo. Sic ergo periit ne corpus reſoluatur in cineres, & ne anima detineatur in inferno Actu. 2. Solutis doloribus inferni: iuxta quod impoſſibile erat teneri illum Pſ. 37. Ne derelinquas me &c. [Erue]

q Hic exponit in ſpeciali à quibus petit defendi. Et primo, contra mortem. Secundo, contra tentationem mortis, ibi [de manu canis] Dicit ergo [conſpice ad defenſionem meam] & ô Deus. [erue animam meam] quam ipſi quærunt [à framea] ideſt, à gladio qui fremit agitatus.

Sed contra. Chriſtus non fuit occiſus à gladio ſed lancea, & lancea etiam fuit percuſſus poſt mortem.

Sed dicendum, quod gladius ſua acuitate diuidit Heb. 4. Acutior omni gladio ancipiti, & pertingens vſque ad diuiſionem. Et ideo quia mors diuidit animam à corpore & patrem à filio & econtra, & fratrem à fratre, dicitur gladius Zach. 13. [Framea] ideſt, mors: ſuſcitare ſuper paſtorem meum. Et ab hac eruitur in reſurrectione. Vel [framea] eſt lingua aduerſariorum Pſ. 56. Lingua eorum gladius acutus. Vel hic loquitur Chriſtus pro membris quorum plures ſunt occiſi gladio Actu. 12. Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio [& de manu canis] Hic orat contra tentationes; & tripliciter deſcribit hic eos irrationabiles. Et hoc facit ſub ſimilitudine canis, qui latrat antequam percipiat contra quem debeat latrare propter ſubitam iram eius. Sic Iudæi antequam ſcirent quare latrarent contra Chriſtum, clamabant Phil. 3. Videre canes: videre malos operarios. Et ſupra [Circundederunt me canes multi] Hoc maxime pertinet contra Iudæos, qui contra Chriſtum latrantes clamabant, Crucifige, crucifige eum [Salua me.]

r Hic deſcribit eos crudeles ſub ſimilitudine leonis: qui eſt crudele animal. Et hoc refertur ad Pilatum qui fungitur leonis poteſtate, ideſt, imperatoris, quem Apoſtolus dicit leonem 2. Thi. 4. Liberatus ſum de ore leonis. Vel refertur ad diabolum 1. Pet. vlt. Tamquam leo rugiens circuit quærens quem. [Et à cornibus vnicornium humilitatem meam] Hic deſcribit eos ſuperbos: & refertur ad principes ſacerdotum, & ſcribas, qui ſcilicet comparantur vnicorni ſuperbiam deſignãti: & hoc indicat quod vnum cornu habet in capite: & eſt tantæ ſuperbiæ quod nullo modo patitur ſubiectionem, ſed ſtatim captus moritur Iob 39. Numquid volet rhinoceros, ideſt vnicornis ſeruire tibi aut morabitur &c. Et per hoc ſignificantur principes Iudæorum qui ſingulariter gloriabantur de cognitione Dei. Et quicunque ſingulariter ſe extollit, ſimilis eſt Phariſæo Luc 18. Non ſum ſicut cæteri hominum Pſal. 74. Nolite extollere in altum cornu veſtrum [Narrabo.]

ſ Conſequenter oſtendit diuini auxilii fructum. Et primo, oſtendit hoc, quantum ad ipſum Chriſtum. Secundo quantum ad alios, ibi. [Edent pauperes] Circa primum duo facit. Primo proponit duplicem fructum, ſcilicet prædicationis & laudis. Secundo explicat vtrũque, ibi. [Qui timetis] Circa primum, ponit duplicem fructum de liberatione Chriſti. Primus fructus Chriſti fuit prædicatio per vniuerſum mundum. Dicit ergo [Salua me ex ore leonis &c.] Quia ſaluatus & liberatus de faucibus eorum. [Narrabo nomen tuum fratribus meis] ideſt Apoſtolis. Et hoc fecit poſt reſurrectionem. Sunt autem Apoſtoli fratres ſui, & per naturam aſſumptam, & per gratiam vocationis ad Apoſtolatum Rom. 8. Quos præſciuit & prædeſtinauit conformes fieri imaginis filii ſui; quos prædeſtinauit hos & vocauit.

Sed numquid non narrauit ante paſſionem nomen Dei; cum ipſe dicat Ioan. 22. Pater manifeſtaui nomen tuum hominibus &c.

Dicendum quod ſic: ſed plenius poſt paſſionem & reſurrectionem. Primo quidem, narrauit diſcipulis ore proprio, quando aperuit illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas Luc. vlt. Secundo dando eis ſpiritum paraclitum Iob 16. Cum venerit paraclitus ille ſpiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Et Iob 14. Cum venerit paraclitus quem mittet pater &c. ille docebit vos omnia. Sed pleniſſime narrabit quando manifeſtabit diuinitatem ſuam in iudicio Ioan. 14. Manifeſtabo ei meipſum Luc. 21. Tunc videbunt filium hominis venientem cum poteſtate magna & maieſtate. Tũc enim in filio cognoſcent patrem Ioan. 14. In die illa cognoſcetis, quia ego in patre & pater in me & ego in vobis. Et hoc ipſi ſoli filio conuenit, vt ipſe dicit Matth. 10. Nemo nouit patrem niſi filius. Secundus fructus liberationis Chriſti fuit laus diuina. Vnde dicit [in medio eccleſiæ laudabo te] Eſa. 44. Laus eius ab extremis terræ. Sed dicit [in medio eccleſiæ] quod Aug. ſic exponit. dicens primo ſic. Illud dicimus eſſe in medio, quod eſt in manifeſto. In veteri teſtamento Deus laudabatur in occulto ideſt in myſteriis: ſed in nouo laudatur in publico, quia in nuda veritate 2. Corinth. 3. Nos autem reuelata facie gloriam domini cõtemplantes, per amotionem velaminum. Aliquando dicimus, eſſe in medio illud, quod eſt intimum. Intimi in Eccleſia ſunt viri perfecti: qui ſpecialiter laudant Deum in corde, [in medio eccleſiæ laudabo te] ideſt in doctoribus & viris perfectis. [Qui]

t Exequitur vtrumque. Et primo, primum. Secundo, ſecundum ibi. [Apud te] In primo proponit totam prædicationem noui teſtamenti, quomodo narratur nomen domini. Et primo, oſtendit ad quid inducuntur homines in nouo teſtamento. Secundo quid eis narretur, ibi [quoniam non ſpreuit] Ad tria inducuntur homines in nouo teſtamento: videlicet ad confeſſionem oris, ad quærendam gloriam Dei, & ad Deum timendum. Quantum ad primum dicit [Qui timetis Deum laudate

laudate eum] Est autem duplex timor: vnus filialis qui timet Deum offendere, & timet ab eo separari, & exhibet ei reuerentiam: & hic est ex charitate. Alius autem est timor seruilis, qui timet solum pœnam: & hic non est ex charitate Ioan. 4. Charitas foras mittit timorem. Vetus lex fuit timoris: sed noua est lex amoris. Vos ergo [qui timetis dominum] idest qui impletis legem ex timore [laudate eum] quia nihil laudat quis quod non diligit, quasi dicat: confitemini ei ex amore Ps. 116. Laudate dominum &c. Quantum ad secundum dicit [vniuersum semen Iacob magnificate eum] 1. Cor. 10. Siue manducatis siue bibitis, siue aliud facitis, omnia in gloriam Dei facite. Et dicit [vniuersum semen Iacob &c.] quia filiis Iacob, idest Iudæis lex veteris testamenti fuit data: in qua promittitur gloria humana: sed in nouo testamento promittitur gloria Dei. Et dicit [vniuersum] vt includat filios promissionis qui computantur in semine vt dicitur Gal. 3. scilicet gentiles. Quantum autem ad tertium dicit. [Timeat eum omne semen Israel] timore reuerentiæ qui est cum dilectione Deut. 10. Et nunc Israel quid dominus Deus tuus petit à te nisi vt timeas eum, & ambules in viis eius? Israel idem est quod Iacob. [Quoniam.]

y Hic ostendit quid eis annuncietur, scilicet virtus Christi, secundum quod loquitur in persona Christi orantis. Aliquando enim non vult quis preces exaudire quando scilicet ipsum pro quo petitur, non vult videre, vel quando non vult videre rogantem: aliquando & si vult videre rogantem, non tamen vult exaudire petitionem: & hoc excludit quantum ad primum cum dicit [non spreuit] quasi negligendo [neque despexit deprecationem pauperis] idest humilitatem eius, qui non habet spem in temporalibus, idest Christi: secundum ostendit [nec auertit faciem suam à me] quasi non acceptando me Ps. 68. Ne auertas faciem tuam à puero tuo &c. Tertium, cum dicit [& cum clamarem ad eum exaudiuit me] quia iudex admisit quod petii pro me & pro meis Io. 16. Si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis Ionæ 2. Clamaui, & exaudisti vocem meam. Et nota quod ante passionem tria dicit se fuisse passum. Dicit enim fuisse abiectum. [Ego sum vermis &c.] Derelictum. [Quare me dereliquisti] Item dicit se non exauditum. [Clamabo per diem & non exaudies] Et quare? Quia tunc dicebat [verba delictorum] idest pertinentia ad infirmitatem carnis, secundum quam potius temporalia quæruntur. Nunc autem quia per resurrectionem ad hoc genus adduxit humanam naturam vt quæreret spiritualia, dicit contrarium. Quia supra dixit. [Ego sum vermis &c.] hic dicit [non spreuit me &c. Supra dixit. [Dereliquisti me] hic dicit [neque auertit faciem suam à me] supra dixit. Clamabo per diem] hic dicit [dum clamarem ad eum exaudiuit me] [Apud]

x Supra Psalmista ex persona Christi duo promisit se dicturum: scilicet narrationem diuini nominis, & laudem Dei. De primo iam dixit. Hic agit de secundo, scilicet de laude diuina. Circa hoc duo facit. Primo ostendit qualis sit laus Dei. Secundo, quomodo laudi adiungit opus, ibi. [Vota mea &c.] Dicit ergo quantum ad primum, [apud te laus mea] Et hoc potest dupliciter intelligi. Vno modo sic: laus mea qua ego laudor, est apud te, non apud homines à quibus non habeo laudem: sed à te 2. Cor. 10. Non qui seipsum commendat ille probatus est: sed quem Deus commendat. Alio modo sic. [Laus mea] qua scilicet te laudo, est [apud te] non in oculis hominum Eccles. 47. De omni corde suo laudauit Deum, & dilexit dominum. Et hoc [in ecclesia magna] per me, & meo nomine congregata. [Magna] dilatione Esa. 54. Dilata locum tentorii tui: & pelles tabernaculorum thorum extende. [Magna] potestate Matth. 16. Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam &c. & quodcumque solueris &c. Dignitate Apoca. 11. Reges terræ afferent gloriam suam & honorem in illam. Hic ostendit quomodo laudi adiungit opus. Votum Christi fuit vt se daret pro salute fidelium. Ipse enim illud vouit inquantum homo Psal. 39. Vt facerem voluntatem tuam Deus meus volui. Quæ quidem voluntas Dei est sanctificatio nostra Esa. 6. Descendi de cœlo non vt faciam voluntatem meam: sed voluntatem eius qui misit me. Hæc vota soluit Christus dando se ad passionem. Et iterum quando dedit corpus suum in cibum fidelium.

Vnde dicit. [Vota] idest sacrificia, [reddam] in ara crucis & in sacrificium fidelium. Et hoc faciam. [In conspectu timentium eum] Eccl. 3. Qui timet dominum, honorat parentes. [Edent.]

y Hic consequenter ponit effectum passionis qui est ad alios. Et primo, proponit diuersos passionis effectus. Secundo, ostendit eos ad futura pertinere, ibi. [Annunciabitur] Circa primum, duo facit. Primo proponit effectus pertinentes ad Apostolos. Secundo ponit tales effectus per Apostolos ad alios deriuatos, ibi. [Reminiscentur] Ad Apostolos pertinet ministerium dominici sacramenti: quod designatur cum dicit. [Edent pauperes] idest humiles & contemnentes res mundi Matth. 5. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Isti edent sacrificium idest sacramentum corporis & sanguinis: sacramentaliter & spiritualiter. Et ex hoc sequitur triplex effectus: spiritualis, scilicet, satietas, laus, & vita. Quantum ad primum dicit. [Et saturabuntur] quia quiescet desiderium suum in plenitudine gratiarum, quam per hoc sacramentum acquirunt Ps. 62. Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea. Quantum ad secundum dicit. [Et laudabunt dominum qui requirunt eum] Nec mirum; quia laus sequitur ex lætitia Esa. 51. Venient in Sion laudantes: & lætitia sempiterna super capita eorum. Satietas autem desiderii causat delectationem Esa. 55. Delectabitur in crassitudine anima vestra: idest in spirituali pinguedine Ps. 41. In voce exultationis & confessionis sonus epulantis. Sed non quilibet laudat Deum: sed [qui requirunt eum] idest qui nihil aliud quærunt nisi Christum, vel Deum Esa. 35. Quærite Deum dum inueniri potest: inuocate eum dum prope est. Quantum ad tertium dicit [Viuent corda eorum &c.] Ioan. 6. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Et ideo dicit. [Viuet] quasi dicat. Quamuis corpora moriantur imitando passionem domini, tamen corda viuent Ps. 68. Quærite dominum, & viuet anima vestra. [Reminiscentur.]

z Hic ponit effectus deriuatos ad alios. Et primo, communiter ad omnes. Secundo, quantum ad carnales, ibi. [Manducauerunt] Tertio, quantum ad carnales, ibi. [Et anima mea] Est autem triplex effectus.

Primus, est diuina cognitio: ad quam gentes per Apostolos deuenerunt. Secundus, est effectus ad conuersionem ad Christum. Tertius effectus, manifestatur per operis perfectionem. Quantum ad primum dicit. [Reminiscetur] Hominibus naturaliter inserta est quædam Dei cognitio: sed obliuiscuntur domini per peccatum Deut. 32. Oblitus est domini creatoris tui. Gentiles autem habuerant aliquam Dei cognitionem, sed obliti fuerunt propter peccata: sed per Apostolos fuerunt reducti ad reminiscentiam naturalis cognitionis Ier. 51. Recordamini domini procul &c. Quantum ad secundum dicit. [Et reuertentur ad dominum] scilicet, per amorem.

Et hoc fecerunt non ſolum Iudæi, ſed [vniuerſi fines terræ] Eſa. 21. Si quæritis quærite: conuertimini & venite. Et hi duo effectus etiam ad ſacramentum altaris pertinent, quod eſt quoddam memoriale dominicæ paſſionis vt dicitur 1. Cor. 1. Ideo dicit [Reminiſcentur] quia conuerſio animæ ad Deum eſt effectus ſacramenti altaris Pſ. 22. Super aquam refectionis educauit me Colentes eum non in cæremoniis: ſed [in conſpectu eius,] ideſt, ſpirituali cultu Ioan. 4. Veri adoratores adorabunt patrem in ſpiritu & veritate. [Et omnes familiæ gentium] Soph. 2. Adorabunt eum viri de loco ſuo omnes inſulæ gentium: quaſi vt intelligitur quod gentiles coluerunt Deum Iſrael: & ſicut proſelyti euntes ad habitandum cum Iudæis, receſſerunt à loco ſuo. [Quoniam]

Poteſtas ſpiritualis totius mundi eſt Chriſti Dan. 7. Et dedit ei poteſtatem & honorem & regnum &c. Et non ſolum Iudæorum, ſecundum illud Super ſolium Dauid: ſed ipſe dominabitur gentium Pſal. 2. Poſtula à me & Dabo tibi gentes hæreditatem. [Manducauerunt.]

c Hic ponitur effectus qui ſecutus eſt quantum ad carnales. Et ponit duo. Primo, ponit bonum eorum. Secundo ponit eorum defectum, ibi. [In conſpectu eius cadent] carnales. Et hi perceperunt duplex bonum, ſcilicet, participationem ſacramenti, & veneracionem Dei in cultu. Quantum ad primum dicit. [Mãducauerunt] licet indigne quia carnales ſunt 1. Cor. 15. Caro & ſanguis regnum Dei non poſſidebunt. De bonis dixit ſupra quod ſaturabuntur & laudabunt Dominum, & viuent: quia venerantur ſacramentum per fidem quam habent. Sed iſti quia ſunt pingues terræ, ideſt in terrenis defixi, ideſt, non in ſpiritualibus eleuati. [cadent in conſpectu eius] ſcilicet De Hiere. 21. Inebriabo animas ſacerdotum pinguedine: & populus meus bonis meis adimplebitur.

Iſti deſignantur per vaccas pingues Amos 4 Deutero. 32. Incraſſatus eſt dilectus & recalcitrauit. Nam qui indigne manducat & bibit, iudicium ſibi manducat & bibit: vt dicitur primæ. Cor. 11. Et benedicit. [Omnes qui deſcendunt] ideſt, ſi qui affectu demerguntur ad terrena: quia & ſi iſti videantur ſtare in conſpectu hominum, tamen in conſpectu Dei cadent. Eſa. 8. Offendent ex eis plurimi & cadent Vel [cadent in conſpectu eius] ideſt ſubſternentur ei etiam inimici [omnes qui deſcendunt in terram] i. in corruptionem peccati Phil. 2. In nomine Ieſu omne genu flectatur. [Et anima]

Hic ponitur effectus quo ad ſpirituales. Anima Chriſti ſunt illi in quibus requieſcit Spiritusſanctus: ſpirituales, ſcilicet, qui dupliciter ſe habent ad Deum Primo, quantum ad cor: quia viuũt illi, ſcil. Deo vel Chriſto Gal. 2. Viuo ego &c. 2. Cor. 5. Qui viuunt iam non ſibi ipſi viuant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt. Secunda, quantum ad opus [& ſemen meum] Semen bonum ſunt filii regni, quaſi dicat Filii regni quos ego ſeminaui, ſeruierunt ſoli Deo: quia omnia opera quæ fecerunt ad eius gloriam retulerunt. [Annuntiabitur.]

d Hic exponit quando fiet, quia non in tempore, ſed in futuris temporibus. Et ponit tria. Primo, prænunciat fidei prædicationem. Secundo, à quibus debeat prædicari. Tertio, quibus prædicetur Quantum ad primum dicit [Annunciabitur Domino generatio ventura] Et hoc poteſt dupliciter exponi. Vno modo cum Hieronymo, quaſi dicat. [Generatio ventura annunciabitur] ideſt euangelizabitur. Et ad hoc, vt conuertantur ad Dominum. Etiam annuntiabitur ſiue paſſiue, quaſi dicat. Per prædicationem Apoſtolorum illa generatio adduceretur ad Dominum Matt. 11. Pauperes euangelizantur. Vel ſic Bonum generationis annuntiabitur per Angelos ipſi Deo, non quod ignoret ſiue indigeat, ſed vt ordo ſeruetur vt dicit Dionyſius & vt dicitur Thob. 12. Ego ſum Raphael Angelus vnus ex ſeptem qui aſtamus ante Dominum. [Et annunciabunt cœli] ideſt cæleſtes Apoſtoli Phil. 3. Noſtra conuerſatio in cœlis eſt: [iuſtitiam eius] non humanam, ſed Dei, quam repellunt Iudæi Rom. 10. Ignorantes Dei iuſtitiam & ſuam quærentes inſtituere &c. Quibus annuntiabitur? [Populo qui naſcetur] ſpirituali generatione Ioan. 3. Niſi quis renatus fuerit &c. Hic autẽ populus non renaſcitur operatione humana, ſed diuina Ioan. 1. Non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt Et ideo dicit [Quem fecit Dominus] Pſal. 99. Dominus fecit nos &c.

PSAL. XXII.

DOminus regit me, & nihil mihi deerit: in loco paſcuæ ibi me collocauit. Super aquam refectionis educauit me: animam meam conuertit. Deduxit me ſuper ſemitas iuſtitiæ: propter nomen ſuum.

b Nam & ſi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es. Virga tua & baculus tuus, ipſa me conſolata ſunt, paraſti in conſpectu meo menſam: aduerſus eos qui tribulant me. Impinguaſti in oleo caput meum: & calix meus inebrians quam præclarus eſt.

c Et miſericordia tua ſubſequatur me: omnibus diebus vitæ meæ. Et vt inhabitem in domo Domini in longitudine dierum.

Pſalmiſta ſupra in perſona Chriſti dixit de ſua tribulatione multa, hic autem dicit de remedio quo in ea ſuſtentatur. Et primo, commemorat beneficia quibus ſuſtentatur. Secundo, potentiam ſuſtentationis, ibi [Domini eſt terra] Pſalmus iſte non habet nouum titulum, ſed videtur deſignare aliquos in via ambulantes: vnde poteſt ſignificare reditum populi de Babylone: & ſignat reditum Chriſti de mundo ad cœlum. Circa hoc, duo facit. Primo, commemorat beneficia præterita. Secundo, commemorat beneficia futura, ibi. [Et miſericordia tua] Circa primum duo facit. Primo, commemorat beneficia quæ conſiſtunt in conſolatione bonorum Secundo, ea quæ conſiſtunt in adiutorio contra mala, ibi. [Nam & ſi ambulauero.] Circa primum, tria tangit. Primo, commemorat ſufficientiam diuinæ prouiſionis. Secundo, eius abundantiam, ibi [In loco paſcuæ] Tertio, eius effectum, ibi [Animam meam conuertit] Ponit ergo primo diuinam prouiſionem vnde dicit [Dominus regit me Hieronymus [Dominus paſcit me] Et idem eſt: quia qui paſcit, regit. Et intelligitur in perſona eccleſiæ, deinde de Chriſto qui eſt paſtor noſter Ioan. 10. Ego ſum paſtor bonus. Matt. 6. Reſpicite volatilia cœli &c. quia Deus dicitur paſtor noſter: ipſe enim paſcit etiam volatilia cœli: vt dictum eſt Matt. 8. Paſce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ Eſa. 1. Qui exurget regere gentes. Et ſufficienter paſcit. Vnde dicit [Nihil mihi deerit:] ſcilicet de eo; quod

eſt

est necessarium ad salutem: & in temporalibus Luc. 22. Quando misi vos sine sacculo & pera &c. nunquid aliquid &c. Matt. 6. Primum quærite regnum Dei: & hæc omnia adiicientur vobis. Tum in futuro omnem sufficientiam habebimus: quia nihil deerit nobis, quoniam habebimus Deum. Abundantiam omnem designat metaphorice per abundantiam cibi & potus. Quia si pascit habet se ad nos, sicut pastor ad oues: quæ duobus pascuntur, scilicet herbis & aqua. Quantum ad primum: dicit [In loco pascuæ, ibi me collocauit] idest pascuoso vbi est abundantia herbarum. Hæc abundantia sunt sacra documenta diuinæ scripturæ: & spiritualium abundantia Ezech. 34. In herbis virentibus & in pascuis pinguibus pascentur. Quantum ad secundum dicit [Super aquam refectionis educauit me] Et dicit [Collocauit] quia sermo diuinus duo facit: scilicet, incipientes instruit, & perficientes firmat. Propter primum dicit [In loco pascuæ] Propter secundum dicit, [ibi me collocauit. Quantum ad secundum dicit [Super aquam refectionis educauit me] Hæc est aqua baptismi Ezech. 36. Effundam super vos aquam mundam &c. Vel est aqua sapientiæ sacræ doctrinæ: quæ quidem & est cibus, quia confortat, & aqua quia refrigerat Eccl. 15. Aqua sapientiæ salutaris potauit illum. [Animam meam conuertit] Hic est effectus pascuæ: quia [animam meam conuertit] Vel dicit, quæ sint hæc pascua, quia conuersio animæ. Est autem duplex effectus spiritualis doctrinæ. Primus est interior in conuersione animæ ad Deum: quando totaliter se à rebus mundi trahit Psal. 18. Lex Domini immaculata conuertens animas, testimonium &c. Et conuersio fit virtute Dei Thren. vlt. Conuerte nos Domine ad te. Alius effectus est exterior, vt opera exteriora exequatur. Vnde dicit [Deduxit me super semitas iustitiæ] hæc autem bona opera Esa. 40. Rectas facite semitas Dei nostri. Vel semitæ sunt consilia. Prou. 4. Deducam te per semitas æquitatis: & hoc [Propter nomen tuum] idest gloriam nominis tui Psal. 43. Propter gloriam nominis tui libera nos. [Nam]

b Hic ponit beneficia contra mala. Et primo, in generali. Secundo, in speciali, ibi [Virga tua] Et loquitur ad similitudinem hominis euntis per loca periculosa cui necessaria est securitas, & hęc beneficia ponit hic. [Nam & si ambulauero in medio tribulationis, non timebo mala: quoniam tu mecum es [tamquam Dux & protector & sic securus ero. Vmbra mortis dicitur præsens tribulatio. Est enim vmbra præsagium corporis subsequentis Col. 3. Lex vmbra futurorum, corpus autem Christi. Sic tribulatio est quasi mortis indicium. [In medio] idest in intimo siue vehementia tribulationis Psal. 137. Si ambulauero in medio tribulationis viuificabis me &c. Vel vmbra mortis dicitur præsens vita caligine peccatorum obscura Io. 3. Occupet eum caligo &c. Vel vmbra mortis dicuntur facta hæreticorum portantium in se imaginem diaboli Iob. 28. Lapidem caliginis & vmbram mortis diuidit torrens &c. Dicitur autem vmbra mortis, quæ non infert malum Deo præsente Iob. 17. Pone me iuxta te &c. Esa. 43. Cum transieris per aquas tecum ero, ne flumina operiant te, cum ambulaueris in igne non combureris. Sed præter dictam securitatem, ponit tria beneficia quæ Deus facit in eis. Primo, sustentat: vnde dicit [Virga tua & baculus tuus] Et hoc potest dupliciter intelligi. Vno modo, vt per virgam intelligamus directionem viæ Psal. 44. Virga directionis virga regni tui: per baculum intelligamus sustentaculum, Tob. 5. Baculum senectutis nostræ. Litera Hieronymi habet. [Fulcimentum] quasi dicat. Ostensio & sustentatio [Ipsa me consolata sunt] idest dederunt mihi consolationem in via 2. Corint. 1. Deus totius consolationis qui A consolatur nos. Alio modo, vt exponatur hoc pertinere ad correctionem, quia virga sit correctio Prouer 13. Qui parcit virgæ &c. [Et baculus tuus] scilicet senioris disciplinæ, quasi dicat. Mitis & dura correctio tua dedit mihi consolationem Prouerbiorum 3. Quem diligit corripit, & quasi pater in filio complacet sibi. Quantum ad secundum dicit [Parasti in conspectu meo mensam duplicis quidem doctrinæ Prouerb. 9. Proposuit mensam, misit ancillas suas vocare ad arcem, vbi sunt diuersa fercula, scilicet diuersa documenta spiritualia. Et hoc [in conspectu meo] quia in lege meditatur die ac nocte. Vel mensam sacramentalem, scilicet altaris. Triplex enim mensa legitur in sacra scriptura. Primo est, mensa veteris legis Exod. 25. Facies mensam de lignis Sethim, & pones super mensam B panes propositionis. Alia est noui testamenti 1. Cor. 10. Non potestis mensæ Domini esse participes & dæmoniorum, & hæc mensa fuit res & figura. Tertia, mensa est in patria Luc. 22. Ego dispono vobis regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in rego meo. Et vtraque mensa pugnamus cõtra inimicos nostros, vnde dicit [Aduersus eos qui tribulant me] quia per mensam quæ est sacra scriptura expellimus tentationes, Ephesiorum vltimo. In omnibus sumentes scutum fidei in quo potestis omnia tela nequissimi ignea extinguere. Item, corpus Christi contra inimicos tuetur, vt dicit Chrysostomus super Ioan. [Impinguasti in oleo] idest lætitia [caput meum] Hoc autem per duo C signatur scilicet per oleum inungens, & vinum inebrians. Et hoc dicit ad similitudinem antiquorum orientalium qui in festis vngebant capita oleo Esa. 61. Vt daret eis coronam pro cinere: & oleum gaudii pro luctu. [Caput meum] idest Christum, [impinguasti] idest, replesti abundantissime, [oleo] spiritualis gratiæ, vt ex eo ad nos gratia diffunderetur 1. Cor. 8. Vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia: & nos per ipsum Psal. 44. Vnxit te Deus &c. Vel [caput meum] idest, mentem meam Mat. 6. Tu autem cum ieiunas vnge caput tuum idest, mentem oleo, idest, spirituali deuotione, [& calix tuus vel [meus] idest, mihi datus, vel tuus, idest, à te datus. Hic calix est donum diuini amoris qui inebriat: quia ebrius non est in se nec D secundum se loquitur, sed secundum impetum vini. Sic ille qui est plenus diuino amore loquitur secundum Deum: est enim in extasim factus cap. 5. Comedite amici & inebriamini Esa. 55. Quomodo descendit imber & nix de cœlo & inebriat terram & germinare eam facit: sic erit verbum quod egredietur de ore meo. Hier. 23. Factus sum quasi vir ebrius: & quasi homo madidus vino à facie Domini. Vel calix dicitur sanguis Christi: quia debet inebriare. Et hoc [quam præclarus est] idest maxime clarus [Et misericordia &c.]

c Hic ponit beneficia futura. Et primo, quantum ad participationem diuinorum donorum. Secundo quantum ad fruitionem ipsius Dei. Dicit ergo. Hæc omnia E prædicta mihi fecisti: sed rogo vt [Misericordia tua subsequatur me] Alias petiuit vt præueniat, hic quod subsequatur. Et vtraque est necessaria: quia præueniens est necessaria quia inspirat animum, subsequensque iuuat vt efficiatur [Vt inhabitem in domo Domini] hoc est in ecclesia. [In longitudine dierum] idest semper per gratiam & in cœlo per gloriam Psal. 26. Vnam petii à Domino &c. Esa. 65. Gaudebitis & exultabitis vsque in sempiternum.

Prima Sabbathi.

PSAL. XXIII.

DOmini est terra, & plenitudo eius: orbis terrarum & vniuersi qui habitant in eo. Quia ipse super maria fundauit eum: & super flumina præparauit eum.

b Quis ascendet in montem Domini? aut quis stabit in loco sancto eius?

c Innocens manibus & mundo corde, qui non accepit in vano animam suam, nec iurauit in dolo proximo suo.

d Hic accipiet benedictionem à Domino: & misericordiam à Deo salutari suo. Hæc est generatio quærentium eum: quærentium faciem Dei Iacob.

e Attollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales & introibit Rex gloriæ: Quis est iste Rex gloriæ? Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio. Attollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales: & introibit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ? Dominus virtutum, ipse est Rex gloriæ.

Posita tribulatione & auxilio diuino, hic commendat Psalmus potestatem auxiliantis. Titulus non est nouus in Hebræo: sed in latino additur in prima sabbathi. Vbi sciendum est quod sicut dicitur Exod. 20. Memento vt diem sabbathi sanctifices &c. est tertium præceptum. Sex enim diebus fecit Deus cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt: & in septima requieuit. Ita & nos debemus pro reuerentia septima die requiescere. Vnde omnes dies hebdomadæ sabbathum appellantur: sicut dies dominicus dicitur prima sabbathi Matt. vlt. Vespere autem sabbathi quæ lucescit in prima sabbathi. Et deinceps tota hebdomada sabbathum dicitur Luc. 18. Ieiuno bis in sabbatho: vnde Psalmus hic in prima sabbathi commemorat ea, quæ pertinent ad primam sabbathi ideſt ad dominicam. In quo tria facta sunt, scilicet creatio mundi, productio lucis, & resurrectio Christi, vt in Euangelio habetur Matt. 28. De istis ergo agit Psalmus scilicet de potentia creantis, & gloria resurgentis: & forte iste Psalmus cantabatur in prima sabbathi, sed videtur esse disiunctus. Tamen sciendum est, quod tempore Dauid Deus colebatur solum in Iudæa: & Dauid considerans quod Deus est Deus totius terræ videns in spiritu prophetico futurum esse, quod coleretur in toto mundo, fecit istum Psalmum: & de hoc agit hic. Diuiditur ergo Psalmus iste in tres partes. In prima, ponit vniuersale eius Dominium. In secunda, ponit siue ostendit modum quo homines accedunt ad Deum ibi. [Quis ascendet] In tertia, prædicit futurum cultum Dei per totum mundum, ibi [Attollite] Circa primum, duo facit. Primo ostendit quod vniuersale est Dei dominium Secundo ponit signum vel causam, ibi. [Quia ipse super maria] Vel sic: in Psalmo isto agit de tribus Primo de creatione Secundo de illuminatione ibi [Quis ascendet] Tertio de resurrectione, ibi. [Attollite] siue de resurgentis glorificatione Circa primum, duo facit. Primo ponit creantis potentiam Secundo, subdit rationem, ibi. [Quia ipse super maria] Est autem sciendum quod terra potest dupliciter considerari: vel secundum quod est vnum elementum, vel secundum quod est habitaculum hominum: & vtroque modo est sub diuino dominio: primo modo fuerunt aliqui non extendentes diuinam prouidentiam ad corruptibilia: sed tantum ad cœlos Iob. 22. Nubes latibulum eius circa cardines cœli perambulat: nec nostra considerat Ez. 9. Dereliquit terram & Dominus non videt eam. Psalmus dicit. Mentimini quia [Domini est terra] scilicet, ipsum elementum super quod habet dominum: vel [terra] ideſt ecclesia quæ est bona terra quæ facit multum fructum Esa. 40. Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in statera? Sed addit [& plenitudo eius] Gen. 1. Terra erat inanis & vacua &c. quia non erat plena arboribus & aliis quæ pertinent ad ornatum terræ: sicut plantæ & herbæ: vel [plenitudo terræ] ideſt plenitudo gratiarum ecclesiæ. Et hic est Christus qui attulit omnem gratiarum plenitudinem in se Eccl. 15. Facies tua plena gratiarum Ioan. 1. De plenitudine eius omnes accepimus. Secundo modo etiam dicitur Dei orbis terrarum, ideſt nostra terra habitabilis [& vniuersi qui habitant in ea] ideſt omnes habitatores eius Psal. 95. Iudicabit orbem terræ in æquitate, & populos in iustitia Esa. 45. Non in vanum creaui eam scilicet terram: vt habitaretur formaui eam. Centrum est infirmus locus in mundo ad quod terra grauitate sua tendit & omnia alia cedunt sibi: & dicit Psalmus. Qui fundauit terram super stabilitatem suam, quia per grauitatem tendit illuc: & super nihilum, quia nihil sibi subsidet: & Esa. 40. dicit. Appendit tribus digitis molem terræ: frigiditate & partium suarum continuitate. Sed quia terra est elementum, & ex ea cum aliis elementis fit mistum: terra autem est sicca & frigida: vnde nec ex motu nec ex fluxu pars vna continuatur, indiget humore continente & continuante: & sic fundatur vel cõfirmatur super aquas & quia in qualibet parte terræ quasi fit generatio aquarum, tota terra fere potest dici fundari super aquam. Propter quod dicit, [Ipse super maria fundauit eam] Vel sicut fundamentum continet ædificium, sic aqua continet terram, ne discontinuetur. Discontinuatio etiam terræ facit quod aqua quæ liquida est & grauis, fluat quasi per totam terram. Item, per orbem designatur ecclesia & omnes habitantes in ea, scilicet, fideles: & omnes sumus Christi? & siue viuimus, siue morimur Domini sumus: vt Apo. dicit Rom. 14. Consequenter reddit causam supradictorum: quia scilicet [Super maria fundauit eam] quasi dicat. Illud est artificis quod ipse artifex facit: sed Deus fecit terram & ea quæ sunt in terra. Ergo ipsius est terra & plenitudo eius.

Sed quidam dicunt, quod non est prouidentia Dei in rebus terrenis.

Sed contra hoc est signum magnæ prouidentiæ dispositio aquarum ad terram: quia elementa leuia debent esse super grauiora. Similiter ergo sicut aer circundat aquam, ita aqua debet circundare terram. Et philosophi assignant super hoc multas causas. Sed causa est prouidentia diuina, vt ibi esset habitatio hominum & animalium: vnde Moyses in principio quando posuit rerum creationem, posuit terram primum informem: vnde [terra erat inanis] ideſt, informis & vacua arboribus: & ideo posuit eam circundatam siue opertam aqua & tenebræ, ideſt aquæ erant super faciem abyssi, ideſt super terram. Et spiritus Domini, ideſt aer ferebatur super aquas.

Vel terra erat inanis, ideſt, inuisibilis propter aquas: vnde sequitur. Congregentur aquæ &c. & appareat arida,

arida, quasi dicat. Quia terra est prima secundum ordinem elementorum, à prouidentia diuina factum est, quod sit super aquas, vt homines, & animalia possint in ea viuere, & aquæ nihilominus occupent terram, quantum durant maria, vnde dicit, [Ipse super maria fundauit eam,] id est, iuxta: sicut alibi. Super flumina Babylonis, id est, firmam statuit, vt mare eam non occupet. Iob. 38. Posui mari ostia & vectes, & dixi. Hucusque venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos. Hier. 5. Qui posuit arenam terminum mari, præceptum sempiternum quod non præteribit. [Et super flumina præparauit illam,] id est, iuxta flumina: & dicit, [Præparauit,] non fundauit, quia ad præparationem requiritur quod irrigetur flumine. Ps. Flumen Dei repletum est aquis: parasti cibum illorum, quoniam ita est præparatio eius. Riuos eius inebrians multiplica, &c. Vel ecclesia [fundata est super maria,] id est, super tribulationes. Psal. 92. Mirabiles elationes maris. [Et super,] id est, persecutiones quibus præparata est ecclesia ad coronas Martyrum. Vel [super maria,] id est, amaritudines: & tamen consolationem eius præparauit flumina consolationum. Psal. 86. Fluminis impetus lætificat, &c. [Quis.]

b Quasi dicat, Magnus est; & quomodo accedetur ad eum? Eccl. 2. Quis est homo qui possit sequi regem factorem suum. Et ideo docet modum perueniendi, vnde circa hoc, duo facit. Primo, ponit quæstionem. Secundo, responsionẽ, ibi, [Innocens manibus.] In quęstione quærit duo, sc. de via seu motu. [Quis ascendet.] Et de termino. [Aut quis stabit.] Mons signat hic altitudinem diuinæ iustitiæ siue maiestatis. Psal. 35. Iustitia tua sicut montes Dei. Mons ergo est altitudo diuinæ maiestatis, vel sublimitas Christi, qui mons dicitur, Esa. 2. Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium: & eleuabitur, &c. Quis ergo ascendet tantum, quod deueniat ad Christum & Deum? Sancti viri qui disponunt ascensiones in corde suo ascendent vt dicit Psalmus. Item, quis poterit stare ibi, vbi ipse est qui est locus sanctus, locus gloriæ. Hier. 17. Locus sanctificationis nostræ expectatio Israël. Exod. 3. Locus in quo stas terra sancta est: quasi dicat, Quis stabilietur ibi? Sed alibi dicit, Ps. 121. quod sic. Stantes erant pedes nostri in atrijs tuis Hierusalem. Vnde consequenter ponitur responsio. [Innocens.]

c Et primo, ostendit hoc in generali. Secundo, in speciali. [Hæc est generatio.] Circa primum, duo facit. Primo, proponit meritũ. Secundo, præmium, ibi, [Accipiet.] In merito est vnum quod pertinet ad innocentiam operis. Vnde dicit, [Innocens manibus. [Iob. 22. Saluabitur innocens: saluabitur autem munditia manuum suarum. Ps. 25. Ego in innocentia mea ingressus sum. Aliud pertinet ad puritatem cordis: & quantum ad hoc ponit, quod conseruetur cor purum à cõcupiscentijs interioribus: vnde dicit, [Et mundo corde.] Mat. 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbũt. Item ab omni cupiditate rerum temporalium. [Qui non accepit in vanum animam suam, id est, qui non effudit eã super res vanas, vel qui non permittit sensualitatẽ suam peruenire vsque ad consensum peccati. Hieron. habet. [Qui non extollunt in vanum,] quia ex munditia cordis aliqui superbiunt. Ps. 130. Domine non est exaltatũ cor meum. Item, pertinet ad veritatem oris: vnde sequitur, [Nec iurauit in dolo proximo suo.] Zach. 8. Iuramentum mendax non diligatis. [Hic accipiet.]

d Hic ponit præmium. Præmium autem consistit in duobus scilicet, in consecutione bonorum. [Hic accipiet benedictionẽ,] id est, bona à Deo. Prou. 10. Benedictio Domini super caput iusti. 1. Pet. 3. In hoc vocati estis, vt benedictionẽ hæreditate possideatis. Item, in liberatione à malis: vnde dicit, [Et misericordiã à Deo salutari suo,] qui liberat à miseria. Vel aliter potest accedere innocens manibus: quia potest esse innocens, propter hoc quod accipiet benedictionẽ à Domino & misericordiam,] quia vitat peccata. Ro. 6. Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis. Consequenter ostendit istum modũ in generali. [Hæc est generatio quærentiũ Dominũ,] quasi dicat. In generali multi sunt tales: & isti sunt tota generatio quęrentium Deum qui sunt innocẽtes, &c. Vnde loquitur scriptura de bonis, sicut de vna generatione. Mat. 24. Non pertrãsibit generatio hęc, scilicet bonorum, &c. Et describit eam à duobus: scil. à studio quia nihil quærit nisi Deum: vnde dicit, [quærentium Deum,] etiam in vita ista. Esa. 55. Quærite Dominum dum inueniri potest. Quo fine? Vt perueniat ad eius visionem: vnde sequitur, [quærentiũ faciem Dei Iacob.] Exod. 23. Vidi Dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. [Attollite.]

e Hæc est tertia pars Psal. in qua prænunciat quomodo futurũ erat, quod Deus coleretur in toto mũdo, vt sensus litteralis exponit. Deus dicitur hominem inhabitare per fidem. Eph. 3. Inhabitare Christum per fidẽ in cordibus vestris. Et per charitatem. Ioan. 4. Qui manet in charitate in Deo manet, & Deus in eo. Item dicitur intrare qui incipit esse, vbi prius non erat. Tunc ergo Deus intrat in nos, quãdo incipimus habere fidẽ de eo. Olim totus mundus non habebat fidẽ Dei, & hoc cõtingebat propter duplex impedimentũ, scil. propter statuta Principũ & propter consuetudinẽ antiquam. Primũ cõtingebat, quia singulæ ciuitates proponebãt sibi leges de idololatria & constituebãt speciales Deos: & hic cultus erat quasi inueteratus, hoc etiam dæmones procurabant. Item, Angeli colebantur quos vocabant militiã cœli: & ista impedimenta erant portæ siue ostia quæ clausum prohibẽt introitũ domus. Tria autẽ facit. Primo, prænunciat illud quod est futurũ. Secũdo, proponit quæstionẽ. Tertio, subdit responsionẽ, Dicit ergo. O [principes,] id est, ô mali homines, vel, ô dæmones. [Attollite portas vestras,] id est, eleuetis impedimenta quæ apponitis ne homines accedant ad Deum. Hier. habet. [Eleuate,] q.d. Remoueatis, &c. Psal. 9. Exaltas me de portis, vt annuntiem omnes prædicationes tuas in portis filiæ Sion. Et ô [vos portæ æternales,] id est, æternũ & antiquum impedimentũ, [eleuamini,] id est, remoueamini. Ps. 75. Illuminans tu mirabiliter à montibus eternis: quasi dicat, Vos antiqua impedimenta remoueatis de cordibus hominum: & tunc ille qui est [Rex gloriæ,] introibit in mundũ per fidem & charitatem & cultum. Vel potest dici quod sunt duplices portæ: quædam quæ sunt malæ, quæ claudunt aditum ad vitam. Aliæ bonæ, quibus aperitur via vitæ. Ps. 117. Aperite vias vitæ, id est, iustitiæ, &c. Portæ malæ sunt peccata: bonæ autẽ sunt virtutes. Dicit ergo. O [principes attollite portas vestras,] id est, aperite, & remouete peccata: & acquirite [æternales,] id est, dona æterna à Deo eterno. [Eleuamini] in cordibus vestris. [Et introibit Rex gloriæ,] Prophetice loquuntur quia à principio non statim omnes crediderunt: sed dubitauerũt, q.d. Cui volumus credere, & cui volumus obedire? nũquid Deo Iudæorum? Exo. 2. Nescio Dominũ: & Israẽl nõ dimittã. Et ideo hoc ostẽdit cũ dicit. [Quis est iste Rex gloriæ,] Et respondet, [Dominus fortis & potẽs.] Aliquis Rex apparet glorioſus, ex tribus. Quia acquirit primo per robur magna: vnde dicit, [Fortis.] Pro. 12. Manus fortissima dominabitur. Iob. 9. Si fortitudo quæritur fortissimus est. Secundo, propter potestatem: & hanc ostendit, cum dicit, [Dominus potens.] Quia potentissimus est ad dominandum. Iob. 46. Deus potentem non abijcit. Dan. 7. Potestas eius potestas æterna, &c. Tertio, quod sit bonus præ-

liator: vnde dicit, [Dominus potens in prælio,] quo, contra mortem & diabolum vicit in omnibus. Apoc. 5. Vicit leo de tribu Iuda. Vel fortis in natura sua, potens in iurisdictione in suos, & potens contra aduersarios. Quod ergo secundo dicit, [Attollite, &c.] potest dici quod est repetitio: & sic ne differant audientes quis hic potens sit. Vel prius refertur ad principes, id est, ad dæmones. Quod autem hic dicit, refertur ad bonos Angelos, qui etiam sua dignitate prius non suo studio erant ab hominibus colendi, qui colebant eos. 4. Reg. 17. Adorauerunt vniuersam militiam cœli: quasi dicat. Remouete impedimenta propter quæ homines vos colunt. Et ideo hic dicit, [Dominus virtutum ipse est Rex gloriæ.] In Glos. autem est alia expositio Christus ad inferos descendit & ascendit in cœlum: & hæc duo prænunciat hic. Et primo, monet infernales vt aperiant. Vnde dicit, [Attollite, &c.] O [principes infernales aperite portas vestras: & eleuamini, &c.] [Et introibit Rex gloriæ.] Sed cum dæmones quærerent, [Quis est iste Rex gloriæ] respondet: ille qui fuit [fortis & potens in prælio] contra te. Secundo monet supra nos ciues, [Aperite portas] paradisi. Vnde respondens Christus quasi præconis voce, & vicem gerens dirigens vocem in cœlum dicit, [O principes] cœlestes. [Attollite,] id est, aperite [portas vestras, &c.] [& introibit, &c.] Et illis quærentibus dicit, [Dominus virtutum, ipse est Rex gloriæ.] Est autem sciendum sicut dicit Diony. quod non est intelligendum sic quod Angeli essent ignorantes de mysterio Incarnationis: sed admirantes dixerunt. [Quis est iste Rex gloriæ.] Quia gloria Christi excellit omnem cognitionem. Aliquando enim ipse Christus docet de se per scripturam: vt dicitur Esa. 64. Ego qui loquor iustitiam, &c. Hic autem non ipse: sed alij de eo scilicet Angeli respondent. [Dominus virtutum, &c.] quia aliqui Angeli accipiunt illuminationem immediate à Deo, sicut dicitur Esa. 6. Vidi Dominum sedentem super solium excelsum: & plena erat, &c. Alij ab illis sicut medij & infimi: & istis hic respondetur ab alijs Angelis.

In finem.

PSAL. XXIV.

AD te Domine leuaui animam meam: Deus meus in te confido, non erubescam. Neque irrideant me inimici mei.

b Etenim vniuersi qui sustinent te, non confundentur.

c Confundantur omnes iniqua agentes, supeuacue.

d Vias tuas Domine demonstra mihi: & semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate tua, & doce me quia tu es saluator meus, & te sustinui tota die.

e Reminiscere miserationum tuarum Domine: & misericordiarum, quæ à sæculo sunt.

f Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris. Secundum misericordiam tuam memento mei tu, propter bonitatem tuam Domine.

g Dulcis & rectus Dominus.

h Propter nomen tuum Domine propitiaberis peccato meo, multum est enim.

i Quis est homo qui timet Dominum? legem statuit ei in via quam elegit. Anima eius in bonis demorabitur: & semen eius hæreditabit terram. Firmamentum est Dominus timentibus eum; & testamentum ipsius vt manifestetur illis.

k Oculi mei semper ad Dominum; quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos. Respice in me, & miserere mei: quia vnicus, & pauper sum ego.

l Tribulationes cordis mei multiplicatæ sunt: de necessitatibus meis erue me. Vide humilitatem meam & laborem meum: & dimitte vniuersa delicta mea.

m Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt; & odio iniquo oderunt me.

n Custodi animam meam & erue me: non erubescam quoniam speraui in te. Innocentes & recti adhæserunt mihi, quia sustinui te.

o Libera Deus Israël: ex omnibus tribulationibus suis.

Supra Psalmista posuit Christi tribulationem & diuinum auxilium: hic subiungit orationem. Et circa hoc, duo facit. Primo ponitur oratio. Secundo orantis merita. [Iudica me Domine, &c.] Circa primum, tria facit. Primo, proponitur oratio. Secundo, subditur fiducia ex oratione concepta, ibi, [Dulcis & rectus.] Tertio, continuat orationis instantiam, ibi, Oculi mei.] Circa primum, tria facit. Primo petit liberari ab hostibus. Secundo petit dirigi in bona iustitia, ibi, [Vias tuas.] Tertio petit remitti sibi peccata, ibi, [Reminiscere.] Circa primum, tria facit. Primo proponitur præparatio ad orandum secundum illud Eccles. 19. Ante orationem præpara animam tuam, &c. Secundo ponitur petitio, ibi, [Non erubescam.] Tertio ponitur petitionis ratio, ibi, [Etenim vniuersi.] Dupliciter enim præparatur ad orandum. Vel per erectionem mentis in Deum, quia vt Dam. dicit, Oratio est ascensus intellectus in Deū. Vel per fiduciam quam quis habet de Deo. Quantum ad primum dicit. O Domine, ego leuaui animā meam ad te per contemplationem, bonitatē tuam inspiciens; & per amorem. Thren. 3. Leuemus corda nostra cum manibus ad Deum. Propter secundum, quia nullus impetrat nisi confidenter oret. Iac. 1. Postulet in fide, nihil hæsitans. Heb. 4. Adeamus cum fiducia ad thronū gloriæ, siue gratiæ eius, ideo dicit, [In te Deus meus confido.] 2. Cor. 3. Fiduciam talem habemus per Christū ad Deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid à nobis. Consequenter ponitur petitio, & ponit duo. Vnum, quod pertinet ad ipsum secundum se. Secundū quod pertinet ad ipsum per comparationem ad hostes. Quantum ad primum dicit, [Non erubescam.] Erubescit quis à tribus. Vel quando opprimitur ab hoste, vel quando frustratur, vel quando recogitat peccatum quod fecit. De hoc Ro. 6. Quem fructū habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? De secundo Ro. 5. Spes non confundit, quia charitas, &c. Vnde dicit, [Neque irrideant me inimici mei,] id est, non habeant facultatem me irridendi, ad quod parati sunt. Sap. 5. Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperij. Iob. 12. Deridetur iusti simplicitas. Quantum ad secundum, dicit, [Etenim.]

b Hic

b Hic ponitur ratio petitionis, & est duplex: quasi dicat, Peto non erubescere, & non irrideri. Et primo, ostendit, quibus non debeatur confusio. Secundo, ostendit, quibus debeatur, ibi, [Confundantur, &c.] Dicit ergo quantum ad primum. [Etenim qui sustinent te non confundentur.] Illi sustinent eum qui cum longanimitate eum expectant. Abac. 2. Si moram fecerit expecta eum, quia veniens veniet. Eccl. 2. Nullus sperauit in eo & confusus est. [Confundantur.]

c Hic ostendit quibus debeatur confusio siue erubescentia, [Inique agentibus.] Est autem duplex confusio, scilicet bona & mala. Eccl. 4. Est confusio adducens peccatum, & est confusio adducens gloriam & gratiam. De prima dicitur Hier. 8. Confusi sunt, quia abominationes fecerunt. Hæc confusio est pœnæ & damnationis æternæ. Sed de bona confusione sequitur postea. Quinimo confusione bona non sunt confusi: & ideo hic agitur de vtraque confusione. Si enim intelligatur de mala confusione, tunc non optat, sed prænunciat: quasi dicat, Confundantur omnes qui male agunt, scilicet me persequentes. Hier. 17. Confundantur qui me persequuntur. [Superuacue,] quia non possunt habere intentum, in persequendo. Hier. 1. Bellabunt aduersum te, & non præualebunt. Item, [omnes iniqua agentes,] id est, peccantes confundantur damnatione sua superuacue, scilicet iniqua agentes: quia in ipso actu peccati elongantur à Deo & impediuntur à fine intento, scilicet beatitudine. Sapient. 3. Inutilia sunt opera eorum, vel inhabilia. Item, potest intelligi de bona confusione, & sic dicit, [Confundantur, &c.] optando, vt ad pœnitentiam conuertantur. [Vias.]

d Consequenter petit promoueri ad bona. Et primo, ponit petitionem. Secundo, rationem eius, ibi, [Quia tu es Deus.] Est autem duplex bonum, scilicet actiuæ & contemplatiuæ vitæ. Primo, ponitur bonum vitæ actiuæ. Secundo, vitæ contemplatiuæ, ibi, [Dirige me.] In actiua vita est duplex modus procedendi, scilicet communis per præceptum, specialis per consilia. Quantum ad primum dicit, [Vias tuas Domine demonstra mihi.] Viæ Domini quibus itur ad Deum, sunt præcepta. Matth. 19. Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Ezech. 18. Si in præceptis meis ambulauerit & fecerit ea, hic iustus est, & vita viuet. Per has enim vias venit Dominus ad nos, maxime per præceptum charitatis. Ioan. 14. Si diligitis me, mandata mea seruate. Has vias ego non cognosco, & ideo ostende eas mihi, & quantum ad intellectum & quantum ad effectum. Quantum ad secundum dicitur. Esa. 50. Erunt oculi tui videntes præceptorem tuum, & audies vocem post tergum monentis. Quantum ad secundum dicit, [Et semitas.] Via est publica & communis, sed semita est breuis & non est communis, sed quædam abbreuiatio communis vitæ. Item, consilia sunt via ad Deum, sed arctiora & breuiora. Hier. 6. State supra vias vestras, scilicet seruate præcepta, & interrogate de semitis, id est, custodite consilia. Esa. 40. Rectas facite semitas Dei. Ad contemplatiuam autem vitam duo pertinent. Primo, vt quis notis bene vtatur ad alia inquirenda, & vt ignota discat. Quantum ad primum dicit, [Dirige me in veritate tua,] id est, propter veritatem: quasi veritas tua dirigat. Psal. 42. Emitte lucem tuam & veritatem tuam. [Et doce me.] Quantum ad secundum dicit. Non solum per scripturam & creaturas, sed etiam interius. Ioan. 6. Omnis qui audit à Patre & didicit, venit ad me. [Quia tu es Deus saluator meus.] Hic ponitur ratio præmissæ petitionis: & est duplex. Vna, ex parte Dei. Alia, ex parte petentis. Ex parte Dei est, quia ipse est Saluator & Creator humanæ salutis, quæ consistit præcipue in cognitione veritatis, id est, Tim. 2. Qui vult omnes homines saluos fieri, ad agnitionem veritatis debet peruenire. Vnus enim est Deus, & vnus mediator Dei & hominum Christus Iesus vere saluator. Esa. 45. Dominus iustus & saluans non est præter me. Item ex parte petentis, quia non expecto ab alio doceri nisi à te. Quem [sustinui tota die.] Psalm. 36. Sustinentes Dominum ipsi hæreditabunt terram. Item, idem. Confortetur cor tuum & sustine Dominum. [Reminiscere.]

e Hic petit peccatorum remissionem, &c. Hic duo facit. Primo, ponit petitionem in generali. Secundo, explicat eam in speciali, ibi, [Delicta.] In generali autem petit misericordiam. Hic proprie respicit miseriam. Maxima miseria est culpa. Miseria autem fœlicitati opponitur, quæ consistit principaliter in actu virtutis perfectæ. Secundo, in bonis exterioribus. Ergo miseria consistit principaliter in actu peccati, Secundo, in detrimentis & exterioribus rebus. Prouerb. decimo quarto. Miseros facit populos peccatum. Et ideo petit misericordiam contra peccata. In hac ergo misericordia sunt duo, scilicet vsus siue effectus misericordiæ qui vocatur miseratio. Secundum est ipsa misericordia, quæ vocatur misericordia secundum quod est virtus. Quando igitur Deus miseretur actu, tunc dicitur misericors, sed videtur obliuisci, quando actu non miseretur. Vnde dicit, [Reminiscere miserationum tuarum.] Psal. 76. Aut obliuiscetur misereri Deus? Tamen hoc ipso quod differt misereri facit propter bona nostra, licet secundum opinionem hominum videatur oblitus quando non miseretur actu, quasi dicat, Reminiscere, ne apud iniquos videaris oblitus. [Et misericordiarum.] Hoc dicit propter multos effectus misericordiæ diuinæ ad humanam naturam. [Quæ à sæculo sunt,] id est, ab initio creaturæ. Luc. 1. Misericordia eius à progenie, &c. [Delicta.]

f Hic explicat quare indigeat misericordia, quasi dicat, hic peto misericordiam, quia habeo peccata, quæ vt sic loquatur, sunt digna misericordia. Et ponit tria quæ faciunt ad dimissionem peccati. Primo, ponit genus peccati: & est duplex. Vnum transgressionis: & aliud omissionis: & hæc scilicet peccata omissionis vocantur delicta: quasi leuiora, & aliquo modo magis venia digna, quia difficile est quod homo à delicto se totaliter custodiat. Et ideo dicit, [Delicta.] Galat. vlt. Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis. Secundo, ex parte peccantis, quia quanto magis homo est præditus ratione & est in maiori statu, tanto peccatum est grauius in eo. Et ideo peccata quæ in iuuentute fiunt, minus imputantur, quam illa quæ fiunt in senectute. Esaiæ sexagesimo quinto. Peccator centum annorum maledictus erit. Et ideo dicit, [Delicta iuuentutis.] Ad litteram, pro illis quæ committuntur in iuuentute, orat prout dicitur Genes. octauo. Proni sunt spiritus hominis in malum, id est, peccatum ab adolescentia sua. Eccl. vndecimo. Adolescentia & voluptas vana sunt. Vel [iuuentutis,] id est, originalis, quia homo nascitur filius iræ. Et quamdiu homo est iuuenis, est in domo patris, sic quamdiu homo est peccator, est in domo diaboli, quæ domus est ruinosa. Iob. primo. Venit ventus à regione deserti, & concussit quatuor angulos domus, & oppressit omnes filios, & cætera. Vel [iuuentutis,] id est, peccata ex superbia commissa. Iuuenes naturaliter sunt superbi & præsumptuosi. Tertio, ex motiuo ad

peccandum, quia peccata quæ per ignorantiam committuntur, sunt minora. Vnde dicit, [Et ignorantias meas ne memineris.] 1. Timoth. primo. Misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in credulitate. Psalm. 43. Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum, sed recorderis misericordiæ. Consequenter ponitur ratio petitionis. Non petit sibi peccata dimitti propter sua merita, quia misericordia non habet meritum. Et ideo allegat duo ex parte Dei, scilicet misericordiam & bonitatem quæ in Deo sunt vt in subiecto, sed differunt ratione. In Deo autem consideratur bonitas, scilicet communicatio bonorum in creaturis, quia bonum est diffusiuum sui. Misericordia vero dicit specialem profusionem bonitatis ad remouendam miseriam. Et ideo, [secundum misericordiam tuam memento mei tu,] non peccatorum. Dan. 9. Non in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. Psalm. 78. Cito anticipent nos misericordiæ tuæ, quia pauperes facti sumus nimis. Non solum propter misericordiam qua parcis miseris sis memor tantum, sed [propter bonitatem tuam,] qua bona facis omnia, & hæc bonitas est ipse Deus, quia ipse est esse bonitatis. [Dulcis.]

g Supra petiuit Psalmus sibi sua peccata dimitti per misericordiam diuinam: hic autem ponit fiduciam ex misericordia diuina conceptam. Et circa hoc, duo facit. Primo, ponit causam fiduciæ. Secundo, ponit ipsam fidem conceptam, ibi, [propter nomen tuum.] Circa primum, duo facit. Primo, proponit causam fiduciæ circa diuinam bonitatem. Secundo, ponit diuinæ bonitatis effectum, ibi, [Propter hoc legem dabit, &c.] Notandum quod circa diuinam bonitatem dicit duo, scilicet dulcedinem & rectitudinem, quia [dulcis & rectus.] Dulcedo proprie est in corporalibus, metaphorice autem dicitur in spiritualibus. Vnde oportet quod in spiritualibus dulcedo sumatur ad similitudinem corporalis. Habet autem hoc dulcedo corporalis, quod reficit gustum corporalem & quietat & delectat. Similiter & spiritualis dulcedo quietat & reficit, & delectat spiritualis dulcedo quietat & reficit & delectat spiritualem gustum. In Deo autem est essentialis dulcedo. Sapient. 16. Dulcedinem quam habes in filios ostendebas. Sed apud homines dulcedo dicitur inquantum satisfaciunt, vel sibi, vel alijs, in malis siue in peccatis, sed in Deo non est nisi in bonis. Et ideo subdit, [Et rectus Dominus.] Psal. 118. Iustus es Domine & rectum, &c. ita vt dulcedo ad misericordiam: rectitudo ad iustitiam referatur. [Propter.]

h Hic ponitur effectus diuinæ bonitatis: Est autem triplex gradus hominum, in quibus iudicium diuinæ bonitatis inuenitur. Primus gradus, est peccatorum. Secundus, pœnitentium. Tertius, iustorum. Quantum autem ad peccatores manifestat Deus suam bonitatem, eos corrigendo. Vnde dicit, [Propter hoc,] id est, propter dulcedinem & rectitudinem suam, [dabit legem delinquentibus in via.] Gal. 3 Lex propter transgressionem posita est. Et ideo bonitas Dei est quod delinquentes corrigit. Et dicit, [Delinquentibus,] quia vt dicitur 1. Timoth. 1. Iusto non est lex posita. Item dicit, [in via,] quia in via est status merendi, & peccandi. Vel [in via,] scilicet fidei, quia dicitur via qua itur ad Deum. Hebr. 11. Accedentem ad Deum oportet credere: ergo etiam si in fide delinquitur, reducitur ad Deum per correctionem. Vel dabit legem charitatis. Rom. 13. Plenitudo legis est dilectio: vt ex charitate habeant remissionem peccatorum. Prouerbiorum 10. Vniuersa delicta operit charitas. Vel [Delinquentibus in via,] iustitiæ eos corripiendo. Baruch. 3. Viam autem sapientiæ nescierunt. Et de his ponit

A legē. Secundus effectus est, quod pœnitentes dirigit. Vnde dicit, [Diriget mansuetos in iudicio.] Mansuetatur autem bestia, quando deposita ferocitate subditur hominibus. Sic homines quando deponunt peccata, subduntur Deo. Et ideo dicit, [in iudicio,] scilicet correctionis, quia per iudicium correctionis proficiunt ad meliora, & in futuro iudicio magis proficient, in quo pœnitentes peruenient ad hæreditatem æternæ vitæ, & audient sententiam pro se. Prouer. 16. Hominis est animum præparare, & Domini gubernare linguam. Mansuetudo est virtus mitigans iras, quia ira valde impedit cognitionem, & maxime in moribus inuenitur. Hæc autem virtus maxime debet appeti: vnde dicit Dion. in epistol. ad Demophilum, quod Moyses propter nimiam mansuetudinem fuit dignus apparitione diuina. Tertius effectus est, quod iustos instruit. Vnde dicit, [Docebit mites vias suas.] Mansuetus dicitur, qui de feritate ducitur ad pietatem, vel humilitatem: sed mites dicuntur qui semper tales fuerunt. Isti miserentur à Deo, quia disciplina Domini acquiritur ab homine secundum quod est homo, non secundum quod est bestia. Iob. 35. Docet nos super iumenta terræ. Proprium hominis, scilicet ratio peruertitur per passionem irascibilis & concupiscibilis, & mansuetudo temperat passionem irascibilis, & temperantia passionem concupiscibilis. Et ideo qui sunt mites merentur accipere Domini doctrinam. Esa. 28. Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum? ablactatos à lacte auulsos ab vberibus. Exponit consequenter vias quas docet: vnde dicit, [Vniuersæ viæ Domini.] Viæ Domini sunt processus eius in aliquo opere, quasi dicat, Ego inueni istam viam. Processus autem Domini in operibus suis ad duo referuntur, scilicet ad misericordiam & iustitiam. Nam si aliquid dicitur de Deo & de homine, de vtroque intelligitur secundum modum suum. Cum ergo dicitur misericordia de Deo, accipitur secundum modum hominis. Misericordia in homine est cum compatitur in miseriis alienis. Iustitia quādo reddit vnicuique quod suum est. Hoc autem non hoc modo est in Deo, quia Deus est impassibilis, & non compatitur, quia compassio est cum alio in se assumpta passio de aliena tribulatione. Item nulli aliquid debet. Est ergo misericordia in Deo quando repellit miseriam vniuscuiusque rei, vt miseriæ large pro defectu sumantur. Iustitia est in Deo, quando vnicuique dat secundum suam proportionem. Et hæc duo inuenimus in omnibus operibus Dei: quia in prima earum institutione non inuenitur ratio iustitiæ, sed misericordiæ, quia nihilo nihil debetur; sed quando iam res fuerunt institutæ tribuit eis omnia rebus competentia secundum proportionem, & in hoc manifesta est diuina iustitia. Et sic etiam facit in effectibus gratiæ, quia prima iustificatio peccatoris est misericordiæ, & post iustificato dat præmia iustitiæ, quia dat secundum suam proportionem, & sic procedit misericordia, & postea sequitur iustitia. Et ideo dicit, [Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas.] Tob. 3. Omnes viæ tuæ misericordia & veritas. Psalm. centesimo quadragesimo quarto. Miserationes eius super omnia opera eius. Item, centesimo decimo octauo. Veritas tua, &c. Sed quibus videntur viæ Domini misericordia & iustitia? Non iniquis & peccatoribus, immo videtur eis quod sint crudeles & iniustæ. Ezech. decimo octauo. Non est æqua via Domini dicunt peccatores, sed bonis & iustis viæ Domini videntur tales, vt dictum est. Psalm. septuagesimo secundo. Quam bonus Israël Deus his, qui recto sunt corde. Et dicit, quibus viæ Domini sunt misericordia, & veritas, & iustitia, quia requirentibus testamentum eius, & testimonia

monia eius. Hieronym. habet, [custodientibus.] Sed quid est testamentum eius & testimonia eius? Testamentum generaliter est omne pactum Dei, testimonia vero sunt omnis Dei promissio. Deus autem promittit adiutoria, & adhuc adhibet miracula. Vel [testamentum,] accipitur pro bono testamento in quo omnes promissiones sunt impletæ [testimonia,] scilicet vetus testamentum, quod est testimonium noui. Act. 10. Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent. Vel testimonium dicitur quasi testata veritas. Deu. 7. Custodiuit testamentum, quod iurauit patribus vestris. Vel testamentum dicitur testificatio legis mentis secundum Iuristas: testatio autem potest dici manifestatio, vel certificatio, vel certitudo. Testes enim manifestant & certificant, & sic testamentum dicitur quasi manifestatio & certificatio mentis diuinæ, siue quod aliquid velit Deus. Vel secundum Papiam, Testamentum in sacra scriptura dicitur esse pactum, vel placitum. Testimonium autem dicitur omne quod ab extranea re sumitur ad faciendam fidem. [Propter.]

3 Hic ponitur fiducia concepta ex diuina misericordia & iustitia. Et circa hoc, duo facit. Primo, ponit fiduciam quam habet pro seipso. Secundo, inuitat alios ad confidendum, ibi, [Quis est homo.] Circa primum, duo facit. Primo ponit suam fiduciam. Secundo, rationem eius assignat. Dicit ergo quod Dominus dabit legem, &c. Et hoc ad bonitatem eius pertinet. Et ideo dicit. Ego confido quod ipse propitiabitur peccato meo, id est, remittet mihi peccatum. Luc. 7. Quis est hic, qui etiam peccata dimittit? Et hoc faciet non propter merita nostra, quia hæc merentur pœnam, sed [propter nomen tuum.] Nomen Dei accipitur hic non solum secundum quod dicitur, sed res significata per nomen quæ est diuina bonitas, quasi dicat. Propter bonitatem suam remittet mihi peccatum. Dan. 7. Saluum fac propter nomen tuum. Et maxime competit nomini Iesu Christi quod est nomen salutis, vt dicitur Matth. 1. Et quare? [propter nomen tuum,] quia tamen est peccatum meum, quod ex merito non meretur remissionem: vnde dicit, [multum est enim,] id est magnum & graue, multitudine & pluralitate peccatorum. Iac. 1. In multis offendimus omnes, ad minus venialiter. Prou. 34. Septies in die cadit iustus & resurget. Vel [multum] grauitate. Psalm. 37. Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Vel hoc dicitur contra Nouatianos qui se catharos dicebant, id est, puros Nouatus, sacerdos fuit tempore Decij, & hic dicebat, quod nullus poterat redire ad pœnitentiam post baptismum postquam lapsus fuerat. Sed si hoc esset verum, frustra diceret. Psal. 16. [Propitiaberis peccato meo. [Quis.]

4 Hic inuitat alios ad confidendum. Et primo, ponit quid necesse est ex parte nostra. Secundo, quid sperandum à Deo. Ex parte autem nostra requiritur, quod subijciamur, alias frustra consideremus. Primo ergo subiectio est per timorem. Eccl. 1. Timor Domini initium sapientiæ. Vnde dicit, [Quis est homo qui timet Dominum. Eccles. 2. Qui timetis Dominum credite illi, & non euacuabitur merces vestra. A Deo autem speranda sunt tria, secundum quod tria sunt in homine, scilicet intellectus, voluntas, & virtus operatiua. Deus ergo intellectum instruit, voluntati satisfacit, & virtutem roborat. Quantum ad primum dicit, [Legem statuit ei in via quam elegit,] id est, homo, qui timet Dominum elegit viam, scilicet seruire Deo. Psalm. 2. Seruite Domino in timore. Esa. 30. Hæc est via, ambulate in ea. Et in hac instruit qualiter homo procedat. Hieron. habet, [Docebit eum.] Et hoc ponendo A legem facit. Voluntas autem hominis ad duo refertur in isto mundo. Primo, vt bona possideat. Secundo, quod illa bona filiis suis dimittat, & in his etiam Deus temporaliter timentibus eum satisfacit. Vnde quantum ad primum dicit, [Anima eius in bonis demorabitur.] Sed melius est vt hoc spiritualiter intelligamus. Et videtur hic duo dicere, scil. affluentiam bonorũ. [Anima eius in bonis demorabitur,] vt accipiatur pro voluntate, cuius obiectum est bonum. Ergo tunc in bonis homo moratur, quando satiatur spiritualibus. Psalm. 102. Qui replet in bonis desiderium suum, id est, bonis præsentis vitæ, scilicet spiritualibus virtutibus, & in futuris bonis gloriæ. Secundo, dicit firmitatem, [& semen eius hæreditabit terram.] Et semen, id est, opera hominis spiritualis, quæ opera sunt filij nostri. Et hic, B [hæreditabit terram,] scilicet quando dabitur hæreditas illa; scilicet terra viuentium. Psalm. vigesimo sexto. Credo videre bona Domini in terra viuentium. Vel semen, id est, corpus nostrum glorificatum, hæreditabit terram illam propter bona opera. Quantum ad tertium dicit, [Firmamentum est Dominus timentibus eum.] Et primo, ponit confirmationem virtutis operatiuæ. Secundo, ponit finem, [& testamentum.] Dicit ergo. Alij homines propter timorem mundi infirmantur, quia vacillant, sed timor Dei facit fortes, quia vt dicitur Eccl. trigesimo quarto. Qui timet Dominum nihil trepidabit. Et ideo subditur spes eius est, [firmamentum.] Et hic vsque ad hoc firmatur quousq; manifestet ei testamentum suum, id est, suam possessionem. Hoc ergo testamentum est, vel promissio quam facit de aduentu Christi, qui quidem aduentus manifestatus est Simeoni timorato, vel promissio de vita æterna. Ioan. decimo quarto. Ego diligo eum & manifestabo ei meipsum. Hieron. habet sic, [Secretum Domini timentibus eum. fœdus illius manifestabitur illi.] Promissio enim vitæ æternæ est in secreto, vt dicitur Esa. 64. Oculus non vidit Deus absque te, quæ præparasti diligentibus te. Et hoc datur, [timentibus eum.] Psalm. 39. Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te. Et hoc secretum est fœdus quod promisit timentibus eum, Malac. 4. Vobis timentibus nomen meum orietur sol iustitiæ. [Oculi.]

5 Supra Psalmus posuit fiduciam conceptam ex diuina misericordia & ad hoc etiam alios inuitauit: hic autem iterato ex concepta fiducia continuat orationem. Et circa hoc duo facit. Primo, præmittit præparationem ad orandum. Eccl. decimo octauo. Ante orationem præpara animam tuam. Secundo, ponit ipsam orationem, ibi, [Respice.] Circa istam autem partem, duo facit. Primo, ponit orationem in qua orat pro se. Secundo, ex parte inimicorum, ibi, [Respice inimicos meos.] Circa primum tria facit. Primo, petit misericordiam. Secundo, assignatur ratio miserendi, ibi, [Tribulationem.] Præparatio orationis est eleuatio mentis in Deum: vnde [Oculi,] scilicet cordis. Ephes. 1. Illuminatos habentes oculos cordis nostri. Isti oculi, scilicet intellectus & fidei dicuntur specialiter esse ad Dominum. Psalm. centesimo vigesimo secundo. Ad te leuaui oculos meos, &c. Et hoc propter fiduciam conceptam. [Quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos.] Eccl. nono. Nescit homo finem suum, sed sicut pisces capiuntur hamo, & aues laqueo sic homines à diabolo tempore malo. Hæc mala sunt occasiones peccati. Et quando homo cadit in peccatum, tunc ligatur laqueo affectus eius, qui dicitur peccatum hominis: hunc laqueum soluit solus Deus. Psal. 123. Laqueus contritus est, & nos liberati sumus. Et quomodo? Adiutorium nostrum in nomine Domini.

Consequenter petit misericordiam, & ideo dicit, [Respice in me, &c.] Auertere videtur oculos, cum non impendit effectum misericordiæ suæ, sed respicit cum impendit, vnde ad aspectum Christi Petrus fleuit. Luc. 22. Sic dicit, [Respice in me, &c.] Sap. 4. Misericordia est in sanctos eius. Hic ponitur ratio quare misericordia indiget, quia [vnicus.] Hoc vno modo intelligitur sic, quia qui non habet subsidium in se, oportet vt reuertatur ad Deum. Psal. 120. Auxilium meum à Domino. Habent enim homines duplex subsidium in mundo: vnum amicorum, aliud rerum: sed hic neutrum habet, quia non amicorum: vnde dicit, [quia vnicus,] id est, solitarius absque adiutorio propinquorum & amicorum. Eccl. 51. Respiciens eram adiutorium hominum, & non erat. Item, non rerum, quia [pauper.] Psalm. 87. Pauper sum ego, & in laboribus à iuuentute mea. Vel aliter. Duo requiruntur ad hoc, quod homo iuuetur à Deo. Primo, quod totaliter cor suum tendat ad Deum. Psalm. 20. Vnam petij à Domino, hanc requiram, vt inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ. Luc. 10. Porro vnum est necessarium. Et hoc quod dicit, [quia vnicus,] id est, in vnum intendo. Secundo, quod sit contemptor rerum mundanarum, alias non est vnicus, nec placeret Deo tantum: ideo dicit, [quia pauper sum,] id est, contemno omnia propter te. [Tribulationes.]

m Hic ponit tria, pertinentia ad miseriam. Duo videlicet pertinentia ad pœnam. Tertium, pertinens ad culpam. Est autem duplex pœna. Vna est ex necessitate inflicta. Alia voluntarie assumpta. Pœnæ inflictæ habent duo, quia affligunt interius cor, & exterius cogunt corpus. Quantum ad primum dicit, [Tribulationes cordis mei multiplicatæ sunt,] id est, ex diuersis rebus, & multis tribulationibus quæ eueniunt, tribulationes vsque ad cor, sicut tribuli pungentes. Thren. 1. Multi gemitus mei, & cor meum mœrens. Quantum ad secundum dicit, [de necessitatibus meis eripe me.] Tribulationes vocat necessitates, inquantum sunt vtiles tribulationes, vt dicitur Roman. 5. Tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio autem spem: spes autem non confundit. Iac. 1. Patientia opus perfectum habet. Gloss. Patientia non vincitur, perfectus probatur. Et ideo sunt vtiles, inquantum humiliant. Roman. 5. Non solum autem tribulamur, sed gloriamur in tribulationibus, &c. Vel tribulationes dicuntur penuriæ. Deuteron. 8. Afflixit vt penuria sicut dicit Rom. 17. Necessitatibus communicantes. Vel propter violentiam quæ est necessitas quædam. Pœna autē assumpta interius est humilitas spiritus coram Deo. Vnde dicit, [vide,] id est, considera humilitatem meam. Luc. 1. Respexit humilitatem ancillæ suæ. Item est etiam humilitas exterius manifesta, quæ est quidam labor: vnde dicit, [& laborem meum.] Psalm. 72. In labore hominum non sunt, &c. de bonis hominibus dicitur Sapient. 3. Bonorum laborum gloriosus est fructus. De culpa dicit, [dimitte omnia peccata mea.] Eccl. 34. Deprecanti tibi peccata soluentur. Et nota quod per tria consequitur quis remissionem peccatorum: scilicet per tribulationes quæ remissionem peccatorum operantur, si patienter portantur. Tho. 3. In tempore tribulationis peccata dimittis, & post tempestatem tranquillum facis, & post lachrymationem & fletum exultationem infundis. Item per humilitatem. 3. Regum 21. Quia humiliatus est Achab coram me, non inducam malum in diebus eius. Psalm. 50. Cor contritum & humiliatum, &c. Item per laborem, Deuteron. 26. Respexit humilitatem nostram, & laborem, & angustias, & eduxit nos de Ægypto in manu forti. Et ideo dicit, dimitte, &c. [Respice.]

n Hic orat petens auxilium contra aduersarios. Et primo, inducit Deum ad considerandum inimicos. Secundo, petit auxilium contra eos, ibi, [Custodi-ui.] Tertio, assignat rationem, ibi, [Non erubescam.] Dicit ergo, [Respice,] oculo misericordiæ, [inimicos meos,] vt misereris eorum, & conuertas eos. Matth. 5. Orate pro persequentibus & calumniantibus vos. Prouerbiorum decimo sexto. Cum placuerit Domino via eius, inimicos quoque eius conuertet ad pacem. Et hoc peto orando, quia tunc habebo pacem. [Quoniam multiplicati sunt.] Psalm. 24. Multiplicati sunt qui persequuntur me, & tribulant me, [& odio iniquo oderunt me.] Est autem duplex odium. Primum odium est bonum, quando quis odit peccatum, siue peccatorem propter culpam. Psalm. 138. Perfecto odio oderam illos. Item est odium iniquum, quando quis odit naturam, vel iustitiam: ideo dicit, [& odio iniquo oderunt me,] id est, iniusto & sine causa. Ioan. 15. Vt impleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est. Quia odio habuerunt me gratis. [Custodi.]

o Hic petit auxilium contra inimicos, quia multi sunt & iniqui: ideo petit duplex auxilium. Primo, vt custodiat eum in persecutionibus ne prævaleant temporaliter, vel spiritualiter; vel vt custodiat eum, vt non corruat in peccatum. Secundo, vt liberet eum à malis: vnde dicit, [& erue me,] scilicet à malis totaliter, vt abundantia in patria perfruatur. Prouerb. 11. Ratio ponitur cum dicit, [Non erubescam,] quia si non liberes & custodias, veniam in confusionem. Et hoc non debet esse, quia speraui in te.] Dan. 3. Non est confusio confidentibus in te. Alia ratio, quia innituntur mihi amici tui. Aliquando Deus aliquem liberat non propter propria merita, sed ne amici Dei pereant cum eo, cui innituntur cum dicit, [Innocentes & recti adhæserunt mihi.] Innocentes dicuntur qui declinant à malo, recti qui operantur bonum. Eccl. 33. Omne animal diligit sibi simile. Et quare? [quia sustinui te,] id est, quia speraui in te. Psalm. 26. Confortetur cor tuum & sustine Dominum. Hieron. habet, [Simplicitas & veritas.] Libera.

p Hic ponit Psalm. petitionem pro toto populo: vnde dicit, [Libera Deus Israël,] id est, populum illum, vel eos quos prædestinasti ad hoc vt videant Deum, [ex omnibus tribulationibus suis.] Et hoc erit perfecte in patria quando complebitur illud, Apoc. 21. Absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum, & iam non erit vltra neque luctus, neque clamor, &c.

PSAL. XXV.

IVdica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum, & in Domino sperans non infirmabor. Proba me Domine, tenta me: vre renes meos, & cor meum.

b Quoniam misericordia tua ante oculos meos est, & complacui in veritate tua.

c Non sedi cum concilio vanitatis: & cum iniqua gerentibus non introibo. Odiui ecclesiam malignantium: & cum impiis non sedebo.

d Lauabo inter innocentes manus meas: & circumdabo altare tuum Domine. Vt audiam vocem laudis: & enarrem vniuersa mirabilia tua.

e Domine dilexi decorem domus tuæ: & locum habitationis gloriæ tuæ.

f Ne perdas cum impiis Deus animam meam: & cum viris sanguinum vitam meam. In quorum manibus iniquitates sunt: dextera eorum repleta est muneribus. Ego autem in innocentia mea ingressus sum: redime me, & miserere mei.

g Pes enim meus stetit in directo, in ecclesiis benedicam te Domine.

Supra Psalmus proposuit orationem contra tribulationes. Hic autem vt sua oratio sit acceptior, proponit suam iustitiam. Titulus planus est, quia non est nouus. Circa hoc ergo, Psalmus duo facit. Primo, præmittit in generali totam intentionem. Secundo, exponit eam in speciali, ibi, [Non sedi cum concilio.] Circa primum tria facit. Primo, petit iudicium. Secundo, allegat iustitiam, ibi, [Quoniam ego.] Tertio, excusat præsumptionem. [Quoniam misericordia.] Dauid autem ex persona sua, vel iusti videns se commistum in peccatores, loco & si non merito, petit ab eis discerni. Vnde dicit, [Domine iudica,] id est, discerne me ab eis.

Sed contra. Ne intres in iudicium cum seruo tuo, quoniam non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Psalm. 142.

Respondeo. Dicendum, quod duplex est iudicium, scilicet seueritatis & districtionis. Et hoc iudicium non petit, quia nullus posset ferre. Aliud est iudicium misericordiæ & discussionis, & hoc petit. Hier. decimo. Corripe me Domine, veruntamen in iudicio & non in furore, id est, seueritatis. Et proponit innocentiam: & ideo dicit, [Quoniam ingressus sum in innocentia mea,] id est, progressus sum in innocentia mea. [Vel ingressus sum,] quia vita nostra est quidam progressus. Prouerb. 4. Ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris, &c. Et hoc in innocentia mea, quam propono seruare. Iob. 2. Saluabitur innocens, & saluabitur in munditia manuum suarum, [non infirmabor.] Hieron. habet, [non deficiam,] scilicet in hac innocentia seruanda. Iob. 17. Donec deficiam non recedam ab ea: & hoc faciam non in viribus meis, sed confidentia diuini auxilij, quia [in Domino sperans non infirmabor.] Mach. 2. Omnes qui sperant in eum, non infirmantur.

Sed contra: hoc videtur esse præsumptionis. Iob. 9. Si iustificare me voluero, os meum condemnabit me.

Respondeo. Dicendum, quod allegatio innocentiæ potest quandoque procedere ex superbia, quando scilicet aliquis attribuit eam sibi, & hoc est malum. Quandoque ex diuina misericordia & hoc est bonum: & ideo subdit, [Quoniam misericordia tua,] sed vnde scis quod tu sis innocens? [Proba Domine,] tu hoc. Et ponit tria: scilicet probationem, tribulationem & tentationem. Secundum sequitur ex primo, tertium ex secundo. Dicit ergo, [Domine proba, &c.] non vt scias aliquid ex hoc de me, sed vt aliis ostendas. Probatur autem aliquis optime per tentationem, quæ est sumptio experimenti. Tentatio est acceptio experimenti de eo quod quis nescit. Probatio vero est eius, quod scit virtutis manifestatione. Et ideo dicit, [Tenta me,] scilicet ad hoc vt probatus appaream mihi & aliis. Non enim tentat Deus ad malum. Iacob primo. Deus enim intentator malorum est. Sed dicitur tentare, quando aliqua ex difficultate immensa ostenduntur. Hæc autem tentatio fit per ignem, vt dicitur Sapient. 3. Tanquam aurum in fornace probauit illos. Et ideo dicit, [vre renes meos & cor meum,] id est, immitte tribulationes per quas pateat, quid sit in corde & renibus meis. Cordi attribuitur cogitatio, renibus delectatio. Et hoc appareat per tribulationes, quia qui delectantur in terrenis multum commouentur quando perdunt ea, sed non illi qui non delectantur. Vel potest referri ad ignem sancti Spiritus. Luc. 12. Ignem veni mittere in terram: quasi dicat, Ne deficiam in tribulationibus, adhibe auxilium, mitte ignem qui exurat quicquid carnalitatis est in delectationibus meis & vanitatibus in cogitatione. [Quoniam.]

b Hic excusat se dupliciter de hoc, quod petit se tentari. Primo, ex sua cogitatione; quia cogitat Dei misericordiam cum dicit. [Quoniam misericordia, &c.] quasi dicat, Ideo peto tentari, quia confido in misericordia tua, quæ semper facit cum tentatione prouentum. Esa. 63. Miserationum Domini recordabor, laudem Domini super omnibus quæ reddit mihi Dominus. Item ex amore iustitiæ, [Et complacui in veritate tua,] id est, si punis me propter peccata, placet mihi: si tentor, scio quod remunerabis. [Non.]

c Hic explicat in speciali intentionem suam. Et primo, ponit suam innocentiam. Secundo, ponit petitionem, ibi, [Ne perdas cum impiis Deus.] Ostendit ergo innocentiam suam. Et primo, per recessum à malis. Secundo, per accessum ad bonum, ibi, [Lauabo.] Est autem triplex genus malorum, secundum tria peccata. Aut enim est peccatum contra Deum, aut contra proximum, aut contra se: Contra se autem sunt vanitatis peccata, quibus homo vane delectatur in terrenis, & de his dicit, [Non sedi cũ concilio vanitatis,] quasi dicat, Non dicit quin in aliquo fuerim cum eis, quia non potest fieri quin homo vane aliquando non delectetur in terrenis. Sed dicit, [Non sedi.] Tob. 3. Nunquam cum ludentibus miscui me, neque cũ his qui in leuitate ambulant participem me præbui. Peccata quæ sunt contra proximum sunt peccata, quæ opere generantur: vnde dicit, [& cum iniqua gerentibus non introibo,] id est, non solum, non sedi, &c. sed nec introiui, id est, nullo modo cum eis me miscui. Prou. 1. Fili si te lactauerint peccatores ne ambules cum eis. Item cogitantur prædicta peccata corde; vnde dicit, [Odiui ecclesiam malignantium,] id est, congregationem malignantium. Psalm. 118. Iniquos odio habui: id est, culpam & iniquitatem. Tertio ponit peccatum contra Deum, & hoc est impietas. Et ideo dicit, [& cum impiis, id est, hæreticis & schismaticis, [non sedebo,] id est, eorum doctrinis non communicabo. Heb. 13. Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci. [Lauabo.]

d Supra Psalmus ostendit innocentiam suam per hoc, quod separabat se à malis, hic autem ostendit eam per hoc quod applicat se bonis: & quia bona quorum applicatio nos facit iustos, sunt diuina bona, ideo dicit suam applicationem ad ea. Circa hoc, duo facit. Primo, ponit studium suum. Secundo, affectum, ibi, [Domine dilexi decorem domus tuæ.] Circa primum tria facit. Primo, proponit suam dispositionem ad diuinum cultum. Secundo, ponit ipsum cultum diuinum, ibi, [Circundabo. Tertio, fructum, ibi, [vt audiam vocem laudis.] Dispositio fit per puritatem & innocentiam. Psalm. 14. Domine quis habitabit in ta-

bernaculo tuo, &c. Innocens manibus & mundo corde. Et ideo vt purus accedat agit de puritate. Dicit ergo, [Lauabo inter innocentes manus meas,] id est, opera mea quæ principaliter lauantur à Deo, per gratiam quam infundit. Psalm.50. Amplius laua me Domine ab iniquitate, &c. Item lauantur à nobis per pœnitentiam. Esa.1. Lauamini, mundi estote, &c. [Lauabo,] ergo, id est, pœnitentiam adhibebo vt lauentur. Et hoc, [inter innocentes,] quia ex conuictu mores formantur. Psalm.17. Cum innocente innocens eris, &c. Et sic lotus accedam ad cultum diuinum, [& circundabo altare tuum Domine.] Hic ponit de altare materiali, & dicit, [circundabo altare tuum Domine.] quia, vel orat, vel stat iuxta. Eccl. 50. de Simeone sacerdote magno, Ipse stans iuxta aram. Et ideo sacerdos quando accedit ad sacramentum dicit, [Lauabo, &c.] Vel potest intelligi de altari spirituali. Altare est in templo: & sicut est triplex templum, ita est triplex altare. Primum est vir iustus. 2. Cor. 6. Nescitis quia membra vestra templum sunt Spiritus sancti? Huius templi altare est cor. Leu. 6. Ignis scilicet charitatis in altari, id est, in corde semper ardebit. Hoc altare debemus circundare, vel iuxta stare, id est, ornare semper redeundo ad Christum. Prou. 4. Omni custodia serua cor tuum: quoniam ab ipso vita procedit. Aliud templum est ecclesia, & huius templi altare est Christus. Heb. vlt. Habemus altare de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deseruiunt. Vel fides. Et hoc debemus circundare, vt toto corde simus circa ipsum. Tertium templum est ipse Deus. Apoc. 21. Templum vidi in ea, Dominus Deus omnipotens templum illius est, &c. Et huius altare est misericordia Dei. Et hoc circundare debemus desiderio mentis. Psalm.144. Suauis Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius. Consequenter ostendit fructum, & est duplex fructus, scilicet audire & enarrare; vnde dicit, [vt audiam vocem laudis.] Et hoc ad litteram circa altare materiale, quia hoc sacrificium est maximè Deo acceptum. Psalm. 49. Sacrificium laudis honorificabit me. Item laudem quam Spiritus sanctus loquitur in nobis. Psalm. 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. Item, in cœlo. Esa. 35. Gaudium & lætitiam, &c. Vel [audiam vocem laudis,] id est, Christi me laudantis: & hoc erit in iudicio quando dicet. Esuriui, &c. Matth. 25. Sed Apoc. vlt. dicitur. Qui audit, dicat, veni. Vnde ad hoc audiuimus vt aliis dicamus. Esa. 21. Quæ audiui à Domino exercituum Deo Israël, annuntiaui vobis. Et ideo subdit, [vt enarrem vniuersa mirabilia tua.] Eccl. 42. Nonne Deus fecit enarrare sanctos, &c. Et dicit, [omnia mirabilia,] quantum ad affectum siue conatum, non quantum ad effectum quia ipse est maior omni laude. [Domine.]

e Hic ostendit affectum quem habet ad cultum diuinum: qui vt sit conueniens, debet esse affectus amoris. Propter quod dicit, [Domine dilexi decorem domus tuæ.] Dion. Bonum & pulchrum est omnibus diligibile. Vnde omnis homo amat pulchrum: carnales amant pulchrum carnale, spirituales amant pulchrum spirituale, & hæc est pulchritudo domus Dei. Num. 24. Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israël, vt valles nemorosæ, vt horti iuxta fluuios irrigui, vt tabernacula quæ fixit Dominus. Hæc autem pulchritudo est bonorum operum, vel diuinorum munerum, vel ipsorum sanctorum, quia omnia hæc sunt quasi quidam decor domus Dei. Hæc ergo omnia ego dilexi, vt me facerent aptum ad decorem domus Dei. Sic ergo ostenditur affectus dilectio, & pulchritudo, & decor. Sed sciendum est, quod hic decor est ex habitatione Dei, sicut domus non est pulchra nisi inhabitetur? vnde me dilexi vt in me habites, vel patriam dilexi vt ibi habitem, vel in eum tendam. Et ideo dicit, [& locum habitationis gloriæ tuæ,] & hæc omnia, id est, bona opera, dona Dei, & ipsi sancti sunt decor domus Dei, inquantum relucet in eis gratia diuina quæ pulchrificat sicut lux, sicut dicit Ambrosius, quod sine luce omnia sunt turpia. Ezech. 17. Ingressa est gloria Domini portam. [Ne perdas.]

f Hic explicat petitionem iudicij quod petijt, & exponit quale iudicium petijt. Et petit duo. Primo, petit separari à malis, quæ possunt euenire in futuro. Secundo, à malis, quæ in præsenti patiatur, ibi, [redime.] Primo ergo ponit petitionem. Vbi sciendum est, quod duobus generibus hominum seruatur pœna à Deo; scilicet illis qui sunt impij siue peccatores contra Deum. Ezech. 18. Impietas impij erit super eum. Et ideo dicit, [Ne perdas, &c.] quasi dicat, Si hic affligor & patior terrena mala cum impiis, tamen ne perdas animam meam cum eis. Item, seruatur pœna impiis contra proximum, ideo dicit, [& cum viris sanguinum vitam meam.] Psalm. 54. Viri sanguinum & dolosi. Hi computantur omnes qui contra proximum ostendunt, quocumque modo. Est autem triplex sanguis. Vnus qui causatur ex cibo & potu: vnde cibus & potus dicitur sanguis pauperum. Eccl. 34. Panis egentium vita pauperis est: qui defraudat illum homo sanguinis est. Secundus, est sanguis hominis, & hunc effundit homicida. Tertius, est sanguis seminis ad speciem conseruandam, hanc effundit fornicator, quia causa prolis non agit. [In quorum manibus iniquitates sunt,] quasi dicat, ideo hoc peto scilicet vt separer ab his tunc, quia tunc separatus sum in conuersatione & vita, quia in eorum manibus iniquitates sunt, scilicet sunt valde proni ad malum. Prouer. 1. Pedes eorum ad malum currunt, & festinant vt effundant sanguinem. Esa. 59. Opera iniquitatis in manibus eorum. Item, est inclinatio affectus eorum ad mundana: vnde dixit, [dextera eorum repleta est muneribus.] Iob. 15. Ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt. Vel [dextera eorum repleta est muneribus,] quasi dicat, Licet ipsi sint iniqui, tamen dat eis temporalia, & in his consistit merces eorum. Matth. 6. Receperunt mercedem suam. Consequenter describit se dicens, [Ego autem in innocentia mea ingressus sum,] quasi dicat, hoc peto vt sicut illis præparas mala, ita præpares mihi bona, sicut dicit Psalm. 83. Non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia. Consequenter petit vt liberetur à malis præsentibus. Mala quæ sunt homini duplicia possunt esse; quia vel sunt mala exteriora, & ab his petit redimi: vnde dicit, [redime me, vt seruum malorum me prementium. Vel de redemptione humani generis. Vel sunt mala interiora, & ab his petit liberari: vnde dicit, [Miserere mei,] quia miseria proprie respicit malum interius. Prou. 12. Miseros facit populos peccatum. [Pes enim.]

g Hic ponitur ratio quare hoc petit, & est duplex. Vna est de præterito, quæ est rectitudo vitæ: vnde dicit, [Pes meus,] id est, affectus meus, vel processus meus, [stetit in directo.] Item de futuro propono tibi semper seruire: vnde dicit, [in ecclesijs benedicam te Domine,] id est, coram multis. Psalm. 39. Annuncia iustitiam tuam in ecclesia magna. Et dicit pluraliter propter multitudinem particularium ecclesiarum, vt dicitur Apoc. 3.

In finem.

In finem.

Priusquam liniretur.

PSAL. XXVI.

DOminus illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Dum appropiant super me nocentes, vt edant carnes meas. Qui tribulant me inimici mei ipsi infirmati sunt, & ceciderunt.

b Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo.

c Vnam petij à Domino, hanc requiram: vt inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ. Vt videam voluntatem Domini, & visitem templum eius.

d Quoniam abscondit me in tabernaculo suo in die malorum, protexit me in abscondito tabernaculi sui.

e In petra exaltauit me, & nunc exaltauit caput meum super inimicos meos.

f Circuiui & immolaui in tabernaculo eius hostiam vociferationis: cantabo & psalmum dicam Domino.

g Exaudi Domine vocem meam qua clamaui ad te, miserere mei, & exaudi me.

h Tibi dixit cor meum, exquisiuit te facies mea: faciem tuam Domine requiram.

i Ne auertas faciem tuam à me: ne declines inira à seruo tuo.

k Adiutor meus esto ne derelinquas me, neque despicias me Deus salutaris meus. Quoniam pater meus & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me.

l Legem pone mihi Domine in via tua, & dirige me in semita recta propter inimicos meos.

m Ne tradideris me in animas tribulantium me: quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, & mentita est iniquitas sibi.

n Credo videre bona Domini: in terra viuentium.

o Expecta Dominum, viriliter age: & confortetur cor tuum, & sustine Dominum.

Præmissa oratione, hic Psalm. consequenter dicit fiduciam de oratione conceptam. Et circa hoc duo facit. Primo, ponit fiduciam conceptam. Secundo, iterato orat vt non deficiat in sua fiducia, ibi, [Ad te Domine.] Titulus, [In finem Psalm. priusquam liniretur.] Notandum est quod sicut Gloss. latius dicit, Dauid tribus vicibus fuit vnctus in regem. Primo, à Samuele, primo Regum decimo sexto. Et tunc non fuit rex, sed habuit signum regni. Tulit Samuel cornu

A olei, & vnxit eum in medio fratrum, &c. Et tunc directus est spiritus Domini in Dauid, quia ex tunc fuit Propheta secundum Hieron. & Iosephum. Secundo, in Hebron, 2. Reg. 2. Venerunt viri Iuda & vnxerunt Dauid in regem super domum Iuda. Tertio, occiso Isboseth filio Saulis regnauit super totum Israel. 2. Reg. 8. Hæ duæ inunctiones computabantur pro vna, quia vtraque fuit pro actuali dignitate regni adipiscendi. In prima passus est persecutionem à Saule, sed post secundam & tertiam regnauit in pace.

Sed contra de Absalone.

Respondeo dicendum, quod non est passus persecutionem ab extraneis, sed ab Absalone & Siba: & ideo fecit hunc Psalmum ante secundam vnctionem.
B Melius tamen videtur vt referantur ad Christum duæ vnctiones in nouo testamento, scilicet regis & sacerdotis. Et Christus fuit vnctus oleo Spiritus sancti. Psal. 44. Vnxit te Deus, &c. in regem & sacerdotem. Et hæc vnctio deriuatur vsque ad nos. Psal. 132. Sicut vnguentum in capite quod descendit in barbam barbã Aaron. Ioan. 1. De plenitudine eius omnes accepimus. Primo ergo vngimur sacerdotali vnctione in figurã futuri regni. Erimus enim reges & liberi. Et quia adhuc patimur hostes, postea vngemur dupliciter actuali gloria, scilicet stola gloriæ animæ & corporis. Christus autem primo, fuit vnctus vnctione gratiæ, postea gloriæ. Diuiditur ergo Psalmus iste in tres partes. In prima, ponit fiduciam de Deo conceptam. In secunda, ostendit desiderium ex fiducia conceptum, ibi, [Vnam petij.] Tertio, ponit desiderij impletionem, ibi, [Exaudi Domine.] Circa primum, tria facit. Primo, fit cõmemorat beneficiũ sibi à Deo præstitũ propter quæ non timet, sed securus est. Secundo, commemorat impedimenta parata à Deo, ibi, [Si consistant.] Notandum autem, quod ad timendum concitatur quis aliquando ex interiori causa, quandoque ex exteriori causa. Primo ergo ponit auxilium contra primam causam. Secundo; contra secundam, ibi, [Dominus protector.] Est autem duplex causa intrinseca timoris, ignorantia, & debilitas: vnde in tenebris magis timendum est. Secunda causa timoris est debilitas, & contra has est remedium à Deo. Contra primum est illuminatio: vnde dicit, [Dominus illuminatio mea.] Mich. 8. Cum sedero in tenebris Dominus lux mea est. Contra secundum est salus: vnde sequitur, [& salus mea.] Psalm. 61. In Deo salutare meum & gloria mea, Deus auxilij mei, & spes mea in Deo est. Et ideo ostendit fiduciam, [quem timebo,] sic illuminatus? Esa. 52. Quis es tu vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi fœnum sic arescet? Rom. 8. Deus qui iustificat, quis est qui condemnet? & si Deus pro nobis quis contra nos? Causa extrinseca est homo, qui aduersatur, sed adhuc non est timendum, quia Dominus opponit se sicut scutum: vnde dicit, [Dominus protector vitæ meæ.] Gen. 15. Ego protector tuus & merces tua magna nimis. [Et ideo dicit à quo trepidabo.] A quo si sumatur masculine tunc est sensus. [A quo,] scilicet à quo homine. Si neutraliter, à qua re. Et sic nihil est timendum, nec homo, nec res aliqua. [Dum appropiant super me innoc[illegible]es.] Et quia posset dici quod Deus est illuminator etiam hostium, ideo hoc remouens dicit, quod Deus obsistit eis. Et primo, dicit eorum conatum. Secundo, ponit impedimentum eius superueniens, ibi, [ipsi infirmati sunt, &c.] Circa primum tria facit. Primo, præmittit præsumptuosum insultum. Secundo, peruersum actũ. Tertio, magnum effectum. Quantum ad primum dicit, [Dum appropiant super me nocentes,] id est, habentes animum nocendi, [super me,] id est, mihi se præferentes. Thren. 1. Facti sunt hostes eius in capite,

vsque ante faciem,&c. Quantum ad secundum vt scilicet grauiter affligant, [vt edant carnes meas,] id est, carnalem vitam. Prouerb. 1. Deglutiamus eum, sicut infernus viuentem,& integrum. Mich.3. Carnem populi comederunt,& pellem eorum desuper excoriauerunt. Vel vt ly vt; teneatur consecutiue, vt sit sensus. [Edant carnes,] id est, carnalitates meas, quia quando mali persequuntur bonos aliud intendunt ipsi mali, siue ipsi persecutores, scilicet offensionem corporalem, & secundum hoc est prima expositio. Aliud intendit Deus hoc permittens, scilicet purgationem ab omni carnalitate, & sic secunda expositio. Et hoc modo dicit Apostolus Galat. 5. Qui Christi sunt carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs. Quantum ad tertium dicit, [Qui tribulant me inimici B mei. Psalm. duodeccimo. Qui tribulant me exultabunt si motus fuero. [Ipsi infirmati sunt,] quia non valuerunt implere propositum, [& ceciderunt,] quia superati sunt, & absorpti. Hierem.20. Dominus mecum est tanquam bellator fortis, idcirco qui persequuntur me, cadent & infirmi eius. [Si consistant.]

b Homo debet habere securitatem in duobus. Primo, in præparatione malorum. Secundo, in eorum passione, ibi, [Exurgam.] Dicit ergo Dominus sic est illuminatio mea, quia inimici cadunt coram me. Glos. [Si consistant aduersum me castra.] Castra sunt vbi steterunt milites, [non timebit cor meum. Quamdiu homo in castris, non pugnat, sed disponit, & consiliat ad pugnandum. Per castra intelliguntur consilia & coniurationes malorum contra aliquem. 4. Reg. 19. Angelus Domini percussit castra Assyriornm. Exod. 14. Factum est in vigilia matutina, & ecce ascendit Dominus super castra & percussit, &c. [non timebit cor meum,] quia Dominus mecum est. Iob.17. Pone me iuxta te,& cuiusuis manus pugnet contra me. Sed [si exurgat aduersum me prælium,] id est, si iam inuadant me, & prælientur contra me quamuis sint multi, [in hoc ego sperabo,] quia vt dicitur 1. Mach. 3. Non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cœlo fortitudo est. Est enim consuetudo amicorum inter amicos, cum impugnantur ab hostibus. Psalm. 93. Consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. [Vnam petij.]

c Supra Psalmus posuit fiduciam ex oratione conceptam. Hic autem ponit desiderium, quod ex hac fiducia oritur. Et circa hoc duo facit. Primo, proponit desiderium. Secundo, causam desiderij assignat, ibi, [Quoniam abscondit me.] Circa primum tria facit. Primo, describit qualitatem desiderij. Secundo, ipsam rem desideratam, ibi, [vt inhabitem.] Tertio, intentionem finis, ibi, [vt videam voluntatem.] Desiderij ergo qualitas in duobus consistit, scilicet in vanitate & solicitudine: & vtrumque pertinet ad perfectionem desiderij. Perfectio enim desiderij dependet ex perfectione causæ suæ, scilicet amoris, qui quando est perfectus, primo congregat in vnum omnes vires & mouet eum in amatum. Est enim secundum Augustinum pondus amantis. Res autem ponderosa sine vacillatione tendit ad vnum, sed non sic si res non est bene ponderosa, sed diuinus amor facit totum hominem in Deum tendere sine vacillatione. Psalm.72. Quid enim mihi est in cœlo & à te quid volui super terram? Greg. Vis amoris studium multiplicat inquisitionis. Hoc fecit Anna Prophetissa, quæ non discedebat de templo, ieiunijs & orationibus seruiens die ac nocte. Et ideo dicitur Leuit. 10. Porro vnum est necessariam: vnde dicit, [Vnam petij,] id est, vnam rem, vel vnam petitionem. 3. Reg. 2. Vnam petitionem paruulam ego deprecor à te, ne confundar faciem meam. Secundo, A solicitat cum sit sicut stimulus & ignis, amor. Cant. 8. Lampades eius lampades ignis. 2. Corint.9. Charitas Dei vrget nos. Vnde dicit, [hanc requiram.] Esa. 21. Si quæritis quærite. Matth. 7. Quærite & inuenietis. Consequenter ponitur res petit: vnde dicit, [vt inhabitem in domo Domini.] Domus Domini spiritualis est duplex, & tertia est materialis, scilicet ecclesia, in qua morari salutiferum est. Genes. vigesimo octauo. Non est hic aliud nisi domus Dei & porta cœli. Nam in ea excitatur animus hominis ad deuotionem. Domus spiritualis Dei est ecclesia militans. 1. Tim.3. Vt scias quomodo oporteat te conuersari in domo Dei, quæ est ecclesia Dei viui, columna & fundamentum veritatis. Alia est ecclesia triumphans. 2. Cor. 5. Si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus domum non manufactam, sed æternam in cœlis. De vtraque ergo potest hoc intelligi, quia hæc domus via est ad illam & porta eius. Psal.117. Hæc porta Domini iusti intrabunt per eam. Et ideo desiderandum est habitare in hac domo, scilicet ecclesia. Et hoc [omnibus diebus vitæ meæ,] id est, vsque in finem. Psal.131. Hæc requies mea in sæculum sæculi, hic habitabo quoniam elegi eam. Habitat autem quis in domo Dei per fidem, & charitatem, & conformitatem bonorum operum. Psal. 67. Quia habitare facis vnius moris in domo. Et laudabile est, quod semper in ea habitet, & non separetur ab ea. Separatur autem homo ab ecclesia per C peccatum, per excommunicationem, & per schisma, vel hæresim. Qui ergo vsque in finem habitat in ea, id est, in ista ecclesia, habitabit in illa in perpetuum. Psal. 83. Beati qui habitant in domo tua Domine. Hic consequenter ponitur intentio: scilicet [vt videam, &c.] Et ponit duo, quia [vt videam voluntatem & visitem templum eius.] Alia littera habet, [vt contempler habitationem.] Hieron. habet, [vt est merces,] secundum Aug. Ioan. 17. Hæc est vita æterna vt cognoscant, &c. Tria sunt in illa visione desideranda, quæ naturaliter homo desiderat videre. Primo, pulchra. Summa pulchritudo est in ipso Deo, quia pulchritudo in formositate consistit, Deus autem est ipsa forma informans omnia, ideo dicit secundum vnam D litteram, [Vt videam delectationem Domini.] Sap.13. Si specie delectati Deos putauerunt sciant quanto his dominator eorum speciosior est. Speciei enim generator, hæc omnia constituit. Secundo delectabilia, & fugere tristitiam, & ideo secunda littera habet, [Vt contempler delectationem Domini,] id est, bonitatem Dei, in qua est summa delectatio. Psalm.15. Delectationes in dextera tua vsque in finem. Tertio, dispositio rerum. Vnde multum est delectabile scire scientiam omnium rerum, quæ in mundo sunt: & ideo videre dispositionem diuinæ prouidentiæ est maxime delectabile. Et ideo dicit, [vt videam voluntatem Domini,] rationem à Deo volitam & dispositam. Rom.12. Probetis quæ sit voluntas Dei bona, beneplacens & E perfecta. Hæc autem habemus in vita ista imperfecte & per fidem, in futura autem domo habebimus perfecte vbi sunt sancti contemplantes Deum facie ad faciem. 2. Cor.3. Nos autem reuelata facie gloriam Domini contemplantes, &c. Sancti ergo qui sunt in patria, dirigunt contemplationem in ipsum Deum, & etiam in his quæ sunt ad ipsum Deum ordinata. Et ideo dicit, [vt visitem templum eius,] id est, frequenter videam templum, id est, humanitatem Christi. Ioan. 2. Hoc autem dicebat de templo corporis sui. Vel [visitem,] siue videam ipsam ordinationem ecclesiæ. 1. Corinth. 3. Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Item dispositionem totius mundi: ideo in Psalmo Hebraico habetur, [& diluculo,] id est, diluculo

diluculo vt maneam. Psal. 5. Mane astabo tibi. [Quoniam.]

d Hic assignatur ratio desiderij habitandi in domo Dei, quasi dicat, quare tantum petis habitare in domo Dei? Ratio est ex beneficijs præceptis. Et circa hoc, duo facit. quia primo, ponit ipsa beneficia. Secundo, addit recompensationem, ibi, [Circuiui.] Circa primum, duo facit. Primo, ponit beneficium protectionis à malo. Secundo, beneficium promotionis in bonum, ibi, [In petra exaltasti me.] Circa primum, duo facit. Primo, proponit beneficium. Secundo, eius necessitatem ostendit, ibi, [In die malorum.] Dicit ergo. Quare petis habitare in domo Domini? ideo scilicet, [quia abscondit me in tabernaculo suo.] Et secundum litteram 1. Reg. 24. quando Dauid fugit ad tutiora loca Engaddi & abscondit se ibi. Vnde loquitur ex persona fugientis & latentis in aliquo loco. Ad litteram. Tabernaculum erat locus in quo orantes diuino auxilio protegebantur, & maxime in sancta sanctorum, vbi erat propitiatorium, & sic vocabant tabernaculum ipsum Dei defensionem, sicut in Psalm. 90. dicitur. Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis, &c. Deuter. 32. Expandit alas suas & assumpsit eos, atque portauit humeris suis. Sed mystice tabernaculum potest dici humanitas assumpta, siue caro Christi in qua abscondit nos per fidem & spem. Col. 2. Abscondita est vita vestra in Deo. Vel aliter tabernaculum dicitur tota dispositio ecclesiæ, & in vtroque istorum absconditur homo iustus, quia in isto tabernaculo quædam latent sub manifestis: latentia sunt inuisibilia & spiritualia vbi morantur boni. Mali autem morantur in exterioribus. Esa. 4. Tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æstu. Sed quid contulit hæc abscondio; immo necesse erat mihi, [in die malorum,] vel omnium illorum malorum quæ tunc imminebant. Et simile est, quia quando hostes, vel tribulatio imminet illi soli saluabuntur, qui in ciuitate reperientur: ita in tribulatione illi pereunt, qui circa hæc exteriora habent affectum, quia facta tribulatione circa ista tales commouentur. Abscondit ergo ipse Deus, vel Christus, vel mens iusti. Matth. 6. Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. [In petra.]

e Hic proponit aliud beneficium promotionis in bonum, & est duplex. Vnum exaltationis quantum ad se. Secundum, quantum ad hostes, ibi, [nunc exaltauit caput meum.] Dicit ergo, [In petra exaltasti me.] Secundum litteram alludit ad ea, quæ circa eum sunt gesta, quia quando persecutionem patiebatur, ibat per petras inuias. 1. Reg. 24. Sed quando euasit, [tunc exaltauit cor meum super inimicos meos.] Sed mystice exponitur, [In petra exaltauit me,] id est, in Christo. 1. Cor. 10. Petra autem erat Christus. Vel [In petra,] id est, in Deo. 2. Reg. 22. Dominus petra mea. Psal. 60. Dum anxiaretur cor meum, in petra exaltasti me. Et nunc iam exaltauit, quasi dicat, istud feci in spe, sed nunc in re, [exaltauit caput meum,] id est, mentem meam super inimicos meos, id est, super omnes appetitus meos. Genes. 4. Subtus te erit appetitus tuus. [Circuiui.]

f Hic ponitur recompensatio beneficij, & ponit duo. Primo, sacrificium, [& immolaui.] Secundo, canticum. Secundum Hie. coniungitur cum præcedentibus, super inimicos meos, & in circuitu nostro sunt, [Circuiui,] id est, circa steti, deuotas preces offerendo pro eis. Psalm. 108. Prout me diligerent, id est, deberent, detrahebant, &c. Vel circa altare steti. Eccl. 50. Et ipse stans circa aram, &c. Item strenui militis est circuire & protegere castra, sicut dicitur de Iuda, 1. Mach. 3. Protegebat castra gladio suo: vnde [Circuiui,] id est, protexi. Vel circuitus iste refertur ad contemplationem. Circulus duo propria habet inter alias figuras. Vnum, quia est capacior aliis. Aliud est, quod est totus vniformis sine angulo & conuenit contemplationi. Primo, quantum ad capacitatem, quia tunc dicitur circuire contemplando, quando omnia quæ consideranda sunt, contemplatur; vnde dicit, [Circuiui,] id est, consideraui omnia dona tua & ecclesiæ beneficia. Beatus Dion. posuit triplicem motum, scilicet circularem, rectum & obliquum. Recto motu semper mouetur aliquid difformiter, quia semper habet diuersam distantiam, & ideo in contẽplando motus est rectus, quando ab vno ad aliud quis mouetur considerando processum rerum. Circulari motu mouetur aliquis contemplando, quando conceptio animæ est vniformis: & tunc dicitur circularis quando scilicet reuocat animum à rebus. Et primo, congregat in se, postea vnitur spiritualibus, & postea ascendit in contemplationem vnius Dei. Obliquus motus est compositus ex vtroque, quando quis procedit ex consideratione creaturarum, sed hanc ordinat in considerationẽ Dei. Et ideo dicit, [Circuiui,] quantum ad vniformitatem. Ezech. 1. Hic erat aspectus splendoris per gyrum, [& immolaui.] Est autem duplex sacrificium, scilicet interius quo homo animum suum dat Deo spiritus, scilicet acceptus Deo est spiritus contribulatus. Et omne exterius sacrificium ordinatur ad repræsentandum illud: vnde Aug. dicit. Quando offers hoc exterius est vt repręsentes animum tuum Deo, sed quia omnis repręsentatio fit per aliqua signa, inter quæ primatum tenent verba, ideo inter sacrificia vestra præeminentiam habere sacrificium laudis. Psalm. 49. Sacrificium laudis honorificabit me, vnde dicit, [Immolaui in tabernaculo eius hostiam,] non pecorum, sed potius [hostiam vociferationis,] id est, diuinæ laudis. Et hac vociferatione [cantabo] tibi scilicet canticum & lætitiam mentis & rectitudinem operis. Psalm. 107. Paratum cor meum, [cantabo,] quasi dicat, Paratum cor habeo ad seruiendum tibi, cum lætitia mentis. Psalm. 99. Seruite Domino in lætitia. [Exaudi]

g Supra Psalm. posuit suum desiderium. Hic prorumpit ad petendum rem desideratam. Et circa hoc, tria facit. Primo, petit exaudiri. Secundo, proponit petitionem, ibi, [Tibi dixit cor meum.] Tertio, ostendit fiduciam quam habet de exauditione, ibi, [Credo videre bona Domini.] Ad hoc ergo quod exaudiatur, inducit duas rationes. Vnam ex deuotione propria. Aliam ex sua miseria. Deuotio est causa, quod audiatur à Deo aliquis. Deuotio est clamor cordis qui excitat Deum ad audiendum. Et ideo dicit, [Exaudi.] Quia clamaui non exterius, sed interius. Iac. 5. Clamor eorum ad aures Domini sabbaoth introiuit. Item miseria nostra prouocat ad exaudiendum. Exod. 3. Videns vidi afflictionem populi mei, & descendi liberare eum: vnde dicit, [Miserere mei & exaudi me,] quasi dicat, me miserum, & meam miseriam cognosco, vnde tuum est misereri. Iudith. 9. Exaudi me miseriam deprecantem. [Tibi.]

h Hic ponit petitiones. Et primo, petit diuinæ faciei prospectum. Secundo, diuinum auxilium, ibi, [Adiutor meus es tu.] Tertio, viæ suæ directiuum, ibi, [Legem pone mihi Domine.] Circa primum ostendit, quod de re petita habet magnum desiderium, & intimum, & anxium, & assiduum. Intimum, quia [Tibi dixit cor meum.] Aliquando homo aliquid petit ore, sed cor eius ad alia versatur. Matth. 17. Non omnis qui dicit mihi Domine, &c. Esa. 29. Populus hic labiis me honorat, &c. Sed quando petitio est ex intimo desiderio cordis, tunc est Deo accepta, sed tunc non eos tantum immo cor petit, secundo Regum primo.

Inuenit seruus tuus cor suum vt oraret te oratione hac. Psalm. 118. Clamaui in toto corde. Anxium & æquum dicit habere, cum dicit. [Exquisiui te, &c.] Contingit aliquando quod desiderium est intimum & quietum & multum quærit: sed quando est anxium, tunc vere quærit: vnde dicit. [Exquisiui te,] id est, frequenter & diligenter quæsiui. Et hoc etiam ostendit æquum desiderium, quia imago non perficitur nisi pertingat ad exemplar, ad quod est facta: vnde dicit, [Exquisiuit te facies mea.] Facies hominis interior est, in qua visus est interior, id est, anima siue mens rationalis, & hęc scilicet facies mea quæ est facta ad imaginem tuam exquisiuit te. Vnde, non potest reformari & perfici nisi iungatur tibi Domine. Vnde sicut quælibet res quærit suam perfectionem, ita mens nostra quærit Deum. Et ostendit quod sit assiduum, quia [Requiram,] id est, iterum & iterum quæram. Esa. 21. Si quæritis, quærite. Matth. 7. Quærite & inuenietis. Hoc est propriũ diligentis, quærere sæpe rem dilectam. Et quid quærit, ostendit cum dicit, [Faciem tuam Domine requiram.] Hoc petebat Moyses. Exod. 33. Ostende mihi faciem tuam. Et Dominus non statim ostendit, sed dixit. Ostendam tibi omne bonum. Luc. 10. Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Et ideo Dauid non erat extra spem, sed adhuc quærebat, vnde alibi dicit. Ostende nobis faciem tuam, &c. Iob. 33. Deprecabitur Deum suum, & placabilis erit, & videbit faciem eius in nihilo. [Ne auertas.]

i Hic proponit triplicem petitionem. Et primo, petit non fraudari à re desiderata. Secundo, petit amoueri causam per quam posset fraudari. Tertio, petit dirigi in via, ibi, [Legem pone.] Dicit ergo, [Faciem tuam Domine requiram.] Et rogo, [Ne auertas faciem tuam à me,] quasi dicat, sicut auertit homo ab homine, quando non vult eum audire. Sed aliter est in Deo & in homine. Homo enim auertens faciem, mutatur. Ipse Deus autem immobilis est, sed dicitur auertere faciem inquantum nos auertimur, & immutamur. Et per hoc quod in corde nostro fit aliquod velamen quo inepti reddimur ad videndum faciem suam. Et ideo littera Hieronymi habet, [Ne abscondas.] Esa. 8. Expectabo Dominum qui abscondit faciem suam à domo Iacob. Causa vero auersionis est ira Dei in pœna peccati. Et hæc auersio est maxima pœnarum, & hoc est quod dicit, [Et ne declines in ira à seruo tuo,] id est, ne irascaris mihi in hoc quod declines faciem tuam à me. Et dicit, [in ira,] quia aliquando declinat in misericordia, cum scilicet non respicit peccata. Psal. quinquagesimo tertio. Auerte faciem tuam à peccatis meis. Aliquando declinat in prouidentia, quando scilicet permittit aliquem cadere vt fortius resurgat, quia, Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Rom. 8. [Adiutor.]

k Hic petit diuinum auxilium in agendis antequam veniat ad faciem, ne scilicet impediatur à visione faciei. Et primo, ponit petitionem. Secundo, dictorum rationem, ibi, [Quoniam pater meus.] Petit ergo diuinum auxilium dicens. Peto videre faciem tuam, sed ad hoc peruenire non possum per me: ergo, [Tu esto adiutor meus,] vt ad hoc perueniam. Psalm. 120. Auxilium meum à Domino. Sed quantum ad superficiem non videtur ista littera recta esse, quia melius videtur dicendum esse, [Adiutor meus es tu,] & sic habetur in Hebraico, scilicet auxilium meum fuisti. Et secundum hoc commemorat beneficium, quasi dicat, Adiutor fuisti. Non ergo de cætero, [Derelinquas me.] Et petit duo remoueri, scilicet ipsam desertionem, & contemptum interiorem. Nam si homo sibi derelinquitur, perit. Osex 13. Perditio tua Israël ex te. Deserit autem aliquis aliquem, quia despicit eum. Et despicit nos, quia sumus fragiles per naturam, & corrupti per culpam. Et ideo dicit, [Ne despiciat me Deus.] Et quare hoc? Quia tu me creasti & es [salutaris meus,] id est, tu me saluasti. Nullus autem despicit opera sua. Psalm. 137. Opera manuum tuarum ne despicias. Consequenter ponitur ratio dictorum. Vnde sequitur, [Quoniam pater meus & mater mea dereliquerunt me: Dominus autem assumpsit me,] quasi dicat. Quia inueni te adiutorem in omnibus alijs deficientibus, [Ne despicias me.] Et sic primo, ponit defectum humani auxilij. Secundo, ponit auxilium diuinum. Hæc littera legitur dupliciter. Vno modo de Dauid ad litteram, sicut habetur in historia primi Regum decimo sexto, quando fuit Dauid vnctus, Isai præsentauit maiores filios. Dominus autem elegit Dauid, quia Samuel petijt eum. Vel potest legi in persona viri iusti, quia ad litteram speranti in Domino deficit omne humanum auxilium. Iob decimo sexto. Dereliquerunt me propinqui mei, & qui me nouerunt obliti sunt mei. Eccles. quinquagesimo primo. Circumspiciens eram ad adiutorium hominum & non erat. Sed Dominus hunc assumpsit, & assumit curæ suæ, & hoc melius est. Psalm. 64. Beatus quem elegisti & assumpsisti, &c. Mystice autem, [pater meus,] id est, Adam, [& mater mea,] id est, Eua, [dereliquerunt me,] id est, desertioni me exposuerunt per peccatum. Vel [pater meus,] id est, diabolus, quia pater meus fuit in statu peccati, [dereliquit me,] quia non habet potestatem in me, [mater mea,] Babylon, [dereliquerunt me,] id est, contempserunt me. Et hoc quia Dominus assumpsit me. [Legem.]

l Supra Psalm. posuit duas petitiones. Prima, fuit de diuinæ faciei prospectu. Secunda, de diuinæ protectionis auxilio. Hic autem ponit aliam petitionem de directione vitæ suæ. Et circa hoc, duo facit. Primo, ponit petitionem. Secundo, ostendit necessitatem, ibi, [Propter inimicos.] Circa primum, duo facit. Primo, ponit legis petitionem. Secundo petit directionem in his qui sunt legis ibi, [Et dirige.] Dixerat supra, [Vnam, &c.] & quicquid hoc sit explicauit, scilicet videre faciem tuam. Et quia ad hanc visionem cum sit ardua peruenitur quadam ardua via, per quam nullus vadit sine auxilio Dei, petit illud tituli. Psal. 83. Beatus vir cuius est auxilium abs te, quia ibunt de virtute in virtutem. Quia vero qui per viam ignotam vadit, indiget ductore, petit cum dicens, [Legem pone mihi Domine in via tua,] quasi dicat, Imminet mihi ascendere per viam, in qua peto, vt ponas mihi legem. Lex est regula agendorum. In hac via proceditur per actus virtutum, & ideo necessaria est lex, quæ est regula actuum humanorum, quasi dicat, Da mihi regulam qualiter ambulem. Hic habet sic, [Illuxit mihi Dominus viam.] Prou. 6. Mandatum lucerna est, & lex, lux. Dare legem est illustrare. Sed quandoque scit aliquis in vniuersali quid sit fiendum, sed non scit in particulari præcipue propter seductores. Et contra hoc petit dicens. [Dirige me in semita recta.] Esa. 26. Semita iusti recta est, rectus callis iustis ad ambulandum. Et hoc, [propter inimicos meos.] Hæc est causa quare peto dirigi, in semita recta. Quia ille qui scit viam, & via est recta, securus incedit si non inueniat aduersarium, sed quando inimicum, vel aduersarium suum inuenit, indiget protectione & directione. Psalm. 141. In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi. Isti inimici nostri sunt concupiscentiæ carnis, praua desideria, dæmones, praui homines, siue peccatores, qui obsistunt in via eundi ad Deum. [Ne tradideris.]

m Hic exponit quod dictum est, & duo dicit. Primo, ponit liberari ab inimicorum periculo. Secundo, ostendit se

dit se inimicos habere, ibi, [Quoniam insurrexerunt.] Dicit ergo, [Ne tradideris me in animas tribulantium me,] quasi dicat. Sic peto dirigi in via, quod non incidam in potestatem inimicorum. Et non dicit in manus, sed in animas, id est, in voluntates. Sed contingit, quod sancti traduntur in manus inimicorũ, quia, Terra data est in manus impij, vt dicitur Iob. nono. Sed non in animas, quia voluntas eorum est, vt trahantur ad malum, sed Deus hoc non permittit. Ecclesiast. decimo octauo. Si præstes animæ tuæ concupiscentias tuas, faciet te in gaudium inimicis tuis. [Quoniam insurrexerunt.] Hic ostendit se habere iuimicos. Et primo, ponit eorum conatum. Secundo, eorum defectum. Dico [propter inimicos,] & hoc, [quoniam insurrexerunt in me testes iniqui.] Hæc verba exponuntur tripliciter: historice, allegorice, & moraliter: Historice, quia ad litteram aliqui mali testes falsum dixerunt contra Dauid, scilicet Doech Idumæus qui accusauit sacerdotem & Dauid, & alij. Allegorice de Christo contra quem iniqui testes accusantes eum insurrexerunt. Matth. 26. Nouissime venerunt, &c. Moraliter, quia contra vnumquemque iustum falsi testes quandoque sunt falsi doctores, sua doctrina conantes à recta via alios declinare. Esaiæ quinto. Væ qui dicunt malum bonum, & bonum malum. Item adulatores dicũtur testes falsi. Esaiæ 3. Populus meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt. Prou. 19. Testis falsus non erit impunitus, [& mentita est, &c.] Hic ponit eorum defectum: hæc verba secundum quod hic ponuntur tripliciter intelligi possunt. Vno modo sic. Dicitur aliquis loqui sibi, quando solus intelligit verba sua, sed quando aliis, non. 1. Cor. 14. Qui loquitur lingua, sibi & Deo loquitur, non hominibus, & sic est sensus. Sunt falsi testes, & loquuntur mendacium, & persuadent, sed iniquitas eorum mentita est sibi, quasi dicat. Non acquiesco eis. Vel mentita est iniquitas, id est, sui damno, quia ex mẽdacio eorum quod intenderant ipsi, incurrerunt malũ. Eccles. 27. Qui laqueum aliis ponit peribit in illo, vel [mentita, &c.] quia non peruenerunt ad effectum de hoc, quod proposuerunt facere mihi & aliis iustis viris. Iob. 5. Consilia prauorum dissipat. Hieron. habet. [Apertum, &c.] id est, aperte locuti sunt contra me. [Credo videre.]

n Hic ponit spem de exauditione. Et primo, ponit spem quam ipse habet. Secundo, hortatur alios ad eandem, ibi, [Expecta Dominum.] Sua petitio erat vt videret Deum, & ideo dicit, [Credo,] id est, firmam fiduciam habeo, [videre bona Domini,] id est, videre facie ad faciem. Iob. 10. Scio quod redemptor meus viuit, &c. & in carne mea videbo Deum? vnde non dicit, Videre Dominum, sed bona Domini, quod potest intelligi dupliciter. Vel bona Domiui, id est, à Domino, & sic non sumitur hic. Hæc omnia enim sunt in eo, sicut in fonte primo, & sunt idem quod ipse. Sap. 7. Venerunt autem mihi omnia bona pariter cum illa, &c. Et vbi? [In terra viuentium.] Visio Dei est vita æterna, vt dicitur Ioan. 17. Hæc terra est morientium, quia sicut terra est patiens respectu cæli fœcundantis eam, ita vita beatorum immediate perficitur à Deo. [Expecta.]

o Hic inducit alios ad expectandum, cum dicit, [Expecta Dominum.] Esa. 30. Beati omnes qui expectant eum. Et dum expectas, habeas fiduciam in opere. Vnde dicit, [Viriliter age,] scilicet interius, & exterius. Esa. 35. Confortare manus dissolutas. Et hoc præmittit, quia, Qui perseuerauerit vsque in finem, hic erit. Vnde [sustine Dominum,] scilicet bona quæcunque facies, etiam si videantur aduersa. Eccl. 2. Væ his qui perdiderunt sustinentiam, & qui dereliquerunt vias rectas, & diuerterunt in vias prauas. Vel [sustine Dominum,] id est, expecta Dominum. Et tunc repetit ad maiorem certitudinem.

PSAL. IPSI DAVID. XXVII.

AD te Domine clamabo, Deus meus ne sileas à me: nequando taceas à me, & assimilabor descendentibus in lacum.

b Exaudi Domine vocem orationis meæ dum oro ad te: dum extollo manus meas ad templum sanctum tuum.

c Ne simul tradas me cum peccatoribus: & cum operantibus iniquitatem ne perdas me. Qui loquuntur pacem cum proximo suo: mala autem in cordibus eorum.

d Da illis secundum opera eorum: & secundum nequitiam adinuentionum ipsorum. Secundum opera manuum eorum tribue illis: redde retributionem eorum ipsis.

e Quoniam non intellexerunt opera Domini, & in opera manuum eius destrues illos, & non ædificabis eos.

f Benedictus Dominus: quoniam exaudiuit vocem deprecationis meæ.

g Dominus adiutor meus, & protector meus: & in ipso sperauit cor meum & adiutus sum. Et refloruit caro mea: & ex voluntate mea confitebor ei.

h Dominus fortitudo plebis suæ, & protector saluationum Christi sui est.

i Saluum fac populum tuum Domine, & benedic hæreditati tuæ: & rege eos, & extolle illos vsque in æternum.

In præcedenti Psalmo, Psalmista ostendit fiduciam quam habet de Deo. Hic autem vt non deficiat in fiducia, adiungit Psalmum orationis. Titulus. Psalmus ipsi Dauid. Secundum litteram dicitur, quod aliqui Psalmi pertinebant ad personam Dauid, inter quos est iste, quasi iste pertineat ipsi Dauid. Vel huic, quia ipse faciebat, & hunc & alios per se cantabat. Mystice huic Dauid intitulatur iste Psalmus non figurali, sed vero Dauid, scilicet Christo. In hoc enim Psalmo mystice agitur de oratione Christi ad patrem, secundum quod liberatur à malis passionibus. Tria ergo agit in hoc Psalmo. Primo, petit exaudiri. Secundo, ponit petitionem suam, ibi, [Ne simul tradas.] Tertio, ponit gratiarum actionem, ibi, [Benedictus Dominus.] Duplici autem ratione petit exaudiri. Primo, ratione periculi imminentis. Secundo, ratione suæ deuotionis, ibi, [Exaudi Domine.] Circa primum, tria facit. Primo, ostendit indeficiens propositum orandi. Secundo, petit exaudiri, ibi, [Ne sileas.] Tertio, ponit imminens periculum, ibi, [Nequando taceas.] Primum ostendit cum dicit, [O Domine, ad te clamabo,] non semel, sed continue. Luc. 18. Oportet semper orare. Thess. 5. Sine intermissione orare. Consequenter petit exaudiri, [Ne sileas Deus meus. Consuetus modus loquendi est, quod quando aliquis exaudit orantem, dicitur ei respondere. Tunc ergo Deus respondere videtur, quando satisfacit voto orantis. Iob. decimo quarto, Vocabis me, & ego respondebo tibi. [Ne sileas

ergo,] id est, non subtrahas mihi responsionem tuam. Genes. 30. Respondebit mihi cras iustitia mea. Ostenditur consequenter periculum imminens. [Nequando taceas à me,] hominis perfecti est, quod si sibi dimittitur, deficit. Osee 13. Perditio tua ex te Israël, tantummodo ex me auxilium tuum. Ne si aliquando taceas non exaudiendo me. [Ero similis descendentibus in lacum,] id est, in infernum. Esa. 14. Veruntamen in infernum detraheris in profundū laci. Hierem. 3. Lapsa est in lacum vita mea. Hieronymus habet. [Ne te tacente assimilier.] Mystice autem in Gloss. ex persona Christi loquitur quod homo Christus clamet ne deseratur à Deitate. Et dicit, [Ne fileas,] subtrahendo mihi beneficium resurrectionis. [Et ne taceas,] id est, nè deseras in passione. Alias B essem similis aliis hominibus descendentibus in lacum sicut inimici æstimant. Ps. 87. Æstimatus sum cum descendentibus in lacum, [Exaudi Domine vocem orationis meæ, dum oro.]

b Alia ratio est, quod petit exaudiri deuotio orantis. Hæc autem deuotio in duobus consistit, scilicet in interioribus cordis, & exterioribus operibus. In interioribus: quia Deus spiritus est, & eos qui adorant, oportet spirituales esse. Ioan. 4. Veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate. Et ideo dicit, [Exaudi deprecationem meam dum oro ad te.] Sed debemus reuereri etiam in nostris effectibus & signis exterioribus. Vnde dicit, [Dum extollo manus meas ad templum sanctum tuum.] Hoc dupliciter legitur, vel ad C litteram secundū Gloss. quod Iudæis erat præceptum, vt vbicunque essent, ad illius partem orarent vbi scirent Hierusalem esse. Vel [dum extollo,] id est, leuo [manus meas ad templum,] id est, ad cœlum. Psal. 10. Dominus in templo sancto suo, &c. Ergo non solum in deuotione cordis orabo, sed etiam in signis exterioribus versus cœlum orabo, & aliquam deuotionem ostendam. Vel [dum manus meas,] id est, opera mea, [extollo ad templum,] id est, dirigo ad Deum. Psalm. 140. Dirigatur oratio mea, id est, opera mea sicut incensum, &c. De Christo autem potest exponi: quia ipse leuauit manus suas versus tēplum, quia ipsum non reprobauit, sed approbando expulit vendentes & ementes in eo. Vel extulit manus in cruce. Esai. 56. Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi. [Ad templum,] id D est, Ecclesiam construendam per passionem suam. [Ne simul tradas me cum peccatoribus: & cum operantibus iniquitatem.

c Hic ponit petitionem vt non simul commoueatur in punitione cum impijs. Et circa hæc facit duo. Primo describit culpam. Secundo, ponit pœnam, ibi, [De illis.] Quantum ad primum, culpam ostendit dicens peccata illorum, scilicet malum propositū & alium actum, dico [exaudi vocem meam, &c.] Et hoc est, [dum oro] quod liberer à perditione peccatorum: quia licet in via iusti sint simul cum peccatoribus, tamen in iudicio non erunt simul. Matth. 25. Segregabit bonos à malis. Psalm. 42. Discerne causam meam de gente non sancta, &c. Genes. 18. Nunquid perdes iustum cum impio? Et ideo peto, [Ne simul tradas me,] in damnationem, scilicet [cum peccatoribus.] Peccatores proprie sunt qui ex habitu peccant, vel peccandi propositum quantum ad actum & executionem peccati habent. Dupliciter quis exequitur, scilicet per manifestam iniustitiam, & per fraudem. Et hic est qui loquitur pacem quantum ad alios. De primo dicit, [Cum operantibus iniquitatem ne perdas me.] Illi dicuntur iniquitatem operari, qui manifeste faciunt iniustitiam. Tamen non omne peccatū fit per iniustitiā: specialiter tamen fit, inquantum non reddit Deo obedientiam. De secundo dicit, [qui loquitur pacem cū proximo suo.] Et ponit duo, scilicet dulcia verba eorū in ore. Rom. 10. vlt. Qui per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentum. Prouerb. 29. Homo qui blandis fictisque sermonibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus suis. Aliud tamen habent in corde: vnde sequitur, [Mala autem in cordibus eorum,] scilicet sunt quæ parant inimicis suis. Hiere. 9. In ore suo pacem cum proximo suo loquitur: & occulte ponit ei insidias. Hæc omnia possunt referri ad Christum, qui in cruce cum sceleratis deputatus est, vt dicitur Esa. 53. Sed petit, vt non simul, id est, propter eandem causam tradatur, id est, crucifigatur cum eis: quia passio siue damnatio illorum fuit propter peccatum proprium, passio autem Christi propter iniquitatem nostram. Item, ne eodem fine tradas me cum peccatoribus iniquis, id est, non secundum intentionem eorum qui intendebant, quod nomen Christi delerent. Et hi qui loquebantur pacem cum proximo suo: & in Christo quando vt caperent eum in sermone, sed [mala erant in cordibus eorum,] id est, mala intentio: quia vt caperent, id est, vt reprehendere possent. Matth. 23. Sequitur, [Da illis secundum opera eorum: & secundum nequitiam adinuentionum ipsorum. Secundum opera, &c.]

d Hic agit de tribulatione & pœna eorum. Et primo ipsam pœnam tangit. Secundo, pœnæ æquitatem, ibi, [quoniam non intellexerunt.] Duplex culpa posita est. Vna exterior quæ est oris, alia interior quæ est cordis. Et ideo dicit quantum ad primum. [Da illis secundum opera eorum.] Psalm. 61. Reddes vnicuique iuxta opera sua. [Da,] accipitur prænunciatiue, id est, dabis vel conformando se iustitiæ diuinæ. Psalm. 57. Lætabitur iustus cum viderit vindictam. Vel vt referatur hoc ad Christum. Tu Domine pater, [da illis secundum opera eorum,] quasi dicat. Ex passione mea sequitur vtilitas: sed, [tu da illis,] scilicet peccatoribus non secundum fructum, sed secundum eorum intentionem quæ fuit mala. Ioannis tertio. Erant autem eorum mala opera. Quantum ad secundum dicit, [Et secundum nequitiam adinuentionum.] Adinuentiones sunt viæ excogitatæ ad nocendum & peccandum. Et hi grauius puniuntur à Deo, sed pœna æqua eis debetur. Hic ita procedit littera: vnde dicit, [secundum opera manuum eorum tribue illis,] quia scilicet non coacti, sed sua praua voluntate peccauerunt. Vnde opera eorum sunt opera manuum eorum: secundum quod refertur ad Christum, sic dicit, [secundum opera manuum eorum, &c.] quia Iudæi etsi Christum manu sua non crucifixerunt, tamen & lingua & manu hoc scelus operati sunt, quia per suam potestatem factum est: vnde dicit, [Reddet retributionem eorum ipsis, vt scilicet sicut ipsi mala intentione hoc fecerunt, ita tu eis mala retribuas. Matthæi 7. Mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis. [Quoniam non intellexerunt opera Domini, & in opera manuum eius, & cæt.]

E

e Supra præmisit Psalmista pœnam debitam malis, & eius æquitatem, hic consequenter ponit huius pœnæ perpetuitatem. Et facit duo in isto versu. Primo, tangit pœnæ irreparabilitatem. Secundo, causam. Sciendum est autem, quod homo frequenter peccat, & ex hoc incurrit reatum pœnæ, sed quoniam per multa opera diuinæ iustitiæ homo prouocatur ad timorem, & per opera misericordiæ prouocatur ad spem, quandoque conuertitur ad pœnitentiam & sanatur: sed si in consuetudine induretur in peccato, & intellectum perdit, non est spes salutis. Iob. quarto. Quia nullus intelligit, in æternū peribunt. Esa. 6. Excœca cor populi huius, &c.

e Et ideo

Et ideo pro causa pœnæ irreparabilis præmittit carentiam intellectus. Notandum est, quod non omne opus est opus manuum, sed exteriora quædam etiam sunt interiora opera. Ita in Deo quædam sunt spiritualia, quæ operatur in nobis. Esa. vigesimo sexto. Omnia opera nostra operatus es in nobis Domine. Quædam corporalia vt cœli, ita etiam Christi spiritualia sunt opera fidelium. Corporalia vero sunt miracula. Ioannis quinto. Opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me. Et ideo dicit, [Quia non intellexerunt opera Domini,] scilicet spiritualia, [& opera manuum eius,] scilicet corporalia, [destrues illos,] & ita destrues quod non [ædificabis.] Et refertur hoc ad duplicem destructionem, scilicet spiritualem: quia destructi per casum à fide, & non à notitia Dei. Psalm. 58. Disperge illos in virtute tua: & depone eos, &c. Sed tamen isti qui sic sunt destructi aliquando reædificantur: sicut Petrus, & sic etiam isti reædificantur, vel reædificantur vsque ad finem mundi. Romanorum 11. Cæcitas ex parte contingit in Israël, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël saluus erit. Vel refertur ad corporalem destructionem: quia destructi per Romanos nunquam reædificati sunt, nec vnquam reædificabuntur: vel destructi per Babylones & releuati per Romanos, sed per Romanos ita tandem destructi, quod nunquam reædificati sunt. [Benedictus Dominus.]

f Hic quasi exauditus gratias agit. Et primo, de beneficijs sibi collatis. Secundo, agit gratias de beneficijs collatis toti populo, ibi, [Dominus fortitudo.] Circa primum duo facit. Primo, agit gratias pro sua exauditione. Secundo, ostendit in quo fuit exauditus, ibi, Dominus adiutor meus.] Dicit ergo, Ego petiui, & sum exauditus in petitione mea: vnde [Benedictus Dominus.] Benedicere Dei nos, est causare bonitatem in nobis, quia dixit & facta sunt. Benedicere nos Deo est agnoscere eius bonitatem, quam nobis benefacit: & nihil ei arescit ex hoc. Hoc tamen faciendum est nobis omnibus beneficijs. 2. Corinth. 2. Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi: pater misericordiarum, &c. Tob. 12. Benedicite Deum cœli: quia fecit nobiscum misericordiam suam. Et ideo dicit, [Quoniam exaudiuit vocem deprecationis meæ,] id est, deuotionem orationis meæ. Iacob. vlt. Multum valet deprecatio iusti assidua.

g Hic ostendit, in quo est exauditus, scilicet quia consecutus est auxilium Dei. Et circa hoc facit tria. Primo, ponit beneficium diuini auxilij. Secundo, meritum beneficij, ibi, [Et in ipso sperauit cor meum.] Tertio, effectum beneficij, ibi, [Et refloruit,] homo indiget diuino auxilio ad duo, ad bene agendum, & quod liberetur à malis, & quod promoueatur ad bonum. Quantum ad primum dicit, [Dominus adiutor meus.] Ioannis decimo quinto. Sine me nihil potestis facere. Esa. 50. Dominus Deus auxiliator meus. Quantum ad secundum dicit, [Et protector meus,] & protector à malis, sicut scutum protegens hominem ab exterioribus telis. Esai. 49. Sub vmbra manus suæ protexit me. Psalm. sexagesimo tertio. Protexisti me à conuentu malignantium. Sed quo merito me defendis? Nunquid meo? Non. Sed non alio, nisi, quia [in ipso sperauit cor meum.] quasi ex intimo effectu de ipso confido. Psalm. vigesimo quarto. In te confido non erubescam. Et ideo, [Adiutus sum.] Esai. 40. Qui sperant in Domino non mutabunt fortitudinem. Hæc autem omnia possunt referri ad Christum inquantum homo: nam vt Deus omnes ipse iuuat, & protegit simul cum patre. Inquantum homo est iuuatus & protectus à patre. Et sequitur, [In ipso.] Effectus auxilij ponitur hic quantum ad duo. Primo, quantum ad carnem. Secundo, quantum ad animam. Vnde dicit, [Et refloruit.] Iuuentus hominis comparatur flori: quia sicut flos est præsagium fructus, ita iuuentus hominis est præsagium vitæ futuræ. Psalm. 89. Mane sicut herba transeat. Tunc ergo caro reflorescit, quando antiqua iuuenescit, quoniam homo in tristitia videtur senescere in lætitia videtur iuuenescere, sed tamen caro Christi floruit flore honestatis & incorruptionis. In primo homine floruit caro eius per innocentiæ puritatem; sed peccando inquinata est. Sed in Christo refloruit in resurrectione. Fuit enim de Spiritu sancto sine peccato concepta. Esa. 11. Flos de radice eius ascendet. Item in primo statu natura humana floruit: quia erat incorruptibilis, sed per peccatum est subiecta corruptioni. Romanorum octauo. Corpus per peccatum mortuum est. Sed Christus refloruit in resurrectione. Canticorum primo. Et lectulus noster floridus est. Quantum ad animam dicit, [Et ex voluntate mea confitebor illi.] Anima quandiu est in peccato habet voluntatem à Deo auersam & ad temporalia conuersam, sed quando per conuersionem reparatur, tunc conuertitur ad Deum voluntas eius, & confitetur Deum laudando ipsum. Vel si dicatur hoc de Christo refertur ad membra sua, scilicet fideles. Psalm. 53. Voluntarie sacrificabo tibi & confitebor nomini tuo Domine, quoniam bonum est. [Dominus.]

h Hic agit gratias pro beneficijs populi. Et primo ponit beneficia iam exhibita. Secundo, petit ea continuari, ibi, [Saluum fac populum tuum.] Eadem beneficia quæ sunt sibi facta cum dicit, [Dominus adiutor meus, &c.] dicit facta esse populo cum dicit, [Dominus fortitudo.] Populi Iudæorum per me liberati à Philisthæis. Et Christus est fortitudo populi eius liberati per eum à peccato. Esaiæ duodecimo. Fortitudo mea Dominus, & factus est mihi in salutem. Psalm. 142. Protector meus & in ipso speraui. Et hic est protector saluationum, id est, protegit eos, qui saluati sunt per Christum. Actuum quarto. Non est aliud nomen sub cœlo, in quo oporteat nos saluos fieri. Christus ergo protegit nos in præsenti, vt non cadamus in peccatum. Et ideo, [Saluationum,] id est, prædestinatorum ad salutem protegit in futuro, liberando ab omni malo. Apocalypsis septimo. Non esurient neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque vllus æstus, &c. [Saluum.]

i Hic ostendit continuationem beneficiorum siue salutis. Et primo, ponit salutem. Secundo, modum, ibi. Benedic. Dicit ergo, O Domine, tu qui es protector meus. Saluum fac populum tuum, id est, rogo vt ad salutem eos perducas. Ioannis decimo septimo. Non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo. Esaiæ vigesimo quinto. Saluatus est Israël in Domino salute æterna. Consequenter ponit modum perueniendi ad salutem ad quam vt perueniatur, requiruntur tria: scilicet donum gratiæ, gubernatio, & spiritualis profectus. Quantum ad primum dicit. [Et benedic hæreditati tuæ,] id est, confirma dona eius. Prouerb. 10. Benedictio Domini super caput iusti. Et dicit, [Hæreditati,] quia electi sunt hæreditas. Psalmo trigesimo secundo. Beata gens cuius est, &c. Quantum ad secundum dicit, [Et rege eos,] quia etiam cum gratia necessaria est gubernatio. Prou. 11. Vbi non est gubernator, populus corruet. Quantũ ad tertium dicit, [Extolle eos,] id est, promoue per profectum. Vsque in æternũ, tribus mo-

dis potest intelligi. Primo, in intellectu quando eleuatur ad manifestam cognitionem veritatis. Esa. 52. Ecce intelliget seruus meus, & exaltabitur. Secundo, in affectu quando non cupit carnalia, sed spiritualia. Desiderium habens dissolui & esse cum Christo. Phil. 3. Quoniam remouetur ab hac vita ad vitam gloriæ. Esa. 56. Sustollam te super altitudinem nubium, & cibabote, &c.

In consummatione Tabernaculi.

PSAL. XXVIII.

AFferte Domino filij Dei.

b Afferte Domino filios arietum.

c Afferte Domino gloriam & honorem, afferte Domino gloriam nomini eius: adorate Dominum in atrio sancto eius.

c Vox Domini super aquas, Deus maiestatis intonuit: Dominus super aquas multas. Vox Domini in virtute: vox Domini in magnificentia.

d Vox Domini confringentis cedros: & confringet Dominus cedros Libani,

e Et comminuet eas tanquam vitulum Libani: & dilectus quemadmodum filius vnicornium.

f Vox Domini intercidentis flammam ignis, vox Domini concutientis desertum: & commouebit Dominus desertum Cades. Vox Domini præparantis ceruos, & reuelabit condensa: & in templo eius omnes dicent gloriam.

h Dominus diluuium inhabitare facit: & sedebit Dominus rex in æternum. Dominus virtutem populo suo dabit: Dominus benedicet populo suo in pace.

In alijs Psalmis commemorauit Psalmista fiduciam quam habet de Deo: Hic autem quasi liberatus gratias agit. Et primo, ponuntur Psalmi pertinentes ad gratiarum actionem. Secundo, commemorat beneficia præstita, ibi, In te Domine speraui. Circa primum duo facit. Primo, inuitat alios ad gratiarum actiones. Secundo, ipse gratias agit, ibi, Exaltabo te. Titulus. Psalmus Dauid in consummatione tabernaculi. Et nota historiam 1. Reg. 4. vbi filij Israël tempore Heli pugnauerunt contra Philistæos, & arca Dei capta est, & fuit in terra illa sex mensibus. Tandem propter plagam remiserunt eam in Gabaa. Et mortuo Saule Dauid tulit eam & portauit in Hierusalem & fecit ei tabernaculum & lusit ante eam vt habetur 2. Reg. 6. Et tunc videtur factus fuisse iste Psal. Mystice per tabernaculum designatur sancta ecclesia. Apocal. 21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus. Hoc tabernaculum, sc. Ecclesia, ereptum est de manibus Philisthiim, id est, dæmonum. Et quæ in Psalmo isto dicuntur, pertinent ad bona Spiritus sancti, per quæ istud tabernaculum consummatur. Diuiditur ergo in partes duas. In prima, inuitat alios ad offerendum Deo per gratiarum actionem. Secundo, commemorat beneficia, ibi, Vox Domini super aquas. Circa primum tria facit.

A Primo, ostendit cui sit offerendum. Secundo, qui offerat. Tertio, quid debeant offerre. Dicit ergo. Afferte. Sed cui? [Domino] soli, non alij. Exod. 22. quod soli Deo debeat offerri, dicitur 1. Paral. vlt. Tua sunt omnia: & quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi. Qui debebant offerre ostendit Filij Dei. Eccl. 34. Dona iniquorũ non probat altissimus. Gen. 4. Deus primo respexit ad Abel, & ad munera eius postea, quia debet homo primo, Deo placere, & postea ei oblationẽ facere, & ideo dicit. Filij Dei, per fidem. Io. 1. Quotquot autẽ receperunt eũ dedit eis potestatẽ filios Dei fieri. His qui credunt in nomine eius. Item per charitatẽ. 1. Io. 3. Videte qualem charitatem dedit nobis Deus, &c. Per bona opera. Rom. 9. Qui spiritu Dei aguntur, hi filij
B Dei sunt. Afferte.

b Hic ostẽdit quid debeat offerri. Et primo, ponit corporale sacrificium. Secundo, spirituale, ibi, Afferte Domino gloriã. De tribus generibus animaliũ fiebat oblatio, s. de bobus, capris & arietibus: & super cætera animalia agnus maxime consuetũ sacrificium erat. Vnde Ezech. 9. dicitur quod quolibet mane, vespere vnus agnus immolabatur: quia per agnũ maxime & expressius figurabatur Christus. Io. 1. Ecce agnus Dei. Et ideo dicit. Afferte Domino filios arietũ, id est, agnos. Mystice. Arietes sunt principes gregis, idest, Apostoli. Ps. 46 principes populorũ cõgregati sũt. Filij eorũ sũt fideles 1. Cor. 4. In Christo Iesu per euangelium ego vos genui. Afferte, ergo vosipsos Deo, qui estis filij arietum.
C [Afferte.]

c Consequenter ponit spirituale sacrificium. Et primo, ponit ipsum. Secundo, manifestat, ibi, Afferte Domino gloriam nomini eius. Notandum, quod Dominus voluit sibi offerri ista non propter se, quia ipse dixit, Nunquid manducabo carnes taurorum, &c. sed vt cognoscamus eum principium omnium bonorum nostrorum & finem, in quem omnia sunt referenda. Et ideo nulli licet offerre sacrificium nisi Deo. Deus enim est finis & nihil possumus ei addere, & ideo debemus eum glorificare, vt omnia quæ facimus in eius gloriam faciamus. 1. Cor. 10. Omnia in gloriam Dei facite. Item Deus est principium, & ideo debemus ei honorem. Mal. 1. Si ego Dominus, vbi est honor meus? Et ideo
D dicit, Afferte Domino gloriam & honorem. 1. Tim. 1. Soli Deo honor & gloria. Adorate Dominum: hic manifestat spirituale sacrificium. Et primo, ostendit quomodo debemus ei gloriam. Secundo, quomodo debemus sibi honorem. Dicit ergo quod ipse Deus est glorioſus, & ideo debemus sibi gloriam. Vnde dicit, Afferte Domino gloriam nomini eius. Ipse in se glorioſus est, sed nomen eius debet in nobis glorioſum esse, id est, vt in notitia nostra sit glorioſum. Et quod sit ipse in nobis glorioſus & clarus, debemus ei honorem dare. Et ideo dicit, Adorate Dominum in atrio sancto eius, id est, in ecclesia ista quæ est sicut atrium cœleste. Vel, In atrio, id est, in mente. Ioan. 4. Veri adoratores, &c. Vox Domini super
E aquas, &c.

d Hic ponit diuina beneficia. Et primo, præterita. Secundo, futura, ibi, [Dominus diluuium, &c.] Circa primũ, duo facit. Primo, enumerat beneficia præstita. Secundo, concludit gratiarum actionem, ibi, Et in templo eius. Præstita beneficia possunt exponi figuraliter & mystice. Figuraliter quidem & sic in prima parte ponit duo beneficia præstita, scilicet in exitu: secundo, post exitum de eo, ibi, [Vox Domini confringentis.] Et primo, commemorat beneficium eductionis de Ægypto. Secundo, manifestat illud. Dicit ergo, [Vox,] id est, imperium, [Domini] fuit [super aquas] maris diuisi, vt dicitur Exod. 24. Et magnificat hoc tripliciter.

triplicitèr. Primo, ex parte authoritatis, [Deus maiestatis.] Qui scilicet est ipsa maiestas. Esa. 6. Plena erat omnis terra maiestate eius. [Intonuit,] quia cum eleuasset Moyses manus, flauit ventus. Et hunc flatum dicit, [Intonuit,] quia tonitruum ex commotione ventorum fit. Item, ex parte materiæ: quia siccauit non paruas aquas, sed multas, scilicet maris. Esaiæ 41. Nunquid non siccasti mare? Sapient. 10. Transuexit eos per aquam nimiam. Item ex parte affectus ex hoc quod fuit magnæ virtutis in hoc quod deiecit inimicos, Exod. 15. Dextera tua Domine percussit inimicum, propter quod dicunt, [Vox Domini in virtute.] Item, alius effectus est magnificentiæ: vnde dicit, [Vox Domini in magnificentia,] quia fecit transire per siccum mare: vnde sequitur ibidem scilicet Exod. 15. Magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, &c. [Vox Domini confringentis cedros: & confringet Dominus, &c.]

d Consequenter commemorat beneficia præstita post transitum. Et hoc potest dupliciter intelligi. Primo, per remotionem à malo. Secundo, per collationem bonorum, ibi, [Vox Domini concutientis] Circa primum, duo facit. Primo, ponit beneficium. Secundo, facilitatem conferendi beneficium, ibi, [Et comminuet.] Dicit ergo, [Vox Domini confringentis cedros.] Cedri sunt homines magni. Et signat Ammorrhæos qui erant magni & fortes. Amos secundo. Exterminaui ante faciem eius Ammorrhæorum: cuius altitudo cedrorum altitudo illius: & fortis ipse quasi quercus. Item in tota terra quæ promissa erat eis, erant Ammorrhæi & aliæ gentes quæ non poterant exterminari & subiugari vsque ad tempus Dauid. Omnes Ammorrhæi adhuc habitabant circa Libanum, vt dicitur Iosue 15. Et ideo dicit, Confringet Dominus cedros Libani, id est, Ammorrhæos, qui adhuc habitabant ibi. Et comminuet eas tanquam vitulum Libani, & Saron tanquam filium vnicornium. Hebræi habent sic: Et comminuet eos tanquam vitulum Libani & Saron sicut filium bubalorum. Et est sensus litteralis: quia differentia est inter bubalos & boues, quia bubali in paludibus nutriuntur, boues autem in montibus. Erant enim in monte Libani multa pascua in quo crescebant magni cedri. Item, erant ibi vituli & boues. Dicit ergo. Ita erit facile Deo comminuere cedros Libani, sicut si comminueret vitulum Saron. Saron est locus quidam. Esa. trigesimo quinto. Decor Carmeli & Saron. Hic locus est aquosus, vbi bubali pascuntur, quasi dicat. Etiam Saron comminuet sicut filium bubali, vel vitulum. Mystice. Vox Domini super aquas. Duplex beneficium innuit, scilicet conuersionis & donorum quæ dantur conuersis. [Vox Domini in virtute.] Secundum mysterium potest dupliciter exponi. Vno modo, vt referatur ad prędicationem Christi, & sic agitur de conuersione Iudæorum & gentium. Iudæorum, cum dicit, Super aquas. Homines assimilantur aquis: quia sicut aquæ homines fluunt & non reuertuntur. Secundi Regum quartodecimo. Vnde super aquas dicitur vox, id est, prædicatio Demini, id est, super populum Iudæorum, quia ex doctrina Dei nondum incarnati, sed expectati. Iudæi conuersi sunt ad Deum. De conuersione gentium loquitur cum dicit, Deus maiestatis intonuit. Tonitruum formatur in nube, in qua signatur ipsa incarnatio, quæ est sicut nubes. Esaiæ decimo nono. Ecce Dominus ascendet super nubem leuem. Deus ergo maiestatis intonuit, id est, omnipotens intonuit per prædicationem de nube carnis suæ. Iob. 37. Tonabit voce sua mirabiliter. Et dicit, Super aquas multas, quia vox Domini incarnati fuit non tantum super Iudæos, sed super Gentiles. Esa. 49. Dedi te in lucem Gentium, &c. Vel, Super aquas baptismi: vnde ex tempore quo Christus baptizatus est, iste Psalmus cantatur, Vox Domini in virtute: supra Psalmista secundum mysticum intellectum tetigit mysterium conuersionis Iudæorum, & gentium. Hic autem ponit beneficium temporalium donorum. Et circa hoc, tria facit. Primo, proponit spiritualia dona. Secundo, ponit vitiorum extirpationem quæ sequitur ex eis, ibi, Vox Domini confringentis. Tertio, protectionem seu promotionem ad bona, ibi, Vox Domini præparantis. In spiritualibus donis hæc est differentia, quia quibus dantur spiritualia dona, quibusdam dantur ad ea quæ conueniunt communiter, & agenda sunt, & sunt de necessitate salutis, quibusdam ad quædam arB dua: sicut ad miracula facienda, & huiusmodi. Quantum ad primum dicit, Vox Domini in virtute, id est, ex imperio Domini datur virtus ad implendum præcepta. Quantum ad secundum dicit, Vox Domini in magnificentia, id est, ex imperio Domini datur virtus sanctis suis magna faciendi. Psalm. 67. Super Israel magnificentia eius. Gloss. hæc, Adaptat donis Spiritus sancti. Et post scilicet conuersionem fidelium ad donum timoris, qui fit diuina virtute ad quam pertinet timores admittere. Magnificentia pertinet ad donum scientiæ: quia ad scientiam pertinet magna agere. Eccl. 25. Quam magnus est qui inuenit sapientiam. Vox Domini confringentis. Hic agit de exclusione vitiorum, & tangit. Primo, vitium superbiæ. Secundo, C concupiscentiæ, ibi, Vox Domini intercidentis flammas ignis. Tertio, vitium infidelitatis siue contemptus, ibi, Vox Domini concutientis desertum. Ostendit ergo primo exclusionem superbiæ: vnde notandum est, quod sicut abietes sunt magnæ, ita & cedri, & ideo per eas signatur superbia. Dicit ergo, Vox Domini confringentis cedros, id est, virtus imperii diuini super omnes superbos. Esa. decimo quarto. Detracta est ad inferos superbia tua. Et comminuet cedros Libani, id est, vox Domini super arrogantes, & superbos comminuendo sua potentia: quia omnes reges per hoc conuersi sunt ad Christum, & finaliter super cedros Libani, quia maiores Iudæorum conuersi sunt, sicut de Nicodemo. Ioan. 3. Item, [Et comminuet eos D tanquam vitulum.]

e Hic ponitur perfectio conuersionis. Mons Libani est valde pascuosus, & sacerdotes propter copiam victimæ faciebant pascere ibi boues: & ideo, Comminuet eas tanquam vitulum Libani, id est, humiliabit eos sicut vitulum Libani, vt scilicet seipsos in sacrificium offerant, sicut offertur vitulus qui nutritur in monte Libani. Et hoc patet, quia multi magni se martyrio exposuerunt pro Christo. Matthæi vigesimo secundo. Tauri mei, & altilia occisa sunt. Et dilectus quemadmodum filius vnicornium. Hoc potest dupliciter legi. Primo, vt significet authoritatem comminutionis, quasi dicat. Dilectus faciet ea. Et secundum hoc dilectus ponitur singulariter quasi authoritatem habēs. E Hic est filius meus. Matth. 3. Et hæc faciet. Quemadmodum filius vnicornium, id est, filius Iudæorum, quia mysterium incarnationis hæc operabatur, & Iudæi vnicornes dicuntur inquantum gloriantur in cultu vnius Dei. Vel vnicornis dicitur, quia secundum generationem æternam est sine matre, & secundum temporalem generationem fuit filius sine patre. Aliter. Dilectus, &c. id est, Christus in exemplum huius comminutionis patietur, dabit exemplum alijs patiendi. 1. Petri 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius. Et patietur non inquantum Deus, sed inquantum filius vnicornium Iudæorum. Reuertamur ergo ad sensum litteralem. [Vox Domini intercidentis flammam.]

f Hic commemorat beneficium, quo liberati sunt à malo inflicto diuinitus. Num. 11. dicitur quod propter murmur populi ignis inuasit partem castrorum, & ad leuationem manus Moysi ignis extinctus est. Et hoc est quod dicit. Vox, id est, imperium. Domini interecidentis, id est, destruentis. [Flammam ignis.] Consequenter commemorat beneficia, quæ promouent in bono. Et ponit tria. Primo, beneficia multiplicationis populi. Secundo, nutritionis paruulorum. Tertio, ducatus per desertum. Littera Hieronymi habet. [Vox Domini parturientis desertum.] Sic legitur in Iosue. Nullus eorum qui exierunt de Ægypto, & venerunt in desertum, intrauit terram promissionis, nisi Iosue & Caleph: vt patet Num. 14. Sed omnes qui intrauerunt in eam nati sunt in deserto. Et ideo commemorat hoc beneficium quod populus non est extinctus. Vnde dicit, [Vox Domini parturientis,] id est, parturire facientis, & specialiter desertum Cades: quia quantum ad contentionem Moysi fuit, quod statim exeuntes de Ægypto intrarent terram promissionis & venirent in Cades. Vnde miserunt exploratores, & illi dissuaserunt, & timuerunt intrare: & propter illud peccatum omnes mortui sunt. Et quia ex illo dimiserunt intrare, ideo in hoc deserto omnes mortui sunt. Vel secundum litteram nostram, [vox Domini concutientis desertum,] id est, commouentis ad generationem per desertum Cades. [Vox Domini] præparantis ceruos.] Hieronymus habet. [Obstetricantis ceruos.] Hebræus habet, [præparantis mulos.] Cerui in desertis manent. Et quia filij Israël quadraginta annis fuerunt in deserto, ideo dicuntur cerui. Psalm. 17. [Statuit pedes meos tanquam ceruorum;] quia mulieres habuerunt opportunitatem pariendi, & enutriendi. Et reuelabit condensa, vel saltus, quia ducatum ei præstitit per columnam ignis per noctem: & nubis per diem. Psalm. 135. Transduxit populum suum per desertum. Mystice in hoc quod dicit, [Vox Domini confringentis,] signat donum fortitudinis. Et ponit hic exclusionem peccati concupiscentiæ cum dicit. Vox Domini intercidentis flammam ignis, scilicet concupiscentiæ. Sapient. 6. Concupiscentia sapientiæ deducet ad ignem perpetuum. Et hæc nutrit alia mala: de hac primæ Ioan. secundo. Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia oculorum, &c. Et hæc consumit, Iob. 31. Ignis est vsque ad consummationem deuorans. Basilius exponit sic. Vox Domini intercidentis flammam ignis: quia in die iudicij virtute diuina ignis diuidetur, quia ardor sine luce erit in igne inuoluente reprobos. Ignis splendens sine ardore erit ad gloriam electorum. Et hoc quod hic dicit, pertinet ad donum consilij. Vox Domini concutientis desertum. Hic ponit exclusionem duplicis infidelitatis, scilicet Gentilium & Iudæorum. Quantum ad primum dicit, Vox Domini concutientis desertum, id est, gentem ad fidem commouit conuertendo ad eam. Esa. quinquagesimo quarto. Multi filij desertæ, id est, populi Gentilis magis quam eius quæ habet virum, id est, synagogæ. Quantum ad secundum dicit, Desertum Cades, quod interpretatur sanctum legis: quia Iudæi sanctificati per legislatorem conuertentur in fine mundi. Esa. primo. Terra nostra deserta, &c. Et hoc pertinet ad donum intellectus. Consequenter commemorat beneficium quod pertinet ad promotionem in bonis. Et primo, ponit collationem sapientiæ. Secundo, eius actum. Dicit ergo: Vox Domini præparantis ceruos, id est, sanctos & perfectos viros, quia sicut cerui repellunt venenosa, ita sancti repellunt omne peccatum. Et sicut cerui per spinas incedunt sine læsione, ita sancti per vanitatem mundi sunt sine delectatione. Genes. penult. Nephtalim ceruus emissus, dans elo-

A quia pulchritudinis. Et isti præparantur per Deum, non per se: & ipse Deus reuelabit eis Condensa, id est, ea quæ alijs abscondita. Matth. vndecimo. Reuelasti ea paruulis. Et hoc pertinet ad donum sapientiæ. Consequenter concludit gratiarum actionem pro prædictis beneficijs, dicens: In templo eius omnes dicent gloriam. Psalm. Iuuenes & virgines, senes cum iuniotibus, &c. Alia littera habet, Omnis dicet, vel loquetur gloriam. Verum est, quod quilibet habet dona communia: & etiam spiritualia. Et pro hoc speciali dono quilibet dicet gloriam. Ecclesiast. vltimo. Danti mihi iustitiam, dabo gloriam. [Dominus.]

b Hic agit de beneficijs speratis. Et primo, commemorat potentiam benefactoris. Secundo, ponit sperata beneficia, ibi, [Dominus virtutem populo suo dabit.] In Hebræo habetur, [Dominus diluuio sedit.] Et hoc habet planum sensum, quasi dicat, Verum est quia hoc fecit populo Israëli. Nunquid non eiusdem potestatis aliquando fuit? Imo à principio mundi iudicia eius manifesta fuerunt. Et commemorat vnum manifestum quod ex iudicio pro peccato hominum induxit diluuium. [Et sedebit Dominus rex in æternũ,] iudicans scilicet populos in æquitate. Hieronymus habet, [Dominus diluuium inhabitat,] vel inhabitare facit. Diluuio inundante, terra euacuata est ab habitatoribus. Postea iterum, [Inhabitare facit terram,] dissipatam tunc per multiplicationem hominum: mystice potest tripliciter legi. Vno modo, vt ly diluuium, sit quasi accusatiuus appositus ad hoc infinitiuum Inhabitare, quia in arca Noe soli illi habitauerunt diluuium: & sic per arcam Noe signatur ecclesia, & sancti qui sunt in ea securi habitant diluuium tribulationum. Alio modo, econuerso, quasi dilunium inhabitat in templo suo. Diluuium est mundus: & carnales homines mundi. Nahum primo. In diluuio prætereunte consummationem faciet. Hoc ergo diluuio faciet inhabitare in templo suo quando conuertentur. [Et sedebit rex in æternum:] vt supra expositum est. Alio modo diluuium inhabitat, id est, aquas baptismales, quas ipse inhabitat per effectum gratię. Consequenter commemorat beneficia sperata: & primo, pertinentia ad progressum. Secundo, ad finem. Quantum ad primum dicit. Dominus virtutem populo suo dabit, per quam possint proficere. Esa. quadragesimo. Qui dat lapso virtutem, & his qui non sunt fortitudinem, &c. Quantum ad secundum dicit. Dominus benedicet populo suo in pace. Esa. 32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, in requie opulenta.

PSAL. CANTICI
in Dedicatione domus.
XXIX.

EXaltabo te Domine, quoniam suscepisti me: nec delectasti inimicos meos super me.

b Domine Deus meus clamaui ad te, & sanasti me. Domine eduxisti ab inferno animam meam: saluasti me à descendentibus in lacum.

c Psallite Domino sancti eius: & confitemini memoriæ sanctitatis eius.

d Quoniam ira in indignatione eius: & vita in voluntate eius. Ad vesperum de-

morabitur fletus: & ad matutinum lætitia.

e Ego autem dixi in abundantia mea: non mouebor in æternum: Domine in voluntate tua, præstitisti decori meo virtutem. Auertisti faciem tuam à me: & factus sum conturbatus.

f Ad te Domine clamabo, ad Deum meum deprecabor.

g Quæ vtilitas in sanguine meo: dum descendo in corruptionem. Nunquid confitebitur tibi puluis, aut annunciabit veritatem tuam?

h Audiuit Dominus, & misertus est mei: Dominus factus est adiutor meus. Conuertisti planctum meum in gaudium mihi: concidisti saccum meum, & circumdedisti me lætitia.

i Vt cantet tibi gloria mea & non compungar: Domine Deus meus in æternum confitebor tibi.

In præcedenti Psalmo hortatus est Propheta alios ad gratiarum actiones. Hic autem ipse gratias agit. Titulus, [Psalmus cantici in dedicatione domus Dauid,] sicut supra dictum est, Psalmus cantici dicitur, quando prius cantabatur, & post sequebatur Psalmus, quasi prius sequens canticum. Sed legimus quod Dauid domum Deo non dedicauit, quia prohibitus fuit per Nathan à Domino, secundi Regum septimo. Sed hic non dicitur domus Domini, sed Dauid. Legitur secundi Regum quinto, quod post mortem Saulis cœpit Hierusalem, & ibi fecit domum suam. Et consuetum est, quod quando quis intrat domum, facit solemnitatem. Et posset dici quod tunc iste Psalmus cantatus fuit ab ipso Dauid quando primo intrauit domum illam nouam vt inhabitaret ibi. Tamen melius intelligitur quod conferatur ad mysterium domus Dauid, id est, Christi, qui est ecclesiæ caput & corpus. Et hæc eadem dicitur tabernaculum. Supra dictum est, [pro consummatione tabernaculi,] hic autem [in dedicatione domus.] Tabernaculum est militantium: & sic præsens ecclesia dicitur tabernaculum. Apocal. vigesimo primo. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, &c. Domus est quiescentium, si ecclesia expectat quietem patriæ. Psalm. 121. In domum Domini ibimus. Vtraque hæc habet constructionem quæ fuit in resurrectione, quando corpus Christi indutum est gloria immortalitatis. Super corpus Christi continue construitur: & per conuersionem fidelium dedicatur, quando erit in gloria. Psalmus iste diuiditur in duas partes. In prima, in generali commemorat beneficia pro quibus gratias agit. Secundo, in speciali, ibi: Ego autem dixi. Circa primum, duo facit. Primo, agit gratias de proprijs beneficijs. Secundo, inuitat alios ad gratias agendas de communibus, ibi, [Psallite Domino in sanctis eius.] Circa primum tria facit. Primo, ponit gratiarum actionem. Secundo, commemorat beneficia, ibi, Domine Deus. Dicit ergo, Domine exaltabo te: non faciendo te altiorem, sed confitendo & laudando tuam altitudinem. Eccles. 43. Benedicentes Dominium exaltate illum, quantum potestis. Et assignat duo beneficia, quare exaltat: vnum ex parte Dei, & aliud ex parte inimicorum, & secundum est effectus primi. Ex parte Dei, quia [Suscepisti me,] in tuam protectionem, quando elegit eum & protexit

A vt habetur 1. Reg. 16. vsque in finem. Vel Deus suscipit iustos quando vnit sibi, qui per vnionem charitatis adhærent sibi. Sed Christum hominem vniuit sibi suscipiendo in vnitatem perfectam. Psal. 39. Tu autem Domine susceptor meus es, &c. Ex parte inimicorum: quia [Non delectasti.] Hoc enim non est odiosum valde quod inimici gaudeant de eo, quia non gaudent nisi de malo suo, & nullus optat malum nisi sibi exoso. Eccles. 18. Si præstes concupiscentias eius animæ tuæ, faciet te in gaudium inimicis tuis. Sed certum est quod Dauid non venit in gaudium inimicis: quia Saul non est assecutus propositum suum de eo. De Christo autem non videtur. Matth. 27. Insultabant ei etiam crucifixo. Vah qui destruis templum Dei, &c. Item etiam viris iniustis mali insultant, & lætantur super

B eos. Iob. 30. Derident me iuniores tempore, nunc in eorum canticum versus sum, & factus sum in prouerbium eis. Sed dicendum, quod si ad horam Iudæi de Christo gauisi sunt, non tamen finaliter: quia Christo resurgente nomen eius magis inualuit. Mich. 7. Ne læteris inimica mea: quia cecidi, &c. Deinde cum dicit, [Domine Deus meus.]

b Ostendit quomodo liberatus sit. Et primo à malis interioribus. Secundo, ab exterioribus ibi. Domine eduxisti. Malum interius est infirmitas, vel corporalis, vel spiritualis. Hæc duo potuerunt esse in Dauid, & in nobis, sed in Christo, non nisi corporalis propter passibilitatem, & ideo dicit, [Clamaui,] scilicet Dauid. Psalm. 109. Ad Dominum cum tribularer clamaui. Item Christus clamauit, & si inquantum Deus sit

C exauditor. Hebræorum 5. Cum clamore valido, & lachrymis, &c. Sequitur, [Et sanasti me.] Dixit quia ab vtraque infirmitate, Christum vero sanauit à corporali solum passibilitate. Consequenter dicit se esse liberatum ab exterioribus malis. [Domine eduxisti.] Et primo, ab imminentibus. Secundo, ab illis à quibus est præseruatus ibi. Saluasti. Dicit ergo, [Domine eduxisti, &c.] hoc ad litteram non potest intelligi de Dauid: quia non erat erutus de inferno quando hunc Psalmum fecit. Potest tamen intelligi de eo secundum metaphoram, quasi liberatus sit à mortali periculo. Sed ad litteram intelligitur de Christo, cuius anima educta est de inferno à Deo. Psalm. 15. Ne derelinquas ani-

D mam meam in inferno. Item, conuenit illis qui per Christum resuscitati sunt. Zach. 9. Tu autem in sanguine testamenti tui, eduxisti vinctos de lacu in quo nõ erat aqua. Secundo, dicit se præseruatum à mortali periculo cum subdit, [Saluasti me à descendentibus in lacum.] Ad litteram lacus accipitur pro concauitate. Mos enim fuit antiquitus quod sepeliebantur in profundis concauitatibus. Saluasti me, ait à descendentibus in lacum, quasi dicat. Liberasti me à periculis mortis. Sed de Christo exponitur optime, quia per lacum intelligitur damnatio æterna: quia licet Christus descenderit in infernum, non tamen illuc descendit tanquam ad damnationem, sed vt liberaret eos qui erant

E in lacu, quasi dicat, dedisti mihi, vt non assimilarer descendentibus in lacum. Psalm. 75. Factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber. Vel [in lacum,] id est, in peccatum, immunis enim fuit à peccato. Deinde cum dicit, [Psallite Domino sancti eius, &c.]

c Inducit alios. Primo, ad gratiarum actionem. Secundo, commemorat beneficia. [Quoniam ira in indignatione eius,] vbi duo facit: quia primo, ostendit qui sunt qui gratias Deo debent. Secundo, de quo, ibi, [Confitemini.] Dicit ergo, [Psallite.] Ecce qualiter Psalmus cantici, [Psallite,] inquam vos sancti, quia Eccles. 15. Non est speciosa laus in ore peccatoris. Apoc. 19. Laudem dicite Deo nostro omnes sancti

eius. Sed de quo? [Confitemini,] gratias agendo, [memoriæ sanctitatis eius.] Vno modo, [memoriæ,] potest intelligi, quia Deus memor est nostri. Hier. 2. Recordatus sum tui, &c. Et dicit, [sanctitatis eius.] Et dupliciter potest intelligi: vel quia hæc memoria prouenit ex sanctitate, id est, ex misericordia, & bonitate sua. Leuit. 11. Sancti estote, quia ego sanctus sum: vel quia memor est nostri vt sanctificet nos. Leuit. 11. Ego Dominus qui sanctifico vos. Alio modo. Memoriæ, scilicet nostræ, quia nos recordamur sanctitatis Dei, quasi dicat. Confitemini commemorando sanctitatem eius. Esa. 63. Miserationum Domini recordabor. Secundo, cum dicit, [Quoniam ira.]

d Commemorat beneficia omnibus exhibita: Vbi duo facit. Primo, proponit hæc beneficia, quæ spectant ad Dei clementiam. Secundo, clementiæ eius ostendit signum, ibi, [Ad vesperum.] Dicit ergo, [Quoniam ira, &c.] Misericordia Dei non est sine iustitia: ideo ponit primo, iustitiam. Secundo, misericordiam. Iustitiam, cum dicit, [Quoniam ira,] hic ira accipitur pro effectu iræ, id est, pro vindicta, indignatio vero non pro commotione iræ in Deo, sed pro iustitia Dei, secundum quam detestatur impium: quia Sapient. 14. Similiter odio sunt Deo impius & impietas eius, quasi dicat, [in indignatione eius,] id est, Dei iustitia iudicante peccata in ira, id est, vindicta. Hieronymus plenius. [Quoniam ad momentum est ira eius,] quasi dicat: si aliquando irascatur suis, hoc est ad correctionem breui tempore. Esa. quinquagesimo quarto. In momento indignationis abscondi, & cæt. Ezechielis 18. Nolo mortem peccatoris morientis. Hieronymus. [Vita in propitiatione eius,] quasi dicat. Punit ad momentum, & post repropitiatur, & reddit vitam. Iob. 5. Percutit, & manus eius medetur. Ostendit autem clementiæ, & misericordiæ eius signum secundum litteram, cum subdit. [Ad vesperum demorabitur,] quasi dicat: in breui tempore Dominus à tristitia ducit ad consolationem: quia si aliquis tristis sit vespere, mane erit lætus. Triplex autem ratio assignari potest, quare vesperi tristitia insit, & mane lætitia. Vna est ex exteriori dispositione: quia vespere principium est tenebrarum, quæ contristant, mane vero lucis quæ lætificat: vnde cœci vt lætantur cantant. Tob. 5. Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, & lumen cœli non video? Secundo, ex interiori mane est hora sanguinis: quia homo disponitur ad gaudium. Vespere est hora melancholiæ, qua homo disponitur ad tristitiam. Tertio, ex natura somni. Somnus enim est quies animalium: vnde tristitia per somnum quietatur. Mystice littera est plana: quia [Ad vesperum,] dominicæ sepulturæ fuit tristitia, quia adhuc fideles flebant mortem Christi. Sed [ad matutinum,] propter nuncium resurrectionis. [Lætitia.] Si ad totum genus humanum referatur, sic [ad vesperum,] id est, peccatum primi parentis. Tristitia, quia vt habetur Genes. 3. Post meridiem vergente iam sole ad occasum peccauit Adam. Et iste fletus non potest dici breuis, quia etiam post reparationem gratiæ manent reliquiæ eius. Sed in matutino, id est, in Christo lætitia. Vel vespere quando lux spiritualis incipit in homine deficere, & tunc in eo est fletus: sed quando relucet in eo, tunc est gaudium. Psal. 5. Mane astabo tibi & videbo. [Ego autem dixi in abundantia.]

e Supra gratias egit de beneficijs diuinis: hic autem prosequitur totum ordinem quomodo hoc sit adeptus. Vbi tria facit. Primo, ponit processum suæ directionis. Secundo, suum recursum ad orationem. [Ad te Domine clamabo.] Tertio, ostendit orationis exauditionem, ibi, [Audiuit Dominus,] secundum Gloss. prima intelliguntur de Christo, & de quolibet homine. Et primo exponamus quomodo intelliguntur de quolibet homine. Eccles. 10. Initium omnis peccati superbia. Et ideo in processu directionis. Primo ponitur præsumptio de se confidentium. Secundo, falsitas præsumptionis, ibi, Domine in voluntate. Tertio, præsumptionis pœna, ibi, Auertisti faciem tuam à me. Dicit ergo, Ego dixi, id est, corde præsumpsi. In abundantia, corporalis prosperitatis. Non mouebor, id est, non deficiam. Apocal. 18. Sedebo regina, &c. Eccles. vndecimo. In die bonorum ne immemor sis, &c. Vel, In abundantia, spiritualium bonorum sicut Adam erat in paradiso. Ezech. 28. Plenus sapientia, perfectus decore in delitijs. Et in hac abundantia dicit, [Non mouebor.] Contra quod dicitur primæ Corinthiorum decimo. Qui se existimat stare, videat ne cadat. Falsitatem præsumptionis ostendit cum dicit, Domine in voluntate tua, &c. Decor hominis temporaliter est prosperitas temporalis: ideo comparatus flori. Esa. 40. Omnis caro fœnum. Hic autem decor de sui natura non habet virtutem per mensuram sicut habetur Iac. primo. Sicut flos fœni pertransibit. Exortus enim est sol cum ardore & arefecit fœnum & flos eius decidit, & decor vultus eius deperijt: ita & diues, &c. Sed vnde habet virtutem & firmitatem & constantiã? Certe, ex voluntate Dei. Et ideo dixi, sed præsumptuose, quia [Non mouebor.] Sed non est ita, imo quamdiu tibi placuit, [Præstitisti decori meo virtutem.] Bene in perpetuum, quia hæc sanctis in patria sunt æterna: hic autem ad velle suum. Item, decor potest accipi pro virtute spirituali. Prouerb. vltim. Fortitudo & decor, &c. Hic etiam ex sui natura non est fortis: quia habemus hunc decorem in vasis fictilibus. 2. Corint. 4. Luc. vlt. Sedete in ciuitate, donec induamini virtute ex alto. Et ideo dicit, [Præstitisti decori meo virtutẽ,] sed in voluntate mea. Rom. 9. Cuius vult miseretur. Et hoc probat per effectum: quia quando [auertisti faciem tuam,] perijt. Dicitur autem Deus auertere faciem suam ab homine, vt eum non videat, vel vt non videatur ab eo. Videt omnes simplici visione, & notitia: sed quosdam visione misericordiæ. Psal. 70. Respice in me, & miserere mei. [Auertisti,] ergo faciem tuam à me ne mei misereris. Et statim, [factus sum conturbatus. Vel spiritualiter incidendo in peccatum, vel temporaliter in aduersitatem. Vel [auertisti faciem tuam ne] videaris [à me.] Et hoc videtur sonare littera Hieronym. In aduersis quibuscumque fortitudo hominis est habere oculos ad Deum. Psalm. 77. Memor fui Dei, & delectatus sum. Auertisti ergo ne viderem. [Et factus sum conturbatus.] Sed si exponatur de Christo tunc in hoc. [Ego dixi,] non quidem præsumptuose, scientiæ certitudine, [in abundantia mea,] id est, virtutum & gratiarum. Ioan. 1. Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre, [non mouebor] à voluntate Dei. Ioan. 8. Quæ placita sunt ei, facio semper. Et hoc, quia [præstitisti decori meo virtutem,] scilicet faciendi miracula, & resistendi aduersarijs. Romanorum 1. Prædestinatus est filius Dei in virtute. Et hoc patet: quia quando [auertisti faciem tuam à me,] in passione. Psalm. 21. Deus Deus meus quare me dereliquisti, [factus sum conturbatus,] non in ratione, sed in sensualitate. Ioan. 12. Nunc anima mea turbata est. [Ad te.]

f Consequenter recurrit ad orationem cum dicit, [Ad te Domine clamabo, &c.] Et primo, ponit rationem. Secundo, assignat rationem, ibi, [Quæ vtilitas.] Tertio, ostendit orationis exauditionem, ibi, [Audiuit Dominus.] Circa primum duo facit. Quia primo orat pro amotione mali. Secundo, pro assecutione boni, ibi, [Ad Deum meum deprecabor,] dicit ergo, [Ad te Domine clamabo,] vt clamor intelligatur

oratio

dratio quasi ad remotionem mali, in Christo passionis, in peccatore peccati, in homine aduersitatis, [& ad Deum meum deprecabor.] Deprecatio est propter bonum dandum Christo, scilicet gloriam, peccatori gratiam, homini afflicto prosperitatem. Vel clamor refertur ad afflictionem cordis, deprecatio ad assiduitatem orationis. Iac. vlt. Multum valet deprecatio iusti assidua. Deinde cum dicit, [Quæ vtilitas in sanguine.]

g Dupliciter assignat. Et primo, in vniuersali. Secundo, in speciali, ibi, [Nunquid confitebitur.] Dicit ergo, [Quæ vtilitas,] si de Christo exponatur, in sanguine Christi maxima fuit vtilitas. Matth. vigesimo sexto. Pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Sed si cito resuscitatus non fuisset, sed eius resurrectio fuisset dilata vsque ad finem mundi, nulla vtilitas fuisset in eo, vel si corpus eius fuisset totaliter putrefactum. Sed nunquid suffecit passio ad salutem? Sic. Sed si hoc non fuisset, scilicet quod non surrexisset, & cito non fuisset credita eius diuinitas: & sic homines non fuissent vtilitatem consecuti. In speciali ostendit, dicens, [Nunquid confitebitur tibi,] dupliciter dicitur puluis. Vno modo puluis peccatorum intelligitur. Psalm. 1. Tanquam puluis quem proijcit ventus à facie terræ: per mortem Christi peccatores, qui puluis sunt, ad duo bona post resurrectionem peruenerunt, vt scilicet confiterentur peccata sua. Actorum secundo. His auditis compuncti sunt corde, &c. Et ideo dicit, [Nunquid confitebitur tibi puluis,] scilicet peccator: si descendam in corruptionem putrefactionis, quasi dicat, Non. Aliud bonum est confessio veritatis fidei. Vnde [aut annunciabit veritatem tuam.] Vel nunquid puluis resolutus ex corpore, modo erit materia, vt per Apostolos confiteantur tibi populi veritatem, vel ipsi Apostoli veritatem tuam? Si exponatur de homine, tunc sic, [Nunquid confitebitur,] id est, si moriar non potero te laudare. Tertio, cum dicit, [Audiuit Dominus.]

h Ostendit orationis exauditionem. Et primo, ponitur exauditio. Secundo, exauditionis modus, ibi, [& misertus.] Tertio, fructus, [vt cantet.] Dicit ergo, [Audiuit Dominus, &c.] Dixerat supra, [clamabo.] Hic autem dicit se exauditum. [Audiuit enim Dominus,] quia exaudiuit. Esa. penult. Eritque antequam clament ego exaudiam, adhuc illis loquentibus ego audiam. Ioan. 11. Pater gratias ago tibi, quoniam exaudisti me: ego autem sciebam, quia tu semper me audis. Deinde ponitur modus, [& misertus est mei.] Et primo, ipsum modum ostendit. Secundo, exponit, ibi, [Conuertisti, &c.] Dicit Gloss. [clamabo,] contra mala, [& deprecabor,] pro bonis & in vtroque sum exauditus. Quia quantum ad primum, [misertus est mei,] remouendo omne malum pœnalitatis. Quantum ad secundum. [Dominus factus est mihi adiutor.] Et quod consecutus sum gloriam immortalitatis. Psal. 39. Adiutor meus & protector meus: & in ipso sperauit cor meum & adiutus sum. Et floruit caro mea. Exponit modum, cum dicit, [Conuertisti.] Secundum, quod loquitur de Christo, duo dicit. Primo enim ostenditur commutatio de malis ad bonum, quantum ad exteriora, ibi, [Concidisti.] Christus planctum habuit in tempore passionis in se: quia tristis est anima mea, &c. Matth. 26. Et in suis. Ioan. 16. Quia plorabitis & flebitis, &c. Hunc planctum conuertisti ait in gaudium resurrectionis. Quantum ad se. Psal. 20. Domine in virtute tua lætabitur rex, scilicet Christus. Quantum ad suos: quia gauisi sunt discipuli viso Domino. Ioan. 20. Secundo, ostenditur commutatio facta de malis ad bona, quantum ad exteriora: quia [concidisti.] Saccus est pannus asperus, & imponitur lenibus tempore iustitiæ: & fit de pilis capratum. Sic facta est caro Christi, secundum quod habet similitudinem carnis peccati. Capræ enim & hœdi peccatores significant: quia pro peccatis offerebantur, vt habetur in Gloss. [concidisti saccum meum,] id est, scindi permisisti clauis & lancea, & restituisti mihi immortalitatem: & ideo dicit, [circumdedisti.] Vel de quolibet iusto potest intelligi planctum commutatum in gaudium. Ioannis 16. Tristitia vestra vertetur in gaudium. Tob. 3. Post lamentationem & fletum exultationem infundis. Deinde cum dicit, [Vt.]

i Ponitur fructus exauditionis. Fructus autem est gloria Dei: & quod cedat ad gloriam Dei, dupliciter potest intelligi, vel de gloria resurrectionis Christi, vel de gloria sanctorum: vnde dicit, [gloria mea,] mihi data in resurrectione, vel danda sanctis in patria. [Cantet tibi,] id est, sit tibi mea laus. Ioannis decimo septimo. Vt filius tuus clarificet te: & hoc sit in perpetuum: vnde dicit, [Domine Deus meus in æternum confitebor tibi.] Psal. 83. Beati qui habitant in domo tua: in sæcula sæculorum laudabunt te.

In finem, pro extasi.

PSAL. XXX.

IN te Domine sperani, non confundar in æternum.

b In iustitia tua libera me. Inclina ad me aurem tuam: accelera vt eruas me. Esto mihi in Deum protectorem, & domum refugij, vt saluum me facias.

c Quoniam fortitudo mea & refugium meum es tu, & propter nomen tuum deduces me, & enutries me. Educes me de laqueo hoc, quem absconderunt mihi: quoniam tu es protector meus.

d In manus tuas commendo spiritum meum: redemisti me Domine Deus veritatis. Odisti obseruantes vanitates, superuacue.

e Ego autem in Domino sperani: exultabor, & lætabor in misericordia tua.

f Quantum respexisti humilitatẽ meam: saluasti de necessitatibus animam meam. Nec conclusisti me in manibus inimici: & statuisti in loco spatioso pedes meos.

g Miserere mei Domine quoniam tribulor: conturbatus est in ira oculus meus, anima mea, & venter meus.

h Quoniam defecit in dolore vita mea: & anni mei in gemitibus. Infirmata est in paupertate virtus mea: & ossa mea conturbata sunt.

i Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium vicinis meis valde: & timor notis meis. Qui videbãt me foras fugerant à me: obliuioni datus sum tanquam mortuus à corde.

k Factus sum tanquam vas perditum: quoniam audiui vituperationem multo-

rum commorantium in circuitu.

l In eo dum conuenirent simul aduersum me: accipere animã meam consiliati sunt.

m Ego autem in te speraui Domine, dixi Deus meus es tu: in manibus tuis sortes meæ.

n Eripe me de manu inimicorum meorũ: & à persequentibus me. Illustra faciem tuam super seruum tuum, saluum me fac in misericordia tua: Domine non confundar, quoniam inuocaui te.

o Erubescant impij, & deducantur in infernum: muta fiant labia dolosa.

p Quæ loquuntur aduersus iustum iniquitatem: in superbia & in abusione.

q Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te. Perfecisti eis qui sperant in te: in conspectu filiorum hominum.

r Abscondes eos in abscondito faciei tuæ: à conturbatione hominum. Proteges eos in tabernaculo tuo: à contradictione linguarum.

s Benedictus Dominus: quoniam mirificauit misericordiam suam mihi in ciuitate munita.

t Ego autem dixi in excessu mentis meæ: proiectus sum à facie oculorum tuorum.

u Ideo exaudisti vocem orationis meæ: dum clamarem ad te.

x Diligite Dominum omnes sancti eius, quoniam veritatem requirit Dominus, & retribuet abundanter facientibus superbiã.

y Viriliter agite, & confortetur cor vestrum omnes, qui speratis in Domino.

Supra enarrauit Propheta tribulationes, beneficia Dei, orationem suam, fiduciam, & gratiarum actionem: hic autem exponit totum ordinem suæ liberationis. Titulus, [In finem, Psalmus Dauid pro extasi.] Hieronymus non habet pro extasi nec Hebræi: & forte septuaginta addiderũt, propter hoc quod dicitur infra. [In excessu.] Extasis enim Græce Latine dicitur excessus, qui est mentis, quoniam scilicet homo ponitur extra se. Et hoc dupliciter contingit: vel quia à superioribus allicitur, vel quia ab inferioribus depellitur. Animus ergo hominis si feratur extra se, dicitur vel allectus à supernis per contemplationem & amorem: quia diuinus amor, vt dicit Dionysius quarto cap. de Diuin. nom. extasim facit, quia facit eum viuere non sua, sed Dei vita. Gal. 2. Viuo ego iam non ego, viuit vero in me Christus: vel impugnatus, vel territus ab inferiori: vnde quando timet fit extra se. Actor. 3. Repleti sunt stupore & extasi. Et sicut vult Gloss. hoc modo hic accipitur extasis. Agitur enim hic de tribulatione Christi in passione: vnde Christus in cruce pendens ait, In manus tuas, &c. Lucæ 23. Et de tribulationibus ecclesiæ: & hoc sub figura eorum quæ contigerunt Dauid: vel intelliguntur verba Psalmi huius quasi ab vna persona: vnde, Christus loquitur pro se & pro corpore suo. Esa. 61. Quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis: quia Christus & Ecclesia sunt vna persona. Psalmus iste diuiditur in duas partes: quia, primo, præmittit orationem. Secundo, ponit exauditionem, ibi, [Quam magna multitudo dulcedinis.] Sed quia oratio dicitur spei. Primo, præmittit spem & orationem. Secundo, assignat vtriusque rationem, scilicet quare speret & oret tibi. [Quoniam fortitudo.] Circa primum, duo facit. Primo, enim præmittit spem. Secundo, subiungit rationem, ibi, [In iustitia tua libera me.] Circa spem, duo facit. Primo, ponit spei rectitudinem. Secundo, certitudinem siue firmitatem, ibi, [non confundar in æternum.] Dicit ergo. In te Domine speraui. Hier. 17. dicitur. Maledictus homo qui confidit in homine, &c. Et ideo non potest spes esse recta in homine, sed in Deo. Eccles. 2: Qui timetis Dominum, sperate in illum, &c. Et dicitur hoc ex persona Christi & Ecclesiæ.

Sed contra. Spes non habet locum in comprehensore: Christus autem fuit comprehensor. Ergo non habuit spem, nec fidem, sed visionem.

Respondeo. Sperare dicitur à spe. Spes autem dicitur dupliciter. Quandoque enim dicit virtutem, quandoque vero obiectum eius quod est vnum sub duplici ratione: quia respicit Deum vt beatitudinem æternã, & beatitudinis datorem: hanc non habuit Christus, quia obiectum eius ad bonum futurum non habitum. Tamen aliqua alia expectanda erant Christo per auxilium Dei, sicut gloria, immortalitas, conuersio hominum & huiusmodi. Et quantum ad hoc sperabat, licet virtus spei non fuerit ei necessaria. Secundo, ponit firmitatem quia [non confundar in æternum,] quia innititur Deo qui est incommutabilis, sed qui sperat in homine qui deficit, confunditur aliquando. Deinde cum dicit, [In iustitia.]

b Subiungit orationem: vbi tria facit. Primo, assignat causam quare petit liberari. Secundo, petit celeritatem liberationis, ibi, [Inclina.] Tertio, ponit modum. Esto mihi. Dicit ergo, O Domine spero, & ideo peto liberari. Sed qua causa? non propter iustitiam meam, sed [in tua iustitia,] quia iustus es. Dan. 9. Non in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. Vel [in iustitia tua,] quã mihi dedisti, nõ mea. Rom. 10. dicitur. Ignorantes Dei iustitiam, &c. Item peto velociter liberari, quia non possum pati afflictionem. Dilatio potest contingere dupliciter. Vna ratio potest esse, quia liberator est longe. Alia vero, quia piger [Deus videtur longe esse à nobis:] vnde quidam dixerunt, quia non habet prouidentiam de nobis. Iob. 22. Circa cardines cœli perambulat, nec nostra considerat. Et ideo peto, vt tu Deus qui in altis habitas, nec ego possum ad te accedere. [Inclina aurem tuam.] Auris Dei est voluntas exaudiendi. Et dicitur Deus nobis appropinquare, quãdo condescendit nostris infirmitatibus & miserijs, & ideo ait, [Inclina,] id est, condescende ex bonitate: & hoc cito. Et ideo, [accelera vt eruas me.] Esa. 8. Voca nomen eius accelera: quia non tardat in necessitate. Modus est duplex liberandi, vt scilicet quod non lædatur in malis existens, vel quod mala fugiat. Quantum ad primum dicit, [Esto mihi in Deum protectorem,] vt mala nõ me lædant. Esa. 49. In pharetra sua abscondit me. Quantum ad secundum dicit, Et in domum refugij, & hoc est nomen Domini. Prou. 18. Turris fortissima nomen Domini. Et ideo hic ait, [vt saluum me facias.] Deinde cum dicit, [Quoniam.]

c Ostendit quid mouet eum. Et primo ad sperandum. Secundo, ad orandũ, ibi, [Miserere mei Domine, quoniam tribulor.] Circa primum, duo facit: quia primo mouetur ad sperandum ex consideratione diuinæ conditionis. Secundo, experimento beneficiorum, ibi, Ego autem in Domino speraui. Hæc enim duo dant fiduciã. Conditionem autem Dei ostendit dupliciter. Primo, per comparationem ad nos. Secundo, per comparationem

nem ad aduersarios; quia erant & aduersarij, & hostes, ibi, [odisti obseruantes.] Circa primum, tria facit. Primo enim ponit habitudinem Dei ad nos. Secundo, quid ex hoc speret, ibi. Et propter nomen tuum. Tertio, in spem erectus prorumpit in orationem, ibi, In manus tuas. Sciendum est autem, quod Deus habet habitudinem ad nos, quia est fortitudo nostra ad complendum omnia bona quæ per eum facimus. Exod. 15. Fortitudo mea & laus Dominus, &c. Item, quia refugium nostrum ad vitandum mala. Psal. 103. Petra scilicet Deus refugium herinacijs. Et ideo ait, Spero de te propter ista duo. Et quid speret ostendit ex persona viatoris, qui semper indiget ductore, procuratore, & defensore. Primum pertinet ad viam. Secundũ, ad vitam. Tertiũ, ad salutẽ. Et ideo quantũ ad primum dicit. Deduces, sc. per viam salutis. Quantũ ad secundum. Et enutries, nutrimento virtutũ, & etiam corporali. Ps. 22. Dominus regit me & nihil mihi deerit. Quantũ ad tertium. Educes me de laqueo, id est, de fraudulenti insidia, quam mihi præparauerunt. Prou. 1. Veni nobiscum insidiemur, &c. Psal. 123. Laqueus contritus est. Et ratio est. Quia tu es protector meus, quasi dicat, Ideo spero, quia ista facies mihi, quia tu es, &c. [In manus.]

d Prorumpit tertio in subitam orationẽ. Et circa hoc duo facit. Primo, recommendat se Domino. Secundo, commemorat diuinum beneficium vel habitũ, vel mox secutum, ibi, [redemisti, &c.] Dicit ergo, quantum ad primum, [In manus, &c.] Quod carius est in homine spiritus est: & qui timet in via, quod carius habet commendat ductori. Et ideo in vita ista periculosa, spirituni meum commendo tibi Deo. Hoc fecit Christus in nostrum exemplum. Vnde in cruce dixit. In manus tuas, &c. 2. Tim. 1. Scio cui credidi, &c. Ex persona ecclesiæ intelligitur, q. d. ecclesia capiti Christo. Tu dicis, [In manus tuas commendo spiritum meum, &c. & ex hoc sequitur, sc. ex cruce redemptio nostra. Dicit autẽ. Deus veritatis, quia impleuit quod promisit. Per comparationem autem ad aduersarios, dicit, Odisti, q. d. sic te habes ad me. Sed quomodo ad aduersarios? quia odis eos, & merito, quia, Obseruant vanitates, &c. Illi scil. qui in rebus mundi spem habent & figunt. Et hoc. Superuacue, quia deficiunt. Sap. 5. Quid nobis profuit superbia, &c. Item vanitates, auguria, vel somnia, vel pacta dæmonum, & tales odiuntur à Deo, quia sacrilegi & idololatræ. Psalm. 39. Beatus vir cuius est nomen Domini, &c. [Ego autem.]

e Supra rationem suæ spei assignauit ex diuina conditione: hic autem assignat eam experimento diuinorum beneficiorum. Circa quod duo facit: quia primo, proponit spem. Secundo, eius effectum, ibi, Exultabo. Dicit ergo. Deus odit malos. Ego autem, qui non obseruo vanitates, Speraui in solo Deo, non in Deo diuitiarum. 1. Tim. 6. Effectus spei est spiritualis lætitia. Rom. 12. Spe gaudentes. Et ponit modum lætitiæ: quia, Exultabo & lætabor. Est autem exultatio, gaudium per signa exteriora exiliens. Lætitia vero dicit interiorem dilationem cordis. Exultatio ergo dicit magnitudinem gaudij: lætitia moderationem. Et præmittit exultationem, qua homines inflammati amore Dei in principio plus gaudent, & post moderate. Lætabor non in iustitia mea, sed tua, [Quoniam.]

f Hic commemorat beneficium liberationis. Primo, liberationem. Secundo, liberationis modum, ibi, Nec cõclusisti. A duobus dicit se liberaturum: ab abiectione & à tribulatione. Primum opponitur honori. Secundũ prosperitati. Quantum ad primũ dicit, Humilitatem, id est, abiectionem, q. d. Licet tu altus sis in cœlis, tamen, Respexisti hic abiectũ, vel, Humilitatẽ cordis. Luc. 1. Respexisti humilitatem ancillæ tuæ. Quantum ad secundum dicit, De necessitatibus, id est, tribulationibus.

A Animam non corpus, quia secundum corpus quandoque succumbunt, sed anima liberatur. Ps. 24. De necessitatibus meis libera me Domine. Vel necessitates dicit passibilitates præsentis vitæ, scil. mortis, famis, penuriæ indigentiæ. Rom. 12. Necessitatibus sanctorum communicantes. Modus liberationis ostenditur. Primo, quantũ ad conseruationem in bono, ibi, quia, Statuisti. Dicit ergo quantum ad primum. Nec conclusisti. Illud concluditur cuius nihil est extra. Deus permittit aliquem tentari ab hominibus, sed non concludit eum in manibus eorum: quia reseruat aliquid ad quod hostis non peteſt sicut in Iob. 1. qui primo sic conclusit super substantiam quod corpus non tangeret animam: vnde dicit. Verumtamen animam illius serua. Sed impij
B concluduntur. [In manibus inimici.]

Sed contra, Iob. 6. Conclusit me apud iniquum, &c.

Respondeo. Verum est secundum intentionem inimici credentis se prævalere, sed non est verum simpliciter. Quantum ad secundũ, ait: Statuisti, &c. id est, id loco libero & amplo. Pedes, id est, affectus, quia ex nulla parte impeditur quin benefaciat. Prou. 4. Ducam te per semitas æquitatis quas cum ingressus fueris non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculũ. Vel iste locus spatiosus est vita æterna. Baruch. 3. O Israël, quã magna est domus Dei, &c. vbi stetenunt pedes nostri. Ps. 121. Stantes erãt pedes nostri, &c. Deinde cũ dicit, Miserere mei Dñe, quoniam tribulor.

g Rationem orationis assignat dupliciter. Primo, in
C generali præmittit orationem, & eius causam. Secundo prosequitur vtrunq; in speciali, ibi, [Conturbatus est.] Circa primũ, duo facit. Primo ponit petitionem in generali. Secundo causam petitionis, ibi, [Miserere.] Iudith. 8. Indulgentiam eius cum lachrymis postulemus. Et quare? [quoniam tribulor.] Psal. 118. Multi qui persequuntur me, & tribulant me.

Sed contra supra dicit, Saluasti de necessitatibus animam meam.

Respondeo dicendum, quod loquitur secundum diuersa membra, vel secundum diuersa tempora. Sequitur, [Conturbatus est.] Vbi exponit in speciali. Primo, tribulationem. Secundo orationem, ibi, [ego autem in te speraui.] Circa primũ, duo facit: quia primo quantũ
D ad id, quod est interius. Secundo, quantum ad id, quod est exterius, ibi, [quoniam defecit.] Quantum ad primum tria ponuntur, sc. oculus, anima, & venter: per quæ ratio, voluntas, & sensualitas, designantur: quando scil. homine in tribulatione posito omnia ista commouentur. Et ideo dicit, [oculus] interior. Eph. 1. Illuminatos oculos cordis vestri [in ira,] inimicorũ persequentium, vel Dei punientis. Ps. 6. Conturbatus est à furore oculus meus. Vel [in ira,] quia iraſcor contra malos. Hæc enim nõ excæcat oculũ rationis, sicut facit ira per vitium, sed conturbat, & obnubilat, quia nõ ita limpide videt, [anima mea,] quantum ad voluntatem: quia proprium est voluntatis mouere corpus, & volũtas mouet omnia, quę in nobis sunt. Ps. 6. Anima mea turbata est.
E [venter meus,] id est, infirmus: & signant sensualitatẽ. Hier. 4. Ventrem meum doleo. Vel [anima mea,] refertur ad sensualitatem, venter autem ad corpus, q. d. Sensualitas turbata est, & corpus. Vel refertur ad diuersa membra ecclesiæ. Nam [oculus] doctores [anima] prælati [venter] alij sunt. Deinde cum dicit, [quoniã.]

h Exponit tribulationem quantũ ad exteriora. Tribulatio namque expellitur bonis præsentis vitæ. Quæ tria sunt, scil. delitiæ carnis, diuitiæ, & honores. 1. Io. 2. Omne quod est in mũdo, &c. Contra primũ ponit dolorẽ: contra secundũ paupertatẽ: & contra tertiũ opprobria. Secundũ est, ibi, [infirmata,] tertium vero, ibi, [super omnes inimicos.] Circa primum duo facit. Primo enim ponit dolorem. Secundo, eius signum, ibi, [timor no-

tis.] Dicit ergo,[Tribulor,] interius: & hæc tribulatio venit ex interiori. [Quoniam defecit in dolore vita mea.] Vita continuo procedit ad defectum. Sap. 5. Continuo desinimus esse. Potest ergo qui tristatur dicere. [Vita mea defecit in dolore.] Eccl.38. A tristitia enim festinat mors vel vita spiritualis. Ro.1. Iustus meus ex fide viuit. Vel potest intelligi de vita,qua quis gaudet de bono aliorum. 2.Cor.7. Nunc gaudeo non quia tristes estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Et dolor causat in eis defectum, vnde [Et amici mei,] id est, duratio vitæ meæ. In gemitibus, qui sunt signum doloris. De secundo dicit, [Infirmata, &c.] Diuitiæ confirmant homines. Eccl. 7. Sicut protegit sapientia,sic protegit & pecunia.Et ideo paupertas refertur ad infirmitatem exteriorem. Sicut autem paupertas temporalis facit infirmitatem exteriorem, ita paupertas spiritualis,spiritualem. Virtus,id est, fortitudo corporalis,quæ est in neruis,& ossibus,& ideo subdit. [Ossa mea,] quasi dicat. Omnia in quibus fundabatur fortitudo eius erant debilitata. Psalm. 21. Dinumerauerunt omnia ossa mea. [Super.]

i Propheta assignans suam exteriorem tribulationē, proposuit dolores contra delitias, paupertatem contra diuitias. Hic autem opprobria, contra honores mundi. Circa quod,tria facit. Primo, proponit confusionem quam patitur. Secundō,inducit similitudinem. Factus sum tanquā vas. Tertio probationem. Quoniam audiui. Circa primum tria facit, secundū quod triplex gradus inuenitur despicientium alios. Quidam enim manifeste inferunt opprobria. Quidam eius societatē vitant. Qui omnino eius obliuiscuntur, & hoc pertinet ad cōtemptum: quia nullus obliuiscitur eius, quod non contemnit. Primo ergo ponit primū, & dicit, [Super omnes inimicos,&c.] Hier. habet. Apud omnes hostes meos factus sum opprobrium vicinis meis nimis, q. d. Non solum inimicis meis factus sum opprobrium, sed & vicinis. Et sunt verba Christi ex parte ecclesiæ. Vicini ecclesiæ sunt qui nondum sunt conuersi, sed proponunt conuerti. Et dicit. Opprobrium, propter pœnam & propter culpam. Et quantum ad vtrumque exponitur,vt dicat Christus ex parte ecclesiæ. Factus sum opprobrium, propter pœnas martyrum. Et hoc. Super omnes inimicos, quia turpiores pœnas sancti sustinuerunt quam latrones. 1. Cor. 4. Spectaculum facti sumus &c. Item, propter culpam. In ecclesia sunt aliqui peccatores & malæ vitæ,ita quod propter eos ecclesia est contemptibilis apud illos, qui debebant accedere. Et bene. Super omnes inimicos, quia turpior apparet vita eorum,quam infidelium. Ezech. 5. Ista est Hierusalem, in medio gentium posui eam, &c. Item, idem 16. Iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus,&c. Item quantum ad secundum nullus adiungit se ei,vnde dicit. Timor notis, id est, vicinis qui timent ad me accedere. Vel propter pœnas quas patior, vel propter malam vitam malorum Christianorū. Et signum huius subdit: Qui videbant me: id est, qui considerabant huiusmodi opprobria culpæ & pœnæ. Fugerunt à me foras, quia noluerunt conuerti. Iob. 6. Fratres mei pertransierunt quasi torrens. Psalm. 87. Longe feciſti notos meos à me. Tertium est obliuio. Et hoc est quod ait. Obliuioni datus sum. Sed quia homo quantumcūque diligat aliquem post mortem tradit eum obliuioni, ideo dicit, Tanquam mortuus. Psal. 87. Sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorum non es memor amplius. Hæc ad Christum referuntur in persona sua: quia factus est in opprobrium. Ps. 68. Propter te sustinui opprobrium: operuit confusio faciem meam. Item timor, quia, Fugerunt, discipuli. Item, Obliuioni datus. quia sperabamus quod ipse redempturus esset Israël. Luc. 24. Deinde adducit exemplū, [Factus, &c.]

A *k* Factus sum tanquam vas perditum, id est, inutile, de quo non curatur. Hiere. 51. Reddidit me quasi vas inane, absorbuit me quasi draco, &c. Tertio, probationem. Et circa hoc, duo facit. Primo enim inducit contemptum. Secundo, persecutionem quam patitur, ibi, In eo dum conuenirent. Dicit ergo. Factus sum opprobrium: quia audiui vituperationem, à viris meis. Hier. 22. Audiui contumelias multorum, &c. [In circuitu.] Aug. Quandoque Christiani peccant, & infideles non dicunt, hoc faciunt mali, sed hoc faciunt Christiani. Et sic religiosi peccant similiter. Et dicit, [In circuitu,] quia non intrant ad veritatis considerationem: quia tunc dicerent, hoc faciunt mali Christiani. Psalm. 11. In circuitu ambulant. Consequenter
B cum dicit. [In eo.]

l Ostendit quomodo patitur persecutionem, & aggrauat ex duobus. Primo,ex multitudine persequentiū cum dicit. In eo dum conuenirent simul, id est, vnanimiter aduersum me: hoc timendum esset valde. Eccl. 26. A tribus timuit cor meum: delaturam ciuitatis, collectionem populi & calumniam mendacem,&c. Ex crudelitate ipsorum, non ad leue conuenerunt, sed ad occidendum: vnde, Accipere animam meam, id est, vitam. [Consiliati sunt.] Hier. 18. Tu scis Domine omne consilium eorum aduersum me in mortem. Gen. pen. In cōsilio eorū nō veniat anima mea. [Ego.]

m Supra Psalmista narrauit mala quæ patiebatur, hic autem refugium habet ad orationem. Et quia oratio va-
C cua est nisi certæ spei innitatur, ideo præmittit spem & subiungit orationem, ibi, [Eripe me de manu, &c.] Circa primum duo facit. Primo enim ponit spem. Secundo, assignat spei rationem, ibi, dixi Deus meus. Continuatio totalis est. Non dicit simpliciter. Ego in te speraui,sed: Ego autem,&c. Gloss. Augustin. dicit, Consuetum est, quod pueri vocantur Mammontreca, quia volunt diu fugere mammas, sed matres apponunt amaritudinem vt abhorreant. Vbera nostra, quibus à Domino lactamur, sunt prosperitas temporalium, & solatium amicorum. Quando videt Deus, quod homines confidunt nimis in his & alliciuntur ab his,subtrahit ea & ponit amaritudinem, vt ponant in solo Deo spem suam. Sic ille aduertens dicit. Audiui inquit vi-
D tuperationem. Et ideo dicit, Ego autem, &c. quasi dicat, omnibus aliis contradicentibus & pugnantibus aduersum me, solū in te fuit spes mea. Hier. 17. Benedictus vir,qui cōfidit in Domino. Ratio spei duplex assignatur. Vna,ex cura & prouidentia Dei. Alia,ex potestate eius. Cōfidit ergo in eo. Primo,quasi cōmissus diuinæ curæ,& à Deo suscept'. Deus enim ex sua virtute curam habet vniuersorum. Sap. 12. Nec enim est alius Deus quā tu,cui cura est de omnibus. Item eiusdē 14. Tu ergo pater cuncta gubernas prouidētia. Vnde Deus omnium, specialiter tamen aliquorum habet curam. 1. Pet. vlt. Omnem solicitudinē vestram proijcientes in eum: quoniam ipsi cura est de vobis. Et ideo specialiter Deus est eorum. Et ideo dicit, [speraui in te,] quia
E [Deus meus es tu.] Secūdo,ex potestate,quia nisi esset potens deficeret spes. Sed non ita de Deo sentit: vnde ait, [in manibus tuis sortes meæ,] id est, omnia bona quæ mihi donantur, sunt in potestate tua. Ephes. 1. In quo & forte vocati sumus prædestinati, &c. Sciendum est autem quod triplex est sors: quædam consultoria, quædam diuinatoria, & quædam derisoria. Communiter loquendo, sors nihil aliud est nisi quoddam indicium diuinæ voluntatis requisitum. Et ideo in Gloss. Aug. Sors non est aliquid mali, sed res in humana dubitatione diuinam indicans voluntatem. Et ideo proijcere sortes malas nihil aliud est, quam exquirere voluntatis diuinæ indicium. Ergo sors de sui ratione non dicit aliquid mali, sed efficitur mala ex duobus.

Primo,

Primo quando aliquis exquirit hoc indicium à quo non debet, vt à dæmone, & ſecundum hoc ſortilegia damnantur inter alia quę pertinent ad infidelitatem. Secundo, ſi inquirat indicium in rebus, in quibus non eſt neceſſe. In duobus debet inquiri hoc indicium: in neceſſariis, & in non valentibus aliter ſciri. Si enim non fuerit de neceſſariis tunc eſt curioſitas, & hoc eſt in ſorte diuinatoria: quia in hac ſolicitantur de futuris, & ideo vana, & reprobatur. In neceſſariis autem quæ poſſunt aliter ſciri, ſortes etiam ſunt prohibitæ: quia hoc eſt tentare Deum, cum ſcilicet poteſt ſcin auxilio humano, & recurritur ad diuinum. Ponere autem ſortes in diſtribuendis quis habeat quid, vel in agendis quid melius ſit in temporalibus rebus, dico quod ſors non vituperatur. Vnde diuiſiones frequenter per ſortes fiunt. Similiter etiam ad temporales dignitates, ſi eligantur ſorte. Sed hoc non licet in ſpiritualibus, quia in eis homo dirigitur per Spiritum ſanctũ: vnde qui in eis faceret ſortes iniuriaretur Spiritui ſancto. Vnde apoſtoli ante Spiritum S. poſuerunt ſortes ſuper Matthiam: ſed poſt Spiritum ſanctum elegerunt ſeptem diaconos ſine ſorte [In manibus] ergo ait [tuis ſortes meæ] id eſt quod datur ſecundum indicium tuæ voluntatis, totum ſub poteſtate tua eſt Prou. 16. Sortes mittuntur in ſinu, ſed à Domino temperantur. Alia litera habet [tempora mea] quanta ſcilicet & qualia. Dan. 2. Ipſe mutat tempora & ætates. Deinde ſubiungit orationem cum dicit [Eripe.]

n Orat primo pro ſe. Secundo, contra hoſtes, ibi [Erubeſcant] Circa primum, duo facit. Primo enim orat liberari à malis. Secundo, promoueri ad bonum, ibi [illuſtra faciem tuam] in aduerſariis, duo conſiderat. Et primo, affectum, & hoc tangit cum dicit [de manibus inimicorum] ideſt odientium me. Pſal. 142. Eripe me de inimicis meis &c. Iſti ſunt diaboli. Matth. 13. Inimicus homo, &c. Item amici. Matth. 7. Inimici hominis domeſtici eius. Secundo, effectum quia perſequuntur. Pſal. 118. Multi qui perſequuntur me, & tribulant me, &c. Secundo, orat promoueri ad bonum cum dicit [Illuſtra] Circa quod duo facit. Primo, petit promoueri in bonis. Secundo, vt non deficiat à petitione, ibi. Non confundar, Primum, petit dupliciter. Primo, ſecundum profectum ſapientiæ, ibi. Saluum me fac. Lumen rationis nihil aliud eſt, quam quædam participatio diuini luminis. Pſal. 4. Signatum eſt ſuper nos lumen, &c. Hoc lumen non creſcit in nobis niſi ab eadem cauſa à qua inchoatum eſt. Vnde ſi volumus in eo proficere, oportet quod fiat per illuſtrationem diuinæ faciei. Pſal. 42. Emitte lucem tuam, &c. Secundum profectum iuſtitiæ per quam peruenitur ad ſalutem petit cum dicit. Saluum me fac, & hoc. Propter miſericordiam tuam, non per merita mea. Tit. 1. Non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, &c. Quantum ad ſecundum dicit. Non confundar, deficiendo ſcilicet in ſpe tua, vel non cõfundar fraudatus, ſcilicet ſpe mea. Et hoc ideo. Quia inuocaui te. Ioel 3. Omnis quicumque inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. Inuocaui te. Gloſſ. Auguſtin. Deum, quando in te vocas Deum, quando in domo cordis tui inuitas eum, quod prius neceſſe eſt mundari vniuerſis ſordibus, vel fraudibus: aliter enim vere non inuocas. Si enim inuocas Deum vt det tibi lucrum, lucrum inuocas non Deum. Gratis ergo inuocas Deum o auare, & te pecuniæ non te ipſe Deus impleat. Numquid ſine auro, & argento non vis illum ad te venire? Quid ergo de his quæ facit tibi Deus ſufficit, cum ipſe Deus non ſufficit? Conſequenter orat contra hoſtes cum dicit [Erubeſcant.]

o Et primo, ponit ſuam petitionem. Secundo, aſſignat illorum meritum, ibi. Qui loquuntur. Et notandum A quod hæc oratio magis intelligenda eſt per modum prænunciationis quam orationis, quaſi dicat. Erubeſcant. Conformando voluntatem ſuam diuinæ iuſtitiæ. Contra primum, tria ponit quæ in eis venient, quia in iudicio confundentur. Vnde dicit. Erubeſcant. Quoniam dicet. Matth. 23. Eſuriui & non dediſtis mihi mãducare, &c. quoniam conſcientia reprehendet eos. Eſa. 1. Erubeſcetis ſuper ortis quos elegeratis cum fueritis, &c. Secundo, mittentur in ſupplicium æternum: & hoc eſt quod dicit: Et deducantur in infernum. Pſal. 48. Sicut ões in inferno poſiti ſunt, mors depaſcet eos. Tertio obmuteſcent: vnde dicit. Muta fiant labia doloſa. Pſal. 106. Omnis iniquitas opilabit os ſuum.

B Sed contra. Imo erunt loquentia. Apocal. 16. Blaſphemauerunt Deum, &c. Item, ingemiſcent. Sap. 5. Gementes præ anguſtia ſpiritus & dicent, &c.

Reſpondeo. Dicendum quod obmuteſcent à verbis ſuperbiæ & doloris illati ſanctis. Secundo, cum ſubdit. [Quæ.]

p Aſſignat triplex illorum peccatum, & præcipue oris, quod ex tribus aggrauatur ſcilicet ex perſona contra quam dicitur, ex eo quod dicitur & ex radice eius quod dicitur. Quantum ad primum dicit. Aduerſus iuſtum, quod peius quam ſi contra peccatorem, quaſi dicat. Illa obmuteſcent quæ modo loquuntur, de eo quod dicunt, quia in iuſtitiam dicunt & falſa. Pſal. 35. Verba oris eius iniquitas & dolus. Et radice vero, quia aliquid aliquando dicitur contra virum iuſtum ex ignoC rantia, & deceptione. Sed ſi ex prava radice procedit, tunc eſt malum. Et hæc prava radix eſt duplex, ſcilicet ſuperbia, & abuſio. Prouerb. 11. Vbi fuerit ſuperbia, ibi erit & contumelia. Item abutuntur bonis ſibi datis, quia data ſunt eis vt humilientur, & ipſi inde extolluntur. Hier. habet. Et deſpectione. Quia ſtulte alios contemnunt. Et hæc eſt abuſio, quia non vtitur iuſto vt debet contemnendo ipſum. [Quam]

q Pſalmiſta ſupra præmiſit tribulationem & orationem: hic autem accedit ad gratiarum actionem, tanquam exauditus. Vbi duo facit. Primo, commemorat vniuerſaliter beneficia, quæ Deus humano generi & ſanctis confert. Secundo, prorumpit ad gratias, ibi [Benedictus Dominus quoniam, &c.] Et circa primum, duo facit. Primo enim oſtendit Dei miſericorD diam, quantum ad dona collata ſanctis. Secundo, quantum ad mala à quibus tuetur eos, ibi [Abſcondes eos] Circa primum, duo facit. Oſtendit enim primo, præparationem bonorum. Secundo, eorum adimpletionẽ, ibi [Perfeciſti eis] Dicit ergo [Quam magna, &c.] Dulcedo in ſpiritualibus tranſumptiue dicitur. Sicut enim dulcedo corporalis delectat guſtum carnis ita quod mentem delectat interius, dicitur dulcedo. Contingit autem quandoque quod guſtus carnis non bene diſpoſitus delectatur incorrupto ſapore, & tunc falſo delectatur. Sic affectus hominis quando non eſt bene ordinatus, delectatur in re quæ non vere eſt delectabilis. Sed ſi bene ſit diſpoſitus, delectatur in vero bono E ſcilicet diuino. Et ideo bonitas ſubſtantialis Dei, dicitur dulcedo Dei. Sapient. 16. Subſtantiam tuam & dulcedinem tuam, quam in filios habes oſtendebas. Vel dulcedo Dei dicitur, eo modo quo aliquis dicitur amarum habere affectum, quando ſcilicet cogitat quomodo alios contriſtet. Eph. 4. Omnis amaritudo tollatur à vobis. Ergo per contrarium dulcedo animi, quando proponit alios conſolari: vnde dulcedo Dei propoſitum dicitur quo, Vult omnes homines ſaluos fieri. 1. Tim. 2. Guſtate & videte quoniam ſuauis eſt Dominus. Pſal. 33. Item dulcis & rectus Dominus 26. Et quocunque modo dulcedo dicitur continere delectationẽ. Quia quamuis ſit vna & ſimplex in ſe, tamen eſt

radix & fons omnis bonitatis. Et ideo quicquid delectat in mundo totum est in Deo, vt sapientia, veritas, honores, excellentia, voluptas, & omnia huiusmodi in excessu sunt ibi. Et ideo dicit. Quam magna multitudo, super excedens secundum magnitudinem, infinite a nobis incomprehensibilis. Item similiter multitudo quoniam ad dulcedinem affectus, quia quicquid homini potest præuenire, totum est ex dulcedine bonitatis Dei. Sapient. 12. O quam suauis est Domine spiritus tuus in nobis. Esai. 54. vbi agitur de multitudine iustorũ. Multi filii desertæ &c. Quod vero ait [Quam abscondisti, &c.] dupliciter potest intelligi. Vno modo, quod Deus abscondit se ab eis vt non cognoscant eum, vt scilicet crescat eorum desiderium. Alio modo, quod in abscondito reposuisti, vt timentes te habeant eam: & hoc melius quasi dicat. In abscondito reposuisti propter eos. Et quare? Quia illa dulcedo non est in sensibilibus bonis quæ manifesta sunt nobis, sed est in inuisibilibus, & non in rebus creatis, sed in inuisibilitate ipsius Dei Apocalyps. 2. Vincenti dabo manna absconditum. 1. Cor. 2. Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Dominus diligentibus se. Præparatio ergo bona est in abscondito, sed consummatio & expletio est manifesta: vnde subdit. Perfeciſti eis, &c. Inter illam prædestinationem & eius effectum, eius scilicet, qui est in gloria, in medio est status gratiæ, qui est inchoatio gloriæ. Et hæc prætermissa tendit ad perfectum & dicit. Perfeciſti, idest perficies & incepisti perficere id absconditum. 1. Cor. 13. Cum venerit quod perfectum est, euacuabitur, &c. Sed quibus? [Eis qui sperant in te] ad quos perueniet hæc perfectio, non ad eos, qui in seipsis confidunt. Rom. 5. Gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. Sed tunc non erit abscondita, imo erit. In conspectum filiorum hominum. Quia illam gloriam omnes videbunt boni & mali. Rom. 8. Existimo quod non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Sap. 5. Videntes mirabuntur in subitatione, &c. vsque. Quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est Vel. Filiorum, idest sanctorum, qui plene videbunt. Psal. 106. Videbunt recti, &c. Vel. Qui sperant in te, &c. Et hanc manifestant. In conspectu filiorum hominum. Rom. 1. Non enim erubesco euangelium. Deinde cum dicit. Abscondes.

r Ostendit beneficia in sanctos, per liberationem à malo. Sed quia duplex malum potest homo pati scilicet in opere & in verbo. Primo, ostendit quando protegit à primo malo. Secundo, quo à secundo, ibi. Proteges. Dicit ergo. Abscondes, &c. Loquitur similitudinarie: sicut si aliquis quæratur ad mortem, quicumque illum absconderit in secretis suæ domus ibi tutus esset: sic est de sanctis. Impii persequuntur eos, sed Deus abscondit eos in abscondito, idest perducet ad illum absconditum suæ dulcedinis. Col. 3. Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo: sed hoc erit in futuro perfecte, quando videbunt eum facie ad faciem 1. Col. 13. Tunc autem facie ad faciem videbimus cum sicuti est. Et hoc est quod ait. Faciei tuæ. Sed in præsenti etiam abscondit inquantum videmus aliquid de dulcedine gloriæ suæ contemplando. Et intantum abscondit, inquantum homines turbare non possunt firmatos in Dei amore. Sap. 3. Iustorum animæ in manu Dei sunt, &c. Vel non sentient conturbationes, quas homines patiuntur in iudicio. Sapient. 5. Turbabuntur timore horribili, &c. Item inquantum homo absconditur in contemplatione, & non sentit turbationes mundi. Sap. 8. Intrans in domum meam conquiescam in illa, &c. Secundo, ostendit quomodo absconduntur à maliloquis cum dicit, Proteges eos, &c. Aliqui enim proteguntur à male-

A factoribus, sed non à maliloquis, ab hoc enim malo non omnes proteguntur. Vnde Octauianus Tyberio respondit zelanti pro ipso contra male loquentes de eo. Nolo super hac re mi Tyberi turberis. Satis præstitũ est nobis, vt nullus nos offendere possit. Dicit ergo. [Proteges eos in tabernaculo tuo.] Hoc ad præsentem ecclesiam respicit, quæ tabernaculum est militantium. Esai. 4. Tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æstu, &c. Et hoc [a contradictione linguarum] quæ vel blasphemando Deum, vel docendo falsa contradicunt veridicæ doctrinæ, vt sunt schismata & diuersæ hæreses. Iob 16. Suscitatur falsiloquus aduersus faciem meam, contradicens mihi Si ergo recurratur ad tabernaculum Dei, idest ad ecclesiam, & ad secreta fidei eius, ibi inuenitur defensio secura ab huiusmodi [con-

B tradictione linguarum] Consequenter cum dicit [Benedictus]

s Refert gratiarum actionem. Vbi duo facit. Primo enim gratias agit. Secundo inducit alios ad hoc, quibus prædicta beneficia sunt collata, ibi [Diligite] Circa primum, tria facit. Primo enim prorumpit in gratias. Secundo, proponit misericordiam gratiarum, ibi [Quoniam mirificauit, &c.] Tertio, exponit causam, ibi [Ego autem dixi] Dicit ergo [Benedictus Dominus] quasi dicat. Ex quo protectus est sic populus sanctorum à Deo, nihil aliud restat nisi benedicere Deum, idest attribuere hoc eius bonitati. Tob 12. Benedicite Deum, & enarrate omnia mirabilia eius. Et quare? [Quia mirificauit idest mirabilem fecit [misericordiam suam mihi] Tunc enim videtur homo teneri ad gratiarum

C actiones, quando mirabiliter liberatur à magnis periculis. Et quomodo mirificauit? [in ciuitate] inquit [munita] quasi dicat Ita liberauit me, quod fecit me sicut ciuitatem munitam. Alia litera [in ciuitate circumstantiæ] Hebræi habent [obsessa] hoc autem potest referri ad duas intentiones, & vtrumque misericordiam Dei ostendit mirabiliter, quia in ciuitate munita ita liberauit me, quia fecit me sicut ciuitatem munitam contra mala. Et hæc ciuitas est ecclesia. Hier. 1. Dedit te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æneum Vel sic In ciuitate obsessa, similiter misericordia est: quia sumus liberati à maiori malo. Periculum enim magnum præferunt obsessi, & ideo dicit

D [Eram in ciuitate obsessa] seu circundata, & tamen liberauit me velut centrum à circumferentia. Circumferentia namque ponitur in gyro centrum in medio: populus Iudæorum, qui in medio erat gentium, quod circumstabant Iudæam, vbi dicebantur laudes Deo, vbi sacrificia offerebantur, vbi prophetiæ non cessabant. Modo autem in omnibus gentibus circumstantibus diffusa est misericordia Dei. Marc. vlt. Euntes in mundum vniuersum prædicate euangelium omni creaturæ. In ciuitate ergo ait circumstantiæ, scilicet in toto populo gentium. Deinde cum dicit [Ego autem]

t Exponit misericordiam gratiarum. Vbi primo ponit magnitudinem. Secundo, ponit exanditionem, ibi

E [Ideo, &c.] Dicit ergo [Ego dixi in excessu mentis meæ] Excessus contingit quandoque ex causa interiori, & hoc quãdo videt stupenda ex quibus fit extra se. Act. 3. Repleti sunt stupore & extasi. Quandoque à causa superiori: quando scilicet contemplatur quis diuina, & rapitur extra se 2. Cor. 5. Siue mente excedimus Deo. Sic ergò eleuatus ad diuina dicit [Proiectus sum, &c.] idest perpendi me longe esse a te. Quia quando homo magis accedit ad Deum, tanto se minorem aduertit. Iob. vlt. Auditu auris audiui te, nunc autem oculus meus videt te, &c. Vel si intelligatur quantum ad excessũ causæ inferioris quod innuit littera Hier. aliquando homo considerat grauitatem peccatorum, vel malorum imminentium, & ex hoc reputat se derelictum,

non

sicut Christus in persona suorum dixit Matt. 27. Deus Deus meus vt quid me dereliquisti? Et sic dicit hoc Dauid. Considerans mala, quæ mihi veniunt. Proiectus sum. Ionæ 2. Abiectus sum à conspectu oculorum tuorum. Secundo, cum dicit. Ideo exaudisti.

u Ponit exauditionem, quasi dicat Ideo, quia hoc dixit. Exaudisti. Psal. 100. Respexit in orationem humilium. Sic publicanus Luc. 18. quoniam recognouit se peccatorem, Descendit iustificatus in domum suam Eccl. 35. Oratio humiliantis se, nubes penetrat. Vel secundum Hier. ponitur interrogatiue. [Ego dixi, &c.] Ergo ne exaudies? quasi dicat. Mirum est cum simita longe à te, quod me exaudias. dum clamarem ad te. D. Aug. Clamor fit ad Deum non voce, sed corde, quia multi silentes labiis corde clamauerunt: multi ore strepentes, corde aduerso nihil impetrare potuerunt. Clama ergo intus vbi Deus audit. [Consequenter cum dicit.] Diligite Dominum.

x Inducit illos quibus prædicta beneficia sunt collata ad gratias exhibendas. Et ordinat eos Primo, quantum ad affectum. Secundo, quantum ad effectum, ibi. Viriliter agite. Circa primum, duo facit. Primo, inducit eos ad diligendum Deum. Secundo, rationem diligendi assignat. Quoniam veritatem requiret. Dicit ergo. Quia exaudiuit, & quia mirificauit. Diligite Dominum. Deut. 4. Et nunc Israel audi præcepta & iudicia, quæ ego doceo te, &c. Et qui sunt qui diligere debent, ostendit: quia Sancti. Cant. 1. Recti diligunt te. Quoniam veritatem. Assignat causam diligendi. Redditur autem duplex causa, quare Deum diligere tenentur: quia quod diligunt sancti Deus diligit, & quod odiunt Deus odit. Secunda est, ibi. [Et retribuet: Quantum ad primum dicit.] Quoniam veritatem requiret Dominus, & retribuet abundanter facientibus superbiam: quasi dicat: diligere debetis Dominum, quia diligit quod diligitis, & hoc requirit. Sancti diligunt veritatem, & ideo Deus qui veritatem requrit, debet à nobis diligi. Requirit autem Deus veritatem iustitiæ. Romanorum secundo Iudicium Dei est secundum veritatẽ in eos, qui talia agunt. Item vitæ. Esa. trigesimo octau. Obsecro Domine, memento quæso quomodo ambulauerim coram te in veritate, & corde perfecto. Item doctrinæ. Matth. 22. Scimus, quia verax es, & viam Dei in veritate doces. Secunda ratio, quare tenemini diligere Deum, est: quia punit quod oditis: punit enim Deus superbiam quam sancti odiunt. Et hoc est, quod dicit [Et retribuet, &c.] pœnam, scilicet abundanter, idest supra seipsos: quia ipsi supra se extollunt. Esa. 16. Superbia eius, & arrogantia eius, & indignatio eius, plusquam, &c. Deinde cum subdit. [Viriliter]

y Ordinat eos quantum ad effectum. Et primo, vt sint fortes in opere, cum ait. Viriliter agite. Prou. 18. Qui mollis, & dissolutus est in opere suo, frater est sua operaa dissipantis. Item vt sint fortes in corde. Et confortetur cor vestrum. Psal. 26. Expecta Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine Dominum, &c.

A B C D E

die ac nocte grauata est super me manus tua: conuersus sum in ærumna mea dum configitur spina.

c Delictum meum cognitum tibi feci: & iniustitiam meam non abscondi. Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino: & tu remisisti impietatem peccati mei.

d Pro hac orabit ad te omnis sanctus: in tempore opportuno.

e Veruntamen in diluuio aquarum multarum, ad eum non approximabunt.

f Tu es refugium meum à tribulatione, quæ circumdedit me: exultatio mea erue me à circumdantibus me.

g Intellectum tibi dabo, & instruam te in via hac, qua gradieris: firmabo super te oculos meos.

h Nolite fieri sicut equus & mulus: quibus non est intellectus.

i In camo & freno maxillas eorum constringe: qui non approximant ad te.

k Multa flagella peccatoris: sperantem autem in Domino misericordia circumdabit.

l Lætamini in Domino, & exultate iusti: & gloriamini omnes recti corde.

Hic incipit quarta decas prima quinquagenæ. Et sicut in prima decade sunt psalmi in quibus fit mentio de persecutione Absalonis, In secunda de persecutione Saulis, In tertia de persecutione populi, ita in ista quarta de tribulatione quam boni à peccatoribus sustinent. 2. Petri 2. Habitans apud eos qui de die in die animam iustam iniquis operibus cruciabant. Diuiditur autem hæc decas in duas partes. Quia primo commendatur iustorum dignitas. Secundo, imploratur auxilium contra persecutiones impiorum in quarto psalmo. [Iudica Domine nocentes me.] Circa primum, duo commemorat. Primo, gratiam iustificantem. Secundo, dignitatem iustorum, ibi. [Exultate iusti, &c.] Tertio, monet iustos vt in iustitia sistant, ibi. [Benedicam Dominum] Huius psalmi nouus est titulus, scilicet [intellectus Dauid] Hieronym. habet [Eruditio Dauid] In multis psalmis sequentibus est inuenire titulum hunc. Et signatur per hoc quod in omnibus psalmis in quibus hic titulus dicitur, tractatur aliqua veritas communis, non solum pertinens ad vnam personam, sed quasi ad prouidentiam Dei, vel ad aliquid aliud arduum. Et licet in omnibus psalmis quædam sint ad eruditionem, ista tamen ad hoc principaliter ordinantur. Specialiter vero iste psalmus intitulatur ab intellectu quem debet habere pœnitens, qui debet intelligere se peccatorem, & gratiam Dei liberantis Leuit. 5. Si intellexerit homo delictum, &c. Hunc intellectum dat vexatio. Esa. 28. [Beati quorum] Iste est secundus psalmus pœnitentialium In primo enim egit de contritione cordis, in isto vero de confessione: diuiditur in tres partes. In prima enim ponitur remissio peccatorum. In secunda, via ad remissionem, ibi. [Quoniam tacui, &c.] Tertio desiderium sanctorũ de remissione, ibi [Pro hac orabit] Circa primum, duo facit. Primo enim ponitur aliquid quod est ex parte Dei. Secundo, illud quod est ex parte hominis, ibi. [Nec est in spiritu] in peccato namque. Primo, est

Intellectus Dauid.

PSAL. XXXI.

BEati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum: nec est in spiritu eius dolus.

b Quoniam tacui, inueterauerunt ossa mea: dum clamarem tota die. Quoniam

offensa Dei. Secundo, macula. Tertio, reatus pœnæ. Contra hæc tria, ordinat tria. Quia Deus remittit offensam, maculam tegit, earum pœnas tollit, non imputando peccatum. Quantum ad primum dicit [Beati quorum remissæ sunt] Sed, quia beatitudo est duplex scilicet rei & spei, isti tales, scilicet quorum remissæ sunt iniquitates, sunt beati in spe: qui tandem erunt beati in re. Beatus enim ille est spe, in quo procedit causa beatitudinis, & via quæ est virtus, & præcipue perfecta: vnde in quo virtus perfecta apparet, potest dici beatus in spe. Sicut arbor bene florens, potest dici fructificans. Post corruptionem enim primi hominis isti flores non erant, sed spinæ peccatorum. Et ideo beatitudo peccatoris quæ est in spe, non est huiusmodi, sed quod Deus remittat peccatum, & fructificet. Hier. 4. Nouate vobis nouale, &c. [Remissæ] Esa. 40. Dimissa est iniquitas illius. Luc. 6. Dimitte, & dimittetur vobis. Quantum ad secundum dicit [Et quorum recta sunt peccata] Peccata sunt macula animæ. Hier. 2. Quam vilis facta est, &c. Quando quis habet in se turpe, & illud tegitur, tunc oculos intuentis turpitudo non offendit: Deus autem tegit turpitudinem peccatorum, sed quomodo? totaliter scilicet, abluendo animam. In peccato enim duplex est deformitas. Vna scilicet ex priuatione gratiæ qua priuatur peccator: & hæc totaliter tollitur & non regitur: quia datur ei gratia. Alia macula est ex actu peccati præterito, & hęc non deletur, quia non datur ei quòd non fecerit, sed quòd non imputetur ei ad culpam: & hæc tegitur. Quantum ad tertium dicit. [Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum] De reatu pœnæ intelligitur, quia pœna non ei reseruatur pro peccato. Dan. 3. omnia induxisti super nos, &c. secundum glossam. Triplex peccatum hic insinuatur. Peccatum originale, actuale mortale, & actuale veniale. Primum figuratur per iniquitatem quę est quædam inæqualitas: & hoc est in orginali, inquantum in ea vires animæ recedunt ab æqualitate innocentiæ: & hoc dimittitur & diminuitur, quia aufertur reatu & remanet actu. Dicit autem pluraliter iniquitates quia in diuersis diuersa originalia, & in vno vnum. Secundum signatur per peccatum actuale mortale. Actualia enim peccata mortalia dicuntur regi, quando non imputantur peccatori iam ad culpam. Tertium, signatur per peccatum veniale, quod non imputat Dominus. Peccatum enim veniale non imputatur ad pœnam æternam. Vel primum dicit propter peccatum, quod est ante baptismum. Secundum propter peccata, quæ sunt post baptismum. Tertium vero, post confessionem, quia non imputabitur peccatum ad pœnam. Sed ex parte hominis requiritur quod non fictus confiteatur, alias non consequitur gratiam. Sap. 1. Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum. Et ideo [Nec est in spiritu eius dolus] vt aliud habeat interius, & aliud prætendat exterius [Quoniam tacui.]

b Secunda pars est vbi ponitur via perueniendi ad remissionem peccatorum. Et circa hoc tria facit. Primo enim ponit statum peccati. Secundo conuersionem, quæ est causa remissionis peccati, ibi Delictum meum. Dicit ergo. Quoniam tacui, &c.

Contradictio videtur hic. Cum enim clamet tota die, dicit se tacere.

Respondeo. Tacebat ab eo quod dicendum erat, sed clamabat quod dicendum non erat, nec dum clamandum. Et in vtroque est peccatum. De primo. Esa. 6. Væ mihi quia tacui. Debet enim peccator dicere peccata sua. Iob. 16. Si tacuero, non recedit à me, nunc autem, &c. Ergo quoniam tacui peccata mea [Inueterauerunt ossa mea] idest interior fortitudo defecit. Sæpe in scriptura sacra per membra corporalia intelliguntur virtutes interiores. Vnde per ossa in quibus est A fortitudo, intelligitur interior virtus. Et quia inueterascit quod deficit idest minuitur, inde dicit [inueterauerunt ossa mea] Baruch. 3. Quid est Israel, quod in terra inimicorũ es, inueterasti, &c. De secundo. Esa. 5. Expectaui, vt faceret iudicium, & ecce iniquitas: iustitiam, & ecce clamor. Et hoc est quod dicit. Dum clamarem tota die. Clamabat enim se iustum, clamabat de pœna, & tacebat de culpa. Sed quid fecit Dominus? Conuertit eum aggrauando manum Domini, grauamen inferentem. Quoniam die ac nocte. Secundo, conuersione consequente. Conuersus sum, &c. Dicit ergo: Die ac nocte, idest continue. Grauata est, &c. Manus Domini aliquando consolatur. Eze. Manus Domini erat mecum confortans me. Aliquando aggrauat, sicut hic 1. Reg. 5. dicitur manus Domini grauissima. Esai. 26. In tribulatione, &c. Et ideo dicit. Conuersus sum in ærumna mea, idest in miseria quam patior pro peccatis. Dum configitur spina. Dum spina idest remorsus conscientiæ infigitur cordi meo. Vel pro spina dorsi quæ tenet totum hominem rectum. Dum configitur. Et signat superbiam, quæ quando constringitur, corrigitur homo. Vel quare clamabas? Propter grauitatem inquit manus tuæ. Et hoc ideo quia non sum conuersus ad te, sed ad peccatum. Et hoc dum spina peccatorum configitur idest firmatur in me, & sic spina idest peccatum intelligitur. Vel dum ratio quæ sicut spina est: tegens dorsum deprimitur. Vel secundum Hebræos. Conuersus est humor meus in siccitatem æstatis idest ex aggrauatione manus tuæ: quicquid in me carnale, & humidum fuit, conuersus est in siccitatem æstatis. Hier. habet. Versatus sum in miseria mea dum exardescit messis, idest ad modum messis arui. Deinde cum dicit [delictum]

c Primo, ponit confessionem. Secundo, eius efficaciam ostendit ibi dixi confitebor. Sed quia duo debet homo confiteri, scilicet bona omissa, & mala commissa, quantum ad primum dicit. delictum meum, scilicet quod dimisi facere quod debui Cognitum tibi feci Non quod deus non cognoscat, sed quando homo recognoscit peccatum suum, tunc vult etiam quod deus cognoscat, vt ignoscat. Quantum ad secundum dicit. Iniustitiam meam non abscondi. Iob. 31. Si abscondi quasi homo peccatum meum, &c. Prouerb. 28. Qui abscondit scelera sua, &c. Efficacia vero confessionis ostenditur, cum dicit. dixi confitebor. Confessionis effectus est remissio peccatorum. dicit ergo. dixi, idest proposui in corde meo. Confitebor domino, id est ad honorem domini. Iosue. 4. da gloriam domino deo Israel, & confitere, &c. Iniustitiam meam non bona mea. Aduersum me, non pro me. Aliquis confitetur peccatum suum, sed contra proximum dicens. Alius induxit me. Contra naturam ex fragilitate sic accidit. Contra deum, non potui resistere. 2. Reg. vlt. Ego sum qui peccaui, ego sum qui inique egi. Vel. Aduersum me idest, propositum meum: qui manerem in peccato proponebam. Sequitur remissio. Et tu remisisti. Eccl. 2. Remittit in tempore tribulationis peccata.

Si tanta est efficacia confessionis, quod non solum quando quis actu confitetur, sed habens propositum confitendi, consequitur remissionem, ante ergo remittitur ei quam confitetur. Esai. 6. Et erit antequam clamet, ergo exaudiam. Quid ergo facit confessio?

Dicendum, quod propositum operandi operatur ex virtute rei propositæ, vt fiat. Vnde si cessat operatio illius rei, cessat effectus. Et ideo necesse est perseuerare in proposito. Tamen in confessione actuali peccatorum & absolutione virtute clauium dimittitur ei de pœna, & propter verecundiam amplius ei gratia confertur, & multa bona consequitur.

d Hic tertio, ponit desiderium sanctorum de remissione

sione peccatorum. Et circa hoc, tria facit. Primo enim proponitur sanctorum ad hoc desiderium. Secundo peccatorum monitio [Nolite fieri sicut equus] Tertio concluditur Psal. in gratiarum actione, ibi [Lætamini] Circa primum duo facit. Primo enim exprimit desiderium sanctorum ad remissionem peccatorum in generali Secundo in speciali suiipsius refugium ostendens, ibi. [Tu es] Circa primum, duo facit. Primo enim, proponit desiderium sanctorum signo orationis. Secundo, orationis effectum ostendit, ibi [Veruntamen in diluuio] Dicit ergo [Dixi confitebor pro hac] re idest pro remissione peccatorum [orabit ad te, &c.] Et dicit, tria. Primo quid orandum, scilicet vt remissionem consequamur. Omnes enim peccauimus. 1. Io. 1. Si dixerimus [quia peccatum non habemus, &c. Et ideo petenda est remissio. Eccl. 38. Ora Dominum & ipse curabit te. Matth. 6. Dimitte nobis debita nostra. Secundo, quis debet orare scilicet [sanctus omnis] Iac. vlt. Multum valet deprecatio iusti assidua. Tertio, quando: quia [in tempore opportuno] scilicet gratiæ & præsentis vitæ, quia nouissime clausa est ianua. Matth. 25. 2. Cor. 9. Ecce tunc tempus acceptabile, &c. Ioan. 9. Venit nox: quando nemo potest operari. Deinde cum dicit. Veruntamen.

e Ostenditur effectus orationis, quia [in diluuio aquarum multarum] Aqua potest hic accipi tripliciter. Vno modo voluptatis. Gen. pen. Effusus es sicut aqua Alio modo falsæ doctrinæ Prou. 9. Aquæ furtiuæ dulciores sunt. Tertio, tribulationis. Psal. 68. Intrauerunt vsque ad animam meam. Sequitur. Ad eum non approximabunt. Quid dicit. Ad eum dupliciter potest intelligi. Vno modo, vt ly eum, referatur ad sanctum, quasi dicat. Quamuis oret sanctus, patitur tamen aquas multas, sed eum non obruunt, siue sint aquæ voluptatis siue falsæ doctrinæ, siue tribulationis: vnde [non approximabunt] Esa. 43. Cum transieris per aquas tecum ero, & flumina non operient te. Psal. 43. Transiuimus per ignem & aquam, &c. Aliquando vt ly eum, referatur ad Deum: & sic loquitur mutata persona: quia Primo, ad Deum loquitur modo ad alios, quasi dicat. Qui sunt in diluuio aquarum multarum, sicut dictæ sunt, non appropinquabunt ad Deum. Consequenter cum dicit [Tu es]

f Exprimitur desiderium sanctorum in speciali. Et circa hoc duo facit. Primo, exprimit desiderium, vt liberetur. Secundo, effectum desiderii, ibi [Intellectui] Circa primum, duo facit. Primo enim ostendit, vnde concupiscit spem orandi. Secundo, subdit petitionem. Erue à circumdantibus me. Spem autem petendi concipit ex duobus Primo, quia Deus est speciale iustorum refugium. Secundo, quia eorum speciale refugium in tribulatione. Ergo dicit. Tu es refugium meum à tribulatione quæ circumdedit me. Tribulatio circumdat quando vndique opprimit, ita quod non patet refugium ab aliqua parte. Psal. 39. Circumdederunt me mala quorum non est numerus, &c. Sed in hac tribulatione non est refugium nisi ad Deum. 2. Para. 20. Cum ignoremus quid agere debeamus, &c. Psal. 90. Qui habitat in adiutorio altissimi, &c. Sic ergo habeo inquit ad quem refugiam, habeo & in quo consoler, quia [Exultatio mea] 2. Cor. 1. Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Psal. 93. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Deinde exprimit quid petit cum dicit [Erue me à circumdantibus] idest à tribulatione quæ circumdedit me. Et quia tribulatio habet fieri ab aliquo, oportet quod si tribulatio circumdat quod innitentes sint circumdantes, scilicet dæmones & persecutores: & ideo dicit. A circumdantibus me. Secundo, cum dicit. [Intellectum.]

g Ostendit effectum suæ orationis. Deus est qui loquitur. Intellectum tibi dabo, &c. quasi dicat Deus. Petis à me vt eruam, & ego tria tibi faciam. Dabo enim tibi donum intellectus, & te instram, & te custodiam. Tria non sunt necessaria homini à Deo. Primo, vt gratiæ donum percipiat, vt per hoc anima hominis perficiatur ad prompte agendum. Sed quia quantumcunque homo haberet donum gratuitum nisi Deus moueat animam ad opus bonum non sufficit, ideo oportet quod post gratiam præuenientem, Deus operetur, & moueat ad bonum Sed gratia & donum recipitur, secundum modum naturæ nostræ: & non eo modo, quo possit ad omnia vitanda, & ideo necessaria est super hoc protectio Dei, & defensio. Et ideo. Primo, ponit donum intellectus, cum dicit. Intellectum tibi dabo. Eccl. 15. Impleuit eum Dominus spiritu sapientiæ & intellectus. Et hoc necessarium est homini, vt scilicet cognoscat peccatum suum: & quod non possit saluari nisi per Deum. Secundo, ponit debitum vsum huius doni cum dicit. Instruã te. Esai. 54. Ponam filios tuos doctos à Domino. Tertio, custodiam cum dicit. In via hac scilicet mandatorum. Qua gradieris firmabo super te oculos meos, idest protegam te. 2. Pa. 16. Oculi Domini contemplantur vniuersam terram: & præbent fortitudinem his qui corde perfecto credunt in eum. Consequenter ostendit cum dicit. Nolite.

h Conuertit se ad peccatores, vt ad pœnitentiam redeant. Et circa hoc duo facit, Primo, ponit monitionem. Secundo, comminationem, ibi. In camo. Dicit ergo, Deus dat homini intellectũ, sed & intellectu excedit animalia. Qui ergo indignum se reddit dono intellectus, comparatur animalibus. Et ideo dicit [Nolite fieri sicut equus & mulus, &c.] secundum glossam equus est animal superbum, mulus animal vero pigrum: vnde non currit. Illi sunt ergo sicut equi, qui per superbiam extolluntur Hier. 8. Omnes reuersi sunt ad cursum suum, &c. Illi sunt sicut mulus, qui tarde ad viam Dei veniunt. Prou. 13. Vult & non vult piger. Vel per mulum intelligũtur luxuriosi. Mulus luxuriosus est, tamen non generat. Sic peccata luxuriæ infructuosa sunt. Rom. 6. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Vel equus portat sessorem indifferenter & mulus onus quodcumque [peccatori duo imponuntur] sessor, scilicet diabolus, & onus scilicet peccatum: non ergo sitis sicut equus non discernens inter sessores, an scilicet Christus sit, vel diabolus. Nec sicut mulus qui quodlibet onus, scilicet peccatum indifferenter portat. Deinde cum dicit. [in camo]

i Ponitur comminatio. Et primo, per modum orationis, Secundo, per modum prænunciationis, ibi, Multa. Dicit ergo [In camo, &c.] Sic metaphorice. Si homo se habet sicut homo, Deus tractat eum sicut hominem, motionibus & doctrinis: sed quando recedit à dignitate hominis, tractatur sicut brutum animal, quod coercetur pœnis & violentia, scilicet [In camo & fræno] quasi dicat Monui quod non fiãt sicut equus & mulus: quod si non acquiescunt fac eis sicut equo & mulo scilicet [In camo & fræno maxillas eorum constringe] comprimendo scilicet loquacitatem, & subtrahendo cibos quibus vtitur ad voracitatem Locutioni enim & gestui deseruit maxilla. Esa. 27. Ponam circulũ in naribus tuis & frœnum, &c. Vel In camo & frœno, idest in maiori & minori tribulatione. Secundo cũ dicit. Multa.

k Prænunciat, & primo, quid paratur malis: quia [multa flagella] à Deo. Ps. 49. Arguam te, & statuam contra faciem tuam. A sua conscientia Prou. 12 Quasi gladio pungitur conscientiæ. A potestate Rom. 13. Vindex est in ira ei, qui male agit. Prou. 26. Flagellum equo, & camus asino, & virga in dorso imprudentium. Secundo, quid paratur bonis [Sperantem, &c.] Misericordia

potest esse nominatiui casus, vt sic intelligatur, quod ipsum misericordia circumdabit qui sperat in Domino. Vel potest esse ablatiui casus, vt intelligatur quod Dominus misericordia sua circumdabit sperantem in se, Et hoc est quando vndique subuenit in miseriis hominum. Psal. centes. tert. Qui coronat te in misericordia, &c. Vltimo concluditur Psal. in gratiarum actione, cum dicit [Lætamini]

l Hæc est autem consuetudo in Psal. pœnitentialibus, quod incipiunt in luctu & finiunt in lætitia: quia hoc facit pœnitentia. In hac autem conclusione hortatur iustos & rectos ad bonã operationem, & rectam intentionem dicens. Lætamini in Domino & exultate iusti: quasi dicat duo sunt necessaria homini, scilicet recta operatio, & hoc facit iustitia & recta intentio: & hoc facit lætitia. Dicit ergo: Lætamini iusti: & exultate: secundum glossam Lætari est tacita suauitate gaudere: exultare vero est concitati animi feruore gaudere. Vnde exultatio prouenit ex interiori gaudio. Sed in quo? [In Domino] inquit, non in mundo. Phil. 4. Gaudete in Domino, iterum dico gaudete. Sequitur [Et gloriamini omnes recti corde.] Recti corde sunt, qui conformant voluntatem suam voluntati diuinæ: hi habent gloriari in Deo 1. Corinth. 10. Qui gloriatur in Domino glorietur.

In Finem

PSAL. DAVID. XXXII.

EXultate iusti in Domino: rectos decet collaudatio.

b Confitemini Domino in cithara: in Psalterio decem chordarum Psallite illi.

c Cantate ei canticum nouum: bene Psallite ei in vociferatione.

d Quia rectum est verbum Domini: & omnia opera eius in fide. Diligit misericordiam & iudicium: misericordia Domini plena est terra.

e Verbo Domini cœli firmati sunt: & spiritu oris eius omnis virtus eorum.

f Congregans sicut in vtre aquas maris: ponens in thesauris abyssos.

g Timeat Dominum omnis terra: ab eo autem commoueantur omnes inhabitantes orbem.

h Quoniam ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt.

i Dominus dissipat consilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat consilia principum.

k Consilium autem Domini in æternum manet: cogitationes cordis eius in generatione, & generationem.

l Beata gens cuius est Dominus Deus eius: populus quem elegit in hæreditatem.

m De cœlo respexit Dominus: vidit omnes filios hominum.

n De præparato habitaculo suo, respexit super omnes, qui habitant terram.

o Qui finxit sigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum.

p Non saluatur rex per multam virtutem: & gigas non saluabitur in multitudine virtutis suæ. Fallax equus ad salutem: in abundantia autem virtutis suæ non saluabitur.

q Ecce oculi Domini super metuentes eum: & in eis qui sperant super misericordia eius. Vt eruat à morte animas eorum, & alat eos in fame.

r Anima nostra sustinet Dominum: quoniam adiutor & protector noster est. Quia in eo lætabitur cor nostrum: & in nomine sancto eius sperauimus.

s Fiat misericordia tua Domine super nos, quemadmodum sperauimus in te.

Titulus non est nouus. Est enim [in finem Psal. Dauid.] In Psalmo præcedenti egit tempus de sui iustificatione: in hoc autem agit de dignitate iustorum. Et circa hoc duo facit. Quia primo exhortatur iustos ad spiritualem laudem. Secundo, exprimit eorum dignitatem, ibi. [Beata gens.] Circa primum, duo facit. Primo enim exhortatur ad spiritualem iucunditatem, & laudem. Secundo, assignat rationem gaudii & laudis, ibi. [Quia rectum est] Circa primum, duo facit: primo enim exhortatur ad iucunditatem & laudem. Secundo, modum eorum exponit, ibi. [Confitemini Domino, &c.] Circa primum, duo facit. Ponit enim primo exhortationem. Secundo, assignat eius rationem [Rectos decet collaudatio.] dixerat enim [dixi confitebor & tu remisisti: & pro hac orabit, &c.] Ergo [iusti] quia iustificati estis. [Exultate in Domino] non in mundo: alias non estis iusti. Non enim est iustus qui non gaudet in iustitia. Deus autem ipse est iustus, & ipse est iustitia. Psalmus decimus Iustus Dominus, &c. Et ideo, [iusti exultate in Domino] Abacuc. 3. Ego autem in Domino gaudebo & exultabo in Deo Iesu meo. Sed quare dicit. [Exultate iusti in Domino] & non dicit Exultare omnes in Domino? Ratio est: quia [Rectos decet collaudatio] scilicet Dei. Videndum est igitur si sunt recti, & quomodo eos decet laus. Res non dicitur recta nisi per hoc, quod conformatur regulæ & mensuræ. Mensura autem & regula voluntatis humanæ, est iustitia & voluntas diuina. Illi ergo qui non habent rectum affectum, non possunt bene collaudare Deum, quia volunt voluntatem suam conformare voluntati diuinæ, sed diuinam volunt potius conformari suæ. Et ideo multa Deus facit, quæ ipsi non approbant. Sed qui Dei voluntati se aptant, illi gaudent in prosperis & aduersis Et ideo dicit [collaudatio,] quia de omnibus laudant non in aliquibus tantum. Item vnanimiter. Eccl. 15. Non est speciosa laus in ore peccatoris. Esai. 4. Exultatio his qui saluati fuerunt de Israel. Deinde cum dicit. [Confitemini Domino]

b Ponit modum laudis, & iucunditatis. Sciendum est autem quod in laude Dei præcipue intenditur, quod affectus hominis tendat in Deum, & dirigatur. Item consonantiæ musicæ immutant hominis affectum. Vnde Pythagoras videns quod iuuenis insaniret ad sonum Phrigium, mutari modum fecit, & ita furentis adolescentis animum ad statum mentis pacatissimæ temperauit, vt dicit Boethus in proœmio musicæ suæ, inde est quod excogitatum est, quod in omni cultu aliquæ consonantiæ musicæ exerceantur, vt animus hominis

excitetur ad Deum. Hæ autem consonantiæ dupliciter consueuerunt exerceri. Quandoque scilicet in instrumentis musicis, quandoque vero in cantionibus. Et ideo primo ostendit primum modum: quia In cithara. Secundo secundum, ibi Cantate ei. Affectus enim hominis per instrumenta & consonantias musicas dirigitur, quantum ad tria. Quia quandoque instituitur in quadam rectitudine & animi firmitate, quandoque rapitur in celsitudinem, quandoque in dulcedinem, & iucunditatem. Et hoc vt vult Philosophus in 8. Pol. tria genera cantus sunt instituta. Quia ad primum est causatus doristicus qui est primi & secundi toni, vt volunt quidam. Ad secundum est causatus phrigius, qui est tertii toni. Ad tertium est causatus hippolidicus, qui est quinti toni, & sexti. Alii sunt post superinuenti. Et sic est in instrumentis, quia quidam instrumenta faciunt, primum, sicut tibia, & tuba: quidam faciunt secundum, vt organum. Quidam tertium, vt psalterium & cithara. Psalmus. 80. Psalterium iucundum cum cithara Sed quia psalmus intendit hic inducere ad exultationem, non facit mentionem nisi de istis duobus, scilicet psalterio, & cithara. Verum quia omnia in figura contingebant illi 1. Cor. 10. non solum istis instrumentis vtebantur ad hoc, sed in figura. Cithara habet sonum ab imo, & signat laudem quæ surgit ab imis, idest terrenis: Psalterium vero habet sonum à supremo, & signat laudem quæ est de bonis cœlestibus. Dicit autem [Decem chordarum,] quia per eas signantur decem præcepta decalogi in quibus tota doctrina spiritualis consistit. Consequenter cum dicit. [Cantate]

c Agit de cantu humanæ vocis. Sciendum est autem secundum literam, quod duplex est modulatio. Quædam enim est per simplicem cantum, & quædam est organizando Primum tangit, cum dicit. [Canticum nouum.] Secundum, ibi. In vociferatione, secundum spiritualem intellectū de duobus debet homo exultare: scilicet de bonis gratiæ susceptis, & de bonis gloriæ expectatis. Per prima bona innouamur. Eph. 4. Renouamini spiritu mentis vestræ. Rom. 6. In nouitate vitæ ambulemus. Ille ergo cantat canticum nouum, qui exultat Deo de renouatione gratiæ. Apocal. 14. Cantabant sancti canticum nouum. Ille vero bene psallit in vociferatione, qui de bonis gloriæ cantat, & canticum quod homo corde concipit, exprimit verbis. Vel in iubilatione, seu in iubilo secundum Hieronymum. Est autem iubilus lætitia ineffabilis, quæ verbis exprimi non potest: sed voce datur intelligi gaudiorum latitudo immensa. Illa autem quę non possunt exprimi, sunt bona gloriæ. 1. Cor. 2. Oculus non vidit, nec auris audiuit, &c. Et ideo dicit. [Bene Psallite ei in iubilatione] quia cantu exprimi non valent.

Sed dices: in veteri testamento erant musica instrumenta, & cantica vocis. Quare ergo ecclesia illa dimisit, hæc vero assumpsit?

Ratio duplex mystica assignatur, quia erant figuralia. Secunda ratio est, quod Deus laudatur mente & voce, non instrumentis. Alia ratio habetur ex verbis Philosophi, qui dicit quod contra sapientiam est quòd homines instruantur in lyris, & musicis, quia occupant animum in sui operatione: sed simplex debet esse musica, vt à corporalibus retrahantur diuinis laudibus mancipati. Secundo cum dicit. [Quia]

d Assignat rationem gaudii & laudis. Ratio autem laudis & gaudii duplex est: vna ex parte Dei de quo est exultandum. Secunda, ex parte effectuum eius, ibi. Verbo Domini. Circa primum, tria facit: Primo, ponit ex quibus ex parte Dei. Et primo. [Quia rectum est verbum Domni,] idest instructio. Psal. 118. Lucerna pedibus meis, &c. Vel ipsa promissio. Prouer. 8. Iusti sunt omnes sermones mei, &c. vsque, recti sunt intelligentibus. Secundo quia Omnia opera eius in fide, idest fideles. Psal. 144. Fidelis Dominus in omnibus verbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis. Multum autem habetur gaudium, quando inuenitur homo fidelis. Prou. 20. Virum autem fidelem quis inueniet? Vel [in fide,] ait quia opere Dei sunt bona merita. Hæc autem non sunt meritoria, nisi fiant in fide, quia sine fide impossibile est placere Deo. Hebr. 11. Vel [rectum verbum] Et opera eius. Sed quibus? [In fide,] idest in fidelibus. In infidelibus enim non apparent opera Dei, & verba recta: Tertio quia [Diligit.] Et circa hoc duo facit Primo enim ostendit affectum Dei cum dicit. [Diligit Dominus,] secundo, manifestat per signum, ibi [Misericordia Domini plena est terra] Inter omnia quæ faciunt gaudere de Domino, sunt duo, scilicet misericordia, & iustitia. Prouerb. 20. Misericordia & veritas custodiunt regem. Per iustitiam enim subditi defenduntur. Tolle iustitiam, & nullus securus, & lætus erit. Item sine misericordia omnes timent & non diligunt. Hoc de Deo dat intelligi, cum dicit. [Diligit Dominus misericordiam & iudicium.] Diligit enim in seipso, quia in opere sunt hæc. Psalmus 26. Vniuersæ viæ Domini misericordia, & veritas. Item diligit in vnoquoque. Mich. 6. Indicabo tibi homo quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te. Vtique, &c. Et ideo ait. [Exultate] quia vere misericordiam diligit Deus. Nam [Misericordia Domini plena est terra.] Ecce manifestat per signum. Omnis enim plenitudo terræ procedit ex misericordia Dei quia terra est non temporalibus sed spiritualibus bonis plena, & maxime post aduentum Christi. Act. 2. Repleti sunt omnes Spiritu sancto, &c. Omnia enim hæc sunt ex misericordia Dei. Rom. 9. Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis. Dicit autem Terra & non cœlum, quia in cœlo nulla est miseria, & ideo non indiget misericordia, sed terra vbi repletur homo multis miseriis, indiget plenitudine misericordię. Deinde, cum dicit [Verbo]

e Ponitur causa gaudii, ex parte diuinorum affectuum. Moyses in principio creationis rerum facit mentionem de tribus: de cœlo, de aqua, & de terra. Genes. 1. in principio creauit Deus cœlum & terram, & infra: Spiritus Domini ferebatur super aquas: secundum hoc ergo Psalmista dicit. Primo affectum Dei in cœlis. Secundo, in aquis, ibi [Congregans.] Tertio, in terra, ibi [Timeat Dominum omnis terra [Dicit ergo [Verbo Domini cœli firmati sunt] secundum glo. exponitur literaliter & mystice. Et vtroque sensu tractantur hæc verba quæ sunt ex parte Dei, scilicet Dominus, verbum, & spiritus oris. Dominus est nomen potestatis, & potentia appropriatur patri. Verbum est conceptio mentis, vnde & sapientia genita dicitur. Et Verbum est filius. Spiritus eius est Spiritus sanctus. Dicitur autem spiritus oris quia verbo appropriatur os: vnde idem est dictu, ac si diceret. Spiritus verbi, quia ipse est spiritus filij & veritatis Et licet indiuisa sint opera Trinitatis in diuinis, Ioan. 5. Quæcumque pater fecerit hæc & filius facit similiter, hic tamen secundum appropriationem loquitur. In cœlo autem sunt duo mirabilia, scilicet eius perpetuitas quia incorruptibile; & eius virtus per quam totus mundus inferior immutatur: per calorem videlicet in æstate, per frigus vero in hieme. Perpetuitas autem cœli contingit ex natura formæ suæ. Nam formæ elementorum sunt particulares & non implent totam potentiam materiæ: vnde materia eorum remanet in potentia ad aliam formam Forma vero cœli habet totalitatem quandam: & replet totam potentiam materię. Sed forma artificiati procedit ex forma artificis. Forma autem concepta in

corde patris, est verbum. Ergo formatio omnis rei, A attribuitur verbo Vnde dicit Verbo Domini cœli firmati sunt. Virtus autem cœlorum est in mouendo. Omnis autem motus posterior, deriuatur à priori sicut à causa. Primus motus in rebus quæ sunt per voluntatem, est motus amoris: quia omnis motus in rebus quæ voluntatem habent, est motus voluntatis. Et ideo dicit Dionysius 4. cap. de diuinis nom. quod diuinus amor non sinit eum esse sine germine: mouet autem ipsum ad operandum &c. Necesse est ergo quod virtus cœlorum sit à spiritu. Et ideo dicit. [Et spiritu oris eius omnis virtus eorum.] Mystice per cœlos intelliguntur Apostoli, hi firmati sunt verbo Domini scilicet Christi, vel filio Domini. Et hoc est exoratio eius & doctrina. Luc. 22. Ego pro te rogaui, vt non deficiat fides tua, B &c. Item virtus eorum firmata est per Spiritum sanctum. Luc. vlt. Sedete in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto. Deinde cum dicit. [Congregans sicut]

f Ostendit effectum Dei, in aquis. In aquis autem duo mirabilia sunt consideranda. Vnum, quod aquæ congregantur in vnam partem terræ & non occupant totam superficiem, quod est mirabile proper duo. Primo, quia naturalis ordo est, quod sic aqua circundat totam terram, sicut aer aquam. Item mare est altius terra. Secundo, quia licet aqua continue euaporet per calorem solis, tamen in eadem quantitate conseruatur. Et ideo duo dicit, scilicet quod congregantur in vnum ex mandato Dei Hierem. 5. Posui arenam terminum mari præceptum sempiternum, quod non præteribit: & commouebuntur & non poterunt, & intumescent fluctus eius, & non transibunt illud: Iob. 38. Quis conclusit ostiis mare, &c. vsque tumentes fluctus eius? Et ideo dicit [Congregans sicut in vtre aquas maris] Aqua congregata in vtre habet tremorem & eleuationem, non tamen defluit quia retinetur à pelle vtris: sic aqua congregata in mare habet tumorem, & tamen non fluit quia continetur virtute diuina. Gen. 1. Congregentur aquæ, &c. Aliud mirabile est, quod continue euaporat & non minuitur. Vnde sicut quidam Philosophi dicunt, per virtutem caloris solis tota aqua siccaretur secundum naturam. Et ideo contra hoc dicit [Ponens in thesauris abyssos] Abyssus secundum Augustinum dicit profunditatem aquarum immeabilem: & habet duplicem interpretationem: ab à, quod est sine, & basi, quod est fundamentum: quasi sine fundamento, & sine candore, quia profunda est & obscura, in thesauro sunt tria: quia thesaurus quandam multitudinem auri dicit, & illud quod in thesauro ponitur, conseruatur. Vnde dicitur, quasi theca auri. Item, ponitur, vt ad vtilitatem extrahatur. Hoc totum est in abysso, quia in ea est immensa abundantia siue multitudo aquarum. Secundo, in abysso conseruatur aqua & non decidit. Tertio, extrahuntur ad vtilitatem cum eleuantur vapores ex eis & generantur pluuiæ, & irrigatur terra. Psalmus decimus septimus. Apparuerunt fontes aquarum. Mystice exponitur dupliciter, de bonis & de malis. De bonis, vt per aquas maris intelligamus populos Apoc. 17. Aquæ multæ populi sunt & gentes & linguæ. Quasi ergo aquas maris populos huius mundi congregat in ecclesia sicut in vtre. Comparatur autem ecclesia vtri propter vnitatem: & vter de pelle fit mortui animalis, per hoc insinuatur quod ad hoc aliqui ad ecclesiam venient, vt mortificent membra sua, quæ sunt super terram. Nam quasi cœli Apostoli confirmati sunt: & ex his congregati sunt in ecclesia populi [Ponens abyssos] idest profunditatem diuinorum sensuum. In thesauris sacræ Scripturæ. Esa. 23. Diuinæ salutis, sapientia, scientia: timor Domini ipse est thesaurus eius. Vel abyssos prius, scilicet peccatores profundos, & obscuros tenebris vitiorum, ponens thesauros auri ecclesiæ. Magnus thesaurus ecclesiæ Paulus est, & Matthæus, & Magdalena, qui quondam fuerant quasi quædam abyssus. In malis vero, aqua maris intelligitur tribulatio huius vitæ. Psal. 68. Intrauerunt aquæ vsque ad animam meam. Deus autem confirmat cœlos, non tamen aufert eis infirmitates, quia sic gratia conseruatur interius, quod infirmitates exterius non excludat. Et ideo dicit quod congregat tribulationes eorum, scilicet cœlorum, idest virorum cœlestium. In vtre, idest in corporibus eorum ponens abyssos, idest persecutores ecclesiæ in thesauris: quia non dat eis libertatem sæuiendi contra ecclesiam quantum volunt. Tertio, cum dicat [Timeat]

g Ostendit effectum Dei in terra. Et primo præmittit monitionem. Secundo, ostendit effectum Dei circa terram, ibi [Quoniam ipse dixit, &c.] Circa primum, duo facit. Primo enim ponit monitionem. Secundo, exponit eam, ibi. Ab eo autem, &c. Dicit ergo [Timeat Dominum, &c.]

Sed quare hic posuit monitionem, cum locutus sit de effectibus aliis in quibus nulla monitione vsus est, sed solum de terra?

Ratio est quia omnis alia creatura obedit Deo ad nutum, nisi homo terrenus Et ideo dicit [Omnis terra] idest omnis homo terrenus. Timeat Dominum. Eccl. vlt. Deum time, & mandata eius obserua Hoc enim C est omnis homo. Nam methonimica locutio est hæc vt intelligatur continens pro contento cum dicit. [Terra] idest habitatores terræ. Secundo, exponit monitionem, dicens. Ab eo autem, &c. bona scilicet commotio ad seruitium Dei: quia ipse solus trahit. Ioan. 6. Nemo potest venire ad me nisi pater qui misit me, traxerit eum. Deinde cum dicit. [Quoniam.]

h Ostendit effectum duplicem circa terram. Et primo, effectum creationis. Secundo, gubernationis, ibi Dominus dissipat. In creatione autem sunt duo consideranda, scilicet ipsa formatio & ipsa creatio. Vtrumque autem est hic. Nam primo, ostendit ipsam formationem cum dicit [ipse dixit, &c.] Secundo, ipsam creationem cum addit [Ipse mandauit, &c.] Dicit ergo [Quoniam ipse dixit] Aug. 7. super Gen. ad litè- D ram. Omnis formatio est per verbum; quia res creatæ se habent ad Deum, sicut artificiata ad artificem. Vnde sicut omnes formæ artificiati sunt conceptæ in mente artificis, ita omnis forma rerum est à verbo diuino concepto. Vnde Ipse dixit idest concepit verbum ab æterno, & secundum illud, omnia facta sunt, quasi dicat Genuit verbum in quo erat vt fierent omnia: & sic est formatio. Secundo, creatio: quia [manducauit & creata sunt] Dicere namque importat verbum formatum. Mandare importat monitionem, vel emanationem solum. Vnde mandare importat creationem materiæ informis, Eccl. 8. Sermo illius potestate plenus est Mystice. Dixit & facta sunt semine gratiæ. Mandauit, in opere veritatis Psal. 103. Emitte spiritum E tuum, &c. Quantum vero ad opus gubernationis dicit [Dominus.]

i Quia stabilis manens, immutat omnes. Et primo, ponitur hominum mutatio. Secundo, sua stabilitas, ibi. Consilium. Circa habitatores terræ aduertendum est, quod quidam sunt parui, quidam magni, & vtrique mutantur. Quantum ad paruos dicit. Dominus dissipat, &c. Vbi duo tangit: scilicet propositum quod est de fine, & consilium de his quæ sunt ad finem. Et hoc immutatur quia non agit secundum quod consiliatur, sed secundum quod Deus disponit. Esai. 8. Inite consilium, & dissipabitur. Et hoc est quod dicit Dominus dissipabit consilia gentium. Et specialiter dissipauit

consilium

consilium volentium dissipare legem Christi. Et cogitationes reprobat populorum humana scientium. Talium enim propositum, reprobat Dominus. Quantum ad magnos dicit. Et reprobat consilia principum, quasi dicat, non solum populorum, sed & principum consilia reprobat, quia non est in potestate eorum, quod intentum assequantur effectum, sed in ordinatione diuina Iob. 12. Adducit consiliarios in stultum finem. Deinde cum dicit [Consilium autem]

k Ponitur stabilitas Dei, quia consilium suum stat, & cogitatio sua perseuerat.

Sed numquid consilium est in Deo? Videtur, quod non. Quia importat dubitationem.

Respondeo. Dicendum, quod aliter accipitur consilium in Deo, & aliter in nobis. Scientia enim in nobis importat discursum, in Deo vero certitudinem. Sic de consilio, cum est in nobis, dicit inquisitionem, cum autem dicitur de Deo, importat ordinationem respectu omnium ad debitum finem. Esai. 46. Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Act. 5. Si ex Deo est consilium, non poteris stare & dissoluere illud. Cogitationes cordis eius, idest propositum voluntatis eius manet: quia si mutat sententiam, non mutat consilium. Esaiæ 55. Non enim cogitationes meæ cogitationes vestræ, neque viæ meæ viæ vestræ [Beata gens.]

l Supra hortatus est iustos ad iucunditatem: hic ponit eorum dignitatem. Et circa hoc, duo facit. Primo enim proponit eorum dignitatem. Secundo, probat, ibi. In cœlo. Dignitas sanctorum maxima est: quia ipsi soli perueniunt ad quod omnes homines naturaliter desiderant. Si vnus vel pauci peruenirent ad vnum ad quod omnes peruenire desiderarent, hoc esset magna dignitas. Omnes autem desiderant tendere ad beatitudinem, ad quam tamen soli iusti perueniunt, quia eam consequentur in futuro perfecte, nunc vero inchoatiue & in spe. Ergo dignitas iustorum est magna. Circa eorum beatitudinem hic inchoatam & in futuro perficiendam, duo tangit, misericordiam scilicet & causam, ibi. Populus. Dicit ergo. Beata gens. De beatitudine diuersi diuersa senserunt. Et secundum diuersas opiniones, de hac sunt diuersæ sectæ philosophorum. Quidam enim posuerunt eam in bonis corporalibus sicut Epicurus Quidam in operibus actiuæ vitæ, vt Stoici. Quidam in veritatis contemplatione, vt Peripatetici. Quærere beatitudinem in eo quod est infra nos, est vanum, quia beatitudo est supra nos. Quod autem est supra nos, hoc est Deus. Ergo beatitudo hominis est inhærere Deo. Vnumquodque enim perfectum est, si inhæret proprio bono. Proprium autem bonum hominis est Psal. 72. Mihi autem adhærere Deo bonum est. Deo autem potest quis inhærere mente scilicet intellectu, & voluntate, non sensu, quia hic etiam brutis est communis. Dupliciter ergo inhæret homo Deo, scilicet intellectum contemplando & cognoscendo, & per affectum amando. Et quia hæc imperfecta sunt in via, perfecta vero in patria, ideo hic beatitudo est imperfecta, ibi perfecta Et ideo dicit. Beata gens. Et quare? Quia. Dominus est Deus eius, ideo habet Deo mentem coniunctam. Propterea. Beatus populus cuius est Dominus Deus eius. Hebr. 11. Non confunditur Deus vocari Deus eorum. Sed quæ causa est eius? Nunquid natura, fortuna, vel propria virtus? Non. Sed electio diuina. Ioan. 15. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Item, ibidem 6. Nemo potest venire ad me nisi pater meus qui misit me, traxerit eum. Et ideo subdit [Populus quem elegit] quasi dicat. Ideo beati, quia à Deo electi. Ephes. 1. Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Et hoc. In hæreditatem, idest vt ipsi simus eius hæreditas.

A Hæreditas importat stabilem possessionem. Deus autem possidet omnia per Dominum. Sed soli iusti subduntur ei per voluntatem: vnde in hæreditatem eos elegit, idest ad habendam iustitiam sempiternam. Sap. 1. Iustitia perpetua est & immortalis. Esa. 9. Hæreditas mea Israel. Dominus ergo Deus eorum quia eo fruuntur Et ipsi sunt hæreditas Dei, quia ei subiiciuntur. Deinde cum dicit [De cœlo.]

m Probat eorum dignitatem per discussionem diuini iudicii. Et circa hoc, tria facit. Primo enim præmittit certitudinem diuini iudicii. Secundo, subdit vanitatem humanæ prosperitatis, ibi. Non saluabitur rex. Tertio, efficaciam gratiæ in sanctis, ibi. Ecce oculi domini. Circa primum, duo facit. Primo, certitudinem diuini iudicii pensat ex eius altitudine. Secundo, ex eius causalitate. Et primo, ostendit eam ex primo. Secundo, ex secundo, ibi. Qui finxit. Circa primum, duo facit. Primo enim ostendit certitudinem diuini iudicii, ex eius altitudine. Secundo remouet dubitationem ibi. De præparato. Dicit ergo. De cœlo, &c. Quanto aliqua virtus est altior in ordine & genere virtutis, tanto est efficacior ad opera quæ illi virtuti conueniunt. Et ideo quantum aliqua virtus cognitiua est subtilior, tanto est efficacior in cognoscendo. Nihil adeo est sublime sicut diuinus intellectus: & ideo efficacia eius in cognoscendo est maxima. Et ideo. [De cœlo] idest altitudine diuinæ maiestatis. Sicut enim nihil est altius cœlo in corporalibus, ita nihil altius Deo in spiritualibus. Et ideo quia de alto respicit, ideo. Videt omnes filios hominum, quia quanto plus ex alto videt, tanto plures videt Prouerbiorum 16. Omnes viæ hominum, patent oculis eius. Deinde cum dicit [De]

n Remouet dubitationem. Aliqui enim crediderunt Deum habitare in cœlis, quasi in remotis non cognoscerent humana. Iob. 22. Circa cardines cœli perambulat, & nostra non considerat. Hoc excludit Psal. dicens De præparato habitaculo quasi dicat Nullus præparat sibi locum ad impediendum se. Secus forte si alius præpararet. Stultus enim rex esset si præpararet sibi sedem vbi non posset regere regnum. Et hoc est quod dicit. De præparato habitaculo, idest de cœlo quod sibi præparauit vt esset habitaculum suum: non quidem quod comprehendatur eo, sed quia magis reducet in eo gloria sua Respexit. inquit. Super omnes qui habitant terram, idest carnem, eam domando. Psal. centes. duodecim. Quis sicut Dominus Deus noster qui in altis habitat, & humilia respicit, &c. Psal. 102. Dominus in cœlo parauit sedem suam, &c. Vel [de cœlo] idest Christo. Angelis vel Apostolis respexit oculo misericordiæ suæ ad saluandum homines. Deinde cum dicit. Qui finxit.

o Probat certitudinem diuinæ cognitionis ex eius causalitate. Et circa hoc, duo facit. Primo enim ponit eius causalitatem. Secundo concludit certitudinem cognitionis eius, ibi. Qui intelligit. Stultum esset dicere, quod aliquis faciens aliquod opus operatum ignoraret vsum eius: frustra enim faceret cum vsus sit finis eius. Et ideo alibi dicit. Psal. 32. Qui finxit oculos non considerat? Quomodo ergo potest esse quod faceret aliquid proportionatum ad cognoscenda particularia nisi ipse cognoscat ea? Homo namque cognoscit singularia per intellectum, & animam & cor suum, ergo Deus qui facit illud cor cognoscit ea. Et nota, quod verba habent pondus suum. Dicit enim. Corda, vt excludat vnitatem intellectus in omnibus. Nam diuersi diuersos habent intellectus. Dicit autem. Sigillatim vt ostendat quod anima non est duplex alias non diceretur finxisse sigillatim, sed vnam, ex qua omnes: & sic simul sigillatim. Ergo ipse singulas per se animas finxit,

scilicet per creationem cum sit anima substantia per se subsistens, non ex materia. Item dixi. Finxit, vt ostendat quod non de substantia Dei fit, alias non diceretur ficta, sed consubstantialis. Et dicit signanter. Finxit, quia fingere figulorum est qui vili materiæ pulchram formam imprimunt: sic Deus corpori luteo animam creando infundit. 2. Cor. 4. Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus. Rom. 9. Numquid dicit figmentum illi qui se finxit, quid me fecisti sic? Et ex hoc concludit quod intelligit omnia opera eorum qui enim scit causam, scit effectum. Causa autem omnium effectuum humanorum est cor. Deus autem scit cor, ergo & eius opera. Finxit, intelligitur de figmento gratiæ, quia ab ipso sunt dona gratiæ: & hoc singillatim, quia diuisiones gratiarum sunt 1. Cor. 12. Et hoc quia ipse intelligit opera eorum adiuuando & promouendo. Non saluatur.

p Supra Psalmus ostendit dignitatem sanctorum, ex certitudine diuini iudicii est, qua probare intendit dignitatem sanctorum: nunc in parte ista ostendit humanæ prosperitatis vanitatem. Et circa hoc, duo facit. Primo enim ostendit quod nulla potestas temporalis potest homines ad salutem iustorum perducere. Secundo ostendit, quia hoc facit misericordia Dei, ibi Ecce oculi Domini. Dicit ergo. Non saluatur rex, sed quia potestas sæcularis est triplex, vna quæ consistit in multitudine subditorum alia in robore corporis, & alia in diuitiis exterioribus, ideo ostendit quod nullum eorum potest perducere ad salutem. Et primo, de prima potestate & hæc est regia. Et ideo dicit. Non saluatur rex per multam. Hier. habet. In multitudine, &c. Psal. 145. Nolite confidere in principibus, in filiis hominum in quibus non est salus. Imo si aliquando habent salutem, hoc est per Deum. Psal. 143. Qui das salutem regibus. Secundo, ostendit quod non est salus in robore corporis: vnde dicit. Et gigas non saluabitur in multitudine, idest roboris. Baruch. 3. Ibi fuerunt gigantes nominati, illi qui ab initio, &c. Tertio, quod non in diuitiis. Et ponit duo adminiculatiua, scilicet equum, & abundantiam rerum, Quantum ad primum dicit. Fallax equus, &c. idest quantumcumque habeat bonum equum, tamen non potest saluari corporaliter, vel spiritualiter. Prou. 22. Equus paratur ad diem belli, Dominus autem salutem tribuet. Quantum ad secundum dicit. In abundantia autem virtutis suæ non saluabitur, idest rerum exteriorum. Prouer. 11. Qui confidit in diuitiis suis, corruet. Esai. 131. Væ qui descendunt in Aegyptum ad auxilium in equis sperantes: Mistice, moraliter, & allegorice, sic exponitur, quod homo non saluatur propria virtute, quodcunque bonum obtineat. Est enim triplex bonum per quod videtur quis consequi posse salutem: Primum est potentia, & quantum ad hoc dicit. [Non saluatur rex per multam virtutem.] Si vero sit potens vt regat alios hoc non est per virtutem suam, sed habet à Deo. Secundum est constantia, & hanc non habet per virtutem suam: vnde dicit [& gigas non saluabitur in multitudine virtutis suæ.] Tertium est bona dispositio corporis & fortitudo: vnde dicit [Fallax equus] scilicet corpus forte & robustum est fallax Vel est vniuersaliter [in abundantia virtutis suæ] idest vndecunque habeat aptitudinem ad bonum, non saluatur nisi ei Deus salutem tribuat. Psal. 9. Ego dixi in abundantia mea, non mouebor in æternum. [Auertisti, &c.] Hoc est quod dicitur Hier. 9. Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur diues in diuitiis suis. Deinde cum dicit [Ecce oculi.]

q Ostenditur efficacia diuinæ misericordiæ ad saluandum. Et primo, ponit misericordiam saluantem. Secundo, affectum sanctorum ex hac consideratione concaptum, ibi [Anima nostra] Circa primum tria. Primo enim, ostendit diuinam misericordiam. Secundo, in quibus habet effectum diuina misericordia, ibi [super metuentes eum.] Tertio, quem effectum habet, ibi [vt eruat] Dicit ergo [Ecce oculi Domini] Diuinam enim misericordiam insinuat per respectum Dei. Psal. 118. Aspice in me & miserere mei. In quo autem respicit, subdit [super metuentes eum, &c.] Abac. 1. Mundi sunt oculi tui nē videas malum: & respicere ad iniquitatem non poteris. Respice ergo eos, qui timorem habēt & spem. Vnum enim sine altero non sufficit, quia timor sine spe desperat, & spes sine timore præsumit. Timor autem consurgit ex consideratione diuinæ potestatis. Hier. 10. Quis non timebit te o rex gentium? Spes vero consurgit ex Dei misericordia. Ex primo, consurgit fuga peccati ex secundo spes veniæ. Effectum autem diuinæ misericordiæ ostendit cum dicit [vt eruat à morte, &c.] vbi duplicem effectum ostendit, quia liberat à malo, & quantum ad hoc dicit [vt eruat à morte] Item confirmat in bono, & quantum ad hoc dicit [& alat eos] Dicit ergo [vt eruat à morte animas eorum] à morte corporali, & morte peccati, & à morte futuræ damnationis in resurrectione. Oseæ 13. De manu mortis liberat eos, &c. Confirmat etiam in bono: vnde ait [& alat eos in fame,] idest in necessitate, loquitur de alimento corporali. Psal. 144. Oculi omnium in te sperant Domine, & tu das illis escam in tempore opportuno. Et de alimento spirituali. Deut. 8. Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Et de alimento sacramentali Ioan. 6. Caro mea vere est cibus. In loco pascuæ ibi me collocauit. Psal. 22. Consequenter cum dicit [anima.]

r Ostendit quis effectus sequitur in istis ex hac consideratione. Et est duplex Primus effectus sperandi. Secundus orandi, ibi [Fiat misericordia tua, &c.] Circa primum duo facit. Primo enim ostendit, quomodo in eis consurgit effectus spei. Secundo, assignatur ratio, ibi [Quoniam adiutor] Dicit ergo ita [Oculi Domini super metuentes eum, &c.] Et ideo anima nostra sustinet Dominum] idest si quæ mala nobis à Deo immittuntur, patienter sustineamus. Iac. 1. Sufferentiam Iob audistis. Item expectando eius promissa. Sustinet ergo punientem & promittentem. Et est duplex ratio. Vna est propter experientiam beneficiorum, alia vero propter spem futurorum, ibi. In eo lætabitur. Experientia beneficiorum est in bonorum promotione: vnde dicit. Quoniam adiutor. Item, in protectione à malis: & ideo dicit. Et protector. Speramus autem futuram iucunditatem: vnde ait. In eo lætabitur cor nostrū, idest in eius visione. Esa. 66. Videbitis, & gaudebit cor vestrum Et Iob. 22. Tunc super omnipotentem delitiis affluues, &c. Et hoc gaudium est hic imperfectū, sed ibi, in patria scilicet est perfectum. Et hoc ideo, quia. In nomine eius sperauimus. Ponitur enim hic, & pro quia. Sanctum est nomen eius, quasi dicat. Ideo. Lætabimur. quia Sperauimus in nomine sancto eius, idest in bonitate, vel in eius bonitate, vel in eius misericordia, & non in meritis nostris. Deinde cum dicit, Fiat misericordia.

s Ponitur orandi effectus. Nam oratio interpres est spei, & ideo sequitur spem. Et licet quodlibet particulare beneficium sit ex misericordia diuina, duo tamen specialiter sunt ex hac. Primum est, beneficium incarnationis, Lucæ 1. Per viscera misericordiæ Dei nostri, &c. [Fiat misericordia tua] scilicet vt carnem suscipias & liberes nos. Super nos idest supra nostra merita. Aliud beneficium est salutis: & hoc est super nos, quia Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Tit. 3. [Quemadmodum sperauimus in te] quia nullus sperauit in Domino, & confusus est. Eccl. 2.

Cum

Cum mutauit vultum ſuum coram Achimelech, & dimiſit eum, & abijt.

PSAL. XXXIII.

BEnedicam Dominum in omni tempore, ſemper laus eius in ore meo.

b In Domino laudabitur anima mea.

c Audiant manſueti, & lætentur.

d Magnificate Dominum mecum, & exaltemus nomen eius in idipſum.

e Exquiſiui Dominum, & exaudiuit me: & ex omnibus tribulationibus meis eripuit me.

f Accedite ad eum, & illuminamini: & facies veſtræ non confundentur.

g Iſte pauper clamauit, & Dominus exaudiuit eum: & ex omnibus tribulationibus eius ſaluauit eum.

h Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.

i Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus; beatus vir qui ſperat in eo.

k Timete Dominum omnes ſancti eius; quoniam non eſt inopia timentibus eum.

l Diuites eguerunt, & eſurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono.

m Venite filii, audite me: timorem Domini docebo vos.

n Quis eſt homo qui vult vitam, diligit dies videre bonos. Prohibe linguam a malo, & labia tua ne loquantur dolum. Diuerte a malo, & fac bonum, inquire pacem, & perſequere eam.

o Oculi Domini ſuper iuſtos: & aures eius in preces eorum.

p Vultus autem Domini ſuper facientes mala; vt perdat de terra memoriam eorum.

q Clamauerunt iuſti, & Dominus exaudiuit eos: & ex omnibus tribulationibus eorum liberauit eos.

r Iuxta eſt Dominus his, qui tribulato ſunt corde: & humiles ſpiritu ſaluabit. Multæ tribulationes iuſtorum.

ſ Et ideo omnibus his, liberabit eos Dominus.

t Cuſtodit Dominus omnia oſſa eorum; vnum ex his non conteretur.

u Mors peccatorum peſſima: & qui oderunt iuſtum delinquent.

x Redimet Dominus animas ſeruorum ſuorum: & non delinquent omnes, qui ſperant in eo.

A Titulus Pſal. Dauid cum mutauit vultum ſuum coram Achimelech, & dimiſit eum, & abiit. Hiſtoria hæc habetur 1. Reg. 21. Vbi dicitur, quod Dauid fugiens à facie Saulis, venit ad Achis regem Geth, & cognitus eſt ibi, & etiam virtus eius, quia occiderat Philiſtæum, & timens ex hoc ſibi periculum imminere, quia illi erant de genere Philiſtinorum & etiam propter virtutis ſuæ inuidiam; voluit hoc vitare, & finxit ſe fatuum, & ſic rex ille contempſit eum. Totum hoc habetur. 1. Reg. 11. cap. niſi quod nomen non conſonat, quia ibi rex vocatur Achis hic vero Achimelech. Nec eſt inconueniens, vel quia binomius fuit, vel quia Achis nomine, ſed de genere Achimelech. Vnde mutauit vultum oſtendendo ſe fatuum & dimiſit eum & abiit, quia Dauid eiectus ab eo abiit, & receſſit. Myſtice Chriſtus mutauit vultum ſuum, quando mutauit ſacramentum ſuum: in quo diuina veritas occulta fuit. Vel Chriſtus vetus teſtamentum paſchale mutauit in nouum coram Achimelech, qui interpretatur patris mei regnū. Pater Chriſti Deus ſecundum diuinitatem, Dauid vero ſecundum humanitatem: regnum Dauid eſt populus Iudæorum, regnum Dei eſt Eccleſia, Chriſtus vero mutauit vultum ſuum coram Achimelech ideſt coram Iudæis, qui erant regnum patris ſui Dauid: qui non cognouerunt eum. Eſa. 53. Vidimus eum, & non erat aſpectus, & contempſerunt eum: vnde nec reputauimus eum. Et abiit ad gentes. Vel Achis qui incredulus interpretatur ſignificat Iudæos. In præcedenti
C Pſalmo expoſuit Pſalmiſta iuſtorum dignitatem: hic autem inuitat alios ad Dei laudem. Diuiditur autem iſte Pſal. in duas partes. Primo enim ponitur exhortatio ad laudem. Secundo, quædam inſtructio neceſſaria ibi. Venite filii. Circa primum duo facit. Primo enim agit de Dei laude. Secundo, ponit materiam laudis, ibi. Exquiſiui. Circa primum duo facit. Primo enim præmittit laudis exemplum. Secundo, hortatur alios ad imitandum, ibi. Audiant. Circa primum duo facit. Primo enim ponit exemplum laudis in ſe. Secundo, laudis Dei fructum, ibi. In Domino laudabitur. Dicit ergo. Benedicam Dominum Aliquando laudat Deum aliquis propter ſeipſum, ſicut quando loquitur lingua, ſibi ſoli loquitur. Aliquando propter conſolationem aliorum, ſicut quando prophetat etiam aliis.
D Benedicere ergo Domino eſt vt dictum eſt, confiteri laudem Dei: ſed benedicere Dominum eſt facere bonum. In omni tempore, ſcilicet aduerſitatis, & proſperitatis. Contra Pſal. 48. Confitebitur tibi cum benefeceris ei: ſed non ſic faciebat. Iob. 2. Si bona ſuſcepimus de manu Domini mala autem, &c. Tob. 4. Omni tempore benedic Deum. Item, oportet vt non ſolum in ſe ſcilicet in corde ſuo quis benedicat Deum, ſed etiam quod laudem eius habeat in ore. Neceſſitas enim laudis vocalis eſt, vt non ſolum laudes Deum ſed etiam ad vtilitatem, & prouocationem aliorum laudes eum. Vnde dicit. Laus eius in ore meo Eſa. 51. Gaudium & lætitia inuenietur in ea, gratiarum actio, & vox laudis. [Semper] autem dicit, ideſt in omni ſtatuto tempore. Vel in præparatione animi. Vel ſemper
E benefaciendo, ex quo Deus ſemper laudatur. Nota quod hic verſiculus cantatur in ſexta, quando Chriſtus paſſus eſt, cuius paſſio eſt nobis cauſa laudis. Deinde cum dicit [In Domino.]

b Ponitur fructus laudis. Dicit ergo. In Domino laudabitur anima mea: Semper enim bonum amici quis reputat ſuum bonum. Vnde dicit. In laude Dei etiam laus mea eſt. Si deus eſt magnus, conſtat quod eius amicus eſt magnus. Pſal. 17. Fortitudo mea & laus mea Dominus. Et dicit. Anima, quia ad ipſam principaliter eſt gaudium ſpirituale. Conſequitur cum dicit. Audiat.

c Inducit alios primo ad causam laudis. Secundo, ad ipsam laudem, ibi. Magnificate Principium laudis est interius gaudium : vnde dicit. Audiant mansueti. Et ideo lætantur in omnibus qui Dei sunt, quia immites non lætantur, sed rebellant. Et dicit. Audiant, quia hęc lætitia est ex auditu aliorum bene agentium. Deinde cum dicit. Magnificate.

d Hortatur ad laudem. Et primo, ad interiorem. Secundo, ad exteriorem, ibi. Et exaltemus. Quantum ad primum dicit. Magnificate Dominum mecum. Idem est magnificate & laudate Deum, quia idem est bonitas Dei & magnitudo, quia in his quæ non mole magna sunt, idem est maius esse quod melius secundum Aug. de trin. Et ideo dicit. Magnificate. Luc. 1. Magnificat anima mea Dominum. Et hic respondet ei quod dicit. Benedicam Dominum. Quo ad secundum dicit. Et exaltemus nomen eius, quid in se altum exaltari dicitur, dum diffunditur in multis. Eccl. 43. Glorificantes Deum exaltate eum, quantum potestis &c. In idipsum, idest concorditer. Et hoc respondet ei quod dicit. Laus eius in ore meo. Consequenter cum dicit. Exquisiui.

e Ponitur materia laudis quæ est diuina clementia in exaudiendo Circa primum, duo facit. Primo enim ponit clementiam eius exauditionis. Secundo, meritum exauditionis, ibi. Iste pauper clamauit. Circa primum duo facit. Primo enim ponit beneficium sibi concessum. Secundo, inuitat alios ad hoc beneficium consequendum, ibi Accedite &c. Circa primum, terra facit. Primo enim ponit petitionem. Secundo, exauditionem, ibi. Et exaudiuit. Tertio, exauditionis effectum, ibi. Et ex omnibus. Dicit ergo. Exquisiui Dominum. Optima optio, quærere ipsum Deum. Vnde in oratione dominica, primo petitur. Sanctificetur nomen tuum. Esa. 55. Quærite Dominum dum inueniri potest. DICIT ergo. Exquisiui, quasi dicat. Cum magna diligentia quæsiui. Et ideo subditur exauditio. Et exaudiuit me. Effectus autem exauditionis est: quia. Ex omnibus tribulationibus meis eripuit me. Eripuit namque iustos ex tribulationibus : quandoque, vt tribulationes non patiantur. Ioan. 5. In sex tribulationibus liberabit te & in septima non tanget te malum. Quandoque vt non nimis molestentur. Psal. 93. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam primæ Corinth. 1. Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Et hanc consolationem semper habent viri sancti. Item eripuit exterius, quia numquam mali possunt separare sanctos à Christo. Rom. 8. Quis nos separabit a charitate Christi ? DEINDE cum dicit. Accedite ad eum & illuminamini : & facies vestræ &c.

f Inuitat alios ad hoc beneficium consequendum. Et circa hoc, duo facit. Primo enim ponit inuitationem. Secundo, inuitationis effectum. ibi Et facies vestræ non confundentur. DICIT ergo. Accedite ad eum, per fidem & charitatem. Iac. 4. Appropinquate DEO & appropinquabit vobis. Et ideo subdit. Et illuminamini. DEUS lumen est; & qui accedit ad lumen illuminatur Esa. 60. Surge per affectum, & illuminare DEUT. 33. Qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina illius. Effectus autem inductionis est, quia. Facies vestræ non confundentur, in repulsa : quia scilicet non patiemini eam, quia non est confusio sperantibus in eum. Vel, Facies vestræ idest cognitationes vestræ. Non confundentur; per defectum veritatis. Deinde cum dicit. Iste pauper clamauit.

g Ponit meritum exauditionis. Et circa hoc, tria facit. Primo, ponit ipsum meritum. Secundo, promittit simile beneficium aliis, ibi. Immittit. Tertio, exhortatur ad experiendum. Gustate. Dicit ergo. Iste pauper. Iste versus nihil differt ab alio. Exquisiui, nisi quod ibi dicit de se, hic vero de paupere. Et ideo hoc solum exponitur quis sit iste pauper. Et dicitur quod. Iste, vel demonstrat seipsum, vel Christum. Et in hoc quod dicit. Pauper, insinuat meritum exauditionis, quia pauper spiritu, vel pauper superbiæ, vel habendi voluntate terrena.

Et isti exaudiuntur Iudith. 9. Humilium & mansuetorum, tibi semper placuit deprecatio. Psal. 32. Respexit in orationem humilium &c. Clamauit, magnitudine interioris affectus. Esai. 6. Seraphim clamabant alter ad alterum, & dicebant sanctus, sanctus, sanctus &c. Secundo cum dicit. Immittit angelus.

h Promittit beneficium, quasi dicat ita exaudiuntur alii sicut & iste pauper. Multi codices habent. Immittit angelus Domini. Hieronymus habet. Circundat angelus Domini in gyro timentes eum. DICIT ergo. Immittit angelus Domini, splendore sui luminis protegendo. In circuitu. Psal. 124. Montes in circuitu eius scilicet angeli. Roman. 6. Multo plures nobiscum sunt quam cum illis. Et infra. Ecce mons &c. Immittet, ergo idest immissionem faciet. Hebræorum 1. Omnes sunt administratorii spiritus. Et eripiet eos, scilicet ab impugnatione hostium & dæmonum. Iudith septimo. Filii Israel non in lancea nec in sagitta confidunt, sed montes defendunt illos, scilicet angelus, vel Christus Esa. 66. Secundum translationem septuaginta Interpretum. Vocabitur magni consilii angelus. Quia missus à Deo inquantum homo. Vel angelus intelligitur Prælatus ecclesiæ Malac. 2. Angelus Domini exercituum est. Prælati enim ecclesiæ debent custodire gregem suum. Tertio, cum dicit. Gustate & videte, quoniam suauis.

i Hortatur ad experiendum. Et circa hoc duo facit. Primo enim exhortatur ad experientiam diuini consortii. Secundo, ad obseruantiam diuini timoris, ibi. Timete. Circa primum, duo facit. Primo enim hortatur ad experientiam. Secundo, ponit experientiæ effectum. Et videte quoniam. Dicit ergo. Gustate & videte &c. Experientia de re sumitur per sensum, sed aliter de re præsenti, & aliter de absente: quia de absente per visum, odoratum & auditum, de præsente vero per tactum & gustum : sed per tactum de extrinseca præsente, per gustum vero de intrinseca. Deus autem non longe est à nobis nec extra nos, sed in nobis. Hier. decimo quarto. Tu in nobis es Domine. Et ideo experientia diuinæ bonitatis dicitur gustatio primæ Pet. secundo. Si tamen gustatis quam dulcis &c. Prou. vltimo. Gustauit & vidit quoniam bona est negociatio eius. Effectus autem experientiæ ponitur duplex. Vnus est certitudo intellectus; alius securitas affectus. Quantum ad primum dicit. Et videte. In corporalibus namque prius videtur, & postea gustatur, sed in rebus spiritualibus prius gustatur, postea autem videtur, quia nullus cognoscit qui non gustat : & ideo dicit prius. Gustate, & postea. Videte. Quantum ad secundum dicit, quoniam suauis est Dominus. Sap. 12. O quam bonus & suauis est Domine spiritus tuus in nobis. Psal. 30. Quam magna multitudo dulcedinis tuæ. Et postea. Beatus vir qui sperat in eo. Esa. 30. Beati omnes qui expectant eum. Deinde cum dicit. Timete.

k Hortatur primo ad obseruantiam diuini timoris. Secundo causam timoris assignat, ibi. Quoniam non. Tertio, causam manifestat, ibi. Diuites eguerunt. Dicit ergo, suauis & dulcis est Dominus. Sed quibus : timentibus eum. Ergo. Timete Dominum omnes sancti eius. Et dicit sancti, quia nullus potest esse sanctus, nisi sit timens. Et dicit hoc, quia non solum timor necessarius est ascendentibus ad sanctitatem, sed etiam manentibus;

manentibus in ea. Eccl. 27. Si non in timore Domini tenueriste, instanter à te subuerteretur domus tua. Et etiam quia nihil ita euacuat sanctitatem sicut superbia; & timor est retinaculum superbiæ, Eccl. septimo. Qui timet Deum nihil negliget. Eccl. 40. Non est in timore Domini minoratio. Causam autem quare timendum est, subdit, Quoniam non est inopia timentibus eum. Hoc exponitur multipliciter: Primo, de inopia spiritualium bonorum. Esa. 33. Diuitiæ salutis sapientia & scientia, timor Domini ipse thesaurus eius. Si ergo timor Domini thesaurus est, non est inopia timentibus eum. Item de inopia corporali. Contingit namque aliquando timentem Deum parum habere, sed non contingit eum esse inopem. Inops est qui se deficientem reputat: qui timent Deum sunt contenti his quæ habent. Phil. 4. Vbique & in omnibus institutus sum, &c. Item, Deus quærentibus se subuenit in necessitate.

Sed obijcit, Aug. in sermone Domini in monte, quia Apostol. ait 1. Cor. 4. Vsque in hanc horam esurimus & sitimus, & nudi sumus. Quomodo ergo non est inopia timentibus eum.

Et dicit quod Deus est nutritor & medicus. Medicus autem subtrahit nutrimentum infirmo, & facit esurire & sitire, quia expedit sanitati. Ita Deus secundum quod expedit saluti nostræ, quandoque inopiam immittit, quandoque diuitias confert, quandoque longitudinem dierum concedit, quandoque breuitatem adducit. Sed consequenter cum dicit, [Diuites.]

l Manifestat rationem per contrarium. Contrarium enim timori Domini est affectus eorum, qui animas suas diuitijs dant. Primo ergo ostendit quod qui in diuitijs sunt, deficiunt. Secundo, quod qui quærunt Deum, sunt absque defectu, ibi, Inquirentes. Dicit ergo, Diuites eguerunt, scilicet spiritualiter, id est, qui sunt diuites in mundanis, eguerunt in spiritualibus diuitijs. Apoc. 3. Dicis quia diues sum, & locupletatus sum, & nullius egeo, & nescis, quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Et exquisierunt, scilicet spiritualia bona: quia naturalis appetitus inest homini ad virtutem; licet enim appetitus deprauatus sit ad peccata, tamen naturaliter desiderat virtutes. Vel in futuro. Eguerunt, id est, egebunt. Et esurierunt, id est, esurient. Esa. 65. Serui mei comedent, & vos esurietis. Item ad litteram intelligitur: quia diuites frequenter ad egestatem deducuntur, quia res mundanæ sunt caducæ. Luc. 1. Esurientes impleuit bonis, &c. Inquirentes autem Dominum. Esa. 55. Quærite Dominum dum inueniri potest, &c. non minuentur omni bono, non deficient perfecto bono: quia spiritualia habebunt ad votum & temporalia ad necessitatem. Luc. 12. Primum quærite regnum Dei & hæc omnia adijcientur vobis. Prouerb. 10. Desiderium iustis dabitur. Et eorum desiderium est omne bonum. Prouerb. 11. Et ideo omne bonum habebunt. [Venite.]

m Posita superius exhortatione ad laudem, hic ponitur instructio necessaria. Et circa hoc, duo facit. Primo enim instruit de timore Dei. Secundo, de diuina prouidentia, ibi. Oculi Domini, &c. Circa primum, duo facit. Primo enim præmittit quasi proœmium suæ doctrinæ. Secundo, addit doctrinam suam, ibi. Quis est homo. In exordio tria facit. Primo, reddit erudientem beneuolum. Secundo, attentum, ibi. Audite me. Tertio, docilem, ibi, Timorem Domini docebo vos. Dicit ergo quantum ad primum. Venite filij. Parentum enim est diligere filios: & ideo dicit, Filij, vt eos reddat ex paterna dilectione beneuolos. Item, parentum est inuitare filios ad doctrinam, & eos erudire: vnde dicit, Venite. Gen. pen. Vocauit autem Iacob filios suos, & dixit. Congregamini vt annuntiem quæ ventura sunt vobis diebus nouissimis. Heb. 12. Patres quidem carnis nostræ eruditores habuimus, & reuerebamur eos. Quantum ad secundum dicit. Audite me. Prouer. 1. Audiens sapiens sapientior erit, &c. Eccl. 33. Audite me magnates & omnes populi & rectores ecclesiæ, &c. Tertio reddit docilem: & hoc quando instruit de quo est dicturus. Timorem Domini docebo vos, id est, quem fructum habebitis, si timueritis Deum. Vel quomodo timeatis Deum. Et, Incipit à timore, & bene, quia in scientia incipiendum est ab elementis. Prou. 1. Timor Domini principium sapientiæ, scilicet diuinæ. Deinde subiungit doctrinam suam cum dicit. [Quis est homo.]

n Et circa hoc duo facit. Primo, docet fructum timoris, Secundo, doctrinam, ibi. Prohibe. Dicit ergo. [Quis est homo, qui vult vitam,] homo namque desiderat duo, scilicet longam vitam & prosperitatem, sed quia longa vita in malo est fugienda, ideo dicit. [Quis est homo qui vult vitam,] hanc autem acquirit homo per timorem Domini, qui est initium sapientiæ, vt dicitur in Psalmo 101. sine qua sapientia non est vita; vnde ipsa dicit Prouerbiorum 8. Qui me inuenerit, inueniet vitam. Aliqui autem viuunt, sed in malis & ærumnis. Gen. 47. Dies peregrinationis vitæ meæ centum triginta annorum parui & mali. Et ideo dicit. Diligit dies videre bonos, id est, plenos, quia nihil in diebus illis æternitatis est nisi bonum. Psalm. 83. Melior est dies vna in atrijs super millia. Sed quis sit effectus timoris ostendit. Primo, in sermone. Secundo, in opere, ibi, Diuerte. In sermone duo vetat, scilicet manifestum malum, & fraudulentum bonum. Quantum ad primum dicit, Prohibe linguam tuam à malo, scilicet detractionis, infamationis, & erroris. Ephes. 4. Omnis sermo ex ore vestro non procedat. Iacob. Si quis putat se religiosum esse non refrænans linguam suam, &c. Quantum ad secundum dicit, Et labia tua ne loquantur dolum, quasi dicat, nec etiam bona proferas in dolo. Psalm. 11. Disperdat Dominus linguam dolosam. Et nota quod prius loquitur de lingua cohibenda, & postea de labijs, quia prius mouet quis linguam cum vult loqui, & postea labia. Item lingua prius formát, sed labia distinguunt verba. Item opere demonstrat duo facienda. Debet enim homo ordinare vitam suam. Primo, quantum ad se.

Et quantum ad hoc dicit. Diuerte. Secundo, quantum ad proximum: & quantum ad hoc dicit, Inquire, &c. Circa primum, duo facit. Secundum diuersas partes iustitiæ, quæ sunt scilicet diuertere à malo, & facere bonum. Secunda est, ibi, Et fac bonum. Dicit ergo. Diuerte à malo. Eccl. 7. Noli facere mala, &c. Diuertere à malo non est quid meritorium, si diuertere dicat solum negationem. Per hoc enim, scilicet non facere malum, vitatur quidem pœna quam incurrisset si illud admisisset, non tamen propter hoc vita acquiritur. Et ideo sic accipiendo, non facere malum non est meritorium, dummodo talis voluntas non sit informata charitate, vt propter Deum à malo diuertat. Et fac bonum. Esa. 1. Discite benefacere. Secundo, quantum ad proximum dicit. Inquire pacem, &c. Sed contingit aliquando, quod habes proximum qui impugnat te, & tunc tuum est inquirere pacem. Et ideo dicit, Inquire pacem. Rom. 12. Si fieri potest, quod ex vobis est, cũ omnibus hominibus pacẽ habentes. Quandoq; vero cõtingit quod habes aliquẽ qui inquirat à te pacẽ & tuum est tunc sequi eam; vnde ait. Et persequere eã. Vel de pace loquitur quam in se debet habere; & hanc inquit inquiras in vita ista. Sed non plene habetur, quia caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Gal. 5. Dicit autem. Et persequere eam, vt scil.

magis habeas, licet non sit perfecta hic, sed in futuro vbi. Sedebit populus in pulchritudine pacis. Esa. 32. Vel, Inquire pacem, id est, Christum, qui est pax nostra. Ephes. 2. Et sequere eam. Eccl. 2. Quis est homo qui possit sequi regem factorem suum? Deinde cum dicit, [Oculi Domini super.]

• Instruit de diuina prouidentia. Et circa hoc, duo facit. Primo enim præmittit diuinam prouidentiam. Secundo, diuinæ prouidentiæ effectum ostendit, ibi, [Clamauerunt iusti.] Circa primum, duo facit. Primo, proponit diuinam prouidentiam quantum ad bonos. Secundo, quantum ad malos, ibi, [Vultus autem Domini.] Dicit ergo. [Oculi Domini, &c.] Illis de quibus curam gerimus dupliciter intendimus, scilicet visu ad eorum facta. Et quantum ad hoc dicit, [Oculi B Domini.] Et auditu ad verba. Et quantum ad hoc dicit. [Et aures.] Et licet in Deo non visus, & auditus, sed ipsa Dei sapientia, tamen propter diuersa cognita dicitur vtrumque, visus scilicet & auditus. Vel signatur per oculos quantum ad ipsa facta; auditus autem per aures quantum ad verba: ideo ait, [Oculi Domini super iustos,] scilicet visu approbationis. Timoth. 2. Nouit Dominus qui sunt eius. Eccl. 15. Oculi Domini ad timentes eum, &c. Et aures eius, vt scilicet sit intentus ad exaudiendum. In preces eorum. Qui enim vult exaudire libenter audit precantes: vnde per hoc signat quod voluntarius est ad exaudiendum. Et dicit, In preces, quia adhuc loquentibus audit. Esa. penult. Adhuc illis loquentibus, ego exaudiam. Consequenter cum dicit: [Vultus autem Domini super facientes C mala, vt perdat, &c.]

p Ostenditur prouidentia Domini circa malos. Et circa hoc, duo facit. Primo enim ponitur quod prouidentia diuina se extendit ad malos. Secundo, quomodo diuersimode, quantum ad bonos, ibi, [vt perdat.] Dicit ergo. [Vultus autem Domini, &c.] Dixerat supra, [Oculi Domini super iustos.] Posset malus dicere; si oculi Domini non sunt super me possum peccare licenter, quia non videt. Iob. 22. Nubes latibulum eius, nec nostra considerat. Ezech. 8. Non videt Dominus, dereliquit enim terram. Sed non ita est, quia vultus Domini super malos. Prouerb. 15. Infernus & perditio coram Domino, &c. Et dicit, [Vultus,] quia designat cum quadam ira respicere in seipsos malos. Sed ad quid super eos respicit? Certe, Vt perdat de terra memoriam eorum: hoc dupliciter potest intelligi. Vel quia potest referri ad terram præsentem: & sic dupliciter perditur memoria eorum de terra. Vno modo, vt omnino non sit. Alio modo, vt male. Prouerb. 10. Nomen impium putrescet. Multi mali quæ fierunt vt eorum memoria maneret, & tamen perijt. Sed si aliquorum permanet memoria, tamen perijsse dicitur, quia putrida est & mala. Psal. 9. Perijt memoria eorum cum sonitu. Vel potest intelligi de terra viuentium.

Sed nunquid sancti non habent memoriam impiorum? Si non habent memoriam malorum quæ passi sunt, quomodo ergo lætabitur iustus, cum viderit vindictam? Psal. 57.

Respondeo. Dicendum est, quod habebunt memoriam eorum, sed non in bonum, quia non habent memoriam compassionis & miserationis eorum, nec orabunt pro eis. Luc. 16. Chaos magnum firmatum est, &c. quasi dicat, Etiam si vellent, non possunt misereri, quia sunt ibi coniuncti Deo vbi non possunt velle nisi quod Dei iustitia decreuit. Esa. 26. Contriuisti eos & perdidisti omnem memoriam eorum. Deinde cum dicit, [Clamauerunt.]

q Ponitur effectus diuinæ prouidentiæ. Et primo, quantum ad bonos. Secundo, quantum ad malos, ibi, A Mors peccatorum. Circa primum, duo facit. Primo enim ostendit, quomodo aures Domini sint in preces iustorum. Secundo, quomodo oculi Domini super eos, ibi, Iuxta. Circa primum, tria facit: quia primo, præmittit orationem sanctorum. Secundo, ponit exauditionem, ibi, Et Dominus exaudiuit eos. Tertio, exauditionis effectum, ibi, Et ex omnibus. Dicit ergo, [Clamauerunt.] Oratio sanctorum dicitur clamor. Esa. 19. Clamabunt ad Dominum à facie tribulantis. Iacobi vlt. Clamor eorum in aures Domini sabbaoth intrauit. Clamor est magna vox: & oratio sanctorum magna est vox propter duo, scilicet propter magnitudinem affectionis, & propter magnitudinem petitionis, quia petunt æterna. Matth. 6. Primum quærite regnum Dei. Et Dominus exaudiuit eos, quia ipse mihi B dat, vt petam. Psal. 119. Ad Dominum cum tribularer, &c. Sequitur effectus exauditionis. Et ex omnibus tribulationibus, &c. vt scilicet tribulationes non sustineant. Vel si patiantur, tamen non vt obruantur tribulationibus. Hebr. 11. Fortes facti sunt in bello, vel quia liberati sunt de limbo. Zach. 9. Tu autem in sanguine testamenti eduxisti vinctos de lacu, &c. Psal 33. Iste pauper clamauit & Dominus exaudiuit eum, & ex omnibus, &c. Secundo cum dicit, [Iuxta est Dominus.]

r Ostendit quomodo oculi Domini sint super iustos. Et circa hoc tria facit. Primo enim ponit iustorum meritum. Secundo, eorum periculum imminens, ibi, Multæ. Tertio, auxilium eis præstitum, ibi. Et de omnibus his. Circa primum, duo facit. Secundum quod est duplex meritum iustorum, vnde promerentur Dei misericordiam. Tangit enim primo meritum contritionis de peccatis: & quantum ad hoc dicit. Iuxta est Dominus, &c. Psal. 143. Prope est Dominus omnibus inuocantibus eum. Quidam sunt realiter miseri, tamen non cognoscunt: vnde nec conteruntur, & ideo non consequuntur misericordiam. Apocalyp. 3. Dicis quod diues sum, & locupletatus sum, & nullius egeo, & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Necesse est enim, quod recognoscant miseriam suam corde gemebundo: & ideo ait, His qui tribulato sunt corde. Ecce contritio de peccatis. Esa. 66. Ad quem respiciam nisi ad pauperculum, D & contritum spiritu, &c. Matth. 5. Beati qui lugent, &c. Quantum ad secundum dicit. Et humiles spiritu saluabit spiritu, dicit non verbis: quia Eccles. 19. Est qui nequiter se humiliat & interiora, &c. Humiles ergo Spiritu qui veram, scilicet humilitatem habent in corde. Saluabit. Prou. 29. Humilem spiritu suscipiet. Consequenter ponit imminens periculum, quia, Multæ tribulationes iustorum. Thren. 1. Multi gemitus mei, &c. 2. Tim. 3. Omnes qui volunt pie viuere in Christo persecutionem patiuntur. Et has tribulationes patiuntur à persequentibus. Ps. 118. Multi qui persequuntur me & tribulant me. Item ex conuictu eorum, quos peccare vident dolent. Pet. 2. Habitant apud eos, qui de die in diem animam iusti iniquis E operibus cruciabant. Item à tentationibus mundi, carnis, & hostis. Gal. 5. Caro concupiscit aduersus spiritum, &c. Consequenter cum dicit, [Et de omnibus his liberauit.]

s Ponit auxilium eis præstitum. Dupliciter autem iuuantur. Primo, vt totaliter liberentur. Et quantum ad hoc dicit. [Et de omnibus his liberauit eos Dominus.] Secundo, vt tribulationibus non succumbant. Et quantum ad hoc dicit, [Custodit Dominus, &c.] Dicit ergo. Et de omnibus his tribulationibus, liberauit eos Dominus: parum hic, sed perfecte in futuro, quando, Non esurient, neque sitient amplius, &c. Eccl. quinquagesimo primo.

Liberasti

Liberasti me secundum multitudinem misericordiæ nominis tui. 2. Mach. 1. De magnis periculis à Deo liberati, magnifice gratias agimus ipsi. Deinde cum dicit, [Custodit Dominus.]

t Ostendit quomodo liberat eos, ne succumbant. Dicit ergo, Custodit Dominus omnia ossa eorum. Sicut visus est in oculo, ita in ossibus & neruis est fortitudo: & ideo sicut visus signatur per oculum, ita fortitudo & virtus per ossa, quia sicut per ossa sustentatur corpus, ita per virtutes sustentatur vita humana. In futuro ergo liberabit totaliter, sed interim custodit ossa, id est, virtutes quæ magis proficiunt in infirmitate. Vel per ossa viri perfecti intelliguntur, quos Dominus custodiet. Ezech. 37. Hæc dicit Dominus Deus his ossibus. Ecce ego intromittam spiritum in vos & viuetis, & dabo super vos carnes. Vnum ex his non conteretur, quia in tribulationibus nulla virtus hominis deficit, quem Deus custodit. Non enim deficiebat charitas in sanctis per odium, quia pro persequentibus orabant; non mansuetudo per iram, quia non murmur resonat: non patientia per iustitiam, immo in patientia sua possidebant animas suas. Et ideo dicitur de agno paschali. Os non confringetis ex eo. Exod. 12. Psal. 36. Cum ceciderit non collidetur. Vel, Vnum ex his, scilicet prædestinatis. Ioan. 17. Nemo ex his perijt nisi filius perditionis. Deinde cum dicit, [Mors peccatorum.]

u Ponit effectus diuinæ prouidentiæ, quantum ad malos. Et circa hoc, duo facit. Primo enim ponuntur pericula malorum. Secundo, ostenditur quomodo ab his liberauit sanctos suos, ibi, [Redimet.] Circa primum, duo facit. Primo enim ostendit malum iustorum, quod patiuntur in se. Secundo, quod eis imminet ex eo quod persequuntur bonos ibi. Et qui oderũt. Dicit ergo, Mors, corporalis, vel spiritualis: corporalis quidem hæc est pessima in malis, quia mittuntur ad pessimum locum. Luc. 18. Mortuus est diues, & sepultus est in inferno. Item, quia perdunt spem gratiæ post mortem. Prouerb. 11. Mortuo homine impio, nulla erit amplius spes. Mors ergo peccatorum pessima est, quia moriuntur in corpore & in anima. Spiritualis. Ephes. 5. Exurge à mortuis. Et hæc mors est pessima. Mors enim est priuatio vitæ. Mors ergo quanto meliori priuat, tanto est peior. Priuat autem spiritualis mors animam vita gratiæ quæ est optima quia est per Deum. Cor. 6. Qui adhæret Deo vnus est spiritus. Ergo est pessima. Hieron. habet sic. Interficiet impium malitia, id est, interimet. Hæc est malitia quæ ingerit peccatoribus mortem. Rom. 6. Stipendia peccati mors. Consequenter ostendit quid malis immineat ex eo quod persequuntur iustos. Luc. 10. Qui vos spernit me spernit. Et ideo dicit. Et qui oderunt iustum delinquent. Prouerb. 29. Viri sanguinum oderunt simplicem. Si ergo qui odit Deum delinquet, ergo qui odit seruos Dei. Deinde cum dicit. [Redimet Dominus.]

x Ostendit quomodo in his periculis liberantur boni. Et primo, quomodo à peccatis præteritis. Secundo, quomodo proteguntur à futuris, ibi, [Et non delinquent.] Dicit ergo. [Redimet Dominus animas seruorum.] Posset dici. Si mors peccatorum pessima est, cum nullus sic sit iustus, qui non peccet, ergo & ipsorum iustorum mors est etiam pessima. Et ideo ad hoc excludendum dicit. [Redimet Dominus animas seruorum suorum.] Redimet inquam pretio mortis suæ. Animas seruorum suorum. Non dicit liberorum. Illi, qui excutiunt à se iugum iustitiæ. Rom. 6. Liberati à peccato serui facti Deo, habetis fructum, &c. Tales ergo qui de seruis Dei facti sunt liberi non redimuntur, sed illi qui subduntur iugo Dei redimuntur A à culpa & à pœna pretioso Christi sanguine. 1. Pet. 1. Non corruptibilibus, argento, vel auro redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni incontaminati & immaculati Christi. Osee 13. De morte redimam eos. Secundo, ostendit, quomodo proteguntur à peccato futuro: quia, Non relinquent, id est, non peccabunt ad mortem. Omnes qui sperant in eo, dicit scilicet in Domino, non in propria virtute mea, non mouebor in æternum. Domine in voluntate tua, præstitisti decori meo virtutem. Auertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus. Sed qui sperat in Domino sicut ille qui dicebat. Sap. 8. Sciui quoniam aliter non possum esse continens nisi Deus det, hic non delinquet, dum profectus à Deo mortaliter non peccabit, &c.

B

In finem.

PSAL. XXXIV.

IVdica Domine nocentes me; expugna impugnantes me.

b Apprehende arma & scutum: & exurge in adiutorium mihi. Effunde frameam, & conclude aduersus eos, qui persequuntur me: dic animæ meæ, Salus tua ego sum.

C

c Confundantur & reuereantur, quærentes animam meam. Auertantur retrorsum, & confundantur: cogitantes mhi mala.

d Fiant tamquam puluis ante faciem venti: & angelus Domini coarctans eos. Fiant viæ illorum tenebræ & lubricum: & angelus Domini persequens eos.

e Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui: superuacue exprobrauerunt animam meam.

D

f Veniat illi laqueus quem ignorat, & captio quam abscondit apprehendat eum: & in laqueum cadat in idipsum.

g Anima autem mea exultabit in Domino: & delectabitur super salutari suo. Omnia ossa mea dicent, Domine quis similis tibi? Eripiens inopem de manu fortium eius, egenum & pauperem à diripientibus eum.

h Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me. Retribuebãt mihi mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ.

E

i Ego autem cum mihi molesti essent, induebar cilicio. Humiliabam in ieiunio animam meam: & oratio mea in sinu meo conuertetur.

k Quasi proximum, & quasi fratrem nostrum sic complacebam: quasi lugens & contristatus, sic humiliabar.

l Et aduersum me lætati sunt, & conuenerunt: congregata sunt super me flagella, & ignoraui.

m Dissipati sunt nec compuncti, tentaue-

runt me, subsannauerunt me subsannatione: frenduerunt super me dentibus suis.

n Domine quando respicies? restituere animam meam à malignitate eorum, à leonibus vnicam meam.

o Confitebor tibi in ecclesia magna: in populo graui laudabo te. Non supergaudeant mihi, qui aduersantur mihi inique: qui oderunt me gratis, & annuunt oculis. Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur, & in iracundia terræ loquentes, dolos cogitabant. Et dilatauerunt super me os suum, dixerunt, Euge, euge, viderunt oculi nostri.

p Vidisti Domine, ne sileas: Domine ne discedas à me.

q Exurge & intende iudicio meo Deus meus: & Dominus meus in causam meam. Iudica me secundum iustitiam tuã Domine Deus meus: & non supergaudeant mihi. Non dicant in cordibus suis, Euge, euge, animæ nostræ, neque dicant. Deuorabimus eum.

r Erubescant, & reuereantur simul: qui gratulantur malis meis. Induantur confusione, & reuerentia, qui magna loquuntur super me.

s Exultent & lætentur, qui volunt iustitiam meam, & dicant semper, Magnificetur Dominus qui volunt pacem serui eius. Et lingua mea meditabitur iustitiam tuam; tota die laudem tuam.

In Psalm. præcedentibus manifestata est dignitas iustorum: hic autem imploratur auxilium contra persecutiones impiorum. Et circa hoc, tria facit. Primo enim petit diuinum auxilium contra peccatores persequentes. Secundo, confitetur se huiusmodi tribulationes dari propter peccatum, ibi, [Domine ne in furore.] Tertio, ostendit suam fiduciam quam habet in Deo, ibi, [Expectans expectaui. Circa primum, tria facit. Primo enim petit diuinum auxilium contra impiorum persecutionem. Secundo, describit eorum nequitiam, ibi, [Dixit iniustus.] Tertio, ostendit eorum prosperitatem esse contemnendam, ibi, [Noli æmulari.] Titulus communis est. In finem Psal. ipsi Dauid. Mystice pertinet ad Christum verum Dauid: & secundum mysticam expositionem est secundus Psalm. eorum, qui prolixe loquuntur de passione Christi. Primus fuit, Deus Deus meus respice, hic ergo Psalm. siue legatur ex persona Dauid, siue Christi, vel cuiuscumque duo facit. Primo enim petit aduersariorum condemnationem. Secundo, proponit condemnationis interitum, scilicet eorum culpam, ibi, [Quoniam gratis.] Tertio, assignat fructus condemnationis huius, ibi, Anima autem mea. Circa primum, duo facit. Primo enim proponit in generali suam petitionem. Secundo, explicat eam, ibi, [Apprehende arma, &c.] Circa primum, duo petit in generali, scilicet condemnationem eorum, & diuinum auxilium, ibi, [Expugna.] hæc enim duo petit contra duo. Nam contra nocentes petit condemnationem, & contra impugnantes petit diuinum auxilium. Primo, quis impugnat alium. Secundo, præualens ei nocumentum infert. Est ergo hic ordo præpostenus. Quando enim aliquis impugnat alium non statim meretur condemnationem, sed concitatur impugnatus ad petendum auxilium. Quando vero nocet, tunc petit condemnationem. Et ideo hic distinguit vtrumque quia nocumentum prius est in intentione inferentis, & ideo primo petit condemnationem nocentium. Dicit ergo. O Domine, iudica nocentes me. Est autem triplex iudicium, scilicet condemnationis. Iac. 2. Iudicium sine misericordia illi, qui non fecerit misericordiam. Item, purgationis. Nehem. 4. Tempus est vt incipiat iudicium à domo Domini. Item discretionis. Psalm. 42. Iudica me Deus & discerne causam meam. Hic autem agitur de primo. Similis petitio habetur. Hier. 11. Tu autem Domine sabbaoth qui iudicas iuste & probas renes & corda, videam vltionem tuam ex eis.

Contra Matth. 5. Orate pro persequentibus, & calumniantibus vos.

Respondeo. Dicendum, quod in omnibus istis imprecationibus duplex est intellectus. Vnus, quod dicantur per modum prænunciationis, vt cum dicit, Iudicat, iudicabis. Vel vt omnia intelligantur prolata non ex zelo vindictæ propriæ, sed diuinæ iustitiæ cui se conformant iusti. Secundo, impugnatus desiderat vt aduersario resistat; vnde ait expugna impugnantes me, sic scilicet vt non præualeant in me. Hier. 20. Dominus mecum est tamquam bellator fortis. Esa. 63. Ego qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum. Consequenter cum dicit. [Apprehende arma.]

b Explicat petitionem suam. Duo enim petijt, scilicet condemnationem nocentium, & expugnationem impugnantium. Et ideo in particulari ista duo explicat. Primo enim explicat secundum. Secundo, primum, ibi, [Confundantur.] Circa primum quinque proponit, quæ sunt necessaria in defensore. Primum est quod se armet: quod hoc tangit dicens. [Apprehendite arma, & scutum.] Arma Dei sunt electi eius. Rom. 6. Exhibete membra vestra arma iustitiæ Deo. Vnde Angeli dicuntur arma Dei, quibus vtitur ad pugnandum contra malos. Sap. 5. Pugnabit pro illo orbis terrarum, contra insensatos. Scutum Dei proprie est diuina protectio & voluntas sua qua protegit. Psalm. 5. Scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti eos. Dicit ergo, [Apprehende arma & scutum,] id est, mitte sanctos suos, & tu etiam protege me, bona voluntate tua. Vel, Arma & scutum, sunt virtutes. Sap. 5. Induet pro thorace iustitiam, sumet scutum inexpugnabile æquitatem. Secundum est, quod procedat ad bellum.

Et ideo dicit, [Exurge in adiutorium mihi.] Deus dicitur dormire, quando homo est in tribulationibus, & non sentit auxilium diuinum. Matth. 8. Motus magnus factus est in mari, ita vt nauicula operiretur fluctibus, vbi erant discipuli, ipse vero dormiebat, & concitauerunt eum dicentes, Domine salua nos, perimus. Et surgens imperauit ventis & mari, & facta est tranquillitas magna. Psalmo quadragesimo tertio. Exurge quare obdormis Domine. Tertium est exemptio gladij: & ideo dicit, Effunde frameam. Hieronymus habet. Euagina gladium. Framea idem est, quod gladius. Veruntamen. Effunde. Hic designat abundantiam diuinæ vindictæ. Gloss. Effunde frameam, id est, multiplica vindictam. Zach. decimo tertio. Framea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi. Framea potest intelligi vel vindicta Dei, vel anima Christi, vel quilibet iustus qui sunt gladius Dei contra malos. Corinthiorum secundo. Spiritualis autem dijudicat omnia. Quartum est percussio: & ideo

& ideo dicit. Et conclude, &c. Hieronym. habet. Et præoccupa ex aduerſo perſequentes me, quaſi dicat. Prius percutias, quam ſibi cauere poſſint. Et hoc etiam proprie dicitur concludi, quaſi non poteſt euadere. Iob. 10. Cum ſit nemo qui de manu tua poſſit eruere. Vel concludi quis dicitur, quando conuincitur de falſitate: vnde, Conclude, ait, quaſi dicat, conuince eos vt errorem ſuum cognoſcant. Quintum eſt, vt eripiatur ille qui protegitur: vnde dicit, Dic animæ meæ, ſalus tua ego ſum, quaſi dicat, Per effectum manifeſta, vt per inſpirationem cognoſcam te eſſe ſalutem animæ meæ. Pſalm. 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. Eſa. 43. Ego Dominus & non eſt abſque me ſaluator. Conſequenter cum dicit. [Confundantur.]

c Agit de condemnatione nocentium. Et primo, petit eorum condemnationem. Secundo, adhibet ſimilitudinem, ibi, [Fiant tanquam puluis, &c.] Circa primum, duo petit in condemnatione contra duo, quæ mali perſequentes intendunt. Principaliter intendunt eum totaliter deſtruere. Pſalm. 82. Non memoretur nomen Iſraël vltra. Secundo intendunt, quod ſaltem inferant ei aliqua mala, & de vtroque petit eos condemnari. Secundum, ibi, [Auertantur.] Circa primũ, duo facit. Primo enim ponit pœnam quam expetit. Secundo, ſubdit eorum demeritum, ibi, [Quærentes animam meam.] Pœnam petit duplicem, ſcilicet confuſionem & timorem. Confuſio autem conſiſtit in hoc, quod non poteſt quis ſuum implere intentum. Secundum eſt, quod deficiens à propoſito, timet ne incidat, vel in ſimilem pœnam, vel in manus aduerſarij. Et ideo dicit quantum ad primum, [Confundantur:] & quantum ad ſecundum, [Reuereantur,] id eſt, timeant ſimilem pœnam. Simile habetur Hiere. 17. Confundantur qui me perſequuntur, & non confundar ego, &c. Hoc etiam poteſt reduci vt intelligatur eſſe dictum pro confuſione eorum de bona, ſcilicet confuſione & de bono timore, vt ſalubriter confundantur ad pœnitentiam. Et reuereantur, id eſt, timeant pœnas, etiam ſi meritum eorum contradicat, quia ſunt quærentes animam meam. De ſecundo dicit, [Auertantur.] Et circa hoc, duo facit. Primo enim petit vt impediantur à propoſito. Secundo, quod confundantur impediti, ibi, [Et confundantur.] Dicit ergo. Auertantur retrorſum non valentes proficere in eo quod intenduntˌ ſed, Deficiant, in poſterius & ex hoc confundantur. Ponit etiam ad bonum reduci. Auertantur retrorſum, vt me ſequantur. Mar. 8. Vade retro ſathana. Et confundantur, de peccatis ſuis. Roman. 6. Quem fructum habuiſtis in illis, in quibus nunc erubeſcitis. Cogitantes mihi mala. Hiere. 18. Tu ſcis Domine omne conſilium eorum aduerſum me in mortem. Deinde cum dicit, [Fiant.]

d Adhibet ſimilitudinem. Et primo, quantum ad primum. Secundo, quantum ad ſecundum, ibi, [Fiant viæ illorum.] Dicit ergo. [Fiant tamquam puluis.] Petijt namque primo, iudicium contra eos, qui quærebant eum totaliter deſtruere; & ideo ſimilitudinem adhibet de re, quæ totaliter deſtruitur, ſcilicet de puluere. Diſpoſitio enim puluꝛeris ex tribus contingit. Ex puluꝛeris, ſcil. diſpoſitione; quia ſiccus eſt puluis & in minima diuiſus, & ideo facile diſpergibilis eſt. Et ideo dicit. [Fiant tamquam puluis,] vt ſicut puluis comminutus eſt in multis propter defectum humoris, ita ſint & impij. Alia ratio eſt, ventus commouens; vnde ait, Ante faciem venti. Ventus quandoque ſignificat tribulationem. Ioan. 27. Tollet eum ventus vrens, &c. Quandoque ipſam tentationem peccati. Eſa. 64. Iniquitates veſtræ quaſi ventus abſtulerunt vos. Tertio, ex impulſu alicuius impellentis ventum: vnde ait,

A Et Angelus Domini coarctans eos, ſcilicet ad hoc vt totaliter diſpergantur. Nam ſicut per auxilium Angelorum aliqui proſperantur virtute maiori, ita ex Angelis bonis, vel malis contingit, quod tribulationes magis grauantur. Nam Deus quandoque punit etiam per bonos Angelos peccatores. Eſa. 37. Egreſſus eſt Angelus Domini & percuſſit in caſtris Aſſyriorum centum octogintaquinque millia, &c. Deinde cum dicit, [Fiant viæ illorum,] ponitur ſimilitudo de ſecundo impedimento, id eſt, de proceſſu viæ; & tria impedimenta ponit in via. Primum eſt tenebræ: quia tunc de facili quis impingit. Fiant ergo viæ illorum, id eſt, proceſſus. Tenebræ. Secundum eſt, quod ſit lubrica & diſpoſita ad caſum. Thren. 4. Lubricauerunt veſtigia
B veſtra in itinere viarum noſtrarum. Et tertium eſt, quod ſit aliquis perſequens & cogens vt magis corruat. Et Angelus Domini, &c. Prouerbiorum 17. Angelus crudelis contra eum mittetur. Dicit ergo. [Fiant viæ illorum tenebræ,] ignorantiæ. Pſalm. 81. Neſcierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulent. Et lubricum, id eſt, vitia carnalia in quibus de facili cadant. Et Angelus Domini perſequens eos. Ipſe dæmon tentans ad peccandum, vel Angelus bonus permittens cadere, vt humiliati fortiores reſurgant. Quoniam gratis abſconderunt.

e Supra Pſalm. petijt, quod innocentes iudicarentur, & expugnantes in expugnatione venirent: hic autem oſtendit, quomodo merito hæc patiantur. Et primo
C ponit culpam. Secundo, pœnam, ibi, Veniat illis. Circa primum, proponit primo malitiæ interpretationem. Secundo, executionem, ibi, Superuacue. In primo ponuntur tria, quæ aggrauant culpam. Primum eſt iniquitas. Et ideo dicit, Gratis. Secundum eſt fraus: & ideo dicit. Abſconderunt. Tertium eſt crudelitas: & ideo dicit. In interitũ laquei ſui. Dicit ergo. Quoniam gratis. Si aliquis intentat malum contra ſe nocentem, non videtur totaliter iniquum. Sed quando contra eum qui in nullo nocuit, hoc omnino eſt iniquum. Et hoc eſt quod dicit. Gratis, ſcilicet ſine offenſa quam fecerim. Ioan. 15. Odio habuerunt me gratis. Eſa. 52. Aſſur abſque vlla cauſa calumniatus eſt eum. Fraus vero notatur, cum dicit. Abſconderunt mihi, quia ſci-
D licet per fraudem intentant mala mihi. Thren. 3. Vrſus inſidians factus eſt mihi, leo in abſconditis. Pſ. 9. Inſidiatur quaſi leo in ſpelunca ſua. Crudelitatem autem oſtendit, quia parant inſidias ad mortem: vnde ait, In interitum laquei ſui, id eſt, abſcondunt laqueum ad mortem. Prou. 1. Veni nobiſcum, inſidiemur ſanguini, abſcondamus tendiculas contra inſontem, fruſtra deglutiamus eum, &c. Secundo, cum dicit. Superuacue exprobrauerunt. Ponitur executio, ſimiliter ſine cauſa. Dicit autem. Exprobrauerunt, quia opprobria intulerunt. Eſt autem opprobrium, quando quis imponit crimen alicui, quod eſt contra eius honorem. Aliquando imponitur crimen alicui, vt confundatur & abijciatur. Aliquando vero vt perdat vitam, & hoc eſt con-
E tra animam eius. Et ideo dicit. Animam meam, quaſi dicat. Propter hoc fecerunt, vt totaliter me vita priuarent. Sic Iudæi Chriſto impoſuerunt crimina morte digna. Lucæ vigeſimo tertio. Commouit populum, docens per vniuerſam Iudæam. Pſalm. ſexageſimo octauo. Improperia exprobrantium tibi ceciderunt ſuper me. Sed hoc. Superuacue, id eſt, ſine cauſa, ſicut ſupra dictum eſt, ſcilicet gratis. Ioannis octauo. Quis ex vobis arguet me de peccato? ergo, Superuacue, impoſuerunt ei peccatum. Vel, Superuacue, id eſt, fruſtra, quantum ad eorum intentionem? quia intendebant fidem eius deſtruere. Ioannis vndecimo. Quid facimus quia hic homo multa ſigna facit? Si dimittimus, &c.

Tamen hoc consilium fuit superuacue, quia totus mundus post eius mortem ad fidem conuersus est. Consequenter cum dicit, [Veniat illi laqueus quem, &c.]

f Ponitur pœna conueniens culpæ. Et hoc, quia eodem iudicio iudicantur, quo iudicare volebant. Matt. 7. In quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini. Isti fraudulenter intendebant mortem ipsius, ideo Psalmista petit contra eos, vel conformando voluntatem suam voluntati diuinæ, vel prænuntiando. Et petit tria scilicet, quod laqueus eis præparetur, quod capiantur, quod non euadant. Quantum ad primum dicit, Veniat illi laqueus, scilicet populo, vel ei qui principalis est inter eos. Laqueus hic tripliciter potest intelligi. Vel propter laqueum pœnæ, quia propter mortem Christi illaqueati sunt. Esa. 8. Offendent ex eis plurimi & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur: quia captiui sunt apud omnes gentes. Quem ignorat, dicit, quia nec suspicari quidem poterant talem pœnam. Luc. 2. Erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic, & cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes. Matth. 24. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis nunquam fuit ab initio mundi vsque modo, neque fiet. Vel, de laqueo culpæ. Tim. vlt. Qui volunt diuites fieri incident in tentationem, & in laqueum diaboli: quasi dicat.

Veniat illi laqueus culpæ quem præuidere non potest; quia peccatori non videtur quod sit ligatus, sed quod faciat voluntatem suam; in veritate tamen laqueatus est, quia Prou. 5. Funibus peccatorum suorum constringitur. Vel de laqueo iustitiæ, quasi dicat, Veniat illi laqueus, constringens ad bonum. Quem ignorat, quia Corinth. 2. Animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus.

Quantum ad secundũ dicit. Et captio quam abscondit apprehendat eum, id est, capiatur, sicut in abscondito me voluit capere. Prouerb. 5. Iniquitates suæ capiunt impium. Quantum ad tertium, dicit, In laqueum cadat, id est, deijciatur à laqueo: vt inde se non eximat. In idipsum, id est, in laqueo, quem parauit in aliis. Psalm. 9. In laqueo suo humiliauit eum, inclinabit se, & cadet cum, &c. Sic euenit Iudæis, quia ipsi Christum gentibus tradiderunt, gentibus postmodum traditi sunt. Deinde cum dicit. Anima autem mea exultabit in Domino; &, delectabitur super, &c.

g Ponit fructum condemnationis impiorum. Et ponit fructum ex parte sua duplicem. Primo, exultationis specialis. Secundo, reuerentiæ diuinæ, ibi. Omnia ossa mea. Circa primum duo facit. Primo enim ponit exultationem, ex Dei iudicio prouenientem. Secundo, materiam exultationis, ibi, Et delectabitur. Dicit ergo. Peto vt sic fiat, sed cum hoc feceris. Anima mea exultabit in Domino. Abac. tertio. Exultabo in Domino Iesu meo. Et ratio huius est, quia per eum adeptus sum salutem, vnde dicit, Et delectabitur super salutari suo, id est, super Christum; vel super salutem factam per Christum. Luc. primo. Exultauit spiritus meus in Deo saluatori meo. Et potest hoc referri ad ecclesiam. Consequenter cum dicit. Omnia ossa mea. Ponitur secundus fructus, qui est reuerentiæ diuinæ. Et circa hoc, duo facit. Primo enim ponit reuerentiam ad Deum. Secundo, rationem assignat, ibi, Eripiens. Dicit ergo. Omnia ossa mea. Omnis fortitudo hominis Deo comparata, debilitas est: vnde quanto quis plus habet de cognitione Dei, tanto minus esse suam virtutem intelligit. Sed quia posset credi quod illud quod infirmum est in nobis sit Deo incomparabile, non tamen quod est firmum, ostendit non sic esse, quia omne quantumcunque firmum est, Deo incomparabile est.

A Sunt enim illa infinita, ista vero finita. Et ideo dicit. Omnia ossa mea, id est, virtutes. Per ossa quippe intelligitur virtus. Vel Apostoli dicent. Quis similis tui, Iob. vigesimo octauo. Non adæquabitur ei aurum, vel vitrum: non commutabuntur pro eo vasa auri. Vel ex persona dicentis. Omnia ossa mea, id est, quicquid virtuosum est in me. Vel cognitio veritatis. Vel feruor, charitas & huiusmodi.

Dicit. Domine quis similis tui: ex hoc asseritur, quod nihil est Deo comparabile.

Sed contra. Videtur quod aliquid sit simile Deo. Vnde Genes. 1. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.

Respondeo. Dicendum, Similia dicuntur quæ habent eandem formam & characterem. Sed est duplex
B similitudo. Vna, quæ facit similes perfecte, quando scilicet duo participant eandem formam vnius rationis. Quædam vero similitudo dissimilium, quando videlicet forma inuenitur in aliquo vere, & in aliquo per remotam participationem: & sic istud est simile illi, non quia habeat eandem formam, sed quia accedit ad hoc secundum debilem participationem. Et si quæ de Deo & de homine dicuntur similia, de homine dicuntur per remota, quasi dicat, Deus est & tu, sed tuum esse est participatum, suum vero essentiale, & similiter de alijs. Et ideo hæc similitudo, est dissimilium. Et quæ dicit, manifestat per effectum. Fortis enim videtur aliquis quando liberat aliquem debilem à potente:
C hoc enim est magnæ fortitudinis. Et hæc facit Deus in mundo isto. Fortes sunt diuites. Prouerbiorum 18. Substantia diuitis, vrbs roboris, &c. Deus autem liberat pauperes ab eis. Diuites namque, primo inuadunt pauperes. Secundo, expoliant debiles, sed Deus ab his liberat eos. Quantum ad primum, dicit, Eripiens inopem, sine ope. De manu fortium eius. Quantũ ad secundum dicit. Et egenum & pauperem à diripientibus eum. Egenus dicitur quis, quasi egens necessarijs, sed pauper, quasi nihil habens in pera. Et idem sunt ista tria, scilicet inops, egenus, & pauper. Prouerb. 2. Leo rugiens, & vrsus esuriens, princeps impius super populum pauperem. Ezech. vigesimo secundo. Princeps eius in medio illius, quasi lupi rapientes prædam.
D [Surgentes.]

h Secunda pars principalis est. Superius Psalmista petiuit impiorum repulsam: hic autem assignat causam. Et primo, prosequitur eorum malitiam. Secundo, petit diuinum auxilium, ibi, Domine quando respicies. Circa primum, duo facit. Primo enim ostendit eorum iniquitatem. Secundo, eorum pertinaciam in malum, ibi, Ego autem cum mihi molesti. Iniquitatem ostendit primo, quantum ad falsitatem. Secundo, quantum ad ingratitudinem, ibi, Retribuebant. Dicit ergo quantum ad primum. Surgentes testes iniqui sicut principes Iudæorum, & inducti ab eis, sicut populus, quæ ignorabam, scientia approbationis, quasi dicat, Quæ non approbabam. Interrogabant me, quia scilicet faciebant accusationem de peccatis, quæ non approba-
E bam. Cor. 5. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis, &c. Quantum ad secundum dicit, Retribuebant mihi mala pro bonis. Factis eis in veteri testamento. Mich. 6. Populo meus quid feci tibi, &c. Et in nouo testamento, quia cæcos illuminauit, & alia multa beneficia eis contulit. Ioan. 10. Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo. Hiere. 18. Nunquid redditur pro bono malum, &c. Et quæ mala. Sterilitatem animæ meæ. Alludit ei parabolæ. Esa. 5. De vinea quam plantauit electa, quæ fecit labrusca: populus Iudæorum plantatus fuit ad bonum fructun faciendum, sed sterilis factus est. Et hanc sterilitatem ostendit populus contra animam Christi, quam expetierunt. Et ideo

dicit

dicit. Sterilitatem animæ meæ. Ego autem.

i Supra Psalm. præmisit Iudæorum nequitiam. Hic autem ostendit eorum pertinaciam, qua perdurant in malo. Et reprobatur pertinacia aliquorum, ex eo, quod in illo remedio reducuntur ad bonum. Est autem duplex remedium, quo aliqui solent reuocari ad bonum. Primo, per sanctitatem eius quem persequuntur. Secundo, ex diuino flagello. Primo, ergo ostendit eorum pertinaciam ex eo quod non sunt reuocati per sanctitatem. Secundum, ibi, Dissipati. Circa primum, duo facit. Pro primo ponit sanctitatem suam contra tribulationes. Secundo, pertinaciam eorum in malum, ibi, Et aduersum me. Circa primum facit tria, secundum quod sanctitas in tribus consistit, scilicet in carnis maceratione, in spiritus deuotione & affectus pietate. Et hæc tria ponit Psalmista per ordinem. Nam primo, ait de carnis maceratione.

Secundo, de spiritus deuotione. Et oratio mea. Tertio, de affectus pietate, ibi, Quasi proximum. Circa primum duo facit: Quia enim caro indiget tegumento & alimento, afflictio carnis habet fieri, vel asperitate tegumenti, vel subtractione alimenti. Et ideo, primo dicit quod affligitur tegumento aspero. Secundo, alimento subtracto, ibi, Et humiliabam. Dicit ergo quantum ad primum. Ego autem cum mihi molesti essent induebar cilicio. Hic cilicium metaphorice dicitur, si exponatur de Christo, quia non legitur portasse cilicium. Hoc autem fit de pilis caprarum. Et in lege veteri hircus caprarũ immolabatur pro peccato; & ideo cilicium signat peccatum. Christus ergo dicitur portare cilicium: quia indutus est carne non peccatrice quidem, sed habente similitudinem carnis peccati. Et nos etiam portare cilicium debemus, id est, pœnitentiam de peccatis. Esa. 3. Erit pro fascia pectorali cilicium. Quantum vero ad secundum dicit. Et humiliabam in ieiunio animam meam, quasi dicat, Non solum tegumento aspero afflixi carnem meam, sed & alimento, dum illud à me subtraxi ieiunando. De ieiunio corporali Christi habetur. Matth. 4. Potest etiam dici de spirituali ieiunio Christi. Christus enim desiderabat salutem hominum. Hæc est illa aqua, quam petijt à Samaritana. Ioan. 4. Et in cruce ait, Sitio. Ioan. 19. Sed ieiunabat ab hoc, quia inuenit homines longe à salute. Si autem dicatur in persona iusti, tunc dupliciter potest intelligi. Vno modo, quod ieiunium sit causa humilitatis in iusto: & per animam intelligatur via carnalis, vt sit sensus. Humiliabam, &c, id est, superbiam carnalis vitæ humiliabam macerando eam. Psalm. 98. Genua mea infirmata sunt, &c. Iudic. 8. Humiliemus illi animas nostras in spiritu, &c. Item potest dici quod humilitas socia ieiunij, quia quando ieiunio non iungitur humilitas, illud ieiunium non est Deo acceptum. Esa. 58. Quare ieiunauimus & non aspexisti, &c. Quando vero humilitas ieiunio iungitur, tale ieiunium est Deo gratum. Et ideo dicit, Humiliabam in ieiunio. Sed quia nihil valet humiliare carnem nisi impinguet spiritum & confortet, hostis enim debilitandus est & pugnator fortificandus, spiritus autem confortatur per orationem, ideo addidit. Et oratio mea in sinu meo conuertetur. Tob. 12. Bona est oratio cũ ieiunio. Oratio est speciale præsidium in tribulatione. Iacob. vlt. Tristatur aliquis vestrum? oret æquo animo est Psaltæ Psal. 76. Renuit consolari anima mea, memor fui, &c. Sed dicit, in sinu meo conuertet. Si de Christo accipiatur, intelligitur dupliciter. Vno modo, vt referatur ad Deum quem adorat: quia ad Patrem in cuius sinu erat. Ioan. 1. Vnigenitus filius qui est in sinu Patris. Alio modo, vt referatur ad illos pro quibus orabat, quia orabat pro his, qui erãt in sinu Christi. Sinus autem Christi est secretum Dei, & hoc est pro-

A positum prædestinationis: vnde pro prædestinatis orabat. Ioan. 17. Ego pro eis rogo, non pro mundo. Si autem referatur ad iustum aliquem qui orat pro alio, non semper obtinet pro eo. Hier. 7. Tu ergo noli orare pro populo hoc, &c. quia scilicet peccata eius non merentur exaudiri. Tamen exauditur pro seipso, cum oratio sua efficitur meritoria: vnde, In sinu, id est, ad meipsum. Ioan. 10. Pax vestra ad vos reuertetur. Sed verum est quod prædicta vtilia sunt, parum tamen valent nisi habeat aliquis pium affectum ad proximum. Et ideo subiungit. Quasi proximum.

k Affectus autem ad proximum ostenditur in duobus, scilicet in complacentia boni alterius, & in displicentia mali. Rom. duodecimo Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus. Primum, ostendit cum dicit. Quasi proximum. Secundum cum subdit. Quasi lugens. Dicit ergo quantum ad primum. Quasi proximum. Hæc constructio est mirabilis, quia non habent hi accusatiui, vnde regantur. Glos. Casus pro casu ponitur, accusatiuus, scilicet pro ablatiuo, quasi dicat. Sic complacebam mihi in eis, quasi in proximo & in fratre. Vel secundum Hieronymum & deest hic vnũ. Ad. Sic enim habet Hieron. Quasi ad amicum, & quasi ad fratrem meum. Vel dicitur. Quasi sic complacebam Deo, habens me ad eos, sicut ad proximos, ad fratres. Iudæi namque fuerunt proximi Christo, quia cum eis conuersabatur. Baruch. 3. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Fuerunt & fratres eius per originem. Romanorum 9. Ex quibus Christus secundum carnem. Ioan. 4. Salus ex Iudæis est. Sed Iob. 30. Frater fui draconum, & socius struthionum. Quantum ad secundum, scilicet displicentia in malis, dicit. Quasi lugens, &c. Hoc maxime fuit in Christo. Luc. 19. quando fleuit super ciuitatem. Et dicit. Lugens. Luctus enim est planctus pro mortuis. Tunc ergo homo luget pro alijs, quando plorat mala eorum quæ ipsi non sentiunt velut mortui. Peccatores namque in peccatis mortui sunt, nec sentiunt mala sua, sed iusti inde dolent ex compassione. Hieremiæ 9. Quis dabit capiti meo aquam, &c. Aliquando etiam dolet quis pro malis alicuius, quæ etiam in se sentit. Et hoc est contristari. Vnde Hieronymus habet pulchrius. Quasi lugens mater tristis incurua-

D bar, scilicet super eos, quasi dicat, Dolebam de eis, sicut si essem eorum mater. Hanc ergo sanctitatem affectus ostendi eis per quem debuissent conuerti, sed amplius obstinati sunt, quia, Et aduersum me lætati sunt & conuenerunt.

l Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit eorum malitiam. Secundo suam patientiam, ibi, Et ignoraui. Circa primum, tria facit. Ponit enim tria, quæ in Christi passione fuerunt. Primo ponitur Iudæorum in malo iucunditas. Secundo, eorum consensus in malum, ibi. Et conuenerunt. Tertio, dura Christi afflictio, ibi, Et congregati sunt, &c. Dicit ergo. Aduersum me lætati sunt insultando in morte. Thren. 1. Omnes inimici mei audierunt malum meum. Lætati sunt, & cæt. Contra quod dicitur, Prouerbiorum 24. Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, &c. Et conuenerunt, &c. Ecce consensus eorum in malum. Conuenerunt enim principes in mortem Christi adinuicem, & cum plebe: & Iudæi cum gentibus. Psal. 2. Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum. Et congregata sunt super me flagella. Ecce afflictio Christi dura: quia à Iudæis & gentibus cæsus fuit. Thren. 1. Multi gemitus mei, &c. In Hebræo habetur. Congregati sunt super me flagellantes. Deinde cum dicit. Et ignoraui, ostenditur patientia Christi: quia ignoraui, id est, ad modum ignorantis me habui, tacendo scilicet & non loquendo. Psal. 37. Ego tamquam sur-

dus non audiebam, &c. Esa. 53. Sicut ouis ad occisionem ducetur, &c. Hierem. vndecimo. Ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam & non cognoui, &c. Vel, Ignoraui secundum æstimationem eorum; quia eis videbar, quod nescirem consilia eorum. Alia littera habet. Ignorabant. Ignorabant enim tria, scilicet quem flagellarent, quia, Si cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. 1. Corinth. 2. Item, causam quare. Ioan. 18. Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, cur me cædis? Item effectum iniquitatis: pro hac enim perpetuo sunt priuati. Lucæ 21. Et ita populo huic. Secundo, cum dicit. [Dissipati sunt.]

m Ostendit, quod non sunt reuocati nec mutati ad bonum per secundum remedium, quod est flagellum diuinum. Et circa hoc, tria facit. Primo enim ostendit malum quod patiebantur. Secundo, defectum compunctionis ipsorum, ibi, Tentauerunt me, &c. Dicit ergo, [Dissipati sunt.] Hoc dupliciter exponitur: & primo sic. [Dissipati sunt,] id est, corde stupefacti dum nescirent rationem eorum, quæ fiebant, id est, miraculorum in passione: quia Matth. 27. Multa corpora sanctorum, quæ dormierunt surrexerunt: & exeuntes de monumentis venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. Obscuratus est sol, &c. Vnde reuertentes percutiebant pectora sua: vel, [Dissipati,] id est, diuisi: quia Ioan. 7. Alij dicebant quia bonus est, alij autem dicebant, non, sed seducit turbas. Et non sunt compuncti, id est, conuersi ad pœnitentiam. Et hoc patet per effectum, quia tentauerunt me dicentes, Ioannis decimo.

Si tu es Christus, dic nobis palam. Vel ad passionem Christi non sunt conuersi. Nam post mortem ipsius adhuc insultabant ei, dicentes verba blasphemiæ contra Christum; quia dicebant verba irrisionis. Matth. 27. Vah qui destruis templum Dei, &c. Et quantum ad hoc dicit, subsannauerunt me. Subsannatio est irrisio quæ fit rugato naso. Esa. 37. Cui exprobrasti, & quem blasphemasti, & super quem exaltasti vocem tuam, &c. Item, verba indignationis. Matth. 27. Recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc viuens. Et quantum ad hoc dicit. Frenduerunt, &c. Hoc est aprorum, qui crudeles sunt, sic & Iudæi. Thren. 2. Frenduerunt dentibus, & dixerunt: deuorabimus. [Domine quando]

n Supra Psalm. ex persona Christi, vel iusti, nequitiam persecutorum & pertinaciam ostendit; hic autem contra vtrumque inuocat Deum. Et primo, petit diuinum auxilium. Secundo, ostendit diuini auxilij fructum, ibi, [Confitebor.] Circa primum duo facit. Primo, petit accelerationem. Secundo, ipsum auxilium. Restitue. Dicit ergo. Domine quando respicies. In hoc ergo auxilij accelerationem exprimit, & affectum animi non valentis amplius pati moram, quasi in anxietate positi. Et ideo dicit, [Domine quando respicies.] Hoc est enim proprie non ferentis moram. Psalm. 41. Quando veniam, & apparebo ante faciem Domini? Et potest hoc dupliciter intelligi, secundum quod duplex est respectus Dei. Vnus est misericordiæ, quo ad iustos ad salutem. Sap. 4. Gratia Dei & misericordia eius in sanctos eius, & respectus eius in electos illius. Alius est quo ad malos ad puniendum. Iudith. 9. Respice castra Assyriorum nunc sicut castra Ægyptiorum videre dignatus es, quando post seruos tuos armati currebant. Et de vtroque respectu potest intelligi si de Christo exponatur. [Domine quando respicies] me vt resuscites me. Respice & exaudi me Domine Deus meus. Illumina oculos meos, ne vnquã obdormiam in morte, nequando dicat inimicus meus; præualui aduersus eum. Vel, [quando respicies,] su-

A per aduersarios meos. Abac. 1. Quare respicis super iniquitates siue inique agentes, & taces deuorante impio iustiorem se? Deinde cum dicit. Restitue, ipsum auxilium quod petit, exponit; & in hac petitione dat duo intelligere. Primo, scilicet necessitatem quam patiebatur. Secundo, malitiam aduersariorum, ibi, [A malignitate.] Dicit ergo quantum ad primum. Restitue, quia necessitas grandis est. Nam periculosa res est, quia in periculo animæ. Restitue, inquam animam meam, corpori, scilicet à quo separata fuit in morte, licet à diuinitate non fuerit separata. Ioan. 10. Potestatem habeo ponendi animam meam, &c. Hoc poterat potentia diuinitatis, quæ non est alia quam potentia Patris: Vnde ita facit à se quicquid facit, quod
B tamen habet à Patre. Hoc etiam dicat quilibet vir iustus; quando est in periculo, vel corporali, vel spirituali, quasi dicat. Libera me à periculis. Malitia hostium duplex. Primo, quantum ad fraudulentiam: vnde dicit, [A malignitate eorum.] Quia malitiose contra me procedunt. Ioan. 2. Vicisti malignum. Item, quantum ad crudelitatẽ. Et à leonibus vnicam meam: quia anima vnica liberatur à leonibus, id est, à dæmonibus, vel tyrannis. Psalm. 56. Animam meam eripuit de medio catulorum leonum. Ecc. A rugientibus præparatis ad escam. [Confitebor.]

o Hic ponit fructum auxilij: & primo, ex parte sua. Secundo, ex parte hostium, ibi, Non supergaudeant. Tertio, ex parte iustorum, ibi, Exultent. Fructus ex
C parte liberati est laus Dei. Vnde dicit, Confitebor tibi & laudabo te, quia liberasti me. Psalm. 65. Reddam tibi vota mea, &c. Et si referatur ad Christum, fructus resurrectionis Christi est instructio ecclesiæ: & fides qua ecclesia confitetur Deum. Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Vel describitur ecclesia ex multitudine credentium. Secundo, ex virtute eorum. Quantum ad primum dicit, In ecclesia magna quidem numero & diffusione terrarum. Malac. 1. Magnum est nomen tuum in gentibus. Item, magna constantia & virtute, quia portæ inferni non præualebunt aduersus eam. Matt. 16. Psalm. 36. Annuntiaui iustitiam tuam in ecclesia magna. Quantum ad secundum dicit. In populo graui laudabo te. Grauitas quandoque sumitur in bono, quãdo-
D que in malo, quia similitudinarie est duplex proprietas in corporali grauitate. Vna est ponderositas, quæ tendit deorsum, & hæc est mala: quia homo dicitur grauis, secundum quod ad terræ ponderositatem & similitudinem tendit. Psalm. 4. Filij hominum vsquequo graui corde? Esa. 1. Populo graui iniquitate semini nequam, sic ijs sceleratis. Alia proprietas est stabilitas, quæ opponitur leuitati, & non commouetur. Leuis homo dicitur, qui mouetur omni vento. Ephes. 4. Qui stabilis in bono est, dicitur grauis. Cor. 10 Epistolæ graues sunt & fortes. Hieron. habet. In populo forti laudabo te. Non supergaudeant mihi inimici mei. Hic ponitur fructus ex parte hostium: vbi
E petit quod eorum exultatio reprimatur. Et primo, proponit hunc fructum. Secundo, ponit radicem insultationis, ibi, Aduersantur. Tertio, ponit radicis commotionem, ibi, Vidisti Domine. Dicit ergo. Non supergaudeant, quasi dicat, Peto restitui. Vt non supergaudeant mihi, in membris meis, quæ non sunt grauia, quia sustentantur per Christum. Mich. 8. Non læteris inimica mea. Qui aduersantur, Hic ponit causam insultationis. Causa & radix insultationis est triplex. Ex parte cordis, operis, & oris. Ex parte operis. Illi supergaudent qui aduersantur inique. Si pro iustitia aduersarentur, & supergauderent, bonum esset & iustum, sed quia inique gaudent, indecens est. Psalm. 35. Iniquitatem meditatus est in cubili suo. Ex parte oris est

odium

odium indebitum; vnde dicit. Et qui oderunt me gratis, id est, sine causa. Psalm. 119. Dum loquebar illis; impugnabant me gratis. Ioan. 15. Vt impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est. Quia odio habuerunt me gratis. Psalm. 34. Retribuebant mala pro bonis. Item, odium simulantium, quia cum odio cordis. Annuunt oculis, Hoc dupliciter. Vno modo, ad ostendendum palliationem odij, quasi annuentes quod diligerent. Vel annuebant sibi inuicem oculis, concitantes se ad malum. Prouerb. 6. Homo apostata vir inutilis. Ex parte oris dupliciter. Primo, quantum ad verba fraudulenta. Secundo, quantum ad irrisoria. Quantum ad primum dicit, quod in ore. Secundo, quod in corde. In ore verba pacis. Vnde dicit. Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur. Mar. 22. Scimus quia verax es. Psalm. 27. Loquuntur pacem cum proximo suo; mala autem in cordibus eorum. In corde habebant dolos, id est, verba dolosa. Hiere. 9. Sagitta vulnerans eorum lingua, dolum locuta est. Et hoc. In iracundia terræ, dolos cogitabant, id est, habentes iram contra me pro terrenis. Ioan. 11. Ne forte veniant Romani, &c. Hieron. habet. En rapina terræ verba irrisoria. Qui irridet aliquem, duo facit: quia huiusmodi verba molestant derisum, & lætificant irridentem: & ideo dicit, Dilatauerunt super me os suum, quasi audacter & gaudenter loquuntur malum de alio. Esa. 37. Super quem exaltasti vocem tuam, & leuasti in altitudinem oculos tuos? Dilatauerunt super me os suum. Gaudium eorum ostendit cum dicit, Euge, interiectio congratulantis. Matth. 25. Euge serue bone, &c. quasi dicat, sibi ipsis congratulantes de victoria quam videbant se habere de me. Et hoc, quia, Viderunt oculi mei, scilicet Christi passionem quam desiderauerunt. Matth. 27. Vah qui destruis templum Dei, &c. Thren. 2. Hæc est dies quam expectabamus, inuenimus, vidimus. [Vidisti.]

p Supra Psalm. posuit radicem insultationis, quæ fuit eorum malitia: hic autem remouet illam radicem, siue causam implorans Dei iudicium. Circa quod tria proponit. Primo, cognitionem necessariam ad iudicium præcessisse. Secundo, petit iudicium, ibi, [Ne sileas.] Tertio, iudicij effectum, ibi, [Non dicant.] Iudex non potest iuste ferre sententiam nisi prius instructus de facto: hoc autem diuino iudicio non deest, quia videt ea, quæ aguntur ex vtraque parte: vnde dicit, Vidisti, scilicet eorum malitiam & meam iustitiam. Hebr. 4. Omnia nuda & aperta sunt oculis eius. Consequenter petit iudicium diuinum. Et primo, agit de iudicij dilatione. Secundo, petit processum iudicij. Quod iudicium differatur procedit ex duobus, scilicet ex patienti tolerantia defectus iniquorum, & ex hoc quod iudex non diligit eum, pro quo sententia dari debet, & ex hoc excludit eum. Quantum ad primum dicit, [Ne sileas,] scilicet eorum malitiam, quam vidisti pertranseundo. Abac. 1. Quare respicis contemptorem, & taces conculcante impio iustiorem se? quantum ad secundum dicit. Ne discedas à me, quasi non referendo auxilium in necessitate. Osex 11. Væ eis cum recessero ab eis. [Exurge.]

q Hic ponit processum iudicij. Tria enim requiruntur in iudicio. Primo, quod iudex sumat iudicandum. Secundo, quod consideret merita causæ. Tertio, quod proferat sententiam iustam. Quantum ad primum dicit, [Exurge,] id est, à torpore, & assume animum iudicandi. Psalm. 43. Exurge, quare obdormis Domine? Quantum ad secundum dicit duo, quibus debet iudex intendere, debet scilicet iudicium proferendum, & causam super aquam debet sententiam ferre, vnde dicit, Intende iudicio meo, id est, pro me ferendo. Ps. 71. Deus iudicium tuum regi da, &c. Quantum ad secundum dicit, Deus meus, & Dominus meus in causam meam. Vt modo, In litem meam, sicut in Hebræo. In litem meam. Iob. 29. Causam quam nesciebam; diligentissime inuestigabam, vel, In causam, secundum quod causa idem est quod principium, ex quo sequitur aliud, quasi dicat, Intende in causam, pro qua ego patior. Et hæc est obedientia Patris. Philip. 2. Factus obediens vsque ad mortem, &c. Item causa est charitas quam habuit ad nos, propter quam causam patiebatur. Quantum ad secundum dicit. Iudica me. Vna littera habet. Secundum iustitiam tuam alia littera habet. Iudica me, secundum iustitiam meam. Primum idem est, ac si diceret, Iudica me. Secundum legem tuam & iustitiam. Nam iustitia Dei est reddere vnicuique secundum merita: & quæ non possunt falli & flecti à veritate. Rom. 2. Iudicium Dei est secundum veritatem. Secundum iustitiam meam, scilicet quam ego secutus. Et potest dici quod idem est iustitia mea & tua; Dei, scilicet iustificantis, hominis quasi iustificati, quia iustitia nostra est ex Deo. Roman. 10. Volentes iustitiam suam statuere, &c. Consequenter petit effectum iudicij. Vt non supergaudeant mihi. Et circa hoc, duo facit. Primo petit insultationis reprehensionem. Secundo petit eorum confusionem, ibi, [Erubescant.] Exterior exultatio nascitur ex interiori gaudio. Primo ergo petit vt reprimatur eorum gaudium intus. Secundo exterior insultatio. Dicit ergo quantum ad primum. Non supergaudeant mihi, quasi dicat, Ita iudicium tuum reprimat eos, vt non gaudeant super me. Thren. 1. Omnes inimici mei audierunt malum meum: & lætati sunt. Quantum ad secundum dicit. Non dicant in cordibus suis. Insultatio in duobus fit, sicut & gaudium. Gaudium autem vel est de præsentibus bonis, vel de bonis futuris. Similiter insultatio, vel est propter mala iam facta, vel propter fienda. Primo ergo petit remoueri insultationem de præteritis: & ideo dicit, Ne dicant in cordibus suis, Euge, euge, animæ nostræ, id est, non congratuletur anima eius super aliquibus de me. Et dicant animæ nostræ deuorabimus eum. Aliquando enim aliquis opprimit aliquem non exultatione, sed surreptione ex infirmitate: & hoc patet quod statim pœnitet. Sed quando ex malitia opprimit, tunc gaudet se fecisse. Et hoc est quod dicit, Ne dicant deuorabimus eum, scilicet in futurum. Psal. 56. Lingua eorum gladius acutus. Abac. 3. Exultatio eorum, sicut eius qui deuorat pauperem in abscondito. [Erubescant.]

r Hic petit eorum confusionem, & petit duo correspondentia duobus præmissis, de quibus sit insultatio, scilicet de factis & fiendis. Primo, petit vt confundantur de malis iam factis. Secundo, vt confundantur super futuris, ibi. Induantur confessione. Primo ergo petit erubescentiam eorum, vel bonam confusionem, vel æternam: & hoc dicit per modum prænunciationis, vel conformationis ad Deum. Esa. 6. Serui mei lætabuntur, & vos confundemini. Secundo, petit eorum diffidentiam siue timorem: vnde, Et reuereantur simul. Vel in bonum, quasi incipiant Deum timere. Nam timor initialis & castus proprie reuerentia dicitur & hic timor inducit in salutem; quia vt dicitur Eccl. 1. Timor Domini initium sapientiæ. Vel semper sunt in timore. Sapient. 17. Cum sit timida nequitia, dat testimonium condemnata. Iob. 15. Sonitus terroris semper in auribus eius. Et quare hæc eueniant eis: quia gloriantur in malis meis. Consequenter petit confusionem de futuro & aliqua petit per alium modum, quia idem est confusio quod erubescentia, & sicut illa possunt accipi in bono & in malo, ita hic confusio & reuerentia. Sed quod additur. Induantur confusione, aliquid addit. Indumentum enim dicit habitum. Qui ergo

simpliciter & in principio timet non potest dici habere habitum timoris; sed qui firmantur in malo, & desiderant malum. Hier.17. Duplici contritione contere eos. Et quare plus petit modo quod affligantur quam ante; quia est maior culpa, quasi scilicet non sunt contenti his quæ fecerunt, sed adhuc maligna cogitant contra me. Sicut Iudæi etiam post mortem Christi volebant occultare eius resurrectionem corrumpendo custodes. Prouerb.20. Verbum malignum, vanitatem, & verba mendacia longe fac à me. Hieron. habet. Qui magna loquuntur contra me. 1. Reg. 2. Nolite multiplicare loqui sublimia, gloriantes. [Exultent & lætentur.]

ſ Hic est tertius fructus, qui consurget ex parte diuini auxilij: Et hic fructus est gaudium sanctorum. Et primo, ponit fructum exultationis, dicens, [Exultent & lætentur.] Ponit autem pro fructu sanctorum iucunditatem, quia lætitia dicit latitudinem cordis: vnde signat interius gaudium. Psal.118. Dilatasti cor meum. Et hæc lætitia est proprie in iustis. Psalm.96. Lux orta est iusto, & rectis corde lætitia. Exultatio dicit gaudium prorumpens exterius ab interiori; & hæc exultatio competit iustis. Psalm.32. Exultate iusti in Domino. Et hoc competit rectis; vnde dicit. Qui volunt iustitiam meam, scilicet imitari. Vel si dicatur ex persona Dauid. Volunt iustitiam meam, id est, congaudent bonis meis, sic est cordis, & ex hoc sequitur exultatio oris. Esa.51. Gaudium & lætitia inuenietur in ea, gratiarum actio & vox laudis. Et ideo subdit. Dicant semper magnificetur Dominus, id est, magnificent Deum sancti. Non enim secundum veritatem magnum faciendo, sed nuntiando, & prædicando eum magnum. Psalm.33. Magnificate Dominum mecum, &c. Eccles.43. Admirabilis magnificentia eius. Item ibidem. Quis magnificabit eum sicut est? & qui sunt illi qui hoc faciunt? certe. Qui volunt pacem serui eius, scilicet Christi secundum humanam naturam: quam pacem Christus fecit & dat, quia, Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. Ephes.2. Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Ioan.4. Et in me pacem habetis. Ioan.17. Si autem intelligitur dictum ex persona Dauid sic est sensus. Qui volunt pacem serui eius, id est, illi exultent & lætentur, qui volunt quod seruus eius, scilicet ego habeam pacem. Sed & lingua mea. Hic ostendit quod etiam ipse est particeps gaudij huius, quasi dicat. Non solum illi qui habent gaudium, sed & ego etiam gaudij sanctorum sum particeps. Et de hoc ponit duo. Primo ponit interiorem meditationem. Secundo ponit interiorem laudem. Dicit ergo quantum ad primum. Sed & lingua mea meditabitur iustitiam tuam.

Sed contra. Meditari non pertinet ad linguam, sed ad cor.

Et est triplex responsio. Vno modo, lingua meditatur, id est, meditata loquitur. Psalm.48. Os meum loquetur sapientiam, scilicet meditatam. Qui est iustus loquitus ex præmeditatione: sic & sapiens: Alio modo, est duplex os, siue duplex locutio, scilicet interius & exterius. Matth. Quæ procedunt de ore scilicet cordis, hæc sunt quæ coinquinant hominem. Et sic accipitur hic lingua scilicet interior. Tertio modo, sic, [meditabitur,] id est, decantabitur, & modulabitur. [Tota die laudem tuam,] id est, semper cogitabit quomodo laudet te. Psal.23. Benedicam Dominum in omni tempore, &c.

A

B

C

D

E

In finem seruo Dei.

PSAL. XXXV.

DIxit iniustus vt delinquat in semetipso: non est timor Dei ante oculos eius.
Quoniam dolose egit in conspectu eius: vt inueniatur iniquitas eius ad odium.
Verba oris eius. iniquitas & dolus, noluit intelligere, vt bene ageret. Iniquitatem meditatus est in cubili suo, astitit omni viæ non bonæ: malitiam autem non odiuit.
b Domine in cælo misericordia tua: & veritas tua vsque ad nubes. Iustitia tua sicut montes Dei: iudicia tua abyssus multa.
c Homines & iumenta saluabis Domine: quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam Deus.
d Filij autem hominum, in tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ: & torrente voluptatis tuæ, potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ.
e Et in lumine tuo, videbimus lumen.
f Prætende misericordiam tuam scientibus te, & iustitiam tuam his, qui recto sunt corde. Non veniat mihi pes superbiæ: & manus peccatoris non moueat me.
g Ibi ceciderunt, qui operantur iniquitatem: expulsi sunt nec potuerunt stare.

In præcedenti Psalmo Psalmista implorauit Dei auxilium contra persecutiones peccatorum: hic autem describit peccatorum nequitiam. Titulus. [In finem seruo Dei. Et est nouum hoc quod dicit, [Seruo Dei,] ille est fidelis seruus, qui bona Domini sui non vsurpat sibi, & mala sua non retorquet in Dominum. Quidam enim sunt, qui peccata sua in Deum retorquent dicentes, quod necessitate peccant, & bona sua sibi vendicant, dicentes, quod habent ea ex virtute propria. Econtrario facit Dauid. Et circa hoc duo facit. Primo, facit mentionem de malis quæ sunt in nobis ex nobis. Secundo, de bonis, quæ insunt nobis à Deo, ibi, Domine in cælo. Circa primum duo facit. Primo, ponit radicem mali. Secundo, ponit processum mali ex illa radice, ibi, Verba oris. Radix mali est propositum. Primo ergo proponitur malum propositum. Secundo, ponit causam, ibi. Non est timor. Tertio, probat, ibi. Quoniam dolose. Sicut dicit Philosophus in 3. Ethic. aliquis facit iniustum, & non iniustificat; aliquis facit & iniustificat, sed non est iniustus. Aliquis facit & iniustificat, & est iniustus. Primum facit ille, qui retinet rem alterius quam credit suam. Secundum facit ille, qui non secundum habitum, sed ex passione facit iniustum, qua passione cessante reddit rem alienam. Tertium facit ille, qui ex proposito facit iniustum, & ideo dicit. [Dixit iniustus,] id est, ex proposito deliberauit, [vt delinquat in semetipso,] quia in eius potestate est, vt proponat peccare, non in fato stellarum. Eccl.15. Deus ab initio constituit hominē, & reliquit eum in manu consilij sui: sed processus irrefrenatus peccandi est ex eo quod remouetur impedimentum

tum peccati. Dicitur autē quod peccatum in Spiritum sanctum est, quādo ex certa malitia peccatur: & hoc quando remouetur impedimentum. Hoc ergo impedimentum remouet timor Domini. Prouerb. 15. Quantum in te est euacuasti timorem & tulisti preces, &c. Et ideo dicit, [Non est timor Dei ante oculos eorū.] Timor est in affectu, sed causa timoris est in oculis, ex hoc quod non considerant iudicium Dei. Dan. 13. Auerterunt oculos suos, ne viderent cælum: sed causa est. [Quoniam dolose egit.] Quando aliquis in oculis regis facit aliquid regi odiosum signum est quod non timet eum. Sic peccator quando facit peccatum coram Deo, quia omnia videt, signum est quod non timet Deum: quia in conspectu scilicet Dei, egit dolose, id est, fecit dolum. Heb. 4. Omnia nuda & aperta sunt oculis eius. Et dicit, [dolose,] quia aliud profert extra, aliud simulat. Psalm. 5. Virum sanguinum, & dolosum abominabitur Dominus. Iob. 36. Simulatores & callidi prouocant iram Dei. Et ideo, [Inueniatur iniquitas eius ad odium,] id est talis sit iniquitas eius quod Deus habeat eum odio. Et hoc est signum quod Deus tales simulatores odit, quia in euangelijs mulcta inuenitur Dei contra simulatores. Alia littera habet, [In conspectu, vt videret iniquitatem suam & odisset.] Contingit quod aliquis discutit conscientiam suam, vt inueniat iniquitatem suam & odiat. Frequenter in hoc fraudulenter egit, quia non discutit bene, sed grauia leuiat, & leuia aggrauat. Et ideo dicit, [Dolose egit in conspectu suo,] id est, in conscientia: quia si fideliter suam odisset iniquitatem, discussisset. Vel secundum eundem sensum. [In conspectu suo,] scilicet Dei, id est, in sacra scriptura, quam non attendunt secundum veritatem suam & Spiritus sancti, sed agunt dolose, & hoc ideo, quia non inueniunt iniquitatem. Consequenter ponit processum radicis. Et primo ponit peccata oris. Secundo, cordis & operis. Homo committit peccatum ore dupliciter: vel per apertam malitiam, cum aperte mentitur, & hoc est quod dicit, [Verba oris eius iniquitas.] Iob. 6. Non inuenietis in ore meo iniquitatem. Vel per occultam fraudulentiam, & hoc est dolus. Hier. 9. Sagitta vulnerans lingua eorum dolum locuta est, In corde peccat quis dupliciter per contemptum boni, & per studium mali. Contingit, quod aliquis peccat per infirmitatem, aliquis ex ignorantia. Sed quando est ignorantia affectata, tunc est graue peccatum. Iob. 21. Scientiam viarum tuarum nolumus. Et ideo dicit, [Noluit intelligere vt bene ageret,] vnde voluit intelligere curiosa, & non vt bene operaretur. Hier. 4. Sapientes sunt, vt faciant mala: bona facere nescierunt. Item aliquando facit homo peccatum ex studio malitiæ: vnde dicit, [Iniquitatem meditatus est in cubili suo,] id est, in corde suo. Vel in cubili, id est, quando stat in secreto. Prouer. 24. Cogitatio stulti peccatum est: & abominatio. [Astitit.] Hic ponit quod committitur opere. Et primo, ponit coadiuuationem ad malum. Secundo, quod non impedit malum. Quantum ad primum dicit, [Astitit omni viæ non bonæ,] id est, vidit & fauit omni malæ viæ, vel malæ operationi. Psal. 2. Astiterunt reges terræ. Quantum ad secundum dicit, [Malitiam autem non odiuit.] Psalm. 51. Dilexisti malitiam super iniquitatem, &c. Iob. 2. Cum dulce fuerit in ore eius malum, abscondit illud sub lingua sua. [Domine.]

b Hic ostendit quæ recepit à Deo, & primo, numerat ipsa bona. Secundo, petit ea sibi dari, ibi, [Prætende.] Circa primum duo facit. Primo, proponit causam bonorum quæ recipit à Deo. Secundo, enumerat ipsa bona, ibi, [homines & iumenta.] Et primo, ponit commendationem causæ. Secundo, proponit profunditatem effectuum, ibi, [Iudicia tua.] Quicquid Deus facit in nobis, vel est ex iustitia, vel ex misericordia, vel ex veritate. Ex iustitia, quādo reddit pro meritis. Ex veritate, quando reddit quod promisit. Ex misericordia, quando excedit merita & promissa. Probemus hæc tria. Iustitia Dei alta est, quia nullus tantum meretur, quin Deus plus reddat. Veritas est altior, quia Deus promittit & soluit quæ nunquam meruimus, sicut incarnationem, & alia quæ pertinent ad mysteriū redemptionis. Sed misericordia est altissima: quia ea quæ cogitare non possumus largiatur. 1. Cor. 2. Oculus non vidit, &c. Et ideo iustitiam comparat montibus, veritatem nubibus quæ altiores sunt, misericordiam cælis, qui sunt super omnia. Dicit, [Domine in cœlo misericordia tua,] quæ est causa omnium bonorum meorum est in cælo. Psalm. 144. Miserationes eius super omnia, &c. Esa. 63. Miserationum Domini recordabor. [Et veritas tua vsque ad nubes.] Iustitia tua sicut montes Dei.] Hæc omnia dicuntur secundum effectus, quia secundum essentiam idem sunt. Mystice per hæc tria intelliguntur iusti, quia in ipsis iustis inueniuntur iustitia, veritas, & misericordia. Iusti signantur per cælum propter retributionem, & charitem. Matth. 4. Merces vestra copiosa est in cælis. Item in illis maxime relucet misericordia: quia omnino sunt ab omni tribulatione liberati. Nos autem sumus adhuc in calamitatibus. Per nubes intelliguntur doctores. Esa. 5. Mandabo nubibus meis, ne pluant super eam imbrem. Et in eis relucet veritas quam manifestant. Per montes intelliguntur sancti viri: & quid sequitur ex omnibus istis? quod hæc iudicia sunt abyssus multa, id est, incomprehensibilia sunt iudicia eius, &c. [Homines.]

c Supra commendauit Psalm. Dei iustitiam, veritatem, & misericordiam, & iudicia, ex quibus nobis bona proueniunt: hic autem enumerat illa bona. Et circa hoc, duo facit. Primo, commemorat bona, quæ communiter largitur omni creaturæ. Secundo, bona propria quæ confert rationali creaturæ, ibi, [Filij autem hominum.] Circa primum, duo facit. Primo, commemorat, quæ communiter proueniunt à Deo. Secundo, consurgit in admirationem diuinæ misericordiæ, ibi, [Quemadmodum multiplicasti.] Dico ergo, quod misericordia tua est magna, & ex hac saluas homines & iumenta, id est, rationales & irrationales creaturas. Vel per homines intelliguntur iusti, per iumenta ipsi peccatores, qui temporali salute saluantur à Deo. Matth. 5. Pluit super iustos & iniustos. Psalm. 48. Homo cum in honore esset non intellexit, &c. Et hæc salus communis est omnibus in duobus, scilicet in salute corporis. Eccl. 30. Non est census super censum salutis corporis: & in rerum prouisione. 4. Regum 6. Salua me rex. Qui ait, Non te saluet Dominus. Vnde saluare te possum? de arca, an de torculari? Consequenter admiratur diuinam misericordiam, ibi, [Quemadmodum multiplicasti,] scilicet quam multum multiplicasti? [misericordiam tuam,] scilicet quod saluas non solum homines, sed & iumenta. Vel quod est tibi curæ non solum de iustis, sed etiam de peccatoribus, quantum ad bona temporalia quæ in eis multiplices. Hieron. habet. Quod pretiosa, &c. Magna est enim misericordia Dei, quod omnes saluat: magna etiam, quia vnicuique plus dat quam meruit. Psal. 85. Misericordia tua magna est super me. [Filij autem.]

d Hic ponit bona spiritualia, quæ sunt tria. Fiducia, spiritualis refectio, & intelligibilis cognitio: & hæc respondent gradibus entium. Entium quædam sunt tantum, quædam sunt & viuunt, quædam cum hoc etiam intelligunt: & inter entia rationalis creatura quandam æternitatem participat, quia anima rationalis

non petit. Et ideo dicit, [Filij hominum,] Id est, filij Dei Christi: vel filij hominum generaliter omnes homines intelliguntur. Sperabunt in tegmine alarum tuarum. Et loquitur metaphorice. Gallina protegit pullos suos alis ne occidantur, ita ipse Deus spirituali protectione protegit rationalem creaturam ne deficiat specialiter in anima. Matth. 23. Quoties volui congregare filios tuos, &c. Esa. 49. Sub tegumento manus suæ protexit me. Vel [in tegmine,] id est, in protectione spirituali. Et sic duæ alæ sunt doctrina noui & veteris testamenti. Item, quæ hic inferius viuunt, speciali cibantur refectione. Et primo, ponit ipsam refectionem. Secundo ponit eius causam, ibi, [Apud te.] Refectio spiritualis in duobus consistit, scilicet in donis Dei & in eius dulcedine. Quantum ad primum dicit, [Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ.] Domus est ecclesia. 1. Tim. 3. Vt scias quomodo oporteat te conuersari in domo Dei. Et hæc domus quæ modo est in terris, quandoque transferetur in cœlis. Psal. 121. In domum Domini lætantes ibimus. In vtraque est vbertas donorum Dei, sed in hac ecclesia est imperfecta, sed in alia est perfectissima abundantia omnium bonorum, & hac satiantur spirituales viri. Psal. 64. Replebimur in bonis domus tuæ. Et quod plus est inebriantur, inquantum supra omnem mensuram meriti desideria implentur. Ebrietas enim excessus quidam est. Esa. 64. quod Oculus non vidit, &c. Cantic. 5. Inebriamini charissimi. Et qui sunt ebrij non in se sunt, sed extra se. Sic repleti sunt spiritualibus charismatibus, tota eorum intentio fertur in Deum. Phil. 2. Nostra conuersatio in cœlis est. Et non solum donis reficientur, sed etiam dilectione Dei. Iob. 22. Tunc super omnipotentem delitijs affluues, & eleuabis ad Deum faciem tuam. Et ideo dicit quantum ad secundum. Et torrente voluptatis tuæ potabis eos. Hic est amor Spiritus sancti, qui facit impetum in anima, sicut torrens. Esa. 59. Quasi fluuius violentus, quem spiritus Domini cogit. Et videtur voluptatis, quia voluptatem & dulcedinem in anima facit. Sapien. 12. O quam bonus & suauis est spiritus tuus Domine in nobis. Et hoc potu potantur boni. 1. Cor. 10. Eundem potum spiritualem biberunt. Vel torrente voluptatis tuæ, scilicet Dei quæ dicitur torrens. Prouerb. 8. Torrens redundans fons sapientiæ: quia voluntas eius sic efficax est, vt ei resisti non possit, sicut nec torrenti. Rom. 9. Voluntati eius quis resistit? Materia autem talis refectionis est, quia qui coniunguntur fonti, & qui tenent os suum ad fontem vini, inebriantur. Sic qui tenent os suum, id est, desiderium ad fontem vitæ & dulcedinis, inebriantur. 1. Corinth. 11. Alius autem ebrius est. Et sic inebriantur, quia [apud te est fons vitæ.] Si referatur ad Christum, sic est sensus. [Apud te, &c.] id est, tu es fons vitæ. Si autem referatur ad patrem, sic est sensus. [Apud te est fons vitæ,] id est, verbum tuum viuificans omnia, [est apud te.] Ioan. 1. Verbum erat apud Deum. Hier. 2. Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, &c. Qui vere est fons vitæ, id est, spiritualium bonorum, ex quibus omnia viuificantur. Secundum est cogitatio intelligibilis, quam homines, siue irrationales creaturæ participant. Ideo dicit, [Et in lumine.]

e Duo sunt priuilegia rationalis creaturæ. Vnum, quod rationalis creatura videt in lumine Dei, quia alia animalia non vident in lumine Dei, ideo dicit, [In lumine tuo. Non intelligitur de lumine creato à Deo, quia sic intelligitur illud quod dicitur Genes. 1. Fiat lux. [Sed in lumine tuo,] quo scilicet tu luces, quod est similitudo substantiæ tuæ. Istud lumen non participant animalia bruta: sed rationalis creatura primo participat illud in cognitione naturali. Nihil enim A est aliud ratio naturalis hominis, nisi refulgentia diuinæ claritatis in anima: propter quam claritatem est ad imaginem Dei. Psalm. 4. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. Secundum est lumen gratiæ. Ephes. 5. Exurge qui dormis, &c. Tertium est lumen gloriæ. Esa. 60. Surge illuminare Hierusalem, quia venit lumen tuum, &c. Vel [in lumine tuo,] id est, in Christo, qui est lumen de lumine: & sic est lumen quod est verus Deus. Est ergo lumen Christus, in quantum procedit à Patre: est fons vitæ, in quantum est principium spiritus viuificantis. Aliud priuilegium est, quia sola creatura rationalis videt hoc lumen: vnde dicit, [Videbimus lumen.] Hoc lumen est veritas creata, id est, Christus secundum quod homo, vel est veritas increata qua aliqua vera cognoscimus. Lumen enim spirituale veritatis est: quia sicut per lumen aliquid cognoscitur, in quantum lucidum, ita cognoscitur in quantum est verum. Animalia bruta bene cognoscunt aliqua vera, puta hoc dulce, sed non veritatem huius propositionis, hoc est verum, quia hoc consistit in adæquatione huius intellectus ad rem, quod non possunt facere bruta, ergo bruta non habent lumen creatum. Similiter nec lumen increatum, quia solus homo factus est ad videndum Deum per fidem & per spem: & sicut nunc videmus per fidem in lumine, sic videbimus eum in specie quando erimus in patria. [Prætende misericordiam.]

f Hic conuertit se ad orationem & petit misericordiã Dei. Et primo, petit petitionem quantum ad alios. Secundo, quantum ad se, ibi, [Non veniat mihi.] Duo petit, secundum duo genera hominum, qui conuersantur in domo Domini. Quidam enim cognoscunt Deum per fidem, quidam etiam iustificati inhærent ei. Qui ergo non cognoscunt Deum, non sunt in eius domo, sed qui habent fidem possunt subiacere peccato, & ideo petit eis misericordiam. Ideo dicit, [O Domine scientibus te,] per fidem scilicet, & vocat cognitionem scientiam propter certam inhæsionẽ. [His prætende,] id est, amplia, extende ad eos misericordiam tuam miserando peccatis eorum. Esa. 87. Non est populus sapiens. Hiere. 9. In hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me. Sed [his qui recto sunt corde,] id est, qui habent rectum cor, & sunt confirmati tibi per charitatem. [Prætende eis,] id est, amplia iustitiam, id est, coronam quam meruerunt, quia isti iam merentur coronam. 2. Tim. 4. In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, &c. Et ideo petit eis iusta. Pro se duo petit. Primo, petit conseruari à peccato & hoc remouendo duas causas peccati. Vnde dicit, [Non veniat mihi pes superbiæ,] id est, affectus superbiendi remoueat à me. Eccl. 23. Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi. Alia causa est exterior; quando incitatur ab aliquo ad peccandum. Psalm. 118. Et ab alienis parce seruo tuo. Et ideo dicit, [Manus peccatoris non mouerat me,] id est, inductiones & promissiones & blandimenta non inducant me ad peccandum, [ibi ceciderunt.]

g Hic ponitur petitionis ratio: & est duplex. Primo, quia ex hoc pede est casus, sicut quando quis cadit propter pedem quem habet malum: & ideo dicit, [Ibi,] id est, in pede superbiæ, [ceciderunt.] Ecce initium omnis peccati superbia. Eccl. 10. Homo enim ex hoc peccat pro eo quod non continetur sub regula legis diuinæ, sed ex superbia exit arrogantia. 1. Corinth. 10. Qui se existimat stare, id est, per superbiam videat ne cadat. Et dicit, [qui operantur,] non qui operati sunt, qua aliquis aliquando ex infirmitate peccat, vel ignorantia, & iste non permanet, sed

ſed qui peccat ex ſuperbia, hic perſiſtit, quia Prou. 2. Lætantur cũ malefecerint, & exultant in rebus peſſimis. Item alia cauſa eſt alieni impulſus: vnde dicit, [Expulſi ſunt,] id eſt, impulſi dum inaniter ſe efferunt, ſicut Lucifer de cœlo & homo per ſuperbiam de paradiſo expulſi ſunt, nec potuerunt ſtare. Iob. 18. Expellet eum de luce in tenebras, &c. Sed humilitas facit ſtare. Pſalm. 121. Stantes erant pedes noſtri, &c.

PSAL. IPSI DAVID. XXXVI.

NOli æmulari in malignantibus: neque zelaueris facientes iniquitatem. Quoniam tanquam fœnum velociter areſcent: & quemadmodum olera herbarum, cito decident.

b Spera in Domino, & fac bonitatem: & inhabita terram, & paſceris in diuitiis eius,

c Delectare in Domino: & dabit tibi petitiones cordis tui. Reuela Domino viam tuam, ſpera in eo, & ipſe faciet.

d Et educet quaſi lumen iuſtitiam tuam, & iudicium tuum tanquam meridiem: ſubditus eſto Domino, & ora eum.

e Noli æmulari in eo qui proſperatur in vita ſua: in homine faciente iniuſtitiam.

f Deſine ab ira, & derelinque furorem: noli æmulari vt malignetis. Quoniam qui malignantur exterminabuntur, ſuſtinentes autem Dominum, ipſi hæreditabunt terram.

g Et adhuc puſillum, & non erit peccator: & quæres locum eius, & non inuenies.

h Manſueti autem hæreditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis.

i Obſeruabit protector iuſtum, & ſtridebit ſuper eum dentibus ſuis.

k Dominus autem irridebit eum, quoniam proſpicit quod veniet dies eius.

l Gladium euaginauerunt peccatores: intenderunt arcum ſuum. Vt decipiant pauperem & inopem: vt trucident rectos corde. Gladius eorum intret in corda ipſorum: & arcus eorum confringatur.

m Melius eſt modicum iuſto: ſuper diuitias peccatorum multas.

n Quoniam brachia peccatorum conterentur: confirmat autem iuſtos Dominus.

o Nouit Dominus dies immaculatorum, & hæreditas eorum in æternum erit.

p Non confundentur in tempore malo, & in diebus famis ſaturabuntur: quia peccatores peribunt. Inimici vero Domini, mox vt honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient.

q Mutuabitur protector, & non ſoluet: iuſtus autem miſeretur, & retribuet. Quia benedicentes ei, hæreditabunt terram, maledicentes autem ei, diſperibunt.

r Apud Dominum greſſus hominis dirigetur, & viam eius volet. Cum ceciderit non collidetur, quia Dominus ſupponit manum ſuam.

ſ Iunior fui, etenim ſenui: & non vidi iuſtum derelictum, nec ſemen eius quærens panem. Tota die miſeretur & commodat: & ſemen illius in benedictione erit.

t Declina à malo, & fac bonum: & inhabita in ſæculum ſæculi. Quia Dominus amat iudicium: & non derelinquet ſanctos ſuos, in æternum conſeruabuntur.

u Iniuſti punientur: & ſemen impiorum peribit. Iuſti autem hæreditabunt terram: & inhabitabunt in ſæculum ſæculi ſuper eam.

x Os iuſti meditabitur ſapientiam: & lingua eius loquetur iudicium. Lex Dei eius in corde ipſius: & non ſupplantabuntur greſſus eius.

y Conſiderat peccator iuſtum: & quærit mortificare eum. Dominus autem non derelinquet in manibus eius; nec damnabit eum cum iudicabitur illi.

z Expecta Dominum, & cuſtodi viam eius: & exaltabit te, vt hæreditate capias terram: cum perierint peccatores videbis.

& Vidi impium ſuperexaltatum, & eleuatum ſicut cedros Libani. Et tranſiui & ecce non erat: quæſiui eum, & non eſt inuentus locus eius.

* Cuſtodi innocentiam, & vide æquitatem, quoniam ſunt reliquiæ homini pacifico. Iniuſti autem diſperibunt, ſimul reliquiæ impiorum interibunt. Salus autem iuſtorum à Domino, & protector eorum in tempore tribulationis. Et adiuuabit eos Dominus, & liberabit eos: & eruet eos à peccatoribus, & ſaluabit eos, quia ſperauerunt in eo.

Supra petiuit Pſalm. diuinum auxilium contra peccatores, & oſtendit malitiam eorum: hic autem docet contemnendam eſſe eorum fœlicitatẽ. Titulus nouus. Intentio autem Pſalm. huius eſt oſtendere: quod non reputentur proſperitates impiorum. Circa quod Pſal. tria facit. Primo enim præmittit intentionem Pſalm. Secundo, ponit rationes in generali, ibi, [Quoniam tanquam.] Tertio, explicat in ſpeciali, ibi, [Noli æmulari in eo.] Circa primum, duo facit. Primo enim remouet à bonis malorum æmulationem. Secundo, zelum [neque zelaueris.] Dicit ergo, [Noli æmulari.] Hic ponit vnum ex parte peccatorum per modum deſignationis. Et ex hoc ponit ex parte bonorum per modum prohibitionis, & ponit duo, ſcilicet, [Noli æmulari,] & [neque zelaueris.] Peccatores autem deſignat primo, quantum ad prauam ipſorum intentionem, quia malignantes. Malignitas enim pertinet ad cor: vnde dicitur malignus quaſi malus ignis. Quando ſcilicet aliquis facit ex praua intentione aliquid, illud eſt malignum conſilium. Secundo, quantum ad

prauitatis executionem: vnde dicit, [facientes iniquitatem,] sed iusto cuilibet dicit, [Noli æmulari, &c.] Secundum Philosophum in 2. Ethic. quatuor ad idem genus spectant, scilicet misericordia, inuidia, zelus, & nemesis, & hæc omnia important tristitiam de euentibus aliorum, sed misericordia & inuidia de his quæ eueniunt bonis: alia vero duo de his, quæ eueniunt malis. Inuidia enim est tristitia de prosperitate bonorum, sed misericordia est tristitia de miseria bonorum. Zelus proprie est, quando quis tristatur de bono alterius: non ex eo quod ipse bonum habet, sed ex eo quod ipse non habet. Nemesis est tristitia de bonis quæ indignis eueniunt. Sed quia loquitur hic de malis, non facit mentionem de duobus primis. Aduertendum est autem hic, quod si aliquis indignetur siue æmuletur de prosperitate malorum, non vituperatur secundum Philosophos, quia tractauerunt de prosperitate ciuili, in qua possunt aliqua videri magna, secundum se considerata non respicientibus ad æterna. Si vero ad spiritualia comparentur, cum nullum temporale quantumcunque magnum possit spiritualibus comparari, in talibus æmulatio locum non habet, & ideo nō sunt æmulandi mali de huiusmodi bonis sibi prouenientibus. Vnde Theologi attendentes diuinam prouidentiam in his bonis quæ indistincte bonis & malis, dignis & indignis proueniunt, non tristantur quando indignis adueniunt. Considerant enim quod iusta Dei ordinatione disponuntur, vel ad eorum correctionem, vel ad eorum damnationem, & quod huiusmodi bona sunt quasi nihil in comparatione ad futura quæ seruantur bonis. Et ideo huiusmodi tristitia prohibetur: vnde dicit, [Noli æmulari,] id est, indignari. In malignantibus. Pro eo quod florent. Prouer. 3. Ne æmuleris hominem iniustum, &c. Item, Neque zelaueris facientes iniquitatem, quasi dicat, Ne tristeris si non habes quæ habent illi quia reseruantur tibi meliora. Eccl. 9. Non zelantes gloriam peccatoris. Non enim scis, &c. Quoniam tanquam fœnum. Hic ponit rationes in generali. Et primo, quare non est æmulandum. Secundo, quare non zelandum, [Spera in Domino.] Dicit ergo, [quoniam tanquam fœnum,] quasi dicat. Non est æmulandum in malignantibus, quia id parum est, & transitorium. Et ideo dicit, [tanquam fœnum velociter arescent, &c.] Ponit enim exemplum de rebus quæ florent & fructificant, & cito decidunt. Sic est de homine, qui floret, viret, & cito decidit. Psalm. 89. Mane sicut herba transeat, &c. Et hæ duæ similitudines pro eodem ponuntur ad maiorem, scilicet manifestationem. Vel aliter. Duo sunt in homine, quæ magna esse videntur. Primum est decor quando videntur homines viuere in gaudijs. Sap. 2. Nullum sit pratum, &c. Et ideo dicit, [tanquam fœnum.] Vel aliter. Quia decor gaudij cito deficit. Iob. 20. Gaudium hypocritæ ad instar puncti. Psal. 128. Fiant sicut fœnum tectorum quod priusquam euellatur exaruit. Esa. 40. Omnis caro fœnum, &c. Secundum est celsitudo sæcularis potestatis designata per herbas olerum, quæ crescunt, & tamen totum transit. Et ideo dicit, [tanquam olera.] Vel per fœnum intelliguntur maiores, per herbam vero minores. Non ergo indignandum est de bonis eorum. Item non est zelandum facientes iniquitatem, quia tibi promittuntur maiora. Et hoc ostendit cum dicit, [Spera in Domino.]

b Et quia prosperitas temporalis in tribus consistit, scilicet in diuitijs, voluptatibus & honoribus. Ioan. 2. Omne quod est in mundo, &c. ideo secundum quod etiam prosperitas spiritualis in tribus consistit, tria facit. Primo enim ponuntur diuitiæ. Secundo, voluptates, ibi, [Delectare.] Tertio, gloria, ibi, [Educet,] A quas promittit Deus sperantibus in se. Circa primum tria facit. Primo, ostendit modum acquirendi spirituales diuitias. Secundo, vbi sunt quærendæ, ibi, [Et inhabita terram.] Tertio, promittit illas abundanter, ibi, [Et pasceris.] Circa primum duo facit, secundum quod in acquisitione duo exiguntur. Primo enim proponitur finis. Secundo, ponitur conatus ad finem, ibi, [Et fac bonitatem.] Dicit ergo, [Spera in Domino,] id est, spera te habiturum bona Domini, id est, ipsum Dominum. Psalm. 15 Dominus pars hæreditatis meæ, &c. 1. Pet. 1. Regenerauit nos in spem viuam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis in hæreditatem incorruptibilem, &c. Et hic est finis intentus. Vel [Spera in Domino,] id est, de Deo, scilicet de auxilio Domini. Eccl. 2. Qui timetis Deum, &c. Secundo, dicit B quod conetur ad acquirendum finem bona operando. Et ideo subiungit, [& fac bonitatem,] id est, omnia opera virtutum. Psal. 33. Declina à malo & fac bonum. Deinde cum dicit, [& inhabita terram,] ostendit vbi quærendæ sunt istæ diuitiæ. Hoc non potest intelligi de materiali terra, quia etiam iniusti habitant eam, sed exponitur de quadruplici terra. Et primo, de terra viuentium quæ est gloriæ. Psalm. 26. Credo videre bona Domini, in terra viuentium, quam inhabites per desiderium. Phil. 3. Nostra conuersatio in cœlis est. Item de anima tua. Luc. 8. Quod autem cecidit in terram bonam, &c. Et hanc inhabites semper ad conscientiam reuertendo. Sap. 9. Intrans in domum conquiescam cū illa. Tertia terra, est ecclesia militans. Psal. 64. Visitasti terram & inebriasti eam, &c. & hanc inhabites per C confessionem fidei, non recedendo ab ecclesia. Quarta terra est propriæ carnis. Gen. 3. Spinas & tribulos germinabit tibi. Et hanc inhabites extirpando vitia, & inserendo virtutes. Consequenter ostendit quod abundanter hæ diuitiæ tribuentur cum dicit, [& pasceris in diuitijs eius,] vel cælestis patriæ, vel ecclesiæ, vel iucunditatis, vel abstinentiæ carnis. Hieron. habet. [Peregrinare in terra & pascere fide,] id est, sis sicut peregrinus non reputando terrena, [& pascere fide,] per fidem possidendo inuisibilia. Secundum est voluptas spiritualis, quæ promittitur, cum dicit, [Delectare.]

c Et circa hoc duo facit, secundum quod hic delectationis lætitia consistit in duobus, scilicet in consequendo desiderium, & implendo suum propositum. Secunda est, ibi, [Reuela.] Dicit ergo de primo. [Delectare, &c.] Prou. 13. Desiderium si compleatur delectat animam. Si Deo inhærens impletur desiderium tuum. Sed quia ad hoc requiritur vt sit iustum desiderium, non enim est Deus actor iniustitiæ, ideo primo ponit radicem iusti desiderij, scilicet quod homo delectetur in Deo per amorem: vnde ait, [Delectare in Domino,] id est, totus amor tuus sit in Deo. Phil. 4. Gaudete in Domino semper. In Græco habetur, [Delitiare,] quasi dicat. Non sis contentus de necessarijs ad salutem, sed quære superabundantias exquisitas, sicut delitiosi homines non sunt contenti communibus E cibis. Iob. 22. Tunc super omnipotentem delitijs affluës. Et tunc, [dabit tibi petitiones cordis tui.] Non dicit carnis, petitiones enim cordis secundum Origenem sunt, quæ cor desiderat, verbi gratia, secundum eum. Si oculus posset petere, desideraret pulchros colores: auditus autē dulces sonos: sic cordis obiectum cum sit veritas, & iustitia, hæc desiderantur ab eo. Et hæc inquit, dabit tibi. Matth. 5. Petite & dabitur vobis. Vel, Cordis, Ait, id est, quando erunt cordis Deus exaudiet antequam clamet. Esa. 65. Antequam clament, ego exaudiam. De secundo dicit, Reuela, &c. Cum enim impletur propositum alicuius, tunc gaudet. Ad quod implendum duo sunt præneccssaria. Primo,

mo, quod recurrat ad Deum. Secundo, quod fiduciam habeat de eo: & sic tertio impletur. Dicit ergo. Reuela Domino viam tuam, id est, propositum tuum, quantū ad primum. Sed nonne scit Deus, qui scit cogitationes hominum? Psal. loquitur per similitudinem. Reuela Domino, &c. Id est, recurre ad ipsum pro impletione tui propositi. Et hoc in oratione. Psal. 118. Vias meas annunciaui tibi, &c. Quodlibet enim negotium debet incipere ab oratione sicut etiam Plato dicit, & Scipio faciebat. Sed petitioni tuæ addas spē. Et ideo dicit, Spera in eo quantum ad secundum. Et sic tertio implebitur petitio tua. Et hoc est quod subdit. Et ipse faciet. Id est, implebit vias tuas. Vel aliter, Reuela Domino viam tuam: id est, peccata tua. Iob 13. Vias meas in conspectu eius arguam, & ipse erit saluator meus. Et ideo benedicit. Spera in eo. Scilicet veniam peccatorum. Et ipse faciet. Id est, remittet tibi peccata tua. Tertium quod promittit est gloria cum dicit, [Et.]

d Vbi primo, promittit gloriam. Secundo, ostendit quomodo perueniatur ad illam, ibi, [subditus esto Domino.] Circa primum duo facit. Primo enim promittit gloriam quam consequitur. Secundo, ostendit modum consecutionis, ibi, [& iudicium.] Dicit ergo, [& educet, &c.] Sancti suam iustitiam occultant. Matth. 5. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis. Sed nihil occultum est quod non reueletur. Luc. 11. Vnde Deus reuelat vel hic, vel in futuro, & ideo dicit, [Educet,] id est, extra ducet. Iob. 12. Profunda fluuiorum scrutatus est, & abscondita produxit in lucem. Secundum Origenem simile est, sicut si aliquis habens fidelem seruum quem manumittere intendit, gloriatur in eo. Esa. 49. Seruus meus es tu Israël, quia in te gloriabor. Et hoc erit in iudicio: vnde sequitur, [& iudicium tuum tanquam meridiem,] id est, iudicium quo iudicaberis non habebit tenebras: Duo autē requiruntur, volenti peruenire ad gloriam quæ promittitur. Primū, est humilitas. Iob. 22. Qui humiliatus fuerit, erit in gloria: vnde dicit, Subditus esto Domino. 2. Mach. 9. Iustum est subditum esse Domino & mortalem, &c. Secundum est oratio per quam peruenitur ad Deum qui est gloria nostræ beatitudinis, & ideo subdit. Et ora eum. Iac. vlt. Multum valet deprecatio iusti assidua. [Noli æmulari.]

e Supra posuit duas rationes quare non est æmulandum, neque zelandum super peccatores. Et erat vna ex parte protectorum quorum felicitas breuis est. Alia vero ex parte bonorum, quia meliora sunt eis promissa: hic autem explicat in speciali. Et primo quod fit circa primum. Secundo, quod circa excellentiam iustorum, tamen vtrumque mistum, ibi, [Melius est modicum.] Circa primū duo facit. Primo, reiterat sententiā & exponit cuius rationē assignare intendit. Secūdo assignat rationem, ibi, Desine ab ira. Dicit ergo. Noli æmulari in eo. Hic repetit sententiem quam supra posuit & exponit quod dixerat. Noli æmulari in malignantibus. Posset autem quis quærere, quid in eis prohibet æmulandum. Dico quod temporalis prosperitas est illa: & ideo dicit, Noli æmulari, id est, indignari. In eo qui prosperatur in via sua, &c. quod potest intelligi conuunctim sic. Noli æmulari, &c. quasi dicat, Qui facit iniustitiam prosperatur: de quo etiam iusti æmulantur. Psal. 7. Zelaui super iniquos, &c. Item, potest legi diuisim: & sic sunt duæ rationes quare indignetur contra eos. Vna, quia omnia eis ad votum succedunt: & ideo dicit, In eo qui prosperatur, id est, si vides eos prosperari. Prou. 1. Prosperitas stultorum perdet eos. Item si vides quod inualescant super iustos noli indignari. Sic dicebat Baruch. 4. Animæquior esto populus Dei, memorabilis Israël. Nocentes peribunt qui te vexauerunt: &, qui gratulati sunt in tua ruina pu-

A nientur. Et ideo dicit. Et in homine faciente iniustitias. Deinde cum dicit, [Desine.]

f Assignat rationem prædictæ admonitionis, & hanc duplicem. Vnam ex parte eius cui fit monitio: aliam, ex parte peccatorum, ibi, Adhuc pusillum. Circa primum, duo facit. Primo enim, ostendit periculum præsens si non acquiescat monitioni. Secundo, periculum futurum, ibi, Noli æmulari vt malignetis. Vbi primo, ponit periculum culpæ. Secundo, pœnæ, ibi, [quoniam qui malignantur.] Circa periculum pœnæ, duo facit. Primo enim ponit delinquentium pœnam. Secundo, præmium sustinentium, ibi, [Sustinentes autem Dominum.] Dicit ergo, [Desine ab ira.] Ecce præsens periculum, quia indignatio est ira, & ipsa ira

B est mala. Ephes. 4. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio; & clamor, & blasphemia tollatur à vobis cum omni malitia. Et ideo dicit, [Desine ab ira,] Iacobi 1. Ira viri iustitiam Dei non operatur, [& derelinque furorem.] Ira & furor idem sunt, sed differunt secundum magis & minus: quia furor nihil aliud est quam ira accensa. Prou. 40. Impetum concitati spiritus ferre quis poterit? Ergo [Desine ab ira,] in corde, [& derelinque furorem,] in opere, [noli æmulari, vt malignetis.] Ecce futurum periculum culpæ. Quando enim aliquis indignatur propter prosperitatem aliorum, declinat aliquando à iustitia. Et ideo dicit, [noli æmulari vt malignetis,] id est, ne forte inducat te in iniustitiam. Mala. 3. Vanus est qui seruit Deo: & quod

C ēmolumentum quia custodiuimus præcepta eius? [quoniam qui malignantur.] Ecce periculum pœnæ futurum. Nota, quod omnes peccatores malignantur. Quando enim peccat quis, vel ex infirmitate, vel ex ignorantia, non malignatur, sed quando ex electione peccat, tunc malignatur. Primi de facili corriguntur, sed tertij difficile. Eccl. 1. Peruersi difficile corriguntur. Et ideo dicit, [exterminabuntur,] id est, extra fines ponentur, scilicet iustitiæ, & boni. Iob 18. Expellet eum de luce in tenebras, & de orbe transferet eum: sic exterminabuntur qui malignantur: sed [sustinentes Dominum,] id est, qui non sic indignantur vt malignentur, sed expectant in futurum [ipsi hæreditabunt

D terram,] scilicet viuentium. Possidebunt enim eam hæreditario iure sicut hæredes. Rom. 8. Si autem filij & hæredes. Illa autem cælestis patria dicitur terra, propter stabilitatem. Eccl. 1. Terra in æternum stat. Et vt dicit August. sicut terra nostra se habet ad cælū, ita superior vita beatorum se habet ad cælum superius, scilicet ad Deum, à quo illuminatur & fœcundatur. Apoc. 25. Claritas Dei illuminabit eam. Deinde cum dicit, [Et.]

g Assignat rationem, ex parte malorum. Et circa hoc duo facit. Dixerat enim, [Noli æmulari in eo qui prosperatur in via sua, in homine faciente iniustitias.] Primo ergo rationem assignat, quod non est æmulandum eorum prosperitati. Secundo, quod non eorum iniustitiæ, ibi, [Obseruabit peccator.] Circa primum duo facit. Proponit enim primo, periculum imminens

E malis. Secundo, fructum iustorum, ibi, [Mansueti,] quia oppositum per oppositum melius innotescit. Circa primum duo facit. Primo enim denunciat destructionem eorum, quantum ad seipsos. Secundo, quantum ad locum ipsorum, ibi, [& quæres.] Dicit ergo quantum ad seipsos. [Adhuc pusillum & non erit peccator.]

Si non erit, ergo non patietur pœnas æternas.

Respondeo. Non erit in gloria in qua nunc est, sed in inferno. Iob. 7. Qui descendit ad inferos non ascendet, nec reuertetur vltra in domum suam, neque eum cognoscet amplius locus eius, quoniam est pusillum. Contingit quidem quod peccatores deijciuntur in

breui. Eccl. 10. Omnis potentatus vitâ breuis. Sed si etiam toto tempore vitæ suæ sint in prosperitate, adhuc illud tempus comparatum æternitati nihil est & pusillum. Aggæi 7. Adhuc vnum modicum est, & ego mouebo cælum & terram. Quantum ad locum vero dicit, [Et quæres locum eius & non inuenies.] Tripliciter exponitur hic locus. Primo namque locus, id est, opportunitas. Dicitur enim de aliquo quando habet, posset alicubi habere opportunitatem. Peccator autem habet locum in isto mundo: quia est opportunus ad minus ad exercitium iustorum. Sed quando hoc exercitium cessabit, tunc non habebit locum: & ideo tolletur à iustis. Secundo, quia aliquando non desinit aliquis peccare, & tamen remanet locus eius. Sed finaliter etiam locus eius non remanebit nec inuenietur. Vbi modo rex Assyriorum? vbi Nero? [Et finaliter omnia regna mundi euacuabuntur. 1. Cor. 15. Demum finis, cum tradiderit regnum Deo & Patri: cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Tertio, secundum Origenem locus peccatoris est illud in quo quiescit, vbi sunt temporalia & terrena: ergo locus eius est iste mundus. Sed hic transibit. Luc. 21. Cælum & terra transibunt, &c. Et ideo si in eis ponimus locum nostrum non transibit. Deinde cum dicit, [Mansueti.]

b Ponit fructum iustorum. Hic autem est duplex. Vnde primò, ponit fructum diuitiarum. Secundo, voluptatum, ibi, [& delectabuntur.] Hoc enim homines in isto mundo desiderant, & vtrumque promittitur iustis. Dicit ergo, [Mansueti, &c.] Per mansuetos signat iustos. Illi enim sunt iusti, qui possident cor suum in puritate. Et quia nihil ita trahit hominem extra se, sicut ira, & mansuetudo temperat ea, ideo vocat iustos mansuetos. Hier. dicit, [Mites.] Matth. 5. Beati mites quoniam ipsi possidebunt terram, id est, dabitur eis in possessionem terra viuentium August. contra Valentinum dicit, quod Christus nihil accepit de veteri testamento, quantum ad promissiones, quod patet Matth. 5. In veteri autem testamento promittebantur temporalia & terrena. Ad litteram: Mansueti autem inhabitant terram istam, quia illi infestantur qui alios infestant: sed mansueti nullos infestant, non debent ergo alijs merito infestari. Sed tamen specialiter hæreditabunt illam terram viuentium, sicut iam dictum est. Secundo ponuntur eorum delitiæ cum dicit, [& delectabuntur in multitudine pacis.] Hæc enim pax est valde delectabilis. Dicit autem, [in multitudine,] quia ibi est multiplex pax: hic vero sunt bella. Quoddam est enim ad homines: sed hoc non erit ibi, quia omnes erunt in vnum pacifici. Esa. 32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, &c. Item hic est bellum contra carnem, quæ concupiscit aduersus spiritum. Gal. 5. Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem: hæc enim sibi inuicem aduersantur, &c. Sed tunc habebunt pacem adinuicem. Iob. 5. Scies, quod pacem habeat tabernaculum tuum. Item, voluntas contra se est diuersa per diuersa desideria: tunc autem non erit diuisa, sed vnita in Domino. Psal. In pace factus est locus eius. Item, hic est bellum ad Deum propter peccata. Esa. 59. Peccata siue iniquitates vestræ diuiserunt inter vos & Deum vestrum. Sed illi omnes habebunt pacem cum illo. Iob. 22. Acquiesce ei & habeto pacem cum eo, &c. [Obseruabit.]

a Supra posuit vnam rationem, quare non debent viri Dei indignari super peccatorem, quia scilicet eius prosperitas non est stabilis: hic ponit aliam, quia scilicet peccatores non possunt nocere iustis. Et circa hoc, duo facit. Primo enim proponit eorum malignitatem, quam in corde cogitant contra iustos. Secundo, eorum conatum exteriorem, ibi, [Gladium euaginauerunt.] Circa primum, duo facit, secundum quod interior eorum malitia est duplex. Primo enim ostendit quod mali insidiantur bonis. Secundo, quod turbantur contra eos, ibi, [& stridebit.] Dicit ergo. [Obseruabit peccator iustum,] si aliquid forte possit habere contra eum. Luc. 24. Ipsi autem obseruabant eum. Sic peccatores obseruant bonos insidiando eis, & sancta eorum studia peruertendo. Ecclesiæ enim bona in mala conuertentes insidiantur, &c. Sed contra hoc dicitur Prou. 24. Ne insidieris & quæras impietatem in domo iusti, &c. Secundo, turbantur contra iustum. Dicunt enim Sap. 2. Quoniam dissimilis est alijs vita illius, &c. Vnde [stridebit super eum dentibus suis,] id est, commouebuntur ad iram. Loquitur ad modum aprorum. Psalm. 102. Peccator videbit & irascetur. Act. 7. Stridebant dentibus in eum. Deinde cum dicit, [Dominus autem.]

k Ostendit, quod hæc eorum malitia non habet effectum intentum, quia irridentur à Deo. Et circa hoc, duo facit. Primo enim ponit irrisionem. Secundo, eius rationem, ibi, [quoniam prospicit.] Dicit ergo, [Dominus irridebit eum,] id est, facit eum, vel considerat irrisibilem. Et ratio est, quia Dominus vidit eum attentare magna, & tamen scit quod statim debet mori: & ideo subdit, [quoniam prospicit quod veniet dies eius,] scilicet in promptu: & hoc est ei debitus dies, scilicet condemnationi. Iob 21. In diem perditionis seruatur malus, ad diem furoris ducetur. De hac die dicit hic. Non ergo turbari debetis contra eos dicit Psal. quia non possunt præualere contra vos. Consequenter cum dicit. [Gladium.]

l Addit de conatu malorum exteriori. Et circa hoc, tria facit. Primo enim ostendit eorum conatum. Secundo, finem intentum, ibi. Vt decipiant. Tertio, conatus huius euentum, ibi. [Gladius eorum.] Circa primum duo facit, secundum quod est duplex conatus eorum contra bonos. Primo enim ostendit conatum eorum per apertam persecutionem. Secundo, per fraudulentam calumniam, ibi, Intenderunt arcum. Dicit ergo quantum ad primum. Gladium euaginauerunt peccatores. Per gladium intelligitur omnis aperta facti persecutio. Luc. vigesimo secundo. Si percutimus in gladio? Percussio etiam verbi dicitur gladius. Lingua eorum gladius acutus. Et hic gladius est gladius diaboli, qui per linguam hominis multos interficit. Hic autem gladius est vagina quandiu est in corde, sed quando profertur, est sicut iam euaginatus. Cauendum est ergo primum vt non habeamus eum. Secundo, & si haberetur, non euaginemus eum. Quia si teneturin vagina, primo contrahit rubiginem, tandem tamen consumitur & tepescit odium & voluntas iniuriandi. Quantum ad secundum, dicit, [intenderunt arcum suum.] Arcus à longinquo percutit & non videtur trahens cum eo, sicut videtur percutiens cum gladio, & ideo arcus signat persecutionem dolosam. Consequenter ostendit quid intendunt, cum dicit, [vt decipiant.] Circa quod duo facit, secundum quod duo intendunt. Primo enim intendunt decipere. Secundo, occidere, ibi, [vt trucident.] Dicit ergo, [vt decipiant, &c.] Decipere est per actum dolosum. Iob 12. Ipse nouit & decipientem, & eum qui decipitur. Sed [pauperem & inopem.] Pauper est qui parum habet. Inops est qui eget ope. Vel secundum Gloss. Pauper est qui sibi non sufficit: inops vero, qui non sustentatur alterius ope. Et hoc dicit, quia tales non habent subuenientem. Occasio designatur per gladium, vel corporaliter, vel spiritualiter. Hebr. 11. In occisione gladij mortui sunt. Euentus autem conatus eorum est, quia reuertetur in caput suum. Et primo, ostendit quantum ad gla-

ad gladium dicens. [Gladius eorum, &c.] Tu eximis gladium contra alium & forte non percutis eum, quia forte ei nocere non potes. Tamen ex ipso spiritualiter tu es percussus. Prou: 1. Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, &c: Secundo, quantum ad arcum: vnde dicit, [& arcus eorum confringatur.] Psalm.75. Ibi confregit potentias, arcum, scutum, gladium, & bellum. Hoc autem erit quando destruetur dolositas eorum ne implere possint quod cœperunt. Iob.5. Qui dissipat cogitationes malignorum ne possint, &c. [Melius.]

m Supra Psalm. assignauit rationem quare non debemus æmulari malos & prosperitatem eorum, ex dejectione eorum sumptam. Hic autem assignat sumptam ex parte iustorum. Et primo, ostendit dignitatem iustorum. Secundo, subiungit monitionem ad sectandam iustitiam, ibi, [Expecta.] Circa primum duo facit. Primo, proponit intentum. Secundo, manifestat propositum, ibi, [Quoniam brachia.] Dicit ergo, [Melius est modicum, &c.] Intentio eius est probare quod bona iustorum præeminent bonis peccatorum. Et sic minus habentes non æmulantur plus habentes: vnde dicit, [Melius, &.] quasi dicat, Contingit iustum parum habere, & peccatorem satis.

Sed quid melius? Respondet quod parum iusti. Prou.16. Melius est parum cum iustitia, quam multi fructus cum iniquitate.

Cuius ratio est, quia quæ rationem boni habent, ex hoc solum habent, quod vtilia sunt ad finem non propter aliud. Intantum enim bona sunt, inquantum vtilia: postquam autem incipiunt esse nociua, non sunt bona: sicut est de medicina, si plus quam ad sanitatem sit necessaria, accipias, iam non est bona. Res autem mundi bonæ sunt, inquantum instrumentaliter deseruiunt ad virtutem. Quando ergo habes tantum de eis quod sufficiunt ad virtutem, bonæ sunt. Si autem à virtute abducuntur, sunt malæ: & ideo melius est parum habere de eis cum iustitia, quia hoc est bonum, quam multum cum iniustitia, quia hoc est malum. Et hoc etiam intelligendum est de omnibus alijs diuitijs spiritualibus, scilicet parum de sapientia cum iustitia, & sic de alijs. Deinde cum dicit, [Quoniam.]

n Probat quod melius est. Cuius triplex est ratio. Primo, ex parte diuturnitatis. Secundo, vtilitatis, ibi, [Mutuabitur.] Tertio, virtutis, ibi, [Os iusti.] Circa primum, duo facit. Primo enim proponit contritionem malorum. Secundo, firmitatem bonorum. Dicit ergo, [Quoniam brachia, &c.] quasi dicat. Ideo bona iustorum pauca, sunt meliora quam impiorum multa, quia sunt stabilia, illa vero non. Et hoc est quod dicit, [Quoniam brachia.] Nomina membrorum corporalium designant virtutes, seu actus eorum membrorum. Nomine ergo brachij designatur virtus hominis operatiua: vnde [brachia peccatorum conterentur, id est, virtus operatiua ipsorum destruetur. Iob.38. Brachium excelsum confringetur. Sed hoc brachium conteritur quandoque à Deo, quandoque à diabolo, quandoque simul ab vtroque. A Deo conteritur, quando intendit nocere iustis & impeditur in suo proposito. Iob.5. Dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus eorum quod cœperant. A diabolo vero, quando homo proponit facere bonum & impeditur à sathana. Thess. 2. Voluimus venire ad vos, sed impediuit nos sathanas. Sicut cum quis proponit facere eleemosynam & retrahitur à cupiditate. Ab vtroque autem simul à Deo quidem per authoritatem ad probandum, à diab olo vero per executionem. Iob. 1. & 2. cap. Secundo cum subdit, [Confirmat autem, &c.] ostendit quod iusti sunt diuturni, & firmi, & stabiles. Dicit ergo; [Confirmat autem iustus Dominus.] Licet iustitia sit virtus & firmitas animi, tamen non inest homini à seipso. Vnde 1.Cor. 1. Non glorietur omnis caro in conspectu eius: ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, &c. vsque in Domino glorietur. Homo enim in se factus est infirmus. Ps. 6. Miserere mei Deus, quoniam infirmus sum. Et ideo indiget confortari ab aliquo, maxime à Deo à quo quidem confirmatur, quandoque in temporalibus inquantum expedit iusto ad salutem, sed in spiritualibus semper: & hoc interiori gratia. Item, bonis verbis. Item, bonis exemplis. De primo, Rom.1. Gratiæ spiritualis ad confirmandos vos. 2. Thess. 2. In gratia exhortetur corda vestra & confirmet, &c. Psalm, 50. Spiritu principali confirma me. De secundo, Psal.118. Confirma me in verbis tuis. Act. 15. Verbo plurimo consolati sunt fratres, & confirmauerunt eos. De secundo, Luc. 42. Conuersus confirma fratres tuos. 1.Pet.2. Christus passus est pro nobis, &c. & 4. Christo igitur in carne passo, &c. vnde in 5. Ipse perficiet confirmabit, &c. Confimatur per exemplum crucis, de qua dicitur, Crux enim finita est in pœna, sed manet in gloria. A locis enim suppliciorum transit ad frontes imperatorum. Qui tamen dedit honorem suis pœnis, quid faciet fidelibus suis? Consequenter cum dicit, [Nouit Dominus.]

o Manifestat propositum. Et primo dicit de stabilitate iustorum. Secundo, de contritione iniustorum, ibi, [quia peccatores.] Iusti autem dupliciter confirmantur à Deo: quia primo bona eorum stabiliuntur. Secundo, à malis curantur, ibi, [non confundentur.] Sed duplex est bonum, scilicet bonum viæ, & bonum finis: & in vtroque iusti stabiliuntur. Quantum ad primum dicit, [Nouit Dominus.] Quantum ad secundum, dicit, [& hæreditas.] Dicit ergo, [Nouit Dominus.] Heb. 8. Omnia nuda & aperta sunt oculis eius. Sed præcipue quod sibi affinis & familiaris fuerit. Tim.2. Nouit Dominus qui sunt eius, & eos quos approbat: & sic dicitur hic. Nouit Dominus, id est, approbat. [Dies immaculatorum.]

Sed Iob 15. dicitur. Quis est homo vt immaculatus sit, & vt iustus, &c.

Respon. Dicendum, quod verum est quod ex se nullus est immaculatus si macula intelligatur peccatum mortale: sed tamen per gratiam sic. Si vero macula intelligatur originale peccatum, sic nullus est immaculatus. Dies isti tripliciter possunt intelligi. Quia primo, dies præsentis vitæ, & licet sint communes bonis & malis, tamen boni eis bene vtuntur. Gen. 25. Mortuus est in senectute bona proiectæque ætatis & plenus dierum. Impij autem male vtuntur eis. Ps.54. Viri sanguinum & dolosi, non dimidiabunt dies suos. Et quia dies iustorum sunt pleni, & ideo approbati, illorum vero dimidiati, & ideo non approbantur. Item, & isti sunt mali & pauci, tamen Deus nouit eos. Alij opera virtutum. Rom. 13. Sicut in die honeste ambulemus: & isti sunt approbati à Deo. Alij dies æternitatis & iustitiæ: & isti sunt dies iustorum, sed soli Deo noti. Esa. 64. Oculus non vidit absque te, quæ præparasti expectantibus te. Bonum vero finis ostendit, cum dicit, [& hæreditas eorum in æternum erit.] Istud dicitur hæreditas in quo est stabilimentum & finis alicuius. Iusti finem suum habent in re æterna. Psal. 15. Dominus pars hæreditatis meæ. Thren. 3. Pars mea. Et ideo non potest eorum hæreditas deficere. Impij autem ponunt finem suum in mundanis. Sap. 2. Hæc est pars nostra, &c. & ideo non manet. Et de istis dicitur 1. Pet. 1. In hæreditatem conseruatam in cœlis. Deinde cum dicit, [Non confundentur.]

p Ostendit quomodo iusti tueantur contra mala. Et hoc dupliciter. Quoddam enim est malum, quod bono est contrarium: & quoddam est malum per defectum boni, ibi, [& in diebus famis.] Dicit ergo quantum ad primum. [Non confundentur in tempore malo,] id est, in tempore aduersitatis. Amos 5. Prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est. Est enim tempus malum dupliciter: vel de præsenti, & hoc est tempus aduersitatis quod est malum: vnde [Non confundentur in tempore malo,] id est, in tempore aduersitatis. Mali enim in tempore aduersitatis confunduntur, non boni. Tunc nempe confunditur quis, quando perdit in quo sperat. Sed quando id manet in quo sperat, non confunditur. In aduersitate autem perduntur temporalia, in quibus boni non sperant: & ideo non confunduntur tempore aduersitatis. Vel de futuro in die iudicij: & in eo impij confundentur per erubescentiam de peccatis. Psal. 5. Confundantur & erubescant valde velociter. Iusti autem honorabuntur. Rom. 2. Hic quidem qui secundum patientiam boni operis gloriam & honorem, &c. Quantum ad secundum malum, quod est per defectum boni subiungit, [& in diebus famis saturabuntur.] Hoc tripliciter exponitur. Ad litteram enim hoc potest exponi de fame temporali. Nam aliquando Deus prouidit, quod fames esset apud infideles, apud fideles vero abundantia, quia fideles sibi inuicem communicabant quæ habere poterant. Aliquando etiam prouidetur à Deo fidelibus ne egeant. Iob 5. In vastitate & fame ridebis: sic & Helias satiatur tempore famis. 3. Regum 17. Ad probationem tamen nostram, aliquando famis necessitas seruos Dei præoccupasse probatur. Vnde Apostolus ait de seipso. 1. Cor. 11. In fame & siti, &c. Vel quia serui Dei modico contenti saturantur. Phil. vlt. Scio & humiliari, scio & abundare: vbique & in omnibus institutus sum: & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. Impij autem multa volunt & multa quærunt, & ideo, in diebus famis non saturabuntur. Exponas etiam de fame verbi Dei. Et his diebus hoc saturantur iusti. Matth. 5. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Vel tertio exponitur de fame, quæ erit in futura vita vbi iusti saturabuntur, & iniusti esurient. Esa. 65. Serui mei comedent & vos esurietis. Origenes in Gloss. Exod. 16. Qui non colligebat manna in die sexto, esuriebat in die septimo. Nunc est dies sextus: & ideo qui non colligit nunc, esuriet tunc ibi. Consequenter cum dicit, [quoniam peccatores peribunt,] ostendit quomodo conterentur brachia peccatorum. Et ponit tria. Primo, casum impiorum. Secundo, ordinem cadendi, ibi, [Inimici.] Tertio, modum, ibi, [quemadmodum fumus.] Dicit ergo, [quia peccatores peribunt,] quasi dicat. Ideo iusti conseruantur, quia perditio debetur solis peccatoribus, sed salus iustis. Iob 38. Conteret multos & innumerabiles, & stare faciet alios pro eis. Ordo cadendi est quia tolluntur in altum, vt fortius cadant. Iob 30. Eleuasti me, & quasi super ventum ponens elisisti me valide. Et ideo dicit, [Inimici vero Domini mox vt honorificati fuerint & exaltati.] Psal. 72. Deiecisti eos dum alleuarentur. Sed modus est sicut fumus, quia si dispergitur non reparatur. Et hoc est quod ait, [deficientes quemadmodum fumus deficient.] Iac. 4. Quæ est vita vestra? vapor est ad modicum patiens. [Mutuabitur peccator.]

q Supra ostendit, quod pars iustorum bona præponderant multis malorum bonis ratione stabilitatis: hic autem ostendit idem ratione vtilitatis. Et primo, ostendit quod bona iustorum sunt fructuosa, sed malorum econuerso. Secundo, ostendit hoc experimento, ibi, [Iunior fui.] Tertio concludit principale intentum, ibi, [Declina.] Circa primum, duo facit secundum quod duplex fructus prouenit homini. Vnus enim est ex bonis possessis, alius ex operibus quæ fecit. Vnde primo, ostendit quod fructuosi sunt boni, quantum ad primum. Secundo, quantum ad secundum, ibi, [Apud Dominum.] Circa primum duo facit. Primo enim præmittit fructuositatem bonorum: & contrarium malorum. Secundo, assignat rationem, ibi, [benedicentes.] Circa primum, duo facit. Primo, ostendit infructuositatem bonorum, ibi, [Iniusti autem.] Dicit ergo, [Mutuabitur peccator.] Legatur primo, secundum superficiem litteræ. Duplex signum est quod aliquis deficiat in temporalibus. Vnum, quando indiget mutuum accipere. Deut. vigesimo octauo. Ipse fœnerabitur tibi & tu non fœneraberis ei. Et ideo dicit, [Mutuabitur peccator,] id est, mutuum accipiet. Aliud signum est, quando quis mutuum consumpsit, & reddere non potest: vnde dicit, [& non soluet.] Eccl. 29. Solidi vix reddet dimidium: & econuerso. Vnum signum abundantiæ est, quod habeat, vnde gratis det: vnde dicit, [Iustus autem miseretur,] id est, per misericordiam gratis subuenit indigentibus. Iob. 31. Ab infantia creuit mecum miseratio, &c. Aliud est signum, quando homo est promptus reddere quod debet: vnde dicit, [& retribuet,] scilicet debitum. Rom. 13. Reddite omnibus debita.

Sed quid est hoc quod dicit? Nunquid iusti semper abundant terrenis & mali non? imo videtur contrarium. Iac 2. Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo? Sed Deus secundum istam expositionem loquitur secundum statum veteris testamenti in quo seruantibus legem promittuntur temporalia bona, transgredientibus vero mala: vt saltem per temporalia traherentur ad spiritualia: & ideo oportet exponere etiam quantum ad illos, qui in veteri testamento pertinebant ad nouum testamentum. Oportet ergo hoc altius exponere, [Mutuabitur, &c. Et potest referri ad duplex mutuum. Homini enim aliquid à Deo mutuatur, & aliquid à ministro Dei, scilicet homine. Dicitur autem peccator homo quicunque. Dicit ergo, [Mutuabitur,] scilicet à Deo: quia, Quid habes quod non accepisti? Cor. 4. Et hoc est quasi mutuum: quia ad hoc dat nobis Deus quæcunque bona vt ex eis crescamus in his, quæ ad honorem Dei sunt. Luc. 19. Et ego veniens cum vsuris vtique exegissem illam. Et sic retribuimus ei per gratiarum actionem. Sed Deus peccatori dedit bona naturalia. Temporalia vero aliquando largitur & spiritualia, sed peccator non soluit per spiritualem profectum & gratiarum actionem. Esa. 1. Filios enutriui & exaltaui, ipsi autem sperauerunt me. A ministro enim Dei accipit homo mutuum. Pixlati namque & doctores sunt quidam campsores. Item, Luc. 19. Vocatis decem seruis dedit eis decemnas, & ait ad illos. Negociamini dum venio. Ergo sunt negotiatores. Doctor ergo dat populo doctrinam, quasi pecuniam. Psal. 11. Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, &c. Sed dat verba Domini, non sua. Boni autem retribuunt, quia faciunt quod audiunt, sed mali non, quia non implent obediendo. Eccl. 33. Audient verba tua, & non facient ea. Iustus autem quod accepit à Deo quicquid sit illud & quocunque modo, expendit in alios. 1. Petri 4. Vnusquisque prout accepit gratiam in alterutrum illam administrantes. Et sic miserebitur. Item regratiatur Deo, & sic retribuet. Psalm. 115. Quid retribuam Domino, &c. Ratio assignatur, [quia benedicentes.] Hic sunt tres sensus secundum Gloss. [Benedicentes ei,] scilicet Deo in omnibus gratias agentes & iussa sequentes [hæreditabunt terram,] scilicet viuentium. Gal. vlt. Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet vitam

vitam æternam. Vel secundum litteram [hæreditabunt terram,] id est, terrã promissionis. Et loquitur populo carnali. Esa. 1. Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. E contrario qui maledicunt Deo, scilicet non solum verbo, sed facto, vel occasionaliter, disperibunt. Psalm. 1. Iter impiorum peribit. Orig. exponit aliter, [benedicentes ei,] scilicet iusto; benedicentur. Quicquid enim fit iusto Deus accipit sibi factum. Luc. 10. Qui vos spernit me spernit. Et Matth. 25. Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis, [hæreditabunt terram,] iusto debitam. Matth. 10. Qui recipiunt iustum in nomine iusti, &c. [Maledicentes autem ei,] scilicet iusto, [disperibunt.] Genes. 27. Qui maledixerit tibi sit ille maledictus. Sed Hier. habet aliter, [peccator deficiet vt non soluat, sed iustus miseretur & retribuet.] Qui benedicti à Deo, hæreditabunt terram. Prouerb. 10. Benedictio Domini diuites facit. Iniusti vero qui maledicti sunt à Deo, id est, puniti, disperibunt. Et ideo sunt steriles. Gen. 3. Maledicta terra in opere tuo. Deinde cum dicit; [Apud.]

r Ostendit bonorum fructuositatem, quantum ad opera. In operibus autem duo ostenduntur. Et primo, eorum prosperitas. Secundo, eorum reparatio, ibi, [Cum ceciderit.] Sed quia prosperitas est ex electione Dei. Primo, ostenditur quod est ex parte Dei diligentis. Secundo, quod est ex parte hominis dilecti ibi. [& viam eius volet.] Dicit ergo, [Apud Dominum gressus hominis dirigetur,] id est, à Deo processus hominis dirigetur, quod homo directe intendat in finem vltimum. Hoc enim non est homini à se. Hiere. 10. Non est homini via eius, nec viri est vt ambulet & dirigat gressus suos: sed est à Deo. Prouerb. 16. Hominis est animum præparare, & Domini gubernare linguam: omnes viæ hominum, patent oculis eius. Psalm. 17. Perfice gressus meos in semitis tuis, vt non moueantur vestigia mea. Dirigit autem Deus gressus hominis in via veritatis cognoscendæ, vt non labatur in errorem. Psalm. 26. Dirige me in veritate tua & doce me, &c. Item in via iustitiæ vt declinet à malo & faciat bonum. Psalm. 26. Dirige me in semitam rectam, &c. Quantum ad secundum dicit, [& viam eius volet.] Hoc dupliciter potest intelligi, vt dicatur primo. Et homo directus à Deo volet viam eius, scilicet Dei, quasi dicat, Deus sic dirigit hominem quod non cogit eum, sed facit eum & eligere bonum, & id quod est Dei. Phil. 2. Qui operatur in nobis & velle & perficere. Vel aliter, [& Dominus volet,] id est, acceptabit & remunerabit viam eius, id est, bona opera nostra. Prouerb. 4. Quæ à dextris sunt nouit Dominus. Consequenter cum dicit, [Cum ceciderit,] ostendit bonorum in operibus infructuositatem, quantum ad eorum reparationem. Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit ipsam reparationem. Secundo, ipsius causam assignat & rationem, ibi, [quia Dominus supponit manum suam.] Dicit ergo. [Cum ceciderit.] Directio viatoris sic est, vt aliquando cadat, sed comprehensoris est non cadere. Viator tamen & si forte ceciderit Deus reparat eum. Et hoc est quod dicit, [non collidetur.] Hoc autem potest intelligi de secundo casu scilicet temporalis aduersitatis. 2. Regum 1. Quomodo ceciderunt fortes, nolite annunciare in Geth, &c. Et sic iustus cadit non collidetur, quia patienter sustinet. Iacob. 1. Patientia opus perfectum habet, &c. Sed peccator dum cadit colliditur, quia impatiens est. Vel de casu venialis peccati, quia nullus est qui tale peccatum non committat aliquando. Iac. 2. In multis offendimus omnes. Et sic sensus est. Si ceciderit hoc casu non collidetur, vt mortaliter peccet; vnde dicitur Prouerb. 34. Septies in die cadit iustus & resurgit. Quod si referatur ad casum peccati mortalis, quo aliquando iustus cadit, vt Dauid per adulterium & homicidium, & sicut Petrus negando Christum, sic peccatores casu colliduntur, dum desperati nolunt ad pœnitentiam redire. Vnde Ephes. 4. Desperantes semetipsos tradiderunt, &c. 2. Cor. 12. Lugeam multos ex his, qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam, &c. sed iustus non colliditur per desperationem, sed redit ad pœnitentiam; vnde Dauid dicit, Peccaui Domino: & dictum est ei, 2. Regum 12. Dominus transtulit peccatum tuum. Item, Petrus fleuit amare. Matth. 26. Mich. 7. Non læteris inimica mea: quia cecidi, consurgam. Ratio autem quod non colliditur est, [quia Dominus supponit manum suam,] scilicet gratiæ confortantis eum. Ezech. 13. Manus Domini erat mecum confortans me. Psalm. 138. Et tenebit me dextera tua. Deinde cum dicit, [Iunior fui.]

f Ostendit experimento, quod bona iustorum sunt fructuosa, sed non malorum. Et ponit illud diuturnum de duobus. Primo, de immunitate bonorum à malis. Secundo, de profectu eorum in bono, ibi, [Tota die.] Circa primum, duo facit. Primo enim, ostendit immunitatem à malo, quantum ad ipsum iustum. Secundo, quantum ad semen eius, ibi, [nec semen eius.] Circa primum, duo facit. Primo enim ponit diuturnitatem experimenti. Secundo, ipsum experimentum, ibi, [non vidi.] Dicit ergo, [Iunior fui.] Ac si diceret ei aliquis: vnde habes hæc omnia, quæ dicis de bonis iustorum, &c. Respondet, quia ab experimento [Iunior fui, &c.] Hoc dupliciter potest exponi. Primo, de ætate corporali, secundum quod homo primo, floret in iuuentute: & postea senex fit. Psal. 89. Mane floreat & transeat.

Sed contra hoc dicit Aug. Tu Dauid semper fuisti in terra tua, & si in illa non fuit iustus derelictus non tamen est mirum si alibi est derelictus. Et ideo vult Aug. quod loquatur in persona ecclesiæ. Et hæc habet ætatem pueritiæ in Abel, iuuentutis in Patriarchis, senectutis in Apostolis, senectam in fine mundi. Præmittit duas medias ætates & ponit extremas: & sic fuit à principio mundi, & erit vsque ad finem. Et hæc distinctio ponitur, Gal. 4. Vel potest intelligi de spiritualitate: quia quandiu homo delectatur in puerilibus & vanis, sic est puer mente: sed quando delectatur in maturis, fit senex. Et hæc distinctio ponitur, 1. Cor. 13. Cum essem paruulus loquebar vt paruulus, &c. Cum autem factus sum, &c. Et ideo dicit. Siue in statu puerili siue in statu senectutis hoc iudicaui, quod scilicet ipse iustus sit immunis à malis, & quantum ad se, & quantum ad semen eius. Ideo ostendit dicens, [non vidi iustum derelictum,] quantum ad se. Si hoc referatur ad bona temporalia, non videtur hoc verum, quia de iustis dicitur, Heb. 11. Egentes angustiati, &c.

Respon. Dicendum, quod licet subtrahantur eis bona temporalia, non tamen deseruntur à Deo; quia totum hoc cedit in bonum eorum, vel pro bonis, vel vt tollatur causa alicuius mali vt dicit Aug. Matth. 5. Primum quærite regnum Dei, & hæc omnia scilicet spiritualia adijcientur vobis. Verum est, sed si Deus videt expedire ad nostrã salutẽ. Quantũ ad semen eius dicit, [nec semen eius quærens panem.] Exod. 20. Ego sum Deus zelotes, reddens misericordiam in millia his, qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea. Luc. 2. Misericordia eius à progenie in progenies, timentibus eum. Et ideo sicut ipsi non derelinquuntur, ita nec semen eorum. Et potest referri ad panem temporalem, quantum ad vetus testamentum: sed secundum spiritualem intellectum panis ille intelligitur participatio Christi, scilicet veritas, sapientia & iustitia. Ioan. 6.

Ego ſum panis viuus, &c. Hic eſt panis qui dat delitias regibus. Geneſ. 49. Et dicit, [quærens panem,] quia iſte panis præſto eſt quærentibus eum.

Sed contra. Abraham iuſtus fuit & Iſaac. Iſmael autem & Eſau, qui fuerunt filij iuſtorum, non habent ſpiritualem panem.

Reſp. Apoſtolus ſoluit, quod filij promiſſionis computantur filij iuſtorum. Ergo ſemen eſt ille, qui imitatur eum. Vnde tam filij carnales qui imitantur patres in bono, quam diſcipuli qui imitantur magiſtrum, ſunt ſemen ſpirituale, ſcilicet illi qui imitantur eorum doctrinam in opere. [Tota die.] Hic oſtendit aliud ſignum experientiæ, ſiue aliquod experimentum, & dicit quod aliud quod expertus de viro iuſto eſt: quia [Tota die,] id eſt, toto tempore vitæ ſuæ [miſeretur,] miſerijs aliorum, [& commodat,] ſcilicet ſpiritualia & temporalia. Pſalm. Iucundus homo qui miſeretur & commodat: vel actu, vel promptitudine. Et ideo, [Semen illius in benedictione erit.] Geneſ. 22. Multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cœli, &c. [Declina à malo.

s Supra oſtendit Pſalm. quod bona iuſtorum ſunt meliora quantum ad fructum. Hic autem prorumpit in exhortationem ad illa. Circa hoc, tria facit. Primo enim ponitur exhortatio ad iſta. Secundo, ponitur fructus, ibi, Dominus amat. Iuſtitia habet duas partes. Recedere à malo & facere bonum. Et ideo dicit, [Declina à malo & fac bonum.] Hæ autem duæ partes iuſtitiæ correſpondent præceptis legis. Iuſtitia enim regulatur lege. In lege ſunt quædam præcepta affirmatiua, quæ implentur faciendo bonum: & quædam ſunt negatiua, quæ implentur declinando à malo. Item per hæc duo perficitur naturalis inclinatio appetitus, cuius ſunt duo obiecta, ſcilicet bonum & malum: quia appetitus naturaliter tendit in bonum, & refugit malum falſum. Sed dicit, [Declina à malo.] Eſt autem duplex malum. Vnum, quod facit homines malos, & hoc vere dicitur malum. Aliud malum eſt, quod non facit homines malos, ſcilicet malum pœnæ. Primum eſt peccatum, & de hoc intelligitur cum dicit. Declina à malo, id eſt, à peccato. Eccleſ. 2. Non zeles hominem in peccato ſuo. Et non dicit quod non faciat malum, quia in hoc intelligitur ſola negatio, ſed [declina à malo,] vt ſcilicet voluntatem faciendi non habeat. Eſa. 1. Quieſcite agere peruerſe, diſcite benefacere. Hæc duo frequenter introducuntur in ſacra ſcriptura. Sed quandoque præmittitur bonum, ſicut ibi. Dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatem. Quandoque præmittitur vitatio mali, ſicut Eſa. 7. Vt ſciat reprobare malum, & eligere bonum. Et ratio eſt, quia duplex eſt ordo. Vnus ſcilicet intentionis; & ſecundum hunc ordinem ſemper prius debet præmitti bonum quam vitatio mali: quia ad hoc vitat malum, vt faciat bonum. Alius eſt ordo executionis: & ſecundum hunc ordinem prius præcipitur vt vitet malum, quia omnes naſcimur filij iræ; & non poſſumus fieri iuſti niſi expellamus malum. [Et inhabita in ſæculum ſæculi.] Hic ponitur fructus iuſtitiæ, quaſi dicat. Si declinaueris à malo & feceris bonum, inhabitabis, ſed non dicit explicite vbi, ſed quantum [quia in ſæculum ſæculi.] Sed eſt ſenſus [inhabita,] quaſi intus habita. Senſibila dicuntur exteriora bona, quia exteriori ſenſu capiuntur. Interiora bona ſunt ſpiritualia & intelligibilia. Cum ergo dicit, [Inhabita,] id eſt, intra poſſeſſionem ſpiritualium bonorum habitabis. Cant. 1. Introduxit me rex in cellaria ſua. Et dicit, [in ſæculū ſæculi,] id eſt, in perpetuum. Exod. 15. Introduces eos, & plãtabis, &c. [Quia Dominus amat iudicium.] Hic ponitur ratio quare inhabitet in ſæculum ſæculi, quaſi dicat. Ideo inhabitat, quia hoc ſtatutum eſt ex diuino iudicio.

A Probat hoc, ſcilicet quod inhabitet ſemper & libenter, [quia Dominus amat iudicium.] Eſa. 61. Ego Dominus diligens iudicium. Et inducitur quod hic dicitur duplici ratione: quia ſi eſt ratio eius, quod dicit, [Declina à malo, &c.] vt ſcilicet ſis, ſcilicet imitator Dei, quia Dominus amat iudicium. Et hoc eſt declinare à malo & facere bonum. Vel ad hoc refertur. Inhabita in ſæculum ſæculi. Quia hoc iuſtum eſt. Et Deus amat iudicium. Iuſtum enim eſt vt ſi homo non velit relinquere Deum, non relinquatur ab eo, qui eſt æternus. Et ideo non relinquentur ab eo iuſti, qui volunt eſſe cũ eo. Et ideo dicit, [Non derelinquet ſanctos ſuos.] Et ex hoc ſequitur, quod [in æternum conſeruabuntur,] quia æternus eſt & potens. Pſal. 11. Tu Domine ſeruabis nos, & cuſtodies nos, &c. Eſa. 33. Non rumpentur funiculi, [Iniuſti.]

* Hic ponitur forma iudicij, quæ erit bonis & malis. Primo ergo ponit quid dabitur malis in iudicio. Secundo, quid bonis, ibi, [Iuſti.] Malis imminet punitio: quia [iniuſti punientur.] Eccl. 25. In finem illorum, ſcilicet peccatorum, inferni & tenebræ & pœna. 2. Theſſ. 1. Dabunt pœnas in interitu æternas. Item, exterminatio, [quia ſemen impiorum peribit.] Hic loquitur ſecundum exterminationem hominum. Mali autem cum moriuntur, credunt ſaltem in filijs viuere. Sed dicit quod [ſemen eorum peribit,] id eſt, vel carnales filij qui proprie imitantur eorum malitiam, vel ſectatores falſæ doctrinæ aliquorum: ſicut ſemen Arrij. Iuſtus autem duo retribuet: contra punitionem dabit remunerationem: vnde dicit, [Iuſti autem hæreditabunt terram,] quaſi hæreditate eam poſſidentes. Pſal. 68. Hæreditate acquirent eam, &c. 1. Pet. 1. Regenerauit nos in ſpem viuam. Contra exterminationem hæreditatis, quia [inhabitabunt in ſæculum ſæculi ſuper eam,] id eſt, in hac terra viuentium ſemper erunt. [Os iuſti meditabitur.]

x Hic oſtendit, quod bona iuſtorum maiora ſunt, quantum ad vſum virtutis: quia iniuſti habent os pronum ad malum. Primo ergo agit de ſpiritualibus bonis iuſtorum. Secundo, de peruerſitate malorum, ibi, [conſiderat.] Circa primum duo facit. Primo enim ponit ſpiritualia iuſtorum præeminentia. Secundo, ponit fructum ipſorum bonorum, ibi, [Non ſupplantabuntur.] Bona ſpiritualia in duobus conſiſtunt, ſcilicet prout ſunt in corde. In ore iuſti non eſt niſi bonum & veritas. Epheſ. 4. Deponentes mendacium, loquimini veritatem. Eſt autem duplex veritas: & vtraque habet iuſti præmia. Prima, eſt de diuinis. Secunda, eſt de humanis. Quantum ad primum dicit, [Os iuſti meditabitur ſapientiam.]

Sed non videtur benedicere, Quia meditari eſt actus cordis non oris.

Reſpondeo dicendum, quod meditabitur, id eſt, meditata loquetur, vel modulabitur. Et multiplicare aliquid meditantur ſapientiam. Quidã meditantur Chriſtum qui eſt ſapientia Dei Patris ſaltem credendo. Deut. 4. Hæc eſt ſapientia veſtra & intellectus coram populis. Quidam acquieſcendo cum intelligentibus. Eccl. 6. Si dilexeris audire ſapiens eris. Quidam in ea pſallendo. Eccl. 3. Pſallentes in cordibus veſtris Domino. Prou. vlt. Os ſuum aperuit ſapientiæ, & lex clementiæ in lingua eius. Sed os iuſti meditabitur ſapientiam docẽdo. 2. Cor. 2. Sapientiam loquitur inter perfectos. Origen. autem dicit. Imperiti peſſimum vitium habẽt, vt ſuperfluos eos dicant, qui ſtudium doctrinæ impendunt: imitantes rerum vocabula, eorum ſtudium contemnant, loquacitatẽ ſuã, inertiam, & imperitiã approbantes. Quantũ ad ſecundũ dicit, [Et lingua eius,] hoc tripliciter exponitur. [Lingua eius loquetur iudiciũ,] id eſt, cum iudicio & diſcretione ſermonẽ profert. Pſ. 101.

Diſponet

Disponet sermones eius in iudicio. Eccl. 21. Verba prudentum statera ponderabuntur, alio modo secundum quod refertur ad iudices: quia iudex siue os iusti, siue lingua iudicis iustum iudicium loquitur in sententiando. Vel lingua iusti loquetur de iudicijs Dei: & conuertet peccatores ad pœnitentiam ex consideratione diuini iudicij. Iob 19. Fugite à facie gladij, quoniam vltor iniquitatum gladius est.

Sed quare dicit in futuro, meditabitur, & loquetur?

Respondeo dicendum, quod loquitur in futuro, vt designet continuitatem meditationis, quasi dicat. Continue loquitur & meditatur. Vel dicit hoc de futuro, quia modo modicum quid de sapientia possumus loqui. Sed in futuro poterimus magna meditari de sapientia, & plura loqui de iudicijs Dei. Sed contingit quod aliquis non habet in corde quod loquitur ore. Matth. 15. Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me. Non sic de viro iusto, sed sicut loquitur, ita habet in corde, quia infixam habet in memoria per meditationem, & in voluntate per amorem, legem Dei. Propter hoc dicit, [Lex Dei eius in corde ipsius,] id est, legem & iudicium loquitur & meditatur. Et ideo. [Non supplantabuntur gressus eius.] Et ponit hic fructum bonorum operum, quia non deficient, neque fraudabuntur: quia qui habet sacram scripturam & legem Dei in corde, non decipitur à diabolo. Psalm. 118. In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi. Nam lex est lucerna: & ideo qui sciunt eam, non offendunt. [Considerat peccator.]

ℸ Hic agit de consideratione malorum. Et primo, ponit cogitationes malorum contra bonos. Secundo, defensionem bonorum. Dicit ergo. [Considerat peccator iustum,] scilicet insidiose quomodo possit nocere. Psal. 21. Ipsi vero considerauerunt. Prouerb. 24. Ne insidieris & quæras impietatem in domo iusti. [Et quærit mortificare eum.] Vbi ostenditur eius credulitas, vel intentio. Prouer. 1. Pedes eius ad malum currunt, & festinant, &c. Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum. Sed iusti defenduntur. Primo, quia euadunt eorum persecutionem; vnde dicit, [Dominus autem non derelinquet eum in manibus eius,] quia licet ad horam impij habeant potestatem super iustos, non tamen semper. Psal. 124. Non relinquet Dominus virgam peccatorum super sortem iustorum, &c. Secundo, quia liberantur, diuino iudicio. Vnde dicit, quod non solum hic liberantur, sed nec damnabuntur, [cum iudicabitur illi,] id est, iusto, id est, ad vtilitatem iusti. Vel [illi,] id est, peccatori condemnabitur. Matth. 12. Resurgent in iudicio, id est, in condemnationem. [Expecta.]

ז Multa locutus est Psalm. in præmissis ad condemnationem iustorum, & deiectionem malorum: & hæc omnia retulit ad hoc vt sequamur iustitiam, & declinemus malum. Hic autem inducit exhortationem ad iustitiam. In duobus seruatur iustitia, scilicet in his quæ sunt ad Deum, & in his quæ sunt ad proximum. Circa hoc ergo, tria facit. Primo, proponit exhortationem. Secundo, ostendit præmium, ibi, [Et exaltabit te.] Tertio, probat quoddam quod proposuit, ibi, [Vidi impium,] ordinat ergo exhortando ad Deum. Primo, per expectationem. Secundo, per obedientiam. Dicit ergo, [Expecta Dominum,] vbi dicit duo. Primo, quod si aliquam molestiam pateris, non statim desperes, nec turberis contra Deum, sed expecta quousque succurrat. Psalm. 39. Expectans expectaui Dominum: & intendit mihi. Et sic hortatur ad sapientiam. Secundo, hortatur ad longanimitatem, quasi dicat. Si nondum remuneratus es de bonis tuis non frangaris, sed expecta remunerationem. Abach. 2. Si moram fecerit expecta eum, &c. Iac. 5. Expectat agricola pretiosum fructum terræ patienter ferens. [Et custodi vias eius.] Expectatio est in malis, custodia est in bonis. Custodi ergo vias, scilicet charitatis & præceptorum & serua cum diligentia. Prou. 4. Omni custodia serua, &c. Iob 22. Vestigia eius secutus est pes meus: viam eius custodiui. Psalm. 118. Scrutabor legem tuam, &c. [Et exaltabit te,] hic ponitur præmium siue fructus hoc est fructus bonorum, vt ab eo exaltentur. Eccl. 15. Exaltabit illum apud proximos suos. Sap. vlt. In omnibus honorasti populum. Et ad quid? [Vt hæreditate capias terram.]

Mirum est quod dicit. Cum terra sit infima, quomodo exaltabit, vt capias eam?

Et dicendum, quod terra de qua loquitur, est terra viuentium: & hæc est in alto, quasi stabilitas æternorum & spiritualium bonorum: & ad hanc non peruenit quandiu mens iacet in imis, sed oportet quod exaltetur. Esa. 58. Sustollam te super altitudinem terræ. Vel etiam potest intelligi de ista terra. Illi ergo hæreditate capiunt terram, qui terræ dominantur: & tales sunt qui habent cor eleuatum à terra, quia non habent cor pressum ad terram sicut sunt serui terræ & possessio terræ. Et ideo oportet ad hoc quod capiant eam, vt exaltentur. Prouerb. 4. Glorificaberis ab ea, cum eam, &c. Cum perierint peccatores videbis. Isti lætabuntur de perditione malorum. Psalm. 17. Lætabitur iustus cum viderit vindictam, &c. Iob 42. Videbunt iusti & lætabuntur. Sed non propter perditionem impiorum, quia Deus non propter ipsam lætatur. Sap. 1. Non lætatur in perditione virorum: sed de diuina iustitia. Esa. vlt. Egredientur & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me. Item, de diuina misericordia ipsis exhibita: qua sunt liberati à malis, siue à pœnis damnatorum. Et ad hoc videndum oportet quod sis etiam exaltatus: quia si es deprehensus, non videbis perditionem ipsorum. Psal. 72. Hoc labor est ante me, scilicet facta peccatorum, donec, &c. [Vidi impium.]

ה Hic probat duo, circa perditionem peccatorum. Primo, ponit prosperitatem ipsorum. Secundo, perditionem: vnde dicit. Vidi impium, id est, quemcunque peccatorem. Superexaltatum, id est, supra statum suæ conditionis: & supra alios homines fœlicem, quantum ad statum mundi. Iob 21. Quare impij viuunt confortati sunt roborati diuitijs, &c. [Et eleuatum sicut cedros Libani.] Hic est duplex littera. Vel supra cedros Libani, quæ inter omnes arbores maiorem altitudinem habet, quasi dicat, Excellenter super alios vidi eum. Eccl. 10. Positum stultum, id est, peccatorem in dignitate sublimi. Amos 2. Altitudo cedrorum, quasi altitudo illius, & fortis ipse quasi quercus. Sed quare impij viuunt, est duplex ratio. Vna, quia quandoque sublimantur mali, propter peccata hominum. Iob. 34. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Et ideo, mali sunt quasi flagella Dei ad populum cum dominantur. Esa. 10. Væ Assur virga furoris mei & baculus ipse est. Alia ratio est, vt mali cum dominantur grauius pereant. Iob 30. Eleuasti me & quasi super ventum ponens elisisti me valide. Vnde quandoque in eo quod magis desiderant magis deijciuntur. Alia ratio est ad instructionē iustorū, vt non multum reputent hæc temporalia quæ etiam boni habent & mali, vt dicit Aug. Iob. 21. Veruntamen non sunt in manu eorum dona sua, sicut bona animæ, Non curo de eis. Item vt iuste damnentur, qui abutuntur bonis datis. Esa. 1. Filios enutriui & exaltaui, &c. Vel hoc potest referri ad hæreticum qui eleuatur in suo sensu: & finaliter dicitur, [Et transiui.] Hæc

ostendit dilectionem peccatoris. Secundo, ostendit destructionem loci eius. Dicit autem, [Transiui.] Non dicit, [Transiuit,] quasi dicat, Transiui ego per considerationem. Exo.3. Transibo & videbo. Quamdiu homo defigit oculum in rebus mundi, videtur ei quod mali sunt potentes: quando autem mente transit ad spiritualia & Dei iudicia, pro nihilo reputat eos. Vnde [Transiui,] per conuersionem: quia quamdiu aliquis est sæcularis affectu & corpore, placent ei res mundi: sed quando affectu transit ab eis, pro nihilo habet in sæculo abundantes. Psalm. 41. Ad nihilum deductus est, &c. Et ideo sancti viri reputantur superbi, quia non appreciantur, nec reputant homines propter diuitias, vel dignitates, si non suppetant eis virtutes. Vnde sequitur, [Et ecce non erat,] etiam in præsenti, quia nihil reputat iustus homo gloriam peccatorum, quæ videtur aliquid. 1. Mach.2. Gloria hominis peccatoris stercus & vermis est, hodie extollitur & cras non inuenitur. Hierem. quarto. Aspexi terram, id est, gloriam terrenam, & ecce vacua erat, & nihil. Vel secundum Origenem, [Non erat,] quia quando homo eleuatur ad diuina conformatur diuino intellectui: & quæ sunt futura, sunt ei quasi præsentia. Vnde qui videt quod tempus huius vitæ est breue, damnationem impiorum videt quasi præsentem. Corinth.1. Elegit Deus quæ non sunt, vt ea, quæ sunt, destrueret. Vnde dicit, [Quæsiui eum & non est inuentus locus eius,] id est, dignitas eius, vel familia & domus eius, quasi dicat. Non solum ipse, sed quicquid ad eum pertinet, destruitur. Iob.22. Oculus qui eum viderat non videbit, neque vltra intuebitur eum locus eius. Vel locus eius, id est, mundus in quo quiescit, quia transit mundus & concupiscentia eius. Corinth.7. Præterit enim figura huius mundi. [Custodi innocentiam, & vide æquitatem.]

*. Hic exhortatur ad iustitiam quæ est ad proximum. Et circa hoc, tria facit. Primo, ponit exhortationem. Secundo, præmium, ibi, [quoniam sunt.] Tertio, exponit quod dixerat, ibi, [Salus.] Proximo debet homo facere, vt primo ei non noceat. Secundo, vt debita reddat. Quantum ad primum dicit, [Custodi innocentiam,] nihil nocendo. Iob vigesimo secundo. Saluabitur innocens. Saluabitur autem munditia manuum suarum. [Et vide æquitatem.] Alia littera habet, [directionem,] id est, rectitudinem & iustitiam, [vide,] id est, iudica. Iob sexto. Id quod iustum est, iudicare. [Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico.] Hoc est præmium iustorum. Origenes dicit, quod quando spiritus separatur à carne, ossa hominis dicuntur reliquiæ: ita quando anima recedit, quod remanet, scilicet corpus dicitur reliquiæ: & ideo non solum præmiabitur in anima, sed etiam corpus eius ad immortalitatem perducetur. Corinth. 15. Vel reliquiæ dicitur quicquid est homini post hanc vitam quæ sunt multæ, quasi dicat, Non terminabitur in vita ista, sed etiam in fine vitæ sunt alia mala. Vnde alia littera habet. [Extremum vitæ eius est pax.] Consequenter ponit damnationem malorum. Mali habent duo. Primo, quia ipsi pereunt. Secundo, quia nihil dimittent post eos. Ideo dicit, [Iniusti autem disperibunt.] Iob quarto. Et quia nullus intelligit in æternum peribunt. [Et simul reliquiæ impiorum interibunt.] Corinth. secundo. Quæ interibunt cum eis in gehenna. Vel reliquiæ, id est, omnia quæ habuerunt scilicet diuitiæ quæ pereunt, fama quæ putrescet, semen quod peribit. Iob vigesimo secundo. Nonne succisa est erectio, & reliquias eorum deuorauit ignis? [Salus autem iustorum.] Probat quod reliquiæ iustorum saluantur. Et primo, ostendit in generali quæ sunt. Secundo, ostendit ordinem consequendi eas. Tertio, causam huius salutis. Duo sunt in reliquis: salus in bonis, & ereptio à malis. Quantum ad primum dicit, [Salus autem iustorum à Domino est solo,] in quo sperant, non ab alio. Origenes dicit. Apud Dominum, quasi dicat, In nullo creato, sed in solo Deo. Esa.45. Israël saluatus est in Domino, salute æterna. Quantum ad secundum dicit, [Et protector eorum in tempore tribulationis,] scilicet præsentis, vt nec etiam corporaliter opprimantur. Corinth. decimo. Faciet cum tentatione etiam prouentum vt possitis sustinere, vel in die iudicij, vel in morte. Nahum primo. Bonus Dominus & confortans in die tribulationis & sciens sperantes in se. Ordo est quadruplex. Primo, adiuuatur ad bene operandum, Vnde [Adiuuabit,] id est, cooperabitur. Psalm.120. Auxilium meum à Domino. Esa. 28. Omnia enim opera nostra operatus es in nobis. [Et liberabit,] scilicet à malis. [Et eruet eos à peccatoribus,] vel quantum ad præsentem statum, quando iusti liberabuntur & non sequentur peccatorum vias. Psal.1. Beatus vir qui non abijt, &c. Vel in die iudicij, quando segregabit oues ab hœdis. Vel à dæmonibus in morte cuiuslibet. Quia tunc dæmones veniunt, quærentes si aliquid suum inueniant. Ioan.14. Venit princeps mundi huius. Et finalis salus, quia saluabit eos. Et causa est. [Quia sperauerunt in eo,] quia hæc salus debetur sperantibus.

In rememoratione sabbati.

PSAL. DAVID. XXXVII.

DOmine ne in furore tuo arguas me: neque in ira tua corripias me.

b Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi: & confirmasti super me manum tuam. Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ: non est pax ossibus meis, à facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum: & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Putruerunt, & corruptæ sunt cicatrices meæ: à facie insipientiæ meæ.

c Miser factus sum, & curuatus sum vsque in finem: tota die contristatus ingrediebar. Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus: & non est sanitas in carne mea.

d Afflictus sum, & humiliatus sum nimis: & rugiebam à gemitu cordis mei.

e Domine ante te omne desiderium meum: & gemitus meus à te non est absconditus.

f Cor meum conturbatum est in me, dereliquit me virtus mea; & lumen oculorum meorum, & ipsum non est mecum.

g Amici mei & proximi mei, aduersum me appropinquauerunr & steterunt Et qui iuxta me erant de longe steterunt: & vim faciebant, qui quærebant animam meam. Et qui inquirebant mala mihi locuti sunt vanitates: & dolos tota die meditabantur.

h Ego autem tanquam surdus non audiebam: & sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens: & non habens in ore suo redargutiones.

i Quo-

j Quoniam in te Domine speraui : tu exaudies me Domine Deus meus.

k Qui dixi, Nequando super gaudeant mihi inimici mei: & dum commouentur pedes mei, super me magnalocuti sunt. Quoniam ego in flagella paratus sum: & dolor meus in conspectu meo semper.

l Quoniam iniquitatem meam annuntiabo: & cogitabo pro peccato meo. Inimici autem mei viuunt, & confirmati sunt super me, & multiplicati sunt, qui oderunt me inique. Qui rerribuunt mala pro bonis detrahebant mihi, quoniam sequebar bonitatem.

m Ne derelinquas me Domine Deus meus, ne discesseris à me. Intende in adiutorium meum: Domine Deus salutis meæ.

Supra Psalm. implorauit diuinum auxilium contra persecutores, ibi, [Iudica,] ostendit etiam eorum nequitiam, ibi, [Dixit iniustus,] docuit contemnere prosperitatem impiorum, in prædicto Psalmo, [Noli æmulari.] In hoc autem Psalmo, confitetur se pro peccatis suis afflictum. Circa hoc ergo, facit duo. Primo, proponit suam afflictionem. Secundo, cautelam in futuro, ibi, [Dixi custodiam.] Titulus. [Psalmus Dauid in rememoratione.] August. addidit. In rememoratione sabbati, sed hoc non habetur, neque in Hebræo, neque in Hieronymo. Et est sciendum, quod hic est tertius Psalmus Pœnitentialium: & diuersitates Psalmi referuntur ad diuersos actus pœnitentiæ, & commemorationem peccatorum. Et ideo dicit ad commemorandum, scilicet peccata. Esa. 28. Recogitabo tibi omnes annos meos, in amaritudine animæ meæ. Sed si addatur sabbatum, pertinet ad finem huius commemorationis, quare scilicet sit affligendum & rememorandum: scilicet propter sabbatum, id est, propter quietem repromissam. Esa. 58. Si auerteris à sabbato pedem tuum facere, &c. vsque vocaberis sabbatum delicatum, id est, quies delitiosa. Diuiditur ergo Psalmus in partes duas. In prima, petit misericordiam. Secundo, exponit miseriam, ibi, [quoniam sagittæ.] Misericordia petitur à iudice cuius pœna timetur. Iudex primo, arguit verbis. Psalm. 49. Arguam te. Postmodum corrigit factis. Psalmista ergo non petit quod non arguatur, sed quod non in furore: vnde dicit, [Domine ne in furore tuo arguas me.] Furor & ira in Deo non ponunt commotionem, quia Sapien. 12. Cum tranquillitate iudicat. Sed quantum ad effectum dicuntur de Deo, quia furiosus non parcit. Vnde petit corripi, sed non in ira: ideo dicit, [Neque in ira tua corripias me,] quia vt dicitur Prou. 6. Zelus & furor viri non parcet in die vindictę. Vnde in furore arguit quando non parcit: sicut Matt. 21. Esuriui & non dedistis, &c. Item, Ite maledicti in ignem æternum. Vnde peto corripi, sed non in furore. Secundo, agit de pœna iudicis. Et est duplex pœna. Vna est ad exterminationem: & hæc infernalis: & hanc petit sibi non infligi, cum dicit, [Domine ne in furore, &c.] Alia est ad correctionem: & hanc petit sibi infligi. Sed petit, quod non corripiatur in ira, ibi, [Neque in ira tua,] id est, graui pœna [corripias me.] Hier. 10. Corripe me Domine: verumtamen in iudicio & non in furore. [quoniam sagittæ tuæ.]

b Misericordia non habet locum nisi vbi est miseria. Et ideo circa hoc; duo facit. Primo, commemorat multiplicem suam miseriam. Secundo, petit diuinum auxilium, ibi, [Ne derelinquas.] Miseriam ostendit primo, quam patitur à superiori, scilicet Deo infligente. Secundo, ostendit miseriam quam patitur ab interiori, scilicet conscientia remordente, ibi, [Non est pax.] Tertio, ab exteriori, scilicet homine contemnente, ibi, [Amici.] Circa primum, duo facit. Primo, ponit percussionem diuinam. Secundo, effectum percussionis, ibi, [Non est sanitas.] Hic loquitur vt referatur, vno modo ad percussionem tribulationis quam Deus immittit. Alio modo, ad commotionem contritionis. Primo modo congruunt hæc tria. Percussio est grauis ex duobus, scilicet ex hoc quod intima penetrat: & ex hoc homo conuertitur. Et quantũ ad hoc dicitur primo, quia peruenit vsque ad intima: vnde dicit, [sagittæ tuæ,] id est, percussio tua, [infixæ sunt mihi,] scilicet vsque ad interiora. Iob. 6. Sagittæ Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum. Secundo, quia huiusmodi percussiones non cito transeunt, sed manent, vnde dicit, Confirmasti super me manum tuam. Esa. 30. Erit transitus virgæ fundatus quam requiescere faciet Dominus super eum. Heb. 10. Horrendum est incidere in manus Dei viuentis. Tertio, quia sunt graues: & est ratio eius quod dicit, [Non in furore,] quia iam satis sum sagittatus. [Non est sanitas.] Hic ponitur effectus sagittationis. Caro mea deordinata est, corruptioni & infectioni subiecta. Rom. 7. Scio quod non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Alio modo, de commemoratione contritionis potest intelligi: & sic assignat rationem quare non vult à Deo puniri. [Quoniam sagittæ.] Sagittæ Dei verba Dei sunt. Esa. 49. Posuit me quasi sagittam electam. Quando autem peccator audit verba Dei, & infiguntur cordi eius, tunc reponit in corde suo: & tamen eis non compungitur, & ex hoc est dignus furore: quia non est compunctus ex sermonibus Dei. Sed sicut dicit Gregorius. Frustra laborat extra lingua prædicatoris, si intus non operatur virtus Redemptoris. Et ideo oportet, quod manus Dei infigat has sagittas vsque ad intima, & ideo dicit, Confirmasti super me manum tuam, [In carne mea.] Galat. 5. Caro concupiscit aduersus spiritum, &c. Quando caro sanitatem habet spiritus est infirmus: quia totum eneruatur quicquid ad carnem pertinet. Psalm. 118. Caro mea immutata est propter oleum. Effectus ergo verbi Dei immissi, vel infixi, est quod emarcet concupiscentiam carnis. Coloss. 3. Mortificate membra vestra, &c. Origenes dicit secundum primam expositionem. [A facie,] id est, à consideratione iræ tuæ: quia per verba tua consideratur ira futuri iudicij. Et ex hoc caro emarcet, [& non est pax ossibus meis.] Hic ostendit interiorem miseriam, id est, peccatum, propter quod patitur tribulationem: quasi dicat, Aufertur sanitas carnis præ consideratione iræ tuæ: sed recognoscendo peccata mea, etiam spiritus concutitur. Vnde dicit, [non est pax ossibus meis,] id est, spiritui meo. Esa. 59. Non est pax impijs dicit Dominus. Et hoc, [A facie peccatorum meorum,] id est, præ multitudine & grauitate peccatorum non possum habere pacem mentis. Sed nunquid habes tribulationem? Et dicit quod sic. Vnde exposuit se habere. Et primo, peccata ponit. Secundo, defectum pacis. Tria sunt quæ exaggerant peccata: scilicet multitudo peccatorum, grauitas, & reiteratio: quia si frequenter peccat graue est. Dicit ergo quantum ad primũ, [quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meũ.] Modus loquendi est: per iniquitates signatur multitudo peccatorũ: quia sicut aqua hominem obruit, ita peccata submergunt hominem.

Et hoc non facit aqua nisi quando tantum excrescit quod caput excedit, quasi dicat, Sic multiplicatæ sunt quod super caput meum ascenderunt Psalm. 68. Infixus sum in limo profundi, &c. Paral. vltimo. Peccaui super numerum arenæ maris, & multiplicata sunt peccata mea. Et dicit, [Super caput meum,] id est, super mentem meam, tractam in consensum peccati. Tripliciter se homo habet in peccato. Quandoque est tantum in concupiscentia, & mens resistit, & tunc non attingit caput. Quandoque consentit, sed ex passione, & tunc licet perueniat ad caput, non tamen supergreditur. Sed quando lætantur quando malefecerint, & exultant in rebus pessimis, tunc iniquitates supergrediuntur caput. Quantum ad secundum dicit, [Sicut onus graue grauatæ sunt super me.] Dicuntur autem grauare peccata, quia deprimunt more rei grauis. Quanto ergo homo deprimitur, tanto à Deo recedit. Zach. 1. Iniquitas sedet super talentum. Esa. 1. Populo graui iniquitate. Alia littera habet, [Sustulit in altum,] quia quandoque peccata grauia inducunt in contemptum, & superbit impius cum peruenerit in profundum peccatorum. Quantum ad tertium dicit, propter recidiuum. [Putruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ.] Cicatrix ex vulnere relinquitur: ita iam quando quis peccauit, & dimissum est ei peccatum, sed adhuc est pronitas ad peccandum, est quasi cicatrix ex vulnere. Quandoque autem Deus sanat eam, per satisfactionem & exercitium bonorum. Hier. 3. Obducam cicatricem tibi, & à vulneribus tuis sanabo te. Quandoque autem non bene custodimus nos, & sicut per imperitiam medici, quandoque infirmitas generat intus putredinem, & corrumpit membrum, sic est in peccatore: quia quando non curatur peccatum per correctionem, siue per pœnitentiam fit putredo interius, id est, delectatio peccati præteriti: & consentit in aliud simile. Ioel. 1. Computruerunt iumenta in stercore suo. Et ex hoc sequitur corruptio, quando peccatum procedit in actum. Vel corruptio est quando non solũ in se sunt putrefacti, sed exhalant per infamiam ad alios. [A facie insipientiæ meæ. Medicus quantum curat, per insipientiam suam, aliquando vulnus putrefit, sic ex insipientia hominis nescientis sibi bene cauere, patitur recidiuum. Prouer. 14. Errant qui operantur malum. [Miser.]

Supra dixit Psalm. Non est pax ossibus meis: & ostendit quæ sunt sua peccata, quia multa grauia, & reiterata: hic agit de pacis sublatione. Et circa hoc, duo facit. Primo, ponit inquietudinem contra pacem. Secundo, ponit remedium consolationis & spei, ibi, [Domine ante te.] Inquietudinem animi sui ostendit dupliciter. Primo, quantum ad deiectionem oris, & pertinet ad irascibilem. Secundo, quantũ ad deiectionẽ cordis, quod pertinet ad commotionem concupiscibilis, ibi, [Tota die.] Circa primum, duo facit. Primo proponit causam deiectionis. Secundo, ipsam deiectionem. Causa deiectionis est, [Quia miser factus sum,] id est, miseriam meam ego recognosco. Miseria opponitur felicitati, & ideo in contrarijs consistit. Felicitas humana consistit in rebus mundi. Psalm. 143. Beatum dixerunt populum cui hæc sunt. Felicitas vera consistit in hæsione ad Deum. Et ideo sequitur. Immo beatus populus, cuius est Dominus Deus eius. Miser ergo est ex hoc, quod à Deo auertitur per peccatum. Prou. 14. Miseros facit populos peccatum. Iste ergo sciens se separatum à Deo per peccatum reputat se miserum: & ex hoc dicitur animus eius deiectus. Vnde dicit, [Incuruatus sum.] Hæc incuruatio potest referri ad depressionem animi propter grauedinem peccati, quia peccata faciunt sicut graue onus quod hominem incuruat, & facit terram respicere. Ita peccata faciunt inferiora respicere, & non permittunt per affectum tendere ad superiora. Paral. 36. Incuruatus sum multo vinculo ferri. Vel potest referri ad humilitatem, quasi dicat, Incuruatus sum propter humilitatem, quia non recognoscit homo peccatum suum, non sapit alta. Luc. 18. de Publicano, qui nolebat oculos suos ad cœlum leuare. Et hæc incuruatio non debet esse momentanea, sed in tota vita: vnde dicit, [Vsque in finem,] scilicet vitæ quamdiu durat corruptio corporis. Roman. 7. Infelix ego quis me liberabit, &c. Consequenter agit de tristitia cordis. Et facit tria. Primo, proponit tristitiam. Secundo, tristitiæ causam. Tertio, magnitudinem tristitiæ. Dicit ergo, [Non solum humiliatus sum,] contra superbiam, sed etiam [sum contristatus,] contra delectationem peccati, & hæc est tristitia bona. 2. Cor. 7. Quæ enim secundum Deum tristitia est, bona est. Et tangit duo, circa tristitiam. Primo, quod oportet esse continuam: vnde dicit, [Tota die.] Roman. 9. Dolor continuus cordi meo. Psal. 6. Lauabo per singulas noctes. Hier. 9. Et plorabo die ac nocte interfectos populi mei. Augustinus. Semper dolear, & de dolore gaudeat. Secundo, quia est quædam tristitia absorbens, quæ in desperationem inducit. 2. Corinth. 2. Ne forte abundantiore tristitia absorbeatur, qui eiusmodi est. Quædam est aggrauans: & hæc est accidia quæ sic deijcit, vt non permittat agere bonum: sed tristitia pœnitentis, non est sic, sed est cum spe, & exercitio bonorum operum: vnde dicit, [Ingrediebar,] id est, in vita & bonis operibus proficiebam. Processus boni est ingressus, quia bona spiritualia ad quæ tendit bonus sunt interiora. Phil. 3. Quæ retro sunt obliuiscens, id est, bona temporalia ad quæ tendunt ad peccatores quæ sunt exteriora, ad ea quæ priora sunt extendens me ipsum. Prou. 4. Ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris non arctabuntur gressus tui. [Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus.] Hic ponitur causa tristitiæ: secundum Gloss. exponitur quod per lumbos intelligitur anima. Et dicit, [Lumbi,] quia ibi est delectatio, [Et non est sanitas in carne mea,] vt ostendat se infirmum intus & extra. Sed melius exponitur aliter, quod affligitur per peccatum cum recognoscit miseriam suam. Miseria autem maxime recognoscitur in corruptione sensualitatis. Rom. 7. Video aliam legem in membris meis, &c. Et subdit, [Infelix, &c.] quasi dicat, Ideo cognosco me miserum, & sum contristatus, quia lumbi mei impleti, &c. Ad litteram carnalis delectatio implet me illusionibus, quia diabolus vtitur sensualitate nostra sicut instrumento, & vbi nos debiles conspicit, ibi impugnat nos. Prouerb. 4. Stultis illudit peccatum. Istæ autem illusiones variarum rerum ex duplici causa proueniunt. Quandoque ex corruptione, quia caro semper quærit conuenientia sibi, quantum est de se, & nisi spiritus retineat oportet quod delectetur in eis, & impossibile est quod spiritus semper sit vigil, & ideo oportet quod illudant. Quandoque proueniunt tales illusiones ex spiritu proprio, quando scilicet aliquis sæpe inserit in se tales cogitationes carnales: & hoc est veniale peccatum primo, demum si consentiat fit mortale, & hoc recognoscit, non quasi ex carne, sed ex se: vnde ait, [Non est sanitas in carne mea.] Roman. 7. Scio quod non habitat in me, hoc est in carne mea bonũ. [Afflictus.]

Hic ponit magnitudinem tristitiæ. Et primo, ponit talem magnitudinem. Secundo, ponit signum, ibi, [Rugiebam.] Duo posuit in tristitia. Primum quod est contristatus. Secundum, quod est incuruatus. Per primum designat tristitiam, per secundum vero deiectionem. Et hæc duo habet repetere hic. Quantum ad hoc quod est incuruatus dicit, [Humiliatus,] quantum ad

tum ad hoc quod est contristatus dicit, [Afflictus,] & de vtroque nimis. Et hoc propter magnitudinem mali, quam incurrerat, quia peccatum est maximum malum. Et ideo affligitur multis doloribus. Item, propter amissionem magni boni. Hierem. 2. Vide & scito quam malum est dereliquisse Dominum, &c. Item secundum Origenem, propter immutationem status de statu gratiæ & virtutis in statum peccati. Boëtius. Magnum infelicitatis genus est, fuisse felicem. Iob. 29. Quis mihi det, vt sim iuxta menses pristinos, secundum dies quibus Deus custodiebat me? Signum magnæ tristitiæ est rugitus: ideo dicit, [Rugiebam à gemitu cordis mei.] Rugitus dicitur esse vox bestiarum, scilicet leonis & vrsi, propter vehementiam doloris, vel famis. Vnde rugitus est vehementior fletus. Iob. 3. Quasi inundantis aquæ sic rugitus meus: vnde [rugiebam,] scilicet amarissime flebam. Sed contingit aliquando quod aliquis flet extra, non tamen ex animi commotione. Sed non sic ego fleo, immo à gemitu cordis mei procedit hic rugitus. Threnorum 1. Multi gemitus ei & cor meum mœrens. Esa. 59. Rugiemus quasi vrsi omnes. [Domine ante te omne desiderium.]

e Hic ponitur remedium consolationis. Et primo, ostendit quod in Deo solo est consolationis suæ remedium. Secundo ostendit, quod hoc est sibi necessarium, quia nihil in se habet de quo consoletur, ibi, [Cor meum.] Osee 13. Perditio tua ex te Israël, tantummodo ex me auxilium tuum. Est autem duplex tristitia. Quædam tristitia est inducens desperationem, & hæc tollit desiderium & gemitum, quia vtrumque istorum fit in occulto, ideo desiderium & gemitus interior notum est Deo: vnde dicit, [Domine ante te omne desiderium.] Ante te approbatum est quod desidero, & ideo spero mihi dari per te. Prouerbiorum 10. Desiderium suum iustis dabitur. Psalmo 9. Desiderium pauperum exaudiuit Dominus. Alio modo sic, [Ante te,] id est, tibi cognitum est, qui scrutaris corda. 1. Regum 16. Deus intuetur cor. Prouerb. 15. Perditio & infernus coram Domino; quanto magis corda filiorum hominum? Alio modo sic, [Ante te, &c.] id est, ad hoc est desiderium meum vt sim ante te. Psalm. 41. Sitiuit anima mea, &c. [Et gemitus meus à te non est absconditus,] id est, tu approbas eum, vel tu cognoscis eum. Exod. 3. Videns vidi afflictionem populi mei, &c. [Cor meum conturbatum est.]

f Hic ostendit necessitatem consolationis suæ esse à Deo, quia nihil est in eo de quo possit consolari. Tria sunt in homine, scilicet intellectus, voluntas, & potentia executiua. Intellectus dirigit, voluntas impetrat, potentia exequitur, & hæc tria deficiunt in me. Quia [cor,] id est, commotum est tristitia & commotione. Psalm. 59. Commouisti terram & conturbasti eam, &c. Vel conturbatum est præ solicitudine mundi. Item, virtus executiua dereliquit me, quam habui ante peccatum. Vel loquitur ex persona humani generis. Virtus quam accepi in primo parente, vt non haberem corruptionem interiorem, aut exteriorem, [dereliquit me,] propter peccatum. Esa. 50. Non est in me virtus. [Et lumen oculorum meorum,] id est, ratio mea, [non est mecum,] id est, priuatur lumine rationis, per quod vitant malum & faciunt bonum, vel [lumen oculorum meorum,] id est, Deus non est mecum propter peccatum, quia peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis. Esa. 59. [Amici mei & proximi mei.]

g Supra Psalm. diligenter exposuit miseriam suam, quam à superiori, & ab inferiori patitur, hic autem miseriam, quam patitur ab æquali. Circa hoc duo facit.

Primo, ostendit quid patiatur ab hominibus. Secundo, qua de causa, ibi, [Inimici autem mei.] Circa primum, tria facit. Primo, præmittit mala quæ patiatur ab hominibus. Secundo, ostendit patientiam suam in illis, ibi, [Ego autem.] Tertio, ostendit patientiæ causam, ibi, [Quoniam in te Domine.] Ostendit ergo se afflictum ab omni genere hominum & pulchre, quia ostendit primo, se pati afflictionem ab amicis. Secundo, ab inimicis, ibi, [Et vim faciebant.] Amici affligunt dupliciter, persequendo & derelinquendo, quia ex hoc ipso quod non iuuant, affligunt. [Et quia iuxta me.] Item amicorum est duplex genus. Quidam sunt soli amici & extranei. Quidam amici & cognati, & ab vtrisque dicit se affligi. Quantum ad primum dicit, [Amici mei.] Et potest intelligi, vel ex persona Christi, qui in hoc Psalmo quandoque loquitur per se, quandoque pro membris, vel ex persona pœnitentis. Si legatur ex persona Christi, manifestum est quod Iudæi qui sunt proximi fuerunt aduersarij ei: vnde dicit, [Aduersum me appropinquauerunt & steterunt.] Vel ex persona pœnitentis: & tunc Origenes. Aliquis in sæculo est inter peccatores, & quamdiu est in peccatis ostendunt ei amicitiam: sed quando deserit mundum & peccatum, tunc peccatores aduersantur ei: vnde dicit, Amici mei,] id est, qui prius erant amici. Eccl. 6. Est amicus qui conuertitur ad inimicitiam. [Et proximi,] id est, in carne coniuncti. Mich. 7. Inimici hominis domestici eius. Hierem. 3. Audiui contumelias multorum, & terrorem in circuitu. [Aduersum me appropinquauerunt & steterunt.] Contingit quod amicus quandoque aduersatur in dicto vel facto alicui, sed tamen tantam habet reuerentiam ad amicitiam, quod non aduersatur ei in facie. Et dicit quod non solum de longe steterunt, [sed appropinquauerunt,] id est, in facie inimici contradixerunt. Quandoque etiam amicus facto commouetur contra eum, tamen non perseuerat. Sed de istis dicit quod [steterunt,] id est, fuerunt mihi aduersarii. Psalm. 2. Astiterunt reges terræ, &c. [Et qui iuxta me erant de longe steterunt,] hic ostendit quomodo est derelictus. Si exponitur de Christo, vere fuit derelictus. Matthæi vigesimo sexto. Relicto eo omnes fugerunt. Item, pœnitens derelinquitur, postquam est conuersus ad Deum: vnde [Et qui iuxta me erant,] id est, amici familiaritate, vel carne, [de longe steterunt.] Iob. 6. Ecce non est auxilium mihi in me, necessarij quoque mei recesserunt à me. Psalmo 87. Elongasti à me amicum & proximum, &c. [Et vim faciebant qui quærebant animam meam.] Et non solum est sic ab amicis afflictus, sed etiam ab inimicis. Est autem duplex genus inimicorum. Quidam sunt inimici capitales, & occidunt. Alij qui non sunt capitales, quia non quærunt occidere, & de vtrisque loquitur hic. De primis dicit, [Vim faciebant qui quærebant animam meam,] id est, quærebant me occidere. Ad litteram dicitur de Christo quem Iudæi quærebant occidere: vnde, [Vim faciebant,] id est, violentiam inferebant. Prouerbiorum vigesimo secundo. Ne inferas violentiam pauperi, quia pauper est. Hieronymus. [Vt vim facerent,] vel [quærebant,] scilicet dæmones seu amici, qui volebant me inducere in malum postquam conuersus sum ad Deum. Et vim faciebant mihi. De

ſecundo dicit, [Et qui inquirebant mala mihi locuti ſunt vanitates,] id eſt, mendacium contra me dixerunt. Ita accidit de Iudæis contra Chriſtum qui mendacium loquentes, dicebant. Lucæ vigeſimo tertio. Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram, & prohibentem tributa dari Cæſari. Item, [dolos tota die meditabantur,] vt caperent eum in ſermone. Matth. vigeſimo ſecundo. Item hoc accidit cuilibet pœnitenti, quia aliquis pœnitens, vt Origenes dicit confitetur peccatum ſuum, & ſi neceſſe fuerit agit publicam pœnitentiam: & deridetur ab alijs, quia perſeuerant in peccato. Iob duodecimo. Deridetur iuſti ſimplicitas, & dicunt multa vana & falſa contra eum. Pſal. 11. Vana locuti ſunt vnuſquiſque. Et etiam inſidiantur, ſi inueniant aliquid, vnde confundant eũ. Prouerbiorum 14. Ne inſidieris, & ne quæras impietatem in domo iuſti. [Ego autem tanquam ſurdus.]

b Hic oſtendit patientiam à ſe exhibitam. Et primo, ponit patientiam. Secundo, patientiæ effectum, ibi, [Et factus ſum ſicut homo,] homines quando affliguntur niſi patienter portent, primo, commouentur in animo deinde deordinantur in verbis. Sed remediũ quod non commoueantur in animo eſt, quod ſit ſicut ſurdus non audiens verba iniqua. Et ideo dicit, [Ego autem tanquam ſurdus non audiens,] id eſt, audire me fingebam. Eccleſ. 20. Vſque ad tempus ſuſtinebit patiens. Item ibidem 18. Sepi aures tuas ſpinis, & noli audire linguam nequam. Et remedium quod non deordinetur in verbo eſt, quod ſit ſicut mutus. Pſal. 38. Obmutui & humiliatus ſum, &c. Vnde dicit, [Et ſicut mutus non aperiens os ſuum.] Et hoc maxime fecit Chriſtus vt dicitur. Matth. 27. Et non reſpondit ei verbum, ita vt miraretur præſes vehementer. Eſa. 53. Tanquam ouis ad occiſionem ducetur, &c. Sic etiam facere debent viri iuſti. Pſal. 38 Poſui ori meo cuſtodiam, dum conſiſteret peccator aduerſum me. [Et factus ſum ſicut homo non audiens.] Hic ponitur effectus patientiæ, ſed hoc eſt contra opinionem malorũ, qui hoc imputant ignauiæ non virtuti. Et dicit, [factus ſum,] ſcilicet opinione, [ſicut homo non audiens,] & non virtuoſus. Vnde de Chriſto dicitur. Mihi non loqueris? Ioan. decimo nono. [Et non habens in ore ſuo redargutiones,] id eſt, ac ſi non ſit ſapiens ad reſpondendum. Vnde de Chriſto. Lucæ vigeſimo tertio. quod illuſit ei & deſpexit eum Herodes. [Quoniam in te Domine ſperaui.]

i Hic ponitur cauſa patientiæ, quæ eſt triplex. Ex parte Dei, ex parte inimicorum, & ex parte ſui. Et ex parte Dei cauſa patientiæ eſt, quod tota cauſa relinquitur Deo. Mihi vindictam & ego retribuam. Deut. 32. Et ideo dicit, [Ego autem in te ſperaui Domine,] quaſi dicat. In te eſt cauſa mea. Hiere. 17. Spes mea tu. Et quid ſperas de Deo? [Dixi tu exaudies me Domine Deus meus.] Origenes. Quandoque homo orat Deum, & non exauditur, quia ipſe non audit præcipientem. Prouer. 28. Qui declinat aures ne audiat legem, oratio eius fiet execrabilis: ſed qui obedit Deo & legi, tunc exauditur. Iac. vlt. Multum valet deprecatio iuſti aſſidua. Deus autem maxime præcepit patientiam. Matth. 5. Si quis te percuſſerit in vnam maxillam, &c. Et ideo illi exaudiuntur à Deo, qui nouerũt pro inimicis orare vt eccleſia facit: vnde dicit Hier. decimo quinto. Si ſteterint Moyſes & Samuel coram me, &c. quia iſti in veteri teſtamento orauerunt pro inimicis, non eſt anima mea ad populum iſtum: id eſt, non exaudiam eos pro populo iſto: quaſi dicat. Ideo quia patienter ſuſtineo te exaudies me. [Quia.]

A *k* Supra poſuit Pſal. mala quæ paſſus eſt ab hominibus: & oſtendit etiam patientiam ſuam aſſignauitque vnam rationem patientiæ ex parte Dei: hic autem aſſignat rationem patientiæ ex parte inimicorum: Contingit aliquando ex Dei miſericordia, quod qui patitur tribulationem aliquam ſuſtinet mala, quæ ab alijs inferuntur, vt pacem cum inimicis habeat. Prouerb. 16. Cum placuerint Domino viæ eius, inimicos eius cõuertet ad pacem. Iob. 5. Beſtiæ terræ pacificæ erunt, &c. Et hoc etiam naturale eſt: quia nullus eſt ita ſæuus ſiue crudelis, quod quando videt aliquem humiliatum affligat eum vlterius. Canis enim non mordet hominem iacentem. Quando ergo aliquis reſiſtit inimico, concitat inimicum ad nocendum ſibi & Deus non iuuat. Pſalm. 7. Si reddidi retribuentibus mihi mala, &c. Et ideo aſſignat hic rationem patientiæ quæ eſt ne veniat in manibus eorum. Et circa hoc duo facit. Primo, commemorat de hoſtibus gaudium corporis. Secundo, inſultationem eorum. Dicit ergo, [Dixi nequando ſupergaudeant inimici mei.] Si nollet me defendere Deus non intueretur me, & ſic ſuperarent me hoſtes & gauderent. Quantum ad ſecundum dicit, [Et dum commouentur pedes mei. Hieron. habet, [Deficio,] littera noſtra habet, [Super me magna locuti ſunt.] Et dum labuntur pedes mei, &c. [Loquentur.] Si intelligatur de præterito, ſic eſt ſenſus, [Dixi nequando, &c.] Poteſt hoc referri ad experimentum, quaſi dicat: expertus ſum, quod gauderent. Sed ſi laberentur pedes mei, &c. Quidam corruunt, quidam labuntur, ſed non corruunt, quidam ſunt infirmi. Mali quique contra aliquem religioſum inſultant, & maxime loquuntur ſuper ipſum. 1. Reg. 2. Nolite multiplicare loqui ſublimia gloriantes. Pſal. 11. Diſperdat Dominus vniuerſa labia doloſa. Tertia eſt ratio ex parte ſui: ſcilicet ex parte patientis. Primo, proponit promptitudinem animi. Secundo, cauſam. Dicit ergo, [Quoniam ego in flagella paratus ſum.] Nullus eſt impatiens niſi de eo quod inuitus ſuſtinet: quando igitur eſt paratus ad ſuſtinendum non eſt impatiens. Conſideranda ſunt duo genera hominum. Quidam ſunt qui hic non flagellantur, ſed reſeruantur æterno igni. Pſalm. 72. In labore hominum non ſunt, &c. ſcilicet hic non corripiuntur. Alij ſunt qui flagellantur in hoc mundo, quia D Deus corripit eos vt filios. Heb. 12. Flagellat omnem filium quem recipit. Gregorius. Signum æternæ reprobationis eſt, quando Deus nullum flagellum dat homini in mundo. Sic & Ambroſius noluit hoſpitari in domo illius, qui ſemper fuerat in proſperitate. Et ideo dicit, [Quoniam ego in flagella paratus ſum.] Primo, ponit dolorem. Secundo, doloris cauſam. Eſt autem conſuetudo, quod quando aliquis patitur grauem dolorem, ſuſtinet alium dolorem, vt liberetur ab alio grauiori: ſicut quando homo ſuſtinet extractionẽ dentis, vt liberetur à dolore dentium. Et ideo dicit, [Sum paratus ad flagella,] quia habeo alium dolorem quem volo curare. Et ideo dicit, [Dolor meus,] ſcilicet de peccatis, [in conſpectu meo ſemper.] Rom. 9. E Dolor continuus cordi meo. Threnorum primo. O vos omnes qui tranſitis per viam, &c. Et hic dolor eſt maior omni dolore: non quidem ſenſu, ſed ſecundum rei veritatem. Auguſt. dicit quod omnes afflictiones animæ cauſantur ex amore, homo delectatur in eo quod amat, & timet contrarium eius quod amat, & dolet ſimiliter. Ergo quanto maior eſt amor, tanto eſt maior dolor de contrario. Sed maxima charitas eſt maximus amor, ergo dolor de peccato eſt maximus; ſed non magis ſentitur, quia appetitus ſenſitiuus non mouetur niſi ex apprehenſione ſenſibiliũ, niſi per redundantiam

tiam rationis. Et inde est quod homo plus sentit dolorem de aliquibus alijs rebus quam de peccato : tamen secundum rationem plus vellet sustinere eum quam dolorem de peccato. Causa huius doloris magni, est peccatum. Et ideo dicit. [Quoniam iniquitatem.]

l Quasi dicat. Ideo doleo, quia peccatum meum considero, & in tantum vt alijs manifestem. Vnde [Ego annuntiabo,] id est, alijs manifestabo : in quo maximum remedium sentio, quod maxime fit in confessione, quæ lætificat confitentem. Prouerbiorum 28. Qui abscondit scelera sua, & Iac. vltimo. Confitemini aiterutrum, &c. Secundo, ponitur peccati satisfactio contra illos, qui sic confitentur, vt non satisfaciant. Esa. 38. Recogitabo tibi omnes annos meos, &c. Iob. 23. Considerans eum timore solicitor. Et ponuntur hic tres partes pœnitentiæ. [Dolor,] refertur ad contritionem. [Iniquitatem meam, &c.] ad confessionem, [Cogitabo,] id est, satisfaciam, [pro peccato meo,] ad satisfactionem, [inimici autem mei viuunt, &c.] Hic ponitur ratio misericordiæ, scilicet prosperitas inimicorum, & ponit causam quantum ad tria. Primo, quantum ad cordis stabilitatem, ibi, [viuunt.] Secundo, quantum ad potestatis magnitudinem, ibi, [Et confortati sunt.] Tertio, quantum ad multitudinem, ibi, [Et multiplicati sunt.] Dicit ergo, [Inimici mei viuunt.] Et sic continuat Origenes. Pœnitens aliquando si dimitteretur in pace, cogitaret de peccato in pœnitentia, sed tot tribulationes contra eum insurgunt, quod videtur sibi quod debeat se defendere : tamen iste dicit quod licet viuant & prosperentur inimici mei, non tamen dimitto dolorem de peccatis. Non enim debet homo resilire à pœnitentia. Christus multos habuit inimicos & habet. Psalm. 119. Odio habuerunt me gratis. Et Deus habet inimicos. Iob. 15. Odio habuerunt me, & patrem meum. Et alij iusti multos habent inimicos, qui non viuunt sine flagello. Et confortati sunt, id est, habent magnam potestatem, id est, sunt nimis potentes. [Et multiplicati sunt qui oderunt me inique,] id est, iniuste, quia persequuntur me propter iustitiam quam sequebar. [Qui retribuunt mala pro bonis.] Est autem quadruplex retributio. Vna est, quæ retribuit bonum pro malo, alia quæ retribuit malum pro malo, & istæ sunt communes bonis & malis, quia etiam bonus malum pœnæ pro malo culpæ tribuit : alia est, quæ retribuit bona pro malis : & hæc est proprie bonorum, quarta est, quæ retribuit malum pro bono, & hæc est inimicorum. Hier. 18. Nunquid redditur pro bono malum. [Detrahebant mihi.] Rom. 1. Detractores, Deo odibiles. Triplex est detractio, quarum vna est mala, quando detrahit homo homini de peccato, etiam si peccata sint occulta, quia non sunt occulta publicanda per modum detractionis. Alia est peior, quando detrahit de falso. Pessima, quando detrahit non homini, sed virtuti : videlicet si dicas castitatem malam esse. Et sic est in proposito, quia [sequebar bonitatem detrahebant mihi.] Esa. 5. Væ qui dicunt malum bonum & bonum malum. Dan. 4. Non inuenerunt occasionem Danieli nisi in lege. Gloss. Fœlix conscientia, cui non potest imponi nisi quod seruat legem Dei sui. [Ne derelinquas me Domine.]

m Hic ponitur oratio, & petit remoueri quod timet, & petit sibi præstari quod amat, ibi, [Intende in adiutorium meum.] Hic petit non amoueri, scilicet præsentiam Dei. Vnde dicit, [Ne derelinquas me Domine Deus meus,] scilicet in tribulatione. Psalm. 90. Cum ipso sum in tribulatione. Deuter. 31. Dominus Deus tuus est, non dimittet te. Et si ad modicum videaris me derelinquere, tamen omnino [ne discesseris à me,] quia timeo quod per me non possum subsistere. Esa. 54. Misericordia mea non recedet à me. [Intende in adiutorium meũ,] id est, adiuua me vt proficiam. Et nota quod istum versiculum dicit Ecclesia in principio omnium horarum, quia versiculus iste, valet contra omnes tentationes. Vnde cum incipimus orare diabolus tentat nos, propter quod petit auxilium : ideo dicit, [Intende,] quia tu es Deus dator & conseruator salutis meæ. Psalm. 143. Qui das salutem regibus, &c.

In finem pro iditum Canticum.

PSAL. XXXVIII.

DIxi custodiam vias meas : vt non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam : cum consisteret peccator aduersum me. Obmutui & humiliatus sum, & silui à bonis : & dolor meus renouatus est. Concaluit cor meum intra me : & in meditatione mea exardescet ignis.

b Locutus sum in lingua mea : Notum fac mihi Domine finem meum. Et numerum dierum meorum quis est : vt sciam quid desit mihi.

c Ecce mensurabiles posuisti dies meos : & substantia mea tanquam nihilum ante te.

d Veruntamen vniuersa vanitas : omnis homo viuens.

e Veruntamen in imagine pertransibit homo : sed & frustra conturbatur. Thesaurizat : & ignorat cui congregabit ea.

f Et nunc quæ est expectatio mea ? nonne Dominus ? & substantia mea apud te est.

g Ab omnibus iniquitatibus meis erue me : opprobrium insipienti dedisti me. Obmutui, & non aperui os meum, quoniã tu fecisti, amoue à me plagas tuas. A fortitudine manus tuæ ego defeci in increpationibus : propter iniquitatem corripuisti hominẽ. Et tabescere fecisti sicut araneam animam eius : veruntamen vane conturbatur omnis homo.

h Exaudi orationem meam Domine, & deprecationem meam auribus percipe lachrymas meas. Ne sileas, quoniam aduena ego sum apud te : & peregrinus sicut omnes patres mei. Remitte mihi vt refrigerer priusquam abeam, & amplius non ero.

Psalmista confessus est se passum afflictionem suam pro peccato suo. Hic autem promittit cautelam in posterum. Titulus talis est, [In finem chatitati Dauid pro Iditum.] Et hoc non est nouum licet sit nouus Titulus, quia vt habetur in historia. 1. Paralipom. 15. quando Dauid arcam fœderis, quæ fuerat capta à Philisthæis reduxit, quatuor millia cantorum instituit, qui Psal. canerent : quos posuit intus quos Asaph, Itamar & Iditum vocauit. Et hic ponitur in titulo. Et sicut Origenes dicit, hæc consuetudo est etiam apud

Græcos, quod si aliquando aliqui Poëtæ erant qui carmina recitabant in populo si non erant ab ipsis recitantibus facta, sed ab alijs, victoria non dabatur recitatori, sed Poëtæ. Sic etiam fit de Psalmis. Nam omnes Psalmos fecit Dauid, & quosdam ipse cantauit coram arca, vt habetur 2. Reg. 6. quosdam dabat alijs cantandos: & ideo illi quibus dabantur, erant quasi cantores, & eis intitulantur: tum, propter dignitatem, quia fuerunt Prophetæ, tum propter mysterium. Vnde hoc competit mysterio Iditum, quod interpretatur intus vir sciens, vel transiliens, & signat transilientem vanitatem mundi, de qua multum in hoc Psalmo agitur. Diuiditur ergo Psalmus iste, in partes duas. In prima ponit cautelam, quam habet ad euadendum pericula. In secunda, ostendit necessitatem cautelæ, ibi, [Ecce mensurabiles.] Circa primum, duo facit. Primo, præmittit cautelam. Secundo, ponit rationem cautelæ, ibi, [Posui ori meo.] In cautela considerandæ sunt tria, scilicet cauendi propositum: vnde ait, [Dixi,] id est, cum deliberatione in corde meo statui & proposui Eccles. 2. Dixi in corde meo, vadam & affluam delitijs. Secundo, considerandum est, quid proponat, quia [Custodiam vias meas,] id est, processus meos. Et debet homo custodire vias Dei vt imitetur. Iob 23. Vestigia eius secutus est pes meus, Viam eius custodiui, & non declinaui ex ea. Item debet custodire vias suas ne erret. Deuter. 4. Custodite vias vestras & studia vestra. Tertio considerandus est fructus qui ex hoc sequitur, [vt non delinquam in lingua mea.] Homo debet diligenter se custodire ab omnibus peccatis, & præcipue à peccato linguæ, quia faciliter in eis prolabitur; lingua enim est mobilis, & de facili prorumpit in malum. Vel ratio est, quia lingua est immediatum organum ad interiorem conceptum cordis explicandum. Vnde quam cito verbum est in corde, est in lingua: & ideo oportet diligenter custodiri. Consequenter ponitur ratio huius custodiæ. [Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator aduersum me,] quasi dicat, hæc est ratio quare sic custodio vias meas, quia semper aduersarius est contra me. Alibi dictum est, quod homo ponat custodiam cordi. Prouerbiorum quarto. Omni custodia serua cor tuum: hic dicit quod ponat custodiam ori, quod non claudatur totaliter, sed debet custodiri, id est, seruari à malis verbis quantum ad tempus, & quantum ad ea quæ dicit Eccl. 8. Omni negotio tempus est. & opportunitas. Et quare posuisti ori meo custodiam? [cum consisteret peccator aduersum me.] Hoc exponitur tripliciter. Vnus sensus est, [aduersum me,] ad insidiandum, & tunc magis necessaria est cautela. Eccles. 5. Si est tibi intellectus: responde proximo, sin autem sit manus tua super os tuum. Matth. 22. Vt caperent eum in sermone. Secundus sensus est, [aduersum me,] ad iniuriandum, vel impugnandum quia etiam tunc cum impugnat debes tibi cauere quia ibi est virtus. Primæ Petri secundo. Cum malediceretur, non maledicebat. Tertius sensus est, [aduersum me,] id est, in conspectu meo, vt instruatur, & tunc necessaria est cautela ne omnia omnibus proferat. Quædam enim sunt proferenda iustis, quæ non sunt dicenda peccatoribus. 1. Corinthiorum tertio. Non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Matthæi septimo. Nolite sanctum dare canibus: quasi dicat. Posui custodiam ne secreta doctrinæ propalarem peccatoribus. [Obmutui.] Hic ponit periculum cautelæ in quod posset incidere: propter quod dicit: Videns peccatores impugnantes contra me, proposui omnino tacere: vnde dicit, [Obmutui,] id est, penitus tacui. Sed quandoque contingit quod propter cautelam aliquis indiscrete tacet aliquando, & aliquando aliquis tacet exterius & turbatur interius. Eccles. trigesimo tertio. Præcordia fatui quasi rota præcurrens, sed iste non turbatur interius? ideo dicit, [humiliatus sum,] scilicet intus, sed periculum est: quia dum volui tacere à malis, [silui etiam à bonis,] vel à bonis verbis, quæ non dixi: vel à bonis hominibus quibus nolui loqui. Ephes. 4. Omnis sermo malus de ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad ædificationem, &c. Vnde sequitur, [& dolor meus renouatus est,] quasi dicat. Prius dolui de indiscreta locutione: modo doleo de indiscreta taciturnitate: quasi dicat, Innouauit me dolor. Sed adhibetur remedium internæ charitatis. Et ideo dicit. [Concaluit cor meum intra me,] id est, cõcitatus est calor charitatis in corde meo. Prouerbiorum sexto. Nunquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, vt vestimenta eius non ardeant? Sic impossibile est quod homo abscondat verba Dei, cum inflammatur cor charitate. Psalm. 118. Ignitum eloquium tuum, &c. Causa autem huius concitationis est meditatio de diuinis. Vnde dicit, [& in meditatione mea exardescet ignis,] nihil amatur nisi bonum & pulchrum. Vnde in exterioribus amoribus, visio corporalis est causa amoris. Et ideo si vis accedere ad spiritualia, oportet quod accendatur cor tuum amore Dei. Effectus concitationis est, quia qui proposuit tacere, mouetur ad loquendum: vnde dicit, [locutus sum.] Act. secundo. Repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui. Gregorius. Spiritus quos replet ardentes, pariter & loquentes facit. Iob quarto. Conceptum sermonem quis retinere potest? Simile dicitur Hierem. vigesimo. Factus est sermo Domini, &c. Et dixi. Non loquar vltra, &c. Et sequitur. Et factus est in corde meo quasi ignis. Vel exponitur secundum Gloss. [obsurdui,] id est, factus sum surdus. Deus non dat gratiam homini nisi vtatur illa. Et ideo quando quis per negligentiam gratia sibi data non vtitur, Deus aufert ei vt patet de talento. Matth. vigesimo quinto. Auferte ab eo mnam & date ei qui decem mnas habet. Et ideo dicit, [Obsurdui & humiliatus sum,] id est, deiectus: & tunc non sonat in virtutem, sed delictum: & ideo dicit, [Concaluit cor meum,] præ solicitudine. Origenes exponit aliter. [Dixi custodiam vias meas,] punctus, [vt non delinquam in lingua mea, posui ori meo custodiam.] Et post, [Dum consisteret peccator, &c. obmutui.] Est autem triplex genus hominum. Quidam in tribulationibus positi, maledicunt persequentibus se. Quidam, benedicunt. Quidam sunt medij, qui saltem perueniunt ad hoc quod tacent. Ita euasit gradum primum, quia posuit ori suo custodiam, & non maledicebat. Sed quia obmutuit & non bene dicebat, euasit secundum gradum: quia sentiebat dolorem & æstuabat intra præ indignatione, &c. hic conuertit se ad Deum, & exardescit. [Locutus sum lingua mea: notum fac mihi Domine finem meum.] [Et numerum, & cætera.]

b Ponitur hic duplex petitio. Prima, ibi, [Notum fac mihi Domine finem meum.] Finis accipitur hic Christus. Romanorum decimo. Finis legis Christus. Et dicit, [Domine notifica mihi Christum. Alia petitio est, ibi, [Notum fac mihi numerum dierum,] id est, volo considerare qualis sit vita præsens, vt possim eam comparare ad finem illum: quia isti dies sunt mali pauci & imperfecti: illi autem, sunt perfectissimi: & tunc sciturі quod, Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis, vt dicitur Romanorum octauo. Et sic, [sciam quid desit mihi,] id est, quomodo sum imperfectus ad illam vitam. Origenes dicit, quod finis sumitur hic pro perfectione.

Quælibet

Quælibet enim ars habet finem quem intendit, qui est perfectio eius. Et sic dicit, [Notum fac mihi finem meum,] id est, quæ sit summa perfectionis via, in qua vis me ambulare. Psalmo 118. Omnis consummationis vidi finem. [Et numerum dierum meorum,] id est, opera mea, quæ sunt dies, quasi dicat, Fac me recte iudicare opera mea, quantùm valent. Et hoc [vt sciam quid desit mihi,] scilicet à perfectione. Vel potest exponi simpliciter de fine vitæ, quia sicut dicitur Eccles. septimo. In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua. [Et numerum dierum meorum, &c.] id est, quantum viuam, vt præparem me ad pœnitentiam, [Ecce mensurabiles posuisti.]

c Supra memorauit Psalm. cautelam exhibitam per silentium, periculum ex silentio imminens, & remedium quo periculo subuenitur: hic autem ostendit necessitatem cautelæ prædictæ, quæ sumitur ex miseria præsentis vitæ. Et circa hoc, duo facit. Primo, describit præsentis vitæ miseriam. Secundo, contra eam petit remedium, ibi, [Et nunc quæ est.] Circa primum, duo facit. Primo, describit miseriam huius vitæ, quantum ad ipsam vitam. Secundo, quantum ad vitæ occupationem, ibi. [Veruntamen in imagine.] Circa primum, duo facit. Primo, describit miseriam hanc quantum ad vitam. Secundo, rationem assignat, ibi, [Veruntamen vniuersa.] Miseriam huius vitæ ostēdit, quantū ad eius breuitatē: & quantū ad eius debilitatē. Quantū ad primū dicit. Domine petiui, vt annuntiares mihi numerum dierum meorum. Sed nunquid sunt numerabiles dies mei? ita, quia [Ecce mensurabiles posuisti dies meos.] Homo est sic conditus, quod si nunquam peccasset; non moreretur, & ita dies eius non mensurarentur: sed peccando moritur, & sic numerari possunt. Iob. 14. Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est. Sed esto quod vita esset breuis, & posset esse ita pretiosa quod multum reputanda esset, tamen hoc nihil est, quia substantia mea & natura mea, & vita mea tanquam nihilum ante te est, id est, in comparatione tui: licet aliquid videatur esse in comparatione creaturarum infirmarum. Esa. 40. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo. Potest autem dici sic. [Substantia mea,] id est, dum considero illud quod est ante te, id est, bona æterna, quæ dabis sanctis, substantiam meam nihil reputo. Vel sic. Qui considerant res huius mundi ante te, id est, oculo diuino nihil reputant eas. [Veruntamen vniuersa.]

d Hic assignat rationem secundum litteram, [Vniuersa,] secundum litteram nostram, vel est nominatiui casus singularis numeri, vel est nominatiui casus neutri generis & pluralis numeri. Si secundo modo, sic est sensus, [Veruntamen vniuersa,] quasi dicat. Non est mirum si vita hominis est nihil ante te, quia [vniuersa,] id est, inferiora omnia sunt vanitas. Et ideo Hieronymus habet, [omnia enim vanitas,] vt sit quasi ratio præcedentium. Eccl. 1. Omnia enim quæ sunt in mundo sunt subiecta mutabilitati, & ideo sunt vana: & etiam inter ea [omnis homo viuens,] est subiectus mutabilitati & sic est vanitas. Romanorum 8. Vanitati enim creatura, id est, homo subiecta est non volens. Vel secundum litteram, [vniuersa,] si sit singularis numeri, sic est sensus, [vniuersa vanitas,] id est, vanitas, [& omnis homo viuens,] id est, est in omni homine mundane viuente. Vanus dicitur homo ex hoc quod sequitur res mutabiles. Hierem. secundo. Ambulauerunt post vanitates, vani facti sunt. Vel sic, [Omnis homo viuens,] id est, carnaliter: est omnis, id est, perfecta. [Veruntamen in imagine.]

e Hic ostendit miseriam conditionis humanæ, quantum ad occupationem. Et circa hoc, tria facit. Primo, ostendit quod aliquid sit in homine quod vanitati debet resistere. Secundo, ostendit in generali vanitatem occupationis eius, ibi, [Sed frustra.] Tertio, ostendit hoc idem in speciali, ibi, [Thesaurizat.] Dicit ergo, [Omnis homo vanitas,] tamen aliquid est in homine fixum, quod semper manet in eo dum transit, & hoc est imago. Et potest hoc tripliciter exponi. Vno modo de imagine Dei, quæ est inquantum homo est præditus ratione. Genes. primo. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et hæc imago debet resistere vanitati; scilicet ratio, & debet eam, scilicet vanitatem excludere. Et hoc est quod ait. Quamuis homo sit subiectus vanitati, semper tamen est præditus ratione. Sed quia non determinatur hic cuius sit imago, ideo nota hic duplicem imaginem. Vnam cælestis hominis, aliam vero hominis terreni: primæ Corinthiorum decimo quinto. Sicut portauimus imaginem cælestis. Dico ergo quod omnis homo est vanitas: tamen omnis homo pertransit in aliquam imaginem, quia, vel per bona opera repræsentat in se imaginem homnis cælestis, vel per mala, imaginem terreni. Vel aliter. Imago importat similitudinem: cursus autem vitæ istius dirigitur per aliquam cognitionem, qua affectus mouetur secundum cognitum. Est autem duplex cognitio. Vna, qua cognoscitur veritas, & hæc est certa. Alia est per verisimilitudinem, & hæc est quasi cognitio imaginis: quia non attingit ad ipsam veritatem, sed ad similitudinem veritatis. Si homo attingeret ad ipsam veritatem sicut est, non turbaretur, quia consideraret conditionem huius vitæ, & quid erimus post hanc vitam, & sic non occuparetur in ista vita, sed ad ea quæ sunt in alia vita tenderet. Et ideo Hier. habet. Quantum ad imaginem pertransit homo, tantum turbatur, id est, quantum deficit homo à vera cognitione veritatis, tantum turbatur per occupationem huius vitæ siue in bonis siue in malis. Lucæ 10. Martha Martha solicita es, & turbaris erga plurima. Quando ergo facit bona opera, tunc non turbatur frustra, sed quando non occupat se in bonis, tunc frustra turbatur. Esa. 49. Vane consumpsi fortitudinem meam. Et ponit exemplum de occupatione quæ conturbat homines, sicut est occupatio auaritiæ: hæc autem maxime conturbat homines. Concupiscentia autem ad horam occupat homines, similiter & ira. Sed vt dicitur Eccles. 5. Auarus non impletur pecunia; & ideo de eo ponit exemplum dicens, [Thesaurizat & ignorat cui congregabit ea,] id est, congregat thesauros superfluos in hac vita. Matth. 5. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, scilicet vane & frustra, quia ignoratis cui congregatis ea. Sibi non, quia Iob 27. Diues cum dormierit, nihil secum affert. Ergo aliis, sed nescit cui, quia aliquando non congregat pueris: quia non remanent post eum: & si remanent, non tamen scit quales sint, quia aliquando sunt contra parentes. [Et nunc quæ est expectatio mea, &c.]

f Hic petit Dei auxilium contra miseriam. Et primo, ponit fiduciam, ex qua oratio sua procedit. Secundo, proponit orationem, ibi, [Ab omnibus iniquitatibus.] Tertio, petit eam exaudiri, ibi. [Exaudi.] Quandoque homo est in miseria, & tunc aut confidit liberari per se, aut per alium. Si confidit liberari per se, non expectat alium, sed in seipsum habet subsidium. Si per alium tunc expectat, quia sperat per alium iuuari. Si est in ista miseria, quia breues dies sunt, & non confidit in se, sed dicit cum Iob sexto. Ecce non est auxilium mihi in me, sed expectat auxilium à Deo. Vnde dicit, [quæ est expectatio mea? nōne Dominus,] quasi dicat,

Solus potest me liberare, quia ipse solus est super omnem veritatem, qui solus est veritas. Esa. 30. Beati omnes qui expectant eum. In expectatione etiam mora est, quasi dicat. Ego præstolabor. Abac. 2. Si moram fecerit expecta eum, [& substantia mea apud te est.] Hic ponitur ratio fiduciæ, quam habet de Deo. Naturale est quod homo confidat de Deo apud quem collocat quod habet. Qui ergo totum quod habet ponit in Deo, potest confidere de Deo. Et ideo dicit, [substantia mea apud te est,] quasi dicat, Etsi in me nihil sim, tamen quicquid spero me esse & quicquid habeo, est in te. Heb. 10. Cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam. Matth. 6. Thesaurizate vobis thesauros in cælo. 1. Tim. 1. Scio cui credidi & certus sum. Gloss. exponit de Christo, [substantia apud te est,] id est, tu Christe sumes de mea carne, quia, Factus est ex semine Dauid secundum carnem. Rom. 1. [Ab omnibus.]

g Supra Psalm. posuit fiduciam habitam de Deo, cum dixit. [Et nunc quæ expectatio mea, &c.] hic autem proponit Deo suam petitionem. Et circa hoc, tria facit. Primo, petit à Deo remotionem culpæ. Secundo, petit remotionem pœnæ. Tertio, assignat rationē coniunctionis harum petitionū. Secundo, ibi, [amoue.] Tertio, ibi, [Propter iniquitatem.] Circa primum duo facit. Primo, petit petitionem. Secundo, allegat meritum exauditionis, ibi, [opprobrium.] Dicit ergo, [Ab omnibus iniquitatibus meis, &c.] Vbi sciendum est, quod hæc petitio commendabilis est propter rem petitam quam necessaria est, scilicet liberari à peccato. Iob. 11. Si iniquitatem quæ in manu tua est, abstuleris à te, & non permanserit in tabernaculo tuo, in iustitia tua leuare poteris faciem absque macula. Secundo, quia petit non meritis proprijs, sed petit sibi dari à Deo. Esa. 43. Ego sum qui doleo iniquitates tuas propter me. Tertio, quia petit ab omnibus liberari, quia impium est à Deo petere veniam de peccatis à quo tota liberatio non speratur. Ioan. 6. Totum hominem sanum feci in sabbato: vnde dicit, [Ab omnibus iniquitatibus meis eripe me,] quasi, non peto liberari ab vno solo peccato, sed ab omnibus. Ezec. 26. Mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. Ps. 24. Dimitte omnia peccata mea. Meritum sumitur ex parte patientis. Tho. 3. Omnia peccata hominum in tribulatione dimittis. Et ideo primo, ostendit quod sustinet. Secundo, ostendit patientiam quam habuit. Tertio assignat causam. Dicit ergo, [opprobrium insipienti dedisti me,] quod potest dupliciter intelligi. Vno modo, vt opprobrium sit pœna sibi inflicta à Deo, quia sicut proprium præmium virtuosi est honor, ita pœna peccati est opprobrium. Mala. 2. Scandalizaris plurimos in lege. Alio modo quod Deus causauerit eam, id est, patientiam non opprobrium, sed causam opprobrij ex hoc, quod iam incipitur contemnere terrena, quod stulti & insipientes reputant opprobrium propter patientiam quam ago. Patientiam quam habuit ostendit cum dicit, [obmutui.] Signum patientiæ est, quod homo cum verba opprobrij inferuntur ei, non reddit malum pro malo: sicut Christus. 1. Pet. 2. Cum malediceretur non maledicebat. Et ideo dicit, [obmutui non aperiens os meum.] Et potest ad duo referri. Vno modo, vt cum dicit, [non aperui,] designet continuationem patientiæ, quia licet aliquis ad horam videatur patiens & taceat, postea impatiens factus loquitur valde. Esa. 53. Tanquam ouis ad occisionem ducetur, & tanquam agnus coram tondente, &c. non aperuit os suum. Psalm. 37. Ego autem tanquam surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum, quasi dicat. Habui patientiam. Vel [obmutui,] ab opproprijs contra proximum, [& non aperui os meum,] contra Deum. Causa est, [quoniam tu fecisti.] Et potest referri ad hoc quod dicitur, [opprobrium.] Causa quod sustineat patienter iniurias est: quando cogitat quod diuino iudicio sit sibi hoc. Hoc fecit Dauid cum dixit, 2. Reg. 16. Dimitte eum vt maledicat. Prouer. 3. Disciplinam Domini filiam non dimittas, ne deficias cum ab eo corripieris. Vel potest referri ad hoc quod dicit, [Obmutui quoniam tu fecisti,] scilicet patientiam. Secundo petitio sua est, de amotione pœnæ. Et primo, ponit petitionem. Secundo, rationem petitionis. Dicit, [Amoue à me plagas tuas,] id est, flagella tua. Et potest dupliciter exponi. Vel de corporalibus flagellis, & hæc sunt exteriora sicut flagella exteræque aduersitates, quibus homo punitur pro peccatis suis à Deo. Hier. 30. Plaga inimici percussi te, ergo hæc flagella amoue à me. Item sunt plagæ spirituales, id est, interiores sicut remorsus conscientiæ. Psal. 35. Arguam te & statuam contra faciem tuam. Et has petit remoueri. Secundum autem Origenem causa huius petitionis est, à fortitudine. Flagellatio exterior multum vtilis est, inquantum patienter sustinetur, sed quando non fertur patienter, sed deficit & desperat se, sunt nociuæ. 2. Cor. 2. Consolemini eum ne abundantiori tristitia absorbeatur. Et ideo timens hoc, petit remoueri plagas, quia defecit à fortitudine, id est, à violentia percussionis. Esa. 8. In forti manu eruditit me. 1. Reg. 5. Fiebat manus Domini grauissima. Deficit homo tripliciter, in flagellis. Vnus modus est communis bonis & malis, qui est corporalis. Ps. 88. Et in ira tua defecimus. Alius est impatientiæ, & hic est malorum. Iob. 4. Nunc venit super te plaga, & defecisti. Alius modus est bonorum, quo quis deficit à se & tendit in Deum. Psal. 118. Defecit in salutare tuum anima mea. Et quolibet istorum modorum potest intelligi, quod dicitur hic, quasi dicat. Ideo peto quod amoueas à me flagella tua, quia sum correptus quoad tertium modum defectionis, quia [ego defeci à fortitudine manus tuæ in increpationibus.] Vel quia despero, quo ad secundum modum. Vel quia non possum sustinere, quo ad primum modum. Nec est vis si dicatur secundum aliam litteram, [in increpationibus ego defeci, &c.] [propter iniquitatem corripuisti hominem.] Hæc est ratio, quare proponit duplicem petitionem: quia primo remouetur causa, & postea remouetur effectus. Culpa est causa plagarum, & ideo dicit, quod homo flagellatur propter peccata. Vnde dicit, [tu corripuisti,] id est, flagellasti hominem, [propter iniquitatem,] id est, propter peccata sua. Et ideo primo, petit remoueri peccata, quia pœnæ futuræ sunt ad damnationem, sed pœnæ huius vitæ ad purgationem, quantum est de se & sunt ad correctionem. Psal. 37. Multa flagella peccatoris, [& tabescere fecisti sicut araneam animam eius.] Hic ponitur modus siue terminus correctionis, [tabescere,] id est, desiccare. Potest ergo exponi corporaliter, quando refertur ad tribulationem corporalem, quia humiditas & pinguedo corporalis desiccatur, & sic vita tabescit. Iob. 33. Tabescet caro eius. Item, ibidem. Consumpta est caro eius à supplicijs. Alio modo, vt referatur ad animam. In homine spiritualiter est duplex pinguedo. Vna mala, per delectationes corporales. Deut. 32. Impinguatus est, dereliquit Deum factorem suum. Et ab hac pinguedine desiccare bonum est, & hoc est quod dicit, [tabescere fecisti,] id est, desiccasti, [animam meam sicut araneam,] ab amore carnalium rerum, quia aranea est animal calidum, & non est pingue, quia facit subtilissima fila: ita anima separata à carnalibus delectationibus, inhæret per affectum rebus inuisibilibus, & facit operationes & affectiones inuisibiles. 2. Cor. 4. Non contemplantibus nobis quæ videntur. Vel [tabescere,]

beſcere,] id eſt, deſiccare à pinguedine deuotionis, ſicut Pſalm. dicit 26. Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea: & hæc eſt mala deſiccatio. Hoc fit, quia anima efficitur indeuota, & inhæret peccatis, & caret pinguedine deuotionis ſicut aranea. Item, tela araneæ eſt fragilis, ita cogitationes peccatorum, ſunt vanæ. Eſa. 59. Telas araneæ, id eſt, inutilia & vana texerunt, id eſt, fecerunt. Item aranea tantum emittit de filis illis, quod moritur: ita homines moriuntur ſpiritualiter propter peccata quæ faciunt. Iacobi primo: Peccatum cum conſummatum fuerit, generat mortem. Et legitur ſic. Animam eius exiſtentem, ſicut araneam feciſti tabeſcere, id eſt, deſiccare bona ſiccitate, [veruntamen vane conturbatur omnis homo.] Hic eſt defectus correptionis, quia licet faciat ſic tabeſcere, tamē multi manent in malitia ſua, vel redeunt ad malum. Et quod aliqui non conturbantur vane, hoc non eſt inquantum ſunt homines, ſed inquantum ſunt eleuati à Deo à rebus terrenis ad conſiderationem cæleſtium. [Exaudi orationem meam Domine: & deprecationem meam auribus percipe, &c.

b Hic petit ſuam petitionem admitti: vbi petit vt exaudiatur. Et ponit tria, quæ faciunt acceptam petitionem Deo. Primum eſt, eleuatio mentis in Deum: & hæc eſt oratio quæ eſt aſcenſus mentis in Deum: vnde dicit, [Exaudi orationem meam Domine.] Pſal. 68. Ego vero orationem meam ad te Domine. Secundum eſt, continuatio petendi: & hoc cum dicit, [& deprecationem meam. Iacobi vltimo. Multum valet deprecatio iuſti aſſidua. Tertium eſt, lachrymarum multitudo: & hoc oſtendit cum dicit, [Auribus percipe lachrymas meas.] [Ne ſileas.] Hic ponitur ſignum exauditionis: vnde petit quod Deus non ſileat. Dicitur autem aliquando Deus ſilere, quantum ad malos, quando eos non punit ſicut dicitur Eſaiæ 42. Tacui, ſemper ſilui, patiens fui, & [ne ileas,] id eſt, ne taceas à punitione. Item aliquando ſilet non conſolando bonos: & ſic dicit, [ne ſileas,] animæ meæ: ſed dic animæ meæ ſalus tua ego ſum. Et hoc facit Deus in vita iſta, cum dicit peccatori, Remittuntur tibi peccata tua. Et etiam in futuro quando dicit. Venite benedicti patris mei, &c. Matthæi vigeſimo quinto Hieronymus habet. [Ad lachrymas meas non obſurdeſcas,] & continuatur cum præcedentibus, [quoniam aduena ego ſum apud te.] Hic aſſignat rationem ſuæ petitionis, quaſi dicat: hoc præcepit Deus Exodi vigeſimo ſecundo, ſcilicet quod exaudiantur aduenæ. Et quia ego ſum aduena, iuſtum eſt quod exaudiat me. Ego dimiſi mundum & ad te confugi, & ſum apud te ſicut aduena, quia in mundo iſto non habeo mànſionem manentem, ſed ſum ſicut peregrinus tendens alibi, ſcilicet ad patriam vitæ æternæ. [Sicut omnes patres mei] fuerunt. Multi enim ſunt aduenæ in mundo iſto non habentes affectum ad res mundanas, [ſicut omnes patres mei,] ſcilicet ſancti qui peregrini fuerunt vt Apoſtolus dicit primæ Corinthiorum 5. Habentes alimenta & quibus tegamur, his contenti ſimus, 1. Timoth. 6. [Remitte mihi.] Hic petit acceleration em exauditionis, quaſi dicat. Celeriter fiat quod peto. Et primo, ponit effectum petitionis. Secundo, tempus determinat: vnde dicit, [Remitte mihi,] ſcilicet peccata: quia, Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates: & quorum tecta ſunt peccata. Et hoc vt hic, [refrigeret,] ſcilicet à peccato, ſiue à pœna quam malignus intendit. Sapient. 4. Iuſtus autem ſi morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit. Et hoc facias, ſcilicet quod remittas mihi, [priuſquam abeam,] id eſt, antequam recedam ab hoc mundo: quia ibi non eſt remiſſio. Iob decimo. Antequam vadam & non reuertar ad terram tenebroſam, &c. [Et amplius non ero.] Hoc poteſt dupliciter intelligi. Vno modo ſic: [Remitte, &c.] quia poſtquam abiero non ero in ſtatu, vbi poſſint peccata dimitti. Iob ſeptimo. Non reuertetur oculus meus vt videat bona: ſcilicet præſentia. Alio modo ſic, [Remitte, &c.] quia ſi abeam ex hoc mundo niſi remiſeris peccata, non ero in bono eſſe amplius. Iob 18. Habitent in tabernaculo eius ſocij eius, qui non ſunt.

In finem.

PSAL. DAVID. XXXIX.

EXpectans expectaui Dominum: & intendit mihi. Et exaudiuit preces meas, & eduxit me de lacu miſeriæ, & de luto fæcis. Et ſtatuit ſupra pedem pedes meos; & direxit greſſus meos. Et immiſit in os meum canticum nouum, carmen Deo noſtro.

b Videbunt multi & timebunt: & ſperabunt in Domino. Beatus vir cuius eſt nomen Domini ſpes eius: & non reſpexit in vanitates & inſanias falſas.

c Multa feciſti tu Domine Deus meus mirabilia tua: & cogitationibus tuis non eſt quis ſimilis ſit tibi. Annuntiaui & locutus ſum; multiplicati ſunt ſuper numerum.

d Sacrificium & oblationem noluiſti: aures autem perfeciſti mihi. Holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti: tunc dixi, Ecce venio. In capite libri ſcriptum eſt de me, vt facerem voluntatem tuam. Deus meus: volui, & legem tuam in medio cordis mei.

e Annuntiaui iuſtitiam tuam in eccleſia magna: ecce labia mea non prohibebo, Domine tu ſciſti. Iuſtitiam tuam non abſcondi in corde meo: veritatem tuam & ſalutare tuum dixi. Non abſcondi miſericordiam tuam, & veritatem tuam, à concilio multo.

f Tu autem Domine, ne longe facias miſerationes tuas à me: miſericordia tua & veritas tua ſemper ſuſceperunt me. Quoniam circundederunt me mala, quorum non eſt numerus: comprehenderunt me iniquitates meæ, & non potui vt viderem. Multiplicatæ ſunt ſuper capillos capitis mei: & cor meum dereliquit me.

g Complaceat tibi Domine, vt eruas me: Domine ad adiuuandum me reſpice. Confundantur & reuereantur ſimul: qui quærunt animam meam vt auferant eam. Auertantur retrorſum, & reuereantur: qui volunt mihi mala. Ferant confeſtim confuſionem ſuam: qui dicunt mihi, Euge, euge. Exultent & lætentur ſuper te omnes

quærentes te: & dicant semper, Magnificetur Dominus, qui diligunt salutare tuum.

b Ego autem mendicus sum & pauper: Dominus solicitus est mei. Adiutor meus & protector meus tu es: Deus meus ne tardaueris.

Psalmista in Psalmis præcedentibus inuocauit diuinum auxilium, contra malitiam malorum, & ostendit propositum suæ cautelæ. Hic autem agit de fiducia diuini auxilij. Et circa hoc, duo facit. Primo describit ipsam fiduciam. Secundo, agit de misericordia quæ est causa fiduciæ, ibi, [Beatus qui intelligit.] Circa primum, duo facit. Primo, commemorat fiduciam, quam habet de Deo, continuando se ad præterita. Secundo, petendo futura, ibi, [Tu autem Domine.] Circa primum, duo facit. Primo, commemorat fiduciam, quam habet de Deo, recitando præterita beneficia. Secundo, ostendit misericordiam Dei per quam benefacit, ibi, [Multa fecisti.] Psalm. iste mystice agit de mutatione veteris testamenti in nouum. Titulus, in finem Psalm. Dauid. In alijs Psalmis finis accipitur pro Christo. Roman. 10. Finis legis Christus. Hic finis accipitur pro nouo testamento, quod est finis veteris. Tim. 1. Finis præcepti est charitas. Circa primam partem, tria commemorat. Primo, efficaciam fiduciæ in generali. Secundo, tangit eam in speciali, ibi, [Statuit.] Tertio, ostendit hanc esse in alijs, ibi, [Videbunt.] Circa primum, duo facit. Primo, tangit fiduciam ostendens eam efficacem. Secundo, fiduciæ signum. Dicit ergo, [expectans,] hæc littera intelligitur quod Dauid in persona sua multoties expectauit diuinum auxilium. Sed quia loquitur in persona ecclesiæ, melius est vt de humano genere expectante gratiam noui testamenti accipiatur. Et dicit, [Expectans expectaui Dominum,] vt ostendat continuationem: quia licet tardaret, non tamen defecit. Abach. 1. Si moram fecerit expecta eum, quia veniens veniet. Et sic debet quilibet iustus homo semper in fiducia Dei manere, quia non deficit sperantibus in se. Vel refertur ad diuersos status expectantium: quia Patriarchæ & Prophetæ, & omnes alij expectauerunt, & satis communiter tenetur. Exteriori expectationi adiungit intentionem cum dicit, [& intendit mihi,] quia licet Deus omnes audiat, non tamen omnibus intendit, quia non omnes sunt ordinati ad bonum; & ideo, [intendit mihi,] id est, ad vtilitatem meam. Signum fiduciæ est deprecatio: quia nullus finaliter rogat nisi quia sperat exaudiri. Et ideo dicit, [& exaudiuit preces meas.] Psal. 142. Respexit in orationem humilium, & eduxit me de lacu miseriæ. Hic ponit in speciali efficaciam fiduciæ in quibus est exauditus. Et tangit tria. Primo, liberationem à malis. Secundo, collationem bonorum, ibi, [& statuit.] Tertio, gratiarum actionem vtriusque, ibi, [Et immisit.] Est autem duplex malum quod refugiunt homines, scilicet malum miseriæ & pœnalitatis. Quantum ad primum dicit, [Eduxit me de lacu miseriæ.] Et potest hoc etiam referri ad miseriam temporalem in qua aliquando fuit Dauid. Et dicitur lacus miseria temporalis, propter eius profunditatem & multiplicitatem. Potest etiam referri ad miseriam culpæ: quia miseros facit populos peccatum. Prouerb. 14. Et potest vtrumque reduci ad culpam vitiorum carnalium cum dicit, [de lacu miseriæ,] id est, de profundo peccatorum. Vel potest referri ad spiritualia peccata, quibus homo iustus intus inuoluitur peccatis. Vnde dicit, [de luto fæcis.] Ad peccata carnalia referendo non dicit lutum simpliciter, sed fæcis, vel fimi secundum Hieron. quia lutum in terra non corrupta non est fæx nec fœtidum & abominabile, vel lacus miseriæ, id est, infernus de quo sancti educti sunt à Christo. Et lutum est opprobrium, de quo sancti sunt educti in quo detinebantur à dæmonibus. Consequenter agit de collatione bonorum: in quo duo laudabilia ponit. Primo, vt homo in bonis firmetur: & quantum ad hoc dicit, [Statuit supra petram pedes meos,] id est, affectus meos quibus procedendum est in via spirituali. Petra dicitur fundamentum diuini auxilij. 1. Regum 22. Dominus petra mea. Vel petra dicitur Christus, 1. Cor. 10. Petra autem erat Christus. Et sic firmauit supra petram, id est, diuinum auxilium. Vel supra Christum pedes meos, id est, affectus meos. Secundum est, vt bonis proficiat. Et quantum ad hoc dicit, [& direxit gressus meos,] id est, peruenit me ad meliora. Prou. 16. Cor hominis disposuit viam suam, sed Domini est dirigere gressus eius. Consequenter gratias agit, quasi dicat. Hoc ipsum quod laudamus est supra vires meas, quia est maior omni laude: vnde Deum digne laudare est à Deo, id est, ipse [Immittit in os meum canticum nouum.] 2. Corinth. An experimentum quæritis eorum quæ, &c. [canticũ nouum,] id est, de nouis beneficijs & sunt hæc, scilicet incarnationis opus. Hier. 31. Nouum fecit Dominus super terram: fœmina circundabit virum. Item, nouus liberationis modus. Heb. 9. Per proprium sanguinem introiuit semel in sancta, æterna redemptione inuenta. [& immisit Dominus Dauid canticum in os meum,] quia nouum canticum, id est, nouum testamentum. Esa. 55. Feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias Dauid fidelis. Apoc. 14. Nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, quia nouus rex, noua lex, noua gaudia. Homines veteris testamenti cantabant vetera cantica, Oculum pro oculo, animam pro anima. Ad inferos quoque descendebant: quia concluſa erat eis ianua regni, prohibente Cherubim aditum paradisi, in cuius manu erat acuta romphea. Sed omnes homines nouæ legis cantant canticum nouum, quod nouus homo Christus attulit Apost. 21. Ecce noua facio omnia. Nouus ergo populus noua cantat, scilicet de Incarnatione Domini, de Resurrectione, de Ascensione, de Natiuitate, & alijs huiusmodi. Vnde in his præcipuis solennitatibus ministri ecclesiæ induti albis, vel sericis ornamentis cantant & legunt, vt nouum canticum nemo nisi innouatus cantare præsumat. Canticum dico, non de vanitate, non de turpibus, sed quod placet Deo: vnde dicit, [hymnum,] vel carmen quod placet Deo nostro, id est, laudem Deo. Psalm. 64. Te decet hymnus Deus in Sion. Ephes. 5. Cantantes & psallentes in cordibus vestris Deo. [Videbunt multi.]

b Hic ponitur vtilitas in alijs, scilicet in aliorum conuersione. Et primo, ponit ipsam vtilitatem. Secundo, ponit fructum eius, ibi, [Beatus vir.] Hic est ordo conuersionis. Primo, oportet, quod homo videat illud ad quod debet conuerti: vnde dicit, [Videbunt multi,] scilicet Christum natum. Multi priores populi qui eum expectauerunt viderunt. Baruch. 3. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Vidit eum Simeon, qui recepit eum in templo, & multi alij. Luc. 2. Viderunt oculi mei salutare tuum. Et Luc. 10. Multi reges & prophetæ voluerunt videre, quæ vos videtis & non viderunt. Vel viderunt multi miracula Christi. Luc. 10. Vidimus mirabilia hodie. Et hoc, vel per fidem, vel per oculos. Secundo, oportet quod timeat illum ad quem debet conuerti: vnde dicit, [& timebunt.] Eccles. 1. Qui sine timore est non potest iustificari, quia timor Domini expellit peccatum. Tertium est spes. Roman. 8. Spe enim salui facti sumus.

Nisi

Nisi enim adesset spes timori, homo fugeret à Deo. Et ideo oportet quod sit timor quo fugiat peccatum, & spes qua accedat ad Deum. Fructus erit beatitudo: vnde dicit, [Beatus vir cuius est nomen Domini spes eius.] Et primo, ponitur fructus, qui est beatitudo, & quibus debetur, quia illis qui Deo inhærent. Et ideo ponit primo veram opinionem, & excludit falsam. Vera opinio est, quod beatitudo non est nisi in illis, qui spem habent in eo. Esa. 30. Beati omnes qui expectant eum. Et ideo dicit, [Beatus vir cuius est nomen Domini spes eius.] Hoc nomen Iesus est vera spes, quia in ipso est salus. Vnde ille est beatus, qui non temporalia expectat ab eo, sed salutem æternam, quam nomen eius indicat. Vnde qui expectant salutare Dei, illi beatificantur. Vel [Beatus vir cuius est nomen Domini spes eius.] id est, cuius spes est inuocatio nominis Domini. Psal. 19. Hi in curribus, &c. nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus. Falsa opinio est quod beatitudo consistat in rebus temporalibus, vel in cultu idolorum: & hoc excludit cum dicit, [non respexit in vanitates,] id est, in res temporales & voluptates: in quo includuntur omnia ad voluptates, & temporalia pertinentia. Eccl. 1. Vanitas vanitatum, &c. Secundum excludit, cum dicit, [insanias falsas,] id est, culturas idolorum in quibus falsa quædam finguntur, quod homines fierent dij. Item sunt ibi lasciuiæ multæ, & immunditiæ, & crudelitates exercentur. Sap. 14. Dum lætantur insaniunt. Item erant falsæ, quia erant in falsitate, & non super virtutem diuinam fundatæ, quibus non conueniebat. Amos 3. Congregamini super montes Samariæ, & videte insanias multas in medio eius. Ad hanc pertinent omnes vanæ & noxiæ superstitiones, sicut nigromantia, diuinationes, & auguria. Vel insania dicitur iracundia, rixa, vel vana spectacula ludorum. [Multa fecisti.]

c Supra Psalm. ex parte Christi, vel ecclesiæ fiduciam suam exposuit: & effectus eius scilicet multiplicia Dei beneficia, hic autem ostendit causam huius fiduciæ scil. vnde motus sit ad confitendum, & spes ex meritis proueniens. Et in causa fiduciæ sunt multa bona temporalia, quæ etiam sunt retributiones quædam, quas homo retribuit Deo pro beneficijs. Psal. 115. Quid retribuam Domino, &c. Et ideo vtroque modo exponitur hoc quia meritum Christi est causa fiduciæ & retributio meritorum. Et hoc consistit in prædicatione diuinæ veritatis. Et circa hoc tria facit. Primo, proponit meritorum actum, scilicet annuntiationem diuinorum operum. Secundo, ponit causam annuntiandi, ibi, [Sacrificium.] Tertio, ponit modum, ibi, [Annuntiaui iustitiam tuam.] Circa primum, tria facit. Primo, ostendit misericordiam suam esse copiosam ad annuntiandum. Secundo, manifestat causam siue necessitatem annuntiationis, ibi, [Multiplicasti.] Materia annuntiationis est copiosa. Et primo, quantum ad multiplicitatem diuinorum operum, quia [Multa fecisti.] Et in operibus naturæ. Iob. 9. Qui facit mirabilia & inscrutabilia. Psal. 138. Mirabilia opera tua, &c. Et ad mirabilia facienda est ipse per se sufficiens, quia non est ab alio instructus, sed per suas cogitationes. Vnde dicit, [Et cogitationibus tuis,] id est, per ordinationes suæ sapientiæ. Psalm. 103. Omnia in sapientia fecisti. Iob. 26. Cui dedisti consilium? nunquid Deo? Rom. 2. Quis consiliarius eius fuit? Est magnus in opere & sufficiens. Item, vtroque excellens, quia in opere miraculorum, quando Petrum super mare fecit ambulare, & alia mirabilia multa quæ hic possunt adaptari. Et nullus potest comparari operibus eius, nec cogitationibus eius. Vnde dicit, [Non est quis similis sit tibi.] Psal. 85. Quis similis tui in dijs Domine. &c. quod ad primum Esa. 52. Sicut exaltantur cæli à terra, sic exaltatæ sunt

A viæ meæ à vijs vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris: quo ad secundum. Sic ergo habes materiam affluentem ad prædicandum: vnde subdit, [Annuntiaui & locutus sum.] Et dicit, [Annunciaui,] in quo designat manifestationem diuinorum operum, [& locutus sum,] quasi dicat. Expressius dixi verbo, quam nutu. Vel designat ordinē prædicationis. Vel [annuntiaui,] ego Christus per Prophetas [locutus sum,] ego ipse in propria persona. Esa. 52. Ego ipse qui loquebar, ecce adsum. Necessitas prædicandi fuit multitudo malorum, [quia multiplicati sunt super numerum] bonorum. Et ideo ad hoc vt minuantur mali & augeantur boni, oportet, quod nuntietur eis. Matth. 7. Arcta est via quæ ducit ad vitam, & lata est quæ ducit ad perditionem. Vel [multiplicati sunt super numerum.] Eccl. 1. Stultorum infinitus est numerus. Vel aliter: vt significet effectum prædicationis, id est, multiplicati sunt boni per prædicationis materiam, super numerū æstimatum. Deut. 1. Addat Dominus ad numerū istum millia millium. Esa. 54. Multi filij desertæ magis quam eius quæ habet virum. Hieron. habet aliter, [Multa fecisti, &c. & cogitationes tuas pro nobis,] id est, ad nostram salutem. Hiere. 29. Ego cogito cogitationes pacis. Non inueni ordinem coram te. Et est dictum illud, quod non est similis tibi. Et sequitur. Si annuntiare & enarrare voluero, plura sunt quam annuntiari queant: quasi dicat. Plura sunt quam possint numerari. Et sic etiam Hier. ponit diuinorum operum effectus

C cum dicit, [Multiplicati sunt super numerum.] [Sacrificium & oblationem noluisti.]

d Hic assignat rationem, quare hanc recompensationem reddit Deo pro beneficijs, vel quare prædicauit. Et hanc causam assignat dupliciter. Primo, ponit pro causa voluntatem diuinam. Secundo, suum propositum, ibi, [tunc dixi.] Circa primum sciendum est, quod in veteri testamento pro beneficijs à Deo receptis offerebantur aliqua sacrificia, & in generali quatuor erant genera eorum, quæ offerebantur Deo. Omne enim sacrificium est oblatio, sed non omnis oblatio est sacrificium, quia sacrificium importat factionem sacri. Vnde cum in oblatione nihil est aliud nisi quod in vsum sacerdotis venit, est pura oblatio: quando aliquid aliud fit inde, puta quod comburebatur, tunc

D vocabatur sacrificium. Fiebat autem in veteri testamento, triplex sacrificium. Vnum vocabatur dignissimum, quod dicebatur holocaustum. Secundum, sacrificium pro peccato. Tertium, victima, vel hostia pacificorum. Et primum totum incendebatur, & hoc erat acceptissimum. Et dicitur ab holon, quod est totum. De hostia pro peccato vna pars incendebatur: & alia cedebat in vsum sacerdotis, & nihil veniebat in vsum offerentis: quia dabant eam pro peccato nisi forte in duobus casibus, vel quando offerebatur pro peccato sacerdotis, tunc totum comburebatur, quia nihil inde fiebat. Item, quando offerebatur pro toto populo, quia inter eos etiam erat sacerdos. Victima autem diuidebatur in tres partes. Nam vna offerebatur Deo, alia da-

E batur sacerdotibus, alia dabatur offerentibus. Et omnia ista tangit hic. Hostia pacificorum tangit cum dicit, [Sacrificium,] oblationem simplicem tangit cum dicit, [& oblationem noluisti,] holocausta tangit cum dicit, [holocaustum & pro peccato,] quasi dicat, Fecisti multa beneficia mihi, & esto volui tibi retribuere, non tamen sacrificia & huiusmodi: quia tu noluisti ea tempore noui testamenti, quia tunc figura cessauit, & alia sacrificia erant figuræ veri sacrificij, scil. Christi. Et ideo post Christum destructum est templum, & cessauerunt sacrificia. Vnde & Iudæi etiam pauca seruant hodie de illis, scil. circuncisionem in signum. Vel [noluisti,] id est, non per se acceptasti in bonis operibus

quæ homo facit, quædam enim sunt Deo accepta propter se, vt opus iustitiæ, charitatis, fidei, & virtutis, & hoc Deus vult. Deut. 10 Nunc Israël quid Dominus Deus tuus petit à te nisi vt timeas Dominum Deum tuum, & ambules in vijs eius, & diligas eum, ac seruias Domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua? Sed oblationes non acceptat propter se, Nunquid manducabo carnes, &c. Non. Sed quid? Immola Deo sacrificium laudis, &c.

Quare ergo fuerunt ordinata in lege?

Respond. Propterea dico: videlicet in figura futuri sacrificij. Corinth. 10. Omnia in figura contingebant illis. Et ad cautelam, vt non offerrent ea idolis declinantes ad idololatriam existentes in medio gentium, ad quam proni erant filij Israël in principio legis. Sed in Exodo non fit mentio de sacrificijs, nisi postquam lapsus populus adorauit vitulum. Hiere. 7. Non sum locutus patribus vestris & non præcepi eis in die, qua eduxi eos de terra Ægypti de verbo holocaustomatum, & victimarum. Secus est de sacrificio noui testamenti, quod continet ipsum Christum, qui per se Deo est acceptus. [Aures autem perfeciſti mihi.] Alia littera habet, [Corpus] Et sic Apost. inducit Heb. 10. Corpus autem aptasti mihi. Et sic est sensus. Et ideo voluisti sacrificium aliud noui testamenti, quia venit aliud sacrificium. Dedisti enim mihi corpus vt offerrent per sanctũ sacrificium. Vel [perfeciſti,] id est, perfectum sine macula corpus mihi tribuisti. Vel [aptasti,] id est, vnisti mihi. Vel [aures perfeciſti mihi.] Vel [fudisti,] & concordat cum præcedentibus, quia magis vult nos offerre sacrificium labiorum, id est, prædicationum operum Dei, quam animalium. Et ideo dicit, [aures, &c.] quasi dicat: istud requiris à me quod principaliter dedisti mihi, scilicet virtutem percipiendi sapientiam. Et ideo hoc requiris vt ostendam sapientiam, quam ad hoc accepimus, vt enarremus & prædicemus Esa. 50. Dominus aperuit mihi aures, [& non postulasti,] id est, non accepisti, [holocaustum & pro peccato.] Vel [non postulasti,] hostiam etiam pro peccato Esa. 1. Holocausta arietum, & adipem pinguium, vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Et vt etiam dicitur, hoc holocaustum est Deo acceptum. Sed quando holocaustum est tantum sacrificium simplex, tunc est, sicut quando facimus bona opera. Si autem omnia opera fiant propter Deum, tunc est holocaustũ. Et si nos aliquo tempore seruamus continentiam, est sacrificium: si perpetuam virginitatem, tunc est holocaustum: quia opera perfectionis sunt, ideo sunt Deo acceptissima, [tunc dixi ecce venio.] Hic assignat causam prædicationis diuinorum operum ex parte sua, ostendendo suum propositum. Et primo, ostendit suum propositum. Secundo, ostendit illud esse conforme diuinæ voluntati, ibi, [In capite,] hæc verba forte vellet aliquis exponere de Dauid & continuare sic, quasi dicat, [Ecce venio,] spirituali accessu ad te, & [in capite libri scriptum est de me.] Caput in tribubus Israël constitui te. Sed quia Apostolus exponit de Christo, & nos etiam exponamus de eo. Et ideo cum dicit, [tunc] designat causam & necessitatem aduentus Christi: quia sacrificia veteris testamenti non erant Deo accepta, quia Heb. 7. Neminem ad perfectum adduxit lex. Et impossibile est per sanguinem taurorum & hircorum auferri peccata. Hebr. 10. Et ideo necessarium erat, vt verum sacrificium veniret, & manifestaretur. Et ideo dicit, [Ecce venio,] scilicet per incarnationem. Et dicit, [Ecce,] quasi dicat: in promptu sum propter propinquitatem. Esa. 14. Prope est vt veniat tempus eius. Psal. 79. Excita potentiam tuam & veni. Et hoc propositum est conforme voluntati diuinæ. Vnde dicit, [In capite libri.] Liber Christus est, A Liber est instrumentum, in quo sunt conceptiones intellectus diuini. Col. 2. In ipso sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei absconditi. Caput libri est Deus Pater. 1. Cor. 11. Caput Christi Deus. Ergo in capite libri, id est, in voluntate Dei Patris scriptum est, id est, ordinatum est de me, quod veniam. Vel aliter. Est liber prædestinationis quod est liber vitæ. Psal. 68. Deleantur damnati de libro vitæ, siue viuentium. In hoc libro sunt scripti omnes saluandi, sed per ordinem: quia in capite huius libri scriptus est saluator, & omnes sunt scripti per eum. Rom. 8. Quos prædestinauit conformes fieri imaginis filij eius, &c. Eph. 1. Elegit nos ante mundi constitutionem, vt essemus sancti: quasi dicat. Non est scriptum de Christo sicut de alijs, sed in capite libri. Vel in capite libri Psalmorum, quia primus B Psalmus scriptus est de Christo. Beatus vir qui non abijt in consilio impiorum, &c. Sic ergo ostendit propositum suum accedendi. Consequenter ostendit propositum obediendi, secundum quod homo. Sunt autem in homine duo principaliter: scilicet voluntas & intellectus. Voluntas hominis debet subijci voluntati diuinæ, & intellectus debet dirigi secundum legem Dei. Et ideo, [O Deus meus,] Pater inquantũ Deus. Vel Deus meus, inquantum homo. [Volui vt faciam voluntatem tuam,] quæ est etiam voluntas mea, inquantum Deus. Lucæ 21. Non mea voluntas, sed tua fiat. Item intellectus meus dirigitur secundum te: vnde dicit, [& legem tuam in medio cordis mei,] & dicit, C [in medio,] quia perfecte cognoscit rationes diuinas. [Annunciaui iustitiam tuam in ecclesia.]

e Hic ponitur modus annuntiandi. Tria ergo annuntiare debemus de diuinis, scilicet, opera iustitiæ, dogmata veritatis, & beneficia diuinæ misericordiæ: & hæc tria dicit se nuntiasse. Primo, dicit se nuntiasse iustitiæ opera. [Annuntiaui iustitiam,] quam tripliciter annuntiauit siue prædicauit. Primo, publice, prompte, & pure. Quantum ad primum dicit, [In ecclesia magna,] id est, in congregatione multorum. Ioan. 18. Ego palam locutus sum mundo. Vel [in ecclesia magna,] id est in Ecclesia Catholica, quæ magna est potestate, & firmitate. Matth. 16. Portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Et magna diffusione, Malach. 1. Ab ortu D solis vsque ad occasum magnum est nomen tuum. Quantum ad secundum dicit, [ecce labia mea non prohibebo,] quasi dicat. Non cedam prohibentibus. Act. 4. Da seruis tuis cum fiducia loqui verbum tuum. Quantum ad tertium, dicit, [Tu scisti,] id est, approbasti intentionem meam. Hierem. 18. Tu scis omne consilium eorum. Vel [tu scisti,] id est, ab æterno prædestinasti: quantum ad Christum cum dicit, [Iustitiam tuam non abscondi in corde meo.] Dogmata veritatis confitetur cum dicit, [Veritatem tuam.] Hanc Christus confessus est ante Pilatum. Ioan. 18. In hoc natus sum & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. Prou. 8. Veritatem meditabitur guttur meum, [& salutare tuum dixi,] quia per confes- E sionem veritatis homini aduenit salus. Ioel. 3. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Beneficia misericordiæ confitetur, cum dicit, [Non abscondi misericordiam tuam & veritatem tuam.] Quia misericordia & veritas se consequuntur. Et ideo dicit, [Veritatem.] Non ponitur hic pro veritate doctrinæ, sed pro veritate iustitiæ in promissis: quia Deus verax est. Veritas autem consistit in hoc quod dat quod promittit: quia non est aliter debitor noster nisi inquantum promittit. [Tu autem Domine.]

f Supra Psalm. commemorauit fiduciam quam habet de Deo quantum ad præterita: hic autem ponit fiduciam quam habet de Deo, quantum ad futura exprimens eam per orationem. Et circa hoc, duo facit. Primo,

Primo, proponit orationem in generali. Secundo, in speciali, ibi, [Complaceat.] Circa primum, duo facit. Primo, proponit petitionem. Secundo, assignat petendi rationem, ibi, [Misericordia tua.] Dicit ergo; [Annuntiaui iustitiam tuam.] [Sed tu Domine ne longe facias miserationes tuas à me.] Aliqui iam percipiunt miserationem Dei, qui scilicet fruuntur gratia & gloria. Psal. 118. Misericordia Domini plena est terra. Alij sunt proprie qui non habent impedimentum misericordiæ, sed meritum aliquod. Psalm. 143. Prope est Dominus omnibus inuocantibus eum. Alij sunt in quibus est impedimentum: propterea est longe ab eis. Et ideo peto ne sit longe miseratio tua à me propter mea demerita. Et ratio huius petitionis est duplex. Vna fiduciæ, quæ concepta est ex experientia diuinæ bonitatis. Alia necessitatis, quam patitur. Duo sunt secundum quæ Deus subuenit nobis, scilicet misericordia inquantum largitur nobis aliqua quæ etiam non promisit. Rom. 15. Gentes autem super misericordia honorate Deum, & veritas quando reddit, vel promissa, vel pro meritis. Et ideo ista sunt vnita simul: quia semper facit quod promisit vel abundantius facit. Hæc duo sunt homini necessaria. Misericordia vt trahatur ad spem gloriæ, & veritas, vt confidat. Et hoc non quasi trahamur ad Deum ex meritis nostris, sed Deus per ista nos trahit & traxit. Et ideo dicit. [Misericordia & veritas tua semper susceperunt me.] Alia causa est necessitas malorum. Et ponit duplicia mala, scilicet illata ab exteriori alia ab interiori, ibi, [Comprehenderunt me.] Quantum ad primum dicit, [Quoniam circumdederunt me mala, quorum non est numerus,] quæ scilicet mala inferunt mihi, & à mundo, & ab hostibus. Psal. 117. Circumdederunt me sicut apes. Et dicit, [Quorum non est numerus,] quia sunt infinita pericula in mundo, & infiniti mali homines. Eccl. 1. Infinitus stultorum est numerus. Interiora mala sunt peccata: & hæc mala sunt periculosa dupliciter: propter grauitatem, quia [comprehenderunt me iniquitates meæ,] id est, peccata mea ligauerunt me suo pondere. Prou. 5. Iniquitates suæ capiunt impium. [Et non potui vt viderem.] Sap. 2. Excæcauit eos malitia eorum. Esa. 59. Iniquitates vestræ diuiserũt inter vos & Deum vestrum. Item, periculosa sunt propter multitudinem. Vnde dicit, [Multiplicati sunt super capillos capitis mei.] Sicut enim capilli sunt innumerabiles, ita sunt innumerabilia peccata, & maxime venialia: quæ si non terreant propter pondus, terrent tamen propter multitudinem. Gloss. Si vitasti grauia, caue ne obruaris arena. Non quod peccata venialia quomodocumque & quæcumque sint, faciant peccatum mortale, sed quia disponunt ad ipsum. Iac. 3. In multis offendimus omnes. Effectus huius est distractio cordis. Eccl. 1. Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti. Et ideo dicit, [Et cor meum dereliquit me,] quasi dicat, Si non tollant charitatem, impediunt tamen feruorem, & ita cor distrahitur, vt non sit feruens. Ro. 7. Inuenit seruus cor suum, vt oraret te oratione hac. Vel [Cor meum dereliquit me,] id est, non cogitauit quæ mihi sunt vtilia. Psal. 110. Lumen oculorum meorum non est mecum. [Complaceat tibi Domine.]

g Hic ponitur oratio explicite. Et primo, explicat orationem, quantum ad se. Secundo, quantum ad malos, ibi, [Confundantur.] Tertio, quantum ad bonos, ibi, [exultent & lætentur.] Quantum ad se petit, vt eruatur à malis. Eccles. 51. Eruit sustinentes te. Et vt inuenitur ad bona consequenda, quia per prouidentiam suam datur auxilium mihi. Et hoc non ex merito meo, sed ex beneplacito tuo. Vnde dicit, [Complaceat.] Designatur dignitas personarum, quantum ad aduersarios cum dicit, [Vt eruas me] à malis, vel hominibus, A vel peccatis. Et nota quod ait, [Complaceat,] non diffidens de misericordia Dei, quasi dicat. Si tu vis, potes: & ideo dicit, [Ad adiuuandum me respice,] scilicet in boni operatione, quasi dicat. Respice pœnitentes in dolore suo. Respectus Dei est auxilium nostrum, [Confundantur.] Hic ponit confusionem aduersariorum quorum quidam sunt capitales, & quærunt occidere. Quidam, qui non quærunt occidere, sed lædere. Alij sunt qui quærunt verbis irridere, vel decipere. Et hæc tria genera malorum, designantur hic. Et possunt hæc referri, vel ad bonum, vel ad malum: quia duplex est confusio. Quædam confusio est bona: quæ est per pœnitentiam. Rom. 6. Quem fructum habuistis in illis, in quibus nunc erubescitis? Alia est B confusio per pœnam. Ergo cum dicit, [Confundantur,] id est, puniantur. Et hoc orat conformando se diuinæ voluntati, vel iustitiæ. Vel [confundantur,] id est, pœniteant. [Et reuereantur simul,] vel timore pœnarum. Quo ad primum. Sap. 17. Cum sit timida nequitia dat testimonium condemnata, vel timore prouocante ad pœnitentiam. Et hoc, quia [quærunt animam meam, vt corporaliter occidant eam. Vel animas, vt in tenebras inducant. Gen. 14. Da mihi animas cætera tolle tibi. Corporales hostes petit vt impediantur: vnde dicit, [Conuertantur retrorsum,] in bonum, id est, sequantur Christum retro eum. Matth. 16. Vel in malum, id est, decidant ab intentione, vt deficiant, [& erubescant, qui cogitant mihi mala,] id est, qui C gaudent de malis meis. Thren. 1. Omnes inimici mei audierunt malum meum, lætati sunt quoniam tu fecisti. Contra tres hostes petit accelerationem: quia mora consueuit esse damnosa. Eccl. 8. Etenim quia non cito profertur contra malos sententia, filij hominum absque vllo timore perpetrant malum. Et ideo dicit, [Ferant confestim confusionem suam,] id est, cito confundantur, quia isti sunt qui applaudendo. [Dicunt mihi, euge, euge,] id est, mendaciter gaudent, quantum ad adulatores. Vel [euge,] id est, irrident, vel insultant. Hiero. habet sic secundum hæc verba, Vah, sic irridebant Iudæi Christo. Matth. 21. Pro bonis petit quod gaudeant de auxilio suo, & de liberatione & laudent Deum. Et quantum ad primum dicit, [Exultent & D lætentur omnes quærentes te.] Quantum ad secundũ, [Et dicant semper, magnificetur Dominus, qui diligunt salutare tuum.] Vbi quatuor ponit, quæ conueniunt bonis. Primo, vt diligant salutare Dei, quod est Christus. Luc. 2. Viderunt oculi mei salutare tuum. Secundo, vt quærant dilectionis actus. Cant. 3. In lectulo meo quæsiui, &c. Esa. 55. Quærite Dominum dum inueniri potest. Tertio, vt gaudeant de inuento dilecto: vnde [exultent.] Abac. vlt. Ego autem in Domino gaudebo, &c. Exultatio est, quantum ad exteriora signa lætitiæ. Quantum ad internus gaudium, quasi lætitia, & dilatatio cordis. Quarto, gratiarum actio est laus: vnde dicit, [Et dicant semper, magnificetur Dominus, &c.] Esa. 12. Exulta & lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israël. [Ego autem.]

h Hic ponitur causa petitionis. Et primo, proponit indigentiam. Secundo, ponitur auxilium Dei contra eam. Dicit ergo. Peto hæc omnia: quia per me non possum aliquid facere, quia mendicus sum. Et potest dupliciter legi. Vno modo, ad litteram de Christo in persona sua, qui in hoc mundo viuens, & mendicus & pauper fuit. 2. Corint. 8. Scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi: qui cum esset diues egenus factus est pro nobis, vt ipsius inopia diuites essemus, Mendicus dicitur, qui ab alio quærit victum. Pauper vero, qui sibi non sufficit. Et hæc duo dicuntur de Christo. Ioan. 9. Filius hominis non habet vbi caput suum reclinet. Vel spiritualiter necesse habeo mendicare à Deo, auxilium

gratiæ. [Et pauper ſum,] quia non ſufficiunt mihi hæc quæ habeo. Et ideo quia hæc recognoſco, [Dominus ſolicitus eſt mei.] Et quia indigeo, [Tu Domine eſto adiutor meus.] Et propter periculum, [Ne tardaueris.] Matth. 15. Domine adiuua me.

In finem.

PSAL. DAVID. XL.

BEatus qui intelligit ſuper egenum & pauperem; in die mala liberabit eum Dominus.

b Dominus conſeruet eum, & viuificet eum: & beatum faciat eum in terra, & non tradat eum in animam inimicorum eius.

c Dominus opem ferat illi ſuper lectum doloris eius: vniuerſũ ſtratũ eius verſaſti in infirmitate eius. Ego dixi. Domine miſerere mei: ſana animã meam, quia peccaui tibi.

d Inimici mei dixerunt mala mihi, quando morietur, & peribit nomen eius? Et ſi ingrediebatur vt videret, vana loquebatur: cor eius congregauit iniquitatem ſibi. Egrediebatur foras, & loquebatur in idipsũ

e Aduerſum me ſuſurrabant omnes inimici mei: aduerſum me cogitabant mala mihi. Verbum iniquum conſtituerunt aduerſum me. Nunquid qui dormit, non adijciet vt reſurgat?

f Etenim homo pacis meæ in quo ſperaui, qui edebat panes meos: magnificauit ſuper me ſupplantationem.

g Tu autem Domine miſerere mei, & reſuſcita me: & retribuam eis.

h In hoc cognoui quoniam voluiſti me: quoniam non gaudebit inimicus meus ſuper me. Me autem propter innocentiam ſuſcepiſti: & confirmaſti me in conſpectu tuo in æternum.

i Benedictus Dominus Deus Iſraël à ſæculo, & vſque in ſæculum: fiat, fiat.

In præcedenti Pſalmo Pſalmiſta oſtendit fiduciam, quantum ad Deum. Hic autem petit à Deo miſericordiam firmantem. Titulus, [In finem Pſalmus Dauid.] Hic titulus manifeſtus eſt iam ſupra: quia ſcilicet iſte Pſal. quem fecit Dauid, ducit nos in finem, id eſt, in Chriſtum: quia agit de paſſione eius, quantum ad quædam. Dicitur tamen in Gloſſa quod ſecundum Hieron. in originali eius eſt titulus. Intellectus filijs Core, & eſt nouus titulus in titulis Pſal. Eſt ergo ſciendum, quod ſicut legitur Num. 16, quando Dathan & Abyron fecerunt ſchiſma contra Moyſen pro principatu populi, tunc Core inſurrexit contra Aaron pro principatu ſacerdotij, & tunc ipſe crematus eſt: non tamen omnes de familia ſua in hoc conſenſerunt, & ideo iſti remanſerunt, quia non conſenſerunt ex eis: vnde tempore Dauid inter cantores, illis data fuerunt miniſteria. Et intelligitur, quod iſte Pſal. in diebus illis ordinatus fuit ad cantandum. Sed notandum quod in quibus dicitur, Intellectus filijs Core ſecundum litteram in omnibus in quibus ponitur intellectus, datur intelligi quod per illum Pſal. populus incitatur ad intelligendum diuina beneficia, vel aliqua ſecreta: ſicut illud intelligite inſipientes. Et ibi. [Attendite populo, &c.] Myſtice Core, interpretatur Caluaria. Et Chriſtus crucifixus in loco Caluariæ: & ideo Pſal. iſte attribuitur filijs paſſionis, id eſt, crucis Chriſti. Et iſti ſunt qui carnem ſuam crucifixerunt, vt dicitur Gal. 5. Intentio Pſal. eſt quod petit miſericordiam diuinã. Diuiditur ergo Pſal. iſte in partes duas. In prima, petit diuinã miſericordiam in generali. In ſecunda, in ſpeciali, ibi, [Tu autẽ Domine.] Circa primum duo facit. Primo, petit miſericordiam. Secũdo, inducit neceſſitatẽ miſericordiæ petendæ, ibi, [Inimici mei.] Circa primum, duo facit. Primo, oſtendit quibus debetur miſericordia. Secũdo, ſentiens in ſe quod meretur miſericordiã petit eã, ibi, [Ego dixi,] quia Mat. 5. Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequẽtur. Ergo miſericordibus debetur miſericordia duplici ratione. Primo ex acceptatione diuina: quia Deus miſericordiam acceptat, per quam homo imitator eſt Dei. Luc. 6. Eſtote miſericordes, &c. Secundo, ex oratione ſanctorũ. Eccl. 29. Conclude eleemoſynã in ſinu pauperis, & hæc orabit pro te: & hoc facit, ibi, [Dominus conſeruet eum.] Circa primũ prænuntiat meritũ. Secundo, præmium. Dicit ergo, [Beatus qui intelligit ſuper egenũ & pauperẽ.] Beatus eſt ille qui eſt miſericors, qui miſeretur egeno, & pauperi. Pro. 24. Qui miſeretur pauperi beatus erit: & dicit, [qui intelligit.] Nõ dicit, Qui ſubuenit, quia ſicut dictum eſt, debet eſſe miſericors ad modũ Dei: ſed Deus nõ expectat quod ſemper petatur. Vnde ſubuenit deſiderio antequã petatur: & ideo ille eſt vere miſericors, qui non ſolũ petentibus ſubuenit, ſed etiã indigenti ſubuenit priuſquã petatur. Iob. 31. Si negaui quod volebant pauperibus, ſi oculos viduæ expectare feci. Egenus eſt qui indiget ab alio accipere: pauper dicitur ille, qui parũ habet. Hier. habet. [Qui conſiderat, &c.] id eſt, qui ſuſcipit ſibi in cura negocia pauperũ. Iob. 29. Oculus fui cœco, & pes claudo. Myſtice ſi referatur ad Chriſtum, beatus Chriſtianus ſi eſt filius Core, id eſt, crucis Chriſti per meditationem. [qui intelligit,] id eſt, qui habet intellectum reductũ in obſequium, [intelligens ſuper egenum & pauperẽ,] id eſt, beneficiũ quod Chriſtus fecit per crucẽ. Thren. 3. Recordare paupertatis & trãſgreſſionis meæ, abſinthij & fellis. Primũ ponit cum dicit, [In die mala liberabit eũ Dominus.] Dies ſecundũ naturã ſuam ſunt boni, quia ſunt facti à Deo. Pſ. 118. Ordinatione tua perſeuerãt dies. Sed dicuntur mali propter mala, quæ in eis cõtingũt. Eph. 5. Redimẽtes tẽpus quoniã dies mali ſunt. Et dicit in die mala, ideſt, in die alicuius malę tribulationis. Eſt autem multiplex dies mala: ſcil. triumphationis. Eccl. 11. In die bonorũ ne immemor ſis malorũ. Summũ malorũ eſt damnatio æterna, quæ imminet homini in iudicio, vel particulari, ſcil. morte, vel in iudicio vniuerſali, ideſt, in fine mũdi. Et illa dies eſt mala in qua fit talis damnatio, ideſt, dies illa, dies tribulationis & angustiæ, &c. In hac mala die liberat Dominus miſericordem. Matth. 25. Eſuriui, &c. Venite benedicti, &c. non quod ſola miſericordia ſine alijs virtutibus *liberet* hominem, ſed quia per miſericordiam homo ſatisfacit pro peccatis. [Dominus conſeruet.]

b Hic oſtẽdit quomodo meretur miſericordiã ex oratione ſanctorũ, qui orant pro miſericordib⁹. Et ponitur oratio pro miſericorde exiſtente in ſtatu proſperitatis. Secũdo, pro exiſtente in ſtatu aduerſitatis. In ſtatu proſperitatis homo duobus indiget, ſcil. vt promoueatur & cõſeruetur in bono. Secundo, vt liberetur à malis. Eſt autẽ triplex bonũ: ſcil. bonum naturæ, bonũ gratiæ, & bonũ gloriæ. Primum ſcil. bonũ naturæ petit ſibi conſeruari: vnde dicit, [Dominus cõſeruet eũ,] ſcil. in bono habito, ſc. in bono naturæ. Pſ. 55. Cõſerua me Domine: ne ſc. corruptum ſit bonũ naturæ per tribulationes imminentes. Bonũ gratiæ petit dari, cũ dicit, [& viuificet eũ,] per gratiã. Namque homo habet vitã ſpiritualem.

Hæc

Hæc autem vita considerandа est, & habetur per fidem formatam Abac. 2. Iustus meus ex fide viuit Gal. Quod autem viuo in carne, in fide viuo Filii Dei. Etiam sine hac vita scilicet gratiæ vita nostra est mors Timoth. 5. Quæ in delitiis viuens mortua est. Quantum ad tertium bonum scilicet gloriæ dicit [Et beatum faciat eum in terra] Si de perfecta beatitudine intelligatur sic dicitur [in terra] scilicet viuentium Psal. 26. Credo videre bona Domini in terra viuentium Matth. 5. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Si autem intelligatur de beatitudine huius vitæ, inquantum aliquid æternum mente sapimus, sicut dicitur Phil. 3. Nostra conuersatio in cœlis est, sic dicitur [Beatum faciat eum in terra] hac scilicet participatione illius beatitudinis [Et non tradat eum in animas inimicorum eius] hic petit liberari à malo. Inter omnia mala summum malum est incidere in manus inimicorum Psal. 68. Eripe me de inimicis meis Deus meus quia inimici ex odio persequuntur & affligunt: vnde dicit [Ne tradas eum in animas] idest in voluntates inimicorum, quorum est semper odisse, quia nihil aliud est, quam velle malum. Quando ergo quis subiicitur malis, traditur in voluntatem inimici. Vel [in animas inimicorum] idest in potestate diaboli, & ministrorum eius [Dominus opem].

c Hic ponitur oratio pro misericorde existente in aduersitate. Et primo, petit diuinũ auxilium siue subsidiũ. Secundo allegat necessitatem huius. Dicit ergo [Dominus opem ferat illi super lectum doloris eius [Petit pro misericorde siue pro viro iusto filio Core simpliciter quod dominus viuificet eum, & quod beatum faciat eum in terra. Secundo, conseruet eum, & quod non tradat eum in animas inimicorum eius. Et ex hoc posset aliquis colligere quod misericors nullo modo affligeretur. Vnde ad hoc excludendum dicit, quod quandoque lectus eius repletur doloribus, & hoc fit ipsi misericordi. Aliquando ad correctionem Iob. 33. Increpat quandoque per dolorem in lectulo. Vel ad humilationem: sicut Paulo datus est stimulus carnis. 2. Corinth. 12. Vel ad probationem. Iob per totum, & Tobiæ. Et ideo dicit [Dominus opem ferat illi] idest misericordi existenti in tribulatione [super lectum] Ad literam in quo iacet: vel in quo quiescit 1. Corinthiorum 10. Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari, supra id quod potestis. Et quod feras illi opem necessitas magna hoc exigit: quia [vniuersum stratum eius versasti in infirmitate eius] Et loquitur hic ad similitudinem febricitantis, qui non inuenit locum in lecto in quo possit quiescere, sed continuo se vertit. Et ideo dicit [Versasti] quasi dicat: indiget ope, quia tanta est eius infirmitas, quod continue vertitur per lectum. Et hoc est secundum literalem sensum: tamen simpliciter omne illud per quod in temporalibus quiescebat, versum est sibi in amaritudinem: quia in eis Deus ponit amaritudinem, vt eis contemptis conuertantur ad Deum Eccles. 2. Cumque conuertissem me ad vniuersa opera quæ fecerant manus meæ, vidi in omnibus vanitatem. Et quia misericordi debetur misericordia, eius misericordiæ conscius peto misericordiam. Primo ergo petit misericordiam absolute. Secundo, ostendit in quo præcipue eam petit. Tertio, causam petitionis assignat. Dicit ergo [Domine ego dixi miserere mei] quasi dicat: non recurro ad iustitiam, sed ad misericordiam, quia non in iustitiis nostris est salus Esa. 64. Quasi pannus menstruatæ omnes iustitiæ nostræ. Sed in quo petit misericordiam? Vbi est præcipua miseria. Et hoc datur, scilicet misericordia, vbi est præcipua beatitudo, quia beatitudo non est in rebus corporalibus, quia corporalia ordinantur ad vltimam beatitudinem. Ergo præcipua miseria non est in A rebus corporalibus, sed in his quæ habent in se contrariam ad beatitudinem dispositionem: sicut in adulteriis, furtis, homicidiis, & aliis peccatis: & qui huiusmodi agit regnum Dei non consequetur, vt Apostolus dicit Gal. 5. sed est damnatus Prou. 14. Miseros facit populos peccatum Peccatum enim deordinauit corpus, & corpus deordinauit animam Sap. 9. Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam. Et hæc sanitas habetur à Deo solo Sap. 16. Non herba neque malagma sanauit eos, sed sermo tuus Domine. Et ratio petitionis huius est [Quia peccaui tibi] Sed numquid peccata merentur misericordiam? Non hoc ergo continuatur sic vt scilicet, ly, quia, designet materiam misericordiæ non meritum. Nulla miseria est, vbi B non sit locus misericordiæ. Et ideo quia sum miser, peto misericordiam. Vel vt ly quia, denotet causam meritoriam: & sic quia confessio peccati est meritum misericordiæ, ideo dicit. Peto misericordiam, quia confiteor quod peccaui tibi Prou. 28. Qui abscondit &c. Qui autem confessus fuerit, misericordiam consequetur. Vel aliter [Quia peccaui tibi] quasi dicat. Quare peto misericordiam? quia tu solus es qui potes sanare: quia in te facta est iniuria & peccatum, ideo ad te pertinet remissio. Et in omni peccato offenditur Deus. Et cantatur hic versus in tertia, quia ifide & operatione trinitatis remittitur peccatum [Inimici mei dixerunt]

d Supra Psalmista petiit misericordiam sanantem: hic autem ponit necessitatem huiusmodi petitionis, quæ C causatur ab hostibus & secundum mysticum sensum, quia literalis est plenus, in loco isto dicuntur ista verba ex persona Christi. Circa quod tria facit. Primo, ponit affectionem malorum volentium malum eius. Secundo, ponit studium eorum insidiantium, ibi [& si ingrediebatur] Tertio, ponit consilium tractantium, ibi [Aduersum me] quia inimicus. Primo, desiderat offendere. Secundo, insidiatur. Tertio, cogitat quomodo perficiatur. Dicit ergo [Inimici mei dixerunt] in corde, vel in ore [mala mihi] Matt. 12. Malus homo de malo thesauro profert &c. & hæc verba mala sunt experimentia desiderium eorum de morte Christi: vel viri iusti. Vnde dicitur [Quando morietur] Hic est D modus expressiuus desiderii Psal. 41. Quando veniam & apparebo &c. Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum. Et volebant mortem Christi, vt fama eius quæ tunc erat celebris extingueretur Hierony. 11. Eradamus eum de terra viuentium: & nomen eius non memoretur amplius. Vnde dicunt [& peribit nomen eius] Sed contrarium accidit, quia per mortem magis exaltatus est, & plures post mortem Christi conuersi sunt Ioan. 12. Si granum frumenti mortuum fuerit, multum fructum affert: etsi mali insidiantur bonis, vt extinguatur nomen eorum, sed vt dicitur Prou. 10. Memoria iusti cum laudibus: & hoc peccatores procurant insidiando Sic ergo ponit. Primo, insidiandi modum. Secundo, ostendit insidiarum effectum, ibi [Ingrediebatur] Circa primum, tria facit. Primo enim proponit E dolosum ingressum. Secundo, fictum verbum. Tertio, insidiosum animum. Dicit ergo [Si ingrediebatur vt videret] Hieronymus habet [Vt visitaret] quasi dicat. Non veniebant causa amicitiæ, sed causa explorandi. Sic veniebant principes Iudæorum vt caperent Iesum. Sic etiam post mortem Christi multi ingressi sunt ecclesiam, vt caperent & insidiarentur sanctis viris. Hoc est quod Apostolus dicit Gal. 2. Propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram. Quantum ad secundum dicit. [Vana loquebatur] idest falsa loquebatur populus Iudæorum contra Christum, quia ore verba dulcia simulabat Matth. 22. Magister scimus quia verax es:

& interius moliebantur mortem Psal. 11. Vana locuti sunt vnusquisque ad proximum suum, labia dolosa in corde, & corde locuti sunt. Quantum ad tertium dicit [Cor eius congregauit iniquitatem sibi] Animus insidiosus est ille, qui congregat verba ex quibus virum iustũ offendat. Isti enim non faciunt sicut apes quę congregant mel: sed sicut scarabei qui congregant stercus. Sed boni congregant mel, quia de diuina dulcedine alios dulcorant. Et ideo dicit [Cor eius congregauit iniquitatem sibi] Et dicit [sibi] idest contra se. Prouerb. 1. Ipsi contra sanguinem suum insidiantur. Vel [sibi] idest ad suum desiderium consequendum; quia si eum in aliquo malo comprehenderent, multum gauderent Eccl. 18. Si præstes animæ tuæ concupiscentias eius faciet te in gaudium inimicis tuis. Sic dicebant contra Christum Recordati sumus, quis seductor ille &c. Consequenter ostenditur insidiarum effectus: quia egredientes detrahebant. Vnde dicit [Egrediebatur foras, & loquebatur in idipsum Egrediebatur, vel à simulatione, vel à malitia, vel à familiaritate vel ab amicitia: quia ante erat, & videbatur, quasi amicus, & sic loquebatur in idipsum idest falsum, sicut prius, falsitatis verba. Vel egrediebatur foras à sinu veritatis, vel ab amicitia quam simulabat, vel ab Ecclesia, vel societate Christi Ioan. 6. Multi discipulorum abierunt retro [Aduersum]

e Hic ostendit malum consilium eorum, quomodo noceant. Et primo, ponit consilium inimicorum. Secundo, ostendit, quod in hoc etiam conuenerunt aliqui amici boni, ibi [Homo pacis] Et primo, ponit ordinem consiliandi, ostendens quod primo, conueniunt consiliantes. Secundo, discutiunt de quo consiliant. Tertio, determinant quid sit faciendum. Et hæc tria describit hic. Dicit ergo [Omnes inimici mei substannabant aduersum me] Glossa [Egrediebatur] Et post sequitur in [In idipsum &c.] Et hoc in litera Hieronymi habetur tamen non est vis Et dicit [Substannabant] idest silenter loquebantur: & hic est modus specialiter in consiliariis, & maxime de malis consiliis & malis hominibus qui in occulto hoc faciunt Leu. 10. Non eris criminator nec susurro in populis Eccl. 28. Susurro & bilinguis maledictus &c. Et dicit [Aduersum me] Et ita non sunt bona consilia, sed mala Psal. 49. Iniquitatem meditatus est in cubili suo. Et ideo [cogitabant mala mihi] Psal. 1. Beatus vir qui non abiit &c. [Verbum iniquum constituerunt aduersum me] idest iniustum. Hoc ergo determinauerunt in eorum concilio Ioan. 11. Expedit vobis vt vnus homo moriatur pro populo. Et ex illa hora cogitauerunt &c. Matt. 11. Hic est hæres, venite occidamus eum Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum. Hoc verbum iniquum habetur Hier. 18. Tu scis Domine consilium eorum aduersum me in malum, & mortem [Numquid qui dormit non adiiciet vt resurgat?] Hic ponit rationem, eorum prauæ determinationis. Ly non, superflui: quasi dicat. Qui dormit non resurget: quasi dicat. Si occiderimus eum, non resurget Sap. 2. Non est qui agnitus sit reuersus ab inferis. Et ideo resurrectionem credebant seductionem. Vel aliter [Numquid qui dormit &c.] vt ly non construatur cum ly adiiciet; & sit sensus, vt sint verba ecclesiæ ei insultatis, quasi dicat. Vos constituistis eum occidere, sed frustra hoc feciſtis, quia resurget: vnde dicit [Numquid qui dormit non adiiciet vt resurgat?] Et dicit [Dormit] quia etiam hoc dicitur Dan. 12. Multi de his qui dormierunt in puluere terræ euigilabunt: nam simpliciter mors Christi dormitio fuit, quia ipse seipsum posuit in mortem, & mortuus est non per violentiam, sed per propriam voluntatem. Et ideo habuit potestatem sumendi animam virtute diuinitatis 2. A Corinthiorum 13. Si mortuus est ex infirmitate, viuit tamen ex virtute Dei [Et enim homo pacis in quo speraui]

f Supra proposuit Psalmista consilium inimicorum tractantium mortem Christi: hic autem introducit consilium amicorum. Et quia ipse Christus Ioan. 13. Istud verbum introducit de Iuda, ideo nos de Christo hic exponamus. Vbi duo facit. Primo, describitur conditio eius. Secundo, culpa. Conditio personæ Iudæ describitur ex tribus quæ aggrauant peccatum. Quia amicus, quia familiaris, & quia beneficiatus. Dicit ergo quantum ad primum. Dicit supra quod dormiuit id procurante proditore. Vel [verbum iniquum constituerunt aduersum me inimici] Sed non est mirum, quia [homo pacis meæ] quia Iudas inter amicos reputabatur. Hæc autem prophetia contingit facto, quia osculo prodidit Christum, quod est signum amicitiæ & pacis. Vnde Dominus dixit Luc. 22. Iuda osculo tradis Filium hominis? Psal. 27 Loquuntur pacem cum proximo suo &c. Hier. 20. Audiui contumelias multorum & terrorem in circuitu ab omnibus viris, qui erant pacifici ei, & custodientes latus meum. Item familiaris erat. Vnde [in quo sperabam] Sed numquid deceptus est Christus in spe sua Non Et ideo dicit [In quo sperabam] idest in quo videbar sperare: idest confidere, quia commiserat ei dispensationem rerum suarum. Vel [in quo sperabam] idest talis conditionis: & ita me habebam ad eum quod debebam sperare in eo. Sed aliquando credit quis sperare in eo quem credit amicum, & de quo deberet confidere, & tamen decipitur Hier. 9. In omni fratre tuo non habeas fiduciam Mich. 7. Nolite credere amico, & nolite confidere in duce. Vel in quo sperabam] in membris meis quæ in Christo sperabant Matt. 25. Quod vni ex meis minimis feciſtis, mihi feciſtis. Quantum ad tertium dicit [Qui edebat panes meos] quia Christus cum signo panis eum designauit Ioan. 13. Cui intinctum panem porrexero. Et licet Iudas ederet panem Christi, tamen porrexit contra eum Eccl. 29. Pascet & potabit ingratos. Vel [panes meos] idest doctrinam meam Gen. 49. Aser pinguis panis eius, & præbebit delitias regibus. Talis panis est panis Christi qui est pinguis propter dulcedinem doctrinæ Ps. 118. Quam dulcia &c. [Magnificauit super me supplantationem] Ecce peccatum Hieron. habet [Leuauit contra me calcaneum suum. Et loquitur ad similitudinem eius, qui vult aliquem omnino comprimere, quasi dicat. Attentauit vt me totaliter contereret. Et diuersitas translationum videtur processisse ex æquiuoco: quia quod in altum leuatur, magnificatur. Vel [magnificauit super me supplantationem] idest fecit magnam supplantationem contra me, quia mortem intulit Hier. 9. Omnis supplantans supplantabitur. Amos 5. Odio habuerunt corripientem in porta [Tu autem]

f Christus iam exposuit in generali suam petitionem: hic autem ostendit in quo misericordiam petat. Vnde dicit [Ipsi conturbauerunt me] sed non restat, nisi vt recurram ad Deum. Et ideo dicit [Tu autem Domine miserere mei] Misericordia debet esse vbi est miseria: Christus autem factus est particeps miseriæ nostræ, non quantum ad culpam, sed quantum ad pœnalitatem, & præcipue quantum ad pœnam mortis. [Et ideo [Miserere mei] Psal. 88. Misericordiam meam non dispergam ab eo. Sed in quo petit misericordiam ostendit, cum dicit [Resuscita me] quasi dicat: illi dicunt; Non adiiciet vt resurgat, sed tu resuscita me.

Sed numquid Christus resurrexit propria virtute, quia dicit resuscita me? Immo videtur quod sic: quia Psalmista dicit in persona Christi. Ego dormiui & exurrexi Psal. 3.

Dicendum,

Dicendum, quod Christus secundum quod homo non habuit potestatem resurgendi, sed secundum virtutem diuinitatis, quæ est eadem in patre & filio. Et ideo si surrexit potestate patris, surrexit potestate sua. Et petit à patre, vt homo, quod habebat vt Deus, vt ostendat virtute diuinitatis hoc fieri [& retribuam eis] Hic ponit effectum eius. Duplicem potestatem habuit Christus post resurrectionem, quia in cœlo, & in terra: ideo retribuit eis captiuitatem temporalem, quia dispersi sunt per mundum: & retribuet eis in futuro damnationem Iob. 5. Potestatem dedit ei iudicium facere Hier. habet [Resuscita me & retribuam tibi] quasi dicat. Iste fructus resuscitationis, quod resuscitatus adducam multos ad cognitionem nominis tui Psal. 115. Quid retribuam Domino &c. [In hoc cognoui]

g Hic ponit fiduciam exauditionis Et primo, ponit quod Deus voluit eum, ideſt complacitum fuit paternæ voluntati in ipso: vnde dicit [Quoniam voluisti me] Matt. 3. Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacuit Esa 42. Complacuit sibi in illo anima mea. Item dicit [Non gaudebit inimicus meus super me] ideſt Iudas: etsi fuit gauisus in morte, non tamen finaliter gaudebit, quia contristabitur in resurrectione Mich. 7. Ne læteris inimica mea super me, quia cecidi, consurgam. Et potest hæc litera ordinari dupliciter. Vno modo, vt primum sit argumentum secundi, & sit sensus: ex hoc quod considero quod sum tibi acceptus. Alio modo, vt secundum sit causa primi, vt sit sensus. Quia inimicus meus non poterit gaudere super me [Cognoui quia voluisti me] Sed quia indigebat signo aliquo, dicit [Cognoui] ideſt cognoscere feci vel quia alii hoc cognouerunt. [Me autem propter innocentiam suscepisti &c.] Hic exauditus gratias agit. Et primo, confitetur beneficium. Secundo, subiungit laudem, ibi [Benedictus] In beneficio confitetur totum quod ad se pertinet. Primo enim, proponit meritum. Secundo, ostendit resuscitationis beneficium. Tertio, resurgentis statum. Quarto, exaltationem. Quantum ad meritum eius consideremus eius innocentiam: vnde dicit [Me autem suscepisti propter innocentiam] 1. Pet. 2. Peccatum non fecit Psal. 28. Ego autem innocentia mea ingressus sum. Et ex hoc merito dicit se susceptum siue assumptum. Non dicit hoc de assumptione in vnitatem personæ, quia illa assumptio non fuit ex meritis ipsius hominis Christi, sed ex mera gratia: vnde & Spiritus sancti operatione facta est: sed hoc dicit de susceptione ab inferis à qua surrexit Psal. 3. Tu autem Domine susceptor meus es: & dicit [Suscepisti] scilicet animam meam ab inferis, & carnem de sepulchro. Sed qualiter susceptus est? numquid ad vitam mortalem vt Lazarus? Non: sed susceptus est ad statum immortalitatis. Vnde dicit [Et confirmasti me in conspectu tuo in æternum] ideſt in statu immortalitatis Rom. 9. Christus resurgens ex mortuis iam non moritur. Et adhuc plus: quia constituit eum ante conspectum suum Heb. 9. Introiuit in ipsum cœlum, vt appareat vultui Dei pro nobis. Et hoc [in æternum] ideſt semper [Benedictus Dominus]

b Hic ponit laudem. Et circa hoc, duo facit. Primo, ponit quædam ex parte laudati. Secundo, ex parte laudantis. [Benedictus] Benedicere nihil aliud est, quam dicere bonum. Aliter nos benedicimus Deum, & aliter benedicit nos Deus. Nos benedicimus Deum, recognoscendo bonitatem eius Tob. 12. Benedicite Deum cœli. Eccles. 43. Benedicentes Dominum exaltate eum, quantum potestis. Deus autem benedicit nos, causando in nobis bonitatem: quia suum dicere est facere. Dixit enim & facta sunt. Secundum ostendit cum dicit. [Dominus.] Potestas Dei attenditur secundum duo. Primo, secundum opus gubernationis Sap. 12. Tu autem dominator virtutis cum tranquillitate iudicas, & cum magna reuerentia disponis nos: & secundum opus creationis. Et hæc duo tangit cum dicit [Dominus] ad quem pertinet gubernare. Secundo cum dicit [Deus.] Illud enim omnes opinantur Deum, quod est primum principium essendi omnibus: sed operatio gubernationis habet ministros. In opere autem creationis, nullum ministerium potest esse. Vnde honor qui debetur gubernatori, potest aliis communicari Gal. 4. Sicut Angelum Dei excepistis me. Et hæc dulia est. Sed latria quæ debetur creatori, nulli debetur. Et ideo glossa dicit [Dominus] cui debetur dulia [Deus] cui debetur latria, & dicit [Israel,] ideſt videntium Deum: quia etsi omnia gubernat, tamen vberem fructum gubernationis qui est vita soli fideles consequuntur. Etsi omnes colant Deum, tamen cultum latriæ soli fideles, soli Deo offerunt: tertium ostendit cum dicit [A sæculo & in sæculum] quia scilicet potestas tua non est temporalis, sed æterna Psalmo 144. Regnum tuum regnum omnium &c. Ex parte laudantis dicit duo: scilicet confessionem oris Romanorum 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Et hoc facit cum dicit [Benedictus Deus &c.] Item complacentiam affectus Phil. 4. Gaudete in Domino: & ideo dicit [Fiat fiat,] quasi dicat. Complacet sibi cum bonis eius, & ingeminat ad significandum huius complacentiæ continuationem 1. Paral. vlt. Domine Deus custodi hanc voluntatem. In hebræo habetur. Amen, amen. Et quia Amen, amen, ponitur in fine librorum, credunt quidam quod diuidatur liber Psalmorum in multos libros, & compleatur vnus hic. Sed non est verum: quia ponitur hic fiat, siue amen, vt sit continuatio voluntatis, non vt consummatio operis.

In Finem intellectus filii.

PSAL. XLI.

QVemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum: quando veniam & apparebo ante faciem Dei.

b Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte: dum dicitur mihi quotidie. Vbi est Deus tuus?

c Hæc recordatus sum, & effudi in me animam meam: quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, vsque in domum Dei.

d In voce exultationis & confessionis, sonus epulantis. Quare tristis es anima mea? & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi: salutare vultus mei, & Deus meus. Ad me ipsum anima mea conturbata est, propterea memor ero tui de terra Iordanis, & Hermoniim, à monte modico.

e Abyssus abyssum inuocat: in voce cataractarum tuarum. Omnia excelsa

tua & fluctus tui super me transierunt. *f* In die mandauit Dominus misericordiam suam: & nocte canticum eius. Apud me oratio Deo vitæ meæ dicam Deo, Susceptor meus es. Quare oblitus es mei? & quare contristatus incedo, dum affligit me inimicus? Dum confringuntur ossa mea, exprobrauerunt mihi, qui tribulant me inimici mei. Dum dicunt mihi per singulos dies, Vbi est Deus tuus? quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus B mei & Deus meus.

Hæc est quinta deca primæ quinquagenæ: & sic ordinatur ad implorandum auxilium contra præsentia mala. Et hæc est figura temporalium malorum, quæ acciderunt Dauid qui passus est persecutionem ab Absalone. Et contra hoc fuit prima deca. Item à Saule, & contra hoc secunda deca. Item, à toto populo, & contra hoc tertia deca. Item à multis æmulis, & contra hoc quarta deca. Iudica Domine &c. Restat quinta deca: in qua loquitur specialiter de his quæ pertinent ad regnum. Et petit in ista deca contra impugnatores regni auxilium diuinum. Et vt ad mysterium referatur, petit iustus homo contra illos qui regnum ecclesiæ impugnant. Diuiditur ergo Psalmus iste in tres C partes. Primo, format petitionem pro statu regni. Secundo, quia regnum videtur esse turbatum per peccatum, ideo petit veniam pro peccato, ibi [Miserere mei Deus] Circa primum, duo facit. Primo, proponit petitionem contra hostes regni. Secundo, exauditus gratias agit de gloria regni, ibi [Eructauit] Et quia omnis petitio prouenit ex desiderio, ideo circa primum, duo facit. Primo, proponit suum desiderium. Secundo, addit orationem, ibi [Deus auribus] Circa primum, duo facit. Primo, ostendit desiderium quod habet ad Deum. Secundo, petit desiderii impletionem, ibi [Iudica me] Titulus [In finem intellectus filii Core] D Hoc est expositum in titulo præcedentis psalmi: tamen alia litera habet [In finem intellectu, idest attribuitur iste psalmus filiis Core. Intellectu, idest per intellectum ducens nos in finem. Core interpretatur caluarię. Vnde illi dicuntur filii Core qui patiuntur irrisionem propter crucem. Vnde 4. Reg. 3. pueri irridebant Eliseo Ascende calue, ascende calue: & maledixit eis Eliseus, & vrsi comederunt illos. Illi ascendunt de Bethel, qui ad fidem Christi conuertuntur de Iuda, quæ olim dominus Dei vocabatur. Et hi deridentur à pueris, idest Iudæis puerili sensu vtentibus, quia adhuc sub pædagogo sunt & improperant crucem Christi: & isti duo vrsi deuorauerunt eos, scilicet Titus & Vespasianus. Diuiditur ergo psalmus in duas partes. In prima enim ponit suum desiderium. In secunda, ponit tristitiam incitantem desiderium, ibi. [Fuerunt mihi] Circa primum tria facit. Primo, proponit desiderium sub similitudine. Secundo, rationem similitudinis assignat, ibi [sitiuit] Terito, exponit rem desideratam, ibi [Quando veniam] Similitudinem sumit ex ceruo qui specialiter habet hanc proprietatem, quod pede conterit serpentem: & quando vult mutari comedit serpentem: & sic æstuat pro veneno, & tunc currit ad aquam & sic renouatur. Sicut ceruus in generali desiderat aquas, ita fidelis desiderat Deum: tamen in speciali adaptatur cathecumenis & viris perfectis. Cathecumenus enim est sicut ceruus, qui sentit in se veneni ardorem quod A est ex suggestione serpentis introductum Gen. 3. Ex quo veneno secutum est peccatum originale. Rom. 5. Per vnum hominem in hunc mundum peccatum intrauit. Et hoc venenum est reatus concupiscentiæ, & reatus primi peccati Et ideo debet desiderare fontem baptismi Zachar. 13. Erit fons patens domui Iacob in ablutionem peccatorum Ezech. 36. Effundam super vos aquam mundam. Vir autem perfectus est, sicut ceruus in petra stabilitus Psal. 17. Qui perfecit pedes meos tamquam ceruorum [Sitiuit anima mea] Hic iam comedit idest destruxit peccatum Ecclesiast. 21. Quasi à facie colubri, fuge peccatum. Et ideo nihil habet in mundo quod concupiscat, & ideo, desiderat venire ad fontem vitæ. Et ideo, quia istis conuenit hæc similitudo scilicet cathecumenis & viris perfectis, ideo cantatur psalmus iste in officio baptismi in Sabbatho sancto & Pentecostes, quando fit solemne baptisma, quantum ad cathecumenos Item cantatur cum exequiis mortuorum, quia conuenit viris perfectis accedere ad fontem vitæ æternæ [Ita desiderat anima mea ad te deus] Hic adaptat similitudinem. Anima mea desiderat interiori affectu Esa. 26. Anima mea desiderauit te in nocte. Thren. 3. Pars mea Dominus dixit anima mea. Sed numquid in Deo est fons aquarum? Ita: vnde dicit [Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum] Fons dicitur, qui scaturit & producit aquas viuas, & qui iugiter & indeficienter emittit aquas. Omnis aqua gratiarum ab isto fonte emanat scilicet à Deo patre Hier. 2. Dereliquerunt fontem aquæ viuæ. Item emanat à filio, etiam inquantum Deus Psal. 35. Apud te est fons vitæ. Fons sapientiæ verbum Dei est Eccles. 1. Item à Spiritu S. Ioan. 4. Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Et Ioan. 7. Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Ergo quia ipse est fons, anima mea sitiuit ad eum. Sitis designat desiderium cum anxietate. Ita ista designat se pati anxietatem, non solum ex ditatione rei desideratæ, sed propter mala quæ hic affligunt Matth. 5. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Sed de hoc fonte desiderat hoc, scilicet [quando veniam] Hæc verba desiderantis sunt, & exprimunt desiderium catechumenis ad baptismum. Et sic est sensus. Quando veniam ad sacrum Christi baptisma? Matt. 11. Venite ad me &c. Psal. 33. Venite filii &c. Hoc vt dicit Aug. conuenit catechumenis, quia à principio catechumeni quousque adulti non fuissent non admittebantur ad sacra mysteria, sed vsque ad Euangelium poterant interesse. Vnde dicit [Quando veniam & apparebo] Ad literam, cum aliis. Ante faciem Domini] idest ad sacramenta Christi. Item conuenit viris perfectis: & est sensus [Quando veniam & apparebo] idest vt videam te facie ad faciem, quia modo sum procul à te, quia video te per fidem? Sed quando videbo te per speciem, tunc ero prope *Phil. 1.* Desiderium habens dissolui & esse cum Christo. Et non E dicit apparebit mihi Dominus, sed apparebo ante faciem Domini: quia ex hoc quod videbo faciem Domini reddar conspicuus omnibus, multo magis quam Moyses qui vidit eum in vita ista. Ioan. 3. Nondum apparuit quid erimus: scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus Rom. 8. Non sunt condignæ passiones huius temporis &c. Quasi dicat. Interero societati videntium Deum: & ex hoc conspicuus & glorioſus ero. Sed ab hac visione excluditur hypocrita Iob. 13. Non veniet in conspectu eius omnis hypocrita [Fuerunt mihi lachrymæ]

b Hic describit, vnde habeat hoc desiderium, vel anxietatem. Et primo ponit eam. Secundo, ponit remedium quod habet contra eam. [Hæc recordatus sum] Et primo, ponit magnitudinem sue tristitie

Secundo,

Secundo, ponit causam huius tristitiæ. Circa tristitiam. A Secundo, effectum, Tertio, continuitatem. Primum ostendit cum dicit [Fuerunt mihi lachrymæ meæ] in quas scilicet homo prorumpit ex abundanti tristitia. Et hæc tristitia, vel est de peccatis impedientibus consecutionem rei desideratæ, vel de molestiis aliorum. Secundum ostendit cum dicit [Panes] panis reficit, & sic etiam lachrymæ reficiunt duplici ratione. Vna est, quia vnicuique est delectabilis actio sibi conueniens. Vnde tristitia est delectabilis actio conueniens tristitiæ: & lachrymatio est tristitiæ actio. Alia ratio est: quia quando calor euaporat extra, minuitur: & ideo dicit, quod lachrymæ sunt ei sicut panis, quasi reficientes eum. Vel sicut panis, quia sicut per panem sustentatur, ita ipse sustentatur in bono per lachrymas. Tertium ostendit cum dicit [Die ac nocte] scilicet in prosperitate & aduersitate Hier. 9. Plorabo die ac nocte. Et causa huius est [Dum dicitur mihi quotidie vbi est Deus tuus] Hæc si sunt verba gentilium, referuntur ad catechumenos, quasi dicat. Nos, dicunt gentiles habemus Deum quem videmus scilicet solum. Sed vbi est Deus vester, quem fingitis? Respondeo Deus videri potest, sed non à te, quia non es mundus corde. Item si dicatur Iudæo conuerso à Iudæo infideli, vbi est Deus tuus? Respondeat Iudæus conuersus ad fidem Vbi sit Deus meus apparet in pœna vestra scilicet Iudæorum: quia estis dispersi. Item sunt verba peccatoris ad virum iustum in afflictione positum, quasi dicat [Vbi est Deus tuus] quare non liberat de afflictione quam pateris? Respondeat iustus. Quia hæc temporalia non sunt præmium quod Deus dat seruis suis, sed cælestia [Hæc recordatus sum]

c Supra posuit Psalmista suum desiderium & causam desiderii: hic autem ponit remedium contra causam scilicet tristitiam. Et circa hoc, duo proponit siue facit. Primo, ponit remedium ex parte propriæ meditationis. Secundo, ex parte diuini auxilii, ibi [Ad meipsum] Circa primum, duo facit Primo, proponit remedium. Secundo, per hoc remedium, tristitiæ impedimentum, ibi [Quare tristis] In remedio proponit primo, meditationem. Secundo, mentis delectationem, ibi. [Effudi] ergo assignat huius rationem, ibi [Quoniam transibo] Dicit ergo [Hæc recordatus sum] scilicet D impropetia infidelium dicentium. [Vbi est Deus tuus] Thren. 3. Memoria memor ero. Et habui consolationem mentis [quia effudi in me animam meam] Quando liquor diffunditur, dilatatur. Vnde, quia latitudo cordis pertinet ad lætitiam quæ quædam delectatio est, ideo in effusione animæ designatur delectatio Psal. 61. Effundite coram illo corda vestra. Alia litera habet [Effudi super me animam meam] Et secundum hoc aliter legitur: & est sensus. Dicunt [Vbi est Deus tuus?] Et ego hæc recordatus, Primo, quæsiui insensibiles creaturas si inuenirem Deum meum, sed inueni in eis quædam Dei vestigia Rom. 1. Inuisibilia Dei à creatura mundi per ea, quæ facta sunt conspiciuntur. Sed vltra processi in rebus intellectualibus animæ [Et effudi super me animam meam] idest solicite discutiens quæsiui quicquid est in eis, quasi coram me ponens omnia: sicut qui extrahit de vase omnia, vt discutiat quicquid sit intus: & tamen non est ibi Deus meus. Sed est adhuc aliquod supra hoc, & hoc feci [Quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, vsque ad domum Dei] quasi dicat. Totum solatium quod habere possem, est spes tendendi in Deum. Et dicit duo: scilicet quo tendat, & quomodo ibi [In voce &c.] Circa primum accipienda est talis imaginatio. In veteri testamento erat duplex locus diuino cultui deputatus: scilicet tabernaculum de quo habetur Exod. 36. Postea crescente populi statu & religione ædificata est Domus Dei scilicet templum: non vt tabernaculum, sed vt res fixa. Et hanc voluit facere Dauid, sed prohibitus est à Deo 2. Regum. 7. Numquid ædificabis mihi domum Item. Paral. 17. Sed promissum est ei quod filius suus ædificaturus esset domum Dei vnde ipse parauit impensas: & ideo dicit [dicunt mihi vbi est Deus tuus] Et ego hæc recordatus delector quod inueniam eum: & ideo toto affectu tendam in eum. [Et transibo in locum tabernaculi admirabilis] quasi dicat. Non quiescam donec inueniam eum. Et dicit [transibo] quia per tabernaculum quod erat mobile signatur status præsentis ecclesiæ, quæ non est perpetua nec stabilis nisi vsque ad consummationem sæculi, & tunc feretur. Et hoc dicitur Apocal. 21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, idest præsens ecclesia cum hominibus, idest donec homines erunt in vita illa. Et ex hoc transibo ad stabilem domum Dei Psalmista. 64. Replebitur in bonis domus tuæ Ioan. 14. In domo patris mei &c. Et sic innuit ire in tabernaculum mirabile & in Domum Dei. Et dicitur in tabernaculum mirabile propter mirabilia quæ facit sanctis suis [In voce]

d Hic describitur modus transeundi vsque ad domum Dei. Et hic similiter accipienda est quædam imaginatio. Erat autem consuetudo quod quando aliqui per turmas ibant ad tabernaculum, ibant cum gaudio Esa. 30. Canticum erit vobis sicut vox sanctificatæ solemnitatis & lætitiæ: sic qui pergit cum C tybia gaudenter vadit: & ideo dicit [ibo in locum tabernaculi &c.] Et cum gaudio quia [in voce exultationis & confessionis sonus epulantis] Alia litera habet [soni epulantis] quasi dicat. Ibo in voce soni epulantis, quia in epulis est sonus gaudii: & hoc magis patet secundum alias lætitias quæ sunt ibi. Referamus ergo hoc ad ingressum gaudii, quia erunt ibi tria. Primo, erit ibi exultatio de bonis habitis Esa. 35. Gaudium & lætitiam obtinebunt. Secundo, erit ibi confessio de beneficiis gratiæ, quia agnoscent se illa obtinuisse per gratiam Dei: & ideo confitebuntur mirabilia Dei: & ideo sequitur ibi gratiarum actio & vox laudis. Tertio, erit ibi spiritualis refectio Esa. pen. Serui mei comedent & vos esurietis: serui mei bibent & vos sitietis &c. Matt. 5. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam &c. & ideo erit ibi sonus epulantis. Item festiuitatis, idest iugis exultatio Baruch. 5. Conspice Hierusalem ad orientem & vide iucunditatem à Deo tibi venientem. Et quia hæc omnia imperfecte sunt in ecclesia subdit [quare tristis es anima mea] hic adhibet remedium contra causam tristitiæ: & primo remouet effectum. Secundo, remouet effectum eius. Dicite ergo [quare tristis est anima mea?] cum debeas gaudere, quia es in tabernaculo, & quia ibo ad domum Domini. Quare ergo es tristis? Nam parua mala non sunt reputanda in consideratione ad bona æterna Eccles. 30. Tristitiam scilicet sæculi longe expelle à te 2. Corint. 7. Tristitia sæculi mortem operatur. Effectus tristitiæ est turbatio, quia ex inordinatione affectus ipsa ratio conturbatur. Et quis loquitur? E anima secundum hunc sensum. Anima habet duas partes: scilicet sensitiuam quam nominat hic anima propter animalitatem, & superiorem rationem quæ nominat seipsam: quia vnusquisque maxime est, quod melius in eo est: & ideo dicit ratio superior inferiori [quare conturbas me] Et quæ est causa? Ostendit autem quod non debet esse tristis, quia est spes futuræ confessionis: & ideo dicit [Spera in Domino, quoniam adhuc confitebor illi,] quasi dicat. Spera in ipso Deo, quia adhuc venies ad hoc quod desideras, quia scilicet [adhuc confitebor illi] idest adhuc spero vultum eius vel in via, vel in patria

quod maxime est materia gaudii Iac. vlt. Tristatur quis in vobis? oret æquo animo, & psallat &c. [salutare vultus mei] hic ly salutare secundum glossam est nominatiui casus, & est sensus. Ego dico quoniam ego confitebor illi. Et cui illi? scilicet Christo in quo sunt duæ naturæ: humana scilicet qua est similis matri, & ideo dicit [salutare vultus mei] idest vultum meum gerens Luc. 2. Viderunt oculi mei salutare tuum &c. Gen. pen. Salutare tuum expectabo Domine. Item natura diuina: & quantum ad hoc est Deus meus: ideo dicit [Deus meus] Rom. 9. Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Vel secundum Hier. ly salutare est accusatiui casus: quasi dicat Confitebor ei salutare idest salutationem qua me salutauit Et quod sequitur [Deus meus] coniungitur cum sequentibus. Consequenter adhibet remedium: scilicet diuini auxilii. Vbi primo, proponit remedium. Secundo, exponit. Dicit ergo, [Ad me ipsum] Alia litera habet [A meipso anima mea conturbata] Prima est melior, quasi dicat. Quæ est ratio quæro [Quare anima conturbas me?] Et hæc turbatio venit, quia qualitercumque conuerto me ad me, inuenio mihi tribulationem Oseæ 12. Perditio tua Israel ex te, tantum ex me auxilium tuum. Et ideo Hier. habet [Deus meus in meipso] secundum illam literam est sensus, quasi dicat. Causa turbationis à meipso est, quia si referamus ad humanum genus corruptio sensualitatis à ratione venit, scilicet à sensu primi parentis. Item, homo quicumque peccando corrumpit naturam suam, & ideo post peccatum sensualitas magis resistit rationi. Et quia non est in me nisi causa turbationis, [Propterea memor ero tui] idest recurro ad te Osee vlt. Memoriale eius sicut vinum Libani. Et vnde? [de terra Iordanis & Hermoniim] Iordanis est fluuius in terra promissionis. Hermon est quidam mons propinquus Iordanis. Et secundum historiam. 2. Reg. 7. quando Absalon iuit in Hierusalem & habuit consilium vt persequeretur Dauid, qui erat citra Iordanem, & tunc Cusi impediuit, & ideo dicit. Si essem in tanta tribulatione sicut tunc, tamen [memor ero tui] Tria tamen designantur hic, quæ sunt in babtismo. Per Iordanem designatur descensus gratiæ in baptismum. Iac. Omne datum bonum & omne donum perfectum desursum est [& de terra] quia per influxum gratię terra cordis inde fœcundatur. Hermon interpretatur Anathema, & designant abrenunciationem quam fecimus diabolo & pompis eius in baptismo, quia tunc quilibet anathematizat, idest separat se à diabolo [à monte modico] quia hæc renuntiatio & gratia venit ab humili corde, quia Humilibus Deus dat gratiam. Iac. vlt. Et diabolus est Rex super omnes filios superbiæ [Abyssus abyssum]

e Exponit remedium quantum ad duo dicta: scilicet quantum ad turbationem quam habet in se, & quantum ad memoriam de Deo ibi [in die mandauit] Quantum ad primum, proponit similitudinem, & exponit eam. Abyssus in scriptura signat multitudinem aquarum Gen. 1. Tenebræ erant super faciem abyssi: & Spiritus Domini &c. Contingit etiam quod aquæ quando in multitudine generantur in aere, possunt vocari abyssus. Et in istis pluuiis est quædam circulatio, quia descendunt ad terram & ex eis eleuantur vapores qui generant alias aquas: & inter media sunt frequenter tonitrua, quæ fiunt ex commotione nubium quæ generantur à vaporibus & pluuiis. Item contingit quod post tonitruum sequuntur fulgura Psal. in pluuiam fecit. Dicit ergo [abyssus] idest multitudo aquarum [inuocat abyssum] idest trahit ad se multitudinem aquarum aliarum: & hoc [in voce chataractarum tuarum] idest quædam loca occulta sunt in quibus generantur aquæ, & ex quibus descendunt. Vnde cataractæ idest nubes, quæ quasi cataractæ quædam sunt, ex quibus generantur. Et hæc in scriptura, scilicet abyssus & tempestas important malum. Exod. 15. Abyssi operuerunt eos: vnde [abyssus &c.] quasi dicat. Vna punitio Dei [abyssum inuocat] idest continuatur ad aliam, quasi dicat. Iudicium Dei qui infert præsentia mala inuocat iudicium, quo futura mala infert Psal. 35 Iudicia tua abyssus multa. Et hoc fit [in voce cataractarum tuarum] idest per vocem scripturarum tuarum, vel prædicatorum. Et hoc refertur ad hoc quod dicit [Anima mea conturbata est] Quare; quia abyssus, idest, ex vno malo, vel ex vno peccato sequitur magna pœna. Vel aliter [propterea memor &c.] vt per abyssus intelligatur sacra doctrina: & sic est sensus [Abyssus] idest vetus testamentum vocat aliud, idest nouum testamentum. Et hæc duo concorditer inducit vt memor sim tui, quia in vtroque præmittit homini auxilium Dei: & hoc [in voce cataractarum tuarum] idest prædicatorum & doctorum. Vel aliter [Propterea memor &c.] quia [abyssus] idest quilibet homo vocatur abyssus: quia Quis scit hominum quæ sunt hominis nisi spiritus hominis qui in ipso est? 1. Cor. 2. Hier. 17. Secundum aliam literam profundum est cor hominis & inscrutabile: ergo [abyssus] vnus homo inuocat alium ad Christum. Et hoc fit non propria virtute, sed [in voce cataractarum tuarum] idest inspiratione Spiritussancti, ex qua habet efficaciam lingua prædicatoris [Omnia excelsa tua] Supra Psalmista posuit similitudinem suæ tribulationis. Hic autem ipsam similitudinem exponit. Supra dixit [abyssus abyssum inuocat] & refertur ad signandum, quod non solum vnam pœnam passus est, sed multas: & ad hoc sequitur suam similitudinem: homo affligitur ab aqua, aut descendente ab aere, aut existente inferius: & iste ab vtraque dicit se afflictum. A prima cum dicit [Omnia excelsa tua.] A secunda, cum dicit [& fluctus tui super me transierunt] Excelsa ista sunt futura supplicia & respiciunt futurum iudicium, quod fuit in mari quando submersi sunt quasi plumbum. Exod. 15. Fluctus sunt pœnæ præsentes quæ inuocant illud. Et ideo [turbatus sum] Iob. 19. Viam fecerunt sibi per me Glossam [transierunt] idest à me recesserunt, [fluctus tui] Et sic secundum istam expositionem, hæc est ratio consolationis, quasi dicat. Memor ero tui, quia omnia excelsa tua, & fluctus tui recesserunt à me, quasi dicat. Pœnæ maiores quæ designantur per fluctus, transierunt super me, idest videbant excedere facultatem meam: sed prima expositio est melior [In die]

f Sicut dictum est, duo dixit: turbationem ad seipsum &c. & fiduciam, ibi [propterea memor ero tui] Et posuit causam turbationis: modo exponit causam, quare memor sit Dei. Et primo, experimentum diuinæ misericordiæ. Secundo, addit orationem, ibi [Apud me oratio] Et facit duo, secundum duplicem statum diuinæ misericordiæ: quia misericordia Dei placida est in prosperitate & aduersitate. Et ideo quantum ad prosperitatem, dicit [In die mandauit Dominus misericordiam suam] idest tempore prosperitatis quasi dicat. Quicquid habeo prosperitatis imputo diuinæ misericordię Thren. 3. Misericordiæ domini, quia non sumus consumpti. Quantum ad statum aduersitatis, dicit [& nocte] idest tempore aduersitatis dedit [canticum eius] idest lætitia, idest est mihi in tribulatione consolatio maxima ex diuina misericordia. Vnde alia litera habet [In die declarauit] idest diuina misericordia declaratur, idest manifestatur tempore aduersitatis Eccl. 35. Speciosa misericordia Dei in tempore tribulationis Psal. 50. Secundum multitudinem mise-

rationum tuarum &c. Secundum Hieronymum tamen sic legitur [In die mandauit dominus misericordiam suam, & nocte canticum eius apud me.] Et hæc oratio domini &c. quasi dicat. Percipio misericordiam Dei &c. in die naturali, vel aduersitatis: in nocte canticum Dei, & oro. Iterum [Deo vitæ meæ] Et hæc est planior: tamen secundum quod glos. exponit exponatur & dicamus [Apud me oratio] vbi proponit orationem: & facit circa hoc tria. Primo, describit modum orandi. Secundo, orationis tempus. Tertio, orationis effectum. De oratione duo dicuntur: qualiter se habeat ad orandum, quia aliquando orat homo & oratio eius non est apud Deum, quando non orat per se, sed vt videatur quasi in publico Matt. 6. Tu autem cum oraueris &c. Secundò, qualiter se habeat ad eum quem orat, quia [Deo vitæ meæ] scilicet naturalis vitæ actori 1. Reg. 2. Dominus mortificat & viuificat. Item, vitæ gratiæ. Ipse est vita tua: quia anima viuit per gratiam per hoc quod viuit Deo. Item vitæ gloriæ Psal. 35. Apud te est fons vitæ. Consequenter ponitur oratio & [dicam Deo susceptor meus es &c.] In qua, duo facit. Primo, gratias agit de beneficiis perceptis. Secundo, quærit rationalem de malis quæ patitur. Primo, debet homo præmittere, quia non est gratus de beneficiis perceptis, ideo indignus est de percipiendis Sap. 16. Ingrati &c. Et ideo dicit [susceptor meus es] Hier. habet [Petra mea es] idest fortitudo. Et ideo susceptor dicitur ad defendendum Psal. 3. Tu autem Domine susceptor meus es &c. Vel] susceptor meus es] idest naturæ meæ. Esa. 42. Ecce seruus meus suscipiam illam. Vel [susceptor meus] in baptismo Psal. 17. Assumpsit me de aquis multis. Et si susceptor es, miror de malis quæ patior. Et primo, inquirit rationem de malis Secundo, proponit quædam quæ sunt signa vnius & causa alterius, ibi [dum affligit] Ex malis duo considerat. Vnum ex parte Dei, scilicet quod esset eius oblitus. Aliud ex parte sui, quia premebatur tristitia. Ex parte Dei, quia permittebat eum affligi: & ideo dicit [Quare oblitus es mei] quia olim sic suscepisti me? Esa. 49. Dominus oblitus est mei. Sed in veritate non est oblitus ex parte sui, qui affligebatur: vnde dicit [& quare contristatus incedo] idest quę est causa qua das me tristitiæ? Psal. 37. Tota die contristatus ingrediebar [dum affligit me inimicus] Hic ostendit dolorem quem patitur ab aduersariis: & assignat effectum persecutionis, quasi dicat. Hæc est causa quare contristatus incedo, quia affligor ab inimicis: quandoque à temporalibus, quandoque à spiritualibus Matth. 13. Inimicus homo hoc fecit. Causa doloris seu effectus est [dum confringuntur ossa mea] Ossa ecclesiæ sunt fortes, vt prælati & viri perfecti. Et quandoque per aduersarios temporales, quandoque per tentationes affliguntur Psal. 21. Dinumerauerunt ossa mea. In quolibet homine quælibet virtus est sicut quoddam os: & si contingat iustum castum cadere, confringitur os eius [exprobrauerunt] hic agit de causa tristitiæ quam patitur ex verbis iniuriosis: vnde dicit [exprobrauerunt mihi] scilicet verbis iniuriosis. Hier. 20. factus sum in derisum tota die, omnes subsannauerunt me Et hoc improperium est grauissimum. Tanto quis grauius fert improperium, quanto fit sibi de re de qua gloriatus confidit. Iste autem maxime gloriabatur de Deo: & ideo hoc opprobrium est sibi grauissimum. Et ideo inimici mei [dicunt mihi per singulos dies, vbi est Deus tuus.] Psal. 12. Nequando dicat inimicus &c. [quare tristis es &c.] Hic ostendit orationis effectum. Et oratio habet duplicem effectum. Vnus est, expulsio tristitiæ. Alius est, augmentum spei. Primus effectus est, quia per orationem ascendit mens hominis in Deum: & quia Deus est summe bonus, quando anima inhæret ei sentit delectationem maximam, & delectatio pellit tristitiam, vel diminuit: & ideo dicit [quare tristis es &c.] ex quo oraui. Et hoc expositum est supra. Alius effectus est, quia crescit in spe: quia si Rex admittit aliquem ad familiare obsequium & colloquium, assumit fiduciam petendi & obtinendi. In oratione autem homo specialiter loquitur cum Deo Psal. 27. In ipso sperauit cor meum &c. & ideo subdit [Spera in Deo] & hoc expositum est supra.

In Finem

PSAL. XLII.

IVdica me, Deus, Et discerne causam meam de gente non sancta: ab homine iniquo & doloso erue me: Quia tu es Deus fortitudo mea: quare me repulisti, & quare tristis incedo, dum affligit me inimicus.

b Emitte lucem tuam, & veritatem tuam, ipsa me deduxerunt, & adduxerunt in montem sanctum tuum, & in tabernacula tua. Et introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat iuuentutem meam. Confitebor tibi in cithara Deus, Deus meus: quare tristis es anima mea & quare conturbas me: Spera in Deo quoniam adhuc confitebor illi: salutare vultus mei, & Deus meus.

In præcedenti psalmo Dauid narrauit suum desiderium: nunc autem adhibet orationem ad implendum desiderium. Et primo, ponit orationem. Secundo, effectum eius, ibi [quare tristis es. Circa primum, duo facit. Primo, proponit orationem in generali. Secundo, in speciali, ibi] ab homine iniquo] Et primo, petit iudicium. Secundo, iudicii effectum Petit ergo [Iudica me Deus]

Sed videtur præsumptionis esse: quia ipse dicit, Non intres in iudicium Psal. 142. &c.

Resp. Dicendum, quod est duplex iudicium scilicet seueritatis & misericordiæ seu æquitatis. Primum est, quando attenditur solum res & non conditio, & hoc est timendum. De hoc dicit Psal. 142. Non intres in iudicium &c. quia iustitiæ nostræ nihil sunt in conspectu Dei, vt dicitur Esa. 64. Et hoc iudicium est sine misericordia, vt dicitur Iac. 2. Secundum est, quando consideratur non solum natura rei, sed conditio personæ Psal. 102. Misertus est Dominus timentibus se, quoniam ipse cognouit figmentum nostrum Et hoc petit Vel aliter. Est duplex iudicium: scilicet discussionis, cum merita discutiuntur: & hoc non petit hic, quia discussio est timenda Iob. 9. Verebar omnia opera mea, sciens quod non parces delinquenti. Aliud est discretionis: scilicet separationis à malis. Et hoc petit: & ideo subdit [& discerne causam meam] Et hoc refertur ad præsentem statum: & sic petimus discerni à malis, & si non loco, saltem causa. Multa enim sunt communia nobis & eis: quia locus est euentus fortunę, sed causa non, quia eisdem rebus aliter vtuntur boni & aliter mali: quia in aduersis boni rutilant per patientiam mali vero fumant per impatientiam. Si vero ad futurum iudicium referamus, petimus distingui: quia causa malorum iudicabitur ad condemnationem, bonorū ad

salutem. In speciali autem petit iudicari quantum ad duo: videlicet quantum ad liberationem à malo, & quantum ad promotionem in bono. Petit ergo liberari à malo, vel præsenti, vel futuro: vnde dicit [ab homine iniquo & doloso erue me] homo iniquus dicitur diabolus Matth. 13. Inimicus homo hoc fecit. Vel alius homo seductor, siue iniustus quicunque. Et dicitur iniquus ille qui iniustitiam intendit aperte: dolosus vero propter occultam fraudulentiam Prouerb. 12. Dolus in corde cogitantium mala Ab his ergo liberatur quis, dupliciter. Vno modo, vt non seducatur occulta dolositate. Alio modo, vt non opprimatur aduersitate [Quia tu es Deus meus] Hic ponitur ratio liberationis & est duplex: vna ex parte Dei qui potest: vnde dicit [tu es fortitudo mea] Esa. 12. Fortitudo mea & laus mea Dominus. Et dicit fortitudo nostra effectiue: quia ab ipso est Esa. 40 Qui dat lasso virtutem, & his qui non sunt fortitudinem & robur multiplicat. Alia ratio est ex parte sua, scilicet malorum quæ patitur. Quædam mala patimur secundum opinionem, quia cum sumus in aduersitatibus videmur repulsi a Deo: vnde dicit. Quare me repulisti. Sed non repellet Dominus plebem suam sic. Et est tantum opinatum malum hoc. Aliud est verum: vnde sequitur, quare tristis incedo scilicet vel tristitia sæculi, quæ mortem operatur, & sic est sensus, quare tristis incedo scilicet temporaliter, dum affligit me inimicus, homo malus temporaliter: Vel Tristis incedo Tristitia bona quæ operatur pœnitentiam in salutem. Et sic est sensus Quare tristis incedo tantum, quia etiam lætitia adiungenda est pœnitentiæ. Emitte.

b Hic ponit promotionem in bono. Et primo petit diuina bona quibus promouetur. Secundo, petit promotionem pro illa. Petit autem duo bona. Lucem & veritatem. Ad Deum peruenitur passibus mentis & per cognitionem. Heb. 4. illis promittitur introitus qui credunt. Duo sunt necessaria cognitioni scilicet lux, & cognitum. Eph. 5. Omne quod manifestatur lumen, &c. Et ideo duo petit scilicet lucem & veritatem, ad quæ per me non valeo venire. Et ideo dicit. Emitte lucem tuam & veritatem tuã. Idem est lux, & veritas hic quia accipiuntur pro Christo. Emitte lucem tuam, idest Christum. Ioan. 1. Erat lux vera &c. Et veritatem tuã. Quia ipse Christus veritas est. Ioan. 14. Ego sum via, veritas, & vita quasi dicat Deus pater emitte Christum. Vel lux hic accipitur pro lege: quia Prou. 6. Mandatum Domini lucerna, & lex, lux, & veritatem. 1. nouum testamentum Consequenter ponitur promotio in bono. Et ponit primo directionem accedendo, ibi, ipsa me deduxerunt scilicet lux & veritas, idest duxerunt ad te, Vel duxerunt idest abstraxerunt, à malis & adduxerunt in mõtem sanctum tuum, & in tabernacula tua. Hæc oratio respondet desiderio præcedentis psalmi. Transibo in locum, &c. Et quia adhuc non sufficit, peto adduci per Deum ad montem, &c. Hierusalem erat in pede montis in latere Aquilonis. Et sic primo perueniebant ad montem qui illuc ibant. Secundo, ibant ad habitationem. Tertio ad locum sacrificii scilicet altare. Et etiam ibi non quiescit spiritus meus, sed ascendit ad Deum, & ideo dicit. Adduxerunt me in montem sanctum tuum & in tabernacula tua, idest ad habitationem. Et iterum non quiescit ibi, sed vadit ad domum Dei, idest ad altare. Ideo dicit. Introibo ad altare Dei, & non quiescit ibi ne videatur idololatra, sed vadit ad Deum, qui lætificat iuuentutem meam. Mystice autem in monte & in tabernaculo, ecclesia præsens designatur, vel ecclesia cœlestis quasi dicat Deduxerunt me in ecclesia tua. Esa. 7. Erit præparatus mons domus Domini in vertice montium, &c. & tabernacula, idest diuersitates sanctorum quæ A sunt quædam peregrinationes super terram Hebr. 11. Et hæc ecclesia dicitur porta cœli. Gen. 18. Non est hic aliud nisi domus Dei, & porta cœli. Et ideo etiam dicitur altare Dei, idest ipse Deus Apoc. 21. Ipse Deus est templum: quia omnia sacrificia spiritualia sunt offerenda in Deo non in re terrena. Et ibi erit lætitia. Esaiæ 66. Videbitis & gaudebit cor vestrum. Matt. 25. Intra in gaudium Domini tui. Et ideo dicit. Lætificat iuuentutem meam, idest erit ibi renouatio & iuuentus: quia vt dicitur Eph. 4. Omnes apparebimus in mensuram ætatis plenitudinis Christi: & ideo dicit. Iuuentutem Psal. 102. Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Et hunc psalmum dicunt presbyteri cum accedunt ad altare, quia hæc duo scilicet lætitia, & renouatio sunt B necessaria illis, qui ad cæleste altare accedere volunt. Leuit. 10. Quomodo potuit comedere aut placere Domino, in cæremoniis mente lugrubri? Item non est ibi vetustas peccati. Ioan. 12. Scribo vobis iuuentus. Vel totum quod dictum est, refertur ad cælestem patriam in qua desiderio debemus stare, & ad illam desideranter pergere: & hoc designat cum dicit. In montem sanctum tuum. Exod. 15. Introduces eos & plantabis in monte hæreditatis tuæ, quia est ibi stabilitas status. Item est ibi societas sanctorum, vnde dicit. Et in tabernacula tua. Numer. 24. Quam pulchra tabernacula tua Iacob. &c. Et dicuntur tabernacula, quia licet sint homines ciues secundum gratiam, tamen secundum conditionem humanæ naturæ sunt ibi hospites. Tertio, altare designat humanitatem Christi. Esa. 33. Regem in decore suo videbunt. Et Christus dicitur altare C Dei Hebr. vlt. Habemus altare de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deseruiunt, quia sicut omnia sacrificia carnalia offerebantur in altari, ita omnes orationes offeruntur per Christum. Vnde omnis oratio terminatur, per Christum Dominum nostrum. Sed quia non est quies in humanitate, ideo vlterius tendit ad diuinitatem: vnde dicit ad Deum, &c. Iob. 22. Super omnipotentem delitiis affluues, & eleuabis ad Deum faciem tuam. Effectus orationis est confessio laudis: vnde dicit. Confitebor tibi in cythara Deus, & hoc dicit propter affectum, quia Esa. 51. Gaudium & lætitia inuenietur in ea. Et dicit, in cythara, ad differentiam psalterii, quia psalterium sonat à superiori, sed cithara ab inferiori, vnde. Confitebor in D cythara, quia sumus liberati à malis mundi. Et psalterium, quia consequuti sumus illa gaudia superna. Quare tristis, &c. Totum hoc quod sequitur, expositum est supra in præcedenti psalmo.

In Finem pro filiis Core intellectus.

PSAL. XLIII.

DEus auribus nostres audiuimus: patres nostri annuntiauerunt nobis. Opus quod operatus es in diebus antiquis. Manus tua gentes disperdidit, & plantasti eos: afflixisti populos, & expulisti eos. E Nec enim in gladio suo possederunt terram: & brachium eorum non saluauit eos. Sed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui: quoniam complacuisti in eis.

b Tu es ipse rex meus, & Deus meus, qui mandas salutes Iacob. In te inimicos nostros ventilabimus cornu: & in nomine

tuo

tuo spernemus in surgentes in nobis.
c Non enim in arcu meo sperabo: & gladius meus non saluabit me. Saluasti enim nos de affligentibus nos: & odientes nos confudisti.
d In Deo laudabimur tota die: & in nomine tuo confitebimur in sæcula.
e Nunc autem repulisti, & confudisti nos, & non egredieris Deus in virtutibus nostris.
f Auertisti nos retrorsum post inimicos nostros: & qui oderunt nos, diripiebant sibi. Dedisti nos tamquam oues escarum: & in gentibus dispersisti nos. Vendidisti populum tuum sine pretio: & non fuit multitudo in commutationibus eorum.
g Posuisti nos opprobrium vicinis nostris: subsannationem & derisum his, qui in circuitu nostro sunt. Posuisti nos in similitudinem gentibus: commotionem capitis in populis.
h Tota die verecundia mea contra me est: & confusio faciei meæ cooperuit me. A voce exprobantis, & obloquentis, à facie inimici, & persequentis.
i Hæc omnia venerunt super nos, nec obliti sumus te, & inique non egimus in testamento tuo. Et non recessit retro cor nostrum: & declinasti semitas nostras à via tua.
k Quoniam humiliasti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos vmbra mortis. Si obliti sumus nomen Dei nostri, & si expandimus manus nostras ad Deum alienum. Nonne Deus requiret ista? ipse enim nouit abscondita cordis. Quoniam propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis.
l Exurge, quare obdormis Domine? exurge, & ne repellas in finem, Quare faciem tuam auertis, obliuisceris inopiæ nostræ, & tribulationis nostræ? Quoniam humiliata est in puluere anima nostra: conglutinatus est in terra venter noster. Exurge Domine adiuua nos: & redime nos propter nomen tuum.

Supra Psalmista ostendit desiderium suum ad Deum: hic autem procedit ad orandum, contra afflictionem totius populi. Titulus. In finem Psal. filii Core ad intellectum. Filii Core sunt filii passionis Christi, & hi sunt propriè martyres qui Christum imitantur 1. Petr. 4. Christus passus est pro nobis &c. Et ideo conuenit proprie martyribus. Verum est quod à Deo dantur omnia bona temporalia & spiritualia. Temporalia sunt minora bona, spiritualia autem sunt maiora. Pater paruis filiis dat parua, magna vero dat perfectis. Et sic Deus facit. Nam quando homines erant in statu paruulorum dedit eis parua, idest temporalia, sicut patet in veteri testamento Gal. 3. Erant sicut paruuli sub pædagogo, idest sub obseruantiis legis. Esa. 1. Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. Sed iam perfectis in

A nouo testamento non promittuntur temporalia, sed duræ afflictiones & hoc sub spe spiritualium. Luc. 16. Beati eritis cum vos oderint homines, &c. & sic est intentio prius retrahere homines noui testamenti ab appetitu terrenæ prosperitatis promissæ in veteri testamento. Diuiditur ergo psal. iste in tres partes. Primo, agitur de prosperitate præterita. Secundo, de aduersitate præsenti, ibi. Nunc autem repulisti. Tertio, petitur auxilium contra eas, ibi. Exurge. Circa primum duo facit. Primo enumerat beneficia antiquis collata. Secundo, ostendit se habere spem maiorum, ibi. Tu es ipse. Circa primum, tria facit. Primo præmittit auditum beneficiorum. Secundo temporis, ibi. Opus quod. Tertio, ponit ipsum beneficium, ibi. Manus tuas. Circa primum, primo proponit modum audiendi, secun-
B do à quibus audierunt. Præmittit autem inuocationem diuini nominis cum dicit. Deus. Et hic psal. iste procedit per modum orationis, quæ est ascensus mentis in Deum: vel quia in isto psalmo agit de prosperis, & aduersis. In aduersis homo respectum habet ad Deum, sicut ad defensionem. Psal. 109. Ad Dominum cum tribularet, &c. In prosperis cum gaudio inuocat Deum. Esa. Sicut sitiens cum gaudio ingreditur ad fontem. Audiuimus. Auditus necessarius est ad sapientiam. Eccle. 16. Si dilexeris audire sapiens eris. Et etiam est necessarius sapienti. Prouerb. 1. Audiens sapiens sapientior erit Similiter cuilibet est necessarius: quia nullus est sufficiens ad excogitanda omnia, quæ ad
C sapientiam pertinent. Et imo nullus ita sapiens est quin instruatur ab alio: quia si audit bona iuuatur recipiendo: si audit mala, iuuatur cognoscendo meliora: auribus nostris, auribus suis audit, qui audit auribus subiectis rationi. Vnde homo dicitur, inquantum habet rationem. Quando aures sunt subiectæ rationi, sunt humanæ: quando non subiiciuntur rationi, sunt brutales. Luc. 8. Qui habet aures audiendi audiat 1. considereret, patres nostri annunciauerunt nobis. Hic ostendit quod audiuit ab illis, qui voluerunt docere veritatem, quia patres sunt. Deut. 23. Interroga patres tuos, &c. Item qui potuerunt docere veritatem, quia antiqui In antiquis est sapientia. Opus quod operatus es in diebus eorum. Hic ponit tempus in quo ista au-
D diuit. Quædam beneficia sunt antiqua quæ ipsi viderunt, vnde dicit Et in diebus antiquis Manus tua. Hic ponit ipsum beneficium. Secundo ponit beneficii ordinem & beneficii causam. In beneficio considera-
mus opus, & fructum operis. Opus diuinæ virtutis est, quia expulit ante eos gentes: vnde dicit. Manus tua, idest potentia tua. Nam per membra in Deo signatur actio quam exercemus per ipsam. Gentes disperdidit, idest habitantes in terra promissionis destruxit etiam corporaliter Psal. 58. Disperge illos in virtute tua. Fructus est quia ipsi successerunt eis. Iob. 34. Conteret multos & innumarabiles, & stare faciet alios pro eis. Propterea dicit. Et plantasti eos. Exo. 15. Introduces
E eos, & plantabis, &c. Quod plantatur radicatur vt faciat fructum. Esa. 5. Expectaui, vt faceret vuas, & fecit labruscas. Afflixisti populos. Hic est modus, & ordo beneficii: quia non statim fuit destructa, quia terra fuisset inculta, & bestiæ multiplicatæ, & ideo paulatim eos consumpsit: vnde dicit. Afflixisti populos, & per bella, & per bestias, & crabrones. Iosue 24. Misi ante vos crabrones. Sap. 12. Misisti antecessores exercitus tui vespas. Et repulisti eos, ita paulatim eos affligens Psal. 77. Eiecit à facie eorum gentes. Non enim in gladio suo possederunt terram Hic ponitur causa beneficii. Et primo excludit causam opinatam. Secundo ponit veram causam. Causa opinata posset esse fortitudo populi, quod expulissent eos, & ideo remouens hoc dicit. Non in gladio suo &c. duplex

est fortitudo hominis: vna est ex experientia armorum: & hanc excludit. Non in gladio suo possederunt terram Iudith. 5. Filii Israel non confidunt, &c. Et sequitur ibidem. Vicerunt non cum gladio. Alia est virtus naturalis, & hanc excludit dicens. Et brachium eorum non saluauit eos, idest potestas eorum. Psal. 32. Non saluatur rex per multam virtutem. Deut. 32. Ne dicerent manus nostra excelsa, & non Dominus fecit hæc omnia. Causa vera est, quia à Deo factum est: vnde dicit. Sed dextera tua, &c. Et ponit quatuor: tria ad executionem, quartum ad effectum pertinet. Si rex vult iuuare aliquem, tria facit ei. Primo dat ei fauorem. Secundo impendit auxilium operis. Tertio, dat consilium in dirigendo Sic facit eis Deus Primo enim fuit eis fauorabilis, & dedit eis prosperitatem. Et hæc signatur B in dextera per quam signatur prosperitas. Exo. 15. Manus dextera tua magnificata est. Item dedit eis auxilium & hoc signatur in brachio suo. Tertio direxit eos, ibi. Et illuminatio vultus tui idest directe procedens à prouidentia tua. Quartum, pertinet ad effectum. Quoniam complacuisti in eis quasi dicat. Quare fecit nobis ista? Nunquid propter merita nostra? Non. Deut. 9. Ne dicas in corde tuo cum deleuerit eos dominus deus tuus in conspectu tuo, propter iustitiam meam introduxit me Dominus vt possiderem terram hanc: hoc fuit propter gratiam Dei. Quoniam complacuisti in eis, idest placitum tibi fuit ô Deus in eis. Matth. 11. Quoniam sic placitum fuit ante te. Tu es ipse.

b Hic ponitur spes quam habet de maiori beneficio, C quæ consurgit ex spe ipsius Dei. Et ideo tria facit. Primo, proponit causam spei Secundo, fiduciam ibi. In te inimicos. Tertio, gratiarum actionem, ibi. In Deo laudabimur. Circa primum, tria facit. Primo, ponit immutabilitatem Dei. Secundo, gubernationem. Tertio, experientiam diuini auxilii. Dei immutabilitatem ostendit, quia Deus fecit hoc patribus, & iterum quia virtus eius non est diminuta, & ideo facere etiam maiora potest; vnde dicit. Tu es ipse rex meus, & Deus meus, qui non es diminutus. Item ad te etiam pertinet cura hominis sicut tunc: vnde dicit. Rex meus qui defendis & gubernas. Et Deus meus, qui prouides mihi. Deut. 6. Audi Israel &c. Ergo confido sicut & illi confisi sunt. Item experientis quia tu solus D es qui saluas: vnde dicit. Qui mandas salutes Iacob. Et hoc dicit, quia olim saluabat per alios, sed hic ipsemet saluat. Esa. 25. Ecce Deus noster iste, expectauimus eum, & veniet, & saluabit nos. In te inimicos nostros. Hic ponit fiduciam quam habet de Deo. Et primo, proponit quod sperat. Secundo, ostendit quod illud attribuit Deo. Tertio, ponit causam. Sperat autem auxilium contra inimicos, contra quos habet duplex auxilium: vnum vt vincat hostem, & quantum ad hoc dicit. In te, idest, in virtute, non in nostra ventilabimus cornu, idest, inimicos nostros, vel in præsenti vel in futuro. Et dicit. Cornu similitudinarie; quia virtus impugnatiua bouis est in cornu. Et dicit. Ventilabi- E mus, quis in area separantur paleæ à frumento: sicut in iudicio mali auferentur, & boni remanebunt. Aliud auxilium est quod non vincatur ab hoste, & quantum ad hoc dicit. In nomine tuo spernemus insurgentes in nobis, idest per virtutem tuam spernemus omnes hostes nostros in futuro vel in præsenti, quia nihil potuerunt nobis nocere. Non enim.

c In præcedenti versu Psal. posuit spem repulsionis hostium: hic autem rationem dictorum ostēdit, scilicet, quod dixit. In te inimicos nostros. Et ideo ostendit quod non sperat in seipso: quia. Neque in arcu. Nam. 1. Reg. 2. dicitur. Arcus fortium superatus est. Item non sperat etiam in gladio: vnde. Et gladius meus non saluabit me Psal. 36. Gladius eorum confringatur. His A enim duobus pugnatur, scilicet arcu ad distantes: vnde per arcū designatur astutia hominis, per quam homo in futuro sibi prouidet quasi dicat. Non spero in mea prouidentia. Gladio pugnatur ad propinquos: in quo designatur potentia quasi dicat Nec in potentia mea spero, sed in te. Vnde habes hanc spem? Ex Deo. Et ostendit per experientiam. Saluasti enim nos ex affligentibus nos, vel in præsenti: quia etsi corporaliter nobis noceant, spiritualiter tamen nocere non possunt, vel in futuro Sancti dupliciter affliguntur: quandoque in corporalibus, verbis, vel factis 1. Reg. 2. Affligebat quoque eam æmula eius. Quandoque affliguntur spiritualiter, quando peccant illi qui habitant apud eos. Et ab his afflictionibus liberantur à Deo. Et odientes nos confudisti, dum non possunt sequi contra nos intentum suum: & confunduntur hic, & confundentur in futuro. Esa. 41. Ecce confundentur & erubescent omnes, qui pugnant aduersum te. In Deo.

d Hic ponitur gratiarum actio. Et primo ponit laudem, qua ipsi laudabuntur Secundo ponit laudem, qua ipsi laudabunt Nam in prima laudabunt & laudabuntur: ideo dicit, tota die, in æternitate. Et hæc laus est sancta, quia non est in seipsis, sed in Deo. Hier. 17. Laus mea tu es Psal. 118. Laudate dominum in Sanctis eius. Item erit continua, quia. Tota die æternitatis. Psal. 63. Melior est dies vna in atriis tuis, super millia. Laudabuntur dico à Christo Matth. 10. Qui me confessus fuerit, &c. idest laudabo eum coram patre meo. Hier. habet In Deo laudabunt quia sancti in patria laudabunt Deum considerando bonitatem eius. Et confitebuntur gratias agentes de beneficiis. Nunc autem.

e Hic ponit aduersitatem sanctorum noui testamenti. Et primo, ponit aduersitatem quam patiuntur. Secundo, ponit eorum patientiam, & firmitatem, ibi. Hæc omnia venerunt super nos. Circa aduersitatem autem sanctorum, primo tangit aduersitatis causam, subtractionem diuini auxilii. Secundo tangit ordinem ibi. Auertisti nos. Sanctus homo tria habet in Deo, scilicet confugium. Psal. 89. Domine refugium factus es nobis. Prou. 18. Turris fortissima nomen Domini, ad ipsum currit iustus, & exaltabitur. Secundo habet in deo gloriam. Psal. 3. Tu es gloria mea. Tertio, ipsum auxilium. Psal. 120. Auxilium meum à Domino. Quandoque autem in exterioribus videtur quod homo non habeat in Deo refugium. Et ideo dicit. Nunc autem repulisti nos, qui olim eras refugium: & hoc inquantum non defendis nos ab impellente. Thren. 2. Repulit Dominus altare suum: non tamen quantum ad interiora repulit, quia non repellet Dominus plebem suam. Item non es gloria mea, quia. Confudisti nos, videris nos in exterioribus confundere, quando sustines nostram confusionem. Item solebas consiliari & auxiliari: sed modo non facis, quia. Non egrederis Deus in virtutibus nostris. Et loquitur ad modum ducis. Consuetum erat in veteri testamento, quod quando Deus auxiliabatur populo pugnanti, tunc Deus egrediebatur ante populum. Abacuch. 3. Egressus es in salutem populi tui, &c. Hoc autem non signat motum localem in Deum, sed processum prouidentiæ eius ad exteriora. Nunc autem egreditur Deus dum permittit nos succumbere hostibus. Et hoc facit vt abducat nos à terrenis, quia si semper esset prosperitas in rebus temporalibus homo seruiret deo pro eis. Et si hoc esset intentio nostra frustraretur in istis. Vt ergo amor noster non referatur ad corporalia, subtrahit hoc suis amicis. Auertisti.

f Hic ponitur ordo aduersitatis sanctorum virorum quantum ad duo, scilicet quantū ad consolationē quam non habent, & quantū ad afflictionem quam patiuntur:

homines

homines qui vadunt ad bellum: fugiunt, capiuntur, occiduntur, disperguntur, & venduntur. Quantum ad primum dicit. Auertisti nos retrorsum post inimicos nostros, ideſt fecisti nos fugere. Deut. 28. Per vnam viam egredieris contra eos, scilicet inimicos, & per septem fugies. Hoc maxime pertinet ad sanctos martyres: quia in persecutione aliqui non valentes sustinere auersi sunt à fide 2. Pet. 2. Melius erat eis viam iustitię non cognoscere, quam post cognitionem retrorsum conuerti. Aliqui fugiebant. Matt. 10. Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate fugite in aliam. Quantum ad secundum dicit. Et qui oderunt nos diripiebant sibi. 5. Tho. 3. Traditi sumus in direptionem. Esa. 45. Ipse autem populus direptus, & vastatus est. Hoc etiam contingit sanctis, quia aliqui direpti sunt à diabolo, scilicet qui negauerunt fidem. Item aliqui capti ab hostibus qui fugiebant. Quantum ad tertium dicit Facti sumus opprobrium. Et hoc qui occiderunt nos corporaliter. Quantum ad quartum dicit. Et in gentibus dispersisti nos: quia ad literam Iudæis sic accidit. Deut. 28. Dispergemini in omnem ventum, &c. similiter sancti martyres dispersi sunt. Quantum ad quintum dicit. Vendidisti populum tuum sine pretio. Quia ita occisi sunt martyres sine pretio, scilicet magno. In quo ostenditur quòd habebantur viles Esa. 52. Gratis venundasti estis. Et non fuit multitudo in commutationibus eorum Hierony. habet. Non fænerasti. Fænerator dat modicum & accipit multum quasi dicat. Non multi sunt qui lucrati sunt ibi, quia pauci tunc conuersi fuerunt, vnde plures mortui quàm conuertentur. Vel, non fuit multitudo, aliorum qui in morte illorum psallerent Deo. Thre. 1. Viæ Sion lugent eo quòd non sint qui veniant ad solemnitatem. [Posuisti.]

g Supra ipse posuit oppressionem sanctorum: hic vero ponit eorum vilificationem. Et primo ponit vilificationsm, quam exterius passi sunt. Ostendit secundo, quid ex hoc efficitur in corde, ibi. Tota die verba mea. Circa primum ponit processum vilificationis ex parte vilitatis hominum, & ex parte vilitatis rei. Ex parte vilitatis hominum est, quæ primo dicitur alicui opprobrium scilicet quod est, latro vel adulter. Secundo, patitur hoc in derisionem. Tertio, crescit in fabulam ideſt in infamiam. Ex parte personarum, quia primo à suo socio, secundo transit ad alios, tertio diuulgatur. Et hoc dicit quantum ad primum. Facti sumus opprobrium vicinis nostris, ideſt fratribus & consanguineis, quia sancti vocabantur sacrilegi homicidæ, vel alia huiusmodi. Et hæc illusio fit nutu, vnde dicit. Subsannatio. Et verbo vnde dicit. Et derisio. Subsannatio est, quando rugato naso deridet aliquis. Derisio, quando cum ludo, vel lætitia loquitur quę ad vituperium pertinent. Hiere. 20. Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me. Et dicit. His qui in circuitu nostro sunt, quasi non solum vicinis, sed iam ad alios deuoluti sumus in vituperium & opprobrium nostrum: sic etiam sancti martyres fuerunt ab omnibus derisi. 1. Cor. 4. Tanquàm purgamenta huius mundi facti sumus. Quantum ad tertium irridentur: quia homines loquuntur de eis vt cantant: vnde dicit. Posuisti nos in similitudinem gentibus. Quando malum infertur alicui vertitur in parabolam & dicitur. Ita accidat tibi sicut tali. Et sic qui male tractatur ponitur in opprobrium. Forte aliqui dicebant, sic contingat tibi sicut Laurentio, & aliis: & ideo dicit. Posuisti nos in similitudinem gentibus, ideſt in exemplum mali & opprobrii. Iob. 17. Posuit me quasi in prouerbium vulgi, & exemplum sum coram eis. 3. Reg. 9. Erit domus ista in exemplum. Item fit hoc facto & nutu: vnde dicit. Commotionem capitis in populis Matt. 27. Prætereuntes blasphemabant eum mouentes capita sua, psa.

A 21. Locuti sunt labiis & mouerunt caput. Vel. Posuisti, ideſt in similitudinem Christi, ideſt, vel hoc nobis pati fecisti, quod Christus passus est quasi dicat Sicut gentes mouerunt Christo capita sua blasphemantes, ita fecerunt nobis. [Tota die.]

h Hic agit quid ex exteriori opprobrio nascitur in corde. Et primo ponit verecundiam. Secundo subdit caussam ibi, à voce. Primo ponit verecundiam & dicit. Tota die verecundia mea contra me est, ideſt continue est in conspectu meo. Vel. Contra me, ideſt, contra id quod debetur mihi, scilicet honor qui debetur virtuosis. Verecundia secundum Philosophum est timor de turpi. Est autem turpitudo duplex. Prima secundum veritatem, & hæc est turpitudo peccati, & verecundia de tali non cadit in virtuosos, quia non ha-
B bent in se conscientiam peccati de quo verecundari possint, sed cadit in malos. Rom. 6. Quem fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Alia turpitudo est secundum æstimationem, scilicet quod patiatur exterius abiecta, vel opprobria: & hæc est etiam in perfectis viris, & de hac dicit hic. Tota die &c. Signum verecundiæ est rubor in facie. Verecundia est timor confusionis & passio hæc concitat spiritus vitales, imo alteratur sanguis. Et inuerecundi sunt pallidi, & verecundi sunt rubei. Tamen timidi qui timent mortem fiunt pallidi, sed non qui timent opprobrium. Et ratio est: quia natura retrahit se ad locum vbi est defectus: vnde quando timet de vita, sanguis & spiritus retrahunt se ad principium vitæ, scilicet cor
C Quando vero timet aliquid exterius, spiritus & sanguis retrahunt se ad exteriora. Dicit ergo. Et confusio faciei meę cooperuit me, ideſt, induit vultum meũ rubedine. Et dicit, confusio faciei meæ. Quia nascitur in facie: sed quando est ita magna quod cooperiat totum corpus, causatur ex conculcatione & vilificatione. Quantum ad secundum dicit: à voce exprobrantis. Exprobratio est quando ingeritur alicui improperium in faciem. Psal. 100. Tota die exprobrabant mihi &c. Oblocutio est occulta detractio. Eccl. 10. Si mordeat serpens in silentio, nihil minus ab eo qui occulte detrahit. Sic factum est sanctis tempore persecutionis. Nam Maximus fecit comprehendi malas mulieres, &
D confiteri quod Christiani mala fecissent cum eis: vnde dicit, à voce exprobrantis. Exprobauerunt etiam Christo, & in se & membris. Et ideo dicit, à facie inimici & persequentis. Et dicit. Inimici, quia odium est causa persecutionis. 1. Cor. 4. Persecutionem patimur propter iustitiam, & sustinemus. Hæc omnia.

i Hic ostendit eorum perseuarantiam in bono. Et proponit eorum stabilitatem in duobus. Homo persistere debet in his, quæ pertinent ad fidem, & in bona operatione. Et dicit quod propter hæc omnia quæ venerunt super nos, ideſt propter omnes prædictas aduersitates, neque fidem in corde dimiserunt, vnde, dicit. Nec obliti sumus te. Psal. 81. Omnes fluctus tuos, &c. Neque dimiserunt cultum diuinum: vnde sequitur. Et
E inique non egimus in testamento tuo, ideſt, neque dimisimus notitiam, quam habemus de te per fidem. Neque testamentum tuum. Testamentum Dei est pactum initum cum eo in lege, & in baptismo: vnde qui facit contra obseruantiam diuini cultus, tunc facit inique contra testamentum Dei. Et hoc non fecerunt martyres. Hieron. habet. Et non sunt mentiti in te quia scilicet nec verbo contra eum offenderunt. Eccl. 11. Sta in testamento tuo. Item sunt stabiles in bonis operibus iustitiæ quæ ex recto corde procedunt. Et ideo dicit. Non recessit retro cor nostrum per dimissionem charitatis. Luc. 9. Nemo mittens manum ad aratrum &c. Esa. 1. Abalienati sunt retrorsum scilicet peccatores. Sed charitas martyrum in nullo diminuta est,

quantum ipsa opera. Et dicit. Non declinasti semitas nostras à via tua. quasi dicat. Esa. 30. Hæc est via, ambulate in ea. Vel. Declinasti, secundum aliam literam. Semitas nostras, idest, semitæ nostræ sunt ad aquas inducit nostra natura secundum se scilicet secundum concupiscentiam. Et sic quia ducit ad vias cordis nostri in quibus non est ambulandum, repulisti tales vias à via tua. Quoniam.

k Supra Psal. potuit mala, quæ patiuntur sancti, & eorum constantiam: hic autem rationem eorum quæ dicta sunt. Et potest hoc cum promissis continuari dupliciter, secundum duos sensus dictos, ibi. Declinasti semitas, idest vias quibus quærimus quæ carnis sunt. Et secundum hoc continuatur sic quasi dicat. Non promisisti nos declinare in his quæ sunt carnis. Quoniam humiliasti nos in loco afflictionis, idest, mundi. Eccl. 1. Vidi cuncta quæ fiunt sub sole, & ecce omnia vanitas. Et in hoc humiliat Deus sanctos dupliciter scilicet humiliatione virtutis Psal. 34. Humiliauerunt in compedibus &c. Quantum ad secundum dicit. Et cooperuit nos vmbra mortis, idest, iudicium futuræ mortis. Nam vmbra procedit: postea habemus tenebras mortis. Vel. vmbra mortis, idest, peccatores qui sunt in tenebris, & subiecerunt nos sibi & seruituti eorum. Iob. 28. Lapidem caliginis & vmbra mortis diuidet torrens à populo peregrinante. Si obliti sumus. Hic probat quod dixit. Et primo proponit ea. Secundo, ponit diuinum iudicium. Tertio, euidens signum. Dicit ergo, dixi, non sumus te obliti &c. Et ideo proponit. Si obliti sumus nomen Dei nostri, si idest, non Item Si expandimus manus nostras ad Deum alienum. Alienum, scilicet, à natura diuinitatis & à ritu Iudæorum, quasi dicat si oramus eos sicut Deos quod est iniqua agere in testamento Dei. Et si ista fecimus requiret iudicium Dei. Et iudicium Dei sufficiens est ad hoc requirendum: vnde dicit. Nonne Deus requiret ista, quasi dicat imo, quia ipse scit omnia: vnde sequitur. Ipse non nouit abscondita cordis. Hier. 17. Prauum est cor hominis & inscrutabile, & quis cognoscit illud? quasi dicat. Solus Deus. Item probat hoc per iudicium euidens, quia si voluissent recedere, nulla mala paterentur sancti in hoc mundo sicut nunc patiuntur. Et primo ponit causam quare patiantur, quia causa facit martyrem. Et ideo dicit propter te mortificamur tota die. 1. Pet. 4. Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor: si autem vt christianus non erubescat. Secundo, ponit mala quæ patiuntur. Et primo respondet hæc esse mala ex grauitate pœnæ, ex continuitate, & ex opinione. Punientium grauitas, quia mortificamur, continuitas quia. Tota die. 2. Corinth. 1. Quotidie morior propter gloriam vestram. Opinio, quia credebant eos occidere non vt beatos, sed vt malos & dignos morte: & ideo dicit. Aestimati sumus vt oues occisionis. Ad vtilitatem hominum vel ad patientiam martyrum, quasi dicat. Quare mortificamur tota die, & tamen non reclamamus, sed sustinemus sicut oues ductę ad occisionem? sic etiam fuit de Christo. Exurge, quare.

l Hic inuocat auxilium Dei. Et primo ponitur quæstio admirantis. Secundo, petitio diuini auxilii. Admiramur ergo, quia permittit sanctos suos sic affligi. Et hoc potest esse aut ex defectu voluntatis, aut cognitionis. Quod non velit contingit dupliciter, vel propter pigritiam, vel propter contemptum. Quantum ad primum dicit. Quare obdormis Domine quasi dicat. Numquid propter pigritiam permittit nos affligi? Et dicitur obdormire propter effectum. Psal. 120. Ecce non dormitabit neque dormiet, qui custodit Israel. Quantum ad secundum dicit. Et ne repellas in finem, scilicet finaliter & si videaris nos repulisse ad tempus. Et hoc dicitur de Christo, vt sit verbum nostrum, quasi dicat, Abscondisti te & nondum surrexisti in fide gentium. Exurge in eis & nos non repellemur ab eis. Quare faciem tuam auertis. Dupliciter contingit defectus cognitionis, vel quia non videtur, & ideo dicit, auertis. Quando Deus iuuat, videtur respicere: quando non, videtur auertere. Exod. 3. Videns vidi afflictionem populi mei qui est in Aegypto &c. Psal. 20. Ne auertas faciem tuam à me. Vel. Quare auertis faciem tuam, vt te non videamus. Nam si videremus non pateremur aliquod malum. Vel quia est oblitus. Et ideo dicit. Inopiæ nostræ & tribulationis nostræ obliuisceris, hic enumerat mala quæ patimur. Et est triplex malum: in exterioribus, in corpore & in anima. Quantum ad primum dicit. Obliuisceris inopiæ nostræ, quia ad literam pauperes erant propter bona sublata. Heb. 10. Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis. Quantum ad secundum dicit. Tribulationis, quia multæ tribulationes iustorum.

Quantum ad tertium dicit. Quoniam humiliata est in puluere anima nostra. Aliqui humiliantur animo, aliqui corpore, aliqui spiritu intrinsecus. Et ideo dicit Adhæsit in terra venter noster. Et ponit ventrem pro toto corpore. Vel hoc quod dicit. Humiliata est in puluere anima nostra, refertur ad defectum in spiritualibus: quia. Anima, idest, cogitatio animæ cogitat terrena. Isa. 26. De terra loqueris & de humo audietur eloquium tuum. Et venter, idest, sensualitas totaliter terræ inhæret. Vel aliter. Quoniam humiliata est &c. idest, perfectiores in nobis humiliati sunt, à puluere, idest à peccatore: ipsa. 1. Tanquàm puluis quem proiicit &c. Item. Venter, idest infimi inter nos adhæserunt terrenis nominibus, quia recesserunt à fide. Contra obliuionem dicit. Adiuua nos. Contra obdormitionem dicit. Exurge. Contra mala dicit. Et redime nos propter nomen tuum.

In Finem pro his, Qui commutabuntur filiis Core ad intellectum Canticum pro dilecto.

PSAL. XLIV.

ERuctauit cor meum verbum bonum; dico ego opera mea regi, Lingua mea calamus scribæ: velociter scribentis.

b Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis: propterea benedixit te Deus in æternum.

c Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua & pulchritudine tua.

d Intende prospere, procede, & regna. Propter veritatem & mansuetudinem & iustitiam: & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent, in corda inimicorum regis.

e Sedes tua Deus in sæculum sæculi: virga directionis virga regni tui. Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus. Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.

f Myrrha, & gutta, & casia à vestimentis

tuis

tuis à domibus eburneis, ex quibus delectauerunt te filiæ regum in honore tuo.

g Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato: circundata varietate.

h Audi filia, & vide, inclina aurem tuam: & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui. Et concupiscet rex decorem tuum: quoniam ipse est Dominus Deus tuus, & adorabunt eum. Et filiæ Tyri, in muneribus vultum tuum deprecabuntur: omnes diuites plebis.

i Omnis gloria eius filiæ regis ab intus, in fimbrijs aureis, circumamicta varietatibus.

k Adducentur regi virgines post eam: proximæ eius afferentur tibi. Afferentur in lætitia & exultatione: adducentur in templum regis.

l Pro patribus tuis nati sunt tibi filij: constitues eos principes super omnem terram. Memores erunt nominis tui Domine: in omni generatione & generationem. Propterea populi confitebuntur tibi: in æternum & in sæculum sæculi.

Supra Psalmista proposuit orationem pro aduersitate regni, & regis: hic quasi proponit gloriam regis & regni, ex diuino beneficio. Et primo, proponit diuinum beneficium. Secundo, inuitat ex hoc exemplo alias gentes ad seruiendum Deo, ibi, Omnes gentes. Circa primum, duo facit. Primo proponit pacem regni, ibi. Deus noster refugium. Iste Psalm. dicitur epithalamius. Consuetudo enim erat, quod in nuptijs cantabantur aliqua cantica ad laudem sponsi & sponsæ, & illa dicuntur epithalamica. Est ergo materia huius Psalmi de quibusdam sponsalibus Christi, & ecclesiæ, quæ quidem primo initiata fuerunt, quando filius Dei vniuit sibi naturam humanam in vtero virginali. Psal. Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Vnde eadem est materia huius Psalmi, & libri qui dicitur Cantica Canticorum. Titulus talis est. In finem pro his qui commutabuntur filijs Core ad intellectum canticum pro dilecto. Et potest dupliciter intelligi. Vno modo vt suppleatur Psal. vt sit sensus. Psalm. iste est ducens nos in finem Christum, pro his qui commutabuntur, scilicet de statu infidelitatis ad Christum. Vnde dicit. Pro patribus tuis, &c. Ita & hic Psal. conuenit passioni Christi, id est, credentibus in Christum passum. Et hoc ad intelligendū mysteria Christi & ecclesiæ. Et non solum Psalm. sed etiam canticum. Pro dilecto, scilicet Christo. Matth. 3. Hic est filius meus dilectus. Hieron. habet sic. Victoria pro lilijs filiorum Core. Canticum pro dilectissimo. Et quod dicit, pro lilijs ostendit quod agit hic Psalm. pro delicijs sponsi, & sponsæ. Et hoc signatur per flores, rosas, & lilia. Canticorum 1. Fulcite me floribus, &c. Et competit virginibus quæ sunt quasi lilia. Iste Psalm. diuiditur in tres partes. Primo, ponitur proœmium cantici. Secundo ponitur commendatio sponsæ, ibi, Audi filia. Circa primum tria facit. Primo proponit editionem Psalm. Secundo finem, ibi. Dico. Tertio, designat authorem, ibi. Lingua. Editio designatur cum dicitur. Eructauit cor meum verbum bonum. Eructatio ex nimia plenitudine, siue repletione A procedit, in quo signatur quod ex abundantia deuotionis, & sapientiæ loquitur. Matth. 12. Ex abundantia cordis os loquitur. Et notandum quod huius editio Psalm. attribuitur cordi ex cuius magna deuotione est compositus, quia non est iste de illis de quibus dicitur Esa. 29. Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me, sed corde pronuntiat laudes Christi. 1. Corinth. 14. Psallam spiritu, psallam & mente. Hoc cor eructauit verbum, scilicet huius Psalmi quod est bonum, quia consolatorium, loquitur enim mysteria Christi & ecclesiæ. Tim. 1. Fidelis sermo: & nullus sermo melior illo. Zachar. 1. Respondit Dominus Angelo qui loquebatur in me verba bona, verba consolatoria. Dico ego, id est, pronuntio opera mea, regi, id est, ad honorem regis Christi. B Esa. 23. Ecce in iustitia regnabit rex, quasi dicat, Canto hunc Psalm. ad honorem Christi, cui opera nostra omnia debemus dicare. Col. Omne quodcunque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Iesu Christi facite. Lingua mea calamus scribæ. Hic ponitur actor Psalmi qui est lingua, quasi dicat. Non intelligatur quod ex proprio hunc fecerim, sed auxilio Spiritus sancti, qui vtitur lingua mea sicut scriptor vtitur calamo. Et ideo principalis actor huius Psalm. est Spiritus sanctus. 2. Regum 83. Spiritus Domini loquutus est per me: quasi per instrumentum. 2. Petr. 1. Non in voluntate humana, allata est sapientia, sed Spiritu sancto, &c. Et cuius calamus est? Scribæ velociter scribentis: Spiritus sanctus qui velociter scribit in corde hominum. Qui enim per studium quæ- C runt sapientiam, per partes, & etiam longo tempore student qui habent eam à Spiritu sancto, velociter accipiunt. Act. 2. Factus est repente de cœlo sonus, &c. Illi qui habent scientiam per reuelationem diuinam subito implentur sapientia, sicut illi sunt subito repleti Spiritu sancto. Psalm. 147. Velociter currit sermo eius. Eccl. 11. Facile est in oculis Dei subito honestare pauperem. Vel velociter operantis, quia dixit & facta sunt. Ponit autem lingua ad aliud referri, quia scilicet quod non solum voluit dicere, sed corde primo cogitauit, secundo dixit ore, & tertio scripsit, quasi dicat. Non solum prosint præsentibus qui audiunt, sed etiam futuris. Esa. 8. Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis. Abach. 2. D Scribe visum & explana eum. Hæc ergo expositio est litteralis. Sed aliqui dicunt quod hæc verba proponuntur ad commendationem Christi secundum diuinitatem, quasi sint verba Dei Patris. Sed hanc expositionem non approbant Augustinus, & Hieron. tamen Dionys. vtitur secundo cap. de diuin. nomin. vbi introducit hoc verbum. Eructauit, &c. Et secundum istam expositionem commendatur à Patre tripliciter. Primo describitur eius emanatio. Secundo eius virtus, ibi, Lingua. Circa emanationem eius à Patre ponit quatuor. Primo eius naturalem processionem, cum dicit. Eructauit: quod est quædam emanatio de plenitudine, vnde processus Filij à Patre est E diuina eructatio, quia procedit ex plenitudine diuinæ naturæ. Ioan. 2. Pater diligit Filium, &c. Secundo ponit modum emanationis, quia non corporaliter, nec de aliqua alia natura emanauit, sed ad modum spiritalis. Cor meum, quasi non ex nullo, nec de alia essentia, sed de corde meo. Psalmo nonagesimo nono. Ex vtero ante luciferum genui te. Secundo ponitur proprietas procedentis, quia, Verbum. Ioannis primo. In principio erat Verbum. Item ponitur perfectio procedentis: quia, Bonum, quasi habens plenam bonitatem diuinitatis. Lucæ 18. Nemo bonus nisi, &c. Virtus osten-

ditur cum dicit. Dico ego, id est, per verbum facio. A Omnia mea opera regi, id est, bonorum regis, scilicet filij, qui est vnus Deus mecum. Ioan. 1. Omnia per ipsum facta sunt. Propria operatio designatur, cum dicit. Lingua mea calamus scribæ. Quasi dicat: quod ipse est lingua mea, est etiam calamus scribæ. In sacra scriptura operationes metaphorice designantur per instrumenta, vel membra, quæ sunt operationum principia, & sic per linguam & calamum operatio Dei designatur conueniens linguæ & calamo. Operatio linguæ est, quod per eam diffunditur sapientia cordis ad alios, per calamum autem designatur quod sapientia quæ est in corde, transfunditur in materiam sensibilem, scilicet pergamenum. Deus autem & loquitur, & scribit. Loquitur, quando transfundit sapientiam suam in mentes rationales. Psalm. 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. Et hoc dicitur verbum, quia per ipsum est omnis illuminatio. Ioan 1. Et vita erat lux hominum. Scribit, quia iudicia suæ sapientiæ imprimit in rationabilibus creaturis. Rom. 1. Inuisibilia Dei, &c. Eccles. 1. Deus effudit illam super omnia opera sua. Sicut enim respiciens librum cognoscit sapientiam scribentis, ita cum nos videmus creaturas, cognoscimus sapientiam Dei. Calamus igitur est verbum Dei. [Speciosus forma præ filijs hominum.]

b Præmisso procœmio secundum vnum sensum, vel Christi diuinitatem secundum alium sensum, hic ponitur commendatio Christi secundum humanitatem. Et quia dixit. Dico ego opera mea regi. Commendat Christum secundum similitudinem regis, scilicet Dauid à quatuor, scilicet à gratiositate, à bellica virtute, à iudiciaria potestate, & à delitiarum multitudine. Secunda pars, ibi, Accingere. Tertia, ibi, Sedes. Quarta, ibi, Myrrha. Circa primum, duo facit. Primo, describit gratiositatem regis. Secundo, causam vel effectum, ibi, Propterea. Nota quod duo sensus vigent in homine principaliter, scilicet visus & auditus; vnde per hæc duo aliquis gratiosus apparet: per pulchritudinem visui, per gratiosum verbum, auditui. Vnde hæc duo præcipue fuerunt in Christo: vnde Cant. 2. Ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis. Vox enim tua dulcis, & facies tua decora. Ipse enim pulcher fuit & eloquens in his, quæ decuit suam eloquentiam. Quantum ad primum dicit, Speciosus forma. Et nota in Christo quadruplicem pulchritudinem. Vnam secundum formam diuinam. Phil. 2. Qui cum in forma Dei esset. Et secundum hanc fuit speciosus præ filijs hominum. Nam omnes tantum habent gratiam secundum redundantiam & participationem, sed iste per se & plene. Col. 2. In eo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Hebr. 1. Cum fuit splendor gloriæ & figura substantiæ eius. Sap. 7. Candor est lucis æternæ & speculum sine macula Dei maiestatis. Alia est pulchritudo iustitiæ & virtutis. Hierem. 31. Benedicat tibi Dominus pulchritudo iustitiæ. Ioan. 1. Plenum gratiæ & veritatis. Alia est, pulchritudo conuersationis honestæ. Et de hac 1. Pet. vltimo. Forma facta gregis. Et hac forma fuit speciosus præ filijs hominum, quia sua conuersatio fuit magis honesta & virtuosa quam alicuius. 1. Petr. 2. Peccatum non fecit nec inuentus est dolus in ore eius. August. in originali. Nobis cementibus vbique speciosus: pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher deponens animam, pulcher in patibulo, pulcher in ligno, pulcher in cœlo. Quarta est pulchritudo corporis: & hæc etiam Christo infuit. Cant. 1. Ecce tu pulcher es dilecte mi.

Sed nunquid secundum hanc pulchritudinem fuit speciosus præ filijs hominum? Videtur quod non: quia Esa. 53. dicitur. Vidimus & non erat in eo species, neque decor. Item per rationem probatur quod Christus voluit paupertatem habere, & non vti diuitijs vt doceat eas contemnendas. Sed sicut ista sunt contemnenda, ita pulchritudo corporalis. Prouerbiorum vltimo. Fallax gratia & vana est pulchritudo.

Respondeo. Dicendum, quod pulchritudo, sanitas, & huiusmodi dicuntur quodammodo per respectum ad aliquid: quia aliqua contemperatio humorum facit sanitatem in puero quæ non facit in sene. Aliqua est enim sanitas leoni, quæ est mors homini. Vnde sanitas est proportio humorum in comparatione ad talem naturam. Et similiter pulchritudo consistit in proportione membrorum & colorum. Et ideo alia est pulchritudo vnius, alia alterius: & sic hanc pulchritudinem Christus secundum quod competebat ad statum & reuerentiam suæ conditionis habuit. Non est ergo intelligendum, quod Christus habuerit capillos flauos, vel fuerit rubeus, quia hoc non decuisset eum, sed illam pulchritudinem corporalem habuit summe, quæ pertinebat ad statum & reuerentiam, & gratiositatem in aspectu: ita quod quoddam diuinum radiabat in vultu eius, quod omnes eum reuerebantur, vt Augustinus dicit. Ad primum dicendum, prophetam velle exprimere contemptum Christi in passione: in qua deformata fuit sui corporis forma præ multitudine afflictionum. Ad aliud dicendum eas diuitias & pulchritudines contemnendas, quibus male vtamur. Gratiosus etiam fuit in verbo: vnde dicit, Diffusa est gratia in labijs tuis. Eccles. 6. Lingua eucharis in bono homine abundabit. Et gratiosum verbum eius. Tripliciter propter ea quæ aliquis dicit, reputatur verbum eius gratiosum, quando scilicet dicit ea quæ placent & vtilia: sic verbum Christi fuit gratiosum, quia leuia imponebat & quietem promisit. Matth. 11. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Iomnis 6. Domine ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes. Item, aliquis habet gratiosum verbum propter ordinatum modum proferendi & feruentem: & sic habuit ordinatum & feruentem modum Christus in proferendo, Psalm. 118. Ignitum eloquium tuum. Item, aliquis dicitur habere gratiosum verbum propter efficaciam ad persuadendum: sic etiam habuit Christus, Matth. 7. Erat docens in templo sicut potestatem habens. Et ideo dicitur, Luc 21. quod, Omnis populus manicabat ad eum, id est, mane veniebat ad eum in templo audire eum. Et Ioan. 4. Nunquam sic locutus est homo. Propterea benedixit te Deus in æternum. Hic ponitur, vel causa, vel effectus. Sicut dictum est, benedicere Dei signat effectum bonitatis, vel eius collationem beneficij. Deus itaque homini Christo duplex beneficium contulit. Gloriæ siue regni: & hoc est præmium meritorum Christi. Phil. 2. Propter quod & Deus exaltauit illum. Et sicly propterea, denotat causam meritoriam: quasi dicat. Quia tu es speciosus in forma gratiosus in doctrina. Propterea benedixit te Deus in æternum: benebictione spiritualis regni. Genes. 22. In semine tuo benedicentur omnes gentes. Aliud est beneficium gratiæ: sic est sensus. Propterea benedixit te Deus in æternum: vt tu esses speciosus, & esset diffusa gratia in labijs tuis. [Accingere gladio tuo super femur.]

c Hic describitur virtute potens. Et primo, ponitur eius bellica virtus. Secundo, eius in bello processus, ibi,

ibi, Intende. Tertio, effectus, ibi, Et deducet te. Virtus bellica consistit in fortitudine naturali & præparatione armorum. Primo ergo ponit fortem præparationem armorum, cum dicit, Accingere gladio tuo. Secundum aliam litteram dicit. Super femur tuum potentissime, Vbi designatur virtus armorum. Cant. 3. Vniuscuiusque ensis super femur suum. Sed secundum Gloss. aliud est accingi, quia qui accingũtur, parantur ab bellum, scilicet milites. 1. Mach. 3. Accingimini & estote filij potentes, & estote parati in mane, quoniam melius est nobis mori in bello, &c. Aliud est præcingi, quia præcinguntur qui parantur ad seruiendum. Luc. 12. Præcinget se, & faciet illos discumbere, &c. Aliud est succingi, quia succinguntur qui parantur ad ambulandum. Eccles. 36. Latro succinctus exiliens de ciuitate. Aliud est discingi, quia discinguntur qui vadunt ad quiescendum. 3. Reg. 20. Non glorietur accinctus æque vt discinctus. Gladius Christi est doctrina eius. De hoc gladio habetur Ephes. vlt. Gladius spiritus quod est verbum Dei: hoc gladio posuit Christus diuisionem in hoc mundo, vt bona discernantur à malis. Matth. 10. Non veni pacem mittere, sed gladium. Hic gladius est ex vtraque parte acutus, vt testatur Apoc. 1. quia de æternis & temporalibus instruxit. Et est super femur, quia organo humanitatis verbo doctrinæ vsus est. Esa. 52. Ego ipse qui loquebar, ecce adsum. Potentissime: vbi oritur eius virtus seu potentia naturalis. 1. Reg. 2. Non est fortis sicut Deus noster. Iob. 9. Si fortitudo quæritur robustissimus est. Specie tua. Secundum Hieronymum & Hebr. hoc, quod dicitur. Specie. Coniungitur cum hoc, quod dicitur, Potentissime: & est totum sub vno verbo, & sic vno modo legitur in Gloss. & sic, si coniungatur cum potentissime, sic est sensus. Tu Christe es potentissimus: specie tua, scilicet humanitatis secundum quam etiam es maximus virtute. Cant. 5. Species eius vt Libani. Et pulchritudine tua, scilicet diuinitatis. Sap. 13. Quorum si specie delectari deos putauerunt, sciant quanto his dominator eorum speciosior est. Vel es potentissimus. Specie tua, id est, sponsa pulchritudine tua: vnde Hieron. habet. Laude tua, quia ex hoc es laudabilis & glorioſus, quia es armatus, & fortis. [Intende prospere, procede.]

a Psalm. supra ad commendationem Christi posuit fortitudinem & apparatum regis. Hic autem agit de eius processu. Et circa hoc, duo facit. Primo, proponit processum regis. Secundo, eius causam, ibi. Propter veritatem. Circa primum, sciendum est quod loco istorum trium, quæ hic ponuntur, scilicet, Intende prospere, procede. In Psalmo Hieronymi habetur vnũ tantum. Prospere, ascende. In ascensu designatur processus. Hieremiæ 49. Leo ascendit & superbia Iordanis ad pulchritudinem robustam. Vnde manifestum est quod hæc pertinent ad quandam perfectionem & ascensum. In ascensu bellicosi sunt tria: principium, medium, & finis. Principium debet esse diligens & discreta consideratio. Prouerb. 34. Cum dispositione initur bellum, & Lucæ 4. dicitur quod rex iturus ad bellum prius, &c. Vnde, Intende, id est, diligenter considera. In Christo autem intendere, designat dispositionem misericordiæ eius, qua intendit ad salutem humani generis. Psalm. 37. Intende in adiutorium meum. Medium, est prosper processus. Processus autem Christi intelligitur dupliciter. Vno modo, secundum quod ex vtero virginis processit in natiuitate. Psalm. 18. Tamquam sponsus procedens de thalamo suo. Et hic fuit prosper processus, quia sine peccato natus est, & matrinon abstulit virginitatem, nec dolorem intulit. Alio modo, secundum quod processit de homine ad hominem conuertendum, hunc & illum. Et in hoc fuit prosper, quia tandem peruenit ad conuersionem totius mundi. Esa. 55. Faciet quæcunque volui, & prosperabitur in his ad quæ misi illum. Psalm. 117. O Domine bene prosperare. Quod dicit, Intende, potest coniungi cum hoc quod dicit, Specie tua: quasi dicat, ergo sponse virtute humanitatis, &c. & pulchritudine diuinitatis intende, Finis eius regnum eius. Psalm. 46. Regnauit Deus super omnes gentes. Finis eius quod regnet per fidem in cordibus hominum. Luc. 1. Et regnabit in domo Iacob. Et ideo dicit. Et regna. Causa processus, propter veritatem. Et hoc vel causa dispositiua, vel finalis. Si per ly propter, primo dicatur secundum quod est causa dispositiua, secundum quod in Hieronymo habetur. Propter verbum veritatis & mansuetudinem iustitiæ. Notandum quod duo sunt necessaria vt rex prospere agat. Primo, scilicet vt ei credatur, quia si nihil ei crederetur & ipse alijs crederer, non posset plus quam vnus homo. Prouerb. 17. Non decent stultum verba composita. Secundo quod diligatur, quia si non diligitur, non potest prosperari in regno, nec in negotijs suis: & hoc facit fieri mansuetudo & clementia regis. Eccl. 3. Fili in mansuetudine opera tua perfice. Et ita hæc duo disponunt ad prosperitatem regis. Prouerbiorum 20. Misericordia & veritas custodiunt regem. Psalm. 36. Mansueti hæreditabunt terram. Sed secundum litteram nostram ad hoc vt rex possit prosperari in negotijs suis, debet habere tria, scilicet veritatem, mansuetudinem, & iustitiam. Et ista tria fecerunt prosperare Christum, quia fuit verax in docendo, mansuetus in patiendo, iustus in operando. De primo, Matth. 22. Scimus quia verax es, &c. De secundo, 1. Pet. 2. Cum pateretur non comminabatur. Hierem. 11. Ego sicut agnus mansuetus, &c. De tertio, quia in nullo à iustitia discessit. Psalm. 144. Fidelis Dominus in omnibus verbis suis. Si autem ly propter, designat causam finalem, sic est sensus. Intende prospere, procede & regna, id est, vt facias veritatem. Christus autem fecit veritatem dupliciter, scilicet implendo promissiones, & adimplendo figuras. Rom. 15. Dico autem Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis ad confirmandas promissiones patrum. 2. Cor. 1. Quotquot promissiones Dei sunt in illo. Et iterũ, propter mansuetudinem deriuandam in discipulos. Matth. 11. Discite à me, &c. Item, Regna: propter iustitiam. Ioan. 5. Pater omne iudicium dedit filio. Deducet te mirabiliter dextera tua. Hic est modus determinati processus, Procede prospere. Et quomodo? Deducet te dextera tua. Et loquitur ad similitudinem bellicosi, qui si habet hostem contra se, dicitur sibi: oportet, quod manus tua faciat tibi viam, & sic bellando transibis, quasi dicat, Procede, si manus tua dextera faciat tibi viam. Et hoc mirabiliter, quia omnes mirabuntur. Hieron. habet. Docebit te dextera tua, id est, dum facies magnifica, manus tua ostendet te mirabilem. Tamen in alio Psalmo habetur. Manus tua deducet te. Sed dicendum quod littera ista non est contra illam, quia Christus est Deus & homo. Et ideo secundum quod est Deus, eadem est dextera sua & Patris. Et deduxit Christum dextera sua mirabiliter in oppugnationem hostium. Exodi decimo quinto. Dextera tua Domine magnificata est in fortitudine, dextera tua Domine percussit inimicum. Et in operatione miraculorum virtute suæ diuinitatis. Vnde parauit sibi viam in corde hominum. Psalm. centesimo decimo septimo. Dextera Domini fecit virtutem. Et si consideremus viam mirabilis est. Hester decimo quinto. Valde enim mirabilis es Domine. Item, dicta est mirabilis. Psalm. 138. Mirabilia opera tua. Sagittæ tuæ acutæ, quasi dicat: Ideo parabit tibi viam

quia sagittæ tuæ sunt acutæ. Et ponitur hic virtus armorum & effectus eorum. Arma Christi sunt sagittæ quæ sunt verba Christi, quæ dicuntur sagittæ propter tria. Primo, quia sagitta suo acumine vsque ad cor penetrat. Osee 2. Ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius, ita verba Christi. Hebr. 4. Viuus est sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti. Item sagitta velociter mouetur. Sap. 5. Transitus vitæ, &c. Sic verbum Christi subito totum orbem impleuit, quia fere per totum mundum ante destructionem Hierusalem sermo Christi fuit diffusus. Psal. 147. Velociter currit sermo eius. Item sagitta ad remota attingit: sic etiam sermo Christi. Psalm. 18. In omnem terram exiuit sonus eorum. Et sic sermo Dei est gladius inquantum vulnerauit Iudæos, qui conuersi sunt ad Christum qui erant prope. Propter quod dicitur, Accingere gladio tuo, & est sagitta etiam inquantum ad remotos gentiles peruenit & conuersi sunt ad Christum. Ephes. 3. Euangelizaui pacem vobis qui longe fuistis, & pacem his qui prope. Populi sub te cadent. Hic ponitur effectus verbi diuini, qui est conuersio populi ad Deum: vnde, Populi, &c. id est, omnes ad te current. Philip. 2. In nomine Iesu omne genu flectatur, &c. Sed quid est quod addit. In corda inimicorum regis. Hoc potest dupliciter intelligi. Vno modo, vt coniungatur cum prima clausula huius versus. Populi sub te cadent: vt sit interpositio, & sic est sensus. Sagittæ tuæ acutæ intrant in corda inimicorum regis. Verba tua sunt sicut sagittæ quæ penetrant corda, &c. Et ex hoc populi sub te cadent. Alio modo, vt coniungatur cum hac. Populi sub te cadent: & hoc in corde, vel in corde inimicorum regis, id est, tui qui es rex. Quædam enim subijciuntur violenter, sicut modo subijciuntur inimici. Et de hac subiectione dicit se non loqui, sed de voluntaria, & ideo dicit. In corda, quasi dicat: secundum illa corda subijcientur; secundum quæ inimicabantur Christo. Psalm. 53. Voluntarie sacrificabo tibi. Vel aliter. Sagittæ tuæ acutæ sunt populi sub te cadent: in corda inimicorum regis. Populi dico, qui erant inimici regis, id est, Christi, quasi dicat. Illi qui erant contra regem, scilicet Christum, subijcientur ei. Et ad litteram sic factum est, quia gentiles qui conati sunt destruere fidem Christi, nunc seruiunt Christo. Esa. 55. Ecce gentes quas nesciebas vocabis. Psalm. 17. Populus quem non cognoui seruiuit mihi Sedes tua Deus in sæculum sæculi.

e Supra Psalmista commendauit Christum à gratiositate, & bellica virtute: hic commendat eum à iudiciaria potestate. Et primo, describit eius iudiciariam potestatem. Secundo, potestatis executionem, ibi, Virga directionis. Tertio, rationem, ibi, Propterea vnxit. Dicit ergo. Sedes tua Deus. Per sedem in scriptura iudiciaria potestas designatur. Psalm. 121. Illic sederunt sedes in iudicio. Christo autem iudiciaria potestas conuenit, siue competit. Ioan. 5. Pater omne iudicium dedit filio: & ideo per sedem Christi eius potestas accipitur. Matth. 19. In regeneratione cum sederit filius hominis, &c. Sed hanc etiam iudiciariam potestatem habent etiam prælati & reges: verum sicut ministri. Sap. 6. Cum essetis ministri regni illius, non ratione iudicastis. Sed Christus sicut principalis iudex, & sicut verus Deus: & ideo dicit. Sedes tua Deus. Domini enim vindicta est: & hic expresse loquitur de Christo, quia dirigit sermonem suum ad eum. De hoc Apoc. 3. Qui vicerit dabo ei sedere in throno meo, sicut & ego vici & sedi in throno. Esa. 6. Vidi Dominum sedentem super thronum. Item, est aliqua potestas iudiciaria temporalis, alia perpetua. Et talis est potestas filij Dei: vnde dicit, In sæculum sæculi, quia de æternis est iudicium eius. Dan. 7. Potestas eius

A æterna. Sic igitur describit Dei potestatem, dignitatem, & æternitatem. Consequenter agit de executione potestatis, cum dicit. Virga directionis. Et primo, ponitur executio potestatis. Secundo, eius expositio. Necesse enim est quod rex cohibeat delicta, quia vt Philosophus dicit, si animi hominum essent à Deo ordinati, quod obedirent monitioni paternæ, non essent necessarij reges & iudices: vnde vt inquieti corrigantur necessarij sunt reges: vnde habent sceptrum. Prouerbiorum 22. Stultitia colligata est in collo pueri, & virga disciplinæ fugabit eam. Sed habet virgam ad hostes coercendos. Psalm. 2. Reges eos in virga ferrea & tamquam vas, &c. Item ad subditos gubernandos. Mich. vltimo. Pasce populum tuum in virga tua: & ideo dicitur, Virga regni tui est virga directionis, id est, B ad ducendum populum in via recta, quia est finis legis, & regiminis, vt non excorient, sed vt faciant virtuosos: & hæc est finis politicæ, & hoc conuenit Christo. Psalm. 24. Dirige me in veritate tua & doce me. Sed hæc directio consistit vt homo deserat malum, & adhæreat bono. Esa. 30. Hæc est via, ambulate in ea, & non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram: id est, neque per excessum, neque per defectum. Et ideo dicit, Dilexisti iustitiam. Item debet odire iniquitatem, quia si non diligat iustitiam, non ducetur ad bonum. Et hoc maxime fecit Christus, quia iustus Dominus, & iustitiam dilexit. Item, si non odiunt iniquitatem non puniunt. Et quia Christus maxime odit iniquitatem, C propterea punit malos. Propterea vnxit. Hic ponitur causa, vel finalis, vel effectiua, quasi dicat. Ideo operatus est iustitiam, vt Deus vngat te. Sed nunquid meruit Christus hanc vnctionem? Non, sed meruit manifestationem huius vnctionis. Et in scriptura dicitur aliquid fieri, quando innotescit. Et Christus per passionem meruit exaltationem in fide omnium populorum, & sic littera. Propterea designat causam finalem. Sed si sit causa effectiua sic intelligitur, quasi dicat, Vt sedes tua, & virga, &c. Propterea vnxit te Deus. In veteri testamento vngebantur sacerdotes, & reges, vt patet de Dauid. 1. Regum 16. & de Salomone, vt patet. 3. Regum 1. Et prophetę inungebantur, vt patet de Eliseo, qui inunctus fuit ab Helia. 3. Regum 19. Et hæc conueniunt Christo, qui fuit rex. Luc. D 1. Regnabit in domo Iacob in ęternum. Item, fuit propheta, qui prænuntiauit viam salutis. Deuter. 18. Prophetam suscitabit Dominus de filijs Israël. Sed quomodo vnxit? Non oleo visibili, quia, Regnum eius non est de hoc mundo. Ioan. 18. Item, non est functus sacerdotio materiali, & ideo, non materiali oleo vnctus, sed oleo Spiritus sancti, & prōpterea dicit, Oleo lætitiæ. Et dicitur. Spiritus sanctus oleum, quia sicut oleum supereminet omnibus liquoribus: ita Spiritus sanctus omnibus creaturis. Genes. 1. Spiritus Domini ferebatur super aquas, id est, debet esse super omnia in cordibus hominum, quia est amor Dei. Secundo, propter suauitatem suam. Misericordia, & omnis suauitas mentis à Spiritu sancto est. 2. Cor. 6. In suauitate, in E mansuetudine, in Spiritu sancto. Tertio, quia oleum est diffusiuum, sic Spiritus sanctus est cōmunicatiuus. 2. Cor. vlt. Commnicatio sancti Spiritus sit semper cū omnibus vobis, amen. Rom. 5. Charitas diffusa est in cordibus vestris per Spiritum sanctum. Item, oleum est fomentum ignis, & caloris, & Spiritus sanctus fouet, & nutrit amoris calorem in nobis. Cant. vlt. Lampades eius lampades ignis. Item, oleum illuminat, & ita Spiritus sanctus. Iob. 32. Inspiratio omnipotentis dat intelligentiam. Sed dicit, Deus Deus. Hæc littera Deus, vel est nominatiui casus, vel vocatiui, & ideo in Latino est dubium, sed in Græco non, quia ibi vnum est casus nominatiui, & aliud vocatiui, quia dicit,

est casus

O Deus Deus tuus vnxit te oleo lætitiæ. Et datur intelligi quod loquitur de Christo qui est Deus, & non potest inungi inquantum Deus, quia secundum quod Deus non potest promoueri : & ideo oportet aliquid accipi in Christo in quo vngatur, & hæc est humana natura. Et secundum hanc habet Deum, quia secundum quod Deus, non habet Deum. Et dicitur oleum lætitiæ, quia in tempore lætitiæ orientales vngebant se oleo. Esa. 61. Oleum gaudij pro luctu. Spiritus sanctus est causa gaudij. Roman. 14. Et gaudium in Spiritu sancto. Galat. 5. Charitas, gaudium, pax : quia Spiritus sanctus non potest esse in aliquo quin gaudeat de bono, & spe futuri boni : vnde dicit, Præ consortibus tuis, quia Christus fuit vnctus præ omnibus aliis sanctis. Ioan. 1. Vidimus eum plenum gratiæ, & veritatis. Consortes eius dicuntur inungi, quia quicquid habetur de oleo isto, id est, de gratia Spiritus sancti est ex redundantia Christi. Ioan. 1. De plenitudine eius omnes accepimus. Psal. 132. Sicut vnguentum in capite, &c. Myrrha, & gutta.

f Hic agit de delitiis regis, & describit has delitias ex quatuor : ex vestitu, ex habitaculo, ex ministerio, & ex coniugio. De primo, dicit, Myrrha, & gutta, & casia à vestimentis tuis. Vestimenta Christi ponit esse duplicia, scilicet corpus eius. Esa. 63. Quare rubrum est vestimentum tuum ? Item vestimentum Christi sunt sancti omnes. Esa. 49. His omnibus velut ornamento vestieris. Et ab his procedit odor myrrhæ, guttæ & casiæ, siue de vestimento, quod est corpus eius, siue de sanctis. Myrrha habet amaritudinem, & sic si referatur ad corpus Christi signat amaritudinẽ passionis. Cant. 5. Digiti eius, scilicet confixi ligno, pleni myrrha probatissima. Si autem referatur ad sanctos, signat pœnitentiam. Eccl. 34. Sicut myrrha electa dedi suauitatem odoris. Vbi nos habemus gutta. Græcus habet aloës : Hebræis, Stactes, Gutta est liquor alicuius herbæ, & calidum quid, & valet contra inflationes : & signat humilitatem quæ humilitas maxime fuit in Christo. Matth. 11. Discite à me, quia mitis, &c. Item fuit etiam in sanctis. Esa. 66. Super quem respiciam nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos ? Aloës est succus herbæ : sed non sumitur hic sic, sed pro quodam ligno, & vocatur aloes, quod est odoriferum. Stactes est gumma myrrhæ, quod est speciosius, quam myrrha. Et hæc idem est quod myrrha quantum ad odorem. Casia est triplex. Quædam est casia quæ est sicut fistula, quædam est fructus arboris, & de hac non intendit hic, quia non est aromatica : sed est quædam casia virga quæ est aromatica, & ad istam refertur quod dicitur. Vel secundum Gloss. est quædam arbor casiata ; quæ nascitur in locis aquaticis : & per hoc signatur aqua lachrymarum, vel aqua baptismalis, quasi dicat. Odor omnium istorum procedit à sanctis, & corpore tuo. 2. Corinthiorum 2. Christi bonus odor sumus. Ex secundo dicit, A domibus eburneis, quasi dicat. Redolet etiam à domibus tuis eburneis, quæ redolent propter ista aromata. Antiqui parietes erant tabulati, apud nos sunt marmorei. Et sic apud Hebræos & orientales parietes erant tecti ebore. Amos tertio. Peribunt domus eburneæ : domus signat fideles. 1. Petr. 2. Et ipsi tanquam lapides viui ædificamini in domos spirituales, &c. Eburneæ, frigidæ propter castitatem. Canticorum 5. Venter illius eburneus. Item, candidæ propter puritatem, rubicundæ propter castitatem. Threnorum quarto. Rubicundiores ebore antiquo. Ex tertio. Ex quibus delectauerunt te filiæ regum in honore tuo, quasi dicat, Ita est delitiosus quod filias regum habet in ministerio, quasi dicat, Vestimenta tua parauerunt filiæ regum quæ seruiunt tibi. Ad litteram, Filiæ regum mundanorum delectant nos ad honorem Christi, quia dedicauerunt se Christo & mortuæ sunt pro Christo, & hoc. In honore tuo, id est, ad tuum honorem, vt quasi non solum vnius, scilicet regis, sed etiam filiæ regum seruiunt Christo. Vel aliter reges sunt Apostoli : filij eorum sunt animæ fideles. Vel reges sunt doctores. Apocal. quinto. Fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes. Filiæ eorum sunt populus christianus & fidelis. 2. Corinthiorum 4. In Christo Iesu per euangelium ego vos genui : hi sunt filiæ in honore Christi, non in honore regum, scilicet Petri & Pauli, sed Christi. 1. Corinthiorum 1. Nos prædicamus Christum crucifixum. Istæ delectauerunt istis aromatibus. [Astitit regina.]

g Supra Psalm. laudauit Christum ex gratiositate, ex virtute bellica, & ex delitijs. Hic autem laudat eundem ex sponsa, quam describit ex quatuor, scilicet quantum ad sponsi præsentiam ; quantum ad dignitatem, quantum ad gloriam, & quantum ad ornatum. Sponsa Christi est ecclesia, sponsæ regis dicuntur reginæ. Hester secundo. Ista est Hester ordinata regina. Et hæc regina in ecclesia. 2. Corinthiorum 11. Despondi vos vni viro virginem castam, &c. Dignitas eius est, quod est regina. Hæc astitit semper inhærens Deo, & coniuncta. Vnde Angeli qui non mittuntur, dicuntur assistentes. Daniel. 7. Millia millium, &c. Psalm. 5. Mane astabo tibi, &c. Dicit Gregorius. Videt quidem per fidem, erigitur per spem, vnitur per charitatem. Gloria istius reginæ est prærogatiua quam habet, quia, A dextris, id est, in potioribus bonis. Vnde & filius, inquantum est in potioribus bonis patris secundum quod homo, dicitur esse à dextris. Mar. vltimo. Dominus quidem Iesus sedet à dextris Dei. Et hæc meliora sunt, sed si comparentur spiritualia temporalibus, spiritualia sunt potiora. Et hæc regina astitit in spiritualibus. Prouerbiorum 3. Longitudo dierum in dextera eius. Item, si per dexteram significentur bona opera, hæc sunt potiora quàm peccata. Prouerbiorum quarto. Vias, quæ à dextris sunt nouit Dominus. Et in his astitit hæc regina. Ornatus describitur cum dicit. In vestitu deaurato. Hieronymus non habet. Circundata varietate : nec Hebræi, sed Hieronymus habet. In diademate deaurato. In Hebræo. In massa auri. Et secundum nostram litteram est duplex vestimentum ecclesiæ. Vnum est doctrina duorum testamentorum. Prouerbiorum vlt. Omnes domestici eius vestiti duplicibus. Et iste vestitus non est aurum solum, sed deauratus, quia est refulgens diuina sapientia, qua hæc doctrina est plena. Tamen est, circumamicta varietate. Et potest referri quantum ad diuersa genera linguarum, vel quantum ad profundiorem modum sapientiæ. Alius vestitus est operatio virtuosa. Psalm. 131. Sacerdotes eius, &c. Per aurum autem significatur charitas. Genes. 2. Aurum terræ illius optimum. Est enim charitas fulgida & rubea. Et ideo dicitur deauratus, quia informatus charitate. 1. Corinthiorum vlt. Omnia opera vestra in charitate fiant. Vel, Circumamicta varietate, id est, diuersis virtutum operibus, quia alij fuerunt aurei per martyrium, alij rosei per gemitum pœnitentiæ. Coloss. 3. Induite vos sicut electi Dei sancti & dilecti viscera misericordiæ, &c. Et potest exponi totum hoc de Beata Virgine quæ regina & mater regis est, quæ astat super omnes choros in vestitu deaurato, id est, deaurata diuinitate : non quod sit Deus, sed quia est mater Dei. [Audi filia.]

h Hic commendatur sponsa quadrupliciter, scilicet à decore, Ab excellentia gloriæ, ibi, Omnis gloria.

A ſocietate, ibi. Adducentur. Et à prole, ibi. Pro patribus tuis. Circa primum, duo facit. Primo, ponit quomodo acquirat decorem ſeu gratioſitatem. Secundo, agit de ipſa gratioſitate, ibi. Et concupiſcet. Primo ergo redditur attenta ipſa ad admonitionem. Vnde dici: , Audi filia. Vocat futuram eccleſiam filiam duplici ratione. Vna eſt, quaſi loquens Dauid in perſona ſua: quia ſicut inquantum adhæremus Chriſto filio Abrahæ, ſumus filij Abrahæ, ita, & filij Dauid cuius filius eſt Chriſtus. Vel loquitur in perſona Apoſtolorum, ex quibus ſumus propagati in Chriſto Ieſu per Euangelium. Dicit itaque. Audi filia. Iacob. 1. Sit omnis homo velox ad audiendum, ſcilicet Euangelium, vel verbum Chriſti. Luc. 11. Beati qui audiunt verbum Dei. Vel ſcripturam Prophetarum, vt credant Chriſto. Eſaiæ 53. Quis credidit auditui noſtro? Et vide per fidem hic, ſed in futuro videbis per ſpeciem. 1. Cor. 13. Videmus nunc, &c. Vel vide Chriſtum natum. Baruch. 3. Poſt hæc in terris viſus eſt. Ioan. 1. Vidimus eum plenum gratiæ & veritatis. Inclina aurem tuam: ſcilicet per humilitatem vt obedias. Eccleſ. 6. Si inclinaueris aurem tuam excipies doctrinam. Obliuiſcere populum tuum. Monitio imaginaria, quod hæc regina venerit ad Dauid, vel Salomonem ex populo alieno. Et ideo monetur vt memor ſit ſui. Et hoc competit eccleſiæ quæ vocata eſt ad Chriſtum ex alieno populo, vel Iudæorum, vel Gentilium, quia ſecundum Auguſt. Nemo poteſt venire ad vitam nouam Chriſti niſi pœniteat eum veteris vitæ, ſcilicet peccati. Et ideo dicit, Obliuiſcere populum tuum. Pſalm. 77. Tranſierunt de gente in gentem, & de regno ad populum alterum. Et domum patris tui: ſcilicet diaboli. Ioan. 8. Vos ex patre diabolo eſtis. Ezech. 16. Pater tuus Amorrhæus. Vel peccati, vel carnalis affectus. Gen. 41. Obliuiſci me fecit Deus omnium laborum meorum, & domus patris mei. Et hoc ſignat Deuter. 21. de puella captiuorum, quæ debet radi & debet plorare patrem & matrem ſicut mortuum. Et concupiſcet rex decorem tuũ. Hic promittit ipſi ſponſæ gratioſitatem regis. Primo, à rege, & hoc eſt amoris. Secundo, à populo, & hoc eſt honoris, ibi, Vultum tuum deprecabuntur. Repromittit ergo regis amorem, & oſtendit regis dignitatem. Dicit ergo. Si obliuiſceris populum tuum & domum patris tui, ex hoc acquires decorem ſpiritualem. Pſal. 25. Domine dilexi decorem domus tuæ. Et hic decor concupiſcitur à ſponſo ſpirituali: propterea dicit. Et concupiſcet rex decorem tuum. Et hic decor eſt pulchritudo iuſtitiæ. Hiere. 31. Benedicat tibi Dominus pulchritudo iuſtitiæ. Concupiſcet, id eſt, delectabitur in eo. Eſa. 62. Quia complacuit Dominus in te. Et hoc eſt deſiderandum, quia iſte rex eſt magnus in poteſtate, in natura, in honore: primum habent quia rex: ideo eſt Dominus. Pſalm. 99. Scitote quoniam ipſe eſt Dominus. Secundum, quia ipſe eſt Deus. Pſalm. nonageſimo quinto. Quoniam Deus magnus Dominus. Tertium, quia adorabunt eum, ſcilicet remoti, & omnes populi totius mundi. Pſal. 85. Omnes gentes quaſcumque feciſti, venient & adorabunt coram te Domine. Soph. 2. Adorabunt eum omnes viri de loco ſuo, omnes inſulæ gentium. Item adorabunt eum propinqui. Quia filij Tyri in muneribus, quia ſcil. Tyrus eſt vicina terræ promiſſionis. Vnde. Filiæ, ideſt, habitatores terræ illius. Vultum tuum deprecabuntur, id eſt, ſubdentur tibi, cum muneribus: quia hoc impletum eſt quando mulier Chananæa egreſſa à finibus Tyri, venit ad Ieſum. Matth. 15. Vel Vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis, id eſt, viri qui ſunt in Tyro. Tyrus, interpretatur anguſtia: vnde omnes qui ſunt in anguſtia deprecabuntur te ad litteram: omnes veniebant ad Chriſtum. Lucæ 4. Cum ſol autem occidiſſet omnes qui habebant infirmos variis languoribus, &c. Eſa. 26. Domine in anguſtia requiſierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis. Et offerent munera, id eſt, ſeipſos. Vel eleemoſynas. Eſa. 19. Vota vouebunt Domino & ſoluent. [Omnis gloria.]

B ſ Supra Pſalm. commendauit ſponſam à decore: hic autem commendat eam, quantum ad gloriam & intrinſecus & extrinſecus. Primum, facit cum dicit. Omnis gloria eius. Ly. eius ſuperfluit: vnde conſtruitur expoſitiue eius, ſcilicet, Filiæ regis abintus, & hoc tripliciter. Primo, quia in interiori conſcientia non in exteriori fama hominum ſicut eſt fama perfectiorum. 2. Cor. 1. Gloria noſtra hæc eſt teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Secundo, in interiori iuſtitia non in exteriori obſeruantia, ſicut in veteri teſtamento. Rom. 2. Circunciſio cordis, non carnis, in ſpiritu non in littera: cuius laus non eſt ex hominibus: ſed ex Deo. Tertio, quæ eſt in ſpe æterna, quæ eſt interna, non in ſpe temporalium quæ eſt extra. Matth. 5. Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus: ſed cum facis eleemoſynam, &c. Secundum facit cum dicit, In fimbrijs aureis: per has fimbrias intelligitur doctrina eccleſiæ. Exod. 28. vbi Dominus mandat quod in fimbrijs veſtimenti ſacerdotis eſſent tintinnabula, quorum ſonus audiretur. Per ſonum ergo doctrina deſignatur: ergo in doctrina diuinæ ſapientiæ quæ per aurum deſignatur, eſt magna gloria; & tamen eſt Circumamicta varietate, id eſt, ornata & veſtita alijs linguis, id eſt, varijs modis docendi, tamen eandem veritatem ſonant. Actor. 2. Loquebantur varijs linguis Apoſtoli, &c. Vel aliter. In fimbrijs aureis: & hoc refertur ad interiorem munditiam & ornatum virtutũ. Circumamicta ad exteriorem, quaſi dicat, Omnis gloria abintus: & hæc duo præcipue ſunt in fimbrijs aureis. Et propter hoc intelligitur finis vitæ quantum ad totam eccleſiam, vel ad totum hominem, quia fimbriæ ſunt extremæ in veſtimento: & non dicit deauratæ, ſed quia ſunt aureæ. Gloſſ. enim dicit, quod illi qui inuenientur in fine mundi, erunt perfecti & ſancti. Item homo quamdiu proficit, eſt quaſi deauratus: ſed quando erit in fine, tunc erit totus repletus charitate. Prouer. 4. Iuſtorum ſemita quaſi lux ſplendens creſcit, & proficit vſque ad perfectum diem: & dicit. Circumamicta varietate, exteriori ſcilicet diuerſarum gentium, vel diuerſarum gratiarum & virtutum. [Adducentur.]

C ĸ Hic commendatur à ſocietate. Et circa hoc tria facit. Primo enim deſcribitur eius ſocietas. Secundo, quomodo ad eius ſocietatem perueniatur, ibi, Offerentur. Tertio, quando hæc ſocietas, vel vbi terminetur, ibi, Adducentur. Hieron. habet aliter. Omnis gloria filiæ regis à perfaſcijs aureis veſtita. Et hic eſt punctus, quaſi dicat: habent veſtimentum faſcijs aureis. Et poſt in varietate cum alijs, &c. adducentur, &c.

D In Hebræo aliter. Præ incluſione auri veſtimenta, id eſt, circumamicta. Et poſt. Inſuper cum ſubtilibus quæ ſunt plumariæ quæ eam attingunt adducentur, ſic indutæ. Et duo numerat, virgines, & proximæ. Et ſi accipiant eaſdem eſſe, ſic eſt ſenſus. Virgines interius, ſcilicet fideles animæ non corruptæ per peccatum. Adducentur regi, ſcilicet Chriſto qui eſt rex regum. Adducentur dico, quia non per ſe venient. Ioan. 6. Nemo venit ad me, &c. & ideo dicit, Cant. 1. Trahe me poſt te, ſed adducentur poſt eam, ſcilicet vniuerſalem eccleſiam, quia nullus veniet nec adducetur ad Chriſtum niſi ſequatur doctrinam eccleſiaſticam. Vel, Poſt eam, id eſt, poſt Beatam Virginem: quia ad Chriſtum eius virgines adducentur ad ſeruandam caſtitatem

ęaſtitatem & ad exercitium aliarum virtutum. Et hæ ſunt proximæ eius, ſcilicet vel eccleſiæ, vel Beatæ Virginis, & hæ afferentur. De illis dicit, Afferentur, quia importunius trahuntur. 2. Tim. 4. Inſta opportune. Si vero accipiantur vt diuerſæ, ſic per virgines intelliguntur perfecti: & iſti adducuntur, quaſi per ſe ire valentes. Pſal. 77. Eduxit populum ſuum in exultatione, & electos ſuos in lætitia: quia, Afferentur in lætitia, interiori. Et exultatione, exteriori. Chriſto enim voluntarie ſe obtulerunt. Pſal. 53. Voluntarie ſacrificabo tibi. Vel afferentur ab Angelis in cœlum. Luc. 16. Factum eſt vt morereturr, &c. & quo afferentur? In templum regis. Vbi manifeſtum eſt, quod loquitur de rege Chriſto Deo, quia dicit. Templum, quaſi dicat. Vt ipſi ſint templum regis. 1. Corinth. 3. Templum Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. Vel vt in templo Dei contemplentur: id eſt, vt vacent Deo. nam ad hoc ordinatur conſortium virginum, vt vacent Deo. 1. Cor. 7. Quæ autem innupta, cogitat quomodo placeat Deo. [Pro patribus tuis nati ſunt tibi filij.]

l Hic commendat eam à prole. Circa quam quatuor ponit, ſcilicet prolis originem, dignitatem, officium, & fructum. Dicit ergo. Pro patribus tuis nati ſunt tibi filij. Filij eccleſiæ primitiuæ ſunt Apoſtoli & eorum ſucceſſores. Filij dicuntur eſſe nati eccleſiæ per doctrinam Chriſti ſponſi eius, & alij per doctrinam Apoſtolorum, & alij filij aliorum prædicantium. Et imo non eſt inconueniens quod idem ſint filij & patres: quia Apoſtoli ipſi ſunt patres eorum, quos conuerterunt. 1. Corint. 4. In Chriſto Ieſu ego vos genui. Alij etiam ſunt patres & filij. Iſti ergo filij ſunt nati eccleſiæ. Filij Apoſtoli & alij ſancti viri & doctores. Vel patres boni fuerunt Prophetæ. Eccleſ. 44. Laudemus viros glorioſos, & parentes noſtros. Et loco iſtorum nati ſunt eccleſiæ filij qui funguntur dignitate illorum, & ſic patet, proles & origo ſponſæ: Sequitur dignitas. Conſtitues eos principes ſuper omnem terram, id eſt, primo capientes, primum capies. Iſti ergo principes dicuntur, quia primi dona Spiritus ſancti acceperunt. Rom. 8. Non ſolum autem illi, ſed noſipſi primitias ſpiritus habentes: tempore prius, cæteris abundantius, dicit Gloſſ. Vnde ſicut Beatæ Virgini nulla mulier comparatur, ita nec aliquis ſanctus poteſt Apoſtolis comparari, nec adæquari. Item, dicuntur principes, quia fuerunt & ſunt eccleſias gubernantes. Item, quia primi poſt Chriſtum doctores noſtri fuerunt. Pſal. 67. Præuenerunt principes, &c. Iſti ſunt diligendi. Iudith. 5. Cor veſtrum diligit principes Iſraël. Iſtos conſtitues principes, qui non ſunt per ſeipſos conſtituti, ſed per Chriſtum. Ioan. 15. Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos, &c. Item alij prælati conſtituuntur per ſummum Pontificem. Hebr. 5. Nemo aſſumat ſibi honorem. Et non in aliqua parte, ſed ſuper omnem terram. Pſal. 18. In omnem terram exiuit ſonus eorum, &c. Et nimis honorati ſunt, &c. 138. Et hoc ſpecialiter conuenit Petro & Paulo. Nam Petrus obtinuit principatum vniuerſalem eccleſiæ. Ioan. 21. Paſce oues meas. Paulus ſuper totum mundum, quantum ad gentiles. Eſa. 49. Poſui te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ. Et hoc etiam dicit ipſe. Act. 13. [Memores erunt nominis tui Domine.] Hic ponitur officium Apoſtolorum, quod eſt prædicare nomen Dei. Mar. vlt. Euntes in mundum vniuerſum prædicate euangelium omni creaturæ: & ideo dicit, [Memores erunt,] id eſt, facient habere memoriam [nominis tui in omni generatione.] Quantum ad locum, quia in omni parte mundi, [& generatione.] Quantum ad tempus, quia cœlum & terra tranſibunt, &c. Matth. vlt. Ecce ego vobiſcum ſum, &c. [propterea populi,] hic ponitur fructus, qui eſt, quia omnes populi confitebuntur tibi Chriſto: & dicit, [populi,] quia non ſolum vnus populus, ſed omnes. Pſal. 65. Confiteantur tibi populi Deus, confiteantur tibi populi omnes. Phil. 2. Omnis lingua confiteatur, quia, &c. Iſti confitebuntur tibi in æternum. In Græco, idem eſt æternum quod ſæculum vel æuum. Vnde Gloſſ. In æternum, ſcilicet præſentis ſæculi, [& in ſæculum ſæculi,] id eſt, in futuro. Et hæc memoria durabit in æternum. Eſa. 35. Gaudium & lætitiam obtinebunt. Alia littera habet, [Memor ero nominis tui, &c.] Et hæc eſt melior: & tunc refertur ad fructum Apoſtolorum, & erit vox populi conuerſi, quaſi dicat. Dico quod conſtitues eos principes: & ego populus Chriſtianus memor ero nominis tui, &c. in quo deſignatur fides, quæ eſt in corde, & poſt laus quæ eſt poſt fidem. Et hic Pſalm. cantatur in feſto Natalis Domini, propter ſponſi laudem quæ tangitur. Item cantatur in feſtis Virginis, propter eius laudem quæ tangitur. De primo, ibi, [Speciosus.] De ſecundo, ibi, [Aſtitit regina.] Item cantatur in feſtiuitatibus Virginum, quia [Adducentur.] Item in feſtis Apoſtolorum. [Pro patribus tuis.]

In finem filijs Core pro arcanis.

PSAL. XLV.

DEus noſter refugium & virtus: adiutor in tribulationibus, quæ inuenerunt nos nimis. Propterea non timebimus dum turbabitur terra: & transferentur montes in cor maris.

b Sonuerunt & turbatæ ſunt aquæ eorum: conturbati ſunt montes in fortitudine eius.

c Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei: ſanctificauit tabernaculum ſuum altiſſimus.

d Deus in medio eius non commouebitur: adiuuabit eam Deus mane diluculo.

e Conturbatæ ſunt gentes, & inclinata ſunt regna: dedit vocem ſuam, mota eſt terra.

f Dominus virtutum nobiſcum: ſuſceptor noſter, Deus Iacob.

g Venite & videte opera Domini quæ poſuit prodigia ſuper terram auferens bella vſque ad finem terræ. Arcum conteret, & cõfringet arma, & ſcuta comburet igni.

h Vacate, & videte, quoniam ego ſum Deus: exaltabor in gentibus, & exaltabor in terra. Dominus virtutum nobiſcum: ſuſceptor noſter Deus Iacob.

Poſtquam Pſalmiſta petijt diuinum auxilium contra aduerſa quæ patitur ab hoſtibus, cum dixit, [Deus auribus,] & vt iam exauditus oſtendit gloriam regis, dicens, [Eructauit:] hic autem exauditus pro populo, oſtendit beneficium datum populo. Et ſicut per præcedentem Pſalm. gloria Chriſti deſignatur, ita in hoc Pſal. deſignantur beneficia exhibita fidelibus Chriſti. Vnde in titulo hoc etiam deſignatur: & eſt duplex littera. In finem Pſalm. Dauid pro arcanis. Arcana quæ ſunt à principio ſunt abſcondita, ſcilicet quod

filius Dei factus est homo, quod Deus moriatur, quod gentes conuertantur ad Christum. Ista fuerunt secretissima. Esa. 24. Secretum meum mihi. Ephes. 3. Aliis filiis hominum non est agnitum. Et hæc sunt reuelata per Christum. Matth. 13. Eructabo abscondita. Iob. 28. Abscondita produxit in lucem. Hic ergo Psalm. tendens in finem, id est, in Christum est Dauid pro arcanis, id est, ad arcanorum manifestationem: alia littera habet. Pro filiis Core. Pro Core qui interpretatur Caluaria intelligitur crux Christi. Hic ergo Psal. attribuitur fidelibus crucis Christi pro reuelatione arcanorum. Hieronymus habet. Pro viuentibus. Agit enim hic de tribulatione, & conseruatione in eis. Est ergo pro viuentibus, id est, pro his qui seruantur in vita, & qui seruantur auxilio Dei dicuntur esse in abscondito. Psalm. 30. Protexit me in abscondito faciei suæ, à conturbatione hominum. Diuiditur ergo Psalmus iste in duas partes. Primo, agit de auxilio diuino contra tribulationes. Secundo, agit de pace post tribulationes concessa, ibi, Venite & videte. Circa primum, duo facit. Primo, præmittit causam horum beneficiorum. Secundo, exponit mala & beneficia data contra mala, ibi, [Sonuerunt.] Circa primum, duo facit. Primo, ponit auxilium Dei contra tribulationes præteritas. Secundo, ponit fiduciam conceptam de futuris, ibi, Propterea non timebimus. Circa primum tria facit. Primo, tangit Dei auxilium. Secundo, tribulationem contra quam diuinum auxilium datur. Si aliquis vult subuenire afflicto, hoc facit tripliciter. Primo, vt ipsum fugientem recipiat: & hoc est parum. Secundo, vt assistat ei in tribulatione posito. Tertio, vt ei auxilium exterius præbeat. Et hæc tria Deus facit qui est refugium: & ideo dicit. Deus noster refugium. Prou. 18. Turris fortissima nomen Domini. Item pugnantes & afflictos adiuuat, & fortificat: ideo dicit, Virtus. Esa. 40. Qui dat lasso virtutem. Item adiuuat exterius per se & per alios: vnde dicit, Adiutor. Psalm. 9. Adiutor in opportunitatibus. Hoc auxilium est necessarium. In tribulationibus quæ inuenerunt nos nimis. Hæ tribulationes sunt & spirituales, & corporales. Spirituales sunt peccata: & hæ inueniunt homines nimis, quia dolor pœnitentiæ maximus est inter omnes dolores. Psalm. 37. Afflictus sum & humiliatus sum nimis. Et in hac tribulatione Christus est refugium: quia in eo consolatur & ab ipso roboratur & iuuatur homo. Corporales fuerunt in primitiua ecclesia sancti. 2. Cor. 1. Grauati sumus supra modum: & ideo dicit, Nimis. Hieron. habet. Auxilium inuentum est in tribulationibus validum. Et sic ly nimis, refertur ad adiutorium diuinum. Propterea non timebimus. Psalm. 26. Dominus illuminatio mea & salus mea: quem timebo? quasi dicat, Nullum timebo. Et merito, quia ipse est Deus noster refugium & virtus, adiutor in tribulationibus quæ inuenerunt nos nimis. Adiuuat, ostendit quæ sunt timenda. Duo autem sunt timenda, scilicet generalis tribulatio & oppressio magnorum. Generalis tribulatio est, quando omnes trucidantur. Alia est, quando principes capiuntur. In his habet locum timor. Sed, Ego non timebo dum turbabitur terra, id est, si totus populus tribuletur. Et transferentur montes in cor maris. Nec timebo etiam si magni capiantur. Sed mystice per terram quæ solida est intelligitur Iudæa quæ solida fuit in cognitione vnius Dei, & fixa, & cingebatur gentibus sicut terra circundatur mari. Et cingitur aquis. Esa. 1. Terra vestra deserta: & sic signat persecutionem quam fideles passi sunt à Iudæis, quasi dicat, Non timebo dum turbabitur Iudæa per prædicationem Christi. Matth. 2. Audiens hoc Herodes turbatus est, &c. Et, Non timebo. Quia, Montes, id est, Apostoli transferent se ad gentes. Act. 13. Ecce conuertimur ad gentes. In cor maris, id est, in dilatationem gentium: quia gentes habuerunt Apostolos in magna reuerentia. Vel, In cor maris, id est, vsque ad profunda & extrema terræ. Actorum 22. Ad nationes longe mittam te. [Sonuerunt & turbatæ sunt aquæ.]

b Hic ostendit quæ sint istæ tribulationes. Et primo, proponit eas in metaphora. Secundo exponit. Dicit ergo, [Sonuerunt & turbatæ sunt aquæ eorum. Secundum Hieron. Aquæ eius. Et hæc est melior littera: & est sensus. Transferentur in cor maris aquæ eius. Id est, maris, scilicet populi. Sonuerunt. Propter iracundiam contra nos. Psalm. 87. Omnes fluctus tuos, &c. Sed. Montes. Id est, principes sicut Nero & alij. Conturbati sunt fortitudine eius. Scilicet Dei: quia ea fortitudine etiam ipsi montes turbati sunt. Hebr. habet. In superbia sua. Mystice loquitur sic. Sonuerunt montes, id est, Apostoli, qui montes dicuntur. Turbatæ sunt aquæ, id est, populi gentilium ad sonum montium, id est, ad prædicationem Apostolorum. Aquæ signant sapientiam, quasi dicat. Aquæ, id est, prophetiæ genitilium sunt turbatæ. 1. Cor. 1. Perdam sapientiam sapientium, &c. Vel, Montes, id est, Apostoli. Turbati sunt, scilicet exterius per tribulationes. In fortitudine Maris.

Sed videtur contrarium dicere alibi. Iustus non conturbabitur. Psal. 36.

Sed dicendum, quod verum est, interius: quia non contristabit iustum quicquid ei acciderit. Fluminis.

c Sub quadam similitudine posuit tribulationes, quas sancti sustinuerunt: hic autem sub alia similitudine proponit diuinam consolationem, quantum ad duo: scilicet, quantum ad effluentiam diuinæ gratiæ, & quantum ad solatium diuinæ prouidentiæ, ibi, Deus in medio eius. Et sicut tribulatio exprimitur sub similitudine aquarum sonantium & turbatarum, ita consolatio exprimitur sub simlitudine fluminis quod signat gratiam propter aquæ abundantiam, quia in gratia est abundantia donorum. Psal. 64. Flumen Dei repletum est aquis. Et quia deriuatur à principio, scilicet fonte, sed non fons à flumine, quia fons est in suo principio, & Spiritus sanctus est à Patre & Filio. Apoc. vltim. Ostendit mihi fluuium aquæ viuæ splendidum sicut crystallum, procedentem à sede Dei & agni. Item, quia fluuius mouet arenam & lapides, sic Spiritus sanctus mouet cor ad opus. Ioan. 7. Flumina de ventre eius, &c. Sed aliqui sunt fluuij, qui habẽt tardum motum: non est talis iste, quia est festinus: vnde dicit, [Impetus fluminis.] Et hoc refertur ad duo. Primo, quia Spiritus sanctus gratia perfundit subito cor. Act. 2. Factus est repente de cœlo sonus, &c. Alio modo, quia Spiritus sanctus impetu amoris mouet cor. Esa. 56. Cum venerit quasi fluuius violentus. Rom. 8. Qui Spiritu Dei aguntur, hi filij Dei sunt. Cant. 4. Fons hortorum, &c. quæ fluunt impetu de Libano. Hier. habet, [Fluminis diuisiones.] Et hæ sunt Spiritus sancti: quia, Diuisiones gratiarum sunt. 1. Cor. 12. Effectus est duplex. Iucunditatis est vnus: & hoc designat cum dicit, [lætificat ciuitatem Dei.] Et hoc manifestatur ex authoritate sacræ scripturæ, quæ dicit Rom. 14. Regnum Dei non est esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto. Galat. 5. Fructus spiritus est pax, gaudium, &c. Et quia facit amare Deum. Et in hoc amore semper est iucunditas, quia quilibet delectatur in præsentia amati, & qui diligit Deum habet Deum præsentem. Ioan. 4. Qui manet in charitate, &c. Hæc ciuitas est ecclesia. Psal. 86. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei, &c. Tria sunt in ista ciuitate, quæ sunt de eius ratione. Primum est,

est, quod sit ibi multitudo liberorum: quia si est ibi vnus, vel pauci, non est ciuitas. Et similiter si sunt serui. Et hoc maxime inuenitur in ecclesia. Gal. 4. Non sumus ancillæ filii, sed liberę. Secundum est, quod habeant sufficientiam per se. In vico enim non inueniuntur omnia necessaria vitæ humanæ sanis & infirmis. Sed in charitate oportet inuenire omnia necessaria ad vitam. Et hæc sufficientia est in ecclesia: quia quicquid necessarium est ad vitam spiritualem, inuenitur in ea. Psalm. 64. Replebimur in bonis domus tuæ. Tertium est, vnitas ciuium: quia ad hoc scilicet ab vnitate ciuium ciuitas nominatur: quia ciuitas quasi ciuium vnitas. Et hæc est in ecclesia. Ioan. 17. Vt sint vnum in nobis, sicut & nos vnum sumus. Hæc ergo ciuitas lætificatur per gratiam Spiritus sancti in eam descendentem. Tertius effectus est, sanctitatis: vnde dicit, [sanctificauit tabernaculum suum altissimus.] Hoc tabernaculum vno modo, est ipsa ciuitas. In ciuitate habitant quiescentes: in tabernaculo militans Ecclesia quæ hic habet pacem, scilicet ex Deo: & tamen patitur inquietem à mundo. Ioan. 17. In mundo pressuram habebitis: in me autem pacem. Et ideo propter primum dicitur ciuitas: propter secundum, dicitur tabernaculum: hoc ergo sanctificauit altissimus per proprium sanguinem. Hebr. vlt. Iesus vt sanctificaretur per suum sanguinem, &c. Item, per sacramenta in quibus operatur virtus sanguinis Christi. 1. Co. 6. Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis. Vel aliter. In ciuitate & in exercitu est principale tabernaculum regis, vel ducis, ita in hac ciuitate, id est, ecclesia principale tabernaculum est corpus Christi. Et corpus tabernaculum dicitur. 2. Petr. 1. Sciens quod velox est depositio tabernaculi mei. Et sic corpus Christi est tabernaculum, quia in eo est tota plenitudo diuinitatis. Hoc tabernaculum sanctificauit altissimus. Non quod aliquando non fuerit sanctus, sed quia in ipsa conceptone sanctum ipse formauit: quod fuit singulare in Christo. [Deus in medio eius.]

d Hic ponitur consolatio ex præsentia. Et primo, ponitur beneficium huius præsentiæ. Secundo effectus, ibi, [non commouebitur.] Dicit ergo, [Deus in medio,] scilicet ecclesiæ. 1. Cor. 14. Vere protestans quod Deus est in verbis. Et dicit, [in medio,] vt ostendat quod non est acceptor personarum, vt dicitur Actor. 10. & Ephes. 6. Medium autem dicitur quod æqualiter distat ab extremis. Et Deus quantum est in se æqualiter se habet ad omnes. Luc. 24. Stetit Iesus in medio discipulorum. Genes. 2. Lignum vitæ erat in medio paradisi. Vel ideo dicit, [in medio,] quia cor dicitur esse in medio hominis. Quia ergo habitat in cordibus nostris, ideo dicitur esse in medio. Effectus est duplex. Stabilitas contra mala, & firmitas ad bona. Dicit ergo, [Quia Deus est in medio eius,] scilicet istius ciuitatis [non commouebitur,] id est, firma reddetur & stabilis. Psalm. 124. Qui confidunt, &c. Matth. 16. Portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Quantum ad secundum dicit, [adiuuabit eam Deus,] quod non solum oportet, quod detur stabilitas contra mala, sed auxilium ad bona implendo. Dicit ergo, [Adiuuabit eam Deus,] id est, ecclesiam, [mane diluculo.] Per mane intelligitur principium boni operis. Quidam dicunt, quod principium boni est à naturali principio, sed finis & consummatio est à Deo. Sed contra est, quod hoc dicit, quod [mane,] id est, ab exordio boni operis: vnum exordium boni operis ex parte intellectus est cogitatio, aliud ex parte voluntatis, & hæc duo sunt à Deo, quia non sufficientes sumus cogitare aliquid à nobis: vt Apost. dicit. 2. Corinthiorum 3. sed sufficientia nostra ex Deo est. Item in ipso est velle & perficere, vt ibidem Apostolus dicit. Philip. 2. Et per hoc quod additur [diluculo,] designat quod ecclesia iuuatur per spiritualem illuminationem Spiritus sancti. Esa. 60. Surge illuminare, &c. Alia littera habet, [vultu suo,] & hoc refertur vel ad statum præsentem, & sic signat præsentiam auxilij eius quasi principaliter ei subuenientis, secundum illud Psalm. 39. Ostende nobis Domine faciem tuam, & salui erimus, vel ad statum futurum, quasi dicat, Modo est in medio eius. Et permittit eam conquassari, sed in futuro præbebit ei auxilium aspectu vultus sui. Psalm. 20. Lætificabis eum in gaudio cum vultu tuo. In Hebræo est talis littera. Et si pro eodem accipiatur mane, & diluculo, scilicet considerationis diluculi, quia optima est ad contemplandum hora matutina. Psalm. 5. Mane astabo tibi. Item, In matutinis meditabor in te: quasi dicat, [Adiuuabit eam Deus vultu suo,] id est, in contemplatione suæ altitudinis. Et possunt hæc referri ad Beatam Virginem, quia ipsa est ciuitas, in ipsa habitauit, ipsam fluminis impetus, scilicet Spiritus sanctus lætificauit, ipsam sanctificauit in vtero matris suæ postquam formatum fuit corpus & creata anima. Tunc primo, operuit gloria Domini tabernaculum, vt dicitur Exod. 40. Et est alia sanctificatio Beatæ Virginis & aliorum sanctorum: quia alij sic sanctificati fuerunt quod nunquam mortaliter peccauerunt, tamen venialiter sic. Ioan. 1. Si dixerimus, quia peccatum non habemus, &c. Beata autem virgo nec mortaliter nec venialiter vnquam peccauit. Cant. 5. Tota pulchra es amica mea, &c. Et ideo dicit, [adiuuabit eam Deus mane diluculo,] id est, adhuc ea existente in vtero. Et hoc est quod dicit, quod auxiliatus est ei Dominus in ipso ortu matutino. [Conturbatę sunt gentes.]

e Supra Psalm. posuit afflictionem aliorum & consolationem propriam sub similitudine: hic autem exponit primo, quod dictum est de afflictione: secundo, de consolatione, ibi, [Dominus virtutum,] & ordinare exponit omnia. Supra loquens de tribulatione, dicit, [Sonuerunt & turbatæ sunt,] vbi tetigit turbationis causam, [in fortitudine.] Item turbationem aquæ: & hoc exponit cum dicit. Conturbatæ sunt gentes. Apoc. 17. Aquæ multæ, populi multi. Conturbati sunt. In malo, quia insanierunt contra Christum. Vel in bono: quia qui ad bonum conuertitur sentit afflictionem propter consuetudinem præteritam. Item, turbati sunt montes. Et hoc dicit. Inclinata sunt regna, id est, reges terræ humiliati sunt ad fidem Christi. Esa. 49. Vultu in terram demisso adorabunt te. Et causam exponit, cum dicit, Dedit vocem suam. Supra dixit. In fortitudine. In veteri testamento dicit. Dedit vocem. Sed per Prophetas, sed postea per seipsum. Psalm. 17. Intonuit de cœlo, &c. Cantic. 2. Sonet vox tua, &c. Ad hanc vocem mota est terra. Primo, Iudeæ: postea tota terra vniuersaliter. Esa. 24. Commotione commouebitur terra. Quidam autem commoti sunt in malum per vocem Christi, sicut Pharisæi & alij multi. Quidam in bonum sicut Apostoli, & qui conuersi sunt ad fidem. [Dominus virtutum.]

f Hic exponit quod dicit de consolatione, scilicet, quod dicit, Deus in medio eius. Et describit Deum adiuuantem, & eius præsentiam, & eius auxilium. Deum describit dupliciter: quia Dominum virtutum quia dominatur non solum creaturis inferioribus, sed etiam virtutibus cœlestibus. Non erat sufficiens homini quod mitterentur Angeli quos misit ad dationem veteris testamenti, sed oportebat quod ipse veniret, vt innotescat, quod anima hominis est tantæ excellentiæ quod non nisi in Deo virtutum potest

beatificari. Psalm. 79. Domine virtutum respice & vide, &c. Et esto nobiscum. Primo, per carnis similitudinem. Philip. 2. In similitudinem hominum factus. Item, per familiarem conuersationem. Baruch. 3. Post hæc in terris visus est, &c. Item, per gratiam inhabitans nos. Ephes. 3. Inhabitare Christum per fidem, &c. Et ideo dicitur Emanuel, id est, nobiscum Deus. Susceptor noster Deus Iacob. Hic ostendit auxilium quod habet à Deo, quia ipse susceptor noster est qui suscepit nos in suam curam. Psalm. 3. Tu autem Domine susceptor meus es. Vel ostendit quomodo sit nobiscum, quia scilicet suscepit nostram naturam. Hebr. 2. Nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ. Ideo dicitur, Deus Iacob. Deus virtutum dicitur propter gentiles ne credant quod non habeamus alium Deum quam ipsi. Hebræorum 2. Non confunditur vocare eos fratres, &c. [Venite & videte opera.]

g Hic exprimit tranquillitatem subsequentem: & facit tria. Primo, excitat attentionem. Secundo, proponit tranquillitatem. Et tertio, inducit conclusionem. Primo ergo inducit inconsiderationem diuinorum operum. Et ideo dicit, Venite per fidem. 2. Cor. 3. Per fidem ambulamus. Et videte. Per studium & diligentiam. Matth. 11. Venite ad me omnes, &c. [Et videte,] id est, considerate [opera Domini.] Esa. 5. Opus Domini non respexistis. Dicitur peccatoribus. Psal. 118. Mirabilia opera tua, &c. [quæ posuit prodigia super terram.] Hæc opera sunt prodigia, quæ prætendunt aliquid in futurum. Et mirabilia quæ tempore Christi fuerunt: siue circa mortem Christi, siue in vita quæ fecit: quæ omnia fuerunt signa alicuius futuri. Et sunt, [super terram,] id est, super omnem naturalem virtutem. Et quæ sunt ostendit, [auferens bella.] Primo, fuit opus pacis. Secundo, ostendit magnitudinem operis huius. Tertio, vtilitatem, [abstulit bella,] quia in tempore natiuitatis Christi in toto mundo facta est pax. Psalm. 71. Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis. Psalm. 75. Ibi confregit potentias. Et hæc significabant pacem quam venit facere Christus inter Deum, & humanam naturam. Magnitudo pacis ostenditur quantum ad locum, quia [vsque ad finem terræ,] quia fuit quasi vniuersalis pax. Ad litteram tempore natiuitatis Christi: quia iam quiescentibus bellis ciuilibus, Octauianus dominabatur toti mundo. Et hæc pax prætendebat quod pax Christi deriuari debebat in omnibus hominibus. Luc. 2. Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus. Secundo, quantum ad tempus: quia diuturna. Et hanc diuturnitatem describit: quia si homo timet bellum, conseruat arma. Et ideo dicit. [Arcum conteret, & confringet arma,] quasi dicat. Tamdiu durabit pax, quod omnes tradent obliuioni arma: quia illa pax diu durabit. Esa. 2. Conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces. Et describit arma impugnationis quæ à remotis percutiunt: vnde dicit, [Arcum conteret.] Osee 1. Conteram arcum Israël in valle Iezraël. Et quæ de prope: & hic est gladius, & lancea. Item describit arma defensionis: quia [scuta comburet igni.] Et hæc significabant perpetuitatem pacis fiendæ per Christum. Esa. 9. Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis. [Conteret arcum,] id est, dolosas machinationes. Psalm. 36. Arcus eorum confringatur, [& confringet arma,] id est, manifestas insidias. Luc. 11. Cum fortis armatus, &c. [comburet igni,] id est, obstinatarum mentium defensiones, quibus nituntur resistere diuinæ voluntati. Iob. 41. Corpus eius sicut scuta fusilia, & compactum squamis sese prementibus. Hæc comburet igne Spiritus sancti, qui dissoluit duritiam cordium. Luc. 12. Ignem veni mittere in terram. [Vacate & videte.]

A

b Hic finis est pacis. Finis pacis temporalis secundum Philosophum est contemplatio veritatis. Vnde pax est vtilis finis vitæ actiuæ, & pax ordinatur ad contemplationem. Et secundum Augustinum, Christus procurauit pacem Romani imperij, vt Apostoli discurrerent per totum mundum. Et ideo dicit ex quo est tanta pax, [Vacate, & videte.] Vnde patet quod Deus dat pacem, vt non vacent malis operibus, sed contemplationi veritatis. 1. Cor. 7. Vt vacetis orationi. Eccl. 39. Et in Prophetis vacabit, [Videte,] dicit duo, quod Christus est verus Deus. Secundo, quod eius fides debeat diuulgari per totum mundum. Quantum ad primum, dicit quod sit Deus. Deut. 32. Videte quod ego sim solus, & non sit alius præter me.

B

Quantum ad secundum, [exaltabor in gentibus,] id est, demonstrabor altus in fide gentium. Malac. 1. Ab ortu solis, &c. Et ponit hoc iterato, [exaltabor in terra,] scilicet Iudæorum, quæ dicitur terra propter stabilitatem. Rom. 11. Donec plenitudo gentium intrauerit, & sic omnis Israël saluus erit. Ostendit ex his magnitudinem Dei cum dicit, [Deus virtutum nobiscum,] quasi dicat. Ex his operibus Dei magnis tunc ostensis possumus dicere, quod Dominus virtutum est nobiscum. Et hoc expositum est supra.

In finem pro filijs Core.

C

PSAL. XLVI.

OMnes gentes plaudite manibus: iubilate Deo in voce exultationis.

b Quoniam Dominus excelsus terribilis: rex magnus super omnem terram. Subiecit populos nobis: & gentes sub pedibus nostris.

c Elegit nobis hæreditatem suam: speciem Iacob quem dilexit. Ascendit Deus in iubilo: & Dominus in voce tubæ. Psallite Deo nostro, psallite: psallite regi nostro, psallite.

D

d Quoniam rex omnis terræ Deus: psallite sapienter. Regnabit Deus super gentes: Deus sedet super sedem sanctam suam. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham: quoniam dij fortes terræ, vehementer eleuati sunt.

In præcedentibus Psalmis Psalmista exposuit gloriam regis, & regni. Hic autem exhortatur gentes alienigenas, vt conuertantur ad Deum. Et primo, hortatur ad Dei laudem. Secundo, ad spem de Deo habendam. Tertio, docet eum cultum diuinum. Secundum incipit, ibi, [Audite hæc.] Tertium, ibi, [Deus deorum.] Titulus est manifestus, quia est oppositus supra. [In finem pro filijs Core Psalmus Dauid.] Circa primum, duo facit. Primo, exhortatur omnes gentes ad laudem Dei. Secundo, ponitur materia laudis, ibi, [Magnus Dominus.] Circa primum, tria facit. Primo enim, ponit inuitationem ad laudem Dei. Secundo, causam ibi, [Quoniam Dominus excelsus.] Tertio, manifestat hanc causam, ibi, [Ascendit Deus.] Laus Dei procedere debet ex iucunditate cordis, sicut etiam est in patria. Esa. 51. Gaudium & lætitia inue-

E

nitur

nitur in ea. Hæc lætitia cordis ostenditur per signum exterius, facti vel verbi. Primo ergo inducit ad laudem, quantum ad facta. Secundo, quontum ad verba. Dicit ergo, [Omnes gentes,] quasi dicat, nobis tot bona fecit Deus, ergo laudate eum facto, [plaudite manibus.] Plausio manuum fit in signum exultationis. Hier. 5. Sacerdotes applaudebant suis, quasi dicat, [Plaudite,] id est, exultationem cordis ostendite per plausum manuum. Et hoc fit, quando exterius operatur homo seruitia Dei cum iucunditate. Psalm. 99. Seruite Domino in lætitia. Esa. 35. Omnis lingua regionum plaudet manu, id est, omnes populi plaudent. Item, Laudate eum in verbo: vnde dicit, Iubilate Deo in voce exultationis, id est, in voce exteriori demonstrante interiorem affectum. Gloss. Iubilus est ineffabile gaudium, quod nec taceri potest, sed non potest exprimi, quia excedit comprehensionem. Et talis est bonitas Dei quæ non potest exprimi: & si exprimatur, imperfecte tamen exprimitur. Et ideo dicebat, Hier. 1. A, a, a, ecce nescio loqui. Et hunc iubilum signat ecclesia, quando in eadem dilectione multiplicat notas. Psal. 65. Iubilate Deo omnis terra, psalmum dicite, &c. [Quoniam Dominus.]

b Hic ponitur causa laudis, & bona quæ proueniunt ex magnitudine Dei. Et primo, ponitur magnitudo Dei. Secundo, magnitudinis signum. Magnitudo Dei commendatur dupliciter. Primo, per altitudinem potestatis. Secundo, per maiestatem dominationis. Dicit ergo. Laudandus est Deus propter altitudinem suæ naturæ, quia Dominus excelsus. Psal. 112. Excelsus super omnes gentes Dominus, &c. Et quia excelsa sunt nobis remota, posset aliquis credere, quod non esset timendus nec haberet prouidentiam de nobis, sicut aliqui stulti dixerunt, in quorum persona dicitur. Iob. 22. Circa cardines cœli perambulat, nec nostra considerat. Et ideo dicebat, Quantum in te euacuasti timorem. Sed non est ita. Iste est excelsus, quia est terribilis, quia omnia prospicit, omnia punit. Item timendus est propter eius dominium, quia, Rex magnus super omnem terram. Psalm. 23. Domini est terra, &c. Magnus est vniuersalitate dominij, quia regnum omnium sæculorum. Item, duratione, quia in æternum. Item authoritate, quia rex omnium regum. Signum magnitudinis huius regis sumitur ex his, quæ in nobis fecit, & hæc sunt beneficia Dei. Primo, in subiectione aliorum. Secundo, in collatione bonorũ. Dicit ergo. Subiecit populos nobis. Hæc sunt verba ecclesiæ, cui etiam temporaliter sui inimici subijciuntur. August. in Gloss. Quanti enim modo currunt ad ecclesiam nondum Christiani, rogant auxilium ecclesiæ, subuenire sibi temporaliter volunt, etiam si nobiscum in æternum regnare adhuc nolunt? Item, vt sint verba Apostolorum. Subiecit populos nobis, scilicet Iudæorum, & nationum. Sub pedibus nostris. Esa. 52. Quam pulchri super montes pedes annuntiantis, & prædicantis pacem. Item, ibidem 45. Vt subijciam ante faciem eius gentes. Vel aliter. Subiecit populos nobis. Quidam conuertuntur ad fidem, & isti subijciuntur propria voluntate. Alij non conuertuntur, sed gentiliter viuunt, & isti subijciuntur sub pedibus, quia finaliter erunt oppressi sub nostra iudiciaria potestate. [Elegit nobis hæreditatem suam.]

c Hic ponitur aliud beneficium collationis bonorum. Vbi notandum est, quod electio importat acceptionem vnius super alterum. Electio aut Dei potest accipi ex duplici parte. Primo, ex parte bonorum quæ conferuntur. Et sic distingue: quia quædam horum quæ conferuntur sunt temporalia: quædam spiritualia. Impij autem peccatores accipiunt pro parte eos contingente temporalia. Sap. 2. Hæc est pars nostra. Iusti autem accipiunt in parte ipsum Deum. Psalm. 22. Dominus pars hæreditatis meæ. Deus autem elegit sibi bona spiritualia, id est, facit nos eligere bona spiritualia. Elegit ergo nobis hæreditatem suam. Quasi dicat. Cum sint diuersæ partes bonorum, elegit nobis dare hæreditatem suam. Secundo, accipitur electio Dei ex parte illorum quibus datur, & sic fit distributio, quia damnati omnes sunt in peccato originali: tamen quidam saluantur ex Dei electione. Et ideo dicit. Elegit nobis, &c. Et quæ sit hæc hæreditas, ostendit. Speciem Iacob quem dilexit. Littera Hier. habet, [gloriam, vel superbiam Iacob.] Et hic accipitur superbia pro excellentia. Esa. 60. Ponam te in superbiam, id est, in excellentiam sæculorum. Ibid. Cum gloria, id est, specie, vel decore: quia in ipsa hæreditate æterna erunt excellentes, glorioſi, & decori. Hier. 31. Benedicat tibi Dominus pulchritudo iustitiæ, [quem dilexit.] Vel quem Iacob, quasi dicat. Hæc hæreditas est gloria Iacob, id est, fidelis, quam gloriam Deus dilexit, quia diligit Dominus portas Sion. Vel [speciem Iacob,] id est, id quod est repræsentatum per Iacob: quia repræsentata sunt ei spiritualia bona ad quæ sumus nos electi: quia scalam quam vidit & alia huiusmodi. Sed prima lectura est melior. [Ascendit Deus in iubilo.] Hic exponit causam & ordinem. Dicit quod est excelsus & rex magnus: & propter hoc est laudandus. Sed nunquid est ita excelsus? ita. Et primo, ostendit eius excellentiam. Secundo, ostendit amplitudinem regni eius, ibi, [Psallite.] Circa primum, duo facit. Primo, ponit excellentiam eius. Secundo, concludit exhortationem, ibi, [Psallite.] Dico ergo, quod est excelsus, quia ascendit. Sed si excelsus, quomodo ascendit? Quia descendit. Eph. 4. Qui ascendit ipse est, &c. Sed quomodo ascendit? [in iubilo.] Iubilus est gaudium immensum: & hic iubilus signat imperfectam cognitionem. Duo genera psallentium fuerunt in Ascensione Christi, scilicet Apostoli & Angeli. Apostoli autem imperfectam cognitionem habent de diuinis: & ideo ad eos pertinet iubilus de gaudio Ascensionis Christi cum gloria. Item fuerunt ibi Angeli, & claram cognitionem habuerunt, & ad eos non pertinet iubilus, sed manifesta annuntiatio, & ideo dicit, [& Dominus in voce tubæ.] Vnde Angeli dicunt, Act. 1. Viri Galilæi, quid statis, &c. Si ergo est excelsus, [Psallite Deo nostro,] ore [psallite Deo nostro,] corde. Corinth. 14. Psallam spiritu: psallam & mente. [Quoniam rex.]

d Consequenter ostendit, quod est rex magnus: & ostendit hoc ordine conuerso: quia primo, inducit eos ad psallendum regi. Secundo, assignat causam. Tertio, manifestat eam. Dico ergo, [psallite Deo,] sed iterum, [psallite regi,] quia est magnus. Et dicit bis, [psallite, psallite,] quia eodem honore honoramus humanitatem & diuinitatem in Christo: quia idem suppositum est. Ioan. 5. Omnes honorificent filium sicut honorificant patrem. Et quod sit psallendum ostendit: quia est [rex omnis terræ Deus.] Et ideo vos habitatores terræ psallatis ei. Et dicit, [omnis terræ,] non Iudeæ tantum, vel Græciæ, sed totius orbis: sed [psallite sapienter,] id est, discrete. Et psallite non solum ore, sed corde renouati interius: quia non est speciosa laus in ore peccatoris: sicut dicitur Eccl. 15. Item, non cum mente turbata. Iac. 5. Oret æquo animo. Item, continue. Esa. 23. Bene cane frequenta canticum. Consequenter manifestat, quomodo sit rex omnis terræ. Et primo, prædicit regnum Christi super omnes gentes. Secundo, super omnes principes gentium, quasi dicat. Dico, quod est rex

omnis terræ: quia licet nunc regnet in Iudæa, regnabit tamen super omnes gentes, quia omnes gentes conuertentur ad Deum. Psalm. 116. Laudate Dominum omnes gentes. Et huius ratio est: quia Christus Deus est, & iam ascendens ad dexteram Patris, [sedet super sedem sanctam,] id est, à dextris Dei: & sic nihil restat nisi vt omnes subijciantur ei. Dan. 7. Datum est ei regnum. Nec solum gentes subijciuntur ei, sed etiam eorum principes: vnde dicit, [Principes populorum,] scilicet omnium, [congregati sunt per fidem & amorem, cum Deo Abraham.] Et dicit, Abraham quia ipse fuit principium credendi & patrem & filium. Matth. 2. Potens est suscitare de lapidibus istis filios Abrahæ. Psalm. 17. Reges Arabum, &c. Et ratio quare congregati sunt, [quia dij fortes terræ vehementer eleuati sunt.] Et hoc potest dupliciter intelligi. Vno modo, de Iudæis: quia ipsi fuerunt dij, quia instructi de Deo. Ioan. 10. Illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est. Item fuerunt fortes, quia constantes in fide vnius Dei, sed [terræ,] quia oculi eorum & affectus eorum erant semper ad terrena. Isti [sunt eleuati] per superbiam, [vehementer,] intantum quod noluerunt Christi doctrinam. Et ideo Apostoli iuerunt ad gentes. Alio modo, [quia dij fortes,] id est, Apostoli. Et dicuntur dij propter iudiciariam potestatem. Et iudices in veteri testamento, dij vocabantur. Exod. 22. Dijs non detrahes. Applica ad deos, id est, ad iudices. Et dicuntur fortes, propter constantiam in passione. Rom. 8. Quis nos separabit à charitate Christi? [terræ,] id est, adhuc in terrenis existentes. 2. Cor. 4. Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus. Et [eleuati sunt vehementer,] per prædiciationem. Matth. vlt. Illi autem profecti prædicauerunt vbique. Item, per miraculorum operationem. Item, per gloriæ adeptionem. Hieron. habet. [Quoniam dij scuta terræ,] quia Apostoli fuerunt protectores omnium populorum.

Cantici filijs Core, secunda Sabbati.

PSAL. XLVII.

MAgnus Dominus & laudabilis nimis: in ciuitate Dei nostri, in monte sancto eius.

b Fundatur exultatione vniuersæ terræ: mons Sion, latera Aquilonis ciuitas regis magni. Deus in domibus eius cognoscetur, cum suscipiet eam.

c Quoniam ecce reges terræ congregati sunt, conuenerunt in vnum. Ipsi videntes admirati sunt: conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos. Ibi dolores, vt parturientis: in spiritu vehementi conteres naues Tharsis.

d Sicut audiuimus sic vidimus in ciuitate Domini virtutum, in ciuitate Dei nostri: Deus fundauit eam in æternum.

e Suscepimus Deus misericordiam tuam: in medio templi tui. Secundum nomen tuum Deus, sic & laus tua in fines terræ: iustitia plena est dextera tua. Lætetur mons Sion, & exultent filiæ Iudæ, propter iudicia tua Domine.

f Circundate Sion, & complectimini eam: narrate in turribus eius. Ponite corda vestra in virtute eius: & distribuite domos eius vt enarretis in progenie altera. Quoniam hic est Deus, Deus noster in æternum & in sæculum sæculi: ipse reget nos in sæcula.

Supra Psalmista inuitauit gentes ad psallendum Deo de beneficijs Dei. Hic autem describit magnam populi, vel ciuitatis exultationem. Titulus. [Psalmus cantici filijs Core pro secunda sabbati.] Apud Iudæos sabbatum solenniſſimum habebatur: & omnes ferias à sabbato vocabant: ita quod dies Dominica vocabatur prima sabbati: dies lunæ vocabatur secunda sabbati: & sic de alijs diebus. Dicit ergo. Pro secunda sabbati, quia Genes. 1. prima die dixit Deus, Fiat lux: secunda die dixit, Fiat firmamentum. Per lucem intelligitur Christus: per firmamentum ecclesia designatur. Quia ergo agit hic de magnificentia ecclesiæ, ideo conuenienter dicitur pro secunda sabbati. In Hebræo tamen, nec in Hieronymo est pro secunda sabbati. Diuiditur ergo iste Psal. in duas partes: Primo enim describit magnificentiam ciuitatis. Secundo, subdit gratiarum actionem, ibi, [Suscepimus Deus.] Circa primum. duo facit. Primo, describit magnificentiam ciuitatis. Secundo, inducit testimonium, ibi, [Quoniam ecce.] Dignitas ciuitatis dependet à Domino eius: & ideo, primo, commendat Dominum. Secundo ciuitatem, ibi, [Fundatur.] Dominum describit ex propria dignitate, & ex suis operibus. Ex dignitate, quia [Magnus Dominus.] Psalm. 85. Quis Deus magnus, &c. Et magnitudo eius est immensitas eius bonitatis. Aug. In his quæ non mole magna sunt, idem est magnum esse quod bonum esse. Ex operibus, quia [laudabilis nimis.] Laus proprie respicit opera. Et dicit, [nimis,] quia quantumcunque laudes eum, adhuc deficis à laude eius. Eccles. 43. Glorificate Deum quantumcunque potestis, præualebit adhuc: & hoc licet in tota creatura pateat, specialiter tamen apparet in beneficijs gratiæ, quibus constituta est ecclesia. Et ideo dicit, [in ciuitate Dei nostri,] scilicet ecclesiæ. Apoc. 21. Vidi ciuitatem sanctam Hierusalem, &c. Et hæc ciuitas, scilicet ecclesia sita est, [in monte sancto eius,] hic mons est Christus. Esa. 2. Erit mons domus Domini. De hac ciuitate dicitur Matthæi 5. Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. [Fundatur.]

b Hic commendat ciuitatem tripliciter. Primo, ex amplitudine, vel iucunditate. Secundo, ex dispositione. Tertio, ex sapientia ciuium. Dicit ergo, [Fundatur exultatione vniuersæ terræ,] quasi dicat, Fundata est in monte, id est, Christo. Sed nunquid hæc fundatio pertinet ad vnam terram tantum? Non, sed redundat in gaudium vniuersæ terræ: quia omnes percipiunt gaudium huius fundationis. Psalm. 65. Iubilate Deo omnis terra, psalmum dicite, &c. Esa. 51. Venient in Sion laudantes. Threnorum 1. Hæccine est vrbs perfecti decoris? Alia littera habet. Fundator. Quasi dicat, Magnus Dominus. Et dico Dominus, qui est fundator huius ciuitatis. Et hoc. In exultatione. Mons Sion latera aquilonis. Id est, deposita in latere montis Sion ad aquilonem. Sion signat Iudæos, aquilo vero signat gentiles idololatras. Hæc ergo ciuitas est composita ex Iudæis & gentilibus. Hieron. aliter habet, & competit mysterio sponsæ.

Germinet

Germinet gaudio vniuerſæ terræ montis Sion. In lateribus aquilonis ciuitatulæ regis magni. Et exponitur ſecundum myſterium. Hæc ciuitas laudatur ex ciuilitate quam colit, & ex humanitate Chriſti quam aſſumpſit. Dico, quod eſt magna & hoc eſt ex ipſo ſpecioſo germine, id eſt, Chriſto. Et hoc eſt gaudium vniuerſæ terræ. In Hebræo habetur. Decorus nimis exultationis. Scilicet Chriſtus; & hoc eſt in monte Sion. [Deus in domibus eius cognoſcetur.] Hic commendat ciuitatem à ſapientia ciuium. Vera namque ſapientia conſiſtit in Dei cognitione. Hier. 9. In hoc glorietur qui gloriatur, ſcire, & noſſe me. Et ideo commendat eam ex hoc, quod Deus in ea cognoſcitur; & dicit. Deus in domibus eius cognoſcetur. Eſt autem triplex cognitio Dei, quia hoc poteſt referri ad ſtatum ciuitatis Hieruſalem, & ad eccleſiam, & ad futuram gloriam. Vna ergo cognitio de Deo eſt figuralis, & obſcura, & hæc cognitio fuit in veteri teſtamento, & talis cognitio fuit in ciuitate illa, ſcilicet Hieruſalem, & in populo Iudaico. Pſalm. 75. Notus in Iudæa Deus, &c. Et ſecundum hoc dicitur. Deus in domibus eius cognoſcetur. Hieron. habet. Deus agnitus eſt, &c. Scilicet non in vno loco, ſed in omnibus domibus, & ciuitatibus. Et dicit. In domibus. Nam apud Athenas cognoſcebatur Deus. Act. 17. In ipſo viuimus, mouemur & ſumus, ad Rom. 1. Inuiſibilia Dei, &c. Sed non cognoſcebatur in domibus, ſed in ſcholis apud aliquos, ſed in gente illa omnes cognoſcebant Deum. Alia eſt cognitio realis, ſed obſcura, & imperfecta: & hæc eſt cognitio qua Deus cognoſcitur per fidem. 1. Corinth. 13. Videmus nunc per ſpeculum, &c. & ſic Deus in domibus cognoſcitur cognitione reali, ſed fidei. 2. Cor. 3. Nos autem reuelata facie gloriam Domini contemplantes. Et dicit, [in domibus,] quia tota vniuerſalis eccleſia continet ſub ſe multas eccleſias, & multa collegia, quarum quælibet domus dicitur habere cognitionem Dei. Hierem. 31. Me omnes cognoſcent à minimo vſque ad maximum. Alia eſt realis quæ eſt cognitio perfecta, & aperta. 1. Corinthiorum 13. Tunc cognoſcam, ſicut & cognitus ſum. In domibus cœleſtis Hieruſalem. Et dicuntur plures domus diuerſi ordines ſanctorum, ſcilicet Apoſtolorum, Martyrum, Confeſſorum, & Virginum, &c. Ioan. 4. In domo Patris mei manſiones multæ ſunt. Et ſecundum hoc dicitur in Pſalterio Romano. [Deus in gradibus eius cognoſcetur,] quia non omnes æqualiter cognoſcent, ſed erunt diuerſi gradus cognitionis ſecundum quoſdam. 1. Corinthiorum 15. Stella differt à ſtella in claritate. Sed hoc erit [cum ſuſcipiet eam ad adiuuandum: quia ipſe eſt ſuſceptor, & auxiliator noſter. Alia autem littera habet, in auxiliando. [Quoniam.]

c Hic probat dignitatem ciuitatis per teſtimonium. Et primo inducit teſtes. Secundo eorum probitatem. Tertio ipſorum confeſſionem. Ad hoc quod teſtimonium ſit credibile tria ſunt neceſſaria, ſcilicet dignitas teſtium vt ſint teſtes authoritatis, quia ſi ſint leues eorum teſtimonium non debet approbari. Item numeroſitas & concordia, & hæc tria ſunt in iſtis teſtibus, quia ſunt magnæ dignitatis: quia [reges terræ,] vnus fuit. Conſtantinus, alius fuit Iuſtinianus, & Carolus Magnus qui eccleſiam firmauerunt priuilegiis. Item multi fuerunt, quia congregati ſunt de diuerſis nationibus, & temporibus. Poſſunt etiam per reges intelligi ſapientes, & iuſti, qui teſtimonium perhibuerunt eccleſiæ conuerſi ad fidem. Pſalm. 46. Principes populorum. Item ſunt concordes [conuenerunt in vnum,] ſcilicet teſtimonium, & ſententiam. Pſalm. 108. In conuenien-

A do populos in vnum, & reges, &c. Poteſt iterum aliter exponi, tamen prima expoſitio eſt litteralis, quia in Hieronymo habetur, [teſtati ſunt.] In Græco habetur, [ſuſcipient eam,] ſcilicet ad defendendum. Et hoc neceſſarium eſt, [Quoniam ecce reges congregati ſunt: conuenerunt in vnum,] ſcilicet contra eccleſiam. Et iſti qui aliquando teſtimonium perhibent, aliquando contra eccleſiam fuerunt, & aliquando perſecuti ſunt eam: poſtea eam firmauerunt. [Ipſi videntes.] Hic deſcribit eorum probitatem, vbi ſeptem fuerunt. Primum viſio, id eſt, cognitio fidei: vnde dicit. [Ipſi videntes,] id eſt, cognoſcentes per fidem miracula quæ Chriſtus, & Apoſtoli faciebant. Eſa. 61. Videbunt gentes iuſtum tuum, & cuncti reges inclytum tuum. Secundum eſt admiratio in his quæ B videntur, quia ſunt ſupra ſenſum, & rationem humanam. Eſa. 60. Videbis, & affluues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum. Pſalm. 138. Mirabilia opera tua. Tertium eſt conturbatio pro peccatis. Propter ſecundum [admirati ſunt,] propter tertium, [conturbati ſunt.] Pſalm. 59. Commouiſti terram, & conturbaſti eam. Quartum eſt commotio. Aliquando quis conturbatur de peccato, & labitur in deſperationem, vel perſiſtit in malo: ſed iſti commoti ſunt ad pœnitentiam. Eſa. 24. Commotione commouebitur terra. Quintum eſt, quia hæc commotio debet eſſe cum timore Dei, vt non attribuat ſibi quod per ſe moueatur ad bonum, ſed Deo, ideo dicit, [tremor apprehendit eos.] Pſalm. 2. Seruite Domino in timore. C Hic dolor, & tremor eſt fructuoſus: vnde dicit, [ibi dolores, vt parturientis,] qui conuertuntur in gaudium propter ſpem prolis, & fructus. Eſa. 26. A timore tuo Domine concepimus, & peperimus ſpiritum ſalutis. Et hoc eſt ſextum. Septimum eſt, [in ſpiritu vehementi conteres naues Tharſis,] id eſt, mare vniuerſaliter, & ſic conteres naues maris. Vel dicendum quod ibi eſt vna prouincia quæ Cilicia vocatur, & Tharſis eſt metropolis eius, vbi natus eſt Paulus, & ex illa ciuitate tota regio nominatur Tharſis, & ibi ſunt multæ naues, vel ſicut in mari Mediterraneo primi nauigantes fecerunt Carthaginem, & iſti ſimul pugnantes cum Tyrijs præualuerunt. Et ideo Tharſis vocatur totum mare mundi. Per naues D quæ ad negotiandum vadunt ſignatur cupiditas, & hoc eſt abundantia rerum mundi. Et ſicut naues fluctuant in mari, ita diuites fluctuant in rebus mundi. Sed quando conuertitur homo ad pœnitentiam, tunc naues, id eſt, cupiditates huius mundi conteruntur. Sed in ſpiritu vehementi, ſcilicet in Spiritu ſancto. Abdiæ primo. Iuxta eſt dies Domini ſuper gentes. Eſaiæ vigeſimo tertio. Vlulate naues maris. Sed ſecundum Caſſiodorum per hoc deſignatur totum tempus Incarnationis Chriſti. [Deus cognoſcetur in domibus eius cum ſuſcipiet eam,] id eſt, humanam naturam in vnitate perſonæ. Eſaiæ quinquageſimo ſecundo. Propter hoc ſciet populus nomen meum. Et quare? [Quoniam ecce reges terræ congregati ſunt, conuenerunt in vnum.] Reges ſcilicet principes Iudæorum, & Scribæ populi congregati ſunt ab Herode ſciſcitante ab eis, vbi Chriſtus naſceretur, [& conuenerunt in vnum,] ſcilicet quod natus erat in Bethleem. Et videntes ſic, ſicut Prophetæ dixerunt, [admirati ſunt, commoti ſunt,] quia Herodes turbatus eſt, & omnis Hieroſolyma cum eo. Matth. 5. [Et commoti ſunt,] aliqui ad fidem. Et tantus fuit pauor vt corpus tremeret, [tremor apprehendit eos,] & [ibi fuerunt dolores, vt parturientis,] propter necem infantium occiſorum ab Herode, [& in ſpiritu vehementi,] quia in furore mittens occidit omnes pueros à bimatu & infra, id eſt, à duobus an-

nis, & infra. Et in furore fecit comburi omnes naues Tharsis, id est, in Tharso Ciliciæ, quas credebat Magos per aliam viam reuertentes portasse in patriam suam. Propterea dicit, in spiritu vehementi. [Sicut audiuimus.]

d Hic ponitur confessio, & testimonium testium. Et primo, confitentur veritatem eius quod audierunt. [Sicut audiuimus,] per prædicationem Apostolorum. Ita & vidimus, id est, percepimus verum esse, hoc dixerunt quando conuersi sunt ad Christum. Vel vt sit conuersio Iudæorum. Nos audiuimus per Prophetas, & ecce iam vidimus. Sed contingit aliquando quod aliquis audit aliquid magnum, & non credit sic esse, donec experiatur. Et hoc Iacob dixit, Gen. 18. Vere locus iste est sanctus, &c. 2. Reg. 10. Regina Saba quæ venit experiri sicut audierat, non tamen credebat tantam sapientiam Salomonis. quæ plura incredibilia vidit in eo quam audisset. Et sic sunt isti qui vident plura, quam audiant antequam ad fidem veniant. Et vbi videmus. In ciuitate Domini virtutum. Scilicet cœlestium. Vbi ostendit quod potest te illuc perducere. Et ne credatur quod sit altus ne tu possis ire ad eum, dicit, In ciuitate Dei nostri, quasi dicat. Sic est Deus virtutum, quod tamen est Deus noster. Et iste fundauit eam. Scilicet ciuitatem istam non ad tempus, sed in æternum. Eccl. 26. Fundamenta æterna super petram solidam. [Suscepimus.]

e Supra posuit Psalmista magnalia ciuitatis. Hic autem ponit gratiarum actionem, Et circa hoc duo facit. Primo, ponitur gratiarum actio. Secundo, inuitantur homines ad considerandum adhuc magnalia istius ciuitatis, ibi, [Circundate. Sicut dicitur alibi. Vniuersæ viæ Domini misericordia, & veritas: vnde gratiarum actio pertinet, primo ad effectus diuinæ misericordiæ. Secundo, pertinet ad effectus iustitiæ, ibi, [Iustitia plena est dextera.] Circa primum duò facit. Primo, proponit perfectionem diuinæ misericordiæ. Secundo, effectum huius perfectionis, ibi. Secundum nomen tuum. Hoc secundum superficiem litteræ legitur ex persona nũ Iudæorum, sed admirantium & dicentium. Sicut audiuimus, &c. Suscepimus Deus misericordiã tuam. Hoc similiter potest legi ex persona Iudæorũ. Sed dicit, Suscepimus, &c. Misericordia Domini tripliciter accipitur, scilicet effectus gratiæ qui effectus confertur in Sacramentis Christi. Timoth. 3. Secundum suam misericordiam saluos nos fecit, per lauacrum regenerationis, &c. Et in ecclesia omnes communiter suscipiunt misericordiam: sed boni cum Sacramento suscipiunt misericordiam, id est, gratiam & effectum Sacramenti. Mali autem suscipiunt tantum Sacramentum. Dicunt ergo boni. Nos suscepimus misericordiam, id est, gratiam tuam. In medio templi tui. In templo, in extremo sunt peccatores, in medio templi sunt virtuosi & iusti. Alio modo misericordia est ipse Christus qui datus est nobis ex Dei misericordia. Psalm. 100. Quoniam venit tempus miserendi eius. Et sic potest exponi hoc de duplici templo, & de duplici susceptione, scilicet corporali, & sic hæc verba sunt Simeonis iusti. O Deus suscepimus misericordiam tuam, scilicet Christum in vlnas nostras in medio tui, scilicet materialis. Item de susceptione fidei: & sic est sensus. O Deus nos suscepimus Christum misericorditer datum per fidem. Iacob. 1. In mansuetudine suscipite insitum verbum. In medio templi, id est, in consensu ecclesiæ, quia non suscipiunt communem doctrinam ecclesiæ non suscipiunt hanc misericordiam. Eccl. 15. In medio ecclesiæ aperuit os eius. [Secundum nomen tuum Deus.] Hic ponitur effectus huius susceptionis, quasi dicat. Per hoc quod nos A nomen tuum suscepimus, laus tua diffusa est in omnem terram. Et hoc [secundum nomen tuum Deus,] qui est essentialiter bonus. Et quicunque cognoscit Deum secundum illam mensuram, laudat eum secundum quod cognoscit eum: & ideo dicit, [Secundum nomen tuum Deus,] id est, secundum cognitionem quam habet de te, [sic & laus tua.] Et quia vbique est notus ideo dicit, [in fines terræ.] Malach. 1. A solis ortu vsque ad occasum, magnum nomen meum in gentibus. Vel [in fines terræ,] id est, in tota ecclesia, quæ vbique diffusa est, Vel quia laus tua vera non est nisi in sanctis qui vere te laudant, quia vere te cognoscunt. Ioan. 7. Scio eum, [Iustitia plena est dextera tua.] Hic commendat iustitiam. Et primo ponit commendationem iustitiæ. Secundo, ponit eius effectum. Dico ergo, quod [Suscepimus misericordiam B tuam,] & hoc non sine iustitia. Imo [iustitia plena est dextera tua.] Manus Dei dicitur virtus eius operatiua. Et Deus habet duas manus, scilicet dexteram qua remunerat bonos, & sinistram qua punit malos. Matth. 25. Statuet oues à dextris, &c. In vtraque manu est iustitia: sed in sinistra non est plena iustitia, quia punit citra condignum: sed in dextera est plena iustitia, quia abundanter remunerat. Luc. 6. Mensuram bonam, &c. Rom. 8. Existimo quod non sunt condignæ passiones, &c. [dextera tua,] id est, gloria futura, [est plena iustitia,] quia ibi nullus est nisi iustus. Esa. 60. Populus tuus omnes iusti. [Lætetur mons Sion.] Hic ponitur effectus iustitiæ quam fecit sinistra: & est C gemitus, sed effectus iustitiæ quam fecit dextera, est lætitia. Psalm. 8. Iustitiæ Domini rectæ lætificantes corda. Supra dixit, quod effectus misericordiæ se extendit vsque ad fines terræ; hic autẽ attribuit effectum iustitiæ monti Sion, & filijs Iudæ. Hoc etiam Apostolus dicit Rom. 15. Dico autem Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis, &c. Quia ergo promissus fuit filiæ Sion. Zachar. 9. Exulta latis filia Sion, &c. [Lætetur mons Sion,] quia iustitiæ est quod promissio seruetur ei. Sed quia non fuit facta promissio gentibus, misericordia fuit quod daretur. Potest tamen dici quod mons Sion dicitur tota Hierusalem. [& exultent filiæ Iudæ,] id est, confessionis, id est, totus populus Iudæorum [exultent.] Et hoc faciant, D [propter iudicia tua Domine,] quia recta sunt. [Circundate.]

f Hic inducit ad diligentiorem considerationem, vt intelligatur quod reges iam aliquando viderunt magnalia: sed tamen Dauid inuitat omnes vt plus considerent. Et primo, inuitat ad hoc. Secundo, addit causam inuitationis. Dicit ergo, [Circundate,] scilicet ecclesiam militantem, vel triumphantem oculo contemplationis. Cant. 3. Surgam & circuibo, &c. Aliqui circundant iniquo oculo ecclesiam ad impugnandum, sed nos circundamus eam ad amandum: & ideo *dicit*, [complectimini eam,] scilicet diligendo. *Psalm.* 25. Domine dilexi decorem domus tuæ. Hieron. habet, [circuite,] quasi ite extra, & circuite per vicos, & [narrate in turribus eius.] Hic inducit ad considerationem in speciali. In ciuitate sunt tria magnifica, scilicet E turres, muri, & plateæ. Quantum ad primum dicit, [narrate in turribus eius.] Hieron. habet [mirare turres eius.] Turres sunt ad videndum à longe. Turres ergo ecclesiæ sunt prælati, & fuerunt Apostoli, quasi dicat. Mirare Apostolos, & prælatos. Vel [narrate,] id est, doctores secundum doctrinam Apostolorum, & Doctorum. Quantum ad secundum dicit. [Ponite corda vestra in virtute eius,] Hieron. [Ponite cor vestrum in manibus eius.] Et hoc est virtus Spiritus sancti, qui protegit hanc ciuitatem. Luc. vlt. Sedete in ciuitate donec induamini virtute. Hęc virtus est dilectio.

Cant.

Cant. 3. Fortis est vt mors dilectio. Quantum ad tertium, dicit, [& distribuite domos eius.] Hieron. habet. [Seperate domos eius, distinguite palatia eius.] Distinguite scilicet per rectum iudicium. Sunt enim aliqui, qui propter aliquos malos volunt totam ecclesiam damnare. Dicit ergo [distribuite,] id est, non debetis bonos propter malos damnare. Genes. 18. Absit à te Domine vt perdas iustum cum impio. Vel [distribuite domos eius,] scilicet dispensando diuersas ecclesias diuersis ministris, vt non sit confusio in ecclesia, sicut Paulus fuit Apostolus gentium, & Petrus fuit minister circuncisionis, id est, Apostolus Iudæorum. Alia littera habet, [gradus eius,] id est, ordines diuersos: quosdam subdiaconos, quosdam diaconos, & quosdam sacerdotes. Ephes. 4. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, &c. Finis huius considerationis est laus Dei. Et primo, ponit quibus nuntietur laus Dei. Secundo, quare nuntietur. Dicit ergo, [vt enarretis,] scilicet quæ audistis. Esa. 21. Quæ audiui à Domino exercituum Deo Israël, nuntiaui vobis: quia quod accepit vnus debet alij communicare [in progenie altera,] id est, peccatoribus. Vel [altera,] id est, futura. Et quid enarretis? Duo: quia omnis prædicatio ad duo debet ordinari: scilicet ad ostendendam Dei magnificentiam sicut quando prædicat fidem, vel ad annuntiandum beneficia Dei, vt accendatur charitas in eorum cordibus. Quantum ad primum dicit, [Quoniam hic est Deus Deus noster.] Baruc. 3. Hic est Deus noster. Et post hæc in terris, &c. Heb. vlt. Christus heri, & hodie, ipse & in sæcula. Quantum ad secundum dicit, [ipse reget nos in sæcula.] Matth. vlt. Ecce ego vobiscum sum, &c. Psal. 22. Dominus regit me, & nihil, &c.

In finem pro filijs Core.

PSAL. XLVIII.

AVdite hæc omnes gentes: auribus percipite omnes qui habitatis orbem. Quique terrigenæ, & filij hominum simul in vnum diues, & pauper.

b Os meum loquetur sapientiam: & meditatio cordis mei prudentiam. Inclinabo in parabolam aurem meam: aperiam in psalterio propositionem meam.

c Cur timebo in die mala? iniquitas calcanei mei circundabit me. Qui confidunt in virtute sua, & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur. Frater non redimit: redimet homo? non dabit Deo placationem suam. Et pretium redemptionis animæ suæ: & laborabit in æternum, & viuet adhuc in finem.

d Non videbit interitum, cum viderit sapientes morientes: simul insipiens & stultus peribunt.

e Et relinquent alienis diuitias suas: & sepulchrum eorum domus illorum in æternum. Tabernacula eorum in progenie, & progenie; vocauerunt nomina sua in terris suis.

f Et homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.

g Hæc via illorum scandalum ipsis: & postea in ore suo complacebunt.

h Sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos. Et dominabuntur eorum iusti in matutino, & auxilium eorum veterascet in inferno à gloria eorum. Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferi, cum acceperit me.

i Ne timueris cum diues factus fuerit homo: & cũ multiplicata fuerit gloria domus eius. Quoniam cum interierit, non sumet omnia, neque descẽdet cum eo gloria eius.

k Quia anima eius in vita ipsius benedicetur, confitebitur tibi cum benefeceris ei. Introibit vsque in progenies patrum suorum, & vsque in æternum non videbit lumen. Homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.

Supra Psalmista inuitauit gentes ad gaudium, & gratiarum actionem pro beneficijs populo Dei datis, hic autem monet eas vt confidant de Deo. Et circa hoc, duo facit. Primo, excitat attentionem. Secundo, prosequitur propositum. Titulus non est nouus. Secundum autem titulum homo dupliciter redditur attentus. Vno modo dicitur attentus reddi aliquis, ex parte dicendorum, cum promittit se dicturum aliqua magna. Prou. 18. Audite me quia de rebus magnis locutura sum. Et hoc modo loquitur hic. Primo ergo reddit eos attentos ex parte eorum quibus loquebatur. Secundo, ex parte dicendorum, ibi, [Os meum.] Dicit ergo, quod ad omnem differentiam hominum, & ad omnes pertinent, quæ dicturus est. Et tangit quatuor differentias hominum. Vnam, ex diuersitate populorum: quia alius erat populus Iudæorum, & alius gentium. Aliam, ex parte locorum. Aliam, ex parte originis. Quidam enim erant nobiles, & insignes: quidam non. Primam ponit cum dicit, [Audite hæc omnes gentes,] non solum Iudæorum, quia hæc ad omnes pertinent audire: & est hoc necessarium. Prou. 1. Audiens sapiens, &c. Secundam ponit cum dicit. [Auribus percipite qui habitatis orbem,] id est, quamcunque partẽ orbis, & dicit, [Auribus percipite,] quia oportet audire, & percipere. Matth. 13. Qui habet aures audiendi audiat: id est, attendat. Hieron. habet. [Habitatores occidentis.] Quasi sit quædam prophetia: quia fides Christi præcipue viget in populo occidentis: quia in aquilonari sunt adhuc multi Gentiles, & in orientalibus sunt multi schismatici, & infideles. Vel audite hæc omnes gentes. Refertur ad malos. qui habitatis orbem. Ad bonos qui dominantur terræ. Tertiam ponit cum dicit, quique terrigenæ, id est, ignobiles. Et filij hominum, id est, nobiles. Hier. habet. Tam filij Adam, quam filij singulorum. Quia quidam nihil habent insigne ex parentibus. Mystice terrigenæ dicũtur peccatores, qui terræ adhærent per affectum, vnde serpenti comparãtur. Esa. 65. Serpenti, id est, terrenis puluis panis eius. Filij hominũ dicuntur boni, qui imaginẽ Dei & Christi, qui est filius hominis habẽt. Quartam ponit cum dicit, Simul in vnum diues, & pauper: quasi dicat. Omnes audiatis hæc documẽta:

quia omnibus sunt vtilia. Et quæ sunt? Matth. 5. Beati pauperes spiritu, quòniam ipsorum est regnum cœlorum. Eccl. 31. Beatus diues qui inuentus est sine macula, &c. Tamen aliquis est diues actu, sed non affectu: & hic potest esse sanctus sicut Abraham, & Ludouicus rex Franciæ. Alius est diues actu, & affectu, & hic non est sanctus. De hoc dicitur Matth. 19. Facilius est camelum intrare, &c. quia sicut est contra naturam intrare per foramen acus, ita intrare diuitem in regnum cœlorum est contra iustitiam diuinam. Et tales sunt terrigenæ: sed primi sunt filij hominum. [Os meum.]

b Hic reddit attentos, ex promissione dicendorum. Quicunque docet, aut docet res, aut docet verba. Quando prædicamus fidem, & mores, docemus res: quando exponimus scripturam, docemus verba. Primo ergo, dicit de prima doctrina. Secundo de secunda, ibi, Inclinabo. Rerum autem cognitio necessaria est ad duo, scilicet ad cognitionem veritatis, & ad vsum operationis. Omnis ergo cognitio veritatis quæ nobis necessaria est de alijs rebus, referenda est ad cognitionem veritatis diuinorum. Vnde Aug. dicit. Qui scrutatur hæc non referens ad æterna, est otiosus. Et ideo omnis cognitio veritatis pertinet ad sapientiam, & ideo dicit, [Os meum loquetur sapientiam.] 1. Cor. 2. Sapientiam loquimur inter perfectos. Id autem quod est necessarium quantum ad vsum operationis pertinet ad prudentiam: quia habetur directio rerum humanarum: & ideo dicit, [Et meditatio cordis mei prudentiam,] scilicet loquetur. Prouerb. 10. Sapientia est viro prudentia: quia sapientia comparata ad res humanas, & materiales est prudentia. [Inclinabo.] Hic agit de secunda doctrina, scilicet verborum obscurorum. Et sunt circa ea duo necessaria. Primo, vt studeat intelligere. Secundo, vt studeat ea exponere alijs. Quantum ad primum dicit, [Inclinabo in parabolam aurem meam. Parabola est sententia aliqua quando habet obscuram similitudinem, quasi dicat. Dabo studium ad intelligendum aliorum dicta. Prouerb. 1. Animaduertet parabolam & interpretationem eius, verba sapientium & ænigmata eorum. Vel [inclinabo aurem meam in parabolam,] quam loquitur Deus: quia ænigmatice loquitur, quasi dicat. Inclinabo intellectum meum ad vocem Domini, qui loquitur parabolice. [Aperiam in psalterio propositionem meam.] Propositio dicitur dupliciter. Vno modo id, quod præ alijs opto, & est illud quod magis desidero. Illud [aperiam in psalterio,] id est, in mea operatione, quia hic est optimus modus aperiendi propositum suum: quia si tu proponis intrare vitam æternam, non manifestas propositum tuum, si non habes bonam operationem. Vel propositio est sermo obscurus vel propositus causa tentationis: sic Samson, Iudic. 14. proposuit problema: vnde dicit, Si non arasseti s in vitula mea: & sic accipitur hic propositio. Et ideo Hier. dicit quod est sermo obscurus. Hebr. habent. [Diuinationem meam,] quod idem est. [Cur timebo.]

c Proposito proœmio Psalm. in quo populi incitauit attentionem, hic procedit ad propositum principale, quod est inducere homines ad non timendum mala præsentia, nec confidant de bonis præsentibus: sed eius timor & fiducia sit in Deo solo. Et circa hoc, duo facit. Primo, ostendit de quo sit timendum. Secundo, probat propositum, ibi, [Qui confidunt.] Circa primum, duo facit. Primo proponit quæstionem. Secundo ponit conclusionem. Quæstio est, [Cur timebo in die mala?] Vbi primo videndum est, quæ sit ista dies mala: quia omnes dies sunt à Deo. Sed A dicuntur mali propter mala quæ in eis contingunt. Ephes. 5. Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Potest ergo dies mala dici in qua aliquod periculum euenit: & præcipue in qua imminet periculum damnationis. Et hæc est dies iudicij. Soph. 1. Vox diei Domini amara: tribulabitur ibi fortis. Ergo [Cur timebo in die mala?] id est, quid faciet me timere in die illa? Et respondet. [Iniquitas calcanei mei circundabit me.] Nihil enim timendum est, nisi peccatum: quia nulla nocebit aduersitas, si nulla dominetur iniquitas. Prouerbiorum 28. Fugit impius nemine persequente. Eccl. 34. Qui timet Deum nihil trepidabit: & ideo dicit, [Iniquitas calcanei.] Per calcaneum possunt tria intelligi. Primo, quia est extrema pars B corporis. Et ideo iniquitas calcanei mei est iniquitas quæ perseuerat vsque ad finem vitæ: & hoc modo accipitur calcaneum. Gen. 3. Ipsa scilicet mulier conteret caput tuum, scilicet ratio superior: sed ipsa conteret caput serpentis: & tu insidiaberis calcaneo eius: id est, insidiaberis ei vsque ad finem vitæ. Item per calcaneum potest intelligi infirmitas carnis: quia quando homo deficit calcaneus labitur. Et sic iniquitas calcanei, id est, peccatum procedens ex infirmitate carnis, [circundabit me.] Tertio, persecutio iniusta, quam quis mouet contra alium secundum illud Ioan. 14. Qui manducat panem meum, leuabit contra me calcaneum. Et sic iniquitas calcanei, id est, persecutio iniusta retorquetur contra persequentem. C Prouerb. 5. Iniquitates suæ capiunt impium. [Qui confidunt in virtute sua.] Hic ponitur ratio quare sit timendum: quia propter peccatum. Et est duplex ratio quare sit timendum peccatum. Primo, propter impossibilitatem euadendi pœnam peccati. Iob. 11. Peribit ab eis refugium, & spes eorum abominatio animæ. Alia ratio est, propter mala quæ malis imminent. Primo ergo, ponit impossibilitatem euadendi pœnam. Secundo, ostendit mala imminentia malis, ibi, [Non videbit.] Aliquis euadit pœnas. Primo, per auxilium extrinsecum. Secundo, per propriam solicitudinem. Tertio, propter defectum subiecti, vt quando moritur. Et ostendit quod nullo istorum modorum euadere potest. Primo, propter auxilium. Secundo, D quod nec per defectum subiecti. Qui vult liberari per auxilium, quandoque liberatur ex potentia sui exercitus. Ioan. 19. Si regnum meum esset de hoc mundo, ministri mei, &c. Quandoque per diuitias. Prouerbiorum 5. Omnem substantiam domus suæ tradet, & liberabit se. Quandoque per amicos. Et ostendit, quod nullum istorum potest à pœna peccati liberare. Et licet secundum Gloss. legatur aliter tamen secundum Hebr. legitur: quia Deus confidentes de se liberat, [Frater non redimet,] quasi dicat. Frater non redimet eos, qui confidunt in eo. Et ideo primo ostendit quod per auxilium amicorum non iuuatur à pœna peccati: quia virtus amicorum modica est. Et ideo in virtute corporali amicorum, non est confidendum. Ideo dicit, [Qui confidunt in virtute sua,] E scilicet amicorum suorum, vel in virtute propria spirituali, quia est via, quæ videtur homini recta, nouissima autem illius ducunt ad mortem. Prouerbiorum decimo quarto. Item, qui confidunt in virtute diuitiarum suarum, non liberantur per ista omnia à peccati pœna: quia Prouerbiorum 11. Qui confidunt in diuitijs suis, corruent. Non enim confidendum est in diuitijs corporalibus, vel spiritualibus, sed quærat homo prout potest salutem suam. Hieremiæ nono. Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur diues in diuitijs suis.

Nec

Nec persona coniuncta sibi quantumcunque potest eum redimere, id est, liberare à peccato siue à pœna. Ezech. 14. Si fuerint tres viri in medio eius Noe, Daniel, & Iob, ipsi iustitia sua liberabunt animas suas. Sed postquam frater non potest redimere quantumcunque sibi propinquum, nunquid redimet homo? Non: quia homo non potest aliquem eripere de manu Dei: sed solus Deus redimet eos. Et homo: scilicet Christus, vt pretium, id est, mors locum in eo habere possit: & Deus vt habeat virtutem redimendi. Vel aliter, [Frater,] id est, Christus, qui est verus frater noster. Psalm. 21. Narrabo nomen tuum fratribus meis. Cantic. 8. Quis mihi det te fratrem meum, &c. Si non redimet iste quis alius redimet? quasi dicat nullus. [Non dabit Deo placationem suam.] Hic ostendit quod non euadunt pœnam propter aliquid quod faciunt, dum sunt in peccato: quia duplici remedio indigent peccatores propter duplex malum quod incurrunt: scilicet offensam Dei, & reatum pœnæ. Et ideo indigent placare Deum, quod ipsi facere non possunt: quia ex quo ipsi non placent Deo, & sunt inimici Dei, nec eorum munera accipit: vnde dicit, [Non dabit Deo placationem suam,] quia non placent exteriora Deo, nisi sit interior gratia, quam non potest purus homo dare. Item indigent absolui à pœna; & hoc etiam homo facere non potest: vnde dicit, [Nec pretium redemptionis animæ suæ,] scilicet purus homo potest dare: & ideo non potest liberare à pœna. Psalm. 88. Quis est homo qui viuit & non videbit mortem, eruet animam suam de manu inferi? Sed Christus qui est Deus & homo, dedit placationem pro nobis. Romanor. 5. Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo, &c. Item solum pretium redemptionis. 1. Pet. 1. Redempti estis de vana vestra conuersatione, &c. Vel, Non dabit, id est, non curare dabit placationem. Et pretium redemptionis animæ suæ. Ille scilicet qui confidit in diuitijs. Et secundum hoc potest continuari alia littera, quæ dicit, Frater. Christus scilicet. Non redimit. Quia illi non curant placare Deum per pœnitentiam: quia Christus non iuuat eos, qui nolunt se iuuare. Et laborabit. Hic ostendit, quod non euadet per defectū sui, quia semper punietur: vnde dicit, Laborabit in æternum, id est, punietur supplicio æterno. Matth. 25. Ibunt hi in supplicium æternum, quia noluerunt hic laborare. Psalm. 72. In labore hominum non sunt. Et quia quantum in se fuit, in æternum peccauerunt, quia præferunt peccatum legi Dei, & ideo non timent pœnam, sed semper vellent facere peccatum. Et viuet adhuc in finem, id est, vita eius non deficiet in pœnis. Iob. 20. Luet quæ fecit omnia, nec tamen consumetur. [Non videbit.]

d Supra ostendit Psalmista, quod timendum est propter peccatum, quia nullum remedium est ad euadendum pœnam: hic autem agit de malis, quæ imminent eis propter improuidentiam eorum. Et circa hoc, tria facit. Primo, commemorat improuidentiam eorum de malis futuris. Secundo, commemorat mala quæ imminent, ibi, Relinquent alienis. Tertio, ponit spem de Deo qua poterat liberari ab his malis, ibi, Verumtamen. Circa primum, duo facit. Primo, ostendit eorum improuidentiam. Secundo, ignorantiæ causam, ibi, Cum viderit. Dicit ergo iste talis cui imminent tot mala. Non videbit, id est, non considerabit interitum, id est, damnationem suam. Iustorum enim est nouissima memorari. Ecclesiast. 32. Sed de istis dicitur Deut. 32. Gens absque prudentia, & sine consilio. Et quare iniusti non præuident sibi? Redditur ratio. Eccl. 9. Hoc est pessimum inter omnia, quæ sub sole fiunt: quia eadem cunctis euenient. Et ideo non considerant, quid eis possit euenire in futurum. Et ideo, [cum viderit etiam sapientes morientes,] sed videntes mortem corporalem non considerant eorum gloriam. Sap. 4. Videbunt finem sapientis, & non intelligent quid cogitauerit de illo Deus. Differentia est inter insipientem & stultum. Insipiens est qui habet scientiam humanam, & non considerat æterna. Stultus est qui non considerat etiam præsentia. Vel insipiens est qui non attendit mala præsentia, sed futura. Stultus est qui attendit, & non vitat. Vnde dicit, [Simul insipiens & stultus peribunt,] secundum Hieronymum, duplex est causa contemptus iniustorum: diuturnitas vitæ: & quia vident simul sapientes, & insipientes mori. [Et relinquent.]

e Hic ponit mala quæ contingunt peccatoribus. Et primo, ponit mala quæ contingunt in præsenti. Secundo, ponit mala quæ euenient in futuro, ibi, [Sicut oues.] Circa primum, duo facit. Primo, ponit mala quæ eueniunt in præsenti, quantum ad bona extrinseca. Secundo, quantum ad bona intrinseca, ibi, [Cum in honore.] Et ostendit primo quid perdit malus per mortem. Dicit quod perdit diuitias. Vnde dicit, [Relinquent alienis diuitias suas.] Hierem. 17. Fecit diuitias & non in iudicio, in dimidio dierum suorum relinquet eas. Et dicit, [suas,] quasi à se possessas, vel quia vsus est eis ad vtilitatem aliorum. Phil. 2. Omnes quæ sua sunt quærunt. Et dicit, [Alienis,] quia sæpe alieni, id est, extranei secundum carnem accipiunt diuitias suas. Psalm. 38. Thesaurizat, & ignorat cui congregabit ea. Dicit aliquando, quod si etiam filijs dimittat diuitias, tamen alieni sunt: vt dicitur Luc. 10. Ille proximus qui fecit misericordiam in illo. Et contingit quod filij & nepotes nihil boni faciunt mortuis: sed residua sunt eis duo de rebus mundi, sepulchrum, & fama hominum. Secundum, ibi, [Tabernacula.] Quantum ad primum dicit. Habuerunt domos & vineas & currus & multa pretiosa. Sed quid habebunt in mortem? Pro palatio habebunt sepulchrum, & hoc [in æternum,] id est, vsque in diem iudicij habitabunt in sepulchris. Vel ex hoc quod faciunt curiosa sepulchra credunt habitare in æternum in eo. Sed decipiuntur quia & sepulchra destruentur. Vnde licet secundum opinionem eorum illa sepulchra sunt domus eorum in æternum, tamen non est ita. Hieronymus tamen habet aliter. [Interiora eorum domus illorum in æternum,] quia homo habet duplicem domum exteriorem scilicet & hæc manet. Esa. 38. Dispone domi tuæ. Siue bona, siue mala, semper manet. [Tabernacula.] Hic ostendit, quod non remanet fama, seu memorabile hominis post mortem. Memorabilia hominis sunt ædificia fortia: ideo dicit, [Tabernacula eorum in progenie, & progenie,] quasi dicat. Ita ædificantur ac si sint duratura vsque in finem: sed decipiuntur quia destruuntur. Iob. 21. Vbi est domus principis, & vbi tabernacula impiorum? Matth. 13. Vides has magnas ædificationes? Non relinquetur, &c. Et dicit, [Tabernacula,] quia non diu manent in eis. [Vocauerunt nomina sua in terris suis,] quasi dicat. Hæc est intentio huius ædificationis, vt essent nominati in terris suis. Genes. 11. Venite ædificemus ciuitatem & turrim & celebremus, &c. Eccl. 40. Ædificatio ciuitatis confirmauit nomen: vnde vocat ciuitates ex nomine suo, & dicit, [Suis,] quia nomen alicuius non multum extenditur extra terram suam. Et ideo stultum est, quod homo celebret nomen suum in terris. Vel [inuocabunt nomina eorum,] id est, defunctorum, [in terris suis,] portando cibaria ad sepulchra. [Et homo.]

f Supra proposuit Psalm mala quæ imminent malis, quantum ad amissionem exteriorum: hic autem ponit quæ ex corruptione bonorum inferiorum eis imminent. Et circa hoc, duo facit. Primo proponit malum interioris corruptionis. Secundo ostendit quid ex hoc malo sequitur, ibi, [Hæc via illorum.] Sciendum est autem quod homo est compositus ex natura rationali & sensitiua. Secundum naturam rationalem homo habet similitudinem cum Deo & Angelis. Genes 1. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Psalm. 8. Minuisti eum paulominus ab angelis. Secundum autem sensitiuam naturam habet communicationem cum bestijs. Primo ergo, ponit honorem hominis quantum ad hoc quod habet similitudinem cum angelis. Vnde dicit. Homo cum in honore esset. Secundum Philosophum, honor est excellentius quid quam laus: quia laus ordinatur ad aliud: honor autem est per se & in se. Et dicit. Esset. Scilicet similis ad Deum. Et ex hoc quod hæc habet præmittit tria: quia præmittit, quod hæc non considerat, scilicet quod sit similis Deo. Secundo, quod declinat in ignorantiam & ignobilitatem bestiarum. Tertio, quod consequitur actum bestialem. Quantum ad primum dicit, [Non intellexit,] scilicet quod ad imaginem Dei sit factus: & quod esset aptus ad possidenda cœlestia. Sap. 2. Neque sperauerunt mercedem iustitiæ: nec iudicauerunt honorem animarum sanctarum. Quantum ad secundum dicit, [Comparatus est iumentis.] Bruta animalia operantur ex passione, & hoc patet, quia canis statim cum irascitur clamat, equus cum concupiscit, hinnit. Sed non imputatur eis, quia carent ratione. Si ergo homo statim cum concupiscit, sequitur passionem, & iratus percutit, comparatus est in agendo iumentis insipientibus. Psalm. 37. Nolite fieri sicut equus & mulus, &c. Quantum ad tertium dicit, [Et similis factus est illis.] Nam quando natura brutorum inclinatur ad aliquid, sic vtitur passione & consuetudo vertitur in naturam. Quando homo ergo assuescit secundum passionem viuere, iam vertitur in naturam: & ideo, [Similis factus est illis, per habitum ex malis operibus aggrauatum. Hier. 5. Equi amatores in fœminas & emissarij facti sunt: & ideo dicit Philosophus, quod peior est malus homo quam mala bestia, quia cum malitia habet intellectum, vt diuersa mala adinueniat. [Hæc via.]

g Hic ostenditur quid sequitur ex hoc malo, quod incurrunt scilicet, quod facti sunt bestiales. Nam posset aliquis dicere, quod nihil mali inde sequitur. Sed non est ita. Imo, aliquid aliud sequitur. Et primo, ostendit quid sequitur quantum ad eos. Secundo, quantum ad alios. Quantum ad eos dicit, [Hæc via,] quia scilicet sequitur passiones, est [scandalum ipsis,] quia interius conturbantur. Psalm. 68. Fiat mensa eorum coram ipsis in scandalum. Item exterius etiam conturbantur, quia puniuntur & infamantur. Philosophus. Plenitudine replentur praui. Quantum ad alios sequitur, quod [postea in ore suo complacebunt.] Et exponitur dupliciter. Vno modo sic. Postquam interius scandalizantur, & faciunt mala, vellent quod alij sequerentur eos. Et ideo studeant alijs complacere, vt trahant eos ad peccandum. Prouerb. 1. Si te lactauerint peccatores, &c. Alio modo sic reprehendit simulationem, quasi dicat. Postea quam iam sic conturbantur, & sequuntur mala, [in ore suo complacebunt,] id est, studeant loqui sancta, & blanda. Matth. 23. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: qui similes estis sepulchris dealbatis, &c. sic & vos à foris. Glos. Peiores sunt simulantes quam aperte mali.

A Sed nunquid hoc verum est? Videtur quod non. Esa. 3. Peccatum suum sicut Sodoma prædicauerunt. Glos. Hieronymi. Secunda tabula est occulte peccare.

Dicendum, quod aliud est non publicare peccatum, & aliud est simulare innocentiam. Nam publicare peccatum est malum, quia scandalizat alios: sed simulare innocentiam, vt alios trahat ad peccatum, malum est. Et de his loquitur hic. Alia littera habet, [Et in ore suo benedicent Deum,] & exponitur sic. Quamuis interius sint bestiæ, tamen labijs exterius benedicent Deum. Esa. 29. Populus hic labijs me honorat, &c. Vel aliter. Benedicent Deum de malis quæ fecerunt. Hieron. habet. [Post eos iustitiæ eorum cur-
B rent,] quasi dicat. Non intellexit, & similis factus est bestijs, & inde scandalizantur: & ideo fit quia voluerunt esse bestiæ. Ideo [post eos,] id est, in finem comedentur à bestijs, id est, dæmonibus, quasi dicat. Current post dæmones in inferno. [Sicut oues.]

h Hic ponit mala quæ euenient peccatoribus post hanc vitam. Et quia tria mala iam dixit, scilicet quod sunt similes bestijs, quod contemnunt sapientiam, tertium est quod confidunt in virtute. Et contra primum dicit, [quia isti sunt sicut bestiæ, dignum est quod sicut bestiæ puniantur. Vnde dicit, Sicut oues in inferno positi sunt.] Oues non habent auxilium à natura ad se defendendum, & ideo expositæ sunt ad cædem. Psalm. 43. Æstimati sumus sicut oues occisionis. Quia
C ergo mali in inferno sunt omnino pœnis expositi, ideo sunt sicut oues. Hierem. 12. Congrega eos sicut gregem ad victimam. Item oues tunduntur, & tunsæ occiduntur: ita prius tunduntur à lana mali, & priuantur siue expoliantur exterioribus bonis, & postea occiduntur in inferno. [Mors depascet eos.] Apoc. 21. Pars eorum est sulphur. Hic depascet eos, & dicit, [Depascet,] quia etsi mors inferat pœnam, non tamen totaliter auferet: sed reseruat semper ad pœnam. Vel [mors,] id est diabolus. Apoc. 6. Nomen illi mors [Depascet eos,] id est, deducet de pascuis ad pascua, id est, de pœnis ad pœnas. Iob. 24. Ad calorem nimium transiet ab aquis niuium. Alia littera habet, [Mors pastor eorum erit.] Et loquimur sic. In
D vita ista sunt sicut oues deputandi ad infernum, & diabolus est pastor eorum, [Et dominabuntur.] Hoc est contra illud quod dixit supra, quod videntur sapientes simul mori cum insipientibus. Hic dicit quod iusti dominabuntur eorum, scilicet malorum. Vel [sapientes,] qui vocantur [iusti in matutino,] id est, in die iudicij, quando accipient iudiciariam potestatem. Malach. 4. Calcabitis impios cum fuerint cinis sub planta pedum vestrorum, [Et auxilium eorum.] Hoc est illud quod dixit. Et in multitudine diuitiarum, &c. quasi dicat. Auxilium eorum quod erat ab amicis & diuitijs eorum [veterascet,] id est, peribit in inferno. Esa. 10. Ad cuius fugietis auxilium? Iob. 6. Ecce non est auxilium mihi in me, [A gloria eorum,] id
E est iuxta gloriam eorum. Apoc. 18. Quantum glorificauit se tantum, &c. [Verumtamen redimet animam meam, quasi dicat, Mali ista habent: sed ego liberabor ab istis. Et per quid? Per effusionem sanguinis Christi. [Redimet de manu inferi,] id est, de manu diaboli, sub qua erant homines ante aduentum Christi. Osee 13. De morte redimam eos, [Cum acceperit me, id est, cum acceperit animam meam. Hebr. 1. Nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ, [Ne timueris.]

i Supra Psalmista ostendit, quid sit homini timendum in mundo: hic ostendit, quid sit non timendum, scilicet prosperitas impiorum. Et primo monet vt non timeamus propter prosperitatem malorum. Secundo,

assignat

assignat rationem, ibi, [Quoniam cum interierit.] Prosperitas malorum duo habet, scilicet abundantiam diuitiarum, & sublimitatem gloriæ. Quantum ad primum dicit, [Ne timueris cum diues factus fuerit homo.] Quantum ad secundum, [Et cum multiplicata fuerit gloria domus suæ,] & dicit, [homo.] Homo constat ex duplici natura, scilicet animali & rationali.

Et quandoque sumitur pro vna, quandoque pro alia. Hic sumitur pro animalitate, quasi dicat. Si homo animalis diues factus fuerit. Tales enim sæpe ditantur. Iob vigesimo primo. Quare impij viuunt, sublimati sunt, confortati sunt diuitijs? Item ibidem 12. Abundant tabernacula prædonum. Si ista scilicet videris, timueris. Duplex potest esse causa timoris. Vna, ne desæuiant in homines: alia, ne ex hoc scandalizentur boni & deficiant à spe, secundum illud, Psalm. 73. Mei autem pene moti sunt pedes, &c. & dixi. Ergo sine causa iustificaui cor meum, quasi dicat, Ex quo tot bona Deus facit malis, videtur quod non curet de nobis secundum illud Malach. 3. Vanus est qui seruit Deo, & quod emolumentum habemus, quia custodiuimus præcepta Domini? Quantum ad secundum dicit, [Et cum multiplicata fuerit gloria domus eius.] Eccles. 9. Non zeles gloriam & opus peccatoris. Psalm. quadragesimo octauo. Vidi impium, &c. [Quoniam cum interierit. Hic assignatur ratio, quare non sunt timendi mali si diuites fiant. Primo, quia quandoque omnibus exterioribus bonis priuabuntur. Secundo etiam omnibus interioribus bonis deficient; secunda, ibi, [Quia anima eius.] Ideo dicit. Non sunt timendi, quia Deus reseruat tibi maiora. Hæc autem quæ dantur istis sunt transitoria. Et ostendit primo, quod diuitiæ transeunt dicens, [Quoniam cum interierit,] scilicet diues, [Non sumet omnia,] id est, nihil ex omnibus quæ habuit poterit habere. Iob vigesimo septimo. Diues cum dormierit nihil secum auferet. 1. Timoth. vltimo. Nihil intulimus in hũc mundum: haud dubium, quia nec auferre quid poterimus. Secundo ostendit defectum gloriæ hominis peccatoris, [Neque descendet cum eo gloria eius,] quia tunc gloria eius finitur cum carne, & reseruatur ei ignominia in inferno. Osee 4. Gloriam eorum in ignominiam commutabo. Apocal. 18. Glorificauit se, &c. [Quia anima eius in vita ipsius benedicetur: confitebitur tibi cum benefeceris ei.]

κ Hic ponit primo defectum interiorum pertinentium ad corpus. Secundo, ad animam, ibi, [Et introibit.] Primo ergo ostendit, quod post hanc vitam deficit eis bonum corporis. Secundo, ostendit quod finitur bonum virtutis si quod habuerunt. Dicit ergo, [Quia anima eius.] Sicut homo sumitur aliquando pro natura animali, aliquando pro rationali, ita anima sumitur dupliciter. Quandoque vt Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua. Quandoque pro animali vita. Lucæ 12. Anima mea habes bona, &c. Dicit ergo secundum hoc, [quia anima,] id est, animalis vita eius, [in vita ipsius benedicetur,] quasi dicat. Quicquid habet de diuitijs & gloria, totum est in hac vita, & cessante hac vita deficit eius gloria: & ideo non potest vitæ suæ benedicere nisi dum viuit. Item aliquando peccatores laudant Deum, vel faciunt opera de genere bonorum: sed si aduersitas immineat, cessat eius laudatio, siue operatio bona. Et ideo conuertit se ad Deum dicens. O Deus iste talis, scilicet peccator siue aliquis in prosperitate existens, [confitebitur tibi,] id est, laudabit te [cum benefeceris ei,] id est, dederis sibi bona temporalia quæ amat. Prouerb. 10. Benedictio Domini diuites facit. Hiere. Laudabunt te cum bene sibi fuerit, id est, homines laudant & seruiunt diuitibus quandiu suppetunt & prosperantur in diuitijs: sed si mutetur fortuna, mutantur, nedum non laudant, sed detrahunt eis, [Introibit,] hic ponit defectum spiritualium. Et primo, ostendit defectum.

Secundo, ponit ordinem perueniendi ad ipsum defectum, ibi, [homo.] Et primo, ponit defectum culpæ. Secundo, pœnæ. Quantum ad primum dicit, [introibit,] scilicet iste peccator sic diues & quem laudant omnes dum bene est ei, introibit dico [vsque ad progeniem patrum suorum,] scilicet per imitationem dum omnia mala quæ tota sua progenies fecit ipse operatur. Matthæi 23. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Hierem. 11. Reuersi sunt ad iniquitates patrum suorum priores. Vel [introibit, &c.] quia patres sui impij sunt in inferno, & iste ibit illuc. Quantum ad secundum, dicit, [Et vsque in æternum non videbit lumen,] quia quasi, scilicet hic in suo æterno, scilicet in vita noluit sequi lumen rationis, ideo, [In æternum non videbit lumen.] Iob. 15. Non credit quod reuerti possit de tenebris ad lumen. Matth. 25. Inutilem seruum mittite in tenebras exteriores, &c. Et quo ordine: quia cum esset præditus lumine rationis, sicut homo in honore constitutus noluit illo lumine regi. [Assimilatus est iumentis insipientibus,] & ideo facit sicut iumenta, & debet deputari occisioni.

PSAL. ASAPH. XLIX.

DEus deorum Dominus locutus est, & vocauit terram. A solis ortu vsque ad occasum, ex Sion species decoris eius.

b Deus manifeste veniet: Deus noster & non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida.

c Aduocauit cœlum desursum: & terram discernere populum suum. Congregate illi sanctos eius, qui ordinant testamentum eius super sacrificia. Et annuntiabunt cœli iustitiam eius; quoniam Deus iudex est.

d Audi populus meus & loquar Israël, & testificabor tibi Deus tuus ego sum.

e Non in sacrificiis tuis arguam te: holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper. Non accipiam de domo tua vitulos; neque de gregibus tuis hircos. Quoniam meæ sunt omnes feræ siluarum: iumenta in montibus & boues. Cognoui omnia volatilia cœli & pulchritudo agri mecum est. Si esuriero non dicam tibi: meus est enim orbis terræ & plenitudo eius.

f Numquid manducabo carnes taurorum; aut sanguinem hircorum potabo.

g Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua.

h Et inuoca me in die tribulationis: eruam te, & honorificabis me.

i Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum. Tu vero odisti disciplinam, & proiecisti sermones meos retrorsum. Si videbas furem, curre-bas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas.

k Os tuum abundauit malitia: & lingua tua concinnabat dolos. Sedens aduersus fratrem tuum loquebaris, & aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum, hæc feciſti & tacui. Existimasti inique, quod ero tui similis arguam te, & statuam contra faciem tuam.

l Intelligite hæc qui obliuiscimini Deum: ne quando rapiat, & non sit qui eripiat. Sacrificium laudis honorificabit me, & illic iter quo ostendam illi salutare Dei.

Supra Psalmista inuitauit gentes ad confitendum de Deo: hic instruit eas ad cultum Dei. Titulus, [Psalmus Asaph.] Iste Asaph vnus fuit de præfectis super cantores populorum, & super illos qui cantabant & laudabant in cymbalis, sicut 1. Paralip. 13. & 16. & 25. dicitur. Et dicitur Psalm. Asaph, quia cantatur ministerio Asaph. Et congruit ministerio, quia Asaph interpretatur synagoga, & sic legitur synagogæ persona. Vbi instructus de sacrificijs, duo proponit de cultu Dei, quæ antecedunt diuinum iudicium: & est primum. Secundum est deceptatio Dei cum populo de cultu suo, ibi, [Audite populus meus.] Ante iudicium erunt tria. Citatio iudicis, aduentus iudicis, & apparatus. Primo ergo, ponit citationem. Secundo aduentum, ibi, [Deus noster manifeste veniet.] Tertio, apparatum, ibi, [Ignis in conspectu.] Circa primum, tria facit.

Primo, ostendit quis sit citator. Secundo, qui sunt citati, ibi, [Et vocauit.] Tertio, quo ordine citentur, ibi, [Ex Sion.] Qui citat magnus est, quia Deus omnium etiam deorum. Vnde dicit, [Deus deorum Dominus locutus est.] Primo ergo, commendatur ab excellentia naturæ, quia Deus deorum non Angelus. Hieron. habet, [Fortis Deus.] Sed nunquid sunt multi dij? 1. Corinth. octauo. Siquidem sunt dij multi, & Domini multi. Deus enim dicitur tripliciter, scilicet naturaliter, & iste est tantum vnus Deus. Deuteron. 6. Audi Israël, Dominus Deus tuus vnus est. Item per participationem, & isti sunt multi. 1. Corinth. 8. Item per nuncupationem & opinionem; sicut idola, & astra, Venus & Saturnus. Psalm. 95. Omnes dij gentium dæmonia. Sed dici dij aliqui possunt, quatuor modis. Vno modo, per vnionem, & sic solus Christus dicitur Deus. Ioan. 20. Dominus meus & Deus meus. Alij per gratiam adoptionis. Psalm. 81. Ego dixi dij estis, &c. Aliqui per participationem diuinæ potestatis in miraculis faciendis. Exod. 7. Constitui te Deum Pharaonis. Alij per ministerium, sicut iudices. Exod. 22. Dijs non detrahes. Item commendatur à gubernatione cum dicit, [Dominus locutus est.] Hic locutus est interius per inspirationem. Psalm. 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. Item, exteriori locutione. Hebræ. Nouissime locutus est, &c. [Et vocauit terram,] scilicet vniuersam, id est, vniuersos habitatores terræ, vnde citati sunt, non aliqui tantum in medio mundi, sed [à solis ortu vsque ad occasum.] Mar. vlt. Euntes in mundum vniuersum, &c. Hierem. 16. Ad te venient gentes ab extremis terræ & dicent; vere mendacium, &c. Ordo vocationis ponitur cum dicit, [ex Sion species decoris eius,] quasi dicat, Hæc vocatio inchoata est in Sion. Esa. 2. De Sion exibit lex, &c. Nam Apostoli quando acceperunt Spiritum sanctum erant in Sion, & tunc fortes facti sunt ad eundum per mundum. Ex Sion ergo vbi Apostoli erant, cœpit diuulgari, species decoris eius. Sed Christus bene incepit aliqualiter diuulgari: sed non videbatur species eius, quia circundatus erat infirmitate: quia, Vidimus eum nouissimum virorum, virum dolorum, vt habetur Esa. 53. Sed post passionem apparuit virtus & potestas sua. [Deus manifeste.]

b Hic agit de aduentu, & dicit duo, de secundo aduentu contra duo quæ fuerunt in primo. In primo aduentu, venit Deus occultus in infirmitate humanitatis. Ezech. 32. Solem nube tegam. Et illud Esa. 45. Vere tu es Deus absconditus, Sed tunc erit manifestus. Apocal. 1. Ecce veniet, & videbit eum omnis oculus. Thessal. 2. Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui. Item in primo aduentu, ostendit mansuetudinem. Esaiæ 53. Tanquam agnus coram tondente ductus est. Vnde nihil dixit coram principibus & sacerdotibus, nec coram Pilato: sed tunc non silebit, [sed loquetur.] Esa. 42. Silui semper tacui & patiens fui, in iudicio quando iudicabar, quando tolerabam malos, sed vt parturiens clamabit: & dicit, [Noster,] quasi dicat, Non alius Deus est iste qui venit quam noster, extra quem non est salus. Hieronymus incipit versum.

Ex Sion perfecta decore, Deus apparebit, quasi dicat. Deus apparebit ex Sion, quæ est perfecta decore Spiritus sancti. Quantum ad primum, subdit, [Deus manifeste veniet.] Quantum ad secundum, [Ignis in conspectu eius ardebit.] Hic ponit apparatu venientis. Principes coram se faciunt deferri insignia & gladios. Romanorum decimo tertio. Non sine causa gladium portat, quasi dicat, qui habent potestatem iudicandi. Sic ante Christum præcedent signa vindictæ & ministri iudicis. Primo ergo, ponit signa & instrumenta vindictæ. Secundo, ostendit potestatem quantum ad ministros, ibi, [Aduocauit,] instrumentum diuini iudicij est duplex. Vnum principale ex parte ignis punientis, & aliud ex parte totius creaturæ pugnantis contra insensatos. Sapient. 5. Quantum ad primum, dicit, [Ignis in conspectu eius exardescet.] Ad litteram ignis præcedet ante eum, vt habetur. Hebræorum 10. quia ignis confringens ardebit, & purgabit superficiem terræ, & purgabit si quid est purgandum in bonis, & tandem inuoluet malos infernus. Vel ignis conscientiæ remordentis. Esaiæ 50. Ambulate in lumine ignis vestri. Quantum ad secundum dicit, [& in circuitu eius tempestas valida,] quæ consurget ex commotione omnium elementorum ante iudicium. Lucæ vigesimo primo. Erunt signa in sole, &c. & erit tanta commotio, quod etiam virtutes cœlorum mouebuntur. [Tempestas,] id est, indignatio erit, [in circuitu eius,] id est, in sanctis qui erunt circa ipsum. Esaiæ 3. Ad puniendum peccatores. Iob. 27. Apprehendet eũ, quasi aqua inopia. Prouerbiorum 1. Cum venerit repentina calamitas. [Aduocauit cœlum desursum, & cætera.]

c Posito aduentu iudicis ad iudicium, & iudicis apparatu quantum ad instrumentum pœnæ, hic ponit apparatum iudicij quantum ad ministros.

Et pri-

Et primo agit, de assistentia ministrorum. Secundo, de officio Angelorum, ibi, [Congregate.] Tertio, de officio Apostolorum, ibi, [Annuntiabunt.] In prima parte fit mentio de cœlo & terra. Et intelligitur dupliciter. Vno modo, vt intelligitur per metonimiam continens pro contento, vt per cœlum designet sanctos, qui in cœlis sunt, & per terram designet homines qui sunt in terra, & isti omnes ad iudicium vocantur. Et hæc est secunda vocatio, quia supra dixit, & vocauit terram, quia illa vocatio est vocatio ad fidem, ad quam omnes vocantur boni & mali. Matth. 13. Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, &c. Sed ista secunda vocatio est ad segregandum, quia, Elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt; & ideo dicit, [Vt discerneret populum suum,] discretione bonorum à malis. Matth. 25. Segregabit oues ab hœdis. Psalm. 42. Iudica me Deus & discerne causam meam. Sed aliter vocantur cœli, aliter terra, quia cœlestes viri vocantur ad hoc, quasi iudices. Matth. 19. Vos qui reliquistis omnia, &c. vsque Israël. Terreni vocantur, vt iudicentur. Ioel. 3. Congregabo omnes gentes, & deducam eas in valle Iosaphat. Vel [vocauit cœlum,] id est, cœlestes, id est, iustos ad præmium. Dan. 12. Docti fulgebunt sicut splendor firmamenti, &c. [Et terram,] id est, terrenos, id est, malos ad pœnam. Potest etiam esse alius sensus, vt cœlum & terra ponantur pro ipsis creaturis corporalibus, & sic vocantur per modum testimonij, vel impugnationis contra infideles, quia in eis mali potuerunt aduertere ex cœlo & terra. Iob. 20. Reuelabunt cœli iniquitatem eius & terra consurget aduersus eum, scilicet peccatorem. Vel [aduocauit cœlum & terram desursum,] vt det eis animas sanctorum quas tenet, [& terram,] vt det animas malorum quas tenet in profundo. Et huic concordat littera Hieronymi, quæ dicit, [Congregate mihi omnes sanctos meos,] quasi dicat. Ad hoc aduocat, vt exhibeat sanctos suos. [Congregate illi sanctos eius.] Hoc est officium Angelorum, vt in iudicio, scilicet congregent electos. Matthæi 24. Mittet Angelos suos, &c. Et est vox Danielis Prophetæ ad Angelos, ad ministerium missos. Sancti enim eius sunt, qui ordinant testamentum supra sacrificia, ly supra, dupliciter accipitur. Vno modo, vt designet ordinem causæ materialis & tunc est sensus, [Super sacrificia,] id est, qui fecerunt pactum Deo, de sacrificijs offerendis. Et fecit mentionem de sacrificijs propter duo. Primo, quia sequens disceptatio erat de sacrificijs. Secundo, quia disceptatio in iudicio erit solum cum fidelibus qui iudicabuntur. Et isti sunt qui cum Deo pactum in sacrificijs fecerunt. Alio modo, vt ly supra, notat excessum. Et sic dicendum est, quod per testamentum intelligitur nouum testamentum, quod excedit. Vnde est sensus, [Super sacrificia,] id est, qui præferunt nouum testamentum sacrificijs veteris testamēti. Vel per testamentū promissum à Deo, & sic, [super sacrificia,] id est, qui bona promissa à Deo reputat maiora omnibus meritis nostris. Romanorum 8. Non sunt condignæ passiones huius temporis, &c. Vel per testamentum illud, anima habet fœdus cum iustitia, misericordia, fide, & huiusmodi. Osee 2. Sponsabo te mihi in fide. Et sic sunt, [super sacrificia,] id est, qui præferunt bona spiritualia, huiusmodi sacrificijs corporalibus. Osee 6. Misericordiam volo, & non sacrificium. Vel [qui ordinant testamentum, &c.] id est, qui in sacrificiis quæ Deo exhibent, habent respectum ad testamentum Dei, quia aliqui referunt bona quæ faciunt ad aliud, vt in ipsum congregentur. 1. Corinthiorum 10.

A Omnia in gloriam Dei facite. [Annuntiabunt cœli.] Officium Angelorum est annuntiare, & hi designantur per cœlos. Vnde [cœli,] id est, Apostoli, [annuntiabunt] iustitiam Dei. Et dicuntur [cœli,] quia ipsi eminent omnibus choris sanctorum & illuminant totam ecclesiam. Psalm. 18. Cœli enarrant gloriam Dei. Annuntiabunt autem [quoniam Deus iudex est] per doctrinam instruendo. Actorum 10. Ipse est qui constitutus est à Deo, iudex viuorum & mortuorum. Instruunt ergo de futuro iudicio. 1. Corint. 5. Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi. Alio modo, annuntiabunt per iudicij authoritatem promulgantes sententiam contra malos, quando, Sedebunt super sedes duodecim, vt dicitur Mar. decimo nono. [Audi.]

B *d* Hic agit de disceptatione iudicij. In disceptationē iudicij, tria sunt necessaria. Vnum requiritur ex parte nostra. Aliud ex parte Dei. Tertium, est ipsa disceptatio. Ex parte nostra requiritur auditus non solum exterior corporalis, respectu eorum quæ audiuntur corporaliter, sed etiam interior. Eccl. 6. Si dilexeris audire: & ideo dicit, [Audi,] id est, etiam interius attende. Matth. 13. Qui habet aures audiendi, audiat. [Populeus,] quia qui non est de populo suo, non audit eum. Ioan. 6. Omnis qui audit à Patre meo. Item ibidem 8. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Ex parte Dei requiritur locutio, & testificatio: & ideo dicit, [Et loquar Israël & testificabor tibi.] Est autem duplex locutio Dei. Vna est exterior

C per prædicatores. Hebr. 1. Olim Deus loquens patribus in prophetis. Alia est interior per inspirationem. Psalm. 84. Quid loquatur in me, &c. Item testificatio est duplex: vna est per miracula. Ioan. 5. Opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me. Alia per testes. Esa. 44. Vos testes mei. Actorum 2. Eritis mihi testes, &c. Et sic ita possunt esse verba Christi populum instruentis. [Audi populus meus & loquar Israël, & testificabor tibi,] per miracula. Ioan. 5. Opera quæ dedit mihi Pater vt perficiam. Item scrutamini scripturas: & ideo loquar per miracula & per scripturas, id est, apparebit quod ego vera loquor, & quod verus sum per scripturas. Et quid testificabor? [Deus Deus tuus ego sum,] scilicet sin-

D gulariter. Exodi 20. Ego Dominus, & dicit, [Sum] propter æternitatem, quia non declinat nec in præterito nec in futuro; & dicit, [Deus tuus,] quia de semine Abrahæ. Romanorum 9. Ex quibus Christus est secundum carnem. [Non in sacrificijs tuis arguam te.]

c Hic agit de ipsa disceptatione: & circa hoc tria facit. Primo, reprobat vetus sacrificium. Secundo, inducit sacrificium nouum, ibi, [Immola Deo.] Tertio, ab hoc sacrificio repellit malos, ibi, [Peccatori.] Sacrificia sunt protestationes fidei; & ideo præmissurus de cultu Dei, præmittit de fide vnius Dei. Et primo proponit intentum. Secundo assignat rationem. Dicit ergo. Veniam & iudicabo, & [non arguam de

E sacrificijs tuis,] quæ non omisisti.

Sed contra, Qui tunc omisisset, errasset: sed pro omni errato adducetur in iudicium, vt dicitur Ecclesiast. 12.

Dicendum, quod homo arguitur, quando non facit voluntatem superioris. Voluntas autem Dei est sanctificatio vestra. Hæc autem sacrificia non conferunt ad sanctitatem vestram: & ideo non sunt per se volita à Deo, sed prout sunt signa alterius; & ideo dicit. Osee 6. Misericordiam volo & non sacrificium: & prout sunt signa interioris virtutis: & ideo de virtutibus arguuntur per se quas non exercuerunt, non

de sacrificijs. Rationem manifestat. Primo, ex parte eorum. Secundo, ex parte sua. Vnde dicit; [Holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper,] quasi dicat, Non arguam te sacrificijs, quia promptus es ad sacrificia carnalia offerenda, quia libenter offerebant sacrificia propter hoc quod delectabantur in eis conuiuiis. Esa. 22. Ecce gaudium, immolare victimas, &c. Vel aliter, [Non arguam te in sacrificiis,] carnalibus, [quia holocausta tua,] scilicet spiritualia, [in conspectu meo sunt semper,] id est, mihi placent. Et hæc sunt sicut Gregorius quando totum Deo offertur, scilicet qui seipsum offert, & totum quod habet, & sic expendit in Dei seruitio. Ex parte Dei manifestat rationem cum dicit, [Non accipiam de domo tua vitulos.] Ratio quare non arguam te de sacrificijs est, quia quæ non quæro principaliter, non principaliter arguo de eis, duo erant principalia sacrificia vitulus & hircus. Leuit. 4. Et hæc duo ostendit se non accipere, id est acceptare de domo carnalium. [De gregibus tuis,] scilicet carnalibus, [accipiam,] id est, acceptabo [hircos.] Mich. 6. Numquid placari potuit Dominus in millibus arietum. Quoniam meæ sunt omnes feræ syluarum. Probat quod dixit, scilicet quod nec vitulos nec hircos approbat, & quod si indigeret non acciperet de domo sua. Nullus petit aliquid, quod sit in potestate sua: omnia autem quæ isti offerebant, erant in potestate Dei. Tria offerebantur in veteri testamento: animalia quadrupedia, aues, & fructus, scilicet primitiæ & panes. Quantum ad primum dicit, [Omnes feræ syluarum meæ sunt.] Quadrupedia in duo genera diuiduntur, quia quædam sunt syluestria, & quædam domestica: & licet syluestria non offerantur, tamen enumerat ea vt magis appareat quod etiam domestica sunt sua. Mystice autem per ista animalia possunt designari diuersa genera personarum, vnde dicit, [Feræ,] id est, infideles, [iumenta,] id est, fideles, [boues in montibus,] id est, Apostoli omnia mea sunt. Quantum ad secundum dicit, [Cognoui omnia volatilia cœli,] id est, ista subsunt meæ prouidentiæ. Per hæc volatilia sancti Angeli intelliguntur, qui sunt similitudo. Quantum ad tertium dicit, [Et pulchritudo agri mecum est,] id est, quicquid pulchrum est in eis mihi seruit. Vel pulchritudo agri mecum est, quia vbique sum. Et est, quia semper sum, sine præterito & futuro. [Si esuriero non dicam tibi.] Concludit per impossibile. Si indigerem eis non dicerem tibi, id est, non quærerem à te. Quare? Quia meus est orbis terræ & plenitudo eius.] Psalm. 23. Domini est terra, &c. [Numquid manducabo.]

f Supra Psalm. ex persona Domini assignauit rationem, quare Dominus non acciperet hircos, etiam si indigeret: hic autem ostendit, quod non indiget. Sciendum est autem quod in lege præcipitur, quod carnes holocaustorum comburerentur, & sanguis effundebatur ad altaris crepidinem. Et posset aliquis suspicari, quod Deus delectaretur in sanguine & carnibus illorum. Hæc etiam fuit opinio gentilium, quod dij eorum delectarentur odoribus carnium, & sanguinis effusione, vt dicit Augustinus. Et Dominus dicit in his non delectatur quæ non delectant secundum se; & ideo dicit, [Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?] quasi dicat. Non, quia non indigeo nec delector, quia delector in his, quæ per se sunt cibus Dei: sed alius est cibus Dei quam carnes & sanguis animalium. Cibus enim Dei est id, quod est cibus omnium sanctorum. Luc. 22. Ego dispono vobis sicut, &c. Et sic eadem est refectio sanctorum & Dei. Sed sancti reficiuntur ipsius amore Dei. Et sic Deus reficitur in fruitione sui ipsius. Tob. 12. Ego cibo inuisibili & potu, qui ab hominibus videri non potest, vtor, [Immola Deo.]

g Hic ostendit quid sit illud sacrificium, quod Deus acceptat ab homine. Secundo, quod retribuit. Duo requirit Dominus ab homine. Primo, sacrificium laudis. Et dicitur laus sacrificium, quia nihil est aliud sacrificium, nisi protestatio interioris deuotionis & fidei: quia per sacrificium recognoscimus Deum creatorem omnium. Primo, Paral. 29. Tua sunt omnia, & quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi August. libr. de doctri. Christiana dicit, quod nullum signum est ita expressum & intentionem cordis significans, sicut verbum, & exterior fides & deuotio non potest melius explicari, quam per deuotionem laudis, & sic laus est magis Deo accepta, quam occasio animalium. Hebr. vltim. Per ipsum offeramus hostiam laudis semper Deo. Osee vlt. Reddimus vitulos labiorum nostrorum. Secundo, Dominus requirit vt reddat altissimo.

Et ideo dicit, [Et redde altissimo vota tua.] Laus est sacrificium Dei, inquantum est signum interioris deuotionis, quia significat quod homo Deo offert mentem suam. Et hoc vult Deus quod sibi reddatur, & hoc est votum & ita votum est actus latriæ. Esa. 19. Colent eum in hostijs & muneribus, & vota vouebunt Deo & soluent. Eccl. 5. Si quid vouisti Deo, ne moreris. [Et inuoca.]

h Hic Dominus exponit quid retribuet colentibus eum. Et primo, ostendit quid sancti patiuntur. Secundo, quid faciant in tribulationibus. Tertio, quid à Deo recipiant. Quarto, quid à Deo recompensant. Dicit ergo quod per hoc, quod aliquis reddit vota, nihilominus affligitur. Psalm. 68. Persequuntur me inimici mei iniuste. Et ratio huius est: quia nisi affligerentur iusti in hoc mundo, multi seruirent Deo, non propter ipsum, sed propter prosperitatem. Secundo, ostendit quid faciant tempore tribulationis, quia debent eum inuocare. [Et inuocabis me,] Deus quid faciet ei? Liberabit eum, [Eruam te.] Psalm. 19. Ad Dominum cum tribularer clamaui, &c. Et postea liberatus debet Deum honorificare, [Et honorificabis me. Peccatori autem dixit Deus.]

i Hic arcet quosdam, scilicet peccatores à sacrificio laudis, & ponit tria. Primo, humanam peruersitatem. Secundo, Dei patientiam. Tertio, comminatur diuinam seueritatem. Peruersitas humana consistit in hoc, quod bona dicunt & mala faciunt: & ideo ostendit, quomodo indigni sunt bona dicere. Est autem duplex bonum. Vnum est instructio morum, aliud est informatio ad laudem Dei. Dicit ergo, [Tu,] scilicet populo meus immola Deo sacrificium laudis, &c. [Sed peccatori dixit Deus,] id est, Iudæi præordinatione fixum est, quod hoc iniustum est, quod bona dicat & mala faciat. Et hoc dixit, quia hoc in mente omnium etiam peccatorum impressum est, & quid dixit? [Quare tu enarras iustitias meas. Rom. 2. Qui prædicas non furandum furaris?

Sed nunquid, qui in statu peccati mortalis est peccat mortaliter, quando prædicat vel docet.

Dicendum, quod eis peccatum aut est publicum vel occultum: & sic occultum, vel ex contemptu & sine pœnitentia, aut cum pœnitentia. Dicendum est ergo, quod si aliquis est in peccato publico non debet publice prædicare vel docere. Et dico publico, quia si peccatum non est publicum, posset cum charitate occulte fratrem suum de peccato etiam minori, quam sit suum peccatum occultum reprehendere: reprehendendo tamen seipsum. Si vero est in peccato occulto

culto & sine pœnitentia, tunc prouocat Deum quia similat. Prouerb. 11. Similator ore decipit amicum suum. Et de his loquitur hic, sic dicit Glos. Augustini. Lingua laudare non præsumat: cui contradicit conscientia.

Si vero peccatum est occultum & dolet, non peccat prædicando vel docendo, etiam si publice loquatur contra peccatum; quia sic detestatur etiam suum. [Et assumis testamentum meum os tuum.] Iustitia refertur ad instructionem, testamentum refertur ad laudem fidei. Eccl. 15. Non est speciosa laus in ore peccatoris, quia nomen Dei est sanctissimum: ideo inconueniens est, quod à peccatoribus assumatur, quasi vsurpatum. Prouerb. 26. Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola. [Tu vero odisti disciplinam.] Hic ostendit mala, quæ faciunt peccatores. Et faciunt duo mala: primum est, quod odiunt diuinam correptionem. Vnde dicit, [Tu vero odisti disciplinam.] Hæc correptio morum fit per difficilia. Heb. 12. Omnis disciplina in præsenti quidem videtur esse non gaudij, sed mœroris. Hanc odiunt mali. Hebr. 21. Si extra disciplinam estis, &c. Psalm. 118. Bonitatem & disciplinam, &c. Amos 5. Odio habuerunt corripientem in porta. Tu ergo non vis ab alijs castigari cum quotidie delinquas? [Et proiecisti sermones meos retrorsum,] quibus normaris ad bene operandum & merendum. Tales sermones debent haberi in reuerentia. Sed isti scilicet peccatores accipiunt eos, nec considerant. Ezech. 33. Audiunt sermones tuos, & non faciunt eos; quia in canticum oris sui conuertunt illos. Vel [proiecisti,] id est, pro nihilo habuisti. [Retrorsum,] ita vt nec etiam considerares eos. [Si videbas furem currebas cum eo.] Hic proponit malitiam peccatorum, quantum ad operationem mali. Sed paulo ante ostendit defectum eorum, quantum ad defertionem boni cum dixit, [Tu vero odisti, &c.] Et primo, ponit eorum nequitiam, quantum ad malum operis, deinde quantum ad malum oris. Dicit ergo, [Si videbas.] Vbi sciendum est, quod hæc verba ex persona Dei, proponunt peccatori annuntianti & prædicanti iustitiam Dei. Et competunt maxime prælatis & doctoribus, qui non de facili per se in peccatum labuntur: sed alijs peccantibus consentiunt & hæc conuertuntur in eos. Rom. 1. Digni sunt morte non solum qui faciunt, &c. 1. Reg. 2. Punitus est Hely, qui non correxit filios. Ideo de hoc reprehendit eos.

Et tangit duo scilicet furtum & adulterium. Quantum ad primum dicit, [Si videbas furem,] ad te delatum ad iudicium, [currebas cum eo,] non corrigendo. Esa. 1. Principes tui infideles. Item [cum adulteris portionem tuam ponebas,] quia non corrigis adulteros, sed blandiris, & cooperis & foues eos, cum ad notitiam perueniunt. Hierem. 8. Omnes adulteri sunt. Spirituale autem furtum est, quando ex verbis sacræ scripturæ deprauator furatur verum intellectum, & sic videns deprauare & occultare verum intellectum, & tu consentiens curris cum eo. Hierem. 23. Ecce ego ad prophetas qui furantur verba mea. Adulterium spirituale est quando verba retorquent in alium sensum vel ad alium finem, puta si prædicent ad lucrum vel seductionem. 1. Cor. 2. Non sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei. [Os tuum.]

k Hic agit de peccato oris, quod aggrauabatur dupliciter. Primo, ex circumstantijs. Secundo, ex conditione personarum, ibi, [sedens.] Circa primum, duo facit. Primo, ponit conditiones aggrauantes, scilicet frequentiam. Aliud est dolositas. Frequentia, quia si aliquando quis committat aliquod peccatum, quomodo tolerabile est. Vel si lapsu linguæ aliquid inordinatum dicat facilius portatur. Iacob. 3. Si quis verbo non offendit, hic perfectus est vir. Si quis autem os suum implet maledictionibus tunc ex malitia propria procedit. Nam ex abundantia cordis os loquitur. Matth. 12. Psalm. 13. Quorum maledictione, &c. Aggrauatur etiam peccatum linguæ ex dolositate, siue fraude. Hierem. 9. Sagitta vulnerans lingua eorum dolum loquta est, & ideo dicit, [& lingua tua concinnabat dolos,] id est, componebat, & quasi vt docens ordinabat dolos, vt verba eius essent placentia. Prouerbiorum 12. Qui testis est repentinus, concinnat verba mendacij. [Sedens aduersus fratrem tuum loquebaris.] Hic ostendit quomodo peccatum linguæ aggrauatur ex conditione personarum. Et primo, ex conditione loquentis. Secundo, ex conditione eius contra quem loquitur. Tertio, ex conditione audientium. Dicit ergo, [Sedens.] Contingit aliquando quod aliquis dicit amarum verbum commotus & prouocatus, & hoc vtcumque tolerabile est. Sed quando aliquis quieto corde non prouocatus dicit mala, hoc iniquum & detestabile est: & ideo dicit, [sedens,] scilicet quietus. Psalm. 68. Aduersum me loquebantur qui sedebant in porta. Ex persona eius contra quem loquitur, aggrauatur peccatum, quia si loqueretur cõtra iniquum, secus esset. Sed dicit, [aduersus fratrem tuum.] Hierem. 9. Vnusquisque à proximo se custodiat, [& aduersum filium matris tuæ ponebas scandalum.] Hic ostendit quomodo aggrauatur ex parte eorum, qui ex hoc scandalizantur, scilicet audientium: & ideo dicit, [ponebas scandalum,] scilicet aliorum contra fratrem tuum. Et quod dicit, [filium matris tuæ,] ostendit quod paruuli lactentes dicuntur filij matris, & pusilli scandalizantur de verbis malis quæ dicit, [hæc fecisti & tacui.] Hinc agit de Dei simulatione. Et primo, ponitur dissimulatio Dei. Secundo, ponitur effectus dissimulationis in malis, ibi. [Existimasti.] Dicit ergo, [hæc fecisti,] scilicet omnia quæ supra dicta sunt: locutus es bona, & perpetrasti mala, vt sic loquatur Psalm. in persona Dei, [& ego tacui,] quasi scilicet non statim te correxi & puniui: sed ex clementia & misericordia te ad pœnitentiam expectaui. Esa. 42. Tacui, semper silui. Rom. 2. An ignoras quod benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Sed homo malus & peccator hac clementia abutitur in superbiam. Romanorum 2. Secundum duritiam tuam & cor impœnitens thesaurizas tibi iram, &c. Et ideo dicit, [Existimasti inique quod ero tui similis.] Dictum est autem supra. [Si videbas furem, &c.] Arguunt ex hoc peccatores & credunt iniqui, quod peccatum placeat Deo & non puniat, quia tacet, [hæc fecisti & tacui,] sed hæc existimatio est iniqua, quia similiter odio sunt Deo impius & impietas eius, vt dicitur Sapient. 14. & Abac. 1. Mundi sunt oculi tui ne videant mala, & ad iniquitatem respicere non poteris, [sed arguam te.] Vnde hic ponitur diuina securitas. Et primo, in eius reprehensione. Secundo, in effectu. Dicit ergo, [arguam te,] id est, condemnabo te. Psalm. sexto. Domine ne in ira tua corripias me. In ira est effectus [statuam contra faciem tuam.] Deus qui punit non solum punit per seipsum, sed per alias creaturas, vt Sap. 5. Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos. Item etiam ipse homo contra se pugnat per remorsum conscientiæ. Et sic etiam contra se pugnat & per seipsum arguit. Et hoc est, quod dicit, [statuam te contra faciem tuam,] id est, tu ipse te condemnabis. Ion. 8. Nemo te condemnauit? nemo Domine, nec ego te condemnabo. Vel [statuam contra faciem tuam,] scilicet creaturas, vt dicitur Sapient. quinto. Si rationales, id est, Angelos & Sanctos, siue irrationales quibus male vsus est in peccatis. Iob 7.

Posuisti me contrarium tibi, & factus sum mihi metipsi grauis, quia contra seipsum peccator dicet. Sapient. 5. Errauimus à via veritatis. Naum 3. Reuelabo pudenda tua in faciem tuam. Esa. 3. Agnitio vultus eorum respondebit eis. Et hæc pœna est vermis conscientiæ. [Intelligite hæc qui obliuiscimini Deum.]

l Hic hortatur ad peccatorum considerationem. Et primo, ad considerandum Dei seueritatem. Secundo ostendit, quid sit acceptum Deo in sacrificiis. Primo ergo hortatur ad intelligendum. Vnde dicit, [intelligite hæc qui obliuiscimini Deum,] scilicet quæ dicta sunt considerate.

Et hoc necessarium est, quia estis obliti Dei. Deut. 32. Oblitus es Dei Creatoris tui. Secundo, quid intelligat, [Nequando rapiat,] scilicet diabolus, [& non sit qui eripiat,] scilicet de eius potestate. Quando diabolus rapit ad pœnam inferni, non est qui eripiat. Aliquando rapit ad peccatum, & Deus eripit peccatorem. Psalm. 90. Eripiam eum. Quod non eripiat de potestate diaboli ad pœnam non est ex impotentia, sed ex sua iustitia non vult. [Sacrificium laudis honorificabit me.] Hic concludit, quid sit acceptum Deo in sacrificiis. Et ostendit duplicem fructum in eis. Vnus fructus, ex parte Dei, vt excellentia eius manifestetur; & hoc fit per sacrificium laudis vocalis, primæ Corinthiorum 10. Omnia in gloriam Dei facite. Alius fructus est ex parte nostra, scilicet vera salus. Vnde dicit, [& illic iter quo ostendam illi salutare Dei,] id est ad videndum Deum. Esa. 52. Leuauerunt vocem: simul laudabunt. Hieronymus habet, [Et qui ordinate ambulat ostendam illi salutare Dei,] quasi dicat. Duo autem necessaria sunt ad salutem, sacrificium laudis, & quod ordine ambules.

Quando venit ad eum Nathan Propheta cum intrauit ad Bersabee.

PSAL. DAVID. L.

MIserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum: dele iniquitatem meam. Amplius laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me.

b Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper. Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.

c Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum: & in peccatis concepit me mater mea. Ecce enim veritatem dilexisti.

d Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi. Asperges me Domine hyssopo & mundabor: lauabis me, & super niuem dealbabor.

e Auditui meo dabis gaudium & lætitiam: & exultabunt ossa humiliata.

f Auerte faciem tuam à peccatis meis: & omnes iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis. Ne proijcias me à facie tua, & spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me.

g Docebo iniquos vias tuas: & impij ad te conuertentur. Libera me de sanguinibus Deus Deus salutis meæ; & exaltabit lingua mea iustitiam tuam. Domine labia mea aperies: & os meum annuntiabit laudem tuam.

h Quoniam si voluisses sacrificium dedissem vtique: holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despicies.

i Benigne fac Domine in bona voluntate tua Sion, vt ædificentur muri Hierusalem. Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes & holocausta: tunc imponent super altare tuum vitulos.

In præcedentibus Psalm. huius decadis videtur Psalmista egisse de his, quæ pertinent ad statum regni, cuius gloriam descripsit, & alios ad eam inuitauit. Nunc autem quia gloria huius regni impedita est per peccatum, agit de abolitione peccati. Vbi duo consideranda sunt. Primum, quod in ordine Psalmorum hic Psalmus est quinquagesimus: & hic est numerus iubilei, vt dicitur Leuit. vigesimo septimo. In quo fiebat remissio omnium debitorum: vnde congruit hic numerus huic Psalmo, in quo agit de plena remissione peccatorum. Similiter quantum ad pœnitentiales iste ponitur quartus, & conuenienter. Nam primus pertinet ad cordis contritionem: vnde dicit, Lauabo per singulas noctes, &c. Secundus pertinet ad oris confessionem. Dixi confitebor, &c. Tertius pertinet ad satisfactionem: vnde dicit, Afflictus sum, &c. Hic autem quartus pertinet ad effectum pœnitentiæ.

In quo ostenditur quomodo pœnitentia restaurat hominem ad perfectum: & ideo inter omnes alios Psalmos iste magis frequentatur in ecclesia, quia iste solum implorat misericordiam, & sic impetrat veniam, & hoc est facile, & cuilibet potest competere. In alijs autem Psalmis Pœnitentialibus sunt quædam grauia sicut [Lauabo, &c.] & [cinerem tanquam panem manducabam, &c.] quæ non possunt cuilibet competere. Titulus talis est. [Psalmus Dauid quando venit ad eum Nathan Propheta cum intrauit ad Bersabee.] Hæc historia habetur expresse, 2. Reg. 11. & 12. c. quando Dauid erat in prosperitate vidit mulierem lauantem se, & concupiuit eam, & adulterauit, & fecit occidere virum eius. Et hoc displicuit Deo, & missus est ad eum Nathan Propheta, & reduxit eum in detestationem sui peccati, sub similitudine ouis perditæ. Et Dauid dixit. Peccaui Domino. Et dimissum est ei peccatum. Et hæc est materia huius Psalmi, scilicet dimissio peccati. Sed sciendum est, in titulo huius Psalm. quod Dauid in alijs Psalm. loquitur de aliis: sicut, ibi, [Deus Deus meus,] loquitur prænuntians passionem Christi: & sic in diuersis Psal. loquitur de diuersis: sed istum Psalmum propter seipsum fecit. In quo ostendit culpam quam fecit mundo manifestam: & similiter veniam, & sic impletur illud quod Dominus dixit, 2. Regum 52. Tu fecisti hoc in occulto; & ego faciam illud manifestum. Ratio autem huius manifestationis est diuina misericordia.

Nam

Nam vtilis est iustis hæc manifestatio, vt non præsumant de sua iustitia; quia si Dauid post tot victorias, post donum Spiritus sancti, post tantam familiaritatem cum Deo & prophetiam peccauit, quantum debemus cauere nos qui fragiles & peccatores sumus? 1. Corinth. 10. Qui se existimat stare, videat ne cadat. Item vtilis est peccatoribus, vt non desperent Prouerb. 24. Si desperaueris lapsus, in die angustiæ imminuetur fortitudo tua. Nam Dauid post homicidium & adulterium recuperauit gratiam prophetiæ.

Notandus est autem modus loquendi in titulo. Quando venit (vbi designat veniam, de qua agitur in Psalmo; quia per eum audiuit eum dominus, & transtulit peccatum illius: sed cum dicit [quando intrauit ad Bersabee] designatur culpa. Vbi duo ostensa sunt. Primum, quod nominat culpam cum dicit [& intrauit] Psalm. vndecimo. Eloquia domini eloquia casta. Item cum commisisset duo peccata, scilicet adulterium & homicidium, scriptura nominauit adulterium tantum. Et hoc, propter duo. Primo, vt designet quod in scrutandis & publicandis peccatis aliorum non simus prompti, sed valde parci. Prouer. 14. Ne insidieris, vt quæras impietatem in domo iusti. Et hoc signatur Matthæi 25. Vbi dominus merita bonorum enumerat diligenter, demerita malorum transiit. Item adnotandum, quod quando quis facit duo peccata & vnum facit propter aliud, vnum transit in speciem alterius: sicut qui committit furtum vt fornicetur, dicitur potius fornicator. Diuiditur autem iste Psalmus in duas partes. Primo enim implorat misecicordiam. Secundo, promittit emendam, ibi [Docebo iniquos] Circa primum, duo facit. Primo, petit culpæ relaxationem. Secundo, petit sanctitatis & gratiæ restaurationem, ibi. [Quoniam iniquitatem] Petit ergo primo misericordiam Dei cum dicit miserere mei Deus] Vbi sciendum est, quod sicut dicitur Prouerb 14. Miseros facit populos peccatum. Sicut enim non est vere fœlix qui abundat diuitiis, fruitur voluptatibus, pollet honoribas, sed qui fruitur Deo, ita non est miser qui est pauper, miser, & debilis, & infirmus, sed qui est peccator: & ideo iste qui est peccator dicit] Miserere mei Deus [tu scilicet qui misereris omnium & nihil odisti eorum quæ fecisti Sap. 11. & secundum Apostolum. Misereris, cui vis. Ro. 9. Miserebor cui voluero. Ergo si voluntati tuæ subest misereri. [Miserere mei] scilicet peccatoris. Non vult contendere, non quærit disputare, sed breui vtitur via. [Miserere] Item non allegat misericordiæ causam, non seruitia quæ fecit Deo, non pericula quæ sustinuit pro eo, sed solum Dei misericordiam implorat; vnde decit [secundum magnam misericordiam tuam] Dan. 9. Non in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam: sed in miserationibus multis. Et notandum, quod aliquis potest sperare de misericordia diuina, duplici ratione. Vna ratio est, ex consideratione diuinæ naturæ, alia ratio est ex consideratione & secundum multitudinem affectuum eius. Primo ergo ostendit, quod sperat de misericordia Dei, ex consideratione naturæ diuinæ, quia naturæ diuinæ proprium est, quod sit ipsa bonitas. Vnde Dion. dicit, quod Deus est ipsa substantia bonitatis. Et Boetius de Trin, similiter. Vnde nihil aliud est hæc Dei misericordia, nisi bonitas relata ad depellendam miseriam. Ergo cum considero quod bonitatis miseriam repellere, est proprium, & tamen est ipsa bonitas, confidenter ad misericordiam recurro. Et dicitur magna sua incomprehensibilitate qua implet omnia. Ps. 118. Misericordia domini plena est terra. Et in omnibus habet locum: nam iusti innocentiam seruauerunt propter misericordiam Dei. Augustˢ. Domine gratiæ tuæ depuro mala quæ non feci. Item peccatores sunt conuersi ad iustitiam propter Dei misericordiam. 1. Timoth. 1. Misericordiam consecutus sum. Item in peccato existentes misericordiam Dei experti sunt. Thren. 3. Misericordiæ domini multæ, quod non sumus consumpti. Item dicitur magna sublimitate, quia miserationes eius super omnia opera eius. Nam misericordia non signat in Deo passionem animi: sed bonitatem ad repellendam miseriam. Item magna duratione. Esa. 54. In misericordia sempiterna misertus sum tui. Item magna virtute, quia Deum hominem fecit, de cœlo Deum ad terram deposuit, & immortalem mori fecit. Eph. 2. Deus autem qui diues est &c. Item magna per effectum, quia ex omni miseria potest homo per misericordiam eleuari. Psal. 85. Misericordia tua magna est super me, & remisisti impietatem peccati mei. Et ideo confidenter peto [Miserere mei Deus] Item alia ratio est, quia in omnibus à principio mundi inueni effectus misericordiæ tuæ. Et ideo dicit [Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam] quasi dicat. Miserere mei secundum quod multipliciter & in diuersis misertus es omnibus hominibus. Vnde dicitur Esa. 63. Miserationum domini recordabor. Psal. 24. Reminiscere miserationum tuarum &c.] dele iniquitatem meam] Hic ponit effectum miserendi. Nathan dixit. Dominus transtulit peccatum tuum &c. Et sic erat securus de venia, sed volebat totaliter peccatum extirpari. Remanet autem duplex effectus peccati scilicet reatus pœnæ & macula in anima. Primo ergo petit remoueri reatũ pœnæ, & ideo [Amplius laua me ab iniquitate mea] Sciendum est, quod Hie. 17. dicitur quod Peccatum Iudæ scriptum fuit stylo ferreo in vngue adamantino, ad similitudinem iudicis qui scribit culpam, quæ tandiu seruatur scripta quandiu habet animum puniendi. Sed si deponit animum non seruat scripturam. Et sic scriptum stylo adamnatino dicitur, quando peccatum non deletur. Et hoc est quod dicit [dele iniquitatem meam] idest non imputes mihi iniquitatem ad pœnam. Es. 53. Ego sum qui deleo iniquitates vestras. Item ibidem 44. Deleui vt nubes iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua [Amplius] Hic petit remoueri immunditiam culpæ. Homo qui habet mentem bene dispositam plus abhorret immunditiam culpæ, quam austeritatem pœnæ: & ideo dicit [Amplius laua me] quasi dicat. Peto vt deleas pœnam: sed amplius peto quod mundes maculam. Vel [Amplius laua] quam ego intelligo. Ro. Nam quid oremus sicut oportet nescimus Eph. 3. Et qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus aut intelligimus. Duo necessaria ad remouendum maculam scilicet ablutio præcedens, & munditia sequens In corporibus ablutio fit per aquam, & sic secundum glosam psalmus per aquam præfigurat virtutem baptismi, qua Deus dimissurus erat peccatum. Ezech. 36. Effundam super vos aquam mundam &c. Zach. 13. Erit fons patens domui Dauid in ablutionem peccatorum & menstruatæ. Et licet baptismus nondum instituts esset, tamen virtus Dei lauans erat in baptismo. Ergo [laua me ab iniquitate mea] Hiere. 4. Laua à malitia cor tuum Hierusalem, vt salua fias. Item peto, vt mundes me à peccato, quia nullus mundatur nisi à te. Iob. 14. [Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine Eccles. 34. Ab immundo quis mundabitur? Et dicit duo, scilicet iniquitatem & peccatum. Iniquitas est contraria iustitiæ: peccatum vero munditiæ & hoc est adulterium. Et sic iniquitas fuit inquantum læsit alium per homicidium: sed peccatum est per adulterium in quem se polluit] Quoniam.]

b Hic confitetur culpam. Et primo, confitetur culpam. Secundo, ostendit hanc confessionem esse Deo acceptam. Primo, ergo confitetur culpam. Secundo, ipsam culpam exaggetat, ibi [Tibi soli peccaui] Tertio, eius originem demonstrat, ibi [Ecce enim] Recognoscit ergo culpam suam dicens [Quoniam iniquitatem] quidam sunt qui peccata sua non cognoscunt propter tres causas: Quia aggrauatur ratio, ex grauitate peccati. Prouerbiorum. 18. Impius cum in profundum peccatorum venerit, contemnit. Psalmista 39. Comprehenderunt me iniquitates meæ, & non potui vt viderem. Item quia non recordantur. Eccles. 5. Oblitus est delitiarum suarum. Item propter adulationes hominum. Psalm. 9. Laudatur peccator in desiderijs animæ suæ. Et ideo quia alij laudant eum de peccatis, ipse non recognoscit. Sed felix qui peccatum suum recognoscit sicut Dauid. Prouerbiorum 14. Cor nouit amaritudinem animæ suæ: in gaudio eius non commiscetur extraneus. Quantum ad secundum dicit [& peccatum meum contra me est semper] Quidam sunt qui etsi cognoscant peccatum suum, tamen non detestantur; sed iste semper peccatum suum contra se habet vt contrarium, & nociuum, & detestabile. Et dicit [semper] Quidam sunt qui ad horam detestantur peccatum. Iacob. 1. Considerauit se & abiit &c. Esa. 38. Recogitabo tibi omnes annos meos &c. Psalmista. Iniquitatem meam ego cognosco. Alia litera [coram me] & sic designatur quod recognoscit culpam, & quod continue meditatur de ea. Et hoc statutum est coram Deo per Nathan prophetam sub similitudine [Tibi soli peccaui] Supra Psalmista posuit recognitionem propriæ culpæ, hic autem exaggerat culpam suam. Et circa hoc, duo facit. Primo, exaggerat ipsam. Secundo, ponit id quo ad exaggerationem consequitur, ibi [vt iustificeris] Hanc culpam exaggerat per respectum ad Deum, & dupliciter vt dicitur Hier. 29. Ego vero iudex & testis. Videtur autem Deum iudicem contemnere, qui non timet peccare propter iudicium eius. Et similiter contemnit Deum cœlestem qui peccat in oculis eius; & ideo dicit [Tibi soli peccaui] Sed nunquid non peccauit contra Viam quem occidit. Sic. Sed dicit [Tibi soli] id est Deo quia ipse non est obnoxius famulo suo, sed sententiæ Dei. Cum enim peccat dominus qui est super seruum, non peccat seruo, sed Deo. Sap. 6. Potestas vobis data est à domino & virtus ab altissimo, qui interrogabit opera tua, & cogitationes scrutabitur. Vel [Tibi soli] id est per comparationem ad te solum peccaui.

Et potest hoc referri, siue ad Deum, siue ad Christum. Deo dicitur peccare per comparationem ad iustum, & sic. [Tibi soli peccaui] quia solus est sine peccato. Et similiter Christus omnino fuit sine peccato. [Tibi ergo soli peccaui] contemnendo iudicium tuum. Item contempsi te testem, quia [malum coram te feci] vidente & præsente feci. Prouerb. 15. Infernus & perditio coram domino, quanto magis corda filiorum hominum. Eccle. 23. Oculi domini multo lucidiores supra solem [vt iustificeris] Hic ponitur quod consequens est ad istam exaggerationem, & hoc potest multipliciter legi. Sed primo quod magis videtur dicam. Vt enim, quandoque ponitur causaliter, quandoque ponitur consecutiue tantum, & tunc est eius sensus] malum coram te feci vt iustificeris tu] quia nullus propter peccatum iustificatur, sed hoc consequitur ex peccato, quia ex hoc ipso quod homo peccat, iustitia Dei manifestior redditur. Nam ex peccatis eius apparuit quod eum Deus puniuit. Hæc autem punitio, consistit in duobus. Primo, comminatur. Secundo, infert pœnam, & in vtroque est iustus. Quantum ad primum dicit [in sermonibus] quibus pœnam comminaris. Prouerb. 8. Iusti sunt sermones mei. Quantum ad secundum dicit [vincas cum iudicaris] id est cum aliis in iudicio compararis. Frequenter Deus ad ostendendam suam iustitiam & nostram etiam vult nobiscum iudicari. Esai. 5. Iudicate inter me & vineam meam. Et in hoc Deus iustior inuenitur. Iob 9. Si contendere cum Deo voluerit, non poterit ei respondere vnum pro mille. Et quod hæc sit intentio Psalmistæ, patet ex Apostolo Roman. 3. Est autem Deus verax, omnis homo mendax, sicut scriptum est. Sed in B glosa loquitur vt hoc quod dicitur [iustificeris in sermonibus & cætera] non continuetur cum [malum coram te & cæt.] sed cum hoc quod dicit [Tibi soli] id est ad tui comparationem qui solus es iustus, & intantum quod omnes sermones tui sunt iusti. Et sic ly vt, ponitur causaliter, quasi dicat. Intantum est iustus [vt iustificeris.] Vel si referatur ad Christum, sic est sensus. [Tibi soli] scilicet Christo [peccaui] quia es iustus [& vincas] omnes homines [cum iudicaris] licet iudiceris à Pilato. Vel aliter [vt iustificeris] in hoc amplius peto vt laues me ad hoc [vt iustificeris] scilicet promissiones nostræ perfectæ veræ sint, scilicet de Christo nascituro, cui promissum est. De C fructu ventris tui &c. & quod peccatum remitteretur. 1. Reg. 12. Dominus transtulit tibi & cæt. [& vincas cum iudicaris] ab hominibus quod non debeat implere promissa, & non debeas delere peccata mea [Ecce enim.

c Hic ponit radicem culpæ. Radix omnis culpæ actuals est peccatum originale, quod à parentibus contrahitur infectis illo peccato: hæc infectio erat in patre ipsius Dauid, & in matre. Quantum ad patrem dicit [in iniquitatibus conceptus sum] non actualibus puta non de adulterio, sed de matrimonio & sancto Iesse natus siue generatus est, vt dicitur Ruth. vltimo, sed in originali. Nam in hoc peccato omnes nascuntur. Rom. 5. Per vnum hoD minem in hunc mundum peccatum intrauit.

Sed cum originale sit vnum, quare dicit [in iniquitatibus & cæt.

Dicendum est, quod peccatum originale est vnum in essentia, vt sic dicatur, multa tamen in veritate; quia dat occasionem ad omnia alia peccata Ro. 7. Peccatum quod est in carne mea operatur. Et hoc diminuit culpam quasi dicit. Non est mirum si pecco; quia in eis conceptus sum. Quantum ad matrem dicit [& in peccatis concepit me mater mea.]

Sed nunquid non erant mundati parentes Dauid per circuncisionem ab originali peccato?

Dicendum est, quod baptismus & circuncisio mundant animam à culpa originali; sed adhuc remanet fomes & circuncisio fiebat in carne & homo E generat filios carnales secundum carnem; & ideo necesse erat quod iterum filius natus circumcideretur: sicut modo natus ex parentibus baptizatis, baptizatur. Alia litera habet [alit me mater mea] Et hoc ad actualia peccata refertur, quia etiam in pueris inordinati motus inueniuntur, vt August. in 6. confessio. dicit. Alia litera habet peperit me &c.] Et sic quia quidam sanctificantur in vtero: sed omnes præter Christum concipiuntur in originali: & ideo dicit quod non est sanctificatus in vtero, sed natus in originali [Ecce enim veritatem dilexisti.] Qui vult satisfacere debet diligere, quæ Deus diligit. Deus autem diligit veritatem fidei. Ioan. 16. Omnis

qui

qui est ex veritate, vocem meam. Item iustitiam. Psal. 8. Misericordia & veritas præcedent faciem tuam. Et hæc necessaria est in pœnitente, vt in se puniat quod dereliquit. Item est necessaria confessio vt confiteatur peccata [Incerta]

d Hic petit totaliter reparationem. Et primo, ponit spem quam habet. Secundo, petitionem. Et primo, ponit acceptum beneficium per quod erigitur in spem. Secundo, ponit suam fiduciam, ibi [Asperges me] Commemorauit beneficium potentiæ cum dixit [Incerta & occulta] quia scilicet rex habui beneficium prophetiæ 2. Regum 23. Spiritus Domini locutus est per me; & sermo eius per linguam meam. Et ponit tria, scilicet materiam prophetiæ, modum, & causam. Materiam prophetiæ ostendit cum dicit [Incerta & occulta] De his est prophetia, scilicet incerta & occulta quæ per sapientiam tuam comprehenduntur. In nobis est aliquid ignotum dupliciter, quod tamen est de Deo notum. Aut propter defectum est nobis aliquid ignotum, aut propter excessum. Propter defectum est nobis ignotum aliquid futurum contingens: quia nondum habet determinatam veritatem. Propter excessum est nobis ignota diuina substantia, & quæ excedunt capacitatem nostram. Vtra enim fuerunt reuelata Dauid per spiritum prophetiæ. Amos 3. Non faciet Dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas [Incerta ergo manifestasti mihi] idest illa quæ de sui natura habent variabilitatem: & hæc fuerunt sibi reuelata, vt patet in Psalmo. Occulta vocantur quæ excedunt oculum mentis nostræ. Iob 29. Sapientia trahitur de occultis. Eccle. 24. Ego in altissimis &c. Et hæc sunt sapientiæ Dei quasi dicat. Licet nobis sint occulta tamen à sapientia tua comprehenduntur: & inter occulta commemoratur mysterium incarnationis [quod etiam manifestasti mihi] Item misericordia Dei inter ista annumeratur: quia remittit peccata Sed melius est, vt accipiat vniuersaliter. Modus reuelationis ponitur cum dicit [manifestasti mihi] Triplex est modus prophetiæ. Vnus, in quo reuelatur supernaturalis & intelligibilis veritas sub similitudinibus corporalibus & imaginationibus. Et sic dicitur Esa. 6. Vidi Dominum sedentem &c. Alius est in quo fit reuelatio supernaturalis & intelligibilis veritatis, absque nebula imaginationis phantasticæ: imo nondum reuelatur, & sic facta est reuelatio Moysi. Num. 12. Palam & non per ænigmata & figuris vidit Deum. Et talis etiam fuit reuelatio Dauid 3. Regum 23. Deus. Israel locutus est mihi. Et infra. Sicut lux auroræ manet oriente sole absque nubibus rutilat [Asperges me hyssopo] Supra commemorauit Psalmista Dei beneficium sibi præstitum quantum ad gratiam prophetiæ ex quo consurgebat in spem: hic autem ostendit quid à Deo sperabat. Et fuerunt duo. Primo enim sperat remotionem malorum quæ incurrerat per peccatum. Secundo, sperat restitutionem bonorum quæ amiserat, ibi [Auditui] Sciendum est autem, quod homo per peccatum. Primo incurrit immunditiam. Baruch. 3. Maculata es in iniquitate tua. Secundo, incurrit turpitudinem. Vnde Thre. 4. Denigrata est super carbones facies eorum. Et hæc duo sperat à se remoueri: immunditiam, scilicet & turpitudinem spiritualem. Immundicia contingit ex hoc, quod affectus hominis inhæret rebus temporalibus quibus similis efficitur: vnde si adiungatur vilioribus, vt aurum plumbo, vilis efficitur. Oseæ 9. Facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt. Sed turpitudo ex eo, quod inhæret rebus terrenis, obscuratur in eo lux rationis, quia comparatur animalibus brutis. Psalm. 48. Homo cum in honore &c. Et ideo anima efficitur nigra siue obscura. Et ideo quantum ad primum dicit [Asperges me hyssopo] vbi alludit ritui veteris testamenti. Numer. 19. vbi tertio die aspergebatur immundus aqua lustrationis, & die septimo lauabatur aqua, & vestimenta etiam lauabantur: aqua lustrationis fiebat de hyssopo. Et ideo dicit [Asperges me hyssopo] Et illa aqua fiebat ex cinere vitulæ ruffæ, per quã figurabatur Christus. Vnde per illam asperſionẽ quam petit signatur asperſio sanguinis Christi 1. Pet. 1. In asperſionẽ sanguinis Christi Heb. 12. Accessistis ad montem. Et infra. Et sanguinis asperſionem melius loquentem, quam Abel. Hoc fiebat cum hyssopo; hyssopus est herba quæ terræ inhæret & curat inflationem, & in glossa dicitur, & conuenit fidei quæ humilitatem habet; quia per fidem subiicitur intellectus Deo 2. Corinth. 10. In captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi Idem radicata est in petra, idest, Christo Matt. 19. Super hanc petram &c. Petra autem erat Christus 2. Corint. 10. Item depellit spiritus humani eleuationem, quæ est in illis qui non obediunt fidei Christi 1. Timot. vlt. Si quis aliter docet & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, hic non est eius. Dicit ergo. Domine ego habeo firmam spem, quod tu asperges me aqua lustrationis. Ezech. 36. Effundam super vos aquam & cæt. [lauabis me] Nam post fidem necessarius est baptismus. Zacha. 13. Erit fons patens domui Iacob &c. Esa. 1. Lauamini, mundi estote, Effectus huius lauationis [dealbabor super niuem] quia nigredo tolletur, & hoc scilicet quia anima erit candidior niue. Esa. 1. Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur. Et dicit [super niuem] quia candor animæ sanctificatæ excedit omnem pulchritudinem corporalem, vt patet Matth. 17. in transfiguratione Christi, cuius vestimenta facta sunt alba sicut nix. Omnes iusti pertinent ad vestimenta Christi. Esa. 49. Omnibus his, quasi vestimenta vestietis. Et per hoc designat se ad vestimentum Christi pertinere per baptismum. Quotquot baptizari estis, Christum induistis dicit Apostolus Galat. 3. [Auditui]

e Hic ponit quomodo habet de recuperatione bonorum, quæ perdiderat: & sunt duo, scilicet donum prophetiæ, & gaudium conscientiæ, Donum prophetiæ assimilatur auditui, quia propheta non videt Dei essentiam, vt in ea videat reuelata, sed quædam signa veritatis reuelatæ fiunt in anima prophetæ, & hæc signa habent se per modum locutionis &c. 1. Reg. 3. Loquere Domine, quia audit seruus tuus. Esa. 21. Quæ audiui à Domino exercituum Deo Israel annuntiaui vobis. Hic auditus erat ei interruptus per peccatum, & sperabat se recuperaturum: & ideo dicit [Audiui meo dabis &c.] Vel [auditui] quo audiui à Nathan translatum esse peccatum meum quo concepi lætitiam Sed, quantum ad gaudium conscientiæ sciendum est, quod spirituale gaudium habet tres gradus. Primus, existit in complacentia affectus. Secundus, in dilatatione cordis. Tertius, in progressu ad exteriora. Complacentia designatur per gaudium, cum dicit [Auditui meo &c.] ex hoc scilicet quod audiam quæ loqueris, vel quæ locutus Nathan Philip. 4. Gaudere in Domino &c. Quando vero affectus quiescit in re amata, tunc animus eius dilatatur ad plus percipiendum dilatationẽ; & hoc etiam apparet in sensibilibus. 2. Corint. 6. Cor nostrum dilatatum: & ideo dicit [lætitiam] hic importat dilatationem quasi lætitiam. Sed vlterius quandoque est, quod lætitia redundat vsque ad corpus. Prouerbiorum 17. Animus gaudens ætatem floridam facit. spiritus tristis exsiccat ossa: & ideo in visione gloriæ in pãtria post resurrectionem ex gaudio mentis corpus glorificabitur. Esa. vlt. Videbitis & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra quasi herba germinabunt. Et sic dicit ipse

[exultabunt ossa humiliata] & hoc ad glorificationem præsentem. Nam per tristitiam pœnitentiæ cor hominis conteritur, & ideo quando sunt homines læti est signum quod ossa quæ sunt contrita & afflicta participant gaudium Prouerbiorum 12. Mœror in corde viri humiliabit eum. Esa. 11. Implebit splendoribus animam tuam, & ossa tua liberabit. Vel [exultabunt ossa] idest, virtutes spirituales quæ per lætitiam spiritualem augmentantur: & quia per hanc lætitiam roboratur iustus [Auerte]

f Hic petit recuperationem innocentiæ: & quia considerat in se malum culpæ esse, & bonum gratiæ, petit primo remoueri malum siue peccatum; secundo, petit remoueri effectum peccati, ibi [Cor mundum crea in me Deus] Peccatum enim remouetur non hoc modo quod peccatum non fuerit, sed quod non imputetur ei peccatum commissum ad pœnam secundum illud Psal. 31. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum. Et loquitur ad similitudinem iudicis punientis, qui primo considerat quantitatem culpæ & postea taxat pœnam, & ideo petit, vt non consideret peccatũ eius, sed sit immemor eius; & ideo dicit [Auerte faciem tuam à peccatis meis] Secundo; petit vt non inferatur pœna vnde dicit [& omnes iniquitates meas dele] quasi dicat. Scio quod malum coram te feci: & ideo rogo, vt auertas faciem tuam à peccatis meis, idest non consideres peccata mea ad puniendum. Ezech. 18. Omnium iniquitatum eius non recordabor. Item merui pœnam damnationis: sed rogo vt deleas, quia Deus etsi non mutat [Cor mundum] Supra Psalmista petiit remoueri peccatum. Hic autem petit remoueri effectus peccati, qui sunt duo, scilicet inquinatio animæ, & inordinatio affectus. Primus effectus fit per hoc, quod homo afficitur ad terrena: vnde petit cordis mundiciam. Matt. 5. Beati mundo corde quoniam ipsi Deum videbunt: & ideo dicit [Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum] Istam munditiam cordis solus Deus restituere potest. Iob. 14. Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? Nonne tu qui solus es? scilicet mundus simpliciter. Et dicit. [crea] Creatur aliquid ad esse naturæ, quando ex nihilo producitur ad esse. Gen. 1. In principio creauit Deus &c. Item quando ad esse gratiæ producitur. 1. Corinth. 13. Si habuero prophetiam & nouerim mysteria omnia &c. nihil sum, in esse gratiæ.

Sed quando Deus operatur operatione gratiæ in habente gratiam, dicitur magnificare eum. Quando vero de peccatore facit iustum, tunc dicitur creare. Eph. 2. Ipsius creatura sumus creati in Christo Iesu in operibus bonis Iaco. primo. Vt sitis initium aliquod creaturæ Dei, scilicet spiritualis eius. Secundum quod sequitur ex peccato, est inordinatio mentis, quæ fit per auersionem à fine debito. Sicut ergo per conuersionem ad aliquod commutabile bonum animus efficitur immundus, ita per auersionem à fine deordinatur, & huiusmodi deordinationi opponitur rectitudo qua homo dirigitur in Deum.] Cant. primo. Recti diligunt te: & ideo dicit [spiritum rectum innoua] idest, de nouo tribuas, quia per peccatum amisi. Ephes. 4. Renouamini spiritu mentis vestræ. Et [innoua] non exterius; sed [in visceribus meis] vt scilicet non labia tantum ad loquendum, sed cor sit rectum ad cognoscendum [Ne proiicias me à facie tua, & spiritum sanctum tuum ne auferas à me] hic petit restitutionem gratiæ. Et primo petit ipsam gratiam. Secundo, petit gratiæ effectum, ibi [redde] Gratiam Dei dicitur quis habere dupliciter Nam aliquis dicitur habere gratiam Dei & hominis, & quantum ad aliquid similiter, scilicet quando est vtrique gratus, scilicet Deo & homini. Et hoc vocatur gratia gratum faciens. Ephe. 1. In quo gratificauit nos in dilecto filio suo. Et secundum hoc gratia dicitur beneuolentia Dei, qua Deus diligit hominem ad vitam æternam. Et quantum ad aliquid dissimile. Gratia enim hominis non facit eum bonum, sed ex sua bonitate efficitur gratus homini: sed apud Deum est econuerso: quia ex Dei beneuolentia sequitur quod homo fiat bonus. Duo ergo sunt in gratia Dei, scilicet ipsa beneuolentia, & effectus eius in anima, & vtrumque petit, cum dicit. [Ne proiicias me &c.] Et hoc potest dupliciter intelligi. Ille qui est in facie alicuius, videtur ab eo & potest illum videre. Iste dicitur esse in facie Dei secundum illud. 3. Reg. 17. Viuit Dominus in conspectu sancto. Genes. 31. Deus in cuius conspectu ambulauerunt patres nostri. Et hoc quia ipsi recti sunt ad videndum Deum. Psalm. 20. Vnam petij à Domino &c. Per peccatum vtrumque perditur: quia peccatores deserunt Deum, deseruntur à Deo: & amittunt fiduciam confidendi de Deo. Isaiæ 59. Peccata & iniquitates diuiserunt inter vos, & Deum vestrum &c. quantum ad primum. Et peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis quantum ad secundum. Iste est ergo à facie Dei per peccatum proiectus: & ideo petit ne finaliter proiiciatur vtroque modo. Item nota, quod in homine duo sunt scilicet culpa, ex qua dignus est pœna, & natura, ex qua habet congruitatem ad gratiam: & ideo petit vt non prospiciat culpam; sed naturam. Et ideo dicit. [Ne proiicias me] Item donum gratiæ datur per charitatem; & tale donum datur per Spiritum sanctum, & ideo dicit [& Spiritum sanctum tuam ne auferas à me] cuius templum fueram, sed perdidi propter peccatum. Sap. 1. Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum. Ne ergo auferas scilicet finaliter. [Redde mihi] Nam duo facit gratia in homine. Vnum, respectu superiorum; quia scilicet dat iucunditatem, quia qui habet gratiam, habet charitatem: & qui habet charitatem, amat Deum & habet ipsum: & qui habet quod amat, gaudet. Ergo vbi charitas, ibi gaudium. Rom. 14. Non est regnum Dei esca & potus, sed gaudium in Spiritu sancto. Hoc gaudium perdiderat Psalmista, & ideo petit restitui sibi cum dicit [Redde mihi lætitiam] non de mundanis, sed [salutaris tui] idest de tua saluatione. Alia litera habet [lætitiam Iesu] scilicet saluatoris, per quem fit remissio peccatorum. Abach. vlt. Exultabo in Deo Iesu meo. Alius effectus est respectu inferiorum: & hic effectus est confirmatio in gratia, quæ fit per Spiritum sanctum [& spiritu principali confirma me.] Spiritus autem sanctus firmat dupliciter. Vno modo, contra mala. Isa. 8. In forti manu erudiui te. Alio modo, in bono Isa. 40. Qui sperant in Domino mutabunt fortitudinem. Hæc fortitudo habetur per Spiritum sanctum. Nam corpus non est firmum ad sustinendum, nec ad faciendum nisi propter fortitudinem spirituum. Ita homo non est fortis sine Spiritu sancto. Sed ille non præberet fortitudinem nisi esset spiritus principalis, quia virtus inferior non est sufficiens ad præbendum auxilium contra superiorem. Potestas autem diaboli est magna. Iob 41. Non est potestas super terram quæ comparetur ei, ergo contra diabolum indiget homo iuuari spiritu principali, scilicet principante & dominante super omnia Et hoc spiritu indiget homo contra spiritum carnis. Numer. 16. Fortissime Deus spirituum vniuersæ carnis. Item contra spiritum mundi. 1. Corinth. 2. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui est ex Deo Item contra spiritum diaboli. 1. Reg. 8. Inuasit spiritus Domini malus Saul. Notandum est quod in hac lectione fit triplex mentio de spiritu, quia dicitur spiritus rectus Spiritus sanctus, & spiritus principalis. Et secundum glossam quidam

quidam accipiunt ſpiritum eſſentialiter dictum, ſecundum quod eſt ſpiritus omne quod non eſt corpus. Vnde ſpiritus dicitur pater & filius & Spiritus ſanctus, ſed melius eſt vt accipiatur perſonaliter. Tria autem facit Spiritus ſanctus in homine.

Primo, rectitudinem intentionis. Pſalm. 37. Spiritus tuus bonus &c. Item ſanctificat nos. Roman. 1. Secundum ſpiritum ſanctificationis Item nobilitat & facit nos principes Gal. quarto. Quoniam eſtis filij Dei, miſit Deus ſpiritum filij ſui in corda veſtra.

g Supra Pſalmiſta propoſuit ſuas petitiones Deo, hic autem promittit recompenſationem. Et primo, promittit quid ſit facturus pro Deo, in præſenti. Secundo in futuro, ibi. [Benigne] Circa primum duo facit. Primo, promittit Deo quædam ſpiritualia ſacrificia. Secundo excuſat ſe ab oblatione carnalium, ibi. [Quoniam ſi voluiſſes.] Duplex ſacrificium ſpirituale Deo promittit ſcilicet doctrinæ per quod inſtruatur proximus. Secundo, promitit ſpirituale ſacrificium laudis per quod laudetur Deus, ibi. [Libera me] Dicit ergo [Docebo iniquos vias tuas.] Et notandum quod ſupra in alio Pſal. dixit.

Peccatori dixit Deus, quare &c. per quod oſtendit quod peccatorem non decet doctrinam effundere. Et ideo quandiu ſenſit ſe peccatorem, non promiſit doctrinam manifeſtare, ſed poſtquam reſtituit ei: Deus ſpiritum principalem, & tales decet doctrinam habere alios docere. Hierem. 3. Dabo vobis paſtorem iuxta: cor meum qui paſcet vos ſcientia & doctrina. Et de Chriſto dicitur Act. 1. Cœpit Ieſus facere & poſtea docere. Fructus autem huius doctrinæ non eſt tantum ſpeculatio veritatis ad beatam contemplationem, ſed intentus finis eius eſt conuerſio peccatorum: & ideo dicit [& impij ad te conuertentur] Hierem. 15. Ipſi conuertentur ad te, & tu non conuerteris ad eos. Pſal. Conuertentur ad Dominum omnes gentes. Et ſecundum gloſſam eoſdem dicit impios, & iniquos quamuis Dauid intelligat quod iniqui dicuntur, qui peccant contra Deum, & ideo ſignanter dicit. [Docebo iniquos] quaſi dicat: aliqui etſi reuereantur Deum, tamen operantur contra proximum & iniuſta: & hos docebo vias tuas: ſcilicet vt non offendant proximum. Ioan. 4. Mandatum habemus à deo vt qui diligit deum, diligat & fratrem ſuum. [Libera me de ſanguinibus] Hic promittit ſacrificium laudis: & ſunt duo impedimenta huius ſacrificij. Vnum eſt reatus peccati. Aliud eſt interior defectus. Primo ergo petit remotionem primi impedimenti. Secundo petit remotionem ſecundi, ibi. [Domine labia mea aperies] Petit ergo remotionem impedimenti, & promittit ſacrificium laudis. Impedimentum laudis diuinæ ſicut dictum eſt, eſt reatus culpæ. Eccle. 15. Non eſt ſpecioſa laus &c. Dauid autem erat graui culpa reus; & ideo petit liberari ab eo: ideo dicit. [Libera me de ſanguinibus] ſecundum gloſſam hoc nomen ſanguis non declinatur in plurali numero; tamen tranſlator voluit vti ad expreſſionem peccati & refertur hoc ad concupiſcentiam carnis, quæ eſt caro & ſanguis. Matth. 19. Caro & ſanguis non reuelauit tibi &c. quaſi dicat. Libera me de peccatis commiſſis ex carne & ſanguine. Vel dicendum, quod Dauid commiſerat culpam adulterij & homicidij; & in vtroque eſt ſanguis, quia in homicidio ſanguis effunditur. Pſal. 6. Virum ſanguinum &c. Adulterium autem procedit ex feruore ſanguinis: & ideo dicit. [De ſanguinibus] Oſeæ. 4. Sanguis ſanguinem tetigit. O Deus libera ergo me de ſanguinibus, quia tu ſolus potes Eſa. 43. Ego ſum qui deleo iniquitates tuas propter me &c. Et [quia tu es Deus ſalutis meæ] ideſt qui potes me ſaluare. [Et exaltabit lingua mea] ideſt cum delectatione & cum interiori gaudio cordis, narrabo iuſtitiam tuam. Iſaiæ. 30. Canticum erit vobis ſicut vox ſanctificatæ ſolemnitatis. Item ibidem. Veniunt in Syon laudantes & lætitia ſempiterna ſuper capita eorum. Pſalm. 41. In voce exultationis &c. [Domine labia mea aperies.] Eſt autem ſciendum, quod homo aliquando impeditur à doctrina etiam propter impedimentum interius loquendi: & hoc contingit aliquando propter culpam auditorum. Ezech. 31. Linguam tuam adhærere faciam palato tuo: & eris mutus.

Et infra. Quia dominus exaſperans eſt. Et propter proprium peccatum. Pſal. 106. Omnis iniquitas oppilabit os ſuum. Quia ergo ſolus Deus linguas infantium fecit diſertas. Sapien. 10. Ideo petit. Domine remoue impedimenta, quæ incurri per peccatum, à labiis meis. Et tu [Labia mea aperies. Epheſ. vltim. Vt detur mihi ſermo in apertione oris mei, cum fiducia notum facere myſterium Euangelij. Eſt autem notandum, quod in apertione oris intelligitur doctrinæ profunditas, vbicunque in ſcripturis inuenitur apertio oris. vt Iob. 1. Poſt hæc aperuit Iob os ſuum.

Et Matth. 5. Aperiens Ieſus os ſuum, ſcilicet in profunditatem ſcripturæ; & tunc [os meum annuntiabit laudem tuam] quaſi dicat Quod in corde habeo ore confitebor. [Quoniam ſi voluiſſes ſacrificium]

h Hic excuſat ſe. Et primo, oſtendit ſacrificium non eſſe Deo acceptum. Secundo, oſtendit quod ſacrificium ſit deo acceptum, ibi [Sacrificium Deo] Dicit ergo. Ego repromitto doctrinam & laudem, hoc enim ſacrificium honorificauit te: ſed carnale ſacrificium non eſt tibi acceptum. Et ideo dicit [Si voluiſſes ſacrificium] ſcilicet carnale vtique dediſſem: ſed [vtique holocauſtis non delectaberis.]

Sed numquid non vult ſacrificia carnalia? ſi illa ſacrificia non approbat Deus, quare ergo mandauit fieri in veteri lege?

Dicendum, quod mandauit ea fieri non propter ſe: ſed quia erant figura interioris veri ſacrificij, quo Chriſtus ſe obtulit: & ſigna interioris ſacrificij, inquantum homo animam ſuam offert Deo: & iterum fuerunt inſtituta propter rudes, qui Deum non nouerant, & ideo oportebat, quod in rebus honorarent & cognoſcerent Deum, ne ſacrificia idolis immolarent, ad quod erant multum proni. Sed quia Dauid ex Spiritu ſancto ſciebat cordis ſacrificium deo acceptum, non dedit hic ſacrificia corporalia. Inter omnia autem ſacrificia, holocauſta erant magis Deo accepta. Et tamen illa propter ſe non erant accepta Deo; ideo dicit [holocauſtis non delectaberis] quia & ſi ipſa fuiſſent tibi accepta, ſimpliciter obtuliſſem ea. Et ſi obiiciatur quod odor ſuauiſſimus erant Domino, dicendum, quod erat hoc propter figuratum ſacrificium & in ſignum interioris ſacrificij, quo Deo placet. Vnde ſubdit. [Sacrificium Deo] ſcilicet acceptum [ſpiritus contribulatus] Aug. 10. de ciui. Dei. Omne ſacrificium, quod offertur exterius, ſignum eſt interioris ſacrificij, in quo animam ſuam offert Deo. Sed ſciendum, quod anima hominis deducitur in peccatum. Primo per inane gaudium. Eccle. 2. Riſum reputaui errorem, & gaudio dixi. Quid fruſtra deciperis, deduceris in peccatum. Secundo, induratur ad ſpiritualia ex peccato. Eccle. 3. Cor durum male habebit in nouiſſimo. Rom. 2. Secundum duritiam tuam & cor impœnitens. Tertio, quia ſufficit ſibi in rebus corporalibus, & non curat de ſpiritualibus, tunc ſuperbit, quod eſt initium omnis peccati Eccle. 10. Oportet ergo quod pœnitens qui cor ſuum offert ſacrificium Deo, contraria omnibus his faciat. Et primo, contra inane gaudium oportet, quod aſſumat triſtitiam pœnitentiæ. Et ideo ſubdit. [Sacrificium Deo

Spiritus contribulatus] ideſt de omnibus peccatis ſimul triſtatur, non de vna tantum. 2. Cor. 7. Quæ ſecundum Deum eſt triſtitia, pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur. Baruch. 2. Anima quæ eſt triſtis ſuper magnitudinem mali, & incedit incurua. Et infra. Dat tibi gloriam, & triſtitiam Domino. Contra ſecundum opponitur contritio: vnde dicit [Cor contritum [Et nota differentiam inter confracta & contrita: quia confracta ſunt quæ diuiduntur in magnas partes, contrita ſunt quæ in paruiſſimas partes diuiduntur. Quamdiu ergo quis habet cor durum, tunc quaſi integrum habet cor in malitia; ſed quando totaliter deſerit peccatum præbens ſe ſpiritualibus, dicitur tunc contritus. Iob. 16. Ego ille quondam opulentus, ſcilicet in temporalibus repente contritus ſum. Contra tertium opponitur humilitas: ideo dicit. [Et humiliatum Deus non deſpicies] quia ſuperbis Deus reſiſtit: humilibus autem dat gratiam. Iac. 4. Et eſt ſciendum, quod facit mentionem de corde & ſpiritu, & ſpiritus pertinet ad animoſitatem, & ſic pertinet ad iraſcibilem. Iſa. 25. Spiritus robuſtorum, quaſi turbo impellens parietem. Cor pertinet ad concupiſcibilem, & ſic datur per hoc intelligi, quod quicquid eſt in vi appetitiua debet Deo offerri in ſacrificium.

i Hic promittit quid debeat facere in futurum. Et primo, petit quid fiendum à Deo. Secundo proponuntiat, ibi. [Tunc acceptabis] Oculus Dauid ferebatur ad duo. Vnum propinquum, quod erat ſingulare, aliud remotum quod erat figuratum. Primum quia legitur quod Dauid ædificauit muros ciuitatis Hieruſalem, ſed non conſummauerat, & his conſummatis ædificandum erat templum: & ideo dicit. [Fac in bona voluntate tua, vt ædificentur muri Hieruſalem] Et tunc ædificatis muris, ædificabitur templum [& tunc acceptabis ſacrificium &c.] Et hoc totum erat figurale. Sed ſi referamus ad figuratum, ſic dicendum eſt, quod eſt duplex Hieruſalem, ſcilicet cœleſtis. Gal. 4. Illa quæ ſurſum eſt Hieruſalem libera eſt, quæ eſt mater noſtra. Alia eſt præſens eccleſia exemplata ab illa Apoc. 21. Vidi ciuitatem ſanctam Hieruſalem &c. Et vtraque habet muros. Muri cœleſtis Hieruſalem ſunt munimenta æternitatis & immortalitatis, quam conſecuti ſunt ſancti per Chriſtum Rom. 8. Qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum viuificabit & mortalia corpora noſtra Muri præſentis Hieruſalem, ſcilicet eccleſiæ ſunt ſacramenta gratiæ & doctores. Ezechiel 13. Non ſtetiſtis ex aduerſo nec oppoſuiſtis murum pro domo Iſrael, vt ſtaretis in prælio. Ædificationem iſtorum præuidebat ſpiritu prophetiæ, Eſa. 56. Ad hoc ergo quod ædificentur iſti muri [tu Domine fac benigne] ideſt, oſtende benignitatem hanc, quam benignitatẽ. Apoſtolus. ad Tit. 3. dicit impletam. Apparuit benignitas & humanitas ſaluatoris noſtri Dei. Et hoc non propter merita noſtra, ſed propter tuam voluntatem bonam. Rom. 12. Vt probetis quæ ſit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta. 1. Timoth. 4. Hæc eſt voluntas Dei &c. Et hoc facias ad hoc [vt ædificentur muri Hieruſalem] vel militantis, vel triumphantis. Sed quid erit? [Tunc acceptabis ſacrificium iuſtitiæ] hoc autem tripliciter exponitur: & duo primi modi pertinent ad eccleſiam præſentem. Vno modo, quod hoc referamus ad ſacrificium, non quo trucidantur pecora: ſed quo occiduntur homines propter Chriſtum, & in hoc eſt duplex gradus: quia primum locum tenet ſacrificium Chriſti. Gal. 2. Dilexit me & tradidit ſemetipſum pro me: & ideo dicit. [Tunc] ideſt, in ædificatione murorum Hieruſalem, ideſt, eccleſiæ [acceptabis ſacrificium iuſtitiæ] quo Chriſtus ſe obtulit, qui iuſtus eſt. Ioan. 8. Quis ex vobis arguet me de peccato? Et quia tantæ virtutis eſt, vt ſatisfaceret pro homine, vt iuſtificaret eum, ſecundum locum tenent alij ſancti, qui ſe propter Deum obtulerunt in ſacrificium: vnde dicit. [Oblationes] ſcilicet confeſſores, qui confitendo Chriſtum quantum in ſe eſt, obtulerunt ſe morti, licet non ſint occiſi. Iudic. 5. Qui ſponte obtuliſtis de Iſrael animas veſtras ad periculum, benedicite Domino. [Et holocauſta] Iſti ſunt martyres. Ioan. decimoquinto. Maiorem charitatem nemo habet &c. [Et tunc acceptabis] quando ipſi ſancti imponent ſe tanquam vitulos ſuper altare tuum, ideſt, ſuper fidem tuam, & ſuper Chriſtum, ideſt, exponent ſe tanquam vitulos, propter Chriſtum & fidem Chriſti ad immolandum. Alio modo, vt referatur quantum ad opera iuſtorum, & ſic eſt ſenſus. Acceptabis iuſtitiam, ſicut ſacrificium, quia opera iuſtitiæ & miſericordiæ ſunt ſicut ſacrificium. Hebr. vltim. Beneficentiæ & cõmunionis nolite obliuiſci: talibus enim hoſtiis promeretur Deus. Et tunc accipies oblationes, ſecundum Gregor. holocauſtum eſt, quod totum incendebatur & ſignat perfectos viros, qui totaliter dant ſe Deo. Oblationes ſunt illi, qui aliquid offerunt & aliquid reſeruant, & tunc ſacerdotes imponent vitulos, ideſt, conuerſos de nouo [ſuper altare] ideſt, ſuper fidem Chriſti, vel tunc prælati maiores imponent prædicatores mugientes doctrina fidei [ſuper altare] ideſt, ſuper confeſſione fidei. Tertia expoſitio eſt, de cœleſti Hieruſalem, & eſt ſenſus [Tunc] ſcilicet quando ædificabuntur muri cœleſtis Hieruſalem [acceptabis ſacrificium iuſtitiæ] hic quandoque fit ſacrificium pœnitentiæ: ſed ibi eſt tantum laudis. Eſa. 60. Populus tuus omnes iuſti in perpetuum hæreditabunt terram. Et hoc eſt illud ſacrificium laudis, de quo Pſal. 83. Beati qui habitant in domo tua, in ſæcula ſæculorum laudabunt te [& tunc oblationes] ideſt, ſanctos minores [& holocauſta] ideſt, ſanctos maiores acceptabis. Et hoc offerent angeli, quibus dicitur. Matth. 13. Triticum autem congregate in horreum meum. Et iſti angeli [imponent] ſanctos [ſuper altare tuum] ideſt, in gloriam cœleſtem. Apoc. 8. Data ſunt ei incenſa multa, vt darent de orationibus ſanctorum omnium ſuper altare aureum. Pſal. 21. Placebit Deo ſuper vitulum nouellum cornua producentem.

In finem intellectus Dauid, Cum venit Doeg Idumæus & nuntiauit Sauli: venit Dauid in domum Abimelech.

PSAL. DAVID. LI.

QVid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate? Tota die iniuſtitiam cogitauit lingua tua: ſicut nouacula acuta feciſti dolum.

b Dilexiſti malitiam ſuper benignitatem: iniquitatem magis quam loqui æquitatem. Dilexiſti omnia verba præcipitationis, lingua doloſa.

c Propterea Deus deſtruet te in finem, euellet te, & emigrabit te de tabernaculo tuo; & radicem tuam de terra viuentium.

d Videbunt iuſti, & timebunt, & ſuper eum ridebunt, & dicent, Ecce homo qui non poſuit Deum adiutorem ſuum. Sed ſperauit in multitudine diuitiarum ſuarum: & prævaluit in vanitate ſua.

c Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei, speraui in misericordia Dei, in æternum, & in sæculum sæculi. Confitebor tibi in sæculum quia fecisti, & expectabo nomen tuum, quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum.

Hic incipit secunda quinquagena. Et sicut dictum est in principio libri, prima quinquagena pertinet ad pœnitentes. Ista secunda quinquagena pertinet ad proficientes. Circa quos, sunt tria per ordinem videnda. Nam primus gradus proficientium est iustificatio. Secundus gradus est exercitium bonorum operum. Tertius est consideratio diuinorum operum. Et sic ista quinquagena diuiditur in tres partes. Primo, tangit de his, quæ pertinent ad iustificationem. Secundo, agit de his, quæ pertinent ad executionem bonorum operum, ibi [Deus iudicium] Tertio, agit de his, quæ pertinent ad considerationem diuinorum operum, ibi [Deus stetit] In iustificatione duo sunt necessaria, scilicet auersio à peccato, & conuersio ad Deum. Et sic duo sunt in peccato, per oppositum, scilicet auersio à Deo, & conuersio ad peccatum. Primo, ergo ponit psalmos qui pertinent ad auersionem, & detestationem peccati. Secundo, ponit psalmos, qui faciunt siue continent subiectionem Deo, ibi. [Nonne Deo subiecta] Circa primum duo facit. Primo, ostendit malitiam peccatorum. Secundo, ostendit mala quæ à peccatoribus fiunt. Ex duobus aggrauatur peccatum, scilicet ex affectione peccandi, & ex contemptu Dei. Primo ergo, aggrauat malitiam peccatorum ex primo. Secundo, aggrauat eorum malitiam ex secundo, ibi. [Dixit insipiens] Titulus. [In finem intellectus Dauid cum veniſſet Doeg Idumæus & nuntiasset Sauli, venit Dauid in domum Abimelech] hæc historia habetur item Reg. 21. quando, scilicet Dauid fugiens à Saule: venit in Zebe vbi erant sacerdotes, & accepit gladium Goliæ, & panes propositionis, & Doeg Idumæus inter fuit, qui inter pastores erat potens, & conquerente Saule, quod nullus pugnaret pro eo contra Dauid, iste Doeg enarrauit quomodo. Achimelech sacerdos receperat Dauid, & dederat ei gladium Goliæ, panes propositionis: & sic iratus Saul, mandauit occidi omnes sacerdotes. Cumque illi nollent mittere manus ad occidendum sacerdotes, iste Doeg interfecit omnes sacerdotes, Sed tamen diuersitas est in titulo, & in historia; quia princeps sacerdotum in historia vocatur Achimelech in titulo Abimelech. Et dicit glos. quod hoc factum est vitio scriptorum, vel propter mysterium. Nam per Dauid signiatur Christus: tum quia vsus est officio regiæ dignitatis, tum etiam, quia vsus fuit dignitate sacerdotali, comedendo panes propositionis. Doeg interpretatur mutus: Idumæus terrenus: Saul petitio. Abimelech patris mei regnum. Per Doeg, ergo qui fuit motus à terrenis cum veniſſet Dauid, scilicet Christus ad Abimelech, ideſt, ad Iudæos qui est patris mei regnum [nuntiauit Sauli] ideſt, monti, quod impij manibus & verbis accersierunt eam & occiderunt eum. Vel [Doeg] ideſt, Antichristus qui commouebit in fine mundi terrenos. Cum veniſſet Christus in ecclesiam nuntiauit diabolo, quod persequitur ecclesiam. Et principaliter intelligitur totus iste Psalmus de malis qui persequuntur Christum, vel in se, vel in membris: Diuiditur autem Psalmus iste in partes duas. In prima agit de malitia peccatoris, qui ad iniquitatem afficitur. Secundo agit, de iustitia sanctorum, ibi [Ego autem sicut oliua] Circa primum duo facit. Primo agit de culpa malorum. Secundo, de eorum pœna, ibi [Propterea destruet te] Sciendum est autem,

A quod in homine, qui afficitur ad peccatum, tria per ordinem sequuntur. Primum est, delectatio peccati. Secundum est, cogitatio de peccato: quia in illis cogitamus quæ diligimus. Tertium est gloriatio, de perpetratione peccati. Quilibet gaudet naturaliter cum facit quod amat. Sic ergo procedit ab vltimo, ad primum de gloria malorum in actu peccati. Secundo, de cogitatione circa peccatum, ibi [tota die] Tertio, de amore peccati, ibi [Dilexisti] Circa primum duo facit. Primo, ponit potentiam aliquorum ad male faciendum. Secundo, ostendit quod quidam gloriantur de malo opere. Quidam autem sunt prompti & fortes ad mala, & ad bona debiles. Dicit ergo [Tu peccator qui potens es in iniquitate] Hier. 3. Fecisti mala & potuisti. Esa. 5. Væ qui potentes estis ad bibendum vinum &c.

B Tu ergo qui sic es potens [Quid] ideſt, quare [gloriaris in malitia] Vnde debes verecundari & confundi & tristari. Prouerbiorum secundo. Lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis [Tota die iniustitiam] Hic ostendit secundum quod præmiserat supra, scilicet quod non solum gloriantur in malitiis, sed cogitant, quomodo male faciunt. Et primo, ponit assiduitatem cogitationis sine interpolatione: vnde dicit [tota die iniustitiam cogitauit lingua tua] Improprie dicitur, quod lingua cogitet: quia cogitare pertinet ad cor: & ideo potest dupliciter intelligi [Lingua tua] ideſt, cor tuum quod in lingua manifestatur. Eccleſiast. vigesimo secundo. In ore fatuorum cor eorum: quia est vnum cum lingua, ideſt, paratum habet cor ad

C locutionem. Vel [lingua cogitauit iniustitiam] inquantum excogitata loquitur [tota die] Et specialiter, quia docet per linguam peccare. Secundo, exequitur efficaciter quæ cogitat: vnde dicit [Sicut nouacula acuta fecisti dolum] Et hic est similitudo quantum ad tria. Primo, quia [nouacula acuta] ideſt, rasorium efficaciter & cito incidit: quia nullus pilus resistit ei. Sic Doeg non est reueritus sacerdotium, nec timorem Dauid: sed interfecit omnes sacerdotes. Mich. 2. In luce matutina faciunt illud, ideſt, statim. Vel [sicut nouacula acuta &c.] quia sicut nouacula radit pilos, ita mali dolum acuunt contra iustos, ideſt, persecutores immittunt: sed hæc vere faciunt sicut nouacula, quæ

D pilos superfluos radit: quia non nisi superflua, ideſt, temporalia possunt peccatores sanctis auferre, spiritualia vero nunquam: sed sicut nouacula &c. quia promittit purgationem tantum: sed sicut inexperti barbitonsores incidunt carnem, ita mali faciunt qui suis machinationibus carnem iustorum, ideſt, famam suam iniqua lingua studeant incidere. Psal. 27. Loquuntur pacem cum proximo suo &c. Hieronymus habet [Quid gloriaris in malitia potens misericordia Dei tota die] Et hic est versus, quasi dicat. Tu qui potens es in malo, quid gloriaris in malitia? Misericordia parata est ad quam potes conuerti [Dilexisti]

b Hic agit de affectu mali, siue peccatoris ad nocendum proximo. Et hic affectus in duobus consistit, scilicet in exterioribus & interioribus. Primo ergo in exterioribus ostendit subtractionem iustitiæ. Dicit ergo [Dilexisti malitiam super benignitatem] Benignitas, ideſt, bona igneitas, & sic facit liquescere animum hominis ad bona communicanda, malitia econuerso mouet impetum hominis ad nocendum. Et isti mali & peccatores plus malitiam quam bonitatem, ideſt benignitatem dilexerunt: quia magis sunt prompti ad malum quam ad bonum: eo quod sunt frigidi & remissi Iob. 20. Cum dulce fuerit in ore eius malum, abscondit illud sub lingua sua Quantum ad subtractionem iustitiæ dicit. [Dilexisti loqui iniquitatem magis quam loqui æquitatem] Psal. 10. Qui diligit iniquitatem, odit animam suam. Quantum ad interiora dicit [Dilexisti

omnia verba præcipitationis] trahendo alios in mortem ſicut Doeg : iterum in malum culpæ. Cor. 15. Corrumpunt bonos mores colloquia praua Vel præcipitandi teipſum ; & ideo dicit [lingua doloſa] Et tu qui es linguoſus & doloſus, vel hoc facis per linguam doloſam. Hierem. 9. Sagitta vulnerans lingua eorum dolum locuta eſt [Propterea]

c Supra egit Pſalmiſta de malitia peccatorum: hic autẽ agit de pœna eorum. Et circa hoc, duo facit. Primo, ponit ipſorum malorum pœnam. Secundo, oſtendit pœnæ vtilitatem, ibi, [videbunt] Circa primum duo facit. Primo, ponit malorum pœnam. Secundo, ponit modum perueniendi in illam, ibi [Euellet te] Dicit ergo [propterea] ſcilicet, quia dilexiſti malitiam &c. & dilexiſti verba præcipitandi alios [Deus deſtruet te in finem] ideſt in perpetuum. Pſal. 27. Deſtrues illos & non ædificabis eos. Et merito præcipita eos domine & diuide linguas eorum Modus quia [euellet te] Vbi notandum, quod primo ponitur iſta deſtructio, quantum ad ipſum modum. Secundo, quantum ad remiſſionem futurorum. Quantum ad primum. duo conſideranda ſunt. Quandoque enim contingit, quòd homines habent aliqua fundamenta in ſua proſperitate : ſicut amicos & diuitias & huiuſmodi : & ideo comparantur radici, quia per hoc radicati ſunt in his ; & ideo dicit. [Euellet te] ab omnibus iſtis in quibus & per quos es in proſperitate radicatus. Iob. 20. Quaſi arbori auulſæ abſtulit ſpem meam. Hierem. 1. Vt euellas & deſtruas &c. Secundo, emigrat prima amiſſione, ideſt transfertur totaliter vnde [emigrabit te] ideſt faciet te tranſire [de tabernaculo tuo] ideſt de domo & de ſtatu & de dignitate tua Eſa. 22. Expellam te de ſtatione tua. Iob 22. Oculus qui eum viderat, non videbit. Alia litera habet [De tabernaculo ſuo] ideſt eccleſia. Apocal. 21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus. Nunc boni ſunt malis permiſti : ſed in fine mali excludentur ab eccleſia, vbi nunc ſunt numero non merito. Quantum ad amiſſionem futurorum dicit [Et radicem tuam de terra viuentium] ſcilicet euellet. Per radicem intelligitur hic charitas, quæ eſt radix omnium bonorum. 1. Cor. 13. In charitate radicati &c. Hanc auferet Deus de terra viuentium, quia auferet tibi donum charitatis quod dedit. Item à bonis auferetur cupiditas, quæ poteſt per radicem ſignari. 1. Tim. vlt. Radix omnium malorum cupiditas, hanc Deus viris ſpiritualibus aufert : quia qui ad temporalia ſtudent, non poſſunt peruenire ad terram viuentium : quia qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, in quibus cupiditatibus radicantur mali, ſcilicet antichriſtus & diabolus. Iob. 5. Vidi ſtultum, ideſt peccatorem, firma radice & maledixi pulchritudini eius ſtatim. [Videbunt iuſti]

d Hic ponitur fructus pœnæ. Nam Deus punit hic & prænuntiat pœnas propter vtilitatem iuſtorum. Primo, propter metum pœnæ : quia [Et timebunt] Et hoc poteſt transferri ad ſtatum præſentis vitæ, in qua timent iuſti habendo reuerentiam ad Deum, & decidunt à ſtatu in quo ſunt. Roman. 11. Noli altum ſapere, ſed timere. Sed illi qui ſunt in patria, non timent ab aliquo ſtatu cadere ; quia ſunt in perfectione gratiæ confirmati ; quia non ſeparabuntur, ſed reuerentia filiali timebunt. Pſalm. 18. Timor Domini ſanctus &c. Et reuerebuntur Dei iuſtitiam. Tamen ſpecialius in præſenti vita timent. Secundo, propter deſpectionem peccati & præſentis proſperitatis. Et primo, ponitur deriſio. Secundo, ponitur cauſa deriſionis, ibi [Ecce] Quantum ad primum [Super eum] ideſt contra eum, ſcilicet peccatores videbunt, ideſt contemnent eius fiduciam & proſperitatem. Et hoc ſpecialiter fiet in futuro. Pſalm. 57. Lætabitur iuſtus] cum viderit vindictam Iob. 22. Videbunt iuſti & lætabuntur & derident. Primo, peccatorum ſuperbiam. Secundo, vanam fiduciam & eorum fragilem gloriam. Superbiam, quia non ſperabant in Deo, ſed de ſe confidebant [Et dicent] iuſti [Ecce homo qui non poſuit Deum adiutorem ſuum] ideſt non poſuit quod indigeret Dei auxilio. Pſalm. 11. Labia noſtra &c. Deut. 23. Dereliquit factorem ſuum. De vana fiducia ; vnde dicit [Sed ſperauit in multitudine diuitiarum ſuarum] Prouerb. vndecimo. Qui confidit in diuitiis ſuis, corruet. 1. Timot. vltim Diuitibus huius ſæculi præcipe &c. De vana gloria. mala facere & Deo permittente præualuit : vnde dicit [Et præualuit in vanitate ſua] Et de hoc deridentur. Pſal. 93. Dominus ſcit cogitationes hominum, quoniam vanæ ſunt. Vel præualuit &c. vt referatur ad auarum, qui quantum ad aliquid præualet omnibus aliis peccatoribus. Ecc. 10. Auaro nihil eſt ſceleſtius. Et ex quo ad hoc inducitur incidit in aliis facile. Vel poteſt referri ad antichriſtum, qui præualet omnibus aliis, [Ego autem ſicut oliua fructifera]

e Hic agit de ſanctitate bonorum. Et primo, oſtendit quid agunt in præſenti. Secundo, quid promittit, ibi [Confitebor [Duplex bonum faciunt ſancti in præſenti Eccleſia. Primo, in hoc quod bene ſe habent ad proximum fructificando in eis : & ideo iuſtus comparatur oliuæ quaſi dicat. Peccator ſic euellitur ſine fructu ; ſed ego ſicut oliua fructifera in domo Dei : & comparatur oliuæ propter pinguedinem. Nam oliua ſemper habet fructum pinguem. Iud. 9. Non poſſum deſerere pinguedinem meam. Hier. 11. Oliuam vberem, pulchram fructiferam, ſpecioſam, vocauit Dominus nomen tuum. Hoc tamen comparatur oliuæ propter fructum ſpecialiter : quia ex oliuis fit oleum per quod ſignificatur miſericordia, ex qua iuſti prouident aliis & fructum faciunt in eccleſia. Ioann. 15. Poſui vos vt eatis & fructum afferatis. Et hunc fructum feci in domo Dei] non in mundo. Pſal. 81. Elegi abiectus eſſe in domo Dei. Item quo ad Deum, iuſti in mundo iſto faciunt aliud bonum ſperando, ſcilicet in eo ; vnde dicit [Speraui in miſericordia Dei] non meis meritis, ſed illius miſericordia. Tit. 3. Non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos &c. Et hæc miſericordia eſt in æternum. Et poteſt dupliciter exponi. Vno modo, vt deſignat æternitatẽ : & ſic poteſt referri æternitas ad eſſentiam miſericordiæ diuinæ, quæ eſt æterna Hiere. 31. In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerans. Alio modo, vt referatur ad effectum miſericordiæ. Aliquando ex miſericordia Dei conceduntur bona ęterna : & ſic [in ſæculum ſæculi] ideſt per mea ſęcula [Confitebor] Hic promittit quid ſit facturus & promittit duo. Vnum refertur ad præterita, & eſt gratiarum actio de beneficiis collatis. Propter hoc dicit [Confitebor tibi in ſæculum] ideſt referam tibi laudes. Et hoc, quia tu [feciſti] ſcilicet quod eſſem oliua fructifera in domo Domini & quod ſpero in miſericordia Dei. Aliud refertur ad futura [Expectabo nomen tuum quoniam bonum eſt] Expectat nomen Ieſu eſſe ſalutare ſuum. Et hoc ſpecialiter contingit in illis qui ſunt in patria ; vnde dicit] Quoniam bonum eſt in conſpectu ſanctorum tuorum] qui vident ipſam eſſentiam bonitatis, vnde non poteſt niſi diligere Deum.

SANCTI THOMAE AQVINATIS DOCTORIS ANGELICI, IN CANTICA CANT. EXPOSITIO AVREA.

CAPVT PRIMVM

Cantici Canticorum.

OSCVLETVR me oſculo A oris ſui: quia meliora ſunt vbera tua vino: fragrantia vnguentis optimis. Oleum effuſum nomen tuum: iddeo, adoleſcentulæ dilexerunt te. Trahe me poſt te. Curremus in odorem vnguentorum tuorum. Introduxit me rex in cellaria ſua Exultabimus & lætabimur in te, memores vberum tuorum ſuper vinum. Recti diligunt te. Nigra ſum, ſed formoſa filiæ Hieruſalem: ſicut tabernacula Cedar, ſicut pelles Salomonis. Nolite me conſiderare, quòd fuſca ſim, quia decolorauit me ſol. Filij matris meæ pugnauerunt contra me, poſuerunt me cuſtodem in vineis. Vineam meam non cuſtodiui. Indica mihi quem diligit anima mea, vbi paſcas, vbi cubes in meridie, ne vagari incipiam poſt greges ſodalium tuorum. Si ignoras te ô pulcheriima inter mulieres, egredere & abi poſt veſtigia gregum tuorum, & paſce hœdos tuos iuxta tabernacula paſtorum. Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te amica mea. Pulchræ ſunt genę tuę, ſicut turturis, collum tuum ſicut monilia. Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento. Dum eſſet rex in accubitu ſuo, nardus mea dedit odorem ſuum. Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur. Botrus Cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi Ecce tu pulchra es amica mea: ecce tu pulchra es oculi tui columbarum. Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus. Lectulus noſter floridus, tigna domorum noſtrarum cedrina, laquearia noſtra cypreſſina. B

Salomon inſpiratus diuino ſpiritu, compoſuit hunc libellum de nuptiis Chriſti & Eccleſiæ, & quodammodo Epithalamium fecit Chriſti & Eccleſiæ, ideſt Canticum ſuper thalamos. Vnde & Cantica Canticorum vocauit hunc libellum: quia omnia alia Cantica ſuperexecellit. Sicut etiam dicitur, Rex regum: & Dominus dominantium: & Solemnitatum: ſic dicuntur

Cantica Canticorum, ob excellentiam & dignitatem. Est autem in hoc obscurissimus iste liber, quia nullæ ibi commemorantur personæ, cum tamen stylo, quasi Comico sit compositus. Ait ergo [Osculetur me osculo oris sui, quia meliora]

Desiderantis vox est Synagogæ Aduentum Christi. Quasi diceret. Quia toties mihi aduentum suum promisit per Prophetas, veniat ergo & osculetur me osculo oris sui, idest per seipsum mihi loquatur [Quia meliora sunt vbera tua vino] Repente ad ipsum cuius desiderio flagrabat, vbera conuertens subdit. Quia meliora sunt vbera, & reliqua. Per vbera Christi, dulcedo euangelij intelligitur, quia veluti lacte nutritur infantia credentium. Vinum autem, austeritatem significat. Sed vbera Christi meliora sunt vino, quia dulcedo euangelij, melior est austeritate legis. In lege enim nulla reseruatur pœnitentia: quia præcipit, vt qui occidit, occidatur. Euangelium autem dicit. Nolo mortem peccatoris, & reliqua. [Fragantia vnguentis optimis] vnguenta dona sunt Spiritus sancti: vel etiam operationes virtutum de quibus Ap. 1. Cor. 15. Christi bonus odor sumus Deo [Oleum effusum nomen tuum] Nomen tuum ô Christe, effusum est. Chrisma Græce Latine vnctio dicitur. Vnde nomen ab vnctione vocatum est. Solet autem Spiritus sanctus hoc olei nomine appellari: iuxta quod Psalmista ait 44. Vnxit te Deus Deus tuus oleo, idest Spiritu sancto. Hoc oleum effusum est, quando hæc gratia quam Christus singulariter habuit data est omnibus electis. Vnde & à Christo Christiani dicuntur participatione nominis Christi. Et bene non stillatum, sed effusum dicitur oleum; quia abundanter hæc gratia omnibus data est in Christo credentibus [Ideo adolescentulæ dilexerunt te [Adolescentulæ dicuntur animæ electorum, quia in baptismo reliquerunt sordes veteris hominis, & renouatæ sunt in Christo. Bene autem fœminino genere dicuntur, quia animæ sanctorum quo maioris fragilitatis sibi conscię sunt, eo amplius diligunt Christum. Vox ecclesiæ de gentibus [Trahe me post te, curremus] Nam hactenus locuta est synagoga. Hic incipit loqui ecclesia de gentibus. Trahe me post te, quia inquit meam infirmitatem cognosco, & video nihil me meis viribus boni posse agere, tua gratia, trahe me ad tui imitationem vel etiam cum cœlum ascenderis, trahe me post te, vt te sequi merear. [Introduxit me rex in cellaria sua] Hic loquitur ecclesia de Christo sponso suo ad animas fideles: Cellaria Dei sunt, æterna beatitudo, & supernæ patriæ gaudia. In qua introducta est iam ecclesia per fidem & spem, & quandoque introducetur per rem [Exultabimus & lætabimur in te] De donis inquit tuis exultabimus & lætabimur: sed quia scimus hoc non nostri esse meriti, in te, non in nobis exultabimus: hoc est, quod Apostolus ait 2. Corinth. 10. Qui gloriatur in Domino glorietur [Memores vberum tuorum super vinum]. Idest memores gratiæ tuæ & misericordiæ, quia saluati sumus. Vbera enim sunt, ipsa gratia qua saluamur. Recordantes etiam quia tu austeritatem legis vberibus doctrinæ euangelicæ temperare dignatus es [Recti diligunt te Illi inquit qui recti corde sunt, diligunt te, idest illi qui nihil suis meritis tribuunt: sed omnia tuæ gratiæ deputant. Nullus enim te diligit, nisi rectus, nullus est rectus, nisi qui te diligit. [Nigra sum, sed formosa vel decora filiæ Hierusalem] Hic rursus loquitur ecclesia ad sanctas animas. Nigra sum, quia persecutiones patior: sed formosa sum virtutibus filiæ Hierusalem, idest. O animæ fideles, nigra sum, idest deformis, persecutionibus & ærumnis quas sustineo: sed formosa sum decore virtutum. Quomodo anima nigra sit, vel quomodo formosa, ostendit cum subdit, [Sicut tabernacula Cedar, sicut pellis Salomonis] Ista enim distinguitur. Nigra sum sicut tabernacula Cedar, formosa sicut pellis Salomonis. Cedar filius fuit Ismaelis, & interpretatur tenebræ Ismaelitæ vero semper in tabernaculis habitare soliti sunt, & non habent domos. Dicit ergo ecclesia se nigram, esse, sicut tabernacula Cedar, propter persecutiones quas patiebatur à filiis tenebrarum, quod interpretatur Cedar. Hinc Psalmista dicit 119. Habitaui cum habitantibus Cedar, idest conuersatus sum inter persecutores & peccatores infidelitate nigros. Formosam vero se dicit sicut pellis, idest tabernacula Salomonis, qui pacificus interpretatur: quoniam digna erat visitatione & consolatione sponsi sui Christi inter angustias. Et sicut tabernacula ex pellibus mortuorum animalium fiunt, ita ecclesia tabernaculum videlicet Dei: ex his construitur qui seipsos cum vitiis & concupiscentiis mortificant [Nolite me cõsiderare quod fusca sim, quia decoloratuit me sol] O animæ fideles & Deo deuotæ, Nolite me considerare quod sim fusca, idest quod tribulationibus afficiar quod persecutionibus opprimar, quia decolorauit me sol, idest, feruor persecutionis splendorem in me quodammodo obfuscauit, ac si diceret. Interiorem pulchritudinem meam cogitate, & illam attendite non quę foris pati videor. Tale est, quod & Apostolus dicit Ep. 3. Nolite deficere in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. Non enim sunt condignæ passiones & reliqua. Sol autem in scripturis multos habet sensus. Aliquando significat ipsum Dei & hominum mediatorem, sicut dicitur Mal. 4. Vobis timentibus nomen meum, orietur sol iustitiæ, idest, Christus: significat etiam ecclesiam, sicut Dominus dicit, Matthæi 13. Tunc iusti fulgebunt sicut sol. Aliquando feruorem persecutionis, sicut hic, & in euangelio. Vbi dicitur de semine, quod cecidit super terram, & orto Sole exaruit: quod ipse Dominus aperit exponens. Facta autẽ persecutione propter verbum, scandalizantur. [Filij matris meæ pugnauerunt contra me posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodiui] Vnde cœperit persecutio, ostendit cum subdit. Filij matris meæ pugnauerunt contra me. Mater primitiuæ ecclesiæ synagoga est, cui per Prophetam dicitur, Esa 62. Et vocaberis ciuitas fidelis, & mater ciuitatum fidelis, Sion. Huius filij sunt Iudæi, qui pugnauerunt contra ecclesiam primitiuam quando excitauerunt persecutionem contra credentes, propter quam omnes dispersi sunt per regiones, per ciuitates Samariæ.

Posuerunt me custodem in vineis. Vinea vna, fuit primitiua ecclesia in Hierosolymis sed; ob Iudaicam persecutionem, dispersi omnibus credentibus, multæ vineæ factæ sunt, idest, multæ ecclesiæ constructæ sunt per vniuersum mundum. Dicit ergo ecclesia primitiua Posuerunt me, scilicet Apostoli & Doctores, custodem idest, vt essem custos ecclesiarum. Vnde & bene vbi nos legimus omnes dispersi sunt, in Græco habetur, disseminati. Alias hoc enim diuinitus dispersi sunt, vt plures ecclesiæ fierent per vniuersum orbem. Vineam meam, idest vnam illam ecclesiam quæ in Hierosolymis fuit, non custodiui. Hoc autem non ad votum neque ad mentem, est referendum: sed ad locum non custodiui subaudi, vt esset solũmodo ibi vbi cœpit [Indica mihi vbi pascas, vbi cubes in meridie] Vox ecclesiæ ad sponsum suum Christum. O sponse quem diligit anima mea, idest, quem tota intentione diligo, Indica mihi vbi pascas, idest vbi oues tuas pascere facias Ipse est enim pastor bonus: sicut ipse dicit in euangelio. Indica mihi vbi pascas, & vbi cubes, idest, requiescas & hoc in meridie, idest, in feruore persecutionis vel tẽtationis, Laborans enim ecclesia persecutionibus obsecrat sponsum suum, vt ei dicat in quorum mentibus, requiescat. Nam cubare sponso, requiescere est, sicut

ipse

ipſe dicit. Super quem requieſcit ſpiritus meus, & reliqua Ne enim ſancti actu tentationis areſcant, ipſe in eorum cordibus cubat & requieſcit, atque ab omni feruore tentationum & perſecutionum protegit. Quare hoc? [Ne vagari incipiam poſt greges ſodalium tuorum] Greges ſodalium appellat conuenticula hæreticorum, qui ſodales Chriſti ſunt, quia & ipſi greges ſuos paſcunt. Sed Chriſtus vnum habet gregem, hæretici vero non gregem, ſed greges paſcunt, & eſt ſenſus. O ſponſe Indica mihi ſanctos & electos tuos, in quorum mentibus requieſcis ne forte offendam & incurram hęreticos, putans te me ibi poſſe inuenire. Hunc verſum male hæretici diſtinguebant, tanquam interrogaret vbi paſcas, vbi cubes, & ipſe reſponderet in meridie cubo ideſt, in auſtrali parte [Si ignoras te] vox ſponſi ad ſponſam ſuam eccleſiam [Si ignoras te opulchra, egredere & abi, poſt veſtigia gregum] ac ſi diceret, tu quereris te quaſi à me derelictam & perſecutionem feruoribus denigratam: nec conſideras, quod pulchra ſis inter mulieres, ideſt, non attendis virtutum ſpiritualium pulchritudinem, qua præ ceteris decoraris, licet tentationibus denigreris. Si ergo ignoras te, ideſt ſi hanc dignitatem & formoſitatem tuam non recognoſcis, egredere de meo conſortio, & abi poſt veſtigia gregum. Hoc eſt ſequere & imitare doctrinam errantium hæreticorum, qui contempto vero paſtore vnius gregis multos ſibi greges coaceruauerũt, & paſce hœdos tuos iuxta tabernacula paſtorũ, ideſt peccatores &c. raucos auditores ſub dogmate hæreticorum. Vnus enim paſtor eſt Chriſtus, qui vnum habet gregem, ideſt, vnitatem eccleſiæ catholicæ. Paſtores vero multi ſunt hæretici qui gregem deceptorum hominum ſibi aggregant quos diabolo paſcunt, de quibus Pſalmiſta. 48. Sicut oues in inferno poſiti ſunt. Oues vocantur in loco hoc mali non propter boni ſimplicitatem vel ignorantiam, ſed propter hebetudinem, quia neſciunt reſiſtere prauæ, doctrinæ. Sed omnia quæ ſibi imponuntur à malis doctoribus, ſuſtinent non bona patientia. Vox eiũſdem ſponſi. [Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te amica mea] Equitatum ſuum appellat exercitum filiorum Iſrael, videlicet ſexcentiſex millia qui egreſſi ſunt de Ægypto & tranſierunt mare Rubrum. Equitatum autem ſuum illam multitudinem dicit, quia ſicut auriga currui præeſt, ita Deus illi plebi præerat, protegens illam & defendens & ad terram repromiſſionis introducens. Huic ſuo equitatui aſſimilauit amicam ſuam. Quoniam ſicut ille populus per mare Rubrum ſaluatus eſt. Pharaone demerſo, ita eccleſia gentium per baptiſmum de diaboli ſeruitute liberata eſt, & ad veram repromiſſionis terram euangelicam libertatem introducta. Sicque quæ erat ancilla vitiorum, facta eſt amica Chriſti, emundata & abluta per baptiſmum à ſordibus peccatorũ. Vel aliter ſecundum Gregor. equitatui meo in curribus Pharaonis, aſſimilaui te amica mea Omnes enim qui luxuriæ qui ſuperbiæ, qui auaritiæ, qui inuidiæ, qui fallaciæ deſeruiunt adhuc quaſi equi quidam ſub curru Pharaonis ſunt, ideſt, ſub regimine diaboli, omnis vero qui in humilitate, in caſtitate, in doctrina, in charitate feruet, equus effectus eſt creatoris noſtri, iam in curru Dei poſitus eſt, iam ſeſſorem Deum habet. Vnde cuidam dicitur cur iam Dominus præſidebat. Act. 9. Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare; ac ſi diceret, meus equus es, iam contra me calces iactas: non potes iam tibi ego præſideo. De iſtis equis alibi dicitur Abachuc. 3. Miſiſti in mari equos vos turbantes aquas multas. Habet enim currus Deus, quia animabus ſanctis præſidet, & per animas ſanctas circumquaque diſcurrit: vnde ſcriptum eſt Pſalm. ſexageſimo ſeptimo. Currus Dei decem millia multiplex millia lætantium. Habet currus Pharao, qui tamen currus in mari Rubro ſubmerſi ſunt, quia multi peruerſi in baptiſmate mutati ſunt. Dicat ergo ſponſus [Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te amica mea] ideſt dum adhuc tu eſſes in curribus Pharaonis, ego te equitatui meo aſſimilaui, quia attendi quid prædeſtinationis in te fecerim, equis meis te comparaui. Videt enim Deus multos adhuc deditos luxuriæ, adhuc auaritiæ ſeruientes, & tamen attendit in ſecreto iudicio quid iam de ipſis operatus eſt. Quia habet equos Deus: ſed multos videt adhuc equos eſſe Pharaonis, & quia conſiderat occulto iudicio occulta prædeſtinatione ad bonum commutandos, ſimiles illos attendit iam equis ſuis, quia videt illos ad currum ſuum ducendos qui prius in curru Pharaonis deſeruiebant. Vbi conſideranda ſunt occulta iudicia, quia multi videntur per prædicationem, per ſapientiam, per caſtitatem, per largitatem equos Dei eſſe: tamen occulto Dei iudicio equis Pharaonis aſſimilantur. Et multi videntur per auaritiam, per ſuperbiam per inuidiam per luxuriam equi Pharaonis eſſe: & tamen occulto Dei iudicio equis Dei aſſimilantur, quia & illos videt de bono ad malũ verti & iſtos videt de malo ad bonum reduci. Sic ergo per diſtinctionem diuini iudicij multi, qui equi videntur Dei, equi ſunt Pharaonis pro reproba vita quæ illos ſequitur, ita per impietatem multi equi Pharaonis videntur qui per ſanctam vitam quam in fine ſuo ſeruaturi ſunt, equis Dei aſſimilantur. Vnde blanditur ſponſus & dicit. Equitatui meo in currib. Pharaonis aſſimilaui te amica mea, ideſt, tu adhuc in curribus Pharaonis ſubdita ſeruiebas ſub vitia curiebas: ſed attendi ego quid de te prædeſtinatione fecerim, equitatui meo te aſſimilaui, ideſt, electis meis ſimilem te attendi [Pulchræ ſunt genæ tuæ ſicut turturis] Turturis natura eſt, vt ſi caſu coniugem perdiderit, alium vltra non inquirat. Turturi ergo aſſimilatur eccleſia, quia ex quo Chriſtus præſentia ſua corporali mundum deſeruit & cœlos petiit, eccleſia in eius amore tenaciſſime perſeuerat. Nec recipit vllum adulterum amatorem, qui contemnit mundum & concupiſcentias eius, & ſolius ſponſi ſui pulchritũdinem mente contemplatur. Genis autem turturis genas eccleſiæ comparat, quia in genis maxime verecundia apparet, & per hoc pudor & verecundia eccleſię oſtenditur; quia erubeſcit aliquid fœdum & quod ſponſo ſuo diſpliceat perpetrare, & eſt ſenſus. Noli timere, ne vageris per greges ſodalium, quia tanto te amoris mei pudore & tanta verecundia donaui, vt certus ſim te me non poſſe deſerere vel ad alios deflectere, [Collum tuum ſicut monilia] Per collum eccleſiæ, doctores ſancti figurantur, nam ſicut per collum cibi reficiendo corpori miniſtrantur, ſermones etiam quibus arcana mentium demoſtrantur per colli fiſtulam egrediuntur: ſic doctores non ſolum cibum nobis ſalutaris doctrinæ miniſtrant, ſed etiam ſecreta ſcripturarum nobis manifeſtant. Hoc ergo collum eccleſiæ, quaſi monile eſt, quia caſtæ doctrinæ gemmis, virtutum ornamentis ſancti doctores decorantur. Monile enim ornamentum eſt virginum vel matronarum [Murenulas aureas, faciemus tibi vermiculatas argento] Murenulæ iuxta literam ornamenta ſunt colli virginalis & puellaris virgulæ videlicet auri perplexæ intermiſtis nonnunquam pulchra varietate ſubtiliſſimis argenti filis, & hoc eſt quod dicit vermiculatas argento, ideſt in modum vermium terrenorum quos lumbricos dicunt diſtinctas, & inter ſe coniunctas. Murenulæ autem à ſimilitudine piſcis maritimi, qui Murena vocatur. Myſticæ murenulæ ſunt perplexa ſcripturarum dogmata ex diuerſis ſanctorum patrum ſententiis inter ſe iuncta. Aurum quippe claritatem ſignificat ſenſus ſpiritualis.

Argentum vero, nitorem eloquij designat Murenulas aureas ergo sponsus sponsæ suæ facit, cum Christus ecclesiam suam doctrinis sanctorũ patrum, sensu & eloquio fulgentibus instruit, atque ad illorum fidem & virtutem imitandam accendit. Notandum vero, quod dicit pluraliter faciemus tibi, quasi enim Christus se personis doctorum coniungit per quos ipsæ murenulæ incatenantur, vt istis ecclesia exornetur [Dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum] Modo synagoga Regem, sponsum suum Christum dicit, qui per diuinitatem suam omnia regit, & etiam secundum humanitatem de regia Dauid stirpe natus est, Accubitus huius regis, fuit incarnatio eius; accumbere enim est reclinare & discumbere, & tunc Christus accubuit quando pro nostra redemptione se vsque ad suscipiendam naturam nostram inclinauit, & tunc Nardus dedit odorem suum, quia virtus ecclesiæ magis enituit. Cum enim considerat Deum pro se hominem factum, amplius ad specialium virtutum studium & amorem conditoris accenditur. Nardus enim fragrantiam virtutum specialium designat. Erant quidem ante incarnationem sancti Dei: sed sicut dictum est, sanctitas magis à tempore incarnationis Christi excreuit, & tunc quodammodo nardus ecclesiæ, idest, odor virtutum fortis dedit odorem suum. Iuxta literam nardus herba est aromatica, crassa, & fragili radice, soloque paruo & denso, cuius cacumina in aristas se spargunt. Hoc vnguento Maria Magdalena caput & pedes Domini perunxisse in euangelio legitur. Lucæ 7. Cum esset in domo Simonis. [Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi] Myrrha species est aromatica nimiæ amaritudinis, qua mortuorum corpora condiuntur, hoc loco passio Christi & sepulchrum designatur. Nam depositum corpus Domini de cruce, à Nicodemo & Ioseph myrrha & aloe conditum est, & inuolutum linteis cum aromatibus ac sepulturæ datum. Dicit ergo ecclesia sponso eius. Dilectus meus fasciculus myrrhæ mihi factus est, quia propter me mortuus & sepultus est [Inter vbera mea commorabitur] Nemo dubitat locum cordis inter vbera esse. Dicit ergo. Inter vbera mea commorabitur cor, idest in cordis mei memoria æternaliter habebitur, & numquam tantorum beneficiorum eius obliuiscar; sed siue in prosperis, siue in aduersis sim, recordabor eius qui me dilexit, & mortuus est pro me [Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi] Cyprus insula est, vbi vites nobiles esse feruntur maximos botros procreantes. [Engaddi] locus similiter esse fertur habens arbusculas liquorem balsami desudãtes. Loquitur ergo sponsa de resurrectione sponsi sui, botrus Cypri dilectus meus mihi, ac si diceret; sponsus meus qui mortis amaritudinem pro me gustauit, & quasi fasciculus myrrhæ mihi fuit: sed in resurrectione sua factus est mihi botrus Cypri, quando me gaudio suæ resurrectionis lætificauit. Vinum enim lætificat cor hominis, & hoc in vineis Engaddi, quia ex resurrectione quasi suauissimi balsami odore per vniuersum mundum redoluit & fragrantiam suę fidei late dispersit. Engaddi autem fons hœdi interpretatur, per quem significatur baptisma & sacrificium, in quo omnia peccata abluuntur. Hœdus namque peccatores significat. Baptismus ergo fons hœdi est, quia peccatores suscipit, & maculatos, & mundatos ab omnibus peccatis reddit: Vox sponsi Christi ad ecclesiam suam sponsam [Ecce tu pulchra es amica mea: ecce tu pulchra] Bis eam repetit esse pulchram, propter perfectionem operis & munditiam cogitationis Ecce tu pulchra es, hoc est in bonis operibus perfecta es sancte, & iuste, & pie viuendo secundum Apostolum. [Ecce tu pulchra es] mundam & simplicem habens cordis cogitationem atque intentionem A quia non propter terrena commoda vel mundi gloriam sed vt solis oculis Dei placeas bona operaris [Oculi tui columbarum] Columba simplicissima auis est, per hanc simplicitas, atque innocentia ecclesiæ figuratur. Quasi enim oculus columbarum, habet, quia ab omni fictione & simulatione se immunem ostendit: vel etiam oculos habet columbarum, quia scientia diuinarum scripturarum, & simplici intuitu intelligit, spirituales & diuinos sensus in ea requirens: nam quoniam Spiritus sanctus in specie columbæ apparuit, recte doctrina cœlestis, in oculis columbæ intelligitur [Ecce tu plucher es dilecte & decorus] Postquam sponsus sponsam suam de pulchritudine operis & cordis laudauit, reddit ei vicem sponsa: respondens. Ecce tu pulcher &c. ac si diceret, tu quidem me pulchram in B opere & cogitatione esse dicis: sed ego omnem hanc pulchritudinem à te me credo habere & cognosco; tu enum es pulcher & decorus, tu es fons totius boni, & quicquid boni habeo, tua gratia habeo; pulcher autem & decorus dicitur, quia & diuinitatis perpetuitate & etiam susceptæ humanitatis dignitate mirabilis est. [Lectulus noster floridus] Lectulus ecclesiæ est qualiscunque tranquillitas vel requies præsentis vitæ. Nam quasi in bello est ecclesia, dum pro Christo diuersa tolerat certamina, quasi vero in lectulo requiescit, cum aliquantula pace sibi concessa fruitur: sed hic lectulus est floridus, hoc est varietate virtutum quasi vernantibus floribus distincta est requies ecclesiæ; tunc enim liberius contemplationi diuinæ insistit cum ieiunia, vigilias, & cætera bonorum operum exer- C citia liberius exequitur [Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia cypressina] Domus ecclesiæ, sunt fidelium conuenticula per orbem totum dispersa. Tigna vero & laquearia, sunt ipsæ personæ fidelium ex quibus ecclesia constat. Sed attendendum est, quod tigna ad munimentum domus sunt: laquearia ad ornamentum. Ideoque per tigna designantur doctores, quorum doctrina fulcitur & sustentatur ecclesia, per laquearia vero sancti simplicitate gaudentes, qui suis virtutibus ornant ecclesiam: non autem muniunt doctrina, & hic attendendũ est quod sicut laquearia tignis affixa sunt, & sic vita fidelium in ecclesia ex doctoribus pendet, quia illorum doctrina instruitur & roboratur. Bene autem tigna cedrina & laquearia cypressina dicuntur. Nam vtræque arbores imputribilis naturæ sunt sanctos designantes, qui immarcessibili desiderio flagrant amore sui conditoris, & contemptis transitoriis, ad æterna festinant. Cedrus etiam odore suo serpentes fugat, & sic sancti doctores dœmones vel hæreticos fragrantia doctrinæ suæ repellunt. D

CAP. II.

E EGo flos campi, & lilium conuallium. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. Sicut malus inter ligna syluarum, sic dilectus meus inter filios. Sub vmbra illius quem desideraueram sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo. Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem. Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Adiuro vos filiæ Hierusalem, per capreas ceruosque camporum, ne suscitetis neque euigilare faciatis

faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit, vox dilecti mei. Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles. Similis est dilectus meus capreæ, hinnuloque ceruorum. En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos. En dilectus meus loquitur mihi: surge, propera amica mea, columba mea, formosa mea & veni. Iam enim hyems transiit, imber abiit & recessit. Flores apparuerunt in terra nostra tempus putationis aduenit. Vox turturis audita est in terra nostra, ficus protulit grossos suos, vineæ florentes dederunt odorem suum. Surge, propera amica mea, speciosa mea & veni: columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ. Ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis. Vox enim tua dulcis, & facies tua decora. Capite nobis vulpes paruulas quæ demoliuntur vineas. Nam vinea nostra floruit. Dilectus meus mihi & ego illi qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies & inclinentur vmbræ. Reuertere, similis esto dilecte mi capreæ hinnuloque ceruorum super montes Bethel.

Ipse quoque sponsus de se qualis sit ostendit, postquam sponsa qualem domum ipsa & sponsus eius habeant ostendit, dicens [Ego flos campi] & reliqua; videlicet quia odorem meæ virtutis, per latitudinem totius mundi diffudi: ego sum flos campi, ideſt, Deus mundi. Sicut enim campus floribus adornatur & vernat, ita totus mundus Christi fide & notitia decoratur. Sum etiam lilium conuallium] Quia illis mentibus meam præcipue gratiam tribuo, quæ nullam spem in se habentes mihi se humili deuotione submittunt. Conualles enim significant humiles mentes, quarum lilium Christus est, quia pulchritudo humilium mentium, ipse est qui dixit. Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Potest & hoc quod dicit: ego sum flos campi, ad incarnationem referri. Campus enim non aratur, non scinditur, non vllo vomere prosulcatur. Dicit ergo sum flos campi, ideſt, filius virginis. Non ergo ruris, sed campi se florem vocat, quia virgineæ carnis fructus est secundum vaticinium Esaiæ 11. Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius ascendet. Lilium conuallium est Christus, hoc est filius humilium parentum. Conualles enim humiles parentes eius, & pauperes significant. Veniens enim filius Dei in mundum non solum homo fieri dignatus est: sed etiam pauper homo pro nobis. Nec diuites, sed pauperes elegit habere parentes, vt particeps factus paupertatis nostræ, diuitiarum & gloriæ suæ nos participes faceret [Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias] Videns sponsam suam ad requiem festinare & labores refugere, ac per quietem præsentis temporis ad æternã beatitudinem tendere, monet eam tali comparatione, vt nouerit se per pressuras & labores huius seculi illuc peruenire debere. Sicut inquit lilium est inter spinas, sic amica mea inter filias. Spinæ quæ pungunt & lacerant significant paruos quosque vel intra ecclesiam vel extra ecclesiam, & est sensus Sic tibi viuendum est

A & sic parata debes esse contra omnia aduersa, sicut lilium inter spinas est; & tamen florere & gratum odorem ex se emittere non cessat. Sic amica mea inter filias, quia non solum ab his qui extra ecclesiam sunt mala pateris, verum etiam ab illis qui generati per baptismum in filiationem Dei veniſſe videntur. Et nota quod se superius sponsus lilium appellauit conuallium, nunc sponsam suam dicit, quasi lilium inter spinas, quia ipse qui vere est lilium per gratiam facit ecclesiam suam esse lilium, candidam videlicet virtutibus, vel ab omni vitiorum labe immunẽ [Sicut malum inter ligna syluarum, sic dilectus meus inter filios] Nunc sponsa laudata à sponso, vicem ei reddit, & dicit qualis quoque sit ipse. Sicut inquit malum inter ligna syluarum, sic
B dilectus meus inter filios. Sicut malum pulchritudinem habet pomorum, & gratum odorem inter agrestia ligna syluarum, ita mediator Dei & hominum Christus Ieſus spirituali refulget gratia inter filios Dei, & inter electos. Ipse enim per naturam Dei filius est, reliqui electi per gratiam, potestate accepta ab vnico filio Dei, vt sint filij Dei. Hinc Ioan. cap. 1. Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre. Non qualemcunque, sed quasi vnigeniti à patre [Sub vmbra illius quem desideraueram sedi [Quia in eius protectione confido & ab eo inter aduersa gubernari spero. Vmbra enim Christi protectio diuinitatis est, qua electos tuetur & defendit. [Fructus eius dulcis gutturi meo] ideſt, diuinitatis contemplatio qua me satiari confido. Hæc est
C enim sanctorum expectatio, hæc est etiam satietas & præmium, visio conditoris. Desiderat ergo vmbram conditoris sui ecclesia, quia protectionem illius exoptat inter præsentis vitæ aduersa. Fructus illius dulcis gutturi meo est, quia expectat perfrui specie visionis illius, & satiari dulcedine claritatis eius [Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem] Cella vinaria, ecclesia est, in qua est vinum euangelicæ doctrinæ. In hanc ergo cellam amica sponsi introducitur, quando ex omnibus gentibus in vnam ecclesiam fideles adunantur. Ordinauit in me charitatem. Inter omnes virtutes primatum tenet charitas, qua ipsa subsistit ecclesia. Charitas ergo in ecclesia ordinatur, quia non temere, non
D confuse, sed ordinate tenenda est omnis Dei & proximi dilectio. Deus enim est diligendus super omnia toto corde, tota anima, omnibus viribus, omni mente. Proximus diligendus est, sicut se vnusquisque diligit. Nam confundere vult charitatem, qui proximi charitatem, dilectioni Dei præponit, de quibus Dominus in euangelio ait. Matth. 10. Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus. Vel etiam ordinauit in me charitatem, ideſt ipse prior me dilexit, deinde qualiter eum diligere deberem docuit; vnde ipse dicit. Ioan. 15. Non vos me elegistis: sed ego elegi vos. Namque in euangelio dicitur. Ipse pater amat vos, quia vos me amastis. Non ita putandum tanquam amor discipulorum præcesserit amorem diuinum, sed ita potius, quod Deus primo discipulos amauerit, illi
E vero subsequenter gratiam habentes diuino amori, maiori dilectione se dignos fecerunt. Et Ioan. 1. Can. c. 4. Diligamus Deum: quoniam ipse prior dilexit nos. [Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo] Postquam ecclesia vel anima Deo dilecta, in se charitatem ordinatam dixit qualiter velit requiescere, vel in quo lecto sponso suo pausare ostendit subdens: Fulcite me floribus, & reliqua. Alloquitur animas iam perfecte diuino amori inhærentes. Per flores initia sanctæ conuersationis intelliguntur, per mala vero, perfectio bonorum operum. Et est sensus. O sancte, quæ iam dilectioni conditoris vestri inhæretis, fulcite

me bonorum vestrorum exemplis, & qualiter in exordio virtutum vel in profectu, vel in perfectione bonorum operum vixeritis, ostendite quia amore langueo. Tunc enim anima amore Dei languet, quando eius dilectioni nihil præponit, imo quasi ad sæculi opera, languida & imbecillis efficitur, nihilque eam delectat, nisi meditatio cœlestium & contemplatio conditoris sui. [Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me] Dum inquit in tali lecto iacuero, læua eius, idest, sponsi erit sub capite meo. Per læuam, præsentis temporis prosperitas, vel etiam dona Dei intelliguntur, quæ sanctis in præsenti conferuntur. Per dexteram beatitudo cœlestis patriæ accipitur. Læua Dei sunt pignora Spiritus sancti & scripturarum diuinarum intellectus, & cætera dona ac charismata, quibus sancta ecclesia in præsenti consolatur. Caput principale mentis accipitur. Læua ergo sponsi sub capite sponsæ est, quia hæc omnia dona ad hoc percipit ecclesia vel anima fidelis, vt per hæc discat suspirare ad æterna. Dextera vero sponsi eam amplexatur, quia tota intentio ecclesiæ vel animæ fidelis hæc est, vt ad æternam beatitudinem quandoque perueniat, & spe sui conditoris gaudeat. Et bene prius læua sub capite, post sponsi dextera eam amplectitur, quia nemo ad amplexus æternæ beatitudinis poterit peruenire, nisi hic mysteriorum cœlestium & donorum diuinorum studuerit esse particeps [Adiuro vos filiæ Hierusalem per capreas ceruosque camporum, vt non suscitetis neque euigilare faciatis dilectam meam, quoadusque ipsa velit] Vox sponsi adiurantis filias Hierusalem, idest animas æternis desiderijs intentas, & visionem pacis requirentes, ne quiescentem sponsam suscitent, & inquietent, adiuro vos inquit filiæ Hierusalem, & reliqua vsque dilectam, hoc est, ne animam diuinæ contemplationi deditam, orationibus vel lectionibus diuinis occupatam inquietare & ad exteriora opera suscitare velitis, donec ipsa velit, hoc est donec expleto contemplationis tempore, admonente corporis fragilitate ipsa velit suscitari à somno interiæ quietis, & ad temporalia agenda procedere.

Videamus autem per quid adiuret filias Hierusalem, per capreas ceruosque camporum. Capreæ & cerui, munda animalia sunt serpentibus & venenis inimica, & significantur virtutes sanctorum, quæ munditia spirituali refulgent, & venena fraudis diabolicæ non solum cauent, verum etiam infectantur, & ad nihilum redigunt. Et est sensus. Adiuro vos filiæ Hierusalem per virtutes vestras quas vobis diuina gratia collatas gaudetis, vt animam contemplationi meæ intentam non inquietetis, donec contemplationis hora finita, ipsa aliud quid agere velit, vox ecclesiæ [Vox dilecti mei] subaudi hæc est. Lætabunda enim ecclesia, quod tantum diligitur à sponso, vt etiam pro illa filias Hierusalem adiuret, vt non eam requiescentem inquietent, dicit. Hæc vox dilecti mei pro me loquentis, quem dilectum videre desideras, sed non valens annectit. [Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles intelliguntur perfecti, quique sanctæ conuersationis sublimitate à terrenis subleuati sunt, & quasi camporum planitiem melioris vitæ meritis excedentes. De his quoque montibus Es. dicit 11. Erit mons domus Domini præparatus in vertice montium & eleuabitur super colles. Loquitur ergo sponsa de dilecto suo. Ecce iste venit saliens in montibus & transiliens colles, hoc est etiam secundum humanitatem omnem sanctorum excellentiam, omnem contemplationis vitæ puritatem excedens. Nec stare in montibus, sed transilire dicitur, quia & si ad horam per interna inspirationem cor sanctorum visitet, subito tamen recedit, vt eos amplius in sui dilectionem accendat. Potest etiam hoc ad incarnationem Christi referri, quia veniens quosdam saltus dedit, quia de cœlo venit in vterum virginis de vtero virginis in præsepe, de præsepe ad baptismum, de baptismo ad crucem, de cruce ad sepulchrum, de sepulchro ad cœlum. Hinc & Psalmista. Psal. 15. Exultauit vt gigas, & reliqua [Similis est dilectus meus capreæ hinnuloque ceruorum.] Capreæ & cerui quamuis in sua natura multa habeant, quæ allegoricis sensibus conueniant, hoc tamen habent singulare, quod non in planioribus immorantur: sed in arduis & excelsis locis, & quod quosdam saltus dare solent. Recte ergo his assimilatur Christus, propter subtilem contemplationem, & quia nullo intellectu diuinitatis eius maiestas comprehendi potest. Non autem ceruis assimilatur, sed capreis mitionibus, videlicet animantibus propter humilitatem incarnationis suæ, quia non solum homo fieri, sed etiam humilis homo fieri dignatus est. Hinnulo autem ceruorum similis dicitur, quia secundum humanitatem de ceruis, hoc est de patriarchis duxit originem. Vnde & Paulus dicit 2. Timot. 2. Memor esto Dominum Iesum resurrexisse à mortuis, ex semine Dauid secundum euangelium meum. Vel etiam propter varietatem virtutum & innocentiam, hinnulo ceruorum comparatur [En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos] Paries, mortalis nostra conditio appellatur, quæ quodammodo inter nos & Deum, quasi crassus quidam paries constitutus, non permittit nos eius contemplatione frui. Nam primus homo conditus est, vt visione & alloquio Dei frueretur: sed postquam peccauit, appositus est quidam paries, ipsa videlicet mortalitas qua prægrauamur. Nam vt sapiens dicit, corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, & premit terrena habitatio sensum multa cogitantem. Sponsum ergo suum quem superius capreis, vel hinnulis ceruorum comparauit, nunc dicit post suum parietem stare, quia Christus aliquando vicinus fit ei cui se quantum humana mens capit, contemplari permittit. Aliquando vero elongatur, & quasi caprea vel ceruus quibusdã saltibus effugit. Quia ergo paries appositus erat inter nos & ipsum, nec videre illum poteramus, dignatus est in ipso pariete facere fenestras & cancellos, per quos vtcunque sentiri, vtcunque perspici possit; vnde & sequitur. Respiciens per fenestras prospiciens per cancellos. Quasi enim fenestræ & cancelli in pariete fiunt, cum ipse sua se contemplari permittit, licet ipse in speculo & ænigmate. Potest etiam hoc quod dicit, ipse stat post parietem nostrum, & ad humanitatem eius referri, quasi enim post parietem nostrum, stetit, quia carnem nostram, sibi opposuit in qua diuinitas latuit. Quod vero sequitur, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos, hoc ad diuinitatem eius refertur. Ille enim qui per, fenestras, vel per cancellos intuetur, cuncta quæ foris aguntur videt, & ipse à nemine videtur. Ita Deus cum omnia videat & omnia perscrutetur, ipse inuestigari & comprehendi non potest [En dilectus meus loquitur mihi] Ad prædicandum hortatur me dicens [Surge, propera amica mea, columba mea, formosa mea, & veni [Vox sponsi ad publicæ operationis studia prouocantis. [Surge, propera amica mea] per fidem & dilectionem, columba mea per innocentiam & simplicitatem, formosa mea per virtutum pulchritudinem: festina & veni ac si diceret. Surge de strato tuo illo tibi dulcissimo, hoc est de quiete in qua mihi soli placere in psalmis, hymnis, & orationibus desideras. Festina & veni, idest festina ad vtilitatem

vtilitatem proximorum, vt illos quoque per prædicationis officium, & bonorum operum exempla tui imitatores facias, & ad salutem perducas. Et notandum, quod superius filias Hierusalem adiurabat ne suscitarent, neque euigilare facerent dilectam, hic vero ipse eam suscitat, surgere ad laborem hortatur, quia omnia tempus habent, & omni rei est tempus sub cœlo. Tempus cõtemplationis: tempus etiam actionis. Alio enim tempore debent sancti prædicatores diuinæ contemplationi insistere, & mentem suam cœlesti quiete oblectari, alio vero tempore per charitatem debent curam proximorum agere, & eis bonorum operum exempla præbere, ac diuinæ contemplationis doctrinam impendere [Iam enim hyems transiit, imber abiit & recessit] Hyemis & imbris nomine, asperitas infidelitatis exprimitur, quæ totum mundum tenebat vsque ad aduentum Christi. Dicit ergo sponsus. Surge amica mea & veni, quia hyems transiit sole iustitiæ apparente, & imber infidelitatis recessit, ac serueritas veræ fidei in mundo resplenduit. Tale est quod Apostolus ait. Roman. duodecimo. Nox præcessit, dies autem appropinquauit [Flores apparuerũt in terra nostra, tempus putationis aduenit] Funita hyeme & imbre, flores in terra apparuerunt, decor videlicet virtutum & pudicitiæ, & transeunte asperitate infidelitatis, verna fidei successit temperies. Tempus putationis aduenit, hoc est purgationis sanctorum. Putatio enim vinearum, sanctorum significat purgationem, quæ in Christo, & per Christum est, de qua ipse ait. Ioan. decimoquinto. Ego sum vitis vera & vos palmites, omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum pater meus, & qui fert fructum purgabit eum vt plus afferat fructum [Vox turturis audita est in terra nostra] Hoc est vox prædicantium Apostolorum. Turtur enim quæ est auis castissima, & quæ in excelsis semper & in arboribus morari solet, & nidificare, apostolos vel cæteros doctores significat, qui possunt dicere. Nostra conuersatio in cœlis est, Philipp. 3. quod etiam gemitum pro cantu habet, sanctorum ploratum significat, quique suos ad fletum & lamenta hortantur dicentes. Miseri estote & lugete vt luctus vester in gaudium. conuertatur. Iac. quarto. [Vox turturis audita est in terra nostra,] ideſt, vox prædicantium Apostolorum, in terra nostra, hoc est in ecclesia, de qua Psalmista, Domini est terra, & plenitudo eius [Ficus protulit grossos suos] Per ficus synagoga designatur. Grossi autem dicuntur primitiuæ & immaturæ ficus inhabiles ad edendum, quæ ad pulsum venti facile cadunt: voce autem turturis insonante ficus protulit grossos suos, quia Apostolis prædicantibus, emerserunt multi de synagoga Iudæorum qui & Christum crederent, & tamen legem carnaliter vellent, magisque authoritate legis delectarentur, quam dulcedine euangelij, volentes circunciſionem & sabbatum & alia legis præcepta iuxta literam obseruare, de quibus Apostolus dicit. Galat. 4. Æmulantur vos non bene: sed volunt vos circuncidi, vt in carne vestra glorientur [Vineæ florentes dederunt odorem suum] Postquam turturis vox audita est, postquam ficus protulit grossos suos, vineæ florentes dederunt odorem suum, quia multitudo ecclesiarum per latitudinem orbis diffusa est, quia flores virtutum & odorem bonæ opinionis late de se spargunt [Surge amica mea, sponsa mea, & veni columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ] Vocat iterato sponsus amicam suam & dicit. Surge amica, sponsa mea, & veni. Noli, inquit, sponsa mea quam mihi per fidem & dilectionem amicam feci otioso corpore lentescere: sed surge & veni, & exempla virtutum foris proximis præbe. Columba mea in foraminibus petræ, sic petra est Christus, iuxta quod Apostolus ait. 1. Corinth. 9. Petra autem erat Christus, foramina petræ sunt vulnera, quæ pro salute nostra in cruce suscepit, fixuram videlicet clauorum, lanceæ percussuram. In his ergo foraminibus, columba, ideſt, ecclesia moratur, quia totam spem salutis suæ in passione sui redemptoris constituit. Ibi ab insidiis malignorum spirituum, quasi à raptu accipitris secura delitescit, ibi nidificat, in fœtus bonorum operum congerit. In cauerna maceriæ. Maceriæ construuntur ex viminibus, vel ex siccis lapidibus ad munimenta vinearum ad repellendas vulpes, vel cæteras nocuas bestiolas. Per maceriam ergo significatur cælestium custodia præceptorum, vel virtutum, vel angelicum præsidium sicut Esaias de Domini vinea ait. Et maceria circumdedit & circunfodit eam. In cauerna ergo maceriæ moratur, præsidio angelorum vndique circundatur, & à tentationibus custoditur [Ostende mihi faciem tuam sonet vox tua in auribus meis, vox tua dulcis, & facies tua decora] Tu inquit dilecta mea quæ in lecto contemplationis dulcissime requiescis, veni & ostende faciem tuam mihi, & à secreto quietis egredere ad publicam actionem & pulchritudinem bonorum operum tuorum aliis ad exemplum demonstra. Ostende mihi dicit, quasi Deo: Deo enim suam faciem ostendit ecclesia, cum proximis ad vtilitatem & profectum virtutum, quantam intrinsecus habeat pulchritudinem, insinuat. Hoc est quod Dominus dicit in euangelio, Matt. 5. Videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum. [Sonet vox tua in auribus meis] vox videlicet prædicationis, vel diuinæ laudis, qua alios facias proficere. In auribus enim Dei vox ecclesiæ sonat cum prædicatione ex multorum conuersione delectatur Deus. Bene autem dicit faciem tuam, & vox tua, non aliena. Illam videlicet faciem mihi ostende, quam in baptismo tibi dedi, quando mundaui te ab omni peccato, vox tua dixi in auribus meis sonet, vt ex sincera intentione dilectionis meæ procedit, vt non propter aliud prædices, nisi propter me [Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas, nam vinea nostra floruit] Vox sponsi præcipientis sponsæ suæ & filiabus Hierusalem, sanctis videlicet doctoribus, vel animabus fidelibus. Capite inquit nobis vulpes paruulas. Vulpes dolosum est animal & fraudulentum, in cauernis & specubus habitans, nec recto, sed tortuoso incedens itinere. Idcoque designa hæreticos, qui demoliuntur vineas, hoc est ecclesiam Dei, plebem videlicet fidelium lacerare & decipere non cessantes. Præcipit ergo, vt paruulas vulpes capiant, ideſt, vt hæreticam prauitatem in ipso initio debellare & destruere non cessent, ne robusta facta fortius ecclesiam impugnent. Nam vinea nostra floruit, ideſt ecclesia per vniuersum mundum flores virtutum emisit. Et nota cum superius vineas pluraliter dixerit, modo dicit singulariter vinea nostra floruit, quia ex multis ecclesiis, vna est electa ecclesia [Dilectus meus mihi & ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies & inclinentur vmbræ] Vox sponsæ. Dilectus meus mihi, subaudi societur vinculo charitatis & amoris, & ego illi coniungar & consociabor vicissitudine mutuæ dilectionis. Vel dilectus meus, subaudi det mihi verba exhortationis & diuinæ promissionis, & ego subaudi ostendam illi faciem meam. Vel etiam dilectus meus mihi dignetur coniungi glutino charitatis, & ego illi coniungar vinculo dignæ obedientiæ obtemperans præceptis illius. Qui pascitur inter lilia, hoc est delectatur & iocundatur inter candidas & odoriferas virtutes sanctorum. Et hic notandum, quod superius dixit lilium, hic vero pluraliter

lilia, quia multæ sunt virtutes sanctorum: vna tamen fides est, & vna charitas, qua præcipue delectatur Deus. Siue etiam pascitur inter lilia, hoc est suauissime delectatur inter choros virgineos. Candor enim liliorum, recte munditiæ virginali comparatur, donec aspiret dies, hoc est donec transeant nebulæ præsentis vitæ, & appareat dies, hoc est, veniat claritas sempiternæ beatitudinis. Et est sensus. Dilectus meus mihi præstat auxilium, & ego illi dignam præbeo obedientiam, qui virtutibus sanctorum delectatur, quoſque transcursa nocte præsentis vitæ, in qua per speculum & in ænigmate cernitur, appareat dies supernæ claritatis, vt facie ad faciem videatur. [Reuertere dilecte mi, similis esto capreæ aut hinnulo ceruorum super montes Bethara] Vox ecclesiæ sponsi sui speciem desiderantis. O dilecte mi: qui me de lecto quietis surgere præcipis, & vt tibi faciem meam ostendam hortaris, reuertere, hoc est claritatem diuinitatis tuæ me perspeculari permitte, & hoc quod mihi perfecte promittis in alia vita, beatitudinem videlicet tuam, in hac adhuc peregrinatione, me saltem in figura & ænigmate habere permitte. Similis esto capreæ, aut hinnulo ceruorum super montes Bethara. Iam dictum est superius, quod capreæ campos despiciunt, & ad alta montium emituntur. Christus ergo capreis comparatur, quia secundum carnem resurgens à mortuis cœlorũ alta petiit. Hinnulus vero ceruorum vocatur, hoc est filius antiquorum patrum. Cerui enim sunt patriarchæ & prophetæ, de quibus Christus carnis originem duxit. Fertur hinnulus hanc habere naturam, vt feruente sole, vmbrosa & opaca loca requirat, in quibus ab æstu protegatur: sic & Christus in eorum mentibus requiescit, qui rore Spiritus sancti ab æstibus carnalium voluptatum temperantur, ac si diceret. O dilecte, reuertere, hoc, est me sæpius tua visitatione illustrando lætifica, qui per carnem, quam assumpsisti, iam cœlorum sublimia penetrasti. Montes autem Bethara, mentes significant sanctorum à terrenis per superna desideria eleuata. Nam & Bethara interpretatur domus consurgens, vel domus vigilantium. Vigiliæ mentes sanctorum significant, quæ ad desideranda superna consurgunt, & ad ea percipienda inuigilant. Quidam codices habent, super montes Bethel. Bethel interpretatur domus Dei, apte mentes sanctorum signans, quæ domus Dei sunt habentes in se Deum inhabitatorem, qui dicit per Prophetam. Leuit. 16. Inhabitabo in illis, & inambulabo Super has ergo mentes dilectus similis est capreæ hinnuloque ceruorum, quia illas visitare est dignatus quæ domus Dei esse student.

A

B

C

D

E

CAP. III.

IN lectulo meo per noctem quęsiui quem diligit anima mea. Quæsiui illum, & non inueni. Surgam, & circuibo ciuitatem: per vicos & plateas, quæram quem diligit anima mea. Quæsiui illum, & non inueni. Inuenerunt me vigiles qui custodiunt ciuitatem: Num quem diligit anima mea, vidistis: Paululum cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea. Tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ. Adiuro vos filiæ Hierusalem per capreas ceruosque camporum, ne suscitetis, neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. Quæ est ista quæ ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarii? En lectulum Salomonis, sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gradios, & ad bella doctissimi. Vniuscuiusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos. Ferculum fecit sibi rex Salomon, de lignis Libani. Columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum, media charitate constrauit propter filias Hierusalem. Egredimini filiæ Sion & videte regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater sua, in die desponsationis illius, & in die lætitiæ cordis eius.

Vox ecclesiæ de gentibus congregatæ [In lectulo inquit meo] hoc est, cum adhuc in desideriis carnalibus requiescerem, & cum adhuc in tenebris infidelitatis & ignorantiæ posita essem [quæsiui quem diligit anima mea] Multi enim philosophorum Deum ignorantes, summo tamen studio illum requirebãt per creaturas, creatorem volentes cognoscere. Sicut Plato qui in Timæo multa de anima disputauit, & sicut Aristoteles & Socrates & cæteri qui omne vitæ suæ tempus in studiis exquirendæ veritatis expendebant. [Quęsiui illum & non inueni:] Non enim per mundanam sapientiam Deus cognosci potuit [Surgam & circuibo ciuitatem, per vicos & plateas, quæram quem diligit anima mea, quæsiui illum & non inueni] Exurgam inquit, de statu corporis & carnalis delectationis, & circuibo ciuitatem huius mundi, maria, ac terras peragrando, per vicos & plateas, quæram quem diligit anima mea, hoc est, per lata itinera gradientes huius sæculi & suis voluptatibus deditos, aspiciam si forte in illis dilecti mei vestigia aspiciam. Hoc cum causa exemplide multis dici possit, præcipue in illo Eunucho impletum est, qui à finibus terræ venit Deum cœli Hierosolymis adorare, quem Philippus inuenit, atque Christum in prophetia Esa. ostendit, Act. 5. Hoc quoque in Cornelio adimpletum est, qui adhuc paganus & ignorans Deum, eleemosynas faciebat, & orationibus vacabat, quem Petrus cum domo sua baptizauit, Act. 10. Iterat adhuc difficultatem intentionis & dicit, quæsiui illum & non inueni [Inuennerunt me vigiles qui custodiunt ciuitatem] Vigiles sunt sancti Apostoli & cæteri Doctores Ecclesiæ, qui ciuitatem, ideſt, sanctam ecclesiam custodiunt, & ab insidiis spiritualium hostium defendunt, quos interrogat [Num quem diligit anima mea vidistis?] Quasi vigilans ecclesia interrogabat, cum intenta aure eorum prædicationem percipiebat [Paululum cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea] Pertransire vigiles, est eorum dicta & doctrinam diligenter perscrutari. Solemus namque dicere transcurri librum, legens, vel transiui. Cum inquit pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea, quia cum solicita meditatione dicta vel scripta sanctorum requirimus, statim dilectum inuenimus, quia Deum in eorum dogmatibus reperimus.

Potest

Potest & sic intelligi, cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea, hoc est, cum intellexissem Christum omnium sublimitatem & gratiam superare. tunc inueni quem diligit anima mea, hoc est, tunc vere intellexi quantum ipse à cæterorum sanctorum meritis distet [Tenui eum nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ & in cubiculum genitricis meæ] Hoc est ardentissima fide & deuotione illi inhæsi, nec dimittam eum: sed in eius amore & fide perseuerabo, donec introducam eum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ, hoc est, donec illum synagogę quæ est mater mea spiritualiter prædicem, vt eam quoque ad eius fidem perducam. Hoc fiet In die iudicii, quando. Vt Apost. ait, Ro. 11. Cum plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Israel saluus erit. Tantum ergo sibi de charitate sponsi sui promittit ecclesia, vt etiam se credat synagogam posse conuertere. Quod autem dicit, donec introducam eum, non est putandum, quod tunc relictura sit illum cum in cubiculum matris introduxerit, sed donec pro sempiterno ponitur, id est, semper illi inhærendo, semper in eius fide & dilectione perseuerabo. Taliter & in Psalm. 122. Ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri. Numquid postquam nostri misertus fuerit, non erunt oculi nostri ad eum: Vtique erunt. [Adiuro vos filiæ Hierusalem, per capreas ceruosque camporum, ne suscitetis, neque euiligare faciatis dilectam, donec ipsa velit.] Bis repetitur iste versiculus. Nam superius positus est: sed supra ad ecclesiam primitiuam de Iudæis collectam pertinet, hic vero ad ecclesiam de gentibus congregatam & amoris vinculo Christo arctius copulatam: vna enim eademque cura est Deo de sanctis qui vel in circuncisione, vel etiam in tempore baptismatis coruscante gratia Euangelii illi placuerunt. Quia vero supra iste versiculus expositus est, iam hic videndum est, quare velut dormientem inducat ecclesiam: vnde & adiurat filias Hierusalem ne eam excitent, cum Paulo superius non dormientem vel quiescentem, sed studio laboriosissimæ inquisitionis insistentem, quia sponsum inquirebat introducat. Si ergo requirebat sponsum, quomodo requiescebat? Sed dulcissimus & suauissimus est somnus Christum quærere. Dormit ergo ecclesia & sponsum quærit: dormit videlicet à desideriis terrenis, ab actibus sęculi, vigilat autem & requirit sponsum, quia eius contemplationi inheret, eum solum desiderat & ad illum peruenire contendit. Adiurat ergo sponsus filias Hierusalem animas videlicet desideriis terrenis contemptis supernę patrię inhiantes, ne illam excitent ab hoc somno suauissimę quietis & contemplationis, donec ipsa velit. Somnus autem merito amor appellatur, quia sicet dormiens à visibilibus oculos claudit & inuisibilia contemplatur, ita is qui diuinę contemplationi insistit, quasi alienus est, & dormit exterioribus sola spiritualia & cœlestia videns.

Nec mirum, si amor somnus vocatur, cum in sequentibus mors appellatur, vbi dicitur Fortis est vt mors dilectio. Cum autem dicit, donec ipsa velit, ostendit ecclesiam de gentibus voluntarie se præparaturam ad labores, & persecutiones pro Christo perferendas. [Quæ est ista quæ ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarii:] Vox filiarum Hierusalem, id est, sanctorum primitiuæ ecclesiæ admirantium pulchritudinem ecclesiæ ex gentibus congregatæ. Quæ est inquit ista, quæ, id est, qualis, quanta laude & admiratione digna, quæ non circuncisione mundata, nec adhuc baptismo sanctificata, iam currit ad Deum: Ascendit inquit per desertum, hoc dicitur ad imitationem plebis priscæ Iudaicæ, quæ liberata de Ægyptiaca seruitute per desertum mari rubro transito, venit ad terram repromissionis. Dic etiam, ecclesia per desertum nationum descendebat iam de Ægypto, hoc est, de confusione idololatriæ liberata & à Pharaone, ideſt, diabolo submerso, vt cœlesti manna pasceretur, & veram terram repromissionis ingrederetur. Ascendit inquit, ad montem virtutum, vel etiam ad ipsum cœlum virtutibus subleuata, quæ in Ps. 120. dicit Leuaui oculos meos in montes, & reliqua, & alibi 122. Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis. Montes ipsi sunt patriarchæ prophetæ, apostoli, & cæteri sancti, qui merito virtutum montes appellantur. Primo enim ad montes, ideſt, ad sanctos subleuat oculos ecclesia vel anima fidelis, quia illorum doctrinam actusque considerat, illorum exemplo & intercessione muniri gaudet. Postea proficiens, ad ipsum quoque qui fecit montes audet cordis aspectum erigere, & dicit. Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis, ideſt, gratanter requiescis in sanctis: sicut inquit virgula fumi ex aromatibus myrrhæ & thuris. Fumus ex igne nascitur, & mox altiora aeris expetit, donec aspectibus intuentium subtrahatur. Fumus igitur significat sanctum desiderium igne diuini amoris profusum. Nec absolute fumo comparatur, sed virgula fumi, quam sancta ecclesia vel anima sancta Deum amans, gracilis est & delicata, disciplinis Spiritus sancti extenuata, non habens grossitudinem carnalium desideriorum. Siue virgulæ fumi, non sparso fumo, comparatur propter vnitatem ecclesiæ quę in Christo vna est. Vnde vero esset ille fumus, ostendit cum subdit. Myrrhæ & thuris & vniuersi pulueris pigmentarii. Myrrha condiuntur mortuorum corpora. Thus vero adoletur in sacrificio Dei. Ideoque per myrrham carnis mortificatio designatur, per thus munditia orationum exprimitur. Virgulæ ergo fumi myrrhæ & thuris ecclesia assimilatur, quia sancti mortificatione carnis suæ & orationibus, mundo ac simplici corde profusis, Deo placere student, & vniuersi inquit pulueris pigmentarii, ideſt, congerie omnium virtutum. Non autem integra fuisse aromata, sed in puluerem redacta dicuntur, quia sanctorum actiones magna discretione considerandæ sunt, & tamquam cribro subtilissimæ considerationis euentilandę, ne quid forte in illis durum, aut inconueniens existat, ne salutem per ipsas virtutes milleformis aduersarius surripiat, qui callidus perboria etiam consuenit nocere. [En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios & ad bella doctissimi. Vniuscuiusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos.] Quo hęc dilecta, & mirabilis ascendere ostenditur cum subditur. En lectulum Salomonis & reliqua. Lectulus Salomonis quamuis supernа illius cœlestis beatitudinis requies accipi possit, in quo Deus cum sanctis requiescit, probabilius tamen præsens accipitur ecclesia in qua sancti Dei sopitis tumultibus vitiorum, amplexu Salomonis, ideſt viri pacifici delectantur: vnde & Psalmista de Christo dicit. Psa. 75. Factus est in pace locus eius & habitatio eius in Sion. Lectulum ergo Salomonis, id est, ecclesiam Christi sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel. Per ly, fortes, ordo doctorum intelligitur, qui vel prædicando ecclesiam muniunt, vel contemplando ad illam supernam beatitudinem peruenire desiderant. Sexaginarius autem numerus ex senario & denario constat: sexies deni vel decies sexaginta faciunt. Senarius vero perfectionem significat operis, quia sex diebus perfecit Deus opera sua.

Denarius vero remunerationem & præmium quod in fine electis dabitur. Vnde & hi qui in vineam venerunt, denarium leguntur accepisse. Sexaginta ergo fortes significant [vt dictum est] sanctos doctores, fortes opere, & animo constantes. Addit ur vero ex fortissimis Israel, omnes in Christum credentes & Christum diligentes. Israel, idest, videns Deum appellatur: fortissimi vero Israel sunt, qui ecclesiam tueri prædicando, & ab incursibus dæmonum, vel impugnatione hæreticorum defendere nouerunt: hi ergo ambiunt lectulum Salomonis, quia illis est commissa ecclesia, & ab illis vigilanti cura est custodienda. Omnes tenẽtes gladios, & ad bella doctissimi. Tenent enim gladium spirituale verbi Dei, de quo Apostolus. Ephes. 6. Et galeam inquit salutis assumite, & gladium spiritus, quod est verbum Dei. Ad bella vero sunt doctissimi, quia necesse est, vt spiritualis prælii arte instructi sunt, quia aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ, in cœlestibus bellum gerunt. Vetustissimus enim est ille hostis, & tam subtilitate spiritualis naturæ, quam etiam temporis longinquitate doctissimus contra quem sancti bella suscipiunt. Vniuscuiusque ensis super femur suum. Per femur propagatio sobolis accipitur. Super femur ergo ensem habet, quia timore Dei omnes conprimunt & coercent motus carnalis voluptatis. Et hoc propter timores nocturnos, id est propter occultas insidias maligni hostis, quod in nocte huius sæculi sanctis maxime quod in ecclesia præeminent insidiatur, vt illis deceptis, lectulum Salomonis, id est, requiem sanctorum fœdare possit. Et notandum, quod superius tenere gladios dicuntur, hic vero super femur enses habere. Gladios enim tenent, vt aduersarijs resistant, vt hæreticos & omnes sanæ fidei contradicentes confodiant. Super femur vero enses habent, vt suimet curam habeant, vt fluxus carnalium voluptatum reprimant, ne [iuxta verbum Apostoli 1. Co. 9.] aliis prædicantes, ipsi reprobi efficiantur [Ferculum fecit sibi Rex Salomon, de lignis Lybani] Quod superius per lectum Salomonis, hoc nunc designatur per ferculum sancta videlicet ecclesia, in qua velut in lecto requiescent sancti Dei, & velut in lecto discumbunt ad epulas æternæ satietatis De lignis Lybani fecit Salomon Ferculum. Lybanus mons est Phœnicis, cuius arbores & proceritate & pulchritudine & durabilitate cæteris præeminent. Ideoque significant sanctos virtutum specie fulgentes, ad æterna festinantes. Lybanus enim candidatio vel dealbatio interpretatur. Ligna ergo Lybani sunt sancti candidati & dealbati baptismo, & exornati omnium virtutum pulchritudine [Columnas eius fecit argenteas] Per columnas, doctores eiusdem ecclesiæ figurantur, qui eam verbo & exemplo sustinent ac roborant, vnde dicitur, Galat. 2. Iacobus & Ioannes & Cephas qui videbantur columnæ esse. Hæ columnæ sunt argenteæ, quia nitore cœlestis eloquii refulgent. Eloquia enim domini eloquia casta, argentum, & reliqua, Ps. 18. [Reclinatorium fecit aureum] Per reclinatorium aureum, requies æterna accipitur, quæ sanctis in ecclesia promittitur, ad quam tamen ascensus est purpureus [Ascensus eius purpureus] Purpureus ascensus, est passio Christi, quia purpura colorem sanguinis imitatur. Ascensu ergo purpureo ad reclinatorium aureum peruenitur, quia illi ad æternarum epularum mensam discumbunt, & ad supernæ quietis requiem veniunt, qui in præsenti passionem redemptoris sui digne venerari & imitari satagunt [Media charitate constrauit] propter filias Hierusalem. Media charitate constrauit, quia omnibus fidelibus suam charitatem Christus cõmendauit, patiendo pro nobis, & requiem nobis præparando, iuxta quod Apost. Rom. 5. dicit. Commendat autem Deus suam charitatem in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, pro nobis filium suum in mortem tradidit. Aliter. Per columnas argenteas, Apostoli & apostolici viri designantur; per reclinatorium aureum, doctorum ordo, qui cum ineffabilia æternæ vitæ repromittunt, vtique nos suauiter quiescere faciunt: & hoc reclinatorium bene aureum dicitur, quia ineffabile est illud præmium, quod sancti expectant. In rebus enim caducis nihil auro pretiosius est. Per ascensum etiam purpureum, ordo designatur martyrum, qui passionem Christi imitati, pro illo sanguinem suum fuderunt. Sed quid nos faciemus, dicit. B. Gregor. qui nullius meriti sumus, & non inter doctores, non inter martyres locum nos habere videmus? Sequitur [Media charitate constrauit] Habemus ergo charitatem, qua media huius ferculi constrata sunt, quæ & idcirco latum mandatum vocatur, quia omnibus suis obseruatoribus æternam salutem parant. Hanc efficaciter teneamus, & per hanc saluabimur. Et hoc propter filias Hierusalem, hoc est, propter animas simplices, quæ nullius virtutis sibi sunt conscię, quæ quanto maioris fragilitatis sibi sunt conscię, tanto amplius saluatorem & redemptorem suum diligere satagunt [Egredimini & videte filiæ Sion Regem Salomonem in diademate, quo coronauit eum mater sua, in die desponsationis eius, & in die lætitiæ cordis eius] Vox ecclesiæ inuitantis animas fidelium ad intuendum, quam mirabilis & speciosus sit sponsus eius, filiæ namque Sion eædem sunt quæ & filiæ Hierusalem, sanctæ videlicet animæ, supernæ illius ciuitatis ciues, quæ & perpetua cum angelis pace fruuntur, & per contemplationem gloriam domini speculantur. Egredimini, inquit, o filiæ Sion, hoc est, exite de turbulenta huius sæculi conuersatione, vt mente expedita, eum quem diligitis, contemplari possitis. Et videte, inquit, Regem Salomonem, hoc est, verum pacificum Christum, in diademate, quo coronauit eum mater sua. Ac si diceret. Considerate Christum pro vobis carnem indutum, quam carnem de carne Virginis matris suæ assumpsit. Diadema nãque vocat carnem quam Christus assumpsit pro nobis, in qua mortuus destruxit mortis imperium. In qua etiam resurgens, resurgendi nobis spem contulit. De hoc diademate Apost. Heb. 2. dicit. Vidimus Iesum per passionem gloria & honore coronatum. Mater vero sua eum coronasse dicitur, quia Virgo Maria illi de sua carne, carnis materiam præbuit. In die desponsationis eius, hoc est, in tempore incarnationis eius, quando sibi coniunxit ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, vel quando Deus homini coniunctus est. Et in die lætitię cordis eius. Lætitia enim & gaudium Christi, salus est redemptio generis humani, iuxta quod in euangelio multos ad fidẽ Christi cernens confluere, in illa hora inquit Euangelista exultauit in spiritu & dixit. Confiteor tibi pater cœli & terrę, & reliqua, Matth. 11. Et in euangelica parabola inuenta oue, vocat amicos dicens. Congratulamini mihi. Luc. 15. Potest hoc & simpliciter totum ad passionem Christi referri, iuxta literam. Prouidens enim Salomon in spiritu, passionem Christi longe ante præmonebat filias Sion, id est, plebem Israeliticam, Egredimini inquiens & videte Regem Salomonem, id est, Christum, in diademate, idest, in spinea corona qua coronauit eum mater sua synagoga in die desponsationis eius, quando videlicet sibi iunxit ecclesiam. Et in die lętitię cordis eius, quo gaudebat per suam passionẽ redimere mundũ de diaboli potestate. Egredemini ergo & exite à tenebris infidelitatis, & videte, hoc est, intelligite mẽte, quia ille qui vt homo patitur, verus est Deus. Vel etiam egredimini extra portam ciuitatis vestrę, vt eum in Golgotha monte crucifixum videatis.

CAP. IV.

QVam pulchra es amica mea, quam pulchra es. Oculi tui columbarum absque eo quod intrinsecus latet. Capilli tui, sicut greges caprarum, quæ ascenderunt de monte Galaad. Dentes tui, sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lauacro. Omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est inter eas. Sicut vitta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce. Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ absque eo, quod intrinsecus latet. Sicut turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis. Mille clypei pendent ex eo, omnis armatura fortium Duo vbera tua sicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ. Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Veni de Libano sponsa mea, veni de Libano, veni coronaberis, de capite Amana, de vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum. Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui. Quam pulchræ sunt mammæ tuę soror mea sponsa. Pulchriora sunt vbera tua vino, & odor vnguentorum tuorum super omnia aromata Fauus distillans labia tua sponsa, mel & lac sub lingua tua, & odor vestimentorum tuorum, sicut odor thuris. Hortus conclusus, fons signatus. Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum, cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo, nardus & crocus, fistula & cinnamomum cum vniuersis lignis Libani, myrrha & aloe cum omnibus primis vnguentis. Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano. Surge Aquilo & veni Auster, perfla hortum meum, & fluant aromata illius.

Bis repetit [Quam pulchra es, quam pulchra es] idest, in opere & prædicatione. In opere, quia nihil fœdum, nihil oculis meis indignum agit. In prædicatione, quia ad considerandum incarnationis meæ mysterium etiam sodales tuas filias Hierusalem inuitate non cessas [Oculi tui columbarum] Per oculos, intelligitur acumen sensuum spiritualium, quibus diuina & sempiterna contemplatur, vel intuetur ecclesia Columbæ autem oculis ecclesiæ comparantur, propter spiritualem gratiam, quia Spiritus S. in specie columbæ apparuit. Sequitur autem [Absque eo, quod intrinsecus latet] Idest, absque superna retributione illius quam in fine sæculi perceptura es, quam & in præsenti per fidem contemplaris. Latet tamen intrinsecus, nec in præsenti videri potest: sed in futuro expectatur [Capilli tui sicut greges caprarum quæ ascenderunt de monte Galaad] Per capillos ecclesię, subtiles cogitationes accipiuntur, quibus plerumque temporalia disponuntur. Comparantur vero gregibus caprarum, quia hæc animalia munda sunt, & in rupibus siue in excelsis locis resupinata pascuntur: quia cogitationes sanctorum etsi corporali necessitate in temporalibus figuntur, tamen ab æternorum intentione non discedunt, & in ipsa etiam cura quam necessitati corporeæ impendunt, quasi cœlum semper intuentur. Possumus etiam per oculos, doctores ecclesiæ & prædicatores accipere, qui in corpore, cuius caput Christus est summum locum tenent, & cœlestia & spiritualia præ cæteris membris vident. Per capillos vero innumeram multitudinē simplicium fidelium in laicali ordine constitutorum, qui etsi minus vident spiritualia, sua tamen numerositate magnum decus præstant ecclesiæ. Et bene gregibus caprarum comparantur. Capra peccatoribus conuenit, per quam significantur plebes fidelium actionibus sæculi deditæ, quæ sine peccato agi non possunt. Bene autem sequitur, quæ ascenderunt de monte Galaad, aceruus testimonii interpretatur. Iuxta literam quidem ideo quia Iacob recedente de Mesopotamia persecutus est eum Laban, & die tertia reperit eum, ibique in testimonium mutui fœderis aceruum lapidum extruxerunt, Mystice autem aceruus testimonii Christus est in quo multitudo consistit omnium sanctorum qui sunt lapides viui adhærentes illi lapidi de quo Petrus 1. Can. 2. ait. Ad quem accendentes lapidem viuum, & ipsi tanquam lapides viui simul coædificamini. Greges caprarum de monte Galaad ascenderunt, quia sanctorum multitudines ad cellas virtutum conscendunt, & Christi doctrinam atque præcepta in omnibus sequi satagunt [Dentes tui sicut greges tonsarum quæ ascenderunt de lauacro, omnes gemellis fœtibus & sterilis non est inter eas] Si per capillos ecclesiæ, innumerabilis multitudo fideliū simplicium intelligitur per dentes ecclesiæ doctores figurantur, dentibus enim cibos commolimus & masticamus. Et sancti Doctores bene dentibus conformantur, quia spirituales cibos quos simplices capere nequeunt, ipsi quodammodo exponendo comminuunt. Dens ecclesiæ præcipuus erat Petrus, cui dictum fuit in visione. Surge, occide, & manduca, ac si diceret. Hos quos ad fidem conuertis, occide ab eo quod sunt, vt desinant esse peccatores, & manduca, hoc est, transfer in corpus ecclesiæ. Bene autem hi dentes ouibus tonsis & lauacro lotis comparantur. Solent enim oues post tonsionem curri aqua ablui, ne illotus sudor corpori adhæresçat, & scabiem generet Tonsæ ergo oues sunt sancti doctores & magistri ecclesiæ, qui & lauacro baptismatis abluti sunt, & vellera, idest facultates & superbias suas pro Christo amiserunt. Omnibus quidem fidelibus conuenit quod dicit, quæ ascenderunt de lauacro. Nullus enim sine lauacro baptismi fidelis esse potest. Non autē omnibus tonsoribus conuenit, quia non omnes ita sunt perfecti vt sua pro Christo valeant amittere: sed illis specialiter congruit, qui secundum verbum domini vendunt omnia sua, & dant pauperibus & nudi atque expediti sequuntur Christum. Tales sunt ergo dentes ecclesię, idest, prædicatores magistri eius, oues per innocentiam abluti baptismo, voluntaria paupertate & rerum sparsione gaudentes: sequitur [Omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est inter eas] Quia gemina charitate dilectione Dei, & proximi præeminent, & hanc obseruare docent, vel etiam quia fidem & operationem prędicant. Et sterilis non est inter eas, nullus videlicet alienus est à bonis operibus [Sicut vitta coccinea labia tua & eloquium tuum dulce] Per labia ecclesiæ sancti

prædicatores accipiuntur, qui & per dentes figurantur. Coccus autem sanguinis vel ignis habet speciem, Labia ergo ecclesiæ, idest, sancti prædicatores vittę coccineę assimilantur, quia passionem Christi assidue prædicant, qui pro nostra redemptione sanguinem suum fudit siue vittæ coccineæ assimilantur, quia prædicant & ardent dilectione, diligunt eos, quibus verbum impendunt, & etiam à quibus malum patiuntur. Ad hoc etiam pertinet, quod Spiritus sanctus in linguis igneis apparuit, quia loquentes & ardentes fecit Apostolos, ardentes in dilectione, loquentes in prædicatione. Et bene vitta coccinea dicitur. Vitta enim capillos ligat & constringit. Sic S. doctores sua prædicatione ad vnitatem fidei & dilectionis multitudinem fidelium in ecclesia nectunt, & in vnum decorem redigunt. Possunt etiam per capillos subtiles cogitationes nostræ accipi. Vitta ergo coccinea crines ligamus, quando cogitationes nostras disciplina timoris Dei constringimus & coercemus. Eloquium tuum dulce. Dulce est eloquium ecclesiæ, cum sancti doctores, vel passionem sui redemptoris ad memoriam reducunt, & prædicant quantum Deus hominem dilexerit, vel etiam cum cœlestia præmia auditoribus annuntiant [Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ, absque eo, quod intrinsecus latet] Per genas superius diximus ecclesiam figurari. Nam cum verecundamur, rubor sanguinis in genis ostenditur. Malum autem punicum habet rubicundum corticem, interius vero multitudine granorum plenum est vnde & malum granatum vocatur. Per fragmen ergo mali punici, memoria eiusdem dominicæ passionis accipitur, quæ & in cocco superius figuratur. Solet enim vna res diuersis exprimi figuris. Genas ergo ecclesiæ fragmini comparamus quia sancti doctores venerabiliter agunt memoriam passionis redemptoris sui, nec erubescunt crucem eius, imo gloriantur dicentes cum Apostolo Galat. 5. Mihi autem absit gloriari, & reliqua, & alibi idem Apost. scribens ad discipulum suum. Noli erubescere Christi crucem, neque me vinctum eius. 2. Timoth. 1. Bene autem non integro malo punico, sed fragmini comparantur. Malum enim punicum cum frangitur, exterius rubor, interius candor apparet. Sic & sancti predicatores, cum passionem Christi nuntiant, quasi rubor est exterius. Cum vero quanta vtilitas nostræ redemptionis inde prouenerit, & quod homo per passionem Christi non à peccatis iustificari, sed etiam quod diuinum consortium metuerit, demonstrant, quasi candidum est, quos intrinsecus latebat. Possunt etiam per genas ecclesię martyres figurari, qui rubicundi sunt effusione sanguinis sui, veluti malum punicum. Sed fracto malo punico, candor interius apparet, quia post mortem miraculis coruscant [Sicut turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis [Collum sanctæ ecclesiæ prædicatores sancti & doctores eius sunt. Hi enim hic designantur per collū qui superius per oculos & per dentes, sancti videlicet prædicatores, qui veluti per collum acceptos verbi Dei cibos nutriendo corpori transmittunt & vocem diuinæ prædicationis auditoribus præferunt. Vel etiam sancti Doctores per collum signantur, quia sicut collum caput & cætera membra corporis coniungit, ita sancti prædicatores, quasi mediatores sunt inter Christum, & reliquos, quos instruunt fideles & quasi Christum corpori suo, idest, ecclesiæ coniungunt. Hoc autē collum turri Dauid cōparatur. Dauid qui interpretatur manu fortis vel visu desiderabilis, Christū significat, & tota quidem ecclesia ciuitas Dauid, idest, magni regis est Christi, qui est manu fortis, quoniam diabolum deuicit, iuxta quod Psalmista dicit Psal. 23. Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio. Est & visu desiderabilis, quia, vt Apostolus 1. Petr. 2. dicit. In

A cum desiderant angeli prospicere: Turres autem huius ciuitatis illi sunt, qui vel scientia vel operis perfectione cæteris præeminent. Quæ ædificata est cum propugnaculis. Propugnacula sunt diuinarum scripturarum sacramenta, de quibus veluti iacula procedunt, quibus aduersariæ potestates repelluntur [Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium] Mille clypei intelliguntur innumera diuinæ præsidia defensionis, quibus sancta ecclesia vallatur & defenditur. Omnis armatura fortium, idest, omnis instructio vel sanctæ prædicationis vel sanctę operationis. Et bene collum ecclesiæ, hoc est, prædicatores & doctores turri Dauid comparantur, quia semper quasi in bello sunt pro defensione ecclesiæ pugnantes [Duo vbera tua sicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies, & inclinentur vmbrę [duo vbera ecclesiæ, eosdem significant sanctos Doctores. Nec mirum, quod vna eadenque res diuersis figuratur modis Sancti Doctores oculi sunt, quia vitæ vias quas ingredi debeant, subiectis demonstrant. Dentes sunt, quia cibos diuinarum scripturarum & molunt & comminuunt vt mandi possint. Collum sunt, quia caput & membra, hoc est, Christum & ecclesiam coniungunt. Ipsi ergo Doctores sunt & vbera ecclesiæ, quia paruulos & simplices fideles, lacte verbi Dei nutriunt, iuxta quod Paulus simplicioribus intendens dicit, 1. Cor. 5. Non potui vobis loqui tanquam spiritualibus: sed quasi carnalibus tanquam paruulis in Christo, lac vobis potum dedi non escam. Et bene non absolute verba: sed cum additamento dicit, duo vbera, cum fœmina neque plus, neque minus habeat quam duo vbera, quia nimirum sancti Doctores paruulos ex vtroque populo, Iudaico videlicet & Gentili, lacte verbi Dei nutriunt. Nam & Paulus de seipso dicit, Galat. 1. Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est, & mihi inter gentes.

B

C

Et apte hæc duo vbera sicut duo hinnuli capreæ gemelli esse dicuntur, quia videlicet fœtus sunt & filii saluatoris nostri Christi, qui superius per capream designatus est. Hæc enim animalia acutissime vident, & nimia velocitate altiora conscendunt. Sic & sancti Doctores quę agenda sunt & ipsi vident, & aliis monstrāt, & despectis terrenis ad superna nituntur. Qui pascuntur in liliis, hoc est, delectantur purissimis & nitidissimis sensibus scripturarum. [Donec aspiret dies & inclinentur vmbræ] Hoc est donec dies illa æterna veniat quam desiderabat Psalmista dicens. Psal. 83. Melior est dies vna in atriis tuis, super millia. Et inclinentur vmbræ idest, transeant mœrores, & perturbationes huius sęculi. Donec aspiret dies, idest, oriatur. Apparebit enim dies, idest, orietur, quando ille verus sol iustitiæ apparebit, & tunc inclinabuntur vmbræ, hoc est, omnia nubila mœroris & tenebræ præsentis sæculi pertransibunt. Sed etsi ipsam litteram velimus aspicere, pulchre expressit ortum diei, & occasum noctis. Nam nox nihil est aliud, nisi vmbra terræ, quæ sole sub terras descendente consurgit. Sole autem iterum super terras ascendente, inclinantur vmbræ, quia sanctorum Doctorum in præsenti tantum vita necessaria est prædicatio & doctrina. Nam in alia vita postquam apparuerit æterna dies, & nox præsentis sæculi finita fuerit, non necesse erit doceri aliquem, quia omnes reuelata facie gloriam Domini contemplabuntur: vnde & Dominus per Prophetam dicit. Hier. 31. Non docebit vir fratrem suum dicens, cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent me à minimo vsque ad maximum [Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris] In myrrha, carnis mortificatio vel mortificationum pro Christo tolerantia. In thure vero, sancta deuotio orationum accipitur. Mons ergo myrrhæ, & collis thuris, sunt

D

E

sunt excelsæ animæ sanctorum per contemplationem. Promittit ergo sponsus se ad montem myrrhæ venturum & ad collem thuris, quia illas mentes sua visitatione dignatur in habitare, quæ membra cum vitiis & concupiscentiis mortificant, quæ etiam seipsas per sancta orationum studia Deo gratum sacrificium faciunt [Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te] Vox sponsi ad amicam & sponsam suam [Tota pulchra es amica tuea] Omni, inquit, ex parte nullam recipis maculam aut rugam. Non enim soli Doctores, vel perfecti quique pulchri sunt ante oculos Dei, qui summa scientia & contemplatione præeminent: sed etiam simplices & fideles, qui recta fide & bonis operibus exornantur, pulchri in oculis sponsi habentur. Nam vt Psalmista dicit 113. Benedixit omnibus qui timent Dominum, pusillis cum maioribus. Ideo dicit, B tota pulchra es, non pars tua. Hæc autem ideo dicimus, non quod aliquis in præsenti vita sine peccato esse possit, cum scriptum sit. Nemo est super terram sine peccato, nec infans vnius diei: sed ideo quia fides perfecta & cœleste desiderium omnem abstergit maculam peccati leuioris. Non enim de grauioribus nunc ratio est, quæ qui committunt, iam sponsa Christi non sunt, nec vllam habent particulam huius sanctæ pulchritudinis. Hinc est, quod Ioannes dicit 1. Can. 3. Qui natus est ex Deo, non peccat, scilicet peccatum ad mortem, non quod leuibus peccatis qui careat, sine quibus vita ista agi non potest. Tota est ergo pulchra ecclesia, in quantum se castam & immunem ab omni peccato custodit. Si quando autem leui peccato fuscatur, cito plenitudine & recta fide ac cœlesti desiderio in ea prisca pulC chritudo reparatur [Veni de Libano sponsa mea. veni de Libano] Libanus mons est Phœnicis. Interpretatur autem ex Hebræo, candidatio vel dealbatio. Ex Græco autem thus interpretatur. Vnde & supra vbi loquitur, Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris, habetur collis Libani. Vocat ergo sponsus sponsam suam candidatam baptismo, & dealbatam nitore omnium virtutum, fragantem studio sanctarum orationum. Vocat eam vt veniat, idest, vt virtutibus proficiat. Non enim solum vocat Deus animam, quando eam à vinculis corporis exutam ad cœlestia præmia ducit, sed etiam cum per internam inspirationem vt in D virtutibus proficiat, hortatur, quot enim virtutibus sancti proficiunt, quasi tot passibus ad ipsum tendunt. Et tertio dicit, veni, quia vult eam perfectam esse in cogitatione, locutione & opere. Vel vocat eam primo, vt ad se veniat per fidem. Vocat secundo, vt dignam cœlestium præmiorum retributionem iam liberata à corpore accipiat. Vocat tertio, vt in die generalis resurrectionis iam assumpto corpore duplici stola ornata perpetuo gaudeat [Coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum] Amana ipsum dicunt esse montem Ciliciæ Amanum, qui & Taurus appellatur. Sanir vero & Hermon, montes sunt Iudeæ, in quibus leones & pardi feruntur habitare. Per hos autem montes, sæculi potestates, Reges videlicet & Principes intelliguntur E qui veluti montes in superbia extolluntur, & malignis spiritibus, quasi leonibus & pardis cubilia præbent. Maligni autem spiritus leones vocãtur propter superbiam, pardi autem propter ferocitatem, vel etiam pro mille nocendi artibus, quia pardus varium animal est. De his ergo montibus coronatur ecclesia, quando principes sæculi ad fidem Christi conuertuntur.

Et non solum propter suas virtutes, sed etiam propter talium conuersationem & salutem coronatur, vel remuneratur ecclesia. Potest hæc & in præsenti accipi. Nam coronatur ecclesia de vertice horum montium, quando subiectis principibus catholicæ fidei, ecclesia A quæ ante premebatur, coronatur & gloriatur in Christo: sicut factum est tempore Constantini, quando illo conuerso, mirabiliter glorificata est ecclesia. Coronatur & de cubilibus leonum & montibus pardorum, quando superbos quosque & sæuos ac dolosos conuertit, & pro illorum quoque conuersatione æterna præmia recipit [Vulnerasti cor meum soror mea sponsa vulnerasti cor meum] Sponsam & sororem suam dicit sanctam ecclesiam, quæ & sponsa est quia eam sibi Christus incarnatus despondet, eamque mundatam à sordibus peccatorum dote Spiritus sancti sibi coniunxit Soror vero est, quia propter eam incarnatus, frater eius fieri dignatus est, sicut resurgens à mortuis dixit mulieribus, Matth. 28. Ite nuntiate fratribus meis. Cum ergo dicit vulneratum cor se habere magnitudiB nem dilectionis expressit, quia sanctam suam diligit ecclesiam. Affirmat autem hæc iterans & inculcans, vulnerasti cor meum, vt tali iteratione, quantum ecclesiam suam diligat, ostendat. Qua autem re vulneratum sit, subiungendo demonstrat [In vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui] Per oculos ecclesiæ superius spirituales sensus vel doctores sanctos accipiendos esse diximus, per crines vero multitudines subiectarum plebium quibus sancta decoratur ecclesia. Et est sensus. Cum tota sis pulchra ô ecclesia, & cum te ob multa diligam: præcipue tamen nitor spiritualium sensuum & doctorum tuorum sinceritas me delectat: simplicitas etiam subiectarum quæ pie & fideliter verbis suorum doctorum obtemperant. Bene autem cum superius pluraliter dixerat oculos & capillos, hic singulariter C in vno oculo & in vno crine dixit, vt per hoc vnitas sanctorum doctorum exprimatur. Vnitas etiam cœlestis doctrinæ quam subiectis impẽdunt Vnus enim Dominus, vt Apostolus dicit. Epha. 4. Vna fides, vnum baptisma, vna etiam deuotio subiectorum fidelium. Potest & hoc quod dicit. Vulnerasti cor meum, de passione Christi accipi, idest, tuo amore fecisti, vt ego in cruce vulnerarer. Notandum vero quod dicit in vno crine colli tui, per collum enim Doctores diximus significari, & crinis ecclesiæ collo adhæret, quia subiectæ plebes sanctis Doctoribus connectuntur, & eorum sacræ doctrinæ inhærent, ac secundum illorum præcepta viuere satagunt [Quam pulchræ sunt mammæ tuæ D soror mea sponsa] Per mammam superius eosdem doctores, diximus figurari, qui & per oculos designantur. Nam sancti Doctores mammę sunt cũ lacte, idest, simplici doctrina humiles quosque nutriunt, oculi sunt cum summa quæque cœlestia prædicant. Ait ergo. Quam pulchræ sunt mammæ tuæ soror mea sponsa, idest quam pulchri sunt doctores tui, quoniam sermo illorum, & eloquia præeminent, & pondere sensuum pretiosa sunt [Pulchriora vbera tua vino] Hic versiculus iam superius expositus est, vbi dicitur, meliora sunt vbera tua vino. Et hoc notandum est, quod ecclesia superius vbera sponsi sui laudauit dicens. Meliora sunt vbera tua vino: nunc vero vicissim sponsus sponsæ suæ E vbera extollit, vt per hoc vnitas Christi & ecclesiæ commendetur. Christus enim est caput, ecclesia corpus eius. Præcellit enim virtus prædicationis Euangelicæ legalem scientiam [Et odor vnguentorum tuorum super omnia aromata] Vnguenta ecclesiæ sunt doctrinę cœlestia charismata, vel etiam fama virtutum quæ de ecclesia flagrat. Aromata vero intelliguntur legales obseruationes. Super aromata ergo est odor vnguentorum ecclesiæ, quia fama euangelicæ perfectionis transcendit omnem laudem legalis obseruationis [Fauus distillans labia tua sponsa] Fauus mellis est in cera Mel autem in cera, est spiritualis intelligentia in litera. Labia ergo ecclesiæ fauus distillans vocantur, quia sancti doctores, qui per labia designantur spiritualia

documenta præferunt instruendis fidelibus. Nec solum fauus, sed etiam distillans vocantur labia ecclesiæ: distillant enim fauum, cum mellis copia exuberans iam non potest cereis capsulis contineri. Recte ergo diuina scriptura fauus distillans vocatur, quia multipliciter intelligitur, & variis sensibus exponitur, nunc iuxta literam, nunc iuxta allegoriam, nunc iuxta moralem, nunc iuxta anagogen, ideſt, superiorem sensum [Mel & lac sub lingua tua] Lac paruulis conuenit. Ideoque per lac designatur simplex doctrina, quia initia credentium imbuuntur. Mel vero quod de rore cœli conficitur creditur cœlestem & spiritualem doctrinam significat, quæ & perfectis & instructis conuenit. Sub lingua ergo ecclesiæ mel & lac est, quia aliquando cœlestia mysteria perfectis, aliquando rudibus plana & simplicia annuntiat [Et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris] Vestimenta ecclesiæ sunt bonorum operum ornamenta: iuxta quod Ioannes in Apocalyp. cap. 3. & 16. dicit. Byssinum enim iustificationes sunt sanctorum: & ideo dicit. Iustitia induit byssum, & induit me sicut ornamento & diademate iudicio meo. Thure autem diximus superius sanctarum orationum munditiam designari. Vestimenta ergo ecclesiæ thuri comparantur, quia omnia opera ecclesiæ quasi orationes sunt, In cunctis enim quæ agit, semper Dominum deprecatur, & tali modo implet hoc quod Dominus dicit. Luc. 18. Oportet semper orare Nec hoc aliter impleri potest in nostra tota vita, nisi vt conuersatio talis sit, vt in cõspectu Dei oratio deputetur. Thus est arbor Arabiæ fœlicis, cortice & folio lauro similis, succum in modum amygdalæ emittens, qui bis in anno colligitur Autumno & Vere. Sed autumnali colligitur dũ preparantur arbores, in eius corticibus flagrantissimo æstatis feruore, facto tenui vulnere, ac si prosiliente spuma pingui, quæ concreta densatur, & vti loci natura poscat tegente palmeam excipiente, quod in arbore hæsit ferro depectitur: ideoque videtur esse purissimum, & hoc candidatum esse. Secunda vindemia eadem hyeme corticibus incisis, rubrum hoc exit, nec comparandum priori. Creditur & nouellæ arboris candidius esse sed veteris arboris odoratius. Quod ex eo in rotunditate guttæ dependet, masculum vocamus. Guttam concussu elisam mammam nuncupamus [Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus] Sororem & sponsam suam ecclesiam dicit, quoniam ex ancilla sororem sibi esse constituit, & dote Spiritus sancti pignoratam sponsam sibi efficit. Hæc ergo ecclesiæ hortus est, quia spiritualium virtutum germina profert, quæ in sequentibus aromatum vocabulis designantur. Conclusus vero est hortus iste, quia sancta ecclesia Redemptoris & Domini sui adiutorio munita est, & præsidio angelicarum virtutum vallata, nullis malignorum spirituum patet insidiis. Hæc ipsa ecclesia est fons signatus. Fons ideo, quia cœlestis doctrinæ fluentis manat, quibus omnes in Christum credentes, à peccatis abluit, & veritatis scientia potat. Signatus vero est fons iste, quia sermo fidei euangelicæ veritatis, signaculo munitus est, ita vt neque maligni spiritus, neque hæretici fidem catholicam violare, atque disrumpere valeant. Hic hortus vel fons, ideſt, ecclesia, primum in paruo locello Iudææ plantatus vel exortus est, deinde per vniuersum mundum disseminata prædicatione, areolas suas vel riuulos emisit. Vnde sequitur. [Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus] Emissiones ecclesiæ, vt dictum est, incrementa fidei sunt & disseminatio prædicationis, quæ emissiones paradisus græcè, hortus, latine quia illa primitiua ecclesia quæ in Iudæa quasi hortus fuit, postea per vniuersum mundum multos hortos, ideſt, ecclesias emisit. Mala autem punica quæ rubicundum habent corticem, eos significant, qui non solum generali baptismo sanctificati sunt, verumetiam qui proprio sanguine sunt in passione baptizati martyres videlicet. Fructus vero pomorum opera significant virtutum, siue eos qui ipsa virtutis opera exercent. Emissiones ergo ecclesiæ paradisus malorum punicorum fuerunt, quia primum locum post Apostolos in ecclesia Martyres tenuerunt per ipsam Domini passionem, quam ipsi patiendo imitari studuerunt. Quamuis generaliter omnium fidelium multitudo paradisus malorum punicorum possit accipi, qui mala punica sunt, quia passionem sui redemptoris semper in memoria retinent. Et sicut malum punicum intra vnum corticem multitudinem habet granorum, ita in ecclesia multitudo fidelium intra mysterium dominicæ passionis continetur. Hinc Apost. Rom. 6. dicit. Quotquot baptizati estis in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati estis consepulti cum ipso per baptismum, &c. [Cypri cum nardo. Nardus & crocus, fistula & cinnamomum, cum vniuersis lignis Libani.] Cyprus arbor est aromatica, semen simile Coriandri habens, ideſt album & sublucidum, quod oleo coquitur, & inde exprimitur, quod Cyprus vocatur: vnde regium vnguentum paratur. Legimus in Exod. c. 16. quod manna erat quasi semen coriandri album. Cyprus ergo & manna vnam habent significationẽ. Significat enim cœlestem gratiam tanquam manna de cœlis veniens. Cyprus ergo in horto ecclesiæ est, vel nascitur, cum fideles quique docentur gratiam spiritualẽ omnibus præferre, & per illam salutem sperare. Nemo enim suis viribus sed sola Dei gratia potest saluari, Nardus typus est Dominicæ passionis.

Vnde & Maria nardo pistico caput & pedes Domini vnxit. Nardus ergo in horto ecclesiæ est cum sancti memoriam dominicæ passionis venerantur, eique gratias agunt, quod in tantum eos dilexerit, vt pro eorum salute & liberatione mortem susciperet. Crocus aurei coloris habet florem: ideoque significat charitatem. Sicut enim aurum inter cætera metalla pretiosius est, ita charitas inter omnes virtutes principatum tenet, dicente Apostolo. 1. Cor. 13. Nunc autem manet Fides, Spes, Charitas, tria hæc: maior autem horum est charitas. Cum nardo ergo crocus in horto ecclesiæ nascitur, cum membra Christi hoc est, fideles quique charitatem Dei & proximi efficaciter tenere student. Crocus autem fertur ignitas febres refrigerare, sic vera charitas ardorem concupiscentiæ sæcularis refrigerat, & dilectionem Dei & proximi in mente accendit. Fistula & cinnamomum. Fistula, breuis est arbuscula, quæ & cassia vocatur cortice purpureo, & significat sanctos in ecclesia humilitate & patientia præcipuos, pauperes videlicet spiritu, quorum est regnum cælorum Purpureus autem cortex, significat similitudinem passionis Christi, quam illi qui in vera humilitate fundantur in corde semper retinere & imitari satagunt. Cinnamomum & ipsa breuis est arbuscula, sed miræ virtutis & odoris. Ideoque profectum designat humilitas, quæ & per fistulam designatur. Fistula ergo & cinnamomum in ecclesia sunt, cum sancti Dei humilitatem & patientiam, & in corde veraciter retinent, & foris aliis ostendunt. Quod autem fistula rubicundum habet corticem, cinnamomum vero cyaneum habet colorem, significat quod quanto plus sancti memores sunt passionis Redemptoris sui, tanto in oculis suis viliores, & despectiores sunt, dicentes cum Abraham, Gen. 18. Loquar ad Dominum meum, quamuis sim puluis & cinis. Et cum Iob. 42. Idcirco ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla & cinere [Cum vniuersis lignis Libani] Ligna Libani cæteris lignis pulchritudine ac proceritate & robore præeminent. Ideoque significant doctores & perfectos: quousque in ecclesia,

de

de quibus ſuperius domus eccleſiæ dicitur ædificata, dicente eadem eccleſia. Ligna domorum noſtrarum cedrina, laquearia cypreſſina, quia videlicet ſancti doctores prædicatione ſua & exemplis eccleſiam muniunt. Cum fiſtula ergo & cinnamomo vniuerſa ligna Libani in horreo eccleſiæ memorantur, quia ſiue humiles & patientes, ſiue perfecti quique doctores, eandem habent fidem in eccleſia, & eandem beatitudinem expectant [Myrrha & aloë cum omnibus primis vnguentis] Myrrha arbor eſt cuius ſuccus Stacten dicitur, tantę virtutis, vt quicquid ex eo tactum fuerit, ab omni putredine & vermibus ſeruetur illęſum. Aloe eſt ſuauiſſimi odoris arbor adeo, vt vice tymiamatis, altaribus adoleatur. Habet vero ſuccum amariſſimum. reſiſtentem putredini & vermibus. Hinc & in paſſione Domini Ioan. 19. Nicodemus detuliſſe dicitur myrrhæ & aloes quaſi libras centum. Per has ergo arbores deſignantur carnis continentia & caſtimonia. Nam putredo luxuriam ſolet deſignare, iuxta quod Propheta de quibuſdam dicit, Ioel. 1. Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo. In horto ergo eccleſiæ ſunt myrrha & aloe, hoc eſt, mentes caſtæ & omnis corruptionis immunes, audientes ab Apoſtolo Hebr. 12. Pacem ſectamini cum omnibus & caſtimoniam, ſine qua nemo videbit Deum. Cum omnibus primis vnguentis. Prima vnguenta quid melius quam charitas intelliguntur? De qua Apoſtolus dicit 1. Cor. 13. Adhuc excellentiorem viam vobis demonſtro. Ac deinde. Si linguis hominum loquar & angelorum, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodeſt &c. Poſt myrrha ergo & aloe, bene prima vnguenta ponuntur, quia poſt carnis continentiam ſuccedit vera charitas, qua Deus ſuper omnia diligitur. Neque enim illi, qui mundi dilectione tenentur, hoc eſt, qui voluptatibus, & illæcebris adhuc delectantur, huius charitatis participes eſſe poſſunt. [Fons hortorum puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano. Fons hortorum ipſa eſt primitiua eccleſia, quæ veritatis ſcientia hortos, id eſt, eccleſias per vniuerſum mundum diſſeminatas irrigat. Ipſa eſt & puteus aquarum viuentium, quia ſcientia veritatis quæ eſt in eccleſia, in quibuſdam quaſi fons eſt, vbi patet in quibuſdam quaſi puteus, vbi latet, ad liquidum percipi non poteſt. Nam inter fontem & puteum hoc diſtat, quod fons eſt in imo & in ſuperficie terræ ducitur, puteus vero ſemper eſt in imo. Eccleſia ergo & fons eſt, & puteus, quia myſteria Dei in quibuſdam veluti fons facile capiuntur, in quibuſdam vero cum difficultate tamquam aqua ex puteo extrahuntur. Aquæ autem viuentes, ipſa myſteria ſcripturarum vocantur, quia in ſe cœleſtem habent virtutem. Et econtra ciſternæ vocantur, ideſt, collectiones aquarum, dogmata hæreticorum, de quibus Dominus per Prophetam, Hier. 2. Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas diſſipatas, quæ continere non valent aquas. [Quæ fluunt impetu de Libano] Hoc eſt, manant de eccleſia quæ dealbata eſt & candidata baptiſmate & bonis operibus quod Libanus interpretatur. De hoc Libano, hoc eſt, de eccleſia fluunt, ideſt, emanant aquæ doctrinarum cœleſtium. Et hoc cum impetu, ideſt, cum magna virtute, qua omnia hæreticorum figmenta deſtruuntur & ſubuertuntur. Hinc & Pſal. 45. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei, ideſt, virtus diuinorum eloquiorum [Surge Aquilo & veni Auſter, perfla hortum meum, & fluent aromata illius] Numeratis eccleſiæ virtutibus ſub nomine aromatum ſciens Dominus qui eſt ſponſus & redemptor eccleſiæ, ipſam eccleſiam perſecutionibus eſſe multiplicandum, ſubſequenter ipſe quodammodo iubet venire perſecutionem non præcipiendo, ſed permittendo. Surge, inquit, Aquilo, & veni Auſter. Per Aquilonem & Auſtrum, flatus perſecutionum, & perturbationum intelliguntur contra eccleſiam ſæuientium. Aquilo quidem frigidiſſimus ventus eſt, Auſter calidus. Et ideo per Aquilonem, terrores & minæ deſignantur per Auſtrum, blandimentorum decipulæ figurantur quibus duobus modis probatur eccleſia, terroribus videlicet & blandimentis. Quod autem dicit. Surge Aquilo & veni Auſter, non imperat malis, nec cogit eos ad mala facienda, ſed permittit, & facultatem illis dat vt poſſint ſæuire contra eccleſiam quatenus per illorum malitiam eccleſia probetur, & illis grauius puniantur. Nouit enim Dominus de malis hominum, bona quædam facere: ſed & ipſam perſecutionem in ſua poteſtate habet, vt non tantum ſæuiant quantum volunt. Vnde ſcriptum eſt, Iob. 28. Qui facit ventis pondus, quia videlicet flatibus perſecutionum modum impendit, iuxta quod Apoſtolus dicit 1. Cor. 10. Faciet cum tentatione prouentum vt poſſitis ſuſtinere. Perfla inquit hortum meum, hoc eſt eccleſiam meam. Et fluent aromata illius, hoc eſt, flagrantia virtutum, & odor bonorum operum ex illa procedet. Quo enim acerbius eccleſia conteritur, eo maiorem virtutum odorem ex ſe emittit.

CAP. V.

VEniat dilectus meus in hortum ſuum vt comedat fructum pomorum ſuorum. Veni in hortum meum ſoror mea ſponſa, meſſui myrrham meam cum aromatibus meis. Comedi fauum cum melle meo, & bibi vinum meum cum lacte meo. Comedite amici & bibite & inebriamini chariſſimi, Ego dormio, & cor meum vigilat. Vox dilecti mei pulſantis. Aperi mihi ſoror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum eſt rore, & cincinni mei guttis noctium. Expoliaui me tunica mea, quomodo induar illa? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Dilectus meus miſit manum ſuam per foramen, & venter meus intremuit ad tactum eius. Surrexi vt aperirem dilecto meo Manus meæ ſtillauerunt myrrham & digiti mei pleni myrrha probatiſſima. Peſſulum oſtii mei aperui dilecto, at ille declinauerat atque tranſierat. Anima mea liquefacta eſt vt dilectus locutus eſt. Quæſiui & non inueni illum, vocaui, & non reſpondit mihi. Inuenerunt me cuſtodes, qui circumeunt ciuitatē Percuſſerunt me & vulnerauerunt me, tulerunt pallium meum cuſtodes murorum. Adiuro vos filiæ Hieruſalem, ſi inueneritis dilectum meum, vt nūtietis ei, quia amore langueo. Qualis eſt dilectus tuus ex dilecto, ô pulcherrima mulierum? Qualis eſt dilectus tuus ex dilecto, quia ſic adiuraſti nos? Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus. Caput eius aurum optimum. Comæ eius ſicut elatæ

palmarum, nigræ quasi coruus. Oculi eius sicut columbæ super riuulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ, & residentiuxta fluenta plenissima. Genæ illius sicut areolæ aromatum consitæ à pigmentariis Labia eius lilia distillantia myrrham primam. Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis. Venter eius eburneus, distinctus saphyris. Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas. Species eius vt libani electus vt cedri. Guttur illius suauissimum, & totus desiderabilis. Talis est dilectus meus, & ipse est amicus meus filiæ Hierusalem. Quò abiit dilectus tuus ô pulcherrima mulierum, quò declinauit dilectus tuus, & quæremus eum tecum.

Audiens ecclesia persecutionem vocari tamquam se preparans contra aduersa dicit [Veniat dilectus meus in hortum suum] hoc est, veniat Christus sponsus meus quem toto corde diligo, ad ecclesiam suam, [vt comedat fructũ pomorum suorum] idest, delectetur atque pascatur bonis operibus fidelium suorum. Nam cibus Domini, bona nostra opera sunt: sicut ipse fidem Samaritanorum vel gentium intuens dixit Apostolis, Io. 4. Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis [Veni in hortum meum soror mea sponsa] Desideranti ecclesiæ, vt ad se veniat sponsus, respondet se iam hoc fecisse. Ego iam veni. Nam non est imperatiuus, veni, sed præteritum indicatiui. O soror mea sponsa iam ego veni in hortum meum, idest, iam visitaui ecclesiam meam, & quotidie visito, & virtutum illius tamquam pomis pascor atque odore fruor. Venio ad eam vt errantes corrigam, infirmantes roborem, dubios confirmem, & perfectos quosque præmiis cælestibus donem. [Messui myrrham cum aromatibus meis] Per myrrham designantur illi qui vitam martyrio finierunt, vel etiam carnem suam cum vitiis & concupiscentiis mortificauerunt. Aromata vero sunt opera sanctarum virtutum bonæ opinionis odoribus fragrantia. Mittit ergo Dominus myrrham cum aromatibus suis, quando sanctos martyres, vel reliquos electos bonis operibus insignes ab hac vita falce mortis præcidit atque ad maturitatem bonorum operum perductos, in horrea supernæ quietis recondit [Comedi fauum meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo] Per fauum & vinum sancti prædicatores figurantur, per mel vero & lac boni auditores. Fauus enim prædicatores sunt, qui arcana & intima scripturarum mysteria quasi mella de fauis producunt, & prædicando aliis manifestant, Mel vero sunt boni auditores, qui dulcedinem verbi Dei attente percipere, eaque delectabiliter pasci studeant. Vinum sunt ipsi prędicatores, qui & fauus, qui fortia quæque sacramenta scripturarum annuntiant. Lac vero sunt infirmi qui & auditores quibus aperta mysteria, quasi lac paruulis conueniũt. Cum ergo horum omniũ vita diuersis modis & studiis agatur, horum tantum omnium bona intentione redemptor delectatur & pascitur, & sic quasi fauum cum melle comedit, & vinum cum lacte bibit. Possumus hoc etiam ad mortem electorum referre, quos Dominus comedit cum ad æternam quietem vocat per mortem, & corpori suo, hoc est, societati electorum in illa iam cœlesti fœlicitate lætantium coniungit. Quod si hoc non accipimus in melle debemus eos accipere, quorum animæ cœlesti gloria lætantur. In fauo vero eos, qui iam corpore & anima in illa beatudine audant Deum. Et in illo gaudent perpetuo quales sunt illi qui cum Domino surrexerunt [Comedite amici, bibite & inebriamini charissimi] Non solum Dominus profectu iustorum gaudet, verum etiam nos hortatur vt in illorum virtutibus gaudeamus, & illos imitemur. Comedite, inquit, amici, hoc est fideles mei, quia amici mei estis faciendo quæ iubeo. Charissimi mei estis perfecta me animi charitate diligendo. Comedite, inquit, ergo & bibite, idest, sanctorum bonis actibus congaudete, & illos vobis ad imitandum proponite. Notandum vero, quod dicit, bibite & inebriamini charissimi. Ebrietas aliquando pro saturitate ponitur in scripturis, sicut de fratribus Ioseph scriptum est. Genes. 43. Biberunt & inebriati sunt coram eo. Et Psal. 64. Visitasti terram & inebriasti eam, idest satiasti & replesti. Hortatur ergo nos, vt non solum comedamus & bibamus, verum etiam saturemur, quia sunt qui comedunt & non saturantur. Hi videlicet qui verba Dei, corporis quidem aure percipiunt: sed opere adimplere contemnunt. At vero electi quique & comedunt & saturantur, quia videlicet prædicationem diuinam delectabiliter audiunt, internis sensibus recondunt, & opere adimplere satagunt. De quibus Psalmista dicit, Ps. 21. Edent pauperes & saturabuntur Si vero, vt supernus dictum est, de morte sanctorum hoc acceperimus, amici & charissimi angelici spiritus intelliguntur, quos iubet Dominus congratulari electis suis, cum ab hac vita ad beatitudinis requiem transferuntur, iuxta quod in euangelii parabola legitur. Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam quæ perierat [Ego dormio & cor meum vigilat] Vox ecclesiæ. Ego dormio, quia aliquantula pace largiente sponso meo requiesco. Nec tales patior pressuras, quales primitiua ecclesia. Et ideo cor meum vigilat, quia securus concessa mihi pace amori sponsi mei inhæreo, & ad illum oculis cordis mei intendo. Sed quia hoc tempus non requiei, sed potius laboris & certaminis, rursus sponsus ecclesiam suam ad labores excitat, & ad prędicationis certamen hortatur [Vox dilecti mei pulsantis] Pulsat dilectus, cum Christus fideles suos ad profectum virtutum hortatur, siue pulsat, cum eos admonet, vt proximos prædicando lucretur. Est & tertia pulsatio qua pulsus Dominus electos suos, cum per ęgritudinis molestias esse mortem vicinam designat, De qua pulsatione in Euangelio dicitur. Vt cum venerit & pulsauerit, confestim aperiant ei. Sed hoc loco pulsare dicitur, hoc est, ecclesiam ad opus prædicationis instigare [Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea. Aperi mihi soror mea, soror quia cohæres regni mei facta. Amica mea, quia de iugo seruitutis liberata, arcana veritatis meæ cognouisti. Columba mea, quia spiritus mei dote sanctificata. Immaculata mea, quia effusione mei sanguinis ab omni peccatorum macula & næuo purgata es. Aperi mihi, hoc est, de quiete & otio dilectæ tibi contemplationis egredere ad opus prædicationis [Quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium Caput Christi vt Apostolus dicit 1. Cor. 11. Deus est, cincinni vero sunt intimæ cogitationes sanctorum, quę non laxæ & dissolutæ fluunt, sed vinculo timoris & amoris Dei colligantur. Ros vero & guttæ noctium hoc loco tenebrosas & infidelitate plenas frigidasque mentes significant, caput ergo sponsi plenum est rore, cum sæculares quique sæculi amore à charitate torpescunt, iuxta quod dominus Matth. 24. dicit. Abundante iniquitate, refrigescit charitas. Et cum tales sanctos Dei cælestia meditantes persequuntur & odiunt, quasi cincinni sponsi pleni sunt guttis noctium. Cum ergo tales multiplicantur & grauant ecclesiam, tunc

sponsus

ſponſus admonet ſponſam ſuam, vt ſurgat & operi prædicationis inſiſtat. [Expoliaui me tunica mea, quomodo induar illa.] Prouocata Eccleſia à ſponſo ſuo ad officium prædicationis reſpondet. Expoliaui me tunica mea, quomodo induar illa? Exui, inquit, me curis & occupationibus iſtius ſæculi, ſine quibus officium prædicationis, aut vix aut nullatenus agitur, & quomodo fieri poteſt, vt ad ea quæ deſerui, iterum reuertar? Nam qui ſe ad officium prædicationis ſuſcipiendum aptant, debẽt quæque temporalia ſubditis prouidere, quæ ſine magna ſolicitudine agi non poſſunt.

Quod autem tunica ſolicitudines & curas ſæculi ſignificet, Dominus oſtendit dicens in Euangelio Matthæi vigeſimo quarto. Et qui in tecto eſt, non deſcendat tollere tunicam ſuam, quod eſt aperte dicere, qui in ſublimi contemplationis arce conſiſtit, non deſcendat. Et iterum occupationibus ſæculi implicetur. Timet ergo Eccleſia vel anima quæque ſancta hac tunica exuens in contemplatione ſui Conditoris, negotiis occupari. [Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?] Laui pedes meos, hoc eſt, actiones quibus puluerem tangere, hoc eſt, terrena agere conſueueram dignis pœnitentiæ fletibus ablui, adeo vt nihil nunc niſi diuina me liberat meditari. Quomodo inquinabo illos, id eſt, quomodo poteſt fieri, vt iterum ad cogitanda terrena & caduca redeam, quæ nunc ex occupato & libero corde diuino fruor contuitu, [Dilectus meus miſit manum ſuam per foramen, & venter meus intremuit ad tactum eius.] Dilectus manum per foramen mittit & ventrem tangit, cum interna Conditor inſpiratione viſitat cor & ad profectum virtutum accendit, ſiue etiam cum nos ad memoriam operum ſuorum reuocat, vt cogitemus, quia cum etiam Deus, homo pro nobis fieri dignatus eſt, vt terrena noſtra ſuſcipiens, cœleſtes nos faceret, & moriendo pro nobis, vitam æternam nobis daret. Quod cum ſic venter intremuit, quia cum talia cogitare incipimus cordis noſtri arcana ſe concutiunt, dum ſtupere incipimus quanta dignatione hæc conditor pro nobis agere dignatus eſt. Nam quod venter cor ſignificet, oſtendit Propheta dicens. Hier. 4. Ventrem meum doleo. Quod quid eſſet, oſtendit ſubdens. Senſus cordis mei diſſipati ſunt. [Surrexi vt aperirem dilecto meo.] Aperimus dilecto, non ſolum cum aduentum eius per charitatem ſuſcipimus, verum etiam cum alijs prædicamus, & eos qui per malitiam pectus clauſerant noſtra prædicatione conuerſos facimus, vt ipſi quoque ianuam cordis Chriſto aperiant. Bene autem primo dicitur ſurrexi, deinde vt aperirem. Qui enim prædicando aliorum corda Chriſto vult aperire, prius debet ſurgere, hoc eſt, ad ſtudia bonorum operum engi, & opere implere, quod prædicat, ne forte cum alijs prædicauerit, ipſe reprobus efficiatur. Hinc & Lucas de Domino dicit, Actorum 1. Quæ cœpit Ieſus facere, deinde docere. [Manus meæ ſtillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatiſſima.] Per manus quibus operamur ipſa operatio deſignatur, per digitos vero diſcretio operationis, quia in nullo membro tantæ ſunt diſtinctiones articulorum, quantæ in digitis. Manus eccleſiæ myrrham diſtillant, cum prædicatores eius continentiæ & mortificationis carnis ſuæ operam dant, dicentes cum Apoſtolo. 1. Corinthiorum 9. Caſtigo corpus meum & in ſeruitutem redigo, ſiue cum pro Chriſto mori parati ſunt, ſicut Ioan. dicit, 1. cap. 3. Si Chriſtus pro nobis animam poſuit vel mortuus eſt, & nos debemus pro fratribus animas ponere. Digiti vero ſunt pleni myrrha probatiſſima, cum ipſum opus mortificationis ſubtiliter diſcernimus, vtrum pro ſpe vel intuitu ſupernæ mercedis fiat, an pro ſæculi laudibus.

Qui enim pro humanis fauoribus ieiunat, vel abſtinentiæ ſiue continentiæ operibus inſiſtit, in manibus quidem myrrham habet, ſed in digitis non habet, quia non diſcernit, quare hoc faciat, de qualibus Dominus dicit Matth. 6. Receperunt mercedem ſuam. Siue manus ſponſæ diſtillant myrrham, cum operarij ſanctæ eccleſiæ caſtimoniæ & continentiæ ſeipſos aptant. [Peſſulum oſtij mei aperui dilecto meo, at ille declinauerat atque tranſierat.] Peſſulum oſtij aperit, cum eccleſia vel fidelis quæque anima cor aduenienti conditori præparat. Et ille declinauerat atque tranſierat. Plerunque enim dum ſubtilia quæque tractare volumus, quanto ſubtilius intendimus, tanto acies cordis reuerberatur. Vnde Salomon dixit, Eccl. 17. Sapiens efficiar, & ipſa longius receſſit à me. Et Pſalm. 63. Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus. Quanto enim quiſque ad contemplationem diuinam purificationem carnis cor ſuſtollit, tanto alius, quod quærebat eſſe inuenit. Dicit ergo. At ille declinauerat atque tranſierat, quia in pœnitenti vita eum ſicuti eſt, comprehendere non poteſt. [Anima mea liquefacta eſt, vt dilectus locutus eſt.] Quanto, inquit, vicinus aduentum ſponſi mei perſenſi ad tactum ſecretæ inſpirationis, tanto magis quicquid in me frigidum incaluit, ita vt nihil mihi libeat iam niſi lachrymis reſolui. Loquitur enim ſponſus interna ſui inſpiratione, cum Chriſtus ſanctam animam inſpirat, eique cœleſte deſiderium ſuggerit. Et ita eo loquente, liquefit, quia quo magis cœleſtibus afflatur deſiderijs, eo amplius terrenis emoritur, & quaſi inſenſibilis mundo efficitur, ſolumque deſiderio cœleſti viuit, hoc etiam eſt, quod per Prophetam Dominus dicit, Eſa. 42. Quis cœcus niſi ſeruus meus? Quis ſurdus niſi ad quem cauſam per nuntios meos miſit? [Quæſiui illum & non inueni.] Ingeminat iterum cauſam doloris ſui. [Quæſiui illum & non inueni. Vocaui illum & non reſpondit mihi.] Omnibus quidem ſe piè quærentibus ſemper adeſt Dominus, ſe inuocantibus reſpondet, id eſt, ad ſalutem exaudit, ſed plerunque fidelem anima & ad ſe venire deſiderantem non exaudit ad hoc, vt ita ſe pœnitenti oſtendat, ſicut ſe in futurum oſtenſurum promiſit. Vel etiam non reſpondit, id eſt, non exaudit ad hoc, vt ad libitum ſuum ſanctus quiſque vinculis corporis exuatur, & liberis amplexibus ſponſi ſui demulceatur. Nam quando Apoſt. dicebat, Philipp. primo. Cupio diſſolui & eſſe cum Chriſto, quaſi quærebat inhærere ſponſo ſuo & vocabat illum deſiderio mentis, ſed non reſpondebat illi, quia non ſtatim de corpore eum liberabat, ſed adhuc laboribus exerceri, & vtilitatibus eccleſiæ inſudare permittebat. [Inuenerunt me cuſtodes, qui circumeunt ciuitatem; percuſſerunt me, vulneraverunt me, tulerunt mihi pallium meum cuſtodes murorum.] Vigiles qui cuſtodiunt ciuitatem, ſancti ſunt Doctores, quam charitate Dei ipſam eccleſiam circumeunt peruigilem eius curam habentes, quo illam & ab aduerſarijs tueantur, & verbo ſuo, vel exemplo ad cœleſtia deſideranda accendant. Inueniunt ergo ſponſam dilectum quærentem, cum ſancti Doctores animam cœleſtibus deſiderijs intentam, vel pœnitentes verbo, vel abſentes ſcriptis ſuis inſtituunt, & informant. Percuſſerunt me, inquit, & vulneraverunt. Verbum Dei gladius eſt dicente Apoſtolo, Hebr. 4. Viuus eſt ſermo Dei &

efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens vsque ad diuisionem animæ. Hoc gladio sponsa percutitur & vulneratur, quando prædicatoris sermo de Deo loquitur, & auditoris mentem veluti quodam spiculo compunctionis & amoris transfodit. Tulerunt mihi pallium, hoc pallium, quod superius tunica intelligitur, vbi dicitur, spoliaui me tunicam meam, tegmen videlicet sæcularium desideriorum, quod custodes auferunt, quia quicquid de amore præsentis sæculi in mente alicuius sancti remansit, totum sancti Doctores auferunt, & ea solummodo Christum diligere faciunt. Hi tales possunt dicere cum Apost. Gal. 6. Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Custodes murorum. Muri ciuitatis sunt Doctores ecclesiæ. Custodes ergo murorum illi sunt, qui etiam illos instruunt qui alijs prædicare possunt. Qualis erat Pauli, qui Timotheum Titum muros vtique huius ciuitatis instruebat & custodiebat, hoc est, exhortabatnr ad perfectionem boni operis. [Adiuro vos filiæ Hierusalem si inueneritis dilectum meum, vt annuncietis ei, quia amore langueo.] Filiæ Hierusalem sunt animæ fideles quæ vel adhuc in præsenti peregrinantur, vel etiam Christo fruuntur, id est, filiæ supernæ illius ciuitatis, in qua est superna pax & fœlicitas diuinæ contemplationis. Sed hoc loco filias Hierusalem animas debemus accipere, Deum desiderantes, sed adhuc in hac peregrinatione versantes. Adiurat ergo sponsa filias Hierusalem, vt nuntient sponso, quia amore languet. Tunc enim anima fidelis amore languet, cum fideles alios adorantes Deum, pro se deprecatur vt suum desiderium Christo insinuent, eique nuntient suo amore illum teneri. Bene autem se amore languere dicit, quanto enim superna desiderare cœperit, tanto magis erga ea quæ mundi sunt, infirmatur & langueſcit. Nec mirum si tales languere dicuntur, cum Apost. Colos. 3. eos mortuos dicat. Mortui inquiens estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Ita ergo adiuranti sponsæ respondent filiæ Hierusalem. [O pulcherrima mulierum, qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos?] Hoc tunc fit, quando quis fidelis fratrem fidelem alloquitur, & inuicem sibi cœlestium desideriorum verba suggerunt, quibus se ad supernorum amorem accendant. Indica mihi, inquit, tanquam desideranti & iam ad visionem conditoris mei venire cupienti, qualis est dilectus tuus, id est, qualiter Christus amari debeat. Iamdudum, inquit, illum timere cœpi: sed iam charitate timorem expellente, opto audire verba quibus ad amorem illius accendar. Tu ergo quæ illum iam amore quæris, eiusque amore langues, dic mihi qualis est dilectus tuus ex dilecto. Dilectus ex dilecto, Filius est ex Patre, sicut est Deus ex Deo, lumen de lumine. Vel etiam dilectus ex dilecto est Christus, ex ea parte videlicet qua diligendus est, non ex ea qua timendus. Nam timere minus perfectorum est, quos timor à peccatis reuocat. Amare vero iam perfectorum est. Interrogat ergo qualis sit dilectus ex dilecto, id est, qualiter Christus amari debeat, vel qualis sit erga illos qui illum tantum amare nouerunt. [Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus.] Vox respondentis ecclesiæ. Dilectus meus candidus virginitate, rubicundus passione, Candidus, quia sine peccato natus est, & sine peccato est conuersatus. Peccatū enim non fecit, nec dolus inuentus est in eo. 1. Pet. 2. Rubicūdus, quia lauit nos à peccatis nostris in sāguine suo. Electus ex millibus. Singulari enim gratia homo Christus in humani generis massa refulsit, quia per illū proposuit Deus saluare genus humanum, & ipse est mediator Dei & hominum Iesus Christus. De quo

A Psalm. 13. Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Et Salomon, Eccl. 7. Virum de mille vnum reperi, id est, Christum. Et ipse in Psalm. 140. Singulariter sum ego donec transeam. Electus ergo ex millibus, quia solus ex multitudine sanctorum dignus fuit audire. Matth. 17. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. [Caput eius aurum optimum.] Caput sponsi Deus est, iuxta quod Apost. dicit, 1. Cor. 51. Caput Christi Deus, qui auro optimo comparatur, quia sicut aurum omnibus metallis est pretiosius, ita omnipotens Deus omnibus à se factis bonis præcellit, & supereminet. Vnde Dominus, Matth. 10. Nemo bonus, nisi solus Deus. Caput ergo sponsi aurum optimum est, quia Dei bonitas ineffabilis est, omnium rerum bonitatem transcendens, B quia nihil bonum nisi participatione huius summi boni. [Comæ eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus.] Comæ sponsi sunt multitudines fidelium propter fidem & dilectionem Deo adhærentes, quæ elatis palmarum comparantur. Dicamus iuxta litteram de elatis palmarum. Elatæ palmarum sunt rami prouectiores, & excellentiores, interdum aureo colore crispantes, & semper ad excelsa tendentes, & nunquam virorem suum amittentes. Tales ergo dicit comas sponsi sui crispas videlicet & rutilas. Nonnulli dicunt elatas palmarum speciem esse arboris aromaticæ, quam Latini. Abietem siue Spartam vocant, nam Græce abies elates dicitur. Est autem hæc species apta conficiendis vnguentis. Abietem vero hic non ma- C gnam illam arborem quæ est nauigijs vel domibus apta: sed vt diximus speciem aromaticæ arboris debemus accipere. Hæc iuxta litteram de elatis palmarum. Comæ ergo sponsi elatis palmarum comparantur, quia fidelium multitudines, & virore fidei gaudent, & ad æterna præmia desideranda extolluntur, atque supernæ suauitatis dulcedinem degustant, quam quanto magis percipiunt, tanto amplius in oculis suis peccatores sibi & contemptibiles esse videntur, vnde sequitur. Nigræ quasi coruus. Comæ enim sponsi nigræ sunt quasi coruus, quia fidelium multitudines suæ fragilitatis conscię sunt, & nihil se boni ex seipsis habere nouerunt. Vel etiam elatæ palmarum sunt in spe & victoria. Nigræ vero quasi coruus, quia des- D pecti & contemptibiles sunt pressuris huius sæculi. Elatæ palmarum sunt sancti qui per gratiam Dei ad cœlestis victoriæ palmam tendunt. Nigræ quasi coruus, quia per se infirmos & peccatores se esse cognoscunt. Possunt etiam comæ sponsi angelicæ virtutes accipi, quæ Deo specialiter inhærent, sicut comæ capiti, eumque è vicino contemplantur. Quæ bene elatis palmarum comparantur, quia nunquam à status sui rectitudine inclinantur: sed in dignitate officij sui immaculate permanent. Quæ quanto magis claritatem sui conditoris contemplantur in eo, quam vile sit omne creatum in eius comparatione aspiciunt: & ideo quasi coruus nigræ esse dicuntur. [Oculi eius sicut columbæ super riulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ.] Oculi sponsi sunt dona Spiritus sancti, quod E ostendit Ioannes in Apocalyp. quinto, dicens. Vidi agnum tanquam occisum habentem cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei, missi in omnem terram: vnde bene columbis super riuos aquarum comparantur, quia Spiritus sanctus puris & synceris mentibus delectatur. Non enim super stagna vel paludes, sed super riuos aquarum columbæ residen̄t, quia Spiritus sanctus castas & mundas mentes, vt dictum est, sibi habitaculum facit. Quæ lacte sunt lotæ. Lactis nomine, gratia Dei intelligitur,

quæ

Lactiæ per Spiritum sanctum ecclesiæ tribuitur, & qua veluti lacte paruuli, ita ecclesia nutritur. Possumus & per oculos sponsi doctores accipere, qui columbis comparantur, propter innocentiam & simplicitatem. Hæ columbæ super riuos aquarum residunt, quia sancti Doctores fluentis diuinarum scripturarum immorantur. Columbæ super riuulos aquarum residunt, vt aduentum accipitris à longe prospiciant & præcaueant, sic & sancti Doctores aqua baptismatis perfusi, nitore castitatis & sanctimoniæ dealbati, residunt iuxta fluenta pleniſſima, hoc est, iuxta scripturarum exuberantem scientiam. Si quid vero putamus distare inter riuulos & fluenta pleniſſima, dicendum est, per riuulos veteris testamenti scripturas exprimi, per fluenta pleniſſima copiosam sancti euangelij doctrinam designari. Istæ ergo columbæ & super riuulos aquarum sunt, iuxta fluenta pleniſſima residunt, quia sancti Doctores assidue tam veteris testamenti quam noui mysteria perscrutantur. [Genæ illius sicut areolæ aromatum consitæ à pigmentarijs.] Genæ sponsi modestia Christi, pietas, vel seuer tas, siue habitus vultus illius accipitur. Nam in genis viri lætitia vel modestia, scueritas quoque & pietas deprehenditur. Ideoque in genis sponsi redemptoris nostri istius habitus vultus accipitur. Genæ illius erant cum exultaret in spiritu, vt euangelium dicit, Matth. 11. vel cum fleret super mortuum Lazarum, Ioan. 11. vel cum doleret super perituram Hierusalem. Luc. 19. & plura id genus. Hæ ergo genæ sponsi areolis aromatum comparantur. Sicut enim areolæ aromatum optime compositæ & ordinatæ aspectum intuentium delectant, eisque odorem suum propinant, ita Christi mansuetudo & absentes fama, & præsentes reipsa delectabat, & ad sui dilectionem prouocabat. Hæ ergo areolæ & pigmentarij sunt Prophetæ & Apostoli quorum alteri futura omnia, alteri iam facta descripserunt. [Labia eius lilia distillantia myrrham primam.] Per labia sponsi, verba Domini Iesu Christi accipiuntur, quæ lilijs comparantur, quia candoris æterni præmia annuntiant. Distillant myrrham primam, quia per carnis mortificationem ad hæc perueniendum docent. Vel etiam lilijs labia Domini comparantur, quia castitatis ac munditiæ opera docent. Distillant myrrham primam, quia quæcunque aduersa patenter perferenda insinuant. Labia Domini lilia erant, cum docens in monte diceret, Matth. 5. Beati pauperes spiritu: beati mites: beati misericordes: beati mundo corde. Distillant myrrham primam, cum hæc subiungeret. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. [Manus illius tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis.] In manibus sponsi operatio saluatoris exprimitur. Sicut enim quis facile torno operatur, nec regula vlla indiget, sic operatio redemptoris facilis erat, quicquid enim volebat, illico perficiebat, quia dixit & facta sunt, & de quo Euangelista dixit, Matth. 7. Erat quasi in potestate habens sermonem. Aureæ autem erant, quia operatio illius diuinitatis peragebatur potentia. Nam in auro diuinitas figuratur, quia sicut aurum cætera metalla antecedit & pretiosius est, ita diuinitas omnibus suis operibus ineffabili modo cunctorum studia & operationes præcellit. Plena hyacinthis. Hyacinthus lapis est aërij coloris: quid ergo in hyacinthinis manibus nisi spes & desiderium cœleste accipitur? Et manus Domini plenæ sunt hyacinthis, quia omnis eius operatio nos ad spem & desiderium supernorum excitat. Hyacinthus etiam est flos aromaticus coloris purpurei bonique odoris. Manus Domini plenæ sunt hyacinthis, quia in cruce clauis perforatæ, & rubore sui sanguinis quasi colore purpureo respersæ sunt. Sed superior expositio de hyacintho lapide, melius hic conuenit; quoniam in alia translatione etiam lapis habetur. Dicitur enim manus eius tornatiles plenæ sunt tharsis. Tharsis autem lapis est, quem nos chrysolitum dicimus. [Venter eius eburneus, distinctus saphyris.] In membris humani corporis nihil ventre fragilius, nihil tenerius. Ideoque per ventrem fragilitas humanitatis assumptæ in Christo accipitur. Ebur autem est os elephanti, quod animal dicunt esse castissimum, & naturæ frigidissimæ: vnde & à dracone qui calidæ naturæ est, vehementer appetitur. Venter ergo sponsi eburneus est, quia assumpta humanitas redemptoris, nullam corruptionem, nullam labem admisit. Peccatum enim non fecit, nec dolus inuentus est in eo vllus. Fragilitatem quidem carnis assumpsit: sed tamen totius peccati immunis fuit: sicut serpens æneus, qui à Moyse in deserto exaltatus fuerat. Ioan. 3. Figuram quidem serpentis habuit: sed malitia veneni caruit. Distinctus saphyris. Saphyrus lapis est, cœli sereni habens colorem: vnde in visione Domini dicitur. Est sub pedibus eius quasi opus lapis Saphyri, & quasi cœlum cum serenum est. Per saphyros ergo opera diuinæ maiestatis intelliguntur, quæ in carne perficiebat. Venter ergo sponsi distinctus erat saphyris, quia humanitas Christi cœlestibus virtutibus refulgebat. Nec plenus dicitur esse saphyris, sed distinctus, ita videlicet vt inter saphyros appareret eboris candor, quia sic Dominus operabatur ea quæ erant humanitatis, vt non relinqueret ea quæ erant diuinitatis: distincta est enim operatio in Christo diuinitatis & humanitatis. Nam quod esuriebat, quod flebat, quod lassabatur, quod ad vltimum crucifigi & mori poterat, humanitatis opera erant. Quod vero mortuos suscitabat, quod omnibus infirmitatibus succurrebat, quod seipsum à mortuis resuscitabat, euidentissima erant diuinitatis opera. [Crura illius columnæ marmoreæ.] Crura sponsi itinera sunt Saluatoris, quibus homo fieri & ad nos venire dignatus est. Quæ recte columnis marmoreis comparantur, quia nihil marmore fortius, nihil columna rectius. Et crura sponsi columnæ marmoreæ sunt, omnia itinera Dei & fortia & recta sunt. De fortitudine dicit, Psalm. decimo octauo. Exultauit vt gigas, &c. De rectitudine alibi. Iustus Dominus, & iustitiam dilexit, æquitatem vidit vultus eius. Et vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas. [Quæ fundatæ super bases aureas.] Hæc crura super bases aureas fundatas esse dicit, quia omnia quæ per Christum vel in Christo agenda erant, diuinitatis consilio ante mundi constitutionem præordinata & præfinita sunt. Aurum enim quod, vt sæpe dictum est, pretiosius est cæteris metallis, diuini consilij sinceriſſimum secretum significat. De basibus ergo aureis columnæ marmoreæ procedunt, quia ab initio sæculi ordinata est incarnatio, natiuitas, passio, & resurrectio, cæteraque mysteria Saluatoris, quibus humanum genus redimeretur, vnde Propheta laudans Dominum, dicebat. Domine Deus meus honorificabo te, laudem dicam nomini tuo, qui facis mirabiles res, consilium tuum verum fiet. [Species eius vt Libani, electus vt cedri.] Libanus Phœniciæ est mons, terminus Iudææ contra Septentrionem, & est excelsior cæteris montibus. Arbores etiam illius montis & proceritate & specie ac robore, cæterarum syluarum ligna præcellunt, sicut, inquit, Libanus cæteris montibus Iudææ terræ præcelsior, ita redemptor noster specioſior est omnibus electis. Quia specioſus forma præ filijs hominum.

Et sicut cedrus pulchrior & procerior est cæteris arboribus ita ille gratia & dignitate omnes ab initio sæculi præcellit. [Guttur illius suauissimum, & totus desiderabilis.] Superius per labia sponsi verba eius intellecta sunt. Nunc per guttur ipsorum verborum interior dulcedo significatur, quia intellectus noster satiatur, & ad quam percipiendam inuitabat. Psal. 33. dicens. Gustate & videte quoniam suauis est Dominus. Et multi quidem verba Domini facile intelligere possunt, sed pauci sunt qui dulcedinem illorum valeant penetrare, hoc est qui præcepta Domini ex amore & desiderio studeant adimplere. Et totus desiderabilis. Ac si diceret, Quid per singula eius membra describendo immoror. Totus est desiderabilis sponsus meus. Totus, inquit, quia perfectus homo. Totus ergo desiderabilis est, quia Angelos & electos quosque ad suum desiderium accendit. Iuxta quod Apostolus dicit, 1. Pet. 1. In quem desiderant Angeli prospicere. Et quanto, quod vicinius aspicitur, tanto maiori affectu ad se aspiciendum desiderium prouocat intuentis. [Talis est dilectus meus, & ipse est amicus meus filiæ Hierusalem.] Dilectus, quia per fidem & charitatem illi inhæreo. Amicus vero, quia me de vinculo peccati redemptam, amicam suam, & secretorum suorum conscium facere dignatus est. Quem quanto quisque plus diligit, tanto amicitia eius dignus est. [Quo abijt dilectus tuus, ô pulcherrima mulierum.] Vox est filiarum Hierusalem, id est, ecclesiarum, siue etiam animarum sanctarum. Nam sponsa Christi est ecclesia. Filiæ vero Hierusalem, ipsa ecclesia est, quæ ex singulis fidelium animabus constat. Aiunt ergo. Quo abijt dilectus tuus, ô pulcherrima mulierum. [Quo declinauit dilectus tuus, & quæremus eum tecum.] Adiurauerat enim ipsa sponsa superius filia Hierusalem, vt nuntiarent sponso, quod amore eius langueret. Interrogauerunt hæ eædem filiæ Hierusalem. Qualis esset sponsus, & illa consequenter formam sui sponsi exposuerat. Nunc interrogant ipsæ filiæ Hierusalem. Quo abierat sponsus ille, vt quærant eum cum ea. Hoc faciunt sanctæ animæ, quando adinuicem de æterna salute colloquuntur, flagrantes amore Christi, & eius aspectum desiderantes. Siue cum diligenter inuestigant, in quorum maxime cordibus Christus requiescat, vt exemplo & conuersatione ædificentur. Notandum autem quod dicitur. Quo abijt, vel quo declinauit dilectus tuus. Quasi enim ad tempus declinat, dum quærit vt ad maius desiderium ad se sequendũ nos excitet. Ad hoc enim plerumque differunt vota & orationes sanctorum, vt ardentius eum desiderare incipiant. Sicut & quondam Mariæ se quærentes non statim se ostendit, sed in specie hortulani apparens tandem quod ipse esset qui quærebatur aperuit. Exaudit ergo semper Dominus electos suos, sed tamen quasi declinat, cum non statim postulata concedit. Bene autem dicitur. Quæremus eum tecum. Nam qui sine ecclesia Christum quærit, errare potest, proficere non potest.

CAPVT VI.

DIlectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, vt ibi pascatur in hortis & lilia colligat. Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia. Pulchra es amica mea, suauis & decora sicut Hierusalem, terribilis vt castrorum acies ordinata. Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum, quæ apparuerunt de Galaad. Dentes tui sicut greges ouium, quæ ascenderunt de lauacro. Omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est in eis. Sicut cortex mali punici, sic genæ tuæ absque occultis tuis. Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus. Vna est columba mea, perfecta mea, vna est matri suæ electa genitrici suæ. Viderunt eam filiæ Sion, & beatissimam prædicauerunt reginæ, & concubinæ laudauerunt eum. Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata? Descendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium, & inspicerem si floruisset vinea, & germinassent mala punica. Nesciui. Anima mea conturbauit me propter quadrigas Aminadab. Reuertere, reuertere, Sunamitis, reuertere, reuertere, vt intueamur te.

Iam supra diximus, qui sit hortus Christi, sancta videlicet ecclesia, de qua supra dictum est. Hortus conclusus, soror mea sponsa. [Descendit, inquit, Christus in hortum suum,] hoc est quem ipse præparauit & excoluit, quem virtutum germinibus conseruit, quem muro suæ custodiæ ab incursu malignorum spirituum defendit. Et bene in hortum suum descendisse dicitur, Ioan. 20. Nam in horto sepeliri voluit, & primum Mariæ Magdalenæ in horto apparuit, ibique quodammodo primitias ecclesiæ consecrauit. Descendisse ergo dicitur, quasi de superioribus & de cœlestibus sedibus in hortum quem in humili loco plantauit, vt hortus, id est, ecclesia sua dicit, quæ est ista quæ descendit per desertum. [Ad areolam, inquit, aromatum.] Per areolam anima cuiusque fidelis intelligitur, quæ disciplina cœlesti exultat, & diligenter composita ac laterum paritate exquadrata est. Sed ad hoc ipse descendit, [vt pascatur, inquit, in hortis,] id est, vt pijs sanctorum laboribus delectetur. Ipse enim bonis nostris pascitur, in tantum vt in paupere ipse reficiatur. [Et lilia colligat,] hoc est vt sanctas animas virtutis maturitate ad perfectum candorem perductas, de hoc mundo ad se colligat, & secum in æterna beatitudine gaudere faciat. Lilia enim sanctæ sunt animæ, virtutum studijs & bonis operibus candidatæ. [Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia.] Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, & subauditur gratiam passionum præparo. Et dilectus meus mihi, subauditur gratiam perfectionis, vel præmium vitæ æternæ remunerationis præstabit, siue ergo dilecto meo in me ipsa mansionem præstabo, & dilectus meus mihi, quia ipse in me habitat, & me in se habitare facit, sicut ipse in Euangelio dicit. Ego in vobis, & vos in me. [Pulchra es amica mea suauis & decora, sicut Hierusalem.] Quærebat ecclesia sponsum suum tanquam absentem, sed ille, vt se semper præsentem ostenderet, eique de se colloquenti, seq; desideranti semper adesse demõstraret, cito respõdit. [Pulchra es amica mea, & decora sicut Hierusalẽ.] Pulchra es, quia maculã & rugã peccati nõ habes, sed omni nitore virtutũ vernas amica mea, id est, ecclesia vel anima quæque fidelis. Suauis & decora sicut Hierusalẽ.

Hierusalem

Hierusalē quę visio pacis interpretatur, illā supernā ciuitatē designat, in qua est vera pax & fœlicitas, quia ibi sic gaudent sancti de munere, vt non sit, quod doleant de corruptione. Ergo ecclesia quæ adhuc in terris est, vel anima quæque fidelis, ad similitudinem illius Hierusalem suauis est & decora, quia illam pacē inquantum potest imitatur. [Terribilis vt castrorum acies ordinata.] Terribilis est ecclesia malignis spiritibus, & est ordinata sicut castrorum acies, cum videlicet vnusquisque fidelis ordinem suum & vocationem recte custodit. Tres enim sunt ecclesiæ ordines, Doctorum, continentium, & coniugatorum, quæ species in tribus viris demonstrata est Noë, Daniel, & Iob. Noë enim qui inter fluctus arcam rexit, sanctos doctores significat. Daniel celebs & castus, continentes. Iob qui vxorem habuit & filios, ordinem coniugatorum exprimit. Ergo sancta ecclesia ordinata est sicut acies castrorum, quia vniuscuiusque ordo ecclesiæ velut in acie contra hostem malignorum spirituum consistit, dum sancti Doct. prædicationi & doctrinæ operam impendunt. Continentes, dum quæ mundi sunt contemnentes, tantum quæ Dei sunt cogitant, & liberi à terrenis cogitationibus, mente solum Deo vacant. Coniugati eleemosynæ & cæteris actualis vitę bonis operibus insistunt, sicque vtuntur mūdo, vt quæ Dei sunt non deserant. Hæc ergo ordinatissima dispositio ecclesiæ terribilis est immundis spiritibus, velut acies castrorum ordinata ad bellum, quia imperium suum & potestatem proferre non cessat vsque ad terminos totius orbis. Siue terribilis est, vt castrorum acies ordinata, quia sic vnitate charitatis connexa est & coniuncta, vt nulla ab hostibus peste discordiæ possit penetrari. Nihil enim sic terret malignos, quomodo charitas, [Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt.] Ac si diceret. Ego quidem dedi tibi oculos columbinos, quibus me intueri & arcana scripturarum penetrare valeres. Sed caue ne plus ad me videndum intendere velis, quia dum in præsenti viuis, non potes. Non enim videbit me homo & viuet. Cum autem vinculis carnis absoluta ad me perueneris, tunc me aperta visione videbis, & implebitur, quod in Euangelio repromittitur. Ioan. 14. Qui diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Quod autem dicit, quia ipsi me auolare fecerunt, non est putandum, quod quærentes se deserat, & ab illis recedat, cum ipse præcipiat. Quærite & inuenietis. Sed ita potius accipiendum est, quia quanto amplius diuinitatem maiestatis Dei perscrutari voluerit, eo amplius intelligit, quia inscrutabilis & incomprehensibilis sit. Et hoc est, quod Psalm. 63. dicit. Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus. Ac si diceret. Licet homo ad videndum Deum cor subleuet, exaltatur Deus, quia quantus sit comprehendi non potest. [Capilli tui sicut Grex caprarum, quæ apparuerūt de Galaad.] Hi autem superius expositi sunt, sed non pigeat iterato exponere, quos non piguit Spiritum sanctum repetere. Ideo bis istos versiculos posuit, vt certissimum & stabile teneremus, quod repetitione confirmari audiremus. Capillus sanctæ ecclesiæ multiplex, est subtilium cogitationum varietas. Et bene comparantur gregi caprarum. Nam capra peccatoris figura est. Vnde & in lege præcipitur, vt quicunque per ignorantiam peccauerit & cognouerit reatum suum, offerat pro dilecto suo capram in holocaustum. Capilli ergo ecclesiæ gregi caprarum comparantur, quia sancti qui sunt membra ecclesiæ omnes reatus cogitationis suæ per dignam pœnitentiam & per lachrymas iustæ compunctionis deflere satagunt. Bene autem de monte Galaad apparuisse dicuntur. Galaad interpretatur

A aceruus testimonij. Ideoque per Galaad mens sanctorum designatur, qui sunt aceruus testimonij, quoniam omnia quæ sæculi sunt neglexere, & solum desiderant Deum sic euidentibus attristantur indicijs. Potest etiam per Galaad ipse Dominus & Redemptor noster intelligi. Galaad enim & montis & ciuitatis est nomen. De monte Galaad grex caprarum apparuit, quia ecclesia super Christum fundata est, sicut ipse dicit, Matth. 5. Non potest ciuitas abscondi super montem posita. Ipse est aceruus testimonij qui multitudini Prophetarum, & Patriarcharum, & gestis & scriptis testimonium perhibet. [Dentes tui sicut grex ouium quæ descenderunt de lauacro.] Per dentes ecclesiæ firma sermonum eius stabilitas intelligitur, qui

B bene gregi ouium comparantur, quæ de lauacro ascenderunt, quia vbera ecclesiæ nihil nisi innocentiam & mansuetudinem sonant, nihil in se fœdum, nihil turpe vel immundum retinent, sed lauacro sinceritatis & puritatis lauantur, audientes ab Apost. Eph. 4. sermo malus ex ore vestro non procedat. [Omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est in eis.] Bene autem omnes gemellis fœtibus esse dicunt, quia sermo sanctorum nihil aliud sonat & loquitur, nisi quod ad dilectionem Dei & proximi pertinet. Solummodo enim sancti loqui debent quæ ad perpetuam corporum & animarum pertinent salutem. [Sicut cortex mali punici, sic genæ tuæ, absque occultis tuis.] In genis diximus superius sanctorum castam verecundiam designari. In cortice mali punici,

C mysterium passionis Christi, dicente Paulo Apostolo, 1. Tim. 1. Noli erubescere crucem Christi, neque me vinctum eius. Et quidem magna sunt quæ in aperto sunt. Maxima vero sunt illa quæ sunt intrinsecus, hoc est, quæ in futuro sanctis reseruantur. [Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus.] Reginæ sunt Doctores sanctæ ecclesiæ qui merito fidei & scientiæ thoro regis æterni propinquant, & spirituales filios Deo pariunt. Sexagenarius numerus ex denario & senario perficitur. Denarius per senarium multiplicatus, in sexagenarium consurgit. Et per denarium significantur diuina præcepta propter decalogum legis. Senarius vero pro perfectione ponitur, quia sex diebus perfecit Deus opera sua. Reginæ ergo sexa-

D ginta dicuntur esse, quia eos significant, vt diximus, qui perfectione scientiæ & operis pollent, & propter solum amorem conditoris sui & intuitu supernæ remunerationis æternæ gaudia prædicant, sic etiam idem numerus, id est, sexagenarius ex duobus senarijs quinquies ductus conficitur. Nam quinquies duodeni vel duodecies quini, sexaginta sunt. Reginæ ergo sexaginta esse dicuntur, quia illos significant, qui in ecclesia constituti quinque sui corporis sensus iuxta institutionem duodecim Apostolorum caste disponere nouerunt. Concubinæ significant eos qui non sincere Christum prædicant, sed propter lucra temporalia, vel propter laudes populares. Nam & istæ sicut reginæ ad thorum Regis per scientiam accedunt, & filios spirituales generant, sed ad coronam æterni regni alienæ existunt. Et bene octogenario numero comprehenduntur. Nam hic numerus ex denario & octonario conficitur. Octonarius vero in malo accipitur aliquando propter quaternarium, in quo multiplicatio consistit. Quaternarius enim temporalia quæque & præsentia significat propter anni quatuor tempora, vel propter quatuor mundi elementa. Recte ergo concubinæ istæ octoginta esse dicuntur, quia vt dictum est, propter sola temporalia & visibilia prædicant, & spiritualia minus curant. De talibus Apostolus dicebat, Philippensium primo. Sunt quidam Christum annuntiantes non sincere, & cætera.

donec dicit. In hoc gaudeo, sed & gaudebo, [Adolescentularum non est numerus.] Adolescentulæ sunt animæ, quæ deposita primi hominis vetustate, in Christo renatæ sunt. Nec dum tamen sunt nubiles, nec dum thoro regis aptæ, quia nec dum ad prædicationem de Christo perfectam perueniunt. Quarum non est numerus, quia infinitus est numerus animarum in Christum credentium, nec ab vllo homine comprehendi potest. Cæterum Deo numerati sunt omnes electi. Nam apud quem etiam stellarum numerus comprehensus est, ignorari non potest electorum numerus, [Vna est columba mea.] Vna catholica est per vniuersum orbem diffusa ecclesia, quæ ex reginis & adolescentibus constans iam contubernia habet, hoc est etiam qui nomine, vel re. Doctores dicuntur. Vna est ecclesia, quia scissuram & schismata, non recepit: sed sicut vnus est Deus, vna est fides, vnum baptisma, ita vna est generalis ecclesia. Quæ & recte columba vocatur, quia Spiritus sancti dote qui in spem columbæ apparuit, Christo sponsata est & sanctificata. [Vna est matris suæ.] Matris enim nostra illa cœlestis Hierusalem est, de qua Apost. dicit, Gal. 4. Illa autem quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Hæc ergo ecclesia vna est matris suæ, quia ad exemplum illius ecclesiæ quæ iam Christo fruitur, ipsa in hac peregrinatione instituitur & informatur, atque ad illam beatitudinem qua cum Christo conregnat peruenire nititur. [Viderunt illam filiæ Sion, & beatissimam prædicauerunt, reginæ & concubinæ laudauerunt eam.] Quas superius adolescentulas hic filias appellat. Reginas vero & concubinas in hoc loco, vt superius, intelligamus. Filiæ ergo reginæ & concubinæ prædicant ecclesiam, & laudant quia vniuersitas fidelium catholicam admiratur ecclesiam. Ipsa enim ecclesia quæ ex multis fidelium constat personis, catholicam, id est, vniuersalem efficit ecclesiam. [Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens.] In fine quidem sæculi cum plebs Iudaica ad prædicationem Heliæ & Enoch conuersa fuerit ad Christum, ipsa quoque de ecclesia admirabitur dicens. Quæ est ista, id est, quanta & qualis est ecclesia, quæ progreditur, hoc est proficit de virtute in virtutem? Non enim stare, sed progredi dicitur, quia non vno loco contenta, sed totum mundum cœlesti prædicatione occupauit. Quasi aurora progreditur, quia transactis tenebris infidelitatis, lumen se veritatis habere ostendit. [Pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis, vt castrorum acies ordinata.] Luna à sole illuminatur. Et ecclesia pulchra est vt luna, quia claritate sponsi sui Christi illuminatur, & eius gratia resplendet, siue pulchra est, vt luna in præsenti vita, vbi aliquando concessa sibi pace & securitate crescit, aliquando aduersitatibus obscurata decrescit. Electa vt sol, in alia vita vbi perpetuo splendebit visione conditoris sui, siue electa est vt sol, quia illum verum solem imitari nititur, de quo scriptum est. Mal. 4. Vobis timentibus nomen meum, orietur sol iustitiæ. Hunc solem imitatur viuendo in omni humilitate & iustitia & pietate. Terribilis, aëreis potestatibus, ordinata vt castrorum acies, id est, charitatis vnitate, vt nullis tentationibus penetrari valeat, [Descendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium & inspicerem si floruissent vineæ, & germinassent mala punica.] Laudata ecclesia, ad Synagogam respondet. [Descendi ad hortum nucum,] hortus nucum, est vita præsens. Nam sicut in nuce tegmen quidem durissimum videtur, sed nucleus latet, ita in præsenti vita nostræ conscientiæ clausæ sunt, & non apparent, donec fracta testa corporis manifestentur. Descendit ergo ad hortum nucum ecclesia, quando per Doct. suos vitas singulorum considerat. Vnde sequitur. Vt viderem poma conuallium. Poma conuallium, sunt virtutes quæ humilitate condiuntur. Descendi, inquit. vt viderem poma conuallium, id est, considerarem sanctos, excellentia quidem virtutum præditos, sed humilitate depressos, vt inspicerem si floruisset vinea, hoc est considerarem qui in studio sanctarum virtutum proficerent. [Et germinassent mala punica.] Hoc est vt eos quoque perquirerem, qui iam apti sunt ad imitandum passionem Christi. Nam mala punica, vt sæpe dictum est, mysterium Dominicæ passionis significant. Considerat ergo ecclesia per prælatos suos qui in virtutibus crescunt, vel qui iam ita perfecti sunt, vt imitantes passionem Christi pro illo quoque idonei sint sanguinem fundere, quales erant illi de quibus Apostolus dicebat, Phil. 1. Vobis datum est, non solum vt credatis in Christum, sed vt pro illo patiamini. [Nesciui. Anima mea conturbauit me, propter quadrigas Aminadab.] Vox est synagogæ, quæ videns tantam ecclesiæ gratiam, inspecta virtute euangelij, dolet, quod non antea cognouerit fidem Christi, & quasi excusans se, quod tam tarde conuersa sit, dicit. Nesciui. O sponsa Christi ecclesia, nescii, id est, ignoraui tantam gratiam & tanta dona spiritualium virtutum tibi à sponso tuo collata. Anima mea conturbauit me, propter quadrigas Aminadab. Conturbata est, inquit, anima mea solicitudine pro tam subita Euangelij prædicatione. Sciebam enim legem & prophetias diuinitus datas, & ideo cum subito vidissem prædicari Euangelium conturbata sum propter quadrigas Aminadab. Aminadab nepos fuit Iudæi per quem generatio Christi contexitur. Interpretatur autem Aminadab populus meus spontaneus, quia cum esset Deus, sponte factus est homo. Cum conditor esset & creator, sola benignitate sua factus est portio populi sui. Et est sensus. Conturbata, inquit, est propter Euangelij subitam prædicationem, quæ velut velocissimæ quadrigæ totum subito mundum peruolauit. Et bene hanc prædicationem non currum, sed quadrigam appellat, quia Euangelij prædicatio, quatuor Euangelistarum authoritate consistit, & quatuor Euangelia quasi quadrigæ sunt noui testamenti, cui præsidet auriga ipse Christus temperans & disponens ipse cursum Euangeliorum. [Reuertere, reuertere Sunamitis, reuertere, reuertere, vt intueamur te.] Vox ecclesiæ synagogam ad fidem inuitantis. Reuertere, ô synagoga ab infidelitate ad fidem reuertere ab odio ad dilectionem. Sunamitis interpretatur captiua vel despecta. Talis synagoga ante aduentum Christi, captiua videlicet vinculo diaboli, despecta à Deo, quia Christum ad salutem suam missum non cognouit. Reuertere vt intueamur te, id est, pulchritudinem tuæ castitatis aspiciamus.

CAP. VII.

QVid videbis in Sunamite, nisi choros castrorum? Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis. Iunctura fœmorum tuorum sicut monilia quæ fabricata sunt manu artificis, vmbilicus tuus, crater tornatilis, nunquam indigens poculis. Venter tuus, sicut aceruus tritici vallatus lilijs. Duo vbera tua, sicut duo hinnuli gemelli capreæ. Collum tuum, sicut turris eburnea. Oculi tui, sicut piscinæ in Esebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis.

titudinis. Nasus tuus, sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum. Caput tuum, vt Carmelus, & comæ capitis tui, sicut purpura regis iuncta canalibus. Quam pulchra es & quam decora charissima in delitijs. Statura tua assimilata est palmæ, & vbera tua botris. Dixi. Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius. Et erunt vbera tua sicut botri vineæ, & odor oris tui sicut odor malorum. Guttur tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labijsque & dentibus illius ad ruminandum. Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius. Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis. Manesurgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica. Ibi dabo tibi vbera mea. Mandragoræ dederunt odorem in portis nostris. Omnia poma noua & vetera dilecte mi seruaui tibi.

A

Vox est sponsi, qui audiens inuitari synagogam à sponsa sua ecclesia ad fidem, dicit, [Quid videbis in Sunamite, nisi choros castrorum?] Ac si diceret. Tu quidem, ó sponsa doles de perditione synagogæ & quod tarde ad fidem veniat: sed adest tempus quo conuertatur, & tunc nihil videbis in ea, nisi choros castrorum, id est, non nisi charitatis concordiam, & stabile robur fidei: quo pro defensione meæ fidei pugnabit. Nam chori canentium sunt. Castra vero militum pugnantium. In Sunamite ergo chori castrorum videbuntur, quia conuersa synagoga & concorditer Christum prædicabit cum ecclesia, & pro fide Christi, vsque ad mortem certabit. [Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia principis.] Ab hoc loco incipit sponsus exponere laudes sponsæ suæ. Et notandum, quod à gressibus incipit eius pulchritudinem texere, & in ore eius laudes finit, sicut superius ab oculis cœperat. Hoc autem fecit, vel ad pulchritudinem carminis variandam, vel etiam quia sic mysterijs aptissimum est, quam pulchri, inquit, sunt gressus tui. Vidit ecclesiam non in vno loco otiose stantem, sed veloci prædicatione totum mundum peragrantem: ideo à gressibus cœpit eam laudare. Gressus enim ecclesiæ sunt veloces prædicationes Apostolorum, per quos in omnem terram euangelium insonuit. In calceamentis, id est, in patrum præcedentium exemplis. Calceamenta ex mortuis fiunt animalibus. Et calceamenta ecclesiæ sunt patrum præcedentium exempla, quibus gressus habet munitos, vt secura eos imitando & sine effusione gradiatur, filia principis. Alia translatio, filia Aminadab dicit. Aminadab, vt superius dictum est, Populus spontaneus dicitur, qui recte figuram Christi tenet. Nam ecclesia, & filia est, & sponsa filia, quia eius sanguine redempta eius baptismate est regenerata. Sponsa, quia dote Spiritus sancti illi est coniuncta. [Iunctura femorum tuorum, sicut monilia quæ fabricata sunt in manu artificis.] In fœminibus vel fœmoribus solet sacra scriptura generationis propagationẽ designare: vnde de Iacob legimus. Omnes animæ quæ egressæ sunt de femoribus Iacob. Fœmina ergo ecclesiæ sunt, spiritualis generatiõ, credentes populi per verbum prædicationis & lauacrum baptismatis. Iunctura fœminum est coniunctio duorum populorum Iudaici & Gentilis in vna fide. Et bene hæc iunctura monilibus comparatur. Nam fides sine operibus mortua est. Iac. 2. Fabricata sunt autem manu artificis, hoc est, Dei omnipotentis, cuius munere virtus boni operis credentibus tribuitur. Hic est ille artifex, de quo Paulus Apostolus dicit, Hebr. 11. Memoriam Abrahæ faciens, Expectabat enim ciuitatem manentem, cuius conditor est Deus. [Vmbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis.] Vmbilicus fragilissima pars est corporis. Et ideo per vmbilicum, fragilitatem nostræ mortalitatis debemus accipere. Crater vero est calix maior, ansas hinc & inde habens. Vmbilicus ergo ecclesiæ, crater tornatilis est, quia quanto magis Doctores sanctæ Ecclesiæ fragilitatis meminerunt, tanto magis verbis prædicationis insistunt, id est, eleemosynam verbi Dei præbentes, ipsi à Deo misericordiam consequuntur. Et bene crater tornatilis dicitur. Torno enim facilius operamur, per quod significatur facilitas erogandi verbum, vel eleemosynam dandi. Non enim morose, vel hæsitando eleemosyna danda est, iuxta quod Salomon dicit, Prou. 3. Ne dicas amico tuo, vade & reuertere, & cras dabo tibi, cum statim possis dare. Quod etiam torno fit, non indiget exterius adhibita regula, vel linea, sed interrato ex seipso perficitur. Vmbilicus ergo ecclesiæ crater tornatilis est, quia quicunque vel prædicat, vel eleemosynam dat, pro sola dilectione Dei, & supernæ mercedis expectatione hoc facere debet. Nam quicunque vel prædicat, vel proximis miseretur pro remuneratione temporali, crater quidem est, sed non tornatilis. Et hic crater nunquam indiget poculis, quia prædicatoribus nunquam deest prædicatio verbi Dei, quia ipse quem prædicant, pocula scientiæ & virtutem constantiæ illis subministrat. Vnde Psalm. 63, Dominus dabit verbum euangelizantibus, virtute multa. [Venter tuus sicut aceruus tritici vallatus liliis. Eadem fragilitas, quæ per vmbilicum designata est, ostenditur hoc loco etiam per ventrem, quia venter nulla ossium firmitate præmunitur. Bene ergo venter ecclesiæ, aceruo tritici comparatur, quia sancti quanto memores sunt suæ fragilitatis, eo studiosius ad proferendos bonorum operum fructus insistunt. Et recte non copiam tritici, sed aceruum tritici dicit, vt per hoc significet incrementa virtutum, quæ veluti aceruus ab inferioribus ad superiora crescendo conscendunt. Nam sicut aceruus in inferioribus lata amplitudine spatiatur, superius vero quadam breuitate contrahitur & acuminatur, ita in ecclesia multi sunt qui indulgentius viuunt, pauci vero qui summæ perfectioni insistant. Plures etiam inueniuntur qui de bonis suis eleemosynam faciunt, quam qui sua omnia pro Domino relinquant. Hic aceruus liliis vallatus dicitur, quia sancti bona, quæ faciunt, pro desiderio supernæ claritatis & candoris agunt. Nam per lilia, cœlestis illa charitas designatur, potest etiã per ventrem ecclesiæ, diuinus fons baptismatis accipi, quo fideles in nouam creaturam regenerantur. Bene ergo venter aceruo tritici vallato liliis comparatur, quia generati fonte baptismatis, docentur bonis insudare operibus, & ad intuendum supernæ claritatis gloriam semper inhiare. [Duo vbera tua sicut duo hinnuli gemelli capreæ.] Vbera ecclesiæ, sicut iam superius dictum est, sanctos Doctores significant, qui paruulos hoc est nuper in Christo regeneratos, lacte apertioris doctrinæ instruunt. Bene autem duo vbera dicuntur, quia de duobus populis Iudaico videlicet, & Gentili, fideles congregantur, & lacte spiritualis doctrinæ aluntur. Hæc duo vbera, sicut duo hinnuli, duo sunt testamenta quibus eorumdem doctorum omnis prædicatio subsistit. Quorum duorum testamentorum vnus est author & promulgator Chri-

B C D E

stus, iuxta quod Salomon dicit, Eccl. 12. Verba sapientium quasi stimuli, & sicut claui in altum defixi, quæ data sunt à pastore vno, Christo videlicet. Caprea enim recte Christum significat, quia intuitu & velocitate cæteris animantibus præeminet, & mundum est animal vngulam diuidens & ruminans. Tales sunt etiã membra Christi, doctores videlicet intuitu scientiæ insignes, & sua velocitate terrena deserentes, atque ad cœlestia festinantes. Diuidentes vngulam, id est, habentes mali & boni discretionem. Et ruminantes, hoc est præcepta Dei sedula memoria meditantes. [Collũ tuũ sicut turris eburnea.] Doct. sancti qui designantur per vbera, ipsi etiam designantur per collũ. Nam per arterias colli vox egreditur, & colli ministerio vitalia alimenta cæteris membris ministrantur. Sic S. Doct. & verba vitæ populis annuntiant, & alimentis doctrinę cœlestis auditores enutriunt. Collũ ergo ecclesię turri eburneæ comparatur, quia S. Doct. eidem ecclesiæ pluchritudinem & robur præstant. Pulchritudinem quidem, quæ per candorem eboris designatur, caste & sincere viuendo. Robur vero præstant, quod significatur per turrim, quando eandem ecclesiam contra tentationes diaboli, vel impetus hæreticorum muniunt. [Oculi tui sicut piscinæ in Esebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis.] Idem ipsi Doctores qui per collum designati sunt, designantur etiam per oculos. Ipsi enim quasi oculi vniuerso ecclesiæ corpori prouident, & iter quod ingredi debeant ostendunt. Hi oculi ecclesiæ comparantur piscinis adædificatis in Esebon ciuitatis, quia S. Doct. populos in Christum credentes, vitali lauacro abluunt & salutaris doctrinæ potu reficiunt. Filia autem multitudinis vocatur Esebon iuxta litteram, ob multitudinem confluentium inibi populorum, sic & sancta ecclesia recte filia dicitur multitudinis, quia numerositatem quotidie colligit gentium. Esebon autem interpretatur cingulum mœroris: oculi ergo ecclesiæ piscinis Esebon comparantur, quia S. Doctores neglectis caduci sæculi gaudiis, cingulis mœroris se constringunt, quia caste & sobrie viuunt in hoc sæculo, & pro suis erratibus deflent, quatenus in præsenti sæculo lugentes, ad vera & æterna gaudia peruenire possint. In porta autem Esebon hæ piscinæ esse dicuntur, quia nullus ecclesiam ingredi valet, nisi prius aqua baptismatis abluatur, & nisi fonte sanctæ doctrinæ potetur. Hoc etiam significatur per labrum æneum, quod Salomon in porticu templi posuerat, vt sacerdotes ingressuri templum & hostias immolaturi, ibi corpora abluerent. [Nasus tuus, sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum.] Quia naso fœtores & bonos odores discernimus, recte per nasum ecclesiæ S. Doctores signantur. Ipsi enim sagaciter discernere nouerũt inter fragrantem catholicæ fidei doctrinã, & lethiferum hæretici erroris fœtorem. Nam de diuinis charismatibus, quæ per Spiritum sanctum distribuuntur, dicitur 1. Cor. 12. Alij datur per spiritum discretio spirituum. Nasus ergo ecclesiæ turri Libani comparatur, quia S. Doctores summum locum in ecclesia tenent, ac veluti in Libano monte consistunt, & defendunt ecclesiam à malignorum spirituum incursibus. Hæc turris contra Damascum esse dicitur. Damascus metropolis est Syriæ, quæ quondam contra filios Israël, vt pote fortissimos & crudelissimos Reges habens, dimicabat. Interpretatur autem Damascus sanguinis potus, vel sanguinis oculus. Ferunt enim ibi Abel interfectum. Ideoque significat potentes huius sæculi, qui sanguinis potum sitiunt, quia voluntatibus & illecebris carnis & sanguinis delectantur. Significant etiam aëreas potestates quæ animarum nostrarum cruorem sitiunt. Contra Damascum ergo est hæc turris, quia ecclesia semper diabolo & membris illius, adiutorio Christi munita resistit. [Caput tuum vt Carmelus, & comæ capitis tui, vt purpura regis iuncta canalibus.] Caput ecclesiæ principalitas mentis fidelium intelligitur. Nam sicut capite membra reguntur cætera, ita mente cogitationes disponuntur. Bene autem caput ecclesiæ Carmelo comparatur. Carmelus enim qui & Carmel dicitur, interpretatur cogitatio, vel scientia circumcisionis. Ergo caput ecclesiæ Carmelo assimilatur, quia nouit circumcisionem aliquando corporaliter celebratam, nunc spiritualiter debere obseruari, iuxta quod Propheta dicit, Hier. 4. Circuncidimini Domino in cordibus vestris. Hanc scientiam circuncisionis non habuerunt Iudæi, ideoque reprehenduntur à B. Stephano protomartyre dicente, Act. 3. Dura ceruice & incircumcisis cordibus & auribus vos semper Spiritui sancto restitistis. In libro Regum legitur 3. Reg. 18. quod Helias in monte Carmelo ascenderit, & ibi orando aridam terram cœlestibus pluuijs irrigauerit post longam trium annorum & semis siccitatem, quæ historia pulchram redolet allegoriam. Nam Helias qui interpretatur Deus meus Dominus, Christum significat, qui cum sit Deus & Dominus totius creaturæ, specialiter suus, id est, proprius Deus & Dominus est ecclesiæ. Hic ergo in Carmelum ascendit, & per eos arenti mundo gratiarum suarum pluuias tribuit. Recte ergo, vt dictum est, caput ecclesiæ Carmelo monti comparatur, quia mens sanctorum quadam conuersatione sublimis est, & Christo in se ascensum præbet perfectum virtutum. Et comæ capitis tui, vt purpura Regis iuncta canalibus. Si per caput mens ecclesiæ accipitur, per comas capitis cogitationes mentis debemus accipere, quæ assidue de illa prodeunt. Purpureus vero color qui sanguinis habet speciem, mysterium significat Dominicæ Passionis. Iuxta litteram, quod dicit purpura Regis iuncta carnalibus, significat lanam iam purpureo colore confectam, & nondum in fila deductam, sed adhuc in canalibus constitutam, quas Græci Baphias vocant. In quibus sanguis Conchiliorũ solet defluere, & lanam in purpureum vertere colorem. Mystice canales isti humilitatem significant sanctorum, in quibus æterni Regis purpura tingitur, cum sancti quique humilitatem sui redemptoris imitando, passionis illius conformes fieri satagunt, quatenus in purpuræ dignitate vertantur, id est, laborantes pro Christo mereantur regnare cum ipso. Tincta autem hæc purpura esse dicitur, quia sanctorum præcordia fixa sunt & stabilita in timore & amore redemptoris sui, nec vnquam charitate eius separari possunt. [Quam pulchra es, & quam decora charissima in deliti js.] Quam pulchra subaudi in fide, & quam decora in operatione, charissima in delitijs. Supra dictum est de eadem ecclesia. Pulchra vt Luna, electa vt Sol, terribilis vt castrorum acies ordinata. Nunc vero dicitur pulchra, decora, chanssima in delitijs, quæ quasi contraria esse videntur. Nam ordinatam esse velut castrorum acies, & esse in delitijs, repugnat, quia delitiæ fortitudinem solent eneruare. Sed ecclesia vtrumque agit. Nam ordinata est, vt castrorum acies, quia infidelibus & hæreticis resistit, & malignos spiritus sua sanctitate & perfectione terret. In delitijs etiam est, quia suauitatem supernæ dulcedinis assidue palato mentis degustat, & inter pressuras huius sæculi illas adipisci desiderat, & continue illis satiari. Vnde merito illa quæ talis est, sponso suo Christo charissima esse dicitur, [Statura tua assimilata est palmæ, & vbera tua botris.] Statura ecclesiæ perfecta, est eius rectitudo. Neque enim à vitijs incuruatur: sed recta & nobilis consistit. Vnde Psalmista ex persona peccantium dicebat, Psalm. 118. Incuruatus sum & humiliatus

miliatus sum vsquequaque. Et Propheta sub specie Hierusalem peccanti animæ de malignis spiritibus dicit. Esa. 51. Quia humiliauerunt te, & dixerunt animæ tuæ incuruare vt transeamus, &c. Sancta ecclesia recta stat: nec vnquam incuruari consentit audiens ab Apostolo. 1. Corinth. 16. Vigilate, state in fide, viriliter agite. Et Dominus filijs Israël loquitur, Exod. 6. Ego sum Dominus Deus qui eripui vos de ergastulo Ægyptiorum, vt incederetis recti. Statura ergo ecclesiæ palmæ assimilatur, quia in omnibus quę agit semper supernam in memoria retinet remunerationem. Palma enim victricem ornat manum: & ideo significat præmium illud quod victoribus sanctis in cœlestibus dandum est. [Et erunt vbera tua sicut botri vineæ, & odores tui sicut odor malorum.] Vbera ecclesiæ sunt, vt superius dictum est, Sancti doctores qui lacte simplicis, doctrinæ regenerantes in Christo nutriunt. Sed hæc vbera botris assimilantur, quando iidem doctores perfectis perfectiora annuntiant, sicut Apostolus loquens simplicioribus dicebat. 1. Corint. 3. Non potui vobis loqui tanquam spiritualibus: sed quasi carnalibus, tanquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Ecce vbera lactis plena, quæ vbera in botro sunt versa cum diceret. 1. Cor. 1. Nos prædicamus Christum Dei sapientiam. Et sapientiam loquimur inter perfectos. [Dixi, ascendam in palmam, apprehendam fructus eius.] Vt ostenderetur omnis hæc excellentia & magnitudo dono ecclesiæ de Dei gratia prouenire, introducitur idem sponsus dicere. Ascendam in palmam, quasi diceret. Vnde habes vbera ad paruulos nutriendos, inde etiam botros quibus perfectioribus perfectiorem propines doctrinam. Quia ergo in ea gratia vitæ ascendi, & hanc tibi perfectionem concessi. Ascendam, inquit, in palmam. Palma ecclesiam significat, vel etiam animam cuiuscunque fidelis qui memor est Domini qui dicit, Ioan. 16. Confidite, ego vici mundum. Ipsa quoque omnium vitiorum & iniquitatis victrix esse studet. Bene autem in palmam ascendisse hic dicitur, cum superius in hortum descendisse legatur. Dixit enim ecclesia, [Dilectus meus descendit in hortum suum.] Et idem hortus quæ & palma, videlicet vna eademque ecclesia; sed ad hanc copiam suæ gratiæ de cœlestibus mittendo ascendit: ad illam autem sua dona in eo incrementaque virtutum disseminans, descendisse dicitur: ideoque eandem quibusdam profectibus veluti quibusdam gradibus ad celsiora subleuando nunc palmam nominat. Sed & hoc de natura palmæ dicendum, quod in inferioribus asperitatem laborum & passionum sustinet pro Christo, in superioribus vero hoc est in cœlestibus, pulchritudinem & suauitatem expectat præmiorum. Potest etiam per palmam arbor Dominicæ crucis exprimi, in quam Redemptor noster pro humani generis redemptione ascendit, & in qua hostem humani generis superauit. Ait ergo. Dixi ascendam in palmam, id est, per meos Prophetas locutus sum, & promisi me ad passionem venturum, & meam ecclesiam redempturum. Apprehendam, inquit, fructus eius, id est, fructus bonorum operum, & laborum quibus ecclesia desudat remunerabo. Vel etiam secundum eum sensum quo per palmam crux intelligitur, apprehendam fructus eius, id est, impleto triumpho passionis, veniam ad gloriam resurrectionis, & Apostolis meis spiritualia dona concedam. [Et erunt vbera tua sicut botri vineæ.] Hoc superius expositum est. Nam vbera ecclesiæ Doctores sunt cum paruulos simplici doctrina nutriunt. Sed botri vineæ efficiuntur cum perfectionibus sublimia quæque annuntiant. Nam B. Paulus vno eodemque tempore vbera & botros habuit, quando de Christo loquens dixit.

A Rom. 9. Quorum patres ex quibus Christus. Ecce vbera, id est, simplex de Christo prædicatio. Sed hæc vbera in suauissimum & fortissimum vinum conuersa sunt, subiunxit. Qui est Deus benedictus in sæcula. [Et odor oris tui sicut malorum. Guttur tuum sicut vinum optimum.] Os ecclesiæ est præsens prædicatio, quæ fama vel scripto ad absentes peruenit. Guttur vero est vox ipsa prædicatoris, quæ in præsenti auditur. Odor ergo oris ecclesiæ malis comparatur, quia ipsa fama prædicationis plena est suauitatis & gratiæ. Guttur vero vino optimo assimilatur, quia ipsa vox prædicantium magnam in se virtutem auditoribus ostendebat. Quod vero malorum odor in nouitate est, vini vero in vetustate, significat prædicationem ecclesiæ, & in sui nouitate, & etiam in sui profectione omnem
B habere suauitatem & gratiam. [Dignum dilecto meo ad potandum, labijsque & dentibus illius ad ruminandum.] Ac si diceret. Sponsus meus guttur meum vino optimo comparauit, & illud vinum dignum est ad potandū ipsi dilecto meo, hoc est prædicatio euangelica quam in ore meo posuit, per ipsum & non per alium annuntiari decuit in mundo. Neque enim per alium decebat, mysteria regni cœlestis prędicari in mundo, quam per mediatorem Dei & hominum Christum Iesum. Et labijs & dentibus illud ruminandum. Labia & dentes sponsi, vt supra dictum est, doctores sancti sunt. Illud ergo vinum ruminandum fuit labijs & dentibus sponsi, quia prædicatio euangelica à doctoribus tractanda & exponenda est.
C Nec absurdum est, quod cum vinum potetur & non ruminetur, hic tamen dicitur labijs & dentibus ruminandum, quod magis est ad cibum, quam ad potum pertinet. Nam sancti Doctores vinum spirituale ruminant, quando prędcepta euangelica diligenter exquirunt & crebra meditatione inuestigant atque inuicem conferunt. [Ego dilecto meo subaudi officium iustitiæ & deuotionis impendo illi, & non alteri fidem & seruitutem meam promitto. Et ad me conuersio est, vt me & in præsenti inter labores huius vitæ adiuuet, & in futuro ad gaudia patriæ cœlestis inducat. Potest etiam hæc vox esse Synagogæ ex persona sanctorum patrum aduentum Christi desiderantium. Ac si diceret. Scio quidem illum semper spirituali prę-
D sentia mihi semper adesse: & ideo ego dilecto meo omni deuotione famulari cupio. Sed tandem ad me conuersio eius, quia opto, vt sicut mihi promisit in mea substantia appareat. Nam dixerat supra sponsus, Ascendam in palmam, id est, promiserat se in carne venturum, & pro humano genere passurum. Inde iam gratulabunda dicebat. Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius, id est, credo hominem futurum, & in mea substantia hominem mundo manifestandum. [Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis.] Eiusdem synagogæ vox est. Veni dilecte mi, id est, appare per assumptum hominem. Tale est illud Psalmistæ 84. Excita potentiam tuam & veni. Et Esa. 64. Vtinam disrumperes cœlos &
E descenderes. Egrediamur in agrum. Ager mundus iste est. Egrediamur in agrum, id est, prædicemus tuum aduentum mundo. Commoremur in villis, hoc est, ipsis quoque Paganis fidem tuam annuntiemus. Nemo nescit Paganos à villa dictos, quia Pagos Græce villa Latine. Inde Pagani dicti, quia longe sunt à ciuitate Dei. Potest esse & vox ecclesiæ. Veni dilecte mi. Ac si diceret. Iam mysterio ascensionis assumptum hominem ad cœlos subleuasti: sed veni diuinę maiestatis præsentia me sæpius visitando. Egrediamur in agrum eodem sensu quo superius, id est, prędicemus fidem incarnationis tuę mundo, commoremur in villis, idem etiam ignorantibus Paganis tuam

fidem annuntiemus, nec in transitu, sed commoremur ibi, donec illos ex Paganis Catholicos, ex alienis tibi proprios faciamus. [Mane surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturierunt.] Mane est exortus nouæ gratiæ, quando videlicet transeuntibus tenebris infidelitatis, euangelium mundo cœpit prædicari. Videamus si floruit vinea, hoc est, inspiciamus ecclesiam si iam prima fidei rudimenta susceperit, si flores fructus parturierunt. Inspiciamus etiam si flores parturiunt fructum, id est, si illi qui iam crediderunt, apti sunt ad bene operandum. Nam flores fructum parturiunt, cum illi qui iam in Christum crediderunt, idonei sunt ad bene operandum. Nam flores emittit ecclesia cum primo fideles ad fidem veniunt. Flores vero fructus parturiunt, cum iam ipsa fide B & dilectione bene operantur, nec ipsa fides otiosa sit vel mortua sine operibus. [Si floruerunt mala punica.] Mala punica, sicut iam superius dictum est, rubicundum vel vt sanguineum habent corticem, & ideo significant passionem Domini, vel membrorum ipsius. Dic ergo si floruerunt mala punica, hoc est, si iam sancti qui in fide & opere perfecti sunt, idonei sunt etiam imitari passionem Christi, & pati pro illo. Mala punica erant illi quibus Apostolus dicebat, Phil. 1. Vobis datum est nosse non solum, vt in illum credatis, sed etiam vt pro illo patiamini, [Ibi dabo tibi vbera mea.] Vbera ecclesiæ sancti sunt Doctores, qui fideles primum ad fidem erudiunt. Ibi dabo tibi, [ô sponsa,] vbera mea. Cum, inquit, ad vineam exierimus. C Ibi dabo tibi vbera mea, hoc est, spirituales tibi filios generabo. Vnde adhuc sequitur, [Mandragoræ dederunt odorem suum in portis nostris.] Mandragora herba est aromatica, cuius radix similitudinem habet humani corporis. Poma eius optimi sunt odoris in similitudinem pomi mariani, quod nostri malum terræ vocant, herba rebus medicinalibus aptissima est. Nam ferunt eos qui incommodo vigiliarum laborant, haustu huius pomi leuari, & posse dormire. Item ferunt eos qui ob curam secandi sunt, si exteriorem huius pomi corticem biberint, non sentire sectionem vel adustionem, quæ omnia si quis mystice discutere voluerit, spirituales sensus & ecclesiæ conuenientes ibi inueniet. Dicit ergo Mandragoræ dederunt odorem in D portis nostris. Portæ ecclesiæ sunt Apostoli & eorum successores, quia nemo ciuitatem Dei, id est, ecclesiam intrat, nisi per sanctos Doctores aqua baptismatis regeneratus, & vitali doctrina instructus fuerit. De his portis, Psalmista dicebat, Psalm. 86. Diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula. Iac. 86. Mandragoræ, fragrantiam virtutum designant. In portis autem ecclesiæ mandragoræ odorem dederunt, quia Apostoli vel eorum successores famam suauissimæ opinionis & odorem virtutum longe lateque sparserunt. Ideoque inuitat sponsum suum, vt veniat, quia iam nomen eius longe lateque per Apostolos annuntiatur, & odor prædicationis eius vbique dispergitur. [Omnia poma noua & vetera dilecte mi seruaui tibi.] id est, præcepta vel promissa veteris testamenti E & noui. Sciebat enim omnia quæ in veteri testamento annuntiata sunt, non nisi per Christum & in Christo posse compleri. Ideoque dicebat, Tibi seruaui poma noua & vetera, hoc est, te expecto vt per te impleantur nouo testamento quæ prædicta sunt in veteri. Vnde & in passione sua iam pendens in cruce cum gustasset acetum, dixit, Ioan. 19. Consummatum est. Et post resurrectionem suam dixit Apostolis Luc. 24. Necesse est enim impleri omnia quæ scripta sunt in lege & Prophetis de me. Possunt etiam noua poma & vetera, iustorum personæ intelligi, quæ vel in veteri testamento, vel in nouo fuerunt. Dicit ergo A ecclesia. Seruaui tibi poma noua & vetera, id est, iustos, qui vel in veteri testamento præcesserunt, vel in nouo subsecuti sunt. Tibi seruaui, vt per te præmia suorum laborum reciperent. Nullus enim iustorum regnum cœlorum intrare valuit, nisi per Christum, quia ipse primum ascendit, & sequentibus membris suis cœlum aperuit.

CAP. VIII.

QVis mihi det te fratrem meum sugentem vbera matris meæ, vt inueniam te solum foris, & deosculer, & iam me nemo despiciat? Apprehendam te, & ducam in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ. Ibi me docebis, & dabo tibi poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum meorum. Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Adiuro vos filiæ Hierusalem, ne suscitetis, neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. Quæ est ista quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum. Sub arbore malo suscitaui te. Ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua. Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum, quia fortis est vt mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio. Lampades eius, vt lampades ignis atque flammarum. Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam. Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam. Soror nostra parua & vbera non habet. Quid faciemus sorori nostræ, in die quando alloquenda est? Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea. Si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis. Ego murus, & vbera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens. Vinea fuit pacifico, in ea quæ habet populos. Tradidit eam custodibus, vir affert pro fructu eius mille argenteos. Vinea mea coram me est. Mille tui pacifici & ducenti his, qui custodiunt fructus eius. Quæ habitas in hortis, amici auscultant, fac me audire vocem tuam. Fuge dilecte mi, & assimilare capreæ hinnuloque ceruorum, super montes aromatum.

Ex his verbis intelligitur totum hoc carmen diuinum esse, & spirituale, & nihil in se habere, quod iuxta litteram intelligi possit. Quæ enim amatrix vnquam optauit, vt is quem diligit paruulus, efficiatur eius frater, & in infantem versus fugat vbera matris? Est ergo vox illius ecclesiæ quæ aduentum Christi præcessit, quam synagogam, id est, congregationem appellamus. [Quis, inquit, de te fratrem meum sugentem

gentem vbera matris meæ?] Et est sensus. Tu qui modo es in sinu patris, quis det vt homo efficiaris, & particeps ac consors naturæ meæ existens; frater meus appelleris? Nam ipse fratrem se Apostolorum vocare dignatus est, dicens per Psalmistam 21. Narrabo nomen tuum fratribus meis. Et post resurrectionem mulieribus, Ioan. 20. Ite, inquit, nuntiate fratribus meis, &c. Sugentem, inquit, vbera matris meæ, hoc est, implentem omnia quæ naturæ humanæ conueniunt, excepto peccato. Num mater synagogæ, hoc loco ipsa humana natura intelligitur, de qua ipsa quoque synagoga exorta est. [Vt inueniam te foris,] hoc est, vt hominem sacrum in aperto videam. Quasi enim intus erat adhuc Deus cum in sinu paternæ maiestatis lateret, sed foris inuentus est, cum homo factus, visibilem se hominibus præbuit, & incomprehensibilis voluit comprehendi. [Et deosculer te & iam nemo me despiciat,] & deosculer te, inquit, id est, aperta visione aspiciam quem nunc totum in fide teneo. Hoc est osculum, quod in initio carminis optabat, dicens. Osculetur me osculo oris sui, id est, per semetipsum veniat & mihi appareat. Quasi enim per Prophetas osculabatur eam dilectus, cum aduentum suum per eos redemptionem repromitteret. Optat ergo vt per semetipsum adueniens illam osculetur, hoc est, in carne præsentiam exhibeat. [Et iam me nemo despiciat.] Quasi enim despecta erat synagoga, antequam Christus veniret, quia legalibus obseruationibus dedita sub typo & figura cum veritate aduentum Christi prænuntiabit. Sed postquam Christus apparuit, & aduentus sui gratia mundum illustrauit, iam nemo despexit ecclesiam, quinimo terribilis vt castrorum acies hostibus suis fuit, quia per vniuersum mundum Christum prædicauit, & mundanum imperium sibi subdidit. Nec mirum videri debet, si ante ecclesiam synagogam dicimus. Vna est enim ecclesia in præcedentibus, & in sequentibus patribus. [Apprehendam & introducam in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ, ibi me docebis.] Mater ecclesia hoc loco cœlestis illa Hierusalem intelligitur, de qua Paulus Galat. 4. Illa autem quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Ducam, inquit, te in domum matris meæ, id est, prosequar te reuertentem in cœlum post peractum incarnationis tuæ & passionis mysterium. Ducam autem hic pro eo, quod deducam & prosequar, accipitur, quia ascendentem Dominum in cœlis Apostoli oculis deduxerunt, Actorum 1. Et quousque eum nubes suscepit, pro aspectu prosecuti sunt, donec Angeli astantes dixerunt, Viri Galilæi, & reliqua. Ibi docebis me, cum in cœlo receptus fueris, & me quoque tecum in cœlum assumpseris, ibi me docebis: hoc ad superiora refertur, vbi dicitur. Inueniam te foris. Cum, inquit, te foris inuenero, hoc est, cum te in assumpta carne aspexero, ibi docebis me, quia ad omnia quæ interrogare voluero, respondebis. Nam etiam sæpe volentes Apostolos interrogare Dominus præueniebat, eosque instruebat. Potest & ad hunc locum iungi, vbi dicit. Ducam te in domum matris meæ, ibi me docebis, & in omnem veritatem induces, quod impossibile est homini in præsenti vita prosequi. Hinc est quod Dominus Apostolis repromittit dicens, Ioan. 16. Venit hora, cum iam non in prouerbijs loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis. Ergo ibi me docebis, id est, ibi te & Patrem aperta visione reuelabis, ibi te, hoc est diuinitatem tuam mihi facie ad faciem ostendes. [Et dabo tibi poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum meorum.] Per vinum, feruor charitatis & dilectionis intelligitur. Dabo tibi, inquit, vinum, hoc est ostendam, quam feruentissima charitate diligam. Et hoc vinum non simplex erit, sed conditum odoribus, bonis vicelicet operibus & virtutibus. Nam amor Dei (sicut B. Greg. dicit) nunquam otiosus est. Operatur enim magna si est, si enim operari renuit, amor non est. Vinum ergo conditum, est dilectio, cum operatione. Vnde & Dominus in Euangelio, Ioan. 14. Si quis diligit me, sermonem meum seruabit. Probatio dilectionis, exhibitio est operis. Et mustum malorum granatorum meorum. Malum granatum idem, quod & malum punicum. Dicitur autem malum punicum granatum, eo quod multitudine granatorum sit plenum. Malum punicum vero, eo quod in Aphrica plurimum abundet. Punica enim ipsa est Aphrica. Habet autem corticem sanguinei coloris, & ideo, (vt sæpe dictum est) figuram tenet Dominicæ passionis. Mustum ergo malorum granatorum est, dilectio martyrum qui in tantum dilexerunt Deum, vt pro illo mori non dubitarent. Et bene mustum dicit, & non aliud poculum, quia mustum feruentissimum est, ita vt nimio feruore omnem sordem de se excoquat & expurget. Dabit ergo ecclesia dilecto mustum malorum granatorum suorum, id est, ostendet in passionibus sanctorum martyrum quanta charitate Christum diligat. [Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.] Per læuam (vt B. Greg. dicit) omnia prospera præsentis vitæ accipiuntur, per dexteram vero futura beata vita cœli accipitur. Læuam ergo sponsi ecclesia sub capite habet, & dextera eius illam amplexatur, quia quæcumque prospera præsentis sæculi pro nihilo reputat, cuncta quæ temporaliter arrident despicit, dum ad solam supernæ beatitudinis visionem tendit, dum illam solummodo amplexari desiderat. [Adiuro vos filiæ Hierusalem per capreas ceruosque camporum vt non suscitetis neque euigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit.] Habet ecclesia quosdam in se qui baptismo Christi sunt regenerati, & nomine Christianitatis titulati, moribus tamen & conuersatione sæculo seruiunt, & ecclesiam suauissima quiete sopitam inquietare atque ad perferendos tumultus sæculi excitare nituntur. Hi ergo tales propter gratiam mysteriorum Christi quam perceperunt. Filiæ Hierusalem appellantur in hoc loco: cum tamen moribus contraria agant. Et adiurat eas sponsus, ne suscitent neque euigilare faciant dilectam, hoc est, ne illam in somno dulcissimæ quietis positam, id est, contemplatione sui conditoris, sua inquietudine excitent: & ad sollicitudines & curas sæculi euigilare compellant. Donec ipsa velit, hoc est donec peracto officio debitæ seruitutis, quod in Psalmis, Hymnis & Canticis spiritualibus exhibet Deo, admoneatur tantum cura corporeæ fragilitatis ad ea quæ sunt sæculi redire. [Quæ est ista quæ ascendit de deserto delitijs affluens innixa super dilectum suum? Vox synagogæ admirantis ecclesiam de gentibus congregatam. Quæ est ista, inquit, id est, qualis est, & quanti meriti, quæ ascendit de deserto? derelicta enim fuerat à Deo per idololatriam & veritatis ignorantiam. Ascendebat ergo virtutum gradibus de deserto, hoc est, de errore infidelitatis, in quo ad tempus derelicta fuerat. Delitijs affluens, hoc est, virtutibus abundans. Innixa, inquit, super dilectum suum, id est, fiducialiter in Christo agens, & omnes virtutes suas & cuncta bona ad eius gratiam referens. Sciebat enim se nihil suis viribus implere posse: ideoque cum Apostolo dicebat. 1. Corinth. 15. Gratia Dei sum, id quod sum. Et notandum quod dicit, super dilectum suum. Nam Synagoga, solam se putabat habere cognitionem Dei cæteris gentilibus in ignorantia Dei constitutis. Notus enim (vt ait Psamista) in Iudæa Deus. Psalm. 75. Sed ita miratæ synagogæ

respondet ipse sponsus & dilectus per id, quod sequitur, [Sub arbore malo suscitaui te, ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua.] Arborem malum crucem dominicam debemus accipere, sub qua arbore suscitata est synagoga, quia ipsa præuaricatione originalis peccati, & à potestate diaboli per crucem Christi redempta est. Ibi suscitata est, quæ peccatis erat mortua. Et bene arborem mali dicit. Nam & supra huic arbori Christum comparauit dicens. Sicut malum inter ligna syluarum, sic dilectus meus inter filias. Ibi corrupta est mater tua violata genitrix tua. Matrem & genitricem synagogæ matrem & principalem plebem Iudaicæ partis dicit, quales erant Scribæ & Pharisæi, qui Christum Pilato tradiderunt, qui reliquam plebem tanquam mater & B genitrix regere debebant & erudire, quales erant illi qui suadentibus ipsis principalibus improbe acclamabant, Crucifige eum. Hæc ergo mater Synagoga sub arbore malo corrupta & violata est, quando se, suosque posteros crudeli maledictione constringit, dicens, Matth. 25. Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Nam & isti sub cruce Christi erant, licet non fide & deuotione: tamen crudelis vindictæ sibi & suis posteris imprecatione. [Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum, quia fortis est vt mors dilectio, dura infernus æmulatio.] Quia, inquit, sub arbore malo suscitaui te, hoc est, quia passione in cruce te redemi, pone me vt signaculum super cor tuum, hoc est, habeto me semper in memoriam, & ne obliuiscaris quanta pro tua salute pertulerim. Pone me, inquit, vt signaculum super cor tuum per fidem, pone me vt signaculum super brachium tuum per dignam operationem. Nam & nos quando aliquid rememorari nobis volumus, signaculum digito vel brachio imponere solemus, vt illo admoniti, rei quam curam habemus, recordemur. Et nos vt signaculum super cor & brachium Christi imponere debemus, vt eius memoriam semper habeamus, & vt recte in illum credentes, fidem ipsam bonis operibus exornemus: quod si fecerimus, ipse nos quoque nos velut signaculum assumet, & nostri recordabitur iuxta quod Zorobabel Iudici Iudææ repromittit, Aggæi 2. In illa die suscipiam te Zorobabel seruus meus, & ponam te sicut signaculum in conspectu meo. Nam si nos beneficiorum eius obliti fuerimus, nec ei dignas gratiarum actiones retulerimus, ipse quoque nostri obliuiscetur: sicut de impio rege Iechonia dicit, Hier. 22. Si fuerit Iechonias annulus in dextera manu mea, inde euellam eum. [Quia fortis est, vt mors dilectio, dura vt infernus æmulatio.] Dilectio Christi fortis est vt mors. Sicut enim mors animam à corpore separat, vt iam nihil concupiscere, nihil in præsenti vita homini liceat ambire, ita dilectio Christi quem vere peruaserit totum sæculo huic mortificat, & quasi insensibilem reddit, solumque Christo viuens, mundo mortuus est. Idem sensus est cum dicit. Dura vt infernus æmulatio. Nam sicut infernus eos quos semel recipit, nunquam restituit, sed semper retinet, ita verus Christi amor quem semel receperit, nunquam dimittit. Vnde Apost. dicit, Romanorum 8. Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an fames, an angustia, an gladius? Sed & de dilectione Christi hoc potest accipi, cuius dilectio fortis fuit, vt mors, quia in tantum nos dilexit, vt immortalis pro nobis mortem susciperet. Dura fuit æmulatio eius, vt infernus, quia sicut infernus nescit misereri, aut à pœnis reorum mitigare, sic Christi dilectio non potuit cessare, aut vllis improbitatibus A persecutorum remoueri ab amore humani generis. Quidam hoc, quod dicitur dura est vt infernus æmulatio, ad synagogam referunt quæ gentes æmulabatur, & inuidebat saluti illarum. Monet ergo eam Christus hæc dicens, vt ab inuidia cesset, & saluti ecclesiæ congaudeat. [Lampades eius lampades ignis atque flammarum.] Lampades eius, scilicet dilectiones præcordia sunt sanctorum, in quibus veluti in vasis dilectio inhabitat. Hæ ergo lampades ignis sunt, quia in corde ardent per amorem. Lampades vero flammarum, quia exterius lucent per operationem. [Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam.] Aquæ & flumina sunt violentæ persecutorum minæ, vel etiam blandimenta quibus sanctos à charitate Dei B separare nituntur. De quibus Dominus in Euangelio dicit, Matth. 7. loquens de viro qui ædificauit domum suam supra petram, quod venerunt flumina, flauerunt venti, & impegerunt in domum illam, & non cecidit. Aquæ ergo multæ non potuerunt extinguere charitatem, quia nulla tribulatio, nulla angustia sanctos à charitate Dei separare valebit. [Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.] Hic versiculus non eget expositione. Nam nullæ huius mundi substantiæ, nullæ opes, comparatione dilectionis aliquid sunt. Legimus quosdam sanctos sua dedisse pro amore Christi: sed tamen nihil sibi videbantur dimittere in comparatione charitatis quam C emanebant, vnde Apost. cum non solum terrenam substantiam, sed & paternas traditiones dimitteret pro Christo, dicebat, Philip. 3. Hæc omnia contemno & arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam, id est, amorem illius acquiram. [Soror nostra paruula est, & vbera non habet. Quid faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est?] Vox dilecti synagogam alloquentis est pro ecclesia gentium. Soror, inquit, nostra, id est, gentium ecclesia, parua est, & vbera non habet. Ex magna dilectione dilectus communicato cum synagoga nomine dicit, Soror nostra. Quia enim ex Iudæis carnem assumpsit, ideo se quasi synagogæ comparauit & exæquat. Paruula, inquit, est soror nostra. Sicut alicuius hoD minis ætas describitur, sic etiam ætas ecclesiæ. Parua enim adhuc erat ecclesia de gentibus congregata sub ipsis Domini & Apostolorum temporibus, quia & prauitate credentium parua existebat, & vbera necdum habebat, id est, nequaquam prædicando spirituales Deo filios generare valebat. Dicit ergo quasi consilium synagogæ requirens. Quid faciemus sorori nostræ, in die quando alloquenda est? Allocutio ecclesiæ est, vel cum intrinsecus occulta inspiratione, vel exterius aperta prædicatione admonet Deus animam vniuscuiusque fidelis. Et est sensus. Quando per Apostolos meos alloquar Ecclesiam de gentibus congregatam, quid faciemus? Id est, quomodo illi præcepta cælestia committemus, vtrum videlicet quæque minima, an quo maE ior efficiatur, perfectione illi secretorum cœlestium mysteria trademus? Nam Deus omnipotens pro mensura & capacitate mentis humanæ temperat verbum prædicationis, considerans vires & capacitatem auditoris. Sed synagoga tacente, ipse pro ea respondit, [Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea: si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis.] Si, inquit, soror nostra est murus, ædificemus super eam propugnacula argentea, ac si diceret. Cum cœperint Apostoli mei prædicare ecclesiæ de gentibus congregatæ, si tales fuerint auditores, quia

tes, qui merito perfectionis murus appellari possint, dum videlicet, vel ingenio naturali præditi, vel philosophica eruditione præstantes, quasi alienos defendere & munire possunt, vt defendit murus, ædificemus super hunc talem murum propugnacula argentea, addamus illis eloquia diuinarum scripturarum. Nam Psalmista dicit 18. Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum. Si vero tales fuerint auditores, qui nequaquam hostibus resistere possint, nec tela contrauenientia repellere: sed fuerit velut ostium, vt simplicia annuntiantes possint aliquos ad ecclesiam & ad fidem adducere, quales sunt sacerdotes minoris gradus, qui baptizando in ecclesia & diuinis mysteriis initiando, homines in ecclesia introducant, compingamus illud ostium tabulis cedrinis, id est, proponamus eis exempla præcedentium patrum, qui veluti cedri, imputribilia videlicet ligna immarcescibilia opera habent, & veluti tabulæ scientiæ & charitatis latitudine diffusi sunt. Latitudo enim tabularum latitudinem cordis vel scientiam significat dicente Psalmista 118. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. His ergo cedrinis tabulis? id est, sanctorum exemplis compingamus illud ostium, vt videlicet eorum innitendo exemplis alijs Ecclesiam introeundi, veluti ostium ianuam pandant. [Ego murus, & vbera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens.] Vox ecclesiæ, quæ cum audisset pro sua salute consulentem dilectum suum ipsa læta respondet. Ego murus sum, & vbera mea sicut turris. Ego, inquit, murus quia ego supra firmam petram fundata sum, & glutino diuinæ charitatis soli iata. Siue murus sum, quia de viuis lapidibus & electis, hoc est, sanctis sum ædificata. Et vbera mea sicut turris, quia tales intra me contineo, qui vice vberum alios nutrire possunt spirituali doctrina, & vice muri & turris defendere & munire, quodque sicut turres muniunt & defendunt, ita merito doctrinæ & conuersationis inter reliqua membra præcellunt. Hoc autem non meis meritis, neque libertate mei arbitrij habeo, sed dono & gratia sponsi mei. Ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens, id est, ex quo ille suum sanguinem pro me fudit, & reconciliando mihi Deum Patrem, dissoluit inimicitias quæ erant inter Deum & hominem, mihique cælestia pacifi auit. Ex quo ergo hanc pacem reperi: murus esse & habere vbera vice turrium merui. [Vinea fuit pacifico,] id est, dilecto meo, qui verus est pacificus, quia per eum pacificata sunt omnia quæ sunt in cælis & quæ in terra. Inde à Propheta, Pater futuri sæculi princeps pacis appellatur. Esa. 9 In cuius veri pacifici typum, Salomon, id est, pacificus author huius carminis præcessit. Huic ergo fuit vinea videlicet sancta ecclesia. [Quæ habet populos.] Hoc dicit vt se de ecclesia gentium, non de synagoga ostenderet canere. Nam synagoga vnius tantum gentis fuit. Ecclesia vero habet populos, quia omnes gentes intra capacissimum suum gremium recepit. [Tradidit eam custodibus, vir affert pro fructu eius mille argenteos.] Custodes huius vineæ, id est, sanctæ ecclesiæ sunt Prophetæ Apostoli Apostolorumque successores. Siue etiam custodes sunt Angelicæ virtutes, quæ ab incursibus tentationum & dæmonum ecclesiam custodiunt, vir affert pro fructu eius mille argenteos. Omnes viros fortes dicit & perfectos Nam vir à virtute vocatur. Fructus ecclesiæ est cælestis vitæ remuneratio, pro qua sancta Ecclesia in præsenti labore non cessat. Mille autem argentei quos pro fructu vir affert, significat omnia quæ in hoc mundo possideri possunt. Millenarius enim numerus, pro summa perfectione & plenitudine ponitur. Vir ergo pro fructu huius vineæ, mille affert argenteos, quia sancti omnia sua relinquunt, & pauperibus erogant, vt fructus huius vitæ, hoc est, supernam mercedem consequantur. Tale est illud quod Dominus in Euangelij parabola dicit, Matth. 13. Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro, & reliqua. [Vinea mea coram me est.] Vox sponsi. Tu, inquit, dicis, quia vineam meam tradidi custodibus, tamen mea semper coram me est, quia licet eam custodibus meis commiseram, ego tamen semper curam illius habeo, nec pro illa solicitus esse desisto: sed sum cum illa vsque ad consummationem sæculi. [Mille tui pacifici, & ducenti his qui custodiunt fructus eius.] Mille tui subaudi argentei, quos pro vineæ dedisti fructu, pacifici tibi sunt, quasi diceret. O anima fidelis, noli dubia esse pro æterna mercede, pro qua tua omnia dimisisti, quia mille argentei tibi pacifici sunt, id est, manet pro te illa certa remuneratio, & verum inde fructum consecuta es, & ducenti subaudi argentei pacifici sunt subaudi his, qui custodiunt fructus meos. sicut per millenarium plenitudo perfectionis, sic etiam per centenarium summa perfectio designatur, quia centenarius de læua in dexteram transfertur. Ducenti ergo argentei, qui de duplicatis sunt centenarijs, significant eos qui doctrina & operatione perfecti sunt, qui iuste & pie viuendo, semetipsos custodiunt, & etiam prædicando alios conuertunt. His ergo talibus ducenti argentei pacifici sunt, quia duplicata in cælis eis manet remuneratio, de qua videlicet per Dan. 12. dicitur. Et qui ad iustitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hos enim dupliciter iubet Apostolus honorari dicens. 1. Timoth. 4. Presbyteri qui in vobis sunt, duplici honore digni habeantur, maxime qui præsunt vobis & laborant in verbo. [Quæ habitas in terris, amici auscultant, fac me audire vocem tuam.] Vox dilecti sponsam ecclesiam alloquentis. O ecclesia quæ habitas in hortis, id est, quæ excolendis virtutum germinibus insistis. Hortus etenim sponsi ipsa ecclesia est, quia vt superius lectum est, crebro se promittit eam in hortis visere. Ergo ecclesia in hortis habitat, qui plantaria virtutum assiduè nutrit. Nec transitorie quasi postmodum recessura ibi tugurium ponit, sed fixa statione ibi habitat. Fac me, inquit, audire vocem tuam, id est, prædica euangelium, præceptaque meæ legis simul, & promissionem cœlestium præmiorum annuncia. Hoc enim mihi iucundum & delectabile est, vt audiam vocem tuam, hoc est, vt audiam te verba salutis æternæ annuntiantem. Sed & amici auscultant, id est, Angelici spiritus vocem tuam delectantur audire quos tibi amicos feci per effusionem sanguinis mei, tuosque adiutores ac protectores contra malignos spiritus institui. Siue amici, id est, spirituales iustorum auscultant, quos de tuo cœtu ad me in cœlestibus assumpsi. Et ipsi enim de tua prædicatione & fratrum salute congaudent. Respondet confestim ipsa sponsa dilecto suo. [Fuge dilecte mi, & assimilare capreæ hinnuloque ceruorum super montes aromatum.] Mira responsio. Inuitatur ad prædicandum, vt sponsus audiat vocem eius. Illa vero hortatur sponsum suum vt fugiat. Sed magna est mysterij consequentia. Nam superius prædicta fuerat Christi nativitas cum dixit quis det te fratrem meum fugientem vbera? Prædicta etiam fuerat eius passio, vbi dictum est. Sub arbore malo suscitaui te. Nunc consequenter hortatur sponsum, vt fugiat, hoc est, velocissime per ascensionem ad Patrem redeat. Et est sensus. Iubes me prædicare, vis vocem meam audire. Fuge dilecte mi, id est, impleto incarnationis & passionis

tuæ mysterio reuertere ad cœlum, vt non iam te sicut hominem, sed sicut Deum super omnia cogitare incipiam. Tunc enim audies vocem meam, quia tunc liberius prædicabo omni mundo. Et hoc est, quod Dominus in Euangelio dicit, Ioan. 16. Ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego vadam. Expediebat enim Apostolis & omni ecclesiæ, vt Christus rediret, id est, præsentiam temporalem absentaret, quia dum in corpore præsens erat, non poterant eum spiritualiter amare, & non poterant eum quem hominem cernebant, vt Deum inuisibilem & vbique præsentem cogitare. At postquam cælos ascendit, cœpit eum ecclesia spiritualiter diligere, & sicut Deum iam cogitare & prædicare. Et hoc est, quod Apostolus ait 2. Corinth. 5. Et si nouerамus Christum secundum carnem, sed nunc iam non nouimus eum. Ergo dilecte mi, si vis me ita prædicare, re-

A fuge, id est, recede ad cœlestia, & qui fuisti comprehensibilis per humanitatem, efficere incomprehensibilis per diuinitatem. Verumtamen ne me in præsenti sine tua visitatione relinquas, mihique te penitus subtrahas, similis esto capreæ hinnuloque ceruorum, super montes aromatum. Sicut, inquit, capreæ & hinnuli ceruorum indomita animalia humanum consortium fugiunt, tamen crebrius in montibus videntur, sic & tu post tuam ascensionem licet inuisibilis sis, dignare mihi tamen sæpius dono tuæ gratiæ apparere. Et hoc super montes aromatum. Montes
B enim aromatum sancti Dei sunt, excellentia sanctæ conuersationis, & de cælo proximi, & odore ac fama virtutum longe lateque fragrantes. Hinc & Apostolus de se sibique similibus dicit, Phil. 3. Nostra conuersatio in cœlis est. Et alibi, 2. Corint. 14. Christi bonus odor sumus Deo, in omni loco.

SANCTI

SANCTI THOMÆ AQVINATIS DOCTORIS ANGELICI;

IN ESAIAM PROPHETAM EXPOSTIO AVREA.

PROLOGVS.

SCRIBE visum & explana eum super tabulas, & percurrat qui legerit eum, quia adhuc visus procul, & apparebit in finem.

[Scribe visum & explana eum super tabulas, & percurrat qui legerit eum, quia adhuc visus procul & apparebit in finem.] Abach. 2. Ex verbis illis, tria possunt accipi circa librum Esaiæ Prophetæ, quem præ manibus habemus, scilicet author, modus, & materia. Circa primum tria ponuntur, scilicet author, authoris minister & ministri officium siue donum. Author ostenditur in dicentis imperio. Vnde præmittitur. Et respondit mihi Dominus, & dixit, [Scribe visum.] Author enim scripturæ sacræ, Spiritus sanctus est infra 48. Nunc misit me Dominus & spiritus eius. Spiritus enim est, qui loquitur mysteria, sicut dicitur 1. Corinth. 14. Minister ostenditur in scribendis actu. Dicit enim [scribe.] Fuit autem lingua Prophetæ organum Spiritus sancti, sicut in Psal. 45. dicitur, Lingua mea calamus scribæ, velociter scribentis. 1. Corinth. 3. Quid igitur est Apollo? Quid vero Paulus. Minister eius cui credidistis. Officium vero ministri ostenditur in visionis priuilegio. Dicit enim, [visum.] Qui enim hodie dicitur, Propheta, olim vocabatur videns, sicut 1. Regum 9. dicitur. Et Numer. 12. dicitur. Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. Sic igitur patet author, sed modum ostendit in hoc, quod sequitur. [Et explana.] Modus enim istius prophetiæ planus est & apertus. Vnde vt dicitur in Prologo. Non videtur vaticinari de futuris, sed magis de præteritis historiam texere. Et circa hoc tria ponuntur, scilicet visionis explanatio, explanationis ratio, & vtilitas consequens. Primum ostenditur in hoc, quod dicitur, [Explana eum.] Explanantur autem ab eo visus siue visio, tribus modis. Primo, per similitudinis adaptationem. Secundo, per sententiæ expressionem. Tertio, per verborum venustatem. Et in his tribus, iste Propheta alios Prophetas excellit. Ponit enim pulchras & curiosas similitudines, quæ quidem sunt necessariæ nobis, propter connaturalitatem sensus ad rationem. Est enim naturale rationi nostræ accipere à sensibilibus, vnde perspicacius capit ea quorum similia ad propositum videt. Vnde Dionysius in Epistola ad Titum secunda, demonstrat, quod necessariæ sunt sensibiles figuræ in scripturis dicens. Quicumque plana cum audierint, in seipsis componunt figuram quandam ad intellectum Theologiæ ipsos manu ducentem. Et Oseæ 12. In manibus Prophetarum assimilatus sum. Excellit etiam in expressione sententiæ, vt videatur non prophetiam, sed euangelium texere, vt dicitur in Prologo Galeato. Prouerb. 9. Lingua sapientium ornat scientiam. Sed explanationis tangitur consequenter ratio, cum dicit, [Super tabulas.] Sunt enim tabulæ legis, sunt tabulæ lapidei cordis, & sunt tabulæ mollis & carnei cordis. 2. Corinth. 3. Epistola nostra vos estis, scripta non in tabulis lapideis, sed in tabulis carnalibus: primæ tabulæ legis scriptæ fuerunt digito Dei, sicut dicitur Exod. 21. Et ideo scriptura est profunda, & obscura, & plena multis mysteriis. Vnde oportuit superscribi illis tabulis digito hominis planam prophetiam, ad explanandam, infra 7. Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis. Sed secundis tabulis, scilicet cordibus lapideis superscribi oportuit, plane ad confutandum. Matth. 15. Bene

prophetauit de vobis Esaias dicens. Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me. Sed tertijs tabulis, scilicet cordibus carnalibus, oportuit plane superscribi ad instruendum. Esdræ 8. Signate in libro Dei distincte, & ad intelligendum. Et sequitur, & intellexerunt cum legeretur. Vtilitas autem explanationis, ostenditur in hoc quod sequitur. [Vt percurrat.] Percurrere enim, est expedite in finem currendo deuenire. Est autem finis triplex, scilicet finis legis, finis præcepti, & finis vitæ. Finis legis Christus est ad iustitiam omni credenti, sicut dicitur ad Rom. 10. Finis præcepti charitas est, ad Timoth. 1. Finis vitæ mors est. Statutum est hominibus semel mori. Hebr. 9. Dicit ergo. [Vt percurrat qui legerit sine impedimento dubitationis percurrat credendo in Christum, credens amet, & in amore perseueret. Materia tangitur, in hoc quod sequitur. [Quia adhuc visus procul.] Et est principaliter materia huius libri apparitio filij Dei. Vnde in ecclesia tempore aduentus legitur. Est autem triplex apparitio filij Dei. Prima, qua apparuit in carne homo factus. Ad Titum 3. Apparuit benignitas & humanitas Saluatoris nostri Dei. Secunda, qua apparuit per fidem à mundo creditus. Ad Titum 2. Apparuit gratia Saluatoris nostri Dei omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & sæcularia desideria, sobrie, & iuste & pie viuamus in hoc sæculo, &c. Tertia, qua apparebit per spem in glorificatione. 1. Ioan. 3. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. Et istæ apparitiones sunt materia istius libri. Vnde in Prologo dicitur, quia omnis cura eius est de aduentu Christi & vocatione gentium. Sed certe iste qui postea sic visus est, adhuc suis temporibus procul erat. Siquidem procul, quia excelsus in maiestatis æqualitate. Iob. 36. Vnusquisque intuetur procul. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram. Erat etiam procul, quia absconsus in præfinitione Patris. Ephes. 3. Quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à sæculis iii Deo. Erat etiam procul, quia dilatus in expectatione Patrum. Hebr. 11. Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes: Sed quod erat longe, factum est prope: quia excelsum factum est infimum. Verbum enim caro factum est. Ioan. 1. Quod erat absconditum, factum est publicum, quia vnigenitus qui est in sinu Patris ipse enarrauit. Quod erat dilatum, incepit esse iam à sanctis possessum in gloria. Matth. 25. Venite benedicti Patris mei percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi. Sic igitur poterat dicere adhuc visus procul, [apparebit in finem.] Fuit enim prima apparitio in fine legis. Quia, vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub lege. Ad Galat. 10. Secunda autem fuit in fine idololatriæ, infra 19. Ecce Dominus ascendet super nubem leuem, & ingredietur Ægyptum, & mouebuntur simulachra Ægypti à facie eius. Sed tertia, erit in fine omnis miseriæ, quia absterget Deus omnem lachrymam ab oculis sanctorum, & non erit amplius neque luctus, neque clamor, neque labor, sed neque vllus dolor, quoniam priora transierunt. Apoc. 20. Et hæc sunt vltima de quibus Eccl. 48. dicitur de Esaia. Spiritu magno vidit vltima & consolatus est lugentes Sion vsque in sempiternum. Ostendit futura & absconditа antequam euenirent.

EIVSDEM

EIVSDEM SANCTI THOMÆ IN PROLOGVM BEATI HIERONYMI EXPOSITIO.

PROLOGVS B. HIERONYMI Presbyteri in Esaiam Prophetam.

NEMO cum Prophetas versibus viderit esse descriptos, metro eos æstimet apud Hebræos ligarai, & liquid simile habere de Psalmis, vel operibus Salomonis: sed quod in Demosthene & Tullio solet fieri, vt per cola scribantur & commata, qui vtique prosa, & non versibus conscripserunt. Nos quoque vtilitati legentium prouidentes, interpretationem nouam, nouo scribendi genere distinximus. Ac primum de Esaia sciendum, quod in sermone suo disertus sit, quippe vt vir nobilis, & vrbanæ elegantiæ, nec habens quicquam in eloquio rusticitatis admistum. Vnde accidit, vt præ cæteris florem sermonis eius translatio non potuerit conseruare. Deinde etiã hoc adijciendum, quod non tam propheta dicendum sit, quam Euangelista. Ita enim vniuersa Christi Ecclesiæque mysteria ad liquidum prosecutus est, vt non putes eum de futuro vaticinari, sed de præteritis historiam texere. Vnde conijcio noluisse tunc temporis Septuaginta Interpretes, fidei suæ sacramenta perspicue ethnicis prodere, ne sanctum canibus, & margaritas porcis darent, cum autem hanc editionem legeritis, ab illis animi aduertetis abscondita. Nec ignoro quanti laboris sit, prophetas intelligere, nec facile quempiam posse iudicare de interpretatione, nisi intellexerit ante, quæ legerit. Nos quoque patere A morsibus plurimorum, qui stimulante inuidia quod consequi non valẽt, despiciunt, Sciens ergo & prudens in flammam mitto manum, & nihilominus hoc à fastidiosis lectoribus precor, vt quomodo Græci post septuaginta translatores Aquilam, Simmachum, & Theodotionem legunt, vel ob studium doctrinæ suæ, vel vt Septuaginta magis ex collatione eorum intelligant, sic & illi saltem vnum post priores habere dignentur interpretem. Legant prius & postea despiciant, ne videantur non ex iudicio, sed ex odij præsumptione ignorata damnare. Prophetauit autem Esaias in Hierusalem & in Iudæa, nec dum decem tribubus in captiuitatem ductis, ac de vtroque regno, nunc commistim, nunc separatim texit oraculum. Et cum interdum ad præsentem respiciat historiam, & post Babyloniæ captiuitatem, reditum populi significet in Iudæa, tamen omnis eius cura de vocatione gentium, & de aduentu Christi est. Quem quanto plus amatis, ô Paula & Eustochium, tanto magis ab eo petite, vt pro obtrectatione in præsẽti, qua me indesinenter æmuli laniant, ipse mihi mercedem restituat in futuro, quisquis me ob hoc in peregrinæ linguæ eruditione sudasse, ne Iudæi de falsitate scripturarum ecclesijs eius diutius insultarent.

Huic autem operi præmittit Hieronymus Prologum. In quo tria facit. Primo, ostendit modum dicendi. Secundo, modum prophetandi, ibi, [Dictum & ad hoc adijciendum.] Tertio, modum tractandi, ibi, [Prophetauit autem.] Modum dicendi ostendit circa ornatum prolocutoris, ex duobus. Primo, ex ordine verborum. Secundo, ex elegantia verborum, ibi, [Ac primum de Esaia, &c.] Circa primum tria facit. Primo, remouet ordinem à quibusdam æstimatum,

scilicet metricum. Secundo, demonstrat ordinem à Propheta seruatum, ibi, [Sed quod in Demosthene, &c. Tertio, ostendit eundem modum se esse in sua translatione imitatum, ibi, [Vos, &c.] Versibus, id est, breuibus clausulis descriptos, id est, distinctos, [metro ligari.] Metrum Græce, mensura dicitur Latine. Vnde illud dicitur metrice describi, vbi seruatur certa mensura pedum syllabarum, & temporum; à qua lege prophetæ soluti sunt, [aliquid habere de Psalmis,] id est, eis simile, [vel operibus Salomonis,] quantum ad finem Prouerbiorum, & in Canticis Canticorum, & [Demosthene,] Græco [Tullio] Latino oratoribus qui prosa scripserunt [per cola] & comata. Tres sunt distinctiones in scriptis coma, colus & periodus, ad similitudinem corporis humani in quo sunt distinctiones quædam in partibus vnius membri: sicut sunt articuli, & distincta membra, sicut manus & pedes, & iterum totum corpus primæ distinctioni respondet distinctio, quæ fit per comata, quia coma idem est, quod incisio vel diuisio: secundæ respondet illa quæ est per cola, quia colon interpretatur membrum: sed ad totam respondet periodus. Periodus enim dicitur circulatio à peri, quod est circum, & odos, quod est via. Sola autem linea circuli completa est, sicut probat Philosophus. Sumuntur autem istæ distinctiones in scripturis tripliciter. Primo, secundum Isidorum in versibus. Coma est quando post duos pedes sequitur vna syllaba, quæ est pars alterius pedis, quia tunc deciditur pes vnus, sicut ibi, Gloria laus & honor. Cola quando accipiuntur duo pedes, sine syllaba sequente, vt carmina dulcia. Sed periodus, quando tota sententia metrice traducta completur. Secundo modo, in prosa secundum Isidorum & Tullium. Coma est, quando imperfectæ orationes paulatim proferuntur, vt infra, id est, Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, filij scelerati, & dicitur subdistinctio. Cola, quando perfectæ orationes cum pausa proferuntur, quamuis perfecta non sit sententia, & dicitur distinctio, vt illud eodem. Dereliquerunt Dominum, Blasphemauerunt sanctum Israël alienati sunt retrorsum. Periodus, quando ex pluribus orationibus constat perfecta sententia. Tertio modo, sumitur coma, à Rabano pro cap. vno, super illud Hier. 48. Audiuimus superbiam Moab. vnde dicit. In superiori prouocauit ad pœnitentiam, idest, in superiori c. Sed secundo modo accipitur hic, [nouam,] id est, à nobis primo editam, de Hebræo in Latinũ nouo genere seruato, modo qui apud Hebræos est per cola & comata, qui in aliis translationibus non seruabatur. [Ac primum de Esaia.] Hic ostendit modum dicendi, quantum ad elegantiam verborum. Et circa hoc tria facit. Primo, ponit modum. Secundo, assignat rationem ex conditione dicentis, ibi, [Quippe vt vir nobilis, &c.] Tertio, concludit excusationem defectus in sua translatione à tali modo, ibi, Vnde accidit. [Disertus,] id est, eruditus in eloquentia appareat. [Nobilis,] genere, quia auus maternus, vel affinis Manassæ regis Iuda, sicut dicitur in historia. [Vnde accidit.] Quæ pulchrè dicuntur in vna lingua, non sonant pulchrè translata in aliam. Et ideo, quanto ipse præ ceteris Prophetis pulchriori eloquio vsus est, tanto magis translatio à pulchritudine ipsius deficit [florem,] id est, dulcedinem & ornatum. [Deinde etiam hoc adijciendum,] ostendit modum prophetandi apertum & expressum. Et circa hoc tria facit. Primo, ostendit modum prophetandi qui dictus est. Secundo, ex modo concludit rationem defectus in antiqua translatione Septuaginta, ibi. [Vnde conijcio.] Tertio, excludit contradictionem æmulorum, ibi, [Nec ignoro, &c.] Non tanquam Propheta quasi veritatem sub ænigmate obscurans, [mysteria, id est, secreta à mystim, quod est secretum, vt incarnationem, infra 10. Filius datus est nobis ad passionem, infra 53. Tanquam ouis ad occisionem ducetur, & sicut agnus coram tondente se obtumescet. Et multa alia. [Ad liquidum,] id est, expresse [putes,] id est, putare possis propter expressionem facti, non quantum ad modum qui magis exprimi potest de præteritis quam de futuris: vnde in hoc superat Euangelista prophetam, [Conijcio,] id est, sub quadam coniecturatione existimo. [Ethnicis,] id est, Gentilibus ab Ethnon quod est gens. [Margaritas.] Matth. 7. Neque mittatis margaritas ante porcos. [Abscondita] occultata. Vnde tria facit. Primo, ponit defectum. Secundo, rationem defecti, ibi, [sic sanctum.] Tertio, probat per suam conditionem, ibi, [Quæ cum hanc. Abscondita,] id est, secreta. [Nec ignoro.] Hic refellit contradicentium falsum iudicium Secundo, conuincit eos per exemplum, ibi, [& nihilominus, &c.] Tertio, ostendit eis ordinem rectum, ibi. [Legant, &c. Circa primum tria facit. Primo, ostendit causam falsi iudicij ex parte intellectus, ignorantiam. Secundo, ex parte affectus, inuidiam, ibi, [Vos quoque, &c.] Tertio, concludit suam inter contradictiones, constantiam, ibi, [Sciens ergo quanti laboris, &c.] Psal. decimo quarto. Tenebrosa aqua in nubibus aëris. Contra. Supra dixit, [ad liquidum,] id est, expresse nunc dicere Christi mysteria. Respon. Verum est, quantum ad quædam principaliora [morsibus,] id est, detractoribus. [In flammam mitto manum,] id est, expono me periculo. Et alludit prouerbio vulgari, quod habet ortum ex hoc, quod Scæuola manum qua scribam interfecit, credens Porsenam regem interficere, misit in ignem: dicens, Pereat manus quam hoc scelus operata est, [ob studium,] id est, exercitium scientiæ, [Prophetauit.] Hic ponit modum tractandi. Et circa hoc tria facit. Primo, tangit tractatus ordinem, quantum ad tempus & materiam & modum simul. Secundo, tangit intentionem, ibi, [Cum interdum, &c.] Tertio, ex intentione concludit orationis petitionem, ibi, [quem quanto, &c.]

INCIPIT

INCIPIT EXPOSITIO SANCTI THOMÆ. IN ESAIAM PROPHETAM.

Incipit Esaias Propheta.

CAPVT I.

VIsio Esaiæ filij Amos, quam vidit super Iudam & Hierusalem, in diebus Oziæ, Ioatham, Achaz. & Ezechiæ regum Iuda.

b Audite cœli, auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. Filios enutriui & exaltaui; ipsi autem spreuerunt me. Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui: Israël autem me non cognouit, & populus meus non intellexit. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filijs sceleratis. Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israël, abalienati sunt retrorsum. Super quo percutiam vos vltra, addentes præuaricationem. Omne caput languidum, & omne cor mœrens. A planta pedis, vsque ad verticem, non est in eo sanitas. Vulnus & liuor & plaga tumens, non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo. Terra vestra deserta, ciuitates vestræ succensæ igni. Regionem vestram coram vobis alieni deuorant, & desolabitur sicut in vastitate hostili. Et derelinquetur filia Sion, vt vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario, sicut ciuitas quæ vastatur. Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus.

c Audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei vestri, populus Gomorrhæ. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? Plenus sum. Holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum & agnorum, & hircorum, nolui. Cum veniretis ante conspectum meum, quis quæsiuit hæc de manibus vestris, vt ambularetis in atrijs meis? Ne offeratis vltra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi.

d Neomeniam & sabbatum, & festiuitates alias, non feram. Iniqui sunt cœtus vestri. Calendas vestras, & solennitates vestras, odiuit anima mea. Facta sunt mihi molesta. Laborauisustinens. Et cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis, & cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam. Manus enim vestræ, sanguine plenæ sunt. Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quiescite agere peruerse, discite benefacere. Quærite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam, & venite & arguite me dicit Dominus. Si fuerint peccata vestra, vt coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra, quasi vermiculus, velut lana alba erunt. Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Quia si nolueritis, & me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos, quia os Domini locutum est.

e Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij? Iustitia habitauit in ea, nunc autem homicidæ. Argentum tuum

versum est in scoriam, vinũ tuum mistum est aqua. Principes tui infideles, socij furum. Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad illos. Propter hoc ait Dominus Deus exercituum, fortis Israël. Heu ego consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Et conuertam manum meam à te, & excoquam ad purum scoriam tuam, & auferam omne stamnum tuum, & restituam iudices tuos, vt fuerunt prius, & consiliarios tuos, sicut antiquitus. Post hæc vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis. Sion in iudicio redimetur, & reducent eum in iustitia. Et conteret scelestos, & peccatores simul, & qui dereliquerunt Dominum consumentur. Confundentur enim ab idolis, quibus sacrificauerunt. Et erubescetis super hortis quos elegeratis, cum fueritis velut quercus defluentibus folijs, & velut hortus absque aqua. Et erit fortitudo vestra, vt fauilla stuppæ, & opus vestrum, quasi scintilla, & succendetur vtrumque simul, & non erit qui extinguat.

Iste liber diuiditur in duas partes, in proœmium & tractatum. Secunda, incipit, ibi, [Audite cœli, &c.] Proœmium inducitur, quasi titulus, ad manifestationem sequentis operis. Manifestatur autem ex quatuor. Primo, ex operis genere. Secundo ex authore, ibi, [Esaiæ.] Tertio, ex materia, ibi, [Quam vidit, &c.] Quarto, ex tempore, ibi, [In diebus, &c.] Genus operis ostenditur, in hoc quod dicit. [Visio.] In quo differt à libris historialibus, quia prophetia est. Ose. 12. Ego visiones multiplicaui eis. Et sequitur. In manibus Prophetarum assimilatus sum. Hic oportet tria videre. Primo, quia qualiter se habeat visio ad prophetiam. Secundo, de modis prophetalium visionum. Tertio, de differentia propheticæ visionis ad alias visiones. Circa primum sciendum est, quod prophetia potest habere duplicem interpretationem, secundum quod potest venire à phanos, quod est apparitio, vel à for, faris, secundum primam deriuationem dicitur prophetia habens apparitionem, de his quæ procul. Et secundum hoc, prophetia differt à visione in modo, quia apparitio dicit relationem visibilis ad videntem: sed visio econtrario. Iterum, se habent ex additione, quia visio est de quibuscumque, sed prophetia de his, quæ procul sunt. Dicuntur autem aliqua esse procul à cognitione nostra dupliciter, simpliciter & secundum quid. Simpliciter procul sunt, futura contingentia ad vtrumlibet, quorum non potest alicui determinata cognitio, nec in se, nec in suis causis prouenire; & de his prophetia est. Secundum quid procul sunt, quorum cognitio diffugit à cognoscente, sicut quædam præterita, & quædam præsentia, & de his non est prophetia simpliciter: sed quo ad nescientes: sed secundum secundam deriuationem, dicitur propheta quasi procul fans. Et sic prophetia addit supra visionem actum exterioris denunciationis, & visio erit materialis respectu prophetiæ. Circa secundum sciendum est, quod modi prophetalium visionum distinguuntur secundum ea, in quibus accipitur scientia futuri contingentis. Illud autem est, aut species facta in sensu, & dicitur visio corporalis, quia sensus accipit species præsentibus corporibus, quorum sunt: aut est species recepta in imaginatione, Et dicitur visio spiritualis, quia primo manifestatur in ipsa actus & proprietas spiritualiter, quæ est cognoscere rem abstractam à materia, aut est species existens tantum in intellectu, & dicitur visio intellectualis. Et est sciendum, quod prophetia saluatur in istis tribus sicut totum potentiale in suis partibus, cuius natura est, quod secundum perfectam suam virtutem est in vno, & in alijs est quædam participatio, & quidam motus illius, sicut est in anima, quod eius tota virtus saluatur in anima rationali, & sensitiua non habet perfectam animæ virtutem, & adhuc minus anima vegetabilis. Propter quod dicit Greg. quod plantæ non viuunt per animam, sed per vigorem. Similiter etiam & corporalis visio, & spiritualis, vel imaginaria est aliquid prophetiæ: sed non possunt dici veræ prophetiæ, nisi addatur visio intellectualis, in qua est completa ratio prophetiæ. Dan. 10. Intelligentia eius opus est in visione: vnde antecedit, intellexitque sermonem, scilicet Dan. Visio autem primo, & proprie dicitur, de visione corporali: & quia omnis nostra cognitio est à sensu inter quos visus potior est, & subtilitate & vniuersalitate, quia pluros rerum differentias ostendit, ideo transfertur nomen visiuæ cognitionis ad alias cognitiones interiores. Circa tertium sciendum, quod non quælibet visio intellectualis, est visio prophetalis. Est enim quædam visio ad quam sufficit lumen naturale intellectus sicut est contemplatio inuisibilium per principia rationis. Et in hac contemplatione ponebant Philosophi summam fœlicitatem hominis. Est iterum quædam contemplatio, ad quam eleuatur homo per lumen fidei sufficiens, sicut sanctorum in via. Est etiam quædam beatorum in patria ad quam eleuatur intellectus per lumen gloriæ videns Deum per essentiam, inquantum est obiectum beatitudinis. Et hoc plene & perfecte non est nisi in patria. Sed quandoque ad ipsam raptim eleuatur aliquis etiam existens in hac mortali vita, sicut fuit in raptu Pauli. 2. Corinth. 12. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, &c. vbi dicit Glossa, quod vidit sicut illi qui sunt de tertia hierarchia. Nulla autem istarum est visio prophetalis, quia ad ipsam, nec lumen naturale, nec lumen fidei sufficit: sed eleuatur ad ipsam intellectus prophetæ per lumen gratiæ gratis datæ, quod est donum prophetiæ. Neque enim attingit ad videndum Deum, provt est obiectum beatitudinis, sed provt est ratio eorum, quæ pertinent ad dispositionem hominum in mundo. Similiter non omnis visio corporalis, vel imaginaria dicitur prophetica: sed illa tantum quæ fit per speciem specialiter diuina virtute ad hoc ordinatam, vt sit in signum alicuius futuri, siue videns, siue alio modo intelligentiam accipiat. Author tangitur in hoc, quod dicit, [Esaiæ filij Amos.] Et quamuis iste Amos fuerit Propheta, quia ponitur in titulo prophetiæ, secundum regulas Hebræorum, non tamen est ille qui est de numero 12. Prophetarum, quia alijs elementis apud Hebræos vterque describitur. Materia tangitur in hoc, quod dicit, [quam vidit super Iudam, & Hierusalem,] quia de his qui pertinent ad Iudam, & Hierusalem, vt ly, super, accipiatur pro de, secundũ translationem Symmachi, vel pro, id est, contra, secundum Septuaginta, vt Iuda sumatur pro terra duarum tribuum, & Hierusalem pro Metropoli illius regionis. Vel Iuda pro sorte Iudæ, & Hierusalem pro sorte Beniamin, quia in sorte illius erat quantum ad corpus ciuitatis, quod erat in planitie, quamuis quantum ad verticem montis, in quo erat turris Dauid, & templum pertinerent ad domum Dei, sicut potest Iosue 3. haberi. [In diebus.] Hic notificatur

catur opus ex tempore. Et ponuntur quatuor reges, quo tempore Esaias prophetiam hanc edidit. Vnde quidam diuidunt hunc librum, secundum tempora regum sub quibus reuelationem accepit. Vt in prima parte ponantur ea, quæ visa sunt tempore Oziæ. In secunda, ea quæ visa sunt tempore Ioatham in 6. cap. [In anno quo mortuus est rex Achaz,] & inde vsque ad finem. 14. vbi dicuntur ea, quæ sunt visa tempore Oziæ. Sed quare non facit mentionem de regibus Israël, sicut Osee in suo titulo facit mentionem de Hieroboam filio Ioas, cum fuerint contemporanei? Ad quod dicitur, quod iste prophetauit contra duas tribus principaliter. Et ideo eorum reges tantum in titulo habet: sed ille contra vtrosque. Item quæritur, quare non fit mentio de Manasse rege Iuda, sub quo etiam prophetauit, cum constet eum non amisisse spiritum prophetiæ. Ad quod dicendum, quod omnia quæ in hoc libro scripta sunt, temporibus prophetarum vidit. Sed non erat decens, vt propheta qui principaliter consolationis est, in comminatione terminaretur, aut quod tempore mali regis, qui iram Dei prouocabat, Dei consolatiõ prædicaretur. Hier. 3. Dabo eos in furorem vniuersis regnis terræ. *b* Hic incipit tractatus istius libri: vnde accipitur diuisio secundum exigentiam materiæ. Dictum est autem, quod principaliter intentio eius est circa aduentum Christi & gentium vocationem. Constat autem quod vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas, vt dicitur in Psal. 24. Vnde Christo nato dictum est à Simeone. Luc. 2. Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël, & intrantibus gentibus, dictum est ab Apostolo Roman. 11. Cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentium subintraret. Diuiditur ergo iste liber in duas partes. In prima ponitur comminatio diuinæ iustitiæ ad excidium peccatorum. In secunda, consolatio diuinæ misericordiæ ad resurrectionem iustorum, cap. 40. ibi, [Consolamini,] prima in tres, cum enim principaliter super Iudam, & Hierusalem loquatur. In prima parte comminatur duabus tribubus peccantibus. In secunda, alijs eas persequentibus, 7. cap. [Et factum est, &c.] In tertia, liberat ab hostibus imminentibus, 32. cap. [Ecce in iustitia, &c.] Prima diuiditur in duas. In prima exprobrat culpam & comminatur corrigentem. In secunda comminatur pœnam condemnantem incorrigibiles. 6. cap. In anno quo mortuus est rex Ozias, &c. Prima diuiditur in duas. In prima arguit de culpa ex parte auersionis. In secunda, ex parte conuersionis. Secundo cap. ibi, [Verbum, quod vidit, &c.] Prima in duas. In prima arguit in eis peccatum auersionis à cultu Dei. In secunda à iustitia proximi, ibi, [Quomodo facta est, &c.] Prima in tres. In prima, increpat culpam. In secunda, pro culpa comminatur pœnam, ibi, [Terra vestra deserta, &c.] In tertia, quærit pœnæ medelam, ibi, [Audite verbum Domini, &c.] Prima in tres. In prima quærit iudicij testem. In secunda, arguit peccati deformitatem, ibi, [Filios enutriui, &c.] In tertia, ostendit peccantium incorrigibilitatem, ibi, [Super quo percutiam vos, &c.] Requirit autem creaturam in testem in iudicium peccati, quæ etiam fuerat testis in obligatione præcepti. [Audite cæli, & auribus percipe terra.] Deuteron. 32. Audite cæli, quæ loquor. Fuerat enim creatura testis obligationis ad præceptum. Deuteron. 32. Nunc autem inuocatur, vt arbiter transgressionis. Psalm. 49. Aduocauit cælum desursum, & terram discernere populum eius. Sed quandoque vocabitur, vt instrumentum diuinæ vltionis. Sapien. 16. Creatura Creatori suo deseruiens, excandescet in tormentum aduersus iniustos. Sed videtur inconueniens, quod terra, & cælum quæ A sunt insensibiles creaturæ, vocentur ad audiendum. Sed dicendum, quod ad ea, quæ sunt rationalis naturæ, vocatur insensibilis creatura, propter quinque. Primo, ad ostendendam diuinam potentiam. Iob. 38. Concluси eam terminis. Et Roman. 4. Vocat ea, quæ non sunt tanquam ea, quæ sunt. Secundo, per euidentiam. 2. Reg. 12. Ego vero faciam verbum istud, in conspectu omnis Israël, & in conspectu solis. Et Luc. 19. Dico vobis, quia si hi tacebunt, lapides clamabunt. Tertio, ad exaggerandam malitiam. Hier. 2. Obstupescite cæli super hæc, & portæ eius desolamini vehementer. Quarto, ad magnificandam lætitiam. Psalm. 95. Lætentur cæli, & exultet terra. Quinto, ad stupendum tristitiam. Osee 4. Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat B in ea: ac si diceret, peccatum vestrum est adeo patens, quod ab irrationabilibus si fieri posset conuinceretur, & similiter de alijs. Vel est ibi metonymia, vt ponatur cælum pro Angelis, & terra pro hominibus [cæli] plurale pro singulari. Vel quia ad litteram sunt plures cæli, & vnum centrum, quod est terra. [Dominus locutus est.] Ipsum loquentem audiatis, quo loquente facti estis. Psalm. 150. Dixit & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. [Audite cæli,] quasi distantes, [percipe terra,] quasi propinqua [filios enutriui,] sic ostendit peccati deformitatem. Et circa hoc tria facit. Primo, ostendit contemptum in effectu. Secundo, ignorantiam in intellectu, ibi, [Cognouit hos, &c.] Tertio auersionem in operis effectu, ibi, [Væ C genti peccatrici, &c.] Et seruatur hic ordo, vt ex contemptu aggrauetur ignorantia, id est, non ignorantia excuset contemptum. Contemptum aggrauat per beneficium impensum, vnde circa primum duo facit. Primo, commemorat beneficium. Secundo ingratitudinis vitium, ibi, [Ipsi autem, &c.] Ponit autem triplex beneficium. Primum est filialis adoptionis, cum dicit, [Filios.] Exod. 4. Filius primogenitus meus Israël. Secundum, solicitæ educationis, ibi, [enutriui.] Sapien. 16. Angelorum esca nutriuisti populum tuum. Tertium, singularis exaltationis, ibi, [& exaltaui.] Sapien. 11. Ostendens per sitim, quæ tunc fuit, quemadmodum tuos exaltares, & aduersarios eorum necares. Primum quantum ad patrum assumptionem, D & exaltationem. Secundum in filiorum libertatem. Tertium in hostium subiugationem. [Ipsi autem spreuerunt me.] Hierem. 3. Quomodo si contemnat mulier amatorem suum, sic contempsit me domus Israël. Ignorantiam autem aggrauat, per brutorum exemplum. Vnde circa hoc duo facit. Primo, inducit cognitionem brutorum. Secundo, ignorantiam peccatorum, ibi, Israël autem, &c. [Cognouit bos, &c.] quadã consuetudine beneficij, [Israël autem.] Arguit in eis duplicẽ ignorantiam, scil. præcipientis, cũ dicit, [non cognouit me,] contra id quod dixerat possessorẽ suum, & contra rationẽ nominis, Israël. Israël enim videns Deum interpretatur Ioa. 6. Non nouerunt Patrem neq; me: ignorantiam legis, [& populus meus non intellexit,] cõtra id quod dixerat, [præsepe,] & quod dixerat, [populus,] qui legislatoris præceptis subijcitur. Oseæ 5. Scribam eis multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatę sunt. Effectum autẽ operis aggrauat, per confirmatũ vsum: vnde primo ostendit confirmationẽ. Secundo eorum auersionem, ibi, [Dereliquerunt, &c.] Confirmationẽ ostendit primo per peccati consuetudinem, quæ inducit habitũ, vnde dicit, [Væ genti peccatrici.] Sic enim est peccator ex habitu, sicut cantor ex arte, vel officio, infra 48. Transgressorem ex ventre vocaui te. Secundo per peccati promptitudinem, quæ est quasi quædam grauitas in peccante. Gregor. Peccatum quod per pœnitentiam non diluitur, mox suo pondere ad aliud trahit. Psalm. 15.

Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Tertio, ex peccati successione: quia peccata patrum mirantes, quasi ex propagatione habent: vnde dicit, [Semini nequam,] id est, pessimorum, secundum aliam translationem. Psalm. 105. Peccauimus cum patribus nostris, iniuste egimus, iniquitatem fecimus. Quarto, quantum ad peccatorum magnitudinem, cum dicit, [Filiis sceleratis.] Ezech. 22. Viri detractores fuerunt in te, ad effundendum sanguinem, scelus operati sunt in medio tui, infra 57. Nunquid non vos filij scelesti, semen mendax? [Super quo addentes, &c.] Hic ostendit peccati incorrigibilitatem, remouens triplicem correctionis modum. Primo illum, qui est per diuinum flagellum, dicens, [super quo,] id est, ad quid [addentes,] vt scilicet, vnde corrigo, inde addatis peccata. Hier. 2. Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt. Secundo illum, qui est per proximi consilium, vel auxilium, cum dicit, [Omne caput languidum,] quia nullus est idoneus ad succurrendum alteri propter propriam infirmitatem. Et hoc ostendit quantum ad personam regis, vel principis dicens. [Omne caput languidum.] 1. Reg. 15. cap. Nonne cum paruulus esses in oculis tuis, caput in tribubus Israël factus es? Quantum ad personam Sacerdotis, [Omne cor mœrens.] Cor enim primo recipit vitam ab anima & transfundit in corpus, quasi medium inter animam, & corpus, ita sacerdos est medius inter Deum, & populum. Exod. 18. Tu eris in his, quæ ad Deum pertinent. Quantum ad personam priuati hominis, cum dicit, [A planta pedis, vsque ad verticem, &c.] Infra 56. Omnes in viam suam declinauerunt, vnusquisque ad auaritiam suam, à summo vsque ad nouissimum. Et notandum, quod inidoneitas regis ostenditur in languore: quia subuenire non poterat puniendo per potentiam. Eccles. 7. Noli quærere fieri iudex, nisi virtute valeas irrumpere iniquitatem. Sacerdotis autem inidoneitas ostenditur in mœrore, per quem fit inidoneus ad sacrificia quibus expiabat peccata. Leuitic. 10. Quomodo potui comedere eam, aut placere Domino in cæremonijs, mente lugubri? Psalm. 99. Introite in conspectu eius in exultatione. Priuatus poterat corrigere per exemplum: sed ideo ostenditur inidoneus per peccatum, quod designatur in priuatione sanitatis. [A planta pedis,] Psalm. 13. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, scilicet ad corrigendum. Tertio, ibi, [Vulnus & liuor,] remouet modum, qui est per humanum studium, sicut quando aliquis disponitur ad gratiam, quæ delet peccata per bona opera. Vnde dicit, [Vulnus,] culpa patens, [& liuor,] inuidia latens, [& plaga tumens,] superbia inflans, [non est circumligata,] vinculo legis retrahentis. Hierem. 2. A sæculo confregisti iugum meum, rupisti vincula mea, dixisti, non seruiam, quantum ad primum, [nec curata medicamine,] charitate sanante, quantum ad secundum. Prouerb. 10. Vniuersa delicta operit charitas, [nec fota oleo,] humilitate leniente. Iudith. 9. Humilium & mansuetorum tibi semper placuit deprecatio. Eccles. 3. Quanto maior es, tanto magis humilia te in omnibus. Prouerb. 3. Responsio mollis frangit iram. Iudic. 9. Nunquid possum delere pinguedinem meam, qua dij vtuntur, & homines? [Terra vestra, &c.] In hoc comminatur pœnam. Et primo ponit punitionis indicium. Secundo, consolationis qualecunque solatium, ibi, [Nisi Dominus, &c.] Pœnam ponit triplicem: primo quantum ad destructionem possessionum: vnde dicit. [Terra vestra deserta,] quantum ad campestria, quæ ita inculta erunt, sicut desertum, infra 7. Vepres enim, & spinæ erunt in vniuersa terra.] Ciuitates vestræ succensæ igni,] quantum ad vrbana. Amos 2. Mittam ignem in Iudam & deuorabit ædes Hierusalem. Hierem. 4. Aspexi, & ecce carmelus desertus, & omnes vrbes eius destructæ à facie Domini, à facie furoris eius. Secunda pœna est, quantum ad destructionem terræ nascentium. Vnde dicit, [Regionem, &c.] Deuorant, quantum ad fructus. Deuter. 20. Deuoret fructum iumentorum tuorum, ac fruges terræ tuæ, donec intereas, [Desolabitur.] Quantum ad destructionem arborum, & vinearum. Hierem. 4. Væ nobis, quoniam vastati sumus. Tertio, quantum ad captiuitatem hominum. Vnde, [Derelinquetur filia Sion,] id est, Hierusalem, vel templum, vnde erat custodia totius prouinciæ, vt solitaria, [& vt vmbraculum in vinea, post vindemiam, infra 5. Vinea enim Domini, domus Israël est, & vir Iuda germen delectabile eius. [Sicut tugurium in cucumerario,] post fructus vltimos collectos, per quos significat patres. Oseæ 9. Quasi prima poma ficulneæ, in cacumine vidi patres eorum. [Sicut ciuitas quæ vastatur,] quia metropolis erat. Ezech. 33. Vastata est ciuitas, ait ille qui venerat de Hierusalem. Hierem. 6. Hæc est ciuitas visitationis omnis calumnia in medio eius, [Nisi Dominus exercituum.] Hic ponitur consolatio ex promissione liberandi seminis. Reliquit autem Dominus eis semen carnis congregatum, infra 43. Ab oriente adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te. Semen benedictionis promissum. Galat. 3. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Semen prædicationis diffusum, infra 27. Qui ingredietur impetu à Iacob, & florebit, & germinabit Israël, & implebunt faciem orbis semine. Semen sanctorum nouum, infra 66. Sicut cœli noui, & terra noua quæ ego facio stare coram me, sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum, dicit Dominus, [Filios enutriui, &c.] Hic notanda sunt tria, scilicet nutritionis beneficium, exaltationis priuilegium, ingratitudinis contemptum. Nutriuit quidem tempore legis, quando adhuc hæres paruulus erat. Galat. 4. Primo, reficiens promissis in patribus. Galat. 3. Abrahæ dictæ sunt promissiones. Secundo, gubernans iudicijs in legislatoribus. Psalm. 147. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non, &c. Tertio, defendens auxilijs in iudicibus & regibus. Iudith. 2. Deus eorum defendit eos, & erimus in opprobrium vniuersæ terræ. Quarto, erudiuit monitis in Prophetis. Malach. 2. Et iustificatus est Dominus inter te & vxorem pubertatis tuæ. Quinto, correxit flagellis in hostibus. 2. Malach. 6. Etenim non multo tempore sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est indicium. Sed exaltauit tempore gratiæ: Primo, secundum carnis assumptionem. Hebræorũ 2. Nusquam Angelos apprehendit: sed semen Abrahæ apprehendit. Secundo, per personalem prædicationem. Matth. 10. Non sum missus, sed ad oues quæ perierunt domus Israël. Tertio, per suam conuersationem. Ioan. 10. Multa bona opera operatus sum in vobis, propter quod opus vultis me lapidare? Quarto, per miraculorum operationem. Ioan. 5. & Luc. 7. Quia Propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus visitauit plebem suam. Quinto, per discipulorum prædicationem. Psalm. 44. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram. Sed econtrario illi Christum vituperant. Luc. 4. Nonne hic est filius Ioseph? Secundo, doctrinam improbant. Matth. 66. & Luc. 22. Galilæa vsquo huc, hunc inuenimus subuertentem gentem nostram. Vitam blasphemant. Matthæi 9. Quare cum publicanis, & peccatoribus manducat magister

magister vester? Miracula peruertunt. Matth. 12. In principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Discipulos occidunt. Matth. 23. Ecce mitto vos, vt oues in medio luporum.

c Hic ponitur medicina contra pœnam. Et primo conuocat ad audiendum. Secundo, remouet inutile remedium, ibi, [Quo mihi.] Tertio, adhibetur salubre consilium, ibi, [Lauamini, mundi estote.] Conuocat autem ad audiendum. Primo, maiores dicens, [Audite verbum Domini principes, &c.] Secundo, minores, ibi, [Populus Gomorrhæ. Sed quare inuitat maiores ad audiendum, & minores ad percipiendum? Quia ea quæ sunt à maioribus audita, facile percipiunt minores. Item cum relinquat eis semen, quare comparat eos Sodomitis & Gomorrhæis, qui penitus consumpti sunt? Et dicendum, quod quantum ad incorrigibiles comparat propter duo. Primo, propter peccati similitudinem. infra 2. Et pueris alienis adhæserunt, & propter publicationem. infra 3. Peccatum suum, quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt. Et cum fuerint quinque ciuitates subuersæ, nihilominus præcipue comparat istis: quia sunt præcipue inter alias. Et propter hoc etiam; principes comparat Sodomitis, quia ciuitas illa Metropolis erat: sicut patet Genes. 14. Principum autem est audire à Domino verbum suum, & populo legem imponere. Et ideo inuitat illos ad audientiam verbi, & populum ad perceptionem legis. [Quo mihi,] hic ostendit inutilitatem remedij, quod apponebant. Et primo; quantum ad sacrificiorum oblationes. Secundo, quantum ad festorũ celebrationes, ibi, [Neomenias vestras, &c.] Tertio, quantum ad diuinas orationes, ibi, [Et cum extenderitis manus, &c.] Circa primum duo facit. Primo, reprobat oblationem de animatis. Secundo, de inanimatis, ibi, [Incensum abominatio, &c.] In sacrificijs autem animalium, erat aliquid quod totum cedebat in cultum Dei: sicut holocaustum, quasi totum incensum ab olon, quod est totum, & cauma, quod est incendium. Vnde adeps totus adolebatur, vt habetur Leuitic. primo, & sanguis totus effundebatur. Leuitic. 3. Quædam autem erant, quæ partim cedebant in cultum Dei, partim in vsum ministri: sicut hostia pro peccato, nisi quando erat pro peccato sacerdotis, vel multitudinis. Leuitic. 4. Quædam autem de quibus cedebat aliquid in cultum Dei, & aliquid in vsum ministri, & aliquid cedebat ipsi offerenti: sicut in hostiis pacificis, quæ pro gratiarum actione offerebantur, vel pro salute. Leuitic. 4. Et secundum hæc tria, diuiditur in tres partes. Primo, reprobat sacrificia in tria distributa, scilicet pacifica. Et primo ponit reprobationem dicens. [Quo mihi,] id est, ad quid mihi offertis, [multitudinem victimarum vestrarum,] quasi non mearum? Et dicuntur victimæ, vel quia animal vinctum ad sacerdotem ducebatur, vel quia pro victoria habita, vel habenda offerebatur. Deinde reprobationis rationem ponit dicens, [plenus sum.] Vel propter fastidium, quia non bona. Genes. 4. Ad Cain autem, & ad munera eius non respexit. Vel propter dominium. Psal. 48. Meæ sunt omnes feræ syluarum, iumenta in montibus & boues. Secundo, reprobat ea quæ ex toto erant oblata Deo. Et primo; ponit reprobationem illorum trium, & ponit tantum tria animalia: quia de his fiebant tantum sacrificia, quæ erant de armentis: fiebant etiam quædam de auibus turturum, & pullis columbæ: sed hoc erat propter defectum vel paupertatem: sicut patet Leuitic. 24. & pluribus alijs locis. Et iterum, non erat vsus eorum vniuersalis in omnibus, quia non offerebatur ex his hostia pacifica.

A Deinde ponit reprobationis rationem, ibi, [Cum veniretis, &c. Quasi dicat, plus offenditis me ambulantes in atriis meis polluentes ea, quam holocaustũ placeat. Vnde non accepto hanc communionem. Psal. 39. Holocaustum & pro peccato non postulasti. Hierem 7. Non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti de verbo holocaustomatum, & victimarum. Sed hoc præcepi eis, audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos mihi populus. Tertio, reprobat ea quæ erant Deo, & sacerdoti debita dicens. [Ne offeratis vltra.] Hierem. 11. Numquid carnes sanctæ auferent à te malitias tuas, in quibus gloriata es. Et Mich. 6. Quid dignum offeram Domino? Nunquid offeram ei holocaustomata, & vitulos anniculos? Nunquid placari potest, in millibus arietum, aut in millibus hircorum pinguium? [Incensum,] hic reprobat oblationes, de rebus inanimatis, pro quibus omnibus ponit incensum, eo quod hoc erat inter alia dignius: sicut thymiama. Exod. 30. Et communius, quantum ad thus, quod ponebatur, & adiungebatur cuilibet tali oblationi, & totum Deo incendebatur. infra 66. Qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo. Sed obijcitur de hoc, quod dicit Glos. quod nunquam sacrificia eorum amauit, cum præceperit ea ad hoc, quod fierent Genes. Odoratusque est Dominus odorem suauitatis. Et ait ad eum. Nequaquam vltra maledicam terræ propter hominem. Et dicendum, quod in quolibet sacrificio est aliquid considerandum ex parte offerentis, & aliquid ex parte rei oblatæ. Ex parte rei oblatæ sacrificia nostra placent Deo per se. Non autem antiquorum sacrificia. Et hoc est, quod placitum non fuit: amatum dicitur per se, quod in se habet vnde ametur, sicut bonum honestum. Quod autem tantum amatur, per relationem illius ad alterum, non dicitur per se amatum. Sicut dicitur secari, vel vri amatum, secundum quod est, ad finem sanitatis relatum. Nostra autem sacrificia, in seipsis continent gratiam sanctificationis, secundum quam sunt Deo accepta. Sed illa antiquorum sacramenta, erant tantum signa istorum: & ideo non erant per se amata. Ex parte autem offerentis. Potest ergo quadruplex tempus distingui. Primum ante legem scriptam, & idololatriam. Et tunc placebant antiqua sacrificia facta à sanctis patribus, & propter deuotionem offerentis, & propter significationem rei oblatæ. Secundum tempus est sub lege scripta, & tunc interueniente idololatria, additum fuit quiddam propter quod displicebant: quia non erant digni, quod eodem placaretur Deus, & coleretur diabolus. Et ex alia parte fuit addita vna vtilitas ex parte offerentis, vt esset remedium contra idololatriam populo ad hoc prono. Vnde etiam de sacrificijs nihil præceptum est, ante fabricationem idoli. Et sic intelligitur authoritas Hieremiæ inducta. Tertium tempus fuit sub Prophetis, in quo propter peccata populi iam non placebant ex parte offerentis, sed tantum inquantum erant signum. Vnde secundum hoc non placebant Deo, sed magis eum offendebant: quartum tempus est sub gratia, quando iam vsus eorum ex toto abolitus est: quia veniente veritate cessauit figura.

d Hic remouet solennitatum celebrationes. Et primo, quantum ad futurum, ponit prohibitionis propositum, dicens, [Neomeniam.] Psalm. 8. Buccinate in neomenia tuba, in insigni die solennitatis vestræ: [Sabbatum.] Exod. 20. [Festiuitates alias.] Leuit. 23. Hæ sunt feriæ Domini, quas vocabitis celeberrimas & sanctissimas. [Iniqui sunt cœtus vestri.] infra 58. Ecce in die ieiunij vestri inuenitur volun-

tas vestra, & omnes debitores vestros repetitis. [Non feram.] Secundo quantum ad præsens ponit odium dicens, [Calendas vestras,] quod addit supra neomeniam, [& solennitates vestras odiuit anima mea.] Vnde Psalm. 80. Sumite psalmum, & date tympanum: psalterium iucundum cum cythara. Buccinate in neomenia tuba, in insigni die solennitatis vestræ. Threnorum secundo. Obliuioni tradidit Dominus in Sion festiuitatem, & sabbatum, & in indignationem furoris sui regem, & sacerdotem. Tertio, quantum ad præteritum ponit tædium dicens, [Facta sunt mihi molesta.] Et ponit grauitatem ponderis. Psalm. trigesimo septimo. Sicut onus graue grauatæ sunt super me: secundo, laborem portantis. [Laboraui sustinens.] Esa. 43. Præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Et loquitur humano more Deo: quia homini dicitur esse graue laborare in eo, quod non placet sibi. [Et cum extenderitis.] Reprobat orationes eorum. Et primo, ponit reprobationem. Secundo, reprobationis rationem, ibi, [Manus enim vestræ, &c. Circa primum duo facit. Primo, reprobat quantum ad signum deuotionis, ibi, [Et cum extenderitis.] Threnorum 3. Leuemus corda nostra cum manibus in cælum ad Deum. Et infra 65. Tota die expandi manus meas ad populum incredulum, qui graditur via non bona. Secundo, prolixitatem orationis. Prouerbiorum vigesimo octauo. Qui declinat aurem suam, ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. [Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt,] quem fudistis. Psalm. 13. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Prouerbiorum primo. Prohibe pedem tuum à semitis eorum. Pedes enim illorum ad malum currunt, & festinant, vt effundant sanguinem.] Lauamini.] Hic ponit salubre consilium. Et circa hoc tria facit. Primo ponit efficax remedium. Secundo, remedij effectum, ibi, [Venite, &c.] Tertio, pœnam contra contemptum, ibi, [Quasi volueritis, &c.] Remedium consistit in duobus. In fuga mali, & in sequela boni, ibi, [Discite, &c.] Malum fugatur dupliciter. Primo, per purgationem præteriti. Et quantum ad hoc dicit, [Lauamini.] Hierem. 4. Laua à malitia cor tuum Hierusalem, vt salua fias. Vsquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ? Secundo, per cautelam futuri. Et hoc fit tripliciter. Primo, vt corde mala non cogitet. [Mundi estote.] Prouerbiorum 22. Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum habebit amicum Regem. Secundo, vt cogitata, opere non impleat. Michææ 2. Væ qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus vestris: in luce matutina faciunt illud, [Auferte malum,] scilicet opus. Tertio, vt incepta non perficiat, [Quiescite agere peruerse.] Hierem. 2. Prohibe pedem tuum à nuditate, & guttur tuum à siti, & in eodem capitulo. Cursor leuis explicans vias suas. [Discite benefacere.] Hic ponit remedium quantum ad sequelam boni. Et ponit vt addiscat. Secundo, vt opere impleat, ibi, [Subuenite oppresso, &c.] Operatur enim aliquis bonum in ordinando seipsum, & quantum ad hoc dicit, [Discite benefacere.] Hierem. 6. Erudite Hierusalem, ne forte ponam te terram desertam, & inhabitabilem. In ordine ad proximum. Et hoc est, quod dicit, [Quærite iudicium.] Iob. 29. Causam quam ego nesciebam, diligentissime inuestigabam. Hierem. 6. State super vias, & videte, & interrogate de semitis antiquis. [Subuenite oppresso.] Hic ponit impletionem operis in subueniendo miseris. Miserum autem facit, vel violentia. Et quantum ad hoc dicit. Subuenite oppresso. Prouerbiorum 24.

A Erue eos qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum liberare non cesses. Aut ætatis ignorantia. [Iudicate pupillo.] Eccles. 4. In iudicando esto pupillis, vt pater. Aut sexus impotentia. [Defendite viduam.] Iob. 20. Auris audiens beatificabat me, & oculus videns testimonium reddebat mihi. [Et venite.] Hic promittit effectum. Et circa hoc tria ponuntur. Primo, promittentis obligatio cum dicit, [Venite,] ac si diceret, si facitis, quæ dico, & non sequatur, quod promitto, obligo me, quod arguatis me. Hoc plangebat. Iob. 9. Non est qui vtrumque possit arguere, & ponere manum suam in ambobus. Secundo, malorum cessatio. [Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur.] Et pro-
B mittit specialiter mundationem à peccatis: quia cessante causa, cessat effectus. Duo genera peccati tangit. Primum, quod est ex amore incendente, quod notat in coccino propter intensum ruborem, contra quod ponit candorem niuis frigidæ. Iob. 7. Si lotus fuero, quasi aquis niuis, & fulserint velut mundissimæ manus meæ, &c. Secundum, quod est peccatum ex timore mortificante, quod notatur in vermiculo, cuius color accedit ad albedinem. [Et si fuerint rubra quasi vermiculus,] contra quod ponit lanam. Vnde [velut lana alba erunt.] Ezech. 27. In multitudine diuersarum opum, in lanis optimi coloris. Dan. 7. Vestimentum eius, sicut nix candidum, & capilli eius quasi lana munda. Tertio, po-
C nitur bonorum restitutio. [Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis.] Psalm. vigesimo sexto. Credo videre bona Domini in terra viuentium. [Comedetis] infra 65. Ecce serui mei comedent, & vos esurietis. Quia si nolueritis. Ponit pœnam contemptus. Et primo ponit contemptus dicens. Quia si nolueritis, & me ad iracundiam prouocaueritis. Zach. 8. Cogitaui, vt affligerem vos, cum ad iracundiam me prouocarent patres vestri. Secundo comminatur vindictæ gladium. Gladius deuorabit vos. Ezech. 2. Gladium euaginabo post eos, & complebo furorem meum: & quiescere faciam indignationem meam in eis. Tertio, ostendit esse immutabile iudicium: quia, Os Domini
D locutum est. Numer. vigesimo tertio. Non est Deus, vt homo, vt mentiatur, nec vt filius hominis, vt mutetur.

E Hic ostendit peccata eorum, secundum auersionem à iustitia proximi. Et circa hoc tria facit. Primo, describit culpam. Secundo, comminatur pœnam, ibi, [Propter hoc dicit Dominus, &c.] Tertio, pœnæ sequelam, ibi, [Et restituam, &c.] Circa primum. Primo, arguit peccatum plebis. Secundo, peccatum sacerdotis, ibi, [Argentum, &c.] Tertio, peccatum principum, ibi, [Principes tui, &c] In plebe duo arguit: aggrauans per comparationem ad priorem statum, scilicet venalitatem per comparationem ad priorem fidelitatem. Vnde dicit, [Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis.] Hieremiæ secundo. Sub omni ligno frondoso, & in omni colle sublimi tu prosternaberis meretrix. Et crudelitatem per comparationem ad iustitiam, & iudicium, quod est iustitiæ executio. [Plena iudicij. Iustitia habitauit in ea.] Psalmo octogesimo tertio. Quoadusque iustitia conuertatur in iudicium. Vnde dicit, [Nunc autem homicidæ.] Oseæ quarto. Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit. Peccatum sacerdotum, in duobus arguit. In corruptione,

veritatis

veritatis doctrinæ. Vnde dicit. [Argentum tuum, versum est in scoriam.] Psalm. 11. Eloquia domini eloquia casta, argentum igne examinatum probatum terræ purgatum septuplum. Hiere. 3. Prophetæ prophetauerunt mendacium. Secundo, in remissione seueritatis disciplinæ, quæ significatur in vino. Hoc enim est vinum, quod infundit Samaritanus. Luc. 10. Vnde dicit.] Vinum tuum mistum est aqua.] Ezech. 13. Væ qui consuunt puluillos sub omni cubito manus, & faciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis ad capiendas animas. [Principes tui, &c.] Hic arguit peccatum principum. Et primo ostẽdit eos infideles in officij executione, quod ad suam vtilitatem, & non populi exequuntur. Amos. 6. Vnguento optimo delibuti, bibentes in phialas vinum Ezech. 39. Væ pastoribus Israel qui pascunt semetipsos Nonne greges pascuntur à pastoribus? Et propter hoc dicit. [Infideles.] Secundo, ostendit eos transgressores in malefactorum receptione [Socij furum] eos defendendo & patrocinium præstando. Oseæ. 6. Quasi fauces vitiorum latronum principes sacerdotum. Prou. 1. Fili ne ambules cum eis. Tertio, ostendit eos corruptos in munerum receptione infra. 5. Væ qui iustificatis impium pro muneribus, & iustitiam iusti aufertis ab eo. Vnde dicit. [Omnes diligunt munera] recepta. [Sequuntur retributiones,] scilicet promissas vel speratas. Quarto, ostendit eos iniquos in pauperum repulsione. [Pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad eos.] Hierem, 5. Causam viduæ non iudicauerunt, causam pupilli non direxerunt. [Propter hoc, hæc dicit dominus, &c.] Hic comminatur pœnam. Et primo prælatorum. Secundo subditorum, ibi. [Et conuertam, &c.] Circa primum ponit tria. Primo punientis potestatem in authoritate dicens [Dominus] Malach, 1. Si ego dominus vbi est timor meus, dicit dominus? In ministrorum multitudine. [Exercituum.] Iob 52. Numquid est numerus militum eius? In fortitudine, [Fortis.] Iob. 9. Sapiens corde est, & fortis robore, quis restitit ei, & pacem habuit? Secundo ponit punientis voluntatem. [Heu.] scilicet eis. [Consolabor.] quia mea consolatio erit punitio eorum, infra. 63. Dies vltionis in corde meo, annus retributionis meæ venit. Tertio, ponit pœnæ crudelitatem. [Et vindicabor de inimicis.] quia sicut hostes puniam vos. Deuto. 23. Reddam vltionem hostibus meis, & his qui oderunt me retribuam. [Et conuertam, &c.] Hic comminatur pœnam subditorum. Et primo ponitur punientis præparatio ibi. Et conuertam manum meam ad te puniendum quàm parcendo, quasi plicatam tenueram. Iob. 19. Manus Domini tetigit me. Secundo pœnę perfectio. [Excoquam] igne tribulationis [ad purum scoriam tuam,] quousque aliquid purgandum sit. Matt. 5. Non exibis inde, donec reddas nouissimum quadrantem. Tertio, pœnarum multitudo. [Auferam omne stannum tuum,] quia pro omni peccato, puniam infra 40. Recepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis tuis. [Et restituam, &c.] Hic ponit pœnæ sequelam. Et primo, quantum ad correptos, renouationem. Secundo, quantum ad obstinatos consumptionem, ibi. [Et conteret, &c.] Eodem enim igne, vt dicit. August. autum probatur, & palea fumat. Circa primum tria facit. Primo, promittit renouationem quantum ad prælatorum emendationem. Secundo, quantum ad famæ restitutionem, ibi. [Post hoc vocaberis,] Tertio, quantum ad iustitiæ obseruationem, ibi. [Sion in iudicio, &c.] Dicit ergo. [Restituam iudices,] quantum ad sæculares principes, quorum est iudicare populum, [& consiliarios tuos,] ideſt, sacerdotes, quorum est consilia Dei manifestare populis. Malach. 2. Labia sacerdotum custodiunt scientiam, & legem exquirunt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est, [vt fuerunt prius] sicut Moyses, & Iosue qui Deo placuerunt. Hierem. 3. Dabo vobis pastores iuxta cor meum, qui pascent vos scientia & disciplina. [Et vocaberis,] ideſt, recuperabis famam, vt dicaris talis qualis ante fueras. [Ciuitas iusti,] ideſt, in qua seruatur iustitia, infra 62. Non vocaberis vltra derelicta, nec vocaberis vltra desolata: sed vocaberis voluntas mea in ea. [Sion in iudicio,] per executionem iustitiæ, redimitur à calumniantibus. Et reducent ea in iustitia: quia iudicium est reducere ad æqualitatem in qua consistit iustitia. Psalmo 69. Iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio. Hier. 23. Regnabit rex, & faciet iudicium & iustitiam in terra. [Et conteret, &c.] Hic ponitur obstinatorum destructio. Et circa hoc tria facit. Primo, prædicit destructionem. Secundo, destructionis modum, ibi. [Cõfundentur, &c.] Tertio, aufert euasionis spem, ibi. [Et erit fortitudo tua, &c.] Et quia pœna ordinatur contra culpam, ideo circa primum tangit culpam dupliciter. Ex parte conuersionis, quantum ad scelus idololatriæ. Vnde dicit, [sceleſtos] & quantum ad peccatum voluptatis, & luxuriæ: vnde dicit [Peccatores.] quia ad talia homines maxime proni sunt, contra quod ordinat pœnam contritionis, in qua notatur pœna pro inflictione. Hier. 17. Duplici contritione contere eos, quasi pro duplici peccato. Secundo, ex parte auersionis, quia dereliquerunt Dominum, contra, quod ordinat pœnam consumptionis dicens, consumentur, in quo designat pœnam desertionis. Quod enim consumitur, in nihilum vadit, & omnia in nihilum deciderent, nisi manus Domini ea contineret, vt dicit Greg. Hier. 17. Domine omnes qui te derelinquunt confundentur recedentes à te in terra scribentur: quoniam dereliquerunt venam aquarum viuentium Dominum. [Confundentur, &c.] Hic ponit modum destructionis. Et primo quantum ad confusionem peccati. Secundo, quantum ad subtractionem boni, ibi. [Cum fuerit, &c.] Circa primum, contra idololatriam ordinat confusionem dicens. [Confundentur ab idolis,] ideſt, propter idola, Psalmo 96. Confundantur omnes qui adorant sculptilia: contra voluptatem erubescentiam, cum dicit. [Erubescetis, super hortis, quos elegeratis] luxuriæ vestræ. Rom. 6. Quem fructum habuistis in illis in quibus nunc erubescitis. Confusio enim magis respicit malum sed erubescentia culpam. Peccata enim carnalia, vt dicit Greg. sunt minoris culpæ, & maioris infamiæ. Et ratio est quia sunt secundum potentias ignobiliores, & maxime materiales, & tamen sunt innatæ & connaturales & passibiles. [Cum fueritis.] Hic ponitur subtractio boni. Et primo eius, quod ad protectionem, & ornatum spectat, quod significatur in ablatione filiorum. Secundo eius, quod pertinet ad fructum, ibi. [Velut hortus, qui sine aqua, &c.] Econtra dicitur de viro iusto. Psal. 1. Erit tamquam lignum quod plantatum est, secus decursus aquarum. [Et erit.] Hic aufert eis euasionis spem. Et ponit tria. Primo aufert ab eis proprie fortitudinis firmamentum: vnde dicit. [Erit fortitudo vestra, vt fauilla stuppæ] quæ cito consumitur. Eccles. 21. Supra collecta synagoga peccantium. Secundo, idolorum auxilium dicens. [Opus vestrum,] scilicet idolorum, quod manus vestræ operatæ sunt, quasi scintilla quæ nullius momenti est. Deuter. 32. Vbi sunt dij eorum, in quibus habebant fiduciam. Et tamen comburitur: vnde sequitur. [Et succendetur,] infra 50. Ambulate in lumine ignis vestri. Tertio, hominum succursum. [Et non erit, qui extinguat] Ezech. 20. Non extinguetur flamma succensionis, & comburetur in ea omnis

facies ab austro, vsque ad aquilonem, & videbit omnis caro, quia ego Dominus succendi eam, nec extinguetur.

CAP. II.

VErbum quod vidit Esaias filius Amos, super Iudam & Hierusalem. Et erit in nouissimis diebus præparatus mons, domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles. Et fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi & dicent. Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius, quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem.

b Et iudicabit gentes, & arguet populos multos. Et conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces. Non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium. Domus Iacob venite, & ambulemus in lumine Dei nostri. Proiecisti enim populum tuum domum Iacob, quia repleti sunt vt olim, & augures habuerunt vt Philistiim, & pueris alienis adhæserunt. Repleta est terra argento & auro, & non est finis thesaurorum eius. Et repleta est terra eius, equis, & innumerabiles quadrigæ eius. Et repleta est terra eius idolis. Opus manuum suarum adorauerunt, quod fecerunt digiti eorum. Et incuruauit se homo, & humiliatus est vir.

c Ne ergo dimittas eis. Ingredere in petram, & abscondere in fossa humo à facie timoris Domini, & à gloria maiestatis eius. Oculi sublimis hominis humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorum. Exaltabitur autem Dominus solus in die illa, quia dies Domini exercituum super omnem superbum, & excelsum, & super omnem arrogantem, & humiliabitur, & super omnes cedros libani sublimes & erectas, & super omnes quercus Basan, & super omnes montes excelsos, & super omnes colles eleuatos, & super omnem turrem excelsam, & super omnem murum munitum, & super omnes naues Tharsis, & super omne quod visui pulchrum est. Et incuruabitur omnis sublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorum. Et eleuabitur Dominus solus in die illa, & idola penitus conterentur. Et introibunt in speluncas petrarum, & in voragines terræ à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cum surrexerit percutere terram.

A In die illa proiiciet homo idola argenti sui, & simulacra auri sui quæ fecerat sibi, vt adoraret talpas & vespertiliones. Et ingredietur scissuras petrarum, & in cauernas saxorum à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cum surrexit percutere terram. Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus eius est, quia excelsus reputatus est ipse.

B Hic increpatur culpa eorum, ex parte conuersionis. Et diuiditur in partes tres. In prima arguit eos pro culpa, quam committebant in cultura idolorum. In secunda pro illa, quam committebant, oppressione hominum. 3. cap. ibi. [Ecce enim, &c.] In tertia pro culpa quam committebant in abusu rerum. cap. 5. [Cantabo dilecto meo, &c.] Prima diuiditur in duas. In titulum, & tractatum. Secunda, ibi [Et erit, &c.] Et ponit [verbum. [In principio capituli. Quia specialiter de incarnato Verbo prophetia est. Amos 3. Non faciet dominus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas. [Et erit.] Hic exequitur intentum. Et diuiditur in partes tres. In prima promittit salutis remedium, ne grauitas sequentis culpæ in desperationem inducat. In secunda ostendit culpæ reatum, ibi. [proiecisti, &c.] In tertia, comminatur pœnæ flagellum, ibi. [Ne ergo dimittas, &c.] Circa primum tria ponuntur. Primo, salutis præparatio. Secundo, gentium conuersio, ibi. [Et fluent, &c.] Tertio, Iudæorum in fine vocatio ibi. [Dominus Iacob, &c.] Circa primum tria ponuntur. Primo salutis tempus. vnde dicit. [Et erit.] Et copulat ad præcedentem prophetiam, vel ad illud, quod à domino audiuit: sicut dicit Gregorius super principium. Ezech. [In nouissimis diebus præparabitur, &c.] idest, in tempore gratiæ, quod dicitur nouissimum quia non succedet alia religionis obseruatio. Matth. vlt Ecce ego vobiscum sum, vsque ad consummationem sæculi. Genes. vlt. Congregamini filij Israel, vt annunciem vobis quæ ventura sunt vobis in nouissimis diebus. Sed videtur quod à principio humani generis debuerit ista salus præparari quæ est per incarnationem filij Dei: quia tanto morbo per medicinam citius subuenitur, facilius curatur. Ad quod, dicendum, quod medicina debet offerri secundum conditionem morbi. Et quia peccatum hominis fuit per superbiam qua præcepta Dei contempsit, oportuit quod ad salutis medicinam percipiendam præpararetur per humilitatem, vt cognosceret infirmitatem suarum virium: quia nec lege naturali, nec lege scripta adiutus poterat sibi prouidere. Et sic tanto humilius, & ardentius medicinam quæreret quanto in se auxilium sibi non inueniebat. Secundo, saluantis virtus, cum dicitur [Mons domus domini.] In quo domus domini est fundata. Ezech. 3. Dimisit me super montem excelsum. Tertio, saluantis gradus [in verticem montium] idest maiorum. [Et eleuabitur super colles,] idest, super minores principes, infra 52. Ecce intelliget seruus meus exaltabitur & eleuabitur, & sublimis erit valde. [Et fluent ad eum.] Hic, ponitur gentium conuersio. Et circa hoc tria ponit. Primo, ipsam conuersionem. Secundo declarat conuersionis ordinem, ibi [Et ibunt populi.] Tertio, promittit conuersionis pacem, ibi. Et iudicabunt gentes.] Dicit ergo, quantum ad primum. [Et fluent,] in quo notatur multitudo & festinantia. [Omnes gentes,] idest, de gentibus omnibus aliqui. Hier. 31. Adducam eos per torrentem aquarum in via & non impingent in ea: ordo

ordo conuersionis fuit, quod per vocationem eorum qui fuerunt ex Iudæis, gentes conuersæ sunt. Et ideo, tria circa secundum ponit. Primo, vocantes. Secundo vocationem, ibi. [Venite, &c.] Tertio, ordinis rationem, ibi. [Quia de Sion, &c.] dicit ergo. [Populi,] ideſt, qui ex Iudæis [multi] non omnes, in quo notatur paucitas Iudæorum conuersorum respectu multitudinis gentium [ibunt] passibus fidei, credentes, & dicent 2. Corinth. 4. Et nos credimus, propter quod & loquimur. [Venite.] Hic ponitur vocatio. Vocatur autem tripliciter ad fidei eminentiam: vnde dicit. [Venite] per consensum. [Ascendamus,] per fidem [in montem Domini] ideſt, ad Christum,] & ad domum Dei Iacob,] ideſt, Ecclesiam. Hier. 31. Surgite & ascendamus in Sion ad Dominum Deum nostrum. Quia hæc dicit Dominus. Exultate in lætitia Iacob. Secundo, ad doctrinam, cum dicit. [Docebit nos vias suas,] ideſt, præcepta quibus ad ipsum itur. Can. 8. Ibi me docebis, & dabo tibi poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum meorum. Tertio, ad obedientiam consiliorum. [Et ambulauimus] post eum [in semitis eius.] Hier. 6. Interrogate de semitis antiquis quæ sit via bona, & ambulate in ea. [Quia de Sion.] Hic ponit ordinis rationem, dicens: [quia de Sion] non de monte Sina [exibit lex] spiritualiter intellecta, [& verbum Domini,] ideſt, Euangelium, [de Hierusalem] propter contemplationem pacis. Salus enim ex Iudæis est. Ioan. 4. & infra 29. Qui egrediuntur impetu à Iacob, florebit & germinabit Israel.

b Hic promittit conuersis pacem. Et circa hoc tria facit. Primo, ponit pacis effectiuum. Secundo pacis signum [Et conflabunt gladios, &c.] Tertio, pacis fructum [non leuabit gens.] Effectiuum pacis est regis iudicium. Et ideo primo dicit. [Iudicabit gentes,] dando eis iura, [& arguet populos,] corrigendo peccata, infra 11. Iudicabit in iustitia pauperes & arguet in æquitate pro mansuetis terræ. Signum pacis est, quod instrumenta belli vertentur in cultum agri, vnde dicit. [Et conflabunt gladios suos in vomeres.] Psalm. 46. Arcum conteret, & confringet arma. Fructus est in amotione hostium. vnde dicit [Non leuabit gens contra gentem gladium.] infra 26. Verus error abiit, seruamus pacem, quia in te sperauimus, Sed contra quia postea fuerunt multa bella, Glo. respondet, quod non fuerunt tam magna sicut ante. Vnde in tempore. Antichristi quamuis sit futura magna persecutio, tamen habebunt pacem magnam adinuicem sicut fuit in tempore Diocletiani Vel melius dicendū, quod referatur ad pacē factam per Christum, quę complebitur in futuro. [Domus Iacob] Hic ponitur vocatio Iudęorū post conuersionē gentium factam. Vel ex persona prophetæ, vel ex persona gentilium, vt sint in cauda qui fuerunt in capite. Roma. 11. Cæcitas ex parte contingit in Israel donec plenitudo gentium subintraret, & sic omnis Israel saluus fieret. [Ambulemus] simul & concorditer vt sit vnum ouile. Ioa. 10. Et fiet vnum ouile, & vnus pastor, [in lumine] Io. 12. Ambulate dū lucem habetis. [Proiecisti enim, &c.] Hic ostendit eorum reatum. Et primo, in generali. Secundo, in speciali ibi. [Et augures habuerunt &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit eorum à Deo elongationem, cum dicit. [Proiecisti enim.] Et sic continuat Glo. Merito vocandi sunt quia proiecisti. Hier. 22. Quare abiecti sunt ipse & semen eius & proiecti in terram quam ignorauerunt? Secundo, ponit elongationis causam, [quia scilicet repleti sunt] iniquitate. [vt olim] in Ægypto Hier. 23. Adulteriis repleta est terra. Non enim ea causa elongationis à Deo nisi peccatum. Vnde infra 59. Peccata vestra & iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum. [Et augures.] Hic ponit eorum culpam in speciali. Et precipue circa idololatriam, quam arguit in eis tripliciter. Primo, quantum ad gentilem conuersationem. Secundo, quantum ad idololatriæ occasionem, ibi. [Repleta est terra, &c.] Tertio quantum ad cultus obseruationem, ibi. [Et repleta est terra.] Gentilem conuersationem reprehendit in eis in duobus. Primo, quantum ad diuinos & augures quos habebant, vnde dicit. [Augures, ideſt, prognosticantes de futuris ex voce & garritu auium. [Habuerunt, vt Philistiim.] In quibus maxime, hæc superstitio vigebat, contra id quod præcipitur Deut. 18. Caue ne imitari velis abominationes gentium illarum. Et infra statim. Non inuenietur in te qui ariolos scisciteur, & obseruet somnia, atque auguria. [Sed videtur quod augurium non sit peccatum.] Aues enim meliorem æstimationem habent, quam pisces qui sunt magis aquosi. Sed marinarij ex motu quorundam piscium accipiunt coniecturas, de tempestate futura. Ergo etiam per aues potest aliquid prognosticari de futuris. Et dicendum, quod Deus prouidit vnicuique rei, ea quibus possit conseruari in esse, secundum suæ naturæ capacitatem: & ideo homini dedit rationem, per quam, conferendo potest sibi adinuenire remedia contra nociua. Et quia in brutis deficit ratio, ordinauit, vt quod ex ratione deficit, natura suppleret: & ideo talibus data sunt arma, & operimenta naturaliter, quæ homo per artem sibi acquirit. Similiter creata est eis, quædam vis naturalis æstimationis, impellens ea ad operandum opera suæ speciei. Vnde potius aguntur, quam agant, vt dicit Damascenus. Et cum natura inferior reguletur per naturam superiorem, & moueatur, relinquuntur in ipsis impressiones superiorum motuum fricantium huiusmodi motum per quem mouentur ad prouidendum sibi in necessariis. Et in talibus accipere coniecturam ab auibus, vel auium motibus, vel aliorum animalium, non est peccatum, sed tantum de his quæ habent causam ex libero arbitrio, quod non operatur necessitate stellarum. Secundo, quantum ad passiones innaturales, in quibus subiacebant. Vnde dicit. [Pueris alienis.] Ideſt, alienigenis vel à Deo alienis. [Adhæserunt] Per turpem abusum. Rom. 1. Masculi in masculos turpitudinem operantes. 2. Macha. 4. dicitur de hoc vitio. Erat autem & incrementum quoddam, & profectus gentilis & alienigenæ conuersationis, propter impij, & non sacerdotis Iasonis nefarium, & inauditum scelus [Repleta est.] Hic ponit idololatriæ occasionem, quæ est auaritia. Ephes. 5. Aut auaritia quæ est idolorum seruitus. Primo ergo ostendit auaritiam eorum, quantum ad multiplicationem rerum quæ pertinent ad necessitatem victus, cum dicit. [Repleta est terra.] In quo notatur abundantia rerum. [Et non est finis.] In quo notatur insatiabilitas auari, qui non implebitur pecunia Eccles. 5. Auarus non implebitur pecunia. Et qui amat diuitias, fructum non accipiet ex eis. Et Osee 2. Dedi eis frumentum, & & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui eis, & aurum quæ fecerunt Baal. Secundo, quantum ad res quæ pertinent ad portantis vsum, cum dicit. [Repleta] Psalm. 19. Hi in curribus, & hi in equis: nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus. [Et repleta est. [Hic arguit in eis idololatræ cultum.] Et arguit hic ex tribus. Primo, ex multitudine, cum dicit. [Et repleta est.] Osee 7. Multiplicauit Ephra in altaria ad peccandum. Hieronymus 2. Sub omni ligno frondoso, & in omni colle sublimi tu prosternebaris meretrix. Secundo, ex idolorum vilitate, [quia opus manuum suarum] & adhuc plus, quod fecerunt digiti eorum Psalmo 113. Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum homi-

num. Tertio, ex hominis dignitate: & ideo dicit. [Homo] qui ad imaginem Dei factus est [Inclinauit se] supponendo se idolis. [Vir] qui virtuosus videbatur quantum ad acquisita, [humiliatus est] Ps. 48. Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Infra 44. Curuatus est ante illud & adorat, & dicit, Libera me.

c Hic comminatur eis pœnam. Et diuiditur in duas partes. In prima ostendit eis imminere periculum: in secunda concludit euasionis remedium, ibi. [Quiescite ergo &c. Ostendit autem eis imminere periculum removendo tria. Primo, præsumptionem de diuina misericordia. Secundo confidentiam de propria potentia, ibi. [Oculi sublimes &c. Tertio, remedium, quod relinquebatur in aliorum fiducia, ibi. [In die illa proiiciet homo idola &c.] Et quia diuina misericordia mensuram non habet, sed semper superexaltat iudicium, ideo non removet eam prædicando vt defuturam, sed imprecando pœnam, vt iustam. Duo ergo facit. Primo ponit imprecationem dicens. Ex quo tam turpia mala faciunt [Ergo ne dimittas eis.] quasi dicat. Iustum esset vt in nullo eorum misereris Hier. 5. Nunquid super his non visitabo dicit Dominus, & super gentem huiusce modi non vlciscetur anima mea? Secundo, ironice ponit consilium ad euasionem dicens [Ingredere,] quasi dicat. Ex quo ipse non dimittit, restat vt abscondaris à facie eius. [Ingredere in Petram] ad literam, in fixuras petrarum ad ibi manendum [Abscondere fossa humo,] ideſt in cauernis terræ à facie timoris domini, ideſt, à facie illorum per quos Deus se probat timendum, & glorificandum. Hier. 18. Relinquite ciuitates: sed hoc non valebit eis vnde in Psalm. 138. Quò ibo à spiritu tuo: & quò à facie tua fugiam. Bernardus exponit de Christo. Petra enim est Christus 1. ad Corinth. 10. In ipso est intrandū per deuotionis affectum Dicit ergo. Ego quod mihi deest vsurpo, de visceribus Iesu Christi. Viscera enim misericordiæ affluxerunt, nec desunt foramina per quæ effluant. Foderunt enim manus eius, & pedes eius perforauerunt Can. 2. Surge, propera amica mea, & veni in foraminibus Petræ. [Oculi sublimes.] Hic remouet ab eis confidentiam de propria potentia. Et circa hoc duo facit. Primo, excludit potentiam resistendi. Secundo, repellit cautelam latendi, ibi. [Et introibunt &c.] Circa primum tria facit. Primo, ponit intentum. Secundo explicat modum ibi. [Quia dies &c.] Tertio, concludit propositum, & incuruabitur &c. Ponit autem duo ad excludendum potentiam resistendi. Primo ipsorum depressionem, tum quantum ad superbiam cordis, cum dicit. [Oculi,] ideſt, superbia, sublimis, ideſt, hominis potentis, [humiliati,] ideſt, humiliabuntur. Præteritum pro futuro propter certitudinem prophetiæ Prou. 30. Generatio cuius oculi excelsi sunt, & palpebræ in alta surrectæ Iob 40. Respiciet cunctos superbos, & confundet eos, & conteret impios, de loco suo: tum etiam quantum ad nobilitatem generis, vnde dicit [Altitudo virorum,] ideſt nobilitas generis Amos 2. Ego exterminaui Amorrhæum à facie eorum, cuius altitudo cedrorum altitudo eius. Secundo, ponit punientis exaltationem. [Exaltabitur,] ideſt, altus apparebit, in punitione, qui infirmus videbatur in expectatione Psal. 9. Cognoscetur dominus iudicia faciens, infra 5. Exaltabitur dominus exercituum in iudicio [Quia dies domini. Hic ponitur modus expletionis prædictorum. Et primo, quantum ad depressionem hominum. Secundo, quantum ad subtractionem rerum. [Et super omnes &c.] Dicit ergo primo. Ideo erit hoc, quod dictum est Quia dies domini.] id est, vltionis tempus, infra 63. Dies vltionis in corde meo, annus retributionis meæ, venit

A [exercituum] vt non dubitetur, de victoria eius, cui tanta subest obsequentium multitudo [veniet,] quasi graue pondus ad comprimendum [super omnem superbum, & excelsum] ideſt, super eum qui magis de magnis, quæ habet, extollitur. [Et super omnem arrogantem,] qui eleuatur de eo, quod non habet. Gregorius, Arrogans est, qui sibi tribuit, quod non habet Prouerb. 8. Arrogantiam & superbiam, & viam prauam, & os bilingue detestor. [Et humiliabitur.] Luc. 14. Qui se exaltat humiliabitur. [Et super omnes cedros.] Hic ponit subtractionem rerum quæ faciuat ad defensionem. Et primo, quantum ad ea quæ faciunt, quantum ad præparationem machinarum: vel propter altitudinem. Et sic dicit [Super omnes cedros,] vel fortitudinem, & sic dicit [Super omnem quercum]
B Zach. 11. Aperi libere portas tuas & comedat ignis cedros tuos. Et infra. Vlulate quercus Basam, quia succinctus est saltus munitus. Secundo quoad ea quæ pertinent ad mutationem locorum, aut à natura. [Et super omnes montes excelsos &c.] Ezech. 6. Hæc dicit dominus Deus montibus, & collibus, rupibus, & vallibus: aut ab arte, [& super omnem turrim excelsam &c.] Sopho. 1. Dies tubæ & clangoris super ciuitates munitas, & super angelos excelsos, & tribulabo homines. Tertio, quantum ad ea quę pertinent ad abundantiam victualium. Et sic dicit. [super omnes naues] In quibus deferuntur, [Tharsis,] ideſt, maris, infra. 23. Vlulate naues maris, quia vastata est domus vnde veni-
C re consueuerant. [Et super omne, quod visu pulchrum est.] Hoc pertinet ad hostium implacationem, vel augumentationem pugnantium Iudith 10. Quis contemnet populum Hebræorum qui tam decoras habet mulieres. [Et incuruabitur.] Hic quasi concludit propositum. Et est omnino idem quod prius dictum est, nisi quod additur de destructione idolorum, vt ostendatur ipse solus excelsus, cum dicit [Et idola.] Ezec. 6. Confringentur & cessabunt idola vestra, & conterentur delubra vestra [Et introibunt in speluncas &c.] Hic ponit cautelam latendi, & est idem quod prius, nisi quod hic prædicitur quasi futurum, quia impotentiam deiciendam prædicando, & non imprecando exposuerat. Ps. 62. Introibunt in inferiora terræ, trahentur in ma-
D nus gladii, partes vulpium erunt. [In die illa.] Hic remouet tertium, scilicet dolorum fiduciam. Et primo remouet auxilium [vt adoraret] Ezechiel 8. Et ingressus vidi & ecce omnis similitudo reptilium & animalium abominatio & vniuersa idola domus Israel depicta infra 31. In die illa abiiciet vir idola argenti sui, & idola quæ fecerunt manus eius in peccatum. Secundo, replicat latendi subsidium, ibi. [Et ingredietur &c.] Apoeal. 6. Omnis seruus & liber absconderunt se, in speluncis, & in petris montium. [Quiescite ergo] Hic ponit sanum consilium ad euadendum. Et dicit. Ergo ex quo omnia ista non valebunt vobis [quiescite ab homine,] ideſt, cessate ab offensa ipsius, scilicet Christi. [Cuius spiritus in naribus eius,] ideſt, qui spirat [in naribus,] ideſt, viuit sicut alii homines quantum ad humanitatem. [Quia excelsus reputatus est
E ipse] quantum ad diuinitatem à sanctis, & ab angelis. Psal. 112. Excelsus super omnes gentes Dominus, & super cœlos gloria eius. Vel aliter: loquitur de Deo ad similitudinem hominis per figuram Antropopatos [Ab homine,] ideſt Deo, [cuius spiritus in naribus,] loquitur ad similitudinem irati, qui propter multiplicationem spirituum exufflat per nares: vnde dicit Homerus, Quod fortes austeram virtutem per singulas nares exufflabant Psal. 17. Ab inspiratione spiritus iræ tuæ. Infra 30. Ardens furor eius & grauis ad portandum. Et iterum, spiritus velut torrens inundans, vsque ad medium colli ad perdendas gentes in nihilum: & hoc

refertur

refertur ad primum in quo remouit præsumptionem de misericordia Dei : quia excelsus ipse] discretiue quasi solus.

CAP. III.

ECce enim dominator Dominus exercituum auferet ab Hierusalem, & à Iuda validum & fortem, omne robur panis, & omne robur aquæ, & fortem & virum bellatorem, & iudicem & propheram, & ariolum, & senem principem super quinquaginta, & honorabilem B vultu, & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquii mistici. Et dabo pueros principes eorum, & effæminati dominabuntur eis. Et corruet populus vir ad virum, & vnusquisque ad proximum suum. Tumultuabitur puer contra senem, & ignobilis contra nobilem. Apprehendet enim vir fratrem suum, domesticum patris sui, & dicet. Vestimentum tibi est, princeps esto noster, ruina autem hæc sub manu tua Respondebitque in die illa dicens Non C sum medicus, & in domo mea non est panis, neque vestimentum. Nolite constituere me principem populi.

b Ruit enim Hierusalem & Iudas concidit : quia lingua eorum, & adinuentiones eorum contra Dominum, vt prouocarent oculos maiestatis eius. Agnitio vultus eorum respondebit eis, & peccatum suum quasi Sodoma prędicauerunt, nec absconderunt. Væ animæ eorum quoniam reddita sunt eis mala. Dicite iusto, quoniam bene, quoniam fructum D adinuentionum suarum comedet. Væ impio in malum. Retributio enim manuum eius, fiet ei. Populum meum exactores sui spoliauerunt, & mulieres dominatæ sunt eis. Populo meus qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant. Stat ad iudicandum Dominus, stat ad iudicandos populos. Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui, & principibus eius. Vos enim depasti estis vineam E meam, & rapina pauperis in domo vestra. Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis, dicit Dominus exercituum

c Et dixit Dominus Deus. Pro eo quod eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant, & ambulabant, & pedibus suis composito gradu incedebat: Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit. In die illa, auferet Dominus ornamentum calceamentorum, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia, & periscelidas, & murenulas, & olfatoriola, & inaures, & annulos, & gemmas, in fronte pendentes, & muratoria, & palliola, & linteamina, & acus, & specula, & syndones, & vittas, & theristra. Et erit pro suaui odore fœtor, & pro zona funiculus, & pro crispanti crine caluicium, & pro fascia pectorali cilicium. Pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent, & fortes tui in prælio. Et mœrebunt atque lugebunt portæ eius, & desolata in terra sedebit.

Hic incipit secunda pars In qua arguit peccatum eorum, quantum ad oppressionem proximorum. Et diuiditur in duas partes. In prima ponitur opprimentium confutatio. In secunda, oppressorum consolatio 4. cap. [Et apprehendent &c.] Et quia violentum dominium non solum est culpa hominis, sed etiam est pœna Dei iudicantis peccata populi, sicut dicitur. Iob 34. Qui regnare facit hypocritam propter peccata populi, ideo prima pars diuiditur in partes duas. In prima enim prædicitur, secundum quod est pœna à Deo inflicta. In secunda arguitur, secundum quod est culpa ab homine commissa, ibi. [Populo meus &c.] Prima diuiditur in duas partes. In prima comminatur regiminis subuersionem. In secunda assignat rationem, ibi. [Ruit enim] Prima diuiditur in tres. In prima subtrahuntur à regiminis officio idonei. In secunda præficiuntur indigni, ibi [Et dabo pueros &c.] [In tertia refutant vocati, ibi. [Respondebitque in die &c.] Prima in duas. In prima subtrahit idoneum à regiminis officio In secunda, vtilem ad regentis auxilium, ibi. [Consiliarium &c.] Prima diuiditur in tres, secundum tria quæ requiruntur ad idoneitatem prælatorum. Primo enim aufert idoneum, quantum ad potestatem. In secunda, quantum ad sagacitatem, ibi. [Iudicem &c.] In tertia, quantum ad authoritatem, ibi [Senem &c.] Potestas ad regenda bella populi requiritur in duce, & valet ad compescendum insolentias. Eccles. 9. Noli quærere fieri iudex, nisi virtute valeas irrumpere iniquitates : quæ in tribus consistit, secundum quæ diuiditur prima pars huius tertiæ partis, scilicet in fortitudine corporis quæ consistit in tribus, scilicet in complexionis vigore, & quantum ad hoc dicit Moneo vt quiescatis [enim] idest, quia [ecce] in proximo est, [aufert, validum,] idest, bene valentem in complexionis sanitate. In membrorum robore. Et sic dicit [fortem,] quia fortitudo consistit in ossibus & neruis, vt dicit Philosophus. Iterum in cibi multitudine. Et sic dicit. [Omne robur panis,] in quo omnis cibus & potus significatur Eccl. 29. Initium vitæ hominis aqua & panis, & vestimentum. Secundo, consistit potestas in constantia cordis, & sic dicit [fortem,] secundum quod venit à fortitudine quæ est virtus animæ. Tertio, consistit in exercitio bellicæ artis. Et sic dicit, [virum bellatorem.] Sapientia autem requiritur ad exercendum iudicia, propter quod petiit Salomon sapientiam à Deo. 3. Reg. 3. Dabis seruo tuo cor docile, vt possit discernere inter bonum & malum. Et hoc habetur tripliciter. Vel humana institutione, & quantum ad hoc dicit, [iudicem,] quasi iuris peritum. Vel diuina inspiratione, & quantum ad hoc dicit. [Prophetam,] vel dæmonis reuelatione, & quantum ad hoc dicit. [Ariolum,] quia in aris dæmonum diuinabant,

& aliquando vera dicebant. Authoritas necessaria est ad reuerentiam. Et hæc etiam consistit in tribus. In officij dignitate & quantum ad hoc dicit [Principem] & per hoc omnes alios principes intelligit, vt dicit Glos. In morum honestate, & propter hoc dicit. [Senem,] scilicet moribus, In vultus maturitate, [honorabilem,] & propter hoc dicit: [vultu] Vtiles autem sunt aliqui principibus ad regimen populi, vel ad expediendum dubia negocia, & quantum ad hoc dicit Consiliarium vel ad facienda ædificia: & ideo dicit, [sapientem de archirectis] ab archos, quod est princeps, & tecti, quod est ars & præcipue mechanicarum. Vnde architector dicitur principalis artifex, qui præcipit artificibus inducere formam, & præparare materiam secundum considerationem finis cuius scientia habet vsum pro actione. Sapientia autem, vt dicit Philosophus est duplex, scilicet vniuersalis, & particularis. Particularem diffiniens dicit quod est virtus; per quam homo potest in vltimo cuiuscũque artis versari, vt medicinę. Et ob hoc dicitur sapiens medicus, qui est certissimus in his quæ sunt medicinæ. Et similiter sapiens faber & sic de aliis. Et hoc modo sumitur hic. Vniuersalis sapientia est, quæ est vltimum in omnibus artibus & scientiis. Et ista est, per quam homo eleuatur in cognitione nobilissimarum causarum, ideſt substantiarum separatarum vel spiritualium. Et hæc secundum Philosophum, est Metaphysica & secundum nos est Theologia. Tertio, aliquis necessarius est, ad instruendum diuina Et quantum ad hoc dicit Et prudentem eloquii mystici,] à mysticum quod est secretũ, ideſt, diuinorum verborum quæ secretarunt. Et de omnibus his habetur 4. Reg. penult Quod translati sunt à Nabuchodonosor in Babyloniam. Transtulit quoque Ioachim in Babylonem & matrem regis, & vxores regis, & eunuchos, & iudices terræ duxit in captiuitatem. [Et dabo pueros Hic ostenditur subuersio regiminis, quantum ad hoc, præficiuntur indigni. Et diuiditur in duas partes. In prima ponitur indignorũ prælatio. In secunda consequens populi turbatio, ibi. [Et corruet populus &c.] Sunt autem indigni, quantum ad defectum sapientiæ & ętatis. Et ideo dicit [Dabo pueros principes] Et quantum ad defectum virtutis. Et sic dicit. [Et effæminati dominabuntur,] ideſt lasciui & imbecilles. Oseæ 12. Dabo tibi reges in furore meo. Effectus autem regiminis in perturbatione populi, tangitur triplex. Primo, vniuersalis dissensio. Vnde, dicit. [Corruet populus.] scilicet ab vnitate pacis, per quam est populus. [vir ad virum,] ideſt, contra virum prouerbiorum. 11. Vbi non est gubernator corruet populus. Zach. 10. Abducti sunt quasi grex, affligentur: quia non est eis pastor. Secundo amicitiæ dissolutio. [Vnusquique ad proximum suum,] ideſt contra proximum suum. Hieron. 10. Omnis frater supplantans supplantabit, & omnis amicus fraudulenter incedet. Tertio ordinis confusio. [Tumultuabitur puer contra senem &c.] Thren. 4. Facies sacerdotum non erubuerunt, nec senum miserti sunt. [Apprehendet.] Hic ostendit subuersionem regiminis, quantum ad hoc, quod inuitati ad regendum recusant, quasi quoddam ruinosum. Et diuiditur in partes duas In prima ponitur eligentium inuitatio. In secunda electi recusatio, ibi. [Et respondebit &c.] Circa primum tria ponuntur scilicet ipsa electio, electionis occasio, officii immutatio. Electio est inordinata, quia ab vno tantum vnde dicit. [rulmutuabitur enim] ideſt, quia non conuenienter eligent: sed [apprehendet vir fratrem suum,] ideſt, coniunctum sanguine. [Domesticum patris sui, ideſt, familiaritate acceptum, quamuis etiam vilem Mich. tertio. Qui ædificat Sion in sanguinibus, & Hierusalem in iniquitate. Et hoc est, contra formam seruatam. Nunc primo, in electione principum A facta præcepto Domini, authoritate prælati, & consensu multitudinis. Sed occasio est viris, quia propter diuitias vnde dicit. [Vestimentum tibi est.] Sperat enim temporalem subuentionem. Et hoc est, contra formam traditam. Exo. 18. Prouide de omni plebe viros potentes & timentes Deum in quibus sit veritas, & qui oderunt auaritiam, & constitue ex eis tribunos & centuriones qui iudicent populum omni tempore: sed iniunctio periculosa. vnde dicit. Princeps esto noster. [Ruina autem hæc. [ideſt, periculum, sub manu tua ideſt, sub custodia tua, & defensione tua 3. Reg. 20. Custodi virum istum, qui si lapsus fuerit erit anima tua pro anima eius [Respondebit.] Hic ponitur recusatio electi. Et ponitur rationabilis excusatio. Secundo concluditur officii refutatio, ibi. [Nolite &c.] In excusatione prætendit tria, scilicet impotentiam ad repellendum nociua. [Non sum medicus,] scilicet vt possim mederi miseriis vestris Hier. 8. Numquid resina est, in Galaad, aut medicus non est ibi? scilicet, ad supplendum defectum. Et propter hoc dicit. [Et in domo mea non est panis.] quo suppleam defectum famis vestræ Thren. 4. Paruuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis ad fouendum, vel conseruandum nutrimentum: & ideo dicit [Nec vestimentum] quo conseruatur calor. Prouerb. vlt. Non timebit domui suæ à frigoribus niuis. Omnes enim domestici eius vestiti sunt duplicibus [Nolite me constituere principem populi] Hic concluditur officii refutatio. Iudicum 9. Nunquid possum deserere pinguedinem meam qua dii vtuntur, & homines? Vbi ponitur triplex ratio scilicet impedimen- C tum deuotæ contemplationis, dulcis affectionis, infra. Nunquid possum deserere dulcedinem meam? & spiritualis exultationis. Nunquid possum deserere vinum meum quod lætificat Deum & homines, & inter cætera ligna promoueri?

b Hic ponit causas directæ renuntiationis. Et primo ponit causam proximam, scilicet pœnam vniuersalis ruinæ. Vnde dicitur ex parte prophetæ ideo recusabit [Enim] ideſt, quia [ruit Hierusalem, [ideſt ipsa ciuitas [& Iudas:] ipsa prouincia [concidit] per pœnam à sua integritate. Infra 25. In captiuitatem transduxerunt robustos eius, suffoderunt domos eius, posuerunt eam in ruinam Secundo, ponit causam remoram, scilicet culpam. Et diuiditur in partes tres. In prima aggrauat culpam. In secunda, contra culpam ordinat pœnam, ibi [Væ animæ eorum &c.] Tertio ostendit punientis iustitiam, ibi [Dicite iusto &c.] Peccatum aggrauat ex tribus: ex peccati specie: quia blasphemant in Deum. Vnde dicit: ideo concidit,] [quia lingua eorum contra dominum] Infra 57. Super quem lusistis, super quem dilatastis os, & eiecistis linguam Secundo ex peccati nouitate: Vnde dicit [Adinuentiones eorum contra dominum.] Oseæ 7. Nunc circundederunt eos adinuentiones suæ, coram facie mea factæ sunt. Tertio ex peccati publicatione vnde dicit. [Agnitio vultus eorum,] & hoc, quia peccatum suum à vultu, agnitum aliis fecerunt. [Respondebit eis,] in pœnam quantum ad gestus. Et quantum ad peccati commendationem dicit [Et peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt] Hiere. 2. Frons meretricis facta est tibi, & noluisti erubescere. Aliter exponitur in glo. [Agnitio vultus eorum] ideſt, cognitio suorum peccatorum, quam in intellectu habebunt: quia in vultu sunt sensus. [Respondebit eis] quærentibus quare puniuntur vel aliter. [Agnitio vultus eorum] ideſt remorsus conscientiæ [respondebit eis] sicut pœna. Et mystice hoc refertur ad peccatum quo Christum videntes cognoscere noluerunt, de quo conscientia redarguet eos secundũ quod dicit Glos. Et quia iustitia Dei non sinit, tam grauia mala multa, ideo. [Væ animæ eorum] non

ſolumcorpori. [Quoniam reddita ſunt eis mala.] ſcilicet in Dei præſcientia, vel preteritum ponitur pro futuro. Et ne putetur pœna omnes inuoluere ſubiungitur Dei iuſtitia in diſcretione bonorum à malis. Et circa hoc duo facit, primo ponit remunerationem bonorum dicens. [Dicite iuſto] cuicunque: [quoniam bene] erit ei, cum alii damnabuntur [quoniam fructum] ideſt mercedem [adinuentionum ſuarum] comedet, quaſi fructum capiens bonorum excogitatorum. Sicut enim mali ſunt ſolliciti, ad inueniendum modos quibus peccatur ita & boni ſunt ſoliciti, vt adinueniãt qualiter Deo placere poſſunt. 1. Cor. 7. Qui ſine vxore eſt, ſolicitus eſt, quæ Domini ſunt, quomodo placeat Deo. Pſalm. 27. Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es. Secundo, ponit punitionem malorum dicens. [Væ impio in malum.] ideo, pro malo quod ſibi imminet [retributio manuum fiet ei.] Pſ. 9. In operibus manuum ſuarum comprehenſus eſt peccator [Populum meum. Hic arguitur oppreſſio populi, ſecundum quod eſt peccatum hominis opprimentis. Et diuiditur in partes duas. In prima ponitur oppreſſionis vitium, in ſecunda reducitur pœnæ iudicium, ibi. [Stat ad iudicandum Dominus &c.] Tripliciter autem quidam opprimebant populum. Primo opprimebant principes per violentiam rapiendo. Et quantum ad hoc dicit] Populum meum expoliauerunt,] bonis ſuis. Ezech. 22. Populi terræ calumniabantur calumniam, & rapiebant violenter, egenũ & pauperem affligebant Secundo, mulieres trahendo ad concupiſcentiam, & etiam ad idololatriam: ſicut de Salomone dicitur 3. Reg. 3. Et quantum ad hoc dicit,] mulieres eorum dominatæ ſunt eis.] Eccleſ. 9 Ne des mulieri poteſtatem animæ tuæ, ne ingrediatur in virtute tua. Tertio prophetas decipiendo per aſtutiam adulationis & quantum ad hoc dicit [Populo meus] quaſi dicat. Per prophetas conſueueram vobis loqui ſed quia illi mendaces ſunt per me vobis loquar ne videatur non debere credi, quod propheta ſit, contra prophetam [decipiunt] promittendo ſecuritatem [diſſipant, præbendo occaſionem culpæ Mich. 3. Hæc dicit dominus ſuper prophetas, qui ſeducunt populum meum, qui mordent dentibus ſuis & prædicant pacem. Hier. 14. Prophetæ dicunt eis, non videbitis gladium, & fames non erit in vobis, pacem veram dabit vobis in loco iſto. [Stat ad indicandum] Hic inducitur iudicium ad puniendum oppreſſores: & diuiditur in partes duas. Et primo ponitur iudicium, contra oppreſſores principes. In ſecunda, contra mulieres, ibi [Et dixit dominus.] Pſeudoprophetæ ad ſpoliandum populum decipiebant & ideo habens idem iudicium cum principibus Ezech. 13. Violabant me ac populum meum, propter pugillum hordei, & frumentum panis. Circa primum tria facit. Primo, inducitur iudex. Vnde dicit [Stat ad iudicandum] Mich. 4. Iudicabit populos multos. Dan. 7. Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt. Secundo inducuntur rei vnde dicit. [Dominus ad iudicandum veniet cum ſenibus,] ſcilicet ſacerdotibus, & principibus regibus, & ducibus Ezech. 34. Ego iudicabo inter pecus & pecus & inter arietem, & hircum. Tertio, ponitur cauſa. Et primo inducitur accuſatio actoris cum dicit. [Vos depaſti eſtis.] Mich. 4. Comederunt carnes populi mei. Secundo, ponitur increpatio iudicis cum dicit Quare atteritis] affligendo, [facies pauperum commolitis] attenuando. Amos 4. Calumniam facitis egenis & confringitis pauperes. Ipſe enim Deus erit actor & iudex. Notandũ ſuper illo verbo. [Dicite iuſto quoniam fructum &c.] quod eſt fructus iuſti. Primo quem reddit. Et hic eſt triplex, ſcilicet fructus ſuæ operationis Ioan. 10. Eatis & fructum afferatis, & fructus veſter maneat. Suæ prædicationis. Heb. vlt. Offeramus hoſtiam laudis Deo, ideſt fructum labiorum confitentium nomini eius. Suæ confeſſionis. Secundo quem percipit. Et hic eſt etiam triplex, ſcilicet fructus remiſſionis culpæ Eſa. 27. Dimittetur domui Iacob iniquitas. Et iſte eſt omnis fructus, vt auferatur peccatum eius. Participationis gratia. Gal. 5. Fructus autem ſpiritus, charitas, gaudium, pax, patientia &c. Prouerb. 3. Melior acquiſitio eius negociatione auri, & argenti primi, & puriſſimi fructus eius. Tertio quem quęrit. In fruitione Dei. Can. 2. Fructus eius dulcis gutturi meo. In ſocietate cœleſtis chori. Ezech. 36. Montes Iſrael ramos veſtros germinetis, & fructum veſtrum afferatis populo Iſrael, in perceptione diuini doni Can. 4. Emiſſiones tuæ paradiſus malorum punicorum, cum pomorum fructibus.

c Hic ponitur diuinum iudiciũ contra mulieres. Et primo aperitur culpa, Secundo prædicitur pœna ibi. [Decaluabit &c.] Prima, diuiditur in duas. In prima, arguit eas, de ſuperbia. In ſecunda, de laſciuia, ibi [Et nutibus &c.] Circa primum duo facit. In prima arguit ſuperbiam in corde, cum dicit. [Pro eo quod eleuatæ ſunt filiæ Sion. [In ſuperbiam Pſalm. 130. Domine non eſt exaltatum cor meum. Secundo, arguit ſuperbię ſignum in corpore [Ambulauerunt extento collo] quod ſignum ſuperbiæ eſt. Iob 15. Cucurrit aduerſus eum erecto collo, & pingui ceruice armatus eſt. [Et nutibus. Hic arguit laſciuiam earum in quatuor, quibus homines ad concupiſcentiam prouocabant. Primo in ipſo viſu vnde dicit. [Et nutibus] Prouerb. 9. Non concupiſcat pulchritudinem eius, cor tuum, ne capiaris nutibus eius. Secundo, luſu, &c. [Et plaudebant.] Gloſſa ludendo Eccleſ. 9. Cum ſaltatrice ne aſſiduus ſis, ne forte pereat in efficacia eius. Tertio in exceſſu [Et ambulauerunt erecto collo.] Prou. 7. Garrula quietis impatiens, nec valens in domo conſiſtere pedibus ſuis. Quarto, laſciuo ornatu [compoſitio gradu.] Gloſſa Ornatæ de rapina pauperum. Prouerb. 7. Ecce occurrit mulier ornatu meretricio, præparata ad capiendas animas [Decaluabit &c.] Hic comminatur pœnam. Et primo quantum ad ablationem ornamentorum. Secundo, quantum ad ſolatium virorum, ibi. [Pulcherrimi quoque viri &c.] Circa primum duo facit. Primo aufert ab eis ornamenta quæ ſunt ſigna ineptæ lætitiæ & laſciuiæ. In ſecunda, recompenſat ſigna triſtitiæ & miſeriæ, ibi. [Et erit pro ſuaui &c.] Circa primum duo facit. Primo aufert ab eis ornatum naturalem capillorum. Secundo artificialem, ibi [In die illa] Dicit ergo primo. [Decaluabit] quantum ad capillos veros infra 3. In cunctis capitibus eius erit caluitium, [nudabit,] quantum ad capillos adulteros qui ſunt, ſicut indumenta. Deuteronomii 32. De captiuitate nudati inimicorum capitis. [In die illa.] Hic aufert ab eis ornamenta artificialia. Et primo, ea quæ pertinent ad ornamentum membrorum. Secundo, ea quæ pertinent ad cultum ornamentorum ibi [Acus & ſpecula &c.] Circa primum duo facit. Primo aufert ea quæ pertinent ad ornatum partium. Secundo, ea quæ pertinent ad ornatum totius, ibi. [Et mutatoria &c.] Circa primum duo facit. Primo, aufert ea quæ pertinent ad corporis membra. Secundo, ea que ſpecialiter ad ſenſus organa, ibi. [Olfatoriola &c. [Circa primum duo facit. Primo aufert ea quæ pertinent ad inferiores partes corporis. Secundo quæ ſpecialiter ad membra capitis ibi. [Et mitras &c.] Dicit ergo primo quantum ad pedes [Ornamentum calceamentorum] quæcumque & ſpecialiter, [lunulas] ideſt quaſdam picturas factas, in calceamentis de corio deaurato, Can. 7. Quam pulchri ſunt pedes tui, in calceamentis filia principis. Secundo quantum ad collum. [Torques.] ideſt, quædam ornamenta colli, vſque ad pectus pen,

dentia in honorem victoriæ data. Prouerbiorum 1. Vt addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Tertio quantum ad pectus dicit. [Monilia] quælibet ornamenta, sed specialiter fibulæ quibus munitur pectus, ne vestes aperiantur. Cant. 7. Iunctura fœminum tuorum, sicut monilia quæ fabricata sunt manu artificis. Quarto, quantum ad brachia, dicit [At millas,] ornamenta brachiorum ab armo dicta Exod. 32. Viri cum mulieribus præbuerunt armillas ad faciendum opus tabernaculi testimonii. [Et mitras.] Hic ponit ornamenta capitis. Et primo quantum ad verticem [mitras,] ornamenta capitis ad modum coronæ Iudith 10. Imposuit mitram, super caput suum, discriminato crine capitis sui. Secundo, quantum ad capillos dicit [Discriminalia.] Instrumenta quædam de argento, vel auro in modum acuti fustis facta, quibus mulieres diuidunt capillos suos, ante frontem, sicut dictum est Iudith. eodem. Discriminauit crinem capitis sui. Tertio, quantum ad collum tangit duo. Primo [periscelidas] operi, quod est circum, & thelon, quod est membrum quasi ornatus circa membrum. Aymo dicit & quod fit ex auro, ad similitudinem armillarum, & ponitur circa collum. Gloss. dicit, quod super pedes similes armillis. Alii dicunt, quod sunt quidam ornatus positi, circa extremitates vestium; sicut auri frigia, vel pelles aliquæ, vel aliud huiusmodi. Et hoc potest stare cum vtroque prædictorum: quia sic sunt, & circa collum, & circa pedes. Vestes enim habent talia, & in caputiis & in fimbriis inferioribus, & sic ornant collum mediate. Num 31. Ob hanc causam, offerimus donariis domini singuli, quod in præda auri potuimus inuenire periscelidas, & armillas, & annulos. Secundo, ponit ornamenta colli immediata, cum dicit. [Murenulas,] scilicet quædam cathenæ virgulis aureis & argenteis vermiculatæ in modum murenæ, quæ ponuntur circa collum. Cant. 1. Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento. Et quia collum medium, inter caput & corpus, ornatus eius, in vtrumque redundat & ideo cum vtroque ponitur. [Et olfatoriola. Hic ponuntur ea, quæ pertinent ad organa sensus. Et primo, quantum ad olfactum, [olfatoriola] quædam pixides in quibus ponebant muscum, & huiusmodi: vel etiam quædam vasa, sicut poma de argento facta perforata ad modum thuribuli, in quibus ponitur ignis, & aliquid odoriferum. Cant. 1. Curremus in odorem vnguentorum tuorum. Secundo, quantum ad auditum, [inaures,] idest, quidam circuli aurei, vel argentei, qui apponuntur in auribus mulierum ad hoc perforatis, Oseæ 2. Ornabatur inaure sua, & monili suo, & ibat post amatores suos. Tertio quantum ad tactum qui maxime viget in digitis [annulos] Nu. 31. authoritate inducta superius, Ob hanc causam offerimus annulos &c. Quarto, quantum ad visum [gemmas in fronte] quibus ornabantur mulieres Ægyptiæ Exod. 25. Accipietis lapides onichinos, & gemmas ad ornandum ephot ac rationale. De gustu, non facit mentionem, quia instrumentum eius interius est, & non ornatur. [Et mutatoria,] hic ponit ornamenta pertinentia ad totum corpus. Et primo ad induendum, & sic dicit [mutatoria] idest diuersa vestimentorum paria Zach. tertio. Indui te mutatoriis, & dixit. Ponite cydarim. Secundo ad operiendum. Et sic dicit [pallia] Gen. 24. At illa tollens cito pallium, cooperuit se. Tertio ad iacendum. Et sic dicit [linteamina. Ioann. vigesimo. Venit Petrus, & introiuit in monumentum, & vidit linteamina posita. [Et acus.] Hic ponit ea, quę pertinent ad cultum ornamentorum. Et primo ad componendum. [Acus] Matt. 19. Facilius est camelum intrare per foramen acus, quam diuitem intrare in regnum Dei. Secundo, ad discernendum, [& specula] A quibus mulieres discernunt vtrum sint bene ornatæ Ex. 38. Fecit & labrum æneum cum basi sua de speculis mulierum quæ excubabant ante ostium tabernaculi & atrium. Tertio, ad ornamenta operiendum. Et primo, operiendum humerorum ornamenta, [& sindones,] subtilia velamina quibus operiuntur humeri, sicut fit in campania à mulieribus Prouerb. vlti. Syndonem fecit & vendidit, & cingulum tradidit Cananeo. Secundo, ad operiendum ornamenta capitis [vittas,] idest pepla. Vel melius dicendum, quod dicuntur ligamenta, quibus mulieres ligant capillos suos ad modum retis facta, & sic accipitur. Exod. 24. Colligabisque eam vitta hiacintina, scilicet laminam de auro purissimo vbi scriptum erat nomen secundum domini. Tertio ad operimentum totius corporis dicit [Theristra.] Glossa vestis muliebris tenuissima, & visu peruia æstati idonea, & inde nominatur. Theria enim, idest, æstas. Et præcipue consueuerunt huiusmodi portare mulieres, per serica vestimenta Gen. 38. Depositis viduatis vestibus, assumpsit theristrum. De pluribus horum dicitur Ezec. 16. Vestiui te, discoloribus, calceaui te hiacinto & cinxi te bysso, & indui te subtilibus, & dedi armillas in manibus tuis, & torquem circa collum tuum, & dedi inaures super os tuum & circulos in auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo. [Et erit &c.] Hic sublatis ornamentis lasciuiæ, comminatur cultum miseriæ. Et primo, quantum ad id, quod est extra, dicit. [Et erit pro suaui odore fœtor &c.] Odor enim ab extra est. Ioel secundo. Ascendit fœtor eius, & ascendet putredo, quia superbe egit. Secundo quantum ad id, quod est circa, dicit. [Pro zona funiculus.] Iob duodecimo. Baltheum regum dissoluet, & præcinget funem renes eorum. Tertio, quantum ad id, quod est supra, dicit. [Pro crispanti crine] Quarto, quantum ad id quod est intra pro fascia pectorali, qua constringuntur vbera idest, comprimuntur ne ex magnitudine sua turpitudinem ingerant. [Pulcherrimi quoque viri &c.] Hic aufert eis virorum solatium, quantum ad quatuor. Delectantur mulieres in virorum pulchritudine. Et quantum ad hoc dicit. [Pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent.] Thren. 4. Candidiores nazarei eius nive, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, saphyro pulchriores. Secundo, in fortitudine. Et quantum ad hoc dicit. [Et fortes.] infra 23. In captiuitatem traduxerunt robustos eius, suffoderunt domos eius, posuerunt eam in ruinam. Tertio, indignitate. Et quantum ad hoc dicit, [& mœrebunt,] scilicet interius, & lugebunt, scilicet exterius. [Portæ eius, idest iudices sedentes in portis. Thren. 2. Destructę sunt in terra portæ eius, & perdidit, & contriuit vectes eius, regem eius & principes eius, in gentibus. Quarto delectantur in virorum iucunditate. Et quantum ad hoc dicit [Et desolata in terra sedebit, Thren. 1. Posuit me desolatam, tota die mœrore confectam.

Quæritur primo, circa hoc capitulum de hoc quod dicit. [Ariolum] videtur secundum hoc, quod inquirere futura ab ariolis sit licitum. Auferre enim illicitum non est pœna, sed magis beneficium. Præt. Idem videtur ex glos. quia aliquando vera dicunt: sed à quolibet est accipienda veritas ergo & ab ipsis. Præt. Cum dæmones sint specula clarissima, secundum intellectum vt dicit Dyonisius, videtur quod in his quæ pertinent ad cognitionem ad minus non sit malum accipere, & ita diuinationibus intendere erit licitum, & præcipue cum nulla cognitio sit malum, & diuinatio dicat cognitionem. Ad quod dicendum est, quod diuinatio suo nomine dicit vsurpationem actus diuini, & hoc præcipue in cognitione futurorum quæ naturaliter cognosci non possunt. Sunt enim quædam futura, quæ habent causas determinatas in natura, ex quibus necessario proueniunt:

prouenium̄t: ſicut eclypſis Solis, & de his non eſt diuinatio. Quædam etiam habent cauſas determinatas ex quibus prouenium̄t vt in pluribus. Sicut ſiccitas in æſtate ſub cane. Vnde his non eſt diuinatio. Tales enim ſunt prænoſticationes medicorum de ſanitate vel morte, & nautarum de tempeſtate futura: niſi forte prænuncientur immobili veritate futura: quia hoc ſolius Dei eſt. Sunt etiam quædam futura quæ non habent cauſas determinatas in natura & præcipue quæ fiunt ex libero arbitrio. Et horum prænotionem nullus habet niſi Deus, cui omnia ſunt præſentia propter ſtabilitatem ſuæ æternitatis, vel aliquis accipiens à Deo. Et ſi quidem inſpiratione diuina talia prædicunt, erit prophetia non diuinatio. Si autem per propriam inuentionem, & deceptionem propter lucrum, ſicut faciunt B vetulæ, dicitur diuinatio & eſt peccatum. Tum propter mendacium: quia aſſerunt incerta pro veris, tum propter vſurpationem diuinitatis. Similiter dicitur diuinatio ſi fiant conſilio dæmonum qualitercumque qui quidem poſſent aliqua futura prædicere, vel quorum ipſi ſunt cauſa, vel quæ ipſi ſciunt per reuelationem bonorum angelorum, vel præſciunt naturali cognitione in his, quæ habent cauſas determinatas in natura: latentes tamen nobis, & notas eis, tum propter perſpicacitatem intelligentiæ, tum propter experimentum longi temporis. Et tamen ſemper eſt peccatum inquirere ab eis & apoſtaſia à fide, vt dicit Aug. Et hoc propter tres rationes. Primo quia quamuis vera dicant tamen ſemper intentio eorum eſt ad fallendum. Secun- C do, quia certitudinalem cognitionem habere non poſſunt, niſi de his quæ per reuelationem ſciunt. Tertio, quia non poſſumus ſimul eſſe participes donorum Dei, & diaboli. Et hæc inter omnes præcipua eſt. Et quamuis beneficium ſimpliciter ſit auferre talia: tamen pœna eſt illis qui talia ſequuntur: quia eſt contrarium voluntati eorum.

Deinde quæritur de ludis chorealibus vtrum ſine peccato exerceri poſſint, propter aliud quod dicit, [& plaudebant] Arguit enim hoc, tanquam peccatum. Ad quod dicendum, quod ludus ſecundum ſe non eſt malus. Aliter in ludis non eſſet virtus, quæ dicitur eutrapelia: ſed ſecundum quod ordinatur diuerſo fine, & veſtitus diuerſis circumſtantiis, poteſt eſſe actus virtutis & vitii, Quia enim impoſſibile eſt ſemper agere in vita actiua, & contemplatiua, ideo oportet interdum gaudia curis interponere, ne animus nimia ſeueritate frangatur, & vt homo promptius vacet ad opera virtutum. Et ſi tali fine fiat, de ludis cum aliis circumſtantiis erit actus virtutis & poterit eſſe meritorius, ſi gratia informetur. Iſtæ autem circumſtantiæ videntur in ludo choreali obſeruandæ, vt non ſit perſona incedens ſicut clericus vel religioſus. Vt ſit tempore lætitiæ, vt liberationis gratia, vel in nuptiis & huiuſmodi, Vt fiat cum honeſtis perſonis, & cum honeſto cantu: & quod geſtus non ſint nimis laſciui, & ſi quæ huiuſmodi ſunt. Si autem fiant ad prouocandum laſciuiam, & ſecundum alias circunſtantias, conſtat quod actus vitioſus erit.

Deinde quæritur, de ornatu mulierum. Vtrum ſit licitum mulieribus ornare ſe. Et videtur quod non, per hoc quod hic dicitur. Et primæ ad Tim. 2. Non intortis crinibus, aut auro & argento, aut margaritis, vel veſte precioſa, ſed quod decet mulieres &c. Et dicendum, quod ornatus menſurandus eſt, ad modum & menſuram perſonæ, & intentionem. Si enim mulieres portent ornamenta decentia, ſecundum ſtatum & dignitatem ſuam, & moderate ſe habeant in factis ſuis, ſecundum conſuetudinem patriæ, erit actus virtutis modeſtiæ, quæ modum ponit in inceſſu, ſtatu, habitu, & omnibus exterioribus, & poterit eſſe meritorius, ſi fit cum gratia. Similiter ſi faciat, vt placeat decenter viro A ſuo, quem habet, vel quem accipere debet, & vt ab aliis mulieribus retrahatur. Si autem habeant ornamenta precioſiora, quam deceat ipſas erit arrogantia, vel quid deformatum vitio luxuriæ ſi factant ad prouocandum ad concupiſcentiam ſui.

CAP. IV.

ET apprehendent ſeptem mulieres virum vnum in die illa, dicentes. Panem noſtrum comedemus & veſtimentis noſtris operiemur, tantummodo inuocetur nomen tuum ſuper nos: aufer opprobrium noſtrum.

b In die illa, erit germen Domini in magnificentia, & gloria, & fructu terræ ſublimis, & exultatio his qui ſaluati fuerint de Iſrael. Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion, & reſiduus in Hieruſalem, ſanctus vocabitur omnis qui ſcriptus eſt, in vita in Hieruſalem. Si abluerit dominus ſordem filiarum Sion, & ſanguinem Hieruſalem lauerit, de medio eius in ſpiritu iudicij, & ſpiritu ardoris. Et creabit Dominus ſuper omnem locum montis Sion & vbi inuocatus eſt, nubem per diem, & fumum, & ſplendorem ignis, flammantis in nocte, Super omnem enim gloriam protectio, & tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æſtu, & in ſecuritatem, & abſconſionem à turbine, & pluuia.

Poſtquam arguit calumniam opprimentium in c. 2. & 3. In hoc capitulo propheta ponit conſolationem oppreſſorum Et diuiditur in duas partes. In prima conſolatur eos, contra oppreſſionem mulierum. In ſecunda, contra oppreſſionem tyrannorum, ibi [in die illa, D &c.] Solent autem mulieres in tribus moleſtæ eſſe viris, ſcilicet in contemptu virorum. Et quantum ad hoc dicit. [Et apprehendent ſeptem mulieres.] Quod addi eram exponit gloſſa, quia potuit eſſe, quod poſt captiuitatem interfectis viris multis, mulieres remanſerunt plures, ita quod 7. quærerent vnum virum infra 13. Precioſior erit vir auro, & homo mundo obrizo. Secundo conſueuerunt eſſe moleſtæ, in ſuperfluo victu, & veſtitu. Et quantum ad hoc dicit. [Panem noſtrum comedemus.] quaſi dicat, non oportebit, quod det eis expenſas Prouerbio. vlt. Facta eſt, quaſi nauis inſtitoris, de longe portans panem ſuum. Quæſiuit lanam & linum, & operata eſt conſilio manuum ſuarum. Tertio, ſunt moleſtæ in ſuperbia & faſtu. Et quantum ad E hoc dicit. [Tantummodo inuocetur nomen tuum ſuper nos] vt dicamur tuæ vxores, [aufer opprobrium noſtrum,] ſterilitatis Deuteron 7. Non erit apud te ſterilis vtriuſque ſexus, tam in hominibus, quam in gregibus tuis. Sed ex hoc videtur, quod ſit licitum habere plures vxores quia, domus numquam conſolabitur per illicitum. Præ. Omne peccatum eſt innaturale: ſed habere vnum virum plures vxores, eſt naturale: quia vnus poteſt fœcundare plures. Ad quod dicendum, quod ſicut dicit Philoſophus, iunctio maris & fœminę in hominibus non eſt tantum propter generationem ſicut in brutis: ſed etiam ad commodum vitæ: vnde maris & fœminæ ſunt diuerſæ operationes, in quibus

auxiliantur sibi inuicem. Secundum ergo quod aliquid diuersimode ordinatur ad hos fines secundum hoc diuersimode dicitur naturale, vel innaturale. Id enim, quod nullo modo potest stare cum fine dicto, est omnino innaturale, & numquam potest esse bonum, sicut vitium sodomiticum. Et sicut hic, quod vna mulier habeat plures viros: quia vna non fœcundatur à pluribus, & quantum ad vitam ciuilem, quia vna non regitur à pluribus, sed econtra: aliquid autem potest se habere ad dictum finem indifferenter, quantum in se est. Et hoc potest determinari diuersis temporibus diuersimode, secundum diuersos casus per legislatorem, & erit iustum positiuum: sicut de gradibus consanguinitatis. Aliquid autem est, per quod aliquis potest consequi finem, tamen est impeditiuum finis vt in pluribus. Et hoc de se est innaturale: sed potest esse licitum, secundum dispensationem legislatoris attendentis speciales casus & huiusmodi est quod vnus habet plures. Potest enim vnus plures regere, secundum vitam ciuilem, & vnus plures fœcundare. Sed tamen aliquod impedimentum præstat generationi, cum oporteat semen viri esse digestum, & hoc non potest fieri in frequenter coeuntibus. Propter quod, frequenter tales steriles sunt. Et adhuc magis impedit communem vitam, quia perfecta amicitia, qualis est inter virum & mulierem vxorem propter quam etiam homo patrem & matrem derelinquit Gen. 2. non potest esse ad multas.

b Hic promittit exaltationem contra tyrannorum oppressiones. Et primo, quantum ad prosperitatem in temporalibus. Secundo, quantum ad sanctitatem, in spiritualibus, ibi. [Et erit omnis, &c.] Tertio, quantum ad securitatem ab hostibus, ibi. [Et creabit Dominus, &c.] Promittit autem prosperitatem in tribus. Primo, quantum ad honorem hominum. Cum dicit. [In die illa,] ideſt, post reditum de captiuitate [erit germen domini,] ideſt, filii Iuda de quibus infra 5. Viri Iuda germen delectabile eius. [in magnificentia,] quantum ad magna quo facient, & præcipue tempore Machabæorum, [& gloria,] quantum ad honorem, quam recipient. 1. Machabæorum vlt. Vidi gloriam Symonis, & claritatem in auro, & argento, & apparatum copiosum, & obstupui. Secundo, quantum ad abundantiam fructuum. [& fructus terræ sublimis] ideſt terræ nascentia in abundantia. Amos vlti. Comprehendet arator messorem suum, & calcator vuæ mittentem semen, & stillabunt montes dulcedinem. Psalm. 84. Terra nostra dabit fructum suum. Tertio, quantum ad lætitiam cordium, [& exultatio his qui saluati fuerint redeuntes de captiuitate, infra 51. Gaudium & lætitia inuenietur in ea, gratiarum actio & vox laudis. [Et erit omnis, &c.] Hic promittit sanctitatem in spiritualibus. Et circa hoc tria facit. Primo promittit sanctitatis diuulgatum nomen, quod magis alliciebat cupidos gloriæ, vnde dicit. [Et erit] hoc quod sequitur temporibus illis. [Omnis qui relictus fuerit in Sion] in vita, [& residuus in Hierusalem.] cunctorum voce sanctus vocabitur.] infra 61. Vos sacerdotes domini vocabimini ministri Dei nostri dicetur vobis infra. 6. Semen sanctorum erit, id quod steterit in ea. Secundo ponit sanctificatorum signum. [Omnis qui scriptus est in vita in Hierusalem] ideſt omnis cuius vitæ, & generationis processio à parentibus scripta est in annalibus secundum quod in Esdræ. 1. c. 2. legitur de quibusdam qui vsurpant sibi officium & non est numerata genealogia eorum. Tertio sanctificationis modum [Si abluerit dominus] ideſt si tamen abluerit [sordes] vitiorum [& sanguinem] prophetarum effusum de medio eius] non in angulo in quo notatur publicitas peccati [spiritu iudicii] quantum ad æquitatem pœnæ [& in spiritu ardoris] ideſt tribulationis, quantum ad acerbitatem [spiritu] ideſt, vento metaphorice, quo purgatur area. Hier. 4. ventus vrens in viis, quę sunt in deserto vię filii populi mei non ad ventilandum, & ad purgandum, supple. [Et creauit Dominus, &c.] Hic ostendit securitatem ab hostibus, & seruat metaphoram, quia enim tribulationem ardori comparauerat, securitatem comparauerat nubi & tabernaculo, quibus ab ardore defenditur. Et diuiditur in duas partes. Primo ponit diuinam protectionem, sub similitudine nubis. In secunda, sub similitudine tabernaculi. ibi [Et tabernaculum erit &c.] Circa primum tria facit. Primo ponit protectionis rationem [Et creauit dominus.] Iam in sua præscientia, vel propter certitudinem prophetiæ, vtitur præterito pro futuro, & dicit [creauit] quia ex vilissimo statu eos in tantam gloriam promouit, sicut quod creatur ex nihilo fit [super omnem locum montis Sion] ideſt Hierusalem, quæ subiacet arci Sion, & templo, inuocatus est] Ecce ratio protectionis Hier. 14. Tu autem in nobis es domine & nomen sanctum tuum inuocatum est super nos. Secundo ponitur ipsa protectio; ibi [nubem] Et ponitur secundum comparationem ad beneficium exhibitum in exitu filiorum Israel de Ægypto, de quo dicitur Exod. 13. Numquam defuit eis columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem coram populo. Et ideo ponit hic [nubem] per diem] quantum ad primum, [& fumum] quantum ad secundum, propter duplex ignis beneficium, scilicet caloris contra frigus: & quantum ad hoc dicit, [fumum] in quo notatur flamma, quæ est fumus accensus, vel quia est effectus caloris, & splendoris contra tenebras: & quantum ad hoc dicit [Et splendorem.] infra 10. Et erit lumen Israel in igne, & sanctus eius in flamma. Tertio, ponit protectionis magnitudinem [super omnem gloriam] quia protectio qua proteget vos Deus, erit super omnem gloriam prius vobis præstitam quasi excedens eam. Aggæi 2. Magna erit gloria domus istius nouissimæ plusquam primæ. [Et tabernaculum.] Hic describit idem beneficium per metaph. tabernaculi. Vnde ponit ea, ad quæ tabernaculum est vtile. Protegit enim contra solis æstum per vmbram Et quantum ad hoc dicit [in vmbraculum diei ab æstu ideſt, in die. Secundo, protegit contra tempestatis impetum præbens securitatem. Et quantum ad hoc dicit] & in securitate à turbine.] Turbo enim est ex colluctatione quadam ventorum. Tertio, protegit contra pluuiarum stillicidium per absconsiones. Et quantum ad hoc dicit [& absconsionem à pluuia.] Et secundum hoc tertio designatur, persecutio secundum diuersum sui gradum, infra 31. Erit vir, sicut qui absconditur à vento, & celat se à tempestate. Glossæ autem tangunt duplex mysterium.

Quidam exponunt. 7. mulieres pro 7. ecclesiis. Et secundum hoc diuiditur capitulum in tres partes. Primo, ponitur desponsatio. Secundo sponsi exultatio, ideſt In die illa. Tertio, sponsæ gubernatio, ibi [Et erit omnis, &c. [Desponsatio autem est per fidem. Oseæ 2. Sponsabo te mihi in fide Vnde tria ponit. Primo, fidei communicationem. [Apprehendent] per fidem [septē mulieres] septē ecclesiæ, de quibus Apoc. 1. Io. septem ecclesiis, quæ sunt in Asia gratia vobis, & pax: in quo omnes continentur, secundum regulam tetragonismi & cubi [virum vnum] ideſt Christum. Cant. vlt Apprehendam te, & ducam in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ. Secundo, propalationem spei quæ est de sacramento sumendo [Panem nostrum comedemus] corpus Christi nobis datum. Ioan. 6. Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita, & quæ est de dono virtutis percipiendo] Vestimentis nostris operiemur] ideſt virtutibus Ezech. 16. Vestiui te discolo bus

ſcoloribus & calceaui te hiacyntho, & indui te ſubtilibus & ornaui te ornamento. Tertio deſideriũ, ſiue petitionem charitatis, quæ eſt conſecutione Chriſtiani nominis [Inuocetur tantummodo nomen tuum ſuper nos vt à Chriſto dicamur Chriſtiani. Act. 4. Non eſt nomen aliud ſub cœlo, in quo oporteat nos ſaluos fieri. Et de ablatione criminis [Aufer opprobrium noſtrum] quod patimur à Iudæis, qui dicunt nos ſine lege Ioſue. 5. Hodie abſtuli opprobrium Ægypti à vobis.

Nota ſuper illo verbo. Panem noſtrum quotidianum quod panis, ideſt corpus Chriſti dat culpæ veniam Mat. 6. Panem noſtrũ ſuperſubſtantialẽ da nobis hodie & dimitte nobis debita noſtra. Dat gratię vitam. Ioan. 6. Panis quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita. Confirmat ad pugnam. Pſalm. 103. Panis cor hominis confirmat. Confortat ad viam 3. Reg. 19. Ambulauit in fortitudine cibi illius 40. diebus, & 40. noctibus. Facit præguſtare ipſam gloriam. 6. Paratum de cœlo panem præſtitiſti illis ſine labore, omne delectamentum in ſe habentem, & omnis ſaporis ſuauitatem.

Secundum alias gloſſas diuiditur ſic In prima, notatur gratiæ plenitudo. In ſecunda gratiæ exaltatio, ibi [In die illa, &c.] In tertia, ponitur ſubditorum benigna gubernatio. ibi, [Et erit, &c.] Circa primum tria facit Primo ponitur donorum abundantia] ſeptem, mulieres] ſeptem dona Spiritus ſancti, quæ dicuntur mulieres, quia per eas in Deo aliquis generatur, & nutritur. Virum vnum, ideſt Chriſtum ſingulariter, qui ſolus ſine peccato Ioan. 1. Vidimus eum, quaſi vnigenitum plenum gratiæ & veritatis Secundo donorum ſufficientia, in perfecta fruitione. Panem noſtrum comedemus, ſcilicet patriæ, quo fruitur perfectæ Spiritusſanctus, cuius ſunt dona, ſicut & filius. Ioan. 4. Meus cibus eſt, vt faciam voluntatem eius, qui miſit me. In ſcripturæ atteſtatione [Et veſtimentis noſtris operiemur] ideſt ſermone Dei, quo dona ornantur quia eius. Tertio, donorum perfectio per Chriſtum, quantum ad collationem ſalutis [Nomen tuum] ideſt res nominis, ſcilicet ſalus [Inuocetur ſuper nos] in illis qui ex nobis repleti ſunt: quia De plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia Ioan. 1. Ante Chriſtum enim dona non perducebant ad regnum. Quarto, ad amotionem erroris [Aufer opprobrium noſtrum] quod patimur à falſis virtutibus, quæ noſtrum nomen ſubripiunt Rom. 13. Nox præceſſit dies autem appropinquauit. Abiiciamus ergo opera tenebrarum & induamur arma lucis. Can. 2. Capite nobis vulpes paruulas quæ demoliuntur vineas, vel opprobrium quod patimur in repulſione hominum, qui nos peccando repellunt. [In die illa.] Hic ponitur exaltatio. Et primo quantum ad miraculorum operationem [in magnificentia] Exod. 13. Magnificus in ſanctitate terribilis, atque laudabilis, & faciens mirabilia. Secundo, quantum ad glorioſam reſurrectionem, [& gloria] infra 52. Conſurge, conſurge induere fortitudine tua Sion. Tertio, quantum ad aſcenſionem [& fructus terræ] ideſt filius virginis [ſublimis] infra 52. Ecce ſeruus meus intelliget, exaltabitur, & eleuabitur & ſublimis erit valde: quantum ad totius mundi veneration em, de quo Phil. 2. Vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium, & infernorum. [Et exultatio his qui ſaluati, &c. infra 9. Lætabuntur coram te, ſicut qui lætantur in meſſe, ſicut exultant victores capta præda. [Et erit omnis] hic ponitur gubernatio. Et primo, quantum ad ſanctificationem. Secundo, quantum ad ſanctificationis ordinem ibi [Si abluerit &c.] Tertio, ponit ſanctificatorum protectionem, ibi [Et creauit &c.] Ad ſanctitatem tria requiruntur. Diſtinctio cum fide. Et quantum ad hoc dicit [qui relictus] à non credentibus electus, quaſi diſtinctus

A [in Sion] quæ ſpecula dicitur quia fides videt per ſpeculum & in ænigmate 1. Cor. 13. Et in Iſa. 10. In veritate reliquię conuertentur, reliquię inquam Iacob ad Deum fortẽ, Si fuerit populus tuus Iſrael, reliquię conuertẽtur. Secundo tranquillitas ad pacẽ [reſiduus] quaſi reſidens [in Hieruſalem] quæ viſio pacis dicitur infra 52. Hieruſalem ciuitas ſancta. Tertio prædeſtinatio ad gloriam [omnis qui ſcriptus] Luc. 10. Gaudete, quia nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlis. Apoc. 3. Non delebo nomen eius de libro vitæ. [Si abluerit, &c.] Hic ponitur ordo ſanctificationis. Et primo per baptiſmi ablutionem [ſordes] vitiorum actualium [& ſanguinem] peccati originalis, vel [ſordes:] venialium [ſanguinem] mortalium Ezech. 16. Laui te aqua, & emundaui ſanguinem tuum à te, per pœnitentiæ diſcretionem [ſpiritu iudicii] 1. Corint. 11. Si noſmetipſos iudicaremus, non vtique à domino iudicaremur, ſed à charitiua paſſione [ſpiritu ardoris] ideſt charitatis ſuæ, qua nulla maior fuit. Ioan. 15. Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis. Matth. 26. Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti qui pro multis effunditur in remiſſionem peccatorum [Et creaui] hic ponitur protectio. Et ponit vtilitatem protectionis, quantum ad protectos [vnde] [ſuper omnem] diuerſitatem, quantum ad protegentia, [nubem] & authoritatem quantum ad affligentia. Vnde [per diem] Sed in protectis ſunt tria, ſcilicet, eminentia contemplationis in corde [montem Sion] Pſal. 124. Qui confidunt in domino ſicut mons Sion, non commouebitur in æternum
C qui habitat in Hieruſalem. Laudes confeſſionis in ore [inuocatus eſt] Rom. 10. Omnis quicunque inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. Honeſtas conuerſationis in opere [gloriam] ſecundæ ad Corint. 1. Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Proteget autem per quatuor. Per ſpeciem obumbrantem [Nubem.] Luc. 1. Virtus altiſſimi obumbrabit tibi. Per cõpunctionem humiliantem [fumum] Ioel. 2. Dabo prodigia in cœlo & in terra ſanguinem & ignem & vaporem fumi. Per veritatem illuminantem [ſplendorem] Luc. 2. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Iſrael. Per eccleſiam viuentem [tabernaculum] Apoc. 21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Aduerſantia ſunt tria Proſperitas eleuans [die] Aduerſitas conſtantiam
D frangens [nocte] Pſal. 120. Per diem ſol non vrette, neque luna per noctem, Perſecutio affligens [æſtu] per afflictionem Apoca. 16. Et quartus angelus effudit phialam ſuam in ſolem. Et ſequitur Et datum eſt illi æſtu affligere homines, & igni [Turbine] per impetum infra 21. Si ſicut turbines ab africo veniunt de deſerto, veniet de terra horribili [A pluuia] propter multitudinem Matt. 7. Deſcendit pluuia, venerunt flammæ, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit.

CAP. V.

E CAntabo dilecto meo canticum patruelis mei, vineæ ſuæ Vinea facta eſt dilecto meo, in cornu filio olei, Et ſepiuit eam, & lapides elegit ex ea, & plantauit vineam electam. Et ædificauit turrim in medio eius: & torcular extruxit in ea. Et expectauit, vt faceret vuas, & fecit labruſcas. Nunc ergo habitatores Hieruſalem, & viri Iuda, iudicate inter me & vineam meam. Quid eſt, quod debui vltra

facere vineæ meæ, & non feci ei? An, A quod expectaui, vt faceret vuas, & fecit labruscas? Et nunc ostendam vobis quid ego faciã vineę meę. Auferam sepẽ eius, & erit in direptionem. Diruam materiam eius, & erit in conculcationem & ponam eam desertam. Non putabitur, & non fodietur, & ascendent super eam vepres, & spinę, & nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem. Vinea autem domini exercituum domus Israel est & viri Iuda germen eius delectabile. Et expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas: & iustitiam, & ecce clamor. Væ qui coniũgitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, vsque ad terminum loci. Numquid habitabitis vos soli in medio terræ? In auribus meis sunt hæc, dicit dominus exercituum. Nisi domus multæ desertæ fuerint grandes, & pulchræ & absque habitatore, Decem enim iugera vinearum facient lagunculam vnam, & triginta modii sementis facient modios tres.

b Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperam, vt vino æstuetis. Cythara, & lyra, & timpanum, & tibia, & vinum in conuiuiis vestris, & opus domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis. Propterea captiuus ductus est populus meus: quia non habuit scientiam, & nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit. Propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum, absque vllo termino. Et descendent fortes eius, & populus eius & sublimes glorioſique eius ad eum. Et incuruabitur homo, humiliabitur vir, & oculi sublimium deprimentur. Et exaltabitur dominus exercituum in iudicio, & Deus sanctus sanctificabitur in iustitia. Et pascentur agni iuxta ordinem suum, & deserta in vbertatem versa aduenæ comedent. Væ, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis & quasi vinculum plaustri peccatum. Qui dicitis festinet & cito veniat opus eius, vt videamus & appropiet, & veniat consilium sancti Israel; & sciemus illud.

c Væ qui dicitis malum, bonum & bonum malum: ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras: ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum. Væ, qui sapientes estis in oculis vestris & coram vobismetipsis prudentes. Væ, qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem. Qui iustificatis impium pro muneribus, & iustiam iusti aufertis ab eo. Propterhoc sicut deuorat stipulam lingua ignis & calor flammæ exurit, sic radix eorum quasi fauilla erit, & germen eorum, vt puluis ascendet. Abiecerunt enim legem Domini exercituum, & eloquium sancti Israel blasphemauerunt. Ideo iratus est furor domini in populum suum & extendit manum super eum, & percussit eum. Et conturbati sunt montes, & facta sunt morticina eorum, quasi stercus in medio platearum.

d In his omnibus non est auersus furor eis, sed adhuc manus eius extenta. Et eleuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ, & ecce festinus velociter veniet. Non est deficiens neque laborans in eo, non dormitabit neque dormiet, neque soluetur cingulum renum eius, nec rumpetur corrigia calceamenti eius. Sagittæ eius acutæ & omnes arcus eius extenti. Vngulæ equorum eius vt silex, & rotæ eius quasi impetus tempestatis. Rugitus eius vt leonis, rugiet vt catuli leonum. Et frendet. & tenebit prædam, & amplexabitur, & non erit qui eruat, & sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris. Aspiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulationis, & lux obtenebrata est in caligine eius.

Hic arguit ergo peccatum duarum tribuum, quod committebant in abusu rerum, sub quadam metaphora. Et diuiditur in duas partes. In prima, ponitur metaphora. In secunda, exponitur Vinea enim, &c. Circa primum duo facit. Primo ponit titulum dicens [Cantabo] idest alte & aperte pronunciabo, infra. 40. Exalta in fortitudine vocem tuam [Dilecto meo] idest populo Iudæorum [canticum patruelis mei] idest filii patrui [vineæ suæ] idest, quod fecit de vinea sua. Aliquando enim prophetæ ex istis rebus gestis, assumunt similitudines ad suas prophetias, sicut patet Hiere. 32. de venditione agri Ecce Anael filius Sellum patruelis tuus venit ad te dicens. Eme tu agrum meum qui est in Anatoth, tibi enim competit, &c. Ita etiam potuit contingere, quod ad literam aliquis patruelis suus composuerit simile carmen de vinea sua. Vel aliter [Cantabo] canticum [dilecto] scilicet Deo, idest opera ipsius ad vineam suam. Vel dilecto, scilicet, Deo [canticum patruelis,] idest de patruele meo, scilicet, populo Iudæorum, quia ex eisdem parentibus descendimus [vineæ suæ] idest quia patruelis est vinea dilecti Dei. Vel mystice, patruelis, idest Christi, qui ex eadem gente est mecum vineæ suæ, idest, qui conqueritur de vinea sua, idest, synagoga, quæ sibi amaros fructus in passione attulit. Et nota, quod canticum proprie, exultationis est. Vnde hic improprie canticum dicitur, cum sit mœroris. Tale canticum cantauit Dauid de morte Saulis 2. Reg. 1. Inclyti tui Israel, super montes tuos interfecti sunt. Quo ceciderunt fortes Israel: Montes Gelboe, nec ros nec pluuia veniat super vos Ezech. 32. Cane carmen lugubre. Secundo, ibi [Vinea facta est, &c.] Ponit ipsum canticum, quod continet metaphora. In quo tria ponuntur. Primo, causæ recitatio. Secundo iudicii interrogatio, ibi, [Nunc

[Nunc ergo habita,&c.] Tertiò ſententię prolatio ibi, [Nunc oſtendam,&c.] Circa primũ duo ponit. Primo, ex parte conquerentis diligentiã cultus. Secundo ex parte vineæ malitiam fructus, ibi. [Et expectaui vt faceret vuas, &c.] Diligentia autem cultus oſtenditur ex tribus. In loci præparatione. In palmitum electione [Et plantauit] & in ſumptuoſa ædificatione, ibi [Et ædificauit, &c.] Præparatio loci, Primo deſcribitur tripliciter. Primo quantum ad loci pinguedinem. Vnde dicit [Vineæ] de qua Pſalm. 79 Vineam de Ægypto tranſtuliſti ; eieciſti gentes, & plantaſti eam [Facta eſt dilecto meo] ideſt Deo acquiſitiue, vel à Deo [in cornu ideſt in loco eminenti in quo notatur montuoſitas terræ ad conſtitutionem bonæ vineæ, propter hoc quod reſpicitur à ſole [filio olei] ideſt adeo pingui, quod ſufficeret ad multitudinem olei. Proprietas hæbraici ſermonis eſt, vt quilibet illius rei dicatur eſſe filius in quo abundat, ſicut dicitur 1. Reg. 27. Viuit dominus, quod filij mortis eſtis. Et in hoc deſignatur bonitas terræ, quæ fuit Iudæis data. De qua Ezech. 20. Leuaui manum meam pro eis, vt educerem eos de terra Ægypti, in terram quam prouideram eis fluentem lacte, & melle, quæ eſt egregia inter omnes terras. Secundo ponitur præparationis diligentia, quantum ad loci mutationem. Vnde dicit [ſepiuit eam] Oſeæ. 2. Sepiam viam tuam ſpinis, in quo ſignificatur cuſtodia angelorum & bonorum virorum. Tertio quantum ad purgationem [lapides elegit] ideſt diligenter collegit ex ea. Pſ. 79. eieciſti gentes & plantaſti eam. Quantum ad electionem palmitum dicitur [Et plantauit eam electam] ideſt ex electis palmitibus. Vnde alia tranſlatio habet [Vinea Soreth] quod eſt nobiliſſimum genus vitis, in quo ſignificatur bonitas patrum. Hiere. 2. Ego te plantaui vineam electam, omne ſemen verum. Quantum ad ſumptum ædificii, quod pertinet ad defenſionem dicit [Ædificauit in medio eius turrim,] in quo denotatur regia dignitas. Ezech. 16. Decora facta es vehementer nimis, & profeciſti in regnum. Cant. 4. Turris Dauid ædificata eſt cum propugnaculis, vel templum, ſecundum alios. Vſus turris ad conſeruationem fructus & proſa ſciendum ad cuſtodiam. Quantum ad fructus collectionem dicit [torcular &c.] Prouerb. Implebuntur horrea tua ſaturitate, & vino torcularia redundabunt, in quo notatur altare holocauſtorum per effuſionem ſanguinis [Et expectauit vt faceret] Hic ponitur malitia fructus. Vnde dicit [Et expectauit] ſecundum ordinem beneficiorum [vt faceret vuas] fructum bonorum operum [& fecit labruſcas] ideſt vuas ſylueſtres, ab hoc dictæ, quia in labiis viarũ naſcuntur, ſcilicet, ſepibus, in quo amaritudo vitiorum notatur Hier. 2. Quomodo conuerſa es mihi in prauũ vinea aliena: Mich. 7. Qui optimus eſt in eis, quaſi paliurus, & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe.

Nunc ergo habitatores Hieruſalem, &c.] Hic ponitur interrogatio iudicij. Et circa hoc duo facit. Primo interpellat iudices dicens, ego quia feci, quod debui, [Nunc] audita ratione mea, iudicate inter me, & vineã meam.] Oſee. 2. Iudicate matrem veſtram, iudicate: quoniam non ipſa vxor mea, & ego non vir eius. Simile iudicium quærebatur à Dauid de ſe quaſi de alio 2. Re. 12. ſuper peccato cõmiſſo ab eo, circa, ſcilicet, adulterium & homicidium. Vriæ Ethæi. Secundo, quærit iudicium. Et duo quærit. Primo, vtrum peccauerit ex negligentia. Vnde dicit [Quid vltra] ſuper dicta [facere debui] Micheæ 6. Populo meus, quid feci tibi, aut quid moleſtus fui tibi reſponde mihi. Secundo, vtrum peccauerit in cultura vineæ ex ſuperflua cura. Vnde dicit [An forte videor] feciſſe contra debitum [quod expectaui] bene colendo [vt faceret vuas, & fecit labruſcas] quaſi dicat. In hoc videor potius ſuperfluus, quod vineæ meæ tantam culturam adhuc infra 29. Domine indulſiſti genti. Nunquid glorificatus es: Et quarto Tranſgreſſorem ex ventre vocaui te propter nomen meum. Hier. 11. Ad vocem loquelæ grandis exarſit ignis in ea, & combuſta ſunt fructeta eius. Nota ſuper illo verbo [Vinea facta eſt dilecto] quod eſt vinea multiplex. Primo, carnalis concupiſcentiæ. Deut. 32. De vinea Sodomorum vinum eorum, & de ſuburbanis Gomorrhæ. Et huius eſt primo vinum iræ. Deuter. 32. Fel draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile. Secundo luxuriæ. Apocal. 18. De vino fornicationis eius biberunt omnes gentes. Tertio ineptę lætitiæ 2. Eſdræ 9. Omnem mentem vertit in ſecuritatem, & iucunditatem. Secundo, eſt vinea fidelis animæ. Can. 2. Vinea floruit. Huius vineæ eſt vinum, primo pœnitentiæ. Luc. 10. Appropians alligauit vulnera eius fundens vinum & oleum. Secundo, corporalis munditiæ. Zac. 9. Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines. Tertio, ſpiritualis lætitiæ. Pſ. 103. Vinum lætificat cor hominis. Tertia, eſt vinea militantis eccleſiæ. Ca. vlt. Vinea fuit pacifico in ea, quæ habet populos. Et huius vineæ eſt vinum primo ſacræ ablutionis. Numer. 15. Et vinum ad liba fundenda eiuſdem menſæ. Secundo, fructuoſæ prædicationis. Pſal. 4. A fructu frumenti, vini & olei multiplicati ſunt. Tertio, deuotæ confeſſionis. Can. 7. Guttur tuum, ſicut vinum optimum. Quarto, eſt vinea cœleſtis patriæ. 3. Reg. 21. Vinea erat Naboth Iſraelitæ. Et huius vineæ eſt vinum. Primo, diuitiæ fruitionis. Cant. 8. Comedi fauum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo. Secundo, interioris repletionis. Heſter. 1. Vinum quoque, vt magnificentia regia dignum, erat abundãs, & præcipuũ ponebatur. Tertio ſanctorum congratulationis. Cant. vlt. Dabo tibi poculũ ex vino condito.

Et tunc oſtendam vobis, &c.] Hic profertur ſcientia. Et primo excitat attentionem, vel audientiam dicens [Nunc] Ex quo vultis ſententiam proferre. Ego [oſtendam vobis quid ego faciam vineæ meæ] infra. 48. Prædixi tibi ex tunc, antequam venirent indicaui tibi, ne forte diceres: idola mea fecerunt hoc, & ſculptibilia mea, & conflatilia mandauerunt iſta, quæ audiſti, vide omnia. Secundo, profert inſtam ſententiam vt ingratis auferat beneficium exhibitum cum dicit. [Auferam ſepem eius] Et primo aufert beneficium quod pertinet ad cuſtodiam, quæ eſt duplex angelorum, & quantum ad hoc dicit [Auferam ſepem eius] ideſt auxilia angelorum, quibus contra hoſtes protegebantur [Et erit in direptionem] gentibus. Eccleſiaſt. 36. Vbi non eſt ſepes ibi diripietur poſſeſſio. Eſt etiam cuſtodia prælatorum. Et quantum ad hoc dicit [diruam maceriam eius] ideſt præſidia regni, de quibus ſupra 2. Et incuruabitur omnis ſublimitas hominum. [Et erit in conculcationem] ideſt vilis facta. Pſ. 79. Deſtruxiſti maceriam eius. Secundo, aufert beneficiũ, quod pertinet ad cultus diligentiam. Vnde dicit [Et ponam eam deſertam] ideſt relinquam meam incultam ſicut deſertum [Non putabitur] admonitionis, aut correptionis vomere, quando peccat [Et non fodietur] vt auferantur ab eis occaſiones mali, ſicut mala herbæ [Et aſcendent ſuper eam vepres, & ſpinæ] ideſt maiora, & minora peccata, vel vepres peccatorũ, ſpinę tribulationum infra. 7. Vepres enim: & ſpinæ erunt in vniuerſa terra. Tertio, aufert beneficium fertilitatis, contra quod ponit defectum pluuiæ. Vnde dicit [Et nubibus mandabo ne pluant] Ad literam, vel nubes prædicatores infra 60. Qui ſunt iſti, qui vt nubes volant, & quaſi colũbę ad feneſtras ſuas. Hier. 3. Quamobrẽ prohibitę ſunt ſtillæ pluuiarũ, & ſerotinus imber non fuit.

Vinea enim domini exercituum &c.] Hic exponit

metaphoram. Et primo, quantum ad vineam. Secundo, quantum ad vineæ causam ibi. [Expectaui vt faceret iudicium] Circa primum, exponit vineam dicens [Vinea enim mea domus Israel est] vel tota, vel quantum ad decem tribus, quæ dictæ sunt Israel post separationem regni propter multitudinem. Secundo, quantum ad germen vel palmites [viri Iuda] idest duæ tribus in quibus adhuc obseruabatur cultus Dei Oseæ. 4. Si fornicaris tu Israel, non delinquas saltem Iuda. Vel quia ex ipsa principes 1. Paral. 5. Porro Iudas qui erat fortissimus inter suos fratres de stirpe eius principes germinati sunt [Expectaui vt faceret iudicium] hic ponit vineæ causam, quæ consistit in culpa & pœna quæ consequitur culpam. Vnde diuiditur in partes tres. In prima ponitur culpa in generali. In secunda pœna, & culpa simul in speciali ibi [Væ qui coniungitis domum &c.] In tertia pœna in generali ibi] In his omnibus, &c.] Culpam generali arguit, quantum ad prælatos, quorum est facere iudicium, in hoc quod dicit [Expectaui] secundum ordinem beneficiorum [vt faceret iudicium] iuste iudicando [& ecce iniquitas] quasi inæqualitas iudicii Eccl. 3. Vidi sub sole in loco iudicium impietatem, & in loco iudicum iniquitatem. Secundo, quantum ad subditos quorum est tenere iustitiam sibi præfixam à prælatis [& iustitiam] quæ est per comparationem ad præcepta legis [Ecce clamor] tumultus rixantium, vel conquestionis pauperum. infra 22. Quidam tibi quoque est, quia ascendisti, & tu omnis intacta clamoris plena, vrbs frequens, ciuitas exultans.

Væ qui coniungitis domum domui] Hic ponit culpam eorum in abusu rerum in speciali, sequendo eas per partes. Et diuiditur in duas partes. In prima arguit eos quantum ad ipsam culpam. In secunda, quantum ad peccandi pertinaciam, ibi. Væ qui trahitis, &c.] Circa primum duo facit. Primo, arguit eos quantum ad abusum possessionum, qui fit per auaritiam. In secunda, quantum ad abusum ciborum, qui fit per gulam. ibi [Væ qui consurgitis, &c.] Circa primum tria ponuntur. Primo arguitur superflua possessionum multiplicatio, Vnde dicit. [Væ qui coniungitis domum domui, & agrum agro copulatis, vsque ad terminum loci] Sicut vsque ad viam publicam. Oseæ. 4. Facti sunt principes Iuda, quasi assumentes terminum super eos Hier. 22. Væ qui ædificat domum suam in iniustitia, & cœnacula sua non in iudicio. Amicum suum opprimet frustra, & mercedem eius non reddet ei, Qui dicit ædificabo mihi domum latam, & cœnacula spatiosa. Mich. 2. Et concupierunt agros, & violenter tulerunt, & domos rapuerunt, & calumnianbantur virum & domum eius, virum & hæreditatem eius. Secundo ponitur iudicis interpretatio [Numquid habitabitis vos soli in medio terræ [quæ lata est, & spatiosa, & data multis in possessione. Genel. 5. Crescite, & multiplicamini, & replete terram. Tertio ponitur pœnæ comminatio. Et circa hoc duo ponuntur. Primo punientis authoritas, vel potestas. Vnde dicit [In auribus nostris sunt hic] verba [dicit Dominus exercituum] Qui potest punire, quæ dicam vobis adhuc sunt sonantia [in auribus meis] interioribus in quo notatur verborum certitudo, infra. 50. Mane erigit mihi autem, & audiam, quasi magistrum. Dominus Deus aperuit mihi autem. Ego autem non contradico. Secundo, ponitur pœnæ seueritas ibi [Nisi domus fuerint desertæ] quantum ad custodiam, [& absque habitatore] quantum ad solitudinem domorum, quasi dicat, non quiescet ira mea. Et est apostiothesis, quod est defectus orationis. Et ponit ea, in quibus consistunt diuitiæ domorum: scilicet in multitudine. Et quantum ad hoc dicit, [Multæ] in pulchritudine. Et quantum ad hoc dicit [pulchræ] in magnitudine grandes] Sophoniæ 2. Et erit fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in desertum. Secundo quantum ad sterilitatem vinearum dicit [Decem iugera vinearum] Iuger, habet in longitudine. 120. pedes [facient lagunculam vnam.] Alia litera habet batum, quod est eiusdem capacitatis in liquidis, sicut ephi in aridis. Tertio quantum ad messionem seminum [Et triginta modii sementis facient modios tres] quia manu colligetis, quam seminastis Aggæi. 2. Cum accesseritis ad aceruum modiorum 20. & fient 10. Alii habent corum, vel ephi, quod est decima pars cori. Ezech. 45. Ephi & batus erunt æqualia, & vnius mensuræ erunt, vt rapiat decimam partem cori batus & decimam partem cori ephi.

Hic arguit eorum culpam quantum ad abusum ciborum. Et primo arguit culpã. Secundo, comminatur pœnam, ibi. [Propterea captiuus, &c.] Circa primum duo facit. Primo, arguit gulam, quantum ad suas species. Secundo, quantum ad effectum, ibi. [Et opus Domini non respicitis, &c. Species autem gulæ sunt quæ in hoc versu continentur: præpopere, lautè, nimis ardenter, studiosè. Dicit ergo primo [Væ qui consurgitis mane] quantum ad præpopere. Eccles. 10. Væ tibi terra cuius rex est puer, cuius principes mane comedunt. Prouerbio. 23. Quando euigilabo, & rursus vina reperiam. Quantum ad ardenter. Dicit ad ebrietatem [sectandam] Quantum ad nimis, Dicit [& potandum vsque ad vesperam] Prouer. 23. Cui væ cuius patri væ, cui rixæ, cui foueæ, cui sine causa vulnera, cui suffossio oculorum: Nonne his qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis. [Vt vino æstuetis] ad luxuriam & ad omnia vitia. Quantum ad studiosè dicit [Cithara & vinum] studiose quæsitum: quia cum magno studio præparant sibi delectationes in cibis. Quantum ad laute dicit [in conuiuiis] in quibus fiunt magni apparatus, & electa cibaria. Amos. 6. Qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti Qui canitis ad vocem psalterii, sicut Dauid putauerunt se habere vasa cantici, bibentes in phialis vinum, & optimo vnguento delibuti. Effectus autem est in consideratione. Et quantum ad hoc dicit. [Et opus Domini non respicietis] quod facere debetis [nec opera] quæ ipse fecit. Prouerbiorum, quadragesimo. Luxuriosa res vinum, & tumultuosa ebrietas. [Propterea captiuus & cætera.] Hic ponit pœnam respondentem. Et primo quantũ ad effectum voluntatis. Vnde dicit. [Propterea] sicut scientia eorum est captiua per ebrietatem, ita ipse captiuabitur. Oseæ. 4. Conticuit populus meus, eo quod non habuerit scientiam. Sed videtur, quod ignorantia non mereatur pœnam, quia excusat culpam. Et dicendum quod ignorantia potest dicere tantum negationem scientiæ, & sic nec pœnam, nec veniam meretur, sicut ignorantiam geometriæ in rusticis. Potest etiam dicere priuationem scientiæ, ita quod derelinquat debitam aptitudinem in subiecto.

Et sic constat, quod nescire illa, quæ quis potest & tenetur scire, vitiosum est. Secundo, ponit pœnam contra species gulæ. Et sic ponit famem & sitim. quæ respondent ei, quod est propere quantum ad causam, quia fames causatur ex hoc, quod aliquis tardat nimis sumere cibum, ac si diceret. Vos nimis cito comedebatis; sed tantum tardabitis, quod esurietis. Iterum, respondet illi speciei, quæ est ardenter quantum ad genus suum. Est enim fames, desiderium cibi. Vnde dicit. [Nobiles eius] quia abundant in cibarijs [interierunt in fame & multitudo eius siti exaruit.] Et ponit sitim contra multitudinem vulgi, quę ad minus aqua sitim extinguere consueuit. Contra

nobiles

nobiles autem, qui abundant in cibarijs, quandoque siti grauatis, ponit famem. Threno. 4. Melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame. Secundo, contra aliam speciem, quæ est nimis ponit insatiabilitatem captiuantium, inde captiuitatem. [Propterea infernus dilatauit] ideſt mors, vel diabolus [animam suam] quantum ad effectum [aperuit os] quantum ad affectum, Et loquitur more humano, quia infernus non habet animam. Prouerbiorum quadragesimo septimo. Infernus & perditio numquam replentur. Vel infernus dicitur Nabuchodonosor. Abacuh secundo. Qui dilatauit quasi infernus animam suam, & ipse quasi mors, & non adimpletur. Tertio, quantum ad studiosam ciborum præparationem, quæ contingit ex quadam elatione, ponit pœnam humiliationis, ibi. [descendent.] Et ostendit eos humiliandos quantum ad tria. Primo, quantum ad captiuationem. Vnde dicit [Descendent] quasi humiliati [ad eum] scilicet infernum captiuitatis [fortes eius] quantum ad potentes [& sublimes eius] quantum ad diuites & alijs bonis eminentes de quibus superbiunt [glorioſisque] quantum ad nobiles & famosos. Hierem. 36. Et omnes nobiles Iuda, occidit rex Babylonis. Oculos quoque Sedechiæ eruit, & vinxit eum in compedibus, vt duceretur in Babylonem. Et infra eodem. Et reliquias populi, quæ remanserunt in ciuitate & profugos qui transfugerant ad eum, & superfluos vulgi qui remanserant, transtulit Nabuzardan magister militum in Babylonem. Secundo, quantum ad captiuorum depressionem. [Et incuruabitur homo] in captiuitate existens quantum ad sublimes, [& humiliabitur vir] quantum ad potentes [& oculi sublimium] quantum ad glorioſos. Deuteronom. vigesimo octauo. In gentibus quoque illis non quiesces, non erit requies vestigio pedis tui. Tertio, quantum ad punientis Dei exaltationem. [Et exaltabitur.] Altus apparebit, qui prius despiciebatur in iusto iudicio [& Deus sanctus] in se [sanctificabitur,] ideſt sanctus apparebit. Supra secundo. Exaltabitur autem solus Dominus in illa die. Quarto, contra speciem quæ est laute, ponit deuorationem bonorum ab hostibus Et agni pascentur] ideſt comedentur ab hostibus vestris [iuxta ordinem suum, quia meliores prius, quantum ad animalia. Et quantum ad terræ nascentia [deserta,] ideſt agros vestros à nobis desertos [in vbertate] ideſt facti magis fertiles aduenæ] Deuter. vigesimo octauo. Adducet te Dominus, & regem tuum quem constitues super te in gentem quam ignoras tu, & patres tui: infra eodem. Aduena qui versatur tecum in terra, ascendet super te eritque sublimior. [Mystice agni,] ideſt sancti. Doctrina Dei patris reficientur iuxta ordinem, ideſt capacitatem suam [Aduenæ] gentes, & deserta à Iudæis, sacras scilicet scripturas, versa in vbertatem spiritualis intelligentiæ. [Væ qui trahitis &c.] Hic arguit peccandi pertinaciam. Et primo, arguit culpam. Secundo comminatur pœnam, ibi [Propter hoc sicut &c.] Circa hoc duo facit. Primo, arguit in generali. Secundo, explicat in speciali, ibi. [Qui dicitis &c.] Dicit ergo primo, [Væ qui trahitis] ideſt protrahitis iniquitatem In funiculis. Ideſt vanis occasionibus: quibus ad peccata homo trahitur, dum per augmentum culpa protelatur. Prouerbiorum quinto. Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur.

Et hoc dicitur quantum ad communia peccata. Quantum autem ad grauia subdit. Et quasi vinculum plaustri peccatum. Ideſt quo ligatur & trahitur plaustrum, quod maius est. Et designat grauitatem peccati in plaustro. Infra 58. Dissolue colligationes impietatis,

A solue fasciculos deprimentes. Qui dicitis. Hic ostendit istas vanitates in speciali. ex quibus peccatum trahebant super se, & hoc quantum ad tria. Primo, quantum ad contemptum iudicis. Secundo, quantum ad excusationem peccati, ibi. Væ qui dicitis &c. Tertio, quantum ad præsumptionem peccandi, ibi. Væ qui sapientes & cætera. Et hic est funiculus triplex, qui difficile rumpitur. Ecclesiast. quarto. Contemnebant autem iudicis comminationem: propter duo, scilicet propter sententiæ dilatationem. Vnde dicit. Festinet & cito veniet opus. Captiuitatis quod comminamini. Ecclesiastic. octauo. Etenim, quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore vllo filij hominum perpetrant mala. Secundo, propter iudicis
B elongationem. Vnde dicit. Appropriet. Quasi diceret Ipse est in cœlo, & non potest videre, sed fiat prope. Ezech. nono. Dixerunt enim, reliquit Dominus terram, & Dominus non videt. Nota super illo verbo. Et quasi vinculum plaustri peccatum, quod peccatum dicitur, Primo funiculus. Et hoc quia trahit. Primo, ad peccatum exemplum. Prouerb. septimo. Statim eam sequitur, quasi bos ductus ad victimam, & ignorat quod ad vincula stultus trahatur. Secundo ad peccandi vsum. Hierem. secundo Onager assuetus in solitudine, in desiderio animæ suæ attraxit. Ventum scilicet amoris. Tertio, ad æternæ mortis interitum Prouerbiorum 24. Erue eos qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses. Secũdo,
C peccatum dicitur vanitas. Et hoc quia deficit. Primo, ab imitatione diuinæ veritatis. Sapien. 13. Vani sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei. Secundo à consecutione spetati finis. Eccl. secundo. Peccatori autem dedit afflictionẽ, & curam superfluã, vt addat & congreget, & tradat ei qui placuit Deo. Sed hæc vanitas, & cassa solicitudo mentis. Tertio, à longa duratione temporis Ecclesiastic. decimo septimo Non est mortalis filius hominis, & in vanitatem malitiæ placuerunt. Sapien. quinto. Transierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius præcurrens. Tertio, peccatum dicitur vinculum, & hoc quia nectitur. Primo, intellectum ne videat. Sapien. 17. Cum enim persuasum habent iniqui, posse dominari
D nationi sanctæ, vinculis tenebrarum & longæ noctis compediti, inclusi subrectis fugitiui, perpetuæ prouidentiæ placuerunt. Et dum putant se latere in obscuris peccatis, tenebroso obliuionis velamento dispersa sunt Secundo, manum ne bona faciant. Tertio, pedes ne proficiant. De his duobus Matthæi 22. Ligatis pedibus eius & manibus, mittite eum in tenebras exteriores Quarto, peccatum dicitur plaustrum. Et hoc quia opprimit. Primo, seruitutis onere. Hierem. 16. & seruietis ibi dijs alienis, die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem Secundo, cordis timore. Sap. 17. Cum sit enim timida nequitia data est in omnium condemnationem. Tertio, conscientiæ inquietudinem Esa. 57. Impium autem cor, quasi mare feruens quod quiescere non potest.

E c Hic ponitur vanitas, quantum ad excusationem peccati. Et primo, quantum ad effectum [malum bonum] Micheæ 7. Malum manuum suarum dicunt bonum. Secundo, quantum ad intellectum [Lucem tenebras] veritatem errorem. Ioannis 3. Dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem. Tertio, quantum ad effectum [amarum in dulce] vitam peccati dulcem existimantes. Sap. 14. Et non sufficerat errasse eos circa Dei scientiam, sed in magno viuentes scientiæ bello tot & tam magna mala, pacem appellant. [Væ qui sapientes estis] Hic ponitur tertia vanitas, quantum ad præsumptionem peccandi quæ est de tribus. Primo, de sapientia

cordis, & in ſpeculatiuis [qui ſapientes. Prou. 3. Ne ſis ſapiens apud temetipſum, & in practicis. [Prudentes] Rom. 12. Nolite eſſe prudentes apud voſmetipſos. Secundo quantum ad pœnam cordis, quantum ad peccandum [qui potentes eſtis ad bibendum] iactantia, quod poſſunt multum bibere, & inebriari propter conſuetudinem terræ in qua bibitur vinum miſtum: infra. 42. Ad me inſulæ & gentes fortitudinem mutent Prou. 2. Lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus peſſimis. Tertio quantum ad authoritatem [qui iuſtificatis] ideſt dicitis vos tantæ authoritatis, quod pro libito veſtro poteſtis iuſtificare impium, vt quod vobis placeat, legis habeat vigorem. Infra 10. Væ qui condunt leges iniquas, & ſcribentes iniuſtitias ſcripſerunt. Prou. 17. Et qui iuſtificat impium & qui condemnat iuſtum. Micheæ 3. Et ſi quis non dederit in ore eorum quippiam ſanctificant ſuper eum prælium. Propter hoc ſicut deuorat &c. Hic comminatur pœnam. Et primo, ponit pœnam conſumptionis ſub metaphora ignis, propter hoc quia iniquitatem trahitis ponentes vobis radicem in peccatis [ſicut flamma ignis] exurit ſtipulam quam attingit [& calor flammæ] exurit illam quæ diſtat. Perſecutio enim captos cecidit & alios afflixit, Deut. 31. Foris vaſtabit eos gladius, & intus pauor [ſic redix eorum, quaſi fauilla] quantum ad ea quibus confidebant, vel patres, vel cognati & germen eorum] ideſt filij, vt puluis aſcendet, in quo notatur fortitudo ex cauſis illis proueniens. Malach. vltimo. Et erunt omnes ſuperbi & omnes facientes impietatem ſtipula & inflammabit eos. Secundo, ponit pœnę proceſſum, & ordinem. Et primo ponit pœnæ cauſam Vnde dicit [Abiecerunt enim legem] corde contemnentes [& eloquium ſancti Iſrael blaſphemauerunt] meirridentes. Hiere. 32. Non obedierunt voci tuæ, & in lege tua non ambulauerunt. Secundo, punientis iram. Ideo [iratus eſt] ad modum proceſſus iræ in hominibus loquitur Pſal 77. Iratus eſt dominus furore. Tertio pœnæ inflictionem [& extendit manum ſuam] potentiæ ad percutiendum, quam plicatam parcendo tenuerat. Sophon. 2. Et extendet manum ſuam ſuper aquilonem & perdet Aſſur, & ponet ſpecioſam in ſolitudinem. Quarto, pœnæ effectum in internecione maiorum] Conturbati ſunt montes] ideſt maiores pre timore, gloſſa dicit, quod hyperbolice. Sed contra: ergo exceſſit veritatem propheta.

Et dicendum, quod in aliquibus ſcripturis ſumitur per exceſſum veritatis ſimpliciter, in ſacra ſcriptura pro exceſſu veritatis ſecundum opinionem hominum, quaſi dicat. Conturbatio erit vltra quam credi poſſit. Vel aliter hyperbole eſt quidam tropus, & in tropicis locutionibus aliud dicitur & aliud intelligitur. Vnde non eſt falſitas quantum ad ſenſum quem intendit facere, ſunt etiam in metaphora, quaſi dicat. Ita magna erit conturbatio, quod montes ſi eſſet poſſibile conturbabuntur. Pſalm. 45. Conturbati ſunt montes in fortitudine eius. Et quantum ad vtilitatem corporum [facta ſunt morticinia] Hie. 8. Non colligentur, nec ſepelientur, in ſterquilinium ſuper faciem terræ erunt. Hie. 16. Mortibus ægrotationum morientur, & non plangentur & non ſepelientur in ſterquilinium ſuper faciem terræ erunt.

Hic ponit pœnam communem, & vltimam, quantum ad captiuitatem per Romnos. Et circa hoc tria ponuntur.

Primo, exercitus præparatio. Secundo, exercitus diſpoſitio, ibi. [Et ecce feſtinus &c.] Tertio, pœnæ inflictio, ibi. [Et tenebit prædam &c. Circa primum tria ponuntur, primo congregantis indignatio.] In omnibus his, quaſi dicat, ſicut vos, peccatis peccata additis, ita ipſe pœnis pœnas adiunget, infra 9. Vir A fratri ſuo non parcet, & declinabit ad dexteram & eſuriet & comedet ad ſiniſtram, & non ſaturabitur. Secundo, vexilli erectio [Et leuabit ſignum] ideſt vexillum, Hierem. 4. Leuate ſignum in Sion, confortamini, & nolite triſtari: quia malum ego adduco ab aquilone, & contritionem magnam. Tertio, exercitus conuocatio [& ſibilabit] ideſt inſpirabit. Infra 7. Et erit in die illa ſibilabit Dominus muſcæ quę eſt in extremo fluminum Ægypti, & api quæ eſt in terra Aſſur, & venient, & requieſcent omnes in torrentibus vallium.

Et ad hoc quod magis terreat ponit gentis extraneitatem & quantum ad cultum [in nationibus] vt ſancta veſtra non reuereantur & quantum ad linguam [procul] ne verbis placentur, & quantum ad mores [de finibus terræ] ne ab eis fœdarentur. Ecce feſtinus &c. Hic ponitur exercitus diſpoſitio. Et primo oſtenditeos expeditos ad veniendum. Secundo, Armatos. Ad pugnandum, ibi. Sagittæ eius. Tertio, crudeles ad puniendum, ibi. Rugitus eius &c. Circa primum duo ponuntur. Primo ipſorum velocitas. Ecce. Pro certo. Feſtinus Thren. 4. Velociores fuerunt perſecutores noſtri aquilis cœli. Abach. 1. Equites namque eius de longe venient & volabunt quaſi aquila feſtinans ad commedendum. Hier. 4. Ecce quaſi nubes aſcendet, & quaſi tempeſtas currus eius: velociores aquilis equi illius. Secundo, velocitatis cauſa, ſecundum remotionem triplicis impedimenti, quod poſſet contingere, Ex naturæ infirmitate. Contra quod dicit. Et non deficiens. Quia oporteat remanere. Nec laborans in eo. Quia oporteat tarde venire, in 40. Qui autem ſperant in Domino mutabunt fortitudinem: aſſument pennas: ſicut aquilæ current: & non laborabunt, ambulabunt, & non deficient. Secundo, illud quod poſſet eſſe ex voluntate. Dicit. Non dormitabit. Per pigratiam, ſc. vt pigre vadat. Neque dormiet. Vt non reſipiſcat. Prou. 19. Pinguedo immitit ſoporem, & anima diſſoluta eſuriet. Tertio, remouet impedimentum ex rerum neceſſitate. Nec ſoluetur cingulum. Et ponitur ea quibus viatores ſolent impediri ab itinere: quæ omnia plus ſolito durabunt. Deut. 29. Adduxi vos 40. annis per deſertum: non ſunt attrita veſtimenta veſtra nec calceamenta pedum veſtrorum vetuſtate conſumpta ſunt, Sagittæ eius acutæ. Hic oſtendit eos armatos eſſe ad pugnandum Et primo, quantum ad bonitatem armorum: & ponit ea, quæ in illis terris ſunt maxime conſueta. Sagittæ acutæ. In quo notatur bonitas ſagittarum. Arcus extenti. In quo præparatio armorum: ne in præparando impediantur. Pſ. 23. Sagittæ potentis acutæ. Secundo ponit vectigalia. Vngulæ equorum eius vt ſilex. Qui non frangitur de facili, & rotæ eius quaſi impetus tempeſtatis propter multitudinem, & velocitatem magnum ſonum facientes. Hier. 4. Ecce quaſi nubes aſcendet, & quaſi tempeſtas currus eius. Rugitus eius. Hic oſtendit eos crudeles ad puniendum Et primo quantum ad animoſitatem. Rugitus. Oſeæ. 11. Poſt dominum ambulabunt, quaſi leo rugiet, quia ipſe rugiet, & formidabunt filij maris. Secundo quantum ad rapacitatem. Rugiet vt catuli leonum. Pſalm. 103. Catuli leonum rugientes vt rapiant. Tertio, quantum ad crudelitatem. Et frendet. Quod eſt apri Pſalm. 34. Frenduerunt ſuper me dentibus ſuis. Pſalm. 79. Exterminauit eam aper de ſylua, & ſingularis ferus depaſtus eſt eam. Et tenebit. Hic ponitur pœnæ inflictio, & demum punitorum deſperatio, ibi. Aſpiciemus, &c. Circa primum ponit tria. Primo comminatur captionem. Tenebit prædam. Quaſi dicat ſicut præda capiet vos. Nau. 2. Leo cepit ſufficienter catulis ſuis, & necauit leænis ſuis, & impleuit præda ſpeluncas ſuas, & cubile ſuum rapina Secundo, ſolicitam detentionem. Et amplexabitur.

Ne

Ne exeatis per eorum incuriam. Et non erit qui eruat. Per eorum impotentiam. Thren. 1. Dedit me Deus in manu, de qua non potero fugere. Tertio, rigidam damnationem. Et sonabit. Comminationibus & terroribus. Hier. 6. Ecce populus veniet de terra aquilonis, & gens consurget à finibus terræ, sagittam & scutum arripiet, crudelis est, & non miserebitur. Vox eius quasi mare sonabit. [Aspiciemus in terram.] Hic ponit eorum desperationem. Et primo quantum ad auxilium de terra [Aspiciemus in terram] Vndique [ecce tenebræ] quia omnes eos persequebantur. Secundo quantum ad auxilium de cœlo. [Et lux] diuinæ spei [obtenebrata est in caligine eius] Hierem. 4 Aspexi terram, & ecce vacua erat & nihil, & cœlos, & non erat lux in eis. Et connumerat se Propheta in eis per compassionem.

CAP. VI.

IN anno quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum, & plena erat domus maiestate eius, & ea quæ sub ipso erant, replebant templum. Seraphim stabant, super illud, sex alæ vni, & sex alæ alteri. Duabus velabant faciem eius, & duabus velabant pedes eius, & duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum, & dicebant. Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria eius. Et commota sunt superliminaria cardinum à voce clamantis; & domus repleta est fumo. Et dixi. Væ mihi quia tacui: quia vir pollutus labijs ego sum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito; & regem Dominum exercituum, vidi oculis meis. Et volauit ad me vnus de Seraphim & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari, & tetigit os meum, & dixit. Ecce tetigit hoc labia tua, & auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum mundabitur.

6 Et audiui vocem Domini dicentis. Quem mittam, & quis ibit nobis? Et dixi. Ecce ego, mitte me. Et dixit. Vade, & dices populo huic. Audite audientes, & nolite intelligere, & videte visionem, & nolite cognoscere. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum. Et dixit. Vsquequo Domine? Et dixit. Donec desolentur ciuitates absque habitatore, & domus sine homine. Et terra relinquetur deserta, & longe faciet dominus homines. Et multiplicabitur, quæ derelicta fuerat in medio terræ, & adhuc in ea decima-

A tio Et conuertetur, & erit in ostensionem, sicut terebinthus, & sicut quercus, quæ expandit ramos suos. Semen sanctum erit id, quod steterit in ea.

Postquam arguit in duabus tribubus culpam, adiungens pœnam corrigentem, hic comminatur pœnam condemnantem finaliter, scilicet pœnam obdurationis: & ideo ista pœna prædicitur per modum sententiæ, & cum solemnitate iudicij. Diuiditur ergo hoc capitulum in tres partes. In prima describitur sententiæ actor, scilicet iudex. In secunda, sententiæ denuntiator minister iudicis ibi [Et dixi. Væ mihi &c.] B In tertia ponitur ipsa sententia, ibi. [Audite audientes, &c.] Circa primum duo ponuntur. Primo iussionis tempus. Secundo ipsa iussio, ibi [Vidi Dominum sedentem.] Quantum ad primum dicit. [In anno quo mortuus est Ozias] qui 4. Reg. 15 dicitur Azarias, percussus lepra à domino propter hoc, quod voluit vsurpate sacerdotale officium, vt dicitur 2. Paralipomen. 26. Sed postquam fuit percussus, filius eius Ioathan gubernauit domum Regis & regnum, vsque ad mortem eius, nec tamen dicitur regnasse tunc, sed magis vices patris gessisse, sed tunc primo regnauit, quando mortuus est pater eius. Vnde ista visio ostensa est regnante Ioathan, & præcedentia regnante. Ozia. [Vidi dominum sedentem] hic ponitur visio, & primo describit iudicis solium. Secundo, assistentem mi- C nistrum, ibi. [Seraphim &c.] Hæc autem visio dicitur à quibusdam fuisse imaginaria, à quibusdam intellectualis. Et assumitur ab ipso propheta figura ex consimili, sicut dicit Dionysius epistola ad Titum, quia prophetæ his quæ plane vident, sine figuris circumponunt figuras ad manuductionem audientium, qui per figuras sensibiles faciliter accipere possunt. Qualitercunque autem sit, oportet hic duo videre. Primo imaginationem figuræ, vel à propheta visæ, vel ab ipso compositæ. Secundo ipsius figuræ significationem. Ad aliquid enim significandum spiritualiter, inducuntur sensibiles figuræ spiritualium in sacra scriptura, sicut dicit Dionysius, & ille erit literalis sensus: sicut in lo- D cutionibus metaphoricis, non illud quod significatur per verba, sed quod loquens per verba vult significare. Circa primum ergo sciendum, quod templum ædificatum à Salomone, habuit in altitudine centum viginti cubitos, sicut dicitur secundo Paralip. tertio Et erat distincta altitudo per tres domos quarum suprema habebat sexaginta cubitos, & vtraque inferiorum triginta. Et de istis dicitur tertio. Regum 6. Per cochleam ascendebant in medium cœnaculum, & à medio in tertium. [Vidit ergo solium] Domini in supremo cœnaculo propter quod dicitur [excelsum] ideſt [altum] sicut & eleuatum] super omnia cœnacula, & à claritate vultus eius resplendebat medium cœnaculum. Propter quod dicitur [domus plena maiestate] ideſt gloria eius, [& ea, quæ sub ipso erant,] ideſt ornamenta throni eius, vel etiam splendor vestimentorum E sine subditorum agmina implebant infimum cœnaculum, in quod intrabant sacerdotes, propter quod dicit [templum.] Alij dicunt aliter, quod vidit solium altum in medio cœnaculo, quod dicitur domus, quæ plena erat medijs membris & brachijs Domini, inferius quod dicitur templum pedibus & tibijs, sed caput & collum præminebant in tertiũ tabulatum. Tertij Regum vltimo. Vidi Dominum super solium suum sedentem, & omnem exercitum cœli assistentem ei à dextris & à sinistris Prou. 20. Rex qui sedet in solio iudicij, dissipat omne malum in circuitu suo. Circa secũdum sciendum est, quod huius visionis significatum,

tripliciter à diuersis assignatur. Quidam enim dicunt per sessionem in solio significari oppressionem captiuitatis futuram, per repletionem domus à maiestate, significari quod hostes qui sub ipsius dispositione erant, essent impleturi templum. Et hoc tangunt historiæ. Hieronymus autem exponit, & melius, per sedem significari filij Dei maiestatem, propter quod dicitur Ioan. 11. Hæc dicit Esaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Per solium significari angelos in quibus sedet Deus Psalm. 72. Qui sedes super Cherubim. Per domum ecclesiam triumphantem, quæ plena est gloria eius. Per templum ecclesiam militantē, quę plena est miraculis, vel angelorum agminibus, quasi custodibus. Dionysius aliter exponitur in decimo tertio cap. cœlest. Hierarch. & melius, vt videtur Per solium significatur eminentia diuinæ naturæ, Et dicitur [excelsum] propter nobilitatem, [eleuatum] quasi supra alia leuatum, in quantum omnia in infinitum excedit, in quo dicitur sedere, propter immobilitatem. Vnde dicit 9. cap. de diui. nomin. Quidnam dicendum de diuina statione præter hoc, quod manet in seipso immobili identitate singulariter fixus? Et dicitur domus, tota creatura, quæ plena est maiestate, in quantum impletur participatione bonitatis ipsius secundum suam capacitatem. Et per templum videtur intelligere ipsas superiores creaturas quæ replentur his quæ sub ipso sunt, quantum bonitates receptæ in ipsis, deficiunt à bonitate Dei, quæ tamen videtur propinquare.

Sed contra hoc obijcitur Exod. 33. Non enim videbit me homo & viuet, idest in hac mortali carne viuens Et Io. 1. Deum nemo vidit vnquā: ergo nec Esaias. Ad quod dicendum, quod nec interior, nec exterior visus potest videre nisi moueatur à visibili & secundum quod perfectius immutatur à visibili, melius videt.

Et tunc perfectissime videt, quando recipit actionem visibilis secundum totam suam virtutem. Et inde est, quod idem videtur diuersimode à diuersis, & interius & exterius, à quibusdam melius & à quibusdam peius. Hoc igitur visibile quod est Deus nihil perfectè apprehendit, nisi quod totum ipsum capit, & ideo solus sic se videt. Vnde cœleste secretum dicit Chrysostomus, à quibusdam non videtur in essentia sua sine medio ad hoc secundum perfectionem, quam habet à suscepto diuino lumine, attingentibus sicut à beatis in patria & ab his qui eleuantur per raptum ad illum modum visionis. Ab his autem minus perfectum visum habentibus, videtur secundum similitudines quasdam bonitatis ipsius, siue in rebus sensibilibus, siue in imaginibus, siue in speciebus intelligibilibus. Et huiusmodi est visio, qua viderunt prophetæ per lumen prophetiæ, & qua videmus per fidem, & qua videtur lumine rationis, & à philosophis, qui cognouerunt etiam Deum, sicut dicitur. Rom. 1. Sed tunc restat quæstio, vtrum talem visionem immediate à Deo perceperint prophetæ, vel mediantibus angelis. Et videtur quod immediate ex ipso modo loquendi. Quia dicit. [Vidi dominum & non vidi angelum. Item de Moyse. Exod. 33. Loquebatur Dominus ad Moysem facie ad faciem, sicut solet homo loqui ad amicum suum. Item, viderunt in speculo æternitatis vt communiter dicitur, ergo viderunt quidam Deum. Ad quod dicendum, secundum Dio. 4. cap. de cœlest. hierarch. Quia nullus purus homo nec in patribus noui nec veteris testamenti, accepit aliquam reuelationem à Deo nisi mediantibus angelis. Et hanc dicit esse legem inuiolabilē, vt in prima per media ducantur infima. Et hoc probat per locum à maiori, quia etiam Moyses legem accepit mediantibus angelis qui tamen excellentissime vidit: quod probatur per illud quod habetur. Gal. 3. Quid igitur lex, propter

A transgressionem posita est, donec veniret semen cui promiserat Deus ordinata per angelos in manu mediatoris. Act. 7 Qui accepistis legem in dispositionem angelorum, & non custoditis. Ad primum ergo dicendum, quod intentio potest esse, & ex parte finis visionis & ex parte principij. Ex parte finis, quia angelus reuelans, intendit ducere hominem in cognitionem Dei, & non in cognitionem sui, & ideo format visionem de Deo, vt ex his, quæ figuraliter videntur, aliquid de Deo cognoscatur. Ex parte autem principij, quia tota virtus angelici luminis ad manifestandum aliquid est ex Deo authore, qui est fons luminis, sicut in nobis tota virtus luminis, vel manifestationis ex primis principijs. Vnde Greg. in glossa super tertium
B cap. Exod. ait. Angelus qui Moysi apparuisse describitur modo dominus, modo angelus nuntiatur. Angelus, quia exterius loquendo seruiuit, Dominus, quia præsidens loquendi efficaciam tribuit. Cum enim loquens ab interiori regitur, & per obsequium angelus, & per inspirationem Dominus memoratur. Ad secundum dicendum, quod hæc dicitur propter eminentissimum modum claræ visionis, quo Moyses super alios prophetas vidit, sicut dicitur Nume. 12. Ad tertium dicendum, quod speculum æternitatis non dicitur ipse Deus sed ipsæ species, quæ sunt in anima prophetæ, & dicuntur speculum in quantum resultat in eis dispositio sapientiæ æternæ, [Seraphim stabant.] Hic ponit ministrorum officium & ordinem. Et primo, describit mi-
C nistrorum. Secundo, eorum laudem. Et clamabant. Sanctus, Sanctus &c. Circa primum ponit tria. Primo, ponit ministrorum gradum dicens [Seraphim stabat super illud,] scilicet templum, eo quod hic ordo inter omnes supremus est, sicut dicit Dionysius in glossam hic. Item notatur quod Seraphim scriptum per, pluralis est, & neutri generis, & significat totum agmen illius ordinis, sed Seraphim, singularis numeri est & masculini generis & significat vnum tantum de ordine illo. infra 62. Super muros tuos Hierusalem constitui custodes, tota die & nocte perpetuo non tacebunt. Et dicit [Stabant] erecti per contemplationem quasi assistentes. Secundo ponit ministrorum ornatum in senario numero alarum. [Sex alæ.]
D Tertio, alarum vsum [duabus faciem eius] in Hebreo est ambigue dictum. Et potest exponi, quod velabant faciem Dei.

Et sic accipit Hieronym. Vel quod velarent faciem suam, & sic accipit Dionysius, secundum quem est sensus, quod caput erat velatum & pedes, & medium corpus [duabus volabant] scilicet medijs. Ezech. 1. Vnumquodque duabus aliis velabat corpus suum. Et infra eodem. Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum. Huius visionis significatum tripliciter accipitur. Hebræus dicit quod per duodecim alas intelliguntur duodecim reges, qui præfuerunt populo ab Ozia, sub quo visio incepta est, & deinceps, quorum quatuor tantum iusti fuerunt, scilicet Ozias, Ioathan, Ezechias, & Iosias. Et ideo, quatuor alis
E volabant. Alij autem verecundabantur ante conspectum Dei, & ideo velabant faciem, quorum quatuor, libere regnum possederunt, scilicet Achaz, Manasses, Amon, & Ioathan, qui à populo reges constituti sunt, & hi significantur per alas quæ erant in capite. Alij vero quatuor, regnum sub seruitute aliorum possederunt. Vnde & ab aliis & non à populo reges constituti sunt, sicut Ioachim à Pharaone, Ieconias, & Sedechias, & Godolias, de quo Hierem. 41. dicitur, quod Ismael & decem viri & qui erant cum eo interfecerunt, Godoliam, quem præfecerat Rex Babylonis terræ. Prædicti enim tres, constituti sunt à Nabuchodosor rege Babylonis. Hieronymus dicit quod dicuntur alati,

vel quia ſuperius commorantur, vel propter velocitatem miniſterij, & intelligit per duodecim alas, miniſterium perfectionis, quod commendatur in duodenario, ſicut duodecim gemmæ in diademate ſacerdotis, & ſic de alijs. Et duabus volant &c. qui ea quæ fuerunt ante mundum, vel poſt mundum nobis celant & oſtendunt quæ fiunt ſex ætatibus mundi, quia præterita & futura nobis ignota ſunt, ſed præſentia ſcimus, vt ſic hoc referatur ad actum miniſterij. Et quod dixit [ſtabant] ad hoc quod Deo aſſiſtunt. Dionyſius aliter exponit 13. cap. cœleſt. hierarch. & 4. cap. eccl. & dicit, quod dicuntur alati, quia ad ſimilitudinem volantis, altam contemplationem & liberam habent. Deſcribitur autem triplex binarius alarum, quia Seraphim vident ea, quæ ad ipſos pertinent, qui ſunt de prima hierarchia, & quæ ad alias duas eminentius quam illi, ita quod per vnam alam intelligatur capacitas naturæ, & per aliam lumen quod participant à Deo, quia his duabus eleuantur. Ea autem, quæ ad hierarchias pertinent, ſunt à Deo ſicut à principio, & in Deum ordinantur, ſicut in finem: & vtroque modo non poſſunt perfectè intelligi ab angelis quod ſignificat velatio. Et ſunt in ipſis quaſi media inter principium & finem, & ſic habent perfectam cognitionem de ipſis & liberam, & ideo duabus medijs volabant [Et clamabunt &c.] Hic ponit eorum laudem. Et circa hoc tria facit. Primo, ponit laudandi modum quantum ad deuotionem, quia [clamabant] ex magnitudine affectionis, quantum ad concordiam, quia vterque, & quantum ad ordinem [quia alter ad alterum] Vnus enim, accipit ab alio, vt vult Dionyſius. Iob. 38. Vbi eras cum me laudarent ſimul aſtra matutina, & iubilarent omnes filij Dei? Secundo, ponit laudis canticum, ibi [Sanctus ſanctus, ſanctus.] Et tria laudant. Perſonarum trinitatem. Sanctus, Sanctus, Sanctus. Vnitatis maieſtatem [Dominus Deus exercituum] quia omnibus præeſt. Apoc. 4. Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt. Prouiſionis liberalitatem, [plena eſt omnis terra gloria eius] Quia vſque ad vltimas creaturas, quæ per terram intelliguntur extendit diffuſionem ſuæ bonitatis Hier. 23. Nunquid non cœlum & terram ego impleo ait dominus? Et hoc ſecundum Dionyſium 7. cap. cœleſt. hierarch. Hierony. [Plena eſt omnis terra] per notitiam fidei Eccl. 42. Gloria domini plenum eſt opus eius. Nonne dominus fecit enarrare ſanctos omnia mirabilia ſua, quæ confirmauit dominus omnipotens ſtabilis in gloria ſua? Tertio, ibi [Et commota &c.] ponit laudis effectum ſcilicet punitionem peccantium. infra 65. Ecce ſerui mei comedent, & vos eſurietis. Ecce ſerui mei bibent, & vos ſitietis. Ecce ſerui mei laudabunt præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione ſpiritus vlulabitis. Et ſignificatur templum diruendum. [Commota ſunt ſuperluminaria cardinum.] Amos 9. Percute cardinem, & commoueantur ſuperliminaria. [Et domus repleta eſt fumo] Combuſtionis à Romanis poſt agnitam per fidem Chriſti. Vel per [fumum] indicat infidelitatem Iudæorum. Per commotionem cardinum, amotionem legalium, vel cærimoniarum, quæ erant quaſi vmbræ claudentes aditum veritatis. [Et dixi &c.] Hic ponitur ſententiæ denunciator.

Et primo oſtenditur eius humilitas, ſecundo eius paruitas, ibi. [Et volauit &c.] Tertio, authoritas, ibi. [Et audiui &c.] Humilitas in confeſſione peccati Confitetur etiam triplex peccatum in locutionis omiſſione. [Væ mihi, quia tacui] non arguendo Oziam Regem, & ſic deplangit culpam [tacui] à laude Dei, & ſic deplangit damnum infra 56. Speculatores eius cæci omnes, neſcierunt vniuerſi, canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormientes & amantes ſomnia. Eccleſ. 13. Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris, ſecundo commiſſionis. [quia vir pollutus labiis ego ſum] Eccl. 23. Indiſciplinatæ loquelæ ne aſſuefcat os tuum. Eſt enim in illa verbum peccati. Secundo malorum cõuerſationis [& in medio populi polluta labia habentis ego habito 1. Cor. 15. Corrumpunt enim bonos mores, colloquia praua. Tertio peccatum præſumptionis [Regem Dominum exercituum vidi oculis meis] quaſi dicat; qui impurus eſt non poteſt intrare templum eius, quanto magis nec ipſum videre? Iudicum 14. Morte moriemur, quia vidimus Dominum: & hoc fuit reuerentiæ. Sed Iacob dixit Geneſ. 42. Vidi Dominum facie ad faciem, & ſalua facta eſt anima mea, & hoc eſt confidentiæ. Hieron. Felix conſcientia, quæ tantum in locutione peccauit, non ſuo vitio, ſed populi polluta labia habẽtis. [Et volauit ad me &c. Hic oſtenditur puritas ex peccatorum purgatione. Et circa hoc tria ponuntur. Purgationis miniſter. [Volauit ad me vnus de Seraphin] purgationis inſtrumentum [& in manu eius calculus de altari] holocauſtorum. Altare interius erat de terra, ſicut dicitur Exod. 10. Altare de terra facietis mihi. Circumquaque autem erat de lapidibus, vbi congregabantur ignes ſacrificij: de his accepit [forcipe,] ideſt inſtrumento habente duo brachia, per quod poteſt ſignificari virtus receptiua & per altare ipſa diuina lux, vel bonitas, & per calculum, donum receptum ad officium purgationis. Vel per ignem tribulatio. Per Seraphin Chriſtus. Per forcipem duo teſtamenta. Per calculum charitas, quæ in manu, ideſt operatione ipſius eſt. Tertio ponitur purgandi modus. [Et tetigit os meum, & dixit.] Sicut in ſacramentis eſt actio & verborum forma. [Ecce tetigit] exprimit actum [& auferetur iniquitas] in homines. [Peccatum] in Deum. Et non dicit, auferam, quia ſolius Dei eſt peccatum dimittere. Infra 43. Ego ſum, ego ſum, qui deleo iniquitates tuas propter me & peccatorum non recordabor. De omnibus his Daniel nono. Ecce vir Gabriel quem videbam in viſione, cito volans tetigit me in tempore ſacrificij veſpertini, & docuit me & locutus eſt mihi. Sed contra hoc obiicitur, quod Dionyſius dicit, quod de ſuperioribus ordinibus non mittuntur in miniſterium, ſed conſtat Seraphin ſupremos eſſe. Ergo non videtur verum, quod veniat ad purgationem prophetæ. Ad quod dicendum, quod Gregorius iſtam quæſtionem tangit in quadam homilia de centum ouibus, & dimittit ſub dubia. Dionyſius autẽ expreſſe vult, quod tantum inferiores mittantur ad nos. Et hoc dicit eſſe per ordinem diuinæ legis, vt inferiora reducantur in ſuprema per media. Quod autem hic dicitur, dupliciter ſoluit. Vno modo, quod iſte angelus purgans dicatur. Seraphin æquiuoce non ab ordine, ſed ab actu quem tunc exercuit, quia igne purgauit, & Seraphim dicitur incendium. Alio modo, ſoluit, quod dicatur proprie ille, qui eſt de ordine illo, & dicitur purgare, non quia immediate ipſe purgat, ſed quia eius authoritate, vel percepta ab ipſo illuminatione, inferior angelus purgauit. Et ponit exemplum, ſicut dicitur Epiſcopus abſoluere, quando alius authoritate ipſius abſoluit. Et ideo propter reuerentiam, angelis inferior, qui viſionem formauit reducit in Deum primo, & in Seraphin ſecundo, ac ſi diceret. Ego purgo te per lucem receptam à Deo, mediante Seraphin: ſeptuaginta habent carbunculo propter ſimilitudinem ignis. Habent enim calorem flammantem.

Hic oſtenditur miniſtrari authoritas, ex imitatione officii. Et circa hoc tria facit. Primo quæritur mittendi conſenſus. Vnde dicit. [Quem mittam?] In quo notatur authoritas ex parte mittentis. Rom. 1. Quomodo

vero prædicabunt nisi mittantur [Et quis ibit] in quo notatur missi voluntas, [nobis] aquisitiue vt non quærat vanum honorem, & non quærat lucrum. Econuerso Phil. 2. Omnes enim, quæ sua sunt, quærunt, non quæ Iesu Christi [mittam] in quo notatur vnitas essentiæ [nobis] In quo pluralitas personarum. Secundo ponitur oblatum obsequium. [Et dixi, Ecce ego, mitte me] infra 50. Ego autem non contradico, retrorsum non abij sed videtur quod hoc fuerit præsumptionis, quia Moyses recusauit. Exod. 3. Quis ego sum vt vadam ad Pharaonem, & educam filios Israel ex Ægypto? Hieremias etiam recusauit. Vnde Hiere. 1. A, a, a, Domine Deus, ecce, nescio loqui, quia puer ego sum. Et dicendum sicut dicit Greg. in pastora, & ponitur in princ. Hier. in glossa. Vtrumque fuit ex radice charitatis. Ille enim propter dilectionē Dei, noluit perdere solatiū contemplationis, iste propter dilectionem proximi voluit mitti, vt prodesset, & tamē nec ille iussus pertinaciter recusauit, nec iste prius quam purgatus, aut requisitus esset, se obtulit. Tertio iniungitur officium. Et quantum ad hoc subiungitur. [Et dixit. Vade.] Matth. 10. Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum. [& dices populo huic.] Hie. 15. Si separaueris pretiosum à vili, quasi os meum eris. [Audite audientes.] Hic ponitur sententia. Et primo ponitur sententia obdurationis. Non obdurat autem immittendo malitiam, sed non impartiendo gratiam. Et quia non se volunt ad gratiam conuertere. Secundo quæritur sententiæ duratio ibi. [Et dixi &c.] Circa primum tria facit. Primo ponitur sententiæ pronunciatio à domino, quantum ad sensus disciplinabiles, scilicet auditum, qui deseruit disciplinæ: vnde dicit. [Audite] auribus exterioribus. [audientes] Christum vel alium prædicantem. [Et nolite intelligere] quasi dicat, quia non vultis, non intelligitis permissiuum est, & quantum ad visum, qui seruit inuentioni. [Et videte visionem] Christum corporaliter, vel magnalia Dei [Et nolite cognoscere] permissiuum est, & non imperatiuum. infra 42. Quis cœcus nisi seruus meus? Secundo, ponitur sententiæ acceptatio à propheta vnde dicit. [O domine.] ex quo pulchritudo gentium intratura est Rom. 11. Percute cæcitate Israel. [Excæca cor] interius. [Et aures aggraua] ne percipiant [Et oculos eius claude.] ne cognoscant Io. 9. In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant, & qui vident cæci fiant. Vel est verbum domini, & est sensus [Excæca] idest excæcatum prædica. Tertio ponitur excæcationis ratio. [Ne forte] propter bona [& conuertantur, & sanem eos] cum sanitate sint indigni. Ezech. 18. Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, & custodierit vniuersa præcepta mea & fecerit iudicium & iustitiam vita viuet, & non morietur, omnium iniquitatum eius non recordabor. infra 3. Si reuertamini, & quiescatis, salui eritis [Et dixi, Vsquequo.] Hic ponitur sententiæ duratio. Et primo ponitur prophetæ quæstio. [Vsquequo] excæcabuntur. Dan. 8. Vsquequo visio conculcabitur? Secundo domini responsio. [Et dixit] Et ponitur duplex terminus. Primus quantum ad pœnam malorum. Secundus, quantum ad sanctitatem bonorum, ibi [Semen sanctum] ac si dicat. quousque] qui in sordibus est sordescet? Apoc. vlt. Qui nocet noceat adhuc, & qui in sordibus est, sordescat adhuc. Pœnam autem tangit triplicem. Primo, quantum ad captiuationem, quæ designatur in desolatione ciuitatum [donec desolentur ciuitates] Hier. 11. Dederunt portionem meam desiderabilem, in desertum solitudinis. Thren. 1. Posuit me desolatam, tota die, mœrore confectam. Quantum ad culturam agrorum. [Terra derelinquetur deserta.] supra 1. Terra vestra deserta, ciuitates vestræ succensæ igni: quantum ad exilium hominum [Et longe faciet dominus homines.] Hier. 22. Et mittam te, & matrem tuam, quæ genuit te in terram alienam, in qua nati non estis, ibique moriemini. Ezec. 20. Et eligam de vobis transgressores, & impios, & de terra incolatus eorum educam eos. Secundo, quantum ad captiuitatis longitudinem, [& multiplicabitur] gens illa [in medio terræ] in qua captiua tenebitur, tandiu durabit captiuitas. Hiere. 29. Hæc dicit dominus exercituum Deus Israel omni transmigrationi, quam transtulit de Hierusalem in Babylonem, ædificate domos, & habitate in eis. & infra. Et multiplicamini, ibi. [Et nolite esse pauci numero.] Et querite pacem ciuitatis, ad quam transmigrare vos feci. Tertio, quantum ad iteratam persecutionem. Et primo, ponit paucitatem. Et adhuc in ea decimatio, idest vix decima pars relinquetur à Tito in terra Iudæa, vel in toto orbe, propter Iudæos interfectos. Deut. 28. Et remanebitis pauci numero, qui prius eratis sicut astra cœli præ multitudine. Secundo, iteratam destructionem, Et conuertetur iterum super vos captiuatio Sub Adriano imperatore supra 5. In omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. Tertio eorum vtilitatem, & despectionem, vel dispersionem. Erit in ostensionem. Derisionis. Sicut terebinthus. Quædam arbor, quæ in Damasci partibus magna est, in Græcia parua. Et sicut quercus, quæ expandit ramos suos. In quo eorum dispersio signatur. Eccl. 14. Ego quasi terebinthus extendi ramos meos. Semen sanctum &c. Hic ponit terminum quantum ad sanctitatem bonorum. Vnde dicit Semen sanctum. Idest virorum perfectorum, qui diuinæ obediunt visioni, & aliorum sanctorum de Iudæis. Quod steterit, Non cadens per infidelitatem. Infra vlt. Quia sicut cœli noui, & terra noua, quæ ego facio stare coram me dicit Dominus, sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum. Alij exponunt in bonum. Multiplicabitur *Post* reditum de captiuitate. In medio terræ. Suæ. Et *adhuc* in ea decimatio. Quæ relinquetur ad cultum Dei post multorum necem. Et conuertetur. Ad Deum Et erit in ostensionem gloriæ.

CAP. VII.

ET factum est in diebus Achaz filij Ioathan, filij Oziæ regis Iuda, ascendit Rasin rex Syriæ, & Phaceæ filius Romeliæ rex Israel in Hierusalem ad prælandum contra eam, & non potuerunt debellare eam. Et nuntiauerunt domui Dauid, dicentes. Requieuit Syria super Effraim. Et commotum est cor eius, & cor populi eius, sicut mouentur ligna syluarum à facie venti. Et dixit Dominus ad Esaiam. Egredere in occursum Achaz tu, & qui derelictus est Iasub filius tuus, ad extremum aquæductus piscinæ superioris, in via agri fullonis, & dices ad eum. Vide vt sileas. Noli timere, & cor tuum ne formidet à duabus caudis tycionum fumigantium istorum, in ira furoris Rasin regis Syriæ, & filij Romeliæ eo quod consilium inierit contra te Syria in malum, & Effraim, &

filius

filius Romeliæ dicentes. Ascendamus ad Iudam, & suscitemus eum, & auellamus eum ad nos, & ponamus regem in medio eius filium Tabeel. Hæc dicit Dominus Deus. Non stabis, & non erit istud, sed caput Syriæ Damascus & caput Damasci Rasin. Et adhuc sexaginta & quinque anni, & desinet Effraim esse populus, & caput Effraim Samaria, & caput Samariæ filius Romeliæ. Si non credideritis, non permanebitis.

b Et adiecit Dominus loqui ad Achaz, dicens. Pete tibi signum à Domino Deo tuo, in profundum inferni, siue in excelsum supra. Et dixit Achaz. Non petam, & non tentabo Dominum. Et dixit. Audite ergo domus Dauid. Nunquid parum vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo? Propter hoc, dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel. Butyrum, & mel comedet, vt sciat reprobare malum, & eligere bonum. Quia antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum, derelinquetur terra, quam tu detestaris à facie duorum regum suorum: Adducet Dominus super te, & super populum tuum, & super domum patris tui, dies, qui non venerunt à diebus separationis Effraim à Iuda, cum rege Assyriorum. Et erit in die illa: sibilabit Dominus muscæ, quæ est in extremo fluminum Ægypti, & api, quæ est in terra Assur. & venient, & requiescent omnes in torrentibus vallium & in cauernis petrarum, & in omnibus fructetis, & in vniuersis foraminibus. In die illa, radet Dominus in nouacula conducta in his, qui trans flumen sunt in rege Assyriorum caput, & pilos pedum, & barbam vniuersam. Et erit in die illa: nutriet homo vaccam boum, & duas oues, & præ vbertate lactis comedet butyrum. Butyrum enim & mel manducabit omnis homo, qui relictus fuerit in medio terræ. Et erit in die illa: omnis locus, vbi fuerint mille vites mille argenteis, in spinas, & in vepres erunt. Cum sagittis, & arcu, ingredientur illuc. Vepres enim & spinæ, erunt in vniuersa terra. Et omnes montes, qui in sarculo sarrientur, non veniet illuc error spinarum, & veprium, & erit in pascua bouis, & in conculcationem pecoris.

Hic ponitur comminatio contra hostes duarum tribuum, & diuiditur in duas. In prima, ponitur comminatio contra persecutores populi. In secunda contra contemptores prophetarum, vaticinium, c. 28. Væ coronæ superbiæ &c. Prima in duas. In prima, comminatur hostium deiectionem. In secunda, ponit gratiarum exultationem c. 25. Domine Deus meus es tu &c. Prima in duas In prima, singulorum in speciali. In secunda, omnium in generali 24. c. Ecce dominus dissipabit &c. Prima in tres. In prima, contra hostes corporaliter persequentes. In secunda, contra hostes potestatem præbentes. c. 17. Onus Damasci &c. In tertia, contra hostes in rebus calumniantes c. 21. Onus deserti maris &c. Prima in duas. In prima contra persecutores eiusdem gentis. In secunda, contra alienigenas, c. 10. Væ qui condunt leges iniquas &c. Prima in duas. In prima, comminatur ipsorum frustrationem, per liberationem duarum tribuum In secunda, ipsorum destructionem c. 8. Et dixit Dominus ad me &c. Prima pars, quæ continetur in hoc cap. diuiditur in tres.

In prima, describitur imminens periculum. In secunda, promittitur liberationis beneficium, ibi. Et dixit Dominus ad Esaiam &c. Ad euidentiam autem primæ partis sciendum est, quod Achaz fuit impius, & idololatra, sicut legitur quarto Regum 16. & secundo. Paralip. 27. Et ideo Dominus tradidit eum in manu regis Syriæ, & Samariæ, qui primo venerunt contra eum, & obsidentes Hierusalem, tandem deuincentes ipsum magnam partem exercitus sui ceperunt & principem exercitus eius. Iterum, ex illa victoria confisi, venerunt vt omnino priuarent eum regno, & substituerent alium loco eius & in hoc secundo aduentu consolatur eum Esaias. Tria ergo ponuntur in prima parte Primo, describitur hostium congregatio. Vnde dicit. [Et factum est in diebus Achaz.] Reducit autem genealogiam vsque ad Oziam, quia forte in percussione Oziæ, quia percussus est lepra à domino. 2. Paral. 26. qui tamen iustus fuerat, acceperunt audaciam inuadendi, quasi contemnentes diuinum auxilium. [Ascendit] hoc dicitur propter situm terræ, quia Iudæa in montanis est. [Phacee] qui interfecit Phaceiam regem Israel, cuius princeps militiæ erat, & regnauit pro eo. 4. Reg. 5. [Et non potuerunt.] In prima vice, quamuis regem in campo deuincerent. Vel loquitur per anticipationem quantum ad secundam ascensionem.

Secundo ponit denunciationem. Et nuntiauerunt] sui exploratores [domui Dauid] idest domui regię [dicentes.] Requieuit Syria super Effraim] idest rex Syriæ cum rege decem tribuum, quæ Effraim dicuntur propter primum regem, qui Effraim fuerat 3. Reg. 13. Vel propter dignitatem sunt amicitia iuncti qui tamen fuerunt prius inimici, sicut legitur 3. Reg. vltimo, & penultimo. Et dicit Syria super Effraim, vt notetur principalitas in regno Syriæ, quia fortius erat. Tertio, ponitur denunciationis effectus, perturbatio, scilicet regis & suorum. [Et commotum est cor eius] scilicet regis Eccl. 12. Sic & cor trepidum in cogitatione fatui. Prou. 21. Et pauor operantibus iniquitatem Matth. 2. Audiens autem Herodes rex turbatus est, & omnis Hierosolyma cum illo. [Et dixit Dominus ad Esaiam.] Hic promittitur liberatio.

Et primo, ponitur promissionis modus. Secundo, ipsa promissio, ibi. [Et dices ad eum &c.] Modus autem ponitur. Primo, quantum ad personam nuntiantem. [Dixit Dominus ad Esaiam] interius inspirando, vel loquens per subiectam creaturam. [Egredere in occursum Achaz.] Qui forte propter timorem hostium, iuerat vt præpararet se ad resistendum. Secundo, quantum ad testem, & qui derelictus est Iasub] ibi, alio fratre, scilicet, Rapasce ex matre nobiliore nato, fugiente ad Regem Assyriorum, quia non bene receptus fuit ab Achaz, de quo infra 36. Deut.

In ore duorum, aut trium, ſtabit omne verbum. Tertio, quantum ad locum [ad extremum.] Ad cuius euidentiam ſciendum eſt, quod quia Hieruſalem in montanis eſt, non abundat aquis fluentibus, & ideo habebat aquas collectas in piſcinis, vel ex pluuijs, vel ex longinquis fontibus per aquæ ductus.

Erant autem tres piſcinæ in Hieruſalem. Vna, quæ erat ad vſum ſacerdotum, & ſacrificiorum, quæ dicitur probatica piſcina, de qua Ioan. 5. Secunda, erat inferius in ciuitate, quæ munda ſeruabatur ad communem vſum ciuitatis. Tertia erat extra ciuitatem, quæ habebat aquam immundam, in qua fullones lauabant lanam, & erat ad huiuſmodi vſus, & ab illa piſcina dicitur totus [fullonis ager.] Et ſic patet, quod dicitur in litera. [Et dices ad eum. [Hic ponit promiſſionem. Et primo, ponit confortationem. Secundo, confortationis rationem, ibi. [A duabus caudis &c.] Tertio, incredulorum condemnationem, ibi. Si non credideritis &c. Confortat autem, prohibens timoris ſignum [Vide vt ſileas] ideſt, caue ne timorem cordis exterius prodas, infra 30. In ſilentio, & in ſpe erit fortitudo veſtra, eodem 32. Et erit opus iuſtitiæ pax, & cultus iuſtitiæ, ſilentium, & ſecuritas vſque in ſempiternum. Et etiam oſtendit timoris tranſitum [Noli timere] mala futura, [& cor tuum ne formidet] propter memoriam malorum, quæ paſſus es, infra 43. Noli timere, quoniam ego tecum ſum, ab oriente reducam ſemen tuum, & ab occidente congregabo te. [A duabus caudis.] Hic ponit confortationis rationem. Et primo oſtendit proponentium vanitatem, qui magna proponunt, cum tamen nihil, vel parum poſſint ſuſtinere [duabus caudis] quia in eis finitum eſt regnum. Raſin enim interfectus eſt à Teglatphalaſar 4. Regum 16. & ſui in captiuitatem ducti: ſed Phaceæ ſubiugatus fuit, & poſtea interfectus ab hoſte, qui poſtmodum captus eſt à rege Salmanaſar, & decem tribus captiuatæ 4. Reg. 17. [Fumigantium,] tunc enim ſunt vicini extinctioni. [Et ſuſtinemus eum] quaſi ſomno quieſcentem. [Et auellamus] ideſt trahamus in poteſtatem noſtram. [Filium Tebeel] ad literam quendam hominem, vel idolum Dei noſtri. Tebeel, bonus Deus. Secundo, quantum ad propoſiti fruſtrationem. [Hæc dicit Dominus,] qui omnia poteſt, [non erit iſtud,] quia non perducetur ad effectum, [& non ſtabit,] quia non diu durabunt in tali propoſito, maioribus malis in eos irruentibus infra 8. Inite conſilium, & diſſipabitur, loquimini verbum, & non fiet, quia nobiſcum Deus Tertio quantum ad hoſtium deſtructionem. Et primo, quantum ad Aſſyrios. [Sed & caput Syriæ] quaſi dicat, ſed interim & antequam deſtruantur, [caput Syriæ Damaſcus, & caput Damaſci Raſin] quaſi dicat, erunt Damaſceni, & rex eorum contenti ſuis finibus. [Et adhuc ſexaginta, & quinque anni, & deſinet Effraim eſſe populus,] quia captiuabuntur. Iſti anni non debent computari à tempore huius prophetiæ, ſed à tempore, quo Ozias percuſſus eſt lepra, quia tunc aſſumpſerunt audaciam vigeſimo anno regni eius. Et ex tunc Ioathan filius eius regnauit, viuente patre 27. & poſtea 10. & poſtea Achaz 16. Et poſtea Ezechias cuius 6. anno captus eſt populus 4. Reg. 27. Et hi omnes collecti ſunt 65. anni. [Et caput Effraim,] vt ſupra. Si non credideritis. Hic ponit incredulorum condemnationem. [Si non credideritis] ſcilicet promiſſis Domini, etiam vos, [non permanebitis in terra veſtra,] ſed captiuabimini. Abac. 2. Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſemetipſo. Et dicit hoc, quia Achaz non credens prophetæ, inuocauit auxilium regis Aſſyriorum Teglatphalaſar, vt adiuuaret eum. Qui ad petitionem eius venit, & deſtruxit Damaſcenum, & regem interfecit & cum dediſſet ſibi munera, tamen nihil ſibi profuit, ſicut dicitur 2. Paralipom. 28.

b Hic ponitur liberationis ſignum ad credendum. Circa quod tria ponuntur. Primo, optio eligendi ſignum conceditur. Et dixit Dominus ad Achaz. Quia prophetas condemnabant, ipſe per ſe dixit. Quia videtur durum, quod tam potentes reges, ita cito deſtruantur. Pete tibi ſignum. Vt credas. A domino Deo tuo. Ex hoc videtur, quod ſit ſermo prophetę. Et dicendum, quod mos eſt hebraici ſermonis, vt vtantur nominibus pronominibus. Vnde. A domino Deo tuo. Id eſt à me, vel eſt verbum Domini per inſpirationem, & prophetæ per denuntiationem. Infra 8. Nunquid non populus à Deo ſuo requiret viſionem, pro viuis, & mortuis? In profundum inferni. Vt aperiatur terra, & infernus pateat, ſicut in ſubuerſione Dathan, & Abiron. Num. 16. Vel per infernum inferiora clementa, ſicut Moyſes de terra locuſtas, & cinifes eduxit. Exod. 9. Siue in excelſum ſupra. Sicut Ioſue in ſtatione ſolis. Ioſue 10. Iudæi enim ſigna quærunt 1. Cor. Secundo oblati refutatio. Et dixit, non petam Vel quia in Idolis confidebat, vel in rege Aſſyriorum, vel inuidens Dei gloriæ, vel quia timebat offendere Deum in anguſtia poſitus. Infra 26. Domine, in anguſtia requifierunt te. Vnde dicit, Non tentabo. Innixus eſt enim ei, quod dicitur Deuter. 6. Non tentabis Dominum Deum tuum. Sed male intellexit, quia licebat ei authoritate Dei petere ſignum, ſicut Gedeon in vellere. Iudic. 6. Tertio ponitur refutantis increpatio. Et dixit Scilicet Eſaias. Ergo ex quo tam rebelles eſtis. Audite ergo domus Dauid. Propter conſenſum in malitia, vel quia Dauid promiſſus eſt Chriſtus, datur ſignum. Pſalm. 131. De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem. [Nunquid parum vobis eſt,] ad mitendum diuinam iram, [eſſe moleſtos hominibus] quos ſpoliatis, vel prophetis, quibus non creditis, [quia moleſti eſtis] per rebellionem [Deo meo] non veſtro, cui non obediſtis? Hie. 23. Vt qui vobis onus, proijciam quippe vos, dicit Dominus [Propter hoc.] Hic datur ſignum ad credendum. Et primo, confertur ſignum liberationis. Secundo comminatur incredulis pœnam deſtructionis, ibi. [Adducet Dominus.] Hoc autem eſt de Chriſti incarnatione. Sed contra hoc obijciunt Iudæi, multipliciter. Primo, quia dominus dabat ſignum illius liberationis, ad quam nihil conſonat Chriſti incarnatio. Ad quod dicendum, quod incarnatio Chriſti ſignificat ipſam, per locum à maiori: quia ſi Deus dabit filium ſuum ad ſalutem totius mundi, multo magis poteſt ſaluare nos ab iſtis hoſtibus. Rom. 8. Qui proprio filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum. Vel quaſi cauſa mortua. Hoc enim quaſi mouit Dominum, quod multa bona illis populo quamuis iniuſto concedantur, quia de illo prouiderat filium ſuum incarnandum. Item obijciunt quia ſignum ſequens datur ad præſentes: ſed incarnatio non fuit facta temporibus eorum, & ſic videtur quod nullum ſit ſignum. Ad quod dicendum, quod incarnatio quamuis non fuerit facta præſentibus illis hominibus, fuit tamen manente domo Dauid: vnde dicit. [Audite domus Dauid] Non autem audi Achaz. Item obijciunt, quia ſignum debet precedere ſignatum: ſed incarnatio fuit diu poſt liberationem illam. Ergo non fuit ſignum eius. Ad quod dicendum, quod ſignum quandoque ſequitur ſignatum, ſicut Deuteronom. 18. Hoc habebis ſignum. Quod in nomine Domini propheta ille prædixerit, & non euenerit, hoc Dominus non eſt locutus. Quandoque eſt ſimul 2. Reg. 5. Cum audieris ſonitum gradieris in cacumine pyrorum, tunc inibis prælium. Quandoque præcedit, ſicut

sicut Iudic. 7. de Gedeone, vbi datum est signum, quod vincere debebat in his, qui aquam manibus lambierant. Et oportet de necessitate quod hoc signum sequatur, & secundum quod ipsi exponunt. Si enim præcedit, tunc puer fuit natus ante mortem Phaceæ, qui regnauit 20. annis, cuius 17. anno regnauit Achaz qui regnauit 16. annis: ergo Achaz regnauit, 13. annis post mortem eius. Et Oseæ regnauit 12. anno Achaz. cuius nono Samaria capta est, qui fuit 6. annus post mortem Achaz Ergo in captiuitate Samariæ ad minus habebat puer 19. annos. ergo falsum est, quod infra dicitur, quod puer nesciebat vocare patrem & matrem. Item obijciunt, quod in hebræo non est virgo. Sed alma quæ apud eos significat iuuenculam nubilem, sicut habetur. Gen. 24. de Rebecca, vbi nos habemus puella decora nimis, & ipsi habent, alma: Et si etiam habeatur bethula, quod apud eos significat virginem, non oportet, quod manens virgo conciperet, quia poterat esse, quod quæ tunc erat virgo, postea ex semine viri corrupta concepisset. Ad quod dicendum, quod nullum signum esset, si iuuencula concepisset, & etiam virgo corrupta. Dominus autem aliquid magnum voluit significare, cum dixit, in profundum inferni, siue in excelsum supra. Ideo autem apud nos ponitur magis alma, quam iuuencula, quia alma significat virginem secundum nominis originem, & adhuc plus, custoditam, de qua non possit haberi mali suspicio. Sed bethula significat, secundum vsum loquendi posteriorem. Exponunt autem dupliciter. Quidam de Ezechia, quidam de filio Esaiæ, quem fingunt esse Manuel vocatum. Sed quod primum non possit stare, sic ostenditur, quia Ezechias erat 25. annorum, quando cœpit regnare 2. Reg. 18. Et Achaz regnauit 16. annis 4. Reg. 16. ergo Ezechias erat 10. annorum, quando pater suus incepit regnare, & sic non promittitur hic nasciturus. Præt. Quomodo nescisset vocare patrem & matrem, cum 6. anno regni eius capta fuerit Samaria? Iterum quod secundum non possit stare, ostenditur, quia hoc nullum signum fuisset. Et præterea filius Esaiæ, non fuit Dominus Iudææ cum tamen dicatur infra 8. terra Iudæa esse Emanuel possessiue. Et ideo oportet, quod intelligatur de Filio Dei, secundum hoc ergo tria facit. Primo promittit signum. [Propter hoc,] quia vos non vultis petere, [ipse dabit signum vobis,] vestræ liberationis. Hoc etiam signum datum est. Luc. 2. Et hoc vobis signum. Inuenietis infantem pannis inuolutum &c. Secundo, ponitur ipsum signum. [Ecce virgo.] Et primo, ponitur miraculosa conceptio. [Ecce virgo.] Manens virgo [concipiet] in partu, [& pariet filium.] Secundo, mirabilis generati vocatio. Et primo, quantum ad diuinitatem, [vocabitur] scilicet virgo, vel vocabitur iuda in periculis [nomen eius Emanuel,] quod est interpretatum nobiscum Deus Matt. 1. Vocabitur nomen eius Emanuel, Et hoc totum nullum simile habet in alijs, quia nouum est. Hiere. 31. Creauit Deus nouum, super terram, mulier, vel fœmina circumdabit virum, ideſt, perfectum hominem in ipsa conceptione, quamuis non secundum quantitatem perfectam, sicut dicit Augustinus super illud Ioan. 2. Quadraginta, & sex annis ædificatum est templum hoc &c. & ideo est super hominem, quia nihil nouum sub sole. Eccl. 1. Vnde concordantia alia non potest haberi de ipsa prophetia, nisi ipsa historia. Luc. 1. Ecce concipies, & paries filium: significatum Ezech. 44. Porta hæc clausa erit, & non aperietur, & vir non transibit per eam, quoniam dominus Deus Israel ingressus est per eam. Secundo, quantum ad humanitatem. [Butyrum, & mel comedet,] ad literam cibos viriles, quia ab infantia ad modum aliorum se habuit.

A Sapien. 7. Et ego natus accepi communem aerem, & in similiter factam decidi terram, & primam vocem similem omnibus emisi plorans. Vel à parte ad totum, secundū regulas Tyconij. Per hos enim, omnes humanos cibos intelligit [vt sciat] vt consecutiuum est, quia talibus vescens adhuc puer [sciat reprobare malum] sine experimento, [& eligere bonum] sine consilio, perfectam habens omnem scientiam. Hoc promiserat diabolus, sed non soluit Gen. 3 sed Deus gratis dedit. Sap. 7. Ipse enim mihi dedit horum, quæ sunt scientiam veram, vt sciam dispositionem orbis terrarum & virtutem elementorum. Vel vt, est causale [vt sciat] ideſt vt ostendat se scire, quia per cibos perductus est ad perfectam ætatis quantitatem, qua ostendit se scire. Aug. super illud Cant. 4. Mel, & lac sub lingua tua
B dicit, quod significat per butyrum humanitatem quod de teriæ nutrimento venit. Per mel diuinitatem, quod de rore cœli colligitur. Habuit tamen naturam sine corruptione, sicut butyrum sine caseo, & portauit consolationem sine iudicio, quasi mel sine aculeo. Bern. Elegit puer noster nouiter concipi, quia naturam nostræ carnis accepit sine corruptione. Similiter apis mel nobis attulit, non miscens aculeum: Non enim venit, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum Ioan. 6. Et sic est etiam causale. Et hoc est signum de deorsum ex parte virginis parientis, & de sursum ex parte Dei nascentis. Psalm. 84. Dominus dabit benignitatem & terra nostra dabit fructum suum. Tertio, ponitur signi adaptatio, [quia antequam sciat] ideſt,
C antequam nascendo scientiam creatam assumat [terræ] Samariæ & Syriæ. 4. Reg. 6. & 17. [Adducet Dominus &c. Hic ponit comminationem contra non credentes signum. Et primo, ostendit pœnæ grauitatem. Secundo, pœnæ ordinem, ibi. [Et erit in die illa &c.] In tertia pœnæ effectum, ibi [Et erit in die illa nutriet homo &c.] Ostendit autem grauitatem, ex præcipientis authoritate. [Adducet Dominus,] qui potens est. Exod. 15. Dominus omnipotens nomen eius Ex pœnæ vniuersalitate [super te] per Teglatphalasar [& super populum tuum, & super domum patris tui] quantum ad posteros tuos, per filios tyrannos ex præcedentium comparatione. [Dies tam mali] & dicuntur mali propter culpam, Matt. 6. Sufficit diei malitia
D sua Eph. 5. Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Propter pœnam, [qui non venerunt à diebus separationis. Effraim à Iuda] 4. Reg. 13. Exequentis potestatem [cum rege Assyriorum] Nabuchodonosor, quia regnum Chaldæorum, & Assyriorum sub ipso vnum fuit & à principio vnum fuerat: Assyrii enim de Chaldæis egressi sunt. Geo. 10. Hier. 25. Assumam Nabuchodonosor seruum meum &c. [Et erit] Hic ponit pœnæ modum, & ordinem. Et primo tria. Primo, hostium conuocationem [sibilabit] ideſt, inspirabit [muscæ] ideſt regi Ægypti, qui occidit Iosiam. 4. Reg. pen. Et comparatur muscæ, propter im-
E munditiam idolorum, & luxuriæ quæ viget in Ægypto, [in extremo fluminum] quia etiam de vltimis partibus Ægypti [& Api.] scilicet Chaldæis, & Assyrijs, quia ab interiori habebant mei defensionem & à posteriori iaculum persecutionis, supra 5. Sibilabit ad eum de finibus terræ. Secundo, hostium multitudinem [Inuenient, & requiescent omnes in torrentibus vallium] quia in vallibus consueuerunt currere aquæ propter commodum aquarum [in cauernis] propter munitionem [in fructetis] propter ligna [in vniuersis foraminibus] loca domorum, infr. 8. Et erit extensio alarum eius implens latitudinem terræ tuæ. Tertio captiuationem: [In die illa reddet Dominus in nouacula] ideſt per regem [in his] ideſt per hos, scilicet Assyrios. [nouacula acuta] de qua Ezech. 5. Sume tibi

gladium acutum radentem pilos, & assumens eum, A adduces per caput tuum. [caput] regem [pedes] artifices] barbam] milites, qui sunt ad ornatum regis. Reg. vlt. supra 3. Omnem virum bellatorem iudicem, & prophetam Vel loquitur contra Ægyptios qui erant adiutores [in his] idest, Ægyptiis [conducam.] Ezech. 29. Et diripiet spolia eius, & erit merces exercitui eius, & operi, pro quo seruiuit aduersus eam. [Et erit in die illa, nutriet.] Hic ponit pœnæ effectum, vel signum destructionis. Primo, in animalium paucitate, [vaccam boum, & duas oues.] propter pauca animalia. supra 5. Et deserta in vbertatem versa aduenæ comedent. Secundo, ex victualium parcitate [Butyrum, & mel.] propter inopiam panis. Thren. 4. Qui vescebantur voluptuose, interierunt in viis. Ter- B tio, ex paucitate hominum.

Primo, in vtilitate possessionum. Omnis locus vbi fuerint mille vites.] Hiere. 32. Eme agrum argento & adhibe testes, cum vrbs data sit in manus Chaldæorum. Prou. 24. Per agrum hominis pigri transiui, & per vineam viri, & ecce totum repleuerant vrticæ, & apparuerant super superficiem eius spinę In multitudine latronum [cum sagittis, & arcu] scilicet fugientis ingredientur. infra. 24. Formido, & fouea, & laqueus super te: & super habitatores terræ. Quarto, in pauore hostium, quia colent montes, & dimittent plana [Et omnes montes] Hier. 49. Et omnes ciuitates eius erunt in solitudines. Et infra 7. Apprehendere niteris altitudinem collis. Notandum super illo verbo. Vocabitur nomen eius Emanuel, idest nobiscum Deus, C quod Christus est nobiscum multipliciter.

Primo, tanquam frater per naturę consortium. Can. 8. Quis mihi det te fratrem meum sugentem vbera matris meæ vt inueniam te foris, & deosculer te?

Secundo, tanquam sponsus; per amoris vinculum. Ioan. 14. Si quis diligit me, sermonem meum seruabit.

Tertio, tanquam pastor, per maternæ consolationis solatiũ. Apoc. 3. Ecce ego sto ad ostium & pulso. Si quis audierit vocem meam & aperuerit ianuam intrabo ad illum, & cœnabo cum illo. Quarto tanquam saluator per defensionis auxilium. Hier. 30. Tu ergo ne timeas serue meus Iacob ait Dominus, nec paueas Israel, quia ecce ego saluabo te de terra longinqua. Quinto, tan- D quam ductor per operis exemplum. Exod. 32. Dominus solus dux eius fuit Notandum super illo verbo [Ecce virgo] quod dicitur [ecce] propter eminentiam singularem quia supra mulieres, propter virginitatem vnde dicit. [Ecce virgo] Secundo supra virgines propter fœcunditatem. Vnde dicit [Concipiet.] Tertio, supra angelos omnes, propter fructus dignitatem, vnde dicit [Pariet filium,] Heb. 2. Nunquam angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit.

CAP. VIII.

ET dixit Dominus ad me. Sume tibi li- E brum grandem, & scribe in eo stylo hominis. Velociter spolia detrahe, cito prædare. Et adhibui mihi testes fideles. Vriam sacerdotem & Zachariam filium Barachiæ. Et accessi ad prophetissam & concepit, & peperit filium. Et dixit Dominus ad me. Voca nomen eius accelera spolia detrahere. festina prædari.

b Quia antequam sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci & spolia Samariæ coram rege Assyriorum. Et adiecit Dominus loqui ad me dicens. Pro eo, quod abiecit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, & assumpsit magis Rasin, & filium Romeliæ, propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, & multas, regem Assyriorum, & omnem gloriam eius. Et ascendet super omnes riuos eius, & fluet super vniuersas ripas eius, & ibit per Iudam inundans, & transiens vsque ad collum veniet. Et erit extensio alarum eius implens latitudinem terræ tuæ, ô Emanuel.

c Congregamini populi, & vincimini, & audite vniuersæ procul terræ. Confortamini, & vincimini, accingite vos, & vincimini, inite consilium, & dissipabitur, loquimini verbum, & non fiet, quia nobiscum Deus. Hæc enim ait Dominus ad me. Sicut in manu forti erudiuit me, ne irem in via populi huius dicens, Non dicatis, coniuratio. Omnia enim, quæ loquitur populus iste, coniuratio est. Et timorem eius ne timeatis, neque paueatis. Dominum exercituum ipsum sanctificate, ipse pauor vester. & ipse terror vester: & erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, & petram scandali, duabus domibus Israel, & in laqueum, & in ruinam habitantibus Hierusalem. Et offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur. Liga testimonium, signa legem in discipulis meis. Expectabo Dominum, quia abscondit faciem suam à domo Iacob, & præstolabor eum. Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum, & in portentum Israel à Domino exercituum, qui habitat in monte Sion.

d Et cum dixerint ad vos, quærite à pythonibus & à diuinis, qui stridենt in incantationibus suis numquid non populus à Domino suo requiret visionem pro viuis ac mortuis? Ad legem magis, & ad testimonium. Quod si non dixerint iuxta verbum hoc, non erit eis matutina lux. Et transibit per eam, & corruet, & esuriet, & cum esurierit, irascetur, maledicet regi suo, & Deo suo. Et suspiciet sursum, & ad terram intuebitur, & ecce tribulatio, & tenebræ, & dissolutio, & angustia, & caligo persequens, & non poterit auolare de angustia sua.

Hic prædicit destructionem decem tribuum, inquantum pertinet ad eorum pœnam, quæ facta est per Assyrios. Primo per Teglatphalasar, regnante Phacea & captiuante duas tribus & dimidiam, quæ erat trans Iordanem, & plurimos de tribu Zabulon, & Neptalim

Nephtalim 3. Reg. 3. & postmodum, per Salmanasar, in captiuitatem reducente residuas. 4. Reg. 18. Huius autem tribulationis etiam duę tribus fuerunt participes quia à Teglatphalasar afflicti sunt, vt dicitur 2. Paral. 29. & à Sennacheribus sicut dicitur infra 36. Non tamen omnino subiugatæ. Et dicitur in partes duas.

In prima, prædicit tribulationē. In secunda, modum ipsius & ordinem. c. 9. [Primo tempore alleuiata est &c.] Hoc autem capitulum diuiditur in tres partes In primo, comminatur decem tribus Assyriorum destructionem.

In secunda, prædicit in hoc duarum tribuum afflictionem. ibi. [Et ibi per Iudam inundatis, &c.] In tertia, confortat eos per futuram liberationem, ibi. [Congregamini. &c.] Circa primum duo facit. Primo ponit pœnæ præfigurationem. In secunda, signi expressionem, ibi. [Quia antequam sciat &c.] Hoc autem signum, Iudæi ad literam exponunt de filio Esa. per cuius nomen Dominus significare volebat decem tribuum destructionem. Et secundum hoc signum tripliciter confirmat. Primo, scripto. Secundo, testimonio, ibi. [Et adhibui &c.] Tertio ipso facto, ibi. Et accessi &c. Circa primum tria ponit: scilicet in quo scibendum. Librum grandem. Ad literam enim grandem ad significandum magnitudinem tribulationis. Hier. 36. Tolle volumen libri, & scribes in eo omnia, quæ locutus sum tibi aduersus Israel, & Iudam. Secundo quo scribendum stylo hominis. Idest plane, vt intelligi possit, & vt scriptum maneat Abac. 2. Scribe librum, & explana eum super tabulas, vt percurrat, qui legerit eum. Tertio, quid scribendum, nomen scilicet vastatuti, significans futuram destructionem in breui. Velociter spolia, detrahe cito, prędare. Hęc verba possunt esse Domini ad prophetam, & sic sumuntur materialiter. Vel ad hostes, & sic significatiue, infra 10. Et contra populum furoris mei mandabo illi, vt auferat spolia, & diuidat prædam. Et adhibui, Hic confirmatur signum testimonio. Testes fideles, Deut. 19. In ore duorum, vel trium, stet omne verbum. Et accessi ad prophetissam. Hic confirmatur facto, quia aliquando prophetæ annunciabant futurum verbo aliquando autem ipso facto, sicut infra 20. Vade, & solue saccum de lumbis tuis & calceamenta tua tolle de pedibus tuis & fecit sic, vadens nudus, & discalceatus. Vnde intelligitur ad literam, quod accessit ad vxorem suam vnde duo ponuntur. Primo pueri generatio. Et accessi. Secundo generati vocatio. Voca nomen eius, accelera. Quasi festina ad faciendum. Detrahe spolia. Vt supra. Vel secundum aliam literam. Primo accelera, spolia detrahe. Et hoc est melius, quia secundum hoc, non est plus quam fuerit in scripto. Contra hoc quidem multipliciter obiiciunt, quod non possit ad literam intelligi. Primo, quia cum pauca sint, quæ scribi præcipiuntur, non oportebat librum esse grandem. Secundo, quia non est probabile, quod prophetam honestus homo, testes adduxerit, quando accessit ad vxorem suam. Tertio, quia Vrias fecit altare idolorum ad similitudinem altaris Damasci in templo Domini: vnde non fuit fidelis testis. Quarto, quia Zacharias non erat tunc viuus, quia Zacharias filius Ioiadæ fuerat longe ante interfectus à Ioas rege Iuda 2. Paralip. 24. Alius dicitur Zacharias, qui fuit vnus de duodecim prophetis, & fuit longe post, in reditu populi de captiuitate, sicut patet Zacha. 1. & per totum, ergo non potuit eum adhibere in testem. Et præterea, remanet similis obiectio sicut primo quia ipse puer fuit natus ante mortem Phacęæ. ergo vt supra probatum est, habebat in captione Samariæ ad minus 10. annos. ergo falsum est quod dicitur. Antequam sciat vocare patrem &c. & ideo volunt, quod intelligatur tantum de Christo, sicut & primum signum. Vt per librum grandem significetur sacra scriptura, de qua habetur Baruch. 4. Hic est liber mandatorum Dei, & lex, quæ est in æternum Per stylum hominis, modus prophetiæ, vt non omnibus vsquequaque pateat, sed tantum rationabilibus, qui ex figuris possunt significata concipere. Osex. 2. Ego visionem multiplicaui eis, & manibus prophetarum assimilatus sum. Velociter &c. Nomen Christi, idest circumlocutio nominis, quod est Iesus saluator. Per hoc, quod detraxit spolia, idest peccatores à potestate diaboli, & prædatus est infernum. De quo infra 53. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia. Per Vriam, qui interpretatur lux Domini, significatur lex. Prouer. 6. Quia mandatum lucerna est & lex lux. Per Zachariam, qui interpretatur memoria Domini, per filium Barachiæ, qui interpretatur. benedictio Domini, significatur prophetia, quia prophetæ per benedictionem diuini muneris, cognitionem diuinā acceperunt. Et hi, scilicet lex & prophetæ sunt testes Incarnationis Christi, Luc. vlt. Necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & prophetis, & psalmis de me. Prophetissa autem, beata virgo est, quæ prophetauit dicens. Magnificat anima mea Dominum. Luc. 1. Ad quam accessit per propheticam intelligentiam, & per fidem: vel prophetissa dicitur Spiritus sanctus, qui est principium omnis prophetiæ. 1. Petr. 2. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia: sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. Apud Hebræos enim est fœminini generis, scilicet Eua, & secundum hoc. Concipit. Idest concipere fecit.

Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Matthæi. 1. Voca nomen eius. Scilicet Iesus, idest prænuntia nomen eius, sic vt supra. Hæc autem expositio non est tantæ authoritatis, sicut superior, quæ fuit supra septimo, de alio signo, quia magis extorta est, & ex scripturis non habet authoritatem, sic illa. Matth. 1. Nam quidam dicunt non esse inconueniens, si hoc intelligatur ad literam: ita tamen quod puer iste sit figura Christi, sicut etiam supra dictum est in quadam glos. 7. cap. super illud. Ecce virgo &c. Vnde potest responderi ad obiectiones prius factas. Et dicendum ad primum. Quod liber fuit grandis, non ad necessitatem scripturæ, sed ad significandum magnitudinem tribulationis. Ad secundum dicendum, quod potest intelligi, quod testes fuerunt adhibiti ad scripturam sicut fit in priuilegiis & non ad accessum ad vxorem. Et etiam si ad hoc fuissent adducti non esset magis contra honestatem vt videtur quam factum de fornicatione Oseæ 1. quod tamen ad literam plures exponunt. Ad tertium dicendum, quod dicitur fidelis propter authoritatem sacerdotii, & non propter bonitatem vitæ, vel quia fide dignus habebatur à rege. Ad quartum dicendum, quod iste Zacharias neuter illorum fuit. Consuetum enim erat apud hebræos, sicut etiam apud multos, quod pueris imponantur nomina de cogitatione illa, sicut dicitur hoc nomine Luc. 1. de Ioanne. Quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine. Et sic iste potuit esse de progenie illius, qui prius interfectus fuerat: vel etiam consuetudo est apud Hebræos, vt dicit Hiero. quod frequenter vtantur propriis pro communibus sicut hostia, quæ est ciuitas munita, vtuntur frequenter pro qualibet ciuitate munita. Et sic quia ille Zacharias fuit fidelis propheta, & in magna fama populi, vocatur iste, qui forte similiter erat fide dignus populo loci illius. Ad quintum dicendum, quod non est similis obiectio, quia quod supra dictum est, oportet intelligere de destructione solum, propter hoc, quod dixit, derelinquetur.

Sed hoc potest intelligi de persecutione facta per

Teglatphalasar, qui destruxit Damascum. 4. Reg. 16. & spoliauit regnum Samariæ 4. Reg. 15. Vnde signanter dicit. Auferetur, fortitudo Damasci & spolia Samariæ. Et hoc fuit satis de propinquo. Notandum super illo verbo. Librum grandem. Quod sacra pagina dicitur liber, Primo grandis, quantum ad grande contentum Pro. 8. Audite me, quoniam de rebus magnis locutura sum, & aperientur labia mea, vt recta prædicent. Secundo, signatus quantum ad visum infra. 29. Et erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati. Tertio, inuolutus propter multiplicem sensum. Ezech. 2. Et vidi, & ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber. Quarto, amarus, propter laboris studium. Apocalyp. decimo. Et accepi librum de manu angeli, & deuoraui eum, & erat in ore meo tanquam mel dulce, & cum deuorassem eum amaricatus est venter meus. Prouerb. 8. Qui mane vigilauerint ad me inuenient me. Quinto, dulcis, quantum ad affectum. Ezech. tertio Comede volumen illud: & comedi illud, & factum est in ore meo quasi mel dulce. Sexto, volans, quantum ad intellectum. Zach. quinto. Vidi & ecce volumen volans. Iacob. trigesimonono. Numquid ad præceptum tuum eleuabitur aquila, & in arduis ponet nidum suum? Septimo, viuificans, quantum ad fructum. Eccl. vigesimoquarto. Hæc omnia liber vitæ, & testamentum altissimi, & agnitio veritatis. Prou. 8. Qui me inuenerit, inueniet vitam.

b Hic ponitur signi expositio. Et secundum literalem expositionem iam patet, secundum aliam vero. Antequam sciat, scientia creata. Patrem putatiuum Ioseph, vel Deum. Auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ. Secundum hæc potest etiam referri ad captiuitatem Samariæ. Et adiecit. Hic describitur ipsum destructionis factum. Et circa hoc tria facit. Primo, ponit puniendorum culpam. Secundo, punientium potentiam, ibi. Ecce adducet Dominus &c. Tertio, ponit ipsam pœnam, ibi. Et ascendet &c. Dicit ergo primo. Et adiecit. Primo signum datum Aquas Syloe. Syloe est quidam fons qui nascitur ad pedes montis Sion, cuius aquæ per horas ebulliunt, & plane vadunt, vnde significant reges Iuda, qui quandoque boni, & potentes, quandoque mali, & imbecilles fuerunt. Et tamen legitime, & quiete regnauerunt comparatione regum Israel, qui omnes cogebant populum ad idola. Sed videtur, quod hoc non sit eis imputandum pro culpa, quia hoc Domini voluntate factum est, sicut dicitur 3. Regum 12. A me factum est verbum hoc. Et dicendum, quod dominus iuste voluit, quod reges Iuda paterentur hoc damnum, propter culpam Salomonis, de quo tertio Regum vndecimo. Sed illi male, & propter superbiam cordis hoc fecerunt, quia nolebant dare consueta, sicut legitur tertio Regum duodecimo. Vel aliter. Abiecit populus, iste ideſt contempserunt & persecuti sunt, sequentes malitiam duorum regum. Et hæc videtur esse intentio per id, quod sequitur. Et assumpsit magis Rasin &c. Propter hoc &c. Hic describitur hostium potentia. Et primo ponitur metaphora, quantum ad quatuor: scilicet quantum ad diuinum auxilium. Ecce Dominus adducet, quantum ad impetum. Aquas fluminis, quantum ad robur. Fortes, quantum ad numerum. Et multas. Secundo, exponit metaphoram. Regem Assyriorum & omnem gloriam eius ideſt exercitum eius, infra sexto. Ecce populus veniet de terra aquilonis, & gens magna consurget. Glossa dicit, quod intelligit de Sennacherib. Sed contra: quia ipse non vastauit Samariam, sed Salmanasar, sicut dicitur quarto Regum decimoseptimo. Ad hoc dicunt quidam, quod idem dicitur Salmanasar, & Sennacherib. Sed patet hoc esse falsum per id, quod dicitur Tob. primo, quo mortuo Salmanasar, regnauit Sēnacherib, filius eius pro eo. Et ideo dicendum, quod regnante Salmanasar iam sene, filius eius erat in exercitu: & ideo idem exercitus est vtriusque. Vnde loquitur de tota illa vastatione, quæ facta est per illos reges Assyriorū: quasi de vno perlecutore, propter vnitatem regni. Et ascendit. Hic ponit ipsam pœnam, & seruat metaphoram, quia aquæ abundantes altiores sunt. Vnde dicit. Ascendet super omnes riuos, ideſt, principes, Et super ripas ideſt, terras Ezech. trigesimooctauo Ascendet indignatio mea in furore meo, & in zelo meo. Et ibi per Iudam. Hic tribulationem ponit redundantem in duas tribus. Et primo, ponit tribulationis redundantiam. Et ibit, scilicet aquarum impetus. Per Iudam, ideſt per terram Iudææ. Inundans, seruat metaphoram. Quando enim abundant aquæ, emittunt vndas extra alueum suum in agros vicinos. Et dicit Ibit, quia non habebunt perfectum dominium. Hier. 44. Ecce aquæ descendent ab aquilone, & erunt quasi torrens inundans, & operient terram, & plenitudinem eius vrbes, & habitatores eius. Secundo, persecutionis abundantiam. Et transiens vsque ad collum veniet, loquitur metaphorice, quasi diceret: in tanta abundantia redundabunt, quod si aliquis vellet aquas transire, & venirent sibi vsque ad collum, fere submergeretur in eis, in quo significatur quod fuerint prope captiuitatem, sicut infra trigesimo sexto. Ezech. penultimo. Et ecce aquæ redundantes à latere dextro. Tertio, exercitus copiam. Et erit extensio alarum eius', ideſt principum eius. Implens, præ multitudine. Latitudinem terræ tuæ, ideſt Iudææ O Emanuel. Christe, qui de ea nasci venisti. Misit enim principes suos Sennacherib ad capiendam Hierusalem, infra 36. De his aliis Ezech. decimoseptimo. Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis, & varietate, venit ad libanum, & tulit medullā cedri, & summitatem frondium eius: & transportauit eam in terram Chanaam in vrbe negotiatorum posuit illam.

c Quia dixerat, quod persecutio Assyriorum, aliquo modo redundaret in duas tribus, hic cōfortat eos, quia illa persecutione non sunt finaliter captiuandi, nec etiā à decem tribubus, & Syris subiugandi. Et diuiditur in partes duas. In prima ponit diuinam confortationem. In secunda, remouet diuinorū communicationem, ibi. Et cum dixerint ad vos &c. Circa primum, duo ponit. Primo, ponit irrisionem, Secundo, hostis instructionē, ibi. Hæc enim ait Dominus. Circa primum duo facit. Primo, ponitur irrisio, vel insultatio. Secundo irrisionis ratio, ibi. Quia nobiscum Deus. Irridet autem pugnantium exercitum, sapientum consilium, & dominorum præceptum. Hi enim tribus, bella prosperantur. Exercitus autem, tribus inualescit, scilicet multitudine. Et quantum ad hoc dicit. O populi Syriæ, & Samariæ! Congregamini, vt sitis multi. Et vincemini. Domino contra vos pugnante, per quoscumque suos ministros. Et non solum vos, sed, Audite, hoc idem. Vniuersæ terræ. Et est sacrosmos, ideſt quædam species tropi, quæ dicitur esse quædam plena odio, atque hostilis irrisio. Ioel. tertio. Erumpite, & venite, & omnes gentes de circuitu, & congregamini: ibi occumbere faciet Dominus robustos tuos. Secundo, inualescit impugnantium fortitudine corporis, & animi. Et quantum ad hoc dicit. Confortamini. Ioel. tertio. Infirmus dicat, quia fortis ego sum. Tertio, inualescit armorum in munitione. Accingite vos. Quod pertinet proprie ad gladios, sed inde transsumitur ad omnia arma. 1. Mach. 4. Accingimini & estote filii potentes, & estote parati mane, vt pugnetis aduersus nationes has, quæ conuenerunt disperdere nos & sancta nostra. Quantum ad consilium. Inite consilium & dissipabitur.

dissipabitur. Iob quinto. Qui comprehendit sapientes in astutia eorum, & consilia prauorum dissipat. Prouerbiorum vigesimo primo. Non est sapientia, & non est prudentia, non est consilium contra Dominum. Quantum ad præceptum dominorum de his, quæ post consilium eliguntur: loquimini verbum & non fiet, supra septimo. Ponamus regem in medio eius. Regem enim quem eligebant annunciabant plebi, vt dicit Hyeronimus. Rationem ponit, interpretando nomen Emmanuel. Quia nobiscum Deus. Roman. octauo. Si Deus pro nobis, quis contra nos? Hier. tertio. Et bellabunt aduersum te, & non præualebunt, quia ego tecum sum, vt saluem te, & eruam te, dicit dominus. Hæc enim ait &c. Hic ponitur populi instructio. Et primo docet, quid non timendum, Secundo, quid timendum, ibi. Dominum exercituum &c. Prima diuiditur in duas partes, scilicet in doctrinæ probationem, & in ipsius traditionem, ibi. Non dicatis &c. Probat autem esse timendos hostes dupliciter. Primo, per Domini præceptum, vnde dicit. Ita vincemini ô hostes. Enim, idest quia. Hæc quæ dicta sunt ait Dominus ad me. Et ideo ne timeatis. Numer. vigesimotertio. Non est Deus quasi homo vt mentiatur, nec vt filius hominis vt mutetur. Secundo, suo exemplo ait, Dicit Dominus ad me, dicens ad vos, quæ sequentur ad erudiendum vos. Sicut eruditit me. Idest, ne imitarer eos in malitia sua, & hoc. In manu forti, idest, in tribulatione. Vel non solum docens quid faciendum: sed etiam dans gratiam virtutis ad complendum. Thren. 1. De excelso misit ignem in ossibus meis, & eruditit me. Ne dicatis &c. Hic ponitur ipsa doctrina. Primo, prohibet timoris verbum. Non dicatis coniuratio, duarum gentium, quasi nobis timenda est. Omnia enim, quæ loquitur populus iste coniuratio est, contra me. Vnde si me sociant vobis in coniuratione, sentient me vobis socium in defensione. Exod. 16. Non contra nos est murmur vestrum, sed contra Deum, infra. 50. Stemus simul. Quis est aduersarius meus? Accedat ad me. Secundo, prohibet passionis motum. Et timorem eius ne timueritis. Timor, & pauor differunt secundum magis, & minus. Timor enim facit motum cordis secundum Systolem, sed pauor quasi immobilitat cor. psal. 21. Si consistant aduersum me castra non timebit cor meum. Dominum exercituum &c. Hic instruit eos, quomodo timendus sit. Et primo ponit legem. Secundo, legis absconsionem ibi. Signa legem &c. Circa primum tria facit. Primo, ponit legis præceptum. Secundo, obedientium fructum ibi. Et erit vobis &c. Tertio, pœnam rebellium, ibi. In lapidem autem &c. Præceptum autem est, vt Deus honoretur. Sanctificate Dominum exercituum, in vobis ipsis, & in sanctitate seruiatis ei, ipse pastor videtur, inquantum Dominus. psal. 111. Beatus vir qui timet Dominum. Ipse terror, inquantum vltor. Matth. decimo. Nolite timere eos qui occidunt corpus animam autem non possunt occidere: sed potius timete eum, qui potest animam, & corpus in gehennam perdere. Hoc exponit Petrus de Christo, primo Pet. tertio. Timorem autem eorum ne timueritis, & non conturbemini. Etiam videtur intentio prophetæ propter ea, quæ sequuntur. Nota superillo verbo. Sicut in manu forti eruditit &c. Quod est manus diuina triplex. Primo, est manus diuinæ potentiæ Et hæc est triplex Primo, creantis. Iob. 10. Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me. Secundo, continentis, psal. 94. In manu tua Domine omnes fines terræ. Tertio protegentis psalm. 94. In vmbra manus suæ protexit me. Secunda manus est manus iustitiæ, & ista est triplex. Prima tangentis, ad probandum. Iob. 19. Manus Domini tetigit me.

A Secunda, flagellantis, ad purgandum. 2. Mach. 6. Nam & si in præsenti tempore à suppliciis hominem eripiat; sed manus omnipotentis nec viuus, nec defunctus effugiam. Tertia, opprimentis, ad condemnandum. Hebr. 10. horrendum est incidere in manus Dei viuentis. Tertia manus est manus misericordiæ. Et ista est triplex. Prima, sanantis. Iob. 5. Ipse vulnerat & medetur, percutit, & manus eius sanabunt. Secunda, pascentis psal. 94. Populus pascuæ eius, & manus eius. Tertia, coronantis. Sap. 5. accipient regnum decoris, & diadema speciei de manu Domini. Et erit vobis &c. Hic ponit obedientium fructum in sanctificationem. Sanctos faciet vos. Leu. 22. Ego Dominus, qui sanctifico vos. In lapidem. Ponit rebellium impedientium pœnam, sub metaphora viatorum. Et primo ponit occasionem. Secundo pœnæ perceptionem, ibi. Et ostendit &c. Occasionem autem ponit. Primo, quantum ad populum. Secundo, quantum ad principes, ibi. In laqueum &c. Primum, ponit sub metaphora lapidis existentis in via, qui dupliciter impedit viatorem, scilicet per pedis læsionem, & per casus occasionem. Et similiter Christus fuit incredulis iudæis occasio læsionis, & casus, non ex culpa sua, sed illorum. Dicit ergo. Erit duabus domibus Israel, idest infidelibus de decem, & duabus tribubus, vel scribis, & pharisæis. In lapidem offensionis, quantum ad læsuram Roman. 5. Offenderunt enim in lapidem offensionis Et in petram scandali, in qua pes impingit ad casum. Scandalum græce, latine pedis impactio 1. B

C Cor. 1. Nos autem prædicamus Christum crucifixum, iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam. Et quia principes magis Christo restiterunt ideo quantum ad eos aggrauat. Et erit, habitantibus Hierusalem Quæ erat vrbs principum. In laqueum, sicut animalia capiuntur laqueo, & hoc est grauius, quam offensio, infra trigesimoquarto. Qui se explicuerit de fouea, incidet in laqueum. Et in ruinam, quod est magis, quam casus simplex. Luc. 2. Ecce hic positus est in ruinam. Et quia occasiones quandoque aliquis deuitat & non incurrit; ideo hoc remouet, & ostendit pœnæ perceptionem, & dicit. Et offendent, contra id, quod dixit, offensionis, per infidelitatem, contra scandalum vero. Cadent, à dignitate regni. Matth. octauo. Filii autem regni eiicientur in tenebras exteriores. Conteretur, quantum ad ruinam pœnæ famis, & gladii. Matt. vigesimoprimo. Qui ceciderit super lapidem istum, confringetur. Super quem vero ceciderit conteret eum Quantum ad laqueum dicit. Irretientur & funibus peccatorum & perplexitatum, quæ non rumpentur, capientur, à Romanis. Prouerb. quinto. Funibus peccatorum suorum constringitur. Liga testimonium idest, inuolue prophetiam de Christo obscuritate, ne videant Iudæi, quia indigni sunt. Signa legem, ligare duo significat, quandoque claudere sub sigillo. Et sicut dicit. Signa legem, veterem sub figuris. In discipulis, meis, idest, quousque discipuli mei aperiant prædicando per mundum. Dan. duodecimo. Claude sermones, & signa librum vsque ad tempus statutum, vel. In discipulis meis absconde. Quandoque significat expressionem figuræ. Psalm. 4. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. Et sic. Signa, in anima. Discipulis meis. Secundo, absconditi expectationem. Expectabo. Micheæ. 7. Ego autem ad Dominum aspiciam. Expectabo Dominum saluatorem meum. Expectaui repræsentationem. Ecce ego scilicet Christus Et pueri mei, Apostoli. Quos dedit mihi Dominus. Ioannis. 17. Tui erant & mihi eos dedisti. In signum, idest, vt faciant signa. Et in portentum Mirum quod sua magnitudine portendit. Et hoc fiet, à Domino qui habitat, per cultum, vel fidem. In

D

E

Sion Ecclesia. Zach. 3. Audi Iesu sacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram te: quia potentes sunt Quidam exponunt hoc de Esaia. Et pueri, prophetæ secundum hoc, infra vigesimo. Sicut ambulabit seruus meus Esaias nudus & discalceatus, trium annorum signum, & portentum erit super Ægyptum, & super Æthiopiam. Quidam de filiis Esaiæ & pueris.

d Hic remouet diuinorum communicationem. Et circa hoc tria facit. Primo, ponitur falsa communicatio. Et cum dixerint, hostes vestri. Quærite à phytonibus, qui vobis prædicunt mala, & nobis bona. Phyton hebraice os abyssi. Et dicit Hieron. Quod dicuntur ab Apolline phytio, quia hoc genus artis magicæ inuenitur, per quod videntur mortui suscitari & de futuris aliqua prædicere, sicut legitur, primo Reg. 28. Rabanus dicit quod est nomen maligni spiritus. Item. Hieronym. dicit, quod dicitur Phyton, qui habet diabolum in ventre. Et à diuinis, quia sibi actum Dei vendicant in prædictione futurorum, & præcipue quantum ad cultum falsorum deorum. Qui strident quasi insani. Tertio Reg. decimooctauo. Clamabant voce magna, & incidebant se iuxta ritum suum cultris, & lanceolis, donec perfunderentur sanguine. Deuteron. 18. Non sit maleficus, nec incantator, nec qui phytones consulat, nec diuinos & quærat à mortuis veritatem. Omnia enim hæc abominatur Dominus. Secundo, docetur responsio. Nunquid non populus &c. vel. Viuis, & mortuis, idest loco deorum vestrorum, qui sunt simulatus hominum, & mortuorum, & viuorum. Vel quærimus visionem pro viuis, & mortuis, sicut & vos scilicet à diis vestris qui sunt similes mortuis. Ad legem magis, quæ prohibet talia, vel quæ docet, quod est expectandum. Testimonium scripturæ. Tertio, ponit inobedientium comminationem. Quod si non dixerint Et facit tria. Primo comminatur pœnam. Secundo, in pœna impatientiam, ibi. Et cum esurierit. Tertio, desperationis tristitiam, & despiciet. Dicit ergo primo. Quod si non dixerint iuxta hoc verbum, respondentes scilicet vel faciemus, quod. Non erit eis matutina lux, idest Christus tenebras pellens. Ioan. primo. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Et transibit per eam congregationem ad alios, non manens in eis infra, 58. Ecce adsum, quia misericors sum Dominus Deus tuus. Et corruet, in damnationem & verbum Dei. Et esuriet. Amos. 8. Ecce ego mittam famem in terram, non famem panis, nec sitim aquæ, sed audiendi verbum Dei, vel lux consolationis. Et corruet, in damnationem. Sapien. 3. Ruit Hierusalem, & Iuda concidit. Et esuriet. pane. Et cum esurierit, per impatientiam quantum ad iram cordis Irascetur, psalm. 58. Si non fuerint saturati murmurabunt. Quantum ad blasphemiam oris. Et maledicet. Apoc. 16. Et blasphemauerunt Deum cœli, præ doloribus & vulneribus, & non egerunt pœnitentiam ex operibus suis. Et suscipiet sursum. Hic ponit desperationis tristitiam. Et primo, expectationem auxilii. Suscipiet sursum, de cœlo quærens auxilium. Et ad terram intuebitur, ad auxilium de terra, supra quinto. Aspiciet in terra, & ecce tenebræ tribulationis. Secundo, imminentia periculi. Et ecce tribulatio, preuisa. Et tenebræ quantum ad consilium resistendi. Dissolutio, contra confortationem. Et angustia, quantum ad perplexitatem. Et caligo persequens, quantum ad persecutionem. Tertio, liberationis impossibilitatem ad similitudinem auis captæ. Et non poterit auolare de angustia sua. Econtrario est de iustis. psalm. 123. Laqueus contritus est, & nos liberati sumus.

CAP. IX.

PRimo tempore alleuiata est terra Zabulõ, & terra Nephtalim, & nouissimò aggrauata est via maris, trans Iordanem Galilææ gentium. Populus, qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam, habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis. Multiplicasti gentem, non magnificasti lætitiam. Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe, sicut exultant victores capta præda, quando diuidunt spolia. Iugum enim oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian. Quia omnis violenta prædatio cum tumultu, & vestimentum mistum sanguine, erit in combustionem, & cibus ignis. Paruulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis. Et factus est principatus super humerum eius, & vocabitur nomen eius Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis. Multiplicabitur eius imperium & pacis non erit finis. Super Dauid, & super regnum eius sedebit, vt confirmet illud, & corroboret in iudicio, & iustitia, amodo, & vsque in sempiternum Zelus Domini exercituum faciet hoc

b Verbum misit Dominus in Iacob, & cecidit in Israel. Et sciet omnis populus Effraim, & habitantes Samariam in superbia, & magnitudine cordis dicentes. Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus, sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus. Et eleuabit Dominus hostes Rasin super eum, & inimicos eius in tumultum vertet, Syriam ab oriente, & Philisthiim ab occidente, & deuorabunt Israel toto ore. In omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. Et populus non est reuersus ad percutientem se, & Dominum exercituum non inquisierunt. Et disperdet Dominus ab Israel caput, & caudam, incuruantem, & deprauantem die vna. Longæuus, & honorabilis ipse est caput, & propheta docens mendacium, ipse est cauda. Et erunt, qui beatificant populum iustum seducentes, & quia beatificantur præcipitari. Propter hoc super adolescentulis eius non lætabitur Dominus, & pupillorum eius, & viduarum non miserebitur. Quia omnis hypocrita est, & nequam, & vniuersum os, locutum est stultitiã. In omnibus his non est auersus

furor

furor eius, sed adhuc manus eius extenta. Succensa est enim quasi ignis impietas, veprem & spinam vorabit. Et succendetur in densitate saltus, & conuoluetur in superbia fumi. In ira Domini exercituum conturbata est terra, & erit populus, quasi esca ignis Vir fratri suo non parcet, & declinabit ad dexteram, & esuriet, & comedet ad sinistram, & non saturabitur. Vnusquisque carnem brachij sui vorabit. Manasses Effraim, & Effrain Manassen & simul ipsi contra Iudam, In omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta.

Hic ponit destructionis modum, & ordinem. Et primo secundum diuersitatem punitorum. Secundo, secundum diuersitatem pœnarum, ibi. Verbum misit &c. Prima, in tres, secundum tres persecutiones factas ab Assyriis, in terram promissionis. Primo enim. Teglatphalasar, regnante Phacee in Samaria, captiuauit duas tribus, & dimidiam, quæ erat vltra Iordanem, respectu Hierusalem, & de tribu Zabulon, & Nepthalim, quæ erant citra Iordanem tantum quod posset æquiparari dimidiæ tribui. Et quantum ad hoc dicit, Primo tempore, idest tempore primæ captiuitatis terra Zabulon, & Nepthalim alleuiata, idest minorata habitatoribus suis, quod forte remanentibus non fuit multum graue, quia remanserunt eis plures possessiones. Et de hoc dicitur 4. Reg. 3. Secundo, venit Salmanasar nono anno Osee, & captiuauit residuos ex decem tribubus qui erant citra Iordanem respectu Iudææ, & quantum ad hoc dicit. Nouissimo, idest in vltima captiuitate generali decem tribuum Via maris, idest regio, qua itur ad mare. Genesareth. Galilææ, idest, quæ est in Galilæa gentium, quæ est trans Iordanem, respectu Assyriorum, quamuis citra respectu Iudææ Aggrauata, idest graui pondere tribulationis pressa. Est autem duplex Galilæa. Vna in tribu Zabulon, alia in tribu Nepthalim, vicina Tyriis, & dicitur gentium ista, vel propter multas gentes, quæ habitabant ibi, vel propter dominium, quia dederat eam Salomon regi Tyri, quarto Regum decimoseptimo. Tertio, venit Sennacherib, & ciuitates Iuda cœpit, & Hierusalem obsedit, sicut dicitur quarto Regum decimo octauo. Et de ista tertia persecutione loquitur hic Propheta dicens. Populus, & promittit Iudæis salutem. Vnde duo facit. Primo, promittit salutis gratiam Secundo assignat causam ibi. Zelus Domini exercituum. &c. Circa primum, tria facit. Primo promittit salutem. Secundo prosequitur saluationis ordinem, ibi. Multiplicasti &c. Tertio describit ipsum saluatorem, ibi. Paruulus &c. Promittit autem eis salutem contra duo: contra perplexitatem, & quantum ad hoc dicit. Populus, Iudææ, qui ambulabat, idest procedebat in negotiis suis, in tenebris, dubietatis. Vidit lucem magnam, diem consolationis: & contra pœnæ grauitatem. Habitantibus in regione vmbræ mortis, idest Iudææ, quæ propter grauem persecutionem erat similitudo mortis. Lux orta est eis, diuinæ consolationis, infra sexagesimo. Surge illuminare Hierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est. Multiplicasti gentem hic ponit saluationis processum, & ordinem, quantum ad quatuor. Primo quantum ad hostium frustrationem. Et quantum ad hoc dicit. Multiplicasti gentem, in exercitu Sennacherib, & non magnificasti eis lętitiam, vt implerent, quod proposuerant

A Iob quinto, Consilia prauorum dissipat. Secundo hostium spoliationem, quod fuit, quando illis interfectis ab angelo, sicut dicitur infra trigesimosexto, populus egressus est ad colligenda eorum spolia, vnde comparatur messoribus, & victoribus. Lætabuntur infra trigesimoquinto. Gaudium, & lætitiam obtinebunt, & fugiet ab eis dolor, & gemitus. Tertio, seruitutis liberationem. Tyranni enim, onerant præceptis. Et quantum ad hoc dicit. Iugum enim oneris eius, scilicet. Sennacherib, quod deposuit. Affligunt pœnis. Et quantum ad hoc dicit. Et virgam humeri eius, idest qua humeros verberabant. Spoliant rebus, & ideo dicit. Sceptrum exactoris eius, infra decimoquarto. Quomodo cessauit exactor, quieuit tributum? ita hoc faciliter fiet.
B Sicut in die Madian, idest sicut Gedeon Madionitas deiecit. Iudic. septimo. Quarto quantum ad hostium punitionem. Et hæc euenient. Quia omnis violenta prædatio cum tumultu, idest violenti prædatores, quantum ad nocumentum, quod inferebant in rebus. Et vestimentum mistum sanguine, eorum, quos occidebant, quantum ad nocumentum inflictum in personis. Erit in combustionem. Ad literam enim combusti fuerunt, infra decimo. Et subtus gloriam eius ardebit succensa, quasi combustio ignis. Paruulus enim natus est nobis &c. Hic describit saluatorem. Et primo, quantum ad receptionem. Secundo quantum ad nominationem, ibi. Et vocabitur. Tertio, quantum ad potestatem, ibi. Multiplicatur eius imperium &c. Re-
C cepimus autem in natura nostra, in natiuitate. Paruulus natus est nobis. Lucę secundo. Euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Recipimus in notitiam nostram, in patris attestatione. Matth. 17. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Bernardus. Puer leuiter placari potest, facile condonat, pauperes sumus, & parum dare possumus: tamen pro illo paruulo, possumus reconciliari erga Christum paruulum si volumus. Et filius datus est. Recipimus etiam in diuina reuerentia per passionem. Vt in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum. Philippensium
D secundo. Et factus est principatus idest crux, per quam, principatus exaltatus est. Ioan. 19. Et baiulans sibi crucem exiuit in eum, qui dicitur Caluariæ locus. Et vocabitur, hic ponit eius nominationem: & primo, nomen exprimens sapientiam diuinam Admirabilis: psal. 138. Mirabilis facta scientia tua ex me. Vnde omnia opera eius mirabilia fuerunt & præcipue in vnione earum duarum naturarum in vna persona, quantum ad humanam. Consiliarius consilia præceptis super addens. Ecclesiast. sexto. Consiliarius tibi sit, vnus de mille. Exprimens potentiam diuinam. Deus, infra quadragesimo quinto. Vere tu es Deus absconditus. Humanam Fortis. in virtute. Iob nono. Sapiens corde est, & fortis robore. Tertio, nomen exprimens bonitatis effluen-
E tiam quantum ad diuinam. Pater futuri sæculi, idest generans filios in gloriam. Heb. secundo. Decebat enim eum propter quem omnia & per quem omnia qui multos filios in gloriam adduxerat authorem salutis eorum per passionem consummari, infra 22. Et erit quasi pater habitantibus Hierusalem. Quantum ad humanam. Princeps pacis, inquantum est mediator. Ipse enim pax nostra, qui fecit vtraque vnum. Ephe. 2. Gen. 23. Princeps Dei es apud nos &c. Multiplicabitur. Hic describit eius potestatem. Et primo, quantum ad regni magnitudinem. Secundo, quantum ad regni nobilitatem. Super solium &c. Tertio, quantum ad æternitatem, ibi. Amodo & vsque &c. Circa primum

duo ponit. Primo regni magnitudinem. Multiplicabitur eius imperium. Dan. 7. Et omnes reges seruient,& obedient ei. Quantum ad pacis quietem. Et pacis non erit finis, infra. 26. Seruabis pacem, pacem quia in te sperauimus. Super solium Dauid. Hic describit regni nobilitatem. Super solium Dauid ideſt ecclesiam, quæ significatur in regno Dauid Luc. 2. Dabit ei Dominus Deus, sedem Dauid patris eius. Quantum ad effectum regni. Vt confirmet ad resistendum, & corroboret etiam ad impugnandum. In iudicio, ideſt per iudicium Hier. 25. Regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudicium, & iustitiam in terra. Quantum ad æternitatem amodo, ideſt à tempore incarnationis. Et vsque in sempiternum. Dan. 7. Potestas eius potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur, Vltimo, ponit motiuum ad causandum. Zelus. ideſt, amor Dei patris. Ioann. 10. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. Iudæi exponunt hoc de Ezechia. Sed patet, quod regnum eius non fuit corroboratum in æternum, nec nomina conueniunt sibi, quæ ædificant eminentiam. Propter quod 70. subticuerunt & posuerunt loco illorum, magni consilii angelus. Notandum super illo verbo. Paruulus natus est quod Christus dicitur paruulus. Primo in natiuitate propter ætatem Matth. 2. Intrantes domum inuenerunt puerum cum Maria matre eius. Secundo, possessione propter paupertatem. 2. Cor. 8. Scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos factus est egenus cum esset diues. Tertio corde propter humilitatem. Matth. 18. Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. Quarto, morte, propter mortis vtilitatem Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum. Notandum super illo verbo Datus est nobis. Quod Christus datus est nobis. Primo, in fratrem. Can. octauo. Quis mihi det fratrem meum suggentem vbera matris meæ. Secundo, in doctorem. Ioel. 2. Filii Sion exultate, & letamini in Domino Deo vestro quia dedit vobis doctorẽ iustitiæ. Tertio, in speculatorẽ. Ezech. 3. Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel. Quarto, in propugnatorem. Esa. 19. Mitte eis saluatorem & propugnatorem, qui liberet eos. Quinto in pastorem Ezech. 34. Et suscitabo super eos pastorem vnum qui pascat eas. Sexto, in exemplum operationis Ioan, 13. Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego. feci, ita & vos faciatis. Septimo, in cibum peregrinationis. Io. 6. Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Octauo, in precium redemptionis. Matth. 20. Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis Nono, in præmium remunerationis. Apoc. 2. Vincenti dabo comedere manna absconditum Item, notandum super illo verbo. Super humerum eius quod Deus posuit super humerum Christi. Primo, peccata, sicut supra satisfactorem infra. 53. Deus posuit super eum iniquitates omnium nostrũm. Secundo clauem, sicut super sacerdotem infra 22. Et dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat Tertio, principatum, sicut supra dominatorem hic. Factus est principatus super humerum eius. Quarto, gloriam sicut supra triumphatorem infra. 22. Et rependam super eum omnem gloriam domus patris eius.

b Hic exequitur ordinem punitionis, secundum diuersitatem pœnarum. Et primo commemorat culpam. Secundo exequitur pœnam, ibi. Et eleuabit &c. Arguit autem eis culpam dupliciter. Primo, quantum ad transgressorem diuini præcepti Vnde dicit. Verbum misit Dominus in Iacob ideſt in Iuda, vel in toto populo, vt de Iuda constituerentur duces, Gen. penult. Non auferetur sceptrum de Iuda & dux de fœmore eius. Iudic. 91. Regum. 15. Et cecidit in Israel, ideſt A frustratum est in Israel ideſt in decem tribubus, quæ dimiserunt domum Dauid. 3. Reg. 12. Vel verbum legis vniuersaliter Oseæ. 4. fornicaris tu Israel, non delinquat saltem Iuda. Secundo, quantum ad excutionem facti, inquantum dicebant se bene feciſſe cæcati superbia, quia tumor mentis obstaculum est veritatis & ideo dicit. Et sciet omnis populus Effraim, ideſt decem tribuum, & habitantes Samariam, quantum ad principes populi, sciet, ideſt recognoscet se, & culpam suam in pœnam, quia oculos, quos culpa claudit, pœna aperit. Dicentes in superbia, & magnitudine cordis inquantum in corde suo super alios se existimabant. Et magnitudine, quantum ad præsumptionem magnorum, quæ proponebant. Lateres, ideſt reges Iuda, qui B erant firmi. Ceciderunt à nobis. Sed quadris lapidibus, ideſt fortibus regibus ex nobis. Ædificamus, regnum vestrum. Succiderunt, scilicet hostes, vt Syri. Sychomoros, ideſt reges Iudæ infructuosos. Cedros, ideſt sublimes ex hobis. Immutabimus, ideſt ponemus loco illorum. supra. 7. Ponamus regem in medio eius, filium Tabeel. De superbia eorum infra vigesimo octauo. Væ coronæ superbiæ ebriis Effraim. Et eleuauit. Hic exequitur diuersitatem pœnarum quantum ad tria in quibus confidebant. Primo, comminatur contra fœderationem vicinorum. Secundo, contra vtilitatem personarum quam se æstimabant habere, ibi. Et disperdet Dominus &c. Tertio, contra multitudinem populorum ibi. Succensa est &c. Circa primum duo facit. Primo, ponitur punitio. Secundo, vlterioris pœ- C næ præparatio, ibi. In omnibus &c. Comminatur autem duo. Primo futuram destructionem. Et leuauit Dominus hostes Rasim, ideſt Assyrios. In tumultum, belli, de quo 4. Reg. 16. Secundo, persecutionis impugnationem. Et adducet Dominus Syriam ab oriente, secundum situm terræ, qui erant amici. Et Philisthiim ab occidente, qui Iudam impugnabant. Et deuorabunt Israel. destruent Toto ore, ideſt toto affectu. Abach. 3. Exultatio earum sicut eius, qui deuorat pauperem in abscondito; In omnibus his non est auersus furor eius, Hic ponitur pœnæ præparatio, & secundo assignatur ratio, ibi. Et populus &c. Præparatio autem ponitur in voluntate, non est auersus furor. 4. Reg. 23. Veruntamen non est auersus Dominus ab ira furoris sui magni, quia iratus est furor eius contra Iudã D Et quantum ad potestatem manus eius. Loquitur more humano supra. 1. Et conuertam manum ad te, & excoquam ad purum scoriam tuam Ratio addendi pœnam pœnæ, est incorrigibilitas populi. Et hoc est quod dicit. Et populus non est, &c. Hierem. 2. Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt. Disperdet Dominus, &c. Hic comminatur contra confidentiam de vtilitate personarum. Et primo, ponitur punitio. Secundo vltionis pœnæ præparatio, ibi. In omnibus his &c. Personæ autem vtiles videbantur, vel ad defensionem, & contra hos primo: vel ad diuinæ misericordiæ prouocationem, & contra hos ibi. Propter hoc super, &c. Circa primum tria facit. Primo E ponitur dignitas, & culpa, & culpa sub methaphora. Caput quantum ad Principem. Et caudam, quantum ad populum. Incuruantem contra rectitudinem iustitię deprauantem, vel refrenantem, scilicet prophetam. Eze. 15. Et violabant me ad populum meum. Secundo exponit metaphoram. Longæuus docens mendacium. Ezech. 22. Prophetæ autem eius linichant eos absque temperamento videntes vana, & diuinantes eis mendacia. Tertio, ponit pœnam Et erunt seducentes, quæ beatificant, &c. seducti autem. Qui beatificantur precipitati, supra. 3. Populo meus qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt. Oseæ. 4. Corrues hodie, & corruet etiam propheta tecum. Propter hoc &c. Hic, contra

personas vtiles ad misericordiam prouocandam, vel propter carnis integritatem. Adolescentulis, scilicet virginibus, vel propter ætatem. Pupillorum vel propter infirmitatem. Viduarum. Et primo. ponitur Punitio. Non miserebitur. Secundo, ponitur ratio quantum ad simulationem in opere. Quia omnis hypocrita est, quantum ad malitiam in corde. Et nequam quantum ad falsitatem in ore. Et vniuersum os. Iob. 8. Spes hypocritæ peribit. In omnibus, &c. vt supra exponitur. Succensa, &c. hic, connumerantur contra confidentiam de multitudine populi. Primo seditionem, deinde pœnæ vlterioris præparationem, ibi. In omnibus, &c. Circa primum duo facit. Primo, ponitur metaphora ignis. Secundo famis, ibi. Et declinabit ad dexteram, &c. Circa primum duo facit. Primo, ponit metaphoram. Secundo expositionem, ibi. In ira Domini, &c. Comminatur autem pœnam seditionis sub metaphora combustionis. Vnde, primo ponit causam combustionis efficientem Succensa est, ac si dicat impietas vestra, est sicut ignis accensus ad comburendum vos, infra. 50. Ecce omnes vos accendentes ignem, accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri. Secundo materialem. Veprem idest populum vitiosum supra. 5. Ascendent vepres & spinæ super eam. Secundo ipsam combustionem. Succendentur in densitate saltus idest in sylua, in qua sunt multæ arbores, & significantur multitudo populi & effectus. Conuoluetur superbia fumi in altitudine fumi. Fumus non ascendens ex igne, inuoluit cacumina arborum, & tribulatio seditionis obtenebrat visum hominum. Ioelis 1. idest ignis comedit speciosa deserti, & flamma succendit omnia ligna religionis. In ira quæ est, quasi ignis. Num. 1. Indignatio eius effusa est, vt ignis. Et erit populus, quasi esca ignis, infra. 50. Ambulate in lumine ignis vestri. Vir fratri suo, hoc exponitur, quantum ad ipsam combustionem. Et declinabit ad dexteram, hic communicat eandem pœnam sub metaphora fumi. Et primo ponit metaphoram. Declinabit, quasi facta videantur. Ad dexteram, per quam amici significantur, esuriet, adhuc malum facere. Ad sinistram, inimicos. Carnem brachii, idest consanguineos. Secundo, exponit quantum ad consanguineos. Manasses, Effraim, & Manassen, qui ambo filii fuerunt Ioseph. Tertio quantum ad hostes. Simul ipsi contra Iudam Hiere. nono. Omnis frater supplantans supplantabit, & omnis amicus fraudulenter incedet, supra. 3. Et corruet populus vir ad virum, vnusquisque ad proximum suum. In omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. Exponè omnia, vt supra.

CAP. X.

VÆ qui condunt leges iniquas & scribentes iniustitiam scripserunt, vt opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent causæ humilium populi mei vt essent viduæ præda eorum, & pupillos diriperent. Quid facietis in die visitationis, & calamitatis de longe venientis? Ad cuius confugietis auxilium, & vbi derelinquetis gloriam vestram, ne incuruemini sub vinculo, & cum interfectis cadatis? Super omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. Væ Assur. Virga furoris mei, & baculus ipse est. In manu eius, indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, vt auferat spolia, & diripiat prædam, & ponat illum in conculcationem, quasi lutum platearum. Ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non ita æstimabit, sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum. Dicet enim. Nunquid non principes mei, simul reges sunt? Nunquid non vt Carchamis sic Calano, & vt Arphad, sic Emath? Numquid non vt Damascus, sic Samaria? Quomodo inuenit manus mea regna idoli, sic & simulachra eorum de Hierusalem & de Samaria. Numquid non sicut feci Samariæ, & idolis eius, sic faciam Hierusalem, & simulachris eius? Et erit cum impleuerit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, & in Hierusalem, visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius. Dixit enim. In fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi Et abstuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus sum, & detraxi, quasi potens in sublimi residentes. Et inuenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum, & sicut colliguntur oua, quę derelicta sunt, sic vniuersam terram ego congregaui, & non fuit, qui moueret pennam & aperiret os, & ganniret. Numquid gloriabitur securis contra eum; qui secat in ea aut exaltabitur serra contra eum à quo trahitur? Quomodo si eleuetur virga contra eleuantem se, & exaltetur baculus, qui vtique lignum est. Propter hoc mittet dominator Dominus exercituum in pinguibus eius tenuitatem, & subtus gloriam eius succensa ardebit, quasi cõbustio ignis. Et erit lumen Israel in igne & sanctis eius in flamma, & succendetur, & deuorabitur spina eius & vepres in die vna. Et gloria saltus eius & carmeli eius, ab anima, vsque ad carnem consumetur, & erit terrore profugus. Et reliquiæ ligni saltus eius præ paucitate numerabũtur, & puer scribet eos. Et erit in die illa, non adiiciet residuũ Israel, & hi qui fugerint de domo Iacob inniti super eo, qui percutit eos, sed innitetur super Dominum sanctũ Israel in veritate. Reliquiæ conuertentur, reliquiæ inquam Iacob, ad Deum fortem Si enim fuerit populus tuus Israel, quasi arena maris reliquiæ conuertentur ex eo. Consummatio abbreuiata inũdabit iustitiam. Consummationem enim & abbreuiationem Dominus Deus exercituum, faciet in

medio omnis terræ. Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus exercituum: Noli timere populus meus habitator Sion ab Assur. In virga enim percutiet te, & baculum suum leuabit super te in via Ægypti. Adhuc enim paululum modicumque, & consummabitur indignatio mea & furor meus, super scelus eorum. Et suscitabit super eum Dominus exercituum flagellum iuxta plagam Madian in petra Oreb, & virgam suam, super mare, & eleuabit eam in via Ægypti, & erit in die illa, auferetur onus eius de humero tuo, & iugum eius de collo tuo, & computrescet iugum à facie olei. Veniet in Aiath, transibit in Magron, apud Machmas commendabit vasa sua. Transierunt cursim, Gaba sedes nostra. Obstupuit Rama, Gabaath, Saulis fugit. Hinni voce tua filia Gallim attende Laisa, paupercula Anatoth. Migrauit Medemena habitatores Gabin confortamini. Adhuc dies est, vt in Nobe stetur. Agitabit manum suam super montem filiæ Sion, & collem Hierusalem. Ecce dominator Dominus exercituum confringet lagunculam in terrore, & excelsi statura succidentur, & sublimes humiliabuntur. Et subuertentur condensa saltus eius ferro, & libanus cum excelsis cadet.

Hic incipit cõminari contra hostes corporaliter persequentes aliegenas. Et primo, contra vastantes, inde contra vastitati congaudentes, infra. 14. cap. In anno quo mortuus est rex Achaz &c. Prima in duas. In prima contra Assyrios captiuantes decem tribus, & affligentes duas. In secunda, contra Babylonios captiuantes duas, decimotertio capitulo. Onus Babylonis &c. prima in tres. In prima comminatur hostium destructionem. In secunda, promittit populi reintegrationem cap. 11. Confitebor, &c. Hoc autem capitulum diuiditur in duas partes. In prima comminatur contra principes duarum tribuum, qui in Assyriorum auxilio confidebant, scilicet Achaz, sub quo hæc scripta est, vt legitur decimo Regum decimosexto. In secunda, contra ipsos Assyrios, ibi. Væ Assur, &c. tamen aliquid incipiunt, ibi. 10. ca. Et tunc esset facilior, quia sic hęc pars esset incondiuisa præcedenti. Prima diuiditur in duas. In prima ponitur comminatio. In secunda ostenditur vltionis pœnæ præparatio, ibi. super omnibus, &c. Prima in duas. In prima, arguit culpam. In secunda, comminatur pœnam ibi. Quid facietis &c. Culpam primum arguit, quantum ad duo, scilicet quantum ad peruersam legislationem. Væ qui condunt leges iniquas, secundum quod lex firmatur principis edicto. Et scribentes, secundum quod firmatur scripto. Rom decimo. Ignorantes enim Dei iustitiam & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Quid facietis? hic comminatur pœnam. Et primo aufert euasionis remedium. Et hoc triplex, confidentiæ, secundum propriam potentiam. Quid facietis in die de longe venientis, quantum ad præmunitionem hostium, vel quantum ad prædictionem prophetarum Oseæ nono. Quid facietis in die solemni in die festiuitatis Domini. Naum primo. Ante faciem indignationis eius, quis stabit? Secundo, quantum ad potentum amicitiam. Ad cuius confugietis auxilium? Iob sexto. Ecce non est auxilium à me, & necessarii quoque mei recesserunt à me. Tertio, quantum ad diuitiarum gloriam. Et vbi derelinquetis gloriam vestram quasi dicat quę vobis nouì proderit. Sapien. 5. Quid nobis profuit superbia, aut quid diuitiarum iactantia contulit nobis? Secundo, exprimit pœnæ modum. Et primo captiuitatis. Ne incuruamini, supra 2. Et incuruabitur sublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorũ. Secundo, interfectionis. Et cum interfectis cadatis. Ezech. 32. Omnes hi interfecti tuentes gladio. Super omnibus his, &c. hic ponitur vlterioris pœnæ præparatio: vt supra exponatur. Et Assur. In parte ista comminatur contra ipsos Assyrios. Et diuiditur in duas partes. In prima ponitur hostium opprimentium comminatio. In secunda, populi oppressi confortatio ibi Propter hoc dicit prima in tres. In prima, arguit culpam In secunda, comminatur pœnam, ibi. Propter hoc mittet, &c. In tertia, ostendit pœnæ effectum, ibi. Et erit, &c. Culpa autem consistit in transgressione præcepti, vel ab vsu authoritatis. Vnde diuiditur prima pars in tres. In prima, ponitur authoritatis commissio. In secunda, authoritatis abusio, ibi Ipse autem non sic &c. In tertia, abutentis elatio, ibi. Et erit cum impleuerit &c. Circa primum tria facit. Primo, committitur flagellandi iudicium. Secundo, designat flagellis dignum, ibi. Ad gentem fallacem, &c. Tertio, imponit flagellandi modum, ibi. Vt auferat spolia, &c. Circa primum tria designat. Primo flagellantem. Væ, tibi imminet Assur, qui es. Virga furoris mei flagellandi potestatem. Baculus, per quem ego flagello. In manu eorum, idest in potestate, idest, in executione. Et flagellationem. Indignatio mea, complebitur per eos infra. Quartodecimo. Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos in indignatione. Ad gentem fallacem, quia non seruat promissum. Exod. 19. Cuncta, quæ locutus est Dominus faciemus. Et quantum ad sententiam. Populum furoris idest quem iam iudicaui puniendum. Mittam, inspirabo vos esse puniendos. 4. Reg. 18. Dominus dixit mihi. Ascende ad terram hanc, & demolire eam. Ad idest contra. Vt auferat, &c. hic ponit flagellationis modum, quantum ad detentionem. Diripiat quantum ad hominum oppressionem. Ponat quasi lutum, præ vilitate. Psal. 17. Vt lutum platearum delebo eos. Ipse autem, &c. Hic ponitur abusio potestatis concessæ, in quantum excessit fines mandati. Et primo, ponitur eius propositum. Secundo ponitur propositi motiuum, ibi. Dicet non, &c. Circa primum duo facit Primo, diuisit præfixam mensuram. Et quantum ad rationis iudicium. Non sic arbitrabitur. Et quantum ad cordis propositum. Non ita æstimabitur, hoc est taxabit pœnam. Secundo adauget pœnam, & quantum ad modum. Ad conterendum, hoc est omnia disperdendum. Et quantum ad numerum. Gentium non paucarum immo plurium, non solum ad illos, ad quos mittebatur. Abach. 1. Ipse de regibus triumphauit, & tyranni ridiculi eius erunt Abach. 2. Cogitasti confusionem domui tuæ, concidisti populos multos, & peccauit anima sua. Dicet non &c. Hic ponitur motiuum, Et primo assumit. Secundo, concludit, ibi. Sic faciam Hierusalem, & simulachris, &c. Circa primum, primo assumit seruitutem regum. Nunquid non reges simul, & principes mei sunt? Abac. 1. Ipse de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt. Secundo, subiugationem ciuitatum. Nunquid non, vt Carchamis, &c. infra. 37. Vere enim Domine desertas fecerunt reges Assyriorum terras, & regiones earum. Tertio destructionem deorum, Quomodo inuenit manus

manus mea regna idoli? admiratiue quasi dicat quomodo fuit hoc, quod dii illi non restiterunt mihi 4. Reg. 18. Quinam illi sunt in vniuersis diis terrarum, qui eruerunt regionem suam de manu mea, vt possit Deus eruere Hierusalem de manu mea? Sic faciam Hierusalem, & simulachris suis &c. sic concludit primo à gentibus ad totum populum Israel, sic & simulachra eorum de Hierusalem, & de Samaria. Secundo ex decem tribubus ad duas. Nunquid non sicut, &c. De samaria verum dixit, quia colebant idola, sed de Hierusalem abstulerat Ezechias. Quarta Reg. decimo octauo. Et forte aliqua remanserunt occulte, quæ inuenit in parte ciuitatis, quæ tradidit ei Sobin scriba. Vel vocat simulachra archam, & ea, quæ erant in ornatum templi. Et erit cum impleuerit, &c. hic arguit eius superbiam. Et primo, ponitur superba gloriatio. Secundo gloriandi occasio, ibi. Dixit enim &c. Tertio, gloriantis increpatio, ibi. Nunquid gloriabitur &c. Dicit ergo. Et erit cum impleuerit Dominus cuncta opera sua, pœnas scilicet, quibus vult corrigere, magnifici cordis, quantum ad præsumptionem de faciendis. Et super gloriam, quantum ad elationem de factis supra. Secunda Oculi sublimes hominis humiliati sunt. Dixit enim &c. hic ponit gloriæ occasionem ex magnis, quæ fecerat. Et primo, quantum ad facientis conditionem. Secundo, quantum ad facti magnitudinem, ibi. Ei abstuli, &c. Tertio, quantum ad faciendi facilitatem, ibi. Et inuenit, &c. Facientis conditionem ostendit, quantum ad potentiam bellorum. In fortitudine. Quantum ad sapientiam consiliorum. Et in sapientia. Deute. 32. Sed propter iram inimicorum distuli, ne forte superbirent hostes eorum, & dicerent: Manus nostra excelsa, & non Dominus fecit hæc omnia. Facti autem magnitudo pensatur ex tribus. Ex multitudine regnorum. Vnde dicit. Et abstuli terminos, loquitur ad similitudinem eius, qui acquirit multos agros, qui aufert terminos, quibus diuersorum possessiones diuidebantur, quantum ad spoliationem principum. Et principes eorum deprædatus sum. Quantum ad subiugationem regum. Et detraxi quasi potens in sublimi, scilicet, in solio regni. Residentes. Dan. 9. Quos volebat exaltabat, & quos volebat humiliabat. Facilitas aut faciendi determinatur, quantum ad tria. Quantum ad plenariam subiectionem. Et inuenit quasi nidum, &c. qui est in potestate inuenientis infra. 16. Et erit sicut auis fugiens, & pulli de nido auolantes, quantum ad facilem destructionem. Et sicut colliguntur oua, &c. ita de facili Abac. 2. Et congregabit ad se omnes gentes, & conceruabit ad se omnes gentes, quantum ad sublatam omnem contradictionem. Et non fuit qui moueret pennam idest manum. Penna auis se defendit & aperiet os, ad contradicendum. Et ganniret, quod est vulpium, vel auium, ad plangendum Ezech. 24. Fili hominis, ecce ego tollo à te desiderabile oculorum tuorum in plaga, & non planges neque fluent lachrymæ tuæ. Nunquid gloriabitur, &c. Hic ponitur gloriantis increpatio: quia etiam est, sicut instrumentum, quod non potest operari, nisi motu artificis. Securis, ad mactandum malos Exaltabitur serra, ad discernendum bonos à malis. Virga, ad corrigendum. Baculum, ad sustentandum correctos. Iob. 15. Quid tumet contra Dominum spiritus tuus, vt proferas de ore tuo huiusmodi sermones. Propter hoc immittet, &c. Hic comminatur pœnam. Et circa hoc tria facit. Primo, comminatur pœnæ iudicium. Secundo, determinat pœnæ modum, ibi. Et subtus, gloriam. Tertio, pœnæ effectum, ibi. Et erit terrore, &c. in pinguibus potentibus & diuitibus, infra. 25. Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc conuiuium pinguium. Et subtus, &c. Hic determinatur pœnæ modus, qui fuit per combustionem. Et ponũtur tria Primo, pœnæ species, Gloriam eius idest multitudo exercitus, subtus idest sub vestibus, quia vestimentis illæsis corpora cremata sunt supra. 1. Et erit fortitudo tua, vt fauilla stuppæ, & opus vestrum quasi scintilla. Secundo pœnam inferens. Sanctus Israel Deus, vel angelus Michael cui commissus fuit ille populus. Dan. 10. Ecce Michael vnus ex principibus primis venit in adiutorium meum. In ignem, quia per ignem puniet eos: Soph. 1. In igne cæli eius deuorabitur omnis terra. quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terrã. Tertio pœnam patiens & quantum ad minores Spina & vepres quæ non multum crescunt. Et gloria saltus eius, quantum ad magnos qui propter dignitatem comparat altis arboribus. Carmeli eius ab anima, &c. quia & in anima & in corpore mortui sunt supra. 9. Succensa est, quasi ignis impietas veprem & pinam vorabit, & succendetur in densitate saltus & conuoluetur superbia fumi. Et erit terrore &c Hic ponitur pœnæ effectus. Et primo in hostibus quantum ad fugam Et erit terrore profugus quantum ad paucitatem. Et reliquiæ ligni quia ad literam Sennacherib cum paucis fugit 5. cum. 10. Secundo effectum in populo. Et erit, quantum ad tria in quibus offendebant idest in confidentia gentium. Super eo qui percutiet eos quia illi à quibus auxilium petebant, quandoque etiam affligebant eos. Qui fugerint, vel ad Ezechiam, vel ad alias gentes. Ezech. 19. innitentibus eis. Secundo, quantum ad cultum idolorum, & quantum ad modum, quia In veritate reliquiæ contra id quod dicitur 1. Reg. 18. Vsquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum si autem Baal, sequimini illum. Et quantum ad conuersus Reliquiæ Iacob, qui reliquuntur ab Assyriis. Et confirmat promissionem. Si enim fuerit Gen. 22. Multiplicabo semen tuum, sicut stellas cœli, & velut arenam, quæ est in littore maris. Tertio, quantum ad iustitiam operum. Et primo ponit promissionem. Consummatio abbreuiata idest destructio in breui facta in exercitu Sennacherib. Inundauit iustitia idest faciet inũdare iustitiam. In populo, infra. 26. Misereamur impio & non discet iustitiam, in retro sanctorum iniqua gessit. Secũdo ponit confirmationem Consummationem enim, Nahum 1. in diluuio prætereunte consummationem, faciet loci eius. In medio terræ idest in Hierusalem, quæ est in meditullio terræ. Ezech. 5. Ista est Hierusalem, in medio gentium posui eam, & in circuitu eius terras. Apostolus ad Rom. 9. exponit de reliquiis saluandorum. Et verbum abbreuiatum secundum 70. est verbum euangelii Matth. 22. In his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & prophetæ. Vel verbum incarnatum. Propter hæc, dicit Dominus. Hic ponitur populi confortatio. Et circa hoc duo facit Primo, ponit confortationem. Noli timere infra 11. Noli timere vermis Iacob, qui mortui estis ex Israel, secundo exponit euasionem, & primo in generali. Secundo, in speciali ibi. Venient in Aioth, &c. Circa primum, tria facit. Primo ponitur afflictio. In virga, idest in afflictione obsessionis, & deprædationis Et baculum, confrigentem, in via Ægypti, quia audiens, quod rex Æthiopiæ esset egressus de terra sua, vt legitur. 4. Reg. 19. Dimisit terram, & in reditu destruxit ciuitates, quas inuenit, veniens per Ægypti viam. Hie. 48. Quomodo confracta est virga fortis, baculus glorioſus? Secundo affligentium destructio. Adhuc enim paululum respectu æternitatis, vel respectu illius temporis in quo affligent. Ezech. 7. De propinquo effundam iram meam super te, & complebo furorem meum in te. Secundo, pœnæ magnitudo. Consummabitur indignatio, quoad culpam. Furor, quoad vindictam. Tertio,

quo ad puniendi facilitatem. Meus, iuxta plagam Madian; de qua habetur Iudicum. 7. Et super mare Rubrum Exod. 14. Et leuabit eam contra, primo in via Ægypti: quia in Ægyptiis confidebas. Tertio, ponitur consequens liberatio. Et primo liberatio. Auferetur onus. Hier. 30. In die illa conteram iugum eius de collo tuo, & vincula eius disrumpam. Secundo liberationis ratio à facie olei, diuinæ misericordiæ, supra primo. Vulnus, & liuor, & plaga tumens, non est circumligata neque curata medicamina, neque fota oleo. Veniet in Aioth, &c. Hic describitur in speciali. Et primo ponitur oppressio numerans ciuitates per quas transiuit veniens de Ægypto in Hierusalem. Veniet de Ægypto. In Aioth, apud magnas, transibit. Commendabit vasa sua. Dimittet pacem supellectilis suæ vt expeditus veniat: transierunt cursim, non impediti propter resistentiam illarum ciuitatum. Gabaa sedes nostra, vos exercitus, qui ibi quieuit. Obstupuit Rhama, idest timuit; quia vicinius erat. Gabaa Saulis. ciuitas regalis tempore Saulis. Hinni more equorum. Attende Laysa. quomodo possis fugere, & similiter tu. Paupercula. Anatoth, quia praua villa erat. Medemena migrauit fugit, & similiter. Habitatores Gabim. Vox Sennacherib ad exercitum. Confortamini, adhuc dies est, in Nobe stetur, villa est prope Hierusalem. quasi dicat ad hoc est tantum de die, quod possumus illis figere tentoria; quia diuinatum erat ei, quod si illa die, illuc applicaret, quod vinceret. Vel. O habitatores Gabin confortamini, quia hostes prope sunt. Agitabit ad modum comminantis, infra. 37. Ad sanctum Israel in manu seruorum tuorum exprobasti Domino. Secundo hostium destructio. Ecce dominator. Et primo facilitas ex parte punientis. Confringet. Ad similitudinem facti Gedeon. Iudicum 7. Secundo vniuersalitas ex parte punitorum. Excelsi, quantum ad fortes corpore. Sublimes quantum ad principes. Condensa saltus, quantum ad multitudinem populi idest fructus, quæ faciunt siluam spissam. Et libanus ipse Sēnacherib, qui interfectus fuit à filiis suis infra. 27. Mystice gl. Confringet lagunculam, in passione Christi. Nota super illo verbo. Et erit lumen Israel in ignem. Quia Deus noster dicitur ignis. Primo, quia subtilis, & quantum ad hoc. Primo dicitur subtilis, quantum ad substantiā quia dicitur spiritus. Io. 4. Spiritus est Deus. Secundo, quantum ad scientiam, quis penetrabilis. Heb. 4. Viuus est sermo Dei & efficax, & penetrabilior gladio ancipiti. Tertio quantum ad apparentiam quia inuisibilis. Iob. 28. Vnde ergo sapientia? & infra eodem Abscondita est ab oculis omnium viuentium; Iob. 38. Omnes homines. Secundo, &c. quia lucidus Quod autem sit lucidus patet. Primo, quia manifestat quantum ad intellectum. Psal. 35. In lumine tuo videbimus lumen. Secundo quia delectat, quantum ad effectum Tob. 5. Quale gaudium est mihi? qui in tenebris sedeo, & lumen cœli non video? Tertio, quia dirigit, quantum ad actum infra 60. Ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore oris tui. Tertio, quia calidus. Et hoc primo quia viuificat. Iob. 39. Tu forsitan in puluere calefacies ea? Thren. 1. De excelsis misit ignem in ossibus meis & erudiuit me. Secundo, quia purgat. Eccl. 38. Vapor ignis vrit carnes eius, & in calore fornacis concertatur. Tertio, quia deuastat. Deute. 32. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit, vsque ad inferni nouissima. Quarto, quia leuis. Et hoc primo propter motum, quia vniuersa propter semetipsum operatus est dominus. Prou. 16. Secundo, propter situm: quia in altis habitat. Psal. 90. Tertio, propter incommistionis modum. Sapien. 8. Attingit, autem vbique propter munditiam suam. Vapor est enim virtutis Dei.

CAP. XI.

ET egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascender. Et requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ, & intellectus, Spiritus consilii, & fortitudinis, Spiritus scientiæ, & pietatis, replebit eum Spiritus timoris Domini. Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium arguet. Sed iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ, & percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius. Habitabit lupus cum agno & pardus cum hœdo accubabit. Vitulus & leo & ouis simul morabuntur, & puer paruulus minabit eos. Vitulus & vrsus pascentur, simul requiescent catuli eorum, & leo quasi bos comedens palcas. Et delectabitur infans ab vbere super foramina aspidis, & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit manum suam mittet. Non nocebunt, & non occident, in vniuerso monte sancto meo: quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris operientis. In die illa, radix Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, & erit sepulchrum eius glorioſum. Et erit in die illa. Adiiciet dominus secundo manum suam, ad possidendum residuum populi sui, quod relinquetur ab Assyriis, & ab Ægypto, & à Phetros, & ab Æthiopia, & ab Ælan, & à Sennaar, & ab Emath, & ab insulis maris, & eleuabit signum in nationes, & congregabit profugos Israel, & dispersos Iuda colliget à quatuor plagis terræ, & auferetur zelus Effraim, & hostes Iuda peribunt, Effraim non æmulabitur Iudam, & Iudas non pugnabit contra Effraim, & volabunt in humeros Philisthiim per mare simul prædabuntur filios orientis. Idumea, & Moab præceptum manus eorum, & filij Amon obedientes erunt, & desolabit Dominus linguam maris Ægypti, & leuabit manum suam, super flumen in fortitudine spiritus sui, & percutiet eum in septem riuis, ita vt transeant per eum calceati. Et erit via residuo populo meo, qui relinquetur ad Assyriis, sicut fuit Israel in die illa, qua ascendit de terra Ægypti.

Posita destructione aduersarii, promittitur reintegratio populi, qui erat diuisus in duas partes, & decem tribus.

tribus. Et diuiditur in partes duas. In prima, describitur restaurator. In secunda, promittitur restauratio, ibi. Et erit in die illa. Hoc autem capitulum triplicitер exponitur. Hiero. & omnes sancti nostri, exponunt de restauratione facta per Christum, & de Christo, vt sit figuratiue dictum. Quidam magistri exponunt de Ezechia, vel Iosia. Similiter figurate accipientes literam Iudei de suo Messia, quem expectant volentes cuncta ad literam intelligere. Sed hæc vltima stulta est & fabulosa. Secunda extorta, sed prima simpliciter vera. Et ideo illam prosequentes, alias tangemus ex latere. Diuiditur prima pars in tres. In prima, describitur restaurator Christus, quantum ad natiuitatem. In secunda, quantum ad sanctitatem, ibi. Et requiescet, &c. In tertia, quantum ad dignitatem, ibi, In die illa radix, &c. Circa primum duo tangit, processum matris ex regali serie, vel progenie. Egredietur virga: virga cui nullus frutex adhæsit. De radice Iesse, ad literam de progenie Iesse, qui fuit pater Dauid. Num. 2. Orietur stella ex Iacob, & consurget virga de Israel. Quantum ad processum filii ex matre virgine. Et flos. Christus. Can. 2 Ego flos campi, & lilium conuallium. Ascendet quia, Qui de cœlo venit super omnes est. Ioan. 3. Vnde infra. 19. Ecce Dominus ascendet super nubem leuem, & ingredietur Ægyptũ, & mouebuntur simulachra Ægypti. De radice Iesse. Hier. 23. Suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudicium, & iustitiam in terra. Cum deberet dicere de virga, dicit de radice, ad excludendum duas hæreses. Vna quarum, dicit, quod Christus non habuit veram carnem. Alia dixit, quod Christus habuit veram carnem, sed illa non fuit propagata ab Adam & à parentibus, & aliis, sed in beata Virgine à Deo creata aut, quod venit à primis parentibus distincta, sicut lux quædam, nunquam infecta contagione peccati originalis. Quod totum excluditur in hoc, quod ex parentibus Virginis ascendere dicitur, sicut flos ex radice. Iudæi dicunt, quod flos, & virga referitur ad Christum, & dicitur virga, propter potestatem, & flagellationem malorum, & flos propter honestatem, & consolationem bonorum. Hier. dicit, quod de hoc loco sumitur quod dicitur Matth. 2. Nazareus vocabitur, idest floridus. Similiter exponunt qui exponunt de Iosia, & Ezechia. Et dicunt, quod dicuntur descendere ex Iesse, & non ex proximis parentibus, quia Dauid facta est promissio de confirmatione regni in filiis, [Notandum super illo verbo. Egredietur virga. Quia beata virgo dicitur virga. Primo consolans in tribulationibus. Exo. 14. Tu autem eleua virgam tuam, & extende manum super mare, & diuide illud, vt gradiãtur filij Israel in medio mari per siccum. Secundo, fructificans. Num. 17. Inuenit Moyses virgam Aaron in domo Leui germinasse, & turgentibus gemmis eruperant flores. Tertio fatiant. Nu. 20. Cumque leuasset Moyses virgam percutiens bis silicem, egressæ sunt aquæ largissimæ, ita vt biberet populus & iumenta. Quarto, Flagellans. Numeri 14. Orietur stella ex Iacob, & consurget virga de Israel, & percutiet duces Moab. Quinto, vigilans Hiere. 1 Virgam vigilantem ego video. Nota super illo verbo. Et flos de radice. Quia Christus dicitur flos. Primo propter Mariæ puritatem Can. 1. Ecce tu pulchra es amica mea. Can. 2. Ecce tu pulcher es dilecte mi, & infra. Ego flos campi, & lilium conuallium. Secundo, propter læsionis à vento facilitatem. Iob. 15. Lædetur quasi vinea in primo flore. Tertio, propter odoris suauitatem. Eccles. 24. Ego quasi vitis fructificaui suauitatem odoris, & flores mei fructus honoris, & honestatis. Quarto, propter decoris pulchritudinem. Eccl. 50. Quasi arcus refulgens, inter nebulas gloriæ, & quasi flos rosarum in diebus vernis. Quinto, propter fructus certitudinem. Eccle. 24. Ego quasi vitis fructificaui suauitatem odoris, & flores mei fructus honoris & honestatis. Et requiescet, &c. Hic describit ipsum, quantum ad sanctitatem, quantum ad tria. Primo, quantum ad habitus necessitatis. Secundo, quantum ad rectitudinem operis, ibi. Non secundum visionem, &c. Tertio, quantum ad effectum rectitudinis, ibi. Habitabit lupus, &c. Ostenditur autem perfectio ipsius, quantum ad habitus gratuitos in tribus. Primo, quantum ad quietem. Requiescet, quia non fuit gratia in ipso augmentata. Hierem. 31. Mulier circundabit virum, nec interrupta per culpam. 1. Pet. 2. Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius: nec perturbata per pugnam carnis, quia sine originali. Iob. 3. Expectet lucem & non videat, nec ortum surgentis auroræ Io. 1. Super quem videritis spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat, quantum ad multitudinem in vniuersitate donorum Spiritus sapientiæ. Quamuis enim omnia dona gratiæ gratum facientis, simul infundantur, non tamen aliquis habet perfectum vsum omnium. Propter quod, de huiusmodi dicitur, Non est inuentus similis illi. Nec circa omnes gratias gratis datas. 1. Cor. 12. Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ, secundum eundem spiritum, alii fides in eodem Spiritu &c. Sed Christus omnia perfecte habuit. Non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Ioan. 3. Quantum ad plenitudinem, quia perfectus fuit in omni gratia, quod notatur in hoc, quod dicit. Impleuit. Ioan. 1. Vidimus eum plenum gratia. De omnibus his. Col. 2. In ipso habitat plenitudo diuinitatis corporaliter. Ad euidentiam eorum, quæ hic dicuntur, oportet videre quatuor, circa hæc dona. Primo qualiter differant à virtutibus, beatitudinibus, & fructibus. Secundo de numero ipsorum. Tertio, de ordine ipsorum. Quarto, qualiter sunt in Christo. Quinto, quomodo attribuuntur Spiritui sancto. Circa primum sciendum est, quod sicut dictum est supra. Dona dantur in adiutorium virtutum, quibus perficiuntur animæ potentiæ ad actus proportionatos secundum modum humanum, sicut fides, quæ facit videre in speculo & enigmate. Est autem duplex defectus virtutis. Vnus per accidens, qui est ex indispositione habẽtis, ex qua indispositione manet in subiecto, & iste defectus tollitur per augmentum virtutis: Alius defectus est per se, ex parte ipsius habitus, sicut fides secundum suam dispositionem, est in continente imperfecta, quia ænigmatica. Et iste defectus tollitur per altiorem habitum, qui vocatur donum: quia quasi excedit modum humanæ operationis à Deo datum, sicut donum intellectus, quod facit aliquo modo limpide, & clare intueri, quæ sunt fidei. Operatio autem procedens à virtute perfecta dono dicitur beatitudo, quæ nihil aliud est, quam operatio, secundum virtutem perfectam; vt dicit Philos. sicut dicitur Matt. 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Talem autem operationẽ necessario sequitur delectatio, quia delectatio est operatio proprii habitus non impedita, vt dicit Philosophus. Et secundum hoc, dicitur fructus. Vnde dicit Ambro. super illud Gal. 5. Fructus autem spiritus sunt charitas, pax, &c. quia dicuntur fructus, inquantum mentes sincera dilectione reficiũt. Circa secundum sciendum, quod numerus horum potest accipi tripliciter: quia dona perficiuntur, aut per recessum à malo, & sic est timor, aut per accessum ad bonum, & sic vel secundum vitam contemplatiuam, vel secundum actiuam: si secundum contemplatiuam aut secundum contemplationem finis, & sic est sapientia, quæ est de causis altissimis: aut de his, quæ sunt ad

finem, & sic est intellectus, sicut de substantiis creatis spiritualibus, & de his quæ ad eas pertinent. Si secundum actiuam, aut quantum ad ea, ad quæ tenentur omnes, & sic exequens est pietas, quæ est benevolentia in eas, qui fide, vel imagine Dei sunt nuntii, dirigẽs scientia. Aut de his, ad quæ non tenentur omnes, & exequens est fortitudo, vt exponat se difficillibus dirigens vero consilium. Ex hoc iam patet responsio ad tertium: quia ordinantur primo, secundum quod perfectiones sunt, & hic ordo consideratur, secundum exitum donorum ad ante, & non secundum, quod recipiuntur. Tertium patet, quod sapientia dirigit intellectum, quia sapientis est ordinare: & per prima aliquis regulatur, sicut metaphysicus alias scientias consilium fortitudinem, scientia pietatem, timor omnibus quia idem dirigit in accessum ad bonum, & in recessu à malo. Circa quartum sciendum, quod Christus habuit ista dona, secundum excellentissimos vsus ipsorum, secundum quos habentur in patria. Non enim habuit timorem seruilem, vt timeret pœnam, vel filialem, vt timeret peccare, sed castum timorem, qui est reuerentię, Hebræorum 5. Exauditus est pro sua reuerentia. Et similiter patet de aliis. Dicitur autem specialiter, quod repleuit eum spiritu timoris, ne ex magnitudine donorum superbus credatur, sicut primus angelus, de quo dicitur Ezechiel. 28. In multitudine sapientiæ tuæ, ideſt negociationis tuæ, repleta sunt interiora tua iniquitate Vel, quia per humilitatem saluare venerat. Vel, quia in hoc se imitari voluit Matth. vndecimo. Discite à me: quia mitis sum, & humilis corde. Circa quintum sciendum est, quod si considerentur ista dona, secundum proprias rationes, sicut scientia, inquantum est scientia, tunc quædam appropriantur Filio, quæ pertinent ad perfectionem intellectus: Quædam Spiritui sancto, quę pertinent ad perfectionem affectus, quamuis omnia communiter sint dona totius Trinitatis. Si autem considerentur inquantum habent rationem doni, sic omnia attribuuntur Spiritui sancto, qui est primum donum, in quo omnia dona donantur. Similiter etiam si considerentur, quantum ad principium motionis talium donorum, qui est amor: Bonitas enim Dei, vt dicit Dionysius, est diffusius omnium, quæ recepiuntur in creaturis à Deo, quæ appropriantur Spiritui sancto. Alii autem referunt hoc ad sanctitatem Iosiæ, & Ezechiæ. Iudæi ad antichristum. [Non secundum visionem, &c.] Hic ostendit sanctitatem eius, quantum ad rectitudinem operis, & præcipue in iudicando: quia hoc est opus regis. Vnde tria ostendit. Primo, solertiam in discernendo. Secundo, iustitiam in exequendo, ibi [sed iudicabit & cęt.] Tertio, constantiam in perseuerando, ibi [Et erit iustitia, & cæt.] Dicit ergo, quantum ad primum. [Non secundum visionem oculorum] exteriorum [neque secundum auditum aurium] exteriorum sicut Matth. 22. dicentibus. Magister, scimus quia verax es Io. 2. Opus ei non erat, vt quis ei testimonium redderet de homine ipse enim sciebat, quid erat in homine, Et hoc non potest exponi de homine puro, sicut dicitur 2. Reg. 16. Homo videt, quæ foris patent. Deus autem intuetur cor. Et ideo dixerunt discipuli Ioan. 19. Nunc scimus, quia scis omnia, Alii tamen extorte exponunt de illis regibus: quia non secundum adulationes ea, quæ primo aspectu videntur iudicabunt, sed diligenter veritatem causæ inquirent. [Sed iudicabit, & cætera.] Hic ostenditur iustitia in exequendo. Et primo, quantum ad bonos, ius suum distribuendo [iudicabit] in die iudicii, & etiam nunc. Ioann. 6. Pater omne iudicium dedit filio [pauperes,] de quibus Matthæi 5. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Secundo, quantum ad malos. Et primo, quantum ad membra [Percutiet terram] ideſt terrenos [virga oris sui] Ite maledicti in ignem æternum. Matthæi 25. Quantum ad caput [spiritu labiorum] id est indignatione sua verbis expressa [interficiet impiũ] ideſt antichristum. 2. Thessal. 2. Si reuelatus fuerit homo peccati filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur. Vel diabolum. Ioann. 12. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps mundi huius eiicietur foras. Et totum hoc, potest ad literam exponi de illis regibus, qui iusti fuerunt, & suis præceptis impios occiderunt. [Et erit iustitia, & cætera.] Hic ponitur constantia in perseuerando. [Et erit iustitia] quam obseruabit in iudiciis [Cingulum lumborum eius] ideſt ensis quibus pugnabit, & hoc quo ad Christum, & ad illos reges. Vel cingulum lumborum, quod fortiter homini adhæret, & totum hominem vndique cingit, [& fides cinctorium] Vel [iustitia] in æquitate facti, fidelitas in modo faciendi. Ephes. vltim. Estote succincti lumbos vestros, Vel [iustitia] iusti, fides, fideles, & sic tantum ad Christum referuntur hæc verba. Hierem 13. Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinaui mihi omnem domum Israel. Ex hoc arguit Hier. contra Hebræos, quod non possunt omnia intelligi, sicut sonant verba, nisi de Christo. [Habitabit lupus cum agno] Hic ponitur effectus rectitudinis, quæ est in multitudine pacis, quam ostendit quantum ad duo Primo, quantum ad magnorum mansuetudinem. Secundo, quantum ad paruorum securitatem ibi [& delectabitur, &c.] Mansuetudo ostenditur, quantum ad tria. Primo, quantum ad habitationem, lupus [lupus] rapax, cum [agno] innocente, & econtra, quia sequetur innocentiam eius [pardus] astutus [cum hœdo] simplice [vitulus] genus animalis fortis vt leo, genus animalis fortis, & ferocis [ouis] genus animalis debilis [simul] in vnitate erunt. Vbi non est masculus, & fœmina, gentilis, & Iudæus, circumcisio, & præputium, barbarus & Scytha, seruus & liber, sed omnia in omnibus Christus. Col. 3. Quod significatum est in arca Noe, vbi fuerunt omnia animalia, vtriusque generis, Gen. 7. Secundo, quantum ad gubernationem [Puer paruulus] Petrus piscator. Supra 8. Ecce ego, & pueri mei in cubili 2. Corinthio. 1. Stulta mundi elegit Deus, vt confundat fortia. [Minabit] ideſt ducet ad regnum, sicut dux. Tertio, quantum ad comestionem dicitur. Primo, quantum ad cibi conformitatem [vitulus] qui comedit herbas, animal est mundum [vrsus] qui lacerat carnes, nec est mundum animal [simul pascentur] eodem cibo verbi Dei [Catuli [ideſt familiæ eorum [simul] ideſt conformiter requiescent ad comedendum, vel cibum sacramentorum. 1. Cor. 10. Eandem escam spiritualem manducauerunt. Secundo, quantum ad cibi humilitatem [leo] rex [quasi bos] rusticus [paleas] rudem doctrinam, vel ad literam, abstinentiæ cibos. Iob. 39. Nunquid volet rhinoceros seruire tibi, aut morabitur ad præsepe tuum? Sed expressius videtur hoc seruari in religione, vbi homines diuersæ ætatis, & conditionis vnanimiter, & conformiter viuunt. Psal. 67. Qui habitare facit vnanimes in domo. Alij volunt, quod fuit completum tempore illorum regum, quando maiores in pace viuebant cum minoribus. Iudæi vero, exponunt de pace futura temporibus antichristi [Et delectabitur, &c.] hic ostendit paruorum securitatem. Et ponit tria, scilicet eorum confidentiam, cum contra horrorem ponit lætitiam [super foramina aspidis] ideſt super tribulationes quas diabolus, vel tyrannus immittit [infans ab vbere] ideſt statim, quod lacte doctrinæ fidei nutriri cœperit. Roman. 5. Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes, quia

quia tribulatio patientiã operatur. Vel in conuertendis malis. Apocal. vltimo. Qui audit dicat, venit contra fugam, quæ est indicatiua timoris ponit inuadendi audaciam [qui ablactatus fuerit] iam solido vtens cibo, faciet plus, quia mittet manum suam in cauernam [reguli] idest diaboli, qui est rex super vniuersos filios superbiæ. Iob. 40. Quia se confidenter persecutionibus tyrannorum exponet, sicut multi martyres fecerunt. Iob. 39. Exultat audacter in occursum pergit armatus. Vel refertur ad prædicatores, qui mittunt manum prædicationis ad conuersionem peccatorum. Vel [ab vberibus] nouitatis, & voluptatis, quia nouitij de hoc gaudent Secundo, ponit nocendi impotentiam. [Non nocebunt, in monte sancto] idest ecclesia, nisi volentibus. Luc. 10. Ecce dedi vobis potestatem, super omnia dæmonia. Matth. vltimo. Signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur. Linguis loquentur nouis, serpentes tollent, &c. Tertio, ponit vtriusque causam [quia repleta est terra scientia Domini. Psal. 18. In omnem terram exiuit sonus eorum Eccl. 24. Ego sapientia effudi flumina. Iudæi exponunt hoc totum factum ad literam. Alij dicunt per hoc significari, quod temporibus illorum regum committebant se quilibet paruuli audacter illis, qui prius fuerant prædicatores, & creduli. [In die illa] Hic ponit dignitatem [in signum] crucis, quod assumentes saluabuntur. Ioann. 12. Ego si exaltatus fuero à terra omnia traham ad meipsum. infra. 49. Ecce ego leuabo ad gentes manum meam, & exaltabo ad populos signum meum [ipsum gentes deprecabuntur.] Psalm. 71. Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruient ei [Erit sepulchrum eius glorioſum] venerabitur ab omnibus. Vnde designatum est per sepulchrum, quod fecit in Modyn in monimentum sempiternum, vt aspiciatur ab omnibus transeuntibus. Machab. 4. Alij exponunt hoc de Iosia, quia fuit sepultus in sepulchris regum. [Et erit in die illa, &c.] In parte ista promittit populi restaurationem quantum ad tria. Primo, quantum ad ipsorum liberationem. Secundo, quantum ad liberatorum conditionem, ibi [& auferetur, & cætera. Tertio, quantum ad liberationis præparationem, ibi, [& desolabit.] Circa primum duo facit. Primo, præmittit liberationem. Secundo, describit liberationis modum, ibi [& leuabit dominus &c. Quidam exponunt hoc de liberatione à captiuitate Babylonis, quando possedit eos eripiens à seruitute in deserto Babylonis, & dicitur secunda, respectu primæ liberationis, qua deduxit eos de seruitute Ægypti. Nabuchodonosor enim eos vastante, diuersæ gentes eos in captiuos, & in seruos duxerant, & multis interfectis, residui congregati sunt ex præcepto regis Tyri, sicut legitur Esdræ 1. Sed melius exponitur de liberatione facta per Christum. Sic enim consonat præcedentibus [In die illa] scilicet cum steterit in signum populorum [adiuuet. Secundo] per Apostolos, quia primo per se prædicauit [residuum] quia reliquiæ saluæ fient. In quo notatur paucitas Iudæorum conuersorum, & multitudinis gentium. De quo Michææ. vlt. Factus sum sicut, qui colligit in autumno racemos vindemie [Phetros] regio est, nomen habens ab vno filiorum Abraham [Elam] ciuitas Persidis [Emath.] Antiochia [Ennar] locus, in Chaldæa. Hier. 30. Vel [secundo] idest in secundo aduentu, quando per Eliæ prędicationem conuertentur corda filiorum ad patres. Malach. vlt. [Et leuabit] hic ponit liberationis modũ, quantum ad primam expositionem [leua signum] idest edictum regis Tyri [Profugos Israel] qui ad literas Ezechiæ venerunt in Hierusalem, & coniunxerunt se duabus tribubus, & cum illis fuerunt captiuati, & cum eis liberati. [Vel signum crucis, quantum ad secundam expositionem [Et congregabit profugos.] Act. 13. Vobis oportebat primum prædicari verbum Dei, sed quia repellitis illud, ecce conuertimur ad gentes. Vel [signum] alicuius miraculi, per quod conuertentur ad prædicationem Eliæ, infra. 49. Ecce leuabo ad gentes manum meam, & exaltabo ad populos signum meum [Et auferetur &c.] Hic ostenditur liberatorum conditio. Et primo, quantum ad concordiam contra odium, quod erat inter Effraim, & Iudam. [Et auferetur zelus] idest odium: hoc completum fuit in reditu de captiuitate secundum primam expositionem. Vel quantum ad vnitatem fidei, secundum secundam. Vel complebitur in futuro, quantum ad terram. De ista concordia. Hier. 3. Ibi domus Iuda ad domum Israel, & venient, simul ad terram aquilonis, ad terram, quam dedi patribus vestris. Secundo quantum ad potentiam in subiugatione hostium, vel quæ fuit ad literam temporibus Machabæorum quantum ad primam. Vel prædicationem apostolorum, quantum ad secundam. Vel quantum ad prosperitatem, quam etiam in futuro Dominus eis dabit, quantum ad terram [Volabunt] quasi velociter impingent [in humeros Philistiim] flagellandos, per mare] quia sunt circa mare, & hoc quantum ad primam, & tertiam [Simul] cum eis iam victis, [prædabuntur filios orientis] Assyrios. Hoc non legitur factum tempore Machabæor. Vel [prædabuntur per mare [quia Philistæi abundant nauibus [Idumea, & Moab,] qui primo hostes, [præceptum manus eorum] implebunt, non expectantes alium facientem secundum mandatum. In quo notatur magna exultatio. [Et filij Amon, &c.] Hi omnes fuerunt magni aduersantes, infra. 49. Ecce isti de longe veniunt, & illi ab aquilone, & mari, & isti de terra Australi. [Vel volabunt] præ desiderio prædicandi [per mare,] quia Apostoli nauigio per mare ad multas gentes peruenerunt. Vel per has gentes, quas nominat, omnes intelligit, infra 60. Qui sunt isti, qui vt nubes volant, &c. [Præceptum maius] quia docebant verbo, & exemplo. [Et desolabit, &c.] Hic ponitur liberationis præparatio. Et circa hoc, duo ponuntur. Primo, præparatio. Secundo, vtilitatis consecutio. ibi [Et erit, &c.] Promittitur autem præparatio, secundum similitudinem ad duplex beneficium, quod exhibitum fuit patribus venientibus de Ægypto. Primo in diuisione maris, de quo legitur. Exo. 14. Et quantum ad hoc dicit. [Linguam maris] & dicitur lingua maris, quia sicut dicit Magister in historiis, in ingressu filiorum Israel de Ægypto, non fuit diuisum mare ex vno littore, sed quasi quædam lingua, quæ circundabat montem quendam, [lingua maris] idest medium maris, more Hebraici sermonis, qui omne, quod est in medio, linguã vocat, propter hoc, quod lingua est in medio oris. Quod ad literam, nunquam fuit factum, sed significatur amotio omnis impedimenti detinentis, quantum ad primam expositionem. Vel lingua maris dicitur Ægyptus, cuius littus lingit mare. Sed quantum ad secundam [linguam maris Ægypti desolabit] idest linguam qua idola laudabant. Secundum beneficium, in diuisione Iordanis, de quo legitur Iosue 2. Et quantum ad hoc dicit [Leuabit manum suam.] Hoc est potentiam suam [super flumen. Et percutiet eum in septem riuis, vt transeant per eum calceati] quantum ad primam expositionem, est metaphorica locutio, vt per diuisionem maris, & fluminis, intelligatur omnis impedimenti amotio. Quantum ad secundam, significatur ad literam flumen, ipse Nilus, qui ab Alexandro diuisus est in septem riuos, qui præparatio Romanis est, & adeo prædilatatus, vt aqua per riuos, & meatus transeunte transuadari à calceatis posset, idest Apostolis de quibus Ephe. vlt. calceati

pedes in præparationem euangelij pacis. Vel per flumen significatur regnum Ægypti, quod diuisum est à Romanis in plures Senatus [In fortitudine spiritus sui] exercitus Alexandri, vel Romanorum, vel spiritus, idest venti ad similitudinem eius, quod dicitur Exo. 14. Flante vento vehementi, & vrenti tota nocte [Et erit via.] Hic ponitur vtilitas, & iam patet per ea, quæ dicta sunt [sicut fuit.] Eccl. 36. Innoua signa, & immuta mirabilia, glorifica manum, & brachium dextrum, excita furorem, & effunde iram.

CAP. XII.

ET dices in die illa. Confitebor tibi domine, quoniam iratus es mihi conuersus est furor tuus, & consolatus es me. Ecce Deus Saluator meus, fiducialiter agam, & timebo. Quia fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem. Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris, & dicetis in illa die. Confitemini Domino & inuocate nomen eius, notas facite in populis adinuentiones eius, Mementote quoniam excelsum est nomen eius. Cantate Domino, quoniam magnifice fecit, annunciate hoc in vniuersa terra exulta & lauda habitatio Sion, qnia magnus in medio tui sanctus Israel.

Hic ponitur gratiarum actio, pro suscepto beneficio. Quod quidem iam spiritu prophetali propheta videbat, & populo promittebat. Vnde tria facit. Primo decantat canticum. Secundo, promittit populo beneficium, ibi. [Haurietis, &c.] Tertio, prædicit decantaturum populum, ibi. [Et dicetis, &c.] Tribus autem malis premebantur tunc, scilicet pro præteritis culpis, diuino furore, pro futuris pœnis, hostium timore pro præsentibus malis, cordis dolore. Contra primum, commemorat Dei misericordiam. Et ideo dicit [Confitebor tibi] ego [Domine] idest ex nunc laudabo, populi nondum videntis beneficium de quo gratias agant, de hoc quod sequitur [quoniam] primo iuste [iratus est mihi, pro peccatis meis [conuersus est furor tuus] in misericordiam, [& consolatus es me,] quantum ad misericordiæ effectum: præteritum pro futuro, & hoc in reditu populi de Babylone, & maxime de consolatione facta per Christum. Zach. 8. Sicut cogitaui, vt affligerem vos cum ad iracundiam prouocassent patres vestri me dicit Dominus, & non sum misertus, sic conuersus cogitaui in diebus istis vt benefaciam domui Iuda, & Hierusalem. Contra secundum confitetur de Deo fiduciam. [Ecce Deus saluator meus] liberauit populum de seruitute Babylonis, vel verius, qui saluum facit populum suum Luc. 1. Ipse enim saluum faciet populum suum, à peccatis eorum. Hier. 30. Ne timeas serue meus Iacob, ait Dominus, nec paucas Israel, quia ecce ego saluabo te de terra longinqua. Contra tertium, diuinæ fortitudinis potentiam [fortitudo mea.] Per quam subsisto, [& laus mea] quam laudo relictis idolis. Psalm. 17. Diligam te Domine fortitudo mea. [Haurietis] Hic promittit beneficium [aquas] consolationis, refrigerantes contra æstum tribulationis. [Et dicetis] Hic prædicit etiam populum decantaturum, post receptum beneficium, & continet mutuam exhortationem populi ad diuinam laudem. Ponitur exhortatio ad duo. Ad laudis diuinæ confessionem, & gratiarum actionem, ibi [Exulta, &c.] Circa primum ponuntur quatuor. Aut enim confitemur per fidem. Vnde [confitemini Domino.] Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Aut inuocamus per orationem [& inuocate. Infra 55. Quærite Dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum prope est. Aut annunciatur per prædicationem, [notas facite in populis adinuentiones eius] quia multa adinuenit ad saluandum. Hier. 31. Audite verbum Domini gentes, & annuntiate in insulis, quæ procul sunt. Aut memoratur, per iugem meditationem [mementote. [Psalm. 104. Mementote mirabilium eius, quæ fecit prodigia eius, & iudicia oris eius. [Cantate, &c.] Hic exhortatur ad gratiarum actionem. Et primo [vt gratias agant Deo] [Cantate Domino quoniam magnifice] nos liberando. Psalm. 97. Cantate Domino canticum nouum, quia mirabilia fecit. Secundo, vt annuntietur mundo. [Annuntiate] Tob. 12. Benedicite Deum cœli, & coram omnibus viuentibus confitemini ei. [Exulta.] Hic ponitur exhortatio ad exultationem. Et primo, vt sit gaudium in corde exulta. Secundo, vt sit iubilus in ore [lauda] Tertio ponitur vtriusque ratio, quia magnus: infra. 39. Exultabit lætabunda, & laudant. Notandum super illo verbo [haurietis aquas] quod est aqua. Primo doctrinæ, infra. 55. Omnes sitientes venite ad aquas. Secundo, gratia. Ioann. 7. Qui me credit, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Tertio baptismalis. Ioann. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei. Item notandum, quod hauritur aqua de fonte. Primo, diuinæ sapientiæ. Eccl. 1. Fons sapientiæ, verbum Dei in excelsis. Secundo, æternæ vitæ. Hier. 6. Me dereliquerunt fontem aquæ vitæ. Tertio, de Christi corpore. Zach. 13. In die illa erit fons patens Domini Dauid. Nota super illo verbo adinuentiones eius. Quod Christus adinuenit. *Primo*, breue salutis verbum. Baruch. 3. Hic adinuenit omnem viam disciplinæ, & tradidi illam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Secundo, nouum saluandi modum. Iob. 33. Inueni in quo ei prospiciet. Tertio populum saluandum. Lu. 15. Congratulamini mihi, qui inueni drachmam, quam perdideram. Nota super illo verbo. [In medio tui sanctus Israel.] Quia Christus est in medio. Primo, quasi lux ad illuminandum. Eccl. 50. Quasi stella matutina in medio nebulæ. Secundo, quasi mediator ad reconciliandum. Luc. vlt. Stetit Iesus in medio discipulorum, & ait illis, pax vobis. Tertio, quasi minister ad distribuendum. Lucæ 22. Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.

CAP. XIII.

ONus Babylonis, quod vidit Esaias filius Amos. Super montem caliginosum leuate signum, exaltate vocem, leuate manum, & ingrediantur portas duces. Ego mandaui sanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea. Vox multitudinis in montibus, quasi populorum frequentium, vox sonitus regum gentium congregatarum. Dominus exercituum præcepit militiæ belli, venientibus de terra procul, à summitate cæli Dominus, & vasa.

vasa furoris eius, vt disperdat omnem terram. Vlulate, quia prope est dies Domini, quia vastitas à Domino veniet. Propter hoc, omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis tabescet & conteretur. Torsiones, & dolores tenebunt quasi parturiens dolebunt. Vnusquisque ad proximum suum stupebit, facies combustæ vultus eorum. Ecce dies Domini veniet crudelis, & indignationis plenus, & iræ furor isque ad ponẽdam terram in solitudinem, & peccatores eius conterendos de ea, quoniam stellæ cœli, & splendor earum non expandent lumen suum. Obtenebratus est sol in ortu suo, & luna non splendebit in lumine suo, & visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum, & requiescere faciam superbiam fidelium, & arrogantiam fortium humiliabo. Preciosior erit vir auro, & homo mundo obryzo. Super hoc cælum turbabo, & mouebitur terra de loco suo propter indignationem Domini exercituum, & propter diem iræ furoris eius. Et erit quasi damula fugiens, & quasi ouis, & non erit qui congreget. Vnusquisque ad populũ suũ cõuertetur, & singuli ad terram suam fugient. Omnis qui inuentus fuerit occidetur, & omnis qui superuenerit, cadet in gladio. Infantes eorum allidentur in oculis eorum diripientur domus eorum & vxores eorum violabuntur. Ecce ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint, sed sagittis paruulos interficient, & lactantibus veteris non miserebuntur, & super filios non parcet oculis eorum. Et erit Babylon illa ciuitas glorioſa in regnis, inclyta in superbia Chaldæorum, sicut subuertit Dominus Sodomam, & Gomorrham. Non habitabitur vsque in finem, & non fundabitur vsque ad generationem, & generationem. Nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi, sed requiescent ibi bestiæ & replebuntur domus eorum draconibus. Et habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi, & respondebunt ibi vlulæ in ædibus eius, & syrenes in delubris voluptatis.

Hic comminatur contra Babylonios, qui duas tribus captiuauerant. Et diuiditur in partes duas. In prima, comminatur hostium destructionem. In secunda. promittit ex hoc Iudæorum consolationem, cap. 4. Prope est, &c.] Prima diuiditur in duas. Primo ponitur comminationis titulus, & increpatio [Onus] ideſt miseria opprimens. Hier. 21 Si interrogauerit populus iste, vel propheta, aut sacerdos dicens. Quod est onus Domini, &c. Secundo, ponitur ipsa comminatio, ibi. [Super montem, &c.] Prima, ergo diuiditur in partes tres. In prima ponit vastantis exercitus conuocationem scilicet Medorum, & Persarum sub Cyro & Dario, qui ceperunt Babylonem, sicut legitur. Dan. 5. In secunda, ostendit pœnæ afflictionem, ibi. [Vlulate, &c.] In tertia, sublequentem eius desolationem. [Et erit, &c.] Circa primum tria ponit Primo conuocat exercitum. Secundo, describit vocatorum aduentum. ibi. [Vox multitudinis, &c. Tertio, indicitur venientibus præceptum ibi. [Dominus exercituum, &c.] Circa primum duo facit. Primo, ponit conuocationem & conuocat ad aggrediendum & obsidendum [leuate signum] ideſt vexillum [super montes] Babylonis caliginosum.] propter fumum incendii, quando combusta fuit, vel [super montem] ciuitati adiacentem [caliginosum] propter altitudinem nubibus operum, vel caligare facientem visum. Ad exclamandum [exaltare vocem,] vt hostes conueniant. Ad congrediendum [leuate manum] Ad pugnandum & ad capiendum, & ingrediantur] Hier. 51. Leuate signum super muros Babylonis. Secundo, ponit vocatorum conditionem, quantum ad idoneitatem proprer officij iniunctionem [sanctificatis meis] quasi dicat quos ad hoc officium peragendum sanctificaui, & quantum ad potestatem [fortes] & quantum ad iucunditatem, exultantes. Soph. 1. Sanctificauit Dominus vocatos suos. [Vox multitudinis, &c.] Hic describit vocatorum aduentum. Et primo, quantum ad minores. [Vox multitudinis.] Secundo, quantum ad maiores [vox sonitus regum.] Hierem. 50. Vox eorum quasi mare sonabit Infra. 43. Tumultus turbarum veniet. Dominus exercituum, &c.] Hic indicita præceptum. Et primo, ponit diuinum præceptum. [Dominus præcepit] Secundo, diuinum auxilium ad complendum [à summitate cœli] quasi ad adiuuandum [& vasa] quælibet arma [Vlulate, &c.] Hic describit pœnæ afflictionem. Et circa hoc tria ponit. Primo, puniendorum timorem. Secundo, afflictionem ibi. [Ecce dies, &c.] Tertio, punientium ferocitatem. ibi [Ecce ego suscitabo, &c.] Timor autem exprimitur. Primo, quantum ad gemitum oris [Vlulate.] Ezech. 30. Vlulate, væ, væ diei, quia iuxta est dies & appropinquabit dies Domini, dies nubis. Tempus gentium erit. Secundo, quantum ad remissionem operis [propter hoc omnes] Her. 50. Audiuit famam eius rex Babylonis, & dissolutæ sunt manus eius. Tertio, quantum ad turbationem cordis, quod turbatur tripliciter: secundum interiorem statum, vel quantum ad iucunditatem. [Tabescet] vel quantum ad magnanimitatem, [& conteretur,] quasi in parua diuisum, vel quantum ad securitatem per timoris angustias [Torsiones] Psal. 47. Ibi dolores vt parturientis. Secundo turbatur quantum ad auxilij defectum [stupebit ad proximum suum] quasi præ stupore non poterunt auxilium ferre: quantum ad exterius signum [facies combustæ] propter pallorem timoris, vel ad literam, quia tali morte sunt interfecti. Thren. 4. Denigrata est super carbones facies eorum. [Ecce dies, &c.] Hic describit pœnam afflictorum. Et circa hoc, tria ponit. Primo pœnæ magnitudinem. [Indignationis] quantum ad misericordiæ subtractionem. [Iræ] quantum ad pœnæ delectationem, vt ait. Philosophus. Irati contristantur, punientes vero gaudent [furoris] quantum ad impetuosam vltionem, quia furor est ira accensa, infra. 30. Ardens furor eius, & grauis ad portandum Exprimitur etiam in consolationis subtractione [quantum stellæ,] vel ad literam quantum ad eorum reputationem: quia afflictis omnia videntur tenebrosa Vel [stellæ] principes [sol in ortu suo.] Rex [luna] regina. Apoc. 62. Sol factus est, quasi saccus cilicinus. Secundo, ponit æquitatem ordinis

pœnam contra culpam, quam committebant in seipsis. [Visitabo] vindicabo [super orbis mala] idest Babylonis: quia erat in ea monarchia. Vel propter multitudinem vndique concurrentium. Et quantum ad culpam, quam etiam committebant in subditos, per malorum oppressionem. [Et contra impios.] Vel pactorum irritationem [Infidelium] Per meliorem molestationem [arrogantiam] quia præsumebant omnes subiugare. Tertio ponit punitionis moderationem Et ponit quatuor. Primo defendentium paucitatem. [preciosior] idest rarior, 1. Reg. 3. Sermo Dei erat pretiosus. [Et vir] qui possit defendere per consilium [Orizo] dest auro rubeo, quod optimum est, supra ro. Reliquiæ saltus ligni eius præ paucitate numerabuntur. Secundo, elementorum commotionem, [super hoc] quantum ad literam potuit esse tempestas in aere, & terræmotus in terra. Vel est hyperpole, præ magnitudine malorum. Hierem. 4. Aspexi terram, & ecce vacua erat, & nihil, cœlos, & lux non erat in eis Tertio, quantum ad fugientium dispersionem tam ciuium, & bellatorum quam etiam captiuorum [Damula] velox animal. Prou. 6. Eruere quasi damula de manu. Quarto, quantum ad remanentium oppressionem, quæ fuit in tribus. In nece hominum [Omnis qui inuentus fuerit,] quantum ad ciues [superueniet] quantum ad extraneos [infantes] quantum ad pueros. Hier. 52. Collidam in te semen, & puerum. Secundo fuit in rerum direptione. Diripientur. Thren. vlt. Hereditas nostra versa est ad alienos, domus nostræ ad extraneos. Tertio, quantum ad violationem mulierum [Vxores eorum] Thren. vlt. Mulieres in Sion humiliauerunt [Ecce ego, &c.] Hic scribit hostium ferocitatem, quæ nec placatur muneribus [qui argentum] nec flectitur misericordia, [sed sagittis paruulos] nec impotentibus viribus. [Et lactentibus,] nec filiis paruulis. [Et super filios.] Hierem. 36. Ecce ego adducam super eos omnes malum. [Et erit Babylon. &c.] Hic describit subsequentem desolationem. Et primo, ciuitatis destructionem [versa] idest subuersa, sicut Sodoma, de qua Apoc. 18. Væ væ ciuitas illa Babylon, ciuitas illa fortis, quomodo vna hora venit iudicium tuum. Secundo, quantum ad eius perpetuam solitudinem [non habitabitur.] Hier. 31. Non habitabit, qui tendat arcum suum, & non ascendet loricatus. Tertio, quantum ad solitudinis horrorem, qui ostenditur ex fuga pastorum: Nec ponit ibi tentoria: quia certas mansiones non habet, sed per desertum vagatur [nec pastores] ouium quantum ad habitationem bestiarum, & mortuorum, [sed requiescent ibi bestiæ] solitudinem amantes [draconibus,] qui secundum quosdam sunt serpentes alati magni, secundum alios sunt pisces magni, habentes humidas squamas, secundum alios serpentes cubitales, comedentes alios serpentes, & ex hoc flatu oris inficientes, [struciones] animalia, quæ habet pennas, sed non volant, imo pedibus gradiuntur. Iob. 39. Penna strutionis, similis est pennis Herodij,] idest animalia pilosa, vt vulpes, lupi, & huiusmodi, vel homines syluestres, pilosi, & hispidi, quia à quibusdam dicuntur non veri homines, sed figuram hominis habere, vel dæmonis in tali figura assumentis corpora, domos desertas tales frequentantes sunt, qui & ambulant per noctem, & inquietant homines diuersis modis [Vlulæ] aues quantitatis coruinæ, maculis conspersæ, ex hoc dictæ, quod vocem habeant ad modum vlulantium luporum, [syrenæ] secundum quosdam serpentes cristati, & alati. Vel pisces marini ad similitudines mulierum vel aues dulciter cantantes [in delubris voluptatis] idest locis in quibus luxuriabantur. infra 34. Et erit cubile draconum, & pascua strucionum, & occurrent dæmonia, homo centaurus, & pilosus. Nota super illo verbo, super montem [caligniosum] Quia est multiplex caligo. Primo, ignorantiæ Thren. 2. Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filias Sion. Secunda culpæ. Psal. 17. Caligo sub pedibus eius. Tertia, præsentis pœnæ. Thren. 4. Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus? Quarta futuræ miseriæ. Matth. 22. Ligatis manibus & pedibus mittite eum in tenebras exteriores, & Lucæ 16. Inter nos, & vos Chaos magnum firmatum est, vt hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint.

CAP. XIV.

PRope est, vt veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur Miserebitur enim Dominus Iacob, & eliget adhuc de Israel, & requiescere eos faciet super humum suam. Adiungetur aduena ad eos, & adhærebit domui Iacob. Et tenebunt eos populi, & adducent eos in locum suum. Et possidebit eos domus Israel super terram Domini in seruos, & ancillas, & erunt capientes eos, qui se ceperant, & subiicient exactores suos. Et erit in die illa cum requiem dederit tibi Deus à labore tuo & à concussione tua, & à seruitute dura, qua ante seruisti, sumes parabolam istam contra regem Babylonis, & dices. Quomodo cessauit exactor, quieuit tributum? Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos in indignatione plaga insanabili, subiicientem in furore gentes crudeliter. Conquieuit, & siluit omnis terra, gauisa est, & exultauit: abietes quoque lætatæ sunt super te & cedri libani. Ex quo dormisti non ascendit, qui succidat nos. Infernus subter te conturbatus est, in occursum aduentus tui suscitauit tibi gigantes. Omnes principes terræ surrexerunt de soliis suis, omnes principes nationum. Vniuersi respondebunt, & dicent tibi. Et tu vulneratus es, sicut & nos, nostri similis effectus es. Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadauer tuum. Subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes. Quomodo cecidisti de cœlo lucifer qui mane oriebaris? Corruisti in terram, qui vulnerabas gentes. Qui dicebas in corde tuo. In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti in lateribus aquilonis ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo. Verumtamen ad infernum detraheris, in profundum laci. Qui te viderint, ad te inclinabuntur, teque prospicient. Nunquid

iste

iſte eſt vir, qui conturbauit terram, qui concuſſit regna qui poſuit orbem deſertum,& vrbes eius deſtruxit, vinctis eius non aperuit carcerem? Omnes reges gentium, vniuerſi dormierunt in gloria, vir in domo ſua. Tu autem proiectus es de ſepulchro tuo, quaſi ſtirps inutilis polluta, & obuolutus cum his, qui interfecti ſunt gladio, & deſcenderunt ad fundamenta laci. Quaſi cadauer putridum non habebis conſortium, neque cum eis in ſepultura. Tu enim terram tuam diſperdidiſti, tu populum tuum occidiſti. Non vocabitur in æternum ſemen peſſimorum. Præparate filios eius occiſioni, in iniquitate patrum eorum Non conſurgent, nec hæreditabunt terram, neque implebunt faciem orbis ciuitatum. Et conſurgam ſuper eos dicit Dominus exercituum, & perdam Babylonis nomen, & reliquias, & germen & progeniem dicit Dominus. Et ponam eam in poſſeſſionem ericij & in paludes aquarum, & ſcopabo eam in ſcopa terens, dicit Dominus exercituum. Iurauit Dominus exercituum dicens. Sĩ non putaui ita erit, & quomodo mente tractaui ſic eueniet, vt conteram Aſſyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum, & auferetur ab eis iugum eius, & onus illius ab humero eorum tolletur. Hoc conſilium, quod cogitaui ſuper omnem terram, & hæc eſt manus extenta ſuper vniuerſas gentes. Dominus enim exercituũ decreuit, & quis poterit infirmare? Et manus eius extenta, & quis auertet eam? In anno quo mortuus eſt rex Achaz, factum eſt onus illud. Ne læteris Philiſthæa omnis tu, quantum comminuta eſt virga percuſſoris tui. De radice enim colubri egredietur regulus & ſemen eius abſorbens volucrem. Et paſcentur primogenita pauperum, & pauperes fiducialiter requieſcent, & interire faciam in fame radicem tuam, & reliquias tuas interficiam. Vlula porta, clama ciuitas, proſtrata eſt Philiſthea omnis. Ab aquilone enim fumus veniet, & non eſt, qui effugiat agmen eius. Et quid reſpondebitur nuntiis gentis; Quia Dominus fundauit Sion, & in ipſo ſperabunt pauperes populi eius.

In parte iſta, promittit Iudæis liberationem per Babylonis deſtructionem, quam ſupra comminatus eſt. Et diuiditur in partes tres. In prima, promittit liberationem. In ſecunda, prædicit liberationem contra oppreſſionem, inſultationem. ibi [Et erit in die, &c.] In tertia, ponit inſultationis confirmationem. ibi [Non vocabitur, &c.] Circa primum tria ponit, temporis breuitatem. [Prope eſt dies Domini] cui omnia ſunt præſentia, vel poſt noſtram captiuationem, [dies eius] captiuationis. Deuter. 52. Iuxta eſt dies perditionis, & adeſſe feſtinant tempora. Secundo, ponit liberationis modum, & ordinem. Et primo, quantum ad releuationem miſeriæ [miſerebitur] Michææ. 7. Miſerebitur noſtri: quantum ad recuperationem diuine gratiæ [& eliget] aliquos ſcilicet Deut. 7. Te elegit Dominus, quantum ad reſtitutionem patriæ [& requieſcere.] Ezech. 34. Inducam eos in terram ſuam, & paſcam eas in montibus Iſrael. Tertio, deſcribit liberatorum dignitatem, quantum ad extraneorum adhæſionem. [Adiungetur. Iac. 4. Appropinquate Deo, & ipſe appropinquabit vobis: quantum ad honorificam retentionem [tenebunt] ſcilicet Iudæos [populi] apud quos erant captiui, quaſi portandos, infra. 49. Et afferẽt filios tuos in vlnis, & filias tuas ſuper humeros portabunt. Vel aliter quantum ad deductionem eorum, qui adhæſerunt [populi] ſcilicet Iudæi [tenebunt] ideſt retinebunt [eos] ſecum ducendos, qui ſibi adhæſerunt. Quantum ad hoſtium ſubiectionem. [Et poſſidebit eos] verſa vice. Ioel. 3. Conuertam retributionem veſtram. [Et erit, &c.] Hic ponitur inſultatio populi liberati, contra captiuitatem iam deſtructam. Et primo, ponitur titulus, ſiue inſcriptio continens tria Tempus [cum requiem dederit [à labore] quo liberaſti bellando, & concuſſione] captiuitatis, qua tenebaris carcere, [ſeruitute] qua oppreſſa es in terra captiuitatis [ſumes parabolam] ideſt ſermonem ſimilitudinarium, qui aliud dicit, & aliud ſignificat. Per ea enim, quæ dicuntur ſignificatur conditio Nabuchodonoſor, quantum ad potentiam, culpam, & pœnam, propter quæ potuerunt hæc contingere. Et ſi non contigerunt. [circa regem Babylonis] Michææ. 2. In die illa ſumetur ſuper nos parabola, & cantabitur canticum, cum ſuauitate. Abachuc. 2. Numquid non omnes iſti ſuper eum parabolam ſument? Secundo ponitur ipſa inſultatio ibi. Quomodo, &c.] Et primo virorum. Secundo mortuorum, ibi. [infernus, &c.] inſultatio viuorum tria continet, eius deſtructionem cum culpa, quam commiſit in exactione tributorum. [Quomodo ceſſauit] In punitione hominum per pœnas [contriuit] quaſi ſolutio permiſſæ quæſtionis. In impugnatione [regnorum [ſubiicientem.] Hier. 30. Quomodo confractus eſt & contritus malleus vniuerſæ terræ Secundo, continet ſubſecutam pacem [conquieuit] ab illo tumultu [ſiluit] à fletu [ganiſa eſt,] in tui deſtructione [Et exultauit] in ſua liberatione. Pſalm. 57. Lætabitur iuſtus, cum viderit vindictam. Tertio continet principum alacritatem. [Abietes quoque] per quas ſignificantur ſublimes in dignitate. Simile habetur. Ezech. 32. Cedri non fuerunt altiores illo in Paradiſo Dei. Dormiſti ſomno mortis [ſuccidat nos,] ideſt occidat [Infernus, & cætera.] Hic ponitur inſultatio mortuorum, contra Nabuchodonoſor. Et primo principum, & potentum. Secundo, aliorum, ibi. [Qui te viderunt & cætera.] Circa primum duo facit. Primo, ponit infernalium occurſum, quantum ad miniſtros pœnarum, ſiue officiales. [Infernus] ideſt diabolus qui præpoſitus eſt inferis [ſubtus] quia infernus deorſum eſt [conturbatus eſt] ideſt in tumultum verſus, quaſi diceret nunquid hoc potuit fieri? infra 30 Speraſtis in calumnia, & in tumultu, & innixi eſtis ſuper eo. Tertio, quantum ad alios potentes decurrentes. [Suſcitabit tibi gigantes] facient ſecum tibi aſſurgere. Gigantes quantum ad fortes corpore, infra 23. Morientes non viuant, & gigantes non reſurgant. [Omnes principes terræ] quantum ad reges, quorum eſt ſedere in ſoliis [principes nationum,] quantum ad alios potentes, ſed ſurrexerunt] vniuerſi

ſcilicet infernales gigantes reſpondebunt, quaſi conueniſſes eos, vel quaſi flenti. Secundo ponit eorum improperium. Et improperant tria ſcilicet pœnam quam inuenit. Et quantum ad mortem [vulneratus es morte, vi diuinę potentiæ. Pſalm. 88. Tu humiliaſti ſicut vulneratum ſuperbum. Tu, quantum ad mortui humilitatem. Et in anima. [Detracta eſt] Et in corpore [concidit cadauer] mortis, tum etiam, quantum ad mortui afflictionem, ideſt in inferno [ſubter te] In quibus omnes pœnæ inferni deſignãtur. Iudith vlt. dabit ignem & vermes, & carnes eorum, vt vrant & ſentiant vſque in ſempiternum. Secundo, improperant gloriam, quam amiſit, tum quantum ad dignitatem regni [Lucifer] pulcher inter homines, & alios reges [mane] ante alios monarchas, & quantum ad potentiam belli [corruiſti in terram.] Dan. 2. Tu es caput aureum, ô rex. Et poſt te, reſurget aliud regnum minus te. Tertio improperant ſuperbiam cordis quam habuit, quantum ad tria: quantum ad ſuperbiam cogitationem. Secundo, quantum ad peruerſam intentionem. [Ero ſimilis] Tertio, quantum ad propoſiti fruſtrationem. [Veruntamen] Cogitatio autem erit ſuperba, quia cogitabat vſurpare, quæ Dei ſunt ſcil. errorem gentilium, qui credebant homines in Deos mutari, & ex principibus fieri ſtellam, ſicut dicitur. 2. Mach. 11. Patre noſtro inter Deos translato. Cogitabat etiam vſurpare diuinum locum [Conſcendam in cœlum, ſuper aſtra cœli, quia ſicut ſum ſuper alios principes in terra, ita ero ſuper alias ſtellas in cœlo. Et diuinum cultum [ſedebo] ideſt in templo Dei, quod erat in monte Sion, in quo erat teſtamentum legis, in lateribus aquilonis] ideſt in Hieruſalem quæ erat ad aquilonarem partem montis. Et diuinum actum, [ſuper altitudinem nubium] quaſi dicat. Vt tonem, fulminem, vel det nubes prophetas. Per cœlum, regnum Iudæorum. Per aſtra, Iudæi fulgentes Dei cognitione. [Similia] Ecce peruerſa intentio Ezech. 28. Nunquid dicens loqueris. Deus ego ſum? Veruntamen] Ecce fruſtratio intentionis] ideſt in diuerſiſſimis pœnis. Iob. 21. Ducunt in bonis dies ſuos & in puncto ad inferna deſcendunt. Qui te viderint] Hic ponitur inſultatio aliarum communium perſonarum. Et primo, deſcribit eorum occurſum. Omnes alij [qui te viderint] in pœnis [ad te inclinabuntur] quaſi dicat tantum eris, infra alios, quod oportebit eos inclinari ad hoc, vt te videant. Sap. 6. Potentes potenter tormenta patientur. Secundo, ponit eorum improperium Et tria improperant. Primo, culpam quam commiſit: [Conturbauit] in bellis [concuſſit] mutando dominia [poſuit orbem deſertum] exulando homines [vrbes ſubuertendo ciuitates, vinctis non aperuit] vt poſſent lumen videre. Ezec. 32. Dederunt terrorem in terra viuentium. Secundo improperant ſepulturam qua corruit, quia extumulatus à filio ſuo, qui diuiſit cadauer in ducentas partes, & alligauit totidem auribus de diuerſis terris congregatis, ne poſſet reſurgere. [Pollutus] ſanguine eorum quos occidiſti. Hier. 32. Sepultura afini ſepelietur. Tertio, improperant damnum, quod regno ſuo intulit. [Perdidiſti] quia Chaldei plus tenuiſſent regnum niſi fuiſſent peccata Nabuchodonoſor. Punitur enim populus pro culpa principis, ſicut patet Prouer. vlt. Cuius ratio eſt: quia populus ſolet imitari culpam regis Prouer. 29. Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes miniſtros habet impios. Totum iſtud myſtice exponitur de Diabolo [ſicut regna] quaſi miniſter pœnæ, & culpæ, cuius potentia per Chriſtum diminuta eſt, & in die iudicij ex toto in inferno detrahetur, qui voluit in cœlum conſcendere, & ad æqualitatem maieſtatis diuinę venire, ſecundum quod exponitur in gloſſa. Nota ſuper illo verbo [Superaſtra Dei. Quia ſancti comparantur ſtellis. Primo, propter numerum. Pſa. 146. Qui numerat multitudinem ſtellarum. Dan. 7. Millia millium miniſtrabant ei, & decies millies centena millia aſſiſtebant ei. Secundo propter ſitum. Eccleſ. 33. Species cœli gloria ſtellarum. Phil. 3. Noſtra conuerſatio in cœlis eſt. Tertio propter gradum. 1. Cor. 25. Stella à ſtella differt in claritate. Quarto propter ſplendoris rutilum Dan. 12. Qui iuſtitiam erudiunt plurimos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. Quinto, propter ordinatum motum Iudic. 5. Stellæ manentes in ordine & curſu ſuo, aduerſus Siſarum pugnauerunt. 2. Cor. 14. Omnia honeſte, & ſecundum ordinem fiant in vobis. Sexto, propter viſum. Eccl. 50. Quaſi ſtella matutina in medio nebulæ. 1. Io. 3. Nondum apparuit quod erimus. Septimo propter figuræ circulum. Apocaly. 12. Mulier apparuit in cœlo, & in capite eius corona ſtellarum 12. In quo ſignificatur perfectio glorię. Non vocabitur &c.] Hic confirmat inſultationem. Et primo, prophetæ vaticinium. Secundo per diuinum propoſitum, ibi. [Et conſurgam, &c.] Tertio, per diuini propoſiti firmamentum, ibi. [Dominus exercituum, &c.] Circa primum comminatur tria. Et primo regni amiſſionem [Senem peſſimorum] ideſt filij Nabuchodonoſor, & filiorum ſuorum. [Non vocabit in æternum] ideſt non ſuper erit [& nomen eius] in honore regni. Secundo filiorum occaſionem à Medis, & Perſis [præparate in iniquitate.] ideſt pro iniquitate. Tertio impoſſibilem recuperationem. [Non conſurgent faciem orbis] ideſt Babylonis, quæ ſupra dicta eſt orbis. Exo. 20. Ego ſum Deus zelotes, viſitans peccata patrum in filios. Sap. 4. Ex iniquis naſcitur iniquitas [Et conſurgam &c.] Hic ponitur diuinum propoſitum ad complendum. Et primo ad deſtruendam Babylonẽ quantum ad deſtructionem hominum [ſuper eos] ideſt filios Nabuchodonoſor [nomen Babylonii] ideſt famam potentiæ ſuæ [reliquias] filios [& progeniem] nepotes, & deinceps. Iob. 18. Non erit ſemen eius, nec progenies populo ſuo, inquantum ad beſtiarum habitationem [ponam eam.] infra. 33: ibi. Habuit foueam ericius & enutriuit catulos, & circumfodit, & fodit in vmbra eius, quantum ad deſtructionem murorum [ſcopabo] vt non remaneat, niſi pauimentum, ſicut in domo, quando purgatur ſcopa. Secundo, ponit propoſitum ad deſtructionem Aſſyriorum, vt ſit in exemplum. Et primum ponit iuramentum [iurauit] ideſt immobiliter ſtatuit [ſi non vt putaui] ideſt ſtatui. Pſal. 109. Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum. Secundo deſtructionis locũ [in terra mea:] quia iuxta. Hieruſalem deſtructus eſt exercitus Sennacherib. infra 25. Faciet Dominus in monte hoc conuiuium pinguium. Tertio, deſcribit pœnæ fructum. [Auferetur] ſupra. 9. Iugum enim oneris eius, & virgam humeri eius, & ſceptrum exactoris eius ſuperaſti. Tertio, ponit propoſitum de deſtructione omnium popularium. [Hoc conſilium, quod cogitaui ſuper omnem terram.] deſtruendam, quantum ad deliberationem [manus eius] ideſt potentia, quantum ad executionem. Hier. 29. Sume calicem vini furoris huius de manu mea, vel [omnem terram.] protegendam ab Aſſyriis. [Et hæc manus extenta] quæ deſtructa eſt. Et ſic erit fructus pœnæ, in omnibus gentibus. [Dominus exercituum, &c.] Hic oſtendit, diuini propoſiti ſtabilimentum. Et quantum ad decretum ſapientiæ [decretum ſapientiæ [decreuit] & quantum ad expletionem potentiæ [Et manus eius extenta, & quis auertet eam?] Iob. 23. Ipſe ſolus eſt, & nemo poteſt auertere cogitationem eius, & anima eius quodcunque voluerit hoc facit. [In anno.] Hic cõminatur contra hoſtes de afflictione

Iudæorum gaudentes. Et primo contra Philistæos qui gaudebant de minoratione eorum per mortem Ezechiæ. Secundo contra Moabitas, qui gaudebant de eorum destructione per Assyrios, vel Chaldæos, cap. 15. [Onus Moab, &c.] Prima in duas, In prima, ponitur tempus comminationis [in anno] cuius tempore Philistæi occupauerant quasdam ciuitates de regno Iudæorum, vt dicitur 2. Paralip. 28. Et tamen Achaz eis resistebat. Et ideo in morte eius lætabuntur quasi licentius Iudæos infestaturi. Secundo, ponitur comminatio [ne læteris.] Et primo comminatur afflictionem quam passi sunt sub Assyriis, ibi. [Vlula, &c.] Circa primum tria facit. Primo enim excludit stultum gaudium [ne læteris] de hoc, quoniam [virga] ideſt potestas [percussoris tui] ideſt Achaz [comminuta est [per mortem. Eccl. 2. Risum reputaui, errorem. Secundo, comminatur pœnæ augmentum. De radice enim colubri egredietur regulus] quasi dicat Sicut regulus, qui & basiliscus, plus nocet, quam alius coluber, quia etiam visu, & flatu interficit, non solum animalia, sed etiam aues volantes vnde [absorbens volucrem] ita Ezechias filius Achaz plus cæteris vos affliget. 3. Reg. 12. Pater meus imposuit vobis onus graue, ego superaddam. Tertio, prædicit pœnæ effectum, [& in cunctis] quantum ad terræ vbertatem. Et pascentur primogeniti [ideſt Iudæi] de quibus Exod. 4. Primo genitus meus Israel. Et quantum ad pacis securitatem [fiducialiter,] infra 32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ. Et effectum in Philistæis per contrarium scilicet famis, contra primum [interire radicem] ideſt eos etiam, qui aliis nutrimenta ministrare debeant. Et occisionis contra secundum. [Et reliquias] ab Ezechia [interficiam] per Assyrios, & Chaldæos, infra. 55. Serui mei comedent, & vos esurietis, serui mei bibent, & vos sitietis. [Vlula, &c.] Hic comminatur destructionem per Assyrios. Et primo, comminatur eorum destructionem. Secundo, Iudæorum liberationem, ibi. [Et quid respondebitur, &c.] Circa primum tria ponit. Primo, comminatur naturalem destructionem [porta] ideſt iudices sedentes in portis. Hierem. 3. Vox in viis audita est, ploratus & vlulatus filiorum Israel Hostium multitudine exercitus propter puluerem [ab aquilone] propter situm Assyriorum ad Philistæos Hie. 1. Ab aquilone paudetur omne malum, super omnes habitatores terræ. Tertio, euasionis impossibilitatem. [Et non erit qui effugiat] Thren. 2. Non fuit in die furoris recordatus scabellum pedum eius [Et quid respondebitur.] Hic promittit liberationem. Et primo, ponit interrogationem [nuntiis] angelis, præpositis diuersis prouinciis, vel de eorum statu solicite inquirentibus, vel nuntiis missis ad consulendum Esaiam, sicut legitur, de Hiere. 27. Secundo ponitur responsio [quia Dominus fundauit Sion] ideſt sua protectione firmauit.

CAP. XV.

ONus Moab. Quia nocte vastata est Ar, Moab cõticuit: quia nocte vastatus est murus, Moab cõticuit. Ascendit domus, & Dibon ad excelsa in planctum, super Nabo, & super Medaba Moab vlulauit. In cunctis capitibus eius caluitiũ, & omnis barba radetur. In triuiis eius accincti sunt sacco, super tecta eius, & in plateis eius omnis vlulatus, descendet in fletũ. Clamauit Esebon, & Eleale, vsque Iasa audita est vox eorum. Super hoc expediti Moab vlulabunt, anima eius vlulabit sibi. Cor meum ad Moab clamabit, vectes eius, vsque Segor vitulam consternantem. Per ascensum enim Luith flens ascendet, & in via. Oronain, clamorem contritionis leuabunt. Aquę enim Nemrin desertæ erunt, quia aruit herba, defecit germen, viror omnis interiit. Secundum magnitudinem operis, & visitatio eorum. Ad torrentem salicum ducent eos, quoniam circuibit clamor terminũ Moab: vsque ad Gallim, vlulatus eius, & vsque ad puteum. Helim clamor eius, quia aquæ Dibon, repletæ sunt sanguine. Ponam enim super Dibon additamenta his, qui fugerint de Moab leonem & reliquiis terræ.

In parte ista comminatur contra Moabitas, qui descenderunt à Moab primogenito Loth. Gen. 19. Propter hoc quod gauisi sunt de destructione filiorũ Israel ab Assyriis, & Chaldæis, à quibus tamen ipsi sunt destructi quamuis post. Et diuiditur in partes duas. In prima, comminatur destructionem. In secunda, destructionis conditionem. ibi. [Emitte cap. 16. Prima in duas. In prima, comminatur destructionem per Assyrios. In secunda per Babylonios, ibi. [Ad torrentẽ, &c.] Prima in tres. In prima designat ex dolore pœnæ magnitudinem. In secunda, pœnę modum, & ordinem, ibi. [Vectes &c.] In tertia, magnitudinis rationem, ibi. [Secundũ magnitudinem, &c.] Magnitudinem autem doloris ostendit, quantum ad tria scilicet per stuporis silentium. Per doloris fletum ibi. [Ascendit, &c.] Per compassionem hostium ibi. [Cor meum, &c.] Stupor autem contingit ex priuatione eorum, quibus aliquis confidit. Confidebant autem in regia ciuitate à qua sperabant auxilium, & in munitionibus. Et ideo dicit. [Onus Moab] ideſt visio de onere Moab ideſt de prouincia Moabitarum [Conticuit] præ stupore, [quia Ar] ciuitas regia [vastata est nocte] Ad literam propter grauem tribulationem. Et quia nocte vastatus est murus & munitio [Moab conticuit] ac si fures intrassent [Ascendit, &c.] Hic ostendit magnitudinem pœnæ ex magnitudine fletus. Et tria ponit. Primo prædicit fletum. Et quantum ad flentes [domus] scilicet regia hoc est nobiles eius [Diboi] quędam ciuitas. Et quantum ad locum [ascendit in planctum] ideſt ad flendum [ad excelsa.] In quibus idolis immolabant, vt plangendo auxilium quærerent. Et quantum ad materiam [Moab] tota prouincia. [vlulauit super Nabo, & super Medaba,] quædam ciuitates quæ destructæ fuerant. Ioel. 2. Luctum vnigeniti fac tibi. [Secundo,] describit plangendi modum secundum morem antiquorum, qui nutrientes tempore lætitiæ barbam, & comam, tempore tristitiæ deponebant, sicut habetur Iob. 2. Fuso capite corruit in terram [in cunctis capitibus eius caluitium.] supra 3. Et erit pro crispanti crine caluitium. Tertio, excludit fletus terminum. Et quantum ad diuersitatem locorum [quia omnis] ideſt omnibus modis [vlulatus] erit [super tecta eius] quæ plana habebant ad sedendum. [Et in plateis eius descendet in fletu] ab excelsis in quæ flens ascenderat, vt in montibus, & vallibus fletus sit [Esebon clamauit] flens [& Eleale] quæ sunt ciuitates, quiimo terræ regni Moab [vox eorum audita est, vsque Iasa] quæ est alia ciuitas eius & quantũ

ad diuersitatem flentium [super hoc] malum [expediti] scilicet ad pugnandum, non tamen senes, & etiam simul cum aliis, sed etiam [sibi] quando stat solitarius [anima eius vlulabit,] quia planctus procedit ex intimis cordis. Hier. 48. Super omnem tectum Moab, & in plateis eius omnis planctus. Nota super illo verbo, [nocte vastatus est murus.] Quia nox habet obscuritatem. Et primo, originalis maculæ. Iob. 3. Pereat dies, in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo. Secundo, actualis culpæ. 1. Thes. 5. Qui dormiunt, nocte dormiunt. Tertio, infidelis ignorantiæ. Roman. 13. Nox præcessit dies autem appropinquauit. Secundo vero habet horrorem. Primo, opprimentis expectationis. Iob. 27. Nocte opprimet eum tempestas. Secundo, præsentis afflictionis. Prouerb. vlt. Non extinguetur in nocte lucerna eius. Tertio æternæ damnationis. 17. Vinculis tenebrarum, & longæ noctis compediti, &c. perpetuæ prouidentiæ iacuerunt. Tertio, nox habet quietem contemplationis. In qua, primo est feruentis amoris desiderium, infra 26. Anima mea desiderabit te in nocte. Secundo, debitæ confessionis sacrificium. Psalm. 118. Media nocte surgebam ad confitendum tibi. Tertio, diuinæ consolationis silentium, Sap. 18. Cum enim quietum silentium continerent omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus Domine exiliens de cœlo, à regalibus sedibus venit. [Cor meum, &c.] Hic ostendit magnitudinem pœnæ, ex compassione hostium, quia ipse propheta condolebat [ad Moab] idest pro afflictione Moab. Hier. 48. Supra te euigilabo [vectes.] Hic describit pœnæ modum, & ordinem. Et ponit tria. Primo, terræ vastationem [vectes] idest fortitudo [eius] scilicet deserti sunt [vsque Segor] vna de vrbibus destructis. Gen. 19. Quæ erat in terris Moab [vitula] propter luxuriam [consternantem] idest trium annorum, quando sunt animalia in suo robore, & feruore, vel [consternantem] quia tertia concussione terræ motus, corruit recedente Loth. Hier. 46. Vitula elegans atque famosa Ægyptus. Secundo, hominum captiuitatem. [Per ascensum enim Luith.] quidam cliuus, vel quidam vicus, vnde ducebantur captiui [ascendet] Moab captiuus ductus. [Et in via Oronain] cuiusdam ciuitatis de Moab, per quam transibunt [leuabunt clamorem contritionis.] Naum. 2. Miles captiuus ductus est. Tertio, agrorum sterilitatem [Aqua enim] idest terra Moab, ita erit sterilis, sicut locus, iuxta oppidum [Nemrin] quod est iuxta mare propter aquas falsas, & amaras. Non quidem propter aquas, sed Dei iudicio [herba] iam nata [arguit germen] quantum ad ea, quæ erunt in pullulatione [viror] arborum iam natarum. Psalm. 106. Posuit flumina in desertum. [Secundum magnitudinem, &c.] Hic ponitur ratio magnitudinis pœnæ, operis peccati, [visitatio] vlt. Deut. 25. Pro mensura peccati, erit & plagarum modus. [Ad torrentem, &c.] Hic comminatur destructionem per Babylonios, in qua quidam fuerunt captiuati. Et quantum ad hoc dicit Chaldæi [ducent eum, ad torrentem] Euphratem, iuxta Babyloniam [salicum] qui iuxta fluuium crescunt. Psal. 126. Super flumina Babylonis, illic sedimus, & fleuimus. Quidam fuerunt interfecti, & quantum ad hoc dicit, [quoniam circuibit clamor] flentium, vel pugnantium Chaldæorum, quia aquæ Dibon] nomen ciuitatis in quibus aquis, propter amœnitatem locorum suas luxurias exercebant 4. Reg. 3. Incurrerunt Moabitæ aquas Dibon. Quidam residui fuerunt diuersis persecutionibus afflicti. [Ponam enim Dibon] ad quam Iudæi confugerant hæc [addimenta] pœnarum [his qui fugerint de Moab,] ab Assyriis [& reliquiis terræ] quos dimiserunt Assyrij [leonem] ad literam Bestias eos interficientes, vel hostem sæuientem, scilicet Chaldæum, supra 9. In omnibus his non est auersus furor meus.

CAP. XVI.

EMitte agnum Domine dominatorem terræ, de petra deserti ad montem filiæ Sion. Et erit sicut auis fugiens, & pulli de nido auolantes, sic erunt filiæ Moab in transcensu Arnon. Ini consilium, coge concilium, pone quasi noctem vmbram tuam in meridie. Absconde fugientes, & vagos ne prodas. Habitabunt apud te, profugi mei: Moab esto latibulum eorum, à facie vastatoris. Finitus est enim puluis, consummatus est miser, defecit qui conculcabat terram. Et præparabitur in misericordia solium, & sedebit super eum in veritate in tabernaculo Dauid, iudicans, & quærens iudicium, & velociter reddens, quod iustum est. Audiuimus superbiam Moab, superbus est valde. Superbia eius, & arrogantia eius, & indignatio eius plusquam fortitudo eius. Idcirco vlulabit Moab, ad Moab vniuersus vlulabit. His qui lætantur super muros cocti lateris, loquimini plagas suas, quoniam suburbana Hesebon deserta sunt. Et vineam Sabama Domini gentium, exciderunt. Flagella eius, vsque ad Iazer peruenerunt, errauerunt in deserto, propagines eius relictæ sunt, transierunt mare. Super hoc plorabo in fletu Iazer, & vineam Sabama. Inebriabo te lachrima mea Hesebon, & Eleale, quoniam super vindemiam tuam, & super messem tuam vox calcantium irruit. Et auferetur lætitia, & exultatio de Carmelo, & in vineis non exultabit, neque iubilabit. Vinum in torculari non calcabit, qui calcare consueuerat, vocem calcantium abstuli. Super hoc venter meus ad Moab, quasi cithara sonabit, & viscera mea ad murum cocti lateris. Et erit cum apparuerit, quod laborauerit Moab super excelsis suis, ingredietur ad sancta sua, vt obsecret & non valebit. Hoc verbum quod locutus est Dominus ad Moab extunc, & nunc locutus est dicens. In tribus annis, quasi anni mercenarij, auferetur gloria Moab super omni populo multo, & relinquetur in eo, sicut racemus paruus & modicus, nequaquam multus.

Hic describit pœnæ conditionem. Et ponit duas conditiones. Primo, æquitatem ex parte iudicantis. Secundo,

Secundo, deceptionem ex parte patientis, ibi. [Et erit cum apparuerit, &c.] Æquitas autem pœnæ disponitur ex culpa præcedente. Et ideo ordinat culpam. Ponit autem duplicem culpam. Primo, contra præceptum promissi beneficij. Secundo, contra præceptum salubris dati consilij, ibi. [Ini consilium, &c.] Circa primum duo facit. In prima, promittit beneficium Christi nascituri de eorum gente, vt ex hoc aliquam consolationem accipiant. Ruth enim Moabites nupsit Booz. ex quo concepit Obeth patrem Iesse patris Dauid, de quo natus est Christus, vt dicitur Ruth. vltimo. Et ideo dicit, [ô Domine] pater [agnum] Christum. Ioan. 1. [De petra deserti] de Ruth. gentili cuius populus lapideus est. Deos lapideos adorans, & ob hoc à Deo desertus [ad montem] Hierusalem in quo occisus est, & resurrexit, vel ecclesiam [dominatorem] Apocalypsis 4. Dabant gloriam & honorem, & benedictionem sedenti super thronum. Secundo, ponitur pœna contemnentium. [Erit sicut auis fugiens] Et pulli de nido auolantes, vnde fugerunt, vel quia captiui ducebantur. Supra 10. Inuenit, quasi nidum manus mea, fortitudinem populorum. Alij hic volunt, licet extorte ad literam exponere de tributo agnorum, quod rex Moab subtraxerat à rege Israel. Sicut dicitur 4. Reg. 3. quod per prophetam prædicitur restituendum Regi Hierusalem [dominatorem.] in signum Dominij [de petra deserti] locus in quo nutriebantur oues [Ini consilium, &c.] Hic ordinat pœnam contra contemptum dati consilij. Et diuiuiditur in tres partes. In prima, ponit consilium. In secunda, consilij contemptum, ibi. [Audiuimus &c.] In tertia, pœnam contemnentium, ibi [Idcirco &c.] Circa primum tria ponit. Primo, hortatur ad liberationem, ibi. [Ini consilium, &c.] quasi dicat delibera qualiter saluari possis. Consilium est ipsa quæstio, quæ vertitur inter consiliantes: concilium, congregatio consiliatorum [coge] quasi strictum consilium habens. Prou. 11. Salus, vbi multa consilia. Eccl. 32. Omnia fac cum consilio, & post factum non pœnitebis. Secundo ponit consilij tenorem. [Pone quasi noctem] in quo hortatur ad duo. Ad receptionem Iudæorum fugientium, vt locum absconsionis præpararet. [Pone quasi noctem] idest præpara te ad occultandum eos, ita in die, ac si in nocte, vel [in meridie] aperta persecutione, vt fugientes cælet. [Absconde] vt abscondens non reueles [vagos.] Hortatur etiam, vt receptos amicabiliter sustentet [habitabunt] infra 32. Et erit vir, sicut qui absconditur à vento, & cælat se à tempestate. Tertio, assignat rationem ibi. [Finitus, &c.] Et primo ponit quantum ad hostium destructionem, ne eorum timorem dimittant [finitus est puluis] multitudo exercitus Sennacherib. consummatus est] idest occisus à filiis [miser] Sennacherib. infra. 38. [Defecit] quantum ad potentiam. Secundo, quantum ad Iudæorum restaurationem, vt libentius faciant, quantum ad regni præparationem. [Præparabitur] in misericordia Dei, vel regis misericordis [solium] regum Iuda, quantum ad regis potestatem. [Sedebit] quia quiete regnabit, quantum ad iudicij æquitatem [in veritate iudicans] quantum ad sententiæ prolationem [quærens] quantum ad causarum discussionem [reddens] quantum ad sententiæ executionem. Et hoc potest exponi de Ezechia, vel de Christo, supra 10. Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit. Nota super illo verbo [emitte agnum.] Quia Christus dicitur agnus. Primo propter vitæ puritatem. Exod. 12. Erit agnus sine macula, masculus anniculus. Secundo, propter mortis mansuetudinem, infra. 53. Quasi agnus coram tondente se, non aperuit os suum. Tertio, propter peccati expiatio-

A nem. Ioan. 1. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi Nota super illo verbo [de petra deserti] quod beata Virgo dicitur petra. Primo, propter gratiæ firmitatem. Eccl. 26. Fundamenta æterna. Secundo, propter continentiæ frigiditatem, infra 32. Sicut vmbra petræ prominentis in terra deserta. Tertio, propter fructus vbertatem Iob. 39. Petra fundebat riuos olei. Et nota quod ista petra fuit singularis deserti quia præcipua quantum ad primum. Can. 4. Tota pulchra es amica mea. Secundo, quia prima, quantum ad secundum. Can. 2. Curremus in odorem vnguentorum tuorum. Virgo, quantum ad tertium, supra. 7. Ecce virgo concipiet & pariet filium. Nota super illo verbo [emitte] scilicet tu pater filium, quod pater misit filium. Primo, sicut sol radium. Eccl. 43. Tripliciter sol exurens montes. Secundo, sicut fons fluuium Eccle. 24. Ego quasi fluuius Dorix. Tertio, sicut pater filium Ioann. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium vnigenitum daret [Audiuimus, &c.] Hic ponit contemptum consilij, ex superbia procedentem vnde describit eorum superbiam quantum ad tria. Primo, quantum ad diuulgationem. [Audiuimus] quasi publicum Quantum ad quantitatem. [superbus est valde Quantum ad hoc, quod excedit eius dignitatem. [Superbia eius] qua de bonis habitis se extollit. Et arrogantia] qua non habita prætendit [indignatio] qua vindictas præsumptuose proponi [plusquam fortitudo eius] Idcirco, &c. Hic ponitur pœna contemnentium. Et primo, puniendorum fletum [Moab ad Moab] idest adinuicem, de quo supra 15. satis dicitur. Secundo, describit pœnæ modum. [His qui lætantur, loquimini plagas suas: gloriantur, & confidunt de munitionibus ex muris latericiis. Ezec. 33. Si speculator viderit gladium venientem, & non insonuerit buccina, & populus se non custodierit veneritque gladius, & tulerit de eis animam, ille quidem in iniquitate sua captus est sanguinem autem eius de manu speculatoris requiram Secundo, ponitur pœnæ descriptio, quantum ad destructionem terrarum [Eseban] ciuitas in terris abundabat triticum. [Sabama] ciuitas vicina, in qua abundabat vinum. Quantum ad hostium fortitudinem [domini gentiũ idest] Assyrij, vel Chaldæi multis gentibus dominantes flagella] idest palmites, qui sunt in summitate vitis, per quos metaphorice significantur principes, & sublimes, [vsque ad Iazer] destruendo, quę est in vltimis finibus, quantum ad afflictionem hominum. Errorem gentium [errauerunt] Psalm. 106. Errauerunt in solitudine in inaquoso. Vilitatem remanentium. [Propagines] quæ remanent in vinea excisis flagellis, sine fructu, & decore. Dan. 4. Germen radicum eius, in terra finite. Elongationem captiuorum [transierunt mare.] Moabiticum, ducti captiui in Babyloniam. Vel [mare.] idest Eufratem, secundum consuetudinem Hebræorum. Ioel. 1. Venundabunt eos Sabæis genti longinquæ. Vel exponitur de Assyriis mare transeuntibus, & venientibus ad destruendum. Tertio, ponitur prophetæ compassio. Et primo, ponitur compassio super hoc scilicet malum Moab [Plorabo in fletu Iazer] idest flens illam ciuitatem Moab. Et similiter etiam [vineam Sabama, & Eleale] Secundo, ponitur compassionis ratio, quantum ad hostium impetum [calcantium] idest Assyriorum deuastantium. Et quantum ad sublatum ab eis gaudium, quod habebant de abundantia frumenti [de Carmelo] idest de fertilitate. Carmelus enim est in Moab, sed vtuntur Iudęi nominibus propriis pro appellatiuis, gaudium quod habebant in abundantia vini [in vineis] Tertio, infertur quasi ex ratione conclusio, super hoc infortunio [venter] idest sensus [meus, quasi citharа faciens sonum ad planctum. Vel quia citharа auget

gaudium [lætis] & triſtitiam triſtibus. Vel propter concordiam, virtute prophetæ. [Et erit, &c.] Hic oſtendit fruſtrationes eorum [ſuper excelſis] ideſt de idolis quibus ſacrificabant in excelſis, & quibus ſacrificabant in templis quando erant in timoribus? Deut. 32. Vbi ſunt dij eorum in quibus habebant fiduciam. [Hoc verbum, &c.] Hic eſt epilogus [ex tunc] à morte regis Achaz. [& tunc] Hic oſtendit breuitatem temporis. [in tribus annis.] qui erunt vſque ad deſtructionem veſtram, & à morte Achaz. Suo tempore fuit viſio huius ſecundi verbi, vel in quibus durabit veſtra perſecutio, vel impugnatio [anni mercenarij] quia poſt hos Dominus reddet vobis mercedem pro peccatis veſtris. Vel qui videntur magni, mercenarij ſunt, & Domino parui. Iob. 7. Militia eſt vita hominis ſuper terram: & quaſi mercenarij dies eius.

CAP. XVII.

ONus Damaſci. Ecce Damaſcus deſinet eſſe ciuitas, & erit ſicut aceruus, lapidum in ruina. Derelictæ ciuitates Aroër gregibus erunt, & requieſcent ibi & non erit qui exterreat. Et ceſſabit adiutorium ab Effraim, & regnum à Damaſco & reliquiæ Syriæ, ſicut gloria filiorum Iſrael erunt, dicit Dominus exercituum. Et erit in die illa: attenuabitur gloria Iacob, & pinguedo carnis eius emarceſcet, & erit, ſicut congregans in meſſe quod reſtiterit, & brachium eius ſpicas leget: & erit ſicut quærens ſpicas in valle Raphaim, & relinquetur in eo, ſicut racemus, & ſicut excuſſio olcæ duarum, vel trium oliuarum in ſummitate rami, ſiue quatuor, aut quinque. In cacuminibus eius fructus eius, dicit Dominus Deus Iſrael In die illa inclinabitur homo ad factorem ſuum, & oculi eius ſanctum Iſrael reſpicient, & non inclinabitur ad altaria quæ fecerunt manus eius & quæ operati ſunt digiti eius, non reſpicient lucos, & delubra. In die illa, erunt ciuitates fortitudinis eius derelictæ, ſicut aratra, & ſegetes, quæ derelictæ ſunt à facie filiorum Iſrael. Et eris deſerta, quia oblita es Dei ſaluatoris tui, & fortis adiutoris tui non es recordata. Propterea plantabis plantationem fidelem, & germen alienum ſeminabis. In die plantationis tuæ labruſca, & mane ſemen tuum florebit. Ablata eſt meſſis in die hæreditatis & dolebit grauiter. Væ multitudini populorum multorum, vt multitudo maris ſonantis, & tumultus turbarum, ſicut ſonitus aquarum multarum. Sonabunt populi, ſicut ſonitus aquarum inundantium, & increpabit eum, & fugiet procul. Et rapietur, ſicut puluis montium à facie venti, & ſicut turbo coram tempeſtate. In tempore veſpere, & ecce turbatio in matutino, & non ſubſiſtet. Hæc eſt pars eorum, qui vaſtauerunt nos & ſors diripientium nos.

Hic incipit comminari contra illos, qui præparabant populo Dei occaſionem peccandi, dum per confidentiam auxilij ipſorum de Deo confidere non curabant Et diuiditur in duas. In prima, contra Syros, qui populo decem tribuum auxilium conferebant. In ſecunda contra Ægyptios, qui duabus tribubus c. 18. [Væ terræ, &c.] Prima, in tres. In prima, comminatur deſtructionem Syrorum auxilium promittentium. In ſecunda, decem tribuum in præmiſſo auxilio confidentium, ibi. [Et erit in die illa & cætera.] In tertia, Aſſyriorum vtroſque deſtruentium, ibi. [Væ multitudini, &c.] Circa primum duo. Primo, comminatur deſtructionem. In ſecunda, deſcribit deſtructionis effectum, ibi. [Et ceſſabit &c.] Deſtructionem autem comminatur. Primo, quantum ad regiam ciuitatem [deſinet eſſe ciuitas] per depopulationem hominum [Erit ſicut aceruus] per deſtructionem murorum. Mich. tertio. Sion erit, quaſi ager. Secundo, quantum ad adiacentem regionem [Aroer] ideſt illius regionis Syriæ in qua multæ ciuitates ſunt, vel [Aroer mirica] quaſi ſicut loca, in quibus abundant miricæ, quæ ſteriles ſunt, & derelicta in paſtum gregum, ita latrones non erunt ibi. Vel quia non erunt ad alium fructum vtiles, [ſicut exterrentur greges in vineis, & locis cultis, infra. 34. Orientur in domum eorum vrticæ. [Et ceſſabit, &c.] Hic ponitur effectus deſtructionis. Et primo, in decem tribubus [ab Effraim] Secundo, quantum ad regiam ciuitatem [& regnum à Damaſco] ceſſabit, & non erit, vlterius caput regni. Tertio, quantum ad totam regionem [& reliquiæ Syriæ, ſicut gloria] ironice, ideſt erunt ignominioſi, ſicut filii Iſrael, infra. 31. Dominus inclinabit manum ſuam, & corruet auxiliator. [Et erit in die illa, &c.] Hic comminatur deſtructionem decem tribuum, in eorum auxilio confidentium. Et primo, quantum ad oppreſſionem hominum. Secundo quantum ad deſolationem ciuitatum, ibi. [In die illa ciuitates, &c.] Tertio, quantum ad ſterilitatem agrorum, ibi. [Propterea plantabit &c.] Circa primum duo facit. Primo comminatur pœnam. Secundo, oſtendit pœnæ fructum ibi. [In die illa inclinabitur &c.] Comminatur autem pœnam in hominibus. Primo contra elationis gloriam [attenuabitur] ideſt ad modicum, & quaſi ad nihilum redigetur [gloriam] deſtructis his, in quibus gloriabuntur. Secundo, contra diuitiarum opulentiam [& pinguedo] ideſt diuitiæ quibus carnem delitioſe nutriebant, ſupra. 10. Mittet dominator dominus exercituum in pinguibus eius tenuitatem & ſubtus gloriam eius ſuccenſa ardebit, quaſi combuſtio ignis. Et infra eodem capit. Ecce dominator dominus exercituum, confringet lagunculam in terrore, & excelſi ſtatura ſuccidetur, & ſublimes humiliabuntur. Tertio, contra populi abundantiam comminatur hominum paucitatem, quam deſcribit ſub triplici metaphora, ſecundum quod benedictio Iacob, in abundantia fuit. Gen. 28. Abundantiam frumenti, vini & olei. Quantũ ad primum, ponit paucitatem ſpicarum poſt miſſionem, quæ vel congregantur, ab ipſo metſore & ſic [& erit] paucitas reliquiarum decem tribuum, ſicut quando aliquis eſt [congregans in meſſe, quod reſtiterit] In prima meſſione [& brachium eius] de congregatis ideſt colliget. Et iſte congregans fuit Ezechias, qui conuocauit reliquias decem tribuum, ſicut. 2. Paral. 31. Quaſi ſpicas relictas, quæ congregantur ab aliquo paupere, ſicut dixit Ruth. ſecundo. Va am

in

in agrum colligere ſpicas. Et quantum ad hoc dicit [ſicut quærens ſpicas in valle Raffaim] quædam vallis fertiliſſima. Contra abundantiam vini, ponit paucitatem vuarum poſt vindemiationem [& relinquetur in eo, ſicut racemus] Michææ. 7. Væ mihi, quia factus ſum, ſicut qui colligit in autumne racemos vindemiæ. Contra abundantiam olei, ponit paucitatem oliuarum poſt excuſſionem [Et ſicut excuſſio oleæ] Olea, vt Papias, fructus oliuarum, ſed hic, ſecundum expoſitionem gloſſæ detur poni pro ipſa arbore, [duarum vel trium oliuarum in ſummitate rami] Deuter. 28. Remanebitis pauci numero. [Nota ſuper illo verbo, & pinguedo carnis, &c.] Quia diuitiæ dicuntur pinguedo. Primo, propter ſterilitatem. Matth. 13. Fallacia diuitiarum. Secundo, propter ventoſitatem. 1. Tim. vltim. Diuitibus huius ſæculi præcipe non ſublime ſapere, nec ſperare in incerto diuitiarum. Tertio propter inutilitatem. Eccleſi. 5. Diuitiæ conſeruatæ in malum domini ſui. [In die illa &c.] Hic ponit pœnæ fructum [inclinabitur ad factorem ſuum] exhibendo debitum ſeruitutis cultum [homo] de decem tribubus quicunque fugerit ad Ezechiam [ad ſanctum Iſrael reſpicient] expectando, aliquod auxilium [non reſpicient lucos & delubra] templa in quibus erant fontes, quaſi ad abluendum, infra. 31. In die illa, abiiciet vir idola argenti ſui, & idola auri ſui, quæ fecerunt vobis manus veſtræ in peccatum [In die illa &c.] hic comminatur deſolationes ciuitatum. Et primo comminatur ipſam deſolationem [ſicut aratra] tangitur hiſtoria, quomodo ad aduentum filiorum Iſrael Amorrhei fugerunt relinquentes omnia in agris, ſupra 1. Terra veſtra deſerta, ciuitates veſtræ ſuccenſæ igni. Secundo ponitur deſolationis ratio [Et eris deſerta, quæ oblita es Dei ſaluatoris tui] Deut. 23. Deum qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui [Propterea plantabis, &c.] Hic comminatur ſterilitatem fructuum. Et circa hoc tria facit. Primo, oſtendit cultus inutilem laborem, quantum ad vineas [plantabit plantationem infidelem] quia non reddet fructum ſecundum laborem, vel fidelem ironice quaſi dicat aut propter mala, quæ feciſti erit plantatio tua fidelis? Quantum ad agros [germen alienum] quod alij colligent ſupra. 5. Decem iugera vinearum facient lagunculam vnam. Secundo, quantum ad fructus perditionem [In die plantationis tuæ labruſca] ideſt quando de plantatione fructum ſumere debebas. Et hoc quantum ad vineas. Quantum autem ad agros [mane ſemen tuum florebit] ideſt primo pulchrum erit vt magis doleas, vel quia ante tempus florebit, & inutile erit. Prouerbio. 20. Hæreditas ad quam feſtinatur in principio, in nouiſſimo benedictione carebit [Ablata eſt meſſis] ab hoſtibus [In die hæreditatis] quando in horreo debuit recondi, quaſi fructus hæreditatis. Hie. 12. Seminauerunt triticum & meſſuerunt ſpinas. Tertio, comminatur pro amiſſione dolorem dolebit] qui ſeminauit, vel dolebis tu. [Væ multitudini, &c.] Hic comminatur Aſſyriorum exercitui. Et circa hoc tria ponit. Primo, deſcribit exercitus multitudinem quantum ad ſtrepitum incedentium [Væ multitudini populorum] venientium cum Sennacherib. Quantum ad tumultum colloquentium [tumultus] qui eſt locutio confuſa præcipue multorum. Quantum ad clamorem pugnantium [ſonabunt] in pugna ſupra. 8. Ecce adducet Dominus ſuper eos, aquas fluminis fortes & multas. Hierem. 6. Vox eius, ſicut mare ſonabit. Apocal. 17. Aquæ multæ, populi multi. Tertio, comminatur deſtructionem. Circa quam primo ponitur ipſa deſtructio [& increpabit] occidendo exercitum per angelum [& fugiet procul in terram ſuam cum paucis vt ſupra. 10. habetur. Pſalm. 9. Increpaſti gentes, &

A periit impius. Secundo, ponitur ſimilitudo reſpondens conditioni, quia ſuperbus erat [rapietur ſicut puluis.] Pſalm. 1. Tanquam puluis, quem proiicit ventus à facie terræ, & reſpondens tempori [ſicut turbo,] quia de nocte fuit percuſſus exercitus eius quem vocat tempeſtatem, cuius præambulum in puluere eſt turbo ex ventis, quiſunt cauſa pluuiæ. 4. Reg. 29. In nocte illa venit angelus & percuſſit exercitum Aſſyriorum. Tertio, ponitur deſtructionis conſummatio [& non ſubſiſtet] quia ipſemet interfectus fuit. Ezech. 24. Nihil factus es. Quarto, ponitur deſtructionis ratio [Hæc eſt pars eorum, qui vaſtauerunt nos] ideſt poſſeſſiones. [Et ſors] diripientium res mobiles. Pſalm. 10. Ignis ſulphur & ſpiritus procellarum, pars calicis eorum. [Nota ſuper illo verbo] Oculi eius ad ſanctum Iſrael.] Quia oculi debent inclinati ad Dominum. Primo, per fidei adhæſionem, infra. 30. Oculi tui videbunt præceptorem tuum. Secundo, propter ſpei expectationem. Pſalm. 104. Oculi omnium in te ſperant Domine. Tertio propter amoris contemplationem. Iob. 39. Inde contemplabitur eſcam, & de longe oculi eius reſpiciunt. Quarto, propter gloriæ fruitionem Matthæi 13. Beati oculi qui vident, quæ vos videtis. Nota ſuper illo verbo. Plantatio infidelis] Quia eſt. Primo auari Eccl. 5. Qui amat diuitias fructum non capiet ex eis. Secundo, luxurioſi. Romano. 6. Quem fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis? Tertio, ſuperbi. Sap. 5. Quid nobis profuit ſuperbia noſtra?

CAP. XVIII.

VÆ terræ cymbalo alarum, quæ eſt trans flumen Æthiopiæ, qui mittit in mare legatos, & in vaſis papyri ſuper aquas. Ite angeli veloces ad gentem conuulſam, & dilaceratam ad populum terribilem, poſt quem non eſt alius ad gentem expectantem & conculcatam, cuius diripuerunt flumina terram eius. Ad montem nominis Domini exercituum, montem Sion. Omnes habitatores orbis qui moramini in terrâm, cum eleuatum fuerit ſignum in montibus videbitis, & langorem tubæ audietis, quia hæc dicit Dominus ad me. Ego quieſcam, & conſiderabo in loco meo ſicut meridiana lux clara eſt, & ſicut nubes roris in die meſſis Ante meſſem enim totus efflоruit & immatura perfectio germinauit. Et præcidentur ramuſculi eius faſcibus, & quæ derelicta fuerint, abſcindentur. Excutientur, & relinquẽtur ſimul auibus montium, & beſtiis terræ, & æſtate perpetua erunt ſuper eum volucres, & omnes beſtiæ terræ ſuper illum hyemabunt. In tempore illo deferetur munus Domino exercituum à populo diuulſo, & dilacerato, à populo terribili poſt quem non fuit alius, à gente expectante, & conculcata, cuius diripuerunt flumina terram eius, ad locum nominis Domini exercituum montem Sion.

Hic comminatur contra Ægyptios. Et primo comminatur eorum pœnam, per comparationem ad pœnæ modum, cap. 19. [Onus Ægypti &c.] In tertia, designat pœnæ tempus cap. 20. [In anno &c.] Circa primum tria ponit. Primo, designat culpam, quæ est meritum pœnæ. In secunda, comminatur pœnam, ibi [Omnes habitatores & cæt.] Tertio, ostendit pœnæ fructum ibi [In tempore illo & cæt.] Circa primum duo facit. Primo, describit situm terræ in quo superbe confidebant, dicens. [Væ] scilicet imminet, [terræ] Ægypto [cymbalo alarum] propter sonitum Nili, cuius velocitas comparatur ad motum alarum propter velocitatem, vel propter multitudinem populorum, vel propter protectionis auxilium, quod populo duarum tribuum insonabant [quæ est trans flumen Æthiopiæ] ideſt vltra Nilum, qui venit de Æthiopia Ezech. 29. Ecce ego ad te Pharao rex Ægypti draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum. Hoc tamen Iudæi exponunt de Gog., qui habitant vltra Æthiopiam, contra quos testatur propheta Ezech. 38. Secundo, describit auxilium quod duabus tribubus promittebant. Et primo, describit nuntiandi modum dicens [qui] scilicet populus Ægyptius [mittet legatos] ideſt nuntios duabus tribubus [in mari ideſt per mare] & super aquas] fluminis. Vel maris] in vasis papyriis] genus iunci de quo fiebant capsellæ ad portandas literas, vel arundines tam magnæ, quod de eis fiebant naues, vt legitur historia Alexandri, à pyr quod est ignis. Secundo, ponit legationis. præceptum, in quo determinat duo. Primo, nuntiandi modum [O angeli ideſt ô nuntij mei [ite veloces] ideſt velociter. Secundo, motum ad agentem, scilicet duarum tribuum, quam ostendit miserabilem ex quatuor. Primo, ex afflictionis magnitudine [conuulsam] propria firmitate per subiugationem, [& dilaceratam] per pœnarum afflictionem. Secundo, ex pristina dignitate, [terribilem] quondam [post quem non est alius] potentiæ comparandus] nunc autem [expectantem] alienum auxilium [conculcatam] quasi in vilitate redactam. Tertio, ex hostium potestate, vel iniquitate [cuius diripuerunt] iniuste [flumina] regis Assyriorum. Quarto, ex loci sanctitate [ad montem] sunt autem puniti, qua eos à cultu Dei retrahebant. Ezech. 29. Non erunt vltra domui Israel confidentia docentes iniquitatem. [Omnes habitatores orbis & cætera.] Hic comminatur pœnam. Et circa hoc duo facit. Primo, ponit pœnæ euidentiam [videbitis] ideſt notum erit vobis [signum] vexillum. Nabuchodonosor. Hierem. 46. Audierunt gentes ignominiam tuam, & vlulatus tuus repleuit terram, vel hostium copiam [videbitis] existentes in circuitu eius. Ezech. 7. Adducam pessimos de gentibus, & possidebunt domos eorum. Secundo, aufert defensionis diuinæ confidentiam [quia hæc dicit Dominus.] Et primo, quia subtrahet eis auxilium suæ defensionis [quiescam] non vos adiuuans considerabo, ideſt videbo quid vos possitis facere. Deuteron. 32. Considerabo nouissima eorũ. Secundo, quia hostibus præbebit auxilium impugnationis, quantum ad consilium in dubiis [sicut meridiana lux] ita euidenter ostendetur eis, quid sit eis agendum. Quantum ad releuamentum in laboribus [sicut nubes] Psalm. 88. Exaltasti dexteram deprimentium eum, lætificasti omnes inimicos eius. Tertio, ibi [Ante messem] describit pœnam metaphorice, scilicet per destructionem fructus in agro. Et ponit tria. Primo, quantum ad fructus perditionem qui perditur in flore [Ante messem enim totus.] Similiter Ægyptus antequam potentiam haberet, florem suæ gloriæ ostentabat: de quo infra. 40. Omnis gloria eius quasi flos agri. Perditur etiam in germine, quando nondum maturus est humor de quo fieri debet: uctus [& immatura] similiter Ægyptus vltra po.: tiam, quam habebat, præsumebat. Perditur etiam in fructu, quando rami in quibus sunt fructus abscindurtur [præscindentur] ante fructus maturationem. Iob. 15. Lædetur quasi vinea in primo flore Prouerb. 13. Substantia festinata minuetur. Secundo, ponit fructuum remanentium ablationem [quæ derelicta fuerint] perfecta ab Ægyptiis, ab Assyriis [abscindentur] à propria firmitate [& excutientur] de loco suo per Chaldæos, infra. 24. Quomodo si paucæ oleæ vel oliuæ, quæ remanserunt excutiantur ex olea. Tertio, ponit ipsius agri desertionem [relinquentur sicut ager incultus] in quo significatur, cædes hominum, postquam multæ bestiæ fuerunt in terra Ægypti. Ezech. 39. Hæc dicit dominus Deus. Dic omni volucri & vniuersis auibus, cunctisque bestiis agri. Conuenite, properate, concurrite vndique ad victimam meam &c. [In tempore illo &c.] Hic ponitur pœnæ fructus [deferetur munus] scilicet populus duarum tribuum confidentes de Deo & ipsius auxilium inuocabunt cum munerum oblatione, supra 10. In die illa non adiiciet residuum Israel: hi qui fuerint de domo Iacob, innixi super eo qui percutit eos, sed innitetur super Dominum sanctum Israel [à populo diuulso & dilacerato &c.] exponatur vt supra hoc in eodem cap. circa principium. Nota super illo verbo [immatura perfectio germinauit] Quia est perfectio multiplex.

Prima, naturæ. Genes. 2. Igitur perfecti sunt cœli. Secunda, scientiæ. Iob. 22. Numquid Deo comparari potest homo, etiam cum perfectæ fuerit scientiæ. Tertia, gratiæ 1. Ioann. 4. Perfecta charitas foras mittit timorem. Quarta gloriæ. 1. Corinthior. 13. Cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. Nota super illo verbo [germen eius] Quia est germen. Primo, prauæ prælationis. Eccl. 10. Væ tibi terra cuius rex est puer, & principes mane comedunt prædam. Secundo, doctrinæ erroris. Iudæ. *Hi* autem quęcunque quidem ignorant, blasphemant &c. Tertio præsumptuosæ opinionis. Rom. 12. Vnicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei &c. Quarto, præsentis consolationis. Lucæ 19. Recordare, quia recepisti bona in vita tua. Nota super illo verbo [Deferetur munus.] Quia est munus multiplex: primo, feruentis dilectionis Prouer. 21. Munus absconditum extinguit iram. & donum in sinu, indignationem maximam. Secundo, deuotæ orationis. Psalm. Ascendat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Tertio, perfectæ operationis. Mal. 5. Munus non suscipiam de manu vestra. Quarto debitæ oblationis. Psalm. 75. Vouete & reddite domino Deo vestro omnes qui in circuitu eius offertis munera.

CAP. XIX.

ONus Ægypti. Ecce dominus ascendet super nubem leuem, & ingredietur Ægyptum, & commouebuntur simulachra à facie eius, & cor Ægypti tabescet in medio eius. Et concurrere faciam Ægyptios aduersus Ægyptios, & pugnabit vir contra fratrem suum, & vir contra amicum suum, ciuitas aduersus ciuitatem, regnum aduersus regnum. Et dirumpetur spiritus Ægypti in visceribus eius, & consilium eius præcipitabo. Et interrogabunt simulachra sua & diuinos

suos

suos, & phitones, & ariolos, & tradam Ægyptum in manu dominorum crudelium, & rex fortis dominabitur eorum, ait Dominus exercituum. Et arescet aqua de mari, & fluuius desolabitur atque siccabitur, & deficient flumina. Attenuabuntur, & siccabuntur riui aggerum. Calamus & iuncus marcescet, nudabitur alueus riui à fonte suo. Et omnis sementis irrigua siccabitur, arescet & non erit. Et mœrebunt piscatores, & lugebunt omnes mittentes in flumen hamum & expandentes rete super faciem aquarum emarcescent. Confundentur qui operabantur linum, plectentes, & texentes subtilia. Et erunt irrigua eius flaccentia, omnes qui faciebant lacunas ad capiendos pisces. Stulti principes Taneos, sapientes consiliarij Pharaonis dederunt consilium insipiens. Quomodo dicetis Pharaoni, filius sapientium ego, filius regum antiquorum? Vbi nunc sunt sapientes tui? Annunrient tibi, & iudicent quid cogitauerit Dominus exercituum super Ægyptum. Stulti facti sunt principes Taneos: emarcuerunt principes Memphεos deceperunt Ægyptum angulum populorum eius. Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis, & errare fecerunt, Ægyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius & vomens. Et non erit Ægypto opus quod faciat: caput & caudam incuruantem, & refrænantem. In die illa erit ægyptus quasi mulieres, & stupebunt & timebunt à facie commotionis manus domini exercituum, quam ipse mouebit super eam, & erit terra Iuda, Ægypto in pauorem. Omnis qui illius fuerit recordatus, pauebit à facie consilij Domini exercituum, quod ipse cogitauit super eam. In die illa erunt quinque ciuitates in terra Ægypti loquentes lingua Chananæa, & iurantes per Dominum exercituum. Ciuitas solis, vocabitur vna. In die illa, erit altare Domini in medio terræ Ægypti, & titulus Domini iuxta terminum eius, & erit in signum & in testimonium Domino exercituum in terra Ægypti. Clamabunt enim ad dominum à facie tribulantis, & mittet eis saluatorem, & propugnatorem, qui liberet eos. Et cognoscetur Dominus ab Ægypto, & cognoscent Ægyptij Dominum in die illa, & colent eum in hostiis & in muneribus, & vota vouebunt Domino, & soluent. Et percutiet Dominus Ægyptum plaga, & sanabit eam, & reuertentur ad Dominum & placabitur eis, & sanabit eos, In die illa erit via de Ægypto in Assyrios, & intrabit Assyrius in Ægyptum, & Ægyptius in Assyrios, & seruient Ægyptij Assur. In die illa erit Israel tertius Ægyptio & Assyrio: benedictio in medio terræ, cui benedixit Dominus exercituum, dicens Benedictus populus meus Ægypti & opus manuum mearum Assyrius: hæreditas autem mea Israel.

In parte ista comminatur destructionem Ægyptiorum, prosequens modum & ordinem. Et diuiditur in partes tres. Et primo, describitur pœnæ præparatio. In secunda, ipsa destructio, ibi. Et tradam Ægyptum.] In tertia, vtilitatis consecutio, ibi. [In die illa erunt quinque ciuitates] Præparatio autem pœnæ describitur, quantum ad quatuor. Primo, quantum ad dispositionem hostium [ascendet] inspirando [super nubem] ex qua tempestas [leuem] propter agilitatem & promptitudinem. Psal. 17. Nubes & caligo in circuitu eius. Secundo quantum ad stuporem gubernantium deorum, & [mouebuntur simulachra] quia confracti sunt ab Assyriis, vel, quia dare responsum non potuerunt, vel, quia nec eodem die apparuerunt [cor Ægypti] ideſt rex & principes ex quibus totus vigor Ægypti supra 1. Omne caput languidum, & omne cor mœrens. Tertio, quantum ad dissensionem resistentium Quantum ad exteriorem contrectationem [& concurrere] quantum ad extraneos [Ægyptios aduersus Ægyptios] quantum ad consanguineos [pugnabit vir contra fratrem suum] quantum ad notos & amicos [& vir contra amicum suum] quantum ad diuersos populos [ciuitas] ponit voluntatum diuersitatem [dirumpetur] ideſt diuidetur [spiritus,] ideſt voluntas [in visceribus eius] ideſt in incolis terræ. Matth. 12. Omne regnum in seipso diuisum, desolabitur. Quarto, quantum ad errorem consiliantium hominum [& consilium] Iob 5. Apprehendit sapientes in astutia eorum, & consilium prauorum dissipat, ideſt dæmonum [& interrogabunt] frustra: supra. 8. Et cum dixerint ad vos quærite à phitonibus, & à diuinis, qui occidunt incantationibus suis. Nota super illo verbo [super nubem] Quia est quadruplex nubes. Prima, assumptæ carnis. Iob. 38. Vbi eras cum ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem? Secunda, est virginalis ventris. 3. Reg. 18. Ecce nubecula parua ascendebat de mari. Tertia, est deuotæ mentis. Psalm. sexagesimo quinto. Magnificentia eius in nubibus. Quarta, iudiciariæ sedis. Psalm. sexagesimo septimo. Nubes & caligo in circuitu eius, iustitia & iudicium præparatio sedis eius. Item, nota quod de prima nube procedit pluuia sacramentalis, vel sanctificationis. Ioann. 19. De latere Domini continuo exiuit sanguis & aqua. De secunda, proceditcibus consolationis. Sapien. 19. Nubes castra obumbrabat, & ex aqua, quæ ante erat, terra apparuit arida, & infra. Videntes tua mirabilia & monstra, tamquam enim equi depauerunt escam. De tertia, procedit coruscatio prædicationis Iob. 38. frumentum desiderant nubes, & nubes spargunt lumen suum. De quarta, procedit tempestas damnationis. Psalm. sexagesimo septimo. Virtus eius in nubibus. Item, nota super illo verbo [nubem leuem] quod prima dicitur leuis, propter eminentiam dignitatis Daniel 7. Ecce in nubibus similis filio hominis veniebat. Secunda, dicitur leuis, propter virginitatis puritatem. Apoc. 14. Et ecce nubem candidã, &

super nubem sedentem similem filio hominis. Tertia dicitur, leuis propter obedientiæ velocitatem infra. 60. Qui sunt isti qui, vt nubes volant? quarta, dicitur, leuis, propter executionis facilitatem. Eccles. 43. In magnitudine sua posuit nubes, & confracti sunt lapides gratia diuina. [Et tradam Ægyptum & cætera.] Hic prosequitur ipsam destructionem. Et primo, quantum ad populi seruitutem. Secundo, quantum ad terræ desolationem, ibi. [Et arescet & cætera] Tertio, quantum ad sapientum stuporem, ibi. [Stulti principes] Thaneos [in manu dominorum crudelium] Assyriorum, scilicet & Chaldæorum, & Romanorum. Deut. 28. Seruies inimico tuo quem immittet tibi Dominus, in fame, & siti, & nuditate, & omni perunia, & ponet iugum ferreum super ceruicem tuam, donec te conterat. Destructionem autem terræ, designat per siccitatem aquarum, in quibus Ægyptus ornata, & diues est, vel quia ira Dei præuenit, vt aquæ siccarentur, & animalia morerentur. Vel loquitur parabolice quasi dicat Tanta erit tribulatio, quod videbitur etiam aquas siccare. Ponit ergo tria. Primo, siccitatis modum [Arescet] idest minuetur [fluuius] Nilus, vel flumina alia. Ezechiel trigesimo. Faciam alueos fluminum aridos. Secundo, ponit siccitatis signum Calamus, & iuncus] quæ nutriuntur in aquis infra. 35. Orietur viror calami & iunci. Tertio, ponit siccitatis damnum [nudabitur] primo agriculturæ [a fonte] idest à principio, vel hoc ad finem. Psal. 106. Posuit flumina in desertum, & exitum aquarum in sitim. Secundo, piscatorum [mœrebunt piscatores] Ezechiel. 29. Proiiciam te in desertum, & omnes pisces fluminis tui. Tertio, diuersorum artificum [confundentur qui operantur linum] quod nascitur in locis humidis [flaccentia] idest arentia [lacunas] viuaria. Stulti principes &c.] Hic ponit hominum stuporem. Et primo, quantum ad errorem in consiliis. Secundo, quantum ad timorem in bellis, ibi [In die illa &c.] Circa primum tria. Primo, irridet sapientum stultitiam, quantum ad deliberationem [Stulti principes] idest Philosophi [Thaneos] vbi vigebat studium. Hierem. 51. A scientia stultus factus est omnis homo. Quantum ad consilij promulgationem [sapientes] Quantum ad sui commendationem [quomodo dicetis Pharaoni] idest quomodo poteritis dicere, quando putabit vos male consuluisse hoc, quod vnusquisque vestrum solebat dicere ad sui commendationem, vt eius consilio credatur [filius sapientum.] quasi dicat hæreditate sapientiam possideo [vel discipulus [Regum] qui antiquitus Philosophi erant. Iob. 15. Et senes & antiqui sunt nobis multo vetustiores, quam patres tui. Secundo, irridet regis confidentiam [Vbi nunc] Et primo, quæstionem infra. 47. Non est qui saluet te. Secundo, responsionem [stulti emarcuerunt] idest defecerunt vt su. Tertio irridet populi recepti ignauiam [deceperunt] hic tria facit. Primo ponit sapientum deceptionem [Deceperunt angulum idest regnum in quo multi coniunguntur sicut parietes in angulo, infra. 47. Sapientia tua & scientia tua decepit te. Secundo, Dei permissionem [Dominus miscuit] sæpe dicitur metaphorice spiritum vertiginis] idest errores ad modum eius qui patitur vertiginem. 3. Reg. vltimo. Dedit Dominus spiritum mendacii, in ore omnium prophetarum tuorum. Tertio ipsius populi errorem [& errare] videlicet neque quo ad principium [caudam] neque quo ad finem [incuruantem, quo ad senem [refrenantem] quo ad iuuenem, qui refrenatione indiget, vel lasciuientem. 2. Thimot. 3. Mali autem homines & seductores, proficient in peius. [In illa die & cæt.] Hic comminatur timorem robustorum. Et primo ponit timorem [quasi mulieres infirmi & imbecilles. Hier. 5. Deuoratum est robur eorum, & facti sunt quasi mulieres. Secundo, rationem [erit de terra Iuda] scilicet memoria malorum quæ fecerunt eis auertentes eos aculei Dei, pro quo scient iram Dei se incurrisse. 1. Mach. 6. Nunc reminiscor malorum, quæ feci in Hierusalem, [In die illa, &c.] Hic ponitur consecutio vel consolatio, scilicet eorum conuersio. Et primo conuersionis signum triplex. Quorum primum, est iuramentum, [iurantes] infra. 65. Iurabit in Deo amen: quia obliuioni traditæ sunt angustiæ priores [ciuitas solis.] Heliopolis [linguam Chananeam] quæ confinis est linguæ Iudæorum vt in lingua etiam conuenient cum populo Dei. In his enim translati sunt à Nabuchodonosor quidam libri, qui linguam propriam tenuerunt. Secundum signum, est sacrum ædificium [altare Domini & titulus] quia multos Deos colebant, sicut dicitur Actor. 27. Hoc [vt dicunt quidam] impletum est tempore Machabeorum quando multis Iudæis fugientibus in Ægyptum Onias volens implere hanc prophetiam ædificauit altare contra præceptum legis, quod est contra illud Deut. 12. Non ædificabis mihi altare, de quo arguitur. Dan. 11. Filii quoque præuaricatorum populi tui extollentur, vt impleant visionem, & corruent. Vnde patet, quod non est iste intellectus, sed de altari ædificando ad eundem Christianum. Tertium signum est, quia inuocabit Dei auxilium [clamabunt saluatorem] Iesum. Psal. 90. Clamauit ad me & ego exaudiam eum. Secundo, ponit conuersionis modum. Et primo, quantum ad fidei susceptionem [cognoscetur] Hierm. 31. Omnes cognoscent me à minori vsque ad maximum, ait Dominus. Secundo, quantum ad sacrificiorum & votorum oblationem [& colent] Malac. 1. In omni loco offertur nomini meo oblatio munda. Tertio quantum ad peccatorũ remissionem [Et percutiet] Primo per multas pœnas [& sanabit] à peccato. Iob 5. Ipse vulnerat & medetur, percutit & manus eius sanabunt. Tertio, ponit conuersionis triplicem effectum, scilicet pacem. [In die illa erit via] quod ante non poterat esse per *diuersa* regna, quæ nato Domino iuncta sunt sub Romanis [seruient] in mercimoniis sibi inuicem, vel quia milites Syri erant in legionibus Romanorum ad custodiam Ægypti supra 1. Non leuabit gens contra gentem gladium. Secundo promittit secundum effectum fidei veritatem [In die illa tertius] simul & æqualiter Romanis seruiens, & in vnitate fidei Ioan. 10. Fiet vnum ouile, & vnus pastor Rom. 10. Non est destructio Iudæi & Græci. Tertio ponit secundum effectum, scilicet benedictionem diuinam [Erit] scilicet Israel [benedictio] quia per Apostolos totus mundus, benedictionem Dei percepit [hæreditas] quia ibi natus, & ministeria salutis nostræ expleuit Psalm. 113. Benedixit domui Israel.

CAP. XX.

IN anno quo ingressus est Thartan in Azotum, cum misisset eum Sargon rex Assyriorum, & pugnasset contra Azotum, & cepisset eam, in tempore illo locutus est Dominus in manu Esaiæ filij Amos dicens. Vade & solue saccum de lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis. Et fecit sic, vadens nudus & discalceatus. Et dixit Dominus. Sicut ambulauit seruus meus Esaias nudus & discalceatus, trium annorum, signum & portentum erit super Ægyptum, & super Æthiopiam, sic minabit rex Assyriorum

Assyriorum captiuitatem Ægypti & transmigrationem Æthiopiæ, iuuenem & senem, nudam & discalceatam, discoopertis natibus ad ignominiam Ægypti. Et timebunt, & confundentur, & ab Æthiopia spe sua, & ab Ægypto gloria sua. Et dicet habitator insulæ huius, in die illa. Hæccine erat spes nostra ad quos confugimus in auxilium, vt liberarent nos à facie regis Assyriorum? Et quomodo effugere poterimus nos.

B Hic ponitur destructionis tempus. Et diuiditur in partes tres. Et primo ponitur designans quoddam scilicet propheticum factum. Secundo, facti significatum ibi. [Et dixit &c. Tertio, ostendit significati effectum ibi. [Et timebunt &c.] Circa primum, tria, Primo, ponitur prophetiæ tempus. [In anno Azotum] ciuitas Palæstinorum Amos primo. Vbi est Gaza, Geth, Acharon, Ascalou, Azotus [Sargon] qui & Sennacherib secundum Hieronymum, quia sex nomina habuit quæ sunt Sargon, Senach, Phua Salmanasar, Theglatphalasar, Asrael [in manu] idest in opere verbis concordante. Osee. 12. In manibus prophetarum assimilatus sum. Secundo, ponit diuinum præceptum [vade & solue] Ezech. 24. Eritque Ezechiel vobis in portentum. Tertio præcepti complementum. [Et fecit sic. Et dixit Dominus &c.] Hic ponitur significatum prædicti facti. Et primo, quantum ad tempus quo durauit persecutio [trium annorum] per tres dies quibus nudus iuit significatione. Ezech. 4. Diem pro anno dedi tibi. Secundo, quantum ad destructionis authorem. [Sic minabitur rex.] Ezech. 30. In die illa, egredientur nuntij à facie mea in trieribus ad conterendam Æthiopiæ confidentiam Tertio quantem ad destructionis conditionem, in vniuersalitatem, [iuuenem & senem] in vilitatem [nudam] scilicet captiuitatem. Hiere. 46. Sanitas non est tibi [Et timebunt] hic ponit effectum in Iudæis. Primo, timorem [Et timebunt. Secundo, confusionem] Et confundentur. [Tertio, vtriusque expressionem] & dicet habitator insulæ [idest Hierusalem, quæ persecutionis fluctibus incessanter tundebatur, sicut insula fluctibus maris [hæccine] in quo confusio [& quomodo] in quo timor infra 30. Erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem.

C

CAP. XXI.

ONus deserti maris. Sicut turbines ab Aphrico veniunt de deserto, venit, de terra horribili. Visio dura, nuntiata est mihi. Qui incredulus est infideliter agit, & depopulator est, vastat. Ascende Ælam, obside Mede, omnem gemitum eius cessare feci. Propterea repleti sunt lumbi mei dolore, & angustia possedit me, sicut angustia parturientis. Corrui cum audirem, conturbatus sum cum viderem, emareuit cor meum, tenebræ stupefecerunt me. Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculum. Pone mensam, contemplare in specula. Comedentes & bibentes, surgite principes, atripite clypeum. Hæc enim dixit mihi Dominus. Vade & pone speculatorem, & quodcunque viderit, annuntiet. Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini & ascensorem cameli, & contemplatus est diligenter multo intuitu. Et clamauit vt leo. Super speculam domini ego sum, stans iugiter per diem, & super custodiam meam ego sum, stans totis noctibus. Ecce, iste venit ascensor vir bigæ equitum. Et respondit & dixit. Cecidit, cecidit Babylon, & omnia sculptibilia deorum eius contrita sunt in terram. Tritura mea & filia areæ meæ, quæ audiui à Domino exercituum Deo Israel annuntiaui vobis. Onus Duma. Ad me clamat ex Seir. Custos quid de nocte? Dixit custos. Venit mane, & nox. Si quæritis quærite, conuertimini & venite. Onus in Arabia. In saltu ad vesperam dormietis, in semitis Dedanim. Occurrentes sitienti, ferte aquam, qui habitatis terram Austri, cum panibus occurrite fugienti. A facie enim gladiorum fugerunt, à facie gladij imminentis, à facie arcus extenti, à facie grauis prælij quoniam hæc dicit Dominus ad me. Adhuc in vno anno, quasi in anno mercenarij & auferetur omnis gloria Cedar. Et reliquiæ numeri sagittariorum fortium de filiis Cedar imminuentur. Dominus enim Deus Israel locutus est.

Hic comminatur contra hostes, qui grauabant eos per rerum subtractionem, qui tamen erant eis aliquo fœdere iuncti. Et diuiditur in partes tres. Primo, contra illos qui erant iuncti amicitiæ fœdere. Secundo, D contra illos qui erant iuncti prælationis iure cap. 22. ibi. [Onus & cæt. In tertia contra illos, qui erant eis iuncti in negotiationis societate. 23. capit. [Onus tyri & cætera.] Prima in duas. In prima, contra amicos extraneos, scilicet Babylonios, qui erant amici & à rebus tandem spoliauerunt, sicut patet infra 39. contra amicos, cognatos; ibi [Onus Duma &c.] Circa primum duo facit. Primo, ponitur titulus [Onus maris] idest Babylonis propter sonitum multitudinis populorum [deserti] quia in solitudine redigetur Hierem. 32. Desertum faciam mare eius, & siccabo venam eius. Secundo, ponitur ipsa prophetia. Et primo, ponitur visio comminationis. Secundo, modus accipiendæ visionis ibi Hæc enim dixit &c. Circa primum quatuor designat. Primo, tribulationis grauitatem ponendo similitudinem [sicut turbines] vox Babylonis ab Aphrico de deserto] quod erat ad meridiem [ita venit] contra me vastitas [de terra] scilicet Persidæ, [horribili] mihi. Nau. 1. Dominus in tempestate & turbine viæ eius [visio dura] In persona Babylon. Ioann. 6. Durus est hic sermo. Secundo designat vastatorem. Et primo quantum ad ducis conditionem in infidelitate Cyrus [qui incredulus] idest infidelis, Domino suo Balthasar, rebellans, & Babylonem obsidens confidens de ipsius effeminatione [infideliter agit] idest ager videns non posse ciuitatem capi vi, fraude pacem faciens & iurans homagium regi Babylonis à quo inuitatus ad conuiuium, de quo

Daniel. 5. interfecit eum, & cepit ciuitatem in ducentis militibus per foramen muri, vnde fluuius intrabat, aqua ipsius in multas partes diuisa, in crudelitate [qui depopulator] Vnde, in pœnam crudelitatis suffocatus est in sanguine, & dictum est sibi. Sanguinem sitisti, sanguinem bibe. Abacuch. 2. Ecce qui incrudelis est, non erit recta anima eius in semetipso. Secundo, quantum ad exitum regionis [Ascende Aelam] ciuitas Persidis & prouincia [Medaba] ciuitas in Media [obside] Babylon vox Domini. Hierem. 51. Ascendite contra eam omnes gentes. Tertio, hostis potestatem [Omnem gemitum eius] ideſt Babylonis vt nec etiam plangere audeat supra 10. Non fuit qui moueret pœnam & aperiret os, & ganniret. Vel, quia suos gemere faciet. Quarto designat ipsius prophetæ compassionem, quam designat quantum ad corpus, ad quod redundãt affectiones mentis, & hoc quantum ad doloris sensũ [propterea repleti sunt lumbi mei dolore] ideſt ita doleo, sicut qui patitur dolorem in renibus. Psalm. 47. Ibi dolores vt parturientis, & quantum ad causam [corruit] & quantum ad turbatum vultum [turbatus] Psalm. 76. Turbatus sum, & non sum locutus. Psalm. 54. Turbatus sum in exercitatione mea. Secundo, quantum ad effectum [emarcuit cor meum] ideſt affectus tristitia Hierem. 4. Ventrem meum doleo. Tertio, quantum ad intellectum stupentem [tenebræ] ideſt turbationes præuisæ ac si essem in tenebris. Hierm. 50. Omnis qui transibit per Babylonem stupebit, & sibilabit super vniuersis plagis eius [Babylon delecta] tunc temporis, quamuis postea inimica in miraculum] ideſt in admirationem. Apocalypsis. 17. Admiratus sum cum vidissem illam admiratione magna. Quarto, designat destructionis modum, & conditionem dicens [O Babylon pone mensam] inuitando Cyrum & Darium ad conuiuium [contemplare] ideſt vide [in specula] ideſt in scriptura manus scribentis, mane techel, phares, clara luce Domini, scilicet ô Cyre, ô Dari [Principes comedentes & bibentes] cum eo [surgite] confortati visione, arripite clypeum & interficite eum. Hieremiæ 46. Præparate scutum & clypeum. Vel aliter, vt sint verba Domini. O propheta [Pone mensam] ideſt ponendam prædica [in specula ideſt in spiritu prophetiæ & cætera, vt supra. Vel verba Cyri] Pone mensam [Vos Persæ accurrite, date equis annonam, vt sitis parati, tu speculator contemplare] quid fiat in tractatu vos [Principes] mel [comedite] Et hoc stat, etiam si non sustineatur, quod Cyrus & Darius fuerint in conuiuio, vt quidam dicunt sustinentes festum fieri in ciuitate & deliciis vacate, vel per festum discumbebant, vel propter treugas, vel propter victoriam semel habitam vel propter adiutorium quod receperant, de nocte aggressi sunt ciuitatem. Nota super illo verbo [contemplare in specula] Quia debet homo in speculo mentis contemplari. Primo, peccata quæ commisit vt doleat. Hierem. 31. Statue tibi speculam, pone tibi amaritudines, dirige cor tuum in viam rectam. Secundo, supplicia, quæ meruit, vt timeat. Michææ. 7. Dies speculationis, visitatio tua venit. Tertio, beneficia, quæ Deus contulit, vt gratias agat infra, quinquagesimo, secundo. Vox speculatorum tuorum, leuauerunt vocem simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt cum conuertit Dominus Sion. Quarto, mandata quæ præcepit, vt impleat. Osee. 10. Speculator Effraim. Quinto, præmia quæ promisit, vt comprehendat, secundæ Petr. 11. Speculatores facti illius magnitudinis. Accipiens enim à Deo patre gloriam & honorem. [Hæc enim dicit & cætera.] Hic ponit modum acceptionis, huius visionis. Et circa hoc, facit. Primo, ponitur diuina visio [pone speculatorem] teipsum, vel discipulum tuum quem Hebræi Abacuch dicunt fuisse [viderit] spiritu prophetali, vel corporaliter Ezech. 3. Fili hominis, speculatorem posui te domui Israel. Secundo ponitur visio. Et primo, ponit rem visam, & vidit currum duorum equitum [quia duobus equis consueuit trahi, exercitum duorum regnorum significatione] ascensorem [scilicet curtum] asini [regni Persarum,] quod primum ignobile [cameli] Medorum quasi hæc duo animalia, loco duorum equorum currui adiungerem. Secundo, videntis diligentiam [& contemplatus est] Ezech. 40. Pone cor tuum in omnibus, quæ ego ostendo tibi. Tertio ponitur denuntiatio [& clamauit, vt leo] seruitutem animi, qui prius speculator per eminentiam contemplationis.

Et primo denuntiat suam diligentiam [super speculam suam Domini] Abacuch secundo. Super custodiam meam stabo. Secundo denuntiat rem visam [Ecce venit] vt supra 3. Babylonis pœnam [cecidit] Hieremiæ 50. Capta & est nescicbas. Quarto, ponitur prophetæ ad populum denuntiatio [tritura mea] verba prophetæ, vel Christi, quia Hierusalem triturata multis tribulationibus [filia areæ] ideſt templum quod situm est in area Ornam 2. Regum vltimo. [Onus Duma & cætera.] Hic comminatur contra amicos & cognatos. Et primo, contra Idumeos, qui de progenie sunt Esau fratris Iacob. Genes. 25. quandoque amici, sicut decimi Regum tertio. Ezechiel. 35. Audiui vniuersa opprobria, quæ locutus es de montibus Israel. Secundo contra Arabas, qui de genere sunt Ismaelis, qui fuit filius Abraham. Genesi. 16. ibi [Onus in Arabia & cætera.] Circa primum duo facit.

Primo, ponitur inscriptio [Onus Duma,] ideſt Idumeæ. Secundo comminatio Circa quam tria. Primo, ponitur eorum oratio, & sunt verba Dei hæc Idumeis. [Ex Seir clamat ad me] Liberatis Iudæis, post septuaginta annos captiuitatis [custos] qui custodis populum Israel, quasi eis dormientibus [quid de nocte] ideſt quare nos non liberas de nocte captiuitatis, sicut & eos? Et ostendunt magnum desiderium liberationis, ex intentione verborum & decantatione. Psalmo. 120. Ecce non dormitabit neque dormiet, qui custodit Israel. Secundo, ponitur petitionis refutatio, & [dixit custos] scilicet Deus [Venit mane] liberationis tempus Iudæis [& nox] captiuitatis, adhuc Idumæis manet. Sapien. decimo septimo. Solis autem illis superposita erat grauis nox. Tertio, adhibet remedium [si quæritis] me [quærite] toto corde relinquendo idola. Vt sicut in tribulatione, ita & in prosperitate, infra. 55. Quærite Dominum dum inueniri potest [Conuertimini] Ioel. 2. Conuertimini ad me in toto corde vestro. [Nota super illo verbo. Custos quod] Quia homo debet se custodire in die prosperitatis à diuitiis. Primo, ne eas eligat, considerando earum vtilitatem. Philip. 3. Quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum detrimenta. Secundo ne in eas confidat considerando earum vanitatem. Eccl. 2. Vidi in omnibus vanitatem. Tertio ne de eis superbiat, considerando earum imminentem aduersitatem. Eccl. 11. In die bonorum, ne immemor sis malorum. Item, debet se custodire in nocte aduersitatis. Primo, considerando, percutientis affectum. Prouerb. 3. Disciplinam patris fili mi ne abiicias, ne deficias, cum ab eo corriperis. Secundo considerando percussi Christi exemplum. Heb. 12. Recogitate eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersum semetipsum contradictionem. Tertio considerando percussionis fructum. 2. Cor. 4. Id enim quod in præsenti est momentaneũ & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitatem æternum gloriæ pondus operatur in nobis. [Onus in Arabia &c.] Hic

comminatur contra Arabes. Et primo, instructionis A causam: quia filiis Israel fugientibus, panem porrigentibus aquam subtrahebant Vnde ponit Iudæorum fugam; ô vos Iudæi [in saltu] Arabiæ [Dodanim] nomen loci Psal. 106. Errauerunt in solitudine in inaquoso, viam ciuitatis habitaculis non inuenerunt, hortatur ad misericordiam [occurrentes] vos Arabes [terram Austri] idest meridiei, infra. 48. Frange esurienti panem tuum. Et ponit misericordiæ causam. [A facie enim] vt moueantur ad misericordiam. Hier. 4. [A voce æquitatis] immittentis sagittam, fugit omnis ciuitas. Secundo, quia hoc facere noluerunt, comminatur pœnam [Quoniam hæc dicit Dominus] Et primo, per Assyrios à quibus prælatio vastationis Iudæorum, & ipsa vastitas [quasi in anno mercenarij] B qui sibi videtur breuis, spe mercedis. Secundo, Chaldæos [reliquiæ] ab Assyriis derelictæ [imminuentur] à Chaldæis [Cedar] filij Ismaelis [sagittariorum] sequentes artem patris sui. Gen. 21. dicitur de Ismaele, quod factus est vir sagittarius.

CAP. XXII.

ONus vallis visionis. Quidnam quoque tibi est, quia ascendisti & tu omnis in tecta clamoris plena, vrbs frequens C ciuitas exultans? Interfecti tui non interfecti gladio, nec mortui tui mortui in bello. Cuncti principes tui fugerunt simul, dureque ligati sunt. Omnes qui inuenti sunt, vincti sunt pariter: procul fugerunt. Propterea dixi. Recedite à me, amare flebo. Nolite incumbere, vt consolemini me, super vastitate filiæ populi mei. Dies enim interfectionis & conculcationis & fletuum Domino Deo exercituum, in valle visionis. Scrutans murum, & magnificus super montem. Et Ælam sumpsit pharetram, & currum hominis equitis: & parietem nudauit clypeus. Et erunt electæ valles tuæ plenæ quadrigarum, & equites ponent sedes suas in porta, & reuelabitur operimentum Iudæ. Et videbitis in die illa, armamentarium domus saltus, & scissuras ciuitatis Dauid videbitis quia multiplicatæ sunt Et congregasti aquas piscinæ inferioris & domus Hierusalem numerastis, & destruxistis domos ad muniendum murum. Et lacum fecistis inter E duos muros, & aquam piscinæ veteris, & non suspexistis ad eum, qui fecerat eam & operatorem eius de longe non vidistis. Et vocabit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum, & ad planctū, & ad caluitium, & ad cingulum sacci, & ecce gaudium & lætitia, occidere vitulos & iugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinum. Comedamus & bibamus, cras enim moriemur. Et reuelata est in auribus meis, vox Domini exercituum. Si dimittetur iniquitas hæc vobis, donec moriamini, dicit Dominus Deus exercituum. Hæc dicit Dominus Deus exercituum. Vade ingredere ad eum, qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam præpositum templi, & dices ad eum. Quid tu hic? aut quasi quis hic? Quia excidisti in excelso memoriale, diligenter in petra tabernaculū tibi. Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, & quasi amictum sic subleuabit te. Coronans coronabit te tribulatione, quasi pilam mittere te in terram latā & spatiosam. Ibi morieris, & ibi erit currus gloriæ tuæ, & ignominia domus Domini tui. Et expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te. Et erit in die illa, vocabo seruum meum Eliacim filium Helciæ, & induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu eius, & erit quasi pater habitantibus Hierusalem & domui Iuda. Et dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat. Et claudet, & non erit qui aperiat. Et figam illum paxillum in loco fideli, & erit in solium gloriæ domui patris sui; & suspendam super eum omnem gloriam domus patris eius, Vasorum diuersa genera, omne vas paruulum, à vasis craterarum, vsque ad omne vas musicorum. In die illa dicit dominus exercituum, auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli, & frangetur & cadet, & peribit quod pependerat in eo, quia Dominus locutus est.

D

Hic comminatur contra illos, qui populo Dei iungebantur prælationis iure, & ipsum tamen rebus spoliabant. Et primo, quantum ad illos ad quos pertinebat prælatio in temporalibus. Secundo, contra illos ad quos pertinebat in spiritualibus [hæc dicit Dominus] Prælatio autem in temporalibus pertinebat ad reges. Et ideo comminatur in prima parte contra Hierusalem, quæ erat sedes regni. Et circa hoc duo facit. Primo ponitur inscriptio [vallis] idest Hierusalem, non propter situm loci cum sit in monte, sed propter vtilitatem, quia ad ipsam sicut ad vallem confluebant sordes vndique, dum vicinarum gentium actum sequerentur. Ezech. 9. Hæc est Hierusalem, in medio gentium posui eam. Vel dicitur vallis, propter infirmam partem ciuitatis, quæ à Sobna tradita fuit Sennacherib [visionis] propter sanctitatem templi. Nam in ipso visiones prophetis fiebant à Domino. Vel propter eminentiam loci quia à remotis videri poterat Vel propter nomen, quod loco illi imposuit Abraham, sicut dicitur Gen. 22. Appellauitque nomen loci illius. In monte dominus videbit. Secundo, ponitur ipsa comminatio. Et circa hoc tria facit. Primo arguit culpam. Secundo comminatur pœnam, ibi [Interfectique tui &c.] Tertio, ostendit in ipsa pœna obstinationis pertinaciam, ibi. [et congregastis &c.] Circa primū duo facit. Primo, arguit peccatum duplex idololatriæ [quidnam tibi ascendisti in tecta] ad sacrificandum

idolis [& tu] quæ speciali actu sancti priuilegij gaudebas? Osee. 4. Si fornicaris Israel, non delinquat saltem Iuda. Et peccatum rixæ [clamoris pœna] supra 3. Expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas. Secundo, ad grauandum peccatum ponitur Dei beneficium duplex, scilicet multitudinis hominum [vrbs frequens] Thren. 1. Quomodo sedet sola ciuitas plena populo? & plenitudinis gaudiorum [ciuitas exultans quodam tempore Salomonis præ nimia prosperitate. Psalmor. 47. Fundatur exultatione vniuersæ terræ [Interfecti &c.] Hic ponitur pœna. Et primo, comminatur hominum destructionem, quantum, ad obsessos qui mortui sunt fame [non interfecti gladio] sed fame & siti. Threno. 4. Melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame. Quantum ad fugitiuos principes, scilicet qui comprehensi & [ligati] sicut legitur Hierm. vltim, [Cuncti principes] Thren. 1. Facti sunt principes eius, velut arietes non inuenientes pascua: quantum ad comprehensos in captiuitate qui similiter captiuati sunt. [Omnes qui inuenti sunt, procul fugerunt] in longinquam terram in captiuitatem ducti, Deut. 28. Deducet dominus in terram longinquam. Secundo ponit prophetæ inconsolabilem compassionem [recedite] vos prophetæ consolantes [nolite incumbere] morte consolantium. Hier. 9. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrimarum, vt possim flere interfectos populi mei? Tertio ponit pœnæ modum & ordinem. Et circa hoc tria ponit. Primo, Dei indignationem [dies interfectionis] imminet [scrutans] facient scrutari ab hostibus [magnificus] facient hostes magnificos. In montibus enim & mutis confidebant. Sopho. 1. In tempore illo scrutabor Hierusalem in lucernis, & visitabo super viros defixos in fœcibus suis. Secundo, ponit hostium superationem [Et Aelam] ciuitas Persidis, ex qua venerunt pugnatores cum Nabuchodonosor, qui & monarchiam orientis tenebat. [clypeus] portatus contra Hierusalem [nudauit parietem] ad quam suspensus erat ad ornatum domus Hier. 46. Præparate scutum & clypeum. Vel aliter [clypeus] potentia Chaldæi [nudauit parietem] templi auro quo vestiebatur. Tertio, ponit damni illationem quantum ad quatuor. Primo, quantum ad possessionum vastationem [erunt electæ quadrigarum] Babylonis Hier. 49. Quid gloriaris in vallibus? Defluxit vallis tua filia dilecta. Secundo, quantum ad ciuitatum captionem [equites in porta] ne quis effugiat. Hierm. 39. Ingressi sunt omnes principes Babylonis, & sederunt in porta media. Tertio, quantum ad sanctorum prophanationem [& reuelabitur] idest nudabitur [operimentum [idest sancta prius operta, quæ nulli, nisi sacerdoti licebat videre. Thren. 1. Viderunt gentes ignominiam tuam. Quarto, quantum ad armamentarij destructionem [videbis armamentariũ] idest domus saltus, in quo arma recondebantur euersum: de cuius ædificio 3. Regum. 7. ciuitatis Dauid] fortissimæ. Vel ipsa Hierusalem, cum forti muro in pluribus locis. Cant. 4. Turris Dauid ædificata est cum propugnaculis. [Et congregasti aquas &c.] Hic ponit obstinationis pertinaciam. Et primo, arguit obstinationis culpam. Secundo, ponit contra eos diuinam sententiam [& reuelata est] Redarguit autem eorum pertinaciam, quantum ad duo. Primo, quantum ad diuinum auxilium quod non inuocabant, de suis viribus & ingeniis confidentes [congregasti] in vnum locum intra ciuitatem per occultos meatus [aquas piscinæ inferioris] quæ habebat aquas de terra fluente, quæ tamen ab hostibus prohiberi poterant [numerasti, vt numero & mensura dispensaretur aqua [destruxisti domos] quæ erant iuxta murum, vt non impedirent defensores [lacum] piscinæ inferioris [fecistis] fluere [inter duos muros] quibus cingebatur ciuitas [& aqua [instaurasti [eum] scilicet Deum [eam] aquam. Psalm. 13. Deum non inuocauerunt. Secundo, quantum ad diuinum consilium quod contemnebant [Et vocabit. Et circa hoc tria ponit. Primo, ipsum consilium [ad fletum] oculorum [ad planctum, manuum [ad caluitium] secundum morem antiquum, qui in tristitia opera hæc faciebant. Ioel. 2. Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, fletu, & planctu. Secundo, ponit consilii contemptum [Et ecce gladium] supra. 6. Cythara & lyra in conuiuiis vestris Tertio, contemnendi animum [comedamus] 1. Corinthiorum 15. Sapient. 2. Vmbræ transitus est tempus nostrum. [Et reuelata &c. [Hic ponitur sententia & possunt legi ex persona Domini, hæc blasphemia vestra reuelata] idest ego audiui [si dimittitur] quasi dicat, non credatis, supra. 2. Ne ergo dimittas. Vel ex persona prophetæ, hæc vox domini [reuelata est] Et hæc omnia quæ dicta sunt pertinent ad captiuitatem per Nabuchodonosor imperantem facta. [Hæc dicit dominus & cætera] Hic ponitur comminatio contra illos, ad quos pertinebat prælatio in spiritualibus. Et primo, contra sacerdotem qui tunc erat. Secundo, contra sacerdotalem ordinem, ibi. [In die illa Dominus & cætera.] Circa primum duo facit. Primo, prædicit illius depositionem, quia ciuitatem terrore concussus tradidit Sennacheribus idest inferiorem partem. Secundo, alterius substitutionem, ibi. [Et erit in die illa & cæt.] Circa primum tria facit. Primo, describit personam ex officio [qui habitat in tabernaculo] Sacerdotum erat excubare tabernaculo, vt habetur Nu. 1. [Præpositum] summum super decem. Secundo, arguit culpam triplicem indignæ habitationis. [Quid tu hic] facis in domo mea, indignus tali habitatione Hierm. 11. Quid est, quod dilectus meus in domo mea facit scelera multa? De se superbe præsumptionis [*Aut*, quasi quis hic] quasi dicat, æstimas te, ac si *esses* alicuius valoris, cum nihil sis. Zach. 11. O pastor & idolum. Curiosi sepulchri ædificationis [excidisti] hic in Hierusalem iuxta templum [memoriale] idest epitaphium [in excelso] idest in supremo situs sepulchri vel ad literam in alto sepulchrum suum collocauerat ad memoriam suam, sicut habetur 1. Machabe. 13. Tertio, comminatur pœnam ibi [Ecce dominus & cæt.] triplicem. Primo, captiuationis [sicut asportatur] ligatus & sine labore [gallinaceus] qui pullos ad modum gallinæ nutrit, castratus existens, qui capones dicuntur [& quasi amictum] leuiter super humerum leuatus. Hierem. 20. Tu Phassur & omnes habitatores domus tuæ, ibitis in captiuitatem, & in Babylonem venies, & ibi morieris, ibique sepelieris tu, & omnes amici tui. Secundo, confusionis [coronam] idest loco coronæ qua vtebatis cultu pontificali, habebis tribulationem [quasi pilam] quæ non inuenit altam stationem [currus gloriæ tuæ] qua ferebaris gloriosus, in confusionem tuam conuersus est [Et ignominiam domus Domini] idest gloria quam habuisti in domo Domini, vertetur tibi in ignominiam. Osee. 4. Gloriam eorum in ignominiam commutabo. Tertio, pœnam depositionis [Et expellam] tertii Regum secundo. Eiecit ergo Salomon Abiathar, vt non esset sacerdos Domini. [Et erit & cætera] Hic ponit alterius substitutionem. Et circa hoc tria ponit. Electionem [inuocauit] vnum de viginti quatuor vt legitur primi Par. 25. 1. Reg. 2. Suscitabo mihi sacerdotem fidelem, qui iuxta cor meum sit. Secundo, ipsius consecrationem, [& induam eum] quia cum vestibus pontificalibus consecrabantur, sicut patet Leuit. 18. de vestibus illis, & Exod. 28. Tertio, confert iurisdi-

ctionem [& poteſtatem] Et primo, quantum ad poteſtatem quam habebat in populo ponens poteſtatem [& poteſtatem] ſcilicet [dabo] Pſalm. 108. Fiant dies eius pauci, & epiſcopatum eius accipiat alter. [Et erit quaſi pater] Hier. 3, Dabo vobis paſtores iuxta cor meum, & paſcent vos ſcientia & doctrina. Secundo, quantum ad poteſtatem, quam habebat ad templum [& clauem] quæ aurea erat [domus Dauid] ideſt templi ad quod ædificandum Dauid impenſas præparauit, ſicut patet primo Paralip. in fine [ſuper humerum] ideſt ſuã gubernationem. Vel quia ea vtebatur, quaſi quodam ornamento. [Aperiet] quia ſibi licitum erat intrare ſemel per annum in ſancta ſanctorum, vt dicitur Hebræorum. 9. Tertio, quantum ad poteſtatem, quam habebat ſupra totum ordinem miniſtrantium [Et figam illum paxillum] diminutiuum de palo: ſicut enim ſuper palum aliquando ſuſpenduntur diuerſa vaſa, ita ad curam ipſius pertinebant diuerſa officia, quæ habent vſum diuerſorum vaſorum in miniſteriis domus Domini [in loco fidelium] ſcilicet templo. De hac poteſtate dicitur Numer. 2. & 24. [In die illa &c.] hic contra ſacerdotium totum, quod deſtructum eſt tempore Sedechiæ captiuante Nabuchodonoſor. Quæ enim dicta ſunt de Sobna pertinent ad tempus Sennacherib. [auferetur pax illius] Et vocatur hic paxillus, ipſum ſacerdotium, quod ceſſauit tempore captiuitatis. Oſeæ. 3. Dies multos ſedebunt filij Iſrael ſine rege, & ſine principe., & ſine ſacrificio, & ſine altari, ſine Ephot, & ſine Teraphim Nota ſuper illo verbo [Qui habitat in tabernaculo] Quia eſt multiplex tabernaculum. Primum, carnalis concupiſcentiæ, quod eſt porcorum. Hebr. vltimo, Habemus altare de qno edere non habent poteſtatem, qui tabernaculo deſeruiunt. Secundum, eſt temporalis, & naturalis vitæ, quod eſt hominis. 2. Pet. 1. Certus ſum enim, quod velox eſt depoſitio tabernaculi mei. Tertium, eſt militantis eccleſiæ, quod eſt pugnantium, ſupra 5. Tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æſtu. Quartum eſt contemplatiuæ, quod eſt quieſcentium. Pſalm. 132. Introibimus in tabernaculum eius. Quintum, eſt cœleſtis patriæ viſionis æternæ, quæ eſt omnium beatorum infra. 33. Oculi tui videbunt Hieruſalem ciuitatem opulentam, tabernaculum quod nunquam transferri poterit.

CAP. XXIII.

ONus Tyri. Vlulate naues maris, quia vaſtata eſt domus, vnde venire conſueuerant, de terra Cethim reuelatum eſt eis. Tacete qui habitatis in inſula: negotiatores Sidonis. Transfretantes mare repleuerunt te. In Aquis multis, ſemen Nili, meſſis fluminis fruges eius, & facta eſt negotiatio gentium. Erubeſce Sydon ait mare, fortitudo maris dicẽs. Non parturiui, & non peperi, & non enutriui iuuenes, nec ad incrementum perduxi virgines. Cum auditum fuerit in Ægypto, dolebunt cum audierint de Tyro. Tranſite maria, vlulate, qui habitatis in inſula. Nunquid non veſtra hæc eſt, quæ gloriabatur à diebus priſtinis in antiquitate ſua? Ducent eam pedes ſui longe, ad peregrinandum. Quis cogitauit hoc ſuper Tyrum, quondam coronatam? Cuius negotiatores principes, & inſtitores eius inclyti terræ. Dominus exercituum cogitauit hoc, vt detraheret ſuperbiam omnis gloriæ, & ad ignominiam deduceret vniuerſos inclytos terræ. Tranſi terram tuam, quaſi fluuium filia maris, non eſt cingulum vltra tibi. Manum ſuam extendit ſuper mare, conturbauit regna. Dominus mandauit aduerſus Chanaũ, vt contereret fortes eius. Et dixit. Non adiicies vltra vt glorieris, calumniam ſuſtinens virgo filia Sydonis. In Cethim conſurgens transfreta, ibi quoque non erit requies tibi. Ecce terra Chaldæorum, talis populus non fuit. Aſſur fundauit eam. In captiuitatem traduxerunt robuſtos eius, ſuffoderunt domos eius, poſuerunt eam in ruinam. Vlulate naues maris, quia deuaſtata eſt fortitudo veſtra. Et erit in die illa, in obliuione eris ô Tyre ſeptuaginta annis, ſicut dies regis vnius. Poſt ſeptuaginta annos, erit Tyro quaſi canticum meretricis. Sume tibi cytharam, circui ciuitatem, meretrix obliuioni tradita. Bene cane, frequenta canticum, vt memoria tui ſit. Et erit poſt ſeptuaginta annos: viſitabit Dominus Tyrum, & reducet eam ad mercedes ſuas, & rurſum fornicabitur cum vniuerſis regnis terræ ſuper faciem terræ, & erunt negotiationes eius, & mercedes eius ſanctificatæ Domino. Non condentur neque reponentur, quia his, qui habitauerint coram Domino, erit negotiatio eius, vt manducent in ſaturitatem, & veſtiantur vſque ad vetuſtatem.

In parte iſta comminatur contra Tyros, qui populo Dei iungebantur mercationum ſocietate. Et diuiditur in duas Primo, comminatur deſtructionem, quæ facta eſt à Nabuchodonoſor. In ſecunda, promittit liberationem, ibi. [Et erit poſt ſeptuaginta & cætera.] Circa primum tria ponit, Ptimo, compatientium triſtitiam. Secundo, timentium fugam ibi.] Tranſite & cætera] Tertio, deſtructionis pœnam ibi [Dominus mandauit & cætera.] Circa primum tria ponit. Primo dolorem mercatorum ponens eorum planctum [Vlulate naues] ſcilicet carthaginenſes. Apoc. 17. Mercatores terræ, de virtute diuitiarum eius diuites facti ſunt. Et planctus montium [vaſtata eſt domus] ideſt Tyrus [venire conſueuerat] negotiatio, & etiam cognoſcendi modum [de terra Cethim] ideſt Græcia 1. Machab. 1.

Egreſſus de terra Cetim Darius. Secundo, ponit ſtuporem [tacete] adiungens tria in quibus gloriabatur, ſcilicet immutatione loci] qui habitatis. [In multitudine mercimonij] negotiatio [ideſt in qua negotiantur [repleuerunt] diuitiis in abundantia frumenti] ſemen Nili fluminis] eſt meſſis & fruges eius] ſcilicet Tyri, quia de Ægypto veniebat eis multum de tritico. [Et ideo facta eſt negotiatio gentium] Ezech. 27. Dices Tyro, qui habitat in introitu maris, negotiationi populorum ad inſulas multas &c. Tertio,

ponit confusionem vicinorum. Et primo Sydoniorum quorum Colonia Tyrus erat [mare] ideſt marini negociatores [ait ô Sydon erubeſce] quia non defendiſti Tyrum [quia fortitudo maris] ideſt Tyrus eſt [dicens, non parturiui] ad defenſionem Tyri. Vel aliter [Sydon ait: O mare ,fortitudo maris] ideſt terræ [erubeſce] ideſt non valuit mihi parturiuiſſe, quia capta ſum. Vel aliter [Mare] ideſt fortitudo maris] ideſt negociatores qui fortes ſunt in mari [ait Erubeſce Sydon, dicens non parturiui] ad defenſionem Tyri, vel aliter [Sydon ait mare fortitudo maris] ideſt Tyre, erubeſce tu Tyre, dicens quæ ſequentur. Vel Sydon dicens: cum vos ex me geniti ſitis ô Tyre, ita capti eſtis ac ſi non parturiſſem. Secundo, Ægyptiorum [cum auditum.] 1. Regum. 3. Ecce ego faciam verbum in Iſrael, quod quicunque audierit tinnient [Tranſite &c.] Hic prædicit fugam timentium, quantum ad illos, qui Nabuchodonoſor impugnante ciuitatem fugerunt in Ægyptum cum nauibus. Et primo hortatur ad fugam. Secundo, ad fugæ conſtantiam, vel feſtinantiam, ibi. [Tranſi terram &c.] Circa primum tria. Primo, timentium fugam. [Tranſite] Vel fugientes [vlulate remanentes] ſupra 16. Derelictæ ſunt propagines eius, tranſierunt mare. Secundo, remanentium ignominiam [Nunquid] Et circa hoc duo facit. Primo, prædicit ignominiam, commemorans primo priſtinam gloriam [nunquid non hæc veſtra] ſcilicet ciuitas, [ducent] quantum ad captiuos. Baruc. 4. Delicati mei ambulabunt vias aſperas. Tertio, admirationem ponens. Primo, admirantis quæſtionem, [quis cogitauit coronatam] quaſi reginam aliarum ciuitatum [principes] præ nimiis delitiis. Ezech. 26. Quomodo periiſti, quæ habitas in mari vrbs inclyta, quæ fuiſti fortis in mari, cum habitatorib. tuis ? Et ſubiungit reſponſionem [Dominus exercituum, vt detraheret ſuperbiam &c.] Iob. Diſperge ſuperbos in furore tuo, & reſpiciens omnem arrogantem humilia. [Tranſi terram &c.] Hic hortatur ad velociter fugiendum. Et primo, ponit exhortationem [tranſi quaſi fluuium] quod cito nauigio tranſitur. Hier. 46. Vaſa tranſmigrationis fac tibi habitatrix filia Ægypti. Secundo, aſſignat rationem ex parte ipſorum. [Non eſt cingulum vltra tibi] ideſt fortitudo Aliter ex parte Dei manum ſuam extendit ſuper mare [ſuper it. Deſolabit Dominus linguam maris Ægypti] Dominus mandauit &c.] Hic comminatur deſtructionem. Et primo, perſecutionis flagellum. Secundo prædicit compaſſionis planctum ibi [Vlulate &c.] Tertio determinat deſtructionis tempus ibi [Et erit in die illa &c. [Circa primum, tria facit. Primo, denuntiat diuinam indignationem, ponens præceptum] mandauit [Nabuch. aduerſus Chanaam,] in qua eſt Tyrus 4. Reg. 18. Dominus dixit mihi, aſcende ad terram hanc, & demolire eam. Et finem intentum. [Et dixit: non ad duces vltra vt glorieris, & calumniam ſuſtinens] accuſata de ſuperbia. Hier. 10. Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua, nec diues in diuitiis ſuis. Excludit etiam remedium [In Cethim conſurgens tranſfreta, ibi quoque non erit requies tibi.] Deut. 28. In gentibus quoque illis non quieſces, nec erit requies veſtigio pedis tui. Secundo ponit hoſtium fortitudinem. [Et ecce terra Chaldæorum talis populus non fuit] ante eos. [Aſſur] vel Nabuch. [fundauit eam] Dan. 4. Nonne hæc eſt Babylon, quam ædificaui ? Tertio, ponit deſtructionem, quantum ad captiuationem hominum. [In captiuitatem tranſduxerunt robuſtos.] ſupra. 5. Deſcendent fortes eius, & populus eius, & ſublimes, glorioſique eius, ad eum. Quantum ad deſtructionem domorum [ſuffoderunt] domos, ſupra. 17. Erit ſicut aceruus lapidum in ruina. [Vlulate &c.] Hic ponit planctum [Et erit &c.] Hic determinat tempus [ſicut dies regis vnius.] qui raro etiam tantum viuit, infra. 49. Dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus eſt mei [Poſt ſeptuaginta autem &c. Hic promittit liberationem. Et primo, ponit liberatorum cantum ponens canendi tempus. [Poſt ſeptuaginta quaſi canticum meretricis] quæ abiecta à viro, per cantilenas in quibus commemorat priſtinam dignitatem ſe iactitat, & cor mouet aliorum ad miſericordiam. Ponit etiam canticum quantum ad inſtrumentum [ſume tibi cytharam] Quantum ad locum [Circui ciuitatem,] quantum ad modum, [bene cane] quantum ad numerum, [frequenta. [Ponit etiam fructum, [vt memoria tui ſit.] Her. 3. Vulgo dicitur. Si dimiſerit vir vxorem ſuam, & recedens ab eo duxerit virum alterum nunquid reuertetur ad eum vltra ? Secundo, promittit liberantis beneficium, [Et erit poſt 70. &c. fornicabitur] ideſt negotiabitur. Hier. 30. Glorificabo eos, & non attenuabuntur. Contra. Ezech. 27. Ad nihilum deducta es, & non eris in perpetuum. Gloſſa ibi ideſt in memoria quæ eſt vita vnius hominis, quod eſt per ſeptuaginta annos Pſalm. 89. Dies annorum noſtrorum, in ipſis ſeptuaginta anni. Tertio, ponit liberationis fructum. [Et erunt.] infra. 60. Aurum pro ære afferam, & pro ferro afferam argentum [Nota ſuper illo verbo, [ſume cytharam. [Quod per cytharam ſignificatur recta vita.] Primo, quantum ad carnis mortificationem, propter chordarum materiam. Pſalm. 70. Pſallam tibi in cythara ſanctus Iſrael. Secundo, quantum ad virtutum connexionem propter cantus concordantiam ſupra. 16. Venter meus ad Moab, quaſi cythara ſonabit. Tertio, quantum ad dulcedinem boni operis propter audientis lætitiam. Iob. 21. Tenent tympanum & cytharam, & gaudebunt ad ſonitum organi [Item nota ſuper illo verbo. [Circui ciuitatem.] Quia debet homo circuire ciuitatem. Primo, propriæ conſcientiæ, recogitando peccata. *Eccl.* 12. Circuibunt in plateis plangentes, antequam *rumpatur* funiculus argenteus. Secundo, militantis eccleſiæ, imitando iuſtorum exempla. Pſalm. 77. Circundate Sion & complectimini eam. Tertio, cœleſtis patriæ, cogitando ſanctorum præmia. Cant. 3. Surgam & circuibo ciuitatem. [Item] nota ſuper illo verbo, [bene cane] Quod debet homo bene canere. Primo, hilariter. Pſalm. 146. Deo noſtro iucunda ſit laudatio. Secundo attentè, primæ Cor. 14. Pſallam ſpiritu, pſallam & mente Tertio, deuote. 2. Parali. 29. Obtulit populus hoſtias. & laudes mente deuota. [Item nota ſuper illo verbo] frequenta canticum quod debet frequentari. Primo; propter ipſius magnitudinem. Eccl. 43. Glorificantes Dominum quantumcunque potueritis, ſuperualebit adhuc, & admirabilis magnificentia eius. Secundo, propter bonorum interiorum multitudinem. Pſal. 107. Cantate, exultate & pſallite. Tertio, propter peccatorum abundantiam. Pſ. 118. Septies in die laudem dixi tibi. Domine Deus meus ne perdas me.

CAP. XXIV.

ECce Dominus diſſipabit terram, & nudabit eam: & affliget faciem eius, & diſperget habitatores eius. Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos; & ſicut ſeruus, ſic dominus eius, & ſicut ancilla, ſic domina eius. Sicut emens ſic ille qui vendit, ſicut fœnerator ſic is, qui mutuum accipit, ſicut qui repetit, ſic qui debet. Diſſipatione diſſipabitur terra, & direptione prædabitur.

prædabitur. Dominus enim locutus est A verbum hoc: luxit & defluxit terra, & infirmata est, defluxit orbis, & infirmata est altitudo populi terræ. Et terra interfecta est ab habitatoribus suis, quia transgressi sunt leges, mutauerunt ius, dissipauerunt fœdus sempiternum. Propter hoc, maledictio vorabit terram, & peccabunt habitatores eius. Ideoque insanient cultores eius, & relinquentur homines pauci. Luxit vindemia, infirmata est vitis ingemuerunt omnes, qui lætabantur corde. Cessauit gaudium tym- B panorum, quieuit sonitus lætantium, conticuit dulcedo cytharæ. Cum cantico non bibent vinum, amara erit potio bibentibus illam. Attrita est ciuitas vanitatis, clausa est omnis domus, nullo introeunte. Clamor erit super vino in plateis, deserta est omnis lætitia, translatum est gaudium terræ. Relicta est in vrbe solitudo, & calamitas opprimet portas.

Quia hæc erunt in medio terræ, in medio populorũ. Quomodo si paucæ oliuæ, quæ remanserunt excutiantur ex olea, C & racemi cum fuerit finita vindemia. Hi leuabunt vocem suam, atque laudabunt, cum glorificatus fuerit Dominus hinnient de mari. Propter hoc, in doctrinis glorificate Dominum, in insulis maris nomen Domini Dei Israel. A finibus terræ laudes audiuimus gloriam iusti. Et dixi. Secretum meum mihi. Væ mihi. Præuaricantes præuaricati sunt, & præuaricatione transgressorum præuariti sunt. Formido, & fouea, & laqueus D super te, qui habitator es terræ. Et erit qui fuerit à facie formidinis, & cadet in foueam, & qui se explicauerit de fouea, tenebitur laqueo, quia catarractæ de excelsis apertæ sunt, & concutientur fundamenta terræ. Confractione confringetur terra, contritione conteretur terra. Commotione commouebitur terra, agitatione agitabitur terra, sicut ebrius, quasi tabernaculum vnius noctis. Et grauabit eam iniquitas sua, & corruet, E & non adiicietur, resurgat. Et erit in die illa, visitabit Dominus super militiam cœli in excelso, & super reges terræ qui sunt super terram. Et congregabuntur in congregatione vnius fascis in lacum, & claudentur ibi in carcere, & post multos dies visitabuntur. Et erubescet luna, & confundetur sol, cum regnauerit Dominus exercituum, in monte Sion, & in Hierusalem, & in conspectu senum suorum fuerit glorificatus.

In parte ista comminatur destructionem totius terræ, vel quæ facta est in singulis regnis & diuersis partibus. Vel quæ futura est in die iudicij, secundum quod supra 14. est dictum. Hoc est consilium quod cogitaui super omnem terram, & hæc manus extenta super vniuersas gentes. Quamuis quidam hic exponant de terra Iudæorum. Vel de terra Babylonis, vel de terra Idumeorum. Diuiditur autem in duas. Primo, comminatur contra terræ habitatores. In secunda, contra populorum gubernatores, ibi [Et erit in die &c.] Circa primum, tria ponit. Primo, destructionem hominum. Secundo, subtractionem gaudiorum, ibi. [Luxit vindemia & cæt.] Tertio, multitudinem periculorum, ibi. [Præuaricatores &c. Circa primum tria. Primo, comminatur destructionem [nudabit] euacuando habitatoribus [dissipabit] priuando cultoribus [affliget] diuersis pœnis [faciem] idest habitantes in superficie. [Disperget] in diuersa diuidendo per captiuitatem. Ioel. 1. Nudans spoliauit eam, & proiecit. Secundo, destructionis vniuersalitatem, quantum ad punitos, adæquans differentes dignitate [sicut populus] conditione [sicut seruus] rerum possessione [sicut emens.] Ioan. 3. Paruus & magnus ibi sunt, & seruus liber à Domino suo. Quantum ad diuersitatem pœnarum [dissipationem] ponens rerum amissionem, quantum ad immobilia [dissipabitur] quantum ad mobilia [prædabitur] Hierem. 12. Desolatione desolata est omnis terra, quantum ad pœnitentiæ deiectionem [luxit & defluxit] præteritum pro futuro idest defluet lugens pro infirmitate, & hoc est. [Infirmata est] vt hoc dictum sit quantum ad populares. Secundo, quantum ad potentes, [defluxit orbis] idest rectores orbis, supra 13. Visitabo super orbis mala. Ponit etiam hominum interfectionem. [Et terra] Psalmo 105. Interfecta est terra. Tertio, ostendit pœnæ æquitatem, qua transgressi sunt. Et hoc per comparationem ad culpam. Vnde duo facit. Primo, ponit culpam [leges scriptas, vel naturales [ius] consuetudinis, [fœdus] amicitiæ [sempiternum] quia ex similitudine speciei causarum, Osee 8. Transgressi sunt fœdus meum, & legem meam præuaricati sunt Soph. 3. Polluerunt sanctuarium meum, iniuste egerunt contra legem. Secundo, comminatur pœnam propter hoc quadruplicem. Primo, diuinæ maledictionis [Maledictio] Hier. 23. A facie maledictionis luxit terra. Secundo, diuinæ desertionis [Peccabunt] quasi dicat Domino eos derelinquente. Roman. 1. Propterea tradidit eos Deus in passiones ignominiæ. Apoc. vlt. Qui in sordibus est sordescat adhuc. Tertio, infatuationis. [Ideoque insanient] Psalm. 57. Conuersi sunt in arcum prauum. Quarto, diminutionis [derelinquetur] Deut. 28. Remanebitis pauci numero. Luxit vindemia &cætera.] Hic comminatur subtractionem gaudiorum, quantum ad malos. Et secundo, gaudia bonorum, ibi. [Quomodo si paucæ & cætera] Et circa primum, tria. Primo, ponit cessationem lætitiæ quæ ex tribus erat, vel infertilitate terræ. [Luxit vindemia deficiens, idest causa luctus fuit, supra 16. In vineis non exultabit, neque iubilabit, vel in exercitio ludorum [cessabit gaudium] Apoc. 8. Vox cytharedorum cytharizantium in cytharis suis, vel in delitiis conuiuiorum [cum cantico non bibent & cætera.] supra 5. Cythara, & lyra, & tympanum & tibia, & vinum conuiuiis vestris. Secundo, ponit recompensationem tristitiæ [amara] quia in conuiuiis tristitiam habuerunt, contra delitias conuiuiorum. Amos 7. Conuertam festiuitates vestras in luctum [Attrita] contra vanitatem ludorum. Psalm. 38. Vniuersa vanitas. Eccles. 1. Vanitas vanitatum & omnia vanitas [ciuitas Babylonis quælibet anima [Clamor]

conquerentium de defectu vini, centra ſterilitatem. Amos 5. In omnibus vineis erit planctus. Tertio, concludit communicationem [deſerta] commutata in triſtitia. Luc. 6. Væ vobis, qui ridetis, quia flebitis. Prouer. 14. Riſus dolore miſcebitur [Quomodo & cæt.] Hic ponit gaudia bonorum. Et primo prædicit laudem futurorum, quorum prædicit ſalutem. [Quomodo ſi paucæ] pauci ſaluabuntur reſpectu aliorum, ſupra 17. Relinqueturin ea ſicut excuſſio oleæ duarum aut trium oliuarum. Et ponit ipſorum laudem [laudabunt Hinnient] ſicut equi ad ſignificandum magnam lætitiam, infra 52. Vox ſpeculatorum tuorum. Leuauerunt vocem, ſimul laudabunt. Secundo, inducit laudem præſentibus, ibi. [Propter hoc & cætera] Et primo, ponit præceptum [in doctrinis] ideſt docendo alios. Alia tranſlatio laudationibus.] Eccleſiaſt. 43. Glorificantes Dominum quantumcũque poteritis, ſuperualebit adhuc. Secundo, deſignat præcepti explementum [à finibus terræ iuſti] ideſt Chriſti infra ſexageſimo ſecundo, Ecce Dominus auditum faciet in extremis terræ. Tertio, implentium præmium [Et dixi Secretum] de præmiis eorum, primo Corinthiorum 2. Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparauit Deus diligentibus ſe [mihi] ſol [Væ mihi] quia non poſſum aliis enarrare, ſecundo Corinthiorum. 12. Audiui arcana verba, quæ non licet homini loqui. De pœnis damnatorum, Væ mihi quantas pœnas video. Et ſic tenet ſe cum parte ſequenti. [Præuaricantes & cætera.] Hic comminatur multitudinem periculorum. Et circa hoc duo facit. Primo, arguit diuerſitatem peccatorum. [Præuaricantes] omittendo, tranſgreſſi committendo. Pſal. 128. Præuaricantes reputaui omnes peccatores terræ. Secundo comminatur multitudinem periculorum. Et primo ponit hanc multitudinem [formido] Loquitur ad ſimilitudinem eorum, qui præ timore inſequentes fugiunt ſupra. 8. Cadent & conterentur, & irretientur & capientur, Secundo, euadendi impoſſibilitatem. [Et erit qui fugerit] quaſi dicat, decidet in Scyllam, cupiens vitare Charybdim. Ioel. 1. Reſiduum locuſtæ comedit bruchus. Et aſſignat cauſam, quia de cœlo & de terra veniet eis tribulatio. Et hoc eſt [cataractæ] ideſt occulti meatus, per quos aqua tranſit. Geneſ. 7. Cataractæ cæli apertæ ſunt. Tertio, oſtendit reparationis impoſſibilitatem ſub triplici ſimilitudine, ſcilicet re diuiſæ, quæ non integratur [confractione] quantum ad partes magnas, [contritione, quantum ad paruas. Amos. 9. Ecce oculi Domini ſuper regnum peccans, & conteram illud à facie terræ. Et per ſimilitudinem rei commotæ & quæ non ſtabilitur [commouebitur] de loco ad locum [Agitabitur] quaſi tremens in proprio loco [ſicut ebrius] per ſimilitudinem tentorij viatoris, quod in eodem loco non firmiter figitur. [Et quaſi tabernaculum] infra 38. Generatio mea ablata eſt, & conuoluta eſt à me quaſi tabernacula paſtorum Et aſſignat cauſam [Et aggrauabit] quaſi pondus graue grauatæ ſunt ſuper me, [Et erit &c.] Hic agitur contra populorum gubernatores. Et circa hoc tria ponit. Primo, ponit eorum pœnam, [In die illa] iudicii [militiam] ideſt, dæmones, & ſuper eoſdem [reges.] Io. 12. Nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Vel etiam malos reges. [Congregabuntur] ſimul in infernum Matth. 25. Qui paratus eſt diabolo; & angelis [faſcis] Matth. 13. Alligate ea in faſciculos ad comburendum; vt ſint ſimiles in pœna, qui fuerunt ſimiles in culpa. Vel [in die illa,] ſcilicet, deſtructionis ſingulorum regnorum [militiam] idola, ſcilicet ſolis & lunæ, & aliarum ſtellarum. 4. Reg. 21. Adorauit omnem militiam cœli. [Et congregabuntur] per deſtructionem, infra. 34. Tabeſcet omnis militia cœlorum. Secundo; determinat miſeriam quantum ad tempus. [& poſt multos dies viſitabuntur] quia poſt quantumlibet tempus tormentis punientur in æternum. Matth. 25. Ite, maledicti in ignem æternum. Vel in die iudicii: vt ſtatim ad infernum peracto iudicio redeant, vel ſecundum aliam expoſitionem conſolabuntur, quia poſt tempeſtatem, omnibus aliquam tranquillitatem facit Tertio punientis gloriam. Et primo, iudicis. [Et erubeſcet Luna, & confundetur Sol] ideſt, ſplendor eius nihil reputabitur comparatione ſplendoris corporis Chriſti. Ioel. 2. Sol conuertetur in tenebras, & Luna in ſanguinem, antequam veniat dies Domini magnus, & terribilis. Vel cultoris Solis & Lunæ. Secundo aſſeſſorum [Cum regnauerit. Senum] ſupra 3. Dominus ad iudicandum veniet cum ſenatoribus terræ. [Nota ſuper illo verbo [amara potio.] Quia potio peccati eſt amara. Primo propter conſcientiæ remorſum. Prouer. 5. Nouiſſima illius amara ſunt. Secundo, propter mortis motum. Eccl. 42. O mors, quam amara eſt memoria tua. Tertio propter diuinæ dulcedinis defectum. Hier. 2. Scito, & vide quia malum, & amarum eſt reliquiſſe te Dominum Deum tuum. Quarto, propter pœnitentiæ planctum, infra 38. Recogitabo tibi annos meos in amaritudine animæ meæ. Nota ſuper illo verbo [ſecretum.] Quia Dei magnalia ſunt ſecreta. Primo, propter eorum magnitudinem. Matth. 19. Non omnes capiunt verbum hoc Ioan. 3. Si terrena dixi vobis, & non creditis, quomodo ſi dixero vobis cœleſtia, credetis? Secundo, propter eorum dignitatem. Matt. 13. Vobis datum eſt noſſe myſterium regni Dei, cæteris autem in parabolis. Tertio, propter aliorum idoneitatem. Matt. 7. Nolite ſanctum dare canibus Nota ſuper illo verbo [Et erit in die illa: Viſitabit] Quod eſt viſitatio Domini, multiplex. Prima, condemnationis. Hier. 8. In tempore viſitationis ſuæ corruent. Secunda, correptionis. Pſ. 88. Viſitabo in virga iniquitates eorum. Tertia conſolationis. Lucæ 1. Viſitauit nos oriens ex alto.

CAP. XXV.

D DOmine Deus meus es tu, & exaltabo te, & confitebor nomini tuo, quoniam feciſti mirabilia, cogitationes antiquas fideles, Amen. Quia poſuiſti ciuitatem in tumultum, vrbem fortem in ruinam, domum alienorum vt non ſit ciuitas, & in ſempiternum non ædificetur. Super hoc laudabit te populus fortis, ciuitas gentium robuſtarum timebit te. Quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione ſua, ſpes à turbine, vmbraculum ab æſtu. Spiritus enim robuſtorum, quaſi turbo impellens parietem. Sicut æſtus in ſiti, tumultum alienorum humiliabis, & quaſi calore ſub nube torrente, propaginem fortium marceſcere facies. Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc, conuiuium pinguium, conuiuium vindemiæ, conuiuium pinguium medullatorũ vindemiæ defæcatæ. Et præcipitabit in monte iſto,

faciem

faciem vinculi colligati ſuper omnes populos: & talem quam orditus eſt, ſuper omnes nationes. Præcipitabit mortem in ſempiternum. Et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, & opprobrium populi ſui auferet de vniuerſa terra, quia Dominus locutus eſt. Et dicent in die illa. Ecce Deus noſter iſte, expectabimus eum, & ſaluabit nos. Iſte Dominus, ſuſtinuimus eum, & exultabimus, & lætabimur in ſalutari eius, quia requieſcet manus Domini in monte iſto. Et triturabitur Moab ſub eo ſicuti teruntur paleæ in plauſtro. Et extendit manus ſuas ſub eo, ſicut extendit natans ad natandum, & humiliabit gloriam eius cum alliſione manuum eius. Et munimenta ſublimium murorum tuorum concident, & humiliabuntur & detrahentur in terram, vſque ad puluerem.

Hic ponitur gratiarum actio. Et primo, de populi exaltatione. Secundo, de ipſius iuſtificatione. Cap. 26. [In die illa &c.] Tertio, de paterna comparatione, cap. 27. [In die illa] Prima, in duas. In prima, ponitur gratiarum actio.] Exaltabo te] ideſt, in aliis alte te prædicabo. [Confitebor] in me ipſo gratias agendo, Pſal. 9. Confitebor tibi Domine in toto corde meo. Secundo, ponitur natura gratiarum actionis. [Quoniam feciſti] Et primo in generali, quantum ad magnitudinem factorum [mirabilia] Iob. 5. Qui facit magna, & inſcrutabilia: quantum ad impletionem promiſſionum. [Fideles.] Eccleſ. 36. Da mercedem Domine timentibus te, vt Prophetæ tui fideles inueniantur. [Amen] ideſt, vere. Secundo, in ſpeciali ibi. [Quia poſuiſti &c.] Et primo, opera quæ pertinent ad depreſſionem malorum. Secundo, quæ pertinent ad exaltationem bonorum, ibi. [Et faciet Dominus &c.] Circa primum tria. Primo, comminatur pœnæ flagellum. Secundo, pœnæ fructum, ibi Super hoc &c.] Tertio, punitionis modum, ibi. [Sicut &c.] Dicit ergo primo [Ciuitatem. [Hieruſalem [alienorum] à Deo, ſcilicet Iudæorum [in ſempiternum non ædificetur:] quia nec in eodem poſtea loco conſtructa eſt, ſupra. 17. Ecce Damaſcus deſinet ciuitas eſſe. Michææ tertio. Sion, quaſi ager arabitur, & Hieruſalem, quaſi aceruus lapidum erit.

Vel de Babylone, ſiue de qualibet alia ciuitate gentilium eis aduerſantium [Super hoc &c.] Hic ponit fructum in ſubiectione hominum ad Deum. Et primo, ponit duo ſigna ſubiectionis. Primo, laudem. [Laudabit fortis] quantumcunque tibi ſubiectus, vel populus gentilis fortis in paſſionibus. [Secundo timorem] timebit te: [quæcunque [ciuitas.] infra. 60. Fortitudo gentium venerit tibi.

Secundo, aſſignat rationem, quam primo ponit, [quia factus es pauper] qui parum habet, etſi ſufficiens ſibi [egeno] qui eget. Pſal. 83. Factus eſt mihi Dominus in refugium, & Deus meus in adiutorium ſpei meæ. Secundo ponit ſimilitudinem, ſpes] defenſionis [à turbine] propter violentiam perſequentis [vmbraculum] conſolationis, [ab æſtu] propter afflictionem perſecutionis, infra. 32. Erit vir ſicut qui abſconditur à vento, & celat ſe à tempeſtate. Tertio, ponit expoſitionem [ſpiritus] ideſt, indignatio, & ſuperbia, ſupra. 21. Sicut turbines ab Aphrico veniunt de deſerto venit: de terra horribili. [Sicut æſtus &c.]

A Hic ponit punitionis modum, quantum ad afflictionem [Sicut æſtus in ſiti] affligit [tumultum] ſuperbum clamorem, quantum ad ſterilitatem, [& quaſi calore ſub nube] adunata ex vento auſtrali, quæ etiam quandoque propter nimium calorem, fructus vitis deſtruunt. Iac. 1. Exortus eſt ſol cum ardore, & areſcit fœnum & flos eius decidit. Et faciet Dominus &c.] Hic ponit ea, quæ pertinent ad exaltationem bonorum. Et hoc tripliciter. Primo quantum ad abundantiam honoris quam deſcribit ſub metaphora [conuiuium] quod paratur de animalibus pinguibus, & vino depurato [in monte hoc,] quia ibi Chriſtus paſſus eſt, vnde nobis omnia bona prouenerunt: vel quia iudicabit, vt dicitur Matt. 22. Ecce prandium meum paraui, tauri mei, & altilia ſunt occiſa.

B Secundo, quantum ad ſubtractionem malorum. [Et præcipitabit.] Quantum ad mortis pœnam quam nominat vinculum, ut quantum iuſta Dei ſententia, ordinata eſt. 1. Corint. 15. Abſorpta eſt mors victoria. Oſe. 13. Ero mors tua, mors morſus tuus, ero inferne. Doloris triſtitiam. [Et auferet] Apocal. 21. Abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis ſanctorum. Confuſionis ignominiam [Et opprobrium] Supra. 4. Auferam ſepem eius & erit in direptionem.

Quidam referunt, hoc ad iudicium præſtitum in morte Holofernis, qui contra omnes gentes veniebat, & ſimiliter de conuiuio, & ponit gratiarum actionem. [Et dicent, ſuſtinuimus] patienter expectando. Eccl. 2. Metuentes Dominum, ſuſtinete miſericordiam eius. Et ponit rationem [quia requieſcet [cum C quo nihil malum poteſt eſſe. Pſal. 131. Hæc requies mea in ſæculum ſæculi. Tertio, quantum ad hoſtium oppreſſionem, ſcilicet Moabitarum, qui propter ſomnum, maxime eis infeſti erant. Et primo, ponit eorum afflictionem [Triturabitur.] Amos 1. Triturauerunt in plauſtris ferreis Galaad. Secundo, plenariam ſubiectionem [Extendet manus] quaſi proſtratus, & petens miſericordiam, vel auxilium, infra 49. Vultu in terra demiſſio, adorabunt te. Et munitionum deſtructionem [& munimenta de quibus habetur, ſupra ſexto. Nota ſuper illo verbo [Confitebor nomini.] Quia eſt multiplex confeſſio. Prima, humilitatis. Iac. vlt. Confitemini alterutrum peccata veſtra. Secunda, veritatis. Roma. 10. Corde creditur ad iuſtitiam: ore autem confeſſio fit ad ſalutem. Tertia, laudis. Pſalm. 32. Confitemini Domino in cythara. Quarta, gratiarum actionis, ſupra 12. Confitebor tibi Domine, quoniam iratus es mihi, conuerſus eſt furor tuus & conſolatus es me. Item, nota ſuper illo verbo [Amen] Quia Amen eſt hebræum, & quandoque eſt verbum, ideſt, fiat Deut. 27. Et dicet omnis populus. Amen. Quandoque aduerbium, ideſt, vere. Ioan. 6. Amen, Amen dico vobis. Quandoque nomen, ideſt veritas. Apoc. 3. Hæc dicit. Amen. Quandoque eſt græcum, ideſt, ſine defectu, ab a, quod eſt ſine, & men, quod eſt defectus Roman. 9. Qui eſt Deus benedictus in ſæcula. Amen. Nota ſuper illo verbo [Conuiuium pinguium.] Quia eſt triplex conuiuium. Primum, familiare militantis eccleſiæ. In quo proponit tria.

Primo, amaritudinem paſſionis, Exod. 12. Comedetis illud cum lactucis agreſtibus. 1. Cor. 13. Quotieſcumque manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis, donec veniat. Secundo, dulcedinem dilectionis. Sap. 16. Panem de cælo præſtitiſti eis ſine labore: omne delectamentum in ſe habentem, & omnis ſaporis ſuauitatem. Tertio, pinguedinem, quantum ad effectum. Pſalm. 22. Impinguaſti in oleo caput meum. Secundum, eſt conuiuium priuatim animæ. In quo proponit tria. Primo, vinum amoris. Can. 1. Meliora ſunt vbera tua vino.

Secundo, mel contemplationis. Psalm. 118. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Tertio, lac depurationis ad crescendum in perfectum. 2. Pet 1. Rationabiles sine dolo, lac concupiscite. Tertium, est conuiuium solenne cœlestis curiæ In quo proponit tria. Primo, vinum ad ebrietatem, Cantic. 3. Comedite amici, & bibite, & inebriamini chariſſimi. Secundo, [mei] ad satietatem. Psal. 16. Satiabor cum apparuerit gloria tua. Tertio, [lac] ad perfectionem cordis, & animæ. Cantic. 5. Oculi tui sicut columbæ super riuulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ.

CAP. XXVI.

IN die illa cantabitur canticum istud, in terra Iuda. Vrbs fortitudinis nostræ Sion, saluator ponetur in ea murus, & antemurale. Aperite portas, & ingredietur gens iusta, custodiens veritatem, vetus error abiit, seruabis pacem: pacem, quia in te sperauimus. Speraſtis in Domino, in sæculis æternis, in Domino Deo forti in perpetuum. Quia incuruabit habitantes in excelso, ciuitatem sublimem humiliabit, humiliabit eam vsq; ad terram, detrahet eam vsque ad puluerem. Conculcabit eam pes, pes pauperis, gressus egenorum. Semita iusti recta est, rectus callis iusti ad ambulandum. Et in semita iudiciorum tuorum Domine iustinuimus te, nomen tuum, & memoriale tuum, in desiderio animæ. Anima mea desiderauit te in nocte, sed & spiritu meo in præcordiis meis, de mane vigilabo ad te. Cum feceris iudicia tua in terra, iustitiam discent habitatores orbis. Misereamur impio, & non discet iustitiam. In terra sanctorum iniqua gessit, non videbit gloriam Domini. Domine exultetur manus tua, vt non videant: videant, & confundantur zelantes populi, & ignis hostes tuos deuoret. Domine dabis pacem nobis. Omnia enim opera nostra, operatus es nobis. Domine Deus noster, possederunt nos Domini absque te, tantum in te recordemur nominis tui. Morientes non viuant, gigantes non resurgant Propterea visitasti, & contriuisti eos, & perdidisti omnem memoriam eorum. Indulsisti genti Domine, indulsisti genti: Numquid glorificatus es? Elongasti omnes terminos terræ. Domine in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris, doctrina tua eis, Sicut quæ concepit, cum appropinquauerit ad partum, dolens clamat in doloribus suis, sic facti sumus. A facie tua Domine concepimus, & quasi parturiuimus, & peperimus spiritum salutis. Iustitiam non fecimus in terra: ideo non ceciderunt habitatores terræ. Viuent mortui tui; interfecti mei resurgent. Expergiscimini, & laudate, qui habitatis in puluere: quia ros lucis ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinam. Vade populus meus intra in cubicula tua, claude ostia tua super te. Abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat ind ꝯnatio. Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, vt visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum, & reuelabit terra sanguinem suum, & non operiet vltra interfectos suos.

In parte ista gratias agit de populi iustificatione. Et diuiditur in duas. In prima, prædicit iustorũ statum. In secunda, ostendit iustitiæ fructum, ibi. [Vetus error &c.] Circa primum duo. Primo enim prædicit iustorum fiduciam [In die illa] Post reditum de captiuitate & afflictionem Moabitarum à Machabæis. Vel post Christi aduentum. [O Sion saluator.] Christus vel Iudas Machabæus est [vrbs fortitudinis in ea] scilicet protectione [ponetur murus, & antemurale.] Christi tantum. Ad literam, tempore Machab. [murus] ideſt defendens, vel murus Christus [Antemurale] scilicet prophetæ, vel aliter [Sion] est vrbs [saluator, Deus, vel Christus] vel Iudas Machabæus [murus] ideſt, defendens sicut murus. Prou. 18. Turris fortissima, nomen Domini. Zach. 2. Ero eis, ait Dominus murus ignis in circuitu. Secundo, Dominus prædicat eorum iustitiam, dicens ad Angelos [Aperite portas] cœli, vel virtutis clausas peccatis: vel ad literã, non oportet vos claudere portas propter infideles, quia omnes erunt iusti. Ps. 117. Hæc porta domini, iusti intrabunt in eam. [Vetus error, &c.] Hic ponit iustitiæ fructum, scilicet pacem, de qua. Primo, ponitur *populi* petitio, quæ tria continet. Ponitur enim idoneitas petentium [Vetus error] scilicet idololatriæ. 2. Cor. 3. Vetera transierunt: postulatur pacis beneficium [seruabis pacem] corporis & animæ: infra. 32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis iustitiæ & in requie opulentiæ, allegatur pacis meritum; quia in te sperauimus. [Ecc. 2. Quis sperat in Domino & confusus est? Secundo ponitur Prophetæ responsio, qui est mediator inter populum & Deum. [Speraſtis.] Et diuiditur in tres. In prima, ponitur pacis promissio In secunda, pacis impetratio, ibi [Semita, &c.] Circa primum tria. Primo concedit meritum. [Iustitiam, &c.] In tertia, impetratæ pacis denunciatio, ibi. [Speraſtis in Domino in sæculis] ideſt, semper. Psalm. 27. In ipso sperauit cor meum, & auditus sum. Secundo adhibet consilium, [in Domino Deo] supple sperare. Matth. 10. qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Tertio, promittit pacis beneficium, pro destructione hostium, quia [incuruabit habitantes] Iudæi referunt ad Romanos. Potest autem referri ad quoslibet ipsorum hostium. Vel mystice ad ipsos Iudæos, supra 25. Munimenta sublimium murorũ tuorum corruent. Et adiungit destruentium conditionem [Conculcabit eam pes pauperis] Iudæi qui parum habet [egenorum] qui eget plura habere. Vel si mystice, ponit meritum destructionis Iudæorum propter pauperem Christum, de quo in Psalm. 69. Ego autem egenus sum, & pauper. Et alibi 21. Ego sum pauper, & dolens [egenorum] discipulorum. Semita iusti, &c. Hic ponitur quasi disceptatio Prophetæ cum Domino, ad impetrandam petitionem populi. Et primo, inducit ad puniendum hostes per argumenta. Secundo, per experimenta, ibi. [Indu ſti

[Indulsisti, &c.] Circa primum, duo facit. Primo inducit vt puniat. Secundo, vt in pœna detineat, ibi, [Morientes, &c.] Circa primum, tria. Primo, inducit ad iustitiam. Secundo, excludit misericordiam, ibi, [Misereamur, &c.] Tertio, determinat pœnam, ibi, [Et non videbit, &c.] Prouocat autem ad iustitiam, tria imponens. Primo, iustitiæ rectitudinem, ibi, [semita iusti,] id est, iustitiæ. Sapient. 10. Iustum deduxit Dominus per vias rectas. Secundo, afflictorum expectationem proponens tria, scilicet, ipsam expectationem [in semita,] id est, per pœnam iudiciorum tuorum, quibus nos vindicas, & liberas. Psalm. 118. In æternum non obliuiscar iustificationes tuas, quia in ipsis viuificasti me. Expectantium desiderium, [nomen tuũ.] Hier. 23. Hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster. Desiderij assiduitatem: [quia die & nocte,] id est, omni tempore. Vel in prosperis, & aduersis, [anima mea.] Cant. 3. In lectulo meo, quæsiui quem diligit anima mea. Psal. 62. Deus Deus meus ad te de luce vigilo. Tertio, proponit iustitiæ vtilitatẽ. [Cum feceris iudicia.] Psal. 9. Cognoscetur Dominus iudicia faciens. [Misereamur. &c.] Hic excludit misericordiam. Et circa hoc duo facit. Primo, Dominus interroganti proponit misericordiam, [misereamur.] Psal. 118. Misericordia Domini plena est terra. Secundo, propheta excludit ipsam, propter eius inutilitatem, [& non discet.] Eccl. 8. Quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore vllo filij hominum perpetrant mala Eccles. 30. Equus indomitus euadet durus, & filius remissus euadet præceps, & propter peccati grauitatem, propter sacri loci prophanationẽ? [In terra sanctorum] Psal. 78. Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum. Hier. 11. Quid est, quod dilectus meus in domo mea facit scelera multa? [Et non videbit, &c.] Hic ponitur disceptatio de pœna determinanda. Et primo, Dominus interrogat, [Et non videbit,] quasi dicat. Numquid debeo hanc pœnam sibi dare, quod non videat? Vel remissiue, & sufficit hoc ad pœnam. Secundo, Propheta respondet, [Domine exaltatetur.] Tertio, Dominus pœnam determinat spiritualem: [Videant, & confundantur. Apoc. 1. Videbit eum omnis oculus, in gloria humanitatis, non diuinitatis. Et corporalem Apoc. 19. Missi sunt in stagnum ignis. Quarto, propheta congaudens consentit, proponens duo bona consequentia ex dicta scilicet pacem populi. Ergo [Domine] hoc facto [dabis pacem] & hoc de te sperauimus, [omnia enim.] Philip. 2. Deus est qui operatur in nobis velle, & perficere, [operatus est,] opera, id est, pœnas quibus sufficienter nos purgasti, infra 40. Suscepit de manu Domini duplicia. Secundo, laudem Dei. [Domine Deus possederunt.] Et ideo laudi tuæ vacare non potuimus [tantum in te:] non habentes alium Deum cui soli vacemus. Thren. vlt. Serui dominati sunt nostri. Nota super illo verbo, [vrbs fortitudinis.] Quod Christus est vrbs fortitudinis nostræ: quia nos confirmat. Primo in fide 1. Cor. 3. Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Secundo, in spe. Hebr. 6. Fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem. Tertio, in charitate. Ephes. 3. In charitate radicati, & fundati. Luc. 12. Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt ardeat? Quarto, in opere. Phil. 2. Deus est qui operatur in nobis velle, & perficere pro bona voluntate. Quinto, in tentatione, 1. Cor. 10. Fidelis Deus, qui non permittet vos tentari supra id, quod potestis. Sexto, in accusatione, 1. Ioan. 2. Aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum. Septimo, in remuneratione. Apoc. 3. Faciam illum columnam in templo Dei mei. Item, nota super illo verbo [aperite.] Quod aperire debemus portas per mediatorem. Primo, infernalis miseriæ, infra 38. Vadam ad portas inferi. Secundo, iustæ vitæ. Prou. vlt. Laudent eam in portis opera eius. Tertio, cœlestis gloriæ, Psal. 147. Confortauit seras portarum tuarum. Item, nota super isto verbo. [Pacem.] Quod tria sunt, quæ faciunt pacem in præsenti. Primo, contemptus temporalis opulentiæ, infra 57. Cor impij quasi mare feruens, quod quiescere non potest. Secundo, subiugatio carnalis concupiscentiæ. Eccl. 44. Pacificantes in domibus suis. Tertio, contemplatio diuinæ sapientiæ. Psal. 75. In pace factus est locus eius, & habitatio eius in Sion. Item, nota super illo verbo. [Semita iusti.] Quod est via iustitiæ recta. Primo, propter itineris breuitatem. Sap. 6. Ambulauimus vias difficiles. Secundo, propter situs æqualitatem: quia rectum est illud cuius medium non discrepat ab extremis. Io. 13. Sciens quia à Deo exiuit, & ad Deum vadit. Tertio, propter pulchritudinem. Hier. 31. Benedicat tibi Dominus, pulchritudo iustitiæ mons sanctus. Item, nota super illo verbo [pacem,] quod tria sunt, quæ faciunt pacem in futuro. Primo, bonorum vbertas, Psal. 147. Posuit fines tuos pacem. Secundo, malorum securitas, infra 32. Sedebit populus meus in tabernaculis fiduciæ. Tertio, immobilitas. Ps. 4. In pace in idipsum dormiam, & requiescam. [Morientes, &c.] Hic petit ne punitos vlterius à pœna liberet. Et primo petit petitionem, [morientes] peccatores [non viuant] vita gloriæ vbi pœniteant. [Gigantes] de sua potentia gloriantes [non resurgant] ad gloriam. Psal. 1. Non resurgent impij in iudicio: neque peccatores in consilio iustorum. Eccl. 16. Non exorauerunt pro peccatis suis antiqui gigantes. Vel petit vt hostes eorum decepti, vlterius non resurgant ad potentiam. Secundo, ponit exauditiones. Propterea Psal. 9. Pereat memoria eorum cum sonitu. Hier. 8. In tempore visitationis suæ corruent. [Indulsisti, &c.] Hic inducit Deum ad iustitiæ opus, per experimentum inutilitatis misericordiæ. Tum quantum ad remissionem pœnarũ. [Indulsisti.] Tum, quantum ad multiplicationem bonorum, [elongasti.] Hier. 5. Magnificati sunt, & ditati, & incrassati sunt, & impinguati, & præterierunt sermones meos pessime. Prouerb. 1. Prosperitas stultorum perdet eos. vtilitatem vindicantis iustitiæ. [Domine in angustia.] Osee 6. In tribulatione sua mane consurgent ad me. Hier. 2. In tempore afflictionis dicent, surge & libera nos. [Sicut quæ concepit, &c.] Hic probat idem per experimentum in Iudæis. Et primo, ponit tribulationis flagellum, [Sicut quæ concepit.] Ioan. 16. Mulier cum parit, tristitiam habet. Psal. 47. Ibi dolores, vt parturientis. Secundo emendationis fructum [à facie tua.] Hebr. 12. Omnis quidem disciplina, in præsenti quidem videtur non esse gaudij, sed mœroris, postea autẽ fructum pacatissimũ exercitatis per eam reddit iustitiæ. [Iustitiam non fecimus, &c.] Hic denuntiat, impetratã pacem. Et circa hoc, tria facit. Primo, ostenditur ratio dilationis. [Iustitiam non fecimus,] vt alludat ei quod dicitur Deut. 28. Dabit Dominus inimicos tuos qui cõsurgunt aduersus te, corruentes in cõspectu tuo. Secũdo, ponitur promissio restitutionis populi per resurrectionẽ, siue à miseria captiuitatis. Vnde promittitur resurrectio. [Viuẽt mortui. Ezech 37. Vaticinare ad spiritum, vaticinare fili hominis, &c. Indicitur resurgentibus gratiarum actio. [Expergiscimini.] Dan. 12. Multi ex his qui dormiunt in puluere terræ, euigilabũt. Et assignatur resurrectionis causa vel ratio [quia ros lucis] scilicet diuina benignitas. Tertio, ostenditur hostium destructio, [terram gigantum,] id est, superborum, & potentium. Isa. 17. Erit quasi aceruus lapidum in ruina. Secundo, populi Dei immunitatem. [Vade populus meus: cubicula,] sepulchra. Vel ad litteram, mutationes in quibus interdum se caute custodiunt, infra 54. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & misericodia sem-

piterna misertus sum tui. Apocal. 7. Dictum est illis, vt quiescant adhuc modicum: donec compleretur numerus fratrum suorum. Tertio, ponit destructionis ordinem: quia per iudicium. Vnde ponit, iudicis aduentum. [Ecce enim Dominus.] Michææ 1. Ecce Dominus egredietur, & omnes Angeli eius cum eo. Et maturationis terminum. [Et reuelabit terra sanguinem.] Iob. 16. Terra ne operias sanguinem meum, neque inueniat in te locũ latendi clamor meus.

CAPVT XXVII.

IN die illa, visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti, super Leuiathan serpentem vectem, super Leuiathan serpentem tortuosum & occidet cetum, qui in mari est. In die illa vinea meri cantabit ei. Ego Dominus, qui seruo eam repente propinabo ei, ne forte visitetur contra eam. Nocte & die seruo eam, indignatio non est mihi. Quis dabit me spinam & veprem? In prælio gradiar super eam, succendam eam pariter. An potius tenebo fortitudinem meam? Faciet pacem mihi, pacem faciet mihi. Qui egredientur impetu ad Iacob, florebit & germinabit Israël, & implebunt faciem orbis semine. Numquid iuxta plagam percutientis se, percussit eum. Aut sicut occidit interfectos eius, sic occisus est? In mensura contra mensuram, cum abiecta fuerit, iudicabit eam, meditatus est in spiritu suo duro per diem æstus. Idcirco super hoc dimitteretur iniquitas domui Iacob, & iste omnis fructus, vt auferatur peccatum eius. Cum posuerit omnes lapides altaris, sicut lapides cineris allisos, non stabunt luci, & delubra. Ciuitas enim munita desolata erit, spacioſa relinquetur & dimittetur quasi desertum. Ibi pascetur vitulus, & ibi accubabit & consumet summitates eius. In siccitate messis illius, conterentur mulieres venientes, & docentes eam. Non est enim populus sapiens, propterea non miserebitur eius, qui fecit eum, & qui formauit eum, non placet ei. Et erit in die illa, percutiet Dominus ab alueo fluminis vsque ad torrentem Ægypti, & vos congregabimini vnus, & vnus filij Israel. Et erit in die illa, clangetur in tuba magna, & venient qui perditi fuerant de loco Assyriorum, & qui eiecti erant de terra Ægypti, & adorabunt Dominum in monte sancto in Hierusalem.

In parte ista, commemorat diuinam, & paternam correctionem. Et primo, flagellis alienis. Secundo, flagellis propriis, ibi, [In die illa, &c.] Vnde dicitur, Sapient. 2. Hos quidem tanquam pater monens probasti. Circa primum, ponit flagellum Babylon. [gladio,] scil. vindicta [Leuiathan] scil. Nabuchodonosor propter additiones regnorum, quæ sibi subingauerat, [Serpentem] propter virulentam tyrannidem, [vectem] propter populorum correctionem à Deo, A supra. Væ Assur virga furoris mei. [In die illa, &c.[Hic ponitur correctio per propria flagella. Vnde primo, prosequitur castigationem. Secundo, consolationem, ibi, [Et erit in die illa, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, prædicitur castigatio. Secundo, modus inquiritur, ibi, [Indignatio, &c.] Circa primum, tria. Primo, prædicit doloris canticum [vinea] quondam in Prophetis, & Patriarchis vini [meri,] supra 5. Vinea Domini Sabaoth, domus Israël est. Secundo, ponit punientis propositum. [Ego Dominus, qui seruo eam.] infra 51. Bibisti de manu Domini calicem iræ eius. Tertio, ponit beneficium, cui ingrati fuerunt, [ne forte visitetur.] Sapient. 19. Sermo tuus Domine, qui sanat omnia. [Indignatio, &c.] Hic inquiritur punitionis modus. Et primo, ponitur iudicis deliberatio. Secundo, deliberati executio, ibi, [Ciuitas, &c.] Circa primum, tria. Primo, proponit seuerum iudicium proponens sæuientis iram, [indignatio non est mihi,] quasi dicat, imo iuste indignor, quia beneficiis ingrati sunt. infra 51. Pleni indignatione Domini. Et ex ira determinat austeram pœnam. [Quis dabit mihi spinam, & veprem,] quantum ad præcedentes angustias communiter in ipsis ad inuicem exortas. supra 5. Ascendit super eam vepres, & spinæ [in prælio,] quantum ad impugnationem hostium. Hierem. 21. Debellabo ego vos in manu extenta, & in brachio forti, & in furore, & in indignatione, & in ira grandi. Et percutiam habitatores ciuitatis huius [succendam] quantum ad destructionem domorum, & ciuitatum. Hierem. 51. Egredietur vt ignis indignatio mea. Secundo, ponit sententiæ temperamentum, [An potius tenebo,] quasi dicat, retinebo iram meam per oppositum. Hierem. 30. Non auertet iram indignationis Dominus, donec faciat, & compleat cogitationem cordis sui. Et ponit temperamenti fructum, quantum ad bonos, quem quilibet faciet, in comparatione ad Deum. [Faciet pacem,] quasi dicat, pacificabit me bonis operibus, infra 32. Erit opus iustitiæ pax, in comparatione ad seipsum. [Florebit,] fide, vel bono proposito, [germinabit] operis consummatione. infra 53. Florebit Hierusalem, quasi lilium.

Et in comparatione ad proximum [implebunt faciem orbis semine, qui egredientur,] scil. Apostoli. supra 2. De Sion, exibit lex, & verbum Domini ad Hierusalem. Psal. 18. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorũ. Ponit plenæ supplementũ, quantum ad ingratos. [Numquid iuxta in quo imperat temperatæ pœnæ beneficium. Psal. 44. Non secundum peccata nostra facies nobis [in misericordia.] In quo, cõminatur adæquatũ iudicium [cum abiecta] à cultu Dei per infidelitatem, non credentes Christo. Deut. 25. Secundum mensuram peccati, sic erit & plagarum modus [meditatus.] in quo, ostendit sententiæ firmamentũ [duro] quia nõ placabitur, supra 2. Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus eius est. Tertio, explicat motiuum ad temperandum, ne tunc omnino destrueret, quia scil. ex illa gente Christus, & Apostoli descendere adhuc debeant, per quorum prædicationem, idolorum cultus derelinquendus erat.

Et hoc est, quod dicit, [Cum posuit,] supra 17. Inclinabitur homo ad factorem suum, & oculi eius ad sanctum Israël respicient. [Ciuitas,] scil. Hierusalem. Thren. 1. Quomodo sedet sola ciuitas plena populo? Quantum ad hostium potestatem. [Ibi pascetur] quasi sine timore requiesceret [vitulus] hostium exercitus [summitates] metaphorice, id est, spicas, per quas significãtur principes sup. 13. Requiescent ibi bestiæ. Vel ad litteram, vt sit desolationis signum, 1. Machab. 4. Viderunt pastoforia dirupta. Et hominum destructionem. [In siccitate,] metaphora est, id est, sicut pisces teruntur in siccitate æstatis. [Mulieres docentes,] à

quibus

quibus maxime in peccata populus præcipitabatur, supra 3. Populum meum exactores sui despoliauerunt. Vel quia ipsæ mulieres docebant eos sicut Delbora. Iudic. 4. Et Athalia 4. Reg. 11. Secundo, ponit pœnæ æquitatem per comparationem ad culpam. [Non est enim populus,] supra quinto. Propterea captiuus ductus est populus meus quia non habuit scientiam. Tertio, destructionis magnitudinem. Et quantum ad vniuersalitatem locorum. [Et erit in die,] id est, ab vno capite vsque ad aliud, supra 1. A planta pedis vsque ad verticem, non est in eo sanitas. Et quantum ad paucitatem hominum remanentium, [Et vos congregamini.] Deuter. 28. Remanebitis pauci numero. [Et erit, &c.] Hic ponit consolationem per reductionem ad ipsam, [Tuba] præceptum regis, infra 41. Leuabit signum in nationibus: & congregabit profugos in Israël. Nota super illo verbo, [Vastabit Dominus in gladio.] Quia vindicta Dei, dicitur gladius. Primo, durus propter pœnæ acerbitatem. Secundo, magnus propter punitorum vniuersalitatem. Apocal. 6. Datus est illi gladius magnus. Tertio, fortis propter punientis potestatem. Iob. 19. Fugite à facie gladij. Quarto, acutus propter ipsius penetrabilitatem, quia vsque ad animam. Heb. 4. Viuus est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti. Quinto, lucens propter æquitatem. Nahum 3. Peribis gladio, deuorabit te vt bruchus. Item, super illo verbo, [Leuiathan.] Nota, quod diabolus dicitur Leuiathan, quia addit. Primo, humanæ nequitiæ. Psalm. 21. Appone iniquitatem super iniquitatem. Secundo, propriæ potentiæ. Matth. 3. Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. Tertio, diuinæ iustitiæ. Genes. 4. Maior est iniquitas mea, quam vt veniam merear. Quarto, diuinæ misericordiæ. Genes. 30. Tristem blanditiis deliniuit. Item, nota super illlo verbo [serpentem.] Quia diabolus dicitur serpens. Primo, propter renouationis ingenium. 1. Corinth. 2. Ipse Sathan transfigurat se in Angelum lucis. Secundo, propter incedendi modum. Iob. 1. Circuiui terram, & perambulaui eam. Tertio, propter venenosum morsum. Prouerb. 23. In nouissimo mordebit eum coluber. Quarto, propter inuolutionis modum. Iob. 40. Stringit caudam suam, quasi cedrum.

CAP. XXVIII.

VÆ coronæ superbiæ ebriis Ephraim, & flori decidenti gloriæ exultationis eius, qui erant in vertice vallis pinguissimæ, errantes à vino. Ecce validus, & fortis Dominus, sicut impetus grandinis turbo consurgens, sicut impetus aquarum multarum inundantium, & emissarum super terram spatiosam. Pedibus contulcabitur corona superbiæ ebriorum Ephraim. Et erit flos decidens gloriæ exultationis eius, qui est super verticem vallis pinguium, quasi temporaneum ante maturitatem autumni. Quod cum aspexerit videns, statim vt manu tenuerit, deuorabit illud. In die illa, erit Dominus exercituum corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui, & spiritus iudicij sedenti super iudicium, & fortitudo reuertentibus de bello ad portam. Verum hi quoque, præ vino nescierunt, & præ ebrietate errauerunt. Sacerdos, & Prophetæ nescierunt præ ebrietate, absorpti sunt à vino; errauerunt in ebrietate, nescierunt videntem, & ignorauerunt iudicium. Omnes enim mensæ repletæ sunt vomitu, sordiumque, ita vt non esset locus vltra. Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditũ? Ablactatos à lacte, auulsos ab vberibus? Quia manda remanda, manda remanda, expecta, reexpecta, expecta, reexpecta, modicum ibi, modicum ibi. In loquela enim labij, & lingua altera, loquetur ad populum istum, cui dixit. Hæc est requies mea, reficite lassum, & hoc est refrigerium meum, & noluerunt audire. Et erit eis verbum Domini, manda, remanda, manda, remanda, manda, remanda, expecta, reexpecta, expecta, reexpecta, modicum ibi, modicum ibi, vt vadant, & cadant retrorsum, & conterantur, & illaqueentur, & capiantur. Propter hoc audite verbum Domini, viri illusores, quia dominamini super populum meum, qui est in Hierusalem. Dixistis enim, percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cũ transierit, nõ veniet super nos, quia posuimus mendacium spem nostram, mendacio protecti sumus. Idcirco, hæc dicit Dominus Deus. Ecce ego mittã in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatũ, angularem, precios um, in fundamento fundatũ. Qui crediderit, non festinet. Et ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura. Et subuertet grando spem mendacij, & protectionem Aquæ inundabunt, & delebitur fœdus vestrũ cum morte, & pactum vestrum cũ inferno non stabit. Flagellum inundans cum transierit, eritis ei in conculcationem. Quandocunq; pertranserit, tollet vos, quoniam mane diluculo pertranssibit, in die, & in nocte, tantũmodo sola vexatio intellectũ dabit auditui. Coangustatũ est enim stratũ, ita vt aliter decidat, & pallium breue vtrumq; operire nõ potest. Sicut enim in monte diuisionum stabit Dominus, sic in valle, quæ est in Gabaon, irascetur, vt faciat opus suũ. Alienũ opus eius, vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo. Et nunc tollite illudere, ne forte constringantur vincula vestra. Consummationẽ enim, & abbreuiationem audiui à Domino Deo exercituum super vniuersam terrã. Auribus percipite, & audite vocẽ meam, attendite, & audite eloquiũ meũ. Nũquid tota die arabit arans vt serat, proscindet & sarriet humũ suam? Nonne cum adæquauerit faciem eius, seret gith, & cyminum sparget & ponet triticum per ordinem, & hordeum, & millium, & viciam in finibus suis. Et erudiet illum in iudicio, Deus suus docebit illum.

Non enim inferris triturabitur gith, nec rota plaustri super cyminum circuibit, sed in virga excutietur gith, & cyminum in baculo. Panis autem comminuetur. Verùm non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota plaustri, nec vngulis suis comminuet eum. Et hoc à Domino Deo exercituum exiuit, vt mirabile faceret consilium, & magnificaret iustitiam.

In parte ista, comminatur contra illos, qui contemnebant Prophetarum vaticinia. Et primo, contra contemnentes in præsenti. Secundo, contra futuros temporibus Hieremiæ 30. capit. [Væ filij desertores, &c.] prima in duas. In prima, contra illos de decem tribubus. In secunda, contra illos de duabus, ibi, [verum vsque, &c.] Circa primum, tria facit. Primo, arguit culpam superbiæ, [Væ coronæ,] quia de multitudine superbiebant, quæ est corona vel gloria regis. Secundo, culpam gulæ, [ebrius Ephraim.] Num. 3. Inebriaberis, & eris despecta, & quæres tu auxilium ab inimico. [Flori decidenti, qui erant] temporibus latriæ, [errantes à vino,] scilicet idololatria. Ezech. 7. Floruit virga, germinauit amygdalus. Secundo, comminatur pœnam, ibi, [Ecce validus, &c.] Et circa hoc, duo facit. Primo, ponit hostium fortitudinem. [Ecce validus,] quantum ad fortitudinem hostium, quos immittet, [sicut impetus,] quando ad multitudinem, supra decimo septimo. Sonabunt populi sicut sonitus aquarum. Secundo, ponit pœnæ inflictionem, scilicet deiectionem superbiæ [pedibus,] & eximanitionem gloriæ, [& erit flos quasi temporaneum,] id est, tempestiuus, vel primitiuus fructus, supra decimo octauo. Ante messem enim totum effloruit. Nahum 3. Omnes munitiones tuæ sicut ficus cum grossis suis. Tertio, ponit iustorum gloriam, scilicet illorum de duabus tribubus [in die illa,] scilicet, temporibus Ezechiæ destructis decem tribubus, quantum ad tria, quantum ad populi lætitiam [corona] ex auro, vel argento, contra hoc, quod dicit coronæ superbiæ [seruum] de floribus. Contra hoc, quod dicit [flori decidenti,] infra sexagesimo primo. Et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris: quantum ad regis iustitiam, [& erit] ipse Dominus. Hierem. vigesimo tertio. Regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudicium, & iustitiam in terra, scilicet quantum ad militum potentiam, [& fortitudo,] quia Dominus pro eis pugnabit, supra 25. Quia factus est fortitudo mea. [Verum hi, &c.] Hic comminatur contra illos, de duabus tribubus.

Et primo, contra principes. Secundo, contra ciuitatem, vel contra populum, cap. vigesimo nono. [Væ Vriel, &c.] Prima, in duas. Primo, ponit comminationem. Secundo, consolationem [auribus percipite.] Circa primum, duo. Primo, arguit peccatum, & comminatur simul interitum. Secundo, excludit, ibi, [Propter hoc audite, &c.] Circa primum, duo. Primo, arguit in eis defectum scientiæ. Secundo, contemptum doctrinæ, ibi, [quia manda, &c.] Circa primum, primo arguit culpam, ponens primo errorem omnium communiter. [Verum hi quoque præ vino.] Oseæ 4. Vinum, & ebrietas, apostatare faciunt à Deo. Secundo, doctorũ [Sacerdos, & Propheta nescierunt,] quantum ad ignorantiam credendorum [errauerunt,] quantum ad ignorantiam agendorum, [videntem,] id est, Deum, quia omnia videt. Vnde est expositio eius, quod habetur Ezechiel. 23. Sacerdotes contempserunt legem meam, & polluerunt sanctuaria mea. Tertio ponit ignorantiæ modum. [Omnes enim mensæ,] quia in templis idolis dediti, [sordiumque,] scilicet omnium vitiorum turpium. Prouerbiorum 16. Sicut canis, qui reuertitur ad vomitum, & sus lota in volutabro luti. Secundo, comminatur pœnam excæcationis. [Quem docebit.] Vnde primo ponitur quæstio. [Quem docebit,] quasi dicat, ex quo vos scientiam repulistis [auditum] scilicet, quod audiui à Domino. Secundo, ponitur responsio [Ablactatos,] id est, humiles, & paruulos simplices. Matth. 11. Abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis, vel quoscunque bonos separatos à lacte concupiscentiæ. Nota super illo verbo [ebriis,] quia mali inebriantur vino. Primo, materialis liquoris. Ephes. 5. Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. Secundo, carnalis delectationis. Prouerb. 8. Venite, inebriemur vino. Tertio, spiritualis erroris, supra 19. Et errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius, & vomens. Quarto, diuinæ punitionis. Threnor. 3. Inebriauit me absinthio. Item, inebriantur sancti. Primo, lachrymis compunctionis, supra 16. Inebriabo te lachryma mea. Secundo, calice compassionis. Psalm. 22. Calix meus inebrians, quam præclarus est. Tertio, incentiuo amoris. Cantic. 4. Comedite amici, & inebriamini. Quarto, torrente felicis delectationis. Psalm. 34. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ. Item, nota super illo verbo, [corona superbiæ,] quia coronantur mali, & boni. Mali coronantur. Primo, corona vanæ lætitiæ. Sapient. 2. Coronemus nos rosis. Secundo, opulentiæ rerum, supra 23. Quis cogitauit hæc super Tyrum quondam coronatam? Tertio, mundanæ potentiæ. Iob. 19. Spoliauit me gloria mea, & abstulit coronam de capite meo. Quarto, superstitiosæ obseruantiæ. Secundo, Mach. 6. Cum Liberi sacra celebrarentur, cogebantur edera coronari. Libero circuire. Item, coronantur sancti corona nuptiali, infra 61. Quasi sponsum coronauit me *corona*. Secundo, triumphali. 2. Tim. 2. Non coronabitur, nisi qui legitime certauerit. Tertio, regali, infra 62. Eris corona gloriæ in manu Dei tui. Psal. 20. Posuisti Domine in capite eius, coronam de lapide pretioso. Quarto, sacerdotali. Eccles. 45. Corona aurea, super caput eius, expressa signo sanctitatis. Item, nota super illo verbo [ablactatos lacte,] quia est quoddam lac, quod debet deseri. Et istud est multiplex. Primo, carnalis concupiscentiæ, supra 11. In cauerna reguli, qui ablactatus fuerit manum suam mittet. Secundo, imperfectæ iustitiæ. Genes. 21. Creuit puer & ablactatus est. Tertio, rudis doctrinæ. 1. Cor. 3. Tamquam paruulis in Christo lac potum dedi vobis. Et est lac, quod debet amplecti. Primo, puræ conscientiæ. Thren. 4. Candidiores niue, nitidiores lacte, propter nitorem. Secundo, sanæ doctrinæ, propter dulcorem. Cant. 4. Mel, & lac sub lingua eius. Tertio, æternæ gloriæ, propter facilem absorptionem. Iosuæ 20. Possidete terram fluentem lac & mel. [Quia manda, &c.] Hic posuit contemptum doctrinæ. Et primo, per blasphemiam, qua Prophetas deridebat, dicentes, [Manda,] quia his comminando vtebantur, supra 13. Mandaui sanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea, & supra 23. Dominus mandauit aduersus Chanaam, vt contereret fortes eius, supra 5. Mandabo nubibus, ne pluant super eam imbrem. [Expecta,] hic promittẽdo. Abac. 2. Si moram fecerit, expecta eum, quia veniens veniet. Et addit pœnam [in loquela,] id est, ita carebitis intellectu Prophetarum, ac si aliquis loqueretur vobis motu labij tantum, & lingua extranea. Vel statim inferet vobis plagas. De ista locutione. Sapien. 2. Contumelia & tormento, interrogemus illum.

Secundo,

Secundo, quantum ad obedientiam. [Cui dixit.] A Vnde primo, ponit præceptum, [hæc requies.] Matth. 25. Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. Secundo, contemptum [& noluerunt.] Ezech. 3. Domus autem Iſraël noluit audire te, quia noluit audire me. Tertio, comminatur interitum, [& erit eis,] id eſt, pro verbis ſuis hanc pœnam patientur. Matth. 12. Ex verbis tuis te iudico, ſerue nequam, [vt vadant] in interitum. [Propter hoc, &c.] Hic excludit remedium. Et primo, ponit duo remedia, id eſt, vnum, in quo confidebant, ſcilicet pactum cum idolis. Vnde ponit pactum, [Percuſſimus fœdus cum morte, id eſt, cum diabolo. Iob. 40. Numquid feriet tecum pactum, & accipies eum ſeruum ſempiternum? Et pacti fructum [flagellum inundans,] id eſt, perſe- B cutio, [mendacium,] id eſt, idolum, quod vos Prophetæ dicitis mendacium. Pſalm. 82. In labore hominum non ſunt, & cum hominibus non flagellabuntur. Secundum, eſt remedium, quod Deus ſanctis parat, ſcilicet Chriſtum. [Ecce ego.] Pſalm. 117. Lapidem quem reprobauerunt ædificantes. [Qui crediderit non feſtinet,] ſed expectet. Abac. 2. Si moram fecerit, expectat eum. Et hoc contra malorum blaſphemiam. [Et ponam, &c.] Hic excludit vtrumque dictorum remediorum. Et primo, primum. Secundo, ſecundum, ibi, [coangustatum, &c.] Circa primum tria. Primo, ponit excluſionis iuſtum iudicium [ponam.] Sapient. 11. Omnia in numero, & pondere feciſti. Secundo, excludit pactum. [Et ſubuertet grando tribulationis.] Et ponit quatuor contra omnia, C quæ ſupra dixerat Iob. 4. Spes hypocritæ peribit. Tertio, excluſionis fructum, [& tantummodo.] ſupra 26. Domine in anguſtia quæſierunt te. [Coangustatum, &c.] Hic excludit ſecundum remedium.

Et primo, ponit in eis impedimentum, quare non valeat eis, [coangustatum,] loquitur ſecundum ſimilitudinem adulteræ, quæ non poteſt in eodem loco habere virum, & adulterum: ita nec ipſi idolis cultum exhibere, & diuinum auxilium obtinere. 1. Cor. 19. Non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum. Secundo, ponit liberantis aduentum. [Sicut in monte diuiſionum] Tangit hiſtoriam, quæ habetur 2. Regum 5. [Sic in valle.] Tertio, ex- D cludit miſericordiæ auxilium, [vt faciat opus ſuum,] id eſt, vt miſereatur nobis? ſicut tunc interrogatiue. Et reſpondit, [Alienum.] Pſalm. 144. Miſerationes eius ſuper omnia opera eius. [Et tunc nolite, &c.] Hic concludit ſanum, & ſalubre conſilium. Et primo, prohibet illuſionem. [Nolite illudere, vincula] captiuitatis. Prouer. 3. Ipſe deludet deluſores, & manſuetis dabit gratiam. Et aſſignat rationem, [Conſummationem enim, &c.] [Auribus percipite, &c.] Hic ponit conſolationem. Et primo, excitat attentionem, [Audite.] Deut. 23. Audite cæli quæ loquor, audiat terra verba oris mei. Secundo, ponit conſolationem ſub ſimilitudine agricultoris. [Numquid tota die, &c.] Per quem oſtendit tria, ſcilicet, punientis Dei intentionem, quia vt ſructificemus ſicut arator vt ſerat [gith] E genus leguminis ſimile cymino. Secundo, iudicij diſcretionem, quia alio modo excutit triticum, & gith. [Et erudiet panis,] id eſt, frumentum. Tertio, pœnarum ceſſationem, quantum ad hos, qui corriguntur. [Veruntamen.] 1. Cor. 19. Debet in ſpe arare qui arat. Tertio, ponit expoſitionem, & hæc [à Domino.] Pſalm. 118. Mirabilia opera tua.

CAPVT XXIX.

VÆ Ariel. Ariel ciuitas, quam expugnauit Dauid. Additus eſt annus ad annum, ſolennitates euolutæ ſunt. Et circundabo Ariel, & erit triſtis, & mœrens, & erit mihi quaſi Ariel. Et circundabo quaſi ſphæram in circuitu tuo, & iaciam contra te aggerem, & munimenta ponam in obſidionem tuam. Humiliaberis, de terra loqueris, & de humo audietur eloquium tuum, & erit quaſi phitonis de terra vox tua, & de humo eloquium tuum muſſitabit. Et erit ſicut puluis tenuis, multitudo ventilantium te, & ſicut fauilla pertranſiens multitudo eorum, qui contra te prævaluerunt, eritque repente confeſtim. A Domino exercituum viſitabitur in tonitruo, & commotione terræ, & voce magna turbinis, & tempeſtatis, & flamma ignis deuorantis. Et erit ſicut ſomnium viſionis nocturnę multitudo omnium gentium, quæ dimicauerunt contra Ariel, & omnes, qui militauerunt & obſederunt, & prævaluerunt aduerſus eam. Et ſicut ſomniat eſuriens, & comedit, cum autem fuerit expergefactus, vacua eſt anima eius. Et ſicut ſomniat ſitiens & bibit, & poſtquam fuerit expergefactus laſſus adhuc ſitit, & anima eius vacua eſt, ſic erit multitudo omnium gentium, quæ dimicauerunt contra montem Sion. Obſtupeſcite & admiramini, fluctuate & vacillate, inebriamini & non à vino, mouemini, & non ab ebrietate, quoniam miſcuit vobis Dominus ſpiritum ſoporis. Claudet oculos veſtros, prophetas, & principes veſtros, qui vident viſiones operiet. Et erit vobis viſio omnium ſicut verba libri ſignati, quem cũ dederit ſcienti litteras, dicent, Lege iſtum, & reſpondebit, Non poſſum, ſignatus eſt enim. Et dabitur liber neſcienti litteras, dicetur que ei, Lege, & reſpondebit, Neſcio litteras. Et dixit Dominus. Eo quod appropinquat populus iſte ore ſuo, & labiis ſuis glorificat me, cor autem eius longe eſt à me, & timuerunt me mandato hominum, & doctrinis, ideo, ecce ego addam, vt admirationem faciam populo huic miraculo grandi, & ſtupendo. Peribit enim ſapientia à ſapientibus eius, & intellectus prudentium eius abſcondetur. Væ qui profundi eſtis corde, vt à Domino abſcondatis cõſilium, quorum ſunt in tenebris opera, & dicunt. Quis videt nos, & quis nouit nos? Peruerſa eſt hæc veſtra cogitatio, quaſi lutum contra figulum cogitet, & dicat opus factori ſuo. Non feciſti me, & figmentum fictori ſuo. Non intelligis. Nonne adhuc in modico, & in breui, conuertetur libanus in Charmel, & Charmel in ſaltũ reputabitur: & audiẽt in die illa ſurdi verba libri, & de tenebris, & caligine oculi cæcorũ videbunt. Et addent mites in Dño lætitiã, & pauperes homines

in sancto Israël exultabunt quoniam defecit, qui prævalebat consummatus est illusor, & succisi sunt omnes, qui vigilabant super iniquitatem, qui peccare faciebant homines in verbo, & arguentem in porta supplantabant, & declinauerunt frustra à iusto. Propter hoc, hæc dicit Dominus ad domum Iacob, qui redimit Abraham. Non modo confundetur Iacob, nec modo vultus eius erubescet, sed cum viderit filios suos opera manuum mearum, in medio sui sanctificantes nomen meum, & sanctificabunt sanctum Iacob, & domum Israël prædicabunt. Et scient errantes spiritu intellectum & murmuratores discent legem.

In parte ista ponit comminationem contra populum, siue contra ciuitatem. Et diuiditur in partes duas. In prima, comminatur pœnam temporalis destructionis. In secunda, pœnam spiritualis excæcationis, ibi, [Obstupescite, &c.] Circa primum, duo. Primo, comminatur destructionem. In secunda, ponit qualemcumque consolationem, ibi, [Et erit sicut somnium, &c.] Prima in duas. In prima, ponit destructionem Hierusalem per Babylonios. In secunda, per Romanos, ibi, [Et circundabo, &c.] Circa primum, tria. Primo, commemorat pristinam dignitatem. [Ariel,] id est, leo Dei, quia Dei virtute temporibus Dauid, & Salomonis nullum timebat, sicut nec leo. Prouerb. 30. Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pauebit occursum, vel propter altare holocaustorum, quod ibi erat, quod consumebat animalia sicut leo. Et sic sumitur Ezech. 23. Ipse autem Ariel quatuor cubitorum, &c. Vel fortè propter figuram, quia erat facta in modũ leonis. [Expugnauit.] 2. Reg. 3. Nam leonem & vrsum expugnauit. Secundo, ponit destructionem, ponens trium festorum cessationem. [Additus,] quasi dicat, multis annis euolutis,] id est, perierunt. Oseæ 3. Sedebunt dies multos absque sacrificio, &c. [obsidionem. Et circumuallabo,] scilicet Chaldæis. Ezech. 2. Et ordinabis aduersus eam obsidionem, &c. Et innuit expugnationem ex tristitia, [Et erit tristis.] Tertio, ponit reparationem factam sub Iesu sacerdote magno, & aliis, de qua habetur in Esdra per totum. [Et erit mihi,] quasi dicat. Vmbram pristinæ dignitatis retinens. Sed contra, Aggei 2. Magna est gloria domus istius nouissimæ, quam primæ. Et dicendum, quod hoc dicitur propter hoc, quod fuit visitata ab ipso filio Dei corporaliter. [Et circundabo.] Hic comminatur destructionem per Romanos. Et circa hoc quatuor ponit, scilicet obsidionem. [Et circundabo quasi sphæram,] id est, in circuitu. Luc. 19. Circundabunt te inimici tui, vallo. Abach. 1. Super omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem. Secundo, obsessorum humiliationem [humiliaberis.] Et humiliationis signum, [& terra loqueris,] id est, ita ac si sub terra esses, etiam audieris humiliter, verba ferens Phitonis, qui silenter incantabant. Sophon. 3. Auferam de medio tui, maliloquos superbiæ tuæ: vel humiliationis meritum arguens in eis peccatum auaritiæ, de terra loqueris,] & idololatriæ. [Et erit quasi phitonis.] Tertio, ponit hostium multitudinem, [Et erit sicut puluis.] Ioel 2. Gens ascendit: vel hostium destructionem, sicut supra 17. Rapietur sicut puluis montium à facie venti.

A Quarto, ponit ipsam destructionem, [eritque repente,] metaphorice, propter hostium ferocitatem. Hierem. 4. Quasi nubes ascendet, & quasi tempestas, currus eius velociores aquilis. [Et erit sicut somnium, &c.] Hic adhibet quandam consolationem ex hostium pœna. [Et sicut ros,] vana, in nihilum ibunt non reportantes aliquod commodum de destructione Iudeæ, sicut nec esuriens, vel sitiens ex cibo, vel potu somniato. Eccles. trigesimo quarto. Vana spes, & mendacium insensato vito, & somnia extollunt imprudentes. Zach. 12. Ponam Hierusalem lapidem oneris, cunctis populis. Nota super illo verbo. [Et erit sicut somnium.] Quia aliquid dicitur somnium. Primo, propter vanitatem. Eccles. trigesimo quarto. Quasi qui apprehendit vmbram, & persequitur ventum, sic & qui attendit ad visa mendacia. Hoc secundum hoc visio somniorum. Secundo, propter breuitatem. Iob. 20. Velut somnium advolans non inuenietur. Tertio, propter cogitationis obscuritatem. Iob. 33. Per somnium in visione nocturna, quando solet sopor occupare homines, & dormiunt in lectulo suo, tunc aperit aures virorum, & erudiens eos instruit disciplina. Quarto, propter animæ perversitatem, infra 36. Dormientes, & amantes somnia. Obstupescite, &c. Hic comminatur pœnam excæcationem Iudæorum. Secundo, conuersionem gentium, ibi, [Nonne adhuc, &c.] Circa primum duo facit. Primo, ponit excæcationem. Secundo, B ipsius rationem assignat, ibi, [Et dixit Dominus, &c.] C Circa primum tria. Primo, prædicit excæcationem ponens ea, quæ perturbant iudicium rationis. [Obstupescite,] ex consideratione malorum culpæ, vel pœnæ. Hier. 2. Obstupescite cœli super hoc, & portæ cœli desolamini vehementer, [& admiramini,] ex consideratione magnorum. Psal. 118. Mirabilia opera tua, [fluctuate] ex incertitudine eligendorum. Iac. 1. Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, *qui* à vento mouetur, & circumfertur, [vacillante,] ex inconstantia propositorum. Iob. 4. Vacillantes confirmauerunt manus tuæ. [Inebriamini,] ex anxietate dolorum. Abac. secundo. Bibe tu quoque, & consopire, circundabit te calix dexteræ Domini. Secundo, D ponit excæcationis modum, [quoniam miscuit,] id est, sicut vinum mistum propinauit, [oculos vestros,] scil. prophetas: supra decimoquinto. Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis. Tertio, ponit excæcationis effectum, quia librum sacræ scripturæ in visiones omnium prophetarum non intelligent. [Et erit vobis.] Apoc. 5. Vide in dextera sedentis librum signatum, &c. [Et dixit Dominus, &c.] Hic ponit causam excæcationis, scilicet peccatum ipsorum. Et primo, in affectu. Secundo, in intellectu, ibi, [Væ qui profundi, &c.] Circa primum duo facit. Primo, culpam diuini contemptus. [Cor autem eius,] quia palliant verbis [labiis] humanis obseruantiis. [Et timuerunt.] Hier. 12. Prope es tu ori eorum, & longe à renibus eorum. Matth. 15. Irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras. E Secundo, pœnam. [Ideo ecce ego grandi] secundum eorum reputationem, vel quodam [Peribit enim sapientia.] Abde. Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. 1. Corinth. 1. [Væ, qui profundi, &c.] Hic ponit peccatum ex parte intellectus, quia non credebant Dei prouidentiam, quod sciret ea, quæ circa nos aguntur. Et circa hoc, duo facit. Primo, ponitur erroris excogitatio. Dicebant autem Deum latere, propter cordis profunditatem, vbi sua praua consilia pertractabunt. Vnde dicit, [Væ qui profundi, &c.] Hierem. 17. Profundum est cor hominis, & inscrutabile, quis cognoscet illud.

illud. Et propter obscuritatem locorum, in quibus A praua opera exercebant. Vnde dicit, [Quorum sunt.] Ioan. 3. Omnis qui malè agit, odit lucem. Eccl. 16. Non dicas, à Deo abscondar. Secundo, ponitur iusta increpatio, [Peruersa est, Non feciſti,] quia Deus cognoscit, inquantum est causa rei, infra 55. Væ qui contradicit factori suo, infra 64. Et nunc Domine pater noster es tu, nos vero lutum, & fictor noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos. [Nonne, &c.] Hic prædicit gentium conuersionem. Et circa hoc tria facit. Primo, prædicit conuersionem ad gratiam, [Libanus,] id est, gentes, quia mons erat in terra gentium, [in Carmelo,] in gratiam, quæ Iudæi per circumcisionem habebant, quia inter scientiam circumcisionis, [in saltum,] id est, in sterilitatem, in B qua prius erant gentes, infra 17. Saltum Carmeli eius ego fodi, & bibi aquam. [Ad sacram scientiam surdi,] scil. gentiles, qui prius non audierant verba legis. Matth. 10. Cæci vident. Ioan. 9. In iudicium veni in hunc mundum, vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant. Ad spiritualem lætitiam, [& addent.] Psalm. 9. Lætabor, & exultabo in te, psallam nomini tuo altissime. Secundo, assignat conuersionis occasionem vel rationem, ex casu diaboli, [quoniam defecit, qui prævalebat,] per potentiam [illusor,] deceptor per astutiam, supra 10. Consummatus est miser, defecit, qui conculcabat terram, cæcitate Iudaici populi, quia cæcitas ex parte contingit in Israël. Rom. 11. Succisi sunt, qui vigilabant, studiosi tas ad malum. Prouerb. 4. Non enim dormiunt, nisi male fecerint, C [qui peccare,] prauis exemplis, & doctrinis, [arguentem,] quantum ad disciplinæ contemptum. Amos 5. Odio habuerunt corripientem in porta, [declinauerunt,] quantum ad peccati vanitatem, quia frustra est, quod non consequitur finem. Sap. 5. Quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia, quid contulit nobis?

Tertio, ponit Iudæorum reuersionem in fine mundi, cum dicit, [Propter hoc, hæc dicit Dominus, qui redemit Abraham.] Genes. 12. [Non modo.] id est, in hoc tempore, [confundetur bona confusione.] Eccles. 4. Est confusio adducens gloriam, & gratiam [filios] Apostolos [mussitatores,] id est, qui primo murmurabant, supra 27. Qui egrediuntur impe- D tu à Iacob, & florebit, & germinabit Israël. Vel potest aliter exponi de prosperitate, quæ eis promittitur destructio Sennacherib, vel Nabuchodonosor. [Carmelus saltum,] id est, tanta erit fertilitas terræ promissionis, quod fertilitas [Carmelis] reptabitur sterilitas in comparatione eius [illusor.] Sennacherib, vel Nabuchodonosor, [filios suos,] tres pueros in camino ignis, vel quia pueri ipsorum facient laudem nominis mei, quod ipsi in iuuentute sua non fecerunt.

CAP. XXX. E

VÆ filij desertores, dicit Dominus, vt faceretis consilium, & non ex me, & operiremini telam, & non per Spiritum meum, vt adderetis peccatum super peccatum, qui ambulatis, vt descendatis in Ægyptum, & os meum non interogastis, sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in vmbra Ægypti, & erit nobis fortitudo Pharaonis in confusionem, & fiducia vmbræ Ægypti in ignominiam. Ierant enim in Tani principes tui, & nuntij tui vsque ad Hanes peruenerunt. Omnes confusi sunt super populo, qui eis prodesse non potuit. Non fuerunt in auxilium, & in aliquam vtilitatem, sed in confusionem & in opprobrium. Onus iumentorum Austri. In terra tribulationis & angustiæ, leæna, & leo ex eis, vipera, & regulus volans, portantes super humeros iumentorum diuitias suas, & super gibbum camelorum thesauros suos, ad populum, qui eis prodesse non poterit. Ægyptus enim, frustra, & vane auxiliabitur. Ideo clamaui super hoc, Superbia tantum est, quiesce. Nunc ingressus scribe ei super buxum, & in libro diligenter exara illud, & erit in die nouissimo in testimonium, vsque in æternum. Populus enim ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces filij nolentes audire legem Dei. Qui dicunt videntibus, nolite videre, & aspicientibus, nolite aspicere nobis ea, quæ recta sunt. Loquimini nobis placentia, videte nobis errores, auferte à me viam, declinate à me semitam, cesset à facie nostra sanctus Israël. Propterea, hæc dicit sanctus Israël. Pro eo quod reprobastis verbum hoc, & speraſtis in calumnia, & in tumultu, & innixi estis super eo, propterea erit vobis iniquitas hæc, sicut interruptio cadens, & requisita in muro excelso. Quoniam subito dum non speratur, veniet contritio eius, & comminuetur, sicut conteritur lagena figuli contritione perualida, & non inuenietur de fragmentis eius testa, in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquæ de fouea, quia hæc dicit Dominus Deus Israel. Si reuertamini & quiescatis, salui eritis. In silentio, & in spe, erit fortitudo vestra. Et noluistis, & dixistis. Nequaquam, sed ad equos fugiemus. Ideo fugietis. Et super veloces ascendemus. Ideo velociores erunt, qui persequentur vos. Mille homines à facie terroris vnius, & à facie terroris quinque fugietis, donec relinquamini, quasi malus nauis in vertice montis, & quasi signum super collem. Propterea expectat Dominus, vt misereatur vestri, & ideo exaltabitur parcens vobis, quia Deus iudicij Dominus. Beati omnes, qui expectant eum. Populus enim Sion, habitat in Hierusalem. Plorans nequaquam plorabis, miserans miserabitur tui. Ad vocem clamoris tui statim vt audierit, respondebit tibi. Et dabit tibi Dominus panem arctum, & aquam breuem, & non faciet volare à te vltra doctorem tuum, & erunt

oculi tui videntes præceptorem tuum, & aures tuæ audient verbum post tergum monentis. Hæc est via, ambulate in ea, & non declinetis, neque ad dexteram, neque ad sinistram. Et contaminabis laminas sculptilium argenti tui, & vestimentum conflatilis auri tui, & disperges ea sicut immunditiam menstruatæ, Egredere dices ei. Et dabitur pluuia semini tuo, vbicumque seminaueris in terra, & panis frugum terræ erit vberrimus, & pinguis, pascetur in possessione tua in in die illo agnus spacioſe, & tauri tui, & pulli asinorum, qui operantur terram, commistum migma comedent, sicut in area ventilatum est. Et erunt super omnem montem excelsum, & super omnem collem eleuatum riui currentium aquarum, in die interfectionis multorum, cum ceciderint turres. Et erit lux lunæ, sicut lux solis, & lux solis septempliciter, sicut lux septem dierum, in die, qua alligauerit Dominus vulnus populi sui, & percussuram plagæ eius sanauerit. Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor eius, & grauis ad portandum. Labia eius repleta sunt indignatione, & lingua eius quasi ignis deuorans. Spiritus eius velut torrens inundans vsque ad medium colli, ad perdendas gentes in nihilum, & frænum erroris, quod erat in maxillis populorum. Canticum erit vobis, sicut vox sanctificatæ solemnitatis, & lætitia cordis, sicut qui pergit cum tibia, vt intret in montem Domini, ad fortem Israël. Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ, & terrorem brachij sui ostendet in comminatione furoris, & flamma ignis deuorantis. Allidet in turbine, & in lapide grandinis. A voce enim Domini pauebit Assur virga percussus, & erit transitus virgæ fundatus, quam requiescere faciet Dominus super eum, in tympanis, & citharis, & in bellis præcipuis expugnabit eos. Præparata est enim ab heri Tophet, & à rege præparata, profunda, & dilatata. Nutrimenta eius ignis, & ligna multa, flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.

In parte ista, comminatur Propheta contra illos, qui contempserunt prophetiam Hieremiæ, euntes in Ægyptum, contra eius consilium, sicut habetur Hierem. 43. Et diuiditur in duas. In prima, comminatur contra Iudæos tantum. In secunda contra Iudæos, & Ægyptios simul, de quibus confidebant, 31. cap. [Væ qui descendunt, &c.] Vel secundum Glos. In prima parte, prohibet descensum. In secunda, comminatur pœnam contra descendentes. Prima in duas. In prima, ponit comminationem. In secunda, consolationem, ibi, [Propterea expectat.] Prima in duas. In prima, arguit descensum. Secunda, A arguit præcepti contemptum, ibi, [Ideo clamauit, &c.] Circa primum, tria arguit in eis. Primo, itineris dispositionem, ponens propositum, vt faceretis consilium [telam] prauam machinationem, & consequentem effectum, [vt adderetis.] 2. Paral. 28. Quare vultis addere peccata super peccata. Secundo, ponit consilij executionem, quantum ad viæ incessum, [qui ambulatis,] qui incessus deformatur per conceptum diuini consilij [habentes fiduciam, os meum] Prophetam. Hier. decimo quinto. Si separaueris preciosum à vili, quasi os meum eris, quia quæ dixi facere noluistis. Et per fiduciam humani auxilij, [habentes fiduciam.] Hier. 17. Maledictus, qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum. Et B ponit effectum. [Et erit vobis.] Osee 4. Gloriam eorum, in ignominiam commutabo. Vnde quantum ad viæ terminum, erant enim in Taphnis, quæ est tantum in alia parte Ægypti, quasi timentes in primis terminis remanere. Hier. 2. Quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidam. Et ostendit spei defectum. [Omnes confusi sunt.] Psalm. 145. Nolite confidere in principibus, in filiis hominum in quibus non est salus. Tertio, describit rerum asportationem. [Onus iumentorum,] comminans primo destructionem Ægypti, vel onus filiorum Iuda, [iumentorum,] propter soliditatem, vel quia sicut iumenta res suas deferebant, [Austri,] quia ad Austrum fugerunt, vel quia in Australi parte erat eorum habitatio. [In C terra tribulationis,] in Ægypto, quæ Hebraice dicitur Meyray, quod interpretatur tribulatio, vel angustia. Hier. 42. Gladius quem vos formidatis ibi, comprehendet vos in terra Ægypti, & fames, pro qua estis solliciti, adhærebit vobis in Ægypto, & ibi moriemini.

Secundo. ponit asportantium conditionem. [Leæna propter ferocitatem (leo) propter audaciæ præsumptionem (vipera) propter crudelitatem] *regulus volans*, non quod habeat pennas, sed quia *insilit* in faciem hominis, propter velocitatem ad male faciendum. Soph. 3. Principes eius quasi leones. Tertio, rerum asportationem [portantes.] Quarto, laboris frustrationem [ad populum.] Psalm. 59. Vana salus hominis. [Ideo clamaui, &c.] Hic arguit in eis diuini D præcepti contemptum. Et primo, ostendit, quomodo contempserint diuinum præceptum. In secunda, quomodo contempserint salubre consilium, ibi, [quia hæc dicit Dominus, &c.] Circa primum, tria ponit. Primo, diuinum præceptum. Secundo, populi contemptum, ibi, [Populus. a. &c.] Tertio, comminatur contemnentibus mortem, vel mortis intentum, ibi, [Propterea hæc dicit, &c.] Primo, præceptum, quia scilicet inutile est ire in Ægyptum [quiesce] in terra tua. Hier. 14. Hæc dicit Dominus populo huic, qui dilexit mouere pedem suum, & non quieuit, & Domino non placuit.

Secundo, ponit præcepti confirmationem. [Nunc ergo, &c.] Tu Esaias [ingressus] per propheticam E visionem, vel tu Hiere. [ingressus] in Ægyptum cum populo, sicut legitur Hier. 43. Tertio, assignat confirmationis fructum. [Et erit in die illa.] Exo. 17. Scribe hoc, ob monumentum. [Populus, &c.] Hic ponit populi contemptum. Et primo, secundum quod contemnebant Deum [ad iracundiam,] quantum ad peccatum transgressionis. Ezech. 2. Noli esse exasperans, sicut domus Israël exasperatrix est [mendaces,] quantum ad peccatum locutionis, quia promiserunt Hieremiæ obedientiam, quam seruare noluerunt, vt habetur Hieremiæ 42. Psalm. 17. Filij alieni mentiti sunt mihi. [Nolentes,] quantum ad peccatum omissionis. Pouerbior. 18. Qui obturat aurem suam, ne

audiat

audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Secundo, ponit contemptum Prophetarum, [qui dicunt videntibus,] secundum quod interdicebant eis proprium officium. Amos 7. Qui vides, gradere, fuge, in quantum inducebant eos ad mendacium. [loquimini.] 3. Regum vltimo. Ecce sermones Prophetarum ore vno, regi bona prædicunt [declinare,] inquantum prohibebant diuinæ cognitionis verbum. Iob 24. Qui dixerunt Deo, recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. [Propterea hæc dicit, &c.] Hic comminatur eis interitum subitum, resumens culpam, vt iustior appareat pœna [pro eo, quod reprobastis.] Pœnam autem adiungit, ibi, [Propterea erit vobis,] significans pœnam subitaneam per similitudinem ruinæ, quæ diu latet in pariete, qui tandem subito cadit [quoniam subito.] 1. Thessal. 5. Cum enim dixerint pax & securitas, tunc superueniet eis repentinus interitus. Et dicit pœnam validam. [Et comminetur,] sub similitudine confractionis lageñæ, cuius nulla testa remanet integra ad aliquid valens, scilicet ad ignem portandum, & ad aquam hauriendum, supra vigesimo quarto. Confractione confringetur terra. Nota super illo verbo, [Quiesce,] quia quiescere debet homo. Primo, à peccati actu, supra 1. Quiescite agere peruerse, discite benefacere. Secundo, à vagandi cursu. Hieremiæ decimo quarto. Hæc dices populo huic, qui dilexit mouere pedes suos, & non quieuit. Tertio, ab immoderato appetitu, infra quadragesimo septimo. Cor impij quasi mare feruens, quod quiescere non potest. Quarto, à præsumptuoso intellectu. Ecclesiast. 8. Cum consummauerit homo, tunc incipiet. [Quia hæc dicit Dominus, &c.] Hic arguit in eis diuini consilij contemptum. Et circa hoc tria ponit. Primo, consilium, [Si reuertamini,] infra quadragesimo quinto. Conuertimini ad me, & salui eritis. Secundo, contemptum. [Et dixistis, ideo fugietis,] hoc est verbum Domini. Deut. 38. Per vnam viam gradiemur. [Et super veloces ascendemus.] Vox populi rebellis, [ideo velociores.] vox Domini. Thren. 4. Velociores fuerunt persecutores nostri, aquilis cœli. Tertio, comminatur meritum [mille] Ægyptij (vnius) Chaldæi (fugietis) omnes vos Iudæi (quinque) Chaldæorum. Deuter. 32. Quomodo persequebatur vnus mille, & duo fugarent decem millia? (quasi malus) in signum euitandi naufragij, supra sexto. Erit in ostensione, sicut terebinthus, & sicut quercus, quæ expandit ramos suos, (Propterea expectat, &c.) Hic ponit consolationem. Et circa hoc duo facit. Primo, proponit miserendi propositum. Secundo exequitur misericordiæ beneficium, ibi, (populus enim, &c.) circa primum tria. Primo miserendi propositum in Deo (propterea expectat,) non ex toto destruens vos. Oseæ quinto. Dies multos expectabis me. Secundo, ingratorum iudicium, (& ideo exaltabitur,) id est, altus in iustitia apparebit, puniens vos ingratos, suis beneficiis, supra 5. Exaltabitur Dominus exercituum in iudicio. Tertio, bonorum præmium. Beati omnes. Luc. 12. Vos similes hominibus expectantibus Dominum suum. (Populus enim, &c.) Hic exequitur misericordiæ beneficium. Et primo, in eorum exaltatione. Secundo, in hostium oppressione, ibi, (Ecce nomen, &c.) Circa primum, duo. Primo, sublationem malorum contra exilij captiuitatem. (Populus enim.) tempore Zorobabel. Vel potius mystice totum. Psalm. 124. Non commouebitur in æternum, qui habitat in Hierusalem. Contra tristitiæ anxietatem. (Plorans) ante (nequaquam plorabitis,) semper, sed quandoque liberaberis, supra vigesimo quinto. Auferet lachrymam tuam, ab omni facie. Contra Dei indignationem, (miserans.) Psal. 90. Inuocabit me, & ego exaudiam eum. Contra paupertatem, (& ibi dabit Dominus.) Et est sensus. Modico victu erunt contenti. Ecclesiast. 29. Initium hominis panis, & aqua: vel quia in reditu de Babylone penuriam passi sunt. Mystice secundum Gloss. Secundo, ponit collationem bonorum. Vnde (faciet.) Et primo, spiritualium, quantum ad electam doctrinam describens doctorem, (Auolare,) id est, recedere, (doctorem,) Esdram, cuius doctrina adhuc vtuntur: Vel Christum post tergum, sicut fugiens quando ab insequente reuocatur. Ioel. 2. Dedit nobis Dominus doctorem iustitiæ. Et venit doctrinam, [hæc tua.) Num. 20. Via regia gradiemur. Et etiam, quantum ad debitam Dei culturam. (Et contaminabis,) in vsus communes rediges. Regum 23. Contaminauit excelsa, & demolitus est ea, (vestimentum,) omnem ornatum idoli. Secundo, quantum ad temporalia bona. Vnde dicit (egredere,) scilicet à spiritualibus ad temporalia. Et promittit terræ fertilitatem, promittens causam, (dabitur pluuia.) Oseæ 2. Descendere faciet ad vos imbrem, & effectum, quantum ad cibos hominum, (& panis frugum.) Genes. vltimo. Asser panis pinguis. Psalm. quadragesimo septimo. Adipe frumenti satiat te: quantum ad pascua armentorum. (Pascetur agnus.) quantum ad oues, (Tauri,) quantum ad boues, & in vtrisque notat fœcunditatem, ponens filios. Et quantum ad annonam iumentorum & pulli asinorum, (migma,) hordeum cum palea purgatum, quod prius commistum comedebant. Secundo, promittit aquarum vbertatem. (Et erunt.) Iudæi dicunt hæc ad litteram esse complenda, in fine mundi (multorum,) scilicet, Romanorum, secundum eos, quod est fabulosum. Vel potest esse metaphorica locutio, vt per aquam significetur consolatio, quam post reditum de captiuitate, & Babyloniæ destructionem habuerunt. Vel mystice de doctrina Christi, infra quadragesimo primo. Aperiam in supremis collibus flumina, & in medio camporum fontes. Tertio, cœli claritatem, (Et erit lux solis sicut lux septem dierum,) tantum in vno, quantum modo septem, quasi septempliciter. Vel sicut fuit in primo septenario dierum. Hæc Iudæi fabulose ad litteram dicunt tempore aureæ Hierusalem. Sed melius est, quod ad futuram sanctorum gloriam referatur, post mundi innouationem. Vel metaphorice, & hyperpolice, ad statum populi referatur. Psalm. 146. Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones corde, & alligat contritiones eorum. Nota super illo verbo, (Et panes frugum.) Quia verbum Dei est panis. Primo, arctus propter obseruandi difficultatem. Matth. 7. Arcta est via, quæ ducit ad vitam. Secundo vberrimus, propter fructus vtilitatem, infra 55. Quomodo descendit imber de cælo, & illuc vltra non reuertitur, & inebriat terram, & germinare eam facit, sic erit verbum, quod egredietur de ore meo. Tertio, pinguis, propter delectationis suauitatem. Genes. vltim. Asser panis pinguis. (Ecce nomen Domini, &c.) Hic consolatur eos ex hostium punitione. Et circa hoc tria ponit. Primo, iudicis punientis aduentum. Secundo, pœnæ modum. (Et auditam faciet.) Tertio, punitionis locum, ibi, (præparata est, &c.) Circa primum tria. Primo, aduentum, (venit) ad vniuersale iudicium (de longinquo) de alto potentiæ suæ. Vel ad destruendos Babylonios, per Medos à longe venientes. Hierem. quinto. Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo (nomen Domini,) filius quantum ad primam expositionem, vel quia redundans est in gloriam ipsius, quantum ad secundam, & tertiam. Secundo, ostendit venientis zelum, ponens iram in corde, per antrapospatos (ardens furor,) furor est ira accensa. Incenditur autem,

vel quantum ad vehementiam desiderij. Et quantum ad hoc dicit, [ardens.] Vel quantum ad quantitatem pœnæ. Et quantum ad hoc dicit, [grauis,] infra sexagesimo quinto. Isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die. Ponit etiam iram in ore. [Labia eius repleta sunt indignatione.] Improperans peccata [deuorans] comminando tormenta, supra vndecimo. Spiritu labiorum suorum interficiet impium: ponit etiam in opere. [Spiritus eius,] id est, indignatio, [vsque ad medium colli,] id est, vsque ad extinctionem adducet, supra octauo. Ibi per Isdam inundans furor. Tertio, ponit indignationis effectum. In malis destructionem gentium, [ad perdendas gentes.] Psalm secundo. Domine in ciuitate tua, imaginem ipsorum ad nihilum rediges. Et cessationem tyrannorum, [Et frœnum erroris.] Iob trigesimo. Frœnum posuit in os meum. Ponit etiam effectum in bonis in laude oris. [Canticum erit solemnitatis,] quia iii tribus solemnitatibus ibant in Hierusalem cum lætitia. Leuit. trigesimo tertio. Ciuitatem solemnitatis nostræ, oculi tui videbunt. Et in iucunditate cordis, [In lætitia cordis,] infra quinquagesimo primo. Gaudium, & lætitiam obtinebunt, & fugiet ab eis dolor, & gemitus. Iudith vltimo. Erat autem populus Domini iucundus, [Et auditam, &c.] Hic describit pœnæ modum. Et circa hoc tria facit. Primo, describit pœnæ modum, quantum ad punientis actum, [vocis suæ,] per quam apparebit glorioſus, [& terrorem brachij,] per similitudinem irati, qui his modis comminatur. Iob. quadragesimo. Si habes brachium sicut Deus. Et quantum ad instrumentum, [& flamma ignis,] quia ad litteram Assyrij combusti fuerunt, [& in lapide grandinis,] forte tempestas aliqua fuit. Vel significantur diuersæ pœnæ in die iudicij. Psalm. decimo. Ignis, sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum. Secundo, ponit pœnæ inflictionem ostendens eius honorem. [A voce enim,] & pœnæ durationem, [Et erit transitus fundatus,] id est, firmatus. Tertio, sanctorum exultationem, [In citharis in bellis præcipuis, quæ sola diuina virtute geruntur. Psalm. quinquagesimo septimo. Lætabitur iustus cum viderit vindictam. [Præparata est, &c.] Hic describit pœnæ locum. Et primo, ipsius dispositionem, [Tophet,] vallis filij Emon gehenna, quia conseruabatur ibi ignis ad sacrificia in lapidibus de Tophis. Eadem est vallis Gethsemanis, in qua destructus est exercitus Sennacherib. Vel significatur per ipsam infernus. Vnde Iudæi coniciunt ibi esse infernum, quia ex duabus palmis, quæ ibi sunt, semper emittitur fumus [ab heri,] id est, ab initio: vel à secundo die secundum Iudæos, quæ habuit tantum heri. Vnde nudius tertius. De hac valle habetur. Hierem. septimo, & decimo nono. [A rege,] Deo. supra quinto. Dilatauit infernus animam suam. Secundo, pœnarum diuersitatem, [nutrimentis eius, digna] impij, vel illi de exercitu Sennacherib [flatus,] id est, voluntate metaphorice. Psalm. decimo. Ignis, sulphur, spiritus procellarum, pars calicis eorum. Nota super illo verbo, [Ecce nomen Domini.] Quia filius Dei est nomen Patris. Primo, quo manifestatur. Ioan. 17. Manifestaui nomen tuum hominibus. Secundo, quo honoratur. Matth. sexto. Pater sanctificetur nomen tuum. Tertio, quo inuocatur. Ioan. decimo sexto. Quæcunque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Item super illo verbo, [venit de longinquo,] quod venit de longinquo. Primo, propter diuturnam expectationem. Hebræorum 11. Intra fidem defuncti sunt omnes isti, non receptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes. Secundo, propter meritorum nostrorum imperfectionem. Ephes. secundo. Veniens euangelizauit pacem, vobis qui longe fuistis. Tertio, propter temporis dilationem. Num. 24. Videbo eum, sed non modo, intuebor illum, sed non prope. Quarto, propter maiestatis altitudinem. Psalm. 8. A summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius. Nota super illo verbo, [Lingua eius quasi ignis,] quia charitas dicitur ignis. Primo, quia illuminat. Eccles. 2. Qui timetis Deum, diligite eum, & illuminabuntur corda vestra. Secundo, quia exæstuat. Canticorum 2. Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. Tertio, quia ad se omnia conuertit. Romanorum 8. Scimus, quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum. Quarto, quia expeditum facit. Ioan. 14. Si quis diligit me, sermonem meum seruabit. Quinto, quia sursum trahit. Cant. 3. In lectulo meo quæsiui quem diligit anima mea, quæsiui illum, & non inueni.

CAPVT XXXI.

VÆ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium in equis sperantes, & habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt, & super equitibus, quia prævalidi nimis, & non sunt confisi super sanctum Israël, & Dominum non requisierunt. Ipse autem sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit. Et consurget contra domum pessimorum, & contra auxilium operantium iniquitatem. Ægyptus homo & non Deus, & equi eorum caro, & non spiritus. Et Dominus inclinabit manum suam, & corruet auxiliator, & cadet, cui præstatur auxilium, simulque omnes consummentur, quia hæc dicit Dominus ad me. Quomodo si rugiat leo, & catulus leonis super prædam suam, cum occurrerit ei multitudo pastorum à voce eorum non formidabit, & à multitudine eorum non pauebit, sic descendet Dominus exercituum, vt prælietur super montẽ Sion, & super collem eius. Sicut aues volantes, sic proteget Dominus exercituum Hierusalem, protegens & liberans, transiens, & saluans. Conuertimini, sicut in profundum recesseratis filij Israël. In die enim illa abiiciet vir idola argenti sui, & idola auri sui, quæ fecerunt vobis manus vestræ in peccatum, & cadet super Assur in gladio non viri, & gladius non hominis vorabit eum, & fugiet non à facie gladij, & iuuenes eius vectigales erunt, & fortitudo eius à terrore transibit, & pauebunt fugientes principes eius. Dixit Dominus cuius ignis est in Sion, & caminus eius in Hierusalem.

In parte ista, comminatur vtrisque simul, scilicet Ægyptiis & Iudæis. Et circa hoc duo facit. Primo, ponit comminationem. Secundo, consolationem, ibi, [Quia

[Quia hæc dicit Dominus, &c.] Circa primum, duo A ponit. Primo, culpam ex confidentia humani auxilij, [in equis sperantes.] Psal. 32. Fallax equus ad salutem, in abundantia virtutis suæ non saluabitur. Et ex contemptu diuini auxilij, ibi, [Et non sunt confusi.] Contra in Psal. 19. Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri sperauimus. Secundo, comminatur pœnam [Ipse autem.] Et primo, contra contemptum diuini auxilij. Secundo, ponit Dei sapientiam, & scientiæ firmitatem, [& verba non abstulit,] id est, non irrita fecit, quæ per Prophetas comminatus est. Num. 23. Non est Deus vt homo, vt mentiatur, nec vt filius hominis, vt mutetur. Et subiungit pœnam, [Et contra auxilium operantium.] Iob. 4. Qui habitant domos luteas, & terrenum habent fundamentum. Et subiungit pœnam, & [consurget.] Contra fiduciam humani auxilij, ponit eorum debilitatem [Ægyptus homo.] Ezech. 38. Cum sis homo, & non Deus, in manu odientium te, morte incircumcisorum morieris. Et subiungit pœnam. [Et corruet auxiliator.] Iob. 4. Qui habitant domos, vt supra. [Quia hæc dicit Dominus, &c.] Hic ponit consolationem promittens per Deum liberationem ab hostibus, à quibus per Ægyptios liberari non potuerunt. Et circa hoc, tria facit. Primo, ponit Iudæorum defensionem sub similitudine leonis defendentis, dicens, Vos, & Ægyptij peribitis, in quibus confidebatis me contempto. [Quia hæc dicit Dominus] qui solus saluat [vt prælietur] tanquam defensor contra illos, C qui impediebant ædificationem templi, post reditum de captiuitate. Vel contra Assyrios. Oseæ 13. Ego ero eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyriorum. Et sub similitudine auis protegentis [sicut aues.] Matth. 23. Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alis, & noluisti? Deuter. 32. Sicut aquila prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans. Secundo, ponit hostium destructionem, promittens consilium ad hoc merendum. [Conuertimini sicut in profundum, &c.] Prouerb. 18. Impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit. Rom. 6. Sicut exhibuistis membra vestra seruire iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra seruire munditiæ in sanctificationem. Et ponit complementum. [In die illa.] supra 2. In die D illa proiiciet homo idola sua. Et ponit fructum, scilicet ipsam destructionem, quantum ad occisorum necem [in gladio.] Deuter. 32. Gladius meus deuorabit carnes. Et quantum ad residuorum deletionem, in fuga, timorem, & seruitutem, quia [vectigales,] primos Babylonis. Tertio, ponit vtriusque confirmationem, [dixit Dominus, cuius ignis,] comburens Assyrios. sup. decimo. Erit lumen Israël in igne, & sanctus eius in flamma. Vel ignis in altari thymiamatis [caminus] in altari holocaustorum. Leiutic. 9. Ignis in altari meo, semper ardebit.

Vel ignis charitatis in Ecclesia militante imperfecte, sed caminus in Ecclesia triumphante perfecte.

Item, nota, quod charitas dicitur ignis: Require in præcedenti coll. ante hoc capitulum.

CAP. XXXII.

ECce in iustitia regnabit rex, principes in iudicio præerunt. Et erit vir, sicut qui abscondituir à vento, & cælat se in tempestate, sicut riui aquarum in siti, & vmbra petræ prominentis in terra deserta. Non caligabunt oculi videntium, & aures audientium diligenter auscultabunt, cor stultorum intelliget scientiam, & lingua balborum velociter loquetur, & plane. Non vocabitur vltra is, qui insipiens est, princeps, neque fraudulentus appellabitur, maior. stultus enim fatua loquetur, & cor eius faciet iniquitatem, vt perficiat simulationem, & loquatur ad Dominum fraudulenter, & vacuam faciat animam esurientis, & potum sitienti auferat. Fraudulenti, vasa pessima sunt. Ipse enim cogitationes concinnauit ad perdendos mites in sermone mendacij, cum loqueretur pauper iudiciũ. Princeps verò ea, quæ digna sunt Principe, cogitabit, & ipse super duces stabit. Mulieres opulentæ surgite, & audite vocem meam, filiæ confidentes, percipite auribus eloquium meum. Post dies, & annos, & vos conturbamini confidantes. Consummata est enim vindemia, collectio vltra non veniet. Obstupescite opulentæ, conturbamini confidentes, exuite vos, & confundimini, accingite lumbos vestros. Super vbera plangite, super regione desiderabili, super vinea fertili. Super humum populi mei spinæ, & vepres ascendent, quanto magis super omnes domos gaudij ciuitatis exultantis? Domus enim dimissa est, multitudo vrbis relicta est, tenebræ, & palpatio factæ sunt super speluncas, vsque in æternum. Gaudium onagrorum, pascua gregum, donec effundatur super nos spiritus de excelso. Et erit desertum in Charmel, & Charmel in saltum reputabitur, & habitabit in solitudine iudicium, & iustitia in Charmel sedebit. Et erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentium, & securitas vsque in sempiternum. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Grando autem in descensione saltus, & humilitate humiliabitur ciuitas. Beati, qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bouis, & asini.

Hæc est tertia pars comminationis, in qua prosequitur liberationem ab hostibus, qui tunc eis imminebant. Et primo, prædicit eam per modum prophetiæ. Secundo, narrat per modum historiæ, 36. cap. E [Et factum est, &c.] prima in duas. In prima, prædicit Iudæorum prosperitatem. In secunda, hostium destructionem, 33. cap. [Væ qui prædaris, &c.] Circa primum, duo. Primo, prædicit liberatorum statum, quantum ad regis æquitatem, ibi, [regnabit Rex,] scil. Ezechias. Hierem. 23. Regnabit rex & sapiens erit, quantum ad populi prosperitatem: quantum ad consolationem in tribulatione. [Et erit vir,] supra 4. Tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æstu: quantum ad emeitdationem in spiritualibus [non caligabunt] vt prius, propter peccata regis, & populi [viuentium,] scil. Prophetarum, sed apertas à Domino visiones accipient, [& aures,] scil. subditorum, [auscultabunt]

implentes præcepta Domini per Prophetas [cor stultorum] qui prius in idolis errabant [balborum] prophetarum, qui prius obscure, & in ænigmate loquebantur. Sap. 10. Sapientia aperuit os mutorum, & linguas infantium fecit disertas. Et etiam quantum ad consecutam libertatem, scil. à tyrannis. [Non vocabitur qui insipiens,] scil. Sennacherib, cui prius tributa soluebat, sicut patet 4. Reg. 18. Ezech. 34. Eruam eos de manu regis Assyriorum. Secundo, exequitur liberationis modum [stultus enim.] Et prosequitur afflictionem. Secundo, liberationem, ibi, [donec effundantur.] Circa quod duo facit. Primo, describit hostem persequentem. Secundo, persecutionem, ibi, [mulieres, &c.] Circa primum, tria. Primo, ipsius regis nequitiam, quantum ad blasphemiam oris [stultus] scil. Sennacherib, [fatua] verba blasphemiæ, infra 37. Prouerb. Os fatuorum ebullit stultitiam: quantum ad duplicitatem cordis [cor eius faciet promittens populo bonam terram [ad Dominum fraudulenter] dicens se illius præcepto venisse, infra trigesimo sexto. Prouerb. duodecimo. Cogitationes iustorum consilia, quantum ad credulitatem operis [vacuam] spoliando eos rebus, quibus debeant nutriri, contra illud, Prouerb. 25. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum. Secundo, principum eius malitiam [fraudulenti,] scil. Sennacherib, [vasa] id est, nuntij & principes eius. Prouerb. 29. Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes ministros habet impios. Et malitiæ executionem [ipsæ enim cogitationes,] scil. Rapaces, de quo infra trigesimo sexto, [concinnabit] id est, componet. Cinnus, est genus potionis ex diuersis speciebus compositæ [pauper] Iudæus. Psalm. 49. Os tuum abundauit malitia, & lingua tua concinnabat dolos. Tertio, regnantis Ezechiæ prudentiam, [Principes,] quia præcepit, quod non illi aliquis responderet. supra 1. Restituam principes tuos, vt fuerunt prius. [Mulieres, &c.] Hic describit persecutionem inflictam, quantum ad tria. Primo, quantum ad fructuum amissionem, excitans attentiones, [Mulieres] quæ facile potestis plorare [opulentæ] quæ plorandi materiam habetis ex bonorum perditione. Vel [mulieres,] id est, vos Iudæi imbeciles. Psalm. quadragesimo octauo. Qui confidunt in virtute sua, & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur. Et ponit temporis determinationem [post dies] aliquot [annum vnum.] Psalm. vigesimo primo. Quoniam tribulatio proxima est, & non est, qui adiuuet. Et ponit fructuum amissionem [consummata] destructa [collectio] frugum [non veniet] in domos nostras ab agris. Hiere. quadragesimo octauo. Ablata est lætitia de Carmelo, & de terra Moab, & vinum de torcularibus sustuli. Secundo, quantum ad camporum vastationem, indicens planctum [obstupescite.] Baruc. 4. Exui me stola pacis, supra 22. Et vocauit Dominus in die illa ad impletum. Et prædicit damnum [super humum,] supra 5. Ascendent super eum vepres, & spinæ. Tertio, quantum ad desolationem [quanto magis,] scilicet flendum est [ciuitatis exultantis,] scilicet Hierusalem, cuius inferior pars fuit tradita Assyriis, supra 22. Vrbs frequens ciuitas exultans. Et desolationis magnitudinem, quantum ad domos, quia redactæ in perpetuas tenebras, sicut accidit in ædificiis ruinosis, [Et tenebræ.] Iob. 12. Palpabunt in tenebris, & non in luce. Et quantum ad agros [gaudium onagrorum,] qui morantur in magnis solitudinibus. Herem. 2. Onager assuetus in solitudine. [Donec effundatur.] Hic prosequitur liberationem. Et primo, ponit Iudæorum consolationem. Secundo, hostium destructionem, ibi, [Grando autem, &c.] Tertio, Prophetæ congratulationem, ibi,

A [Beati, qui seminant, &c.] Circa primum tria. Primo, diuinam consolationem. Hæc dico contingent vastante terram Sennacherib [donec spiritus] diuina consolatio. Ezechiel. trigesimo septimo. Scietis, quia ego Dominus, quia intromittam in vos spiritum, & viuetis. Quarto, consolationis modum, & ordinem, quantum ad terræ fertilitatem, [Et erit desertum] id est, terra vestra prius deserta, ita erit fertilis, sicut Carmelus, cuius fertilitas reputabitur sterilitas comparatione terræ vestræ, supra 29. Idem habetur, quantum ad iustitiæ obseruationem, [Et habitabit,] supra 1. Sion in iudicio redimetur & reducent eam in iustitia. Et quantum ad pacis tranquillitatem. [Et erit opus,] id est effectus [silentium,] quia sine tumultu contentionum & bellorum, supra 26. Domine dabis pacem nobis. Tertio, ponit diuinæ consolationis iucundam fruitionem. [Et sedebit.] Prouerb. 1. Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, & abundantia perfruetur [grando,] scilicet tribulationis [in descensione saltus,] id est, descendent à Domino super hostes vestros [ciuitas] Niniue, supra 25. Ciuitatem sublimem humiliabis. [Beati, qui seminant, &c.] Hic ostenditur Prophetæ congratulatio [super aquas,] id est, super loca fertilia ex abundantia aquarum [pedem bouis & asini] non simul, quia hoc prohibitum est. [Deuter. 22. Non arabis in boue, & asino. Psalm. 127. Labores manuum tuarum, quia manducabis: beatus es, & bene tibi erit. Nota super illo verbo [Erit opus iustitiæ pax.] Quia pax sanctorum in patria erit pulchra. Primo, quia non erit falsa. Sapient. 13. Secundo, quia non interrupta, supra 8. Et pacis non erit finis. Tertio, quia plena. Psal. 147. Posuit fines tuos pacem. Item, nota super pacem futuram, tria faciunt appetibilem. Primo, firmitas diuinæ potentiæ. Psal. 124. Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion, non commouebitur in æternum qui habitat in Hierusalem. Secundo, portas propriæ conscientiæ. Prouerb. 3. Ambulabis fiducialiter in via tua, & pes tuus non impinget. Tertio, remotio hostilis nequitiæ. Ioan. 16. Confidite, ego vici mundum. Item nota super illo verbo, [Beati qui seminant super aquas.] Quia doctrina Domini est aqua. Primo, quia abundat. Eccles. 24. Ego sapientia effudi flumina. Secundo, quia refrigerat. Prouerbiorum vigesimo secundo. Aqua frigida animæ sitienti. Tertio, quia fœcundat, infra 55. [Quomodo descendit imber de cœlo, & illuc vltra non reuertitur, sed inebriat terram, & germinare eam facit, sic erit verbum quod egredietur de ore meo. Quarto, quia velociter portat, Ioan. 4. Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Quinto, quia singulis se conformat. Prouerbiorum quinto. In plateis aquas tuas diuide.

CAPVT

A

CAP. XXXIII.

VÆ qui prædatis. Nonne & ipſe prædaberis ¿Et qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris? Cum conſummaueris deprædationem, deprædaberis, cum fatigatus deſieris contemnere, contemneris. Domine miſerere noſtri, te enim expectauimus, eſto brachium noſtrum in mane, & ſalus noſtra in tempore tribulationis A voce angeli fugerunt populi, & ab exultatione tua diſperſæ ſunt gentes. Et congregabuntur ſpolia veſtra, ſicut colligitur bruchus, velut cũ foſſæ plenæ fuerint de eo. Magnificatus eſt Dominus quoniam habitauit in excelſo, implebit Sion iudicio, & iuſtitia, & erit fides in temporibus ſuis. Diuitiæ ſalutis, ſapientia, & ſcient?a, timor Domini ipſe eſt theſaurus. Ecce videntes clamabunt foris, angeli pacis amare flebunt. Diſſipatæ ſunt viæ, ceſſauit tranſiens per ſemitam, irritum factum eſt pactum, proiecit ciuitates, non reputauit homines. Luxit, & elanguit terra, confuſus eſt libanus, & obſorduit. Et factus eſt Saron ſicut deſertum, & concuſſa eſt Baſan & Carmelus. Nunc conſurgam dicit Dominus, nunc exaltabor, & nunc ſublimabor Conceipietis ardorem, & parietis ſtipulam, ſpiritus veſter vt ignis vorabit vos. Erunt populi quaſi de incendio cinis, ſpinæ congregatæ igni comburentur. Audite qui longe eſtis, quæ fecerim & cognoſcite vicini fortitudinem meam Contriti ſunt in Sion peccatores, poſſidebit timor hypocritas. Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante. Aut quis habitabit ex vobis cum ardoribus ſempiternis? Qui ambulat in iuſtitiis, & loquitur veritatem, qui proiicit auaritiam ex calumnia, & excutit manus ſuas ab omni munere. Qui obturat aures ſuas ne audiat ſanguinem, & claudit oculos ſuos ne videat malum. Iſte in excelſis habitabit, munimenta ſaxorum ſublimitas eius. Panis ei datus eſt, aquæ eius fideles ſunt. Regem in decore videbunt oculi eius cernent terram de longe. Cor tuum meditabitur timorem. Vbi eſt litteratus? vbi legis verba ponderans ¿ vbi eſt doctor paruulorum? Populum impudentem non videbis, populum alti ſermonis; ita vt non poſſis intelligere diſertitudinem linguæ eius, in quo nulla eſt ſapientia. Reſpice Sion ciuitatem ſolennitatis noſtræ. Oculi tui videbunt Hieruſalem habitationem opulentam, tabernaculum quod nequaquam transferi poterit, nec auferentur claui eius in ſempiternum, & omnes funiculi eius non rumpentur quia ſolummodo ibi magnificus eſt Dominus noſter. Locus fluuiorum riui altiſſimi & patentes: non tranſibit per eum nauis remigum, neque trieris magna tranſgredietur eum. Dominus enim iudex noſter. Dominus legifer noſter. Dominus Rex noſter. Ipſe ſaluabit nos. Laxati ſunt funiculi tui, ſed non præualebunt. Sic erit malus tuus vt dilatare ſignum non queas Tunc diuidentur ſpolia prædatum. multarum claudi diripient rapinam nec dicet vicinus. Elangui. Populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas.

B

In parte iſta, incipit prædicere hoſtium deſtructionem. Et primo, ipſam deſtructionem. Secundo, deſtructionis effectum, 35. cap. [Lætabitur, &c.] Prima in duas. In prima prædicit deſtructionem hoſtium principalium, ſcilicet, Aſſyriorum. In ſecunda aliorum eis auxiliantium. 34. cap. [Accedit &c.] Circa primum duo. Primo, prædicit deſtructionem Aſſyriorum. In ſecunda, ingratitudinem Iudæorum, ibi. [Laxati ſunt, &c.] Circa primum, duo facit, Primo, prædicit Aſſyriorum deſtructionem. Secundo, inuitat omnes ad ſancti facti conſiderationem, ibi [Audite, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, prædicit pœnam, quam à Deo percepit. Secundo, quam aliis ipſe contulit, ibi [Ecce videntes, &c.] Circa primum tria facit. Primo, comminatur Aſſyriis deſtructionem ponens quæſtionem: [Nonne] Et reſponſionem [cum conſummaueris fatigatus] quaſi dicat tædio affectus de multis victoriis. Matth. 7. In qua menſura meſſi fueritis, remetietur vobis. Apocal. 13. Qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Secundo, in perſona populi, petit à Deo comminationis confirmationem. [Domine miſerere.] Eccleſ. 36. Glorifica manum & extende brachium. Pſal. 59. Da nobis Domine auxilium de tribulatione. Tertio, ponit petitionis impletionem. Primo, ponens deſtructionem Aſſyriorum, quantum ad exercitus. [A voce angeli] multos interficientis [populi] Aſſyrii, qui reſidui fuerunt ſupra trigeſimo primo. Et pauebunt principes eius fugientes, quantum ad ſpoliorum direptionem; [Et congregabuntur] à Iudæis [veſtra] ô Aſſyrii ſupra 10. Lætabuntur coram te, ſicut qui lætantur capta præda, quando diuidunt ſpolia. Secundo, deſtructionis fructum, ſcilicet Dei gloriam [Magnificatus. Pſal. 56.] Magnificata eſt vſque ad cœlos miſericordia tua, & vſque ad nubes veritas tua. Et hominum gratiam in rectitudine actus [impleuit] ſcilicet Dominus [iudicio] quod eſt executio iuſtitiæ [fides,] quæ eſt fundamentum iuſtitiæ ſupra 1. Sion in iudicio redimetur, & reducent eam in iuſtitia. Oſee. 2. Sponſabo te mihi in iuſtitia, & fide: quantum ad perfectionem intellectus [diuitiæ ſalutis, ſapientis] in diuinis [ſcientia] in humanis. Prouerbior. 3. Precioſior eſt ſapientia. Quantum ad ordinationem affectus timor] Eccleſ. 1. Timor Domini delet peccatum. Nota ſuper illo verbo [diuitiæ ſalutis] quia nos habemus diuitias. Primo, in Deo. Coll. 1. in ipſo ſunt omnes theſauri ſapientiæ, &

C

D

E

ſcientiæ Dei abſconditi. Secundo, in ſeipſo. Prouerb. trigeſimo. Precioſior eſt cunctis opibus ſapientia. Tertio, in ſanctorum collegio ſupra decimo tertio. Precioſior erit vir auro, & homo mundo obrizo. Ecce videntes clamabunt &c.] Hic ponit pœnam, quam aliis intulit. Et primo deſcribit pœnam ab ipſo inflictam, quantum ad perturbationem hominum [videntes] exercitus magnitudinem [foris] qui habitant in ſuburbanis [Angeli pacis] legati Ezechiæ ad Repſacen infra trigeſimoſexto. Hier. octauo. Ecce vox clamoris filiæ populi mei [de terra longinqua.] Quantum ad ſolitudinem viarum [diſſipatæ.] Thren, 1. Viæ Sion lugent, eo quod non eſt qui veniat ad ſolennitatem. Quantum ad infractionem pactorum [irritum factum eſt pactum] ſcilicet quo Sennacherib. Ezechiam aſſecurauerat. Et ideo [proiecit] quaſi contemnens eorum amicitiam [non reputauit] præſumptione cordis ſui. Iob trigeſimonono. Abſorbet terram, nec reputat tubæ ſonare clangorem. Quantum ad deſtructionem regionum [luxit, & clanguit] Et ponit præcipue fertiles regiones. Secundo, ponit diuinam reſiſtentiam conatibus eius [nunc conſurgam] Et circa hoc, tria ponit. Ex parte Dei reſiſtentis propoſitum [nunc] ſcilicet poſt tanta mala, quæ fecit [conſurgam [contra improbos pſal. 11. Propter miſeriam inopum & gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus. Secundo, ponit fruſtratum Aſſyriorum conſilium [concipietis] ideſt cogitabitis alios ardere [patiemini ſtipulam] ideſt hoc ſequetur, quod vos comburemini [ſpiritus veſter] ideſt indignatio [vorabit] ſcilicet carnem ſub corio. Pſal. 12 Lacum aperuit & effodit eum & incidit in foueam quam fecit. Tertio, ponit reſiſtentiæ, ſiue pœnæ modum. [Et erunt populi] quia ad literam corpora eorum ſunt in cinere redacta [ſpinæ] ideſt Aſſyrii, quia alios lacerabant Malach. vlt. Calcabitis impios, cum fuerit cinis ſub planta pedum eorum [Audite, &c.] Hic inuitat ad tanti facti conſiderationem. Et primo, ad conſiderandum liberantis diuinæ potentiæ magnitudinem. Secundo, ad conſiderandum liberatæ ciuitatis dignitatem, ibi. [Reſpice Sion &c.] Circa primum, duo. Primo, inuitat ad conſiderationem ſuæ potentiæ. [Audit] infra 49. Audite inſulæ, & attendite populi de longe. Secundo, oſtendit potentiæ ſignum [contriti ſunt peccatores] Aſſyrii, ſcilicet Hier. 16. Conteram populum iſtum, & ciuitatem iſtam ſicut conteritur vas figuli. [Quis poterit &c.] Hic inuitat ad conſiderandum idoneitatem eius, qui habitat cum Deo, vt ab ipſo ſemper protegatur illæſus. Et primo, inquirit idoneum. Secundo, excludit indignum, ibi. [Vbi eſt literatus, &c.] Circa primum tria facit. Primo, ponit quæſtionem [cum igne deuorante Deo ſcilicet vt ab ipſo non deuoretur ſicut Aſſyrii. Deut. 4. Dominus Deus tuus ignis conſumens eſt. Secundo, oſtendit idoneitatem remouens tria ad quæ Iudæi proni erant, ſcilicet auaritiam, quantum ad iniuſte ablata [ex calumnia] Et illiberalitatem, quantum ad accepta [Et excutit.] Secundo, quantum ad crudelitatem in homicidiis. [Qui obturat.] Tertio: quantum ad luxuriam. [Et claudit oculos [iſte in excelſis] ſcilicet cum Deo. Tertio, oſtendit huius habitationis vtilitatem, quantum ad quatuor. Et primo, quantum ad altitudinem ſecutam, quod tamen eſt contra conſuetudinem altitudinis [munimenta] Iob. 39. In petris manet in præruptis ſilicibus commoratur atque inacceſſis rupibus. Secundo, quantum ad ſatietatem plenam [panis] Gene. vlti. Aſſer panis pinguis Tertio, quantum ad Dei viſionem, [regem] ideſt, Deum. Cantic. 3. Egredimini filiæ Sion & videre Regem Salomonem in diademate, quo coronauit eum mater ſua. Quarto, quantum ad aflictionem ſanctam, ſcilicet contemptum terrenorum [oculi eius, delonge] quaſi longe ſub ſe poſitam per indignationem. Et quantum ad diuinam ſubiectionem Cor tuum timorem [filialem. Eccleſ. 1. Timor Domini delectabit cor. Et poſſunt hæc exponi quantum ad eos, qui habitant cum Deo, in præſenti eccleſia, vel triumphante. Vel aliter, [terram] ſcilicet viuentium. Pſal. 26. Credo videre bona Domini in terra viuentium [delonge ſupra dignitatem naturæ, vel idoneitatem multorum, nunc in ſpe, in futuro in te, & ſic ſe tenet cum tertia. Nota ſuper illo verbo [ſpiritus veſter vt ignis] quia Deus dicitur ignis. Primo, purgans Matt. 3. Baptizauit vos Spiritu ſancto, & igne. Secundo, inflammans. Luc. 12. Ignem veni mittere in terram. Tertio, condemnans. Deuter. 32. Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit vſque ad inferni nouiſſima. Item nota ſuper illo verbo. [Iſte in excelſis habitabit] quod ſancti habitant cum Deo, Primo, propter puritatem actionis. Pſalm. 100. Oculi mei ad fideles terræ, vt ſedeant mecum. Secundo. per hæſionem amoris. Ioan. 14. Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit. Tertio, per eminentiam contemplationis. Philip. 4. Noſtra conuerſatio in cœlis eſt. Quarto, per gloriam fruitionis. Pſalm. 83. Beati qui habitant in domo tua Domine. [Vbi eſt liberatus, &c.] Hic excludit indignum quantum ad illos, qui præcipue digni videbantur. Et primo, eminentes in ſapientia [vbi eſt liberatus] eruditus in philoſophia, [vbi legis verba] eruditus in ſcientia diuina [doctor] inſtruens alios in rudimentis vtriuſque. 1. Corinth. 1. Vbi ſapiens, vbi ſcriba, vbi doctus? Secundo, eminentes in eloquentia, ſed non ſapientia [populum alti ſermonis] Hier. 5. Ecce ego adducam ſuper vos gentem, cuius ignorabitis linguam [Reſpice, &c.] Hic inducit ad conſiderandum liberatæ ciuitatis dignitatem. Et primo, quantum ad copiam bonorum ponens quatuor, quæ ſunt in cœleſti, vel militanti eccleſia, ſcilicet, cordium lætitiam [ciuitatem ſolennitatis] ſupra triginta. Sicut vox ſanctificatæ ſolennitatis, & lætitia cordis. Rerum opulentiam, [Oculi tui videbunt] ſupra trigeſimo ſecundo. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, in requie opulenta. Immobilitatis gratiam [tabernaculum, claui] loquitur ſecundum ſimilitudinem tabernaculi, quod affigitur clauis, & funibus, qui diſſoluuntur quando transferri debet. Daniel. 7. Poteſtas eius, poteſtas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius, quod non corrumpetur. Et huius aſſignat rationem, quia [ſolummodo Dominus] eſt, qui valet transferre, & alii non potuerunt. Pſal. 47. Magnus Dominus, & laudabilis nimis. Aquarum abundantiam [locus fluuiorum] ideſt, diuinarum monitionum [riui] diuerſi modi participationum. Pſal. quadrageſimoquinto Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Hoc tamen Iudæi totum fabuloſe referunt ad auream Hieruſalem. Secundo, quantum ad immunitatem malorum. [Non tranſigit remigium] quorumlibet hoſtium, qui quandoque conſueuerant per mare terram promiſſionis infeſtare [trietis] nauis habens tres ordines remorum. Et aſſignat cauſam: [Dominus enim iudex] iudicans ab aduerſariis. Zach. 9. Ecce Rex tuus venit tibi manſuetus [Laxati, &c.] Hic prædicit ingratorum Iudæorum deſtructionem, primo à Romanis factam. Et ponit tria. Primo, impotentiam ad reſiſtendum [laxati] ideſt, præparati [funiculi] vt te contra Romanos defendas. Loquitur ſecundum ſimilitudinē, nauis quæ paratur ad eundū [malus] arbor nauis, ideſt, templum in quo pretioſa vaſa & vela fuiſſe noſcitur. Thren. 1. Dedit me Dominus in manus, de qua non potero fugere. Secundo, direptionē ſpoliorū ab hoſtibus [nunc

tunc diuidentur] à Romanis claudi] quasi dicat, nullus erit sic impotens inter eos, quin prædam vestram diripiat. Ioel. 3. Infirmus dicat, quia ego fortis sum. Tertio, remissionem peccatorum hostibus [populus] scilicet Romanus iustificatus comparatione malitiæ Iudæorum. 1. Ezechiel. 16. Iustificasti sorores tuas, in omnibus abominationibus tuis quas operata es. Vel loquitur contra Iudæos, qui non poterunt prævalere contra Iudæos, sed magis ab ipsis spoliabuntur tempore Machabæorum, & populo Iudæorum remittetur iniquitas infra. 40. Completa est malitia eius.

CAP. XXXIV.

ACcedite gentes, & audite, & populi attendite, audiat terra, & plenitudo eius, orbis & omne germen eius, quia indignatio Domini super omnes gentes, & furor super vniuersam malitiam eorum. Interfecit eos, & dedit eos in occisionem. Interfecti eorum proiicientur, & de cadaueribus eorum ascender fœtor. Tabescent montes à sanguine eorum, & tabescet omnis militia cœlorum, & complicabuntur sicut liber cœli, & omnis militia eorum defluet sicut defluit folium de vinea & de ficu, quoniam inebriatus est in cœlo gladius meus. Ecce super Idumæam descendet, & super populum interfectionis meæ ad iudicium. Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe de sanguine agnorum & hircorum, & de sanguine medullatorum arietum. Victima enim Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom. Et descendent vnicornes cum eis, & tauri cum potentibus. Inebriabitur terra eorum sanguine, & humus eorum adipe pinguium, quia dies vltionis Domini, annus retributionis iudicii Sion. Et conuertentur torrentes eius in picem, & humus eius in sulphur. Et erit terra eius in picem ardentem nocte, & die, non extinguentur in sempiternum. Ascendet fumus eius à generatione in generationem, desolabitur in sæcula sæculorum. Non erit transiens per eam, & possidebunt eam onocrotalus, & ericius, ibis, & coruus habitabunt in ea. Et extendetur super eam mensura, vt redigatur ad nihilum, & perpendiculum in desolationem. Nobiles eius non erunt ibi, regem potius inuocabunt, & omnes principes eius erunt in nihilum. Et orientur in domibus eius spinæ, & vrticæ, & paliurus in munitionibus eius, & erit cubile draconum, & pascua struthionum, & occurrent dæmonia onocentauris, & pilosus clamabit alter ad alterum. Ibi cubauit lamia, & inuenit sibi requiem. Ibi habuit foueam ericius, & enutriuit catulos, & circum fodit, & fouit in vmbra eius. Illuc congregati sunt milui, alter ad alterum. Requirite diligenter in libro Domini, & legite, vnum ex eis non defuit, alter alterum non quæsiuit: quia quod ex ore meo procedit ille mandauit & spiritus eius ipse congregauit ea; & ipse misit eis sortem, & manus eius diuisit eam illis in mensuram Vsque in æternum possidebunt eam; in generatione & generationē habitabunt in ea.

In parte ista, comminatur his qui fuerunt Assyriis coadiutores. Et primo, omnibus. Secundo, specialiter Idumæis, ibi. [Ecce super Idumæam, &c.] Circa primum, duo. Primo excitat attentionem, & attentionis ordinem, vt accedentes appropinquent, propinqui audiant, & audientes attendant, infra. 49. Audite insulæ & attendite populi de longe. Et ponit conuocatorum vniuersalitatem [audiat terra:] quantum ad mediocres continens pro contento [plenitudo] quantum ad maiores [germen eius] quantum ad minores; omnibus est præparatum ad annuntiandum, vt quod omnes possint audire, ostendat. Psal. 23. Domini est terra & plenitudo eius. Secundo, ponit comminationem populorum, ponens iudicis sc. Dei indignationem [quia indignatio] super 14. Hæc manus extenta super omnes gentes. Hominum necem [interfecit eos] per authoritatem [dedit] quasi dicat aliis ad interficiendum, sicut executoribus. Zach. 11. Ego tradam homines, vnumquemque in manu proximi sui. Cadauerum abiectionem [interfecti proiicientur.] Hier. 22. Sepultura asini sepelietur. Ioel. 2: Ascendet fœtor eius, & ascendet putredo eius, quia superbe egit. Secundo, quantum ad tyrannorum cessationem tabescent montes ideſt, tyranni, [à sanguine] ideſt, propter culpam effusi sanguinis, infra. 64. A facie tua montes defluxerunt. Tertio, quantum ad destructionem idolorum. Et circa hoc, tria facit. Primo, ponit cessaturum idolorum auxilium. [Tabescent cœlorum] aereorum ideſt, dæmonum, vel ad literam, spiritus qui præsidebant syderib. secundum opinionem gentilium, supr. 16. Mouebuntur simulachra Ægypti. Et in consiliis, inquantum scilicet diuinabant in astris. [Et complicabuntur] ideſt si in libro plicato non potest aliquid legi ita nec in cœlo poterunt mala eis futura præuidere. Apoc. 6. Cœlum recessit sicut liber inuolutus. Secundo, ostendit cessaturum idololatriæ cultum [Et omnis militia vel facilitatem impletionis prædictorum Apoc. 6. Stellæ de cœlo ceciderunt super terram. Tertio, ostendit vtriusque effectum [quoniam gladius] ideſt vltio [inebriatus est in cœlo] ideſt abundanter in dœmonibus vltionem exercui, qui idolis præsidebant. Deut. 32, Inebriabo sagittas meas, sanguine, & gladius meus deuorabit carnes. Nota super illo verbo. [Accedite.] Quia homo accedit ad Deum per susceptionem gratiæ. Rom. quinto. Accessum habemus per ipsum ad Deum. Secundo, per contemplationem diuinæ sapientiæ. Psal. 33. Accedite ad Deum & illuminamini. Tertio, per ministerium obedientiæ. Ezec. 4. Filii Sadoch. qui accedunt de filiis Leui ad Dominum vt ministrent ei. Quarto, per spiritum concordiæ Eph. 2. Per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad patrem. [Ecce supee Idumæam &c.] Hic comminatur specialiter Idumæis, qui cum hostibus contra Hierusalem venerunt, sicut dicitur in Abdia quando capiebant alieni exercitum, & circa hoc tria facit. Primo, comminatur hominum interfectionem. Secundo, terræ destructionem, ibi [Conuertetur &c.]

Tertio, ponit vtriusque confirmationem, ibi. [Respice &c.] Circa primum tria. Primo, describit pœnæ æquitatem. [Ecce super Idumæam] ad opprimendam [interfectionis] ideſt digni à me interfici. Hier. 49. Perditionem Esau adduxi super eum. Secundo describit interfectionem quantum ad mediocres, ponens interfectorum diuersitatem [gladius agnorum] per quæ omnia intelliguntur diuersi gradus interfectorum Ezech. 21. Hic est gladius interfectionis magnæ, qui obstupescere eos facit. Et necis magnitudinem [victima] ideſt quasi ficus in conuiuio magni regis, in quo multa animalia interficiuntur. Ezech. 39. Ego immolo vobis victimam. Et quantum ad maiores, ponens eorum occasionem [Et descendent] in mortem [vnicornes [animal est in quantitate, & tactu atrocissimum habens cornu vnum. Vnde significat potentes monarchas, supra 5. Descendent fortes eius, & sublimes eius gloriosique eius ad eum. Et occisionis magnitudinem. [inebriabitur.] Psal. 101. Interfecta est de terra in sanguinibus. Tertio, ponit pœnæ rationem [Dies iudicij Sion vt scilicet iudicetur Sion Idumæis infra 63. Dies vltionis in corde meo, annus retributionis meæ venit. Tamen secundum glossam [Sion] ideſt contra Sion. Vnde omnia sequentia exponit de destructione Hierusalem facta per Romanos. [Et conuertentur &c.] Hic ponit comminationem, quantum ad terræ destructionem. Et circa hoc, tria facit, Primo, prædicit destructionem Secundo, terræ destructæ solitudinem ibi [Et desolabitur &c.] Tertio, solitudinis horrorem ibi [Et erit cubile &c.] Circa primum duo ponit. Primo destructionem [conuertentur] ideſt ita tota terra cōburetur ab hostibus, ac si aqua esset [pix] & terra [sulfur.] Psal. 10. Ignis, sulfur & spiritus procellarum. Secundo, ponit destructionis durationem [non extinguetur] ideſt effectus illius incendii manebit semper, [fumus:] signum in memoriam præsentis incendii Apoc. 19. Fumus eius ascendet in sæcula sæculorum. Et hoc intelligendum est, manente causa combustionis, scilicet peccato: sic enim conditionaliter exponendæ sunt omnes huiusmodi prophetiæ, secundum quod ipsemet Dominus exponit se. Hier. 18. Repente loquar aduersum gentem & aduersum regnum vt eradicem & destruam & disperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitaui. [Desolabitur &c.] Hic ponit solitudinem. Et primo prædicit rationem, vel solitudinem quantum ad habitatores. [Desolabitur] Thren. 1. Posuit me desolatam tota die mœrore confectam. Quantum ad viatores [non erit transitus.] Hier. 49. Non manebit ibi vir, & non incolet eam filius hominis. Quantum ad bestiarum habitationem. [Et possidebit] quasi sine timore] onocrotalus [idem est quod pellicanus [ibis] auis serpentibus inimica. Est ibex ibicis, quadruplex. Ibis ibicis, auis. Et inuidus, ibis. Psal. 103. Erodii domus dux est eorum petra refugium erinaciis. Secundo, ponit solitudinis æquitatem. Et primo, æquitatis iudicium [Extendetur mensura] pœnæ contra mensuram culpæ [perpendiculus] regula cæmentarii, supra 27. In mensura contra mensuram cum adiecta fuerit, iudicabit eam. Secundo, ponit iudicii modum. [Nobiles eius] in quibus gloriabantur. Soph. 3. Auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ [Orientur in domibus] quas nimis ruinosas ædificabant. [Et paliurus] quædam herba multarum spinarum, quæ palliis adhæret lata habens folia. Osee 9. Desiderabile argentum eorum, vrtica hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum, vt sic. Quantum glorificauit se, & in delitiis fuit, tantum haberet tormentum. Apoc. decimonono [Et erit &c] Hic ostendit horrorem solitudinis ex monstris; quæ ibi habitabunt [dæmonis] dæmonum monstra quæ in deserta plurimum apparent [onocentaurus] qui est medius asinus, & medius equus, vel illud est dæmonum potius quam naturale animal [Pilosus] simia vel homo syluester, vel dæmon incubus [lamia [habens cætera membra feminea, pedes equinos [alter ad alterum [clamabit, supra 13. Requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi struthiones. [Requirite &c.] Hic confirmat omnia, quæ dicta sunt ex authoritate diuinæ inspirationis [Requirite] vos qui futuri estis in libro Domini, ideſt in hoc libro, quem ego à Domino didici [vnum ex eis non defuit.] ideſt omnia monstra, quæ dixi erunt ibi, [alter ad alterum] mas fœminam [ea] monstra marem, & fœminam [sortem] distribuens singulis loca apta ad manendum. Luc 21. Cœlum, & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt, vel si exponatur de Iudæa intelliguntur per hæc diuersa monstra, diuersi gentilium errores, qui ibi à colentibus Romanis, introducti sunt.

CAP. XXXV.

LÆtabitur deserta, & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans. Gloria Libani data est ei, decor Carmeli, & Saron. Ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri. Confortate manus dissolutas & genua debilia roborate. Dicite: Pusillanimes confortamini, & nolite timere. Ecce, Deus noster vltionem adducet retributionis, Deus ipse veniet, & saluabit nos. Tunc aperientur oculi cœcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum, quia scissæ sunt in deserto aquæ, & torrentes in solitudine, & quæ erat arida in stagnum, & sitiens in fontes aquarum. In cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami, & iunci, & erit ibi semita, & via sancta vocabitur. Non transibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita vt stulti non errent per eam. Non erit ibi leo, & mala bestia non ascendet per eam, nec inuenietur ibi. Et ambulabunt, qui liberati fuerint & redempti à Domino, conuertentur & venient in Sion cum laude. & lætitia sempiterna super caput eorum. Gaudium, & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor, & gemitus.

In pare ista ponit effectum prosperitatis consequentis in Iudæis ex destructione hostium. Et diuiditur in partes duas. In prima, ponitur promissio consolans. In secunda, exhortatio confortans, ibi [Confortate manus &c.] Circa primum, tria. Primo, ponit hominum iucunditatem, quam comparat prato florenti, qui quidem habet pulchritudinem in floribus. Vnde dicit [deserta] ideſt terra Iudæorum, quæ post vastantibus Assyriis erat huiusmodi, methonomice ideſt ipsi

ipſi homines quaſi lilium] quod eſt pulcherrimus flos, & diu durat. Eccleſ. 39. Florens, floreas quaſi lilium: habet etiam pulchritudinem in germine, vnde dicit. [Germinans] Pſal. 91. Iuſtus germinabit ſicut lilium Sicut enim germen ex flore, ita exterior iucunditas ex corde lætitiæ. Secundo, promittit terræ fertilitatem. [Gloria Libani] ideſt fertilitas diuerſarum rerum quæ eſt gloria horum locorum, erit in terra promiſſionis. Oſeæ. vlt. Erit quaſi oliua gloria eius: & odor eius vt libani. Tertio, vtriuſque propinquitatem. [Ipſi] ideſt, non differetur ad tempora filiorum, ſupra 33. Regem in decore ſuo videbunt. [Confortate manus &c.] Hic ponitur exhortatio confortans Et circa hoc, tria facit. Primo ponitur officii exhortandi iniunctio Confortate manus] in quo debilitas ad operandum [genua debilia] trementia, in quo debilitas ad ſuſtinendum. Hebr. 12. Remiſſas manus, & ſoluta genua erigite. Secundo, ponitur ipſa confortatio. Dicite [puſillanimes.] Lucæ. 12. Nolite timere puſillus grex. Tertio, aſſignatur confortationis ratio. Et primo qnantum ad remunerationem malorum, liberando ab hoſtibus. [Ecce Deus] & ſanando à languoribus. [Tunc aperientur.] Et ſunt metaphoricæ locutiones, ſi referantur ad tempus poſt deſtructionem Aſſyriorum, vt intelligantur ſpirituales defectus, vt ſupra. Vel ad literam, ſi referantur ad Chriſti aduentum, ſicut Ioan. 11. Cæci vident, claudi ambulant. Secundo, quantum ad collationem bonorum, quadrupliciter. Primo, quantum ad abundantiam aquarum [quia ſciſſæ ſunt] metaphora, quæ pro conſolationibus. Vel quia multum pluet, vt ſit magna fertilitas. Pſalm. 106. Poſuit deſertum in ſtagna aquarum. Secundo, pulchritudinem camporum [in cubilibus] ideſt, terra, quæ prius erat deſerta, ita vt hæc animalia inhabitarent, erit culta [viror calami] quæ in locis virentibus oriuntur. Iob. 40. Sub vmbra dormit, in ſecreto calami. Tertio, quantum ad reſtaurationem viarum, ponens vitæ ſanctitatem Et erit ibi ſemita] in terra Iuda [ſemita] ducens ad templum [pollutus] gentilis ſicut ante, vel myſtice, de eccleſia militante, vel triumphante Apocalyp. vigeſimoprimo. Non ingredietur in ea pollutus & immundus. Ponit etiam rectitudinem. [Et hæc erit ſtulti] ideſt, quantumcunque ſimplices non errabunt propter multitudinem tranſeuntium. Hierem. trigeſimo primo Adducam eos de terra Aquilonis, & congregabo eos ab extremis terræ. Ponit etiam viæ ſecuritatem [Non erit ibi leo.] ſupra vndecimo. Non nocebunt, & non occident in vniuerſo monte ſancto meo Et ponit viarum frequentationem [& redempti [à præcedentibus periculis. Baruch. 3. Ecce enim venient filii tui, quos demiſiſti diſperſos. Quarto, promittit eis lætitiam cordium [lætitia ſempiterna] ſupra vigeſimoquinto. Auferet lachrymam tuam, &c. Oſtenditur etiam, communiter lætitia ſanctorum in patria, quia [ſempiterna] quia plena [obtinebunt] quia pura [Fugiet dolor, & gemitus] Apocal. vigeſimo. Abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis ſanctorum & iam non erit amplius neque luctus, neque clamor, ſed nec vllus dolor. Nota ſuper illo verbo [Florebit quaſi lilium.] Quia ſancti comparantur liliis. Primo, propter ſtipitis altitudinem, ex quo conſtantia in aduerſis, Cantic. 1. Sicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea inter filias. Secundo, propter odoris ſuauitatem, ex quo bona fama, Eccle. 29. Florete flores quaſi lilium, date odorem, & frondete in gratiam. Tertio, propter humoris vigorem, ex quo virtus mentis. Eccl. 5. Quaſi lilia in tranſitu aquæ. Quarto propter connexionem, ex quo ſanctorum charitas. Can. 7. Venter tuus ſicut aceruus tritici vallatus liliis. Item nota quod hæc lilia Chriſtus velit quantum ad virtutum initia.

A Matt. 6. Conſiderate lilia agri, quoniam non texunt, neque nent, & pater veſter veſtit illa. Secundo, colligit ad æterna præmia. Cant. 6. Dilectus meus deſcendit in hortum ſuum, ad areolam aromatum, vt ibi paſcatur in hortis, & lilia colligat. Tertio, in eis requieſcit per complacentiam. Can. 6. Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia. Quarto quia ipſe eſt lilium Can. 2. Ego flos campi, & liliũ conualiũ.

CAP. XXXVI.

ET factum eſt in quarto decimo anno
Regis Ezechiæ, aſcendit Sennacherib.
B Rex Aſſyriorum ſuper omnes ciuitates,
Iuda munitas, & cepit eas. Et miſit Rex
Aſſyriorum. Rapſacen de Lachis in Hie-
ruſalem ad Regem Ezechiam in manu
graui, & ſtetit in aquæ ductu piſcinæ ſu-
perioris, in via agri fullonis. Et egreſſus
eſt ad eum Eliachim filius Helchiæ, qui
erat ſuper domum, & Sobna ſcriba, &
Ioahe filius Sapha à commentariis, Et
dixit ad eos Rapſaces. Dicite Ezechiæ.
Hæc dicit Rex magnus. Rex Aſſyrio-
rum. Quæ eſt iſta fiducia, qua confidis,
C aut quo conſilio, vel fortitudine rebella-
re diſponis? Super quem habes fiduciam
quia receſſiſti à me? Ecce confidis ſuper
baculum arundinem confractum iſtum,
ſuper Ægyptum, cui ſi inuiſus fuerit ho-
mo, intrabit in manum eius, & perfora-
bit eam, ſic Pharao Rex Ægypti omni-
bus qui confidunt in eo. Quod ſi reſpon-
deris mihi, in Domino Deo noſtro con-
fidimus, nonne ipſe eſt cuius abſtulit E-
zechias excelſa, & altaria, & dixit Iudæ,
& Hieruſalem, coram altari iſto adora-
D bitis? Et nunc trade te Domino meo re-
gi Aſſyriorum, & dabo tibi duo millia
equorum, nec poteris ex te præbere aſ-
cenſores eorum. Et quomodo ſuſtinebis
faciem iudicis vnius loci, ex ſeruis Domi-
ni mei minoribus? Quod ſi confidis in
Ægypto, in quadriga, & in equitibus,
& nunc, numquid ſine Domino aſcen-
di ad terram iſtam, vt diſperderem eam?
Dominus dixit ad me, Aſcende ſuper
terram iſtam, diſperde eam. Et dixit
Eliachim, & Sobna, & Ioahe, & ad
E Rapſace. Loquere ad ſeruos tuos Syra
lingua, intelligimus enim. Ne loquaris
ad nos Iudaice in auribus populi, qui eſt
ſuper murum Et dixit ad eos Rapſaces.
Numquid ad Dominum tuum, & ad te
miſit me Dominus meus, vt loquerer om-
nia verba iſta, & non potius ad viros, qui
ſedent in muro, vt comedant ſtercora
ſua, & bibant vrinam pedum ſuorum
vobiſcum: Et ſteterit Rapſaces, & clama-
uit voce magna Iudaice, & dixit. Audi-
te verba regis magni, regis Aſſyriorum.

Hæc dicit rex. Non vos seducat Ezechias, quia non poterit eruere vos. Et non vobis tribuat fiduciam Ezechias super Domino, dicens. Eruens liberabit nos Dominus non dabitur ciuitas in manu regis Assyriorum. Nolite audire Ezechiam. Hæc enim dicit rex Assyriorum. Facite mecum benedictionem, & egredimini ad me, comedite vnusquisque vineam suam, & vnusquisque ficum suam, & bibite vnusquisque aquam cisternæ suæ, donec veniam & tollam vos ad terram, quæ est terra vestra, terram frumenti, & vini, terram, panum, & vinearum. Nec conturbet vos Ezechias, dicens. Dominus liberabit nos. Numquid liberauerunt Dii gentium vnusquisque terram suam, de manu regis Assyriorum; Vbi est Deus Emath, & Arphad: Vbi est Deus Sepharuaim: Numquid liberauerunt Samariam de manu mea: Quis est ex omnibus Diis terrarum istarum, qui eruerit terram suam de manu mea, vt eruat Dominus Hierusalem de manu mea: Et siluerunt, & non responderunt ei verbum. Mandauerat enim rex dicens, ne respondeatis ei. Et ingressus est Eliachim filius Helchiæ; qui erat super domum, & Sobna scriba, & Ioahe filius Asaph à commentariis, ad Ezechiam scissis vestibus, & nuntiauerunt ei verba Rapsacis.

Hic narrat in modum historiæ destructionem Assyriorum. Et primo, ponit historiæ gesta. Secundo quædam ex historia occasionata capit. 38. [In diebus &c.] Prima in duas. Primo, ponitur culpa, quam à Deo sustinuit, ibi. [Egressus &c.] Ostendit autem tripliciter. Primo, bellis. Secundo, nuntiis, ibi. [Et misit rex &c.] Tertio, epistolis, cap. 37. ibi. [Quod cum audisset, &c.] Abac. 1. Ecce ego suscitabo Chaldæos gentem amaram, & velocem, ambulantem super latitudinem terræ. [Et misit, &c.] Hic ostendit Iudæos comminando per nuntios. Et primo, ponitur nuntiorum congregatio. Secundo, ipsarum collocutio, ibi. [Et dixit, &c.] Circa primum duo facit. Primo, describitur nuntius Assyriorum [Rapsacen] quem dicunt fuisse filium Esaiæ, alii Samaritanum [in aquæ ductu] de hoc supra 7. Secundo, describuntur nuntii Iudæorum, ibi. [Et egressus ad eum Eliachim, &c.] Qui successit Sobnæ, qui tradidit inferiorem partem ciuitatis Assyriis, vt supra 22. [Sobna] non ille de quo supra [à commentariis] Cancellarius regis, qui gesta in scriptum redigebat, ad memorandum regi. Vnde commentor à comminiscor. [Et dixit &c.] Hic ponitur nuntiorum collocutio. Et circa hoc duo facit Primo. ponitur prolocutio. Rapsacis ad nuntios. Secundo, ad alios, ibi [& stetit, &c.] Circa primum, tria. Primo ponitur ipsius Rapsacis allocutio in qua intendit astruere Ezechiæ infirmitatem ad resistendum, excludendo defensionem Ægyptiorum. [Confidis in arundine] derisoriè, quia in Ægypto multæ arundines sint. Vel hoc dicit, quia Ægypti tales erant Ezech. 29. Fuisti baculus arundineus domui Israel. Sed falsum erat quod Ezechias confideret in eis, excludendo etiam auxilium diuinum. [Quia si responderit, cuius abstulit.] Quod fecit pro religione, peruertit in sacrilegium. Deuteronomii duodecimo. Caue ne offeras holocausta tua, in omni loco quem videris. Excludendo etiam robur proprium. [Et nunc trade] quasi dicat, nec equos habes, aut equites, vt vni principum exercitus resistere possis supra trigesimo tertio. Proiecit ciuitates Offertetiam Sennacherib. potestatem ad pugnandum, ex præcepto Domini [quia confidis.] Secundo, ponitur aliorum responsio. [Et dixit Eliachim, in auribus populi,] ne perturbetur, scientes quod dicitur Prouerb. vndecimo. In benedictione iustorum exaltabitur ciuitas, & ore impiorum subuertetur. Tertio, ponitur responsionis irrisio. [Et dixit ad eos. Vtinam] quæ fluit ad pedes. Thren. quarto. Qui nutriebantur voluptuose, amplexati sunt stercora. [Et stetit Rapsaces &c.] Hic ponitur allocutio impij ad populum. Et primo, ponit stultum impij verbum, in quo terret minis [non poterit] Iudith quinto. Quis est iste, qui filios Israel posse dicat resistere Nabuchodonosor? Secundo, allicit promissis, [Hæc dicit rex benedictiones] idest pactum, quod verteretur in vestram benedictionem. Vel, benedicite me sicut Dominum vestrum [veniamque de Ægypto] ad terram scilicet Medorum. Genes. 27. Det tibi Deus de rore cæli, & de pinguedine terræ abundantiam frumenti, vini, & olei. Prouocat exemplo [nec conturbet vos Dan. vndecimo. Eleuabitur, & magnificabitur. Secundo, ponitur despecti populi silentium. [Et siluerunt] Prouerbiorum vigesimosexto. Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi similis videaris [præceperat] ne verba blasphemiæ multiplicaret, aut populum deciperet. [Et ingressus &c.] Hic ponitur discessio nuntiorum abinuicem. Et primo, reditus Iudæorum ad Ezechiam. Secundo, reditus Rapsacis ad Sennacherib. [Reuersus est autem.] Circa primum, duo. *Primo*, ponitur reditus nuntiorum, & blasphemiæ renuntiatio. Secundo, ponitur Ezechiæ oratio, ibi [Et factum est cum audisset, scidit vestimenta &c.] pro audita blasphemia, quod erat mos Iudæorum, vt patet Matthæi 26. Princeps sacerdotum scidit vestimenta sua &c.

CAP. XXXVII.

ET factum est cum audisset rex Ezechias scidit vestimenta sua, & obuolutus est sacco, & intrauit in domum Domini. Et misit Eliachim, qui erat super domum, & Sobnam scribam, & seniores de sacerdotibus opertos saccis, ad Esaiam filium Amos prophetam & dixerunt ad eum. Hæc dicit Ezechias. Dies tribulationis, & correptionis, & blasphemiæ dies hæc, quia venerunt filii vsque ad partum, & virtus non est pariendi. Si quo modo audiat Dominus Deus tuus verba Rapsacis, quem misit rex Assyriorum Dominus suus ad blasphemandum Dominum Deum viuentem, & exprobrandum sermonibus, quos audiuit Dominus Deus tuus Leua ergo orationem pro reliquiis, quæ reperiæ sunt. Et venerunt serui regis Ezechiæ ad

Esaiam, & dixit ad eos Esaias. Hæc dicetis Domino vestro Hæc dicit Dominus. Ne timeas à facie verborum quæ audisti, quibus blasphemauerunt pueri regis Assyriorum me. Ecce ego dabo ei spiritum, & audiet nuntium, & reuertetur ad terram suam, & corruere eum faciam gladio in terra sua. Reuersus est autem Rapsaces, & inuenit regem Assyriorum præliantem aduersus Lobnam. Audierat enim, quia profectus esset de Lachis, & audiuit de Teracha rege Æthiopiæ dicentes. Egressus est vt pugnet contra te. Quod cum audisset, misit nuntios ad Ezechiam dicens. Hæc dicetis Ezechiæ regi Iudæ, loquentes. Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis dicens, non dabitur Hierusalem in manu regis Assyriorum. Ecce tu audisti omnia, quæ fecerunt reges Assyriorum omnibus terris, quas subuerterunt & tu poteris liberari? Numquid eruerunt eos dii gentium, quos subuerterunt patres mei. Gozam, & Haran, & Reseph & filios Eden, qui erant Thalasar? vbi est rex Emath & rex Arsad, & rex vrbis Sepharuaim. Ana, & Aua. Et tulit Ezechias libros de manu nuntiorum, & legit eos, & ascendit in domum Domini, & expandit eos coram Domino. Et orauit ad Dominum dicens. Domine exercituum. Deus Israel, qui sedes super Cherubim, tu es Deus solus omnium regnorum terræ, tu fecisti cælum & terram. Inclina Domine aurem tuam, & audi omnia verba Sennacherib, quæ misit ad blasphemandum Deum viuentem. Vere enim Domine desertas fecerunt reges Assyriorum terras, & regiones earum & dederunt deos earum igni. Non enim erant dii, sed opera manuum hominum lignum, lapis, & comminuerunt eos. Et nunc Domine Deus noster salua nos de manu eius vt cognoscat omnia regna terræ quia tu es Dominus solus. Et misit Esaias filios Amos ad Ezechiam dicens Hæc dicit dominus Deus Israel Pro quibus rogasti me de Sennacherib rege Assyriorum hoc est, verbum quod locutus est Dominus super eum. Despexit te, & subsannauit te virgo filia Sion post te caput mouit filia Hierusalem. Cui exprobrasti, & quem blasphemasti, & super quem exaltasti vocem tuam, & leuasti altitudinem oculorum tuorum Ad sanctum Israel. In manu seruorum tuorum, exprobrasti Domino, & dixisti. In multitudine quadrigarum mearum ego ascendi altitudinem montium, iuga Libani, & succidam excelsa cedrorum eius, & electas abietes illius, & introibo altitudinem summitatis eius, saltum Carmeli eius. Ergo fodi & bibi aquam & exiccaui vestigio pedis mei omnes riuos aggerum. Numquid non audisti, quæ olim fecerim ei? Ex diebus antiquis ego plasmaui illud & nunc adduxi, & factum est in eradicatione collium compugnantium, & ciuitatum munitarum. Habitatores earum breuiata manu contremuerunt, & confusi sunt, facti sunt sicut fœnum agri, & gramen pascuæ, & herba tectorum quæ exaruit antequam matureſceret. Habitationem tuam & egressum tuum, & introitum tuum ego cognoui, & insaniam tuam contra me. Cum furores aduersum me, superbia tua ascendit in aures meas. Ponam ergo circulum in naribus tuis. & frænum in labiis tuis, & reducam te in via per quam venisti Tibi autem hoc erit signum. Comede hoc anno, quæ sponte nascuntur, & in anno secundo pomis vescere. In anno autem tertio, seminate & metite & plantate vineas, & comedite fructum earum. Et mittet id quod saluatum fuerat de domo Iuda, & quod reliquum est radicem deorsum, & faciet fructum sursum, quia de Hierusalem exibunt reliquiæ, & saluatio de monte Sion, Zelus Domini exercituum faciet istud. Propterea hæc dicit Dominus de rege Assyriorum. Non intrabit ciuitatem hanc, & non iaciet ibi sagittam, & non occupabit eam clypeus, & non mittet in circuitu eius aggerem. In via qua venit, per eam reuertetur, & ciuitatem hanc non ingredietur dicit Dominus. Et protegam ciuitatem istam, vt saluem eam propter me & propter Dauid seruum meum. Egressus est autem Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum centum octogintaquinque millia. Et surrexerunt mane, & ecce omnes cadauera mortuorum. Et egressus est, & abiit. Et reuersus est Sennacherib rex Assyriorum, & habitauit in Niniue. Et factum est cum adoraret in templo Nesroch Deum suum, Adramelech, & Sarasar filii eius percusserunt eum gladio, fugeruntque in terram Ararath, & regnauit Asarhaddon filius eius pro eo.

In parte ista, ostendit quomodo Ezechias contra blasphemias humilitate, & orationibus pugnauit. Et circa hoc, tria facit. Primo, recitat quomodo petiit orationis locum, assumens humilitatis habitum [Et obuolutus est sacco.] Ionæ tertio. Peruenit verbum ad regem, & surrexit de solio suo, & abiecit vestimen-

tum ſuum à ſe, & indutus eſt ſacco, & ſedit in cinere. Secundo, non præſumens per ſe orationem Deo effundere, petijt orationis ſuffragium per nuntios à prophetа; vbi recitat nuntiorum remiſſionem [Et miſit Eliachim] ſupra octauo. Nunquid non populus à Deo ſuo requiret viſionem: Exponunt nuntij tribulationem Et debet ſic legi. [Et venerunt, & dixerunt, dies tribulationis [ideſt quam patimur in exterioribus tribulationibus [& anguſtiæ] quantum, ad cordis dolorem [correctionis] diuinæ [& blaſphemiæ] hoſtium venérunt filij] ideſt conceptiones conſiliorum [patiendi] explendi. Vel, ita dolemus ſicut parturientes. Sophoniæ primo, Dies iræ dies illa, tribulationis & anguſtiæ. Porrigunt petitionem, vt ſic ordinetur [Leua ergo ſi quomodo] Hierom. quadrageſimo ſecundo. Ora pro nobis ad Dominum deum tuum pro vniuerſis reliquiis iſtis. Tertio, oſtendit prophetæ reſponſum. [Et dixit ad eos] In quo excludit regis timorem [Ne timeas] Hierem. 1. Ne timeas à facie eorum, quia ego tecum ſum. Et prædicit regis Sennacherib. mortem [Ecce ego] Apocalyp. 23. Qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. [Reuerſus eſt autem.] Hic ponit remedium Rapſacis ad Sennacherib. Et planum eſt. [Et audiuit &c.] Hic recitat, quomodo offendit eos comminando per epiſtolas. Et circa hoc, tria facit. Primo, ponit ſuperbam illius comminationem. [Et audiuit de Tetacha] qui egreſſus in auxilium Ægyptiorum, obſeruabit exitum. Quod cum audiſſet, occurrit ei obuiam, dimittens Iudæam, & antequam recederet, ſcripſit. Et Babyloniam poſtmodum vadens, & obſidens Pelluſium in Ægypto, veniente rege Æthiopiæ, voluit cum eo pugnare, dicens eum eſſe ſacerdotem Plutonis deriſorie, propter nigredinem, vel quia mures cordas arcuum corradentes per exercitum eius, illum immunem dimiſerunt ſupra decimo. Quomodo inuenit manus mea regna idoli: Secundo, ponit Ezechiæ orationem præmittens receptionem epiſtolæ. In qua oratione confitetur Dei potentiam, per ſubiectionem angelorum [Domine Deus exercituum] Iob. 25. Nunquid eſt numerus militum eius: per cultum Iudæorum [Deus Iſrael, qui ſedes ſuper cherubim,] quia propitiatorium quod erat quaſi ſedes Dei & etiam dabat reſponſa, erat ſuper alas cherubim. Pſal. 79. Qui ſedes ſuper cherubim, manifeſtare coram Effraim Beniamin, & Manaſſe. Sed cum tabernaculum ſit diſpoſitum ſecundum exemplar cœleſtis curiæ, vt ſumitur Exod. 25. videtur quod male dicatur ſedere ſuper cherubim, ſed magis ſuper thronos. Et dicendum, quod ſedet ſuper cherubim, & thronos, quia ſuper ſeraphin, qui ſunt vltra eos. Vel ſecundum. Gregorium, & Dyoniſium poſſidetur ibi ſingulariter, ſed quod eſt inferiorum, attribuitur etiam ſuperioribus eminenter. Vnde, proprietatem thronorum eminentius habent cherubim. Vel dicendum, quod ſuper thronos, ſicut ſuper ſedem iudicij, ſuper cherubim, ſicut ſuper cathedram magiſtri, quia cherubim interpretatur fuſio ſcientiæ. Et ob hoc, congrue inde dicebantur dari reſponſa. Etiam oſtendit Dei potentiam, per diſpoſitionem regnorum. [Tu es Deus ſolus] Daniel. 6. Donec cognoſcatur, qui poteſtatem habet ſuper omnia regna. Probat etiam per productionem creaturarum. [Tu feciſti] Pſalm. centeſimo quadrageſimo quinto. qui fecit cœlum & terram, mare, & omnia, quæ in eis ſunt. Accuſat etiam Sennacherib. blaſphemiam [Inclina Domine] Iudic. 6. Domine Deus cœli, intuere ſuperbiam eorum, & reſpice ad noſtram humilitatem, probans cum hoc blaſphemiæ ſtultitiam. [Vere enim Domine.] Pſalm. 114. Simulachra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Petit etiam tertio in hac oratione, ſalutis miſericordiam. [Et nunc Domine] iudicum 9. Omnes gentes cognoſcant quia tu es Deus, & non eſt alius præter te. Tertio, propheta promittit orationis exauditionem per nuntios. [Et miſit Eſaias] Et circa hoc, duo facit Primo, promittit hoſtium deſtructionem. Secundo, ciuitatis liberationem, ibi. [Propterea hæc dicit &c.] Circa primum, tria. Primo, ponit comminationem. Et primo deſtructionis interitum. Secundo, ponit ſignum, ibi [Tibi autem hoc erit &c.] Tertio, oſtendit deſtructionis fructum ibi. [Et erit quod ſaluatum &c.] Circa primum duo. Primo comminatur pœnam confuſionis contra contemptum Iudæorum [Deſpexit] quando tibi noluit reſpondere [mouebit] in futuro, quando aliis occiſis, cum paucis fugies ſupra. 33. Qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris? Iob. 22. Videbunt iuſti, & lætabuntur, & innocens ſubſannabit eos. Secundo, comminatur interitum deſtructionis contra culpam, quam in Deum commiſerat. Et circa hoc, tria facit. Primo, ponit culpam. Secundo, aſſumit diuinam potentiam, ibi [Numquid non audiſti &c.] Tertio, concludit pœnam, ibi. [Ponam ergo, &c.] Circa primum, arguit ipſum de duobus peccatis. Primo, de blaſphemia [Cui exprobraſti] Verba Ezechiæ ad Sennacherib, quaſi dicat, non mihi, ſed Deo. Infra 57. Super quē luſiſtis, ſuper quem dilataſtis os & eieciſtis linguā? Secundo, arguit ipſum de ſuperbia quam conceperat ex magnitudine rerum factarum [Et dixiſti. In multitudine] quaſi mea & non Dei virtute [iuga Libani] ſummitates montium ideſt potentum Deut. 32. Manus noſtra excelſa, & non Dominus fecit hæc omnia. Ex magnitudine præpoſitorum. [Et ſuccidam excelſa:] potentes in Iudæis [altitudinem] domum Domini [ſaltum;] populum Zac 11. Aperi Libane portas tuas, & comedet ignis cedros tuos. Ex multitudine pugnatorum. [Ego fodi] quaſi dicat tantum habeo exercitum, quod non ſufficit mihi aqua quam inuenio, niſi puteos fodiam: vel metaphorice conſolationes omnium gentium ego ſiccaui. Ioel. 2. Quaſi hortus voluptatis, terra coram eo. Nota ſuper illo verbo [leua ergo orationem] Quia leuatur oratio Primo per eminentiam contemplationis Pſ. 120. Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi. Secundo, per feruorem affectus. Thren. 3. Leuemus corda noſtra cum manibus ad Dominum in cælo. Tertio, propter lachrymas compunctionis Pſ. 5. Lauabo per ſingulas noctes lectum meum, lachrymis meis ſtratum meum rigabo. Quarto, per ſtudium bonæ operationis Pſ. 140. Eleuatio manuum mearum ſacrificium veſpertinum. [Nunquid non audiſti &c.] Hic aſſumit diuinam potentiam, loquens in perſona ipſius Dei. Et primo, quantum ad æternam præordinationem [quæ olim] ab æterno [fecerim] ideſt propoſuerim facere Et de exaltatione & de deſtructione [illud] malum pœnæ, quod per ipſum inferre præuidi & prædeterminaui. Secundo, quantum ad æterni propoſiti temporalem executionem [Et nunc adduxi, collium] principum [compugnantium] adinuicem [breuiata] ideſt retracta [manu] mea ab auxilio eorum, vel diminuta manu ipſorum à ſui auxilio [Et herba tectorum] Pſ. 128. Fiant ſicut fœnum tectorum, quod priusquam euellatur exaruit. Tertio, quantum ad omnium factorum cogitationem [habitationem] ideſt ſedem regni. [introitum] in terram Iudæorum Iob. 34. Oculi eius ſuper vias hominum, & omnes greſſus eorum conſiderat. [Ponam ergo &c.] Hic concludit pœnam [circulum] ſicut bubalo [frenum] ſicut equo ideſt, potentia diuinitatis refrenando Iob 30. Pharetram ſuam aperuit & afflixit me, & frenum poſuit in os meum. Nota ſuper iſto verbo. [Ponam frenum] Quia eſt frenum. Primo, diſcretionis Iacob 3. Si quis in

verbo

verbo non offendit hic perfectus est 12. Secundo, diuinæ gubernationis, infra 48. Laude mea infrenabo, te ne intereas. Tertio, diabolicæ deceptionis supra 30. Frenũ erroris quod erat in maxillis populorum. Quarto, æternæ damnationis Ps. 31. In camo & freno maxillas eorum constringe, Quinto, temporalis afflictionis Iob. 30. Pharetram suam aperuit & afflixit me, & frenum posuit in os meum. [Tibi autem hoc erit signum &c. Hic ponit signum. Venerat enim exercitus Assyriorum imminente messe. Vnde fructus non potuerunt tunc colligere, & fuerunt in terra vsque post tempus seminationis. Vnde etiam seminare non potuerunt. Sic ergo eis dicitur, quod illa anni parte residua, eunte Sennacherib. in Ægyptum comedant [quæ sponte nascuntur] vt 4. Reg. 20. scilicet ex granis conculcatis vngulis equorum, & quadrigis. Vel quæcumque repereris in horteis, prius ante obsidionem congregata. Vel quæ seueras secundum septuaginta, idest quæ remanserunt conculcata in agris [In secundo anno] existente eo in Ægypto, quia per annum stetit, quia nihil recolliges cum nihil seminaueris [pomis.] Vel quæ sponte nascuntur, vt in lib. 4 Reg. 20. Et in isto secundo anno, destruetur Assyrius & sic in tertio anno habebis potestatem seminandi & congregandi. Vel secundum Andræam, hoc est consilium. [Et hoc erit signum] refertur ad præcedentia. [Et mittet] Hic ponit destructionis fructum. Primo, ponens similitudinem arboris, quæ multos fructus affert, si in terra profundantur radices Hierem. 17. Erit quasi lignum, quod ad humorem mittit radices. Secundo, ponit expositionem [quia de Hierusalem] infra 46. Dabo in Sion, salutem, & in Hierusalem gloriam meam. Tertio, assignat rationem [zelus. Propterea &c.] Hic promittit liberationem [Non introibit] sicut proposuit, supra 8. Inite consilium & dissipabitur, loquimini verbum & non fiet. Et assignat rationem. [Et protegam, propter me] infra. 48. Propter me faciam, vt non blasphemer [Et propter Dauid.] Psal. 131. Propter Dauid seruum tuum, non auertas faciem Christi tui. [Egressus est autem, &c.] Hic ponit pœnam, quam à Deo sustinuit Et primo, quantum ad exercitus occasionem. [Et percussit] supra. 33. A voce angeli fugerunt populi, & ab exaltatione tua dispersæ sunt gentes. Secundo, quantum ad residuorum perturbationem, & fugam. [Et surrexerunt supra. 33. Ecce turbatio. Tertio, quantum] ad ipsius occisionem. [Et factum est cum adoraret.] Andramelech, & Sarasar primogeniti eius inuidentes fratri minori, quem substituere volebat, qui erat ex alia matre natus. Et sic iustus de angustia liberatus est.

CAP. XXXVIII.

IN diebus illis ægrotauit Ezechias vsque ad mortem, & introiuit ad eum Esaias filius Amos propheta, & dixit ei. Hæc dicit Dominus. Dispone domui tuæ. quia morieris tu, & non viues. Et conuertit Ezechias faciem suam ad parietem, & orauit ad Dominum, & dixit. Obsecro Domine, memento quæso, quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis, fecerim. Et fleuit Ezechias fletu magno. Et factum est verbum Domini ad Esaiam dicens. Vade & dic Ezechiæ. Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui. Audiui orationem tuam, & vidi lachrymas tuas Ecce ego adiiciam super dies tuos quindecim annos, & de manu Regis Assyriorum eruam te, & ciuitatem istam, & protegam eam Hoc autem tibi erit signum à Domino, quia faciet Dominus verbum hoc quod locutus est. Ecce ego reuerti faciam vmbram linearum, per quas descenderat in horologio Achaz in sole retrorsum, decem lineis. Et reuersus est sol decem lineis, per gradus quos descenderat. Scriptura Ezechiæ regis Iuda, cum ægrotasset, & conualuisset de infirmitate sua. Ego dixi, in dimidio dierum meorum, vadam ad portas inferi. Quæsiui residuum annorum meorum. Dixi, non videbo Dominum Deum in terra viuentium, non aspiciam hominem vltra, & habitatorem quietis. Generatio mea ablata est, & conuoluta est à me, quasi tabernaculum pastorum. Precisa est velut à texente vita mea, dum adhuc ordirer succidit me. De mane vsque ad vesperam finies me. Sperabam vsque ad mane. Quasi leo sic contriuit omnia ossa mea. De mane vsque ad vesperam finies me. Sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor, vt columba. Attenuati sunt oculi mei, suspicientes in excelsum. Domine vim patior, responde pro me. Quid dicam, aut quid respondebit mihi cum ipsi fecerit? Recogitabo mihi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ. Domine sic viuitur, & in talibus vita spiritus mei. Corripies me & viuificabis me. Ecce in pace amaritudo mea amarissima. Tu autem eruisti animam meam, vt non periret, proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea. Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te, non expectabunt, qui descendunt in lacum, veritatem tuam. Viuens, viuens, ipse confitebitur tibi, sicut & ego hodie. Pater filiis notam faciet veritatem tuam. Domine saluum me fac, & psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitæ nostræ, in domo Domini. Et iussit Esaias vt tollerent massam de ficis & cataplasmarent super vulnus & sanaretur. Et dixit Ezechias. Quod erit signum, quia ascendam in domum Domini?

In parte ista, ponit quædam ex prædicta historia occasionata, scilicet infirmitatem Ezechiæ, quam incurrit propter ingratitudinem, quia post tantam victoriam, canticum gratiarum actionis non composuit sicut moris erat. Et diuiditur in duas. In prima, ponit ipsius ægritudinem. Secundo, sanationem trigesimonono

capit. [In tempore illo &c.] Circa primum, tria facit. Primo, ponit ægritudinem. Secundo, liberationem, ibi. [Et conuertit, &c.] Tertio, liberationis ordinem, ibi. [Et misit Esaias &c.] Circa primum, duo facit. Primo, ponit morbum. [Ægrotauit. Eccles. 31. Infirmitas grauis sobriam facit animam, Secundo, ponit mortis nuncium. [Et introiuit, dispone] ordinando quis tibi succedere debeat. Ecclesiast. 33. In die consummationis vitæ tuæ, & in tempore exitus tui distribue hæreditatem tuam. Sed contra hoc obiicitur, quia postmodum vixit, & non mortuus est. Ergo huic propheriæ, morieris, subfuit falsum, nec fuit immobili veritate denuncians rerum euentus. Et dicendum, quod cum omnium quæ fiunt in toto decursu temporis rationes. ab æterno in Deo fuerint, quædam fuerunt inditæ rebus, quæ explicantur per opus naturæ & voluntatis: quædam apud se tantum retinuit, vt ea quæ vellet in actum educeret. Videntes igitur prophetæ in speculo æternitatis, vident de vtrisque quantum Deus vult reuelare. Fuerant igitur Esaiæ reuelatæ illæ rationes, quæ rebus inditæ erant, quæ causæ secundæ inferiores faciunt, scilicet naturales & meritorias, secundum quas infirmitas Regis ad mortem ordinata erat. Et etiam quantum ad sensum, quem in verbis propheta habuit, verum dixit: quia secundum causas inferiores ita erat. Similiter etiam quantum ad alium sensum, quem Spiritus sanctus intellexit verum dixit quia mortuus fuit illi ingratitudini, dum post modum Deo debitas gratias agit, sicut & Niniuæ subuersionem quantum ad statum iniquitatis, vt dicit August. [Et conuertit &c.] Hic ponit liberationem. Et circa hoc, tria ponit. Primo, orationis præparationem [ad parietem] templi. Et circa hoc duo. Primo, ponitur Ezechiæ oratio. Secundo, salutis promissio, ibi. [Et factum est, &c.] Tertio, gratiarum actiones, ibi. [Scriptura regis &c.] Circa primum, tria ponit. Primo. orationis præparationem. [Ad parietem] templi vel domus suæ, vt deuotius & secretius oraret. Ps. 85. In die tribulationis meæ clamaui ad te, & exaudisti me. Secundo, ponit ipsam orationem. [Et orauit, memento] vt pro bonis quæ feci vitem mihi concedas. Dicitur enim Deus oblitus, quando non retribuit [in veritate] cultus tui. [corde perfecti.] quantum ad amorem. Sed contra Proue. 20. Quis potest dicere, mundum est cor meum? Et dicendum, quod non dixit sibi esse cor perfectum simpliciter, sed quantum ad hoc, quod proiecit idola vt dicitur 4. Reg. 18. Ecclesiast. 11. In die malorum ne immemor sis bonorum. Tertio, ponit orantis compunctionem. [Et fleuit] Matt. 5. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur Iud. 10. Humilium & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio. [Et factum est, &c.] Hic ponitur salutis promissio. Et primo, ponit orationis exauditionem [factum est.] antequam exiret mediam partem atrii. 4. Reg. 20.] Audiui orationem.] supra 30. Secundo, ponit promissionem [Ecce ego adiiciam [Psal. 60. Dies super dies regis adiicies. Tertio ponit confirmationem per signum. [hoc autem erit in sole] idest per motum solis [ex lineis] quibus secundum motionem naturalem computabantur 10. horæ [Et reuersus] scilicet subito, & sic ille dies artificialis habuit 22. horas, sed reduplicatus secundum glossam si autem successiue sic remeauit per 4. & iterum per 4. venit. Et sic dies ille habuit 32. horas fere triplicatus secundum Dionis. Hoc autem factum est, vel omnibus aliis cœlestibus corporibus retro euntibus, vel solem breuiorem viam, aut velociorem motum dicendum est habuisse, vt ad situm suum simul cum aliis perueniret Eccl. 46. An non in iracundia eius impeditus est Sol, & vna dies facta est quasi duo? Et hoc signum competit signato.

A Iob 11. Cum te consumptum putaueris, orieris vt lucifer. [Scriptura Ezechiæ.] Hic ponitur gratiarum actio pro salute promissa. Et primo, ponit titulum [scriptura] scilicet hæc est. Secundo, ponit canticum [Ego dixi] in quo tria facit. Primo, plangit periculum quod euasit.. Secundo, commemorat beneficium, quod percepit, ibi. [Domine si sic &c.] Tertio, petit complementum, quod Deus promisit ibi [Domine saluum.] Plangit autem tria. Primo, mortis horrorem [in dimidio] idest in inuentute mea [ad portas inferi] idest limbum, vel mortem, vel sepulchrum Ecclesiast. vltimo. Vita mea, appropinquans erat in inferno deorsum. Secundo, plangit bonorum amissionem, quantum ad Dei iussionem [quæsiui à Domino quod supB pleret [residuum] mihi ablatum, vel inquisiui apud me, quantum restaret mihi de vita [dixi] apud me [non videbo] per speciem modo adhuc [in terra viuentium] in cœlesti beatitudine Ps. 26. Credo videre bona Domini in terra viuentium, vel [non videbo] vlterius videndo templum & cultum eius [in terra viuentium] scilicet Iudæorum Matth. 2. Non est Deus mortuorum, sed viuorum. Etiam, quantum ad hominum societatem [Non aspiciam hominem] in hac vita viuentem. Hiere. 49. Non habitabit ibi vir, & non incolet eam filius hominis. Vel hominem Christum nobis promissum. Etiam, quantum ad filiorum posteritatem [Generatio] scilicet filiorum, quia nondum filios habebat [conuoluta] plicata ne ad posteros extendatur supra 22. Et figam illum paxillum in loco fiC deli, & erit in solium gloriæ domui patris sui. Etiam, quantum ad vitæ breuitatem [Præcisa est velut à texente, dum adhuc] texendo telam imperfectam [ordirer] in iuuentute. Iob. 11. Dies mei velociores fuerunt cursore. Tertio, plangit cordis anxietatem. Et primo, quantum ad mortis continuam expectationem [de mane] scilicet dicebam [vsque ad vesperam finies me] morte. Et tunc etiam non metuens [sperabam] iterum [vsque mane] simul cum morte dolor ægritudinis finiet [quasi leo sic contriuit] languor, vel ipse Deus per dolorem ægritudinis Iob septimo. Si dormiero, dicam quando consurgam, & rursum exspectabo vesperam, & replebor doloribus vsque ad tenebras. Secundo, quantum ad spei dilationem, vbi ponit triplicem sperantis conditionem [sicut pullus hiD rundinis] expectat matrem, quia non videt. [vt columba] Nahum. secundo. Ancillæ minabantur gementes, vt columbæ. Ponit etiam spei dilationem [Attenuati sunt] quasi fatigati [suscipientes [per spem. Prouerbiorum decimo tertio. Spes quæ differtur, affligit animam Psal. 123. Leuaui oculos meos ad montes, vnde veniet auxilium mihi, Ponit etiam quandam cum Deo disceptationem. [Domine vim patior] quasi dicat, violentia fit mihi, vltra merita affligor. [Responde] fide iubeas [pro me, quid dicam] quasi in se reuersus, quid possem contra Deum proponere, aut quid respondebo] quando oportet ad interrogata respondere [cum ipse fecerit] me, vel pœnam meam Iob. 7. Si volueris contendere cum eo, non poteris reE spondere vnum pro mille. Tertio, quantum ad præteritorum recordationem. [Recogitabo tibi annos] in quibus bona passus sum, vel in quibus tibi peccaui Iob septimo. Loquatur in tribulatione spiritus mei. Nota super illo verbo [attenuati sunt oculi.] Quia oculi attenuantur. Primo, per depressionem, supra secundo. Oculi sublimes hominum humiliati sunt. Secundo per luminis oppressionem. Prouerbiorum 26. Qui scrutator est maiestatis, opprimetur à gloria. Tertio, propter cogitationis prauitatem Iob. 36. Omnes homines vident eum, vnusquisque intuetur procul. Item super illo [suspicientes in excelsum] Quia sunt oculi excelsi

Primo,

Primo, per cordis elationem Psalm. 130. Domine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei. Secundo, per inquisitionis curiositatem. Iob 18. Quasi magna cogitans, attonitos habes oculos. Tertio, per contemplationem infra 40, Leua in excelsum oculos, & vide iucunditatem, quæ veniet tibi. Domine si sic &c.] Hic commemorat beneficium quod susceptit. Et primo, correptionem [si sic viuitur] idest si tam misera est vita hominum, vel si per tribulationem acquiritur vita Prouerb. 6. Via vitæ increpatio disciplinæ: exponit. [Ecce in pace] quasi in populo habente eam ab Assyriis [amaritudo] mihi imminet Prou. 14. Risus dolore miscebitur. Secundo, commemorat liberationem à pœna. [Tu autem eruisti animam meam] à culpa [proiecisti post tergum tuum] vel meum, quasi obliuiscaris [omnia peccata mea.] Sapien. 11. Misereris omnium Domine, & nihil odisti eorum, quæ fecisti Tertio, assignat liberationis rationem. Et primo, quantum ad mortis inutilitatem quia non infernus] idest damnati, vel sepulti [mors] diximus, vel mortui [veritatem] promissorum, vel filiorũ. Ps. 3. Quoniam non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi? Secundo, quantum ad viuorum laudem. [Viuens viuens] ad maiorem affirmationem, vel propter duplicem vitam Ps. 113. Nos qui viuimus benedicimus Domino. Tertio, quantum ad diuinæ laudis propositionem [pater filiis] Ps. 77. Quanta mandauit patribus nostris, nota facere ea filiis suis, vt cognoscat generatio altera [Domine saluum me fac, &c.] Hic petit expleri promissum [saluum me fac] ab Assyriis & à languore Ps. 33. benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. Et iussit Esaias &c.] Hic ponit sanationis ordinem, & hic transpositum est, & debet esse ante signi dationem, vt patet 4. Reg. 20. Sed quia non intendit historiam, sed prophetiam quæ ad prophetiam pertinet, primo posuit: & primo, ponit curationis modum [cataplasma] idest emplastrum [vulnus] à Deo inflictum, vel vlcus ex humore corrupto carne aperta. Dicunt enim, quod laborabat morbo regio qui dicitur lupus, cui nocent ficus & vua dulcis, vt curatio tota diuinæ potentiæ attribueretur. Alii dicunt, quod erat apostema, quod est ex humoribus intus collectis nondum carne scissa, ad cuius maturationem ficus prosunt, vt ostendatur non esse semper superuacua necessaria medicina Eccl. 38. Pigmentarius faciet pigmenta suauitatis, & medicinam conficiet sanitatis. Secundo, Ezechiæ ponitur signum. [Et dixit Ezechias. Quod erit signum] 1. Cor. 1. Iudæi signa petunt, Græci sapientiam quærunt.

CAP. XXXIX.

IN tempore illo misit Merodach Baladan filius Baladan Rex Babylonis, libros & munera ad Ezechiam. Audierat enim, quod ægrotasset, & conualuisset. Lætatus est autem super eis Ezechias, & ostendit eis cellam aromatum, & argenti, & auri, & odoramentorum, & vnguenti optimi, & omnes apotechas supellectilis suæ, & vniuersa quæ inuenta sunt in thesauris eius. Non fuit verbum, quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua, & in omni potestate sua. Introiuit autem Esaias propheta ad Ezechiam Regem, & dixit ei. Quid dixerunt viri isti, & vnde venerunt ad te? Et dixit Ezechias. De terra longinqua venerunt ad me, de Babylone. Et dixit. Quid viderunt in domo tua? Et dixit Ezechias. Omnia quæ in domo mea sunt, viderunt Non fuit res quam non ostenderim eis, in thesauris meis. Et dixit Esaias ad Ezechiam. Audi verbum Domini exercituum Ecce dies venient & auferentur omnia, quæ in domo tua sunt, & quæ thesaurizauerunt patres tui vsque ad diem hanc, in Babylonem. Non relinquetur quicquam, dicit Dominus. Et de filiis tuis qui exibunt de te, quos genueris tollent, & erunt eunuchi in palatio regis Babylonis. Et dixit Ezechias ad Esaiam. Bonum verbum Domini, quod locutus est. Et dixit. Fiat tantum pax & veritas in diebus meis.

Hic ponit amicorum gratulationem, ostensam in missione nuntiorum, & munerum. Et circa hoc, tria facit. Primo, ponit nuntiorum missionem. [Rex Arabiæ] qui tunc superat Assyriis [libros] idest epistolas [audierat] sed maxime propter signum, quod in solis reuersione viderat Ps. 71. Viuet & dabitur ei de auro Arabiæ, Secundo, ponit ipsius Ezechiæ elationem inde conceptam, ponens elationis lætitiam. [Lætatus] contra hoc, quod habetur Iob 31. Si lætatus sum super multis diuitiis meis, & quia plurima reperit manus mea. Et elationem in opere, in ostentationem diuitiarum suarum [& ostendit cellam aromatum] quæ dicuntur species odoriferæ. Etiam locum vbi sepeliebantur Reges, vel inferiorem partem domus saltus, quæ erat ex alabastro, vbi optime huiusmodi conseruantur [apothecam] cellaria [verbum] res digna verbo [in omni potestate sua] Quantum ad ea quæ erant in templo, quæ quidem erant in potestate Regis vsurpata Eccles. 12. Non omnem hominem inducas in domum tuam. Multæ enim sunt insidiæ dolosi. Tertio, ponit elationis reprehensionem. [Et introiuit] Et primo, ponit culpæ inquisitionem, & inanimationem. [Non fuit res.] Prou. 20. Sic aqua profunda, sic consilium in corde viri. Secundo, comminatur pœnam [& dixit Esaias] quantum ad amissionem rerum [omnia quæ in domo.] Hier. 27. Hæc dicit Dominus ad vos. Ecce ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor Regis Babylonis quantum ad filiorum seruitudinem, [& de filiis] quod dicunt impletum in Daniele & sociis, non quia corpore, sed mente & officio tales fuerunt. Deu. 28. Filii tui & filiæ tuæ, tradentur alteri populo. Tertio, ponit pœnæ acceptationem. [Et dixit Ezechias] supra 26. Domine dabis pacem, quia in te sperauimus.

CAP. XL.

COnsolamini, consolamini populo meus, dicit Deus vester Loquimini ad cor Hierusalem, & aduocate eam, quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius. Suscepit de manu Domini duplicia, pro omnibus

peccatis suis. Vox clamantis in deserto. A Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aspera in vias planas. Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter, quod os Domini locutum est. Vox dicentis. Clama. Et dixi. Quid clamabo? Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exiceatum est fœnum, & cecidit flos, quia spiritus Domini sufflauit in eo. Vere fœnum est populus. Exiccatum est fœnum & cecidit flos, verbum autem Domini manet in æternum. Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem. Exalta, noli timere. Dic ciuitatibus Iuda: Ecce Deus vester. Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur. Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit fœtas ipse portabit. Quis mensus est pugillo aquas, & cœlos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in statera? Quis adiuuit spiritum Domini, aut quis consiliarius eius fuit & ostendit illi? Cum quo iniit consilium & instruxit eum, & docuit eum semitam iustitiæ, & erudiuit eum scientia, & viam prudentiæ ostendit illi? Ecce gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt. Ecce insulæ quasi puluis exiguus, & Libanus non sufficiet ad succēdendum, & animalia eius non sufficient ad holocaustum. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum & inane reputatæ sunt ei. Cui ergo similem fecistis Deum? aut quam imaginem ponetis ei? Nunquid sculptile conflabit faber, aut artifex auro figurabit illud, & laminis argenteis argentarius? Forte lignum & imputribile elegit artifex sapiens, quærit quomodo statuat simulachrum quod non moueatur. Nunquid non scietis? Nunquid non audistis Nunquid non annunciatum est vobis ab initio? Nunquid non intellexistis fundamenta terræ? Qui sedet super gyrum terræ, & habitatores eius sunt quasi locustæ. Qui extendit velut nihilum cœlos, & expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum. Qui dat secretorum scrutatores, quasi non sint, iudices terræ velut inanes fecit. Et quidem neque plantato, neque sato, neque radicato in terra trunco eorum. Repente flauit in eos, & aruerunt & turbo quasi stipulam auferet eos. Et cui assimilastis me, & adæquastis dicit sanctus? Leuate in excelsum oculos vestros, & videte quis creauit hæc. Qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat. Præ multitudine fortitudinis & roboris virtutisque eius, neque vnum reliquum fuit. Quare dicis Iacob, & loqueris Israel, abscondita est vita mea à Domino, & à Deo meo iudicium meum transibit? Nunquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus, Dominus qui creauit terminos terræ, & non deficiet neque laborabit, nec est inuestigatio sapientiæ eius. Qui dat lasso virtutem, & his qui non sunt, fortitudinem, & robur multiplicat. Deficient pueri, & laborabunt, iuuenes in infirmitate cadent. Qui autem sperant in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt, & non deficient.

B

C

Hæc est secunda pars principalis istius libri, in qua principaliter consolationem populi intendit, per multa beneficia repromissa. Diuiditur autem in duas. In prima inducit eos ad promissorum expectationem. In secunda, exequitur diuinorum beneficiorum promissionem infra 45. Hæc dicit Dominus Deus. In *prima*, confortat eos per promittentis potestatem. In *secunda* per ipsius dilectionem. 41. c. [Taceant &c.] In tertia, per idolorum quæ resistere credi possent, debilitatem 44. ca. [Et nunc audi Iacob &c.] Circa primum tria facit.. Primo, inducit ad consolationem. Secundo promittit consolatorem ibi, [Vox clamantis &c.] In tertia, ostendit Dei consolantis pietatem ibi. [Quis

D mensus &c.] Circa primum, tria. Primo, inducit populum in consolationem [Consolamini] in spiritualibus [consolamini] in bonis temporalibus concessis Eccl. 48. Consolatus est lugentes in Sion, vsque in sempiternum. Secundo, inducit prophetis & sacerdotibus consolationis annunciationem. [Loquimini ad cor] scilicet, consolando. [Aduocantes] à tristitia, ab idololatria Oseæ. 2. Ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius. Tertio assignat rationem quantum ad culpæ dimissionem. [Quoniam completa] quantum ad pœnarum finitionem [suscepit] loquitur secundum tempus post captiuitatem Hiere. 17. Duplici contritione contere eos Domine. Sed contra Nahum 1. Non surget duplex tribulatio. Et dicendum, quod du-

E plicia dicuntur, quantum ad pœnam corporis & animæ, sicut & culpa in vtrisque est. [Vox clamantis in deserto.] Hic promittit consolatorem. Et circa hoc, tria facit. Primo præmittit præparationem. Secundo, ostendit prophetiæ firmitatem ibi. [Vox dicentis &c.] Tertio, prænunciat consolatorem venientem, ibi. [super montem &c.] Circa primum, tria. Primo inducit præparationem. [Vox clamantis in deserto] scilicet Ioannis Baptistæ, hæc erit [Parate] per conuersionem à malis in solitudine vitiorum Amos 4. Præpara te in occursum Dei tui. Secundo, prædicit expletionem [Omnis vallis] sequens metaphoram in valle,

quæ

quæ si est montuosa, facit laborem. Vnde dicitur [vallis exaltabitur] vt adæquetur montibus, & totum fiat planum: si est distorta, facit errorem. Et quantum ad hoc dicit [erunt praua] si est lapidosa, facit pedū dolorem, & quantum ad hoc dicit [aspera in vias planas, quo significatur quod pusillanimitas vertetur in securitatē, superbia in humilitatē, nequitia in rectitudinem, crudelitas, in mansuetudinem Hier. 31. Dirige cor tuum in viam rectam in qua ambulásti. Tertio ostendit præparationis vtilitatem [Et reuelabitur gloria] idest filius Hier. 33. Curabo eos & reuelabo eius deprecationem pacis [videbit] idest omnibus visibilem se præbebit, vel loquitur de die iudicii Apoca. 1. Videbit eum omnis oculus. Quidam sic exponunt [Vox] Dei [clamantis] hæc est] præparate in deserto] idest in terra Iuda olim deserta [viam domini] scilicet ad veniendum ad templum, vel in deserto quo est inter Babylonem, & Iudam. [Omnis vallis.] Per hoc ostenduntur omnia impedimenta remoueri, vt libere populus reuertatur [gloria] In destructione Chaldæorum, per quam gloriosus apparebit. [Vox dicentis, &c.] In parte ista ostendit prophetiæ firmitatem, per comparationem ad hominum fragilitatem Vnde dominus primo indicit clamorem, qui significat expressam & planam annunciationem [clama] infra 48. Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam. Secundo, indicit culpandam humanam fragilitatem, interrogante propheta. [Et dixi, quid clamabo,] timens ne contra populū suum aliquid clamare præcipiatur, & Domino respondente [Omnis caro] Iacob. 1. Exortus est sol cum ardore & arefecit fœnum. Tertio, ostendit diuini verbi firmitatem. [Vere] Luc. 21. Cœlum & terra transibunt verba autem mea non transibunt. [Super montem, &c.] Hic prædicit consolatorem venientem. Et circa hoc, tria facit. Primo, dominus indicit prophetæ annunciationem. In secunda, determinat aduentus promissionem ibi. [Ecce dominus &c.] Circa primum determinat, quis, cui, qualiter annunciet. Quis quia habet officium [qui euangelizas] Rom 10. Quomodo prædicabunt, nisi mittantur? Modū designat, per tria. Primo, per loci altitudinem, vt bona nuncians de lōge audiatur [super montem] mystice Christum vel cœlestem conuersationem & contemplationem supra 2. Venite ascendamus ad montem domini, infra 42. De vertice montium clamabunt. Secundo, per vocis clamorē [Exalta in fortitudine] vt multi audiant, plane constanter prędicando, infra 48. Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam. Tertio, per cordis securitatem. [Exalta noli timere.] Hieremiæ primo. Ne timeas à facie eorū, quia ego tecum sum. Cui sit annunciandum determinat quantum ad tria: quantum ad regni prouinciam. [Dic ciuitatibus] quantum ad prouinciæ metropolim [qui euangelizas Hierusalem] quātum ad ciuitatis rectores [Sion] vbi templum & domus Regia infra. 41. Primus ad Sion dicet, ecce adsum, & Hierusalem euāgelistam dabo Act. 23. Vobis oportebat prædicari verbum Dei, sed quia repellitis illud, ecce conuertimur ad gentes. [Ecce Deus, &c.] Hic ponit aduentus Dei promissionem [ecce] in promptu [Deus noster] veniet, supra 35. Deus noster ipse veniet & saluabit nos. [Ecce Dominus &c.] Hic ostendit venientis conditionem. Et primo, ostendit quod veniet fortis ad bellandū [in fortitudine brachium] fortitudo in die iudicii. Vel in primo aduentu in potestate miraculorum, vel in destructionem Babylonis Iob 31. Si habes brachium sicut Deus. Secundo, quod veniet iustus ad remunerandum. [Ecce merces, opus illius coram illo] quia in facultate voluntatis Sapien. 5. Iusti autem in perpetuum viuent, & apud dominum est merces eorum. Tertio ostendit quod veniet plus ad consolandum [sicut pastor] ad pascendum esurientes gregem suum pascet Ezech. 34. In pascuis vberrimis pascam eas Hierem. 3. Dabo vobis pastores qui pascent vos. Ad congregandum dissentiētes [In brachio.] Ioan. 10. Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & fiet vnum ouile & vnus pastor. Ad portandum deficientes [in sinu] Luc 15. Cum inuenerit eam, alleuat super humeros suos gaudens. [Quis mensus est &c.] Hic ostendit diuinā potestatē. Et primo, astruit eam cōtra idololatrarum errores, qui diuinæ potentiæ derogabāt creaturam creatori æquando Rom. 1. Seruierunt creaturæ potius quam creatori. Secundo, contra desperationem Iudæorum, qui diuinæ potentiæ derogabant diffidēdo ibi. [Leuate in excelsum oculos &c.] Circa primū, duo facit. Primo, ostendit Dei potestatem. Secundo, excludit errorem ibi. [Cui ergo similem &c.] Circa primū, tria. Primo, ostendit diuinā potentiam, simul & sapientiam in commensuratione facili, & creatione omnium rerum. Facit enim omnia in numero, quantum ad multitudinem productorum, in mensura, quantum ad determinationem sub proprio esse, in pondere, quantum ad inclinationem in finem. Sapientiæ vndecimo. [Pugillo] idest faciliter, sicut quæ pugillo, qui est manus clausa, mensurantur: [palmo] idest faciliter, qui est manus extensa [Quis appendit &c.] Iob 26. Qui extendit aquilonem superuacuum, & appendit terram super nihilum, quia nullo exteriori fulcitur, alias esset quies terræ violenta [super aquas] quantum ad situm, quia aquis circundatur. Ps. 103. Super stabilitatem suam. Quantum ad propriam causam quietis, quæ est natura propria [tribus digitis] idest faciliter vel tribus proprietatibus, grauitatis, siccitatis, & immobilitatis [librauit] libratos fecit proprio pondere. Secundo, ostendit sufficientiam potentiæ, quia non indiget adiuuante. [Quis adiuuit.] Contra philosophos ponentes mediātibus primis causis, vltima creata esse quia non indiget consilio [aut quis consiliarius] vt sibi daret consilium [cum quo] vt ab ipso peteret instruxit eum formā operis [semitam iustitiæ] naturalis quam omnibus rebus præfixit, vt nulla res suæ naturæ metas excederet [sciētiam] de cognitione rerum creatarum, & vniuersalium & particularium, contra Philosophos [viā prudentiæ] quantum ad mundi gubernationem Iob. 26. Cuius adiutor es? nunquid imbellis? & sustentas brachium, &c. Tertio, ostendit ipsius excellentiam: quia excedit omnem gentiū multitudinē. [Ecce gētes quasi stilla] parua gutta [situlæ] cadēs de situla quæ secundū nos est vas aquaticum sitientibus aptum, quæ pro nihilo reputatur [momentum] quod inter brachia stateræ est, quod de facili inter vtrūque inclinatur. Iob 26. Cum vix paruam scintillam sermonis eius audiuerimus, quis poterit tonitruum magnitudinē illius sustinere? Ostendit etiā, quod excedit omnē cōdignum honorē, & præcipue quantū ad oblationem [& Libanus] idest, ligna Libani quibus abundat, quia nemorosus est [& animalia] quibus abūdat, quia pascuosus Mic. 6. Quid dignū offerā domino? ostēdit etiā quod excedit omnē creaturæ perfectionē, & naturalē, quia esse ipsorum respectu Dei, est non esse. Dicit enim Dionys. in lib. de diuinis nominibus c. 12. quod quantum participantia excedūt non participantia, & quantum participationes participantia, tantum qui est principium participantium, excedit & participationes & participantia. [Omnes gentes,] & quantum ad perfectiones superadditas, quæ quodā modo sunt implentes, & quasi [nihilum.] Hier. 4. Aspexit terram, & ecce vacua erat nihil [Cui ergo &c.] Hic excludit errorem. Et primo, irridet errorem, quantū ad operātis intentionē, quia volebāt Deū facere. Ergo ex quo Deus potens est [cui similem] loquitur secundum errorem illorum, qui ipsas similitudines

deos putabant. [Aut quam imaginē] quantum ad illos, qui putabant ea deos quorum sunt similitudines vt solem, vel lunam. Exo. 15. Quis similis tui in fortibus Domine, quis similis tui, magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis & faciens mirabilia. Et quantum ad stultam operationem, quia in vili materia nobilissimam formam inducere volebant. [Nunquid sculptile] Sap. 4. Incommutabile nomen Dei, lignis & lapidibus imposuerunt. Secundo, conuincit errorem. Et primo, ex lege naturali dictante. [Nunquid non scietis.] naturali ratione idola non esse deos, & lege scripta prohibente. [Nunquid non annunciatum] Rom. 10. Nunquid non audierunt [Et quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum Conuincit etiam ex consideratione creaturatum terrestrium, quantum ad creationem. [Nunquid non intellexistis fundamenta terræ] ab ipso fundata, ideſt illud terræ, quod est iuxta centrum Prouerb. 8. Quando appendebat fundamenta terræ. Et quantum ad creatorem [qui sedet super gyrum terræ] quia sphœrica, sicut gubernans] & habitatores quasi locustæ respectu magnitudinis terræ, vel ipsius. Ex creatione etiam creaturarum cœlestium [qui extendit] quantum ad cœli magnitudinem [velut nihilum [substantiæ subtilitatem [sicut tabernaculum] sibimet: in quo. Primo, virtus eius relucet inter corporalia, quantum ad virtutem Vel quasi inhabitatione angelorum & sanctorum, quātum ad dignitatem. Vel etiam totius creaturæ inferioris quantum ad ipsorum claritatem. Hiere. 4. Præparat orbem sapientia. Conuincit tertio eos, quantum ad magnorum subiugationem, ponens ipsorum destructionem qui sunt magni. Vel secundum scientiam [qui dat secretorum scrutatores] scilicet Philosophos. Vel secundum potentiam [iudices] ideſt principes Ps. 63. Defecerunt scrutantes scrutinio. Et ostendit destructionis facilitatem per similitudinem herbæ, vel arboris, quæ ron habet radices firmas. [Et quidē] Iob 13. Contra folium quod vento rapitur ostendis potētiam tuam & stipulam siccam persequeris. Tertio, ponit conclusionem. [Et cui assimilastis.] Ps. 88. Quis in nubibus æquabitur Domino? similis erit Deo in filiis Dei] Leuate in excelsum, &c.] Hic astruit idem contra desperantes. Et primo astruit diuinam maiestatem, ex rerum creatione. [Quis creauit] scilicet, cœlestia Ps. 108. Ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Ex scientiæ perfectione [qui educit] ad implendam suam voluntatem [in numero] determinato sua scientia [militiam eorum] scilicet cœlorum, stellas vel angelos [ex nomine] ideſt vnicuique propriam naturam vnde nominari possit determinans Ps. 14. Qui numerat multitudinem stellarū & omnibus eis nomina vocat Ex dominii plenitudine [fortitudinis] ad impugnandum [Roboris] ad resistendum [virtutis] ad operandum [defuit] ab eius dominio Iob 25. Nunquid est numerus militum eius? Secundo, excludit errorem. Et ponit errorem [quare dicis abscondita] non videt quæ mala patior, aliàs defenderet me [iudicium ideſt potestas iudicandi; quam olim habuit Ecclel. 16. Ne dicas à Deo abscondar. Secundo, ponit erroris reprobationem. Et primo, reprobationis confirmationem ex lege [Nunquid nescis] lege naturali [aut non audisti ex lege scripta, hæc quæ sequuntur. Secundo ponit reprobationem. Primo, ostendens Dei magnitudinem ex his, quæ in se habet, scilicet dominii æternitatem [Deus sempiternus] Exod. 15. Dominus regnabit in æternum & vltra. Potentiam indeficientem [non deficiet] vt omnia non possit, [neque laborabit,] vt difficultei Dan. 7. Potestas eius potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur. Scientiæ incomprehensibilitatem. [Neque est inuestigatio

A Rom. 11. O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Secundo, per magna quæ in aliis facit. Et primo, in illis quos confortat, priſtinam debilitatem [qui dat lasso] quantum ad illum, qui prius fortis fuerat, & defecit [& lux qui non sunt] quantum ad eos, qui non fuerunt fortes. Rom. 3. Vocat ea quæ non sunt, tamquam ea, quæ sunt. Cor. 1. Quæ infirma mundi sunt elegit Deus, vt confundat fortia. Secundo ostendit fortitudinis magnitudinem per comparationem ad fortitudinem naturalem, quam ostendit in aliis deficientem [deficient pueri] qui sunt in statu proficiendi [iuuenes] qui videntur robusti. 1. Reg. 2. Non in fortitudine sua roborabitur vir. Secundo, roboris à
B Deo dati, indeficieniem agilitatem. [Qui autem sperant in Domino mutabunt [scilicet naturalem in diuinam, vt nos fatigentur ascensu [assument pennas] vt etiam veloci cursu. Prouerb. 23. Facient sibi pennas sicut aquilæ [current] vt etiam continuo incessu [ambulabunt] supra 5. Non est deficiens, neque laborans. Nota super illo verbo [assument pennas vt aquilæ.] Quia sancti comparantur aquilis Primo, propter volatus altitudinem Iob. 39. Nunquid ad præceptum tuum eleuabitur aquila, & in arduis ponet nidum suum in quo eminentia contemplationis sup. 37. Regem in decore suo videbunt. Secundo, propter odoris suauitatem Luc. 16. Vbi fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ, in quo feruor dilectionis. Cant. 1. Curremus
C in odorem vnguentorum tuorum. Tertio, propter loci sublimitatem. Prou. 3. Tria sunt mihi difficillima, & quartum penitus ignoro. Via aquilæ in cælo in quo studium cœlestis conuersationis Philip. 3 Nostra autem conuersatio in cœlis est. Quarto, propter motus velocitatem Thren. 4. Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cœli, in quo promptitudo bonæ operationis. Prou. 22. Vidisti hominem velocem in operibus suis? Quinto, propter renouationem Ps. 102. Renouabitur sicut aquilæ iuuentus tua in quo studium emendationis & profectus 2. Cor. 4. Licet is qui foris est noster homo corrumpatur, is qui intus est, renouatur de die in diem. Sexto, proprer membrorum pulchritudinem. Ezech. 17. Aquila grandis magnarum alarum,
D longo membrorum ductu, plena plumis & varietate venit ad libanum, in quo decor virtutum Can. 4. Tota pulchra es amica mea, & macula nō est in te. Septimo, propter filiorum solicitudinem Deut. 32. Sicut aquila prouocans ad volandū pullos suos, & super eos volitans in quo solicitudo sanctorū 1. Cor. 11. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror?

CAP. XLI.

TAceant ad me insulæ, & gentes mutent fortitudinem. Accedant & tunc
E loquantur, simul ad iudicium propinquemus. Quis suscitauit ab oriente iustū, vocauit eum, vt sequeretur se? Dabit in conspectu eius gentes, & reges obtinebit. Dabit quasi puluerem gladio eius, sicut stipulam vento raptam arcui eius. Persequetur eos, transibit in pace, semita in pedibus eius non apparebit. Quis hæc operatus est, & fecit, vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus, & nouissimus ego sum. Viderunt insulæ, & timuerunt extrema terræ, obstupuerūt,

appropin-

appropinquauerũt,& accesserunt. Vnusquisq; proximo suo auxiliabitur, & fratri suo dicet, confortare. Confortauit faber ærarius percutiens malleo eum, qui cudebat tunc temporis, dicens glutino bonum est, & confortauit eum clauis, vt nõ moueretur. Et tu Israel serue meus, Iacob quem elegi, semen Abraham amici mei, in quo apprehendi te ab extremis terræ & à longinquis eius vocaui te, & dixi tibi. Seruus meus es tu, elegi te, & non abieci te. Ne timeas, quia ego tecum sum, ne declines quia ego Deus tuus. Confortaui te & auxiliatus sum tibi, & suscepit te dextera iusti mei. Ecce confundentur, & erubescent omnes, qui pugnant aduersum te, Erunt quasi non sint, & peribunt viri qui contradicunt tibi. Quæres eos & non inuenies viros rebelles tuos, & erunt quasi non sint, & veluti consumptio, homines bellantes aduersum te, quia ego dominus Deus tuus apprehendens manum tuam, dicensque tibi. Ne timeas, ego adiuui te. Noli timere vermis Iacob qui mortui estis ex Israel. Ego auxiliatus sum tibi, dicit dominus & redẽptor tuus sanctus Israel. Ego posui te quasi plaustrum triturans nouum, habens rostra serrantia. Triturabis montes & comminues & colles quasi puluerem pones. Ventilabis & ventus tollet, & turbo dispergetcos & tu exultabis in domino, in sancto Israel lætaberis. Egeni & pauperes quærunt aquas & non sunt, lingua eorum siti aruit Ego dominus exaudiam eos. Deus Israel non derelinquam eos. Aperiam in supinis collibus flumina & in medio camporum fontes. Ponam desertum in stagna aquarum, & tetram inuiam in riuos aquarum. Dabo in solitudinem cedrum, & spinam, & myrtum, & lignum oliuæ. Ponam in deserto abietem, vlmum, & buxum, simul. Vt videant, & sciant & recogitent, & intelligant pariter quia manus domini fecit hæc, & sanctus Israel creauit illud. Prope facite iudicium vestrum dicit dominus afferre si quid forte habetis dixit Rex Iacob. Accedant, & nuntient vobis, quæcunque ventura sunt Priora quæ fuerunt nuntiate, & ponemus cor nostrum & sciemus nouissima eorum, & quæ ventura sunt indicate nobis. Annunciate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia dii estis vos. Bene quoque aut male si potestis facite, & loquamur & videamus simul Ecce vos estis ex nihilo & opus vestrum ex eo quod non est. Abominatio est qui elegit vos. Suscitaui ab aquilone, & veniet ab ortu solis: vocabit nomen meum, & adducet magistratus quasi lutum, & velut plastes conculcans humũ, quis annuntiauit ab exordio vt sciamus, & à principio vt dicamus, iustus es? Non est neque annuntians neque prædicens, neque audiens sermones vestros Primus ad Sion dicet ecce adsum & Hierusalẽ euangelistam dabo. Et vidi, & non erat ex istis quisquam qui iniret consiliũ, & interrogatus, respõderet verbũ. Ecce omnes iniusti & vana opera eorum, ventus & inane simulachra eorum.

B Hic incipit eos confortare ad firmam expectationem ex Dei promittentis dilectione. Et diuiditur in tres partes. In prima ostendit diuinam dilectionem ex beneficiis quæ patribus exhibuit. In secunda, ex filio quem eis promisit 42. cap. [Ecce seruus, &c.] In tertia, consolationes quasi diuersas angustias, prædicit 43. ca. [Et nunc hæc dicit Dominus, &c. Intendit autem per beneficia, primo præstita, confirmationem Iudæorum, & idolorum confutationem, quia talia suis cultoribus non exhibuerunt. Et ideo diuiditur prima pars, in duas. In prima, disceptat contra idolorum cultores. In secunda, contra ipsa idola, ibi. [Prope facite, &c.] Prima, in duas. Primo enim per beneficia à Iudæis præstita conuincit aduersarios. In secunda per eadem confortat Iudæos, ibi. [Et tu Israel &c.] Circa primum, tria. Primo, conuocat gentes
C ad iudicium prosequens iudicii ordinem vt tacentes audiant & sic respondeant [mutent fortitudinem] idest confortent se quasi renouati in fortitudinem ad diseptandum mecum Michææ. 6. Audiant montes iudicium Domini, & fortiora fundamenta terræ. Secundo, narrat exhibitum beneficium [Quis vocauit] vbi narrat multitudinem beneficiorum, quantum ad diuinam electionem. [Ab oriente] scilicet Chaldæa [iustum] Abraham Gene 12. Iob 23. Vestigia eius secutus est pes meus Hier. 15. Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinaui mihi domum Israel: & quantum ad concessam potestatem [Dabit in conspectu eius scilicet quando liberauit Loth, pugnans contra quatuor reges Gen. 14. Psalm. 1. Non sic impii non sic sed tanquam puluis quem proiicit ventus à facie ter-
D ræ: quantum ad exequendi facilitatem [transibit in pace] scilicet sine labore [semita] sicut qui leuiter incedit, quasi vestigium non derelinquit, vel quia in pedibus est signum viæ cum derelictus est supra 40. Current, & non laborabunt, Quærit actorem [Quis hæc operatus est] & quis [vocans æterna præscientia infra 49. Dominus ab initio vocauit me. Et ponit responsionem [Ego dominus.] Apocalypsis 1. Ego sum Alpha, & O, principium & finis Aliter ad literam exponitur de Cyro, mystice de Christo. Tertio, ponit quasi gentilium responsum, in quo per idola se defendere credebant. Et primo tangit, eorum ad allegata mirabilia visa, stuporem. [Videbunt insulæ.] Psal. 7. Vi-
E derunt te aquæ Deus, viderunt te aquæ, & timuerunt [Accesserunt] ad resistendum. Secundo, ponit multam confortationem. [Vnusquisque] Iob. 40. Vna vni adhærebit. Tertio, ponit idolorum fabricationem [confortabit percutiens] ferrum malleo [qui cudebat formabit figuram idoli [dicens glutino bonum est] ad consolidandũ idolum Sap. 13. In pariete ponens illud, & confirmãs ferrone forte cadat. [Nota super illo verbo, transibit in pace [Quia Christus transiuit in pace. Primo, in pace carnis ad Spiritũ, quem habuit Iob 5. Sciens, quod pacem habeat habitaculum tuum. Secundo, in pace hominis ad proximum, quem docuit infra. 52. Quam pulchri supra montes pedes annunciantis, &

prædicantis pacem. Tertio, In pace mundi ad Dominum, qui fecit Epheſ. 2. Faciens pacem, & reconciliet ambos in vno corpore Deo. [Et tu Iſrael &c.] In parte iſta confortat Iudæos ex eiſdem beneficiis. Et primo, ponitur præteriti beneficii repetitio, in electione patrum Iacob, & Abraham, quibus, ab aliis diſtincti ſunt vniuerſaliter [Iacob.] Pſalmo 104. Semen Abraham ſerui eius, filii Iacob electi eius. Romanorum vndecimo. Vt ſecundum electionem propoſitum Dei maneret, non ex operibus ſed ex vocante dictum eſt ei, quia maior ſeruiet minori, ſicut ſcriptum eſt Iacob dilexi, Eſau autem odio habui. Secundo ponitur futurorum promiſſio. Et primo, quantum ad immunitatem malorum, excludens timorem, tum propter Dei præſentiam [ne timeas] Hieron. 1. Ne timeas à facie eorum, quia ego tecum ſum, tum propter patrum iuſtitiam [ſuſcepi te] quaſi ſemen repromiſſum [iſti mei] Abraham vel [ſuſcepi te] defendendum [iuſti] Cyri. Pſalmo. 60. In manibus portabunt te, ne forte, offendas ad lapidem pedem tuum. Et ponens etiam hoſtium amotionem, quantum ad eorum confuſionem. [Ecce confundentur] Hier. 17. Confundantur qui me perſequuntur, & non confundar ego: quantum ad deſtructionem. [Erunt quaſi non ſint] ſupra 30. Ad perdendas gentes in nihilum. Et reparationis impoſſibilitatem [quæres eos.] Pſalmo. 35. Vidi impium ſuperexaltatum, & infra. Tranſiui, & ecce non erat. Oſtendens etiam deſtructionis rationem [quia ego Dominus] Pſalmo 143. Emitte manum tuam de alto, erue me de aquis multis, & de manu filiorum alienorum. Secundo, quantum ad abundantiam bonorum. Et primo, contra ſeruitutem, ponens ipſum ſeruitutis iugum. [Noli timere vermis] quaſi dicat qui vel haberis vel calcaris ſicut vermis & pro mortuo computaris Pſal. 21. Ego ſicut vermis, & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Ponens etiam diuinum auxilium, infra 10. Ego auxiliatus ſum tui. Ponens etiam exaltationis beneficium, quantum ad hoſtium ſubiugationem. [Ego poſui te] ſupra 25. Et triturabitur Moab ſub eo, ſicut teruntur paleæ in plauſtro. Quod factum fuit tempore Machabæorum. Et quantum ad eorum exultationem [Et tu exultabis] Cant. 1. Lætabimur & exultabimus in te. Secundo contra paupertatem, ponens primo, paupertatis incommodum [Egeni & pauperes] ſupra 50. Erunt ſuper montes riui fluentium aquarum, & in locis deſertis [ponam deſertum] ideſt terram veſtram primo deſertam Pſ. 106. Poſuit deſertum in ſtagna aquarum. Et quantum ad pulchritudinem arborum [dabo in ſolitudinem.] Quarto, ponit beneficii fructum [vt videant] Eccl. 36. Vt cognoſcant, quoniam non eſt Deus niſi tu, vt enarrent magnalia tua. Nota ſupet illo verbo, ſuſcepi te. Quia Chriſtus ſuſcepit nos. Primo, quia ſicut victor captiuum ad liberandum. Gen. vltimo. Ad prædam fili mi aſcendiſti, requieſcens accubuiſti vt leo & quaſi leæna. Secundo, quaſi medicus infirmum ad ſanandum Pſ. 102. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui ſanat omnes infirmitates tuas Tertio, quaſi aduocatus ad reum excuſandum. Primæ Ioan. 1. Aduocatum habemus apuud patrem Ieſum Chriſtum. Quarto, quaſi fortis debilem ad defendendum infra 63. Ego qui loquor iuſtitiam, & propugnator ſum ad ſaluandum. Quinto, quaſi ſponſus ſponſam ad congaudendum Oſee 2. Sponſabo te mihi in iuſtitia & fide [Prope facite iudicium &c. Hic ponit diſputationem] contra ipſa idola. Et primo, ponit diſputationem. Secundo, ſententiæ determinationem ibi. [Et videamus, & cæt.] Circa primum, duo facit. Primo, diſputat contra idola rationibus naturalibus. Secundo, per rationem à quodam particulari facto ſumptam ibi.

A [Suſcitaui, &c.] Circa primum, tria. Primo, conuocat ad iudicium [prope] ideſt appropinquate ad me vt ſimul iudicemur, vos idola: vel idololatræ [afferte] ideſt allegate [ſi quid habetis] vt probetis vos Deo. Pſ. 81. Deus ſtetit in ſynagoga deorum, in medio autem Deos diiudicat. Secundo, ponit argumentum duplex. Vnum, ſumptum ex diuina ſcientia, quæ plene omnia nouit, præterita & futura, quam idola non habent [Priora quæ fuerunt] Eccl. 23. Domino enim Deo antequam creantur omnia ſunt agnita. Aliud, eſt ſumptum ex diuina potentia, quæ pateſt punire, & bene facere [bene quoque] Baruc. vlt. Neque ſi quid mali patiuntur ab alio, neque ſi quid boni, poterunt retribuere. Tertio, concludit eorum defectum, quantum ad cauſam materialem [Ecce vos idoli] ex nihilo, ex
B materia creata, quantum ad formalem [opus ideſt artificialis forma, quæ figurat in vobis diuinitatem, quæ non eſt quantum ad efficientem abominatio ideſt abominabilis [& vos] artifices [opus veſtrum] ſcilicet idola [qui elegit] cultores 1. Cor. 8. Scimus quia idolum nihil eſt Hierem. 10. Confuſus eſt omnis artifex [Suſcitaui &c.] Hic ſumit quoddam ſpeciale factum [Ab aquilone] Chaldæum [ab oriente] Perſam qui ſubiugauerunt, primo, diuerſas terras & principes [Plaſtes [figulus, vel plaſma] factura. Myſtice, per eum qui ab aquilone, gentilem populum, per eum qui ab oriente, Chriſtum Pſ. 17. Vt lutum platearum delebo eos. Secundo ex hoc ſub quæſtione proponit argumentum, quod qui hoc poteſt dicere, eſt iuſte dicendus Deus, & qui non, non [Quis annuntiauit] infra 49. Congregamini & audite. Tertio, excludit ab
C idolis diuinitatis indicium [non eſt annuntians] aliquis ex nobis diis [neque] aliquis cultorum [audiens] Pſ. 113. Oculos habent & non videbunt, aures habent, & non audient. Quatuor oſtendit. In vero Deo, diuinitatis ſignum [Primum,] ideſt ſingularis Deus noſter. [Ecce adſum] in auxilium [Euangeliſtam] *annuntiantem futura* Daniel 2. Vere, Deus veſter *Deus deorum* eſt. Vel [primus] primo genitus Dei filius Ephe. 4. Dedit quoſdam quidem prophetas, quoſdam autem Apoſtolos, alios vero Euangeliſtas [Et vidi &c.] Hic ex ſuprapoſita diſputatione, concludit ſententiæ
D determinationem Et per ſe patet. [Nota ſuper illo verbo, quis annuntiauit] Quia mouet ad annuntiandum & prædicandum. Primo, inſtinctus fidei Pſ. 115. Credidi propter quod locutus ſum. Secundo, ſtimulus zeli. Hierem. 20. Et factum eſt in corde meo verbum Domini, quaſi ignis æſtuans. Tertio, magnitudo præmii Matth. 5. Qui fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.

CAP. XLII.

E Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam eum, electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea. Dedi ſpiritum meum ſuper eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet perſonam, nec audietur vox eius foris. Calamum quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet. In veritate educet iudicium, non erit triſtis neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium, & legem eius inſulæ expectabunt. Hæc dicit Dominus Deus creans cœlos & extendens eos, firmans terrã, & quæ germinãt ex ea, dans flatum populo qui eſt ſuper terram,

&

& ſpiritũ calcantibus eam. Ego Dominus vocaui te in iuſtitia, & apprehendi manũ tuam & ſeruaui te. Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum, & educeres de concluſione vinctum, de domo carceris ſedentes in tenebris. Ego Dominus, hoc eſt nomen meum, Gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam ſculpturilibus. Quæ prima fuerunt, ecce venerunt, noua quoque ego annuncio, antequam oriantur, audita vobis faciam. Cantate Domino canticum nouum, laus eius ab extremis terræ qui deſcenditis in mare, & plenitudo eius, inſulæ & habitatores earum. Lætetur deſertum & ciuitates eius in domibus habitabit Cedar. Laudate habitatores petræ, de vertice montium clamabunt. Ponent Domino gloriam, & laudem eius in inſulis nunciabunt. Dominus ſicut fortis egredietur, ſicut vir prælior ſuſcitabit zelum. Vociferabitur & clamabit, ſuper inimicos ſuos conſortabitur. Tacui, ſemper ſilui, patiens fui, ſicut parturiens loquar. Diſſipabo & abſorbebo ſimul, deſertos faciam montes & colles, & omne germen eorum exiccabo. Ponam flumina in inſulas, & ſtagna arefaciam. Et educam cæcos in viam quam neſciunt, & in ſemitis quas ignorauerunt, ambulare eos faciam. Ponam tenebras coram eis lucem, & praua in recta. Hæc verba feci eis, & non dereliqui eos. Conuerſi ſunt retrorſum. Confundantur confuſione, qui confidunt in ſculptili, qui dicunt conflatili vos Dii noſtri. Surdi audite, & cæci intuemini ad videndum Quis cæcus niſi ſeruus meus, & ſurdus niſi ad quem nuntios meos miſi? Quis cæcus, niſi qui venundatus eſt? Et quis cæcus, niſi ſeruus Domini? Qui vides multa, nonne cuſtodies? Qui apertas habes aures, nonne audies? Et Dominus voluit vt ſanctificaret eum & magnificaret legem & extolleret, ipſe autem populus direptus & vaſtatus. Laqueus iuuenum omnes, & in domibus carcerum abſconditi ſunt. Facti ſunt in rapinam, nec eſt qui eruat, in direptionem, nec eſt qui dicat, redde. Quis eſt in vobis qui audiat hoc, attendat, & auſcultet futura? Quis dedit in direptionem Iacob & Iſrael vaſtantibus? Nonne Dominus ipſe, cui peccauimus? Et noluerunt in viis eius ambulare, & non audierunt legem eius. Et effudit ſuper eum indignationem furoris ſui, & forte bellum, & combuſſit eum in circuitu & non cognouit, & ſuccendit eum & non intellexit.

A Hic oſtendit diuinam dilectionem ex filio quem promiſit Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret. Et primo, tanto beneficio oſtendit Dei dilectionem. Secundo, Iudæorum peruerſitatem ibi. [Hæc verba &c.] Circa primum tria facit. Primo, prædicit filii Dei aduentum. Secundo, malorum caſum, ibi [Dominus ſicut fortis &c.] Tertio, reſurrectionem bonorum, ibi. [Et educam &c.] Luc. 2. Ecce hic poſitus eſt in ruinam, & in reſurrectionem multorum in Iſrael. Circa primum, tria. Primo, deſcribit mittendi conditionem. Secundo, prædicit miſſionem ibi. [Hæc dicit Dominus &c.] Tertio, inuitat ad gratiarum actionem, ibi. [Cantate Domino &c.] Circa primum, tria. Primo oſtendit gratiæ plenitudinem, quantum ad gratiam vnionis, ibi Suſcipiam eum &c.] Suus ſecundũ humanam naturam Luc. 1. Suſcepit Iſrael puerum ſuum, recordatus miſericordiæ ſuæ: quantum ad gratiam capitis [electus] vt ſit caput eccleſiæ. Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus Cant. 5. Pſal. 64. Beatus quem elegiſti & aſſumpſiſti [Complacuit] Matt. 9. Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui: quantum ad gratiam habitualem quæ fuit in ipſo ſingularis [dedi ſpiritum meum] ſupra 11. Requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini. Secundo oſtendit iudicis æquitatem, quantum ad tria, ſcilicet iudicandi auctoritatem [Iudicium gentibus] Pſal 71. Deus iudicium tuum regi da Ioan. 1. Pater omne iudicium dedit filio, cui adiungit manſuetudinem [non clamabit] Secundo, oſtendit iudicis æquitatem [neque accipiet perſonam] Act. 10. Non eſt perſonarum acceptio apud Deum. Cui adiungit pietatem in ſubueniendo [nec audietur foris] Iudæam [verbum prædicationis eius, vt prius ſubueniret illis ad quos miſſus erat Matt. 15. Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt Domus Iſrael Pſ. 64. Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra. Et in diſſimulando [calamum] ſcilicet regnum Iudæorum [linum] ſacerdotum Ezech. 34. Quod confractum fuerat, non alligaſtis. Tertio, oſtendit iudicii veritatem [In veritate] Pſ. 95. Iudicabit orbem terræ in æquitate, & populos in veritate ſua. Cui adiungit iucunditatem [Non erit triſtis] in corde [turbulentus] in facie. Semper enim hilaris iucunduſque fuit, æqualitatem mentis ſeruans, & ſi quantum ad partem ſenſibilem fuerit propaſſio triſtitiæ, non quidem neceſſitatis, ſed voluntatis. Vnde Matth. 26. Triſtis eſt anima mea, vſque ad mortem Eccleſ. 30. Iucunditas cordis, ſobriam facit animam. Quarto oſtendit dominii poteſtatem [donec ponat iudicium vltimum, vel præceptum ſuum, prædicantibus Apoſtolis [legem] Euangelium Geneſ. vltimo. Ipſe erit expectatio gentium infra 60. Me enim inſulæ expectabunt. Alii exponunt hæc de Dario rege Perſarum, qui manſuetus, iuſtus, & quietus fuit, quem Dominus elegit ad liberandum Iudæos [Nota ſuper illo verbo: Non clamabit.] Quia eſt clamor Primus deuotæ orationis Heb, 5. Cum clamore valido, & lachrymis exauditus eſt pro ſua reuerentia. Secundus, attentæ prædicationis Ioan. 9. Vltimo feſtiuitatis die clamabat. Tertius, innixæ intentionis ſupra 5. Expectaui vt faceret vuas & fecit labruſcas. [Hæc dicit Dominus, &c.] Hic prædicit miſſionem. Et primo, ponit mittentis poteſtatem quantum ad creationes cœleſtium [creans cœlum] quantum ad diſpoſitionem terreſtrium [firmans terram] quantum ad animationem viuentium [dans flatum] naturalis vitæ [ſpiritum] gratuitæ Zach. 12. Dominus extendens cœlum, & fundans terram, & creans ſpiritum hominis qui eſt in ipſo. Secundo, prædicit miſſionem ponens miſſi exaltationem ego Dominus vocaui te filium meum ab

æterno prædestinando te ad vnitatem diuinæ personæ in tristitia] ideſt vt iustus ſim, imples promiſſa Rom. 1. Qui prædestinatus est filius Dei [Apprehendi manum] quantum ad operationem Ioan. 4. Pater in me manens ipse facit opera [& seruaui] ne morte detineres Ps. 15. Non dabis sanctum tuũ videre corruptionem. [Dedi te] quasi mediatorem Gen. 9. Arcum meum ponam in nubibus, & recordabor fœderis mei, quod pepigi tecum [in lucem] quasi illuminatorem supra 11. Habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis Ioan. 1. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Ostendit etiam officii vtilitatem, contra infidelitatem [vt aperires.] Ioan 9. Ego in iudicium in hunc mundum veni, vt qui non vident videant, & qui vident cœci fiant, Contra peccati seruitutem [vt educeres] Zach. 9. Tu autem in sanguine tuo, eduxisti vinctos de lacu. Tertio, ex missione contra diuinæ maiestatis singularitatem, quantum ad potentiam. [Ego Dominus Ps. 67. Dominus nomen est illi. Exod. 6. Nomen tuum Adonay [gloriam] qua Dominus dicor Luc. 2. Gloria in excelsis Deo. Et quantum ad scientiam [quæ prima fuerunt] infra 45. Ex tunc prædixi illud [Hæc etiam referunt ad Darium [Cantate Domino &c.] Hic inuitat ad gratiarum actiones Et primo, indicit laudem supra 24. Audiuimus gloriam iusti, vel propter inclusionem maris [qui descendent] scilicet naturæ [plenitudo eius] scilicet maris, ideſt omne illud quod impletur laudet Deum Psalm 106. Qui descendunt mare in nauibus, facientes operationem in aquis multis. Ipsi videbunt opera Domini, & mirabilia eius in profundo. Vel propter conuersationẽ in desertis leuet vocem suam in laudem Dei [desertam] ideſt habitatores eius, maxime quantum ad Israelitas [in domibus] more aliarum nationum, qui primo erant vagi per desertum. Vel [eodem] filius Ismaelis supra 35. Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo. Vel propter habitationem in montanis [laudate habitatores petræ] illius ciuitatis in Paleſtina, quæ in petris posita est. Vel cuiuslibet montis infra 55. Montes & omnes colles cantabunt Domino. Inuitat hos de quibus minus videtur quod ad laudandum Deum conuertantur. Secundo, prædicit diuinæ laudis diuulgationem, [Ponent Domino gloriam] in aliis, non solum in seipsis infra vltimo] Mittam ex eis qui saluati fuerint ad gentes & ad Aphricam, & ad gentes quæ non nouerunt me. Mystice, totum hoc de conuersione gentium ad fidem. [Dominus sicut fortis &c.] Hic prædicit per Christi aduentum, futurum casum. Et circa hoc, quatuor ponit. Primo, potentiam [Dominus sicut fortis] ad impugnandum Iudæos per Romanos Exod. 15. Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen eius [zelum] vltionis Prouerb. 6. Zelus & furor viri, non parcet in die vindictæ. Secundo, ponit iram [Vociferabitur] per tribulationes quas eis immittet. Contra id, quod supradictum est, supra eodem [non clamabit] Primo, cum mansuetudine veniens. Et contemptoribus indignationem ostendit Iob. 36. Tonabit vocẽ magnitudinis suæ, & non inuestigabitur cum audita fuerit vox eius. Tertio, ponit iustitiam quia iustum est vt cum diu expectauerit impœnitentes, omnes simul absorbeat [Tacui semper silui] Iob 3. Nonne dissimulaui, nonne silui, nonne quieui] Patiens fui] infra 30. propterea expectat vos Deus, vt misereatur vestri [sicut parturiens] proferam dissimulatum dolorem, sicut mulier conceptum. infantem. Vel sicut parturiens dolebo de tam graui pœna. Quarto, ponit pœnam quantum ad homines [Desertos faciam montes] maiores [colles] mediocres [germen] populares Ezech. 35. Montem Seyr desertum & desolatum dabo, & auferam de eo euntem & redeuntem. Et quantum ad subtractionem omnis doctrinæ vel consolationis. [Ponam flumina.] Ps. 106. Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim. Potest etiam hoc referri ad destructionem hostium Iudæorum per Darium & Cyrum. [Et educam &c.] Hic ponit reparationem bonorum, quantum ad tria. Primo, quantum ad reparationem visus [Educam cœcos] scilicet gentiles [in viam] Christum, vel legis præceptum, vel etiam Iudæos secundum aliam expositionem Prou. 11. Ducam te per semitam æquitatis. Secundo, quantum ad illuminationem intellectus Ponam te Lu. 1. Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis sedent. Tertio, quantum ad directionem affectus [praua] supra 40. Erunt praua in directa, & aspera in vias planas. [Nota super illo verbo, ponam flumina] Quia est multiplex aqua. Prima effusæ lachrymæ. Hier. 10. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontes lachrymarum ? Secunda baptismalis munditiæ Ioan. 3. Nisi quia renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest videre regnum Dei. Tertio, spiritualis gratiæ Ioan. 7. Qui in me credit flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Quarta, diuinæ sapientiæ Eccl. 24. Ego sapientia, effudi flumina. Quinto internæ lætitiæ Prou. Bibe aquam de cisterna tua, fluenta pueri tui [Nota super illo verbo. Dedi te in fœdus] Quia Christus dicitur datus in fœdus Primo, conseruandæ salutis Gen. 9. Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis mei. Secundo explendæ promissionis 2. Cor 1. Quotquot promissiones Dei sunt, omnes in illo sunt. Tertio, diuinæ dilectionis Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, Quarto, cessaturæ legis Ps. 36. Holocausta & pro peccato noluisti [venundatus] in seruum peccati pro dilectione temporalis boni 4. Reg. 21. Venundatus es vt faceres malum contra Deum. Hæc verba &c. Hic ostendit Iudæorum peruersitatem. Et primo, ponit eos ingratos ad beneficia. Secundo, duros ad præcepta ibi [Surdi audite &c.] Tertio, obstinatos inter flagella ibi [Quis est in vobis &c.] Circa primum duo. Primo ostendit magnitudinem [hæc verba] scilicet prædicta beneficia [conuersi sunt retrorsum] à me Hier. 3. Tu dereliquisti me dicit Dominus, retrorsum abiisti. Secundo, imprecatur eis confusionem [confundantur.] Ps. 118. Confundantur omnes iniqua agentes. [Surdi audite &c. Hic ostendit eos duros, ab obediendum ad præcepta, Et primo, ostendit eorum duritiam, vocans eos surdos & cæcos in mente. Excæcauit eos malitia eorum Sap. 2. quamuis habeant oculos & aures corporis apertas [Quis apertas] Hier. 6. Audi populo stulte, qui non habes cor, qui habentes oculos non videtis & aures, & non auditis supra 6. Excæca cor eorum, ne intelligant & aures eorum aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur & sanem eum. Secundo, ostendit induratorum stultitiam propter hoc, quod in præceptis, eorum vtilitatem Dominus intendebat. Vnde ponit intentionem Domini [& Dominus voluit eum] populũ & ipse populus [vt magnificaret legem] Dei in corde suo, custodiendo ipsam [& vt Dominum extolleret] populus 1. Thes. 4. Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra. Secundo, ostendit eorum animi conditionem quia in seipsis peccabant [ipse autem direptus] à dæmonibus per diuersa peccata, & ideo [vastatus] ab hostibus aliis etiam occasionem peccandi præstabant [laqueus] ideſt occasio ad peccandum [iuuenum] insipientium Osee 3. Laqueus facti estis speculationi, & sicut rete expansum super Thabor : & quia peccata occultabant [in domibus carcerum] ideſt in secreto cordis. In corde

& corde locuti sunt Ps. 11. Tertio, ponit pœnam [facti A sunt in rapinam nec est qui eruat] bellorum opera [nec est qui dicat] orationis instantia Eccl. vlt. Circundederunt me vndique, & non erat qui adiuuaret Vel incipit ibi Pœnam [in domibus carceris] vt exponatur ad literam [Quis est in vobis &c.] Hic ostendit eos incorrigibiles per flagella, quia etiam causam flagellorum non recognoscunt. Et circa hoc tria facit. Primo, inquirit recte sentientem, innuens paucitatem [futura] quæ prænuntiat de futuris suppliciis Osee vlt Quis sapiens & intelliget ista, intelligens & sciet hoc? Secundo, determinat veritatem, quantum ad pœnæ auctorem. [Qui sedebit] 1. Regum 2. Dominus mortificat & viuificat, deducit ad inferos, & reducit. Secundo, quantum ad culpam [ipse est cui] Baruch. 4. Iustitias ipsius nescierunt, neque ambulauerunt per viam mandatorum Dei. Et quantum ad pœnam. [Et effudit. [Psal. 68. Effunde super eos iram tuam, & furor iræ tuæ comprehendat eos. Effusio abundantiam significat. Tertio, excludit veritatis cognitionem & combussit] scilicet materiali igne per hostium vastationem [non cognouit] se adeo pro peccatis suis punitum Psal. 81. Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant.

CAP. XLIII.

ET nunc hæc dicit Dominus, creans te C Iacob, & formans te Israel Noli timere, quia redemi te, & vocaui te nomine tuo. Meus es tu. Cum transieris per aquas tecum ero, & flumina non operient te. Cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te, quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel saluator tuus. Dedi propitiationem tuam Ægyptum & Æthiopiam, & Saba pro te. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis, & gloriosus, ego dilexi D te. Et dabo homines pro te, & populos pro anima tua Noli timere, quia ego tecum sum. Ab oriente adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te. Dicam aquiloni da, & austro noli prohibere. Affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ, Et omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, & feci eum. Educ foras populum cæcum, & oculos habentem, surdum, & aures ei E sunt. Omnes gentes congregatæ sunt simul, & collectæ sunt tribus. Quis in vobis annuntiet istud, & quæ prima sunt audire vos faciet? Dent testes eorum, & iustificentur, & audiant, & dicant. Vere vos testes mei, dicit Dominus, & seruus meus, quem elegi, vt sciatis, & credatis mihi, & intelligetis; quia ego ipse sum. Ante me non est formatus Deus, & post me non erit. Ego sum, ego sum Dominus, & non est absque me saluator. Ego annuntiaui, & saluaui, audi-

tum feci, & non fuit in vobis alienus. Vos testes mei dicit Dominus, & ego Deus. Et ab initio ego ipse, & non est qui de manu mea eruat. Operabor, & quis auertet illud? Hæc dicit Dominus redemptor vester, sanctus Israel. Propter vos emisi Babylonem, & detraxi vectes vniuersos, & Chaldæos in nauibus suis gloriantes. Ego Dominus sanctus vester, & creans Israel rex vester. Hæc dicit Dominus, qui dedit in mari viam, & in aquis torrentibus semitam Qui eduxit quadrigam, & equum, agmen, & robustum. B Simul obdormierunt, nec resurgent, & contriti sunt quasi linum, & extincti sunt. Ne memineritis priorum, & antiqua ne intueamini. Ecce ego facio noua, & nunc orientur, vtrique cognoscetis ea. Ponam in deserto viam, & in inuio flumina. Et glorificabit me bestia agri, dracones, & struthiones, quia dedi in deserto aquas, & flumina in inuio, vt darem potum populo meo, electo meo. Populum istum formaui mihi, laudem meam narrabit. Non me inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel. Non obtulisti mihi arietem holocausti tui, & victimis tuis, non glorificasti me. Non te seruire feci in oblatione, nec laborem tibi præbui in thure Non emisti mihi argento calamum, & adipe victimarum tuarum, non inebriasti me. Veruntamen seruire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor. Reduc me in memoriam, & iudicemur simul, narra si quid habes, vt iustificeris. Pater tuus primus peccauit, & interpretes tui præuaricati sunt in me. Et contaminaui principes sanctos, dedi ad internecionem Iacob, & Israel in blasphemiam.

Hic ostendit eis diuinam dilectionem per remedia, quæ eis inter angustias concessit. Et diuiditur in partes tres. In prima, promittit futura remedia, ad ostendendam dilectionem. In secunda, commemorat præterita beneficia ad confirmandam promissionem, ibi] Hæc dicit Dominus] In tertia, excludit merita ad tollendam præsumptionem, ibi. [Non me inuocasti Iacob, &c.] Circa primum, tria facit.. Primo, ostendit in eos diuinæ dilectionis priuilegium. Secundo, ex promissis remediis excludit diuinæ potestatis consortium ibi [Omnes gentes, &c.] In tertia, ponit dilectionis significationem, ibi. [Hæc dicit Dominus redemptor &c.] Circa primum, promittit eis tria remedia. Primo, in pœnis sustentationem excludens timorem ex diuina præsentia [creans te] quantum ad substantiæ principium Deut. 32. Ipse est pater tuus, qui possedit & fecit, & creauit te [faciens] quantum ad formam, quam dedit. Gen. 1. Formauit Deus hominem de limo terræ [redemi te] à malis Oseæ 13. De manu mortis

liberabo eos, & de morte redimam eos. [Et vocaui] ad gratiam. Oseæ 2. Vocabo non plebem meam. Ponit promissionem. Cum transieris per aquas] Ægyptias, flumina Chaldæi [igne] Græci [flamma] Roman. 1. Non enim ex toto sunt cõsumpti Psa. 65. Transiuimus per ignem, & aquam, & eduxisti nos in refrigerium. Et assignat huius rat onem [quia ego Dominus] supra 12. Vere ipse Deus saluator noster. Secundo, promittit pœnarum cõmutationem vt scilicet alios loco ipsius puniat. Et ponit commutationem [dedi propitiationem] idest vt propitientur, quasi pœnis eos affligens, qui te ad precandum sui auxilij spe prouocabant [Saba] ciuitas Æthiopiæ. Pro. 11. Iustus de angustia liberatus est & tradetur impius pro eo. Et assignat rationem scilicet ipsam dilectionem. [Ex qua honorabilis] idest feci, & reputaui te honorabilem [pro te] pro liberatione tua Hie. 3. Si filius mihi honorabilis Ephraim, si puer delicatus. Tertio, promittit eis à tribulationibus omnimodam liberationem. Et circa hoc tria facit. Primo, promittit liberationis beneficium. [Noli timere ab oriente] quia vndique dispersi erant, supra 11. Congregabis profugos Israel. Secundo, adducit liberationis meritum, & omnem qui inuocat nomen adducam [in gloriam meam] vt glorificet me, & vt ipse glorioſus appaream Ioel. 2. Omnis quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Tertio promulgat liberationis præceptum. [Educ.] ô Tyre [foras] extra terram captiuitatis. [Populum] scilicet. Iudæorum Hier. 5. Audi populе stulte, qui non habes cor, qui habentes oculos non videtis, & aures, & non auditis [Omnes gentes, &c.] Hic excludit diuinitatis consortium. Et primo, ostendit aliorum Deorum falsitatem per modum iudicij, ponens gentium ad idola consensum. [Congregatæ sunt] In vnum errorem Psal. 13. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt petens diuinitatis signatum. Quis ex vobis] idest, quis Deorum vestrorum? vel loquitur ad idola, & petit testimonium. [Dent testes, & iustificentur] iuste dicantur dij, & testes [audiant] ab eis futura [& dicant] pro vobis [testimonium] supra 41. Non est annuntians, neque prædicens, neque audiens sermones meos. Secundo, prædicat suæ diuinitatis veritatem. Et primo, quantum ad scientiam Secundo, quantum ad potentiam, ibi [Vos testes, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, testimonium [Vere vos testes mei.] Populus Iacob, vel Christus, Act. 1. Eritis mihi testes in omni Iudæa, & Hierusalem Ponens cognoscendi modum, vt sciatis, quantum ad ea, quæ per naturales rationes de Deo sciri possint, & credatis, quantum ad ea, quæ supra rationem sunt, & sic intelligetis, quia Nisi credideritis, non intelligetis, supra 8. secundum aliam literam ponens etiam testium dictum, quod ipse sit solus Deus, quia ego, solus sum, Deus formator. Deu. 32. Videte, quod ego sim solus, & non sit alius Deus præter me. Et quod sit solus Dominus, ego sum, singulariter, ego sum, & excellenter. Act. 4. Salus non est in aliquo alio. Secundo, dat diuinitatis signatum, ego annuntiaui & non fuit, à quo scire possetis. Psal. 80. Israel si me audieris non erit in te Deus recens nec adorabis Deum alienum. Nota super illo verbo, cum ambulaueris in igne; non comburetis. Quia Deus liberat sanctos suos ab igne multiplici. Primo carnalis tentationis Iob. 30. Ignis est, vsque ad consummationem deuorans. Secundo corporalis tribulationis. Ps. 16. igne me examinasti & non est inuenta in me iniquitas. Tertio, æternæ damnationis Matt. 25. Ite maledicti in ignem æternum. Quarto, diuinæ indignationis Deut. 32. Ignis succensus est in furore meo. Primo igne vruntur lasciuientes 1. Cor. 8. Melius est nubere quam vri, Secundo, impatientes supra 11. Facies comA nustæ, vultus eorum. Tertio, impœnitentes Ps. 165. Flamma combussit peccatores Quarto Superbientes. Ps. 17. Montium fundamenta combure. Item super illo, cum transieris per aquas tecum ero. Quis Deus liberat ab aquis. Primo, voluptatis. Pro. 10. Aquæ furtiuæ dulciores sunt, in quibus suffocant per luxuriam. Secundo cupiditatis Exo. 15. Submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus, in quibus suffocantur per auaritiam. Tertio, aduersitatis. Psalm. 68. Intrauerunt aquæ, vsque ad animam meam, in quibus suffocantur per impatientiam, Quarto mundanæ potestatis. Apoc. 17. Aquæ super quas sedebat, in quibus suffocantur per superbiam [Vos testes, &c.] Hic ostendit veritatem diuinitatis, quantum ad potentiam. Et
B primo, dat testimonium. [Vos testes] Ioan. 8. Ego principium, qui & loquor vobis. Secundo, dat potentiæ signum in puniendo [& non est qui de manu mea] Deut. 32. Non est qui de manu mea possit eruere. Et in operando [Operabor] supra. 14. Dominus exercituum decreuit, & quis poterit infirmare [Hæc dicit Dominus, &c.] Hic ponit dilectionis signum: quia procos Babylones in nauibus gloriantes propter multitudinem aquarum, destruxit, [emisi] iram scilicet. Hæc dicit dominus, qui dedit, &c.] Hic commemorat beneficia præterita quando egressi sunt de Ægypto in eorum gubernatione [in mari] rubro. Exod. 14. In aquis torrentibus Maron. Numeri 21. In Iordane. Iosue tertio, & quantum ad hostium destructionem [qui
C eduxit quadrigam] currus Pharaonis. Exod 15. Electi principes eius submersi sunt in mari rubro [quasi linum] in momento succensum. Secundo promittit multo maiora. Et circa hoc, tria facit. Primo, ostendit futurorum beneficiorum magnitudinem, ex priorum comparatione. [Ne memineritis] quasi dicat non sunt digna, vt in memoria habeantur, in comparatione futurorum Ea quæ retro sunt obliuiscamur, ex horum nouitate; Ecce ego facio noua] maudita. Apoc. 21. Ecce noua facio omnia. Ex eorum deterioratione [Ponam in deserto.] idest in terram Iudæorum, quæ fuit prius deserta, viam euntium ad festiuitates. [Flumina] consolationis. Psal. 106. Posuit desertum in stagna aquarum, & terram sine aqua in exitus aquarum. Et
D sic exponantur hæc ad literam, de liberatione, de captiuitate Babyloniæ dicuntur maiora, quam liberare de Ægypto, non propter maiora miracula, sed quia Reges de quorum pietate liberauit eos, potentiores Pharaone fuerunt vel quia de loco magis distanti venerunt. Si autem referatur ad liberationem factam per Christum, constat, quod nihil ita admirabile præcesserat in sæculis præteritis. Secundo, ostendit beneficiorum vtilitatem in gentibus. [Et glorificabit me bestia agri] idest, gentilis bestialiter viuens conuersus ad Christum vel videns; quomodo Iudæos liberat. Ps. 150. Bestiæ & vniuersa pecora, serpentes & volucres pennatæ. Et in Iudæis [vt darem potum] doctrinæ & consolationis. Tertio, assignat rationem [populum scilicet mihi] in laudem meam. Prou. 16. Vniuersa propter semetipsum operatus est Dominus. [Non me inuocasti,
E &c.] Hic excludit merita Iudæorum, ad consequenda tanta beneficia. Et circa hoc, tria facit. Primo, excludit meritum. Secundo, dat responsioni locum, ibi. [Reduc me, &c.] Tertio, remouet quendam reddendi modum: ibi [Pater tuus, &c.] Circa primum, tria facit, Primo, excludit meritum [Non me inuocasti] vt hæc omnia darem, vel quia non toto corde Deo offerebantur, sed partim Deo, partim idolis, vel quia Deo non offerebant, vel quia spe temporalis retributionis faciebant, vel quia post aduentum Christi accepta non fuerunt. Mal. 3. Quis est in vobs, qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuito? Psalm. 49.

Numquid

Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Secundo, ostendit ipsorum reatum [Verumtamen seruite] quasi dicat seruilem me ostendistis, cum me offendentes non puniebam supra. 1. Facta sum mihi molesta, laboraui sustinens. Loquitur more humano. Tertio, ostendit datum gratis beneficium [ego sum] Psalm. 24. Propter nomen tuum propitiaberis peccato meo [Reduc me, &c.] Hic responsioni dat locum [Reduc] quasi dicat. Recogita, quæ tibi fecerim [narra si quid habes] ad te excusandum, vel me accusandum [vt iustificeris] idest, vt videaris iustus. [Pater tuus, &c.] Hic remouet quandam viam respondendi. Possent enim allegare patrum innocentiam, sed contra hoc dicit [Pater] Abraham petens signum de promissione Dei, quasi dubitans. Gen. 5. [Interpretes] Moyses, & Aaron ad aquas contradictionis. Nume. 11. [Contaminaui] idest contaminati permisi [ad internecionem] quia omnes in deserto mortui sunt excepto Caleb. & Iosue. Psal. 43. Peccauimus cum patribus nostris, iniuste egimus, iniquitatem fecimus. Nota super illo verbo [Reduc in memoriam] Quia reducere debemus Deum in memoriam. Primo, quantum ad mirabilia quæ fecit, ad venerandum. Psal. 104. Mementote mirabilium eius, quæ fecit. Secundo, quantum ad beneficia, quæ dedit ad regratiandum. Eccl. vlt. Memoratus sum misericordiæ tuæ quæ à sæculo sunt, quoniam eruis sustinentes te, & liberas eos de manu angustiæ, Domine Deus noster. Tertio, quantum ad tormenta, quæ sustinuit, ad compatiendum. Thren. 3. Recordare paupertatis meæ, absinthij, & fellis. Quarto, quantum ad præcepta quæ dedit, ad obseruandum Psal. 102. Memores sunt mandatorum ipsius ad faciendum ea.

CAP. XLIIII.

ET nunc audi Iacob serue meus, & Israel quem elegi. Hæc dicit Dominus faciens, & formans te, ab vtero auxiliator tuus. Noli timere serue meus Iacob, & rectissime quem elegi. Effundam enim aquas super sitientem, & fluenta super aridam. Effundam spiritum meum, super semen tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam, & germinabunt inter herbas, quasi salices iuxta præterfluentes aquas. Iste dicet, Domini ego sum, & ille vocabit in nomine Iacob. Et hic scribet manu sua Domino, & in nomine Israel assimilabitur. Hæc dicit Dominus rex Israel, & redemptor eius Dominus exercituum. Ego primus, & ego nouissimus, & absque me non est Deus. Quis similis mei? Vocet, & annuntiet, & ordinem exponat mihi, ex quo constitui mihi populum antiquum, ventura, & quæ futura sunt annuntiet eis. Nolite timere, neque conturbemini. Ex tunc audire te feci, & annuntiaui. Vos estis testes mei. Nunquid est Deus, absque me, & formator quem ego non nouerim? Plastæ idoli omnes nihil sunt, & amantissima eorum non proderunt eis. Ipsi sunt testes eorum, quia non vident, neque intelligunt, vt confundantur. Quis formauit Deum, & sculptile conflauit ad nihil vtile? Ecce omnes participes eius confundentur, fabri enim sunt ex hominibus, conuenient omnes, stabunt, & pauebunt, & confundentur simul. Faber ferrarius lima operatus est in prunis, & in malleis formauit illud, & operatus est in brachio fortitudinis suæ. Esuriet, & deficiet, non bibet aquam & lassescet. Artifex lignarius extendit normam, formauit illud in runcina. Fecit illud in angularibus, & in circino tornauit illud, & fecit imaginem viri, quasi speciosum hominem habitantem in domo. Succidit cedros, tulit ilicem, & quercum quæ steterat inter ligna saltus. Plantauit pinum quam pluuia nutriuit, & facta est hominibus in focum. Sumpsit ex eis & calefactus est & succendit & coxit panes, de reliquo autem operatus est Deum & adorauit, fecit sculptile & curuatus est ante illud. Medium eius combussit igni, & de medio eius carnes coxit. Comedit pulmentum & saturatus est, & calefactus est, & dixit Vah, calefactus sum, vidi focum. Reliquum autem eius Deum fecit, & sculptile sibi. Curuatur ante illud, & adorat illud, & obsecrat, dicens. Libera me, quia Deus meus es tu. Nescierunt, neque intellexerunt. Obliti enim sunt ne videant oculi eorum & ne intelligant in corde suo. Non recogitant in mente sua, neque cognoscunt, neque sentiunt vt dicant. Medietatem eius combussi igni, & coxi super carbones eius panes, coxi carnes & comedi, & de reliquo eius idolum faciam, ante truncum ligni procidam. Pars eius cinis est. Cor insipiens adorabit illud, & non liberabit animam suam, neque dicet. Forte mendacium est in dextera mea. Memento horum Iacob & Israel, quoniam seruus meus es tu. Formaui te, seruus meus es tu Israel, non obliuiscaris mei. Deleui vt nubem iniquitates tuas & quasi nebulam peccata tua, Reuertere ad me, quoniã redemi te Laudate cœli, quoniã misericordiam fecit Dominus, iubilate extrema terræ. Resonate montes laudationem, saltus & omne lignum eius. Quoniam redemit dominus Iacob, & Israel gloriabitur. Hæc dicit dominus redemptor tuus & formator tuus ex vtero. Ego sum Dominus faciens omnia, extendens cœlos solus, stabiliens terram & nullus mecum Irrita faciens signa diuinorum, & ariolos in furorem vertens. Conuertens sapientes retrorsum, & scientiam eorum stul-

tam faciens. Suscitans verbum serui sui, & concilium nunciorum suorum complens. Qui dico Hierusalē habitaberis, & ciuitates Iudæ ædificabimini, & deserta eius suscitabo. Qui dico profundo desolare, & flumina tua arefaciam. Qui dico Cyro pastor meus es & omnem voluntatem meam complebis. Qui dico Hierusalem ædificaberis, & templo, fundaberis.

Hic tertio confortat eos ex idolorum vilitate, ne forte crederent, quod per ea possent diuinas promissiones impedire. Et diuiditur in duas. In prima, excludit timorem. In secunda, ostendit idolorum vtilitatem, ibi [Hæc dicit Dominus &c.] Circa primum tria. Primo, excitat attentionem [Audi Iacob quem elegi] reprobato Esau. Mat. 1. Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Secundo, excludit timorem. [Hæc dicit dominus formans te infra 49. Hæc dicit Dominus, formans me, ex vtero seruum sibi [Rectissime.] quod sonat hoc nomen Israel quantum ad nominis significationem, sed quasi per Ethimol. dicitur vir videns. [Is.] vir. [Ra.] videns. [Hel.] Deum. Tertio, ponit promissionem. [Effundam.] Et primo, promittit diuinum beneficium, quantum ad temporalia. [Effundam aquas,] idest consolationes. Eze. 36. Effundam super vos aquam mundam: quantum ad spiritualia. [Effundam spiritum.] benedictionem, quantum ad bonorum multiplicationem. Ioel. 2. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Secundo, ponit beneficij fructum quantum ad bona temporalia. [Et germinabunt.] idest multiplicabuntur ex abundantia prosperitatis. [sicut arbor ad multitudinem aquæ.] supra 35. Germinans germinabit, exultabit lætabunda, & laudans. Ponit etiam effectum donorum spiritualium. [Iste dicit Domini ego sum.] quia quilibet se. Deo subiectum confitebitur [scribet.] cantica Domino idest ad honorem Domini, vel. [Deus, ego sum.] portans scripturam, quasi dicat pertinet ad cultum Dei. [Assimilabitur.] alienigena in colendo Deum, vel erit strenuus sicut Iacob Hier. 3. Patrem vocabis me, & post me ingredi non cessabis. Hæc dicit dominus, &c. hic ostendit idolorum vtilitatem. Et circa, hoc tria facit Primo, ostendit idolorum defectum. Secundo, ex hoc reuocat eos ad suum cultum. Ibi [Mementote, &c.] Tertio, promittit colentibus se, liberationis beneficium ibi [Hæc dicit Dominus, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, arguit contra idola ex diuina operatione. Secundo, ex idolorum formatione, ibi. [Quis formauit, &c.] Circa primum, duo facit. Primo proponit suæ deitatis singularitatem [ego sum] Apoc. 1. Ego sum alpha, & ô, principium & finis. Secundo, adhibet probationem [Quis similis] Et circa hoc tria. Primo, ponit diuinum actum in annuntiando futura & ordinem præteritorum [non nouerint] prædestinando. Eccl. 33. Domino Deo nostro omnia sunt agnita, antequam fiant. Secundo, assignat suæ deitatis signum testibus confirmatum [Noli timere] quasi dicat ne soli citemini pro me, quasi deficiam probatione meæ diuinitatis. Tertio, concludit idolorum defectum. [Nunquid est.] Et primo, ponit quæstionem [absque me] Deut. 32. Videte, quod ego sim solus & non sit alius Deus præter me. Secundo, ostendit testium idoneitatem [Plastes idoli] idest, factores eorum [nec sunt] vllius potentiæ, vel quia intentionem suam non consequantur volentes suis manibus Deum fingere vel etiam quia idolum nihil est [amantissima] idola, quæ sunt, vel magna & veneranda, vel ex pretiosiori materia. Tertio, ostendit testimonij falsitatem [Ipsi testes] idolorum [quia non vident] & tamen dicunt ea esse deos. [Quis formauit, &c.] hic ostendit, quod non sunt dij ex eorum formatione. Et circa hoc, duo facit. Primo, proponit formationem ad excludendam diuinitatem. Secundo, formationis modum ad ostendendam vtilitatem] fabet ferrarius] Circa primum, duo facit. Primo, proponit formationem intendens hanc rationem. Quod factum est ab homine, non est Deus, &c. [Quis] quasi dicat nullus [ad nihil aliud [vtile] Baruch. vlt. Ipsi qui ea faciunt, non sunt multi temporis. Secundo prædicit operantium confusionem [Ecce omnes principes eius] idolorum cultores, cum venerint ad iudicium [stabunt] quasi iudicandi [Ex hominibus] idest, de numero hominum. Psal. 96. Confundantur omnes qui adorant sculptilia [Faber ferrarius, lima, &c.] Hic ostendit eorum vtilitatem, vt non solum non sunt dij, sed etiam quædam vilia. Et primo, proponit modum, quantum ad idola, quæ fiebant de metallis [in brachio suo] idest fortes ictus percutiens] esuriet, & deficiet] quasi diceret, Deus quem facit non potest sibi succurrere, qui tamen factori suo maxime tenetur, supra 41. Confortabit faber ferrarius percutiens malleo. Secundo, quantum ad ea quæ fiebant, [artifex lignarius.] Et primo, ponit idoli vtilitatem, ponens causam efficientem cum instrumentis suis [normam] regulam ad rectificandum ligna [in runcina] instrumentum recuruum ex latere ad curuandum ligna [angularibus] idest, in figura quadrangulata, vel est instrumentum ad huiusmodi figuras faciendas [circino] idest, torno: quantum ad causam formalem. [Et fecit imaginem] quantum ad materialem [succidit cedros] quas etiam ad viles vsus vtuntur Hier. 10. Lignum de saltu præcidit, opus manuum artificis. Secundo, ostendit artificis cæcitatem [Nescierunt] pars eius ligni de quo factum est idolum [cinis] quia combustum [forte in dextera mea] idest, *in operatione* Sap. 13. Non erubescet loqui cum illo, *qui sine anima est*. Nota super illo verbo [effundam spiritum meum. [Quia datur spiritus incipientibus. Primo, in principium viuificationis. Eze. 37. Ingressus est in ea spiritus, & reuixerunt. Secundo, in lauacro renouationis ad Titum. 3. Per lauacrum regenerationis, & renouationis, quem effudit in nos abunde. Tertio, in priuilegium adoptionis. Rom. 8. Non accepistis spiritum seruitutis in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei. Secundo, datur proficientibus, Primo, ad instruendum intellectum. Ioan. 14. Paraclitus autem spiritus sanctus quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia. Secundo, ad reficiendum affectum. Eccles. 24. spiritus meus super mel dulcis. Tertio, ad adiuuandum actum. Rom. 8. Spiritus adiuuat infirmitatem. Tertio, datur perfectis. Primo, in beneficium libertatis, Corinth. 3. Vbi spiritus domini ibi libertas. Secundo, in vinculum vnitatis Ephe. 4. Soliciti seruare vnitatem spiritus, in vinculo pacis. Tertio, in pignus hæreditatis. Ephe. 1. Signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ. [Memento horum, &c.] Hic reuocat eos ad suum cultum. Et primo, assignat rationem proponens seruitutis debitum, Memento.] idest, recogita vtilitatem idolorum. [senius.] Hiere. 51. Non sicut hæc pars Iacob, quia qui fecit omnia ipse est, & Israel sceptrum hæreditatis eius dominus exercituum nomen illi. Et quantum ad præscitum beneficium, vel promissum. [Deleui vt nubem.] vt nebulam, idest, facile. Sap. 2. Transibit vita nostra tanquam vestigium nubis, & sicut nebula dissoluetur. Secundo, ponit reuocationem. [Reuertere.] Hier. 3. Reuertere aduersatrix Israel ad me, ait Dominus, & non auertam faciem meam

meam à vobis Secundo, pro reuersione inuitat totam creaturam ad gratiarum actionem iubilate extrema. Psal. 68. Laudent illum cæli, & terra, mare & omnia, quæ in eis sunt [Hæc dicit Dominus &c.] Hic reuertentibus ad se, promittit liberationis beneficium. Et circa hoc, duo facit. Primo, ostendit liberationis beneficium, quod eis contulit. [Redemptor] A malis. [Et formator] In bonis, infra 49. Hæc dicit Dominus formans me ex vtero seruum sibi, quantum ad creaturas, quas fecit. [Ego sum Dominus.] Hier. 10. Fecit terram in fortitudine, quantum ad sapientes quos infatuauit, quorum quidam profitebantur se scire diuina. [Irrita faciens.] Hier. 50. Gladius ad diuinos eius, qui stulti sunt. Quidam de rebus mundanis [Conuertens sapientes] 1. Cor. 1. Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Etiam quantum ad promissorum impletionem. [Suscitans.] Implens serui prophetæ, vel Moysi, vel Christi. Secundo, promittit liberationem populi, quantum ad vrbium reædificationem. [Qui dico Hierusalem.] Psalmi. 69. Ædificabuntur ciuitates Iudæ. Secundo, quantum ad hostium destructionem Qui dico profundo.] Idest maris Babylonis, vnde supra 21. Onus deserti maris. Tertio, quantum ad liberationis exaltationem. [Qui dico Cyro pastor.] pascens oues meus. Ezec. 34. Et pascet eas ventus vrens. Quarto, quantum ad templi reintegrationem. [Qui dico Hierusalem fundaberis.] Quia eius tempore, sola fundamenta iacta sunt, Hierem. 30. Ædificabitur iterum Hierusalem.

CAP. XLV.

HÆc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subiiciam ante faciem eius gentes, & dorsa regum vertam. Et aperiam coram eo ianuas, & portæ non claudentur. Ego ante te ibo, & glorioſos terræ humiliabo. Portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum, vt scias, quia ego Dominus, qui voco nomen tuum Deus Israel, propter seruum meum Iacob, & Israel electum meum. Et vocaui te nomine tuo, assimilaui te, & non cognouisti me. Ego Dominus, & non est amplius. Extra me non est Deus. Accinxi te, & non cognouisti me, vt sciant hi qui ab ortu solis, & qui ab occidente, quoniam absque me non est Deus. Ego Dominus, & non est alter formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum. Ego Dominus faciens omnia hæc. Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum, aperiatur terra, & germinet saluatorem, & iustitia oriatur simul. Ego Dominus creaui eum, Væ qui contradicit fictori suo, testa de Samiis terræ. Numquid dicit lutum figulo suo, quid facis, & opus tuum absque manibus est? Væ qui dicit patri, quid generas? & mulieri quid parturis? Hæc dicit Dominus sanctus Israel plastes eius. Ventura A interrogate me, super filios meos, & super opus manuum mearum mandate mihi. Ego feci terram, & hominem super eam creaui. Ego & manus meæ tetenderunt cælos, & omni militiæ eorum mandaui. Ego suscitaui eum ad iustitiam, & omnes vias eius dirigam. Ipse ædificabit ciuitatem meam, & captiuitatem meam dimittet non in pretio, neque in muneribus, dicit Dominus Deus exercituum. Hæc dicit Domino. Labor Ægypti, & negociatio Æthiopiæ, & Sabaim viri sublimes, ad te transibunt, & tui erunt. Post te ambulabunt, vincti manicis pergent, & te adorabunt teque deprecabuntur. Tamen in te est Deus, & non Deus absque te. Vere tu es Deus absconditus Deus Israel saluator. Confusi sunt, & erubuerunt omnes simul, abierunt in confusione fabricatores errorum. Israel saluatus est in Domino, salute æterna. Non confundemini, & non erubescetis, vsque in sæculum sæculi, quia hæc dicit Dominus creans cælos. Ipse Deus formans terram, & faciens eam, ipse plastes eius. Non in vanum creauit eam, vt habitaretur formauit eam. Ego Dominus, & non est alius. Non in abscondito locutus sum, in loco terræ tenebroso. Non dixi semini Iacob, frustra quærit me. Ego Dominus loquens iustitiam, annuntians recta. Congregamini, & venite, & accedite simul, qui saluati estis ex gentibus. Nescierunt qui leuant signum sculpturæ suæ, & rogant Dominum non saluantem. Annuntiate, & venite, & consiliamini simul. Quis auditum fecit hoc, ab initio? Et tunc prædixit illud. Numquid non ego Dominus & non est vltra Deus absque me? Deus iustus, & saluans non est præter me. Conuertimini ad me, & salui eritis omnes fines terræ, quia ego Deus, & non est alius. In me metipso iuraui, egredietur de ore meo iustitiæ verbum, & non reuertetur, quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua. Ergo in Domino dicet. Meæ sunt iustitiæ, & imperium. Ad eum venient, & confundentur omnes, qui repugnant ei. In domino iustificabitur, & laudabitur omne semen Israel.

Postquam confortauit eos ad summam expectationem promissorum diuinorum, in parte ista incipit prosequi diuinas promissiones, ad eorum consolationem Et diuiditur in duas. In prima, promittit liberationem à malis. In secunda, promittit sanationem in bonis. Cap. 49. [Hæc dicit dominus, &c.] Prima in duas. In prima, promittit eis liberationis beneficium. In secunda, excludit omne liberationis impedimentum. c. 50. [Hæc dicit dominus. Qui est, &c.] Prima in tres,

In prima, præsignat eis liberatorem. In secunda, prædicit captiuantium, & detinentium destructionem. c. 46. [Confractus est, &c.] In tertia, promittit etiam Iudæorum liberationem cap. 48. [Audite hæc, &c.] Prima, in duas. In prima, prænunciat liberatorem. In secunda, ostendit consequentem vtilitatem, ibi [Hæc dicit dominus, &c.] Prima in tres. In prima, prædicit liberatoris potestatem. In secunda describit ipsius natiuitatem, ibi [Rorate cæli desuper, &c.] In tertia, refellit incredulorum contradictionem, ibi [Væ qui contradicit, &c.] Circa primum, duo. Primo ponit fastigium, ad quod exaltatus fuit, contra tria. quæ soleat euadere manus regis vel propter multitudinem, & quantum ad hoc dicit [Christo] idest Regi, non propter vnctionem, sed propter regiam dignitatem, quia apud eos reges vngebantur [apprehendi dexteram quasi auxiliator operum ipsius [gentes] diuersas. Deu. 28. Dabit Dominus inimicos vestros in manus vestras vel propter fortitudinem, & quantum ad hoc dicit [annuntiabo] parans victoriæ tuæ locum, immittendo terrorem tuum aduersariis [glorioſos] potentes supra alios sicut Babylonios [portas æreas] potentissimas ciuitates. Psalm. 106. Contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit, vel propter absconsionem & quantum ad hoc dicit. [Et dabo tibi thesauros] diuersorum regnorum, quorum ciuitates cepit. Iob 12. Reuelat profunda de tenebris, & abscondita producit in lucem. Secundo, ponit beneficij fructum. Et primo in ipso. Secundo, in aliis ibi [Sciant qui ab oriente, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponit potestatis fructum à Deo requisitum in Cyro scilicet, suæ cognitionis [vt scias, quia ego] Rom. 8. Vocat ea, quæ non sunt tanquam ea, quæ sunt, & populi liberationis [propter seruum meum] vt scilicet, liberet eum de captiuitate. Secundo, ostendit istud beneficium, ex parte ipsius Cyri ex parte frustratum. [Et vocaui] prædicando nomen tuum [assimilaui] hoc in aliis sanctis meis quorum omnia prius à domino prædicta sunt [non cognouisti me] esse etiam Deum verum] permanens in idolis [Accinxi] fortitudine Prou. 1. Vocaui & renuistis accipere disciplinam [Vt sciant &c.] Hic ostendit fructum in aliis. Et primo, ostendit quod in aliis quærit suæ cognitionis fructum. [Qui ab oriente] idest habitantes per totum mundum. Quod completũ fuit in hoc, quod Cyrus epistolis suis laudem Dei scripsit vbique vel quia omnes Deum collaudauerunt videntes Iudæorum liberationem. Psa. 82. Sciant quia nomen tibi dominus, tu solus altissimus, super omnem terram. Secundo proponit suæ diuinitatis argumentum, quod cognosci potest in hoc quod potest affligere, & liberare [ego dominus Lucem] diem in consolatione [malum] pœnæ Amos. 2. Non est malum in ciuitate, quod dominus non fecerit. Eccli. 41. Omnia fecit dominus duplicia, vnum contra vnum. [Rorate cœli, &c.] Hic describit natiuitatem Cyri sub metaphora fructus arboris, ad cuius generationem requiritur humor terræ, & pluuia & ros de cœlo: ita in natiuitate Cyri concurrit diuina misericordia intendens populum suum per eum liberare, & inferior natura, quæ signatur in terra vnde tria facit. Describit enim ortum [Rorate] Natiuitatis fructum. [Et iustitia oriatur.] Et primum natiuitatis principium. Ego dominus, pluant iustum] neutraliter, vel masculine: vel per cœlum, & nubes prophetæ, & alij iusti quod ipsum prænuntiando, & lachrymis adeo poscẽdo quodam modo ipsum pluerunt. Ps. 71. Descendet sicut pluuia in vellus. Nota super illo verbo. Israel electum meum. Quia scilicet sunt electi. Primo, per prædestinationem. Eph. 5. Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Secundo, sunt formati per gratiæ infusionem.

A Gen. 1. Formauit dominus hominem, & inspirauit in eo spiraculum vitæ. Tertio, recti per dilectionem. Can. 1. Recti diligunt te. Quarto, serui per debitum operationis. Luc. 16. Serui inutiles sumus. [Væ qui contradicit, &c.] Hic excludit infidelium contradictionem. Et primo, sub metaphora artificis lutum fingentis, quia sicut lutum non contradicit figulo, ita nec Iudæi deberent Deo contradicere, non credentes posse consurgere qui Babylonios superarent [de Samiis] vasis fictilibus, quia huius ars, in Samos ciuitate inuenta est [absque manibus] quasi absque recta operatione manus, vel sicut lagenæ manus habent. Ro. 10. Numquid dicet figmentum ei, qui fecit illud? Sub metaphora patris generantis [væ qui dicit patri.] Quia
B ego sum pater creans Cyrum, & sicut mater concipiens ipsum, in proposito. Et ideo non debetis in hoc mihi contradicere, sicut nec matri generanti infra. 66. Numquid ego qui alios parere facio, ipse non pariam dicit dominus? si ego qui generationem cæteris tribuo sterilis ero? vel loquitur contra illos diuinos, quod ex ortu Cyri multa prænunciabant mala futura, dicentes melius esset si non nasceretur, vel cõtra illos de Iudæis, qui dicebant. Ad quid generamus filios, vt in captiuitate nascantur. [Hæc dicit dominus &c.] Hic ponit liberationis vtilitatem Et primo quantum ad liberationem Iudæorum. Secundo, quantum ad conuersionem gentium, ibi. [Quia hæc dicit, &c.] Circa primum tria. Primo, ostendit suam ad prædicendum futura authoritatem. [Ego.] scilicet Cyro? Plastes. Factor.
C [Filios meos.] Iudæos liberatos vel alios quoscunque volo nascituros & non idola. Secundo, prædicit liberationem, ostendens suam potestatem, qui promittit. [Ego feci militiæ eorum.] scilicet cœlorum. [Mandaui] Præsignando suum officium, & naturam, supra 40. Qui educit in numero militiam eorum & exequentis directionem. Ego suscitaui.] Ad dignitatem. [Eum] Cyrum, præteritum pro futuro. [Ad iustitiam] *faciendam* de Chaldæis. Prouer. 3. In omnibus viis *tuis cogita* illum, & ipse diriget gressus tuos. Et promittit liberationem [ipse.] scilicet Cyrus ædificabit promittens & dans expensas ad ædificium, infra 52. Grati venundati estis, & sine argento redimemini. [Hæc dicit dominus &c] Hic. 3. promittit liberatorum exaltationem, quantum ad tria. Primo, quantum ad alienorum
D adhæsionem. [Labor Ægypti] diuitiæ ipsorum & ipsi quantum ad multos qui eos sequuti fuerunt vel loquitur de his qui adhæserunt, [Labor] in idolis cessabit, [negociatio,] terrena. Et adhærentium subiectionem [post te ambulabunt] tibi subiecti [iunctis manibus] idest, vinculis manuum, quasi ita humilia coram te sicut his qui taliter, &c. vel vinculis præceptorum Christi. Ponens etiam veritatis confessionem. [Tantum in te] scilicet hæc dicentes [absconditus.] non visibilis sicut dij vestri [saluator] non imbecillis. Psalm. 17. Posuit tenebras latibulum suum. Secundo, ostendit eorum exaltationem, quantum ad hostium confusionem. [confusi sunt.] Micheæ vltimo. Videbunt gen-
E tes, & confundentur super omni fortitudine sua. Tertio, quantum ad Iudæorum perpetuam salutem [Israel saluatus est vsque in sæculum.] Vbi sic canitur, vel de spirituali Israele. Soph. 3. Rex Israel dominus in medio tui, non timebis malum vltra. [Quia hæc dicit dominus, &c.] Hic ponit aliam vtilitatem, quantum ad conuersionem gentium. Et circa hoc, tria facit. Primo inducit quinque rationes inducẽtes ad conuersionem: quarum prima sumitur ex rerum creatione ipse Deus Psalm. 145. Qui fecit cælum, & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt. Secundo, ex hominum dilectione: quia dedit eis terram in habitaculum. Cœlum cœli domino, terram autem dedit filiis hominum [non in vanum]

vanum] Tertio, ex veritatis prædicatæ manifestatione [non in abscondito] quasi ea quæ ratio naturalis dictat facienda, vel de prædicatione fidei Christianæ. Io. 18. Ego palam locutus sum mundo. Quarto ex præceptorum vtilitate. [Non dixi] psal. 118. In custodiendis illis retributio multa. Quinto, ex præceptorum æquitate [Ego dominus] infra. Ego qui loquor iustitiam, & pugnator sum ad saluandum. Congregamini, &c.] Hic secundo, iniungit iudæis gentium vocationem commemorans eorum salutem [congregamini] quasi ad audiendum præceptum meum [qui saluati.] liberati à captiuitate gentium. infra vltimo. Mittam ex eis qui saluati fuerint ad gentes in mare, in Aphricam, & Lydiam ponens etiam vocandorum errorem, scilicet gentium [nescierunt] Baruch. vltimo. Videbitis in Babylonia deos aureos, & argenteos, &c. Iniungens suæ laudis annunciationem [annuntiate.] In qua iniungit officium. [Consiliamini] qualiter debeatis alios conuertere psalm. 96. Annuntiate inter gentes gloriam eius. [Quis auditum, &c.] Hic ostendit, in quo docet eos suæ diuinitatis argumentum, ad alios conuertendum scilicet ex præcognitione futurorum. Et ponit rationem, & conclusionem. [Numquid] Eccl. 43. Annuntians quæ preterierunt. Tertio, inuitat gentes ad conuersionem. Et primo, ponitur inuitatio. Conuertimini Zach. 1. Conuertimini ad me ait dominus exercituum, & ego conuertar ad vos. Secundo, prædicit conuersionem eorum, ponens signum adorationis [in memetipso.] quia non habeo maiorem per quem iurem. [non reuertetur.] sine effectu, infra. 25. Sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo; non reuertetur ad me vacuum. [curuabitur] à Christianis qui est modus adorandi redemptorem, secundum dictum Phil. 2. In nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. Ponens etiam signum iurationis. [Iurabit] quia vnusquisque iurat in Deo suo. Psalm. 62. Laudabuntur omnes qui iurant in eo. Ponens etiam signum veræ confessionis. [Ego in domino.] idest in persona domini [Meæ] scilicet ecclesiæ Dei. Vel [meæ.] scilicet Dei. Apoc. 1. Ipsi gloria in sæcula [iustitiæ non legis Iudæorum figuræ. Tertio, prædicit incredulorum confusionem. [Ad eum venient] quasi iudicandi, Quarto, credentium salutem [in domino iustificabitur omne semen] non solum secundum carnem, sed secundum fidem psalm. 108. Qui insurgunt in me confundantur. Mystice [Rorate cæli] de Christi natiuitate. In quo tria facit, scilicet natiuitatis principium, nascentis ortum, natiuitatis fructum. Principium est triplex. Primum cœlum rorãs quasi principium effectiuum, scilicet quia trium personarum, propter quod pluraliter dicitur [cæli.] Pater, filium mittendo Gal. 4. At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum. Filius, carnem assumendo. Philip. 2. Humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem. Spiritus sanctus conceptionem faciendo. Matth. 1. Quod enim in ea natum est. de Spiritu sancto est. Secundum principium, est nubes pluens, quod est principium præparatiuum in quo accipitur annuntiantis angeli officium. Iob. 37. Nubes spargunt lumen suum, quæ lustrant cuncta. Prophetarum vaticinium. Psal. 17. Tenebrosa aqua in nubibus aeris. Rom. 1. Quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo. Iustorum desiderium. Psalm. 103. Ponis nubem ascensum tuum. Malac. 3. Statim veniet ad templum sanctum dominator quem vos quæritis, & angelus testamenti quem vos vultis. Tertium principium, est terra germinans quod est principium conceptiuum beata Virgo de qua in Psalm. 84. Terra nostra dabit fructum suum, cuius aperiatur affectus, ad inueniendum gratiæ priuilegium

A Luc. 1. Ne timeas Maria. Prouerb. vltimo. Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu supergressa es vniuersas. Intellectus, ad credendum angeli verbum. Luc. 1. Beata quæ credidisti, quoniam perficientur in te, quæ dicta sunt tibi. Vterus, ad concipiendum Dei filium. Luc. 1. Ecce concipies in vtero, & paries filium, sed ortus comparatur rori, pluuiæ, & germini. Quia Christus est ros ad refrigerandum, supra. 18. Sicut nubes roris in die messis. Pluuia ad fœcundandum. Psal. 84. Descendet, sicut pluuia in vellus. Germen ad fructificandum. Hierem. 23. Suscitabo Dauid Germen iustum. Fructus est iustitia, quæ cum illo oritur tripliciter, quam opere impleuit. Matth. 3. Sic decet nos implere omnem iustitiam, quam sermone docuit, infra. 62. Ego qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum, quam pro munere dedi. 1. Corinth. 1. Factus est nobis sapientia, & sanctificatio & iustitia.

B

CAP. XLVI.

C Onfractus est Bel, contritus est Nabo, facta sunt simulachra eorum bestiis & iumentis. Onera vestra graui pondere, vsque ad lassitudinem contabuerunt, & contrita sunt simul. Non potuerunt saluare portantem, & anima eorum in captiuitatem ibit. Audite me domus Iacob & omne residuum domus Israel. qui portamini à meo vtero, qui gestamini à mea vulua, Vsque ad senectam ego ipse & vsque ad canos ego portabo. Ego feci, & ego feram, ego portabo, & saluabo. Cui assimilastis me, & adæquastis, & comparastis me, & fecistis similem? Qui confertis aurum de sacculo, & argentum statera ponderatis. Conducentes artificem vt faciat Deum, & procidunt & adorant Portant illum in humeris gestantes, & ponentes in loco suo. Et stabit, ac de loco suo non mouebitur. Sed & cum clamauerint ad eum non audiet, de tribulatione non saluabit eos. Mementote istud, & confundamini, redite præuaricatores ad cor. Recordamini prioris sæculi, quoniam ego sum Deus, & non est vltra Deus, nec est similis mei annuncians ab exordio nouissimum, & ab initio quæ nedum facta sunt dicens. Consilium meum dabit, & omnis voluntas mea fiet. Vocans ab oriente iustum & de terra longinqua virum voluntatis meæ. Et locutus sum, & adducam illud, creaui, & faciam illud. Audite me duro corde, qui longe estis à iustitia. Prope feci iustitiam meam, non elongabitur, & salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, & in Israel gloriam meam.

C

D

E

Hic prædicit destructionem hostium eos captiuantium, scilicet Babyloniorum, quantum ad duo, in quibus gloriabantur. Primo, quantum ad idolorum destructionem. Secundo, quantum ad regni

ceſſationem infra. 47. Deſcende, ſede in puluere filia Babylon, &c. Prima in duas. In prima, prædicit idolis Babylonis deſtructionem, quantum ad fractionem ſtatuarum. [Confractus eſt.] Ezech. 6. Demoliar aras veſtras, & ſuccidam lucos. Et quantum ad aſportationem metallorum, quia Perſæ fruſta auri & argenti ſecum detulerunt. Ponens ex parte aſportantium, laſſitudinis incommodum. [Beſtiis.] Et iumentis, ſcilicet equis, & camelis in quibus metalla grauia deferebant, vel cultoribus veſtris quod ſunt beſtiæ, imagines beſtiarum adorantes. Hie. 16. Seruietis diis alienis, ligno, & lapidi. Ponens ſubuentionis defectum ex parte idolorum. [Contabuerunt.] ideſt defecerunt ſcilicet idola [Portantem.] ſcilicet beſtiam, vel colentem hominem ſe. Ponens etiam captiuitatis opprobrium. [Et anima eorum.] ſcilicet idolorum metaphorice ideſt numen eorum, vel gentilium, quia idola ſicut animam ſuam amabant. Oſee. 10. Si quidem & ipſe in Aſſur delatus eſt, munus Regi vltori. Secundo reuocat Iudæos ad ſuam venerationem, relictis idolis [Audite me.] Et primo, reuocat eos ad ſuum cultum. Secundo, reuertentibus, promittit liberationis beneficium, ibi.. [Annuntians ab exordio &c.] Circa primum tria. Primo, oſtendit eis ſuam dilectionem ex affectuoſa ſupportatione. [A meo vtero.] ita ſupportaui in mea miſericodia affectuoſe, in deſerto, & in aliis locis in quibus contra me peccaſtis, ſicut mater filium. Pro. 30. Quid dilecte vteri mei? Iob 38. De cuius vtero egreſſa eſt glacies, & de cœlo gelu quis genuit. Heb. 1, Portans omnia verbo virtutis ſuæ purgationem peccatorum faciens. Ex ſupportationis continuitate. [vſque ad ſenectam.] veſtram ideſt vſque ad finem mundi. Pſa. 70. Vſque ad ſenectam, & ſenium, Deus ne derelinquas me. Ex ſupportationis ratione. [Ego feci,] dignum eſt, vt qui fecit conſeruet Deu. 32. Expandit alas ſuas, & aſſumpſit eos, atque portauit in humeris ſuis. Secundo, oſtendit eorum vtilitatem, oſtendens operantium idola fatuitatem, & quantum ad intentionem, quia volunt æquare Deo facturam [cui aſſimilaſtis.] Et quantum ad operationem, quia conducebant artifices ad faciendum Deum ex auro: quia ſicut auari aurum in ſacculis repoſuerant [Qui confertis.] Hier. 18. Opus manuum artificis vniuerſa hæc oſtendens etiam operum ſcilicet idolorum ipſorum imbecillitatem, quia per ſe, nec moueri, nec ſtare poſſunt [portant illum] Baruch. vlt. Videbitis in Babylone Deos aureos, & argenteos, & lapideos: oſtendens etiam eorum vtilitatem, [ſed cum clamauerint] Sapien. 13. Pro vita quidem rogat mortuum, & in adiutorium inutilem inuocat. Tertio concludit reuocationem,] Mementote] Iſtud prædictum de dilectione mea, & vilitate idolorum [prioris ſeculi.] in quo multa beneficia vobis contuli Pſal. 66. Cogitaui dies, antiquos, & annos æternos in mente habui. [Annuncians ab exordio, &c.] hic promittit conuerſis ad ipſum, liberationem à captiuitate. Et circa hoc, duo facit. Primo promittit liberationem, ponens pronunciantis poteſtatem [annuntians nouiſſimum,] quodcunque futurum in nouiſſimis temporibus. Eccl. 42. Annuncians, quæ præterierunt, & quæ ſuperuentura ſunt, reuelans veſtigia occultorum: ponit etiam prænunciationis firmitatem, dicens [ſtabit] implebitur [voluntas] huius placiti. Eccl. 21. Conſilium eius, ſicut fons vitæ Pſalm. 113. Omnia quæcunque voluit fecit Dominus. Et ponit liberationis ordinem [vocans] ab oriente [auem Cyrum, propter velocitatem victoriæ, vel Chriſtum, ſupra 41. Quis ſuſcitauit ab oriente iuſtum? Secundo, ibi. [audite me] promittit liberationis propinquitatem, ponens. Primo eorum indignitatem, ne ſuis meritis aſcribantur [duri corde] ad bene operandum [longe] propter multitudinem peccatorum. Eccl. 3. Cor durum malè habebit in nouiſſimo. Secundo, prædicit propinquitatem [prope feci] ideſt, faciam, præteritum pro futuro [iuſtitiam] de Babylonia pro vobis per Cyrum vel [iuſtitiam] Chriſti, infra. 56. Iuxta eſt ſalus mea, vt veniat, & iuſtitia mea, vt reueletur. Tertio, ponit loci determinationem [Dabo in Sion, gloriam] beneficia, vnde glorioſus apparebo, vel Chriſtum qui eſt gloria patris. Aggei 2. Magna eſt gloria huius domus nouiſſimæ, pluſquam primæ. Nota ſuper illo verbo [onera veſtra ponderie graui. Quia peccatum quemadmodum onus fatigat. Primo, propter ſolicitudinem in excogitando. Prouer. 4. Non enim dormiunt, niſi male fecerint. Secundo, propter laborem in exequendo. Sap. 5. Laſſati ſumus in via iniquitatis. Tertio propter confuſionem in recogitando. Rom. 5. Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus non eruboſcitis? Quarto, propter fruſtrationem in expectando. Prou. 11. Expectatio ſolicitorum peribit. Nota ſuper illo verbo. [Redite præuaricationes ad cor] quia debet homo redire ad cor. Primo, quaſi ad iudicis ſolium, vt ſe diſcutiat. Pſalm. 76. Meditatus ſum nocte cum corde meo, & exercitabar, & ſcopebam ſpiritum meum. Secundo, quaſi ad vitæ principium, vt ſe cuſtodiat. Prou. 4. Omni cuſtodia ſerua cor tuum, quoniam ex ipſo vita procedit. Tertio. quaſi ad diuinæ locutionis auditorium, vt diligenter attendat. Oſee. 2. Ducam eam in ſolitudinem, & loquar ad cor eius. Quarto, quaſi ad diuinorum eloquiorum theſaurum, vt ipſum conſeruet. Pſalm, 118. In corde meo abſcondi eloquia tua, vt non peccem tibi. Quinto ad diuinæ pacis, & refectionis cœnaculum, propter oppoſitum de quibuſdam dicitur Pſalm. 27. Loquuntur pacem cum proximo ſuo, mala autem in cordibus eorum.

CAP. XLVII.

DEſcende, ſede in puluere virgo filia Babylon, ſede in terra. Non eſt ſolium filiæ Chaldæorum, quia vltra non vocaberis mollis, & tenera. Tolle molam, & mole farinam, denuda turpitudinem tuã. Diſcooperi humerum, reuela crura, tranſi flumina. Reuelabitur ignominia tua, & videbitur opprobrium tuum. Vltionem capiam, & non reſiſtet mihi homo. Redemptor noſter dominus exercituum, nomen illius ſanctus Iſrael. Sede tacens, & intra in tenebras filia Chaldæorũ quia non vocaberis vltra domina regnorum. Iratus ſum ſuper populum meum, contaminaui hęreditatẽ meam, & dedi eos in manu tua. Nõ poſuiſti eis miſericordias. Super ſenem aggrauaſti iugum tuũ valde, & dixiſti. In ſempiternum ero domina. Non poſuiſti hæc ſuper cor tuum neque recordata es nouiſſimi tui. Et nunc audi hæc delicata, & habitans confidenter quæ dicis in corde tuo. Ego ſum, & non eſt præter me amplius. Non ſedebo vidua, & ignorabo ſterilitatem. Venient tibi duo hæc ſubito, in die vna, ſterilitas, & viduitas. Vniuerſa venerunt ſuper te propter multitudinem maleficiorum

maleficiorum tuorum, & propter duritiam incantatorum tuorum vehementē. Et fiduciam habuisti in malitia tua, & dixisti. Non est qui videat me. Sapientia tua, & scientia tua, hæc decepit te. Et dixisti in corde tuo. Ego sum, & prætet me non est altera. Veniet super te malum & nescies ortum eius, & irruet super te calamitas quàm non poteris expiare. Veniet super te repente miseria, quam nescies. Sta cum incantatoribus tuis & cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua, si forte quid prosit tibi, aut si possis fieri fortior. Defecisti in multitudine consiliorum tuorum. Stent & saluent te augures cœli, qui contemplabantur sidera & supputabant menses, vt ex eis annunciarent ventura tibi. Ecce facti sunt quasi stipula, ignis combussit eos. Non liberabunt animam suam de manu flammæ, non sunt prunæ quibus calefiant, nec focus, vt sedeant ad eum. Sic facta sunt tibi, in quibuscumque laborauieras. Negociatores tui ab adolescentia tua, vnusquisque in via sua errauerunt. Non est qui saluet te.

Hic prædicit regni Babylonis destructionem. Et circa hoc, tria facit. Primo, comminatur delectionis pœnam. Secundo, ostendit culpam ibi [Iratus sum, &c.] Tertio, aufert euasionis fiduciam, ibi [Stent, &c.] Circa primum, tria. Primo prædicit eorum delectionē, quantum ad gloriam, quam amiserunt [Descende,] De altitudine tuæ potentiæ [sede.] Sicut vilis, & abiecta. [virgo] quia non ante vastata, vel propter teneritudinem delitiarum [solium] dignitas regis mollis, sicut reginæ solent esse. Hester vlt. Præ teneritudine corpus suum sustentans quasi dicat non eris vlterius regina. Luc. 1. Deposuit potentes de sede. & exaltauit humiles. Secundo, quantum ad ignominiam, quam incurrit [tolle molam,] quod erat opus ancillarum, quasi in collo eius per significati actum [denuda turpitudinem] idest membra turpia, vel ad libidinem hostium, vel transiens pedibus tuis flumina. Osee. 41. Gloriam eorum in ignominiam dabo. Et ostendit huius ignominiæ actorem [vltionem capiam] quamuis potens [redemptor noster] Vox populi de eius seruitute liberati sap. 35. Dominus vltionem adducat retributionis. Tertio quantum ad confusionis verecundiam [sede, tace] sicut ille qui erubescit non audet loqui, nec coram hominibus apparere. 2. Reg. 2. Impii in tenebris conticescent [Iratus sum.] Hic ponit eorum culpam, quæ est causa talis pœnæ. Et ponit tres species. Primo, Domini crudelitatem contra Iudæos, ponens concessam potestatem. [Iratus sum] propter peccata eorum volens eos punire. [Contaminaui.] A te contaminari permisi. [Hæreditatem.] Populum Israel, supra. 19. Hæreditas mea Israel Hier. 12. Reliqui domum meam; dimisi hæreditatum meam Et ponit potestatis abusionem [non posuisti super senem] qui est etiam hostibus miserendus. Thren. 4. Facies senum non erubuerunt. Secundo cordis elationem [Et dixisti] ponendo superbam cogitationem [In sempiternum] Apoc. 18. In corde suo dicis. Sedeo regina. Ponens etiam superborum fatuitatem, qui non excogitabant futura. [Non posuisti hæc] quæ tibi superuenient. Eccl. 11. In die bonorum, ne immemor sis malorum. Et Eccl. 7. In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis. Et ponit spei frustrationem. [Nunc audi vidua] per priuationem regni [sterilis] in amissione populi, qui munitus est [subito] ex insperato, supra 30. Subito dum non speratur. Oseæ. 9. Da eis domine vuluam sine liberis, & vbera arentia. Tertio, maleficiorum multitudinem [vniuersam.] Et ponit tria, Primo, maleficia quibus intendit [maleficiorum,] quia huiusmodi arte abundabant. Deu. 18. Non sit in te, qui diuinos consultat. Secundo, errorem, quem ex his incurrit scilicet pœnæ immunitatem ab his, qui negabant diuinam prouidentiam [& fiduciam] vt secure peccantes [non est Deus qui videat me] peccantem, vt puniat, Iob. 24. Oculus adulteri obseruat caliginem. Et ponit æternitatem à diuinis, qui hoc promittebat [sapientia tua] quantum ad eos, qui de diuinis se intromittebant [sciant] quantum ad illos, qui de humanis. Hie. 10. Stultus factus est omnis homo à scientia sua. Tertio, ponit pœnam, quam ex hoc promeruit [veniet super te ortum eius] loquitur more astrologorum, qui docent considerare ortus regnorum, secūdum ortum planetarum. 1. Thessa. 5. Cum dixerint pax, & securitas nunc superueniet eis repentinus interitus. [Sta cum incantatoribus, &c.] hic excludit euasionis fiduciam. Et circa hoc duo facit. Primo, excludit spem de sapientibus excludens eorum auxilium, quantum ad maleficos [Sta cum incantatoribus, ab adolescentia,] idest, à quo condita fuit, artibus magicis plena fuit. Et quantum ad astrologos [stent] contra hostes si possunt. His enim artibus, etiam abundabant. Hierem. 10. A signis cœli nolite metuere, quæ timent gentes. Et comminatur sapientibus incendium. [Ecce facti sunt quasi] scilicet sapientes vobiscum [non sunt prunæ, quibus calefiant sed quibus tota ciuitas comburatur, vel quia tempore frigoris combusta fuit ciuitas, vt simul frigore & igne punirentur, vel non sunt in te prunæ diuinæ sapientiæ. Eccl. 21. Stuppa collecta synagoga peccantium, & consummatio illorum flamma ignis. Secundo excludit spem de negociationibus [negociatio] quibus etiam abundabant, vel magi, qui sibi mendacia pro veritate vendebant supra 13. Vnusquisque ad proximum suum stupebit, facies combustæ vultus eorum.

CAP. XLVIII.

AVdite hæc domus Iacob, qui vocamini nomine Israel, & de aquis Iuda existis, qui iuratis in nomine Domini, & Dei Israel recordamini, non in veritate, neque in iustitia. De ciuitate enim sancta vocati sunt, & super Deum Israel constabiliti sunt. Dominus exercituum nomen eius. Priora ex tunc annunciaui, & ex ore meo exierunt, & audita feci ea: repente operatus sum, & venerunt. Sciui enim quia durus es tu, & neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ærea. Prædixi tibi extunc, antequam venirent indicaui tibi, ne forte diceres. Idola mea fecerunt hæc, & sculptilia mea, & conflatilia mandauerunt ista. Quæ audisti, vide omnia. Vos autem, non annunciastis. Audita tibi feci noua extunc, & conseruata sunt, quæ nescis. Nunc creata sunt,

& non extunc, & ante diem, & non audisti ea, ne forte dicas, ecce ego cognoui ea. Neque audisti, neque cognouisti, neque extunc aperta est auris tua. Scio enim quia præuaricans præuaricaberis, & transgressorem ex vtero vocaui te. Propter nomen meum longe faciam furorem meum, & laude mea infrænabo te ne intereas. Ecce excoxi te, sed non quasi argentum, elegi te in camino paupertatis. Propter me, propter me faciam vt non blasphemer, & gloriam meam alteri non dabo. Audi me Iacob, & Israel quem ego voco. Ego ipse, ego primus, & ego nouissimus. Manus quoque mea fundauit terram, & dextera mea mensa est cælos. Ego vocabo eos, & stabunt simul. Congregamini omnes vos, & audite. Quis de eis annunciauit hæc? Dominus dilexit eum, faciet voluntatem suam in Babylone, & brachium suum in Chaldæis. Ego, ego locutus sum, & vocaui eum, adduxi eum, & directa est via eius. Accedite ad me, & audite hoc. Non à principio in abscondito locutus sum. Ex tempore antequam fieret ibi eram, & nunc Dominus Deus misit me, & spiritus eius. Hæc dicit Dominus Deus redemptor tuus, sanctus Israel. Ego Dominus Deus tuus docens te vtilia, gubernans te in via, qua ambulas. Vtinam attendisses mandata mea. Facta fuisset, sicut flumen pax tua, & iustitia tua, sicut gurgites maris. Et fuisset, quasi arena semen tuum, & stirps vteri tui, vt lapilli eius. Non interisset, & non fuisset attritum nomen eius à facie mea. Egredimini de Babylone, fugite à Chaldæis. In voce exultationis annunciate, auditum facite hoc, & efferte illud, vsque ad extrema terræ. Dicite. Redemit Dominus seruum suum Iacob Non sitierunt in deserto cum educeret eos. Aquam de petra produxit eis, & scidit petram, & fluxerunt aquæ. Non est pax impiis, dicit Dominus.

Hic promittit populi liberationem. Et diuiditur in duas. In prima promittit liberationem. In secunda exequitur liberationis ordinem, infra. 49. [Audite insulæ &c.] Prima in duas. In prima, excitat attentionem, commemorans tria in quibus gloriabantur, scilicet. Dignitatem generis, quia ex sanctis patribus [de aquis] idest semine. Contra, quod Matt. 3. Ne velitis dicere patrem habemus Abraham. Priuilegium diuinę cognitionis [qui iuratis] inuocantes nomen eius [recordamini] quantum ad cognitionem, prius non in veritate [cordis] neque in iustitia operis supra 29. Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me. Cultum sacræ religionis [de ciuitate sancta] scilicet Hierusalem, in qua cultus sacrificiorum [vocati] Hierusalem muri secundi Machab. 5. Non propter locum A gentem, sed propter gentem locum elegit dominus. Secundo, promittit liberationem [Priora ex tunc.] Et circa hoc tria facit. Primo, ostendit Dei promittentis maiestatem, ex præmiatione futurorum. Secundo, ex creatione rerum ibi [Audi me Iacob, &c.] Circa primum tria. Primo assignat prænunciationis quorundam futurorum rationem, ponens ipsam prænunciationem priora. Quæ scilicet iam præterierunt. [Ex tunc.] quando adhuc erant futura. [Repente.] quantum ad alios, quibus non sunt prænunciata. Eccles. 42. Annuntians quæ præterierunt, & quæ superuentura sunt reuelans vestigia occultorum. Ponens in huius rationem, quæ sumitur ex eorum conditione, quam primo ponit. [Sciui non.] Ab æterno. Durus ad respiciendum à malis. [Ceruix.] idest ceruicositas proprij sensus. [Neruus ferreus] Qui non potest flecti. [Frons tua.] Propter inuerecundiam. Act. 7. Dura ceruice, & incircuncisi cordibus, & auribus, vos semper spiritui sancto restitistis. Deut. 31. Ego scio contentionem tuam, & ceruicem tuam durissimam. Hier. 2. Frons meretricis facta est ei, noluit erubescere. Et deinde ex hoc, elicit rationem. [Prædixi] quasi dicat, Quia pronus eras ad idololatriam. [Prædixi tibi.] Ne beneficia idolis ascriberes. Osee. 2. Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi. Ponens prænunciatorum manifestationem [quæ audisti. [A me prædicta tibi, [Vide.] Impleta. Psal. 47. Sicut audiuimus, sic vidimus in ciuitate Dei virtutum. Secundo, assignat rationem absconsionis quorundam futurorum, ponens primo, ipsam absconsionem. Sicut dictum est, quædam futura prædixi. Sed quædam futura. [Conseruata sunt.] idest in mea præscientia. [Quæ nescis? Quia non tibi reuelaui. [Nunc.] idest in tempore. [Creata sunt.] idest in effectum producta. [Et non ex tunc quando præsciui ea.] Et ante diem, [Impletionis ipsorum.] Et non audisti. [Nec à me] Nec ab idolis 4. Reg. 4. Dominus celauit à me & nõ indicauit mihi. Assignat etiam *huius* rationem. [Ne forte,] quasi dicat. Ideo non *reuelaui*, vt sentires defectum tuum, & Deorum tuorum in hoc quod de futuris non potes sentire vel præscire, nisi quæ tibi reuelabo. [cognoui] propria industria [nec audisti] ab idolis, aperta à me. Psal. 63. Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus. Ponit etiam eorum conditionem, ex qua dicta ratio elicitur. [Scio enim ex ventre] idest, à tempore quando portabam te per desertum: sicut in ventre Exod. 32. Cerno, quod populus, iste populus duræ ceruicis sit, supra 34. Præuaricatorem ex vtero vocaui te. Tertio, excludit quandam obiectionem ibi. [Propter nomen] Posset enim aliquis quærere, ex quo tam duri sunt, quare ergo eis bona promittis, & fecisti? Et huius obiectionis primo, ponit responsionem, commemorans tria beneficia eis exhibita [propter nomen meum] non propter meritum tuum, [longe faciam] vel feci liberando à pœnis. Ezec. 36. Non propter vos faciam domus Israel, sed propter nomen meum, quod polluistis in gentibus ad quas intrastis [& laudes] idest, obligaui te ad cæremonias, & laudes meas ne sacrificia idolis offerens, interires. Psal. 40. In camo, & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. [Ego excoxi] volens purgare per tribulationes [sed non quasi argentum,] quod purgatur, tu autem non correctus es. Hier. 6. Frustra conflauit conflator [Elegi] purgans scilicet te per paupertatem, puniens te spoliatione rerum. Greg. Quos infirmitas rerum vulnerat, medicina paupertatis sanat, & hoc paterne corrigendo. Primo ponit responsionis expositionem [propter me, vt non blasphemer] ne dicar impotens saluare populum, quem elegi mihi [& gloriam] ne scilicet idola, me fortiora iudicentur, supra 41. Gloriam meam alteri non dabo, & laudem

& laudem meam ſculptilibus [Audi me, &c.] Hic A oſtendit diuinam maieſtatem ex creatione rerum proprium nomen [ſtabunt] parati ad obediendum ſupra 40. Quis appendit molem terræ tribus digitis. [Congregamini, &c.] Hic prædicit, ipſius proſperitatem Et primo, oſtendit huius facti aliis abſconſionem quis de eis ſcilicet idolis quaſi dicat nullus, ſupra 41. Quis annunciabit ab exordio, vt ſciamus. Secundo ipſe prædicit ipſius proſperitatem [Dominus dilexit eum] ſcilicet Cyrum promouens ipſum in regnum [in Babylone] capiens ipſam [brachium] ideſt per virtutem meam interficiens eos. Tertio, oſtendit proſperitatis rationem ex diuino auxilio [Ego, directa] non ſimpliciter, ſed ad hoc quod Babylonem deſtrueret, alias non poſſet exponi de Cyro, ſed etiam de Chriſto nec de Hieruſalem quia ille idololatra fuit. Pſal. 106. B Deduxit eos in viam rectam, vt irent in ciuitatem habitationis. [Accedite ad me, &c.] Hic promittit liberationem. Et circa hoc, tria facit. Primo, excitat attentionem ponens diuinam authoritatem [non in abſcondita] ſed tunc cum populus audiebat voces. Exod. 20. A principio] legis datæ [Ex tempore] præterito [antequam fierent] quæ prædicta ſunt [ibi eram] præſens, illis futuris, per idem nunc æternitatis manens in tota ſucceſſione temporis, vel in perſona filij, [ibi eram] ſcilicet in tempore, ſecundum diuinitatem. Ponens prophetæ veritatem, quia ſcilicet à Deo miſſus. [Et nunc me.] Eſaiam, vel me. Chriſtum hominem factum. [Deus.] pater. Vnde tres perſonæ deſignantur [meminit] infra 61 Spiritus domini ſuper me, &c. [& ſpiritus eius] euangelizare C pauperibus miſit me. Secundo, ibi. Hæc dicit dominus. [Ponit captiuitatis rationem, oſtendens ex parte Dei paratum auxilium [Docens] contra ignorantiam. [Et gubernans te in via.] Operum, contra infirmitatem operandi. Pſal. 31. Intellectum tibi dabo, & inſtruam te in via hac qua gradieris. Oſtendens etiam ex culpa, Iudæorum damnum. [Vtinam attendiſſes mandata mea. [Seruans ea.] Sicut flumen. [Abundans. [Sicut pugiles.] Pſalm. 80. Si populus audiſſet me, & Iſrael ſi in viis meis ambulaſſet, pro nihilo forſitan inimicos eorum humiliaſſem, & ſuper tribulantes eos miſiſſem manum meam. Tertio, ibi. [Egredimini, &c.] Prædicit liberationem. Et circa D hoc, tria facit. Primo, indicit eis à captiuitate exitum ita ceruus de liberatione, ac ſi eſſet præſens. [Egredimini.] Apo. 18. Egredimini de illa omnes, qui habitatis in illa. Et indicit, quod nuntient Dei beneficium. [Annunciate. Hiere. 50. Vox fugientium, & eorum qui euaſerunt de terra Babylonis, vt annuntient in Sion vltionem Dei noſtri. Secundo, deſignat libertatis, & conſolationis præſtitum beneficium [non ſitient] Ideſt, ita in omnibus eis dominus prouidit, vel prouidebit, ſicut quando egreſſi ſunt de Ægypto Pſ. 104. Percuſſit petram, & fluxerunt aquæ. Tertio, aufert impiis pacis ſolatium. [Non eſt pax] 4. Reg. 9. Quid tibi, & paci reſpondit Iehu? Nota ſuper illo E verbo [Elegi te in camino paupertatis.] Quia paupertas confert multa. Primo, peccatorum recognitionem. Ec. 10. Pauper gloriatur per diſciplinam, & timorem ſuum. Tertio, cordis quietem. Tob. 5. Sufficiebat nobis paupertas noſtra, vt diuitias computaremus hoc, quod videbamus filium noſtrum. Quarto deſiderij impletionem. Pſal. 9. Deſiderium pauperum exaudiuit Dominus. Quinto, diuinæ dulcedinis participationem. Pſal. 63. Paraſti in dulcedine tua pauperi Deus. Sexto, exaltationem. 1. Reg. 2. Suſcitans de puluere egenum Septimo, cœleſtem hæreditatem Matt. 5. Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.

CAP. XLIX.

AVdite inſulæ, & attendite populi de longe. Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus eſt nominis mei. Et poſuit os meum, quaſi gladium acutum, in vmbra manus ſuæ protexit me, & poſuit me, ſicut ſagittam electam. In pharetra ſua abſcondit me & dixit mihi. Seruus meus es tu Iſrael, quia in te glorificabor. Et ego dixi, In vacuum laboraui, ſine cauſa, & vane fortitudinem meam conſumpſi. Ergo iudicium meum cum domino, & opus meum cum Deo meo. Et nunc, hæc dicit dominus formans me ex vtero ſeruum ſibi, vt reducam Iacob ad eum, & Iſrael non congregabitur. Et glorificatus ſum in oculis Domini, & Deus meus factus eſt fortitudo mea. Et dixit. Parum eſt, vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob, & fæces Iſrael conuertendas. Dedi te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea, vſque ad extremum terræ. Hæc dicit Dominus redemptor Iſrael ſanctus eius ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad ſeruum dominorum. Reges videbunt, & conſurgent principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis eſt, & ſanctum Iſrael qui elegit te. Hæc dicit Dominus. In tempore placito exaudiui te, & in die ſalutis auxiliatus ſum tui. Et ſeruaui te, & dedi te in fœdus populi, vt ſuſcitares terram, & poſſideres hæreditates diſſipatas, vt diceres his, qui vincti ſunt. Exite, & his qui ſunt in tenebris, Reuelamini. Super vias paſcentur, & in omnibus planis paſcua eorum. Non eſurient, neque ſitient, & non percutiet eos æſtus, & ſol, quia miſerator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos. Et ponam omnes montes meos in viam, & ſemitæ meæ exaltabuntur. Ecce iſti de longe venient, & ecce illi ab aquilone, & mari, & iſti de terra Auſtrali. Laudate cœli, & exulta terra, iubilate montes laudem, quia conſolatus eſt Dominus populum ſuum, & pauperum ſuorum miſerebitur. Et dixit Sion. Dereliquit me Dominus, & oblitus eſt mei. Nunquid obliuiſci poteſt mulier infantem ſuum, vt non miſereatur filio vteri ſui? Et ſi illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiſcar tui. Ecce in manibus meis deſcripſi te, muri tui coram oculis meis ſemper. Venerunt ſtructores tui deſtruentes te,

& dissipantes à te exibunt. Leua in circuitu oculos tuos & vide, omnes isti congregati sunt venerunt tibi. Viuo ego dicit dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, & circumdabit tibi eos quasi sponsa. Quia deserta tua, & solitudines tuæ, & terra ruinæ tuæ, nunc angusta erunt præ habitatoribus, & longe fugabuntur, qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis, filii sterilitatis ruæ. Angustus est mihi locus, fac spatium mihi vt habitem. Et dices in corde tuo. Quis genuit mihi istos? Ego sterilis & non pariens, trasmigrata, & captiua, & istos quis enutriuit? Ego destituta & sola, & isti vbi hic erant: Hæc dicit Dominus Deus Ecce leuabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios suos in vlnis & filias suas super humeros portabunt. Et erunt reges nutritii tui, & reginæ nutrices tuæ. Vultu in terrã demisso adorabunt te & puluerem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego dominus super quo non confundentur qui expectant eum. Numquid tolletur à forti præda, aut quod captum fuerit à robusto, saluum esse poterit? Quia hæc dicit Dominus. Equidem & captiuitas à forti tolletur, & quod ablatum fuerit à robusto, saluabitur. Eos vero, qui iudicauerunt te, ego iudicabo, & filios tuos ego saluabo. Et cibabo hostes tuos carnibus suis, & quasi musto sanguine suo inebriabuntur, & sciet omnis caro, quia ego Dominus saluans te, & redemptor tuus fortis Iacob.

In parte ista, exequitur magis in speciali liberationis ordinem. Et circa hoc duo facit. Primo, populus confitetur accepta beneficia. Secundò, accipit promissionem de futuris ibi. [Ego dixi, &c.] Circa primum, quatuor beneficia confitetur. Primo, priuilegium diuinæ electionis. Et continuatur ad id, quod dixerat supra propheta populo, vt annuntiaret. Vnde statim subiungitur vox populi annuntiantis, & dicentis [Audite ab vtero] eligens me in ipsis patribus. Psalm. 21. De ventre matris meæ Deus meus es tu, ne discesseris à me. Secundo efficaciam orationis. [Et posuit os meum.] orationem, quasi gladium] penetrantem vsque ad aures Dei & viscera misericordiæ. Ephe. vlti. Et gladium spiritus, quod est verbum Dei. Tertio auxilium diuinæ protectionis [in vmbra] idest, sub protectione potentiæ suæ [sicut sagittam electam] sagittarius ad conseruandum. Psal. decimo sexto. Sub vmbra alarum tuarum protege me. Psa. 26. Abscondit me in tabernaculo suo, protexit me in abscondito tabernaculi sui. Quarto gloriam diuinæ virtutis [Ei dixit mihi, in te gloriabor] idest, per magnalia in te ostensa gloriosus apparebo, supra quadragesimo tertio. Omnis inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum. Secundum alios, hæc est vox Cyri cuius nomen prænuntiatum est ab Esa. antequam nasceretur, supra 45. cuius verba comminatoria quasi gladius erant, & protectus est ne auus suus eum interficeret, & seruatus quasi electa sagitta ad tempus statutum, cui & annuntiatum est populum Israel Dei seruum esse. Aliter, exponitur de Christo: cuius nomen prænuntiatum, verbum prædicatoris gladius penetrans corda, protectus secundum infirmitatem carnis à potentia diuinitatis, & electus inter omnes ad salutem generis humani implendam. Et dicitur Israel, quia ex populo Israel secundum carnem natus est. [Ego dixi & cætera.] Hic Dominus promittit futura beneficia. Et primo, promittit prophetæ Esaiæ exaltationem. Secundo populo liberationem ibi [Hæc dicit dominus & cætera] Circa primum, duo. Primo ponitur prophetæ allegatio proponentis laborem suum in prædicando quamuis ex culpa audientium non sit fructus secutus & concludit. [Ergo iudicium meum] pro me [cum domino] coram ipso [& opus meum] quasi gratum ipsi. Hier. 6. Frustra conflauit conflator. Secundo ponit Dei responsionem. [Et nunc hæc dicit dominus] Et primo significatur allegationis attestatio [& reducam] quasi dicat. Ex hoc me ex ventre matris eligens, vt reuocẽ populum suum ad ipsum. [Et congregabitur] ad Ipsum per meam prædicationem [Et tamen glorificatus sum] Abac. 3. Dominus Deus fortitudo mea, & ponet pedes meos quasi ceruorum. Secundo ponitur ipsa responsio [Et dixi] quasi dicat. In tantum ministerium tuum honorificabo, vt non solum in Iudæis, sed in omnibus gentibus per te salus mea annuntietur. Rom. 3. An Iudæorum tantum Deus? immo & gentium. Hoc etiam plane de Christo exponitur. Qui sua prædicatione & mortis consummatione non solum fructum in Iudæis fecit, sed gentes etiam illuminauit & saluauit. Similiter etiam de Cyro, licet magis exorte, quia per beneficia secundum intentionem domini populum ad Dei cultum reuocauit, cui à Deo datum est dominium super multas gentes [Nota super illo verbo] Audire. Quia verba Dei sunt audienda quia sunt vtilia. Primo, ad intellectus illustrationem. Prou. 6. Mandatum lucerna, & lex, lux. Secundo ad affectus dulcedinem, Ps. 118. Quam *dulcia* faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Tertio, ad amoris accensionem Hier. 10. Factum est verbum Domini in corde meo sicut ignis. Psal. 9. Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum. Quarto ad operis rectitudinem. Ps. 34. Dirige me in veritate tua. Quinto ad gloriæ adeptionem. Prou. 4. Custodi legem atque consilium. Sexto ad aliorum institutionem. Primæ ad Thi. 3. Omnis doctrina diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum. [Hæc dicit dominus redemptor &c.] Hic promittit liberationem. Et circa duo facit. Primo promittit liberationem. Secundo excludit eorum dubitationem, ibi. [Et dixit Sion] Circa primum, tria. Primo ponit liberation m præcedentia scilicet Iudæorum veneratio, quæ fuit causa liberationis, & commemorat pristinam despectionem. Contemptibilem. Propter populi imbecillitatem: abominatam propter cultus singularitatem [seruum] propter subiectionem diuersis gentibus supra 18. Ad gentem diuulsam mittam te: & ponit ipsam venerationem [Reges videbunt] magnalia mea quæ per te ostendam [adorabunt] sicut ad literam. Nabuchodonosor Danielem, & Cyrus & alij principes eius honorauerunt Esdram. Aliud præambulum est regis liberantis exaltatio scilicet Cyri. [In tempore placito] quando placuit mihi saluare populum meum [exaudiui] exaltans te in regnum secundum desiderium tuum. Et exaltationis fructum [& seruaui in fœdus] implendum populi mei [reuelamini] idest illuminamini. Vel de Christo, qui fuit in passione contemptus, & quasi seruus iudicatur. infr. 53. Vidimus eum & non erat aspectus, & desideravimus eum, despectum & nouissimum virorum, sed postmodum à regibus adoratus. Psal. 71. Adorabunt

eum omnes reges terræ, omne gentes seruient ei [in tempore placito] idest tempore gratiæ 3. Cor. 6. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Secundo, ponit liberationem consequentia, promittens liberatis bonorum copaim [super vias pascentur] idest ita abundanter consolationibus perfruentur, sicut oues in pascuis, quando etiam in via præter solitum inuenirentur. Ezec. 39. Requiescent in herbis virentibus: quantum ad malorum carentiam, & defectus [non esurient] & nocumenti illati [æstus] tribulationis [& sol] tyranni faciens ipsam. Psal. 120. Per diem sol non vret te, neque Luna per noctem. Et assignat vtriusque causam [quia miserator, aquarum] consolationum Psalm. 12. Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocauit. Tertio, promittit ipsam liberationem, ponens tria scilicet aliorum præparationem [Et ponam omnes montes] idest principes auxiliabuntur vobis ad reuertendum supra. 40. Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur. Ponens etiam captiuorum reuersionem. [Ecce isti de longe] idest ab oriente, mari, occidente. Hier. 31. Adducam eos ab aquilone. Ponit etiam gratiarum actionem [laudate cœli. Psalm. 68. Laudent illum cœli & terra, mare & omnia reptilia in eis. Et dixit Sion &c. Hic excludit eorum dubitationem.

Et primo, illam quæ oriebatur ex diuina indignatione. Secundo, illam quæ ex eorum deiectione, ibi. [Et dices.] Tertio, illam, quæ oriebatur ex hostium potestate ibi. [Numquid &c.] Circa primum, duo. Primo ponit dubitationem [dereliquit] sine auxilio, & ideo non possum sperare liberationem Baruch. 4. Derelicta sum sola. Secundo excludit eam per similitudinem matris [Numquid potest] Tertio, adhibet promissionem de ciuitatis instauratione. Et primo, quantum ad reædificationem murorum ponens diuinum propositum. [Ecce in manibus] quasi dicat ita teneo te in memoria, sicut qui scribit aut facit aliud signum in manu sua, vt sit ei memoria alicuius rei [muri tui] quasi iam video reædificationem murorum tuorum. Psal. 89. Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna quæ præteriit. Et expletionis modum [venerunt structores, scilicet Zorobobel & Iesus & alij, iam in oculis meis [dissipantes] Chaldæi Zach. 4. Manus Zorobobel fundauerunt domum istam, & manus eius perficient eam, & scietis quia &c. Secundo quantum ad habitationem virorum.

Et circa hoc, tria facit. Primo, prædicit ciuium adunationem [leua in circuitu. Baruch. 4. Circumspice Hierusalem ad orientem & vide iucunditatem quæ veniet tibi. Secundo ciuitatis rehabitationem, ostendens quod habitabitur. [Viuo ego] modus iuramenti [velut ornamento] sicut sponsa vestibus, sic vrbs ornatur ciuibus, infra. 51. Indue te vestimento salutis, ostendens quod habitatoribus implebitur [quia deserta] quantum ad habitatores [solitudo] quantum ad cultores, [ruinæ] quantum ad muros destructos Zac. 1. Absque muro habitabitur. Tertia, etiam ostendit quod ab hostibus vacuabitur [longe] Tertio, prædicit habitatorum multitudinem. Ad hæc dicent filii sterilitatis] idest, qui nati sunt quoniam te sterilem credebas vacuata habitatoribus infra 54. Dilata locum tentorij tui. [Et dices in corde &c.] Hic excludit secundam dubitationem. Et primo, ponit admirationem [& dices] præ admiratione [sterilis] quia non erant in me viri, qui filios generarent [destituta] diuino auxilio, infra. 56. Quis audiuit vnquam tale: Secundo, excludit dubitationem, ponens modum multitudinis habitatorum. [Hæc dicit dominus] quantum ad quatuor primo, quantum ad diuinam inspirationem [Ecce leuabo manum] quasi in signum [& ad populos exaltabo signu meum] supra 11. Leuabit signum in nationibus. Secundo, quantum ad honorificam reductionem [& afferent filios in vlnis] in quo significatur auxilium, quod à gentibus habuerunt [Reges nutritis] prouidentes tibi in necessariis. Baruch. 6. Adducet dominus illos. Quarto, assignat huius rationem [Et scies quia ego Psalm. 30. In te domine speraui non confundar in æternum [Nunquid tolletur &c.] Hic excludit tertiam dubitationem. Et primo, ponit ipsam [à forti] Nabuchodonosor. Secundo, excludit eam [quia hæc dicit dominus. Primo, ponens liberationis beneficium [& captiuitas] scilicet Iudæorum Iob 26. Conterebam molas iniqui. Secundo, liberationis modum, ponens hostium destructionem [eos] idest Chaldæos [iudicauerunt [iniuste. Soph. 3. Ego interficiam omnes qui afflixerunt te. Et ponit pœnæ determinationem. [Et cibabo] vel propter dissensionem, sicut supra. 10. Vnusquisque carnem brachii sui vorabit. Vel propter mortuorum multitudinem, quia vnus cadebat super sanguinem alterius ac si vellet bibere. Vel propter famem. Tertio, ponit liberationis fructum [Et sciet omnis caro.] supra. 40. Videbit omnis caro salutare Dei nostri.

CAP. L.

HÆc dicit Dominus. Quis est hic liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam? Aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? Ecce enim in iniquitatibus vestris venditi estis, & in sceleribus vestris dimisi matrem vestram, quia veni & non erat vir, vocaui & non erat qui audiret. Numquid abbreuiata, & paruula facta est manus mea vt non possim redimere, aut non est in me virtus ad liberandum. Ecce in increpatione mea desertum faciam mare, ponam flumina in siccum. Computrescent pisces sine aqua, & morientur in siti. Induam cœlos tenebris, & saccum ponam operimentum eorum. Dominus dedit mihi linguam eruditam, vt sciam sustentare eum qui lapsus est, verbo. Erigit mane, mane erigit mihi aurem, vt audiam quasi magistrum. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico: retrorsum non abii. Corpus meum dedi percutientibus & genas meas vellentibus. Faciem meam non auerti ab increpantibus & conspuentibus in me. Dominus Deus auxiliator meus, & ideo non sum confusus. Ideo non posui faciem meam vt petram durissimam, & scio quoniam non confundar. Iuxta est qui iustificat me. Quis contradicet mihi? Stemus simul. Quis est aduersarius meus: Accedat ad me. Ecce Dominus Deus auxiliator meus. Quis est qui condemnet me: Ecce omnes quasi vestimentum conterentur, tinea comedet eos. Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem serui sui,

Quis ambulauit in tenebris, & non est lumen ei: Speret in nomine Domini, & innitatur super Deum suum. Ecce vos omnes accendentes ignem accincti flammis. Ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis. De manu mea factum est hoc vobis. In doloribus dormietis.

Hic incipit remouere inpedimenta liberationis. Et primo, remouet impedimenta. Secundo, apponit remedia. cap. 53. [Quis credidit &c.] Circa primum remouet tria impedimenta. Primo, diuinorum beneficiorum. Secundo, abiectionem personarum. cap. 51. [Audite me &c.] Tertio, copiam rerum cap. 52. Consurge &c.] Circa primum, tria. Primo, excludit impedimentum. Secundo ponit seipsum in exemplum. [Dominus dedit &c.] Tertio, concludit salubre consilium, ibi. [Quis ex vobis &c.] Circa primum, duo. Primo, excludit defectum diuinorum beneficiorum ex parte diuinæ voluntatis. Secundo, ex parte diuinæ potestatis [Numquid abbreuiata &c.] Circa primum tria. Primo, excludit diuinæ voluntatis defectum, quasi non vellet ex seipso Deus benefacere, excludens, duplicem modum alienationis: scilicet modom alienandi vxorem, qni erat per libellum repudij, sicut dicitur. Deut. 24. Quod quidem eis permissum est, ad duritiam cordis ipsorum Matt. 19. ibi. [Quis est hic &c.] Sed contra Hier. 3. Pro eo quod mœchata esset Israel dimisissem eam. Et dicendum, quod Dominus quantum est in se non repudiauit eos, sed ipsi per peccata sua Deum dimiserunt. Excludit etiam modum alienandi possessionem [aut quis est] quasi dicat, vos qui estis mea hæreditas, supra 19. Hæreditas mea Israel [Vendidi] quoniam potius saluaui. Vnde pater ex quo non alienaui vos à dominio meo, quod paratus sum benefacere quantum ex me est. Secundo, ostendit humanæ voluntatis peccatum. Psal. 50. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea Rom. 7. Ego enim homo carnalis sum, venundatus sub peccato. Tertio, ponit argumentum [quia veni] per inspirationem [vocaui] per prophetas Prou. 1. Vocaui & renuistis accipere disciplinam. [Numquid abbreuiata] Hic excludit defectum, ex parte diuinæ potestatis. Excludens Primo potestatis defectum [abbreuiata] vt etiam longinquos non subiicere mihi possim? [paruula.] contra potestates, infra. 59. Ecce non est abbreuiata manus domini.

Secundo, ponit diuinæ potentiæ signum [Ecce] Primo, in aquis [increpatione] idest iussione [faciam] si voluero sicut feci in exitu Israel de Ægypto. Exo. 14. De mari rubro. Psal. 105. Increpuit mare rubrum & exiccatum est [ponam flumina] sicut Arnon Numer. 21. & Iordanem Iosue 4. [Computrescent] sicut. Exod. 7. quando aquæ versæ sunt in sanguinem. Psal. 105. Conuertit aquas eorum in sanguinem & occidit pisces eorum. Secundo, ostendit signa suæ potentiæ in cœlis [induam cœlos] æreos [tenebris] sicut in Ægypto factum est, vt habetur Exo. 10. Psal. 146. Qui operit cœlum nubibus. [Dominus dedit &c.] Hic ponit seipsum in exemplum Et primo, quantum ad beneficij præcepti gratiam. Tum quantum ad eloquentiam. Linguam eruditam sustentare. Confortationibus Iob 4. Vacillanter confirmauerunt manus tuæ, & genua debilia roborasti. Tum etiam, quantum ad sapientiam, erigit, ad attendendum [mane] à principio prædicationis meæ, vel à principio ætatis. Vel quia tunc solitus erat orare. Psal. 62. In matutinis meditabor in te. [Aperuit] ad intelligendum. Psal. 84. Audiam quod loquatur in me Dominus Deus. Matth. 2. Magister vester vnus est Christus. Secundo ponit seipsum in exemplum, quantum ab obedientiam [ego autem non contradico] sed recipio & accepto ipsius inspirationem [retrorsum non abii] à bono proposito, supra 45. Væ qui contradicit factori suo. Ponit etiam obediendi conscientiam, quia obedientiam pro nullo periculo dimisit [corpus meum dedi] idest, exposui me vt talia paterer. Vel forte ad literam hæc passus est, sed in Christo plene impletum est Matth. 26. & 27. Hier. 12. Dedi dilectam animam in manus inimicorum. Tertio, ponit seipsum in exemplum, quantum ad fiduciam, quam in Deo habebat. Primo ponens paratam defensionem. [Dominus Deus auxiliator.] Hierem. 20. Dominus mecum est, tanquam bellator fortis. Secundo, fiduciæ securitatem [& posuit] vt timore vel rubore moueret. Ezechielis tertio. Vt adamantem & silicem dedi te. Tertio assignat securitatis rationem, ex potestate adiuuantis [iuxta est qui iustificat me] scilicet Deus [Quis contradicet] verbis [stemus simul] Iob decimo octauo. Pone me Domine iuxta te & cuiusuis manus pugnet contra me [Aduersarius] factis [condemnet] falsis iudiciis Roman. 8. Deus qui iustificat, quis est qui condemnet? Iterum ea infirmitate impugnantis. [Ecce omnes quasi vestimentum] vetustate, in quo naturalis defectus [tinea,] in quo violentus. Iob trigesimo secundo. Qui quasi putredo consumendus sum, & quasi vestimentum quod comeditur à tinea. Ac si diceret. Ex omnibus his sicut ego post accepta beneficia Deo obedio & in ipso confido, ita & vos. [Quis ex vobis &c. Hic concludit in exemplo suo, salubre consilium. Et primo ponit consilium Secundo ponit consilij contemptum, ibi. [Ecce omnes vos &c.] Consilium autem dat vt in Deo confidant. Vnde, tria facit. Primo, requirit confidentium idoneitatem, quæ est ex timore & obedientia [serui Esaiæ, vel cuiuscumque alterius. Psal. 26. Quis est *homo qui* timet dominum? Secundo ostendit confidentiæ necessitatem [Qui ambulauit in tenebris] erroris. Vel aduersitatis. Iob. 11. Qui ambulat in nocte ostendit. Tertio ponit ipsum consilium sperent in nomine [Ecce omnes & cæt.] Hic ponit consilij contemptum ponens tria. Primo culpam [accendentes] peccatis vestris [ignem] nobis merentes [accincti] quasi ligati in peccatis vestris. Vel, expediti ad peccandum, supra 1. Erit fortitudo vestra vt fauilla stuppæ. Secundo, ponit pœnam [ambulate] quasi dicat recipite pœnam. Psalm. 72. In laboribus manuum suarum comprehensus est peccator. Tertio ponit punientis potentiam [de manu] scilicet potentiæ Dei, [dormietis] somno mortis. Nota super illo verbo. [iniquitatibus venditi estis. [Quia homo pro peccato vendit multa. Primo animi virtutem Thre. 1. Dederunt preciosa quequæ pro vili. Secundo cœlestem hæreditatem 3. Reg. 21. Propitius sit mihi Dominus ne vendam hæreditatem patrum meorũ. Tertio animæ libertatem. Eccl. 10. Nihil est iniquius quam amare pecuniam. Quarto, diuini amoris honorem. Osee. 3. Diligit dominus filios Israel, & ipsi respectant ad deos alienos, & diligunt vinacia vuarum. Item super illo verbo. [Ego autem non contradico] nota quod Deo contradicunt. Primo infideles diuinæ veritati Ec. 1. Ne contradicas verbo veritatis. Secundo, impatientes diuinæ correctionis. Iob. 21. Qui contradixit ei, & pacem habuit? Tertio impœnitentes, diuinæ bonitati. Osee. 11. Populus meus pendebit ad reditum meum. Nota super illo verbo. In doloribus dormietis. Quia peccatores dolent in morte. Primo, propter corporalium amissionem. Iob. 27. Diues cum dormierit, nihil secũ afferet. Secundo, propter conscientiæ contradi-

contradictionem. Sap. 5. Pœnitentiam agentes, & præ A
angustia spiritus gementes. Tertio, propter futuræ gloriæ disperationem. Thre. vlt. Cecidit corona capitis nostri. Væ nobis quia peccauimus. Quarto, propter pœnæ timorem. Psalm. 49. Ibi dolores vt parturientis &c.

CAP. LI.

AVdite me, qui sequimini quod iustum est, & quæritis Dominum. Attendite ad petram vnde excisi estis, & ad cauernam laci de qua præcisi estis: Attendite B
ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram quæ peperit vos. Quia vnum vocaui eum, & benedixi ei & multiplicaui eum Consolabitur ergo Dominus Sion, & consolabitur omnes ruinas eius Et ponet desertum eius quasi delicias, & solitudinem eius quasi hortum Domini. Gaudium & lætitia inuenietur in ea, gratiarum actio & vox laudis. Attendite ad me populus meus, & tribus mea me audite: quia lex à me exiet & iudicium meum C
in lucem populorum requiescet. Prope est iustus meus, egressus est saluator meus & brachia mea populos iudicabunt. Me insulæ expectabunt, & brachium meum sustinebunt. Leuate in cœlum oculos vestros, & videte sub terra deorsum quia cœli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimentum atteretur. & habitatores eius sicut hæc interibunt. Salus autem mea in sempiternum erit, & iustitia mea non deficiet. Audite me qui scitis iustum, populus meus lex mea in corde D
eorum. Nolite timere opprobrium hominum, & blasphemias eorum ne metuatis. Sicut enim vestimentum sic comedet eos vermis, & sicut lanam sic deuorabit eos tinea. Salus autem mea in sempiternum erit, & iustitia mea in generationes generationum. Consurge, consurge, induere fortitudinem brachium domini. Consurge sicut in diebus antiquis, in generationibus sæculorum. Nunquind non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis? Qui posuisti profundum maris viam, vt transirent liberati. E
Et nunc qui redempti sunt à domino reuertentur, & venient in Sion laudantes & lætitia sempiterna super capita eorum. Gaudium & lætitiam tenebunt, fugiet dolor & gemitus. Ego, ego ipse consolabor vos Quis tu vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi fœnum ita arescet, & oblitus es domini factoris tui, qui tetendit cœlos & fundauit terram, & formidasti iugiter, ota die à facie furoris eius qui te tribulabat, & parauerat ad perdendum? vbi nunc est furor tribulantis? Cito veniet gradiens ad operiendum, & non interficiet vsque ad internecionem, nec deficiet panis eius. Ego autem sum Dominus Deus tuus qui conturbo mare & intumescunt fluctus eius, Dominus exercituũ nomen meum. Posui verba mea in ore tuo & in vmbra manus meæ protexi te, vt plantes cœlos & fundes terram & dicas ad Sion, Populus meus es tu. Eleuare, eleuare, consurge Hierusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius. Vsque ad fundum calicis soporis bibisti & potasti vsque ad fæces. Non est qui sustentet eam ex omnibus filiis quos genuit, & non est qui apprehendat manum eius, ex omnibus filiis quos enutriuit. Duo sunt quæ occurrerunt tibi. Quis contristabitur super te: Vastitas, & contritio, & fames & gladius. Quis consolabitur te: Filii tui proiecti sunt, dormierunt in capite omnium viarum sicut oryx illaqueatus, pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui. Idcirco audi hæc paupercula, & ebria non à vino. Hæc dicit Dominator tuus, Dominus, & Deus tuus, qui pugnauit pro populo suo. Ecce tuli de manu tua calicem soporis, fundum calicis indignationis meæ. Non adiiciam, vt bibas illum vltra: Et ponam illum in manu eorum, qui te humiliauerunt, & dixerunt animæ tuæ Incuruare vt transeamus, & posuisti vt terram corpus tuum, & quasi viam transeuntibus.

Hic excludit secundum impedimentum, quod posset credi ex ipsa oppressione & humiliation'e Iudæorum. Et diuiditur in tres partes. In prima, excluditur impedimentum deiectionis, ex eorum paucitate. In secunda ex opprimentium potestate, ibi. [Audite me &c.] In tertia, ex pœnarum grauitate ibi. Ego sum qui conturbo & cætera. Circa primum, tria. Primo, excitat attentionem, ponens eorum idoneitatem [Qui sequimini.] Bonis operibus [& quæritis] recta intentione. Psalmo 3. Diuites egerunt & esurierunt inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono. Secundo, excludit paucitatis timorem, ibi [Quia vnum &c.] Tertio, ponit promissionis firmitatem ibi [Leuare in cœlum & cæt.] Circa primum, tria. Primo, poait exemplum. [Attendite ad patrem [scilicet Abraham propter eius senectutem [excisi] quasi violenter, non secundum cursum naturæ. [cauernam.] scilicet Saram, cui desierant fieri muliebria Gen. 18. Ro. 10. Non considerauit corpus suum, cum esset emortuum. In quo ostenditur, quod Deus potens est fœcundare [quia vnum vocaui] Genes. 12. & concludit diuinæ consolationis beneficium [consolabitur] quantum ad reædificationem ciuitatum [omnes ruinas] Ezec. 14. Consolamini super malo, quod in Hierusalem in omnibus quantum ad culturam agrorum [& ponet desertum] idest terram vestram, quæ prius erat deserta. Et quantum ad lætitiam hominum [gaudium] supra. 30.

Canticum erit vobis. Tertio, executionis modum ideſt [Attendite ad me. Et primo, ponit diuinam intentionem [lex] præceptum Cyri de liberatione pòpuli [iudicium] ex iuſtitia Domini promulgata [in lucem] conſolationem, ſupra 9. Habitatoribus in regionem vmbræ mortis, lux orta eſt eis. Secundo ponit iudicij appropinquitatem [prope eſt iuſtus] ſcilicet Cyrus vel Chriſtus [Egreſſus] iam in præſcientia mea ſupra. 48. Propefeci iuſtitiam meam & non elongabitur, & ſalus mea & non morabitur. Tertio ponit iudicij vtilitatem [brachia] potentes [mea] virtute, Cyrus & Darius [inſulæ] Diuerſæ gentes in me ſperabunt, videntes populi liberationem ſup. 42 Ponet in terra iudicium [Leuate in cœlum &c.] Hic oſtendit diuinæ promiſſionis firmitatem, per comparationem ad creaturarum mutationem. Vnum. Primo ponit creaturæ mutabilitatem] langueſcent] quantum ad figuram, & quantum ad ſubſtantiam. Et ſimiliter dicendum de aliis Pſal. 101. Initio tu domine terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cœli. Secundo diuinæ promiſſionis firmitatem [ſalus] quam promitto, vel quia ex hoc numquam deerit, quin ſim paratus ſaluare & iuſtitiam facere Luc. 21. Cœlum & terra tranſibunt: verba autem mea non tranſibunt. [Audite me &c] Hic excludit impedimẽtum quod timeri poterat ex oppreſſione, quantum pertinet ad poteſtatem opprimentium Et circa hoc, duo facit. Primo, ponitur domini confortatio. Secundo prophetæ diſceptatio ibi. [Conſurge &c. Circa primum, Primo, excitat attentionem. Qui ſcitis iuſtum] ideſt iuſtitiam, quam in iudiciis meis vobis reuelaui. Pſalm. 147. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis [in corde] in cognitione. Prou. 4. Ne recedant ab oculis tuis cuſtodi ea in medio cordis tui. Secundo, excludit timorem [nolite timere] timore [hominum] qui vos contemptui habent, de ſua potentia gloriantes. Pſ. 21. Ego ſum vermis & nõ homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Tertio, oſtendit eorum fragilitatem [ſicut enim veſtimentum.] Iob. 18. Qui quaſi veſtimentum quod comeditur à tinea, Quarto, diuini auxilij firmitatem. [Salus autem] ſup. 45. Iſrael ſaluatus eſt in Domino ſalute æterna. [Nota ſuper illo verbo] ponet deſertum eius quaſi delitias. Quia ſancti habent duplices delitias. Primas gloriæ, quæ conſiſtunt. Primo in plena Dei viſione. Iob. 22. Tunc ſuper omnipotentem delitiis afflues. Secundo, in perfecta dilectione. Tertio, in copioſa refectione. Quarto, in eminenti authoritate, Secundas gratiæ, quæ conſiſtunt. Primo, in perceptione diuini luminis. Pſal. 148. Nox illuminatio mea, in delitiis meis. Secundo, in propoſito vel ſolicitudine boni operis. Eccl. 5. Non recordabor dierum. Tertio, in ornatu virtutum. Cant. 7. Quam pulchra es & quam decora in delitiis. Quarto, in quiete cordis. infr. 58. Vocaberis ſabbathum delicatum. [Conſurge &c.] Hic oſtẽditur prophetæ ad Deum diſceptatio qua conqueritur quod hoſtes populi, aliter quam diuina fortitudine conſumantur. Vnde primo, ponitur prophetæ petitio. Secundo, domini reſponſio, ibi [Ego ego &c.] Circa primum, duo. Primo, ponit ſuam petitionem, in qua inuocat diuinæ potentiæ brachium [& brachium domini] ideſt virtus Dei [conſurge] quaſi à ſomno. Pſ. 43. Exurge quare obdormis domine [induere] ſicut miles arma bellica ad hoſtes veſtros impugnandum. Pſal. 92. Induit dominus fortitudinem & præcinxit ſe virtute. Iob. 39. Si habes brachium ſicut Deus? Allegat etiam diuinæ fortitudinis ſignum in occiſione Pharaonis. [Numquid non tu percuſſiſti ſuperbum, draconem] Pharaonem, in diuiſione maris. [Numquid.] Secundo, annuntiat populo ſuæ petitionis exauditionem. Nunc. Sicut fuit in exitu de Ægypto. Qui redempti. De captiuitate Babylonis, Ego ego &c. Hic ponitur domini reſponſio, ad populum colloquentis. Et primo, promittit conſolationem. Conſolabor. Secundæ Cor. 1. Benedictus Deus & pater domini noſtri Et infra Et Deus totius conſolationis, qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra. Secundo, excludit hoſtium timorem, ponens eorum fragilitatem. Quis es tu, quaſi fœnum. Supra 40. Omnis caro fœnum & omnis gloria eius, quaſi flos agri. Tertio, Dei prptegentis poteſtatem. [Et oblitus &c.] Deut. 32. Deum qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es domini creatoris tui: Quarto, hoſtis inſultationem. [Vbi eſt tribulantis] Nabuchodonoſor vel Sẽnacherib Iob 20. Si aſcenderit in cœlum ſuperbia tua, inde detrahã te Tertio, oſtendit conſolationis ordinem [cito veniet] ſcilicet. Cyrus [ad aperiendum] carcerem captiuis [non interficiet] eos, ſicut alij reges Chaldæorum] nec deficiet vobis panis ſuſtentationis ipſius, ſupra. 33. Panis ei datus eſt, ſupra. 42. Dedi te in fœdus populi mei. [Ego autem & cætera.] Hic excludit impedimentum quod poſſet putari ex eorum deiectione quantum pertinet ad pœnarum magnitudinem. Et primo, ponit Dei confortantis poteſtatem. [Ego ſum qui conturbaui mare] contra peccatores diuerſas tribulationes immittens. Pſalmo. 10. Quoniam iuſtus Dominus & iuſtitias dilexit. Secundo, prophetæ conceſſam authoritatem [poſuiſti verba] ô Eſaias [cælos] ideſt vt plantandos prædicas, maiores de populo [terram] minores vel [plantes] tuis doctrinis. Tertio, promittit à pœnis liberationem. [Eleuate.] Et circa hoc, duo facit. Primo, ponit præteritam afflictionem. Secundo, promittit liberationem, ibi [Ecce tuli &c.] Circa primum, tria primo, oſtendit pœnæ cumulum. Vſque ad fundum. Quaſi ad vltimum pœnarum perpeſſa: Soporis. Ideſt mortis. Pſa. 71. Calix in manu domini vini meri, plenus muſto. Secundo, excludit omne humanum remedium, ſcilicet defenſionis, Non eſt qui ſuſtentet. Liberationis. Non eſt qui apprehendat. Compaſſionis, duo in rebus, vaſtitas, cuius effectus eſt fames, in perſonis. Contritio cuius vltimum eſt gladius occidens. Hie. 15. Qui ad gladium ad gladiũ. Et conſolationis: Quis conſolabitur. Thre. 1. Non eſt qui conſoletur eam, ex omnibus charis eius. Tertio, oſtendit huius rationem filij tui proiecti, à terra ſua, in capite viarum, quaſi exiſtentes in via, quando ducebantur in captiuitatem, oryx, animal immundum, ideſt mus aquaticus, vel animal multum dormiens, ſcilicet glis, vel quædam auis quæ eſt in Aphrica, vel Oryx origis animal mundum, ſimile capræo, de quo Deut. 14. & 70. Ald. Beta quæ eſt quædam herba cito Solis ardore deficiens, vel genus oleum viliſſimum. Idcirco &c. Hic promittit liberationem. Et circa hoc, duo facit Primo, eorum liberationem, inebriamini & non à vino. Sed amaritudinem pœnarum. Thren. 3. Repleuit me amaritudinibus, inebriauit me abſinthio. Qui pugnauit. In exitu de Ægypto. Exod. 14. Dominus enim pugnauit pro vobis. Secundo, hoſtium punitionem & ponam illum [dixerunt animæ tuæ incuruare] ſub poteſtate noſtra, adeo te vilem tractantes, ſicut lutum, quod conculcatur. Pſal. 93. Populum tuum domine humiliauerunt, & hæreditatem tuam vexauerunt.

CAP. LII.

COnſurge conſurge, induere fortitudine tua Sion. Induere veſtimentis gloriæ tuæ Hieruſalem ciuitas ſancti, quia non adiiciet vltra vt pertranſeat per

te

te incircunciſus & immundus. Excutere A de puluere, conſurge, ſede Hieruſalem. Solue vincula colli tui captiua filia Sion, quia hæc dicit Dominus. Gratis venundati eſtis, & ſine argento redimemini. Quia hæc dicit Dominus Deus. In Ægyptum deſcendit populus meus in principio vt colonus eſſet ibi, & Aſſur abſque vlla cauſa calumniatus eſt eum. Et nunc quid mihi eſt hic, dicit Dominus: Quoniam ablatus eſt populus meus gratis. Dominatores eius inique agunt, dicit Dominus, & iugiter tota die nomen B meum blaſphematur. Propter hoc, ſciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipſe qui loquebar, ecce adſum. Quam pulchri ſuper montes pedes annuntiantis & prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis ſalutem, dicentis Sion, regnabit Deus tuus. Vox ſpeculatorum tuorum. Leuauerunt vocem, ſimul laudabunt: quia oculo ad oculũ videbunt, cum conuerterit Dominus Sion. Gaudete, & laudate ſimul deſerta C Hieruſalem: quia conſolatus eſt Dominus populum ſuum, redemit Hieruſalem. Parauit Dominus brachium ſanctum ſuum in oculis omnium gentium, & videbunt omnes fines terræ ſalutare Dei noſtri. Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere. Exite de medio eius, mundamini qui fertis vaſa Domini. Quoniam non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis. Præcedet enim vos Dominus, & congregabit vos Deus Iſrael. Ecce intelliget ſeruus meus, exaltabitur & eleuabitur & ſublimis erit D valde. Sicut obſtupuerunt ſuper te multi, ſic inglorius erit inter viros aſpectus eius, & forma eius inter filios hominum. Iſte aſperget gentes multas, ſuper ipſum continebunt reges os ſuum. Quia quibus non eſt narratum de eo viderunt, & qui non audierunt, contemplati ſunt.

Hic excludit tertium impedimentum liberationis, quod poterat dubitari, & ex inopia rerum promittens eis gratuitam liberationem. Et diuiditur in duas partes. Primo enim, prædicit liberationem Iudæorum à Babyloniis. Secundo, liberationem gentium à peccatis ibi [Ecce intelliget & cæt.] Circa primum duo. Primo, prædicit liberationem. Secundo, liberationis ordinem ibi. [Parauit Dominus & cætera.] Circa primum, tria. Primo, promittit liberationem gratuitam. Secundo, aſſignat liberationis cauſam ibi. [Quia hæc dicit Dominus Deus &c,] Tertio, indicit liberatis lætitiam ibi. [Quam pulchri, &c.] Promittitur autem eis liberatio, tribus modis. Primo ab oppreſſione hoſtium quantũ ad bona quæ recuperauerũt [conſurge] à debilitate, qua hoſtibus reſiſtere non poteras. Et ideo dicit [induere fortitudine] ſicut armis militaribus [Sion] in qua erat arx ad defenſionem ciuitatis [conſurge] à miſeria quam incurriſti, ſpoliantibus hoſtibus. Et ideo dicit [induere veſtimentis gloriæ tuæ] gloria ciuitatis eſt frequentia ciuium; pulchritudo viarum, opulentia rerum. Baruch. 5, Exue te Hieruſalem ſtola luctus & vexationis tuæ, & induere decorem & honorem, quæ à Deo eſt tibi ſempiternæ gloriæ. Et quantum ad hoſtes quos euaſerunt [quia non adijciet vt tranſeat] quaſi vaſtans addominans [incircunciſus] quantum ad hoſtes gentiles. Immundus. Quantũ ad proditores ex eodem populo. Apocalypſis vigeſimo primo. Non intrabit in eam aliquid coinquinatum. Secundo, promittit liberationem à vilitate inhabitantium, quia derelicti ſunt de pauperibus terræ ſicut dicitur 4. Reg. vlt. & Hier. vlt. [Excurere de puluere] vilitatis [conſurge] reſiſtens aduerſarius tuis, & tunc deinde [ſede quieta. 1. Reg. 2. Suſcitans de puluere egenum. Tertio promittit liberationem à detentione captiuorum, præcedens liberationis beneficium. [Solue vincula] ideſt exi de captiuitate. Leui 26. Confregi catenas ceruicium veſtrarum, vt ambularetis erecti. Et oſtendit liberationis modum. Quia hæc dicit Dominus. Gratis venundati eſtis. Quod dicit, nulla beneficia vobis præſtiterant, qui vos captiuauerunt [redimemini] à captiuitate Babylonis per Cyrum, Pſal. 24. Vendidiſti populum tuum ſine pretio. [Quia hæc dicit &c.] Hic aſſignat liberationis duas cauſas, ſcilicet calumniam populi, & blaſphemiam Dei. Et primo, allegat calumniam. In Ægypto, in principio. In patribus Gen. 46. & 47. [vt colonus] & ita aliquod ius habebant opprimendi eos ex beneficijs immenſis [Et Aſſur] ſub quibus etiam Chaldæi includuntur. Abſque vlla cauſa, Nulla beneficia eis præſtans. Si ergo liberationẽ abegit. Quid mihi eſt, ideſt quid impedit quod modo non liberem Hieruſalem? Secundo ſententiam pronuntiat. Quia ablatus eſt. De terra ſua [Dominatores] qui ſibi dominium vſurpauerunt, ſcilicet Chaldæi [Et] quam. Iugiter blaſphematur. Quaſi non poſſim populum meum liberare. Eze. 36. Sanctificabo nomen meum magnum, quod pollutum eſt inter gentes Propter hoc in die illa. Liberationis. Qui loquebar. Promittes Adſum ad explendum. Baruch. 3. Poſt hæc in terris vſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. Heb. 1. Multifariè multiſque modis, olim Deus loquens patribus in prophetis, nouiſſime diebus iſtis locutus eſt nobis in filio, ſi exponatur myſtice de aduentu Chriſti. [Quam pulchri &c.] Hic indicit liberatis lætitiam. Et primo, deſcribit lætitiam, quantum ad receptionem nuntiorum qui venientes de Chaldæa eam nuntiauerunt [pulchri] quia pulchrum & delectabile erat populo, talia annuntiantes audire. Super montem. Vt multi audiant Prædicantis. Publice. Pacem à Cyro reſtitutam [bonum] ſubſidii promiſſi [ſalutem] à captiuitate [regnabit] quia vltra tantum Deus in te regnabit, quia ipſum coles in templo reparato. Secundo, deſcribit lætitiam quantum ad inſpectionem ſpeculatorum, qui inde redeuntes videbant, ponens exultationis vocem. E [Vox] lætitiæ reſonabit Act. 4. Vnanimiter eleuauerunt vocem ad Deum. Et lætitiæ rationem [quia oculo.] quaſi oculis ſuis videbunt captiuos venientes, ſupra 33. Oculi tui videbunt Hieruſalem, præceptorem tuum. Tertio, quantum ad aduentum captiuorum [gaudete] ſupra 35. Lætabitur deſerta & exultabit ſolitudo. Nota ſuper illo verbo. [Induere veſtimentis.] Quia ſancti habent veſtimenta virtutum de quibus gloriantur. Et iſta primo ſunt ad protegendum, infra. 61. Induit me dominus veſtimentis ſalutis & indumento iuſtitiæ circundedit me. Secundo, ad calefaciendum Prouerbiorum vltim. Non timebit domui ſuæ à frigoribus niuis, omnes enim domeſtici eius veſtiti duplicibus. Tertio, ad ornandum. Apoc. tertio. Veſtimentis

albis induaris, vt non appareat confusio nuditatis tuæ. A Hæc vestimenta. Primo, debent esse candida in honestate operis. Ecclesiast. nono. Omni tempore vestimenta tua sint candida. Secundo, munda in rectitudine intentionis, supra nono. Vestimentum mistum sanguine, erit in combustionem & cibus ignis. Tertio, odorifera per famæ diuulgationē. Canticor. quarto. Odor vestimentorum tuorum, sicut odor thuris. Item, super illo verbo Solue vincula. Nota, quod sunt vincula à quibus soluit Deus Primo mundæ solicitudinis. Iob trigesimonono. Quis dimisit onagrum liberum & vincula eius quis soluit? Secundo, carnalis amoris. Ecclesiastici. 7. Inueni amariorem morte mulierem, & vincula eius plena sunt dolo. Tertio, peruersæ actionis Psal. 106. Eduxit eos de tenebris & vmbra mortis, & vincula eorum disrupit. Quarto, prauæ consuetudinis supra. 5. Væ qui trahitis iniquitatem ad iniquitatem, & quasi vinculum plaustri peccatum. Item, sunt vincula à quibus Deus non soluit. Primo, charitatis. Osee. 11. In funiculis charitatis traxi eos. Secundo, diuinæ legis. Hierem. 2. A sæculo confregisti iugum. Tertio diuinæ instructionis Ecclesiastici 6. Subiice humerum tuum & porta illam, & ne accederis in vinculis eius. Parauit Dominus &c.] Hic exequitur liberationis ordinem. Et primo, ponit manifestum Dei auxilium. Brachium, scilicet virtutem suam, quam omnes in hoc facto aduertere potuerunt. Psalm. 97. Viderunt omnes fines terræ, salutare Dei nostri. Secundo, indicit captiuis egressum. Recedite. Scilicet de Babylonia. Pollutum. Nolite inter eos pollutos conuersari. Apocalyp. C decimo octauo. Exite de illa populus meus. Tertio, egrediendi modum quantum ad puritatem. Mundamini. Sacerdotes, quantum ad securitatem. In tumultu exibitis. Scilicet belli, sicut de Ægypto, quantum ad adductorem. Præcedet. Quasi dux: & congregabit. Quasi pastor Ezech. trigesimosexto. Tollam quippe vos de gentibus, & congregabo vos de vniuersis terris & reducam vos in terram vestram. Ecce intelligit & cætera. Hic prædicit liberationem gentium à seruitute peccati, per filium Dei factam. Et primo, describit liberationem, quantum ad gloriæ eminentiam. Intelligit, Quantum ad sapientiæ plenitudinem. Seruus. Secundum naturam assumptam. Christus. Philip. 2. Formam serui accipiens. Prouerb. 4. Acceptus est Regi minister intelligens. Exaltabitur. Quantum ad virtutum operationem... Psalm. 20. Exaltare Domine in virtute tua. Eleuabitur. Quantum ad ascensionem. Psal. octauo. Quoniam eleuata est magnificentia tua, super cœlos. Ephe. 4. Qui descendit ipse est, & qui ascendit. Et sublimis. Sedens ad dexteram patris supra. 4. Erit germen domini in magnificentia & gloria, & fructus terræ sublimis. Et quantum ad passionis ignominiam Sicut enim obstupuerunt. Exemplis, miraculis, & doctrinis. Matth. 12. Stupebant omnes turbæ super doctrina eius, & miraculis, quæ faciebat. Inglorius erit. In passione, & forma, spiritus sui decor. Psalm. 21. Ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Secundo, prædicit liberationem, quantum ad peccatorum remissionem [iste asperget] asperſione sanguinis, & aqua baptismi: quantum ad ipsius venerationem [super ipsum tacentes] ad auscultandum [non præsumentes] ad secreta ipsius tractandum. Iob. 36. Principes cessabant loqui. Et quantum ad veritatis cognitionem [quia quibus] scilicet gentibus [non erat] per prophetas [videbunt] corde [audierunt] ipsum personaliter prædicantem, infra. 65. Ecce ego ad gentes quæ nesciebant me, & quæ non inuocabant nomen meum.

CAP. LIII.

QVis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatum est? Et ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti. Non est species ei, neque decor. Et vidimus eum & non erat aspectus, & desiderauimus eum, despectum, nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem. Et quasi absconditus vultus eius, & despectus, vnde nec reputauimus eum. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Et nos putauimus eum, quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos, quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit, & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrûm. Oblatus est, quia ipse voluit, & non aperuit os suum. Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. De angustia, & de iudicio sublatus est. Generationem eius, quis enarrabit? Quia abscissus est de terra viuentium. Propter scelus populi mei, percussi eum. Et dabit impios pro sepultura, & diuites pro morte sua, eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius, & Dominus voluit conterere eum in infirmitate. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum, & voluntas Domini in manu eius dirigetur. Pro eo quod laborauit anima eius, videbit & saturabitur. In scientia sua iustificabit ipse iustus seruos meos multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, & cum sceleratis reputatus est. Et ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogauit.

Hic incipit ponere remedia, contra dicta impedimenta.

Et primo, contra peccatum promittit Christi passionem. Secundo, contra depressionem promittit exaltationem, cap. 54. [Lauda sterilis &c.] Tertio contra paupertatem gratuitam rerum fruitionem ibi [Omnes sitientes &c.] Circa primum, duo.

Primo, ostendit altitudinem mysterii, quia nec auditui facile creditur [auditui] de his, quæ de Christo à te audiuimus. Abacuch. 2. Domine audiui auditum

tuum

tuum & timui. Nec facile videtur. [& brachium] scilicet filius Dei, Dei virtus Iob. 39. Si habes brachium sicut Deus: Secundo, prosequitur ordinem facti. Et primo proponens similitudinem, quantum ad ipsius exaltationem. [Et ascendet] ex ventre matris nascendo, ex morte resurgendo, de mundo in cœlum ascendendo, & in fidem gentium [sicut virgultum] quod in altum crescit, & in altum multiplicatur, supra. 11. Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. Et quantum ad ipsius humanitatem [& sicut radix de terra sitienti.] idest, de terra sine humore quæ præ siccitate indecora videtur, sic etiam ipse ortus est de matre absque virili humore. Apocalyp. vltimo. Ego sum genus & radix Dauid. Secundo, ponit similitudinis expositionem, ibi. [Non est, &c.] Et primo, quantum ad humiliationem. Secundo, quantum ad exaltationem, ibi [de angustia &c.] Circa primum, duo. Primo, describit Christi humilitatem. Secundo, humiliati mansuetudinem, ibi. [Oblatus est & cæt.] Circa primum, tria. Primo, describit humilitatis officium. Secundo, humiliati contemptum, ibi [Et quasi absconditur &c.] Tertio humiliationis fructum, ibi. [Ipse autem vulneratus &c.] Circa primum duo.

Primo, ostenditur eius humilitas quantum ad absconsionem maiestatis [non est ei species] quantum ad affluentiam interiorum bonorum [neque decor] quantum ad affluentiam exteriorum. Species enim proprie respicit pulchritudinem, quantum ad commensurationem membrorum, sed decor, quantum ad conuenientiam coloris & aliorum circumadiacentium. Habebat C si quidem speciem. Quia speciosus forma præ filiis hominum, sed latebat propter infirmitatem assumptam. Habebat decorem, quia Fortitudo & decor indumentum eius. Prou. vlt. Sed latebat propter paupertatem seruatam, vnde Cant. 2. Sonet vox tua in auribus meis, vox enim tua dulcis & facies tua decora. Et ideo, nos qui tunc increduli, & postea conuersi, in quorum persona loquitur [vidimus eum] corporaliter, [& nō erat aspectus] magnificus, secundum quod dicitur, quod species Priami digna est imperio. Secundo, ostenditur eius humilitas, quantum ad ostensionem infirmitatis [& desiderauimus eum] cum desiderio expectantes quasi magnum redemptorem. Aggei secundo. D Ecce veniet desideratus cunctis gentibus. Et in dignitate contra quod [vidimus eum despectum [inglorium [nouissimum virorum] propter turpissimum genus. mortis. Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum Mugnum etiam in prosperitate, contra quod inuenimus eum [virum dolorum] quasi miserum & doloribus plenum. Thren. 1. O vos omnes qui transitis per viam, attendite & videte, si est dolor sicut dolor meus. Magnus etiam in potestate, contra quod, inuenimus eum. Scientem infirmitatem. Per experimentum, secundo Corinthiorum, vltimo. Nam & crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei. Et quasi absconditus, & cætera. Hic ostendit humiliati contemptum. Et primo, quantum ad maiestatem absconsam in subtractione honoris. Quasi absconditus. Latens maiestas sub infirmitate carnis [Vnde nec reputauimus eum] debitum honorem non impendendo, supra quadragesimo quinto. Vere tu es Deus absconditus. Secundo, quantum ad infirmitatem ostensam, ponens infirmitatis signum [vere] sicut verus homo [languores] infirmitates, sicut famem, sitim [tulit] sustinuit [dolores] sensibiles in passione, & tristitiam [vel languores] peccata abstulit à nobis, vel loco nostri, pœnas sustinuit, primæ Petri, secundo. Peccata nostra pertulit, super lignum. Ponens etiam contemptum. Et non reputauimus eum, quasi leprosum

A Immundum, & peccatorem, & ideo. Percussum à Deo. Pro peccatis suis, quantum ad pœnas, & Humiliatum. Quantum ad ignominiam. Iob. vigesimo secundo. Propter malitiam tuam plurimam; & infinitas iniquitates tuas. Item; nota super illo verbo. [brachium Domini cui reuelatum est.] Quia Christus est brachium.

Primo, ad flagellandum dæmones. Psalmo 88. In brachio virtutis tuæ, dispersisti inimicos tuos. Secundo, ad supportandum debiles, supra 4. In brachio suo leuabit agnos. Tertio, ad defendendum fideles. Sapientiæ quinto. Dextera sua reget eos. Item, super illo verbo [virgultum] Quia Christus est virga. Primo, ad percutiendum. Numer. 23. Orietur stella ex Iacob & consurget virga de Israel & cætera. Secundo, B ad sustentandum. Psalm. Vigesimo secundo. Virga tua, & baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Tertio, ad dirigendum. Psalmo 44. Virga directionis, virga regni tui. Item, super illo verbo. Radix de terra. Quia Christus est radix. Primo, propter absconsionem Eccl. 1. Radix sapientiæ cui reuelata est.

Secundo, propter nutrimenti ministrationem. Hier. 17. Erit tanquam lignum, quod ad humorem mittit radices. Tertio, propter totius arboris sustentationem Rom. 11. Non tu radicem portas. Ipse autem vulneratur, & cæt. Hic ponit humiliationis; siue passionis fructum. Et primo, assignat rationem mouentem. Ipse autem. Non sicut putauimus. Sed vulneratus. Spinis, clauis, lancea. Propter iniquitates nostras. Tollendas. Attritus. Flagellis, alapis. Vel [vulneratus] quantum ad id, quod dicit percussum. Attritus. Quantum ad id, quod dicit, humiliatum. Thren. 4. Spiritus oris nostri Christus Dominus, captus est, in peccatis nostris. Secundo, ostendit vtilitatem consequentem in reconciliatione pacis, disciplina pacis. Idest, ipse pro nobis disciplinam correctionis sustinuit per quam pacem, habemus accessum ad Deum. Rom. 5. Si enim cum inimici essemus reconciliari sumus Deo per mortem filii eius, multo magis reconciliari, salui erimus in vita, &c.

Et in restitutione perditæ sanitatis [liuore] quem ex virgis habuit, primæ Pet. 2. Cuius liuore sanati estis. Psalm. 102. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. Tertio, ostendit necessitatem imminentem ex parte nostra quia omnes infirmi. Vnde omnes medico indigent, & nullus alius sufficiens remedium præbere poterat. Rom. 2. Non enim est distinctio, omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Omnes nos, quasi oues. Primæ Petri 2. Eratis aliquando, sicut oues non habentes pastorem. Oblatus est, &c. Hic ostendit, patientis mansuetudinem. Et primo, proponit ipsam mansuetudinem. Et primo, quantum ad voluntariam sui oblationem [oblatus est] Deo, scilicet patri pro nobis hostia quoniam ipse voluit. Psalm. 53. Voluntarie sacrificabo tibi. Ioannis 10. Ego pono animam meam, & iterum sumo eam. Nemo tollit eam à me ipso. Secundo, quantum ad patientem passionem, & Non aperuit os suum. Quasi contradicens & contendens, vnde etiam coram Herode nihil respondit Luc. 22.

Secundo, ponit similitudinem. Sicut ouis ad occisionem. Quia sine resistentia occisus, & Quasi agnus. Sine contradictione iniuriam passus. Hierem. 12. Ego quasi agnus, qui portatur ad victimam. Item, notandum super illo verbo [nouissimum] Quia Christus fuit nouissimus. Primo, propter doloris acerbitatem. Threnorū 3. O vos omnes qui transitis per viā, attendite & videte, si est dolor, sicut dolor meus. Secundo,

propter mortis turpitudinem. Sapientiæ secundo. Morte turpissima condemnemus eum. Tertio, propter impositi criminis magnitudinem. Prouerbiorum trigesimo. Stultissimus sum virorum, & sapientia hominum non est mecum. Item, super illo verbo [virum dolorum] quod Christus fuit plenus doloribus. Primo, propter morbi acerbitatem supra, primo. A planta pedis, vsque ad verticem non est in eo sanitas. Secundo, propter gratiarum effusionem Ioannis primo. De plenitudine eius nos omnes accepimus, gratiam, pro gratia &c. Tertio, propter nostram obligationem, secundæ Corinth. quinto. In hoc Christus mortuus est, vt iustificati per gratiam ipsius, & cæt. [De angustia &c.] Posita humilitate passionis, hic incipit ponere exaltationis gloriam, quæ est passionis præmium, sicut dicitur Phil. secundo. Propter quod, Deus exaltauit illum. Et primo, quantum ad euasionem periculorum. Secundo, quantum ad vltionem hostium, ibi. [Et dabit impios &c.] Tertio quantum ad iustificationem hominum, ibi. [Si posuerit, &c.] Quarto, quantum ad victoriam rebellium, ibi. [Ideo dispertiam &c.] Circa primum duo ponit. Primo ponit præmium. [De angustia] passionis. [De iudicio] iniusto, quo ab aliis iudicatus est [sublatus est] in resurrectione Prouerbiorum. 11. Iustus de angustia liberatus est. Secundo, ponit meritum, ponens patientis dignitatem, vt ex conditione pœnæ meritum passionis pensetur. [Generationem] æternam qua de patre, sine matre, vel temporalem qua de matre, sine patre [quis] quasi dicat, nullus naturali ratione, & si aliqualiter inspiratione diuina. Ecclesiast. 43. Quis vidit eum, & enarrabit? ponens etiam illatam passionem [quia abscissus est] per mortem à Iudæis [de terra viuentium] de hac vita. Hierem. 11. Venite mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium. Ponens etiam ex parte Dei patris, passionis acceptationem [Propter scelus percussi] idest percuti permisi [& dabit impios, &c.] Hic ponit secundum scilicet vindictam persequentium. Et primo, ponit præmium. [Et dabit impios] Iudæos in manu Romanorum [pro sepultura,] quia ipsum in sepulchro custodiri fecerunt. Secundo, ponit meritum, quantum ad vitæ innocentiam [eo quod iniquitatem non fecit] quantum ad peccatum operis. Neque dolus in ore. Quantum ad peccatum oris. 1. Pet. 2. Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Et quantum ad mortis obedientiam. Et dominus. Pater voluit. Et ipse obediens fuit patri, vsque ad mortem 1. Corint. 1. Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Si posuerit, &c. Hic ponit tertium scilicet quod per ipsum completa est hominum iustificatio. Et primo, ponit præmium contra mortis dolorem. Si posuerit. Propria voluntate. Ioann. 10. Ego pono animam meam. Videbit semen longæuum. Vsque ad finem mundi filios sibi regenerari, ex vittute mortis eius. Ioan. 12. Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit ipsum solum manet. Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert, & Voluntas dirigetur. Implebitur. In manu. In opere eius, primæ Thessalonicen. quarto. Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra. Et contra doctrinæ laborem. [Pro eo quod laborauit] prædicando, & discurrendo, [Videbit] gentes ad se conuersas [& saturabitur.] quasi habens, quod intendit. Ioan. quarto. Cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Secundo, ponit meritum, quantum ad exercitium prædicationis. In scientia. Idest doctrina. Rom. quinto. Iustificati gratis ex fide. Ioannis. 6. Domine ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes. Et quantum ad tormentum mortis Iniquitates. Idest pœnas pro iniquitatibus, supra quadragesimo quinto. Ego feci, ego feram. Ideo dispertiam, & cæt. Hic ponit quartum, scilicet victoriam de hostibus. Et primo, ponit hostium subiectionem. Ideo dispertiam. Quasi partem suam ei dabo. Plurimos. Qui credent in ipsum & spolia fortium, Idest captiuatos à dæmonibus. Diuidet Discipulis suis, diuersos diuersis gentibus præponens. Osee. 13. Ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis. Psalm. 67. Rex virtutum dilecti dilecti, & speciei domus diuidere spolia. Secundo ponit subiectionis rationem, quantum ad mortem [pro eo quod tradidit & quantum ad genus mortis & cum sceleratis. Luc. 23. Et crucifixi sunt cum eo duo nequam. Psalm. 97. Extimarus sum cum descendentibus in lacum. Tertio, subiectorum saluationem. Non enim quasi tyrannus sibi subdit ad vexandum, sed ad saluandum. [Et ipse peccata multorum] efficienter quamuis omnium sufficienter [tulit] abstulit, & [pro transgressoribus orauit.] Luc. vigesimotertio. Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.

CAP. LIV.

LAuda sterilis quæ non paris, decanta laudem & hinni, quæ non pariebas, quoniam multi filii desertæ magis quam eius, quæ habebat virum, dicit Dominus. Dilata locum tentorii tui & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas. Longos fac funiculos tuos, & clauos tuos consolida. Ad dexteram enim & ad læuam penetrabis, & semen tuum gentes hæreditabit & ciuitates desertas inhabitabit. Noli timere, quia *non* confunderis, neque erubesces. *Non* enim te pudebit, quia confusionis adolescentiæ tuæ obliuiscetis, & opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis amplius. Quia dominabitur tui qui fecit te, Dominus exercituum nomen eius, & redemptor tuus sanctus Israel, Deus omnis terræ vocabitur. Quia vt mulierem derelictam, & mœrentem spiritu vocauit te Dominus, & vxorem ab adolescentia abiectam. Dixit Deus tuus. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magis congregabo te. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui. Dixit redemptor tuus Dominus. Sicut in diebus Noe istud mihi est, cui iuraui ne inducerem aquas diluuii vltra supra terram, sic iuraui vt non irascar tibi & non increpem te. Montes enim commouebuntur & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te & fœdus pacis meæ non mouebitur. Dixit miserator tuus Dominus. Paupercula tempestate conuulsa absque vlla consolatione, ecce ego sternam per ordinem

lapides

lapides tuos, & fundabo te in saphiris. Et ponam iaspidem propugnacula tua, & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles. Vniuersos filios tuos doctos à Domino, & multitudinem pacis filiis tuis, & in iustitia fundaberis. Recede procul à calumnia, quia non timebis à pauore, quia non appropinquabit tibi. Ecce accola veniet, qui non erat mecum, aduena quondam tuus adiungetur tibi. Ecce ego creaui fabrum sufflantem in igne prunas, & proferentem vas in opus suum, & ego creaui interfectorem ad disperdendum. Omne vas quando fictum est, contra te non dirigetur, & omnem linguam resistentem tibi in iudicio iudicabis.

Hic contra rerum deiectionem, promittit exaltationis remedium. Et primo, promittit multitudinem contra paucitatem. Secundo, honoris restitutionem, contra confusionem, ibi. [Noli timere &c.] Tertio, prosperitatem, contra pristinam aduersitatem, ibi [Paupercula &c.] Circa primum, tria. Primo prædicit filiorum multitudinem indicens gratiarum actionis laudem. [O sterilis] Hierusalem [quæ non paris] quia derelicta & deserta [lauda] Deum pro concessis beneficiis. Laudantium iucunditatem [decanta laudem] Est enim canticum, mentis exultatio in vocem prorupta, ex iucunditatis magnitudine [hinni] in modum equi præ magnitudine vocem ad exprimendum formare non potens. Hier. 31. Exulta in lætitia Iacob. Psal. 149. Deo nostro sit iucunda, decoraque laudatio. Et promittens filiorum multitudinem [quoniam multi] quasi magis multiplicabuntur filij tui quamuis sis deserta, quam illarum ciuitatum, quæ viros habent ad generandum 1. Reg. 2. Donec sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios infirmata est. Secundo, exhortatur ad loci ampliationem sub metaphora tentorij. [Dilata] locum, quantum ad solum quo extenditur [pelles] quibus tegitur. [Funiculos] quibus paxilli ligantur [clauos] quibus tabulæ coniunguntur, vel ipsos paxillos. Et hæc leguntur fuisse in tabernaculo fœderis. Exod. 26. & 36. Ac præ multitudine hominum oportet maiorem habitationem quærere, quam sit terra promissionis. Tertio, prædicit exhortationis impletionem [ad dexteram enim] quasi vndique te dilatabis quod impletum fuit tempore Machabæorum, quando appositæ fuerunt quædam ciuitates de regione Samariæ & de aliis, regno Iudæorum Gen 24. Possideat semen tuum portas inimicorum suorum. Noli timere &c. Hic promittit pristini honoris restitutionem, contra confusionem, quam prius sustinuerant. Secundo, promissionis firmitatem [sicut in diebus Noe [Circa primum, duo facit. Primo, promittit pristinæ confusionis obliuionem: non confunderis. Interius. Non erubescès. Exterius. Pudebit. Ex consideratione tuæ turpitudinis. Obliuiscèris. Præ abundantia gloriæ. Adolescentiæ. Quando peccasti in deserto. Viduitatis, quando fuisti à Deo separata in captiuitate Babylonis; supra. 45. Non confundemini neque erubescetis. Sopho. 3. In die illa non confunderis super omnibus adinuentionibus tuis. Secundo, promittit pristini honoris restitutionem. Et primo, ponit restitutionem, quantum ad dominium. Quia dominabitur. Et quantum ad coniugium [mulierem derelictam.] Hierem. 3. Si dimiserit vir vxorem suam

A & aliam duxerit, & recedens duxerit virum alterum, nunquid reuertetur ad eum vltra? Secundo, promittit honoris ampliationem, quantum ad honorum multitudinem [Dixit Deus, in modico] passa es respectu eorum quæ tibi miserando tribuam. 2. Corint. 4. Id enim quod in præsenti est, nomen tantum est. Et quantum ad Dei timorem [in momento] quasi dicat, breui tempore iram meam sensisti respectu eius quo tui miserebor. [Hæc autem, omnia quæ dicta sunt, mystice exponuntur de vocatione gentium, quia gentilitas prius sterilis, postmodum multos filios congregauit secundum. Glossam [Sicut in diebus, &c.] Hic ostendit promissionis multitudinem, [Iuraui] idest firmiter statui, si tamen in præceptis meis permanseris

B Genesis. 9. Statuam pactum meum vobiscum & cum semine vestro post vos.

Secundo, ex creaturarum stabilium operatione. [Montes enim] quod dicit facilius est montes & colles immutarii, quam verba mea cessare, vel per montes & colles, mundi potentes. Psal. 45. Non timebimus dum turbabitur terra. Nota super illo verbo [lauda sterilis.] Quia est sterilitas. Primo, peruersæ actionis. Iob. 15. Congregatio hypocritæ sterilis. Secundo, sacræ contemplationis. Genes. 29. Rachel erat sterilis. Tertio. Temporalis tribulationis supra. 49. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis. Item, nota super illo verbo [dilata tentorium] Quia dilatandum est cor.

Primo, propter hospitis magnitudinem. Hierem.

C 23. Numquid non cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus. Secundo, propter munerum multitudinem, infra. 60. Videbis & affluues & dilatabitur cor tuum. Tertio, Propter viæ expletionem. Psal. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri. Item nota super illo verbo [in miserationibus magnis] Quia misericordiæ futuræ magnæ sunt Primo, intrinsecæ Ro. 8. Existimo quod non sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Secundo, quia æternæ. 2. Cor. 4. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna. Tertio quia perfectæ. Luc. 1. Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quarto, quia in plures extensæ. Luc. 14. Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos. Quinto, quia integræ. Apoc. 20. Absterget Deus omnem lachrymam ab oculis sanctorum.

D Pauperçula &c. Hic promittit prosperitatem, contra aduersitatem. Et commemorat aduersitatem pristinam Pauperçula. Hierusalem spoliata bonis. Tempestate. Aduersitate, supra 18. Ad gentem conuulsam & dilaceratam mittam te. Secundo, promittit prosperitatem futuram, & quantum ad affluentiam bonorum proponens metaphoram. [Ecce ego sternam] quasi in pauimento lapides pretiosos, significans homines virtutibus eminentes [per ordinem] vnumquemque in ordine suo. Et explanans ipsum, quantum ad scientiæ diuinæ doctrinam [vniuersos doctos.] Hier. 31. Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam. Quantum ad pacis abundantiam [multi-

E tudinem] Psalm. 117. Pax multa diligentibus legem tuam. Et quantum ad operum iustitiam [in iustitia] supra 51. Sion in iudicio redimetur, & reducent eam in iustitiam. Secundo, quantum ad carentiam malorum promittès. Primo periculorũ euasionem [recede,] idest recedes, quia calumniã non patieris. Ps. 71. Humiliabit calumniatorem. Secundo. Extraneorum occasionem. [Ecce accola,] quia multi adhæserũt de gentibus exeũtibus de captiuitate infra. 56. Non dicat filius aduenæ, qui adhæret Domino dicens, separatione diuidet me dominus à populo suo. Tertio. Promittens hostium destructionẽ. [Ecce ego] Et primo ostendit promittentis

poteſtatem proponens ſimilitudinem [fabrum] perſecutorem qui ſufflat in ignem tribulationis vaſa contraria ſecundum voluntatem ſuam. Iob. 41. Halitus eius prunas ardere facit, & flamma de ore eius egreditur. Et exponens ipſum. [Ego creaui] 1. Reg. 2. Dominus mortificat, & viuificat. Secundo, ponit promiſſionem. [Omne vas] ideſt omnem filium diſſipabit, quantum ad impugnantes verbis ſupra. 49. Et erunt, quaſi non ſunt.

CAP. LV.

HÆc eſt hæreditas ſeruorum Domini, & iuſtitia eorum, apud me dicit Dominus. Omnes ſitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum properate, emite & comedite. Venite, emite abſque argento, & abſque vlla commutatione vinum, & lac. Quare appenditis argentum non in panibus, & laborem veſtrum non in ſaturitate? Audite audientes me, & comedite bonum, & delectabitur in craſſitudine anima veſtra. Inclinate aurem veſtram, & venite ad me audite & viuet anima veſtra, & feriam vobiſcum pactum ſempiternum, miſericordia Dauid fidelis. Ecce teſtem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. Ecce gentem quam neſciebas vocabis, & gentes quæ non cognouerunt te, ad te current propter Dominum Deum tuum, & ſanctum Iſrael, quia glorificauit te. Quærite Dominum dum inueniri poteſt, inuocate eum dum prope eſt. Derelinquat impius viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas, & reuertatur ad Dominum, & miſerebitur eius, & ad Deum noſtrum, quoniam multus eſt ad ignoſcendum. Non enim cogitationes meæ, cogitationes veſtræ, neque viæ meæ, viæ veſtræ dicit dominus. Quia ſicut exaltantur cœli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à viis veſtris & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris. Et quomodo deſcendit imber, & nix de cœlo, & illuc vltra non reuertitur ſed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat ſemen ſerenti, & panem comedenti, ſic erit verbum meum quod egredietur de ore meo. Non reuertetur ad me vacuum, ſed faciet quæcunque volui, & proſperabitur in his ad quæ miſi illud. Quia in lætitia egrediemini, & in pace deducemini. Montes & colles cantabunt coram vobis laudem & omnia ligna regionis plaudent manu. Pro ſaliuncula aſcendet abies, & pro vrtica creſcet myrtus. Et erit dominus nominatus in ſignum æternum; quod non auferetur.

A Hic adhibet tertium remedium, promittens eorum abundantiam contra priſtinam penuriam. Et diuiditur in duas partes. In prima, ponit promiſſionem. In ſecunda, oſtendit promiſſionis firmitatem, ibi [Et quomodo deſcendit, &c.] Circa primum, tria facit. Primo, oſtendit eorum, quibus promittitur, conditionem [hæc eſt hæreditas] ideſt hæc quæ ſequuntur, debentur ſeruis domini, qui ei filii ſunt, quaſi hæreditario iure, [& iuſtitia] quaſi merces. Secundo proponit promiſſionem, promittens fructuum copiam in neceſſariis. [Omnes ſitientes] ideſt vos ex Iudæis, qui prius præ inopia famientes eratis [emite] ſine precio [comedite] panem, & alia neceſſaria. Io. 17. Si quis ſitit veniat ad me, & bibat, & de ventre eius
B fluent aquæ viuæ. Et delitiis [venite emite] quaſi ac ſi emeritus accipite, abſque argentis ideſt minus quam iuſto precio [vinum, & lac.] Can. 5. Bibi vinum meum cum lacte meo. Et commemorans priſtinam inopiam. [Quare appenditis] quaſi dicat, quare hactenus argentum dabatis [& panem emere non poteratis? Aggei. 1. Seminaſtis multum, & intuliſtis parum. Hæc autem myſtice exponuntur de aqua diuinæ ſapientiæ, quæ gratis ſitientibus datur, ſecundum gloſſam. Tertio indicit præparationem ad conſequendum dictam promiſſionem. [Audite audientes] Et primo, excitat attentionem. Secundo, ponit exhortationem. [Quærite dominum] Excitat autem attentionem triplici promiſſione. Primo, promittens attendentibus
C bonorum copioſam fruitionem [comedite] ideſt reficiam vos diuerſis bonis, ſi me audiatis [in craſſitudine quantum ad copiam, ſupra. Primo. Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Secundo, promittens mortis euaſionem [inclinate.] Pſalm. 118. In æternum non obliniſcar iuſtificationes tuas, quia in ipſis viuificaſti me. Tertio, promittens poteſtatem. Et feriam pactum ſempiternum. Sicut Dauid veras promiſſiones feci, vt in ſempiternum ſemen ſuum permaneret, ſic & vobiſcum faciam. Secundo, explicat ipſam, oſtendens quid Dauid fecerit. [Ecce teſtem populis Ducem ac præceptorem gentibus.] Pſalm. 17. Populus quem non cognoui, ſeruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. Et quid eis facturus ſit, ſubdit. Ec-
D ce gentes vocabis. Ad præceptum tuum implendum. non tuis viribus. Sed propter Dominum. Supra. 46. Adorabunt propter Dominum, quia fidelis, & ſanctum Iſrael qui elegit te. Quærite Dominum & cætera. Hic indicit eis præparationem, ad conſequendam dictam promiſſionem. Et primo, dat temporis congruitatem quærendi diuinum conſilium. Quærite Dominum dum inueniri poteſt. Antequam aduerſitas, vel mors veniat. Secundo docet quærendi modum. Derelinquat impius. Peccans in Deum. Iniquus. Peccans in proximum, ſupra. 1. Auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis. Tertio, ponit reuerſionis fructum, ſcilicet miſericordiam & reuertatur, quoniam multus. Ideſt multiplicis miſericordiæ ad ignoſcendum. Ioel. 2. Conuertimini ad Dominum Deum
E veſtrum, quia benignus & miſericors eſt, patiens, & multæ miſericordiæ, & præſtabilis ſuper malitia Quis ſcit ſi conuertatur, & ignoſcat, & relinquat poſt ſe benedictionem? Quarto, excludit miſericordiæ impedimentum. Non enim cogitationes. Quod dicit vos impii, ego pius, vos vltionem cogitatis, ego miſericordiam. Ezechiel. 18. Numquid viæ meæ non ſunt aquæ domus Iſrael, & non magis viæ veſtræ prauæ ſunt? Ecce quomodo, & cætera. Hic oſtendit promiſſionis firmitatẽ. Et primo, ponit diuini verbi efficaciam. Ad me vacuum. Ideſt ſine fructu, Oſeæ. 6. Veniet, quaſi imber nobis temporaneus, & ſerotinus terræ. Secũdo, ponit

ponit continentiam quantum ad lætam remissionem A de Babylo. Quia in lætitia. Psalm. 104. Eduxit populũ suum in exultatione, & electos suos in lætitia. Quantum ad aliorum congratulationes montes, & colles Potentes, & populares, laudantes in vobis Dominum, vel est hyperbole. Terra vestra. Vestræ reuersioni congratulans. Quantum ad bonorum multiplicatam restitutionem. Pro saliuncula. idest, priora, pauca erant respectu futurorum. Aggei 2. Erit gloria domus eius nouissimæ, plus quam primæ. Saliuncula, à Saliendo dicta, quæ carduus leporinus dicitur. Tertio, ponit consequentem Dei gloriam. Et erit Deus nominatus. Vndique, & semper glorioſus pro liberatione vestra. In signum æternum. Ad quem confugient, sicut ad signum salutis, supra 49. Ecce ego leuabo ad gentes signum meum. Item, nota super illo verbo. Omnes sitientes venite ad aquas. Quod diuina doctrina, Primo dicitur aqua. Et hoc primo, quia infirmos sanat. Eccl. 15. Aqua sapientiæ potabit illum. Secundo, quia inquinatos mundificat. Ezec. 36. Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus iniquinamentis vestris. Tertio, quia sitientes satiat. Io. 4. Si quis biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Secundo, dicitur vinum. Et hoc primo, quia pungit arguendo, supra 1. Vinum tuum mistum est aqua. Secundo, quia incendit exhortando. Psa. 104. Eloquium domini inflammauit eum. Tertio, quia inebriat consolando, infra vlt. Inebriamini ab vberibus consolationis vestræ. Tertio, dicitur lac. Et hoc primo, propter pulchritudinem. Gen. penultimo. C Nepthalim ceruus emissus dãs eloquia pulchritudinis. Secundo, propter dulcedinem. Cant. 2. Sonet vox tua in auribus meis, vox enim tua dulcis. Tertio, propter sumendi facilitatem, primæ Petri primo. Quasi modo geniti infantes lac concupiscite.

altari meo, quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis; ait Dominus Deus qui congregat dispersos Israel. Adhuc congregabo ad eum congregatos eius. Omnes bestiæ agri venite ad deuorandum, vniuersæ bestiæ saltus. Speculatores eius cæci omnes nescierunt vniuersi, canes muti non valentes vana, dormientes, & amantes somnia, & canes impudentissimi nescierunt saturitatem. Ipsi pastores ignorauerunt intelligentiam. Omnes in viam suam declinauerunt, vnusquisque ad auaritiam suam à summo vsque ad nouissimum. Venite sumamus vinum & impleamur ebrietate, & erit sicut hodie, sic & cras, & multo amplius.

Hic postquam promiserat liberationem à malis, incipit promittere salutem in collatione bonorum. Et diuiditur in partes tres. In prima, ponitur salutis præparatio. In secunda, salutis promissio, cap. sexagesimo, [Surge illuminare &c.] In tertia, salutis collatæ multa discretio. capitulo 63. [Quis est iste, &c.] Prima, in duas. In prima, ponitur præparatio ex parte salutem suscipientis. In secunda, ex parte ipsius salutantis. cap. 56. [Ecce non est abbreuiata, &c.] Prima, in duas. In prima dat præparationis salubre consilium. In secunda, excludit inane remedium, ibi. [Clama ne cesses, &c.] Prima in duas. In prima, ponit consilii recipientium diuersitatem, quantum ad constitutionem præmiorum. In secunda, quantum ad euasionem periculorum cap. 57. [Iustus perit, &c.] Prima, in tres. In prima, ponit consilium. In secunda, in recipientibus consilii fructum, ibi. [Beatus vir qui facit, &c.] In tertia, in contemnentibus, salutis defectum, ibi. [Omnes bestiæ, &c.] Circa primum, duo. Primo, consulit debitam præparationem. [Custodite iudicium,] vos prælati, quorum est iudicare [facite iustitiam] vos subditi, idest omnem virtutem, secundum quod ad alterum conformatur præceptis legis Micheæ. 6. Indicabo tibi ô homo quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te. Vtique facere iudicium, & diligere misericordiam, & solicitum ambulare cum Deo tuo. Secundo, promittit salutis propinquitatem [quia iuxta,] idest prope est [salus mea] quia à me saluabimini post captiuitatem, [& iustitia mea] quantum ad hostes de quibus vos vindicabo supra quadragesimo sexto. Prope feci iustitiam meam, & non elongabitur [Beatus vir, &c.] Hic ponit fructum consilii in his, qui suscipiunt. Et primo, ponit vtilitatem, ponens impletionis fructum. [Beatus vir qui facit] opere explens. [apprehendit] strenuus aggrediens. Psalm. 111. Beatus vir qui timet dominum, in mandatis eius volet nimis. Et implendi modum, quantũ ad cæremonalia. [custodiens sabatthũ] sabbathi nãque obseruatio erat moralis quantũ ad hoc, quod quies in Deo ponatur, & quod aliquando diuinis rebus vocetur ab aliis abstinendo, sed cæremonialis quantum ad temporis determinationem. Fuit autem determinatus eis dies septimus, propter opus creationis quo adhuc nullum dignius præcesserat. Nobis dies primus siue octauus, propter mysterium resurrectionis, quo natura condita in melius repetatur. Exod. 20. Memento vt diem sabbathi sanctifices. Et quantum ad moralia. [custodiens manus] Psal. 25. Leuabo inter innocentes manus meas. Secundo ponit vtilitatis vniuersalitatem

CAP. LVI.

HÆc dicit Dominus. Custodite iudicium, & facite iustitiam, quia iuxta est salus mea vt veniat, & iustitia mea vt reueletur. Beatus vir qui facit hoc, & D filius hominis qui apprehendet istud. Custodiens sabbathum ne polluat illud, custodiens manus suas ne faciat omne malum. Et non dicat filius aduenæ qui adhæret Domino, dicens. Separatione diuidet me Dominus à populo suo. Et non dicat Eunuchus, Ecce ego lignum aridum. Quia hæc dicit Dominus Eunuchis. Qui custodierint sabbatha mea, & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum, dabo eis in domo mea, & E in muris meis locum, & nomen melius à filiis, & filiabus. Nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit. Et filios aduenæ qui adhærent Domino vt colant eum, & diligant nomen eius, vt sint ei in seruos; omnem custodientem sabbathum ne polluat illud, & tenentem fœdus meum adducam eos in montem sanctum meum, & lætificabo eos in domo orationis meæ. Holocausta eorum, & victimæ eorum placebunt mihi super

B

[Et non dicat] Et primo, excludit quorundam, qui videbantur indigni, desperationem, vel propter defectum generis quia non erant de genere Israel [qui adhæret] seruans præcepta eius [separatione] non faciens me participem salutis eis promissæ Ro. 10. Non enim est distinctio Iudæi, & Græci Nam idem dominus omnium [vel propter defectum virtutis generandi] & non dicat eunuchus [lignum aridum] impotens ad generandum, sicut lignum aridum ad germinandum. Prou. 11. Iusti, quasi virens folium germinabunt. Secundo, ponit promissionem [Quia hæc dicit Dominus.] Et primo, ipsi specialiter quantum ad eunuchos [Qui custodierit] quantum ad cultum religionis [elegerunt] quantum ad obedientiam legis tenuerint] quantum ad obseruantiam promissionis abstinendi à malis [muris] habitationem in muris ciuitatis meæ [nomen melius] quod serui mei, & sancti vocabuntur [à filiis] ideſt quasi multos filios generassent. Et quantum ad extraneos. [Et filios] ideſt dabo priuilegia in quibus Iudæi gloriantur [vt colant] quantum ad spiritualem cultum [& diligant] quasi filii, vt sint ei in seruos, & glorientur ipsius dominio. Et hæc quidem fuerũt impleta in reuersione populi de captiuitate plenius in conuersione gentium ad fidem Christi, sicut exponit glossa. Secundo, quantum ad omnes generaliter. Omnem custodientem, & cæt. [Et circa hoc, duo facit.] Primo enim ponit promissionem, quia promittit sacri loci restitutionem [in montem sanctum] supra primo. Venite ascendamus ad montem domini. Et quantum ad sacrificiorum acceptationem [holocausta] Malac. tertio. Placebit Deo sacrificium Iudæ, & Hierusalem. Secundo, ponit expletionis ordinem. Et primo, quantum ad templi venerationem. [Quia domus] Ioann. secundo, & Matthæi vigesimo primo. Domus mea domus orationis vocabitur. Secundo, quantum ad populi congregationem [ait Dominus] Deus Israel [congregat] gentes ei adhærentes Psalm. 146. Ædificans Hierusalem dominus dispersiones Israelis congregabit. Nota super illo verbo [& dabo eis nomen melius] quod sancti habent nomen. Primo, ex prædestinatione, supra quadragesimo nono. Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei. Secundo, ex diuina adoptione. Primæ Ioan. 3. Videte qualem charitatem dedit nobis Deus pater, vt filii Dei nominemur, & simus. Tertio, ex gratiæ infusione. Apoc. 2. Tenes nomem meum, & non negasti fidem meam. Quarto, ex mentis renouatione. Apoc. 2. Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit. Nota quod nomen Dei est diligendum. Primo, quia magnum ad timendum. Malach. 31. Magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus. Secundo, quia sanctum ad venerandum. Lucæ. 1. Fecit mihi magna, quia potens est, & sanctum nomen eius. Tertio, quia dulce ad meditandum, supra. 26. Nomen tuum, & memoriale tuum in desiderio animæ. Quarto, quia copiosum ad miserandum. Cant. 1. Oleum effusum nomen tuum. Quinto, quia efficax ad imperandum. Ioan. 15. Quodcunque petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Sexto, quia virtuosum ad saluandum. Act. 4. Non est aliud nomen sub cælo, in quo oporteat nos saluos fieri. Septimo, quia occultum ad sciendum. Prou. 37. Quod est nomen eius, & quod est nomen filii eius si nouisti? [Omnes bestiæ agri, &c.] Hic comminatur contemnentibus salutis defectum. Et primo, designat occisionis pœnam. [Omnes bestiæ ad deuorandum] eorum cadauera. Secundo, ponit culpam. Et primo, prælatorum. quantum ad defectum in regimine, & prouisionem periculorum. [Speculatores] Positi sunt enim prælati ad cauendum populo à periculis, sicut speculator ab hostibus [nescierunt] pericula præuidere. Mat. 15. Sinite illos cæci sunt, & duces cæcorum. In correptione vitiorum [vniuersi canes, latrare] contra vitia. Psal. 37. Ego autem tanquam surdus non audiebam & sicut mutus non aperiens os suum. In admonitione agendorum. [videntes vana] promittentes eis prospera, cum imminerent aduersa. Et ita in peccatis nutrientes. Ezech. 22. Prophetæ eius liniebant eos absque temperamento. In spoliatione rerum, [& canes impudentissimi.] quasi fine aliquo pudoris freno subditos bonis suis spoliantes, & numquam satiantur. Psal. 508. Famem patientur, vt canes. Et quantum ad defectum, in scientiæ perfectione. [Ipsi pastores intelligentiam] legis & prophetarum. Prouerb. 1. Intelligens gubernacula possidebit. Psalm. 81. Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant. Secundo, culpam subditorum vel communiter omnium. Et primo, quantum ad propriam voluntatem, quod pertinet ad superbiam [omnes in viam suam] Hiere. 19. Vnusquisque ambulat in prauitate cordis sui mali vt me non audiat. Secundo, quantum ad eorum cupiditatem, quod pertinet ad auaritiam [Vnusquisque, & erit] ideſt si hodie lætamur in talibus cras multo amplius. Hier. sexto. A minore vsque ad maiorem omnes auaritiæ student. Tertio, quantum ad voluptatem, quod pertinet ad carnis concupiscentiam [Venite, & erit] ideſt si hodie lætamur in talibus cras multo amplius supra vigesimo secundo. Et ecce gaudium & lætitia, occidere vitulos, & iugulare arietes comedere carnes, & bibere vinum.

CAP. LVII.

IVstus perit & non est qui recogitet *in* corde suo, & viri misericordiæ *colliguntur*, quia non est qui intelligat. A facie enim malitiæ, collectus est iustus Veniat pax, requiescat in cubili suo. Vos autem accedite huc filii auguratricis, semen adulteri, & fornicariæ. Super quem lusisti, super quem dilatasti os, & eiecisti linguam? Nunquid non vos filii scelesti, semen mendax? Qui consolamini in Diis subter omne lignum frondosum, immolantes paruulos in torrentibus, subter eminentes petras? In partibus torrentis pars tua, hæc est sors tua. Et ipsis effudisti libamen, obtulisti sacrificium. Nunquid super his, non indignabor? Super montem excelsum, & sublimem posuisti, cubile tuum, & illuc ascendisti, vt immolares hostias. Et post ostium, & retropostem, posuisti memoriale tuum, quia iuxta me discooperuisti & suscepisti adulterum. Dilatasti cubile tuum, & pepigisti cum eis fœdus. Dilexisti stratum eorum manu aperta, & ornasti te regio vnguento, & multiplicasti pigmenta tua. Misisti legatos tuos procul, & humiliata es vsque ad inferos. In multitudine viæ tuæ laborasti, non dixisti. Quiescam Vitam manus tuæ inueniſti. Propterea non

rogasti. Pro quo solicita timuisti, quia mentita es, & mei non es recordata neque cogitasti in corde tuo, quia ego tacens & quasi non videns, & mei oblita es. Ego annuntiabo iustitiam meam & opera tua non proderunt tibi. Cum clamaueris, liberent te congregati tui, & omnes eos auferet ventus, tollet aura. Qui autem fiduciam habet mei, hæreditabit terram, & possidebit montem sanctum meum, & dicam, viam facite, præbete iter, declinate de semita, auferte offendicula de via populi mei. Quia hæc dicit excelsus & sublimis habitans æternitatem, & sanctum nomen eius in excelso & in sancto habitans, & cum contrito & humili spiritu, vt viuificet spiritum humilium & viuificet cor contritorum. Non enim in sempiternum litigabo, neque vsque ad finem irascar, quia spiritus à facie mea egredietur & flatus ego faciam. Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus sum, & percussi eum. Abscondi à te faciem meam & indignatus sum. Et abiit vagus in via cordis sui. Vias eius vidi, & sanaui eum, & reduxi eum, & reddidi consolationes ipsi, & lugentibus eius. Creaui fructum labiorum pacem, pacem ei, qui longe est, & qui prope dixit Dominus, & sanaui eum. Impii autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in conculcationem, & lutum. Non est pax impiis dicit Dominus Deus.

Hic ostendit diuersitatem obedientium diuinis consiliis ab illis, qui non obediunt, quantum ad euasionem periculorum. Et primo, assignat diuersitatem. Secundo ponit vtriusque partis confirmationem, ibi. Qui autem fiduciam, &c.] Circa primum, duo. Primo, promittit iustis à periculis quietem. Secundo, aufert impiis euasionis spem, ibi. [Vos autem accedite, &c.] Circa primum, duo facit. Primo ponit iustorum tribulationem, quia sine aliqua reputatione occiduntur [colliguntur] à præsenti vita & à terra sua captiui ac si non essent iusti [à facie malitiæ] idest à præsentia malorum. Abac. 1. Quare respicis contemptores, & taces conculcante impio iustiorem se: vel [à facie malitiæ.] idest ne in malitiam mutarentur. Sapien. 4. Raptus est, ne malitia immutaret cor eius. Secundo promittit eis quietem. [Veniet pax in cubili idest in domo sua securus erit, vel quiete cordis sui. Iob quinto. Scies quoniam pacem habeat habitaculũ tuum. [Vos autem accedite, &c.] Hic aufert iniustis euasionis spem. Et primo arguit ipsorum culpam. Secundo aufert euasionis fiduciam, ibi. [Ego autem annuntiabo, &c.] Circa primum, duo. Primo arguit peccati peruersitatem. Secundo in peccato obstinationem, ibi [In multitudine, &c.] Circa primum, duo. Primo arguit in eis blasphemiam, ponens peccati consuetudinem, inquantum in hoc patres suos imitabantur. [filii auguratricis] quæ contra meum præceptum auguriis intendebat [adulteræ] inquantum me derelicto adhærebat alienis. Oseæ. 2. Iudicate matrem vestram iudicate. Ponens etiam peccati speciem [Super quem lusisti] quasi dicat, super Deum blasphemantes ipsum. Secundo arguit in eis idololatriam. Et primo ponit consuetudinem. [Numquid non] supra. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis. Secundo ponit peccati speciem [Qui consolamini] Aggrauat autem in eis peccatum idololataiæ, ex tribus. Primo ex locorum diuersitate. Secundo ex diuini fœderis violatione, quia [iuxta me] Tertio ex peccandi auiditate [Dilexisti stratum] Diuersitas autem locorum in quibus sacrificabant ostenditur triplíciter. Primo quantum ad loca amœna, Secundo, quantum ad loca sublimia [super montem.] Tertio, quantum ad loca familiaria [Et post ostium] Circa primum, quatuor. Primo, describit locorum amœnitatem, vel ex vmbris arborum. Qui consolamini. Hier. 2. Sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix: vel ex vbertate aquarum. Immolantes paruulos idest filios tuos. Ezech. 16. Tulisti filios tuos & filias tuas, quas generasti mihi, & immolasti eis ad deuorandum. Secundo, peccati dilectionem. [In partibus torrentis pars] quasi dicat, hoc sortem tuam reputasti, Sap. 20. Vbique relinquamus signa lætitiæ nostræ, quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors nostra. Tertio, sacrificii oblationem [& ipsis effudistis libamen. [quantum ad humida [sacrificium] quantum ad sicca. supra primo. Confundimini ab idolis vestris. Iustam Dei indignationem [nunquid] Hierem. quinto. Numquid non super his visitabo dicit Dominus? [Super montem] hic ponit loca sublimia in quibus immolabant [cubile] loquitur ad similitudinem meretricis, quæ se amatoribus prostituit quarto Reg. 17. Fecerunt sibi statuas & fornicati sunt in eis. [Et post ostum & cæt.] hic designat loca familiaria, quia iuxta introitum domorum idola ponebant, vt in magna memoria haberent. Ezec. 8. Adduxit me in Hierusalem in visione iuxta ostium interius, quod respiciebat ad aquilonem, vbi erat statutum idolum cœli, & cætera. [Quia iuxta me &c.] Hic aggrauat peccatũ ex diuini fœderis violatione, quo Deo quasi sponsa coniuncta erat. Et sibi loquitur sub similitudine adulteræ, quæ ampliar lectũ, vt iuxta virum, adulterum suscipiat, & cum eo facit pactũ de contrahendo matrimonio dimisso viro, in quo significatur, quod in templo idola coluit. Ezech. 16. Facta es quasi mulier adultera, quæ super virum suum inducit alienos. [Dilexisti &c.] Hic aggrauat peccatum, ex peccandi solicitudine. Et primo, quantum ad pronitatem peccandi [manu apta] idest sine aliquo impedimento. Hierem 3. Frons meretricis facta est ei, noluit erubescere. Secundo, quantum ad studium placendi, quia ornabat se [& ornasti te] idest, thymiama meum proponens in eorum cultum. Prouerb. 8. Aspersi cubile meum myrrha & aloe, & cinamomo. Tertio, quantum ad solicitudinem inuitandi [Misisti legatos] quia etiam à longinquis terris diuersa idola congregabat, & sic [humiliata es vsque ad inferos] idest vsque ad profundum peccatorum. Ezechiel. vigesimo tertio. Insaniuit in amatores suos [In multitudine &c.] Hic ostendit in peccatis, obstinationem. Primo, quia non reuocabantur peccati labore [in multitudine] idest in multiplicĩ cultu idolorum Sap. 5. Lassati sumus in via iniquitatis & perditionis. Secundo, quia non reuocabantur temporali prosperitate. [Vitam manus] idest, ad manum habebas vnde posses viuere, & ideo non rogasti me, sed solicita pro diuinis tuis idola [timuisti] mei oblita. Iob. 21. Ducunt in bonis dies suos, in puncto ad infernа descendunt. Tertio, quia non es reuocata diuina expectatione [& mei non es tacens] dissimulans expectans te ad misericordiam. Sap. 11. Dissimulãs peccata hominũ

propter pœnitentiam, ſupra quadrageſimo ſecundo. A Tacui, ſemper ſilui, patiens fui. [Ego autem annuntiabo iuſtitiam tuam: quam facis, vel quam ſuſcipere debes [opera] idola [congregati] ex diuerſis gentibus. Deut. 32. Surgant & opitulentur vobis, & in neceſſitate vos protegant.] Qui autem &c.] Hic confirmat diuerſitatem. Et primo, quantum ad iuſtos. Secundo, quantum ad iniuſtos. [Impii autem] Euaſionem autem à periculis, confirmat ex tribus, Primo, ex diuina manſuetudine promittens euaſionem, quantum ad patriæ reſtitutionem. Qui confidunt in idolis, opera eorum non proderunt eis. [Qui autem terram] promiſſionis. Pſal. 36. Manſueti autem hæreditabunt terram. Et quantum ad viæ expeditionem [& dicam] ſcilicet principibus Medorum [viam facite] liberando B [præbete] dando licentiam repatriandi [declinate] vt nos non impediatis [auferte] vt nec alii. Hierem. 50. Tollite de via lapides, [& in ſancto habitans.] Pſal. 21. Tu autem in ſancto habitans laus Iſrael. Et quantum ad diuinam pietatem. Et cum contrito] Pſal. 50. Cor contritum & humiliatum Deus non deſpicies Et aſſignat rationem, ex culpæ purgatione promittens remiſſionem. [Non enim in ſempiternum] Pſal. 102. Non enim in perpetuum iraſcetur, neque in æternum comminabitur. Et ſubiungit rationem ponens expletam in puniendo iuſtitiam. [Propter iniquitatem abſcondi,] vt non adiuuarem [abiit vagus] quaſi ouis ſine paſtore. Iob. 22. Numquid timens arguet te, & veniet tecum in iudicium, & non propter malitiam tuam plurimam, & infinitas iniquitates tuas? Promit- C tens in ſaluando miſericordiam. [Vias eius vidi] oculo miſericordiæ. Ipſi quantum ad principes. Lugentibus, quantum ad Iudæos, aut quantum ad aduenas adiutores, vel quantum ad terram & habitatores. Pſal. 103. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui ſanat omnes infirmitates tuas. Tertio, confirmat ex prophetarum prænunciatione. [Creaui] quaſi ex nihilo eos reſtituens. Labiorum prophetarum, qui hæc prædixerunt. Qui longe in captiuitate diſperſi ſunt. Ephe. 20. Et veniens euangelizauit pacem his qui prope, & his qui longe. [Impii autem, &c.] Hic confirmat quod dixerat de malis, per quandam ſimilitudinem. Et primo, ponit ipſam. Feruens, ideſt ſemper D fluctuans. Redundat, ad littus, vbi lutum faciunt, & conculcantur. Et concludit propoſitum. [Non eſt pax] vt ſcilicet cauſantur [Nota ſuper illo verbo, &c.] Iuſtus perit, & non eſt qui recogitet. [Quia in paſſione Chriſti homo debet recogitare. Primo, dilectionem ad reamandum. Cant. 8. Pone me, vt ſignaculum ſuper cor tuum. Secundo, amaritudinem ad compatiendum. Thren. 3. Recordare paupertatis & tranſgreſſionis meæ, abſinthii & fellis. Tertio fortitudinem ad fortiter patiendum. Heb. 12. Recogitate eum, qui talem pro vobis ſuſtinuit à peccatoribus aduerſus ſemetipſum contradictionem, vt non fatigemini E animis veſtris deficientes. Quarto, vtilitatem ad gratias agendum. Can. 7. Aſcendam in palmam, & accipiam fructus eius.

CAP. LVIII.

CLama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo ſcelera eorum, & domui Iacob peccata eorum. Me etenim de die in diem quærunt, & ſcire vias meas volunt, quaſi gens, quæ iuſtitiam fecerit, & iudicium Dei ſui non dereliquerit. Rogant me iudicia iuſtitiæ, & appropinquare Deo volunt. Quare ieiunauimus & non aſpexiſti, humiliauimus animas noſtras & neſciſti? Ecce in die ieiunii veſtri inuenitur voluntas veſtra, & omnes debitores veſtros repetitis. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis, & percutitis pugno impie. Nolite ieiunare ſicut vſque ad hanc diem, vt audiatur in excelſo clamor veſter. Numquid tale eſt ieiunium quod elegi, per diem affligere hominem animam ſuam. Nunquid contorquere quaſi circulum caput ſuum, & ſaccum & cinerem ſternere: Numquid iſtud vocabis ieiunium, & diem acceptabilem domino: Nonne hoc eſt magis ieiunium quod elegi: Diſſolue colligationes impietatis, ſolue faſciculos deprimentes. Dimitte eos qui confracti ſunt liberos & omne onus dirumpe. Frange eſurienti panem tuum, & egenos vagoſque induc in domum tuam: Cum videris nudum operi eum, & carnem tuam ne deſpexeris. Tunc erumpet quaſi mane lumen tuum. & ſanitas tua citius orietur. Et ante ibit faciem tuam iuſtitia tua, & gloria domini colliget te. Tunc inuocabis & dominus exaudiet, clamabis & dicet. Ecce adſum. Si abſtuleris de medio tui catenam, & deſieris extendere digitum, & loqui quod non prodeſt, cum *effuderis* eſurienti animam tuam & animam afflictam repleueris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt, ſicut meridies Et requiem tibi dabit dominus Deus tuus ſemper, & implebit ſplendoribus animam tuam, & oſſa liberabit. Et eris quaſi hortus irriguus, & ſicut fons aquarum, cuius non deficient aquæ. Et ædificabuntur in te deſerta ſæculorum, fundamenta generationis & generationis ſuſcitabis. Et vocaberis ædificator ſepium, auertas ſemitas in quietem. Si auerteris à ſabbatho pedem tuum facere voluntatem tuam in die ſancto meo, & vocaberis ſabbathum delicatum, & ſanctum domini glorioſum & glorificaueris eum dum non facis vias tuas & non inuenietur voluntas tua, vt loquaris ſermonem, tunc delectaberis ſuper domino, & ſuſtollam te ſuper altitudines terræ, & cibabo te hæreditate Iacob patris tui. Os enim domini locutum eſt.

Hic excludit inutile remedium, quo ſe præparare ad ſalutem volebant. Et primo, indicit denuntiationis officium ponens denuntiandi modum, vt altè & ſine timore deprimente [clama] ſupra 40. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Sion. Vt continue.

nue. Ne cesses, infra. Super muros tuos Hierusalem constitui custodes tota die & nocte non tacebunt, vt clare & aperte. Quasi tuba. Osee. 8. In gutture tuo sit tuba. Et denunciationis verbum. Annuntia scelera, quantum ad maiora. Peccata, quantum ad communia, supra 16. His qui lætantur super muros cocti lateris, loquimini plagas suas. Secundo, propheta excludit in persona domini inutile remedium [Me etenim] Et circa hoc, duo facit. Primo, excludit remedium in quo confidebant. Secundo, hortatur ad ea, in quibus deficiebant, ibi. [Nonne hoc est &c.] Circa primum, duo. Primo, ostendit confidentiæ eorum præsumptionem, quantum ad tria in quibus confidebant, scilicet in sacræ scientiæ inquisitione. [Me etenim quærunt] in scripturis. Vias, præcepta & voluntates meas. Quasi gens] id est ac si essent parati ad faciendum. Iterum, in oratione [rogant me iudicia] idest vt iudicem pro eis contra aduersarios] appropinquate] ore, supra vigesimo nono. Appropinquat populus iste ore suo, & labiis suis glorificat me. Iterum, confidebant in ieiuniorum obseruatione [quare ieiunauimus & non aspexisti.] quasi gratum [humiliauimus] quantum ad circumstantiam ieiunium, exteriori humiliatione [nescisti,] scientia approbationis. Malac. tertio. Vanus est qui seruit Deo, & quod emolumentum, quia custodiuimus præcepta eius ? Secundo, ostendit bonorum dictorum reprobationem. Et primo, reprobationis causam, quæ est culpa voluptatis. [Ecce in die, voluntas] in his quæ carni placent. Ecclesiast. decimo octauo. Post concupiscentias tuas non eas. Item culpa crudelitatis [& omnes debitores] ad literam, vt diu possent insistere causis agendis, vel ad eius consequutiuum. Et cum culpa vanitatis. [Nolite ieiunare vt audiatur] propter laudem hominum. Matt. sexto. Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum, vel [vt audiatur] ideſt, si vultis quod oratio vestra à Deo exaudiatur. Psalm. 101. Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat Secundo, ostendit bonorũ insufficientiam. [Nunquid tale.] quia Deus non eligit per se pœnam vestram neque ad afflictionem carnis, quod tangit in hoc, quod dicit per diem] totam [affligere] Neque quantũ ad obiectionem exterioris humilitatis, quod tangit in hoc, quod dixit [quasi circulum] scilicet caput ad pedes inclinare, vel circumducere sicut monachi faciunt, non in quantum ordinatur ad virtutem mentis. Matt. sexto. Cum ieiunatis nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Ioel. secundo. Scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. [Nonne hoc est, &c.] hic adhibet vtile consilium. Et primo, quantum ad studium pietatis, in proximum. Secundo, quantum ad cultum religionis, in Deum, ibi. [Si auerteris &c.] Circa primum, duo facit. Primo, ponit pietatis consilium vt cedant calumniæ [colligationes] falsas causas, quibus astute pauperes obligabant sicut vsurarii [fasciculos] idem [deprimentes.] quantum ad pœnas ad quas obligabant [qui confracti] longe seruitute [onus] seruitutis. Matt. 23. Alligant onera grauia & importabilia, digito autem suo nolunt ea mouere. Et vt intendant misericordiæ, exhortans ad misericordiam quantum ad famelicos [frange] ideſt si modicum habeas, quantum ad vagos [& egenos.] quantum ad nudos [cum videris] Et ponit exhortationis causam [& carnem] quia scilicet est eiusdem speciei tecum. Iob quinto. Visitans speciem tuam non peccabis. Secundo, ostendit consilii fructum. [Et erumpet.] Et primo, quantum ad efficaciam meritorum. Tum, quantum ad opera virtutum [quasi mane lumen tuum] scilicet merita tua clare patebunt in primis, quæ modo à domino non aspecta conquereris [colliget] de captiuitate, vel in misericordiæ protectione. Psalm. 46. Educet quasi lumen iustitiam tuam, & iudicium tuum tanquam meridiem. Tum, quantum ad suffragia [tunc inuocabis] supra. 30. Ad vocem clamoris tui statim vt audierit, respondebit tibi. Secundo, quantum ad consecutionem bonorum, Et primo, resumit meritum. Si abstuleris catenam.] qua pauperes opprimis [digitum extendere] detrahendo & comminando. [Cum effuderis] per compassionem [repleueris] per necessariorum subuentionem. Secundo promittit præmium [Orietur in tenebris] ideſt aduersitas in lucem prosperitatis, ignorantia in lucem scientiæ mutabuntur, quantum ad spiritualia [& requiem] quantum ad mala temporalia. Multiplicationem vero bonorum interiorum spiritualium [implebit splendoribus] scilicet virtutibus, & consolationibus [& ossa tua] quantum ad corporalia. Et bonorum exteriorum [& eris quasi hortus] propter prosperitatem, vel omnium bonorum indeficientiam. Numero vigesimo secundo. Quam pulchra tabernacula tua Iacob. Secundo, quantum ad patriæ reædificationem. [Et ædificabuntur] post reditum de captiuitate [sæculorum ideſt ciuitates scilicet desertæ in pristinis sæculis] suscitabis [superædificando] antiquis fundamentis supra quadragesimo quarto. Qui dico Hierusalem habitaberis, ciuitatibus Iudæ, ædificamini. Tertio, quantum ad famæ restitutionem. [Et vocaberis ædificator sepium] ideſt impedimentorum peccati [in quietem] vel in gentem, scilicet semitas peccati in quietem conuertens. Oseæ secundo. Sepiam vias tuas spinis [Si auerteris, &c.] Hic ponit consilium quantum ad cultum religionis in obseruatione sabbathi. Et primo ponit consilium [pedem] ne opera prohibita facias [vocaberis sabbathum] ideſt, celebrans huius sabbathum, quantum ad exercitium bonorum operum. Exod. 20. Memento vt diem sabbathi sanctifices. Alia litera habet [vocaueris] & est sensus idem. Secundo ponit fructum. [Tunc delectaberis] quantum ad bona spiritualia [sustollam] reducendo in terram tuam, quæ montuosa est [cibabo] quantum ad fruitionem bonorum terræ Iob vigesimo secundo. Tunc super omnipotentem delitiis affluues. Nota super illo verbo. [Quasi tuba exaltata] quia prædicatio est tuba. Primo, quia excitat ad vitæ statum 1. Corinth. 15. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti. Secundo, quia hortatur ad bellum 1. Corint. 14. Si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum ? Tertio, quia nuntiat viri incessum, supra vigesimo septimo. Clangetur in tubis. Quarto, quia vocat ad consilium Oseæ. 8. In gutture tuo sit tuba. Quinto, quia inuitat ad festum. Psal. 80. Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die solemnitatis vestræ. Item, nota super illo. [Si abstuleris de medio tui catenam] quia est multiplex catena. Primo, pietatis Eph. vlt. Pro quo legatione fungor in catena ista. Secundo iniquitatis Sapien. 17. Vna enim tenebrarum catena, omnes erant colligati. Tertio paupertatis. Iob. 36. Simulatores & callidi prouocant iram Dei, neque clamabunt cum vincti fuerint. Morietur in tempestate anima eorum, & vita eorum inter effeminatos. Quarto seruitutis. Hier. 18. Catenas ligneas contrusti, & facies pro eis catenas ferreas. Quinto carceris. Eccl. 4. De carcere catenisque, interdum quis egrediatur ad regnum.

CAP. LIX.

ECce non est abbreuiata manus Domini, vt saluare nequeat, neque aggraua-

ta est auris eius vt non exaudiat; sed iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis ne exaudiret. Manus enim vestræ pollutæ sunt sanguine, & digiti vestri iniquitate. Labia vestra locuta sunt mendacium, & lingua vestra iniquitatem fatur. Non est qui inuocet iustitiam, neque est qui iudicet vere, sed confidunt in nihili, & loquuntur vanitates. Conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem. Oua aspidum ruperunt, & telas araneæ texuerunt. Qui comederit de ouis eorum morietur, & quod confotum est erumpet in regulum. Telæ eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis. Opera eorum opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum. Pedes eorum ad malum currunt, & festinant, vt effundant sanguinem innocentem. Cogitationes eorum, cogitationes inutiles. Vastitas & contritio in viis eorum. Viam pacis nescierunt, & non est iudicium in gressibus eorum. Semitæ eorum incuruatæ sunt eis, omnis qui calcat in eis ignorat pacem. Propter hoc elongatum est iudicium à nobis, & non apprehendet nos iustitia. Expectauimus lucem & ecce tenebræ, splendorem & in tenebris ambulauimus. Palpauimus sicut cæci parietem, & quasi absque oculis attrectauimus, impegimus meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui. Rugiemus quasi vrsi omnes, & quasi columbæ meditantes gememus. Expectauimus iudicium & non est: salutem, & elongata est à nobis. Multiplicatæ sunt enim iniquitates nostræ coram te, & peccata nostra responderunt nobis. Quia scelera nostra nobiscum, iniquitates nostras cognouimus. Peccare, & mentiri contra Dominum, & auersi sumus ne iremus post tergum Dei nostri vt loqueremur calumniam, & transgressionem. Concepimus & locuti sumus de corde verba mendacii, & conuersum est retrorsum iudicium, & iustitia longe stetit. Quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Et facta est veritas in obliuione, & qui recessit à malo, prædæ patuit. Et vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius, quia non est iudicium. Et vidit Deus, quia non est vir, & aporiatus est, quia non est qui occurrat. Et saluauit sibi brachium suum, & iustitia eius ipsa confirmauit eum. Indutus est iustitia vt lorica, & galea salutis in capite eius. Indutus est vestimentis vltionis, & opertus est quasi pallio zeli. Sicut ad vindictam quasi retributionem indignationis hostibus suis, & vicissitudinem inimicis suis. Insulis vicem reddet. Et timebunt qui ab occidente, nomen Domini, & qui ab ortu solis, gloriam eius. Cum venerit quasi fluuius violentus quem Spiritus Domini cogit, & venerit Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob dicit Dominus. Hoc fœdus meum cum eis, dicit Dominus. Spiritus meus qui est in te & verba mea, quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui dicit Dominus, à modo, & vsque in sempiternum.

A B C D E

Hic ponit præparationem ad salutem percipiendam, ex parte ipsius saluantis. Et primo ponit salutis necessitatem. Secundo præparationem, ibi. [Et vidit dominus &c.] Circa primum, duo. Primo in persona domini necessitatem salutis ostendit, miseriam populi ostendens. In secunda, respondet populus miseriam suam recognoscens, ibi. [Propter hoc elongatum, &c.] Circa, primum, duo facit. Primo ostendit miseriæ causam. Secundo, ipsam miseriam, ibi. [Vastitas & contritio, &c.] Circa primum, duo. Primo excludit causam falsam, vel ex defectu virtutis Dei, vel ex defectu cognitionis ipsius, quia præceps non audiret [neque aggrauata] supra 50. Numquid abbreuiata, & paruula facta est manus mea vt non possim redimere, aut non est in me virtus ad liberandum? Secundo, astruit causam veram, scilicet ipsorum culpam. Primo, tangens ipsam in generali [sed iniquitates] *quantum ad maiora* [diuiserunt] quasi murus, vel *nubes sint* posita [peccata] quantum ad communia. Deut. 32. Ait abscondam faciem meam ab eis. Secundo, prosequitur in speciali Manus enim vestræ.] Et tangit specialiter peccata in proximum. Peccata enim in Deum tetigerat, supra. 75. Et peccata in seipsum supra, 56. Tangit autem. Primo iustitiam, per quam alios opprimebant, quantum ad operationem manus vestræ sanguine innocentium quos occidistis [digiti] quantum ad minores iniustitias, vel quantum ad diligentiam operationis, supra. 1. Manus enim vestræ, sanguine plenæ sunt. Quantum ad locutionem [labia vestra locuta sunt iniquitatem] vt addatur iustitiæ deformitas. Iob. 9. Non inuenietis in lingua mea iniquitatem. Et quantum ad iustitiæ omissionem [non est qui inuocet] quantum ad prælatos quorum est iudicare. Hie 5. Quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium. Secundo, tangit astutiam per quam decipiebant. Et primo, tangit ipsam, inquantum per astutiam intendebant sui promotionem [sed confidunt in nihili] in vanis consiliis, vel in idolis [& loquuntur] vanitatem cordis, verbis exprimentes. Amos 6. Qui lætamini in nihili. Et inquantum per ipsam intendebant aliorum oppressionem [conceperunt laborem] idest cum labore excogitauerunt vias nocendi, vel aliis laborem induxerunt [pepererunt] expletione operis. Psal. duodecimo. Concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Secundo, adaptat quandam metaphoram. Et primo, ponit ipsam, quantum ad ipsam astutiam. Et quantum ad aliorum depressionem [oua aspidum] idest consilia venenosa [ruperunt] in publico, opera scilicet producentes. Deut. 32. Fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile. Et quantum ad suam promotio-

promotionem [& telas] ideſt cogitationes inutiles ad ſui promotionem. Oſeæ. 8. Quoniam in aranearum tela erit vitulus Samariæ. Ponit iterum metaphoram quantum ad effectum aſtutiæ ; quantum ad primum [qui comederit] conſentiens factis [de ouis] conſiliis [confotum] diu præparatum ſolicite [in regulum] quaſi à longinquis etiam interficiet, quodammodo volantem. Et quantum ad ſecundum [telæ eorum] ideſt ſicut telæ aranearum non valent ad veſtimentum, ita eorum conſilia ad nihil valent eis ; niſi primoueantur, ſupra, decimonono. Confundentur qui operabantur linum, plectentes & texentes ſubtilia. Secundo, exponit. Et primo, quantum ad operationem [Opera eorum inutilia] quantum ad vnam partem [opus iniquitatis] quantum ad aliam, ſupra. 57. Opera eorum non proderunt eis. Secundo, quantum ad cogitationes [Pedes eorum] ideſt affectiones, quantum ad vnam partem. Prouerb. 1. Pedes eorum ad malum currunt [cogitationes] quantum ad aliam. Micheæ. 2. Væ qui cogitatis inutile. [Vaſtitas, &c.] Hic oſtendit eis eorum miſeriam. Et primo, ponit miſeriæ magnitudinem [vaſtitas] quantum ad damnum rerum [& contritio] quantum ad damnum perſonarum [in via eorum] ideſt, pro viis malis ſuis ab hoſtibus imminet eis. Secundo, miſeriæ æquitatem, vt ſcilicet talia patiantur, qualia aliis faciunt [viam pacis] qua alios in pace ponerent [non eſt iudicium] rectum & ideo [ſemitæ eorum] ideſt ea quæ cogitauerunt. Incuruatæ [ideſt curuæ eis factæ ſunt quia quod aliis præparabant, ipſi patientur. Omnis qui calcat, proſequendo. Ignorat, ſcientia experimenti. Pſal. 13. Contritio & infœlicitas in viis eorum, & viam pacis non cognouerunt [Propter hoc elongatum eſt. Hic populus confitetur. Et primo, confitetur miſeriam, quantum ad hoſtium opprimentium iniuſtitiam. Elongatum eſt iudicium, quia Deus non iudicat nos de noſtris aduerſariis : contrarium ſupra quadrageſimo ſexto. Prope feci iuſtitiam meam, quantum ad tribulationum anguſtiam ſub metaphora tenebrarum ponens ipſam tribulationis obſcuritatem te expectauimus [lucem] diuinam conſolationem. Tenebræ tribulationis. Et conſiliorum difficultatem [palpauimus] quaſi neſcientes quid facere, ſupra 42. Quis cæcus niſi ſeruus meus ? Et periculorum læſionem impegimus meridie, & his in quibus erat clara via ad euadendum [In caligineſis] in dubiis. Iob. quinto. Per diem incurrent tenebras. Confitentur etiam miſeriæ quantum ad cordis triſtitiam. Rugiemus quaſi vrſi, propter crudelitatem. Quaſi columbæ propter laſciuiam. Nahum. 2. Gementes vt columbæ [& quantum ad ſalutis abſentiam. [Expectauimus iudicium] pro vobis. Secundo, confitetur culpam. Et primo, culpæ manifeſtationem, quantum ad Deum. Multiplicatæ, coram te, in euidentia tua. Heb. 4. Omnia nuda & aperta ſunt oculis eius. Et quantum ad ipſum, & peccata noſtra reſponderunt, in pœnis. Nobiſcum, quia non ſatis fecimus, nec correximus. Secundo, peccatorum diuerſitatem contra Deum. Peccare, opere [mentiti] locutione. Auerſi omiſſione. Et contra proximum locutione [vt loqueremur calumniam] contra proximum. Et contra legem [tranſgreſſionem] Matth. 15. De corde exeunt cogitationes malæ. Et quantum ad operationem [conuerſum, iudicium] Dei ad ſaluandum nos [in platea] in publico iniuſtitias faciebant [qui receſſit] Non enim ſolum faciebant mala, ſed nolentes facere deprædabantur. Sap. 2. Circumueniamus iuſtum, quoniam eſt contrarius operibus noſtris [Et vidit dominus &c.] Hic ponit ſalutis præparationem, ex parte ſaluantis. Et primo, ponit præparationis diem, loquens de Deo ſecundum humanum modum, ponens ipſius compaſſionem [Et vidit dominus] oculo miſericordiæ [iudicium] alicuius ſaluantis [vir] ſaluans Iudæos. Aporiatus, contriſtatus, vel anguſtiatus. Ponens etiam armorum aſſumptionem, & ſaluauit ſibi brachium, ideſt virtus vt nihil contra patiatur, vel populum ad cultum ſuum. Iuſtitia, confirmauit vt vltionem conſtanter exequatur. Indutus es iuſtitia : ſicut enim miles confirmatur armis, ita opus ſuum confirmatur iuſtitia & propoſito ſaluandi. Sap. 5. Induet pro thorace iuſtitiam. Ponens etiam vindictæ executionem. Inſulis, diuerſis gentibus. Vicem, pro malis quæ Iudæis fecerunt. Dan. 6. Timeant & paueant omnes Deum Daniel. Secundo ponit ſaluationis vel vltionis myſterium. Cum venerit quaſi fluuius, propter magnitudinem virtutis & fortitudinis, vel Chriſtus miniſter. Pſal. 45. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Tertio, firmitatis pactum. Hoc fœdus meum, ſpiritus prophetiæ. Seminis tui] quantum ad alios prophetas, & apoſtolos in quibus eius ſpiritus, quaſi hæreditas per ſucceſſionem ſeminis vadens, Ioel ſecundo. Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabunt filii veſtri & filiæ veſtræ. [Nota ſuper illo verbo] Iniquitates veſtræ diuiſerunt inter vos, & Deum. Quia peccatum diuidit. Primo à proximo per diſſenſionem. Lucæ vndecimo. Omne regnum in ſe ipſo diuiſum deſolabitur. Secundo à ſeipſo per contrariam affectionem. Oſeæ. decimo. Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt. Tertio à Deo per auerſionem. Hierem. ſecundo. Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas diſſipatas. Quarto à ſanctorum collegio per diſſimilitudinem, ſupra quinquageſimo ſexto. Separatione diuidet me dominus à populo ſuo. Nota ſuper illo verbo. [Semitæ eorum incuruaræ] quod eſt curuitas. Primo culpæ ſupra quinquageſimo primo. Incurua te vt tranſeamus. Secundo miſeriæ. Pſal. 37. Miſer factus ſum ego, & incuruatus ſum. Tertio triſtitiæ. Baruch ſecundo. Anima quæ eſt triſtis ſuper magnitudinem mali, & incedit curua. Quarto fraudulentiæ. Eccl. 12. Humiliatus vadat curuus, adiice animum tuum & cuſtodi te ab illo. Quinto iuſtitiæ. Iob nono. Deus cui reſiſtere nemo poteſt, ſub quo curuantur qui portant orbem. Nota ſuper illo verbo. [Quaſi fluuius violentus] quod Chriſtus eſt fluuius violentus. Primo propter aquarum multitudinem. Pſalm. 64. Flumen Dei repletum eſt aquis. Secundo propter amoris feruorem. Daniel. 7. Fluuius igneus rapiduſque, egrediebatur à facie eius. Tertio propter curſus velocitatem. Pſal. 45. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Quarto propter originis altitudinem. Apoc. 22. Oſtendit mihi fluuium aquæ viuæ ſplendidum tanquam chryſtallum, procedentem de ſede Dei & agni.

CAP. LX.

SVrge illuminare Hieruſalem, quia venit lumen, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos, ſuper te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. Et ambulant gentes in lumine tuo, & reges in ſplendore ortus tui. Leua in circuitu oculos tuos & vide : omnes iſti congregati ſunt, venerunt tibi. Filii tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere ſurgent. Tunc videbis & affluues, & mirabitur & dilatabitur cor tuum,

quando conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi. Inundatio camelorum operiet te, dromedarii Madian & Epha. Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem domino annuntiantes. Omne pecus Cedar congregabitur tibi, arietes Nabaioth. ministrabunt tibi. Offerentur super placabili altari meo, & domum maiestatis meæ glorificabo. Qui sunt isti qui vt nubes volant & quasi columbæ ad fenestras suas? Me enim insulæ expectant & naues maris in principio, vt adducam filios tuos de longe. Argentum eorum & aurum eorum cum eis nomini Dei tui, & sancto Israel, quia glorificauit te. Et ædificabunt filii peregrinorum muros tuos, & reges eorum ministrabunt tibi. In indignatione enim mea percussi te, & in reconciliatione mea misertus sum tui. Et aperientur portæ tuæ iugiter, die ac nocte non claudentur, vt auferatur ad te fortitudo gentium & reges earum adducantur. Gens enim & regnum quod non seruierit tibi, peribit, & gentes solitudine vastabuntur. Gloria Libani ad te veniet ab eis, & buxus, & pinus simul ad ornandum locum sanctificationis meæ, & locum pedum meorum glorificabo. Et venient ad te curui filii eorum, qui humiliarunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, & vocabunt te ciuitatem domini, Sion sancti Israel. Pro eo quod fuisti derelicta & odio habita, & non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam sæculorum, gaudium in generationem & generationem. Et suges lac gentium & mamilla regnum lactaberis. Et scies, quia ego dominus saluans te, & redemptor tuus fortis Iacob. Pro ære afferam aurum & pro ferro afferam argentum, & pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum. Et ponam visitationem tuam, pacem, & propositos tuos, iustitiam. Non audietur vltra iniquitas in terra tua, vastitas & contritio in terminis tuis & occupabit salus muros tuos, & portas tuas laudatio. Non erit tibi amplius Sol ad lucendum per diem, nec splendor Lunæ illuminabit te sed erit tibi dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam. Non occidet vltra sol tuus, & luna tua non minuetur, quia dominus erit tibi in lucem sempiternam & complebuntur dies luctus tui. Populus autem tuus omnes iusti in perpetuum hæreditabunt terram germen plantationis meæ opus manus meæ

A ad glorificandum. Minimus erit in mille & paruulus in gentem fortissimam. Ego dominus, in tempore eius subito faciam istud.

Hic ponit salutis promissionem. Et primo, quantum ad iucunditatem cap. 61. [Spiritus dominus &c.] Tertio, quantum ad gloriæ honorem cap. 62. [propter Sion &c.] Circa primum, duo. Primo ponit consolationem in generali sub metaphora luminis, ponens ipsius luminis ortum. [Surge] de pristina miseria [illuminare] idest lumine consolationis eius resplende. [Gloria domini] beneficia, in quibus apparet gloriosus. Baruch. 2. Ambula per viam ad splendorem eius
B contra lumen eius, vel Hierusalem, ecclesia lumen, Dei filius ponens discretionis in percipiendo lumine, iudicium [quia ecce tenebræ] tribulationes [populos] Babylonis & alios hostes [super te autem orietur quasi sol illuminans te. Sap. 17. Solis illis supposita erat grauis nox & imago tenebrarum, vel [tenebræ] infidelitatis, & peccatorum [populos] infideles [Orietur [quasi sol iustitiæ, vel ad literam eius [gloria [miracula eius. Ponit etiam luminis effectum. [Et ambulabunt gentes] ad cognitionem & deuotionem Dei videntes beneficia tibi à Deo data [in splendore ortus tui] quasi oriens, rutilans sicut stella, Vel [in lumine] idest in fide Christi. Secundo exequitur consolationem per partes. Et primo promittit multiplicem prosperitatem. Secundo iustitiæ obseruationem ibi. [Et ponam
C &c.] Circa primum, duo. Primo ponit prosperitatis statum. Secundo restitutionis modum, quo scilicet in prosperitatem restaurabuntur ibi [Qui sunt isti &c.] Circa primum, tria. Primo promittit prosperitatem, quantum ad congregationem filiorum, qui primo in diuersas partes pro captiuitate dispersi erant. [Leua in circuitu, de latere] de regionibus propinquis lateribus Baruch. quinto. Surge Hierusalem, & sta in excelso, & circumspice ad orientem, & vide collectos filios tuos ab oriente sole vsque ad occidentem. Vel referendum est ad congregationem diuersarum gentium, sub vnitate ecclesiæ. [filii] in fide fortiores [filiæ] debiliores [de latere] Christi in cruce aperto, vnde sacramenta salutis emanauerunt] vel lac [sugent] tudioris doctrinæ. Secundo, quantum ad seruitium populorum [Tunc videbis, quando conuersa] seruiens tibi in mercimoniis [multitudo maris] scilicet negociatores maris [fortitudo] reges & principes tibi pacem ministrantes & munera: vel de conuersione gentium ad ecclesiam Iob vigesimo secundo. Tunc super omnipotentem delitiis afflues. Tertio, quantum ad copiam diuitiarum. Et primo, quantum ad mercimonia ponens iumenta [inundatio] idest abundantia ad similitudinem inundantis aquæ [camelorum] quibus mercimonia scribantur. In quibus mystice diuites ad fidem conuersi, qui & onus diuitiarum, proiecerunt gibbum
D peccati [dromedarii] animal camelo minus, sed velocius In quo gentes ad fidem velociter conuersæ [Madian & Epha] regiones vltra mare talibus abundantes. Ponit etiam pretiosa mercimonia [omnes de Saba] ciuitas in extremis Æthiopiæ. Quod etiam impletum est tempore Christ. Matth. 2. Psalm. 71. Reges Tharsis & insulæ munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent. Secundo, quantum ad munda animalia, secundū quod cedebāt in vsum ciborū. [Omne pecus Cedar] filius Ismaelis, vnde terra nomen habet, pecoribus abundans, [Nabaioth] alius filius [ministrabunt] cedentes in vsum tuum, venditi populo qui est in te Et secundum quod cedebant in vsum sacrificiorum. [Offerentur super placabili] in quo ego placer.

placer. Per altare ſignificatur fides, per arietes duces gregis. Apoſtoli & eccleſiarum prælati, per pecus ſimplices. Aggæi. 2. Implebo domum iſtam gloria. Nota ſuper illo verbo. [Illuminare Hieruſalem] Quia eccleſia illuminatur lumine. Primo, ſacræ doctrinæ. Prouerb. ſexto. Mandatum lucerna eſt, & lex, lux. Secundo ſpiritualis intelligentiæ. 1. Cor. 4. Deus qui dixit lumen de tenebris ſplendeſcere, ipſe illuxit in cordibus noſtris ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei, in faciem Ieſu Chriſti. Tertio gratiæ. 1. Pet. 1. Si autem in luce ambulamus ſicut & ipſe eſt in luce, ſocietatem habemus adinuicem. Quarto gloriæ Pſal. m 35. In lumine tuo videbimus lumen. Quinto lætitiæ. Tobiæ quinto. Quale gaudium eſt mihi qui in tenebris ſedeo, & lumen cœli non video? Sexto diuinæ ſubſtantiæ. 1. Tim. vlt. Qui ſolus habet immortalitatem, & lucem inaceſſabilem. [Qui ſunt iſti, &c.] Hic oſtendit modum veniendi in dictam proſperitatem. Et primo, quantum ad ciuitatis reſtaurationem. Secundo, quantum ad populorum extraneorum ſubiectionem, ibi. [Et venient ad te, &c.] Tertio, quantum ad diuitiarum multiplicationem. [Pro ære afferam aurum] Circa primum, duo ponit. Primo, reſtaurationem ciuitatis, quantum ad adunationem habitatorum, ponens veniendi modum ſub admiratione [vt nubes] quia velociter ſine impedimento [& quaſi columbæ ad feneſtras] ideſt ad foramina ſua, propter idem. Vel referendum eſt ad gentes quæ ad fidem velociter conuerſæ ſunt. Pſalm. 54. Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & volabo & requieſcam? ponens etiam ad inueniendum auxilium, quod à gentibus habuerunt [Me etenim inſulæ] gentes diuerſæ iuxta mare, & etiam remote [expectabunt] quaſi ſubditæ meæ voluntatis arbitrio [principio] loci in quo captiui [detinentur] quia forte aliqui per mare redierunt, vel Dominus ſic eos reducere poterat. Vel Myſtice [inſulæ] diuerſæ gentes [naues] eccleſiæ [in principio] fidei. Ponens etiam venientis theſaurum, quem ſecum detulerunt [argentum, nomini] ideſt ad gloriam, & ſeruitium nominis. Pſal. 104. Eduxit eos cum argento, & auro. Myſtice [argentum] eloquentia [aurum] ſapientia conuerſorum ad fidem. Secundo, ponit reſtaurationem ciuitatis, quantum ad ædificationem murorum [& ædificabunt.] Et primo, quantum ad ædificia ciuitatis. Secundo, quantum ad ædificium templi [gloria Libani.] Circa primum, duo. Primo ponit ciuitatis reædificationem. [Et ædificabunt] præbendo auxilium [reges] Cyrus & Darius præbendo impenſas, & licentiam ædificandi. Myſtice, gentiles eccleſias Dei ædificant, & reges eccleſiæ ſeruiunt. Et adiungit rationem ex diuina miſeratione [In indignatione percuſſi] captiuaui [miſertus liberando. Myſtice, percuſſi per excæcationem Iudæorum, vel tribulationibus [miſertus] per conuerſionem gentium. Vel in pace eccleſias reſtitutas, ſupra quinquageſimo quinto. In momento Indignationis abſcondi parumper faciem meam. Secundo, oſtendit ciuitatis reædificatæ ſecuritatem. [Et aperientur] ceſſante timore hoſtium, & propter neceſſitatem venientium ad adorandum in Hieruſalem, & hoc eſt [vt auferatur] Myſtice [portæ] miniſtri qui alios in fidem & eccleſiam introducunt parati in proſperis & aduerſis ad recipiendum conuerſos ad fidem. Apoc. 20. Portæ eius non claudentur. Et aſſignat rationem [Gens enim] hoc non videtur impletum ad literam, niſi intelligatur illos Iudæos fuiſſe qui eius dominium recognoſcebant, & propterea à populo Dei venerabantur. Sed myſtice ſenſus patet [Gloria Libani, &c.] Hic ponit reædificationem ædificiorum templi [Gloria Libani] quæ eſt [abies, locum] ſcilicet templum [pedum] in quo adoror ſicut reges, A ad pedes. Myſtice, per locum eccleſia, per diuerſas arbores diuerſi fideles conuerſi ad fidem. [Et venient, &c.] Hic oſtendit modum conſequendi dictam proſperitatem, quantum ad ſubiectionem populorum. Et primo, ponit ipſam ſubiectionem. [Et venient ad te] Quod impletum eſt temporibus Machabæorum, qui multos de vicinis hoſtibus ſubiugauerunt. Myſtice, filii tyrannorum quondam eccleſiam perſequentium, eccleſiæ famulantur. Pſalm. 109. Donec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum. Secundo, ponit ſubiectionis rationem. [Pro eo quod fuiſti] iuſtum eſt vt poſt anguſtias conſoleris] in ſuperbiam] altitudinem [ſæculorum] per multa ſæcula. Quod etiam myſtice eccleſiæ conuenit. Tob. 2. Poſt tempeſtatem B tranquillum facit. Tertio, ponit ſubiectionis vtilitatem. [Et ſuges] ideſt, pinguedo terræ ad te in mercimoniis deferetur, & oblationibus, [mamilla] deferſione in auxilio [regum Tyri] per lac myſtice ſimplicium doctrina, per reges apoſtoli, ſupra 49. Erunt reges nutritii tui. [Et pro ære, &c.] Hic ponit modum reſtaurationis, quantum ad reſtaurationem diuitiarum, quia multo maiora à regibus templo offerentur, quam per Nabuchodonoſor ablata ſint. Myſtice, qui prius erant viles in eccleſia, efficiuntur pretioſi, ſupra 55. Pro ſaliuncula aſcendet abies, & pro vrtica creſcet myrtus. [Et ponam, &c.] Hic promittit iuſtitiæ obſeruationem. Et primo, in prælatis. Secundo, in ſubditis, [& complebuntur.] Circa primum, duo. Primo, conſolatur eos ex prælatorum rectitudine tangens iuſtitiã C prælatorum [viſitationem] viſitatores & correptores. Myſtice, de Chriſto & Apoſtolis. Hier. 8. Dabo vobis paſtores iuxta cor meum & paſcent vos ſcientia & doctrina. Ponens etiam iuſtitiæ effectum quantũ ad abſentiam malitiæ. [Non audietur iniquitas] quia per aliquod tempus leges optime obſeruabantur 2. Mach. 3. Vel [iniquitas] idolorum. Myſtice ad ſtatum futuræ beatitudinis. Pſal. 102. Quantum diſtat ortus ab occidente, longe fecit à nobis iniquitates noſtras. Et quantum ad abſentiam miſeriæ [vaſtitas] quantum ad agros [contritio] quantum ad homines ab hoſtibus ſic colliſos [portas] in quibus populus conueniebat ad iudicia. Hoc etiam myſtice pertinet ad ſtatum futuræ beatitudinis, quando Sol multo clarior futurus eſt quam ſit modo, & Luna, licet non ſanctis quia eorum ſplendore D non egebunt. Apoc. 21. Et ciuitas non eget Sole, neque Luna vt luceat in ea, quia claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius eſt agnus. Ponit etiam gubernantis æternitatem [non occidet Sol] qui eſt Deus Pſal. 100. Tu autem idem es, & anni tui non deficient. [Et complebunt &c.] Hoc quantum ad ſtatum ſubditorum. Et primo, ponit triſtitiæ ceſſationem [& complebuntur luctus] captiuitas. Myſtice, in futura beatitudine. Apoc. 20. Abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis ſanctorum. Secundo, ponit iuſtitiæ obſeruationem [populus autem] ad glorificandum me ſupra 43. Omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum [in perpetuum] quamdiu in iuſtitia permanent. Sed myſtice planum eſt, de ſanE ctis beatis. Tertio, ſeminis multiplicationem. [Minimus] ideſt, ex vno tot per ſucceſſionem naſcentur, ſicut ex Abraham vna gens, Myſtice, vnus de eccleſia vnigeniti, præficietur in prælatum. Sap. 3. Iudicabunt ſancti nationes [in tempore eius] ideſt Chriſti, vel præfinito tempore [ſubito] quaſi non præuiſum, iſtud totum quod dictum eſt Nota ſuper illo verbo. [Qui ſunt iſti, qui vt nubes volant, & quaſi columbæ] Quia Apoſtoli dicuntur nubes. Primo, propter terræ fertilitatem, ſcilicet ex pluuia. Iob. 37. Frumentum deſiderat nubes. Secundo, propter luminis diffuſionem, eodem. Quæ luſtrant cuncta per circuitum.

Tertio, propter diuinæ voluntatis impletionem, codē. Quocumque voluntas gubernantis duxerit. Item, dicuntur [columbæ] Primo, propter cordis cōpunctionem. Nahum. 2. Gementes vt columbæ. Secundo, propter vitæ simplicitatem. Matth. 10. Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Tertio, propter contemplationis altitudinem, vel velocitatem. Psalm. 34. Quis dabit mihi pennas columbæ & volabo, & requiescam? Quarto, propter conscientiæ puritatem. Can. 5. Oculi tui sicut columbæ Cant. 4. Oculi tui columbarum.

CAP. LXI.

SPiritus Domini super me, eo quod vnxerit me. Ad annuntiandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam & clausis aperitionem, vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro, vt consolarer omnes lugentes, vt ponerem fortitudinem lugentibus Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris. Et vocabuntur in ea fortes iustitię, plantatio Domini ad glorificandum. Et ædificabunt deserta à sæculo, & ruinas antiquas erigent, & instaurabunt ciuitates desertas & dissipatas, in generationem & generationem. Et stabunt alieni & pascent pecora vestra, & filii peregrinorum, agricolæ & vinitores vestri erunt. Vos autem sacerdotes Domini vocabimini: ministri Dei nostri dicetur vobis. Fortitudinem gentium comedetis, & in gloria earum superbietis. Pro confusione vestra duplici & rubore, laudabunt partem suam. Propter hoc in terra sua duplicia possidebunt, lætitia sempiterna erit eis. Quia ego Dominus diligens iudicium, & odio habens rapinam in holocaustum. Et dabo opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum feriam eis. Et scient in gentibus semen eorum, & germen in medio populorū. Omnes qui viderint eos cognoscent illos, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus. Gaudens gaudebo in Domino & exultabit anima mea in Deo meo. Quia induit me vestimentis salutis & indumento iustitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic dominus Deus germinabit iustitiam, & laudem coram vniuersis gentibus.

Hic promittit populo iucunditatem. Et diuiditur in duas partes. In prima, gaudium promittit. In secunda, populus promissionem suscipit, & gratias agit, ibi. [Gaudens gaudebo in domino, &c.] Circa primum, A duo. Primo officium ad annuntiandum gaudium accipit. Secundo gaudii rationem, seu materiam prædicit. [Et vocabitur.] Circa primum, duo. Primo tangitur prophetiæ donum. [Spiritus domini super me] Esaiam [vnxerit] replens munere prophetiæ. 1. Petri primo. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. Vel de Christo, de quo supra vndecimo. Requiescet super eum spiritus Domini. Et Psal. quadragesimo quarto. Vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ consortibus tuis. Secundo tangitur prophetæ vel Christi actus esse duplex scilicet bonus prædicere præmia. [Ad annuntiandum] Iacobi primo. In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest saluare animas vestras: & miseris conferre remedia. Quantum ad illos qui sunt pusillanimitate deiecti [vt mederer contritis corde] consolando, vel peccata remittendo, si de Christo. Psal. 146. Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum. Et quantum ad illos, qui erant in captiuitate detenti, quibus annuntiat liberationis beneficium. [Et prædicare captiuis] ad literam, vel sub diabolo & propriis erroribus, supra. 46. Vt diceres his qui vincti sunt. Exite. Et liberationis tempus [& prædicarem annum placabilem] quantum ad liberationem Iudæorum [vltionis] quantum ad Chaldæos. Vel tempus gratiæ, in quo de diabolo vltionem accepit, eius potestatem reprimens. Ioan. 12. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps mundi huius, eiicietur foras. Et quantum ad eos qui sunt tristitia absorpti, quibus annuntiat gaudium [vt consolarer omnes] generaliter [vt ponerem Sion] specialiter. Eccl. 48. Spiritu magno vidit vltima: & gaudii signum dum signa tristitiæ vertuntur in signa lætitiæ & hæc est. [Et darem eis] supra 28. In illa die erit Dominus corona gloriæ. [Et vocabuntur &c.] Hic prædicit gaudii materiam. Et primo quantum ad ædificiorum reparationem, ponens reædificantiū conditionem [vocabuntur in ea] scilicet Hierusalem præcepto, & permissione Cyri [fortes iustitiæ] ad faciendum iustitiam, constantes, non commoti comminationibus aduersariorum, vel Apostoli. Et ædificiorum reputationem [& ædificabunt] prædicti viri, vel Apostoli, supra 58. Et ædificabuntur in te deserta sæculorum. Secundo, quantum ad possessionum conseruationem. [Et stabunt alieni] hoc ad literam potuit impleri, vt aliqui aduenæ in his vilibus seruitiis occuparentur, sicut de Gabaonitis: vel mystice gētiles, vel prędicatores sancti ecclesiæ, qui custodiunt & excolunt ipsam ecclesiam meritis & doctrinis. Nota super illo verbo. [Vnxerit me] Quia Christum vngit Deus pater. Primo oleo sacerdotalis dignitatis, quasi sacerdotem ad sacrificia offerendum. Eccles. 45. Vnxit enim oleo sancto. Secundo regalis potestatis, quasi regem ad gubernandum 2. Regum 12. Ego te vnxi regem & principem populi mei. Tertio immensæ fortitudinis, quasi pugilem ad pugnandum 2. Reg. 1. Quomodo abiectus est clypeus fortium, clypeus Saul, & Ionathæ quasi non sit vnctus oleo? Quarto eminentis iucunditatis, quasi liberalem ad miserendum. Psalm. 101. Iucundus homo qui miseretur & commodat. Psal. 44. Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Item Christum vngit seruus deuotus. Primo, lachrymis compunctionis. Matth. 9. Vnge caput tuum, & faciem tuam lauа. Secundo, vnguento deuotionis. Lucæ septimo. Hæc autem vnguento vnxit pedes meos. Tertio oleo purę intentionis. Eccl. 9. Omni tempore sint vestimenta tua candida & oleum de capite tuo non deficiat. Quarto, oleo laudis & gratiarum actionis. Gen. 29. Surgens Iacob mane sumpsit lapidem & erexit in titulum, fundensque oleum desuper, &c. [Vos autem sacerdotes]

sacerdotes] Hic prædicit materiam gaudii, quantum ad hominum gloriam. Et circa hoc, tria facit. Primo, ostendit gloriæ perfectionem, quia glorioſi in ſpiritualibus [Sacerdotes] quaſi vitam ſanctam, ſacerdotio dignam ducentes. Sap. 5. Quomodo computati ſunt inter filios Dei, & inter ſanctos ſors illorum eſt [glorioſi] etiam in temporalibus [fortitudinem] ideſt reficiemini ac ſuſtentabimini fortitudine Perſarum, & Medorum [ſuperbietis] exaltabimini, ſupra ſexageſimo. Quando conuerſa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi. Myſtice, Apoſtoli ſacerdotes, quaſi gentium magiſtri, & fortitudine Martyrum delectati. Et aſſignat perfectionis rationem [pro confuſione] ex defectu ſpiritualium & temporalium, confuſionem habuiſtis. [Laudabunt] vicini videntes [partem] recompenſationem duplicium bonorum à Deo eis factam. Zachariæ nono. Hodie quoque annuntians, duplicia reddam tibi. Myſtice, Eccleſia præmia in bonis animæ & corporis recipit pro duplici confuſione, de gentium & Iudæorum infidelitate. Secundo tangit gloriæ durationem [Lætitia ſempiterna] Verum eſt quamdiu in iuſtitia permanſerint ſicut exponitur Hieremiæ decimo octauo, ſupra trigeſimo quinto. Lætitia ſempiterna ſuper capita eorum gaudium & exultationem obtinebunt. Et aſſignat rationem [quia ego dominus] Et eſt ſenſus: per hoc quod dominus diligit iuſtitiam, dabit vobis, vt ſic placeatis ſibi, & faciet vobiſcum pactum ſempiternæ lætitiæ [A die] Eccl. 34. Qui offert ſacrificium ex ſubſtantia pauperis, quaſi qui victimat filium ſuum in conſpectu patris ſui [fœdus perpetuum] Hier. 31. Et feriam domui Iſrael & domui Iuda, fœdus nouum. Tertio, gloriæ diuulgationem. [Et ſcietur] quod eſt referẽdum, vel ad Iudæos qui fuerunt famoſi de cultu religionis, vel ad ſemen ſpirituale Apoſtolorum. [Gaudens gaudebo] Hic populus promiſſionem ſuſcipit, & gratias agit. Et circa hoc, duo facit. Primo exprimit in perſona populi, vel eccleſiæ cordis gaudium [gaudentes] Abac. 3. Ego autem in domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo. Secundo, confitetur diuinum beneficium. Et primo, ſub ſimilitudine veſtimentorum, inquantum diuina beneficia protegunt [quia induit me, ſalutis] à miſeriis ſupra 52. Induere veſtimentis iucunditatis tuæ. Secundo ſub ſimilitudine ornamentorum inquantum ornant [quaſi ſponſum] myſtice, quantum ad perfectos in eccleſia Chriſti agentes [ſponſam] quantum ad imperfectos. Tertio, ſub ſimilitudinem germinum, quantum ad fructum [ſicut enim terra] ſupra 39. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans.

A

B

C

CAP. LXII.

PRopter Sion non tacebo, propter Hieruſalem non quieſcam, donec egrediatur vt ſplendor iuſtus eius, & ſaluator eius vt lampas accendatur. Et videbunt gentes iuſtum tuum, & cuncti reges inclytum tuum. Et vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis vltra derelicta, & terra tua non vocabitur amplius deſolata. Sed vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua inhabitata. Quia complacuit Domino in te, & terra tua inhabitabitur. Habitabit enim iuuenis cum virgine, & habitabunt in te filii tui. Et gaudebit ſponſus ſuper ſponſam, & gaudebit ſuper te Deus tuus. Super muros tuos Hieruſalem conſtitui cuſtodes, tota die & tota nocte in perpetuũ non tacebũt. Qui reminiſcimini Domini ne taceatis, & ne detis ſilentium ei, donec ponat Hieruſalem laudem in terra. Iurauit Dominus in dextera ſua, & in brachio fortitudinis ſuæ. Si dedero triticum vltra cibũ inimicis tuis & ſi biberint filii alieni vinum tuum in quo laboraſti. Quia qui congregabunt illud, comedent & laudabunt Dominum, & qui comportant illud, bibent in atriis ſanctis meis. Tranſite, tranſite per portas, præparate viam populo. Planum facite iter, & eligite lapides & eleuate ſignum ad populos. Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ. Dicite filiæ Sion. Ecce ſaluator tuus venit, ecce merces eius cum eo, & opus eius coram illo. Et vocabunt eos populus ſanctus, redempti à Domino. Tu autem vocaberis quæſita ciuitas, & non derelicta.

D

Hic promittit populo gloriæ honorem. Et primo, ponitur prophetæ petitio. Secundo domini promiſſio [iurauit dominus] Circa primum, duo. Primo, ipſe petit. Secundo, alios ad petendum inducit ibi. [Qui reminiſcimini &c.] Circa primum, duo. Primo, ipſe petit ad hoc ſaluatoris ortum [propter Sion] ſcilicet vtilitatem, vel amorem, [non tacebo] à precibus apud dominum [ſaluator] Cyrus [vt ſplendor] in gloria regni. Myſtice, [non tacebo] à prædicatione Chriſti propter contradictionem [Sion] regit. [Hieruſalem] ſacerdotum ſaluator Chriſtus. Secundo, oſtendit aduentus fructum. Primo, quantum ad ciuitatis gloriam, promittens ipſam gloriam in tribus. In dignitate regis [& videbunt] admirantes & venerantes [iuſtum] Chriſtum, vel Cyrum. Pſal. 93. Viderunt omnes termini terræ ſalutare Dei noſtri. In nouitate nominis. [Et vocabit] more antiquorum, quod ex nouis euentibus noua nomina imponebant. Et hoc nomen poſtea exprimet. Myſtice, Eccleſia quæ prius Synagoga. In munimine diuinæ protectionis [eris corona gloriæ] quia gloriabitur in te Deus tuus ſicut rex in corona [in manu] ideſt in protectione ſua. Sap. 5. Accipient regnum decoris, & diadema ſpeciei de manu domini. Myſtice, Eccleſia quaſi corona filii Dei, à parte coronatus. Et excludit ignominiam, in quo etiam nomen nouum exprimit [non vocaberis] Secundo, quantum ad habitantium lætitiam. Et quantum ad pueros [Habitabit iuuenis] Et quantum ad viros perfectos [& habitabunt] Et quantum ad coniugatos [Et gaudebit] Myſtice [Iuuenis cum virgine] caſte, ſicut Maria cum Ioſeph. [ſponſus] Chriſtus [ſponſam] eccleſiam, Tertio, quantum ad ædificiorum diligentem cuſtodiam, quæ exprimitur 2. Eſdræ. 4. Vna manu ædificabant, & alia pugnabant [Super muros non tacebunt] loquitur ſecundum ſimilitudinem vigilum, qui cuſtodiunt ciuitatem. Vel per metaphoram deſignat diligentiam principum, qui populum gubernauerunt, vel prædicatores in Eccl. Apoc. quarto. Requiem non habebant clamantia ſanctus, ſanctus [Qui reminiſcimini, &c.] Hic alios ad ſimilem petitionem inducit. [No taceatis] alta ratione

E

[ei] Deo 1. Theſſ. 6. Semper gaudete, ſine intermiſſione orare, in omnibus gratias agite. [Iurauit, &c.] Hic dominus promittit implere petitionem. Et primo, quantum ad hoſtium propulſionem. [Si dedero] ſup. non credatis mihi, Prouerb. 26. Qui operatur terram, ſatiabitur panibus. Secundo, quantum ad captiuorum liberationem. Quantum ad præparationem viæ. [Tranſite] vos nuntii Cyri & Darii [lapides] impedimenta Hierem. 50. Tollite de via lapides. Vel, vos cuſtodes murorum prædicatores. Quantum ad conceſſionem lætitiæ [eleuate ſignum] crucis, ſupra. 11. Leuauit ſignum in nationibus. Et quantum ad retributionem iuſtitiæ. [dicite filiæ.] plebi Iudæorum [ſaluator] Deus, vel Cyrus [merces] vt nobis bona, & hoſtibus mala reddantur. Myſtice. De aduentu Chriſti ad iudicium. Tertio ibi [Et vocabunt] ponit liberatorum honorem, qui in magna fama ſanctitatis habebantur, propter beneficia eis præſtita. Myſtice, de eccleſia & populo Chriſtiano. Nota ſuper illo verbo. [Propter Sion non tacebo.] Quia ſancti non tacent. Primo, propter accenſum deſiderium. Hier. 20. Et factum eſt in corde meo verbum domini, quaſi ignis exæſtuans. Secundo, propter euidens verum. Act. 5. Non enim poſſumus quæ vidimus, non loqui. Tertio, propter iniunctum officium, primæ Corinth. 8. Neceſſitas mihi incumbit. Væ enim mihi eſt, ſi non euangelizauero. Quarto, propter expectatum præmium Gal vltim. Bonum facientes non deficiamus, tempore enim ſuo metemus non deficiētes. Item, nota ſuper. [Donec egrediatur, vt ſplendor, &c.] Quia Chriſtus ſplendet. Primo, patris imagine. Hebr. 1. Cum ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius, Secundo ſanctorum lumine. Pſalm. 109. In ſplendoribus ſanctorum ex vtero ante luciferum genui te. Tertio, gloriæ plenitudine. Matth. 17. Reſplenduit facies eius ſicut ſol. Quarto, doctrinæ rectitudine, ſupra 20. Ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in ſplendore ortus tui.

CAP. LXIII.

QVis eſt iſte qui venit de Edom, tinctis veſtibus de Boſra? Iſte formoſus in ſtola ſua, gradiens in multitudine fortitudinis ſuæ. Ego qui loquor iuſtitiam, & propugnator ſum ad ſaluandum. Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum, & veſtimenta tua ſicut calcantium in torculari? Torcular calcaui ſolus, & de gentibus non eſt vir mecum. Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea. Et aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui. Dies enim vltionis in corde meo, annus retributionis meæ venit. Circumſpexi, & non erat auxiliator, quæſiui & non fuit qui adiuuaret. Et ſaluauit mihi brachium meum, & indignatio mea ipſa auxiliata eſt mihi. Et conculcaui populos in furore meo, & inebriaui eos indignatione mea, & detraxi in terram virtutem eorum. Miſerationum Domini recordabor, laudem Domini ſuper omnibus quę reddidit nobis Dominus, & ſuper multitudinem bonorum domui Iſrael, quæ largitus eſt eis ſecundum indulgentiam ſuam, ſecundum multitudinem miſericordiarum ſuarum. Et dixit. Veruntamen populus meus eſt, filii non negantes. Et factus es eis ſaluator, in omni tribulatione eorum. Non eſt tribulatus, & angelus faciei eius ſaluauit eos. In dilectione ſua & indulgentia ſua ipſe redemit eos, & portauit eos, eleuauit eos cunctis diebus ſæculi. Ipſi autem ad iracundiam prouocauerunt, & afflixerunt Spiritum ſancti eius. Et conuerſus eſt eis in inimicum, & ipſe debellauit eos. Et recordatus eſt dierum ſæculi, Moyſi & populi ſui. Vbi eſt qui eduxit eos de mari, cum paſtoribus gregis ſui? Vbi eſt qui poſuit in medio eius, Spiritum ſancti ſui? Qui eduxit ad dexteram Moyſen brachio maieſtatis ſuæ, qui ſcidit aquas ante eos, vt faceret ſibi nomen ſempiternum. Qui eduxit eos per abyſſos, quaſi equum in deſerto non impingente, quaſi animal in campo. Deſcendens Spiritus Domini, ductor eius fuit. Sic adduxiſti populum tuum, vt faceres tibi nomen gloriæ. Attende de cœlo, & vide de habitaculo ſancto tuo, & gloriæ tuæ. Vbi eſt zelus tuus & fortitudo tua, multitudo viſcerum tuorum, & miſerationum tuarum? Super me continuerunt ſe. Tu enim Pater noſter, & *Abraham* neſciuit nos, & Iſrael ignorauit nos. Tu Domine Pater noſter, redemptor noſter, à ſæculo nomen tuum. Quare errare nos feciſti Domine de viis tuis, induraſti cor noſtrum ne timeremus te? Conuertere propter ſeruos tuos, tribus hæreditatis tuæ. Quaſi nihilum poſſederunt populum ſanctum tuum hoſtes noſtri, conculcauerunt ſanctificationem tuam. Facti ſumus quaſi in principio cum non dominareris noſtri, neque inuocaretur nomen tuum ſuper nos.

Hic incipit tangere diſcretionem malorum à bonis, in conſecutione promiſſæ ſalutis. Et diuiditur in partes tres. In prima, introducit iudicem, quaſi ad diſcernendum. In ſecunda proponit petitionem, ibi [Miſerationum, &c.] In tertia, iudex pronunciat ſententialiter diſcretionem 65. cap. [Quæſierunt me, &c.] Circa primum; duo. Primo, mouetur quando de perſona iudicis. Secundo, de qualitate habitus, ibi. [Quare ergo rubrum; &c.] Circa primum, duo. Primo, ponit quæſtionem. Secundo, reſpoſionem, ibi. [Ego qui loquor, &c.] Sciendum autem, quod omnes ſancti communiter hæc exponunt de Chriſto. Et quæſtio iſta eſt angelorum, qui quidem ad plenum myſteria incarnationis Chriſti non intelligebant. Et ideo, quaſi ignorantes quæſierunt, ſecundū quod oſtendit Hier. Cuius contrariū videtur dicere Aug. ſuper Gen. vbi dicit quod angeli à principio creationis ſuæ cognouerunt omnia, quę ipſe erat facturus, ſiue rerū rationes ſeminales reb⁹ indiderit,

indiderit, siue apud se tantũ retinuerit vt fierent, quamuis rebus inesset vt fieri possent. Et sic videtur, quod huiusmodi mysteria cognouerunt. Ad quod respondet glossa, Eph. 3. super illud. Mihi autem omnium sanctorum, &c. Et dicit, quod maiores cogniouerunt sed minores quorum est vox ista ignorauerunt. Dion tamen aliter videtur dicere. 6. cap. cœlest. hier. Vult enim quod hæc quæstio sit supremorum angelorum, qui à Deo immediate illuminationes recipiunt. Vnde eis immediate respondetur à Deo [Ego qui loquor] quamuis ipsi propter reuerentiam Christi, à se inuicem quærerent; sicut discipuli expectantes magistri responsionem. Quamuis autem supremi angeli sciuerint huiusmodi mysteria quantum ad substantiam facti, tamen quantum ad particulares circumstantias non perfecte sciebant. Vnde quia melius videntur à superiori perfectiori intellectu scilicet diuino quam angelico, ideo super hoc magis illuminari quærebant, vt perfectius intelligerent. Mirantur autem tria. Primo, victoriosum aduentum [qui venit] in cœlum [de Edon] mundo, interpretatur enim sanguineus vel terreus [de Bosra.] inferno, prius munito custodia dæmonum. [Bosra] quandoque est nomen proprium cuiusdam ciuitatis in terra Moab, quandoque nomen appellatiuum, & est idem, quod terra vel vrbs munita. Vnde frequenter ponitur pro terra Idumæa munita montibus Hic autem pro Hierusalem, vel inferno [vestibus] idest membris corporeis tinctis] sanguine passionis, supra. 34. Ecce super Idumæam descendet, & super populum interfectionis meæ ad iudicium. Secundo mirantur, in ipso decorum aspectum. [Iste formosus] à forma, & sic dicitur formosus, propter figuram, idest debitam commensurationem membrorum [in stola] habitu humanitatis 1. Pet. 1. In quem desiderant angeli prospicere. Tertio, cunctantur virtuosum incessum [gradiens] in cœlum non auxilio angelico, sed sua virtute, quod hactenus fuit inauditum. Hebr. 1. Portans omnia verbo virtutis suæ. [Ego, &c.] Hic ponit responsionem, & ostendit se iudicem [qui loquitur iustitiam] idest qui habeo authoritatem iudicium gentibus proferendi supra 54. Ego Dominus loquens iustitiam: & saluatorem. [Et propugnator] contra dæmones. Ad saluandum genus humanum. Exod. 15. Fortitudo mea & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem. Eodem Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen eius. Nota super illo verbo. [Iste formosus.] Quia Christus est formosus. Primo, quia rutilans splendore diuinitatis. Hebr. 1. Cum sit splendor gloriæ & figura substantiæ eius. Secundo, quia figuratus conformitate vnionis. Ps. 44. Speciosus forma præ filiis hominum. Tertio, quia distinctus diuerso colore virtutis. Cant. 5. Dilectus meus candidus & rubicundus, inter vbera mea commorabitur. Quarto, quia vestitus honestate conuersationis. Iob. 40. Esto glorioſus, & speciosis induere vestibus. [Quare ergo rubrum &c.] Hic proponit secundam quæstionem, de habitu. Et primo, ponit quæstionem. [Quare ergo, ac si diceret] huius sanguinis insignia non iusti sed iniqui deferre consueuerunt, non saluatores, sed potius occisores. Quasi calcantium. Est enim vinum rubrum in partibus illis, quod tingit in modum sanguinis. Secundo, ponit responsionem. Torcular, & primo assignat ruboris rationem. Secundo, prosequitur totum rei ordinem ibi. [Dies vltionis. &c.] Circa primum, tria. Primo, narrat singularem victoriam. [Torcular] scilicet crucem, qua pondere passionis pressus, hostes calcauit solus, patiens & vincens. [Et de gentibus non est vir mecum] in auxilium, quia eo relicto omnes fugerunt, & dicit signanter. Vir, propter Beatam Virginem in qua fides nunquam defecit. Can. 3. Botrus Cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi. Secundo, tangit hostium vindictam. Calcaui eos, dæmones vel Iudæos. In furore, ira accensa. Psal. 90. Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconẽ. Tertio, quasi concludit ruboris causam. Et aspersus est sanguis, meus, quia de corpore meo exiens Eorum, quia eorum potestati concessus ad effundendum. Loquitur secundum similitudinem victoris cuius vestes cæde inquinantur sup. 10 Vestimentum mistum sanguine. Inquinaui eorum reputatione. [Dies vltionis, &c.] Hic prosequitur totum rei ordinem. Et primo, ponit temporis congruitatem. Vltionis, tum ad dæmones. Retributionis quantum ad iustos, quorum merces vsque tunc dilata erat supra 34. Dies vltionis Domino. Secundo, proponit salutis necessitatem. Circumspexi & non erat auxiliator, mihi in cruce. Iob. 19. Fratres mei elongauerunt â me, & noti mei recesserunt à me. Psal. 141. Considerabam ad dexteram & videbam, & non erat qui cognosceret me Tertio, salutis impletionem. [Et saluauit] idest salutem resurrectionis fecit mihi, vel humani generis. Brachium, virtutis. Psal. 97. Saluauit sibi dextera eius, & brachium sancti eius. Quarto, vindictæ expositionem [Et conculcaui populos] Iudæos post Romanos. Inebriaui, repleui afflictione. Eorum. Iudæorum & dæmonum, sup. 23. Dominus exercituum cogitauit hoc, vt detraheret superbiam omnis gloriæ, & ad ignominiam deduceret vniuersos inclytos terræ. Posset autem exponi totum ad literam, vt induceretur Dominus metaphorice, quasi veniens ad delendos diuersos populos hostes Iudæorum & præcipue Idumæos, secundum modum metaphoricum, qui habitus est sup. 59. Indutus est iustitia vt lorica [Miseratonum Domini, &c.] Hic Propheta, iudici qui iustitiam locuturus & impleturus venit, petitionem porrigit. Et primo, inclinat ipsum ad pietatem, commemorans pristina beneficia, quæ defecerunt. Secundo, pericula quæ incurrerunt ibi. [Quare errare, &c.] Circa primum, duo. Primo proponit intentum. Quæ reddidit, pro nostris meritis, tam in bonis, quam in malis pœnæ. [Bonorum quæ gratis dedit. Eccl. 51. Memoratus sum misericordiæ tuæ Domine, & cooperationis tuæ quæ à sæculo sunt. Secundo, prosequitur propositum. Et primo, commemorans singularem electionem [Et dixit] scilicet Deus Veruntamen, quamuis ipsi contra me essent. Non negantes scilicet Abraham vel non negantes, quia saltem fidem meam tenent. Exod. 15. Fortitudo mea Dominus & laus mea Dominus. Et quantum ad diligentem protectionem, in omni tribulatione. Et ipse est tribulatus tibi per compassionem, vel [non est] statim, sed distulit etiam tunc, vt quasi videret si corrigerentur [& angelus faciei] idest faciem meam videns [saluauit] quasi dux eorum propter desertum Ps. 90. Angelis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis. Et quantum ad paternam dilectionem [In dilectione redemit] ab Ægypto [portauit] in deserto [leuauit] idest exaltauit super alios in terra promissionis. Secundo, tangit beneficia quantum ad remissionem culparum. Et primo, ponit culpam. [Ipsi autem afflixerunt spiritum eius] scilicet Dei vel [sancti] Moysi per diuersa iurgia. Ps. 105. Et vexatus est Moyses propter eos, quia exacerbauerunt spiritum eius. Secundo, ponit pœnam [Et conuersus est in inimicum] scilicet Deus Thren. 2. Factus est Dominus velut inimicus. Tertio, ponit indulgentiam. [Et recordatus] tandẽ [Moysi] qui pro eis orauit. Exod. 32. Aut dimitte eis, aut dele me de libro in quo me scripsisti Psal. 104. Memor fuit in sæculũ testamenti eius, verbi quod mandauit in mille generationes [Nota super illo verbo] Torcular calcaui.] Quia ex torculari crucis fluxit. Primo,

sanguis ad redimendum 1. Pet. 1. Non corruptibilibus auro & argento redempti estis de vana vestra conuersatione, sed precioso sanguine Iesu Christi. Secundo, aqua ad emundandum. Ps. 77. Eduxit aquam de petra Ezec. 36. Effundam super vos aquam mundam. Tertio, oleum ad sanandum. Iob. 29. Petra fundebat mihi riuos olei. Quarto, mel ad solidandum. Deut. 32. Vt sugeret mel de petra. Quinto, vinum ad confortandum. Prou. 3. Vino torcularia redundabunt. [Vbi est qui eduxit] Hic plangit eadem beneficia eis subtracta. Et primo, plangit beneficiorum defectum [Vbi est qui eduxit] Moyses, vel Deus [cum pastoribus] Maria, & Aaron [Vbi est, Spiritum S. sui] Moysi, quod legitur Nam. 11. [Ad dexteram] prosperè [qui scidit] vbi est spiritus. Ps. 135. Qui dimisit mare rubrum in diuisiones. Et vbi est qui eduxit [quasi equum. scilicet sine impedimento [descendens] inoffenso curru [eius] populi. Sap. 19. Et in mari rubro, via sine impedimento. Secundo, inclinat iudicis affectum. Et primo, petit audientiam. [Attende de cœlo] 3. Reg. 8. Tu exaudies de cœlo sancto tuo. Secundo prouocat ad misericordiam [Vbi est zelus] quo dilexisti nos. Ps. 88. Vbi sunt misericordiæ tuæ antiquæ Domine. Tertio, proponit miserendi causam. [Tu enim pater noster, & Abraham nesciuit nos] adhuc viuus, quia nec nos tunc eramus. Vel etiam modo, nolens orate pro nobis, quia non inuocamus ipsum: vel secundum August. quia mortui, etiam sancti, nesciunt quid agatur erga viuos. Sed hoc intelligendum est, quantum ad virtutem cognitionis humanæ, non quantum ad irraditionem diuini luminis. Deut. 32. Ipse enim est pater tuus qui possedit, & fecit, & creauit te. [Quare errare, &c.] Hic proponit mala culpæ [errare de viis] mandatis [fecisti] permittendo non immittens gratiam, & non corrigens [induraſti] permisisti. Rom. 9. Cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Secundo, proponit mala pœnæ. Et primo, petit misericordiam [conuertere] de ira ad misericordiam [propter seruos] patres nostros. Ps. 79. Conuertere Domine vsquequo, & deprecabilis esto super seruos tuos. Thren. vlt. Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur, innoua dies nostros sicut à principio. Secundo, ponit miseriam quantum ad seruitutem [quasi nihilum] idest sine resistentia sup. 26. Domine Deus noster possederunt nos Domini absque te: quantum ad sanctorum prophanationem [& hostes nostri] quantum ad honoris pristini amissionem [facti sumus] sine rege, sine templo [in principio] in Ægypto, vel etiam ante vocationem Abrahæ. Hier. 13. Tu autem in nobis es Domine, & nomen sanctum tuum inuocatum est super nos, ne derelinquas nos Domine.

A tanti & facienti iustitiam, in viis tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es, & peccauimus, in ipsis fuimus semper, & saluabimur. Et facti sumus, vt immundi omnes nos, & quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Et cecidimus quasi folium vniuersi, & iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos. Non est qui inuocet nomen tuum, qui consurgat & teneat te. Abscondisti faciem tuam à nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostræ. Et nunc Domine pater noster es tu, nos vero lutum, & fictor noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos. Ne iraſcaris Domine satis, & ne vltra memineris iniquitatis nostræ. Ecce, respice, populus tuus omnes nos. Ciuitas sancti tui facta est deserta, Sion deserta facta est, Hierusalem desolata. Domus sanctificationis nostræ vbi laudauerunt te patres nostri, facta est in exustionem ignis, & omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas. Nunquid super his continebis te Domine, tacebis & affliges nos vehementer?

B

C

Hic porrigit petitionem. Et primo, petit iudicis præsentiam. Secundo, petit misericordiam, ibi. [Ecce tu iratus, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponit petitionem. Secundo, petitionis impletionem, ibi. [Descendisti, &c.] Circa primum, duo. Primo, petit iudicis aduentum [dirumperes] figuratiue loquitur quasi super cœlos habitanti, vel exinanires temeripsum deponens maiestatem, & carnem assumeres. *Psalm.* 143. Inclina cœlos tuos, & descende. Secundo, ponit aduentus effectum in creaturis sensibilibus scilicet in montibus. [A facie tua montes] quasi dicat non sustinentes præsentiam tuam si tibi placeret. Vel montes potentes & superbi, supra 34. Tabescent montes in fortitudine sua. In aquis, [aquæ arderent] quia totus D igneus es, si velles. Sapient. 16. Quodam tempore, aqua super virtutem ignis exardebat. Vel per aquas populi. Apoc. 16. Aquæ multæ, populi multi. Secundo, affectum in hominibus. Et primo, in gentibus [à facie tua.] Psalmus. 64. Turbabuntur gentes & timebunt. Ad literam [commouebuntur.] Vel referendum ad conuersionem gentium post Christi aduentum. Secundo, in Iudæis [cum feceris, non sustinebimus.] idest nos qui secuti sumus, videte & audite præ stupore sicut territi fuerunt. Exod. 20. [Vel non sustinebimus] aduentum, credentes etiam in visis miraculis [Descendisti, & cætera.] Hic ponit petitionis impletionem. Et primo, quo ad aduentum, [descendisti] ad E iudicandum nos, præteritum pro futuro. Vel in vterum virginis. Vel melius, secundum literalem sensum ponit effectus probationem, quasi dicat. Si modo descenderes, hæc contingerent quæ etiam contigerunt, quando descendisti, vt liberares populum tuum de Ægypto Exod. 4. Psalmus decimus secundus. Inclinauit cœlos & descendit, & caligo sub pedibus eius. Secundo quantum ad effectum. Primo in miraculis [à facie tua montes defluxerunt] scopuli Amen. Numeri 21. Mystice Iudæi, vel dæmones. Secundo, in beneficiis. Et primo ponit beneficiorum magnitudinem. [A sæculo non audierunt.] quia nunquam similia visa sunt, vel audita, qualia Deus Iudæis fecit, & sanctis in gloria facit

CAP. LXIV.

VTinam dirumperes cœlos & descenderes A facie tua montes defluerent, sicut exustio ignis tabescerent, aquæ arderent igni, vt notum fieret nomen tuum inimicis tuis, à facie tua gentes turbarentur. Cum feceris mirabilia, non sustinebimus. Descendisti, & à facie tua montes defluxerunt. A sæculo non audierunt, neque auribus perceperunt. Oculus non vidit Deus absque te, quæ præparasti expectãtibus te. Occurristi læ-

priori Corinthiorum secundo. Oculus non vidit, auris non audiuit, & in cor hominis non ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se. Secundo, quantum ad benefaciendi promptitudinem. [Occurristi lætanti] in auxilium, dum adhuc erat in petendo vel veniendo ad te [lætanti] in te. Mystice, Symeoni. Lucæ secund. [Ecce tu iratus, & cætera,] Hic ponit misericordiam. Et primo, ostendit petendi necessitatem. Secundo, porrigit petitionem, ibi [Et nunc Domine, &c.] Circa primum, duo. Primo, ostendit necessitatem ex imminentia mali, quantum ad culpam. Tum, ex malorum perpetratione, [Ecce tu iratus, & peccauimus] præposterus ordo, ideo iratus, quia peccauimus, & omnes [saluabimur,] tua misericordia. Et quantum ad bonorum interfectionem [& facti sumus, B vniuersæ iustitiæ] quia aliis peccatis inuoluti. Iob. 9. Si lotus fuero quasi aquis niuis, & fuerint velut mundissimæ manus meæ, tamen in sordibus intinges me, & abominabuntur me vestimenta mea. Et quantum ad pœnam [Et cecidimus] interfecti, vel à statu dignitatis, [abstulerunt] à terra nostra. Iob. decim. tert. Contra folium quod à vento rapitur, ostendis potentiam tuam. Secundo, ostendit necessitatem quantum ad effectum auxilii. Et primo, humani. [Non est qui inuocet, & teneat, precibus. Cantic. tert. Tenui eum nec dimittam. Secundo, diuini. [Abscondisti faciem tuam] misericordiæ tuæ [in manu] idest in opere, iuxta illud. Mors & vita in manu Domini. Prouerbiorum decim. Deuteron. trigesi. secund. Abscondam faciem meam ab eis, & considerabo nouissima C eorum. [Et nunc Domine, &c.] Hic ponit misericordiam. Et circa hoc, duo facit. Primo, petit misericordiam, assignans rationem, [Pater noster es tu] Hier. decimo octauo. Sicut lutum in manu figuli, sic nos in manu Dei. Iob. 10. Memento quæso, quod sicut lutum feceris me. Et porrigit petitionem. [Ne irascaris, satis] idest nimis, vel secundum quod merita nostra exigunt. Psal. 43. Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum, cito anticipent nos misericordiæ tuæ. Secundo proponit miseriam. [Ecce] Domine omnes nos sumus [sancti] idest, sanctuarii templi, scilicet Hierusalem. Thren. 1. Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia. Et miratur patientiam [Nunquid D super] Abac. 1. Quare respicis super iniquitates nostras? Nota super illo verbo. [Quæ præparasti diligentibus te.] Quia Deus præparat sanctis. Primo, locum æternæ quietis. Ioan. 14. Si quo minus dixissem vobis [quia vado parare] vobis locum. Secundo, regnum æternæ dignitatis. Matth. 25. Venite benedicti patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi. Tertio, mensam diuinæ refectionis. Ps. 22. Parasti in conspectu meo mensam. Quarto, lucernam æterni luminis. Psal. 131. Paraui lucernam Christo meo. Item, nota super illo verbo, [quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ] Quia opus iustitiæ mundatur inquinamento. Primo mortalis maculæ Eccles. 47. Dedisti maculam in gloria tua. Se- E cundo, commissæ negligentiæ. Hierem 48. Maledictus homo qui facit opus Domini negligenter. Tertio, intentionis peruersæ. Matt. 6. Si oculus tuus scandalizet te, abscide eum, & proiice abs te. Quarto insurgentis superbiæ, supra. 17. Omnes eos aufert ventus.

CAP. LXV.

QVæsierunt me, qui ante non interrogabant, inuenerunt, qui non quæsierunt me. Dixi. Ecce ego, ecce ego ad gentes, quæ non inuocabant nomen meum. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas. Populus qui ad iracundiam prouocat me, ante faciem meam semper qui immolant in hortis & sacrificant super lateres, qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorum dormiunt, qui comedunt carnem suillam, & ius prophanum in vasis eorum. Qui dicunt, recede à me, non appropinques mihi, quia immundus es. B Isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die. Ecce scriptum est coram me. Non tacebo, sed reddam & retribuam in sinu eorum iniquitates vestras, & iniquitates patrum vestrorum simul dicit Dominus, qui sacrificauerunt super montes, & super colles exprobrauerunt mihi, & remetiar opus eorum. Hæc dicit Dominus. Quomodo si inueniatur granum in botro, & dicatur ne dissipes illud, quoniam benedictio est, sic faciam C propter seruos meos vt non disperdam totum. Et educam de Iacob semen, & de Iuda possidentem montes meos. Et hæreditabunt eam electi mei, & serui mei habitabunt ibi. Et erunt campestria in caulas gregum, & vallis Achor in cubile armentorum populo meo, qui requisierunt me. Et vos qui dereliquistis Dominum, qui obliti estis montem sanctum meum, qui ponitis Fortunæ mensam, & libatis super eam, numerabo vos in gladio, & omnes in cæde corruetis, D pro eo quod vocaui & non respondistis, locutus sum & non audistis, & faciebatis malum in oculis meis, & quæ nolui elegistis. Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus. Ecce serui mei comedent, & vos esurietis. Ecce serui mei bibent, & vos sitietis. Ecce serui mei lætabuntur, & vos confundemini. Ecce serui mei lætabuntur, præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus vlulabitis, & dimittetis nomen vestrum in iuramentum electis meis, & interficiet te Dominus Deus, & E seruos suos vocabit nomine alio. In quo qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo, Amen. Et qui iurat in terra iurabit in Deo, Amen, quia obliuioni traditæ sunt angustiæ priores, & quia absconditæ sunt ab oculis nostris. Ecce enim ego creo cœlos nouos & terram nouam, & non erunt in memoria priora & non ascendent super cor, sed gaudebitis & exultabitis vsque in sempiternũ

in his, quæ ego creo. Quia ecce ego creo Hierusalem exultationem, & populum eius gaudium & exultabo in Hierusalem & gaudebo in populo meo, & non audietur in ea vltra vox fletus & vox clamoris. Non erit ibi amplius infans dierum, & senex qui non impleat dies suos quoniam puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit. Et ædificabunt domos & habitabunt, & plantabunt vineas & comedent fructus earum, non ædificabunt & alius habitabit, non plantabunt, & alius comedet. Secundum enim dies ligni, erunt dies populi mei, & opera manuum eorum inueterabunt. Electi mei non laborabunt frustra, neque generabunt in conturbatione, quia semen benedictorum Domini est, & nepotes eorum cum eis. Eritque antequam clament ego exaudiam, adhuc illis loquentibus ego audiam. Lupus & agnus pascentur simul, & leo & bos comedent paleas, & serpenti, puluis panis eius. Non nocebunt, neque occident in omni monte sancto meo, dicit Dominus.

Hic Iudex scilicet Deus, dat sententiam de discretione malorum à bonis, in perceptione salutis promissæ. Et diuiditur in partes duas. In prima, pronũtiat sententiam discretionis. In secunda determinat modum exẽcutionis cap. 66. [Hæc dicit dominus, &c.] Circa primum, duo. Primo, promittit responsionem ostendens respondendi opportunitatem [Quæsierunt] quasi dicat hactenus vos Iudæi non quærebatis à me, sed ab idolis. Ex quo quæritis, respondebo. Mystice de conuersione gentium, Ro. 10. Inuentus sum à non quærentibus Et ponit promissionem. [Dixi, ecce ego ad gentem] Respondebo scilicet Iudæis, vel ad gentes conuersas conuertar. Can. 8. Ego dilecto meo & dilectus meus mihi. Secundo, sententiat discretionem [Expandi manus.] Et primo, sententiat discretionem malorum à bonis, propter peccata transgressionis. Secũdo propter peccata omissionis. [Et qui dereliquistis] Prima, in duas. In prima, comminatur malis supplicia. In secunda, promittit bonis præmia, ibi [Hæc dicit dominus, &c.] Circa primum, duo. Primo, arguit transgressionis culpam. Secundo comminatur pœnam. [Isti fumus erunt.] Culpam ipsorum arguit ex tribus Primo, ex beneficiorum magnitudine. [Expandi] dando multa beneficia [tota die] toto tempore ex quo eos mihi assumpsi. Mystice in cruce Hier. 6. Vnusquisque ambulat viam non bonam, Secundo, ex peccandi continuitate [populus, ante faciem.] quia omnia nuda & aperta sunt oculis eius. Heb. 4. Vel quia in tẽplo idolum ponebat. Deu. 32. Ipsi non prouocauerunt in eo qui non est Deus. Tertio, ex peccatorum diuersitate, vel grauitate quantum ad quatuor. Primo quantum ad cultum idolorũ [Qui immolant] idolis [in hortis] quia in locis voluptuosis [super lateres] super altaria ex lateribus constructa, vt ignem sacrificiis sustinere possent supr. 1. Confundentur ab idolis tuis. Secundo, quo ad studium diuinationum [qui ambulant in sepulchris [vt habeant responsiones à mortuis [& delubris] templis idolorum, à diluendo dictis, quia putabant omnia ablui. Vel propter fontes qui ibi erant ad abluendas hostias. Et sacerdotes [dormiunt super pelles hostiarum ad diuinandum. Ezec. 6. Conterentur delubra vestra. Tertio, quantum ad immunditiam ciborum qui comedunt & ius prophanum, infra vlt. Qui comedebant carnem suillam & abominationem & murem simul consumentur. Quarto, quantum ad contemptum iustorum [qui dicunt] siue adorantibus idola, vel dicunt Deo. Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus [Isti fumus erunt; &c.] Hic comminatur pœnam. Et primo pœnæ diuturnitatem [fumus] idest sicut fumus igne consumentur, & incendentur ira mea. Deuteron. 32. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. Secundo, punitionis certitudinem. [Ecce scriptum est quia firmiter in memoria peccatum, & in præfinitione pœna [Non tacebo] dissimulans. Hier. 17. Peccatum Iuda scriptum est stilo ferreo, in vngue adamantino, supra. 42. Tacui, semper silui. Tertio, pœnarum multitudinem, quia pro omnibus peccatis patrum [sed reddam] Exod. 20. Ego sum Deus zelotes, visitans peccata patrum in filios, [exprobauerunt] adorando in excelsis. Et pro peccatis etiam idola iuuentutis ipsorum [& remetiar] quasi commensurabo pœnam culpæ, supra. 40. Recipit de manu Domini duplicia. [Hæc dicit Dominus, &c.] Hic promittit bonis præmia. Et primo, quantum ad conseruationem à malis. Granum vuæ. Benedictio idest placet Deo vt pro benedictione reseruetur. Propter seruos, patres nostros. Totum genus Iudæorum, supra. 17. Erat sicut congregans racemos in vindemia. Secundo, quantum ad promotionem in bonis. Et primo, quantum ad seminis multiplicationem. [Et adducam de Iacob.] supra 50. Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus. Secundo, quantum ad hæreditatis paternæ restitutionem. [Et hæreditabunt] Ezech. 36. Hæreditate possidebunt te, & eris hæreditas eorum. Tertio, quantum ad pascuorum vbertatem Et erunt campestria, & vallis Achori: ab illo denominata, quia ibi lapidatus. Iosue. 7. Osee. 2. Dabo eis vallem Achor ad aperiendam spem. [Et vos dereliquistis] Hic discernit malos à consolatione bonorum propter peccata omissionis. Et primo, comminatur malis supplicia. Secundo, bonis præmia, [quia obliuioni.] Circa primum, duo. Primo, comminatur eis, quia Deum dereliquerunt, ponens culpam. [Et vos.] Iudæi. Fortunæ. Deo Ægyptiorum, [mensarii] tangit ritum quo celebratur, quia in fine anni parabatur sibi mensa, omnibus cibis referta. Deut. 32. Dereliquerunt Deum factorem suum & recesserunt à Deo salutari suo. Ponens etiam pœnam [Numerabo] quasi dicat, vt nullus remaneat, quin opprimatur. Hier. 44. Cadent in gladio & fame. Secundo, quia inuocati non obedierunt. Ponens culpam. Pro eo quod vocaui. Prouerb. 1. Vocaui & renuistis accipere disciplinam. Et comminatur discretionis pœnam. Primo, in satietate corporis. [Propter hoc hæc dicit Dominus] Psal. 33. Diuites egerunt & esurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono. Secundo in lætitia cordis. Ecce serui mei lætabuntur. Tertio, in diuersitate nominis. Et primo, ponit qualis fructus sit nomen impiorum [Et dimittetis in iuramentum] vt confirment dicta sua, si non est ita, ita vt accidat mihi sicut illis. Hier. 44. In gladio & fame morientur, & erunt in iusiurandum, & in miraculum, & in maledictionem & in opprobrium. Et deinde ponit quale sit futurum nomen bonorum. [Et seruos, nomine] scilicet nomine Iesus, est nomen. Amen, fideliter supra. 62. Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit. [Quia obliuioni, &c.] Hic promittit visa

præmia.

præmia. Et primo, in generali quantum ad amotionem malorũ. Quia obliuioni non defectu cognitionis, sed successione bonorum, supra. 54. Confusionis adolescentiæ tuæ, obliuiscēris. Et quantum ad restaurationem bonorum. Ecce enim ego creo cœlos nouos, noua de cœlo auxilia. Terram nouã, noua de terra beneficia. Vel ad diem iudicii, quando mundus ad gloriam sanctorum innouabitur. Apocal. 21. Prima abierunt. Secundo, in speciali. Quia ego creo Hierusalem. Et primo, quantum ad cordium iucunditatem [Hierusalem] terrestrem, sed magis cœlestem. Exultationem, emphatice, vt tota gaudio sit absorpta supra. 35. Gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet ab eis dolor & gemitus Secundo, quantum ad vitæ diuturnitatem. Non erit amplius qui non impleat, ante tempus non morieris, sed puer morietur centum annorum ideſt quando peruenerit ad talem ætatem. Et si sit, peccator quamuis tantum vixerit, maledictioni subiacebit. Gen. 25. Mortuus est Abraham in senectute bona. Mystice in cœlesti Hierusalem omnes dies suos implebunt quia nullus morietur [Puer centum annorũ, ideſt qui vsque ad ætatem senectutis pueriliter vixit. Morietur, morte æterna. Sap. 4. Senectus non venerabilis est, non diuturna, neque numero annorum computata. Tertio, quantum ad bonorum prosperitatem. Tum, quantum ad securitatem possessionum, Et ædificabunt. Amos. vlt. Plantabunt vineas, & ædificabunt domos. Et assignat rationem. [Secundum enim dies] ideſt, quia die viuent sicut diu durat lignum arboris. Inueterabunt ideſt vsque ad vetustatem in vsum eorum remanebunt. Ps. 1. Erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum. Tum, quantum ad pacem filiórum [Neque generabunt in conturbatione] quasi generantes filios in seruitutem hostium. Eccl. 44. Cum semine ipsorum perseuerant bona. Quarto, quantum ad precum exauditionem. [Eritque antequam clamet] ore supra 30. Ad vocem clamoris tui statim vt audierit respondebit tibi. Quinto, quantum ad pacis tranquillitatem. [Lupus & agnus] quia qui prius tyranni & malefactores, pacifice cum aliis morabuntur, &c.

CAP. LXVI.

HÆc dicit Dominus. Cœlum sedes mea terra autem scabellum pedum meorum. Quæ est ista domus quam ædificabitis mihi, & quis iste locus requietionis meæ? Omnia hæc manus mea fecit, & facta sunt vniuersa ista dicit Dominus. Ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculam & contritum spiritum & trementem sermones meos? Qui immolat bouem, quasi qui interficiat virum. Qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem. Qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat. Qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo. Hæc omnia relegerunt in viis suis, & in abominationibus suis anima eorum delectata est. Vnde & ego eligam illusiones eorum, & quæ timebant adducam eis, quia vocaui, & non erat qui responderet, locutus sum, & non audierunt. Feceruntque malum in oculis meis, & quæ nolui elegerunt. Audite verbum Domini, qui tremitis ad verbum eius. Dixerunt fratres vestri odientes vos, & abiicientes propter nomen meum. Glorificetur Dominus, & videbimus in lætitia vestra, ipsi autem confundentur. Vox populi de ciuitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis. Antequam parturiret, peperit, antequam veniret partus eius, peperit masculum. Quis audiuit vnquam tale & quis vidit huic simile? Nunquid parturiet terra in die vna, aut patietur gens simul, quia parturiuit & peperit Sion filios suos? Nunquid ego qui alios parere facio, ipse non pariam dicit Dominus. Si ego qui generationẽ cæteris tribuo sterilis ero, ait Dominus Deus tuus? Lætamini cum Hierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam. Gaudete cum ea gaudio vniuersi, qui lugetis super eam, vt sugatis, & repleamini ab vbere consolationis eius, vt mulgeatis & delitiis affluatis ab omnimoda gloria eius. Quia hæc dicit Dominus. Ecce ego declinabo super eam quasi fluuium pacis & quasi torrentem inundantem, gloriam gentiũ quam sugetis. Ad vbera portabimini & super genua blandientur vobis. Quomodo si cui mater blandiatur, ita consolabor vos, & in Hierusalem consolabimini. Videbitis & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra quasi herba germinabunt. Et cognoscetur manus Domini seruis eius indignabitur inimicis suis. Quia ecce Dominus in igne veniet, & quasi turbo quadriga eius, reddere in indignatione furorem suum, & increpationem suam in flamma ignis. Quia in igne Dominus diiudicabit, & in gladio suo ad omnem carnem, & multiplicabuntur interfecti à Domino. Qui sanctificabantur & mundos se putabant in hortis post ianuam intrinsecus, qui comedebant carnem suillam, & abominationem & murem, simul consumentur dicit Dominus. Ego autem opera eorum & cogitationes eorum venio vt congregem cum omnibus gentibus & linguis, & venient & videbunt gloriam meam. Et ponam in eis signum, & mittam eis qui saluati fuerint ad gentes in mare, in Aphricam, & Lydiam, tendentes sagittam in Italiam, & Græciam, ad insulas longe, ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam. Et annunciabunt gloriam meam gentibus, & adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino, in equis & in

quadrigis & in lecticis & in mulis & in carrucis, ad montem sanctum meum Hierusalem dicit Dominus, quomodo si inferant filii Israel munus in vase mundo, in domum Domini Et assumam ex eis in Sacerdotes & Leuitas dicit Dominus, Quia sicut cœli noui & terra noua quæ ego facio stare coram me dicit Dominus Deus, sic stabit semen vestrum & nomen vestrum Et erit mensis ex mense, & sabbathum ex sabbatho. Veniet omnis caro, vt adoret coram facie mea, dicit Dominus. Et egredientur & videbunt cadauera viuorum, qui prævaricati sunt in me. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, & erunt vsque ad satietatem visionis omni carni.

Hic determinat modum executionis dictæ sententiæ. Et primo, specialiter quoniam ad Iudæos. Secundo, vniuersaliter quantum ad omnes ibi [Ego autem opera eorum & cogitationes, &c.] Prima, diuiditur in duas. In prima, excludit falsam confidentiam. In secunda proponit & determinat datam sententiam, quã modum executionis, ibi [Audite verbum Domini, &c.] Circa primum, duo. Primo, excludit falsam fiduciam à templi sanctitate, ostendens templum non esse Dei locum: tum, ex Dei magnitudine, qui omnia implet [cœlum sedes] dicitur quia multum participat de bonitatibus ipsius, sicut sedes magnam partem sedentis habet. Terra scabellum, quia terra minimum participat de bonitatibus ipsius, sicut extrema pars ad scabellum peruenit, vel per cœlum sanctos, per terram terrenos. 3. Reg. 8. Si cœlum & cœli cœlorum non te capiunt. Hier. 23. Cœlum, & terram ego impleo tum ex quiete. Quia in loco quiescit vnumquodque, cuius est locus, Deus autem non quiescit in aliquo, sed omnia in ipso sicut ab ipso facta. [Et quis est locus] Et dat vtile remedium. [Ad quem autem pauperculum] idest humilem qui se parum reputat, quantum ad præsentia. Contritum, de peccatis præteritis. Trementem, quoniam ad propositum de futuris faciendis Eccl. 15. Oculi eius ad timentes eum. Secundo, excludit confidentiam quam conceperant ex ritu sacrificiorum. Et primo, ponit ipsorum reprobationem [Qui immolat bouem] ac si diceret; ita sunt abominabilia ipsorum sacrificia, ac si aliquid contra legem facerent, quia eadem idolis offerebant. Qui benedicit, laudat & veneratur, supra 1. Ne offeratis vltra sacrificium frustra. Secundo, ostendit reprobationis rationem. Primo ponens culpam. [Hæc omnia elegerunt] scilicet sacrificia ambulantes. In viis suis malis. Prouerb. Lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis. Secundo, comminatur pœnam. [Vnde & ego] Prou. 3. Illusores ipse deludet. Iob. 3. Timor quem timebam euenit mihi, & quod verebar accidit. Tertio, arguit peccantium duritiam: [Quia vocaui.] Prouer. [Vocaui & renuistis.] Audite verbum Domini, &c. Hic exequitur modum executionis dictæ sententiæ. Et primo, quantum ad præmia bonorum. Secundo, quantum ad supplicia malorum, ibi. Et cognoscetur, &c. Prima in duas. Primo, excitat attentionem [Audite qui tremitis] ex reuerentia verborum ipsius. Eccles. 2. Qui timetis Dominum credite illi Secundo, prosequitur promissionem. Et primo, quantum ad vindictam de irrisoribus, ponens eorum irrisionem. Dixerunt fratres vestri [Glorificetur] quasi dicat, nunquam apparebit, supra. 5. Festinus velociter veniet, & non est deficiens neque laborans in eo. Et prædicens eorum confusionem, [Ipsi autem confundentur] hoc modo. Vox populi, timentis. Vox Domini, quantum ad hostium tumultus. Soph. 1. Vox diei Domini amara. Secundo, exequitur promissionem quantum ad bonorum abundantiam. Et primo, ad populi readunatiationem ponens promissionem [Antequam parturiret] idest subito, & simul filii Hierusalem congregabuntur ad ipsam, sicut si mulier subito filium pareret, non præcedente partu sup. 37. Venerunt sibi vsque ad partum, & virtus non est pariendi. Mystice exponitur de partu Beatæ Virginis & de partu Ecclesiæ in conuersione fidelium, & de partuntione æternæ generationis. Et inducit admiratiuam quæstionem Quis audiuit vnquam tale &c. Et primo, ponit responsionem ex persona domini. [Numquid ego, non pariam] congregatos Iudæos, vel fideles conuertens, vel filium ab æterno generans? Similis. Psal. 93. Qui plantauit aurem non audiet, aut qui finxit oculum non considerat? Et hæc argumenta tenent, si illud quod est perfectionis in creaturis, attribuatur Deo, remoto omni eo quod imperfectionis est. Secundo, promittit congregatis immensam consolationem. Et primo, inuitat alios ad congratulationem [Lætamini cum Hierusalem mea] sicut in obiecto gaudii, ponens conditionem congratulantium, quantum ad affectum [qui diligitis] Can. 5. Comedite amici & bibite, & inebriamini charissimi. Quantum ad affectus signum. Qui lugetis. Matth. 5. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Et congratulationis fructum. Quantum ad participationes iustitiæ, vel pacis [vt lugatis] Can. 1. Meliora sunt vbera tua vino. Quantum ad participationem gloriæ. Vt mulgeatis, quasi mulgentes lac. Iob. 22. Tunc super omnipotentem delitiis affluues. Secundo, promittit collationem pacis. [Quia hæc dicit Dominus, declinabo inundantem] Et vocatur redundantia, sicut *fluuius descendens* cum magno impetu venit, nec redundat. Et gloriæ. Et quasi torrentem, Tertio, promittit consolationum plenam perceptionem. Primo, quantum ad gentium administrationem quam sugetis in [gloriam gentium] quia ipsi reges gentium consolabuntur, & sustentabunt vos. Vnde sequitur. Ad vbera. Mystice loquitur de Apostolis qui in gloriam gentium velociter conuersarum delectati sunt, & eas quasi ad vbera blandis admonitionibus portauerunt. Secundo, quantum ad diuinam protectionem. [Quomodo sicut mater] Heb. 12. Obliti estis consolationis, quæ vobis tanquam filiis loquitur dicens. Fili mi noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris cum ab eo argueris. Tertio, quantum ad bonorum fruitionem. Videbitis, bona à Deo vobis data. [Ossa] vos qui in aduersitate sicut ossa arida eratis. Ezec. 37. Ossa arida, audite verba Domini. Vel videbitis diuinam essentiam, Eccl. 11. Dulce lumen & delectabile oculis. Solem videre. Ossa, quasi herba germinabunt in resurrectionem. [Et cognoscetur, &c.] Hic promittit malis supplicia. Et primo, comminatur pœnam. Ponens iudicis indignationem. Manus, affligens impios in seruis, vel Manus [consolationis. In seruis] per effectum. sup. 28. Indignatio non est mihi. Ponit etiam pœnæ magnitudinem [Quia ecce Dominus in igne] quo ciuitas comburenda erat, vel quo mundus purgandus. Psal. 96. Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius. Quadrigæ exercitus Chaldæorum, in quo, quasi venit Deus, vel angeli qui cum ipso ad iudicium venient. Ponit etiam punitorum multitudinem Multiplicabuntur. sup. 34. Victima enim Domini in Bosra & interfectio magna in terra Edom. Secundo, improperat

improperat culpam. [qui sacrificabantur] putantes se mundare ab immundis aquis, vel etiam sacrificiis idolorum. [In hortis] in quibus idola colebant, vel voluptati se exercebant, vna cum mulieribus more pecudum coeuntes. Vel [Postquam ianuam] ad literam. Murem, glirem, contra legem. Leu. 11. supra. 65. Comedent carnem suillam, & ius prophanum. [Ego autem, &c.] Hic prosequitur modum descriptionis, quantum ad omnes communiter. Et primo, inducit vniuersale iudicium. Opera & cogitationes, pro vtrisque iudicans. [Venio] in die iudicii. Vel diuersa regna hostium vestrorum & in vobis malos destruens. Venient Hierusalem post vestrum reditum, vel ad iudicium, vel ad fidem. Ioel. 3. Ecce ego suscitabo eos de loco, in quo vendidisti eos. Secundo, ponit citationē. [Et ponā in eis] idest Iudæis qui erunt cum Zorobobel, & aliis ducibus Signum [edictum Cyri] Ad gentes ad quas dispersi erant Iudæi, [Lydiam, tenentes sagittam] quia sunt boni sagittarii [Gloriam meam] quæ apparebit in vestra liberatione, supra 11. Leuabit signum in nationibus.] Vel Signum] crucis ponit in Apostolis vt omnes ad Deum conuertant, quasi ad iudicium præparantes. Tertio, ponit iudicandorum præparationem. Et primo, quantum ad bonos. Secundo, quantum ad malos. [Et egredientur & xidebunt] Prima, in duas. Primo, quantum ad Iudæos ponens honorificam reuersionem. [Adducent in equis] per quæ significantur subsidia quæ à gentibus reuertentes habuerunt. Baruch. 5. Adducet hos Dominus ad te. Vel significantur diuersæ conditiones eorum, qui conuertuntur ad fidem, sicut exponit Glossa. Secundo, reuersionis exaltationem. Primo, quantum ad dignitatem. [Et assumam] quod ad literam impletum est in Iudæis, & etiam in Apostolis, supra. 61. Vos sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei nostri dicetur vobis. Secundo quantum ad seminis conseruationem. Quia sicut cœli noui, sic stabit] in perpetuum Hier. 31. Si defecerint leges istæ coram me dicit Dominus, tunc & semē Israel deficiet. Vel sancti stabunt in æternum innouati sicut cœlum & terra. Tertio, quantum ad gloriæ durationem [Et erit mensis] quasi mensis mensi, & festum festo in vestra prosperitate succedet supra 29. Additus est annus ad annum, & solennitates euolutæ sunt. Mystice, Ecclesia post finem, & qui est spiritualis, post carnalem. Secundo, quantum ad gentiles [Et veniet omnis,] quia de diuersis nationibus veniebant Hierusalem ad Dominum adorandum. Ps. 9. Omnes gentes venient, & adorabunt coram te Domine, vel in die iudicii [Et egredientur &c.] Hic ponit secundum iudicium, qnantum ad malos [Et primo, pœnæ emanationem [Et egredientur] venientes Hierusalem [Et videbunt] in monumentis antiquis, & in campis. ossa mortuorum patrum, supra 34. Interfecti eorum proiicientur, &, de cadaueribus eorum ascendet fœtor. Vel sancti videbunt damnator in damnationem cadentes. Secundo, ponit pœnæ durationem. [Vermis eorum] conscientiæ, qua etiam mortui torquebuntur. Et [ignis] inferni. Iudith. 16. Dabit ignes & vermes, in carnes eorum. Tertio, de pœnis delectationem, quantum ad videntes. [Et erunt, vsque ad satietatem omni carni] idest sanctis. Psalmo quinquagesimo septimo. Lætabitur iustus cum viderit vindictam. A quibus pœnis nos liberet, qui incipere & consummare dedit Iesus Christus Dominus noster. Cui est honor & gloria in sæcula sæculorum, Amen.

SANCTI THOMÆ AQVINATIS DOCTORIS ANGELICI,

IN HIEREMIAM PROPHETAM EXPOSITIO.

PROOEMIVM.

HIC est fratrum amator & populi Israel. Hic est qui multum orat pro populo & vniuersa sancta ciuitate, Hieremias propheta Dei.

Hic est fratrum amator & populi Israel. Hic est qui multum orat pro populo & vniuersa sancta ciuitate. Hieremias propheta Dei 2. Mich. vlt. Verba ista sunt Oniæ summi sacerdotis ad Iudam Machabæum in visione Hieremiam commendantis. Ex quibus quatuor possunt accipi circa præsens opus quod præ manibus habetur, scilicet author, materia, modus, & vtilitas. Circa authorem, tria designat præsens authoritas, scilicet officium, affectum, & actum. In officio ostenditur prophetalis dignitas. Vnde dicit Hieremias propheta domini. In affectu, fraterna charitas. Vnde dicit. Hic est fratrum amator. In actu, compassionis pietas. Vnde dicit, Hic est qui multum &c. Dicitur autem propheta Dei ad differentiam aliorum quæ non sunt prophetæ Dei. Sunt enim quidam prophetæ cœli, quidam prophetæ diaboli, quidam prophetæ Dei. Prophetæ cœli sunt, qui ex figuris cœli in motibus siderum futura coniicere student. Et de istis dicitur. Esa. 47. Stent & saluent te augures cœli &c. Et ad hunc modum prophetiæ reducitur omnis diuinatio quæ fit per aliquas causas vel signa in rebus naturalibus inuenta. Prophetæ diaboli sunt, qui ex reuelatione dæmonum aliqua futura cognoscunt, quæ quidem vt dicit Augustinus, ipsi dæmones cognoscunt experientia longi temporis, vel perspicacitate naturæ, vel reuelatione superiorum spirituum. Et de istis dicitur infra 2. Prophetæ prophetauerunt in Baal, &c. prophetæ autem Dei sunt qui mediantibus angelis, vt dicit Dion de futuris à Deo illuminationem accipiunt. Vnde Cass. dicit, quod prophetia est diuina inspiratio rerum euentus, immobili veritate denuntians. Et ideo dicitur Luc. 1. Tu puer propheta altissimi vocaberis, &c. Prima prophetia contemnenda est, quia vana: non enim habet immobilem veritatem. Effectus enim recipiunt contingentiam à causis proximis, non necessitatem à causis primis. Et ideo dicitur Hier. 10. A signis cœli nolite metuere Secunda est fugienda omnino, quia deceptoria & pernitiosa. Zach. 13. Pseudo-prophetas & spiritum immundum auferam de terra. Tertia est sequenda & tenenda, quia illuminatiua 1. Pet. 1. Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco. Dicuntur autem isti sancti prophetæ, prophetæ Dei, propter tria. Primo, quia à Deo inspirati Ioel. 2. Effundam de spiritu meo super omnem carnem & prophetabant filij vestri & filiæ vestræ. Econtrario de falsis prophetis, qui per spiritum suum loquuntur, dicitur Ezech. 13. Væ prophetis, insipientibus qui sequuntur spiritum suum, &c. Secundo, quia à Deo missi. Matth. 23. Ecce ego mitto ad vos prophetas & sapientes &c. Esa. 29. Et nunc misit me Dominus, &c. Econtrario, de falsis prophetis infra 23. Non mittebam eos & ipsi currebant, &c. Tertio, quia Deum testificati. Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, &c. Esa. 44. Vos estis testes mei. Affectus autem ostenditur feruens fraterna charitate. Vnde dicit, hic est fratrum amator. Affectus autem prophetarum, tripliciter vitiatur. Quidam enim sunt amatores lucri. Esa. 56. Dormientes & amantes somnia & canes impudentissimi,

neſcierunt ſaturitatem, &c. Quidam amatores fauoris humani de quibus Matth. 23. Amant primo recubitus in cœnis, ſed tertij ſunt amatores populi, implentes illud Apoſtoli ad Heb. vlti. Charitas fraternitatis maneat in vobis, & hoſpitalitatem nolite obliuiſci. Primi ſpoliabant diuitijs. Michææ. 3. Hæc dicit Dominus ſuper prophetas qui ſeducunt populum meum, qui mordent dentibus & prædicant pacem. Ezech. 13. Violabant me ad populum meum propter pugillum hordei & fragmen panis, vt interficerent animas quæ non moriuntur, & viuificarent animas quæ non viuunt mentientes populo meo credenti mendacijs. Secundi, decipiebant blanditijs. Ezech. 22. Prophetæ eius linie-bant eos abſque temperamento videntes vana, & diuinantes ei mendacium. Sed tertij inſtruebant veris doctrinis, infra. 3. Dabo vobis paſtores iuxta cor meum, & paſcent vos ſcientia & doctrina. In actu autem ipſius, oſtenditur pia compaſſio eius ad populum ſuum, ibi [Hic eſt qui multum] Eſt oratio eius multa ſiue magna, tripliciter. Primo, altitudine contemplationis, infra. 18. Recordare quod ſteterim in conſpectu tuo vt loquerer pro eis bonum, & auerterem indignationem tuam ab eis. In conſpectu eius aſtare eſt per contemplationem præſto eſſe. Secundo, fuit magna ex magnitudine compaſſionis. Thren. 2. Conturbata ſunt viſcera mea, effuſum eſt in terra iecur meum

A Tertio, fuit magna aſſiduitate temporis, quia ante captionem & poſt. Vnde Iacob vltim. Multum valet deprecatio iuſti aſſidua. Et hæc tria, ſcilicet prophetalis dignitas, fraternalis charitas, & compaſſionis pietas, neceſſaria ſunt prophetæ. Cum ergo propheta conſtituatur quaſi medius inter Deum, & populum, ſicut dicitur Deuter. 5. Ego ſequeſter & medius fui, inter Deum & vos, oportet quod per donum prophetiæ coniungatur Deo, ſicut dicitur Sapien. 7. Per nationes, in animas ſanctas ſe transferet, & per charitatis vinculum iungetur populo. Epheſ. 4. Soliciti ſeruare vnitatem ſpiritus, in vinculo pacis. Et ſic orando, cauſam populi referant ad Deum, & prædicando cauſam Dei ad populum. Ex his autem tribus, ſtatim apparent alia tria. Ex officio enim patet modus, procedit enim per ſimilitudines & figuras, qui proprius modus prophetarum eſt. Num. 13. Si quis fuerit inter vos propheta domini in viſione apparebo ei, & per ſomnium loquar ad illum. Ex affectu patet vtilitas. Sicut enim dicitur Eccleſiaſt. 6. Amicus fidelis medicamentum vitæ, & immortalitatis. Eſt enim finis bene viuere, & ad immortalitatis gloriam peruenire. Sed materia apparet ex actu. Eſt enim materia ſecundum ſenſum hiſtoricum captiuitas populi, quæ compaſſionis orationem excitabat Vnde dicitur Baruch. 2. Anima in anguſtijs, & ſpiritus anxius clamant ad te.

B

EIVSDEM

EIVSDEM SANCTI THOMÆ; IN PROLOGVM BEATI HIERONYMI EXPOSITIO.

PROLOGVS S. HIERONYMI Presbyteri in Hieremiam Prophetam.

IEREMIAS Propheta cui hic prologus scribitur, sermone quidem apud Hebræos Esaię & Oseæ &, quibusdam aliis prophetis videtur esse rusticior sed sensibus par est, quippe qui eodem spiritu prophetauerit. Porro simpliciras eloquij de loco ei in quo natus est, accidit. Fuit enim Anathotites, qui est vsque hodie viculus tribus ab Hierosolymis distans millibus sacerdos ex sacerdotibus, & in matris vtero sanctificatus, virginitate sua Euangelicum virum Christi ecclesiæ dedicans Hic vaticinari exorsus est puer, & captiuitatem vrbis atque Iudææ non solum spiritu, sed & oculis carnis intuitus est. Iam decem tribus Israel, Assyrii in Medos transtulerant, iam terras earum colonias gentium possidebant. Vnde in Iuda tantum & in Beniamin prophetauit, & ciuitatis suæ ruinas, quadruplici planxit alphabeto quod nos mensuræ metri versibusque reddidimus. Præterea ordinem visionum, qui apud Græcos & Latinos omnino confusus est ad pristinam fidem correximus. Librum autẽ Baruch notarij eius, qui apud Hebræos nec legitur nec habetur, prætermisimus pro his omnibus maledicta ab æmulis præstolantes, quibus me necesse est per singula opuscula respondere. Et hoc patior quia vos cogitis. Cæterũ ad compendiũ mali, rectius fuerat modũ furori eorum, silentio meo ponere, quam quotidie nouialiquid scriptitantem, inuidorum insaniam prouocare.

A Huic autem libro Hieremiæ, qui librum de hebræo in latinum transtulit, præmittit proœmium in quo more rhetorico tria facit. Primo, reddit attentos. Secundo dociles facit, ibi. [Hic vaticinari, &c.] Tertio, beneuolos, ibi. [Quod nos mensuræ, &c.] Reddit autem attentos, dupliciter. Primo, ex scripturæ profunditate. Secundo, ex scribentis authoritate, ibi [Sacerdos ex sacerdotibus] Circa primum, duo facit. Primo, commendat profunditatem mysterii, in quo æquat ipsum aliis prophetis, ibi [Sed sensibus par.] Et causam ostendit, vnitatem spiritus inspirantis, ibi Quippe qui eodem spiritu prophetauerit] 1. Cor. 14. Spiritus est, qui loquitur mysteria. Iob. 32. Inspiratio omnipotentis dat intelligentiam. Secundo, excusat rusticitatem eloquii, ibi [Porro, &c.] Et ideo ipse dicit, infra 1. Nescio loqui, quia puer ego sum. Authoritatem autem scribentis, ostendit ex tribus. Primo, ex genere simul & dignitate, ibi [Sacerdos ex sacerdotibus] Vnde suum erat docere legem. Malach. 2. Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt ex ore eius. Secundo, ex priuilegiata sanctitate [Et in matris vtero, &c.] Vnde dicitur. cap. 1. Antequam exires de vulua sanctificaui te. Tertio, ex carnis integritate [virginitate] quæ probatur ex hoc quod dicitur, infra 16. Non accipies vxorem in loco isto, & non erunt tibi filii [Hic vaticinari, &c.] Hic reddit dociles determinans tempus [captiuitatem vrbis, non solum spiritu futuram, sed & oculis carnis] præsentem: & determinans materiam, quia scilicet non decem tribubus, sed tantum duabus prophetauit. [Iam enim, &c.] 4. enim Regum 17. patet, quod decem tribus captiuatæ sunt à rege Assyriorum tempore Achaz, regis Iuda [coloniæ] idest, alienigenæ ad incolendum terram adducti [planxit] in Threnis. [Quod nos mensuræ, &c.] Hic reddit beneuolos ex persona sua, tribus locis. Primo, de bonis à se factis sine arrogantia dicens [quod nos mensuræ] singulis scilicet versibus, literas ordinatim præscribentes, quantum ad Threnos per ordinem, quantum ad ipsum librum Hieremiæ. Secundo crimen illatum diluit, excusans se de Baruch, quem prætermisit. [Librum autem, &c.] Tertio, ostendit quæ sibi difficultates instent ex contradictione æmulorum. Vnde primo, ponit eorum inuidiam [pro his omnibus] Secundo, ponit assumpti laboris causam [Et hæc patior, &c.] Cæterum quasi dicat nisi essent preces vestræ, poteram eorum rabiemnihil transferendo euadere.

INCIPIT EXPOSITIO SANCTI THOMÆ; IN HIEREMIAM PROPHETAM

Incipit Hieremias Propheta.

CAP. I.

VERBA Hieremiæ Prophetæ, filij Helchiæ de sacerdotibus, qui fuerunt in Anathot, in terra Beniamin.

b Quod factum est verbum Domini ad eum in diebus Iosiæ filii Amon regis Iuda, in tertio decimo anno regni eius. Et factum est in diebus Ioachim filii Iosię regis Iuda, vsque ad consummationem vndecimi anni. Sedechiæ filii Iosiæ regis Iuda, vsque ad transmigrationem Hierusalem, in mense quinto.

c Et factum est verbum domini ad me, dicens: Priusquam te formarem in vtero noui te & antequam exires de vulua sanctificaui te, & prophetam in gentibus dedi te. Et dixi A, a, a, Domine Deus. Ecce nescio loqui, quia puer ego sum. Et dixit Dominus ad me: Noli dicere, quia puer sum, quoniam ad omnia quæ mittam te, ibis, & vniuersa quæcunque mandauero tibi, loqueris. Ne timeas à facie eorum, quia tecum ego sum, vt eruam te, dicit dominus. Et misit dominus manum suam, & tetigit os meum, & dixit ad me: Ecce dedi verba mea in ore tuo: Ecce constitui te hodie super gentes, & super regna, vt euellas, & destruas & dissperdas, & dissipes, & ædifices, & plantes.

d Et factum est verbum domini ad me, dicens Quid tu vides Hieremia? Et dixi. Virgam vigilantem ego video. Et dixit Dominus ad me. Bene vidisti, quia vigilabo ego super verbo meo vt faciam illud.

e Et factum est verbum Domini secundo ad me, dicens. Quid tu vides? Et dixi. Ollam succensam ego *video*, & faciem eius à facie aquilonis. *Et dixit* Dominus ad me. Ab aquilone pandetur omne malum super omnes habitatores terræ. Quia ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum aquilonis, ait Dominus & venient, & ponent vnusquisque solium suum in introitu portarum Hierusalem, & super omnes muros eius in circuitu, & super vniuersas vrbes Iuda. Et loquar iudicia mea cum eis super omnem malitiam eorum, qui dereliquerunt me, & libauerunt dijs alienis, & adorauerunt opus manuum suarum. Tu ergo accinge lumbos tuos, & surge, & loquere ad eos omnia, quæ ego præcipio tibi. Ne formides à facie eorum, nec enim timere te faciam vultum eorum. Ego quippe dedi te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æreum super omnem terram, regibus Iuda principibus eius, & sacerdotibus, & omni populo terræ, & bellabunt aduersum te, & non præualebunt, quia ego tecum sum, ait Dominus, vt liberem te.

Iste

Iſte libet more aliorum prophetarum in duas partes diuiditur, ſcilicet in titulum, & tractatum, qui incipit ibi [Et factum eſt, &c.] In titulo duo facit. Primo, deſcribit authorem. Secundo, prophetiæ tempus, ibi. [Quod factum eſt.] Deſcribitur autem author tripliciter. Primo, ex nomine [Verba Hieremiæ] ſupple hæc ſunt. Et interpretatur excelſus Domino, quod competit eminentiæ contemplationis. Secundo ex genere prophetali [filij Helchiæ] ſecundum regulam enim Hieronymi, vbicunque prophetæ pater in titulo ponitur, ipſe etiam propheta fuit. Et ſacerdotali [de ſacerdotibus] quorum erat ſcire legem. Aggæi 12. Interroga ſacerdotem legem. Tertio, deſcribitur ex habitatione propria. [Qui fuerunt in Anathot] Acceperunt enim Leuitæ in ſingulis tribubus aliquas villas, in quibus morarentur, ſicut dicitur Num. vl. De iſtis verbis dicitur Eſa. 59. Verba mea non deficient. Sciendum eſt autem, quod quidam prophetæ intitulantur ab actu interiori. Vnde dicitur. Viſio Eſaiæ, vel viſio Abdiæ, Quidam ab actu exteriori, & iſti intitulantur per verbum, ſicut hic. Quidam à materia comminationis, & ſic intitulantur per Onus, ſicut Abacuch, & Nahum.

b Hic deſcribit prophetiæ tempus, quia ſub tribus regibus prophetauit, de quibus habetur. 4. Reg. & deinceps. Sed cum ſupra dixerit, verba, quare hic ſingulariter dicit, verbum? Ad quod dicendum, quod verba prophetalia ſunt quidem multa in ſe, ſed ſunt vnum in ſua origine, quia à verbo increato originantur. Sed cum illud verbum ſit æternum, vt dicitur Io. 1. quo modo dicitur factum? Et dicendum, quod non dicitur factum ſimpliciter, ſed ad aliquem, non quidem mutatione facta in verbo, ſed in eo, cui per verbum ſit reuelatio: ſecundum quem modum dicitur Deus factus refugium noſtrum. Item quæritur, quare non ſit mentio de aliis duobus regibus ſcilicet Ioathan, filio Ioſiæ, & de Ioachim filio Ioathim, qui & alio nomine Ieconias dictus eſt. Et dicendum, quod vterque iſtorum regnauit tantum tribus menſibus, vt dicitur 4. Reg. 24. Et quia ſacra ſcriptura non curat minutias, computantur cum temporibus aliorum regum [menſe quinto] quo fuit deſtructa, licet menſe quarto capta, vt dicitur infra. 39.

c Hic incipit tractatus ipſius libri. Et primo, iniungitur Hieremiæ prophetandi officium. Secundo, ponitur prophetæ iam conſtituti, vaticinium ibi [Et factum eſt] c. 2. Prima in duas. In prima iniungit officium. In ſecunda oſtendit executionis modum ibi [Tu ergo accinge.] In prima conſtituitur, in prophetali officio. In ſecunda deſignatur ſibi prophetiæ ſuæ materia, ibi. [Et factum eſt verbum, &c.] Prima in duas In prima narratur prophetiæ præparatio. In ſecunda doni prophetalis collatio, ibi. [Et miſit. &c.] Prima in tres In prima ponitur præparatio ex parte domini. In ſecunda ponitur contradictio prophetæ, ibi. [Et dixi. A, a, a.] In tertia contradictionis repulſio, ibi [Et dixit dominus.] Circa primum tria. Primo ponitur prophetæ præparatio, [factum eſt verbum] vel exterius per ſubiectam creaturam, vel interius per inſpirationem. Pſ. 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus [te formarem] in ipſa enim natura formante Deus operatur formam ſcilicet ſine cauſa prima in ſecunda. Iob. 10. Pelle & carnibus veſtiſti me [noui] notitia approbationis. Eſa. 49. Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus eſt nominis mei. Secundo, ponitur priuilegiata ſanctificatio [& antequam] Eccl. 49. Male tractauerunt illum quia ventre matris conſecratus eſt propheta, &c. Tertio ponitur officij præordinatio. [Et prophetam dedi] ſcilicet in mea ordinatione. Eſa. 44. Dedi te in lucem A gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ. Circa ſanctificationem in vtero quatuor videamus. Primo tempus. Et videtur, quod ante infuſionem animæ poſſit eſſe huiuſmodi ſanctificatio, per illud, quod dicit gloſſa Ambroſij Luc. 1. Nondum inerat ſpiritus vitæ, & iam inerat ſpiritus gratiæ. Præterea hic dicitur. Priuſquam te formarem in vtero noui, & intelligitur de ſpirituali notitia, quæ eſt approbationis: ergo ante formationem gratia habuit, Econtra videtur quod non antequam ex vtero naſcatur quia dicit Aug. Non poteſt renaſci niſi iam natus: nullus autem habet gratiam niſi renatus, quia per gratiam fit quis filius Dei: ergo nec gratiam ſanctificationis, Ad hoc dicendum, quod ſanctificatio, de qua loquimur, fit per gratiam, cuius ſubiectum eſt anima. Et ideo ante infuſionem B animæ non poteſt eſſe, ſed poſt infuſionem antenatiuitatem ex vtero, fit ex ſpeciali priuilegio. Ad primum dicendum quod ſpiritus vitæ dicitur ibi aer exterius, libere reſpiratus, vel dicitur ineſſe ſpiritus vitæ, ſi de anima accipiatur, quando innoteſcit. Ad aliud dicendum, quod intelligitur de notitia approbationis, quæ eſt ſecundum prædeſtinationem ad gratiam, & non dicitur ſecundum præſentem iuſtitiam, Ad aliud dicendum, quod nullus poteſt renaſci lege communi, regeneratione, quæ eſt per ſacramenta, antequam ſit natus, quia nondum ſubiacere poteſt operationibus miniſtrorum eccleſiæ, per quos huiuſmodi gratia diſpenſatur. Sed Deus potentiam ſuam non alligauit ſacramentis, & ideo ipſe poteſt ſpeciali priuilegio aliquem in vtero ſanctificare. Secundo quæritur, quibus conue- C niat ſanctificatio iſta. Et videtur, quod Chriſto, de quo dicitur hic in gloſſa quod antequam de vulua exiret, ſanctificatus eſt in vtero. Sed contra Sanctificari eſt de non ſancto fieri ſanctum. Sed ipſe nunquam fuit non ſanctus: ergo, &c. Item videtur, quod conueniat rebus inanimatis per id, quod dicitur in Pſal. 45. Sanctificauit tabernaculum ſuum altiſſimus. In contrarium eſt, quod huiuſmodi non ſunt ſuſceptiua gratiæ. Et dicendum ad primum, quod non ſanctum dicitur dupliciter. Vel prauatiue, & tunc requiritur exiſtentia ſubiecti. & ſic Chriſto non conuenit: aut negatiue, & ſic conuenit Chriſto de non ſancto fieri ſanD ctum, quia antequam eſſet homo non erat ſanctus ſanctitate creata. Ad aliud dicendum, quod ſanctum dicitur: vno modo cultui diuinæ dicatum, & ſic res animatæ, & inanimatæ ſanctificari poſſunt. Aliquando autem ſanctum dicitur, firmum, vel mundum, vel à peccato, vel à carnali actu. Et talis ſanctificatio eſt per gratiam, & tantum in hominibus poſſibilis. Cum autem omnis ſanctificatio ordinetur ad illam ſanctiſſimam filii Dei conceptionem, conuenienter mater, in cuius vtero celebrata eſt illa conceptio, ſanctificata fuit & Ioan. Baptiſta, qui adhuc clauſus vtero, clauſum in vtero oſtendit, Hieremias, qui inter alios expreſſius modum illius ſanctiſſimæ conceptionis diſſeruit. Infra 21. Creauit Dominus nouum ſuper terram fœmina circundabit virum. Quæritur tertio de effectu ſanctificationis. Et ſciendum eſt, quod ſanctificatio E ordinatur contra immunditiam peccati originalis, in quo eſt conſiderare reatum carentiæ diuinæ viſionis ex carentia debitæ iuſtitiæ, & hunc totaliter amouit, quantum pertinet ad impedimentum perſonæ licet nondum eſſet ſolutum pretium, quo amoueretur impedimentum naturæ. Eſt etiam conſiderare fomitem, qui eſt pronitas ad omne malum, & hic quidem manet ſicut habitus impeditus non inclinat ad id, ad quod eſt ſed in aliis inclinabat ad veniale, quamuis non ad mortale: in beata autem Virgine ad neutrum horum. Quarto quæritur de comparatione gratiæ ſanctificationis ad gratiam ſacramentalem. Et dicendum, quod

ſimpliciter præuales gratiæ ſanctificationis quia poſt gratiam ſacramentalem manet inclinatio ad peccatum mortale. Sed ſecũdum quid præualet gratia ſacramentalis, ſcilicet quo ad impreſſionem characteris, & huiuſmodi. [Et dixi] Hic ponitur prophetæ contradictio Et primo, ponit ſuum ſtuporem, A propter defectum vitæ, A, propter defectum ſcientiæ, A, propter defectum eloquentiæ. Ezechielis quarto. Et dixi, A, A, A. Secundo, ponit ſtuporis rationem. Et allegat defectum eloquentiæ [Ecce neſcio loqui] Exodi. 4. Non ſum eloquens ab heri, & nudius tertius. Et ætatem pueritiæ [quia puer ego ſum] vnde non conuenit ætas mea prædicationis officio. Iob. 54. Sperabam quod ætas prolixior loqueretur, & annorum multitudo doceret ſapientiam. Ezechiel. 32. Loquere maior natu, decet enim te. Quare autem hic recuſauit officium prædicationis, ad quod Eſaias ſe obtulit Eſa. 9. oſtendit Gregorius in gloſſa illa: Officium inquit, prædicationis alij laudabiliter appetunt, ad quod alij laudabiliter coguntur, &c. quia hic ex amore quo ferebatur in Deum damna contemplationis timebat, & ille per dilectionem proximi, ſalutem proximorum cupiebat. Nec tamen ille ante purgationem ſe obtulit, nec iſte pertinaciter recuſauit [Et dixit Dominus] Repellit hanc contradictionem. Et quia ille allegabat pueritiam, promittit tria, contra tres defectus puerorum. Pueri enim ſunt inconſtantes. Et contra hoc promittit conſtantiam [noli dicere] te excuſando ad omnia exequendum. Infra. 10. Non eſt hominis via eius nec viri eſt vt ambulet, & dirigat greſſus ſuos. Prouer. 3. In omnibus vijs tuis cogita illum, & ipſe diriget greſſus tuos. Item, promittit eloquentiam contra hoc, quod pueri ſunt elingues. [Et vniuerſa] Sap. 10. Sapientia aperuit os mutorum & linguas infantium fecit diſertas. Promittit audaciam contra timiditatem puerorum [Ne timeas, vt eruam te] Non quod anguſtiis careas, ſed quod omnia patienter feras. Pſalm. 12. Non timebo mala, quoniam tu mecum es. [Et miſit Dominus] Hic offert prophetiæ donum per modum ſacramenti. Vnde primo ponitur actio [miſit Dominus] imaginaria viſione, vt humana membra videris puer non ei paueſceret, per quam ſignatur liberalitas diuinæ bonitatis. Pſalm. 103. Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate, Non autem purgatur ante ignito calculo, vt Eſaias: quia propter pueritiam, & ſanctificationis gratiam peccata nulla habebat. Secundo, ponuntur verba. [Et dixi, &c.] Quæ tria continet. Primo, exprimit donum [Ecce dedi] Pſal. 97. Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa. Secundo oſtendit gradum. [Ecce conſtitui te ſuper gentes] diuerſas, quibus prædicauit, quaſi mediator inter ipſas & Deum Exo. 7. Ecce conſtitui te Deum Pharaonis. Pſal. 17. Conſtitues me in caput gentium. Tertio, exponit officium [vt euellas] mala, quantum ad radicem [deſtruas] quantum ad malæ ordinationis machinationem [diſperdas] malorum adunationem [diſſipes] mali defenſionem [ædifices] bona, quantum ad ordinem [plantes] quantum ad radicem. Non enim indigent exteriori munimine quaſi ſepe. Eccleſ. 49. Conſecratus eſt propheta, euertere, eruere, & perdere, & iterum ædificare, & renouare.

d Hic determinat materiam ad quam ſpecialiter prophetandam conſtituitur ſcilicet deſtructionem Hieruſalem, & captiuitatem populi. Et primo oſtendit prophetiæ certitudinem. Secundo, oſtendit ipſam captiuitatem, ibi. [Et factum eſt] c. 2. Circa primum tria. Primo ponitur prophetæ excitatio ad videndum [Quid tu vides] quaſi dicat, ex quo propheta es, tuum eſt videre. 1. Reg. 9. Qui nunc dicitur propheta, olim dicebatur videns. Secundo, ponitur viſio. [Et dixi Virgam] quaſi virgam in manu Domini paratam ad percutiendum [video] imaginaria viſione. Thren. 1. Vigilauit iugum iniquitatum mearum in manu eius, conuolutæ ſunt, & impoſitæ eollo meo. Quidam intelligunt virgam vigilantem, virgam latronum ad attrahenda ſpolia de domibus per feneſtras, dum ipſi vigilant alijs dormientibus, ſed primum melius. Tertio, ponitur expoſitio. [Et dixit, bene] quaſi dicat, congruunt veritati. [Vigilabo] ſolicitus ero. Eſa. 55. Verbum quod egredietur de ore meo.

e Hic ponit ipſam deſtructionem ciuitatis. Et primo, ponitur excitatio ad videndum [Quid tu vides] vt ſupra. Secundo, viſio. [Et dixi. Ollam ſuccenſam] Quod ſignat combuſtionem ciuitatis [& faciem] fundum [aquilonis] vnde ignis accendebatur. Ezech. 24. Pone ollam ſuper prunas vacuam, vt incaleſcat, & liqueſiat æs eius, & confletur in medio eius inquinamentum eius, & conſumatur rubigo eius. Tertio, ponitur expoſitio. [Et dixit Dominus] Et primo exponitur in generali, [Ab aquilone] ideſt à rege Babylonis qui ad aquilonem erat reſpectu terræ ſanctæ [habitatores terræ] Hieruſalem, vel aliarum adiacentium, quæ per ipſum vaſtatæ ſunt Infra 10. Ecce veniet commotio magna de terra aquilonis, vt ponat ciuitates Iuda ſolitudines, & habitacula draconum. Secundo proſequitur totum rei ordinem. Et primo, ponitur exercitus conuocatio [quia ecce ego conuocabo] inſpirando [Regnorum] ſubiectorum Nabuchodonoſor. Eſaiæ. 5. Leuabit ſignum in nationibus procul. Secundo, ponitur ciuitatis obſidio [Et venient ad ſoliũ] tentorium [in introitu portarum] quaſi vſque ad muros abſidebunt. Eſa. 22. Equites ponent ſedes ſuas in porta, & reuelabitur operimentum Iudæ. Vel ponit ipſam captiuitatem vrbis. Et tangitur id, quoſi habetur, infra 39. Ingreſſi ſunt omnes principes Regis Babylonis, & ſederunt in porta media. Tertio, ponitur habitantium punitio [& loquar iudicia] non verbis, ſed pœnis. Ezech. 16. Iudicabunt te iudicijs adulterarum, & effundentium ſanguinem. [Tu ergo accinge] Hic docet exercendi modum. Et primo, vt prompte exequatur [accinge lumbos tuos] quaſi qui parat ſe ad velociter eundum. Iob. 40. Accinge ſicut vir lumbos tuos. Secundo, quod ſecure. Et circa hoc. Primo, excludit timorem [Ne formides] Ezech, 3. Ne timeas eos, neque metuas à facie eorũ, quia dominus exaſperatus eſt. Eſaiæ. 51. Quis tu vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, qui quaſi fœnum ita areſcet, & oblitus eſt domini factoris ſui, qui tetendit cœlos, & fundauit terram, & formidaſti tota die à facie furoris eius qui te tribulabat, & parauerat ad perdendum? Vbi eſt nunc furor tribulantis, &c. Secundo, promittit fortitudinem ad reſiſtendum. [Ego quippe, &c. in ciuitatem] ad alios ſuſtentandum [in columnam. Eſa. 50. Dominus dedit mihi linguam eruditam, vt ſciam ſuſtentare eum qui lapſus eſt verbo, & vt in ſe non deficiat [& in murum æreum] Ezech. 3. Vt adamantem, & vt ſilicem dedi faciem tuam. Tertio, promittit hoſtium fruſtrationem [& bellabunt, & non præualebunt] non poterunt te à veritate auertere. Infra 15. Dabo te populo huic in murum æneum, fortem, & bellabunt aduerſum te, & non præualebunt, quia ego tecum ſum, vt ſaluem te, & eruam te, dicit Dominus. Circa prædicta ſciendum, primo, quod alicuius Deus poteſt habere notitiam. Approbationis, vt dictum eſt. Præuiſionis. Eccl. 23. Domino Deo antequam crearentur, omnia ſunt agnita ſic & poſt perfectum reſpicit omnia. Prædeſtinationis. Tim. 1. Nouit Dominus qui ſunt eius? Gratiæ infuſionis. Ioan. 10. Cognoſco oues meas, & cognoſcunt me meæ. Specialis familiaritatis. Exo. 33. Et te ipſum noui ex nomine. Glorificationis. Eccl.

44. Cognouit illum in benedictionibus suis, & dedit illi hæreditatem. Item notandum quod aliquos tangit Dominus corripiendo. Iob. 19. Miseremini mei miseremini mei saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me. A peccatis mundando. Matth. 8. Et Iesus tetigit eum, dicens Volo mundare. Gratiam infundendo. Cant. 5. Dilectus meus misit manum suam per foramen, & venter meus intremuit ad tactum eius. In gratia corfortando. Dan. 10. Et ecce manus tetigit me, & erexit me super genua mea, & super articulos manuum mearum. Feruorem excitando. Ps. 143. Tange montes, & fumigabunt. Item notandum, quod anima peccatrix dicitur olla, propter concupiscentiæ feruorem Iob. 40. Feruescere faciet quasi ollam profundum maris, & ponet quasi cum vnguenta bulliunt, propter operis carnalitatem. Mich. 3. Ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ: propter maculæ nigredinem. Nahum. 3. Facies omnium sicut nigredo ollæ [Item notandum, quod prædicta olla succenditur. Igne inordinati amoris. Psa. 79. Incensa igne, & suffossa ab increpatione vultus tui peribunt. Iræ & contentionis. Esa 50. Ecce omnes vos accendentes ignem, accincti flammis. Æternæ damnationis Deut 32. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni touissima. Item notandum, quod diabolus dicitur Aquilo, propter tentationis impetum. Eccl. 43. Vox tonitrui eius verberauit terram, tempestas aquilonis, & congregationis spiritus: quia impedit boni operis fructum Cant. 4. Surge aquilo, & veni auster, perfla hortum meum, & fluent aromata illius, quia siccat lachrymarum fluuium. Prou. 25. Ventus aquilo dissipat pluuias, & facies tristis linguam detrahentem. Item notandum quod munitur ecclesia, vel anima Diuino auxilio. Zach. Ego ero eis ignis in circuitu, & in gloria ero in medio eius Angelorum præsidio. Esa. 33. Munimenta saxorum sublimitas eius. Sanctorum Patrum exemplo. Cant. 4. Turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis. Fratrum subsidio. Prou. 18. Frater qui adiuuatur à fratre quasi ciuitas firma. Sacramentorum remedio. Cant. 8. Ego murus & vbera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens.

CAP. II.

ET factum est verbum Domini ad me, dicens: Vade, & clama in auribus Hierusalem, dicens Hæc dicit Dominus. Recordatus sum tui miserans adolescentiam tuam, & charitatem desponsationis tuæ, quando secuta es me in deserto, in terra quæ non seminatur. Sanctus Israel Domino, primitiæ frugum eius. Omnes qui deuorant eos, delinquent, mala veniant super eos, dicit Dominus.

b Audite verbum Domini domus Iacob, & omnes cognationes domus Israel. Hæc dicit Dominus, Quid inuenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongauerunt à me, & ambulauerunt post vanitatem, & vani facti sunt? Et non dixerunt: Vbi est Dominus qui ascendere nos fecit de terra Ægypti, qui traduxit nos per desertum, per terram inhabitabilem, & inuiam, per terram sitis, & imaginem mortis, & per terram in qua non ambulauit vir, neque habitauit homo. Et induxi vos in terram Cameli, vt comederetis fructum eius, & bona illius. Et ingressi contaminastis terram meam, & hæreditatem meam posuistis in abominationem. Sacerdotes non dixerunt: Vbi est Dominus, & tenentes legem nescierunt me, & pastores præuaricati sunt in me. Et Prophetæ prophetauerunt in Baal, & ideo secuti sunt.

c Propterea adhuc iudicio contendam vobiscum, ait Dominus: Et cum filiis vestris disceptabo. Transite ad insulas Cethim & videte, & in Cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si factum est huiusmodi, si mutauit gens deos suos. Et certe ipsi non sunt dij. Populus vero meus mutauit gloriam suam in idolum: Obstupescite cœli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer, dicit Dominus. Duo enim mala fecit populus meus. Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.

d Nunquid seruus est Israel, aut vernaculus? Quare ergo factus est in prædam? Super eum rugierunt leones, & dederunt vocem suam, posuerunt terram eius in solitudinem. Ciuitates eius exustæ sunt, & non est qui habitet in eis. Filij quoque Mempheos, & Taphnes constuprauerunt te, vsque ad verticem. Nunquid non istud factum est tibi, quia dereliquisti Dominum Deum tuum, eo tempore, quo ducebat te per viam? Et nunc quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidam? Et quid tibi cum via Assyriorum, vt bibas aquam fluminis? Arguet te malitia tua, & auersio tua increpabit te. Scito & vide quia malum, & amarum est reliquisse te Dominum Deũ tuum, & non esse timorem eius apud te, dicit Dominus Deus exercituum.

e A sæculo confregisti iugum meum, rupisti vincula mea, & dixisti: Non seruiam. In omni enim colle sublimi, & sub omni ligno frondoso, tu prosternebaris meretrix.

f Ego autem plantaui te vineam electam, omne semen verum. Quomodo ergo conuersa es mihi in prauum, vinea aliena? Si laueris te nitro, & multiplicaueris tibi herbam borith, maculata es in iniquitate tua coram me, dicit Dominus Deus. Quomodo dicis, Non sum polluta post Baalim non ambulaui? Vide vias tuas in conualle, scito quid feceris. Cur-

sor leuis explicans vias suas, onager assuetus in solitudine, in desiderio animæ suæ attraxit ventum amoris sui. Nullus auertet eam. Omnes qui quærunt eam, non deficient, in menstruis eius inuenient eam. Prohibe pedem tuum à nuditate, & guttur tuum à siti. Et dixisti. Desperaui, nequaquam faciam. Adamaui quippe alienos, & post eos ambulabo. Quomodo confunditur fur, quando deprehenditur, sic confusi sunt domus Israel, ipsi & reges eorum, principes & sacerdotes & prophetæ eorum, dicentes ligno, Pater meus es tu, & lapidi, Tu me genuisti. Verterunt ad me tergum & non faciem, & in tempore afflictionis suæ dicent, Surge & libera nos. Vbi sunt dij tui, quos fecisti tibi? Surgant & liberent te, in tempore afflictionis tuæ. Secundum numerum quippe ciuitatum erant dij tui Iuda.

g Quid vultis mecum iudicio contendere? Omnes dereliquistis me, dicit dominus. Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt. Deuorauit gladius vester prophetas vestros, quasi leo vastator generatio vestra.

h Videte verbum domini. Numquid solitudo factus sum Israeli, aut terra serotina? Quare ergo dixit populus meus, Recessimus, non veniemus vltra ad te? Nunquid obliuiscetur virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciæ pectoralis suæ. Populus vero meus oblitus est mei, diebus innumeris.

i Quid niteris bonam ostendere viam tuam, ad quærendam dilectionem quæ insuper & m ai tias tuas docuisti vias tuas & in alis tuis inuentus est sanguis animarum pauperum, & innocentum? Non in fossis inueni eos, sed in omnibus quæ supra memoraui. Et dixisti. Absque peccato & innocens ego sum & propterea auertatur furor tuus à me. Ecce ego iudicio contendam tecum eo quod non dixeris. Non peccaui. Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas.

k Et ab Ægypto confunderis, sicut confusa es ab Assur. Nam & ab ista egredieris, & manus tuæ erunt super caput tuum, quam obtriuit dominus confidentiam tuam, & nihil habebis prosperum.

Hic incipit vaticinium ipsius Hieremiæ, iam in prophetali officio constituti. Et diuiditur in partes tres. In prima prædicit captiuitatem futuram. In secunda plangit iam factam in Threnis. In tertia inducit iam captiuatos ad pœnam in lib. Baruch. Prima in duas. In prima prædicit captiuitatem per modum prophetiæ. In secunda narrat eam per modum historiæ In c. 53. Filius vnius anni. Prima in duas. In prima prophetat ad populum Iudæorum. In secunda ad diuersos populos gentium, quia illis etiam propheta constitutus est, vt patet ex precedenti parte. Et hoc cap. 46. [Quod factum est verbum, &c.] Prima in duas. In prima ponitur prophetia ad populum captiuandum aute captiuitatem In secunda ad reliquias captiuitatis post captiuitatem. c. 39. [Anno 39. &c.] Prima in duas. Primo ponit comminationem. Secundo consolationem, c. 30. [Hoc verbum, quod factum est, &c.] Prima in duas. In prima ponit veram comminationem. Secundo, excludit falsam consolationem, in c. 27. [In principio regni, &c.] Prima in duas. In prima ponitur comminatio ad populum vniuersaliter, In secunda ad maiores specialiter c. 20. [Et audiuit Phassur, &c.] Prima in
B duas. In prima ponit comminationem, in secunda propheta quasi compatiens interponit suam orationem, c. 14. [Quod factum est verbum, &c.] Prima in duas. In prima per iudicium conuincit culpam. In secunda reuocat ad pœnitentiam, c. 3.] Vulgo dicitur, &c. Prima in duas. In prima assignat tantæ dignationis rationem, eo scilicet quod non statim post culpam vindictam inferat, sed iudici o contendat, vt reuocet. In secunda prosequitur iudicij ordinem, ibi. [Audite verbum, &c.] Circa primum duo. Primo sumit rationem ex Dei pietate [clama] aperte pronuncia [Hierusalem] habitatorum ipsius. Et ponit tria, quæ mouent ad pietatem. Primum est puritas ætatis [adolescentiam tuam] in qua sponsæ vehementius amantur, quæ siuit quando egrediebatur de Ægypto. Osee. 2. Et
C canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ, & iuxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti. Secundum, est memoria pristini amoris, [& charitatis] qua scilicet de *sponsaui* te mihi in legislatione. Infra 21. In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans. Tertium est obedientia operis [Quando secuta, &c.] quæ fieri non potest Vnde nec difficultate itineris retrahebaris, quamuis quidam murmurantes dixerint. Numeri. 20. *Adduxisti* nos in locum illum pessimum, qui seri *non potest*, &c. Secundo sumit rationem ex populi dignitate. Vnde primo ponit dignitatem populi [sanctus] quasi dicatus ad cultum Domini, & Domino consecratus, [primitiæ] quia te elegit Dominus de cunctis populis, quasi primitias de frugibus. Deut. 7. & 32. Pars autem Domini populus eius Iacob funiculus hæreditatis eius.
D Osex. 9. Quasi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum. Secundo excludit comminationem hostis [omnes qui deuorant eos] secundum legem, quæ habetur Leui. 22. Quod primitias solis sacerdotibus comedere licebat. Psal. 13. Qui deuorant plebem meam sicut escam panis.

b Hic prosequitur iudicij ordinem. Et primo ponit accusationem. Secundo repellit excusationem ibi. [Ego te plantaui, &c.] Prima in tres. Primo exaggerat culpas eorum ex beneficiorum ingratitudine. Secundo ex facti enormitate, ibi, [Propterea adhuc, &c.] Tertio ex mentis obstinatione ibi [Nunquid seruus, &c.] Circa primum tria. Primo purgat à se
E culpam, ne in ipsa videatur ingratitudinis causa [Quid inuenerunt, &c.] mali scilicet, quia nihil [elongauerunt] longo tempore recesserunt [vanitatem] idola, quæ non prosunt cultoribus. Mich. 6. *Populo* meus quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? responde mihi. Secundo ponit beneficiorum abundantiam, præcipue tangens eductionem de Ægypto. Et tangit hoc beneficium tripliciter. Quantum ad locum vnde eduxit [& non dixerunt vbi est] quærentes me toto desiderio [ascendere.] propter situm terræ Infra. 11. Eduxi eos de terra Ægypti. Quantum ad viam per quam duxit [qui traduxit per desertum] imaginem mortis quia ipso aspectu mortem comminabatur. Deut. 8. Ductor

tuus

tuus fuit in solitudine. Et quantũ ad terram in quam induxit [& induxit vos in terram Carmeli] propter similitudinẽ fertilitatis, non quod mons iste sit in terra promissionis. Num. 14. Terra quam circuiuimus valde bona est. Tertio ponit ingratitudinis culpam. Et primo quo ad omnes communiter [Et ingressi contaminastis] idolis. Psalm. 105. Interfecta est terra in sanguinibus, & contaminata est in operibus eorum. Secundo quo ad prælatos specialiter [sacerdotes] quorum est ducere in Deum [tenentes] doctores, pastores, principes, quorũ est ab idolatria reuocare. Esa. 59. Ipsi pastores ignorauerunt intelligentiam.

e Hic exaggerat culpam eorum ex facti enormitate. Et primo proponit quod intendit scilicet iudicium [Adhuc contendam] super enormitate, sicut pro ingratitudine, cum filij, qui malitiam patrum imitantur Mich. 9. Iudicium Domini cum populo suo, & cum Israel diiudicabitur. Secundo exequitur propositum, ostendens in iudicio peccati enormitatem. Et primo ex comparatione cultorum [transite] per considerationem. Cethim, occidentales vltra Cyprum vel ciuitas nominis Cedar, vbi habitant Ismaelitæ [si mutauit gens] quasi dicat, non mutauit: vnde constat quod comparatione aliorum damnati sunt. Ezech. 6. Contempsit iudicia mea, vt plus esset impia, quam gentes, & præcepta mea, vltra quam terræ, quæ in circuitu eius sunt. Secundo, ex comparatione deorum prorumpens in stuporem, [Obstupescite] quasi dicat, si esset possibile, cœli obstupescerent, vel angeli, qui in cœlis sunt sicut ciuitas Regis sui [Portæ eius] principaliores in angelis, qui sunt quasi principes, & iudices aliorum. Simile Esa. 1. Audite cœli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. Secundo subiungit stuporis rationem. [Duo enim] contra duas partes præcepti. Exo. 20. Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti. Non habebis deos alienos coram me, &c. Et iterum: Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis, [fontem aquæ] qui veram consolationem eis dare possum. Psal. 35. Apud te est fons vitæ [cisternas] idola, quæ saluare non possunt, [foderunt] quia ipsi ea fecerunt. Psal. 113. Simulachra gentium argentum, & aurum, opera manuum hominum.

d Hic exaggerat culpam, ex mentis obstinatione. Et primo, quia peccatum non recognoscebant. Secundo, quia multiplicabant, ibi, [A sæculo] Circa primum tria. Primo sumit ex pœnis culpæ argumentum. Excludens seruilem conditionem, ne propter hoc videatur iuste in seruitutem adducta [Vernaculus] qui nascitur in domo Domini: quasi dicat, nos, Io. 8. Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam. Proponens pœnarum diuersitatem, quantum ad hominum captiuitatem [Quare ergo factus est in prædã, Icones] principes Chaldæorum [vocem] præcepta, vel belli. Quantũ ad regis vastationem [posuerunt.] Esa. 1. Terra vestra deserta, ciuitates vestræ destructæ sunt. Quantum ad mulierum violationem [filij quoque] ciuitates Ægypti [vsque ad verticem] contra naturam abutentes, nulli parcentes membro. Vel spiritualiter, per idololatriã vsque ad firmos contaminantes. Thre. vlt. Mulieres in Sion humiliauerunt, & virgines in ciuitatibus Iuda. Et concludens veram rationem [Nunquid ducebat] prospere. Non enim te dereliquit, sed tu ipsum Dan. 9. Quia recessimus à te, & non audiuimus vocem Domini Dei nostri, vt ambularemus in lege eius quam posuit nobis per seruos tuos prophetas, &c. Secundo ponitur inutile remedium, quod contra huius pœnas adhibebant. Ex quo patet, quod peccatum non recognoscebant sperantes in auxilio gentium vnde ponit auxilij inquisitionem [Et nunc quid] quasi dicat, non sic deberes pœnam vitare, sed Deum placando] in via [Ægypti] mittens pro auxilio [aquam] Nili, [fluminis] Euphratis, qui est Assyriorum Esa. 30. Ambulatis vt descendatis in Ægyptum, & os meum non interrogastis: contra prædictæ culpæ recognitionem [arguet] malitia, quando pro ea pœnas sustinebit Esa. 3. Agnitio vultus eorum respondebit eis & peccatum tuum quasi Sodoma prædicauerunt. Tertio, adhibet vtile consilium, vt peccatum recognoscant [Scito, malum] in honestum [amarum] pœnosum. Sophon. 1. Vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis.

e Hic ostendit, quod peccatum, obstinata mente multiplicabant. Et primo quantum ad diuturnitatem temporis. [A sæculo] quasi dicat, à principio legis datæ. Esa. 48. Transgressorem ex vtero vocaui te. Iob. 21, Quid est opus, vt seruiamus ei, & quid nobis proderit, si orauerimus illum? Secundo, quantum ad multitudinem operis, [in omni colle,] in locis altis, & amœnis, idolis immolabant. Esa. 65. Sanctificauerunt super montes, & super colles exprobrauerunt mihi. Amœna enim, & excelsa semper idolis dedicantur.

f Hic tollit excusationem. Et primo, quam possunt habere, proponendo cultoris negligentiam. Contra quod [Ego te elegi] electum ex electis patribus. Esa. 5. Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei, &c. Secundo, quam possent habere negando culpam ibi, [Si laueris] Et primo conuincit eos de culpa in Deum. Secundo, de culpa in proximum, ibi, [Quid niteris, &c.] Circa primum duo. Primo conuincit de culpa, ostendens negandi possibilitatem [nitro quod calore Solis condensatum, sicut sal sordes lauat, [berith] quædam herba ad lauandum sordes, & est modus loquendi, quasi dicat. Tota aqua fluminis non faceret te mundam, idest, nulla est tibi excusatio, vel purgatio. Prou 38. Generatio, quæ sibi munda videtur, & tamen non est lota à sordibus tuis. [Quomodo dicis.] Prou. 20. Quis potest dicere: Mundum est cor meum purus sum à peccato. Et ponit culpæ purgationem proponens duas circunstantias. Primo locum [vide vias] opera [in conualle] filiorum Ennon vbi idola colebant hic locus Syloe fontibus irrigatur, & ibi erat delubrum Baal, secundum Glossam infra 31. Dirige cor tuum in viam rectam in qua ambulasti. Et proponit peccati modum quantum ad peccandi solicitudinem [Cursor leuis] quasi expeditus ad peccandum. Prou. 1. Pedes eorum ad malum currunt, & festinant, vt effundant sanguinem. Quantum ad concupiscentiæ feruorem [onager in desiderio] scilicet coitus [attraxit ventum quo percipit odorem fœminæ suæ [amoris] rei amatæ infra 14. Onagri steterunt in rupibus, traxerunt ventum quasi dracones. Quantum ad fortem adhæsionem [Nullus auertet] amouendo. Et quantum ad peccandi promptitudinem [omnes qui quærunt] quasi de meretrice loquitur, quæ etiam tempore menstruorum amasijs se exhibet. Ezech. 16. Diuisisti pedes tuos omni transeunti, & multiplicasti omnes fornicationes tuas. Secundo, conuincit eos de mentis duritia. Et primo, quia non reuocantur monitis. Secundo, quia non corriguntur flagellis, ibi. [Quid vultis] Tertio, quia non flectuntur beneficijs, ibi, [Videte verbum] Circa primum tria. Primo ponit admonitionem [prohibe] quasi dicat, cessa à peccatis, pro quibus nudis pedibus, & sitiens duceris in captiuitatem, sicut Esa. 20. Sicut ambulauit seruus meus Esaias nudus, & discalceatus, sic minabitur Rex Assyriorum captiuitatem Ægypti &c. nudam & discalceatam discooperit natibus ad ignominiam Ægypti.

Secundo, ostendit populi rebellionem. [Et dixisti alienas] idola, infra 18. Dixerunt. Desperauimus post

cogitationes noſtras ibimus & vnuſquiſque prauitatem cordis ſui mali faciemus. Tertio comminatur confuſionem, & primo ponit confuſionis ſimilitudinem [Quomodo confunditur, confuſi ſunt] de prehenſi in pœnis [ligno] idolo ligneo [pater [Deus. Pſalm. 96. Confundantur ab idolis ſuis. Secundo, exponit confuſionis ordinem. Primo, ponens diuini auxilij deſtitutionem [verterunt] quaſi inobedientes. Zachar. 7. Auerterunt ſcapulam recedentes, &c. ne audirent legem &c. [In tempore afflictionis] Oſe. 9. In tribulatione ſua mane conſurgent ad me. Venite & reuertamur ad dominum &c. Secundo, ponit idolorum inutilitatem [Vbi ſunt dij] Deut. 32. Vbi ſunt dij eorum, in quibus habebant fiduciam? Tertio, idolorum multitudinem [Secundum numerum] Eſa. 21. Repleta eſt terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius.

g Hic oſtendit duritiam, quia non corriguntur flagellis. Et primo miratur excuſationem, Quid vultis mecum] Iob. 9. Si voluerit contendere cum eo. Secundo, oſtendit eorum incorrigibilitatem, quantum ad flagella minorum [fruſtra percuſſi] & maiorum [deuorauit, veſter] ab hoſtibus veſtris meritis in occiſionem miſſus [prophetas veſtros [ſcilicet Baal, & ariolos: & quantum ad omnes communiter [qnaſi leo] vaſtat ſic [vaſtatus] vel quaſi leo [vaſtatur] ſic vaſtatur: contra leonem enim omnes inſurgunt, ſic & contra lupum, infra 6. Fruſtra conflauit conflator, malitiæ enim eorum non ſunt conſumptiæ. Argentum reprobum vocate eos, quia dominus proiecit illos.

b Hic oſtendit duritiam, quia non flectuntur beneficiis. Et primo, proponit beneficia quæ pertinent ad vitæ vſum [videte] intelligite. Nunquid ſolitudo quinimo ſum vobis pro ciuitate & terra vberrima, quia vos defendo, & fructus terræ tribuo., Oſeæ. 6. Veniet nobis quaſi imber temporaneus & ſerotinus terræ. Secundo ea, quæ pertinent ad ornatum [Nunquid obliuiſcetur] Eſa. 67. Indumento iuſtitiæ circundedit me.

i Hic conuincit eos de culpa in proximum. Et primo, probat culpam. Secundo, comminatur confuſionis pœnam, ibi [Et ab Ægypto &c.]. Circa primum tria. Primo, ponit proximorum occiſionem admirans excuſationem [ad quærendam] quaſi per hæc me poſſis placare, ponens occiſionem ſpiritualem [quæ inſuper docuiſti, malis exemplis, infra. 13. Tu docuiſti eos aduerſum te, & erudiſti in caput tuum. Et ponens occiſionem corporalem [in alis] ideſt in auibus: loquitur ad ſimilitudinem auis rapacis [pauperum] quos idolis immolaſti. Zach. 5. Vidi & ecce duæ mulieres egredientes & ſpiritus in alis earum, & habebant alas quaſi alas milui. Secundo, culpæ manifeſtationem [non in foſſis] quaſi occulte à latronibus occiſus [in omnibus ſcilicet collibus & locis amœnis. Eſa. 59. Corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Et facta eſt veritas in obliuione, & qui receſſit à malo, prædæ patuit. Et miratur excuſationem [Et dixiſti] Iob. 11. Dixiſti, purus eſt ſermo meus, & mundus ſum in conſpectu tuo. Tertio, oſtendit culpæ iterationem præmittens excuſationis admirationem [Ecce ego] Quam vilis [vias] peccata. Thre. 1. Vide Domine & conſidera, quoniam facta ſum vilis.

k Hic comminatur eis confuſionis pœnam [Et ab Ægypto] de cuius auxilio ſperas [ab Aſſur] quorum auxilium contra decem tribus & Aſſyrios quæſiſti. 4. Reg. 16. [Manus tuæ] in ſignum doloris. Eſa. 30. Erit vobis fortitudo Pharaonis in confuſionem, & fiducia vmbræ Ægypti in ignominiam [Notandum quod peccatum dicitur vanitas. Quia phantaſticum in eligendo. Pſal. 39. Beatus vir cuius eſt nomen domini ſpes eius, & non reſpexit in vanitates & inſanias falſas. Quia tranſitorium in permanendo. Pſal. 77. Defecerunt in vanitate dies eorum, & anni eorum cum feſtinatione. Quia fallax in expectando. Eccl. 34. Vana ſpes & mendacium viro inſenſato, & ſomnia extollunt imprudentes. Quia infructuoſum in conſequendo. Eſa. 49. In vacuũ laboraui ſine cauſa, & vane fortitudinem meam conſumpſi. [Item notandum, quod eſt fons. Aquæ ſacramentalis munditiæ Ezech. 47. Poſtquam venerint illuc aquæ iſtæ, ſanabuntur & viuent omnia ad quæ venerit torrens aquæ reficientis doctrinæ. Eſa. 59. Omnes ſitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum properate, emite & comedite. Aquæ refrigerantis gratiæ. Io. 4. Fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam. Aquæ nitentis gloriæ. Apoc. vlt. Oſtendit mihi fluuium aquæ viuæ ſplendidum tanquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei & agni.

CAP. III.

VVlgo dicitur, Si dimiſerit vir vxorem ſuam, & recedens ab eo duxerit virum alterum nunquid reuertetur ad eum vltra? Nunquid non polluta erit & contaminata, mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis, tantum reuertere ad me dicit Dominus, & ego ſuſcipiam te. Leua oculos tuos in directum, & vide vbi nunc proſtrata ſis. In viis ſedebas expectans eos quaſi latro inſidians in ſolitudine, & polluiſti terram in fornicationibus tuis & in malitiis tuis. Quamobrem prohibitæ ſunt ſtillæ pluuiarum, & ſerotinus imber non *fuit*. Frons mulieris meretricis facta *eſt tibi*, noluiſti erubeſcere. Ergo ſaltem amodo voca me. Pater meus, dux virginitatis meæ tu es. Nunquid iraſceris in perpetuum, aut perſeuerabis in finem?

b Ecce locuta es & feciſti mala, & potuiſti. Et dixit Dominus ad me in diebus Ioſiæ regis. Nunquid vidiſti quæ fecerit auerſatrix Iſrael? Abijt ſibimet ſuper omnem montem excelſum, & ſub omni ligno frondoſo, & fornicata eſt ibi.

c Et dixi cum feciſſet hæc omnia: Ad me reuertere, & non eſt reuerſa. Et vidit præuaricatrix ſoror eius Iuda, quia pro eo quod mœchata eſſet auerſatrix Iſrael dimiſiſſem eam, & dediſſem ei libellum repudij, & non timuit præuaricatrix Iuda ſoror eius, ſed abiit & fornicata eſt etiam ipſa, & facilitate fornicationis ſuæ contaminauit terram, & mœchata eſt cum lapide & ligno. Et in omnibus his, non eſt reuerſa ad me prævaricatrix ſoror eius Iuda in toto corde ſuo, ſed in mendacio, ait dominus. Et dixit dominus ad me. Iuſtificauit animam ſuam auerſatrix Iſrael comparatione prævaricatricis Iudæ.

d Vade & clama ſermones iſtos contra aquilonem

aquilonem, & dices. Reuertere auersa- A
trix Israel ait dominus, & non auertas faciem meã à vobis, quia sanctus ego sum dicit dominus, & non irascar in perpetuum, Veruntamen scito iniquitatem tuam quia in Dominum Deum præuaricata es. Et dispersisti vias tuas alienis sub omni ligno frondoso & vocem meam non audisti, ait dominus, Conuertimini filii reuertentes dicit dominus, quia ego vir vester,

e Et assumam vos, vnum de ciuitate & B
duos de cognatione, & introducam vos in Sion. Et dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina. Cumque multiplicati fueritis & creueritis in terra in diebus illis ait dominus, non dicent vltra. Arca testamenti domini neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet vltra. In tempore illo vocabunt Hierusalem solium Domini, & congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Hierusalem, & non ambulabunt post prauitatem cordis sui pessimi. In diebus illis ibit domus Iuda ad domum Israel, & venient simul de terra aquilonis ad terram quam dedi patribus vestris.

f Ego autem dixi. Quomodo ponam te in filios, & tribuam tibi terram desiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum gentium? Et dixi. Patrem vocabis me, & post me ingredi non cessabis.

g Sed quomodo si contẽnat mulier amatorem suum, sic contempsit me domus Israel, dicit dominus. Vox in viis audita est, ploratus & vlulatus filiorum Israel, quoniam iniquam fecerunt viam suam, & obliti sunt Domini Dei sui. Conuertimini filii reuertentes, & sanabo auersiones vestras. Ecce nos venimus ad te. Tu enim es Dominus Deus noster. Vere mẽdaces erant colles & multitudo montium. Vere in domino Deo nostro salus Israel. Confusio comedit laborem patrum nostrorum ab adolescentia nostra, greges eorũm & armenta eorum, filios eorum & filias eorum. Dormiemus in E
confusione nostra, & operiet nos ignominia nostra, quoniam Domino Deo nostro peccauimus, nos & patres nostri ab adolescentia nostra vsque ad diem hanc & non audiuimus vocem Domini Dei nostri.

Hic reuocat eos ad pœnitentiam. Et primo, ponit reuocationem. Secundo, reuocatorum obstinationem ca. 8. [Et dices ad eos &c.] Prima, in duas. In prima ponit reuocationis monita. In Secunda, reuocationis argumenta c. 4. [Si reuerteris &c.] Prima, in duas. In prima, reuocat populum. In secunda, ponit responsionis fructum, ibi. [Sed quomodo si contemnat &c.] Prima, in duas. In prima reuocat à culpa. In secunda, à pœna ibi [Vade & clama, &c.] Prima, in duas. In prima, reuocat monitis. In Secunda, exemplis, ibi. [Et dixit Dominus, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, reuocat eos ex Dei clementia ad quam probandam proponit vulgare prouerbium. [Si dimiserit] quod ortum habet Deut. 23. Si dimiserit vir vxorem. Et loquitur secundum permissionem factam de libello repudij, propter duritiam cordis ipsorum. Matth. 16. & interdicebatur reditus, vel vt non proni essent ad dimittendum, vel ne dolo postmodum recipientes, interficerent, Et ex hoc prouerbio sumit diuinæ clementiæ argumentum [tu autem, amatoribus] idolis Esa. 65. Reuertatur ad Dominum & miserebitur eius & ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum. Secundo, reuocat eos ex eorum culpa. Primo, proponens culpam, determinans locum [leua oculos in directum] recta consideratione, vel vndique [vbi nunc] quod vbique [prostrata] sicut meretrix, idololatriæ. Ezech. 16. Fecisti prostibulum in cunctis plateis. Et peccandi desiderium [In viis sedebas] sicut meretrix expectans amasios & [latro] expectans quos spoliet. Prou. 7. Et ecce occurrit mulier cũ ornatu meretricio præparata ad decipiendas animas. Oseæ 6. Galaad ciuitas operantium idolum, supplantata sanguine, & C
fauces virorum latronum. Et determinans peccati effectum, & polluisti terram] supra secundo. Contaminastis terram meam, & hæreditatem meam posuistis in abominationem. Et deinde pro culpa ponit pœnam [Quamobrem stillæ pluuiarum] quarum virtute generatur pluuia, vel [stillæ] Esa. 5. Mandabo nubibus ne pluant super vineam meam imbrem. Et ostendit peccantium inuerecundiam [frons] infra 4. Quinimo confusione non estis confusi. Secundo, comminatur pœnitentiam. Et primo, hortatur ad recognoscendum beneficia [Ergo] quasi dicat sufficit præteritum tempus &c. [pater] per creationem [dux] quasi dicat quando ducebas me per desertum, tamen virgo eram. Prou. 2. Reliquit ducem pubertatis suæ. D
Esa. 63. Spiritus autem Domini ductor eius fuit. Secundo, hortatur vt petant misericordiam, & dicant hæc [Numquid irascéris] Ps. 84. Nunquid in perpetuum irasceris nobis, aut extendes iram tuam à generatione in generationem?

h Hic ostendit eorum contemptum quantum ad peccatum oris [Ecce locuta] quod exponitur pro verbis superbiæ &c. quantum ad peccatum operis [& fecisti] cui respondet illud [implesti mala, quantum ad peccatum cordis [& posuisti] cui illud [& ostendisti] quasi potentiam tuam in peccato iactasti. Verum hoc non est in hebræo [Et pro verbis &c.] nec in libris antiquis. Sed videtur expositio Hiero. Iob. 24. Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam. Esa. 5. Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem.

i Hic reuocat eos exemplo decem tribuum. Et circa hoc, tria facit. Primo ponit exemplum ad culpam idololatriæ [Abijt sibimet] sequens motus suos, non præcepta mea & inobedientiæ [Et dixit] 4. Reg. 17. Fecerunt sibi statuas & lucos in omni colle sublimi, & subter omne lignum nemorosum. Et adolebant ibi incensum super aras in more gentium. Et quantum ad pœnam, quæ eis innotuit [Et vidit præuaricatrix soror] quia ex eisdem patribus ortæ [dedissem ei libellum] seruat similitudinem meretricis, in qua fœditas inuenitur. Sed contra. Esa. 50. Quis enim hic libellus repudij? Et dicendum, quod Deus non dimittit

aliquem quantum ad se pertinet, sed homo peccans ipsum dimittit vnde ibidem, in iniquitatibus vestris venditi estis & in sceleribus vestris dimisi matrē vestram. Secundo ponit contemptum [& non timuit] tum lapide. idest idolo lapideo. 4. Reg. 17. Sed nec ipse Iudas custodiuit mandata Domini Dei sui, verumtamen creauit & ambulauit in erroribus Israel quos operatus fuerat. Tertio, aggrauat reatum [Et dixit Iustificauit] comparatiue, quia decem tribus pœnam aliarum non viderant, nec corrigebantur. Ezec. 19. Iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis quas operata es.

d Hic reuocat eos à pœna captiuitatis. Et primo, reuocat. Secundo, ostendit reuocationis causam, ibi. [Ego autem &c.] Circa primum duo. Primo, ponit reuocationem. Secundo, reuocatorum responsionem. ibi [Et assumam &c.] Circa primum, duo. Primo reuocat illos de decem tribubus, vocans ad reuertendum contra aquilonem] vbi captiui tenentur in terra Assyriorum. Ps. 104. Non in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur. Et ad peccata recognoscendum [Veruntamen scito] dispersisti] quasi mutis idolis, supra. 2. Vide vias tuas in conualle, scito quod feceris. Secundo, illos de duabus tribubus [Conuertimini] pœnitendo reuertentes ad me. Vel reuertentes â captiuitate. Oseæ. 2. Et erit in die illa dicit dominus, vocabit me vir meus, & non vocabit vltra Baalim.

e Hic ponit reuocatorum responsionem. Et primo, duarum tribuum, promittens eis restitutionem patriæ [vnum de ciuitate] quia dispersi erant, vel quia non omnes reuersi. Ezec c. 36. Tollam quippe vos de gentibus, & congregabo vos de vniuersis terris, & adducam vos in terram vestram, & reintegrationem iustitiæ in emendatione prælatorum [& dabo vobis [scientia] quantum ad fidem [doctrina] quantum ad mores. Esa. 1. Restituam iudices tuos vt fuerunt prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus. Tertio, quantum ad augmentationem gloriæ, quam signat ex præteritorū obliuione. [Cumque multiplicat, non dicent] quasi pro nihilo computabunt illud in quo modo gloriamini quia arca absconsa fuit, nec iumenta, sicut dicitur 2. Matth. 1. Ex futurorum promissione [in tempore illo Hierusalem] coram, quod completum fuit in fama sanctitatis in qua habebatur, sicut dicitur 1. Matth. 3. Ezec. 43. Locus solij mei & locus vestigiorum pedum meorum, vbi habito in medio filiorum Israel in æternum. Et quantum ad cultus ampliationem [Et congregabuntur omnes gentes] ex omnibus aliqui. Vndique enim veniebant orare in Hierusalem. Vel intelligitur de conuersione gentium ad fidem Christi. Psal. 65: Omnes gentes quascunque fecisti venient, & adorabunt coram te Domine. Secundo, ponit conuersionem decem tribuum [In diebus illis] quia & ex illis qui redierunt, duabus tribubus adiuncti sunt. Quod notatur in hoc, quod dicit [Venient simul] infra 50: In diebus illis & in tempore illo ait Dominus, venient filij Israel ipsi Iuda simul, ambulabunt & flentes prophetabunt, & Dominum Deum suum quærent. Quidam tamen exponunt totum hoc, de vltimis temporibus.

f Hic assignat causam reuocationis. Et primo, ponit quæstionem [Quomodo] idest, quid potest mouere quod tot bona tibi conferam, cum in tot peccatis sis [in filijs] idest, in multitudine filiorum [exercituum gentium] idest vbi ab antiquo exercitus congregabantur sicut vsque hodie, propter eius delitias Ps. 105. Pro nihilo habuerunt terram desiderabilem Item. Ps. 15. Funes ceciderunt mihi in præclaris, etenim hæreditas mea præclara est mihi. Secundo, ponit responsionem [Et dixi] idest, præuidens bona quæ facies, hæc tibi promitto. Ps. 88. Ipse inuocabit me pater meus es tu Deus meus & susceptor salutis meæ.

g Hic ponit reuersionis fructus. Et primo dicit necessitatem reuocandi, quantum ad ipsorum culpam [amatorem] non virum. Oseæ. 3. Vade & dilige mulierem dilectam ab amico & adulteram. [Quantum ad pœnam] vox in vijs. Infra. 51. Vox in excelso audita est, lamentationis, luctus, & fletus, Rachel plorantis filios suos. Secundo, ponit conuersionis vtilitatem. Conuertimini. Vt supra. Auersionis. Quibus à Deo auersi estis. Psal. 103. Qui sanat omnes contritiones tuas, Esa. 48. Conuertimini ad me & salui eritis. Tertio, ponit eorum reuersionem. Et primo, profitentur obedientiam. Ecce venimus. Sicut tu præcepisti. Oseæ. 9.

B Venite reuertamur ad Dominum, quia ipse cepit & sanabit nos, percutiet & curabit nos. Secundo confitētur Dei magnificentiam, confitentes ipsius diuinitatem [Tu enim es] Exo. 15. Iste Deus meus & glorificabo eum. Idolorum falsitatem. Vere mendaces. Quia non conferebant idola quæ ibi colebamus, auxilium quod sperabamus, nec habebant diuinitatem, quod prætendebant. Esa. 28. Posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus. Et diuini cultus vtilitatem. Vere in domino. Ps. 61. In Deo salutare meum, Deus auxilij mei, & spes mea in Deo est. Tertio, confitentur culpam & pœnam ipsorum & patrum. Confusio. Infra. 7. Domine omnes qui te dereliquerūt confundentur, recedentes à te in terra scribentur quoniam dereliquerunt fontem aquarū viuentium, dominū. Nota quod Deus dicitur pater. Creatione. Mat. 11.

C Confiteor tibi pater domine cœli & terræ. Adoptione. Ro. 8. Accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus, Abba pater. Instructione. Esa. 39. Pater filiis notam faciet veritatem tuam. Correctione. Prou. 3. Quem enim diligit Dominus corripit & quasi pater in filio complacet sibi. Nota, quod hæreditas patriæ cœlestis est præclara. Splendore diuinæ *visionis.* Sap. 6. Clara est & quæ nunquam marcescit *sapientia* & facile videtur ab his qui diligunt eam Dulcedine, diuini amoris. Ps. 22. Calix meus inebrians quam præclarus est, familiaritate diuinæ allocutionis. Sap. 8. Præclaritas in communicatione sermonum ipsius. Magnificentia operationis. Eccl. 41. Illuc præclara opera & mirabilia. Magnitudine exultationis. Mach. 8. Erit

D domus Iuda & domus Israel, benedictio. Solatio societatis. Ezech. 30. Omnia ligna voluptatis quæ erant in paradiso Dei, &c.

CAP. IV.

SI reuerteris Israel, ait Dominus, ad me conuertere. Si abstuleris offendicula tua à facie mea, non commoueberis. Et iurabis. Viuit Dominus in veritate & in iudicio & in iustitia, & benedicent eum gentes ipsumque laudabunt.

b Hæc enim dicit Dominus viro Iuda, & habitatori Hierusalem. Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas. Circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum viri Iuda & habitatores Hierusalem, ne forte egrediatur vt ignis indignatio mea & succendatur & non sit qui extinguat. Omnia autem hæc mala venient propter malitiam cogitationum vestrarum.

E

Annunciate

Annunciate in Iuda, & in Hierusalem A auditum facite, loquimini, & canite tuba in terra, clamate fortiter & dicite. Congregamini & ingrediamur ciuitates munitas, leuate signum in Sion. Confortamini, nolite stare, quia malum ego adduco ab aquilone & contritionem magnam.

c Ascendit leo de cubili suo, & prædo gentium se leuauit. Egressus est de loco suo vt ponat terram tuam in solitudinem Ciuitates tuæ vastabuntur, remanentes absque habitatore. Super hoc accingite vos ciliciis, plangite & vlulate, quia non est auersa ira furoris Domini à vobis. Et erit in die illa dicit Dominus, peribit cor regis & cor principum, & obstupescent sacerdotes, & prophetæ consternabuntur. Et dixi. Heu, heu, heu, Domine Deus. Ergo ne decepisti populum istum & Hierusalem dicens. Pax erit vobis. Et ecce peruenit gladius vsque ad animam.

d In tempore illo, dicetur populo huic & Hierusalem. Ventus vrens in viis quæ sunt in deserto, viæ filiæ populi mei non ad ventilandum & ad purgandum. Spiritus plenus ex his veniet mihi. Et nunc ego, sed loquar iudicia mea cum eis.

e Ecce quasi nubes ascendet, & quasi tempestas currus eius. Velociores aquilis equi illius. Væ nobis, quoniam vastati sumus. Laua à malitia cor tuum Hierusal: vt salua fias. Vsquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ.

f Vox enim annunciantis à Dan, & notum facientis idolum de monte Ephraim Dicite gentibus. Ecce auditum est in Hierusalem, custodes venire de terra longinqua & dare super ciuitates Iuda vocem suam. Quasi custodes agrorum facti sunt super eam in gyro, quia me ad iracundiam prouocauit dicit Dominus. Viæ tuæ & cogitationes tuæ fecerunt hæc tibi. Ista malitia tua, quia amara, quia tetigit cor tuum.

g Ventrem meum, ventrem meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me Non tacebo, quoniam vocem buccinæ audiuit anima mea, clamorem prælii. Contritio super contritionem vocata est & vastata est omnis terra. Repente vastata sunt tabernacula mea, subito pelles meæ Vsquequo videbo fugientem audiam vocem buccinæ? Quia stultus populus meus nemo cognouit. Filii insipientes sunt, & vecordes. Sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt.

h Aspexi terram & ecce vacua erat & nihil, & cælos & non erat lux in eis. Vidi montes & ecce mouebantur, & omnes colles conturbati sunt. Intuitus sum, & non erat homo, & omne volatile cæli recessit. Aspexi & ecce Carmelus desertus, & omnes vrbes eius destructę sunt à facie domini & à facie iræ furoris eius. Hæc enim dicit Dominus, Deserta erit omnis terra, sed tamen consummationem non faciam. Lugebit terra, & mœrebunt cœli desuper, eo quod locutus sum. Cogitaui, & non pœnituit me, nec auersus sum ab eo.

B

i A voce equitis & mittentis sagittam, fugit omnis ciuitas. Ingressi sunt ardua, & ascenderunt rupes. Vniuersæ vrbes derelictæ sunt, & non habitat in eis homo. Tu autem vastata quid facies? Cum vestieris te coccino, cum ornata fueris monili aureo, & pinxeris stibio oculos tuos, frustra componeris. Contempserunt te amatores tui, animam tuam quærent. Vocem enim quasi parturientis audiui, angustias, vt puerperæ. Vox filiæ Sion inter morientes, expandentesque manus suas. Væ mihi, quia væ fecit anima mea, propter interfectos.

C

Hic ponit argumenta reuersionis. Et primo, sumpta ex beneficiis quæ promittuntur reuertentibus. Secundo, ex pœnis quas comminatur contemnentibus, ibi [Hæc enim dicit dominus, &c.] Circa primum, duo. Primo, docet reuertendi modum [si reuerteris] ab idolis [ad me conuertere] vel si reuerti disponis, toto corde conuertaris. Vel si reuerti vis à captiuitate, conuertere pœnitendo. Esaiæ. 21. Si quæritis quærite connertimini & venite. Secundo, ostendit conuersionis fructum triplicem. Primo, securitatis [si abstuleris offendicula] idest idola in quibus & tu procedens offendis, & me ad iram prouocas [non commouebitis] vel à patria. Psalm. 124. Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, non commouebitur in æternum qui habitat in Hierusalem. Secundo, fructum sanctitatis in ipsis [iurabis, viuit Dominus] per Deum scilicet viuum & non per idola mortua [in veritate] ex parte iurantis vt vere & non simulate, vel ad deceptionem iurent [in iudicio] quantum ad causam pro qua iuratur, vt non temere, sed præcedente debita discussione iuretur. [in iustitia] quantum ad rem de qua iuratur, vt sit iusta & licita. Esai. 65. Qui iurat in terra, iurabit in Deo, amen. Tertio, ampliationem religionis in gentibus. [Et benedicent gentes] Dominum, videntes beneficia ipsius in te. Psal. 85. Benedicite gentes Deum nostrum.

D

E

b Hic sumit argumentum reuersionis à pœnis Et primo, comminatur pœnas si reuerti noluerint. Secundo, excludit falsa remedia, cap. 5. [Circuite vias &c.] Circa primum duo. Primo, docet reuersionis modum, quantum ad boni operis fructum [nouale] terra de nouo culta [nouate] idest auferte spinas vitiorum vt munda semina suscipiant aura munda Matth. 13. Aliud cecidit super spinas, & simul exortæ spinæ suffocauerunt illud. Et quantum ad diuinæ religionis cultum. [Circuncidimini] vt scilicet de corde vestro ritum gentilium amoueatis. Deut. 10. Circuncidite præputium

cordis vestri. Secundo, ostendit imminere periculum Et primo, in generali [ne forte &c.] Esa. 1. Succendetur vtrumque simul, & non erit qui extinguat. Secundo, in speciali [annuntiate &c.] Et circa hoc tria facit. Primo, prædicit hostium aduentum, Secundo, obsidionis incommodũ, ibi [Vox annũciantis.] Tertio, destructionis damnũ, ibi [Ventrem meũ doleo] Circa primum, duo. Primo, describit præparationem ciuiũ. Secundo, aduentum hostium, ibi. [Ascendit leo &c.] Circa primum, tria. Primo, ponitur annunciandi præparationem, iussio [Annunciate] ponens locum, in Iudæ, idest in tribu illa, Hierusalem, quæ est regni metropolis modum, aperte. Canite tuba vt omnes audiant, & constanter. Fortiter, Esa. 58. Clama ne cesses Exalta in fortitudine vocem tuam. Secundo, indicitur præparatio. Congregamini, infra 6. Confortamini filii Beniamin in medio Hierusalem, & in Thecua clangite buccina. Tertio, assignatur ratio. Quia malum supra 1. Ab aquilone pandetur omne malum.

c Hic ponit aduentum hostium. Et primo, quantum ad exitum de terra sua. Secundo, quantum ad viæ progressum, ibi. In tempore illo Tertio, quantum ad viæ terminum, ibi. Ecce quasi nubes &c. Circa primum, duo. Primo, describit hostium venientium conditionem, quantum ad fortitudinem. Leo, scilicet Nabuchodonosor. De cubili, de Babylone. Prouer. 30. Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pauebit occursum, infra 50. Ecce quasi leo ascendet de superbia Iordanis ad pulchritudinem robustam. Quantum ad crudelitatem, prædando gentium. Nahum. 3. Leo sufficienter cepit catulis suis, & necauit leænis suis. Quantum ad intentionem, vt ponat. Esa. 30. Ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum: & quantum ad intentionis executionem. Ciuitates tuæ. Esa. 1. Terra vestra deserta, ciuitates vestræ destructæ sunt. Secundo ponit Iudæorum stuporem Et primo, communiter omnium. Super nos accingere Infra. 6. Accingere cilicio & conspergere cinere. Secundo, specialiter principum. Et erit, peribit, vt scilicet non possint conueniens consilium resistendi inuenire. Esa. 19. Cor Ægypti tabescet in medio eius.

Tertio, specialiter stuporem suum. Et dixi heu, dicens, pax, supra. 3. In tempore illo vocabunt Hierusalem solium domini, & congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Hierusalem; non attendens hoc in proximum tempus dici, illud in longe post futurum, infra 8. Expectauimus pacem, & non erat bonum, tempus medelæ, & ecce formido.

d Hic describit aduentum quantum ad viæ progressum. Dicetur aduentus. Ventus vrens scilicet exercitus Chaldæorum qui totam terram comburet, iam est. In viis quæ sunt in deserto. Quod est intra Chaldæam & Iudæam, quasi dicat, iam exercitus ad locum illum peruenit non. Ad ventilandum. Vt scilicet quidam captiuentur, sicut quando purgatur granum è palea, sed omnes captiuabimini. Spiritus plenus, idest indignatio perfecta super vos. Ex his, scilicet hostibus. Mihi, idest ad honorem meum. Esa. 30. Spiritus eius velut torrens inundans vsque ad medium colli, ad perdendas gentes in nihilum, & cæt. Et comminatur per eos executurum se iudicium. Et nunc ergo, quasi non possum me plus tenere. [Sed loquar, &c.] vel nunc ego. Cõsolatoria loquar, supra. 1. Loquar iudicia mea cũ eis super omnẽ malitiam eorũ, qui dereliquerunt me &c.

e Hic describit aduentum quantum ad viæ terminum. Et circa hoc, tria facit. Primo, describit conditionem hostium, quantum ad multitudinem. Quasi nubes, quæ totam terram operit. Ascendet, propter situm terræ. Quantum ad impetuositatem, & quasi tempestas cum magno tumultu. Esa. 5. Rotæ eius quasi impetus tempestatis. Et quantum ad velocitatem. Velociores. Secundo, ponit aduentus effectum. Væ nobis. Ex persona populi. Esa. 1. Sicut ciuitas quæ vastatur. Tertio, concludit pœnitentiæ consilium. Laua à malitia. Esai. 1. Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum, ab oculis meis.

f Hic prædicit obsidionem. Et primo, obsidionis nuncium, à Dan. Cuius terra, primo occurrebat, Chaldæis venientibus Hierusalem de monte Ephraim quem postmodum inueniebãt idolum. Idest hostes, quos pro idololatria patiebantur. In quo designatur ordo nunciorum, sibi succedentium. Et determinat quid nunciatum est. Concitate gentes, scilicet eius in medio Hierusalem, præparantes vos ad resistendum, vel gentes in circuitu, vt ex vestris pœnis territi corrigantur. Ecce auditum, frequenter per multos nuncios, & primum per prophetas. Custodes, scilicet hostes ad obsidendum, vocem, vlulatus exercitus, supra. 2. Super eum rugierunt leones, dederunt vocem suam. Secundo, determinat obsidendi modum [quasi custodes] sine aliqua resistentia vndique obsidentes. Luc. 19. Circundabunt te inimici tui vallo, circundabunt te, & coangustabunt te vndique. Tertio, ponit obsidionis meritum. [Viæ tuæ] idest actiones [os] vsque ad interiora ossa peruenit. Iob. 22. Propter malitiam plurimam & infinitas iniquitates tuas, &c.

g Hic prædicit terræ destructionem. Et primo, prædicit ipsam destructionem. Secundo, destructionis effectum, ibi. [Aspexi] Circa primum, tria. Primo propheta ostendit suam compassionem. [Ventrem] quantum ad afflictionem affectus sensus cordis quantum ad perturbationem intellectus [non tacebo] etiam exterius plorans. Thren 1. Defecerunt præ lachrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea. Secundo, prosequitur destructionis ordinem, ponens prælii congressionem [quoniam vocem.] Sopho. 1. Dies *tubæ &* clangoris. Regionis vastationem. Contritio *super contritionem*] quia vastatio super obsidionem, *vel vastatio* vna super aliam. Io. 6. Concidit me vulnere super vulnus, irruit in me quasi gigas. Ipsius vrbis destructionem, quantum ad domos. [Repente, tabernacula] per quæ significantur domus [pelles] quibus tentoria cooperiebantur, infra 10. Tabernaculum meum vastatum est, omnes funiculi mei diripti sunt. Et quantum ad ciuium fugam, [vsquequo fugientem] Chaldæorum exercitum. Thren. 1. Abierunt absque fortitudine, ante faciem subsequentis. Tertio, assignat vastationis rationem, scilicet priuationem debitæ scientiæ [quia stultus] quantum ad cognitionem diuinorum [insipientes] quantum ad experientiam dulcedinis ipsorum [Vecordes] quia sine corde, quantum ad electionem agibilium. Esa. 5. Propterea captiuus ductus est populus meus. quia non habuit scientiam. Et quantum ad sagacitatem fraudulentiæ [sapientes sunt] contra quod Rom. 16. Volo vos sapientes in bono & simplices in malo.

h Hic ostendit effectum destructionis. Et primo in regione. Secundo, in gente, ibi. [A voce equitis, &c.] Circa primum, duo. Primo, prædicit futuram desolationem communiter, quantum ad campestria [vacua] habitatore [nihil] priuata fructibus & ædificiis [non erat lux] vt videbatur afflictis, quibus omnia videntur tenebrosa. Esa. 6. Et terra relinquetur deserta, & longe faciet Dominus homines. Et quantum ad montosa [Vidi montes, mouebantur] hyperbolice, quod si possibile foret, etiam montes in tanta tribulatione commouerentur. Vel per montes habitantes in montibus. Psal. 45. Conturbati sunt montes in fortitudine eius Et quantum ad animata. [Intuitus sum, volatile.] quod scilicet cum habitatore recedit. Esa. 50. Veni & non

non erat vir, vocaui & non erat qui audiret. Et specialiter quantum ad fertiles regiones quæ minus vacuari debebant. [Aspexi & ecce Carmelus] Esa. 1. Terra vestra deserta, ciuitates vestræ destructæ sunt. Secundo, confirmat per domini sententiam. Et primo ponit misericordiæ admistionem. [Hæc dicit Dominus, consummationem non faciam] vt scilicet omnes moriantur, sicut dixerat de decem tribubus. Esa. 9. Consummationem & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ. Secundo, ponit sententiæ dominationem [lugebit terra] quasi dicat sterilis erit sicut florens dicitur ridere vel quasi compassione hyperbolice. Esa. 24. Luxit & defluxit terra & infirmata est, defluxit orbis & infirmata est altitudo populi terræ. Tertio diuinæ sententiæ firmitatem [Cogitaui] Esa. 13. Hoc consilium quod cogitaui super omnē terram, & hæc manus extenta super vniuersas gentes. Dominus exercituū decreuit, & quis poterit infirmare? *i* Hic ostendit effectum destructionis in plebe Iudæorum primo, ponit timorem, qui significatur ex desertione vrbium [equitis] scilicet Chaldæi. Esa 21. A facie gladiorum fugerunt, à facie gladii imminētis, à facie arcus extenti, à facie graùis prælii. Et quantum ad inhabitationem montium [ingressi sunt ardua] Hier. 48. Relinquite ciuitates, in petra habitatores Moab, & estote quasi columba nidificans in summo ore foraminis. Secundo ponit spei frustrationem ab idolis [Tu autem vastata, cum vestieris] ad similitudinem meretricis quæ parat se vt placeat amatoribus, ita ornabant aras idolorum vt eis placerent [stibio] idest vnguento, crocei coloris, quo mulieres supercilia tingunt, sicut dicitur 4. Reg. 9. Quia Iezabel depinxit oculos suos stibio & ornauit caput suū &c. Prou. 5 Occurit illi mulier in ornatu meretricio &c. Et ab amicis præcipue Ægyptiis, in quibus confidebant [contempserunt] Thren. 1. Omnes amici eius spreuerunt eam. Tertio ponit dolorem sicut in partu [vocem puerperæ] quæ primo, filium parit & grauius dolet. Et sicut in morte filii [inter morientes] Psalm. 47. Ibi dolores vt parturientis &c. Notandum, quod multiplex est circuncisio, scilicet mentis, à prauis cogitationibus. Leuit. 26. Donec erubescat incircuncisa mens eorum. Cordis, à prauis affectionibus. Roman. 2. Circuncisio cordis in spiritu non litera. Oris, à prauis locutionibus. Exod. 6. Incircuncisus labiis ego sum. Auris, à detractionibus & prauis verbis infra. 9. Incircuncisæ aures eorum & audire non possunt. Carnis, significans circuncisionem à carnalibus concupiscentiis. Genes. 17. Circuncidetis carnem præputii vestri, vt sit signum fœderis inter me & vos. Item, notandum quod lauatur cor. Aqua Baptismatis. Ezec. 16. Laui te aqua, & emundaui sanguinem tuum ex te. Lachrymis compunctionis. Psalm. 4. Lauabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stratum meum rigabo. Vino diuini amoris Genes. 49. Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum. Lacte diuini sermonis. Cantic. 5. Oculi eius sicut columbæ super riuulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ. Ardore correctionis. Esai. 4. Si abluerit Dominus sordem filiarum Sion, & sanguinem Hierusalem lauerit de medio eius in spiritu iudicii & in spiritu ardoris. Sanguine dominicæ passionis. Apoc 7. Lauerunt stolas suas, & candidas eas fecerunt in sanguine agni.

CAP. V.

CIrcuite vias Hierusalem, & aspicite, & considerate, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem fidem & propitius ero ei. Quod si etiam, Viuit Dominus, dixerint & hoc falso iurabunt. Domine oculi tui respiciunt fidem, Percussisti eos & non doluerunt, attriuisti eos & renuerunt accipere disciplinam. Indurauerunt facies suas supra petram, & noluerunt reuerti.

b Ego autem dixi. Forsitan pauperes sunt & stulti, ignorantes viam Domini & iudicium Dei sui. Ibo ergo ad optimates & loquar eis. Ipsi enim cognouerunt viam Domini, & iudicium Dei sui. Et ecce magis hi simul confregerunt iugum, ruperunt vincula.

c Idcirco percussit eos leo de silua, lupus ad vesperam vastauit eos, pardus vigilans super ciuitates eorum. Omnis qui egressus fuerit ex eis capietur, quia multæ sunt præuaricationes eorum, confortaræ sunt auersiones eorum.

d Super quo propitius tibi esse potero? Filii tui dereliquerunt me, & iurant in his, qui non sunt dii. Saturaui eos & mœchati sunt, & in domo meretricis luxuriabantur. Equi amatores in feminas, & emissarii facti sunt, vnusquisque ad vxorem, proximi sui hinniebat. Numquid super his non visitabo dicit Dominus, & in gente tali non vlciscetur anima mea? Ascendite muros eius, & dissipate, consūmationem autem nolite facere. Auferte propagines eius, quia non sunt Domini. Præuaricatione enim præuaricata est in me domus Israel, & domus Iuda, ait Dominus Negauerunt Dominum, & dixerunt. Non est ipse, neque veniet super nos malum, gladium, & famem non videbimus. Prophetæ fuerunt in ventum locuti & responsum non fuit in eis. Hæc ergo euenient illis. Hæc dicit Dominus Deus exercituum. Quia locuti estis verbum istud, Ecce ego do verba mea in ore tuo in ignem, & populum istum in ligna, & vorabit eos. Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo domus Israel, ait Dominus, gentem robustam, gentem antiquam, gentem cuius ignorabis linguam, nec intelliges quid loquatur. Pharetra eius quasi sepulchrum patens, vniuersi fortes. Et comedet segetes tuas, & panē tuum: deuorabit filios tuos, & filias tuas, comedet gregem tuum, & armenta tua, & comedet vineam tuam, & ficum tuā, conteret vrbes munitas tuas in quib⁹ tu habes fiduciā, gladio. Verumtamen in diebus illis ait Dominus, non faciā vos in consummationē. Quòd si dixeritis, quare fecit Dominus Deus noster nobis hæc

omnia? dices ad eos. Sicut dereliquistis me & seruistis deo alieno in terra vestra, sic seruietis diis alienis in terranõ vestra.

e Annunciate hæc domui Iacob & auditum facite Iuda, dicentes. Audi populе stulte qui non habes cor, qui habentes oculos non videtis, & aures, & non auditis. Me ergo non timebitis air dominus & à facie mea non dolebitis? Qui posui arenam terminum mari, præceptum sempiternum, quod non præteribit, & commouebuntur, & non poterunt, & intumescent fluctus eius & non transibunt illud. Populo autem huic, factum est cor incredulum & exasperans. Recesserunt, & abierunt, & non dixerunt in corde suo, meruamus Dominum Deum nostrum, qui dat nobis pluuiam temporaneam & serotinam in tempore suo, plenitudinem annuæ messis custodientem nobis. Iniquitates nostræ declinauerunt hæc, & peccata nostra prohibuerunt bonum à nobis.

f Quia inuenti sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes, & laqueos ponentes & pedicas ad capiendos viros. Sicut decipula plena auibus, sic domus eorum plenæ dolo Ideo magnificati sunt & ditati, incrassati sunt & impinguati & præterierunt sermones meos pessime. Causam viduæ non iudicauerunt, causam pupilli non direxerunt & iudicium pauperum non iudicauerunt.

g Numquid super his non visitabo dicit dominus, aut super gentem huiuscemodi non vlciscetur anima mea;

h Stupor & mirabilia facta sunt in terra. Prophetæ prophetabant mendacium & sacerdotes applaudebant manibus suis & populus meus dilexit talia. Quid igitur fiet in nouissimo eius?

Hic excludit remedia, in quibus confidere poterant Et primo, hominum sanctitatem. Secundo, regiæ vrbis fortitudinem, cap. 6. [Confortamini.] Tertio, diuini cultus religionem, cap. 7. [Verbum &c.] Circa primum, duo. Primo, ostendit eorum malitiam in generali. Secundo, prosequitur vitia in speciali, ibi. [Super quo tibi propitius] Circa primum, duo. Primo, ostendit culpam. Secundo, comminatur pœnam ibi. [Idcirco percussi &c.] Circa primum, duo. Primo, ostendit malitiam prælatorum. Secundo, subditorum, ibi [Ego autem dixi &c.] Circa primum, duo. Primo proponit Dominus vniuersalem populi malitiam, quantum ad prauitatem actionis [virum] etiam vnum [facientem iudicium] ideſt, iuste se habentem ad proximum suum, secundùm regulam iusti iudicii [quærentem fidem] ideſt fideliter agere [propitius,] non tantum propter decem, sicut dixit Abraham de Sodomitis. Gen. 18. sed poterat dici. Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Psal. 13. Et quantum ad peruersitatem actionis in his, si qua bona externus vocabantur [Quia si etiam falso, quia in A corde Dominum non venerabantur sicut ostendebant vel quia ad literam periurabant, sup. 4. Iurabit viuit Domines in veritate, & in iudicio, & in iustitia. Esa. 29. Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me. Sed propheta confirmat domini sententiam. Et primo ponit sententiæ veritatem [Domine fidem] ideſt quod rectum est, quasi dicat, recte iudicasti. Prouer. 16. Omnes viæ hominum patent oculis eius, spirituum ponderator est dominus. Abac. 1. Mundi sunt oculi tui ne videas malum, & respicere ad iniquitatem non poteris. Secundo adiungit populi incorrigibilitatem, quia nec emendatur percussione. Percussisti, leuibus flagellis. Non doluerunt de peccatis suis. Attriuisti, morte & captiuitate supra. 2. Frustra B percussi filios vestros, disciplinam non receperunt. Aggei. 2. Percussi vos vento vrente, & ærugine & grandine omnia opera manuum vestrarum, & non fuit in vobis qui reuerteretur ad me dicit Dominus. Nec confusione. Indurauerunt quasi dicat, non immutantur verecundia. Ezech. 3, Omnis quippe domus Israel attrita fronte est, & duro corde.

b Hic ostendit malitiam prælatorum contra æstimationem prophetæ. Et primo, proponit populi ignorantiam, quasi in excusationem ipsorum. Forsitan pauperes. Illi quos malos in plateis. reperi. Viam per quam incederent iudicium quod timeant 1, Corinth. 8. Non in omnibus est scientia. Secundo, proponit prælatorum scientiam. quæ auferebat opinionem culpæ. Ibo ergo. Viam per quam incedant Iudicium, quo inter alios C etiam iudicent. Sap. 6. Ad vos reges sunt hi sermones, vt discatis sapientiam ne excidatis. Tertio, proponit culpam. Et ecce magis, quam populus, quia audacius minus timentes. Simul, cum populo. Psal. 2. Astiterunt reges terræ, & principes continuerunt in vnum aduersus Dominum Iugum legis, vincula præceptorum. Psal. 2. Dirumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum.

c Hic comminatur pœnam. Et primo, determinat pœnam, quantum ad interfectionem virorum. Leo de silua quasi ferox. Nabuchodonosor propter ferocitatem, in quo regnum Chaldæorum: quantum ad vastationem regionum. Lupus ad vesperam, ideſt propter velocitatem. Sunt enim hora vespertina lupi velociores vacuati cibo, & aspirant ad prædam nocturnam. D Vel in lupo regnum Persarum, quantum ad obsidionem vrbis. Pardus vigilans ideſt Nabuchodonosor propter fraudulentiam, vel regnum Græcorum propter varietatem regnorum, quæ sibi subiecerat. De regno autem Romanorum scilicet, quia adhuc in longum imminebat vel etiam ipsum significat per hoc quod dicit. Omnis qui egressus ideſt euaserit inanis præcedentium. Capictur. Thren. 3. Vrsus insidians factus est mihi leo in abscondito. Abac. 1. Leuiores sunt pardis equi eorum & velociores lupis vespertinis. Secundo, resumit causam. Multæ sunt quantum ad numerum. Confortate, quantum ad vsum. Auersione, à Deo. Esa. 39. Multiplicatæ sunt iniquitates nostræ coram te, & peccata nostra responderunt nobis. E

d Hic prosequitur peccata eorum, in speciali. Et primo, peccata subditorum. Secundo, peccata prælatorum, ibi Quia inuenti &c. Circa primum, duo. Primo, ostendit populi culpam. Secundo peccantium stultitiam ibi. Annunciate. Circa primum, tria. Primo arguit in populo culpam idololatriæ. Super quo ideſt quam rationabilem causam potero inuenire vobis parcendi? Iurant eis diuinam reuerentiam impendentes Deut. 32. Ipsi prouocauerunt me in eo qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis, & ego prouocabo eos in eo, qui non est populus. Secundo, arguit culpam luxuriæ, ponens peccati perpetrationem

siue

siue peccandi occasionem. Saturaui, affluentiam temporalium bonorum conferens. Vnde glossa. Sine Cerere & Baccho friget Venus. Amici enim sunt venter & genitalia Mœchati, adulterati. In domo meretricis. Ex ipso loco, turpitudo peccati augetur Ezech. 16. Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, & saturitas panis, & abundantia & ocium ipsius, & filiarum eius & manũ egeno & pauperi non porrigebãt. Et abstuli eas, sicut vidisti: Ponens etiam concupiscentiæ feruorem. Et qui amatores, quando scilicet sunt in tempore luxuriæ suæ. Emissarii, quia ad hoc opus iumenta specialiter emittuntur. Hinniebat; quasi libidini insaniens. Psal. 37. Nolite fieri sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus. Ponens etiam pœnæ recompensationem, vbi comminatur vindictam. Numquid super his corrigens, peccata eorum pœnis. Anima, affectus Sopho. 1. Visitabo super viros defixos in fœcibus suis. Et determinat pœnam, quantum ad destructionem murorum. Ascendite ô Chaldæi. Et quantum ad destructionem hominum. Auferte propagines idest filios qui ex his propagantur, sicut ex propagine vites. Deuter. 28. Destruentur muri tui firmi atque sublimes in quibus habebas fiduciam, in omni terra tua. Et resumit pœnæ causam. Quia non sunt abalienati in ipso per peccatum. Esa. 24. Præuaricantes præuaricati sunt, & præuaricatione transgressorum præuaricati sunt. Tertio, arguit in eis peccatum blasphemiæ. Et primo, ponit culpam quantum ad blasphemiam in Deum. Negauerunt Dominum negantes prouidentiam ipsius, super res inferiores. Non est ipse, cuius nutu omnia fiunt. Neque veniet, quamuis contra ipsum peccauerimus. Thren. 3. Quis est iste qui dixit vt fieret Domino non iubente? Et Ezec. 9. dixerunt. Dereliquit Dominus terram & Dominus non videt. Et quantum ad blasphemiam in prophetas. In ventum, idest in vanum. Responsum, diuinum. Iob. 6. Ad increpandum tantum eloquia concinnatis, & iuuenum verba profertis. Secundo, comminatur pœnam. Et primo, ponit pœnam contra blasphemiam in prophetas. Hæc ergo, quæ sequuntur. In ignem, idest dabo verbis tuis efficaciam vt ipsa verba tua quasi ignes comburant, infra. 23. Numquid non verba mea sunt quasi ignis ardens dicit Dominus? Et contra blasphemiam in Deum, determinans hostium conditionem, quia potentem. Ecce ego de lõginquo. Scilicet Chaldæa. Robustam, viribus. Antiquam, quia ipsis præfuit Nembroth gigas. Vnde, exercitata ab antiquo in armis. Item, ostendit gentem inexorabilem [gentem cuius ignorabis linguam] Item armis munitam [pharetra] quia prompte inde sagittas emittunt. Et quia ibi apparent sanguinolentæ, sicut cadauera in sepulchris infra 50. Ecce populus veniet ab Aquilone & gens magna & reges multi consurgent à finibus terræ &c. Et ponit pœnæ inflictionem. [Etiam comedet] Deut. 28. Adducet super te Dominus gentem de longinquo & de extremis terræ finibus in similitudinem aquilæ volantis in impetu, cuius linguam intelligere non possis, tamen cum misericordiæ admistione. [Veruntamen] suprà 4. Consummationem autem non faciam. Secundo resumit pœnæ causam. [Quia si dixeritis] infra 16. Eiiciam vos de terra hac in terram quam, ignoratis vos & patres vestri.

e Hic ostendit populi peccantis stultitiam. Et primo, proponit ipsam [Audi, populo, oculus.] exteriores [non videtis] corde. Esa. 6. Excæca cor populi huius. Secundo, probat. Et primo, ex comparatione insensibilium creaturarum, proponens earum obedientiam. Me ergo [Arenam] littus [commouebuntur] fluctus scilicet, idest quamuis commmoueantur. Iob. 18. Circundedi illud terminis meis. Et populi A inobedientiam [Populo autem] Ezech. 2 Noli esse exasperans sicut domus exasperatrix est. Secundo, probat ingratitudinem beneficiorum, ponens ingratitudinem [recesserunt, temporaneam] in principio post seminationem [serotinam] tempore maturationis fructuum [Dominum] scilicet [custodientem.] Et beneficiorum cessationem. [Iniquitates vestræ] Esa. 56. Peccata vestra diuiserunt inter vos & Deum vestrum.

f Hic prosequitur culpam prælatorum, quæ est frequenter causa culpæ subditorũ. Et ideo dicit [Quia iuuenti, &c.] Et circa hoc, duo facit. Primo, arguit ipsorum culpam, quantum ad violationem iustitiæ. Secundo, quantum ad peruersitatem doB ctrinæ, ibi. [Stupor] Circa primum, duo. Primo, ostendit eorum iniustitiam, quantum ad iniustam & fraudulentam oppressionem pauperum, ponens dolum [Insidiantes.] Psal. 9. Insidiatur vt rapiat pauperem [plenæ dolo] diuitiis quas dolo conquisierunt. Et doli effectum multiplicatione diuitiarum [Ideo magnificati] in honoribus [ditati] in diuitiis, infra. Perdix fouit quæ non peperit, fecit diuitias, sed non in iudicio. Et in multiplicatione peccatorum. [Et præterierunt] Deut. 23. Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus, dilatatus. Secundo, ostendit eorum iniustitiam, quantum ad iusti iudicii omissionem [causam viduæ.] Esa. 1. Pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad eos.

C *g* Hic comminatur pœnam. Deuter. 23. Reddam vltionem hostibus meis, & his qui oderunt me retribuam.

h Hic arguit peruersitatem doctrinæ. Et primo, ponit admirabilem culpam [stupor] idest stupenda res [prophetæ prophetabant mendacium] quorum erat veritatem docere. Ezech. 22. Prophetæ eius liniebant eos absque temperamento, videntes vana, & diuinantes eis mendacium. [Applaudebant] consentientes mendaciis, quorum erat prophetas corrigere infra 26. Dedit te Dominus sacerdotem pro Ioiade sacerdote, vt sis dux in domo domini &c. Et nunc quare non increpasti Hieremiam Anathotitem qui prophetat vobis &c. [Et populus meus] Eccl. 10. Qualis rector ciuitatis, tales & inhabitãtes in ea. Secundo innuit admiD rabilem pœnam. [Quid igitur] in nouissimo] scilicet captiuitatis, vel mortis. Esa. 27. In mensura contra mensuram cum adiecta fuerit, iudicabit eam &c. Notandum, quod est multiplex paupertas, scilicet. Terrenæ possessionis, Iacobi. 2. Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide & hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se. Humilitatis. Matth. 5. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum Afflictionis. Psa. 21. Ego sum pauper & dolens, salus tua domine susceptit me. Cognitionis. Apoc. 3. Nescis quia tu es pauper. Imperfectionis. Thren. 3. Ego vir videns paupertatem meam in virga indignationis eius. Item notandum, quod mulE tiplex est visitatio, scilicet Consolationis. Lucæ. 1. Visitauit nos oriens ex alto. Correptionis Psal. 88. Visitabo in virga iniquitates eorum. Damnationis, infra 8. In tempore visitationis suæ corruent, dicit Dominus, Congregans congregabo eos ait dominus. Item, notandum, quod verbum Dei dicitur ignis. Quia illuminat. Psal. 128. Lucerna pedibus meis verbum tuum. Quia inflammat. Psal. 104. Eloquium Domini inflammauit eum. Quia intima penetrat, infra 29. Et factus est sermo domini in corde meo quasi ignis æstuans claususque in ossibus meis. Hebr. 4. Viuus est sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac

Spiritus, compagum quoque ac medullarum, & di- A
ſcretor cogitationum & intentionum cordis. Quia lique faciet ea, flabit ſpiritus eius, & fluent aquæ. Quia conſumit inobedientes. Eſa. 30. Labia eius repleta ſunt indignatione, & lingua eius quaſi ignis deuorans. Io. 15. Si non veniſſem & locutus non fuiſſem eis, peccatum non haberent. Nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo.

CAP. VI.

COnfortamini filii Beniamin in medio Hieruſalem, & in Thecua clangite B
buccina, & ſuper Bethacaren leuate vexillum, quia malum viſum eſt ab aquilone & contritio magna. Speciosæ & delicatæ aſſimilaui filiam Sion. Ad eam venient paſtores & greges eorum: Fixerunt in ea tentoria in circuitu, & paſcet vnuſquiſque eos qui ſub manu ſua ſunt.

b Sanctificate ſuper eam bellum, conſurgite & aſcendamus in meridie. Væ nobis quia declinauit dies, quia longiores factæ ſunt vmbræ veſperi. Surgite & aſcendamus in nocte, & diſſipemus C
domos eius, quia hæc dicit Dominus, exercituum. Cædite lignum eius & fundite circa Hieruſalem aggerem.

c Hæc eſt ciuitas viſitationis, omnis calumnia in medio eius, Sicut frigidam facit ciſterna aquam ſuam, ſic frigidam fecit malitiam ſuam. Iniquitas & vaſtitas audietur in ea, coram me ſemper, infirmitas & plaga.

d Erudire Hieruſalem ne forte recedat anima mea à te, ne forte ponam te deſertam, terram inhabitabilem. Hæc di- D
cit Dominus exercituum. Vſque ad racemum colligent, quaſi in vinea reliquias Iſrael. Conuerte manum tuam, quaſi vindemiator ad cartallum.

e Cui loquar, & quem conteſtabor, vt audiat? Ecce incircumciſæ aures eorum & audire non poſſunt. Ecce verbum Domini factum eſt eis in opprobrium & non ſuſcipient illud.

f Idcirco furore Domini plenus ſum, laboraui ſubſtinens. Effunde ſuper paruulum furorem, & ſuper conſilium iu- E
uenum ſimul: Vir enim cum muliere capietur, ſenex cum pleno dierum. Et tranſibunt domus eorum ad alteros, agri & vxores pariter, quia extendam manum meam ſuper habitantes terram dicit Dominus.

g A minore quippe vſque ad maiorem omnes auaritiæ ſtudent & à Propheta vſque ad ſacerdotem, cuncti faciunt dolum. Et curabant contritionem filiæ populi mei cum ignominia dicentes. Pax, pax, & non erat pax. Confuſi ſunt, quia abominationes fecerunt, quin potius confuſione non ſunt confuſi, & erubeſcere neſcierunt. Quamobrem cadent inter ruentes, in tempore viſitationis ſuæ corruent, dicit Dominus.

h Hæc dicit Dominus, State ſuper vias & videte, & interrogate de ſemitis antiquis, quæ ſit via bona, ambulate in ea, & inuenietis refrigerium animabus veſtris. Et dixerunt, Non ambulabimus. Et conſtitui ſuper vos ſpeculatores. Audite vocem tubæ. Et dixerunt, Non audiemus. Ideo audite gentes & cognoſcite congregatio, quanta ego faciam eis. Audi terra. Ecce ego adduco mala ſuper populum iſtum, fructum cogitationum eius, quia verba mea non audierunt, & legem meam proiecerunt.

i Vt quid mihi thus de Saba affertis, & calamum ſuaue olentem de terra longinqua? Holocauſtomata veſtra non ſunt accepta, & victimæ veſtræ non placuerunt mihi. Propterea, hæc dicit Dominus. Ecce ego dabo in populum iſtum ruinas, & ruent in eis patres & filii ſimul, vicinus & proximus peribunt.

k Hæc dicit Dominus. Ecce populus venit de terra aquilonis, & gens magna conſurget à finibus terræ. Sagittam & ſcutum arripiet, crudelis eſt & non miſerebitur. Vox eius quaſi mare ſonabit, & ſuper equos aſcendent, præparati quaſi vir ad prælium aduerſum te, filia Sion. Audiuimus famam eius, diſſolutæ ſunt manus noſtræ. Tribulatio apprehendit nos, dolores vt parturientem. Nolite exire ad agros, & in vineam ne ambuletis quoniam gladius inimici pauor in circuitu. Filia populi mei accingere cilicio, & conſpergere cinere. Luctum vnigeniti fac tibi, planctum amarum, quia repente veniet vaſtator ſuper vos,

l Probatorem dedi te in populo meo robuſtum, ſcies, & probabis viam eorum. Omnes iſti principes declinantes, ambulantes fraudulenter, æs & ferrum: vniuerſi corrupti ſunt. Defecit ſufflatorium in igne, conſumptum eſt plumbum. Fruſtra conflauit conflator: malitiæ enim eorum non ſunt conſumptæ. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit illos.

Hic excludit ſecundum remedium in quo confidere poterant, ſcilicet in fortitudine vrbis regiæ, cuius deſtructionem prophetat in hoc. cap. Et circa hoc, facit duo. Primo, ponitur ciuium præparatio, ſcilicet ad reſiſtendum [Confortamini] vt deſignet quomodo ſe inuicem aduenientibus hoſtibus exhortabuntur. Vel iuriſorie dicit [filii Beniamin] quia Hieruſalem in ſor-

te illius tribus erat quantum ad superiorem partem, sed A
quantum ad inferiorem, in tribu Iuda. Iosue. 15. Ascenditque per conuallem filii Enon ex latere Iebusæi ad meridiem. Hæc est Hierusalem [Et in Thecua clangite Bethacarem] loca munita prope Hierusalem supra 4. Leuate signum. Secundo ponit ipsius ciuitatis destructionem, ibi [Speciosæ &c] Et primo ponitur conditio hostium vastantium, sub quibusdam metaphoris. Secundo describuntur aperte & expresse, ibi [Hæc dicit dominus.] Circa primum duo. Primo, describit vrbis obsidionem. Secundo, congressionem ibi. [Sanctificate.] Circa primum, tria. Primo, describitur ciuitatis pulchritudo [Speciosæ] quantum ad decora ædificia & multitudinẽ habitantium [delicatæ] quantũ ad fertilitatem terræ. Ezec. 16. Similam & mel & oleum comedisti, & decora facta es vehementer nimis. Secundo, describitur obsidio [ad eam venient pastores] metaphorice, principes Chaldæorum, quasi vbertate pascuorum illecti, infra 12. Pastores multi demoliti sunt vineam meam, conculcauerunt partem meam [Fixerunt] ad obsidionem vrbis. Tertio, describitur exercitus debita ordinatio [pascet] idest gubernabit [sub manu] potestate. Diuersis enim turmis diuersi principes erant.

b Hic ponitur congressio ad capiendum vrbem. Et circa hoc, tria ponit. Primo, congrediendi præceptum. Sanctificate idest formate, vel sanctum ostendite & iustum, quasi Dei voluntate assumptum. Et est vox principum ad milites. Micheæ. 3. Si quis dederit in ore quippiam, sanctificans super eum prælium. Secundo, ponitur congredientium desiderium, quod ostendit in tribus. In mutua exhortatione. Surgite vox militum adinuicem. Ascendamus, ad impugnandum quamuis in monte sitam: & quia non retrahuntur temporis importunitate, nequæ calore diei. In meridie, neque horrore noctis. In nocte, Et quia conqueruntur de temporis breuitate. Væ nobis, dies in qua erat tempus aptum ad bellandum. Longiores quanto enim Sol magis appropinquat ad zenith capitis, tanto fit lõgior vmbra in parte opposita. Esa. 10. Confortamini, adhuc dies est vt in Nobe stetur; sed secundum glossam. Væ nobis, dicitur ex persona populi timentis noctis insidias, quia etiam in meridie resistere vix valebat. Tertio, ostendit egrediendi modum. Quia hæc dicit Dominus quasi secure possumus pugnare, quia Domini præceptum est. Cædite lignum, ad faciendas machinas. Fundite, aggerem quem fecerant ad defensionem murorum suorum destruentes ipsam, vel. Fundite, erigentes terram in aceruum ad ponendas munitiones contra ciuitatem. Abac. 1. Ipse super omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam.

c Hic ponit obsidionis causam, ex culpa. Et circa hoc, tria. Primo, ponit malitiæ vniuersalitatem. Visitationis, quasi correctione digna. Omnis calumnia, omnis calumniandi modus. Psal. 54. Non defecit de plateis eius vsura & dolus. Secundo, cordis obdurationem. Sicut frigidam, & ita conseruat quasi illæsam à calore, supra. 3. Foderunt sibi cisternas dissipatas, E
quæ continere non valent aquas. Tertio, peccati continuitatem. Iniquitas. Esa. 59. Vastitas & contritio in viis eorum, viam pacis nescierunt &c. Infirmitas quasi pœna respondens prædictis duabus culpis.

d Hic ostendit destructionem. Et circa hoc tria. Primo, ponit consilium ad euitandam destructionem. Secundo ponit consilii contemptum, ibi. Cui loquar, &c. Tertio, comminatur destructionis iudicium, ibi. Idcirco, &c. Circa primum, duo. Primo ponit consilium. Erudire, scilicet flagellis præcedentibus castigata. Esa. 28. Sola vexatio intellectum dabit auditui. Secundo, ponit imminens periculum, in amissione diuini amoris. Ne forte. Ezechielis. 16. Auferetur zelus meus in vastatione regionis. Psal. 106. Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in siti. Et in captiuitate gentis, Hæc dicit dominus, vsque ad racemum inclusiue, quia nec racemus relinquetur. Metaphorice per vineam Iudæos. Esa 5. Vinea domini sabaoth, domus Israel est. Per racemos homines, per vindemiam captiuitatem significans. O Chaldæe. Conuerte seruat metaphoram, quasi vindemiator, collectos racemos in vase, quod cartallum dicitur, ponit vt ad torcular, portet ita Iudæos in carcere concludas, & in Babylonem ducas. Abdiæ. Si vindemiatores introissent ad te, nunquid saltem racemum reliquissent tibi. Vel vsque ad racemum exclusiue, quia reliquias populi, scilicet rusticos & viles, ibi dimittent. Conuerte, & significat reuersionem ipsorum ad terram suam, quæ ostenditur iuxta hoc per cartalli signum.

e Hic ostendit consilij dati contemptum. Et primo, propheta quærit idoneum consilii auditorem. Cui loquar, fructuosa verba domini. Contestabor, adiurabo in quo significat charitatem. Esa. 28. Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum. Secundo ostendit inidoneitatem, qnia audire noluerunt. Ecce incircuncisæ. Quasi gentilibus fabulis plenæ Actor. 7. Dura ceruice, & incircuncisis cordibus & auribus. Et quia etiam audita contemnunt. Ecce verbum infra. 20 Et factus est mihi sermo domini in opprobrium, & in derisum tota die.

C *f* Hic comminatur eis destructionis flagellum. Et primo, ostendit illis iustitiæ zelum. Furore domini igne scilicet zeli, pro domini iustitia. Num. 26. Zelo meo commotus est contra eos, vt non ipse delerem filios Israel in zelo meo. Secundo, det hostibus destructionis præceptum. Effunde. O Chaldæe. Iram scilicet tuam abundanter. Foris in plateis & agris. Eccles. 36. Excita furorem & effunde iram. Paruulum, nulli parcatur ætati. Tertio, ponit præcepti complementum, & quantum ad personas, & quantum ad possessiones. Vir enim cum muliere vxore. Threnorum vltimo. Hæreditas nostra versa est ad alienos domus nostræ ad extraneos.

D *g* Hic ponit causam destructionis. Primo, auaritiam. Secundo, inobedientiam, ibi. Hæc dicit dominus, State &c. Tertio, sacrorum abusum, ibi. Vt quid mihi thus &c. Circa primum, tria. Primo, ponit culpam ponens auaritiæ studium in desiderando. Omnes auaritiæ student. Esa, 56. Omnes in viam suam declinauerunt, vnusquisque ad auaritiam suam à summo vsque ad nouissimum. Dolum in consequendo. Et à propheta. Psal. 37. Dolos tota die meditabantur, Et dolositatis modum, quia adulando. Et curabant, scilicet verbis excusando culpas, & excludendo pœnas. Ezech. 13. Prophetæ Israel qui prophetant ad Hierusalem, & vident ei visionem pacis, & non est pax, ait Dominus Deus. Secundo, ponit inuerecundiam etiam inter pœnas. Confusi sunt, pœnis. Confusione, salubri, quæ pœnitentiam, prouocet. Ecclesiast. 4. Est confusio adducens peccatum, & est confusio adducens gloriam & gratiam. Tertio, comminatur pœnam. Quamobrem cadent. Ipsi prophetæ Inter ruentes plebeios. Corruent morte, vel captiuitate, ipsis sociati in pœnis, à quibus non sunt diuisi in culpis.

h Hic ponitur ipsorum inobedientia. Et primo, ponit culpam, scilicet inobedientiam præcepti de imitatione sanctorum ponens præceptum. State super vias, considerate diuersas operationes bonorum & malorum, vt vtrorumque progressum & exitum videatis. Antiquis, quæ sanctorum vestigiis sunt tritæ. Thren. 3. Scrutemur vias nostras, & quæramus & reuertamur

ad dominum. Vel, Super vias, prophetas: præcepti fructum. Et inuenietis refrigerium. Psal. Transiuimus per ignem & aquam, & induxisti nos in refrigerium. Matth. 11. Discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Et præcepti contemptum. Et dixerunt &c. Et etiam quantum ad inobedientiam præcepti, de obedientia prælatorum Et constitui speculatores, prophetas & principes. Vocem tubæ, prædicationem ipsorum. Ezech. 3. Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel & audiens de ore meo verbum, & annuntiabis eis ex me. Secundo, comminatur pœnam. Primo, excitans audientiam [ideo audite, congregatio] omnium nationum. Esai. Audite cœli & auribus percipe terra. Secundo, comminatur pœnam [Ecce ego] Esa. 5. Fructum adinuentionum suarum comedet.

i Hic ponit sacrorum abusum, inquantum peccatis polluti, Deo sacrificia offerre præsumebant, quæ propter hoc accepta non erant. Et circa hoc, duo. Primo, ex hoc quod non sunt accepta, designat ipsorum culpam. Et quantum ad ea quæ offerebantur in altari thimiamatis [Vt quid mihi thus de Saba] regio vbi nascitur thus, [calamum] cinnamomum quod ponebatur in thimiamate, cuius impositio habetur. Exod. 34. [Longinqua] scilicet India. Esa vlt. Qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo. Et quantum ad altare holocaustorum [Holocaustomata] Esa. 1. Holocausta arietum & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum, nolui. Secundo, ponit pœnam [Propterea hæc dicit] Esa. 3. Corruet populus vir ad virum, & vnusquisque ad populum suum

k Hic describit aperte hostes venientes. Et primo describit hostium conditionem. Secundo, populi incorrigibilitatem, ibi [Probatorem &cæt.] Circa primum tria. Primo, describit hostes gentem fortem, multitudine [gens magna] & armis [sagittam] crudelem crudelis est, quasi mare] & vt voce terreat, & intentione, [& super equos] infra 50. Ecce populus veniet ab Aquilone, gens magna & reges multi consurgent à finibus terræ. Arcum & scutum apprehendent, crudeles sunt & immisericordes. Secundo, ponit ex fama, Iudæorum timorem [audiuimus famam, dissolutæ, præ timore nihil facere possumus. Psal. 47. Ibi dolores] vt parturientis. Et timoris effectum [Nolite exire] Deut. 32. foris vastabunt eos gladius, & intus pauor. Tertio, hortatur ad pœnitentiæ dolorem [filia populi [accingere] supra 4. Super hoc accingite vos ciliciis plangite & vlulate, quia non est auersa ira furoris Domini à vobis.

l Hic ostendit populi incorrigibilitatem. Et primo, inducit prophetæ testimonium [probatorem] vt quasi experimento discas eorum duritiam, dum eos flectere ad bonum non vales. Prouerb. 27. Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera. Secundo, ponit vniuersale peccatum omnes isti principes [Aes & ferrum] quasi dicat, non solum sunt immundi, sed tecti sunt immunditia sicut ferrum & æs est immunditia argenti. Vel ferrum propter duritiam, æs propter impatientiam, quia tremulum est. Iob. 40. Ossa eius velut fistulæ æris &c. Psalm. 13. Corrupti sunt & abominabiles facti sunt in studiis suis. Tertio, ponit incorrigibilitatis exemplum [defecit sufflatorium] Argentum enim admistum plumbo in fornace ponitur. & sufflante argentario fæces consumuntur & argentum melioratur, sed plumbum minuitur. Isti autem positi in fornace tribulationis, consumpti malis quasi plumbo, non sunt correcti [frustra verbum Dei [conflauit conflator] Deus, vel prædicator. Eccl. 2. In igne probatur aurum & argentum, homines vero receptibiles in camino humiliationis. Quarto, concludit reprobationis argumentum [Argentum reprobum] Thren. vlt. Sed proiiciens repulisti nos, iratus es contra nos vehementer. Notandum, quod peccatum dicitur frigus. Quia extinguit calorem dilectionis. Matth. 24. Quoniam abundauit iniquitas refrigescet charitas multorum. Quia congelat humorem deuotionis. Eccle. 43. Frigidus ventus aquilo flauit, & gelauit chrystallus ab aqua. Quia retardat motum bonæ operationis. Prouerb. 20. Propter frigus piger arare noluit, mendicabit ergo egestate, & non dabitur illi. Item, nota, quod quædam sunt viæ Præceptorum. Psal. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri cum dilatasti cor meum. Actionum. Thren. 3. Scrutemur vias nostras, & quæramus & reuertamur ad Dominum. Virtutum. Prouer. 4. Viam sapientiæ monstrabo tibi, & ducam te per semitas æquitatis. Doctorum. Viæ eius viæ pulchræ & omnes semitæ. eius pacificæ. Ipse Christus. Io. 14. Ego sum via, veritas, & vita.

CAP. VII.

VErbum quod factum est ad Hieremiam à Domino, dicens. Sta in porta domus Domini & prædica ibi verbum istud, & dic. Audite verbum Domini omnis Iuda qui ingredimini per portas has, vt adoretis Dominum. Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel. Bonas facite vias vestras & studia vestra, & habitabo vobiscum in loco isto. Nolite confidere in verbis mendacii, dicentes. Templum Domini, templum Domini, templum Domini est. Quoniam si benedixeritis vias vestras, & studia vestra, si feceritis iudicium inter virum & proximum eius, aduenæ & pupillo, & viduæ non feceritis calumniam, nec sanguinem innocentem effuderitis in loco hoc, & post deos alienos non ambulaueritis in malum vobismetipsis, habitabo vobiscum in loco isto in terra quam dedi patribus vestris à sæculo vsque in sæculum. Ecce vos confiditis vobis in sermonibus mendacii, qui non proderunt vobis. Furari, occidere, adulterari, iurare mendaciter, libare Baalim, & ire post deos alienos quos ignoratis. Et venistis & stetistis coram me in domo hac, in qua inuocatum est nomen meum, & dixistis, liberati sumus, eo quod fecerimus omnes abominationes istas. Nunquid ergo spelunca latronum facta est domus ista, in qua inuocatum est nomen meum in oculis vestris? Ego, ego sum, ego vidi dicit dominus. Ite ad locum meum in Sylo vbi habitauit nomen meum à principio, & videte quæ fecerim ei propter malitiam populi mei Israel. Et nunc, quia fecistis omnia opera hæc, dicit Dominus, & locutus sum ad vos, mane consurgens & loquens, & non audistis, & vocaui vos & non respondistis, faciam domui huic

in

in qua inuocatum est nomen meum & in qua vos habetis fiduciam, & loco quem dedi vobis, & patribus vestris, sicut feci Sylo & proiiciam vos à facie mea, sicut proieci omnes fratres vestros, vniuersum semen Ephraim.

b Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis laudem & orationem, & non obsistas mihi, quia non exaudiam te. Nonne vides quid isti faciunt in ciuitatibus Iuda, & in plateis Hierusalem? Filii colligunt ligna, & patres succendunt ignem, & mulieres conspergunt adipem, vt faciant placentas reginæ cæli, & libent diis alienis, & me ad iracundiam prouocent. Nunquid me ad iracundiam prouocant, dicit Dominus? Nonne semetipsos, in confusionem vultus sui? Ideo hæc dicit Dominus Deus. Ecce furor meus & indignatio mea conflatur super locum istum, super viros & super iumenta, & super lignum regionis, & super fruges terræ, & succendetur, & non extinguetur.

c Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel. Holocaustomata vestra addite victimis vestris, & comedite carnes, quia non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti de verbo holocaustomatum & victimarum, sed hoc verbum præcepi eis dicentes. Audite vocem meam & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus, & ambulate in omni via quam mandaui vobis, vt bene sit vobis. Et non audierunt, nec inclinauerunt aurem suam, sed abierunt, in voluptatibus & in prauitate cordis sui mali, factique sunt retrorsum & non in ante, à die qua ingressi sunt patres eorum de terra Ægypti, vsque ad diem hanc. Et misi ad vos omnes seruos meos prophetas per diem, consurgens diluculo, & mittens, & non audierunt me, nec inclinauerunt aurem suam, sed induraverunt ceruicem suam, & peius operati sunt, quam patres eorum. Et loqueris ad omnia verba hæc, & non audient te, & vocabis eos, & non respondebunt tibi. Et dices ad eos. Hæc est gens quæ non audiuit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam. Periit fides, & ablata est de ore eorum.

d Tonde capillum tuum, & sume in directum planctum, quia proiecit Dominus & reliquit generationem furoris sui, quia fecerunt filii Iuda malum in oculis meis, dicit Dominus. Posuerunt offendicula sua in domo in qua inuocatum est nomen meum vt polluerent eam, & ædificauerent excelsa Tophet, quæ est in valle filii Ennon, vt incenderent filios suos & filias suas igni quæ non recepi, nec cogitaui in corde meo. Ideo ecce dies venient dicit Dominus, & non dicetur amplius Tophet & vallis filii Ennon, sed vallis interfectionis & sepelientur in Tophet, eo quod non sit locus. Et erit morticinium populi huius in cibos volucribus cœli & bestiis terræ, & non erit qui abigat. Et requiescere faciam de vrbibus Iuda, & de plateis Hierusalem vocem gaudii & vocem lætitiæ, vocem sponsi & vocem sponsæ. In desolatine enim erit terra.

Hic excludit tertium remedium in quo poterant confidere, scilicet de cultu diuinæ religionis. Et primo quantum ad templi sanctitatem. Secundo quantum ad orationis deuotionem, ibi. [Tu ergo noli &c.] Tertio, quantum ad sacrificiorum oblationem, ibi [Hæc dicit Dominus & cæt.] Circa primum, duo. Primo, ponit quasi salubre consilium, ostendens veram fiduciam [Sta in porta] vt saltem religione loci cogantur audire: quasi dicat, alias audire contemnunt. Bonas facite vias, actiones. Studia, cogitationes, quibus deliberatis de agendis. Esa. 40. Dirigite viam, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Et primo, ponit fructum. Et inhabitabo. Apoc. 20. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et excludit spem vanam. Nolite confidere, mendacii, inquantum scilicet dicebant se propter sanctitatem templi omnes pœnas posse vitare, sine emendatione vitæ, templum Domini Sanctum. Templum Domini pretiosum. Templum Domini à cunctis veneratum. 5. Non propter locum gentem, sed propter gentem locum Deus elegit. Secundo, exponit ipsum: & primo, quantum ad primam partem, ostendens quid sit bonas vias facere resumens consilium eos ordinando & ad seipsos in actione. Quoniam si benedixeritis quasi in mente determinaueritis, vel dixeritis. Et in cogitatione. Studia vestra. Et ad proximum, quantum ad operationem boni si feceritis. Et in comparatione ad Deum. Et post Deos, resumit consilii fructum. Habitabo vobiscum si volueritis & audieritis &c. Psa. 14. Domine quis habitat in tabernaculo tuo, &c. Qui ingreditur sine macula, & operatur iustitiam, &c. Secundo, exponit quantum ad secundam partem. Et primo, ostendit falsam fiduciam, ponens defectum ex parte culpæ. Ecce vos mendacii, dum dicitis vos posse hæc quæ sequuntur impune committere. Furari, contra rem proximi. Occidere contra personam. Adulterari contra id quod est quasi res & quasi persona. Iurare. Hic ponit peccata contra Deum. Esa. 28. Posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus. Et ponit, apparentiam ex parte insufficientis emendæ. Et venistis & stetistis quasi per ingressum templi tantum, satisfacere credentes, decepti fortassis per orationem Salomonis quæ habetur. 2. Paralipom 6. & 3. Reg. 8. Et ipse intelligit cum perfecta morum emendatione, domum Domini ingrediendam. Eo quod fecimus, idest ab eo. Secundo, excludit eam. Primo, argumento ostendens emendam insufficientem pro culpis. Numquid quasi dicat. Si non purgati, domum meam intratis spelunca latronum eam facitis. Mat. 22. Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis

illam ſpelũncam latronum. Et oſtendit culpam patentem. Ego ego, ſingulariter. Sum, vbique omnia videns Vidi peccata veſtra. Prouerb. 16. Omnes viæ hominum patent oculis eius, ſpirituum ponderator eſt Dominus. Secundo, excludit exemplo. Et primo, ponit exemplum de Sylo, vbi tabernaculum poſitum fuit. Ite ad locum, Pſal. 77. Et repulit tabernaculum Sylo, tabernaculum ſuum vbi habitauit in hominibus. Secundo, adaptat ad propoſitum, aſſumens ſimilem culpam. Et nunc &c. mane conſurgens. Ad modum hominis ſoliciti, qui ſumno mane ſurgit ad explenda opera ſua, vel quia tempus illud congruum eſt ad contemplandum, & ſuſcipiendum verba ſapientiæ, pro corpore iam quietato. Vocaui. Prouer. 1. Quia vocaui & renuiſtis, inuocaui, & non fuit, qui aſpiceret &c. Et concludit ſimilem pœnam, quantum ad deſtructionem loci. Faciam domui, infra. 26. Dabo domum iſtam ſicut Sylo, & vrbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ. Et quantum ad captiuationem populi. Proiiciam vos, infra. 23. Vos diſperſiſtis gregem meum & eieciſtis eos & non viſitaſtis eos.

b Hic excludit remedium orationis. Et primo, profertur ſententia. Vt aſſumas, etiam ab eis rogatus & non obſiſtas, quia oratio ſanctorum, quodammodo detinet & excludit Dei ſcientiam. Sapien. 18. Prophetans homo ſine querela deprecari pro populis, proferens ſeruitutis ſuæ ſcutum, orationem, & per incenſum deprecationem allegans reſtitit iræ, & finem impoſuit neceſſitati, oſtendens quod iam tuus eſt famulus. Eſa. 64. Non eſt qui inuocet nomen tuum, qui conſurgat & teneat te. Sed contra. Iob. 9. Deus cuius iræ reſiſtere nemo poteſt. Reſpondetur quod verum eſt virtutis robore, ſed oratione & humilitate. Quia non exaudiam more curialis Domini, qui non vult faciem ſerui rogantis confundere. 4. Reg. 14. Lugere te ſimula & induere veſte lugubri, & ne vngaris oleo &c. Secundo, ponit cauſam ex culpa. Primo, proponens culpam, oſtendens eam patentem, quia publice factam. Nonne vides. Ezech. 16. Fili hominis, notas fac Hieruſalem abominationes ſuas: & communem, quantum ad omnem ſexum & ætatem. Filij colligunt, reginæ cœli; ideſt Lunæ, vel militiæ & omnibus aſtris, infra. 44. Vt ſacrificemus reginæ cæli & libemus ei libamina ſicut &c. Secundo, oſtendit peccantium ſtultitiam quia non Deum, ſed ſeipſos offenderunt Nunquid me. Iob. 26. Si peccaueris, quid nocebis ei? Pſalm. 32. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipſius deſcendet. Tertio, comminatur pœnam. Ideo hæc dicit dominus, ſupra. 4. Ne forte egrediatur vt ignis indignatio mea, & ſuccendatur & non ſit qui extinguat, propter malitiam cogitationum veſtrarum.

c Hic excludit ſacrificiorum fiduciam. Et primo, excludit ſacrificiorum cutam, ponens ſcientiam. Holocauſtomata, quaſi dicat, ſicut victimarum maior pars cedit in vſus veſtros, ita holocauſta vobis extoto comedite, quia carnium conſumptione non delector. Pſalm. 49. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut ſangũinem hircorum potabo? Et ponit cauſam, Quia non ſum locutus. Non enim Dominus hoc propter ſe volebat, ſed vt propter hoc, ab idololatria reuocaret. Vnde, ante adorationem vituli, de quo Exod. 33. nulla præcepta de ſacrificiis data ſunt. Pſalm. 50. Sacrificium & oblationem noluiſti, aures autem perfeciſti mihi. Holocauſtũ & pro peccato non poſtulaſti, Tunc dixi ecce venio. Secundo, arguit moralium inobedientiam. Et primo, oſtendit culpam. Secundo, comminatur pœnam, ibi. Tonde capillum &c. Circa primum, duo. Primo, probat inobedientiam quaſi per inductionem, oſtendens eos inobedientes legi ponendo legis præcepta. Sed hoc verbum præcepti, à principio, quaſi principaliter intentum. Vocem meam de præceptis moralibus. Ezechiel. 36. Eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum. Et præcepti contemptum. Et non audierunt, retrorſum, ſemper peccata poſtea addentes. Eſa. 56. Omnes in viam ſuam declinauerunt, vnuſquiſque ad auaritiam ſuam, à ſummo vſque ad nouiſſimum. Oſtendit etiam eos inobedientes præcedentibus prophetis. Et miſi ad eos. 4. Reg. 17. Teſtificatus eſt Dominus in Iſrael & in Iuda per manum omnium prophetarum & videntiũ, dicens. Reuertimini à viis veſtris peſſimis, & cuſtodite præcepta mea, & ceremonias iuxta omnem legem quam præcepi patribus veſtris, & ſicut miſi ad vos in manu ſeruorum meorum prophetarum. Qui non audierunt, ſed indurauerunt ceruicem ſuam, iuxta ceruicem patrum ſuorum, qui noluerunt obedire Domino Deo ſuo. Prædicit etiam, eos non obedituros ſibi. Et loqueris. Ezech. 3. Domus Iſrael, nolunt audire te, quia nolunt audire me. Omnis quippe domus Iſrael attrita frõte eſt, & duro corde. Eſa. 65. Vocaui & non reſpondiſtis, locutus ſum & non audiſtis, & faciebatis malum in oculis meis, & quæ nolui, elegiſtis. Secundo, infert confuſionem. Et dices ad eos, ſupra 2. Fruſtra percuſſi filios veſtros, diſciplinam non receperunt. Fides. Domini. Roman. 10. Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem. Vel fidelitas ad proximum. Prouerbiorum. 20. Virum fidelem quis inueniet?

d Hic comminatur eis pœnam. Et primo, præſignat eam facto. Tonde capillum, ſimile. Ezech. 5. Tertiam partem pilorum igni combures in medio ciuitatis, iuxta completionem dierum obſidionis, & aſſumes tertiam partem, & concides gladio in circuitu eius. Tertiam vero aliam, diſperges in ventum, Generationem furoris. Eſa. 10. Ad gentem fallacem mittam eum & contra populum furoris mei, mandabo illi. Secundo, exterminat verba. Et primo præſumit idololatriæ culpam, aggrauans eam ex loco ſacro, quia *fecerunt* offendicula, idola. In domo ſcilicet in *templo*, & loco publico & aperto. Et ædificauerunt quæ non præcepi, quaſi dicat, non tam gratia præcepi eis. Vnde patet, quod etiam à me receſſerunt. Pſal. 105. Immolauerunt filios ſuos & filias ſuas dæmoniis, carnes filiorum ſuorum & filiarum ſuarum quas ſacrificauerunt ſculptilibus Chanaam. Secundo, comminatur pœnam, & primo, quantum ad interfectionem virorum. Secundo, quantum ad effoſſionem cadauerum, ibi. In tempore illo, & cæt. cap. 8. Tertio, quo ad electionem remanentium, ibi. Et eligent magis, & cæt. Circa primum, tria. Primo, oſtendit interfectionis locum. Ideo ecce dies, vt vbi peccauerunt, ibi puniantur, infra. 19. Ecce dies venient dicit Dominus, & non vocabitur amplius locus iſte Tophet & vallis filii Ennon, ſed vallis occiſionis. Secundo, excludit ſepulturæ officium. Et erit morticinium, ſepelientur tamen aliqui vel à reliquis vel ab hoſtibus non valentibus ſuſtinere fœtorem. Pſal. 78. Poſuerunt mortalia ſeruorum tuorum eſcas volatilibus cœli, carnes ſanctorum tuorum beſtiis terræ. Tertio, excludit vniuerſale gaudium. Et requieſcere. Thren. vlt. Defecit gaudium cordis noſtri, verſus eſt in luctum chorus noſter: quæ omnia atteſtantur magnitudinem occiſionis. Nota quod Deus habitat nobiſcum. Per fidei conſtantiam. Epheſ. 3. Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris, &c. Per fraternæ dilectionis concordiam. Matth. 18. Vbi fuerint duo, vel tres congregati in nomine meo ibi ſum in medio eorum. Per præceptorum, obedientiam. Io. 18. Si quis diligit me ſermonem meum ſeruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus. Per deuotæ contem-

contemplationis eminentiam Apocalyp. 3. Ego sto ad ostium & pulso, si quis audierit vocem meam, & aperuerit mihi intrabo ad eum, & cœnabo cum illo & ipse mecum. Item nota, quod quoddam est templum historicum. Psalm. 137. Adorabo ad templum sanctum tuum, & confitebor nomini tuo. Allegoricum, ipsa ecclesia 1. Cor. 3. Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Typicum, ipse iustus. Cor. 6. Nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritussancti? Anagogicum, ipse Deus. Apoc. 20. Domine Deus omnipotens templum illius est, &c. Item nota, quod vocem Domini debemus audire, illum diligendo charitatis amore, quia bonum nostrum, Deut. 6. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. Ei seruiendo cultus religione, quia Dominus. Deut. 10. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Psalm. 2. Seruite Domino in timore. Post eum eundo præcepti obseruatione. quia pater, supra. 3. Patrem vocabis me, & post me ingredi non cessabis. Illum quærendo recta intentione, quia finis. Sopho. 2. Quærite Dominum omnes mansueti terræ, quia iudicium eius estis operati. Eum adorando debito honore quia factor noster est & Deus. Matt. 5. Dominum Deum tuum adorabis.

CAP. VIII.

IN illo tempore ait Dominus, eiicient ossa regis Iuda, & ossa principum eius, & ossa sacerdotum, & ossa prophetarum, & ossa eorum qui habitauerunt Hierusalem de sepulcris suis, & expandent ea ad solem & lunam & omnem militiam cœli quæ dilexerunt, & quibus seruierunt, post quam ambulauerunt, & quam quæsierunt & adorauerunt. Non colligentur, & non sepelientur, in sterquilinium, super faciem terræ erunt.

b Et eligent magis mortem quam vitam, omnes qui residui fuerint de cognatione hac pessima in vniuersis locis quæ derelicta sunt, ad quæ eieci eos, dicit Dominus exercituum.

c Et dices ad eos. Hæc dicit Dominus. Nunquid qui cadit non resurget, & qui auersus est non reuertetur? Quare ergo auersus est populus iste in Hierusalem, auersione contentiosa? Apprehenderunt mendacium, & noluerunt reuerti. Attendi & auscultaui, nemo quod bonum est loquitur. Nullus est qui agat pœnitentiam super peccato suo, dicens. Quid feci? Omnes conuersi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu vadens in prælium. Miluus in cælo cognouit tempus suum, turtur, & hirundo, & ciconia custodierunt tempus aduentus sui, populus autem meus non cognouit iudicium Domini.

d Quomodo dicitis, sapientes nos sumus, & lex Domini nobiscum est: Vere mendacium operatus est, stylus mendax scribarum. Confusi sunt sapientes, perterriti, & capti sunt. Verbum enim Domini proiecerunt, & sapientia nulla est in eis.

e Propterea dabo mulieres eorum exteris, agros eorum hæredibus, Quia à minimo vsque ad maximum omnes auaritiam sequuntur, à Propheta vsque ad sacerdotem, cuncti faciunt mendacium. Et sanabant contritiones filiæ populi mei, & ad ignominiam dicentes, Pax, pax cum non esset pax.

f Confusi sunt quia abominationem fecerunt, quinimo confusione non sunt confusi, & erubescere nescierunt. Idcirco cadent inter corruentes, in tempore visitationis suæ corruent, dicit Dominus.

g Congregans congregabo eos, ait dominus. Non est vua in vitibus & non sunt ficus in ficulnea, folium defluxit, & dedi eis quæ prætergressa sunt. Quare sedemus: Conuenite, & ingrediamur ciuitatem munitam, & sileamus ibi, quia Dominus Deus noster silere nos fecit & potum dedit nobis aquam fellis. Peccauimus enim Domino. Expectauimus pacem, & non erat bonum, tempus medelæ, & ecce formido. A Dan auditus est fremitus equorum eius, à voce hinnituum pugnatorum eius, commota est omnis terra. Et venerunt & deuorauerunt terram, & plenitudinem eius, vrbem & habitatores eius. Quia ecce ego mittam vobis serpentes regulos quibus non est incantatio, & mordebunt vos, ait Dominus. Dolor meus super dolorem, in me cor meum mœrens. Ecce vox clamoris filiæ populi mei, de terra longinqua. Nunquid Dominus non est in Sion, aut rex eius non est in ea? Quare ergo me ad iracundiam concitauerunt in sculptilibus suis, & in vanitatibus alienis? Transiit messis, finita est æstas, & nos saluati non sumus. Super contritione filiæ populi mei contritus sum, & contristatus, stupor obtinuit me. Nunquid resina non est in Galaad, aut medicus non est ibi? Quare igitur non est obducta cicatrix filiæ populi mei?

Hic comminatur cadauerum effossionem. Et primo, ponit ipsam effossionem. Eiicient ossa, credentes aurum, vel aliquid talium inuenire. Esa. 18. Tu autem proiectus es de sepulchro tuo, quasi stirps inutilis pollutus & obuolutus cum his, qui interfecti sunt gladio, &c. Secundo, effossorum dispersionem. Et expandent ea. 4. Reg. 17. Adorauerunt vniuersam militiam cœli, Sap. 11. Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur. Tertio eorundem vilitatem. Non colligentur. Esai. 5. Facta sunt morticinia eorum, quasi stercus in medio platearum.

b Hic estendit oppressionem remanentium significatã

ex ipsa mortis electione, quæ quidem in se non est eligibilis, sed inquantum malorum terminus est. Apocal. 9. In diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eã, & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis.

e Hic ostendit eorum obstinationem & duritiam in peccatum, vnde diuiditur contra totum præcedens. Et primo ostendit obstinationem in peccata quæ committuntur in Deum, vel in seipsum, & in proximum. Deinde de illis quæ committuntur directe in proximum, capit. 9. Quis dabit &c. Circa primum, duo. Primo, arguit duritiam. Secundo, comminatur pœnam, ibi. Congregans congregabo & cæt. Circa primum, quatuor. Primo ostendit eorum duritiam quantum ad idololatriam. Secundo, quantum ad superbiam, ibi. Quomodo dicitis & cæt. Tertio quantum ad auaritiam, ibi. Propterea dabo &c. Quarto quantum ad inuerecundiam, ibi. Confusi sunt &c. Circa primum, ostendit eorum duritiam admirabilem ex tribus. Primo, ex communi consuetudine, proponens consuetudinem. Nunquid qui cadit. Spiritualiter, vel etiam corporaliter quantum ad conuersionem peccati. Qui auersus est, quantum ad auersionem quasi dicat hæc est consuetudo. Psal. 40. Numquid qui dormit, non adiiciet vt resurgat. Amos. 5. Virgo Israel proiecta est in terram suam, non est qui suscitet eam. Et concludit admirationem. Quare ergo auersus quantum ad peccatum. Contentiosa. Quasi contendentes contra Dominum vel contemnentes ipsum. Deuter. 31. Ego scio contentionem tuam & ceruicem tuam durissimam. Apprehenderunt, quantum ad conuersionem. Mendacium dolum. Esa. 28. Posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus. Secundo peccatorum vniuersalitatem, ostendens vniuersalem negligentiam quantum ad bona agenda. Attendit, loquitur, & multo minus agit. Psal. 13. Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Et vniuersalem impœnitentiam de malis commissis. Nullus est, Romanorum 2. Tu autem secundum duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ. Et irrefrenatam concupiscentiam. Omnes conuersi sunt. Eccl. 39. Equus indomitus euadet durus, & filius remissus euadet præceps. Iob. 25. Cucurrit aduersus Deum erecto collo, & pingui ceruice armatus est, &c. & 40. Absorbebit fluuium & non mirabitur &c. Tertio, ex irrationabilium comparatione, ponens eorum cognitionem. Miluus in cœlo, idest in aere. Tempus aptũ operibus suis. Aduentus, quia transeunt in hyeme ad loca calida, & redeũt in vere, & hoc instinctu naturalis æstimationis. Iob 12. Interroga iumenta & docebunt te, & volatilia cæli & indicabunt tibi. Et ponit populi ignorantiam. Populus iudicium sibi superuenturę propitiationis. Esaię primo. Israel autẽ me non cognouit.

d Hic ostendit eorum superbiam, ex iactantia sapientiæ. Et circa hoc, tria. Primo, ponit iactantiam [sapientes nos sumus] Esa. 5. Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. Secundo, ostendit iniustitiam. [Vere mendacium] vel, male scripturas exponendo, vel iniquas leges condendo. Esa. 10. Væ qui condunt leges iniquas scribentes iniustitiam scripserunt, &c. Tertio, ponit pœnam [Confusi sunt] præteritum pro futuro. Iob. 12. Adducit consiliarios in stultum finem, & iudices in stuporem & resumit causam [Verbum domini] Ec. 1. Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis. Esa. 5. Propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam. Oseæ 4. Quia tu scientiam repulisti, ego te repellam ne sacerdotio fungaris mihi.

e Hic ostendit auaritiam. Et primo, ponit pœnam [hæredibus] idest qui fortiter, & secure quasi hæreditatem propriam tenent. Deut. 28. Vxorem accipies, & alius dormiet cum ea. Secundo, ponit culpam. Et primo, auaritiæ desiderium, quia [à minimo sequuntur] quasi finem. Esa. 1. Omne caput languidum, & omne cor mœrens, à planta pedis vsque ad verticem non est in eo sanitas. Secundo, ponit dolum in consequendo [A propheta] Tertio, doli modum. [Et sanabant] Ezech. 13. Viuificabant animas eorum & violabant me ad populum propter pugillum hordei & fragmen panis vt interficerent animas quæ non moriuntur, & viuificarent animas quæ non viuunt mentientes populo meo credenti mendaciis.

f Hic ostendit inuerecundiam. Et primo verecundiæ causam. Confusi sunt. Quod dicit pœnas patiuntur quibus confundi deberent. Eccl. 4. Est confusio adducens peccatum. Secundo ostendit inuerecundiã, à Minimo. Supra. 2. Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. Tertio, pœnam. Idcirco. Vt supra. 9. Thren. 1. Cum caderet populus eius in manu, &c.

g Hic ponit pœnam supra pœnam prædictam simul. Et primo, ponit Domini sententiam, quantum ad hominum afflictionem. Congregabo. In Hierusalem obsidendo infra 12. Congrega eos quasi gregem ad victimam, & sanctifica eos in die occisionis, & quantum ad fructuum direptionem. Non est vna. Vobis, sed hostibus qui vestra vobis videntibus comedunt. Prætergressa. Ab eis in manu hostium. Abach. 3. Ficus non florebit, & non erit germen in vineis. Secundo, ponit populi miseriam. quare sedemus. Vel ponit eorum preparationẽ, ponens mutuam exhortationem. quare sedemus. In locis vrbium quasi quieti. Sileamus. Quasi stupentes, vel à tumultu belli, supra. 4. Congregamini, & ingrediamur. Et exhortantium rationem, dum præuident pœnam. Quia Dominus Deus noster silet. Stupore. Thren. 3. Repleuit me in amaritudine, inebriauit me absinthio. Et confitentur culpam, peccauimus. Ps. 43. Peccauimus cum patribus nostris, iniuste egimus iniquitatem fecimus, & recognoscimus expectationis stultitiam. Et expectauimus, scilicet dicta pseudo-prophetarum. Bonum, meritum pacis. Prou. 10. Expectatio iustorum lætitia, spes autem impiorum peribit. ponit etiam hostium persecutionem & famam. A Dan. supra. 4. Vox annunciantis ponit etiam effectum famæ A voce omnis terræ, hyperbolice vel methonymice. Psal. 17. Commota est, & contremuit terra. Et etiam inflictam per eos pœnam. Et venerunt, &c. plenitudinem scilicet fructus. Psal. 78. Comederunt Iacob, & locum eius desolauerunt. Et excludit medicinam. Quia ecce ego, serpentes Chaldæos. Quibus non est incantatio. Quia nullo modo placari poterunt. Psal. 57. Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas. Apo. 9. Cruciatus eorum vt cruciatus scorpij, cum percutit hominem. Tertio, ponit compatientis misericordiam, & primo super populi afflictionem ponens compassionem. Dolor. Ex persona domini, & est antropopathos. Vel ex persona Prophetæ. Thren. 1. O vos omnes qui transitis per viam, attendite, & videte si est dolor similis sicut dolor meus. Et populi afflictionem [Ecce vox] hostium. De terra longinqua. Vel populi contra eosdem hostes, vel de terra captiuitatis supra. Vocem quasi parturientis audiui. Et afflictionis rationem. Nunquid Dominus. Immo ipse Deus posset dare, & consilia, & auxilia, & responsa: vnde nullam causam habetis alios Deos quærendi 4. Reg. 1. Nunquid non est Deus in Israel vt eatis ad consulendum Beelzebub Deum Accaron. Secundo compassionem super diuturnitatem, ponens afflictionis diuturnitatem. Transiit messis, saluati non sumus à famis periculo, quia fructum non recollegimus, ex persona populi. Sic 4. Reg. 6. Vnde saluare te possum. Tertio compassionẽ. Super contritione

Ex persona Domini, vt supra. Esa. 63. Factus est eis saluator in omni tribulatione eorum. Vel ex persona Prophetæ. Thren. 2. Conturbata sunt viscera mea. Quarto, assignat diuturnitatis rationem, quia scilicet à peccato curari noluerunt. Nunquid resina per quam medicina pœnitentiæ contra culpam vel diuina sapientia [medicus Propheta, vel sacerdos. In Galaad, & tolle resinam, virgo filia Ægypti. Quare igitur, obducta, curata. Cicatrix peccati. Esa. 1. Vulnus, & liuor, & plaga tumens, non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo. Nota quod multiplex est silentium, scilicet. Stuporis. Amos. 8. In omni loco proiicietur silentium. Securitatis. Esa. 32. Eritque opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentium, & securitatis vsque in sempiternum. Longanimitatis. Thren. 3. Bonum est præstolari cum silentio salutare Domini. Et quietis cordis. Eccles. 8. Verba sapientium sicut stimuli, & quasi claui in altum defixi. Item, nota, quod fugienda est societas malorum, quia, Alliciunt verbis. 1. Cor. 15. Corrumpunt bonos mores colloquia mala. Trahunt exemplis. Ps. cum viro innocenti innocens eris, & cũ peruerso peruerteris. Afficiunt, quantum ad formam. Eccl. 13. Qui tangit picem inquinabitur ab ea. Inuoluunt, quantum ad pœnam. Nume. 16. Recedite à tabernaculis impiorum, & nolite tangere quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini in peccatis eorum.

CAP. IX.

QVis dabit capiti meo aquam & oculis meis fontem lachrymarum, & plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei? Quis dabit me in solitudine diuersorum viatorum, Et derelinquam populum meum & recedam ab eis, quia omnes adulteri sunt, & cœtus præuaricatorum & extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii, & non veritatis. Confortati sunt in terra quia de malo ad malum regressi sunt & me non cognouerunt, dicit Dominus. Vnusquisque se à proximo suo custodiat, & in omni fratre suo non habeat fiduciam, quia omnis supplantans supplantabit, & omnis amicus fraudulenter incedet, & vir fratrem suum deridebit & veritatem non loquentur. Docuerunt enim linguam suam loqui mendacium, vt inique agerent laborauerunt. Habitatio tua in medio doli in dolo renuerunt super me dicit Dominus.

b Propterea hæc dicit dominus exercituum. Ecce ego conflabo, & probabo eos. Quid enim aliud faciam à facie filiæ populi mei: Sagitta vulnerans linguæ eorum, dolum locuta est. In ore suo pacem cum amico suo loquitur, & occulte ponit ei insidias. Nunquid super his non visitabo dicit Dominus, aut in gente huiusmodi non vlciscetur anima mea?

c Super montes, assumã fletũ ac lamentum, & super speciosa deserti planctum, incensa sunt, eo quod non sit vir pertransiens, & non audierunt vocem possidentis. A volucre cœli ad pecora transmigrauerunt, & recesserunt. Et dabo Hierusalem in aceruos arenæ, & cubilia & draconum, & ciuitates Iuda dabo in desolationem, eo quod non sit habitator. Quis est vir sapiens qui intelligat hoc, & ad quem verbum oris domini fiat vt annuntiet istud, quare perierit terra & exusta quasi sit desertum, eo quod non sit qui pertranseat? Et dixit Dominus. Quia dereliquerunt legem meam quam dedi eis, & non audierunt vocem meam & non ambulauerunt in ea, & abierunt post prauitatem cordis sui, & post Baalim, quod didicerunt à patribus suis.

d Idcirco hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel. Ecce ego cibabo populum istum absinthio, & potum dabo eis aquam fellis, & dispergam eos in gentibus quas non nouerunt ipsi & patres eorum, & mittam post eos gladium, donec consumantur. Hæc dicit Dominus exercituum. Contemplamini & vocate lamentatrices, vt veniant, & ad eas quæ sapientes sunt mittite, & properent, festinent, & assumant super nos lamentum. Deducant oculi nostri lachrymas, & palpebræ nostræ defluant aquis, quia vox lamentationis audita est de Sion. Quomodo vastati sumus & confusi vehementer? Quia dereliquimus terram, quoniam deiecta sunt tabernacula nostra. Audite ergo mulieres verbum Domini, & assumant aures vestræ sermonem oris eius, & docete filias vestras lamentum, & vnaquęque proximam suam planctum, quia ascendit mors per fenestras vestras, ingressa est domos vestras, disperdere paruulos de foris, iuuenes de plateis.

e Loquere. Hæc dicit Dominus. Et cadet morticinum hominis, quasi stercus super faciem regionis, quasi fœnum post tergum metentis, & non est qui colligat.

f Hæc dicit Dominus. Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur diues in diuitiis suis, sed in hoc glorietur qui gloriatur scire & nosse me, quia ego sum Dominus qui facio misericordiam, & iudicium, & iustitiam in terra. Hæc enim placent mihi, ait Dominus. Ecce dies venient, dicit Dominus, & visitabo super omnem, qui incircumcisum habet præputium super Ægyptum, & super Iudam & super Edom,

& super filios Amon, & super Moab, & super omnes, qui, attonsi sunt in comam habitantes in deserto, quia omnes gentes habent præputium, omnis autem domus Israel incircuncisi sunt corde.

Hic ostendit obstinationem ipsorum in peccatis, quæ sunt directe in proximum. Et primo, ponitur ipsius compassio quantum ad pœnam. Quis dabit. Quasi dicat, tristitiæ, & compassioni non sufficit humor qui est materia lachrimarum [aquam] quantum ad abundantiam. Fontem. Quantum ad indeficientiam. Thren. 3. Diuisiones aquarum deduxit oculus meus, in contritione filiæ Populi mei. Et quantum ad culpam. [Quis dabit] quasi dicat mallem in solitudine habitare, quam peccata ipsorum videre [diuersorum viatorum] idest in qua quamuis nullus habitet, diuersi tamen transeunt, de diuersis viatoribus, per quam scilicet, vel nullus; vel rarus transit. Infra. 22. Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam. Secundo, describitur populi conditio [quia omnes. Et primo quantum ad culpam. Secundo, quantum ad pœnam, ibi. [Propter hoc &c.] Circa primum, duo Primo, ponit peccatũ quod est ex violatione alieni thori. [Adulteri sunt] supra 5. Vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat. Ex transgressione pacti humani, vel diuini [cœtus prævaricatorum] quasi dicat ad hoc coniurauerunt. Esa. 24. Prævaricantes prævaricati sunt & prævaricatione transgressorum, prævaricati sunt. Ex locutione mendacij. Extenderunt linguam suam quasi arcum. Ex quo sagitta dolosi verbi. Osee. 7. Reuersi sunt vt essent absque iugo, facti sunt quasi arcus, dolosus. Secundo, exaggerat ipsum & primo, ex augmento culparum [Confortati, in terra] idest in terrenis peccatis, vel in terrenis bonis priuati cœlestibus. Psal. 72, Zelaui super iniquos pacem peccatorum videns [de malo] peccatum peccato addentes. Osee 4. Maledictum, & mendacium, homicidium, & furtum & adulterium inundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit. Secundo, ex conditione peccantium, quia etiam inter coniunctos ad quos magis tenetur opera charitatis extendere. Et primo consuluit cautelam [vnusquisque se à proximo] qui coniungitur aliqua ciuili vel spirituali communicatione [fratre qui coniungitur naturali fœdere] Michæx. 7. Nolite credere amico, nolite confidere in duce. De secundo, assignat causam ex parte fraudulentiæ, & primo, ponit fraudis peccatum [quia omnis frater supplantans] alienam rem iniuste surripiens. Gen. 27. Supplantauit me in altera vice, &c. in modo faciendi quia [omnis amicus] Esa. 32. Fraudulenti, vasa pessima sunt. Et in verbo, [& vir fratrem. Iob. 12, Qui deridetur ab amico suo sicut ego, inuocabit Deum, & exaudiet eum, futurum tempus vocat perseuerantiam. Secundo, assignat rationem quia assuefacti ad mendacia [docuerunt] per consuetudinem & studiosi ad mala opera [laborauerunt] Prouer. 4. Non enim dormiunt nisi malefecerint, & non capitur somnus ab eis nisi supplantauerint. Sap. 5. Lassati sumus in via iniquitatis, & perditionis, & ambulauimus vias difficiles, viam autem Domini ignorauimus. Tertio, inducit conclusionem [Habitatio tua] ô Hieremia, vel ô Hierusalem [doli] idest dolosi populi. Ezech. 2. Increduli, & subuersores sunt tecum, & cum scorpionibus habitas.

b Hic ponitur conditio populi miseranda, quantum ad pœnam. Et primo, scientiam. Secundo, determinat pœnam, ibi [Super montem, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponit scientiam [conflabo] sicut auri igne, vel sic, vt saltem mundentur. Eccl. 27. Vasa figuli probat fornax & homines iustos, & tentatio tribulationis. Secundo, ostendit scienti iustitiam. Primo, excludens misericordiæ viam. Quid enim quasi, dicat, non restat aliud nisi vt puniam omnibus aliis viis expertis. Esa. 5. Quid est quod vltra debui facere vineæ meæ, & non feci ei? Secundo, proponit culpam. Sagitta, quæ à longe percutit, & vsque ad intima penetrat, Prou. 26. Verba susurronis quasi simplicia & ipsa perueniunt ad intima cordis, & 25. Iaculum, & gladius, & sagitta acuta homo qui loquitur per proximum suum falsum testimonium. Psalm. 63. Sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorum, & infirmatæ sunt contra eos linguæ eorum. Psa. 27. Qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.

B Tertio concludit pœnam. Nunquid super. Vt supra 5.

c Hic determinat pœnam, in speciali. Et primo, determinat pœnam. Secundo, excludit falsam euadendi fiduciam, ibi. Hæc dicit Dominus, non glorietur, &c. Circa primum, tria. Primo, ponit vastationem terrarum. Secundo, afflictionem hominum, ibi. Idcirco hæc dicit Dominus, &c. Tertio, abiectionem cadauerum, ibi. Loquere hæc dicit Dominus, &c. Circa primum, duo. Primo, determinat destructionem terræ quantum ad possessiones designans combustionem, quam incensa. Ioel. 1. Ad te Domine clamabo, quia ignis comedit speciosa deserti, & flamma succendit omnia ligna regionis eo quod non, supra 4. Intuitus sum, & ecce non erat homo, & omne volatile cœli recessit. Possidentis. Quia iam non ibat illuc. Et quantum ad ciuitates. Et dabo Hierusalem. Esaiæ. 17. Ecce C Damascus desinet esse ciuitas, & erit sicut aceruus lapidum in ruina. Secundo, assignat rationem. Et primo ponitur, quomodo. Quis est vir qui intelligat. Per se. Ad quem verbum. Vt per reuelationem cognoscat. Esa. 42, Quis est in vobis qui audiat hoc, attendat, & auscultet futura? Secundo, ponitur responsio. Et dixit Dominus quantum ad auersionem. Quia dereliquerunt quasi non assidui ad meditandum. Non audierunt. quasi prompti ad obediendum. Non ambulauerunt. quasi efficaces ad implendum 1. Math. 1. Multi de populo Israel diffinierunt apud se, vt non manducarent immunda, & elegerunt magis mori quam cibis coinquinari immundis, & noluerunt infringere legem Dei sanctam, & trucidati sunt. Et quantum ad conuersionem. D Noluerunt, idest secuti sunt praua desideria sua. Baalim pluralis, & masculini generis. Eccl. 18. Post cõcupiscentias tuas non eas, & à voluntate tua auertere

d Hic comminatur pœnam, quantum ad ipsos homines. Et primo, determinat pœnam, quantum ad afflictionem. Cibabo absinthio, angustiis quas à Chaldæis perpessi sunt. Potum, quia auxilium Ægyptiorum vertetur eis in amaritudinem, quo tribulationes se euadere credebant, sicut potu cibus facile traducitur. Thren. 3. Repleuit me amaritudine, inebriauit me absinthio. Et quantum ad captiuitatem. Dispergam, & quantum ad occisionem & mittam, prius. Ezech. 5. Tertiam partem dispergens in ventum, & gladium nudabis post. E eos. Secundo, inuitat ad planctus tristitiam. Hæc dicit Dominus. Et primo inuitat lamentatrices secundum consuetudinem Iudæorum, vt ad fletum prouocent. Vocate lamentatrices qui mos tangitur, infra 22. Non concrepabunt ei, væ domine, vel inclyte., Luc. 22. Filiæ Hierusalem nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, & supet filios vestros. Secundo, ponit præceptum flendi. Primo, ad populum indicens præsentem luctum [deducant] Thren. 2. Deduc quasi torrentem lachrymas per diem, & noctẽ, & non des requiẽ tibi, neque taceat pupilla oculi tui. Et prædicens futurũ, qui est quasi materia præsentis [quia vox audita est] spiritu prophetiæ, vel ponit preteritũ pro futuro. Infra 31. Vox in excelso audita est. [vastati] quantum ad vastationem

regionis [confusi] quantum ad seruitutem [dereliquimus] quantum ad captiuitatem. Supra. 4. Væ nobis quoniam vastati sumus. Secundo ad ipsas lamentatrices indicens luctam [audite] Esa 32. Mulieres opulentæ surgite, & audite vocem meam, &c. Et determinans causam quia [ascendit mors] ideſt Chaldæus mortem inferens, in quo designatur velocitas ipsorum, & fortitudo, qui non contenti intrare per ostia, per tecta & fenestras conscendebant. Ioel. 2. Domus conscendent per fenestras intrabunt quasi fur.

c Hic ponit pœnam quantum ad ipsa cadauera quæ remanserunt inhumata [quasi fœnum] quod à mente quasi vile quiddam negligitur Esa. 5. Facta sunt morticinia eorum, quasi stercus in medio platearum.

f Hic excludit euasionis falsam fiduciam [Non glorietur] quasi per hoc credens se liberari. In sapientia. Quæ præcipua est inter humana bona animæ. Fortitudine. Præcipua inter humana bona corporis. Diuitiis. Qnæ præcipua sunt in bonis exterioribus 1. Re. 2. Nolite multiplicare loqui sublimia gloriantes. Et ostendit veram fiduciam. Sed in hoc; scire per cognitionem in intellectu & nosse. Per experientiam dulcedinis affectu. Psal. 61. In Deo salutare meum, gloria mea, & spes mea in Deo est. 2. Cor 30. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Et assignat causam. Quia ego misericordiam. Vt vos liberem. Iudicium, vt hostes opprimam. Iustitiam. Vt sit æqualitas. Placent. In vobis. Mich. 6. Indicabo tibi ô homo quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te. Vtique facere iudicium, & diligere misericordiam, & solicitum ambulare cum Deo tuo. Secundo, excludit fiduciam legalium ceremoniarum, & circuncisionis specialiter, quæ præcipua est, quæ etiam ex patribus est, quia est imperfecta, ex carne tantum, & non in corde. Vnde simul cum incircuncisis puniuntur. Ecce dies venient. Act. 7. Dura ceruice, & incircuncisis auribus & cordibus &c. Nota, quod homo non debet gloriari in sapientia. Quia transitoria. Esa. 29. Peribit sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentiũ eius abscondetur. Quia imperfecta Ezech. 8. Intellexi, quod omnium operum Dei nullam possit inuenire rationem eorum, quæ fiunt sub sole. Quia laboriosa. Eccl. 1. In multa sapientia multa indignatio. Et qui addit scientiam, addit & laborem. Item non debet gloriari in fortitudine. Quia fragilis. Iob. 6. Nec fortitudo lapidum, fortitudo mea, nec caro mea ænea est. Quia frequenter inutilis. Eccl. 10. Vidi sub Sole, nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem nec doctorum diuitias, nec artificum gratiam, secundum tempus, casumque in omnibus. Quia non domino acceptabilis Psal. 142. Non in fortitudine equi voluntatem habebit, neque in tibiis viri beneplacitum erit ei. Quia peccati occasio. Sap. 2. Sic autem fortitudo nostra lex iniustitiæ. Quod enim infirmum est, inutile inuenitur. Item non debet gloriari in diuitiis. Quia transitoriæ. Iac. 15. Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt; & vestimenta vestra à tineis comesta sunt. Quia insufficientes. Pro. 16. Quid prodest stulto habere diuitias, cum sapientiam emere non possit. Quia verbum Dei impedientes. Matth. 6. Fallacia diuitiarum suffocat verbum & sine fructu efficitur. Quia nociuæ. Eccl. 2. Diuitiæ congregatæ in malum Domini sui.

CAP. X.

AVdite verbum, quod locutus est Dominus super vos, domus Israel. Hæc dicit Dnminus. Iuxta vias gentium nolite discere, & à signis cœli nolite metuere quæ timent gentes, quia leges populorũ, vanæ sunt. Quia lignum de saltu, præcidit opus manus artificis in ascia. Argento & auro decorauit illud, clauis & malleis compegit, vt non dissoluatur. In similitudinem plasmæ fabricatæ sunt, non loquentur, portata tollentur, quia incedere non valeut. Nolite ergo timere ea, quia nec male possunt facere, nec bene.

b Non est similis tui domine, magnus es tu, & magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te ô Rex gentium? Tuum est enim decus. Inter cunctos sapientes gentium, & in vniuersis regnum eorum, nullus est similis tui. Pariter insipientes, & fatui probabuntur.

c Doctrina vanitatis eorum, lignum est. Argentum inuolutum de Tharsis affertur & aurum de Ophir, opus artificis & manus ærarii: hyacinthus, & purpura indumentum eorum. Opus artificum vniuersa hæc, Dominus autem Deus verus est. Ipse Deus viuens & rex sempiternus. Ab indignatione eius commouebitur terra, & non sustinebunt gentes comminationem eius

d Sic ergo dicetis eis. Dii qui cœlos, & terram non fecerunt, pereant de terra, & de his, quæ sub cœlo sunt. Qui facit terram in fortitudine sua, præparat orbem in sapientia sua, & prudẽtia sua extendit cœlos. Ad vocem suam dat multitudinẽ aquarum in cœlo, & eleuat nebulas ab extremitatibus terrę. Fulgura in pluuiam facit, & educit ventum de thesauris suis.

e Stultus factus est omnis homo à scientia sua, confusus est artifex omnis in sculptili, quoniam falsum est, quod conflauit, & non est spiritus in eis. Vana sunt, & opus risu dignum. In tempore visitationis suæ peribunt. Non est his similis, pars Iacob. Qui enim formauit omnia, ipse est, & Israel virga hæreditatis eius, Dominus exercituum nomen illi.

f Congrega de terra confusionem tuã, quæ habitas in obsidione, quia hæc dicit Dominus. Ecce ego longe proiiciam habitatores terræ in hac vice, & tribulabo eos, ita vt non inueniantur. Væ mihi super contritione mea, pessima plaga mea. Ego autem dixi. Plane hæc infirmitas mea est, & portabo illam. Tabernaculũ meum vastatum est, omnes funiculi mei dirupti sunt. Filii mei exierunt à me, & non subsistunt. Non est qui extendat vltra tentorium meũ & erigat pelles meas.

g Quia stulte egerũt pastores, & Dominũ non quæsierũt, propterea non intelle-

xerunt, & omnis grex eorũ dispersus est.
h Vox auditionis ecce venit, & commotio magna de terra aquilonis, vt ponat ciuitates Iuda solitudinem, & habitacula draconum.
i Scio Domine, quia non est hominis via eius, nec viri est, vt ambulet, & dirigat gressus suos. Corripe me Domine, veruntamen in iudicio, & non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me. Effunde indignationem tuam super gentes, quæ non cognouerunt te, & super prouincias, quæ nomen tuum non inuocauerunt, quia comederunt Iacob, & deuorauerunt eum, consumpserunt illum, & decus eius dissipauerunt.

Hic ostendit populi dignitatem, vt ex hoc appareat eorum culpa grauior, & pœna iustior. Et diuiditur in tres partes. In prima ostendit eorum dignitatem ex diuina maiestate. In secunda ex diuino fœdere, cap. 11. [Verbum quod factum, & cætera.] In tertia ex dimissa inhæsione, vel protectione, cap. 13. Hæc dicit Dominus, &c. Circa primum duo. In prima ostendit dignitatem eorum in comparatione ad alios populos ex hoc ipso, quod verbum Domini colebant. In secunda comminatur pœnam, quia cultum Dei repulerunt pro idololatria, ibi. Congrega, &c. Circa primum duo. Primo ostendit doctrinam deorum. Secundo, ex hoc concludit destructionem cultorum, ibi. Stultus, &c. Circa primum tria. Primo, discernit Deum verum à falsis diis, quantum ad dominij maiestatem. Secundo, quantum ad durationis æternitatem, ibi. Doctrina &c. Tertio, quantum ad diuinitatis veritatem, ibi. Sic ergo dicetis, &c. Circa primum duo. Primo, ostendit idolorum vanitatem, & infirmitatem. Secundo diuinam maiestatem, ibi. Non est similis, &c. Circa primum duo. Primo, proponit præceptum, vt non flectantur ad idololatriam, neque gentium imitationem. Iuxta vias. Nẽque cœlestium magnitudinem, à signis cœli. Ita scilicet quod in eis diuinitatem credatis, vel quod necessitatem habeant super ea, quæ dependent ex libero arbitrio. Deut. 4. ne forte eleuatis oculis ad cœlum, videas Solem, & Lunam, & omnia astra cœli, & errore deceptus adores ea, & colas, quæ creauit Dominus Deus ministerium cunctis gentibus quæ sub cœlo sunt. Secundo probat propositum, ponens idolorum vanitatem. Leges populorum. Quibus ad idololatriam se obligent, vanæ quia inutiles, & sine veritate diuinæ scientiæ. Sap. 13. Vani sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei. Et hanc vanitatem probat ex substantiæ vtilitate. Quantum ad materiam, quia lignum. Esa. 44. Succidit cedros, tulit ilicem & quercum, quæ steterat inter ligna saltus. Quantum ad causam efficientem principalem. Opus manus, & Instrumentalem, in ascia. Sap. 13. Infœlices sunt & inter mortuos spes illorum est, qui appellauerunt Deos opera manuum hominum &c. Esa. 44. Fecit illud in angularibus & idcirco tornauit illud, & fecit imaginem viri quasi speciosum hominem habitantem in domo. Quantum ad formam decoris. Argento. Baruch. vlt. Ligna eorum polita à fabro, ipsa etiam inaurata, & inargentata falsa sunt, & non possunt loqui, & compositionis. Clauis & malleis. Esa. 41. Confortauit faber ærarius percutiens malleo eum qui cudebat tunc temporis, dicens glutino bonum etiam, & confortauit eum clauis, vt nõ moueretur, probat etiã ex operis infirmitate, quia

A non habent operationem sensitiuam, neque intellectiuam. In similitudinem plasmæ, quæ neque intelligit, quamuis decora sit, & non loquentur quoniam ad actum rationis. Portata scilicet ab alis. Incedere Quantum ad operationem sensitiuæ animæ. Psal. 113. Os habent, & non loquentur, oculos habent & non videbunt. Aures habent, & non audient, nares habent, & non odorabunt. Manus habent, & non palpabunt, pedes habent & non ambulabunt, non clamabunt in gutture suo. Tertio, concludit intentum. Nolite ergo timere, quædam enim colebantur, vt bene facerent, quædam ne male. Esa. 41. Bene quoque, aut male si potestis facite, & loquemur, & videamus simul.
b Hic ostendit diuinæ dominationis maiestatem. Et primo, ostendit singularem potentiam. Magnus, in
B seipso, & magnum nomen, in hominum opinione. Et ex hoc concludit timorem. Quis non timebit. Supra 5 Me ergo non timebitis, ait Dominus, & à facie mea non dolebitis? Secundo ostendit suam singularem scientiam. Et primo excludens sapientiæ æqualitatem. Tuum est enim. Apoc. 7. Benedictio & claritas & sapientia, & gratiarum actio, honor, virtus, & fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum Amen. Secundo, ostendens eorum fatuitatem in comparatione ad diuinam sapientiam, [& in vniuersis, pariter insipientes] in diuinis [fatui] in humanis. 1. ad Cor. 3. Sapientia huius mundi stultitia est apud Deum.
c Hic ostendit doctrinam quantum ad æternitatem. Et primo, ostendit idolorum inceptionem quantum ad co-
C rum substantiam quæ de ligno facta sunt [eorum] sapientium, in gentibus [lignum] idest idolum de ligno factum. Ab hoc enim sapientia vana ipsorum cernitur. Et quantum ad argentea [Argentum] & quantum ad aurea [aurum, opus] scilicet hæc sunt [artificis] & opus manus quasi etiam vile opus. Ps. 113. Simulachra gentium, argentum, & aurum, opera manuum hominum. Et quantum ad eorum ornamenta [Hyacinthus] constat non illud, quod factum est, incepisse. *Baruc.* vl. Opertis autem illis veste purpurea exterguit faciem ipsorum propter puluerem domus, qui est plurimus inter eos Secundo, proponit ei æternitatem adiungens veritatem, & maiestatem, quia [verus & sempiternus
D Esa. 40. Deus creauit terminos terræ, &c. Et ex his concludit timorem [ab indignatione] quasi dicat etiam insensibilia ipsius iram sentiunt [non sustinebunt] præ timoris magnitudine. Psal. 17. Commota est, & contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt.
d Hic ostendit doctrinam quantum ad diuinitatis veritatem, quam primo excludit ab idolis, ostendens in eis non esse diuinam operationem etiam [eis] cultoribus idolorum. Vnde in Hebræo, Chaldæo sermone scriptum est [pereant] idest cultus eorum cesset. Psal. 18. Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Secundo, ostendit in Deo esse diuinam operationem. Et primo quantum ad creationem essentialium partium mundi [Qui facit terram quantum ad infima [præparat orbem] quantum ad
E summa Prou. 2. Dominus sapientia fundauit terram, stabiliuit cœlos prudentia. Ps. 103. Extendens cœlum sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius. Secundo, quantum ad passiones aeris, vt non solum priora à primis esse credantur, sicut quidam Philos. dicunt sed etiã omnium author quasi operans in omnibus. Et primo quantũ ad ea, quę fiunt ex materia humida sicut nubes, & pluuiæ ad vocem ad præceptum [ab extremitatibus propter abundantiam aquarum in circuitu terræ. Secundo, quantum ad ea, quę fiunt ex materia humida, & sicca [fulgura] immutat ordinem, quia post fulgura frequenter sequitur pluuia. Tertio, quantum ad ea quæ fiũt ex sicca materia [& educit de thesauris] de occultis

causis,

causis,& locis in quibus generantur. Psal.134. Educens nubes ab extremis terræ, fulgura in pluuiam fecit.

e Hic concludit destructionem cultorum. Et primo, ponit idololatrarum ignominiã, quantum ad stultitiam. [Stultus factus] apparuit [à scientia sua] qua idolum finxit. 1. Cor. 1. Stultam Deus fecit sapientiam huius mundi. Et quantum ad confusionis pœnam confusus est Ps. 96. Confundantur omnes qui adorant sculptilia, & qui gloriantur in simulachris suis. Et assignat causam ex idolorum falsitate [quoniam falsum est] vanitate [vana] & fictione in tempore. Sap. 14. Quod factum est, cum illo quod fecit, tormenta patientur. Secundo excludit Iudæorum gloriam [non est his] Ps. 15. Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei, tu es qui restitues hæreditatem meam mihi, quia felicitas cuiuslibet est sua pars. Thren. 3. Pars mea Dominus dixit anima mea, propterea expectabo eum [virgo hæreditatis] qui sceptrum ipsius, quia hæreditarium regnum ipsius est. Vel [virgo] quasi [ors] Deut.32. Pars autem domini populus eius Iacob funiculus hæreditatis eius.

f Hic comminatur eis pœnam, quia hanc dignitatem non seruarunt Et primo comminatur pœnam. Secundo, propheta petit misericordiam [Scio, &c. Circa primum tria. Primo comminatur pœnam. Secundo pœnæ causam ibi. [Quia stulte &c.] Tertio, pœnæ ordinem, ibi [Vos, &c.] Circa primum duo. Primo, dominus præsignat pœnam obsidionis [Congrega] in vrbe [de terra] confusionem] idest fructus tuos, qui sunt confusione digni. Sap.8. Congregans congregabo eos, ait Dominus. Et pœnam captiuitatis] quia hæc dicit dominus [in hac vice] quasi dicat vlterius non parcam [ita vt non inueniantur] in vrbe. Vel quia maior pars mortua est. Thren. vl. Proiiciens repulisti nos. Secundo, populus ex hoc tertius plangit futuram pœnam [Væ mihi] infra 30. Insanabilis fractura tua, quia pro peccatis. Et promittit patientiam. [Ego autem infirmitàs mea] quod pro peccatis mihi debita [& portabo] patienter. Mich. 7. Iram domini portabo, quoniam peccaui ei. Secundo, in speciali quantum ad destructionem domorum [tabernaculum] quia domus ita facile sicut tentoria destructa sunt [funiculi] quibus tentoria extenduntur. Sap. 4. Repente vastata sunt tabernacula mea, subito pelles meæ. Et quantum ad afflictionem habitatorum [filii mei] Baru. 5. Exierunt abs te pedibus ducti ab inimicis [qui extendat] quod qui reædificet.

g Hic assignat communem pœnam per ordinem quia peccata prælatorum sunt causa cecitatis ipsorum. Sap. 3. Excæcauit eos malitia eorum. Et hæc causa destructionis populi. Mat. 15. Si cæcus cæco ducatum præstet ambo in foueam cadunt. Ez. 34. Dispersæ sunt oues meæ eo quod non esset pastor, & factæ sunt in deuorationem omnium bestiarum agri, & dispersæ sunt.

h Hic determinat ordinem pœnæ præsignans hostem ab aquilone venientem. Sap. 1. Ab aquilone pandetur omne malum super omnes cognationes terræ.

i Hic petit misericordiam. Et primo petendi necessitatem [non est hominis via] quantum ad electionem [vt ambulet] quantum ad executionem [dirigat] quantum ad ordinationem in finem, & ita nec in potestate nostra resistere, nec Chaldæi impugnare sed totum dependet ex tua dispositione. Ps. 36. Apud dominum gressus hominis dirigetur, & viam eius volet Pro. 16. Cor hominis disponit viam suam, sed domini est dirigere gressus eius. Secundo, ponit petitionem qua petit populus misericordiam [corripe me in iudicio] consuetæ misericordiæ non condemnationis de quo in Psal. 145. Non intres in iudicio cum seruo tuo Domine, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens [& non in furore] secundum debitæ vindictæ A mensuram [ne forte] iustum non esset, vt peccans in Deum ab ipso relinqueretur, & sic in nihilum tenderet. Et sic non facit contra præceptum domini. Sap. 8 Tu ergo noli orare pro populo isto, & quia non petit vt non puniantur, sed ne omnino deleantur. Psal. 6. ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me Et petit hostibus iram [Effunde iram tuam in gentes quæ te non nouerunt, & in regnà, quæ nomen tuum non inuocauerunt, quia comederunt Iacob, & locum eius desolauerunt. Nota quod stultus est homo à scientia Dei, propter cordis elationem. Ro. 1. Dicentes se esse sapientes stulti facti sunt propter inquirendi curiositatem Act. 26. Multæ literæ ad insaniam te deduxerunt, propter scientiæ certitudinem. Esa. 147. Hæc scientia tua, & sapientia decepit te propter operis peruersitatem. Sap. 12. Excæcauit enim eos malitia eorum. Item, nota, quod debet portari diuina percussio patienter: propter affectum percutientis. Prou. 1. Disciplinam domini fili mi ne abiicias, nec deficias, cum ab eo corriperis, propter conscientiam criminis. Mich. 4 Iram domini portabo, quoniam peccaui ei: propter expectationem muneris. Iac. 1. Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se, propter inutilitatem murmuris. Threnor. 3. Quid murmurauerit homo viuens, vir pro peccatis suis?

B

C

CAP. XI.

VErbum quod factum est à domino ad Hieremiam, dicens. Audite verba pacti huius & loquimini ad viros Iuda, & ad habitatores Hierusalem, & dices ad eos. Hæc dicit Dominus Deus Israel. Maledictus vir qui non audierit verba pacti huius, quod præcepti patribus vestris in die qua eduxi eos de terra Ægypti de fornace ferrea, dicens: Audite vocem meam, & facite omnia quæ præcepi vobis, & eritis mihi in populum, & ego vero vobis in Deum, vt suscitem iuramentum quod iuraui patribus vestris daturum me eis terram fluentem lacte & melle, sicut est dies hæc. Et respondi, & dixi. Amen domine. Et dixit dominus ad me: Vociferare omnia verba hæc in ciuitatibus Iuda, & foris Hierusalem, dicens: Audite verba pacti huius, & facite illa.

D

k Quia contestans contestatus sum patres vestros in die qua eduxi eos de terra Ægypti vsque ad diem hanc. Mane consurgens contestatus sum, & dixi: Audite vocem meam, & non audierunt, nec inclinauerunt aurem suam, sed abierunt vnusquisque in prauitatem cordis sui mali. Et induxi super eos omnia verba pacti huius, quod præcepi vt facerent & non fecerunt. Et dixit dominus ad me. Inuenta est coniuratio in viris Iuda, & in habitatoribus Hierusalem.

E

Reuersi sunt ad iniquitates patrum suorum priores, qui noluerunt audire verba mea. Et hi ergo abierũt post deos alienos.

vt seruirent eis. Irritum fecerunt domus Israel, & domus Iuda pactum meum, quod pepigi cum patribus eorum.

c Quamobrem hæc dicit Dominus. Ecce ego inducam super eos malá, de quibus exire non poterunt, & clamabunt ad me, & non exaudiam eos. Et ibunt ciuitates Iuda, & habitatores Hierusalem, & clamabunt ad eos quibus libant, & non saluabunt eos in tempore afflictionis eorum. Secundum numerum enim ciuitatum tuarum erant dii tui Iuda, & secundum numerum viarum tuarum Hierusalem posuisti aras confusionis, aras ad libandum Baalim. Tu ergo noli orare pro populo hoc & ne assumas pro eis laudem, & orationem, quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me in tempore afflictionis eorum. Quid est, quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? Nunquid carnes sanctæ auferent à te malitias tuas, in quibus gloriata es: Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum. Ad vocem loquelæ grandis exarsit ignis in ea, & combusta sunt fructeta eius. Et Dominus exercituum, qui plantauit te, locutus est super te malum pro malis domus Israel, & domus Iuda, quæ fecerunt sibi ad irritandum me, libantes Baalim.

d Tu autem Domine demonstrasti mihi & cognoui, tunc ostendisti mihi studia eorum, & ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam. Et non cognoui, quia cogitauerunt superme consilia, dicentes. Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius. Tu autem domine sabbaoth qui iudicas iuste, & probas renes & corda, videam vltionem tuam ex eis. Tibi enim reuelaui causam meam. Propterea hæc dicit dominus ad viros Anathot qui quærunt animam tuam, & dicunt. Non prophetabis in nomine Domini, & non morieris in manibus nostris. Propterea hæc dicit Dominus exercituum. Ecce ego visitabo super eos. Iuuenes morientur in gladio, filii eorum & filiæ eorum morientur in fame & reliquiæ non erunt ex eis. Inducam enim malum super viros Anathot, annum visitationis eorum.

Hic ostendit populi dignitatem ex hoc, quod cum deo pacto inito fœderati erant. Et primo, ponit pacem, & transgredientibus comminatur pœnam. Secundo, disputat de punientis iustitia c. 12. Iustus quidem &c. Circa primum, duo. Primo proponit confœderationem. Secundo, fœderis transgressionem, ibi. [Quia

A contestans &c.] Circa primum, duo. Primo, inducit propheta ad annuntiandum [Audite] tu & qui tecum sunt, boni sunt, & ita quasi priuilegiati [dicens &c.] De hoc pacto. Ezech. 16. Operui ignominiam tuam & iurauí tibi, & ingressus sum pactum tecum ait Dominus Deus, & facta es mihi. Secundo, inducitur populus ad obseruandum? Et primo, proponit rationes duas, quarum primam sumit à pœna transgredientium [Maledictus vir] Deut. 27. Maledictus vir, qui non permanserit in sermonibus legis huius, nec eos opere perfecerit. Et assignat iustitiam [in die qua] quasi dicat iustum est puniri illos quod post tot beneficia ingrati sunt [fornace] propter afflictionem [ferrea] propterduram dominationem. Deute. 4. Vos autem
B tulit Dominus, & eduxit de fornace ferrea Ægypti, vt haberet populum hæreditarium sicut est in præsenti die. Et ponit pacti formám [dicens] in quo aliquid petit scilicet obedientiam. [Audite] & aliquid promittit scilicet familiaritatis gloriam [& eritis, &c.] supra 7. Hoc verbum præcepti eis dicens. Audite vocem meam & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus, &c.] secundam rationem sumit ex præmio obseruantium [vt suscitem] quia iam quasi petiit captiuitate imminente. Lacte, propter abundantiam terræ nascentium. Vel hyperbolice, in his duobus abundantiá omnium bonorum designatur. Deut. 6. Multipliceris amplius, sicut pollicitus est Dominus Deus patrum tuorum tibi terram lacte, & melle manantem. Secundo ponitur prophetæ assensio. Et
C mundi. Amen idest vere fecisti quod promisisti, vel fiat hoc, quod promittis. Deut. 27. Et dicet omnis populus. Amen. Tertio inducitur conclusio vt scilicet obseruent. Et dixit dominus. Esa. 40. Exalta in fortitudine.

b Hic ostendit, quomodo pacem transgressi sunt. Et primo peccando in Deum. Secundo in prophetam, ibi. Tu autem Domine, &c. Circa primum duo. Primo proponit culpam. Secundo comminatur pœnam, ibi. Quamobrem, &c. Circa primum tria. Primo *ostenditur* diligens admonitio, tum ex iuratione. *Contestans.* Quasi adiurans, tum ex temporis continuitate. In die qua eduxi. Tum ex temporis opportunitate. Mane consurgens. Quando homo magis paratus est ad
D intelligendum. Supra. 6. Et locutus sum ad vos mane consurgens, & loquens. Secundo ponitur inobedientis populi transgressio, & non audierunt. Esa. 56. Omnes in viam suam declinauerunt, vnusquisque ad auaritiam suam à summo vsque ad nouissimum. Tertio, ponitur culpæ aggrauatio ex obstinatione. Et induxi super eos. Quia nec per pœnas, nec per beneficia, quæ in pacto legis continebantur eis indicto, correcti sunt. Prou. 1. Quia vocaui & renuistis, extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret. Despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis. Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo cum vobis id, quod timebatis, aduenerit, &c. Ex coniuratione [Inuenta est coniuratis] quasi dicat omnes communiter peccant, ac si ad hoc coniurassent. Est
E enim coniuratio consensus confirmatus ad aliquid faciendum. Esa. 8. Omnia quæ loquitur populus iste. Et ex consuetudine. Reuersi sunt. Ose. 7. Reuersi sunt vt essent absque iugo facti sunt quasi arcus dolosus. Quarto, inducitur conclusio. Irritum fecerunt. Ose. 6. Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum, ipsi præuaricati sunt in me. Pro. 2. Reliquit ducem pubertatis suæ, & pacti Dei sui oblita est.

c Hic contra incorrigibilem culpam comminatur ineuasibilem pœna Ecce ego. Esa. 24. Qui explicuerit se de fouea tenebitur laqueo. Secundo, excludit euasionis remedia. Et primo, quod non iuuabuntur orationibus propriis fusis ad Deum. Clamabunt, &c. Pro. 1.

Inuocabunt me, & non exaudiam. Et fusis ad idola. Et ibunt ciuitates. Esa 45. Nescierunt qui leuant signum scripturæ suæ, & rogant Dominum non saluantem. Et adiungit idolorum multitudinem. Secundum numerum Eze. 16. Fecisti prostibulum in cunctis plateis, ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ. Sap. 2. Neque etiam orationibus alienis. Tu ergo &c. Laudem, vt me quasi misericordem laudans; rd misericordiam prouoces. 1. Re. 16. Vsquequo tu luges Saul cum egó proiecerim eum, ne regnet super Israel? Supra 7. idem. Secundo, quod non iuuabuntur sacrificiorum oblationibus, assignans reprobationis rationem. Quid est, quod dilectus scilicet populus Iuda. In domo In templo colens sibi idola. Eze. 8. Filii hominis putas ne, vides tu quod isti faciunt, abominationes magnas, quas domus Israel facit hic, vt procul recedant à sanctuario meo? Et ponit sacrificiorum reprobationem. Nunquid carnes scilicet animalium immolatorum. Heb. 10. Impossibile est sanguine hircorum, & taurorum auferri peccata. Tertio ostendit, quod non iuuabuntur propriis viribus. Et circa hoc duo. Primo cõmemorat pristinam gloriam. Oliuam vberem. Quantum ad abundantiam ramorum, in quo signatur multitudo populi. Pulchram. Quantum ad virorem coloris, in quo prosperitas florens, & virtus amici virens. Fructiferam. Quantum ad copiam fructuum, in quo abundantia bonorum operum, & magnorum. Speciosam. Quantum ad compositionem partium, in quo designatur ordinatio debita populi. Vocauit. Vt talis fama vndique de te exiret. Ose. 14. Erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani. Secundo, prædicit futuram pœnam. Primo, proponens ipsam pœnam. Ad vocem loquelæ. Idest ad imperium Nabuchodonosor. Vinea. Idest domus Israel. Exarsit in ea ignis. ad literam. Fructeta scilicet homines, & ea quæ ad eos pertinebant. Vel, loquelæ grandis, quia ex tali vocatione grandia de te sensisti, & ideo pœnam meruisti. Esa. 27. In prælio gradiar super eam, succendam eam pariter. Secundo, punientis potentiam. Dominus exercituum. 1. Re. 2. Dominus mortificat, & viuificat deducit ad inferos, & reducit, &c. Tertio ponit causam. Pro malis. Deut. 32. ipsi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis. Et ego prouocabo eos in eo, qui non est populus & in gente stulta irritabo illos.

d Hic ostendit quomodo transgressi sunt peccando in ipsum prophetam.. Et hoc quidem quod dicitur ad literam conuenit Hieremiæ, qui in odium populi veniunt, propter mala quæ prædicebat. Sed persecutio Hieremiæ figurabat passionem Christi sicut dicit illa glossa. Vir autem hoc superiori sententiæ contraire, in qua quæ dicta sunt personæ Christi aptamus non Hieremiæ &c. Sed omnes prophetæ in typum saluatoris pleraque gesserunt, & quod in præsenti in Hieremia completum est, hoc in futurum de Domino prophetauit. Circá hoc ergo, tria. Primo enim propheta proponit culpam aduersariorum. Et primo, communis culpæ reuelationem [demonstrasti] interiori reuelatione [ostendisti] exterioribus signis [Studia] machinationes eorum contra me. Esa. 2. In forti manu sua erudiuit me, ne irem in via populi huius &c. Et proponit reuelationis necessitatem, quia per se cogitationem scire non poterat, nec suspicari propter suam innocentiam, quæ talia non merebatur. Et ego quasi agnus, & non cognoui. Christus etiam secundum hominem in via cognitionem illam accepit à Deo, qua omnia sciuit per gratiam vnionis, sicut alij accipiunt ea quæ sciunt per gratiam reuelationis. Esa. 53. Quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. 1. Cor. 9. Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in ipso? Psal. 93. Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Mittamus lignum idest taxum, vt sic venenatus moriatur [eradamus] ita quod nulla memoria ipsius remaneat, sicut in tabula rasa præcedentes scripturæ. Mystice [mittamus lignum] idest corpus Christi in lignum crucis, vel lignum in panem idest per lignum crucis scandalum doctrinæ eius suscitemus, quæ panis est. Esaiæ. 53. Quia abscissus est de terra. Secundo, propheta petit vindictam allegáns authoritatem & potentiam per quam potest. Tu autem Domine sabbaoth Idest exercituum, iustitiam per quam vult, qui iudicas iuste, Scientiam per quam scit [& probas renes] idest affectiones [corda] idest cogitationes [ex eis] ex persona Christi qui scilicet obstinati sunt pro aliis enim orat. Luc. 23. Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Thren. 3. Vidisti Domine iniquitatem illorum aduersum me, iudica iudicium meum. Et assignat causam [tibi enim reuelaui] non quasi nescienti, sed totam causam meam in te ponens. Psal. 23. Iacta cogitatum tuum in domino., & ipse te enutriet. Tertio, Dominus comminatur pœnam. Et primo, resumit malitiam. Propterea hæc dicit dominus, qui quærunt animam. Ad interficiendum. Psal. 32. Vim faciebant qui quærebant animam meam. Et addit causam huius malitiæ, & dicunt non prophetabis. Quasi, sic solum mortem euadere poteris, si prophetare cesses. Esa. 30. Qui dicunt videntibus, nolite videre. Secundo, comminatur pœnam. Primo, prædicens visitationem. Propterea hæt dicit Dominus Ps. 88. Visitabo in virga iuiquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Secundo pœnæ determinationem. Iuuenes eorum. Infra. 15. Qui ad gladium ad gladium, qui ad famem ad famem &c. Tertio, punientis potestatem. Inducam enim ego scilicet qui possum, infra 17. Induc supe eos diem afflictionis, & duplici contritione contere eos. Mystice per viros Anathot, qui interpretatur obedientia, significantur viri Hierusalem, qui quondam Domino obedientes, Christum postea persecuti sunt. Nota quod sanctus dicitur oliua. Propter pinguedinem, in quo deuotio. Rom. 11. Socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es. Propter olei nitorem, in quo contemplatio. Zach. 4. Isti sunt duo filij olei qui assistunt dominatori vniuersæ terræ. 3. Reg. 6. Fecit in oraculo duos Cherubim de lignis oliuarum, decem cubitorum altitudinis. Propter foliorum virorem, in quo virtus mentis. Geneśrs octauo. Reuersa est columba ad vesperam, portans ramum oliuæ virentibus foliis in ore suo. Propter fertilitatem, in quo abundantia bonorum operum Psal. 51. Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei, speraui in misericordia Dei in æternum, & in sæculum sæculi. Propter pulchritudinem, in quo sanctorum gloria. Ezec. 24. Quasi oliua speciosa in campis, & quasi platanus exaltata sum iuxta aquas. Ose. 14. Erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani.

CAP. XII.

IVstus quidem tu es Domine, si disputem recum, veruntamen iusta loquar ad te. Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui præuaricantur & inique agunt. Plantasti eos & radicem miserunt, proficiunt & faciunt fructũ. Prope es tu ori eorum, & longe à renibus eorum. Et tu domine nosti me, vidisti me, & probasti cor meum tecum. Congrega eos

quasi gregem ad victimam, & sanctifica eos in die occisionis. Vsquequo lugebit terra, & herba omnis regionis siccabitur? Propter malitiam habitantium in ea consumptum est animal & volucre, quoniam dixerunt, non videbit nouissima nostra. Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis? Cum autem in terra pacis secura non fueris, quid facies in superbia Iordanis? Nam & fratres tui, & domus patris tui, etiam ipsi pugnauerunt aduersum te, & clamauerunt post te plena voce. Ne credas eis, cum locuti fuerint tibi bona.

b Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam. Dedi dilectam animam meam in manu inimicorum eius, facta est mihi hæreditas mea quasi leo in silua. Dedit contra me vocem, ideo odiui eam. Nunquid auis discolor hæreditas mea, mihi? Nunquid auis tincta per totum.

c Venite congregamini omnes bestiæ terræ, properate ad deuorandum. Pastores multi demoliti sunt vineam meam, conculcauerunt partem meam. Dederunt portionem meam desiderabilem in desertum solitudinis, posuerunt eam in dissipationem, luxitque super me. Desolatione desolata est omnis terra, quia nullus est qui recogitet corde. Super omnes vias deserti venerunt omnes vastatores terræ, quia gladius Domini deuorauit ab extremo terræ vsque ad extremum eius. Non est pax vniuersæ carni.

d Seminauerunt triticum & spinas messuerunt, hæreditatem acceperunt, & non eis proderit. Confundemini à fructibus vestris, propter iram furoris Domini.

e Hæc dicit Dominus aduersum omnes vicinos meos pessimos, qui tangunt hæreditatem, quam distribui populo meo Israel. Ecce ego euellam eos de terra sua, & domum Iuda euellam de medio eorum, & cum euulsero eos conuertar & miserebor eorum, & reducam eos virum ad hæreditatem suam, & virum in terram suam. Et erit si eruditi didicerint vias populi mei, vt iurent in nomine meo, Viuit Dominus, sicut docuerunt populum meum iurare in Baal, ædificabuntur in medio populi mei. Quod si non audierunt, euellam gentem illam euulsione & perditione, ait Dominus.

Hic propheta disputat de punientis iustitia. Et primo, ponitur prophetæ disputatio. Secundo, Domini responsio, ibi. [Reliqui domum &c.] Circa primum

A tria. Primo. captat beneuolentiam ex persona iudicis, iustus quidem] Psal. 118. Iustus es Domine & rectum iudicium tuum. Et ex honestate causæ. [Veruntamen & cæt.] Iob. 13. Ad omnipotentem loquar, & disputare cum Deo cupio. Et sic vterque eorum tenet locum respondentis, capitulo secundo. Super custodiam meam stabo, & figam gradum super munitionem Secundo, proponit causam quantum ad aduersarios, proponens eorum prosperitatem, quantum ad temporalium abundantiam [quare via] processus [impiorum] per infidelitatem [qui præuaricantur] contra legem agendo [& inique agunt] contra proximum. Iob. duodecimo. Abundant tabernacula prædonum, & audacter prouocant Deum, cum ipse dederit omnia in manus eorum. Psal. 27. Zelaui super iniquos pacem peccatorum videns. Et quantum ad prosperitatis augmentum [plantasti [in bonis temporalibus, & per similitudinem arboris [& radicem miserunt] confirmatis prosperitatibus [proficiunt] sicut arbor crescit per augmentum prosperitatis [Et faciunt fructum] implentes opere, quod mente disponunt. Iob. vigesimo primo. Quare impij viuunt, sublimati sunt confortatique diuitiis? Et proponit eorum iniquitatem [Prope es tu, à renibus] affectibus, quæ duo simul videntur aduersari diuinæ. Esa. vigesimo nono. Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me, in quo datur intelligi, quod imperfectis bonis, imperfectam retributionem recipiunt. Ex parte autem sua dat intelligere iustitiam. [Et tu domine nosti] ab æterno

C [vidisti] quomodo recte ambulo coram te. Et si enim hæc loquar, non tamen in his scandalum patior, supra 1. Priusquam te formarem in vtero noui te. Et dat intelligere correctionem [Probasti] à pœnis probatus, inuentus sum tecum ambulans. Psal. 16. Probasti cor meum & visitasti nocte, igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas. Tertio, ostendit pœnam per modum imprecationis. Et primo, imprecatur pœnæ afflictionem [Congrega eos] quasi dicat, *quia iustus es non potest esse, quod impios non punias. Ideo* ergo ita eos in prosperitatibus exalt[a]s, sicut qui impinguat gregem ad occisionem. Ergo, ex quo impinguati sunt & iniusti sunt [congrega eos] in quo significatur,

D quod paschali tempore, quando ad festum conuenerant in vrbe, obsessi sunt [sanctifica eos] Loquitur per similitudinem animalium, quæ occidebantur ad immolandum. Esa. 34. Victima domini in Bosra & interfectio magna in terra Edon. Et excludit pœnæ dilationem, quia tempus est vt puniantur propriis personis, non in possessionibus, neque in te[r]ræ nascentibus [Vsquequo lugebit] Psal. 103. Posuit flumina in desertum & exitus aquarum in sitim. Terram fructiferam in sanguinem à malitia inhabitantium in ea in animalibus [consumptum est animal] Ezech. 9. Dixerunt, dereliquit dominus terram, & dominus non videt. Secundo, quasi exauditus, contra puniendos ponit insultationem. Et primo, ex parte hostium, quantum ad potentiam [Si cum peditibus] quasi dicat. Si vicinæ gentes quæ pedites pugnant, tibi multum laborem fecerunt, quomodo poteris resistere Chaldæis & Ægyptiis, qui equis potentes sunt? Iob. 6. Qui timent pruinam, irruet super eos nix. Et quantũ ad captiuitatis terrã [cum autem] idest, etsi etiam tua in terra semper pacem habuisses, quid facies quando eris trans Iordanem, cuius gurgites sunt tumentes, quia scilicet superbi sunt. Eccl. 10. Qui gloriatur in substantia paupertatem vereatur. Secundo, quantum ad sanguine iunctos, commemorans pristinam iniuriam [nam & fratres] scilicet Idumæi [& domus] scilicet Moabitæ & Ammonitæ. Cantic. 1. Filii matris meæ pugnauerũt contra me. Et incidit cautelam. [Ne credas, cũ loc[u]ti]

qu[a] si

quasi nolentes tibi fœderari ad resistendum Chaldæis, infra 27. Fac tibi vincula & catenas & pones eas in collo tuo, & mittes eas ad regem Edon & ad regem Moab &c. supra 10. Vnusquisque à proximo suo se custodiat, & in omni fratre suo non habeat fiduciam; quia omnia frater supplantans supplantabit & omnis amicus fraudulenter incedet & vir fratrem suum deridebit, & veritatem non loquetur.

b Hic ponitur Domini responsio. Et primo, ponit pœnæ comminationem. Secundo, pœnæ consolationem, ibi. [Hæc dicit Dominus, &c.] Circa primum duo. Primo, comminatur pœnam, quantum ad diuini auxilii destitutionem [domum] scilicet templum, vt non defendam [hæreditatem] populum Israel. Esa. 19. Hæreditas autem mea Israel. Supra 9. Derelinquam populum meum, & recedam ab eis, quia omnes adulteri sunt, cœtus præuaricatorum & cætera. Et quantum ad hostium oppressionem [dedi dilectam] ideſt iudæos, quos quasi animam meam diligebam. Secundo ponit culpam. primo significans culpę magnitudinem [facta est mihi hæreditas [scilicet populus [quasi leo] ferox ad impugnandum me [vocem] blasphemiæ Psalm. 9. Insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua. Secundo, miratur animi instabilitatem. [Nunquid auis discolor] quasi dicat, quandoque mihi, quandoque idolis adhærens] tincta sordibus peccatorum Per totum. Quia omnes mali sunt. 3. Reg. 18. Vsquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus ipse est Deus sequimini eum, & cætera Vel potest esse sensus: Nunquid eam ita charam teneo sicut huiusmodi aues pulchras, vt tandem non abiiciam? vt discoloritas ad decorem referatur. Ezec. 16. Vestiui te discoloribus, & calciaui te hyacintho. Vel hoc quod dicit, reliqui domum, &c. possunt esse verba prophetæ, qui vt annunciaret verbum Dei, mortis periculo se exposuit, & domum, & patriam reliquit & eoà compatriotis suis quasi leonibus, & variis dolositate, & plenis malitia, insidias perpessus fuit. Mystice sunt verba Christi, qui domum & patriam relinquere dicitur in mundum veniens, quia ad modum relinquentis se habeat, quando in infirmitate abscondit maiestatem. Hæreditatem. Cœlestem patriam. Prosperantur impij propter hæreditatis amissionem. Genes. 25. Dedit Abraham Isaac filio suo cuncta quæ possederat, filiis autem concubinarum largitus est munera. Propter imperfectam remunerationem. Matth. 6. Amen dico vobis receperunt mercedem suam. Quia non sunt digni diuina correctione. Ezechiel decimosexto. Requiescet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus à te. Gen. 10. Non visitabo super filias vestras cum fuerint fornicatæ & super sponsas vestras cum adulterauerint. Hebræorum 12. Si extra disciplinam estis cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri. & non filii estis. Propter morbi desperationem. Thren. 2. Magna est velut mare contritio tua. Quis medebitur tui? infra 30. Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua. Propter eorum deiectionem. Psal. 72. Veruntamen propter dolos posuisti eis, deiecisti eos dum alleuarentur. Roman. 1. Propter quod tradidit eos Deus in reprobum sensum vt faciant ea quæ non conueniunt, &c.

b Hic comminatur pœnam in speciali. Et primo pœnam captiuitatis. Secundo, pœnam sterilitatis terræ, ibi. [Seminauerunt, &c.] Circa primum, tria. Primo determinat pœnam, designans occisionis magnitudinem [ad deuorandum] cadauerum multitudinem. Ezechiel. 39. Hæc dicit Dominus Deus. Dic omni volucri, & vniuersis auibus, cunctisque bestiis agri. Conuenite, properate, concurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem super montes Israel, vt comedatis carnes, & bibatis sanguinem. Carnes fortium comedetis, & sanguinem principum terræ bibetis, &c. Hostium afflictionem, quantum ad interfectos [pastores multi] ideſt principes Chaldæorum, supra 6. Ad eam venient pastores & greges eorum [vineam] domum Israel. Esa. 5. Vinea enim Domini domus Israel est. Vel [pastores principes populi [demoliti sunt] per occisionem. Et quantum ad oppressos seruitute, & captiuitate [conculcauerunt] Esa. 5. Auferam sepem eius, & erit in direptionem. Et terræ desolationem [dederunt portionem, luxitque super me] quamuis tarde. Osee. 2. Et dicet vadam & reuertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc magis quam nunc Secundo, ponit pœnæ causam [desolatione, recogitet] Dei mandata & beneficia. Esa. 5. Propter hoc captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam. Tertio ponit pœnæ mensuram. Primo, ostendens multitudinem hostium [super omnes vias] quasi dicat omnes vias implent [deserti] quod est inter Hierusalem, & Babyloniam, supra. 4. Ventus vrens in viis quæ sunt in deserto viæ filiæ populi mei, non ad ventilandum & ad purgandum & cæt. Secundo, multitudinem interfectorum quia gladius, vel pestilentiæ, vel etiam Chaldæorum. Deut. 33. Gladius meus deuorabit carnes. Tertio consolationis defectum [Non est pax] quasi dicat, nullus erit. Esa. 57. [Non est pax impiis, dicit Dominus Deus:

c Hic comminatur pœnam sterilitatis. Et primo, seminis frustrationem [seminauerunt] quasi dicat, semina corrumpentur. Matth. 13. Nonne bonum semen seminasti in agro tuo: Vnde ergo habet zizania: Esa. 4. Expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas. Secundo hæreditatis amissionem [Hæreditatem] non proderit, quia ab hostibus surripietur. Thren. vltimo. Hæreditas nostra versa est ad alienos. Tertio, concludit confusionem. [Confundemini] scilicet propter defectum fructuum. Esa. 24. Luxit vindemia infirmata est vitis, ingemuerunt omnes qui lætabantur corde.

d Hic ponit consolationem ex hostium pœna. Et circa hoc tria. Primo, ponit eorum trasmigrationē [qui tangunt hæreditatem] lædendo eam. Zach. 2. Qui tangit vos, quasi qui tangit pupillam oculi mei, supra. 1. Ecce constitui te hodie super gentes & super regna, vt euellas, & destruas, & disperdas, & dissipes & ædifices, & plantes, &c. Secundo eorum eductionem [& cum euulsero] tollam vos de gentibus. Ezech. 39. Tertio, ponit eorum instructionem ex promissione bonorum, si benefecerint [Et erit si eruditi, ædificabuntur, quasi dicat, computabuntur, inter populum meum quod proprie ad conuersionem & comminutionem pœnarum [Quod si non audieritis, perditione] perpetua. Esa. 1. Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. Nota, quod prælati destruunt populum, propter operis peruersitatem, supra. 10. Quia stulte egerunt pastores, & dominum non quæsierunt, propterea non intellexerunt, & omnis grex eorū dispersus est. Propter doctrinæ falsitatem, infra. 50. Grex perditus factus est populus meus, pastores eorum seduxerunt eos, fecerunteque vagari in montibus, &c. Propter timoris pusillanimitatē Zach. 11. O pastor & idolum derelinquens gregem & cæt. Propter dominij austeritatem. Ezech. 34. Cum austeritate imperabatis, & cum potentia, & dispersæ sunt oues meæ &c. Propter curæ remissionem. Zach. 11. Suscitabo pastorem in terram, qui derelictum non visitabit, dispersum non quæret, & contritum non sanabit. Id quod stat non enutriet, & carnes pinguium comedet, vngulas eorum dissoluet.

CAP. XIII.

HÆc dicit Dominus ad me. Vade & posside tibi lumbare lineum, & pones illud super lumbos tuos, & in aquam non inferes illud. Et possedi lumbare iuxta verbum Domini, & posui circa lumbos meos. Et factus est sermo Domini ad me secundo, dicens. Tolle lumbare quod possedisti, quod est circa lumbos tuos, & surgens vade ad Euphratem, & abscondeibi illud in foramine petræ Et abii & abscondi illud in Euphratem, sicut præceperat mihi Dominus. Et factum est post dies plurimos, dixit Dominus ad me, Surge & vade ad Euphratem, & tolle inde lumbare quod præcepi tibi vt absconderes illud ibi. Et abii ad Euphratem, & fodi, & tuli lumbare de loco vbi absconderam illud, & ecce computruerat lumbare, ita vt nulli vsui aptum esset.

b Et factum est verbum Domini ad me, dicens. Hæc dicit Dominus. Sic putrescere faciam superbiam Iuda & superbiam. Hierusalem multam, populum istum pessimum, qui nolunt audire verba mea & ambulant in prauitate cordis sui, abieruntque post Deos alienos vt seruirent eis, & adorarent eos, & erunt sicut lumbare istud quod nulli vsui aptum est. Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinaui mihi omnem domum Israel, & omnem domum Iuda dicit Dominus, vt essent mihi in populum, & in nomen & in laudem & in gloriam, & non audierunt. Dices ergo ad eos sermonem istum, Hæc dicit Dominus Deus tuus Israel. Omnis laguncula implebitur vino. Et dicent ad te. Nunquid ignoramus, quia omnis laguncula implebitur vino. Et dices ad eos. Hæc dicit Dominus. Ecce ego implebo omnes habitatores terræ huius, & reges qui sedent de stirpe Dauid super thronũ eius, & sacerdotes. & prophetas, & omnes habitatores Hierusalem ebrietate & dispergam eos virum à fratre suo, & patres & filios pariter ait dominus. Non parcam & non concedam, neque miserebor vt non dispergam eos. Audite & auribus percipite, nolite eleuari, quia Dominus locutus est. Date Domino Deo vestro gloriam antequam contenebrescat, & antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos. Expectabitis lucem, & ponet eam in vmbram mortis, & in caliginem. Quod si hoc non audieritis, in abscondito plorabit anima mea à facie superbiæ. Plorans plorabit & deducet oculus meus lachrymam, quia captus est grex domini pie regi & dominatrici. Humiliamini, sedete in terra, quoniam descendet de capite vestro corona gloriæ vestræ. Ciuitates austri clausæ sunt, & non est qui aperiat. Translata est omnis Iuda, transmigratione perfecta. Leuate oculos vestros & videte, qui venitis ab aquilone. Vbi est grex qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? Quid dices, cum visitauerit te? Tu enim docuisti eos aduersum te, & erudisti in caput tuum. Nunquid non dolores apprehendent te, quasi mulierem parturientem? Quod si dixeris in corde tuo, Quare venerunt mihi hæc? Propter multitudinem iniquitatis tuæ reuelata sunt verecundiora tua, pollutæ sunt plantæ tuæ. Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas & vos poteritis benefacere cum didiceritis malum. Et dissemina-
bo eos quasi stipulam, quæ vento raptatur in deserto. Hæc sors tua pars que mensuræ tuæ à me dicit Dominus, quia oblita es mei, & confisa es in mendacio. Vnde & ego nudaui femora tua contra faciem tuam, & apparuit ignominia tua, adulteria tua, & hinnitus tuus, scelus fornicationis tuæ. Supe colles in agro, vidi abominationes tuas. Væ tibi *Hierusalem*. Non mundaberis post me. Vsquequo adhuc?

D Hic ostendit populi dignitatem ex diuina adhæsione. Et diuiditur in duas partes. In prima, ponit similitudinem. In secunda, similitudinis adaptationem, ibi. [Et factum est verbum Domini &c.] Circa primum, tria. Primo, significatur populi assumptio ad diuinam familiaritatem, vbi ponitur Domini iussio [Vade] ad literam, ad locum vbi talia venduntur, quia ipse Deus prior ad populum venit. 1. Ioan. 4. Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos [posside] à me, scilicet vt proprio iure possideas sicut Dominus hæreditatem. Esa. 19. Hæreditas autem mea Israel [tibi] in vsum tuum, sicut populus in gloriam Dei Esa. 43. Populum istum formaui mihi, laudem meam narrabit, lumbare] quod lumbis adhæret, in quibus concupiscentia amoris: sic est populus in amorem diuinum assumptus. Ose. 11. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis [lineum] quod nde de terra tollitur, sed cultu humano decoratur, sic ille populus cultu diuino. Ezech. 16. Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo, & cætera [Et in aquam] Iob. 38. Accinge sicut vir lumbos tuos, interrogabo te, responde mihi. Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ, & cætera. Et quia per facta prophetarum & non solum per verba, diuina mystice exprimuntur, vnde dicitur Osee. In manibus prophetarum assimilatus sum: ponitur etiam præcepti impletio [possedis in quo notatur prophetæ obedientia. Genes. 6. Noe vir iustus atque perfectus fuit in generationibus
suis,

suis, cum Deo ambulauit, &c. Secundo, significatur populi repulsio [Et factus est tolle] à te, sic abiiciam populum à me [vade ad Euphratem] per quem significatur potentia Assyriorum & Chaldæorum per quos captiuatus est populus Esaiæ. 8. Adducet super eos Dominus aquas fluminis fortes & multas. Regem Assyriorum & omnem gloriam eius. Et ascendet super omnes riuos eius, & fluet super vniuersas ripas eius, & ibit per Iudam inundans, & transiens vsque ad collum veniet [Abscondit] sic populus, quasi aquis absconsus absorbebitur, infra 51. Absorbuit me, quasi draco repleuit ventrem suum teneritudine mea, & eiecit me [in foramine] ne cum aqua defluat, in quo significatur, quod de populo reliquiæ futuræ essent, & non totus periret, supra 5. Consummationem autem non faciam. Tertio, significatur populi reductio, vbi primo significatur ipsa reductio [Et factum est post dies plurimos] ad significandum quod multis annis in captiuitate erunt Infra 29. Cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, vt reducam ad locum istum. [Tolle inde] Sic ego reducam populum. Ezec. 16. Tollam quippe vos de gentibus, & congregabo vos de vniuersis terris, & adducam vos in terram vestram. Secundo significatur populi dispositio [Et ecce computruerat. Sic populi potentia, & pulchritudo consumpta erat. Ezec. 15. Nunquid vtile erit ad opus: Etiam cum esset integrum non erat aptum ad opus, quanto magis cum illud ignis deuorauerit & combusserit nihil ex eo fiet operis?

b Hic ponitur similitudinis adaptatio. Et circa hoc, duo facit. Primo, adaptat similitudinẽ quantum ad pœnam Sic putrescere. Vt omnis vigor & decor pertranseat Ioel 1. Computrescent iumenta in stercore suo. Et quantum ad pœnæ causam scilicet inobedientiam. Populum istum. Exo. 33. Dixit Dominus ad Moysen. Loquere filiis Israel, populus duræ ceruicis es, &c. Et erunt sicut lumbare. Esa. 30. Comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione perualida. Et quantum ad diuinæ familiaritatis gratiam. Sicut enim adhæret. Deuteronom. 10. En Domini Dei tui cœlum est, & cœlum cœli, terra & omnia quæ in ea sunt, tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus & amauit eos, elegitque semen eorum post eos, idest vos de cunctis gentibus, sicut hodie comprobatur. Secundo prosequitur specialiter pœnæ ordinem. [Dices ergo] Et circa hoc, duo. Primo, ostendit imminens periculum ponens exemplum [omnis laguncula] idest quilibet de populo [viro] tribulationis. Esai. 41. Triturabis montes & comminues, & quasi puluerem tolles. Exempli contemptum [& dicent] Iob. 12. Quis enim hæc quæ nostis ignorat? Ex ipsius expositione [Et dicet ad eos.] Quantum ad cordis cæcitatem [ebrietates] vt quid agant, ignorent. Esa. 29. Fluctuamini & vacillate, inebriamini & non à vino, &c. Et quantum ad captiuitatem: & dispergam. Ne se mutuo consolentur. Osee. 13. Consolatio abscõdita est ab oculis meis, quia ipse inter fratres diuidet. Quantum ad sententiæ seueritatem non parcam, & non concedam: quasi ad mouendum eos, quia obstinati, vel conuincendum, quia aperte mali. Prou. 6. Zelus & furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquiescet cuiusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima. Secundo, dat eis vtile consilium ad euadendum, vt scilicet humilientur [Audite] Et primo, ad totam plebem proponens consilium contra superbiæ vitium [Nolite eleuari] per superbiam. Locutus est. Hoc consilium, vel pœnas quas prædixi. Psal. 65. Nolite extollere in altum cornu vestrum, nolite loqui aduersus Deum iniquitatem. Et contra Dei præceptum quæ sunt initia omnis peccati. Date Domino. Deut. 32. Date magnificentiam Deo nostro, Dei perfecta sunt opera, & omnes viæ eius iudicia: resumens imminens periculum cæcitatis cordis [antequam tenebræ] idest antequam superueniant vobis tribulationes, in quibus nesciatis quid facere Ioan. 12. Ambulate dum lucem habetis, vt non tenebræ vos comprehendant. Captiuitatis. Antequam offendat, ducti in captiuitatem. Ad montes caliginosos, scilicet Babyloniæ propter altitudinem vel ex defectu visus, vel ex multitudine vaporum. Esa. 13. Super montem caliginosum leuate signum, exaltate vocem, &c. Et sententiæ seueritatis. Expectabitis lucem, idest diuinam consolationem, & non habebitis supra. 8. Expectauimus pacem, & non erat bonum, tempus medelæ, & ecce formido. Et designans pœnam, contra consilii contemptum ponens prophetæ compassionem. Quia si non audieritis, in abscondite, quasi ne offendantur victores. Esa. 12. Recedite à me, amare flebo. Nolite incumbere vt consolemini me. Ezech. 24. Non plangetis neque flebitis sed tabescetis in iniquitatibus vestris. Et compassionis rationem. Plorans infra 50. Grex perditus factus est populus meus, pastores eorum seduxerunt eos, feceruntque vagari in montibus. Secundo, dat idem consilium ad regem, inuitans ad humilitatem. Dic regi scilicet Iechoniæ & dominatrici, scilicet matri eius, quia cum matre se tradidit Nabuchodonosor 4. Reg. pen. Sedete in terra in signum humilitatis. Esa. 47. Descende, sede in puluere virgo filia Babylon, sed in terra. Et assignat rationem ex regni amissione. Quoniam de capite. Thren. vlt. Cecidit corona capitis nostri. Ex vrbium obsidione. Ciuitates austri, quia sors Iudæ ad austrum erat. Iosue. 15. Qui aperiat, obsidionem soluens scilicet Ægyptius. Et ex populi captiuitate. Translata est Thren. 1. Migrauit Iudas, propter afflictionem & multitudinem seruitutis, habitauit inter gentes, nec inuenit requiem. Tertio, ponit idem consilium ad regiam ciuitatem. Et primo, inducit ad humilitatem. Secundo miratur obstinationem, ibi. Væ tibi Hierusalem Inducit autem ad humilitatem ex quatuor. Primo, ex hostium potestate, proponens hostium potentiam Leuate, per considerationem. Qui contra fortes supra 6. Ecce populus venit de terra aquilonis gens magna consurget à finibus terræ, & cætera. Ab aquilone. Et excludens subditorum fiduciam. Vbi est grex, quasi multitudo populi quæ tibi erat subiecta: quasi dicat. Dignitas regalis & sacerdotalis non poterit tibi prodesse. Ezech. 34. Ecce ego ipse super pastores. Requiram gregem meum de manu eorum, & cessare faciam eos vt vltra non pascant gregem meum, nec pascant amplius pastores semetipsos, & liberabo gregem meum de ore eorum, & non erit vltra eis in escam. Et assignans causam, quare in manus hostium tradatur, tollens excusationem. Quid dices, ad excusationem tui. Iob. 9. Si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere ei. Et assignans rationem. Tu enim docuisti, dum eos in auxilium tuum vocans, conditiones tuas eos scire feciſti, supra 2. Insuper malitias tuas docuisti vias tuas. Vel tangit ostensionem thesauri ab Ezechia factam nuntiis Regis Babylonis. Esa. 39. Secundo, ex dolorum afflictione, comminans dolorem. Nunquid non supra 4. Vocem quasi parturientis audiui, angustias, vt puerperæ. Et assignans rationem ex peccatorum multitudine. Quia si dixeris, venerunt in pœnam. Verecundiora, turpissima peccata. Plantæ affectiones. Iob. 22. Propter malitiam tuam plurimam, & infinitas iniquitates tuas Vel tangit hic, quod ducti sunt in captiuitatem pedites, & etiam in transitu fluuiorum oportebat eos membra turpia denudare, & nudi pedes. Et ideo plantæ eorum polluebantur luto & puluere. Esa. 47. Denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, reuela crura, trãsi flumina, reuelabitur ignominia

tua, & videbitur opprobrium tuum. Et expectantium, obstinatione. Si immutare quasi dicat difficulter potestis conuerti. [Æthiops] propter naturalem infectionem peccati. Pardus, propter dolositatem vel diuersitatem peccatorum. Cum didicerit, propter consuetudinem. Prouerbiorum 23. Adolescens iuxta viam suam, & cum senuerit, non recedet ab ea. Tertio, inducit ad humilitatem ex futura captiuatione, comminans captiuitatis dispersionem. Et disseminabo. Psalm. 82. Deus meus pone illos vt rotam, & sicut stipulam ante faciem venti &c. Disperge illos in virtute tua. Et assignat rationem. Hæc sors tua tibi pro peccatis tuis debita. In mendacio. Esa. 27. In mensura contra mensuram, cum abiecta fuerit iudicabit eam, &c. Quarto, ex peccatorum reuelatione. Et primo, ponit comminationem [Et nudaui] turpitudinem peccatorum tuorum contra faciem, vt temetipsum recognosceres [Et apparuit] etiam aliis. Ezech. 16. Nudabo ignominiam tuam coram eis, & videbunt omnes turpitudinem tuam, &c. Et assignat rationem. Super colles quasi dicat, quia publice peccasti, publice punieris supra 2. In omni colle sublimi & sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix. Vltimo admiratur obstinationem [Væ tibi vsquequo post me] venias, vel post me ambulare te iactas. Psal. 4. Filii hominum vsquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium? Nota quod vinum mystice aliud bonum, aliud malum. Est enim bonum vinum. Sapientiæ contemplationis. Prouer. 9. Bibite vinum quod miscui vobis. Diuini amoris Cant. 8. Dabo tibi poculum ex vino conditum, & mustum malorum granatorum meorum. Compunctionis. Psalm. 59. Potasti nos vino compunctionis. Est autem vinum malum fraudulentæ deceptionis. Deut. 32. Fel draconum vinum eorum, venenum aspidum insanabile. Carnalis delectationis. Apoc. 18. De vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terræ cũ illa fornicati sunt. Diuinæ indignationis. Apoc. 14. Si quis adorauerit bestiam & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua, hic bibet de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius, Item notandum, quod Spiritus sanctus dicitur auster. Propter calorem. Iob. 17. Nonne vestimenta calida sunt, cum perflata fuerit terra Austro. Propter splendorem. Abacuch. 3. Deus ab austro veniet, & sanctus de monte Pharam. Operuit cœlos gloria eius, &c. Propter volatus eleuationem. Iob. 39. Nunquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, expandens alas suas ad austrum: Propter pluuiarum multiplicationem. Psalm. 125. Conuerte domine captiuitatem nostram, sicut torrens in austro. Propter arborum fructificationem Cant. 4. Veni auster, perfla in hortum meum, & fluent aromata illius.

A B C D

runt capita sua. Nam & ceruâ in agro peperit & reliquit, quia non erat herba. Et onagri steterunt in rupibus, traxerunt ventum quasi dracones, defecerunt oculi eorum quia non erat herba.

b Si iniquitates nostræ responderint nobis, Domine fac propter nomen tuum, quoniam multæ sunt auersiones nostræ. Tibi peccauimus expectatio Israel, saluator noster in tempore tribulationis. Quare quasi colonus futurus es in terra, & quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus es velut vir vagus & fortis qui non potest saluare? Tu autem in nobis es domine; & nomen tuum inuocatum est super nos, ne derelinquas nos. Hæc dicit Dominus populo huic qui dilexit mouere pedes suos & non quieuit, & domino non placuit. Nunc recordabitur iniquitatum eorum, & visitabit peccata eorum. Et dixit Dominus ad me. Noli orare pro populo isto in bonum. Cum ieiunauerint non exaudiam preces eorum? & si obtulerint holocaustomata, & victimas, non suscipiam ea, quoniam gladio, & fame & peste ego consumam eos.

c Et dixit. A, a, a, Domine Deus. Prophetæ dicunt eis. Non videbitis gladium & fames non erit in vobis, sed pacem veram dabit vobis in loco isto. Et dixit *Dominus* ad me. Falso, prophetæ *vaticinantur* in nomine meo. Non *misi eos*, & non præcepi eis, neque locutus sum ad eos. Visionem mendacem, & diuinationem fraudulentam, & seductionem cordis sui prophetant vobis. Idcirco hæc dicit dominus de prophetis qui prophetant in nomine meo, quos ego non misi dicentes. Gladius & fames non erit in terra hac. In gladio & fame consumentur prophetæ illi, & populi quibus prophetant, erunt proiecti in viis Hierusalem præ fame & gladio, & non erit qui sepeliat eos, ipsi & vxores eorum, filii & filiæ eorum, & effundam super eos malum suum. Et dices ad eos verbum istud. Deducant oculi mei lachrymam per noctem & diem, & non taceant, quoniam contritione magna contrita est virgo filia populi mei, plaga pessima vehementer. Si egressus fuero ad agros, ecce occisi gladio, & si introiero in ciuitatẽ, ecce attenuati fame. Propheta quoque & sacerdos abierunt in terram quam ignorabant

d Nunquid proiiciens abiecisti Iuda, aut Sion abominata est anima tua. Quare ergo percussisti nos, ita vt nulla sit sanitas? Expectauimus pacem, & non est bonum,

CAP. XIV.

QVod factum est verbum Domini ad E Hieremiam, de sermonibus siccitatis. Luxit Iudæa, & portæ eius corruerunt & obscuratæ sunt in terra & clamor Hierusalem ascendit, Maiores miserunt minores suos, aquam venerunt ad hauriendum. Non inuenerunt aquam reportauerunt vasa sua vacua. Confusi sunt & afflicti, & operuerunt capita sua propter vastitatem terræ, quia non venit pluuia in terram. Confusi sunt agricolæ, operue-

bonum, & tempus curationis, & ecce turbatio. Cognouimus Domine impietates nostras, iniquitates patrum nostrorum quia peccauimus tibi. Ne des nos in opprobrium propter nomen tuum, neque facias nobis contumeliam, Solii gloriæ tuæ recordare, ne irritum facias fœdus tuum nobiscum. Numquid sunt in sculptilibus gentium qui pluant, aut cœli possunt dare imbres nisi tu volueris? Nonne es tu Dominus Deus noster, quem expectauimus? Tu enim fecisti omnia hæc.

Hic incipit propheta interponere orationem suam, pro eis ad Deum, vt in aliquo misericordiam consequantur, saltem post aliqua flagella. Et diuiditur in duas partes. In prima, ponitur quædam disceptatio prophetæ cum Domino ad impetrandum post modum In secunda, ponitur finalis determinatio cap. 15. [Et dixit dominus ad me, &c.] Circa primum, duo. In prima, ponitur populi afflictio, quæ est orationis occasio: In secunda ponitur prophetæ cum Deo disceptatio ibi. [Si iniquitates] Circa primum, duo. Primo ponit prophetæ titulum. Hoc est [verbum] interioris reuelationis [quod factum est, de sermonibus] exterius annuntiandis. [Siccitatis] quæ imminente captiuitate eis superuenit. Vel de sermonibus siccitatis, idest de siccitate sermonibus digna. Secundo, prosequitur siccitatis incommodum. Et primo, quantum ad afflictionem hominum, quantum ad potus penuriam, ponens tristitiam. [luxit Iudæa [afflicta siti. Esa. 24. Luxit vindemia & infirmata est vitis, & ingemuerunt omnes qui lætabantur corde. Portæ. Iudices qui in portis sedebant corruerunt à pristina lætitia [obscuratæ sunt] idest inuolutæ tenebris tribulationis. Thren. 2. Defixæ sunt in terra portæ eius, perdidit & contriuit vectes eius Vel quia præ nimia siccitate muri dissoluebantur & ita cadentibus portis, propter aquæ defectum reparari non poterant [clamor] conquestionis & planctus. Esa. 24. Clamor erit super vino in plateis deserta est omnis lætitia, translatum est gaudium terræ. Et assignat tristitiæ causam. Maiores. Esa. 41. Egeni & pauperes quærunt aquas & non sunt, lingua eorum siti aruit. Et quantum ad sterilitatem terræ, plagam in possessionibus [confusi, operuerunt] in signum confusionis supra 12. Confundemini à fructibus vestris propter iram furoris domini. Et in cultoribus. Quia non venit. Ioel. 1. Confusi sunt agricolæ, vlulauerunt vinitores, super frumento & hordeo, quia periit messis agri, vinea confusa est & ficus elanguit. Secundo, ponit afflictionem siluestrium animalium, quantum ad ceruos. [Nam & cerua quæ multum circa custodiam filiorum solicitatur. Iob. 39. Numquid nosti tempus partus ibicum in petris vel parturientes ceruas obseruasti. Et quantum ad onagros Et onagri qui tamen sitim sustinent. Psal. 103. Expectabunt onagri in siti sua. In rupibus in quibus magis stat ventus. Traxerunt in sitis refrigerium. Quasi dracones qui propter sitim, ventum trahunt, supra 2. Onager assuetus in solitudine, in desiderio animæ suæ attraxit ventum amoris sui.

b Hic incipit orare ad Deum pro populo. Et primo, inducit argumentum misericordiæ, ex diuina conditione. Secundo, ex prophetarum prænunciatione ibi. Et dixi. A, a, a. Tertio, ex pristina populi dilectione, ibi. Nunquid proiiciens, &c. Circa primum, duo. Primo, ponitur prophetæ oratio in qua proponit tria, misericordiam confitens. Si iniquitates nostræ responderint, in pœnam. Esa. 59. Multiplicatæ sunt iniquitates

A nostræ coram te, & peccata nostra responderunt nobis. Et enarrans clementiam. Tibi peccauimus. Psal. 45. Adiutor in tribulationibus quæ inuenerunt nos nimis. Deinde proponit constantiam. Quare quasi colonus, ac si dicat. Indignum constantiæ tuæ est vt vineam tuam relinquas; quasi colonus alienum agrum. Quasi viator domum tuam quasi viator nocturnum hospitium Quare futuris. Hæreditatem tuam quasi homo vagus & indeterminatæ mansionis, proprium habitaculum, supra 12. Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam. Proponit etiam potentiam. Et vt vir. Quasi dicat indecens est potentiæ tuæ, vt non saluos quos semel in protectionem suscepisti. Num. 14. Dicent Ægyptij
B Non poterat introducere populum in terram pro qua iurauerat, idcirco occidit eos in solitudine, &c. Et proponit ei debitam esse illorum curam. Tu autem in nobis. Quasi in hæreditate, & nomen tuum. Sicut sub nomine regis, subditi defenduntur. 2. Cor. 6. Inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Et concludit. Ne derelinquas nos. Ne tua constantia & potentia blasphemetur. Psalm. 26. Ne derelinquas me Domine, neque despicias me Deus salutaris meus. Secundo, ponitur Domini responsio. Hæc dicit Dominus. Et primo, proponit culpam. Qui dilexit mouere pedes. Affectus, propter inconstantiam in bono, & de malo in malum. Prou. 7. Mulier vaga, quieris impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis. Vel mittens in Ægyptum pro auxilio. Esa. 30. Ægy-
C ptus frustra & vane auxiliabitur. Ideo clamaui super hoc, superbia tantum est, quiesce. Secundo, comminatur pœnam. [Nunc recordabitur] pœnam inferens. Ps. 88. Visitabo in virga iniquitates eorum & in verberibus peccata eorum. Tertio, excludit remedia. Et primo, orationum [Et dixit dominus] supra 7. Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis laudem & orationem, & non obsistas mihi, quia non exaudiam te. Secundo, ieiunii [cum ieiunauerint] Esa. 56. Quare ieiunauimus, & non aspexisti, humiliauimus animas nostras & nescisti? Tertio, sacrificii [Si obtulerint] Mal. 1. Non est mihi voluntas in vobis dicit Dominus exercituũ, & munus non suscipiam de manu vestra.

c Hic sumit argumentum, à Prophetarum prænuntiatione. Et primo, ponitur prophetæ allegatio [A, a, a]
D Pro triplici pœna, quam immediate tetigerat [prophetæ.] falsi [pacem veram] diuturnam & non simulatam ab hostibus supra 4. Ergo ne decepisti populum istum & Hierusalem dicens, pax erit vobis? & ecce peruenit gladius vsque ad animam. Secundo, ponitur domini responsio [Et dixit dominus] Et primo ostendit prophetarum falsitatem, quantum ad actionem quam assumunt [Non misi] ad exequendum [Non præcepi iniungendo officium [neque locutus sum] inspirando prophetiæ donum. Infra 23. Non mittebam prophetas & ipsi currebãt, non loquebar ad eos & ipsi prophetabant. Et quantum ad pacem quam prædicabant [visionem mendacem, seductionem cordis] idest,
E verba excogitata ad seducendum. Ezec. 13. Vident vana & diuinant mendacium dicentes, ait Dominus, cum Dominus non miserit eos. Secundo, comminatur pœnam tam prophetis prædicantibus, quam populo credenti. [Ideo hæc dicit Dominus. Esa. 9. Erunt qui beatificant populum istum seducentes, & qui beatificantur præcipitari. Tertio, annuntiatur populo prophetæ compassio [Et dices ad eos, mei] vel vestri. Et sic indicitur planctus pœnitentiæ. Thren. 2. Deduc quasi torrentem lachrymas. Cuius ratio assignatur [quoniam contritione] propter multitudinem occisorum [pessima] propter incorrigibilitatem [vehementer] propter continuitatem. Esa. 30. Comminuam eos

ſicut conteritur lagena figuli, contritione perualida. A Et aſſignat contritionis modum, quantum ad pœnam occiſionis [ſi egreſſus] foris. Et ſi introiero, per conſiderationem. Thren. 1. Foris interficiet eos gladius, & intus pauor, iuuenem ſimul & virginem, lactentem cum homine ſene. Quantum ad captiuitatem. Propheta quoque, ſupra 9. Diſperdam eos in gentibus, quas non nouerunt ipſi & patres eorum.

a Hic ſumit argumentum, ex priſtina populi dilectione. Et circa hoc, tria. Primo, miratur dilecti populi repulſionem admirans odium. Nunquid proiiciens, quaſi dicat, mirum videtur. Thren. vlt. Sed proiiciens repuliſti nos, iratus es contra nos vehementer. Vt nulla ſit ſanitas. Eſa. 14. Plagæ inſanabili ſubiicientem in furore gentes. Secundo, ponit recognitionem pœnæ. Expectauimus, ſupra 8. Expectauimus pacem, & non erat bonum, tempus medelæ, & ecce formido. Et culpæ. Cognouimus. Pſalm. 50. Iniquitatem meam ego cognoſco, & peccatum meum contra me eſt ſemper. Tertio, ponitur petitio. Nec nos dies. Pſalm. 43. Poſuiſti nos opprobrium vicinis noſtris, ſubſannationem & deriſum his, qui in circuitu noſtro ſunt. Quarto, petitionis ratio ex templi ſanctitate. Solii gloriæ, ſcilicet propitiatorii & areæ, in quibus glorioſum in te miraculis & reuelationibus oſtendiſti, infra 17. Solium gloriæ altitudinis à principio, locus ſanctificationis noſtræ expectatio Iſrael. Ex idolorum debilitate. Numquid, aut cæli, per ſe quaſi cauſæ primariæ. Iob. 33. Quis eſt pluuiæ pater aut quis genuit ſtillas roris: Ex Dei poteſtate Nonne tu es: feciſti hæc, pluuias & omnia huiuſmodi, ſupra 10. Ad vocem ſuam dat multitudinem aquarum in cœlo, & eleuat nebulas ab extremitatibus terræ. Notandum, quod quædam eſt pax falſa. Sapien. 14. In magno viuentes inſcientiæ bello, tot & tam magna mala pacem appellant. Quædam fraudulenta. Pſal. 23. Qui loquuntur pacem cum proximo, mala autem in cordibus eorum. Quædam tranſitoria 1. Theſſ. vlt. Cum enim dixerint pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus &c. Item notandum, quod myſtice triplex eſt ſolium. Quoddam eſt ſolium gloriæ & hoc quadrupliciter, ſcilicet. Naturæ ſublimitate. Eſa. 6. Vidi dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum & eleuatum, & D plena erat omnis terra maieſtate eius. Pacis tranquillitate ſupra 3. Vocabunt Hieruſalem ſolium domini, & congregabuntur ad eam, omnes gentes in nomine domini in Hieruſalem, &c. Scientiæ profunditate. Ezec. 10. Et vidi & ecce in firmamento quod erat ſuper caput Cherubin quaſi lapis Zaphirus & quaſi ſpecie ſimilitudinis ſolii apparuit ſuper eum. Durationis æternitate. Thre. vlt. Tu autem domine in æternum permanebis, ſolium tuum in generationem & generationem. Aliud eſt ſolium clementiæ, præparantis ad Dei obedientiam. Eſa. 22. Figam illum paxillum in loco fideli, & erit in ſolium gloriæ domui patris ſui, & ſuſpendam ſuper eum omnem gloriam patris ſui. Ad iuſtitiæ ſententiam. Prou. 16. Iuſtitia firmatur ſolium regis. Ad proximorum miſericordiam. Eſa. 16. Et præparabitur in miſericordia ſolium, & ſedebit ſuper eum in veritate in tabernaculo Dauid. Ad humilitatis gratiam. Ezech. 43. Locus ſolii mei & locus veſtigiorum meorum, vbi habito in medio filiorum Iſrael in æternum. Quoddam vero eſt ſolium iuſtitiæ, præparantis ad diſceptandum. Iob. 23. Quis mihi tribuat vt cognoſcam & inueniam illum, & veniam vſque ad ſolium eius: ad malum corrigendum. Prou. 20. Rex qui ſedet in ſolio iudicii, diſſipat omne malum intuitu ſuo. Ad incorrigibiles condemnandum. 2. Reg. vlt. Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium ſuum, & omnem exercitum cœli aſſiſtentem ei à dextris & à ſiniſtris. Ad bonos defendendum. Eſa. 9. Super ſolium Dauid & ſuper regnum eius ſedebit, vt confirmet illud & corroboret in iudicio & iuſtitia, à modo & vſque in ſempiternum.

CAP. XV.

ET dixit Dominus ad me. Si ſteterit Moyſes & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populum iſtum. Eiice illos à facie mea & egrediantur. Quod ſi dixerint ad te, quo egrediemur? dices ad eos. Hæc dicit Dominus. Qui ad mortem, ad mortem, & qui ad gladium, ad gladium, & qui ad famem, ad famem, & qui ad captiuitatem, ad captiuitatem. Et viſitabo ſuper eos quatuor canes ad lacerandum, & volatilia cœli, & beſtias terræ ad deuorandum, & diſſipandum, & dabo eos in feruorem vniuerſis regnis terræ, propter Manaſſem filium Ezechiæ regis Iuda ſuper omnibus, quæ fecit in Hieruſalem.

b Quis enim miſerebitur tui Hieruſalem: Aut quis contriſtabitur pro te: Aut quis ibit ad rogandum pro pace tua: Tu dereliquiſti me, dicit Dominus, retrorſum abiiſti. Et extendam manum meam ſuper te, & interficiam te. Laboraui rogans. Et diſpergam eos ventilabro in portis terræ. Interfeci, & perdidi populum meum, & tamen à viis ſuis non ſunt reuerſi. Multiplicatæ ſunt mihi *viduæ* eius, ſuper arenam maris. Induxi eis ſuper matrem adoleſcentis vaſtatorem meridie, miſi ſuper ciuitates repente terrorem. Infirmata eſt quæ peperit ſeptem, defecit anima eis. Occidit ei ſol, cum adhuc eſſet dies, confuſa eſt, & recubuit. Et reſiduos eius in gladium dabo in conſpectu inimicorum eorum, ait Dominus.

c Væ mihi mater mea. Quare genuiſti me virum rixæ, virum diſcordiæ in vniuerſa terra: Non fœneraui, nec fœnerauit mihi quiſquam. Omnes maledicunt mihi, dicit Dominus; Si non reliquiæ tuæ in bonum, ſi non occurrit tibi in tempore afflictionis, & in tempore tribulationis aduerſum inimicum, Nunquid fœderabitur ferrum ferro ab aquilone, & æs: Diuitias tuas, & theſauros tuos in direptionem dabo gratis in omnibus peccatis tuis, & in omnibus terminis tuis. Et adducam inimicos tuos de terra quam neſcis, quia ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ſuper vos ardebit.

d Tu ſcis Domine, recordare mei, & viſita me, & tuere mea ab his, qui perſequuntur me. Noli in patientia tua

ſuſcipere

suscipere me. Scito quoniam sustinuisti pro te opprobrium. Inuenti sunt sermones tui & comedi eos, & factum est mihi verbum tuum in gaudium & in lætitiam cordis mei. quoniam inuocatum est nomen tuum super me, Dominus Deus exercituum, Non sedi in concilio ludentium & gloriatus sum à facie manus tuæ. Solus sedebam, quoniam comminatione replesti me. Quare factus est dolor meus perpetuus, & plaga mea desperabilis, renuit curari: Facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium.

e Propter hoc, hæc dicit Dominus. Si conuerteris conuertam te, & ante faciem meam stabis, & si separaueris pretiosum à vili, quasi os meum eris. Conuertentur ipsi ad te, & tu non conuerteris ad eos. Et dabo te populo huic in murum æreum fortem, & bellabunt aduersum te, & non prævalebunt, quia ego tecum sum, vt saluem te, & eruam te, dicit Dominus. Et liberabo te de manu pessimorum, & redimam te de manu fortium.

Hic ponitur finalis & sententialis repulsio orationis prophetæ, pro populo. Et primo ponitur orationis depulsio. Secundo, ostenditur populi obstinatio, quæ est causa huius c. 17. Peccatum Iuda, &c. Circa primum duo. Primo, interdicit prophetæ, ne pro populo oret. Secundo, præcipit vt eorum, quasi excommunicatorum consortium vitet. c. 16. Et factum est, &c. Circa primum duo. Primo, ponitur repulsio orationis prophetæ pro populo orantis. Secundo, quasi desperans de salute populi, pro seipso orationem fundit, ibi. [Væ mihi, mater, &c.] Circa primum duo. Primo, repellitur oratio. Secundo, ponitur repulsionis ratio, ibi. Quis enim miserebitur. Circa primum duo. Primo ponitur repulsio orationis. Si steterint Moyses, & Samuel, qui efficaces fuerunt in orando, eo quod de populo solliciti, & pro inimicis exorauerunt. De Moyse habetur. Exod. 22, De Samuele. 1. Reg. 12. [Anima] affectus, ac si dicat, non est ex defectu orantis, quod oratio non exauditur, sed ex defectu populi pro quo oratur. Ezec. 14. Et si fuerint tres viri isti in medio eius Noe, Daniel, & Iob, ipsi in iustitia sua liberabunt animas suas. Et infra. Et si fuerint tres viri isti in medio eius, non liberabunt filios, neque filias, sed ipsi soli liberabuntur. Secundo, repulsio gentis, pro qua orabatur. Et primo quantum ad terminum à quo [Eiice, ostende eiectos esse [à facie] vt me non videant, & mea præsentia non defendantur. Gen. 4. Ecce eiicis me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar, &c. Secundo, quantum ad terminum ad quem, ponens quadruplex periculum. [Quod se dixerint, ad mortem] pestilentiæ, quasi dicat diuersi; his diuersis pœnis subiacebunt Ezec. 5. Tertia pars tui peste morietur & fame consumetur in medio tui. Et tertia pars tui in gladio cadet in circuitu tuo. Tertiam vero partem tui in omnem ventum dispergam, & gladium euaginabo post eos. Et excludit consolationis remedium, sepulturæ contra mortuos, & visitabo quatuor species dictas scilicet gladium, &c. Et superaddam [canes] Supra 7. Erit morticinium populi huius in cibum volucribus cœli, & bestiis terræ, non erit qui abigat. Et misericordiæ, quantum ad captiuos, Et dabo eos in feruorem, idest in feruens odium. Propter Manassem, qui multa mala fecit 4. Regum 21. Vnde, eodem. 23. Veruntamen non est auersus Dominus ab ira furoris sui magni, quo iratus est furor eius contra Iudam, propter irritationes, quibus prouocauerat eum Manasses. Punitur autem populus pro peccatis Regis, tum quia malus pro peccatis populi regnare permittitur. Iob. 34. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi: tum, quia populus sequitur peccata Regis. Ecclesiast. 10. Qualis rector ciuitatis, tales & inhabitantes in ea. Prouerb. 29. Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros suos habet impios.

b Hic assignatur repulsionis ratio. Et primo, ponitur quæstio admirationis, & excluditur. Primo, misericordia iudicis. Quia miserebitur. Secundo, satisfactio alicuius compatientis, aut quis contristabitur. Tertio oratio mediatoris alicuius. Aut quis ibit, ex quo Deus repulit, & in tot peccatis es. Oseæ 1. Voca nomen eius absque misericordia, quia non addam vltra misereri domui Israel, sed obliuione obliuiscar eorum. Secundo, assignat rationem repulsionis. Et primo ex ingratitudine, ponens culpam. Tu dereliquisti. Esa. 1. Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. Et extendam. Esa. 9. In omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. Secundo, ex obstinatione. Et primo, quia non flectuntur precibus, ponens culpam. Laboraui, quasi dicat, toties rogaui, vt conuerteremini: quasi dicat, laborassem si possibile fuisset. Esau. 43. Seruire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Et pœnam. Et dispersam, ventilabro, exercitu Chaldæorum, quasi paleas de area. In portis terræ, idest vsque ad extrema terræ: porta enim est extrema pars domus, vel ciuitatis. Luc 3. Cuius ventilabrum in manu eius, & purgabit aream suam, & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili. Secundo, quia non corriguntur flagellis. Et primo ponit duritiam, ponens flagella in generali. Interfeci & perdidi, captiuando. Supra 2. Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt. Et in speciali quantum ad mulieres, quæ sunt magis miserabiles, & flebiles in amissione virorum. [Multiplicatæ super arenam] hyperbolice, quasi dicat, innumerabiles. Esa. 9. Pupillorum eius, & viduarum non miserebitur. Et in amissione filiorum vnigeniti. [Et induxi vastatorem interfectorem filii Meridie, in quo potentia hostium, qui non ex insidiis, sed aperte pugnant [repente] in quo impotentia ad resistendum, quia non præcauerunt. Esaiæ. 30. Subito dum non speratur, veniet contritio eius, &c. Et etiam quantum ad mortem plurium filiorum simul, ponens mortem prolis [infirmata] filiis orbata, qui fortitudo sunt matris. 1. Reg. 2. Donec sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata est. Et tristitiam matris, defecit anima, propter mentis stuporem [Occidit ei Sol] lætitiæ propter tristitiæ dolorem, quæ obscurum facit cor. Confusa, intus. Erubuit, extra, deficiente hoc, in quo gloriabatur. Amos octauo. Occidet Sol meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis. Secundo, comminatur pœnam. Et residuum scilicet prædictis flagellis. Deut. 28. Tradet te Dominus corruentem ante hostes tuos, & per vnam viam egredieris contra eos, & per septem fugies & dispergeris per omnia regna terræ.

c Hic propheta quasi desperans de populo, orat pro se

ipso. Et primo ponitur ipsius conquestio proponens aduersariorum discordiam. Væ mihi ideſt imminet ex hoc, quod natus sum. Rixæ ideſt propter quẽ rixa fit, eo quod vitia, & mala prænuncio. Discordiæ, aliis me impugnantibus, & aliis defendẽtibus. Hoc etiam in Christo completum est. Iob. 10. Quare de vulua eduxisti me, qui vtinam consumptus essem, ne oculus me videret? Excludit discordiæ causam, quæ maxime solet ex contractibus oriri. Non fœneraui, omnes maledicunt. Psal. 28. Maledicent illi, & tu benedices, qui in me confundantur, seruus autem tuus lætabitur. Secundo, ponitur domini consolatio. Dicit Dominus. Et primo, quantum ad salutem propriam in promotione sui, & suorum in bonis. Si non reliquiæ ideſt qui adhærent tibi, non enim habuit filios, vt infra 16. in bonum erunt. Apoſiopesis, supplendum, non mihi credatur. Et quantum ad liberationem à malis. Si non occurri, paratus ad auxilium. 2. Cor. 1. Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarũ & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Secundo, quantum ad aduersariorum afflictionem, comminans hostem implacabilem. Et primo, excludit hostium concordiam, quia cum propheta concordare voluerunt. Nunquid Iudæorum populus qui est. Sertum, propter duritiam, & æs propter impatientiam. Fœderabitur, ferro ab aquilone, ideſt à Chaldæis, quasi dicat, non. Sup. 6. Aes & ferrum vniuersi corrupti sunt. Defecit sufflatorium in igne, consumptum est plumbum. Vel tu ferrum, dura prædicans illis, qui sunt ferrum, & æs, fœderari non potes. Ioan. 15. Nolite mirari si odit vos mundus scitote quoniam me priorem vobis odio habuit. Secundo, excludit confœderationis fiduciam, tum ex muneribus. Diuitias gratis, quasi dicat, nihil tibi proderunt. In omnibus, ideſt pro omnibus. Nah. 2. Diripite argentum, diripite aurum, & non est finis diuitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus, tum etiam ex precibus, Et adducam quasi dicat, non poteritis eos rogare, quia non intelligent. Esa. 5. Leuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ. Tertio, assignat causam. Quia ignis. Deut. 32. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima deuorabitque terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet.

d Hic ponitur prophetæ petitio. Et primo, ponitur ipsius oratio. Secundo, domini responsio ibi. Propter hoc dicit, &c. Circa primum tria. Primo, ponit diuinæ consolationis solatium proponens diuinam cognitionem [Tu scis] quid patior & quid feci. Recordare, per effectum misericordiæ. Thren. 3. Recordare paupertatis, & transgressionis meæ, absinthii & fellis petit consolationem [& visita me] consolando. Iob. 10. Visitatio tua custodiuit spiritum meum. Et excludit dilationem. Noli in patientia. Eccl. 5. Altissimus enim est patiens redditor. Secundo, allegat meritum, proponens opprobrium quod pro Deo sustinuit patienter, ponens illatam iniuriam. [Scito] effectu te scire ostende [propter te] dum mandatis tuis obedies, dura populo nuntiabam. Ps. 21. Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam. Et spiritualem patientis lætitiam [inuenti sunt] quasi opere expleti [& comedi] delectatus in eis. Psalm. 118. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo: ponens etiam causam [quoniam inuocatum] dum scilicet dicor propheta Domini, supra 14. Nomen tuum inuocatum est super nos: proponit etiam consortium quod vitauit prudenter, ponens solitudinem [non sedi ludentium] multo minus antiquorum, ne grauitatem cordis deponerem, & vt mandatis tuis vacarem. Tob. 3. Numquam cum ludentibus miscui me, neque cum his qui in leuitate ambulant participem. me præbui. Ponens interiorem exaltationem. [Et gloriatus, manus] corrigentis. 2. Corinth. 12. Libenter gloriabor in infirmitatibus meis. Vel manus consolantis spiritualibus donis: ponens etiam solitudinis rationem [solus sedebam] quasi dicat, tot amaritudinibus opprimebar quod non vacabat mihi ludere. Thren. 3. Repleuit me amaritudine. Tertio, miratur inflicti doloris aculeum ponens dolorem [Quare factus est] quasi dicat. Vnde est quod post tantas preces, post tot merita, tribulatio non recidit? infra 30. Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua. Secundum Iudæos loquitur de persona Hierusalem. Et adiungit consolationem [facta est mihi] quasi dicat, in hoc tamen consolabor quod cito transituræ sunt huiusmodi angustiæ, sicut aquæ infideles quæ ex pluuiis congregantur. Psal. 68. Intrauerunt vsque ad animam meam. Vel hoc dicit, propter dolum aduersariorum.

e Hic ponitur Domini exaudientis responsio. Et primo, promittit promotionem in beatis, quantum ad vitæ rectitudinem. Si conuerteris. Alios ad me à peccatis. Conuertam te. Ab angustiis. 3. Reg. 18. Viuit Dominus in cuius conspectu sto. Iac. vltim. Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, liberabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum. Et quantum ad prædicationis authoritatem. Et si separaueris. Distinguendo scilicet opera mala à bonis. Os meum. Quia per te loquar. Mat. 10. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in nobis. Secundo, quantum ad liberationem à malis. Et primo, à malis culpæ Et conuertuntur. Quasi dicat, ipsi imitabuntur te, & non tu eos. 2. Corinth. 4. Rogo vos imitatores mei estote sicut & ego Christi. Secundo, à malis pœnæ. Et primo, promittit fortitudinem. Et dabo te, supra. 1. Dedi te in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æneum super omnem terram, regibus Iuda & principibus eius & sacerdotibus & populo terræ, & bellabunt aduersum te, & non prævalebunt, quia ego tecum sum, ait Dominus, vt liberem te. Secundo promittit defensionem [& bellabunt] Psal. 21. Nam & si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es. Tertio, promittit liberationem, & liberabo. Esa. 43. Noli timere quia redemi te, & vocaui te nomine tuo. Notandum, quod sancti gloriantur in bono virtutis. In tribulationum passione. Rom. 5. Non solum autem, sed & gloriantur in tribulationibus. In proximorum conuersatione. 2. Corinth. 7. Multa mihi fiducia est apud vos, multa gloriatio pro vobis. In conscientiæ puritate 2. Corinth. 1. Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ. Item gloriantur sancti in Deo. In diuina dilectione ostensa per passionem. Ga. vlt. Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi. In diuina cognitione. Supra 9. In hoc glorietur qui gloriatur, scire, & nosse me. In diuina imitatione. Ezech. 23. Magna gloria etiam sequi Dominum, longitudo enim dierum assumetur ab ea.

CAP. XVI.

ET factum est verbum Domini ad me, dicens: Non accipies vxorem, & non erunt tibi filii, & filiæ in loco isto. Quia hæc dicit Dominus super filios, & filias, qui generantur in loco isto, & super

& super matres eorum quæ genuerunt A eos, & super patres eorum, de quorum stirpe sunt nati in terra hac. Mortibus ægrotationum morientur Non plangentur, & non sepelientur, in sterquilinium super faciem terræ erunt. Et gladio, & fame consumentur, & erit cadauer eorum in escam volatilibus cæli, & bestiis terræ. Hæc enim dicit dominus. Ne ingrediaris domum conuiuii, neque vadas ad plangendum, neque consoleris eos, quia abstuli pacem meam à populo isto, dicit Dominus, misericordiam & miserationes Et morientur grandes & parui in terra ista, non sepelientur neque plangentur & non se incident neque caluitium fiet pro eis. Et non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo, & non dabunt eis potum calicis ad consolandum super patre suo, & matre. Et domum conuiuii non ingrediaris, vt sedeas cum eis, & comedas, & bibas, quia hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel. Ecce ego auferam de loco isto in oculis vestris; vocem gaudii, & vocem lætitiæ, vocem sponsi, C & vocem sponsæ.

b Et cum annunciaueris populo huic omnia verba hæc, & dixerint tibi. Quare locutus est dominus super nos omne malum grande istud? Quæ nostra iniquitas, aut quod peccatum nostrum, quod peccauimus Domino Deo nostro; dices ad eos. Quia dereliquerunt me patres vestri ait Dominus, & abierunt post deos alienos, & seruierunt eis, & adorauerunt eos, & me dereliquerunt, & legem meam non custodierunt, Sed & vos peius operati estis, quam patres vestri. Ecce enim ambulat vnusquisque post prauitatem cordis sui mali, vt me non audiat. Et eiiciam vos de terra hac in terrã quá ignoratis vos, & patres vestri, & seruietis ibi diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem Propterea. Ecce dies venient, dicit Dominus & non dicetur vltra; Viuit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Ægypti, sed; Viuit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aquilonis, & de vniuersis terris, ad quas E eieci eos, & reducam eos in terram suam quam dedi patribus eorum: Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, & piscabuntur eos. Et post hæc, mittam eis multos venatores, & venabuntur eos de omni monte, & de omni colle, & de cauernis petrarum quia oculi mei super omnes vias eorum. Non sunt abscõditæ à facie mea, & non fuit occultata iniquitas eorum ab oculis meis. Et reddam primum duplices iniquitates, & peccata eorum, quia contaminauerunt terram meam in morticinis idolorum suorum, & abominationibus suis impleuerunt hæreditatem meam. Domine fortitudo mea, & robur meum, & refugium meum in die tribulationis. Ad te gentes venient ab extremis terræ, & dicent. Vere mendacium possederunt patres nostri, vanitatem, quæ eis non profuit. Nunquid faciet sibi homo Deos? Et ipsi non sunt dii? Idcirco ecce ego ostendam eis per vicem hanc, ostendam eis manum meam, & virtutem meam, & scient quia nomen mihi Dominus.

Hic interdicit dominus prophetæ, damnati populi consortium. Et primo ponit sententiam. Secundo, assignat causam, ibi. Et cùm annunciaueris &c.] Circa primum duo. Primo interdicit sibi consortium matrimonialis coniugii, ponens iussionem. [Non accipies vxorem] 1. Cor. 7. Solutus es ab vxore, noli quærere vxorem. Et assignans rationem [quia hæc dicit] ex vniuersitate punitorum, quia nulli ætati, nulli parcetur sexui [super filios & filias] Infra 51. Collidam in te virum & mulierem, & collidam in senem & puerum, & collidam in te iuuenem & virginem. Ex diuersitate pœnarum comminans mortem. Ex causa interiori [mortibus ægrotationum] pestilentia se, & diuturnis languoribus. Et adiungit congruam sepulturam [Non plangentur] 1. Cor. 11. Ideo inter vos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi: Infra 32. Non plangentur, & non colligentur, neque sepelientur, in sterquilinium super faciem terræ iacebunt. Ex causa exteriori,] & gladio] ex insultu hostium [fama] ex defectu necessariorum. Et adiungit congruam sepulturam. [Et erit cadauer.] Supra. 14. Erunt proiecti in D viis præ fame, & gladio, & non erit qui sepeliat eos, ipsi vxores eorum, filii & filiæ eorum. Secundo, interdicit consortium socialis conuiuii [Hæc enim dicit Dominus.] Et primo interdicit conuiuium tristitiæ, quod in consolatione pro mortuis fieri solet: vbi ponitur prohibitio. Ne ingrediaris, neque sicut plangens, neque sicut consolans. Secundo, assignatur ratio ex ablatione pacis. Quia abstuli pacem meam, quam scilicet ad eos habebam, indignatus eis. Vel, quam me authore adinuicem, & ad alios habebant Esa. 57. Non est pax impiis, dicit Dominus. Ex comminatione mortis. Morientur. Iob. 3. Paruus, & magnus ibi sunt, & seruus liber à Domino suo. Ex cessatione officiosi funeris, quia carebunt obsequio sepulturæ. Non sepelientur. Supra 8. Non colligentur, & non sepelientur in sterquilinium super faciem terræ erunt. Planctum etiam familiæ. Neque plangentur, neque se incident, vulnerantes, quod Iudæis prohibitum est. Deuter. 14. Non vos incidetis, nec facietis caluitium super mortuum. Sed Iob tonso capite cadens in terram, &c. Iob. 1. Non peccauit quia gentilis erat. Carebunt etiam conuiuio parentelæ quod à consanguineis lugentibus fieri solet [Et non frangent] Prou. vlt. Date siceram mœrentibus & vinum his qui amaro sunt animo. Bibant, & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius. Secundo, interdicit conuiuium lætitiæ. Et primo, ponitur prohibitio. [Et domum conuiuii.] neque.

propter ſocietatem, neque propter comeſtionem 1. Cor. 3. Si is qui frater nominatur inter vos, eſt fornicator aut auarus, aut idolis ſeruiens, aut maledicus, ebrioſus, aut rapax, cum huiuſmodi noli cibum ſumere. Secundo, ponitur ratio, [quia hæc dicit Dominus] Threnor. vlt. Defecit gaudium cordis noſtri, verſus eſt in luctum chorus noſter. Infra. 25. idem.

b Hic aſſignatur cauſa prædictæ pœnæ. Et primo ponitur quæſtio. [Quare locutus eſt] Prou. 30. Talis eſt via mulieris adulteræ quæ comedit, & tergens os ſuum dicit. Non ſum operata malum. Secundo, ponitur domini reſponſio. [Dices ad eos] Et primo, ponit culpam in tranſgreſſione patrum [quia dereliquerunt] Supra 2. Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas diſſipatas, quæ continere non valent aquas. In imitatione filiorum, ne poſſent ſe excuſate per id, quod dicitur. Ezechielis 18. Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupuerunt [Sed & vos] Mat. 23. Implete menſuram patrum veſtrorum. Secundo, comminatur pœnam. Et primo ponit pœnæ comminationem, quantum ad captiuitatem. Et eiiciam vos, & quantum ad ſeruitutem. Et ſeruiens diis, ſeruiendo eorum cultoribus Thren. 1. Migrauit Iudas propter afflictionem, & multitudinem ſeruitutis, habitauit inter gentes, nec inuenit requiem Deut. 28. In gentibus quoque illis non quieſces neque erit requies veſtigio pedis tui. Secundo promittit conſolationem ponens iuramentum quaſi ſignum. Propterea ecce dies quaſi dicat, hoc maius beneficium reputabitis, quam quod liberati eſtis de Ægypto. Et illius quaſi obliti, hoc ſemper in memoriam habebitis. Eſaiæ 43. Ne memineritis priorum, & antiqua ne intueamini. Infra. 23. idem. Et explicans beneficium. Et reducam. Ezech. 36. Tollam quippe vos de gentibus, & congregabo vos de vniuerſis terris, & reducam vos in terram veſtram. Tertio ponit captiuitatis conditionem Ecce ego. Et primo deſcribit captiuitatem Babyloniorum. Piſcatores, ſcilicet Chaldæos, qui quaſi in mari proſperitatis, & voluptatis viuentes, eos cœperunt. Abac. 1. Facies homines quaſi piſces maris, & quaſi reptilia non habentia ducem. Et Romanorum. Et poſt hæc mittam, venatores, ſcilicet Romanos, qui eos quaſi beſtias, pro crudelitate homicidii venati ſunt. Thren. 3. Venatione ceperunt me quaſi auem inimici mei gratis. Secundo, aſſignat captiuitatis rationem, ponens cognitionem culpæ. Quia oculi mei. Prou. 16. Omnes viæ hominum patent oculis eius, ſpirituum ponderator eſt Dominus. Et comminationem pœnæ. Et reddam primum, ideſt ante dictam conſolationem. Duplices, ſcilicet quantum ad cultum idolorum, propter quod ſequitur. Quia contaminauerunt. Et quantum ad peruerſitatem morum, & abominatio Pſ. 105. Interfecta eſt terra in ſanguinibus, & contaminata eſt in operibus eorum. Tertio, ponit captiuitatis vtilitatem, ſcilicet conuerſionem gentium, vel eorum, qui cum Iudæis ſub Zorobabel in Hieruſalem reuerſi ſunt, vel eorum, qui ad fidem Chriſti ſunt conuerſi quia cæcitas ex parte contingit in Iſrael, donec plenitudo gentium intraret, & ſic omnis Iſrael ſaluus fieret. Ro. 11. Circa quod tria facit. Primo ponitur Prophetæ exultatio, deſignata in confeſſione diuinæ laudis [Domine fortitudo] ad alios debellandum [robur] ad perſeuerandum [refugium] ſi deficiam. Pſal. 17. Diligam te Domine fortitudine mea, Dominus firmamentum meum, & refugium meum. Secundo ponitur gentium conuerſio [ad te gentes.] Eſa. 42. Cantate Domino canticum nouum, laus eius ab extremis terræ, peccati confuſio [Vere mendacium] ſcilicet idolum, quod diuinitatem, & auxilium mentitur. Supra 3. Vere mendaces erant colles & multitudo montium. Et priſtini erroris confutatio [Nunquid faciet, & ipſi] ſcilicet homines facientes. Sapien. 15. Quomodo enim ſibi ſimilem homo poterit Deum fingere? Tertio aſſignat conuerſionis bonum [Idcirco] ideſt vt gentes conuertantur [eis] Iudæis [per vicem hanc] quaſi dicat, vlterius non parcam [manum] correctionis, vel [eis] gentibus [manum] Chriſtum. Pſ. 9. Cognoſcetur dominus iudicia faciens, in operibus manuum ſuarum comprehenſus eſt peccator. Item Pſ. 143. Emitte manum tuam de alto, &c. Notandum, quod quædam eſt manus. Diuinæ diſpoſitionis. Sap. 7. In manu eius & nos & ſermones noſtri, & omnis ſapientia, & operum diſciplina. Diuinæ liberalitatis. Pſal. 103. Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate. Diuinæ protectionis, Eſa. 49. Sub tegumento manus ſuæ protexit me. Diuinæ correctionis. Pſ. 18. A fortitudine manus tuæ ego defeci in increpationibus. Diuinæ liberationis. Iob 5. Percutit, & manus eius ſanabunt. Diuinæ operationis. Eccleſ. 36. Glorifica manum, & brachium dextrum. Et diuinæ condemnationis, Hebr. 19. Horrendum eſt incidere in manus Dei viuentis.

CAP. XVII.

PEccatum Iuda ſcriptum eſt ſtilo ferreo, in vngue adamantino, exaratum ſuper latitudinem cordis eorum & in cornibus ararum eorum. Cum recordati fuerint filii ararum ſuarum, & lucorum ſuorum, lignorumque frondentium in montibus excelſis, ſacrificantes in agro. Fortitudinem tuam, & omnes thelauros tuos in direptionē dabo, excelſa tua propter peccata in vniuerſis finibus tuis. Et relinqueris ſola ab hæreditate tua quam dedi tibi, & ſeruire faciam te inimicis tuis in terra quam ignoras Quoniã ignem ſuccendiſti in furore meo, vſque in æternum ardebit. Hæc dicit dominus. Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium ſuum, & à domino recedit cor eius. Erit enim quaſi myricæ in deſerto, & non videbit cum viderit bonum, ſed habitabit in ſiccitate in deſerto in terra ſalſuginis, & inhabitabili. Benedictus vir qui confidit in domino, & erit dominus fiducia eius. Et erit quaſi lignum quod tranſplantatur ſuper aquas, quod ad humorem mittit radices ſuas, & non timebit cum venerit æſtus Et erit folium eius viride, & in tempore ſiccitatis non erit ſollicitũ, nec aliquando deſinet facere fructum. Paratum eſt cor hominis & inſcrutabile. Quis cognoſcet illud: Ego dominus ſcrutans cor, & probans renes qui do vnicuique iuxta viam ſuam, & iuxta fructum adinuentionum ſuarum.

b Perdix fouit, quæ non peperit. Fecit diuitias & non in iudicio. In dimidio dierum ſuorum derelinquet eas & in

nouissimo suo erit insipiens. Solium gloriæ altitudinis à principio, locus sanctificationis nostræ, expectatio Israel. Domine omnes qui te derelinquunt confundentur, recedentes à te in terra scribentur, quoniam dereliquerunt venam aquarum viuentium Dominum. Sana me Domine, & sanabor, saluum me fac & saluus ero, quoniam laus mea tu es.

c Ecce ipsi dicunt ad me. Vbi est verbum Domini: Veniat. Et ego non sum turbatus te pastorem sequens, & diem hominis non desideraui, tu scis. Quod egressum est de labiis meis, rectum in conspectu tuo fuit. Non sis mihi tu formidini, spes mea tu, in die afflictionis. Confundantur qui me persequuntur & non confundar ego, paueant illi & non paueam ego. Induc super eos diem afflictionis, & duplici contritione contere eos. Hæc dicit Dominus ad me. Vade & sta in porta filiorum populi mei, per quam ingrediuntur reges Iuda & egrediuntur, & in cunctis portis Hierusalem, & dices ad eos. Audite verbum Domini reges Iuda & omnis Iuda, cunctique habitatores Hierusalem, qui ingredimini per portas istas.

d Hæc dicit dominus. Custodite animas vestras, & nolite portare pondera in die sabbathi nec inferatis per portas Hierusalem, & nolite eiicere onera de domibus vestris in die sabbathi, & omne opus non facietis. Sanctificate diem sabbathi, sicut præcepi patribus vestris. Et non audierunt nec inclinauerunt aurem suam, sed indurauerunt ceruicem suam ne audirent me, & ne acciperent disciplinam. Et erit, si audieritis me, dicit Dominus, vt non inferatis onera per portas ciuitatis huius in die sabbathi, & si sanctificaueritis diem sabbathi ne faciatis in eo omne opus, ingredientur per portas ciuitatis huius, reges & principes sedentes super solium Dauid, & ascendentes in curribus & equis, ipsi & principes eorum, viri Iuda & habitatores Hierusalem, & habitabitur ciuitas hæc, in sempiternũ. Et venient de ciuitatibus Iuda in circuitu Hierusalem, & de campestribus, & de montuosis, & ab austro, portantes holocaustum & victimam & sacrificium & thus, & inferent oblationẽ in domum Domini. Si autem non audieritis me vt sanctificetis diem sabbathi, & ne portetis onus & ne inferatis per portas Hierusalem in die sabbathi, succendam ignem in portis eius, & deuorabit domos Hierusalem, & non extinguetur.

Hic ostenditur explicite populi obstinatio, quæ est reprobationis causa. Vnde primo ostendit eorum obstinatam malitiam. Secundo, consummatam pœnam 19. cap. [Hæc dicit Dominus, &c.] In prima duo. In prima ponuntur obstinationis causæ. Secundo, probatur ipsa obstinatio per experimentum 18. cap. [Verbum quod factum est, &c.] Prima in duas. In prima ponit causas obstinationis. In secunda reuocat eos ad cultum pristinæ religionis ibi. [Hæc dicit Dominus, &c.] Circa primum duo. Primo tangit vnam causam, scilicet affectum iniquitatis, ponens culpam, in qua ponit exemplum [peccatum Iuda] duarum tribuum [scriptum est] ideſt affectui eorum, ita profunditer impressum, præcipue idololatriæ, sicut scriptura quæ fit ferreo
B stilo [in vngue] ideſt in adamante, qui est lapis politus ad modum vnguis. Zach. 7. Cor suum posuerunt, vt adamantem, vt non audirent legem, & verba, quæ misit Dominus exercituum in spiritu suo sancto per manum prophetarum priorum. Vel peccatum, ideſt sententia pro peccato. Et exponit peccati affectum [exaratum] ideſt profundatum [super latitudinem]: ideſt super cor dilatatum in affectione peccati. Vnde cor sic dilatatum est loco adamantis, & [cornua] ararum, ideſt idolorum sunt loco stili ferrei. Præceperat enim Deus, vt ex altari procederent quatuor cornua, in quibus penderet craticula. Exod. 27. Et simile fecerant in aris idolorum. Ose. 8. Multiplicauit sibi Ephraim altaria ad peccandum, factæ sunt ei aræ in delictum. Ponit etiam affectus signum in successione
C prolis. [Cum recordati] in affectu retinentes, in diuersitate loci. Ararum, quæ in ciuitatibus, construebant. Supra 2. Sub omni ligno frondoso, tu prosternebaris meretrix. Et adiungit pœnam scilicet bonorum direptionem, quæ pertinent ad necessitatem vitæ. Fortitudinem, ideſt bona, in quibus putabas te fortem esse sicut arena, & castra. Supra. 15. Diuitias tuas, & thesauros in direptionem dabo gratis in omnibus peccatis tuis, & terminis tuis ideſt cum malitia tua ita consummata fuerit, vt filii patres imitentur in omnibus locis idola colentes, tunc [fortitudinem] & bonorum, quæ pertinent ad cultum idololatriæ. Excelsa tua, in quibus idola colebant. Ezechielis 6. Ecce ego inducam super vos gladium, & disperdam excelsa vestra, & demoliar aras vestras, & confringentur simulachra vestra, &
D deiiciam interfectos vostros ante idola vestra. Comminatur etiam captiuitatem. Relinqueris ô Hierusalem. Ab hæreditate, à populo tibi subiecto. Vel, ô gens à terra, dum in captiuitatem ibis. Thren. 1. Quomodo sedet sola ciuitas plena populo, facta est quasi vidua domina gentium, princeps prouinciarum facta est sub tributo. Comminatur, & seruitutẽ. Et seruire. Deu. 28. Seruies inimico tuo quem immittet tibi Dominus, in fame & siti & nuditate, & omni penuria, & ponet iugum ferreum super ceruicem tuam, donec te conterat. Et tangens proximam pœnæ causam, scilicet diuinam iram, quæ est voluntas puniendi. Quoniam ignem. Deut. 32. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit
E vsque ad inferni nouissima. Secundo, tangit aliam causam, scilicet fiduciam impunitatis. Maledictus. Promittebant autem sibi impunitatem ex tribus. Primo, ex potentia amicorum, scilicet Ægyptiorum. Et hanc, primo tollit. Secundo ex multitudine diuitiarum Et hanc, ibi. Perdix fouit, quæ non, &c. Tertio ex incredulitate diuinarum comminationum. Et hanc, ibi. Ecce ipsi dicunt, & cæt. Circa primum duo. Primo, ponit discretionem eorum, qui confidunt in Domino, & in hominibus. Secundo inducit discretionis authorem, ibi. Prælium est, &c. Circa primum duo. Primo ponitur maledictio eorum qui confidunt in auxilio humano, vbi ponit maledictionem. Maledictus, quasi

malo addictus. Et ponit carnem brachium ideſt fortitudinem, in quo ponitur ſpei irrationabilitas, quia per carnem ſignatur humana fragilitas. Et à domino recedit, in quo oſtenditur ratio maledictionis. Licet enim confidere in homine ſub Deo, non tamen vt relinquatur Deus. Et poc dicitur propter Iudæos, qui Deo contempto, in Ægyptiis ſpem ponebant. Eſaiæ. 31. Væ qui deſcendunt in Ægyptum ad auxilium in equis ſperantes, & habentes fiduciam ſuper quadrigis, quia multæ ſunt, & ſuper equitibus, quia prævalidi ſunt & non ſunt confiſi ſuper ſanctum Iſrael & dominum non requiſierunt. Pſal. 145. Nolite confidere in principibus in filiis hominum, in quibus non eſt ſalus. Et ponit maledictionis ſimilitudinem. Erit enim quaſi mirycæ quæ viles habentur, Simachus quaſi lignum infructuoſum in ſolitudine, Non videbit quia ante liberationem de captiuitate, fere omnes mortui ſunt. Sed habitabit, in quo oſtenditur horror loci captiuitatis, non quod in ſe malus eſſet ſed eis, qui in ſeruitute opprimebantur. In ſiccitate in deſerto, quod non colligitur, ſed eſt ſicci aeris,, qui facit arbores infructuoſas. Salſuginis quantum ad ſiccitatem terræ, ex aduſtione humoris à ſole. Pſal. 105. Poſuit flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſitim. Secundo, ponitur benedictio eorum, qui confidunt in diuino auxilio. Et primo, ponit benedictionem. Benedictus vir, fiducia vt ſcilicet in quocunque confidit, confidendi ratio, ſit Deus. Pſal 2. Cum exarſerit in breui ira eius, beati omnes qui confidunt in eo. Eſa. 30. Beati omnes qui expectant eum. Secundo ponit ſimilitudinem ſumptam ex arbore. Primo quantum ad radicum firmitatem. [Et erit quaſi lignum] in quo figuratur firmitas diuinæ protectionis. Pſal. 1. Et erit tanquam lignum quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo. Secundo, quantum ad foliorum viriditatem [Et erit folium] in quo ſignificatur proſperitas ſpiritualis. Prouerbiorum 11. Iuſti quaſi virens folium germinabunt. Tertio, quantum ad fructuum vbertatem: in quo ſignificatur copia bonorum operum [nec aliquando deſinet] Apocalyp. 21. Per menſes ſingulos reddens fructum ſuum. Et quia Iudæi poſſent dicere, non poſſe fieri diſcretionem præmiorum pro diuerſitate cogitationum, ideo conſequenter inducit huius diſcretionis authorem. Et primo, ponit quæſtionem [Prauum eſt] ideſt multis malitiis inuolutum. Prouerbiorū 20. [Sicut aqua profunda ſic conſilium in corde viri, ſed homo ſapiens exhauriet illud. Secundo, ponit reſponſionem. Et ponit duo, quæ ſufficientem faciunt diſcretionem iudicii, ſc. ſcientiam [Ego Dominus, corda] quantum ad cogitationes] quantum ad affectiones. Ro. 8. Qui ſcrutatur corda ſcit quid deſideret ſpiritus, quia ſecundum Deum poſtulat pro ſanctis. Et iuſtitiam [Quando vnicuique viam] quantum ad cordis diſpoſitionem [fructum] quoniam ad opus exterius. Eſr. 3. Dicite iuſto quoniam bene quoniam fructum adinuentionum ſuarum comedet.

b Hic tangit ſecundum, vnde ſcilicet ſpes impunitatis proueniebat, ſcilicet diuitiarum abundantiam. Et primo, tangit fiduciam malorum quæ eſt in diuitiis ſub ſimilitudine perdicis, quæ oua aliena furatur, & ſuper ea incubat, & tandem à pullis deſeritur, tangens iniuſtam congregationem [perdix fouit] Et exponit [feci diuitias] Abach. 2. Væ ei qui multiplicat non ſua. [Vſquequo] & aggrauat contra ſe denſum luctum. Et ipſarum amiſſionem [in dimidio [quia in iuuentute morietur. Vel quia adhuc ipſo viuente eas amittent diripientibus Chaldæis. In nouiſſimo, ideſt in diuino iudicio, vel in morte, quando inuenientur ei diuitiæ nihil profuiſſe. Erit ideſt apparebit. Pſal. 48. Et relinquent alienis diuitias ſuas, & ſepulchra eorum domus illorum in æternum. Iob. 21. Ipſe nouit decipientem & eum qui decipitur. Secundo, ponit ſpem iuſtorum quæ eſt in cultu diuino [ſolium gloriæ] ideſt, expectatio & fiducia populi Iſrael, eſt tempus & arca & propitiatorium, in quibus intelligitur cultus diuinus quod dicitur [ſolium gloriæ altitudinis] ibi enim gloria Domini in reuelationibus apparebat à principio legis datæ [locus ſanctificationis] ideſt in quo ſanctificamur, vel quem ſanctificaſti coram nobis & pro nobis ſupra 14. Solii gloriæ recordare, ne irritum facias fœdus tuum nobiſcum. Et adiungit pœnam diſcedentium ab hac fiducia, ponens pœnam [Domine omnes, in terra] captiuitatis [ſcribentur] quaſi ciues perpetuo ibi manentes vel cum illis qui terrena ſapiunt, vel in terrenam corruptionem deſcenderunt, de quibus Pſal. 48. Vocauerunt nomina ſua in terris ſuis. Et aſſignat cauſam [quia dereliquerunt] ſupra 2. Me dereliquerunt. Tertio porrigit petitionem ſuam ad eum, qui eſt ſua expectatio. Sana me à languoribus peccati & anguſtiæ quibus inuoluor. Saluum me conſeruando in bonis. Laus mea quem laudo, vel in quo laudor. Pſalm. 40. Ego dixi Domine miſerere mei, ſana animam meam quia peccaui tibi.

c Hoc eſt tertium, vnde eis fiducia impunitatis proueniebat, quia diuinis comminationibus non credebant. Et circa hoc, tria. Primo, ponitur incredulorum inſultatio [Vbi eſt verbum] quaſi dicat, non veniet. Eſa. 5. Qui dicitis feſtinet, cito veniat opus eius vt videamus & appropriet & veniat conſilium ſancti Iſrael & ſciemus illud? Amos 5. Væ deſiderantibus diem Domini. Ad quid enim vobis? Secundo, ponitur prophetæ excuſatio quantum ad conſtantiam mentis [Et ego non ſum turbatus] propter eorum contradictionem. Sequens implens quod mihi præcepiſti. Diem præſentem vitam, quaſi etiam paratus mori, vel proſperitatem & gloriam præſentem. 2. Corinth. 4. *Mihi autem pro minimo eſt vt à vobis iudicer, vel ab humano die. Et quantum ad veritatem prædicationis. Tuſcis in conſpectu tuo, quamuis non eorum. Iob. 16. In cœlo eſt teſtis meus.* Tertio, ponitur ipſius petitio. Et primo, petit ſalutem. Non ſis tu mihi, quaſi dicat ſolum indignationem tuam timeo. Iob. 9. Auferat à me virgam ſuam, & pauor eius non me terreat. Mat. 10. Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere. Sed potius timete eum, qui poteſt animam & corpus perdere in gehennam. Secundo, petit incredulis afflictionem in corde, ex confuſione de culpa. Confundantur. Pſal. 19. Confundantur & reuereantur,, qui quærunt animam meam vt auferant eam. Et timorem pœnæ paueant. Prou. 4. Pauor his qui operantur malum. Sapien. 17. Cum enim ſit timida nequitia, data eſt in omnium condemnationem. Et in corpore. Induc ſuper eos, diem afflictionis in vita. Contere per mortem. Duplici gladio & fame, vel anima & corpore.

d Hic reuocat eos ad cultum priſtinæ religionis quantum ad mandatū de obſeruatione ſabbathi, quod leuiſſimum eſt, vt magis eorum obſtinatio oſtendatur. Et circa hoc, duo facit. Primo, determinat prædicationis locum. In porta, vt quaſi inuiti cogantur audire. 2. Timoth. vlti. Inſta opportune, importune. Argue obſecra, increpa. Filiorum, ipſi enim ſunt populus meus, ſed filii populorum ſunt. Per quam ingrediuntur ipſa enim ſpecialis porta erat iuxta domum regiam per quam reges vrbem ingrediebantur, ſupra 7. Sta in porta domus Domini, & prædica ibi verbum iſtud, &c. Secundo, proponens prædicationis verbum. Et dices ad eos. Et circa hoc tria. Primo, ponit præceptum petens auditum. Audite. Pſalm. 2. Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram. Promulgans

præceptum

præceptum. Hæc dicit Dominus. Custodite, à peccato. Portare, extra ciuitatem. Pondera, mercium. Et opus seruile, pertinens vel ad seruitutem culpæ, vel ad seruitutem pœnæ, quia etiam ab illis quæ peccata non erant, tenebantur abstinere, à quibus omnibus nos non tenemur abstinere, sed secundum præceptum Ecclesiæ ordinantis de hoc. Sanctificate, vt bonis operibus vacetis. Exo. 20. Memento vt diem sabbathi sanctifices Nehemiæ vlt. Vidi in Iuda calcantes in sabbatho, portantes aceruos, & onerantes super asinos vinum, & vuas, & ficus & omne onus, & inferentes in Hierusalem die sabbathi. Et contestatus sum, &c. Et ponit præcepti contemptum. Et non audierunt, supra. 7. Non audierunt nec inclinauerunt aurem suam, sed abierunt in voluptatibus & prauitate cordis sui mali, &c. Secundo, promittit obedientibus præmium. Et erit si audieritis, quantum ad tria, in quibus ciuitas gloriosa erat, scilicet in dignitate regni. Et quantum ad hoc [ingredientur] Esa. 1. Restituam iudices tuos vt fuerunt prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus. In multitudine populi. Et quantum ad hoc [& habitabitur] Esa. 62. Non vocaberis vltra derelicta, & terra tua non vocabitur amplius desolata, Et quantum ad religionem templi [Et venient de ciuitatibus ab austro] etiam ab Ægypto. Esa. 60. Offerentur super placabili altari meo, & domum maiestatis meæ glorificabo. Tertio, comminatur contemnentibus incendium. Si autem non audieritis, in portis, quia portas intrantes Chaldæi, ignem miserunt in ciuitatem. Esa. 1. Succendetur vtrumque simul, & non erit qui extinguat. Nota quod sancti fructificant. Per sapientiæ contemplationem. Eccl. 6. Quasi is qui arat & qui seminat, accede ad eam, & sustine bonos fructus illius. Per charitatis feruorem. Cant. 5. Veniat dilectus meus in hortum suum, vt comedat fructum pomorum suorum. Per laudis confessionem. Heb. 13. Per ipsum offeramus hostiam laudis semper Deo, idest fructum labiorum confitentium nomini eius. Per meritoriam operationem. Psal. 84. Et enim dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum. Per proximorum conuersionem. Io. 15. Vt eatis & fructum afferatis, & fructus vester maneat. Item notandum, quod sequitur aliquis Christum. Per carnis integritatem. Apoc. 18. Virgines enim sunt, & sequuntur agnum quocunque ierit. Per cordis intentionem. Philip. 3. Sequor si quomodo comprehendam. Per tribulationis passionem 1 Petr. 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius. Per mandatorum obseruationem. Iob. 23. Vestigia eius secutus est pes meus, viam eius custodiui & non declinaui ex ea. Per gloriæ receptionem. Eccl. 23. Magna gloria est sequi Dominum, longitudo enim dierum assumetur ab eo.

CAP. XVIII.

VErbum quod factum est ad Hieremiam à Domino, dicens. Surge & descende in domum figuli, & ibi audies verba mea. Et descendi in domum figuli, & ecce ipse faciebat opus super rotam, & dissipatum est vas quod ipse faciebat è luto, in manibus suis. Conuersusque fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis eius, vt faceret. Et factum est verbum Domini ad me, dicens. Nunquid sicut figulus iste, non potero vobis facere domus Israel, ait Dominus? Ecce sicut lutum in manu figuli sic vos domus Israel in manu mea.

b Repente loquar aduersus gentem & aduersus Regnum, vt eradicem, & destruam, & disperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo quod cogitaui vt facerem ei. Et subito loquar de gente & Regno, vt ædificem, & plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis vt non audiat vocem meam, pœnitentiam agam super bono quod locutus sum vt facerem ei. Nunc ergo dic viro Iuda, & habitatoribus Hierusalem, dicens. Hæc dicit Dominus. Ecce ego fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem. Reuertatur vnusquisque à via sua mala, & dirigite vias vestras & studia vestra.

c Qui dixerunt. Desperauimus. Post cogitationes enim nostras ibimus, & vnusquisque prauitatem cordis sui mali, faciemus. Ideo hæc dicit Dominus. Interrogate gentes. Quis audiuit talia horribilia, quę fecit nimis virgo Israel? Nunquid deficiet de petra agri nix Libani, aut euelli possunt aquæ erupentes frigidæ & defluentes? Quia oblitus est mei populus meus, frustra libantes & impingentes in viis suis & in semitis sæculi, vt ambularent per eas in itinere non trito, vt fieret terra eorum in desolationem, & in sibilum sempiternum. Omnis qui præterierit per eam, obstupescet, & mouebit caput suum. Sicut ventus vrens dispergam eos coram inimico, dorsum & non faciem ostendam eis, in die perditionis eorum.

d Et dixerunt. Venite & cogitemus contra Hieremiam, cogitationes. Non enim peribit lex à sacerdote, neque consilium à sapiente, nec sermo à prophera. Venite & percutiamus eum lingua, & non attendamus ad vniuersos sermones eius. Attende Domine ad me, & audi vocem aduersariorum meorum. Nunquid reddetur pro bono malum, quia foderunt foueam animæ meæ? Recordare, quod steterim in conspectu tuo, vt loquerer pro eis bonum, & auerterem indignationem tuam ab eis. Propterea da filios eorum in famem, & deduc eos in manu gladij. Fiant vxores eorum absque liberis & viduæ, & viri earum interficiantur morte. Iuuenes eorum confodiantur gladio in prælio, audiatur clamor

de domibus eorum. Adduces enim super eos latronem repente, quia foderunt foueam vt caperent me, & laqueos abscónderunt pedibus meis. Tu autem Domine scis omne consilium eorum aduersum me, in mortem. Ne propitieris iniquitati eorum, & peccatum eorum à facie tua non deleatur. Fiant corruentes in conspectu tuo, in tempore furoris tui, abutere eis.

Hic ostendit obstinationem ipsius populi, quasi per experimentum. Et primo, quia contemnunt prædicationem. Secundo, quia persequuntur prædicatorem, B ibi. Et dixerunt, &c. Circa primum, duo. Primo, ponitur prædicatio reuocans eos ad pœnitentiã. Secundo ponitur contemnentium desperatio, ibi. Qui dixerunt. Desperauimus, &c. Circa primum, duo. Primo, designat Dominus Prophetæ reuelationis locum. In domum figuli, vt ex ipsius operis similitudine prophetia sumeretur. In quo significatur quod descendenti in considerationem suæ infirmitatis, verba Domini reuelantur. Sap. 1. Cũ simplicibus sermocinatio eius [Descendi] accessi in inferiorem partem ciuitatis, vbi huiusmodi artifices morabantur. Secundo, ponitur reuelatum verbum. Et primo, ponit similitudinem. Secundo, ex similitudine sumit rationem. ibi. Repente, &c. Circa primum, duo. Primo, ponitur factum figuli vnde similitudo sumitur, ponens vasis destructionem, & ecce ipse. Ecclesiast. 38. Figulus sedens ad opus suum, & conuertens pedibus suis rotam qui in solicitudine positus est semper propter opus suum, & innumera est omnis operatio eius. Et destructi vasis restaurationem. Conuersusque. Sapien. 19. Figulus mollem terram premens, laboriose fingit ad vsus nostros vnumquodque vas, & de eodem luto fingit quæ munda sunt in vsum vasa & similiter quę his sunt contraria. Secundo, ponit similitudinis adaptationem, & factum est. Et primo, ponitur quæstio. Nunquid. Esa. 64. Et nunc Domine, pater noster es tu, nos vero lutum, & fictor noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos. D Secundo, responsio. Ecce sicut lutum. Sapien. 7. In manu ipsius & nos & sermones nostri & omnis sapientia, & operum scientiæ disciplina.

b Hic sumit rationem ex prædicta similitudine. Sed obiicitur contra id quod dicitur hic, illud quod habetur Numer. 23. Non est Deus vt homo vt mentiatur, neque vt filius hominis, vt mutetur. Sed hoc non potest esse sine mendacio, quod aliquis dicat futurum, quod non eueniat, neque sine mutatione, si pœnitentiam agat, ergo, &c. Ad quod dicendum, quod est duplex prophetia secundum Hieron. in glossa super Matth. cap. 1. scilicet prædestinationis, in his quæ non dependent ex libero arbitrio, sed timorem ex Dei dispositione quæ immutabilis est, & ideo hanc necesse E est omnibus modis euenire. Alia est præscientiæ de his etiam quæ libero arbitrio non subiacent, sed procedunt à Deo, secundum quod Deus præscit finaliter euentũ vniuscuiusque rei. Et sic etiam sententia diuina non mutatur, facta mutatione in homine, sed non in Deo. Et ideo pœnitentia accipitur non secundum mutationem diuinæ dispositionis, sed diuinæ sententiæ prolatæ, secundum causas inferiores. Et ideo dicit. Repente, & subito loquens de Deo ad similitudinem hominis. Dicitur enim aliquis repente loqui, quando sine præmeditatione loquitur. Hoc autem conuenit quando tantum ad præsens amissa futuri consideratione, respicit. Circa hoc ergo, duo facit. Primo, ponit diuinæ sententiæ reuocabilitatem, in malis ponens sententiæ pronunciationem. Vt eradicem, auferendo omnem firmitatem, supra 1. Constitui te hodie super gentes & super regna, vt euellas & destruas & dispердas & dissipes & ædifices & plantes. Et sententiæ reuocationem. Si pœnitentiam. Osee. 11. Conuersum est in me cor meum, conturbata est plenitudo mea. Et in bonis, ponens sententiæ promulgationem. Et subito. Iob. 22. Si reuersus fueris ad omnipotentem, ædificaberis, & longe fácies iniquitatem à tabernaculo tuo. Et reuocationem si fecerit malum. Ezec. 18. Si auerterit se iustus à iustitia sua & fecerit iniquitatem iuxta omnes abominationes quas operari solet impius. Numquid viuet? Omnes iustitiæ eius quas fecerat, non recordabuntur, in præuaricatione qua præuaricatus est, & in peccato suo quod peccauit, in ipsis morietur. Secundo, inducit cognitionem. Et primo, proponit excogitatam pœnam [Nunc ergo, fingo] sicut figulus. Malum, pœnæ. Esa. 45. Ego Dominus faciens pacem & creans malum. Secundo, concludit pœnitentiam [reuertat vias] opera. Studia, cogitationes [dirigite] rectas facite. Ezech. 33. Conuertimini à viis vestris pessimis.

c Hic ponitur contemnentium desperatio. Et primo, ponitur desperatio [desperauimus] supra. 2. Dixisti, desperaui nequaquam faciam, adamaui quippe alienos & post eos ambulabo. Secundo, ponitur desperantium condemnatio [ideo hæc dicit] Et primo, arguit in eis horribilem culpam comparatione gentium [interroga gentes] sup. Transite ad insulas Cethym, & videte, & in Cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si factum est homini, si mutauit gens Deos suos. Et certe ipsi non sunt dij. Ezech. 5. Contempsit iudicia mea vt plus esset impia quam gentes & præcepta mea vltra quam terræ, quæ in circuitu eius sunt. Ex similitudine insensibilium quæ ordinem sibi à Deo præfixum tenent [Nunquid de petra] Et notandum quod Libanus est mons magnus, & habet in summitate magnam latitudinem, in qua sunt agri & *speluncæ* petrarũ, in quibus quia radius solis *non peruenit* conseruantur niues perpetuo [euelli] vt non fluant de Libano, & alijs altis montibus, quasi dicat non. Eccl. 3. Didici quod omnia opera quæ fecit Deus perseuerent in perpetuum. Non possumus eis quicquid addere nec auferre, quæ fecit Dominus vt timeatur. Ex conditione operum, Quia inutilia [frustra libantes] scilicet idolis. Rom. 6. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Quia nociua, & impingentes ideſt, ostendentes. Esa. 60. Impeginus in meridie quasi in tenebris in caliginosis quasi mortui. Quia turpia [in semitis sæculi] scilicet idololatriæ post quas sæculum totum vadit. Iob. 22. Nunquid semitam sæculorum custodire cupis quam calcauerunt viri iniqui, , qui sublati sunt ante tempus suum, & fluuius subuertit fundamentum eorum, qui dicebant Deo recede à nobis, &c. Et difficilia [vt ambularent non trito] à sanctis patribus. Vel quia vana peccata excogitabant Sap. 5. Ambulauimus vias difficiles, viam autem Domini ignorauimus. Numer. 20. Via tritã gradiemur. Secundo, comminatur stupendam pœnam. Primo, quantum ad terræ desolationem [vt fieret] vt consecutiue. Thren. 1. O vos omnes qui transitis per viam attendite & videte, si est dolor sicut dolor meus. Secundo, quantum ad gentis destructionem [sicut ventus] qui omnes fruges desiccat [inimico] Babylonico, supra. 4. Ventus vrens in viis quæ sunt in deserto viæ filiæ populi mei, non ad ventilandum, & ad purgandum. Tertio, diuini auxilij cessionem [dorsum] ad modum hominis irati. Deut. 32. Abscondam faciem meam ab eis, & considerabo nouissima eorum. Psal. 33. Vt quid Domine repulisti in finem, iratus est

furor

furor tuus super oues pascuæ tuæ?
d Hic ostenditur eorum obstinatio, ex eo quod persequebantur prædicatores eorum in figuram persecutionis Christi. Et primo, ponitur aduersariorum persecutio ponens persequenti consilium [Venite] Sapien. 2. Dixerunt impij cogitantes apud se non recte. Et infra. Circumueniamus iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, &c. Persecutionis argumentum [Non enim peribit lex] legis dispositio [sermo] diuinæ reuelationis, quasi falso ad futurum prædixit. Econtra. Ezech. 7. Peribit lex à sacerdote, & consilium à senioribus. Et persequendi modum [lingua detrahendo & accusando [Non attendamus] quasi timentes comminationes ipsius. Psal. 63. Exacuerunt vt gladium linguas suas, firmauerunt sibi sermonem nequam. Eccles. 28. Flagelli plaga liuorem facit, plaga autem linguæ comminuet ossa. Secundo, ponitur prophetæ oratio. Et primo, petit audientiam [attende ad me] idest, ad mea merita. Thren. 3. Audisti opprobrium tuum Domine, omnes cogitationes aduersum me. Secundo, proponit ingratitudinis culpam, ponens ingratitudinem [Nunquid redditur] quasi dicat non est consuetum, non est iustum [foueam] deceptionem, vt tollerent vitam meam. Psal. 108. Posuerunt aduersum me mala pro bonis, & odium pro dilectione mea. Et ingratitudinis probationem [Recordare] 2. Mach. vlt. Hic est fratrum amator & populi Israel. Hic est qui multum orat pro populo & vniuersa sancta ciuitate? Hieremias propheta Die Tertio, imprecatur pœnam. Et primo, pœnæ inflictionem, quantum ad pueros [propterea filios] supra 15. Qui ad gladium ad gladium, & qui ad famem ad famem, & qui ad captiuitatem ad captiuitatam. Quantum ad matrimonio vtentes [fiant vxores] Osee. 9. Da eis vuluam sine liberis & vbera arentia. Et quantum ad viros bellicosos [iuuenes, clamor] planctus. Esa. 15. Clamorem contritionis leuabunt. Secundo, pœnæ occultationem, vt præcauere non possint [Adduces, latronem] Nabuchodonosor, qui subito super eos veniat. Abdias. Si fures intrassent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses? Et assignat rationem [quia foderunt] quasi dicat, iustum est vt decipiantur qui me decipere voluerunt. Psal. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam meam Et inducit probationem [Tu autem] Thren. 3. Vidisti Domine iniquitatem illorum aduersum me iudica iudicium meum Secundo, excludit sententiæ reuocationem, excludens misericordiam [Ne propitieris] mundando à culpa [Non deleatur] liberando à pœna. Psal. 18. In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu Domini, & peccatum matris eius non deleatur, Et imprecatur pœnam [fiant corruentes, abutere] idest in malum vtere, vel contra consuetudinem clementiæ tuæ. Esa. 3. Ruit Hierusalem & Iudas concidit quia lingua eorum, & adinuentiones eorum contra Dominum, vt prouocarent oculos maiestatis eius. Notandum, quod est quidam sibilus bonus diuinæ inspirationis. Zac. 10. Sibilabo eis & congregabo illos, quia redemi eos. Humilis confirmationis. 3. Reg. 19. Post ignem sibilus auræ tenuis. Compassionis infra 49. Omnis qui transibit per eam stupebit, & sibilabit super omnes plagas eius. Item est sibilus maior, iniquæ persuasionis. Sap. 17. Serpentum sibilatione commoti, tremebuindi peribant. Insultationis. Thren 2. Omnes transeuntes per viam sibilauerunt, & mouerunt capita sua super filiam Hierusalem. Hæccine est vrbs dicentes perfecti decoris, gaudium vniuersæ terræ? Et stuporis infra 25. Ponam eos in stuporem & sibilum in solitudines sempiternas. Item super illud verbum [vt loquerer pro eis bonum] nota quod Christus loquitur pro nobis bonum. Ad impetrandum veniam. Luc. 23. Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Ad excusandam culpam. 1. Ioan. 2. Aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Ad Heb. 12. Accessistis ad testamenti noui mediatorem Iesum, & sanguinis aspersionem melius loquentem, quam Abel. Ad impetrandam gloriam Ioan. 17. Volo vt vbi ego sum & illi sint mecum vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi.

CAP. XIX.

B Hæc dicit Dominus. Vade & accipe lagunculam figuli testeam à senioribus populi, & à senioribus sacerdotum, & egredere ad vallem filiorum Ennon, quæ est iuxta introitum portæ fictilis, & prædicabis ibi verba, quæ ego loquor ad te, & dices. Audite verbum Domini reges Iuda, & habitatores Hierusalem. Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel. Ecce ego inducam afflictionem super locum istum, ita vt omnis qui audierit illam, tinniant aures eius, eo quod
C dereliquerint me, & alienum fecerint locum istum, & libauerunt in eo diis alienis, quos nescierunt ipsi & patres eorum & reges Iuda, & repleuerunt locum istum sanguine innocentum, & ædificauerunt excelsa Baalim ad comburendos filios suos igni in holocaustum Baalim, quæ non præcepi, nec locutus sum, nec ascenderunt in cor meum. Propterea, ecce dies venient dicit Dominus, & non vocabitur amplius locus iste Tophet & vallis filij Ennon, sed vallis occisionis. Et dissipabo consilium Iuda &
D Hierusalem in loco isto, & subuertam eos gladio in conspectu inimicorum suorum, & in manu quærentium animas eorum, & dabo cadauera eorum escam volatilibus cœli & bestiis terræ, & ponam ciuitatem hanc in stuporem & insibilum. Omnis qui præterierit per eam obstupescet, & sibilabit super vniuersa plaga eius. Et cibabo eos carnibus filiorum suorum, & carnibus filiarum suarum, & vnusquisque carnes amici sui comedet in obsidione, & in angustia in qua concludent eos inimici eorum; & qui quærunt animas eorum.
E *b* Et conteres lagunculam in oculis virorum, qui ibunt tecum, dices ad eos. Hæc dicit Dominus exercituum. Sic conteram populum istum & ciuitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non potest vltra instaurari. Et in Tophet sepelientur, eo quod non sit alius locus ad sepeliendum. Sic faciam loco huic ait Dominus, & habitatoribus eius, &

ponam ciuitatem istam sicut Tophet. Et A erunt domus regum Iuda, sicut locus Tophet, immundæ omnes domus, in quarum domatibus sacrificauerunt omni malitiæ cœli & libauerunt libamina diis alienis.

c Venit autem Hieremias de Tophet, quo miserat eum dominus ad prophetandum, & stetit in atrio domus Domini & dixit ad omnem populum. Hæc dicit dominus exercituum Deus Israel. Ecce ego inducam super ciuitatem hanc, & super omnes vrbes eius, vniuersa mala quæ locutus sum aduersum eam, quoniam indurauerunt ceruicem suam vt non audirent sermones meos.

a Hic comminatur consummatam pœnam. Et primo, designat prædicationis locum [ad vallem, portæ fictilis: Vbi figuli habitabant. [Et prædicabis ibi verba.] Ezech. 3. Audies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me. Secundo, ponit prædicationis verbum. Et primo, in loco à Deo præfinito. Secundo, in templo, ibi. [Venit autem, &c.] Circa primum, duo. Primo, prædicit eam verbo. Secundo, præsignat eam facto, ibi [Et conteres, &c.] Circa primum. Primo comminatur pœnam in generali, petens audientiam [Dices. Audite.] Psalm. 2. Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram. Prædicens pœnam [Hæc dicit Dominus, tinnient] quasi ex commotione cordis præ stupore, sicut ex commotione magni soni 1. Reg. 3. Ecce ego faciam verbum in Israel, quod quicunque audierit, tinnient ambæ aures eius. 4. Reg. 21. Ecce ego inducam mala super Hierusalem, & Iudam, vt quicunque audierit, tinniant ambæ aures eius. Et assignans causam, culpam populi [eo quo dereliquerunt] Esa. 1. Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. Et culpam regis, quantum ad simplex homicidium [& reges Iuda] 4. Reg. 23. Sanguinem innoxium fudit. Manasses multum nimis, donec impleretur Hierusalem vsque ad os. Et quantum ad homicidium iunctum sacrilegio [Et ædificauerunt] Psalm. 105. Effuderunt sanguinem innocentem filiorum suorum & filiarum suarum quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaam. Secundo, ponit pœnam in speciali. Et primo, quantum ad mala, quæ passi sunt in vrbis captione, ponens interfectionem hominum [Propterea acce dies venient] vbi designat occisorum multitudinem [& non vocabitur] supra 7. idem. Consilij dissipationem [Et dissipabo] quos debellare Nabuchodonosor cogitauerat [in loco isto] quia ibi occisi sunt. Iob. 5. Apprehendit sapientes in astutia sua, & consilium prauorum dissipat. Et occisionis speciem [Et subuertam] Ezech. 21. Hic est gladius occisionis magnæ, qui obstupescere eos fecit, & corde tabescere, & multiplicat ruinas. Et ponens abiectionem cadauerum [Et dabo cadauera] Psal. 78. Posuerunt mortalia seruorum tuorum escas volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. Et ponens destructionem vrbium [Et ponam] supra 18. idem. Secundo, pœnam quam passi sunt in obsidione [Et cibabo eos] Deut. 28. Comedes fructum vteri tui, & carnes filiorum tuorum & filiarum tuarum, quas dederit tibi Dominus Deus tuus in angustia & vastitate qua opprimet te hostis tuus. Thren. 4. Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos, facti sunt cibus earum, in contritione populi mei.

b Hic designat prædictæ pœnam facto. Et primo, ponit factum [Conteres lagunculam] Esa. 10. Ecce dominator Dominus exercituum confringet lagunculam in terrore, & excelsi statuta succidentur, & sublimes humiliabuntur. Secundo, facti significatum [Et dices ad eos] Primo, quantum ad populi occisionem [Sic conteram] Esa. 30. Comminuetur sicut conteritur lagena figuli, contritione perualida. Secundo, quantum ad sepulturæ locum [& in Tophet] vel occisionis multitudinem, supra. 7. idem. Tertio, quantum ad vrbis destructionem [sic faciam] sicut Tophet immundam & sine domibus [in quarum domatibus] idest, in summatibus domorum, quæ planæ erant & in eis idola colebant. Esa. 22. Ascendisti & tu omnis in tecta, clamoris plena, vrbs frequens, ciuitas exultans.

B

c Postquam dixerat prædicta in valle Tophet ad populum reuertitur ad templum, vt annunciaret ea populo, qui ipsum sequi voluit. Et planum est. Act. 7. Dura ceruice, & incircuncisis cordibus & auribus vos semper Spiritui sancto restitistis, sicut & patres vestri, ita & vos.

CAP. XX.

ET audiuit Phassur filius Emmer sacerdos, qui constitutus erat princeps in domo Domini Hieremiam prophetantem sermones istos. Et percussit Phassur Hieremiam prophetam, & misit eum in neruum, quod erat in porta Beniamin superiori in domo Domini. Cumque illuxisset in crastinum, eduxit Phassur Hieremiam de neruo, & dixit ad eum Hieremias. Non Phassur vocauit Dominus nomen tuum, sed pauorem *vndique*, quia hæc dicit Dominus. *Ecce ego* dabo te in pauorem & omnes amicos tuos, & corruent gladio inimicorum suorum, & oculi tui videbunt. Et omnem Iudam dabo in manu regis Babylonis, & traducet eos in Babylonem & percutiet eos gladio. Et dabo vniuersam substantiam ciuitatis huius, & omnem laborem eius, omneque pretium, & cunctos thesauros regum Iuda, dabo in manu inimicorum eorum & diripient eos & tollent, & ducent in Babylonem. Tu autem Phassur & omnes habitatores domus tuæ ibitis in captiuitatem, & in Babylonem venies & ibi morieris, ibique sepelieris tu, & omnes tui, quibus prophetasti mendacium.

C

D

b Seduxisti me Domine & seductus sum, fortior me fuisti, & inualuisti. Factus sum in derisum tota die. Omnes subsannant me, quia iam olim loquor vociferans iniquitatem, & vastitatem clamito. Et factus est mihi sermo Domini in opprobrium & in derisum, tota die. Et dixi. Non recordabor eius, neque loquar vltra in nomine illius. Et factus est in corde meo quasi ignis exæstuans,

E

claususque

claususque in ossibus meis, & defeci ferre non sustinens. Audiui enim contumelias multorum & terrorem in circuitu, Persequimini & persequamur eum, ab omnibus viris qui erant pacifici mei & custodientes latus meum, si quomodo decipiatur & prævaleamus aduersus eum, & consequamur vltionem ex eo. Dominus autem mecum est tanquam bellator fortis, ideireo qui persequuntur me cadent, & infirmi erunt & confundentur vehementer, quia non intellexerunt opprobrium sempiternum, quod nunquam delebitur. Et tu Domine exercituum probator iusti, qui vides renes, & cor, videam quæso vltionẽ tuam ex eis. Tibi enim reuelaui causam meã. Cantate Domino, laudate Dominum, quia liberauit animam pauperis de manu malorũ.

c Maledicta dies in qua natus sum, dies, in qua peperit me mater mea, non sit benedicta. Maledictus vir qui annunciauit patri meo, dicens. Natus est tibi puer masculus, & quasi gaudio lætificauit eũ. Sit homo ille vt sunt ciuitates, quas subuertit Dominus & non pœnituit eum. Audiat clamorem mane, & vlulatum in tempore meridiano, quia non me interfecit à vulua vt fieret mihi mater mea sepulchrum, & vulua eius conceptus æternus. Quare de vulua egressus sum vt viderem laborem & dolorem, & consumerentur in confusione dies mei?

Finita comminatione contra populum incipit comminatio contra principes. Et primo, ponitur comminatio prophetæ, contra principes. Secundo, conspiratio principum contra prophetam, infra. 26. cap. [In principio regni, &c.] Circa primum, duo. Primo, comminatur contra principes Iudaici populi. Secundo, contra illos & alios, infra 35. capite [Verbum quod factum est, &c.] Prima, in duas. In primo, comminatur contra principes in summo dignitatis gradu constitutos. In secunda, contra omnes comminatur, infra. 23. cap. [Væ pastoribus, &c.] Circa primum, duo. Primo, comminatur contra summum in dignitate spirituali, scilicet contra summum sacerdotem. Secundo, contra summum in dignitate temporali, scilicet contra regem, infra. 21. cap. [Verbum quod factum est, &c.] Circa primum, duo. Primo ponitur comminatio contra summum sacerdotem. Secundo, propter pericula quæ ex hoc prophetæ imminebant, ponitur ipsius conquestio, ibi. [Seduxisti me domine, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponitur comminationis occasio, ex prophetæ persecutione, vbi ponitur persecutionis ratio [prophetantem sermones istos] contra ciuitatem, hoc enim erat officium summi sacerdotis, vt scilicet falsò prophetantes corriperet, infra. 29. Dedit te Dominus sacerdotem pro Ioiade sacerdote vt sis dux in domo Domini super omnem virum arreptitium & prophetantem, vt mittas eum in neruum & in carcerem, &c. Prophetæ persecutio [& percussit, in nerium] in carcerem, genus tormenti ad detinendum captiuos [Beniamin] quæ ducebat in tribum Beniamin, erat enim ciuitas sita in qua forte plures erant portæ ducentes in terra illa [in domo domini] vnde in illa porta exercebatur iudicium de prophetis, & de ministris templi, & ibi claudebantur in carcere. Thren. 3. Circumædificauit aduersum me vt non egrediar, aggrauauit compedem meum. Et prophetæ liberatio [cumque] simile. Act. 4. Factum est autem in crastinum, &c. Psal 67. Qui educit vinctos in fortitudine. Secundo, ponitur comminatio. Et primo ponitur pœnæ designatio ex imitatione nominis Et dixit ad eum loquitur ad modum hominis timidi, qui vndique circumspicit. Prou. 10. Pauor his qui operantur malum. Secundo, ponitur pœnæ comminatio [Quia hæc dicit dominus] Et primo, quantum ad ipsius amicos [te, & omnes amicos] Psal. 77. Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt. Secundo quantum ad subditos ponens captiuitatem hominum [Et omnem Iuda] Thre. 1. Migrauit Iudas propter afflictionem & multitudinem seruitutis, habitauit inter gentes, nec inuenit requiem. Et direptionem bonorum [Et dabo vniuersam] Esa. 39. Auferentur omnia quæ in domo tua sunt, & quæ thesaurizauerunt patres tui vsque ad diem hanc in Babylonem. Non relinquetur quicquam dicit Dominus. Tertio, quantum ad ipsius domesticos [Tu autem Phassur, mendacium] promittens prosperа. Esa. 22. Quasi pilam mittet te dominus in terram latam & spatiosam. Ibi morieris &c. Amos. 7. Filij tui & filiæ tuæ in gladio cadent, & humus tua funiculo metietur, & in terra polluta morieris, & Israel captiuus migrabit de terrá sua.

b Hic ponitur prophetæ conquestio. Et primo, plangit iniunctum officium. Secundo, natiuitatis ortum. Circa primum, duo. Primo, plangit iniunctum officium, propter consecutam irrisionem. Secundo, propter persecutionem, ibi [Audiui enim, &c.] Circa primum, tria. Primo, quasi conquerendo notificat iniunctionis modum. [Seduxisti] idest, occasionem deceptionis? ex verbis tuis accepi. Credebam enim me prophetaturum contra gentes, & non contra Iudæos à quibus persecutionem patior Non autem vult imponere crimen deceptionis in Deum, quia blasphemaret [inua uisti] imponens officium mihi renitenti, vt supra primo. Et hoc præcipue, quia fructum prædicationis suæ non vidit Esa. 49. in vacuum laboraui, sine causa & vane fortitudinem meam consumpsi. Secundo, proponit prædicationis euentum, ponens irrisionem [factus sum in derisum subsannabunt] rugatione nasi irrisionem propalantes. Thren. 3. Factus sum in derisum omni populo meo, canticum eorum tota die. Et assignat rationem ponens prædicationis verbum, quo arguebat culpas, & comminabatur pœnas [quia iam olim, vastitatem, quæ tamen nondum venit. Esa. 16. His quæ lætantur super murum cocti lateris, loquimini plagas suas. Et consequens opprobrium [Et factus est in opprobrium] idest, opprobrij causa Act. 26. Festus Paulo dixit, multæ literæ ad insaniam te deduxerunt. Tertio, resignat iniunctum officium [Et dixi] Et primo, abiicit officium [Non recordabor] idest non cogitabo vlterius loqui ad populum, Nolebat enim margaritas ante porcos spargere Matt. 7. Nolite sanctum dare canibus. Secundo, officium abiectum resumit [Et factus est, quasi ignis] Quanto enim magis quis exterius à verbis abstinet magis intus feruorem amoris sentit. Psal. 38. Concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis. [in ossibus] in intimis mentis defeci] à proposito [ferre non sustinens] interius incendium [Hic conqueritur de officio assumpto ex eo, quod persecutiones sustinebat. Et primo, ponitur aduersariorum persecutio. Et primo, persequentium multitudinem [multorum] quibus resisti non potest

[perſequimini] in quo notatur ipſorum coniuratio. Ponit etiam familiaritatem [ab omnibus pacifici] in quo notatur imminens periculum. Abdias Omnes viri fœderis tui, &c. illuſerunt tibi, inualuerunt contra te viri pacis tuæ. Secundo, ponitur prophetæ confortatio ponens diuinũ auxilium [Dominus autem mecum] ad defendendum. Eſa. 50. Dominus Deus auxiliator meus, & ideo non ſum confuſus. Et ipſius officium. Et idcirco cadent, quia perſequuntur. Eſa. 40. Deficient pueri, & laborabunt, & iuuenes in infirmitate cadent. [Confundentur] quia opprobria dixerunt [quia non intellexerunt] ideſt, intelligere noluerunt [opprobrium æternæ damnationis, vel futuræ captiuitatis. Pſ. 59. Confundantur & reuereantur qui quærunt animam meam vt auferant eam. Tertio, ponitur petitio: vbi captat beneuolentiam, commendans iuſtitiam [probator] ideſt, approbator, vel inquiſitor & diſcuſſor ſcientiam [qui vides renes] quantum ad affectiones [& corda] quantum ad cogitationes ſupra 17. Ego Dominus ſcrutans cor, probans renes qui do vnicuique iuxta viam ſuam, &c. Petit vindictam [videam quæſo] aſſignat cauſam [tibi enim reuelaui] non hoc ignoranti, ſed totam cauſam meam in te ponens ſupra 11. Tibi enim reuelaui cauſam meam Quarto, ponitur gratiarum actio [Cantate] Pſal. 71. Quia liberauit pauperem à potente, pauperem cui non erat adiutor.

b Hic plangit natiuitatis ſuæ ortum. Sed obiicitur contra hoc, quod hic dicitur, Sanctorum enim eſt gloriari in tribulationibus, vt dicitur ad Rom. 5. ergo videtur quod Hieremias non debuerit pro tribulationibus in maledictionem prorumpere. Præterea. Dies, creatura Dei eſt, maledicere autem creaturæ Dei, eſt peccatum. Ergo, &c. Præterea dies tranſitorium quid eſt, & huic pœnam maledictionis aptare ſtultum eſt. Ergo, &c. Præterea. Nullus debet innocenti maledicere ſed ille homo in hoc quod Hieremiam non interfecit, innocens: fuit ergo peccauit ipſi maledicendo. Ad primum dicendum, quod tribulationes in ſe conſideratæ, malæ ſunt, inquantum contrariantur naturæ bonæ, vt dicit Auguſt. Et ſic eas abhorrere naturali odio, peccatum non eſt. Si tamen propter eas ratio à ſua rectitudine deduceretur, hoc eſſet peccatum. Conſideratæ autem ſecundam quod promouent in bonum; ſic ſancti in ipſis gloriantur, ſicut infirmus in ſectione per quam ſanatur. Ad ſecundum, dicendum, & ad tertium, quod diei in ſua natura conſideratæ non maledicit, quia hoc eſſet ſtultum, & peccatum, ſed inquantum mala eſt prout ſcilicet aliquid mali in ipſa accidit, ſicut contra dies feſtos agitur propter aliquod bonum, quod de illo accipit & hoc ſignificat illa maledictio. Greg. tamen reſpiciens ad naturam ipſius diei dicit quod ad literam non poteſt intelligi, Et ſimiliter dicendum ad vltimum quod non maledicit illis hominibus niſi inquantum relationem habent ad ſuum actum. Vnde per hoc dat intellig ere horrorem ſuum, hyperbolice loquens, & tædium vitæ ſuæ propter anguſtias quas patiebarur, Circa hoc ergo, duo facit. Primo ponit maledictionem contre natiuitatis tempus [Maledicta dies] Iob. 3. Pereat dies in qua dictum eſt, conceptus eſt homo. Contra natiuitatis nuncium [Maledictus vir gaudium] Gen. 21. Gaudium fecit mihi Dominus & quicũque audierit corridebit mihi. Et explicat maledictionis modum [ſit homo ciuitatis] Eſa. 25. Poſuiſti ciuitatem in tumulum, vrbem fortem in ruinam. Et contra vitæ miniſtrum qui ſcilicet vitam conſeruauit, [audiat clamorem] ſcilicet mortis [vt fieret ſepulchrum] quaſi non computatus eſſet inter homines [Conceptus æternus qui ſcilicet nunquam ad debitum partum peruenisſet. Iob. 2. Quare non in vulua mortuus ſum, egreſſus ex vtero non ſtatim perij. Secundo ponitur maledictionis ratio [Quare de vulua] ſupra 15. Væ mihi mater mea quare genuiſti me virum rixæ virum diſcordiæ in vniuerſa terra? 1. Mach. 2. Væ mihi vt quid natus ſum videre contritionem populi mei, & contritionem ciuitatis ſanctæ & ſedere illic cum datur in manibus inimicorum? Nota ſuper illud verbum. Seduxiſti me Domine, &c. Et inualuiſti, &c Quia Dominus ſeducit, Trahendo perſuaſionibus. 1. Cor. vlt. Cum eſſem aſtutus, dolo vos cepi. Alliciendo conſolationibus. Apocalyp. 10. Cum deuoraſſem eũ amaricatus eſt venter meus. Confortando promiſſionibus ſupra 4. Ergo ne decepiſti populum iſtum & Hieruſalem, dicens pax erit vobis? Et ecce peruenit gladius vſque ad animam. Inualeſcit aũtem Dominus. Corrigendo. Eſa. 8. In forti manu ſua erudiuit me, ne irem in via populi huius A noxiis retrahendo Oſee. Sepiam viam tuam ſpinis, & ſepiam eam maceria. Amore alligando Oſee. 11. In funiculis Adam traham eos in vinculis charitatis.

CAP. XXI.

VErbum quod factum eſt ad Hieremiam à Domino quando miſit ad eum Rex Sedechias Phaſſur filium Melchiæ, & Sophoniam filium Maaſiæ ſacerdotem dicens. Interroga pro nobis Dominum, quia Nabuchodonoſor Rex Babylonis præliatur aduerſum nos, ſi forte faciat dominus nobiſcum ſecundum omnia mirabilia ſua. & recedat à nobis. Et dixit Hieremias ad eos. Sic dicetis Sedechiæ. Hæc dicit dominus Deus Iſrael. Ecce ego conuertam vaſa belli, quæ in manibus veſtris ſunt & quibus vos pugnatis aduerſum regem Babylonis, & Chaldæos qui obſident in circuitu murorum, & congregabo ea in medio ciuitatis huius, & debellabo ego vos in manu extenta, & in brachio forti & in furore & indignatione & in ira grandi & percutiam habitatores ciuitatis huius.

b Homines & beſtiæ, peſtilentia magna morientur. Et poſt hoc ait Dominus. Dabo Sedechiam regem Iuda & ſeruos eius & populum eius, & qui derelicti ſunt in ciuitate hac à peſte, & gladio, & fame, in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis, & in manu inimicorum eorum, & in manu quærentium animam eorum, & percutiet eos in ore gladij, & non flectetur, neque parcet, neque miſerebitur. Et ad populum hunc dices. Hæc dicit dominus Deus, Ecce ego do coram vobis viam vitæ, & viam mortis. Qui habitauerit in vrbe hac morietur gladio & fame & peſte, qui aũtem egreſſus fuerit & transfugerit ad Chaldæos qui obſident nos, viuet, & erit ei anima ſua, quaſi ſpolium. Poſui enim faciẽ meam ſuper ciuitatem hanc in malũ, & non in bonũ ait dominus. In manu regis Babylonis dabitur, & exuret eam igni.

Et

Et domui regis Iuda. Audite verbum Domini, domus Dauid. Hæc dicit Dominus iudicate mane iudicium, & eruite vi oppressum de manu calumniantis ne forte egrediatur vt ignis indignatio mea, & succendatur, & non sit qui extinguat propter malitiam studiorum vestrorum. Ecce ego ad te habitatricem vallis solidæ atque cãpestris ait Dominus, qui dicitis, Quis percutiet nos, & quis ingredietur domos nostras? Et visitabo super vos iuxta fructum studiorum vestrorum dicit Dominus, & succendam ignem in saltu eius & deuorabit omnia in circuitu eius,

Hic ponitur comminatio contra reges, qui obtinent summum gradum in potestate sæculari. Et primo, secundum quod reges puniuntur per pœnam populi. Secundum quod puniuntur in propria persona. 22. cap. [Hæc dicit Dominus, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponitur regis interrogatio, vel petitio [Interroga] quasi dicat, quæras diuinum responsum [& ora pro nobis] Hic Phassur non est idem qui supra, quia ex alio patre natus. Esa. 37. Dies tribulationis & correctionis blasphemiæ dies hæc, quia venerunt filij vsque ad partum, & virtus non est pariendi, & infra. Leua ergo oratione pro reliquiis quæ repertæ sunt Secundo, ponitur prophetæ responsio [Et dixit Hieremias] Et primo, comminatur pœnam quantum ad tempus, ante ciuitatis captionem contra tria, in quibus confidebant, scilicet armorum munitione [Ecce conuertam] quasi dicat, arma quæ contra hostes assumpsistis, in vosipsos conuertentur, quia contra vos inuicem pugnabitis. Ps. 12. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Vel conuertentur quasi sine fructu. Confidebant etiam in murorum fortitudine contra quod dicit [& Chaldæos] quasi dicat, non impedientibus muris. Thren. 4. Non crediderunt reges terræ, & vniuersi habitatores orbis quoniam ingredietur hostis & inimici per portas Hierusalem. Confidebant etiam in diuina protectione contra quod dicit [Et debellabo, manu extenta] idest potentia mea ad vindictam parata [forti] cui resisti non poteris [furor] quantum ad pessimos [indignatione] quantum ad minus peccantes [in ira grandi] contra mediocres.

b Hic tangit modum impugnationis. Ezech. 10. In manu valida & in brachio extento & in furore effuso, regnabo super vos, & adducam vos in desertum populorum, & iudicabor vobiscum ibi, facie ad faciem. Et quantum ad tempus, post vrbis captionem [Et post hoc] comminans pœnam [dabo Sedechiam] Thre. 1. Dedit me Dominus in manu, &c. Et excludit misericordiam [Et non flectetur precibus vel muneribus [neque parcet] propter pristinam amicitiam] neque miserebitur] ex compassione miseriæ. Prou. 6. Zelus & furor non viri parcet in die vindictæ, nec acquiescet cuiusque precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima. Et hoc quia pactum non seruauit. Ezech. 17. Qui dissoluit pactum, nunquid effugiet. Secundo proponit eis salutis viam ad populum [Et primo, dat eis eligendi libertatem [Ecce ego do] Eccl. 15. Ante hominem vita & mors, bonum & malum: quod placuerit ei, dabitur illi. Ponit disiunctionem, [qui habitat.] Esa. 51. Egredimini de medio eius populus meus vt saluet vnusquisque animam suam ab ira furoris Domini. Et assignat rationem [posui enim] supra 1. Ollam succensam ego video. Et ad regem [Et domini] scilicet dices, ponens consilium [Iudicate mane.] Psal. 18. Eripite pauperem & egenum de manu peccatoris liberate. Et ponit imminens periculum. [Ne forte] Deu. 32. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. Tertio, excludit falsam fiduciam, ponens confidentiæ causam. [Ecce ego ad te] idest, arcem Hierusalem [habitatricem vallis solidæ atque campestris.] Erat enim Hierusalem in latere montis versus vallem Arnon. Ergo pars erat in valle. Vel dicitur despectiue, sicut Esa. 22. Onus vallis visionis, &c. Et etiam ex monte habebat soliditatem, fortitudinem & firmitatem. Et ex fructiferis vallibus habebat fertilitatem. Et superbam audaciam [Qui dicitis] Ab diæ. Qui dicis in corde tuo quis detrahet me in terram? Et comminatur pœnam [Et visitabo, saltus] infructuosum populum Ioelis 1. Ignis comedit speciosa deserti, & flamma succendit omnia ligna regionis.

CAP. XXII.

HÆc dicit Dominus, Descende in domum regis Iuda, & loqueris ibi verbum hoc, & dices, Audi verbum Domini rex Iuda, qui sedes super solium Dauid, & serui tui & populus tuus, qui ingredimini per portas istas. Hæc dicit dominus. Facite iudicium & iustitiam, & liberate vi oppressum de manu calumniatoris, & aduenam & pupillum & viduam nolite contristare, neque opprimatis inique, & sanguinem innocentem ne effundatis in loco isto. Si enim facientes feceritis verbum istud, ingredientur per portas domus huius, reges sedentes de genere Dauid super thronum eius, & ascendentes currus & equos, ipsi & serui, & populus eorũ. Quod si non audieritis verba hæc, in memetipso iuraui dicit dominus, quia in solitudinem erit domus hæc. Quia hæc dicit dominus, super domum regis Iuda. Galaad tu mihi caput Libani. Si non poluero te solitudinem, vrbes inhabitabiles. Et sanctificabo super te interficientem virum & arma eius, & succident electas cedros tuas & præcipitabunt in ignem, & pertransibunt gentes multæ per ciuitatem hanc, & dicet vnusquisque proximo suo. Quare fecit Dominus sic ciuitati huic grandi? Et respondebunt. Eo quod dereliquerint pactum domini Dei sui, & adorauerint Deos alienos, & seruierint eis. Nolite flere mortuum, neque lugeatis super eum fletu. Plangite eum qui egredietur, quia non reuertetur vltra, nec videbit terram natiuitatis suæ. Quia hæc dicit dominus ad Sellum filium Iosiæ regem Iuda, qui regnauit pro Iosia patre suo qui egressus est de loco isto. Non reuertetur huc amplius sed in loco ad quem transtuli eum ibi morietur, & terram istam nõ videbit amplius

b Væ qui ædificat domum suam in iustitia & cœnacula sua non in iudicio. Amicũ suum opprimet frustra, & mercedem non reddet ei. Qui dicit, Ædificabo mihi domum latam & cœnacula spatiosa, qui aperit sibi fenestras & facit laquearia cedrina, pingitque synopide. Nunquid regnabis, quoniam confers te cedro? Pater tuus, nunquid non comedit & bibit & fecit iudicium & iustitiam, tunc cum bene erat ei? Iudicauit causam pauperis, & egeni in bonum suum. Nunquid non ideo, quia cognouit me dicit dominus? Tui vero oculi & cor ad auaritiam & ad sanguinem innocentem fundendum & ad calumniam, & ad cursum mali operis. Propterea hæc dicit dominus ad Ioachim filium Iosiæ, regem Iuda. Non plangent eum. Væ frater & væ soror, non congregabunt ei, Væ Domine & væ inclyte. Sepultura asini sepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Hierusalem. Ascende Libanum & clama, & in Basan da vocem tuam & clama ad transeuntes, quia contriti sunt omnes amatores tui. Locutus sum ad te in abundantia tua dixisti, Non audiam. Hæc est via mea ab adolescentia tua, quia non audisti vocem meam. Omnes pastores tuos pascet ventus, & amatores tui in captiuitatem ibunt. Et tunc confunderis & erubesces ab omni malitia tua, quæ sedes in Libano & nidificas in cedris. Quomodo congemuisti cum venissent tibi dolores, quasi dolores parturientis?

c Viuo ego dicit Dominus quia si fuerit Ieconias filius Ioachim Regis Iuda annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. Et dabo te in manu quærentium animam tuam, & in manu quorum tu formidas faciem, & in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, & in manu Chaldæorum. Et mittam te & matrem tuam quæ genuit te, in terram alienam in qua nati non estis, ibique moriemini. Et in terram ad quam ipsi leuant animam suam vt reuertantur illuc, & non reuertentur. Nunquid vas fictile atque contritum, vir iste Ieconias? Nunquid vas absque omni voluptate? Quare abiecti sunt ipsi & semen eius, & proiecti sunt in terram quam ignorauerunt.

d Terra, terra, terra, audi sermonem Domini. Hæc dicit Dominus. Scribe virum istum sterilem, virum, qui in diebus suis non prosperabitur. Nec enim erit de semine eius vir, qui sedeat super solium Dauid & potestatem habeat vltra in Iuda.

A Hic ponitur comminatio contra reges, secundum quod in persona propria puniuntur. Et circa hoc, tria facit. Primo enim ponitur annunciandi præceptum, & designat prædicationis locum [descende] quia templum vbi propheta stabat ad orandum, in eminentiori situm erat. Act. 10. Descende & vade cum his nihil dubitans, quia ego misi illos. Secundo, dat salutis consilium petens auditum. [Audite.] Psal. 2. Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram proponens consilium vt faciat bonum seruans iustitiam [Hæc dicit Dominus iudicium] executionem iustitiæ, quod proprie regis & iudicis est. Sap. 1. Diligite iustitiam qui iudicatis terram. Et impediendo calumniam. [Et liberate] Psal. Eripite pauperem, & egenum de manu peccatoris liberate. Et vt vitet malum quantum ad iniustitiam, ablationem rerum [Et aduenam] Exod. 22. Aduenam non contristabis, neque affliges per eum. Et quantum ad occisionem innocentum [Et sanguinem innocentem. Exod. 23. Insontem & iustum non occides quia aduersus impium. Et ponit consilij fructum proponens præmium seruantibus] Si enim facientes supra 17. idem. Et pœnam contemnentibus [Quod si, in memetipso [Quia maiorem non habeo. Heb. 6. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem iurauit per semetipsum [in solitudinem.] Esa. 1. Desolabitur sicut in vastitate hostili [domus] regia, vel templum. Tertio, prædicit imminens periculum. Et primo, in regiam vrbem, tangens gloriam. [Quia hæc dicit Dominus, super solium] scilicet Hierusalem. [Tum ibi caput in toto regno, sicut Galaad caput in planitie quæ est in summitate Libani, vbi Laban inuenit Iacob. Gen. 31. Psalm. 86. Diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Iacob. Prædicit futuram pœnam, ponens pœnæ inflictionem, quantum ad desolationem vrbium [Si non proposuero] quasi dicat, non credatur mihi [vrbes] tibi subditas. Ioelis. 2. Quasi hortus voluptatis terra coram eo, & post eum solitudo deserti Et quantum ad occisionem hominum, *ponens* interficientem [Et sanctificabo] quasi dicat ad meum præceptum implendum deputabo. Simile. Esa. 31. Ego mandaui sanctificatis meis & vocabo fortes meos in ira mea, &c. Et interfectionem [& succident cedros] idest, maiores de populo, vt seruetur metaphora Zach. 11. Aperi Libane portas, & comedet ignis cedros tuas, vlula abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici idest vastati sunt, ponens etiam pœnæ inflictæ stuporem. [Et pertransibunt gentes] vbi ponit interrogationem stupentiũ. [Quare fecit] & responsionem audientium [Et respondebunt] Deut. 29. Et dicent omnes gentes, Quare sic fecit dominus terræ huic? Quæ est ira furoris eius immensa? Et respondebunt, Quia dereliquerunt pactum domini quod pepigit cum patribus eorum, &c. Secundo, ponitur comminatio contra regiam stirpem. Et primo, contra Ioachim filiæ Iosiæ, ibi. [Quia hæc dicit, &c.] Secundo, contra Ioatham filium Iosiæ, ibi [Væ qui ædificat, &c.] Tertio, contra Iechoniam filium Ioachim, ibi [Viuo ego, &c.] Et de his habetur 4. Reg. 24. Circa primum, duo. Primo ponitur comminatio, vbi interdicit luctum pro Iosia occiso [mortuum] idest Iosiam. Eccl. 22. Modicum plora super mortuum, quoniam requieuit. Et indicit planctum pro Ioatham à Pharaone captiuato [plangite eum] Iob. 20. Oculus qui eum viderat non videbit, neque vltra intuebitur cum locus suus. Fletus autem ducitur cum emissione lachrimarum, luctus addit quandam solemnitatem, sed planctus adhuc addit conquestionem per verba. Secundo, ponitur comminationis confirmatio per sententiam diuinam [Quia hæc dicit Dominus. Sellum] Ioachim,

Ioachim, quia omnes filij Iosiæ dicti sunt Sellum, A ideſt, consummatio, eo quod in ipsis regnum finitum sit. Esa. 22. Quasi pilam mittet te dominus in terram latam & spatiosam. Et secundum hoc, tota prophetia istius capituli facta est temporibus Ioachim, & dicit captiuitatem Ionathan, quasi præsentiam & prædicit aliorum captiuitatem quasi futuram: sed Hier. vult quod istud quod dictum est, exponatur de Sedechia, & quod hucusque prophetia facta sit temporibus Sedechiæ à principio, 2. c. & deinceps super Ioachim.

b Hic ponitur comminatio contra Ioachim. Et primo argui culpam iniustæ ædificationis ponens iniustum ædificium [Væ.] ei [qui ædificat] scilicet Ioachim filiæ Iosiæ [cœnacula] cameras, & proprie illas ad quas ascenditur scalis vel gradibus à cœnando dictas. Ecclesiast. 21. Qui ædificat domum suam impensis alienis, quasi qui colligit lapides suos in hyeme [petens, scilicet auxilium ad ædificandum. Leuitic. 19. Non remaneat merces mercenarij tui apud te vsque mane. [Ponens etiam ædificij ornatum] Qui dicit, ædificabo laquearia] quæ cameris eleuatis in solarium obseruatione succendunt [synopide] colore rubeo dicto à Synope ciuitate Persarum. Secundo, excludit falsam fiduciam, qua promittebat sibi prosperitatem, quam pater suus Iosias habuerat, ponens stultam comparationem. [Nunquid regnabis, te cedro] patri tuo. Psalm. 36. Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut cedrus Libani. Et ostendens eorum discretionem, proponens patris iustitiam. [pater tuus comedit.] Et tamen propter abundantiam non deseruit iustitiam & ideo prospere sibi successit. Iob. 20. Cumque sederem quasi ex circumstante exercitu eram tamen mœrentium consolator. Et proponens filij iniustitiam. [tui vero oculi] quantum ad cogitationem, [& cor,] quantum ad affectionem cordis [ad auaritiam.] quantum ad iniustam rerum ablationem. [calumniam.] falsam criminis impositionem, vt tali occasione opprimeret. [ad cursum mali.] quasi dicat, quod corde conceperas, opere explebas. Genes. 6. Cuncta cogitatio humani cordis, intenta est ad malum omni tempore. Tertio, comminatur pœnam. [Propter hoc dicit Dominus.] Et primo, quantum ad ipsum regem, priuatione planctus. [non plangent] consanguinei, [non concrepabunt] simul concordanter subditi, supra 16. Non plangentur, & non sepelientur, in sterquilinium super faciem terræ erunt. Et priuatione sepulturæ. [sepultura asini.] quia proiectus bestiis deuorandus. Esa. 14. Omnes reges gentium, vniuersi dormierunt in gloria, vir in domo sua. Tu autem proiectus es de sepulchro tuo, quasi stirps inutilis, pollutus & obuolutus cum his qui interfecti sunt gladio & descenderunt ad fundamenta laci. De illo autem Ioachim, diuersa diuersis inueniuntur. 4. enim Reg. 14. dicitur, quod immisit Dominus latrunculos vicinarum gentium contra ipsum, qui interfecerunt ipsum, & dormiuit cum patribus suis. 2. vero. Paral. 36. dicitur, quod ascendit contra eam Rex Babyloniæ, & duxit eum in Babyloniam quasi captiuum. Iosephus autem dicit, quod cum ingressus esset ciuitatem Nabuchodonosor vel Nabuzardam, fregit pactum, & interfecit multos iuuenes, cum quibus & Ioachim. Hic autem dicitur, quod fuit insepultus. Et ideo ad concordiam omnium horum, sciendum est, quod iste Ioachim, substitutus fuit à Pharaone Ioatham fratri suo, & regnabit post cum Rege Ægypti. Tandem. 8. anno. Regni eius, venit Nabuchodonosor contra eum, & tradidit se sibi. Et factus est ei tributarius duobus annis. In decimo autem anno rebellauit. Vnde Nabuchodonosor venit contra eum, & captiuum ducebat in Babyloniam, cui in via confœderatus est, & reuersus est in Hierusalem. Sed Nabuzardam congregatis latrunculis vicinarum gentium intrauit Hierusalem, & frangens pactum, interfecit eum. Quo sepulto in sepulchro Regis à populo terræ. Nabuzardam indignatus fecit eum effodi, & proijci bestiis deuorandum. Secundo, contra principes ipsius ponens eorum contritionem. [Ascende Libanum] montem templi [in Basan] quæ subiacet monti Hierusalem. Esa. 40. Super montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Sion, [amatores] principes & defensores; ponens etiam huius rationem ex inobedientia. [Locutus sum, in abundantia] ideſt, quando bonis à me traditis abundabas, supra. 6. Audite vocem tubæ. Et dixerunt non audiemus. Et ex antiqua consuetudine [hæc est via] scilicet inobedientia [ab adolescentia] scilicet à tempore quo egressa es de Ægypto. Esa. 48. Transgressorem ex ventre vocaui te, supra. 2. A sæculo confregisti iugum meum, rupisti vincula mea, & dixisti, non seruiam. Et ponit contritionis modum & ordinem [omnes pastores] ideſt, principes [ventus] dispersionis in captiuitatem [amatores Ægyptij. Osee. 12. Ephraim pascit ventum, & sequitur æstum. Tertio, comminatur contra ipsam ciuitatem regalem, confusionem [Et tu qui sedes] in quo designatur superbia. Rom. 6. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Et dolorem [Quomodo congemuisti] præteritum pro futuro [parturientis] Psal. 47. Ibi dolores vt parturientis.

B

c Hic ponitur comminatio contra Ieconiam. Et primo, comminatur captiuitatem. Secundo, sterilitatem, ibi [Terra, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponitur captiuitatis comminatio, quia comminatur dignitatis amissionem, & diuini auxilij destitutionem [Si fuerit] quantumcunque in loco mutato sit, quamuis res populi mei [euellam] priuando ipsum dignitate sua, & auxilio meo. Apocalyp. 2. Amouebo candelabrum tuum de loco suo nisi pœnitentiam egeris. minatur etiam hostium seruitutem [& dabo te] Thre. 1. Dedit me Dominus in manu de qua non potero effugere, Comminatur etiam captiuitatem [& mittam.] Baruch. 3. Quid est Israel, quod in terra inimicorum es? Inueterasti in terra aliena. Secundo, ponitur comminationis admiratio [nunquid] quasi nullam soliditatem virtutis, vel potentiæ habens [voluptate] quia Dominus in ipso non delectatur. Eccl. 21. Cor fatui quasi vas confractum & omnem sapientiam non tenebit.

C

d Hic comminatur sterilitatem, quia nec tenebit fructum præsentia prosperitatis [Terra] quasi dicat: ex quo homines non audiunt saltem insensibilia obediant, est metymonia, continens pro contento. Et dicit ad maiorem expressionem. Vel propter tres partes terræ. Deuter. 22. Audiat terra verba oris mei. [Scribe] quasi sententiam, quæ scripto traditur vt in memoria conseruetur, supra 17. Peccatum Iuda scriptum est stilo ferreo in vngue adamantiuo [sterilem] quia mente non concipiet ea quæ sibi forent vtilia [non prosperabitur] in operibus suis. Erit etiam sterilis, quantū ad fructum successionis in dignitate regali. [Nec enim erit vir] qui sit purus homo Christus enim de semine eius fuit, sed fuit Deus & homo. Matth. 1. Nec illo regnandi modo rex fuit, sed regnat æternaliter ad dexteram Dei patris [potestatem habeat] quasi regiam. Quia Zorobabel nepos eius, rex populi non fuit. Inf. 36. Non erit ex eo qui sedeat super soliū Dauid, &c. Nota super illud. Nolite flere super mortuum. Propter planctus inutilitatem. Ecc. 38. Ne dederis in tristitia cor mū, sed repelle eam à te. Propter mortis communitatē. 2. Reg. 14. Omnes morimur, & quasi aquæ dilabimur in terrā

D

E

quæ non conuertuntur. Propter cupæ immunitatem. Sapien. 4. Raptus est ne malitia mutaret intellectum illius, aut ne fictio deciperet animam illius. Propter laboris quietem. Apocalyp. 14. A modo iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis. Propter gloriæ consecutionem 2. Corin. 5. Scimus enim, quod si terrestris domus nostra huius dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus domum non manu factam, sed æternam in cœlis. Item super illud. Omnes pastores tuos pascet ventus. Nota quod pastores ecclesiæ quandoque pascit. Ventus elationis. Esa. 54. Omnes eos auferet ventus, tollet aura. Ventus nimiæ expectationis. Eccles. 34. Quasi qui apprehendit vmbram, & persequitur ventum, sic & qui attendit ad visa mendacia. Ventus captiuitatis. Ezech. 5. Tertiam partem disperges in ventum, & gladium nudabis post eos. Et futuræ damnationis supra 17. Sicut ventus vrens dispergam eos coram inimico, dorsum & non faciem ostendam eis in die perditionis eorum.

CAP. XXIII.

VÆ pastoribus qui dispergunt & dilacerant gregem pascuæ meæ dicit Dominus. Ideo hæc dicit Dominus Deus Israel ad pastores, qui pascunt populum meum. Vos dispersistis gregem meum & eiecistis eos & non visitastis eos.
b Ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum, ait Dominus. Et ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris, ad quas eiecero eos illuc, & conuertam eos ad rura sua, & crescent & multiplicabuntur, & suscitabo super eos pastores, & pascent eos. Non formidabunt vltra, & non pauebunt & nullus quæretur ex numero, dicit Dominus. Ecce dies veniunt dicit Dominus & suscitabo Dauid germen iustum & regnabit rex & sapiens erit, & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter. Et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster.
c Propter hoc ecce dies venient dicit Dominus, & non dicent vltra. Viuit Dominus qui eduxit filios Israel de terra Ægypti, sed viuit Dominus qui eduxit & adduxit semen domus Israel de terra Aquilonis & de cunctis terris ad quas eieceram eos illuc, & habitabunt in terra sua
d Ad prophetas. Contritum est cor meum in medio mei contremuerunt omnia ossa mea. Factus sum quasi vir ebrius, & quasi homo madidus à vino à facie domini & à facie verborum sanctorum eius, quia adulteris repleta est terra, quia à facie maledictionis luxit terra, arefactæ sunt atua deserti. Factus est cursus eorum malus, & fortitudo eorum dissimilis.
e Propheta namque & sacerdos polluti sunt, & in domo mea inueni malum eorum, ait Dominus Idcirco via eorum erit quasi lubricum in tenebris, impellentur enim, & corruent in ea. Afferam enim super eos mala. annum visitationis eorum ait Dominus. Et in prophetis Samariæ vidi fatuitatem, & prophetabant in Baal & decipiebant populum meum Israel. Et in prophetis Hierusalem vidi similitudinem adulterantium, & iter mendacij. Et confortauerunt manus pessimorum, vt non conuerteretur vnusquisque à malitia sua, Facti sunt mihi omnes vt Sodoma, & habitatores eius quasi Gomorrha. Propter ea hæc dicit Dominus exercituum ad prophetas. Ecce ego cibabo eos absinthio, & potabo eos felle. A prophetis enim Hierusalem, egressa est pollutio super omnem terram.
f Hæc dicit Dominus exercituum. Nolite audire verba prophetarum qui prophetant vobis, & decipiunt vos. Visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini. Dicunt his qui blasphemant me, Locutus est Dominus. Pax erit vobis, & omnibus qui ambulant in prauitate cordis sui dixerunt Non veniet super vos malum. Quis enim affuit in consilio Domini, & vidit & audiuit sermonem eius? Quis considerauit verbum illius, & audiuit? Ecce turbo dominicæ indignationis egredietur, & tempestas erumpens super caput impiorum veniet. Non reuertetur furor Domini vsque dum faciat, & vsque dum compleat cogitationem cordis sui. In nouissimis diebus intelligetis consilium eius. Non mittebam prophetas, & ipsi current, non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Si steterunt in consilio meo & nota fecissent verba mea populo, auertissem vtique eos à via sua mala & cogitationibus suis pessimis.
g Putas-ne Deus è vicino ego sum dicit Dominus, & non Deus de longe? Si occultabitur vir in absconditis, & ego non videbo eum dicit Dominus? Nunquid non cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus. Audiui quæ dixerunt prophetæ prophetantes in nomine meo mendacium, atque dicentes: Somniaui, somniaui. Vsquequo istud est in cor prophetarum vaticinantium mendacium prophetantium seductiones cordis sui? Qui volunt facere vt obliuiscatur populus meus nominis mei, propter somnia eorum quæ narrant vnusquisque ad proximum suum sicut obliti sunt patres eorum

nominis mei propter Baal. Propheta qui habet somnium, narret somnium, & qui habet sermonem meum, loquitur sermonem meum vere. Quid paleis ad triticum dicit Dominus? Nunquid non verba mea sunt quasi ignis dicit Dominus, & quasi malleus conterens petram?

b Propterea ecce ego ad prophetas ait Dominus qui furantur verba mea, vnusquisque à proximo suo. Ecce ego ad prophetas ait Dominus qui assumunt linguas suas, & aiunt. Dicit Dominus. Ecce ego ad prophetas somniantes mendacium dicit Dominus, qui narrauerunt ea & seduxerunt populum meum in mendacio suo & in miraculis suis cùm ego non misissem eos nec mandassem eis, qui nihil profuerunt populo huic, dicit Dominus.

i Si igitur interrogauerit te populus iste vel propheta aut sacerdos dicens, quod est onus Domini? dicens ad eos. Vos estis onus. Proiiciam quippe vos dicit Dominus. Et propheta & sacerdos & populus qui dicit. Onus Domini, visitabo super virum illum & super domum eius, Hæc dicetis vnusquisque ad proximum & ad fratrem suum. Quid respondit Dominus & quid locutus est Dominus. Et onus Domini vltra non memorabitur, quia onus erit vnicuique sermo suus. Et peruertistis verba Dei viuentis, Domini exercituum Dei nostri. Hæc dices ad prophetam. Quid respondit tibi Dominus, & quid locutus est Dominus? Si autem onus Domini dixeritis, propter hoc, hæc dicit Dominus. Quia dixistis sermonem istum. Onus Domini, & misi ad vos dicens. Nolite dicere. Onus Domini. Propterea ecce ego tollam vos portans, & derelinquam vos, & ciuitatem quam dedi vobis, & patribus vestris à facie mea, & dabo vos in opprobrium sempiternum, & in ignominiam æternam, quæ nunquam obliuione delebitur.

Hic ponitur comminatio, contra omnes principes in generali. Et primo ponitur cõminatio contra malos principes, Secundo, ponitur discretio bonorum à malis, ibi [Ostendit mihi Dominus, cap. 24. Prima, diuiditur in duas. Primo, ponitur comminatio contra præeminentes in populo ex authoritate regiminis, scilicet prælatos. Secundo, contra præeminentes in populo ex priuilegio diuinæ reuelationis, scilicet prophetas, ibi. [Ad prophetas, &c.] Circa primum, duo. Primo, arguit culpam. Secundo, comminatur pœnam ibi [Ecce ego, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponitur populi dispersio [dispergunt] expellendo de terra sua [dilacerant] occidendo vel spoliando, vel propter tyrannidem quam in eos exercebant, vel quia fuerunt occasio, vt populus hæc ab hostibus pateretur, dum in pecatis viuentes populum à peccatis non retrahebant infra 50. Grex perditus factus est populus meus A pastores eorum seduxerunt eos, fecerunt que vagari in montibus Secundo, ponitur pastorum increpatio [ideo hæc dicit Dominus eiecistis] occasionaliter, vel propter tyrannidem. Ezec. 34. Cornibus vestris ventilabaris omnia infirma pecora, donec dispergerentur foras

b Hic comminatur pœnam. Et primo, ponitur contra pastores comminatio [Visitabo] supra 21. Visitabo super vos iuxta fructum studiorum vestrorum. Secundo, ponitur consolatio dispersi gregis [ego congregabo] vbi. Primo, ponit congregationem. Ezech. 4. Educam eas de populis, & congregabo eas de terris &c. Et status prosperita.em [& crescere] Genes. 1. Crescite & multiplicamini & replete terram. Secundo, promittit eis prælatorum emendationem. Et primo, promittit eis solicitos principes, ponens pastorum solicitudinem.] Et suscitabo, quando iam in nihilum decideritis [pastores] Esdram & alios secundum quosdam. Sed melius Apostolos, supra 3. Dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina. Et solicitudinis vtilitatem, scilicet securitatem [non formidabunt] quantum ad signa timoris exterius [& non pauebunt] interius [& nullus quæretur ex numero] quasi dicat, nullus de numero Ecclesiæ timebit vel deficiet ex negligentia Apostolorum. Vel refertur ad numerum prædestinatorum Ioan. 17. Nemo ex eis periit nisi filius perditionis. Ista tamen securitas non perficitur in vita ista, sed perficietur quoniam perfecta charitas foras mittit timorem. 1. Io. 4. Consummabitur autem in futuro. Secundo, promittit eis optimum regem, ostendens temporis congruitatem [Ecce] propter certitudinem [dies] gratiæ. 2. Corin. 6. Ecce tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Venientis regis conditionem, quantum ad nobilitatem generis. [Et suscitabo] infra 33. Germinare faciam Dauid germen iustitiæ, & faciet iudicium & iustitiam in terra. Quantum ad authoritatem dignitatis. [Et regnabit rex] non solum super Iudæos, sed etiam super omnes reges Luc. 1. Et regnabit in domo Iacob in æternum. Dan. 7. Cuius regnum, regnum sempiternum est & omnes reges seruient ei & obedient, quantum ad sapientiam cordis [Et sapiens erit] immo sapientia. 1. Corinth. 1. Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Et quantum ad executionem iuris. [Et faciet iudicium] in primo aduentu contra diabolum, qui dicebatur princeps mundi. Io. 12. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps mundi huius eicitur scilicet in tenebras exteriores. In secundo vero, contra omnes puniendo per generalem sententiam. Io. 5. Pater non iudicat quemquam sed omne iudicium dedit filio [& iustitiam] quam docuit seruandam. Matth. 5. Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam scribarum & pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Et ad implendum auxilium gratiæ. Vnde ponit aduentus vtilitatem, quantum ad salutem à pœnalitate [In diebus illis saluabitur] In primo aduentu particulariter, In secundo aduentu, vniuersaliter quando omnis Israel saluus fiet. Ro. 11. Esa. 10. Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo. Et quantum ad securitatem [& Israel] & hoc exponendum est, vt supra. Esa. 32. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis iustitiæ, & in requie opulenta. Iuda dicit, quantum ad duas tribus, Israel, quantum ad decem, ad significandum quod in fide Christi concordes erunt. Osee. 3. Et ponent sibimet caput vnum, &c.

c Hic ostendit beneficij magnitudinem, ex hoc quod ob hoc beneficium, obliuioni tradetur pristinum beneficium. Et potest referri ad liberationem factam per Titum. Vel melius ad liberationem factam per Christum. Esa. 43. Ne memineritis priorum & antiqua ne tueamini &c.

d Hic ponitur comminatio contra prophetas, ſicut ipſe declarat. Et primo, ponitur comminatio contra prophetas. Secundo, contra prophetarum irriſiones, ibi. [Si igitur] Circa primum, duo, Primo ponit prophetarum deceptionem. Secundo, ponit deceptionũ diuerſitatem, ibi [Hæc dicit Dominus, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponit effectum deceptionis in populo. Secundo, ponit decipientium prophetarum peccatum, ibi [Propheta, &c.] Circa primum, duo. Primo ponitur prophetæ compaſſio ſuper futura contritione, quam deſignat per contritionem cordis [contritum] per timorem corporis [contremuerunt] ſicut ſolet turbatis accidere. Per impedimentum cognitionis [factus ſum ebrius] qui non habet vſum rationis, & hoc ex magnitudine ſtuporis [Madidus à vino] qui habet quidem rationis vſum, ſed impeditum propter multam potationem, [à facie domini] à præſentia reuelationis ipſius, qui mihi ſe iratum contra Iudæos dicit [verborum ſanctorum eius] quibus mihi culpam ipſorum notificauit & pœnam prædixit Pſa. 21. Diſperſa ſunt omnia oſſa mea, factum eſt cor meum tanquam cera liqueſcens, in medio ventris mei. Eſa. 29. Obſtupeſcite & admiramini, fluctuate & vacillate, inebriamini & non à vino, mouemini, & non in ebrietate, &c. Secundo, ponitur populi diſſipatio. Et primo, quantum ad culpæ magnitudinem [adulteris] idololatria ſcilicet & aliis peccatis [terra] Iudæorum. Eſa. 2. Repleta eſt terra idolis, &c. Secundo, quantum ad pœnæ afflictionem, quia [à facie maledictionis] ſcilicet diuinæ [luxit] ſterilis facta, Eſa. 24. Luxit & defluxit terra, & infirmata eſt, &c. Tertio, quantum ad obſtinationem [Factus eſt] quia ad malum parati ſunt pro peccatis. Pro. 1. Pedes eorum ad malum currunt, [diſſimilis] fortitudini ſanctorum patrum, qui in ſeruitio Dei ſeipſos exercebant. Prou. 15. Cor ſtultorum diſſimile erit.

e Hic ponitur malitia prophetarum quaſi cauſa malitiæ populi. Et primo, in generali ponens culpam [polluti] diuerſis criminibus [in domo mea] ſcilicet templo vel populo ſupra 11. Quid eſt quod dilectus meus in domo mea fecit ſcelera multa? Et ſubiungens pœnam [ideirco via, lubricum] ideſt, corruent in peccatis ſuis ſicut tali via. Pſalm. 34. Fient viæ illorum ſicut & tenebra & lubricum. Et exponens ipſum [quia afferam mala pœnæ, ſupra 11. Inducam ſuper viros Anathot annum viſitationis eorum. Secundo, in ſpeciali. Et primo, ponit culpam quantum ad prophetas. 10. tribuum. [Et in prophetis Samariæ fatuitatem] quia excelſa idola colebant, ſicut illi quos occidit Helias. 4. Reg. 19. Eſa. 6. Prophetæ docent mendacium, ipſe eſt cauſa. Et prophetarum duarum tribuum [& in prophetis Hieruſalem, ſimilitudinem] quia indirecte idololatriis promittebant. Eze. 13. Violabant me ad populum meum propter pugillũ hordei & fragmen panis, vt interficerent animas quæ non moriuntur, & viuificarent animas quæ non viuunt. Secundo, ponit iram diuinam [facti ſunt, vt Sodoma] ſcilicet prophetæ, in tantas abominationes eos habeo [eius] ſcilicet Hieruſalem. Eſa. 1 Audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei veſtri populus Gomorrhæ. Tertio, comminatur pœnam. [Propterea hæc dicit dominus, ecce ego] ſupra 9. Ecce ego cibabo populum iſtum abſinthio, & potum dabo eis aquam fellis Et aſſignat cauſam, quare ſpecialiter prophetis comminatur [à prophetis enim Hieruſalem,] Dan. 13. Egreſſa eſt iniquitas de Babylone à ſenioribus iudicibus, qui videbantur regere populum.

f Hic ponit diuerſos modos deceptionis. Et primo, exponit ipſos. Secundo, ſummatim eos colligit, ibi. [Propterea ecce ego ad prophetas. Circa primum, duo. Primo, ponit modum decipiendi per verba ficta, quando ſcilicet nihil videbãt ſed fingebant ſe viſionem à Domino accepiſſe. Secundo, ponit modum decipiendi per ſomnia vana, dum ſomniis phantaſticis quaſi diuinis reuelationibus adhærebant, ibi [Putasne, &c.] Circa primum, tria. Primo, ponitur prohibitio ad populum ne tales pſeudoprophetas audiant, eis obediendo & credendo, nolite audire] Deut. 13. Si ſurrexit in medio tui propheta, aut qui ſomnium vidiſſe ſe dicat, & prædixerit ſignum atque portentum, & euenerit quod locutus eſt, & dixerit tibi. Eamus & ſequamur Deos alienos quos ignoras, & ſeruiamus eis, non audies verba prophetæ illius aut ſomniatoris, &c. Secundo, inducitur pro cauſa prophetarum deceptio, quantum ad præſumptam authoritatem quia ſe nuncios Dei mentiebantur [viſionem cordis] Ezech. 13. Væ prophetis inſipientibus qui ſequuntur ſpiritum ſuum & nihil vident, &c. Quantum ad fallam promiſſionem [dicunt his qui blaſphemant.] ſupra. 6. Curabant contritionem filiæ populi mei cum ignominia dicentes, pax, pax, & non erat pax. Et quantum ad erroneam probationem [Quis enim affuit] qui enim. Eſa. 40. dicitur. Quis conſiliarius eius fuit, volebant debilitare comminationes prophetarum, ne eis crederetur quaſi diuina conſilia ignorantibus peruerſe intelligentes, quia per verbum illud non excluditur cognitio diuini conſilij per reuelationem, ſed per humani ingenij comprehenſionem [Et vidit] quaſi præſens [conſiderauit] quaſi abſens. Matth. 22. Erratis neſcientes ſcripturas. Secundo, oſtendit eorum falſitatem. Et primo, quantum ad falſam promiſſionem, ponens pœnam [Ecce turbo] diſpergens captiuatos tempore grauis afflictionis [impiorum] quibus pacem promittebant. Vnde conſtat eos non eſſe bonos prophetas. Deut. 18. Quod in nomine Domini propheta ille prædixerit, & non euenerit, hoc Diminus non eſt locutus Pſalm. 96. Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius. Et excludit miſericordiam [non reuertentur] Eſa. 55. Sic erit verbum quod egredietur de ore meo. Non reuertetur ad me vacuũ ſed faciet quæcunque volui, & proſperabitur in his ad quæ miſi illuũ. Et inducit pœnæ effectum [in nouiſſimis] quando pœnas ſuſtinueritis [intellige] per experimentum. Pſalm. 9. Cognoſcetur Dominus iudicia faciens. Secundo quantum ad præſumptam authoritatem [non mittebam.] ſupra 14. Non miſi eos, & non præcepi eis, neque locutus ſum ad eos. Tertio, quantum ad falſam probationem. Si ſtetiſſent, ſicut vere prophetæ [auertiſſem] populum vel ipſos prophetas ſupra 15. Si conuerteris, conuertam te.

g Hic ponit alium modum deceptionis per ſomnia. Et circa hoc, tria. Primo, inducit probans diuinum teſtimonium, oſtendens teſtem idoneum, quia habet ſcientiam remotorum [etiam vicino] vt tantum quæ in cœlis ſunt cognoſcam, vbi ſedes mea dicitur, vel etiam bona & non mala quæ à me lõginqua ſunt. Sap. 8. Attingit à fine vſque ad finem fortiter & diſponit omnia ſuauiter. Et quia habet ſcientiam occultorum. [Et ſi occultabitur vir in abſcondito] cogitationum, vel locorum. Eccl. 16. Non dicas, à Deo abſcondar, & ex ſummo quis mei memorabitur. Et probat vtrumque [Nunquid non cœlum & terram] & ita non eſt à mea cognitione remotum [impleo] quaſi interius penetrans, & ita non eſt mihi occultum. Eſa. vlt. Cœlum mihi ſedes eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum [Audiui] Eccl. 34. Vana ſpes & mendacium viro inſenſato, & ſomnia extollunt imprudentes. Secundo, increpat deceptionis vitium, quantum ad culpæ continuitatem [vſquequo iſtud] Pſal. 4. Filij hominum vſquequo graui corde vt quid diligitis vanitatem &

quæritis

quæritis mendacium. Et quantum ad intentionem operantis [quæ volunt facere] Ezech. 13. Violabant me ad populum meum propter pugillum hordei & fragmẽ panis, vt interficierent animas quæ non moriuntur, & viuificarent animas quæ non viuunt, morientes populo meo, &c. Tertio, inducit veræ doctrinæ præcepta. [Propheta qui habet somnium narret [quasi dicat quicunque gradus prophetalis visionis. Ro. 12. Vnicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei, &c. Et ponit rationem [quid paleis ad triticum] quasi dicat, verba mea sunt triticum ad reficiendum, supra 14. Inuenti sunt sermones tui & comedi eos, & factum est mihi verbum tuum in gaudium & lætitiam cordis mei. Psalm. 118. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo. Et [igni] ad accendendum. Psalm. 118. Ignitum eloquium tuum vehementer. Et iterum 104. Eloquium Domini inflammauit eum [malleus] ad emoliendum dura corda. Osee. 6. Propter hoc dolaui in prophetis, & occidi eos in verbis oris mei. Et ideo non sunt miscenda spinis 2. Corinth. 6. Quæ societas luci ad tenebras, aut quæ conuentio Christi ad Belial.

b Hic recolligit tres modos deceptionis. Et primus est ex scripturæ deprauatione. [Qui furantur] quasi ad alium sensum quam prophetæ veri voluerint. Io. 10. Qui non intrat per ostium in ouile, ille fur est & latro. Secundus, est ex verborum fictione [ad prophetas] idest, contra eos [assumunt] figentes verba supra 9. Docuerunt linguas loqui mendacium, vt inique agerent laborauerunt. Tertius est ex somniorum adhæsione [Ecce ego miraculis.] ampullosis verbis. Esa. 69. Videntes vana, dormientes, & amantes somnia.

i Hic comminatur contra prophetarum irrisiones. Sicut enim Esaiæ temporibus irridebant. Manda, remanda, expecta, reexpecta, &c. Esa. 28. ita modo verbum quod Esaias adinuenerat quasi ad designandum pœnæ grauitatem, scilicet onus Domini, irridebant. Vnde circa hoc, tria facit. Primo, increpat irridentem populum comminans pœnam quantum ad interrogantes [interro gauerit] irrisore [vos estis onus] Vt per quæ quis peccat per hæc & torqueatur Sap. 11. Esa. 1. Facta sum mihi molesta, laboraui sustinens &c. Et quantum ad colloquentes [Et propheta] Psal. 88. Visitabo in virga iniquitates illorum, & in verberibus peccata eorum. Secundo prohibet irrisiones verborum Et primo, ponitur præceptum, in quo ostenditur modus loquendi [Hæc dicetis] Et prohibetur irrisio [quia onus Domini, onus erit] idest, pro verbis suis graui pœnæ obligatur. Matth. 11. Ex verbis tuis iustificaberis & ex verbis tuis condemnaberis. Et assignatur irrisionis ratio [& peruertistis] quasi dicat, ideo prohibeo, quia in derisum peruertistis, & concludit [Hæc dices] Ezech. 31. Audiunt sermones tuos, & non faciunt eos, quia in canticum oris sui vertunt illos. Tertio comminatur pœnam. Et primo, pœnam captiuitatis [Ecce ego] loquitur ad similitudinem eius, qui graue pondus in altum tollit, vt fortius cadere faciat. Apoc. 18. Sustulit vnus angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, & misit in mare dicens, hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltra non inuenietur. Secundo, pœnam confusionis [& dabo vos] Et potest referri ad pœnam succensionis. Vel ad ignominiam qua in captiuitate delecti sunt. Et ignominia dicitur peccatum, vel opprobrium non dignum nominari supra 20. Confundentur vehementer, quia non intellexerunt opprobrium sempiternum, quod nunquam delebitur. Nota super illud. Ecce dies veniunt &c. Quod tempus gratiæ dicitur dies. Propter luminis apparitionem Rom. 13, Nox præcessit, dies autem appropinquauit, abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Propter solis calorem 2. Reg. 11. Cras erit vobis salus. Propter itineris securitatem Ioann. 11. Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt. Si autem ambulauerit in nocte offendit, quia lux non est in eo. Propter vigilantiam, & sobrietatem 1. Thes. 5. Qui enim dormiunt nocte dormiunt & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt.

CAP. XXIV.

OStendit mihi Dominus, & ecce duo calathi pleni ficis positi ante templum Domini, postquam abstulit Nabuchodonosor Rex Babylonis Iechoniam filium Ioachim regem Iuda, & principes eius, & fabrum & incluſorem de Hierusalem, & adduxit eos in Babylonem. Calathus vnus ficus bonas habebat nimis, vt solent ficus esse primi temporis. Et calatbus vnus ficus habebat malas nimis, quæ comedi non poterant eo quod essent malæ. Et dixit dominus ad me. Quid tu vides Hieremia? Et dixi. Ficus bonas, bonas valde, & malas, malas valde, quæ comedi non possunt, eo quod sint malæ. Et factum est verbum domini ad me dicens. Hæc dicit Dominus Deus Israel. Sicut ficus hæ bonæ sic cognoscam transmigrationem Iuda quam emisi de loco isto in terram Chaldæorum in bonum & ponam oculos meos super eos ad placandum. Et reducam eos in terram hanc, & ædificabo eos, & non destruam, & plantabo eos, & non euellam, & dabo eis cor vt sciant me, quia ego sum Dominus. Et erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum, quia reuertentur ad me in toto corde suo. Et sicut ficus pessimæ quæ comedi non possunt, eo quod sint malæ, hæc dicit Dominus, sic dabo Sedechiam regem Iuda, & principes eius, & reliquos de Hierusalem, qui remanserunt in vrbe hac, qui habitant in terra Ægypti. Et dabo eos in vexationem afflictionemque omnibus regnis terræ, in opprobrium, & in parabolam, & in prouerbium, & in maledictionem in vniuersis locis ad quæ eiecti eos & mittam in eis gladium & famem & pestem donec consumantur de terra, quam dedi eis, & patribus eorum,

Hic ponitur distinctio malorum principum à bonis, sub quadam similitudine. Et primo, ponitur similitudinis ostensio, ponens visionem [Ostendit] imaginaria visione, vel argumentali, vt de ficubus quæ ante templum vendebantur, prophetia subderetur. Simile supra 18. de argumento figuli. Nu. 12. Si quis fuerit inter vos propheta, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum [Postquam transtulit, incluſorem] argentarium, qui lapides argento, vel auro includit. Et hoc habetur, secundum historiam 4. Reg. 23. Esa. 3;

Ecce dominator Dominus exercituum auferet ab Hierusalem, & à Iuda validum, & fortem, omne robur panis, omne robur aquæ, &c. Et vilorum distinctionem ponens bonas ficus [Et vnus calathus] per quas boni significantur. Osee. 9. Quasi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum Micheæ 7. Ficus præcoquas desiderauit anima mea. Et ponens malas [Et calathus] per quas significantur mali de populo supra 2. Quomodo conuersa es mihi in prauum vinea aliena? Secundo, ponitur visionis expositio, vbi ponitur Domini interrogatio, quæ est excitatio ad videndum. [Et dixit] sup. 1. idem. Et prophetæ responsio [Et dixi, ficus] sic Gen. 41. de spicis, & vaccis in somnio Pharaonis. Tertio, ponitur visionis expositio. [Et factum est verbum] Et primo, quantum ad bonos adaptans similitudinem in promissione prosperitatis in generali [Sicut ficus, cognoscã] notitia approbationis 1. Tim. 2. Nouit dominus qui sunt eius. Et prosequitur in speciali, quantum ad bona corporis vt reducat ad locum proprium [Et ponam oculos] Ezec. 36. Tollam quippe vos de gentibus, & congregabo vos de vniuersis terris, & reducam vos in terram vestram. Et vt restituar in prosperitatis statum [Et reducam & ædificabo] in altum eleuans, sicut fit in ædificio [Et non destruam] vbi peccauerint, sicut infra 41. Ædificabo vos, & non destruam, plantabo, & non euellam [Et plantabo] in bonis confirmando infra 31. Vigilabo super vos vt ædificem, & plantem, ait dominus. Et quantum ad bona promittens Dei cognitionem [Et dabo eis] Ezech. 36. Dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri. Et obedientiæ subiectionem [Et erunt mihi] Apoc. 20. Ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Secundo, quantum ad ficus malas [Et sicut ficus] Et primo comminatur eis afflictionem in terra sua [Sic dabo Sedachiam] supra 15. Dabo eos in feruorem vniuersis regnis terræ propter Manassem filium Ezechiæ regis Iuda super omnibus quæ fecit in Hierusalem. Secundo, confusionem in terra captiuitatis [in opprobrium] quantum ad peccatum culpæ [in parabolam] in similitudinariam locutionem vestra pœna in exemplum recitabitur [in prouerbium] quia ex his quæ vobis acciderint sumetur prouerbium ad instructionem aliorum [in maledictionem] quantum ad imprecationem pœnæ pœnitentialiter. Vel quia dicet quilibet alteri maledicens sic faciat tibi Deus, sicut fecit illis Ps. 78. Facti sumus opprobrium vicinis nostris subsannatio & illusio his, qui in circuitu nostro sunt. Tertio, pœnam occisionis. [Et mittam] supra 15 Qui ad mortem ad mortem & qui ad gladium ad gladium & qui ad famem ad famem, &c.

CAP. XXV.

VErbum quod factum est ad Hieremiam de omni populo Iudæ in anno quarto Ioachim filii Iosiæ regis Iuda, ipse est annus primus Nabuchodonosor regis Babylonis. Et locutus est Hieremias propheta ad omnẽ populum Iuda, & ad vniuersos habitatores Hierusalem, dicens. A tertio decimo anno Iosiæ filii Amon regis Iuda, vsque ad diem hanc, ipse est tertius, & vigesimus annus, factum est verbum domini ad me, & locutus sum ad vos de nocte consurgens, & loquens, & non audistis. Et misit Dominus ad vos omnes seruos suos prophetas consurgens diluculo, mittensque & non audistis, neque inclinastis aures vestras, vt audiretis cum diceret, Reuertimini vnusquisque à via sua mala & à pessimis cogitationibus vestris, & habitabitis in terra quam dedit Dominus vobis, & patribus vestris à sæculo & vsque in sæculum. Et nolite ire post Deos alienos, vt seruiatis eis adoretisque eos, neque me ad iracundiam prouocetis in operibus manuum vestrarum, & non affligam vos. Et non audistis me dicit Dominus, vt me ad iracundiam prouocaretis in operibus manuum vestrarum, in malum vestrum.

b Propterea hæc dicit dominus exercituum. Pro eo quod non audistis verba mea. Ecce ego mittam & assumam vniuersas cognationes Aquilonis ait Dominus, & Nabuchodonosor regem Babylonis seruum meum, & adducam eos super terram istam & super habitatores eius & super omnes nationes quæ in circuitu illius sunt, & interficiam eos, ponam eos in stuporem, & in sibilum, & in solitudines sempiternas. Perdamque ex eis vocem lætitiæ, vocẽ sponsi, & vocem sponsæ, vocem molæ, & lumen lucernæ. Et erit vniuersa terra eius in solitudinem, & in stuporem, & seruient omnes gentes istæ regi Babylonis, septuaginta annis Cũque impleti fuerint septuaginta anni, visitabo super regem Babylonis, & super gentem illam dicit dominus iniquitatem eorum, & super terram Chaldæorum, & ponam illam in solitudines sempiternas. Et adducam super terram illam omnia verba mea quæ locutus sum contra eam, omne quod scriptum est in libro isto quæcumque prophetauit Hieremias aduersum omnes gentes, quia seruierunt eis cum essent gentes multæ, & reges magni. Et reddam eis, secundum opera eorum, & secundum facta manuum suarum.

c Quia sic dicit dominus exercituum, deus Israel. Sume calicẽ vini furoris huius de manu mea & propinabis de illo cunctis gentibus ad quas ego mittam te, & bibent & turbabuntur & insanient à facie gladii, quem ego mittam inter eos. Et accepi caliginem de manu domini & propinaui cunctis gentibus ad quas misit me dominus Hierusalem & ciuitatibus Iuda & regibus eius, & principibus eius vt darem eos in solitudinem & in stuporem & in sibilum & in maledictionem, sicut est dies ista. Pharaonis regi Ægypti, & seruis eius

eius & principibus eius & in omni popu- A
lo eius, & vniuersis generaliter cunctis
regibus terræ Ausitidis, & cunctis regi-
bus terræ Philistiim & Ascalonis & Ga-
zæ & Accaroni Azoti & reliquiis Idumeæ
& Moab & filiis Amon, & cunctis regi-
bus Tyri & vniuersis regibus Sidonis, &
regibus terræ insularum qui sunt trans
mare, & Dedan, & Themam & Buz, &
vniuersi qui attonsi sunt in comam &
cunctis regibus Arabiæ, & cunctis regi-
bus occidentis qui habitant in deserto &
cunctis regibus Zambri. & cunctis regi-
bus Elam, & cunctis regibus Medorum, B
cunctis quoque regibus Aquilonis de
prope & de longe vnicuique contra fra-
trem suum, & in omnibus regnis terræ
quæ super faciem eius sunt. Et Rex Se-
lach bibet post eos.

d Et dices ad eos. Hæc dicit Dominus
exercituum, Deus Israel. Bibite & ine-
briamini & vomite & cadite, neque sur-
gatis à facie gladii, quem ego mittam in-
ter vos. Cumque noluerint accipere cali-
cem de manu tua vt bibant, dices ad eos.
Hæc dicit Dominus exercituum Biben- C
tes, bibetis. Quia ecce in ciuitate in qua
inuocatum est nomen meum ego incipio
affligere, & vos quasi innocentes & im-
munes eritis? Non eritis immunes. Gla-
dium enim ego voco super omnes habi-
tatores terræ, dicit Dominus exerci-
tuum.

e Et tu prophetabis ad eos omnia verba
hæc & dices ad illos. Dominus de excel-
so rugiet, & de habitaculo sancto suo da-
bit vocem suam. Rugiens rugiet, super D
decorem suum. Celeusma quasi calcan-
tium, concinetur aduersus omnes habi-
tatores terræ. Peruenit sonitus vsque ad
extrema terræ, quia iudicium Domino
cum gentibus. Iudicatur ipse cum omni
carne. Impios tradidi gladio, dicit domi-
nus. Hæc dicit dominus exercituum. Ec-
ce afflictio egredietur de gente in gentem
& turbo magnus egredietur à summita-
tibus terræ, & erunt interfecti Domini
in die illa à summo terræ vsque ad sum-
mum eius. Non plangentur, & non col- E
ligentur neque sepelientur in sterquili-
nium, super faciem terræ iacebunt.

f Vlulate pastores & clamate, & aspер-
gite vos cinere optimates gregis, quia
completi sunt dies vestri vt interficiami-
ni, & dissipationes vestræ & cadetis qua-
si vasa pretiosa. Et peribit fuga à pasto-
ribus & salutatio ab optimatibus gregis.
Vox clamoris pastorum & vlulatus opti-
matum gregis quia vastauit dominus pas-
cua eorum, & conticuerunt aruа pacis à
facie iræ furoris domini. Dereliquit qua-
si Leo tabernaculum suum, facta est terra
eorum in desolationem facie iræ colum-
bæ, & à facie iræ furoris domini.

Hic ponitur comminatio vniuersalis contra omniũ gentium principes. Et diuiditur in duas partes. In prima, ponitur comminatio. In secunda comminationis reuelatio, ibi. [Quia sic dicit dominus, &c.] Circa primum, duó. Primo, ponit prophetiæ titulum. [Verbum quod factum est] Ex quo colligitur, quod prophetia, præcedentem visionem tempore præcedit. Secundo, ponitur comminationis prophetia, ibi [A tertio decimo, &c.] Et primo, assignat comminationis causam. Secundo, comminatur pœnam, ibi. [Propterea hæc dicit, & cæt.] Causam autem assignat ex inobedientia propter quam ipsis aliis gentibus in pœna connumerati sunt: quam aggrauat ex tribus. Primo, ex parte ipsius prophetæ prædicantis, quia in prædicatione continuus [à tertiodecimo anno Iosiæ] à quo vsque ad finem vitæ, & regni sui, cum regnauerit 31. annis sunt 17. anni, quibus additis quatuor annis Ioachim & tribus mensibus quibus regnauit Ioathan, inuenitur annus prædicationis Hieremiæ quo hæc gesta sunt 23. [de nocte consurgens] ad modum eius qui solicitus est ad explendum quodlibet opus. Prouerbiorum 6. Discurre, festina, suscita amicum tuum, &c. Secundo ex parte ipsius mittentis, qui ex multitudine nuntiorum inuenitur solicitus [Et misit dominus] supra 7. Misi ad vos omnes seruos meos prophetas per diem, consurgens diluculo, & mittens, & non audierunt me, &c. Ad designandam autem diuinam solicitudinem, nominat & noctem, quia Deus luxit in tenebris. Hæ sunt illæ tenebræ, de quibus Io. 3. dicitur, quod Nicodemus venit ad Iesum nocte, &c. Ex parte admonitionis quæ honesta in se, vtilis quantum ad promissam veniam. Vnde primo indicit pœnam de malis præteritis ponens præceptum [Reuertimini, &c.] Esa. 55. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad dominum, & miserebitur eis, & ad Deum nostrum quoniam multus est ad ignoscendum. Et promissum [Et habitabitis] Esa. 1. Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Secundo, indicit cautelam malis futuris, ponens præceptum [Nolite ire] quantum ad idololatriam [Neque me ad iracundiam] quantum ad peccata moris. Exod. 20. Non habebis Deos alienos coram me, &c. Et præcepti contemptum [Et non audistis] Deut. 32. Ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis, &c.

b Hic comminatur pœnam. Et primo, quam Babylonii inflixerunt, describens hostem [Ecce ego mittam & assumam seruum] inquantum ministerium diuinæ voluntatis exercebat sup. 6. Ecce populus venit de terra aquilonis, gens magna confugit à finibus terræ. Et describens pœnam imminentem, quantum ad interfectionem hominum [& interficiam, in solitudines sempiternas] Et quod nunquam reparentur, sed quasi ad similitudinem sempiternarum solitudinum redigantur supra 19, Ponam vrbem hanc in stuporem, & in sibilũ. Omnis qui præterierit per eam obstupescet, & sibilabit super vniuersa plaga eius. Et quantum ad cessationem humanorum officiorum, in gaudiis [perdamque & in vitæ commodis [vocem molæ] supra 16. Auferam de loco isto in oculis vestris vocem gaudii & vocem lætitiæ, vocem sponsi, & vocem sponsæ, Et describens etiam pœnam duriorem [Et seruient 70. annis] Tantum enim regnum Chaldæorum durauit Esa. 57.

Non in perpetuum irascar, quia spiritus à facie mea egredietur, &c. Secundo, ponit pœnam quam Chaldæi sustinuerunt [Cumque impleti] Et primo, ponit comminationem [Visitabo] Apoc. 4. Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem ibit, & qui gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Secundo, comminationis certitudinem [Et adducam omnia quæ locutus sum contra eam] Esa. 13. 21. 46. & 47. [prophetauit Hieremias] infra 50 51. [quia seruierunt] tamen ipsi in superbiam abusi sunt Dei beneficio. Tertio, ostendit pœnæ æquitatem [Et reddam eis Ps. 27. Secundum opera manuum eorum tribue illis, redde retributionem eorum ipsis. Quoniam non intellexerunt opera domini. & in opera manuum eorum destrues illos & non ædificabis eos.

c Hic ponitur prædictæ comminationis reuelatio sub imaginaria visione. Et primo, ponit visionem. Secundo, exponit. ibi. [Et tu prophetabis, &c.] Circa primum, duo. Primo, mittit eum ad propinandum. Secundo, inuitantur illi quibus propinabatur ad bibendum, ibi. Et dices ad eos, &c. Circa primũ, duo. Primo Dominus porrigit poculum secundum quod sibi videbatur visione imaginaria [sume calicem vini] Videbatur sibi quod dominus, extensa manu calicem sibi porrigeret: per vinum signatur diuina indignatio, per calicem potestas tyrannorum, per quos hæc indignatio in gentes diffundenda erat [propinabis] non quasi pœnam infligens, sed quasi denuntians Psal. 74. Calix in manu domini vini meri plenus musto infra 51. Calix aureus Babylon in manu domini inebrians omnem terram, de vino eius biberunt gentes, & ideo commotæ sunt. Secundo, ponit potationis effectum. [Et bibent] sustinendo afflictionem [turbabuntur] interius timore, & dolore [insanient] exterius adinuicem pugnando more ebrii Esa. 24. Amara erit potio bibentibus illam. Tertio, propheta exequitur iniunctum officium. [Et accepi] Et primo, propinatur Iudæis [Hierusalem] Ezech. 9. A sanctuario meo incipite 1. Pet. 4. Tempus est vt iudicium incipiat à domo Dei. Secundo, amicis aduentitiis, incipiens ab Ægyptiis de quibus confidebant [Pharaoni, Ausitidis [quæ alio nomine dicitur terra Hus in confinio Idumeæ, & Arabiæ [& reliquiis hoc dicit pro Geth quę est quinta ciuitas Philistinorum [& omnibus regnis [Esa. 14. Hoc est consilium quod cogitatum super omnem terram, & hæc est manus extenta super vniuersas gentes. Tertio ipsis Babyloniis [& rex Sesach] idest Babyloniæ, quæ Hebraice dicitur Babel. Vnde ad occultandum nomen transposuit vocales & immutauit consonantes in eis coniunctas, secundum consuetudinem Hebræorum, qui docent pueros primam literam cum vltima retrogradando dicere, & secundam cum penultima, & sic deinceps Vnde pro duplici Beth, quæ est secunda litera apud Hebræos, posuit Sin, bis, quæ est penultima. Et pro Lamech posuit Caph quæ ei secundum primam computationem coniungitur 1. Cor. 15. Nouissime inimica destruetur mors.

d Hic inuitatur ad bibendum. Et circa hoc, tria. Primo, ponitur inuitatio [bibite] sustinendo pœnas [inebriamini] præ abundantia quasi amittentes rationis vsum, vt nesciatis quid faciatis [vomite] diuitias amittite [cadite] in mortem captiuitatem. Et loquitur ad similitudinem ebrii. Iob. 20. Diuitias quas deuorauit euomet, & de ventre illius extrahet eas Deus Esa. 29. Obstupescite & admiramini, fluctuate & vacillate, inebriamini, & non à vino, mouemini ab ebrietate, &c. Secundo, ponitur coactio [cumque noluerint bibentes bibetis] idest velitis, nolitis Apoc. 14, Si quis adorauerit bestiam & imaginẽ eius & acceperit characterem in fronte sua aut in manu sua, hic bibet de vino

A iræ Dei quod mistum est mero in calice iræ ipsius. Tertio, assignatur coactionis ratio. Primo ex exemplo [quia ecce in ciuitate] scilicet, Hierusalem 1. Pet. 4. Si autem primum à nobis, quis finis eorum qui non credunt Dei Euangelio? inf. 49. Ecce quibus non erat iudicium vt biberent calicem bibentes bibent, & tu quasi innocens reliqueris? Non eris innocens, sed bibens bibes. Secundo, ex dominio dicto [gladium] qui est idem quod potio Ezech. 21. Eiiciam gladium meum de vagina sua, & occidam in te iustum & impium.

e Hic ponitur expositio visionis. Et primo, contra gentes. Secundo, contra gentium principes ibi [Vlulate, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponit comminationem, ponens diuinam indignationem [Dominus de excelso] idest in altitudine sui iudicii [rugiet] terribiliter quasi leo iratus. Amos. 3. Leo rugiet. Quis non timebit? Pœnæ vniuersalitatem [super decorem] idest templum, quasi dicat. Incipiet à templo, & procedet ira ipsius in omnem terram [Celeusma calcantium] cantus vindemiatorum per quem signatur gaudium victorum in depopulatione terrarũ, qui significantur per calcatores, quia effundunt sanguinem humanum sicut illi sanguinem vuæ. Vnde Esa. 63. Torcular calcaui solus, & de gentibus non est vir mecum. Calcaui eos in ira mea. Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui infra 48. Nequaquam calcator vuæ, solitum celeusma cantabit. Et ponit pœnæ æquitatem, ponens iudicium [quia in domino] Mich. 6. Iudicium domini cum populo suo, & cum Israel diiudicabitur. Et indicit modum [impios tradidi] Esa. 1. Quia si me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos, quia os domini locutum est. Secundo ponit pœnæ præceptum & ordinem [Hæc dicit dominus] Et primo, ponit pœnæ processum [Ecce egredietur] quia vana gens aliam impugnabit & ipsa ab alia impugnabitur, & sic deinceps [à summitatibus] à maxime potentibus, sicut Chaldæis Græcis, &c. Eccl. 10. Regnum à gente in gentem transfertur propter iniustitias, & iniurias, & contumelias ac diuersos dolos infra 30. Ecce turbo domini, furor egrediens procella ruens in capite impiorum conquiescet. Secundo, ponit tribulationis effectum, quia priuabuntur vita [Et erunt interfecti domini] idest à domino supra 12. Gladius domini deuorabit ab extremo terræ, vsque ad extremum eius. Et carebunt sepultura [non plangetur] supra 16. idem.

f Hic comminatur, contra principes gentium. Et primo, quantum ad personas, præsignans pœnam [Vlulate] quasi non valentes dolorem verbis exprimere, sed eleuatione vocis. Esa. 34. Gladius domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe de sanguine agnorum, & hircorum, & de sanguine medullatorum arietum, &c. [optimates] qui sunt diuites, & principes in populo. Et excludit salutis viam [Et peribit fuga] Thren. 1. Abierunt absque fortitudine, ante faciem subsequentis. Secundo, quantum ad subiectas terras [vox clamoris. Et primo, ponit per similitudinem deuastationem vrbium [quia vastauit dominus pascua eorum [idest ciuitates, & villas: seruans metaphoram gregis [conticuerunt] quasi dicat, in nihilum redacti sunt vt de eis sermo non fiat [pacis] quæ tempore præclari erant Ioel. 1. Ignis comedit speciosa deserti, & flamma succendit omnia ligna religionis Et quantum ad destructionem templi [dereliquit, tabernaculum] templum scilicet, Deus, [quasi leo] quo custodiente nullus audebat accedere supra 12. Reliqui domum meam. Secundo, ponit expositionem [quia facta est, iræ columbæ [scilicet Dei, qui sine commotione punit, vel Hierusalem, quæ pro amissione Dei irascitur. Vel Nabuchodonosor, propter superbiæ stultitiam. Osee. 7.

Ephraim

Ephraim quasi columba deducta non habens cor. Vel A qui habebat columbam, in aruis. Vel quia sicut mansuetus, præceptum domini executus est. Vel per antiphrasim, quia crudelis erat.

CAP. XXVI.

IN principio regni Ioachim filii Iosiæ regis Iuda factum est verbum istud à domino dicens.

b Hæc dicit dominus. Sta in atrio domus domini, & loqueris ad omnes ciuitates Iuda, de quibus veniunt vt adorent B in domo domini, vniuersos sermones, quos ego mandaui tibi vt loquaris ad eos. Noli subtrahere verbum si forte audiant & conuertantur vnusquisque à via sua mala, & pœniteat me mali quod cogitaui facere eis, propter malitiam studiorum eorum. Et dices ad eos. Hæc dicit Dominus. Si non audieritis me vt ambuletis in lege mea quam dedi vobis, vt audiatis sermones seruorum meorum prophetarum, quos ego misi ad vos de nocte consurgens, & dirigens, & non audistis. Dabo domum istam sicut Sylo, & vrbem C hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ.

c Et audierunt sacerdotes & prophetæ & omnis populus Hieremiam loquentē verba hæc, in domo domini. Cumque complesset Hieremias loquens omnia, quæ præceperat ei dominus vt loqueretur ad vniuersum populum, apprehenderunt eum sacerdotes, & prophetæ & omnis populus, dicens. Morte moriatur. Quare prophetauit in nomine domini di- D cens. Sicut Silo erit domus hæc, & vrbs ista desolabitur, eo quod non sit habitator? Et congregatus est omnis populus aduersus Hieremiam in domo domini.

d Et audierunt principes Iuda verba hæc & ascenderunt de domo regis in domum Domini, & sederunt in introitu portæ domus Domini nouæ. Et locuti sunt sacerdotes, & prophetæ ad principes & ad omnem populum, dicentes. Iudicium mortis est viro huic, quia prophetauit aduersus ciuitatem istam sicut audistis E auribus vestris. Et ait Hieremias ad omnes principes & ad vniuersum populum, dicens. Dominus misit me vt prophetarem ad domum istam, & ad ciuitatem hanc, omnia verba quæ audistis. Nunc ergo bonas facite vias vestras & studia vestra, & audite vocem domini Dei vestri, & pœnitebit dominum mali, quod locutus est aduersum vos. Ego autem ecce in manibus vestris sum, facite mihi quod bonum, & rectum est in oculis vestris. Veruntamen scitote, & cognoscite, quia si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos, & contra ciuitatem istam, & habitatores eius In veritate enim misit me dominus ad vos, vt loquerer in auribus vestris omnia verba hæc. Et dixerunt principes, & omnis populus ad sacerdotes & ad prophetas. Non est viro huic iudicium mortis, quia in nomine domini Dei nostri, locut⁹ est ad nos.

e Surrexerunt ergo viri de senioribus terræ & dixerunt ad omnem cœtum populi loquentes. Michæas de Morasthi fuit propheta in diebus Ezechiæ regis Iuda & ait ad omnem populum Iudæ, dicens. Hæc dicit dominus exercituum. Sion quasi ager arabitur, & Hierusalem in aceruum lapidum erit. & mons domus domini in excelsa syluarum Nunquid morte condemnauit eum Ezechias rex Iuda, & omnis Iuda? Nunquid non timuerunt dominum, & deprecati sunt faciem domini, & pœnituit dominum mali quod locutus fuerat aduersum eos, Itaque nos faciamus malum grande contra animas nostras. Fuit quoque vir prophetans in nomine domini Vrias filius Semei de Cariathiarim; & prophetauit aduersus ciuitatem istam & aduersus terram hanc, iuxta omnia verba Hieremiæ. Et audiuit rex Ioachim, & omnes potentes & principes eius verba hæc & quæsiuit Rex interfieere eum. Et audiuit Vrias & timuit, fugitque & ingressus est Ægyptum. Et misit Rex Ioachim viros in Ægyptum. Helnatham filium Achobor & viros cum eo in Ægyptum. Et eduxerunt Vriam de Ægypto, & adduxerunt eum ad regem Ioachim, & percussit eum gladio, & proiecit cadauer eius in sepulchris vulgi ignobilis. Igitur manus Ahicham filii Saphan fuit cum Hieremia vt non traderetur in manus populi, & interficerent eam.

Hc ponitur conspiratio principum contra prophetam. Et diuiditur in tria. Primo, ponit titulū. Secundo, prophetiam, ibi. [Hæc dicit dominus, &c.] Tertio, epilogat, ibi [In principio regni, &c.] Titulus per se patet.

b Hic ponitur prophetia. Et diuiditur in tres partes. In prima, ponitur persecutionis occasio. In secūda ponitur persecutio, ibi. [Et audierunt sacerdotes &c.] In tertia ponitur liberatio, ibi. [Et audierūt principes &c. Occasio autē fuit, ex prędicatione. Vnde. Primo designat prędicationis locū. [Sta in atrio] supra 7. Sta in porta dom⁹ domini & prædica ibi vniuersos, &c.] Secundo, quantū ad prædicationis fructum. [Noli subtrahere] quantum ad emendationem culpæ [& conuertatur] & quantum ad remissionem pœnæ [& pœniteat] supra 18. Si pœnitentiā egerit gens illa à malo suo propter quod locutus sum aduersus eam agam, & ego pœnitentiā super malo,

quod cogitaui, vt facerem ei. Tertio, ponit prædicationis verbum [& dices] supra 7. Faciam domui huic in qua inuocatum est nomen meum, in qua habetis fiduciam, & loco quem dedi vobis & patribus vestris, sicut feci Silo, & proiiciam vos à facie mea, sicut proieci omnes fratres vestros, vniuersum semen Ephraim.

c Hic ponitur persecutio. Et circa hoc, quatuor ponit. Primo, prædicationis auditum. [Et audierunt] Ezech. 33. Audiunt sermones tuos, & non faciunt eos, quia in canticum oris sui vertunt illos. Secundo, iniquum consilium [cumque] Sap. 2. Odio habuerunt corripientem in porta & loquentem perfecte abominati sunt. Tertio, suæ nequitiæ argumentum [quia prophetauit quasi dicat, videtur falsum dicere, cum B dominus locum istum elegerit 3. Reg. vlt. Ego odi eum qui non prophetat mihi bonum, sed malum. Quarto, populi concursum [Et congregatus] Eccl. 10. Qualis rector est ciuitatis, tales & inhabitantes in ea. Eodem. 7. Non te immittas in populum, neque alliges duplicia peccata.

d Hic ponitur liberatio. Circa hoc, duo. Primo, ponitur principum iudicium, pro liberatione Hieremiæ. Secundo, popularis furoris sedatio per verba seniorum ibi [Surrexerunt ergo, &c.] Circa primum, tria. Primo, ponit principum prouisionem. [Et ascenderunt in domum domini] seditionem comprimere [nouæ] quia de nouo facta erat ad tenendum iudicia sacerdotum, & eorum quæ ad cultum religionis pertinebant. C Deut. 16. Iudices, & magistros constitues in omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi per singulas tribus tuas, vt iudicent populum iusto iudicio nec in alteram partem declinent, &c. Secundo, ponit partium disceptationem: quantum ad accusationem, [Et locuti sunt sacerdotes] Et nituntur imponere, quasi crimen blasphemiæ, vt occidatur. Similiter Act. 6. Homo iste non cessat loqui verba aduersus locum sanctum, & legem. Et quantum ad defensionem [Et ait Hieremias] Respondet autem prudenter, quia excusat culpam [Dominus misit me] vnde non sum culpandus de his quæ dixi. Eccl. 3. Ne reuerearis proximum tuum in casu suo, nec retineas verbum in tempore salutis. Esa. 48. Et nunc misit me dominus, & D spiritus eius. Et mitigat iram ostendens remedium. [Nunc ergo] supra 18. Reuertatur vnusquisque à via sua mala, & dirigite vias vestras, & studia vestra. Respondet humiliter, quia confitetur potentiam. [Ego autem] Prouerb. 15, Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorem, Respondet etiam constanter, quia prohibet iniuriam [Veruntamen] Gen. 4. Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Et quia confirmat sententiam [In veritate enim] Act. 2. Si iustum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, iudicate. Tertio, ponitur sententiæ promulgatio [Et dixerunt] Et primo, sententia promulgatur per principes. [Non est iudicium] Luc. 23. Ecce nihil dignum morte actum est ei. Secundo sententia confirmatur per seniores quorum est antiqua facta scire. Iob. 12. In antiquis est sapientia & in multo tempore prudentia. E

e Hic ponitur repressio furoris populi contra Hieremiam, per verba seniorum. Et primo, proponunt exemplum iusti ad imitandum circa factum Michææ, ponentes ipsius prædicationem [Michæas] vnus de 12. prophetis minoribus [de Morasthi] ad differentiam Michææ filii Yela, de quo 3. Reg. vlt. [Sion] Michæ. 3. Audite principes Iacob & duces domus Israel supra 9. Et dabo Hierusalem in aceruos arenæ, & cubilia draconum, & ciuitates Iuda dabo in desolationem, eo quod non sit habitator. Et populi conA uersionem. [Nunquid.] quasi dicat non supra 6. Interrogate de semitis antiquis quæ sit via bona, & ambulate in ea, & inuenietis refrigerium animabus vestris. Et inducunt conclusionem. [Itaque non faciamus] Psal. 12. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Secundo, proponunt exemplum iniustitiæ ad cauendum, ne malis mala adiungant [fuit quoque] Et primo, ponitur ipsius prædicatio. [Et prophetauit.] 1. Cor. 14. Non enim est Deus dissensionis, sed pacis & ideo omnes idem dicebant. Secundo, ponitur persecutio & fuga. [Et audiut, fugitque] Matth. 10. Si persecuti vos fuerint in vna ciuitate fugite in aliam. Tertio, ipsius interfectio [Et misit Rex] quia Ægyptiis fœderatus erat. Ideo autem iste occisus est & Hieremias liberatus, quia Deus aliquos permittit occidi de sanctis ad condemnationem malorum & exemplum patientiæ bonorum Iacobi vlt. Exemplum accipite fratres exitus mali & longanimitatis & laboris & patientiæ. Prophetas qui locuti sunt in nomine domini. Similiter Actor 12. Iacobus occiditur, Petrus liberatur. Tertio, ponitur sententiæ executio de liberatione Hieremiæ [Igitur manus] Et planum est.

CAP. XXVII.

IN principio regni Ioachim filii Iosiæ regis Iuda factum est verbum istud ad Hieremiam à domino dicens. Hæc dicit dominus ad me. Fac tibi vincula & cathenas, & pones eas in collo tuo & mittes eas ad regem Edom, & ad regem Moab, & ad regem filiorum Amon, & ad regem Tyri, & ad regem Sidonis, in manu nuntiorum qui venerunt Hierusalem ad Sedechiam regem Iuda, & præcipies eis vt ad dominos suos loquantur. Hæc dicit dominus exercituum Deus Israel. Hæc dicetis ad dominos vestros. Ego feci terram & homines & iumenta quæ sunt super faciem terræ in fortitudine mea magna, & in brachio meo extento, & dedi eam qui placuit in oculis meis. Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor regis Babylon serui mei. Insuper & bestias agri dedi ei vt seruiant illi. Et seruient ei omnes gentes & filio eius, & filio filii eius, donec veniat tempus terræ eius, & ipsius, & seruiant ei gentes multæ, & reges magni. Gens autem, & regnum quod non seruierit Nabuchodonosor regi Babylonis & quicunque non curuauerit collum suum sub iugo regis Babylonis, in gladio, & in fame, & in peste visitabo super gentem illam ait dominus, donec consumam eos, in manu eius. Vos ergo nolite audire prophetas vestros & diuinos & somniatores, & augures & maleficos qui dicunt vobis. Non seruietis regi Babylonis, quia mendacium prophetant vobis, vt longe faciant vos de terra vestra,

&

& eiiciant vos, & pereatis. Porro gens quæ subiecerit ceruicem suam sub iugo regis Babylonis, & seruierit ei, dimittam eam in terra sua dicit dominus, & colet eam, & habitabit in ea.

b Et ad Sedechiam regem Iuda locutus sum secundum omnia verba hæc dicens. Subiicite colla vestra sub iugo regis Babylonis, & seruite ei, & populo eius, & viuetis. Quare moriemini tu & populus tuus, gladio & fame & peste, sicut locutus est dominus ad gentem quæ seruire noluerit regi Babylonis? Nolite audire verba prophetarum dicentium vobis, Non seruietis regi Babylonis, quia mendacium ipsi loquuntur vobis. Quia non misi eos ait dominus, & ipsi prophetant in nomine meo mendaciter, vt eiiciant vos, & pereatis tam vos quam prophetæ, qui vaticinantur vobis.

c Et ad sacerdotes, & ad populum istum locutus sum, dicens. Hæc dicit dominus Nolite audire verba prophetarum vestrorum, qui prophetant vobis dicentes. Ecce vasa Domini reuertentur de Babylone, nunc cito. Mendacium enim prophetant vobis. Nolite ergo audire eos, sed seruite regi Babylonis, vt viuatis. Quare datur hæc ciuitas in solitudinem? Et si prophetæ sunt, & est verbum domini in eis occurrant domino exercituum vt non veniant vasa quæ derelicta fuerant in domo domini & in domo regis Iuda, & in Hierusalem, in Babylonem. Quia hæc dicit dominus exercituum ad columnas & ad mare, & ad bases, & ad reliqua vasorum, quæ remanserunt in ciuitate hac quæ contulit Nabuchodonosor Rex Babylonis cum transferret Ieconiam filium Ioachim regem Iuda de Hierusalem, in Babylonem, & omnes optimates Iuda & Hierusalem. Quia hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel ad vasa quæ derelicta sunt in domo domini, & in domo regis Iuda & Hierusalem. In Babylonem transferentur, & ibi erunt vsque ad diem visitationis suæ, dicit dominus. Et afferri faciam ea, & restitui in loco isto.

Hic præmisso claro titulo, excludit falsas consolationes prophetarum. Et primo, in generali. Secundo, descendendo ad quosdam speciales prophetas cap. 28. [Et factum est & cæt.] Circa primum, duo. Primo, excludit consolationes prophetarum gentilium. Secundo prophetarum Iudæorum, ibi. [Et ad Sedechiam &c. Circa primum, duo. Primo, præsignat prophetiam facto [fac tibi vincula] in signum seruitutis gentium [in manu nuntiorum] qui missi fuerant ad confœderandum se regi Hierusalem vel ad resistendum Nabuchodonosor. Osee. 12. Ego visiones multiplicaui, & in manibus prophetarū assimilatus sum Ezech. 3. Et tu fili hominis. Ecce data sunt super te vincula, & ligabunt te in eis, & non egredieris in medio eorum, &c. Secundo, exprimit eam verbo [Et præcipies] Inducit autem eos ad subdendum se regi Babylonis, contra consilium prophetarum tripliciter. Primo, ex Nabuchodonosor potentia quam ostendit duobus modis. Primo, ex diuina concessione, ponens rerum creationem [Ego feci terram] quantum ad opus creationis, & dispositionis [homines] quantum ad opus ornatus, [brachio] quod dicit applicationem potentiæ ad opus. Esa. 42. Firmans terram, & quæ germinant ex ea. Et concludens concedendi authoritatem [Et dedi eam ei] homini, vel cuicumque Daniel. 4. Dominatur excelsus in regno hominum, & cuicumque voluerit dat illud, & ostendens concessionem factam à Deo Nabuchodonosor, quantum ad homines [Et nunc itaque] Dan. 5. Deus altissimus, regnum, & magnam gloriam, & honorem dedit Nabuchodonosor patri tuo. Et propter magnificentiam quam dederat ei, vniuersi populi tribus, & linguæ tremebant, & metuebant eum, &c. Et quantum ad bestias [Insuper & bestias] & est locutio hyperbolica. Vel per bestias significantur feroces homines, qui sub eo fuerunt. Vel quia subiectis hominibus etiam bestiæ eis subiectæ illi subduntur. Vnde Daniel. 4. Bestiæ requiescebant sub vmbra arboris, per quam significabatur Nabuchodonosor. Alio modo ostendit potentiam eius, ex gentium subiectione. [Et seruient] Eccle. 3. Omnia tempus habent. Tertio, inducit eos ex rebellium pœna, ponens pœnam rebellium [Gens] Et ideo Rom. 13. Necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Et excludit consilium prophetarum [vos ergo nolite audire prophetas] quos dicunt gentiles per fulgorem intelligentiæ agentis, in animas ipsorum etiam futura posse præscire [diuinos] qui in templis idolorum [somniando] qui ex somniis [augures] qui ex garritu auium [maleficus] qui ex coniuratione dæmonum futura prædicunt supra 23. Nolite audire verba prophetarum qui prophetant vobis, & decipiunt vos. Visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini, &c. Et assignat pro causa, prophetarum mendacium [quia mendacium] & imminens periculum [vt longe faciant] & est vt consecutiuum 3. Reg. vlt. Ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum, Tertio, inducit eos ex obedientium gratia, quam à Domino consequentur [porro gens] infra 40. Nolite timere seruire Chaldæis, habitate in terra, & seruite regi Babylonis, & bene erit vobis.

b Quia illi nuntii possent dicere, quare talia suæ genti intentæ ad rebellionem non dixit, hic respondet se eis eadem dixisse. Et primo, ponitur admonitio ipsius ad regem. Secundo, ad sacerdotes, & ad plebem, ibi. [Et ad sacerdotes &c.] Circa primum duo. Primo ponit bonum consilium, ponens ipsum [Subiicite colla] 1. Pet. 2. Serui subditi estote in omni timore Dominis, non tantum bonis & modestis, sed etiam discolis. Et proponens imminens periculum [Quare moriemini] supra 21. Qui habitauerit in vrbe hac morietur gladio & fame & peste: qui autem egressus fuerit, & transfugerit ad Chaldæos qui obsident vos viuet & erit ei anima sua quasi spolium. Secundo, excludit falsum consilium prophetarum. [Nolite audire] tribus de causis. Primo, propter fallacem promissionem [quia mendacium Ezech. 22. Prophetæ eius liniebant eos absque temperamento, videntes vana, & diuinantes eis mendacium, dicentes hæc dicit dominus, cum dominus non sit locutus. Secundo, propter præsumptam authoritatem [quoniam non misi] supra 23. Non timebant eos, & ipsi currebant. Non loquebar ad

eos & ipsi prophetabant. Tertio, propter pœnam imminentem [vt eiiciant vos] occasionaliter Osee. 6. Corrues tu hodie, & corruet etiam propheta tecum. A

e Hic ponitur admonitio ad sacerdotes, & ad plebem Et primo excludit falsum consilium [Nolite audire ecce vasa] quæ asportata fuerunt in Babylonem cum Ieconia quarto Regum 24. Et assignat causam, proponens prophetarum mendacium [mendacium] seruitutis fructum [vt viuatis] rebellionis periculum [quare datur] supra 21. Qui egressus fuerit, & transfugerit ad Chaldæos qui obsident vos, viuet &c. Secundo, petit veritatis iudicium [Et si prophetæ] quasi dicatur faciant quod minus est, scilicet, quæ remanserunt non asportati occurrendo Deo orationibus, vt credatur eis quod maius est, scilicet, asportata reportari Ezech. 13. Non ascendistis ex aduerso, neque opposuistis murum pro domo Israel vt staretis in prælio, in die domini. Tertio, proponit manifestum falsitatis argumentum per locum à maiori, quia quod magis videtur non fiet, vt scilicet, relicta vasa remaneant, nec ergo quod minus vt, scilicet, asportata referantur [Quia hæc dicit dominus ad columnas] duas quæ fecit Salomon in porticu [& ad bases] earum [& ad mare] vas in quo seruabatur aqua ad ablutionem sacerdotum, quod erat positum supra 12. bases, de quibus omnibus habetur 3. Reg. 7. Et resumit [quia hæc dicit dominus] propter vasa templi, quia non mouerat nisi vasa quæ erant in porticu 1. Mach. 2. Vasa gloriæ eius captiua addducta sunt. Et promitit in longum tempus futurum eorum reportationem [Et afferri] temporibus Cyri 2. Esdr. 2. Cyrus Rex protulit vasa sacra domini quæ transtulit Nabuchodonosor de Hierusalem, & consecrauit ea idolo suo. Et proferens ea Cyrus Rex Persarum tradidit Mithridati, qui erat super thesauros ipsius per hunc autem tradita sunt Salmanasato præsidi Iudææ. B C

CAP. XXVIII.

ET factum est in anno illo, in principio regni Sedechiæ regis Iuda, in anno quarto, in mense quinto, dixit ad me Hananias filius Azur propheta de Gabaon, in domo Domini, coram sacerdotibus & omni populo, dicens. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel. Contriui iugum Regis Babylonis. Adhuc duo anni dierum, & ego referri faciam ad locum istum omnia vasa Domini, quæ tulit Nabuchodonosor Regis Babylonis de loco isto, & transtulit ea in Babylonem. Et Ieconiam filium Ioachim regem Iuda & omnem transmigrationem Iudæ, qui ingressi sunt in Babylonem ego conuertam ad locum istum, ait Dominus. Conteram enim iugum regis Babylonis.

b Et dixit Hieremias propheta ad Hananiam prophetam, in oculis sacerdotum & in oculis omnis populi, qui stabat in domo Domini. Et ait Hieremias propheta. Amen. Sic faciat Dominus. Suscitet Dominus verba tua quæ prophetasti, vt referantur vasa in domum Domini, & omnis transmigratio de Babylone ad locum istum. Veruntamen audi verbum hoc, quod ego loquor in auribus tuis, & in auribus vniuersi populi. Prophetæ qui fuerunt ante me & ante te ab initio, & prophetauerunt super terras multas & super regna magna de prælio & de afflictione, & de fame, propheta qui vaticinatus est pacem, cum venerit verbum eius, tunc scietur propheta, quem misit Dominus in veritate. D

c Et tulit Hananias propheta catenam de collo Hieremiæ prophetæ, & confregit eam. Et ait Hananias in conspectu omnis populi dicens. Hæc dicit Dominus. Sic confringam iugum Nabuchodonosor regis Babylonis post duos annos dierum de collo omnium gentium. Et abiit Hieremias propheta in viam suam.

d Et factum est verbum Domini ad Hieremiam, postquam confregit Hananias propheta catenam de collo Hieremiæ prophetæ, dicens. Vade, & dices Hananiæ. Hæc dicit Dominus Catenas ligneas contriuisti, & facies pro eis catenas ferreas, Quia hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel. Iugum ferreum posui super collum cunctarum gentium istarum vt seruiant Nabuchodonosor regi Babylonis, & seruient ei. Insuper & bestias terræ dedi ei. Et dixit Hieremias propheta ad Hananiam propheram. Audi Hanania. Non misit te dominus, & tu confidere fecisti populum istum in mendacio. Idcirco hæc dicit dominus. Ecce ego mittam te à facie terræ. Hoc anno morieris. Aduersum enim Dominum locutus es. Et mortuus est Hananias propheta in anno illo mense septimo. E

Hic descendit specialiter ad quosdam falsos prophetas. Et primo ad quendam, qui prædicebat relictis in Hierusalem. Secundo, ad quosdam qui prophetabant captiuitatem in Babylonis, cap. 29. [Et hæc sunt verba, &c. Circa primum, duo. Primo, ponitur falsa consolatio falsi prophetæ. Secundo, falsitatis improbatio per Hieremiam, ibi. [Et factum est verbum &c.] Circa primum, duo. Primo, ponitur falsa consolatio, quam falsus propheta fecit verbo. Secundo, quam fecit facto, ibi. [Et tulit &c.] Circa primum duo. Primo, ponitur falsa consolatio. Secundo Hieremiæ responsio, ibi. [Et dixit Hieremias &c.] Circa primum duo. Primo, ponit falsæ prophetiæ titulum, in quo designatur tempus [In anno quarto propheta [Hananias propheta] opinione : locus [in domo Domini] supra 23. In domo mea inueni malum orum, ait Dominus. Secundo, ponit falsum consolationis verbum. [Hæc dicit dominus] Et primo, promittit libertatem [contriui] destruxi : propter certitudinem dicit in præterito [imperium] quod conterendum quidem erat sed non tunc, Esa. 9. Computi escet iugum à facie olei. Secundo prædicit impletionis propinquitatem] Adhuc duo anni dierum] ne credantur anni annorum,

annorum ſicut illud Ezech. 4. diem pro anno. Diem A
inquam pro anno dedi tibi. Et primo, quantum ad reportationem vaſorum [ego referri faciam] de quorum captione Thren. 1. Manum ſuam miſit hoſtis ad omnia deſiderabilia eius, &c. Secundo, quantum ad liberationem principum ſuorum [Et Ieconiam] contra id quod ſupra cap. præcedenti dictum eſt ſupra. 22. Terra, terra, terra, audi ſermonem Domini.

b Hic ponitur Hieremiæ reſponſio. Et primo demonſtrat ſuum affectum, optans impleri quod ipſe dicebat [Amen] ideſt fiat Mich. 2. Vtinam non eſſem vir habens ſpiritum, & mendacium potius loquerer. Nec obſtat quod ſciebat Dominum contrarium velle, quia hæc optatio ſub conditione intelligenda eſt, ſcilicet ſi Deus vellet, & quia in hoc ſuam voluntatem diuinæ B
confirmat, quod vult quod Deus eſſe vult. Secundo, ne videatur falſitati conſentire, proponit veritatis ſignum [Veruntamen audi] Et ſumitur hoc ſignum. Deut. 18. Quod in nomine domini propheta ille prædixerit & non euenerit, hoc dominus non eſt locutus. Sed ipſe videtur à contrario ſenſu arguere. Et videtur quod non valeat, quia eſt deſtructio antecedentis. Et præterea contrarium habetur, Deuter. 13. Si ſurrexerit in medio tuo prophetes, aut qui ſomnium vidiſſe ſedicat & prædixerit ſignum atque portentum & euenerit quod locutus eſt & dixerit tibi. Eamus & ſequamur Deos alienos quos ignoras & ſeruiamus eis, non audies verba prophetæ illius aut ſomniatoris &c. Et di- C
cendum, quod argumentum efficax eſt ad oſtendendam eius falſitatem, & hoc ipſe intendit.

c Hic confirmat prophetiam ſuam, facto. Et circa hoc, tria. Primo, ponit facti ſimilitudinem [tulit & fregit] in ſignum fractionis imperii Babyloniæ. Secundo, exponit ſimilitudinem. [Et ait Hananias] Hoc longe poſt futurum erat infra 30. Conteram iugum illius de collo tuo, & vincula eius diſrumpam. Tertio, deſignatur Hieremiæ humilitas, quia patienter, & libenter ſuſtinuit & abiit Pſ. 37. Factus ſum, ſicut homo non audiens, & non habens in ore ſuo redargutiones.

d Hic ponitur falſitatis improbatio. Et primo, excludit falſam conſolationem, facti ſimilitudine [contriuiſti] tu Hananias, & tu Hieremias [facies] in ſignum augmentationis pœnæ. Iob. 6. Qui timent D
pruinam, irruet ſuper eos nix. Et ſimilitudinis expoſitionem. [Quia hæc dicit] ac ſi diceret. Iugum ſeruitutis durius erit, quam præſignificatum ſit Eccl. 28. Iugum illius iugum ferreum eſt, & vinculum illius vinculum æreum eſt. Secundo, ponitur criminatio contra ipſum prophetantem. Et primo, ponitur culpæ repreſſio [Et dixit Hieremias. Non te miſit] Eſa. 24. Poſuimus mendacium ſpem noſtram, & mendacio protecti ſumus. Secundo, ponitur pœnæ comminatio [Idcirco emittam te] ideſt tollam per mortem. Pſal. 1. Non ſic impii non ſic, ſed tamquam puluis quem proiicit ventus à facie terræ. Tertio, ponitur prophetiæ impletio. [Et mortuus eſt menſe ſeptimo] Vnde non ſuperuixit, niſi duobus menſibus 1. E
Theſſ. 5. Cum dixerint. Pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus ſicut dolor in vtero habentis, & non effugient.

CAP. XXIX.

ET hæc ſunt verba libri, quæ miſit Hieremias propheta de Hieruſalem ad reliquias ſeniorum tranſmigrationis, & ad ſacerdotes, & ad prophetas, & ad omnem populum quem traduxerat Nabuchodonoſor de Hieruſalem in Babylonem, poſtquam egreſſus eſt Ieconias Rex, & domina, & eunuchi, & principes Iuda, & Hieruſalem, & faber, & incluſor de Hieruſalem, in manu Elaſa filii Saphan, & Gamariæ filii Helchiæ, quos miſit Sedechias Rex Iuda ad Nabuchodonoſor regem Babylonis in Babylonem, dicens, Hæc dicit dominus exercituum Deus Iſrael, omni tranſmigrationi, quam tranſtuli de Hieruſalem in Babylonem. Ædificate domos, & habitare, & plantate hortos, & comedite fructum eorum. Accipite vxores, & generate filios & filias, & date filiis veſtris vxores, & filias veſtras date viris, & pariant filios & filias, multiplicamini ibi, & nolite eſſe pauci numero, & quærite pacem ciuitatis ad quam tranſmigrare vos feci, & orate pro ea ad dominum: quia in pace illius erit pax vobis. Hæc dicit dominus exercituum, Deus Iſrael. Non vos ſeducant prophetæ veſtri, qui ſunt in medio veſtrûm, & diuini veſtri, & ne attendatis ad ſomnia veſtra, quæ vos ſomniatis; quia falſo ipſi prophetãt vobis in nomine meo & non miſi eos, dicit dominus. Quia hæc dicit dominus. Cum cœperint impleri in Babylone ſeptuaginta anni, viſitabo ſuper vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locum iſtum. Ego enim ſcio cogitationes, quas cogito ſuper vos dicit dominus, cogitationes pacis, & non afflictionis, vt dem vobis finem, & patientiam. Et inuocabitis me, & viuetis, & orabitis me & ego exaudiam vos & quæretis me, & inuenietis. Cum quæſieritis me in toto corde veſtro inueniar à vobis, dicit dominus. Et reducam captiuitatem veſtram & congregabo vos de vniuerſis gentibus, & de cunctis locis ad quæ expuli vos dicit dominus. Et reuerti vos faciam de loco ad quem tranſmigrare vos feci, quia dixiſtis, Suſcitabit nobis dominus prophetas in Babylone. Quia hæc dicit dominus ad regem qui ſedet ſuper ſolium Dauid & ad omnem populum habitatorem vrbis huius, ad fratres veſtros, qui non ſunt egreſſi vobiſcum in tranſmigrationem.

b Hæc dicit dominus exercituum. Ecce mittam in eos gladium, & famem, & peſtem, & ponam eos quaſi ficus malas, quæ comedi nõ poſſunt, eo quod peſſimę ſint, & perſequar eos in gladio & in fame & in peſtilentia. Et dabo eos in vexationẽ vniuerſis regnis terræ, in maledictionẽ, & in ſtuporem & in ſibilum, & opprobrium cunctis gentibus, ad quas ego eiecì eos,

eo quod non audierint verba mea dicit A dominus quæ misi ad eos per seruos meos prophetas de nocte consurgens & mittens & non audistis, dicit Dominus. Vos ergo audite verbum Domini omnis transmigratio, quam emisi de Hierusalem in Babylonem.

c Hæc dicit Dominus exercituum deus Israel ad Achab filium Coliæ & ad Sedechiam filium Maasiæ, qui prophetant vobis in nomine meo mendaciter. Ecce ego tradam eos in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, & percutiet eos in oculis vestris. Et assumetur ex eis maledictio omni transmigrationi Iudæ, quæ est in Babylonem, dicentium. Ponat te Dominus sicut Sedechiam & sicut Achab, quos frixit Rex Babylonis in igne. B

d Pro eo quod fecerint stultitiam in Israel & mœchati sunt in vxores amicorum suorum, & locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandaui eis.

e Ego sum Iudex & testis, dicit Dominus.

f Et ad Semeiam Nehelamiten, dices. C Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel. Pro eo quod misisti in nomine meo libros ad omnem populum, qui est in Hierusalem & ad Sophoniam filium Maasiæ sacerdotem, & ad vniuersos sacerdotes dicens. Dominus dedit te sacerdotem pro Ioiade sacerdote vt sis Dux in domo domini super omnem virum arreptitium & prophetantem, vt mittas eum in neruum & in carcerem. Et nunc quare non increpasti Hieremiam Anathotiten, qui prophetat vobis. Quia super hoc D misit in Babylonem ad nos dicens. Longum est, ædificate domos & habitate, & plantate hortos, & comedite fructus eorum. Legit ergo Sophonias sacerdos librum istum, in auribus Hieremiæ prophetæ.

g Et factum est verbum Domini ad Hieremiam, dicens. Mitte ad omnem transmigrationem, dicens. Hæc dicit Dominus ad Semeiam Nehelamiten. Pro eo quod prophetauit vobis Semeias & ego non misi eum & fecit vos confidere in E mendacio, idcirco hæc dicit Dominus. Ecce ego visitabo super Semeiam Nehelamiten & super semen eius. Non erit ei vir sedens in populo huius & non videbit bonum, quod ego faciam populo meo, ait Dominus, quia præuaricationem locutus est aduersus Dominum.

dit falsas consolationes. Secundo, inuehit contra ipsos falsos consolatores, ibi. Hæc dicit dominus, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponit prophetiæ titulum, in quo tria assignat, scilicet prophetandi modum, quia per modum epistolæ [verba libri] ideſt epistolæ Esa. 30. Ingressus scribe ei super librum, & in libro diligenter exara illud. Et erit in die nouissimo in testimonium vsque in æternum Prophetiæ tempus postquam egressus] quarto Reg. 24. Esa. 3. Ecce dominator dominus exercituum auferet ab Hierusalem validum & fortem, omne robur panis, & omne robur aquæ, & fortem, & virum bellatorem, & iudicem, & prophetam, &c. Et prophetiæ nuntium [in manu] quos misit, vt pacem cum Chaldæis faceret, territus ad mortem falsi consolatoris Hananiæ, & comminationis Hieremiæ Prouerbiorum decimonono Pestilente flagellato, stultus sapientior erit. Secundo ponit prophetæ verbum [Hæc dicit dominus] Et circa hoc, duo. Primo, dat eis consilium bonum, & salubre, vt intendant his, quæ pertinent ad vsum necessitatis [Ædificate domos] quod facere negligebant credentes cito redite secundum promissa falsorum prophetarum. Psal. 106. Seminauerunt agros, & plantauerunt vineas, & fecerunt fructum natiuitatis. Item vt intendant his, quæ pertinent ad successionem prolis [accipite vxores] Genes. primo. Crescite, & multiplicamini, & replete terram. Et vt intendant his, quæ pertinent ad tranquillitatem pacis. [Et quærite pacem] Baruch. 1. Orate pro vita Nabuchodonosor Regis Babylonis, & pro vita Balthasar filii eius, &c. Tim. 2. Obsecro primum omnium fieri obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui in sublimitate constituti sunt, vt quietam, & tranquillam vitam agamus in omni pietate, & castitate, &c. Secundo, excludit consilium falsum & inutile [Hæc enim dicit dominus] Et primo, excludit vanam fiduciam, quam ex prophetarum promissione conceperant. Secundo, excludit stultam pœnitentiam ibi [Quia hæc dicit dominus, &c.] Circa primum, tria. Primo excludit falsorum prophetarum dictum, qui in breui liberationem promittebant [Non vos seducant prophetæ] qui ex nomine domini vobis loquuntur [Et diuini] qui dæmonum responsa aptant. Ezec. 13. Væ prophetis insipientibus qui sequuntur spiritum suum & nihil vident Secundo, dicit liberationis tempus, quantum ad consolationem [Quia hæc dicit dominus, visitabo] consolans vos, & hostes affligens, supra 25. Cum impleti fuerint septuaginta anni visitabo super regem Babylonis, & super gentem illam dicit dominus iniquitatem eorum, &c. Et quantum ad patriæ restitutionem. [Et suscitabo] implebo. Eccl. 36. Suscita prædicationes, quas locuti sunt in nomine tuo prophetæ priores. Tertio, ponit liberationis modum. Primo, promittens pristinæ prosperitatis statum quantum ad tranquillitatem pacis [Ego enim scio] quasi non alius 1. Cor. 2. Quæ sunt Dei nemo scit nisi spiritus Dei Esa 64. Oculus non vidit absque te, quæ præparasti expectantibus te [cogitationes pacis] quam vobis præparo [finem] captiuitatis [patientiam] laborum, vt facilius toleretis Psal. 27. Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. Et quantum ad exauditionem orationis [inuocabitis] ore [& ibitis] mente [adorabitis] corpore. Vel ibitis ad templum Esa. 30. Ad vocem clamoris tui statim vt audierit, respondebit tibi. Alia litera habet [Inuocabitis me, & viuetis, & orabitis me & ego exaudiam vos [Et planus est sensus] Et quantum ad auxilium diuinæ protectionis [quæretis] desiderio, & precibus [& inuenietis] paratum ad auxilium quasi dicat meipsum offeram Ioan. 14. Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum,

e Hic excludit falsas consolationes prophetarum, qui consolabantur captiuos in Babylonia. Et primo, exclu-

& manifestabo ei meipsum Esa. 55. Quærite Dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum prope est. Secundo, promittit proprium natiuitatis locum [Et reducam] Ezechiel. 36. Tollam quippe vos de gentibus & congregabo vos de vniuersis terris, & adducam vos in terram vestram [quia dixistis] quasi dicat, non fuit necessarium vobis scribere, quia in falsis prophetis confiditis.

b Hic excludit falsam pœnitentiam. Possent enim propter longam captiuitatem pœnitere de hoc quod se tradiderant, videntes alios adhuc in Hierusalem remansisse, & ideo contra remanentes comminatur grauem pœnam mortis [Ecce mittam] supra 21. Qui habitauerit in vrbe hac, morietur gladio & fame & peste qui autem egressus fuerit, & transfugerit ad Chaldæos qui obsident vos, viuent &c. Et afflictionis [Et ponam] idest non inuenient gratiam in me, neque in illis à quibus captiui tenentur, sicut neque ficus malæ placent colligentibus supra 24. Sicut ficus pessimæ quæ comedi non possunt, eo quod sint malæ, hæc dicit dominus, sic dabo Sedechiam regem Iuda, & principes eius & reliquos de Hierusalem qui remanserunt in vrbe hac, & qui habitant in terra Ægypti &c. Et assignat causam [eo quod non audierint] scilicet, vt se traderent Nabuchodonosor, & à peccatis cessarent supra 11. Mane consurgens contristatus sum, & dixi. Audite vocem meam. Et non audierunt nec inclinauerunt aurem suam, sed abierunt vnusquisque in prauitate cordis sui mali &c. Secundo inducit intentam conclusionem [Vos ergo] ne scilicet, pœnam patiamini, quia mihi, in hoc obedistis. Prouerb. 4. Audite filii disciplinam patris.

c Hic inuehit contra ipsos falsos prophetas. Et primo contra quosdam assertores falsitatis. Secundo, contra quendam impugnatorem veritatis, ibi. [Et ad Semeiam &c.] Circa primum, tria. Primo, comminatur pœnam. Secundo, arguit culpam, ibi [pro eo quod fecerit &c.] Tertio, arguit iudicii iustitiam, ibi [Ego sum iudex &c.] Circa primum, tria. Primo, ponitur ipsorum depressio in culpa [tradam eos] vt scilicet occasionem puniendi habeat, quos primo, in potestate habebat. Thren. 1. Dedit me dominus in manu de qua non potero effugere. Secundo, ponitur pœnæ inflictio [Et percutiet] infra 30. Insanabilis fractura, pessima plaga tua. Tertio, ponitur consequens maledictio [Et assumetur ex eis] Dicunt autem Hebræi, hos esse duos senes de quibus habetur Dan. 13. Vnde ex hoc loco volunt ostendere illud fabulosum esse. Ibi enim dicuntur à populo occisi, hic autem à Nabuchodonosor. Et præterea, ibi dicuntur lapidati, hic igne occisi. Et dicendum ad primum, quod vtrumque potest esse verum: quia Nabuchodonosor occidit authoritate à Daniele conuictos, & populos, executione sententiæ. Ad secundum dicendum, quod quælibet pœna dicitur ignis propter afflictionem, & hoc præcipue propter similitudinem culpæ adulterii. Osee. 7. Omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coquente Iob. 31. Ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina.

d Hic ponit culpam. Et primo, adulterium [stultitiam] idest rem stultam [& mœchati sunt] Daniel. 12. Sic faciebatis filiabus Israel, & illi timentes loquebantur vobis supra 5. Vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat. Secundo mendacium [Et locuti sunt] dicebant enim proximam esse liberationem, & Christum de eis esse nasciturum, vt sic mulieres adulterium deciperent supra 23. Non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.

e Hic ponit iudicii iustitiam [iudex] ad infligendam pœnam [testis] ad conuincendam culpam, quia diuino nutu & miraculose deprehensi sunt Daniel. 13. Suscitauit dominus spiritum pueri iunioris, cui nomen Daniel &c.

f Hic inuehitur contra impugnatorem veritatis, quia cum esset pseudopropheta, & populi vicinam liberationem promitteret iratus contra Hieremiam propter epistolam, quam in Babylonem misit, scripsit in Hierusalem literas ad principem sacerdotem contra Hieremiam. Et circa hoc, duo. Primo, ponitur veritatis impugnatio. Secundo, ponitur contra ipsum comminatio ibi [Et factum est verbum &c.] Circa primum, duo. Primo, ponit tenorem epistolæ [pro eo quod misisti] Est defectuosa locutio, quasi patieris quod postmodum quibusdam interpositis dicet. In qua epistola tria facit. Primo commemorat prædecessoris exemplum [Dominus dedit te pro Ioiada] qui interfecit falsos sacerdotes, vt tu similiter facias de Hieremia falso propheta Reg. 11. Secundo, commemorat officium [vt sis Dux, super omnem virum arrepticium] qui à spiritu immundo arreptus prophetæ actum vsurpat. Pertinebat enim ad sacerdotis officium discernere inter spiritus 1. Ioan. 4. Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum &c. Quædam etiam accusat, scilicet epistolam Hieremiæ [Quia super hoc quia non est contentus nobis mala prædicere Amos 5. Odio habuerunt corripientem in porta, & loquentem perfecte abominati sunt 3. Reg. vlt. Ego odi eum quia non prophetat mihi bonum, sed malum, Michæas filius Iemla. Secundo, ostendit quomodo peruenit ad notitiam prophetæ [legit ergo] vt improperaret sibi supra 20. Factus est mihi sermo domini in opprobrium & in derisum tota die.

g Hic ponitur contra ipsum comminatio. Et primo, arguit culpam [pro eo, quod prophetauit.] Esa. 28. Posuimus mendacium spem nostram & mendacio protecti sumus. Et dirigitur sermo ad captiuos per quandam aliam epistolam Secundo, comminatur pœnam [idcirco] Et primo, quantum ad filios [non erit] quasi dicat, non relinquet in populo superstitem. Exod. 20 Ego sum Dominus Deus tuus fortis zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem eorum, qui oderunt me &c. Secundo, quantum ad ipsum. [Et non videbit] supra 17. Erit enim quasi miricæ in deserto, & non videbit cum venerit bonum. Tertio, resumit causam [quia præuaricationem] quia verbis suis præuaricatus est contra Dominum loquens, promittens prospera, domino prædicente aduersa Iob. 39. Nunquid qui contendit cum Deo, tam facile conquiescit.

CAP. XXX.

HOc verbum quod factum est ad Hieremiam à Domino, dicens. Hæc dicit Dominus Deus Israel, dicens. Scribe tibi omnia verba, quæ locutus sum ad te in libro. Ecce enim dies veniunt dicit Dominus, & conuertam conuersionem populi mei Israel, & Iuda ait Dominus, & conuertam eos ad terram, quam dedi patribus eorum, & possidebunt eam.

b Et hæc verba, quæ locutus est Dominus ad Israel, & ad Iudam. Quoniam hæc dicit Dominus. Vocem terroris audiuimus, formido, & non est pax. Interro-

gate, & videte si generat masculus. Quare ergo vidi omnis viri manum super lumbum suum quasi parturientis,& conuersæ sunt vniuersæ facies in auruginem? Væ quia magna dies illa, nec est similis eius, tempusque tribulationis Iacob, & ex ipso saluabitur. Et erit, in die illa ait Dominus exercituum, conteram iugum eius de collo tuo, & vincula eius disrumpam. Et non dominabuntur ei amplius alieni, sed seruient Domino Deo suo, & Dauid regi suo quem suscitabo eis. Tu ergo ne timeas serue meus Iacob ait Dominus, neque paueas Israel, quia ecce ego saluabo te de terra longinqua, & semen tuum de terra captiuitatis eorum. Et reuertetur Iacob & quiescet, & cunctis affluet bonis, & non erit quem formidet, quoniam tecum ego sum, ait Dominus, vt saluem te. Faciam enim consummationem in cunctis gentibus in quibus dispersi te, te autem non faciam in consummationem, sed castigabo te in iudicio, vt non tibi videaris innoxius.

c Quia hæc dicit Dominus. Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua. Non est qui iudicet iudicium tuum, ad alligandum: curationum vtilitas non est tibi. Omnes amatores tui obliti sunt tui, teque non quærent. Plaga enim inimici percussi te, castigatione crudeli. Propter multitudinem iniquitatis tuæ, dura facta sunt peccata tua. Quid clamas super contritione tua. Insanabilis est dolor tuus. Propter multitudinem iniquitatis tuæ,& propter dura peccata tua, fecit hæc tibi. Propterea omnes qui comedunt te deuorabuntur, & vniuersi hostes tui in captiuitatem ducentur. Et omnes qui te vastant vastabuntur, cunctosque prædatores tuos dabo in prędam. Obducam enim cicatricem tibi, & à vulneribus tuis sanabo te, dicit Dominus. Quia eiectam vocauerunt te, Sion: Hæc est, quæ non habebat requirentem. Hæc dicit Dominus. Ecce ego conuertam conuersionem tabernaculorum Iacob, & tectis eius miserebor. Et ædificabitur ciuitas in excelso suo, & templum iuxta ordinem suum fundabitur. Et egredietur de eis laus vox-que ludentium, & multiplicabo eos, & non minuentur, & glorificabo eos & non attenuabuntur, & erunt filii eius, sicut à principio, & cœtus eius coram me permanebit. Et visitabo aduersum omnes qui tribulant eum, & erit dux eius ex eo, & princeps de medio eius producetur. Et applicabo eum, & accedet ad me. Quis enim iste est, qui applicet cor suum, vt

c appropinquet mihi, ait Dominus. Et eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum.

d Ecce turbo Domini furor egrediens, procella ruens in capite impiorum conquiescet. Non auertet iram indignationis Dominus, donec faciat & compleat cogitationem cordis sui. In nouissimo dierum intelligetis ea.

Post comminationem, hic incipit consolationem ponere. Et primo ponit consolationem ad omnes communiter, Secundo, specialiter ad ciuitatem regiam, scilicet, Hierusalem, cap. 33. [Et factum est verbum, &c.]. Prima, in duas. In prima consolatur eos ex euasione aduersitatis. In secunda, ex promissionibus prosperitatis. [In tempore, &c.] Prima in duas. In prima, promittit liberationem in generali. In secunda, prosequitur promissionem in speciali, ibi. [Et hæc verba, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, dominus ponit ad prophetam, prophetiæ conseruandæ præceptum [Scribe tibi omnia] quæ prædicta sunt, & quæ sequentur, quorum reuelationem iam intus susceperat vt diu conseruarentur, in quo significat non cito implenda Esa. 8. Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis, Velociter spolia detrahe, citò prædare Abac. 2. Scribe visum, & explana eum super tabulas, vt percurrat qui legerit eum. Secundo, promittit liberationis beneficium [Ecce enim conuertam] idest reuocabo de terra captiuitatis, quantum ad terminum à quo [conuersionem] quia non omnes, sed tantum illos qui tali conuersione erunt digni [Israel] decem tribus, quantum ad illos qui ad Ezechiam regem in Hierusalem venerunt. Paral. 30. Nam cum eis captiuati sunt, & eis redeuntibus redierunt. Vel referendum est ad conuersionem factam ad fidem Christi [Et conuertam [quantum ad terminum ad quem *Psal.* 125. In conuertendo dominus captiuitatem Sion facti sumus sicut consolati.

b Hic prosequitur liberationis partes. Et primo promittit eis liberationem ab hostium seruitute. Secundo, à multiplici destructione quam sustinuerunt, ibi [Quia hæc dicit dominus, &c.] Circa primum, duo. Primo proponit oppressionem pristinam, quam designat proponens hostium timorem. [Vocem terroris] longe ante à prophetis prænunciatam [formido, & non est pax] aliquo auxilium ferente Iob. 15. Sonitus terroris semper in auribus illius. Et cum pax sit, ille semper insidias suspicatur. Timoris expressionem ex gestu corporis, quia ad similitudinem parturientium manus ad lumbos conuertebant præ stupore [Interrogate] Ps. 47. Ibi dolores vt parturientis. Et ex immutatione ruboris [Et conuersæ sunt in auruginem] quæ est color niger permistus rubedini, contingens iratis, & ex vento vrente. Esa. 13. Facies combustæ vultus eorum Ioel. 2. Omnes vultus redigentur in ollam. Proponit etiam timoris, & anxietatis magnitudinem Væ quia magna magnitudine tribulationis dies [dies] captionis Hierusalem Sopho. 1. Vox diei domini amara, tribulabitur ibi fortis. Dies iræ dies illa, dies tribulationis, & angustiæ, dies calamitatis, & miseriæ, dies tenebrarum, & caliginis, dies nebulæ, & turbinis, dies tubæ, & clangoris, &c. Secundo, promittit salutem futuram. Et primo, promittit liberationem [Et ex ipso] scilicet tempore quamuis malo Osee. 1. Saluabo eos in domino Deo suo. Secundo, salutis modum & ordinem, promittens liberationem à seruitute, excludens hostium imperium, & erit illa, iugum, ipsum Nabuchodonosor.

Et

Et non dominabitur, quod impletum est tempore Simonis 1. Mach. in fine. Vel referendum ad liberationem factam per Christum de potestate dæmonum. Esa. 9. Iugum enim oneris eius, & virgam humeri eius & sceptrum exactoris eius superasti. Et promittens optatum imperium. Sed seruient, idest, alicui qui erit vobis sicut Dauid sicut Simoni, & Ionathæ, Vel Zorobabel, qui fuit de stirpe Dauid, vel Christo. Dauid autem imperium erat eis maxime desideratum propter prosperitatem, & pacem quam tempore ipsius habuerunt, & quia non oppresserat eos seruitute, sicut Salomon. Ezech. 3. Dauid seruus meus princeps eorum in perpetuum. Prouidet etiam liberationem à captiuitate, excludens timorem. Tu ergo ne timeas. Esa. 43. Noli timere quia ego tecum sum. Ab oriente adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te. Et ponens liberationem, quantum ad terminum à quo. Quia ecce ego. Zaachar. 8. Ecce ego saluabo populum meum de terra orientis, & de terra occasus solis, & adducam eos, & habitabunt in medio Hierusalem, & erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum, in veritate, & in iustitia, Et quantum ad terminum ad quem [Et reuertetur, & quiescet] quantum ad pacis tranquillitatem [& in cunctis] quantum ad rerum vbertatem. Esa. 32. Sedebit populus meus in multitudine pacis, & tabernaculis fiduciæ & in requie opulenta. Tertio, ostendit salutis authorem. Et primo, ponit saluatoris præsentiam [Quoniam ego] Supra 20. Dominus mecum est tanquam bellator fortis. Idcirco qui persequuntur me cadent & infirmi erunt, & confundentur vehementer, quia non intellexerunt opprobrium sempiternum, quod nunquã delebitur. Secundo, in hostes vindictam [faciam enim consummationem] ad finem consummationis perducet eos. Esai. 10. Consummationem & abbreuiationẽ Dominus Deus exercituum faciet, in medio omnis terræ. Tertio, ad vos conseruationis misericordiam [Te autem] vt scilicet non sint tuæ reliquiæ. Supra 5. Verumtamen in diebus illis ait dominus, non faciam vos in consummationem. Quarto, infert moderatam pœnam ad castigandum [castigabo te] supra 10. Corripe me domine, verumtamen in iudicio, & non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me [In iudicio] æquitatis.

c Hic promittit liberationem à destructione & afflictione magna, quam sustinuerant. Et circa hoc, duo. Primo, proponit præcedentem destructionem, ostendens ipsius magnitudinem, quia quasi hæc erit castigationis quantitas vt in virtute humana reparari non possit [fractura] quæ dicit interruptionem continuitatis, & significat destructionem hominum, vel ciuitatum [insanabilis] quantum in se est, licet Deus saluare possit propter magnitudinem [pessima] propter profunditatem. Thren. 2. Magna est velut mare contritio tua quis medebitur tui? Excludens etiam humani auxilii subuentionem, siue per iudicium iustitiæ iudicantis de iniuria illata [non est qui iudicet] contra hostes [ad alligandum] sicut qui curant plagas ligant emplastra super ipsas. Esa. 59. Vidit dominus & malum apparuit in oculis eius, quia non est iudicium. Siue secundum affectum amicitiæ subuenientis [vtilitas non est tibi] ab amicis, scilicet, quia vere medicum ostendisti. Thren. primo. Omnes amici eius spreuerunt eam, & facti sunt eius inimici. Ostendens etiam pœnæ æquitatem, assignans pœnæ causam [plaga enim inimici] qui percutit ad mortem, quia est insanabilis [crudelis] quia profunda [propter multitudinem] vnde oportuit esse magnam plagam, quæ omnia apostemata comprehenderet [dura] quantum ab obstinationem, & ideo oportuit eam esse vehementem, & profundam quæ vsque ad intima penetraret. Thren. secundo. Factus est dominus velut inimicus, præcipitauit Israel, præcipitauit omnia mœnia eius, dissipauit munitiones eius, & repleuit in filia iuda humiliatũ & humiliatam. Et excludit murmurantium querelam [Quid clamas] murmurando? Non possunt sanari, nisi puluere mordacissimo, quo putridas carnes, & insanibiles amputarem. Thren. 3. Quid murmurat homo viuens, vir pro peccatis suis? Secundo, promittit liberationem. Et primo, promittit subuentionis beneficium, quantum ad vindictæ iudicium: contra iniuriam illatam in personis, quia non est alius qui liberet [qui comedunt] occidendo [hostes] captiuantes te, supra secundo: Omnes qui deuorant eum delinquunt, mala venient super eos, dicit dominus. Et contra iniuriam illatam in rebus. [Et qui te vastant] quantum ad immobilia [prædatores] quantum ad mobilia. Esa. 33. Væ qui prædaris, nonne & ipse prædaberis? Et quantum ad curatoris amicabilem affectum, ponens curationem. Obducam, idest ita perfecte curabo, quod nec vestigium appareat præcedentis plagæ. Psal. 146. Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum. Hæc sub Zorobabel, quando Assyrios idest Niniuem vastauerunt Babylonii, & Chaldæi, & ipsos Medi, & Persæ. Et tunc obducta est cicatrix, &c. Et assignat rationem. [Quia electam vocauerunt] scilicet hostes. Prou. 24. Cum ceciderit inimicus tuus ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum, ne forte videat dominus, & displiceat ei, & auferat ab eo iram suam. Insultatio enim hostium est causa diuinæ miserationis Secundo, ostendit subueniendi modum. Hæc dicit dominus. Et primo, quantum ad modum vindicandi [Ecce turbo] Circa primum. Primo, promittit restaurationem ædificiorum omnium generaliter. Conuertam, idest restituam ad statum pristinum. Tabernaculorum, domorum. Esa. 61. Ædificabunt deserta populorum, & ruinas antiquas erigent, & instaurabunt ciuitates desertas & dissipatas in generatione & generationem. Et quantum ad principalia specialiter. Et ædificabitur ciuitas, idest Hierusalem. Esa. quadragesimo quarto. Qui dico Hierusalem habitaberis, & ciuitatibus Iuda ædificabimini, & deserta eius suscitabo. Secundo, promittit prosperitatem hominum, quantum ad cordis iucunditatem. Et egredietur. Esa. 51. Gaudium, & lætitia inuenietur in ea, & gratiarum actio, & vox laudis. Quantum ad populi multitudinem. Multiplicabo eos, & non minuentur. Quantum in me est, & nisi ex culpa eorum proueniat. Ps. 138. Dinumerabo eos, & super arenam multiplicabuntur. Vel intelligendum de his, qui ad Christum conuertuntur. Et quantum ad hominis exaltationem, & glorificabo, vel corporaliter, vel spiritualiter quantum ad virtutis sanctitatem, & erunt filii eius sicut à principio, idest similes sanctis patribus Coram me, per vitæ munditiam. Et visitabo quia defendam eos, & vindicabo. Iob. 29. Quis mihi tribuat vt sim iuxta menses pristinos, secundum dies, quibus Deus custodiebat me? Tertio, quantum ad rectorum bonitatem, ponens. Primo, ipsorum propinquitatem, quia ex eodem genere, & erit dux, hoc refertur ad Zorobabel, vel ad Christum. Oseæ. 2. Dabo eis vinitores. Secundo, eorum sanctitatem. Et applicabo eum & accedet, per iustitiam. Quis enim iste est, in quo ostenditur author applicandi, quia nullus applicatur nisi à Deo tractus Ioan. 6. Nemo potest venire ad me nisi pater qui misit me, traxerit eum, Tertio, tangit iustitiæ vtilitatem. Et eritis mihi. Eccl. 10, Qualis est rector ciuitatis tales & inhabitantes in ea.

d Hic ponit modum vindictæ. Et primo, comminatur pœnam [Ecce turbo] vt dispergat sicut commotio aeris puluerem per captiuitatẽ [procella] vt absorbeat per mortem, sicut fluctus maris [impiorum] qui

afflixerunt Iudæos, & qui de malis non sunt emendati [conquieſcet] quaſi, pœna permanens. Eſa. 30. Erit transitus virgæ fundatus quam requieſcere faciet dominus ſuper eum. Secundo, excludit miſericordiam [Non auertet] Eſa. 5. In omnibus his non eſt auerſus furor domini, ſed adhuc manus eius extenta. Tertio, promittit ſcientiam horum. [In nouiſſimis] quando ſcilicet omnia iſta contigerint. Pſa. 9. Cognoſcetur dominus iudicia faciens in operibus manuum ſuarum comprehenſus eſt peccator.

CAP. XXXI.

IN tempore illo dicit Dominus: Ero Deus vniuerſis cognationibus Iſrael, & ipſi erunt mihi in populum. Hæc dicit Dominus. Inuenit gratiam in deſerto populus, qui remanſerat à gladio. Vadet ad requiem ſuam Iſrael. Longe Dominus apparuit mihi Et in charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerans. Rurſumque ædificabo te, & ædificaberis virgo Iſrael. Adhuc ornaberis tympanis tuis, & egredieris in choro ludentium. Adhuc plantabis vineas in montibus Samariæ. Plantabunt plantantes & donec tempus veniat, non vindemiabunt, quia erit dies in qua clamabunt cuſtodes in monte Samariæ, in monte Ephraim, Surgite & aſcendamus in Sion ad Dominum Deum noſtrum

b Quia hæc dicit Dominus. Exultate in lætitia Iacob, & hinnite contra caput gentium, perſonate & canite & dicite, Salua Domine populum tuum reliquias Iſrael. Ecce ego adducam eos de terra aquilonis, & congregabo eos ab extremis terræ inter quos erunt cœcus & claudus & prægnans & pariens ſimul, cœtus magnus reuertentium huc, in fletu venient, & miſericordia reducam eos. Et adducam eos per torrentes aquarum in via recta & non impingent in ea, quia factus ſum Iſraeli pater & Ephraim primogenitus meus eſt.

c Audite verbum domini gentes & annuntiate in inſulis quæ procul ſunt, & dicite. Qui diſperſit Iſrael congregabit eum, & cuſtodiet eum ſicut paſtor gregem ſuum. Redimet enim Dominus Iacob & liberabit eum de manu potentioris. Et venient, & laudabunt in monte Sion & confluent ad bona domini ſuper frumento, & vino, & oleo, & fœtu pecorum & armentorum, eritque anima eorum quaſi hortus irriguus, & vltra non eſurient. Tunc lætabitur virgo in choro, iuuenes & ſenes ſimul. Et conuertam luctum eorum in gaudium, & conſolabor eos, & lætificabo à dolore ſuo. Et inebriabo animam ſacerdotum pinguedine & populus meus bonis adimplebitur, ait Dominus.

d Hæc dicit dominus. Vox in excelſo audita eſt lamentationis, luctus & fletus Rachel plorantis filios ſuos & nolentis conſolari ſuper eis, quia non ſunt. Hæc dicit dominus. Quieſcat vox tua à ploratu & oculi tui à lachrymis, quia eſt merces operi tuo ait Dominus. Et reuertentur de terra inimici, & eſt ſpes nouiſſimis tuis ait Dominus, & reuertentur filii tui ad terminos ſuos.

e Audiens audiui Ephraim tranſmigrantem. Caſtigaſti me Domine, & eruditus ſum, quaſi iuuenculus indomitus. Conuerte me, & conuertar, quia tu Dominus Deus meus. Poſtquam enim conuertiſti me, egi pœnitentiam, & poſtquam oſtendiſti mihi, percuſſi femur meum. Confuſus ſum & erubui, quoniam ſuſtinuiſti opprobrium adoleſcentiæ meæ.

f Si Filius honorabilis mihi Ephraim, ſi puer delicatus, quia ex quo locutus ſum de eo, adhuc recordabor eius. Idcirco conturbata ſunt viſcera mea ſuper eum, miſerans miſerebor eius, ait Dominus.

g Statue tibi ſpeculam, pone tibi amaritudines Dirige cor tuum in viam rectam, in qua ambulaſti.

h Reuertere virgo Iſrael, reuertere ad ciuitates tuas iſtas. Vſquequo delitiis diſſolueris filia vaga? Quia creauit Dominus nouum ſuper terram, Femina circumdabit virum.

i Hæc dicit Dominus Deus Iſrael. Adhuc dicent verbum iſtud in terra Iuda & vrbibus eius, cum conuertero captiuitatem eorum. Benedicat tibi Dominus pulchritudo iuſtitiæ, mons ſanctus. Et habitabunt in eo Iudas, & omnes ciuitates eius ſimul, agricolæ, & minantes greges, quia inebriaui animam laſſam, & omnem animam eſurientem ſaturaui. Ideo quaſi de ſomno ſuſcitatus ſum, & vidi, & ſomnus meus dulcis mihi.

k Ecce dies veniunt dicit Dominus, & ſeminabo domum Iſrael, & domum Iuda ſemine hominum, & ſemine iumentorum. Et ſicut vigilaui ſuper eos vt euellerem, & demolirer, & diſſiparem, & diſperderem, & affligerem, ſic vigilabo ſuper eos vt ædificem, & plantem ait Dominus. In diebus illis non dicent vltra Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupuerunt, ſed vnuſquiſq; in iniquitate ſua morietur. Omnis

homo

homo qui comederit vuam acerbam obstupescent dentes eius. Ecce dies venient dicit Dominus, & feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus nouum. Non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum dicit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel. Post dies suos dicit Dominus, Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit vltra vir proximum suum & vir fratrem suum dicens, Cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsque ad maximum, ait Dominus, quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor amplius.

l Hæc dicit Dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunæ & stellarum in lumine noctis, qui turbat mare & sonant fluctus eius, Dominus exercituum nomen illi. Si defecerint leges istæ coram me dicit Dominus, tunc & semen Israel deficiet vt non sit gens coram me, cunctis diebus. Hæc dicit Dominus. Si mensurari poterunt cœli sursum, & inuestigari fundamenta terræ deorsum, & ego abiiciam vniuersum semẽ Israel propter omnia quæ fecerunt, dicit Dominus.

m Ecce dies venient dicit Dominus, & ædificabitur ciuitas Domino à turre Hananeel vsque ad portam anguli. Et exibit vltra formam mensuræ in conspectu eius super collem Gareb, & circuibit Goatha, & omnem vallem cadauerum, & cineres & vniuersam regionem mortis, vsque ad torrentem Cedron, & vsque ad angulum portæ equorum orientalis. Sanctum domini non euelletur & non destruetur vltra in perpetuum.

Hic consolatur eos ex promissione prosperitatis. Et circa hoc, duo facit. Primo, promittit prosperitatem gentis. Secundo, ampliationem ciuitatis, ibi. [Ecce dies veniunt, &c.] Prima in tres. In prima, consolatur decem tribus. In secunda. duas, ibi [Hæc dicit dominus &c.] In tertia vtrasque ibi [Ecce dies veniunt &c.] Prima in tres. In prima ponitur destructi populi restauratio. In secunda, restaurationis ordo, ibi. Quia hæc. dicit dominus, exultate, &c.] Circa primum, tria Primo, promittit restaurationem ad religionis cultum [In tempore illo] vel post reditum de Babylone [vniuersis] quoniam ad illos de decem tribubus qui duabus adhæserunt, vel quantum ad omnes, quia omnis Israel saluus fiet, postquam plenitudo gentium introierit. Ad Roman. 11. Apoc. 20. Ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Secundo promittit restaurationum ad natiuitatis locum, promittens reuocationis beneficium [populus à gladio] Babylonis [in deserto] in terra captiuitatis in qua à Deo deserti videbantur perquam purgati ad terrã suam redierunt, sicut per desertum ad terram promissionis quondam [Inuenit gratiam] idest hanc misericordiam apud Deum, quod [vadet ad requiem] idest ad teram suam, in qua pacifice requiescet: quod potest mystice exponi quantum ad pacem quam tempore Symonis Machab. habuerunt 1. Macha. 14. Esa. 22. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Determinans reuocationis tempus [longe] antequam futurum sit [apparuit] reuelans futuram liberationem, supra 28. Confringam iugum Nabuchodosor regis Babylonis post duos annos, dierum de collo omnium gentium. Abach. 2. Adhuc visus procul, & apparebit in finem, & non mentietur. Et ostendens reuocantis affectum. [In charitate perpetua] quasi dicat, non ad tempus, sed in perpetuum tibi bona largitus est [attraxi] ad locum tuum [miserans] misericordiam exterius beneficio complens. Oseæ. 11. In funiculis Adam trahã eos, in vinculis charitatis, supra 2. Recordatus sum tui mirans adolescentiam tuam & charitatem desponsationis tuæ. Tertio, promittit recordationem ad prosperitatis statum. Et primo, promittit prosperitatem, quantum ad reparationem gentis [Rursumque ædificabo] secundum metaphoram, quia dicitur domus Israel, supra 14. Ædificabo eos, & non destruam, plantabo eos & non euellam, quantum ad iucunditatem cordis [virgo Israel, ornaberis tympanis tuis] idest ornata incedes ludens ad tactum tympani. Esa. 30. Lætitia cordis, sicut qui pergit cum tibia, vt intret in montem domini ad fortem Israel. Et quantum ad tranquillitatem pacis [Adhuc plantabis vineas in montibus Samariæ propter tres ciuitates quod additæ sunt Iudæis 1. Matt. 10. [Plantabunt donec tempus veniat] quasi dicat, propter timorem hostiũ non præoccupabunt tempus vindemiæ. Esa. 65. Plantabunt vineas & comedent fructus eorum. Secundo, assignat prosperitatis rationem [Quia ecce dies] in quo significatur reuersio ad cultum Dei, ad quem mutuo se exhortantur [in Sion] & non in Bethel ad vitulos Hieroboã 3. Reg. 12. Et Esa. 2. Venite ascendamus ad mortem domini & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias & ambulabimus in semitis eius.

b Hic prosequitur operationis ordinem. Et circa hoc, duo. Primo, inducit eos ad exultationem. Exultate in lætitia. Psal. 80. Exultate Deo adiutori nostro, iubilate Deo Iacob. Ad quam exultationem exprimendam, indicit hostium insultationem, & hinnite insultantes. Contra caput gentium in regem Babyloniæ, vel Assyriorum qui captiuauit vos Abac. 2. Nunquid non repente consurgent qui mordeant te, & suscitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis? Et etiam diuinam laudem. Personate in psalteriis & huiusmodi. Secundo, ponit liberationis ordinem. Ecce ego, describens reuersionis terminum à quo. De terra aquilonis, & reuertentium cœtum. Inter quos quasi dicat. Nullus vel aliqua corporis infirmitate à reditu impedietur & hoc, quia securi venient. Esa. 35. Erit saliens sicut ceruus claudus. Et etiam reuersionis modum. In fletu quidam propter lætitiam reuersionis, & quidam videntes terræ vastitatem 1. Esdr. 3. Nec poterat quisquam cognoscere vocem clamoris lætantium & vocem fletus populi, & in misericordia, à rubore mentis. Esa. 54. In miserationibus magnis congregabo te per torrentes aquarum, per quas nauigantes faciliter vadunt & iuxta eos sunt viæ bonæ, in quo excluditur labor itineris & tædium. Prou. 3. Ambulabis fiducialiter à via tua & pes non impinget. Tertio, assignat rationem ex paterno

affectu, quo ad eos mouetur. Quia factus sum pater. Vnde sicut pater, non possum dimittere, quin eorum miserear. Inter omnes enim populos primogenitus Israel. Exod. 4. Filiis autem Ioseph data sunt primogenita, sicut dicitur 1. Paral. 5. in quo Ephraim Manasse prælatus est. Gen. 48. vnde relinquitur Ephraim primogenitum esse.

c Hic ponitur diuulgatio liberationis. Et primo excitat gentes ad attentionem. Audite vt omnes in ipso confidant quod taliter liberare potest. Esa. 49. Audite insulæ & attendite populi de longe. Secundo, prænuntiat populi liberationem, non impediente diuina indignatione, quia. Qui dispersit. Es. 40. Sicut pastor gregem suum pascet in brachio suo congregabit agnos & in sinu suo leuabit, fœtas ipse portabit. Nec impediente detinentium potestate. Redemit quondam ab Ægyptiis & [potentioris] scilicet Chaldæi. Psal. 71. Liberauit pauperem à potente, & pauperem cui non erat adiutor. Tertio, promittit liberatis prosperitatem. Et primo, quantum ad omnes, promittit religionis debitam obseruantiam. In monte Sion, non in Bethel ad vitulos. Esa. 51. Qui redempti sunt à Domino reuertentur, & venient in Sion laudantes, & lætitia sempiterna super capita eorum. Et temporalium bonorum affluentiam, ponens bonorum fertilitatem quantum ad terræ nascentia quæ in cibum nostrum producuntur & condiuntur, quantum ad animalia. Et confluent, & laudabũt Deum super frumento & vino. Gen. 27. Frumento, vino & oleo stabiliui eum. Et possidentium sacietatem. Eritque anima eorum quasi hortus irriguus, qui pluuiam non expectat. Hoc potest intelligi de bonis spiritualibus collatis per Christum, quod non ex parte in futuro ex toto complebitur. Apoc. 20. Non esurient neque sitient amplius, neque cadet super illos sol neque vllus æstus. Et cordis lætitia, quantum ad signa lætitiæ lætabitur virgo supra 30. Egredietur de eis laus voxque ludentium, & multiplicabo eos, &c. Et quantum ad cessationem tristitiæ conuertam luctum. Tob. 3. Post tempestatem tranquillum facis, & post lachrymationem & fletum exultationem infundis. Secundo, specialiter quantum ad sacerdotes. Inebriabo ideſt abundanter satiabo pinguedine abundantia oblationum & sacrificiorum, & populus adimplebitur, vt Deo offerre possit. Hoc autem spiritualiter intelligitur de pinguedine deuotionis. Psal. 62. Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea, & labiis exultationis laudabit os meum.

d Hic ponitur flentium consolatio. Et primo, inducit matris fletum. Rachel quæ fuit mater Ioseph. Plorantis destructionem filiorum suorum. Figuratiue loquitur, sed hoc dicitur hyperbolice, in parentes mortuos, tristitiam redundare de filiorum aduersitate. Vel quia in Romana captiuitate iuxta sepulchrum Rachelis Iudæi captiui ducti sunt & venditi vel quia figuratiue dicitur plorare pueros iuxta se occisos, cum ipsa iuxta Bethleem sepulta sit sicut habetur Gen. 35 Lamentationis quæ fit verbis dolorem exprimentibus. Fletus quantum ad emissionem lachrymarum. Luctus quantum ad quandam obseruantiam in expressione doloris sicut fit in mutatione vestium & huiusmodi supra 4. Vox in viis audita ploratus & vlulatus filiorum Israel, quoniam iniquam fecerunt viam suam, obliti sunt domini Dei sui. Excludit commemorationis remedium. & nolentis, quia non sunt reuersi cum aliis quia ad nihilum redacti sunt Osee. 13. Consolatio abscondita est ab oculis meis, quia ipse inter fratres diuidet. Secundo impendit consolationis remedium. Hæc dicit dominus Vox quantum ad lamentationem oculi quantum ad fletum. Apoc. 20. Absterget Deus omnem lachrymam ab oculis sanctorum, & mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque erit vltra &c. Tertio, promittit liberationis beneficium. Et primo, quoniam ad terminum à quo quia. Merces in quo ostenditur per meritum sanctorum patrum eos liberatos. Inimici. Chaldæi. Esa. 40. Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. Secundo, quoniam ad terminum ad quem. Et est spes nouissimis, ad significandum quod in nouissimis temporibus reuertentur ad veram fidem & forte etiam ad terram suam mortuo Antichristo. Prou. 10. Expectatio iustorum lætitia, spes autem impiorum peribit.

e Hic ponitur pœnitentium susceptio, cui præmittitur confessionis cognitio. Audiens audiui ideſt misericorditer exaudiui. Exod. 3. Videns vidi afflictionem populi mei qui est in Ægypto, & clamorem eius audiui. Et subditur confessio. Castigati quasi iuuenculus qui difficile corripitur & multis verberibus. Esa. 24. Sola vexatio intellectum dabit auditui. Secundo ponitur petitio conuerte. Thren. vlt. Conuerte nos Domine ad te & conuertemur, innoua dies nostros sicut à principio. Tertio, assignatur petitionis ratio ex pœnitentia, quia inchoauit. Vnde primo, ponit pœnam postquam enim conuertisti infundendo gratiam. Postquam ostendisti flagellis peccata. Percussi femur meum, interiorem dolorem, exteriori percussione designans modum hominis dolentis: vel percussi femur, voluptates carnales reprimendo. Iob. vlt. Auditu auris audiui te, nunc autem oculus meus videt te. Secundo ponit pœnitentiam quia ex pœna quam sustinuit peccatum recognoscens, confusionem passus est, quæ signum pœnitentiæ fuit. Confusus sum. Interius. Erubui. Exterius. Quoniam sustinuisti opprobrium, ideſt, pœnam & confusionem pro peccatis. Adolescentiæ meæ. Et nominat adolescentiam, tempus ante conuersionem quasi dicat quod ex ignorantia peccauit. Iob. 13. Scribis contra me amaritudinem, & consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ.

f Hic suscipit pœnitentem. Et primo, ponitur *diuina* miseratio. Secundo, pœnitentis instructio, *ibi.* Statue tibi, &c. Tertio, ipsius reuocatio, ibi. Reuertere virgo, &c. Circa primum duo. Primo, ponit misericordiæ rationem ex parte populi. Si filius honorabilis quasi dicat. Nunquid non filius honorabilis propter ius primogenituræ. Si puer delicatus, propter teneritudinem ætatis, quia Ioseph quasi minimus filiorum Iacob. Et Ephraim minor filiorum Ioseph. Et hæc duo prouocant patres magis ad miserandum. Osee. 11. Puer Israel, & dilexi eum, & ex Ægypto vocaui filium meum. Ponit etiam rationem ex parte Dei. Quia ex quo locutus sum. Quasi dicat, Non decet, vt verba Dei irritentur Recordabor verborum, Num. 23. Dixit & non faciet? locutusque est, & non implebit? Secundo, ostendit miserationem. Idcirco conturbata. Antropospatos, in quo interior compassio. Miserans in quo exterior subuentio Osee. 11. Conuersum est in me cor meum, pariter conturbata est plenitudo mea.

g Hic ponitur pœnitentis instructio. Statue tibi speculam, vt consideres prospera, quæ nuntiantur, vel viam per quam redeas. Amaritudines, solicitudinem de reditu. Dirige considera viam per quam venisti vt per eam redeas, vel melius. Speculam contemplationis Amaritudines pro peccatis præteritis. In viam rectam ideſt in viam iustitiæ, per quam patres tui ambulauerunt. Apoc. 2. Memor esto vnde excideris & age pœnitentiam & prima opera fac.

h Hic ponitur reuocatio ipsorum in terram suam. Et primo, ponitur reuocatio. Reuertere vsque quo delitiis dissolueris filia vaga. Hoc dicitur quantum ad illos, qui absorpti delitiis Chaldæorum, in terram promissionis reuerti nolebant, qui recte propter mollitiem, mulieres vocantur

vocantur supra 3. Tu autem fornicata es cum amatoribus multis, tamen reuertere ad me dicit Dominus & ego suscipiam te. Secundo, ponitur reuocationis ratio ex Christi incarnatione, quæ omnes inducere debet vt à delitiis recedant. Quia creauit, quia sola diuina virtute agente, conceptio illa facta est. Fœmina propter fragilis sexus conditionem. Circumdedit in vtero suo. Virum Christum ab initio conceptionis suæ perfectum in scientia & gratia. Vnde ad terram in qua nouum hoc euenire debet, debetis properare. Eph. 4. Induite nouum hominem qui secundum Deum creatus est, in iustitia & sanctitate veritatis. Zach. 6. Ecce vir, oriens nomen eius. Et subter eum morietur. Et ædificabit templum domino.

i Hic ponitur consolatio specialiter ad duas tribus. Et primo, ponitur læta annuntiatio, quia annuntiat religionis sanctitatem. Adhuc dicent, dominum & templum ipsius laudantes, non idola Pulchritudo iustitiæ, mons sanctus, idest mons Sion: ex eo enim doctrina legis & iudicium in totum regnum diffundebatur propter sacerdotes & reges, qui ibi morabantur. 144. Psal. Magnus Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non est finis. Vel mons, idest Christus Dan. 2. Lapis excisus de monte. Promittit etiam pacis securitatem, & habitabunt. Esa. 62. Non vocaberis vltra derelicta, & terra tua non vocabitur amplius desolata, sed vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua inhabitabitur. P. omittit etiam bonorum vbertatem. Quia inebriaui. Abunde repleui. Animam lapsam, pristinis tribulationibus. Ps. 106. Quia satiauit animam inanem, & animam esurientem satiauit bonis. Secundo, ponitur annuntiantis exultatio. Ideo quasi de somno, diuina scilicet, reuelatione. Dulcis, propter visam prosperitatem. Possunt etiam esse verba populi. Et somnus significat præcedentem miseriam. Dulcis inquantum misericordiam consequitur. Psalm. 3. Ego dormiui, & soporatus sum, & exurrexi, quia dominus suscepit me. Eccl. 5. Dulcis est somnus operanti siue parum siue multum comedat, &c.

k Hic consolatur communiter vtrosque. Et primo, ponitur promissio. Secundo, promissionis confirmatio, ibi. Hæc dicit dominus, &c. Circa primum, duo. Primo, promittit bona temporalia, quoniam ad hominum, & iumentorum multiplicationem. Seminabo, quasi seminando multiplicabo. Zach. 2. Absque muro habitabitur Hierusalem præ multitudine hominum, & iumentorum in medio eius. Quantum ad destructorum reparationem. Sicut vigilaui, diligenter expleui quæ comminatus fueram, [vt euellerem] tollendo omne præsidium, in quo sicut in radice firmabantur. Demolirer, idest destruerem, quantum ad occisionem hominum, & desolationem ciuitatum. Dissiparem, sepem auxilii humani, & angelici, auferendo [Disperderem] [captiuitatem in diuersa loca [affligerem] graui onere seruitutis captiuatos. Zach. 8. Sicut cogitaui vt affligerem vos cum ad iracundiam prouocassent patres vestri me dicit Dominus, & non misertus, sic conuersus cogitaui in diebus illis, vt benefaciam domui Iuda, & Hierusalem. Et quantum ad pœnæ immunitatem pro peccatis patrum. In diebus illis. Ezech. 18. Quid est quod inter vos parabolam vertitis in prouerbium istud in terra Israel dicentes. Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt. ? Secundo, promittit bona spiritualia. Ecce dies. Et primo, promitrit fœderis innouationem. Dies scilicet gratiæ. Fœdus nouum, nouum testamentum. Hoc est euangelium. Dominatus crudeliter, & potestate vlciscendo. Esa. 55. Feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordiam Dauid fideles. Secundo, ponit pacti tenorem [sed hoc erit pactum, legem] euangelium. In visceribus non in tabulis lapideis. Osē. 2. Ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius. Tertio, ponit pacti vtilitatem. Primo, quantum ad obedientiam. Et ero eis. Ezech. 36. ideri. Secundo, quantum ad sapientiam. Et non docebit, in quo excludit docendi necessitatem. Et hoc quidem impletur in præsenti tempore, quantum ad hoc quod non per Prophetiæ rationes, & humanas inuentiones in diuinam veritatem venimus, neque etiam per Iudaicas traditiones, sed in futuro ex toto complebitur. Matth. 23. Nolite vocari Rabbi. Vnus est enim magister. Et assignat rationem. Omnes enim cognoscent me. Esa. 34. Ponam omnes filios tuos à domino, & multitudinem pacis filiis tuis. Iob. 15. Omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis. Tertio, quantum ad peccatorū munditiem. Quia propitiabor. Psal. 102. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.

l Hic ponitur promissionis confirmatio. Et primo, confirmat ex creaturarum immutabilitate, proponens promittentis potestatem. Qui dat Solem. Psal. 135. Qui fecit luminaria magna. Solem in potestatem diei, Lunam & Stellas in potestatem noctis, quasi dicat. Qui hæc fecit immobilia, etiam promissionem suam firmare potest. Et comparationem [si defecerint leges istæ] quasi dicat, sicut non deficient vsque ad finem mundi, ita nec semen Israel quantum ad illos, qui saluantur. Esa. vlt. Sicut cæli noui, & terra noua quæ ego facio stare coram me dicit Dominus Deus, sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum. Secundo, ex creaturarum immensitate. Hæc dicit dominus. Et primo, proponit mensurandi impossibilitatem. Si mensurari humano ingenio. Esa. 40. Quis mensus est pugillo aquas, & cœlos palmo ponderauit ? Secundo, proponit promissionem. Et ego abiiciam, quasi dicat, sicut illud est impossibile, ita & istud. Vniuersum semen, quia aliquos ex eis abiecit. Thren. 3. Non enim humiliauit ex corde suo & abiecit filios hominum.

m Hic promittitur vrbis reparatio. Et primo, promittitur reædificatio. Et ædificabitur. Ps. 44. Qui dico Hierusalem habitaberis, & ciuitatibus Iudæ ædificabimini, & deserta eius suscitabo. Secundo, ponitur ampliatio, à turre Hanameel. Quam quidem dicebant esse in Anatoth, quod Hieronymus in glosa, excludit. Vsque ad portam anguli, vbi duo muri coniungebantur, vltra formam pristinam. Super collem Gareb, qui interpretatur scabies, vbi forte leprosi extra vrbem morabantur. Goatha, interpretatur gens peccatrix, vbi morabantur illi; qui pro aliquo peccato immundi erant. Vallem cadauerum, vbi erant populi sepulchra. Cineres, vbi proiiciebantur cineres mundi, sicut de sacrificiis, vel immundi, sicut de domibus leprosorum & huiusmodi. Mortis, vbi malefactores occidebantur. Vsque ad angulum portæ equorum, orientalis. Non enim vndique poterant equi ascendere propter montis asperitatem. Esa. 54. Dilata locum tentorii tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende. Tertio, ponitur duratio. Sanctum Domini, idest sanctuarium, scilicet templum, vel tota ciuitas, quæ Domino sanctificata erat, supra 3. Vocabunt Hierusalem, solium Domini, & congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini, in Hierusalem. Esa. 33. Tabernaculum quod nequaquam transferri poterit, nec auferentur claui eius in sempiternum, & omnes funiculi eius non rumpentur. Iudæi exponunt hoc de aurea Hierusalem, quod Hyeronimus improbat in glosa, & exponit de ecclesia, quæ in se & perfectos & imperfectos & peccatores colligit, qui significantur per loca immunda extra ciuitatem. Potest etiam aliter dici, id impletum fuisse sub Esdra.

Vnde habetur Nehemiæ. 3. quia inceperunt ædificare Hanameel. Et ad literam, forte aliquod spatium ciuitati addiderunt. Quod dicitur in perpetuum manere, intelligitur si non peccauerint supra cap. 18. Si fecerit malum in oculis meis vt non audiat vocem meam, pœnitentiam agam super bono quod locutus sum vt facerem ei.

CAP. XXXII.

VErbum quod factum est ad Hieremiam à Domino in anno decimo Sedechiæ regis Iuda, ipse est annus octauus decimus Nabuchodonosor, Tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Hierusalem &Hieremias Propheta erat clausus in atrio carceris. qui erat in domo regis Iuda, dicens. Quare vaticinaris dicens, Hæc dicit Dominus. Ecce ego dabo ciuitatem istam in manus regis Babylonis, & capiet eam: Et Sedechias Rex Iuda non effugiet de manu Chaldæorum, sed tradetur in manus regis Babylonis, & loquetur os eius cum ore illius, & oculi eius oculos illius videbunt, & in Babylonem ducet Sedechiam, & ibi erit donec visitem eum, ait Dominus. Si autem dimicaueritis aduersum Chaldæos, nihil prosperum habebitis. Et dixit Hieremias. Factum est verbum domini ad me, dicens. Ecce Anameel filium Sellum patruelis tuus, veniet ad te dicens. Eme tibi agrum meum, qui est in Anatoth. Tibi enim competit ex propinquitate vt emas, Et venit ad me Anameel filius patrui mei secundum verbum Domini ad vestibulum carceris, & ait ad me Posside agrum meum, qui est in Anatoth in terra Beniamin, quia tibi competit hæreditas, & tu propinquus es vt possideas. Intellexi autem, quod verbum Domini esset. Et emi agrum ab Anameel filio patrui mei, qui est in Anatoth, Et appendi ei argentum septem stateres, & decem argenteos, scripsi in libro, & signaui, & adhibui testes, & appendi argentum in statera, & accepi librum possessionis signatum, & stipulationes, & rata & signa forinsecus.

b Et dedi librum possessionis Baruch filio Neri filii Maasiæ in oculis Anameel patruelis mei, & in oculis testium, qui scripti erant in libro emptionis, & in oculis omnium Iudæorum, qui sedebant in atrio carceris. Et præcepi Baruch coram eis, dicens. Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel. Sume libros istos, librum emptionis hunc signatum, & librum hunc qui apertus est, & pones illos in vase fictili, vt permanere possint diebus multis. Hæc enim dicit Dominus exercituum, Deus Israel. Adhuc possidebuntur domus, & agri, & vineæ in terra ista.

c Et oraui ad Dominum postquam tradidi librum possessionis Baruch filio Neri, dicens. Heu, heu, heu, Domine Deus. Ecce tu fecisti cœlum, & terram in fortitudine tua magna, & in brachio tuo extento. Non erit tibi difficile omne verbum, qui facis misericordiam in millibus & reddis iniquitatem patrum in sinu filiorum eorum post eos. Fortissime magne, & potens, Dominus exercituum nomen tibi. Magnus consilio, & incomprehensibilis cogitatu, cuius oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam, vt reddas vnicuique secundum vias suas & secundum fructum adinuentionum eius.

d Qui posuisti signa & portenta in terra Ægypti, vsque ad diem hanc, & in Israel & in omnibus, & tibi fecisti nomen sicut est dies hæc. Et eduxisti populum tuum Israel de terra Ægypti, in signis, & portentis, & in manu robusta, & in brachio extento, & in terrore magno, & dedisti eis terram hanc, quam iurasti patribus eorum, vt daret eis terram fluentem lacte, & melle, & ingressi sunt, & possederunt eam. Et non obedierunt voci tuæ, & in lege tua non ambulauerunt. Omnia quæ mandasti eis, vt facerent, non fecerunt, & euenerunt eis omnia mala hæc. Ecce munitiones extructæ sunt aduersum ciuitatem, vt capiatur, & vrbs data est in manus Chaldæorum, & in manus regis Babylonis, qui præliantur aduersus eam à facie gladii, & famis, & pestilentiæ, & quæcumque locutus es, acciderunt, vt tu ipse cernis.

e Et tu dicis mihi Domine Deus, Eme agrum argento, & adhibe testes, cum vrbs data sit in manus Chaldæorum.

f Et factum est verbum Domini ad Hieremiam, dicens. Ecce ego Dominus Deus vniuersæ carnis. Nunquid mihi difficile erit omne verbum? Propterea hæc dicit Dominus. Ecce ego tradam ciuitatem istam in manus Chaldæorum, & in manus regis Babylonis, & capient eam, & venient Chaldæi præliantes aduersum vrbem hanc, & succendent eam igni, & comburent eam, & domos in quarum dogmatibus sacrificabant Baal, & libabant diis alienis libamina ad irritandum me. Erant enim filii Israel, & filii Iuda iugiter facientes malum in oculis meis ab adolescentia sua, filii Israel qui vsque nunc exa-

cerbant me, in opere manuum suarum di- A
dit Dominus, quia in furore, & indigna-
tione mea facta est mihi ciuitas hæc, à die
qua ædificauerunt eam vsque ad diem istã,
qua auferetur de conspectu meo, propter
malitiam filiorum Israel, & filiorum Iuda
quam fecerunt, ad iracundiam me prouo-
cantes ipsi, & reges eorum, & principes
eorum, & sacerdotes, & Prophetæ eorum
viri Iuda, & habitatores Hierusalem Et
verterunt ad me terga, & non facies, cum
docerem eos & erudirem diluculo & nol-
lent audire vt acciperent disciplinam &
posuerunt idola sua in domo, in qua inuo-
catum est nomen meum, vt polluerent
eam. & ædificauerunt excelsa Baal, quæ
sunt in valle filii Enno, vt initiarent filios
suos & filias suas Moloch, quod non man-
daui eis, nec ascendit in cor meum, vt fa-
cerent abominationem hanc, & in pecca-
tum deducerent Iudam. Et nunc propter
ista, hæc dicit Dominus Deus Israel ad ci-
uitatem hanc, de qua vos dicitis, quod tra-
datur in manus regis Babylonis in gladio,
& in fame, & in peste. Ecce ego congre-
gabo eos de vniuersis terris ad quas eieci
eos in furore meo, & in ira mea, & in indi-
gnatione grandi & reducam eos ad locum
istum & habitare eos faciam confidenter,
& erunt mihi in populum & ego ero eis in
Deum, & dabo eis cor vnum & viã vnam
vt timeant me vniuersis diebus, & bene
sit eis & filiis eorum post eos, & feriam
eis pactum sempiternum, & non desi-
nam eis benefacere, & timorem meum
dabo in corde eorum vt non recedant à
me, & lætabor super eis cum bene eis fe-
cero. D

g Et plantabo eos in terra ista, in verita-
te, in toto corde meo, & in tota anima
mea quia hæc dicit dominus. Sicut adduxi
super populum istum omne malum hoc
grande, sic adducam super eos omne bo-
num, quod ego loquor ad eos, & posside-
buntur agri in terra ista de qua vos dicitis,
quod deserta sit, eo quod non remanserit
homo & iumentum, & data sit in manus
Chaldæorum. Agri ementur pecunia, &
scribentur in libro, & imprimetur signum
& testis adhibebitur in terra Beniamin, &
in circuitu Hierusalem, in ciuitatibus Iu-
da, & in ciuitatibus montanis, & in ciui-
tatibus campestribus, & in ciuiratibus quæ
ad austrum sunt, quia conuertam captiui-
tatem eorum, ait Dominus.

Hic consolatur eos, facto. Et primo, designat pro-
phetiæ tempus, ex regis tempore [in anno, ipse est.]
vt colligitur, ex his quæ dicta sunt supra cap. 25. Quia
quartus annus Ioachim erat primus Nabuchodo-

nosor. Ex vrbis obsidione [tunc exercitus.] Eze. 29. A
Circumdabo quasi sphæram in circuitu tuo, & faciam
contra te aggerem, & munimenta, ponam in obsi-
dionem tuam. Et prophetæ carcerem, ponens carceris
miseriam. [Et Hieremias, carceris] Thren. 3. Cir-
cumædificauit aduersum me vt non egrediar, aggra-
uauit compedem meum. Et assignat causam. [Quare
vaticinaris] quia prædicebat vrbis captionem [Ecce
ego dabo,] regis captiuitatem. [Et Sedechias rex.]
Et bellorum aduersitatem. [Si autem dimicaueritis]
supra art. Debellabo ego vos in manu extenta & in bra-
chio forti: & in furore, & in indignationes, & in ira
grandi, & percutiam habitatores ciuitatis huius. Vn-
de hoc capitulum secundum historiam est illi conti-
B nuandum. Secundo, ponitur propheticum factum [Et
dixit Hieremias] Et primo, ponitur emptio. Secundo,
facti expositio, ibi. [Et dedi librum, &c.] Tertio,
expositionis confirmatio, ibi. [Et oraui, &c.] Circa
primum, tria. Primo, ponitur venditoris inuitatio ad
emendum, ponens reuelatum sibi inuitationis verbum
[Ecce Anameel, tibi enim competit] ne tribus com-
miscerentur præceperat Dominus vt possessiones ven-
derentur illis qui essent de eadem cognatione. Nu. 11.
quod præcipue in possessionibus Leuitarum obserua-
batur. Ponit etiam inuitantis aduentum. [Et venit ad
me Anameel, secundum verbum] quod non potest
incassum ire. Numer. 23. Dixit & non faciet, locutus
est & non implebitur? Secundo, ponitur emptio [In-
tellexi] prophetali spiritu, alias stultum videbatur tali
C tempore agrum emere: in quo etiam notatur Prophe-
tæ obedientia, supra 17. Ego non sum turbatus te pa-
storem sequens, & diem hominis non desideraui, tu
scis, & ponitur pretii solutio [Et appendi] in statera
ponderis [septem stateres] idest siclos, quorum quili-
bet habet 20. obolos. Ezech. 45. [Argenteos] idem
quod stateres. Tertio, ponitur emptionis confirmatio
[scripsi, signaui] sigillis venditoris & testium [stipu-
lationes] quando vno interrogante & alio respondan-
te, roboratur contractus [rata] idest ratificatio vendi-
tionis. Psa. 8. Adhibui mihi testes fideles, &c.

b Hic ponitur emptionis expositio. Et primo, tradit
librum [in oculis, qui sedebant [qui venerant ad con-
solandum & consultandum, quia res ad omnes perti-
nebat. Ezech. 12. Egredieris vespere coram eis sicut
egreditur migrans. Secundo, indicitur diligens custo-
dia [Et præcepi, qui apertus] idest non sigillatus, vt
quando mitterent inspici posset. Osee. 12. In manibus
Prophetarum assimilatus sum. Tertio, assignatur in
custodiam [& pones illos. Hæc dicit Dominus] Hoc
est quod Hieremias supra dixit se intellexisse ver-
bum Dei, Zac. 8. Vinea dabit fructum suum & terra
dabit germen suum, & cœlum dabit rorem suum,
&c.

c Hic ponitur expositionis confirmatio, quia enim ver-
bis prophetæ non credebant, impetrat diuinam super
hoc reuelationem, vt dubitationi eorum satisfaciat.
Vnde, primo ponitur Prophetæ oratio. Secundo, Do-
E mini responsio, ibi [Et factum est, &c.] Circa pri-
mum, tria. Primo, commendat diuinam iustitiam. Se-
cundo proponit iuste inflictam pœnam, ibi [Qui posui-
sti, &c.] Tertio miratur præcepti præteriti causam ibi
[Et tu dicis &c.] Iustitia autem si adsit facit hominem
velle iusta. Vnde ad executionem ipsius duo alia re-
quiruntur, videlicet, scire, & posse. Vnde ad perfe-
ctam executionem iustitiæ, ostendit perfectionem
scientiæ, & potentiæ. Et primo, potentiæ, ponens
rerum creationem. [Ecce tu fecisti] supra 23. Ego feci
terram & homines, & iumenta quæ sunt super faciem
terræ in fortitudine mea magna & in brachio meo
extento, & dedi eam ei, qui placuit in oculis meis

Et commendat potentiæ perfectionem [Non erit. A tibi difficile] ex quo tam magna feciſti. Luc. 1. Non erit impoſſibile apud Deum omne verbum. Et ſubiungit iuſtitiæ executionem miſtam cum miſericordia. [Qui facit miſericordiam] reddens bonis præmia [in millibus] ideſt vſque in mille generationes. In ſinu filiorum, ſaltem in vnam generationem, vt miſericordia pœnæ præemineat. Exod. 20. Ego ſum Dominus Deus tuus fortis zelotes, viſitans iniquitatem patrum in filios in tertiam, & quartam generationem eorum, qui oderunt me. Et prorumpit in potentiæ commendationem, ex quo potentia, in miſericordiæ iuſtitiam vertitur. Fortiſſime, inquantum omnia ſuſtentat. Heb. 1. Portans omnia verbo virtutis ſuæ. Iob. 9. Si fortitudo quæritur, robuſtiſſimus eſt. Magnus inquantum virtutem B eius multitudo creaturarum non exhaurit, quin infinitas adhuc producere poſſit. Potens, ad omnia faciendum. Sapien. 2. Subeſt enim tibi cum volueris poſſe. Dominus exercituum, quantum ad gubernationem, & præcipue rationalium, cœleſtium, terreſtrium, & infernorum. Iob. 25. Numquid eſt numerus militum eius? Secundo, oſtendit perfectionem ſcientiæ. Primo, communicans ſcientiæ perfectionem. Magnus conſilio ideſt perfectus in ſapientiæ diſpoſitione. Et incomprehenſibilis cogitatu humano. Iob. 36. Ecce Deus magnus vincens ſcientiam noſtram. Rom. 11. O altitudo diuitiarum ſapientiæ, & ſcientiæ Dei, quam incomprehenſibilia ſunt iudicia & inueſtigabiles viæ eius. Secundo, ponit iuſtitiæ exe- C cutionem. Eius oculi. Iob. 34. Oculi eius ſuper vias hominum, & omnes greſſus eorum conſiderat.

d Hic ponit pœnam Iudæis inflictam ex diuina iuſtitia, quæ vt oſtendatur iuſta, tria facit. Primo, ponit beneficiorum exhibitionem liberatione miraculoſa [vſque ad diem hanc] tua ſigna complentur. Vel tua fortitudo in ſalutem Iſrael, & aliorum, apparet. Pſal. 77. Fecit mirabilia in terra Ægypti, in campo Thaneos. Et in habitatione opulenta. [Et dediſti] Leu. 20. Poſſidete terram eorum quam dabo vobis in hæreditatem, terram fluentem lacte, & melle. Secundo, ponit ingratitudinem. [Et ingreſſi ſunt] Deu. 32. Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit, incraſſatus, impinguatus, dilatatus. Dereliquit Deum factorem ſuum, & receſſit à Deo ſalutari ſuo. Eſa. 1. Filios enutriui, & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me. Tertio, pœnæ inflictionem. [Et euanuerunt.] Abac. 1. Ipſe ſuper omnem munitionem ridebit & comportabit aggerem, & capiet eam.

e Hic miratur diuinam iuſſionem [& tu dicis mihi] quod mirum eſt, cum non ſit nunc tempus emendi Ezech. 7. Qui emit non lætetur, & qui vendit non lugeat, quia ira ſuper omnem populum eius.

f Hic ponitur Domini reſponſio. Et primo, proponit potentiam ſuam [Numquid mihi difficile.] Gen. 18. Quare riſit Sara vxor tua dicens. Num vero paritura ſum anus? Nunquid Deo quicquam E eſt difficile? Secundo, oſtendit ex tali potentia iuſte inflictam pœnam, prædicans pœnam [propterea, hæc dicit Dominus] ſupra 19. Erunt domus Hieruſalem, & domus regum Iuda ſicut locus Tophet, immundæ. Et ſubiungit culpam, oſtendens culpæ continuitatem [Erant enim facientes ab adoleſcentia] quando exierunt de Ægypto ſupra 3. Peccauimus nos, & patres noſtri ab adoleſcentia noſtra vſque ad diem hanc. Oſtendens etiam culpæ vniuerſalitatem [quia in furore ædificauerunt.] 1. Par. 11. [Propter malitiam] Eſa. 1. A planta pedis vſque ad verticem, non eſt in eo ſanitas, ſupra 21. Poſui faciem meam ſuper ciuitatem hanc in malum, & non in bonum, ait Dominus, Oſtendens etiam culpæ grauitatem, quantum ad diuinum contemptum. [Et vertunt] per inobedientiam ad modum contemnentium. Zach. 7. Verterunt ad me ſcapulas recedentes, & aures ſuas agrauauerunt ne audirent, &c. Quantum ad ſacrilegium in pollutione templi. [Et poſuerunt idola] ſupra 13. Quid eſt quod dilectus meus in domo mea, fecit ſcelera multa? Et quantum ad ſacrilegium ſanctum homicidio [& ædificauerunt excelſa] Pſal. 205. Immolauerunt filios ſuos & filias ſuas dæmoniis. Tertio, promittit miſericordiam. Et primo, tangit deſperationem. Et tunc propter iſta [quia quantum ad omnia potens ſum, ſicut potenter puniui, ita potenter liberabo [Dicitis] deſperando B [quod tradatur] ſupra 15. Qui ad gladium ad gladium, & qui ad famem, ad famem, & qui ad captiuitatem ad captiuitatem. Secundo, ponit promiſſionem. [Ecce ego] Et primo, promittit reuocationem [& congregabo] Ezech. 36. Tollam quippe vos de gentibus & congregabo vos de vniuerſis terris, & adducam vos in terram veſtram. Et promittit reuocatis ſecuritatem [Et habitare] ſupra 25. In diebus illis ſaluabitur Iuda, & Iſrael habitabit confidenter. Secundo, promittit reuerſis proſperitatem. Et primo, quantum ad bona ſpiritualia. Secundo, quantum ad bona temporalia, ibi [Et plantabo, &c. Circa primum, tria. Primo, promittit ſanctitatem ſcilicet obedientiam ad Deum. [Et erunt mihi] Apoc. 20. Ipſi populus eius erunt. & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus. Et concordia ad proximum. [Et dabo.] Act. 4. Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna. Secundo, ſanctitatis firmitatem. [Et feriam eis, & non deſinam] quantum ad fructum ſanctitatis quem tetigerat [timorem] quoniam ſanctitatis donum Eſa. 55. Feriam vobiſcum pactum ſempiternum, miſericordias Dauid fideles. Tertio, ſanctitatis acceptionem [Et lætabor] ideſt acceptabo bona eorum. *Pſ.* Lætabitur dominus in operibus ſuis.

g Hic promittit bona temporalia. Et primo, firmam patriæ habitationem [Et plantabo] vt non facile euellantur [in veritate] ſine ſimulatione [corde] quantum ad cognitionem [anima] quantum ad voluntatem ſupra 24. Ædificabo eos & non deſtruam, plantabo eos, & non euellam. Et confirmat per ſimilitudinem [Quia hæc dicit dominus ſicut adduxi] Baruch. 4. Qui adduxit ſuper vos mala, ipſe vos eripiet de manibus inimicorum veſtrorum. Secundo, promittit liberam rerum profeſſionem, ponens poſſeſſionis plenitudinem [poſſidebuntur agri.] Eſa. 34 Vſque in æternum poſſidebunt eam, in generatione, & generatione habitabunt in ea. Secundo, contractuum libertatem [Agri ementur pecunia] Pſ. 125. In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti ſumus ſicut conſolati.

CAP. XXXIII.

ET factum eſt verbum Domini ad Hieremiam ſecundo, cum adhuc clauſus eſſet in atrio carceris, dicens. Hæc dicit Dominus qui facturus eſt, & formaturus illud, & paraturus. Dominus nomen eius. Clama ad me, & exaudiam te, & denuntiabo tibi grandia, & firma, quæ neſcis. Quia hæc dicit Dominus Deus Iſrael

ad

ad domos vrbis huius, & ad domos regis Iuda quæ deſtructæ ſunt, & ad munitiones, & ad gladium venientium vt dimicent cum Chaldæis, & impleant eas cadaueribus hominum quos percuſſi in furore meo, & in indignatione mea, abſcondens faciem meam à ciuitate hac propter omnem malitiam eorum. Ecce ego obducam eis cicatricem, & ſanitatem, & curabo eos & reuelabo illis deprecationem pacis, & veritatis. Et conuertam conuerſionem Iuda, & conuerſionem Hieruſalem, & ædificabo eos ſicut à principio, & emundabo illos ab omni iniquitate ſua in qua peccauerunt mihi, & propitius ero cunctis iniquitatibus eorum in quibus deliquerunt mihi, & ſpreuerunt me. Et erit mihi in nomen & in gaudium, & in laudem & in exultationem cunctis gentibus terræ, quæ audierint omnia bona quæ ego facturus ſum eis, & pauebunt, & turbabuntur in vniuerſis bonis, & in omni pace quam ego faciam eis.

b Hæc dicit Dominus. Adhuc audietur in loco iſto, quem vos dicitis eſſe deſertum, eo quod non ſit homo, nec iumentum in ciuitatibus Iuda & foris Hieruſalem, quæ deſolatæ ſunt, abſque homine, & abſque habitatore, & abſque pecore, vox gaudii, & vox lætitiæ, vox ſponſi, & vox ſponſæ, vox dicentium. Confitemini domino exercituum, quoniam bonus dominus, quoniam in æternum miſericordia eius, & portantium vota in domum Domini. Reducam enim conuerſionem terræ, ſicut à principio, dicit Dominus.

c Hæc dicit Dominus exercituum. Adhuc erit in loco iſto deſerto abſque homine & abſque iumento & in cunctis ciuitatibus eius habitaculum paſtorum, accubantium gregum in ciuitatibus montuoſis & in ciuitatibus campeſtribus, & in ciuitatibus, quæ ad auſtrum ſunt, & in terra Beniamin, & in circuitu Hieruſalem, & in ciuitatibus Iuda adhuc tranſibunt greges ad manum numerantis, ait Dominus.

d Ecce dies veniunt dicit dominus, & ſuſcitabo verbum bonum, quod locutus ſum ad domum Iſrael, & ad domum Iuda. In diebus illis & in tempore illo germinare faciam Dauid germen iuſtitiæ, & faciet iudicium & iuſtitiam in terra. In diebus illis ſaluabitur Iuda, & Hieruſalem habitabit confidenter. Et hoc eſt nomen quod vocabunt eum, Dominus iuſtus noſter. Quia hæc dicit Dominus. Non interibit de Dauid vir, qui ſedeat ſuper thronum domus Iſrael.

e Et de ſacerdotibus, & de leuitis non interibit vir à facie mea, qui offerat holocauſtomata, & incendat ſacrificium, & cædat victimas, omnibus diebus.

f Et factum eſt verbum domini ad Hieremiam, dicens. Hæc dicit Dominus. Si irritum poteſt fieri pactum meum cum die, & pactum meum cum nocte vt non ſit dies, & nox in tempore ſuo, & pactum meum irritum eſſe poterit cum Dauid ſeruo meo, vt non ſit ex eo filius, qui regnet in throno eius, & leuitæ, & ſacerdotes miniſtri mei. Sicuti enumerari non poſſunt ſtellæ cœli, & metiri arena maris, ſic multiplicabo ſemen Dauid ſerui mei, & leuitas miniſtros meos.

g Et factum eſt verbum domini ad Hieremiam, dicens. Nunquid non vidiſti, quid populus hic locutus ſit dicens. Duæ cognationes, quas elegerat dominus abiectæ ſunt, & populum meum deſpexerunt, eo quod non ſit vltra gens coram eis: Hæc dicit dominus. Si pactum meum inter diem, & noctem, & leges cœlo, & terræ non poſui, equidem & ſemen Iacob, & Dauid ſerui mei proiiciam, vt non aſſumam de ſemine eius principes ſeminis Abraham, Iſaac, & Iacob. Reducam enim conuerſionem eorum, & miſerebor eis.

Hic ponitur conſolatio ſpecialiter ad duas tribus & præcipue quantum ad Hieruſalem, vbi erat ſedes regni, & ſacerdotii. Et circa hoc, duo. Primo, ponit prophetiæ titulum, in quo ponit prophetæ carcerem. [Cum adhuc clauſus] à Sedechia. Secundo, reſpectu præcedentis viſionis ſecundo factæ. Promittentis authoritatem. [Hæc dicit Dominus, facturus] ſicut artifex præparando materiam [formaturus] ſecundo ad complementum formæ [& paraturus] ordinando ad finem [Dominus nomen eius] quia ipſe ſingulariter Dominus omnium eſt. Pſ. 82. Quoniam nomen tibi Dominus, tu ſolus altiſſimus ſuper omnem terram. Promiſſionis firmitatem & magnitudinē [Clama ad me] pro populo orans [& exaudiam te] non vt mala non inferā ſed vt poſt mala illata liberem. Et ſic non eſt contrarium ei quod ſupra 7. dictum eſt. Tu ergo noli orare pro populo hoc, & non aſſumas pro eis luctum & orationem, & non obſiſtas mihi, quia non exaudiam te] quæ neſcis enim non poſſes humana coniecturatione ſuſpicari. Eſa. 48. Audita tibi feci noua ex tunc & conſeruata ſunt quæ neſcis. Secundo ponit prophetiæ verbum. Et primo, ponitur promiſſio, quo ad populum. Secundo, quo ad regnum, & ſacerdotium, ibi [Ecce dies, &c.] Circa primum, tria. Primo, promittit inflictæ plagæ cutationem. Secundo cordis iucunditatem ibi. Hæc dicit dominus, adhuc &c.] Tertio pacis tranquillitatem ibi. [Hæc dicit Dominus exercituum &c.] Circa primum, tria. Primo, tangit vulnus inflictum [quia hæc dicit dominus.] quantum ad deſtructionem ædificiorum [ad domos] Thren. 2. Præcipitauit Dominus, nec pepercit, omnia ſpecioſa Iacob, deſtruxit in furore ſuo munitiones

virginis Iuda, & deiecit in terram. Et quantum ad occisionem hominum [& ad gladium venientium] in auxilium in Hierusalem, vel de Gentilibus, vel de regno duarum tribuum. [Et impleant] occasionaliter, quia ex eis fiduciam assumentes, restiterunt hostibus; & interfecti sunt [Abscondens faciem] idest subtrahens protectionem. Eze. 39. Scient gentes quoniam in iniquitatibus suis capta sit domus Israel, & quod dereliquerit me & qnod absconderim faciem meam ab eis. Secundo, promittit curationis beneficium in generali [Ecce ego obducam] supra 10. Obducam cicatricem tibi, & à vulneribus tuis sanabo te. Et in speciali quantum ad orationis exauditionem [& reuelabo] implendo intentum [deprecationem] quia à me pacem adinuicem, & veritatem religionis petiuerunt. Esa. 39. Fiat tantum pax, & veritas in diebus meis. Quantum ad patriæ restitutionem. [Et conuertam] supra 30. Conuertam conuersionem tabernaculorum Iacob & tectis eius miserebor. Quantum ad peccati remissionem, secundum purgationem à culpa [Et emundabo] Ezec. 36. Mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, & ab vniuersis idolis vestris mundabo vos. Et secundum absolutionem à pœna [Et propitius] Psal. 102. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. Tertio ponit liberationis fructum quantum ad diuinam gloriam [Et erit mihi] supra. 32. Lætabor super eis, cum bene, eis fecero Esa. 43. Populum istum formaui mihi, laudem meam narrabit. Quantum ad amicorum lætitiam [Et in exultationem] Ps. 86. Fundatur exultatione vniuersæ terræ, Sion latera aquilonis ciuitas regis magni, Quantum ad inuidorum angustiam [Et pauebunt] Esa. 26. Videant & confundantur zelantes populi, & ignis hostes tuos deuoret.

b Hic promittit eis iucunditatem. Et primo temporalem [Vox gaudii] supra 25. Perdam ex eis vocem gaudii & vocem lætitiæ, vocem sponsi, & vocem sponsæ, vocem molæ, & lumen lucernæ. Secundo spiritualem expressam diuinis laudibus [Vox dicentium] Esa. 51. Gaudium & lætitia inuenietur in ea, gratiarum actio, & vox laudis. Tob. 13. Per omnes vicos eius, alleluia cantabitur. Et in oblationibus [& portantium] Esa. Colent eum in hostiis & muneribus & vota vouebunt domino, & soluent. Tertio, assignat rationem [Reducam] Thren. vlt. Innoua dies nostros sicut à principio.

c Hic promitttit eis pacis tranquillitatem, quam significat per securam patriæ habitationem [Transibunt] quasi dicat, tanta securitate potientur, quod oues suas libere numerare poterunt. Ezech. trigesimo quarto. In pascuis vberrimis pascam eos & in montibus excelsis Israel erunt pascua eorum.

d Hic ponitur consolatio quantum ad regnum & sacerdotium. Et primo, promittitur vtriusque restitutio. Secundo ponitur promissionis confirmatio, ibi. [Et factum est &c.] Circa primum, duo. Primo, promittit restaurarionem regni. Secundo sacerdotii, ibi [Et de sacerdotibus &c.] Circa primum, tria. Primo, designat temporis congruitatem [Ecce dies veniunt] scilicet gratiæ [& suscitabo] implebo [verbum bonum] quod promisi de regni restauratione. Osee. 1. Et congregabuntur filii Iuda & filii Israel pariter, & ponent sibimet caput vnum & ascendent de terra, quod impletum est in Christo. Secundo, regni conditionem quantum ad regiminis nobilitatem [In diebus illis germen iustitiæ] Christus, qui est ipsa iustitia. Esa. 11. Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet [Et faciet iudicium] in primo aduentu pro mundo, in secundo, de mundo [iustitiam] docens verbo, implens in se facto, & in aliis gratiæ dono. Ps. 118.

A Feci iudicium & iustitiam. Et quantum ad regiminis vtilitatem, in populi salutem [In diebus illis saluabitur Iuda] quantum ad eos qui crediderunt in primo, & credent in secundo aduentu Israel] Esaiæ. 23. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta, & in veræ fidei confessione [Et hoc est nomen, iustus] Psal. 118. Iustus es domine, & rectum iudicium tuum. Tertio, proponit regni durationem. Quia hæc dicit dominus vir. Christus & membrum ipsius Dan. 7. Potestas eius potestas æterna quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur.

e Hic ponit restaurationem sacerdotii. Et sicut regnũ restauratur in ipso Christo, & in membris eius, ita & B sacerdotium. Ipse enim sicut rex, ita & sacerdos est. Ps. 105. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Et membra sua reges, & sacerdotes fecit. Apoc. 5. Fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes. Eph. 5. Seipsum obtulit hostiam Deo, in odorem suauitatis. Et membra ipsius, spirituales hostias Deo offerre facit. Ezech. 44. Sacerdotes, & leuitæ filii Sadoch, qui custodierunt cæremonias sanctuarii mei, cum errarent filii Israel à me, ipsi accedent ad me vt ministrent mihi, & stabunt in conspectu meo, vt offerant mihi adipem, & sanguinem, ait Dominus Deus.

f Hic ponitur promissionis confirmatio. Et primo, ex creaturarum duratione. [Si irritum] quasi dicat non C potest esse irritum vsque ad finem mundi. Psal. 88. Ponam in sæculum sæculi semen eius, & thronum eius, sicut dies cæli. Secundo, earum multitudinem [sicut enumerari non possunt stellæ cæli] nisi à solo Deo, ita & numerus electorum soli Deo est cognitus. Gen. 22. Multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, & velut arenam quæ est in littore maris.

g Hic repellit hostium irrisionem. Et primo, ponitur insultatio [Duæ cognationes] scilicet regalis, & sacerdotalis, vel decem, & duarum tribuum. Psal. 70. Qui custodiebant animam meam, consilium fecerunt in vnum dicentes. Deus dereliquit eum, persequimini, & comprehendite eum, quia non est qui eripiat. Secundo, ponitur improbatio [Hæc dicit Dominus.] D Rom. 11. Nunquid repulit Deus populum suum? Absit, &c.

CAP. XXXIV.

VErbum quod factum est ad Hieremiam à domino, quando Nabuchodonosor rex Babylonis, & omnis exercitus eius, vniuersaque regna terræ, quæ erant sub potestate manus eius & omnes populi bellabant contra Hierusalem, & contra omnes vrbes eius, dicens. Hæc dicit Dominus Deus Israel, Vade, & loquere ad Sedechiam regem Iuda, & dices ad eum. Hæc dicit dominus. Ecce ego tradam ciuitatem hanc in manus regis Babylonis, succendet eam igni. Et tu non effugies de manu eius sed comprehensione capieris, & in manu eius traderis, & oculi tui oculos regis Babylonis videbunt, & os eius cum ore tuo loquetur, & Babylonem introibis. Attamen audi verbum domini Sedechia, rex Iuda. Hæc dicit dominus ad te. Non morieris in gladio, sed in pace morieris &

secundum combustiones patrum tuorum A regum priorũ qui fuerunt ante te, sic comburent te, & Væ domine plagent te, quia verbum hoc ego locutus sum, dicit dominus. Et locutus est Hieremias propheta ad Sedechiam regem Iuda vniuersa verba hæc in Hierusalem, & exercitus regis Babylonis pugnabat contra Hierusalem, & contra omnes ciuitates Iudæ, quæ reliquæ erant, contra Lachis & contra Azechia. Hæc enim supererant de ciuitatibus Iuda, vrbes munitæ.

b Verbum quod factum est ad Hieremiam à domino, postquam percussit rex Sedechias fœdus cum omni populo in Hierusalem prædicans vt dimitteret vnusquisque famen suum, & vnusquisque ancillam suam, Hebræum & Hebræam liberos, & nequaquam dominaretur eis, idest in Iudæo, & fratre suo. Audierunt ergo omnes principes & vniuersus populus, qui inierant pactum vt dimitteret vnusquisque seruum suum, & ancillam suam liberos, & & vltra non cominarentur eis. Audierunt igitur & dimiserunt. Et conuersi sunt deinceps, & retraxerunt seruos suos & ancillas suas, quos dimiserunt liberos, & subiugauerunt in famulos & famulas.

c Et factum est verbum ad Hieremiam à domino dicens. Hæc dicit dominus Deus Israel. Ego percussi fœdus cum patribus vestris in die qua eduxi eos de terra Ægypti de domo seruitutis, dicens; Cum completi fuerint septem anni, dimittat vnusquisque fratrem suum Hebræum, qui venditus est ei & seruiet tibi sex annis & dimittes eum à te, liberum. Et non audierunt patres vestri me, nec inclinauerunt aurem D suam. Et conuersi estis vos hodie & fecistis quod rectum est in oculis meis vt prædicaretis libertatem vnusquisque ad amicum suum & in istis pactum in conspectu meo, in domo in qua inuocatum est nomen meum, super eam. Et reuersi estis & commaculastis nomen meum, & reduxistis vnusquisque seruum suum & vnusquisque ancillam suam, quos dimiseratis vt essent liberi & suæ potestatis, & subiugastis eos vt sint vobis serui & ancillæ. Propterea hæc dicit Dominus. Vos non audistis me vt prædicaretis libertatem, vnusquisque fratri suo & vnusquisque amico suo. Ecce ego prædico libertatem ait dominus, ad gladium, ad pestem, & ad famem, & dabo vos in commotionem cunctis regnis terræ Et dabo viros, qui præuaricantur fœdus meum, & non obseruauerunt verba fœderis quibus assensi sunt in conspectu meo, vitulum quem conciderunt in duas partes,

B

& transierunt inter diuisiones eius, principes Iuda, & principes Hierusalem, eunuchi & sacerdotes, & omnis populus terræ, qui transierunt inter diuisiones vituli. Et dabo eos in manu inimicorum suorum, & in manus quærentium animas eorum, & erit morticinium eorum in escam volatilibus cæli, & bestiis terræ. Et Sedechiam regem Iuda & principes eius dabo in manus inimicorum suorum, & in manus quærentium animas eorum, & in manus exercituum regis Babylonis, qui recesserunt à vobis. Ecce ego præcipio dicit Dominus & reducam eos in ciuitatem hanc, & præliabuntur aduersus eam, & capient eam, & incendent igni. Et ciuitates Iuda dabo in solitudinem, eo quod non sit habitator.

Quia Iudæi adeo obstinati erant, quod nec terrebantur tristibus, nec flectebantur lætis decenter eius comminationem & consolationem, & tertio contradictionem audientium ostendit. Et primo in transgressione sententiæ. Secundo, in destructione scripturæ cap. 36. [Et factum, &c.] Tertio, in persecutione prophetæ cap. 37. [Et regnauit, &c.] Circa primum, duo. Primo, comincuntur de transgressione, facto. Secundo, exemplo. 35. cap. [verbum, &c.] Ostendit autem eos C transgressores ex hoc, quod etiam pactum, quod ipsi cum Deo fecerant de liberatione seruorum secundum legem non seruauerunt. Diuiditur autem in partes duas Primo, ponitur quoddam alleuiameentum malorum post fœderis pactionem. Secundo, ponitur comminatio post pacti initi transgressionem, ibi [Verbum quod factum est, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponit Prophetiæ titulum, in quo describit tempus [quando Nabuchodonosor. Supra. 1. Ecce ego congregabo omnes cognationes regnorum aquilonis ait dominus, & venient, & ponent vnusquisque solium suum in introitu portarum Hierusalem, &c. Secundo ponit prophetale verbum. Hæc dicit dominus. Et facit tria. Primo, ponit comminationem pro culpis præteritis, quantum ad destructionem ciuitatis. Ecce ego, & succendet. Psal. 73. Incenderunt igni sanctuarium tuum, in terra polluerunt tabernaculum nominis tui. Et quantum ad captiuitatem regis. Et tu non effugies. Thren. 2. Non fuit in diebus furoris domini qui effugeret, & relinqueretur. Secundo, ponit pro pacto inito remunerationem Attamen audi, non morieris, hoc quidem non fuit impletum, quia in pacto non mansit, fuitque confusione mortuus, quando medicinam laxatiuam in tonitruio accceperat. Abach. 2. Væ quæ potum dat amico suo miscens fel suum, & inebrians vt aspiciat nuditatem eius. Et tamen quantum ad hoc potest dici impletum quod fuit hostili gladio interfectus, supra 22. Non plangent eum. Væ frater, & væ soror. Non increpabunt ei. Væ domine & væ inclite. Tertio, tangit imminentem tribulationem vt promissio sit acceptio [quia verbum hoc ego locutus sum] Abac. 11. Ipse super omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem & capiet eam.

b Hic ponitur comminatio, post pacti transgressionem. Et primo, ponitur pacti transgressio. Secundo, contra transgredientes comminatio, ibi. Factum est verbum, &c. Circa primum, tria. Primo, ponitur pactio. Postquam percussit rex Sedechias fœdus, & est postquam fregit vt dimitteret vnusquisque secundum legem. Exod. 21. Si emeris seruum Hebræum, sex

annis seruiet tibi, in septimo egredietur liber gratis. Et A
Leuit.25. prohibetur quod retineant de fratribus suis vt seruos, neque opprimant per potentiam in seruitute famulorum, sed quasi mercenarii & coloni erunt. Secundo, ponitur pacti ad tempus obseruatio. Audierunt Psal 105. Cito fecerunt, obliti sunt operum eius, & non sustinuerunt consilium eius. Tertio ponitur pacti transgressio. Et conuersi sunt. Osee. 7. Reuersi sunt vt essent absque iugo, facti sunt quasi arcus dolosus.

c Hic comminatur contta transgredientes. Et primo ponit culpam patrum, ponens pactionem [Ego percussi fœdus] supra 51. Non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris, in die qua apprehendi manum eorum vt educerem eos de terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, &c. Et transgressionem [Et non audierunt] supra 11. Non audierunt, nec inclinauerunt aurem suam, sed abierunt in prauitate cordis sui mali. Et culpam filiorum, ponens pactionem [Et conuersi] à transgressione patrum [in domo] in templo. Esaiæ. 64. Domus sanctificationis nostræ & gloriæ nostræ, vbi laudauerunt te patres nostri, &c [Et transgressi estis & commaculastis nomen meum] transgrediendo. Exodi. 20. Ne assumas nomen Dei tui in vanum. Eze. 36. Non propter vos ego faciam domus Israel, sed propter nomen sanctum meum quod polluistis in gentibus ad quas intrastis. Secundo, comminatur pœnam [propterea hæc dicit dominus] Et circa hoc, duo. Primo, ponit comminationem communiter quantum ad omnes, prædicens occisionem [Ecce ego, libertatem] vt libere occidamini, supra 15. Qui ad gladium C
ad gladium, qui ad famem ad famem, & qui ad captiuitatem ad captiuitatem, & reliquiarum seruitutem. [Et dabo viros, vitulum] idest, quod pactum per diuisionem vituli firmauerunt sacrificando Deo. Vnde inoleuit iste vsus loquenti, percutere, vel ferire fœdus. Thren. 1. Dedit me Dominus in manu de qua non potero effugere, prædicit etiam deuorationem cadauerum [Et erit morticinium] Psal. 78. Posuerunt morticinia seruorum tuorum escas volatilibus cœli carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. Et quantum ad principes specialiter [Et Sedechiam] Deuter. 28. Ducet te Dominus & regem tuum quem constitues super te in gentem quem ignoras tu & patres tui [qui recesserunt à nobis] aut alienus habebatur infra 38. Secundo, ponit expletionis ordinem [Ecce ego] supra 12. Dederunt portionem meam desiderabilem in desertum solitudinis, posuerunt eam in dissipationem, luxitque super me. D

CAP. XXXV.

VErbum quod factum est ad Hieremiam à Domino, in diebus Ioachim filii Iosiæ regis Iuda, dicens. Vade ad domum Rechabitarum & loquere eis, & introduces eos in domum Domini in vnam exedram thesaurorum, & dabis eis bibere E
vinum. Et assumpsit Ieconiam filium Hieremiæ filii Habsamæ & fratres eius & omnes filios eius, & vniuersam domum Rechabitarum, & introduxit eos in domum Domini ad Gazophilatium filiorum Hanan filii Iezedeliæ hominis Dei, quod erat iuxta Gazophilatium principum super thesaurum Maasiæ filii Sellum, qui erat custos vestibuli. Et posui coram filiis domus Rechabitarum scyphos plenos vino & calices, & dixi ad eos. Bibite vinum. Qui responderunt. Non bibemus vinum, quia Ionadab filius Rechab pater noster præcepit nobis, dicens: Non bibetis vinum vos & filii vestri, vsque in sempiternum. Et domum non ædificabitis & sementem non seretis, & vineas non plantabitis nec habebitis, sed in tabernaculis habitabitis cũctis diebus vestris, vt viuatis diebus multis super faciem terræ, in qua vos perigrinamini. Obediuimus ergo voci Ionadab filii Rechab patris nostri, in omnibus quæ præcepit nobis, ita vt non biberemus vinum cunctis diebus nostris, nos & mulieres nostræ, filii & filiæ nostræ, & non ædificaremus domos ad habitandum, & vineam & agrum & sementem non habuimus, Sed habitauimus in tabernaculis, & obedientes fuimus iuxta omnia, quæ præcepit nobis Ionadab pater noster. Cum autem ascendisset Nabuchodonosor Rex Babylonis ad terram nostram, diximus, Venite & ingrediamur in Hierusalem à facie exercitus Chaldæorum; & à facie exercitus Syriæ, & mansimus in Hierusalem.

b Et factum est verbum Domini ad Hieremiam, dicens. Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel. Vade & dic viris Iuda, & habitatoribus Hierusalem. Nunquid non recipietis disciplinam, vt obediatis verbis meis, dicit Dominus; *Præ*ualuerunt sermones Ionadab filii Rechab quos præcepit filiis suis, vt non biberent vinum, & non biberunt vsque ad diem hanc, quia obedierunt præcepto patris sui. Ego autem locutus sum ad vos de mane consurgens & loquens, & non obedistis mihi. Misique ad vos omnes seruos meos Prophetas, consurgens diluculo, mittensque, & dicens. Conuertimini vnusquisque à via sua pessima, & bona facite studia vestra, & nolite sequi Deos alienos neque colatis eos, & habitabitis in terra quam dedi vobis, & prioribus vestris. Et non inclinastis aurem vestram, neque audistis me. Firmauerunt igitur filii Ionadab filii Rechab præceptum patris sui, quod præceperat eis, populus autem iste non obediuit mihi. Idcirco hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel. Ecce ego adducam super Iudam & super omnes habitatores Hierusalem vniuersam afflictionem quam locutus sum aduersum illos; eo quod locutus sum ad illos & non audierunt, vocaui illos, & non responderunt mihi. Domui autem Rechabitarum dixit Hieremias. Hæc dicit Dominus exercituũ,

Deus

Deus Israel. Pro eo quod obedistis præ- A
cepto Ionadab patris vestri, & custodistis omnia mandata eius & fecistis vniuersa, quæ præcepit vobis, propterea hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel. Non deficiet vir de stirpe Ionadab filii Rechab stans in conspectu meo, cunctis diebus.

Hic conuincit eos de transgressione, exemplo quorundam obedientium. Et primo, ponitur obedientiæ experimentum. Secundo, ponitur obedientium condemnatio [Et ibi factum est, &c.] Circa primum, tria. Primo, ponitur experiendi iussio à domino ad Prophetam [Vade] Rechabitarum, qui deditierant B
studio scripturæ, & ideo à vino abstinebant, de quibus Paral. 2. Cognationes scribarum habitantium in Iabes, canentes atque resonantes & in tabernaculis commorantes. Hi sunt Cinei qui venerunt de calore patris domus Rechab [exedram] quasi cameram extra principalem ædem [dabis] probans eorum obedientiam supra 6. Probatorem dedi te in populo meo robustum, & scies & probabis vias eorum. [Et assumpsi, ad Gazophilatium] in quo diuitiæ templi conseruabantur. Gazæ diuitiæ. Philax, conseruatio in Græco dicitur [Maasiæ] qui tempore Dauid hoc ministerium acceperat. Paralip. 34. [Vestibuli] atrij, Quia enim domus ante cameram principum vbi vestes custodiuntur, vestibulum dicitur, inoleuit vsus, vt omne atrium, vestibulum dicatur [calices] ad aquam [bibe vinum] vt experimentum sumat mysteriorum. Prouerbiorum 9. Comedite panem meũ & bibite vinum quod miscui vobis. Tertio ponitur obedientię protestatio [qui responderunt] Et primo, inducitur paterna iussio de non bibendo vino [non bibetis] Eccl. 2. Cogitaui à vino abstrahere carnem meam, vt animum meum transferrem ad sapientiam. Et de paupertate, ne solicitudine temporalium, sapientiæ studium intermitterem [& domum] & Corinth. 6. Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Secundo, ponitur adimplerio [obediuimus ergo] Prou. 3. Fili mi ne obliuiscaris legis meæ, & præcepta mea cor tuum custodiant [in tabernaculis] Sapien. 15. In locis desertis D
fecerunt casas. Tertio excusatur necessaria transgressio. Cum autem ascendisset, &c.

b Hic ponitur inobedientium condemnatio. Et primo, comparantur diuersa merita? vbi ponitur inobedientiæ admiratio [Nunquid non recipietis disciplinam] etiam flagellis & exemplis, supra 2. Frustra percussi filios vestros, disciplinam non susceperunt. Ponitur etiam admirationis ratio. Præualuerunt. Quasi dicat maiorem efficaciam habuerunt sermones patris carnalis, quam patris spiritualis. Hebr. 12. Patris quidem carnes nostræ eruditores habuimus & reuerebamur eos, num multo magis obtemperabimus Patri spirituum & viuemus? Et comparationis probatio, quia illis obedientibus hi non obedierunt [Ego autem] supra 7. Loquutus sum ad vos mane consurgens & loquens, & non audistis. Vocaui vos, & non respondistis mihi. Secundo, promittuntur diuersa præmia. Et primo, promittit inobedientibus pœnam. Idcirco. Prou. 1. Quia vocaui & renuistis, extendi manum meam & non fuit, qui aspiceret, despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis. Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cum vobis id quod timebatis aduenerit, &c. Secundo, obedientibus misericordiam [Domui autem Rechabitarum] 1. Reg. 15. Melior est obedientia quam victimæ & auscultare, quam offerre adipem arietum.

CAP. XXXVI.

ET factum est in anno quarto Ioachim filii Iosiæ regis Iuda, factum est verbum hoc ad Hieremiam à Domino, dicens: Tolle volumen libri & scribes in eo omnia verba, quæ loquutus sum tibi aduersum Israel & Iudam & aduersum omnes gentes à die qua loquutus sum ad te, ex diebus Iosiæ vsque ad diem hanc; si forte audiente domo Iuda vniuersa mala, quæ ego cogito facere eis reuertatur vnusquisque à via sua pessima & propitius ero iniquitati & peccato eorum. Vocauit ergo Hieremias Baruch filium Neriæ, & scripsit Baruch ex ore Hieremię omnes sermones Domini, quos locutus est ad eum in volumine libri.

b Et præcepit Hieremias Baruch dicens. Ego clausus sum, nec valeo ingredi domum Domini. Ingredere ergo tu & lege de volumine in quo scripsisti ex ore meo verba Domini, audiente populo in domo Domini in die ieiunii, insuper & audiente vniuerso Iuda, qui veniunt de ciuitatibus suis. Leges eis, si forte cadat oratio eorum in conspectu Domini, & reuertatur vnusquisque à via sua pessima quoniam magnus furor & indignatio est, quam locutus est Dominus aduersus populum hunc. Et fecit Baruch filius Neriæ, iuxta omnia quæ præceperat ei Hieremias Propheta, legens ex volumine sermones Domini in domo Domini. Factum est autem in anno quinto Ioachim filii Iosiæ Regis Iuda in mense nono, prædicauerunt ieiunium in conspectu Domini omni populo in Hierusalem & vniuersæ multitudini, quæ confluxerat de ciuitatibus Iuda in Hierusalem. Legitque Baruch ex volumine sermones Hieremiæ in domo Domini in gazophilatio Gamariæ filii Saphan scribæ, in vestibulo superiori in introitu portæ nouæ domus Domini, audiente omni populo.

c Cumque audisset Micheas filius Gamariæ filii Saphan omnes sermones Domini ex libro, descendit in domum regis ad gazophilatium scribæ, Et ecce ibi omnes principes sedebant, Elisama scriba, & Dalaias filius Semeiæ, & Helnatham filius Achobor, & Gamarias filius Saphan, & Sedechias filius Hananiæ, & vniuersi principes. Et nunciauit eis Micheas omnia verba, quæ audiuit legentem Baruch ex volumine in auribus populi. Miserunt itaque omnes principes ad Baruch, Iudi filium Nathaniæ filii Selemiæ, filii Chusi, dicẽtes.

Volumen ex quo legisti audiente populo, A sume in manu tua, & veni. Tulit ergo Baruch filius Neriæ volumen in manu sua & venit ad eos. Et dixerunt ad eum. Sede, & lege hæc in auribus nostris Et legit Baruch in auribus eorum.

d Igitur cum audissent omnia verba, obstupuerunt vnusquisque ad proximum suum, & dixerunt ad Baruch. Nunciare debemus regi omnes sermones istos? Et interrogauerunt eum, dicentes. Indica nobis, quomodo scripsisti omnes sermones istos ex ore eius. Dixit autem eis Baruch. Ex ore suo loquebatur, quasi legens ad me omnes sermones istos, & ego scribebam in volumine atramento. Et dixerunt principes ad Baruch. Vade & absconde tu & Hieremias, & nemo sciat vbi sitis. Et ingressi sunt ad Regem in atrium. Porro volumen commendauerunt in Gazophilacio Elisamæ scribæ & nunciauerunt audiente Rege omnes sermones. Misitque Rex Iuda vt sumeret volumen, qui tollens illud de Gazophilacio Elisamæ scribæ, legit audiente rege, & vniuersis principibus qui stabant circa regem.

e Rex autem sedebat in domo hyemali in mense nono, & posita erat arula coram eo plena prunis. Cumque legisset Iuda tres pagellas vel quatuor, scidit illud scalpello scribæ & proiecit in ignem, qui erat super arulam donec consumeretur omne volumen igni, qui erat in arula. Et non timuerunt, neque sciderunt vestimenta sua rex, & omnes serui eius qui audierunt vniuersos sermones istos. Veruntamen Helnathan & Dalaias, & Gamarias contra dixerunt Regi ne combureret librum & non audiuit eos.

f Et præcipit Rex Hieremiel filio Amelech, & Saraiæ filio Ezrihel, & Selemiæ Abdehel, vt comprehenderent Baruch scribam & Hieremiam Prophetam. Abscondit autem eos Dominus.

g Et factum est verbum Domini ad Hieremiam Prophetam, postquam rex volumen & sermones, quos scripserat Baruch ex ore Hieremiæ, dicens. Rursum tolle volumen aliud, & scribe in eo omnes sermones priores, qui erant in primo volumine, quod combussit Ioachim rex Iuda. Et ad Ioachim regem Iudæ, dices. Hæc dicit DOMINUS. Tu combussisti volumen istud dicens. Quare scripsisti in eo annuntians. Festinus veniet Rex Babylonis, & vastabit terram hanc & cessare faciet ex illa hominem & iumentum. Propterea hæc dicit Dominus Deus, contra Ioachim regem Iuda. Non erit ex eo, qui sedeat super solium Dauid, & cadauer eius proiicietur ad æstum per diem, & ad gelu per noctem. Et visitabo contra eum, & contra semen eius, & contra seruos eius iniquitates suas, & adducam super eos, & super habitatores Hierusalem, & super viros Iuda omne malum, quod locutus sum ad eos & non audierunt. Hieremias autem tulit volumen aliud & dedit illud Baruch filio Neriæ scribæ, qui scripsit in eo ex ore Hieremiæ omnes sermones libri quem combusserat Ioachim rex Iuda igni, & insuper additi sunt sermones multo plures quam antea fuerant.

Hic primo ponitur scripturæ descriptio. Secundo, scripturæ destructio, ibi. Rex autem, &c. Tertio, restauratio, ibi. Et factum est, &c. Circa primum, tria. Primo ponit scribendi præceptum; Tolle volumen. Abach. 2. Scribe visum & explana eum super tabulas, vt percutiat, qui legerit eum. Secundo, ponit scripturæ fructum [si forte] Ezech. 61. Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, & custodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium & iustitiam, vita viuet & non morietur. Tertio, scripturæ ministrum. [Vocauit ergo] Apocalypsi. Quod vides scribe in libro, & mitte septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia.

b Hic ponitur denunciatio ad plebem. Secundo, ad principes, ibi. Cumque audisset, &c. Tertio, ad regem, ibi. Et dixi, &c. Circa primum duo. Primo, ponitur denunciandi præceptum. Ego clausus. 2. Timoth. 2. Labora sicut bonus miles CHRISTI IESV Phil. 2. Vt plures è fratribus in Domino, confidentes in vinculis meis abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. Secundo ponitur denunciandi *modus*, quantum ad locum [in domo Domini] qui *est locus* deuotionis. Esa. 56. Domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis, ait Dominus Deus. Quantum ad tempus [in die iudicij] quod est tempus contritionis. Esa. 58. Nonne hoc est magis ieiunium quod elegi? Dissolue colligationes impietatis, *solue* fasciculos deprimentes. Dimitte eos, qui confracti sunt liberos, & omne onus disrumpe. Frange esurienti panem tuum, & egenos vagosque induc in domum tuam eum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Quantum ad audientes [audiente populo quantum ad aduenas [insuper] Denunciationis fructum, ponens vtilitatem. Si forte cadat, ideſt acceptetur. Et consequentia sanctitatem. Et reuertatur, quoniam magnus. 4. Reg. 12. Magna ira Domini succensa est contra nos, quia non audierunt patres nostri verba libri huius, vt facerent omne quod scriptum est nobis Secundo, ponitur præcepti complementum, quantum ad actum. Et facit Baruch.] Hebr. vltim. Obedite præpositis vestris & subijcete eis. Quantum ad tempus. [Factum est] Ioel. 2. Sanctificate Ecclesiam coadunate senes, congregate paruulos & sugentes vbera. Quantum ad locum [legitque Baruch, portæ nouæ] quam fecerat Ioas. 2. Paral. 27. In vestibulo superiori, ideſt in superiori parte atrij, in quo sacerdotes immolabant. 2. Esdræ. 9. Legerunt in volumine Domini Dei sui, quater in die, & quater in nocte.

c Hic ponitur denunciatio ad principes. Et primo, ponitur de scriptura. Prophetiæ, facta significatio ad principes. [Et nunciauit] Apocalyp. vltim. Qui audit dicat, veni. Secundo, scripturæ petitio [Miserunt itaque in manu] mystice, in operatione. Ecclesiastic. 30.

Quodcunque

Quodcunque potest facere manus tua instanter operare, quia nec opus nec ratio, nec sapientia nec scientia erunt apud inferos, quo, tu properas, apportatio. Tulit ergo. Tertio, ponitur scripturæ recitatio. Et dixerunt. Actuum 20. Non enim subterfugi, quo minus annunciarem omne consilium Dei vobis. Et lectionis effectus. Igitur cum audissent, supra 23. Nunquid non verba mea sunt quasi ignis ardens dicit Dominus, & quasi malleus conterens petras?

d Hic ponitur denunciatio ad Regem. Et primo ponitur denunciationis præparatio. Exponunt enim denunciandi præpositum. Nunciare debemus, quia ipse potest peccata populi corrigere. Prouerb. 20. Rex qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo. Perscrutantur editionis modum. Vnde primo ponitur quæstio. Et interrogauerunt, quomodo vt ex modo scirent, vtrum diuino spiritu edita scriptura esset. 1. Ioann. 4. Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, an ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum. Et ponitur responsio. Dixit autem Baruch, quasi legens, sine impedimento & præmeditatione. Matt. 10. Nolite cogitare quomodo aut quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis supra 1. Ecce dedi verba tua in ore tuo, &c. Et datum abconsionis consilium [abscondere] timentes de pertinacia & crudelitate regis 3. Reg. 28. Nunquid non indicatum est tibi Domino meo quid fecerim, cum interficeret Iezabel Prophetas Domini, quod abscõderim de Prophetis Domini centum viros, quinquagenos in speluncis & pauerim eos pane & aqua? Et nunc tu dicis. Vade & dic Domino tuo. Adest Helias vt interficiat me. Secundo, ponitur denunciatio. Et ingressi sunt. Sapient. 6. Ad vos ergo ô Reges sunt hi sermones mei vt discatis sapientiam, ne excidatis. Tertio, ponitur scripturæ recitatio. [Misit itaque] Iob. 29 Cumque sederem quasi Rex circumstante exercitu, eram tamen mœrentium consolator.

e Hic ponitur scripturæ destructio. Et circa hoc, duo. Primo, ponitur scripturæ destructio. Secundo scribentium persecutio, ibi. [Et præcepit, &c.] Circa primum, tria. Primo, ponitur dispositio ad destructionem [posita erat] in domo lixæ, habebat enim propter delitias domos ad hyemem speciales, & æstatem. Amos. 3. Percutiam domum hyemalem cum domo æstiua, & peribunt domus eburneæ, & dissipabuntur ædes multæ. Secundo, ponitur destructio [Cumque legisset pagellas] paruas paginas [scalpello] cultello, quo parabat pennam. Esa. 30. Auferte à me viam, declinate à me semitam, cessat à facie vestra sanctus Israel. Et sic fecerunt, quod facere non debuerunt, omiserunt etiam quod facere debuerunt. Et non timuerunt] exemplo Iosiæ. 4. Reg. 22. Cum audisset rex verba libri legis scidit vestimenta sua, &c. Tertio, ponitur principum contradictio. Veruntamen simile 2. Reg. vlt. Obtinuit sermo regis verba Ioab & principum eius, &c.

f Hic ponitur scribentium persecutio. Et primo, ponitur iniquum præceptum [vt comprehenderent] Secundo, ponitur diuinum auxilium [abscondit] & fecit quod inueniri non possent, Psalm. 33. Custodit Dominus omnia ossa eorum, vnum ex his non conteretur.

g Hic ponitur scripturæ restauratio. Et primo, ponitur restaurandi præceptum Rursum tolle, supra. 1. Pugnabunt aduersum te & non præualebunt, quia ego tecum sum ait Dominus, vt liberem te. Secundo, destruenti comminatur interitum, ibi. [Et ad Ioachim, &c.] Vnde arguit culpam [Tu combussisti] Prou. 29. Viro qui corripientem dura ceruice contemnit repentinus ei superueniet interitus, & eum sanitas non

A sequetur. Et comminatur pœnam. Propterea hæc dicit Dominus. Regalis successionis terminationem. [Non erit] supra 21. Non erit de semine eius vir, qui sedeat super solium Dauid, & potestatem habeat vltra in Iuda. Cadaueris abiectionem [cadauer] & sepultura asini. Esa. 14. Tu autem proiectus es de sepulchro tuo quasi stirps inutilis, pollutus & obuolutus cum his, qui interfecti sunt gladio, & descenderunt vsque ad fundamenta laci. Subditorum destructionem, quantum ad domesticos [visitabo] Psa. 88. Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Et quantum ad alios [& adducam] Esa. 45. Ego Dominus & non est alter, formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum. Ego Dominus faciens omnia hæc. Tertio, ponit præcepti complementum [Hieremias autem] Sap. 7. Sapientia autem vincit malitiam.

B

CAP. XXXVII.

ET regnauit rex Sedechias filius Iosiæ pro Iechonia filio Ioachim, quem constituit regem Nabuchodonosor rex Babylonis in terra Iuda, & non obediuit ipse & serui eius & populus terræ verbis Domini, quæ locutus est in manu Hieremiæ Prophetæ, & misit rex Sedechias Iuchal filium Maasiæ sacerdotem ad Hieremiam Prophetam, dicens. Ora pro nobis Dominum Deum nostrum. Hieremias autem, libere ambulabat in medio populi. Non enim miserant eum in custodiam carceris. Igitur exercitus Pharaonis egressus est de Ægypto: & audientes Chaldæi, qui obsidebant Hierusalem huiusmodi nuntium recesserunt ab Hierusalem.

C

b Et factum est verbum Domini ad Hieremiam Prophetam, dices. Hæc dicit Dominus, Deus Israel Sic dicetis regi Iuda, qui misit vos ad interrogandum. Ecce exercitus Pharaonis, qui egressus est vobis in auxilium, reuertetur in terram suam in Ægyptum, & redient Chaldæi, & bellabunt contra ciuitatem hanc, & capient eam, & succendent igni. Hæc dicit Dominus. Nolite decipere animas vestras, dicentes. Euntes abibunt & recadent à nobis Chaldæi, quia non abibunt. Sed & si percussseritis omnem exercitum Chaldæorum qui præliantur aduersum vos, & derelicti fuerint ex eis aliqui vulnerati, singuli de tentorio suo consurgent, & incendent ciuitatem hanc igni.

D

c Ergo cum recessisset exercitus Chaldæorum ab Hierusalem propter exercitum Pharaonis, egressus est Hieremias de Hierusalem vt iret in terram Beniamin & diuideret ibi possessionem in conspectu ciuium.

E

d Cũque peruenisset ad portã Beniamin, erat ibi custos portæ per vices, nomine

Hierias filius Selemiæ filii Hananiæ.

e Et apprehendit Hieremiam Prophetam, dicens. Ad Chaldæos profugit; Et respondit Hieremias, Falsum est, non fugio ad Chaldæos. Et non audiuit eum, sed comprehendit Hierias Hieremiam, & adduxit eum ad principes, contra Hieremiam. Quam ob rem irati principes, cæsum eum miserunt in carcerem, qui erat in domo Ionathan scribæ. Ipse enim præpositus erat super carcerem. Itaque ingressus est Hieremias in domum laci, & in ergastulũ, & sedit ibi Hieremias dieb° multis. Mittens autẽ Sedechias rex tulit eum, & interrogauit eum in domo sua abscondite, & dixit. Putasne est sermo à Domino. Et dixit Hieremias Est. Et ait In manus regis Babylonis tradêris. Et dixit Hieremias ad regem Sedechiam, Quid peccaui tibi & seruis tuis & populo tuo, quia misisti me in domum carceris. Vbi sunt Prophetæ vestri qui prophetabant vobis & dicebant. Non veniet rex Babylonis super vos & super terram hanc: Nunc ergo audi obsecro. Domine mi Rex. Valeat deprecatio mea in conspectu tuo & ne me remittas ad domum Ionathæ scribæ ne moriar ibi. Præcepit ergo rex Sedechias vt traderetur Hieremias in vestibulum carceris, & daretur ei torta quotidie panis excepto pulmento, donec consumerentur omnes panes de ciuitate. Et mansit Hieremias in vestibulo carceris.

Hic ostenditur contradictio, ex Prophetæ persecutione. Et primo, ponitur persecutio ipsius propter falsam suspicionem. Secundo, propter veram prædicationem c. 38. Audiui &c. Circa primum, tria. Primo, ponit suspicionis occasionem. Secundo, ponit suspicionem, ibi. Cumque &c. Tertio, persecutionem, ibi [Et comprehendit, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponitur occasio sumpta ex Prophetæ verbo. Secundo, occasio sumpta ex ipsius facto, ibi [Cumque, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponitur consultatio. Secundo ponitur Prophetæ displicens illis responsio, ibi. [Et factum est, &c.] Circa primum tria. Primo, describit consultantium conditionem [Constituit] 1. Reg. 24. [& non obediuit] vt tributum regi Babylonis solueret, & à peccatis cessaret. Matth. 12. Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo [serui] familiares [populus] Ecclesia. 10. Secundum iudicem populi, sic & ministri eius [& qualis rector est ciuitatis, tales & inhabitantes in ea. Secundo ponitur consultatio [Et misit rex, ora pro nobis] vt indicet nobis, quid agere debeamus, & ab hostibus liberemur. Esa. 37. Leua ergo orationem pro reliquiis quæ repertæ sunt. Tertio, ponitur consultantis ratio: fiduciam enim sumpserant, ex Prophetæ libertate, quem nondum afflixerant [Hieremias autem ambulabat in medio] & ex obsidionis solutione [igitur exercitus] Exiuerat enim rex Ægypti vt liberaret Iudæos. Quo deuicto, tamen exercitus rediit. Esa. 36. Ecce confidis super baculum arundineum confractum istum, super Ægyptum, &c.

b Hic ponitur Prophetæ responsio. Et primo, excludit Ægyptiorum auxilium [Ecce exercitus] Esa. 30. Ægyptus frustra & vane auxiliabitur. Secundo, prædicit Chaldæorum reditum [Et redient Chaldæi. 1. Nolite decipere] falsa spe. Thren. 1. Vocaui amicos meos, & ipsi deceperunt me. Tertio excludit impedimentum [sed si percusseritis] Deut. 32. Quomodo persequebatur vnus mille, & duo fugabant decem millia. Nonne ideo quia Dominus Deus tuus vendidit eos & Dominus conclusit illos?

c Hic ponit occasionem sumptam ex facto [Et diuideret ibi possessionem] quam emerat, idest distingueret ab aliis agris. Vel distribueret aliis vt ipse sine solicitudine remaneret 2. Cor. 6. Tanquam nihil habentes & omnia possidentes.

d Hic ponitur falsa suspicio Psalm. 126. Insurrexerunt in me testes iniqui, & mentita est iniquitas sibi.

e Hic ponitur persecutio in tribus in captione Thren. 3. Venatione ceperunt. In flagellatione [cæsum] simile Actuum, 8. Heb. 11. Ludibria & verbera experti. [Itaque ingressus] Psa. 87. Æstimatus sum cum descendentibus in lacum. [Ergastulum] & est proprie carcer in quo damnatur quis ad aliquod opus. Secundo, ponitur liberatio [Mittens] Et circa hoc, tria, Primo, ponitur liberationis occasio, ponens regis interrogationem [putasne est sermo] scilicet prænuncians futura, tibi reuelatus? Esa. 8. Nunquid non populus à Deo suo requirit visionem pro viuis ac mortuis. Et ponit responsionem. [Et dixit Hieremias] 3. Reg. 14. Ego autem missus sum ad te durus nuncius. Secundo, ponitur liberationis petitio] Et dixit Hieremias ad regem] vbi monstrat iniustam pœnam [Quid peccaui?] Iob. 6. Non inuenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia personabit. Excusat impositam culpam, [vbi sunt Prophetæ vestri quasi dicat. Patet eorum falsitas & mea veritas. Iam enim exercitus Chaldæorum reuersus erat, quem illi reuersurum negauerant. Supra 28. Propheta, qui vaticinatus est pacem, cum venerit verbum eius, tunc scietur. *Propheta* quem misit Dominus in veritate. Et petit misericordiam [Nunc ergo] Prouerbiorum 15. Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorem. Ecclesiast. 6. Verbum dulce multiplicat amicos & lingua eucharis in bono homine abundabit. Tertio, *ponitur* petitionis impetratio [præcepit ergo, pulmento quod addi noluit [vestibulo] idest atrio.

CAP. XXXVIII.

AVdiuit autem Saphacias filius Mathan, & Cedelias filius Phassur, & Iuchal filius Selemiæ, & Phassur filius Melchiæ sermones, quos Hieremias loquebatur ad omnem populum, dicens. Hæc dicit Dominus, quicunque manserit in ciuitate hac, morietur gladio & fame & peste: qui autem profugerit ad Chaldæos viuet, & erit anima eius salua, & viuens. Hæc dicit Dominus. Tradẽdo tradetur ciuitas hæc in manu exercitus regis Babylonis, & capiet eam. Et dixerunt principes regi. Roganius vt occidatur homo iste. De industria enim dissoluit manus virorum bellantium, qui remanserunt in ciuitate hac, & manus vniuersi populi, loquens ad eos vniuersa verba hæc. Si quidem homo iste

non

non quærit pacem populo huic, sed malũ,
Et dixit Rex Sedechias, Ecce ergo ipse in manibus vestris est, nec enim fas est vobis quicquam negare. Tulerunt ergo Hieremiam, & proiecerunt eum in lacum Helchiæ filii Amelech, qui erat in vestibulo carceris & submiserunt Hieremiam in funibus in lacum in quo non erat aqua, sed lutum Descendit itaque Hieremias in cœnum. Audiuit autẽ Abde melech Æthiops. vir eunuchus qui erat in domo regis, quod misissent Hieremiam in lacum. Porro Rex sedebat in porta Beniamin Et egressus est Abde-melech de domo regis, & locutus est ad regem dicens. Domine mi rex male fecerunt viri isti omnia quæcumque perpetrarunt contra Hieremiam prophetã, mittentes eum in lacum, vt moriatur ibi fame. Non sunt enim panes vltra in ciuitate. Præcepit itaque rex Abde melech Æthiopi dicens. Tolle tecum hinc triginta viros, & leua Hieremiam prophetam de lacu, antequam moriatur. Assumptis ergo Abde-melech secum viris ingressus est domum regis qui erat sub cellario, & tulit inde veteres pannos & antiqua vestimenta quæ, computruerant, & summisit ea ad Hieremiam in lacũ per funiculos. Dixitque Abde-melech Æthiops ad Hieremiam prophetam. Pone veteres pannos & hæc scissa & putrida sub cubito manuum tuarum & super funes. Fecit ergo Hieremias sic. Et extraxerunt Hieremiam funibus, & eduxerũt eum de lacu. Mãsit autẽ Hieremias in vestibulo carceris.

b Et misit rex Sedechias & tulit ad se Hieremiam prophetam ad ostium tertiũ, quod erat in domo Domini. Et dixit rex ad Hieremiam. Interrogo ego te sermonem ne abscondas à me aliquid. Dixit autem Hieremias ad Sedechiam. Si annunciauero tibi, nunquid non interficies me: Et si consilium dedero tibi, non me audies. Iurauit ergo rex Sedechias Hieremię clam, dicens. Viuit Dominus qui fecit nobis animam hanc si occidero te, & si tradidero te in manus virorum istorum, qui quęrunt animam tuam. Et dixit Hieremias ad Sedechiam. Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel Si profectus exieris ad principes regis Babylonis, viuet anima tua & ciuitas hæc non succendetur igni, & saluus eris tu, & domus tua. Si autem non exieris ad principes regis Babylonis, tradetur ciuitas hæc in manus Chaldæorum & succedent eam igni, & tu non effugies de manu eorum. Et dixit rex Sedechias ad Hieremiam. Solicitus sum propter Iudæos, qui transfugerunt ad Chaldæos, ne forte tradar in manus eorum, & illudant mihi. Respondit autem Hieremias, & dixit ei. Non te tradẽt. Audi quæso vocem Domini, quam ego loquor ad te, & bene tibi erit, & viuet anima tua. Quod si nolueris egredi, iste est sermo quẽ ostendit mihi Dominus. Ecce omnes mulieres quæ remanserunt in domo regis Iuda, educẽtur ad principes regis Babylonis, & ipsi dicent, Seduxerunt te, & præualuerunt aduersum te viri pacifici tui, demerserunt te in cæno & in lubrico pedes tuos & recesserũt à te Et omnes vxores tuę & filii tui educentur ad Chaldæos & non effugies manus eorum, sed in manu regis Babylonis capieris, & ciuitatem hanc comburet igni. Dixit ergo Sedechias ad Hieremiam. Nullus sciat verba hæc, & non morieris. Si autem audierint principes quia locutus sum tecum & venerint ad te, & dixerint tibi, Indica nobis quid locutus sis cum rege, ne cæles nos, & non te interficiemus, & quid locutus est tecum rex, dices ad eos. Prostraui ego preces meas coram rege, ne me reduci iuberet in domum Ionathan & ibi morerer. Venerunt ergo omnes Principes ad Hieremiam, & interrogauerunt eum. Et locutus est eis iuxta omnia verba, quæ præceperat ei rex. Et cessauerunt ab eo, Nihil enim fuerat auditum.

c Mansit vero Hieremias in vestibulo carceris vsque ad diem quo capta est Hierusalem. Et factum est vt caperetur Hierusalẽ.

In parte ista ostenditur persecutio Prophetæ propter veram prædicationem. Et diuiditur in tres partes. Primo, ponit prædicationem [loquebatur] quamuis enim esset in carcere, multi tamen veniebãt ad eum, in quo comminatur remanentibus mortem [quicunque] Et promittebat fugientibus salutem [Qui autem profugerit] Vrbis captionem [tradenda] Et hæc tria posuit supra 21. Vnde videtur continuari secundum historiæ ordinem ad illud. Secundo, ponit persecutionem: vbi ponit principum impiam petitionem. Petũt enim mortem [Et dixerunt principes] Sapien. 2. Circumueniamus iustum quoniam contrarius est operibus nostris Accusant prædicationem. [De industria] quod est contra officium prophetale. Esa. 35. Confortate manus dissolutas, & debilia genua roborate. Et peruertunt intentionem Si [quidem homo] Galat. 4. Ego inimicus factus sum verum dicens vobis? Nolebat autem Hieremias auferre cor resistẽdi, sed propter bonum & salutẽ populi ex iussu Domini, illa dicebat. Ponit etiam stultam regis exauditionem. [Et dixit rex Sedechias Vnde non excusatur quamuis minus peccauerit. Io. 19. Propterea qui tradidit me tibi, maius peccatum habet. Ponit etiam solicitã executionem [Tulerunt ergo in lacũ] cisternam sine aqua. Psal. 87. Posuerũt me in lacu inferiori, tenebrosis, & in vmbra mortis. Et designat prophetæ intromissionem [Et descendit] Psal. 118. Infixus sum in limo profundi, & non est substantia. Tertio ponitur liberatio. Hic duo ponit. Primo, quod liberatur à carcere. Secundo, quod liberatur à mortis timore, ibi. [Et misit Rex, &c.] Circa primũ, quatuor. Primo, describit petentem [Abde-melech] id est seruus regis, significans, quod dicit propter humilitatem Rom. 1. Paulus seruus Christi Iesu, &c. Æthiops propter carnis

mortificationem. Psalm. 67. Æthiopia præueniet manus eius Deo. Cant. 1. Nigra sum sed formosa [Vir] propter animi virtutem [eunuchus [propter castitatem. Matth. 19. Sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum cœlorum [qui erat] Philip. 3. Nostra conuersatio in cœlis est. Sap. 3. Spado qui non est operatus per manus suas iniquitatem nec cogitauit aduersus Deum nequissima. Dabitur enim illi fidei donum electum, & sors in templo Dei acceptissima. Secundo ponit petitionem, designans petitionis locum [porro Rex Beniamin] quæ scilicet ducebat in tribum Beniamin. Et ponit petitionem [Et egressus est, non enim sunt] quasi dicat. Ex quo inclusus est, panis defecit. Vel non erat necessarium includi, cum omnes obsessi, & in penuria simus. Sapientiæ 11. Per quæ quis peccat, per hæc & torquetur. Tertio, ponitur impetratio [præcepit itaque rex [Quarto ponitur executio [Assumptis ergo, computruerant] propter tribulationes quas sustinuerunt. Hebr. vltimo. Mementote præpositorum qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum, conuersationis imitamini fidem, vel quia ad literam, molliores sunt [per funiculos] præceptorum Dei. Ecclesiastici. 4. Funiculus triplex difficile rumpitur [in vestibulo carceris] idest in atrio. Dicitur enim vestibulum, domus ante cameram regis, vbi custodiuntur vestes. Vnde omne atrium, vestibulum dicitur.

b Hic liberatur à timore mortis, concessa sibi securitate à rege. Et primo, ponitur securitatis pactio. Secundo, pacti obseruatio, ibi [Mansit ergo &c.] Circa primum, duo. Primo ponitur mutua petitio. Petit enim rex diuinum responsum vel consilium [Interrogo] 3. Reg. vlt. Iterum atque iterum te adiuro vt non loquaris mihi nisi quod verum est in nomine domini. Et propheta petit securitatis promissum, [dixit autem] Luc. 22. Si vobis dixero, non credetis mihi, &c. Potest enim legi interrogatiue, vel remissiue. Secundo ponitur mutua solutio Primo, enim rex dat securitatis promissum [iurauit, si occidero] male mihi accidat. Esa. 42. Ego dominus vocaui te in iustitia, & apprehendi manum tuam, & seruaui te. Secundo, propheta dat salutis consilium. Et circa hoc, quatuor facit. Primo, ponitur salubris prophetæ exhortatio [Et dixit Hieremias] Et datur regi optio eligendi bonum vel malum. Eccl. 15. Ante hominem vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei dabitur illi. Secundo, ponitur regis excusatio [Et dixit rex, propter Iudæos] quorum bona destruxerat propter hoc quod ad Chaldæos confugerant supra 10 Vnusquisque à proximo suo se custodiat & in omni fratre suo non habeat fiduciam. Quoniam omnis frater supplantans supplantabit, & omnis amicus fraudulenter incedet. Tertio, ponitur responsionis exclusio. [Respondit Hieremias] in qua excludit timorem, si consilium audiat. [Non te tradent.] Esa. 1. Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Ponit comminationem si audire contemnat. [Quia si nolueris] comminatur autem mulierum insultationem. [Ecce omnes mulieres dicent.] Insultando autem improperant stultum amicorum consilium. [Seduxerunt] quantum in se fuit, & præualuerunt] quia eis credidisti [pacifici tui] qui pacem tibi promittebant. Esa. 4. Populo meus qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant consequens damnum [Demerserunt te in cæco] peccati. In lubricum pœnæ Ps. 34. Fiant viæ illorum tenebræ & lubricum. Et eorum recessum [& recesserunt à te] Ec. 6. Est amicus secundum tempus suum, & non permanebit in die tribulationis. Comminatur etiam captionem familiæ [Et omnes vxores Esa. 39. De filiis tuis qui exibunt de vtero quos genueris tollent & erunt eunuchi in palatio regis Babylonis. Et personæ propriæ [Et tu non effugies] Thren. 2. Non fuit in die furoris domini quæ effugeret & relinqueretur. Comminatur etiam vrbis captionem & ciuitatẽ. Amos. 1. Succendam ignem in muro Rabaa & deuorabit ædes eius. Quarto petitur à rege consilii dati occultatio [Dixit ergo rex, &c.] Et circa hoc tria facit. Primo, petit occultari consilium. [Nullus sciat] Thob. 12. Sacramentum regis abscondere bonum est, opera autem Dei reuelare & confiteri honorificum est. Secundo, docet cælandi modum [Si autem audierint] vt veritatem taceat, & falsum non dicat. Prouerb. 10. Qui moderatur labia sua, prudentissimus est. Tertio, ponitur petitionis complementum [venerunt ergo [Prou. 11. Qui ambulat fraudulenter reuelat arcana: qui autem amicus est, cælat amici commissum.

c Hic ponitur petitionis obseruatio [in vestibulo] non missus in lacum secundum petitionem suam.

CAP. XXXIX.

ANno nono Sedechiæ regis Iuda mense decimo, venit Nabuchodonosor rex Babylonis & omnis exercitus eius ad Hierusalem, & obsidebant eam. Vndecimo autẽ anno Sedechiæ, mense quarto, quinta mensis, aperta est ciuitas, & ingressi sunt omnes principes regis Babylonis & sederunt in porta media, Neregel, Seregel Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Sereser, Rebmag, & omnes reliqui principes regis Babylonis. Cumque vidisset eos Sedechias rex Iuda & omnes viri bellatores, fugerunt & egressi sunt nocte de ciuitate per viam horti regis, & per portam, quæ erat inter duos muros, & egressi sunt ad viam deserti. Persecutus est autem eos exercitus Chaldæorum, & comprehenderunt Sedechiam in campo solitudinis Ierichontinæ, & captum adduxerunt ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Reblatha, quæ est in terra Emath, & locutus est ad eum iudicia. Et occidit rex Babylonis filios Sedechiæ in Reblatha in oculis eius, & omnes nobiles Iuda occidit rex Babylonis. Oculos quoque Sedechiæ eruit, & vinxit eum compedibus, vt duceretur in Babylonem. Domum quoque regis & domum vulgi, succenderunt Chaldæi igni, & murum Hierusalem subuerterunt. Et reliquias populi quæ remanserant in ciuitate, & profugos, qui transfugerant ad eum & superfluos vulgi, qui remanserant, transtulit Nabuzardan magister militum in Babylonem.

b Et de plebe pauperum, qui nihil penitus habebant dimisit Nabuzardan magister militiæ in terra Iuda, & dedit eis vineas & cisternas in die illa. Præceperat autem Nabuchodonosor rex Babylonis de Hieremia, Nabuzardan magistro militũ, dicens. Tolle illum & pone super eum oculos tuos nihilque ei mali facias, sed vt voluerit sic

facies

facias ei. Misit ergo Nabuzardan princeps militiæ & Nabusezban, & Rabsares, & Nergel, & Sereser, & Rebmag, & omnes optimates regis Babylonis, miserunt & tulerunt Hieremiam de vestibulo carceris, & tradiderunt eum Godoliæ filio Ahicam filii Saphan, vt intraret in domum & habitaret in populo. Ad Hieremiam autem factus fuerat sermo Domini cum clausus esset in vestibulo carceris, dicens. Vade & dic Abdemelech Æthiopi, dicens. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel. Ecce ego inducam sermones meos super ciuitatem hanc in malum & non in bonum, & erunt in conspectu tuo in die illa, & liberabo te in die illa, ait Dominus. Et traderis in manus virorum quos tu formidas, sed eruens liberabo te & gladio non cades, sed erit tibi anima tua in salutem, quia in me habuisti fiduciam, ait Dominus.

Hic ponitur instructio reliquiarum populi, post ipsius populi captiuitatem. Et diuiditur in tres partes. In prima, ponitur captiuatio. In secunda, reliquiarum conseruatio, cap. 40. [Sermo, &c.] Tertio reliquiarum instructio cap. 42. [Et accesserunt, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponitur populi captiuatio. Secundo, quorundam liberatio, ibi [Et de plebe, &c.] Circa primum tria. Primo, ponit obsidionem [Et obsidebant] Esa. 29. Circumdabo quasi sphœram in circuitu tuo, & faciam contra te aggerem, & munimenta ponam in obsidionem tuam. Secundo, ponit captionem vrbis [Vndecimo anno, mense quarto] scilicet Iulio. Tamen combusta est mense quinto, septima die mensis. Sicut habetur. 2. Reg. vltim. [Quinta mensis] contra 2. Reg. vlt. dicitur, quod nona mensis. Et potuit esse, quod quinta die cœperunt homines fugere præ fame & noua ciuitas aperta est custodibus ablatis. Et quia primo ceperunt ante-murale. Et tunc habebant vrbem quasi captam, & postea ceperunt vrbem, vnde sequitur [sederunt in porta media] idest medio duorum murorum, vel quæ erat inter duas portas ex eadem parte ciuitatis, supra. 1. Ponet vnusquisque solium suum in introitu portarum Hierusalem, & super muros eius in circuitu, & super vniuersas vrbes Iuda. Ponit etiam captionem regis, designans fugam. [Cumque vidisset eos Sedechias, inter duos muros,] qui coniungebantur muro ciuitatis iuxta domum regis, & cingebant hortum regium, inter quos erat & via, & porta secundum æquidistantiam ab vtroque. Thren. 1. Facti sunt principes eius velut arietes non inuenientes pascua, abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis. Et subiungit captionem. Et persecutus. Thren. 4. Velociores fuerunt persequutores nostri aquilis cœli. Tertio, ponit captorum condemnationem. Et primo, regis & principum, in occisionem. [Et captum] Regem, scilicet in sententiæ pronunciationem. [Et locutus. Ezec. 16. Iudicabo te iudiciis adulterarum & effundentium sanguinem. Et executionem sententiæ principum. [Et occidit] Sapien. 6. Potentes potenter tormenta patientur. Et oculorum cæcitate [oculos quoque, vt duceretur in Babylonem] 4. Reg. 25. idem. Secundo, condemnationem vrbis in destructionem. [Domum quoque] Thren. 2. Præcipitauit omnia mœnia eius, dissipauit munitiones eius. Tertio, condemnationem plebis in transmigrationem [Et reliquias.] Baruch. 4. Delicati mei ambulauerunt vias asperas,

A ducti sunt enim vt grex directus ab inimicis.

b Hic ponit quorundam liberationem. Primo [pauperum] qui nihil, & cisternas] quia terra penuriam in aquis patitur, supra 5. Veruntamen in diebus illis ait Dominus non faciam vos in consummationem. Secundo, liberationem iustorum Primo Prophetæ, ponens iussionem [præceperat] & executionem [Misit ergo in domum] suam. Prouerbio. 11. Iustus de angustia liberatus est, & tradetur impius pro eo Prou. 10. Quod timet impius super eum, desiderium suum iustis dabitur. Et cap. 16. Cum placuerint Domino viæ hominis, etiam inimicos eius conuertet ad pacem. Secundo liberationem eunuchi [Ad Hieremiam autem.] Et primo, promittit liberationem ab hostium dominio [Et

B non traderis] Sap. 10. Custodiuit illum ab inimicis, & à seductoribus tutauit illum. Tertio, ab occisionis gladio. [Et gladius] Psalm. 90. Cadent à latere tuo mille & decem milia à dextris tuis, ad te autem non appropinquabit supra 17. Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius. Eccl. 2. Crede Deo & reparabit te, & dirige viã tuam, & spera in illũ.

CAP. XL.

SErmo qui factus est ad Hieremiam à Domino, postquam dimissus est à Nabuzardan magistro militiæ de Rama quando tulit eum vinctum catenis in medio omnium

C qui migrabant de Hierusalem & Iuda, & ducebantur in Babylonem. Tollens ergo princeps militiæ Hieremiam dixit ad eum Dominus Deus tuus locutus est malũ hoc super locum istum, & adduxit & fecit Dominus sicut locutus est quia peccastis domino & non audistis vocem eius, & factus est vobis sermo hic. Nunc ergo ecce solui te hodie de catenis, quæ sunt in manibus tuis. Si placet tibi, venias mecum in Babylonẽ, veni, & ponam oculos meos super te. Si autem displicet tibi venire mecum in Baby-

D lonem, reside. Ecce omnis terra in conspectu tuo est. Quod elegeris & quo placuerit tibi vt vadas illuc perge & mecum noli venire sed habita apud Godoliam filium Ahicam filii Saphan, quem præposuit rex Babylonis ciuitatibus Iudæ. Habita ergo cum eo in medio populi vel quocũque placuerit tibi vt vadas vade. Dedit quoque ei magister militiæ cibaria & munuscula & dimisit eum. Venit autem Hieremias ad Godoliã filiũ Ahicam in Maspha & habitauit cum eo in medio populi qui relictus fuerat in terra.

E *b* Cumque audisset omnes principes exercitus, qui dispersi fuerant per regiones ipsi & socii eorum quod præfecisset rex Babylonis Godoliam filium Ahicam terræ, & quod commendasset ei viros & mulieres & paruulos, & de pauperibus terræ qui non fuerant translati in Babylonem, venerunt ad Godoliam in Maspha & Hismael filius Nathaniæ, & Iohanan filius Caree & Ionatham & Sareas filius Thanehumet & filii Ophi, qui erant de Nethophati & Ie-

chonias filius Maachati, ipsi & viri eorum. A Et iurauit eis Godolias filius Ahicam filii Saphan & comitibus eorum, dicens. Nolite timere seruire Chaldæis. Habitare in terra & seruire regi Babylonis, & bene erit vobis. Ecce ego habito in Maspha, vt respondeam præcepto Chaldæorum, qui mittuntur ad nos. Vos autem colligite vindemiam. & messem, & oleum, & condite in vasis vestris, & manete in vrbibus vestris, quas tenetis. Sed & omnes Iudæi qui erant in Moab, & in finibus Ammon, & in Idumea & in vniuersis regionibus audito quod dedisset rex Babylonis reliquias in Iudæa, & quod præposuisset super eos Godoliam filium Ahicam filii Saphan reuersi sunt inquam omnes Iudæi de vniuersis locis ad quæ profugerant, & venerunt in terram Iuda ad Godoliã in Maspha, & collegerũt vinum & messem multã nimis.

c Ionaham autem filius Caree & omnes principes exercitus, qui dispersi fuerant in regionibus venerunt ad Godoliam in Maspha, & dixerunt ei. Scito quod Baalis rex filiorũ Ammon misit Hismael filium Nathaniæ percutere animam tuam. Et non C credidit eis Godolias filius Ahicam, Iohanan autem filius Caree, dixit ad Godoliam seorsum in Maspha, loquens, Ibo & percutiam Hismael filium Nathaniæ nullo sciente ne interficiat animam tuam, & dissipentur omnes Iudæi qui congregati sunt ad te, & peribunt reliquiæ Iuda. Et ait Godolias filius Ahicam ad Iohanan filium Caree. Noli facere verbum hoc. Falsum enim tu loqueris de Hismael.

Posita destructione vrbis & populi captiuitate, ponit reliquiarum salutem. Et primo ponitur populi congregatio. Secundo, congregati populi disturbatio cap. 41. [Et factum &c.] Circa primum, duo. Primo ponitur congregatio. Secundo quarundam insidiarum reuelatio, quæ pacem populi perturbabant ibi [Iohanan &c.] Circa primum, tria Prmo, ponitur congregatio populi quantum ad Prophetam. Secundo, quantum ad principes, ibi. [Cumque audissent, &c.] Circa primum, quatuor. Primo, ponitur liberationis pronunciatio [Sermo qui factus [Cum nullus sermo sequatur intelligitur, hoc primum sermone reuelatum quod postea opere narratur expletum. Psam. 68. Exaudiuit pauperes, & vinctos suos non despexit. Secundo, ponitur Prophetæ liberatio. [Tollens ergo] & assignat rationem, veritatem scilicet prophetæ [locutus E est] per te. Amos. 3. Non est malum in ciuitate quod Dominus non fecerit. Et excludit rationem [Nunc ergo] Psalm. 106. Eduxit eos de tenebris & vincula eorum disrupit, Tertio, datur ei optio, vtrum vadat in Babylonem, vel cum Godolia remaneat, vel quocumque placeat, pergat. [Si placet] Genes. 13. Ecce terra in conspectu tuo est, &c. Prou. 4. Ducam te per semitas æquitatis quas cum ingressus fueris non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum. Et ponitur promissio sibi facta [Dedit ergo] Iudic. 14. De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo. Quarto, ponitur prophetæ electio [Venit autem Hieremias] Ideo non in Chaldæam iuit, quia ibi habebant ad consolationem Danielem, & Ezech. Esa. 61. Ad annunciandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem, vt prædicarem annum placabilem domino, & diem vltionis Deo nostro, vt consolarer omnes lugentes & ponerem consolationem lugentibus Sion.

b Hic ponitur congregatio principum. Et primo, ponitur eorum congregatio. [Cumque audissent.] Eccl. 10. Rex insipiens perdet populum suum, & ciuitates inhabitabuntur per sensum præcedentium. Secundo, ponitur congregatorum assecuratio [Et iurauit.] 2. Petri 2. Serui subditi estote in omni timore Dominis B non tantum bonis & modestis, sed etiam discolis. Tertio, ostendit securitatis modum quasi dicat. Ego sustinebo totum onus, vt vos in pace sitis. 1. Corinth. 4. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo. Esa. 53. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Ioan. 10. Bonus pastor animam suam ponit pro ouibus suis, sed [omnes Iudæi, &c. Hic ponitur congregatio plebis. Psal. 146. Dispersiones Israelis congregabit.

c Hic ponitur insidiarum machinatio. Et primo, facta à principibus communiter [Scito quod Baalis] qui adhuc Chaldæis residebat [& non credidit] credens dolosis verbis Hismaelis. Prouerbio. 13. Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos. Secundo, facta à quodam specialiter [Iohanam] Et primo, excogitatio [ibo] Prouerb. 11. In bonis iustorum exaltabitur ciuitas, & in perditione impiorum erit laudatio. Secundo ponitur repulsio [Et ait Godolias] supra 11. Et non cognoui, quia cogitauerunt super me consilia dicentes. Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, &c.

CAP. XLI.

ET factũ est in mẽse septimo, venit Hismael filius Nathaniæ filii Elisama de semine regali & optimates regis, & decem viri cum eo ad Godoliam filium Ahicam in Maspha, & comederunt panes simul in Maspha. Surrexit autem Hismael filius Nathaniæ & decem viri, qui cum eo erant & percusserunt Godoliam filium Ahicam filii Saphan gladio & interfecerunt eum quem præfecerat rex Babylonis terræ Omnes quoque Iudæos qui erant cum Godolia in Maspha, & Chaldæos qui reperti sũt ibi, & viros bellatores percussit Hismael.

b Secundo autem die postquam occiderat Godoliam, nullo adhuc sciente, venerunt viri de Sichem & de Silo, & de Samaria octoginta viri rasi barba, & sciissis vestibus & squalentes, & munera & thus habebant in manu vt offerrent in domo Domini, Egressus ergo Hismael filius Nathaniæ in occursum eorum de Maspha, incedens, & plorans ibat. Cum autem occurrisset eis, dixit ad eos. Venite ad Godoliam filium Ahicam. Qui cum venissent ad medium ciuitatis, interfecit eos Hismael filius Nathaniæ circa medium laci, ipse & viri, qui

erant

erant cum eo. Decem autem viri reperti sunt inter eos qui dixerunt ad Hismael. Noli occidere nos; qui habemus thesauros in agro, frumenti & hordei & olei & mellis. Et cessauit & non interfecit eos cum fratribus suis.

c Lacus autem in quem proiecerat Hismael omnia cadauera virorum, quos percussit propter Godoliam; ipse est quem fecit rex Asa propter Baasa regem Israel. Ipsum repleuit Hismael filius Nathaniæ occisis.

d Et captiuitas duxit Hismael omnes reliquias populi qui erant in Masphat, filias regis & vniuersum populum qui remanserat in Masphat, quos commendauerat Nabuzardam princeps militiæ Godoliæ filio Ahicam. Et cepit eos Hismael filius Nathaniæ & abiit vt trãsiret ad filios Ammon. Audiuit autem Ionaham filius Caree, & omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, omne malum quod fecerat Hismael filius Nathaniæ, & assumptis vniuersis viri profecti sunt vt bellarent aduersum Hismaelem filium Nathaniæ & inuenerunt eum ad aquas multas quæ sunt in Gabaon. Cumque vidisset omnis populus qui erat cum Hismael, Iohanam filium Caree & vniuersos principes bellatorum qui erant cum eo lætati sunt. Et reuersus est omnis populus, quem receperat Hismael in Masphat reuersusque abiit ad Ionaham filium Caree. Hismael autem filius Nathaniæ fugit cum octo viris à facie Iohanam & abiit ad filios Ammon. Tulit ergo Ionaham filius Caree, & omnes principes bellatorum qui erãt cum eo, vniuersas reliquias vulgi, quas reduxerant ab Hismael filio Nathaniæ Masphat, postquam percussit Godoliam filium Ahicam fortes viros ad prælium, & mulieres, & pueros, & eunuchos quos reduxerat de Gabaon, & abierunt, & sederunt peregrinantes in Chamaan, quæ est iuxta Bethlehem, vt pergerent & introirent Ægyptum à facie Chaldæorum. Timebant enim eos, quia percusserat Hismael filius Nathaniæ Godoliam filium Ahicam, quem præposuerat rex Babylonis in terra Iuda.

Hic ponitur congregati populi disturbatio per nequitiam Hismaelis. Et primo ponitur quorundam fraudulenta occisio. Secundo, cadauerum intumulatio, ibi [Lacus autem, &c.] Circa primum duo. Primo ponitur occisio ducis & familiarium. Secundo, occisio quorundam peregrinorum, ibi [Secundo autem die &c.] Circa primum, tria. Primo ponit simulare pacis dolum [de semine regali] propter quod inuidia mouebatur ad eum quem videbat Iudæis præpositum, se à regno excluso. Ecclesiast. 6. Est amicus socius mensæ & non permanebit in die necessitatis. Secundo, ponit patratum ducis homicidium [surrexerunt] de mensa [decem viri] & præualuerunt aliis nihil tale suspicantibus. 2. Reg. 3. Nequaquam vt mori solent ignaui mortuus es Abner.

A Tertio ponit occisionem familiarium [omnes quoque Iudæos] Eccle. 16. Ab vna scintilla augetur ignis & ab vno doloso augetur sanguis.

b Hic ponit occisionem peregrinorum. Et primo, describit eorum conditionem, quantum ad luctum [rasibarba] Thren. 1. Sacerdotes eius gementes Baruch. 4. Adduxit mihi Deus luctum magnum Et quantum ad votum [munera] habebant [thus] quod in omni oblatione offerebatur Leui. 2. [In domo Domini] idest in loco templi. Esa. 19. Colent eum in hostiis & muneribus & votavouebunt domino & soluent. Secundo, ponit occisionem præmittens dolum in tristitiæ simulatione [Egressus est plorans] Eccl. 12. Et si humiliatus vadat curuus abüce animum tiium, & custodi te ab illo
B Et in frudulento consilio [Cum autem occurrisset] Prouer. 26. Lingua fallax non amat veritatem, & os lubricum operatur ruinas, & subiungit homicidium, [qui cum venissent] Thren. 3. Lapsa est in lacum in vita mea, posuerunt lapidem super me. Osee. 3. Sanguis sanguinem tetigit. Tertio, ponit quorundam liberationem propter promissionem diuitiarum quas se habere dicebant. [Decem autem viri] Prouerb. 13. Redemptio animæ viri diuitiæ multæ qui autem pauper est increpationem non sustinet.

c Hic ponit cadauerum intumulationem [Asa rex] 3. Reg. 16. dicitur quod Asa fecit constrtui Gabaa Beniamin in Masphat, de his quæ præparauerat Baasa ad ædificandum contra ipsum Rama; & forte fecit in munitionem loci cisternam aliquam. Psalm. 87. Æstimatus
C sum cum descendentibus in lacum, factus sine adiutorio inter mortuos liber.

d Hic ponit captiuationem. Et primo ponitur remanentium captiuatio [reliquias] quia quosdam interfecerat qui erant de Godoliæ familia. Esa. 5. Dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque vllo termino. Secundo, ponitur liberatio præmittens liberantium præparationem [Audiuit] Prouer. 24. Erue eos qui ducuntur ad mortem & qui traduntur ad interitum liberare ne cesses. Et subiungit captiuorum liberationem [Cumque vidisset] Prouerb. 11. In bonis istorum exaltabitur ciuitas, & in perditione impiorum erit laudatio. Et subdit captiuantis euasionem Hismael autem
D cum octo duobus interfectis. Esa. 33. Væ qui prædaris nonne & ipse prædaberis? Tertio, ponit eorum timorem. Et circa hoc, duo. Primo ponit timoris signum, scilicet propositum fugiendi. [Tulit ergo] Prou. 28. Fugit impius, nemine persequente. Secundo, ponit timoris incitatiuum [timebant enim] Sap. 17. Semper enim præsumit sæua, perturbata conscientia. Iob. 15. Cum pax sit, ille semper insidias suspicatur.

CAP. XLII.

ET accesserunt omnes principes bellatorum. & Iohanan filius Caree & Iechonias filius Ozie, & reliquum vulgus à paruo vsque ad magnum, dixeruntque ad Hieremiam prophetam. Cadat oratio nostra in conspectu tuo, & ora pro nobis ad Dominum Deum tuum pro vniuersis reliquiis istis, quia derelicti sumus pauci de pluribus, sicut oculi tui nos intuentur, & annunciet nobis Dominus Deus tuus viam per quam pergamus & verbum, quod faciamus. Dixit autem ad eos Hieremias propheta. Audiui. Ecce ergo oro ad Dominum Deum vestrum, secundum verba vo-

ſtra. Omne verbum quodcunque reſponderit mihi indicabo vobis, nec celabo vos quicquam. Et illi dixerunt ad Hieremiam. Sit Dominus inter nos teſtis veritatis, & fidei, ſi non iuxta omne verbum in quo miſerit te Dominus Deus tuus ad nos, ſic faciemus, ſiue bonum eſt, ſiue malum. Voci Domini Dei noſtri ad quem mittimus te, obediemus, vt bene ſit nobis cum audierimus vocem Domini Dei noſtri.

b Cum autem completi eſſent decem dies, factum eſt verbum Domini ad Hieremiam. Vocauitque Iohanan filium Caree & omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, & vniuerſum populum à minimo vſque ad magnum, & dixit ad eos, hæc dicit Dominus Deus Iſrael ad quem miſiſtis me, vt proſternerem preces veſtras in conſpectu eius. Si quieſcentes manſeritis in terra hac, ædificabo vos & non deſtruam. plantabo, & non euellam. Iã enim placatus sũ ſuper malo, quod feci vobis. Nolite timere à facie regis Babylonis, quem vos pauidi formidatis. Nolite metuere eum dicit Dominus, quia vobiſcum ſum ego, vt ſaluos vos faciam, & eruam de manu eius. Et dabo vobis miſericordias, & miſerebor veſtri, & habitare vos faciam in terra veſtra, Si autem dixeritis vos: Non habitabimus in terra iſta, nec audiemus vocem Domini Dei noſtri dicentes. Nequaquam, ſed ad terram Ægypti pergemus vbi non videbimus bellũ, & clangorem tubæ non audiemus, & famem non ſuſtinebimus, & ibi habitabimus. Propter hoc, nunc audite verbum Domini reliquiæ Iuda. Hæc dicit Dominus Deus exercituum, Deus Iſrael. Si poſueritis faciem veſtram vt ingrediamini Ægyptum, & intraueritis, vt ibi habitetis, gladius quem vos formidatis, ibi comprehendet vos in terra Ægypti, & fames pro qua eſtis ſoliciti adhærebit vobis in Ægypto, & ibi moriemini. Omneſque viri qui poſuerint faciem ſuam vt habitent ibi, morientur gladio, & fame, & peſte. Nullus de eis remanebit, nec effugiet à facie mali, quod ego afferam ſuper eos. Quia hæc dicit Dominus exercituum, Deus Iſrael. Sicut conflatus eſt furor meus, & indignatio mea ſuper habitatores Hieruſalem, ſic conflabitur indignatio mea ſuper vos cum ingreſſi fueritis Ægyptum. Et eritis in iuſiurandum, & in ſtuporem, & in maledictum, & in opprobrium, & nequaquam vltra videbitis locum iſtum. Verbum Domini ſuper vos reliquiæ Iuda. Nolite intrare Ægyptum. Scientes ſcietis, quia obteſtatus ſum vobis hodie, quia decepiſtis animas veſtras. Vos enim miſiſtis me ad Dominum Deum noſtrum dicentes. Ora pro nobis ad Dominum Deum noſtrum & iuxta omnia quæcunque dixerit tibi Dominus Deus noſter, ſic annuntia nobis, & faciemus. Et annuntiaui vobis hodie & non audiſtis vocem Domini Dei veſtri ſuper vniuerſis, pro quibus miſit ad vos. Nunc ergo ſcientes ſcietis, quia gladio & fame, & peſte morieminini in loco ad quem voluiſtis intrare, vt habitaretis ibi.

B Hic incipit populi congregati inſtructio. Et diuiditur in partes duas. Primo, ponitur populi inſtructio generalis. Secundo, ſpecialis. Baruch. c. 45. [Verbum, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponitur prophetæ inſtructio. Secundo, populi contradictio, & ibi [Factum eſt autem, &c.] Circa primum, duo. Primo, ponitur inſtructionis petitio. Secundo ponitur inſtructio, ibi [Cum autem completi &c.] Circa primum, duo. Primo, petunt orationis ſuffragia, vbi ponitur petitio [cadat] quaſi dicant, locum habeat apud te. Eccleſiaſt. 35. Oratio humiliantis ſe, nubes penetrabit, & donec propinquet non conſolabitur, & non diſcedet donec altiſſimus aſpiciat, in quo captant beneuolentiam [& ora pro nobis] Vbi petunt beneficium.

C Eſa. 37. Leua orationem pro reliquiis quæ reperiæ ſunt [quia derelicti] in quo flectunt ad miſericordiam. Deuter. 28. Remanebitis pauci numero, qui prius eratis ſicut aſtra cœli præ multitudine. [& annunciet] in quo expetitur orationis fructus [Dominus] Eſai. 8. Nunquid non populus à Deo ſuo requiret viſionem pro viuis ac mortuis? [viam] quia non in Ægyptum ire decreuerant, ſupra 10. Non eſt hominis via eius, nec viri eſt vt ambulet & dirigat greſſus ſuos. 2. Paralip. 20. Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc ſolum habemus reſidui vt oculos *noſtros* dirigamus ad te. Ponitur etiam prophetæ promiſſio [dixit] promittit autem orationes [Ecce ego] 1. Reg. 12. Abſit à me peccatum hoc in Domino, vt ceſſem orare pro vobis. Et denunciationem [omne verbum]

D Act. 20. Non enim ſubterfugi quo *minus annunciarem* omne conſilium Dei vobis. Secundo, promittunt obedientiam, quam tamen ſeruaturi non erant [Et illi dixerunt] ſimile. Exod. 19. Cuncta quæ locutus eſt nobis Dominus faciemus.

b Hic ponitur inſtructio. Et circa hoc, tria. Primo, inducit reuelantis authoritatem. [Hæc dicit Dominus] quaſi mediator inter vos, & Deum, deferens orationes veſtras ad Deum, & reſponſum ipſius ad vos. Deut. 5. Ego ſequeſter, & medius fui inter Deum, & vos in tempore illo, vt annunciarem vobis verba eius. Secundo, hortatur ad quietem dupliciter, excludendo mala diuinæ punitionis: ponens promiſſum. Ædificabo bona conferendo. Plantabo, confirmando Et excludens impedimentum [Iam enim placatus Exod. 32. Et placatus eſt Dominus ne faceret malum aduerſus populum ſuum. Pſ. 102. Non in perpetuum iraſcetur, neque in æternum comminabitur. Et excludit timorem hoſtilis perſecutionis faciens ſecuritatem [Nolite timere.] Eſa. 51. Quis tu, vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, qui quaſi fœnum ita areſcet? Et promittit auxilii opem. Quia vobis, ſupra 20. Dominus mecum eſt tanquam bellator fortis. Idcirco qui perſequuntur me cadent, & infirmi eri̇̃t, & confundentur vehementer, quia non intellexerunt opprobriũ ſempiternũ quod nunquam delebitur. Eſai. 50. Dominus Deus auxiliator meus, & ideo non ſum confuſus.

E

SANCTI THOMÆ AQVINATIS DOCTORIS ANGELICI,

IN THRENOS HIEREMIÆ EXPOSITIO.

PROOEMIVM.

ECCE manus missa est ad me in qua erat liber inuolutus. Et expandit illum coram me, qui erat scriptus intus, & foris, & scriptæ erant in eo lamentationes, & carmen, & væ.

Ecce manus missa est ad me in qua erat liber inuolutus. Et expandit illum coram me, qui erat scriptus intus, & foris, & scriptæ erant in eo lamentationes, & carmen, & væ. Ezech. 2. cap Ex verbis istis quatuor possunt accipi circa præsens opus lamentationum Hieremiæ [scilicet author] modus, vtilitas, & materia. In authore designatur benignitas Vnde dicit [Ecce manus missa est.] Hæc manus sapientia Dei est, qua omnia facta sunt, sicut dicitur in Psal. 103. Omnia in sapientia fecisti ipsa est quæ intellectum aperit B ad videndum. Ezec. 40. Facta est super me manus Domini, & adduxit me illuc in visionibus Dei. Ipsa est quæ linguam expedit ad loquendum. Hier. 1. Misit manum suam, & tetigit os meum, & dixit Dominus ad me. Ecce dedi verba mea in ore tuo. Ipsa est quæ manum dirigit ad scribendum. Dan. 3. Apparuerunt digiti quasi hominis scribentis. Qui sunt Prophetæ, & alii doctores in quibus sapientiæ dona diuidimus, vt totum, quod homo tradendo diuinam sapientiam, exterius agit ministerio, ipsa interius perficiat authoritate. Esa. 26. Omnia opera vestra operatus est in nobis. 1. Cor. 3. Non quod sufficientes simus cogitare aliquid ex nobis tanquam ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. Hæc quidem sapientia tam alta est, vt dum nos in infimo sumus, nihil ab ipsa possemus accipere, nisi nobis mitteretur. Et ideo benignitas authoris designatur in missione manus. Rom. 11. O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei. Mittitur quasi nobis præposita tripliciter. In rerum creatione, ex quibus perpenditur. Rom. 2. Inuisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Sap. 13. A magnitudine speciei & creaturæ, poterit horum creator videri. Mittitur etiam interna inspiratione. Sap. 7. Per nationes in animas sanctas se transfert, amicos, & Prophetas ipsa constituit. Missa est eminentissime in incarnatione, quando coram oculis corporalibus inuisibilis sapientia apparuit. Sap. 7. Mitte illam de cœlis sanctis tuis, & à sede magnitudinis tuæ, vt mecum sit, & mecum laboret, vt sciam quid acceptum sit coram te omni tempore. In modo ostenditur difficultas. Vnde sequitur [In qua erat liber inuolutus] Est idem iste liber inuolutus, ornatu verborum: vnde & metrice descriptus, & rhetoricis est ornamentis coloratus. Prou. 15. Lingua sapientum ornat scientiam. Est etiam inuolutus, profunditate mysteriorum 2. Cor. 13. Spiritus enim sequitur mysteria. & Apostolis dicitur in persona omnium qui sacras Scripturas ediderunt. Vobis datum est nosse mysterium regni Dei. Matth. 13. Est etiam inuolutus, varietate similitudinum, sicut & ceteri prophetarum libri. Prou. 1. Animaduertet parabolam, & interpretationem, verba sapientum, & ænigmata eorum. Oseæ. 12. Ego visiones multiplicaui, & in manibus prophetarum assimilatus sum. Et hoc signatum est per tria inuolumenta, quibus vasa sanctuarii inuoluebantur. Num. 4. Per velum enim quod diuersis coloribus, & pulchra varietate erat distinctum, vt dicitur Exod. 26. significatur diuersitas similitudinum.

Per pelles, & pallum hyacintini coloris, significantur A cœlestia mysteria, quibus quasi imprægnatus est liber iste. Per pallium purpureum, significatur ornatus verborum. Hæc enim inuolutio Spiritus sancti explicatur à sacris expositionibus: quia sacræ Scripturæ eodem spiritu sunt expositæ quo sunt editæ, sicut dicit Augustinus. Et ideo sequitur. [Expandit illum coram me] Deus enim aperit scripturarum verba [vnde dicitur] Luc. vlt. Aperuit illis sensum, vt intelligerent Scripturas. Reuelat occulta mysteria, Dan. 2. Vere Deus noster Deus deorum, & Dominus, regum reuelans mysteria, explicat similitudinem. Ps. 17. Præ fulgore in conspectu eius nubes transierunt. In multiplicitate etiam ostenditur vtilitas. Vnde sequitur. [Qui erat scriptus intus, & foris.] Vtrobique enim sapientiam scriptam continet: scilicet in cortice literalis sensus, in abditis sententialis intelligentiæ, vt sit verum quod dicitur. Ioan 10. Ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. In materia ostenditur diuersitas. Vnde sequitur. [Et erant scriptæ in eo lamentationes, & carmen & væ] Deplorat Iosiæ, necem, & quantum ad hoc, continet lamentationes. 2. Paral. 15. Vniuersus Iuda, & Hierusalem luxerunt eum, Hieremias maxime, cuius omnes cantatores, & cantatrices vsque in præsentem diem lamentationes super Iosiam replicant. Deplorat populi conculcationem, & quantum ad hoc continet væ. Ezech. 32. Fili hominis cane carmẽ lugubre super multitudine. Deplorat etiam Hierusalem, & totius ciuitatis vastationem & quantum ad hoc continet, væ. Hier. 4. Væ nobis quia vastati sumus. Vel possunt hæc tria ad triplicem sensum referri, quo liber iste in glossis exponitur [vt væ] referatur ad sensum typicum, tropologicum, vel moralem, quo deplorat peccati seruitutem. Infra vltimo. Cecidit corona capitis nostri: væ nobis, quia peccauimus. Carmen refertur ad sensum mysticum, quo deplorat Ecclesiæ viduitatem. Psal. 39. Immisit in os meum canticum nouum, carmen Deo nostro. Lamentationes quantum ad historicum, qui deplorat Iudæorum captiuitatem. Hier. 9. Vox lamentationis audita est de Sion, quo modo vastati sumus, & confusi vehementer. Et ab hoc liber iste denominatur, vnde alio nomine dicitur Threni, quod in Græco sonat lamentationem: quamuis à quibusdam dicuntur Threni, quasi Terni, quia quasi ternis versibus sub vna litera procedit in principio libri: vnde tribus ordinibus literarum variatur. Primo, sub vna litera tres clausulas vsque ad tertium capitulum, vbi tribus clausulis singulis eandem literam proponit. In quarto capitulo, duas clausulas sub eadem litera concludit. Notandum quod in hebræo in singulis literis per ordinem incipiunt distinctiones singulæ, sicut vocantur, sicut apud nos illo hymno. A solis ortus cardine. Et secundum huiusmodi interpretationem literarum, singulæ literæ consonant sententiis clausularum, quibus præponuntur.

INCIPIVNT

INCIPIVNT THRENI

ID EST LAMENTATIONES

HIEREMIÆ.

ET factum est postquam in captiuitatem A
redactus est Israel, & Hierusalem deserta est, sedit Hieremias Propheta flens & planxit lamentatione hac in Hierusalem: & amaro animo suspirans & eiulãs & dixit.

Huic autem operi præmittitur proœmium, in quo describtiur tempus [Postquam in captiuitatem] author [sedit Hieremias] more plangentis, quasi in terra. Esa. 41. Descende, sede in puluere virgo filia Babylon. Materia [planxit lamentatione] Hier. 9. Super montes assumam fletum ac lamentum, & super speciosa deserti planctum, quoniam incensa sunt, & cætera. Authoris effectus [amaro animo] infra tert. Repleuit me amaritudinibus & inebriauit me absinthio. B

CAP. I.

ALEPH.

QVOMODO sedet sola ciuitas plena populo facta est quasi vidua domina gentium, princeps prouinciarum facta est sub tributo? C

BETH.

b Plorans plorauit in nocte, & lachrymæ in maxillis eius. Non est qui consoletur eam, ex omnibus charis eius. Omnes amici eius spreuerunt eam, & facti sunt ei inimici.

GIMEL.

c Migrauit Iudas propter afflictionem, & multitudinem seruitutis, habitauit inter gentes, nec inuenit requiem. Omnes persecutores eius apprehenderunt eam, inter angustias. D

DALETH.

d Viæ Sion lugent, eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem. Omnes portæ eius destructæ, sacerdotes eius gementes, virgines eius squalidæ, & ipsa oppressa amaritudine.

HE.

e Facti sunt hostes eius in capite, inimici eius locupletati sunt, quia Dominus locutus est super eam, propter multitudinem iniquitatum eius. Paruuli eius ducti sunt in captiuitatem, ante faciem tribulantis.

VAV.

f Et egressus est à filia Sion, omnis decor eius. Facti sunt principes eius velut arietes non inuenientes pascua, & abierunt absque fortitudine, ante faciem subsequentis.

ZAI.

g Recordata est Hierusalem dierum afflictionis suæ, & præuaricationis omnium desiderabilium suorum, quæ habuerat à diebus antiquis cum caderet populus eius in manu & non esset auxiliator. Viderunt eam hostes, & derisserunt sabbatha eius.

HETH.

h Peccatum peccauit Hierusalem, propterea instabilis facta est. Omnes qui glorificabant eam, spreuerunt illam, quia viderunt ignominiam eius. Ipsa autem gemens, conuersa est retrorsum.

THETH.

i Sordes eius in pedibus eius, nec recordata est finis sui. Deposita est vehementer, non habens consolatorem. Vide Domine afflictionem meam, quoniam erectus est inimicus.

IOTH.

k Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius quia vidit gentes ingressas sanctuarium suum, de quibus præceperas ne intrarent in ecclesiam tuam.

CAPH.

l Omnis populus eius gemens & quærens panem. Dederunt preciosa quæque pro cibo ad refocillandam animam Vide Domine & considera quoniam facta sum vilis

LAMECH.

m O vos omnes qui transitis per viam attendite, & videte, si est dolor, sicut dolor meus. Quoniam vindemiauit me vt locutus est Dominus in die furoris sui.

MEM.

n De excelso misit ignem in ossibus meis & eruditiuit me. Expandit rete pedibus meis conuertit me retrorsum. Posuit me desolatam, totà die mœrore confectam.

NVM.

o Vigilauit iugum iniquitãtum mearum in

manu eius, conuolutæ sunt & impositæ collo meo. Infirmata est virtus mea, dedit me Dominus in manu de qua non potero surgere.

SAMECH.

p Abstulit omnes magnificos meos Dominus de medio mei vocauit aduersum me tempus vt contereret electos meos. Torcular calcauit Dominus virgini filiæ Iuda.

AIN.

q Idcirco ego plorans & oculus meus deducens aquas, quia longe factus est à me consolator, conuertens animam meam. Facti sunt filii mei perditi, quoniam inualuit inimicus.

PHE.

r Expandit Sion manus suas non est qui consoletur eam. Mandauit Dominus aduersum Iacob, in circuitu eius hostes eius. Facta est Hierusalem quasi polluta menstruis inter eos.

SADE.

s Iustus est Dominus, quia os eius ad iracundiam prouocaui. Audite obsecro vniuersi populi, & videte dolorem meum, Virgines meæ & iuuenes mei, abierunt in captiuitatem.

COPH.

t Vocaui amicos meos & ipsi deceperunt me. Sacerdotes mei, & senes mei in vrbe consumpti sunt, quia quæsierunt cibum sibi, vt refocillarent animas suas.

RES.

u Vide Domine quoniam tribulor, conturbatus est venter meus. Subuersum est cor meum in memetipsa, quoniam amaritudine plena sum. Foris interficit gladius & domi mors similis est.

SIN.

x Audierunt quia ingemisco ego, & non est qui consoletur me. Omnes inimici mei audierunt malum meum, lætati sunt, quoniam tu fecisti. Adduxisti diem consolationis, & sicut similes mei.

THAV.

y Ingrediatur omne malum eorum coram te, & deuindemia eos sicut vindemiasti me, propter iniquitates meas. Multi enim gemitus mei, & cor meum mœrens.

Diuiditur iste liber in partes duas. In prima Prophe-
ta deplorat populi miseriam. In secunda, oratione con-
uertit se ad diuinam misericordiam cap. 5. [Recorda-
re] Prima, diuiditur in tres. In prima, plangit mise-
riam seruitutis. In secunda. miseriam destructionis. 2.
cap. [Quomodo] obtexit.] In tertia, miseriam obsi-
dionis. 4. cap. [Quomodo obscuratum.] Prima, in
duas. In prima, deplorat Propheta gentis suæ deiectio-
nem. In secunda, inducit plebis, vel ciuitatis conque-
stionem ibi [O vos omnes qui transitis] Prima in duas.
In prima, plangit seruitutem. In secunda, prosequitur
A per partes, seruitutis magnitudinem, ibi. [Migrauit
Iudas, &c. Circa primum, duo facit. Primo ostendit
populi seruitutem seu abiectionem, quantum ad amis-
sionem gloriæ. Secundo, quantũ ad violationem ami-
citiæ, ibi [Plorans plorauit, &c.] Ostendit autem
gloriam suam, ex tribus. Primo, quia populosa ciuibus
[Quomodo sedet] vilis & deiecta [sola desolata ha-
bitatoribus. Bauch. 4. Ego autem derelicta sum sola
exui me stola pacis [plena] quondam. 2. Paral. 1. Iu-
da & Israel innumerabiles. Esa. 22. Vrbs frequens,
ciuitas exultans. Secundo, honorata principibus: erat
enim ciuitas regalis, & sacerdotalis [Facta est quasi
vidua] Regibus, vel sacerdotibus. Esai. 48. Venient
tibi duo hæc simul in vna die: sterilitas, & viduitas
B [Domina gentium] quondam ei subditarum. Ezech.
5. Ista est Hierusalem in medio gentium posita. Tertio
data tributis [Princeps prouinciarum] quas tributa-
rias fecerat. 2 Reg. 8. Factus est Moab & Syria Da-
uid seruiens sub tributo, vel in quas Salomon regnum
suum diuiserat singulis singulos præpositos præponens
3. Reg. 4. Iam est sub tributo Chaldæorum. Prouerb.
12. Manus fortium dominabitur, quæ autem remissa
est, tributis seruiet. Huic autem versui præponitur li-
tera [Aleph] quæ interpretatur doctrina, ad osten-
dendum quod quia populus caruit doctrina Dei in ob-
seruatione, quam tenebat in cognitione, ideo captiua-
tus est. Esai. 6. Propterea captiuus ductus est populus
meus, quia non habuit scientiam. Sciendum est etiam
C quod cum plerumque vtatur coloribus & locis rheto-
ricis in hac lamentatione, est quartus locus conque-
stionis. Allegorice [ciuitas] præsens Ecclesia [plena
populo] ex diuersis gentibus congregata [Domina
gentium] fidei obedientium [Princeps prouinciarum]
diuersarum Ecclesiarum, quibus viuendi vitam decer-
nit [facta est sola] destituta angelorum custodia, vel
auxilio [vidua] subtracta sponsi præsentia [tributa-
ria] tyrannis exposita. Moraliter [ciuitas] anima [ple-
na populo] bonarum affectionum [Domina gentium]
vitiorum [Princeps prouinciarum] sensuum [desolata]
bonorum suffragiis [vidua] sponsi amplexibus [sub
tributo] vitiorum.

b Hic plangit violationem amicitiæ. Et primo osten-
D dit amicorum necessitatem [plorans] quasi continuę
diuersis aduersitatibus pressa Hierusalem [in nocte]
priuatim, propter timorem hostium, vel in aduersita-
te [in maxillis] quia non erat qui abstergeret. Ps. 6.
Lauabo, per singulas noctes lectum meum. Secundo,
auxilii subtractionem [non est qui consoletur eam]
auxilium contra hostes præbens [ex omnibus charis]
Ægyptiis & aliis eis fœderatis. Eccles. 4. Vidi calum-
nias quæ sub Sole feruntur, & lachrimas innocentum,
& consolatorem neminem. Tertio, affectus immuta-
tionem [omnes amici] Iob. 7. Fratres meos longe fe-
cit à me & noti mei quasi alieni recesserunt à me. Huic
præponitur litera [Beth] quæ interpretatur domus,
quia domus Iacob plorans. Tertius decimus conque-
stionis locus Allegorice Ecclesia plorat aduersitates [in
maxillis] prælatis. Ex omnibus charis angelis sanctis.
Spreuerunt conformantes se diuinæ iustitiæ. Moraliter
anima plorat. In nocte peccata. In maxillis conscien-
tiæ in qua loquitur hominis operatio. Ex omnibus
charis priuatis affectionibus Spreuerunt affectus pra-
uæ delectationis.

c Hic prosequitur miseriam seruitutis per partes, vt
ostendat ipsius magnitudinem. Et diuiditur in duas par-
tes. In prima, plangit ipsam, quantum ad hominum
oppressionem. Secundo, quantum ad bonorum sire-
ptionem ibi [Manum suam misit &c.] Prima in duas.
In prima, plangit oppressionis miseriam. In secun da,
ostendit miseriæ rationem ibi [Peccatum peccauit,
&c.]

&c.] Circa primum, duo facit. Primo plangit eorum miseriam, quantum ad præsentia quæ sustinebant. Secundo, quantum ad præterita quæ recogitabant, ibi. Et recordata est, &c. Circa primum, tria ponit. Primo, miseriam seruitutis quantum ad fugientes. Secundo, quantum ad remanentes, ibi. Viæ Sion lugent &c. Tertio, quantum ad captiuos, ibi. Facta sunt hostes eius, &c. Circa primum, tria ponit. Primo, fugam. Migrauit fugiens à te ira sua ad terras vicinas. Propter afflictionem in personis. Et multitudinem seruitutis in tributis quam in terra sua à Chaldæis patiebantur Esa. 16. Habitabunt apud te profugi mei. Moab esto latibulum eorum. Esai. 21. Qui habitatis terram austri, cum panibus occurrite fugienti: à facie enim gladiorum fugerunt, à facie gladii imminenris. Secundo, plangit fugientium imminentem angustiam. Habitauit inter gentes. Moabitas, & Ismaelitas. Nec inuenit requiem, quia ibi quoque angustiam passa est ab illis. Deut. 28. In gentibus quoque illis non quiescet, neque erit requies vestigio pedis tui. Tertio, prædicit angustias superueniente hostium potentia. Omnes persecutores Chaldæi. Inter angustias quas ab illis ad quos fugerant patiebantur, sicut in Ægypto. Hierem. vigesim. quart. Gladius quem vos formidatis apprehendet vos in terra Ægypti, & fames pro qua estis solliciti, adhærebit vobis. Ezech. 6. Qui quærunt eam non deficient, in mensibus eius quærent eam. Huic versui præponitur litera Gimel, quod interpretatur plenitudo: quia ex multitudine peccatorum passi sunt plenitudinem miseriæ. Matth. 23. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Luc. In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Decimus conquestionis locus. Allegorice Iudas, Ecclesia quæ Christo coniungitur. Migrauit, de hostibus in hostes apud quos requiem petit. Et non inuenit sed ab omnibus ad libitum opprimitur. Moraliter Iudas anima quæ Deum confiteri debet. Migrauit, ad vitia, Inter gentes vitia vel dæmones. Requiem illudentibus vitiis vel dæmonibus. Persecutores dæmones Apprehenderunt in morte.

d Hic plangit miseriam remanentium. Primo, quantum ad peregrinos quibus frequentabatur [viæ] lugent luctum excitant. Ad solemnitatem triplicem Pascha, Pentecosten, Scenophegia. Esai. 33. Dissipatæ sunt viæ, cessauit transiens per semitam, irritum factum est pactum. Secundo, quantum ad personas quibus ciuitas ornabatur, scilicet principibus [Omnes portæ eius] quia iudicia inportis fiebant. Esai. 3. Mœrebunt atque lugebunt portæ eius, & desolata in terra sedebit Sacerdotibus [Sacerdotes] Ioel. 2. Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes. Virginibus [Virgines eius squalidæ] & deturpatæ. Iob. 30. Squalentes calamitate & miseria, & manducabant herbas arborum. Mach. 1. Et ingemuerunt principes. Tertio, quantum ad populum, quo replebatur [Et ipsa] plebs, vel ciuitas. Ruth. 1. Valde amaritudine me repleuit omnipotens. Huic præponitur litera Daleth, idest tabularum, quia plãgit destructionem templi, habentis tabulas cedrinas & deauratas, vt dicitur 3. Reg. 6. Octauus locus conquestionis. Allegorice [viæ] ducentes, ad cœlum [Sion] prophetæ & prædicatores [ad solemnitatem] cœlestis patriæ [portæ] prælati Ecclesiæ introducentes [Sacerdotes] qui sacra ministrant [Virgines] quæ in Ecclesia primum gradum obtinent. isti omnes pro peccatis concutiuntur, quibus concussis, & ipsa plebs subdita, amaritudine repletur. Vnde Exod. 32. Moyses tabulas fregit, Moraliter. Viæ sunt animæ virtutes ad solemnitatem contemplationis. Portæ sensus. Sacerdotes animæ in sanctitate diuinæ religionis. Virgines in puritate conscientiæ, quibus concussis ipsa anima vitiorum amaritudine opprimitur.

e Hic plangit oppressionem, quantum ad captiuatos. Et primo, plangit captiuitatem minorum. Secundo, maiorum, ibi. [Et egressa est, &c.] Circa primum, tria proponit. Primo, hostium exaltationem in potentia [hostes] scilicet Chaldæi [in capite] quasi principantes ipsis. Et quantum ad diuitias [locupletati sunt] Deut. 28. ipse erit in caput & tu eris in caudam] Secundo, assignat exaltationis rationem [quia Dominus locutus est] quasi sententiam contra ipsam, inspirans gentibus ad veniendum, vel prædicens per Moysen. Et hoc [propter multitudinem iniquitatum] Hierem. 28. Loquar aduersus gentem & aduersus regnum vt destruam, & disperdam illud. Tertio, proponit captiuitatem [Paruuli eius] idest paruuli de populo. Esa. 6. Propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam. Allegorice [hostes] hæretici, deficiente scientia in Ecclesia [facti sunt in capite] prævalentes in contentionibus [locupletati] eloquentia [Dominus locutus est] permissiue [paruuli] incipientes [in captiuitate] ab Ecclesia. abducti Moraliter [hostes] dæmones [in capite] intentionem corrumpentes [locupletati] multiplicitate peccatorum [locutus] permittens [paruuli] motus & affectus [tribulantis] dæmonis. Psalm. 12. Qui tribulant me exultabunt si motus fuero. Huic præmittitur litera He, idest, ista sunt iudicia, quæ Dominus per Moysem dixerat. Est octauus locus conquestionis. Hoc quod dicitur [propter multitudinem] est prima pars assumptæ conditionis generalis, quæ dicitur concessio.

f Hic plangit maiorum captiuationem. Et circa hoc, tria facit. Primo, proponit ornamentorum amissionem [A filia Sion] idest Hierusalem [omnis decor] quantum ad vasa quæ ablata sunt, & thesauros & principes & sacerdotes cum Ioachim nepote Iosiæ. 4. Reg. 24. Ezech. 19. Auferentur vasa decoris tui. Secundo indigentiam victualium [facti sunt principes eius velut arietes non inuenientes pascua] nec sibi, nec populo, quia defecit etiam panis in ciuitate, quando obsidebatur tempore Sedechiæ sicut dicitur Hierem. 34. Esa. 6. Nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit. Tertio ponit captiuitatem principum [& abierunt absque fortitudine] non potentes resistere [ante faciem subsequentis] fugientes, sicut legitur Hierem. vl. Fugati sunt principes in campis Iericontinis. Psal. 37. Dereliquit me virtus mea. Huic versui præponitur litera Vau, quæ interpretatur, & quasi etiam hæc adiuncta sunt superioribus in vindictam nostram à Domino. Et est quintus conquestionis locus. Allegorice, ab Ecclesia [filia] cœlestis [Sion] à qua exemplata est, quandoque egressus est decor fidei [& principes] prælati vadunt in diuersos errores [ante faciem subsequentis] diaboli, vel hæretici fidem peruertentis [non inuenientes] in scripturis [pascua] verbi Dei & Domini Iesu Christi.

g Hic deplorat miseriam, ex præteritorum memoria. Et primo, tangit memoriam præteritorum, idest Afflictionis præteritæ, quæ memorata, excitat tædium. Præuaricationis, idest peccatorum, quæ excitant conscientiæ remorsum [Desiderabilium] idest prosperitatum quæ causant & intendunt concupiscentiæ desiderium. Esa. 28. Recogitabo tibi annos meos in amaritudine animæ meæ. Secundo, proponit passionem præsentium malorum. Cum caderet. Psalm. 21. Tribulatio proxima est, & non est qui adiuuet. Tertio, contemptum hostium. Viderunt sabbatha, & omnia quæ ad cultum religionis pertinebant. Machab. 1. Dies festi eius conuersi sunt in luctum. Sabbatha eius in opprobrium, honores eius in nihilum. Expositiones literarum loci rhetorici, & sensus mystici,

sufficienter tanguntur in glossis.

h Hic ostendit causam tantæ miseriæ. Et primo, proponit ipsum peccatum. Secundo peccati progressum, ibi. [Sordes eius,& cætera.] Circa primum, duo facit. Primo, proponit peccatum. Peccatum anthonomastice infidelitatis,& idololatriæ. Prouerbior. 14. Miseros facit populos peccatum. Secundo, ponit peccati effectum. Primo, instabilitatis miseriam. Propterea instabilis idest non stetit in terra sua sed captiuata est & fugit in alias regiones. Esaiæ quinquagesimo septimo. Impii mare quasi feruens, quod quiescere non potest. Secundo, confusionis ignominiam. Omnes qui glosicabant benedicebant tempore prosperitatis ignominiam aduersitatis Iob. 29. Auris audiens beatificat me & oculus videns, testimonium reddebat mihi. Tertio, cordis tristitiam. Ipsa autem gemens, conuersa est retrorsum à prosperitate, qua in Deo proficiebat Ps. 69. Conuertantur retrorsum & erubescant, qui volunt mihi mala.

i Hic ponit peccati progressum. Et primo, ponit culpam, [Sordes] scilicet peccatorum. In pedibus, scilicet in affectibus, quasi ad progrediendum in peccato, Finis, scilicet mortis, vel iudicii diuini. Ecclesiast. 8. Memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis. Secundo, ponit pœnam. Deposita est, à statu dignitatis. Vehementer idest in extremam miseriam. Psalmo 58. Disperde illos in virtute tua, & depone eos. Tertio, exposcit misericordiam. Vide Domine, scilicet misericordiæ affectu. Psalm. 118. Vide humilitatem meam, & eripe me, quia legem tuam non sum oblitus.

k Hic plangit seruitutem, quantum ad expositionem bonorum, quam ab hostibus victoribus patiebantur. Et primo, ponit bonorum expoliationem, quantum ad ea quæ hostes auferebant. Secundo quantum ad ea, quæ ipsimet destruebant, ibi. Omnis populus eius, & cætera. Circa primum, duo ponit. Primo, bonorum direptionem. Hostis. Chaldæus victor. Desiderabilia scilicet thesauros domus Dei & domus regiæ, & omnium aliorum. Esai. 64. Omnia desiderabilia vestra versa sunt in ruinas. Secundo, ponit istorum prophanationem [quia vidit] scilicet plebs Iudæorum: ac si diceret, hoc ordine potuit fieri, vt omnia auferrentur, etiam quæ in templo erant. 1. Mach. 2. Sancta in manu extraneorum facta sunt. Vel aliter [vidit] scilicet Dominus [gentes] Sacerdotes verbo sed gentiliter viuentes, quando in templo idolum posuerunt [de quibus præceperas] Leuitic. 22. quod, homo etiam de stirpe Aaron in quo est macula, non vescetur de sanctificatis Domino, & sic quia contra hęc fecerunt ducti sunt in captiuitatem secundum quod culpa est causa pœnæ.

l Hic ponit spoliationem bonorum, quantum ad ea, quæ ipsimet detrahebant. Et primo, ponit distrahendi necessitatem, scilicet ex defectu necessariorum [quærens panem] Psal. 37. Percussus sum sicut fœnum, & aruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum, Secundo, ponit ipsam distractionem [Dederunt pretiosa, ad refocillandum] non ad satiandum [anima] vilem vitam: sic legitur de Ægyptijs. Genes. 48. Tertio, prouocat Deum ad pietatem [Vide Domine] Hier. 2. Quam vilis facta es nimis iterans vias tuas. Et hoc vltimum ponitur ex persona ipsius ciuitatis vel plebis quæ quasi propheta proponente miseriam suam, audiens sustinere amplius non possit, sed in verba lamentationis singultãs prorumpit.

m Hic ponitur conquestio ex parte ipsius ciuitatis & plebis. Et primo, conqueritur ad astantes de securitate iudicis. Secundo, ad iudicem de crudelitate hostis ibi. [Vide Domine, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit seueritatem iudicis in generali. Secundo, prosequitur in speciali, ibi [Abstulit enim &c.] Circa primum, tria facit. Primo, proponit Dei indignationem, inquantum puniendo vindicauit. Secundo, proponit disciplinæ diuinæ seueritatem, inquantum puniendo erudiuit, ibi [Deus excelso, &c.] Tertio, proponit iustitiæ rigorem, inquantum puniendo officium iudicis exercuit, ibi [Vigilauit &c.] Circa primum, tria facit. Primo ponitur inuocatio. O vos omnes qui transitis per viam, regionis eius desertæ. Hier. 22. Pertransibunt gentes per ciuitatem hanc, & dicet vnusquisque proximo suo, Quare fecit Dominus sic ciuitati huic grandi? Secundo, proponitur doloris magnitudo. Attendite. Dum enim suum considerat nullum similem putat. Maximus etiam fuit quia maxima amissa: spiritualia, scilicet & temporalia. Hiere. 8. Super contritione Hierusalem contritus. Tertio, ponitur Dei indignatio, quæ est ratio doloris quia. Vindemiauit captiuatis & interfectis habitatoribus, sicut vinea racemis. Esa. 6. Vinea Domini exercituum, domus Israel est. Ps 79. Vindemiauerũt eam omnes, qui prætergrediuntur viam locutus est comminando per Prophetas.

n Hic ponit seueritatem disciplinæ, inquantum quasi magister duris castigationibus erudiuit Et primo, ponit seueritatem in corrigendo commissa. De excelso idest in alto consilio suo. Igne afflictionis, vel quo ciuitas & castrum ad literam combusta sunt [In ossibus] idest in potentibus & munitionibus, & sic per grauia flagella [Erudiuit me,] Esa. 28. Et tantummodo vexatio sola dabit intellectum. Secundo, ostendit seueritatem in cauendo futura [Expandit rete] idest impedimentum quo à peccato retraxit. Osee. 12. Sepiam viam tuam spinis. Tertio, ostendit seueritatem, subtrahendo consolationis beneficia. Posuit me quasi dicat, nullam consolationem post flagella adhibuit, sicut solet magister pueris facere. Baruch. 4. Adduxit mihi Deus luctum magnum.

o Hic ostendit rigorem iustitiæ ipsius Dei inquantum iudex est. Et circa hoc, tria facit. Primo, ponit diligentem peccatorum considerationem [Vigilauit] quasi vigilanter considerauit [Iugum] afflictionis, mihi pro peccatis meis manibus imponendum. Hierem. 1. Quid tu vides Hieremia? Virgam vigilantem ego video. Secundo, ponit duram pœnæ afflictionem, scilicet, iniquitates ad modum catenæ indissolubili vinculo impositæ, dum pro his pœnam patior. Psalm. 37. Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Tertio, excludit euasionem, tum propter debilitatem. Infirmata est tum propter hostis potestatem. Dedit me Dominus in manu Chaldæorum. Ps. 30. Infirmata est in paupertate virtus mea.

p Hic prosequitur miseriam seruitutis per partes. Et primo, quantum ad primam captiuitatem Ioachim nepotis Iosiæ, de quo quarti Regum penultimo. Secundo, de vltima quæ fuit sub Sedechia, de qua 4. Regum vltim. & Hierem. vltimo, ibi. [Expandit Sion, &c.] Circa primum, duo facit. Quia primo, plangit hominum captiuationem. Secundo, consolationis subtractionem, ibi. Idcirco ergo ploranS, &c. Circa primum, tria facit. Primo, ponit captiuitatem eorum, qui erant eminentes dignitate. Magnificos principes, quorum est magna facere, quia aliis remanentibus ipsi captiuati sunt. Esai 3. Auferet Dominus à Iuda & Hierusalem validum & fortem. Secundo, eos qui erant eminentes in virtute. Vocauit aduersum me tempus aptum destructioni vt contereret electos virtute præeminentes. Psal 74. Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo. Exod. 32. Ego autem in die vltionis, visitabo, & hoc peccatum eorum. Eccles. 3.

Omnia

Omnia tempus habent. Tertio, eorum afflictionem, qui præeminebant puritate, vel etiam pietate. Torcular, id est, afflictionem. [Virgini,] ad litteram, vel ipsi plebi, quæ vsque tunc quasi virgo fuerat, quæ fuit etiam captiuata. Hier. 24. Celeusma quasi calcantium continetur aduersus omnes habitatores terræ. Hic debet præscribi littera secundum Gloss. sed melius est quod in sequenti præscribatur, quia per tres vadit.

q Hic plangit consolationis subtractionem. Et primo, ponit doloris planctum. Plorans. Hier. 9. Quis dabit capiti meo aquam? Secundo, doloris materiam. Quia longe, consolator. Ægyptius, [Conuertens,] à miseria quam patior, in pristinam prosperitatẽ. Ps. 87. Longe feciſti notos meos à me. Tertio, ponit illius effectum. [Facti sunt filij.] Ex defectu enim auxilij secuta est potestas aduersarij, & captiuitas populi. Hier. 50. Grex perditus factus est populus meus.

r Hic plangit secundo captiuitatem, quæ facta est sub Sedechia, quando vniuersaliter populus captiuatus est. Et circa hoc, tria facit. Primo, plangit obsidionem. Secundo, captiuitatem, ibi, [Iustus Dominus, &c.] Tertio, famis consumptionem, ibi, [Vocaui amicos, &c.] Circa primum, tria facit. Primo, ponit defectum amicorum qui adiuuare debuerant, & prohibere obsidionem, [Expandit,] quasi petens auxilium ab Ægyptiis, infra vlt. Ægypto dedimus manum & Assyriis vel à Deo. Esa. 1. Cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos. Secundo, ponit aduentum hostium. [Mandauit,] iuste dissipando. [In circuitu,] per modum obsidionis. Hostes Chaldæos. Esa. 10. Contra populum furoris mei mandabo illi, vt auferat spolia. Tertio, vtilitatem obsessorum. Facta est Hierusalem, polluta: ad quam nullus accedit ad defendendum. Hier. 2. Omnes qui quærunt eam non deficient.

s Hic plangit captiuitatem. Et circa hoc, tria facit. Primo, confitetur iudicis iustitiam, [iustus Dominus.] Daniel. 9. Iustus Dominus Deus noster in omnibus operibus suis, quæ facit. Secundo, captat auditorum benevolentiam, prouocans eos ad compassionem. [Audite obsecro.] Hier. 4. Audite ciuitates Sion. Tertio, plangit captiuitatis miseriam [virgines meæ & iuuenes mei,] qui potuerunt propter robur ætatis famis mortem euadere. Hierem. 51. Implebit ventrem suum teneritudine mea & eiecit.

t Hic plangit consumptionem eorum, qui fame in obsidione mortui sunt. Et primo, promittit amicorum deceptionem, [amicos] Ægyptios, quia non adiuuerunt sicut sperabam. Esai. 30. Ægyptus frustra & vane auxiliabitur, ideo clamaui super hoc. Secundo, ponit consumptionem ex hoc occasionatam. [Sacerdotes,] de quibus videtur magis indignum [consumpti fame.] Esai. 5. Nobiles enim interierunt fame. Tertio, assignat consumptionis rationem, [quia quæsierunt] ad refocillandum non ad satiandum, & non inuenerunt. Vel assignat in hoc rationem culpam eorum, quia quæsierunt sibi non populo. Ezech. 34. Væ pastoribus Israël, qui pascebant semetipsos.

u Hic incipit conqueri ipsi iudici. Et circa hoc, tria facit. Primo, exponit propriam miseriam. Secundo, accusat aduersariorum culpam, ibi, [Audierunt quia, &c.] Tertio, petit vindictam, ibi, [Ingrediatur omne malum, &c.] Circa primum, tria facit. Primo, excitat attentionem. [Vide Domine.] Psalm. 30. Miserere mei Domine, quoniam tribulor. Secundo, proponit dolorem sub metaphora doloris interioris & angustiæ cordis, [conturbatus,] quam exponit [quoniam amaritudine.] Hierem. 4. Ventrem meum doleo. Ruth. 2. Valde amaritudine me repleuit omnipotens. Tertio, assignat doloris rationem, [foris interficit.] Deut. 32. Foris vastabit eos gladius, & intus pauor.

x Hic accusat aliorum culpam. Et circa hoc, tria facit. Primo, accusat adiutoris defectum, [Audierunt,] scilicet Ægyptij & alij, de quibus confidebam. Hier. 31. Vox in excelso audita est, lamentationis fletus & planctus. Secundo, accusat inimicorum gaudium, [omnes inimici.] Psalm. 12. Qui tribulant me exultabunt si motus fuero. Tertio, quasi securus de diuina iustitia, prædicit eorum interitum [adduxisti,] hoc est adduces propter certitudinem, [consolationis,] mihi [similes] dolores & afflictiones. Esa. 65. Ecce serui mei comedent & vos esurietis.

y Hic petit vindictam. Et primo, reducit culpam in memoriam [ingrediatur omne malum] peccatum. Psalm. 108. In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu Domini, & peccatum matris eius non deleatur. Secundo, petit pœnam [deuindemia,] supra eodem. Vindemiauit me Dominus vt locutus est in die furoris sui. Tertio, assignat causam [multi enim gemitus,] propter mala quæ ab ipsis patior. Hierem. 8. Dolor meus super dolores.

CAP. II.

ALEPH.

QVomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Sion, proiecit de cœlo in terram inclitam Israël, & non est recordatus scabelli pedum suorum, in die furoris sui?

BETH.

b Præcipitauit Dominus nec pepercit, omnia speciosa Iacob, destruxit in furore suo munitiones virginis Iuda, & deiecit in terram. Polluit regnum, & principes eius.

GIMEL.

c Confregit in ira furoris sui omne cornu Israël, auertit retrorsum dexteram suam à facie inimici, & succendet in Iacob quasi ignem flammæ deuorantis in gyro.

DALETH.

d Tetendit arcum suum quasi inimicus, firmauit dexteram suam quasi hostis, & occidit omne, quod pulchrum erat visu in tabernaculo filiæ Sion, effudit quasi ignem conditionem suam.

HE.

e Factus est Dominus velut inimicus, præcipitauit Israël. Præcipitauit omnia mœnia eius, dissipauit munitiones eius, & repleuit in filia Iuda, humiliatum, & humiliatam.

VAV.

f Et dissipauit quasi hortum tentorium suum, demolitus est tabernaculum suum. Obliuioni tradidit Dominus in Sion, fe-

stiuitatem & sabbathum, & in opprobrium & indignationem furoris sui, regem & sacerdotem.

ZAIN.

g Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suæ, tradidit in manus inimici muros turrium eius. Vocem dederunt in domo Domini, sicut in die solenni.

HETH.

h Cogitauit Dominus dissipare murum filiæ Sion, tetendit funiculum suum, & non auertit manum suam à perditione. Luxitque antemurale, & murus pariter dissipatus est.

TETH.

i Defixæ sunt in terra portæ eius, perdidit & contriuit vectes eius, regem eius, & principes eius in gentibus. Non est lex: & Prophetæ eius non inuenerunt visionem à Domino.

IOTH.

k Sederunt in terra, conticuerunt senes filiæ Sion, conspersérunt cinere capita sua, accinctæ sunt ciliciis. Abiecerunt in terram capita sua, virgines Hierusalem.

CAPH,

l Defecerunt præ lachrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea. Effusum est in terra iecur meum super contritione filiæ populi mei, cum deficeret paruulus & lactens in plateis oppidi.

LAMECH.

m Matribus suis dixerunt: Vbi est triticum & vinum? cum deficerent quasi vulnerati in plateis ciuitatis, cum exhalarent animas suas in sinu matrum suarum.

MEM.

n Cui comparabo te, vel cui assimilabo te filia Hierusalem? Cui exæquabo te, & consolabor te, virgo filia Sion? Magna est enim velut mare contritio tua. Quis medebitur tui?

NVN.

o Prophetæ tui viderunt tibi falsa, & stulta, nec aperiebant iniquitatem tuam, vt te ad pœnitentiam prouocarent. Viderunt autem tibi assumptiones falsas, & eiectiones.

SAMECH.

p Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam: sibilauerunt & mouerunt capita sua super filiam Hierusalem. Hęccine est vrbs dicentes, perfecti decoris, & gaudium vniuersæ terræ?

PHE.

q Aperuerunt super te os suum omnes inimici tui, sibilauerunt & fremuerunt dentibus suis, & dixerunt, Deuorabimus: En ista est dies quam expectabamus, inuenimus, vidimus.

AIN.

r Fecit Dominus quæ cogitauit, compleuit sermonem suum, quem præceperat à diebus antiquis. Destruxit & non pepercit, & lætificauit super te inimicum, & exaltauit cornu hostium tuorum.

SADI.

s Clamauit cor eorum ad Dominum, super muros filiæ Sion. Deduc quasi torrentem lachrymas per diem & noctem, non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui.

COPH.

t Consurge, lauda in nocte in principio vigiliarum, effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum Domini. Leua ad eum manus tuas pro anima paruulorum tuorũ, qui defecerunt in fame in capite omnium compitorum.

RES.

u Vide Domine & considera, quem vindemiaueris ira? Ergo ne comedent mulieres fructum suum, paruulos ad mensuram palmæ? Si occiditur in sanctuario Domini, sacerdos & prophera?

SIN.

x Iacuerunt in terra foris, puer & senex, virgines meæ, & iuuenes mei ceciderunt in gladio. Interfeciſti in die furoris tui, percussisti, nec misertus es.

THAV.

y Vocasti quasi ad diem solennem, qui terrerent me de circuitu, & non fuit in die furoris Domini, qui effugeret, & relinqueretur. Quos educaui, & enutriui, inimicus meus consumpsit eos.

Hic plangit destructionem ciuitatis populi, & totius regionis. Et diuiditur in duas partes. In prima, deplorat destructionem. In secunda, excludit populi desperationem. 3. cap. Ego vir videns, &c. Prima in duas. In prima, plangit destructionis miseriam. In secunda, conuertit se ad impetrandam diuinam misericordiam, ibi, [Clamauit cor eorum, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, plangit in generali destructionem. Secundo, in speciali, ibi, [Præcipitauit, &c.] Circa primum, admiratur destructionem propter multiplicem gloriam quæ præcesserat. Et primo, quantum ad prærogatiuam diuinę cognitionis, de qua Psal. 147. Non fecit taliter omni nationi, & contra hoc dicit, [Quomodo obtexit caligine,] ignorantiæ vel tristitiæ. Esai. 59. Impegimus in meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui. Secundo, quantum ad potentiam regalis dignitatis: contra quod 1. Esdræ 4. Reges fortissimi fuerunt in Hierusalē qui dominati sunt omni regioni, quia trans flumen est, contra quod dicit, [Proiecit de cœlo,] hoc est de culmine dignitatis & potestatis, vel de cœlesti conuersatione. Apoc. 6. Stellę cœli ceciderunt de cœlo. Tertio, quantū ad cultum diuinę religionis. Ps. 147. Beatus populus, cuius Dominus Deus eius, contra quod dicit, [Non est recordatus,] in bonum [scabelli] templi in quo adorabatur sicut rex ad scabellum pedis.

Ezech.

Ezech. 43. Locus solij mei, & locus vestigiorum pedum meorum, vbi habito in medio filiorum Israël in æternum.

b Hic prosequitur in speciali ea, quæ circa destructionem acciderunt. Et primo, plangit destructionii adiuncta. Secundo, destructionem consequentia, ibi, [Cui comparabo, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, plangit destructionem ædificiorum communium. Secundo, eminentium, ibi, [Et dissipauit quasi ortum, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, plangit destructionem ædificiorum, quæ pertinent ad robur regis. Secundo, eorum quæ pertinent ad vsum populi, ibi, [Tetendit arcum suum &c.] Circa primum, duo facit. Primo, plangit destructionem. Secundo, resistentium impotentiam, ibi, [Confregit, &c.] Circa primum, tria facit. Primo, plangit eorum destructionem, quæ sunt ad decorem [omnia speciosa.] Ioel. 1. Ignis comedit speciosa deserti. Secundo, eorum quæ pertinent ad fortitudinem, [destruxit munitiones.] Esa. 25. Munimenta sublimium, murorum tuorum concidere, & humiliabuntur & detrahentur ad terram vsque ad puluerem. Hier. 33. Hæc dicit Dominus ad domos vrbis huius & ad domos regis Iuda, quę destructæ sunt. Tertio, concludit regni deturpationem. [Polluit regnum.] Ezech. 28. Polluerunt decorem tuum, interficient & detrahent te, & morieris in interitu occisorum in corde maris.

c Hic ostendit resistendi impotentiam. Et primo, excludit robur humanum [cornu] id est, potestatem. Psal. 74. Omnia cornua peccatorum confringam. Secundo, auxilium diuinum [auertit] quasi à defensione, qua prius eos defendebat. Psalm. 73. Vt quid auertis manum tuam & dexteram tuam. Tertio, concludit terræ incendium, [Et succendit eum,] & non intellexit.

d Hic plangit destructionem eorum, quæ pertinent ad vsum populi. Et primo, eorum quæ pertinent ad decorem. Secundo, eorum quæ pertinent ad defensionem, ibi, [Factus est Dominus, &c.] Circa primum, tria facit. Primo, ostendit diuinam indignationem, [arcum,] id est, iudicium, vel exercitum Chaldæorum, vt quasi à longinquis feriret [firmauit] ad percutiendum [dexteram,] vt feriat de prope. Psal. 7. Nisi conuersi fueritis gladium suum vibrauit arcum suum tetendit & parauit illum. Secundo, ponit pœnæ inflictionem. Occidit, destruxit omne quod pulchrum, homines, ædificia, & alia huiusmodi. Num. 21. Quam pulchra tabernacula tua Iacob. Tertio, ostendit pœnæ magnitudinem: & quantum ad copiam siue numerum, [Effudit.] Et quantum ad acerbitatem [quasi ignem,] vel quantum ad speciem, quia ciuitas combusta fuit. Deut. 32. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. Psal. 68. Effunde super eos iram tuam.

e Hic plangit destructionem ædificiorum pertinentium ad defensionem. Et circa hoc, tria facit. Primo, tangit Dei indignationem [Velut inimicus,] quasi in pugna suum adiuuans inimicum. Esa. 63. Conuersus est eis in inimicum, & ipse debellauit eos. Secundo, ædificiorum destructionem [præcipitauit omnia mœnia.] Psal. 79. Destruxisti omnes sepes eius. Tertio, concludit populi humiliationem, [Et replenit, id est, multiplicauit. Psal. 43. Humiliata est in puluere anima nostra, conglutinatus est in terra venter noster.

f Hic plangit destructionem ædificiorum principalium. Et primo, templi. Secundo, domus regiæ, ibi, [Cogitauit Dominus, &c.] Prima, in duas. In prima, tangit destructionem ipsius templi. Secundo, eorum quæ erant in templo, ibi, [Repulit Dominus, &c.] Circa primum, tria facit. Primo, tangit templi destructionem [tentorium,] quod in deserto factum, in Silo A positum fuerat. Tabernaculum, quod Salomon ædificauerat, quasi hortum qui facile destruitur. Psal. 77. Repulit tabernaculum Silo, tabernaculum suum vbi habitauit in hominibus. Hier. 26. Dabo domum istam sicut Silo, & vrbem hanc dabo in maledictionem. Secundo, festorum templi cessationem. [Obliuioni,] quasi non placent sicut ante. Esa. 1. Calendas vestras & solennitates vestras, odiuit anima mea. Tertio, ministrorum reprobationem. [Et in opprobrium,] scil. dedit regem ad quem pertinebat templi defensio. Et sacerdotem ad quem pertinebat administratio. Iob. 12. Ducit sacerdotes eorum inglorios & optimates supplantat.

g Hic tangit destructionem ædificiorum, quæ in templo erant. Et primo, altaris pertinentis ad religionem. B [Altare] holocaustorum. [Repulit] tradens illud hostibus ad prophanandum. [Sanctificationi,] sacrificiis placationis, quæ offerebantur. Matth. 4. Viderunt sanctificationem desertam, altare prophanatum. Tradidit in manus. 1. Mach. 2. Sancta facta sunt extraneorum. Tertio, templi ab hominibus combustionem. Vocem dederunt, blasphemiæ, vel tumultus bellici. [Sicut in die solenni,] consueuerant sacerdotes laudantes Deum. Esa. vlt. Vox populi de ciuitate, vox, de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis.

h Hic tangit destructionem arcis Sion. Et primo, ponit diuinam deliberationem. [Cogitauit,] quasi cogitans statuit, non statim implens. [Filiæ Sion,] arcis vel C ipsam Hierusalem. Esai. 14. Hoc consilium quod cogitaui super omnem terram, &c. Secundo, iustum iudicium [tetendit funiculum,] quasi metiendum iustitiam suam, vt pœna culpæ æquaretur. [Non auertit,] quia nihil dimisit de pœna iusta. Esa. 34. Extendetur super ipsam mensuram, vt redigatur in nihilum. Tertio, ostendit iustitiæ effectum. Luxitque antemurale. 1. destructum ad luctum prouocauit, sicut supra 1. Viæ Sion lugent. Esai. 24. Luxit & defluxit terra & infirmata est, defluxit orbis.

i Hic plangit destructionem hominum. Et primo, eorum, quorum miseria est valde miserabilis, secundum gradum dignitatis. Secundo, quorum est miserabilis propter reuerentiam conditionis, ibi, [Sederunt, &c.] Tertio, illorum, quorum est miserabilis propter de- D fectum ætatis, ibi, [Defecerunt præ lachrymis, &c.] Circa primum, duo. Primo, quantum ad principes sæculares præmittit parabolam, vel metaphoram. Defixæ, in terra, id est, tribulationibus impliciti vt facile euelli non possint. Psalm. 68. Infixus sum in limo profundi, & non substantia, [portæ] reges, quorum erat potestas iudicij, quod in porta exercebatur. Perdidit captiuando & contriuit: in capiuitatem redigendo. [Vectes] principes, quibus confirmatur regnum, sicut vectibus portæ, & exponit. Regem, &c. [In gentibus,] inter gentes. Psalm. 106. Contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit. Esa. 3. Mœrebunt atque lugebunt portæ eius, & desolatæ erunt. Secundo, quantum ad principes spirituales, scilicet E sacerdotes. [Non est lex] per sacerdotes edocenda. Malach. 2. Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt de ore eius: & prophetas. Et prophetæ eius. Psal. 73. Iam non est Propheta, & nos non cognoscet amplius,

k Hic plangit destructionem eorum, qui sunt miserabiles propter reuerentiam conditionis: & primo senum. [Sederunt in terra, conticuerunt,] quæ sunt signa magnæ tristitiæ. Iob. 2. Sederunt cum eo in terra ex diebus, & nemo loquebatur ei verbum. Videbant enim dolorem esse vehementem. Secundo, quantum ad virgines filiæ Sion quæ erant in arce, vel iuxta tem-

plum filiæ ſacerdotum. [Conſperſerunt] in ſignum triſtitiæ, [virgines Hieruſalem,] quantum ad illas quæ habitabant in ciuitate. [Accinctæ] abiecerunt in terram, præ confuſione & timore. Virgines, Iuda, quantum ad illas, quæ per regnum vndique habitabant. Eſa. 3. Erit pro ſuaui odore fœtor, & pro zona funiculus, & pro criſpanti crine caluitium.

l Hic plangit illos, qui ſunt miſerabiles, propter defectum ætatis. Et primo, tangit eorum mortem. Secundo, mortis ordinem, ibi, [Matribus ſuis, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, oſtendit ſuam compaſſionem ex lachrymarum effuſione. [Defecerunt] quaſi vltra non valentes flere. Hierem. 9. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum? Et viſcerum commotione. Conturbatæ ſunt quaſi tantum doleo, ſicut eſt dolor conturbationis viſcerum: vel quia peruenit vſque ad intima cordis. Hier. 31. Conturbata ſunt viſcera mea ſuper eum, quantum ad iecoris effuſionem. [Effuſum eſt in terra iecur meum,] id eſt, ita doleo ac ſi effuſum eſſet: vel quia amor meus cuius ſedes in epate eſt, ad terram proiectus eſt, illis quos amabam proſtratis. Oſee 13. Rumpam interiora iecoris, & conſumam eos. Secundo, compaſſionis miſericordiam. Super contritione oppidi, id eſt, Hieruſalem, quia vilis facta eſt, vel cuiuſcunque alterius. Hierem. 51. Collidam in te ſenem, & puerum, iuuenem, & virginem.

m Hic exponit ordinem mortis, vt magis miſericordiam excitet. Et primo, illorum petitionem à matribus. Vbi eſt, quaſi, defecit. Date nobis ad comedendum, infra 4. Paruuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis. Secundo, petendi neceſſitatem [Cum deficerent,] præ fame morerentur. [In plateis] quaſi omnibus videntibus & non valentibus proferre remedium. Hieremiæ 21. Omnis qui habitauerit in vrbe hac, morietur gladio, peſte & fame. Tertio, amariſſimam mortem. Exhalauerunt. 4. Reg. 4. Poſuit eum illa ſuper genua ſua vſque ad meridiem, & mortuus eſt.

n Hic ponuntur conſequentia deſtructionem, quæ ſcilicet ſolent prouenire poſt peractum negocium. Et primo, excludit plagæ curationem. Secundo, ponit videntium admirationem, ibi, [planxerunt ſuper te, &c.] Tertio, iudicis condemnationem qui talem vindictam intulit, ibi, [Fecit Dominus, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, oſtendit plagam incurabilem. Secundo, aſſignat cauſam, ibi, [Prophetæ tui, &c.] Circa primum, duo facit. Primo, oſtendit quod non poteſt leniri conſolationibus ex comparatione aliorum, quod ſolet eſſe afflictis aliqualis conſolatio [cui comparabo] ſimilitudo plus eſt quam comparatio. Quælibet enim diſtantia eiuſdem rationis comparabilia ſunt, dummodo in infinitum non diſtent: nec tamen ſimilia, ſi eandem qualitatem participent: nec omnia æqualia, ſed tantum illa, quorum vnum in participatione qualitatis alterum non excedit. Excedit autem plagas aliorum, quia & temporalem & ſpiritualem gloriam amiſit, qua aliæ gentes caruerunt: in hoc [Conſolabor,] quaſi dicat, nihil alij peius vel ſimile tibi paſſi ſunt. ſupra 1. Adduxiſti diem conſolationis, & fient ſimiles mei. Secundo, oſtendit quod non poteſt ſanari medicinis propter ſuam magnitudinem, [magna velut mare] quod latiſſimum eſt & inquietum. Hier. 31. Inſanabilis plaga tua.

o Hic aſſignat cauſam incurabilitatis: quia ſcilicet medici ſuo tempore curare neglexerunt, ſcilicet Prophetæ. Et primo oſtendit falſitatem prophetarum, quantum ad falſa quæ prædicabant. Viderunt, videre ſe dicebant [falſa] & ſtulta: quia ſtultum erat credere, quod Deus peccatores non puniret. Ezech. 22.

A Prophetæ eius liniebant eos abſque temperamento. 1. Pet. 2. Fuerunt enim pſeudoprophetæ: ſicut in nobis erunt magiſtri mendaces. Et quantum ad ea quæ reticebant [nec aperiebant.] Eſa. 58. Clama, ne ceſſes quaſi tuba exalta vocem tuam: annuncia populo meo ſcelera eorum. Secundo, exponit cuiuſmodi falſa videbant. Viderunt autem tibi aſſumptione, ſcil. onera deprimentia, ſicut onus aſſumptum in altum magis comprimis. Mich. 1. Hæc dicit Dominus ſuper Prophetas, qui ſeducunt populum meum [eiectiones] liberationes. Hier. 28. Confringam fugam Nabuchodonoſor Regis Babylonis poſt duos annos dierum. Vel [aſſumptiones,] quod Deus vos ad ſe ſumet [eiectiones] quod aduerſarij eorum eijcientur.

p Hic ponit admirationem videntium. Et primo B amicorum. Secundo inimicorum, ibi, [Aperuerunt ſuper te, &c.] Circa primum, ponit compaſſionis amicorum admirationem expreſſam quatuor ſignis. Plauſu manuum [plauſerunt omnes tranſeuntes per viam] terræ tuæ videntes terræ vaſtitatem. Sibilo [ſibilauerunt] motu capitis [& mouerunt capita ſua] verbo. [Hæccine eſt vrbs perfecti,] quia in ſpiritualibus & temporalibus. Erat enim ciuitas regalis & ſacerdotalis [vniuerſæ terræ] quia conueniebant vndique in ſolemnitatibus. Pſal. 47. Fundantur exultatione vniuerſæ terræ, mons Sion latera aquilonis, ciuitas regis magni. Eſa. 22. Vrbs frequens ciuitas exultans. Hier. 22. Pertranſibunt gentes multæ per ciuitatem: & dicet vnuſquiſque proximo ſuo. Quare fecit Dominus ſic ciuitati huic grandi? C

q Hic ponit inſultationem hoſtium [operuerunt] accuſando [inimici] Idumæi, Moabitæ, & alij, [ſibilauerunt] detrahendi [fremuerunt] comminando] deuorabimus] inſultando. Pſal. 21. Apparuerunt ſuper me os ſuum, ſicut leo rapiens, & rugiens. Hier. 51. Comedit me, deuorauit me Nabuchodonoſor rex Babylonis. Pſal. 34. Dixerunt euge euge animæ noſtræ, viderunt oculi noſtri.

r Hic ponit iudicis commendationem. Et primo ponitur conſtantia in propoſito [fecit Dominus] quæ cogitauit. Eſa. 54. Hoc eſt conſilium quod cogitaui. Secundo, oſtenditur verax in verbo [compleuit] præceperat enim deſtructionem populi [à diebus antiquis.] Deut. 28. Vel etiam per priores prophetas. Num. 23. D Dixit & non faciet, locutus eſt & non implebit? Tertio, oſtenditur iuſtus in facto. [Deſtruxit] Iudæam. [Et non pepercit,] quaſi deferens rigorem iuſtitiæ [cornu] poteſtatem. Pſal. 88. Exaltaſti dexteram deprimentium eum.

ſ Hic conuertit ſe ad petendam iudicis miſericordiã per orationem. Et primo inuitat ad orandum. Secundo ponit orationem, ibi, [Vide Domine, &c.] Circa primum, duo. Primo, docet præparare locum orationi per lachrymas. Secundo, docet orandi modum, ibi, [Conſurge lauda.] Circa primum, tria facit. Primo, ponit planctus rationem, [cor eorum] ſcil. hoſtium [clamauit] blaſphemans ad Dominum, id eſt, contra eum [ſuper muros,] quaſi deſtructio ciuitatis eſſet occaſio E blaſphemiæ, quaſi Deus non fuerit potens defendere. Exo. 16. Non contra nos, ſed contra Dominũ eſt murmur veſtrum. Vel cor eorum, ſcil. Iudæorum: vt doloré cordis in lachrymoſam orationem prodire doceat. Pſ. 118. Clamaui in toto corde, exaudi me Domine. Secundo inuitat ad lachrymarum multitudinẽ. Deduc quaſi torrentem. Hier. 9. Deducant oculi noſtri lachrymas: & palpebræ noſtræ defluant aquis. Tertio, inuitat ad luctus continuitatem: [Per diem ac noctem,] id eſt, in proſperis & in aduerſis: vel ad litteram omni tempore, actu, vel habitu. Hier. 15. Deducant oculi tui lachrymam per diem ac noctem.

t Hic

a Hic docet orandi modum. Et circa hoc, duo facit. Primo, docet modum orandi, inquantum ad tempus, [Consurge] de somno [lauda Deum] per orationem. [In nocte] quando magis vacat tempus, & propter temporis quietem. [In principio vigiliarum,] vigiliæ noctis distinguebantur secundum custodias illorum, qui ciuitatem custodiebant, sicut dicitur Cant. 3. Inuenerunt me vigiles qui custodiebant ciuitatem. Et erant quatuor. Prima vocatur conticinium, quando tegitur ignis. Secunda, vocatur intempestum circa mediam noctem, quia tempus illud non est opportunum ad aliquid faciendum. Dicitur enim tempestum apud antiquos opportunum. Tertia, galli cantus. Quarta, dicitur antelucanum. Dicit ergo, quod surgat. [In principio vigiliarum,] id est, in prima vigilia: vel in principio cuiuslibet vigiliæ. Esa. 26. Anima mea desiderauit te in nocte: sed & spiritu meo in præcordiis meis de mane vigilabo ad te. Et quantum ad deuotionem cordis. [Effunde sicut aquam] quasi liquefiat amore & deuotione, sicut aqua congelata. Psalm. 4. Hæc recordatus sum & effudi in me animam meam. Et quantum ad deuotionis signum. Leua ad eum. 1. Tim. 2. Volo viros orare in omni loco, leuantes puras manus sine ira, & disceptatione. Secundo, ponit materiam orationis, [pro animabus,] id est, pro separatione animarum à corporibus, vel anima, pro vita ipsa ponitur. [Compitorum,] id est, quatuor viarum quæ in vnam concurrunt. sup. 2. Cum deficeret paruulus; & lactans in plateis oppidi.

u Hic ponit orationem. Et primo, prouocat ad misericordiam ex pœnæ crudelitate. Secundo, ex ipsius vniuersalitate, ibi, [Iacuerunt, &c.] Tertio, ex euadendi impossibilitate, ibi, [Vocasti quasi, &c.] Circa primum, duo ponit. Primo attentionem. Quem vindemiaueris, quasi dicat, nullum alium præter me: vel quis sicut ego, quia ex patribus electus. sup. 1. Vindemiauit me Dominus in ira furoris sui. Secundo, ponit pœnæ crudelitatem, contra naturalem pietatem. [Ergo ne comedent,] quasi dicat, nunquid hoc sustinebis? Quod impletum legitur in obsidione Romanorum in Iosepho, & Egesippo: & 4. Reg 5. & 7. in obsidione Samariæ, infra 4. Manus mulierum misericordium, coxerunt filios suos. Et etiam contra religionis honestatem. [Si occiditur,] quasi dicat, nunquid sustinebis, vel quod occidatur? Ezec. 9. A sanctuario meo incipite.

x Hic ponit pœnæ vniuersalitatem. Et circa hoc, tria facit. Primo, ponit pœnam omnibus communem. [Iacuerunt] mortui, vel deiecti, [foris,] id est, in plateis, vel extra ciuitatem. Hier. 55. Collidam in te semen, & puerum, iuuenem, & virgnem. Secundo, punientis indignationem [interfeciſti] tua authoritate, quamuis Chaldæi ministerio. Esa. 63. Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea. Tertio, concludit miserationem. Percussisti, nec misertus es. Deut. 32. Ego occidam, & ego viuere faciam, percutiam, & ego sanabo. Iob. 5. Percutiet manus eius, & sanabit: in sex tribulationibus liberabit te, & in septima non tanget te malum.

y Hic proponit euadendi impossibilitatem. Et circa hoc, tria facit. Primo, ponit obsidionem [quasi ad diem solennem,] id est, sicut ad solennitates consueuerunt Iudæi venire, ita nunc te inspirante venerunt ad obsidendum. Esa. 29. Circumdabo quasi sphœram in circuitu tuo, & faciam contra me aggerem, munimenta ponam in obsidione tua. Secundo, euadendi impossibilitatem, [Non fuit qui effugeret.] Esai. 41. Suscitaui ab aquilone, & veniet à Solis ortu. Tertio, comprehensorum destructionem, quos educaui. Baruch. Nutriui illos cum iucunditate.

A

CAP. III.

ALEPH.

EGo vir videns paupertatem meam, in virga indignationis eius. Aleph. Me minauit, & adduxit in tenebras, & non in lucem. Aleph. Tantum in me vertit, & conuertit manum suam tota die.

BETH.

b Vetustam fecit pellem meam, & carnem meam, contriuit ossa mea. Beth. Ædificauit in gyro meo, & circundedit me felle, & labore. Beth. In tenebrosis collocauit me, quasi mortuos sempiternos.

B

GIMEL.

c Circumædificauit aduersum me vt non egrediar, aggregauit compedem meum. Gimel. Sed & cum clamauero & cum rogauero, exclusit orationem meam. Gimel. Conclusit vias meas lapidibus quadris, semitas meas subuertit.

DALETH.

C *d* Vrsus insidians factus es mihi, leo in abscondito. Daleth. Semitas meas subuertit & confregit me, posuit me desolatã. Daleth. Tetendit arcum suum, & posuit me quasi signum ad sagittam.

HE.

e Misit in renibus meis filias pharetræ suę. He. Factus sum in derisum omni populo meo, canticum eorum tota die. He. Repleuit me amaritudinibus, inebriauit me absinthio,

VAV.

D *f* Confregit ad numerum dentes meos, cibauit me cinere. Vau. Et repulsa est anima mea, oblitus sum bonorum. Vau. Et dixi, Periit finis meus, & spes mea à Domino.

ZAI.

g Recordare paupertatis & transgressionis meæ, absinthij & fellis. Zai. Memoria memor ero, & tabescet in me anima. Zai. Hæc recolens in corde meo, in Deo sperabo.

HETH.

E *h* Misericordiæ Domini, quia non sumus consumpti, quia non defecerunt miserationes eius. Heth. Noui diluculo, multa est fides tua. Heth. Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum.

TETH.

i Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum. Teth. Bonum est præstolari cum silentio, salutare Domini. Teth. Bonum est viro, cum portauerit iugum ab adolescentia sua.

IOTH.

k Sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit se super se. Ioth. Ponet in puluere os suum, si forte sit spes. Ioth. Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis.

CAPH.

l Quia non repellet in sempiternum Dominus. Caph. Quia si abiecit, & miserebitur, secundum multitudinem misericordiarum suarum. Caph. Non enim humiliauit ex corde suo, & abiecit filios hominum.

LAMECH.

m Vt contereret sub pedibus suis, omnes vinctos terræ. Lamech. Vt declinaret iudicium viri, in conspectu vultus altissimi. Lamech. Vt peruerteret hominem in iudicio suo, Dominus ignorauit.

MEM.

n Quis est iste qui dixit, vt fieret, Domino non iubente? Mem. Ex ore altissimi, non egredientur nec mala nec bona? Mem. Quid murmurauit homo viuens, vir pro peccatis suis?

NVN.

o Scrutemur vias nostras, & quæramus, & reuertamur ad Dominum. Nun. Leuemus corda nostra cum manibus ad Dominum, in cœlos. Nun. Nos inique egimus, & ad iracundiam prouocauimus, idcirco tu inexorabilis es.

SAMECH.

p Operuisti in furore & percussisti, occidisti, nec pepercisti. Samech. Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio. Samech. Eradicationem & abiectionem posuisti me, in medio populorum.

PHE.

q Aperuerunt super nos os suum, omnes inimici. Phe. Formido & laqueus facta est nobis vaticinatio & contritio. Phe. Diuisiones aquarum deduxit oculus meus, in contritione filiæ populi mei.

AIN.

r Oculus meus afflictus est, nec tacuit, eo quod non esset requies. Ain. Donec respiceret & videret Deus de cœlis. Ain. Oculus meus depredatus est animam meam, in cunctis filiabus vrbis meæ.

SADE.

s Venatione ceperunt me quasi auem inimici mei gratis. Sade. Lapsa est in lacum vita mea, & posuerunt lapidem super me. Sade. Inundauerunt aquæ super caput meum; dixi, Perii.

COPH.

t Inuocaui nomen tuum Domine de lacu nouissimo. Coph. Vocem meam audisti, ne auertas aurem tuam à singultu meo, & clamoribus. Coph. Appropinquasti in die quando vocaui te, dixisti, Ne timeas.

RES.

u Iudicasti Domine causam animæ meæ, Redemptor vitæ meæ. Res. Vidisti Domine iniquitatem illorum aduersum me, iudica iudicium meum. Res. Vidisti omnem furorem, vniuersas cogitationes eorum aduersum me.

SIN.

x Audisti opprobrium eorum Domine, omnes cogitationes aduersum me. Sin. Labia insurgentium mihi & meditationes eorum, aduersum me tota die. Sin. Sessionem eorum & resurrectionem eorum vide, ego sum psalmus eorum.

THAV.

y Redde eis vicem Domine, iuxta opera manuum suarum. Thau. Dabis ei scutum cordis, laborem tuum. Thau. Persequeris in furore, & conteres eos sub cœlis Domine.

Hic post multarum pœnarum enumerationem excludit populi desperationem. Et diuiditur in partes tres. In prima, ponit desperationem prouocantia. In secunda, accipiendæ fiduciæ argumenta, ibi, [Recordare paupertatis.] In tertia assumpta fiducia conuertit se ad petendam misericordiam, ibi, [Scrutemur vias nostras.] Circa primum, tria. Primo, proponit afflictionem. In secunda, assumit reprobationem, ibi, [Et repulsa.] Tertio, concludit desperationem, ibi, [Et dixi, periit.] Circa primum, duo. Primo, ponit afflictionem quam ex percussione manus sustinuerunt. Secundo, affligendi modum, ibi, [Vrsus insidians.] Circa primum, tria. Primo, ponitur diuinæ passionis flagellum. Secundo, percussionis effectum, ibi, [Vetustam.] Tertio, excludit euasionis remedium, ibi, [Circumædificauit.] Circa primum, tria. Primo, ponit percutientis indignationem. [Ego vir videns paupertatem meam.] loquitur Hier. in persona sua, quia etiam cum aliis afflictus fuerat, vel in persona populi, cuius miseriam suam reputabat. Apocal. 3. Nescis quia cœcus es & pauper, & miser, & miserabilis. Allegorice de Christo, & ecclesia, moraliter de anima. Secundo, ponit consolationis subtractionem. [Me minauit, in tenebras,] tribulationum, [& non in lucem] consolationis, quia post flagella non adhibuit consolationem solito more. Iob. 3. Circundedit me Deus tenebris. Tertio, flagellorum conditionem [tantum in me,] more afflictorum loquitur, qui solum suas plagas considerant [vertit, & conuertit.] Percutiens, & iterum percutiens. Esai. 8. In manu forti erudiuit me. Et in hoc capitulo tribus clausulis, singulis per ordinem præscribitur eadem littera, & aliis tribus singulis sequens.

b Hic ponit effectum diuinæ percussionis, sicut liuor est effectus virgæ. Et circa hoc tria facit. Primo, consumptionem virium in toto populo, quia, [Pellem,] qua plebs quasi exterius circunstans. [Carnem,] in qua delicati, & teneri. [Ossa,] in quibus fortes de populo bellatores, id est, totum vetustate tabescit. Baruch. 3. Quid est Israël quod in terra inimicorum es? Inueterasti in terra aliena. Secundo, obsidionem iam debilita-

debilitatorum. [Ædificauit,] id est, exercitum obsidentem. [Felle,] id est, exercitu, qui mihi laborem & fel intulit. Iob. 5. Nunquid mare ego sum, aut cetus, quia circundedisti me carcere? Tertio, iam captorum incarcerationem. In tenebrosis carcere. Quasi mortuos illos qui morti adiudicati sunt. Psalm. 142. Posuit me in obscuris, sicut mortuos sæculi. Possunt etiam ex persona. Hiere. intelligi, qui præ multis angustiis, & in corpore consumptus, & in carcere reclusus est.

c Hic excludit euasionis remedium. Primo, propter hostium obsidionem. [Circumædificauit,] id est, exercitum obsidentem. [Compedem,] idem significat quod obsidio, sicut eis, qui mittuntur in carcere, vt non possint effugere. Psal. 87. Traditus sum, & non egrediebar. Iob. 13. Posuisti in neruo pedem meum, obseruasti omnes semitas meas. Secundo, propter orationis exclusionem. [Sed & cum clamauero.] Psalm. 21. Clamabo per diem, & non exaudies. Tertio, propter consiliorum impeditionem, concluſit vias: consilia euadendi. [Lapidibus,] grauibus impedimentis. Osee 2. Sepiam vias tuas spinis.

d Hic ostendit affligendi modum. Et primo, quia insidiose. Secundo, quia aperte, ibi, [Tetendit.] Tertio, quia copiose, ibi, [Repleuit me.] Circa primum, duo facit. Primo, ponit insidias hostium. [Factus est mihi,] Nabuchodonosor pugnans contra me ex insidiis. Sicut vrsus, in quo crudelitas & leo, in quo potestas eius designatur. Osee 13. Ego ero eis quasi læna, sicut pardus in via Assyriorum. Secundo, excludit insidias, vel consilia ipsorum, quibus insidias hostium repellerent. Semitas meas. sup. 2. Posuit me desolatam, tota die mœrore confectam. [Tetendit,] hic ostendit, quod publice, & patenter ipsam afflixit. Et circa hoc, tria facit. Primo, ponit propositionem. [Arcum,] iudicium, vel exercitum hostium. Quasi signum, ad quod omnes publice sagittant. Psalm. 7. Arcum suum tetendit. Iob. 16. Confregit me, & posuit me quasi signum ad sagittam.

e Hic secundo, ponit pœnæ afflictionem, [In renibus,] in quo designatur luxuria populi. Filias, sagittas, vel pœnas diuersas de prouidentia eius exeuntes. Iob. 30. Pharetram suam aperuit & afflixit me. Tertio, ponit puniti delusionem, [Factus sum,] hoc est impletum. Hier. 20. Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me, sicut etiam populus ab aliis derisui habitus est. [Repleuit me.] hic ostendit, quod copiose. Et primo, quantum ad multitudinem pœnarum. [Repleuit amaritudine,] angustiis diuersis. Inebriauit, abundanter intulit. Hier. 41. Secundo, ibi, [Confregit,] quantum ad numerum punitorum.

f Hic prosequitur afflictiones. [Dentes,] bellatores, quibus defendebantur, sicut bestia dentibus. [Ad numerum,] vt nullus remaneret. Cinere vtilitate. Iob. 4. Dentes catulorum leonum contriti sunt. Psalm. 142. Cinerem tanquam panem manducabam. [Et repulsa,] hic assumit reprobationem, [repulsa à misericordia Dei.] Psal. 68. Tu autem repulisti & despexisti. Oblitus sum, per experientiam malorum. Eccl. 11. Malitia vnius horæ obliuionem facit luxuriæ magnæ. Et dixi: Hic concludit desperationem, quasi dicat, quia in angustiis sum: & Dominus repulit me, vt non adiuuet. Dixi, in corde meo ex persona desperantium. Periit finis, quasi non consequar quod expectabam. Hier. 2. Desperaui, nequaquam faciam. Malach. 3. Et dixistis. Vanus est qui seruit Deo.

g Hic ponit argumenta ad excludendam desperationem. Et primo, ex diuina misericordia. Secundo, ex diuina iustitia, ibi, [Et conteret sub pedibus.] Tertio, ex diuina potentia, ibi, [Quis est qui dixit.] Circa primum, duo facit. Primo, ostendit diuinam misericordiam, quantum ad collationem beneficiorum. Secundo, quantum ad relaxationem pœnarum, ibi, [Quia non repulit, &c.] Circa primum tria ponit. Primo, præteritorum beneficiorum memoriam. Secundo, præsentium experientiam, ibi, [Misericordiæ Domini, &c.] Tertio, quantum ad expectationem futurorum, ibi. [Bonus est Dominus, &c.] Circa primum, tria. Primo, Propheta inducit Deum ad considerationem malorum, quæ sustinuerunt dicens, Domine qui dissimulans oblitus nostri videris. [Recordare,] liberans. [Paupertatis,] quoniam ad spoliationem bonorum. [Transgressionis,] culpæ, quæ est causa tantæ miseriæ. [Absinthij,] quantum ad amaritudinem, & afflictionem hominum, infra vlt. Recordare Domine quid acciderit nobis. Secundo, reducit seipsam in memoriam beneficiorum, quæ receperunt. [Memoria memor ero,] scilicet beneficiorum. [Et tabescet] deficiet ex admiratione vel desiderio. Psal. 41. Hæc recordatus sum & effudi in me animam meam. Tertio, concludit fiduciam. [Hæc,] scilicet beneficia. Eccl. vlt. Memoratus sum misericordiæ, in præsenti.

h Hic ponit experientiam diuinæ misericordiæ in præsenti. Et primo, ponitur ipsius recognitio, [misericordiæ Domini,] quasi non puniens ac si immisericors, quia citra condignum puniuit, non ad nihilum redigens nos. Hier. 10. Corripe me Domine, verumtamen in iudicio non in furore, ne forte ad nihilum redigas me. Secundo, ponitur huius à Domino approbatio, [noui diluculo,] id est, aperte ego Dominus. [Tua,] id est, Hieremiæ, qui inter supplicia recognoscis beneficia. Mar. 5. Magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. Tertio ponit intentam conclusionem. [Pars mea Dominus,] quia ipsum mihi aliis spretis in partem elegi. Psal. 22. Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei.

i Hic ostendit diuinam misericordiam, & expectationem. Secundo, expectationis conditionem, ibi, [Sedebit, &c.] Circa primum, tria facit. Primo, ponit expectationis fructum [bonus] quasi propria bona diffundens. Psal. 72. Quam bonus Israël Deus his, qui recto sunt corde. Secundo, ponit expectandi modum. Bonum est præstolari cum silentio, patienter, sine murmure. Esa. 30. In silentio, & spe, erit fortitudo vestra. Tertio, expectationis tempus [bonum est viri, iugum] timoris Domini & amoris, [adolescentia,] vt feruens ætas deprimatur & facilius ad bona assuescat. Prouer. 12. Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit non recedet ab ea.

k Hic ponit expectantis conditionem. Et primo, quantum ad altitudinem contemplationis. [Solitarius] vt non impediatur [tacebit] à tumultibus cogitationum & desideriorum, quia per hoc [leuauit se supra se,] & ad diuina consideranda. Osee 2. Ducam eam in solitudinem & loquar ad cor eius, vel in hoc ostendit expectantis deiectionem quia manet ad expectandum [solitarius, tacebit] quia abiectus, & [leuauit] superbiendo. Secundo, quantum ad humilitatem locutionis, [ponit puluere] humiliter loquens. Esa. 29. De humo audietur eloquium tuum. Tertio, quantum ad patientiam tribulationis, [Dabit percutienti se,] parabitur dare. Matth. 5. Si quis percusserit te in vnam maxillam præbe ei & alteram [saturabitur] delectabitur, quasi per hoc veniam sperans. Rom. 5. Non solum autem; sed & gloriamur in tribulationibus nostris. Esa. 59. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus.

l Hic ostendit diuinam misericordiam, quantum ad relaxationem pœnarum. Et primo, ponit à pœnis ab-

solutionem [non repellet,] quia non semper puniet. Psalm. 94. Non repellet Dominus plebem suam. Esa. 28. Non in perpetuum triturans, triturabit illum, nec vexabit illum. Secundo, sumit ad hoc rationem ex diuina pietate, [quia abiecit, & miserebitur,] pij enim patris est postquam percusserit ad corrigendum, consolari. Tho. 63. Si in correctione fuerit, ad misericordiam tuam peruenire licebit, & ex hominum amore. [Non enim humiliauit,] id est, deposuit ab amore suo. Psal. 35. Filij autem hominum, in tegmine alarum tuarum sperabunt.

m Hic sumit argumentum à diuina iustitia. Et primo, excludit ab ipsa tyrannicam oppressionem. [Dominus ignorauit] practice [vt contereret] quasi tyrannus, qui præter iudicium opprimit [victos] afflictos. Psal. 68. Exaudiuit pauperes Dominus, & vinctos suos non despexit. Secundo, excludit iudicis peruersitatem [vt declinaret,] scil. à rectitudine. [Dominus ignorauit.] Iob. 14. Vere Deus non condemnabit frustra, nec omnipotens subuertet iudicium. Tertio, excludit in iudicio peruersam intentionem, sicut est in illis, qui sub pallio iustitiæ alios opprimere intendunt [vt peruerteret in iudicio,] id est, per iudicium [Dominus ignorauit.] Prouer. 4. Vias quæ à dextris sunt, nouit Dominus.

n Hic sumit argumenta à diuina potentia, qua omnia gubernat, & prouidet. Et primo, contra illos, qui derogant diuinæ prouidentiæ infideliter blasphemando [vt fieret] aliquid, etsi non omnia sine Dei prouidentia. In quo excluditur hæresis illorum, qui dicunt quod prouidentia Dei extendet se vsque ad vniuersalia, & incorporalia, sicut corpora cœlestia, & etiam vsque ad homines propter conformitatem naturæ humanæ ad Deum, vt dicit Rabbi Moyses. Alia autem particularia non cognoscit Deus [ex ore altissimi,] id est, sententia [bona] prospera [mala] aduersa: in quo excludit errorem illorum, qui dicunt omnia à casu fieri. Et etiam qui dicunt à Deo non esse aliquam pœnam, sicut dicit Tullius. Ioan. 1. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Esa. 45. Ego Dominus faciens bona, & creans mala. Secundo, loquitur contra eos, qui derogant per impatientiam murmurando. [Quid murmurauit,] id est, quare [pro peccatis suis,] id est, pro his, quæ pro peccatis suis patitur? Sap. 5. Custodite vos à murmuratione, quæ nihil prodest & à detractione parcite linguæ.

o Hic iam assumpta fiducia, conuertit se ad petendum diuinam misericordiam. Et circa hoc, duo facit. Primo, ponit præparationem ad orationem. Secundo, ponitur oratio, ibi, [Nos inique egimus.] Circa primum, duo. Primo, paratur locus orationi per vitæ emendationem [scrutemur] discutiendo peccata præterita. [Et quæramus] Dominum, desiderio cordis, & petentes auxilium, quo accepto [reuertamur] bene operando. Hier. 2. Vide vias tuas in conualle, scito quid feceris. Secundo, paratur locus per deuotionem [leuemus corda.] 1. Timoth. 2. Volo viros orare in omni loco leuantes manus suas. [Nos inique.] Hic incipit oratio, & primo, captat beneuolentiam. Secundo, accusat culpam, ibi, [Reddes vicem, &c.] Circa primum, tria. Primo, captat beneuolentiam ex persona sua, & populi conquerentis. Secundo, ex persona aduersarij, ibi, [Aperuerunt super nos, &c.] Tertio, ex persona iudicis, ibi, [Inuocaui nomen, &c.] Beneuolentiam autem ex persona sua, & populi captat, proponendo sua incommoda. Vnde circa primum, duo facit. Primo, ponit populi afflictionem. Secundo, suam compassionē, ibi, [Oculus meus afflictus, &c.] Circa primum, duo. Primo, confitetur culpam, no sequens pœna vergat in iudicis crudelitatē [inique] peccando contra proximum' [ad iracundiam]

A peccando in Deum [inexorabilis] quia non flexibilis ad orationes nostras. Hierem. 7. Tu ergo noli orare pro populo isto, neque assumas orationem & laudem, quia te non exaudiam. Ioa. 9. Peccatores Deus non exaudit, sed si quis cultor Dei est, hunc exaudit. Secundo, ponit peccatum.

p Primo, tribulationibus diuersis, & ad vltimum [occidisti.] Prou. 6. Quia zelus, & furor viri non parcet in die vindictæ. Secundo, quoniam ad peccantium orationis repulsionem [opposuisti nubem,] id est, peccata nostra, apponens ea, contra orationem nostram. Esa. Peccata vestra diuiserunt inter vos & Deum vestrum. Tertio, quantum ad ipsorum dispersionem, [eradicationem] quasi eradicatos à firmitate protectionis tuæ, & indignatione tua plenos. Sap. 4. A nimietate ventorum eradicabuntur, confringentur rami inconsumati.

B

q Hic captat beneuolentiam ex parte aduersarij, excitans contra ipsum indignationem ex malis, quæ sibi intulit. Et primo, ponitur præparatio ad capiendum. Secundo, ipsa captiuatio, ibi, [Venatione, &c.] Circa primum, tria. Primo, hostium præparatio [apparuerunt,] quasi præparati ad deuorandum. Psal. 21. Aperuerunt super me os tuum, sicut leo rapiens & rugiens. Secundo, ponitur prophetarum deceptio per quos contra hostes muniri debuerunt [formido] causa formidinis ante captiuitatem, [& laqueus] in captiuitate [contritio] post captiuitatem. [Vaticinatio] falsorum prophetarū. Esa. 14. Formido & fouea, & laqueus super te, qui habitator es terræ. Tertio, ponitur sua compassio. Diuisiones, quasi pro singulis miseriis plorans. Psalm. 118. Exitus aquarum deduxerunt oculi mei. Sciendum tamen, quod isti tres versus secundum quosdam debent præponi præcedentibus, vt Phe litera, sit ante Ain, præter solitum morem.

C

r Hic ponitur prophetæ compassio. Et primo, quantum ad exteriorem planctum. [Afflictus] lachrymās. Nec tacuit à lachrymis. [Requies] à tribulationibus populo. Hier. 9. Dederunt oculi mei lachrymas, *quia* vox lamentationis audita est Sion. Et planctus terminans. Donec respiceret, misericordiæ oculo. Psal 142. Quoniam prospexit de excelso sancto suo. Secundo, quantum ad interioris doloris aculeum. Oculus meus, videns deprædationem terræ. Deprædatus est animam

D meam, spolians ea lætitia, vel plangens, totum dolorem cordis exterius traxit.

s Hic ponitur afflictio, in quam inciderunt. Et primo, ponitur ipsa captio. [Venatione,] quasi, insidiis, ingeniis, & viribus operantes. [Inimici,] scil. Chaldæi. Græcis, quia scil. nihil eos læseram, nihil mihi profuerāt. Esa. 52. Assur absque vlla causa calumniatus est eū. Hier. 19. Post hæc mittam venatores multos, & venabuntur eos. Secundo, ponitur captorum incarceratio. [Lapsa est in lacum] carceris & captiuitatis. Psal. 87. Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis & in vmbra mortis. Tertio, incarceratorum afflictio. [Inundauerunt] multiplicatæ sunt [aquæ] tribulationum. [Dixi] desperans impatiens. Ion. 2. Omnes gurgites tui super me transierunt.

E

t Hic captat beneuolentiam, ex iudicis persona. Et primo, ostendit eius misericordiam ad miseros. Secundo, ostendit ipsius iustitiam, ibi, [Iudicasti Domine, &c.] Circa primum, tria ponit. Primo, miserorum orationem. [Inuocaui] alias in angustiis existens. [De lacu nouissimo] de maximis tribulationibus, sicut in Ægypto, & in libro Iudicum frequenter. Eccles. 51. Inuocaui Dominum patrem Domini mei vt non derelinquat me. Secundo, ponit orationis misericordem exauditionem. Vocem meam audisti, ita & nunc. Ne auertas. Psalm. 6. Exaudiuit orationem meam, Dominus orationem meam suscepit. Tertio, commemorat

post

poſt auditam orationem, conformationem, [Appropinquaſti in die,] confirmans me auxilio tuo, & ita nunc. Iob. 31. Pone me iuxta te. Eſa. 11. Ne timeas ſeruus meus, quia ego tecum ſum, ne declines.

u Hic commendat iudicem de iuſtitia. [Iudicaſti,] in præteritis temporibus, ita nunc fac. Pſalm. 42. Iudica me Deus, & diſceme cauſam meam. [Vidiſti.] Hic captata benenolentia iudicis, proponit accuſationem contra aduerſarium. Et primo, accuſat iniquitatem operis. [Vidiſti Domine,] quaſi dicat, non poſſum negare tibi notum. ſupra 1. Intret omne malum eorum & deuindemia eos, ſicut vindemiaſti me. Secundo, accuſat furorem cordis. [Vidiſti omnem furorem.] Hier. 28. Venite cogitemus contra Hieremiam cogitationes. Tertio, accuſat peccatum oris. Audiſti B opprobrium.

x Hic accuſat peccatum eius. Et primo, quantum ad opprobriorum irrogationem. [Audiſti opprobrium,] quaſi dicat, non indiget probatione. Dan. 9. Hieruſalem & populus tuus opprobrium ſunt omnibus per circuitum noſtrum. Secundo, quantum ad comminationes. Labia inſurgentium. Pſalm. 37. Qui inquirebant mala mihi locuti ſunt vanitates. Tertio, quantum ad irriſionem & inſultationem, [Seſſionem,] qua ſedent in concilio ad me deſtruendum [Reſurrectionem] exaltationem. Pſalmus eorum, quia de me irriſoria cantica faciunt. Et poſſunt omnia hæc intelligi in perſona Prophetæ, vel in perſona populi, vt prius dictum eſt. Iob. 30. Nunc in eorum canticum verſus C ſum, & factus ſum illis in prouerbium. Pſalm. 68. In me pſallebant qui bibebant vinum.

y Hic petit vindictam de aduerſariis. Et propter ſecuritatem exauditæ orationis ponit magis prædicendo, quam orando. Vnde, duo facit. Primo prædicit iuſtam peccatorum retributionem. [Reddes vicem,] id eſt, pœnas. Pſalm. 27. Secundum opera eorum tribue illis, redde retributionem eorum ipſis. Secundo, ponit pœnæ determinationem. Et primo, quantum ad durationem. Dabis eis laborem tuum, id eſt, peccatum in quo te laborare fecerunt. Eſa. 1. Laboraui ſuſtinens. [Scutum cordis,] id eſt, pro peccato eorum retribues ſcutum cordis, ſcil. duritiam, vt non penetrent ſagittis gratiæ tuæ in gladio verbi tui. Iob. 40. Corpus illius D quaſi ſcuta fuſilia. Secundo, quantum ad pœnam corporis. [Perſequeris,] diuerſis afflictionibus, & tandem. [Conteres,] per mortem, & æternam damnationem, [Sub cœlis,] qui in cœlis eſſe voluerunt. Hierem. 17. Indue ſuper eos diem afflictionis, & duplici contritione contere eos Domine Deus noſter. Pſalm. 82. Ita perſequeris illos in tempeſtate tua, & in ira tua turbabis eos.

CAP. IV.

ALEPH.

E

QVomodo obſcuratum eſt aurum, mutatus eſt color optimus, diſperſi ſunt lapides ſanctuarij in capite omnium platearum.

BETH.

b Filij Sion inclyti & amicti auro primo, quomodo reputati ſunt in vaſa teſtea, opus manuum figuli?

GIMEL.

c Sed & lamiæ nudauerunt mammam, lactauerunt catulos ſuos: Filia populi mei crudelis, quaſi ſtruthio in deſerto.

DALETH.

d Adhæſit lingua lactentis ad palatum eius in ſiti, paruuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis,

HE.

e Qui veſcebantur voluptuoſe, interierunt in viis, qui nutriebantur in croceis, amplexati ſunt ſtercora.

VAV.

f Et maior effecta eſt iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ ſubuerſa eſt in momento, & non ceperunt in ea manus.

ZAI.

g Candidiores Nazarei eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, ſaphiro pulchriores.

HETH.

h Denigrata eſt ſuper carbones facies eorum & non ſunt cogniti in plateis. Adhæſit cutis eorum oſſibus, aruit & facta eſt quaſi lignum.

TETH.

i Melius fuit occiſis gladio quam interfectis fame, quoniam iſti extabuerunt conſumpti à ſterilitate terræ.

IOTH.

k Manus mulierum miſericordium coxerunt filios ſuos, facti ſunt cibus earum in contritione filiæ populi mei.

CAPH.

l Compleuit Dominus furorem ſuum, effudit iram indignationis ſuæ. Et ſuccendit ignem in Sion, & deuorauit fundamenta eius.

LAMECH.

m Non crediderunt reges terræ, & vniuerſi habitatores orbis, quoniam ingrederetur hoſtis & inimicus per portas Hieruſalem.

MEM.

n Propter peccata Propherarum eius, & iniquitates ſacerdotum eius qui effuderunt in medio eius ſanguinem iuſtorum.

NVN.

o Errauerunt cæci in plateis, polluti ſunt ſanguine. Cumque non poſſent intrare, tenuerunt lacinias ſuas.

SAMECH.

p Recedite polluti, clamauerunt eis, recedite, abite, nolite tangere. Iurgati quippe ſunt, & commoti dixerunt inter gentes. Non addet vltra vt habitet in eis.

PHE.

q Facies Domini diuiſit eos, non addet, vt reſpiciat eos. Facies ſacerdotum non erubuerunt, neque ſenum miſerti ſunt.

AIN.

r Cum adhuc subsisteremus defecerunt oculi nostri ad auxilium nostrum vanum, cum respiceremus attenti ad gentem, quæ saluare nos non poterat.

SADI.

s Lubricauerunt vestigia nostra in itinere platearum nostrarum, appropinquauit finis noster, completi sunt dies nostri, quia venit finis noster.

COPH.

t Velociores fuerunt, persecutores nostri aquilis cœli, super montes persecuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis.

RES.

u Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris, cui diximus, in vmbra tua viuemus in gentibus.

SIN.

x Gaude, & lætare filia Edom, quæ habitas in terra Hus. Ad te quoque perueniet calix, inebriaberis, atque nudaberis.

THAV.

y Completa est iniquitas tua filia Sion, non addet vltra vt transmigrette. Visitabit iniquitatem tuam filia Edom, discooperiet peccata tua.

Hic principaliter plangit miseriam obsidionis. Et diuiditur in partes duas. In prima plangit populi miseriam. In secunda, arguit insultantium lætitiam, ibi, [Gaude & lætare, &c.] Circa primum, duo. Primo, plangit populi afflictionem. Secundo, resistendi impotentiam, ibi, [Cum adhuc sustineremus, &c.] Prima, in duas. In prima, plangit populi miseriam in generali. Secundo, exequitur per partes, ibi, [Sed & lamiæ, &c.] Circa primum duo. In primo, ponit metaphoram. In secundo, exponit, ibi, [Filij Sion, &c.] Fuerunt Iudæi eminentes in tribus. In subtilitate diuinæ cognitionis. Psal. 147. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis, ideo dicit, [aurum.] Prou. 20. Est aurum & multitudo gemmarum vas, &c. & hoc obscuratum est, infidelitatis ignominia. Esai. 5. Captiuus ductus est populus quia non habuit scientiam. Eminebant, secundo, in pulchritudine honestatis. Eccl. 44. Pulchritudinis studium habentes, pacificantes in domibus suis. Et ideo dicitur [color optimus,] quasi mutatus est in nigredinem peccati, & tristitiæ. 2. Mach. 3. Facies & color immutatus est. Tertio, eminebant in cultu religionis. Ideo dicitur [lapides sanctuarij dispersi per caput platearum,] diuersarum gentium. 1. Mach. 4. Tulerunt lapides contaminationis in locum immundum.

b Hic exponit quod supra dixerat [inclyti] quia ex genere sanctorum [auro primo,] scilicet sapientia. Sap. 7. Omne aurum in comparatione illius arena est exigua [in vasa testea,] id est, populum fragilem & vilem. Esa. 64. Et nunc Domine pater noster es tu, nos vero lutum.

c Hic prosequitur miseriam per partes. Et primo, ponit afflictionem obsidionis, quantum ad famem. Secundo, ciuitatis captionem & destructionem, ibi, [Compleuit Dominus, &c.] Tertio, ciuium, captorum irrisionem, ibi, [Recedite polluti, &c.] Circa primum, quatuor primo, tangit famem paruulorum. A Secundo, famem delicatorum, ibi, [Qui vescebantur, &c.] Tertio, famem Deo consecratorum, ibi, [Candidiores, &c.] Quarto, immensam famem ipsarum mulierũ, ibi. [Manus mulierum, &c.] Circa primum, duo. Primo, famem lactentium. Secundo, paruulorum & adolescentium, ibi, [Paruuli petierunt.] Circa primum, duo. Primo, defectum lactis. Secundo, defectus effectum, ibi, [Adhæsit, &c.] Lamiæ monstra quædam habentia corpora feminea, pedes equinos, à laniando dicta, quia filios suos laniant, [Crudelis] quasi struthio de quo. Iob. 39. Induratur ad filios suos quasi non sint sui, frustra laborauit nullo timore cogente. Et comparantur his mulieres Hierusalem non propter crudelitatem affectus, sed propter similitudinem actus, quia lac filiis non præbebant, quod erat ex defectu nutrimenti.

d Hic ponit effectum, scil. sitim puerorum, [Adhæsit.] Propter siccitatem, [Paruuli,] qui iam crescentes solido cibo vti poterant, nec lacte egebant. Amos 8. Deficient virgines pulchræ & adolescentes in siti, sup. 3. Matribus suis dixerunt, vbi est triticum & vinum?

e Hic ponit famem delicate nutritorum. Et primo ponit famis afflictionem. Secundo, ponit comparationem, ibi, [Et maior effecta, &c.] Fames autem ostenditur duobus signis: morte [interierunt,] & vilium comestione. [Qui nutriebantur] ab ore subtractis cibariis [amplexati sunt stercora,] id est, auide sumpserunt vilia cibaria, vel ad litteram. 4. Reg. 7. simile, Iob. 6. Animæ esurienti, etiam amara dulcia esse videntur.

f Hic exaggerat pœnam in comparatione ad pœnam Sodomorum [maior effecta est] maior in pœna ostensa, & maior fuit culpa propter ingratitudinem, & propter sanctorum prophanationem, & maior pœna, quia diuturnior. Ezec. 16. Non fecit Sodoma soror tua ipsa & filiæ eius sicut fecisti tu, & filiæ tuæ. Matth. 11. Terræ Sodomorum remissius erit in die iudicij quam tibi. Iob. 9. Si flagellat occidat semel, & de pœnis innocentum non rideat. Gloss. Moraliter de peccato simulationis, quod est maius peccatum, peccato Sodomorum. Contrarium est quod dicitur. Esa. 3. super illud, Peccatum suum sicut Sodoma prædicauerunt, D in Gloss. quod secunda tabula post naufragium est peccatum abscondere. Ad quod dicitur, quod absconse peccare est conditio alleuians. Peccatum vero simulationis vitium maius est, quando per huiusmodi quæritur deceptio, & gloria apud alios. Et quidem maius dicitur non simpliciter, sed quantum ad effectum deceptionis, vel quantum ad materiam, quia circa spiritualia peccatur, in quibus qui falsitatem facit, plus est accusandus quã qui violat numisma, vt dicit Philosoph.

g Hic describit famem consecratorum Deo, scil. Nazareorum. De quorum consecratione legitur. Num. 6. Et primo, eorum pulchritudinem. Secundo, ex fame consecutam turpitudinem, ibi, [Denigrata est, &c.] Tertio, ponit pœnæ comparationem, ibi, E [Melius fuit, &c.] Ad pulchritudinem autem corporalem hominis requiritur aspectus decens, quo ad hilaritatem vultus, & quantum ad hoc, dicit, [saphiro pulchriores,] qui quidem cœlestis coloris existens mentem lætificat. Requiritur etiam debitus color duplex, scil. rubor & quantum ad hoc, dicit, [rubicundiores] & candor & quantum ad hoc, dicit, [candidiores.] Et quia vt dicit Philosophus, albus color maxime receptiuus est aliorum, oportet quod sicut candor sine macula, & quantum ad hoc, dicit, [nitidiores.] Et sunt locutiones hyperbolicæ, nec tamen falsæ, quia figuratæ, quibus aliud dicitur, & aliud significatur. Et ad litteram decori erant propter vitæ munditiam & abstinentiam

nentiam, ſicut legitur de Daniele & ſociis eius. Dan.1. Benedictio eius, qui apparuit in rubo.

b Hic ponit turpitudinem ex fame ſequentem, quantum ad coloris mutationem [denigrata eſt, & non agniti,] propter deturpationem, & ad deſiccationem pinguedinis, [adhæſit cutis.] Nah.1. Facies omnium ſicut nigredo oſſæ, vbi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum. Iob.7. Cutis mea aruit.

i Hic ponit comparationem [extabuerunt] defecerũt diu afflicti. Eccl.34. Melior eſt mors, quã vita amara.

k Hic ponit immenſam famem matrum, quæ præ nimietate famis filios ſuos comederent. ſup.2. Ergo ne comedent mulieres fructum ſuum & paruulos ſuos ?

l Hic plangit captiuitatem & deſtructionem ciuitatis, Et primo, ponit deſtructionem. Secundo, facti admirationem, ibi, [Non crediderunt, &c.] Tertio, aſſignat deſtructionis rationem, ibi, Propter peccata Prophetarum. [Compleuit] pœnam inducens [effudit] propter copiam [ſuccendit ignem] propter pœnæ determinationem, quia ciuitas combuſta fuit [fundamenta] quicquid forte. Vel quia vſque ad fundamenta domus deſtructæ ſunt. Deut.34. Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit vſque ad inferni nouiſſima.

m Hic oſtendit factum eſſe admirabile, quia prius erat incredibile, [Non crediderunt,] quando erant in ea reges potentes & diuina protectione munita. [Hoſtis] apertus, violenter. [Inimicus] latentes, fraudulenter. Eſa.25. Quis cogitauit hoc ſuper Tyrum quondam coronatam ? Ezech. 31. Subito dum non ſperatur venit contritio eius.

n Hic aſſignat rationem deſtructionis, vt admiratio ceſſet. Et primo, prælatorum culpam, [Prophetarum & ſacerdotum,] quia populum gubernare debebant. Dan.2. Egreſſa eſt iniquitas à ſenioribus, qui videbantur regere populum.

o Secundo, ponit inſufficientem emendam, quia abſtinentes tantum ab ingreſſu templi ſe ſatisfacere credebant. [Errauerunt] vagantes per plateas [cœci.] Excœcauit enim nos malitia eorum. Sapient. 2. Intrare templum. [Lacinias ſuas,] veſtes ſciſſas ad modum ioculatorum à lacero laceras, dictas: in quo oſtenditur quod à voluptatibus nõ ceſſabant, vel ſecundum aliam litteram, laſciuias, & planius eſt. Eſa.59. Manus veſtræ pollutæ ſunt ſanguine, digiti veſtri iniquitate: vel poteſt exponi de illis, qui excœcati corporaliter, fuerunt ab hoſtibus capti, qui domos per ſe intrare non poterant, niſi ductoris fimbrias tenerent, & tenet ſe cum ſequente.

p Hic ponit ciuium captorum irriſionem ab hoſtibus. Et primo improperat eis ſanctorum prophanationem. [Clamauerunt,] ſcil. hoſtes. [Eis,] ſcil. Iudæis. [Recedite] in captiuitate de loco ſancto. [Nolite tangere,] ſancta vos immundi. Leuit.21. Omnis qui habuerit maculam de ſemine Aaron, non accedet offerre hoſtiam. Secundo improperat eis Dei indignationem, quantum ad diuini auxilij deſtitutionem. [Iurgati ſunt,] hoſtes contra Iudæos [Et commoti] vtique iſti obiurgando, & illi dolendo. [Vt inhabitet] Deus vos defendens. Pſalm.11. Dicentes Deus dereliquit eum; & quantum ad pœnæ inflictionem cum dicit.

q [Facies Domini] præſcientia [diuiſit] in gentes diſperſit. Pſal.54. Diuerſi ſunt ab ira vultus eius. Tertio, improperat eis ſeniorum irreuerentiam, & ſunt verba hoſtium cum Iudæis [facies ſacerdotum.] Eſa. 30. Tumultuabitur puer contra ſenem, & ignobilis contra nobilem. Vel poſſunt eſſe verba prophetę de hoſtibus.

r Hic excludit euadendi facultatem, concludens quatuor per quæ poſſent euadere. Primo, auxilium amicorum, [cum adhuc ſubſiſteremus] expectaremus [auxilium noſtrum vanum,] ſcil. Ægyptiorum. Eſa.31. Ægyptus fruſtra, & vanè auxiliabitur. Secundo, excludit propriarum virium.

s [Lubricauerunt] quaſi, præ debilitate non poteramus firmiter ſtare, ac ſi tenebræ lubricæ. Pſal.14. Fiant viæ illorum tenebræ & lubricum, & Angelus Domini perſequens eos. Hier.24. Viæ illorum erunt quaſi lubricum in tenebris. Et ideo, [Appropinquauit finis] ſcil. captiuitatis, vel mortis, & tandem. [Completi ſunt.] Ezec.7. Finis venit, venit finis. Tertio, excludit fugę remedium.

t Tangit hiſtoriam hic, quæ dicitur Hiere. vlt. quod Chaldæi comprehenderunt Sedechiam fugientem per viam ſolitudinis, locutio hyperbolica. Abac. 2. Volabunt quaſi aquila feſtinans. Quarto, excludit protectionem regum.

u [Spiritus oris] quo reſpiramus inter anguſtias, [Chriſtus Dominus.] Ioſias [Captus eſt] interfectus eſt ab Ægyptiis. 4. Reg. 24. Pro peccatis noſtris, quia ipſe iuſtus erat, vel poteſt exponi de Sedechia ſecundum conſequentiam hiſtoriæ, vel melius de Chriſto. Eſa.53. Ipſe vulneratus eſt propter iniquitates noſtras. [In vmbra,] protectione. Cantic. 2. Sub vmbra illius quem deſideraueram, ſedi.

x Hic comminatur inſultantibus, & præcipue Idumæis. Quibus primo comminatur. Et ſecundo, Iudæos conſolatur, ibi, [Completa eſt, &c.] Circa primum, duo. Primo, excludit lætitiam. [Gaude] irriſorie. 2. Reg.1. Nolite annuntiare in Geth, neque annuntietis in compitis Aſcalonis, filia Edom, plebs Idumæorum in terra Hus. Contra. Deut.2. In poſſeſſionem Eſau dedi montem Seir. Præterea: Hus fuit primogenitus Nachor. Gen.22. Et dicendum, quod non eſt mentio de homine Hus, ſed de terra Hus quæ alio nomine dicitur Auſiditis, vt dicit Gloſſ. Hier. 25. Cunctis regibus. Auſitidis, quæ eſt in confinio Idumæorum & Arabum. Secundo, comminatur pœnam. [Ad te quoque calix,] ira Dei. [Inebriaberis,] miſeria repleberis, [Nudaberis,] ſpoliaberis omnibus bonis. Hiere. 49. Ecce quibus non erat iudicium, vt biberent calicem, bibentes bibent.

y Hic conſolatur Iudæos. Et primo, ex eorum liberatione. [Completa] pœnis purgata. [Non addet,] pro peccatis præteritis niſi peccata iteres. Eſai. 40. Completa eſt malitia eius, dimiſſa eſt iniquitas illius. Secundo, ex hoſtium punitione. [Viſitabit] quaſi iudex, vel ipſas inquirens vindictas. [Diſcooperiet,] manifeſtans per pœnas. Hier. 49. Ego diſcooperui Eſau, reuelaui abſcondita eius.

ORATIO HIEREMIÆ.

CAP. V.

RECordare Domine quid acciderit nobis, intuere, & reſpice opprobrium noſtrum. Hæreditas noſtra verſa eſt ad alienos, domus noſtræ ad extraneos. Pupilli facti ſumus abſque patre, matres noſtræ quaſi viduæ. Aquam noſtram pecunia bibimus, ligna noſtra pretio comparauimus. Ceruicibus noſtris minabamur, laſſis non dabatur requies. Ægypto dedimus manum & Aſſyriis, vt ſaturaremur pane. Patres noſtri peccauerunt, & non ſunt, & non iniquitates eorum portauimus. Serui dominati ſunt noſtri, non fuit qui redimeret de manu eorum. In animabus noſtris afferebamus panem nobis, à facie gladij in deſerto. Pellis

noſtra quaſi clibanus exuſta eſt, à facie tempeſtatum famis. Mulieres in Sion humiliauerunt, & virgines in ciuitatibus Iuda. Principes manu ſuſpenſi ſunt, facies ſenum non erubuerunt. Adoleſcentibus impudice abuſi ſunt, & pueri in ligno corruerunt. Senes defecerunt de portis, iuuenes de choro pſallentium. Defecit gaudium cordis noſtri, verſus eſt in luctus chorus noſter. Cecidit corona capitis noſtri. Væ nobis quia peccauimus. Propterea mœſtum factum eſt in dolore cor noſtrum, ideo contenebrati ſunt oculi noſtri. Propter montem Sion, quia diſperiit, vulpes ambulauerunt in eo. Tu autem Domine in æternum permanebis, ſolium tuum in generationem. Quare in perpetuum obliuiſceris noſtri, derelinques nos in longitudine dierũ? Conuerte nos Domine ad te & conuertemur, innoua dies noſtros ſicut à principio. Sed proiiciens repuliſti nos, iratus es contra nos vehementer.

Hic Propheta poſt multiplicia lamenta, conuertit ſe ad orationis remedium. Et primo, exponit populi miſeriam. Secundo, petit miſericordiam, ibi, [Tu autem Domine, &c.] Prima, in duas. Primo, exponit miſeriam populi, quantũ ad mala quæ incurrerunt. Secundo, quantũ ad bona quę miſerũt, ibi, [Senes de portis, &c.] Circa primũ, duo. Prima, excitat attentionem. [Recordare] attende ad miſerias meas. ſup. 3. Recordare paupertatis & tranſgreſſionis meæ. [Recordare] q.d. in notitia tene. [Intuere] id eſt, notitia recondita, cõſideratione defige. [Reſpice] cogitando, diſcutiẽdo. Secundo, ibi, [Hæreditas, &c.] Ponit populi afflictionẽ. Et primo, in generali. Secũdo, deſcendendo ad ſpeciales perſonas, ibi, [Mulieres in Sion, &c.] Circa primũ, duo. Primo, excludit ea quibus contra miſerias ſuſtentabãtur, ſcil. proprias poſſeſſiones, qui in poteſtate hoſtiũ tranſierunt. Hæreditas. ſup. 1. Manũ ſuam miſit hoſtis ad omnia deſiderabilia eius. Hier. 6. Non tranſibunt domos eorũ ad alteros, & agri, & vxores, & diuinã protectionem. [Pupilli facti ſumus] quia deſtituti diuina, quaſi paterna conſolatione. Matres noſtræ ſynagogæ. [Quaſi viduæ] quarum acus ſponſus dicebatur. Eſa. 9. Pupillorũ & viduarũ eius non miſerebitur, quia omnis hypocrita eſt nequã. Secundo, ibi, [Aquam noſtrã, &c.] Proſequitur ſpeciales miſerias, quas patiebãtur. Et primo, ſeruitutẽ. Secundo, afflictionem, ibi, [In animabus noſtris, &c.] Circa primũ duo. Primo, ponit populi ſeruitutẽ. Secũdo, exaggerat ipſam, ibi, [Patres noſtri, &c.] Circa primũ, duo. Primo, ponit ſeruitutem quam patiebantur, quantum ad bona ipſorũ. [Aquam noſtrã] hoſtibus tyrannice nõ opprimentibus. Deut. 2. Aquã emptam haurietis & bibetis. Secũdo, ponit ſeruitutẽ, quantũ ad proprias perſonas. Et primo, coactam. [Ceruicib. minabamur] quaſi in percuſſione ceruicum perſiſtere in via nolebamus, vel ligati ceruicib. Deut. 28. In gemitibus quoque illis non quieſces nec erit requies tibi. Secundo, ponit ſeruitutem perſonalẽ voluntariam qua inopia compulſi ſe aliis in ſeruos vendebãt, vel ſimpliciter, vel ad tempus. Et hoc eſt. Ægypto dedimus manum: quaſi eis nos ſubiugantes. 1. Reg. 2. Repleti prius pro panibus ſe locauerunt, vel [Dedimus manum] auxilium poſtulantes. Hier. 2. Quid tibi in via Ægypti, vt bibas, aquam turbidam. Patres noſtri. Hic exaggerat ſeruitutẽ. Et primo, ex conditione ſeruientiũ, quia pro peccatis aliorum puniuntur. Et nõ ſunt, quia

A ſunt mortui. Portauimus: pœnam eorum ſuſtinentes. Sed contra Ezech. 18. Quid eſt quod inter vos vertitis parabolam in prouerbium dicentes, Patres noſtri comederunt vuas acerbas, & dentes filiorũ obſtupuerũt? Solutio. Exod. 20. Ego ſum Deus zelotes, &c. His qui oderunt me retribuam. Secundo, exaggerat ex conditione dominantium. [Serui dominati ſunt] ſicut Moabitæ, & Idumæi, & alij vicini, quorum prius dominati fuerãt. Prou. 30. Per tria mala mouetur terra. Per ſeruũ cum regnauerit, per ſtultum cum ſaturatus fuerit, &c. [In animabus.] Hic ponit afflictionem famis: & oſtẽdit primo penuriam. [In animabus] id eſt, in periculo animarum noſtrarũ, ſcil. vitæ noſtræ fugientes in deſerto à facie gladij Babylonis, vel quod onerantes ſe
B victualibus periculis ſe exponebant vt hoſtes inſequentes, in deſerto effugerent: vel quia nimio labore ad conquirendum cibum corpus ſuum conſumebant. Eſa. 21. Qui habitatis in terra auſtri cum panibus occurrite fugienti. Secundo, ponit famis officium. [Pellis noſtra exuſta.] Fame deſiccata. [Tempeſtatum] quia obſeſſi & fugientes famem paſſi ſunt diu. Oſeæ 3. Omnes adulterantes quaſi clibanus ſuccenſus à coquente. Iob. 9. Pelli meæ cõſumptis carnibus, adhæſit os meũ. [Mulieres.] Hic deſcendit ad ſpeciales perſonas. Et primo, ad mulieres, [Humiliauerũt] corrumpendo eas. Deut. 28. Vxorem accipies, & alius dormiet cum ea: filiæ tuæ tradentur alteri populo videntibus oculis tuis. Secundo, quantum ad principes. [Principes manu,]
C quaſi in eculeo ad manifeſtandũ diuitias ſuas. Deu. 28. Adducet ſuper te gentem de longinquo, & de extremis finibus terræ in ſimilitudinem aquilæ cum impetu, cuius intelligere linguam non poſſis, gentem procaciſſimã quæ non deferat ſeni, nec miſereatur paruuli. Tertio, quantum ad iuuenes. [Adoleſcentibus,] Ioel. 4. Poſuerũt populũ in proſtibulo, & puellam vendiderũt pro vino, vt biberent. [Senes de portis.] Hic ponit miſeriã, quantũ ad bona quæ defecerunt. Et primo, quantũ ad officia perſonarũ. [De portis defecerunt] quaſi ad exercendũ iudicia in portis. [De choro] quaſi non choreizant: quod erat officium dominorum. Mach. 2. Trucidati ſunt ſenes eius in platea, & iuuenes eius ceciderunt gladio. Secundo, quantũ ad exercitium gaudiorũ. Defecit gaudium. Amos 4. Conuertam feſtiuitatẽ veſtram in luctum, & omnia cantica veſtra in planctum. Tertio, quantũ ad gloriam dignitatũ. Et primo, quantum ad gloriã regni. Cecidit corona. Iob. 19. Spoliauit me gloria mea, & abſtulit coronã de capite meo. Secundo, quantũ ad gloriam templi, ponens ſuper hoc triſtitiam? [Propterea mœſtum, contenebrati ſunt] præ multitudine lachrimarũ. Hie. 8. Dolor meus ſuper dolorẽ. Et triſtitiæ cauſam, [Propter montẽ Sion] vbi tẽplum. [Vulpes ambulauerunt] quaſi in locis deſertis. Mich. 3. Sion quaſi ager arabitur, & Hieruſalem quaſi aceruus lapidũ erit, & mõs tẽpli in excelſa ſiluarũ. [Tu autẽ Dñe.] Hic cõuertit iam ſe ad petendũ. Et primo, cõfitetur ipſam maieſtatẽ, quantũ ad ęternitatẽ ſubſtãtiæ. In æternũ permanebis. Et quantũ ad durationẽ regalis gloriæ. Soliũ tuũ. Pſ. 100. Tu autẽ Domine, &c.
E Secũdo, miratur indignationẽ: quare in perpetuũ. Eſa. 49. Nũquid obliuiſci poteſt mulier infantẽ ſuũ, vt non miſereatur filio vteri ſui? Tertio, porrigit petitionem. [Cõuerte nos Dñe.] Hier. 31. Cõuerte me Domine, & cõuertar, quia tu es Dominus Deus meus. Sed contra. Zac. 1. Cõuertimini ad me, &c. Et dicẽdũ, quod vtrũq; eſt verũ propter hoc, quod ad opus meritorũ exigitur liberi arbitrij præparatio, & gratiæ infuſio: Innoua dies noſtros. Iob. 29. Quis tribuat vt ſim iuxta menſes priſtinos, ſecũdũ dies quãdo Deus cuſtodiebat me? Quarto ponit petẽdi neceſſitatẽ. [Sed proiiciẽs, &c.] Hie. 14 Nũquid proiiciẽs abieciſti Iudã, aut Sió abominata eſt anima tua? Quare ergo percuſſiſti nos vt nulla ſit ſanitas?

FINIS.

INDEX
RERVM MEMORABILIVM,
QVÆ IN HOC TOMO CONTINENTVR.

Prior numerus indicat paginam, posterior columnam & litteram.

A

ABel postremo genitus quam Cain &quare, 23.c.2.d
Abel interpretatur luctus, ibid.
Abel fuit pastor ouium, & quare cum tunc carnes non ederentur, ibid. c. 2.e
Abimelech interpretatur meus rex & quid mystice designat, 72.2.b
Abraham fuit 75. annorum cum egrederetur de Aran 47.2.d. 76. annorum fuit cum Ismaëlem habuit ab Agar, 48.2.c
Abraham cur noluit vt Isaac duceret vxorem de Chananæis, 79.2.d
Abraham nonaginta nouem annorum erat quando circuncidit se, 61.1.c.d
Abraham tria altaria construxit, 50.2.e. non licuit ei bellum gerere, 551.2.c
Abraham obediuit Saræ ingrediendo ad ancillam suam, 56.2.d. non peccauit concumbendo cum ea, ibid.e.57.1.a
Abraham recte fecit statim credendo & obediendo de immolatione filij, 75. 2. c. & cur per tres, dictas iret filium immolare Deus præcepit, 76.1.a.b.c
Abraham dedit decimas Melchisedech, 52. 1. d. credidit Deo triplici ex causa, 54. 1. e
Abraham Isaac & Iacob laudantur per totam scripturam, 86.2.d.e
Abraham cur eiecit filium ancillæ Ismaël, 73.2. c.d. ancillæ & filij abiectio moraliter quid designat, 74.1.2.b
Abraham cur non legitur benedixisse Isaac, 88. 1. b
Abraham cur potius Saram vocauit sororem suam quam vxorem 491. b. nihil falsi dixit eam vocando sororem, ibid. c. 72. 1. 2
Abraham, Isaac, & Iacob fuerunt in merito pares, 84. 2.d
Absalon persequitur patrem suum Dauid, 267. 1. c. pendens in arbore interficitur à Ioab, ibid.d
Absalon pax patris interpretatur, 267.1.e
Abundantia rerum temporalium aufert conuictum communem & pacificum, 50.1.a
Abyssus vnde, 2.c.2.b.35.1.c
Abyssus quid & vnde, 368.1.d
Abyssus in scriptura signat multitudinem aquarum, 414.1.e
Accipitris industria in mutatione pennarum veterum, 246.2.b
Achaz fuit rex impius & Idololatra & propterea à Syris & Samaritis deuictus, 513.2. b. non credidit Esaiæ, 514.1.e
Achitophel consilium nociuum dedit Absaloni, 277.2.c
Actio virtuosi dupliciter consideratur, 298. 1. a
Actiones intellectus & voluntatis sunt intrinsecæ, 3.c.1.c
Adam magis peccauit quàm mulier, 19. c. 2. a
Adam qua hora & qua die peccauit, ibid.d
Adam cur prius interrogatur quàm Eua, 20. c. 1. a
Adam refert suam culpam in mulierem & in Deum per reductionem, 20. c. 1. c. & quare ibid. non tamen à toto, & cur ibid.
Adam vbi sepultus, & quo eiectus, 22.c. d. e
Adam si non peccasset, mulier sine libidine concepisset, & sine dolore peperisset, nec alia contigissent, 23. c. 1. d. ex Adam & Eua peccarunt sexto die & hora nona, ibid.c.2.b
Adam accipitur duobus modis & quibus, 29. c. 1. a. b
Adam vbi sepultus, 45.1.b
Adam quid operatur in paradiso, 14. 2. b. c
Ad quid custodiebat paradisum, cum nullus esset violentus inuasor, ibid.
Adamo operatio in paradiso non fuisset laboriosa, 14.c.2.b
quomodo posteri Adam peccant, 31.2.b
Adeps in scriptura quandoque in bono quandoque in malo accipitur 304.1.c.d
Adiutorium Dei est duplex, 280. 1.b
Admiratio quid. 281.2.c

Aduentus Christi primus & secundus quî differunt, 440.2.b.c. apparatus secundi aduentus penes instrumenta & ministros, 440.2.c.d. 441.

Aduentus filij Dei duplex, 284.2.c

Aduentus Christi in carne desideratus ab antiquis patribus, 294.2.b.c

Aduersarij vexant multipliciter tribulando, 267. 2.a.b

Aduersitas impij grauior aduersitate iusti, 297. 1. e

Aduersitas Iobi incepit à Sabæis, & fuit præter communem modum, 217.1.c.d

Aduersitates hominibus adueniunt, quibusdam autem ad correctionem, aliis ad condemnationem, 146. 2. à. b. aduersitates quæ contingunt Iob sunt septem, ibid, c. 147.1.2.b.c. totidemque prosperitates, ibid.

Aduersitates non adueniunt alicui nisi in pœnam peccati, vt censebant amici Iob 240.1. c. 2. a. b. &c.

in Aduersitatibus potest inueniri remedium dupliciter, 191.1.b

Adulter aquæ comparatur, 205.1.c

Adulterium spirituale quid, 443.1.e

Aër quid, 2. 2.e

Ægyptus quomodo dicta ab Ægyptiis, 43.2.b.c

Ægyptij cur non comedebant oues, 126 2.b

Ænigma quid, 176.1.a

Æs vbi inuenitur, 211.1.b

Æthyopia quomodo dicta ab Hebræis 43. 2.c

Affectus ad proximum in duobus patet, 379.2.a.b

Affectus mali ad nocendum proximo in duobus consistit, 451. 2. c

Affectus prophetarum triplicitervitiatur, 625.2.c

Afflictio omnis animę ex amore causatur, 398.2.e

Afflictio hominis multiplex, 138.2.d

Agar ancilla Saræ designat carnem, 58.2. e

Alma apud Hebræos iuuenculam nubilem significat, 515.1.a.b

Altare triplex, 344.1.b.c

Altare mystice designat Christum, 416.2.c

Amaritudinum Iobi enumeratio fit ab Eliphaz, 183.1. c.d. &c.

Amen explicatur, 551. 2. d

Amicabilia ad alterum sunt ex amicabilibus ad se, 9. 2. e

Amici affligunt dupliciter, 397. 2.a.b

Amicorum idem velle & nolle, 132. 2. b. eorum compassio est consolatoria, 134. 2. e. bonum hominis triplex, 133. 1. b

Aminadab quid interpretatur 474. 2.c

Amor creaturæ ad Dominum debet esse cum summa reuerentia, 76. 2. c

Amor summus vocatur, 401.1. d.e

Ana quid significat, 104. 2. d. & quid mystice designat, 105. 1. b

Angeli non mouent cœlos per actum intellectus & affectus, 3. 1. d

Angeli boni Deo dupliciter assistere dicuntur 128.1. e

Angeli boni & homines sunt speciosi, 248.1.c.d

Angeli non sunt ornatus aëris, 7. 1. e

Angeli creati sunt à Deo, 10. c. 2. a

an Angelus Seraphin missus ad purgationẽ Esaiæ Prophetæ fuerit ex superioribus ordinibus, 511. 2. c.d. e

Anima est spiraculum vitæ, 12. c.2.b

Anima nostra duas habet facies, 292. 1.b

Anima an duplex, 369.2. e. quid & an Deo consubstantialis, 370. 3. 2

Anima peccatrix dicitur olla, 631. 1. a.b.& succenditur, ibid.

An anima hominis sit de substantia Dei, 12. c. 2. d. e

An anima hominis fuerit facta in corpore, vel extra corpus, 13.c.1,a.b

Anima quid, 13. c. 1.c

Anima antequam infunditur corpori, homo non dicitur nisi æquiuocè, 13. c. 1. d

Anima rationalis non est motabilis, 7. c. 2.e

Anima coniuncta vel separata non potest ex naturali eius conditione substantias separatas, putà Angelos videre, 18. c. 1. b. potest tamen videre substantias coniungibiles ex aliquo sibi supernaturali superaddito, ibid.c

Anima rationalis quî differt à vegetabili, 8. c. 1.a

Anima pupillæ oculi comparatur, 304.1. c

Anima sumitur dupliciter, 439.1. d

Anima quandiu est in peccato habet voluntatem à Deo auersam, 351.2.b

Anima eleuatur in Deum quatuor modis, 260. 1. 2. b

Animæ hominum non deriuantur ab animabus stellarum contra Platonicos, 235.1. c

Animal quando dicitur tremere, 308. 2. b

cur Animalia terræ cum homine die sexta creantur, 8. c. 1.c

Animalia sunt multiplicia, ibid.d

An animal vnum aliud comedisset si Adam non peccasset, ibid.e

Animalia domestica quî differunt à syluestribus. 244.2.1. 245.1.2

Annorum diuersitas, 29.c.2.c.d

Annuntiandi & prædicandi quis motus, 580.1.d

Apostoli dum acceperunt Spiritum sanctum erant in Sion. 440.2.2

Apostoli dicuntur nubes 613.2. e. item dicuntur columbæ, 64.1.a

Apostolis & Ecclesiæ expediebat vt Christus reuerteretur ad cœlum, 482.1.a

Apostolorum officium quodnam, 427.1.e

Apparitio filij Dei triplex 484.1.b

Aqua multiplex, 582.2.b

Aqua est diaphana & media inter cælum & terram situ & natura, 2.c.1.c

Aqua multiplex mystice, 530.2.b.c

Aqua mystice tripliciter accipitur, 365.1.b

Aqua mystice designat bonos & malos, 368. 1. e

Aquæ ab aquis cur fuerunt diuisæ, 4.c.2.b

Aquæ vbi fuerunt congregatæ, 4. c. 2. d. e

Aquis duo attribuuntur, 7.c.1.c

in Aquis duo mirabilia sunt consideranda, 368. 1. b

Aquilo quid designat mystice, 467.2.a

Aquilæ natura & proprietas quæ, 246. 2. b. c. d

Arcæ à Noë constructio, materia, forma, longitudo & latitudo, 331. 2. a. b. eius causa finalis ibid. 2. e. animalia quæ generantur ex corruptione non fuerunt in ea 34.1.b. non phœnix ibid. non mulus. ibid. c. non vituli marini ibid. in arca Noë viri abstinuerunt à suis vxoribus 351. c. designat moraliter mentem sanctam. 372.d.e. allegoricè ecclesiam. ibid.e

Arcturus quid, 159.1.b.236.1.a

Arcus in nubibus quid & quid denotat, 40.2.b

Argentum vbi inuenitur, 211.1.a.b

Aromata Ecclesiæ quæ. 468.1.d
Arrogantia superborum sæpe confunditur. 197.2.c
Arrogantia & superbia quî differunt, 537.2.b
Asaph fuit vnus de præfectis super cantores populorum, & interpretatur Synagoga, 440.1.b.c
Asinus domesticus quî differt ab onagro. 244.2.e.245.1.a.b
Assyrij de Chaldæis egressi sunt, 515.2.d
Astra matutina quomodo dicuntur Deum laudare; & quid per ea intelliguntur; 239.1.d.e.2.a.b
Auditus & visus maxime deseruiunt intellectui, 235.1.e
Auditus est necessarius ad sapientiam, 427.2.b
Aues in Olympo Macedoniç monte non volant & quare, 2.c.2.e
an Augurium sit prohibitum peccatum, 495.2.b
Aura vnde dicta, 19.c.2.d
Auroræ claritas diuersificatur secundum diuersas partes eleuationis signorum quæ sol perambulat, 240.1.b
Aurum cæteris metallis frigidius, & magis abundat in regione aquilonari, 237.2.b
Aurum vbi inuenitur, 211.1.a
Auster aërem calefacit & quare, 237.1.a
Auster quid denotat, 467.2.a
Authoritas consistit in tribus, 498.1.a

B

BAbel ædificari incœpta ex triplici causa, 45.1.d. interpretatur confusio, ibid.2.b
Baldath Suites Iob redarguit de tribus, 188.1.e
Baltheus designat potentiam regum, 173.1.a
Basiliscus, vide Regulus,
Beatitudo duplex, 364.1.a
Beatitudo est in illis qui spem habent in Deo, 405.1.a
Beatitudinis variæ opiniones, 169.1.c.d
Bdellium inuenitur in India, & quid, 14.c.1.c
Behemoth. significat animal. 249.1.c
Bellum iustum sex exigit, 51.2.c.d
Bella prosperantur per tria, 518.2.d.e
in Bellicoso tria considerantur, 423.1.e
Benjamin quid mysticè designat, 115.1.e.2.a.b. c. &c.
Benjamin interpretatur filius dexteræ. 103.2.d
Benedictio Dei ad tria fuit ordinata, 8.c.1.b
Benedictio Isaac quatuor habet, 87.1.e.2.a.ad quid proderat, ibid.2.e.88.1.a
Benedicere quid, 411.1.e
Beneficium duplex, 286.2.e.325.1.b
Beneficium duplex fuit patribus venientibus de Ægypto exhibitum, 529.2.d.e
Bersabee quare sic dicta, 173.2.c. quid interpretatur 85.1.e
Beta quæ herba, 598.2.d
Bethara interpretatur domus consurgens, & quid designat mystice, 460.1.c
Bethel interpretatur domus Dei, 51.1.a
Bitumen quid, 33.1.e
Blasphemia quam graue peccatum 127.2.c
Bona spiritualia præeminent temporalibus duplici ratione, 270.2.c
Boni ligno comparantur, mali vero pulueri, 292.2.c.d.263.1.2.b
Bonis quatuor conueniunt, 400.2.d
Bonum triplex, 370.1.d.e.408.2.e
Bonum & malum sunt obiecta oculorum intellectualium, 19.c.1.b
Bonum duplex vitæ actiuæ & contemplatiuæ, 339.1.c
Bonum duplex, 442.2.d
Bonum quid, 15.c.1.c
Bos quî differt à Bubalo, 353.
Butyrum & mel quid designant, 194.2.d
Butyrum humanitatem designat, 515.2.b

C

CAin cur non placuit Domino, nec eius munus, 25.c.1.b.c. occidit fratrem ex mera inuidia, ibid.d. eius desperatio ex triplici consideratione surrexit, ibid. c. 2. e. quare timuit ne occideretur 26. c. 1. a. b. quomodo dicitur egressus à facie Domini, ibid.c.1.d
Cain interpretatur possessio siue acquisitio, 23.c.2.c
Cain malus cur primò genitus quam Abel bonus 23.c.2.d
Cain & sui similes quod deterius est Deo offerunt 24.c.1.d.e
Cain fuit deputatus agricola & cur, 23.c.2.e.
commisit duo peccata & quæ, 24.2.b
Caloris & frigoris quæ proprietas, 5.c.1.a
per Calcaneum tria possunt intelligi. 436.2.b
Caleph octoginta quinque annorum, 30.c.2.b
Caligo multiplex, 532.2.a
Calliditas per circuitum designatur, 129.1.a. Callidorum finis, ibid.b
Cantus tria sunt genera instituta, 367.1.a.b
Capilli Ecclesiæ gregibus caprarum comparantur, 463.2.a.473.1.c
Capreæ & cerui animalia munda serpentibus & venenis inimica quid mystice designant, 458.1.d
Capræ & hœdi peccatores significant, 357.2.a
Cardo quid, 200.1.b
Carectum quid, 255.2.a
Casia est triplex, 425.1.d
Cataractæ quid, 35.2.a
Catena multiplex, 609.2.d.e
Causa aliqua est admirabilis dupliciter, 281.2.c
Cedar filius fuit Ismaëlis, & interpretatur tenebræ, 454.1.a
Cellaria Dei sunt æterna beatitudo, & supernæ patriæ gaudia, 454.1.d
Centrum quid, 336.2.c
Ceruarum partus hominibus incognitus, 244.2.b
Ceruus cum vult mutari comedit serpentem, 412.1.c
Certitudo diuini iudicij pensatur ex duobus, 369.2.b
Cetura interpretatur copulata, 81.2.e
Cetus maximum animalium marinorum. 251.1.a. eius natura & proprietas, ibid.a.b. &c. 252.
Charitas est radix omnium bonorum, 452.1.c
Charitas perfecta expellit timorem. 321.1.c
Cherubin collocatus ante paradisum voluptatis, & quo modo, 23.c.1.e
Cherubin interpretatur gratia plenus. ibid.
Cherubin custodiens paradisum voluptatis non destitit in cœlis Deo assistere substantialiter, 23.c.1.b
Christus duplicem habuit potestatem post resurrectionem 411.1.a. nõ habuit potestatem resur-

gendi quatenus homo, ibid.
Christus dicitur agnus, 537.1.e
Christus multa voluit pro nobis. 300.1.d
Christus est vnus pastor, 455.1.c
Christus dicitur datur in fœdus, 582.2.b.c
Christus est restaurator, 527.1.a.b.&c.
Christus aquę assimilatur, 331.1.c
Christus est brachium, 601.2.a.b. est virga, ibid.b. radix, ibid.
Christus malo mystice comparatus, 457.2.b
Christus fuit Iudæis occasio læsionis non ex culpa sua, sed illorum, 519.2.b
Christus est fluuius violentus, 611.2.d
Christus ceruo comparatus, 328.1.c
Christus mystice designatus per Dauidē, 371.2.b
Christus multa adinuenit & quę, 530.2.c
Christus est in medio tripliciter, ibid.d
Christus suscepit nos, 580.1.d
Christus est nobiscum multipliciter & recte vocatur Emanuel, 516.1.c.d
Christus comparatur capreæ & hinnulo ceruorum, 458.2.b.460.1.b
An Christus fuerit exauditus à patre tempore passionis, 329.1.c
Christus factus est particeps miseriæ nostræ, 410.2.e
Christus est vrbs fortitudinis, 553.1.e
Christus dicitur flos 1.e. habuit omnia dona spiritus sancti, ibid.2.b.c
Christus est dilectus Ecclesiæ candidus & rubicundus, 470.1.e
Christus loquitur pro nobis bonum, 671.1.e.2.a
Christus splendet, 616 1.c
Christus fuit plenus doloribus, 602.1.a
Christus quomodo dicitur portare cilicium, 379.1.b.c
Christus quare sit derelictus à patre in passione sua, 328.2.a.b.&c.
Christus cognoscitur à discipulis euntibus in Emaus in fractione panis, 62.1.d
Christus exaltatur tempore gratię secundum quinque, 490.2.d.e
Christus in Ascensione sublimatus in cœlum accepit quatuor à Deo patre, 112.1.e
Christus dicitur paruulus multipliciter, 522.1.b. & datus est nobis ob multa nomina, ibid.c
in Christi Natiuitate tria notatu digna, 589.1.d.e
verba Christi dicūtur sagittæ propter tria, 424.1.a
Christi vbera dulcedinem Euangelij, vinum autē austeritatem legis significat, 454.1.a.b
Christi opera omnia fuerunt mirabilia, 521.2.d.e. 522.a.b.&c.
in Christi passione tria fuerunt, 379.2.d
in Christi generatione æterna tria considerantur, 265.2.a.b
in Christi Ascensione duo fuerunt genera psallentium, 431.2.c
Ante Christi crucifixionem quæ facta sunt, & in ipsa crucifixione & post, 331.2.d.e
Christo competit Dominium super gentes duplici iure, 265.2.a.b.c
Christo iudiciaria potestas competit, 424.1.d
in Christo ante passionem tria florere videbantur, 331.2.b
in Christo fuit spes, 300.1.b
Christiani à Christo dicti, 454.1.c
Christum commendat secundum similitudinem regis à quatuor Dauid, 422.1.c
Christum vngit seruus deuotus, 614.2.e
ad Christum nemo venit nisi dono patris, 265.2.e
Cibus comestus duobus modis conuertitur in malum. 294.2.b.c
Cibus naturalis hominum & aliorum animalium qualis, 5 c.1.d
Cur cibus erat communis primo homini & cæteris animalibus, 10.c.1.b
In cibis sumendis hominum magna variatio, 8.c.2.2
Cilicium signat peccatum & quid, 379.1.b.c
Cinicorum error circa concubitum, 17.1.c
Cinnus quid, 564.1.c
Circuitio Satanæ calliditatem eius ostendit, 129.1.a
Circulus duo propria habet inter alias figuras, 347.2.a
Circunciſio quare instituta, 60.1.a.b. &c. in solis masculis, ibid. d.e. & octauo die. ibid. tam vernaculus quàm emptitius circunciditur. ib.2.a. qui non erat circunciſus delebatur illius anima de populo 60.2.b.c
Circumciſio est multiplex, 639.1.c.d
Citharæ forma in principio similis esse traditur pectori humano, 27.c.1.e
Ciuitas commendabilis à tribus. 432.2.d.e. 433. in ea tria magnifica, 434.2.e
Cælum vnde dictum, 2.c.2.a. 4.c.2.e
Cælum non indiget misericordia. 367.2.c. habet duo mirabilia, ibid.e
Cur cælum rubens aliquando imbres & aliquando serenitatem notat, 6.c.2.c
Cæli mystice designant Apostolos. 368.1.a
in Cælo sunt sex positionis differentiæ, 202.1.d.e
Cæli non sunt animati, 7.c.2.a
Cælum quid, 486.2.c
Cognitio de Deo triplex. 433.1.b
Cognitio vniuersalium est caliginosa, 200.1.a
Cognitioni humanæ triplex defectus, 164.2.c.d
de Cognitione Dei dupliciter loqui possumus, 296.1.c
Cognitio de Deo est per opera eius. 234.1.c. & quî differt à perfecta comprehensione Dei. ibid.d
Cognitioni duo sunt necessaria, 416.1.c
Colonus quid, 73.2.c
Collum ecclesiæ quos designat. 464.1.d.e
Columba ex arca Noë ter emittitur, 38.2.b
Columba designat simplicitatem ecclesiæ 456.2.a
Columbæ oculis Ecclesiæ comparantur, 463.1.e
Columnæ argenteæ quid designant, 462.1.d
Coma quid, 486.1.c
Comæ sponsi quæ, 470.2.b.c.&c.
Confusio quî differt ab erubescentia, 493.2.d
Confusio duplex, 407.2.a
Confusio in quo consistit, 377.1.c
Confusio duplex. 339.1.a.b
Confessio multiplex, 551.2.d
Confessio triplex, 284.2.e
Conatus malorum duplex contra bonos. 388.2.c
Concilium quî differt à consilio, 537.2.c
Concordia est summa in superioribus creaturis, 206.1.e
Consilium quo pacto est in Deo, 369.1.b
Consonantia sonorum vnde orta secundum Pythagoricos, 243.2.a.b
Contentio duplex. 157.2.b
Contentio quid, 150.1.b
Contritum & confractum quî differunt, 450.1.a
Conuersio debita tria requirit & quæ, 155.1.b
Conuiuium triplex, 551.2.c
Cor est dilatandum propter tria, 603.

Cor lauatur multipliciter, 639.1.d
Core interpretatur Caluaria, 408.2.a. crematus est quod insurrexit contra Aaron principatu Sacerdotij, ibid.1.e
Core interpretatur Caluaria, 412.1.d. 428.1.a
Corpora in duplici differentia, 237.1.b.c
Corpus hominis idem numero resurget, quale erat cum versaretur in via, 193.1.a.b
Corpus Christi dicitur tabernaculum, 429.1.c
Costa de qua fuit facta mulier fuit de substantia Adæ, 17.1.d
Corui proprietas quæ, 243.2.d
Crater quid. 475.2.a
in Creatione duo sunt considerandа, 368.2.c
Creaturæ rationalis duo sunt priuilegia, 384.2.c.
Creatura insensibilis vocatur ad ea quæ sunt rationalis naturæ propter quinque, 489.2.a
Culmus quid, 109.2.e
Culpa duplex, 350.2.c
Culpa in quo consistit, 524.2.b
Culpa aggrauatur à tribus, 377.2.c
Curuitas quintuplex, 611.2.c
Cyprus quid & mystice quid designat, 466.2.b
Cythara designat rectam vitam, 548.2.b.c

D

DAuid ostendit quomodo patiatur persecutionem, & aggrauat ex duobus, 360.2.b
Dauid petit duplex auxilium à Deo contra inimicos, 342 2.b.c
Dauid in festis celebrandis specialem deuotionem habebat, 281.1.e
Dauid promittit duplex sacrificium spirituale, 449.1.b
Dauidi punctionis fructus triplex, 278.2.d
Dauid petit quatuor pro inimicis Dei, 277.1.a.b. fugit à facie filij sui, ibid.2.c
Dauidis confidentiæ in Deum duplex ratio, 272.1.b.c.d
Dauid peccatores hortatur ad emendam, 269.2.c.270
Dauid gerit personam Christi, 299.2.d
Dauid tribus vicibus fuit vnctus in Regem, 345.1.c
Dauid exaltatur peracta inimicorum persecutione & mystice quid designat, 316.2.b.c
Dauid peteus aliquid à Deo quomodo procedit, 271.2.c.d
Dauid cum commisisset duo peccata, fecit scriptura tantum mentionẽ adulterij propter duo, 445.1.b
Dauid petit diuinum auxilium contra impiorum persecutionem, describit eorum nequitiam & ostẽdit eorum prosperitatem contemnendam, 376.377.&c. expetit duplicem pœnam, 377.1.b.c
Dauid ponit fiduciam suam in Deo, 404
Dauid liberatur dupliciter, estque eius liberationis duplex causa, 312.1.c.2.a
Dauid persequitur inimicos, & an recte fecerit, 315.2.b.c
Dauid se confitetur pro peccatis afflictum, 395
Dauid tria nunciauit de Deo, eaque tenetur homo annuntiare, 406.2.c
Dauid Christum mystice designat, 264.1.c
Dauid composuit Psalmos per modum orantis, 263.1.c
Dauid petit immunitatem à malo dupliciter, 322.1.c.d
Dauid fugiens à Saule venit ad Achimelech, mutauit vultum suum & dimisit eum & abiit, 371, 2.a.b.&c.
Dauid persecutio mysticè præfigurat Christi persecutionem, 267.1.d. e.2.a.b
Dæmon in viris arreptitiis plerunque ita loquitur vt audientes ferantur ad dæmonem in illis loquentem quandoque ad ipsos arreptitios, 62.2.d
Dæmones possunt turbationem aëris, & ventos conuocare &c. idque Deo permittente, 131, 2.b.c
Dæmones solent apparere hominibus sub figuris animalium brutorum & quare, 249.1.d.e
quomodo Dæmones possint generare, 32.1.c
Dæmones dicuntur volucres, 551.d
Dæmones possunt staturam maiorem facere, 32.1.e
Dæmon vide *diabolus*,
Decima pars cur soli Deo reddenda & ascribenda, & vnde id proueniat, 90.1.c.d
Decimæ an sint de iure naturali, 52.2.a. dantur in triplicem figuram, ibid.b.c
Defensori quinque sunt necessaria, 376.2.e.d.&c.
Delectationis lætitia in duobus consistit, 386.2.d
Delectationes spirituales sunt corporalibus delectabiliores, 321.2.b.c
Delphini non possunt diu viuere in aquis sine suffocatione secundum Aristotelem, 5.1.a
Derisio qui differt à subsannatione, 419.1.d
Detractio triplex, 399.1.d
Desiderium in quibus impletur, 325.1.b
Deuotio quid, 347.2.d
Deus dicitur pater multis titulis, 636.2.c
Deus imposuit super humerum Christi multa, & quæ 522 1.d.e
Deus dum apparuit Abrahæ sub corporali specie trium virorum quomodo vnà hanc vocem emiserunt *Reuertens veniam ad te*, 64.1.b.c
Deus quid præparat sanctis, 619.1.d
Deus est pastor noster, 334.2.e
Deus conuenientissimè præcepit Abrahæ de offerendo filio, 75.1.b.c
Deus cur voluit Abraham tentare supervocatione sororis Saræ, 49.1.c.d.e
Deus in veteri Testamento cum auxiliabatur populo pugnanti, egrediebatur ante populum, 418.2.e
Deus in manu omnium hominum signat vt nouerint singuli opera sua, 235.2.d
Deus pro peccato ab homine exigit pœnã, 169.1.e
Deus cur permisit hominem tentari, 17.2.c
Deus non fecit totam terram habitabilem pro paradiso hominis, 14.c.1.2.c.a
Deus non dedit Adamo præceptum morale, sed disciplinæ, 14.2.c
Deus cur apparuit Abrahæ sub forma comedentis, 622.2.d.e. viatoris & pauperis, 63.1.b.c. in feruore diei, ibid. e. sedenti Abrahę in ostio tabernaculi, ibid.e. in profundo humilitatis, ibid. 2.a. circa quercum, ibid.
Deus dicitur ignis & quare, 526
Deus malos punit & per bonos Angelos & per malos, sed bonis numquam aduersitatem inducit nisi per malos, 130.1.d.e

Deus diligendus est duplici ratione. 363. 1. c. d

Deus differt pœnam vt prædestinati conuertantur 279.2.c

Deus pauperes exaudit, 229. 2.b

Deus exaudit eos qui orant cum recta intentione, 316.1.e

Cur Deus sex diebus cuncta creauit, 10. c. 1. d

Deo an sit aliquid simile, 378.2. a.b

Deus tam bonis quàm malis suam partem & hæreditatem impertitur. 209.2. e.210. 1.a.b

Deus quare voluit Abraham exire de terra sua & de domo patris sui. 48. 1.c.d.2.d

Deus accipit sibi factum quidquid fit iusto, 391.1.a

Deus est author vitæ, & Soli comparatur, 178.1. b

Deus commendatur à Dauide de tribus, 314.1. e. dat ei virtutem ad bene operandum tam interiùs quàm exteriùs, ibid.2. d

Deus non potest à nobis comprehendi, nisi per admirationem. 100.2.c

Deus scit principia scientiarum, & conclusiones, & ordines eorum adinuicem, non tamen per principia conclusionum cognitionem acquirit, 172.2.c

Deus optimam iudicij formam obseruat, 19. c. 2.b.c

Deus alicuius potest habere notitiam, 630.2.c. aliquos tangit & quo modo, 631. 1.a

Deus non indiget instructione ad iudicandum, 197.2.c.198. 1.a

Deus quomodo moueri dicitur, 309.2. a.b

Deus est hæreditas nostra. 300.2.d

Deus est caput Christi, & comparatur auro optimo, 470.2.a

Deus vt Iudex dat sententiam de discretione malorum à bonis, in perceptione salutis promissæ, 620.1.c

Deus incomprehensibilis est. 458 2.e

Cur Deus posuit hominum culpam pœna dignam. 32.2.c

Deus diligit omnia quæ sunt. 272.2.b

Deus habet duas manus, 434.2.b

Deus gratuita bona largitur, 265.2.c.d

Deus cur permisit incestum induci in Loth, 71.1.b

Deus quare potest putari non punire peccatores, 280 1.c

Cur Deus deleuit animantia, 32.2 de quomodo terram disperdidit. 33.1.b.c, quando præcepit Abel arcam ingredi, 34.1.d

Deus habitat nobiscum multipliciter, 646.2.c

Deus est tripliciter locutus Iobo, 225.2. e

Deus quando dormire dicitur, 376.2.d

Deus rarissimè reuelat secreta suorum iudiciorum antequam fiant, 65.1.b. ad quid reuelat Abrahæ iudicium destructionis Sodomæ, ibid.c.d.e

Deus pater vngit Christum, 614.2.d

Deus quidquid facit in nobis, vel ex iustitia vel ex misericordia, vel ex veritate facit, 383. 2.a

Deus habet cognitionem & prouidentiam rerum humanarum, 199.2.d.e

Deus cur voluit Abraham & Iacob peregrinari tempore famis non autem Isaac, 84.2.c

Deus propter simplicitatem hominis custodit eum à multis peccatis, 71.2.c

Deus quomodo irasci dicitur, 308. 1.a

Deus nihil in homine odit, 232. 1. e misereturcorum qui pœnitere voluerint, ibid. 2.b

Deus quomodo tentat aliquem cum non tentare solet ad malum, 74.2.b

Deus cur non dixit fiat Cœlum & terra, 3.c.1.c

Deus quomodo dicitur loqui & scribere, 422. 1.b

Deus neminem tentat ad malum, 343.2.a

Deus dat malis plerumque bona temporalia, 104.1. e

Deus esse in medio mysticè quomodo intelligitur, 429.1.d

Deus cur super Abel prius respexit quam super munera, 24.1.c.2.a

Deus commendatur ex sua eruditione qua nos instruit dupliciter, 318.1.a. de eo necesse est duo cognoscere, ibid.b.c

Deus duobus modis operatur in rationabilibus creaturis, 247.2. d.e

Deus non reiterat vnum & idem vniuersale indicium, 391.e. quare prohibuit esum animalis suffocari, 40.1.b. speciali modo fœderatur cum suis electis, 40.2.a

Deus cur timendus est, 373. 1. a. est nutritor, & medicus, ibid.b

Deus quomodo ad hominem venire dicitur, 159.2.d

Dens sanctos dupliciter humiliat, 420.1. b

Deus quomodo dicitur descendere ad videndum, 45.1. e, septies apparuit Abrahæ, 47.1. d e. &c.

Deus ostendit se non esse crudelẽ, 252.d. e.253. 1. a. b

Deus condidit creaturam spiritualem & corporalem simul, 2. 1. c

Deus Angelis peccantibus non pepercit, *ibid.* 1. d

Deus liberat sanctos suos ab igne multiplici, 584.1. & ab aquis, ibid.2.a

Deus homini Christo duplex beneficium contulit, 422.2.d

Deus Trinus & vnus apparuit sub figura trium virorum, 62.1.a

Deus in veteri Testamento laudatur in occulto, in nouo verò laudatur in publico, 332. 2.d.e

Deus dicitur ignis, 566.2.a,b

Deus tempore Dauidis solum celebratur in Iudæa, 336.1.e

Deus nobis loquitur vt mater balbutiens puero, 15. 2. c

Deus tripliciter dicitur, 440.2. d

Deus quando silere dicitur, 403. 1.c

Deus excedit omnem fortitudinem & sapientiam, 157.b

Deus respondet Iob de turbine, 238. 2.a.b

Deus cur permittebat sacrificia carnalia sibi fieri in veteri lege, 449.2.c.d

Deus non dimittit aliquem quantum ad se pertinet, sed homo peccans ipsum dimittit, 636. 1.a

Deus habet specialiter curam de homine, 282.2.d

Deus quando dicitur nobis appropinquare, 358.2.d. habet habitudinem ad nos, 359. 1.a

Deus cur voluit potius saluare Noe per Arcam quam solo miraculo potentiæ suæ, 37. 2. a. b. c

Deus quomodo dicitur hominem probare, 253.1.e
Deus an possit videri in hac vita, 510.1.c. d
Deus licet communiter non reuelet horam secretorum suorum iudiciorum, reuelat tamen hic pro loco & tempore quantum expedit saluti electorum. 68. 2. a
Quare Deus potius pepercit homini, quam Angelo, 31. c. 2. a
Dei ma gnalia sunt secreta, 550. 2. b. c
In Dei visi one tria naturaliter homo videre desiderat, 546. 2.c.d
Deo debemus nos subdere dupliciter, 263. 2. b
Deo quodnam est solum proprium opus suæ bonitati conueniens. 250. 2. a
in Deo est essentialis dulcedo. 340. 1. c
Deo quatuor attribuuntur quæ se per ordinem habent, 172. 1. c
Dextera denotat prosperitatem, 418. 1. a
Dextera & læua quid mystice designant, 458. 1. b
Diabolus dicitur aquilo, 631. 1. c
Diabolus vnde dicitur pater mendacij & perjurij, 17. c. b
Diabolus cur in propria specie Euę non apparuit, ibid. c. 2. d. e
Diabolus est naturâ horribilis, ibid. e
Diabolus in tribus hominum generibus maxime effectum habet. 251. 1. a
Diabolus quid significat, 128. 1. d
Diabolus non apparuit Euæ sub specie veri serpentis, 18. c. 1. e
Diabolus dicitur Leuiathan, 555. 1. c. dicitur serpens ibidem.
Diabolus vocatur falsiloquus à Iob, 184. 2. b
Diabolus cur non apparuit sub humana specie, 18. c. 1. d. & cur sub specie serpentis, ibid.
Diabolus colubro comparatur, 208. 1. e
Diapsalma quid, 269 2. c
Dicere Dei quale & quid differat inter nostrum dicere, 3. c. 1. c
Dicere dupliciter accipitur, 128. 2. d. dicere Dei multiplex, ibid. e
Dies mala multiplex, 408. 2. d
Dies octaua resurrectionem designat, 274. 2. c
Dici dignitas quæ, 136. 1. c
explicatio illius loci, *erantque dies illius centum viginti anni*, 31. 2. d
Dies aliqua cur dicitur benedicta vel maledicta, 11. c. 1. b
Dies dominica ad quid à Deo sanctificata, 11. c, 1. b. c
Dies Dominica dicitur Sabbathum, ibid. c.
cur in diem Dominicam mutata sabbathi obseruantia, ibid. c. d
Dies septimus denominatur ab opere conseruationis, 10. 2. e
Dies in scr iptura quandoque accipitur pro toto tempore, 11. 2. c. d
Dies aliquis est clarus tripliciter, ibid. e
Dies prima cur non habuit mane, 3. 2. e
Diffidentia vnde prouenit, 123. 2. e
Dij possunt dici quatuor modis, 440. 1. d. e
Dilatio potest contingere dupliciter, 358. 2. d
Dile&to Christi morti & inferno comparatur, 480. 1. d. e
Diluuium non fuit ex causa naturali, 34. 1. a. fuit in mense Majo die decimo septimo, 35. 1. c. vnde dictum, ibid. 2. d. quare fuit, 36. 1. b. Noë cur fuit magis reseruatus à diluuio quàm alius, 34. 1. c. erat sexcentorum annorum tempore diluuij, 35. 1. b
animalia tempore Diluuij quomodo fuerunt munda & immunda in arca Noë, 34. 1. c. 2. a. plura fuerunt munda quam immunda, ibid. 2. b
Diluuium cur fuit potius per aquam quàm per per ignem, 36. 2. d. e. 37. 1. a. b
Dina quid mysticè designat, 102. 2. a. b. 103. 1. a. b
Discordia est summa in inferioribus creaturis, 206. 1. e
Discriminalia quid, 500. 1. b
Disputare de aliquo est dubitare de illo, 181. 1. c
Diuinatio quid, & in quibus, 500. 2. c. 501. 1. a. b
Diuitiæ dicuntur pinguedo, 539. 1. b
Diuitiarum abundantia discordiam parit, 127. 1. a
Doctores mysticè significantur per collum Ecclesiæ, 455. 2. d
Doctores comparantur sagittis, 311. 2. d
Doctores dentibus comparantur, 463. 2. c
Doctrina diuina dicitur aqua, vinum, & lac, 605. 1. b. c
Doctrina militaris acquiritur scientia, & perfectio exercitio, 315. 1. b. c
Doctrina domini est aqua, 564. 2. d
Doctrinæ triplex impedimentum, 318. 2. a. b. & c.
Doctrinæ spiritualis duplex effectus, 335. 1. c
Dolor causatur ex duobus, 147. 2. c
Dolor duplex carnis & animę, 280. 2. b. 184. 1. c
Dolosum dupliciter accipitur, 302. 1. e
Dolus quid, 293. 2. a
Quale fuit dominium primi hominis super omnia animalia, 8. 2. c. 9. 1. a
Dominus describitur ex propria dignitate & de suis operibus, 432. 2. c
Dominus puniens malos tria per ordinem facit in eis, 285. 2. c
Dominus vult dare Regi Achaz liberationis signum, 514 2. a. b. c
Dominus quomodo seducit, 674. 2. a
Dominus iustè voluit Reges Iuda pati destructionem ab hostibus, & quare, 518. 1. d
Domus Domini spiritualis est duplex, & vna materialis, 346. 2. a.
Dona gratiæ quomodo sunt in Christo, & quatuor sunt considerandæ, 527. 2. c. d. &c. 528. a. b. &c.
Dona Dei non cadunt proprie sub merito, 110. 2. e
in Donis spiritualibus quænam est differentia, 353. 2. a. b
Duci quæ conducunt, 497. 2. d. e
Dulcedo est proprie in corporalibus, 340. 1. c

E

EBriis duplex pœna irrogatur, 70. 2. b
Ecclesia est hortus cõclusus, 466. 1. d
Ecclesia duobus modis probatur, 467. 2. a
Ecclesia est luna, 291. 1. c
Ecclesia torculari comparatur, 281. 2. a
Ecclesia cur instrumenta musica quę erant in veteri lege non assumpsit, 367. 1. d. e
Ecclesia est sponsa Christi, 425. 2. b
Ecclesia quomodo dormire dicatur, & sponsum quęrere, 461. 1. d
Ecclesia tota pulchra est, 465. 1. b. c
Ecclesia vtri comparatur, 368. 1. e
Ecclesia se dicit nigram & formosam, 454. 2. a
Ecclesia comparatur populo Israëlitico per mare rubrum saluato demerso Pharaone, 455. 1. d. turturi, ibid. 2. c. cellæ vinariæ, 457. 2. c

Ecclesiæ ætates à quibus incepere, 391.2.c
Ecclesiæ præsentis & futuræ duplex est status, 298.1.d
Ecclesiæ tres sunt ordines, 473.1.a
Edem interpretatur voluptas vel deliciæ, 26.c.2.a
Effectus diuinæ potentiæ tam in creaturis corporalibus quam spiritualibus, 207.208. 307.2.e
Effectus rectitudinis est in multitudine pacis, 528.2.5
Egenus quî differt à paupere, 378.2.c. 408.c.2
Electio importat acceptionem vnius super alterum, 431.1.e. Electio Dei potest accipi dupliciter, ibid.
Elephas animalium Sylvestrium maxime domesticabile, 249 2 d. natura & propietates, 250
Emanuel interpretatur nobiscum Deus, 430.1.a. 515.1.d.e
Engaddi interpretatur fons hœdi & mysticè quid significat, 456.1.e
Enoch maximus & Propheta, 30.2.c
Enoch & Elias vnde viuant, 30.2.d
Quandiu vixerit Enoch, 30.2.a
Cur Enoch translatus, 30.2.b
Quomodo translatus Enoch, 30.1.e
Enoch interpretatur dedicatio, 26.2.c
Ens est primum quod occurrit intellectui, 59.2.c
Enti cuilibet tria insunt. 1.c.1.c
Entium tria sunt genera. 383.2.e. refectio spiritualis in duobus consistit, 384.1.b
Epithalamium quid, 422.2.c
Equi proprietates quæ, 246.1.a.b.&c.
Erubescentia est de factis ingloriis & turpibus, 17.1.b
Eructatio vnde procedit, 421.1.e
Esaias adhibet medicinam contra pœnam, 491.1.a
Esaias in tribus alios prophetas excellit, 483 2.a
Esaias quo tempore prophetiam suam edidit, ponuntur in eo quatuor reges, 489.1.a
Esaias reprobat sacrificia Hierusalem, 491.1.d.e. & ponit rationem reprobationis, ibid.2.a. tangit decem genera peccati, 492.2.b. peccatum sacerdotum in duobus arguit, 492.2.c. 493.1.a. principum, ibidem. comminatur prælatorum, exercituum, & subditorum, ibid.c.d. increpat culpam eorum ex parte conuersionis, 494.2.b.c
Esaias promittit conuersis pacem, 495.1.c. ostendit Iudæorum reatum, ibid. e. tam in generali quam in speciali & præsertim circa Idololatriam, ibid.2.a. in eis arguit Idololatriæ cultum, ibid.e. eis comminatur pœnam, 496.1.a. arguit peccatum eorum quantum ad oppressionem proximorum. 497.b. & c. peccatum aggrauat ex tribus, 498.2.d. ponit diuinum iudicium contra mulieres, 499.2.b.c.d. & c. describit earum lasciuiam & pœnam, ibid. 500. ponit consolationem oppressorum, 501.2.c.d. &c. promittit exaltationem contra tyrannorum oppressores tam quantum ad prosperitatem in temporalibus, quam quantum ad sanctitatem in spiritualibus, 502.1.d. &c. arguit peccatum quod committebatur in abusu rerum, 501.504. arguit culpam quantum ad abusum ciborum, 506.2.b. comminatur consumptionem sub metaphora ignis, 508.1.b. ponit pœnam communem & vltimam quantum ad captiuitatem per Romanos, ibid.1.e. adiungit pœnam condemnantem finaliter, scilicet pœnam obduration is, 509.2.a. comminatur contra hostes duarum tribuum, & ponit commminationem contra persecutores populi, & contra contemptores Prophetarum vaticinia, 513.1.e.2.a.b. &c. prædicit destructionem decem tribuum per Assyrios, 516.2.e. 517. remouet diuinorum cõmunicationem, 520.1.a. ponit inobedientium comminationibus, c. desperationis tristitiam, ibid.d.e. ponit destructionis modum & ordinẽ tam secundum diuersitatem punitorum, quam pœnarum, 521. 522. 523. comminatur contra hostes corporaliter persequentes alienigenas, & tam contra vastantes quam contra vastitati congaudentes, 524. 525. 526. promittit restaurationem populi qui erat diuisus in duas partes & decem tribus, 526.527.& seqq.
Esaias comminatur vtrisque simul scilicet Ægyptiis & Iudęis, 562.2.e. 563.1.&c. incipit prędicere hostium destructionem 565.566. comminatur his qui fuerunt Assyrius coadiutores, 567 568. ponit effectum prosperitatis consequẽtis in Iudæis ex destructione hostium, 568.2.e 569. narrat per modum historiæ destructionem Assyriorum. 570. ostendit quomodo Ezechias contra blasphemias humilitate & orationibus pugnauit, 571. 572. ponit infirmitatem Ezechiæ quam incurrit propter ingratitudinẽ, 573.574. ponit amicorum gratulationem ostẽsam in missione nuntiorum & munerum, 575.2.b.c &c.
Esaias principaliter consolationem populi intendit per multa beneficia repromissa, 576.2.c. 577. 578. confortat Iudæos ad firmam expectationẽ ex Dei promittentis delectione, 579.2.b, 580. ostendit diuinam dilectionem ex filio quem promisit, 581.2.a.&c. 582. ostendit diuinam dilectionem Iudæis per remedia quę eis inter angustias concessit, 583.2.d.e. 584. confortat eos ex Idolorum vilitate. 586. prosequitur diuinas promissiones ad consolationem eorum. 587.2.e. 588. prædicit destructionem hostium eos captiuantium, scilicet Babyloniorũ, 584.2.e. 590. prędicit regni Babylonici destructionem, 391. promittit populi liberationem, 592. 593. exequitur in speciali liberationis ordinem, 594.595. incipit remouere impedimenta liberationis, 596. excludit impedimentum secundũ quod posset credi ex ipsa oppressione & humiliatione, 597.598. ex inopia rerum promittens eis gratuitam liberationem remouet tertium impedimentum, 599.600.
Esaias decantat canticum & promittit populo beneficium, & prædicit populum decantaturum, 530.1.c.d. &c. comminatur in Babylonios qui duas tribus captiuauerunt, 531.e.2.a.b.&c. 532. promittit Iudæis liberationem per Babylonis destructionem. 533.534. comminatur contra Moabitas, qui descenderunt à Moab primogenito Loth, propter hoc quod gauisi sunt de destructione filiorum Israël ab Assyriis & Chaldæis, à quibus tamen ipsi fuerunt destructi, 535.536. describit pœnę conditionem, & ponit duas, ęquitatem ex parte iudicantis, deceptionem ex parte patientis, 536.2.e. 537.539. communicatur contra Syros qui populo decẽ tribuum conferebant & contra Ægyptios qui duabus tribubus, 538.a.539. comminatur contra Ægyptios, 540. comminatur destructionem Ægyptiorum, 541 2.a.b.&c. 542. ponit destructionis tempus, 543.1.b. comminatur contra hostes

hostes qui grauabant Iudæos per rerum substractionem, qui tamen erant eis aliquo fœdere iuncti, 543. 2. c. d. &c. 544. comminatur contra illos qui populo Dei iungebantur prælationis iure, & ipsum tamen rebus spoliabant 545. 2. d. 546. 547. comminatur contra Tyros qui populo Dei iungebantur mercationum societate 547. 2. d. 548. comminatur destructionem totius terræ, vel quæ facta est in diuersis partibus, vel quæ futura est in die iudicij, 549. 2. a. &c. 550. 2. a. &c. gratias agit de populi exaltatione, & de ipsius iustificatione, 551. 1. b. &c. 550. 2. b. &c.

Esaias commemorat diuinam & paternam correctionem 554. 1. c. &c. comminatur contra illos qui contemnebant prophetarum vaticinia 554. a. &c. comminatur contra contra ciuitatem, 558. 559. comminatur contra illos qui contempserunt prophetiam Hieremiæ, euntes in Ægyptum contra eius consilium, 560. 1. c. &c. 561.

Esaias contra peccatum promittit Christi passionem, contra depressionem exaltationem, & contra paupertateu gratuitam rerum fruitionem. 601. 602. contra rerum deiectionem promittit exaltationis remedium. 603. promittit eorum abundantiam contra pristinam penuriam. 604. promittit salutem in collatione bonorum 605. ostendit diuersitatem obedientium diuinis consiliis ab iis qui non obediunt. 607. excludit inutile remedium, quo se præparare ad salutem volebant, 609. ponit præparationem ad salutem percipiendam, ex parte ipsius saluantis. 610. 611. ponit salutis promissionem. 612. 613. promittit populo iucunditatem 614. 615. gloriæ honorem. 615. 2. c. tangit discretionem malorum à bonis iu consecutione promissæ salutis 616, 617. petit iudicis præsentiam & misericordiam, 628 629.

Esau quid mystice designat, 101. 1. d

Esebon interpretatur cingulum mœroris, & quid designat, 476. 1. c

Esse pro haberi quandoque censetur, 112. 2. e

Eua interpretatur vita, 22. c. 1. d

quomodo Eua fuit inducta ad peccatum. 81. 2. b

Eua vide mulier. ibid.

Euphrates interpretatur frugifer, 14. c. 1. d

Examinare & probare quî differunt inter se, 302. 2. c

Excæcatio variis modis fieri potest. 68. 1. d

Exercitus inualescit tribus. 518. 2. d

Excessus vnde contingit, 362. 2. e

Exordium tria facit, 373. 1. e

Experientia aliter sumitur de re præsenti aliter de re absente. 372. 2. c. d. duplex effectus experientiæ. ibid. d

Exprobratio quid, 419. 2. c

Extasis quid, & dupliciter contingit, 358. 1. d

Exultatio quî differt à lætitia. 359. 1. d.

Exultare quid, 366. 1. b

Ezechias quo morbo laborauit, 575. 1. d

F

Fames quid, 506. 2. e

Fauor adhibetur alicui dupliciter. 207. 1. c

Fauor qui adhibetur alicui propter defectum sapientiæ est duplex, ibid. d. e

Felicitas opponitur miseriæ, 396. 1. c. humana, & vera in quo consistunt, ibid.

Ferrum vbi inuenitur, 217. 1. b. c

ad Fidei eminentiam vocatur tripliciter, 495. 2. a. b

Filij hominum dupliciter intelligi possunt, 269. 1. c. 2. a

cur Filij bonæ generationis filiabus malæ generationis sint commisti, 31. c. 1. e

Filij qui dicuntur nati Ecclesiæ. 227. 1. c

Filij Core qui dicuntur, 417. 1. e

quid intelligatur per Filios Dei. 31. 1. d

qui vocentur Filij hominum. ibid.

Fimbrię aureæ mystice quid designant, 2. b

Finis pacis temporalis est contemplatio veritatis 430. 2. a

ad Finem aliquem tendentibus tria sunt necessaria, 162. 1. c

Finis triplex, 484. 1. a

Fison interpretatur mutatio oris, 14. c. 2. b

Fison circuit Indiam, ibid. c

Flamma quid, 308. 2. d

Flendum non est pro mortuis & quare, 677. 2. e

Fœmina Gigantea Romæ. 32. c. 2. b

Fons aquæ mystice est multiplex, 634. 2. a

Fontes vnde generantur. 311. 1. b. c

Fortitudo est in ossibus & neruis, 375. 1. a

Fortitudo duplex in homine, 331. 1. d. 418. 1. a

Frenum multiplex, 572. 2. e

Fructus operationis & remissionis culpæ triplex, 499. 1. e 2. a

Fuga Iacob à Laban quid designat, 98, 2. d

Fumus, & virgula fumi quid mystice designant, 461. 2. d

Fundamentum terræ comparatum. 438. 2. e

quatuor requirit ad eius fundationem, 239. 1. b. c

Furor quid, 198. 2. a

Furtum spirituale quid, 443. 1. d

G

GAlaad interpretatur aceruus testimonij, & quid mystice designat, 473. 1. a

Galilæa duplex, 521. 1. d

Gallus gallinaceus quo modo dicitur habere intelligentiam, 245. 1. e

Gaudium fit in duobus, 381. 2. c

Gaudium spirituale habet tres gradus, 447. 2. d. e

Genæ Ecclesiæ quæ, 464. 1. c. d

Generare quid, 34. 2. e

Genesis ad quid se extendit, p. 1. c. 1. a

Gentiles vasis figuli comparantur, 266. 1. d

Genus quandoque pro speciebus sumitur & species pro indiuiduis, 7. c. 2. a

Germen mystice multiplex, 540. 2. c

quid intelligitur per Gigantes, 32. 1. a

multa de origine Gigantum, ibid.

Gion interpretatur hiatus terræ & quare, 14. c. r. d

Glaciei quæ causa, 272. 1. d. e

Gloria quid, 248. 1. b

Gloria hominis duplex, 278. 1. b

Gloriæ occasio ex magnis petitur, 525. 1. b. c

Gratia Dei duo habet in se, 448. 2. a. duo operatur in homine, ibid. c

Grauitas quandoque in bono, quandoque in malo sumitur, 380. 2. d

Gula tentat quinque modis hominem, 83. 2. e

Gulæ species sunt septem, 506.2.b
Guttur mystice designat, 471.1.a

H

Habitum creatum non possunt sciri omnia, 110.1.d
Hæreditas patriæ cælestis est præclara, 636.2.c
Hæresis Manichæorum dicentium tenebram esse rem aliquam creatam à malo Deo, 2.c.2.c
Hæresis Manichæorum dicentium Deum nesciuisse lucem esse bonam, 3.c.2.a
Hæretici designantur per Vulpes, 459.2.d
Hebræi à quo appellati, 44.2.a
Hermon interpretatur anathema, 414.1.d
Hieremias tripliciter describitur, 629.1.a.interpretatur excelsus Domino, ibid. Prophetauit sub tribus regibus, ibid.b
Hieremias reuocat Iudæos ad pœnitentiam, 635. 636.
Hieremias dicitur Propheta Dei, 625.1.b
Hieremias prophetat destructionem vrbis Hierusalem, 642.643 644. comminatur cadauerũ effossionem, 647.648. ostendit Iudæorũ obstinationem in peccatis, 650.651. & populi dignitatem vt ex eo appareat eorum culpa grauior & pœna iustior, 652.653. & iterum ostendit populi dignitatem ex hoc quod cum Deo pacto inito fœderati erant, 654.655. disputabat de punientis iustitia, 656.657. ostendit populi dignitatem ex diuina adhæsione, 658.659. 660. interponit orationem suam pro populo ad Deum vt in aliquo misericordiam consequantur, saltem post aliqua flagella, 661.662. repulsio orationis prophetæ pro populo, 663. 664. Dominus interdicit Prophetæ damnati populi consortium. 665. ostenditur explicitè populi obstinatio, quæ est reprobationis causa, 667.668. &c. & primo quasi per experimentum, 670.671. comminatur consummatam pœnam. 672. finitâ comminatione contra populum incipit comminatio cõtra principes, 673. comminatur contra reges quiobtinent summũ gradum in potestate seculari, 675. item contra eosdem, quod in persona propria puniuntur, 676. item contra omnes principes in generali 677.680. distinguit malos principes à bonis sub quadam similitudine, 680. comminatur generaliter cõtra omnium gentium principes, 683. 684. conspirant principes contra eum, 685. 686. excludit falsas consolationes Prophetarum, 687.
Hieremias exclũdit falsas consolationes Prophetarum, qui consolabantur captiuos in Babylonia, 690. 691. consolatur omnes cõmuniter, & specialiter ciuitatẽ Hierusalem. 692. 693. consolatur eos ex promissione prosperitatis, 695. 666. 697. Itẽ facto 699. 700. Item consolatur specialiter duas tribus & præcipuè Hierusalẽ, vbi erat sedes Regni & Sacerdotij 701.702. decenter ostendit eius comminationem, consolationem & contradictionem audientium, quia Iudæi adeo obstinati erant, quod nec terrebantur tristibus, nec flectebantur lætis, 703. conuincit eos de transgressione, exemplo quorundam obedientium, 705. ponit Scripturæ descriptionem & destructionem, tum demum restaurationem, 706.707. ostenditur contradictio ex eius persecutione, 708. propter veram prædicationem ostenditur eius persecutio, 709. 710. ponit iustructionem reliquiarum populi, post ipsius populi captiuitatem, 711. posita destructione vrbis & populi captiuitate ponit reliquiarum salutem, 712. ponit congregati populi disturbationem per nequitiam Hismaëlis 713. instruit populum congregatum, 714.
Hieremias deplorat populis miseriam, tum demum se conuertit ad populi miseriam, 718. 719. & seqq. plangit destructionem ciuitatis, populi & totius regionis, 722.723. & seqq. post multarum pœnarum enumerationem excludit populi desperationem, 726.727. & seqq. plãgit principaliter miseriam obsidionis, 730. 731. post multiplicia lamenta, conuertit se ad orationis remedium, 732.
Hieremiæ benignitas, 715.1.a.b.&c.
Historia Iobi non est parabola, 222.2.a.b
Holocaustum quid, 127.2.b.45.2.d.491.1.c
Homo similis Deo & bestiis diuerso respectu, 428.1.a.b.c
Homo potest pati duplex malum, 362.1.d
Homo comparatus folio quod vento rapitur, 176.2.e homo de quibus gloriatur, 177.2.a. circa eum apparet diuina solicitudo in tribus, ibid. b. peioris conditionis quam arbor, 178.2.a.b
vt Homo iuuetur à Deo duo requiruntur, 342. 1.b
Homo excellit omnes inferiores creaturas in duobus, 180.1.d
Homo qui petit aliquid ab alio quomodo procedat, 271.2.c
Homo liberatur à malo dupliciter, 416.1.a. recurrit ad Deum in aduersis, 407.2.b
Homo debet reducere Deum in memoriam. 585. 1.b
nullus Homo potest efficaciter resistere Deo, 303. 2.d
Homo confirmatur in tribulationibus multiplici virtute, 140.1.a.b
Homo non valet se erigere ad sublimitatem diuinam secundum suam naturam, 248.1.2.b
Homo redditur attentus dupliciter, 435.2.c
Homo in se tria patitur, 278.2.a
Homo dum affligitur, & non fert patienter in duobus commouetur, 398.1.b
Homo impeditur à suo opere dupliciter, 205.1.b
Homo debet habere securitatem in duobus, 346. 1.b. quomodo separatur ab Ecclesia. ibid.2.c
Homo viuit post mortem in memoriis hominum duobus modis 170.1.b
Homo nascens de muliere iper concupiscentiam carnis maculam contrahit, 206.2.c
Homo iustus Deo comparatus iniustus apparet, ibid.b.c
Homo alicui petenti fauet duplici ratione, 253.1. a. b
cur Homo creatus dicitur cum fuerit factus ex materia, 91.1.c
Homo debet recogitare in passione Christi, 608. 2.d
Homo debet cõtemplari in specula mentis malta & quæ 544. 1.d.e. debet se custodire in die prosperitatis à diuitiis, 2.d.e
Homo precingens lumbos designat se esse promptum ad quamlibet actionem, 238. 2.c
Homo potest liberari ab inimicis dupliciter, 312. 1.c
Homo non debet gloriari in sapientia, nec in for-

titudine 651 1. c. d. nec in diuitiis ibid. ſtultus eſt à ſcientia. 653. 2.a
Homo tripliciter p eccat 126. 2.a
Homo quomodo cenſetur poni iuxta Deum 186. 2. e
Homo cæteris animalibus qua re præeminet 140. 2. c
Homo ſimilitudinem habet cum qualibet perſona diuina 8. c. 2.c. d
Homo per peccatum mortem incurrit 292.2.a
Home deficit in flagellis tripliciter, 402. 2. c.& flagellatur propter peccata ibid. d
Homo deſiderat duo 373.2.b
Homo à quibus quieſcere debet 561.1.b
Homo pro peccato vendit multa 596. 2.d
Homo naſcitur ad laborem & auis ad volatum 144. 2. e
Homo totaliter deſtruitur duabus rebus 172.2.d
Homo accedit ad Deum quinque modis 567
Homo ab humo dicitur & quare 16. c. 1.c
Homo ſe habet tripliciter in peccato 396.1.a
Homo cur de limo terræ formatus 12. c.2.a
Homo in loquendo quomodo poteſt deficere 229. 2. e
Homo indiget fortitudine ad duo 300. 2.e
Homo non comprehendens mentem loquentis in duobus deficit 154. 2. a
Homo eſt medius inter Deum & res terrenas 129. 1. e
Homo exiſtens in peccato tria incommoda patitur 275. 1. a. b.&c.
Homo cur eorum animalium accepit Dominium, quæ ei neceſſaria tunc non erant, 9. c.2. c. d.
Homo debet circuire ciuitatem, & quam 548. 2. c. debet bene canere, ibid. d
Homo quod deficiat à temporalibus, eſt duplex ſignum, 390. 2.a.b
Homo cur tentatus eſt à diabolo, 17.c.2.c
Homo ſe debet cauere diligenter & præcipuè à peccato linguæ, 400. 1.c
Homo volens alicui afflicto ſubuenire tria facit, 428. 1. e
Homo comparatur flori, 386.1.d
Homo peccat dupliciter in corde, 383.1.d
Homo errat in agendis dupliciter, 173.2.b.c
Homo, cum ei aliquid falſò imponitur, ex hoc contriſtatur, 201.2.e
Htomo nulli creaturæ corporali ſubiicitur quantum ad animam, 283.1.a
cur Homo in paradiſo non eſt conditus, ſed extra, 14.c.1 e
Homo nititur ad effectum ſuæ operationis peruenire ex duobus, 189.1.a
Homo debet duo confiteri, 364. 2. c. an habens propoſitum confitendi conſequatur remiſſionem peccatorum, ibid.e
Homo iuuatur contra Diabolum per tria, 295. 1. e
Homo poteſt ſperare de miſericordia diuina duplici ratione, 445.1.d
Homo quando dicitur derelictus à Deo, 328. 1. e
Homo erubeſcit ex tribus, 338.2.e
Homo dicitur paruus mundus & aſſimilatur magno, 4.c.1.e
Homo debet aperire portas per mediatorem, 553. 1. e. 2. a
Homo tria habet in ſe, eorumque finis, 397. 1. d
Homo diuerſimode ad imaginem Dei & ſimilitudinem factus, 2.c.1.b
Homo peccat dupliciter contra legem Dei, 203. 1. b. c miſeretur pupillorum, viduarum, & pauperum 204. 1. c, qui male agit odit lucem, ibid. 2. e
Homo redire debet ad cor, 590.2.b.c
Homo per peccatum incurrit duo ſcilicet immunditiam & turpitudinem, 447.1.e
Hominis duo ſunt termini, 287.2.e
ad Hominis conſeruationem tria ſunt neceſſaria 13.c.1.d.e
ratio hominis eſt fortior inter omnes animæ virtutes, 153.2.c
ſemen Hominis dicitur eſſe immundum & quomodo, 177.2.c
Homini duo ſunt neceſſaria, 407.1.b
Homini ad vincendum tria ſunt neceſſaria, 314. 2. d. e
Homini volenti peruenire ad gloriam duo requiruntur, 387.1.c
Homini ſunt à Deo tria neceſſaria, 365.2.a
Homini cur tegumentum neceſſarium, 21. c. 1. e
in Homine qui afficitur ad peccatum, tria per ordinem ſequuntur, 451.2.a
in Homine ſunt duo vitium & virtus, 299. 1. a
in Homine aliquid eſt ignotum dupliciter, quod eſt Deo notum, 447.1.b
in Homine non ſunt plures formæ ſed vna, 12.c. 2.b. c
Homines intendunt nomen magnificare in bono 285. 2. d. e
Homines qui ſunt qui contradicunt Deo, 596. 2. e
Homines habent duplex ſubſidium in iſto mundo, 342. 1. a
Homines à iuſtitia maxime declinare ſolent proter duo, 229.1.d
Homines conueniunt in vno & differunt in duobus, 263.1.c
Hominum triplex gradus in quibus indicium diuinæ bonitatis inuenitur, 340.1.d
Hominum duæ conditiones, 144.1.b.c
Hominum quatuor differentiæ, 435.2.c d.
Honor quî differt à Laude, 438.1.b
Hoſpitalitatem quæ commendant, 62.2.e
Hoſpitalitas Loth quæ, 67.1.a
Hoſtes ſunt timendi dupliciter, 519.1.b
Hoſtia quid in veteri Teſtamento, 405.2.d
Humiles deſignati per conualles, 457.1.c.d
Humilitas ſocia Ieiunij, 379.1.d
Humilitas principium ſapientiæ, 182.2.e
Hyacinthus quid, 471.1.e
Hyadæ quid, 159.1.b
Hymnus quid, 259.2.c
Hypocritæ duplici ſpe priuantur, 209.2.c
Hyra interpretatur pater meus videns, 108.2.d

I

IAbel pater habitantium in tentoriis, 27.c.1.a
Iacob caute & diſcrete placauit iram fratris ſui Eſau 99.1.b.c. cur timuit aduentum Eſau, ibid. e. eumque adorauit ibid. 2. a. b. luctatur cum Angelo 100. 1.a. b. nominis eius mutatio in Iſrael, ibid.2.a.b
Iacob præſenſit in ſpiritu nomen ſuum fore inuocandum ſuper populo ſuo, 118.1.e cur bene-

dixit filijs in Ioseph, ibid. 2.a
Iacob seruiuit Laban viginti annis, 91. 1. a.b. dilexit Rachelem plusquam Lyam, ibid. 2. c. non recessit à coniugio Lyæ, sed potiùs acceptauit, 92. 1. c.d. non dilexit Rachelem libidinose, ibid. e. quot habuit filios ex Lya, 92. 2. b.c. quid mysticè significat, 93. 2. a
Iacob dicit se esse Esau, nec est mentitus, 86. 2. a.b.c.
Iacob abiecit idola & sepeliuit, 103. 2.a.b
Iacob cur solus & pauper peregrinatus est cum plurimos seruos haberet, 89. 1. c. d. vidit sub specie scalæ diuersos gradus Angelicorum ordinum ibid, e. prius vouendo intendit beneficium diuinæ gratiæ quam bona temporalia, ibid. 2. d
Iacob iustè fecit excogitando artem de virgis ante oues in hora conceptus antea positis 96. a. b
Iacob benedicit filijs suis eisque prædicit propheticè futura, 119. 1. d. e. 2. a. b. &c. 120. 121 & seqq.
Iaphet interpretatur latitudo, 42. 1. d. habuit septem filios, 43. 1. e. 2. a. b
Ibices quid & partus earum hominibus incognitus, 244. 2. a. Iditum quid significat, 400. 1. a. Idololatria maxima iniquitas, 221. 1. c
Ieiunium causa humilitatis in iusto, 379. 1. d
Ignis gehennæ non humano studio succenditur 195. 2. c
Ignis duplex beneficium contulit Israelitis, 102. 2. b. c
Ignorantia est vmbra mortis, 173. 1. d
Ignorantia an mereretur pœnam & quæ, 506. 2. d. e
Illusiones variarum rerum ex duplici causa proueniunt, 390. 2. d. e
Imago & similitudo quid differunt, 8. 2. d. c. 1. d. e
Immutabilitas corporum cœlestium vnde petitur, 242. 2. a. b. &c.
Immortalitas primi status, in quo fundatur, 10. c. 1. a
Impatientia vnde prouenit, 175. 2. b
Impatientiæ ratio quæ, 148. 2. a
Impij quod viuant est duplex ratio, 393. 2. d. e
Impij comparantur pueri, 377. 1. e
Impij non habent spem, 297. 2. b. c
Impij non resurgent in Iudicio 263. 1. c. d.
Impiorum societas nociua spiritualibus, 66. 2. a
Impius rebus temporalibus comparatur, 205. 2. e
Inauris quid propriè, 80. 2. b
Incarnationis duplex fructus, 279. 1. a
Incorrigibiles comparantur Sodomitis & Gomorrhæis propter duo, 491. 1. a. b
Infernus dicitur sepulchrum, 187. 2. e
Inimici hominis qui sunt, qui præpediunt ne possit ire ad Deum, 348. 2. e
Inimici sunt in duplici genere, 397. 2. e
Iniquus quî differt à doloso, 416. 1. a
Iniustitiæ duæ sunt partes, 296. 2. a
Insipiens quî differt à stulto, 437. 2. a
Insultationis causa & radix triplex, 380. 2. e. 381. a. b. fit in duobus, ibid. 2. c
Intellectus est principium totius vitæ intellectualis, 227. 2. e
Intentio libri Geneseos quæ, 11. c. 2. a
Inuidia, Misericordia, zelus, & nemesis quî inter se differunt, 386. 1. a
Inuidia quid, 144. 1. c
Ioannes à Christo dicitur Helias, 86. 2. a
Iob loquens coram Deo non de falsitate locutionis aut de superba intentione se accusat, sed à leuitate sermonis, 247. 1. a
Iob fuit ex terra Hus, 126. 1. e. habuit septem filios & tres filias & cur, ibid. permittebat filijs conuiuia in orbem fieri, 127. 1. d. quo modo sanctificabat eos per internuntium, ibid. e. offerebat holocaustum per singulos, ibid. 2. a. b. Iob magis commouetur in tempore maximæ iucunditatis, 131. 1. b. c. audita morte filiorum scidit vestimenta, 132. 1. b
Iob ostendit magnitudinem sui zeli dupliciter 187. 1. c
Iob irrisus ab amico exauditur à Deo, 170. 2. e
Iob nullam consolationem percipit ab amicis & consanguineis, 149. 1. 2
Iob innocentiam suam ostendit præcipuè ex immunitate peccati luxuriæ 218. 2. d. e. 219. 220. ex iniustitia & immisericordia, ibid. ex inordinato affectu ad diuitias, 221. 1. a. b. ex idololatria, ibid. 1. b. c
Iob accusatur ab amicis de duobus, 175, 2. b
Iob qualis fuit in communi hominum conuersatione, 215. 2. b. c. enumerat aduersitates quas patitur, 216. 1. e. 2. a. b. &c. & ostendit eos à quibus contemnitur esse abiectos multipliciter, ibid. 217
Iob intelligit afflictiones sibi per diabolum irrogatas fieri permittente Deo quadrupliciter, 185. 1. a. b. &c. negat hominis reuersionem ad præsentem vitam, 186. 1. d
Iob resurrectionem credit, 192. a. b. &c.
Iob sapientiã omnibus rebus corporalibus præfert, 210. 2. e. 211. 1. 2. 212. 213
Iob affligitur non solum in amissione possessionum & filiorum sed etiam in corpore suo, 133. 134. tres amici Iob qui 134. 2. b. locutus est amicis post septem dies, 135. 1. e
Iob qua ratione diei suo maledixit, 136. 1. a
Iob fuit in rerum natura, 126. 1. a. b
Iob ostendit perfectionem suæ virtutis, 222. 1. d. e. & c.
Iob comparatur luto, fauillæ & cineri, 217. 2. d
Iob in hoc libro inuenitur tripliciter fuisse locutus, 247. 1. c
Iob se dicit neque pro peccatis punitum, neque diuinæ prouidentiæ negatorem, 206. 1. c. d. &c.
Iob despectus fuit à forensicis & domesticis, à stultis & à sapientibus, 191. 2. a. b. &c.
Iob accepit à Domino omnia quæ erant ei dupliciaante aduersitatem, 257. 2. a. b. &c. duplicatis cœteris rebus ei non restituuntur in duplum septem filij & tres filiæ & quare, ibid. d. e. post flagella vixit centum quadraginta annis, mortuus est senex & plenus dierum, 258. 1. 2
Iordanis designat descensum gratiæ in baptisatum, 414. 1. d.
Ioseph fratres suos à principio dure tractauit & cur 112. 2. b. c. in viginti tribus annis quibus stetit nihil in Ægypto nihil patri de se significauit, ibid. d
Ioseph quid mysticè designat, 117. 1. c. 2. a. b. c
Ioseph explicat somnium Pharaonis, 110. 1. c
Ioseph mercatur ob turpem abusum, 106. 2. a. quid mysticè designat, ibid. b. absente Ruben venditur, 107. 1. c
Ioseph sanctus cur plangebat tantum patrem sanctum & mortuum. 123. 2. b. c. & quid huiusmodi planctus designet mysticè, ibid. d.

Ira &

Ira & concupiſcentia abundant in iuuenibus, 107.2.e
Ira turbat oculum rationis, 276.1.b.c
Ira per zelum animum turbat, 187.1.d.e
Irati contriſtantur, punientes quomodo gaudent, 531. 2.e
Irriſio quî differt à ſubſannatione, 265.1.d
Iſaac quomodo dicitur puer cum eſſet adultus, 77. 2.a. quid myſtice deſignat, ibid. d.e.
Iſaac cur magis credidit tactui quam auditui, 87.1.b.c
Iſaac cur voluit quod Eſaü primo ſibi offerret cibos de venatione ſua antequam benediceret eum, 86. 1. b
Iſaac interpretatur riſus, 61. 1. b. & quid myſtice deſignat, 73. 2. d
Iſmaelitæ ſemper habitabãt in tabernaculis, 454. 2.a
Iubilus quid, 367.1.d.431.1.b
Iudas oſculo Chriſtum tradit, 410.2.b
Iudæi menſe ſeptimo faciebant feſtum tabernaculorum ſeptem diebus & octauus erat celeberrimus, 274.2.a.b.
Iudæis duplex malum imminebat, 326. 2.b
Iudæi dicuntur filij alieni triplici ratione, 316.2.e
Iudæorum conuerſionis ſignum triplex, 542.2.a.b
Iudex non poteſt eſſe inter Deum & hominem dupliciter, 163. 1. a
Iudex tria debet habere, 381. 1.e
Iudicia antiquitùs fiebant in portis, 287.1.b
Iudici reſponderi audacter poteſt dupliciter, 160.2.e
Iudicis odium quando iuſtum eſſe videtur, 224.2.a.b
ad Iudicis idoneitatem duo requiruntur, 279. 2.e
in Iudicij diſceptatione tria ſunt neceſſaria, 441. 2.b
Iudices propter quid dicuntur à Iuſtitia declinare, 233. 1.e.2.a.b
Iudicium Dei in hac vita duplex, 56. 1.c
Iudicium duplex, 415. 2.d
Iudicium duplex, 343.1.c
Iudith an occidendo Holofernem peccauit, 102.1.e
Iurantes ſolent adiurari per vim præſtiti iuramenti & per ſanctitatem eius in quo iurarunt, 79.2.c
contra Ius naturale aliquid eſſe poteſt dupliciter, 27. c. 2.d.e
Iuſti defenduntnr & quare, 393 1.c.d
Iuſti non debent indignari ſuper peccatorem ob duas rationes, 388.1.e. dupliciter confirmantur à Deo, ibid. 2.c
Iuſtitia duas habet partes, 392. 1.b. in duobus ſeruatur, 393.1.e
Iuſtitia Dei commendabilis eſt eiuſque effectus, 434. 2.b
Iuſtitia dupliciter corrumpitur, 154.2.d
Iuſtitia diuina & voluntas eſt menſura & regula voluntatis humanæ, 366. 2.d
via Iuſtitiæ eſt recta propter multa, 553. 2.b
Iuſtum cum impio perdere dupliciter intelligitur, 66.1.c
Iuſtus nihil reputat gloriam peccatorum, 394. 1.a. b. debet proximo duo facere, ibid. c. d. confortatur à Deo quadrupliciter, ibid.2.b
Iuſtus in præſenti vita dicitur ſtare propter quatuor, 270.2.c.d

L

Labor comparatur freno, 22.c.1.a
Labor non niſi in morte finiendus, ibid.
Labia Eccleſię quæ, 464.1.a
Lac multiplex, 556. 2.d
Lachrymæ reficiunt duplici ratione, 413. 1.a
Laqueus poteſt tripliciter intelligi, 378. 1.b.c
Laſciuia mulierum arguitur ex quatuor, 499.2.b.c. &c. 500.
Laus impiorum breuis, 193. 2.c
Lætitia ſanctorum in patria qualis, 569.1.d
Lætitia ſanctorũ dicitur plena ex quatuor, 273.2.d.e
Læua & dextera myſtice quid deſignant, 458. 1.b 479. 2.b. c
Lectulus Salomonis præſentem deſignat Eccleſiam, 461.2.e
Leænæ proprietas quæ, 243. 2.c
Leuiathan quid ſignificat, 249. 1. e. eius deſcriptio 253.1.b.c. &c.137. 1.a. b.
Lex duo habet præcepta, 392 1.c
Liber Eſaiæ manifeſtatur ex quatuor, 488. 1.c. eius materia quæ 489.1.b.diuiſio ibid. c
Liber Eſaiæ deſignat ſcripturam ſacram, 518. 1.a.b
Lignum vitæ cur ſic dicitur, 13. c. 2.d
Lignum ſcientiæ boni & mali cur ſic dicitur, 14.c.1.a
in Ligno tria conſiderantur, 263.2.c
Lilia myſtice quid, 472.2.d
Lingua doloſa comparatur nouaculæ, 451.2.c.d
Lingua Apoſtolorum an fuerit vna, 318. 2.e
Locutio Dei duplex, 441. 2.c
Loquendi triplex modus, 319. 1.a
Loth non rectè fecit tradendo filias ſuas, 67.1.e
Loth cur tam tarde neglexit exire ex Sodoma, 68. 2. c. cur ei fuit præceptum ne poſt tergum ſuum reſpiceret, ibid. d. eius vxor conuerſa eſt in ſtatuam ſalis, 69.1.d.e
Loth non fuit ſolummodò merito ſuæ iuſtitiæ, ſed etiam meritis & precibus Abrahæ liberatus, 69.2. a. b. ſuæ filiæ eum inebriando, & an concumbendo cum eo peccarint, ibid. d. 70. 1. a. b. Loth in hac inebriatione & filiarum inceſtu non peccauit, 70.1.b.c. filiæ ſuæ ex primo concubitu adhuc virgines conceperunt & quare, 71.1.b.c.d
Lucerna & tenebræ quid myſticè deſignant, 313. 2.c
Ludus Iſaac quid deſignat, 85. 1.c
Luna fuit facta plena in principio mundi, 6.c. 2.e
Lunæ effectus, 6.c.2.a
Lux fuit facta & non creata in Oriente, 3.c.1.d
Lux primo die facta non diffundebat & retrahebat radios, 3.c.1.d e
Lux inter omnes effectus ſenſibiles ſpiritalior eſt, & efficacior ad producendum intelligibilium cognitionem, 235. 1. b
Lux quid & eius effectus, 241. 1. a.b. in luminaribus inuenitur, ibid. 1.e
Lux vnde deriuatur, 3.c.2.d
Lucis dignitas ſuper alia entia, 3.c.2.b
Luxuria maximum peccatum, 219.2.d
Luxurioſus mulo comparatus, 365.2.c
Lybanus interpretatur candidatio, & quid deſignat, 462.1.d.465.1.c

M

Maceria quid, 108.2.a
Mala interiora ſunt peccata, & ſunt periculoſa dupliciter, 407.1.c
Malignitas pertinet ad cor, 385.2.e. & malignus vnde, ibid.
Mali comparantur equis Pharaonis, 455. 1.c
Mali quomodo dicuntur ſe odiſſe, 292.1.a
Mali radix eſt propoſitum, 382. 2.d
Malis quid imminet ex eo quod perſequuntur iuſtos, 375.1.c.d
Mali inebriantur vino, 556. 2.b. coronantur, ibid. c
Malitia peccatorum duplex, 388. 2.a
Malorum perditio non eſt ex parte Dei, 292.1.a
Malorum triplex genus ſecundum tria peccata, 343 2.c.d

Malorum ſocietas eſt fugienda, 549.1.b
Malum punicum dicitur granatum & quare, 479. 2.a
Malum facere & bonum facere ad quod ſubſequitur aliquod malum quî differunt, 68.1.a.b
Malum fugatur dupliciter, 492.1.c.d. triplex cautela ad eius fugam, ibid.
Malum duplex, 392.1.c
Malorum tria ſunt genera, 283.2.b
Malum duplex quod refugiunt homines, 404.1.c
Malum punicum quid deſignat, 464.1.c.d
Malleatoriæ artis triplex neceſſitas, 27.c.2.a
Mandragoræ quid ſunt, 93.1.d
Mandragoræ quid, 478.1.c.& quid deſignãt, ibid.d
Mane quadrupliciter dicitur, 272.1.b.c
Manichæorum error de rebus corporeis refellitur, 9.c.1.d
Manſuetudo oſtenditur quantum ad tria, 528.2.c
Manſuetudo quid, 340.2.a
Manus Dei multiplex, 666.2.a
Manus diuina triplex, 519.1.c.2.a
Manus & digiti Eccleſiæ qui, 469.1.c
Mathuſalem nongentis ſexaginta nouem annis vixit, 30.1.b
Mathuſalem quando mortuus, 30.1.c
Matrimonium poteſt inter abſentes per procuratorem contrahi, 80.1.a
Matrimonium quando fuit inſtitutum, & in quo fundatur, 9.2.b
Meditari non pertinet ad linguam ſed ad cor, 382.1.c. 392.2.d.e.
Medium quid, 429.1.d
Mel diuinitatem denotat, 515.2.b
Mel & butyrum quid deſignant, 194.2.d
Melchiſedech benedixit Abrahæ, & qua benedictione, 52.1,b.c
Mendacium triplex, 272.2.b
Mendacium Deo contrariatur 174.2.c
Mendicus & pauper quî differunt, 407.2.c
Menſa triplex legitur in ſacra Scriptura, 335.2.a.b
Meritum iuſtorum duplex, vnde promouentur ad Dei miſericordiam, 374.2.c
Meritum Chriſti eſt cauſa gratiæ & retributio meritorum, 405.1.d
in Merito eſt hierarchicus ordo ad ſuperiorum & inferiorum ordinem, 65.2.b.c
Metalla ſecundum quid diuerſificantur, 211.1.a
Miſericordia Dei dicitur magna multipliciter, 445. 1.c. 2.a.b
Miſericordia Dei non eſt ſine iuſtitia, 256.1.b
Miſericordia debetur miſericordibus duplici ratione 408.2.b
Miſericordiæ diuinæ duplex effectus, 370.2.b. duplex beneficium, ibid.c
Miſericordiæ futuræ magnæ ſunt, 603.2.c
Miſericordiæ diuinæ duplex ſtatus, 414.2.c
Miſericordiam Dei omnes ſuſcipiunt, 434.1.d
Miſericors non deſinit tribulari, 409.1.c
Miſeria hominis ad amaritudinem perueniens in duobus conſiſtere videtur, 139.1.b
Miſeria opponitur felicitati, 396.1.c
Miſerum hominem quid facit, 492.1.c.2.a
Modulatio duplex, 367.1.c
Monile quid, 455.2.c
Mons Libani eſt valde paſcuoſus, 353.2.d
Mors Chriſti ſimpliter dormitio fuit, 410 1.c
Mors quid, 241.1.b
Mortui quomodo dicuntur deſcendere ad inferos, 151.2.b
Motabile quid, 7.2.c
Motus totius firmamenti eſt in Oriente, Planetarum verò in Occidente, 202.1.c.2.c
Motus circularis tam in corporibus corruptibilibus quam incorruptibilibus apparet, eiuſque differentia, 151.2.c
Moſes an vidit Deum, 510.1.c
Moyſes centum & viginti annorum vixit, 30.c.1.a
Mulier cur de coſta Adæ formata, 16.c.1.c
Mulier fuit facta in paradiſo, & de nobiliore materia quàm vir, & quare ibid. & quomodo fuit formata de coſta, ibid. & an ſit formata ſecundum rationem ſeminalem, ibid.2.c.d
Mulier fuit rationabiliter viro adiuncta ad generationem, 15.1.d
Mulier quo die fuit formata, 9.c.1.d.e
Mulier cur ex homine formatur, 16.c.1.e
Mulier magis gloriæ cupida quam vir, 18.c.2.c
Mulier vnde dicitur, ibid.d
Mulier leænæ & tigridi comparatur, 141.1.a
Mulieres ſolẽt eſſe moleſtæ viris in tribus, 501.2.d.e
Mulieres ad loquendum promptæ, 28.1.c
Mulieribus ornare ſe eſt licitum, & qua ratione, 501.1.c
Mulieris quatuor pœnæ, 20.c.2.e
Mulier quomodo erat ſub viri poteſtate & poſt, 21. c.1.b.
Mundus quibuſdam decoratur antidotis, 7.2.c.
Mundus quo die fuit completus, 10.c.2.a
Mundus campo floribus adornato aſſimilatur, 457. 1.c.d
Mundus non fuit ab æterno, 1.c.2.c.&1.b
Mundus quo tempore formatus eſt, 5.c.2.c.6.c.1.a
quot Modis omnia fuerint facta in principio mundi, 10.c.2.c.
Munus multiplex, 540.2.c.d
Murenulæ quid, 500.1.c
Murenulæ quid, 455.2.c.& myſtice quid deſignant, ibid.
Muri ciuitatis & cuſtodes eorũ myſtice qui, 470.1.b
Muſica immutat hominis affectum, 366.2.c
Muſicæ conſonantiæ in omni cultu conſueuerunt exerceri, 367.1.a
Myrrhâ condiuntur corpora mortuorum, & quid per eam deſignatur, 461.2.c. quid eſt, 467.1.a

N

NArdus quid, 456.1.b
Nardus dominicæ Paſſionis, 466.2.b
Natura duplex ſupra hominem, 282.2.b
Nemroth fuit gigas & interpretatur tyrannus, 43. 2.c
Nocumenta ex triplici cauſa proueniunt in peccato procedentibus, 189.1.c.d
Noe quid ſignificat, 30.2.d
ab ipſo Noe reparatio generis humani, 30.2.c
Noe ſtipes in ſecunda generatione, 31.1.a
generationes filiorum Noe, 31.1.a.
quomodo Noe genuerit filios, 31.1.b
Noe cur potius maledicit Chanaan, quam patrem eius Cham, 42.1.a.b
Noe non habuit, niſi tres filios, 41.1.c. & quare ibid.d. vitis plantationem primus inuenit, ibid.e Chriſti, & Sanctorum & Scripturarum figura, ibid.2.a.b. vixit 950. annis 30.1.b
Noema artis texturæ inuentrix, 27.c.1.c
Nomen Dei eſt diligendum, 606.1.d
Nox habet obſcuritatem, 536.1.2. horrorem ibid. b. quietem, ibid.
Nubes quadruplex, 541.2.d.e

Nubium vtilitas quæ, 236. 1. b.c.d. earum cognitio principium cognoſcendi omnes aeris impreſſiones, 236.2.e
Numerus ternarius ad animam pertinet, quaternarius ad corpus, 274.2.d.e
Numerus ſenarius ſignat perfectionem, 473.2.c.d
Numerus ſeptenarius eſt vniuerſitatis 257.1.c. ſeptenarius numerus ſacrificiorum competit ad grauium delictorum expiationem, ibid.
Numerus quadragenarius eſt numerus laboris, 56. 2.2.

O

OBlatio quî differt à ſacrificio, & quatuor genera oblationum in veteri lege, 405.2.c
Oblatio de quibus animalibus fiebat in veteri lege, 352.2.b
Obliuionem duo faciunt, 286.2.d
Occultum quid, 447.1.c
Octauiani dictum in male loquentes, 362.2.a
Oculi debent inclinari ad Deum, 539.2.b
Oculi vnde dicti, 19.c.1.b
Oculi attenuãtur, 574.2.e. ſunt excelſi, ibid. 575.1.a
Oculi quando dicuntur deficere, 170.1.c
Odii fratrum contra Ioſeph triplex cauſa, 105.1.d.e
Odii triplex gradus, 272.2.a
Odium duplex, 342.2.b
Odor oris Eccleſiæ malis comparatur, 477.2.a
Offerebantur tria in veteri Teſtamento, 442.1.b.c
Olfatoriolum quid, 500.1.c
Omnia fuerunt ſimul creata, 4.c.1.a.b
Omnia quo ſenſu dicuntur ſimul creata, 4.c.1.d
Onager quid, 169.2.b
Onager quî differt ab aſino, 244.2.c. 245.1.a.b. cur contemnit multitudinem ciuitatis, 245.1.c
Opera Dei ſunt quidam canales, 98.1.e
Operum bonorum duplex genus, 323.1.e
Opprobrium quid, 377.2.e
Oppreſſi clamant ad Deum propter duo, 231.1.c.d
Opus iuſtitiæ mundatur inquinamento, 619.1.d.e
Opus Dei quadruplex, 259.1.b.c.2.a
Oratio Hieremiæ fuit magna tripliciter, 626.1.b
Oratio fit exaudibilis tripliciter, 323.1.a
Oratio vnius alteri prodeſt, 71.2.e
Oratio quid, 229.1.c.338.
Oratio duo habet conſideranda, 415.1.a. eius duplex effectus ibid.e. eius definitio, 417.2.b
Oratio eleuatur quinque modis, 572.2.c.d
Oratio ſpeciale præſidium in tentatione, 379.1.e
Oratio duo requirit, 267.2.e.268.1.a
an Orandum ſit pro perſequentibus & calumniantibus 273.2.a.b
ad Orandum dupliciter præparatur, 338.2.d
Origenis error aſſerentis quoſcumque ſpiritus inſtabiles eſſe & poſſe ad prauitatẽ perduci, 143.1.a
Orion quid, 159.1.b
Onyx interpretatur vnguis, & quid, 24.c.d
Oryx, quale animal, 598.2.d
Os duplex, 382.1.e
Oſſa impii implẽtur vitiis adoleſcentiæ eius, 194.1.c

P

PAgani vnde dicti, 477.2.e
Paliurus quid, 68.1.e
Panis nomine intelligitur quicquid eſt neceſſarium ad alimentum, 21.c.2.e
Parabola quid, 436.1.c
Paradiſus quid ſignificat, 13.c.1.e
Paradiſi terreſtris qualis locus, 13.c.2.a.b
Paſtores Eccleſiæ quandoque paſcit ventus, 678.
Paſſio hominem etiam prudentiſſimum puero facit ſimilem, 19.c.2.e
Paſſionis Chriſti diuerſi effectus, 333.2.b.c.d.e.334.1.a.b.c
Paſſionis præmium eſt exaltationis gloria, 602.1.b
de Paſſionibus animæ duplex Antiquorum opinio, 135.1.d
Pater miſit filium variis modis, 537.2.a.b
Patientia non eſt in patria ſecundum eſſentiam, ſed ſecundum fructum, 288.1.b
Patientiæ Dauidicæ cauſa triplex, 398.1.d.2.a.b.c. &c.
Patientiæ ſignum quodnam eſt, 402.1.e
D. Paulus vbi natus, 433.2.c
Pauper quî differt ab inope, 388.2.e
Pauperes exaudiuntur à Deo efficaciter, 290.2.b
Paupertas eſt multiplex, 641.2.d
Paupertas confert multa, 593.1.e
Pacem faciunt tria, 553.2.a.b
Pacis effectiuum, ſignum, & fructus quis, 495.1.c
Pax ſanctorum in patria erit pulchra, 564.2.c. eſt appetibilis propter tria, ibid.
Pax eſt multiplex, 662.1.c
Peccatum in Spiritum ſanctum quando fit, 383.1.a
Peccatum aggrauatur ex duobus, 451.1.c
Peccatum dimittere eſt ſolius Dei, 511.2.c
Peccatum mulieris aggrauatur, 19.c.1.d
Peccatum dicitur frigus, 644.2.a
Peccatum dicitur vanitas, 634.1.c
Peccatum triplex, 364.1.c
Peccatum oris ex tribus præcipue aggrauatur, 362.2.b
ad Peccatum tres ſunt cauſæ inducentes, 288.2.a
Peccatum oris tripliciter committitur, 289.1.c
Peccatum dicitur vanitas, 507.2.c. dicitur vinculum ibid. funiculus ibid. b. plauſtrum, ibid.d
Peccatum oris aggrauatur dupliciter, 443.1.e
Peccatum diuidit, 611.2.b
Peccatum eſt timendum dupliciter, 436.2.c
Peccatum facit homines miſeros, 445.1.c
Peccatum duplex, 322.1.a
Peccatum ore dupliciter committitur, 383.1.c
Peccatum originale eſt radix omnis culpæ actualis, 446.2.c. eſt vnum in eſſentia multa tamen in veritate, ibid.
Peccatum minimum non debet fieri vt alterius maius peccatum vitetur, 67.2.a.b.&c.
Peccatum vt onus fatigat, 590.2.a.b
Peccatum in nobis vt plurimum ex tribus conſurgit, 270.1.a.b
Peccatum quid, 168.1.c
Peccati duplex effectus, 445.2.c.448.1.c
Peccati duo pedes ſunt conſenſus & actus, 21.c.1.c
Peccati formalis ratio in quo conſiſtit, 70.2.d
in Peccato duplex deformitas, 364.1.b
Peccati incorrigibilitas remouetur ex triplici correctionis modo, 490.1.a.b
Peccatur tripliciter contra præceptum legis, 176.2.b
in Peccato quolibet tria ſunt, 19.c.1.c
in Peccato ſunt quatuor, 292.1.c
Peccata venialia ſunt diſpoſitio ad mortale, 407.1.d
Peccata exaggerantur per tria, 395.2.e
Peccata quæ in iuuentute fiunt minus imputantur quam illa quæ fiunt in ſenectute, 339.2.d

Peccatores qui sunt proprie, 350. 1. e
Peccator dum cadit colliditur 391.1.e
Peccator non erit quomodo id intelligitur, 387.2.e 388. 1. a
Peccator dicitur puluis dupliciter, 357.1.b
Peccatori duo imponuntur; & equo & mulo comparatur, 365.2.c.d
Pectus linguâ doricâ cithara dicitur 27.c.1.e
Pelles vnde dicuntur, 22.c.2.b
Percussio diuina debet portari patienter, 653.2.b
Percussio Domini est grauis ex duobus, 395. 2. b
Perfectio multiplex, 540.2.b.c
Periodus quid & vnde, 486. 1. b
Periscelidæ quid, 500. 1. b
Personarum acceptio quid, 174. 2. b
Petitio Dauidis à Deo potest dupliciter intelligi, 287. 2. c
Phaleth interpretatur diuisio, 44. 2. b
Phanuel interpretatur facies Dei, 100. 2. e
Phantasmata nocturna sunt conformia diurnis cogitationibus, 152. 2. c
Phare interpretatur onager, 58. 2. a
Pharetra Dei quæ, 217. 1. b
Pharao commune nomen Regum apud Ægyptios, ad Pietatem tria mouent, 632. 2. b. c
Pinguedo spiritualiter in homine est duplex, 402. 2. e
Pisces vnde dicti, 9. c. 1. b
Pisces cur non spirant, 33. 2. e
Pisces an ad Adam fuerint etiam adducti, 25. 2. c
Pisces habent naturam humidiorem, rariorem & frigidiorem, 7. c. 1. d
Piscibus quando nomina imposita sint ab Adam secundum Papiam, ibid. d
Piscibus Religiosi magis vtuntur quàm carnibus, 7. 1. d
Piscinæ tres erant in Hierusalem, 514. 1. a
Plantatio infidelis auari, luxurioſi, & superbi, 539. b
Pleiades quænam stellæ, 242. 2. b
Pluuia tempore diluuii fuit facta virtute diuina, 34. 2. e
Pluuiæ quis pater 242. 1. d. Pluuia quî differt à rore, ibid.
Pœna duplex, 342. 1. c. d. 395. 1. e
Pœna data in culpam & remedium comparatur medicinæ, 21. c. 2. e
Pœna seruatur à Deo duobus hominum generibus 344. 2. b
Pœna triplex indicitur ab Esaia, 490. 1. e
Pœnæ triplex ordo, 326. 1. c, d
Pœnæ corporales vnde præcipuæ proueniant, 109. 2. b
Expositio illius loci Pœnituit eum quod Hominem fecisset, 32. 2. d
Polymita quid, 105. 2. d
Poma conuallium quæ, 474. 2. a
Populus punitur pro principis culpa, 534. 1. e
Populus tripliciter opprimebatur, 499. 1. b. c
Populi perturbatio ex tribus procedit, 498. 1. d
Potentia agentis ostenditur ex effectu agentis, 307. 2. d.
effectus diuinæ Potentiæ maxime manifestatur in rebus corporalibus, 307. 2. e
Potestas Dei attenditur secundum duo, 411. 2. a
Potestas sæcularis triplex, 370. 1. b. c. non potest perducere homines ad salutem, ibid.
Potio peccati est amara, 550. 2. b
Portæ æternales sunt duplices 337. 2. d
Præceptum Adamo factum à Deo fuit per aliquam vocem sensibilem, 14. c. 2. e. nec fuit factum solùm pro se, sed pro tota sua posteritate, 15. c. 1. a
Prædicatio est tuba, 609. 2. d
Prædicator existens in statu peccati mortalis an peccat mortaliter dum prędicat, 442. 2. e. 443. 1. a
Prædicationis duplex effectus, 311. 2. e
Prædicatio omnis ad duo debet ordinari, 435. 1. b
Prædicatores per nubes exprimuntur, 311. 2. b
Præsumptio peccàndi est de tribus, 507. 2. e. 508. 1. a
Presbyter debent duplici honore affici, 481. 2. c
Percurrere quid, 484. 1. a
Præceptum vnde dicitur, 320. 2. e
Prælati qua ratione destruunt populum, 657. 2. d. e
ad Prælatorum identitatem tria requiruntur, 497. 2. c
Præmium consistit in duobus, 337. 1. e
Primogenitura sex dignitates primitus habebat, 84. 1. 2. b
Principium quomodo accipitur, 1. c. 2. b. c
Processus Christi intelligitur, 423. 1. e
Productionis rerum duplex modus 11. c. 2. a. b
Propheta dicitur videns, 483. 1. c
Prophetæ tria sunt necessaria, 626 2. a
Prophetæ sunt in triplici differentia, 625. 1. b. c
Prophetia quid, 615. 1. a
Prophetiæ triplex modus, 260. 1. d. e. 447. 1. c. d
Prophetia potest dupliciter interpretari, 488. 1. d.
Propositio dupliciter dicitur, 436. 1. d
Prosperitas impiorum duplex, 196. 2. c. Prosperitas temporalis non est semper præmium virtutis, 197. 1. c. Prosperitatis temporalis bona non sunt in potestate habentium, ibid. d. in quo consistit, 198. 1. b.
Prosperitas hominis in diuitiis firmati pulchritudini arboris comparatur, 144. 1. e
Prosperitas malorum duo habet, 439. 1. a
Prosperitas humani successus ex duplici causa prouenit, 188. 2. e
Prosperitas humana est fragilis & caduca, 210. 1. c. d. &c.
ad Prosperitatem huius mundi aliqui se habent diuersimode, 162. 1. b
in Protectis sunt tria, 503. 2. c. d
Prouidentia diuina quali ordine res gubernat, 128 1. b. c.
Prouidentia diuina circa bonos & malos, 374. 1. a b. c. effectus diuinæ prouidentiæ circa eosdem, ibid. a. b. &c. 375.
Prouidentia diuina sublata tollitur orationis fructus & cognitio Dei circa res humanas, 145. 1. c. d. &c.
Prouidentia diuina attenditur circa humanos actus secundum duo, 179. 2. d
Proximus decipitur in tribus, 299. 1. c
Psalmi pœnitentiales sunt septem & propter quid, 274. 2. a
Psalmi centum quinquaginta Dauidis quid mysticè designant, 261. 1. a. b. c
Psalmi cantati sine psalterio & cum psalterio, quî differunt & quomodo intitulantur, 268. 2. e
Psalmus proprie vnde dicitur, 264. 1. b
Pudenda cur velantur à posteris Adami. 17. c. 1. d
Pueri lactentes cur Mammotrecæ dicti, 360. 2. c
Pueri sunt inconstantes & timidi, 630. 1. b. c
Pulchritudo Christi quadruplex, 422. 1. d.
Pulmentum quid, 86. 1. c
Puluis in quem caro resoluitur cinis nominatur, 128. 1. c. d
Puluis tria habet, 263. 1. a. b

R

RAchel inuidit sorori suæ quod infœcunda esset 93.1.b. appetiit mandragoras, ibid. 1.d
Rebecca nubit Isaac, 80.81. interpretatur quæ multum accepit, 81. 2. b. genuit Iacob & Esau, 83. 2.b.c.
Rebecca cur potius diligebat Iacob quam Esau, 83. 2. d.
ad Rectorem humanarum rerum tria pertinent, 159. 2. c.
Regem salutandi quis modus antiquitus fuit, 317. 1. b
Regentium duplex est gradus, 266. 1. c
Reges circa tria mouentur, 266. 1. e. seruiunt Deo duplici titulo, ibid. 2. b
Reges, Sacerdotes & Philosophi in quibus excellunt, 173. 1. a. b.
Regulus plus nocet quam coluber, 535. 1. b
Rei illicitæ vsus & tactus prohibitus, 18. c. 2. b
Religiosi magis vtuntur piscibus quàm carnibus, 7. c. 1. d
Reliquiarum nomine quid intelligitur, 394. 1. d. e
Remedium duplex quo aliqui solent reuocari ad bonum. 379. 1. a
Reptile quid, & quî differt à gressibili, 7. c. 1. b.
Reprehensionis effectus qui, 149. 2. e
Res quælibet desiderat finem suum, 236. 1. b. c
Res humanæ diuina prouidentia reguntur, 125. 2. b. c. 126. 1. e. 2. a. b, &c.
Rerum origo & productio triplex, 12. c. 1. b
Respiratio est in naribus præcipuè posita, 209. 1. c
Resurrectio requirit vnionem corporis & animæ 301. 2. 2.
Resurgere propriè quomodo dicitur homo, 163. 1. c. d.
Retributio duplex. 313. 1. a
Retributio quadruplex, 399. 1. c. d
Rex vt prosperè agat duo sunt necessaria, 423. 2. b
Rex volens iuuare aliquem tria ei facit, 418. 1. a
Romani vtebantur scutis rotundis in bello, & cur, 274. 1. b.
Ruben dormiuit cum Bala, 103. 2. e
Rugitus quid, 397. 1. a

S

SAba interpretatur Arabia, 43. 2. d
Sabbathum apud Iudæos fuit solennissimum, omnesque feriæ ab eo vocabantur, 432. 2. b
Sacrificium triplex 405. 2. d. quî differt ab oblatione, ibid. c
Sacrificium triplex, 491. 1. c. in eo duo sunt consideranda, ibid. 2. c
Sacrificium duplex, 347. 2. b. c. 352. 2. b
in Sacrificiis Deo factis duplex fructus, 444. 1. b
Sacrificia in lege naturæ, 24. c. 1. c.
Sacrificia cur olim Deo facta igne cremabantur, ibid. c. 1. d.
Sacrificium quid, 442. 2. a
Salomon composuit Canticum Canticorum de nuptiis Christi & Ecclesiæ, 453. 2. b
Salus duplex, 328. 2. e
Sancti duplex bonum faciunt in præsenti Ecclesia, 452. 2. c
Sancti non tacent, 616. 1. b
Sancti quomodo dicuntur maledicere in scripturis, 41. 2. d
Sancti fructificant & per quid, 669. 1. c
Sancti habent memoriam impiorum, sed non in bonum, 374. 1. c
Sancti Prophetæ dicuntur sancti Dei propter tria; 625. 2. b. c.
Sancti cur pinguntur in capite cum scuto rotundo, 274. 1. b.
Sancti dupliciter affliguntur, 418. 2. a
Sancti comparantur stellis, 534. 2. 2
Sancti habent duplices delicias, 598. 1. d
Sancti an sciant quid agatur erga viuos, 618. 1. c
Sancti comparantur liliis, 569. 1. e, & Christus vult ea lilia, ibid.
Sancti ceruis comparantur, 354. 1. c.
Sancti Patres cur ab initio fuerunt pastores ouium, 24. c. 1. 2. b.
Sanctorum Patrũ ab initio summa simplicitas, ibid.
Sancti habent nomen, 606. 1. c. d
Sancti comparantur aquilis, 582. 2. b
Sancti habent vestimenta virtutum de quibus gloriantur, 589. 2. e
Sancti inebriantur vino, 556. 2. b. coronantur, ibid. c.
Sancti habitant cum Deo, 566. 2. b
Sancti in quo gloriantur, 664. 2. d
Sanctificatio ad quid ordinatur, 629. 2. e
Sanctus dupliciter dicitur electus, 313. 1. d
Sanctus dicitur oliua, 655. 2. c. d
Sanctum quid dicitur duobus modis, ibid.
non Sanctum dupliciter dicitur, 629. 2. d
Sanguis triplex, 344. 2. b. c
Sanitas quid, 422. 1. b
Sapientia duplex, 498. 1. b
Sapientia diuina disponit omnia suauiter, 287. 2. 2
Sapientia Dei in tribus præcipue commendabilis, 158. 2. e
Sapientiæ proprietas quæ, 172. 2. b
Sapphirus quis lapis, 212. 2. b. c
Sara cur dixit Abrahæ vt ad ancillam ingrederetur, 73. 1. a. b
Sara fuit verè soror Abrahæ, 491. 2
Sara quid intepretatur, & eius nominis mutatio, 592. e. 60. 2. d. e.
Sara octoginta ann. peperit, 31. 2. d
Sara non habuit potestatem in corpore viri sui vt concumberet cum ancilla sua, 56. 2. e
Sardius lapis quis, 212. 2. a. b
Sathan describitur sub similitudine Leuiathan, 251. 2. a. &c. 252. 253. & seq.
Sathan, idest aduersarius, 128. 1. d
Sathan est principium viarum Dei, 250. 1. o
Sathan assignatur sub figura Behemoth eiusque conuenientia cum homine, 249. 2. b. c. &c. 250.
Saul interpretatur petitio, 386. 2. b
Scandalum Latine pedis impactio. 519. 2. c
Scala Iacob quid allegorice & mysticè significat, 90. 1. c.
Scirpus dat fiduciam ex duobus, 156. 2. a
Scientia non acquiritur per comestionem, 18. c. 2. e
Scribæ comparantur vnicornis, 332. 2. a
Scriptura atramento exarata deletur longinquitate temporum, 192. 1. e
Scriptura diuina fauus distillans appellatur, 466. 1. a
Scriptura sacra quî differt ab aliis scientiis, 260. 1. c.
in Scriptura sacra modus seu forma multiplex inuenitur, 259. 2. b. c
in Scriptis tres sunt distinctiones, 486. 1. b. eæque tripliciter sumuntur, ibid. c.
Scutum Dei propriè quid, 376. 2. d
Senes sapientius loquuntur propter duo, 222. 2. d. e
Sensus duo præcipuè vigent in homine, 422. 1. c
Sensus duo deficiunt in perceptione Sacramentorum Christi, 88. 2. d
Sepeliendi mos antiquitus, 355. 2. d

Sep es mystice quid designat, 505. 2.d
Serpens humano generi animal odiosum, & quare, 20. c. 1. e
Serpens cur punitur pro peccato Adæ, ibid. c. 2. a
Serpentem inter & mulierem quales inimicitiæ, ibid. c. 2. c
Serpens cur ad mulierem potiùs quàm ad virum iuit, eos tentaturus, 17. c. 1. c
Serpens cautè in generali interrogat non in particulari, ibid. c. 2. a
Serpens sub cuius specie apparuit non fuit verus, 18. c. 1. c
Serpens cur non interrogatur à Deo, 20. c. 1. b
Seraphim cur alati, & duodecim alis, 511. 1. 2. b
Seruus vnde dictus, 42. 1. c.
Seruitus introducta in pœnam propter peccatum, 42. 1. c. opponitur libertati ibid. processit secundum iura gentium, ibid. d.
Seruitus Dei quid est, 266. 2. a
quando Seth & Cain geniti, 31. 1. c
Seth interpretatur resurrectio, 28. c. 2. c
Sibilus quidam est bonus, quidam malus, 671. 1. c
Signum sæpe sumitur pro signato, 50. 2. b
Signum quando præcedit rem signatam, & quando non, 514. 2. c
Signum defectus sanctitatis est duplex, 293. 1. d
Silentium quid, 2. c. 2. c
Silentium est multiplex, 649. 1. 2. b
Simila quid, 63. 2. d
Similitudo Dei Adæ cur deleta, 29. c. 1. c
Similitudo duplex, 378. 2. b
Simplicitas quî differt à rectitudine, 126. 2 b
Simplicitas iusti contemptibilis apud diuites, 171. 1. 2. b
Simeon & Leui an peccarint in interfectione Sichimitarum ob oppressionem Dinæ, 101. 2, b. c. d
Simulatores effeminatis comparantur, 233. c. 1. b
Sion interpretatur specula, 286. 2. c
Socoth quæ ciuitas, 101. 1. b
Sodomæ quare sic singulariter deleti à Deo cum non fuerint idololatræ, 66. 1. a
Sodomiticum iudicium moraliter & allegorice quid denotat, 71. 1. d. e. 2. a
Sol & cœli quid mysticè designant, 318. 1. b. c. &c. 319.
Sol est maior luna quantitate & virtute, 6. c. 2. a
Sol & luna & stellæ differunt specie ab ipsis orbibus & cœlis, 6. c. 2. d
Sol & luna sunt maiora cœli luminaria, ibid. c. 2. e
Sol in Scriptura multos habet sensus, 454. 2. b. c
Sol est tabernaculum Dei, 319. 1. d. quatuor habet inquantum est principium diei, ibid. e. mysticè quid designat, ibid. 2. b. c. in sole sunt tria, ibid. 2. c
Solis fulgor causat diem & eius absentia noctem, 3. c. 2. c. d. 6. c. 1. c.
Solium mysticè triplex, 662. 1. c. d. e
Solium Dei sedentis ab Esaia visum mysticè quid designat, 501. 1. a. b
Soliloquium quid, 259. 2. c
Somni defectus grauior est in nocte quam in die, 187. 2. d
Somnus quid, 16. c. 1. b. & vtrum fuisset in statu innocentiæ, ibid. c
Somnus quid differt à sopore, ibid. d
Somnium quid dicitur, 558. 2. 2. b
Somnium Pharaonis quid denotat, 111. 2. c
Sonus in cœlo duplex, 310. 2. b. c. d
Sors triplex, 360. 2. e
Sortibus vti in spiritualibus non licet, 361. 1. b
Species quî differt à decore, 601. 1. b
Spes in Deum consurgit ex duobus, 286. 2. 2. b
Spes iustorum duplex, 209. 2. c
Spes & amor quî differunt, 306. 2. e. 307. 1. a
Spes dicitur dupliciter, 358. 2. b. quomodo fuit in Christo, ibid.
Spei radix duplex, 191. 1. c
ad Sperandum in Domino tria nos mouere debent, 325. 2. e
Sponsa commendabilis à quatuor, 425. 2. e. 426. 1. a. b. &c.
Spiritus pro aere quandoque sumitur, 3. c. 1. a
Spiritus boni & mali quo nomine appellantur in scripturis, 128. 1. c. inducunt homines ad bona boni: ad mala autem mali, ibid. d. & quo fine vtrique, ibid. 2. b. c
Spiritui sancto appropriatur clementia, 36. 1. d
Spiritus sanctus oleum dicitur, 424. 2. d
Spiritus sanctus datur incipientibus, 586. 2. c. d. proficientibus ibid. d. perfectis, ibid.
Spiritus sanctus subitò gratia cor perfundit, 428. 2. d
Spiritus sanctus firmat dupliciter, 448. 2. d. tria facit in homine, 449. 1. a
Spiritus sanctus author Scripturæ sacræ, 483. 1. b
Spiritus sanctus dicitur auster, 660. 1. d
Statura Ecclesiæ palmæ assimilatur, 477. 1. a
Sterilitas triplex, 603. 2. b
Struthio quale animal, 532. 1. d
Struthionis proprietas quæ, 245. 2. b. c
Struthio animal obliuiosum, ibid. d. non habet sapientiam nec intelligentiam, ibid. e
Stola quid, 114. 1. d
Stultorum proprietas quæ, 191. 2. e
Stultus quî differt ab insipienti, 437. 2. a
Subsannatio quî differt ab irrisione, 265. 1. a
Substantia creata triplex, 2. c. 1. c
Substantia intellectualis primò fuit creata quam corporea secnndum aliquos, 2. c. 1. b
Sunamitis interpretatur captiua vel despecta, & designat Synagogam, 474. 1. d
Superbia causa omnis peccati, 322. 1. e
Superbia initium omnis malitiæ hominum, 248. 1. e
Superior debet quandoque credere inferiori, 72. 2. e 73. 1. a.
Superbia impedimentum sapientiæ, 182. 2. e
Superbiæ duplex species, 293.
Superborum genus duplex eorumque pœna. 248. 1. e. 2. a
Synagoga mysticè designata per ficus, 459. 1. d. per Sunamitidem, 474. 2. d
Syrenes quid, 32. 1. e

T

TAbernaculum quid, & mystice quid potest dici, 347. 1. b.
Tabernaculum mystice designat sanctam Ecclesiam, 352. 1. e
Tabernaculum multiplex, 547. 1. c
Tabulæ sunt tres 483 2. b. c
Templum Salomonis habuit centum viginti cubitos altitudinis, 509. 2. d
Templum triplex, 344. 1. b. c
Templum multiplex, 647. 1. a
Temporalia promissa, vel pacta, vel promissa in æternum non duratura quomodo dicuntur in æternum mansura, 50. 2. 2. b. c
Tempus gratiæ dicitur dies, 681. 1. e
Tempus malum est dupliciter, 390. 1. a
Tenebra vnde dicitur, 2. c. 2. b
Tenebræ non sunt aliquid reale, 3. c. 2. b. c.

Tenebræ mystice sunt quadruplices, 311.1.d
Tentatio quî differt à probatione, 343.
Tentatio duplex,& quî inter se differuut,143.2.a.b. 17.2.c
Tentatio bifariam sumitur, 74.2.b
Terra Sodomorum ante subuersionem erat valde fertilis & amœna. 50.1.c
Terra cur punitur, 21.c.2.a
Terra in statu innocentiæ etiam tribulos germinasset, ibid.b.c
Terra quomodo dicitur moueri, 308.1.a
Terra fundamento comparatur,238.2.c.239.1.a.b.c
Terra cur dicitur arida & cur apparuit, 4.c.2.c.5.1.a
Terra potest dupliciter considerari, 336.2.a
Terra vnde dicta, 2.c.2.a
Terræ dimensio à nobis habitatæ maior est ab Oriente vsque ad Occidentem quam à Meridie vsque ad Septentrionem, 241.1.d
quomodo Terra dicitur protulisse cum Deus mundum creasse in instanti credatur, 5.c.1.c
Terra mysticè quadruplex, 586.2.b.c
Testamentum quî differt à testimonio, 341.1.a
Testamentum Dei quid, 419.2.c
in Testamento veteri erat duplex locus diuino cultui deputatus, 413.1.c
Testimonia proprie in lege quid, 320.2.b
Testimonium conscientiæ habet tres gradus,161.1.a
Testimoniũ vt sit credibiletria sũt necessaria,433.1.c
Thamar fuit iustior Iuda, 108.1.c, quid mysticè significat, ibid.2.d
Tharsis quid, 471.2.a
Theristrum quid, 81.1.c.500.2.b
in Thesauro sunt tria & vnde dicitur, 368.1.d
Threni vnde & quid, 716.2.b
Thus adoletur in sacrificio Dei,& quid designat, 461.2.c. & quid est, 466.1.c
Tigris fluuius tygridi animali comparatur & decurrit contra Assyrios, 14.c.1.d
Tigna quî differunt à laquearibus & mystice quid designant, 456.2.c
Timor qui nascitur ex tristitia tolli potest ex duplici causa, 148.2.b
Timor & pauor differunt secundum magis & minus 519.1.c.d
Timor duplex, 321.1.a. 333.1.a
Timoris Dei quanta necessitas, 18.c.2.d
Timoris duplex est causa, 345.439.1.b
Timoris effectus, 373.2.c
Titio cadens in terram habet duplicem causam generationis, 310.1.c
Titulus triplex solet inscribi, 299.2.c
ex Torculari crucis quid fluxit, 617.2.c.618.1.a
Translationis mystice genus quadruplex,118.2.c.d.
Tribulatio instar foraminis angusti, 233.1.c
Tribulatio est quandoque propinqua, quandoque remota, 330.2.d
Tribulatio præsentis vitæ tribus expellitur, 359.2.c
Tribulationes sunt duplices, 428.1.c
in Tribulationibus positorum tria sunt genera, 400.2.d.
Tribulatus dum cadit in peccatum & resurgit dicitur dormire, 268.1.b.c
Tribulus quid, 267.2.a
Tristitia cur vesperi insit & mane lætitia, 356.1.c.d
Tristitia cordis tripliciter indicatur,275.2.d.est causa iræ, 276.1.b
Tristitiæ effectus quis, 413.2.c
Tristitiæ magnæ signum est rugitus, 397.1.a
Triumphi duplex genus antiquitus fuit, 324.1.c
Tubal pater canentium cythara & organo, 27.c.1.b
in duabus columnis musicam scripsit, ibid.c
Turpitudo duplex, 419.2.a
Turtur mystice quid designat, 459.1.c
Tyrannus licet à multis timeatur,habet tamen quosdam familiares cum quibus conuersetur, 182.2.b

O

Vasa mortis sumuntur dupliciter, 280.2.c
Vbera Ecclesiæ quæ, 475.2.c.477.1.b
Velocitas impeditur à tribus, 508.2.b.c
Venter quid designat mystice, 471.2.a. 475.2.c
Venti meridionales pluuias & tempestates producunt, & septentrionales frigus, 235.2.c
Ventus quid quandoque designat, 377.2.c
Ventus quomodo fit,309.1.a.b.est causa terræ motus ibid.b.c.quæ eius materia, ibid.d
Verbum Dei est gladius, 769.2.c
Verbum alicuius gratiosum tripliciter dicitur, 422.2.c
Verecundia quid, 419.2.a
Veritas in reuelationibus tripliciter occultatur, 141.1.c.2.a.b.&c.142.
Veritas duplex, 392.2.d
Veritas creata triplex, 293.1.b
Veritas dupliciter cognosci potest ab aliquo,266.1.c
ad Veritatis oppugnationem tria sunt impedimenta & quæ, 150.1.b
Vestes scindere tristitiæ signum, 132.1.b
Vestes scindere fuit mos antiquorum in signum doloris, 106.1.c
Vestimenta Christi sunt duplicia, 425.1.b.
Vestimenta Ecclesiæ quæ, 466.1.b.c
Victima quid in veteri Testamento, 405.2.d
Vinculum plaustri designat grauitatem peccati,507.1.c.2.b
Vincula quibus soluit Deus, 600.1.a. & sunt vincula à quibus non soluit, ibid.b
Vinea mysticè multiplex, 505.2.a.b
Vineæ custodes mystice qui 481.1.c
Vinum mystice aliud bonum aliud malum, 660.1.c
Vir an possit plures vxores, & econtra vna mulier plures viros habere, 501.2.c. 502.1.a.b
Vir & vxor sunt vnum & quomodo, 17.c.1.a
Viretum quid, 110.1.a.
B.Virgo dicitur petra, 537.2.a
B. Virgo dicitur virga, 527.1.d
Virgæ Iacob quid mysticè designant, 98.2.a
Virgultum fuit factum tertia die, & quid per virgultum intelligitur, 11.c.2.c
Vita iustitiæ in homine dupliciter cõsumitur,143.2.a
Vita corporis quid, 186.2.b
Vita hominis abbreuiata, 31.2.d
Vita duplex in præsenti sæculo, 274.2.c
Vita exterior dupliciter perditur, 137.2.c
Vita hominis diei mercenarii comparatur,178.1.c. militiæ,179.1.c. vnde Iob resurrectionem infert, ibid.
Vita vento similis, 151.1.c
Vitæ humanæ duplex regula, 203.1.a.b
Vitæ huius sex sunt tempora, 66.2.c
Vitæ status duplex, 137.2.b
ad Vitam contemplatiuam duo pertinent, 339.
Vitta quid mystice designat, 464.1.a.b
Visio quælibet intellectualis non est prophetia, 488.2.c
an Visio Esaiæ fuerit imaginaria, 509.2.c
in Visionibus propheticis significationes numerorum sunt mirabiliter occultæ, 55.2.d
Visitatio est multiplex, 641.2.c

Visitatio Domini est multiplex, 550.2.c
Visus & auditus maxime deseruiunt intellectui, 235.1.c
Viuentium triplex status, 129.1.c
in Viuentibus duo sunt præcipua, 138.2.a
Vlula quæ auis, 532.1.e
Vmbilicus quid designat, 475.2.a
Vmbra mortis est præsens tribulatio, vel facta hæreticorum portantium in se imaginem diaboli, 335.1.d.e
Vocem Domini debemus audire, 647.1.a.b
Voluntas nocendi homini est à seipso, potestas autem à Deo, 182.1.e
Voluntas hominis ad duo refertur in isto mundo, 341.2.a
Voluntas Dei se extendit ad omnia entis rationem habentia, 5.c.2.d
Voluntatis proprietas, 234.2.b
Vouere quomodo quis dicitur id ad quod prius tenebatur, 89.2.e
Vr interpretatur ignis, 46.2.d
Vrias interpretatur lux, & quid mystice designat, 517.2.a.b
Vxor Eunuchi impetens Ioseph quid mysticè designat, 111.1.b.c.d
Vxor fratris defuncti sine prole cur à superstite fratre ducebatur, 167.2.c.d
Vxores plures habere est contra ius naturale, 57.1.c.d.& seqq. Deus potuit dispensare pro pluralitate vxorum ad tempus, ibid.2.a.b.c.&c. 58.1.a.b

Z

ZElus, inuidia, misericordia, & nemesis qui differunt inter se, 386.1.a

FINIS.

KÖNIGL. KREISBIBLIOTHEK
IN
AUGSBURG

BSB Bayerische StaatsBibliothek
MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Thomas, von Aquin, Heiliger, 1225-1274

Opera omnia ad fidem vetustissimorum codicum M. SS. et editorum emendata, aucta, & cum exemplaribus Romano, Veneto, & Antverpiensi accurate collata

Bd.: 15.

Paris (1660)

Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek -- 2 Th Sch 23 -15
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11205465-7